İSLÂM İLMİHÂLİ

İtikâd, İbâdet, Muâmelât, Ahlâk ve Siyer

Hazırlayan: Lâmi AYDIN

İslâm İlmihali

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

İçindekiler

Önsöz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Âlemleri yaratan yüce Allâh'a hamd, önderimiz Muhammed Mustafa Sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimize, ehli beytine ve hidâyet rehberleri olan ashâbına salât ve selâm olsun. Yüce Allah, sahâbe ve tâbiînden, tebe-i tâbiînden, müctehid imamlardan ve kıyâmet gününe kadar onları rehber edinenlerden râzı olsun.

İslâm dîni, bütün insanlığa yönelik ve kıyâmete kadar geçerli olan, yüce Allah tarafından gönderilmiş ancak asılları bozulmuş olan diğer ilâhî dinlerden farklı olarak bir hayat nizâmı içeren ve insanın kendisi, toplum ve yaratıcı ile olan ilişkilerini de düzenleyen bir dindir. Bu sebeple İslâm dîninin hükümleri, bir bütünlük oluşturur ve îmân, ibâdet, muâmeleler ve ahlâk iç içedir, birbirinden ayrışmış hayat alanları söz konusu değildir.

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in anlatımı ile İslâm dîni beş ana esas üzerine kurulmuştur. Bu beş ana esas bir binânın üzerine kurulduğu temel ile binâyı ayakta tutan direkler, sütunlar gibidir. İ'tikâd; inanılması gereken şeyler dînin temelini, ibâdetler dîni ayakta tutan direklerini, dînin yapılmasını veyâ yapılmamasını emrettiği insanlar ve toplum ile ilgili konularda uymamız gereken şer'î kurallar da İslâm binâsının koruyucu unsurlarını meydana getirir.

İslâm dînine inanan, dînin hükümlerini kabul ederek teslim olan kişiye müslüman; dînin emir ve yasaklarına uymakla yükümlü, sorumlu olan kimseye de mükellef denir.

Her mükellef, öncelikle içinde bulunduğu hâl ile ilgili ilimleri öğrenmek sonra da onlarla amel etmek durumundadır. Çünkü bu ilimler, dünyâ ve âhiret saâdeti için zorunlu olduğu için dînî hükümler ile mükellef olan bir kimsenin bunları öğrenmesi de farzdır.

Bir müslümanın öğrenmek ve öğrendiklerinin gereği ile amel etmek durumunda olduğu temel bilgilere hâl ilmi; ilmihâl denir. Bir müslüman için öğrenilmesi kaçınılmaz olan asgarî bilgilerin yanı sıra, her müslümanın kendi durumuna göre bilmesi gereken temel dînî bilgiler de bu kapsamda değerlendirilir.

Bir müslüman olarak, inanılması gerekenler açısından hakk olduğuna inandığım, amel edilmesi gereken hükümler açısından doğru kabul ederek amel ettiğim, amel etmeye çalıştığım konuları bir araya getirmek amacı ile yapılan çalışma sonucunda meydana gelen bu eserden faydalanacaklar için aşağıdaki açıklamaların yapılmasına gerek duyulmuştur:

1- Eserin çatısını Ömer Nasûhi BİLMEN Hoca efendinin 1970'li yıllarda baskısı yapılmış, baskı târihi belirtilmemiş olan *Büyük İslâm İlmihâli* isimli eseri oluşturmaktadır.

2- Yapılan çalışma sırasında rahmetli hoca efendinin eseri esas alınmakla berâber, Türkçe, Osmanlı Türkçesi ve Arapça yazılmış basılı eserler ile basılı bir eserde yazılı olmak kaydı ile dijital ortamda PDF formatındaki eserlerden de faydalanılmıştır. Zaman zaman bu eserlerden alıntılar yapılarak bir konunun belirli bir kısmı açıklanmaya çalışılmış veyâ tamâmı ile yeni bir bölüm oluşturulmuştur. Yapılan alıntıları belirtmek üzere alıntı yapılan satır veyâ paragraf başına **(*)** işâreti konulmuş, nereden alıntı yapıldığı dipnotlarda gösterilmiştir.

3- İbâdet ve muâmelât ile ilgili konularda Hanefî mezhebi esas alınmakla berâber bâzı konularda diğer mezheplerin veyâ müctehitlerin görüşleri de belirtilmiştir.

4- Kitapta geçen kavramların, terimlerin tanımlarında genellikle hoca efendinin Hukûku İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu isimli eserinden alıntı yapılmış ve alıntı yapılan konuların başlığı da **(*)** işâreti ile belirtilmiştir. Hoca efendinin anılan eseri dışında, alıntının nereden yapıldığı yine dipnotlar hâlinde gösterilmiştir.

5- Fıkıh ve fıkıh usûlü ile ilgili temel kavramların tanımları Fıkıh Târihi ve Fıkha Giriş bölümünde yapılmıştır. Sâdece bir bölümü ilgilendiren terim ve kavramlar ile ilgili açıklamalar genellikle bölüm başlarında yapılmıştır. Az da olsa konunun anlatıldığı kısımda açıklaması yapılan terimler, kavramlar olmuştur.

6- Dînî terimler ve kavramlar ile Türkçede kullandığımız Arapça ve Osmanlıca (, Osmanlı Türkçesi) kaynaklı kelimelerin doğru okunmalarının sağlanması, anlam değişikliğine sebebiyet verilmemesi amacı ile uzatma, inceltme işâretleri kullanılmıştır. Aynı düşünce ile dînî terimlerin ve kavramların Arapça ve Osmanlıca harflerle yazımı da yapılmıştır.

7- Berekete vesîle olur düşüncesi ile istisnâlar dışında âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin önce Arapça metinleri sonra Türkçe tercümeleri yazılmıştır.

8- Âyet-i kerîmelerin sûre isimleri ve numaraları; hadîs-i şerîf ve sahâbe sözlerinin hangi kaynak veyâ kaynaklardan alındığı, bulunmuş oldukları eser veyâ eserlerin hepsi değil, genellikle bir kısmı dipnotlarda gösterilmiş, okurken kolaylık olsun diye ayrıca farklı yazı karakterinde de yazılmıştır. Âyet-i kerimeler ***italik* ve *kalın***, hadîs-i şerîfler **kalın**; sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînin sözleri ise *italik* yazı karakterinde yazılmıştır.

9- Hadîs-i şerîf ve sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînin sözleri için kaynak olarak öncelikle kütüb-i sitte esas alınmakla berâber diğer hadîs kaynaklarından da faydalanılmıştır. Birden fazla kaynak gösterildiğinde ilk sıralardaki eser veyâ eserler, hadîs metninin ve tercümenin esas alındığı kaynak veyâ kaynakları belirtmektedir.

10- Sâdeleştirme veyâ devrik cümleler dışında genellikle Türkçe, Osmanlıca tercümelere müdâhale edilmemiş, alıntı yapılan kaynaktaki tercüme korunmuştur. Bununla birlikte âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve eserlerin tercümesinde kasdedilen, anlatılmak istenilen anlamın daha iyi anlaşılması amacı ile parantez kullanılarak kısa veyâ uzun açıklamaların yapıldığı da olmuştur.

Yüce Allah'tan hatâlarımı affedip amelimi kabul buyurmasını, kurtuluşuma vesîle kılmasını, faydalanmak isteyen kişileri de bu eserden faydalandırmasını dilerim.

Allâhım! Efendimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselâma ve O'nun âilesine selâmet ve rahmet ihsân buyur. Bizi, Efendimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın şefaâtine erenlerden eyle. Âmîn.

Lâmi AYDIN (Ebû Yâsir)

Eylül 2025 - Rebîul Evvel 1447

Fatih - İstanbul

İtikâd

İslâm İlmihâli

Din Nedir?

1 * Dîn (دين), din kelimesi, sözlük anlamı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde cezâ (karşılık), mükâfat, hüküm, hesap; üstün gelme, hâkimiyet, (itâat etmeye) zorlama, zelil kılma (; hor, hakir görme, aşağılama); itâat, teslîmiyet, hizmet, ibâdet; âdet, yol, kânun, şeriat, millet, mezheb, edep, ahlâk gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de din terimi yukarıdaki anlamlardan birini veyâ birkaçını ifâde ettiği gibi yer yer bu anlamların tamâmını kapsayan bir nizâmı, bir sistemi de belirtir. [1]

Dînî bir terim olarak din; Allâhü Teâlâ tarafından konulmuş, akıl sâhibi kimseleri kendi irâdeleri ile kendileri için hayırlı olan şeye götüren ilâhi kânun demektir. Başka bir tanıma göre din; yüce Allâh'ın, kullarının kendisi aracılığı ile hakk'a ulaşmaları için peygamberleri aracılığı ile akıl sâhibi insanlara tebliğ ettiği, onları dünyâ ve âhiret mutluluğuna kavuşturan sistem, Allâh'ın koyduğu hükümler, Allah ile kul ve kullar arasındaki ilişkileri düzenleyen sistem anlamındadır. Bu anlamı ile din, hem îmânla, inanmak ile hem de amel ile ilgili konuları kapsamaktadır.

Din, akıl sâhibi şuurlu; ne yaptığını bilen insanları kendi irâde ve arzuları ile hakk ve gerçeğe, mutlak hayır ve fazîlete yönelten, insanlara saâdet yollarını gösteren ilâhî bir nizamdır. Bu ilâhî nizam, ilâhî düzen yüce Allâh'ın elçisi olan peygamberlere vahiy ile bildirilen ve insanlara tebliğ olunan en doğru yoldur. Din, peygamberlerin ilâhî vahye dayanan tebliğleridir.

Dînin hakîkî hüküm koyucusu ve kurucusu, yüce Allah'tır. Peygamberler, din kuramazlar. Onların vazîfeleri, kendilerine gönderileni aynı ile tebliğ etmekten ibârettir.

* İlâh (إله); kendisine ibâdet edilen, tapınılan; her şeyden çok sevilen, kendisine saygı gösterilen ve üstün niteliklerle anılan mutlak varlık demektir. İlâhî; ilâha âit, ilâh ile ilgili olan şey demektir. İlâh kavramı sözlükte örtünmek, gizlenmek, alışmak ve kulluk anlamında kullanılmakla berâber genelde ibâdet edilen, tapınılan nesnelerin, şeylerin ortak adı olmuştur. İslâmiyetin saf tevhîd akîdesi, tapılacak, ibâdet edilecek; kâinâtın ve eşyânın; var olan şeylerin yaratıcısı ve yoktan var edicisi olarak sâdece yüce Allâh'ı kabul eder. Allah lâfzı, Allah sözcüğü sâdece İslâm dîninin kabul ettiği ilâh inancının özel ismidir. [2]

Başlıca Dinler

2 * Dinler, hak din ve bâtıl dinler olmak üzere ikiye ayrılır. Hak din İslâmdır, diğer dinler ise bâtıldır. İslâm âlimlerine göre bu tanımın dayanağı:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ

= ***Dînini bütün dinlere üstün kılmak için, Resûlünü hidâyet ve hak din*** *(olan İslâm)* ***ile gönderen O'dur*** [3] âyet-i kerîmesidir. Âyet-i kerîmede İslâm için hak din, İslâm dışındaki inançlardan da din diye söz edildiğine ve İslâm da hak din olarak nitelendirildiğine göre İslâm dîninin dışındaki diğer dinler bâtıl din olmaktadır. Kaynağının ilâhî olması ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a nâzil olduğu; indirilmiş olduğu zamandaki gibi gerçek şeklini koruması sebebi ile İslâm hak dindir.

Diğer bir sınıflamaya göre, dinler başlıca üç kısma ayrılır:

Birincisi: Hak dinler, hakîki dinlerdir. Bunlar vahye dayanan ve hüküm koyucusu Allâhü Teâlâ olan yâni yüce Allah tarafından konulup peygamberleri aracılığı ile insanlara bildirilmiş olan dinlerdir. Bunlara ilâhî ve semâvî dinler de denir.

Semâvî dinler, esas itibârı ile öz itibârı ile birdirler. Allâh'ın varlığı ve birliği ile peygamberlik ve âhiret inancı gibi temel inanç esasları bütün ilâhî dinlerde değişmez gerçeklerdir, aralarında yalnız bâzı ibâdetler, muâmeleler açısından bir fark vardır. Bu sebeple gerçekte bütün hak dinlerin adı İslâmdır ve yüce Allah tarafından gönderilmiştir.

Semâvî dinler, gönderilmiş oldukları durumlarını korudukları, insanlar tarafından değiştirilmedikleri sürece yürürlükte kalmışlardır.

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem aleyhisselâmdan Îsâ aleyhisselâma kadar olan bütün mübârek peygamberlerin insanlara bildirmiş oldukları dinler, îmân esaslarında bir olup, yüce Allâh'ın birliği inancı demek olan tevhîd ilkesine dayalı iken, bunlar daha sonradan bozulmuş ve asılları kaybolmuş olmakla Allâhü Teâlâ, en son ve en büyük peygamberi olan Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemi bütün insanlara peygamber olarak göndermiştir. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) aracılığı ile de hak dinlerin en sonu ve en mükemmeli olan İslâm dînini kullarına ihsân buyurmuştur. Bu sebeple bugün yeryüzünde hakîki ve ebedî din, ancak İslâm dînidir.

اَلْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ مِنْ عَلاَّتٍ وَأُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ

= **Peygamberler baba bir kardeş**(ler gibi îmân esaslarında aynı)**dır,** (onların) **anneleri değişik** (, farklı olduğu gibi şeriatleri de başka başka)**dır, dinleri**(nin aslı, özü) **bir tekdir** (; tevhîddir)**.** [4]

İkincisi: Muharref, tahrîf edilmiş yâni bozulmuş dinlerdir. Bunlar aslında ilâhî ve semâvî iken, daha sonraları asılları değişmiş ve bozulmuş, ilâhî niteliklerini kaybetmiş olan dinlerdir. Günümüzde hıristiyanlığa ve yahûdiliğe inananların dîni bu türdendir.

Üçüncüsü: Bâtıl yâni gerçekle ilgisi olmayan, doğru ve hak olmayan dinlerdir. Bunlar, vahye ve ilâhî bir esâsa dayanmayan, insanlar tarafından uydurulmuş, hakîki bir din ile ilgisi olmayan dinlerdir. Bunlar, birtakım milletlerin kendilerine din adına uydurup, ortaya atmış oldukları şeylerdir. Bunlarda akıl, hikmet ve mantığa uygun bâzı hükümler bulunsa bile, özleri ilâhî olmak şerefinden yoksun olduğundan hiçbir yönden dîne âit kutsallığı taşımazlar. Ateşe ve putlara tapan milletlerin dîni bu türdendir.

Hakîki Bir Dînin Vasıfları ve Yararları

3 - Hakîki bir dînin belirgin vasıfları, kendisini diğer dinlerden seçkin kılan özel nitelikleri pek çoktur.

Özetle hakîki bir din insanlara yalnız bir, tek olan yüce Allâh'ın varlığını bildirir; yalnız bir olan Allâhü Teâlâ'ya ibâdet edilmesini emreder, bütün kâinâtın; bütün yaratılmış olan şeylerin hepsinin yüce Allah'tan başka yaratıcısı bulunmadığını haber verir; bütün peygamberlere ve bütün semâvî kitablara ayırım yapmaksızın inanılmasını ister; sonsuz olan âhiret hayâtının var olduğunu anlatır; insanları bir düzen içinde birleştirir, aralarında bir kardeşlik meydana getirir; aralarında eşitlik bulunduğunu gösterir; insanların arasında yalnız takvâ; Allâhü Teâlâ'dan korkma ve İslâm dînine uygun olan bâzı özellikleri taşıma ve kazanma sonucu bir fark bulunduğunu ifâde eder. Kısaca hakîki bir din, her yönü ile akla, hikmete uygun olur. İnsanların kurtuluşuna, saâdetine vesîle bulunur.

İşte bütün bu niteliklere tamâmen sâhip olan tek din, İslâm dînidir.

4 - Hakîki bir dînin faydalarına gelince; bu yararlar çoktur, önemlidir. Böyle bir din sâyesinde insanların kazanacakları faydaları, mutlu hâllerini tam olarak anlatmaya hiç bir kalem yeterli değildir. Ancak şunu bildirelim ki, insan, hakîki bir din sâyesinde ne için

yaratılmış olduğunu öğrenir; kendisini yaratan, büyüten, kendisine sayısız nîmetler veren yaratıcısını bilir; insanlığın peygamber denilen kutsal yüzlerini tanır, onların güzel huyları ile hayâtını aydınlatmaya çalışır. İnsanlığa yaraşır bir şekilde yaşar, ölünce de sonsuz bir mutluluğa kavuşur.

Şunu da belirtelim ki, hakîki bir din, insana güç verir, onu hayâta hazırlar; insanı en düşünceli, en üzüntülü anlarında teselli eder, insanın gelecekteki hayâtını korumuş olur.

Şüphe yok ki insan, bu dünyâ âlemine atılmış bir yaratıktır ve bu âlemdeki diğer birçok varlıkların yanında bir zerre, bir toz derecesinde kalmaktadır. İnsan birçok ihtiyaçlar içinde çırpınmakta, yaratılışın birçok kuvvetleri karşısında güçsüz durumda kalmaktadır. Sonra da daha açılmadan solan çiçekler gibi rengini, güzelliğini bütün varlığını kaybederek ölüp gitmektedir. O hâlde insanlık, yalnız bu ölümlü varlıktan ibâret olsa insanlar kadar durumlarına acınacak bir yaratık olamazdı.

Demek ki, insan için bu maddî ve ölümlü hayatta tam bir huzûr, tam bir sıkıntısız durum olamaz. Fakat diğer bir yönden çok huzurlu, çok mutludur. Çünkü hakîki bir dîne sarıldıkça kalben huzurludur, sonsuz bir mutluluğa adaydır. Bu geçici hayâtın sona ermesi, kendisini hiç de endişeye düşürmez. O, ebedî bir varlığın kendisini kucaklayacağından emîndir. O, ölümsüz bir hayâta kavuşmakla mutlu olacağına inanmıştır.

İşte bütün bunlar, hakîki bir dînin insanlığa kazandıracağı faydaların bir kısmıdır.

İnsan, ancak böyle bir din, böyle ilâhi inanç sâyesindedir ki, hayâtını düzenler, büyük yaratıcısına seve seve ibâdette bulunur, hukûka uyar, ebedî mükâfat sevinci ile yurduna, bütün insanlığa hizmet etmek ister, toplumun çok kıymetli bir ferdi olur.

Kısaca insanlığa bu yüksek rûhu veren, bu güzel yaşayış şeklini öğreten, hakîki bir dinden başkası olamaz.

İslâm Dîninin Genel Oluşu ve Mutlu Sonuçları

5 - İslâm dîni, hak dinlerin en sonuncusu ve en mükemmelidir. İslâm dîni, yalnız bir millete ve belirli bir zamâna özgü değildir. Bütün insanlara, bütün zamanlara âit umûmi; insanların yaratılışlarına, yaşayışlarına tamâmı ile uygun bir dindir. İslâm dîni, bir kurtuluş ve selâmete erişme yolu, bir mutluluk kaynağı ve yüce Allâh'ın râzı olduğu dindir:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ اْلإِسْلاَمُ

= ***Allah katında*** *(geçerli olan)* ***din, İslâmdır.*** [5]

6 * İslâm dîninin ortaya çıkış ve yayılma târihleri göz önüne getirilir, o devirdeki milletlerin durumları dikkate alınırsa bu dînin ne mutlu sonuçlara sebep olduğu, insanlık âleminde ne kadar hayırlı, ne kadar saygıya değer bir devrim meydana getirdiği anlaşılır.

İslâmiyetin ortaya çıkışından önce bütün yeryüzü din bakımından büyük bir cehâlet, câhillik içinde kalmış; gerçekten, gerçek Allah inancından uzaklaşmıştı. Hakîki dinler sönmüş, ilâhî ilim ve irfan güneşi batmış, bütün ufukları bir karanlık kaplamıştı. İnsanlar yalnız kendi hırsları uğrunda çalışıyor, çarpışıyor, birbirlerini esir ediyorlardı. Arab yarımadasının halkı ise tamâmı ile cehâlet içinde kalmıştı; kendi elleri ile yaptıkları putlara tapıyor, bundan hiç sıkılmıyorlardı; kız çocuklarını diri diri kumlara gömerek öldürüyor ve hiçbir acı duymuyorlardı; yüzyıllardır başka milletlerin idâreleri; yönetimleri altında küçük düşürülmüş olarak yaşıyorlardı da bundan üzüntü duymuyorlardı.

Kısaca hiçbir yerde güzel inanç ve ahlâktan, yararlı işlerden, yüce duygulardan eser kalmamıştı. Ancak ne zamanki İslâm güneşi doğmaya başladı, derhâl; o andan itibâren

dünyânın birçok yerleri aydınlandı. İnsanlık âlemi haktan, adâletten, eşitlik ile kardeşlikten haberdâr oldu. Putların, insanların ayaklarına eğilip tapınan başlar, kâinâtın ortağı, benzeri olmayan tek yaratıcısı için secdelere kapanmak şerefine erdi; ruhlar yükseldi, diller yüce Allâh'ı anma ile süslendi ve güzelleşti.

Kısaca İslâm dîni sâyesinde hakîki bir medeniyet, sağduyulu bir insanlık, yararlı bir ilerleme ve çok mutlu bir devrim oldu. Artık insanlık âlemi bu mukaddes dîne sarıldıkça şüphesiz dâimâ yükselecektir.

* Câhiliye, câhiliyye kavramı, Arapça cehl kökünden gelir ve bilgisizlik, bilgisizliğin yanında kabalık, zorbalık, barbarlık anlamı da taşır. Cehl kelimesinin ilim ve hilm; hilim kavramlarının zıddı olması yönüyle, câhiliye kavramı da yalnızca ilmin değil, akıllı ve kültürlü davranma, yumuşak, hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî hareket etme anlamındaki hilmin de zıddıdır. Bu yönüyle inanç veyâ dünyâ görüşü yönünden câhiliye çağının bilgisizliği, İslâm dînindeki bilgelik ve aydınlığın zıddını ifâde eder. Nitekim câhiliye dönemi insanı yalnızca bilgisizliklerinden dolayı değil hilm sâhibi olmadıklarından dolayı da Kur'ân tarafından eleştiriye muhâtap olmuşlardır. Câhiliye dönemi, İslâm öncesinde Arabların sâhip oldukları inanç ve sosyal hayat görüşü, anlayışı olarak tanımlanır ancak bunun yanında genel olarak o dönemin zihniyetini andıran günâh (; Allâh'ın emirlerine aykırı olan amel) ve O'na isyân içeren davranışlar için de câhiliye nitelemesi yapılabilmektedir. [6]

* İslâm, tam bir aydınlık ve bilgi devri olduğu için, Arabistân'da İslâmiyetin yayılmasından önceki devre, daha dar anlamı ile hazreti Îsâ aleyhisselâmdan sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gelmesine kadar geçen zaman dilimine câhiliyye devri adı verilmiştir.

Câhiliyye, insanın yüce Allâh'ı gereği gibi tanımaması, O'na kulluk etmekten uzak kalması, O'nun ilâhî hükümlerine değil de kendi arzu ve hevesine uyması, insanların koyduğu emir ve yasaklara, siyâsî sistem ve düşüncelere inanmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de: ***Onlar hâlâ câhiliyye devri hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim var?*** [7] buyurulur. İslâm dîninin hâkim olmadığı; İslâmî hükümlerin uygulanmadığı ortamlar câhiliyye çağlarıdır. Çünkü ilâhî bilginin kaynağından yoksun olan ortamlardır. [8]

Îmânın Tanımı

7 * Îmân (إيمان), sözlük anlamı bakımından, bir kişinin söylediği sözü tasdîk etmek, doğrulamak, kabullenmek, gönül huzûru; gönül rahatlığı ile benimsemek, şüpheye yer vermeyecek şekilde kesin olarak yürekten inanmak ve güven vermek anlamlarına gelir.

Dînî bir terim olarak îmân, yüce Allâh'ın varlığını ve birliğini, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yüce Allah'tan getirdiği kesin olarak bilinen ve zarûrât-ı dîniyye denilen hükümleri kalp ile tasdîk etmek, haber verdiği şeyleri şüphe duymadan kabullenip teslîm olmak demektir.

Îmân eden kişiye mü'min (مؤمن) denilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi îmânın hakîkati kalbin tasdîki; îmân esaslarını kabul edip, bunların doğru olduğunu onaylamasıdır.

Tasdîk, tasdik etmek; (bir şeyi) doğrulamak, (bir şeyin) gerçek olduğunu söylemek anlamına gelir. Kalbin tasdîki hiçbir şekilde değişmeyen bir unsurdur. Onun bulunmaması durumunda îmân gerçekleşmez, îmân edilmiş olunmaz. İkrar yâni kalben inanılan îmân esaslarının bir engel yoksa dil ile söylenmesi, kalpteki tasdîkin dil ile açıklanması olup, îmân edene dünyâ hükümlerinin uygulanabilmesi için bulunması gereken bir şarttır. Bir

kimse yüce Allâh’ı ve diğer îmân edilecek şeyleri kalbi ile tasdîk ettiği; kalpten, içten inandığı hâlde dili ile söylemezse durumu insanlar tarafından bilinemediğinden onun müslüman olduğuna hükmedilemez.

* Îmân, kalp ile olur, kalp işidir. Çünkü kişi kâfir olmak için zorlandığında, küfür kelimesini dili ile söylese fakat kalbi îmân ile dolmuş bulunsa kâfir olmaz. Ancak kalbi ile de dilinin söylediklerini onaylarsa kâfir sayılır. Çünkü zorlama kalbe etki etmez, kalbi etkileyen başkası değil sâdece onun sâhibidir. [9]

* Devlet başkanı bir kimseye, *Allâh’ı inkâr etmezsen seni öldürürüm* dese o kimsenin (kalbi ile değil sâdece dili ile) bunu yapması, bu sözü söylemesi câiz olur. [10]

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

= ***Kalbi îmân ile tatmin olduğu*** *(, şeksiz, şüphesiz inandığı)* ***hâlde*** *(dinden dönmeye)* ***zorlanan kimseler dışında, kim îmân ettikten sonra kalbini küfre açarsa mutlaka onların üzerine Allah’tan bir gazab gelir ve kendilerine çok büyük bir azap vardır.*** [11]

Îmân hususunda bu tasdîk ve dil ile söylemekle berâber namaz ve oruç gibi güzel ameller de gereklidir. Çünkü biz, bu görevleri yapmakla sorumluyuz. Bunlar bizim birer vazîfemizdir. Bu görevleri yapmak îmâna kuvvet verir, îmânın kalpteki nûrunu çoğaltır. İnsanı azaptan; cezâ, sıkıntı ve eziyetten kurtarır, yüce Allâh’ın ihsân ve ikrâmlarına kavuşturur.

اَلْإِسْلاَمُ عَلاَنِيَةٌ وَالْإِيمَانُ فِي الْقَلْبِ

= **İslâm, âşikâr** (, meydanda) **olandır** (; kişinin amellerinde, ibâdetlerinde ve davranışlarında görülür ve müslüman olarak kabul edilir)**. Îmân ise kalptedir** (; îmânın, inanmanın yeri olan kalpteki tasdîk ise açıkta gözükmez)**.** [12]

Îmânın Şartları

8 * İslâmda, İslâm dîninde yüce Allâh’a; yüce Allâh’ın meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kazâ ve kadere îmân etmek esastır. Bunları bilip tasdîk etmek, kabullenmek îmânın temel şartıdır. Bu sayılanlar, îmân etmiş olmanın, mü’min sayılmanın olmazsa olmaz ana inanç konularıdır. Bu sebep ile *îmânın (esas, ana, temel) şartları altıdır* denilir. Bu belirtilen şartlar müslümanlıkta kesin şekilde sâbittir; îmânın esas, ana, temel şartlarının bunlar olduğu Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hadîsleri ile ispatlanmış, belgelenmiştir:

أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ

= (Îmân); **Allâh’a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına ve şerrine inanmandır**. [13]

اَلْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَتُؤْمِنَ بِالْمَوْتِ وَبِالْحَيَاةِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَتُؤْمِنَ بِالْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَالْحِسَابِ وَالْمِيزَانِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ

= **Îmân; Allâh’a, âhiret gününe, meleklerine, kitab**(ların)**a, peygamberlerine, ölüme, ölümden sonraki hayâta, cennete ve cehenneme, hesâb ve mîzâna, hayrı ve şerri ile bütün kadere inanmandır**. [14]

Bunlar, zarûrât-ı dîniyyedendir; dîne âit olup bilinmesi ve inanılması gereken

esaslardır. Bunlara inanılması, dînî açıdan zorunludur. Bunlar tasdîk edilmedikçe îmân gerçekleşmez. Böyle zarûrât-ı dîniyyeden olan, dînen inanılması zorunlu olan herhangi bir şeyi inkâr etmek ise Allah korusun, insanı dinden çıkarır.

Biz bu husustaki îmânımızı *Âmentü* diye ifâde ettiğimiz:

آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

sözlerini okumakla dâimâ açıklıyor ve ispat etmiş oluyoruz. Bu sözleri okuyan, söyleyen müslüman demiş oluyor ki; ***Ben yüce Allâh'a ve O'nun meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kaderin*** *(takdîr edilmiş; kararlaştırılmış şeylerin)* ***hayır*** *(; iyi)* ***olsun, şerr*** *(; kötü)* ***olsun, Allah'tan olduğuna inandım, öldükten sonra dirilip mahşer yerine gitmek de kesindir. Ben şehâdet ederim ki; Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki; hazreti Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür*** *(, peygamberidir).*

Bir gün, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kelime-i şehâdet (getirmey)i öğrettiği bir şahıs: Şehâdet ederim ki Muhammed Allâh'ın resûlü ve kuludur *dediğinde (Efendimiz):* **Ben resul olmadan önce kul idim,** (bu sebeple kelime-i şehâdeti söylerken) **şehâdet ederim ki; Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür de**(yiniz) *buyurdu.* [15]

Îmânın Kısımları

9 * Îmân, inanılacak hususlar açısından icmâlî ve tafsîlî îmân, inancın elde ediliş yolu bakımından da taklîdî ve tahkîki îmân olmak üzere iki kısma ayrılır.

İcmâlî îmân, inanılacak hususlara kısaca ve toptan inanmak demektir. İcmâlî îmân, îmânın en özlü ve en kısa şeklidir, kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdetde özetlenmiştir.

Kelime-i tevhîd; لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ *(Lâ İlâhe İllâllah, Muhammedün Resûlullah*; ***Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir)*** demektir. *Kelime-i şehâdet* de: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ *(Eşhedü en lâ İlâhe İllâllah ve Eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resûlüh*; ***Allah'tan başka ilâh olmadığına şâhitlik ederim. Yine Muhammed*** *(aleyhissalâtü vesselâm)**ın Allâh'ın kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik ederim)*** demektir.

Dînî bir düşünüşle îmânın ilk derecesi ve İslâmın ilk temel direği budur. Gerçekte yüce Allâh'ı yegâne ilâh tanıyan, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i yüce Allâh'ın peygamberi olarak kabullenen kişi, diğer îmân esaslarını ve Efendimizin getirdiği bütün hükümleri de toptan kabullenmiş demektir. Çünkü diğer îmân esasları bize Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) aracılığı ile bildirilmiştir. Öyle ise yüce Allâh'ın elçisini tasdik etmek, getirdiği hükümleri de tasdîk etmek demektir. Kelime-i tevhîd ve Kelime-i şehâdeti inanarak söyleyen kimse Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in haber verdiği ve bizlere bildirdiği hükümlerin hepsine birden îmân ettiği, inanılacak hususları ayrı ayrı söylemediği için bu îmâna icmâlî; toptan îmân denilmiştir. Bir kimseye mü'min diyebilmek için, onun yüce Allâh'ın varlığına, birliğine, sonsuz güç ve kudretine, yegâne hüküm ve otorite sâhibi olduğuna, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in peygamberliğine tereddütsüz, bu konuda hiçbir şüphe duymadan inanması gerekir. Bir insana inanç açısından farz olan ilk görev budur. Daha sonra dînin diğer hükümlerini ve inanılması gereken hususları öğrenip teker teker benimsemesi gerekir.

10 * Tafsîlî; ayrıntılı îmân, inanılacak hususların her birine açık ve ayrıntılı olarak, geniş bir şekilde inanmaya denir. Tafsîlî îmân üç derecede incelenmektedir:

Birinci derece; yüce Allâh'a, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yüce Allâh'ın peygamberi olduğuna ve âhiret gününe kesin olarak inanmak, îmân etmektir. Bu derece îmân, icmâlî îmândan daha geniştir. Yüce Allâh'a ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e inanmakla birlikte âhirete îmân da bulunmaktadır.

لاَ يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِأَرْبَعٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّي مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ بَعَثَنِي بِالْحَقِّ وَيُؤْمِنُ بِالْمَوْتِ وَبِالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَيُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ

= **Kul** (, kişi) **dört şeye inanmadıkça mü'min olmuş** (, îmân etmiş) **sayılmaz: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allâh'ın** (kulu ve) **peygamberi Muhammed olduğuma, beni** (bütün insanlara) **hak ile göndermiş bulunduğuna şehâdet etmek; ölüme inanmak, öldükten sonra tekrar dirilmeye inanmak, kadere inanmak.** [16]

İkinci derece; Allâh'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennemin var olduğuna, kazâ ve kadere ayrı ayrı inanmaktır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadîslerinde îmânı:

أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ كُلِّهِ

= **Allâh'a, meleklerine, kitab**(lar)**ına,** (Allâh'a) **kavuşmaya, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, bir de bütün kadere inanmandır** [17] diye tanımlamıştır.

Tafsîlî îmânın üçüncü derecesi; Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yüce Allah'tan aldığı ve bizlere bildirdiği kesin olarak bilinen bütün hususların yâni anlamı açık ve kesin âyet ve mütevâtir hadîslerde yer alan hükümlerin hepsine ayrı ayrı, yüce Allah ve elçisinin bildirdiği şekilde ayrıntıları ile inanmaktır. Bu durumda namaz, oruç, zekât, hac ve diğer farzları, helâl ve haram olan davranışları öğrenip, bütün bunların farz, helâl ve haram olduklarını yürekten tasdîk etmek tafsîlî îmânın üçüncü derecesini oluşturur.

Müslüman olmayan bir kimse icmâlî îmân ile İslâm dînine girmiş, müslüman olmuş olur. Bu îmân üzere ölürse neticede inşallah cennete girer. Fakat tafsîlî îmân ile müslüman olanın îmânı yücelir, olgunlaşır, sağlam temeller üzerine oturur. Bir müslümanın hayâtının sonuna kadar icmâlî îmân ile kalması doğru ve yeterli değildir. Yüce Allâh'ı ve O'ndan geleni yürekten tasdîk ettikten sonra, gücü yettiğince Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in açıkladığı emir ve yasakları bütünü ile farzı farz, haramı haram bilerek öğrenmesi, kabullenmesi ve uygulaması, yerine getirmesi gerekir.

11 * Taklîdî îmân, delillerini bilmeden sâdece başkalarının anlatması ile meydana gelen îmândır. Ehlisünnet âlimlerinin çoğuna göre bu tür îmân geçerli olmakla berâber kişi îmânını, inanılması gerekenleri aklî ve dînî delillerle güçlendirmediği için sorumludur. Taklîdî îmân, inkârcı ve sapık kimselerin ileri süreceği îtirazlar ile sarsıntıya uğrayabilir. Bu sebeple îmânı, dînî ve aklî delillere dayandırarak güçlendirmek gerekir. Çünkü deliller ileri sürülecek şüphe ve îtirazlara karşı mü'min kişinin îmânını korur. Delillere dayalı îmâna tahkîki îmân denir.

Sakın sizden hiç kimse, dînî (konularda bilgisizce başka biri)ni taklîd etmesin; o (başkası neye) inanırsa (ona) inanır, (neyi) inkâr ederse (onu) inkâr eder olmasın. Eğer mutlaka birine uyacaksanız, ölmüş (bu sebeple fikrini, görüşünü değiştiremeyecek) birine uyun. Çünkü hayatta olanın (, yaşayanın) fitnesinden (, bu günkü fikrini, görüşünü yarın değiştirmeyeceğinden) emîn olunamaz. [18]

Sizden her biriniz muhakkak kendini, (diğer) insanlar küfre düşse de küfre girmemek üzere eğitsin (; dînini, dînî bilgilerini doğru, sağlam bir şekilde güvenilir kaynaklardan öğrensin). [19]

12 * Ehlisünnet âlimlerine göre îmân, inanılması gereken hususlar; îmân esasları açısından artmaz ve eksilmez. Bir kimse îmân esaslarının hepsini kabul edip bir veyâ birkaçına inanmasa meselâ meleklere inanmasa veyâ namazın farz yâhut adam öldürmenin haram oluşunu inkâr etse îmân etmiş sayılmaz. Fakat îmân güçlü, kuvvetli veyâ zayıf olma açısından farklılık gösterir. Kiminin îmânı kuvvetli, kiminin zayıftır. Kimininki tam anlamı ile içine sinmiş, kimininki yüzeysel kalmıştır. Kimininki işitme ve düşünmeye bağlı bilgi ve inanç seviyesinde, kimininki görmeye dayalı bilgi ve inanç seviyesinde, kimininki de yaşamaya, gönülde duymaya ve iç tecrübeye dayalı bilgi ve inanç seviyesindedir. Îmânda bu çeşit bir farklılığın bulunduğu âyet ve hadîslerde de geçmektedir. İbrâhim aleyhisselâm ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini yüce Allah'tan istemiş, âyette buyurulduğu gibi yüce Allâh'ın: (Dirilmeye) **inanmadın mı** sorusuna *(inandım, gözümle de görerek)* ***kalbim tam yatışsın diye*** [20] cevâbını vermiştir. Böylece İbrâhim aleyhisselâmın Allâh'ın ölüleri nasıl dirilttiğini gördükten sonraki îmânının önceki îmânından daha güçlü olduğu belirtilmiştir.

Îmân, inanılması gereken hususlar; îmân esasları açısından artmaz ve eksilmez. Çünkü tasdîk; îmân esaslarını kabul etmek, gerçekleşmiş şekilde olmazsa zan, şüphe seviyesinde olur. Zan ise inanma konusunda bir şey ifâde etmez, kesinlikle gerçeğin yerini tutmaz.

Îmânda artma ve eksilmeden maksat, kuvvetlilik ve zayıflıktır. Çünkü güneşin doğduğunu tasdîk etmek, bu âlemin sonradan yaratılmış olduğunu tasdîk etmekten daha kuvvetlidir. Bunlar, tasdîk edilen noktasında her ne kadar eşit ise de, kuvvet ve zayıflık açısından eşit değillerdir. Biz kesin bir şekilde biliriz ki, bütün ümmetin fertlerinin îmânı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in îmânı gibi veyâ hazreti Ebû Bekir'in îmânı gibi değildir. Bu anlamda olmak üzere hazreti Ömer'in şu sözü bu konuyu açıklar: *Hazreti Ebû Bekir'in îmânı, bir kefeye konsa diğer mü'minlerin îmânı da öbür kefeye konarak tartılsa Ebû Bekir'in îmânı bütün mü'minlerin îmânından ağır gelir.* [21] Hazreti Ömer bu sözü ile hazreti Ebû Bekir'in Allâh'a dâir bilgisinin daha kuvvetli olduğunu kasd etmektedir. Buradaki îmânın ağır gelmesi, îmânın sonuçları bakımından değil, yüce Allâh'ı gerçekten tanıması, yakîni; O'nu kesin olarak, şek ve şüphe etmeden bilme üstünlüğü, kalbinin vakârı ve îmânından dönmemesi bakımındandır; îmânın sonuçları ve ihsân bakımından değildir. Çünkü îmân ehli insanlar, tâatların çokluğu ve isyânın azlığı bakımından farklı farklıdır. [22]

Kur'ân-ı Kerîm'deki:

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ ... فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا

= ***Bir sûre indirilince ... Îmân etmiş olanlara gelince*** *(her inen sûre)* ***onların îmânını artırmıştır*** *(; güçlendirmiş, kuvvetlendirmiş, pekiştirmiştir)*. [23]

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ

= ***İnananların, îmânlarını kat kat artırmaları*** *(, güçlendirmeleri)* ***için, kalplerine güven indiren O*** *(Allah)****tır.*** [24]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا

= ***Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer ve Allâh'ın âyetleri okununca da bu onların îmânını artırır*** [25] anlamındaki âyet-i kerîmeler,

îmânın kişilere göre kuvvet, sağlamlık ve kalbi, kalbin derinliklerini etkileme sonucu yüce Allâh'ın hükümlerine teslîmiyet açısından farklı seviyelerde olabileceğini göstermektedir.

13 * Ehlisünnete göre insanlar, îmân ve inkâr yönünden iki gurupta incelenebilir:

a) Mü'min: Yüce Allâh'a, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e ve O'nun yüce Allah'tan getirdiklerine kesin olarak inanan kişi demektir.

b) Kâfir: Yüce Allâh'a, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e ve O'nun yüce Allah'tan getirdiklerinin tümüne veyâ bir kısmına inanmayan inkârcı kişiye denilir. Yüce Allâh'ı, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın peygamberliğini ve Efendimizin getirdiklerini kabul ettiğini söyleyerek müslümanlar gibi yaşadığı hâlde kalbi ile bunları inkâr eden, kabul etmeyen münâfık da îmân açısından bu guruba, kâfir gurubuna girer.

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

= ***Onların milletine*** *(; dinlerine)* ***uymadıkça yahûdiler de hıristiyanlar da*** *(aslâ)* ***senden hoşnut olmazlar.*** [26]

* Nifâk, münâfık: Nifâk kavramı, sözlükte köstebek veyâ Arab tavşanının deliğinden çıkması veyâ deliğine girmesi, azığın tükenmesi anlamlarına gelen nefk kökünden türemiştir. Münâfık sözlükte, yer altındaki gizli yolun bir ucundan girip diğer ucundan çıkan köstebek anlamına gelir. Sözlükte münâfıklık ve ikiyüzlülük anlamlarına gelen nifâkın İslâmî ıstılahtaki anlamı ise bir kişinin, îmân etmediği, inanmadığı hâlde dıştan îmân ediyormuş gibi görünmesi hâlidir. Bir başka ifâde ile nifâk, sözlük anlamı ile de bağlantılı olarak bir insanın bir açıdan İslâm dînine girerken diğer yönden İslâm dîninden çıkmasını ifâde eder. Bu durumda olan kişiye münâfık denir.

Münâfıklardaki nifak hâli îtikâdî ve amelî olarak iki gurupta toplanır:

a) İtikâdî nifak: Kur'ân-ı Kerîm'de karakterize edilen, dünyâda iken müslüman muâmelesi görüp, âhirette inançsızlığı ortaya çıkınca kâfirlerden daha kötü muâmeleye tâbi tutulmasına; sâhibine kötü muâmele uygulanmasına sebep olacak olan nifak hâli.

b) Amelî nifak: Bâzı tutum ve davranışları ile itikâdî nifâka kısmî bir benzeyiş içinde bulunmakla berâber, inançlarında açık bir nifâkın söz konusu olmadığı müslüman kişilerin durumu. Hadîslerde geçen münâfık türü, amelî (, ahlâkî) yönden olan nifâkı vurgulamaktadır. Meselâ: **Münâfığın** (, münâfıklığın) **alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiğinde vaadinden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde emânete hıyânet eder** [27] hadîsi ile benzeri hadîsler îtikâdî nifâka yaklaşılmaması için alınan tedbirler, tembihler mâhiyetindeki emirlerdir. Çünkü amelî nifak çoğalınca ileride müslümanın îtikâdî nifâka yaklaşma tehlikesi doğabilir. [28]

* Zındık; sözlükte temiz olmayan, sevgiyi korumayan; ince düşünceli, çok kurnaz ve dıştan müslüman gözüküp küfrünü gizleyen kimse anlamlarına gelen Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir.

İslâm cezâ hukûkunu ilgilendiren bir terim olarak zındık, küfrü gerektiren inançlar taşıdığı hâlde, müslüman gibi görünen kişi anlamına gelmektedir.

Kâdî İyâz Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a küfreden kimseyi zındık saymış, İmam Gazzâli de, cismânî haşri; kıyâmet gününde bedenen, cisimle, cesetle dirilmeyi inkâr eden İslâm filozoflarını zındık olarak nitelendirmiştir.

Zındık teriminin kapsamını kesin hatları ile tespit etmek kolay değildir. Zındıklık ile itham edilmeyi, suçlanmayı gerektiren sebeplerin tespiti konusunda âlimlerin görüşü birbirinden farklıdır. Esas olarak zındıklıkta küfrü gerektiren inanç, İslâm dîninin herhangi bir şartını inkârdır. Bâzı hâllerde zındıkla münâfık terimleri birbirinin yerine kullanılmakla

birlikte, yine de her iki terimin içerik ve kapsamı birbirinden farklıdır. Nitekim İslâmın ilk yıllarında münâfık kelimesi ile ifâde edilen hususlar, sonraki fakihler tarafından zındık kelimesi ile târif edilmiştir. Zındığın samîmi olarak müslümanlığı kabul ettikten sonra küfrü gerektiren inançlara sapması da mümkündür. [29]

Îmânın Geçerli Olabilmesi İçin Gerekli Olan Şartlar

14 * Îmânın geçerli olabilmesi ve sâhibini âhirette ebedî kurtuluşa erdirebilmesi için şu şartları taşıması gerekir:

a) Mü'min, îmân esaslarından birini inkâr anlamına gelen tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır. Meselâ: Yüce Allâh'ı ve bütün peygamberleri kabul edip, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın peygamberliğine inanmayan yâhut farz veyâ haram olduğu kesin olarak bilinen bir hükmü meselâ namazın farz, şarab içmenin haram oluşunu kendi hür irâdesi ile inkâr eden yâhut alaya alan, put ve benzeri şeylere tapan bir kişiye mü'min denilemez.

b) Mü'min ne yüce Allâh'ın rahmetinden ümitsiz, ne de emîn olmalıdır. Korku ile ümit arasında bulunmalıdır. Mü'minin, *nasıl olsa îmânım var, o hâlde muhakkak cennete girerim* düşüncesi ile yüce Allâh'ın kendisine azap etmeyeceğinden emîn olması, güven duygusu içinde bulunması veyâ *çok günah işledim, ben muhakkak cehennemliğim* diye yüce Allâh'ın rahmetinden ümit kesmesi îmânını kaybetmesine sebep olabilir.

إِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ

= ***Kâfirlerden başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez.*** [30]

فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

= ***Ancak, kendilerine yazık eden topluluktan başkası Allâh'ın azâbından emîn olamaz.*** [31]

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا

= ***Onlar*** *(; mü'minler)*, *(Allâh'ın azâbından)* ***korkarak ve*** *(Allâh'ın rahmetini de)* ***ümit ederek Rablerine yalvarmak*** *(, duâ etmek)* ***için yataklarından uzaklaşırlar.*** [32]

لَوْ يَعْلَمُ الكَافِرُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَيْئَسْ مِنَ الجَنَّةِ وَلَوْ يَعْلَمُ المؤْمِنُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ العَذَابِ لَمْ يَأْمَنْ مِنَ النَّارِ

= **Eğer kâfir, Allah yanında bulunan rahmetin hepsini bilseydi, cennetten ümidini kesmezdi; eğer mü'min de Allah yanındaki azâbın hepsini bilseydi,** (cehennem) **ateş**(inin) **azâbından emîn olmazdı.** [33]

c) Dünyâ hayâtından ümit kesilmiş durumda iken îmân edilmiş olmamalıdır. Mü'min olmayan bir kimsenin, hayattan ümidini kestiği son nefesinde uğrayacağı azâbı fark edip *îmân ettim* demesi durumunda onun bu îmânı geçerli olmaz. Çünkü îmânda önemli olan gayb âlemi dediğimiz duyular ötesine inanmış olmaktır. Azâbı gördükten sonra îmânın bu özelliği ortadan kalkmış olur.

15 * Îmân ile İslâmın sözlük anlamları arasında fark varsa da İslâmın, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsine kalpten inanıp teslîm olmak, kalben bağlanmak ve boyun eğmek şeklinde tanımlanması durumunda îmân ile İslâm aynı anlama gelirler. Bu durumda mü'min olan herkese müslim, müslüman; her müslime, müslümana da mü'min denilir. [34]

İslâm ile îmânın son tahlilde aynı olduğu Kur’ân’ın (bu kelimeleri eş anlamlı olarak) kullanımı ile de sâbittir: ***Deyin ki: Biz Allâh’a, bize indirilene*** *(; Kur’ân’a)**, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya’kûb ve Ya’kûboğullarına indirilene, Mûsâ ve Îsâ’ya verilen*** *(Tevrât ve İncîl)* ***ile bütün diğer peygamberlere Rab’lerinden verilene îmân ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz O’na teslîm olmuş*** *(, müslüman)* ***kimseleriz.*** [35] Bu ilâhî beyan kişilere, sâyesinde îmân ettikleri esaslar sebebi ile İslâm kavramını da nispet etmiştir. Aynı şekilde: ***Mûsâ dedi ki: Ey kavmim! Eğer Allâh’a inanıyor iseniz ve O’na teslîm olduysanız*** *(; müslüman oldu iseniz)* ***sâdece O’na güvenip dayanın.*** [36] Bu âyet de Mûsâ aleyhisselâmın hitap ettiği kişileri, mü’min olmalarını sağlayan şeylerle aynı zamanda müslim, müslüman konumunda tutmuştur.

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: **Cennete ancak müslim** (, müslüman) **bir kimse girebilir.** [37] Başka bir rivâyette ise: **Cennete ancak mü’min bir kimse girebilir** [38] buyurduğu nakledilmiştir.

* İsimler (ve kavramlar), bunları kullanacak kimselerin, kendi fayda ve zararları için plânlanıp düzenlenen, mutluluk veyâ felâketlerine vesîle kılınan hususları, konuları bilmeleri için konulmuştur. İslâma, İslâm dînine giren hiçbir kimse, ister îmân ister İslâm kavramı ile olsun Kur’ân-ı Kerîm âyetinin söz konusu ettiği bir hususun tek başına mü’min veyâ müslim olarak kendisini bağlamakta serbest bırakılamaz. Bundan da anlaşıldığına göre îmân ve İslâmın mâhiyetleri, içerikleri aynıdır; bunlar arasında ayırım gözetmeye kalkışan kimse uzaktan sebepler icat etmekten öte bir şey yapmış olamaz. [39]

* İslâm ve îmân kelimeleri aynı anlama gelir. İslâm, insanın samîmiyetle ve tam anlamı ile kendini Allâh’a teslîm etmesi ve bu konuda başkasına hiçbir alan bırakmamasıdır. Îmân da, kendi şahsında ve her şeyde yüce Allâh’ın Rablığını, Rabb olduğunu tasdîk etmektir. Bu iki kelime de hakîkatte aynı anlama gelir, ama lâfızları farklıdır. Çünkü insan kendini ve her şeyi yüce Allâh’a tam olarak teslîm ettiğinde O’nun hem kendisi, hem de her şey üzerindeki rubûbiyetini; Rablığını, Rabb olduğunu ikrâr etmiş demektir. Allâh’ı tasdîk ettiğinde ve hem kendi şahsı, hem de her şey üzerinde O’nun Rabb olduğunu ifâde ettiğinde de kendini ve her şeyi Allâh’a teslîm etmiş olur. Bütün bunlar lâfızları farklı, ama neticede aynı anlama gelen kelimelerdir. [40]

İslâm ve İslâmın Mâhiyeti, İçeriği

16 * İslâm, sözlük anlamı bakımından itâat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslîm olmak, esenlikte ve barışta olmak anlamlarına gelir. Dînî bir terim, bir kavram olarak İslâm, yüce Allâh’a itâat etmek, teslîm olmak, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in din adına getirdiklerinin hepsini bütün varlığı ile benimsemek ve benimsediğini göstermek demektir. İslâm aynı zamanda Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in getirdiği hak dînin de adıdır. Bu dîne girmeye de İslâm denir.

İslâm dînine inanan, bu dînin hükümlerine teslîm olan kişiyi belirtmek üzere Arapçada müslim, Türkçede müslüman kelimesi kullanılır. Bu din ve bu dîne bağlı olmak, Türkçede İslâmiyet ve müslümanlık kelimeleri ile anlatılır.

هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

*= (Allah)****, sizi hem daha önce*** *(gönderdiği kitablarda)**, hem de bu Kur’ân’da müslüman diye isimlendirdi. Ki, Peygamber size şâhit*** *(ve örnek)* ***olsun, siz de insanlara şâhit*** *(ve örnek)* ***olasınız.*** [41]

17 * Müslüman olmak, teslîmiyet üç türlü olur: a) Kalben olur ki, kesin inanç demektir, b) Dille olur ki, bu ikrârdır; inandığını dil ile söylemek, açıklamaktır, c) Organlar ile olur ki, bunlar da amellerdir. Bu üç şeklin en üstünü kalple olanıdır ve îmân buna denir, bu tür teslîmiyetin bulunmaması durumunda âhirette kurtuluştan söz edilemez.

18 * Dar anlamda İslâm, belli amellerin işlenmesi, yerine getirilmesi şeklinde gerçekleşen dilin ve organların teslîmiyetini anlatır. Buna göre İslâm daha genel, îmân daha özel bir kavramdır. Nitekim münâfık, dili ile müslüman olduğunu söyleyip, İslâm dîninin gereklerini yerine getiriyor imiş gibi davranmakla berâber, kalbi ile teslîm olmadığından; o şeklen müslimdir, fakat kalben müslim; müslüman değildir. Meselâ:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

= ***Arablar îmân ettik dediler. De ki: Siz îmân etmediniz. Fakat teslîm olduk, müslüman gözüktük deyiniz. Çünkü îmân henüz kalplerinize girmemiştir*** *(; yerleşmemiştir)*[42] âyet-i kerîmesi ile Cibrîl hadîsi [43] diye bilinen hadîste îmân kalbin, İslâm ise dil ve organların teslîmiyeti olarak ele alınmıştır. Çünkü bu hadîste Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) îmânı Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, âhiret gününe (öldükten sonra dirilmeye), kadere inanmak; İslâmı da yüce Allâh'a ibâdet etmek, O'na ortak koşmamak, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak, Kâbe'yi hac etmek şeklinde tanımlamıştır.

19 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın getirdiği hak din İslâm, aynı îmân esaslarını içermesi bakımından diğer peygamberlerin getirdiği dinlerle aynı noktada buluşur.

Hakîki bir din ile İslâm arasında esasta bir fark yoktur. Her hakîki din İslâmdır. Her İslâm da hakîki bir dindir. Ki, buna müslümanlık da denir.

Yüce Allâh'ın dînine sâdece din denildiği gibi millet, şeriat, İslâm ve İslâm dîni de denir. Bununla berâber İslâm sözü, bâzen güzel ameller bâzen de îmân anlamında kullanılır. Nitekim şeriat da, dînî hükümlerin yalnız ibâdetlere ve nikâh, alım satım gibi işlemlere âit kısmına denir.

İslâmın Şartları, Ana Esasları

20 * İslâmın aslî; temel unsurları olan ve İslâmın şartları denilen esasları beştir ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bir hadîs-i şerîflerinde şöylece bildirilmiştir:

بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik etmek, gereği gibi namaz kılmak, zekât vermek, beyti hac etmek, Ramazan orucunu tutmak.** [44]

İşte bu beş şey, temeli îmân olan İslâm binâsının esâsını, ana gövdesini oluşturur. Bu şartları gözetip onları yerine getiren bir insan, İslâm olma şerefine ermiş, müslüman unvanını kazanmış olur.

Allah (Celle Celâlühü) **Hazretlerine ve Sıfatlarına Îmân**

21 * Îmânın temelini meydana getiren altı şarttan birincisi Allâh (Celle Celâlühü) hazretlerine îmân etmektir.

Şöyle ki, Allah Teâlâ, yüce Allah diye ismini andığımız şânı büyük olan yaratıcı vardır. Eşi ve benzeri olmayan O varlık, bütün kemâl sıfatlar ile yâni mükemmelliği, eksiksizliği belirten sıfatlarla, O'nu kendi dışındakilerden ayıran nitelikleri ile vasıflanmıştır. Bütün noksan, eksik ve kusurlu sıfatlardan uzaktır. Bütün âlemleri yoktan var eden O'dur. O'nun kudret ve büyüklüğüne denk hiçbir şey yoktur. Bizleri, bizim gördüğümüz, görmediğimiz, göremeyeceğimiz nice âlemleri yaratıp, yaşatan, yetiştirip besleyen ancak O'dur.

* Âlem, yaratılmış varlıkların cins ismidir. [45]

Yüce Allâh'ın **Rahmân** (رحمن): Bütün yaratıkların rızıklarını veren, **Rahîm** (رحيم): Merhamet eden, bağışlayan, **Hâlık** (خالق): Yaratıcı, yoktan yaratan, **Rezzâk** (رزاق): Bedenleri ve ruhların gıdasını yaratıp veren, **Hakîm** (حكيم): Hikmet sâhibi, doğruyu bulan, herşeyi lâyık olduğu yere koyan, **Rabb** (رب): Sâhip, yaratıcı, terbiye eden, **Mübdî** (مبدئ): Her şeyi hiç yoktan yaratan, **Bârî'** (بارئ): Bir örneğe, bir misâle ihtiyaç duymadan yaratan, **Azîz** (عزيز): Mağlup edilmesi mümkün olmayan ve dâimâ gâlip olan, **Gaffâr** (غفار): Kullarının günahlarını affeden, bağışlayan, **Cebbâr** (جبار): İstediğini mutlaka yapan, dilediğini yapmaya gücü olan, **Tevvâb** (تواب): Tövbe edenlerin tövbesini kabul eden, **Hakk** (حق): Doğru, gerçek olan, **Celâl** (جلال): Azametli, ulu, büyük, yücelik sâhibi, **Celîl** (جليل): Celâl ve ululuk sâhibi gibi daha birçok mübârek isimleri ve sıfatları vardır.

* Tevhîd (التوحيد) sözlükte tek ve bir olmak anlamındaki vahd, vahdet kökünden türemiş ve birleme, bir kılma, bir etme, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etme ve bu şekilde îmân etme, inanma anlamına gelir.

Istılahta tevhîd Allah'tan başka ilâh olmadığına îmân etmek, O'ndan başka Rabb ve ma'bûd; kendisine ibâdet edilecek varlık tanımamaktır. Başka bir deyişle; Allâh'ın varlığını, var olduğunu, birliğini, bir ve tek olduğunu, tüm yetkin nitelikleri kendisinde topladığını, eşi ve benzeri bulunmadığını bilmek ve buna inanmak demektir. Bu bilgi ve inanç en özlü biçimde kelime-i tevhîd ile yâni **Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir** cümlesi ile ifâde edilir. Kelime-i tevhîdi söyleyen ve buna gönülden îmân eden, inanan kişi mü'min; birleyen, birleştirici olan, özellikle Allâh'ın bir ve tek olduğunu kabul eden anlamında muvahhid adını alır. Tevhîd ile ilgili konularını inceleyen ilme ilm-i tevhîd adı verilir.

* İslâm dîninin en temel özelliği, tevhîd inancına sâhip olmasıdır ve bu inanç *Allah'tan başka ilâh yoktur; Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür* şeklinde özetlenmiştir.

Bu cümlede geçen yüce Allâh'ın isim ve sıfatları, O'nun zâtına nispet edilen birtakım mânâ ve kavramlardır.

İslâm âlimleri yüce Allâh'ın her türlü ayıp ve kusurdan münezzeh; uzak olduğunu ve her türlü kemâle; mükemmelliğe sâhip olduğunu kabul etmişlerdir. Bu temel kabul sebebi ile onlar, yüce Allâh'ın sıfatlarını selbî ve sübûtî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır.

Selbî veyâ tenzîhî olarak isimlendirilen sıfatlar, ulûhiyet; ilâhlık makâmı ile bağdaşmayan nitelikleri reddeden; yüce Allâh'ın, her türlü eksiklik ve noksanlıklardan uzak bulunduğunu belirten ve yüce Allâh'ın ne olmadığını ifâde eden sıfatlardır.

Sübûtî veyâ zâtî olarak isimlendirilen sıfatlar ise yüce Allâh'ın varlığını, etkinliğini ve zâtının yetkinliklerini dile getiren ve bu sebeple de yüce Allâh'ın ne olduğunu anlatan sıfatlardır. [46]

Selbî veyâ **tenzîhî** olarak isimlendirilen sıfatlar **Kıdem, Bekâ, Muhâlefetün li'l Havâdis** veyâ **Havâdise Muhâlefet**, **Kıyâm Bi Zâtihi, Vahdâniyet** sıfatlarından meydana gelmek üzere beştir. Bu sıfatlar yüce Allâh'ın şânına yakışmayan ve O'nun noksan sıfatları bulunmadığını bildiren, sâdece yüce Allah'ta bulunup, Allâh'ın yarattıklarında mecâzen de olsa bulunmayan sıfatlardır.

Sıfât-ı Sübûtiyye veyâ **Zâtiyye** olarak isimlendirilen sıfatlar **Hayât, İlim, İrâde, Kudret, Semî', Basar, Kelâm, Tekvîn**'den ibâret olarak sekiz tânedir. Yüce Allâh'ın zâtından ayrılması mümkün olmayan ve zâtına gerekli ve vâcib olan bu kutsal sıfatların hepsine birden **Sıfât-ı Kemâliyye**; kemâl sıfatlar da denir.

İşte biz, böyle kemâl sıfatları ile vasıflı bulunan şânı yüce bir Allâh'ın varlığına ve bütün bu yüce sıfatlarına îmân ederiz.

22 - **Vücûd** (وجود); Yüce Allâh'ın varlığı demektir. Hakîkaten yüce Allah vardır ve en büyük varlık O'na âittir. O'nun varlığı, her şeyden daha fazla bellidir, açıktır. Çünkü yüce Allah olmasaydı, hiçbir şey var olamazdı. Gerek bizim ve gerek herhangi bir şeyin varlığı yüce Allâh'ın varlığına birer şâhittir.

Biliyoruz ki, bu âlemdeki şeylerden hiçbiri kendiliğinden var olacak bir durumda değildir. Bunlardan hiçbiri ne kendi kendine var olabilir, ne de kendi kendine yok olabilir. Başka bir deyişle mümkün olan hiçbir şey kendi kendine yok iken var olamaz, var iken de yok olamaz. Hiçbir yaratık ne bir zerreyi var edebilir, ne de yok edebilir. Hakîkat şu ki, içinde yaşadığımız bu dünyâ ile berâber sonsuz âlemler meydana gelmiş, birbiri ardınca meydana gelmeye de devam etmektedir. Nice şeyler de var iken yok olmuştur.

İşte bütün bunları var eden, yok eden, kuvvet ve hikmet sâhibi yüce bir yaratıcının varlığından hiçbir zaman şüphe edilemez.

أَفِي اللّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

= ***Gökleri ve yeri yaratan Allâh'ın varlığında şüphe mi var?*** [47]

23 - Yüce Allâh'ın varlığını ispatlamak için kelâm ve felsefe kitaplarında pek çok deliller yazılmıştır. Bizim için yalnız aşağıdaki âyeti okuyup, anlamını düşünmek yeterli olur:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ

= ***Şüphe yok ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, akıl sâhipleri*** *(, aklını kullanıp düşünenler)* ***için*** *(Allâh'ın varlığını, kudret ve büyüklüğünü gösteren)* ***büyük işâretler vardır.*** [48]

Bu âyet-i kerîme iyice tefekkür edilirse; düşünülürse yüce Allâh'ın varlığına, büyüklüğüne dâir sayısız delîl, göz önünde belirmeye başlar. Astronomi, gök bilimi, biyoloji, kimya, psikoloji ve anatomi gibi ilimlerin verdiği bilgileri göz önüne getirenler, bu âyet-i kerîmenin işâret ettiği delillere çok güzel akıl erdirebilirler. Her sağduyulu insan tefekkür ettikçe, yüce Allâh'ın varlığını kabul etmeye mecbur olur.

Bu âyetten sonra gelen şu âyet-i kerîme, gerçek anlayış ve akıl sâhiplerinin kimler olduğunu bize bildiriyor:

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= ***Akıl ve anlayış sâhipleri o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken, yanları üzere yatarken*** *(her durumda)* ***Allâh'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler*** *(ve derler ki):* ***Ey Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın****. (Sebepsiz bir şey yaratmaktan)* ***sen münezzehsin*** *(; tüm eksiklik ve kusurlardan uzaksın).* ***Bizi ateş azâbından koru.*** [49]

Bütün bu âyet-i kerîmeler, İslâm dîninde aklın ve tefekkürün ne kadar büyük önem taşıdığını da bize gösterir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

لاَ عِبَادَةَ كَالتَّفَكُّرِ

= **Tefekkür gibi ibâdet**(e vesîle olan başka bir şey) **yoktur** [50] buyurmuştur.

* Tefekkür, herhangi bir mesele hakkında düşünmek, zihni yormak, derin düşünmek ve işin şuûruna varmaya çalışmak, şuûruna varmak; işin özünü tam mânâsı ile kavramaya çalışmak anlamına gelir. Tefekkür, insana âit bir özelliktir. İnsan, tefekkür sâyesinde diğer varlıklardan ayrılır ve üstün olur. Tefekkür, ancak zihinde canlandırılabilen, göz önüne getirilebilen şeyler hakkında yapılabilir. Bu sebeple, Allâh'ın yarattığı varlıklar hakkında tefekkür mümkün, Allâh'ın zâtı; kendisi hakkındaki tefekkür mümkün değildir. [51]

Gerçekten İslâm dîninde aklın ve düşüncenin büyük bir yeri vardır. İslâm dîni tamâmen akla ve hikmete uygundur, hiçbir akıl yürütme ve eleştirme, onun hak ölçülerini değiştiremez. İslâmiyet tefekkür eden; gereği gibi düşünen insanların dînidir.

İşte bu düşünen insanlar gökleri, yeri, gece ve gündüzleri düşünürler. Göklerde parıldayan ve her biri güneşten binlerce def'a daha büyük olan yıldızların göz kamaştırıcı durumunu düşünürler, yeryüzündeki sayısız canlı ve cansız yaratıkları göz önüne alırlar. Güzel gündüzlerin, sâkin gecelerin ne kadar sağlam bir düzen ve ölçü içinde yaratılış kânununa uyarak birbirini kovalayıp durduklarını düşünürler. İbret bakışları ile yapılan böyle düşünceler sonunda, bu âleme bu düzen ve ölçüyü vermiş olan yüce Allâh'ın kudret ve büyüklüğünü insanlar isteyerek ve teslîmiyetle kabul etmeye mecbur kalırlar.

Hattâ böyle büyük varlıkları değil, bir zerreden; çok küçük bir parçadan bile küçük olduğu hâlde büyük bir duygu ile hayâtını sürdürme endişesi ile çalışan bir mikrobu, aynı şekilde bir zerreden küçük olduğu hâlde başlı başına bir kuvvet hazînesi olan bir atomu düşünmek bile, gerçek akıl sâhipleri için bu kâinâtın âlim, her şeye hâkîm olan yaratıcısını tasdîk etmeye yeterlidir.

Bütün bu kurallar ve düzen içinde yaratılan varlıklar birer tesâdüf, bir rastlantı eseri midir? Bütün bunlar bilgi ve hikmetten yoksun olan bir tabiatın eseri midir? Aslâ. Hiçbir akıl sâhibi, tefekkür eden insan böyle yanlış bir hükme varamaz.

24 - Tekrar ederiz ki, yüce Allâh'ın varlığını, büyüklüğünü anlayıp itiraf etmek için: ***Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, akıl sâhipleri için büyük işâretler vardır*** âyetini tefekkür etmek, güzelce düşünmek yeterlidir. Bu sebepledir ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Bu âyeti okuyup, üzerinde tefekkür etmeyen kimseye yazıklar olsun** [52] buyurmuştur.

25 - **Kıdem** (قدم); ezeliyyet; evveli, başlangıcı olmamak sıfatıdır. Başlangıcı olmayana kadîm (قديم), sonradan olana da hâdis (حادث) denir. Yüce Allah kıdem sıfatı ile de vasıflanmıştır. Çünkü ezelîdir, kadîmdir, varlığının başlangıcı yoktur. O yüce yaratıcının evvelinde hiçbir zaman yokluk geçmemiştir. O'nun varlığı yanında milyarlarca sene, bir saniyelik bir müddet bile sayılmaz. Aynı şekilde, gördüğümüz âlemler, milyarlarca seneden beri var olsa bile, yine yüce Allâh'ın başlangıcı olmayan varlığı yanında bir saniyelik bir hayâta sâhip olamaz.

Kısaca yüce Allah kadîmdir; varlığının bir başlangıcı yoktur. Sonradan var olan, hâşâ Allah olamaz. Yüce Allah'tan başka ne varsa bunların hepsi hâdistir; sonradan var olmuştur. Çünkü yüce Allâh'ın kudreti ile yaratılmışlardır. Artık şüphe yok ki yaratılanlar, yaratana âit olan kadîm sıfatını taşıyamazlar.

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ

= ***O** (Allah); **hem evveldir, hem âhirdir**.* [53]

26 - **Bekâ** (بقا), ebediyet; sonu bulunmamak sıfatıdır. Sonu olana fânî (فاني), sonu olmayana, her zaman var olana da bâkî (باقي) denir.

Yüce Allah Bekâ sıfatı ile de vasıflanmıştır. Çünkü ebedîdir, bâkîdir, varlığının kesinlikle sonu yoktur. O'nun yok olacağı bir zaman düşünülemez.

Mükevvenât dediğimiz yaratılmış bütün varlıklar, yüce Allâh'ın kudreti ile var olmuşlar ve yine yüce Allâh'ın kudreti ile yok olurlar. Tekrar yine var olabilirler, binlerce değişikliğe uğrayabilirler. Fakat yüce Allah bâkî'dir, yok olmaktan, değişmekten uzaktır, böyle bir şey düşünülemez. Çünkü o başkasının eseri, kudreti değildir ki, onun kudreti ile yokluğa gidebilsin veyâ değişikliğe uğrasın. Aksine, diğer bütün varlıklar O'nun kudretinin birer eseridir. Artık yüce Allah için yok olma ve ölüm nasıl düşünülebilir?

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ

= ***Yer üzerindeki her şey fânîdir** (; yok olacaktır). **Yalnız celâl** (; sonsuz büyüklük) **ve ikrâm sâhibi** (; tâzîme lâyık olan) **Rabbinin zâtı bâkî kalacaktır**.* [54]

27 - **Havâdise Muhâlefet** (حوادث مخالفت); sonradan var olmuş şeylerden ayrı olmak, sonradan olanlara benzememek sıfatıdır. Yüce Allah havâdise muhâlefet sıfatı ile de vasıflanmıştır. Çünkü yüce Allah yaratılmış şeylerden hiçbirine hiçbir yönden benzemez. Akla, hayâle gelen her şeyden yüce Allah kesin şekilde başkadır.

Mükevvenât, mümkünât dediğimiz yâni yaratılan ve yaratılabilen şeyler sonradan meydana gelmişlerdir; değişir, başkalaşır, birbirlerine benzeyebilir ve sonuçta yok olurlar. Bütün bu sonu olan varlıkların cinslerini, türlerini, şekillerini göz önüne alınız. Bunların arasında insanları, melekleri de düşününüz. Bunlardan hiçbiri yüce Allâh'a aslâ benzemez ve hiçbirisinde ilâhlıktan, yaratıcılıktan aslâ bir hisse, bir parça bulunamaz. Hiç yaratılan, yok olmaya mahkûm olan güçsüz ve fânî şeyler, yaratıcı olan ve yok olması kesinlikle düşünülemeyen yüce Allâh'a benzeyebilir mi? Hiç o evveli olmayan, her şeye hükmeden yaratıcıya ortak olabilir mi? Böyle bir şeye inananlar, kendi fânî varlıklarını hâşâ ilâhlığa kadar yükseltmek, yüce Allâh'ı da kendileri gibi önemsiz bir yaratık derecesine indirmeye cüret etme küstahlığında bulunmuş olurlar.

İnsanların ve diğer yaratılmışların birçok ihtiyaçları vardır. Bunlar kalacak bir yere, yiyip içmeye, gelip gitmeye, doğup doğurmaya ve benzeri şeylere ihtiyaç duyarlar. Yüce Allâh'ın ise bütün bunlara ihtiyâcı yoktur. O'nun Arş, Kürsî, yedi tabakaya ayrılmış gökyüzü ve diğer nice âlemleri vardır. Fakat O, bunlardan hiçbirine ihtiyaç duymaz. Bütün bunlar yok iken, O var idi.

Artık şüphe yok ki; muhtaç olan, yaratılmış, fânî sıfatları ile sıfatlanan bir zât aslâ Allah olamaz. Dînimiz, bizleri bu gibi yanlış şeyleri düşünmeyi, bu şekilde inanmayı kesin şekilde yasaklamaktadır.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

= ***O'nun*** *(; Allâh'ın)* ***benzeri hiçbir şey yoktur. Ve O,*** *(her söyleneni)* ***işitendir,*** *(her yapılanı)* ***görendir***. [55]

28 - **Kıyâm Bi Zâtihi** (قيام بذاته); varlığı, durması kendi zâtı ile olmak anlamında bir sıfattır. Bu sıfat da yüce Allâh'a mahsustur.

Şöyle ki, açıklayacak olursak, yüce Allâh'ın ezelî ve ebedî olan varlığı kendi zâtı ile kâimdir; her zaman vardır. Kendi varlığı hüviyetinin, mukaddes zâtının gereğidir. Aslâ başkasından değildir. Bu sebepledir ki, yüce Allâh'a *Vâcib ül Vücûd* yâni varlığı kendinden dolayı gerekli denilir. O'nun varlığı, başka bir var edene muhtaç değildir. Yüce Allâh'ı hâşâ var eden bir varlık olsaydı, işte Allah o var eden olmuş olurdu. Bundan dolayı *Allâh'ı kim yarattı* diye bir soruya aslâ gerek yoktur. Çünkü Allah zâtı ile kendiliğinden vardır, kadîmdir, başkasının var edeceği bir hüviyette değildir. Eğer böyle olmasa idi, ne kâinât meydana gelirdi, ne de başka bir şey! Bu gerçek kabul edilmeyince, içinde yaşadığımız âlemin varlığını izaha, açıklamaya da aslâ imkân bulunamaz. Mümkinât denilen yaratılmış şeyler ise hem var, hem de yok olmaya elverişli oldukları için, bir var ediciye muhtaçtırlar. Kısaca yüce Allâh'ı var eden bir varlık düşünülemez ve O'ndan başka bir yaratıcı varlık da olamaz.

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ

= ***Allah'tan başka bir yaratıcı olur mu?*** [56]

29 * **Vahdâniyet** (وحدانيت); Yüce Allâh'ın zâtında, ilâhlığında ve diğer bütün sıfat ve fiillerinde bir, tek olması, şerîki; ortağı, benzeri olmaması demektir. Bu sıfatları taşıyana vâhid denir ki, gerçekte var olan, parçalara bölünmekten ve parçaların bir araya gelerek toplanmasından uzak bulunan, tek olan demektir.

Zâtında tek olması iki anlama gelir: a) Allâhü Teâlâ iki veyâ daha fazla parçaların bir araya gelmesi ile meydana gelmiş, belirli ve sınırlı bir miktardan ibâret değildir.
b) Yüce Allâh'ın, zâtına benzeyen bir şerîki; bir ortağı yoktur.

Sıfatlarında tek olması ise yüce Allâh'ın bir cinsten iki kudret, iki ilim gibi iki sıfatı olmaması, hiçbir varlığın sıfatının Allâh'ın sıfatlarından hiçbirisine benzememesidir.

Fiillerinde bir, tek olmasının anlamı ise yaratmakta bir olmasıdır. Çünkü bu âlemin ve her şeyin var olmasında gerçek güç yüce Allah'tır. Başka şeyler ve tabiat kânunları, araç ve basit birer sebep olmaktan başka bir şey değildir.

Yüce Allah her yönü ile tekdir. Her nasıl düşünülürse düşünülsün, sağduyulu bir insan, anlayış ve hikmet sâhibi bir kimse yüce Allah'tan başka bir ilâhın var olduğuna inanamaz. Başkasının ilâh ve ma'bûd yâni kendisine ibâdet edilen yaratıcı olma sıfatları ile vasıflanmasına imkân veremez.

Gerçekte iki ve daha çok ilâhın varlığı kesin delillerle reddedilmiş bulunmaktadır. Şu gördüğümüz kâinâtın varlığı, devâmı, düzgün bir şekilde işleyişi hep yüce Allâh'ın birliğine, bir tâne olduğuna şâhittir.

Yüce Allah zâtında, ma'bûdiyetinde; ilâhlığında, bir olduğu gibi, yaratıcı olmasında da birdir. Yaratılmaya ve yok edilmeye mecbur olan, bu sebeple mümkün adını alan her hangi bir şeyi var eden, yok eden ancak yüce Allah'tır, O'ndan başka yaratıcı yoktur.

Bir kimsenin mü'min sayılabilmesi için her şeyden önce varlığına inandığı yüce Allâh'ın her yönden bir olduğuna, ortağı ve benzeri olmadığına kesin olarak inanması gerekir. Çünkü İslâm dîninde ve hak olan bütün semâvî dinlerde tevhîd yâni Allâh'ı birleme inancı, îmân esaslarının ve bütün dînî inançların temelini meydana getirir. Çünkü

kalpte tevhîd inancı olmadıkça, yüce Allâh'ın yanında hiçbir inanç, hiçbir amel sahîh; geçerli ve kabul edilebilir değildir. Bu sebeple İslâmiyet, her şeyden önce insanlığa tevhîd inancını sunmuş ve bütün insanlığı yüce Allâh'ın bir, tek olduğuna, şerîki ve benzeri bulunmadığına inanmaya dâvet etmiştir.

Mümkünât dediğimiz yaratılma imkânı olan, yaratılabilen şeyleri böyle kendisi yaratmaya, yaşatmaya, yok etmeye gücü yetmeyen bir zât ise Allah olamaz. Bunun için ikinci bir ilâhın varlığına aslâ imkân yoktur. Çünkü iki ilâh olduğu düşünülürse bunlardan biri kendi başına mümkinâtı yaratmaya güç yetirebiliyor ise diğeri fazladan olmuş olmaz mı? Tersine yalnız başına yaratmaya gücü yoksa âciz, güçsüz değil midir? Fazladan olan yâhut yaratmaya gücü olmayan bir zât ise nasıl Allah olabilir?

Bu bakımdan akıl sâhibi hiç kimse, yüce Allâh'ın zât ve sıfatlarında eşi ve benzeri bulunmadığında, tek olduğunda şüphe etmez. Birden çok yaratıcıların var olduğuna inanan milletlerse akla, hikmete aykırı bir inancın esiri olmuştur. Böylece gerçeği anlama açısından büyük bir cehâlet; bir bilgisizlik içinde kalmışlardır.

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

= *(Kıyâmet günü yüce Allah yaratıklara):* ***Bu gün mülk*** *(, hükümranlık)* ***kimindir?*** *(diye sorar ve yine bizzat kendisi cevap verir:)* ***Bir*** *(, tek)****, kahhâr olan*** *(; gücü her şeye yeten, yenilmeyen, zor kullanarak istediğini yapan)* ***Allâh'ındır***. [57]

Şirk ve Şirk Türleri

30 * Şirk (شرك) kelimesi, ortak koşmak, ortaklık demektir ve birleme anlamına gelen tevhîd kelimesinin zıddıdır. Şerîk ortak, müşrik ise ortak koşan demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar, tevhîde, yâni yüce Allâh'ı birlemeye dâvet edilmişler; O'na gerek zâtında gerek sıfat ve fiillerinde başkalarını şerîk; ortak kılmaktan, yalnız Allâh'a mahsus olan ibâdette başkalarını O'na ortak etmekten şiddetle yasaklanmışlardır.

Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de:

لاَ تُشْرِكْ بِاللّٰهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

= *(Hiçbir şeyi)* ***Allâh'a şirk koşma. Muhakkak şirk, büyük bir zulümdür*** *(, hakkı, gerçeği gizlemektir; haksızlıktır)****.*** [58]

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

= ***Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar*** [59] buyurulmaktadır.

İnsan, yüce Allâh'ın yeryüzündeki halîfesi; vekîlidir. Çünkü yeryüzündeki her şey onun emrine ve hizmetine verilmiş, onun idâresine; yönetimine terkedilmiştir. Öyle ise nasıl olur da, kâinâtı yönetmek için yaratılan insan, kendisi gibi veyâ kendi hizmetinde olan şeylerin bâzısını ilâh olarak kabul ederek yüce Allâh'ı bırakıp, o şeye ibâdet eder veyâ onları yüce Allâh'a ortak koşar?

İşte şirk insanı bu şekilde alçaltacağı, yüce Allâh'ın onun için takdîr ettiği yüksek ve şerefli yeri anlamayarak O'na ulaşmasına engel olacağı içindir ki, günahların en ağırı olduğu ve Allâh'ın, kendisine şirk koşanları kesinlikle affetmeyeceği bildirilmiştir.

Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh): (O gün) ***Rahmân'ın katında ahid*** *(; söz, izin)* ***almış olan****(lar)****dan başkasının şefâat hakkı bulunamayacaktır*** [60] *âyetini okudu ve şöyle dedi:* Allah katından bir söz alınız. Çünkü Allah Teâlâ kıyâmet günü: ***Kimin benden***

aldığı bir ahid *(, bir söz)* ***varsa ayağa kalksın*** buyuracaktır. *(Dinleyenler):* Bu nasıl olacak, bize öğretsen *dediklerinde (Abdullah) ibni Mes'ûd şöyle dedi:* Şöyle söyleyin (, duâ edin):

اَللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ إِنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ فَإِنَّكَ إِنْ تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي تُقَرِّبْنِي مِنَ الشَّرِّ وَتُبَاعِدْنِي مِنَ الْخَيْرِ وَإِنِّي لاَ أَثِقُ إِلاَّ بِرَحْمَتِكَ فَاجْعَلْهُ لِي عِنْدَكَ عَهْدًا تُوَفِّيهِ إِلَيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

= *Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı (, gizli olanı) ve açıkta olanı bilen Allâh'ım! Ben bu dünyâ hayâtında senden başka hiçbir ilâh olmadığına, ortağın bulunmaksızın bir ve tek olduğuna, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kulun ve Resûlün olduğuna şehâdet ediyorum. Beni bana (, kendi başıma) bırakma. Eğer beni kendi hâlime bırakacak olursan, nefsim beni hayırdan uzaklaştırır, kötülüğe yaklaştırır. Ben ancak senin rahmetine güvenirim. Bu güvenimin karşılığını kıyâmet günü (, âhirette) vermek üzere katında bir ahid (, bir söz verme) kıl. Ki, sen aslâ sözünden caymazsın.* [61]

31 * Birçok şirk türü olmasına karşın, başlıca beş tür şirk vardır ve bunlardan üçü şu âyet-i kerîmede özetlenmiştir:

أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

= ***Hiçbirimiz Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir*** *(şeyi)* ***ortak koşmayalım. Allâh'ı bırakıp içimizden bir kısmını kendimize Rab*** *(, ilâh)* ***edinmiyelim.*** [62]

a) Şirk türlerinin birincisi ve en açık yapılanı; güneş, ay, yıldızlar gibi semâvî varlıklara; ağaçlara, taşlara, bâzı hayvanlara, tabiat kuvvetlerine, yüce Allâh'ın oğulları ve kızları adı ile yarı veyâ tam ilâh zannedilen insanlara kısaca Allah'tan başka canlı veyâ cansız varlıklara tapınmak ve onlara ibâdet etmektir.

b) Şirk türlerinin ikincisi; Yüce Allâh'a inanmakla berâber, O'na başka şeyleri ortak koşmaktır. Yâni hem yüce Allâh'ın, hem de inanılan diğer varlıkların ilâh olduğuna inanmaktır. Hıristiyanlıkta sonradan uydurulan teslîs; üçleme akîdesi, bu tür bir şirktir. Çünkü hıristiyanlar hazreti Îsâ'ya oğul, hazreti Meryem'e Rûhul Kudüs adını vererek Oğul veyâ Rûhul Kudüs'ün de bizzat Allah gibi ilâh olduğunu sanmakta ve böylece Baba, Oğul ve Rûhul Kudüs gibi üç başlı bir ilâhlığa inanmaktadırlar. Hayr kaynağı olarak bir *hayr ilâhı*, şerr kaynağı olarak da bir *şerr ilâhı* diye iki ilâha inanan mecûsilerin inancını da bu tür şirke örnek olarak verilebilir.

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ فَمَنْ عَمِلَ لِي عَمَلاً أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَهُوَ لِلَّذِي أَشْرَكَ

= **Yüce Allah buyurdu ki:** ***Benim ortak edinmeye ihtiyâcım yoktur. Kim benim için işlediği bir amele benden başkasını ortak ederse ben ondan uzağım ve benim için yaptığı o amel, bana değil, ortak ettiği şeyedir*** *(, o şey için yapılmıştır)*. [63]

c) Şirk türlerinin üçüncüsü; bir kısım insanların kendi aralarından bâzılarını rab, ilâh olarak kabul etmeleri, onlara körü körüne inanarak yüce Allâh'ın emir ve yasakları yerine, onların emrettiklerini yapmaları, yasak kıldıklarını da yapmamalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de, yahûdilerin hahamlarını yâni kendi din adamlarını, hıristiyanların da rahiplerini

Allah'tan başka birer rab edindikleri bildirilmektedir.

اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا

= ***Onlar Allâh'ın dışında hahamlarını, rahiplerini rablar edindiler; Meryem oğlu Mesîh'i de. Hâlbuki tek ilâhtan başkasına ibâdet etmemekle emrolunmuşlardı.*** **[64]**

d) Şirk türlerinin dördüncüsü; bu âlemin yaratıcısının bir olduğu kabul edilmekle birlikte O'na yakınlığı sağlamak ve O'nun katında şefâatçi olmak üzere Allâhü Teâlâ'yı bırakarak O'ndan başkasına, yâni putlara ve heykellere tapmak, hiçbir fayda veyâ zarar veremeyecek olan bu cansız ve kıymetsiz eşyâya ibâdet etmektir. Putperestlik denilen bu şekil, en âdi, kötü ve gülünç şirk şekli olması ve İslâmiyetin ortaya çıkışı sırasında bütün dünyâda salgın hâlinde bulunması sebebi ile Kur'ân-ı Kerîm'de en ağır kelimelerle sık sık zikredilmiş; anılmış ve bu sapık inanç şiddetle yasaklanmıştır.

قُلْ أَنَدْعُو مِنْ دُونِ اللّهِ مَا لاَ يَنْفَعُنَا وَلاَ يَضُرُّنَا

= ***De ki: Allâh'ı bırakıp da bize ne fayda ve ne de zarar veremeyen şeylere mi yalvaralım?*** **[65]**

e) Şirk türlerinin beşincisi ve en kapalı, en gizli görülen bir şekli, yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen, insanın kendi heves ve arzularına körü körüne uymasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de:

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ

= ***Kendi heves ve arzularını mâbûd edinen*** *(; nefsinin, gayrimeşrû isteklerine uyan)* ***kimseyi gördün mü*** **[66]** buyrularak kendi heves ve arzularına uyan kişiler kötülenmişlerdir. O hâlde açık veyâ kapalı her türlü şirkten kaçınmak gereklidir. Gerçek tevhîd inancı bunu gerektirir.

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُشْرِكَ بِكَ وَأَنَا أَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لاَ أَعْلَمُ

(; Allâhım! Bilerek sana şirk koşmaktan sana sığınırım. Bilmediklerim için de senden mağfiret dilerim.) **[67]**

32 - **Hayât** (حيات); dirilik, diri olmak demektir. Yüce Allah kendine âit bir hayât sıfatı ile vasıflanmıştır. Yüce Allâh'ın ilim, irâde ve kudret sıfatları ile vasıflanmasının bir gereği olarak hayât sıfatı da vardır. Hayâtı olmayan bir şey, bilmekten, dilemekten ve bir şey yapabilmekten yoksun olur. Bu ise yaratıcı için büyük bir noksanlıktır.

Bu sıfatları olmayan bir şey, kendi kendine hiçbir şey meydana getiremez. Hele bilgi, düşünce, dileme ve güç sâhibi olan varlıkları yaratmaya aslâ kâbiliyetli bulunamaz. Bunun içindir ki, tabiat denilip ilim, irâde ve kudretle nitelenmeyen ve varlığı eşyâlara bağlı olarak düşünülüp, bu eşyâ dışında bir varlığı bulunmayan şuursuz bir varlık, kesinlikle bir yaratıcı sıfatını taşıyamaz. Özellikle böyle bir varlık, akıl, irâde ve kudret sâhibi sayısız yaratığın yaratıcısı hiçbir şekilde olamaz.

اَللّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

= ***O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, O Hayy'dır*** *(; diridir)* ***ve Gayyûm'dur*** *(, Kayyûm; bütün yaratılmışların idâresini bizzât yürütendir).* **[68]**

33 - **İlim** (علم); bilmek, idrâk etmek, anlamak sıfatıdır. Yüce Allâh'ın ilim sıfatı da vardır. O'nun ilmi, yarattıklarının ilmi gibi basit ve sınırlı değil, bütün kâinâtı çevreler.

Yüce Allah her şeyi bilir; hiçbir şey O'nun bilgisinin dışında kalmaz, hiçbir varlık düşünce ve hareketini yüce Allah'tan saklayamaz. Çünkü her şeyi bilmeyen; her hareketten, her düşünceden haberi olmayan bir zât Allah olamaz, bu kadar güzel ve acâyip (, acâib) nesneleri meydana getiremez, bu kadar yaratığı yönetemez.

Yüce Allâh'ın böyle her şeyi bildiğini güzelce düşünüp doğrulayan bir insan, elbette dâimâ uyanık bulunur; her işini, her hareketini bir edep üzere düzenler. Kötü söz söylemez, kötü şey düşünmez, hiç kimsenin hakkına sarkıntılık etmez, hiç kimsenin görüp bilemeyeceğini düşündüğü bir yerde bile yüce Allâh'ın emirlerine aykırı bir iş yapmaz. Çünkü kendisinin bütün yaptıklarını, yapacaklarını yüce Allâh'ın bildiğine îmânı vardır.

أَلاَ يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

= ***Yaratan bilmez mi hiç? O en ince işleri görüp, bilmektedir ve her şeyden hakkı ile haberi olandır***. [69]

34 - **İrâde** (إرادہ); dileyebilme, tercih edebilme, seçebilme sıfatıdır. Yüce Allah irâde sıfatı ile vasıflanmıştır. Yüce Allâh'ın irâdesi ezelîdir; başlangıcı yoktur. Yüce Allah yaratacağı şeyleri, irâde sıfatı ile kendi hikmetine göre meydana getirmeyi diler ve dilediği şey mutlaka olur. O'nun dilemesi olmadıkça hiçbir şey meydana gelemez, getirilemez.

Yüce Allah bütün bu kâinâtı ezelî olan irâdesi üzere yaratmıştır. Yaratılmış olan şeylerin binlerce, milyonlarca cins ve türlere, ayrı ayrı vasıflara sâhip olması, çeşitli özellikleri taşımış olması, meselâ aynı toprak, su ve havadan yararlanan sayısız ağaçların, ekinlerin, çiçeklerin, meyvelerin başka başka şekil, renk ve tatlardan meydana gelmesi ezelî bir irâdenin neticesinden başka bir şey değildir.

İşte bütün bunlar, yüce Allâh'ın irâde sıfatı ile vasıflı bulunduğuna birer şâhittir. Yüce Allah hakkında mecbûriyet, zorunluluk düşünülemez; O, hiçbir şeyi yaratmaya veyâ yok etmeye mecbur değildir. Mecbûriyet, mecbur olmak bir âcizlik, bir güçsüzlük hâlidir. Yüce Allâh'ın şânına ve büyüklüğüne âcizlik, kesinlikle yakışmaz.

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ

= *(Allah,)* ***dilediği şeyleri mutlaka yapandır***. [70]

35 - **Kudret** (قدرت); zenginlik, güç, hayat sâhiplerine âit kuvvet anlamına gelen bir sıfattır. Ezelî ve ebedî tam bir kudret yüce Allâh'a âittir. Yüce Allah, her mümkün varlık üzerinde dilediğini yapmaya kâdirdir; her mümkün şeyi yaratmaya, yok etmeye gücü yeter. O'nun kudretine sınır yoktur. Bu kâinât, O'nun kudretine çok açık ve kuvvetli bir şâhittir.

Yüce Allah dilerse bir anda binlerce âlemi yoktan var eder ve dilerse binlerce âlemi bir anda büsbütün yok eder. Çünkü dilediğini bir anda yerine getiremeyen, istediğini yapamayan bir varlık kâinâtın ilâhı olamaz.

Yüce Allâh'ın bu büyük kudretini iyice düşünen bir mü'min, O'nun büyüklüğü önünde eğilir, O'nun kudretinden titrer, O'nun kutsal emir ve yasaklarını yerine getirmeğe çalışır.

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

= ***Allâh her şeye kâdirdir*** *(, her şeye hakkı ile gücü yetendir)*. [71]

36 - **Semî'** (سميع); işitme kuvvetidir. Yüce Allah, semî' yâni işitme sıfatı ile de vasıflanmıştır. O'nun işitmesi, yaratıklarının işitmesi gibi noksan ve sınırlı değildir. Yüce

Allah her şeyi işitir; en gizli sesler, hareketler O'nun işitmesinden kurtulamaz. Özellikle kullarının duâlarını ve zikirlerini, gizli açık dilek ve yalvarışlarını işitir, kabul eder ve mükâfatlandırır.

Yüce Allâh'ın böyle her şeyi işittiğine îmân eden bir insan, dâimâ güzel konuşur, her zaman O'nu anar, yüceltir, her söz ve işini yüce Allâh'ın rızâsına uygun olarak yapar.

وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

= ***Ve şüphe yok ki Allâh, her şeyi işitendir, görendir***. [72]

37 - **Basar** (بصر); göz ve görme kuvveti demektir. Yüce Allah kendi şânına uygun bir hâlde basar sıfatı ile de vasıflanmıştır.

Şöyle ki, yüce Allah, her şeyi görür ve bâzı şeyleri görmesi, diğer şeyleri görmesine hiçbir zaman engel olmaz ve O'nun görmesinden hiçbir şey gizli kalamaz. Meselâ: En karanlık gecelerde, karıncaların ve daha küçük yaratıkların kımıldamalarını, yürümelerini, bütün hareketlerini görür ve bilir.

Şüphe yok ki, görememek, bilememek büyük bir noksanlıktır, böyle noksanlıklar içinde bulunan kör kuvvetler; duymaz, bilmez varlıklar aslâ ilâh ve yaratıcı olamazlar. Yüce Allah ise böyle bütün noksanlıklardan uzaktır ve bütün kemâl sıfatları ile vasıflanmıştır.

Îmân eden bir insan, yüce Allâh'ın dâimâ kendisini görüp gözetmekte olduğunu bilir ve üzerinde düşünerek durumunu düzeltir, edebe aykırı hiçbir harekette bulunmaz, melekler gibi temiz bir hayat içinde yaşamaya çalışır durur.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

= ***Biliniz ki, Allah bütün yaptıklarınızı görür***. [73]

38 - **Kelâm** (كلام); bir mânâyı belirten, bir amacı anlatan söz demektir. Yüce Allah Kelâm sıfatı ile de vasıflanmıştır. O'nun kelâmı için harf ve sese gerek yoktur.

Yüce Allah, kendi kadîm kelâmını, dilediği zaman kendi şânına uygun bir şekilde meleklerine bildirir, işittirir, anlatır.

Yüce Allâh'ın peygamberlerine dilediği şeyleri vahiy ve ilhâm etmiş olması da bu kelâm sıfatının bir belirtisidir. Semâvî kitablar hep bu kelâm sıfatı ile meydana gelmiştir. Özellikle Kelâm-ı Kadîm dediğimiz Kur'ân-ı Kerîm de bu sıfat ile Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a inmiş ve asırlardan beri hidâyet rehberliği yapmıştır.

مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ

= ***Allah onlardan*** *(; göndermiş olduğu peygamberlerden)* ***kimisi ile konuşmuş, kiminin de derecelerini yükseltmiştir.*** [74]

39 * **Tekvîn** (تكوين); var etmek, icat etmek anlamınadır. Bu sıfat da yüce Allâh'a âit bir sıfattır ve bu sıfatı ile dilediği herhangi bir şeyi yoktan var eder veyâ var iken yok eder.

Yüce Allâh'ın âlemleri yaratması ve yok etmesi, özellikle kullarını yaratması, yaşatması, beslemesi ve daha sonra öldürüp başka bir âleme götürmesi, hep bu tekvîn sıfatının gerçekleşmesi ile olur.

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

= ***O*** *(; Allah)*, ***göklerin ve yerin sanatkârâne yaratıcısıdır. Bir şeyin olmasına*** *(, bir şeyin yaratılmasına)* ***hükmedince*** *(o şeye emri)* ***sâdece ol der, o da oluverir.*** [75]

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

= ***Biz bir şeyi** (yaratmayı) **murâd ettiğimizde** (; dilediğimizde) (ona sözümüz) **ol demekten ibârettir, o da hemen oluverir.*** [76]

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

= ***O** (; Allah) **bir şeyin olmasını dilediğinde, ona ol der,** (ânında) **o da oluverir**.* [77]

En doğrusunu Allah bilir yâ, Cenâb-ı Hakk (bu âyet-i kerîmede) şunu söylemektedir: ***Ol!*** kelimesini söylemek nasıl size zor gelmiyorsa varlıkları ilk def'a; ilk kez yaratmak, onları tekrar diriltmek de Allah için zor değildir. [78]

40 - Yüce Allâh'ın kutsal sıfatlarına âit verdiğimiz bilgiye bir özet olmak üzere şunu da tekrar edelim ki, yüce Allâh'ın varlığı, birliği, büyüklüğü ve kudreti, ezelî ve ebedî oluşu ve diğer yüce sıfatları her şeyden daha açıktır. Bunları inkâr etme, düşünüp doğru olduğunu kabul etmeme imkânı yoktur.

Bir düşünelim; bu âlemde hiçbir şeyin kendiliğinden, kendi kendine var olamayacağını, kendiliğinden yok olamayacağını ve yine hiçbir zerrenin kendiliğinden kımıldanamayacağını ilim ve teknik haber vermiyor mu? Hâlbuki biz milyonlarca âlemin, milyonlarca parlak yıldızların varlığını, bunların hareketli ve hareketsiz hâllerini görüp biliyoruz. Artık bunları var eden ezelî ve ebedî bir yüce Allâh'ın varlığından nasıl şüphe edilebilir?

Aynı şekilde biliyoruz ki, ilmi olmayan, kudret ve irâdesi bulunmayan bir şeyin, bir gâye ve hikmete yönelik bir takım güzel ve üstün eserleri var etmesi, yaratması mümkün değildir. Oysaki biz bu âlemde her neye bakacak olsak, onun bir gâyeye, bir hikmet ve düzene bağlı bulunduğunu görürüz.

En büyük varlıktan en küçük varlığa kadar bakılırsa bunların öyle gelişi güzel bir rastlantı eseri olmadığı, bunların boşuna yaratılmadığı anlaşılır. Bu varlıkların her birinde üstün bir sanat eseri güzelliği ve inceliği, bir irâde ve seçilmişlik alâmeti görülür.

Artık bu kadar yararlı olan bu güzel eserlerin, ilim, kudret ve hikmet sâhibi olan ezelî bir yaratıcıya muhtaç olmadığını kim söyleyebilir?

Biz, bütün bu dış âlemdeki varlıklardan bakışlarımızı çevirip kendi nefsimize ve duygularımıza bakalım. Vücûdumuzun her parçası ve hücresi, vicdânımızın bütün duygu ve kavramları, şânı çok yüce olan büyük bir Allâh'ın, bizleri yaratan, yaşatan, rızık veren bir yaratıcının varlığına, var olduğuna her zaman şâhitlik edip durmuyor mu?

O hâlde şüphe yok ki, kimse kendi insanlığını yitirmedikçe, yüce Allâh'a îmân inancından, bir yaratıcının var olduğu düşüncesinden hiçbir zaman yoksun olamaz.

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ

= ***Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?*** [79]

40/1 ***** Sözlükte yiyecek vermek, rızıklandırmak anlamındaki rezk kökünden türeyen rızk kelimesi yiyecek, giyecek ve faydalanılacak her şey; yağmur; bağış; pay, nasip gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak rızık, Allah Teâlâ'nın canlılara yeme içme ve başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her şeyi ifâde eder. Râgıb el İsfahânî rızkı yaratan, rızkı veren ve ona sebep olan anlamında yüce Allâh'a râzık denildiği gibi rızka ulaşmaya vesîle olan insanlara da bu ismin verilebileceğini, ancak esmâ-i hüsnâdan; yüce Allâh'ın güzel isimlerinden olup bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren mânâsındaki rezzâk isminin sâdece yüce Allâh'a nisbet edilebileceğini belirtir.

Kur'ân'da rızık olarak verilen nîmetler hayâtın vazgeçilemez unsuru olan sudan ve gıdalardan ibâret sayılmamış, başta din, hidâyet ve nübüvvet olmak üzere Allâh'ın mânevî lütufları da rızık olarak nitelendirilmiştir. [80]

İslâm âlimleri bütün canlıların rızkını yüce Allâh'ın verdiği noktasında ittifak etmişlerdir. Ehlisünnet âlimleri, insanların irâdî fiillerinin görünüşte kendi arzu ve teşebbüsleri sonunda meydana geldiğini kabul etmekle birlikte bu fiillerin her şeyin yaratıcısı olan Allâh'ın irâdesi sâyesinde vücut bulduğunu, meydana getirildiğini söyler; bu sebeple de rızkı yüce Allâh'ın hayatlarını sürdürebilmeleri için canlılara verdiği her türlü imkân, her türlü nîmet şeklinde târif ederler. Bu tanıma göre gayri meşrû yollardan elde edilen imkânlar da rızık kavramı içinde değerlendirilir.

İmam Ebû Mansûr el Mâtürîdî ve İmam Ebü'l Hasan el Eş'arî'den itibâren sünnî âlimler, haram yollarla da olsa insanın eline geçirdiği her şeyi yüce Allâh'ın verdiği rızık kavramı içinde mütâlaa etmiş; değerlendirmiştir. Aksi durumda haram yiyen ve hayâtı boyunca haramla geçinen kimselerin Allah'tan başkası tarafından rızıklandırılması gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bu ise bütün canlıların rızkının Allah tarafından verildiğini ifâde eden ilâhî beyanlarla bağdaşmaz… İmam Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi insanların işlediği kötü fiillerin ilâhî kudret, irâde ve bunların neticesi olan halk; yaratma sıfatlarının dışına çıkarılması ulûhiyyetle bağdaşmaz. [81]

40/2 * Ni'met (النعمة), nîmet terimi sözlükte masdar olarak bolluk ve iyi hâl içinde olmak, isim olarak maddî ve mânevî imkânlar anlamına gelir. Nîmet, insana refah ve mutluluk sağlayan meşrû; dînin izin verdiği şey, özel bir amaç veyâ bedel gözetilmeksizin yapılan iyilik diye tanımlamıştır.

Nîmet olarak değerlendirilen şeylerin maddî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılması mümkündür. Maddî nîmetler dünyâda varlığın devâmı için gerekli olan her şeyi içerir: Su, bitkiler, ekin ve meyveler, eşler, oğullar ve torunlar, giyecekler, dağlar, ırmaklar, yollar, yıldızlar, gece ve gündüz, gemilerin denizde yüzmesi ve tabiatın düzenli biçimde işlemesi gibi. Bunun yanında insanların dünyâ hayâtında karşılaştığı çeşitli sıkıntıları Cenâb-ı Hakk'ın gidermesi, duâ ve isteklerine karşılık vermesi, insanlara yaşama sevinci vermesi gibi sayılamayacak kadar çok nîmet mevcuttur.

Mânevî nîmetlere gelince Kur'ân'da nîmet kavramı hidâyet, îmân ve bunların sağladığı ebedî hayattaki mutluluk üzerine yoğunlaşmaktadır. İbnül Cevzî, nîmet kelimesinin Kur'ân'da on anlama geldiğini, bunlardan yalnızca birinin güzel yaşama imkânları alanına girdiğini, diğerlerinin din, kitab, nübüvvet, hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ın kendisi, İslâmiyet, lütuf ve ihsân, sevap ve mükâfat gibi anlamlara geldiğini belirtir.

Kur'ân'a göre gerçek nîmet, yüce Allâh'ın: ***ilk olarak kurumuş balçıktan yaratıp*** kendisine rûh, hayat verdiği, ***meleklerin ona secde etmelerini isteyerek*** [82] değerli kıldığı insanın İslâmı kabul üzere yaratıldığı tertemiz fıtratını bozmayıp Rabbine bağlanmasıdır. [83]

40/3 * Yüce Allâh'ın zâtını idrâk etme; anlama, kavrama imkânımız yoktur. O'nun zâtı hakkında söyleyeceğimiz yegâne şey, var olduğudur. Bize zât-ı ilâhînin tasvîri değil tavsîfi yapılmıştır.

Tasvîr sûretlendirmek, şekillendirmek demektir. Bir şey hakkında, onu zihinde fizik olarak canlandıracak anlatımlarda bulunmak onu tasvîr etmektir. Bu anlatım söz, yazı, şekil ve resimle olabilir. Yüce mevlâmız için böyle bir anlatım söz konusu değildir. Puta tapanlar Allâh'ı böyle tasavvur ettiklerinden; zihinlerinde böyle canlandırdıklarından Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Cenâb-ı Hak bu yanlış anlayıştan tenzîh edilmiştir.

Memleketimizde hemen her Kur'ân tilâvetinin sonunda tekrarlanan şu ta'zîm ve tenzîh âyeti de bu tür âyetlerden biridir:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ

= *(Kudret ve)* ***izzet sâhibi olan Rabbin, onların*** *(; müşriklerin)* **niteledikleri** *(ilâhın eşi, çocuğu vardır gibi Allâh'a yakışmayan bütün sıfatlardan)* ***münezzehtir*** *(; uzaktır)*. [84]

Tavsîf ise vasıflandırmak, bir şeyin özelliklerinden bahsetmek demektir. Yüce Allâh'ın tavsîfi, varlığına inandığımız zâtı hakkında bâzı mânâlardan, maddî olmayan özelliklerinden bahsetmektir. Söz konusu mânâlar eksiklik; noksanlık ifâde ediyorsa zât-ı ilâhiyyeden uzaklaştırılır, olgunluk; kemâl ifâde ediyorsa ona nispet edilir. ***Allah kimseye muhtaç değildir*** [85] cümlesi ile olduğu gibi ***O, her şeyi bilendir*** [86] cümlesi ile de Cenâb-ı Hakk'ı; hazreti Allâh'ı, yüce Allâh'ı vasıflandırmış oluruz.

Allâh'ın zâtını duyularımızla idrâk etmemiz mümkün olmadığına göre O'nun zâtının mâhiyeti, neden ibâret olduğu hakkında düşünmemiz doğru değildir.

تَفَكَّرُوا فِي الْخَلْقِ وَلاَ تَفَكَّرُوا فِي الْخَالِقِ فَإِنَّكُمْ لاَ تَقْدُرُونَ قَدْرَهُ

= **Yaratılmışlar hakkında düşünün, fakat yaratan hakkında düşünmeyin** (, fikir yürütmeyin)**; çünkü** (siz O'nun mâhiyetini) **idrâk edemezsiniz** (, anlamaya güç yetiremezsiniz)**.** [87]

Zât-ı ulûhiyyetin şekli hakkında aklımıza, hayâlimize ve zihnimize gelebilecek her şey yanlıştır, bâtıldır; zihinden atılması, böyle bir düşüncenin reddedilmesi gerekmektedir. Bu konuda âlimler arasında şöhret bulan cümle şöyledir: *(Allah ile ilgili) hatırına (, aklına) gelen her şey, Allah o (düşündüğünden, hatırına getirdiği)nden başka bir şey.* [88]

Peygamberlere Îmân

41 * Bütün peygamberlere îmân etmek de müslümanlıkta bir esastır.

Farsça bir kelime olan peygamber (پيغامبر); sözlükte haber alan, bir haberi getirip bildiren kimse demektir. Din ile ilgili bir terim olarak yüce Allâh'ın kullarına dinlerini bildirmek için görevlendirdiği seçkin insanların her birine peygamber denilmiştir ki, bu zâtlar yüce Allâh'ın birer elçisi demektir. Bunların yüce Allah tarafından peygamber olarak gönderilmiş oldukları, kişiliklerinde görülen büyüklükle ve Allah tarafından kendilerine verilen bir takım mûcizeler ile sâbit olmuş; peygamber oldukları belgelenmiştir.

42 * **Mu'cize** (معجزه), mûcize sözlükte insanı âciz; güçsüz bırakan, karşı konulmaz, olağanüstü, garip ve tuhaf şey anlamlarına gelir. Terim olarak, yüce Allâh'ın peygamberlik iddiâsında bulunan peygamberini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı ve insanların benzerini getirmekten âciz kaldıkları olağanüstü olay şeklinde tanımlanır. Âdetullah ve sünnetullah denilen tabiat kânunlarının geçerliliğini ve tesirlerini kısa ve geçici bir süre durduran mûcizenin mâhiyeti, içeriği pozitif bilimlerle açıklanamaz. Aksi hâlde bu, mûcize olarak nitelenemez ve olağan bir hâdise sayılır. Bir başka anlatımla mûcize, peygamber olan kişinin insan aklının alamayacağı bir olayı Allâh'ın kudreti ile göstermeyi başarmasıdır. [89]

مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلاَّ أُعْطِيَ مَا مِثْلَهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ القِيَامَةِ

= (Benden önceki) **peygamberlere kendi dönemlerindeki insanların inandıkları mûcizeler verilmiştir. Bana verilen mûcize ise Allâh'ın bana vahyettiği** (Kur'ân)**dır. Bunun için kıyâmet gününde ben, en çok bağlısı bulunan peygamber olacağımı ümit ediyorum.** [90]

* Kur'ân-ı Kerîm'de mûcize kelimesi yer almamakla birlikte acz kökünden fiil ve sıfat kalıpları âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allâh'ın âyetlerini yalanlamak amacı ile yarışmak anlamlarında yirmi bir âyette geçer. Hadîslerde de mûcize kelimesi görülmemekte, fakat acz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözlük anlamında kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde (; normalin, alışılmışın dışında, olağanüstü) olaylar çok def'a âyet (, âyât) terimi ile ifâde edilmiştir. Hazreti Sâlih'in dişi devesi, [91] hazreti Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli, [92] hazreti Îsâ'nın gösterdiği olağanüstü hâdiseler [93] ve inkârcıların peygamberlerden mûcize talepleri genellikle bu terim ile anlatılmıştır. Ayrıca beyyine, [94] burhân, sultân, [95] hakk, [96] ve furkân, [97] Kur'ân'da yer yer mûcize anlamında kullanılmıştır. Hadîste de peygamberlik delilleri genellikle âyet terimi ile ifâde edilmiştir. [98]

42/1 * Mûcizeler dışındaki hârikalar beş kısımdır: İrhâs, kerâmet, maûnet, istidrâc, ihânet. Bunlardan sâdece kerâmet, sâhibinin büyüklüğüne açık olarak delildir.

İrhâs (ارهاص); peygamber olacak kişinin, peygamber olarak gönderileceğine delil olan hârikadır. Böyle olağanüstü bir hâdise, o zât peygamberlik ile görevlendirilmeden önce meydana gelir. Îsâ aleyhisselâmın daha beşikte iken konuşması, [99] bâzı ağaçların ve taşların Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a selâm vermesi [100] gibi olaylar irhâs gurubu hârikalardandır. [101]

43 - **Kerâmet** (كرامت); bir kısım olağanüstü işlerdir. Yüce Allâh'ın kudreti ile velî, evliyâ denilen kulları tarafından meydana getirilir. Bu kerâmetler de, o velîlerin bağlı bulunduğu peygamber için birer mûcize sayılır. Çünkü o peygamber gerçek peygamber olmasa idi, kendisine bağlı olanlardan böyle kerâmetler ortaya çıkamaz idi.

44 * **Maûnet** (معونت), **istidrâc** (استدراج), istidrac ve **ihânet** (اهانت): Maûnet; halk arasında durumu gizli olan ve meczûb; deli diye bilinen bâzı kimselerden, bir iddiâda bulunmadan meydana gelen olağanüstü olaylara denir. Bu durum, o kimsenin, bâzı belâ ve musîbetlerden; sıkıntılardan kurtulmasına ve geçiminin kolaylaşmasına yardımcı olur.

Küfrü veyâ fıskı açık olan bâzı kimseler elinde arzularına uygun olarak meydana gelen hârika olaylara istidrâc adı verilir. Bu, yüce Allâh'ın o kimseye bir tür fırsat vermesidir ki, sapıklık ve günah işlemekte devam ederek, daha çok azâbı hak etmesini sağlamak, derece derece azâba yaklaştırmak hikmetine yöneliktir. Bu gibi zâlim ve fâsıkların dünyâ ile ilgili arzularına kavuşmaları, istek ve duâlarının kabûlü, istidrâc kısmındandır.

إِذَا رَأَيْتَ اللَّهَ يُعْطِى الْعَبْدَ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى مَعَاصِيهِ مَا يُحِبُّ فَإِنَّمَا هُوَ اسْتِدْرَاجٌ

= **Günah işleme**(kte ısrar etme)**sine rağmen Allâh'ın bir kula dünyâdan arzu ettiği şeyleri verdiğini görürsen bil ki bu, istidrâctır** (; onun günahlarını artırmaktır). [102]

İhânet; küfrü veyâ fıskı açık olan bâzı kişiler elinde arzularına aykırı olarak meydana gelen hârika olaylara denir. Bu duruma hizlân (خذلان), hızlân adı da verilir. Bu tip kişiler elinde meydana gelen olumsuz hârikalar, yüce Allâh'ın o kişiyi yalanlamak ve rezil etmek maksat ve hikmetindendir.

45 * Peygambere nebî (نبي) de denir. Bununla berâber yeni bir kitab ve şeriat ile

bir ümmete peygamber olarak gönderilmiş olan zâta nebî, peygamber denildiği gibi resûl (رسول), mürsel de denir. Yeni bir kitab, yeni bir şeriat ile gönderilmeyip kendisinden önceki bir peygamberin kitabını ve şeriatını ümmetine bildirmekle görevli olan zâta da yalnız nebî veyâ peygamber denilir, resûl ve mürsel denmez.

* Arapça nebve (nübû') kökünden türeme yüce, yüksek makamda bulunan, konum ve değeri yüksek olan veyâ neb' kökünden türeme haber getiren, akılların kendisi ile tatmin olduğu; aklın yattığı, kalbe güven veren bilgileri haber veren kimse anlamına gelen nebî teriminin çoğulu enbiyâ; tebliğ eden, elçilik yapan, haber veren, haberci anlamına gelen resûlün çoğulu rüsül (, ruselâ); mürselin çoğulu da mürselîndir.

Nübüvvet ise yüce Allah ile akıl sâhibi kulları arasında dünyâ ve âhiret hayatları ile ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevidir.

Bir kişinin nebî, peygamber diye adlandırılmasının mantığı ise diğer insanlara göre yüce bir makamda; yüksek, değerli bir yerde olmasıdır. [103]

46 - Yüce Allâh'ın ilk peygamberi Âdem aleyhisselâmdır. Son peygamberi de, bizim peygamberimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselâmdır. Son peygamber olduğu için Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a Hâtemül Enbiyâ (خاتم الأنبياء); peygamberlerin sonuncusu denmiştir. Bu iki peygamber arasında, sayılarını ancak yüce Allâh'ın bildiği çok peygamberler gelip geçmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu peygamberlerden sâdece şu yirmi beş tânesinin adı geçer: Âdem, İdrîs (, İdris), Nûh (, Nuh), Hûd (, Hud), Sâlih, İbrâhim, Lût, İsmâil, İshâk (, İshak), Yâ'kûb (, Yâkup), Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvud, Süleyman, İlyas, Elyesa', Zülkifl, Yûnus, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammed.

عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ ; Salât ve selâm onların üzerlerine olsun. Âmin.

Bunlardan başka Kur'ân-ı Kerîm'de kendileri ile ilgili bilgi verilen Üzeyir, Lokmân ve Zülkarneyn isimli üç zât daha vardır ki, bunların peygamber mi veyâ velî mi olduklarında ihtilâf vardır.

Peygamberlerin Sıfatları

47 * Peygamberler her türlü güzel sıfatlara sâhiptirler. Bu sıfatlardan her birinin varlığı bir olgunluk ve üstünlük örneğidir. Özellikle onlarda sıdk, emânet, fetânet, ismet ve şeriatı tebliğ etme sıfatları vardır.

Şöyle ki, açıklayacak olursak:

1) Sıdk, her konuda doğruluk, doğru sözlü olmak; kişinin inancı itibârı ile söz ve fiilinin birbirine uygun olması demektir. Peygamberler sâdıktırlar; her hususta doğru sözlüdürler, aslâ yalan söylemezler.

2) Emânet, güvenilir, her alanda insanlara güven verici olmak demektir. Peygamberler emîndirler. Gerek peygamberlik gerekse diğer konularda her türlü güvene sâhiptirler. Kendilerinde kesinlikle hıyânet, hâinlik bulunmaz.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ

= ***Hiçbir peygamberin emânete hıyânet etmesi düşünülemez.*** [104]

3) Fetânet, üstün zekâ gücüne sâhip olma anlamına gelir. Peygamberler son derece yüksek bir anlayışa, tam bir akla ve kuvvetli bir görüşe, üstün bir zekâya sâhiptirler. Bu gibi yüksek duygulardan yoksunluk düşünülemez. Onlarda gaflet, dalgınlık bulunmaz.

4) İsmet sıfatı, tebliğ ettiği ilâhî emirlere uymakta örnek olmakla görevlendirilen peygamberin bilinçli şekilde günah işlemekten korunmuş olmasıdır. Bu sebeple peygamberler mâsumdurlar; gizli ve açık her türlü günahtan, küçük düşürücü bayağı işlerden tamâmen uzaktırlar, iffet ve ismet sâhibidirler.

5) Peygamberlerin vahiy yolu ile aldıkları bilgiyi ümmetlerine olduğu gibi ulaştırmasına tebliğ denir. Şeriat hükümlerinden herhangi birini saklamış veyâ unutmuş olmaları kesinlikle düşünülemez. Böyle bir şey peygamberlik şânına yakışmaz. Böyle bir tutum, peygamber olarak gönderildikleri hikmete ve yüce Allâh'ın irâdesine uygun düşmez.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

= ***Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan, O'nun risâletini tebliğ etmemiş*** *(, görevini tam yapmamış)* ***olursun.*** [105]

Kısaca bütün peygamberler, yukarıda belirttiğimiz beş sıfatı kendilerinde taşırlar. Çünkü bu özellikleri taşımayan kimseler, insanları aydınlatamaz, onlara önder olamazlar. Bütün peygamberleri böyle tanıyıp, bu sıfatları taşıdıklarına inanmak, bizim görevimizdir.

* Teblîğ (تبليغ), tebliğ sözlükte zaman, yer ve nitelik açısından amaca ulaşma; sona varma, nihâyete erme; resmî bir yazıyı, karârı halka veyâ ilgililere duyurma, bildiri, mesaj, bir dîni başkalarına anlatmak ve o dînin yayılmasına çalışmak anlamına gelir. [106]

48 * Peygamberlerin insanları yola getirmek ve onların kötü hâllerini düzeltmek için yüce Allah tarafından görevlendirilmiş oldukları güzelce düşünülünce, onlara îmân etmenin gereği ve önemi kendiliğinden anlaşılmış olur.

Gerçek şu ki, peygamberlere îmân etmek, onların yüksek huy ve vasıflarını bilip doğrulamak, onlara son derece saygılı olmak bizim için kesin bir görevdir.

* Peygamberlere îmân, Allah Tealâ'nın bütün elçilerine inanmakla gerçekleşir. Bundan dolayı son peygamber Muhammed aleyhissalâtü vesselâma inanıp ondan önceki peygamberlerin bir kısmına veyâ hiçbirisine inanmamak ya da evvelki peygamberlere îmân edip son peygamberi reddetmek kabul edilemez.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً (150) أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

= ***Onlar, Allâh'ı ve peygamberlerini inkâr ederler, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isterler.*** *Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz* ***derler. Bu ikisinin*** *(; îmân ile küfrün)* ***arasında bir yol tutmak isterler. İşte gerçekten kâfirler bunlardır. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.*** [107]

Peygamberlere îmân etmeyen bir kimse, yüce Allâh'a da îmân etmemiş sayılır. Çünkü yüce Allâh'a, O'nun râzı olacağı bir şekilde îmân etmenin yolunu insanlara bildiren ancak peygamberlerdir. Kendi değersiz akıllarını bu hususta öncü edinmek isteyenler, gerçeğe ve yüce Allâh'ın rızâsına ulaşamazlar, sapıklık içinde kalırlar. Yüce Allâh'ın, peygamberlere îmân edilmesi yolundaki emirlerine de aykırı hareket etmiş olacaklarından, hidâyetten, doğru ve hak yoldan yoksun kalmış olurlar.

Peygamberlerden yalnız birine îmân etmemek, tümünü inkâr etmek gibidir. Böyle bir inanç, insanı îmânsız yapar. Özellikle yüce Allâh'ın son peygamberi olan Muhammed

(sallallâhü aleyhi ve sellem)in yaşadığı târih gün gibi açıktır, insanlar tarafından bilinmektedir. Artık bugün hiçbir millet, din konusundaki bilgisizliği sebebi ile özürlü sayılamaz. Bugün her millete, her insana düşen en önemli görev, bu büyük peygamberin dînini kabul etmek, O'nun gösterdiği doğru yola koyulmak ve kurtuluşa ermektir. Bu görev tam mânâsı ile yerine getirilirse insanlık âlemi o zaman kurtulur. O zaman gerçek medeniyete, bitmez, tükenmez bir mutluluğa erişilmiş olur.

أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

= ***Arza*** *(; yeryüzüne)* ***benim sâlih kullarım mîrasçı olur.*** [108]

Peygamberlere Olan İhtiyaç

49 - Bilindiği gibi yüce Allah, kendisinin kutsal varlığını ve birliğini bilmeleri, kendisine ibâdet ve itaatte bulunmaları için insanları yaratmış, onları diğer yaratıklar arasında akıl ve düşünce ile seçkin kılmıştır. Bu sebeple bir insan aklını güzel kullanırsa kendisini yaratıp ona düşünme gücünü veren bir yaratıcının varlığını sezer. Kendisinin ve çevresindeki varlıkların öyle gelişi güzel kendiliklerinden var olmadıklarını anlar. Böylece kendisinde ilâhî bir düşünce doğar ve büyük bir kudret sâhibi yaratıcının var olduğu inancına ulaşır.

Fakat o yüce yaratıcıyı hiç kimse şânına uygun bir şekilde bilemez. O'nun rızâsına uygun olan ibâdetlerin nelerden ibâret olacağını kestiremez, kendi yaratılışındaki hikmetin neden ibâret olduğunu anlayamaz, insanların birbirine karşı olan haklarını ve vazîfelerini gerektiği şekilde ayıramaz. Sonunda yaratılışına aykırı yürür de haberi olmaz, vahşette ve cehâlette kalır da farkına varamaz. Ebedî mutluluktan mahrum olur da bunu daha önceden anlayıp yüreği sızlamaz.

Nitekim peygamberlerin varlığından haberi olmayan, bir insanın peygamber olarak gönderildiğini bilmeyen veyâ peygamberlerin bildirdikleri gerçekleri bozup değiştiren nice milletler sapıtmışlar, insanlığa yakışmayan hâllere düşmüşlerdir. Aralarında her türlü vahşet hareketleri türemiş, insanlara, ağaçlara ve taşlara tapınıp durmuşlardır.

İşte insanları bu gibi çirkin, korkunç hâllerden kurtarmak, insanlara din ve dünyâ ile ilgili görevlerini öğretmek, kendilerine uyanları hem dünyâ, hem de âhiret mutluluğuna ermelerini sağlamak için yüce Allâh'ın elçileri olan peygamberlere ihtiyaç vardır.

Bu sebeple yüce Allah, kendi ihsân ve ikrâmı, bağışı ile insanlara peygamberler göndermiş ve bu şekilde insanlar hakkında ilâhî delîli tamam olmuştur. Artık hiç kimsenin *ne yapayım, Allâh'ı bilemedim, Allah ile ilgili bilgi edinemedim* demeğe gücü kalmamıştır.

50 * Peygamberlerin en büyüğü ve sonuncusu, bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemdir.

* Gönderiliş sebepleri, tebliğleri, görevleri açısından peygamberler arasında bir fark yoktur. Fakat yüce Allâh'ın:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ

= ***O peygamberlerin bir kısmını bir kısmından üstün kıldık. Allah onlardan kimi ile söyleşmiş*** *(, konuşmuş)*, ***kimini de derecelerle yükseltmiştir*** [109] buyrulması ve:

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ

= *(Ey Muhammed!)* ***O hâlde sen, ulü'l azm peygamberlerin sabretmeleri gibi sabret*** [110] âyet-i kerîmesinde peygamberlerden bâzılarını ulü'l azm sâhibi olarak nitelen-

dirmiş olması, yüce Allah nezdinde peygamberler arasında da fazîlet bakımından bâzı farklılıkların olduğunu göstermektedir. İnananlar açısından meseleye bakıldığında ise hiçbir peygamber arasında ayrım yapılmaması önem kazanır. [111]

* Aldıkları ağır peygamberlik görevi ve yüklendikleri sorumluluk karşısında herhangi bir yılgınlık göstermeden dîni insanlara tebliğ eden, zorluklara göğüs germede sabır ve kararlılık gösteren kimseler anlamına bâzı peygamberler Ulül Azm olarak anılmıştır. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ulül azm denilen peygamberler, Kur'ân-ı Kerîm'de Ahzâb sûresi 7 nci âyeti, Şûrâ sûresi 13 ncü âyeti ve Ahgâf sûresi 35 inci âyetlerinde isimleri anılan Nuh aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâm, Mûsâ aleyhisselâm, Îsâ aleyhisselâm ve peygamberimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselâm olmak üzere beş peygamberdir. [112]

Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), yeryüzündeki bütün milletlerin kıyâmete kadar en son peygamberidir. O'nun tebliğ etmiş olduğu, yaymış olduğu din, bütün insanlara âittir. İslâm dîni, bütün insanlığa âit, yaratılış gâyesine en uygun, her zaman için ihtiyaçlara cevap verecek olan hikmet dolu ebedî bir dindir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in getirmiş olduğu kitab olan Kur'ân-ı Kerîm, tümü ile hiçbir değişikliğe uğramaksızın kıyâmete kadar yüce Allah tarafından korunacaktır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

= ***Şüphesiz o zikr'i** (; Kur'ân'ı) **biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.*** [113]

Kısaca insanlık öteden beri peygamberlere muhtaç bulunmuştur. Peygamberlere uymaksızın hakkı bilip, hakka ereceğini savunan bir gâfile soralım: Eğer peygamberlerin varlığından habersiz bulunan bir bölgede yetişmiş olsaydı, kendisinde yüce Allâh'ın varlığı ile ilgili bir düşünce oluşacak mı idi? Din ve dünyâ işlerine âit görevleri belirleyebilecek miydi? Kendi vicdânında yüksek hakîkatlere karşı bir çekicilik bulabilecek miydi?

Zavallı insan! Kendi rûhunda sönük bir şekilde parıldamaya başlayan bâzı yüksek fikirlerin kendisine nereden geldiğini hiç düşünmemektedir. En kolay işlerde bile bir yol göstericiye, hocaya ve ustaya muhtaç olan çâresiz insanlar, nasıl olur da ilâhî bir ilimde, en önemli bir konuda, gayb dediğimiz his ve aklın ötesindeki âlemlerle ilgili gerçekleri bilmek için bir öğreticiye ihtiyâcının olmadığını düşünebilir?

Doğrusu, peygamberlere olan ihtiyâcı, hiçbir düşünen insan inkâr edemez.

وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلاَ فِيهَا نَذِيرٌ

= Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın. [114]

Semâvî Kitablara Îmân

51 * Yüce Allah, insanlara yine insanlardan peygamberler göndermiş olduğu gibi, bu peygamberlerden bir kısmı aracılığı ile de insanlara kendi emir ve yasaklarını, kendisine ibâdet şekillerini öğreten kitablar indirmiştir.

Yüce Allâh'ın indirdiği kitablardan bir kısmına sayfalar anlamına suhuf (صحف) denir ki, birkaç sayfadan meydana gelmiş kitablardır ve on sayfa hazreti Âdem'e, elli sayfa hazreti Şît'e, otuz sayfa hazreti İdrîs'e, on sayfa hazreti İbrâhîm'e ve Tevrâttan önce on sayfa da hazreti Mûsâ'ya verilmiş olduğu rivâyet edilmiştir. [115]

Bu kitablardan dördü de büyük kitablardır ve târih sırasına göre hazreti Mûsâ'ya Tevrât (توراة), hazreti Dâvud'a Zebûr (زبور), hazreti Îsâ'ya İncîl (إنجيل) ve Peygamber

Efendimize Kur’ân-ı Kerîm (قرآن كريم) verilmiştir.

Yüce Allah bu kitabları peygamberlerine vahiy yolu ile göndermiştir. Bunları ya Cebrâîl adındaki bir melek aracılığı ile bildirmiş veyâ başka bir şekilde ilhâm etmiştir. Bu kitablara ilâhî kitablar denildiği gibi, taşıdıkları yüksek vasıftan dolayı semâvî kitablar ve Cebrâîl aracılığı ile indirilmiş olduklarından da münzel; indirilmiş kitablar denir.

* Kur’ân kelimesi, tercih edilen görüşe göre, (قرأ) fiilinden türemiş olup, yüce Allâh’ın son kitâbına isim olmuştur. Kelimenin kök anlamı; kırâat etmek; okumak, (bir araya) toplamak, bir araya getirmek demektir. Kerîm kelimesi de şerefli; insanlar arasında şerefi, itibârı; değeri olan anlamına gelir.

Kur’ân-ı Kerîm, âlemlerin Rabbi olan yüce Allah tarafından, insanları karanlıklardan aydınlığa, Allâh’ın doğru yoluna çıkarmak için son peygamber hazreti Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin kalbine, Cebrâîl aleyhisselâm aracılığı ile hiç unutmamak, hâfızasından silinmemek üzere vahyedilmek, okunmak sûreti; yolu ile azar azar indirilen; hiç kimsenin bir benzerini daha meydana getiremeyeceği; yüce Allah katında çok şerefli, kadri yüce; tertemiz sahifelerde kıymetli, sevgili, takvâ sâhibi kâtiplerin elleri ile yazılı; nesilden nesile tevâtür ile nakil olunagelen; doğruluğunda hiç şek ve şüphe bulunmayan Allâh’ın kelâmıdır. [116]

Kur’ân-ı Kerîm, Allah kelâmı; Allah sözü olup, mushaflarda yazılı, kalplerde mahfûz; korunmuş, saklı; dil ile okunur ve Peygamber aleyhissalâtü vesselâma indirilmiştir. Bizim Kur’ân’ı telâffuzumuz, yazmamız ve okumamız mahlûktur; yaratılmıştır, fakat Kur’ân mahlûk değildir. Yüce Allâh’ın Kur’ân’da belirttiği hazreti Mûsâ ve diğer peygamberlerden, firavun ve iblisten naklen verdiği haberlerin hepsi Allah kelâmıdır, onlardan haber vermektedir. Allâh’ın kelâmı mahlûk değildir, fakat hazreti Mûsâ’nın ve diğer yaratılmışların kelâmı mahlûktur. [117]

Nüzûl, nüzul sözlükte yukarıdan aşağıya inmek, düşmek, gelmek, konaklamak anlamında masdar ve iniş anlamında isim olan nüzûl kelimesi ilâhî kitabların, özellikle de Kur’ân’ın Allah katından gelişini anlatır.

İnzâl, bir def’ada, bir seferde, topluca indirmek anlamına; tenzîl ise zaman zaman, kısım kısım indirmek anlamında kullanılmıştır. [118]

52 * Vahiy (وحي); sözlükte yapılan ânî, sür’atli ve gizli bir telkîn, gizli bir söz; gizli konuşma, fısıldama, işâret etme, emretme, ilhâm etme, îmâ etme, mektup yazma, elçi gönderme, acele etme, seslenme ve söyleme anlamlarına gelir. [119]

Şeriat dilinde, yüce Allâh’ın dilediği hükümleri, sırları ve hakîkatleri peygamberlerine husûsi yollardan biri ile bildirmesi demektir. Bununla birlikte vahiy olunan şeylere de vahiy denir.

İlâhi vahiy dört şekilden birisi ile gerçekleşir: a) Sâlih rüyâ, b) İlhâm, c) Kitab gönderme, d) Melek gönderme. [120]

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ إِلاَّ وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ

= ***Allah, bir insanla ancak vahiy yolu ile veyâ perde arkasından konuşur yâhut da bir elçi gönderip izni ile ona dilediğini vahyeder.*** [121]

İlhâm (الهام); sözlükte içe, kalbe ve gönüle doğan şey anlamına gelir ve bilgi edinme araçlarına başvurmadan, herhangi bir akıl yürütme ve düşünmeye dayanmadan insanın kalbinde yüce Allah tarafından meydana getirilen bilgi demektir. İslâm akâidinde, ilim öğ-

renme yolları arasında ilhâm kabul edilmemiştir. Vahiy ile ilhâm arasındaki farklı yanlar şunlardır:

a) Vahiy yalnızca peygamberlere gelir,

b) İlhâmda melek gözükmez,

c) Kendisine ilhâm gelen kişi bunu gizleyebilir. Hattâ gizlemesi daha güzeldir. Peygamber vahyi gizleyemez,

d) Vahiyde kesinlik vardır. Peygamber vahyin, Allah'tan geldiğini kesin olarak bilir. İlhâm zan ifâde eder, kesinlik yoktur. [122]

53 * Yüce Allâh'ın bütün kitablarına îmân etmek bizim için farzdır. Biz bugün diğer milletlerin ellerinde bulunan ve semâvî oldukları iddiâ edilen kitablara değil de, yüce Allâh'ın aslen peygamberlerine göndermiş olduğu kitabların tümüne îmân ederiz. Yalnız Kur'ân-ı Kerîm'in zamânımıza kadar korunmuş bir ilâhi kitab olduğunu ve bütün semâvî kitabların esaslarının daha mükemmel bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de toplanmış olduğunu bilir, inanırız.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

= *(Şöyle)* ***deyin*** *(, söyleyin ve inanın)* ***ki biz, Allâh'a, bize indirilen*** *(Kur'ân-ı Kerîm)****e, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve torunlarına indirilene, Mûsâ ve Îsâ'ya verilene ve diğer bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen kitablara îmân ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslîm olmuş kimseleriz.*** [123]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا

= ***Ey îmân edenler! Allâh'a, peygamberine, peygamberine*** *(kısım kısım)* ***indirdiği kitaba ve daha önce indirmiş olduğu kitablara îmân*** *(etmekte sebât)* ***edin*** *(; gelecekte de îmânınızı koruyun)****. Kim Allâh'ı, meleklerini, kitablarını, elçilerini ve âhiret gününü*** *(kabul etmez)* ***inkâr ederse o derin*** *(, haktan uzak)* ***bir sapıklığa düşmüştür.*** [124]

Bütün semâvî kitablar insanlar için birer rahmet olmuşlar ve hak yolu insanlara göstermişlerdir. Onun için hepsine îmân etmek zorundayız. Bu kitablardan herhangi birini inkâr etmek, hepsini inkâr etmek demektir. Gerçek mü'min o kimsedir ki, yüce Allâh'ın bütün kitablarına inanır, O'nun göndermiş olduğu en son kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'e sarılır ve onun hükümlerine uygun hareket etmeye çalışır.

54 - Bugün Kur'ân-ı Kerîm'den başka diğer semâvî kitablar tüm olarak mevcut değildir. Aradan asırlar geçmiş, birçok milletler târihe karışmış olduğundan kitabların birçoğu tamâmen kaybolmuş, bir kısmı da büyük değişikliklere uğratılarak aradan kalkmış, yerlerini bir takım târih kitapları tutmuştur.

Meselâ: Bugün elde bulunan Tevrât, Zebûr ve İncîl nüshalarından hiçbiri, yüce Allâh'ın Mûsâ, Dâvud ve Îsâ aleyhimüsselâma indirmiş olduğu kitabların aynısı değildir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm indirilmiş olduğu zamanki durumunu korumaktadır, bir kelimesi bile değişikliğe uğramamıştır.

55 - Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, daha başlangıcında bizzât Peygamberimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından ezberlenmiş olduğu gibi, sahâbenin birçokları tarafından da ezberlenmiş ve yazılmıştı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in âhirete

göçmesinden sonra hazreti Ebû Bekir tarafından bütün ashâbın huzûrunda; onların bulunduğu ortamda bu ilâhi kitabın bir nüshası yazdırılarak korunmuştu. Hazreti Osman'ın halîfeliği zamânında hicretin 25 nci, milâdî 645 yılında da bu asıl kitabtan birden fazla nüshalar yazdırılmış [125] ve belli başlı büyük İslâm merkezlerine birer nüsha gönderilmiş, bunlardan her birine Mushaf-ı Şerîf (مصحف شريف) adı verilmiştir. Daha sonra bütün mushaflar bu asıl nüshalara göre aynen yazılmıştır.

Her asırda yüz binlerce mushaf yazılmış, binlerce hâfız yetişmiştir. Bu özellik semâvî kitablar arasında yalnız Kur'ân-ı Kerîm'e âittir. Bu da hikmet gereğidir. Çünkü diğer semâvî kitablar belli bir kavme ve belirli bir zamâna âit olarak peygamberlere indirilmişti. Kur'ân ise bütün insanlık âlemine ve bütün asırlara mahsus olmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e indirilmiştir. Onun için bu kitabın yüce Allah tarafından korunması bir hikmet gereğidir.

56 - Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyeti bile değişikliğe uğramayarak aslı üzere kalması, öyle bir gerçektir ki, bunu bir kısım müsteşrikler; müslüman olmayan ve İslâm ile ilgili çalışma yapan kimseler bile doğrulamaktadırlar. Bunun aksini iddiâ edenler var ise bunlar müslümanlık aleyhine propaganda yapan, siyâsî maksat güden kimselerdir.

Bugün Kur'ân-ı Kerîm her yabancı dile tercüme edilmiş durumdadır.

Kısaca bugün Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî ifâdeleri, bütün insanlığın kulaklarına çarpıp durmakta, insanlığı bir kardeşlik, bir selâmet ve mutluluk üzere toplanmaya çağırmaktadır.

وَمَا هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

= ***O** (; Kur'ân-ı Kerîm) **bütün âlemler için bir uyarıcı, bir zikirdir**.* [126]

Semâvî Kitablara Olan İhtiyaç

57 - Varlıkları ile insanlık âlemine şeref vermiş olan peygamberler, çok önemli olan elçilik ve peygamberlik görevini yerine getirebilmek için kendilerine yüce Allah tarafından emir verilmiş olması gerekir. İşte bu ilâhi emir, peygamberlere semâvî kitablar aracılığı ile verilmiştir.

Semâvî kitablar, yüce Allâh'ın insanlar üzerinde uygulanacak birer kutsal kânunudur. Yüce Allah, insanlara haklarını, görevlerini bu kânunlar aracılığı ile bildirmiştir. Peygamberlerin dünyâdaki hayatları geçicidir, onların ümmetlerine bildirdikleri ilâhî hükümlerin devâmı ancak bu kitablar sâyesinde mümkün olmuştur. Eğer bu kitablar olmasa idi; insanlar yaratılışlarındaki hikmetten, üzerlerine düşen görevlerden, kendileri için hazırlanmış olan âhiret nîmetlerinden habersiz, yaşayışlarını düzene sokacak ilâhî kânun, kural ve prensiplerden mahrum kalırlardı. Özellikle kutsal âyetleri okumak, onlarla ibâdet etmek, onlardan öğüt almak, onlarla gerçeği anlayıp tehlikeli görüşlerden kurtulmak şerefinden ve mutluluğundan uzak kalmış olurlardı.

İşte semâvî kitablara, bu yüksek gâye ve hikmetlerden dolayı insanlık âleminin çok fazla ihtiyâcı olmuştur. Bu ihtiyâcı karşılamak için de, bu kutsal kitablar insanlara yardımcı olmak üzere indirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Nasıl Bir İlâhî Kitab Olduğu

58 - Kur'ân-ı Kerîm, yukarıda da belirttiğimiz gibi, yüce Allâh'ın yeryüzüne şeref veren en son ve en kutsal kitabıdır. Bu öyle bir kitabtır ki, insanlar ancak onun gösterdiği yolda yürürler ise hakka ererler, mutluluğa kavuşurlar, aralarında her türlü toplumsal

temizlik ve ilerleme olur, genel bir kardeşlik, dostluk ve dayanışma meydana gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'in hem mânâsı, hem de kelimeleri yüce Allah tarafından gönderilmiştir. Yüce Allâh'ın vahyi iledir. Vahye aracı olan melek Cibrîl-i Emîn'in Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bildirmesi iledir.

Bu sebeple Kur'ân'ın mânâsı ile amel edilir. Kur'ân müslümanların değişmez kânunudur. Kutlu kelimeleri de bir ibâdet olmak üzere okunur, onunla bereketlenilir. Bu kelimeler sâyesinde hakkı ile Kur'ân'ın mânâsı anlaşılır, ruhlara tesir eder ve onunla yüce Allâh'ın rızâsı kazanılır.

59 - Kur'ân-ı Kerîm hiçbir kitaba benzemez. Onun mânâsını; anlamını hiç kimse değiştiremez, kelimelerinin yerine başka bir söz konamaz ve hiçbir tercüme de Kur'ân hükmünü alamaz.

Kur'ân-ı Kerîm büyük ve sonsuza kadar kalacak bir mûcizedir. Bunun edebî inceliklerine, güzel ifâdesine ve taşıdığı mânâlara bir sınır yoktur. Hiçbir âlim, hiçbir edebiyatçı onun benzerini yazamaz, hattâ en kısa sûresinin bir benzerini meydana getiremez.

Kur'ân-ı Kerîm, bu konuda da asırlardan beri bütün âleme meydan okumaktadır. Fakat kendi edebî sanat ve kâbiliyetlerine güvenen nice kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'in böyle kısa bir sûresinin bile benzerini yapmaktan âciz kalmışlar ve bunu da itiraf etmişlerdir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in yüce Allâh'ın bir mûcizesi, bir ilâhi kitabı olduğuna delildir.

60 - Kur'ân-ı Kerîm'in ruhlar üzerindeki tesirine gelince; buna da bir sınır yoktur. Kur'ân'ın âyetlerini güzelce anlayarak okuyup dinleyen temiz kalpli insan, kendinden geçer, aklında yüksek duygular uyanır, rûhu mânevîyat âlemine yükselir. O mânevî duygunun tesirinden de gözlerinden yaş dökülmeye başlar.

Bir bahar mevsiminde yağan faydalı yağmurlar ve parlayan güneş ışınları, kurumuş olan ağaç ve çiçekler üzerinde ne gibi bir etki yaparsa Kur'ân'ın ifâdeleri de anlayışlı kalpler üzerinde onlardan çok daha fazla tesirler yapar. Gönüllere yeni bir hayat ve ferahlık verir. Kısaca insanı hem dünyâsından, hem de âhiretinden haberdâr eder, sonsuz bir varlığa ve mutluluğa kavuşturur.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

= ***Kur'ân'dan mü'minler için bir şifâ ve rahmet kaynağı olanı*** *(peyderpey; art arda, birbiri ardınca, kısım kısım)* ***indiririz.*** [127]

Kur'ân-ı Kerîm'in Taşıdığı Gerçekler

61 - Kur'ân-ı Kerîm'in insanlara bildirdiği emirler ve yasaklar, belirttiği hikmet ve gerçekler pek çoktur. Bunlar temel olarak inançlara, ibâdetlere, muâmelâta, ahlâka, yüce Allâh'ın kudretini gösteren üstün sanat eserlerine, bir takım ibret alınacak olaylara ve diğer şeylere âittir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Kur'ân-ı Kerîm, insanlara yüce Allâh'ın varlığını, birliğini, büyüklüğünü, hikmet ve kudsiyetini bildirir. Öyle ki, onun yanında felsefî görüşlere sâhip olanların parlak sözleri çok sönük kalır.

2) Kur'ân-ı Kerîm, insanları ilme, irfâna, ibretle bakıp düşünmeye çağırır. Gaflet içinde yaşamaktan insanları engeller. İnsanlara, yüce Allâh'ın hikmet ve kudretini gösteren büyük eserlerine bakmalarını emreder, öğütler.

3) Kur'ân-ı Kerîm, insanlara gönderilmiş olan peygamberlerin bir kısmı ile ilgili bilgi verir. Onların yüksek görevlerini nasıl başardıklarını ve bu görevler uğrunda ne kadar

zorluklara katlandıklarını bildirir, bütün insanların son peygambere uymalarını emreder.

4) Kur'ân-ı Kerîm, geçmiş ümmetlere âit ders alınacak en büyük ibret sahnelerini ve târihî olayları bildirir. İnsanları bunlardan ibret almaya çağırır, günahkâr; günah işlemiş, Allâh'ın emirlerine aykırı davranmış kavimlerin çok korkunç sonlarını haber verir.

5) Kur'ân-ı Kerîm, insanlara her zaman uyanık bir rûha sâhip olmalarını, hakk'tan gâfil bulunmamalarını emreder. Nefislerinin arzularına uyarak dinden, fazîletten yoksun kalmamalarını öğütler. Dünyânın maddî yarar ve zevklerine dalıp, mânevî hazlardan ve âhiret nîmetlerinden yoksun kalmanın ne büyük bir felâket olacağını bildirir.

6) Kur'ân-ı Kerîm, müslümanlara, dinlerine sımsıkı sarılmalarını ve her zaman hakkı savunmalarını öğütler. Düşmanlarına karşı dâimâ kuvvetli bulunmalarını, her türlü korunma araçlarını hazırlamak için çalışmalarını hatırlatır. Gerektiğinde cihad etmelerini; yurtlarını, maddî ve mânevî varlıklarını hem canları, hem de malları ile korumaya çalışmalarını emreder.

7) Kur'ân-ı Kerîm, medenî ve sosyal hayâtın bir düzen ve huzûr içinde yürümesi için gereken esas ve kuralları bildirir. İnsanlardan birtakım haklara ve görevlere uymalarını ister.

8) Kur'ân-ı Kerîm, gerek kişilerin, gerek toplumların kurtuluşu için insanlara adâlet, doğruluk, alçak gönüllülük, dostluk ve sevgi, merhamet, iyilik etmek, bağışlamak, edepli olmak, eşitliğe uymak gibi güzel huyları tavsiye eder. İnsanlara zulüm etmekten, hâinlik etmekten, büyüklenmekten, cimrilikten, intikam duygularından, katı yürekli olmaktan, çirkin söz ve işlerden, akla ve mala zararlı olan, sağlığı bozan içkilerden kesin şekilde yasaklar. Yapılması, yenilip içilmesi helâl veyâ haram olan şeyleri bildirir.

9) Kur'ân-ı Kerîm, yüce Allâh'ın bu âlem için koymuş olduğu tabiat dediğimiz yaratılış kânunlarını hiç kimsenin değiştiremeyeceğini anlatır. Herkesin bu kânunlara göre davranışlarını ayarlamaları gerektiğine işâret eder. İnsanlara, çalışmalarının karşılığından başka bir şey elde edilemeyeceğini hatırlatır. İnsanları çalışıp çabalamaya teşvik eder.

10) Kur'ân-ı Kerîm, yüce Allâh'ın: ***Yapınız*** veyâ ***Yapmayınız*** şeklindeki emir ve yasaklarını benimseyip gereğince hareket eden mü'minler için takdîr edilmiş; ezelde yüce Allâh'ın ilminde kararlaştırılmış olan dünyâ ve âhiret nîmetlerini, elde edecekleri başarıları müjdeler. Îmân etmeyenler için de hazırlanmış bulunan kötü sonuçları, cehennem azaplarını hatırlatır. O yüce kitab, bütün bu açıklamaları ile insanları yaratılışlarındaki yüksek gâyeden haberdâr ederek, o gâyeye ulaşmalarını sağlamak ister.

Kısaca Kur'ân-ı Kerîm'in ifâdesi bir mûcizedir. Bu gibi daha nice hikmet ve gerçekleri içinde toplamıştır. İnsanlık âlemi ne kadar yükselirse yükselsin, hiçbir zaman Kur'ân-ı Kerîm'in emir ve yasakları dışında kalamaz. Kur'ân'ın emir ve yasaklarına, gösterdiği prensiplere aykırı davranışlar ise aslında yükselme değil, bir alçalmadır.

أَلم ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ

= ***Elif, Lâm, Mim. İşte bu kitab ki, bu*** *(kitabın yüce Allah tarafından gönderilmiş olduğu)****nda hiç şüphe yoktur. O, takvâ sâhipleri için bir hidâyettir.*** [128]

Meleklere Îmân

62 * Sözlükte haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamlarına gelen melek (ملك), yüce Allâh'ın emri ile çeşitli görevleri yerine getiren, duyu organları ile algılanamayan, gözle görülemeyen, nurdan yaratılmış, rûh gibi cisim olmayan, nûrânî, gerçek özellikleri yüce

Allah tarafından bilinen varlık demektir.

63 * Meleklerin hangi maddeden yaratıldıkları hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadîslerinde, cinlerin ve şeytanların ateşten yaratıldığını; Âdem aleyhisselâmın Kur'ân'da bildirildiği gibi toprak ve çamurdan; meleklerin ise nurdan yaratıldığını haber vermiştir. [129]

Kur'ân-ı Kerîm'e göre melekler, insanlardan önce yaratılmışlardır. Çünkü yüce Allah insanı yaratacağını ve yeryüzünde halîfe kılacağını onlara haber vermiştir. [130]

64 * Melekleri diğer varlıklardan ayıran özellikleri şöyle sıralamak mümkündür:

a) Melekler nurdan yaratılmış, yemek, içmek, erkeklik, dişilik, evlenmek, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, ihtiyarlık gibi fiillerden ve özelliklerden arınmış nûrânî ve rûhânî varlıklardır. [131]

b) Melekler yüce Allâh'a isyân etmezler, O'nun emrinden çıkmazlar, hangi iş için yaratılmış iseler onu yaparlar, sürekli yüce Allâh'a itâat ve kullukla meşgul olurlar. [132]

c) Melekler kanatlı, son derece sür'atli (, süratli), güçlü ve kuvvetli varlıklardır. Bir anda gökleri, yerleri dolaşacak kâbiliyette; yetenekte yaratılmışlardır. [133] Her mü'min meleklerin kanatları olduğuna inanır, fakat bu kanatların içeriği, niteliği konusunda bir şey söylemek mümkün değildir.

d) Melekler yüce Allâh'ın emir ve izni ile çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilirler. Cebrâîl aleyhisselâm, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a bâzen ashabtan Dihye şeklinde görünmüş, bâzen kimsenin tanımadığı bir kişi şeklinde gelmiştir. Yine Cebrâîl aleyhisselâm hazreti Meryem'e bir insan şeklinde görünmüş; [134] meleklerden bir gurup, hazreti İbrâhîm'e bir oğlu olacağı müjdesini getiren insanlar şeklinde gelmiş, o da onları misâfir zannederek kendilerine yemek hazırlamış, fakat yemediklerini görünce korkmuş, daha sonra melek olduklarını anlamıştır. [135] Bu âyetten meleklerin yiyip içmedikleri sonucu da çıkmaktadır.

e) Melekler gözle görülemezler. Onların görülemeyişleri, yok olduklarından değil, insan gözünün onları görebilecek kâbiliyet ve kapasitede yaratılmamış olmasındandır. Eğer yüce Allah insan gözünü melekleri görebilecek yetenekte yaratsaydı görülebilirlerdi. Melekler, peygamberler tarafından asıl şekilleri ile görülmüşlerdir. Asıl şekillerinden çıkıp bir başka maddî şekle, meselâ insan şekline girmeleri durumunda diğer insanlar tarafından görülmeleri mümkün olur. Cibrîl hadîsinde belirtildiği gibi Cebrâîl aleyhisselâm, ashâb tarafından insan şeklinde; Dihye el Kelbî olarak görülmüştür. [136]

f) Gaybı ancak yüce Allah bildiğinden melekler de gaybı bilemezler. Eğer yüce Allah tarafından kendilerine gayba dâir bir bilgi verilmiş ise ancak o kadarını bilebilirler.

* Gayb sözlükte bir şeyin gözden gizlenmesi ve gözden gizli kalan şey demektir. Daha sonra duygulardan ve insan ilminden gizli kalan her şey için kullanılmıştır. Bir şeyin gayb ve gâib olması; kaybolması yüce Allâh'a göre değil, insanlara göredir. Çünkü yüce Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz. Gayb, duyguların içine girmeyen, akıl tarafından varlığı bilinemeyip ancak peygamberlerin haberleri, haber vermeleri ile bilinen şey demektir.

* Gaybdan murat, her şeyden haberdâr olan Allâh'ın ilmi dışında hiçbir ilmin anlayamayacağı, inceliğini kavrayamayacağı gizli şeydir. Biz gayba dâir ancak Allah Teâlâ'nın bize bildirdiği ya da bilmemiz için delillerini gözümüzün önüne, tabiata dikmiş olduğu şeyleri bilebiliriz. Bu sebeple de herhangi bir kimsenin mutlak anlamda gaybı bildiğini söylemek câiz değildir. Yüce yaratıcının zâtı, sıfatları, nübüvvet ve ona ilişkin hususlar, diriliş, mahşer, hesap ve benzeri hususlar gaybın kapsamına girer. [137]

65 * Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre yüce Allah, Âdem aleyhisselâma varlıkların isimlerini öğretmiş sonra da bu varlıkları meleklere göstererek onların isimlerini haber vermelerini istediğinde melekler: ***Seni tenzîh ederiz*** *(; senin eksiklik ve kusurlardan uzak olduğuna inanırız)*. ***Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü her şeyi hakkı ile bilen, hüküm ve hikmet sâhibi olan sensin*** [138] demişlerdir. Bu cevap üzerine yüce Allah Âdem aleyhisselâma, varlıkların isimlerini haber vermesini emredip Âdem aleyhisselâm da söyleyiverince meleklere şöyle seslenmiştir: ***Size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ben bilirim. Neyi açıklarsanız neyi de gizlemiş iseniz ben bilirim***. [139]

66 * Meleklerin sayısı hakkında âyet ve hadîslerde herhangi bir bilgi yoktur. Sayılarını ancak yüce Allah bilir. Ancak âyet ve hadîslerden sayılarının pek çok olduğu anlaşılmaktadır. Bâzı âlimler melekleri, bulundukları yer bakımından yeryüzü melekleri, gökyüzü melekleri ve arş melekleri diye üçe ayırmışlardır.

67 * Ehlisünnet âlimlerine göre insanlar içinden seçilen peygamberler, meleklerin peygamberleri derecesinde olan büyük meleklerden daha üstündür. Çünkü yüce Allah insan için halîfe tâbirini kullanarak [140] onu melekler karşısında yüceltmiş, hazreti Âdem'e secde etmeleri için meleklere emretmiş, eşyâ ve âlemi meleklere gösterip, bunların adlarını sorduğunda melekler cevap verememiş, Âdem aleyhisselâm ise birer birer saymıştır. [141] Ayrıca meleklerin yüce Allâh'a kullukları, hayırlı şeyleri yapmaları, irâdeye bağlı olmayan hareketlerdir. Hâlbuki insan yüce Allâh'a kulluğunu ve iyi işleri, kendisini doğru yoldan ayıracak pek çok engeli aşarak yapar. Bütün bunlar insanların peygamberlerinin meleklerin önde gelenlerinden, daha genel bir ifâde ile insan cinsinin melek cinsinden üstün olduğunu gösterir. Meleklerin peygamberleri yerindeki büyük melekler ise peygamberler dışındaki bütün insanlardan; takvâ sâhibi mü'minler, şehitler, sâlih amel işleyenler, dinde sırât-ı mustakîm üzere olanlar; dosdoğru hareket edenler, diğer meleklerden; diğer melekler de insanların kâfir, münâfık, müşrik, inancı bozuk, amelsiz, ahlâksız olanlarından daha üstündür. [142]

68 - Biz, meleklerin varlığına inanmakla, îmân etmekle yükümlüyüz. Onların varlığı mümkündür, var oldukları bütün peygamberler ve onlara verilen kitablar tarafından bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklere îmân etmenin farz olduğunu bildiren birçok âyet vardır. [143] Meleklere inanmayan kişi bu âyetlerin hükmünü inkâr ettiği için kâfir olur. Ayrıca yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de meleklere düşman olanları kâfir diye nitelemiş ve böyle kimselerin Allâh'ın düşmanı olduğunu vurgulamıştır. [144] Meleklere inanmamak, dolaylı olarak vahyi, peygamberi, peygamberin getirdiği kitabı ve tebliğ ettiği dîni de inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü dînî hükümler, melekler aracılığı ile peygamberlere indirilmiştir. Bu sebeple meleklere îmân etmek, dînimizde şarttır.

69 * Meleklerin varlığını, var olduğunu bütün peygamberler ve semâvî kitablar haber vermişlerdir. Bu âlemde bizim bildiğimiz, bilmediğimiz sayısız görülen, görülmeyen yaratıklar vardır. Varlıkları bugün keşfedilmiş veyâ henüz keşfedilmemiş sayısız kuvvetler, sayısız varlıklar mevcuttur. Hattâ cinn denilen ateşten yaratılmış, akıl ve şuûra sâhip, çeşitli şekillere girebilecek ve insanların yapamayacağı bâzı işlerin üstesinden gelebilecek yetenekte yaratılmış, gözle görülmeyen, [145] duyu organları ile algılanamayan bir takım yaratıkların varlığını da peygamberler ve kitablar bize haber vermişlerdir. Ki, bir kısmı mü'min, bir kısmı kâfir olan cinler, insanlar gibi yiyip içer, evlenir ve çoğalırlar; erkeklik

ve dişilikleri vardır; doğarlar, büyürler ve ömürleri insanlara göre epeyce uzun olmasına rağmen ölürler. Bâzı durumlarda cinlerin insanlara zarar vermesi söz konusu olabilirse de, bir kimsenin cinlerden korkmaması ve Allâh'ın izni olmadan, bir varlığın başka bir varlığa zarar veremeyeceğine gönülden inanması gerekir.

Akıl, şuûr, kuvvet ve kudrete sâhip varlıkların yalnız insanlardan ibâret olduğunu iddiâ etmek; kâinâtın genişliğini, bu kâinâtı yaratanın kudret ve büyüklüğünü güzelce düşünmemekten ileri gelir. Herhangi bir şey, sâdece görülmediği için inkâr edilemez. Nitekim kendi rûhumuzu ve vicdânımızı göremediğimiz hâlde bunları inkâr edemiyoruz.

Bu kâinâtın büyüklüğü karşısında küçük bir parça sayılan yeryüzünde cins ve şekilleri anlatılamayacak kadar çok olan canlı varlıklar yaşamakta iken, başka âlemlerde akıl ve şuûra; anlama kâbiliyetine sâhip, yaratılış özellikleri bizim yaratılışımıza aykırı bir takım yaratıkların bulunmadığı nasıl iddiâ edilebilir?

Meleklerin Varlığındaki Hikmet

70 - Meleklerin varlığındaki hikmeti ancak yüce Allah tamâmı ile bilir. Biz şunu biliriz ki, yüce Allah, kudret ve hikmetine sınır olmayan bir yaratıcıdır. Nice sayısız âlem yaratmıştır. Kendi varlığını bilip kendisine ibâdet ve itâatte bulunmak için cinleri, insanları yarattığı gibi melekleri de yaratmıştır. Ki, bu âlem, güzel bir düzen üzere devam etsin, her zerrede yaratıcının büyüklüğü göze çarpsın, her hâdise o büyük yaratıcının varlığına, hikmetine şâhitlik etsin ve insan kendisinin dâimâ yüce ve gizli kuvvetler tarafından gözaltında bulunduğunu düşünerek uyanık bir hâlde yaşasın.

71 * Cebrâîl, (جبرائيل), Cebrâil, Cibrîl; Mîkâîl (ميكائيل), Azrâîl (عزرائيل) ve İsrâfîl (إسرافيل), İsrâfil adında dört büyük melek vardır. Bu melekler, meleklerin en büyüklerindendir. Ayrıca bu meleklerin yanında birçok melekler daha vardır. Cebrâîl aleyhisselâm, yüce Allâh'ın kitablarını peygamberlere getirip tebliğ etmek ile görevlidir. Mikâil aleyhisselâm, yeryüzünde rüzgâr esmesi, yağmur yağması ve benzeri tabiat olaylarının meydana gelmesi için görevlendirilmiştir. Azrâil aleyhisselâm, insanların ölecekleri zaman ruhlarını almakla görevlidir. İsrâfil aleyhisselâm da, kıyâmet gününün meydana gelmesi ve bütün insanların öldükten sonra tekrar diriltilmeleri hususunda görevlendirilmiştir. Bunların kendilerine âit kim bilir daha nice yüksek görevleri vardır.

Ayrıca Kirâmen Kâtibîn denilen melekler de vardır. Kirâmen kâtibîn; şerefli, değerli yazıcılar anlamına gelir ve Kur'ân-ı Kerîm'de insanların yanlarında bulunan ve onların yaptıkları amelleri, işleri amel defterlerine yazmakla görevli bulunan melekler için kullanılmıştır. Bu meleklere hafaza; koruyan, koruyucu, gözetleyen melekler de denir. İnsanın yaptığı davranışları ve söylediği sözleri kaydetmek üzere biri sağında, diğeri solunda iki melek görevlendirilmiştir. Sağdaki melek iyi söz ve davranışları, soldaki melek kötü söz ve davranışları tespit edip yazmakla görevlidir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (*) إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ (*) مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

= ***And olsun ki, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne fısıldadığını da biliriz. Biz, ona şah damarından daha yakınız. Sağında ve solunda onunla berâber oturup amellerini tespit eden iki de tespit edici** (, kayıt edici) **vardır. Her ne söz söylerse mutlaka yanında hazır bir gözcü** (, yaptıkları kaydeden bir melek) **vardır.*** [146]

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ (10) كِرَامًا كَاتِبِينَ (11) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ (12)

= ***Muhakkak sizin üzerinizde hâfızlar** (; koruyup, gözeten melekler) **vardır. Onlar kirâmen kâtibîndir** (; değerli yazıcılardır)**. Her ne yaparsanız bilirler.*** [147]

Bu meleklerin, belirtilen yazma görevinden başka, âhiret günü hesap sırasında yapılan işlere şâhitlik edecekleri de yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ (20) وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ (21)

= ***Sûr'a da üflenmiştir. İşte bu tehdidin** (gerçekleşme) **günüdür.** (O gün) **herkes berâberinde sürücü ve şâhit** (iki melek) **bulunduğu hâlde** (mahşer yerine) **gelmiştir.*** [148]

Melekler yüce Allah katında şerefli ve değerlidirler. Bu şekilde kalplerde o şerefli meleklerin yanında utanma ve toparlanma hissi uyarılmak istenmiştir. Çünkü insan, yüksek mevkide bulunanların huzûrunda söz, hareket ve davranış bakımından bir hatâ yapmamak hususunda son derece dikkatli ve îtinâlı hareket eder. Kirâmen vasfı ile anlatılan meleklerin her an ve her durumda kendisini gözetlediğini bilen insan, her an davranışlarında dikkatli olması ve sorumluluk duygusunu aslâ yitirmemesi yönünde uyarılmış olmaktadır.

Öte yandan yüce Allâh'ın ilmi, bilgisi herşeyi kuşattığı için insanların hâl ve hareketlerinin yazılması için yardımcılara ihtiyâcı yoktur. İnsan aklı ile kavranabilecek ve kavranamayacak nice hikmet ve incelikler içeren bu tarz bir düzenlemenin, meselâ yazı ve yazıya geçirmenin önemi, bir iddiâ ve suçlamada bulunurken delîle dayanmanın gerekliliği gibi hususlarda insanlar için düşündürücü ve yol gösterici bir özellik taşıdığı söylenebilir.

İşte her şeyi muhakkak bir hikmete bağlı olarak yaratmış olan yüce Allah, melek denilen varlıkları da bu gibi görevleri yapmak, kendi adâletini tanıtmak, kâinâttaki kudret ve hâkimiyetini göstermek veyâ bizim bilemediğimiz, kavrayamadığımız daha nice hikmetler sebebi ile yaratmıştır.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

= ***Şüphesiz senin Rabbin her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir***. [149]

Âhirete Îmân

72 * Âhiret (آخرت), bu dünyâdaki hayattan sonra başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan ikinci hayattır.

Arapçada son, sonra olan ve son gün anlamına gelen âhiret kelimesi ile bir yandan bu dünyânın sonu diğer yandan da ölümle başlayan dünyâ hayâtından farklı ve sonsuz bir hayat kast edilir. Terim olarak âhiret, İsrâfil aleyhisselâmın Allâh'ın emri ile kıyâmetin kopması için sûr adı verilen bir âlete ilk def'a üflemesinden dirilmek üzere üflemesine ve daha sonra cennetlik olanların cennete, cehennemliklerin cehenneme girmesine kadar geçecek olan zaman veyâ sûra (İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre) üçüncü def'a üfürülüşten başlayıp, sonsuz olarak sürüp gidecek olan zaman demektir. Buna göre âhiret, sûra üfürülme, insanların yeniden diriltilmeleri; herkese dünyâda işlediklerinin kaydedildiği, yazılı olduğu amel defterlerinin verilmesi; bu amellerin değerlendirilmesi, bu dünyâdaki işlerinden dolayı herkesin hesâba çekilmesi, şefâat, sırat, cennet ve cehennem hayâtı gibi olay ve aşamaları kapsamına almaktadır.

Yüce Allah, içinde yaşadığımız bu dünyâyı ve üzerinde olan bütün varlıkları geçici bir zaman için yaratmıştır. Bir gün gelecek, bu dünyâdan ve üzerinde bulunanlardan hiçbir

eser kalmayacaktır. Yüce Allâh'ın takdîr ettiği; kararlaştırdığı o gün gelince insanlarla birlikte bütün canlı ve cansız varlıklar yok olacaktır. Bütün dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacak, bu âlem bambaşka bir âlem olacaktır. Bu, kıyâmettir. Bundan sonra yine yüce Allâh'ın takdîr ettiği zaman gelince, bütün insanlar yeniden diriltilecek, hepsi de mahşer denilen çok geniş, düz bir sahâda toplanacak ve yeni bir hayat; yeni bir yaşam başlayacaktır. Buna umûmi; genel haşr denir. Yâni insanların öldükten sonra dirilip dünyâda yapmış oldukları işlerden ve söyledikleri sözlerden dolayı sorguya çekilmek üzere mahşer yerine sürülmeleri, mahşer yerinde toplanmaları, bir araya gelmeleridir.

İşte bu yeni hayâtın başlayacağı günden itibâren bitmez, tükenmez bir hâlde devam edecek olan âleme de âhiret âlemi denir ki, buna inanmak da İslâmda bir esastır.

* Sözlükte bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamak anlamına gelen haşr, haşir terimi, kıyâmet gününde yeniden diriltilen bütün varlıkların hesâba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifâde eder. Toplanılacak bu yere mahşer, mevkıf veyâ arasât denir. Buna göre haşir, kıyâmet hâlleri arasında ba'stan; yeniden dirilmeden sonra ikinci aşamayı oluşturur.

Arsa kelimesinin çoğulu olan arasât, sözlükte üzerinde binâ, yapı bulunmayan boş arâzî parçaları anlamına gelir.

Vakfe sözlükte durmak, ayakta durmak, bir yerde beklemek anlamına gelir. Vakfe yapılan; ayakta durulan, beklenilen yere de mevkıf denir.

73 - Âhiret ve âhiretteki durumlar gayba âit; duyular ötesi konular olduğu için, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimler ile ve akıl yolu ile açıklanamaz. Bu konuda tek bilgi elde etme aracı vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîslerde ne haber verilmişse onunla yetinilir. Bunun ötesinde aklî bir yoruma gidilmez. Çünkü âhiretteki durumlar dünyâdakine benzemez. Aralarında isim benzerliğinden başka bir benzerlik yoktur. Meselâ: *İsrâfil sûra üfürecek, insanların amelleri tartılacak, herkesin defteri ortaya çıkacak* denildiği zaman, akla dünyâda bilinen bir âlet, bir terâzi, kâğıttan yapılmış bir defter gelmemelidir. Onların gerçek şeklini, içyüzünü ancak yüce Allah bilir. Onların varlığına inanılır ve içeriği, nasıl olduğu konusunda aklî yorumlar yapılamaz.

Âhiretin meydana gelmesi, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hadîsleri ve ümmetin icmâı ile sâbittir. Diğer bütün peygamberler de bu gerçeği kendi ümmetlerine bildirmişlerdir. Bu sebeple âhirete îmân etmek büyük bir görevdir ve bütün dinlerce çok önemli bir inançtır.

Kudretine sınır olmayan yüce Allah için gelecekte âhiret hayâtını meydana getirmek çok kolaydır. Âlemleri yoktan var eden, özellikle insanları birçok güç ve meziyetlerle yaratıp kendilerine hayat veren büyük yaratıcımız için bütün bu âlemleri yok ettikten sonra tekrar yaratmak zor bir şey midir? Bir şeyi önce var eden, daha sonra tekrar onu var edemez mi? Bunları tekrar var edemeyen yaratıcı olur mu? Hayır. Yüce Allah öyle bir büyük yaratıcıdır ki, nice âlemleri yoktan var etmiştir, nice âlemleri de yaratmaya kâdirdir; güç, kuvvet ve kudret sâhibidir.

74 * Âhirete inanmak, ilâhî adâlete inanmanın bir gereğidir. Çünkü bu dünyâ ilâhî irâde ile bir imtihan yeri olarak belirlenmiştir; bütün davranışların sonuçta hesâbının görüleceği yer burası değildir. Gözlenildiği üzere, dünyâda herkes işlediği suçun cezâsını çekmemekte, birtakım haksızlıklar meydana gelmektedir. Âhirette ise durum böyle olmayacaktır. Hiçbir şey gizli kalmayacak, hak yerini bulacak, Allah kötüleri azap ile cezâlandıracak, iyileri de cennet ve mutlulukları ile mükâfatlandıracaktır. Nitekim:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ (34) أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ (35)

= ***Şüphesiz Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında nîmetleri bol cennetler vardır. Biz; müslümanları, o günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?*** [150]

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (21) وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ (22)

= ***Yoksa kötülükleri işleyenler, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini îmân edip sâlih amel işleyen kimselerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar. Allah, gökleri ve yeri hakkın yerini bulması ve herkese hiç haksızlığa uğratılmaksızın kazandığının karşılığının verilmesi için yaratmıştır. Onlara*** (kesinlikle) ***zulüm edilmez*** [151] anlamındaki âyetler iyilerle kötüleri bir tutmanın ilâhî adâlete uygun olmayacağını ortaya koymaktadır. İyi ile kötünün, zâlim ile mazlûmun hesaplarının görüleceği o gün Kur'ân'da yevmüd dîn; cezâ ve mükâfat günü diye nitelendirilmiş, bu terimin geçtiği Fâtiha sûresinin beş vakit namazda okunması emredilmiştir.

Yüce Allâh'a hamd olsun ki biz müslümanlar, âhiret gününe, âhiret hayâtına, cennet ve cehennemin şu an yaratılmış olduğuna da îmân ederiz. Bu îmân, bizi kurtuluşa götürür, rûhumuzu yükseltir ve mutluluğa kavuşturur. Bu îmândan yoksun olmak ise insanı şaşırtır, sapıklığa düşürür, her türlü fenâlığa sürükler, dünyâda da âhirette de mutsuz eder.

75 * Âhirete inanmanın kişiler ve toplum hayâtı açısından büyük bir önemi ve pek çok faydası vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

a) Âhirete îmân, insan hayâtına bir hedef, bir yön verir; yaratılıştaki amaç ve hikmeti öğretir.

b) Bu inanca sâhip insanların oluşturduğu toplum doğruluktan ayrılmaz. Kazancını meşrû; dînin izin verdiği şeylerde arar; hile, aldatma ve rüşvete yaklaşmaz. Kendi hakkını bilir ve başkalarının hakkını gözetir.

c) Bu inançtaki bir kişi, dînî ve dünyevî görevlerini eksiksiz ve zamânında yerine getirir. Çünkü bir mükâfat ve cezâ gününün varlığına îmân etme ve herkesin bu dünyâda işlediklerinden dolayı Allâh'ın huzûrunda sorguya çekileceği inancı onun kalbinde yer etmiştir. Bu sebeple âhiret inancı hem hukûkî, hem de ahlâkî bir yaptırım olmaktadır.

d) Milletler ve toplumlar arasındaki bağların ve ilişkilerin sağlam bir duruma gelmesini kolaylaştıracak olan en büyük araç âhirete îmândır. Bu inanç kişilerin kalbinde ne kadar kuvvetli olursa toplumlararası ilişkiler de o derece sağlıklı olur. Çünkü herkesi kendi sınırında durdurur, başkasının sınırına geçirmez.

e) Bu inanç kişilerin ümitlerini yeniler, acılarını hafifletir, zorluklara katlanmasını sağlar. Dolayısı ile insan hayâtının varlığı ile dünyânın var oluşu ancak bir öte dünyâ ile anlam kazanabilir. Aksi durumda, bunların varlığı saçma olacak ve insanı ümitsizliğe düşürecek, huzursuz kılacaktır.

f) Âhirete îmân, insanı hayır işlemeye, kötülükten kaçınmaya, kötülükleri terk ederek, üstünlüklerle bezenmeye, hak ve adâletten yana olmaya yöneltir.

g) Âhirete îmân eden kişi, ölüm kendisine gelmek üzere iken, geçmişini düşünüp, bu inancın gereği olarak geride iyi ameller işlediğini görünce huzur duyar. Onun için ölüm, artık yeni ve sonsuz bir hayâtın başlangıcıdır. Her ne kadar ölüm geride kalanlar için acı ve

hasret dolu bir olay ise de, îmân edenler için fânîlikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir araçtır.

h) Âhiret inancı, insanların dünyâya karşı aşırı bağlılıklarını önler, başkalarına iyilik ve hizmet etmek fikrini geliştirir, dünyânın bir aldanmadan ibâret olduğu fikrini aşılar. İnsan âhirete hazırlanırken dünyâ nîmetlerinden nasip almayı da unutmamalıdır. Önemli olan dünyânın çekiciliğine ve aldatıcılığına kapılıp âhireti ihmâl etmemektedir:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلاَّ مَتَاعٌ

= ***Dünyâ hayâtı, âhiretin yanında** (geçimlik) **bir yol azığından ibârettir**.* [152] - [153]

Kıyâmet ve Kıyâmetin Oluşu

76 * Kıyâmet (قيامت) sözlükte kalkmak, dikilmek, ayaklanmak, doğrulmak ve dirilmek anlamına gelir. İslâmî ıstılâha göre kıyâmet veyâ kıyâmet günü iki anlama gelir:

Birincisi; kâinâtın düzeninin bozulması ve her şeyin alt üst edilerek yok edilmesi, ortadan kaldırılmasıdır ki buna (اَلسَّاعَةُ); (kıyâmetin kopacağı o) saat (, o vakit, o ân) denir.

İkincisi; yok edilen, ortadan kaldırılan ve ölen şeylerin, yeniden diriltilerek ayağa kalkması, kıyâmet gününde doğrularak ayaklanması ve mahşere doğru yönelmesidir. Bu durumda kıyâmet genel bir yok oluştan sonra genel bir dirilişi kapsamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, kıyâmetin geleceğinden, gerçekleşeceğinden kuşku, şüphe duyulmaması gerektiğini belirten ve kıyâmet ile ilgili durumları açıklayan pek çok âyet-i kerîme vardır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (1) يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ (2)

= ***Ey insanlar! Rabbinizin azâbından sakının. Çünkü o** (kıyâmet) **saatin**(in) **zelzelesi** (, sarsıntısı) **büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün emzikli her kadın emzirdiği** (çocuğu)**nu unutup geçer. Yüklü her kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş gibi görürsün. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allâh'ın azâbı pek çetindir.*** [154]

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ * وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ * وَلاَ يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا

= ***O** (kıyâmet) **gün**(ü) **gök, erimiş mâden gibi olacak; dağlar, atılmış yün gibi olacak; kimse dostunu sor**(a)**mayacak** (, sormak aklına gelmeyecek)**.*** [155]

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ * فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ * وَخَسَفَ الْقَمَرُ * وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ * يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ * كَلاَّ لاَ وَزَرَ * إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ

= *(İnsan) **kıyâmet günü de ne zamanmış diye sorar. Gözler**(in) **kamaştığı, ay**(ın) **tutulduğu, güneş ve ay birleşip** (karardığı) **zaman. İşte o gün insan kaçacak yer neresi diye soracak. Hayır, o gün kaçıp sığınacak hiçbir yer olmayacak. O gün herkesin varıp karar kılacağı yer ancak Rabbinin huzûrudur.*** [156]

77 * Kıyâmet, Allah inancından sonra İslâmın ikinci temel inancı olan âhiret hayâtının ilk aşamasını oluşturur. Genel bir yok oluş ve yeniden dirilişle birlikte gelişecek haşr, hesap, mîzân, cennet ve cehennem gibi olaylar hep kıyâmet gününün gündemi içindedir. Bu nedenle âhiret inancı, kıyâmet ve onunla birlikte gelecek olaylara inançtan başka bir

şey değildir. Bu büyük önemi yüzünden Kur'ân-ı Kerîm kıyâmet olayını sık sık hatırlatır, zaman zaman da bir korkutma, uyarma öğesi olarak kullanır. Kıyâmet kesin olarak gerçekleşecek, şüphe götürmeyen bir olaydır. [157] Alâmetleri belirmiş, yaklaşmıştır, [158] kopuşu bir göz kırpması gibi ya da daha yakındır, [159] kâfirler bu gün gelinceye kadar Kur'ân'dan devamlı şüphe ederler, kıyâmet saatini yalanlarlar. [160] Kıyâmetin ağırlığına ne gökler ne de yer dayanabilir, ansızın gelir. [161] Kıyâmetin sarsıntısı korkunç bir şeydir, [162] belâlı ve acı bir saattir. [163] Kıyâmeti yalanlayanlar için çılgın bir ateş hazırlanmıştır. [164] Kıyâmet günü, kimsenin kimse adına bir şey ödemeyeceği ve hiç kimsenin hiçbir kimseden yardım, destek göremeyeceği, [165] hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gündür. [166] - [167]

78 * Âhiret âlemi başlamadan önce, yukarıda da işâret ettiğimiz gibi, bütün insan ve âlemlerin başına bir kıyâmet kopacaktır. Bu kıyâmetin kopmasını Nefha-i ûlâ; birinci def'a sûra üfürme denilen bir olay meydana getirecektir.

Şöyle ki, İsrâfil aleyhisselâm sûr (صور) denilen ve niteliği, nasıl olduğu yüce Allah tarafından bilinen korkunç bir ses cihazına üfürecek, bundan çıkacak korkunç bir ses ile bütün canlılar yerlere serilip ölecek, her şey altüst olacaktır.

* İslâm âlimlerinin cumhûruna; çoğunluğuna göre nefha; sûra üfürülme üç def'a olacaktır. Birincisi korku, korkutma nefhasıdır ki, şu âyette açıklanmıştır:

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ

= ***Sûr'a üfürüleceği gün; Allâh'ın dilediklerinden başka göklerde olanlar da, yerde olanlar da korku içinde kalırlar. Ve hepsi boyunlarını bükerek O'na gelirler.*** [168]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da, bu nefha; sûra üfürülme ile ilgili olarak:

وَهُمْ فِي ذَلِكَ دَارٌّ رِزْقُهُمْ حَسَنٌ عَيْشُهُمْ ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَلاَ يَسْمَعُهُ أَحَدٌ إِلاَّ أَصْغَى لِيتًا وَرَفَعَ لِيتًا وَأَوَّلُ مَنْ يَسْمَعُهُ رَجُلٌ يَلُوطُ حَوْضَ إِبِلِهِ فَيَصْعَقُ وَيَصْعَقُ النَّاسُ

= **Onlar** (; kıyâmetten önce, dünyâdaki insanların hayırsızları) **rızıkları bol, yaşayışları güzel** (güzel) **devam ederken sûra üfürülecektir. Bunu işiten herkes boyun bükecek ve boyun kaldıracaktır. Onu ilk işiten develerinin havuzunu sıvayan bir kişi olacaktır ve o** (sesi işitince) **hemen ölecek, diğer insanlar da ölecektir** [169] buyurmuştur.

Nefha-i sânî; ikinci nefha yıkılma, ölüm üfürmesidir. Bundan sonra da üçüncü üfürme olan tekrar dirilme, diriltme üfürmesi meydana gelir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

= ***Ve sûra üfürülmüş, artık Allâh'ın diledikleri dışında, göklerde kim varsa yerde kim varsa*** *(hepsi)* ***düşüp ölmüştür. Sonra ona bir daha üfürülmüştür. O anda görürsün ki*** *(ölüler dirilip)* ***ayakta*** *(etraflarına; çevrelerine)* ***bakınıp duruyorlar.*** [170]

Efendimiz, sûrun özelliğini belirtmek üzere de şöyle buyurmuştur:

اَلصُّورُ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ

= **Sûr, boynuz** (şeklinde bir boru)**dur.** (Kıyâmet gününde) **ona üfürülür.** [171]

79 - Ara sıra yer sarsıntıları, su basmaları, yanardağ patlamaları, yıldırımların düşmesi, yerlerin çökmesi gibi birtakım olaylar yüzünden yeryüzünde ne korkunç, ne büyük felâketler meydana gelmektedir. Bunlardan her biri, yüce Allâh'ın büyük kudretini, büyük-

lüğünü gösteren delillerdir. İşte yeryüzünde, göklerde bir genel kıyâmetin kopması da, özelliği bizce bilinmeyen çok korkunç bir ses ve gürültü sebebi ile olacaktır. Ve buna kim bilir, aklımıza ve hayâlimize gelmeyen daha nice büyük olaylar ve görüntüler de eşlik edecektir. Bütün âlemlerdeki düzen, ancak yüce Allâh'ın bir eseridir, O'nun kudretinin delîlidir. Yüce Allah bu düzen ve ölçüyü bir an için olsun ortadan herhangi bir sebeple kaldırınca, bütün varlıklar hemen altüst olur, ne genel görünümden, ne de maddeler arasındaki bağlantılardan eser kalır, ne de bir canlının yaşayabilmesine imkân bulunur.

İşte bu, umûmî kıyâmettir. Bunun kopacağı zamânı ancak yüce Allah bilir.

Kıyâmetin Başlangıç Alâmetleri

80 * Kıyâmetin ne zaman kopacağını ancak yüce Allah bilir. Bu konuda ne Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ne ona vahiy getiren Cebrâîl aleyhisselâm ve ne de zamânı gelince kıyâmet olayını fiilen gerçekleştirme işi ile görevlendirilecek olan İsrâfîl aleyhisselâm bu bilgiye sâhiptir. Yüce Allah kıyâmetin kopacağı zamânı, vakti ancak kendisinin bildiğini çeşitli âyetlerde bildirmiştir:

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ

= ***O saatin*** *(; kıyâmetin kopuş vaktinin)* ***bilgisi şüphesiz Allah katındadır.*** [172]

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لاَ يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلاَّ هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لاَ تَأْتِيكُمْ إِلاَّ بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

= *(Ey Resûlüm!)* ***Kıyâmetin ne zaman kopacağını sana sorarlar. De ki: Onun ilmi*** *(, onun bilgisi)* ***ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklere de yere de onu bilmek ağır basmıştır*** *(; gökler ve yer bu bilgiye ulaşma gücüne sâhip değildirler).* ***O, size ansızın geliverir. Tam anlamı ile biliyormuşsun gibi sana onu****(n ne olduğunu)* ***sorarlar. Yine de ki: Onun*** *(ne olduğu, nasıl ve ne zaman olacağının)* ***ilmi ancak Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler****.* [173]

Cibrîl hadîsi diye bilinen hadîste de Cebrâîl (aleyhisselâm), îmân, İslâm ve ihsân kavramlarının ne ifâde ettiğini, ne anlatmak istediğini Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sorduktan sonra, kıyâmetin ne zaman kopacağını da sormuş ve şu cevâbı almıştır: **Bu konu hakkında kendisine soru sorulan** (; Muhammed aleyhissalâtü vesselâm)**, soran** (; Cibrîl aleyhisselâm)**dan daha bilgili değildir**. [174]

Müslüman için önemli olan, kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmek değil, onun kopması ile başlayacak ebedî, sonsuz hayâta gerektiği şekilde hazırlanabilmektir.

Bir kişi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Kıyâmet ne zaman kopacak *diye sordu. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm):* **Sen onun için ne hazırladın** (; hazırlığın var mı) *buyurdu.* [175]

إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ

= **Sizden birisi öldüğünde** (onun) **kıyâmeti kopmuş** (demek)**tir.** [176]

81 * Yüce Allah, bir hikmet sebebi ile kıyâmetin kopma zamânını bildirmemekle birlikte, îmân edenlerin ölüme ve kıyâmete daha iyi hazırlanmalarını sağlamak için, kıyâmetin yaklaştığını gösteren birtakım belirti ve olayları Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)

aracılığı ile bize haber vermiştir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından haber verilen ve bir kısmına Kur'ân'da işâret edilen bu alâmetler, meydana gelişlerinin insanların fiil ve irâdeleri ile ilişkili olması veyâ sâdece yüce Allâh'ın irâdesi ile meydana gelmeleri yâhut kıyâmetin oluş vaktine yakınlıkları ya da taşıdıkları bâzı özellikler sebebi ile küçük ve büyük alâmetler diye iki kısma ayrılmaktadır.

Küçük alâmetler, kıyâmetin kopma zamânına daha uzak yâni gerçekleşmesi daha önce olan ve çoğu insanların fiil ve irâdeleri ile ilişkili olarak meydana gelmiş veyâ gelecek olan olaylardır. Büyük alâmetler ise kıyâmetin kopmasına çok yakın bir zamanda meydana gelecek ve meydana gelişinde insan irâdesinin rolü olmayacak olan olaylardır. Büyük alâmetler olağan, alışılagelmiş hâdiseler değildir; hârikulâdedir, olağanüstüdür.

82 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın son peygamber olarak gönderilmesi [177] ile başlayan ve âhir zaman olarak da tanımlanan kıyâmet öncesi dönemde dînî duygu, düşünce ve davranışların zayıfladığı, dînî kurallara gereken önemin verilmediği, ibâdetlerin terk edildiği, ahlâksızlığın çoğaldığı kısaca İslâma uygun olan hareketlerin terk edilerek İslâma aykırı hareketlerin çoğalması veyâ kötü görülmemesi biçiminde kendini gösteren ve **alâmet-i suğrâ** denilen kıyâmetin küçük alâmetlerinin bâzıları şu şekilde sıralanabilir:

Gerçek din âlimlerinin ölmeleri ve ilimsiz kimselerin dînî konularda fetvâ vermeleri, [178] ilmin kaldırılıp, bilgisizliğin ortaya çıkıp kökleşmesi, artması, [179] kadınların sayısının artması, erkeklerin sayısının azalması, [180] depremlerin çoğalması, [181] insanların birbirleri ile yüksek binâ yapmakta yarışmaları, [182] içkinin açıktan içilmeye başlanması, [183] zinâ fiilinin açıktan işlenmeye başlaması, normal görülmesi; bu kötü işin saklanmaması, gizlenmemesi, bu fiilin yaygınlaşması, [184] emânetin, güvenirliğin ortadan kalkması, [185] malların çoğalması ve zekât, sadaka verilecek fakir bulunamaması, [186] yapılan iş ve işlemlerde haram ve helâle dikkat edilmemesi, [187] namaz kıldıracak imam bulunamaması, [188] gösteriş ve anılmak için mescit, câmi yaptırılması, kişilerin yaptırdıkları mescitlerle övünüp, böbürlenmeleri, [189] bid'at sâhibi değersiz kişilerin yanında ilim aranması, [190] insanların binâ yapmakta birbirleri ile yarışmaları, [191] değersiz ve ehliyetsiz kişilerin kabul görmesi, söz; yetki sâhibi olmaları; iyilerin değerlerinin bilinmemesi, işin ehil olmayanlara verilmesi, [192] zamânın bereketinin azalıp, vaktin nasıl geçtiğinin farkına varılamaması ,[193] insanların ölümü, ölmeyi istemeleri, [194] sebepsiz öldürme olaylarının artması, [195] cimriliğin yerleşmesi, normal hâle gelmesi, [196] servetin çoğalması, ticâretin yaygınlaşması, [197] erkeklerin eşlerine itaat edip, annelerine (, babalarına) isyân etmeleri; meşrû emirlerine uymamaları, başkalarına iyilik edip kendilerine yaklaştırmaları, anne ve babalarına eziyet edip onları uzaklaştırmaları, [198] müslümanların yahûdilerle savaşarak onları öldürmesi, [199] müslümanların hac görevini yapmayı, hacca gitmeyi terk etmeleri [200] ve bunlar gibi bir takım olaylardır.

لَيَبْلُغَنَّ هَذَا الْأَمْرُ مَا بَلَغَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَلاَ يَتْرُكُ اللَّهُ بَيْتَ مَدَرٍ وَلاَ وَبَرٍ إِلاَّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ هَذَا الدِّينَ بِعِزِّ عَزِيزٍ أَوْ بِذُلِّ ذَلِيلٍ عِزًّا يُعِزُّ اللَّهُ بِهِ الْإِسْلاَمَ وَذُلاًّ يُذِلُّ اللَّهُ بِهِ الْكُفْرَ

= Gece ve gündüzün ulaştığı her yere bu din ulaşacak; Allah, ister kerpiçten, isterse deve kılından yapılsın bu dînin kendisi tarafından içine girdirilmediği hiçbir ev bırakmayacaktır. Bu (kimi için) **öyle bir izzet** (kimi için de) **öyle bir zillet olacaktır ki, bu şekilde Allah, İslâm** (dînin)**i azîz eyleyecek, küfrü ise zelîl edecektir.** [201]

Biz Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında oturuyorduk. Efendimiz, uzun uzadıya (ileride meydana gelecek) fitneleri anlattı Ehlâs fitnesini zikretti. Birisi:

Ehlâs fitnesi nedir Yâ Resûlallah *dedi. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)*: **O, insanların birbirinden kaçması ve haksız yere malların alınmasıdır. Sonra Serrâ’** (; nîmet, nîmet bolluğu) **fitnesi vardır. Bu fitne, benim âilemden, benden olduğunu zanneden, ama aslında benden olmayan bir adamın ayakları altından yayılacaktır. Benim dostlarım ancak muttakî olanlardır. Sonra insanlar, kaburga üzerindeki oturak gibi** (idâresi, yönetimi, hükmü düzgün ve uzun süreli devam etmeyecek olan) **bir adamla anlaşacaklar. Daha sonra karanlık** (bir) **fitne çıkacak, bu ümmetten dokunmadığı kimse kalmayacak**. **Bitti denildiğinde, devam edecek. O fitne** (esnâsında) **kişi, mü’min olarak sabahlayacak akşama kâfir olarak çıkacak. İnsanlar iki çadırda** (, gurupta) **olacaklar. Bunlar, içinde kesinlikle nifâkın olmadığı îmân çadırı,** (diğeri) **îmânın olmadığı nifak çadırıdır. Siz o güne ulaştığınızda o gün veyâ yarın**(ki gün) **deccalı bekleyin.** [202]

إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا اَلْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي فَكَسِّرُوا قِسِيَّكُمْ وَقَطِّعُوا أَوْتَارَكُمْ وَاضْرِبُوا سُيُوفَكُمْ بِالْحِجَارَةِ فَإِنْ دُخِلَ يَعْنِي عَلَى أَحَدٍ مِنْكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَيْ آدَمَ

= **Şüphesiz kıyâmetin hemen önünde** (, kıyâmet kopmadan önce) **karanlık gecenin parçaları gibi büyük fitneler çıkacaktır. O fitnelerde kişi, mü’min olarak sabahlayıp kâfir olarak akşama ulaşacak** (, akşamlayacak)**; mü’min olarak akşamlayıp, kâfir olarak sabahlayacaktır. O fitnelerde** (bir şeye karışmayıp) **oturan kişi, ayakta duran kimseden; yürüyen, koşandan daha hayırlıdır.** (O zaman) **siz yaylarınızı kırınız, kirişlerinizi** (; yayınızın iplerini) **parçalayınız, kılıçlarınızı taşa vurunuz** (ve savaşamayacak duruma geliniz)**. Eğer sizden birinizi** (öldürmek için) **evine girilse o Âdem’in iki oğlundan hayırlısı** (; kardeşini öldüren değil, kardeşi tarafından öldürülen oğlu) **gibi olsun.** [203]

بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ

= **Karanlık gece**(nin parçaları) **gibi fitne**(ler dönemi) **başlamadan** (, gelmeden) **önce çokça hayırlı amel işlemeye yönelin**. [204]

83 * **Alâmet-i kübrâ**; büyük alâmetler denilen kıyâmetin büyük alâmetleri aşağıdaki hadîste belirtilmiştir:

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَرَوْنَ عَشْرَ آيَاتٍ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدُّخَانُ وَالدَّابَّةُ وَخُرُوجُ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَخُرُوجُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَالدَّجَّالِ وَثَلاَثُ خُسُوفٍ خَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ وَخَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَنَارٌ تَخْرُجُ مِنْ قَعْرِ عَدَنٍ تَسُوقُ أَوْ تَحْشُرُ النَّاسَ تَبِيتُ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا وَتَقِيلُ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا

= **Siz on alâmet görmedikçe kıyâmet kopmayacaktır: Güneşin battığı yerden doğması, duman, Dâbbe, Ye’cûc ve Me’cûc’ün çıkmaları, Meryem oğlu Îsâ'nın** (gökten inip meydana) **çıkması**, **deccâl, duman; biri doğuda, biri batıda, biri de Arab Yarımadasında** (olmak üzere) **üç yerin batması,** (Yemen’in) **Aden** (şehrin)**in çukur** (kısmından) **çıkacak bir ateş. Bu ateş insanları** (mahşer yerine) **sürecek, insanlar nerede gecelerse onlarla birlikte geceleyecek, nerede uyurlarsa onlarla birlikte uyuyacak.** [205]

1) **Deccâl** (دجال); sözlükte giydiren, örten, aldatıcı ve yalancı anlamına gelir.

İlâhlık veyâ peygamberlik iddiâsında bulunup daha önceki vahyi yürürlükten kaldıran, yerine yeni ve bâtıl bir düzen getirerek yerleştiren, insanlığı dalâlet ve sapıklığa sürükleyen kişilere deccâl, deccal denir. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) kıyâmetten önce peygamberlik iddiâsında bulunan otuz tâne yalancı deccal çıkmadıkça kıyâmetin kopmayacağını bildirmiştir. [206] Kıyâmetin büyük alâmetlerinden sayılan ve Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın özelliklerini anlattığı deccal ise en büyük deccaldır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) muhtelif hadîslerinde deccalın özelliklerini, hâllerini, yapacağı işleri ve sonunu açıklamıştır. Buna göre deccal, yahûdi asıllı, [207] yaratılışı kusurlu, sağ gözü kör ve sol gözü de yerinden fırlamış gibi dışarıda olan, çocuğu olmayacak ve Mekke ile Medîne'ye giremeyecek olan biridir.

Doğudan; Horasân denilen bölgeden çıkıp [208] önce peygamberlik sonra da ilâhlık iddiâsında bulunacak ve istidrâc türünden bâzı olağanüstü hâller gösterecek olan deccala bâzı insanlar kanacak, ancak yüce Allah mü'minleri onun fitnesinden koruyacaktır. Çünkü alnında îmânlı kişilerin okuyabileceği şekilde kâfir yazılı olacaktır. Böylece müslümanlar onun göstereceği olağanüstülüklere aldanmayacaklardır.

مَا بُعِثَ نَبِيٌّ إِلاَّ قَدْ أَنْذَرَ أُمَّتَهُ الدَّجَّالَ الْأَعْوَرَ الْكَذَّابَ أَلاَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ وَإِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مَكْتُوبًا كَافِرٌ

= **Hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki ümmetini tek gözlü, yalancı deccala karşı uyarmış olmasın. Haberiniz olsun o tek gözlüdür, Rabbiniz ise tek gözlü değildir** (; noksanlıktan, noksanlıklardan uzaktır)**. Şüphesiz deccalın iki gözü arasında kâfir yazılıdır.** [209]

Bunu (; deccalın alnındaki kâfir yazısını) **her müslüman okuyacaktır.** [210]

إِنِّي قَدْ حَدَّثْتُكُمْ عَنِ الدَّجَّالِ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ لاَ تَعْقِلُوا إِنَّ مَسِيحَ الدَّجَّالِ رَجُلٌ قَصِيرٌ أَفْحَجُ جَعْدٌ أَعْوَرُ مَطْمُوسُ الْعَيْنِ لَيْسَ بِنَاتِئَةٍ وَلاَ حَجْرَاءَ فَإِنْ أُلْبِسَ عَلَيْكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ

= **Şüphesiz ben size deccaldan** (çok) **bahsettim,** (ama yine de) **anlamamış olmanızdan korktum. Şüphesiz deccal kısa boylu, eğri bacaklı** (; yürürken bacaklarının arası açık), **kıvırcık saçlı, tek gözlüdür. Gözü siliktir; kabarık da, çukur da değildir. Eğer durumu size karışık gelirse biliniz ki, Rabbiniz tek gözlü değildir.** [211]

لَيْسَ مِنْ بَلَدٍ إِلاَّ سَيَطَؤُهُ الدَّجَّالُ إِلاَّ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ

= **Hiçbir belde** (, yerleşim yeri) **yoktur ki, deccal** (oraya) **ayak basmasın. Yalnız Mekke ve Medîne hâriç.** [212]

Deccal, daha sonra başlarında Îsâ aleyhisselâm olduğu hâlde müslümanlar tarafından öldürülecektir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) deccalı anıp: **Şâyet ben aranızda iken çıkarsa sizin önünüzde onun hasmı** (, mağlup edicisi) **benim. Eğer ben aranızda yok iken çıkarsa herkes kendisinin savunucusudur** (, gâlip gelicisidir)**. Her müslüman hakkında Allah benim halîfemdir. Sizden her kim ona erişirse ona karşı Kehf** (sûresinin baş tarafını) **okusun. Şüphesiz o** (; Kehf sûresi) **fitneye karşı sizin için emândır** (; kurtuluş çâresidir)**.** *Biz (Resûlullah aleyhissalâtü vesselâma):* Yeryüzünde ne kadar kalacak *dedik.* **Kırk gün; bir gün bir sene gibi, bir gün bir ay gibi, bir gün bir hafta gibi diğer günleri de sizin** (normal) **günleriniz gibidir** *buyurdu.* Yâ Resûlallah! Bu bir

sene gibi olan günde bir günlük namaz bize yeter mi *dedik.* **Hayır, onun için günü takdîr ediniz. Sonra Dımaşk** (; Şam şehrin)**in doğusundaki beyaz minârenin yanına Meryem oğlu Îsâ inecek, deccala yetişip onu Lüd kapısının yanında öldürecek** *buyurdu*. [213]

2) Îsâ aleyhisselâmın gökten inerek bir süre Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın şeriatı; Efendimizin uyguladığı hükümler ile amel etmesi, bunları uygulaması.

* Îsâ aleyhisselâmın inişi, kıyâmetin yaklaşmasına bir delîl ve işârettir. Deccalın çıkışından sonra inecek ve yüce Allah deccalı, O'nun elleri ile öldürecektir. Allâhü Teâlâ yine onların günlerinde Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek, Îsâ aleyhisselâmın duâsı bereketi ile onları helâk edecek, ortadan kaldıracaktır.

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَنْزِلَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا مُقْسِطًا وَإِمَامًا عَدْلاً

= **Meryem oğlu Îsâ adâletli bir hâkim ve bir imam** (; devlet başkanı) **olarak** (gökten yere) **inmedikçe kıyâmet kopmayacaktır**. [214]

لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَيَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَقُولُ أَمِيرُهُمْ تَعَالَ صَلِّ لَنَا فَيَقُولُ لاَ إِنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أُمَرَاءُ تَكْرِمَةَ اللَّهِ هَذِهِ الْأُمَّةَ

= **Ümmetimden bir gurup, hakk** (yol) **üzere muzaffer bir şekilde kıyâmete kadar çarpışmakta devam edecek,** (sonra) **Meryem oğlu Îsâ sallallâhü aleyhi ve sellem inecek ve müslümanların emîri ona**: Gel bize namaz kıldır **diyecek. O da:** Hayır, Allâh'ın bu ümmete bir ikrâmı olmak üzere sizler birbirinize emirsiniz (, imamsınız) **diyecek**. [215]

اَلْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ فَيَنْزِلُ عِنْدَ الْمَنَارَةِ الْبَيْضَاءِ شَرْقِيَّ دِمَشْقَ بَيْنَ مَهْرُودَتَيْنِ وَاضِعًا كَفَّيْهِ عَلَى أَجْنِحَةِ مَلَكَيْنِ إِذَا طَأْطَأَ رَأْسَهُ قَطَرَ وَإِذَا رَفَعَهُ تَحَدَّرَ مِنْهُ جُمَانٌ كَاللُّؤْلُؤِ فَلاَ يَحِلُّ لِكَافِرٍ يَجِدُ رِيحَ نَفَسِهِ إِلاَّ مَاتَ

= **Meryem oğlu Mesîh** (; Îsâ), **Dımaşk'ın doğusundaki Ak Minâreye iki boyalı elbise içinde, elini iki meleğin kanatları üzerine koymuş olarak inecektir. Başını eğdiği zaman** (başından) **su damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş tâneleri yuvarlanacaktır. O'nun nefesinin kokusunu duyan her kâfir mutlaka ölecektir.** [216]

لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ يَعْنِي عِيسَى وَإِنَّهُ نَازِلٌ فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَاعْرِفُوهُ رَجُلٌ مَرْبُوعٌ إِلَى الْحُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ بَيْنَ مُمَصَّرَتَيْنِ كَأَنَّ رَأْسَهُ يَقْطُرُ وَإِنْ لَمْ يُصِبْهُ بَلَلٌ فَيُقَاتِلُ النَّاسَ عَلَى الْإِسْلاَمِ فَيَدُقُّ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلُ الْخِنْزِيرَ وَيَضَعُ الْجِزْيَةَ وَيُهْلِكُ اللَّهُ فِي زَمَانِهِ الْمِلَلَ كُلَّهَا إِلاَّ الْإِسْلاَمَ وَيُهْلِكُ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ

= Benimle onun yâni Îsâ'nın arasında peygamber yoktur, o mutlaka inecektir. Onu gördüğünüzde tanıyınız: O, orta boylu, kırmızıya çalan beyaz benizli biridir. Sarımtırak renkte iki elbise içerisinde olacaktır. Başına bir ıslaklık değmese de (sanki yıkanmış gibi) **damlalı olacaktır, İslâm adına insanlarla savaşacak, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır. Onun zamânında Allah İslâm** (dîni) **dışındaki tüm dinleri iptal eder. Îsâ, mesih deccalı öldürecektir.** [217]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): ***Şüphesiz ki o, saatin bilgisidir*** [218] âyetinde bahsedilenin **Meryem oğlu Îsâ'nın kıyâmetten önce yeryüzüne inmesidir** *dedi.* [219]

* Mesîh, hem Îsâ aleyhisselâm, hem de deccâl için kullanılan ve farklı anlamları olan bir terimdir. Terim Kur'ân-ı Kerîm'de sâdece hazreti Îsâ için kullanılmıştır. [220] Hadîslerde ise tek başına kullanıldığında hazreti Îsâ kastedilmiş, yanında başka bir isim veyâ sıfatla kullanıldığında da deccâl kastedilmiştir.

Mesîh terimi deccâl için kullanıldığında silmek, düzlemek, dolaşmak anlamlarına gelir. Buna göre deccâla, kendisinden her türlü hayır silinip yok edildiği veyâ gözlerinden biri silinip düzlendiği yâni tek gözlü olduğu yâhut kısa zamanda bütün yeryüzünü dolaşacağı veyâhut da aldatıcı güzel sözler söyleyeceği için mesîh denilmiştir.

Îsâ aleyhisselâma mesîh denilmesinin sebebi de, ya alaca illetine; hastalığına yakalanan kişiler ile anadan doğma kör olan kişileri mesh edip; elini sürerek iyileştirdiği veyâ yeryüzünde çok seyahat ettiği içindir yâhut da mesîh kelimesinin İbrânice'deki kutsal yağ ile mesh edilen kişi anlamına gelen Meşîhâ'nın Arapçalaştırılmış şeklidir. [221]

3) Ye'cûc ve Me'cûc (, Ye'cüc ve Me'cüc) adında iki kabîle, iki topluluk şu an için nerede bulundukları bizce bilinmeyen bir yerden yeryüzüne yayılarak bir süre bozgunculuk yapacaklar, karışıklık çıkarmaya çalışacaklardır.

قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا (94) قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا (95) آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّى إِذَا سَاوَى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا (96) فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا (97) قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا (98)

= *(İnsanlar)* ***dediler ki: Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc bu ülkede doğrusu bozgunculuk yapıyorlar. Bizim ve onların arasına bir sed yapman için sana vergi*** *(, ücret)* ***verelim mi?*** *(Zülkarneyn)* ***dedi ki: Rabbimin bana verdikleri sizinkinden daha hayırlıdır. Bana gücünüzle yardım edin de, sizin ve onların arasına sağlam bir duvar yapayım.*** *(Bunun için)* ***bana demir kütleleri getirin. Bunlar iki dağın arasını doldurunca, körükleyin dedi. Nihâyet o*** *(demir kütleleri)****, bir ateş hâline gelince: Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim dedi. Onlar*** *(; Ye'cüc ve Me'cüc)****, artık onu*** *(; o seddi)* ***ne aşabildiler, ne de delip geçebildiler.*** *(Yapmış olduğu yapı bitince Zülkarneyn)* ***Dedi ki: Bu, Rabbimin rahmetidir*** *(; Rabbim, insanlara olan rahmet ve merhametinden Ye'cüc ve Me'cüc ile diğer insanlar arasına bir engel koymuş, onların yeryüzüne dağılıp dünyâda karışıklık çıkarmalarını önlemiştir)****. Rabbimin vaadi*** *(olan kıyâmetten önce veyâ kıyâmet günü)* ***gelince onu yerle bir eder. Rabbimin verdiği söz gerçektir.*** [222]

حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ * وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ

= ***Ye'cüc ve Me'cüc****(ü engellemek için yapılan sed)* ***açılıp,*** *(Ye'cüc ve Me'cüc)* ***her tepeden ve dereden akın ettikleri vakit ve gerçek olan vaad*** *(; kıyâmet günü)* ***yaklaştığı zaman, o kâfirlerin gözleri*** *(dehşetle)* ***açılır kalır: Eyvah bizlere, bundan önce gaflet içinde idik, gerçekten zâlimler idik*** *(diyeceklerdir).* [223]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (Zülkarneyn aleyhisselâmın yaptığı) sed hakkında buyurdular ki: (Ye'cüc ve Me'cüc) **onu her gün oyuyorlar. Tam delecekleri sırada başlarında bulunan lider**: Bırakın artık, delme işini yarın yaparsınız **der.** (Onlar bırakıp gidince) **Allah seddi, daha sağlam olacak şekilde eski durumuna döndürür. Böylece günler geçer, kendilerine takdîr edilen süre dolar ve onların insanlara musal-**

lat olmalarını (, saldırmalarını) **Allâh'ın arzu ettiği vakit gelir. O zaman başlarındaki lider**: Haydi dönün, yarın inşallah bunu deleceksiniz **der ve ilk def'a inşallah tâbirini kullanır.** *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devamla der ki*: **Dönüp giderler. Ertesi gün geldikleri vakit seddi ne şekilde bırakmışlarsa öyle bulurlar ve** (o günkü çalışma sonunda seddi) **delerler.** [224]

4) Bir dumanın meydana gelmesi. Ki, bir müddet devam edip mü'minleri nezleye tutulmuş bir duruma getirecek, kâfirleri de sarhoş olmuş gibi yapacaktır. [225]

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ (10) يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (11)

= ***Göğün açıkça bir duman çıkaracağı** (o) **günü gözetle.** (O duman,) **insanları bürüyecektir. Bu, elîm** (; çok şiddetli acı veren) **bir azaptır.*** [226]

* Kur'ân-ı Kerîm âyetinin açık hükmüne göre dumanın kıyâmet alâmetlerinden olduğuna iknâ edici, sahîh, hasen ve merfû hadîsler delildir. Yüce Allah burada, dumanı apaçık sıfatı ile nitelendirmiş ve bu dumanın bütün insanları kuşatacağını bildirmiştir. [227]

بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ سِتًّا الدَّجَّالَ وَالدُّخَانَ وَدَابَّةَ الْأَرْضِ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَأَمْرَ الْعَامَّةِ وَخُوَيْصَةَ أَحَدِكُمْ

= **Şu altı şey**(gelme)**den önce** (iyi) **ameller**(i işlemek)**de acele ediniz: Deccâl, duman, Dâbbetül Arz, güneşin batıdan doğması, her şeyin ölmesi, birinizin ölmesi.** [228]

5) Güneşin batı tarafından doğması: Kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri, güneşin batıdan; battığı yerden doğmasıdır. Güneşin batıdan doğması ile birlikte tevbe kapısı kapanır, bu alâmeti görüp îmân edenlerin îmânları kabul edilmez. Güneşin batı yönünden doğmasını gördükten sonra îmân etmenin veyâ tevbe etmenin hiçbir faydası olmayacaktır. Çünkü meydana geleceği daha önceden haber verilen alâmetler meydana gelmiş ve insanlar bunları gözleri ile görmüş olacaklardır. Bir şeyi gözü ile gördükten sonra inanmaya ise îmân denmez. Îmânın esâsı, gözle görülmeyen şeylere inanmaktır. Bu sebepledir ki, güneşin batı yönünden doğmuş olduğunu görenlerin durumu, son nefesine gelen kişinin durumuna benzetilmiştir. Canı boğazına gelen bir kimseye âhiret ile ilgili bâzı şeyler gösterildiği için artık onun nasıl îmânı kabul edilmez ise güneşin batı yönünden doğmasını görenlerin de îmânı ve tevbesi kabul edilmez:

Daha önce inanmamış veyâ inancı sâyesinde bir iyilik yapmamış kimseye, yüce Rabbinden bâzı işâretler geldiği gün îmân etmesi fayda sağlamaz

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

= ***Daha önce inanmamış yâhut inancı sâyesinde bir iyilik yapmamış kimseye, Rabbinden bâzı âyetler** (, bâzı işâretler) **geldiği gün îmân etmesi fayda sağlamaz.*** [229]

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنَ مَنْ عَلَيْهَا فَذَاكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

= **Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyâmet kopmayacaktır, o** (battığı yerden) **doğup ta insanlar onu görünce yeryüzünde olan tüm insanlar îmân edecektir. İşte o zaman,** ***daha önceden îmân etmeyen hiçbir kimseye*** (o günkü) ***îmânı fayda vermez.*** [230]

إِنَّ أَوَّلَ الْآيَاتِ خُرُوجًا طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى وَأَيُّهُمَا مَا

كَانَتْ قَبْلَ صَاحِبَتِهَا فَالْأُخْرَى عَلَى إِثْرِهَا قَرِيبًا

= **İlk çıkacak kıyâmet alâmeti güneşin battığı yerden doğması ve kuşluk vakti insanların arasına Dâbbenin çıkmasıdır. Bunlardan hangisi daha önce olursa öteki de hemen peşinden gelir.** [231]

ثَلاَثٌ إِذَا خَرَجْنَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدَّجَّالُ وَدَابَّةُ الْأَرْضِ

= **Üç şey vardır ki onlar çıktıkları zaman, *daha önceden îmân etmeyen veyâ îmânından bir hayır kazanmış olmayan hiçbir kimseye*** (o günkü) ***îmânı fayda vermez*:** (Bunlar) **güneşin battığı yerden doğması, deccâl ve Dâbbetül Arz'dır.** [232]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte, mescitte idim, o sırada güneş batıyordu. Bana: **Ey Ebû Zerr! Biliyor musun güneş nereye gidiyor** *diye sordu.* Allah ve Resûlü daha iyi bilir *dedim.* **Arşın altında secde etmeye gidiyor.** (Secde için önce) **izin ister, kendisine izin verilir. Secde ettiği hâlde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman izin ister fakat verilmez, kendisine: *Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ* denir. İşte bunu şu âyet anlatmaktadır: *Güneş de*** *(ilâhî bir âyettir ki,)* ***duracağı zamâna kadar akıp gitmektedir...*** [233] Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ilâve ederek: **Bu** (durma hâdisesi) **ne zamandır, bilir misin? Bu, kişiye imânının fayda vermeyeceği, artık inançsız hâle geldiği zamandır** *dedi.* [234]

Güneşin batıdan doğması ile kıyâmetin kopması arasında ne kadar zamânın olduğu konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır.

اَلْآيَاتُ خَرَزَاتٌ مَنْظُومَاتٌ فِي سِلْكٍ فَإِنْ يُقْطَعُ السِّلْكُ يَتْبَعْ بَعْضُهَا بَعْضًا

= **Kıyâmet alâmetleri bir ipe dizilmiş tespih tâneleri gibidir. İp bir def'a koptu mu, hepsi peş peşe meydana gelir**. [235]

6) Dâbbe, dâbbetül arz denilen canlı bir yaratığın yerden çıkarak insanlar ile konuşması.

* Bu canlı, âhir zamanda insanların bozulduğu ve Allâh'ın emirlerini terk ederek gerçek dîni değiştirdikleri sırada çıkacaktır. Allâhü Teâlâ, onlar için yeryüzünden bir canlı çıkaracaktır. Bu canlının Mekke'den çıkacağı da, Mekke'den başka bir yerden çıkacağı da söylenmiştir. Bu canlı, insanların durumu hakkında insanlarla konuşacaktır. [236]

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لاَ يُوقِنُونَ

= ***Onlara verilen*** *(kıyâmetin kopacağı hakkındaki)* ***söz****(ümüz; hükmümüz)* ***gerçekleş****(meye ve kıyâmet alâmetleri ortaya çıkmaya başla)****dığı zaman, yerden bir Dâbbe*** *(, bir canlı)* ***çıkarırız da onlara konuşarak; insanların gerçekten*** *(; samîmi olarak)* ***âyetlerimize inanmadıklarını söyle****(ye)****r****(ek onlarla konuşur)****.*** [237]

تَخْرُجُ الدَّابَّةُ وَمَعَهَا خَاتَمُ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ وَعَصَا مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ فَتَجْلُو وَجْهَ الْمُؤْمِنِ بِالْعَصَا وَتَخْطِمُ أَنْفَ الْكَافِرِ بِالْخَاتَمِ حَتَّى أَنَّ أَهْلَ الْحِوَاءِ لَيَجْتَمِعُونَ فَيَقُولُ هَذَا يَا مُؤْمِنُ وَيَقُولُ هَذَا يَا كَافِرُ

= **Dâbbe; Dâvud oğlu Süleyman'ın mührü, İmrân oğlu Mûsâ aleyhimesselâm-**

ın asâsı berâberinde olarak çıkar. Asâ ile mü'minin yüzünü parlatır, mühürü ile kâfirin burnuna vurup damgalar (, mü'min ile kâfir bu şekilde ayırt edilir). **Öyle ki, oba halkı toplanacak da bu: *Ey mü'min* diyecek, şu da *Ey kâfir* diyecek.** [238]

تَخْرُجُ الدَّابَّةُ مِنْ أَعْظَمِ الْمَسَاجِدِ

= **Dâbbe, mescitlerin en büyüğünden ortaya çıkacaktır.** [239]

* Âlimler diyorlar ki, âyette geçen: ***Onlara verilen söz gerçekleştiği zaman*** ibâresinin (; sözünün) anlamı, '' *bunlar isyanda, azgınlıkta ve fâsıklıkta hadlerini aşıp bu özelliklerini devam ettirdiklerinde, Allâh'ın âyetlerine sırt döndüklerinde ve o âyetleri terk edip arkalarına attıklarında, hükümlerini hiçe saydıklarında, mâsiyetlerden dönmeleri için yapılan öğütleri dinlemediklerinde gerçekleşecektir. Çünkü bunlara artık hiçbir nasihat kâr etmeyecek ve onları kötü yollarından vazgeçirtmeyecektir*" demektir.

Yerden çıkacak olan bu Dâbbe akleden; akıllı, düşünebilen ve konuşan bir canlıdır. İşte böyle bir olayın gerçekleşmesi (Allah en iyisini bilir ama) o dönemde yaşayanlar, bu gerçeği bilecekler ve bunun Allah tarafından gönderilen bir âyet, bir mûcize olduğunu anlayacaklardır. Çünkü işin doğal olan tarafı hayvanlar konuşmadıkları gibi, onlar akıl sâhibi varlıklar da değillerdir. Bu canlının konuşması, onun Allâh'ın bir âyeti olduğunun kanıtıdır. [240]

7) Yemen tarafından korkunç bir ateşin meydana çıkarak etrâfa; çevreye dağılması.

نَارٌ تَخْرُجُ مِنْ قَعْرِ عَدَنِ أَبْيَنَ تَسُوقُ النَّاسَ إِلَى الْمَحْشَرِ تَبِيتُ مَعَهُمْ إِذَا بَاتُوا وَتَقِيلُ مَعَهُمْ إِذَا قَالُوا

= **Ebyene'nin Aden** (şehrinin) **en uzak yerinden çıkıp insanları mahşer** (yerin)**e yönlendirecek öyle bir ateş ki, insanlar geceleyince o da onlarla geceleyecek, insanlar öğle vakti uyuyunca o da onlarla berâber uyur.** [241]

سَتَخْرُجُ نَارٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ أَوْ مِنْ نَحْوِ بَحْرِ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَحْشُرُ النَّاسَ

= **Kıyâmetten önce, Hadramevt** (denilen yer)**den veyâ Hadramevt denizinden bir ateş çıkacak, insanları** (bir araya) **toplayacaktır.** [242]

8) Üç hasef; yer batma hâdisesi: Biri doğuda, biri batıda, biri de Cezîretül Arab'da; Arab Yarımadasında olmak üzere üç yerin batması da kıyâmet alâmetlerindendir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Ben**(im ölümüm)**den sonra doğuda, batıda ve Arab yarımadasında yer batması olacaktır.** *Bunun üzerine:* Ey Allâh'ın Resûlü! Aramızda sâlih kişiler olduğu hâlde yer batması (, yere batırılma) olur mu *dediler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Evet. İnsanların arasında hubs** (; kötülük, zinâ gibi fiiller) **çoğaldığında** (, insanların çoğu bunları yapmaya başladığında yer batması, yere batırılma olayı olur) *buyurdu.* [243]

إِذَا سَمِعْتُمْ بِجَيْشٍ قَدْ خُسِفَ بِهِ قَرِيبًا فَقَدْ أَظَلَّتِ السَّاعَةُ

= **Buraya yakın** (bir) **yerlerde bir ordunun yere batırıldığını işitirseniz, işte o zaman kıyâmet vakti gelmiştir** (, yaklaşmıştır). [244]

İnsanlar, bu Beyt'e (; Kâbe'ye) **karşı savaşmaktan el çekmeyecek ve sonunda bir ordu savaşacaktır. Onlar çöle veyâ bu beldenin çölüne vardıklarında öndekiler ve arkadakiler yere batırılacak; ortadakiler de kurtulamayacaktır.** *Bunun üzerine:* Ey Allâh'ın Resûlü! Onlardan istemeyenlerin (, isteksiz katılanların durumu ne olacak) *dedim. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Allah, onları niyetlerine göre diriltir** *buyurdu.* [245]

* Kıyâmet alâmetleri tamamlandığı zaman yüce Allâh'ın emri ile îmânı olan kimselerin canları alınacak ve kıyâmet insanların kötüleri üzerine kopacaktır.

إِنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذَلِكَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ رِيحًا طَيِّبَةً فَتَوَفَّى كُلَّ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَيَبْقَى مَنْ لاَ خَيْرَ فِيهِ

= **Şüphesiz ki, Allâh'ın dilediği olacaktır. Sonra Allah** (Şam tarafından soğuk) **güzel bir rüzgâr gönderecek ve kalbinde hardal tânesi kadar** (hayır ya da) **îmân olan herkesi öldürecek,** (dünyâda) **yalnız hayırsız olanlar kalacaktır.** [246]

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لاَ يُقَالَ فِي الْأَرْضِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ

= **Yeryüzünde Lâ İlâhe İllâllah** (Muhammedün Resûlullah) **denildiği sürece kıyâmet kopmayacaktır.** [247]

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ عَلَى شِرَارِ النَّاسِ

= **Kıyâmet, ancak insanların kötüleri üzerine kopacaktır.** [248]

84 * Kıyâmet alâmetleri olarak belirtilen alâmetlerden hangilerinin gerçekleştiğini, hangilerinin gerçekleşmediğini tespit etme imkânı yoktur. Bu konuda bildiğimiz tek şey, bu alâmetler gerçekleşmeden kıyâmetin kopmayacağı ve özellikle kıyâmete çok yakın olan büyük alâmetler gerçekleşir gerçekleşmez kıyâmetin hemen kopacağıdır.

Kıyâmet alâmetleri insana yapılmış son bir uyarı olarak anlaşılmalıdır. Kıyâmetin kopuş zamânı gizli tutulduğu ve hangi sıralama ile gerçekleşecekleri de bilinmediğinden kıyâmet alâmetleri ile ilgili fikir yürütmek, tartışmak yerine, bunları birer uyarı kabul edip âhiret hayâtı için hazırlıklı olmak gerekir. Ölüm, bir anlamda kişinin kıyâmeti demektir ve ne zaman gerçekleşeceği bizim tarafımızdan bilinmemektedir. Bu sebeple, Efendimizin ifâdesi ile iyi ameller işlemekte acele etmemiz gereklidir.

Kıyâmet alâmetleri olarak belirtilen bütün bu olaylar, yüce Allâh'ın kudretine göre hiçbir zaman imkânsız sayılamaz. İçinde yaşadığımız bu âlemdeki olayların her biri aslında acâyip bir yaratılışın, büyük bir kudretin nişânı, bir olağanüstülük örneğidir. Artık kıyâmet alâmetleri denilen bir kısım olayları hangi düşünen insan imkânsız görebilir?

Daha önce meydana gelecekleri imkânsız görülen nice olağanüstü şeyler zaman zaman meydana gelmiyor mu? İnsanların zekâ ve çalışmaları sâyesinde böyle birtakım büyük ve güzel şeyler meydana geldiği hâlde, yaratıcımızın büyük kudreti ile artık nelerin meydana gelebileceği düşünülmelidir.

وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ

= ***Bütün bunlar****(ı yaratmak)* ***Allâh'a güç değildir****.* [249]

Âhirete Âit Olaylar

85 * Kıyâmet koptuktan bir süre sonra yüce Allâh'ın emri ile nefha-i sâlis; sûra üçüncü def'a üfürme olayı meydana gelecektir. Bu nefha üzerine bütün insanlar yeniden dirilerek yattıkları, bulundukları yerden kalkacak, mahşer meydanında toplanacaklardır.

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

= ***Sonra ona*** *(; sûra)* ***bir daha üflenir. Bu def'a onlar*** *(kabirlerinden)* ***hemen kalkarak*** *(etraflarına)* ***bakınıp dururlar****.* [250]

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ

= ***Sûra üfürülür. Bir de bakarsın, kabirlerinden Rablerine*** *(hesap verecekleri yere)* ***doğru akın akın*** *(sür'atle)* ***gitmektedirler.*** [251]

كُلَّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُ الْأَرْضُ إِلاَّ عَجْبَ الذَّنَبِ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرَكَّبُ

= **Toprak, kuyruk kemiği dışında insanı tamâmı ile yiyecektir.** (İnsan) **kuyruk kemiğinden yaratılmıştır,** (kıyâmet gününde de yine) **ondan yaratılacaktır.** [252]

Bir insanın vücûdu yüz binlerce parçaya ayrılsa, her tarafa savrulsa, çürüyüp kaybolsa, yine bunlar yüce Allâh'ın ilminin ve kudretinin dışında kalamazlar. Yüce Allah bunları dilediği zaman kudreti ile bir araya toplar, yeniden diriltir, dilediği sona kavuşturur.

ثُمَّ يُرْسِلُ اللَّهُ مَطَرًا كَأَنَّهُ الطَّلُّ فَتَنْبُتُ مِنْهُ أَجْسَادُ النَّاسِ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ثُمَّ يُقَالُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَلُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ثُمَّ يُقَالُ أَخْرِجُوا بَعْثَ النَّارِ فَيُقَالُ مِنْ كَمْ فَيُقَالُ مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعَ مِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ قَالَ فَذَاكَ يَوْمَ يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا وَذَلِكَ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ

= (İnsanlar sûr sesi ile öldükten) **sonra yüce Allah, çiğ gibi bir yağmur gönderecek, bundan insanların cesetleri** (bitki biter gibi) **bitecektir. Sonra sûra bir daha üfürülecek ve** (insanlar) **birden** (, ansızın ayağa) **kalkıp bakacaklardır. Sonra:** Ey insanlar! Rabbinizin huzûruna gelin! ***Durdurun onları; çünkü onlar*** *(dünyâda işlemiş oldukları amellerinden ve sözlerinden)* ***sorguya çekilecekler*** [253] **denile**(rek seslenile)**cektir.** (Daha) **sonra:** Cehennemlikler kâfilesini (, cehenneme gidecekleri) çıkarın **denilecek.** (Bunun üzerine): Onlar kimlerdir **diye sorulur.** (Mahşer halkından) her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi **denilir.** (Orada eğer küçük çocuklar olsa idi) **işte** (görülecek hesap sebebi ile o) ***çocukları ihtiyarlatacak gün*** [254] **ve** (kıyâmetin şiddet ve dehşetinden) ***baldırların açılacağı*** *(; işlerin zorlaşacağı veyâ işlerin gerçeğinin gözle görülür bir şekilde açığa çıkacağı)* ***gün*** [255] (diye âyetlerde bahsedilen gün,) **o gündür**. [256]

İnsanların bu şekilde dirilmelerine, yeniden hayat bulmalarına haşr-ı ecsâd; cesedlerin diriltilmesi, cesed denilen cansız, ruhsuz, ölü vücut parçalarının bir araya toplanması denilir. Bu olay, ruhların bedenlerine yeniden girmesi ile meydana gelecektir.

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً

= **İnsanlar kıyâmet gününde yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşr edilecektir** (; diriltilip, bir araya toplanacaklardır)**.** [257]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Yâ Resûlallah! Kıyâmet günü insanlar nasıl haşr edilecekler *diye sordum. O (aleyhissalâtü vesselâm):* **Yalınayak ve çıplak olarak** (haşr edilecekler) *buyurdu. Ben:* Kadınlar da mı çıplak olacaklar *dedim. O:* **Kadınlar da** (çıplak olacaklar) *buyurdu. Ben:* Yâ Resûlallah! Peki, hayâ edilmez mi (, insanlar birbirinden utanıp, sıkılmaz mı) *diye sordum. O (aleyhissalâtü vesselâm):* **Yâ Âişe! Haşr** (, yeniden dirilme ve hesap) **işi o kadar dehşetli** (, sıkıntılı ve korkunç)**tur ki,** (herkes sorgu ve azap korkusundan kendi derdi ile meşgul olduğu için) **insanların birbirlerine bakmaları** (, başkasının hâli ile ilgilenmeleri) **hatırlarına** (, akıllarına) **bile gelmez** *buyurdu.* [258]

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ نَقِيٍّ

= **Kıyâmet gününde insanlar beyaz, kızıl beyaz, beyaz unun çöreği gibi bir yerin üzerinde toplanacak, orada hiç kimse için bir alâmet olmayacaktır.** [259]

86 - Bilindiği gibi, rûhlar yüce Allâh'ın birer emridir. Onların gerçek hâlleri insanlar tarafından bilinmez. İnsan ölünce rûhu geçici bir zaman için başka bir âleme gider, orada dünyâda yapmış olduğu işlere göre ya rahat yaşar veyâ azap görür. O âleme berzah (برزخ) âlemi denir ki, dünyâ ile âhiretten başka olan bir âlemdir. Hayat ile ölüm arasında uyku hâli ne ise ölümle âhiret hayâtı arasında olan berzah âlemi de onun benzeridir. Bunun gerçek durumunu ancak yüce Allah bilir.

İşte ruhlar, ölümden ve ebedî bir şekilde yok olmaktan kurtulmuş oldukları için âhiret hayâtı başlayınca her rûh, yüce Allâh'ın kudreti ile meydana gelecek olan kendi sâhibinin bedenine; vücûduna, cismine geri döner. Onunla birleşerek berâberce mahşere giderler. Aslında bu olay, cisimle rûhun bir araya gelmesinden başka bir şey değildir.

87 * Mahşerde her mükellef insan sorguya çekilecektir. Dünyâda yaptığı, işlediği işleri gösteren amel defteri kendisine verilecek, bu defterdeki ameller tartıya konulacak, mü'minlerin bir kısmı peygamberlerin ve diğer büyük kimselerin şefâatine kavuşacak, her insan sırât (صراط), sırat denilen köprüden geçmek zorunda kalacaktır. İnsanların bir kısmı sırâtı geçerek cennete girecek, bir kısmı da bundan geçemeyip cehenneme düşecektir.

Şöyle ki,

1) Soru ve cevap: Âhiret gününde yüce Allah tarafından mükellef olan yaratıkların hesâba çekilmesidir. Mahşerde büyük bir adâlet mahkemesi kurulacak, herkesten dünyâda yaptıkları sorulacak, ona göre hakkında karar verilecektir.

لاَ تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ عِلْمِهِ فِيمَ فَعَلَ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَ أَبْلاَهُ

= **Kıyâmet gününde hiçbir kulun ayakları; ona, ömrünü ne için tükettiği, ilmi ile ne yaptığı, malını nereden kazanıp nerede harcadığı, cismini** (, bedenini) **ne için yıprattığı sorulmadıkça** (hesap yerinden) **ayrılamayacaktır.** [260]

Hattâ insan öldüğünde kabrinde Münker ve Nekîr [261] isimli melekler tarafından sorguya çekilecek ve ona: **Rabbin kimdir**, **peygamberin kimdir**, **dînin nedir**, **kıblen neresidir** [262] diye suâl (, sual) olunacaktır. Buna kabir sorgusu denir.

* Îmân eden ve güzel amel işleyen kimseler bu gibi sorulara doğru cevap verirler, bunlara cennet kapıları açılır ve cennet kendilerine gösterilir. Kâfir veyâ münâfık olanlar ise bu sorulara doğru cevap veremezler. Onlara da cehennem kapıları açılır, oradaki azap kendilerine gösterilir. [263] Mü'minler nîmet içerisinde, sıkıntısız ve huzurlu yaşarken, kâfir ve münâfıklar ise kabirde azap göreceklerdir.

Kabir hayâtı, bir bakıma âhiretin giriş kapısı ve başlangıcı sayılır. Ölen kimse ister kabre defnedilsin ister yırtıcı hayvanlar tarafından parçalansın ister ateşte yanıp külleri savrulsun ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayâtı başlamış olur. Münker ve Nekîr melekleri kabir sorgulamasını yapar.

Ehlisünnet inancına göre, kâfirlere ve bâzı günahkâr mü'minlere kabir azâbı vardır. Efendimizin anlatımı ile kabir, îmân ve sâlih amel sâhipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler için de cehennem çukurlarından bir çukurdur. [264] Kabir hayâtının, azap şeklinin mâhiyeti hakkında, âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Azâbın rûha, bedene veyâ her ikisine birlikte yapılması, sonucu değiştirmez. Çünkü sâlih amel işleyenler kabirde güzel bir hayat yaşar iken, kâfirler, büyük bir sıkıntı ve ıstırap içinde bulunacaklardır.

Kabirdeki ölü saîd; îmân edip iyi ameller işlemesi sâyesinde âhirette mutluluğa

erecek mü'min bir kişi ise onun rûhu cennete gider; eğer şakî; inkârcılığı ve kötü ameller işlemesi yüzünden âhirette mutsuz olup cehenneme girecek kâfir veyâ fâsık bir kimse ise cehennemin yanına gider. Bir kısım ruhlar da berzahta bulunurlar ki, burası ne cennet ne de cehennemdir; ikisinin arasında bir yerdir. [265]

2) Amel defteri: Her insanın dünyâda iyi ve kötü her işlediği şeyin yazılı olduğu defterdir. Kirâmen kâtibîn, hafaza, rusül, rakîb, atîd adları ile anılan melekler tarafından yazılmış olan bu defter, âhirette sâhibine verilecek: ***Al, kitabını oku*** denilecek ve hiçbir şey gizli kalmayacaktır.

وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا * اِقْرَأْ كِتَابَكَ

= *(Her insan için)* ***kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız*** *(ve ona)* ***oku kitabını*** *(deriz)***.** [266]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i dinledim. Bâzı namazlarında:

اَللَّهُمَّ حَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا *(; Allâhım! Beni kolay bir hesapla hesâba çek) di(ye duâ edi)yor idi. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm) namazdan çıkınca:* Ey Allâhın Resûlü! Kolay hesap nedir *dedim. (Şöyle buyurdu):* **Allâh'ın, kişinin** (amellerinin yazılı olduğu) **kitabına bakıp ondan vazgeçmesi** (, günahlarını affetmesi)**dir. Ey Ayşe! Şüphesiz ki, hesâba çekilen o gün helâk olur** (, mahvolur). [267]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kim hesâba çekilirse azap edilmiş olur** *buyurdu. (Bunun üzerine Hazreti) Aişe:* Yüce Allah (Kur'ân'da) ***İşte böylesi kolay bir hesâba çekilir*** [268] buyurmuyor mu *dedi. (Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdu):* **Bu senin dediğin ancak arzdır** (; işlemiş olduğu amelleri tartılmak üzere insanların mizâna veyâ amellerin sâhiplerine arz olunması, şunu şunu yapmadınız mı diye sorulmasıdır) **yoksa her kim ince hesâba çekilirse helâk olur.** [269]

Kişi, okuma ve yazma bilmese bile yüce Allâh'ın vereceği bir yetenekle herkes tarafından okunabilecek olan amel defterleri cennetliklere sağdan, cehennemliklere soldan, sol taraftan veyâ arkadan verilecektir. Defterin sağdan verilmesi bir müjde, soldan veyâ arkadan verilmesi ise bir azap işâreti olacaktır.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا

= ***Kitabı sağ eline verilen kişi ise kolay bir şekilde hesâba çekilecektir.*** [270]

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ (10) فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا (11) وَيَصْلَى سَعِيرًا (12)

= ***Ama kimin de kitabı arkasından*** *(; sırtının ötesinden, sol tarafından)* ***verilirse derhâl helâkini isteyecektir. Ve*** *(cezâsını çekmek üzere)* ***çılgın aleve girecektir.*** [271]

Kur'ân'da mü'minlerin amel defterlerinin sağdan, kâfirlerin amel defterlerinin soldan ve arkadan verileceği belirtilir ve amel defterleri sağdan verilenler ashâbül yemîn, amel defterleri soldan ve arkadan verilenler ashâbüş şimâl diye anılır. [272]

3) Mîzân, mizan: Mahşerde, ilâhî adâletin gerçekleşmesi amacı ile herkesin dünyâ-da yapmış olduğu işleri tartmaya mahsus bir ölçüdür. Ki, bununla amellerin iyi ve kötü miktârı; iyi amel ne kadardır, kötü amel ne kadardır anlaşılmış olur.

Mîzân, dünyâdaki ölçü âletlerinin hiçbirine benzetilemez. Yapılan tartıda, ölçümde iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenler, iyilikleri kötülüklerinden fazla olanlar kurtuluşa erecek, hoşnut olacağı bir hayâta kavuşacak; hafif gelenler, iyilikleri kötülüklerinden az olanlar ise cehenneme gideceklerdir:

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (8)

= ***O*** *(; kıyâmet)* ***gün(ü) ölçü, tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*** [273]

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ (6) فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (7) وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ (8) فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ (9) وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ (10) نَارٌ حَامِيَةٌ (11)

= ***İşte o zaman tartıları ağır gelen kimse, hoş bir hayat içindedir. Fakat kimin de tartıları hafif gelirse onun anası*** *(; varacağı, sığınacağı yer)* ***Hâviyedir. Ve bildin mi, Hâviye nedir? O, kızgın bir ateştir.*** [274]

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

= ***Biz kıyâmet günü için adâlet terâzileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şey ile haksızlığa uğratılmayacaktır.*** *(Kulun, işlediği o şey)* ***bir hardal tânesi kadar bile olsa getirir*** *(mîzâna koyarız).* ***Hesap görücüler olarak biz yeteriz.*** [275]

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (102) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (103)

= ***Artık kimin*** *(sevap)* ***tartıları ağır gelirse onlar korktuklarından güvencede olanların, umduklarına erenlerin tâ kendileridir. Kimin de tartıları hafif gelirse onlar kendilerine yazık edenlerdir. Onlar cehennemde ebedî olarak kalıcıdırlar***. [276]

اَلكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللّٰهِ

= **Akıllı kişi** (yaşıyorken) **kendisini hesâba çeken ve ölümden sonrası için çalışan** (, iyi amel işleyen)**dir. Âciz kişi ise arzularının** (, nefsinin) **peşinde koşup, Allah'tan bağışlanma dileyendir.** [277]

Hesâba çekilmezden evvel kendinizi (, nefsinizi) hesâba çekiniz. (Amelleriniz) tartıya konulmazdan evvel kendinizi tartınız. Bugün kendinizi hesâba çekmeniz, yarın hesâba çekilmenizden sizin için daha hafiftir ve büyük huzûra çıkarılış günü için (amel defterinizi iyi ameller ile) donatınız (, donatmaya çalışınız). [278]

4) Sırât, sözlükte yol, cadde, anayol anlamına gelir. Bir akâid terimi olarak sırât, cehennemin üzerinde bulunan ve herkesin geçmeğe mecbur olacağı bir yol veyâ köprüdür.

Sırâtın hakîkat ve mâhiyetini ancak yüce Allah bilir. Hadîslerde sırattan geçişin, kişinin dünyâ hayâtındaki îmân ve ameli ile orantılı olarak gerçekleşeceği; mü'minlerden bir kısmının şimşek hızı ile bir kısmının rüzgâr gibi, bir kısmının sürünerek geçeceği; kâfirler ile günahları af olunmayan bâzı mü'minlerin ise sırâtın iki tarafında asılı çengeller tarafından tutularak cehenneme atılacakları bildirilmiştir. [279]

(Sırat) **köprü**(sü)**; son derece kaygan,** [280] kıldan ince, kılıçtan keskindir. [281]

Müfessirler,

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا (*) ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا

= ***İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur, bu Rabbin için kesinleşmiş***

bir hükümdür. Sonra biz Allah'tan sakınanları kurtarır, zâlimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız [282] anlamındaki âyetlerin sırâta işâret ettiği görüşündedirler. Çünkü bu âyette herkesin cehenneme uğrayacağı bildirilmektedir. Cenneti hak eden mü'minler için bu uğrama, sırattan geçmekle olacaktır. Sırattan geçemeyip cehenneme düşen kişilerden kâfirler, ebedî olarak cehennemde kalacak; günahkâr mü'minler ise cezâlarını çektikten sonra cehennemden çıkarılıp cennete konacaklardır.

ثَلاَثَةِ مَوَاطِنَ فَلاَ يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا عِنْدَ الْمِيزَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلُ وَعِنْدَ الْكِتَابِ حِينَ يُقَالُ هَاؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَفِي يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَيْ جَهَنَّمَ

= **Üç yer vardır ki orada kimse kimseyi hatırlamaz: Ameller tartılır iken terâzisinin hafif mi yoksa ağır mı geldiğini öğreninceye kadar;** (kendisine) **amel defterinin verileceği sırada: *Alın kitabımı okuyun*** [283] **sözünü henüz söylemeden önce** (kişi) **kitabının sağından soluna mı yoksa arkasına mı nereye konulacağını bilinceye kadar** (geçen zaman içinde); **sırat**(tan geçme) **sırasında** (sırat köprüsü) **cehennemin üstüne kurulduğu** (ve kişiye haydi buradan geç denildiği) **zamanda.** [284]

5) Cennet (جنت), sözlükte bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer anlamına gelir. Cennet, terim olarak çeşitli nîmetlerle bezenmiş olan ve mü'min olan kimselerin içinde ebedî olarak kalacakları âhiret yurduna denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de cennet ve cennetliklerin durumu şöyle anlatılır: Cennet, gökler ile yer kadar genişliği olan, [285] yakıcı sıcağın da dondurucu soğuğun da görülmeyeceği bir yerdir. [286] Temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarab ırmakları ve süzme bal ırmaklarının yer aldığı [287] cennette, suyu zencefil ile kokulandırılmış tatlı su pınarı [288] ve sonunda misk kokusu bırakan bir içecek [289] de vardır. Cennet şarabı baş ağrıtmayan, sarhoş etmeyen, içenlere zevk veren ve bembeyaz bir kaynaktan çıkan [290] bir içecektir. Cennet şarabı içildiği zaman sarhoş etmediği gibi ne baş dönmesi yapar, [291] ne günah işlemeye iter, ne de saçmalatır. [292] Cennette, türlü meyveler, hurmalıklar, nar ağaçları, [293] bağlar, [294] dikensiz sedir ağaçları, salkımları sarkmış muz ağaçları [295] ve çeşit çeşit kuş etleri [296] bulunur.

Cennetliklerin hem kendileri, hem de eşleri cennetin gölgelerinde tahtları üzerine kurulup yaslanırlar. [297] Allah tarafından kalplerinden kin sökülüp atılmış olan cennetlikler, kardeşler hâlinde, karşı karşıya tahtları üzerinde otururlar. Orada bunlara hiçbir yorgunluk ve zahmet yoktur. [298] Cennette boş ve yalan söz de işitilmez. [299]

Şüphesiz cennetteki nîmetlerin en büyüğü yüce Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak ve yüce Allâh'ı görmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur:

وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

= ***Allâh'ın hoşnutluğunu kazanmak ise*** *(bütün cennet nîmetlerinden)* ***daha büyüktür. İşte bu en büyük kazançtır.*** [300]

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (*) إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (*)

= ***O gün Rablerine bakan, ışıl ışıl parlayan yüzler vardır.*** [301]

Ehlisünnet âlimlerine göre mü'minler cennette yüce Allâh'ı mekân ve zaman kavramı olmadan ilâhlığına yakışır bir şekilde zaman zaman görmek şerefine erişecekler-

dir. Ki, buna ***Rü'yetullah;*** yüce Allâh'ı görme denir. Îmân sâhipleri bu nîmete kavuştukça cennetin diğer bütün nîmet ve zevklerini unutacak, en büyük, en ulvî, en rûhânî zevke dalacaklardır. Artık bunun üstünde bir nîmet düşünülemez.

Kur'ân-ı Kerîm'de mâzi; geçmiş zaman kalıbı ile geçen cennetin, yüce Allâh'a karşı gelmekten sakınan, yüce Allâh'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlandığını bildiren âyetlerden [302] anlaşıldığına göre cennet şu anda vardır ve yaratılmıştır. Bulunduğu yeri ancak yüce Allah bilir.

Âhiret hayâtının, sâdece rûhânî değil, rûhânî ve cismânî; hem rûh hem de beden ile olacağı fikrinde olan ehlisünnet âlimlerine göre: ***Orada*** *(; cennette)* ***ebedî kalıcıdırlar*** [303] anlamındaki âyetlerden hareketle cennet hayâtı sonsuz ve ebedîdir.

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا

= ***İşte bu*** *(cennet),* ***sizin için hazırlanmış bir karşılık idi, çalışma ve gayretiniz karşılığını buldu.*** [304]

* Bir kimsenin yapmış olduğu işler iyi diye nitelense, insanlara faydalı olsa bile îmân edilmediği, mü'min olunmadığı sürece dînî açıdan kendisine bir faydası olmaz. Yüce Allah, değişik âyetlerde geçen ***îmân etmiş olarak*** ifâdesi ile yapılan bir işin kişiye fayda sağlaması için îmân etmeyi şart koşmuştur. Buna göre îmân etmeden dünyâda yapılan iyi işlerin kişiye fayda vermesi, îmân etmeyenlerin cennete girmesi söz konusu değildir. [305]

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ

= ***Erkek veyâ kadın, her kim mü'min olarak*** *(dünyâ ve âhiret için)* ***sâlih ameller işlerse işte onlar cennete girerler.*** [306]

فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلاَ كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ

= ***Kim mü'min olduğu hâlde*** *(dünyâ ve âhiret için)* ***sâlih ameller işlerse onun*** *(bu)* ***çabası*** *(; yapıp ettikleri)* ***karşılıksız kalmaz.*** [307]

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلا يَخَافُ ظُلْماً وَلا هَضْماً

= ***Kim mü'min olduğu hâlde*** *(dünyâ ve âhiret için)* ***sâlih ameller işlerse o, zulme uğratılmaktan ve*** *(hak ettiğinin)* **eksiltilmesinden** *(, hakkının yenilmesinden)* **korkmaz.** [308]

مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ

= ***Her kim ki, Allâh'a şirk*** *(, ortak)* ***koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram eder ve onun varacağı yer ateştir.*** [309]

إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ

= ***Muhakkak ki Allah,*** *(cennette bulunan nîmetleri)* ***kâfirlere haram kılmıştır.*** [310]

لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا

= **Îmân etmedikçe cennete giremezsiniz.** [311]

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ

= **Cennete müslüman olan kimseden başkası girmeyecektir.** [312]

Kıyâmet gününde (hazreti) **İbrâhim, babası Âzer'in yüzü üzerinde bir simsiyahlık ve toz toprak olduğu hâlde karşılaşır.** (Hazreti) **İbrâhim babasına:** Ben sana dünyâda iken bana âsi olma demedim mi **der. Babası da ona:** İşte bugün ben sana âsi

olmayacağım **der. Bunun üzerine** (hazreti) **İbrâhim:** Ey Rabbim! Sen bana insanların yeniden diriltilecekleri gün, beni rezil etmeyeceğini (, beni utanılacak duruma düşürmeyeceğini) vaad etmiştin. Şimdi Allâh'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha arlandırıcı ve utandırıcı hangi rezillik olabilir **der. Yüce Allah da:** *(Ey İbrâhim!)* ***Ben cennet****(e girmey)****i kâfirlere haram kıldım*** **buyurur.** [313]

6) Cehennem (جهنم), sözlükte derin kuyu anlamına gelir. Bir terim olarak âhirette kâfirlerin sürekli olarak, günahkâr mü'minlerin de günahları ölçüsünde cezâlarını çekmek üzere kalacakları azap yeri demektir.

Kur'ân'da cehennem için yedi isim kullanılmıştır: ***Cehennem***; derin kuyu, ***nâr***; ateş, ***cahîm***; son derece büyük, alevleri kat kat yükselen ateş, ***hâviye***; düşenlerin çoğunun geri dönemediği uçurum, ***saîr***; çılgın ateş ve alev, ***lezâ***; dumansız ve katıksız alev, ***sakar***; ateş, ***hutame***; obur ve kızgın ateş. Bunlardan Kur'ân'da en çok cehennem ismi geçer.

Cehennem ve cehennem hayâtı Kur'ân'da şöyle anlatılır: Cehennemlikler cehenneme vardıklarında, cehennem onlara konak gibi büyük kıvılcımlar saçar. [314] Uzaktan gözüktüğünde onun kaynaması ve uğultusunu işitirler. [315] Cehenneme girenler orada uzun sütunlar arasında her yönden o ateşle kapatılmışlardır. [316] Cehennem inkâr edenler için bir zindandır. [317] O, ateşten örtü ve yatakları ile [318] cehennemlikleri her taraftan kuşatan, [319] yüzleri dağlayan ve yakan, [320] deriyi soyup kavuran, [321] yüreklere çöken, [322] kızgın ateş ile dolu bir çukurdur, [323] (tutuşturucu) yakıtı insanlar ve taşlardır. [324] O, kendisine atılanlardan bıkmayacak, hattâ hiç boş yer kalmamacasına *daha yok mu* diyecektir. [325]

Cehennemlikler elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atılır, [326] boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu hâlde kaynar suya sürülürler, sonra ateşte yakılırlar, [327] ateşten elbiseler giyerler, [328] insanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan kara bir dumanın gölgesinde bulunurlar. [329] Derileri, her yanışında, azâbı tatmaları için başka deri ile değiştirilir. [330] Cehennemliklerin yiyeceği, cehennemin dibinde çıkan ve tomurcukları şeytan başı gibi olan, [331] zakkum ağacıdır. İnkârcılar bu ağaçtan yiyip karınlarını doyurduktan sonra, susamış develerin suya saldırışları gibi kaynar su [332] ve irin [333] içeceklerdir. Orada ne bir serinlik ne de içilecek güzel bir şey bulacaklardır. [334] Başlarına dökülen kaynar su ile karınlarındakiler ve derileri eritilecek, bu azaptan ne zaman çıkmak isteseler her def'asında; her seferinde geri çevrileceklerdir. [335] Susuzluktan içleri yanan cehennemlikler, cennettekilere: *Suyunuzdan veyâ Allâh'ın size verdiği rızıktan bize (de) gönderin* diye seslendiklerinde cennette bulunanlar onlara: *Allah (istediğiniz) her iki şeyi de kâfirlere haram kıldı diyeceklerdir.* [336] Cehenneme giren kâfirlere Allah, rahmet etmeyecek, [337] onlar yüce Allâh'ı görmekten de yoksun kalacak, O'nu göremeyeceklerdir. [338]

Ehlisünnet inancına göre, Kur'ân'da geçmiş zaman kalıbı ile geçen: ***Cehennem kâfirler için hazırlandı*** [339] ifâdesi cehennemin şu anda var ve yaratılmış olduğunu gösterir. Cehennemin bulunduğu yeri de ancak yüce Allah bilir.

Ehlisünnet âlimleri bâzı Kur'ân âyetlerine dayanarak [340] cehennem azâbının hem rûh, hem de beden ile duyulacağını: ***Orada ebedî kalıcıdırlar*** [341] meâlindeki; anlamındaki âyetlere dayanarak cehennem hayâtının sonsuz ve ebedî olduğu inancını belirtmişlerdir.

* Ehlisünnete göre büyük günah işleyen mü'minler tevbe etmeden bu dünyâdan gitseler de cehennemde temelli kalmazlar. Yüce Allâh'ın onlar hakkında bir irâdesi vardır. Dilerse bir şefâatçinin şefâati ile onları af eder. Günah işleyen mü'minleri ateşe atmayıp cennete koyar veyâ bir şefâatçinin şefâati olmaksızın günahkârları af ederek cennete koyar veyâ dilerse cehenneme sokar. Orada onları dilediği kadar tuttuktan sonra çıkarır, bir şefâat

edenin şefâati ile veyâ şefâat eden olmaksızın cennete koyar. Onları hiç cehenneme koymayabilir de. Küçük günah işleyenlere gelince; onların küçük günahları hasenât; iyi ameller, iyi işler ile af olunur. Hasenât beş vakit namaz ve diğer güzel amellerdir. [342]

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

= ***Doğrusu, iyilikler kötülükleri giderir.*** [343]

وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ أَوْ بِخَطَايَاهُمْ فَأَمَاتَهُمْ إِمَاتَةً حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْمًا أُذِنَ بِالشَّفَاعَةِ فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ ثُمَّ قِيلَ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ فَيَنْبُتُونَ نَبَاتَ الْحِبَّةِ تَكُونُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ

= **Fakat birtakım insanlar vardır ki, günahları yâhut hatâları sebebi ile kendilerine ateş dokunmuş ve ateş onları tamâmı ile öldürmüştür. Yanıp kömür hâline geldikten sonra, kendilerine şefâat edilme izni verilir. Böylece gurup gurup getirilir ve cennet nehirlerine dağıtılırlar. Sonra:** Ey cennet ehli! Bunların üzerlerine su dökün **denilir. Bunlar, sel yatağında biten bir ot gibi yeniden biterler.** [344]

وَيُدْخِلُ أَهْلَ النَّارِ النَّارَ ثُمَّ يَقُولُ انْظُرُوا مَنْ وَجَدْتُمْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجُوهُ

= **Ve** (Allah) **cehennemlikleri de cehenneme koyacak. Sonra:** Bakın, kalbinde hardal tânesi kadar îmân olan kimi bulursanız, onu cehennemden çıkarın **buyuracak.** [345]

لَيَخْرُجَنَّ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَتِي يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ

= **Muhakkak bir takım** (mü'min) **insanlar cehennemden benim şefâatim ile çıkacaklar** (ve cennete gireceklerdir)**. Onlar cehennemlikler diye anılacaklardır.** [346]

***** Cehennemde insanların kâfir olanlarına azap edildiği gibi cinlerin kâfirlerine de azap edilecektir:

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ

= *(Allah)* ***buyuracak ki: Sizden önce*** *(cehenneme giren)* ***geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de girin*** *(cehennem)* ***ateş(in)e!*** [347]

7) Kevser Havuzu: Mahşer günü yüce Allah tarafından Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)a ikrâm edilecek olan kilometrelerce uzunlukta en ve boya sâhip olan bir nehir [348] ve onun uzantısı olan havuzdur. Ondan içilecek su, sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Altın ve gümüşten olan iki oluk, cennetten devamlı olarak içine tazyikli su boşaltır. Gökteki yıldızlar kadar tasları vardır. [349] Bu sudan içen bir daha susamaz. [350] Bunun çok tatlı ve berrak suyundan mü'minler içecek, mahşer gününün dehşeti sebebi ile meydana gelen susuzluklarını gidereceklerdir.

8) Şefâat, sözlükte bir kişinin bağışlanması için af dileme, ona yardımcı olma ve aracılık yapma gibi anlamlara gelir. Terim olarak âhirette günahkâr olan mü'minlerin günahlarının affedilmesi, günâhı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, yüce Allah katında dereceleri yüksek olan âlimlerin ve şehitlerin yüce Allâh'a yalvarmaları, duâ etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını istemelerini ifâde eder.

Şefâat, ehlisünnete göre âhirette gerçekleşecektir. Peygamberler ve Yüce Allâh'ın sevgili kulları Allâh'ın izni ile [351] yüce Allâh'ın şefâat olunmasına rızâ gösterdiği kimseler

için şefâat edeceklerdir. Buna göre şefâat özellikle günahkâr mü'minler için olacaktır. Yüce Allâh'ın izni olmadan bir kimsenin şefâat etmesi [352] veyâ yüce Allâh'ın râzı olmadığı birine şefâatte bulunulması söz konusu değildir:

وَلاَ يَشْفَعُونَ إِلاَّ لِمَنِ ارْتَضَى

= ***Onlar, Allâh'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefâat edemezler***. [353]

Allâhü Teâlâ, ilâhî adâleti, lütuf ve ikrâmı ile affa hak kazanan kullarının şefâat olunmasına râzı olabilir. Kâfir ve münâfık olanlar için şefâat söz konusu değildir:

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ

= ***O** (kâfir ola)**nlara şefâatçilerin şefâati fayda vermez.*** [354]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي

= **Şefâatim, ümmetimin büyük günah işleyenleri içindir.** [355]

لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ يَدْعُوهَا فَأُرِيدُ أَنْ أَخْتَبِئَ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Her bir peygamberin bir duâsı vardır,** (yüce Allâh'a) **onunla duâ eder. Ben duâmı kıyâmet gününde ümmetime şefâat etmek için saklıyorum.** [356]

شَفَاعَتِي لِمَنْ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُخْلِصًا يُصَدِّقُ قَلْبُهُ لِسَانَهُ وَلِسَانُهُ قَلْبَهُ

= Şefâatim; kalbi dilini, dili de kalbini tasdîk ederek Allah'tan başka ilâh olmadığına samîmiyetle şehâdet eden kimse içindir. [357]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, genel ve kapsamlı bir şefâati de olacaktır. Mahşerde bütün insanlar heyecân ve ıstırap içinde bulundukları bir sırada, hesapların bir an önce görülmesi için Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şefâat dileyecektir. [358] Buna şefâati uzmâ; en büyük şefâat denilir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bu anlamdaki şefâat yetkisi Kur'ân'da Makâm-ı Mahmûd; övülen makam adı ile anılır. [359]

Müslümana düşen görev, şefâate güvenip dînin gereklerini terk etmek değil, şefaate lâyık olabilmek için gayret sarf edip çalışmaktır. Çünkü âhiret hayâtında prensip olarak kişinin kendi yaptıkları ölçü alınacaktır. Gereken titizliği göstermeyip, peşinen şefâat olunacağını ummak ilâhî adâlet inancına da ters düşer. Bu sebeple Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) kızı Fâtıma (radiyallâhü anhâ)ya şu tavsiyede bulunmuştur: **Ey Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in kızı Fâtıma!** (Bu dünyâda) **benden dilediğini iste. Ben** (âhirette) **Allâh'a karşı sana hiçbir fayda sağlayamam.** [360]

Bütün bu saydığımız şeylerin aslını, açıklamasını ayrıntıları ile tamâmen bilmek ancak yüce Allâh'a âittir. Bunların varlıkları, var olabilmeleri yüce Allâh'ın kudret ve azâmetini; büyüklüğünü düşünüp sezebilen kimseler için aslâ uzak ve imkânsız görülemez. Yüce Allâh'a hamd olsun ki, biz bunların hepsine inanmış ve îmân etmiş bulunuyoruz.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا

= ***Allah, her şeye gücü yetendir***. [361]

Âhiretin Varlığındaki Hikmet

88 - Yüce Allâh'ın varlığı ezelîdir, ebedîdir, kudreti de sonsuzdur ve her işinde de nice hikmetler vardır. O'nun, yaratıcılık sıfatı her zaman varlığını gösterecektir. O'nun ya-

rattığı ve yaratacağı varlıkların bir kısmı devam edecektir. Kim bilir içinde yaşadığımız bu âlemi ne kadar zaman önce yaratmış, sonra da bu âlemde birtakım ibâdet ve görevlerle yükümlü olmak üzere insanları seçilmiş bir sınıf olarak meydana getirmiştir.

Bütün bu insanlar ve diğer nice yaratılmış varlıklar boşuna mı yaratılmıştır? Geçici bir zaman için yaşayıp, sonra tamâmen yok olsunlar diye mi bu kadar mükemmel şekilde meydana getirilmişlerdir? Hayır, böyle bir iddiâya insanın vicdânı isyân eder. Her zerrede görülen hikmet buna karşı çıkar.

89 - Şüphe yok ki, insanlar bu dünyâya bir imtihan için getirilmiştir ve bu âlemde yapmış oldukları iyi ve kötü amellerinin karşılıklarına, başka bir âlemde ebedî olarak kavuşmak için yaratılmışlardır. Bu dünyâda herkes yaptığı işlerin karşılığını yeteri derecede görmemektedir. Nice saygı değer iyi insanlar sefil bir hâlde yaşar, nice sapık ve azgınlar da, rahatlık içinde yaşayarak kötü hâl ve hareketlerinin cezâsını dünyâda görmezler. Bu sebeple yüce Allâh'ın adâletinin tam mânâsı ile gerçekleşeceği bir âlem lâzımdır ki, herkes yaptığı işlerin karşılığını orada bulsun. Böylece yüce Allâh'ın yaratıcılık sıfatı kendisini her zaman göstersin.

90 * Şu da düşünülmelidir ki, bu dünyâda insanlar ve diğer sorumlu yaratıklar iki kısma ayrılmıştır: Bir kısmı üzerine düşen görevleri yerine getirmekte ve yüce Allâh'ın varlığına değişmez bir inançla sarılmış bulunmaktadır. Bu değişmez ve devamlı inanç sâhiplerinin mükâfatları da âhiret hayâtında ebedî olacaktır.

Diğer bir kısmı ise görevlerini kötüye kullanmış, yaratıcısını unutmuş, nefislerine uyarak gittikleri sapık yolun doğruluğuna devamlı bir inançla bağlanmış, milyarlarca sene yaşayacak olsa kendi inanç ve inkârlarını terk etmemek karârında bulunmuşlardır. Onun için bunların cezâları da, ölüm ânından itibâren başlamak üzere kendi inançları gibi ebedî olacak, bunlar âhirette sonu gelmeyen bir azâba düşeceklerdir.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2)

= ***And olsun** (kâfirlerin ruhlarını) **şiddetle sök**(er, koparır gibi çek)**ip al**(makla görevli ol)**an** (melek)**lere,** (mü'minlerin ruhlarını ise sanki bir ip düğümünü çözüyormuş gibi kolaylıkla,) **yumuşaklıkla çıkara**(rak almakla görevli ola)**n** (melek)**lere.*** [362]

Şunu da ilâve edelim ki, yüce Allah katında güzel îmân o kadar büyük ve makbûl bir şeydir ki, onun karşılığı yüce Allâh'ın bir ihsânı olarak sonsuz bir mükâfattır. Hakkı inkâr edip bâtıla tapınmak da, o kadar büyük bir cinâyettir ki, bunun karşılığı da ebedî, sonsuz bir azaptan başka bir şey değildir.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

= *Şüphesiz ki, iyiler cennettedirler; şüphesiz ki, kötüler de alevli ateştedirler*. [363]

يُؤْتَى بِالْمَوْتِ كَكَبْشٍ أَغْبَرَ فَيُوقَفُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقَالُ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ وَيُقَالُ يَا أَهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ وَيَنْظُرُونَ وَيَرَوْنَ أَنْ قَدْ جَاءَ الْفَرَجُ فَيُذْبَحُ وَيُقَالُ خُلُودٌ لاَ مَوْتَ

= (Kıyâmet günü, cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme ayrıldıkları zaman) **ölüm, boz** (, alacalı) **bir koç şeklinde getirilir ve cennet ile cehennem arasında** (sırat köprüsü üzerinde) **durdurulur. Sonra:** Ey cennet ehli **diye seslenilir. Onlar da** (bu çağrı üzerine içinde bulundukları güzel yerden çıkarılacakları endişe ve korkusu ile) **hemen boyunlarını uzatıp bakarlar.** Ey cehennem ehli **diye de seslenilir. Onlar da boyunlarını uzatıp bir ferahlığın geldiğini** (, bir rahatlama olduğunu veyâ olacağını) **zan**

eder(ek) **bakarlar. O zaman** (koç şeklindeki ölüm sırat üzerinde) **boğazlanır** (, kesilir) **ve:** (Artık) ebediyet (, sonsuzluk) var, aslâ ölüm yok **denilir.** (Bununla, cennetliklerin sevinci daha da artar; cehennemliklerin de üzüntüsü artar.) [364]

Kazâ ve Kadere Îmân

91 * Sözlükte ölçü, miktar, bir şeyi belirli bir ölçüye göre yapmak ve belirlemek anlamlarına gelen kader (قدر), dînî bir terim olarak, yüce Allâh'ın ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini ezelî ilmi ile bilip, sınırlaması ve takdîr etmesi demektir. Yâni kader, yüce Allâh'ın ezelde, herhangi bir şeyin belirli bir şekilde meydana gelmesini dilemiş olmasıdır. Buna göre yüce Allâh'ın ilim sıfatı ile ilgili bir kavram olan kader; evreni, evrendeki tüm varlık ve olayları belli bir düzen ve ölçüye göre düzenleyen ilâhî kânunu ifâde eder.

كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ

= ***O'nun katında her şey bir ölçü iledir.*** [365]

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

= ***Muhakkak ki biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.*** [366]

خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا

= ***O** (; Allah) **her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, onun kaderini** (en ince noktasına kadar) **belirlemiştir.*** [367]

Sözlükte emir, hüküm, yaratma anlamlarına gelen kazâ' (قضاء), kazâ ise yüce Allâh'ın ezelde irâde ettiği; dilediği ve takdîr buyurduğu şeyleri, zamânı gelince, her birisini ezelî ilim, irâde ve takdîrine uygun bir biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır. Buna göre kazâ Allâh'ın tekvîn sıfatı ile ilgili bir kavramdır. Meselâ: Herhangi bir insanın falan günde yaratılmasını yüce Allâh'ın ezelde dilemiş olması bir kaderdir. O insanın kararlaştırılmış günde meydana getirilmesi de bir kazâdır, bir yaratma ve icattır.

Kader ve kazâya îmân, yüce Allâh'ın ilim, irâde, kudret ve tekvîn sıfatlarına îmân etmek demektir. Bu sıfatlara gerçek anlamda inanan kimse kader ve kazâya da inanmış olur. Bu durumda kader ve kazâya inanmak demek; hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız her ne varsa hepsinin yüce Allâh'ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdîri ve yaratması ile olduğuna, yüce Allah'tan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir.

92 * Kazâ ile kadere îmân da, İslâmiyette bir esastır. Bunlara inanmak, yüce Allâh'a îmân etmenin, inanmanın esaslarındandır.

أَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ

= (Îmân;) **Allâh'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerri ile kadere inanmandır** (, îmân etmendir). [368]

Dünyâda meydana gelmiş ve gelecek olan her şey yüce Allâh'ın ilmi, dilemesi, takdîri ve yaratması ile olur, her şeyin bir kaderi vardır. Bunun anlamı ise insanların hür irâdeleri ile seçecekleri şeylerin nerede ve ne şekilde seçileceğini yüce Allâh'ın ezelî, zamanla sınırlı olmayan mutlak ilmi ile bilmesi, bu bilgisine göre dilemesi ve bu dilemesine göre takdîr buyurup, zamânı gelince kulun seçimine göre yaratmasıdır. Bu durumda yüce Allâh'ın ilmi, kulun seçimine bağlı olup, yüce Allâh'ın ezelî mânâda bir şeyi bilmesi-

nin, kulun irâde ve seçimi üzerinde zorlayıcı bir etkisi yoktur.

Aslında insanların yüce Allâh’ın kendileri hakkında sâhip olduğu bilgiden haberleri yoktur ve pratik hayatta bu bilginin etkisi altında olmaksızın kendi irâdeleri ile davranmaktadırlar. Bugünkü ilmin anlayışına göre zaman ve mekân kavramları nisbî ve izâfî; görecelidir. Zaman, cismin hareketine, mekân da yer değiştirmesine bağlıdır, maddîdir. Zaman insan zihninin formlarından biridir. Yüce Allah için zaman diye bir şey yoktur. Mekân kavramı için de aynı şeyler söylenebilir. Onun da geçerliliği güneş sistemine bağlı bulunan insan içindir. O hâlde yüce Allah katında, insan için söz konusu olduğu şekilde, zaman ve mekândan söz edilemez. Zamânın geçmiş, şimdiki ve gelecek diye üçe bölünüşü gibi birimleri de Allah için geçerli değildir. Yüce Allah katında dün, bugün ve yarın yoktur. O hâlde yüce Allah dünü, bugünü ve yarını aynı ölçü ve oranlarda, doğrudan ve mutlak olarak bilir. Kaderin yüce Allâh’ın ilim sıfatına bağlı olarak açıklanması ile insanın hürriyeti ve fiillerinde irâdesinin etkinliği temellendirilmiş olur.

Kader konusunda çok önemli bir husus da kaderin, içyüzünü ancak yüce Allâh’ın bilebileceği, mutlak ve kesin bir şekilde çözümlenmesi mümkün olmayan bir sır teşkil ettiğidir. Zaman kavramı ile yoğrulmuş insan aklı zamansızlığın da söz konusu olduğu ilâhî ilim, irâde ve kudreti idrâk edip; anlayıp kavrayabilme güç ve yeteneğinden yoksun olduğu için böyle büyük bir problemin insan aklı ile çözülme imkânı yoktur. Bunun için Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kader konusunu tartışan ashâbına kızarak onları şöyle uyarmıştır: **Siz bununla mı emir olundunuz veyâ ben bunun için mi peygamber olarak gönderildim? Şunu biliniz ki, sizden önceki ümmetler bu tür tartışmalara başladıkları zaman helâk olmuşlardır. Sizi tekrar uyarıyorum, bir daha bu tür tartışmalara girmeyiniz.** [369]

93 - Kazâ ve kadere îmân etmenin faydasına gelince: Şüphe yok ki, insan bu îmân sâyesinde yüce Allâh’ın yaratıcılığını, kudret ve hâkimiyetini tanımış olur. Böylece rûhu güç kazanmış olur, ahlâkî duyguları yükselir, hayâta büyük bir güçle atılır ve başarıdan başarıya ulaşır. Çünkü yüce Allâh’ın kazâ ve kaderine râzı olan bir kimse, hiçbir şeyden yılmaz, sebeplere sarılmayı da kazâ ve kaderin gereği olarak bilir. Bir işte başarısızlığa uğrayacak olsa *bunda kim bilir, Allâh’ın ne gibi gizli hikmetleri vardır* diye düşünür. Yüce Allâh’ın kazâsına râzı olur ve ümitsizliğe düşmez, azminde gevşeklik olmaz, heyecâna kapılmaz, sâkin ve huzurlu bir kalp ile hayat alanındaki çalışmasını sürdürür.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

= ***Kim Allâh’a güvenirse Allah ona yeter*.** [370]

Kazâ ve Kader İnsanların Sorumluluğuna Engel Değildir

94 - Kazâ ve kader, insanların irâdelerine, kudretlerine ve çalışıp kazandıkları şeylerden sorumlu tutulmalarına engel ve aykırı değildir.

Şöyle ki, yüce Allah insanlara bir güç ve irâde vermiştir. Bir insan fayda sağlamaya, zararı gidermeye yönelik olarak kendi güç ve irâdesini bir işe harcarsa buna kesb; kazanç denir. Kesb, kulun hür irâdesi ile bir fiili seçmesi ve o fiilin oluşumunda aktif rol oynamasıdır. Kulun işlediği fiiller, mâhiyetleri; içyüzleri, oluşları itibârı ile yüce Allah tarafından yaratılmaları ve bir zamanlar yok iken O’nun tarafından icat edilmeleri açısından yüce Allâh’a, kesbedilmeleri; kazanılmaları, yapılmaları ve işlenmeleri açısından da insanlara âittir.

* Küllî irâde, yüce Allah tarafından kula verilmiş olan ve her iki yön için geçerli bulunan potansiyel irâdedir. Cüz'î irâde ise bu iki yönden birine aktif şekilde yönelmek demektir. Kul, küllî irâdesi ile iyi veyâ kötü, hayır veyâ şer, güzel veyâ çirkin, itâat etme veyâ günah işleme yönlerinden herhangi birini seçme imkânına sâhiptir. Cüz'î irâdesi ile bunlardan birini tercih eder, seçer, fiile yönelir. Kulun seçimini bilen yüce Allah da onu irâde eder, diler ve kulun seçimine uygun bir biçimde yaratır. Bu durumda kulun irâdesi, yüce Allâh'ın irâdesinin vesîle ve sebebi olmaktadır ve bu da bir kazâ, bir yaratmadır. Onun için insanın bu kazancı, kendi isteği ve cüz'î irâdesi ile olduğundan, o işin niteliğine göre sorumlu olması gerekir. Yoksa: *Ne yapayım, kader böyle imiş* diyerek insan kendisini sorumluluktan kurtaramaz.

Bununla berâber kişi, bir işi yapacağı zaman, kaderin nasıl olduğunu bilemediği için, kendi düşünce ve arzusuna göre hareket eder. İşin nasıl sonuçlanacağını önceden bilmediği bir kadere suçu atarak, kendini işin sorumluluğundan kurtarmaya hakkı yoktur.

* Ehlisünnetin önemli iki kolu olan Eş'arîler ve Mâtürîdîler, insanın irâdesi ve bu irâdenin fiildeki rolü konusunda temelde görüş birliği içinde olmuşlardır. Ancak Eş'arîler, yüce Allâh'ın irâdesinin her şeyi kuşattığını dikkate alarak, bu irâdeye küllî; genel irâde adını vermişler ve böyle bir nitelendirme ile onu, kulun irâdesinden ayırt etmek istemişlerdir. Mâtürîdîler ise yüce Allâh'ın irâdesine ilâhî ve ezelî irâde demişler, küllî ve cüz'î irâde terimlerini kulun irâdesinin iki yönünü belirtmekte kullanmışlardır. Küllî irâde, yüce Allah tarafından kula verilmiş olan, yapma veyâ yapmamayı tercihte aracı kabul edilen seçme yeteneğidir. Cüz'î irâde ise küllî irâdenin, iki taraftan birine aktif biçimde yönelmesinden ibârettir. Mâtürîdîler bu sebeple cüz'î irâdeye, azm-i musammem (; kesinleşmiş karar), ihtiyâr (; seçim, seçme) ve kasıt (; yönelme) adını da verirler. [371]

95 - Bir insanın kendisini her türlü güç ve irâdeden yoksun görmesi bir cebr yâni zorlama inancıdır ki, bu aslâ doğru değildir. Bizim işlerimizden bir kısmı, bizim arzu ve irâdemize bağlıdır. Meselâ: Ellerimiz bâzen bir hastalık sebebi ile titrer, bâzen de bunları kendimiz titretiriz. Şimdi bu iki titreme arasında fark yok mudur? Elbette vardır; birinci titreyiş cebrîdir; zorakidir. İkinci titreyiş ise ihtiyârımızla; kendi istek ve irâdemizledir.

Cebri savunanlar, çok def'a bu iddiâlarını kendileri bozarlar. Meselâ: Onlardan birine bir kimse bir tokat atsa hemen kızarlar ve karşılık vermeye kalkışırlar. Oysa kendi iddiâlarına göre, o kimseyi suçlu görmemek gerekirdi. Çünkü onun bir tokadı vurması, onların inançlarına göre bir kader gereğidir. Tokat vuran bu işi yapmaya mecbûr; zorunlu idi; seçme hakkı yok idi, bu sebeple sorumlu tutulamaz.

Bir de cebir iddiâsına kalkışanların, kendi inanışlarına göre yaptıkları iyi işler sebebi ile yüce Allah'tan bir mükâfat beklememeleri gerekir. Çünkü o işler de bir kader neticesidir ve yaratan da yüce Allah'tır. Kötü işlerinin sorumluluğunu kabul etmeyip, iyi yapmış oldukları işlerinden dolayı mükâfat beklemeye ne hakları olabilir?

Aksine olarak insanın kendisindeki kudrete, güce ve irâdeye büyük önem verip her işini yalnız başına kendisinin başardığına, meydana getirdiğine inanması da Kaderiyye mezhebine sapmaktır. Ki, bu da doğru değildir. Bu durumda insan, kendisini bir tür yaratıcı sanmış ve yüce Allâh'a âit olan bir sıfatı takınma cesâretini göstermiş olur.

Kısaca insan kâsibdir; kazanıcıdır, kazanır; yüce Allâh yaratıcıdır, yaratır. Bu dünyâ bir imtihan âlemidir. Yüce Allah insanlara hikmeti gereği olarak güç ve kudret vermiş, bu sebeple de insanı sorumlu ve yükümlü tutmuştur. İnsan yaratıcısının bir ikrâmı olan bu gücünü hayırlı işlere harcarsa hayırlı mükâfat görür, kötülüğe harcarsa azâba düşer.

Bu sebeple insanların görevleri; kendi hayatlarını kurtarmak, parlak bir hayâta kavuşmak için hem dünyâya, hem de âhirete âit işlerini güzelce yapmaya çalışmaktır. Yoksa *Kazâ ve Kader ne ise o meydana gelir* deyip bu çalışmayı terk etmek aslâ câiz olamaz. İslâm dîni tembelliğe ve gevşekliğe izin vermez.

لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلاَّ مَا سَعَى

= ***İnsana ancak çalıştı****(ğının, yaptığının karşılı)****ğı vardır.*** [372]

Îtikâd ve Îtikâdda Ehlisünnet İmamları

96 * **İ'tikâd** (اعتقاد), îtikâd, itikad; inanmak, dînî esasları, hükümleri kalben; kalbi ile tasdîk etmek, onaylamaktır. İnanan kimseye mu'tekid; inanılan şeylerden her birine akîde; çoğuluna da akâid ve mu'tekadât denir. Şüphesiz, tereddütsüz doğru bir îtikâda güzel îtikâd, bunun tersine çirkin, bozuk îtikâd denilir.

97 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın sünnetine ve O'nun ashâbının yoluna bağlı olan, onların izlediği dînî yol ve metodu benimseyen kimselere ehl-i sünnet; *ehli sünnet, ehlisünnet, sünnî*; sünnete bağlı, o yolu tâkip eden denir. Kitab ve sünnet üzerinde ittifak etmiş, ihtilâf ve tefrikadan sakınmış; dinde, din ile ilgili konularda münâkaşaya sebep olan hususlarda aklı değil, kitab ve sünneti kaynak alan, nassları esas kabul eden topluluk demektir. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın sünnetine tâbi olanlara; uyanlara ehlisünnet; onun ashâbını âdil kabul ederek onların din hususundaki yolunu, metodunu tâkip edenlere de ehli cemâat, ikisine birlikte *ehlisünnet vel cemâat* denilmiştir. [373]

اِفْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَتَفَرَّقَتِ النَّصَارَى عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً

= **Yahûdiler yetmiş bir yâhut yetmiş iki fırkaya** (; guruba) **ayrıl**(mışlar)**dı. Hıristiyanlar da yetmiş bir yâhut yetmiş iki fırkaya ayrılmışlardı. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır.** [374]

ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَمَاعَةُ

= (Bunlardan) **yetmiş iki fırka cehennemlik bir tânesi de cennetliktir. Bu** (cennetlik olan fırka, ehlisünnet vel) **cemâattir.** [375]

İsrâiloğullarına gelen her şey, ayakkabının ayakkabıya (, bir tekin öbür tekine) **eşitliği gibi ümmetime de gelecektir. Hattâ onlardan açıkça annesine yaklaşan kimse bulunursa ümmetimde de bunu yapacak kişi bulunacaktır. İsrâiloğulları yetmiş iki millete** (, guruba) **ayrılmışlardı. Ümmetim** (de) **yetmiş üç millete ayrılacaktır. Bunların bir gurubundan başka hepsi cehennemdedir.** *Ashab:* Ey Allâh'ın Resûlü! O (istisnâ edilen cennetlik millet, topluluk) kimdir *dediler. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu:* **Ben ve ashâbım hangi millet** (, hangi yol) **üzere isek** (odur). [376]

98 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile görüşüp ona îmân eden kimselere ashâb-ı kirâm, ashâb-ı güzîn denir. Ashâbı gören müslümanlara da tâbiîn adı verilmiştir.

Ashâb ile tâbiîne selef-i sâlihîn denir. Bunlar ehlisünnetin öncüleridir. Bunlar Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yolunu gereği üzere izlemiş, İslâmiyeti her tarafa yaymaya çalışmışlar, İslâm birliğini ve topluluğunu kuvvetlendirmişler, bid'atlerden uzak kalmışlardır. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da bize, yüce Allâh'ın kitâbına, kendi sünnetine ve Hulefâ-i Râşidîn denilen dört halîfenin sünnetine uymamızı emretmektedir:

أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللّٰهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلاَفًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

= **Allah'tan korkmanızı,** (yöneticiniz) **Habeşli bir köle olsa bile** (onu) **dinleyip, itaat etmenizi tavsiye ederim. Çünkü benden sonra sizden kim yaşarsa o,** (din ile ilgili) **pek çok ihtilâflara şâhit olacaktır. Bu sebeple size gereken, sünnetime ve doğru yolum üzerinde bulunan halîfelerimin sünnetine sarılınız. Bunlara** (âdetâ) **dişlerinizi** (bir daha çıkmamak üzere iyice) **batırınız** (, sımsıkı sarılınız)**. Sizi,** (din adına) **sonradan ortaya atılan** (, sonradan çıkarılmış) **şeylerden sakındırırım. Çünkü sonradan ortaya çıkarılmış** (, dînî bir dayanağı da olmayan) **her şey bid'attir ve her bid'at sapıklıktır.** [377]

99 - Ehlisünnetin îtikâd ile ilgili konularda büyük âlim ve imamları vardır. Bunların her biri, selef-i sâlihîn dediğimiz sahâbe ve tâbiînin yolunda yürüyerek, İslâm âleminde ortaya çıkan değişik felsefî ve sapık görüşlere karşı gerçeği, doğruyu savunmaya çalışmış; İslâm inancının ne kadar saf, ne kadar doğru olduğunu yeni yeni deliller ve görüşlerle ispatlamışlardır.

İslâm dünyâsında hicrî ikinci asırdan itibâren ortaya çıkan sapık, bid'atçi görüş ve mezheplere, özellikle akılcı bir tavır takınan Mûtezîleye, sahâbe ve tâbiînin metodu ile karşı çıkmak ehlisünnet inancını savunmada yetersiz kalıyordu. Bu sebeple inanç ile ilgili konularda, âyet ve hadîslerin yanında akla da yer verecek, aklî açıklamalar yaparak konunun daha iyi anlaşılmasını, kabul edilmesini sağlayacak yeni görüşlere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun bir sonucu olarak ehlisünnet kelâmının iki önemli mezhebi Mâtürîdiye ve Eş'ariye ortaya çıkmıştır.

100 * İmam Ebû Mansûr Muhammed el Mâtürîdî, yaklaşık hicrî 238, milâdî 852 târihinde Türkistân'daki Semerkant şehrinin Mâtürîd köyünde doğmuştur. İmam Mâtürîdînin eserleri incelendiğinde, onun kelâm, mezhepler târihi, fıkıh usûlü ve tefsîr alanlarında otorite olduğu görülür. Eserlerinde ehlisünnetin temel prensiplerini hem âyet ve hadîsler ile hem de aklî delillerle savunmuş, özellikle Mûtezîle ve Şîa'nın görüşlerini tenkit etmiştir. Hicrî 333 (944) yılında yine Semerkant'ta vefat etmiştir; ölmüştür, rahmete kavuşmuştur. Rahmetullâhi aleyh; Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun. Âmîn.

101 * Mâtürîdiye, ehlisünnetin temel prensiplerinde Eş'arîler ile aynı görüşte olmakla berâber, bâzı konularda kendine hâs görüşlere sâhiptir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Dînî tebliğ olmasa da kişi, akılla yüce Allâh'ı bulabilir.

b) İyi ve kötü, güzel ve çirkin akılla bilinebilir. Yüce Allah bir şeyi güzel ve iyi olduğu için emretmiş, kötü ve çirkin olduğu için yasaklamıştır.

c) Kulda başlı başına bir cüz'i irâde vardır. Kul irâdesi ile seçimini yapar, yüce Allah da kulun seçimine göre fiili yaratır.

d) Yüce Allâh'ın diğer sıfatları gibi tekvîn sıfatı da ezelîdir.

e) Yüce Allah kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri kula yüklemez.

f) Yüce Allâh'ın fiillerinin muhakkak bir sebep ve hikmeti vardır. Fakat kul her zaman bu sebep ve hikmetleri bilemeyebilir.

g) Peygamberlerde aranan niteliklerden biri de erkek olmaktır. Bu sebeple kadın peygamber gönderilmemiştir. [378]

Ehlisünnet mezhebi âlimleri cumhûrunun; çoğunluğunun görüşüne göre; kadınlar içinde peygamber olmayıp, sâdece onların içinde sıddîkler vardır. Nitekim Allah Teâlâ, onların en şereflisi olan İmrân kızı Meryem hakkında şöyle buyurur: ***Meryem oğlu Mesîh peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de sıddîka*** *(; dosdoğru)* ***bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi.*** [379] Allah Teâlâ burada, onun kadınların makamlarının en şereflisi olan sıddîklik makâmında olduğunu haber vermiştir. Şâyet peygamber olsa idi, bu şereflendirme ve yüceltme makâmında elbette onu da zikrederdi (, anardı, belirtirdi).

İmrân kızı Meryem bizzat Kur'ân'ın metni, Mâide sûresi, 75 inci âyetinin delâleti; delil olması ile sıddîktir. [380]

* Sözlükte gerçeği konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak anlamlarına gelen sıdk masdarından isim olan sıddîk, son derece doğru sözlü, aslâ yalan söylemeyen, sözünde duran, gerçek olduğuna inandığı şeyi onaylamakta tereddüt göstermeyen, doğruluktan ayrılmayan kimse demektir.

Fahreddin er Râzî, hazreti Meryem'in sıddîka oluşunu Allâh'ın âyetlerini ve oğlunun bildirdiği ilâhî gerçekleri tasdîk etmesi veyâ Îsâ aleyhisselâmın doğumu öncesinde kendisine görünen varlığın Cebrâîl olduğuna tereddütsüz inanması ya da kulluğunda sâdık ve günahlardan uzak oluşu ile açıklar. [381]

h) Yüce Allâh'ın nefsî kelâmı işitilemez. İşitilen, nefsî kelâmın varlığını gösteren lâfzî kelâm yâni Kur'ân'ın harf ve sesleridir.

ı) Yüce Allâh'ın âhirette görülmesi akılla değil, ancak vahiy ile sâbittir.

102 * Bugün dünyâdaki sünnî müslümanların yarıdan çoğunu oluşturan Hanefî mezhebine göre amel edenlerin çoğunluğu inançta Mâtüridî mezhebine bağlıdırlar.

Mâtürîdi mezhebi, Türkiye, Balkanlar, Orta Asya, Çin, Hindistân, Pakistân gibi dünyânın değişik ülkelerinde yayılmıştır. Genellikle Türkler fıkıhta Hanefî mezhebine, inançta Mâtüridî mezhebine bağlıdırlar.

103 - İmam Ebû'l Hasan Aliyyü'l Eş'arî, hicrî 260, milâdî 873 yılında Basra'da doğmuş, 324 (936) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Rahmetullâhi aleyh; Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun. Âmîn.

Büyük dedesi ashabtan Ebû Mûsâ el Eş'arî (radiyallâhü anh)dir.

Ebû'l Hasan el Eş'arî Şâfiî mezhebine bağlı idi.

İmam Eş'arî, eserlerinde başta Mu'tezile; Mûtezile olmak üzere bid'at görüşleri savunan mezhepleri reddetmiş, yüce Allâh'ın ezelî sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla da değer vererek, âyet ve hadîslerin yanında aklî deliller de kullanmıştır. İmam Eş'arî'nin îtikâd konusundaki metodu, yöntemi kendisinden sonra gelen kelâmcılar tarafından da devam ettirilmiştir.

104 * Eş'arî mezhebi, bâzı noktalarda Mâtüridî mezhebinden ayrılmış, kendine hâs; kendine âit görüşler ileri sürmüştür. Bunlardan bir kısmı şöyle sıralanabilir:

a) Kendilerine dînî tebliğ ulaşmayan kişiler, aklı ile yüce Allâh'ı tanımak, bulmak ve O'na îmân etmekle yükümlü değildirler.

b) İyi ve kötü, güzel ve çirkin akıl ile değil, şeriatla bilinir. Bir şey, yüce Allah emrettiği için iyi ve güzeldir, yasakladığı için kötü ve çirkindir. Fiilin kendisinde güzellik ve çirkinlik, iyilik ve kötülük yoktur.

c) Kulda başlı başına bir cüz'î irâde yoktur. Kulun cüz'î irâdesi yüce Allâh'ın irâdesine bağlıdır. Kul ister, Allah dilerse yaratır, dilerse yaratmaz.

d) Yüce Allâh’ın ayrıca ezelî bir tekvîn sıfatı yoktur. Bu sıfat kudret sıfatının içindedir. Tekvînin ezelî kabul edilmesi yaratıkların da ezelî olması sonucunu doğurur.

e) Yüce Allah, kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri kula yükleyebilir. Çünkü yüce Allah dilediğini yapan varlıktır, irâdesi sınırlandırılamaz.

f) Yüce Allâh’ın fiillerinde sebep ve hikmet olabilir de olmayabilir de. İlâhî fiillerde birtakım sebep ve hikmetler aramak, yüce Allâh’ın irâdesini sınırlandırmak, ilâhî irâdeyi hikmet ve illet denen şeylere tâbi; bağımlı kılmak demektir. Bu ise yüce Allâh’ın şânına uygun düşmez.

g) Îmân ile İslâm ayrı ayrı şeylerdir. Îmân kalbin tasdîki, İslâm dil ve organların teslîmiyeti yâni amelden ibârettir.

h) Kadından da nebî, peygamber olabilir. Erkeklik peygamberler hakkında gerekli bir sıfat değildir.

İbni Hazm, imam Kurtubî ve Eş’arî âlimlerinin çoğunluğu, nebî resûl ayrımına dayanan peygamber anlayışının bir sonucu olarak hazreti Âsiye ve Meryem gibi bâzı kadınların nebî olan peygamberler arasında yer aldığını kabul etmiştir. Onlara göre nebî, yüce Allâh’ın tebliğle görevlendirmeksizin kendisine vahiyde bulunduğu kişidir. [382]

ı) Yüce Allâh’ın nefsî kelâmı işitilebilir. Nitekim Mûsâ aleyhissselâm, Allâh’ın nefsî kelâmını işitmiştir.

k) Kâfirler de ibâdetle yükümlüdür. İbâdet etmediklerinden ötürü ayrıca azap görürler.

105 * Mâlikî mezhebi ile Şâfiî mezhebine bağlı olanların hemen hepsi, Hanefî mezhebine bağlı olanların bir kısmı ve Hanbelî mezhebinde olan müslümanların bâzı ileri gelenleri îtikâd ile ilgili konularda Ebû’l Hasan el Eş’arî’ye uyarlar. Eş’arîlik, daha çok Endülüs (İspanya), Hicâz (Suudi Arabistân), Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Suriye ve Endonezya’da yayılmıştır.

106 - İmam Mâtürîdî ile İmam Eş’arî arasında esasta bir ayrılık yoktur. Her ikisi de ashâbın ve tâbiînin yolunda gitmişlerdir, ikisi de hakk üzeredir. Ancak inanç açısından işin özünü etkilemeyen; ikinci dereceden, ayrıntı sayılan ve yukarıda bâzıları belirtilen birkaç konuda birbirinden farklı görüşleri vardır. Bunlar da ifâdeleri farklı anlamaktan başka bir şey değildir. Bu sebeple bugün müslümanların büyük çoğunluğu îtikâd bakımından ya İmam Mâtürîdî’ye veyâ İmam Eş’arî’ye bağlı bulunmaktadır.

Yüce Allah hepsinden râzı olsun. Âmîn...

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

= *(İyi)* ***sonuç, takvâ sâhipleri*** *(; Allâh’a karşı gelmekten sakınanlar)* ***içindir.*** [383]

Dipnotlar:

---

1 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 9, s. 313
2 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 76
3 - Tevbe sûresi, âyet 33
4 - Sahîh-i Müslim (Sönmez): Cilt 10, sayfa 161, 143(2365) - 144 - 145 nolu hadîsler
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 244, 143(2365) & 145; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3260, 112 - 113
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 15, s. 529; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 445, 4675
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 134, 1402 - 1403; El Müstedrek: C. 2, s. 696, 4212
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 74, 6194; C. 15, s. 233, 6821; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 124, 43
5 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 19
6 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 204
7 - Mâide sûresi, âyet 50
8 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 1, s. 349
9 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 3, s. 33
10 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 531
11 - Nahl sûresi, âyet 106
12 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 133, 160; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 301, 2923
El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 125, 12322; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 437, 12322
13 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sahîh-i Buhârî (Ötüken: C. 1, s. 203, 43; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96, 63
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 198, 367
El Müsned (Ensar): C. 1, s. 65, 5/47; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 57, 47
14 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6427; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 397, 173
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 288, 2926; C. 13, s. 287, 17102; C. 13, s. 392, 17432
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 154, 9; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 97, 112 - 114
15 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 277; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 205, 3076; Et Temhîd: C. 5, s. 219
El İstizkâr: C. 1, s. 94, 24
16 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 26, 2232; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 145, 81; El Müstedrek: C. 1, s. 78, 90 - 92
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 404, 178; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 116, 904
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 438, 583
17 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 129, 7(10); Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 108, 64
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 374, 159
18 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 494, 850; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 152, 8764
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 20, s. 268, 20375; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 198, 20349
El Mühezzeb: C. 8, s. 4108, 15716; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 154
19 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 494, 851; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 152, 8765
20 - Bakara sûresi, âyet 260
21 - Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 669, 1266; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 68, 35
Fadâilüs Sahâbe: C. 1, s. 511, 653; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 409, 3901
22 - Fıkh-ı Ekber Aliyyül Kârî Şerhi: s. 211; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 11, s. 245
23 - Tevbe sûresi, âyet 124
24 - Fetih sûresi, âyet 4
25 - Enfâl sûresi, âyet 2
26 - Bakara sûresi, âyet 120; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 301
27 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 313 - 318, 107 & 110; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 188, 26
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 44, 31; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 33, 31
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 386, 2766 - 2767
28 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1562; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 6, s. 58
29 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2267; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 360
30 - Yûsuf sûresi, âyet 87
31 - A'râf sûresi, âyet 99
32 - Secde sûresi, âyet 16; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6444
33 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6399, 56; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 103, 23(2755)
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 134, 3772; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 56 - 432, 345 - 656
Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 83, 8331; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 392, 6507
34 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 919

35 - Bakara sûresi, âyet 136
36 - Yûnus sûresi, âyet 84
37 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 433, 178(111); C. 2, s. 261, 377 - 378; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 371, 8090
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 624, 1720; C. 10, s. 576, 4283; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 163, 8086
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 484, 872; C. 4, s. 238, 2547; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 333, 2509
38 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3927, 225; C. 14, s. 6496, 14; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 167, 145(1142)
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 558, 4961; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 150, 1622
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 237, 1437; C. 4, s. 81 - 233, 1773 - 1925; C. 5, s. 316, 2492
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 313, 2960; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 185, 4849
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 269, 9573; El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 242, 997
39 - Kitâbüt Tevhîd Tercümesi: s. 597 & 601
40 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 7, s. 203
41 - Hac sûresi, âyet 78
42 - Hucurât sûresi, âyet 14
43 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sahîh-i Buhârî (Ötüken: C. 1, s. 203, 43; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96, 63
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 198, 367
El Müsned (Ensar): C. 1, s. 65, 5/47; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 57, 47
44 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 153, 21 - 22; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738
Şuabil Îmân: C. 5, s. 5, 3021; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 532, 8610; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 272, 169
45 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 11, s. 301
46 - İslâm Düşüncesinde Selefîlik: s. 26
47 - İbrâhim sûresi, âyet 10
48 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 190
49 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 191
50 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 168, 4326; Şuabil Îmân: C. 6, s. 358, 4326
Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 179, 7888; Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 66, 2688
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 38 - 39, 866 - 868
51 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 22
52 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1512; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 386, 620
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 301, 523; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 400, 7158
Şerhi Müşkilil Âsâr: C. 12, s. 33, 4618
53 - Hadîd sûresi, âyet 3
54 - Rahmân sûresi, âyet 26 - 27; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s 7649
55 - Şûrâ sûresi, âyet 11
56 - Fâtır sûresi, âyet 3
57 - Mü'min (Gâfir) sûresi, âyet 16; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 6984
58 - Lokmân sûresi, âyet 13
59 - Nisâ sûresi, âyet 48
60 - Meryem sûresi, âyet 87
61 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 11, s. 274; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5184
Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 9, s. 219; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 147
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 340 - 375, 17368 - 17434; El Müstedrek: C. 2, s. 445, 3426
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 83, 3916; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 186, 8918
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 253, 3916; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 15, s. 270, 30140
62 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 64
63 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 475, 4202; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 386, 620
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 457, 46(2985); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 67, 938
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 430, 6552
64 - Tevbe sûresi, âyet 31
65 - En'âm sûresi, âyet 71
66 - Furkân sûresi, âyet 43
67 - Edeb ül Müfred: C. 2, s. 70, 716; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 60, 58 - 60 - 61
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 502, 17670 - 17671
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 72, 3198; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 1, s. 150, 63
68 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 2

69 - Mülk sûresi, âyet 14
70 - Burûc sûresi, âyet 16
71 - Mâide sûresi, âyet 120
72 - Hac sûresi, âyet 61
73 - Bakara sûresi, âyet 233
74 - Bakara sûresi, âyet 253
75 - Bakara sûresi, âyet 117; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 1, s. 248
76 - Nahl sûresi, âyet 40
77 - Yâsin sûresi, âyet 82
78 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 12, s. 137
79 - Fâtır sûresi, âyet 3
80 - Bakara sûresi, âyet 3; Âl-i İmrân sûresi, âyet 169; Hûd sûresi, âyet 88; Meryem sûresi, âyet 62
81 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 35, s. 73
82 - Hicr sûresi, âyet 28 - 29; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 3, s. 888;
Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 896
83 - Hicr sûresi, âyet 28 - 29; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 3, s. 888; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 33, s. 129
84 - Sâffât sûresi, âyet 180; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 577
85 - İhlâs sûresi, âyet 2
86 - Şûrâ sûresi, âyet 12
87 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 524; Kitâbül Azameh: C. 1, s. 216, 5; Feyzül Kadîr: C. 2, s. 262, 3346
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 651, 3346
88 - İslâm'da İmân Esasları: s. 152 - 153
89 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1327
90 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5076, 3; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 204, 239(152)
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 102, 327; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 312, 1975
91 - A'râf sûresi, âyet 73
92 - A'râf sûresi, âyet 106 & 108; Hûd sûresi, âyet 96; Kasas sûresi, âyet 31 - 32 - 35
93 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 49 - 50
94 - A'râf sûresi, âyet 73
95 - Kasas sûresi, âyet 32; Nisâ sûresi, âyet 153; Hûd sûresi, âyet 96
96 - Yûnus sûresi, âyet 76
97 - Bakara sûresi, âyet 53
98 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 30, s. 350
99 - Meryem sûresi, âyet 30; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 411, 6489
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 485, 7(2550) - 8; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 172, 1398
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3256, 107; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 389, 7821
El Müstedrek: C. 2, s. 699, 4220
100 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 41, 2(2277); Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 108, 20
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 201, 3865 - 3867
101 - İslâmda Îmân ve Esasları: s. 138; Muvazzah İlmi Kelâm: s. 134
102 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 6, s. 2631; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 107, 4220
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 356, 17244; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 110, 9272
Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 195, 260; Şuabil Îmân: C. 6, s. 298, 4220
103 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 33, s. 279; Müfredât (Çıra): s. 1030
104 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 161
105 - Mâide sûresi, âyet 67
106 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 422
107 - Nisâ sûresi, âyet 150 - 151
108 - Enbiyâ sûresi, âyet 105
109 - Bakara sûresi, âyet 253
110 - Ahgâf (, Ahkâf) sûresi, âyet 35
111 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 119
112 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: Cilt 4, sayfa 2080; El Müstedrek: C. 2, s. 642, 4065
113 - Hicr sûresi, âyet 9
114 - Fâtır sûresi, âyet 24
115 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 5, s. 2040; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 1, s. 275

Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 76, 361; Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 1, s. 98, 94
Kitâbül Azameh: C. 5, s. 1608; Târihi Dımaşk: C. 23, s. 274, 5061
116 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 11
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 306; İslâm Târihi (Şâmil): C. 11, s. 185
117 - İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri: s. 53; Fıkh-ı Ekber Aliyyül Kârî Şerhi: s. 76
118 - Müfredât (Çıra): s. 1048; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 243
119 - İslâmda Îmân ve Esasları: s. 140; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 168 - 169
120 - Muvazzah İlmi Kelâm: s. 136; İslâmda Îmân ve Esasları: s. 141
121 - Şûrâ sûresi, âyet 51
122 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 910; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 79
123 - Bakara sûresi, âyet 136
124 - Nisâ sûresi, âyet 136; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 520; Tefsîr-i Kebîr: C. 8, s. 363
125 - Büyük Tefsîr Târihi: C. 1, s. 25
126 - Kalem sûresi, âyet 52
127 - İsrâ sûresi, âyet 82; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 476
128 - Bakara sûresi, âyet 1 & 3
129 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 467, 60(2996); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 25, 6155
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 425, 20904
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 539 - 576, 25072 - 25230
130 - Bakara sûresi, âyet 30
131 - Enbiyâ sûresi, âyet 19 - 20; Zuhrûf sûresi, âyet 19; Sâffât sûresi, âyet 149
132 - Nahl sûresi, âyet 50; Enbiyâ sûresi, âyet 26 & 28; Tahrîm sûresi, âyet 6
133 - Fâtır sûresi, âyet 1
134 - Meryem sûresi, âyet 16 - 17
135 - Hûd sûresi, âyet 69 - 70
136 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3401, 135; C. 11, s. 5075, 2; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 555, 4958
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 135, 279; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 367, 9737
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 329, 10155; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 262, 5857
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 219, 3891; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 262, 5857
Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 2, s. 544, 1126; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 55, 2602
Müsnedi Ebî Avvâne (El Câmia): C. 18, s. 644, 10797; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 346, 6915
137 - Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 1, s. 144
138 - Bakara sûresi, âyet 32
139 - Bakara sûresi, âyet 33
140 - Bakara sûresi, âyet 30
141 - Bakara sûresi, âyet 33
142 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1261
143 - Bakara sûresi, âyet 177 - 285; Nisâ sûresi, âyet 136
144 - Bakara sûresi, âyet 98
145 - A'râf sûresi, âyet 27; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 10, s. 335
146 - Gâf (; Kâf) sûresi, âyet 16 & 18
147 - İnfitâr sûresi, âyet 10 & 12; Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8338
148 - Gâf sûresi, âyet 20 - 21
149 - Hicr sûresi, âyet 86
150 - Kalem sûresi, âyet 34 - 35
151 - Câsiye sûresi, âyet 21 - 22
152 - Ra'd sûresi, âyet 26
153 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 52
154 - Hac sûresi, âyet 1 - 2
155 - Meâric sûresi, âyet 8 & 10
156 - Kıyâme (, Kıyâmet) sûresi, âyet 6 & 12
157 - Hicr sûresi, âyet 85; Hac sûresi, âyet 7
158 - Muhammed sûresi, âyet 18; Kamer sûresi, âyet 1
159 - Nahl sûresi, âyet 77
160 - Hac sûresi, âyet 55; Furkân sûresi, âyet 11
161 - A'râf sûresi, âyet 187

162 - Hac sûresi, âyet 1
163 - Kamer sûresi, âyet 46
164 - Furkân sûresi, âyet 11
165 - Bakara sûresi, âyet 123
166 - İbrâhîm sûresi, âyet 31
167 - İslâmda Îmân ve Esasları: s. 167; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 340
İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1114 & 1116
168 - Neml sûresi, âyet 87
169 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 658, 11(2940); El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 123, 6555
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 26, 6555; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 349, 7353
170 - Zümer sûresi, âyet 68; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6184; C. 13, s. 6952
171 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 552, 4742; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 84, 2801
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 238, 2547; C. 5, s. 355, 3457; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 303, 7312
172 - Lokmân sûresi, âyet 34
173 - A'râf sûresi, âyet 187; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 7, s. 535
174 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 58, 47; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 107, 1(8) - 5(9) - 7(10); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 551, 4957 - 4958; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 203, 43
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96 - 108, 63 - 64; C. 10, s. 276, 4044
175 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 606, 161(2639) & 164; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 348, 1495
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3444, 36; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 206, 2493
176 - Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 1, s. 350, 1121; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 285, 1117
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 5, s. 100; Zehrel Firdevs: C. 1, s. 838, 403
El Künye vel Esmâ: C. 3, s. 980, 1627
177 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 528, 43(867) - 44; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 276, 1578
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 415, 132(2950) & 135; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 69, 45; C. 10, s. 272, 4040
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 74, 2310 - 2311; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 12 - 14, 6640 - 6641
178 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 74, 2301; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 306, 2123; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 658, 13(2673) - 14
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6974, 65
179 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 74, 2301; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 83, 71 - 72 - 75
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 658, 8(2671) - 12(2672)
180 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 74, 2301; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 658, 9(2671); C. 5, s. 377, 59(1012)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1340, 18; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 83, 71 - 72
181 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 306, 2123; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 782, 2195
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 541, 2123; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 594, 12350
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 156, 56; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6974, 65
182 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 58, 47; C. 12, s. 306, 2123; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6974, 65; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 541, 2123
183 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 47, 71; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 83, 71; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 658, 9(2671)
184 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 47, 71 - 72 - 75; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 83, 71 - 72 - 75; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 658, 8(2671) - (2673)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 74, 2301
185 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 198, 2039; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6419, 84
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 12, 230(143); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 327, 4434
186 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 152, 695; C. 12, s. 306, 2123
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 251, 711 - 713; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1338, 15 - 16
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 376, 58(1011) - 62(1013)
187 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 333, 988; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 356, 962
188 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 419, 581; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 278, 982
El Âhâdü vel Mesânî: C. 6, s. 188, 3416
189 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 413, 689; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 205, 449
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 545, 739; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 216, 1415
190 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 47, 1378; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 480, 2475

Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 358, 568; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 116, 8140
Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 361, 908
191 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105 - 123 - 129, 1(8) - 5(9) - 7(10); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 57, 47; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 552 - 555, 4957 - 4958; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96 - 108, 63 - 64
192 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 123 - 129, 5(9) - 7(10); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 67, 54
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 277, 4045; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 470, 482
193 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 170, 2434; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 306, 2123
194 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 306, 2123; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 344, 53(157) - 56(2908)
195 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 782, 2195; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 306, 2123
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 71, 2296; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 281 - 286, 4047 - 4052
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 659, 10(2672); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 361, 4255
196 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 660, 11(157); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 361, 4255
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 286, 4052
197 - Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 327, 4434; Sünen-i Nesâî el Kübrâ: C. 6, s. 7, 6005
198 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 77 - 78, 2307 - 2308; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 1560, 469
199 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 428, 1260; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2740, 136 - 137
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 362, 82(2922); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 95, 2337
200 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1533, 76; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 151, 6750
El Müstedrek: C. 4, s. 620, 8463; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 277, 991
201 - Hadîslerle İslâm: C. 7, s. 598; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3468
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 10, 9807; El Müstedrek: C. 4, s. 477, 8326
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 305, 18619; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 79, 951
202 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 332, 4242; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 321, 6168
El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 252, 289; El Müstedrek: C. 4, s. 634, 8507
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 408, 6168
203 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 367, 4259; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 177, 3961
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 70 - 73, 2293 - 2300
204 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 166, 186(118); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 96, 6704
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 217, 2195; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 156, 2774
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 108, 803; Şerhüs Sünne: C. 15, s. 15, 4223
205 - Şerhul Akâidin Nesefiyye: s. 110; Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhul Akâid): s. 360
İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri: s. 58; İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri: s. 163
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 5, s. 2000; El Müstedrek: C. 4, s. 591, 8386
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 467 - 468, 16087 - 16089 - 16090
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 439, 4311; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 332, 39(2901) & 41
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 293, 4055; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 56, 2274 - 2278
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 200 - 257, 6791 - 6843
206 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 484, 4333 - 4334; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 82, 2315 - 2316
207 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 154, 13277; C. 17, s. 340, 24348
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 317, 3639; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 60, 8392
208 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 331, 4072; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 96, 2338
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 82 - 91, 12 - 33; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 171 - 181, 12 - 33
209 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 454, 4316; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 380, 101(2933)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 106, 2346; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 331, 4077
210 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 381, 103(2933); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 95, 2336
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 454, 4318
211 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 457, 4320; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 415, 22663
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 476, 7850; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 129, 2681
212 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 409, 123(2943); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 214, 6803
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 241, 892; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 104, 2343
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1758, 13 - 16
213 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 458, 4321; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 387, 110(2937)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 100 - 105, 2341 - 2345; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 321, 4075
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 221, 6811; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 191, 15405 & 15408
214 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 340 - 331, 4078 - 4077; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 93, 2334

Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 532, 1018; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 55, 242(155) - 243
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 227, 6816
215 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 58, 247(156); El Münteka (İz): s. 411, 1031
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 231, 6819; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 39, 9078
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 298 - 528, 14762 - 15167
216 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 387, 110(2937); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 321, 4075
217 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 466, 4324; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 233, 6821
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 147, 38522
218 - Zuhrûf sûresi, âyet 61
219 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7163; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 228, 6817
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 472, 987; El Müstedrek: C. 2, s. 305 - 526, 3062 - 3732
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, s. 599, 11331; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 125, 7210
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 283, 2921; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 153, 12740
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 355, 713; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 18, 2918
220 - Nisâ sûresi, âyet 172; Mâide sûresi, âyet 17 - 72 - 75; Tevbe sûresi, âyet 30 - 31
221 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 422; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 4, sayfa 91
222 - Kehf sûresi, âyet 94 - 98; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5079 - 5089
223 - Enbiyâ sûresi, âyet 96 - 97
224 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 342, 4080; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 265, 3359
225 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7182; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 259
El Müstedrek: C. 4, s. 654, 8557; Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 331, 3440
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 442, 1663
226 - Duhân sûresi, âyet 10 - 11
227 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7182 - 7183 - 7186
228 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 413, 128(2947) - 129; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 295, 4056
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 67 - 147 - 229, 8446 - 8849 - 9278
El Müstedrek: C. 4, s. 687, 8639; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 199, 6790
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 271 - 317, 8286 - 8427
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 373, 388; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 397, 6516
229 - En'âm sûresi, âyet 158; Te'vîlâtü'l Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 287
230 - En'âm sûresi, âyet 158; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 309, 4068; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 63, 248(157)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 448, 4312; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 307, 2123
231 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 400, 118(2941); El Müstedrek: C. 5, s. 9, 8710
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 437, 4310
232 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 65, 249(158); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 185, 3266
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 302, 9714; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 31 - 33, 6170 - 6172
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 163, 38592
233 - Yâsîn sûresi, âyet 38
234 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 213, 5(762); Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 66, 250(159) - 251
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 343, 3442
235 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 326; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 468, 7040
El Müstedrek: C. 4, s. 642, 8527; C. 5, s. 7, 8704; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 248, 6833
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 59, 38270; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 304, 4271
236 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6176
237 - Neml sûresi, âyet 82; Te'vîlâtü'l Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 481; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 13, s. 231
Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 17, s. 461; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 6, s. 159
Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 4, s. 1142
238 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 306, 4066; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 306, 3402
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 339, 7937; El Müstedrek: C. 4, s. 654, 8559
239 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 363, 9903; El Müstedrek: C. 4, s. 653, 8555 - 8556
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 21, s. 109, 38440; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 176, 1635
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 395, 1665; Mecmaul Bahreyn: C. 7, s. 303, 4492
240 - Kitâbüt Tezkira (Ravza): s. 774
241 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 293, 4055; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 56, 2274
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 10, s. 253, 11418; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 468, 16090
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 333, 39(2901) - 40

242 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 82, 2314; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 298 - 528, 4536 - 5146
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 24 - 133 - 172 - 289, 4536 - 5146 - 5376 - 6002
243 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 5, s. 367, 4568; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 58, 580
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 382, 758; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 234, 1841; C. 4, s. 74, 3647
Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 766, 765; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 47, 4564
244 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 5, s. 366, 4566; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 171, 354
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 440, 27007; El Âhâdü vel Mesânî: C. 6, s. 248, 3480
Müsnedil Humeydî: C. 1, s. 345, 354; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 6, s. 3273, 7532
245 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 58, 2279; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 303, 4063 & 4065
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 300, 4(2882) & 8(2884); Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 266, 2864 & 2867
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 468, 7040; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 47, 4564
Saîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1956, 69; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 5, s. 331, 983
246 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 343 - 398, 52(2907) - 116(2940)
El Müstedrek: C. 4, s. 10, 8714; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 47, 4564
247 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 468, 7040; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 262, 6848
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 75, 2303; El Müstedrek: C. 4, s. 663, 8576 - 8577
248 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 415, 131(2949); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 270, 4039
El Müstedrek: C. 4, s. 663, 8576; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 264, 6850
249 - İbrâhîm sûresi, âyet 20
250 - Zümer sûresi, âyet 68
251 - Yâsîn sûresi, âyet 51
252 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 553, 4743; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 420, 141(2955) - 142
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 526, 2079; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 549, 4266
253 - Sâffât sûresi, âyet 24; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 18, s. 593
254 - Müzzemmil sûresi, âyet 17; Tefsîri Kurtubî: C. 18, s. 144
255 - Kalem sûresi, âyet 42; Beydâvî Tefsiri (Kahraman): C. 5, s. 323
256 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 398, 116(2940); Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc: C. 11, s. 526, 7307(116)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 349, 7353; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 123, 6555
257 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 272, 56(2859); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 233, 2539
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 529, 2084; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 313, 7321
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 209, 2048
258 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 569, 4276; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 530, 2085 - 2086
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 209, 2048; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 272, 56(2859)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6441, 114
259 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 183, 28(2790); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 312, 7320
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 207, 2046
260 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 17, 543 & 545; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 228, 2532
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 351, 7434; Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 266, 1435
261 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 386, 3117; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 251, 1077
İsbâtü Azâbel Kabr: s. 57, 56; Mevâridüz Zem'ân: C. 3, s. 55, 780; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 131, 277
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 377, 280; Ahkâm Hadîsleri: Cilt 1, s. 109, 12
262 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 553, 4268 - 4269; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 513, 2059
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 286, 70(2870) - 73(2871); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 565, 4751 - 4753
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 251, 1077; C. 5, s. 236, 3325; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1260, 94
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 189, 658
263 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 252, 1078; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 283, 65(2866) - 66
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 507 - 520, 2052 - 2053 - 2072 & 2074
264 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 262, 2578; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 442, 397
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 89, 8696 - 8697; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): 4, s. 602, 5352
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 272, 8613; Mecmaal Bahreyn: C. 2, s. 437, 1317
265 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 215
266 - İsrâ sûresi, âyet 13 - 14
267 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8368; El Müstedrek: C. 1, s. 114, 190
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 262, 24097; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 8, 849
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 30, 849; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 372, 7372
268 - İnşikâk sûresi, âyet 8

269 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 258, 44; C. 14, s. 6449, 123 - 125
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1. s. 95, 88; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 399, 79(2876) - 80
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 183, 3337 - 3338; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 445, 3093
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 370, 7370
270 - İnşikâk sûresi, âyet 7 - 8
271 - İnşikâk sûresi, âyet 9 & 11; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8366
272 - Hâkka sûresi, âyet 19 & 25; İnşikâk sûresi, âyet 7 & 10
273 - A'râf sûresi, âyet 8
274 - Kâria sûresi, âyet 6 & 11
275 - Enbiyâ sûresi, âyet 47
276 - Mü'minûn sûresi, âyet 102 - 103
277 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 284, 2459; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 541, 4260
El Müstedrek: C. 1, s. 115, 191; C. 4, s. 382, 7720; Şuabil Îmân: C. 13, s. 129, 10062
Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 417, 3489; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13 s. 272, 17059
278 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 8081; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 308, 4117
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 261, 2577; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 19, s. 143, 35600
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 284, 2459; Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 177, 631
279 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 219, 329(195); El Müstedrek: C. 5, s. 52, 8810
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 573, 4280
280 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 386, 10002; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 164, 302(183)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 16, s. 7310, 66; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 377, 7377
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 645, 7975; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 144, 430
El Müstedrek: C. 4, s. 626, 8736; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 629, 2293
281 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 387, 10003; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 164, 302(183)
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 645, 7975; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 439, 1753
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 396, 361; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 377, 7377
282 - Meryem sûresi, âyet 71 - 72
283 - Hâkka sûresi, âyet 19
284 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 572, 4755; El Müstedrek: C. 5, s. 41, 8785
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 430, 24674; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 740, 1349
285 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 133
286 - İnsân sûresi, âyet 13
287 - Muhammed sûresi, âyet 15
288 - İnsân sûresi, âyet 18
289 - Mutaffifîn sûresi, âyet 25 - 26
290 - Sâffât sûresi, âyet 45 & 47
291 - Vâkıa sûresi, âyet 19
292 - Tûr sûresi, âyet 23
293 - Rahmân sûresi, âyet 68
294 - Nebe' sûresi, âyet 32
295 - Vâkıa sûresi, âyet 28 - 29
296 - Vâkıa sûresi, âyet 21
297 - Yâsîn sûresi, âyet 56
298 - Hicr sûresi, âyet 47 - 48
299 - Nebe' sûresi, âyet 35
300 - Tevbe sûresi, âyet 72
301 - Kıyâme (, Kıyâmet) sûresi, âyet 22 - 23
302 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 133; Hadîd sûresi, âyet 21
303 - Nisâ sûresi, âyet 57 - 122; Beyyine sûresi, âyet 8
304 - İnsân sûresi, âyet 22
305 - Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Ensar): C. 4, s. 55; C. 9, s. 420
306 - Nisâ sûresi, âyet 124
307 - Enbiyâ sûresi, âyet 94
308 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 112
309 - Mâide sûresi, âyet 72
310 - A'râf sûresi, âyet 50

311 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 297, 93 - 94; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 487, 5193
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 116, 68; C. 9, s. 480, 3692; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 294 - 426, 2628 - 2828
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 22, 1430; C. 6, s. 194 - 315, 9084 - 9709; C. 7, s. 18 - 64, 10177 - 10431
312 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2853, 260; C. 14, s. 6440, 115; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 333, 250
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 160, 178(111); C. 1, s. 305, 377(221) - 378
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 624, 1720; C. 10, s. 576, 4283; Sahîh-i İbni Hibban: C. 10, s. 378, 4519
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 231, 871; C. 2, s. 305, 2547
313 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3144, 24; C. 10, s. 4632, 289; El Müstedrek: C. 2, s. 285, 2990
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 402; C. 11, s. 259; Şerhüs Sünne: C. 15, s. 118, 4310
Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 527, 4290; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 85, 1375
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 13, s. 48; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6075
314 - Mürselât sûresi, âyet 32 - 33
315 - Furkân sûresi, âyet 12
316 - Hümeze sûresi, âyet 8 - 9
317 - İsrâ sûresi, âyet 8
318 - A'râf sûresi, âyet 40 - 41
319 - Kehf sûresi, âyet 29
320 - İbrâhîm sûresi, âyet 50; Mü'minûn sûresi, âyet 104
321 - Meâric sûresi, âyet 16
322 - Hümeze sûresi, âyet 7
323 - Kâria sûresi, âyet 9 & 11
324 - Tahrîm sûresi, âyet 6
325 - Gâf sûresi, âyet 30
326 - Furkân sûresi, âyet 13
327 - Mü'min sûresi, âyet 71 - 72
328 - Hac sûresi, âyet 19 & 22
329 - Vâkıa sûresi, âyet 42 & 44
330 - Nisâ sûresi, âyet 56
331 - Sâffât sûresi, âyet 64 & 66
332 - Vâkıa sûresi, âyet 53 & 55
333 - Nebe' sûresi, âyet 25
334 - Nebe' sûresi, âyet 24
335 - Hac sûresi, âyet 21 - 22
336 - A'râf sûresi, âyet 50 - 51
337 - Nisâ sûresi, âyet 137 - 168
338 - Mutaffifîn sûresi, âyet 15
339 - Bakara sûresi, âyet 24; Âl-i İmrân sûresi, âyet 131
340 - Nisâ sûresi, âyet 56
341 - Nisâ sûresi, âyet 169; Ahzâb sûresi, âyet 65
342 - Ehli Sünnet Akâidi: s. 187
343 - Hûd sûresi, âyet 114
344 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 172, 306(185); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 41, 184
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 607, 4309; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 102, 2820
345 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 171, 304(184); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 37, 21
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 456, 222; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 423, 1219
346 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 620, 4315; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 551, 4740
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6462, 143; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 360, 2727
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 213, 2054; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 475, 3206
347 - A'râf sûresi, âyet 38; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 367; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 10, s. 362
348 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 72, 33(2298) - 34(2299); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 251, 2562
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6484, 170; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 595, 4302 & 4304
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 218, 2061; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 358 - 362, 6448 - 6451
349 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 75, 36(2300) - 37(2301); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 209, 4302 & 4305
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 248 - 250, 2559 - 2561 - 2662
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 367 - 369, 6455 & 6457
350 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 66, 26(2290) - 27(2292); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 596, 4303

Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 393, 2562; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 438, 22720
351 - Yûnus sûresi, âyet 3
352 - Bakara sûresi, âyet 255
353 - Enbiyâ sûresi, âyet 28
354 - Müddessir sûresi, âyet 48
355 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 549, 4739; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 245, 2552 - 2553
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 609, 4310 - 4311; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 386, 6467 - 6468
356 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 223, 334(198) - 345(201); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 92, 2808
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6242, 1; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 331, 2140
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 605, 4308; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 373, 6460 - 6469
357 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 405, 18490; Tergib ve Terhib: C. 7, s. 405, 5555
Sahîh-i İbni Hibban: C. 14, s. 384, 6466; El Müstedrek: C. 1, s. 130, 233
Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 1, s. 343, 337; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 1012, 1136
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 151, 8056; C. 9, s. 546, 10661
358 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 196, 322(193) - 329(195); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 209, 4312
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 393, 2778; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 151, 53; C. 6, s. 91, 2807
359 - İsrâ sûresi, âyet 79
360 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 218, 1170; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 235, 351(206)
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 28, 2735; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 529, 3625 - 3628
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2599, 11; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 486, 6549
361 - Kehf sûresi, âyet 45
362 - Nâziât sûresi, âyet 8; Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli: s. 584
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8268 - 8272
363 - İnfitâr sûresi, âyet 13 - 14
364 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 97, 2814; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 633, 4327
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 261, 40(2849) & 43; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4553, 251
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 268, 3364; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 485 - 515, 7449 - 7450 - 7474
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 286 - 293, 5993 - 6022 - 6023
365 - Ra'd sûresi, âyet 8
366 - Kamer sûresi, âyet 49
367 - Furkân sûresi, âyet 2; Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm (Bilimevi): C. 2, s. 232
368 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 335, 4695
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 95, 63; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 551, 4957; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 397, 173
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 246, 191; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 143, 191
369 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 13, 2216; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 150, 85
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 124, 7052; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 429, 3121
370 - Talâk sûresi, âyet 3
371 - İlmihâl (DİB): C. 1, s. 135
372 - Necm sûresi, âyet 39
373 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 219
374 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 335, 4596; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 344, 2521
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 393, 2778; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 140, 6247
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 209, 3991 - 3992
375 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 335, 4597; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 344, 2521
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 210, 3992 - 3993
376 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 394, 2779; El Müstedrek: C. 1, s. 207, 444 - 445
377 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 361, 4607; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 66, 43
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 417, 2815; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 200, 96
378 - Yûsuf sûresi, âyet 109; Nahl sûresi, âyet 43; Enbiyâ sûresi, âyet 7; Emâlî Şerhi: C. 1, s. 119
379 - Mâide sûresi, âyet 75
380 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 4151
381 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 37, s. 91; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 9, s. 175; C. 15, s. 306 &315
382 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 34, s. 260; El Fasl: C. 3, s. 644
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 200; C. 11, s. 178
383 - Kasas sûresi, âyet 83

Fıkıh Târihi ve Fıkha Giriş

Fıkıh, Fıkhın Gâyesi, Amacı

1 * Fıkıh (فقه), sözlükte derinlemesine anlama; bir şeyin inceliklerini, içyüzünü, gerçeğini kavrama ve derinliklerine ulaşma anlamlarına gelir. Fıkıh teriminin anlama, kavrama anlamına gelen diğer kelimelerden farkı, yüzeysel veyâ genel biçimde değil, derinlemesine ve incelikleri ile anlamayı ifâde etmesi, belirtmesidir.

Bir terim olarak fıkıh, İslâmın dînî, siyâsi ve medenî hayâtın bütün yönlerini kapsamına almak üzere kısaca şer'î, amelî diye nitelendirilen hükümlerini inceleyen ilim dalını ifâde eder. Bu ilimde uzman olan kişiye de fakîh denir. Çoğulu fukahâdır.

2 * İnsanların doğuştan toplu olarak yaşamağa mecbur olduklarını anlatmak üzere insan yaratılıştan medenîdir; tüm ihtiyaçlarını karşılamaya gücü yetmeyeceği için yaratılışı itibârı ile bir toplulukla birlikte yaşamak zorundadır denir. Toplu yaşamanın birçok faydaları olduğu gibi bir takım problemleri de vardır. Çünkü insan yaratılış itibârı ile iyi ve kötü işleri yapmağa kâbiliyetli, yeteneklidir. İnsanların çoğunluğu sorumluluğunun farkında olup gereğini yerine getirdiği hâlde bâzılarında sorumluluk duygusu yoktur veyâ çok azdır. Nitekim toplumun huzûrunu bozan, hakkına râzı olmayan, başkalarını rahatsız eden kimseler vardır. Güçlü ve sorumsuz insanların başıboş hareketlerinden dolayı haksızlıklara, başkasının hakkına saldırılmasına meydan vermemek ve böylece toplumun emniyetini sağlamak için ilk zamanlardan beri yüce Allah, gönderdiği kitablarda insanların uyması gereken bir takım hukûkî ve ahlâkî kurallar koymuştur. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) aracılığı ile en son gönderdiği İslâm dîninde de insanların uyması gereken hukûkî ve ahlâkî kurallar bulunmaktadır. Bu kuralların amacı, toplum içindeki kişilerin maddî ve mânevî ihtiyaçlarını karşılamak, haksızlıkları engellemek, kişilerin birbirlerine, topluma ve yüce Allâh'a karşı vazîfelerini belirtip toplumun düzenini sağlamaktır. Hiç şüphesiz İslâm hukûkunu bilen ve ona göre yaşayan bir kişi, dünyâ ve âhiret mutluluğunu elde eder.

İslâm Fıkhının Özellikleri

3 * İslâm fıkhı, şu özelliklere sâhiptir:

a) Hükümlerin aslı, esâsı vahye dayanır. Kitab ve sünnette açıkça ifâde edilen kesin hükümler hiçbir kişi veyâ kurumun onaylamasına gerek olmaksızın geçerlidir ve bütün mü'minler için bağlayıcıdır. Bunlar, tek kânun koyucu yüce Allah ve Resûlünün emir ve nehiyleridir. Bunların esâsa âit olan hükümleri, bütün fukahânın görüş birliği ile yâni icmâ ile sâbit olmuş, artık değiştirilmesi mümkün olmayan kurallardır. Bunlara şer'î şerîf, şer'î hukuk veyâ şer'î hükümler denmiştir.

b) Kur'ân ve sünnette açık hüküm bulunmayan, hakkında icmâ da olmayan hükümlerde müctehitler, furû denilen ikinci dereceden meselelerde farklı ictihadlarda bulunmuşlardır. İslâm hukukçularının farklı ictihadları ile çözümlenen bu hükümlerin dayanağı; istihsân, maslahat; kamu yararı, örf, âdet, sahâbe kavli, önceki şerîatler ve sedd-i zerâyi gibi ikinci derece delillerdir. Bu çeşit hükümleri ortaya çıkartan ve şer'î ölçülere göre tespit edenler müctehitlerdir. Burada bir yönü ile kânun veyâ kâide koyma faâliyeti kavramı, yalnız müctehid imamların ictihadlarına âit olmakta, onları kapsamaktadır.

c) İslâm fıkhının kapsamı insanın kendisi, toplum ve yaratıcı ile olan ilişkilerini düzenler. Çünkü fıkıh, hem dünyevî, hem uhrevî niteliğe sâhiptir. Hem din, hem devlettir, kıyâmete kadar süreklidir ve bütün insanlığa yöneliktir. Bu hükümlerin özelliği bütüncül oluşudur. Yâni îmân, ahlâk, ibâdet, muâmeleler iç içedir, birbirinden ayrışmış hayat alanla-

rı söz konusu değildir.

d) İslâmî amelî hükümler, helâl ve haram olarak dînî bir vasıfla nitelenir.

Konu İle İlgili Bâzı Kavramlar, Terimler

4 * **Mezheb** (مذهب), mezhep; sözlükte gidilecek yer; gidilecek yol, görüş, doktrin ve akım gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak mezhep, kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sâhip olduğu kabul edilen îtikâdî ve fıkhî doktrini ifâde eder.

Mezhep kurucusu kabul edilen imam veyâ müctehid hiçbir şekilde bir şâri'; din koyucusu veyâ din tebliğcisi değildir.

Yüce Allah tarafından konulan ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından tebliğ edilen İslâm dîninin gerek inanç, gerekse fıkıh; ibâdet ve hukuk alanına giren meselelerini delilleri ile birlikte ele alıp bunlara ilişkin yorum ve çözümler getirme ihtiyâcı karşısında, delillerinden hüküm çıkarma yeterliğine sâhip âlimler birbirinden farklı görüşler ve çözüm örnekleri ortaya koymuşlardır. İşte bu belli görüşler etrâfında oluşan ve yeni katılımlarla da giderek zenginleşen fikrî guruba, fikrî kümeleşmeye mezhep denilmiştir.

Genellikle fıkıh mezhepleri, kurucularının daha doğrusu insanlar tarafından kendilerine sorulan veyâ kendilerine ulaşan din ile ilgili sorulara cevap olarak hüküm çıkarırken, fetvâ verirken kullanmış olduğu esas ve metodları ilk belirleyen, ilk kullanan kişilerin isimleri ile anılır; Hanefî mezhebi, Mâlikî mezhebi gibi. Akâid mezhepleri ise Şîa, Mûtezile, Havâric gibi belli topluluklara nispet edildiği gibi o mezhebin kurucusu kabul edilen yâni o mezhebin hüküm çıkarmada kullanmış olduğu esas ve metodu ilk def'a ortaya koyan, kullanan kişinin ismi ile de anılmıştır; Mâtürîdî, Eş'arî gibi. Ana akâid mezheplerinin ayrıldığı kollar da fıkıh mezhepleri gibi daha çok bir şahsa nispet edilmiştir. Akâid mezhepleri için daha çok gurup anlamına gelen fırka kelimesi kullanılır.

5 * **Şer'î**, **şerîat** (شريعة): Aslında şer'î kelimesi, insanı bir ırmağa, su içilecek bir kaynağa ulaştıran yol anlamındadır. Daha sonraları ahkâm-ı şer'iyye (أحكام الشرعية) yâni dînî hükümler anlamında kullanılmıştır. Çünkü şer'î; dînî hükümler de insanların toplumla ilgili yaşantılarının, mânevî hayatlarının ayakta durmasına ve düzgün gitmesine, yükselmesine sebep olan ilâhi bir yoldur.

Şerîat, din dilinde yüce Allâh'ın kulları için koymuş olduğu din ve dünyâ ile ilgili hükümlerin toplamıdır. Bu tanıma göre şerîat; din ile aynı anlamda olup, hem aslî hükümler denilen îtikâd ile ilgili hükümleri, hem de amelî hükümler dediğimiz ibâdet, ahlâk ve muâmelelerle ilgili hükümleri içine alır.

Kısaca şerîat, genel anlamına göre bir peygamber tarafından tebliğ edilmiş olan ilâhî kânun demektir. Bu kânunun asıl hüküm koyucusu olan yüce Allâh'a Şâri'i Mübîn (شارع مبين), bu kânunu insanlara tebliğ etmiş olan peygambere de şâri' denir. Şerîatın uygun gördüğü şeye meşrû', meşrû uygun görmediği şeye de gayrimeşrû denir.

6 * **Usûl** (أصول): Asıl kelimesinin çoğuludur. Sözlükte asıl, maddî veyâ mânevî olan temel, esas, bir şeyin esâsı, dayanağı; dip, kök, kâide; kural, kaynak, soyluluk ve orjinal gibi anlamlara gelir. Istılahta, bir ilmin aslî; esas konularından önce öğrenilmesi gereken esas, başlangıç bilgisi demektir.

Fıkıh usûlü terimi olarak asl, asıl delil olarak fıkhın kaynaklarını veyâ dayandığı

delilleri konu olarak ele alan, bu deliller aracılığı ile hüküm çıkarma metotlarını anlatan bir ilimdir.

Bir fıkıh terimi olarak usûl, bir kimsenin anne veyâ baba tarafından yukarıya doğru bütün dede ve ninelerini ifâde eder; o kimsenin babası, onun babası, babasının babası gibi. Veyâ annesinin annesi veyâ babası, babasının babası ile bunların sonsuza doğru anne ve babaları bu kapsama girer.

Bir kimsenin oğul ve kızları ile son ferdine kadar erkek ve kız torunlarına da fürû' (فروع) denir. Bunun tekili olan fer, fer'î sözlükte üst, yukarı, dal, bir şeyden çıkan, meydana gelen; ikinci derecede önemli olan; kendisinden başka bir şeye binâ edilen, bir kök ve kaynakla bağlantılı olan herhangi bir şey anlamlarına gelir.

İslâm dîninde inanç ile ilgili konular dînin aslını, özünü, temelini oluşturduğu için bunlara da usûl denir. Müslümanların günlük hayatlarında yaptıkları, uyguladıkları ibâdet konularına furûât, birbirleri ile olan ilişkilerindeki konulara muâmelât denir.

7 * **Istılâh** (إصطلاح), ıstılah sözlükte ittifâk (, ittifak) görüş, fikir, düşünce birliği anlamındadır. İlim dilinde belirli bir topluluğun, bir meslek gurubunun bir kelime, bir kavram veyâ terimi sözlük mânâsından çıkarak başka bir anlamda ittifakla kullanmaları demektir. Meselâ: İlim kelimesi sözlükte kesinlikle bilmek mânâsınadır. Daha sonra bir konu ile ilgili bir takım belirli bir sıra hâlinde düzenlenerek bir araya getirilmiş meseleler ve kuralların bütünü mânâsında kullanılmıştır.

Aynı şekilde salât terimi sözlükte duâ mânâsına iken, daha sonra İslâm dînince duâyı da kapsayan, bilinen rükünler ve amelller, işler mânâsına namaz için kullanılmıştır.

* Kur'ân ve sünnette ismi konulmuş veyâ o anlamda kullanılmış kelime, terim ve kavramların başka anlamlarla anılması veyâ başka anlam verilmesi iyi değildir, tenzîhen mekruhtur. Çünkü böyle yapmak, çok çirkin olduğu gibi bizzat yüce Allah ve O'nun Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından konulmuş olan birinci ismin terk edilmesine, zamanla anlam kargaşalarının ortaya çıkarak, dînî nassların gereği gibi anlaşılmamasına, yanlış uygulamaların ortaya çıkmasına yol açar. [1]

لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمُ الْعِشَاءِ فَإِنَّهَا فِي كِتَابِ اللهِ الْعِشَاءُ

= **Sakın bedevîler yatsı namazınızın adı hususunda sizi etki altına almasınlar (**, etkilemesinler**). Çünkü o**(nun adı) **Allâh'ın kitabında işâ'dır**. [2]

Bedevîlerin; göçebe, çölde yaşayan Arabların gece karanlığına kadar develerini sağma işi ile meşgul olmaları sebebi ile yatsı namazının kılınmasını erteleyerek yatsı namazını at'ame (العتمة); karanlıkta, gecenin kararma vakti(nden sonra kılınan namaz) diye isimlendirmelerine karşı çıkan Peygamber Efendimiz, bu namaza Allâh'ın kitâbında anıldığı üzere işâ' (العشاء) [3] ; ortalık kararınca, ortalık karardıktan sonra kılınan namaz denilmesini istemiştir.

8 * **Nass** (نص); sözlükte belirlemek, sınırlandırmak; yukarı kaldırmak; üst üste koymak; müellifin kaleminden çıkan asıl ve metin; anlamı açık olan, ihtimâlden uzak söz; son sınır; kitab ve sünnet anlamlarına gelir. Kur'ân nassı veyâ sünnetin nassı sözleri ile bu kaynaklardaki açık sözler ile anlatılan hükümler anlaşılır.

Nass, söz söyleyenin anlatmak istediği mânâya, görünüşte açıklık kazandıran şey; ancak bir tek anlama ihtimâli olan söz, başka bir anlama gelme ihtimâli olmayan şey

demektir. Meselâ: İlmin şeref ve fazîletini bildirmek isteyen bir kimse: *Bilenler ile bilmeyenler eşit olurlar mı* dese bu söz, bilmek ile bilmemek arasındaki farkı anlatmak hususunda nass olmuş olur.

Kısaca nass; dînî bir terim olarak, geniş anlamı ile Kur'ân ve sünnet metinlerini ifâde eder; belirtir. Fıkıh usûlünde dar anlamı ile nass, Kur'ân ve sünnetteki anlamı açık lâfızların yâni söz ve sözcüklerin bir türünü belirtmek üzere kullanılan bir terimdir.

İslâmda her türlü hüküm çıkarma temelde Kur'ân ve sünnet nasslarına dayanır. Şer'î deliller ikiye ayrılır: a) Âyet ve hadîsler gibi nass olanlar; b) Kıyas, istihsân, toplum yararı ve kötülüğe giden yolu kapama gibi nass olmayanlar. Bunlar da temelde nasslara dayanan ve onlardan çıkarılmış olan delillerdir.

9 * **Hakîkat** (حقيقت), hakikat: Bir şeyin kendi, asıl öğesi demektir. Istılahta, aslında isimlendirildiği mânâda kullanılmış olup, başka bir mânâda kullanılmayan söz demektir. Karşılığı mecazdır. Meselâ: Salât terimi sözlük anlamına göre duâ mânâsında hakîkattir, namaz mânâsında mecazdır. Aksine olarak, şer'î bakımdan salât terimi duâ mânâsında mecaz, namaz mânâsında hakîkattir.

10 * **Mecâz** (مجاز), mecaz: Aralarındaki bir münâsebet ve ilgiden dolayı asıl kullanıldığı mânâdan başka bir anlamda kullanılmış olan kelime, sözdür. Meselâ: Vasiyet teriminin hibe, sadaka mânâsında kullanılması mecazdır.

11 * **İstisnâ** (استثناء): Bir kısım şeylerin hükmü içerisine girmekten bâzı şeyleri ancak, illâ gibi bir edat ile hükmün, kuralın dışında bırakmaktır. Hükmün dışında bırakılan şeye müstesnâ denir. Meselâ: Deliler ve çocuklar dışında her insan mükelleftir denilse deliler ve çocuklar sözü müstesnâ olmuş; deliler ve çocuklar, kural dışında bırakılmış olur.

12 * **İllet** (علت); sözlükte, bulunduğu yerde değişikliğe yol açan durum demektir. Vücutta değişiklik meydana getirdiği için, hastalığa da illet adı verilmiştir. Şer'î illetlere de illet denilmesinin sebebi budur. Çünkü şer'î illet de mevcut durum veyâ hükmü değiştirdiği meselâ mubah olan bir şeyi haram, haram olan bir şeyi helâl kıldığı veyâ bir görev, bir sorumluluk yüklediği için bu ismi almıştır.

Fıkıh usûlü terimi olarak illet, hükmün varlığı kendisine nispet ve izâfe edilen yâni hükümde doğrudan doğruya etkili olan durum veyâ özelliktir. İllet ile sebep arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bir kısım fıkıh âlimlerine göre illet ile sebep eşanlamlıdır. Bir gurup fıkıh âlimine göre illet, sebebin bir kısmıdır.

13 * **Sebeb,** sebep; sözlükte bir amaca ulaştıran yol, vâsıta, ip, kapı anlamınadır. Istılahta, bir hükme konu ve etkisi olmadığı hâlde sâdece hükme ulaştıran şey, yol demektir. Bundan dolayı sebep, hükmün konusu değildir ve hükme etkili de değildir. Meselâ: Bir kimsenin bir hırsızlığa veyâ birini öldürmeye girişmesi bir illettir. Bunlara yol göstermesi de bir sebeptir.

14 * **Hikmet** (حكمت), hikmet-i şer'iyye: Fayda, maslahat, maksat, bir işin elde edilmeye çalışılan neticesi, eşyânın hakîkatlerini olduğu gibi bilmek ve gereğince hareket etmek anlamlarında kullanılır.

Fıkıhta hikmet, hüküm ile hükmün bağlandığı durum arasındaki uygunluk, hükmün konması ile amaçlanan sonuç ve korunmak istenen menfaat gibi anlamlarda kullanılır. Bir konu hakkında, şer'î hüküm ile hedeflenen maddî, mânevî fayda, genel maslahat, sosyal fayda o hükmün şer'î hikmetlerindendir. Bunlara hikmet-i şer'iyye; şer'î

kânunların hikmeti denir. Meselâ: Şarabın, içkinin yasaklanmasındaki, haram kılınmasındaki hikmet; dînin, aklı ve hayâtı koruma amacını sağlamaktır.

Şarabın haram kılınmasının illeti aklı gidermesi, normal düşünemez bir duruma getirmesidir; sebebi sarhoşluk veren bir içeceği kullanmaktır; hikmeti ise dînin, aklı ve hayâtı koruma amacını sağlamaktır.

15 * **İctihâd** (اجتهاد), ictihad, ictihat; sözlükte meşakkate, güçlüğe, zorluğa sabır etmek demektir. Istılahta ictihat, ibâdet ve muâmelelerle ilgili bir şer'î hükmü delîlinden çekip çıkarmak için çaba, güç sarf etmek; güç harcamaktır. İctihad eden kimseye de müctehid denir.

İctihad, müctehidin hükmü kendince açık olmayan bir konuda şâri'in o konudaki amacının ne olduğunu anlamak için delillere mürâcaat ederek çaba harcamasıdır.

Îtikâd, inanç ile ilgili meselelerde ictihad geçerli olmaz.

İslâm hukûkunda, şer'î hükümler kesin delillere yâni hükmü açık âyet ve hadîslere veyâ icmâya dayanıyorsa bu konuda da ictihad edilmez.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً

= ***Ey îmân edenler! Allâh'a*** *(; Allâh'ın vahyedilmiş kelâmı Kur'ân'a)* ***itâat edin. Peygambere*** *(; sünnete)* ***tâbi olunuz*** *(; uyunuz)* ***ve sizden olan emir*** *(, yetki)* ***sâhibi olanlara*** *(; icmâ ehline, icmâ-i ümmete)* ***uyunuz. Şâyet*** *(hükmü kitab veyâ sünnet veyâ icmâda belirtilmemiş)* ***bir şey*** *(, bir mesele, bir konu)* ***hakkında çekişir*** *(, ihtilâf eder)****seniz, eğer*** *(yüce)* ***Allâh'a ve âhiret gününe inanıyor iseniz, onu Allâh'a ve peygamber****(in)****e götürün*** *(; o olayı, o konuyu kendisine benzeyen hâdiseler hakkında belirlenmiş hükümlere vurunuz, kıyas ediniz, kıyas delîlini kullanınız, ictihat ediniz)****. Bu, hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.*** [4]

16 * **Ümmet** (أمت); sözlükte yol, din, cemaat, nesil, boy, zaman anlamlarına gelir. Istılahta ise kendi irâdeleri, kendi seçimleri ile veyâ bir zorunluluk neticesinde aynı yerde, aynı zamanda veyâ aynı dîne tâbi olma; bağlı olma neticesinde bir arada yaşayan insan topluluğudur. Âlimlerin çoğu, ümmet kelimesini müslümanlar için kullanmışlardır.

Ümmet, imam kelimesi ile aynı kökten gelir. Her peygamber bir imam, bir rehber kabul edilir. O peygambere uyup, onun dediği yolu tâkip edenlere de o peygamberin ümmeti denir.

17 * **Alâmet** (علامت); sözlükte bir şeyi belirten, belirli hâle getiren iz, nişan demektir; minâreler, milletler gibi. Istılahta ise bir hükmü târif eden ve açıklayan şeydir.

18 * **Sened** (سند); sözlükte güvenmek, dayanmak anlamına gelen sened kelimesi, bir hadîs terimi olarak, hadîs metninin başında yer alan ve her biri diğerine aktararak hadîsi rivâyet eden kişilerin, Resûlullâh (sallallâhü aleyhi ve sellem)e varıncaya kadar sayıldığı kısımdır. Başka bir deyişle, râviler zincirinin adı olup bu zincir, hadîsin Efendimiz aleyhis-salâtü vesselâmdan kimler aracılığı ile ve hangi yollarla bize ulaştığını gösterir.

Sened daha çok hadîs uzmanları için, hadîsin sıhhatini yâni hadîsin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âit olup olmadığını kontrol edebilmek açısından önemlidir.

Senedin ya da râviler zincirinin kendinde son bulduğu, rivâyet edilen asıl hadîs kısmına ise metn, metin denir.

Özel lâfızlarla, özel sözlerle bir hadîsi nakleden; rivâyet eden, aktaran kişileri belirterek o hadîsin metnini sâhibine; ilk rivâyet edene ulaştırmaya da isnâd, isnad denir.

İsnâd dindendir (; dînin temel dayanağıdır), eğer *isnâd olmasaydı herkes (din adına) dilediğini söylerdi.* [5]

Şüphesiz bu (hadîs) ilim(i) dindir (, dînin asıl kaynaklarındandır). Bu sebep ile dîninizi kimden aldığınıza (iyi) bakınız. [6]

İsnâd mü'minin silâhıdır, yanında silâhı olmayan ne ile nasıl savaşacaktır? [7]

يَا ابْنَ عُمَرَ دِينُكَ دِينُكَ إِنَّمَا هُوَ لَحْمُكَ وَدَمُكَ فَانْظُرْ عَمَّنْ تَأْخُذُ خُذْ عَنِ الَّذِينَ اسْتَقَامُوا وَلاَ تَأْخُذْ عَنِ الَّذِينَ مَالُوا

= **Ey Ömer'in oğlu! Dînine sâhip ol, dînine sâhip ol. Bil ki o,** (seni ayakta tutan) **bedenin, damarlarında akan kanın**(gibi)**dir. Dînini, kimden aldığına iyi dikkat et.** (Dînini, dînî bilgilerini) **istikâmeti doğru olanlardan al, eğrilerden alma.** [8]

سَيَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي أُنَاسٌ يُحَدِّثُونَكُمْ مَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ

= **Ümmetimin sonunda öyle bir takım insanlar ortaya çıkacak ki, size, ne sizin ne de babalarınızın işitmediği şeyleri** (hadîs diye) **anlatacaklardır. Onlardan sakının!** [9]

19 * **Rivâyet** (روايت); sözlükte bir sözü, bir olayı anlatmak demektir. Hadîs ilmi ıstılâhınca, bir hadîsi senedlerini belirterek başkasına nakletmeye; aktarmaya ve anlatmaya rivâyet denir. Rivâyet eden, başkasına aktaran, anlatan kişiye de râvî, râvi denir.

20 * **Hadîs** (حديث), hadis; sözlükte eskinin zıddı yeni anlamına geldiği gibi söz, haber, sonradan meydana gelen şey; herkes tarafından birbirlerine aktarılıp rivâyet edilerek söylenmeğe, anlatılmaya, hikâye edilmeğe ve her söylenişinde tâze gibi dinlenilmeğe lâyık söz ve haber gibi anlamlara da gelir. Istılahta, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in buyurmuş olduğu herhangi bir mübârek sözdür.

Başka bir tanıma göre de hadîs, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sözleri, fiilleri, takrîrleri ile ahlâkî ve beşerî özelliklerinden oluşan sünnetinin söz veyâ yazı ile ifâde edilmiş şeklidir. Bu anlamda hadîs, sünnet ile eş anlamlıdır.

21 * Hadîsler, çeşitli açılardan değerlendirilerek doğruluğu, sıhhati; sahihliği araştırılan, hadîsin Peygamberimize âit olan metin kısmı değil; metnin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âit olup olmadığını gösteren sened kısmıdır. Buna göre bir hadîse sahîh, hasen veyâ zayıf denildiğinde bu, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in söz veyâ fiilinin sahîh veyâ zayıf olduğu anlamında değil, hadîs metnindeki ifâdenin Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a âit oluşunun sahîh veyâ zayıf olduğu anlamındadır.

22 * Sahihlik açısından hadîsler üç kısma ayrılır: Sahîh, hasen, zayıf.

a) Sahîh hadîs: Adâletli; ezberleme, ezberlediğini olduğu gibi aktarma özelliği olan râvilerin, yine aynı özellikleri taşıyan râviler aracılığı ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e kadar ulaşan kesintisiz bir senedle rivâyet ettikleri ve güvenilir bir râvinin rivâyetine aykırı olmayan hadîstir. Bu tür hadîslerin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den geldiğinde herhangi bir şüphe yoktur.

b) Hasen hadîs: Sözlükte güzel anlamına gelen hasen kelimesi, hadîs ıstılâhında sahîh hadîs ile zayıf hadîs arasında yer alan, fakat sahîh hadîse daha yakın olan hadîs türüne verilen addır. Daha açık bir anlatımla hasen hadîs ile sahîh hadîs arasındaki fark,

hasen hadisin râvîlerinin durumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, yalancılıkla suçlanmamış, dürüst ve güvenilir olmalarına rağmen, titizlikleri ve ezberlerinin sağlamlığı açısından sahîh hadîs râvîlerinden daha aşağı derecede bulunmasıdır.

Hasen hadîs, bu iki özellik dışında sahîh hadîsin bütün özelliklerini taşır.

c) Zayıf hadîs: Sahîh veyâ hasen hadîsin taşıması gereken şartların birini veyâ birkaçını taşımayan hadîstir. Bu şartların bulunup bulunmadığı, hadîsin çeşitli açılardan incelenmesi ile anlaşılır. Meselâ: Râvînin adâletindeki kusur sebebi ile ezberinin zayıflığı, seneddeki kopukluk, râvinin kendinden daha güvenilir bir râvi veyâ râvilere aykırı rivâyeti sebepleri ile hadîsin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âit olduğu zayıf kabul edilir.

23 * Hadîs âlimleri, zayıf hadîsleri çeşitli yönleri ile pek çok kısma ayırmışlar ve zayıf hadîs ile amel edilip edilemeyeceği konusunda üç görüş ileri sürmüşlerdir:

a) Hiçbir konuda zayıf hadîs ile amel edilmez.

b) Her konuda zayıf bir hadîsle amel edilebilir. Hadîs konusunda imam olan İmam Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdurrahman en Nesâî, Ebû Dâvud es Sicistânî ile İmam Âzam ve İmam Mâlik'e göre zayıf da olsa Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âit olma ihtimâli bulunan bir söz, bu ihtimâli hiç taşımayan insan sözünden yâni kıyasla ortaya konan re'yden daha iyidir diyerek bu görüşü tercih etmişlerdir. [10]

c) Bâzı şartları taşıması durumunda, amellerin fazîleti ile ilgili konularda zayıf hadis ile amel edilebilir.

إِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تَعْرِفُهُ قُلُوبُكُمْ وَتَلِينُ لَهُ أَشْعَارُكُمْ وَأَبْشَارُكُمْ وَتَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْكُمْ قَرِيبٌ فَأَنَا أَوْلَاكُمْ بِهِ وَإِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تُنْكِرُهُ قُلُوبُكُمْ وَتَنْفِرُ أَشْعَارُكُمْ وَأَبْشَارُكُمْ وَتَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْكُمْ بَعِيدٌ فَأَنَا أَبْعَدُكُمْ مِنْهُ

= **Benden bir söz** (, bir hadîs) **işittiğinizde eğer ona aklınız** (, kalbiniz) **yatıyor, tüyleriniz ürpermiyor ve onun size yakın olduğunu düşünüyorsanız** (bilin ki) **ben o sözü söylemeye sizden daha yakınım.** (Eğer) **benden hadîs işittiğinizde kalpleriniz onu reddediyor, tüylerinizi diken diken ediyor ve onun sizden uzak olduğunu düşünüyor iseniz** (bilin ki) **ben o söze sizden daha uzağım.** [11]

Ben size Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den (bir) hadîs rivâyet ettiğimde (, bir hadîs aktardığımda) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bu sözünün, hakka en uygun, hidâyete en iyi eriştiren ve takvâya en yaraşan söz olduğuna inanın. [12]

24 * **Haber** (خبر); sözlükte bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdâr olmak mânâsına gelen hubr (hıbre) kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak geçmişte meydana gelen veyâ gelecekte meydana gelecek bir olayı bildiren söz, mâhiyeti itibârı ile doğru veyâ yanlış olma ihtimâli bulunan söz gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak noktaları haber konusunun duyularla algılanabilir olması, vahye dayanmışsa geleceğe de âit olabileceği hususlarıdır. Doğru veyâ yanlış oluşu, gerçeğe uyup uymaması haberin konusuna göre değişir. Bâzı hususların doğruluğunu, bâzılarının yanlışlığını onaylamak gerekli iken bir kısım haberlerin yanlış veyâ doğru olma ihtimâli mevcuttur. [13]

Bir hadîs terimi olarak haber kelimesi birkaç anlamda kullanılmıştır. En yaygın ve kabul gören tanımı, hadîs terimi ile eş anlamlı olarak kullanılmış ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hadîslerine haber denmiştir.

Genel olarak haberleri ikiye ayıran hadîs âlimleri, bunlardan birincisine mütevâtir haber, ikincisine ise âhâd haber ismini vermişlerdir. Haberlerin bu şekildeki taksîmi, o haberlerin rivâyet şekline ve râvilerine göre yapılmıştır.

25 * **Tevâtür** (تواتر); sözlükte ağızdan ağza yayılma; kuvvetli, yaygın söylenti, haber anlamına gelir. Mütevâtir, sözlükte arkası kesilmeksizin birbirini tâkip etmek, birbirinin peşi sıra gelmek anlamına gelir. Bir haber, ilk kaynağından itibâren her nesilde yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalık tarafından rivâyet edilmişse buna mütevâtir haber denir. Eğer herhangi bir nesilde haberin râvi sayısı en az üçe düşerse meşhûr veyâ müstefiz; ikiye düşerse azîz; bire düşerse garîb veyâ ferd adını alır. Mütevâtir dışında kalan haber çeşitlerinin hepsine birden âhâd haber denir.

Bir hadîs terimi olarak mütevâtir veyâ mütevâtir hadîs; yalan üzere ittifak etmeleri, birleşmeleri aklen mümkün olamayacak kadar çok kimsenin, senedin başından sonuna kadar birbirinden rivâyet ettikleri hadîstir.

26 * **Mesnûn** (مسنون); sözlükte, sünnet olan, âdet hâline gelmiş şey demektir. Istılahta ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından farz ve vâcib olmaksızın bâzen; ara sıra terk edilmek üzere bir ibâdet kabul edilerek yapılmış, yapılması güzel görülmüş olan her hangi bir fiil ve harekettir.

27 * **Azîmet** (عزيمت), azimet; sözlükte bir şeyi ısrarla, kuvvetle ve kararlılıkla istemek veyâ yapmak, o şeye yönelmek ve niyetlenmek anlamlarına gelir. Ciddiyet ve sabır ile çalışmak ve önem vermek de denilir. Yüce Allâh'ın yapılmasını emrettiği ve yapılmamasını istediği konularda tam bir titizlik gösterip, onlara uymaktır. Meselâ: Vaktinde ve bütün şartlarını yerine getirerek namaz kılmak azîmettir.

Istılahta ise kulların özürleri sebebi ile olmaksızın şâri' tarafından emir edildiği ilk şekilde kalan asıl hükümdür. Seferî olanın dört rek'atlı farz namazları iki rek'at kılması; bir müslümanın, ölüm tehdidine rağmen iyiliği emredip kötülüğe engel olması azîmettir.

28 * **Ruhsat** (رخصت); sözlükte müsâade; izin, genişlik, kolaylık anlamlarına gelir. Istılahta güçlük ve zarûret gibi geçici bir sebebe bağlı olarak kullara azîmet hükmünü terk etme imkânı veren ve yalnız söz konusu geçici durumla sınırlı bulunan hafifletilmiş hükümdür. Başka bir tanımla ruhsat; herhangi bir özür ve âcizlik; güç yetirememe sebebi ile haram kılıcı sebep var olduğu hâlde, o iş veyâ ibâdetin yapılması hususunda mükellefe genişlik tanınmasından ibârettir. Seferî; yolcu olan bir kişinin Ramazanda oruç tutmaması; ölümle tehdit edilen bir müslümanın, sâdece dili ile kâfir olduğunu söylemesi ruhsattır.

Istılahta kullanılan tanımlarından da anlaşıldığı gibi azîmet, asıl olan hükümdür. Ruhsat ise azîmetin yerine getirilmesi zor olunca kullara kolaylık sağlayan geçici hükümdür. Mükellef, asıl olarak azîmeti yerine getirmekle yükümlüdür. Öğle, ikindi ve yatsı namazları aslında iki rek'at olarak farz kılındığından, seferî olan bunları dört rek'at olarak kılamaz.

Bir konuda, azîmet ile ruhsat bir araya gelir ve birini tercih etmek gerekir ise azîmet tarafını seçmek bir takvâ alâmetidir. Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. Bununla birlikte bir kişi hasta veyâ yolcu olursa ortada bir zorluk bulunduğu için böyle bir kişinin orucunu yemesine, oruç tutmamasına ruhsat vardır. Bu kişi oruç tutarsa azîmet yolunu seçmiş olur.

29 * **Şart** (شرط); sözlükte gerekli işâret, bir sonucun kendisine bağlı olduğu ya da

varlığı başka durumların gerçekleşmesini mümkün kılan şey, kişinin bir sonucu kendisi veyâ başkası üzerine borç kılması gibi anlamlara gelir. Istılahta, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte, onun yapısından bir parça teşkil etmeyen iş veyâ niteliğe şart denir. Meselâ: Bir nikâhın geçerli olması için şâhitlerin olması, nikâhın kıyıldığı ortamda şâhitlerin bulunması şarttır. Şâhit, nikâhta yetkili taraf değildir, şâhit bulunduğu hâlde nikâh akdi olmayabilir, nikâh kıyılmayabilir. Fakat bir nikâhın geçerli olabilmesi, şâhitlerin olmasına bağlıdır.

Fıkıhta şartlar şer'î yâni hakîki ve ca'lî olmak üzere ikiye ayrılır. Ca'lî şart, akid ve benzeri tasarrufların geçerli olması için şerîat sâhibinin olmasını, oluşmasını zorunlu kılmadığı ancak akdi yapan mükellef tarafından ileri sürülen, oluşturulan şart olup fürû-i fıkıh ile ilgilidir. Şer'î şart ise fıkıh usûlünde vaz'î hükümler diye anılan ve şâri' tarafından konulan hükümlerden birini ifâde eder. Bu anlamı ile şart, varlığı hükmün varlığını gerektirmemekle birlikte yokluğu hükmün yokluğunu gerektiren ve onun yapısından bir parça oluşturmayan durum diye tanımlanır. Şart onun yapısından bir parça oluşturmayan kaydı ile rükünden, varlığı onun varlığını gerektirmeyen kaydı ile de sebepten ayrılır. Meselâ namaz için abdest şarttır. Abdest olmayınca geçerli bir namazın varlığından söz edilemez. Fakat abdest namazın rükünlerinden değildir.

Yine abdest namazın farz olması için sebep teşkil etmediğinden abdest olunca namaz kılmak farz olmaz. Aynı şekilde nikâh akdinde şâhitlerin hazır bulunması şarttır; şâhitsiz yapılan bir nikâh akdi sahih kabul edilmez. Fakat şâhitler nikâh akdinin bir rüknü olmadığı gibi sebebi de değildir, yâni şâhitlik yapacak kimselerin bulunması hâlinde nikâh akdi yapılmayabilir, nikâh kıyılmayabilir. [14]

30 * **Rükn** (ركن), rükün; sözlükte bir şeyi oluşturan asıl parçalardan her biri; direk, dayanak, köşe, ana sütun, bir bütünün ayrılmaz parçası; büyük iş; dayanak, güç, maddî ve mânevî destek anlamına gelir. Istılahta, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden esas unsura, etkili şeye rükün denir. Meselâ: Nikâhın, evlilik akdinin rüknü icâb ve kabûldür. Bunlar bulunmayınca şer'an nikâh gerçekleşmez.

Rükünler, rükn-ü aslî ve rükn-ü zâid kısımlarına ayrılır.

Rükn-ü aslî; bir rükündür ki, kendisi bulunmayınca başka bir şey veyâ hüküm geçerli olmaz. Meselâ: Kalp ile tasdîk, îmân için bir rüknü aslîdir. Bu tasdîk bulunmayınca geçerli bir îmân da olamaz.

Rükn-ü zâid; bir rükündür ki, kendisinin bulunmamasından dolayı bir şeyin veyâ hükmün geçerli olmaması gerekmez. Nitekim ikrâr etmek; îmân ettiğini dili ile açıkça söylemek îmânın bir rüknüdür. İkrar edilmese de; îmân edilmesi, inanılması gereken şeylere inanıldığı dil ile açıkça söylenmese de âhiret açısından o îmânın geçerli olmadığı ileri sürülemez.

Hanefîler'e göre rükün ibâdet ve hukûkî işlemin mâhiyetinden, yapısından bir parça oluşturma özelliği ile şarttan ayrılır. Meselâ namazda kıraat rükün, abdest ise şarttır.

İbâdet ve hukûkî işlemlerin geçerliliğinde rüknün şartlarla birlikte var olması esastır. Şartlar olmadan rüknün bulunması o ibâdet veyâ hukûkî işlemin hüküm ifâde etmesi için yeterli sayılmaz. İbâdetlerde rükünler ve bunların yanı sıra sıhhat şartları o ibâdetin farzlarını oluşturur. Bunlardan birinin eksik olması ibâdeti bâtıl, fâsid, geçersiz kılar. Meselâ kişi abdestsiz ise namazın iftitah tekbîrinden itibâren secde dâhil tüm rükünlerini yerine getirse bile onun namazı geçerli değildir. [15]

31 * **Fısk** (فسق); sözlükte haddi aşmak, günahkâr olmak, haktan ayrılmak, çıkmak anlamına gelir. Fıkıh ıstılâhına göre fısk; yüce Allâh'ın emirlerini terk etmek ve O'na isyan etmek ve doğru yoldan sapıp çıkmaktır. Böyle olan kimselere fâsık denir. [16]

Fısk şerîat dilinde büyük günahları işlemekle yüce Allâh'a itâatten çıkmak anlamınadır. Ki, küçük günahları işlemekte ısrar etmek de böyledir.

Şer'an fıskın üç derecesi vardır: a) Günâhı çirkin kabul etmekle, günah olduğuna inanmakla berâber ara sıra günah işlemek, b) Üzerine düşerek, o işi işlemeye fazlaca düşkün olarak yapmak, c) Çirkin olduğunu inkâr ederek yapmak. Bu üçüncü kısım küfür derecesidir. Fâsık bu duruma gelmedikçe ehlisünnete göre mü'min adı kendisinden alınmaz. Bu sebeple fâsık sıfatlarını, niteliklerini taşıyan kâfirler olabileceği gibi îmânını kaybetmemiş olanlar da bulunabilir. [17]

Müslüman bir kimseye uygulamada dînin sınırlarından dışarı çıktığı için; kâfire de, inanç açısından dînin sınırlarından dışarı çıktığı için fâsık denir. [18]

32 * **Bid'at** (بدعت); Arapçada bir şeyi örneği ve benzeri olmaksızın meydana getirip ortaya koymak, icat etmek anlamına gelen bed kökünden türetilmiş bir terim olup, daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ihdâs edilen; icat edilip ortaya çıkarılan şey anlamına gelir. Şerîatte, dinde bir delîli bulunmayan amele de bid'at denilir.

Bid'at biri geniş, diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde târif edilmiştir. Geniş kapsamlı târife göre bid'at, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ölümünden sonra ortaya çıkan her şeydir. Bid'atin lûgat; sözlük anlamından hareketle yapılan bu tanıma göre dînî içerikli görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayat ile ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve âdetler de bid'at sayılmıştır. Bu tanımı benimseyen âlimler, görüşlerini Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve sahâbeden nakledilen bir kısmı aşağıda belirtilen bâzı rivâyetlere dayandırmaktadırlar.

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً عُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أَجْرِهِ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أَوْزَارِهِ شَيْءٌ

= **Kim, kendisinden sonra onunla amel edilen güzel bir çığır açarsa ona, bununla amel edenlerin sevâbından hiçbir şey eksilmeksizin aynı sevap verilir. Kim de kötü bir çığır açarsa ona, bununla amel edenlerin günâhının aynısı, o amel edenlerin günahlarından hiçbir şey eksiltilmeksizin verilir.** [19]

مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ

= **Kim bir hayra** (, bir hayrın işlenmesine) **vesîle olursa ona da hayrı yapan** (veyâ işleyen) **kimsenin sevâbı gibi sevap vardır.** [20]

مَنْ سَنَّ سُنَّةَ خَيْرٍ فَاتُّبِعَ عَلَيْهَا فَلَهُ أَجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ غَيْرَ مَنْقُوصٍ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ سَنَّ سُنَّةَ شَرٍّ فَاتُّبِعَ عَلَيْهَا كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أَوْزَارِ مَنِ اتَّبَعَهُ غَيْرَ مَنْقُوصٍ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا

= **Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da ona uyarsa** (o kimse yaptığı hayrın) **sevâbını ve** (o hayırda) **ona uyanların sevaplarının aynısını,** (onların sevaplarından hiçbir) **eksilme olmaksızın alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırda başkaları da ona uyarsa o kötü işin günâhı ve** (açtığı) **o kötü yolda ona uyanların günâhının aynısı** (da onların günâhından bir şey eksiltmeden) **ona gelir.** [21]

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh, halîfeliği zamânında) Ramazan ayında mescitte terâvih namazını toplu olarak cemaatle kılan kimseleri gördüğü zaman şöyle dedi: Bu ne güzel bir bid'attir (; sonradan ortaya çıkan ne güzel âdettir). [22]

Bid'ati sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kabul eden âlimler, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bid'ati ret eden hadîsleri ile her devirde günlük hayâta girmesi zorunlu olan yenilikleri bağdaştırmanın tek yolu olarak onu, yapılmasında sakınca bulunmayan bid'at-ı hasene; güzel, iyi bid'at ile yapılması yasak olan bid'at-ı seyyie; kötü bid'at diye ikiye ayırmayı uygun bulmuşlardır. Bu görüşteki âlimlere göre Kur'ân'ı bir mushafta toplamak, terâvih namazını mescitte cemaatle kılmak, namaz kılındıktan sonra toplu olarak zikir ve duâ yapmak, minâre ve medrese yapmak iyi bid'ate, kabirlerin üzerine türbe yapmak ve buralara mum dikmek de kötü bid'ate misâl olarak gösterilebilir. Bu anlayışa göre hadîslerde ret edilen, yerilen kötü bid'attir.

Bid'ati dar kapsamlı olarak anlayan âlimler ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ölümünden sonra ortaya çıkan ve din ile ilgili, dîne ilâve veyâ dinde eksiltme özelliği taşıyan her şeyi bid'at diye târif etmişlerdir. Bu guruptaki âlimlere göre dînî içeriği olmayan veyâ din ile ilgisi olmayan şeyler bid'at sayılmaz. Bu sebeple örf ve âdet türünden olan davranışlar bid'at tanımının dışında kalır. Bu anlayışa sâhip olan âlimler görüşlerine delil olarak bir kısmı aşağıda belirtilen hadîslerin genel ifâdelerini esas almışlardır.

فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ وَخَيْرُ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا

= **Sözlerin en hayırlısı yüce Allâh'ın kitabı,** (kendisine uyulacak) **yolların** (, metotların) **en güzeli Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm)**ın yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan ihdâs edilen** (; ortaya atılan, din adına uydurulan) **şeylerdir.** [23]

إِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ وَأَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا

= **Sözlerin en doğrusu yüce Allâh'ın kitabı, yolların en güzeli Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm)**ın yolu, işlerin en kötüsü sonradan ihdâs edilen şeylerdir.** [24]

كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

= **Sonradan** (icat edilip) **ortaya atılan her iş bid'attir, her bid'at sapıklıktır.** [25]

Bu guruptaki âlimler diğer gurubun dayanak olarak aldıkları hadîsleri de kendi görüşleri ile bağdaşacak şekilde yorumlamışlardır. Meselâ: **Kim güzel bir sünnet çıkarırsa**… hadîsini: *Kim İslâmda güzel bir sünnet işler, güzel bir çığır açarsa unutulmuş bir sünneti ihyâ ederse; diriltir, yeniden gündeme getirir, uygulama alanına sokarsa…* anlamında kabul etmişlerdir.

Terâvih namazının mescitte cemaatle kılınması olayına gelince: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), mescitte cemaatle birkaç gece terâvih namazı kılmış, daha sonra insanlara farz olur endişesi ile cemaatle mescitte terâvih namazı kılmayı terk etmişlerdir. [26]

İki şeyden birisi sebebiyle hazreti Ebû Bekir de bu namazı cemaatle kıldırmadı: Ya insanların bu namazı gecenin son kısmında kılmalarını gecenin başında cemaat olarak kılmalarından daha fazîletli gördü ya da mürtedlerle meşgul olması ve terâvih namazından daha önemli diğer şeylerle meşgul olurken bu tür ayrıntıları düşünmeye zaman bulamadı.

Halîfeliği zamânında ortalık biraz durulunca hazreti Ömer insanların mescitlerde öbek öbek namaz kıldıklarını gördüğünde: *Bu insanları bir imamın arkasında birleştirsem daha iyi olur* dedi ve bu düşüncesini gerçekleştirdi. Ancak, gece kılacakları namazın daha

fazîletli olduğunu insanlara hatırlatmayı da ihmâl etmedi. Sahâbe de hazreti Ömer'in bu uygulamasının doğruluğunda ittifak etti, onu onayladı ve icmâ meydana geldi. Hazreti Ömer'in terâvih namazının kendi zamânında mescitte cemaatle kılınmasını bid'at diye isimlendirmesi, [27] anlam olarak bid'at olduğu için değil, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onu terk ettiği, devamlı olarak cemaatle kılmadığı ve hazreti Ebû Bekir zamânında da kılınmadığı için mevcut duruma bakarak, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânındaki bir sünneti ortaya çıkarmak anlamında bid'at diye isimlendirmiştir.

Bid'atlerin henüz sahâbe zamânında ortaya çıkması bâzı sahâbîleri üzüyor ve onları, karşı bir dirence sevk ediyordu. Meselâ: Peygamberimizin on yıl hizmetinde bulunmuş olan Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh) bu husustaki serzenişini şu şekilde dile getirmiştir: *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın devrindeki uygulamalar o denli değişti ki şu an tanıyamaz hâle geldim.* Kendisine: *Namaz da mı* diye sorulunca o: *Namazı da (kılınması müstehab vakitlerin dışında kılarak) geciktirmediniz mi* diyerek cevap vermiştir. [28]

Enes bin Mâlik'in, Allah Resûlü'nün hayatta iken yaşadığı dînî hayâtın değişmeye başladığını îmâ eden bu sözleri ve serzenişi bid'atin din, inanç ve ibâdetle ilgili olan alanlarda yayıldığını göstermektedir. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın buyurduğu üzere: **Sözlerin en doğrusu yüce Allâh'ın kitabı, yolların en güzeli Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm)**ın yolu, işlerin en kötüsü sonradan ihdâs edilen şeylerdir.** [29]

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın vefâtından sonra bâzı insanların mescitte kuşluk namazını cemaatle kılmalarını Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın, [30] yine bâzı insanların mescitte belirli zikirleri bir kişinin emir komutası altında, sesli olarak yapmalarını da Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh)ın [31] bid'at olarak isimlendirmeleri de bid'atin inanç ve ibâdet alanı ile ilgili olduğu düşüncesini desteklemektedir.

İmam Şâtibî bid'ati, şer'î bir dayanağı bulunmayan, Efendimizin ölümünden sonra ortaya çıkan, sahâbenin de yapmadığı dînî görünümlü bir yol olarak târif etmiştir. Ona göre bid'at işleyen kişiler bu yola yüce Allâh'a daha çok kulluk etmek veyâ böyle yaparak daha çok sevap kazanmak istedikleri için girerler. Meselâ: İbâdet amacı ile namazlardan sonra câmide sesli ve toplu olarak zikir ve duâ yapılması, mübârek sayılan gecelerde cemaatle nâfile namaz kılınması veyâ şu kadar rek'at namaz kılınması bunlar arasında sayılabilir.

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve sahâbe (radiyallâhü anhüm) zamânında namaz kılındıktan sonra insanlar dağılır, yapmak isteyenler zikir ve duâlarını yalnız başlarına yaparlardı. Aynı şekilde (Reğâib kandili olarak adlandırılan) Receb ayının ilk cum'a gecesi veyâ (Berât kandili diye adlandırılan) Şâban ayının onbeşinci gecesine âit şekli belli, sünnet bir namaz yoktur. Bu geceler ve benzeri mübârek sayılan gecelerde insanların bir araya gelip cemaatle namaz kılmaları veyâ şu kadar rek'at namaz kılmaları dînin aslında olmadığı, daha doğrusu yüce Allah ve Resûlü böyle bir şeyin yapılmasını emir ve tavsiye etmediği veyâ Efendimiz ve sahâbe böyle bir uygulama yapmadığı için bid'attir.

Dînî görünümlü olmayan, dînî olarak kabul edilmeyen konular ve işlerse bid'at sayılmaz. Meselâ: Bir kimsenin helâl olan bir şeyi kendisine yasaklaması bid'at değildir, ancak bu yasaklamayı dindarlık vesîlesi sayması bid'attir. Bu açıdan bid'atin iyi veyâ kötü diye nitelendirilmesi uygun bir görüş değildir. Daha doğrusu bid'atin iyi olması söz konusu bile değildir. Çünkü bid'at-ı hasene; iyi bid'at olarak tanımlanan şeylerin bir kısmı aslında bid'at değildir. Şer'î bir dayanağı bulunan, Efendimiz veyâ sahâbenin yapmış oldukları bir ibâdet veyâ uygulama bid'at sayılamayacağı gibi bid'at-ı hasene; iyi bid'at olarak sayılan

şeyler de maslahat-ı mürsele prensibi ile açıklanabilir. Bu sebeple bid'ati mekruh ve haram diye ikiye ayırmak mümkünse de iyi veyâ kötü diye sınıflandırmak mümkün değildir.

Âlimlere göre bid'ati küfür noktasına varmayan kimsenin arkasında namaz kılmak câizdir. Ancak Hanefî, Şâfiî ve bir rivâyete göre Mâlikî mezhebine göre başka bir imam var iken bid'at ehlinin arkasında namaz kılmak tenzîhen mekruhtur.

Âlimlerin çoğunluğu, bid'atle mücâdele edilmesinin; ortadan kaldırılması için uğraş verilmesinin gerektiğine inanmakla birlikte bu mücâdelede katılığa başvurulmayıp, çeşitli iknâ yolları ile bid'atlerin ortadan kaldırılmasını uygun bulmaktadırlar. [32]

قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا لاَ يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلاَّ هَالِكٌ

= **Ben sizi, gecesi gündüzü gibi apaydınlık olan** (, kendisinde en küçük bir şüphe bulunmayan, hükümleri gâyet açık) **bir din üzere bıraktım. Benden sonra o yoldan sapan** (, ayrılan) **mutlaka helâk olur.** [33]

فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ

= **Benim sünnetime ve doğru yolum üzerinde bulunan halîfelerimin sünnetine sarılınız. Bunlara** (âdetâ) **dişlerinizi** (bir daha çıkmamak üzere iyice) **batırınız. Sizi** (din adına) **sonradan ortaya çıkarılan işlerden sakındırırım. Çünkü sonradan** (icat edilip) **ortaya atılan her iş bid'attir ve her bid'at sapıklıktır.** [34]

مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا فِي الْإِسْلاَمِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

= **Kim İslâmda** (daha önce kitab ve sünnette örneği olmayan) **yeni bir şey ihdâs ederse Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun.** [35]

مَا أَحْدَثَ قَوْمٌ بِدْعَةً إِلاَّ رُفِعَ مِثْلُهَا مِنَ السُّنَّةِ فَتَمَسُّكٌ بِسُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ إِحْدَاثِ بِدْعَةٍ

= **Bir topluluk bir bid'at ihdâs ederse ona karşılık bir sünnet kaldırılır. Sünnete yapışmak** (her hangi) **bir bid'at ortaya koymaktan daha hayırlıdır.** [36]

مَا مِنْ أُمَّةٍ ابْتَدَعَتْ بَعْدَ نَبِيِّهَا فِي دِينِهَا بِدْعَةً إِلاَّ أَضَاعَتْ بَدَلَهَا مِنَ السُّنَّةِ

= **Peygamber**(ler)**i** (dîni tebliğ edip, onun ölümü)**nden sonra dinlerinde bid'at çıkaran her ümmet, sünnetten de o bid'at kadar sünneti kaybetmiş olur.** [37]

مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي فَعَمِلَ بِهَا النَّاسُ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ عَلَيْهِ أَوْزَارُ مَنْ عَمِلَ بِهَا لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِ مَنْ عَمِلَ بِهَا شَيْئًا

= **Kim** (unutulan bir) **sünnetimi** (yeniden işleyip) **dirilterek insanların onunla amel etmesine vesîle olursa o insanların kazanacağı sevaplardan hiç eksilmeksizin onların sevaplarının bir katını almış olacaktır. Kim de bir bid'at icat ederek onunla amel edilmesine vesîle olursa o bid'at ile amel edenlerin yüklenecekleri günahlardan hiçbir şey eksilmeksizin onların günahlarının bir katını yüklenmiş olur.** [38]

مَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِي فِي الْجَنَّةِ

= **Kim benim** (unutulan bir) **sünnetimi** (yeniden işleyerek) **diriltirse** (, hayâta geçirirse) **beni seviyor demektir. Kim** (de) **beni severse cennette benimle berâberdir.** [39]

مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ

= **Kim bizim dînimizde, ondan olmayan bir şey ihdâs ederse** (onun ortaya attığı, ortaya çıkardığı) **o şey** (kabul edilmez,) **reddedilir.** [40]

مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ

= **Her kim** (yapılması) **hakkında emrimiz olmayan bir amel işlerse** (, bir iş yaparsa, onun işlemiş olduğu) **o** (amel veyâ yaptığı o iş) **reddedilir.** [41]

عَمَلٌ قَلِيلٌ فِي سُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ عَمَلٍ كَثِيرٍ فِي بِدْعَةٍ

= **Sünnete uygun olarak yapılan az bir amel, bid'ate uygun olarak yapılan çok amelden hayırlıdır.** [42]

مَا يَأْتِي عَلَى النَّاسِ مِنْ عَامٌ إِلاَّ أَحْدَثُوا فِيهِ بِدْعَةً وَأَمَاتُوا فِيهِ سُنَّةً حَتَّى تَحْيَى الْبِدَعُ وَتَمُوتَ السُّنَنُ

= **Her geçen yıl insanlar mutlaka bir bid'at çıkarıp bir sünneti** (uygulamayarak sanki) **öldürürler. Sonunda bid'atler yaşar, sünnetler** (uygulanmadığı için) **ölür.** [43]

أَبَى اللَّهُ أَنْ يَقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتَّى يَدَعَ بِدْعَتَهُ

= **Bid'at sâhibi, bid'atini bırakmadıkça** (, terk etmedikçe) **Allah onun amelini kabul etmeyi reddeder.** [44]

مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا أَوْ آوَى مُحْدِثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

= **Kim bir bid'at ortaya koyar veyâ bid'at işleyeni barındırırsa Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerinedir.** [45]

Sünnette (aşırılığa kaçmayıp) orta yolu tutmak, bid'atte (, sünnet olmayan konularda) olanca (, var) gücü ile çalışmaktan daha hayırlıdır. [46]

Bir topluluk, dinlerinde bir bid'at ihdâs ederse yüce Allah mutlaka onların sünnetlerinden o bid'at kadarını çıkarır. Sonra kıyâmete kadar o sünnetlerini bir daha geri vermez. [47]

33 * **Amel** (عمل); sözlükte iş, vazîfe, hareket, işlemek, yapmak, davranış, etki, ibâdet, hayırlı iş, bir emri veyâ görevi yerine getirme demektir. Istılahta ise dînî bir emri yerine getirme, tatbik etme, ibâdet, ibâdet amacı ile bir işi yapma mânâsına kullanılmıştır.

Amel, sâlih amel; iyi amel ile seyyie; kötü amel olmak üzere ikiye ayrılır. Amel-i sâlih, yüce Allâh'ın rızâsına uygun olan amel demektir. Yüce Allâh'ın yasakladığı işler de kötü amel sayılır.

Sâlih; iyi amelin özü, yüce Allâh'ın emirlerini üstün tanımak, O'nun hükümlerini yeryüzünde uygulamak, O'nun din ve şerîatını korumak, yarattıklarına şefkat beslemek ve yardım etmektir.

Sâlih ameller ikiye ayrılır. Birincisi; bedenî ibâdetler gibi, mükellefin; yükümlünün önce ve bizzat kendisine fayda sağlayan, kendisinin iyileşmesine yarayan amellerdir. Namaz, cihad, küfürle mücâdele, yüce Allâh'ın dînini yeryüzünde hâkim kılmak için gayret sarf etmek, çaba harcamak ve bunun gerçekleşmesi için Allâh'a duâ ve istiğfarda bulunmak, oruç tutmak bunlar arasında sayılabilir. İkincisi; zekât ve sadaka gibi başkalarına da faydası olan amellerdir.

34 * **Te'vîl** (تأويل), te'vil; sözlükte açıklamak, bir şeyi bir şeye döndürmek, her-

hangi bir şeyi varacağı şeye vardırmak, sözü açıklamak, rüyâ yorumlamak, ıslah etmek gibi anlamlara gelir. Terim olarak te'vil, bir âyet veyâ hadîsi muhtemel mânâlarından birisine döndürmek demektir. Daha geniş bir anlatımla, haklı bir gerekçeye ve geçerli bir delîle dayanarak âyeti veyâ hadîsi ilk anlaşılan açık anlamından alıp, önündeki ve sonundaki âyetler ile Kur'ân ve sünnetin geneline uygun olmak kaydı ile taşıdığı diğer mânâlardan birinde kullanmaktır.

35 * **Dalâlet** (ضلالت); sözlükte sapmak, yolunu şaşırmak, doğru yoldan çıkmak gibi anlamlara gelen dalâlet kelimesi, bir inanç terimi olarak da yüce Allâh'ın gösterdiği hakk yolun dışına çıkmayı ve sapık inançlar içine düşmeyi ifâde eder.

36 * **Zarûret** (ضرورت); sözlükte şiddetli sıkıntı, bir şeye ihtiyaç duymadır. Bir fıkıh terimi olarak zarûret; dînen yasaklanan bir davranış yapılmadığı takdirde, insanın ölmesinden veyâ bir organının yok olmasından endişe edildiği durumdur. Zarûret, dînin yasak ettiği bir şeyi yapmaya veyâ yemeğe zorlayan, iten durumdur şeklinde, daha geniş ve kapsamlı bir tanım da yapılmıştır. Bir kimse yenilmesi haram olan bir yiyeceği yemez veyâ bir içeceği içmezse ölecek veyâ ölüme yaklaşacak ise zarûret hâli ortaya çıkmış olur. [48]

Fıkıh Târihi ve Devirleri

37 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hayatta iken fıkıh, bugün bildiğimiz anlamda sistemli bir şekilde değildi; kaynaklar, Kur'ân ve sünnetti. Kur'ân'ın nüzûlü ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bu dîni insanlığa tebliği, milâdî 610 ile 632 yılları arasına rastlayan yirmi üç yıla yakın bir zaman dilimine yayılmıştı.

İslâmî öğretilerin doğru anlaşılabilmesi ve sağlıklı biçimde uygulanabilmesi için kuşkusuz İslâm tebliğinin bir bütün olarak düşünülmesi gerekir. Ancak, bu kapsamdaki hükümlerin tebliğinde izlenen metodun ve esas alınan öncelikler sıralamasının dikkate alınması da, bütünün iyi kavranması açısından önemlidir. Konuya bu açıdan bakıldığında İslâm tebliğinin farklı özellikler taşıyan biri Mekke dönemi diğeri Medîne dönemi olmak üzere iki ana döneme yayıldığı görülür.

38 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hicrete kadar geçen on iki yılı aşkın devam eden Mekke dönemindeki süre içinde şirk ve sapıklığı ortadan kaldırmak için çalışmış, insanların İslâmın inanç ve ahlâk esaslarına gönülden bağlanmaları için çaba harcamıştır. Bu dönemde inen Kur'ân âyetleri, kalplere tevhîd inancını, yardımlaşma ve fazîlet duygusunu yerleştirmeyi hedef alıyor, insanları âlemdeki varlık ve olaylar üzerinde düşünmeye yönlendiriyor, yer yer somut anlatımlarla hemen bu hayâtın peşi sıra bir âhiret hayâtının bulunduğunu vurguluyor, geçmiş toplumların târihinden ibret alınması gereken levhaları gösteriyordu. Böylece daha sonra tebliğ edilecek hükümler sisteminin rûhunu ve toplu esaslarını hazırlıyordu. Bu dönemde inen âyetlerde amelî hükümler çok azdı.

39 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Medîne'ye geldikten sonra, örgütlediği toplumun barış içinde yaşayabilmesini sağlayacak bir antlaşma metni düzenleme işine öncelik verdi. Efendimizin bu girişimi, O'nun bu dönemde, ashâbına ve tüm insanlığa hayâtın dînî, siyâsî ve medenî bütün yönlerine âit uygulamalı bir model ortaya koymayı plânladığını gösteriyordu. Sıra, Mekke döneminde oluşturulan sağlam inanç ve ahlâk temellerinin üzerine, dünyevî hayâtı âhiret hayâtı ile dengeli biçimde düzenleyecek bir sistemin ana sütunlarını oturtmaya gelmişti.

İşte böyle bir süreç içinde ortaya konan fıkıh ile ilgili esaslar ve hükümler, daha

sonra bağımsız bir ilmin ve zengin bir hukuk hazînesinin ana malzemesini oluşturmuştur.

40 * İslâm fıkhı, bir takım devirlerden sonra oluşmuştur. Bu devirler:

a) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devri,

b) Sahâbe devri: Bu devir, ahkâmla ilgili âyet ve hadîslerin sahâbe tarafından tefsîr edildiği; açıklandığı devirdir.

c) Müctehid imamlar devri: Fıkıh ile ilgili meselelerinin yazılmaya başlandığı ve büyük müctehitlerin ortaya çıktıkları devirdir. Bu devir, İslâm fıkhı, İslâm hukuku için bir gelişme ve olgunlaşma devridir.

d) Taklîd devri: Bu devir, fıkıh ilminde duraklama devri sayılır.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem) **Döneminde Fıkıh**

41 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında fıkıh tedvîn edilmiş; yazılı metinler hâline getirilerek, kitaplaştırılmış değildi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) abdest alır, sahâbe O'nun nasıl abdest aldığını görür ve bu rükündür, şu müstehabtır demez, böyle bir açıklamaya girmeksizin gördükleri gibi amel ederlerdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) namaz kılar, onlar O'nun nasıl namaz kıldığını görürler ve kendileri de aynen O'nun gibi namaz kılarlardı. O, hac yapmıştı, insanlar O'nun nasıl hac yaptığını görmüşler ve aynı şekilde O'nun yaptığı gibi hac yapmışlardı.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), insanları iyi şeyler yaparken görür, bu yüzden onları över ve takdirlerini bildirir; kötü şeyler yaptıklarını gördüğünde de tepki gösterir ve yaptıklarının iyi olmadığını belirtirdi. İnsanlar gelerek Efendimize soru sorarlar, kendine çeşitli dâvâlar getirirler; konu hakkında ya âyet iner veyâ Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onu doğrudan kendisi ictihad ederek çözümler, dâvâları hükme bağlardı. Bütün verdiği fetvâlar, yapılan kötü şeylere karşı gösterdiği tepkiler, hükme; sonuca bağladığı dâvâlar hep insanların hazır bulunduğu ortamlarda meydana gelmişti.

Her sahâbe, kendi bulduğu imkân ölçüsünde inen âyetleri ezberlemiş; Efendimizin ibâdetine, fetvâlarına tanık olmuş, onları öğrenmiş, kavramış, onlardan her biri hakkında kendine âit deliller sâyesinde bir fikir edinmiştir. Bunun sonucunda da onlardan bir kısmına mubah, bir kısmına müstehab derler idi. Bunu yaparken sahâbenin dayandıkları tek şey, kalplerinin tatmin olması ve kendilerinde o doğrultuda bir kanaatin meydana gelmesidir.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem) **Devrinde İctihad**

42 * Bâzı âlimlere göre Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), ara sıra da olsa ictihad ile hükmediyor, ancak ictihadında hatâ bulunacak olursa yüce Allah, O'nun hatâsını vahiy yoluyla düzeltiyordu. Nitekim Bedir savaşında esir düşenler hakkında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ashâbı; arkadaşları ile istişârede bulunmuş, sahâbeden bâzıları, esirlerin kayıtsız şartsız serbest bırakılmalarını, bâzıları hepsinin öldürülmesini, bâzıları da fidye karşılığında salıverilmelerini teklif etmişti.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), esirlerin fidye karşılığında salıverilmelerini teklif edenlerin görüşüne katıldı. Bunun üzerine yüce Allah, savaş devam ettiği sürece esirlerin salıverilmesinin doğru olmadığını vahiy ile bildirdi.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

= ***Yeryüzünde çokça savaşıp zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz. Sizler geçici dünyâ malını arzu ediyorsunuz. Hâlbuki Allah âhireti ister. Allah Azîzdir, Hakîmdir.*** [49]

43 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), dînî açıdan yeterli gördüğü özellikle Medîne dışındaki yerleşim yerlerindeki müslümanların dînî, hukûkî konulardaki meselelerini çözmek üzere yetkili kıldığı veyâ askerî bir birliğin başında yönetici olarak görevlendiği ashâbına ictihad etme yetkisini de vermişti. Bu sebeple sahâbe, Kur'ân ve sünnette hükmünü bulamadıkları meseleler için ictihadları ile hüküm verip ona göre amel ediyorlardı. Nitekim Amr bin Âs'ın da hazır bulunduğu bir askerî birlikte bâzılarının gusül abdesti almaları gerekiyordu. Ancak su ve hava soğuktu, üstelik suyu ısıtma imkânları da yoktu. Bunun üzerine teyemmüm ederek namaz kıldılar. Bâzıları, suyu ısıtma imkânını elde ettikten sonra gusül abdesti alıp namazlarını yeniden kıldılar, bâzıları yeniden kılmadılar. [50]

44 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) devrinde fıkhın ayırıcı özelliği, Kur'ân âyetlerinin peyderpey; birbiri ardınca, art arda, parça parça indirilişidir.

Kur'ân-ı Kerîm âyetleri bir def'ada değil, parça parça indirilmiştir. Kur'ân'ın parça parça inişi uygulamayı kolaylaştırıyordu. Diğer yandan, bu sâyede, gelen âyetler ezberlenip, alışkanlık meydana geliyor, kalplere yerleşiyordu. Müşrikler Kur'ân'ın bir def'ada inmesi gerektiğini söyleyerek tenkit etmeye yönelince, şu âyet-i kerîme indi:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلاَ نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً

= ***İnkâr edenler, Kur'ân ona bir def'ada indirilmeliydi derler. Hâlbuki biz onu böylece senin kalbine yerleştirmek için azar azar indirir ve onu ağır ağır okuruz*** *(; beyân ederiz, tefsîr edip açıklarız)***.** [51]

Âyetlerin olaylar üzerine inişi, tam ihtiyaç sırasında gelişi de toplumda gerekli etkiyi göstermesine yardımcı olmuştur.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem) **Devrinde Tedvîn**

45 * Tedvîn (تدوين), tedvin; sözlükte düzene sokmak, kitap yazmak, kaydetmek, yazılan şeyleri bir araya getirmek, kitap hâline getirmek anlamlarına gelir. Bir terim olarak tedvîn; bir ilim dalının dağınık hâldeki konularını tasnîf ederek; guruplarına göre düzene sokmak, bunları belli bölüm ve kitaplar hâlinde birleştirmek demektir.

Kur'ân âyetleri indikçe, müslümanlar onları ezberliyorlardı. Ancak Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), nâzil olan âyetlerin ashâbı tarafından ezberlenmesini yeterli görmemiştir. Çünkü onları ashâbından ne kadar çok kimse ezberlemiş olursa olsun, hâfıza, her zaman unutkanlık illetine mârûz kalabilecek; unutkanlık hastalığına yakalanabilecek olan bir yetenektir ve belirli bir zaman için çok güçlü olsa bile, daha sonra bu gücünü ve dolayısı ile güvenilir olma vasfını, özelliğini yitirebilir. İşte bu sebeple Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), vahyi ezberleyenler yanında, onu yanlışsız olarak yazabilecek kâtipler edinmiş ve kendisine bir âyet nâzil olduğu zaman da, onu bu kâtipler aracılığı ile yazılacak âyetin, hangi sûreye ve hangi âyetten sonra yazılacağını dahi bildirerek yazdırmıştır.

46 * Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) devrinde bizzat vahiy meleği ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in birbirlerine karşılıklı okumaları ve sahâbenin ezberlemesi ile korunmuştur. Ancak Efendimizin sağlığında, yaşadığı sürece devam eden vahyin bütün bir kitabta toplanmasına imkân yoktu. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm âyet-

lerinin inişi Efendimizin ölümüne kadar devam etmiştir. Efendimizin vefâtından dokuz gün öncesine kadar devam eden vahiy O'nun vefâtı ile son buldu. Böylece Kur'ân, inen son âyetle birlikte tamamlanmış oldu.

Vahyedilen; indirilen bütün sûreler sahâbe tarafından ezberlenmiş; kemik, tahta, papirüs, deri ve kiremit inceliğindeki pişirilmiş tuğlalara yazılarak korunmuştur.

47 * Sahâbe, Efendimizden işittikleri sözleri, hadîsleri ezberliyorlardı. Bâzıları da onları yazıyorlardı. Ancak Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), ashâbını Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini yazmakta serbest bırakmış olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerîm ile sünneti birbirine karıştıracağını bildiği, tahmin ettiği kimselere hadîsleri yazmağı yasaklamıştı. Sünnetin, hadîslerin resmî olarak tedvîn edilmeye; yazılı metinler hâline, kitap hâline getirilmeye başlanması halîfe Ömer bin Abdülazîz devrinde yaklaşık hicrî 100 senelerinde olmuştur. [52]

Sahâbe (Radiyallâhü Anhüm) **Devrinde Fıkıh**

48 * Bu devir, ahkâmla; şer'î hükümlerle ilgili âyet ve hadîslerin sahâbe tarafından tefsîr edildiği, açıklandığı devirdir ve bu devreye fıkhın gelişme çağı da denir.

Dört halîfe devrinde yapılan fetihler neticesinde İslâm ülkesinin sınırları genişledi. Zamanla ashab, bâzıları yeni fethedilen yerler olmak üzere çeşitli ülkelere dağıldılar ve her biri gittiği yerde kendisine uyulan önderler hâline geldi. Olaylar çoğaldı, yeni yeni sorunlar, problemler ortaya çıktı. İnsanlar bu olaylar hakkında onlara sorular sordular, onlardan fetvâ istediler. Her bir sahâbe, kendisinin öğrenmiş olduğu bilgiler; âyet-i kerîme ve hadîsler sâyesinde veyâ o bilgilerden çıkarmış olduğu hükümler, sonuçlar yolu ile cevaplar verdi. Eğer ezberinde bulunan bilgiler ve onlardan çıkarmış olduğu hükümler arasında cevap olabilecek bir şey bulamadı ise kendi görüşlerine dayalı ictihatta bulundular. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in açıklamalarında hükmü kendi üzerine kurduğu sebebi, illeti kavradılar ve o illetin her bulunduğu yere hükmü koydular. Bu konuda mümkün olduğunca Efendimizin amacına uygun davranmaya çalıştılar.

İşte bu aşamada sahâbenin aralarında görüş ayrılıkları meydana geldi.

Sahâbenin İhtilâf Etmelerinin Sebepleri

49 * Sahâbenin ihtilâf etmelerinin, bir konu hakkında değişik, birbirinden farklı görüşlerde bulunmalarının sebeplerini şöylece özetleyebiliriz:

a) Herhangi bir sahâbe, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den bir konu hakkında bir hüküm ya da hadîs işitmiştir, diğeri ise onu işitmemiştir. Sonuçta o konuda sahâbenin biri hadîs ile hüküm verirken, diğeri kendi re'yi; görüşü ile ictihad eder.

b) Sahâbe, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı bir iş yaparken görür, bir kısmı onu yapılması gerekli bir ibâdet diye yorumlarken, diğer bir kısmı mubah olarak yorumlar.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), hacıların Minâ'dan ayrılmaları sırasında Ebtah mevkiine gelerek bir müddet durmuş ve öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılıp bir süre uyumuştu. [53] Ebû Hureyre ve Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhüm), bu duruşun bir tür ibâdet olduğu görüşüne kapıldılar ve orada durmayı haccın sünnetlerinden saydılar. Hazreti Ayşe ve Abdullah bin Abbâs (radiyallâhü anhüm) ise bu duruşun kasıtlı olmadığını ve orada durmanın haccın sünnetlerinden olmadığı görüşünde oldular.

c) Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yapmış olduğu bir ibâdeti farklı, yanlış anlamadan kaynaklanan ihtilâflar. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hac yapmış, insan-

lar da onu görmüşlerdi. Bir kısmı O'nun haccı temettü, bir kısmı haccı kırân, bir kısmı da haccı ifrad yaptı kanaatinde oldular.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in haccı, (sâdece) bir def'a olduğu için (insanlar) bu konuda ihtilâfa düştüler. (Şöyle ki,) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hac amacı ile (yola) çıktı. Zülhuleyfe (mevkiin)deki namazgâhında iki rek'at(lik namaz)ını kıldı. Namazı bitince bulunduğu yerde hacca niyet edip hac için yüksek sesle telbiye getirdi. Bunu kendisinden işitenler kendisinden (işittikleri gibi) bellediler. Sonra (devesine) binip, devesi O'nu kaldırıp doğrultunca (ikinci) bir telbiye (daha) getirdi. Bâzı kimseler de kendisinden bunu işitmiş oldular. İşte bu (ihtilâfın sebebi) oraya (halkın) bölük bölük gelmiş olmaları ve devesi onu kaldırdığı sırada Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i telbiye getirirken işiten kişilerin: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) telbiyeyi devesi kendisini kaldırdığı zaman getirdi *demeleri(dir). Daha sonra Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) (deve ile biraz daha ileri) gidip Beydâ tepesine çıktığı sırada getirdiği telbiyeyi duyan diğer bâzı kimselerin de:* Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Beydâ tepesinde hacca niyet etti *demeleridir. Allâh'a yemîn olsun ki O, namazgâhında ihrâma girdi ve devesi kendisini kaldırınca telbiye getirdiği gibi, Beydâ tepesine çıktığında da telbiye getirdi.* [54]

d) Sahâbenin unutma ve yanılmasından kaynaklanan ihtilâflar.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın Receb ayında bir umre yaptığını söylemişti. Ayşe (radiyallâhü anhâ), bunu işitti ve onun yanılmış olduğunu söyledi. [55]

e) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bir davranışını, bir sözünü eksik anlama, tam olarak anlamamaktan kaynaklanan ihtilâflar.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ): Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)*:* **Ölü, âilesinin, kendisi için ağlaması sebebi ile azap görür** buyurmuştur *der idi. Bunu işiten Ayşe (radiyallâhü anhâ) şöyle dedi:* Allah, ibni Ömer'e rahmet buyursun. Vallâhi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Allah, mü'mine, âilesinin kendisi için ağlaması sebebi ile azap verir** demedi. Lâkin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Allah, kâfirin azâbını, âilesinin kendisi için ağlaması ile artırır** *buyurdular.* [56]

f) Hükmün illetini farklı anlamadan kaynaklanan ihtilâflar.

Bâzı sahâbe, cenâze için ayağa kalkmanın illetinin meleklere saygı olduğunu, diğer bir kısım sahâbe ölümün dehşeti olduğunu söylemişlerdir.

Sahâbe dönemi için anılabilecek en önemli gelişme Kur'ân-ı Kerîm'in hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti sırasında önce bir araya getirilmesi, daha sonra hazreti Osman zamânında çoğaltılarak belirli ilim merkezlerine gönderilmesidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) vefat edince ilâhî teşrî'; kânun koyma faâliyeti de sona ermiştir.

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللّٰهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

= **Size iki şey bırakıyorum, bunlara uyduğunuz (**, sımsıkı sarıldığınız) **sürece sapıtmazsınız** (, yolunuzu şaşırmazsınız)**: Allâh'ın kitabı ve Peygamberin**(in) **sünneti.** [57]

Sahâbe (Radiyallâhü Anhüm) **Devrinde Fıkhın Kaynakları**

50 * Sahâbe, karşılaştıkları problem ve meselelerin çözüm yolunu Kur'ân ve sünnette aradılar. Kur'ân-ı Kerîm'de hükmünü bulamadıkları meseleler için ictihadlarda bulundular. Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhü anhümâ) zamanlarında, ilim şûrası; danışma

meclisi vardı. Hazreti Ebû Bekir, kendisine çözülmek üzere bir konu getirilince ilk önce Kur'ân'a bakıyor, Kur'ân'da hükmünü bulamadığı konu için hadîslere başvuruyordu. Konunun çözümünü sünnette de bulamayınca ashâbın âlim olanlarını topluyor, konu ile ilgili onların görüşlerini alıyordu. Bu arada sahâbenin ittifakla; fikir birliği ile kabul ettiği görüş veyâ görüşleri benimsiyor ve onunla amel ediyordu. Sahâbe arasında ihtilâf olduğu, değişik görüşlerin ortaya çıktığı durumlarda ise kendisine göre en doğru olan görüşü benimsiyordu. Halîfenin bizzat kendisi de ictihatta bulunuyordu. [58]

Kısaca sahâbe devrinde fıkhın dört kaynağı vardı: a) Kur'ân'ı kerîm, b) Sünnet, c) İcmâ, d) Re'y, ictihad.

Re'y, Re'yin Mâhiyeti, İçeriği

51 * Re'y (رأي), rey; sözlükte görmek, inanmak, bilmek, sonunu düşünmek, düşünerek varılan netice ve görüş mânâsına gelmektedir. Bir terim olarak re'y; ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünün Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde açıkça bulunamaması hâlinde genel prensipler ve İslâmın rûhundan hareket edilerek akıl ve kıyasla varılan netice ve çıkarılan hükme denir. Sahâbe ve tâbiînin ilk döneminde bu anlamda kullanılan re'y, tâbiîn devrinin sonlarına doğru kıyası ifâde etmek için kullanılmıştır.

Kaynağı itibârı ile kaynağı bakımından re'y iki kısma ayrılır:

a) Kaynağını Kur'ân ve sünnetten alan re'y; bu geçerlidir. Bunun târifi şöyledir: Kur'ân ve sünnette yeni bir hâdisenin açık hükmü bulunamayınca, o hâdise hakkında genel prensip ve dînin rûhundan hareket ederek varılan hüküm ve görüştür.

b) Kaynağını Kur'ân ve sünnetten almayan, sâdece aklın ön plânda tutulduğu re'y; bu geçerli değildir. Bu tür re'yi hiçbir âlim kullanmamış ve câiz de görmemiştir.

Hiç şüphesiz her meselenin, her meydana gelen olayın açık hükmü Kur'ân ve sünnette bulunmaz. Bu durumlarda yapılacak ilk iş, o hâdisenin hükmünü nasslar ışığı altında ictihad ederek bulmaktır. Efendimiz devrinden bu yana bu yol tâkip edilmiştir.

52 * Re'y ekolünün metodu sahâbe devrinden itibâren başlamıştır. Sahâbeden bir kısmı Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den hadîs ulaşmayan konularda kendi re'y ve ictihadları ile hüküm verme yolunu tutmuşlardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de sahâbeyi bu yola özendirmişti. Nitekim Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Muâz bin Cebel (radiyallâhü anh)ı Yemen'e kadı olarak gönderirken ona, önüne getirilen her hangi bir uyuşmazlık ile ilgili Allâh'ın kitâbı ve Resûlünün sünnetinde bir hüküm bulamadığında ne yapacağını sorması üzerine Muâz bin Cebel'in: *Kendim ictihad ederim* cevâbını vermesi, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i fazlası ile memnun etmişti. [59]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrinde kânun koyma vahye dayanıyor idi. Vahiy devam ettiği için re'y ve ictihada geniş çapta lüzum yoktu. Ancak bununla berâber Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bâzen re'y ve ictihad ile hüküm verdiği olmuştur. Meydana gelen meseleler hakkında bizzat Efendimiz hüküm verdiği için bir îtiraz ve ihtilâf; fikir ayrılığı söz konusu olmazdı.

Bu devirde nazarî fıkıh başlamamış; meydana gelmemiş bir hâdisenin hükmü ile meşgul olunmamıştır. Olaylar meydana gelince onların hükümleri araştırılmıştır.

Sahâbe Devrinde Tedvîn, Kur'ân-ı Kerîm'in Cem' ve İstinsâhı [60]

53 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), gelen vahyi, öncelikle ezberliyor sonra

müsvedde hâlinde geçici bir şekilde sayfalara ya da sayfa yerine geçen birtakım malzemelere yazdırıyor, sûre tamamlanınca da kalıcı yazı malzemeleri üzerine kaydettiriyor idi.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e zaman zaman bâzı âyetler nâzil olunca, kâtiplerden birini çağırır ve: **Şu âyeti şu olayların anlatıldığı sûre**(nin yazılı olduğu) **ye**(re) **koy** *der idi. Başka bir veyâ iki âyet nâzil olunca da aynı şekilde:* **Bunları da falan olayların zikredildiği sûre**(nin yazılı olduğu) **ye**(re) **koyun** *der idi.* [61]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bana vahiy yazdırıyor, bitirince de yazdığım vahyi okutturuyordu. Eğer herhangi bir yanlış veyâ noksan bulursa bunu hemen düzelttiriyordu. Ben de ancak ondan sonra kalkıp söz konusu vahyi insanlara bildiriyor idim. [62]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında bir takım (yazılı) parçalar üzerine Kur'ân'ı derlemekte (, düzenlemekte) idik. [63]

Kur'ân-ı Kerîm'in Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında yazılmasından, derlenmesinden maksat, yüce Allâh'ın Cebrâil aleyhisselâma emri ile her âyetin nereye yazılacağını Efendimize bildirmesi, O'nun da vahyi emir olunduğu yere yazdırması, dolayısı ile âyetlerin tertip edilmesinden; düzenlenmesinden ibârettir. [64]

Kur'ân-ı Kerîm'in yazılmak anlamında cem'i; bir araya toplanması üç def'ada gerçekleşmiştir; Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında, sonra Ebû Bekir es Sıddîk (radiyallâhü anh) zamânında toplandı, üçüncü toplama ki, bu da sûrelerin tertibidir, Osman bin Affân (radiyallâhü anh)ın halîfeliği zamânındadır. [65]

54 * Kur'ân'ın tamâmı bir def'ada inmeyip çeşitli vesîleler ile değişik zamanlarda nâzil oluyordu. Vahyin yaklaşık yirmi üç yıla [66] yayılmış olması, vahiy tamamlanmadan önce zâten Kur'ân'ın bir kitab hâline getirilmesine, bir cild hâlinde toplanmasına imkân tanımıyordu.

Kur'ân'ı Kerîm'in çeşitli zamanlarda peyderpey; parça parça inmesi, onun sahâbe tarafından yazılmasında ve ezberlenmesinde, ayrıca İslâm dîninin yayılmasında büyük faydalar sağlamıştır. Eğer Kur'ân Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında dağınık sahifeler bir araya getirilip, derli toplu ciltli bir kitab hâline getirilse idi, çoğaltmak amacı ile yazılmasında, ezberlenmesinde zorluklar olabilirdi.

Son nâzil olan âyet ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefâtı arasında geçen süre, bir rivâyete göre 81 gün, çoğunluğun kanaatine göre de 9 gecedir. [67] Bu kadar bir zamânın da Kur'ân'ın toplanmasına yetmeyeceği ortadadır. Çünkü Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh) dağınık Kur'ân metinlerini ancak bir yılda toplayabilmişti.

Kitap hâline getirilmemiş, dağınık bir durumda bulunan bu sahifelerin cem' edilerek; toplanarak bir kitab, bir mushaf oluşturulması faâliyeti hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh)ın iki sene, iki ay süren hilâfeti [68] döneminde, yaklaşık 15 ay sürdü ve hicrî 13, milâdî 634 yılında gerçekleştirildi. [69]

* Cem' (جمع) sözlükte bir şeyin bir kısmını bir kısmına yaklaştırarak birbirine eklemek, onları birleştirmek; dağınık, bir arada olmayan şeyleri bir araya getirmek; bir yere getirmek; derlemek, toplamak, (üst üste) yığmak, biriktirmek gibi anlamlara gelir. [70]

Cem' veyâ cem etmek, hıfz etmek; ezberleyerek olabileceği gibi, yazarak da olabilir. Kur'ân târihi kaynaklarında her iki anlamda da kullanılan cem' kelimesi, Kur'ân'ın sahifeler hâlinde bir mushafta toplanması veyâ ezberlenerek bir araya getirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Hıfz (حفظ) sözlükte muhâfaza etmek; korumak, saklamak, gözetmek, ezberlemek

anlamına gelir. Fıkıh ıstılâhında Kur'ân'ın bir kısmını veyâ tamâmını ezberleyen, ezberden okuyan kişiye hâfız denir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında hâfız terimi Kur'ân bilgisine sâhip, Kur'ân öğretiminde meşhur kimse anlamında kullanılır iken, Kur'ân'ın tamâmını ezbere bilen kişi olarak anlaşılması, sonraki asırlara rastlamaktadır.

Hıfz, Kur'ân-ı Kerîm'in tamâmını, çoğunu hattâ bir kısmını ezberlemek anlamında da kullanılır.

55 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefâtından yaklaşık altı ay sonra başlayıp, hicrî 12 nci yılın Rebîül evvel (Mayıs 633) ayında biten Yemâme savaşlarında [71] birçoğu kurrâ, [72] yetmiş tânesi ensârdan [73] olmak üzere birçok sahâbenin [74] şehit düşmesi müslümanları telâşa düşürmüştü. Bunun üzerine Ebû Bekir (radiyallâhü anh)in emri ile [75] vahiy kâtiplerinden olan; inen Kur'ân âyetlerini Efendimizin emri ile yazan, Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh) başkanlığında toplanan bir komisyon tarafından Kur'ân sahifeleri Mekke lehçesi esas alınarak bir araya getirildi.

Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh) başkanlığındaki komisyon tarafından, elinde yazılı Kur'ân metni olan herkesin bu metinleri getirmesi ve getirirken de ellerindeki metinlerin bizzat Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan yazıldığına dâir iki güvenilir şâhit göstermeleri istendi. Bu şekilde bütün metinler toplanarak bir araya getirilmiş ve Kur'ân'ın asıl nüshası yazılarak halîfe hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh)a teslim edilmiştir.

Bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalara Arapçada Mushaf denir. Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh)ın çalışmaları ile ortaya koyduğu bu asıl nüshaya İmam Mushaf adı verilmiştir. Komisyonun çalışmaları sonucu, imam mushaf üzerinde her hangi bir noksanlık görülmemiş ve güvenirliği konusunda ittifak sağlanmıştır. Böylece Kur'ân her hangi bir değişikliğe uğramadan mushaf hâline getirilerek, aynı mushaftan çoğaltılan mushafların ana kaynağını imam mushaf meydana getirmiştir.

İmam mushaf, ölümüne kadar hazreti Ebû Bekir'in, daha sonra hazreti Ömer'in yanında koruma altında tutuldu. Hazreti Ömer'in ölümünden sonra da kızı, Efendimizin hanımı Hafsa (radiyallâhü anhâ) annemizin yanında bulunuyor idi. [76]

Allah, Ebû Bekir'den râzı olsun; ilk def'a (Kur'ân'ı) iki levha arasına (, bir kitab hâline) o getirdi. [77]

56 * Hazreti Ömer devrinde Kur'ân öğretimine hız verilerek, sınırları günden güne genişleyen İslâm devletinin belli başlı merkezlerinde en sahih kaynak olan hâfız sahâbenin eğitim, öğretim ve gözetiminde pek çok hâfız yetiştirilmiştir. Fakat zamanla fetihlerin hız kazanması ve yeni fethedilen yerlerde ortaya çıkan kavim ve kabîlelerin müslüman oluşu, farklı şive ve lehçelere göre okuyuş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır.

Kur'ân okunmasındaki bu farklılıkları ortadan kaldırmak amacı ile halîfe hazreti Osman, [78] hicrî 25, milâdî 645 yılında [79] Resûlullâh (aleyhissalâtü vesselâm)ın diğer ashâbı ile de istişâre ederek; onlarla fikir alışverişinde bulunarak, hazreti Ebû Bekir zamânında cem' edilen ve hazreti Hafsa annemizde bulunan Kur'ân nüshasının istinsâh [80] edilmesini; cem' edilen, bir kitab hâline getirilen nüshanın çoğaltılmasını emretti. [81]

Osman hakkında haddi aşmayınız (, haksız yere onu suçlamayınız)… Allâh'a yemin ederim ki o, bizim hepimizle istişâre etmeden mushafların istinsâhı işine girmemiştir. Eğer ben (halîfe) olsaydım, (mushaflar konusunda) onun yaptığını yapardım. [82]

Bir komisyon aracılığı ile yürütülen Kur'ân'ın çoğaltılması ile ilgili bu çalışma

yaklaşık beş sene sürdü ve hicrî 30, milâdî 650 yılında tamamlandı.

Çoğaltma işi bitince hazreti Osman, hazreti Ebû Bekir zamânında derlenmiş olan nüshayı Hafsa annemize geri verdi. Ardından da çoğaltılan mushaflardan çeşitli beldelere birer tâne gönderdi, gönderilen bu mushafların dışındaki âyet veyâ âyetlerin yazılı olduğu sayfaların kullanılmasının, okunmasının yasaklanmasını kararlaştırdı. Bir önlem olarak da gelecekte herhangi bir kargaşaya, yanlış anlamaya meydan vermemek için diğer tüm âyet veyâ âyetlerin yazılı olduğu sayfaları yaktırarak ortadan kaldırma yoluna gitti. [83]

Hazreti Osman (radiyallâhü anh) zamânında imam mushaf nüshasından çoğaltılan nüshaların sayısı konusunda farklı rivâyetler yer almış olsa da, genel kanaat, söz konusu nüshaların 7 adet olduğu yönündedir. Müslümanlar arasında çıkabilecek farklı okuyuşları önlemek amacı ile çoğaltılan mushaflar, büyük şehir merkezlerine Kur'ân'ı doğru, düzgün okuyucu ve öğretici sahâbe ile birlikte gönderildi. Bu mushaflardan birisi Medîne'de bırakılmış diğerleri de Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir. [84]

57 * Hazreti Osman (radiyallâhü anh) tarafından değişik merkezlere gönderilen yazma mushaf nüshalarından veyâ o nüshalardan çoğaltılanlardan günümüze ulaşan en eski mushaf veyâ mushaf parçalarından bir kısmının bulunmuş olduğu yerler şöyledir:

a) Topkapı nüshası (Topkapı sarayı müzesi, İstanbul),
b) San'â Cami-i Kebîr nüshası (San'â, Yemen),
c) TİEM nüshası (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, İstanbul),
d) el Meşhedü'l Hüseynî nüshası (Kahire, Mısır)
e) Tübingen nüshası (Tübingen, Almanya),
f) Taşkent nüshası (Taşkent, Özbekistân),
g) Paris nüshası (Paris Milli Kütüphanesi, Paris, Fransa),
h) British Library nüshası (Birmingham Üniversitesi, Londra, İngiltere),
ı) Methafü'l Fenni'l İslâmî nüshası (İslâm Sanatları Müzesi, Kahire, Mısır).

Bugün elimizdeki verilere göre günümüze ulaşan mushaf nüshası veyâ mushaf parçalarından kıdem olarak en eskisi, Almanya'nın Tübingen şehrinde bulunan Tübingen Üniversite kütüphanesindeki mushaf parçasıdır. Bu nüshada, bir bütün hâlinde İsrâ sûresinden Yâsîn sûresi dâhil Kur'ân'ı Kerîm'in yaklaşık dörtte biri vardır. Söz konusu mushaf parçası, üniversite tarafından konunun uzmanlarınca incelenmiş, doğruluk oranı % 95,4 olduğu belirtilen karbon incelemesine tâbi tutulmuş, hicrî 29 - 56, mîlâdî 649 - 675 yılları arasında yâni yedinci asrın ilk yarısında yazıldığı bilimsel olarak ortaya konulmuştur.

Yukarıda belirtilen mushafların hemen hepsi hicrî birinci asrın ikinci yarısından veyâ ikinci asrın birinci yarısından günümüze ulaşmışlardır. İçlerinde birinci asrın ilk yarısından bize ulaşanın bulunması da ihtimâl dışı değildir.

Bu mushaf parçalarının en önemli özelliklerinden birisi de Hazreti Osman'ın yazdırdığı mushaflarla, yâni o günden bu yana hıfz; ezberleme ve kıraat ilmi ile bize ulaşan okuyuşlarla, dolayısı ile bugün müslümanların ellerinde bulunan ve okumakta oldukları mushaf nüshaları ile paralellik göstermeleridir. [85]

Sahâbe devrinde hadîslerin büyük bir kısmı yazılı idi, az bir kısmı ise sahâbenin ezberinde bulunuyordu. Bu devrede de hadîslerin ezberlenmesine önem veriliyordu.

Tâbiîn Devri

58 * Tâbiîn, tâbiûn, tâbiin sözlükte tâbi olanlar; (birine) uyanlar, birine bağlı

olanlar, tâkip edenler; (birinin) izinde, berâberinde yürüyenler anlamına gelir. Istılahta Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sahâbîlerine; arkadaşlarına uyan, onları tâkip eden, onları gören müslüman kimselere denir. Tebe-i tâbiîn, tebeut tâbiîn de tâbiîni gören, onlara uyan, onları tâkip eden müslüman kimselere denir.

Bir müslümanın, tâbiînden sayılabilmesi için, sahâbeyi görmesi ve onlardan görüp işittiğini hâfızasında; aklında tutabilecek bir yaşta olması; tebe-i tâbiînden sayılabilmesi için de tâbiîni görmesi ve onlardan görüp işittiğini aklında tutabilecek yaşta olması gerekir.

Tâbiîn devri, hicrî 40 yılında Emevî Devletinin kuruluşu ile başlar, hicrî 132 yılına kadar devam eder. Tâbiîn devrinde İslâm ülkesi fetihler neticesinde genişledi ve müslümanlar, fethedilen bölgelerde çeşitli örf, âdet, kültür mîrâsına sâhip insanlarla karşı karşıya geldi. Hazreti Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan ihtilâflar siyâsî birliği sarstı ve müslümanlar üç fırkaya ayrıldı: a) Hâriciler; havâric, b) Şîa, c) Cumhûr; ehlisünnet.

Havâric; hâriciler ile şîa çeşitli sebeplerle Emevîlerin halîfelik yapmalarına karşı çıktı. Cumhûr; müslümanların çoğunluğu, ehlisünnet ise hazreti Muâviye'ye biat etti. Bu devrin başında sahâbeden bâzıları hayatta idi. Onlar vefat ettikten sonra tâbiîn nesli, onların yerini aldı.

Tâbiîn Devrinde Fıkhın Kaynakları

59 * Hazreti Ebû Bekir ve hazreti Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın halîfelikleri sırasında sahâbe, özellikle Medîne şehrinde kalıyorlar; bir zarûret, bir zorunluluk bulunmadıkça bu şehirden çıkıp yeni fethedilen şehirlere gitmiyorlardı. Hattâ hazreti Ömer, sahâbenin Medîne'den ayrılmalarını yasaklamıştı. Bu sebeple bu devrede icmâ kolay bir şekilde meydana geliyordu.

Hazreti Osman (radiyallâhü anh) zamânında durum değişti. Hazreti Osman, sahâbenin Medîne'den ayrılmalarına izin verdi. Bunun sonucu sahâbe, İslâm ülkesinin her tarafına yayıldılar ve büyük şehirlere yerleştiler. Her bölge halkı, kendi bölgelerine yerleşen ashâba özel bir ilgi gösteriyor ve dînî konularda onlardan fetvâ soruyorlar idi. Bu arada öğrenmeye, ilme meraklı olan genç öğrenciler, kendi bölgelerinde bulunan ashâbın ders halkalarına devam ediyor ve onların görüşlerini öğrenip benimsiyorlardı. Meselâ: Medîneli tâbiîler Abdullah ibni Ömer, Mekkeliler Abdullah ibni Abbâs, Kûfeliler Abdullah ibni Mes'ûd, Mısırlılar Abdullah bin Amr (radiyallâhü anhüm)den fıkıh öğrenmişlerdi.

Tâbiîn, fıkhı kendi bölgelerinde bulunan sahâbeden öğrenmiş, hüküm çıkarmada onların usûllerini uygulamışlardı. Tâbiîn, hocaları olan sahâbe gibi, hüküm çıkarmada önce kitâba, sonra sünnete başvuruyorlardı. Bu iki ana kaynakta hükmünü bulamadıkları meseleler için sahâbenin o konuda bir görüşleri bulunup bulunmadığını araştırıyorlardı.

60 * Tâbiîn devrinde İslâm ülkesi çok genişlediği ve ashab, ülkenin her köşesine dağıldıkları için herhangi bir konudaki icmâları çok az meydana geliyordu. Bu devirde Hicaz bölgesinde bulunan fakihler, zarûret hâlinde re'ye başvururken, Irak bölgesinde bulunan fakîhler, şartlar gereği çokça re'ye başvuruyorlardı.

Kısaca tâbiîn devrinde fıkhın kaynakları beş tâne idi: a) Kitâb; Kur'ân-ı Kerîm,
b) Sünnet, c) İcmâ, d) Sahâbe kavli ve fetvâları, e) Re'y, ictihad

Tâbiîn Devrinde Fıkıh İle İlgili Gelişmeler

61 * Tâbiîn devrindeki fıkıh ile ilgili gelişmeleri üç madde hâlinde özetleyebiliriz:

a) Fıkıh sahâsında ihtilâfların, görüş farklılıklarının devam etmesi,

b) Fıkıh sahâsında tedvîn hareketlerinin başlaması,

c) Fıkıh ile ilgili konularda Hicaz bölgesi ile Kûfe bölgesi olarak adlandırılan olayları çözmede iki farklı yaklaşımın, iki yaklaşım tarzının ortaya çıkması.

Tâbiîn devrinde Kur'ân, sünnet, örf, âdet ve benzeri konularla ilgili ihtilâflar meyna gelmiştir.

Kur'ân ile ilgili ihtilâflar: Bu devirde de Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bâzı kelimeleri, kavramları anlamadaki ihtilâflar devam etmiştir. Meselâ: Kurû' kelimesini bir kısım tâbiîn hayız hâli, bir kısmı ise tuhûr; hayızdan temizlenme, temizlik hâli olarak tefsîr etmişlerdir.

Sünnetle ilgili ihtilâflar: Tâbiînden bir kısmının bir konu ile ilgili hadîsi bilmesi, diğerlerinin o konudaki o hadîsi bilmeyişi, ihtilâfa sebep olmuştur. Çünkü bu devirde de hadîsler tamâmen tedvîn edilmemiş, tedvîn faâliyetleri daha yeni başlamıştı. Veyâhut hadîs bilinmekle berâber, o hadîsi rivâyet eden kişinin tanınmaması sonucu ona güvenilmemesi sebebi ile o hadîs ile amel edilmiyordu.

Örf, âdet ve benzeri konularla ilgili ihtilâflar: Tâbiînin yetişmiş olduğu ülkeler arasında örf, âdet, uygulama kuralları, sosyal, iktisâdî konular açısından farklılıklar vardı. Bu farklılıklar, hukukçuların ictihadlarına tesir etmiştir.

Hadîs Tedvîn ve Tasnîf Faâliyetlerinin Başlaması

62 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye hicretinin ilk günlerinden itibâren hadîsler yazılmak istenilmişse de Kur'ân ile karıştırılması ve Kur'ân'ın ihmâl edilmesi gibi endişelerle başlangıçta yazılmasına izin verilmemiştir. Bu ihtimâl ortadan kalkınca Efendimiz sözlerinin yazılmasına izin vermiştir. Abdullah bin Amr, Câbir bin Abdullah, Ebû Hureyre, Ali bin Ebû Tâlib, Semûre bin Cündeb ve Enes bin Mâlik (radiyallâhü anhüm) gibi bâzı sahâbenin hadîs yazdıkları veyâ ellerinde değişik konularla ilgili cüz yâhut sahifelerin olduğu rivâyet edilmektedir. Bununla berâber hadîslerin büyük bir kısmı başlangıçta ezberlenerek, ağızdan ağza aktarılarak insanlara ulaştırılmıştır.

Ancak sahâbe neslinin sona ermesi ile yaşayan sünnetin, Efendimizin hadîslerinin ve O'na dâir haberlerin yok olma endişesi halîfe Ömer bin Abdülazîz'i (61-101 / 680-720) hadîslerin derlenmesi konusunda harekete geçirdi ve onun emri ile hadîsleri ilk resmî tedvîn; hadîs derleme işi başladı. İbni Şihâb ez Zührî (51-124 / 671/742) ilk hadîs derleyen kimselerdendir.

63 * Tedvîn; derleme olayının ardından hadîslerin râvîlerine, konularına, rivâyet özelliklerine göre tasnîf dönemi başlamıştır.

Tasnîf; sınıflandırma, ayırma, bölümlere ayırma anlamlarına gelir. Tasnîf dönemi altın çağını hicrî üçüncü yüzyılda yaşamıştır. Bu konuda gösterilen titizlik ve en doğru hadîslerin elde edilmesinde geliştirilen metotlar sonucu hadîs ve hadîs usûlü ilim dallarının doğması ve gelişmesine vesîle olmuş, böylece değişik türlerden oluşan zengin bir hadîs edebiyâtı meydana gelmiştir.

Tasnîf devri çalışmalarının sonucu olarak, hadîsler konularına göre *câmi, sünen* ve *musannef*; senetteki sahâbenin alfabetik sıralanmasına göre de *müsned* ve *mu'cem* adı verilen çeşitli eserlerde toplanıp sistemli bir biçimde sunulmuştur. Bu hadîs kitaplarından altısı kütüb-i sitte adı ile meşhur olmuştur.

يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ

= **Bu** (kitâb ve sünnete dayalı) **ilmi, halefin** (; müslüman ilk nesilden sonra gelen her bir nesil) **arasından o neslin adâletli** (, güvenilir) **olanları** (sonrakilere) **taşır. Onlar, bu ilmi sapkınların tahrîfinden** (; bozmasından, değiştirmesinden)**, bâtıl ehlinin zayıflatmasından ve câhillerin** (onu yanlış) **yorumlamalarından korurlar.** [86]

لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَوَّامَةً عَلَى أَمْرِ اللَّهِ لاَ يَضُرُّهَا مَنْ خَالَفَهَا

= **Ümmetimden bir topluluk devamlı yüce Allâh'ın emrine bağlı kalacak** (, ondan kat'iyyen ayrılmayacak) **ve kendilerine karşı çıkanlar, onlara zarar veremeyecektir.** [87]

لاَ يَزَالُ اللَّهُ يَغْرِسُ فِي هَذَا الدِّينِ غَرْسًا يَسْتَعْمِلُهُمْ فِي طَاعَتِهِ

= **Yüce Allah bu dînin bağlılarını ilâhi emirlere itâat etme uğrunda çalıştıracak kimseyi dâima onların içinden çıkarır** (, eksik etmez)**.** [88]

لاَ يَزَالُ هَذَا الْأَمْرُ أَوْ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِي لاَ يَضُرُّهُمْ خِلاَفُ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ

= **Ümmetimden bir gurup, bu din uğruna** (, din üzere) **yaşamaya devam edeceklerdir. Allâh'ın** (kıyâmetin kopması ile ilgili) **emri gerçekleşinceye kadar muhâliflerinin karşı çıkışları onlara bir zarar vermeyecektir.** [89]

64 * Kütüb-i sitte; meşhur altı sahîh hadîs kitabını anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Bununla hadîs mecmualarının en sahîhleri kabul edilen; Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el Cu'fî el Buhârî (194/256 - 810/870) ve Müslim bin el Haccâc el Kuşeyrî'nin (206/261 - 821/875) sahîhleri ile Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889), Muhammed bin Ebû Îsâ et Tirmizî (209/279 - 824/893), Ebû Abdurrahman en Nesâî (214/303 - 830/915) ve Muhammed bin Yezid Ebû Abdullah el Gazvînî'nin (209/275 - 824/886) sünenleri anlatılmak istenir. Hadîs tasnîfinin altın çağı olan hicrî üçüncü yüzyılda te'lîf, telîf edilmiş; derlenip yazılmış olmak, olabildiğince sahîh kabul edilen hadîsleri kapsamak, konularına göre düzenlenmiş olmak gibi ortak özelliklerinden dolayı, kendilerinden sonraki asırlarda kütüb-i sitte; altı (sahîh) kitap, ortak adı ile şöhret bulmuştur. Bâzı âlimler, az da olsa zayıf ve mevzû'; uydurma olarak kabul edilen hadîsler içerdiği için İbn-i Mâce'nin süneni yerine İmam Mâlik bin Enes'in (93/179 - 712/795) Muvattâ' isimli eserini veyâ Abdullah bin Abdirrahmân bin el Fazl ed Dârimî'nin (181/255 - 797/868) sünenini kütüb-i sittenin altıncı kitabı kabul etmişlerdir.

Buhârî ve Müslim'in sahîhlerine iki sahîh kitap anlamında sahîhayn; Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce'nin sünenlerine sünen-i erbaa; dört sünen denilir.

65 * Sahîh, sünen, musannef, müsned ve mu'cem diye isimlendirilen ve günümüze kadar ulaşan hadîs kitapları, genellikle derleyenlerin isimleri ile anılmaktadır. Bunlardan bir kısmını şöykece sayabiliriz:

Sahîhler: Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Muhammed bin İshak bin Huzeyme (223/311 - 838/923) ve Ebû Hâtim Muhammed bin Hibbân'ın (277/354 - 890/965) sahîhleridir. İmam Mâlik bin Enes'in Muvattâ' isimli eseri ile Hâkim en Nîsâbûrî'nin (321/405 - 933/1015) el Müstedrek isimli eseri de bu gurupta sayılmaktadır.

Sünenler: Bunlar, ahkâm; şer'î hükümlerle ilgili hadîsleri fıkıh konularına göre bir araya getiren eserlerdir. Bu eserlerde, ahkâma konu olmayan hadîslere pek yer verilmez. Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce'nin sünenleri ile Ömer bin Ahmed ed Dârekutnî, Saîd bin Mansûr el Horasânî ve Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî'nin sünenleri bu gurubun en önemlileri, en tanınmış olanlarıdır.

Musannefler: Hadîsleri bölümlere, konulara göre sınıflandıran gurubun bir türünü meydana getiren musannefler, esas itibârı ile sünen gibidirler. Bunlardan günümüze ulaşan Abdürrezzâk bin Hemmâm bin Nâfi' es San'ânî ile Muhammed bin Ebî Şeybe'nin derlemeleridir.

Müsnedler: Hadîslerin, onları rivâyet eden sahâbenin isimlerine göre derlenip düzenlendiği hadîs kitaplarıdır. En meşhurları İmam Ahmed bin Hanbel'in (164/241 - 780/855) müsnedi olmak üzere Ebû Dâvud et Tayâlisî, Ebû Ya'lâ el Mavsilî, İshak bin Râheveyh (veyâ Râhûye), Abdullah bin Zübeyr el Humeydî, Ebû Bekir Abdülhâlik el Bezzâr'ın derlediği müsnedler bu gurupta ilk akla gelenlerdir.

Mu'cem; ıstılah olarak muhaddislerce; hadîs âlimleri tarafından hadîsleri tasnîfte; sınıflandırmada başvurulan bir metodun adıdır. Bu metodda rivâyetler sahâbeye göre tasnîf edilirse de beldeye, bölgeye göre yapılan tasnîflere de mu'cem denildiği olmuştur. Bu tarzın en güzel örneğini Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî (260/360 - 873/970) vermiştir. İmam Taberânî'nin Mu'cemül Kebîr isimli eseri, mu'cem tarzında derlenen, yazılan eserlerin en meşhur olanıdır. Taberânî'nin bu guruba giren ayrıca Mu'cemül Evsat ve Mu'cemüs Sağîr isimli eserleri de vardır.

Muhaddisler arasında bilinen ve kararlaştırılan bâzı ana konulara derlemelerinde yer veren hadîs kitaplarına câmi' denir. Kütüb-i sitteden sâdece Buhârî ve Müslim'in sahîhleri ile Tirmizî'nin sünenine câmi' denilmiştir. [90]

Tebe-i Tâbiîn Devri, Müctehid İmamlar Devrinde Fıkıh

66 * Bu devir, hicrî 132 yılından başlar, hicrî dördüncü asrın ortalarına kadar devam eder. Bu devir fıkhın yükseliş devri, fıkhın altın devri, tedvîn devri, müctehitler devri, tebe-i tâbiîn devri olarak da adlandırılır.

Tebe-i tâbiîn devrinin başlarında hilâfet; halîfelik Abbâsîlere geçti. Daha sonra Abbâsî devleti çeşitli sebeplerle bölünerek, bâzı küçük devletler kuruldu. Bu devirde fıkıh sahâsında büyük bir gelişme kaydedilmiştir.

Tebe-i tâbiîn devrinde fıkhın gelişme sebeplerini şöylece sayabiliriz:

a) Abbâsî devleti halîfelerinin din ile ilgili ilimlere ve âlimlere gösterdikleri yakın ilgi,

b) İslâm ülkesinin genişlemesi,

c) Yetenekli kişilerin İslâmî ilimlerle meşgul olması,

d) Tefsîr, hadîs, kırâat, fıkıh, fıkıh usûlü, lûgat, edebiyât gibi dînî, edebî ilimlerin tedvîn edilmesi; bu ilimlerle ilgili kitapların yazılması, derlenmesi,

e) İlim öğrenmek için seyahatlerin artması,

f) Fıkıh mezheplerinin ortaya çıkışı,

g) Fıkıh ilminde kullanılan ıstılahların doğuşu.

Fıkıh Mezheplerinin Ortaya Çıkışı

67 * Tebe-i tâbiîn devrinde İslâm ülkesinin her köşesinde müctehid derecesinde âlimler bulunuyordu. Bağdat, Basra, Kûfe, Medîne, Mekke, Mısır, Şam gibi şehir ve bölgeler birer ilim merkezi idi. Bu devirde fakihler, ilim için seyahatler yaparak çeşitli şehirlerdeki âlimlerle fikir alışverişinde bulunuyorlardı. Aynı zamanda ilim merkezlerinde şöhret yapmış âlimlerden ders okumak üzere İslâm ülkesinin dört bir köşesinden öğrenciler gelerek bu âlimlerin ders halkalarına katılıyorlardı. Bu arada fakihler özellikle hac zamânı, hac mevsiminde Mekke ve Medîne'de bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunuyorlardı.

Bu devrede fıkıh ekolleri, fıkıh mezhepleri ortaya çıktı. Her mezhebin görüş ve usûllerini yayan birçok taraftarları vardı. Mezhep metodlarını ortaya koyan imamları ve onların öğrencileri, fıkıh ve fıkıh usûlüne âit kitaplar yazdılar.

Taklîdin Başlaması ve Mezheplerin Taklîdi

68 * Bu devir, hicrî dördüncü asrın yarısından başlayıp günümüze kadar devam eden dönemdir.

Sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn devirlerinde ictihad gücüne sâhip olan âlimler, Kur'ân ve sünnet nasslarına bağlı olarak yaşıyorlardı. İctihad edebilecek bilgisi olmayan insanlar ise bilemedikleri konuları bulabildikleri, istedikleri âlimlerden sorup öğreniyorlar, belirli bir âlime veyâ mezhebe bağlı kalmıyorlardı. Kişi bir konuyu öğrenmek için hangi âlime ulaşabilirse ona sorar ve gereğine göre hareket ederdi.

69 * Müctehid imamlar, ilim sâhibi değerli öğrenciler yetiştirmişlerdi. Yetiştirilen bu öğrenciler, imam saydıkları hocalarından almış oldukları hükümleri tedvîn ettiler; bir araya getirip onları kitaplaştırdılar ve kendileri de çok sayıda öğrenci yetiştirdiler. Gerek kendileri gerekse yetiştirmiş oldukları binlerce öğrenci, imamların çıkarmış oldukları hükümleri halk arasına yaydı ve kendilerine güvenle bağlanan halk bu hükümlere uydu, onlarla amel etti.

70 * Taklîd devrinden itibâren âlimler benimsedikleri müctehidin çıkarmış olduğu hükümleri ve metodunu iyice kavramaya, anlamaya çalıştılar; onun verdiği hükümleri, fetvâları bir araya getirdiler; onları açıkladılar, detaylandırarak yeni yeni hükümler ortaya koydular. Kendilerinden önceki âlimler tarafından yazılmış olan şer'î hükümleri, belirli bölümler hâlinde ve uygun bir şekilde sıraya koydular, değişik fetvâları kuvvet derecesine göre sıhhatli bir süzgeçten geçirdiler, müctehid imamlardan alınan rivâyetler arasında tercihler yaptılar.

Kısaca âlimler bağlı oldukları müctehidin metoduna, görüşüne bağlı kaldılar, onun dışına çıkıp yeni bir ictihad yapmadılar. Halk tabakası da belirli müctehitlerin mezhebini; yolunu benimsedi.

Zamanla belirli müctehitlerin görüşleri, metotları, mezhepleri halk tarafından kabul gördü ve diğerlerinin görüşü ile halk amel etmediği, onlara uyulmadığı için unutuldu.

Taklîde Sürükleyen Sebepler

71 * Bu devirde fakihleri taklîde sürükleyen sebeplerin önemlileri:

a) Âlimlerin hocalarına saygıdan dolayı onların yollarına uymaları, fetvâlarını kabul etmeleri,

b) Mezheplere bağlı olan kişilerin kâdî (, kadı); hâkim tâyin edilmesi,

c) Mezheplerin hükümlerinin tedvîn edilmesi; kitaplara yazılması,

d) Âlimlerin ictihad etmek için kendilerine güvenlerinin azalması; yanlış ictihad ederiz diyerek sorumluluk almaktan, bu konuda vebâle girmekten çekinmeleri,

e) Devlet yöneticilerinin belirli bir mezhebi destekleyerek o mezhebi diğerlerinden üstün tutmaları,

f) Vakıfların sâdece belirli mezheplere bağlı olan kimselere verilmesi şeklinde sıralanabilir.

Müctehitlerin Bâzı Konularda İhtilâf Etmelerinin Sebepleri

72 * İslâm âleminde toplum tarafından kabul edilen büyük müctehitler, asıl olarak şer'î delillere bağlıdırlar, kendiliklerinden kuralsız, dayanaksız hiçbir fikir açıklamazlar. Kesin, açık bir delil karşısında tamâmen görüş birliğine varır, o delîlin gösterdiği hükmü ittifakla kabul ederler. Bunun içindir ki, kesin delillere dayalı olan îtikâd; inanılması gereken şeyler konusunda ve yine kesin delillere dayanan namaz, oruç, zekât gibi ibâdetler konusunda da tamâmı ile görüş birliği içinde olmuşlardır. Ancak furûât-ı fıkhiyye denilen ve hükümleri kesin deliller ile ispatlanmayan fıkıh ile ilgili bir kısım ikinci dereceden meseleler hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâfın sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

a) Şer'î delillerden bâzılarının hükmü açık ve kesin görülmez. Bâzı hükümler, bir kısım müctehitler tarafından mutlak; kesin kabul edildiği hâlde diğer bir kısmınca herhangi bir olaya âit, başka anlamda kullanılmış veyâ hükmü ortadan kaldırılmış kabul edilir.

b) Şer'î delillerden, meselâ hadîs-i şerîflerden bâzılarını müctehitlerin bir kısmı duymuş, öğrenmiş olduğu hâlde, diğer bir kısmı o hadîsi duymamış olur. Hattâ bu sebeple vakti ile bir olay hakkında bir hadîs duymamış olan bir müctehid, o konuda başka bir delil bulmaya çalışmışken daha sonra o hadîsi duyup, öğrenince önceki ictihadını bırakmış, o hadîse göre hükmünü vermiştir.

c) Rivâyet edilen bâzı hadîs ve haberlerin doğru bir şekilde kayıt edilip edilmediği veyâ rivâyet eden kişilerde aranılan şartları taşıyıp taşımadıkları konusunda müctehitler arasında görüş farkı bulunur. Meselâ: Bir malı satan ile satın alanın o malı, o alım satım yerinde beğenmeye, seçmeye hakları olup, o satış işlemini fesih edebilmeleri yâni alışverişin hükmünü geçersiz kılıp, alışverişten vazgeçebilmeleri hakkında rivâyet edilen:

اَلْبَيِّعَانِ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ عَلَى صَاحِبِهِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ بَيْعَ الْخِيَارِ

= **Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça, biri diğerine karşı muhayyerdir** (; alıp, almamakta, satıp satmamakta serbesttir)**. Yalnız muhayyerlik şartı ile yapılan satış bu hükmün dışındadır** [91] anlamındaki hadîs-i şerîf, sahîh bir hadîstir ve birçok kişi tarafından rivâyet edilmiştir. Bu hadîs ile sahâbeden Ebû Hureyre ve Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhüm) amel etmişlerdir. Fakat bu hadîs, yedi fukahâ denilen tâbiîn neslinden Urve bin Zübeyr, Saîd bin Müseyyeb, Ubeydullah bin Abdullah, Hârice bin Zeyd ile arkadaşları ve onlarla aynı zamanda yaşayanlar arasında bilinmiyordu. Bu sebeple yedi fukahâ ile aynı dönemde yaşayan İmam Âzam ile İmam Mâlik, bu durumu hadîsin sahîh olması, sahîh kabul edilmesi konusunda bir eksiklik olarak gördüklerinden, bu hadîsi delil olarak kabul etmemişlerdir. Aynı hadîs tebe-i tâbiîn döneminde yaşayan İmam Şâfiî zamânında rivâyet edilir, insanlar tarafından bilinir olduğu için imam, bu hadîsin sahîh olduğuna inanarak bununla amel etmiştir.

ç) Müctehitlerden bâzıları, genel olarak hadîs-i mürsel denilen ve tâbiînden birinin

sahâbenin ismini anmadan doğrudan Efendimizden rivâyet ettiği hadîs ile amel ettiği hâlde, diğer bâzıları bununla amel etmez. Nitekim Hanefî mezhebinin âlimleri, böyle bir hadîsi delil olarak kabul ettikleri hâlde, Şâfiî ve Zâhiriyye mezhebinin âlimleri delil olarak kabul etmemişlerdir.

d) Müctehitlerden bir kısmı sahâbenin sözlerini delil olarak kabul ettikleri hâlde diğer bir kısmı, sahâbenin ittifâkı bulunmadıkça bu sözleri delil olarak kabul etmemişlerdir. Nitekim İmam Mâlik'e göre bir sahâbenin sözü, kıyasa uygun olsun olmasın kesinlikle delildir, İmam Şâfî'ye göre delil değildir. Hanefî âlimlerinden bu konuda açık bir rivâyet yoktur. Hanefî fıkıhçıları, bâzı meselelerde sahâbenin sözünü delil olarak kabul etmiş, bâzı meselelerde ise bunu delil olarak kabul etmeyip, kıyasa başvurmuşlardır.

e) Şer'î delillerden bir kısmı hem vücûb; yapılması gerekli, hem de mubah anlamlarına gelebilir. Müctehid bunlardan birini tercih eder. Meselâ: Seferî; yolcu sayılan kişi için dört rek'atlı farz namazların ikişer rek'at olarak kılınmasının vâcib veyâ mubah olup olmamasındaki ihtilâf bu türlüdür.

f) Şer'î delillerden biri diğerine tercih edilir, her müctehid bunlardan birine göre hüküm verir. Meselâ: İmam Âzam'a göre haber-i âhâd yâni bir kişinin veyâ iki üç gibi belirli sayıda kişilerin yine bir kişiden veyâ iki, üç gibi belirli sayıda kişilerden aktardığı haberler kıyasa tercih edilir; kıyas yapılmaz, haberle amel edilir. İmam Mâlik'e göre ise kıyas, haber-i âhâddan önce gelir.

Bu sebeple İmam Âzam, hazreti Ebû Bekir'den rivâyet edilen bir haberi delil olarak almış ve hibenin; bağışın ancak onu teslim almakla tamam olacağını kabul etmiştir. İmam Mâlik ise hibeyi alışverişe kıyas ederek, hibenin de onu teslim almadan tamam olacağı ictihadında bulunmuştur.

g) Bir şey, bir konu hakkındaki hükmün illetinde ihtilâf edilir. Her müctehid, o konuda başka bir illetin, başka bir hüküm bağının var olduğuna inanır. Meselâ: Buğday, arpa hakkındaki ribânın; fâizin illetinde ihtilâf olunmuştur. Hanefî âlimlerine göre ribânın illeti; cins, tartı ve ölçü birliğidir. Mâlikî ve Şâfiî âlimlerine göre ise cins ve gıda maddesi olması vasıflarında birleşmeleridir.

ğ) Bir şeyin mâhiyetindeki; o şeyin ne olduğunu belirleyen asıl unsurdaki, niteliklerindeki değişik bakış noktalarından dolayı ihtilâf ileri gelir: Akde bağlı olmayan bir menfaatin mal sayılarak ödenmesi konusunda mal hükmünde olup olmaması konusu gibi.

Fâsid ile bâtılın aynı mâhiyette olup olmaması da böyledir.

h) Delillerden bir kısmındaki bâzı kelimeler, birkaç anlama gelip müctehitlerden her biri bu anlamlardan birini seçer. Meselâ: قُرُوءٍ [92] kelimesi gibi ki, sözlükte gurû' hem hayız hâli, hem de hayızdan temizlenme; temizlik hâli anlamına gelmektedir. Hanefî âlimleri bundan hayız hâli, Şâfiî âlimleri hayızdan temizlenme; temizlik hâli anlamını çıkarmışlardır.

ı) Delillerden bâzılarındaki kelimelerin hakîki mânâsının mı, yoksa mecâzî anlamının mı kast edildiğinde ihtilâf edilir. Meselâ: لمس (lems), مُلاَمَسَ (mülâmese) kelimesinin sâdece el ile dokunma ve cinsel ilişki anlamlarına gelmesindeki ihtilâf gibi.

i) Bir amelin, yapılan bir fiilin delîline göre hem azîmete, hem de ruhsata ihtimâli olduğu hâlde müctehitlerden bir kısmı azîmet, bir kısmı da ruhsat yönünü gerekli görür; bir kısmı da hem ruhsat, hem de azîmetin meşrû olduğunu belirtir.

j) Bir meselede sahâbenin veyâ tâbiînin mezhepleri farklı olup her belde âlimleri, bu zatlardan kendi beldesinde bulunmuş zâtın görüşünü, mezhebini seçmiş, onunla fetvâ vermiş olur. Meselâ: Medîne'nin fazîletleri hakkında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in birçok hadîsleri vardır. Onun için birçok fukahâ bu mübârek şehirde yerleşmiş, orada yaşamıştır. Bu sebeple İmam Mâlik, Medîne halkının bir mesele hakkındaki ittifâkını; görüş birliğine varmalarını başlı başına bir delil saymıştır. Kûfe'de ise hazreti Ali ile Abdullah bin Mes'ûd ve arkadaş-larının fetvâları herkes tarafından duyulup, bilindiğinden Kûfe âlimleri tarafından da bu fetvâlara göre hareket edilmiştir.

k) İstihsân denilen delîli, müctehitlerden bir kısmı kabul ederek bâzı meselelerde ona göre hüküm verdikleri hâlde, diğer bir kısmı onu delil olarak kabul etmemişlerdir. Nitekim istihsân delîlini Hanefî ve Hanbelî fakihleri geçerli bir delil olarak kabul ettikleri hâlde, Şâfiî âlimleri kabul etmemişlerdir.

l) Bir kısım amellerin sahih olması veyâ sahih olmaması için niyet gerekli midir, gerekli değil midir meselesinden bâzı ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Nitekim abdest gibi ibâdete vesîle olan ibâdetlerde niyetin gerekli olup olmadığı konusunda ihtilâf olunmuştur.

m) Bir olay hakkında örf ve âdet geçerli midir, değil midir; geçerli ise nassın bu örf ve âdete dayanmış olup olmadığının kesin olmaması sebebi ile ihtilâf meydana gelir. [93]

Müctehitlerin İhtilâflarındaki Hukûkî ve Sosyal Hikmetler

73 * Din ile ilgili esaslar, dînî farzlar ve güzel ahlâk ile ilgili hükümlerde ittifak vardır. Bu ittifak dînen istenilmektedir. Din ile ilgili esaslarda ayrılığa düşmek câiz değildir. Müslüman topluluğunun kabul ettiği hükümlere muhâlefet edenler; aykırı davranan ve düşünenler, bid'at ehli, dalâlet ehli sayılırlar. Çünkü bunların haklarında hükmü açık, kesin deliller vardır. Bu sebepledir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلاَ تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

= *(Allah,)* ***dîni dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nûh'a emir ettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı.*** [94] buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki, kaynağı vahiy olan ve bütün peygamberlere aynı şekilde emir ve tavsiye buyrulmuş olan dinde, dînin esas hükümlerinde ihtilâf edilmesi câiz değildir. Bunlarda ittifak edilmesi; görüş birliğine varılması yüce Allah tarafından istenilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

يَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ

= **Allâh'ın himâyesi** (; koruması, yardımı) **cemaat ile berâberdir. Her kim,** (cemaatten) **ayrılırsa şüphesiz cehenneme ayrılır.** [95] Ancak dînin esaslarını oluşturan hükümler dışında, ikinci dereceden olan konularda ilâhi dinler arasında da bâzı farklar, ihtilâflar bulunması, yüce Allâh'ın isteğine aykırı değildir. Bir kısım olaylarda, meselelerde danışmaya, ictihada yine şerîat sâhibi tarafından izin verilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîflerinde:

اِخْتِلاَفُ أَصْحَابِي لَكُمْ رَحْمَةٌ

= **Ashâbımın ihtilâfı sizin için rahmettir** [96] buyurmuştur. Yâni ümmet arasında bulunan müctehitlerin dînin esâsını oluşturan konuların dışındaki hususlarda ihtilâf etmeleri, farklı düşünmeleri ümmet hakkında genişlik ve kolaylığa vesîle olacağından büyük bir rahmettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bile müşâvere; danışma ile görevli kılınmış, hakkındaki ilâhî vahiy bulunmayan konularla ilgili ictihadda ve sahâbe ile istişârede bulunarak ümmetine örnek olmuştur. Meselâ: Bedir gazvesinde; savaşında alınan esirlerin birer bedel karşılığında serbest bırakılıp bırakılmaması konusunda sahâbe ile istişârede bulunmuştu. Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh), esirlerin bir bedel karşılığında serbest bırakılmasını gerekli görerek Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile aynı kanaati paylaşmıştı. Ömer (radiyallâhü anh) ise müslümanların varlığına suikastta bulunmuş olan bu düşmanların öldürülmesi gerektiği görüşünde idi. Sahâbenin bir kısmı hazreti Ebû Bekir'in, bir kısmı da hazreti Ömer'in fikrine katılmıştı.

Aynı şekilde, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den sonra da sahâbe arasında bir takım meseleler ile ilgili ihtilâf meydana gelmişti. Meselâ: Efendimizin geride bıraktığı mallarda mîrâs ile ilgili hükümlerin geçerli olup olmayacağı; boşanmış veyâ kocaları ölmüş kadınların ne kadar süre iddet bekleyecekleri konusunda ihtilâf etmişlerdi.

Daha sonra tâbiîn ve tebe-i tâbiîn arasında da bir kısım ikinci dereceden konularda ihtilâf meydana gelmiştir.

74 * Müctehitler arasında ilmî usûllere dayalı olarak meydana gelen ihtilâfların sonuçları, hikmetleri ne gibi şeylerdir? Konu ile ilgili İslâm âlimlerinin açıklamalarından bir kısmı şunlardır:

a) Her olay hakkında hükmü kesin, açık nass bulunması hikmete ve maslahata aykırıdır. Yüce Allah ise hikmet sâhibidir. Bu sebeple dînin aslî denilen hükümlerinden olmayan, ikinci derecede sayılan konular hakkında ictihada, değişik görüşlerin ortaya çıkmasına imkân bırakmış, buna izin vermiştir.

b) Bir takım hukuk ve sosyal yaşantı ile ilgili konularda değişik, farklı görüşlerin bulunması; sosyal hayat hakkında kolaylık göstermek, kendilerine geniş bir alan ayırmak maslahatını içine almakta, kapsamaktadır.

c) Yüce Allah, kullarının fikren yükselmelerini, akıl yürütme yolu ile gelişmelerini istemiş olduğundan kendileri için bâzı konularda ictihad etmek imkânını ihsân buyurmuş, onlara bu imkânı vermiştir.

ç) Furûât dediğimiz dînin aslî hükümlerinden olmayan ikinci dereceden meselelerde zamâna, yere göre bâzı değişikliklerin meydana gelmesi, sosyal hayâtın gereğidir. Değişik fıkıh görüşlerinden biri, zamânın ihtiyâcına daha uygun olduğunda Veliyyül emrin; müslümanların devlet başkanının işâreti ile onunla amel etmek kabul edilebilir. Meselâ: Hanefî mezhebinin görüşü ile amel edilen bir yerde böyle bir konuda Mâlikî, Şâfiî veyâ Hanbelî mezhebine âit bir görüş alınabilir, onunla amel edilebilir. Buna izin verilmesi İslâm hukûkunda bir esastır. Bu esas ise ancak müctehitlerin ictihadlarındaki ihtilâf sâyesinde sağlanabilir.

d) Sosyal hayattaki olayların bir sınırı, bir bitiş noktası yoktur. Nassların hükümleri, genel ve birçok olayları kapsıyor ise de bu nassların bir sınırı olmayan olaylara uygulanmasında ister istemez birçok görüş farklılıkları meydana gelir. Buna izin verilmemesi ise sosyal hayâtın gelişmesine engel olabilir. Bu sebeple bu gibi konularda değişik görüşlere

izin verilmesi ile İslâm hukûku için çok geniş ve her devrin ihtiyâcına yetebilecek bir özellik sağlamıştır.

Sanki değişik ictihadla, bu ümmete âit değişik şer'î hükümler değerinde olup bunların hepsi de bir genişlik ve kolaylık olmak üzere bu ümmet hakkında izin verilmiş, bu ümmetten her gurup, bunların bir kısmını gerekli görüp seçerek onunla amel etmiştir.

e) Müslümanlıkta toplumun iyiliği ve toplum düzeninin sağlanmasına çalışmak, ihtiyaçlarını kolaylaştırmaya, meydana gelen engelleri ortadan kaldırmaya yardım edecek sebepleri hazırlamak medenî bir fazîlettir, ilmî ve dînî bir şereftir, üstünlüktür. Bunun mânevî mükâfatı ise çok büyüktür. İşte ümmet içinden bir kısım insanın din ile ilgili ilimler alanında çalışıp ictihad kudretini kazanabilmesi, topluluğun maddî ve mânevî hayâtına hizmet ederek fazîlet ve karakter bakımından çok iyi özelliklere sâhip olabilmesi için de bu ihtilâf câiz görülmüştür. Nitekim Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir hadîslerinde:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

= **Hâkim hüküm verirken ictihadda bulunur, isâbetli karar verirse iki sevap kazanır. Hüküm verip ictihad ederde yanılırsa ona bir sevap vardır** [97] buyurmuştur.

f) Yüce Allâh'ın insanlara, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile göndermiş olduğu İslâm dîni, son dindir, hükümleri kıyâmete kadar geçerlidir. Bu sebeple, kıyâmet kopuncaya kadar meydana gelecek olayların, ortaya çıkacak konuların hükümlerini üzerine aldığı için kişilerin görüşüne, ictihada bir alan ayırmıştır. Hattâ Efendimiz, hakkında ilâhi vahiy bulunmayan bir kısım konularda ictihadda bulunmuş, ictihadın meşrû olduğunu kendi ameli ile göstererek bâzı olayların hükümlerini şer'î delillerden ictihad yolu ile hüküm çıkarma metodunu ümmetine öğretmiş, göstermiş, anlatmıştır. Bu sebeple ictihad metodu ile dolaylı olan hükümler de yüce Allâh'ın emir ve izni ile bağlantılı olduğundan İslâm şerîatının asıl kaynağı olan kitab ve sünnet ile ilgisi vardır. [98]

* Müctehitler arasında ilk bakışta görüş ayrılığı gibi gözüken şeyler, işin aslına bakıldığında uzlaşmaya çıkan şeylerdir. Yâni her ne kadar ileri sürülen hükümler birbirine aykırı olsa da şâri'in o emir ve nehiyden neyi kast ettiğini; amacının ne olduğunu araştırmak, o amaca ulaşma açısından aralarında birlikten söz edilebilir.

Şöyle ki; furû alanında pek çok görüş ayrılığı olsa bile şerîat, sonuç itibârı ile tek bir görüşe çıkar. Yâni şerîat sâhibinin amacı, fer'î; şerîatın aslı, esâsı ile ilgili olmayan bir meselede birbirine muhâlif, birbirine aykırı iki hüküm koymak değildir. Aksine o, sâdece tek bir yolu murad eder; istenilen budur. Şâri'in murad etmiş; (ulaşılmasını) istemiş olduğu yol hakkında müctehitler arasında farklı görüşlerin bulunması bu esâsı ortadan kaldırmaz. Şer'î meselelerde mevcut bulunan ihtilâflar, onların hükmünün açık ve net bulunan iki uç arasında yer almasından ve müctehitlerin farklı yaklaşımlarından, bâzı delillerin kendilerine gizli kalması ve bu sebep ile o konudaki delilleri bilememelerinden kaynaklanmaktadır. Delillerin gizli kalması, delilleri bilememe hakkında gerçek anlamda bir görüş ayrılığından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü eğer müctehid, kendisine gizli kalan delillere ulaşabilecek, onları bilebilecek olsa idi, kendi görüşünden vazgeçecekti.

İki uç arasında hükmün gidip gelmesi demek, her bir müctehidin şâri'in ikisi arasındaki kendisi açısından belirsiz, açık olmayan kastını, amacını araştırması ve O'nun kastına götürecek delîli bulması ve ona uyması demektir. Müctehitler bu iki amaçta tam bir uyum içerisindedirler ve onlardan her biri şâyet kendi ulaştığı görüşün aksi ortaya çıkacak

olsa derhâl ona dönecek ve daha önce muhâlifi olan o müctehid ile uyum içine girecektir. Dolayısı ile bu kısım da anlam bakımından delîlin gizli kalması, delîli bilememe kısmına girmektedir. Çünkü iki müctehitten birinin ictihadında isâbet edemeyerek şâri'in amacına olayda muhâlefet etmesi, ancak ilgili delîlin kendisine kapalı kalması sonucunda olur. Şu hâlde gerçekte ihtilâf, şâri'in tek olan maksadına ulaştıran yolda olmaktadır.

Durum böyle olunca müctehitler aslında birbirleri ile farklı görüşlerde değil, aynı görüşte olmaktadırlar. İşte bu sebepledir ki, ictihad konusu olan meselelerde farklı görüşlere sâhip olan müctehitler arasında karşılıklı dostluk, şefkat, saygı ve sevgi olagelmiş, bunlar birbirine düşman gözü ile bakan guruplar, ayrı ayrı fırkalar hâline dönüşmemişlerdir. Çünkü hepsi de, şâri'in kastına, amacına ulaşma konusunda birleşmektedirler. Şu hâlde yolların ayrı olması önemli değildir. Bu aynen farklı ibâdetlerle yüce Allâh'a kullukta bulunan kimselerin arasında ihtilâf olmayışı gibidir. Meselâ: Bir kişi namaz, diğeri oruç, bir üçüncüsü sadaka ile bir başkası daha farklı bir ibâdet ile yüce Allâh'a yaklaşmaya çalışır. Bu hâlleri ile onların hepsi de her ne kadar yöneliş şekilleri farklı farklı da olsa tek yaratıcı olan Allâh'a yönelme esâsı üzerinde birleşmektedirler. Müctehitlerin durumu da aynı şekildedir. Onların maksadı, şâri'in kastını; o hükümle ne denilmek istenildiğini yakalamaktır. O hâlde sözleri bir, görüşleri aynı demektir. Bunun içindir ki hem müctehitler, hem de kendilerini taklîd eden kimseler için ihtilâflı görüşlerle amel etmek sahih değildir. Çünkü ihtilâflı görüşlerle amel etmek ve onlarla kulluğun gereğini yerine getirmeye çalışmak, sonuç itibârı ile şâri'in maksadına ulaşmak değil, hevâ ve heveslere; kişisel nefsî görüşlere uymak anlamına gelmektedir. [99]

Taklîd, İttibâ ve Tahkîk

75 * **Taklîd** (تقليد), taklit: sözlükte (bir şeyi bir yere) takma, asma; kuşatma, bir kimsenin boynuna gerdanlık takmak anlamına gelir. Istılahta, başkasının sözünü delîle bakmaksızın kabul etmekten ibârettir. Başka bir târif ile taklîd; bir insanın başka bir kimseye söylediği sözde veyâ yaptığı işte haklı olduğuna inanıp delîle bakmadan ona uymasıdır. Sanki bu insan, o kimsenin sözünü veyâ işini kendi boynuna bir gerdanlık yaparak takmıştır. Meselâ: Belirli bir müctehide uymanın, onun ictihadına göre amel etmenin gerekliliği konusunda bir delil yoktur. Fakat ümmetin fertleri, ictihad etme yetkisi olan İslâm âlimlerinden herhangi birine ictihadında haklı, doğru olduğuna inanarak ona uyabilirler. Bu, meşrû; İslâma uygun bir taklîtten ibârettir. Bir müctehide uyan, onu taklîd eden; bir mezhebe göre amel eden kişiye de mukallid, mukallit denir.

* Zarûrât-ı dîniyyeden; dîne âit olup bilinmesi ve inanılması gereken esaslar ile ilgili konularda taklîd, İslâm âlimlerine göre câiz değildir.

Sakın sizden hiç kimse, dîninde (, zarûrât-ı dîniyyeden; dînin aslı ile ilgili olan konularda bilgisizce, araştırmadan) başka birini taklîd etmesin; o (kimse neye) inanırsa (ona) inanır, (o kimse neyi) inkâr ederse (onu) inkâr eder olmasın. [100]

76 * **İttibâ'** (اتباع), ittibâ; sözlükte birine tâbi olma, birine uyma; birinin ardından, arkasından, ardı sıra gitme anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak bir müctehidin ictihadını, delillerini inceleyerek benimsemek, kabul etmek, doğru kabul ederek görüşlerine bağlanmak, o görüşlerle amel etmektir. İttibâ, delillerini bilerek ve iknâ olarak; inanıp kabul ederek başkasının görüşüne uyma olduğu için taklîtten farklıdır. Kişi, taklîtte hükmü, ittibâda ise delîli kabul etmektedir. Bu sebeple ittibâ, ictihad ile taklîd arasında orta bir yol, orta bir

derecedir. Yâni ittibâ, ictihattan aşağı, taklîtten üstün bir yerdedir.

77 * **Tahkîk** (تحقيق), tahkik; sözlükte bir şeyin doğruluğunu ispatlama, doğrulama, araştırıp soruşturma, bir şeyin doğru olup olmadığını araştırıp meydana çıkarma, inceleme, irdeleme demektir. Kişinin, kendisine uyduğu, görüşleri ile amel ettiği âlimin fetvâsının, ictihadının kaynağı olan delilleri, dayanakları araştırması, irdelemesi ve öğrenmeye çalışması tahkîktir.

Taklîdin Hükmü

78 * İslâm âlimleri, îtikâd ile ilgili konular dışında taklîdin câiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda insanları üç kısma ayırmak gerekir:

a) Müctehitler: İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre îtikâd konularında olduğu gibi fıkhî konularda da bir müctehidin diğer bir müctehidi taklîd etmesi haramdır. Müctehitler için taklîd câiz olmayıp, ictihad etmeleri vâcibtir. Ancak herhangi bir meselenin hükmünü istinbât edecek; şer'î delillerden hüküm çıkaracak kadar vakit bulamayan bir müctehidin, böyle bir zarûret sebebi ile o konuda başka bir müctehidin ictihad ve görüşü ile amel etmesi câiz görülmüştür.

b) Mukallitler; ictihad etmek için bilgileri yeterli olmayan âlimler ve ittibâ edenler: Avam için vâcib olan taklîd, ictihad etmek için yeterli bilgileri olmamakla birlikte, taklîd edeceği müctehidin delîlini anlayacak kadar âlim olanlar için vâcib değildir. Çünkü avam için müctehidi taklîd zarûrî ise de, müctehid seviyesinde olmayan âlim için böyle bir zarûret yoktur. Çünkü bu âlimler, bağlı oldukları müctehidin delillerini anlamaya güç yetirebilirler. Bu sebeple bu âlimlerin, bağlı olduğu mezhep imamının hükümlerine dayanak olan delilleri bilmeleri vâcibtir. Ancak zamânımızda çoğu meselelerde mezhep imamlarının hükümlerine dayanak olarak kabul ettikleri delilleri öğrenmek zor olduğu, bunların tamâmını öğrenmeye yeterli zaman olmadığı için taklîd câiz görülmüştür.

c) Avâm (عوام), avam, ammî (عامي); sözlükte herkes, halkın büyük kısmı, ilimsiz kişi, bilgisiz kesim anlamına gelir. Fıkıh ve fıkıh usûlünde avam, fıkıh ile ilgili konularda hüküm çıkaracak kadar ilmi olmadığı için âlim ve müctehid olan kimselerin görüşleri ile amel eden, onların görüşüne uyan kısaca dînini başkalarından sorup danışarak öğrenen kimse demektir.

İctihad edecek kadar ilmi olmayan kimseler, müctehitlerin görüşleri ile amel etmek zorundadırlar. Çünkü mükellef, şer'î hükümleri öğrenmek ve onlara uymak zorundadır. Ancak her mükellefin şer'î hükümleri delillerinden çıkararak öğrenmesi mümkün değildir. İctihad, fıkhî konularda herkesin yapabileceği bir iş değildir. Ayrıca bütün müslümanların ictihad etmelerini beklemek doğru da değildir. Çünkü bu durum, insanların yaşamaları için zorunlu olan ziraat, zanaat ve benzeri işleri yapacak kimsenin bulunamaması gibi bir sonucu gerekli kılacaktır. Taklîdin esastan kaldırılması, insanların son derece zorluk, sıkıntı ve zarara sokulması demektir. Hâlbuki şâri' tarafından istenilen insanlardan zorluk ve sıkıntının kaldırılmasıdır. Bu durumda geriye sâdece taklît kalmakta, kul taklît yolu ile kulluk etmekle yükümlü, sorumlu tutulmaktadır. Bu sebeple avam için fıkıh ile ilgili konularda taklit zarûrî ve vâcibtir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

= ***Allah dinde size hiçbir güçlük de yüklemedi.*** [101]

فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ

= ***Şâyet bilmiyorsanız ilim ehlinden sorunuz*** [102] âyetleri de bu konuda delildir.

* Avâma nispetle müctehitlerin görüşleri, fetvâları, müctehitlere nispetle şer'î deliller gibidir. Çünkü avâma nispetle, avam açısından delîlin bulunup bulunmaması arasında fark yoktur. Çünkü avam, işin ehli olmadıkları için delillerden hiç bir şey anlamayacaklardır. Deliller üzerinde değerlendirme yapmak ve onlardan hüküm çıkarmak da onların yapabileceği bir şey değildir. Böyle bir davranışa girmeleri onlar için aslâ câiz de değildir. Çünkü yüce Allah: ***Eğer bilmiyorsanız bilenlere** (, ilim ehline)* ***sorun*** [103] buyurmaktadır. Avam, bilgi sâhibi olmayandır. Dolayısı ile onun yapacağı tek şey, işi ehline sormaktan ve bu yolla mükellefiyetlerini, sorumluluklarını öğrenmekten başka bir şey değildir. Din ile ilgili konularda, başvuracağı makam, yetki sâhipleri mutlak anlamda onlardır. Şu hâlde din âlimleri, müctehitler, avâma nispetle şâri' makâmında bulunmaktadırlar, onların sözleri yâni fetvâları da, şâri'in sözü, emri yerine geçerli olmaktadır. [104]

79 * Avam, dîni ile ilgili konuları ilim ehli olan âlimlerden, kendisinden daha iyi o konuyu bilenlerden sorarak öğrenmelidir. Ancak, ilim ehline soru sormanın edeplerini de bilmelidir. Soru sormaktan beklenen fayda, din ile ilgili farz kılınan şeyleri ve Rabbimize ne tür ameller ile yaklaşılacağını öğrenmektir. Farz kılınmış amelleri edâ edebilmek ve bu ameller ile yüce Allâh'a yaklaşabilmek için bilinmesi gerekli olan dînî emirler ile ilgili soruların dışında kalan, kişiye veyâ topluma faydası olmayan veyâ öğrenilmesi durumunda hoşa gitmeyecek soruların sorulması yasaklanmıştır.

Kısaca bir ihtiyaç olmadığı hâlde zoraki, boş yere lâf olsun diye âlimlere soru sorulması yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğullarının Bakara; kesilecek inek hakkında sormuş oldukları sorular, lüzumsuz soru sormanın örneğidir. Zarûrî bir ihtiyaç için sorulan sorular, soru sorma yasağı kapsamına girmez. [105]

ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ

= **Sizi** (kendi hâlinize) **bıraktığım sürece siz de beni bırakınız. Sizden önce geçenleri çok soru sormaları** (, aldıkları cevâba göre gereğini yapmamaları) **ve peygamberleri üzerindeki ihtilâfları helâk etmiştir. Size bir şey emrettiğimde** (soru sormadan) **onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın; bir şeyden men ettiğimde** (; onu yasak kıldığım, yapmayın dediğimde de) **ondan kaçının.** [106]

إِنَّ أَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ أَمْرٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ عَلَى النَّاسِ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ

= **Müslümanlar arasında en büyük günahkâr müslüman, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorup da,** (sırf) **bu suâli sebebi ile o** (soru sorduğu) **konunun insanlara haram kılınmasına sebep olandır.** [107]

شِرَارُ النَّاسِ اَلَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنْ شِرارِ الْمَسَائِلِ كَيْ يُغَلِّطُوا بِهَا الْعُلَمَاءِ

= **İnsanların şerlileri** (; kötüleri)**, âlimlere** (bir şey öğrenmek için değil)**, onları yanıltmak için zararlı** (, insanlara faydası olmayan) **meselelerden soru soranlardır.** [108]

إِنَّ اللّٰهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَحَرَّمَ أَشْيَاءَ فَلاَ تَقْرَبُوهَا وَتَرَكَ أَشْيَاءَ عَنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا

= **Allah bir kısım farzlar koymuştur, bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar** (, yasaklar) **koydu, bu**(sı)**n**(ır)**ları aşmayın. Bâzı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bâzı şeyleri** (de onlar ile ilgili hükmü bildirmeyerek) **terk etmiştir. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları** (farz mı, haram mı diye didikleyip) **araştırmayın** (, onlarla ilgili soru sormayın)**.** [109]

مَا أَحَلَّ اللّٰهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَهُ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَافِيَةٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللّٰهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُنْ نَسِيًّا

= Allah kitâbında her ne helâl kılmışsa o helâldir, her ne haram kıldı ise o da haramdır. Bir şeyin hükmünü açıklamamışsa bu, O'nun bağışıdır. Allah'tan O'nun bağışını kabul edin. Çünkü Allah herhangi bir şeyi unutucu değildir. [110]

Fetvâ, İftâ ve Müftü

80 * Yiğit, delikanlı anlamındaki fetâ kelimesinden gelen fetvâ (فتوى), (çoğulu fetâvâ, fetâvî), sözlükte bir olayın hükmünü açıklayan veyâ koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap anlamındadır. Fıkıh terimi olarak fakîh; fıkıh âlimi bir kişinin sorulan fıkıh ile ilgili bir meseleye yazılı veyâ sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm demektir. Örfte ise sorulan dînî sorulara müftüler tarafından yazı ile verilen cevaptır. Fıkhî bir meselenin hükmünü fetvâya yetkili kişilerden sormaya istiftâ, fetvâyı isteyene müsteftî, böyle bir meseleyi açıklamaya, görüş bildirmeye veyâ meselenin hükmünü sözlü veyâ yazılı olarak cevaplandırmaya iftâ (إفتاء), verdiği fetvâ ile hükmü açıklayana da müftî (مفتي), müftü denir.

Fıkıh usûlünde müftü, fıkıh âlimi gibi müctehid demektir.

Günümüzde fetvâ veren âlimler, kendileri fetvâ verecek durumda olmadıkları, mukallit oldukları için müctehitlerin söz ve fetvâlarını alıp başkalarına aktarmaları sebebi ile onlara mecâzen; mecaz yolu ile müftü denir.

Fetvânın, ictihada göre daha özel bir anlamı vardır. Çünkü ictihad, herhangi bir konu ile ilgili bir soru sorulsun veyâ sorulmasın fıkıh ile ilgili hükümleri kaynaklarından çıkarmaktır. Fetvâ ise gerçekleşmiş veyâ gerçekleşmemiş bir olaya âit soruya verilen cevaptır ve gerçek fetvâ, ictihad şartları ile birlikte diğer şartları da taşıyan müctehid tarafından verilir. [111]

81 * İnsanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları şer'î hükümlere göre çözmek için müslümanların devlet başkanı tarafından atanan kişiye kâdî (قاضى), kadı, hâkim; onun vermiş olduğu hükme de kazâ denir.

Kazâ, yargı mezhep imamlarının ittifâkı ile farz-ı kifâyedir. Müslümanların devlet başkanının kâdî; hâkim tâyin etmesi, bir kimseyi kâdî olarak görevlendirmesi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلّٰهِ

= ***Ey îmân edenler! Adâleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şâhitlik edenler olun*** [112] âyetine göre farzdır.

82 * Bir kimsenin kâdî; hâkim olarak görevlendirilebilmesi için aranan bâzı şartlar vardır. Buna göre hâkimin akıllı, ergenlik çağına girmiş, hür, müslüman, işiten, gören ve konuşan bir kimse olması ittifakla şarttır. Adâletli, erkek ve müctehit olmanın şart olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır.

Adâletli, erkek ve müctehit olmak Hanefîler dışında üç mezhebe göre şarttır.

Hanefîlere göre fâsık, hâkim olma ehliyetine sâhiptir. Kadının, mâlî konularda hâkimlik yapması câizdir. Hâkimin müctehit olma şartı yoktur. Müctehit olmak, öncelik için bir şarttır. Müctehit olan bir kimseyi hâkim olarak görevlendirmek mendubtur. Böyle bir kimse, bir müctehidi taklîd ederek, onun verdiği fetvâ ile hüküm verir.

لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً

= **İşlerinin başına** (; idâreciliğe, yöneticiliğe bir) **kadın**(ı) **getiren bir millet** (, bir topluluk) **aslâ felâha** (; kurtuluşa) **ermez**. [113]

Kâdîlik (, kadılık); hâkimlik yapmaya ehil iki kişi bulunursa ilim, dindarlık, adâlet, iffet ve kuvvet bakımından daha fazîletli olana öncelik tanınır.

مَنْ تَوَلَّى مِنْ أُمَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا فَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ رَجُلاً وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ فِيهِمْ مَنْ هُوَ أَوْلَى بِذَلِكَ وَأَعْلَمُ مِنْهُ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ فَقَدْ خَانَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَجَمِيعَ الْمُؤْمِنِينَ

= **Her kim müslümanların işlerinden herhangi bir şeyi yönetmeyi üstüne alır, aralarında bu işe daha ehil ve lâyık; Allâh'ın kitâbını, Resûlünün sünnetini daha iyi bilen birinin bulunduğunu bildiği hâlde, başlarına başka birini atayacak olur ise Allâh'a, Resûlüne ve tüm müslümanlara hâinlik etmiş olur.** [114]

Herhangi bir beldede, yerleşim yerinde hâkimlik yapabilecek bir kişiden başka kimse bulunmazsa o kişinin bu görevi istemesi ve verildiğinde kabul etmesi gerekir. Eğer böyle yapmayacak olursa yönetici onu, görevi kabul etmek konusunda mecbur tutabilir. Eğer hâkimlik yapabilecek çok sayıda kimse varsa bu görevin kabul edilmesi de terk edilmesi de câizdir. Ancak âlimlerin çoğunluğuna göre görev almamak daha fazîletlidir.

مَنْ جُعِلَ قَاضِيًا بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

= **İnsanlar arasında kâdî** (; hâkim) **olarak görevlendirilen bir kimse, bıçaktan başka bir şeyle boğazlanmış** (gibi) **olur.** [115]

لاَ تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا

= **Yöneticilik isteme. Çünkü** (senin) **istemen ile verilirse** (sana yardım olunmaz) **görevle tek başına kalırsın, istemeden verilirse onun için yardım görürsün.** [116]

مَنِ ابْتَغَى الْقَضَاءَ وَسَأَلَ فِيهِ شُفَعَاءَ وُكِلَ إِلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أُكْرِهَ عَلَيْهِ أَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْهِ مَلَكًا يُسَدِّدُهُ

= **Hâkimlik** (veyâ bir göreve atanmak) **isteyen ve bunun için aracılara başvuran kişi, kendi başına bırakılır** (, Allâh'ın yardımı olmaz)**. Kime de o iş zorla** (, istemeden) **verilirse Allah onun doğru hareket etmesine yardımcı olacak bir melek gönderir.** [117]

لَنْ أَوْ لاَ نَسْتَعْمِلُ عَلَى عَمَلِنَا مَنْ أَرَادَهُ

= **Biz, işlerimizin başına** (, idâreciliğe, yöneticiliğe) **işi isteyeni getirmeyiz veyâ getirmeyeceğiz.** [118]

لاَ نُوَلِّي عَلَى هَذَا الْعَمَلِ أَحَدًا سَأَلَهُ وَلاَ أَحَدًا حَرَصَ عَلَيْهِ

= **Biz, bu** (devlet) **iş**(lerind)**e ne onu isteyen birini ne de ona karşı hırs gösteren birini görevlendiririz.** [119]

إِنَّكُمْ سَتَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَسَتَكُونُ نَدَامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَنِعْمَ الْمُرْضِعَةُ وَبِئْسَتِ الْفَاطِمَةُ

= **Sizler yönetici** (, makâm, yetki sâhibi) **olmayı çok isteyeceksiniz. Ama o, kıyâmet günü** (kötü yönetici için) **pişmanlık olacaktır. O** (yöneticilik) **ne güzel bir süt-annedir** (, emmekle, ondan faydalanmakla ona doyulmaz)**, fakat ondan** (, o makamdan) **ayrılmak da memeden ayrılmaktan** (daha) **zordur.** [120]

إِنَّ الْعِرَافَةَ حَقٌّ وَلاَ بُدَّ لِلنَّاسِ مِنَ الْعُرَفَاءِ وَلَكِنَّ الْعُرَفَاءَ فِي النَّارِ

= **Yöneticilik görevi haktır, halk için bu görevi üstlenen kimselere ihtiyaç vardır. Fakat bu görevi yüklenenler** (sorumluluğu ağır olduğu için) **cehennemlik** (olma tehlikesi ile karşı karşıya)**dırlar.** [121]

Müslümanlık, başkası ile değil, ancak cemaatle olur. Cemaat de başkası ile değil, ancak devlet ile olur. Devlet de başkası ile değil, ancak (meşrû emirlere, âmirlere) itaatle olur. Kimi, toplumu bilgi ile (; o konudaki bilgisinden, ehliyetinden dolayı) başkan (, yönetici) yaparsa bu hem o kişi, hem de o toplum için dirlik (, düzen vesîlesi) olur. Kimi de toplumu bilgisiz (; bilgisi olmadığı, ehliyetsiz, yetersiz olduğu hâlde) başkan (, yönetici) yayarsa bu hem o kişi, hem de o toplum için helâk (; yok olma, yıkılma sebebi) olur. [122]

Yöneticilik gibi bir görevi üstlenecek kişi eğer bu görevi hakkı ile yapabileceğine inanıyor, bu konuda kendisine güveniyorsa böyle bir görevi kabul etmesinde bir sakınca yoktur. Bunun gereği ise şerîat kuralları içinde görevini yapmaktır. Meşrû şekilde yerine getireceğinden yana korkusu olan kimsenin böyle bir görevi kabul etmesi ise mekruhtur.

خِيَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّذِينَ تُحِبُّونَهُمْ وَيُحِبُّونَكُمْ وَيُصَلُّونَ عَلَيْكُمْ وَتُصَلُّونَ عَلَيْهِمْ وَشِرَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّذِينَ تُبْغِضُونَهُمْ وَيُبْغِضُونَكُمْ وَتَلْعَنُونَهُمْ وَيَلْعَنُونَكُمْ

= **Önderlerinizin** (, imamlarınızın, yöneticilerinizin) **en hayırlıları, sizin onları sevdiğiniz, onların da sizi sevdiği, sizin onlara** (hayır) **duâ ettiğiniz, onların da size** (hayır) **duâ ettiği kimselerdir. Önderlerinizin en kötüleri ise sizin onları sevmediğiniz, onların da sizi sevmediği, sizin onlara lânet** (; kötü duâ) **ettiğiniz, onların da size lânet ettiği kimselerdir.** [123]

مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لاَ يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ إِلاَّ لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةَ

= **Müslümanların idâresini üstlenip onlar için çalışmayan, onları doğruya yönlendirmeyen yönetici, onlarla birlikte cennete giremez.** [124]

Allâhım! Bir kimse ümmetimin yönetimi konusunda bir görev alır ve onlara zorluk çıkarırsa sen de ona zorluk çıkar! Bir kimse ümmetimin yönetiminde görev alır onlara hoş muâmele ederse (, iyi davranırsa)**, sen de ona hoş muâmelede bulun!** [125]

83 * Kazâ ve fetvâ birer dînî görevdir, her ikisinin de fazîleti, sevâbı çok fazladır, o nispette sorumlulukları da ağırdır. Gerek kâdî, gerek müftü aynı kaynaktan hükümleri alır, ilgililere tebliğ eder. Bununla birlikte kazâ ile fetvâ arasında beş fark vardır:

a) İftâ; fetvâ vermek şer'î hükmü açıklamak ve haber vermekten ibârettir. Fetvâ

istişâri; danışma, fikir, görüş sorma mâhiyetinde bir hüküm olduğu için müftü kendisinden fetvâ alıp bununla amel etmeyen kişiyi, vermiş olduğu fetvâ ile amel etmeye zorlayamaz. Kazâ da şer'î hükmü haber verip açıklamakla birlikte bağlayıcı nitelik taşır. Bu sebeple (kâdîye hüküm için gelen) taraflar kâdînin; hâkimin verdiği hükmü yerine getirmekle yükümlüdürler. Aksi durumda hüküm, devlet gücü ile yerine getirilir. Buna bağlı olarak müftü veyâ müctehidin elde ettiği ilmî sonuç kendini bağlayıcı bir niteliktedir. Bundan dolayı bir müctehidin, başka bir müctehidden kendi ictihadına aykırı olarak çıkan fetvâ ile amel etmesi câiz değildir; fakat kendi ictihadına aykırı da olsa kâdî tarafından kendisi hakkında çıkarılan hükme uymak mecburiyetindedir.

b) Müftünün fetvâsı bir bakıma, kitab ve sünnette yer alan dînî hükmün açıklanması ve kapsamının belirlenmesi demektir. Bundan dolayı fetvâ mâhiyetindeki cevaplar hem soranı, hem de başkalarını ilgilendiren genel bir hüküm mâhiyetindedir. Meselâ: Hazreti Peygamber'in kendisine sorulan: Deniz suyu ile abdest almak câiz midir sorusuna verdiği: **Suyu temizdir, ölüsü de** (, balıkları) **helâldir** [126] şeklinde verdiği cevap, soruyu soranı ne kadar ilgilendiriyorsa diğer mükellefleri de o kadar ilgilendirir; başka bir kişinin deniz suyu ile abdest almanın câiz olup olmadığını tekrar sormasına artık gerek yoktur. Kâdînin; hâkimin verdiği hüküm ise herkesi değil, belirli kişileri ilgilendirmektedir; başkaları kâdînin; hâkimin izni olmadıkça bu hükmünden istifâde edemez. Nitekim kadın sahâbîlerden Hind, kocası Ebû Süfyân'ın cimriliği yüzünden kendisi ve çocukları için yeteri kadar harcama yapmadığından yakınmış, Efendimiz de ona, kocasının malından örfe, âdete göre kendilerine yetecek kadar alabileceğini söylemiştir. [127] Bu izni fetvâ sayan fakihlere göre kocası tarafından normal geçimi sağlanmayan bir kadın isterse bu fetvâdan faydalanabilir. Bunu kazâî bir hüküm kabul eden fakihlere göre ise bir kadının kocasının malından harcama yapabilmesi kâdîden; hâkimden kendisi için alacağı özel hükme bağlıdır.

c) Fetvâ, şer'î hüküm ve meselelerin tamâmını kapsadığı için yargılama ile ilgili konularda olduğu gibi ibâdette ve benzeri dînî hususlarda da geçerlidir. Kazâ ise yalnız yargılama ve kanunlaştırma konusu olabilen hâdiselerde geçerli olur. Namaz ve oruç gibi ibâdetlerin kişinin özel hayâtına, irâde ve sorumluluğuna âit kısımları yargılama konusu olamaz ve bunlar kazâî anlamda hüküm altına alınamaz. Meselâ: Kâdî, bir kişinin kıldığı namaz için bu namaz sahihtir, şu namaz bâtıldır diye hüküm veremez.

d) Kazâ aslında devletin hakkı olup kâdî devlet otoritesi adına hüküm verir. Bu sebeple kendisine kazâ; kâdîlik görevi verilmeyen bir kişi müctehid olsa bile hüküm veremez. İftâ; fetvâ verme işi ise ilmî bir yetenek konusu olup bu yeteneğe sâhip bulunan kadın, erkek, hür veyâ köle her müslüman fetvâ verebilir. Ancak iftâ konusunda da birtakım düzenlemeler yapılabilir ve resmî müftüler tâyin edilebilir.

* Fetvâ, bir rivâyet yoludur; kazâ ise bir şahâdet, bir velâyet yoludur. Bu sebeple şahâdete, velâyete ehil olmayan âlim bir kölenin fetvâ vermeye hakkı vardır. Aynı kölenin velâyeti tam olmadığı için kâdî olmaya hakkı yoktur. [128]

e) Müftünün fetvâsı meselenin dînî yönünü (, vicdânî tarafını), hâkimin hükmü ise kazâî yönünü ilgilendirir. Birincisi dînî ve ilmî, ikincisi hukûkî sonuçlar doğurur. Meselâ: Bir kimse müftüye gitse ve bir kişiden aldığı borcu ödediğini söyleyerek bu borçtan kurtulup kurtulmadığını sorsa müftü ona borçtan kurtulduğunu söyler. Aynı kişi kâdîye başvursa kâdî kendisinden ödediğine dâir delil veyâ şâhit ister. Eğer bunları sağlayamazsa borcu ödediğini belge veyâ şâhitle ispat edemezse borç aldığını söylediği için kâdî onun borçlu

olduğunu göz önünde tutarak borcunu ödemesini ister, gerekirse onu ödemeye zorlar. Bu bakımdan müftü fetvâ verirken sâdece Kur’ân ve sünnet gibi delillere, hâkim ise hem bu delillere, hem de şâhitlik, ikrar gibi delillere bağlıdır. [129]

Mezheplerin Taklîd Edilmesi

84 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrinden itibâren mezheplerin ortaya çıkışına kadar geçen dönemde, ictihad etme gücüne sâhip olmayan âlimler ve mukallitler din ile ilgili bir konudaki problemlerini müctehitlerden sorup öğreniyorlardı. Kişi, dînî bir problemini bir müctehide, diğer dînî bir problemini ise başka bir müctehide soruyor ve müctehitler arasında da herhangi bir ayırım yapmıyordu. Hicrî ikinci asırda; tebe-i tâbiîn döneminde fıkhî mezheplerin ortaya çıktıkları ve ictihad edebilecek kadar ilmi olmayan âlimlerin ve mukallitlerin bu mezheplere bağlı olarak yaşadıklarını görmekteyiz.

Ancak müctehid olmayan birinin, sâdece bir müctehidin görüşlerine, bir mezhebe bağlı kalarak amel etmesinin vâcib olduğuna dâir herhangi bir şer’î ve aklî delîlin mevcut olduğuna rastlamak mümkün değildir. Bununla berâber âlimler, ictihad edebilecek kadar ilmi olmayanların, fıkhî ekollerden; mezheplerden herhangi birine özellikle hükümleri tamâmen tedvîn edildiği; kitaplara yazıldığı ve çok yayıldığı için dört mezhep olarak adlandırılan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine bağlı olarak amel etmelerinin câiz olduğuna, bunların dışında başka bir mezhebi taklîd etmenin câiz olmadığına kanaat getirmişlerdir.

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin dışındaki mezheplerin veyâ âlimlerin görüşleri ile amel etmenin câiz olmamasının sebebi, diğer mezhep ve görüşlerdeki noksanlıktan veyâ dört mezhebin onlardan üstün olmasından değil, diğer görüş ve mezheplerin tedvîn edilmemesi, şu anda o mezheplerin şartlarını, kayıtlarını bilemeyişimiz, güvenilir kaynaklar aracılığı ile bize ulaşmamış olmasıdır. Eğer bu şartları taşıyan herhangi bir bilgi bizlere ulaşmış olsa idi, tıpkı diğer dört mezhep gibi onları da taklîd etmemiz câiz olurdu. [130]

85 * Avamdan olan bir kimsenin bir müctehidi taklîd etmesi gerekir. Hükmünü bilmediği bir konuda ammînin mezhebi, soru sorduğu kimsenin mezhebidir. Âlimler, Hanefî olan ammînin, ancak Ebû Hanîfe’nin (, Hanefî mezhebinin) hükmünü almasını; Şâfiî olan bir ammînin de İmam Şâfiî’nin hükmünü almasını uygun görmüşlerdir. Çünkü ammînin mezhebi olmayıp (, bir mezhebe bağlı kalmayıp), onun mezhebinin müftünün fetvâsı olduğu şeklindeki hüküm, karışıklığa sebep olacağından uygun görülmemiştir. [131]

* Her ne kadar mezheplerin tamâmı bizi Allâh’a götüren yollar ise de, mutlaka bunların içinden birinin tercih edilmesi gerekmektedir. Çünkü bir gerekçeye dayalı olarak yapılan tercih sonucunda kullukta bulunmak, hevâ ve heveslerin peşine takılmış olmaktan daha uzak ve ictihadî meselelerde şâri’in amacını yakalamış olmaya daha yakındır. [132]

Avam, iki müctehitten fetvâ ister, sorar ve kendisine birbirine aykırı fetvâ verirler ise tercih edilen görüş kalbinin yattığı müctehidin sözü ile amel etmesidir. [133]

* Avâmın, ictihad mertebesine ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen kişinin sözünü kabul etmesi, onunla amel etmesi câiz değildir. Ammînin, âlimlere fetvâ sorması, onlara uyması vâcibtir. Ammî, ilim ve adâletini bildiği kişilere fetvâ sorabilir, ilmi olmadığını bildiği kişilere ise soramaz. Ammî, fâsık olduğunu bildiği kişiye fetvâ soramaz. Âdil; iyiliklerinin kötülüklerinden daha çok olduğunu bildiği kişiye ise sorabilir.

Ammînin bulunduğu yerleşim yerinde sâdece bir müftü; bir âlim var ise ona başvurması, din ile konuda onun görüşünü alması vâcibtir. Eğer birden fazla müftü varsa sahâbe zamânında yapıldığı gibi dilediği birine sorabilir, daha âlim olana başvurması gerekmez. Vâcib olan, ilim ve adâletini bildiğine başvurmaktır. Farklı fetvâ veren bu iki müftüden biri, îtikâd; inanç açısından diğerinden daha fazîletli ve âlim ise daha üstün olana uymak daha fazîletlidir. İmam Şâfiî'nin daha âlim olduğunu ve İmam Şâfiî'nin mezhebinde doğruyu tutturmanın daha fazla bulunduğuna kanaat getiren kişi, artık sırf hoşuna gidiyor diye İmam Şâfiî'nin aksi görüşünde olanın görüşünü alamaz. Yine ammî, her meselede mezhepler arasında kendince en güzel olanını seçip, genişlik oluşturamaz. Ammî; mukallit olan kişinin bulunduğu yerde soru sorabileceği birden fazla ehil olan kimse var ve sormadan önce onların o konu hakkındaki fetvâlarını biliyor ve onlardan birini almak, biri ile amel etmek istiyorsa bu keyfî olmayacak, mutlaka tercih yolu ile olacaktır. Aksi durumda sahih olmaz. Çünkü şerîatın asıl amacı kulu, hevâ ve heveslerinin peşine düşmekten kurtarmak, yüce Allâh'a kul olmasını sağlamaktır. Keyfî; nefsinin hoşuna giden bir seçimde bulunması, istediğinin fetvâsını alabilmesi ise nefsânî arzularının peşine düşmesi gibi bir kapıyı aralar ki, böyle bir sonuca aslâ imkân verilmez. [134]

* (Amelde) bir mezhebe göre hareket eden, amel eden kişinin şöyle inanması gerekir: Bizim mezhebimiz doğrudur, ama hatâ(lı, yanlış) olma ihtimâli vardır. Muhâlifimizin; kendisi ile amel etmiş olduğumuz mezhebin dışındakilerin mezhebi, yolu hatâlıdır, ama doğru olma ihtimâli vardır. İtikâdî, inanç açısından ise şöyle inanması gerekir; hakk, doğru yol bizim tuttuğumuz (, bizim inandığımız) yoldur, bâtıl; yanlış yol ise hasımlarımızın; bizim inancımız dışındakilerin yoludur. [135]

* Avâmın, fetvâsına itimat ettiği, güvendiği âlime, müftüye uyması vâcibtir. Müftü kendisine hatâlı bir fetvâ verse bile avâmın yaptığı amelin, işlediği işin dayanağı o fetvâ olduğu için sorumlu olmaz. Avâmın hadîs ilmini bilmeden doğrudan okuduğu veyâ duyduğu (metni Arapça olan, herhangi bir dile tercüme edilmemiş) hadîs ile (dahi), hadîsin zâhir; görünür, açık anlamı ile amel edemez. Çünkü o hadîsin, görünürdeki anlamı kast edilmemiş veyâ hükmü kaldırılmış olabilir. Bu konuda da ilmi olmadığından avam hadîs ile amel edemez. [136]

86 * Bir kimse, belirli ve bilinen bir mezhebe bağlı olarak amel etmekle birlikte, şu hususları da unutmamalı, aklından çıkarmamalıdır:

a) Mezhep imamları, mezhep müctehidleri nasslardan ilimleri ölçüsünde kendi anlayışlarına göre, anladıkları kadar hüküm çıkarmışlardır ve bu hükümler kesin doğrular olmayabilir, ictihadlarında yanılabilirler.

b) Bir mezhep, İslâm dînini tamâmı ile temsil edemez. Bu bakımdan kişi, bağlı bulunduğu mezhebe din nazarı ile bakamaz.

c) Mukallide düşen vazîfe taklît ettiği, kendisinin görüşlerine uyduğu imamın mezhebinin hak, doğru olduğuna inanmasıdır. Mukallit herhangi bir meselede mezhebinin hatâlı olduğunu anlarsa başka bir mezhebin görüşü ile amel edebilir.

d) Mukallit, amel ettiği konularda mezhep taassubuna kendini kaptırmamalıdır. Bu konuda şöyle düşünmeli, şunu söylemelidir: *Benim mezhebim doğrudur, hatâlı olma ihtimâli vardır. Başka mezhepler hatâlıdır, doğru olma ihtimâli vardır.* [137]

87 * Mukallit olan bir kimsenin hiç ayrılmaksızın bütün hükümlerinde belli bir mezhebi taklît etmesi gerekli değildir, başka mezheplerin fetvâları ile de amel edebilir.

Avâmın, birbiri ile bağlantısı olmayan iki ayrı olayda, iki ayrı mezheple amel etmesi câizdir. [138]

Mezhebe Bağlanmanın, Bir Mezhebe Göre Amel Etmenin Faydaları

88 * Sünnî müslümanlar arasında yaklaşık olarak hicrî beşinci yüzyıl sonlarından itibâren Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin yerleştiği, halkın çoğunluğunun bu mezheplere göre amel ettiği görülür.

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine uymanın, fıkıh ile ilgili konularda onlara göre amel etmenin büyük faydası, bu sayılan mezheplerden hepsini birden terk etmenin, hiçbir mezhebe bağlı olmamanın da bâzıları aşağıda belirtilen zararları vardır:

a) İlk müslüman âlimler dîni öğrenme konusunda, kendilerinden önceki âlimlerden faydalanmışlardır. Bu cümleden olarak tâbiîn ashâba, tebe-i tâbiîn tâbiîne... Böylece her devrin âlimleri daha öncekilere başvurup onlardan faydalanmışlardır. Akıl da bu davranışın iyi olduğuna hükmeder. Çünkü şerîat ancak nakil ve istinbât; delillerden hüküm çıkarma yolu ile öğrenilebilir. Nakil ise sonradan gelenlerin kendilerinden zaman olarak daha önce gelenlerden, onlarla bağlantı kurup ilim almaları ile mümkün olur. Şer'î delillerden hüküm çıkarmak için daha öncekilerin mezhep ve görüşlerini bilmeye ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde müctehid, ilmini daha öncekilerin attığı temeller üzerine kurar, icmâya aykırı hükümden sakınma imkânı bulur.

Bütün ilim ve zanaatlar, tıp, şiir, demircilik, marangozluk ve benzeri meslekler bunları öğrenmek isteyen herkesin, işini iyi bilenlere ve hocalarına başvurarak, önlerinde dirsek çürütmeleri ile elde edilmiştir. Bunun istisnâsı mantıken mümkün ise de çok az olarak meydana gelmiştir.

b) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنَّ أُمَّتِي لاَ تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلاَلَةٍ فَإِذَا رَأَيْتُمُ اخْتِلاَفًا فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ

= **Ümmetim aslâ sapıklıkta birleşmez. Bu sebeple (**Müslümanlar arasında) **ihtilâf gördüğünüzde sevâd-ı a'zam'a** (; İslâmın doğru yolunda olan şuurlu çoğunluğa) **uyunuz** (, onlardan ayrılmayınız) [139] buyurmuşlardır. Sayılan dört mezhep dışındaki hak olarak anılan mezhepler târihe karıştığı için ancak bu dördüne uymak cemaate uyma, bunların dışında kalmak ise cemaati terk etmek demektir.

مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الإِسْلاَمِ مِنْ عُنُقِهِ

= **Kim** (İslâmın doğru yolunda olan) **cemaatten bir karış uzaklaşır ise** (o kimse, kendini dîne bağlayan) **İslâm bağını boynundan çıkarıp atmış olur.** [140]

c) Asr-ı saâdet; mutluluk devri denilen Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ölümünden bu yana asırlar geçtiği, îmânların ateşi söndüğü ve emânetlere riâyet edilmediği devrimizde, nefislerine uyan müftü ve âlimlerin sözleri ile amel etmek câiz değildir. Bu kimseler söylediklerini seleften; geçmişte yaşamış, güvenilir âlimlerin görüşlerine, açıkça veyâ bir delil yolu ile dayandırmadıkça kendilerine güvenilemez. Ancak geçmişte yaşamış müctehitlerin, âlimlerin sözleri korunup, onların görüşleri ile amel edilir. İctihad şartlarını kendisinde topladığı bizce bilinmeyen kişilerin sözlerine güvenilmez, bunların din ile ilgili konulardaki sözleri delil olamaz. Hazreti Ömer'in şu sözü işte bu anlayışı anlatır: *İslâmı (, İslâm dînini) âlimin hatâsı (, sürçmesi), münâfığın Kur'ân aracılığı ile tartışması, saptırıcı (, hak yoldan çıkarıcı) önderlerin hükmü yıkar.* [141]

Abdullah İbni Mes'ûd (radiyallâhü anh) de: *(Birine uyarak) bir yol tâkip etmek isteyen, ölmüş olan (, sahâbenin, hâlen yaşamayan âlim)lerin yolundan seçsin. Çünkü hayatta olanların fitnesinden emîn olunamaz. Ölmüş olanlar ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ashâbıdırlar. Onlar bu ümmetin en efdali, kalpçe en temizleri, ilimce en derinleri, amelce en ihlâslıları idi. Allah, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sohbeti ve dîninin yerleşmesi için onları seçmiştir. Öyle ise sizler onların üstünlüğünü anlayıp kavrayın, onların yolundan gidin, elinizden geldiğince onların ahlâk ve yaşayış tarzlarını kendinize örnek kılın. Çünkü onlar en doğru yolda idiler* buyurmuştur. [142]

Telfîk ve Telfîk İle İlgili Hükümler

89 * **Telfîk** (تلفيق), telfik sözlükte kumaşın iki kenarını birleştirip dikmek anlamına gelir. Bir fıkıh ve fıkıh usûlü terimi olarak telfîk, bir fıkhî meselede iki veyâ daha fazla müctehidin farklı görüşünü birleştirmek demektir. Bu birleştirme, ya müctehidin eski ictihadlarını değerlendirip onlardan tercihler yaparak yeni bir görüş ortaya koyma şeklinde olur. Buna ictihatta telfîk denir. Ya da mukallit birinin fıkhî bir meselede birbiri ile çelişen farklı ictihadları birleştirip seçmeler yaparak aynı anda uygulamasıdır. Buna da taklîtte telfîk denir.

90 * Taklîtte telfîk yapılınca icmâya aykırı bir şekil meydana gelirse ittifakla bu telfîk câiz değildir. Taklîtte telfîkten meydana gelen şekil icmâya aykırı olmazsa âlimlerin bir kısmı bu çeşit telfîk de câiz değildir demişlerse de, bunun da câiz olduğu görüşünde olan âlimler de vardır.

91 * Taklîtte telfîk iki şekilde olur:

a) Aynı olayla ilgili telfîk: Bir konuda birbirine aykırı görüşlerle, birbirinden farklı mezheplerin hükümleri ile bir arada amel etmektir. Meselâ: Kan aldırmak, kan vermek ile abdestin bozulmayacağı hususunda İmam Şâfiî'yi, şehvetsiz olarak kadın vücûduna dokunmakla bozulmayacağı hükmünde de İmam Âzam'ı taklîd eden ve bu iki taklîdin birleştiği aynı abdestin sahih olduğu kanaatinde olan kişi, telfîk yapmıştır. Yapılan bu amel her iki imama göre de câiz değildir. Yapılan telfîk bâtıldır, bu abdest ile kılınan namaz da sahih değildir.

Yine bir nikâh akdinde Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri birleştirilerek; şâhitsiz, mehirsiz ve velîsiz bir nikâh kıyılsa bu nikâh anılan üç mezhepten her birine göre câiz olmadığı gibi başka müctehitler arasında da bu türlü nikâha câiz diyen yoktur. İşte bu şekilde bir nikâh akdi icmâya aykırı olduğundan bâtıldır; geçersizdir, câiz değildir.

b) İki ayrı olayda telfîk: Mükellefin, istediği mezhebin görüşünü almak hususunda serbest olmasını ifâde eder. Abdest konusunda İmam Âzam'ın, namaz konusunda da İmam Şâfiî'nin taklîd edilmesi buna misâldir.

Mukallit bir kimsenin birbiri ile bağlantısı olmayan iki olayda iki ayrı mezheple amel etmesi câizdir.

92 * Taklîtte telfîk yapılmasını câiz görmeyen âlimlerin endişeleri şunlardır:

a) Dînî hayatta ruhsatların, hattâ gevşekliğin egemen olacağı; farklı ictihadların birleştiği ortak noktalara bile uyulmayacağı,

b) Kişiye birçok farklı ictihad arasında hiçbir metot ve kurala bağlı olmaksızın dilediği görüşü seçme ve alma hakkı tanındığında, bu tutumun müslüman toplumunun birliğini bozabileceği ve sonuçta keyfîliğe yol açacağı,

c) Dînin oyuncak hâline getirileceği.

* Mükellef, bütün davranışlarında, sözlerinde ve inançlarında şerîatın koymuş olduğu belli bir kânun altında olmak durumundadır. Onun başıboş bir hayvan gibi arzu ve heveslerine uyan biri olmaması, şerîatın boyunduruğu altına girmesi gerekir. Bu durumda mükellef, karşısına çıkan her zor bir konuda çeşitli mezheplerde ileri sürülen görüşleri araştırır, arzu ve heveslerine uygun düşen görüşlere uyarsa bu hâli ile o, boynundan takvâ ilmiğini çıkarıp atmış, arzu ve heveslerine uymaya devam etmiş olur. [143]

93 * Taklîtte telfîki câiz gören âlimler, telfîkin uygulamadan önce yapılmamasını ve şu nedenlerden birine dayanmasını uygun görürler:

a) Verilen hükmün, yapılan amelin kalbi tatmin etmesi,

b) Hükmün selef tarafından çokça tatbik edilmiş, uygulanmış olması,

c) Telfîk sonucu amel edilen hükmün daha ihtiyatlı olması,

d) Bir hakkı veyâ ibâdeti yerine getirme hususunda telfîke ihtiyaç duyulması. [144]

Fıkıh Mezhepleri

94 * Îtikâdî mezhepler gibi fıkıh mezheplerinin de büyük kısmı o mezhebin kurucusu sayılan müctehitlerin isimlerine nispetle, onların isimleri ile bağlantılı olarak anılırlar.

Dört mezhep denilince anlayacağımız; mezhebin hükümleri, kayıtları sağlam bir şekilde kitaplara yazılmış ehlisünnet olan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleridir.

Hanefî Mezhebi ve İmam A'zam Ebû Hanîfe (الإمام الأعظم أبو حنيفه)

95 * İmam A'zam (, Âzam) Ebû Hanîfe hazretlerinin asıl adı Nû'mân bin Sâbit; Sâbit'in oğlu Nûmân'dır. Hicrî 80, milâdî 699 yılında Irak'ın Kûfe şehrinde doğmuş, hicrî 150 (767) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Rahmetullâhi aleyh. Âmîn.

Aslen Türk veyâ Îrânlı olduğu yönünde görüşler vardır. Nûmân bin Sâbit, Hanefî mezhebi çevresinde İmam, İmâm-ı Âzam; büyük imam lâkabı ile anılır. Dindâr; dînin emir ve yasaklarına hakkı ile uyan, dînin gereklerini yerine getiren ve varlıklı bir âileden gelen Nûmân bin Sâbit, önce Kûfe'de Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi, sarf ve nahiv; dilbilgisi, şiir ve edebiyât ve kelâm öğrendi. Kûfe, Basra ve Irak'ın ileri gelen âlimlerinden hadîs dinledi.

Yirmi yaşının biraz üzerinde iken Irak'ın en ünlü fakihi ve Irak fıkhının üstâdı, hocası Hammâd bin Ebû Süleyman'ın (ölümü: 120/738) ilim halkasına katıldı ve uzun süre bu ders halkasına devam etti. Bu arada hazreti Ali'nin torunları Câfer es Sâdık, Muhammed el Bâkır da dâhil olmak üzere pek çok âlimden faydalandı.

Ebû Hanîfe, hocası Hammâd bin Ebû Süleyman'ın vefâtı üzerine onun kürsüsüne geçti ve ders vermeye başladı. Takvâ sâhibi, zeki, konulara hâkim ve bildiklerini tatlı dil, güler yüz ve özlü ifâdelerle anlatan iyi bir üstad olduğu kısa zamanda duyuldu ve çok geçmeden ders halkası dönemin ileri gelen ilim sâhiplerinin katıldığı ve fıkıh ile ilgili meselelerin ve çözümlerinin derinlemesine tartışıldığı ileri düzey bir fıkıh okuluna dönüştü. Kırk yaş civarında başlamış olduğu bu eğitim, öğretim hayâtına otuz sene kadar devam etti. Onun ders halkalarında yetişen talebelerin sayısının dört bini aştığı ve bunlardan kırk kadarının ictihad derecesine vardığı nakledilir.

* Nûmân bin Sâbit'in künyesi; takma adı da Ebû Hanîfe'dir. Hanîf, kendini ibâdete vermiş veyâ müslüman anlamında kullanılır. Çünkü hanef eğilmek, meyl etmek; bir şeye karşı ilgi, istek göstermek; onu sevmek, ona bağlanmak anlamınadır. Müslüman ise hak

dîne meyyâldir. Ebû Hanîfe künyesini alışının (diğer bir) sebebi (de), hanîfe denen diviti yanından ayırmayışıdır. Çünkü hanîfe Irak lehçesinde divit demektir. Hanîfe adında bir kızı olduğu için bu künyeyi almıştır diyenler varsa da bu iddiâ reddedilmiştir. Çünkü onun Hammâd isimli oğlundan başka erkek ve kız çocuğu yoktur. [145]

96 * Ebû Hanîfe'nin ticâretle uğraşması sebebi ile günlük meselelerin içinde bulunması, insanların problem, eğilim ve ihtiyaçlarını yakından tanıması da, ictihatlarının kabul görmesini sağlamış ve uygulanma şansını artırmıştır. Ebû Hanîfe, hocaları tarafından kendisine aktarılan önceki nesillere âit fıkhî görüşleri, rivâyetleri ve ilmî mîrâsı, içinde bulunduğu devrin şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak dînin genel ilke ve amaçları açısından yeniden değerlendirmeye ve sınırlı nasslar ile sınırsız olaylar, naklin hükmü ile aklın yorumu, hadîs ile re'y arasında uygun bir denge kurmaya çalışmıştır. Bunun için de örf ve âdeti, Kur'ân'ın genel ilkelerini, toplumun faydasını her zaman göz önünde bulundurmuş ve istihsân metodunu sıklıkla kullanmıştır. Verdiği hüküm ve fetvâlarında şahsî girişim ve sorumluluğun, kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasını ilke edinmiştir. Onun bu metodu ve tavrı, daha sonra adı ile birlikte anılarak oluşacak olan Hanefî mezhebinin de genel esaslarını ve metodunu teşkil etmiş, meydana getirmiştir.

İmam Âzam'ın talebeleri onun ders verme ile ilgili çalışmalarını devam ettirdiler, ondan öğrendikleri usûle uyarak kaynaklardan hüküm çıkarma çalışmalarını da sürdürdüler. Öğrencilerinden ictihad derecesine yükselenler, özellikle de İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed hocalarının görüş ve fetvâlarını konularına göre düzenleme ve kitaplara yazma işine giriştiler.

97 * Hanefî mezhebi Irak'ta doğmuş ve Abbâsîler devrinde Ebû Yûsuf'un baş kadı olması ile devletin başlıca fıkıh mezhebi hâline gelmiştir. Hanefî mezhebi, bilhassa doğuya doğru yayılarak Horasan ile Mâverâ ün nehir bölgesinde büyük bir gelişme göstermiştir. Arablar tarafından nehrin ötesi anlamına gelen Mâverâ ün nehir terimi ile anlatılmak istenilen bölge, Orta Asya'da bulunan Ceyhun ırmağının kuzey kısmında Türklerin yaşadığı yerlerdir. Pek çok Hanefî fakihi de buralardan yetişmiştir. Abbâsî devri sona erince yayılma durmuşsa da Osmanlı Devletinin kurulması ve bu mezhebi ülke genelinde hukuk ve yargı birliğini sağlamak maksadı ile âdetâ devletin resmî mezhebi olarak benimsemesi üzerine etki alanı yeniden genişlemiştir.

Bugün Türkistân, Afganistân, Türkiye ve Balkan ülkelerinde Hanefî mezhebi yaygındır. Diğer mezhep bağlılarının pek az bulunduğu Hindistân ve Pakistân'da ise Hanefî mezhebinin tek mezhep olduğu söylenebilir.

İmam Âzam'ın en meşhur üç talebesi vardır: İmam Ebû Yûsuf Ya'kûb bin İbrâhîm, İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî ve İmam Züfer bin el Hüzeyl.

Hanefî Mezhebinin ihtilâflı meselelerinde önce İmam Âzam'ın, sonra İmam Ebû Yûsuf'un, sonra İmam Muhammed'in, daha sonra da İmam Züfer'in görüşü, ictihadı dikkate alınarak o şekilde amel edilir.

Hanefî mezhebine ait kaynaklarda, kitaplarda İmam Âzam Ebû Hanîfe ve talebelerine ait ortak bir görüşe atıfta; göndermede bulunulurken isim tekrarından sakınmak için özel tâbirlere yer verilir. Kaynaklarda İmam terimi mutlak olarak zikredildiğinde İmam Âzam Ebû Hanîfe kastedilir. Bu çerçevede İmam Âzam ile Ebû Yûsuf'a iki şeyh, iki büyük imam anlamında şeyhayn; İmam Âzam ile İmam Muhammed'e iki taraf anlamında tarafeyn, İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e imâmeyn; iki imam veyâ iki arkadaş,

imamın iki arkadaşı anlamında sâhibeyn denilir. İmam Âzam Ebû Hanîfe ile talebeleri İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed için üçü birlikte anıldığında ise üç imam(ımız) anlamında eimme-i selâse terimi kullanılır.

Mâlikî Mezhebi ve İmam Mâlik bin Enes (الإمام مالك بن أنس)

98 * İmam Mâlik bin Enes, hicrî 93, milâdî 712 yılında Medîne'de dünyâya geldi. Orada yetişti. Medîne o dönemde, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hadîsleri, sahâbe ve tâbiîn fetvâları bakımından bir merkez idi. Mâlik bin Enes böylesine zengin bir ilim atmosferinde eğitim, öğretim gördü. Abdullah ibni Ömer'in azatlısı Nâfi', İbni Şihâb ez Zührî, İbni Hürmüz, Yahyâ bin Saîd gibi tanınmış tâbiîn bilginlerinden hadîs ve fıkıh dersleri aldı. Olgunluk çağına gelince, Medîne'de Mescid-i Nebevî'de ders ve fetvâ vermeye başladı. Döneminde Medîne fıkhının imamı olarak tanındı, etrâfında; çevresinde geniş bir ilim halkası oluştu, öğrenciler yetiştirdi ve hicrî 179 (795) yılında vefat etti. Rahmetullâhi aleyh; Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun. Âmîn.

99 * Öğrencilerinin rivâyetleri ve Mâlikî mezhebinin usûlünü yazan âlimlerin ifâdelerinden İmam Mâlik'in hüküm çıkarmada kitâb, sünnet, icmâ, sahâbe kavli, örf ve âdet delilleri dışında kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi gibi fer'î; ikinci derece delillere de başvurduğu anlaşılmaktadır. İmam Mâlik'in fıkhının en belirgin özelliği, Medîne halkının uygulamasına çok önem vermesidir. O, haber-i vâhidi kabul için, bu haberin Medînelilerin ameline aykırı bulunmamasını şart koşmuştur. Ona göre, Medîne halkının ameli mütevâtir sünnet derecesindedir. Çünkü İmam Mâlik zamânındaki Medîne tatbikatı, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın döneminden tevâtür sayısının çok üzerinde topluluklar aracılığı ile nakledilmiş uygulamalardır. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) yaklaşık on yıl onların içinde yaşamış, onların örf ve âdetlerini görmüş, İslâmın rûhuna aykırı olanlarının hükmünü kaldırmış, bir kısmını düzeltmiş, diğer bir kısmını da olduğu gibi bırakmıştır. Şu hâlde bu uygulamanın, mütevâtir sünnet derecesinde sayılması gerekir.

100 * Mâlikî mezhebi iki yolla yayılmıştır. Bunlardan biri İmam Mâlik'in yazdığı eserler, ikincisi de onun talebelerinin kitap yazma ve eğitim faâliyetleridir. Ülkenin çeşitli bölgelerinden özellikle de Mısır ve Kuzey Afrika tarafından gelen öğrenciler daha sonra bölgelerine dönerek İmam Mâlik'in görüş ve fetvâlarını yaydılar. İmamın öğrencilerinden Kayrevân (Tunus) kadısı Sahnûn'un (160/776 - 240/854) öncülüğünde düzenlenip yazılan ve İmam Mâlik ile yakın öğrencilerinin görüşlerini toplayan el Müdevvene isimli eser, İmam Mâlik'in eseri olan Muvattâ' ile birlikte Mâlikî mezhebinin temel iki kitabı sayılır.

101 * Mâlikî mezhebi, önce Hicaz; Suûdi Arabistân bölgesinde yayılmış, sonra İmam Mâlik'in Esed bin Furât, Abdullah bin Vehb, Abdurrahman bin Kâsım gibi talebeleri aracılığı ile Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs; İspanya'da yayılmıştır. Hattâ bu mezhep bir zamanlar İspanya'da Endülüs Emevî Devletinin resmî mezhebi olmuştur.

Mısır, Tunus, Cezâyir, Fas ve Sudan'da Mâlikî mezhebi çok yaygındır. Hicaz bölgesinde ise Mâlikîlerin sayısı oldukça azdır.

Şâfiî Mezhebi ve İmam Şâfiî (الإمام مُحَمَّد بن ادريس الشافعي)

102 * Muhammed bin İdrîs eş Şâfiî, hicrî 150, milâdî 767 yılında Filistin'in Gazze şehrinde doğdu. İmam Mâlik'ten Medîne fıkhını, İmam Muhammed'den Irak fıkhını öğrendi. Böylece Hicaz fıkhı ile Irak fıkhını birleştirdi. İmam Şâfiî, Bağdat'ta yaklaşık iki yıl

kadar kaldıktan sonra Mekke'ye döndü ve dokuz sene ders verdi. Bu devir İmam Şâfiî'nin ilim hayâtının en verimli devridir. Çünkü o, Mekke'ye ehli re'y fıkhı ile ehli hadîs fıkhını birleştirerek dönmüş, yaptığı seyahatlerde asrında yaşayan âlimlerin görüşlerinden haberi olmuş, onları incelemiş, rivâyet ettikleri hadîslerin çoğunu toplamıştı.

İmam Şâfiî hicrî 195 senesinde tekrar Bağdat'a geldi. Bu ikinci gelişinde, artık o Irak ve Hicaz fıkıh ekollerini derinlemesine incelemiş, fıkıhta kendi usûlünü ortaya koymuş olarak talebe yetiştirmeye başladı. Hicrî 198 yılında Mısır'a gitti ve 204 (820) yılında, elli dört yaşında orada vefat etti. Rahmetullâhi aleyh. Âmîn.

103 * Mısır'da kaldığı dört yıl içinde tecrübeleri ve yeni çevrenin şartları ışığında eski bilgilerini yeniden incelemeye başladı ve önceki bâzı görüşlerinden vazgeçerek yenilerini ortaya koydu. Böylece onun vazgeçtiği eski görüşleri ile yeni görüşlerinden oluşan iki tür görüşü, iki tür ictihâdı oldu. İmam Şâfiî, hicrî 204 yılında Mısır'da vefat ettiğinde arkasında zengin bir fıkıh hazînesi ve kalabalık bir öğrenci topluluğu bıraktı. Mekke, Bağdat ve Mısır'da yetiştirdiği seçkin talebeleri onun eserlerini okuttular, görüşlerini ve diğer fakihlerle olan ihtilâflarını naklettiler. İşte bu öğrencilerin gittikçe genişleyen ders halkaları neticesinde Şâfiî mezhebi ortaya çıkmış oldu.

Şâfiî mezhebi önce Mısır'da sonra Sûriye, Irak, Horasan ve Mâverâ ün nehir bölgesinde yayıldı. Çoğu zaman fetvâda ve öğretimde Hanefîlerle yan yana yer aldı.

Bugün Şâfiî mezhebi ülkemizin güneydoğu ve doğu illeri ile Mısır, Sûriye, Irak, Horasan ve Mâverâ ün nehir bölgelerinde yaygın durumdadır.

Hanbelî Mezhebi ve İmam Ahmed bin Hanbel (الإمام أحمد بن حنبل)

104 * Ahmed bin Hanbel hicrî 164, milâdî 780 yılında Bağdat'ta dünyâya geldi. Genç yaştan itibâren Bağdat'ta hadîs derlemeye başladı. Hicrî 186 yılına kadar muhaddislerden; hadîs âlimlerinden dinlediği bütün hadîsleri yazdı. Hadîs araştırma ve tespiti amacı ile İslâm ülkelerini diyar diyar dolaştı.

İmam Ahmed bin Hanbel 12 Rebîülevvel 241 (31 Temmuz 855) cum'a günü Bağdat'ta vefat etti. Rahmetullâhi aleyh; Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun. Âmîn.

İmam Ahmed bin Hanbel, hadîs ilminde rivâyete önem verdiği kadar, nasslardan hüküm çıkarmaya da îtinâ gösterdi. O, İmam Şâfiî'nin fıkıhtaki bilgisine, hüküm çıkarmadaki usûlüne ve metoduna hayrandı. İmam Ahmed Mekke'de, Bağdat'ta İmam Şâfiî'den bu metotları öğrendi ve benimsedi. Böylece hadîsleri sâdece rivâyetle yetinmeyip, onların fıkhî mânâ ve maksatlarını da araştırdı. Olgunluk yaşına geldiğinde ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı. Bu devirde fakihlerin çalışmaları meyvelerini vermiş, çok değerli fıkıh eserleri birer birer ortaya çıkmış, ilk üç mezhebin birinci el kaynakları kitaplara yazılmıştı. İmam Ahmed, kendisini böyle zengin bir fıkıh servetinin içinde buldu ve bunlardan en iyi bir şekilde faydalanmasını bildi.

Ahmed bin Hanbel ibâdet ve muâmelât konularında iki ayrı usûl benimsedi. İbâdet konularında nasslara ve selefin; kendisinden önce yaşamış olan âlimlerin eserlerine sımsıkı sarıldı. Delilsiz hüküm vermekten sakındı. Muâmelâtta da yine selefin yolu olan, bir şeyin haram veyâ helâl olduğuna dâir nasslarda delil yoksa o, mubahtır prensibine sarıldı. Eşyâda asıl olan mubah olmasıdır prensibini Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîler de benimserler, ancak Hanbelîler muâmelâtta daha belirgin biçimde serbestlik taraftarıdırlar. Bunun sonucunda Hanbelîler, sözleşme serbestliğini alabildiğine geniş tutmuşlardır. Dînin haram kıldığı şartlar dışında, Hanbelî mezhebi ticârette alıcı ile satıcı tarafların istedikleri şartları koşabilece-

ğini hükme bağlar. Hanbelî mezhebinde nassa ve esere sıkı sıkıya bağlı olmanın neticesi bir yandan ictihatla hüküm elde etme güçleştirilirken, diğer yandan nassa dayanmadan bir şeye câiz değildir demeyi de zorlaştırmıştır.

105 * Ahmed bin Hanbel'in çoğu müctehid olan talebe ve bağlıları, onun görüşleri etrâfında Hanbelî fıkıh ekolünün oluşmasını sağlamışlar, önceleri Bağdat'ta doğan bu mezhep daha sonra diğer İslâm bölgelerine de yayılmaya başlamıştır. Hanbelî mezhebinin usûl ve özellikleri, temelde Ahmed bin Hanbel'in yöntem ve fıkhî görüşlerine dayanır. Mezhebin ayırıcı özelliği olarak re'y ve kıyastan çok âyet, hadîs ve sahâbe kavli gibi naklî delillere dayanması dikkat çeker. Hanbelî mezhebinde bir bakıma hadîse dayalı fıkıh anlayışı ağır basar. Sâdece fiilen karşılaşılan problemlere çözüm üretilmiştir. Teknik anlamda tam bir fıkıh mezhebi değil, bir nev'i; bir tür hadîs ekolü olarak da görüldüğü için, Hanbelî mezhebini fıkıh mezhepleri arasında saymayanlar da vardır.

106 * İmam Ahmed'in devrinde şîa ve diğer ehlisünnet dışı fikrî, itikâdî akımlara karşı mücâdele etmesi, onlara karşı hadîsleri ve geleneksel din anlayışı olan selefîliği savunmuş olması, onu devrinde ehlisünnetin temsilcisi konumuna getirmiş, Hanbelîliğin fıkıh mezhebi olmasında bu hususun büyük etkisi olmuştur. Ancak Hanbelî mezhebinin fikrî ve fıkhî gelişiminde yukarıda zikredilen kitaplaştırma faâliyetlerinin yanı sıra Takiyyüddîn İbni Teymiyye (661/1263 - 728/1328) ve öğrencisi İbni Kayyim el Cevziyye (691/1292 - 751/1350)'nin eserlerinin de büyük payı vardır.

Yirminci yüzyılda ortaya çıkan, dînî olduğu kadar siyâsî ve ekonomik bir özellik de gösteren Vehhâbîlik hareketi, özellikle îtikâd, inanç alanındaki görüşleri ve selefî tavrı sebebi ile Hanbelî mezhebini kendilerine yakın bulduğu için günümüzde başta Hicaz bölgesi olmak üzere Irak, Sûriye, Filistin ve Mısır'da da mezhebin bağlıları vardır.

Hanbelî mezhebi bugün Suûdi Arabistân'da resmî mezhep konumundadır.

107 * Günümüzde bağlıları kalmamış olmasına rağmen re'y ve ictihad hareketine karşı sürdürdüğü sert eleştirileri, farklı bakış açıları ve görüşleri ile fıkıh kültürüne ayrı bir zenginlik kazandıran Zâhiriyye mezhebi ve bu mezhebin iki büyük imamı Dâvud ez Zâhirî (202/817 - 270/883) ile İbni Hazm el Endülüsî (384/994 - 456/1064) burada ayrıca anılmaya değer.

Kıyasa ve re'y ictihadına şiddetle karşı çıkıp âyet ve hadîslerin zâhiri; görünür, açık anlamını delil olarak almanın tek yol olduğunu savunan bu ekol, hicrî dördüncü asırdan itibâren bir süre etkili olmuşsa da daha sonra, kısmen yakın bir anlayışa sâhip olan Şâfiî mezhebi içinde erimiştir. Fıkhın usûl ve furû alanında birçok eser veren, kendinden önceki âlimlerin görüş ve metotlarına nassların lâfzını esas alma ve hadîse bağlılık geleneği içinde kalarak ciddi bir eleştiri getiren İbni Hazm, bu ekolün fıkıh yönü ön plâna çıkan bir mezhep olarak tanınmasını da sağlamıştır. [146]

Dört Mezhep ve Onlara Uyma Hakkında Genel Bir Değerlendirme

108 * İmam Âzam, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed bin Hanbel (radiyallâhü anhüm)ün mezhepleri kitâb, sünnet, ümmetin icmâı ve fukahânın kıyası üzerine kurulmuştur.

Kitâb, sünnet, ümmetin icmâı ve fukahânın kıyasına edille-i erbaa, usûl-i erbaa yâni dört delîl, dört esas denir. Bütün müctehitler bu dört delîli kabul etmiş ve bütün şer'î hükümleri bu dört delilden birine veyâ bir kaçına dayandırmışlardır. Artık bu delillerin hepsini de kabul etmek bir vazîfedir. Bu deliller, insanların hak ve vazîfelerini bildiren

İslâm hukûkunun gelişmesini sağlayan birer hikmet kaynağıdır. Müslümanların dînî hayâtı bu verimli hikmet ve ihtiyaç kaynağından aslâ uzak kalamaz.

Yukarıda adlarını yazdığımız dört büyük imam, müslümanlar için yüce Allâh'ın bir rahmetidir. Bunlar dört delilden dînî hükümleri çıkarmış, müslümanlara izleyecekleri yolu açıkça göstermişlerdir. Artık bu dört imamdan herhangi birinin yoluna, mezhebine uyan bir müslüman, hak bir mezhebe bağlanmış, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin yolunda bulunmuş demektir.

Bu büyük müctehitlerin hepsi de dînî meselelerin aslında, esâsında birleşmişlerdir. Bu sebeple aralarında ayrılık yoktur. Ancak ikinci derecede bulunan bir kısım meseleler üzerinde fikir ayrılığı göstermişlerdir. Fakat güzelce incelenirse görülür ki, bunların birçoğu görünüşte olan bir ayrılıktan başka bir şey değildir. Çünkü bu meselelerin birçoğunda bu büyük zatlardan biri azîmet ve takvâ yolunu, diğeri bir ruhsat ve müsaâde yolunu seçmiştir. Böylece mü'minlerin önüne geniş bir rahmet sahâsı açılmıştır. İşte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اِخْتِلاَفُ أَصْحَابِي لَكُمْ رَحْمَةٌ

= **Ashâbımın ihtilâfı sizin için rahmettir** [147] hadîsi ile buna işâret buyurmuştur.

Düşünelim: Müslümanlıkta ibâdetlere, muâmelelere ve diğer konulara âit ne kadar çok meseleler vardır ve bunların hükümlerini Kur'ân, sünnet ve ümmetin icmâından bulup meydana çıkarmak öyle her müslüman için kolay bir şey değildir, uzmanlık işidir.

İşte bu büyük müctehitler, bu görevi sâdece yüce Allâh'ın rızâsını kazanabilmek için yapmış, müslümanlara gerekli olan bütün meseleleri açıkça bildirmiş, her asırda milyonlarca müslümana ışık tutmuşlardır. Artık bu büyük zatların müslümanlar için ne büyük hizmetlerde bulunduklarından, bunların ne kadar teşekküre hak kazandıklarından kim şüphe edebilir?

نِعْمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ إِنِ احْتُيِجَ إِلَيْهِ نَفَعَ وَإِنِ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ

= **Dinde fakîh olan kimse ne iyi kimsedir; kendisine ihtiyaç olunca faydalı olur, kendisine ihtiyaç olmayınca** (vaktini) **ilmini artır**(makla değerlendir)**ir.** [148]

خِيَارُكُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقُهُوا

= **Câhiliyet devrinde hayırlı olanlarınız, İslâmı iyi anladıkları** (ve gereğince amel ettiklerin)**de İslâm devrinde de** (fakihlikleri sebebi ile) **en hayırlı olanlarınızdır.** [149]

Bu kıymetli âlimler, büyük bir mânevî kuvvetle ve çok güzel bir niyetle ictihad alanında çalıştıkları içindir ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

= **Hâkim** (, müctehit) **hüküm verirken ictihatta bulunur, isâbetli karar verirse iki sevap kazanır. Hüküm verip ictihad ederde yanılırsa ona bir sevap vardır** [150] hadîsi hükmüne göre, yapmış oldukları ictihatlarda doğruyu buldukları meselelerden dolayı ikişer kat; hatâ ettikleri, yanıldıkları meselelerden dolayı da birer kat sevap kazanmışlardır.

İmam Mâlik (rahmetullâhı aleyh)in dediği gibi: *Âlimlerin ihtilâfı yüce Allâh'ın bu ümmete bir rahmetidir. Herkes (; her müctehit) kendisince doğru olana uymaktadır, herkes (kendince) doğru yoldadır ve herkes Allâh'ın rızâsını aramaktadır.* [151]

Şunu da ilâve edelim ki, bu dört müctehidin adı ile anılan dört mezhepten her biri-

nin bağlıları, kendi mezheplerinin görüşlerinde daha doğru, daha isâbetli, sünnet ve maslahata daha uygun ve daha elverişli olduğuna inanır. Aksi hâlde o mezhebi seçmelerinin, o mezhebe göre amel etmelerinin bir anlamı kalmaz. Fakat bundan dolayı diğer mezheplerin kıymetini azaltmak da akıllarından geçmez. Bu dört mezhebin dördüne de saygı duyarlar. Bu saygı ehlisünnetin bir alâmetidir.

109 * Yukarıda da belirtildiği gibi, İslâm hukûkuna âit ilme fıkıh denir ve sözlükte bir şeyi hakkı ile bilmek, bütün esasları ile kavramak, anlamak demektir. İbâdetlere, muâmelelere ve cezâlara dâir dînî hükümleri bildiren ilme de fıkıh ilmi adı verilmiştir. İlmihâl bu fıkıh ilminin bir bölümüdür.

Dînî hükümleri ayrıntılı delillerden, yukarıda yazdığımız dört delilden anlayıp çıkarmaya yetkisi olan İslâm âlimlerinden her birine fakîh, çoğuluna da fukahâ denir. Müctehidler ise fukahânın en yüksek tabakasını meydana getirirler.

110 * Dînî hükümleri belirlemek, göstermek ve açıklamak yetkisi, bu şartları taşıyan fukahâya âittir. Ezberlerinde binlerce hadîs-i şerîf, binlerce ilmî mesele bulunan nice insaflı âlimler, dînî hükümleri belirlemek hususunda sözü fukahâya bırakmış, bu çok ince ve zor görevi yerine getirmek için kendilerini yetkili görmemişlerdir.

111 * Kabul etmeliyiz ki biz, dînî meselelerin, olayların hükümlerini yaşadıkları zamanlardan bu güne kadar toplum tarafından kabul görmüş olan o büyük müctehitlerden öğrenmek zorundayız. İctihad şartlarını taşımayan kişilerin dînî konular üzerinde müctehitlerin mezhebine aykırı olarak kendi anlayışlarına göre hüküm vermeleri, kendi düşüncelerine göre cevap vermeleri, yüce Allah katında çok büyük bir sorumluluğa sebep olacaktır. Bu şekilde bir kimse vereceği cevap doğru olsa bile, bilmeden cevap vermiş olacağı için yine sorumluluktan kurtulamaz.

Bir sefere çıkmıştık, bizden birine taş değdi ve başı yarıldı. Daha sonra bu kişi ihtilâm oldu ve ne yapacağı hususunda arkadaşlarına: Benim için teyemmüm etmeye bir ruhsat buluyor musunuz *diye sordu. (Arkadaşları, ona):* Sen suyu kullanabilirsin, sana (teyemmüm için) ruhsat göremiyoruz *dediler. Adam yıkandı ve sonra öldü. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına gelince, bu olay (O'na) haber verildi. (Öfke ile onlara) şunları söyledi:* (Fetvâyı verenler) **onu öldürmüşler, Allah da onları öldürsün. Mâdem bilmiyor idiler, niye** (bilen birine) **sormadılar. Bilgisizliğin ilâcı sor**(arak öğren)**mektir. Onun teyemmüm etmesi, yarasının üzerine bir bez bağlayıp sonra üzerini mesh etmesi ve vücûdunun geri kalan kısmını da yıkaması ona yeterdi** *buyurdular.* [152]

مَنْ أَفْتَى بِغَيْرِ عِلْمٍ لَعَنَتْهُ مَلاَئِكَةُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

= **Kim ilimsiz fetvâ verirse gökteki ve yerdeki melekler ona lânet ederler.** [153]

أَجْرَأُكُمْ عَلَى الْفُتْيَا أَجْرَأُكُمْ عَلَى النَّارِ

= **Fetvâ vermeye en cesâretli olanınız,** (cehennem) **ateş**(in)**e atılmaya da en cesâretli olanınızdır.** [154]

İmam Mâlik (Allah ona rahmet eylesin), kendisine sorulan 40 sorunun 36 tânesine لاَ أَدْرِي ; idrâk edemedim; anlayamadım, bilemedim, bilmiyorum cevâbını vermiştir. Aynı şekilde İmam Şâfiî (Allah ona rahmet eylesin), hattâ sahâbeler nice konular üzerinde kararsız kalmış, cevap verememişlerdir.

Müfti; fetvâ veren için şart olan, bildiği konuda fetvâ vermesi; bildiği ile bilmedi-

ğinin arasına ayırabilmesi, bilemediği konularda duraksayıp bildiği konularda fetvâ vermesidir. [155]

* Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın müftülük verdiği, O'nun zamânında fetvâ veren sahâbeden başlıcaları şunlardır: İlk dört halîfe olan hazreti Ebû Bekir, hazreti Ömer, hazreti Osman, hazreti Ali, Übey bin Ka'b, Muâz bin Cebel, Zeyd bin Sâbit, Abdullah bin Mes'ûd, Abdurrahman bin Avf, Ebû Mûsâ el Eş'arî, Selmân-ı Fârisî, Ebud Derdâ Uveymir (veyâ Âmir), Ammâr bin Yâsir, Huzeyfe İbnül Yemân (radiyallâhü anhüm). [156]

112 * Herhangi bir kimsenin, şer'î meseleler konusunda âlimlerin görüşlerini, onların yaklaşımlarını iyice bilmeden fetvâ vermeye kalkışması doğru değildir. Bir kimseye bir soru sorulsa o, mezheplerine, görüşlerine uyulan âlimlerin o konu üzerinde görüş birliği hâlinde olduklarını bilse bu durumda: *Bu câizdir* veyâ *câiz değildir* demesinde bir sakınca olmaz ve bu sözü, bir tür nakil; o fetvâyı aktarma sayılır. Eğer mesele, âlimler arasında ihtilâflı bulunuyor, o konuda fikir birliği yoksa bu durumda da: *Bu, falan âlimin görüşüne göre câizdir, falan âlimin görüşüne göre câiz değildir* diyebilir. [157]

Bir kere düşünelim: Bir kimse meselâ tıp, matematik veyâ astronomi ilmine dâir bilgisi olmadığı hâlde, bunlar üzerinde söz söylemeye ve yazı yazmaya cesâret edemez. Cesâret edecek olursa büyük hatâlara düşmüş, kendini küçük düşürmüş olur. Artık bu ilimlerden çok daha geniş ve önemli, sorumluluğu daha büyük olan dînî ilimler üzerinde yeterince ilmi, bilgisi olmayanların söz söylemeye, cevap vermeye cesâret göstermeleri nasıl doğru olabilir? Böyle bir cesâret, büyük sorumlulukları gerektirmez mi?

Aynı şekilde, insanların yapmış oldukları kânun maddelerini bilmeyen kimselerin bu maddeler hakkında gelişi güzel söz söylemeleri, bu maddelerin nelerden ibâret olduğunu ve nasıl uygulanacağını açıklamaya kalkışmaları aslâ doğru görülemez. O hâlde ilâhi bir kânun olan dînin yüksek hükümleri hakkında yeterli bilgi sâhibi olmayan kişilerin söz söylemeye, cevap vermeye kalkışmaları nasıl doğru olabilir?

Eğer dînî konularda herkes, ümmet tarafından kabul edilmiş bulunan bir müctehide uymaz ve kendi düşüncesine göre söz söyleyecek, fikir belirtecek olur ise insanlar dînin yüce aslını kayıp eder, büyük bir sapıklık içine düşerler. Nitekim böyle durumlar, geçmiş ümmetlerden birçoğunun başına gelmiştir.

İşte bu sebeple müslümanlar böyle bir sapıklığa düşmemek için öteden beri bu dört büyük müctehitten birine uymuşlar, onu yol gösterici kabul etmiş, bu sâyede de mânevî sorumluluktan kurtulma çâresini elde etmişlerdir. Çünkü bir konuda fetvâ veren âlim, müctehid, o konuda Allâh'ın hükmünü açıklamış, sanki Allah ile kulu arasına girmiş olur.

Şüphe yok ki âlim, (verdiği fetvâ ile) Allah ile kulları arasına girer. Bu sebeple o (âlim, verdiği fetvâ sebebi ile yüce Allah katında) kendisine çıkış yolu arasın. [158]

113 * Kısaca bu dört müctehidin büyüklüğü üzerinde, onların mezheplerinin hak olduğu konusunda müslümanların görüş birliği vardır. Belirtilen dört mezhepten başka bir mezhebe uyulmaması konusunda da yine müslümanların çoğunluğu tarafından, sanki bir görüş birliğine varılmıştır. Çünkü bu dört mezhebin kurucusu, imamı sayılan dört müctehitten her biri, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrine çok yakın bir zamanda yaşamış, dînî konulardaki ilimleri, olayları kavrayışları, güzel amelleri, olağanüstü zekâları ile vasıflanmış, eserleri zamânımıza kadar korunmuş, asırlar boyunca müslümanların sevgilerini kazanmışlardır. Bunun sonucunda da müslümanlar arasındaki din ile ilgili konularda ayrılıklar azalmış, şartlarını taşımayanların ictihada kalkışmalarına da gerek kalmamıştır.

Ara sıra ortaya çıkacak bâzı olayların, meselelerin hükümlerini açıklamak için bu dört müctehitten birinin uygulamış olduğu usûle, esâsa başvurmak yeterlidir. Bunlara uyarak dînî ilimlerde yetkileri, fazîletleri kabul edilmiş olan kimseler tarafından bu gibi olayların, meselelerin hükümleri çözülebilir.

Bu dört müctehide, Eimme-i erbaa; dört imam, İmam Âzam'dan başka üçüne de Eimme-i selâse; üç imam denir. Yüce Allah hepsinden râzı olsun. Âmîn.

Sünnî Mezheplerin Dışında Kalan Fıkıh Mezhepleri

114 * Sünnî mezheplerin dışında kalan fıkhî mezhep ve ekollerin, bağlıları itibârı ile en önemli kısmını şîa gurubunda yer alan fıkıh ekolleri meydana getirir. Şîa esâsen başlangıçta siyâsî, devâmında da îtikâdî bir guruplaşma iken mezhepleşme sürecine bağlı olarak kendine özgü fıkıh doktrini ve uygulaması da geliştirdiği için şîa'nın Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye veyâ İsnâ Aş'ariyye'den meydana gelen üç büyük fırkası, üç büyük gurubu aynı zamanda birer fıkıh mezhebi olarak da görülebilir.

115 * **Şîa** (الشيعة); sözlükte taraftar, yardımcı, gurup, fırka, bölük, bir kişiye uyan ve yardımcı olan anlamlarına gelir. Arapçada daha çok taraftar anlamında kullanılmıştır. Şîa, kısaca hazreti Ali ve soyundan gelenlerin imam, halîfe olması gerektiğine inanan çeşitli gurupların ortak adıdır. Bu inancı benimseyenlere şîî denilir.

Kaynaklarda şîa yerine Râfıza terimi kullanılmakla berâber, daha çok şîa terimi yerleşmiştir. Başlangıçta şîa Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın vefâtından sonra ashab arasında meydana gelen hilâfet tartışmalarında ve hazreti Osman'ın şehit edilmesinden itibâren meydana gelen olaylarda hazreti Muâviye'ye karşı hazreti Ali tarafını, onun vefâtından sonra da soyundan gelenlerin halîfe olması gerektiğini savunanların oluşturduğu bir siyâsî guruplaşma hareketi olarak doğmuştur. Hicrî ikinci yüzyılın ikinci yarısından itibâren de çeşitli fırkalara ayrılan îtikâdî bir mezhep hâline gelmeye başlamıştır.

116 * **İmâmiyye** (الإمامية), **Ca'feriyye** (جعفرية), Câferiyye: İmâmiyye, günümüz müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu oluşturan şîa'nın büyük çoğunluğunu bünyesinde toplayan ana koldur. Bu gurup imama inanmayı îmânın şartları arasında gördükleri için İmâmiyye; on iki imam kabul ettiklerinden İsnâ Aş'ariyye; akâidde ve fıkıhta imam Câfer es Sâdık'ın görüşlerini esas aldıklarından Câferiyye adları ile de anılırlar.

Başta ehlisünnet âlimleri olmak üzere İslâm âlimlerinin büyük bir kısmına göre, imâmet merkezli bir eksen etrâfında oluşan şîa'nın kendine hâs ilkeleri başlangıcından günümüze kadar Kur'ân ve sünnete aykırı bulunarak eleştirilmiştir. İmâmiyye'nin, gaybı; geleceği bilme ve hatâ yapmama gibi sıfatlar yükledikleri imamlarını peygamberlerin devâmı olarak görmeleri, buna bağlı olarak onları kutsallaştırıp ölülerini imamlarının kabirleri etrâfında tavaf ettirmeleri, yüce Allâh'a ve Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)a dost olan ashâbı sevmeyip onları zâlimlikle vasıflandırmaları îmân bakımından tehlikeli görüşlerini meydana getirir. Bununla birlikte yüce Allâh'a, Efendimizin peygamberliğine ve âhiret gününe inanma gibi îmân esaslarında; ayrıca namaz, oruç, hac, zekât, tesettür, kısas ve benzeri farzların; fâiz, içki, kumar, zinâ ve benzeri yasakların kabûlü gibi temel İslâmî hükümlerde müslüman çoğunluğu ile ittifak hâlinde bulunan şîa içindeki İmâmiyye ve Zeydiyye mezhebine bağlı olanların tekfir edilmemeleri gerektiğini söylemek mümkündür.

117 * Câferî fıkhında usûl açısından iki temel eğilim görülür; bunların temsilcileri Ahbârî fakihler ve Usûlî fakihler diye anılır.

Birinci guruba göre hüküm ve fetvâda esas alınacak tek kaynak hadîslerdir. Kur'ân da hadîslerin açıklanması ile anlaşılıp uygulanabilir.

Usûlî fakihlere göre ise şer'î bir hükme ulaşmada dayanılabilecek dört delîl vardır: Kitâb, sünnet, icmâ ve akıl.

Sünnet ve icmâ delilleri sünnî mezheplerin anlayışından çok farklı olup, asıl ölçü günahsız olan Efendimiz ve on iki imamın söz, fiil, tasvipleri veyâ görüşleri olmasıdır.

Fıkhın ikinci dereceden olan fer'î konularında Câferî mezhebinin sünnî mezheplerden ayrıldığı hükümler arasında şu örnekler sayılabilir: Mut'a nikâhı câizdir; boşama ancak iki şâhit huzûrunda yapılırsa geçerli olur; ölen kişinin yüzük, kılıç ve benzeri kişisel eşyâsı büyük oğluna verilir; kadınlara terekedeki; mîrâstaki taşınmaz malların kendisi verilmez, mal yerine malın bedeli ödenir; abdest alınırken çıplak ayak üzerine mesh edilir; halı ve benzeri yeryüzü sayılmayan şeyler üzerine secde edilmez.

Câferiyye mezhebi özellikle Îrân, Irak, Pakistân, Sûriye ve Afganistân'da yaygın durumdadır.

118 * **Zeydiyye** (الزيدية): Şîa'nın günümüze ulaşan üç büyük fırkasından biri olup, hazreti Hüseyin'in torunu Zeyd bin Ali'ye nispet edildiği için bu isimle anılır.

İslâm âlimlerinin çoğunluğu hicrî 122 (740) senelerinde Emevî yönetimine karşı savaşırken şehit olan Zeyd bin Ali'nin takvâ ve ilim sâhibi, sağlam kişiliği olan bir âlim olduğu hususunda fikir birliği içindedirler. İmam Zeyd'in birçok kitap yazdığı nakledilir.

Fıkıh alanında Zeydiyye mezhebi sünnî fıkıh mezheplerine yakındır. Fıkhın ikinci derece meselelerinde özellikle Hanefî mezhebi ile benzer olan, birleşen hükümleri pek çoktur. İctihada çok önem verilen Zeydiyye mezhebinde, hüküm çıkarmada esas alınan deliller şunlardır: Kitâb, sünnet, icmâ, kıyas, istihsân, akıl.

Sünnî mezheplerden ayrıldıkları fıkhî hükümler arasında şunlar anılabilir: Mestler üzerine mesh câiz görülmez, cenâze namazında beş tekbîr alınır, kitab ehli olan kadınlarla evlenmek ve gayrimüslimin kestiğini yemek câiz görülmez.

Zeydiyye mezhebi bağlıları çoğunlukla Yemen'de yaşamaktadırlar.

119 * **İsmâiliyye** (الإسماعيلية): İmâmiyye'nin hazreti Ali neslinden altıncı imamı Câfer es Sâdık'ın ölümünden sonra büyük oğlu İsmâil'in adına ortaya çıkan bir guruptur. Bir bütün olarak görüşleri eski Yunan felsefesi ve Ortadoğu dinlerine dayanan bu mezhebin bütün kollarına göre velâyet en önemli unsur sayılır. Bu da Allah, Peygamber, hazreti Ali ve neslinden gelen imamları sevmek ve onlara bağlanmakla gerçekleşir.

İsmâiliyye mezhebinin beş ana kuralı vardır: a) İmamlık; sâdece İsmâil ve onun çocuklarına geçer, başka birisi bu makâma sâhip olamaz. b) İmam, yeryüzünde Allâh'ın halîfesidir ve Allâh'ın nûrunu özünde toplamıştır. Bu sebeple Allâh'ın imamda ortaya çıktığına inanmak din ve îmâna âit bir değer taşır. c) İmamlık makâmında bulunan kişinin her sözü ilâhî bir emir niteliğine sâhiptir. d) İmamların yaptığı her şey haktır; yanılmazlar, suç işlemezler. Bu sebeple imamlar, mâsumdur; günahsızdır. e) Din ve îmân bu mezhebe inanmakla gerçekleşir. Dîne bağlanmak imama bağlı olmayı kesinlikle gerekli kılar.

Fıkıh Usûlünün Tanımı, Konusu ve Amacı [159]

120 * Fıkıh usûlü, sözlükte fıkhın kökleri ve dayanakları anlamına gelir. Bir terim olarak müctehidin şer'î, amelî hükümleri ilgili delillerinden çıkarmasına yarayan kurallar ve bu kuralları inceleyen ilim dalına fıkıh usûlü denir.

121 * Fıkıh usûlü iki şeyden bahseder: Birincisi; birer hüküm çıkarma aracı olarak şer'î deliller. İkincisi; bu hüküm çıkarmanın bir sonucu olarak şer'î hükümler.

Fıkhın konusu, hakkında şer'î hükümlerin sâbit olması; ispatlanması açısından mükellefin fiilidir.

Ayrıca, çıkarılan fıkıh ile ilgili hükümlerin ortak terimlerini ve ilkelerini belirleme de fıkıh usûlü ilminin konuları arasında yer alır.

122 * Fıkıh usûlü ilminin asıl amacı; müctehidin şer'î, amelî hükümleri tafsîlî; ayrıntılı delillerinden çıkarabilmesi için ona bu ilmin kurallarını tatbik etme; uygulama imkânını hazırlamaktır. Kim ictihad ehliyetine tam sâhip olursa usûl kuralları yardımı ile şer'î nassları, açık olsun kapalı olsun anlayabilir, bunların gösterdiği hükümleri ortaya koyabilir; kıyas, istihsân, istislâh, istishab ve diğer delilleri, ortaya çıkan yeni meselelerin hükümlerini bulmakta kullanabilir.

İctihad ehliyeti tam olmayan bir kişi de hükümlerin çıkarılma yollarını öğrenmek, müctehitlerin kâidelerine ve fetvâlarına dayanarak benzeri yeni meselelerin hükümlerini bulmak, çeşitli ictihadla ilgili meselelerde fukahânın görüş ve delilleri arasında karşılaştırma yaparak delîli en kuvvetli olanını almak için fıkıh usûlünden faydalanabilir.

Fıkhın; İslâm Hukûkunun Kaynakları, Şer'î Deliller

123 * **Delîl** (دليل), delil sözlükte alâmet, kılavuz, rehber, yol gösterici, bir dâvâyı ispat etmeye yarar şey, burhân, işâret, iz demektir. Istılahta delîl, kendisinin bilinmesi ile başka bir şeyin bilinmesi lâzım gelen şeydir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا

= ***Allah, size emânetleri ehline vermenizi emreder*** [160] âyeti, emânetlerin ehline verilmesini emretmektedir ve bu konuda bir delîldir.

124 * Şer'î deliller, şer'î hükümleri çıkarma yolları demektir. Şer'î deliller, en genel anlamda İslâm hukûkunun kaynaklarını meydana getirir. Diğer bir anlatım ile şer'î deliller, hüküm çıkarmada başvurulan esaslar olarak ifâde edilebilir.

Şer'î deliller, aslî ve fer'î veyâ aklî deliller olmak üzere iki kısma ayrılır. Aslî denilen deliller; dînin aslı olan, vahye dayanan delillerdir ve kitâb, sünnet, icmâ ve İslâm âlimlerinin kıyasından ibârettir. Fer'î deliller ise aslî delillerden çıkarılmış bulunan fer'î, ikinci derecede olan delillerdir ve istihsân, istishab, örf ve âdet, sahâbe sözü, geçmiş ümmetlerin şerîatları, mesâlih-i mürsele, istislâh ve sedd-i zerâi bu kısma girmektedir. [161]

Aslî; Esas, Ana Deliller

125 * İslâm âlimlerinin önlerine gelen bir konuyu çözmek, bir konuda hüküm çıkarmak için başvurdukları hukuk kaynaklarının aslını, esâsını meydana getiren delillerdir. Bunlara edille-i erbaa yâni dört delil denir. Bu tâbir İslâm hukûkunda fıkhın dayanağı olan dört ana kaynağı ifâde eder ve bunlar; kitâb, sünnet, icmâ ve kıyastır. [162]

126 * **Kitâb** (كتاب), Kitab: Kitabtan maksat, fıkıh usûlüne göre Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'in târifine gelince; Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e indirilen, mushaflarda yazılı, Efendimizden tevâtüren; içinde yalan söyleme ihtimâli olmayan bir topluluk tarafından nakil edilmiş, okunması ile ibâdet edilen, insanlığın bir benzerini getirmeye güç yetiremedikleri ilâhi kelâmdır, yüce Allâh'ın sözüdür.

Kur’ân-ı Kerîm, mübârek ilâhi bir kitabtır. Bu kitab, yüce Allah tarafından Cibrîl-i Emîn aracılığı ile yirmi üç sene içinde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âyet âyet, sûre sûre indirilmiştir. Kutsal âyetleri de mânâsı da ilâhîdir, kaynağı yüce Allah’tır.

Kur’ân-ı Kerîm, 114 sûre ve 6616 âyetten meydana gelmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm, tevâtüren Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)dan işitildiği şekilde zamânımıza kadar ağızdan ağza aktarıla gelmiştir. Bütün sûreleri, âyetleri ve kelimelerinin Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemden bir ilâhi vahiy olmak üzere nakil edildiği belgelenmiştir. Bu ilâhi kitabın hiçbir âyeti kaybolmamış, hiçbir kelimesi değişikliğe ve bozulmaya uğramamıştır. Bu kitabın bütünü, her asırda yüz binlerce kişinin hâfızalarını süslemiştir. Bu ayırıcı özellik, bütün semâvî kitablar arasında yalnız Kur’ân’a âittir. Bu sebeple, Kur’ân-ı Kerîm’in her hangi bir âyetini inkâr etmek, kabul etmemek, îmâna aykırıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’in bütün âyetleri Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in öğrettiği ve gösterdiği şekilde tamâmen yazılmış, ezberlenmişti. Ebû Bekir (radiyallâhü anh)in halîfeliği zamânında hepsi bir araya toplanarak bir mushaf hâline getirilmiştir. Osman (radiyallâhü anh)in halîfeliği zamânında da bu mushaf nüshaları çoğaltılarak büyük şehirlere birer nüsha gönderilmiştir. [163]

127 * **Sünnet** (سنت) sözlükte âdet, yol anlamına gelir. Bir fıkıh ıstılâhı olarak sünnet Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bütün mübârek sözleri ile bir kısım yaptığı işler, yapıldığını görüp de yasaklamadığı işlerdir. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın daha önce yasaklamadığı bir şeyin işlendiğini, yapıldığını görüp ona karşı ses çıkarmamaları, o şeyin meşrû olduğunu gösterir. Bunlar ümmet hakkında birer delildir. Bu açıdan sünnet, sünen-i kavliyye, sünen-i fiiliyye, sünen-i takrîriyye adı ile üç kısma ayrılır.

a) Sünen-i kavliyye; kavlî, sözlü sünnet. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in çeşitli vesîleler ile söylemiş olduğu sözlerdir. Meselâ:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ فَصُومُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا

= (Ramazan) **hilâli**(ni) **gördüğünüz zaman oruç tutunuz ve** (Şevval) **hilâli**(ni) **gördüğünüz zaman iftar ediniz** (, bayram yapınız). [164]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mübârek sözlerine hadîs-i şerîf de denir.

b) Sünen-i fiiliyye; fiilî sünnet. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bizzat yaptığı, işlediği ve bize örnek olduğu amellerdir. Buna Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in namaz kılışını örnek verebiliriz.

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

= **Beni nasıl namaz kılar gördü iseniz, siz de öyle namaz kılın.** [165]

c) Sünen-i takrîriyye; takrîri sünnet: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın görüp işittiği bir işe karşı çıkmaması ve onu kabul etmesidir. Çünkü Allâh’ın Resûlü bir işin yapıldığını gördüğü veyâ işittiği hâlde onu reddetmemiş ve susmuşsa bu durum onun bu işi uygun gördüğü ve kabul ettiği anlamına gelir. Meselâ: *Bir gün Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), mezar başında ağlayan bir kadına rastladı. Ona:* **Allah’tan kork ve sabret** *dedi. Kadın Efendimizi tanımadan:* Benim başıma gelen, senin başına gelmediği için beni anlayamazsın *diye cevap verdi. Daha sonra onun yüce Allâh’ın elçisi olduğunu öğrenince de, evine giderek özür diledi. Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdu:* **Sabr**(ın fazîleti), **ancak** (felâket) **ilk başa geldiği anda** (sabretmek, acıya dayanabilmek)**tir.** [166]

Bu olayda, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kadının kabir ziyâretine ses çıkarmadığı görülmektedir. Bu, erkekler gibi kadınlar için de kabir ziyâretinin câiz olduğunu gösteren bir takrîrdir; bir onaylamadır, yapılan bir şeyi uygun görmedir.

128 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bütün mübârek sözleri, fiilleri ümmet için uyulacak en güzel örneklerdir. Efendimizin dînî hükümlere âit olan bütün sözleri, birer ilâhi vahiy sonucudur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى () إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى

= ***O** (; Allâh'ın Resûlü)* ***arzusuna göre konuşmaz. O'nun sözü ancak kendisine tebliğ olunan ilâhi bir vahiydir*** [167] buyrulmuştur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm, Cebrâil aracılığı ile okunmuş ve bildirilmiş bir ilâhi vahiy olduğu gibi hadîsler de Efendimizin mübârek kalbinde parlayan bir ilâhi vahyin, yüce Allâh'ın ilhâmının eseridir.

يُوشِكُ الرَّجُلُ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يُحَدَّثُ بِحَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِي فَيَقُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَلاَلٍ اسْتَحْلَلْنَاهُ وَمَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَرَامٍ حَرَّمْنَاهُ أَلاَّ وَإِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلُ مَا حَرَّمَ اللَّهُ

= **Süslü tahtına yaslanmış birine, benim hadîslerimden birisi okunur da onun, durumunu hiç bozmadan:** Bizlerle sizler arasında yüce Allâh'ın kitabı vardır. Onda bulduğumuz helâl şeyleri helâl sayıyoruz; haram olarak bulduğumuz şeyleri de haram kabul ediyoruz **diyebilme zamânı yaklaşmıştır. Sizleri uyarıyorum:** (Kur'ân'da bulunan bütün hükümler haktır ve) **Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin haram kıldığı şeyler yüce Allâh'ın haram kıldığı şeyler gibidir.** [168]

129 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mübârek sözleri birer sünnet olduğu gibi kendine âit, peygamberlik özelliklerinden sayılmayan ve bilerek, kendi isteği ile yapmış olduğu fiilleri de birer sünnettir. Dînen yasak olduğu daha önceden bilinmeyip ümmetinden meydana gelen herhangi bir fiile karşı bir şey söylemeyip susmaları da, o şeyin yapılacağına bir izin sayıldığından o da bir sünnettir. Fakat küfür ve yüce Allâh'a isyân; yüce Allâh'ın emirlerine karşı gelmek gibi dînen yasak olduğu bilinen bir fiile karşı bir şey söylemeyip susmaları, ona izin verildiğine aslâ delil olamaz.

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın bilerek yaptığı ve peygamberlik özelliklerinden olmayan bir fiil, O'nun hakkında farz veyâ vâcib ise ümmeti hakkında da farz veyâ vâcibtir. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) hakkında müstehab veyâ mubah olan ise ümmeti hakkında da müstehab veyâ mubahtır.

130 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sünnetleri, çok önemlidir, dînî esasların en kutsalıdır; bunlara uymak, ümmet için bir görevdir. Ancak Efendimize isnâd edilen, kaynağı O'na dayandırılan her sünnetin, gerçekten Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın sünneti olup olmadığını incelemek, araştırmak gerekir. Bu konuda hadîs ilmi ile meşgul olan İslâm âlimlerinin çalışmaları, ilim târihinde benzeri görülmemiş bir hâlde ve her türlü düşüncenin üstünde bulunmuştur. [169]

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

= ***Her kim Peygambere itâat ederse Allâh'a itâat etmiş olur.*** [170]

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

= *(Ey Peygamber)* ***de ki: Allâh'ı seviyorsanız bana ittibâ ediniz*** *(; uyunuz)* ***ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin.*** [171]

يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

= *(O Peygamber)*, ***onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar.*** [172]

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَ مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً مُبِينًا

= Allah ve Resûlü bir işi hükme bağladığında, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için *(artık)* ***o işlerinde seçme hakkı yoktur. Kim Allâh'a ve Resûlün****(ün hükmün)****e*** *(aykırı hareket ederek)* ***karşı gelirse şüphesiz apaçık bir şekilde sap****(ıt)****mış*** *(, sırât-ı müstakîmden çıkmış)* ***olur.*** [173]

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

= Aralarında hüküm vermesi için Allâh'a ve Resûlüne *(; Allâh ve Resûlünün emrine)* ***dâvet edildiklerinde mü'minlerin sözü ancak işittik ve itâat ettik demeleridir.*** [174]

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ

= **Sizlerden birinizin kendi arzu ve hevesi, benim kendisine getirdiğim** (şerîat)**e tâbi olmadıkça** (, ona uymadıkça) **îmân etmiş olmaz.** [175]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **İmtinâ edenler** (; kaçınanlar) **dışında ümmetimin hepsi cennete girecektir. Ancak kaçınanlar cennete girmeyecektir** *buyurdu.* Ey Allâh'ın Resûlü! Kimler imtinâ edecek *diye sorulması üzerine Efendimiz*: **Her kim bana itaat ederse** (sonunda) **cennete girecektir, her kim de bana âsi olursa o da** (dâvetimi kabulden ve emirlerime itaatten) **çekinip imtinâ etmiş** (; kaçınmış) **olur ve cennete giremez** *buyurdular.* [176]

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ

= **Kim bana itaat etmişse Allâh'a itaat etmiştir. Kim de bana isyân etmişse** (; benim emir ve yasaklarıma uymamışsa) **mutlaka Allâh'a isyân etmiştir.** [177]

لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ لاَ نَدْرِي مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللَّهِ اتَّبَعْنَاهُ

= **Sakın sizden birini,** (yapılmasını) **emrettiğim ya da yasakladığım bir husus kendisine ulaşınca koltuğuna yaslanmış bir hâlde:** Benim aklım ermez. Biz Allâh'ın kitabında (haram ya da helâl) ne bulursak ona uyarız **derken bulmayayım.** [178]

أَيَحْسَبُ أَحَدُكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ قَدْ يَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئًا إِلاَّ مَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ أَلاَ وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ وَعَظْتُ وَأَمَرْتُ وَنَهَيْتُ عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ

= **Sizden biriniz koltuğuna yaslanarak Allâh'ın şu Kur'ân'da yasakladığı şey-**

lerden başka hiç bir şeyi yasaklamadığını mı zannediyor? Şunu iyi bilin ki: Vallâhi ben (hem) **öğüt verdim,** (hem bâzı şeyleri) **emrettim,** (bâzı şeyleri de) **yasakladım.** (Emrettiğim ve yasak kıldığım bu) **şeyler Kur'ân**(da bildirilen yasaklar) **kadar vardır. Yâhut da ondan daha fazladır.** [179]

مَنْ بَلَغَهُ عَنِّي حَدِيثٌ فَكَذَّبَ بِهِ فَقَدْ كَذَّبَ ثَلاَثَةً اَللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِى حَدَّثَ بِهِ

= **Kime benden bir hadîs ulaşırda onu yalanlarsa** (o kimse) **bu hâli ile üç kişiyi yalanlamış olur:** (Yüce) **Allâh'ı, Resûlünü ve o hadîsi kendisine ulaştıranı.** [180]

Sünnetin Teşrî; Kânun Koyma, Fıkıh Bakımından Önemi

131 * Fıkıh kaynağı olarak sünnet bir yandan Kur'ân-ı Kerîm'in beyâna; açıklanmaya muhtaç bulunan âyetlerini açıklar, anlaşılır, uygulanır hâle getirirken diğer yandan Kur'ân-ı Kerîm'in ihtivâ etmediği; ele almadığı, Kur'ân'da bulunmayan yeni hükümler koymakta ve bu yöndeki boşlukları doldurmaktadır.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ

= ***Onlara indirileni halka açıklaman için sana sözü*** *(; Kur'ân'ı)* ***indirdik*** [181] anlamındaki âyet Resûlullâh'ın ve dolayısı ile sünnetin birinci rolüne:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

= ***Peygamber size neyi getirirse onu alın*** *(, kabul edin)****, size neyi yasaklarsa ondan da uzak durun***. [182]

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

= ***Gerçekten Allâh'ın Peygamberinde sizin için güzel bir örnek vardır***. [183]

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

= *Onun* *(; Peygamberin)* ***emrine*** *(uymayarak)* ***aykırı hareket edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veyâ elem dolu bir azâba uğramaktan sakınsınlar.*** [184]

قُلْ أَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ

= ***De ki: Allâh'a ve*** *(O'nun)* ***Resûlüne itâat edin*** [185] anlamındaki âyetler ile bunları destekleyen hadîsler de sünnetin ikinci rolüne dayanak, delil olmaktadır.

132 * Kur'ân-ı Kerîm'de, ***namaz kılın*** diye emredilir ama namazın başlama ve bitme vakitleri, her namazda kaç rek'at kılınacağı, rükünlerin nasıl yerine getirileceği ve benzeri konular belirtilmez; ***zekât verin*** diye emredilir ama kimler verecek, hangi mallardan ne miktar; ne kadar verilecek, ne zaman verilecek gibi pek çok sorunun cevâbı yoktur.

Hac ile ilgili konular da böyledir. Hac yapılacak ama nasıl? Ömürde kaç sefer, nerelere kaçar def'a tavaf edilecek? Arafat'ta vakfe ile ilgili hususlar nasıl olmalı ve benzeri konular Kur'ân'da yoktur. Bunların açıklamasını yüce Allah, dînin ikinci kaynağı olan sünnete bırakmıştır.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in emirlerini uygulayabilmek için sünnete olan ihtiyâcın zarûretini belirtmek üzere verilen örneklerden biri de cezâlarla ilgilidir. Âyette, ***Erkek ve kadın her hırsızın elinin kesilmesi*** [186] emredilmekte ama el kesme ile ilgili nisâb; ölçü ve şartları belirtilmemektedir. Emre göre bir tek yumurtayı çalan kimsenin elini kesmek gerekir. Hâlbuki Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), buna nisab açıklamasını

getirmiştir. Buna göre elin kesilmesi için çalınan şeyin, Hanefîlere göre on dirhem gümüş veyâ onun kıymetine denk olması; Mâlikî ve Hanbelîlere göre çeyrek dinar altın veyâ üç dirhem gümüş ya da üç dirhem gümüş kıymetine denk olması gerekir.

133 * Sünnet, bir kısmı ile kitabı; Kur'ân-ı Kerîm'i açıklarken, bir yanı ile de Kur'ân'da olmayan hükümler ve edepler koymaktadır. Sünnet bu yönü ile de din için, önceki hizmeti kadar vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ehemmiyet, bir önem taşır. Sünnetin bu yönünü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle belirtir: **Haberiniz olsun, bana kitab ve bir o kadar da** (onun benzeri, sünnet) **verildi.** [187]

Kur'ân'da bulunmayan: a) Kişinin nikâhı altında bulunan kadının halası veyâ teyzesi üstüne nikâhlamanın haram olması, b) Soy akrabâlığından haram olanlar derecesinde, süt akrabâlığından da nikâhın haram olması, c) Alışverişte şart koşma muhayyerliği, d) Büyük annenin vâris olması, e) Hayız gören kadının oruç tutmaması, namaz kılmaması, f) Ramazan orucunu bilerek ve mâzeretsiz bozan kimsenin yerine getireceği keffâret, g) Vitir namazının vâcib olması, h) Fıtır sadakası, ı) Oğuldan olan kız torunun (ölenin kızı ile) altıda bir hisse alması, j) En aşağı mehir miktârının on dirhem olması, k) Oğul kâtili babanın kısas edilmemesi, l) Mecûsilerden de cizye alınması, m) Evli kişilerin zinâ etmelerinin cezâsı, n) Ehlî eşek etinin haram olması ve benzeri yüzlerce hüküm sünnet tarafından belirlenmiş, Efendimiz tarafından konulan hükümlerin örnekleridir. [188]

İmrân bin Husayn (radiyallâhü anh) mescitte oturduğu bir sırada, şefaat ile ilgili konuşurlarken adamın biri: Ey Ebû Nüceyd! Bize Kur'ân'da bulunmayan konulardan bahsediyorsunuz *diyerek onun Kur'ân'dan değil de Peygamber Efendimizin sünnetinden bahsetmesinden rahatsız olmuştu. Bunun üzerine İmrân öfkelenerek:* Sen Kur'ân'ı okuyorsun *(değil mi? dedi. Adam:)* Evet *(deyince ona:)* Akşam namazının üç, yatsı namazının dört, sabah namazının iki, öğle namazının dört, ikindi namazının dört rek'at olduğunu Kur'ân'da bulabiliyor musun? *(diye sordu. Adamdan:)* Hayır *(cevâbını aldığı zaman şöyle dedi:)* Bu hususları nereden öğrendiniz? Bizden öğrenmediniz mi? Biz de bunları Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den öğrendik. Siz her kırk dirhem için bir dirhem, şu kadar sürüsü olanın şu kadar koyun; şu kadar devesi olanın şu kadar deve zekât vereceğine dâir Kur'ân-da bir hüküm bulabiliyor musun *(sorusuna karşılık)* hayır *(cevâbını alınca da şöyle dedi:)* Bu hususları nereden öğrendiniz? Biz onları Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den öğrendik, siz de bizden. Yine Kur'ân'da: ***Beyt-i Atik'i tavaf etsinler*** [189] buyruluyor. Tavâfın yedi (şavt) olduğunu, Makâm-ı İbrâhim arkasında iki rek'at namaz kılınacağını Kur'ân'da bulabiliyor musun? Bu hususları kimden öğreniyorsunuz? Bizden öğrenmiyor musunuz? Biz bunları da Allâh'ın Peygamberinden öğrendik *dedi. Aralarındaki konuşma bu durum üzere devam ettikten sonra adam:* (Verdiğin bu bilgilerle) beni (aydınlatarak) mutlu ettin (, sevindirdin), Allah da seni sevindirsin *diyerek İmrân bin Husayn (radiyallâhü anh)ın haklı olduğunu kabul etti.* [190]

134 * **İcmâ'** (إجماع), icmâ sözlükte niyet, karar, kasıt, ittifâk; görüş birliği, aynı görüşte olma mânâsınadır. Istılahta ise aynı asırda, aynı devirde bulunan bütün müçtehitlerin bir olayın şer'î hükmü hakkında ittifak etmeleri; görüş birliğine varmalarıdır. Buna icmâ-i ümmet de denir.

İcmâ, bu ümmete âit bir delildir. İcmâ yetkisi de müctehitlerin özelliklerindendir. İnsanların avâm kısmının yâni dînî konularda delîli bulma, bilme ve anlama imkânına sâhip olmayanların ittifâk (, ittifak) etmeleri; görüş birliğine varmaları icmâ sayılmaz.

135 * İcmâ, yalnız bir takım şer'î hükümlerde geçerlidir. İbâdetlerde ve hukuk ile ilgili konularda icmâ geçerli olur. Îtikâd ile ilgili konular icmâ ile ispatlanamaz; şer'î delillerden hüküm çıkarılması mümkün olmayıp yüce Allâh'ın açık bir şekilde bildirmesine bağlı bulunan âhiret ile ilgili olaylar, kıyâmet alâmetleri gibi şeyler de icmâ ile bilinemez. Bu konularda nass olması gereklidir.

136 * İcmâ yetkisine sâhip olanlar; fâsık, bid'atçi olmayan ve ictihad yapabilecek bilgiye sâhip olan kimselerdir.

İcmânın şartı da aynı asırda, aynı zamanda bulunan ve bu özellikleri taşıyan müctehitlerin ittifak etmeleri, görüş birliğine varmalarıdır. Bu sebeple bir konu hakkında bir asırdaki müctehitlerden yalnız bir kısmının ittifak etmeleri, bir icmâ niteliğinde olamaz.

137 * Müctehitlerin ittifaklarında; bir konu hakkında fikir birliği etmelerinde biri azîmet, diğeri de ruhsat tarzı olmak üzere iki tarz vardır.

Şöyle ki, bir konu hakkında aynı asırda yaşayan müctehitlerin hep birlikte hüküm verip onunla hepsinin aynı şekilde amel etmeleri, azîmet tarzında olan bir icmâdır. Bununla o konu hakkında bir sözlü icmâ, fiilî icmâ meydana gelmiş olur. Aksine olarak, bir konu hakkında bu müctehitlerden bir kısmı hüküm verdiği veyâ onunla amel ettiği hâlde diğer bir kısmının o hükmü öğrendiği ve düşünüp görüşünü açıklama zamânı geçtiği hâlde bir şey söylemeyip susması da ruhsat tarzı bir icmâdır.

İcmâ, bir delildir. İcmânın hükmü sağlam, kesin bilgi ifâde etmektir. Bir konunun hükmü icmâ ile sâbit oldu mu artık o hüküm, kesindir. Buna aykırı görülen herhangi bir delil, mutlaka te'vîl edilmiş; başka bir anlam verilerek açıklanmış, başka bir olayla veyâ şeyle bağlantılı veyâ mensûh; hükmü kaldırılmış, geçersiz kılınmış demektir. [191]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أُمَّتِي لاَ تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلاَلَةٍ

= **Ümmetim**(in âlimleri) **dalâlet** (, sapıklık, yanlış görüş) **üzerinde toplanmaz** (, birleşmez, fikir birliği yapmaz)**.** [192]

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَجْمَعُ أُمَّتِي عَلَى ضَلاَلَةٍ وَيَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ

= **Allah, benim ümmetimi**(n âlimlerini) **sapıklıkta** (, hak ve doğru yolun dışında) **bir araya getirmeyecektir ve Allâh'ın himâyesi** (, koruması, yardımı) **cemaat ile berâberdir. Her kim,** (hak yoldaki cemaatten, âlimlerin yolundan) **ayrılırsa şüphesiz cehenneme ayrılır.** [193]

Müslümanların (âlimlerinin, ilim sâhiplerinin bir konu hakkında) güzel gördüğü şey, Allah yanında da güzeldir. [194] Bu sebeple, müslümanların dînî varlıklarını temsil eden bütün müctehitlerin bir mesele üzerinde aynı görüş ve fikirde bulunmaları, o meselede şer'an geçerli bir hüccet; bir delildir.

138 * **Kıyâs** (قياس), kıyas sözlükte değer biçme, eşitlik, bir şeyi diğer bir şey ile ölçme anlamınadır. Buna mukâyese; (bir şeyi başka bir şey ile) karşılaştırma, değerlendirme de denir. Istılahta ise iki bilinen şeyden biri hakkında var olan bir hükmü, aralarında bir olan illet sebebi ile diğerinde de ictihad ile açıklamaktır. Yâni bir olayın kitab, sünnet veyâ icmâ ile sâbit olan hükmünü aynı illete, aynı sebebe, aynı hikmete bağlı olarak o olayın tam benzerinde de göstermektir. Bu ikinci olay üzerinde varılan hüküm de güzelce düşünülünce, anlaşılır ki, yine hüküm, kitab, sünnet ve icmâ ile sâbit olmuş, ispatlanmıştır. Müctehid yaptığı kıyas ile bu hükmü yeniden meydana çıkarmış olur.

139 * Kıyas, müctehitlerin çoğunluğuna göre bir şer'î delildir. Bunun şer'î bir delil olduğu Kur'ân ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sünneti ve müctehitlerden birçoğunun ittifâkı; fikir birliği etmeleri ile sâbittir; belgelenmiştir. [195]

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ

= ***Ey akıl ve düşünce sâhipleri, ibret alınız*** [196] anlamındaki Kur'ân emri buna delildir. Efendimiz, ümmetinin âlimleri için böyle bir ictihadı câiz görmüş ve övmüşlerdir.

Nitekim ashabtan Muâz bin Cebel (radiyallâhü anh), Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından Yemen'e kâdî; hâkim olarak görevlendirilmişti. Muâz, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın: **Ey Muâz,** (önüne bir konu, bir mesele geldiğinde) **ne ile hükmedersin** *sorusuna:* (Önce) Kitab ile hükmedeceğim, onda bulamazsam sünnet ile hükmedeceğim, onda da bulamazsam ictihadımla hükmedeceğim *diye cevap vermişti. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu cevap üzerine:* **Allah Resûlünün elçisini, Allâh'ın Resûlünün arzusuna** (uygun hareket etmeye) **muvaffak kılan Allâh'a hamd olsun** [197] buyurarak Muâz'ın bu şekilde hareket etmesinden memnuniyetini açıklamıştı.

Bu sebeple, şartlarını taşıyan âlimlerin kıyas yolu ile ictihad yapmaları da şerîat tarafından övülmüştür.

Fer'î; İkinci Derece Deliller [198]

140 * Müctehitler arasında delil olmaları tamâmı ile veyâ kısmen kabul edilen veyâ edilmeyen bir kısım esaslar vardır ki, bunlar şer'î hükümleri ispat hususunda ikinci derecede birer delil sayılır veyâ sayılmazlar. Bunların başlıcaları istihsân, istishâb, örf ve âdet, sahâbe sözü, geçmiş ümmetlerin şerîatları, mesâlih-i mürsele, istislâh ve sedd-i zerâidir.

141 * **İstihsân** (استحسان), istihsan; bir şeyi iyi ve güzel görmek, tercih etmek demektir. İstihsân, fakihin adâlet ve insafla hareket edip, özel bir delîle dayanarak genel kuraldan ayrılması anlamında bir fıkıh usûlü terimidir. Hanefî fakihlerinden İmam Serahsî (400/1009 - 483/1090), istihsânın; kıyası terk edip, insanlar için en uygun olanı almaktan, kişi veyâ toplum bir konuda sıkıntıya düşünce anlayış göstererek, kolaylık ve ruhsatlarla hareket etmekten ibâret olduğunu belirttikten sonra şöyle der: *Bunlardan çıkan sonuca göre istihsân; kolaylık sağlamak için zorluğu terk etmektir.* Bu da dînin aslı ve esâsıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

= ***Allah, sizin için kolaylık diler, güçlük istemez.*** [199]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا

= **Müjdeleyiniz; nefret ettirmeyiniz. Kolaylaştırınız; zorluk çıkarmayınız** (, zorlaştırmayınız). [200]

İstihsânın aslı da bundan ibârettir. [201]

142 * **İstishâb** (إستصحاب), istishab; evvelce var olduğu ispat edilmiş, belgelenmiş bir şeyi, aksine bir delil bulunmadıkça şimdi de var olduğunu kabul etmektir. Meselâ: Geçmişte sağ olduğu bilinip, öldüğü bilinmeyen kaybolmuş birinin hâlen hayatta olduğunun

kabul edilmesi; bir abdest ile onu bozacak bir olay meydana gelinceye kadar birçok namaz kılınabilmesi böyledir.

Kısaca Hanefîlere göre istishab, bir şeyi aksi bilinmediği sürece olduğu hâl üzere bırakmak için delildir. Yoksa zamânında var olmayan bir şeyi, bir hakkı ispat etmek ve o konuda insanları gerekli kılmak için delil değildir.

143 * **Örf ve âdet** (عرف - عادت): Örf ve âdet denilen şeyler bâzı konularda birer delil olup, hükmün kaynağı olur.

Örf sözlükte tanımak, duyular aracılığı ile bilmek, eser ve izlerini düşünerek kavramak anlamına gelir. Istılahta ise insanlar arasında tanınmış, güzel görülmüş, ret ve inkâr edilmeyip def'alarca yapılagelmiş olan şeydir ki, buna mâruf yâni herkesçe bilinen, belli şey de denir. Ayrıca örf, fukahâ arasında aklen ve şer'an güzel görülen, aklı selîm; sağduyu sâhipleri, iyiyi kötüden ayırma yeteneğine sâhip kişiler yanında kabul edilen şey diye de târif edilmiştir.

Âdete gelince; insanlar arasında alışkanlık hâline gelen herhangi bir işten ibârettir. Buna teâmül yâni bir yerde önceden beri süregelen davranış, yerleşik kural da denir.

Fukahâ arasında örf ile âdet bir kabul edilerek şu şekilde de târif edilmiştir: İnsanlar arasında tekrarlanan ve aklı selîm sâhipleri yanında kabul edilen ve bir def'adan fazla meydana gelen herhangi şey demektir.

Bu sebeple bir şey, tekrar tekrar yapılmadıkça âdet olarak kabul edilemez. Bununla birlikte âdetler, güzel âdet ve güzel olmayan, çirkin âdet kısımlarına ayrılır.

Şöyle ki, şerîata ve akla aykırı olmayan, faydası açık olan bir âdet, güzel ve iyi âdettir. İşte fukahânın kabul ettikleri âdet de budur. Aksine olarak şerîata ve aklı selîme aykırı yâni sağduyu dediğimiz yönlendirilmemiş, saf ve dış etkilerden korunabilmiş akıl ve düşünce şekline aykırı olan bir âdet de çirkin, fenâ bir âdettir. Bunun şer'an bir değeri yoktur, ortadan kaldırılması, ona uyulmaması gerekir. [202]

144 * **Sahâbe sözü**: Sahâbî sözlükte birbiri ile yakınlık kurmak anlamına gelen sohbet sözcüğünden türemiştir, arkadaş anlamına gelir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında İslâm dînini kabul ederek Efendimizi gören ve hayâtının sonuna kadar da îmânını koruyan kimselere sahâbe denir.

* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i gören her müslümana sahâbî, sahâbe denilmekle birlikte peygamberin yakın dostları anlamındaki sahâbeler, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın hadîslerini nakleden ve O'nun sünnetini, yaşayış tarzını ve getirdiği dînin temel esaslarını temsil ederek aktaran, Efendimiz ile birlikte bir süre yaşayan, O'nunla birlikte savaşlara katılan, Efendimizin eğitim ve terbiyesinden geçen, Efendimizi yakından tanıyacak kadar O'nunla birlikte yaşamış olan kimselerdir. [203]

Sahâbenin Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den edindikleri birçok bilgi ve görgüleri vardır. Bunlardan bir kısmını doğrudan doğruya Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a nispet ederek söylemişler, bir kısmını da kendi görüşleri olarak açıklamışlardır. Bunlara *eser* (اثر) veyâ *âsâr* (آثار) denir.

Bu şekilde, sahâbeden nakledilen görüş ve sözlerin, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)dan alınmış olmaları ihtimâli vardır. İşte bu sebeple sahâbe sözlerinin de, dînî bir delil olup olmadıkları söz konusu olmuş ve bu konuda üç görüş ortaya çıkmıştır: a) Sahâbe sözü kayıtsız şartsız delildir, b) Sahâbenin sözü delil değildir, c) Sahâbenin sözü, kıyas ve akıl ile anlaşılamayan bir konuda söylenilmiş ise delildir. [204]

145 * **Geçmiş ümmetlerin şerîatları**: Bizden önceki ümmetlerin peygamberleri

aracılığı ile kendilerine tebliğ edilmiş olan şerîatların delil olup olmadığı noktasında ihtilâf vardır. Bâzı âlimlere göre geçmiş ümmetlerin şer'î hükümleri, bir delil bulunmadıkça bizce şer'î delillerden sayılamaz. Bu ümmetlerden her birinin şerîatı kendine ve kendi zamânına âittir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

= *(Ey ümmetler!)* ***Sizden her birinize bir şerîat ve bir yol verdik.*** [205]

Bâzı âlimlere göre de nesh edildiği; hükmü ortadan kaldırıldığı ispatlanmadıkça geçmiş şerîatların hükümleri de bizim için geçerli bir delildir.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

= ***Sonra Biz*** *(o)* ***kitabı kullarımızdan seçtiklerimize mîras olarak bıraktık.*** [206]

أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

= ***Muvahhid*** *(; Allâh'ın bir, tek olduğunu kabul eden bir müslüman)* ***olarak*** *(atan)* ***İbrâhim'in dînine*** *(, yoluna)* ***tâbi ol*** *(; uy)* [207] ve benzeri Kur'ân âyetleri de buna delildir.

Sahih olan üçüncü görüşe göre ise geçmiş şerîatlar, bizim için de delil sayılır. Ancak, yüce Allah ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bahse konu o hükmü kınamayıp, inkâr etmeksizin sahâbeye anlatmış, aktarmış olmaları gereklidir. Aksine olarak, Abdullah bin Selâm gibi önce ehli kitab iken daha sonra müslümanlığı kabul etmiş kitab ehlinin, doğrudan kendi bilgileri olarak rivâyetleri dikkate alınmaz. Çünkü onların kitabları tahrîf edilmiş; asılları bozulmuş, gerçek olan kısımları ortadan kaybolmuştur. [208]

إِذَا حَدَّثَكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَلاَ تُصَدِّقُوهُمْ وَلاَ تُكَذِّبُوهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ فَإِنْ كَانَ حَقًّا لَمْ تُكَذِّبُوهُمْ وَإِنْ كَانَ بَاطِلاً لَمْ تُصَدِّقُوهُمْ

= **Ehli kitab** (; yahûdi ve hıristiyanlar) **size bir şeyler anlattığında onları ne tasdîk edin** (, onaylayın, kabul edin) **ne de yalanlayın. Sâdece:** Biz Allâh'a, kitablarına ve Peygamberlerine îmân ettik **deyin.** (Böyle demekle) **eğer dedikleri doğru ise** (onları) **yalanlamamış, asılsız ise tasdîk etmemiş olursunuz.** [209]

***** Hanîf, hanif sözlükte şaşkınlıktan kurtulmak için istikâmete; doğru, hak yola meyl eden; yönelen kimse anlamına gelir. Şirkten tevhîde; yüce Allâh'a ortak koşmaktan O'nun birliğine, bir olduğu inancına dönen; Allâh'ın bir, tek olduğunu kabul eden, onaylayan; Allâh'a yürekten bağlı, şirkten arınmış tertemiz bir inanca sâhip olan kimse; Efendimiz Peygamber olarak gönderilmeden önce İbrâhim aleyhisselâmın tebliğ etmiş olduğu din; bütün peygamberlerin tebliğlerindeki ortak olan ilkeler ve hâlihazırda bu ilkeleri yaşatan yegâne din olan İslâm dîni anlamında kullanılmıştır. [210]

إِنَّ ذَاتَ الدِّينِ عِنْدَ اللَّهِ الْحَنِيفِيَّةُ الْمُسْلِمَةُ لاَ الْيَهُودِيَّةُ وَلاَ النَّصْرَانِيَّةُ

= **Allah katında gerçek din, yahûdilik ya da hıristiyanlık değil, haniflik esâsına dayanan müslümanlıktır.** [211]

146 * **Mesâlih-i mürsele** (مصالح مرسله): İslâm dîninin gâyesi; amacı, insanlara faydası olan şeyleri gerçekleştirmek, bunları korumak, insanlardan zararı uzaklaştırmaktır. Buna maslahat (مصلحت) denir. Maslahat teriminin çoğulu mesâlihtir. Mesâlih-i mürsele teriminin ıstılah anlamı, hakkında nass, icmâ ve kıyas gibi emir veyâ yasak edici şer'î bir

delil bulunmayan ve İslâm dîninin rûhuna uygun olan maslahatlara göre hüküm vermek veyâ davranmaktır. Yâni hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm oluşturulması, insanlara bir fayda sağlayan veyâ onlardan bir zararı gideren, fakat geçerli veyâ geçersiz sayıldığına dâir belirli bir delil bulunmayan maslahata mesâlih-i mürsele, her hangi bir kayda bağlı olmayan maslahatlar denir.

147 * Maslahatları üçe ayırmak mümkündür:

a) Zarûri olan maslahatlar: Ümmetin elde etmek zorunda olduğu maslahatlardır. Bu maslahatlar sağlanmadığında düzen bozulur, ümmetin durumu fesat ve çöküşe gider. Bu maslahatları elde etmeyenler âhirette azâba uğrarlar. Bu sebeple bu maslahatlar bütün ilâhî dinlerde mevcuttur. Zarûrî maslahatlar beş kısma ayrılır: a) Dîni muhâfaza; koruma b) Nefsi muhâfaza, c) Nesli muhâfaza, d) Aklı muhâfaza, e) Malı muhâfaza.

Bu maslahatları korumak iki şekilde mümkündür:

1) Usûl ve edeplerine göre yerine getirerek,

2) Kendilerine gelen zararı gidererek.

b) Kolaylık sağlayan maslahatlar: Zorluk ve güçlüğü ortadan kaldırmak, genişliği sağlamak için insanların muhtaç oldukları maslahatlardır. Bunlara uyulmadığında, bunlar gözetilmediğinde ümmetin bir kısmı sıkıntıya düşer. Seferde oruç tutmama ruhsatı, alışveriş imkân ve şekilleri bu guruba girer.

c) Güzel görülen maslahatlar: İnsanların hâl ve durumlarının, yüksek edep ve sağlam ahlâkî temellerin gerektirdiği şekilde olmasını sağlayan maslahatlardır. Güzel giyinmek, görgü kurallarına uygun davranmak bu guruptandır.

148 * Şâri'in hüküm koyarken değer verdiği maslahatlara, geçerli olan maslahatlar denir. Meselâ: Aklın korunması şâri'in; yüce Allâh'ın istediği bir maslahattır. Bunun için şâri' sarhoş edici içkileri haram kılmıştır. Çünkü içki sarhoşluk vererek aklı bozar, aklı giderir, çalışamaz hâle getirir. O hâlde aklı ortadan kaldıran bütün içkiler haramdır ve şâri' tarafından yasak edilmiştir.

Şer'î hükümlere aykırı olan herhangi bir maslahat, aslında bozgunculuktur, kötülüktür. Düşmana teslim olmak, bâzen faydalı bir çözüm yolu olarak görülebilir. Çünkü bu, öldürülmeyi ve hattâ bâzen esir edilmeyi, malların yok olmasını önleyen bir yoldur. Fakat şâri' bu faydayı dikkate almamış, düşmanla savaşılmasını ve ülkenin savunulmasını emretmiştir. Çünkü bu durumda müslümanların varlık ve şerefinin korunması ile daha üstün fayda sağlanmaktadır. [212]

149 * **İstislâh** (استصلاح) sözlükte, maslahat bulunan yönü almak, bir şeyin ıslâhını; düzeltilip iyi bir duruma getirilmesini istemektir. İstislâh terimi, mesâlih-i mürsele anlamında da kullanılır ve mesâlih-i mürsele ile delil getirmeye denilir. [213]

Âlimler İslâm dînindeki hükümlerin, kulların dünyâ ve âhiret ile ilgili faydalarını sağlama, onları dünyâ ve âhiret ile ilgili zararlardan koruma amacını hedeflediği ve şâri'in emrettiği hükümlerin kulların yararına, yasakladıklarının da kulların zararına olduğu noktasında fikir birliği içindedirler. Ancak nasslarda tüm olayların hükmü özel olarak belirlenmediği için, karşılaşılan yeni olayların imkân varsa kıyas yolu ile kıyasın mümkün olmadığı durumlarda nasslardan çıkan genel ilkelere göre çözülmesine, hükme bağlanmasına ihtiyaç vardır. İşte, yorum yolu ile de olsa nassların kapsamına girmeyen ya da illet bağı kurularak kıyas yolu ile nassda düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fıkhî bir meselenin hükmünü fıkhın genel ilkelerine göre belirleme yöntemine istislâh denir. Kur'ân'ı Kerîm'in bir

mushafta toplanması, hadîslerin bir araya toplattırılıp yazdırılması, câmilere minâreler yapılması, halkı cum’a namazına çağırmak için bir ezan daha okutturulması ve benzerleri istislâh metoduna dayalı hükümlere örnektir. [214]

150 * **Sedd-i zerâi’** (سد الذرائع): Sözlükte sedd; men etme, yasak kılma, engelleme, kapama anlamlarına gelir. Zerâi’ ise bir şeye götüren vesîle ve yol mânâsına gelen zerîa fiilinin çoğuludur. Yasaklanan bu şey mefsedet; kötülük, fenâlık, bozukluk; maslahat, söz ve fiil olabilir.

Sedd-i zerâi vesîleleri kaldırmak, sebebi tıkamak demektir. Bu durumda harama vesîle olan şey haram, vâcibe vesîle olan şey vâcibtir. Fuhuş haramdır; fuhşa vesîle, aracı olduğu için yabancı kadının avret yerine bakmak da haramdır. Cum’a namazı farzdır, cum’a namazına gitmek ve cum’a namazına gitmek için alışverişi bırakmak da farzdır.

151 * Maksatlara bir takım vesîleler ve sebeplerle ulaşılır; o yollar da maksada bağlı olur, onun hükmünü alırlar. Haramlara vesîle olan şeyler de onlar gibi yasaktır. Çünkü birbirlerine bağlıdırlar. Tâat ve sevâba vesîle olanlar da, onlara sebep oldukları için, onlar gibi istenen ve sevilen şeylerdir.

Sedd-i zerâide asıl olan maslahatı celb etmek, mefsedeti def’ etmek; faydalı olanı gerçekleştirmek, zararlı olanı uzaklaştırmaktır. Yâni eğer bir işte çoğunluğun faydası varsa çoğunluk için faydalı ise o iş teşvik edilir; o işi yapmak özendirilir, o işin yapılması desteklenir; o iş çoğunluğun zararına ise çoğunluğun zararı varsa yasaklanır. Bu konuda kişinin iyi niyetli olmasına değil, yapılan işin doğuracağı sonuca bakılır ve bu işe araç olan şey yasaklanır veyâ serbest bırakılır. Meselâ: İmâmeyne göre şarap imalatçısına üzüm satmak, kumarhâne olarak kullanılacağı kesin olarak bilinen bir yeri kirâya vermek, genel kargaşa zamanlarında silâh satışı yapmak gibi aslında meşrû ve serbest olan fiiller, sedd-i zerâi prensibi gereğince yasak sayılmıştır. Çünkü bu fiiller yasaklanmaz ise bu davranışın harama sebep olacağı ve kötülüğe götüreceği kesin veyâ kesine çok yakındır. [215]

* İmam Âzam’a göre üzüm suyunu onu hamr; şarap yapacak birine satmakta bir sakınca yoktur. Çünkü üzüm suyu temiz bir içecektir ve satımı, parasının alınması câizdir. Burada satıcının amacında bir kötülük yoktur. Üzüm ağacını; asmasını kendisinden hamr yapacak kimseye satmak da câizdir. Aynı şekilde bir arâziyi, üzümünden hamr yapmak için oraya üzüm asması dikecek birine satmak da câizdir.

Bu sayılanları yapmak İmâmeyne göre mekruhtur, câiz değildir. Çünkü üzüm suyunu veyâ yaş üzümü onu hamra çevirecek birine satmak, bir günâha yardım etmek ve ona imkân vermektir. Bunlar ise haramdır. Satıcı satmaktan kaçındığı takdirde alıcının hamr elde etmesi imkânsız olacaktır. Bunların satılması fitneyi, kötülüğü harekete geçirmek, satmaktan kaçınmak da fitneyi önlemek, ona yardım etmemektir. [216]

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

= **Allah kime** (, kimin için) **hayır dilerse onu dinde fakih kılar** (; din ile ilgili incelikleri anlama konusunda ona kâbiliyet verir, onu derin anlayış sâhibi kılar). [217]

Gerçek fakîh (, gerçek âlim), insanları yüce Allâh’ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen; onlara yüce Allâh’a isyân hususlarında kolaylık tanımayan; onları, yüce Allâh’ın azâbından emîn kılmayan; Kur’ân’ı, O’nu istemeyip başkasına yönelerek terk etmeyen kimsedir. [218]

Dipnotlar:

1 - Hüccetullâhil Bâliğa (İz): C. 1, s. 680; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 227
2 - Sahîh-i Müslim: Cilt 1, sayfa 648, 229(644) - 228 nolu hadîsler; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, 625, 40
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 227, 4984; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 509, 337
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 339, 541 - 542; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 471, 704 - 705
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 180, 349; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 407, 1541
3 - Nûr sûresi, âyet 58
4 - Nisâ sûresi, âyet 59; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 8, s. 104
5 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 42; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 39; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 244
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 327; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 559, 27168
Şerefi Ashâbil Hadîs: s. 86, 73; El Câmiu Li Ahlâgırrâvi: C. 1, s. 363, 1622
Ma'rifetü Ulûmul Hadîs: C. 1, s. 114, 10; El Kırâatü Halfel İmam: C. 1, s. 206
6 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 39; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 409 - 429, 391 - 425 - 430 - 435
El Fakîh (Bekâ): C. 2, s. 228 - 368, 844 & 846 - 1133 - 1134; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 161, 273
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 617, 27047; Ma'rifetüs Sünen: C. 1, s. 141, 153
Müsnedül Muvattâ': s. 99, 36 - 37; El Câmiu Li Ahlâgırrâvi: C. 1, s. 363, 1622
El Fakîh vel Mütefakkih: C. 2, s. 191 - 378, 844 & 846 - 851 - 1133 - 1134
7 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 23, 157; Şerefi Ashâbil Hadîs: s. 88, 76
Hadîs Ehlinin Şerefi (İ'tisam): s. 92, 76
8 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 500; El Kifâye: C. 1, s. 368, 316; Kenzul Ummâl: C. 3, s. 150, 5918
Târihi Dımaşk: C. 1, s. 500; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 572
9 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 29, 6(6); El Müstedrek: C. 1, s. 173, 351; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 168, 6766
Şerhüs Sünne: C. 1, s. 222, 107; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 259 - 360, 8250 - 8580
10 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 354
11 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 66, 301; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri : C. 6, s. 3101
Mecmauz Zevâid (Ocak) : C. 1, s. 403, 667; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 264, 63
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 435, 16003; C. 17, s. 51, 23497
12 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 35, 19 - 20; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 443, 591
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 359 - 378 - 380, 985 - 986 - 1080 - 1092
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 32 - 67, 985 - 986 - 1080 - 1092
13 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 14, s. 346
14 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 38, s. 364
15 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 35, s. 286
16 - Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat: Fısk Maddesi
17 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 282
18 - Mebsût (Gümüşev): C. 16, s. 204
19 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 5, 518 - 520; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 362, 203 - 207
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 389, 15(1017); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 112, 2477
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 99, 2544; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 416, 2814
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 455, 1539 - 1542
20 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 91, 133(1893); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 409, 5129
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 413, 2809; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 525, 289; C. 4, s. 554, 1668
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 278 - 281, 22239 - 22251
21 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 416, 2814; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 204, 363
El Müstedrek: C. 2, s. 607, 3964; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 116, 2656
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 554, 10696; C. 16, s. 581, 23182
22 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 205, 3; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 189, 1100
Muvattâ' (Dârul Garbil İslâmî): C. 1, s. 171, 301; Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 87, 241
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 155, 1100; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 258, 7723
Şuabil Îmân: C. 4, s. 186, 2999; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 131, 57
23 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 528, 43(867) & 45; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 50, 10
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 372, 1608
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 41, 14924; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 292 - 303, 5753 - 5800
24 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 276, 1578; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 418, 14270
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 143, 1785; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 423, 2055
25 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 361, 4607; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 72, 46

El Müstedrek: C. 1, s. 165, 332; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 178, 5
26 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 232, 1373; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 276, 177(761) - 178
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 172, 1128; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 353, 141; C. 6, s. 283, 2542
27 - Muvattâ' (Konya): s. 353, 241; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1863, 2
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 155, 1100; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 258, 7723
Es Sünenül Kübrâ : C. 2, s. 694, 4274 - 4275
28 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 603, 8 - 9; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 457, 78
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 253, 2564; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 613, 2015
29 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 276, 1578; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 418, 14270
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 143, 1785; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 423, 2055
30 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1674, 4; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 132, 220(1255)
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 358, 3070; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 259, 3945
31 - Sünen-i Dârimî: Cilt 1, sayfa 281,210; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 496, 854 - 855)
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 21, s. 427, 39045; Musannef Abdurrezzak: C. 3, s. 221, 5408 - 5409
Mu'cemül Kebir: C. 9, s. 133 & 137, 8628 & 8630, 8633 - 8636 & 8639
32 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 6, s. 129; El İ'tisâm (Kitap Dünyâsı): C. 1, s. 45 - 51 - 200
33 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 66, 43; El Müstedrek: C. 1, s. 165, 331
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 278, 17077; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 172, 2017
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 131, 57
34 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 361, 4607; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 66, 42
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 417, 2815; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 200, 96
El Müstedrek: C. 1, s. 165, 332; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 178, 5
35 - Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 418, 2970; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 377, 397
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 289, 7780; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 261, 4530
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 39, 5231; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 290, 714
36 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 108, 7; Es Sünne (El Mervezî): s. 32, 97
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 216, 16907; Mişkâtül Mesâbîh: C. 1, s. 66, 187
37 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 108, 8; Mu'cemül Kebîr: C. 18, s. 99, 178
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 516, 893; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 3, s. 2219, 5546
38 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 368, 209 - 210; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 418, 2817
Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 160, 132
39 - Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 125, 5991; C. 9, s. 168, 9439; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 419, 2818
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 499, 6824; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 119, 175
Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 162, 138
40 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 359, 4606; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 417, 17(1718)
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 25, 14; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 170, 6407 - 6408
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 207, 26 - 27
41 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 329, 18(1718); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 455, 75
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 171, 6409 - 6410; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 406, 4537
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 521, 25008 - 25348
42 - Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 291, 20568; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 139, 9078
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 239, 1270; Şerhüs Sünne: C. 4, s. 27, 915
Şuabil Îmân: C. 12, s. 80, 9078
43 - Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 414, 2964; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 262, 10610
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 516, 894; Es Sünenül Vâridatü Fil Fiten: C. 3, s. 612, 277
44 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 77, 50; Kitâbüs Sünne: C. 1, s. 22, 39
45 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 26, 2034; C. 15, s. 262, 4530
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2970, 21; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 449, 4707
46 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 418, 217; Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 413, 2963
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 208, 10488; El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 326, 391
47 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 46, 148; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 203, 99
Mişkâtül Mesâbîh: C. 1, s. 66, 188; Sünen-i Evzâî: s. 33, 133
48 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2198; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 325
49 - Enfâl sûresi, âyet 67; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 8, s. 94
50 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 40, 334 & 339
51 - Furkân sûresi, âyet 32; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6006

52 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 480, 493 - 494; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 256, 35
Hadîs Ehlinin Şerefi (İ'tisam): s. 343, 218 & 220; Kitâbül Emvâl (Düşünce): s. 374, 933
53 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1664, 234; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 169, 840
El Müntekâ (İz): s. 223, 493
54 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 13, 1770; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 571, 3473
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 261, 2358
55 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 508, 219(1255) - 220; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 166, 940
56 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 139 - 141, 929 - 25(931) - 26(932) - 27; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 408, 1856
57 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 328, 1(53); El Müstedrek: C. 1, s. 161, 319
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 478, 2618; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 194, 20336 - 20337
58 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 248, 163; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 263, 20367
59 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 176, 3592; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 441, 1343
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 256, 170; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 262, 20365 - 20366
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 19, s. 164 - 182 - 197, 21906 - 21960 - 21999
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 195, 20339; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisi: C. 1, s. 454, 560
Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 151, 124; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 23, 2814
60 - İstinsâh sözlükte nüshasını çıkarma, bir sûretini çıkarma, kopye etme, çoğaltma anlamına gelir.

Vahyin; Kur'ân-ı Kerim'in yazılışı, mushaf hâline getirilmesi ve çoğaltılması ile ilgili olarak dipnotlarda belirtilen kaynaklar dışında aşağıdaki eserlerden faydalanılmıştır.

Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Târihi; Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâati
Kur'ân Târihi; Kur'ân'ın Metinleşme Târihi; El İtkân Fî Ulûmül Kur'ân
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 200; Tefsîr Usûlü (İ. Cerrahoğlu); Târihü'l İslâm
Vahiy Gerçeği: s. 251 - 317; İslâm Târihi (Şâmil): C. 11, s. 195
Büyük Tefsîr Târihi: C. 1, 20; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi: C. 2, s. 59
İslâm Târihi (Bahar): C. 3, s. 115; İslâm Peygamberi: C. 2, s. 697
İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 15, s. 74; C. 26, s. 384; Kitâbül Mesâhif (AOkulu)
Kur'ân'ın Metinleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler
Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 6, s. 513; Menâhilu'l İrfân (Bekâ).
61 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 220, 786; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 100, 3086
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 546, 17842; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 8, 344
62 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 69, 316; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 142, 4889
Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 257, 1913; Mecmaul Bahreyn: C. 1, s. 219, 233
63 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 408, 4211; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 215, 9144
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 497; El Müstedrek: C. 2, s. 275, 2960
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 320, 114; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 38, 21499
64 - Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâati: s. 160; El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 137
65 - Büyük Tefsîr Târihi: C. 1, s. 20; Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâati: s. 180
El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 137; Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 353
El Müstedrek: C. 2, s. 275, 2960; El Burhân fî Ulûmil Kur'ân: C. 1, s. 237
66 - Zâdu'l Meâd: C. 1, s. 76; El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 95
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 4923; C. 15, s. 8538
67 - Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 158 - 170; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s. 337
68 - Hazreti Ebû Bekir (Ebû Bekir Abdullah bin Ebî Kuhâfe), milâdî 573 ile 634 târihleri arasında yaşamıştır. Hicrî 13 Rebîül evvel 11 ile 21 Cemâziyel âhir 13; milâdî 8 Haziran 632 ile 23 Ağustos 634 yılları arasında halîfelik görevini yerine getirmiştir. (İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 10, s. 101 - 104)

Hazret saygı duyulan, kutsal sayılan isimlerden önce veyâ isimlerden sonra getirilen saygı ifâde eden, o kişiye saygıyı belirten sözdür.

69 - Kur'ân'ın Metinleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler: s. 125
70 - Müfredât (Pınar): s. 239; Vankulu Lûgati (YEK): C. 2, s. 1323
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 499

71 - Yemâme savaşları, hicrî 11 nci yılın Şevvâl (Aralık 632) ayında başlamış, hicrî 12 nci yılın Rebîül evvel ayında (Mayıs 633) ayında Müseylime'nin öldürülmesi ile bitmiştir.

Yemâme savaşları, klasik kaynaklardan bir kısmına göre hicrî 11/ 632 (El Kamil: C. 2, s. 331), bir kısmına göre hicrî 12/ 633 yılında olmuştur.

Yemâme savaşları, Târihul İslâm yazarı Zehebî (Cilt 3, s. 40- Katl-i Müseylemetül Kezzâb) ve İbni Kesir'e göre hicrî 11 yılında başlamış, hicrî 12 yılında bitmiştir.

Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 6, s. 467; Kısâs-ı Enbiyâ (Kültür Bakanlığı): C. 2, s. 95 göre hicrî 11 nci yılın Şevvâl / Aralık 632 ayında başlar.

Müseylime, hicrî 12. yılın Rebîül evvel ayında (Mayıs 633) öldürülmüştür. Bak: İslâm Ansiklopedisi (TDV): Cilt 32, s. 90; Hicrî Târihleri Milâdî Târihe Çevirme Kılavuzu: s. 2

72 - Kurrâ' (قرّاء), kâri' teriminin çoğuludur. (قارء) sözlükte kırâat eden; okuyan, okuyucu anlamlarına gelir.

Efendimiz zamânında nâzil olan vahiylerden, Kur'ân âyetlerinden ilk günden itibâren işittiği miktârı ezberleyen kimseler ile Kur'ân'ı ezberlemek, onu öğretmekle tanınan kimselere kâri' denilir iken, daha sonraları Kur'ân'ın tamâmını ezberleyen, ondaki kıraatleri gereği gibi bilen, okuyan kimse anlamında kullanılmıştır. (Tefsîr Usûlü; İ. Cerrahoğlu, s. 64; Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâati: s. 147)

73 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3818, 116; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 197, 9037
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 620, 2044; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 325, 6849
Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 6, s. 513; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 393, 3788

74 - 450 kişi; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 6, s. 513; Târihul İslâm: C. 5, s. 56
480 kişi; Târihi Halîfe b. Hayyât: s. 138

75 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4423, 199; C. 11, s. 5080, 8; C. 15, s. 7046, 51
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 89, 9
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 359, 4506 - 4507; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 5, 3
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 189 - 197, 57 - 76; Şerhüs Sünne: C. 4, s. 513, 1230

76 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 200, 944
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4423, 199; C. 11, s. 5080, 8; C. 15, s. 7046, 51

77 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 15, s. 542, 30856 - 30858; C. 19, s. 519, 36901 - 36902
Fadâilüs Sahâbe: C. 1, s. 282 - 433, 280 - 514; Kitâbül Mesâhif (A.Okulu): s. 22

78 - Hazreti Osmân bin Affân, 576 (18 Zilhicce 35) ile 17 Haziran 656 târihleri arasında yaşamıştır. Hicrî 23 ile 35, milâdî 644 ile 656 yılları arasında halîfelik görevini yerine getirmiştir.

79 - Büyük Tefsîr Târihi: C. 1, 25; El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 142; İslâm Peygamberi: C. 2, s. 702

80 - İstinsâh (استنساخ) sözlükte nüshasını çıkarma, bir sûretini; bir kopyasını çıkarma, kopya etme, kopyalama, çoğaltma anlamlarına gelir.

81 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 200, 945; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5083, 9

82 - Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzulü ve Kırâati: s. 197; Kitâbül Mesâhif (A.Okulu): s. 44
Kitâbül Mesâhif: C. 1, s. 205, 77; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 62, 2375; Eş Şerîa: C. 3, s. 30, 1304

83 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5080, 9; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 215, 3300 - 3301
Kitâbül Mesâhif (A.Okulu): s. 39; Şerhüs Sünne: C. 4, s. 513, 1230 & 1232
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 60 - 538, 2372 - 3993; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 359, 4506 - 4507

84 - Kitâbül Mesâhif (A. Okulu): s. 57; Kitâbül Mesâhif: C. 1, s. 239, 116

85 - Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: s. 151 - 270; Menâhilu'l İrfân Tercümesi: C. 1, s. 546 - 548

86 - Mişkât el Mesâbîh (Uysal): C. 2, s. 189, 248(51); Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 374, 601
Hadîs Ehlinin Şerefi (İ'tisam): s. 60 - 64, 48 - 52; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 7, s. 510, 3884
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 344, 599; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 1, s. 211, 732
Müsnedil Bezzâr: C. 16, s. 247, 9423; Şerhi Müşkilil Âsâr: C. 10, s. 17, 3884
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 353, 20911; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 179, 190

87 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 18, 7; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 394, 1563
El Âhâdü vel Mesânî: C. 5, s. 254, 2781

88 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 18, 8; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 32, 326
El Âhâdü vel Mesânî: C. 4, s. 444, 2497
89 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 541, 12252; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 360, 8938
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 261 - 329, 8257 - 8465; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 249, 6835
90 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 102; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 147 - 266
91 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 624, 43(1531); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 537, 3454
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 389, 1261 & 1263; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 327, 4435
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 155, 2182 - 2183; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 371, 2550
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1923, 31; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 374, 970
92 - Bakara sûresi, âyet 228
93 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 315 - 317
94 - Şûrâ sûresi, âyet 13
95 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 42, 2255 - 2256; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 208, 2166 - 2167
El Müstedrek: C. 1, s. 190, 395 - 396; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 215, 105
96 - El Medhal İlessünenil Kübrâ: C. 4, s. 162, 152; El Kifâye: C. 1, s. 184, 101
Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 160, 6497; Kenzul Ummâl: C. 1, s. 199, 1002
97 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 411, 2177; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 413, 15(1716)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 16, s. 7222, 21; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 150, 3574
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 703, 5346; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 440, 1342
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 370, 2314
98 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 317 - 320
99 - El Muvâfakât (İz): C. 4, s. 116 - 221
100 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 494, 850; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 152, 8764
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 20, s. 268, 20375; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 198**,** 20349
El Mühezzeb: C. 8, s. 4108**,** 15716; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 154
101 - Hac sûresi, âyet 78
102 - Nahl sûresi, âyet 43; Enbiyâ sûresi, âyet 7
103 - Nahl sûresi, âyet 43; Enbiyâ sûresi, âyet 7
104 - El Muvâfakât (İz): C. 4, s. 296
105 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 81 - 82; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 375
106 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 78, 412(1337); C. 10, s. 147, 130(1337)
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 139, 2609; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 8, 2
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 420, 2819; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 129, 2508
107 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 366, 4610; El Müstedrek: C. 4, s. 61, 6707
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 149, 132(2358) - 133; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 7152, 20
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 391, 1491 - 1493; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 46, 67
108 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 80, 2235; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 63, 276
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 58, 3067; Kitâbüs Sünen (Bekâ): C. 1, s. 324, 1179
Câmiul Usûl: C. 5, s. 58, 3067
109 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 81, 2236; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 917
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 325 - 537, 4396 - 4814; El Müstedrek: C. 4, s. 218, 7194
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 265, 7461; El Fakîh (Bekâ): C. 2, s. 55, 630
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 7, s. 708, 3070
110 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5165; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 82
El Müstedrek: C. 2, s. 442, 3477; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 59, 2066
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 21, 19722 - 19723 - 19724
111 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 12, s. 482; Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 50
Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 246
112 - Nisâ sûresi, âyet 135
113 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 125, 2365; El Müstedrek: C. 3, s. 138, 4672; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 708, 5353
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4123, 418; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 449, 1660
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 375, 4516; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 127, 5128
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 205 - 226, 20281 - 20353; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 51, 864
114 - Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 114, 11216; Tergib ve Terhib: C. 4, s. 426, 1
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 201, 20364; El Müstedrek: C. 4, s. 191, 7102
115 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 579, 3571 - 3572; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 439, 1341

El Müstedrek: C. 4, s. 191, 7018; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 362, 2308
116 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 181, 2929; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 114, 1568
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 236, 19(1652); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 177, 2351
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 705, 5349; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 189, 4348
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6513, 2; C. 15, s. 6996 - 6997, 10 - 11
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 466, 2067
117 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 439, 1340 - 1339; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 363, 2309
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 157, 3578
118 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2087, 2; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 24, 1027
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 683, 15(1733); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 704, 5347
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 158, 3579; C. 11, s. 188, 4354; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 353, 1071
119 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 682, 14(1733); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6997, 13
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 378, 7016; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 333, 4481
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 171, 20248; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 250, 7320
120 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 12, s. 315, 2125; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 221, 4193; C. 8, s. 705, 5349
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6997, 12; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 334, 4482
121 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 188, 2934; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 586, 13049
Şerhüs Sünne: C. 10, s. 59, 2468; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 632, 27132
122 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 319, 257
123 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 83, 2800; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 58, 65(1855) - 66
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 424 - 426, 7183 - 7186; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 449, 4589
Müsnedi İshâk Bin Râheveyh: C. 4, s. 128, 1895; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 154, 9133
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 181, 6035; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 109, 2048
124 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 193, 229(142); Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 40, 89
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 70, 17901
125 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 20, 19(1828); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 313, 553
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 380, 7023 & 7025; Şerhüs Sünne: C. 10, s. 64, 2471
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 4, s. 224, 3434; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 13, 2780
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 342, 20496; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 231, 20466
126 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 156, 83; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 19, 69
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 587, 386; C. 8, s. 607, 3246
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 587, 386; C. 8, s. 607, 3246; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 399, 12
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 198, 734 - 735; C. 4, s. 312, 2017
127 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 2046, 153; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 70, 4256
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 321, 7(1714) & 9
128 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 253; C. 8, s. 213 - 214
129 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 12, s. 487
130 - Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması: s. 152 & 156
131 - Milel ve Nihal (Litera): s. 185
132 - El Muvâfakât (İz): C. 4, s. 263
133 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 51 - 52; Dört Risale: s. 208
134 - El Mustasfâ (Re'y): C. 1, s. 235; C. 2, s. 374 - 378; El Muvâfakât (İz): C. 4, s. 266
135 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 50; El Eşbâh ve'n Nezâir (Hanefî Fıkhının Esasları): s. 1078
136 - Hüccetullâhil Bâliğa (İz): C. 1, s. 572 - 573; Hüccetullâhil Bâliğa (Arapça): C. 1, s. 269
İkdül Cîd: s. 75; Kitâbül Mebsût: C. 3, s. 80; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 123
Bedâius Sanâi': C. 2, s. 622; El Bahrur Râik: C. 2, s. 513
137 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 50
138 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 94; Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması: s. 155
139 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 156, 3950; El Müstedrek: C. 1, s. 188 - 190, 391 - 395 - 396
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 411, 1662; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 2, s. 243, 1218
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 196, 2069; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 162, 137
140 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 579, 4758; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 12, 3022
El Müstedrek: C. 1, s. 191 - 581, 401 - 1534; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 195, 1895
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 124, 6233; El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 351 - 352, 430 - 432 - 433
141 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 291, 220; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 159, 269
Şerhüs Sünne: C. 1, s. 317; El Fakîh (Bekâ): C. 2, s. 42, 607

142 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 341, 66; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 44, 134
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 460, 80; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 126, 193
El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 373, 460; Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 341
143 - El Muvâfakât (İz): C. 2, s. 389
144 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 44; Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 45
İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 94; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, Telfîk Maddesi
145 - İmâm-ı Âzam'ın Menkıbeleri: s. 43
146 - İlmihâl (TDV Yayınları): C. 1, s. 21 - 40
147 - El Medhal İlessünenil Kübrâ: C. 4, s. 162, 152; El Kifâye: C. 1, s. 184, 101
Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 160, 6497; Kenzul Ummâl: C. 1, s. 199, 1002
Keşf ül Hafâ: C. 1, s. 68, 153
148 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 487, 4106; Mişkâtül Masâbih (Ocak): C. 1, s. 152, 251
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 498, 6823; Târihi Dımaşk: C. 45, s. 303, 9886
149 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3174 - 3300, 48 - 5 - 6; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 263, 168(2378)
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 201, 10295 & 10298; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 136, 8448
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 18, s. 331 - 333, 10438 - 10439; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 316, 20641
150 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 411, 2177; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 16, s. 7222, 79
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 413, 15(1716); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 703, 5346
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 440, 1342; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 150, 3574
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 370, 2314; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 446, 5060 - 5061
151 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 651; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 84; Keşf ül Hafâ: C. 1, s. 66
El Müdevvenetül Kübrâ: C. 1, s. 44; Tezyînül Memâlik: s. 95
152 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 44, 336 - 337; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 243, 572
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 233, 758; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 309, 2420
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 223, 867
153 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 336, 3587; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 260, 8491
Târihi Dımaşk: C. 52, s. 20, 10914; El Fakîh vel Mütefakkih: C. 2, s. 327, 1043
Mu'cemüş Şuyûh: C. 1, s. 547, 646
154 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 247, 159
155 - El Mustasfâ (Re'y): C. 2, s. 320; el Muvâfakât (İz): C. 4, s. 291
Keşfül Esrâr: C. 4, s. 24; El İhkâm Fî Usûlil Ahkâm: C. 4, s. 200
156 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 11, s. 276
157 - Hüccetullâhil Bâliğa (İz): C. 1, s. 570
158 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 232, 139
159 - Bu bölümde, gösterilen dipnotlar dışında genel olarak şu eserlerden faydalanılmıştır:
Fıkıh Usûlü (Fahrettin Atar), Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman), İlmihâl (TDV Yayınları),
Şâmil İslâm Ansiklopedisi, Hüccetullâhil Bâliğa (İz): C. 1, s. 519 - 583,
Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması
160 - Nisâ sûresi, âyet 58
161 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 92 - 191
İslâm Hukuk Târihi (Hayreddin Karaman); Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 15
162 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 189
163 - Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 63; Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 44 - 45
164 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 16, 7(1080) - 8; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1779, 19
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 544,1654; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 11, 1693
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 557, 2121; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 227, 3441 & 3443
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 282, 901; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 201, 1905 - 1906
165 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 74, 1256; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 225, 213
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 675, 28; C. 13, s. 6003, 38; C. 15, s. 7099, 1
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 385, 620; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 487, 3856
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 206 - 295, 397 - 586; Şerhüs Sünne: C. 2, s. 296, 432
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 541, 1658; C. 5, s. 190 - 503, 1972 - 2131
166 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 126, 14(926) - 15; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 197, 992 - 993
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1209 - 1229, 44 - 61; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 415, 1869
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 515, 3124; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 463, 1596

Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 232, 9251 - 9252; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4 s. 368, 635
167 - Necm sûresi, âyet 3 - 4
168 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 23, 12; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 409, 2801
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 46, 592; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 189, 12
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 296, 17128
169 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 133 - 134; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 249
170 - Nisâ sûresi, âyet 80
171 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 31
172 - A'râf sûresi, âyet 157
173 - Ahzâb sûresi, âyet 36
174 - Nûr sûresi, âyet 51
175 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6543; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 212, 104
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 115, 167; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 160, 131
El Medhal İlessünenil Kübrâ: C. 1, s. 188, 209; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 153, 7791
Rafaal Yedeyni Fissalâh (İmam Buhârî): C. 1, s. 105, 98; Es Sünne (İbni Ebî Âsım): C. 1, s. 45, 15
176 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 7143, 12; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 196, 17
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 401, 8713; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 246, 808
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 241, 2513
177 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 708, 32(1835) - 33; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2766, 164
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 213, 4175; C. 8, s. 779, 5475; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 11, 3; C. 8, s. 5, 2859
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 349, 1240; El Müstedrek: C. 3, s. 140 - 149, 4681 - 4704
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 470, 2109; C. 10, s. 420, 4556; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 46, 1597
178 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 358, 4605; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 24, 13
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 409, 2800; El Müstedrek: C. 1, s. 179, 368
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 120, 13441
179 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 369, 3050; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 184, 7226
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 343, 18728; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 400, 695
180 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 73, 343; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 313, 7596
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 400, 660; Câmiu Beyânil İlm: C. 2, s. 1183, 2340
181 - Nahl sûresi, âyet 44
182 - Haşr sûresi, âyet 7
183 - Ahzâb sûresi, âyet 21
184 - Nûr sûresi, âyet 63
185 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 32
186 - Mâide sûresi, âyet 38
187 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 354, 4604; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 470, 12
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 291, 17108; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 556, 19469
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 517, 4768; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 137, 1061
188 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 340 - 349; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 355 - 357
189 - Hac sûresi, âyet 29
190 - Hadîslerle İslâm: C. 1, s. 419; El Müstedrek: C 1, s. 192, 372; Mu'cemul Kebîr: C. 18, s. 165, 369
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 110, 1561; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 7, s. 16, 2662
Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 123, 116; El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 195, 238
191 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 163 - 166
192 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 156, 3950; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 280, 2171
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 476, 27101; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 2, s. 243, 1218
193 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 42, 2255; El Müstedrek: C. 1, s. 190, 396 - 397
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 156, 3950; El Fakîh (Bekâ): C. 1, s. 346, 419 - 420
194 - El İ'tisâm (Kitap Dünyâsı): C. 2, s. 325; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 505, 3600
El Müstedrek: C. 3, s. 89, 4527; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 199, 243
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 212, 1816; Ma'rifetüs Sünen: C. 1, s. 185, 328
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 112, 8583; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 58, 3602
El Medhal İlessünenil Kübrâ: s. 114, 49; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 114, 105
195 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 171 - 178
196 - Haşr sûresi, âyet 2
197 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 176, 3592; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 441, 1343

Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 256, 170; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 262, 20365 - 20366
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 19, s. 164 - 182 - 197, 21906 - 21960 - 21999
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 195, 20339; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisi: C. 1, s. 454, 560
Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 151, 124; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 23, 2814
198 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 195; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 92 - 191
199 - Bakara sûresi, âyet 185
200 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 458, 1732 & 1734; C. 9, s. 290, 71; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 41, 4835
Sahîh-i Buhârî (Ötüken: C. 1, s. 230, 11; C. 13, s. 6089, 149; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 214, 6554
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 77, 63; C. 10, s. 349, 1638; Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 328, 499
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 250, 7319; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 365, 625
201 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 168; Mebsût (Gümüşev): C. 10, s. 267
202 - Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 92; Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 195 - 197
203 - Hadîslerle İslâm: C. 1, s. 68
204 - Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 94
205 - Mâide sûresi, âyet 48
206 - Fâtır sûresi, âyet 32
207 - Nahl sûresi, âyet 123; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 5, s. 268; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 14, s. 371
208 - Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 195; Fıkıh Usûlü (Hayreddin Karaman): s. 96
209 - El Müsned (Ensar): C. 1, s. 316, 261; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 247, 3644
El Müstedrek: C. 3, s. 439, 5605; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 151, 6257
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 17, 2237; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 111, 10160; C. 10, s. 314, 19214
210 - Müfredât (Çıra): s. 313; Yüce Kur'ân ve Açıklamalı Yorumlu Meâli: s. 304
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3583, 49
211 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 378, 4151; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 489, 11366
El Müstedrek: C. 2, s. 625, 4020; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 3, s. 368 - 369, 1162 - 1163
212 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 108 - 194; Hukûki İslâmiyye: C. 1, s. 199 - 203
213 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 194
214 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 981
215 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1752; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 151
216 - Mebsût (Gümüşev): C. 24, s. 38
217 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 437, 98(1037) - 100; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 397, 2783
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 29, 666; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 77, 64
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 381, 220 - 221; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 256, 230 & 232; C. 6, s. 6, 2709
218 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 350, 303; Kitâbüz Zühd (Ebû Dâvud): s. 115, 111
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 185, 5375; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 58, 237
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 17, s. 550, 8478; El Fakîh (Bekâ): C. 2, s. 338, 1060 - 1061

Tahâretler
ve
Sular

İslâm İlmihâli

Müslümanlıkta İbâdetler, Tahâretler; Temizlikler

1 * İbâdet (العبادة); sözlükte boyun eğme, teslîmiyet içinde tâbi olma; uyma, kulluk etme, tapınma anlamlarına gelir. Dînî bir terim olarak ibâdetin ifâde ettiği anlamı açıklamak üzere, mükellefin, Rabbine duyduğu saygıdan ötürü nefsinin isteklerine karşı durması; yaratıcısının buyruğuna uygun davranmasıdır ve niyete dayalı olmak kaydı ile işlenildiği zaman sevap kazanılan fiildir gibi tanımlar yapılmıştır. İbâdet edene âbid (عابد), ibâdet edilene ma'bûd (معبود), mâbud ve ibâdet edilen yere ma'bed (معبد), mâbet denir.

İbâdet, yüce Allâh'a karşı gösterilen saygı ve hürmetin, en yüksek derecesini ifâde eder. En geniş anlamda yüce Allâh'ın hoşnut ve râzı olduğu bütün fiil ve davranışlar ibâdet kapsamına girer. İslâmda ibâdet, yalnız Allah için yapılır. Peygamber veyâ diğer insanlar için yapılacak bir ibâdetten kesinlikle söz konusu edilemez.

İslâm dînine göre, insanın yaratılışının amacı yüce Allâh'a ibâdet etmektir.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلاَّ لِيَعْبُدُونِ

= ***Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler*** *(, kulluk etsinler)* ***diye yarattım*** [1] âyeti ve namazların her rek'atında okunan Fâtiha sûresinde yer alan:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

= *(Allâhım, Rabbimiz!)* ***Ancak sana ibâdet eder ve yalnız senden yardım dileriz*** [2] şeklindeki yakarış ifâdesi, yaratılışın temel amacının yüce Allâh'a kulluk etmek, kul olmanın gereklerini yerine getirmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

* İbâdet, yapan kimsenin niyet ve maksadına göre üç kısma ayrılır:

a) Yüce Allâh'a, sevâbını umarak ve azâbından korkarak ibâdet etmek. Yâni cennet ümidi veyâ cehennem korkusu ile ibâdet etmek.

b) Yüce Allâh'a ibâdet etmekle şereflenmek veyâ onun emirlerine uymak ve kabul etmiş olmak için ibâdet etmek.

c) Yüce Allâh'a, ibâdet ve saygıya lâyık olduğu için ibâdet etmek. Bu ibâdetin en yüksek derecesidir.

* İslâm dîninde ibâdet üç şekilde yapılır:

a) Beden ile yapılan ibâdetler: Namaz ve oruç gibi ibâdetler bu çeşittir. Beden ile yapılan ibâdetlerde başka birini vekîl olarak görevlendirmek câiz değildir. Yâni bir kimse başkasının yerine namaz kılamadığı gibi, oruç da tutamaz. Bunları her mükellef kendisi yapmalıdır.

b) Mal ile yapılan ibâdetler: İslâmın beş şartından biri olan zekât bu çeşit bir ibâdettir. Mal ile yapılan ibâdetlerde başka birini vekil olarak görevlendirmek câizdir.

c) Hem beden, hem de mal ile yapılan ibâdetler: Hac ve cihad ibâdetleri böyledir. [3]

* İslâm dîninin emirleri beş kısma ayrılır; îtikad, âdâb, ibâdât, muâmelât, ukûbât.

İbâdet de bilindiği üzere beştir; namaz, oruç, zekât, hacc, cihad. [4]

2 - İslâm dîni, yüce Allâh'a ibâdet etmekten, itâat ve teslîmiyetten ibâret en kutsal bir dindir. Bu din, insanları yükseltir, onları melekler kadar temiz bir hayâta kavuşturur ve ruhlarını mânevî duygularla aydınlatır. Bütün kâinâtın yüce yaratıcısına kulluk ve ibâdet görevinde bulunmalarını emreder.

İkrâmı bol olan ezelî yaratıcımızın mânevî huzûruna kabul edilmek, insan için ne büyük bir nîmet ne büyük bir şereftir. İşte ibâdet ve tâatta bulunmak, insana bu nîmet ve şerefi kazandırır.

Uyanık bir rûhun ferahlığı, sağlam düşünceli bir insanın kalben huzûru, gerçek bir mutluluğa kavuşması, ancak yüce Allâh'a ibâdet sâyesinde elde edilir.

İbâdet ve tâat zevkinden yoksun olanlar, kendi yaratılışlarındaki hikmetten haberi olmayan zavallılardır.

Yüce Allâh'a kullukta bulunmayanlar, borçlu oldukları şükür görevini terk etmiş, sonsuz âhiret hayatlarını tehlikeye düşürmüş mutsuz kimselerdir.

Hiç şüphe yok ki, insanların mutluluk ve selâmeti, gerçek varlığı, yüce Allâh'a güzel niyet ve samîmi bir kalp ile ibâdet ve tâatta bulunmakla kazanılmış olur.

3 * Müslümanlık, tahâret ve nezâfete yâni temizlik ve paklığa büyük bir önem vermiştir. Tahâret, maddî ve mânevî kirlerden temizlenmek demektir. Temizlik, bir kısım ibâdetlerin şartıdır, başlangıcıdır, anahtarıdır. Tahâret, temizlik bulunmadıkça bu ibâdetler yerine getirilemez, temizlik bulunmadıkça insan yüce Allâh'ın mânevî huzûruna giremez. Nitekim Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hadîs-i şerîflerinde:

أَلطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ

= **Temizlik îmânın yarısıdır.** [5]

مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ

= **Namazın anahtarı temizliktir** [6] buyurmuştur.

Aynı zamanda temizlik, sağlığın sebebidir, rızkın çoğalmasına da vesîle olur.

Kısaca mükellef olan her insan birtakım ibâdetlerle, tahâretlerle dînen görevlidir. Bir takım şeyleri yapmakla, bir takım şeyleri de terk etmekle sorumlu tutulmuştur.

* Îmânın, îmân etmenin iki şartı vardır; biri şirk başta olmak üzere nefsi her türlü küfürden ve kötülükten arındırmak, diğeri de vücûdun organlarını maddî ve manevî kirlerden temizlemek. Şirkten ve küfrün her çeşidinden kalbi arındırıp îmân ettikten sonra, yüce Allâh'a ibâdet için vücûdu temizlemek şart olduğu için; **Temizlik îmânın yarısı** kabul edilmiştir. Çünkü temizlik, bütün ibâdet ve tâatların yapılabilmesinin ve yüce Allah katında makbûl olmasının temel şartı olup, diğer şartların hiçbiri ona denk değildir.

Bir Kısım Dînî Terimler, Kavramlar

4 - **Tâat** (طاعت); sözlükte emri tutmak, emrin gereğini yerine getirmek, özellikle ilâhî emirlere uymak demektir ki, buna itâat da denir. Şeriatte tâat; Kur'ân okumak gibi yapılması ile sevap kazanılan herhangi bir amel olup, gerek niyet bulunsun gerek niyet bulunmasın sonucu etkilemez. Hak Teâlâ'nın emirlerini gönül isteği ile yerine getirmek birer tâattir.

5 * **Kurbet** (قربت); sözlükte yakınlık, akrabâlık demektir. Şeriatte ise yüce Allâh'a mânevî yakınlığa sebep olan herhangi güzel bir ameldir; sadakalar ve nâfile kılınan namazlar gibi.

* İbâdet, ancak yüce Allâh'ın emrini yerine getirmek için yapılır. Kurbet ise ya yüce Allâh'a yaklaşmak için veyâ câmi, mescit ve çeşme gibi şeyler yaparak insanlara da iyilik sağlayarak Allâh'a yaklaşmak için yapılır. Tâat ise Allah'tan başkasına da yapılması câiz olan şeydir. [7]

6* **Sevâb** (ثواب), sevap; sözlükte hayır, hayırlı iş demektir. Bir terim olarak iyi bir davranışa karşı yüce Allah tarafından verilecek mükâfat; ödül, Allâh'ın rızâsına uygun, âhiret mükâfatına lâyık iyi iş demektir. İslâm dînine uygun olarak girişilen iyi davranışlara

karşı Allah'tan umulan mükâfatların tamâmını dile getiren sevap teriminin karşıtı olarak dilimizde günah ve azap kelimeleri kullanılır.

7 * **Niyyet, niyet** (نيت); sözlükte azim, kasıt, kesin irâde; kalbin bir şeyi bilmesi; kalbin bir şeye karar verip, o işin niçin yapıldığını bilmesi demektir. Şeriatte ise yapılan bir görev ile yüce Allâh'a tâatta bulunmayı, O'na mânevî bakımdan yaklaşmayı, yakınlaşmayı amaç edinmekten ibârettir.

Bir amelin ibâdet olabilmesi için böyle bir niyete ihtiyaç vardır. Meselâ: Biz namazlarımızı, yalnız yüce Allâh'ın emrine itâat etmek, rızâsını kazanmak için kılarız. İşte bu, namaz hakkında bir niyettir. Yoksa sâdece başkalarına göstermek veyâ öğretmek veyâ vücut sağlığı için namaz şeklinde yapılacak olan hareketler, ibâdet sayılmaz. Yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak niyeti ile yapılan bir tahâret, meselâ abdest de bir ibâdettir.

8 - **Teklîf** (تكليف), teklif; sözlükte bir kimseye zorluk veren bir şeyi emretmek ve ona görev olarak yüklemek demektir. Istılahta, İslâm dîninin mükellef olan insanlara bir-takım şeyleri yapmalarını, birtakım şeyleri de terk etmelerini emredip, onlara görev olarak yüklemesidir. Bunları yapmakla dînen görevli, vazîfeli olan bir insana da mükellef denir.

İnsanlar kâbiliyetleri; yetenekleri, güçleri nispetinde mükellef olurlar. Aklı olan ve bulûğ çağına ermiş olan kimsenin ehliyeti tam olacağından mükellefiyeti de tam olur.

Mükellef olan kişilerin yaptıkları işlere ef'âl-i mükellefîn; mükellefin fiilleri denir ve farz, vâcib, sünnet, müstehab, helâl, mubah, mekruh, haram, sahih, fâsid, bâtıl gibi kısımlara ayrılır.

9 * **Akıl (** عقل); rûhun bir kuvvetidir ki, insan onun aracılığı ile bilgi sâhibi olur. İyi ile kötüyü birbirinden ayırt eder, eşyânın gerçek hâllerini onunla anlar.

Diğer bir tanıma göre akıl; bir ruhsal nûrdur ki, insanın yürüyeceği yolu aydınlatır, insana hakkı, hakîkati bildirir. Bu ruhsal kuvvete sâhip olan kişiye âkil; akıllı denir.

Akıldan yoksun olana, aklı olmayana da mecnûn, mecnun; deli denir.

Aklın olayları doğru bir şekilde anlamasına, kavramasına engel olan ve çoğunlukla yaşlılarda görülen hastalığa yakalanan kişiye de ma'tûh, mâtuh; bunamış, bunak denir.

Sağduyu denilen insanın doğuştan gelen iyiyi kötüden ayırt edebilme yeteneğine de aklı selîm denir.

10 * **Bulûğ (** بلوغ); sözlükte ulaşma, kavuşma anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak bulûğ; çocukluk devresinin son bulup, gençlik çağının başlaması demektir. Bulûğ çağına eren erkeğe bâliğ, kadına da bâliğa denir. [8]

Şöyle ki, ihtilâm olan yâni uyurken rüyâsında cinsel ilişkide bulunma sebebi ile yıkanması gereken, evlendiği zaman çocuk yapabilecek olan ve her ne şekilde olursa olsun menînin inzâli; menînin inmesi, gelmesi ile genç bir erkek bâliğdir. Aynı şekilde ihtilâm olan, hayız denilen kadınlık âdetini gören veyâ evlenip gebe kalan bir kız da bâliğadır.

Bâliğ veyâ bâliğa olma yaşının başlangıcı, erkek çocuklar için tam 12, kız çocuklar için de tam 9 yaştır. Bâliğ veyâ bâliğa olma yaşının sonu da kız ve erkek için tam 15 yaştır. 15 yaşını bitirmiş olduğu hâlde ihtilâm olmayan, hayız kanını görmeyen, gebe olmak gibi bulûğ eseri belirmeyen kimse, hükmen bâliğ veyâ bâliğa sayılır.

* 12 yaşına girdiği hâlde bâliğ olmamış; kendisinde tabîi bulûğ alâmetleri belirme-miş olan erkek çocuğa (bulûğ; ergenlik çağına, ihtilâma; ihtilâm olma yaşına yaklaşan anlamında) murâhik (مراهق), aynı şekilde 9 yaşına girdiği hâlde bâliğ olmamış; kendisinde tabîi bulûğ alâmetleri belirmemiş kız çocuğa da murâhika (مراهق) denir.

Kısaca ergenlik çağının başlayabileceği erkek için 12, kız için 9 yaşına ulaşıp, henüz ergen olmayan kişiye hakîkaten veyâ hükmen ergen olacağı zamâna kadar erkeğe murâhik, kıza da mürâhika denir.

Kız çocuk dokuz, erkek çocuk on iki yaşlarına ulaşsalar ve bâliğ olduklarını söyleseler, eğer onların yaşlarındaki çocuklar ihtilâm oluyorlarsa sözleri kabul edilir; onların yaşlarındaki çocuklar ihtilâm olmuyorlar ise bâliğ olduklarına dâir sözleri kabul edilmez.

Etek, koltuk altı ve bacak kıllarının bitmesi, erkekte bıyık ve sakal çıkması, sesin kalınlaşması, kızın göğüslerinin büyümesi bulûğ alâmeti sayılmaz; sayılan alâmetler ile bir çocuğun bâliğ olduğuna hükmedilemez. [9]

11 * **Hüküm** (حكم); sözlükte karar, gerek, gerekme, gerektirme, sözü geçme, emretme, güzel sonuç anlamlarında kullanılır. Istılahta, bir iş ve işlemin meydana getirdiği netice ve eser demektir. Hüküm teriminin çoğulu ahkâmdır.

Şer'î hükümler îtikâd ile ilgili olursa ahkâm-ı asliye yâni aslî, dînin aslını oluşturan hükümler; ibâdetlere, muâmelâta âit olursa ahkâm-ı fer'iyye yâni fer'î hükümler, dînin aslını oluşturan hükümlerden çıkan, onlara bağlı olan ikinci derece hükümler denir.

Mükelleflerin fiilleri; amelleri, işleri ile ilgisi olan din ile ilgili hükümlerden her birine şer'î hüküm, çoğuluna da ahkâm-ı şer'iyye; şer'î hükümler denilir. Meselâ: Zekât farzdır, hırsızlık haramdır denilmesi birer şer'î hükümdür.

12 * **Farz** (فرض); sözlükte, takdîr etmek, beyân etmek, nasip, pay gibi anlamlara gelir. Çoğulu ferâizdir. Bir fıkıh usûlü terimi olarak ise şeriatın sâhibi olan yüce Allah ve Resûlünün, mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir. Meselâ: Namaz, oruç, zekât, hac, anne babaya iyilik etmek, borçları ödemek birer farzdır.

Âlimlerin çoğunluğuna göre farz ile vâcib eşanlamlı kavramlar olup, ister kat'î ister zannî delil ile olsun, yapılması kesin ve bağlayıcı tarzda istenilen fiili anlatmak amacı ile kullanılır. Yapılması istenilen fiili yerine getiren sevâbı, özürsüz terk eden cezâyı hak eder.

Hanefîler, farz ile vâcibin sözlük anlamı bakımından aynı anlama geldiğini kabul etmekle birlikte bunları terim olarak farklı içerikte kullanırlar. Hanefîlerin görüşü, gerek farz gerekse vâcibin yapılmasının kesin ve bağlayıcı tarzda istenmiş olduğu noktasında çoğunluğun görüşü ile birleşmektedir. Ancak Hanefîlere göre farz, kat'î; kesin bir delil ile vâcib ise zannî bir delil ile sâbit olmuştur. Yine Hanefîler, vâcib kelimesini bâzen farzı da içerisine alacak şekilde kullanırlar. Ayrıca farzı, itikâdî ve amelî farz şeklinde ikiye taksîm ederler; iki kısma ayırırlar amelî farza vâcib adını da verirler.

Hanefîlere göre, farz ile vâcib arasındaki ayırımın bir sonucu da şudur: Farzın inkârı küfrü gerektirir, vâcibin inkârı ise küfrü gerektirmez, ancak vâcibi inkâr eden kişi dalâlete; sapıklığa düşmüş sayılır. Meselâ: Namaz veyâ zekâtın dînî bir görev olduğunu inkâr eden kâfir olur; çünkü bu durumda o, kat'î bir delil ile şer'an sâbit olan bir emri inkâr etmiştir. Fakat sübut veyâ delâlet bakımından zannî bir delil ile sâbit olan bir vâcibi inkâr eden kâfir olmaz. [10]

Farz, farz-ı kat'î ve farz-ı zannî kısımlarına ayrıldığı gibi farz-ı ayn ve farz-ı kifâye kısımlarına da ayrılır.

13 - **Farz-ı kat'î**; kesin olarak şer'î bir delil ile ispatlanmış yâni namaz kılmak ve zekât vermek gibi ya Kur'ân'ın hükmü açık bir âyeti ile veyâ Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın sahih bir hadîsi ile yapılması emredilen, istenilen görevdir.

14 - **Farz-ı zannî**; müctehitler tarafından kesin sayılan bir delîle yakın derecede kuvvetli görülen ve böylece zannî bir delil ile sâbit; belgelenmiş, kanıtlanmış olan görevdir. Amel bakımından kesin farz kuvvetinde bulunur. Buna farz-ı amelî de denir.

Bununla birlikte böyle bir şeye delîlinin zannî olmasından dolayı vâcib adı da verilir. Bu durumda farz-ı amelî, farz kısımlarının zayıfı, vâcib kısımlarının da kuvvetlisi bulunmuş olur. Nitekim abdestte mutlak olarak başa mesh etmek, bir farz-ı kat'îdir, başın dörtte bir miktârını; dörtte birlik kısmını mesh etmek ise bir farz-ı zannî, farz-ı amelîdir.

15 - **Farz-ı ayn**; mükellef olan kişilerden her birinin, beş vakitte kılınan namazlar gibi yapmak zorunda olduğu farzdır.

16 - **Farz-ı kifâye**; mükelleflerden bir kısmının yapmaları ile diğer mükelleflerden düşen; diğerlerinin yapma zorunluluğu olmayan cenâze namazı gibi farzlardır.

Farzların yapılmasında büyük sevaplar vardır. Özürsüz olarak yapılmaması da, yüce Allâh'ın azâbını gerektirir. Farz-ı kifâye olan bir görev veyâ ibâdeti müslümanlardan hiçbirisi yapmaz ise bu görev veyâ ibâdetten haberleri olup bunu yapmaya gücü yeten bütün müslümanlar yüce Allah katında sorumlu, günahkâr olurlar.

Farz olduğu kesin olan namaz kılmak ve zekât vermek gibi bir hükmü inkâr etmek; kabul etmemek küfürdür, insanı küfre götürür. Abdest alırken başın dörtte birini mesh etmek ve namazda Fâtihâ sûresinin okunması gibi amelî olan bir farzı inkâr etmek de bid'attir, günâhı gerektirir, günahtır.

17 - **Vâcib** (واجب), vâcip; yapılması şer'an kesin derecede bir delil ile sâbit olmamakla birlikte muhakkak kuvvetli bir delil ile sâbit görülen şeydir; Vitir ve Bayram namazları gibi.

Vâciblerin yapılmasında sevap, terk edilmesinde de azap vardır. İnkâr edilmesi bid'attir, mâsiyettir, günahtır. Bunlar da vâciblerin hükmüdür. Vecîbe sözü, bâzen farz yerinde, bâzen gerekli, bâzen de vâcib yerinde kullanılır.

18 - **Sünnet** (سنت); Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın farz olmayarak yaptığı işlerdir. Sünnet-i müekkede ve sünnet-i gayrı müekkede kısımlarına ayrılır. Sünnet kavramının çoğulu sünendir.

19 * **Sünnet-i müekkede** (مؤكدة): Müekked, müekkede sözlükte tekrar edilmiş, kuvvetlendirilmiş, sağlamlaştırılmış anlamına gelir. Sünnet-i müekkede ise Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın devam edip çok az terk ettikleri veyâ yapmadıkları sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri gibi sünnetlerdir.

İslâm dîninde çok önemli olan ezan okumak, kâmet getirmek ve cemaatle namaz kılmak gibi sünnetlere sünen-i hüdâ denir ki, bunlar da birer sünneti müekkededir.

* Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın devamlı olarak işleyip çok az terk ettiği; farz ve vâcib olmayan amellerine sünnet-i müekkede ve sünnet-i hüdâ adı da verilir. İslâm âlimlerinden bir kısmı ise sünnet-i müekkedeyi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in terk etmeksizin yaptığı ameller olarak anlamışlardır. Sünnet-i müekkedeleri yerine getirme dînî hayâtı mükemmel duruma getirmeyi ifâde eder. Çünkü bu tür sünnetler, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ifâdesi ile farz ibâdetleri yerine getirirken yapılması ihtimâl dâhilinde olan kusurları tamamlamak için meşrû kılınmışlardır:

إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ الْمَكْتُوبَةُ فَإِنْ أَتَمَّهَا وَإِلاَّ قِيلَ انْظُرُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أُكْمِلَتِ الْفَرِيضَةُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ يُفْعَلُ بِسَائِرِ الْأَعْمَالِ الْمَفْرُوضَةِ مِثْلُ ذَلِكَ

= **Kıyâmet günü müslüman kulun** (ibâdetlerden) **ilk hesâba çekileceği şey, farz namazdır. Eğer farz namazı tam yapmış** (, tam kılmış)**sa** (mesele yok). **Aksi durumda** (Allah tarafından meleklere): ***Bakınız, onun nâfile namazı var mı*** **buyrulacak. Eğer** (o kişinin) **nâfile namazı varsa farz namazları**(ndaki eksiklikler) **ondan tamamlanır. Sonra diğer farz olan** (zekât, hac gibi) **ameller de bu şekilde** (ele) **alınır.** [11]

Müekked sünnetleri terk etmek, din ile alay etmek olarak kabul edildiği için sünnet-i müekkede olan bir ibâdeti terk etmenin hükmü harama yakındır. Ancak burada terkten maksat, özürsüz olarak sünnet olan fiili işlememekte ısrar etmektir. Meselâ: Abdest organlarını yıkarken bir def'a yıkamakla yetinip bunu âdet hâline getirilmesi böyledir ve bunu yapan kimse günahkâr olur. Sünnet-i müekkedeleri yerine getiren kişi ise sevap kazanır. Meselâ: Sabah namazının farzından önce iki rek'at, öğle namazının farzından önce dört, farzından sonra iki rek'at; akşam namazının farzından sonraki iki rek'at ile yatsı namazının farzından sonra kılınan iki rek'atlık namazlar sünnet-i müekkedeye örnektir. Ayrıca üzerinde necâset olduğu zannedilen elleri yıkamak; abdest alırken misvak kullanmak, ağız ve burnu iyice yıkamak, parmakları hilâllemek, abdest âzâlarını üçer def'a yıkamak; ezanı yüksekçe bir yerde okumak sünnet-i müekkedenin örneklerindendir. [12]

20 - **Sünnet-i gayrı müekkede** (سنة غير مؤكدة); Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ibâdet amacı ile ara sıra yapmış oldukları yatsı ve ikindi namazlarının ilk sünnetleri gibi şeylerdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yiyip içmeleri, giyinip kuşanmaları, oturup kalkmaları gibi şeylere de sünen-i zevâid adı verilmiştir. Bunlar da birer sünnet-i gayrı müekkede demektir.

Sünnet-i müekkede, sünnet-i hüdâ denilen sünnetlerin yapılmasında sevap, bilerek terk edilmelerinde azap yoksa da ayıplama, kınama vardır. Gayrı müekkede ve zevâid denilen sünnetlerin yapılması çok güzeldir. Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm)a uymanın bir alâmeti olduğundan sevâba ve Efendimizin şefâatine kavuşmaya bir vesîledir. Fakat bunların yapılmaması kınamayı gerektirmez. Bunlar da sünnetlerin hükümleridir.

Hanefilerce ashâbın hâl ve tutumlarına, onların izledikleri zühd ve takvâ yollarına da sünnet denir.

21 - **Müstehab** (مستحب); sözlükte sevilmiş şey demektir. Istılahta, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)in bâzen yapıp, bâzen terk ettikleri kuşluk namazı gibi şeylerdir. Bu, bir tür sünnet-i gayrı müekkede demektir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), müstehab denilen şeyleri sevmiş ve benimsemiştir. İlk devrin mü'minleri de bunları severek yapmış, bunların yapılmasını din kardeşlerine öğütlemişlerdir.

Müstehab olan şeylere mendub, fazîlet, nâfile, tatavvu', edeb adı da verilir.

Şöyle ki, açıklarsak; müstehab olan bir şeye, sevâbı çok olup yapılması istenildiği için mendub ve fazîlet; farz ve vâcib üzerine ilâve olarak yapıldığı için nâfile; kesin bir emre dayanmaksızın, sâdece sevap kazanmak amacı ile yapıldığı için tatavvu'; güzel ve övgüye değer bir iş olduğu için de edeb denmiştir.

Müstehab olan bir şeyin yapılmasında sevap vardır. Terk edilmesinde azarlama, kınama, ayıplama ve tenzîhen de olsa kerâhet yoktur. Bunlar da, müstehab sayılan şeylerin hükümleridir.

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin fıkıh âlimlerine göre sünnetler ile müstehablar, mendublar birdir; herhangi bir sünnete müstehab veyâ mendub da denir.

22 * **Helâl** (حلال); sözlükte bir fiilin mubah, câiz ve serbest olması ve yasağın kalkması gibi anlamlara gelir. Dînî bir terim olarak da helâl, şer'an yapılmasına, işlenmesine izin verilmiş, hakkında şer'î bir yasaklama ve kısıtlama bulunmayan davranışı ve onun dînî, hukûkî hükmünü ifâde eder. Câiz, mubah gibi terimler de, aralarında çok az anlam farklılıkları bulunmakla birlikte genelde aynı anlamda, mükellefin yapıp yapmamakta serbest olduğu, serbest bırakıldığı davranışları belirtmek üzere kullanılır.

23 - Mubâh (مباح) mubah, mübah; yapılması da, yapılmaması da şer'an câiz görülen şeydir. Helâl olan bir yemeği veyâ meyveyi yiyip yememek gibi ki, bunların yapılmasında sevap, terk edilmesinde de günah yoktur.

24 - **Mekrûh** (مكروه), mekruh; sözlükte sevilmeyen, kötü görülen; iyi, hoş görülmeyen şey demektir. Istılahta yasaklandığı, yapılmaması istenildiği sâbit olmakla birlikte ona aykırı olarak da bir delil veyâ işâret görülen şeydir. Yapılması doğru olmayıp, terk edilmesi, yapılmaması iyi olan bir iştir.

25 - **Kerâhet** (كراهت); sözlük anlamı olarak bir şeyi fenâ, kötü görmek; bir şeye râzı olmamak demektir. Şer'an terk edilmesi, yapılmaması iyi olan bir şeyin terk edilmeyip yapılması demektir. Kerâhet iki kısma ayrılır: Kerâhet-i tahrîmiyye ki, harama yakın olan kerâhettir. Diğeri de kerâhet-i tenzîhiyye ki, helâle yakın olan kerâhettir.

Bu tanım İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre, kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruh olan bir şey haram gibidir. Yâni haram gibi âhiret azâbını gerektirir. Kerâhet-i tenzîhiyye ile mekruh olan bir şey ise ittifakla helâle yakındır. Böyle bir kerâhetin yapılması azâbı gerektirmez. Fakat yapılmaması sevap kazandırır.

Fıkıh kitaplarında mutlak olarak kullanılan kerâhet tâbirinden genellikle kerâhet-i tahrîmiyye kastedilir; amaç, kerâhet-i tahrîmiyyedir.

26 * **Harâm** (حرام), haram; İslâm dîninde kesin olarak yapılmaması istenilen şey demektir. Haram, delâleti kesin olan âyetle, mütevâtir ve meşhur hadîs ile sâbit olur. Çünkü zannî deliller îtikad konusunda delil sayılmazsa da, amel bakımından delil sayılır.

Bir şeyin haram kılınmasının esâsı, o şeyin zararlı olmasıdır. Yasaklanan bir şeyin zararlı yönü fazladır. Helâl kılınanların ise faydalı yönü üstündür. Bir haramdaki zarar ya bizzat yasaklanan fiilin kendisinden kaynaklanır veyâ dolaylı yoldan bir sebebe dayanır. Buna göre haram, doğrudan haram ve dolaylı yoldan haram olmak üzere iki kısma ayrılır.

27 * **Haram li aynihî** (حرام لعينه), **haram bi zâtihî**; bizzat, doğrudan haram: Allah ve Resûlünün geçici bir sebebe dayalı olmaksızın baştan itibâren, temelden haram kıldığı fiil ve şeydir; zinâ, hırsızlık, şarap, akan kan, ölü hayvan eti satma, evlenme engeli olan kişilerle evlenme gibi. Bunlardaki zarar, kendi bünyelerindeki kötülüğe dayanır. Doğrudan haram olan şeyler, genel olarak korunması zarûrî olan can, mal, akıl, din ve nesli bozan, zedeleyen ve onlara zarar veren fiil ve hareketlerdir. Canı, öldürme yasağı; malı, hırsızlık yasağı; aklı, içki yasağı; dîni, İslâmî esasları temelinden bozan davranışların yasaklanması ve nesli de zinâ yasağı korumuş olur.

28 * **Haram li gayrihî** (حرام لغيره); dolaylı haram: Aslında meşrû olduğu hâlde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici bir durumla bağlantılı olan fiildir. Bu bizzat haram değildir, fakat bizzat haram olan bir şeye vâsıta; aracı olmaktadır. Meselâ: Bir kadının avret yerine bakmak haramdır, çünkü zinâya sebep olmaktadır. Zinâ ise bizzat haramdır. Fâizli satış haramdır, çünkü fâiz bizzat haramdır. Bir menfaat karşılığı borç para vermek

haramdır, çünkü fâizciliğe götürür, bu ise haramdır. Birbirine mahrem olan iki kadını bir nikâh altında birleştirmek, aynı anda ikisi ile de nikâhlı; evli olmak haramdır. Çünkü bu, iki kadın arasındaki hısımlık, akrabâlık bağının kopmasına sebep olur. Hâlbuki yüce Allah: ***Allah'tan ve akrâbalık*** *(, hısımlık)* ***bağlarını koparmaktan sakının*** [13] buyurarak akrabâlık bağının devam ettirilmesini kesin olarak istemiştir. Akrabâlık bağının kesilmesi bizzat haramdır, buna sebep olabilecek fiil ve davranışlar da dolaylı yoldan yasaklanmıştır.

Haram olan şeylere muharremât denir. Haramın yapılmamasından dolayı sevap, yapılmasından dolayı da azap vardır. Haram olduğu ittifakla kesin şekilde sâbit olan bir şeyi helâl saymak ise insanı îmândan mahrum bırakır.

29 * **Sahîh** (صحيح), sahih; rükünlerini, şartlarını toplayan herhangi bir ibâdet veyâ işlemdir. Meselâ: Farzlarına, vâciblerine uyarak kılınan bir namaz sahihtir.

* Sahih veyâ sıhhat kavramı fıkıhta iki anlamda kullanılır:

a) Amelin üzerine neticelerinin dünyâda gerekmesi anlamında. Meselâ: İbâdetler hakkında sahîhtir dediğimizde bu, o ibâdet yeterlidir, yapılması ile kişiye borçtan temize çıkarıcı özelliktedir, kazâsı olanlarda kazâyı düşürücü özelliktedir ve şâri'nin emrine uygundur anlamını ifâde eden sözler anlamına gelir. Aynı şekilde muamelât hakkında sahîhtir dediğimizde, bu şer'an mülkiyeti gerektirir, evlilikte kadının kadınlığından faydalanmanın helâlliğini, diğer akitlerde akit konusu şeylerden faydalanmanın mubahlığını sağlar ve daha başka bu anlama gelen diğer şeyler demek olur.

b) Amelin üzerine neticelerinin âhirette gerekmesi anlamında. Meselâ: Bu sahîh bir ameldir denilir. Bu kullanılış şeklinde cümlenin anlamı, âhirette, yapılan bu amel sebebi ile bu amelden dolayı sevap umulur demek olur. [14]

30 - **Câiz** (جائز); yapılması şer'an yasak sayılmayan, yapılmasına izin verilen fiil demektir. Bu anlamdaki izni belirtmek üzere de cevâz, cevaz kavramı kullanılır. Bâzen sahih yerinde, bâzen de mubah yerinde kullanılır.

Bâzı işlemler dünyâ hükümleri bakımından sahih; geçerli olduğu hâlde, âhiret hükümleri bakımından câiz olmaz; cum'a namazını kılmakla yükümlü olan bir kimsenin cum'a ezanı okunurken yaptığı alım satım işlemi gibi. Böyle bir işlem sahihtir, geçerlidir ve sonuç doğurur. Fakat mânevî sorumluluğu gerektirdiği için câiz değildir.

31 - **Fâsid** (فاسد), fâsit; aslında sahih olup, vasıfları dolayısı ile sahih olmayan yâni kendisi aslında hukûka uygun, meşrû iken, gayrimeşrû bir şeye yakınlığı sebebi ile meşrû olmaktan çıkan şeydir. İbâdet konusunda fâsit ile bâtıl aynı hükümdedir.

Meşrû olan bir işi bozan, hükümsüz kılan şeye de müfsid denir. Bilerek yapılması azâba sebep ise de, yanılarak yapılması azâbı gerektirmez. Namaz içinde gülmek gibi ki, aslında sahih olan namazı bozar.

32 - **Bâtıl** (باطل); rükünlerini veyâ şartlarını tamâmı ile veyâ kısmen kendisinde toplamayan, bir özür bulunmaksızın abdestsiz kılınan namaz gibi herhangi bir ibâdet ve işlemdir.

33 - **Tahâret** (طهارت); sözlükte nezâfet, temizlik, paklık demektir. Şer'an tahâret; habes, necâset denilen maddeten pis şeylerin veyâ hades denilen şer'î engelin ortadan kalkması durumudur. Temiz olan şeye tâhir; temizleyici şeye de tahûr ve mutahhir; temizleme işine de tathîr denir.

Tahâretler, tahâret-i suğrâ ve tahâret-i kübrâ yâni küçük temizlik, büyük temizlik diye ikiye ayrılır.

34 - **Tahâret-i suğrâ** (طهارت صغري); abdest almak gibi, abdestsizlik denilen durumu gidermek için yapılan temizliktir.

35 - **Tahâret-i kübrâ** (طهارت كبري); cünüblük, hayız ile nifâs denilen hâllerden çıkmak için ağza, buruna su alıp bütün vücûdu yıkamakla yapılan temizliktir ki, buna gusül, boy abdesti de denir.

36 - **Hades** (حدث); sözlükte sonradan meydana gelmek veyâ sonradan meydana gelen şey anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak ise hades, bâzı ibâdetlerin yapılmasına şer'an engel olan ve hükmen necâset sayılan bir durumdur. Hades-i asğar ve hades-i ekber olmak üzere iki kısma ayrılır.

37 - **Hades-i asğar** (حدث أصغر); Tahâret-i suğrâ ile meselâ: yalnız abdest ile giderilen tahâretsizlik durumudur; idrâr (, idrar) yapmak ve ağız, burun gibi bir organdan kan çıkması sebebi ile meydana gelen abdestsizlik hâli gibi.

38 - **Hades-i ekber** (حدث أكبر); Tahâret-i kübrâ ile yâni ağzı, burnu ve bütün vücûdu yıkamakla giderilen tahâretsizlik durumudur. Bu da cünüb olmaktan, hayız ve nifâs denilen hâllerden meydana gelir.

39 * **Habes** (خبث); maddeten temiz olmayan, pis, murdar denilen herhangi bir şeydir. Buna necis, hubus ve gerçek necâset de denir.

Şöyle ki, aslen veyâ geçici olarak temiz olmayan bir şeye necis, necâset (نجاست) denir. Meselâ: İdrâr; sidik asıl olarak necis olduğu gibi, bulaştığı bir elbise de necistir; pis ve murdardır.

Aslen murdar, pis olan şeye neces de denir.

Neces, sözlükte mânevî, gözle görülmeyen pislik anlamına gelir. [15]

Hakîki necâsetler, namazda bağışlanan miktarlarına göre, necâset-i hafîfe ve necâset-i galîza ; mugallaza kısımlarına ayrıldığı gibi akıcı olup olmamaları bakımından da mâî, mâyi'; akışkan, sıvı ve câmid; katı kısımlarına ve görülüp görülmemeleri bakımından da necâset-i mer'iyye ve necâset-i gayrı mer'iyye kısımlarına ayrılır.

40 - **Necâset-i hafîfe**; pis olduğu konusunda şer'î delil olmakla birlikte aksine görüş de bulunan şeydir. Bu tür necâsetler bir delîle göre murdar görülmekte ise de, diğer bir delîle göre murdar sayılmazlar; eti yenen hayvanların idrârları gibi.

41 - **Necâset-i ğalîza** (نجاست غليظه), necâset-i galîza; pis olduğu konusunda şer'î bir delil olup aksine başka delil bulunmayan şeydir; leş gibi.

42 - **Necâset-i mer'iyye** (نجاست مرئيه); yoğunluğu olan veyâ kuruduktan sonra görülebilen herhangi bir pis maddedir; akan kanlar gibi.

43 - **Necâset-i gayrı mer'iyye** (نجاست غير مرئيه); donup kalmayan veyâ bulaştığı yerde kuruduktan sonra görülmeyen, idrar gibi herhangi pis bir maddedir.

Kısaca gerek hakîkaten ve gerek hükmen temiz olmayan şeyler, bâzı ibâdetlerin yapılmasına engeldir, bunları usûlüne göre temizlemek gerekir. Temizlik konusunda en fazla kullanılan şey de sudur.

Bundan dolayı hangi şeylerin temiz olup olmadığını ve temiz olmayanların nasıl temizleneceğini bilmek her müslüman için gereklidir.

Suların Kısımları

44 * Sular şer'an iki kısımdır. Biri, mutlak sulardır ki, su denildiğinde yalnız bu tür su anlaşılır. Bunlar yaratılışlarındaki özelliklerini kaybetmeden duran yağmur, kar, deniz,

göl, ırmak, kuyu sularıdır. Bunların her birine mâ-i mutlak (ماء مطلق); mutlak su denir.

* Meselâ: Bir kap içinde mutlak su gerek çeşme gerek yağmur suyu olsun bu sudur denilebilir ama gül veyâ çiçek suyuna bu sudur denilemez. [16]

Diğer kısım sulara mukayyed sular denir ki, herhangi bir maddenin karışması ile yaratılmış oldukları durumdan çıkmış ve özel bir isim almış olan sulardır; gül suları, çiçek suları, üzüm, asma, et suları gibi. Bunların her birine de mâ-i mukayyed (ماء مقيد); kayıtlı, bir şeye bağlı, bir şeyle bağlantılı su denir.

45 - Mukayyed sular, biri aslî, diğeri de gayrı aslî olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Aslen mukayyed olanlar; kavun, karpuz, asma, gül suları ve benzerleridir. Gayrı aslî olan mukayyed sular, aslında mutlak su iken yabancı bir maddenin karışması ile meydana gelen sulardır; içine düşen yaprakların çürümesi ile esas özelliği olan incelik ve akıcılığı kaybolan, bozulan bir su gibi.

46 - İçinde nohut, mercimek gibi temiz bir şeyin pişmesi ile incelik ve akıcılığını kaybeden bir su da mukayyed su sayılır.

Aynı şekilde, içine karışan mukayyed bir su ile üç özelliğinden yâni renk, tat ve kokusundan bir veyâ ikisini kaybeden mutlak bir su da mukayyed olmuş olur.

Şöyle ki, bir mutlak suya süt gibi renk ve tattan ibâret iki özelliği olan veyâ karpuz suyu gibi tattan ibâret bir özelliği bulunan bir sıvı karışıp kendisinde bu özelliklerden yalnız biri belli olsa veyâ sirke gibi renk ile tat ve kokudan ibâret üç özelliği bulunan bir sıvı karışıp, bu özelliklerden ikisi belirse artık o mutlak su, mukayyed su olmuş olur.

47 - Bir mutlak su, yosun tutmakla veyâ bekleyerek rengi, kokusu bozulmakla veyâ içine tadını değiştirmeyecek miktarda sabun, toprak veyâ yaprak gibi temiz ve katı şeyler düşmekle veyâ içinde mısır, nohut gibi şeyler ıslatılmakla mutlak su olmaktan çıkmaz. İsterse rengi, kokusu ve lezzeti bozulmuş olsun. Ancak böyle bir sebeple inceliği, akıcılığı kalmamış olursa artık bir mutlak su olmaktan çıkmış olur.

Mutlak Suların Çeşitleri ve Hükümleri

48 * Mutlak sular, temiz ve temizleyici olup olmamaları açısından beş kısımdır:

1) Temiz ve temizleyici olan ve kullanılması mekruh olmayan sular. Suyun renk, tat ve kokudan meydana gelen üç özelliği bozulmamış, bu üç özelliğini kaybetmemiş ve kendisinde kerâheti gerektiren bir şey bulunmamış olan herhangi mutlak bir su bu kısma girer. Bu kısma giren bir su, hem içilir, hem yemeklerde kullanılır, hem de onunla her türlü temizlik yapılabilir.

اَلْمَاءُ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ إِلاَّ مَا غَلَبَ عَلَى لَوْنِهِ أَو طَعْمِهِ أَو رِيحِهِ

= **Rengini veyâ tadını ya da kokusunu değiştirmesi dışında suyu hiçbir şey necis etmez** (; pislemez). [17]

* Zemzem suyu bu kısmın en fazîletlisidir. Onunla abdest almak ve gusül etmek kerâhetsiz câiz, hem de sevâbı fazladır. Zemzem ile gusül etmek ve abdest almak tahâret üzere olana teberrük; bereketlenmek için câizdir, cünüp olan kişinin onunla gusül etmesi ve onu necis yerde kullanması uygun olmaz. Zemzem ile istincâ edilmez, necâset giderilmez. Bâzı âlimlere göre zemzemle istincâ edilmesi ve necâset giderilmesi haramdır. [18]

2) Temiz ve temizleyici olmakla birlikte kullanılması mekruh olan sular. Ev kedisi gibi evcil bir hayvanın veyâ çaylak, doğan gibi yırtıcı bir kuşun veyâ evlerden eksik olma-

yan fâre (, fare) gibi hayvanların kendisinden içmiş oldukları sular bu kısımdandır. Başka bir su varken bu tür suları içmek, yemekte veyâ temizlikte kullanmak tenzîhen mekruhtur.

3) Temiz olduğu hâlde temizleyici olmayan sular: Bunlar bir hadesi yâni hükmî necâset olan abdestsizliği gidermek, farzı yerine getirmek veyâ sevap kazanmak amacı ile insanın vücûdunda veyâ herhangi bir organında kullanılan sulardır. Böyle sulardan her birine mâ-i müsta'mel (ماء مستعمل); kullanılmış su denir. Meselâ: Abdestsiz olan bir müslümanın bütün abdest âzâlarında veyâ bir kısmında ve cünüp bulunan bir müslümanın bütün vücûdunda kullandığı su, bu kısımdandır.

Abdesti olan bir müslümanın sevap kazanmak niyeti ile başka bir yerde, başka bir mecliste veyâ bir ibâdet yaptıktan sonra aynı yerde tekrar abdest aldığı su da böyledir.

Aynı şekilde, yemeklerden önce ve sonra Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizin sünnetine uymak maksadı ile el yıkamakta kullanılan sular da böyledir.

Kısaca kullanılmış sular her ne kadar temiz olup maddî pislikleri giderirlerse de, hükmî necâsetleri gideremez; bu sular ile ne abdest alınabilir, ne de gusül edilebilir.

Kullanılmış suların temiz olup, temizleyici olmamaları İmam Muhammed'e göredir. Fetvâ da buna göredir. Fakat İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre, bu sular temiz değildir; necis, pis sayılırlar.

(İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'den nakledilen bir görüşe göre kullanılmış sular hem temiz, hem de temizleyicidir. Ancak ikinci def'a kullanılmaları mekruhtur.)

4) Temiz olmayan sular. İçine necâset düştüğü kesin olarak bilinen veyâ zannı gâlib ile yâni kuvvetli tahminle, büyük bir ihtimâl ile bilinen, az miktardaki sulardır. Bu kısma giren sular necâset hükmündedir.

İçine düşen necâsetten dolayı rengi veyâ tadı veyâ kokusu bozulmuş olan ve büyük havuz diye adlandırılan yerde bulunan sular ile akıcı sular da bu hükümdedir.

Şöyle ki, akmayan, durgun olan bir suyun yüzeyine bakılır, eğer suyun yüzeyi 100 arşın ise ki, bir arşın 68 santimetredir büyük havuz adını alır. Bu havuz, dört köşeli ise her bir kenarı 10 arşın olmak üzere havuzun yüzeyi 10 **x** 10 arşın yâni 6,8 **x** 6,8 = 46,24 m² ; yuvarlak olan havuzun çevresi ise 36 arşındır. Yâni 36 **x** 0,68 = 24,48 m² olur. Eğer bir havuzun yüz ölçümü yukarıda belirtilen miktarlardan daha az ise küçük havuz adını alır.

Akarsulara gelince, bunlar da az olsun çok olsun büyük havuz hükmündedir. Bir akarsu içine düşen bir necâset ile suyun üç özelliğinden biri bozulmadıkça, temiz ve temizleyici özelliğini kaybetmez. Böyle bir suyun derinliği dikkate alınmaz; sâdece oradan avuç ile su alındığında eğer dip kısmı görülmüyorsa bu su büyük havuz sayılır. Bir suyun akıcı sayılabilmesi için bir saman çöpünü olsun alıp götürmesi yeterlidir.

5) Meşkûk; şüpheli olan sular. Bunlar, ehlî eşeklerin ve bunlardan doğmuş olan katırların artığı olan sulardır. Böyle bir su şer'an temiz ise de, abdestsizliği yâni hades denilen hükmî necâseti gidermeğe yeterli olup olmadığı konusunda şüphe edilmiştir.

* Şekk, şek; şüphe sözlükte benzer ve denk olmak, birbirine benzemesinden dolayı iki şeyi birbirine karıştırmak; belirsizlik, karışıklık ve kuşku gibi anlamlara gelir. Kelime fıkıh ve fıkıh usûlünde şer'î bir hüküm, şer'î bir konu veyâ durum ile ilgili kesin bilgi ve kanaate varamamaktan doğan tereddüt ve kararsızlığı ifâde eder. Kısaca şekk; şüphe, doğru ve yanlış olma konusunda iki kanaatin eşit derecede olmasıdır. [19]

* Sözlükte kuruntu, zan, tahmin; içe doğan şey anlamındaki vehm (çoğulu evhâm) bilgi değeri açısından iki önermeden tercihe uzak ve iki kanaatin daha zayıf olanı, gelecek ile ilgili zan, tahmin ve hayâl anlamında kullanılır. Bâzen iki önermeden doğruya yakın

olanı için zan, uzak olanı için vehim denilir. Aynı kökten türeyen tevehhüm ise bir şeyin varlığı hakkında tereddüt etme; karar verememe, kararsız kalma anlamına gelir. [20]

* Şekk, (doğru ve yanlış olma konusunda) iki kanaatin eşit derecede olmasıdır. Zann (zan) iki kanaatten birinin ağır basması ve doğru tarafın tercih edilmesidir. Vehim ise hatâlı tarafın seçilmesidir. Zann-ı gâlib ise bir görüşün tercih edilip kalbin o görüşte mutmain olması; o görüşün doğru olduğu konusunda şüphe duymamasıdır. Fakihlere göre zann-ı gâlib mûteberdir; geçerlidir. [21]

49 * Bir kimsenin abdesti varken sâdece serinlemek veyâ başkasına abdestin nasıl alındığını öğretmek için abdest aldığı su, hem temiz, hem de temizleyicidir.

Aynı şekilde, bir kişi abdest aldıktan sonra aynı mecliste daha abdesti bozulmadan ve o abdestle bir ibâdet yapmadan tekrar abdestini tâzelediği su da böyledir. İçinde temiz bir kabın veyâ temiz bir çamaşırın yıkandığı su da böyledir. Yâni hem temizdir, hem de temizleyicidir. Çünkü bu sular ile ne maddî ne de hükmî bir temizlik yapılmamıştır. Ancak bu şekilde kullanılmış olan sulardan insan tiksinir ve sağlık açısından da bunlar zararlı bir duruma gelmiş olabileceği için bir zarûret bulunmadıkça bu gibi sular içilmez, yemeklerde kullanılmaz ve bunlarla tekrar abdest veyâ boy abdesti de alınmaz.

* Eli üzerinde görünür bir necâset olmayan kimse isterse cünüp olsun, su veyâ tas almak için temiz olan elini ve hattâ kolunu suyun içine sokmakla o su kullanılmış olmaz. Eğer elini sünnet kastı ile yıkamak veyâ abdest almak için sokarsa o su kullanılmış olur. [22]

50 - Bir mutlak suya müsta'mel; şer'an kullanılmış sayılan bir su karıştığı zaman, karıştığı vakit bakılır: Eğer asıl temiz su, karışan kullanılmış sudan iki kat fazla ise onunla hükmî necâset giderilebilir. Aksine olarak karışan kullanılmış su, mutlak sudan iki kat fazla olursa onunla abdestsizlik; hades hâli giderilemez. Her iki suyun miktârı birbirine eşit ise ihtiyat olarak; tedbirli davranılarak mutlak su, kullanılmış sudan daha az kabul edilerek abdest almakta ve gusül etmekte kullanılmaz.

Mukayyed Suların Hükümleri

51 - Mutlak sular, dıştan bir tesir bulunmayınca içilir; yemeklerde, bütün temizlik çeşitlerinde kullanılır, abdest alınır ve gusül edilir; hakîkî ve hükmî kirler giderilir.

Mukayyed sular ile abdest ve gusül abdesti alınamaz; hades denilen hükmî necâset giderilemez. Çünkü dînimiz, bu gibi temizlikler için mutlak su kullanılmasını emretmiştir. Fakat mukayyed suların bir kısmı içilebilir, yemeklerde kullanılabilir.

Mukayyed sulardan yağlı ve kaygan olmayan, sıkmakla akıp gidecek bir durumda bulunan kısmı ile maddeten temiz olmayan şeyler yâni hakikî necâsetler giderilebilir.

52 - Mutlak bir su, içine düşecek bâzı şeyler sebebi ile temizliğini kaybedeceği gibi, mukayyed bir su da kaybeder. Bu durumda her iki su da, ne hakikî ve ne de hükmî pislikleri gidermek, temizlemek için kullanılamaz.

Su Artıkları Hakkındaki Hükümler

53 * Az ve durgun su artıkları şu kısımlara ayrılır:

1) Temiz ve temizleyici olup kullanılmaları mekruh olmayan artıklardır. Bunlar, ağızları temiz olan bütün insanların, deve, sığır, koyun gibi eti yenen evcil hayvanların, atların, attan veyâ inekten doğmuş katırların, etleri yenilen vahşî hayvanlar ile kuşların artıklarıdır. Bu sayılan hayvanların su artıkları, hem içilebilir, hem de temizlikte kullanılabilir.

Ağızları temiz olmayanların artıkları ise temiz değildir; ağız dolusu kusan veyâ şarap içen kişinin kusması veyâ şarap içmesinin hemen arkasından içtiği suyun artığı gibi.

2) Kullanılmaları mekruh olan artıklardır. Bunlar, kedi, tavuk, atmaca, çaylak, şâhin, doğan, kartal gibi yırtıcı kuşların, pislik yemekten çekinmeyen koyun, keçi gibi hayvanların artıklarıdır.

Başka temiz su varken bunların içilmesi ve temizlikte kullanılması tenzîhen mekruhtur. Fakat başka su bulunmayınca, bunlar içilebilir, bunlarla temizlik yapılabilir. Bu gibi sular varken teyemmüm yapılması câiz değildir.

3) Kullanılmaları şüpheli olan artıklardır. Bunlar, ehlî eşeklerin ve bunlardan doğmuş katırların artıklarıdır. Bunlar ile başka su bulunmayınca hem abdest alınır, hem de ihtiyâten; her ihtimâle karşı, tedbirli davranılarak teyemmüm yapılır.

Şüpheli bir su ile şüpheli olmayan bir su birbirine karışacak olsa tartıda ağır gelene göre hüküm verilir. Bu iki su eşit olunca, yine ihtiyâten teyemmüm de edilir.

4) Necis; pis, murdar sayılan artıklardır. Bunlar, köpek, kurt, aslan, kaplan, domuz gibi yırtıcı hayvanların, vahşî kedilerin artıklarıdır. Bunlar ne temizlikte kullanılır ne de bir zarûret bulunmadıkça içilir.

54 - Terler ve salyalar, ağızdan akan sular hüküm bakımından artıklar gibidir. Bu sebeple artığı temiz olanın teri, salyası da temizdir. Artığı mekruh veyâ şüpheli olanın teri, salyası da mekruh veyâ şüpheli olur. Artıkları temiz olmayanların terleri ve salyaları da temiz değildir. İmam Âzam'a göre atların terleri, salyaları temiz olduğu gibi eşekler ile katırların terleri, salyaları da temizdir.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ), cünüp iken elbise içinde terler, sonra o elbise ile namaz kılardı. [23]

55 - Bir arada bulunan kaplardan çoğunda temiz su, az bir kısmında da necis; pis su bulunsa araştırmak gerekir. Yâni hangi kapların temiz olduğu tahminle belirlenmeye çalışılır. Daha sonra da, belirlenen sulardan içilir ve abdest alınarak gusül edilir. Çünkü hüküm çoğunluğa göredir. Fakat temiz olmayan kaplar, temiz olan kaplardan daha çok veyâ temiz olanlara eşit ise yemekte ve içmekte kullanılmak için araştırma yapılabilir. Ancak abdest ve gusül için araştırma yapmak gerekmez. Bu sular, döküldükten veyâ hayvanları sulamak için birbirlerine karıştırıldıktan sonra teyemmüm yapılır.

Kuyular Hakkındaki Hükümler

56 - Kuyular, suları ne kadar çok olursa olsun, yüz ölçümleri; yer üzerinde kaplamış oldukları alan büyük havuz yüzölçümüne ulaşmadıkça veyâ devamlı akıp giden bir suyolu üzerinde bulunmadıkça küçük havuz hükmündedir. Bu sebeple içlerine düşecek şeyler dolayısı ile haklarında aşağıdaki hükümler geçerli olur.

57 - İnsanın veyâ eti yenen koyun, deve gibi bir hayvanın içine düşüp diri olarak çıktığı kuyu suyu necis, pis olmaz. Ancak düşen bu hayvanların üzerlerinde necâset bulunduğu bilinirse o kuyunun suyu pis olur.

Aynı şekilde katır, eşek ve atmaca, şâhin, çaylak gibi yırtıcı bir kuşun ve köpek, kurt, kaplan gibi yırtıcı hayvanların içine düşüp diri olarak çıktıkları kuyunun suyu da necis olmaz. Ancak ağızlarının salyasının düştüğü suya bulaşmaması gerekir. Eğer bulaşırsa o su, salyanın hükmüne bağlıdır. Her hayvanın salyası ise artığı hükmündedir.

58 - Bir kuyunun içine fare, serçe veyâ bunlar büyüklüğünde başka bir hayvan düşüp ölse o hayvan henüz şişmeden kuyudan çıkarıldıktan sonra 20 kova su çekilip, kuyu

dışına dökülür. Bu miktar suyun çıkarılması vâcibtir. Bu miktar su çıkarılmadıkça kuyunun suyu temiz olmaz. Böyle bir kuyudan 30 kova su çıkarılması ise müstehabtır.

59 - Bir kuyunun içine kedi, tavuk, güvercin veyâ bu hayvanlar büyüklüğünde başka bir hayvan düşüp ölse ve henüz şişmeden çıkarılsa o kuyudan 40 kova su çekilmesi vâcib, 50 veyâ 60 kova su çıkarılması ise müstehabtır.

60 - Bir kuyunun suyuna bir damla bile olsa kan, şarap, idrar gibi akıcı bir pislik karışsa veyâ içine bir domuz düşse veyâ koyun, keçi ve bunlar büyüklüğünde bir hayvan düşüp ölse veyâ serçe, fare gibi vücûdu küçük bir hayvan düşüp ölmekle birlikte şişmiş veyâ dağılmış veyâ tüyleri dökülmüşse o kuyunun bütün suyunu dibinde bir kova su kalmayacak şekilde çıkarmak gerekir. Ancak, kuyunun suyu çok olup devamlı olarak kaynamakta ise 200 kova su çekmek yeterlidir; bu vâcibtir. 300 kova çıkarılması ise müstehabtır. Hattâ tedbir olarak kuyunun içindeki su miktârının kaç kova olduğu tahmin edilmeli, o kadar su çıkarılmalıdır. Meselâ: İçinde 500 kova su bulunduğu tahmin edilir ise o kadar su çıkarılmaya çalışılmalıdır. Bâzı âlimlere göre fetvâ, bu şekildedir.

61 - Bir kedi köpekten veyâ bir fare kediden veyâ bir koyun kurttan korkup kaçar iken ölmeden kuyuya düşse kuyunun bütün suyu necis sayılır. Çünkü bu durumlarda hayvanların işemiş olmaları ihtimâli kuvvetlidir. Fakat fetvâ verilen diğer bir görüşe göre, bu hâlde kuyu necis olmuş sayılmaz. Bu hâl, zarûretten dolayı affedilmiştir.

62 - Tavuktan çıkan tâze bir yumurtanın, yeni doğmuş bir kuzunun içine düştüğü su necis olmaz. Ancak bunların üzerinde pislik bulunduğu bilinirse su necis olur; pislenir.

63 - Bir kuyu, içine düşen deve, koyun, keçi, at, katır, eşek, sığır, manda pislikleri ile uygun görülen görüşe göre necis olmaz; pislenmez Bu pisliklerin yaş veyâ kırık olması ile kuru ve sağlam olması arasında fark yoktur. Çünkü bunlardan korunmak çok zordur, özellikle kırlardaki, açık alanlardaki kuyularda bunlardan korunmak daha güçtür. Ancak bu pislik parçaları örf ve âdete göre çok görülürse veyâ her kovada en az bir iki parça görülür ise o zaman su temizliğini kaybetmiş olur.

Bununla birlikte bu konuda daha güvenilir bir görüşe göre zarûret dikkate alınır.

Şöyle ki, bu hayvanların pisliklerinden evlerdeki kuyuları korumak güç olmadığı için bunlar o kuyuların suyunu temiz olmaktan çıkartır, fakat kırlardaki kuyuları korumak güç olduğu için o kuyuları temiz olmaktan çıkarmaz.

64 - Tavuk, kaz, ördek gibi hayvanların pislikleri suyu bozar; şer'an pis hâle getirir. Bu sebeple içine düştükleri kuyunun bütün suyunu boşaltmak gerekir. Çünkü bunların pislikleri galîz; ağır necâsettir.

65 - Güvercin, serçe gibi eti yenen kuşların pislikleri kuyulardaki ve kaplardaki suyu bozmaz; şer'an pis hâle getirmez. Eti yenmeyen kuşların pislikleri de suyu bozmaz.

66 - İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'tan bir rivâyete göre, yırtıcı kuşlardan kuyuları korumak güç olduğundan pislikleri kuyuların suyunu bozmaz. Miktarları çok olmadığı sürece, bunların pislikleri ile elbise necis olmaz, düştükleri suyun özelliklerini değiştirmedikçe çok olan suları da pislemezler. Fakat kaplardaki suları bozar. Çünkü bu kapları koruma imkânı vardır.

67 - Bir kuyuda leşten başka bir pislik görülse pislik görüldüğü andan itibâren o kuyunun suyu necis; şer'an pis sayılır ve o sudan abdest de alınmaz, başka bir temizlik işinde de kullanılmaz. Su kuyusunda fare veyâ kedi ölüsü gibi bir leş görüldüğünde, eğer düşme zamânı biliniyor ise o vakitten başlayarak kuyunun suyu necis sayılır. Fakat leşin kuyuya düştüğü zaman bilinmezse leş şişmiş veyâ dağılmış veyâ tüyleri dökülmüşse o

kuyu üç gün ve üç geceden itibâren pislenmiş sayılır. Eğer kuyuda bulunan leş şişmemiş, dağılmamış, tüyleri de dökülmemiş ise ihtiyat olarak bir gün ve bir geceden itibâren o kuyu necis kabul edilir. Bu sebeple o süreler içinde o kuyudan veyâ kuyu hükmünde olan bir kaptaki su kullanılarak alınan abdestler ve gusüller sahih olmamış demektir. Bunlar ile kılınmış olan namazların iâde edilmesi; yeniden kılınması gerekir ve bu su ile yıkanmış olan pis elbiseleri tekrar yıkamak gerekir. Fakat bu su ile pis olmayan çamaşırlar yıkanmış ise onları tekrar yıkamak gerekmez. Bu mesele İmam Âzam'a göredir.

İmâmeyne göre eğer bu leşin ne zaman kuyuya düştüğü yapılan inceleme sonucu anlaşılamazsa görüldüğü andan başlayarak kuyunun necis; pis olduğu kabul edilir. Ondan önce kılınan namazlar yeniden kılınmaz ve yıkanan elbiseleri tekrar yıkamak gerekmez. O leş, dışarıdan bir rüzgâr ile veyâ başka bir sebeple kuyuya henüz; yeni düşmüş olabilir.

68 - Pislenmiş bir kuyunun içinde bulunan sular, kuruyup çekildikten sonra tekrar su gelmeye başlasa kuyu temizlenmiş sayılır. Çünkü bu şekilde çekilip kaybolan pislik tekrar geri gelmez.

69 - Kuyuların suyu kova ile boşaltılacaksa suyu boşaltmak için kullanılacak kova orta büyüklükte, bâzı âlimlere göre yaklaşık olarak 4 veyâ 5 kilo su alacak kadar olmalıdır. Bu kovaların tam ağızlarına kadar dolması gerekmez. Bu kuyudan şer'an belirlenen miktar su çekilince kuyunun geri kalan suyu, taşları ve çamurları; kova, kovanın ipi, kovayı çekenin elleri de temizlenmiş olur. Çünkü bunların temizliği, kuyunun temiz olmasına bağlıdır.

Bir kuyudan çekilmesi gerekli olan suyun bir günde çekilmesi gerekmez. Başka başka günlerde de çekilerek miktar tamamlanabilir veyâ günümüzde motorla bir def'ada çekilerek kuyunun suyu temizlenmiş olur.

70 - Balık, çekirge, kurbağa, sinek, küçük yılan, akrep, su köpeği ve su domuzu gibi akıcı kanı bulunmayan bir hayvanın suda veyâ başka bir sıvı içinde ölmesi ile o su necis, pis olmaz. Böyle bir su ile abdest alınabilir.

71 - İçine az çok pislik düşen az su hükmünde olan bir su, pis olur. Fakat bir su, bir necâsete, meselâ bir leşe yâni suda yaşamayan kanı olan bir hayvan ölüsüne dokununca hemen necis olur mu? Bu konuda duruma bakılır.

Şöyle ki, bir suyun tamâmı veyâ çoğunluğu bir leş veyâ necis bir yer üzerine değse meselâ olukta bulunan bir necâsetin üzerinden akıp gitse su pis olmuş olur. Ancak üzerine suyun değdiği necâset tamâmen dağılıp eseri görülmez bir duruma gelmiş olursa o zaman su pislenmiş olmaz, temiz sayılır.

Aynı şekilde, bir suyun az bir kısmı böyle bir necâsete değse yine temizliğini kaybetmez. Ancak suyun dokunduğu pislikten suda bir iz kalırsa su temiz olmaktan çıkar.

72 - Bir kuyu ile abdest alınan yer arası, necâsetin eseri olan renk, tat ve kokudan biri kuyu suyuna karışmayacak şekilde uzak olunca, o kuyunun suyu necis sayılmaz. Fakat necâsetin renk, tat ve kokusundan biri suya geçmiş olursa kuyu pis olur.

Şer'an Temiz Sayılan Şeyler

73 * Aslında bütün yeryüzü, mâdenler, sular, otlar, ağaçlar, çiçekler, meyveler, domuzdan başka hayvanların vücutlarının dış kısımları üzerlerinde pislik bulunmadığı sürece temizdir. Meselâ: Diri köpeğin, filin tüyleri, derileri temizdir. Bunlara dokunan su da temizdir. Bu sebeple bunların dokunması elbiselerin temizliğine engel olmaz.

Geçmişte zarûretten dolayı domuz kıllarının ayakkabı dikiminde iğne olarak ve bu kıllardan yapılmış boya fırçalarının boyamada kullanılmasına izin verilmiş olmakla birlikte

günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte her türlü dikiş iğnesi üretildiğinden, fırçaların da domuz kılı dışında her tür malzemeden üretilme imkânı olduğundan zarûret ortadan kalktığı için domuz kıllarının kullanılması câiz görülmemektedir.

Bir şeyin şer'an temiz sayılması, o şeyin yenilip içilmesinin de helâl olmasını gerektirmez. Nice zehirli sular veyâ sarhoşluk veren otlar, mâdenler vardır ki, şer'an temiz oldukları hâlde yenilip içilmeleri haram bulunmaktadır.

(Mâlikîlere göre her canlı hayvanın, köpek ve domuz da olsa vücûdu temizdir.)

* İçilecek ve yemekte kullanılacak suyun sağlığa zararlı olmaması bir kuraldır, buna uyulması gerekir. Bu kural ile suyun kısıtlı bulunduğu zaman ve ortamlarda ibâdet temizliği ile genel temizlikte kullanılacak suyun temiz duruma gelmiş sayılması, temiz kabul edilmesindeki sınırlarla ilgili hükümler birbirine karıştırılmamalıdır. Ayrıca bu sınırların mutlak bir cevaz; bir izin değil, zarûret ve ihtiyaç gerekçesine bağlı birer alt veyâ üst sınır ile ilgili hükümler olduğuna da dikkat edilmelidir. [24]

75 * Boğazlanan; meşrû şekilde kesilen, domuz dışında tüm hayvanların derileri, ciğer, yürek, dalak kanları ve damarlarında, etleri arasında kalıp akmayan diğer kanları temizdir. Bu kesimin, dînî usullere göre yapılmış olması gerekir.

Bit, pire ve tahtakurusu kanları da necis değildir.

Iraklılardan bir adam, (Abdullah) İbni Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya elbiseye bulaşan sivrisinek kanının (necis olup olmadığının) hükmünü sormuştu. Bunun üzerine İbni Ömer (hazır bulunanlara): Şuna bakın! (Bana) sivrisinek kanının hükmünü soruyor. Oysa (bunlar) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in haklarında: **Hasan ve Hüseyin benim** (öpüp kokladığım) **dünyâ çiçeklerimdir** buyurduğu (kızının) oğlunu (; hazreti Hüseyin'i, haksız yere) öldürdüler (, şimdi ise sinek kanının hükmünü soruyorlar) *dedi.* [25]

76 * Su içinde yaşayıp su içinde ölen balıklar ve diğer hayvanlar temizdir. Bununla berâber deniz hayvanlarından bir kısmının yenilmesi haramdır. Meselâ: Istakoz, istiridye, yengeç, midye helâl değildir; etleri yenilemez. Aynı şekilde su aygırı gibi balık şeklinde bulunmayan deniz hayvanlarının yenilmeleri de helâl değildir.

(Diğer üç mezhebe göre suda yaşayan balık ve diğer hayvanları yemek helâldir. Ancak Mâlikîlere göre su aygırı, Hanbelîlere göre yılan balığı, Şâfiîlere göre kurbağa, yengeç ve timsah gibi hem denizde, hem de karada yaşayabilen hayvanlar yenilmez.) [26]

77 - Domuzdan başka hayvanların, içine kan ulaşmayan organları ölmeleri ile pis olmaz. Bu sebeple bunların boynuzları, tırnakları, yağsız olan kemikleri, kırpılmış olan kılları, tüyleri temizdir. Sinirleri ise sahih olan görüşe göre temiz değildir. Çünkü bunlarda acı duyacak kadar bir hayat bulunmuştur.

78 - Henüz ot yememiş süt kuzularının ister boğazlansın, ister boğazlanmasın kursakları temizdir. Bu sebeple bunlardan peynir mayası yapılabilir.

79 - Tavuğun ölmesinden sonra çıkan yumurta temizdir, yenilebilir. Ölmüş bir koyunun memesinden çıkan süt de temizdir. Bu süt İmam Âzam'a göre içilebilir. Fakat İmâmeyne göre süt temiz ise de, memenin pis sayılması sebebi ile içilemez.

80 - Kokmuş et, ekşimiş yemek, acılaşmış yağ, kokup kurtlanmış et veyâ peynir bu durumlarından dolayı temizliklerini kaybetmezler. Ancak bunlar sağlığa zararlı olacağı için yenilmeleri doğru değildir.

81 - Ev kedilerinin idrârı, dokunduğu kapları ve içine düştüğü suyu pisler. Bundan giyilecek elbiseler istisnâdır; bu hükmün dışındadır, onlar zarûret sebebi ile bağışlanmıştır, necis sayılmazlar.

Aynı şekilde, farelerin idrârı da suları pisler, fakat yenilecek ve giyilecek şeylere az miktarda dokunan idrarları, katı pislikleri tatları belli olmayınca bağışlanmıştır. Çünkü bunlardan korunmak zordur.

Diğer bir görüşe göre kedinin de, farenin de idrarları hem suları necis eder; bozar hem de elbiseleri pisler. Bu sebeple tedbirli davranılarak, bundan sakınılmalıdır.

82 - İğne ucu veyâ iğnenin iplik geçirilecek deliği kadar küçük olan idrar; sidik serpintileri bir insanın vücûduna, elbisesine ve yere sıçrarsa o yerler pislenmiş sayılmaz. Fakat suya sıçrayan bu miktar idrar serpintisi içine düşeceği az ve durgun olan suyu pisler. Çünkü bundan suyu korumak kolaydır.

83 - Akar veyâ durgun bir suya necâsetin düşmesinden dolayı sıçrayan damlalar temizdir. Ancak damlalarda necâset izi olursa o zaman necis, pis sayılırlar.

84 - Tuvaletten, ahırdan, hamamdan çıkan buhar damlaları temiz sayılır. Fakat necâset sayılan bir şeyden sıkma, damıtma yolu ile çıkarılmış sıvılar temiz değildir.

85 - Caddelerin gerek sert gerek yumuşak olan çamurları, katı pislikle karışmış olsa da temiz sayılır; bunlardan elbiseye değen miktar, namazın sahih olmasına engel olmaz. Ancak elbiseye değen miktârın hepsi necâset ise namazın sahih olmasına engel olur.

86 - Cenâze yıkanırken, vücûdundan ayrılan sular temizdir. Fakat cenâzenin üzerinde necâset varsa bu sular da necis olur. Ancak yıkama işi ile uğraşılırken cenâzeden sıçrayan sular, bundan korunmanın zorluğu sebebi ile bağışlanmıştır.

87 - Necâset yıkanırken, necâsetten ayrılan sular da temizdir. Temizlenmesi için üç kez yıkanması gerekli olan şeylerin dördüncü kez yıkanması ile o şey temiz olur.

88 - Pis yerlerden esip gelen bir rüzgârın dokunduğu elbiseler, kumaşlar pis olmaz. Ancak elbise ve kumaşlarda pislik eseri görülürse o zaman, o vakit pislenmiş sayılırlar.

89 - Yalnız sıkılmakla damlayacak kadar ıslak olan bir bohçaya sarılmış olan temiz bir elbise, bir kumaş pislenmez. Ancak üzerinde necâset eseri görülürse pis sayılır.

Aynı şekilde pis fakat kuru bir yere serilmiş temiz ıslak bir şey meselâ temiz ıslak bir çamaşır, üzerinde necâset eseri görülmediği sürece, isterse çamaşırın serildiği yer ıslanmış olsun, o çamaşır pislenmiş sayılmaz.

90 - Bir kimse, pis olan bir yatak veyâ yer üzerinde yatıp uyumakla pislenmiş sayılmaz. Ancak terinden veyâ ayağındaki bir yaşlıktan dolayı o pisliğin eseri, elbisesinde veyâ vücûdunda görülürse bu pisliklerin yıkanması gerekir.

91 - Keçi, koyun gibi hayvanların memesine bulaşmış olan pislikler, sağılan sütü pisler. Fakat süt sağılırken süt kabı içine düşen ve sıvı bir hâlde bulunmayan bir, iki katı pislik tânesi, dağılmadan ve sütte bir iz bırakmadan hemen çıkarılırsa sütün temizliğine zarar vermez. Bundan korunmak zor olduğu için bu kadar bir miktar bağışlanmıştır.

Şer'an Temiz Sayılmayan Şeyler

92 - Maddeleri bakımından şer'an temiz sayılmayan şeyler, namazın sahih olmasına engel olacak miktarları bakımından galîz; ağır ve hafif diye iki kısma ayrılırlar.

* İmam Âzam'a göre necis, pis olduğu nass ile bildirilip başka nass ile hükmü çürütülmeyen pisliğe galîz; ağır necâset, necis olduğuna dâir bir nass olmasına rağmen temiz olduğuna dâir de başka bir nass var ise hafif necâset denir. İmâmeyne göre müctehidlerin necis olup olmadığında ihtilâf ettikleri şey hafif necâset; müctehidlerin ittifak ettikleri, görüş birliğine vardıkları pislik ağır necâsettir. [27]

* Bir şeyin galîz; ağır veyâ hafif necâset sayılmaları temizlenmeleri dolayısı ile değildir. Yâni bir kısım pisliğin temizlenmesi ve pislik izinin ortadan kaldırılması zor olduğu için o galîz; ağır pislik, bir kısım pisliğin temizlenmesi ve pislik izinin ortadan kaldırılması kolay olduğu için o hafif pislik sayılmış değildir. Galîz; ağır veyâ hafif sayılıp sayılmamaları namazın sahih olmasına engel olup olmayan miktar bakımındandır. [28]

93 * Necâset-i ğalîza (, galîza); ağır pislik olarak kabul edilen şeyler şunlardır:

a) İnsanlara âit idrar, katı pislik, menî, idrardan sonra gelen vedî denilen su, karşı cinsle oynaşma esnâsında tenâsül organlarından çıkan mezî denilen rutûbet, ağız dolusu kusuntu, herhangi bir organdan çıkıp akan kan, vücuttan kesilip düşen et ve deri parçaları.

* Bu kuralın istisnâsı Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)dir. Yâni Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)dan çıkan yukarıda belirtmiş olduğumuz ve necis, pis kabul edilen şeylerin hepsi O'na âit özelliklerden olmak üzere temizdir. [29]

Abdullah bin Zübeyr (radiyallâhü anhümâ), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın hacamat olup aldırmış olduğu kanı (teberrük; berekete vesîle olur düşüncesi ile) içti. Bundan haberi olan Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) onun bu hareketine kızmadı. [30]

* Şehidin kanı kendi hakkında yâni üzerinde olduğu sürece temizdir, kendinden ayrıldıktan sonra diğer kanlar gibi o da necistir.

Gerek insan menîsi, gerek hayvan menîsi olsun, menî de kan gibi ağır necâsettir. Çünkü kandan meydana gelmiştir. [31]

Kadınlara âit âdet, loğusalık ve istihâze hâllerindeki kanlar da bu kısma girer.

(Şâfiî ve Hanbelîlere göre menî temizdir.)

b) Eti yenmeyen hayvanların idrarları, ağızlarının salyaları, kuşlar dışında bütün hayvan pislikleri ve bütün hayvanların akan kanları.

Yarasanın idrârından ve katı pisliğinden sakınmak zor olduğu için temiz sayılır.

c) Eti yenilen hayvanlardan tavuk, kaz ve ördeklerin katı pislikleri.

d) Leş yâni karada yaşayıp boğazlanmadan; meşrû şekilde kesilmeden ölen veyâ dînî hükümlere uyulmadan kesilen, kanı olan hayvan ve bunların tabaklanmamış derileri. Bu gibi hayvanlara meyte, leş denir. Kaz ve ördek ölüleri de böyledir.

Leşin haram kılınan bölümü sâdece yenilerek yararlanılan kısımları olup, deri ve sinirleri buna dâhil değildir, derileri tabaklanma ile temizlenmiş olur.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem, eşi) Meymûne radiyallâhü anhâ'nın bir câriyesine zekât malından verilmiş olan bir koyunun ölmüş (ve bir yol üzerine atılmış) olduğunu gördü. Bunun üzerine: **Bunun derisinden faydalansaydınız ya** *buyurdu. Onlar:* O bir meytedir *deyince, Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Haram kılınan** (o hayvanın) **yenilmesidir** (; onun ancak yenilmesi haram kılındı)**.** [32]

(Şâfiîlere göre leşin bütün parçaları, hattâ kılları, tüyleri, yünleri, tırnakları da ölmeden önce bunlarda hayat olduğu için temiz değildir. Mâlikîlere göre leşin eti gibi derisi, kemiği, sinirleri de necistir; temiz değildir. Kılları, yünleri, tüyleri ise temizdir.)

e) Şarap ittifakla, diğer sarhoşluk veren bütün içkiler tercih edilen görüşü göre necistir; pistir. Çünkü bunlar akla ve sağlığa zararlıdır, hepsi şer'an yasaklanmıştır. Bunlardan kaçınmak din tarafından istenilmektedir. Bunlara yasak konulması ve nefret edilmesi de bunu gerektirir. Özellikle ibâdetlerde ihtiyâta, tahâret ve temizliğe uyulması çok önemlidir. İbâdetlerin tam bir temizlik içinde yüce Allâh'ın emirlerine uyularak yapılması bir görevdir.

* Necis olma bakımından şarap ve diğer sarhoş edici sıvılar arasında bir fark

yoktur. Yâni şarap ve şarap dışında sarhoşluk veren diğer alkollü içkiler necâset-i galîza-dır. Bu sebeple elbiseye, vücûda ve namaz kılınan yere dökülen şarap ve diğer sarhoş edici sıvılar namazın sahih olmasına engeldir…[33] Kolonya ve ispirtonun içmemek kaydı ile değişik amaçlar için kullanılmasında Hanefî mezhebine göre bir sakınca yoktur. [34]

(Şâfiî mezhebine göre de sarhoşluk veren bütün içkiler, az olsun, çok olsun temiz değildir. Bu sebeple sarhoşluk veren bütün içkilerin hem içilmesi, hem de kullanılması haramdır. Şâfiî mezhebine göre kolonya da necis olarak değerlendirilmiştir.)

94 * Necâset-i hafîfe; hafif pislik olarak kabul edilen şeyler şunlardır:

a) Atların ve eti yenen koyun gibi ehlî, geyik gibi yabânî hayvanların idrarları. Bunların katı pislikleri İmam Âzam'a göre ağır pislik, İmâmeyne göre ise hafif pisliktir. Fetvâ İmâmeyne göredir. Katırlar ile eşeklerin katı pislikleri hakkında da bu ihtilâf vardır.

b) Etleri yenilmeyen hayvanlardan atmaca, çaylak ve kartal gibi havada pisleyen, işeyen kuşların katı pislikleri.

c) Her hayvanın karaciğerine bağlı olan öd kesesi ve bağırsakları, kendisinin katı pislikleri, gübresi hükmündedir. Meselâ: Koyunun gübresi hafif pislik olduğu gibi, onun bağırsağı, öd kesesi de hafif pisliktir.

Şer'an Temiz Sayılmayan Şeylerin Hükümleri

95 - Temiz olmayan şeyler, gerek galîz; ağır, gerek hafif kısmından olsun, maddî şeyleri pisletmek, meselâ az bir suyun temizliğini gidermek hususunda eşittirler. Temiz olmayan şeyler, bu açıdan ağır ve hafif kısımlarına ayrılmaz. Ancak namazın sahih olmasına engel olup olmamak bakımından bu kısımlara ayrılır ve haklarında aşağıdaki hükümler uygulanır.

96 * Ağır necâset sayılan insan dışkısı; katı pisliği gibi bir şeyin donmuş, katı hâle gelmiş ise bir dirhem [35] yâni yaklaşık olarak 2,8 gram ile 3,2 gram miktârı; idrar, menî, mezî, şarap gibi sıvı ise el ayasından daha geniş bir alanı kaplayan miktârı, giderilmesi mümkün olunca namazın sahih olmasına engel olur. Bu anılan ve ondan daha az olan miktarlar ise az necâsettir, namazın sahih olmasına engel olmaz, bağışlanmış sayılır.

(Namaz kılan kişinin elbisesinde) menî, kan ve idrar dirhem miktârı olursa (kıldığı namazı) iâde eder (, yeniden kılar), bundan az olursa iâde etmez. [36]

Bu sebeple namaz kılan kimsenin elbisesinde veyâ namaz kılmak için ayağını bastığı yerde, bir dirhemden daha çok donmuş, katılaşmış ağır necâset bulunsa namazı sahih olmaz. Secde ettiği yer konusunda İmam Âzam'dan iki rivâyet vardır. İmam Muhammed in rivâyetine göre, burada da bir dirhemden daha çok donmuş, katılaşmış ağır necâset bulunsa namaz fâsit olur; İmam Ebû Yûsuf'un rivâyetine göre namaz sahih olur.

97 * Dirhem miktârından maksat, pisliğin çıktığı yer kadarıdır. Fakat fukahâ; fıkıh âlimleri kendi meclislerinde mak'adın; katı pisliğin çıktığı yerin anılmasını çirkin, kötü gördükleri için ondan dirhem diye bahsetmişlerdir. [37]

98 - Hafif necâset sayılan eti yenen bir hayvana âit idrar veyâ dışkı gibi bir şeyin bulaştığı yer, vücut veyâ elbisenin alan olarak dörtte birinden az bir kısmını kaplıyor ise namaza engel olmaz, affedilmiştir. Bundan daha fazla olur ve o pisliği giderme imkânı varsa namazın sahih olmasına engel olurlar.

Aynı şekilde, bir meste bulaşan böyle hafif sayılan bir necâset, mestin topuklardan aşağıda olan kısmın dörtte birinden daha az bir alanı kaplıyor ise bağışlanır; fazla ise bağışlanmaz, namaza engel olur.

İmam Ebû Yûsuf'a göre enine, boyuna yalnız bir karış miktârı bulaşma af edilmiş, bağışlanmıştır. Vücûdun veyâ elbisenin bundan fazla kısmına bulaşması affedilmemiştir, namaza engel olur.

Bununla birlikte temizleme imkânı varsa gerek vücûdun ve gerek elbise ile namaz kılınacak yerin çok az necâset sayılan bir şeyden bile temizlenmesine çalışmak bir fazîlettir. Temiz olmayan bir şeyin bağışlanmış sayılan az miktârı ile namaz kılınması tamâmı ile af edilmemiş, tam aksine tahrîmen mekruhtur ve bunu gidermeden; temizlemeden namaza başlanılmamalıdır.

99 * Bu bölümde bahsedilen bağışlamanın anlamı; anılan miktarları şeriat sâhibi onunla namazı fâsit olmaktan, bozulmaktan affetmiş demektir. Yoksa hepsini af etmiş demek değildir. Anılan miktarlarda pislikle namaz kılmak tahrîmen ve ondan daha az miktarlarda ise tenzîhen mekruhtur. Hattâ cemaatle namaz kılarken üzerinde dirhem miktârı ağır necâset bulunduğunu bilen bir kimsenin, cemaati kaçırma korkusu olsa bile namazı bozup o pisliği yıkaması, temizlemesi vâcibtir. Çünkü cemaatle namaz kılmak sünnettir, necâsetin giderilmesi, temizlenmesi vâcibtir. Vâcib ise sünnetten daha önce gelir. [38]

Şer'an Temiz Sayılmayan Şeyleri Temizleme Usulleri

100 - Temiz olmayan şeyleri temizlemek için niteliklerine göre değişik metotlar vardır. Başlıca temizleme usûlü su ile yıkamak ve kaynatarak temizlemektir. Diğerleri de silmek, kazımak, ovalamak, kurutmak ve diğerleri ile temizlemektir.

101 - **Su ile yıkayarak temizleme**: Hades denilen ve bir necâseti hükmiye olan abdestsizlik, cünüblük ile hayız ve nifâs hâlleri, her çeşit temiz olan mutlak sularla giderilir. Su bulunmadığında teyemmüm yapılır.

Necis, hubus denilen ve bir necâseti hakîkîye olan şeyler de temiz olan mutlak ve mukayyed sular ile temizlenir. Meselâ: Maddî; göz ile görülen bir necâset yağmur, dere, deniz suları ile giderilebileceği gibi çiçek suları ile meyve ve sebzelerden çıkacak sularla ve içinde nohut, mercimek gibi şeyler ıslatılmış sularla da giderilebilir. Fakat temiz olmayan sular ile yağlı, yapışkan sıvılarla ve içine karışan herhangi bir şeyden dolayı incelik ve akıcılığını kaybetmiş olan sular ile necâset giderilemez, pislik temizlenmiş olmaz.

102 * Maddî; göz ile görülen necâsetler, eserleri yâni necâsetin iz, renk ve kokusu gidinceye kadar su ile yıkamakla temiz olur. Bir def'a yıkamakla necâset tamâmen giderilirse sahih olan görüşe göre bir daha yıkanması gerekmez. Eğer pisliğin rengi, bulaşmış olduğu yerden kaybolmayacak hâlde ise o şey kendisinden berrak, temiz su akıncaya kadar yıkanır; pis boya ile boyanmış elbise ve kaplar gibi.

Bir kadının, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)a gelerek: Biz (kadınlar)dan biri (âdet hâlinden) temizlendiği zaman (âdet hâlinde iken giydiği) elbisesini ne yapsın, onunla namaz kılsın mı *diye sorduğunu işittim. (Resûlullah aleyhissalâtü vesselâm) şöyle cevap verdi:* **Baksın, eğer onda kan görürse biraz su ile ovalasın** (bu suda veyâ elbisede kan izi) **görmeyinceye kadar yıkasın ve** (o elbise ile) **namazını kılsın.** [39]

103 - Göz ile görülemeyen necâset bulaşmış olan elbise gibi şeyler bir kap içinde üç kez yıkanarak her def'asında; her seferinde sıkılmakla temizlenmiş olur. Sıkmak konusunda yıkayan kimsenin gücü, kuvveti dikkate alınır. Son sıkmada hiç su damlamayacak şekilde sıkmak gerekir. Bu işlem sonucunda hem yıkanan şey, hem yıkayanın eli, hem de yıkamada kullanılan kap temizlenmiş olur.

Başka başka kaplarda, teknelerde yıkanınca birinci kap üç kez, ikinci kap iki kez

ve üçüncü kap da bir kez yıkanmakla temizlenmiş olur.

104 - Köpeğin yaladığı bir kap da üç kez yıkanmakla temizlenir. Bununla birlikte böyle pis şeyin koku ve tadı kalmamalıdır. Ancak kokunun tamâmen giderilmesi mümkün olmazsa o zaman koku eserinin bulunması bağışlanmıştır.

105 - Necis olan bir şeyi su ile yıkamak hususunda akarsu ile durgun su ve bir kap içinde yıkamakla kap içinde yıkamamak bakımından bir fark yoktur. Yeter ki, su berrak bir duruma gelsin. Bu hususta sıcak su veyâ sabun ile diğer temizleyici maddelerin kullanılması zor olduğu için şart değildir.

106 - Keçe ve benzeri gibi sıkılmaları mümkün olmayan şeyler necis olduklarında bir kap içinde üç def'a yıkanır. Her yıkayışta su süzülüp damlalar kesilinceye kadar bırakılırsa temizlenmiş olur, fazla kurumasına gerek yoktur. Böyle bir şey akarsu içine bırakılır veyâ üzerine su dökülerek yıkanırsa onda necâsetin izi kalmayınca temizlenmiş sayılır. Ayrıca sıkmaya, kurutmaya, tekrar tekrar suya sokulmaya gerek kalmaz.

107 - Necis; pis bir kına ile boyanmış bir organ üç kez yıkanmakla temiz olur; kınanın organ üzerinde kalan rengi zarar vermez. Bir organa değen kan gibi bir madde üç kez yalayıp tükürmekle izi giderilmiş olsa hem o organ, hem de yalayanın ağzı temiz olur.

Topraktan yapılıp ateşte pişirilmiş olan çömlek gibi kaplar, pislenince her def'asında damlalar kesilinceye kadar üç def'a yıkanıp kötü kokunun tamâmen giderilmesi ile temizlenir.

108 - Tahtadan veyâ topraktan yapılmış yeni kaplar, pislenince üç kez yıkanır ve her def'asında kurutulur, pisliğin rengi, kokusu tamâmen gidince temiz olur. Çünkü tahta veyâ toprağın o pisliği emmiş olmaları ihtimâli vardır.

109 - Temiz olmayan bir su içinde kalıp şişmiş olan buğday, arpa gibi şeyler üç def'a suda ıslatılır, suyu çekilip de şişkinliği gidince temizlenmiş olur.

110 - Göz ile görülmeyen bir necâset, vücûdun veyâ çamaşırın hangi tarafına dokunmuş olduğu unutulsa veyâ neresine dokunduğu konusunda şüphe edilse o vücûdun veyâ çamaşırın bir tarafı yıkanınca sahih olan görüşe göre her tarafı temizlenmiş sayılır. Fakat vücûdun veyâ çamaşırın tümünü yıkamak daha uygundur.

111 - Üzerinde necâset veyâ menî bulunan kimse, bunun ne zaman bulaştığını bilemezse necâset için son abdest bozduğu, menî için de son uyku uyuduğu zamandan başlayarak kılmış olduğu namazları yeniden kılar.

112 - Bir çeşmenin su boruları pislenmiş olsa içinden akacak temiz su ile borularda necâsetin izi kalmayıp temizlendiğine kanaat getirilince temizlenmiş olur.

113 * İçine necis; pis bir şey düşmüş olan sıvı hâlindeki bir yemek veyâ sıvı bir yağ, bir kap içinde üzerine üç def'a kendisinin üç katı kadar su dökülüp çalkalandıktan sonra suyun üzerinden yemek veyâ yağ alınmakla temizlenmiş olur. [40]

114 * Vücûda iğne veyâ benzeri bir âlet batırılıp, açılan deliklerden deri altına sürme, boya veyâ benzeri boyalı maddeler konularak yapılan dövme, eski çağlardan beri yapılan bir câhiliye âdeti olup, sağlık açısından zararlı olduğu gibi, dînen de yasaklanmıştır. Nitekim dikkat çekmek, daha güzel görünmek amacı ile yaratılıştan verilmiş olan özellik ve şekillerin değiştirilmesi İslâm dininde fıtratı; yaratılıştan gelen özellikleri bozma kabul edildiği için yasaktır.

(Şeytan şöyle dedi:) ***Onları*** *(; insanları)* ***mutlaka*** *(hakk yoldan)* ***saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, onlara*** *(Allah dışında kutsal bildikleri şeyler adına kesileceklerini belirlemek üzere)* ***hayvanların kulaklarını kesmelerini emredeceğim. Ve***

yine onlara hilkati** (; Allâh'ın yarattığı şekli) **değiştirmelerini emredeceğim. [41]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de, güzel gözükmek, güzellik için fıtratı; Allâh'ın yarattığı şekli değiştirmeyi, ona müdâhale etmeyi yasaklamıştır. Bu kapsamda olmak üzere vücûda dövme yapmak, yüzlerde bulunan ve tabîi şekilde çıkmış olan tüyleri yolmak, dişlerin inceltilerek seyrekleştirilmesi, isterse baş kısmında saç olmasın saça saç ekleme gibi ameliyeleri, yaratılışı değiştirmek, fıtratı bozmak veyâ ona müdâhale etmek kapsamında değerlendirmiş ve bunu yapanların ve yaptıranların Allâh'ın rahmetinden uzak olacağını bildirmiştir. [42] Bu sebeple dövme yaptırmak câiz değildir.

Kendi isteği ile dövme yaptırmanın haram olduğu konusunda âlimler görüş birliği etmişlerdir. Dövme yapmak da yaptırmak da haramdır. Dövme yapılan yer necis olur. Eğer dövmenin ilâçla giderilmesi mümkün olur ise giderilmesi gerekir. O organı ameliyat etmeden dövmenin giderilmesi mümkün olmaz ve ameliyat sonunda zarar görme ya da organın kaybedilmesi gibi bir durumun ortaya çıkmasından da korkulursa dövmenin giderilmesi gerekmez, bu yer yıkanınca temiz olur ama böyle bir şeyden korkulmazsa ameliyat ile giderilmesini geciktirmek günahtır. [43]

115 - **Su ile kaynatılarak temizleme:** Yüzeyi büyük havuz alanından eksik olan ve içine necis bir şey karışan süt, pekmez ve bal gibi sıvı şeylere kendi miktarları kadar temiz su katılarak, üç def'a asıl kendi miktarlarında kalıncaya kadar bir kapta kaynatılmak ile temiz olur. Çünkü böyle yapmakla temiz olmayan şeyin aslında bir değişiklik meydana gelir. [44]

Usûlüne uygun olarak boğazlanmış, fakat bağırsakları çıkarılmadan tüylerini yolmak için kaynar suya atılmış olan tavuk ve benzeri hayvanlar, pis olan suyu içine çekmiş olduklarından artık kesinlikle temizlenmez. Onun için böyle bir hayvan, kesildiği zaman üzerinde bulunan akar kanı ve içi çıkarılıp yıkanmalı, sonra sıcak suya atılmalıdır.

İşkembe de yıkanmadan kaynar suya atılırsa bir daha temizlenmez. Fakat henüz kaynar bir hâle gelmemiş bir suya atılırsa daha sonra yalnız yıkamakla temizlenir. Kaynar hâldeki suyu daha içine çekmeden hemen sudan çıkartılırsa yine yalnız yıkamakla temiz olur.

116 - **Ateşe sokma yolu ile temizleme:** Kendisine necis; pis sayılan bir su ile su verilmiş bir bıçağın içi de dışı da pis olur. Bu durumda onun dışı yıkanmakla veyâ temiz bir şeyle silinmekle temizlenir. Artık o bıçakla karpuz ve et gibi yiyecekler kesilebilir. Fakat bu hâlde bıçağın sâdece dış kısmı temiz, iç kısmı pis olduğundan üzerinde onu taşıyan kişinin namazı sahih olmaz. İç kısmının temizlenmesi için ateşe sokularak kendisine temiz su ile üç def'a su verilmesi gerekir.

Pis çamurdan yapılmış olan çömlek, testi, bardak gibi şeyler, ateşte pişip onlarda necâset eseri kalmayınca temizlenmiş olur.

Boğazlanmış; şer'î bir kesimle kesilmiş bir hayvanın kellesi veyâ herhangi bir mâden parçası üzerinde bulunan kanlar, ateşe konulur ve yanar giderse temizlenmiş olur.

Kendilerine pis yaşlık dokunmuş olan fırınlar, tandırlar, içlerinde yanan ateşle temizlenmiş olurlar, artık kendilerinde ekmek pişirilebilir.

117 - **Silme yolu ile temizleme:** Bıçak, cam, abanoz, cilâlı tahta, düz mermer ve tepsi gibi şeyler, kuru veyâ yaş bir necâsetle kirlenir ve yaş bir bez, sünger, toprak, yaprak gibi bir şey ile o pisliğin izi kalmadığına kanaat getirilinceye kadar silinirse temizlenmiş olur. Buna göre kana bulaşmış sonra da temiz bir bez veyâ toprak ile tamâmen silinmiş bir bıçağın namaz kılan kişinin üstünde bulunması, namazın sahih olmasına engel olmaz.

118 * **Kazıma ve ovalama yolu ile temizleme:** Mest ve bunun gibi deriden yapılmış necâseti emmeyecek ayakkabılar, kendilerine hayvanın katı pisliği gibi gözle görünür bir necâset dokununca, su ile temizlenebileceği gibi bıçak ve benzeri şeylerle kazımakla, yere sürüp ovalamakla da temizlenebilir. Fakat idrar gibi göz ile görülmeyen necâseti yıkamak gerekir. Nitekim elbise veyâ vücûda dokunan necâseti de kazımak, toprağa sürtmek yeterli değildir; yıkamak gerekir.

Kurumuş insan menîsi, isterse dokunmuş olduğu elbise astarlı olsun ovalamakla temizlenebilir; yaş olan menîyi su ile yıkamak gerekir. Bununla berâber elbiseye dokunup kurumuş olan bir menî, ovalamakla temizlendikten sonra o elbise ile namaz kılınabilirse de, o yer tekrar ıslandığında pislik hâli geri döner. Bu sebeple onu tekrar kurutup ovalamak veyâ yıkamak gerekir.

يُغْسَلُ الثَّوْبُ مِنْ خَمْسٍ مِنَ الْبَوْلِ وَالْغَائِطِ وَالْخَمْرِ وَالدَّمِ وَالْمَنِيِّ

= **Elbise ancak beş şeyden dolayı** (şer'î temizlik için) **yıkanır: Bevl** (; idrar, sidik), **dışkı, şarap, kan ve menî.** [45]

Donmuş bir hâlde bulunan bir yağ, kendisine dokunmuş olan pis maddenin oyulup çıkartılması ile temizlenmiş olur.

Resûlullah aleyhissalâtü vesselâma yağ içinde ölen farenin hükmü sorulduğunda şöyle buyurdu: **Eğer yağ donmuş** (, katı) **ise çevresi ile birlikte fareyi alın** (ve atın)**,** (katı olan yağın) **kalan kısmını yiyin;** (içine fare düşen yağ) **sıvı ise** (o yağı) **yemeyin.** [46]

Pislenmiş bir çukur veyâ kuyu, necâsetin o bölgeye bulaşmadığı kanaati meydana gelecek bir yere kadar her tarafından kazılmakla temizlenmiş olur.

119 * **Kuruma, toprak serme yolu ile temizleme:** Yeryüzü ve yeryüzünde sâbit; hareketsiz olan herhangi bir şey pislenince kuruyarak temizlenir.

Şöyle ki, pis olan bir yer parçası, güneş, rüzgâr ve ateşle kuruyup üzerindeki pisliğin izi kalmazsa temizlenmiş olur. Böyle bir yer üzerinde namaz kılınabilir, fakat bu toprak ile teyemmüm yapılamaz. Çünkü böyle bir toprak temiz ise de temizleyici değildir.

Toprağın temizlenmesi kuruması iledir (; necis, pis sayılan toprak kuruyunca temizlenmiş olur). [47]

Ben, Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında bekâr bir genç idim ve mescitte gecelerdim (, yatardım). Köpekler, (tabanı toprak olan) mescide girerler, çıkarlar, bevl ederler, (sahâbe de) bundan dolayı (necâseti gidermek için) hiçbir şey dökmezlerdi. [48]

Yerde kendi başına hareket edemeyen ot, ağaç, döşenmiş taş, tuğla, kiremit gibi şeyler de kendilerine bulaşan necâsetin izi kalmamak üzere kurumakla temizlenmiş olur. Fakat yerde sâbit olmayıp koparılmış veyâ çıkarılmış olan ot, ağaç, taş, tuğla, kerpiç ve benzeri şeyler kendilerinde necâsetten eser kalmadığı kanaati meydana gelinceye kadar yıkanmakla temizlenirler; kurumaları yeterli değildir. Ancak cilâlı olmayan sert, katı ve büyük olan değirmen taşları gibi taşlar, yerden ayrılmış olsalar da kurumakla temizlenirler. Çünkü bunlar pisliği iç kısımlarına çektikleri için yeryüzü hükmündedirler.

Pis olan bir yer parçası, necâsetin izi kalmayıncaya kadar üzerine su akıtılmakla veyâ necâsetin kokusu duyulmayacak derecede üzerine temiz toprak sermekle temizlenir.

120 - **Suyun akması veyâ kaybolması yolu ile temizleme:** İçine necâset; pislik düşmüş olan küçük bir su, meselâ herhangi bir havuz veyâ su dolu bir hamam kurnası, bir tarafından veyâ üstündeki musluktan temiz su gelip üzerinden az çok akıp gitmekle, pisliğin eseri kalmamışsa temiz olur. Bu, bir akarsu hükmündedir. Fakat bu gelen suyun,

havuzun altındaki bir delikten çıkıp gitmesi yeterli değildir.

121 - **Başkalaşma, değişme yolu ile temizleme:** Temiz olmayan bir şey, başka bir mâhiyet; başka bir nitelik, başka bir özellik kazanınca temizlenmiş olur. Meselâ: Bir eşek veyâ domuz, diri veyâ ölü olarak tuzlaya düşse ve tuz hâline gelse temizlenmiş olur.

Aynı şekilde, necis olan bir madde, meselâ bir yığın gübre toprak kesilse, tezek yanıp kül olsa, şarap sirkeye veyâ misk ceylanının kanı miske dönerek değişse temiz olur.

Necis olan bir toprak altüst edilmekle, necis olan bir zeytinyağı da sabun hâline getirilmekle temizlenmiş olur.

Kapta bulunan şıra veyâ şarap içine fare gibi herhangi pis bir şey düşüp dağıldıktan sonra sirke yapılmakla temizlenmiş olmaz.

Yine, pislenmiş olan bir süt peynir yapılmakla, pislenmiş bir buğday öğütülmekle veyâ unundan ekmek yapılmakla ve pislenmiş bir susamın yağı çıkarılmakla temiz olmaz. Çünkü bunlarda hâl değişikliği yoktur.

122 - **Bâzı davranışlar yolu ile temizleme:** Harmanda dövülen buğday, arpa gibi bir şeyin bilinmeyen bir miktârı hayvanın bevl etmesi; işemesi ile pislendikten sonra ondan o necis olan miktârına eşit veyâ daha fazla bir miktar her ne şekilde olursa olsun elden çıkarılmış olsa hem bu miktar, hem de geriye kalan kısım temiz sayılır. Çünkü bunun bütününde esas olan kesinlikle temizliktir. Temiz olmayan miktârın hangi kısımda kaldığı ise şüphelidir, bilinmemektedir. Bu sebeple esas olan tahâret, şüphe ile ortadan kalkmaz.

Böyle bir buğday ve benzeri şeyler bölüşülmekle veyâ kısmen yıkanmakla da temizlenmiş olur.

Yarısından az ve bilinmeyen bir miktârı pislenmiş olan bir pamuk hallaç tarafından tamâmen atılınca temizlenmiş olur. Fakat pamuğun çoğunluğu necis ise temizlenmez.

123 * **Boğazlama veyâ tabaklama yolu ile temizleme:** Domuz dışında tüm hayvanların derisi, boğazlanmakla; meşrû şekilde kesilmekle temiz olur. Bu sebeple böyle bir derinin üzerinde namaz kılınabilir.

Yenilmesi helâl olan hayvanlar boğazlanmakla etleri de temiz olur; eti yenilmeyen hayvanlardan ise (kendisi ile fetvâ verilen görüşe göre) eti temiz olmaz. Böyle bir etten bir dirhem miktârı bir kimsenin üzerinde bulunsa namazın sahih olmasına engel olur. Bununla birlikte boğazlanması ile eti temiz olsa da yine yenilemez. Çünkü her temiz olan şeyin yenmesi, o şeyin helâl olmasını gerektirmez.

Domuz dışındaki hayvanların derileri, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın:

إِذَا دُبِغَ الْإِهَابُ فَقَدْ طَهُرَ

= **Deri tabaklandığı zaman temiz olur** [49] hadîsi hükmüne göre dibâğatle de temiz olur. Dibâğat, tabaklama; hayvan derilerini bâzı iş ve işlemler ile terbiye etme, kullanılır duruma getirmedir.

124 - Tabaklama iki çeşittir: Biri hakîki tabaklamadır ki, şap, mazı, tuz ve benzeri şeyler ile yapılır. Bu şekilde deriler, pöstekiler kokmaktan, rutûbetten; ıslaklıktan, nemden kurtulur. Diğeri de hükmî tabaklamadır ki, deri ve pöstekilere toprak serpmekle, güneşe, havaya ve rüzgâra karşı bırakmakla yapılır. İşte bu iki çeşit tabaklama usûlünden biri ile işlem gören bir deri temizlenmiş olur. Böyle bir deri üzerinde namaz kılınabilir, böyle bir deriden yapılmış olan bir elbiseyi giyen kimsenin namazı da sahih olur.

Tabaklamakla pöstekilerden necâsetli rutûbet; ıslaklık, nem kaybolur. Domuz derisi ise tamâmı ile necis, pis olduğundan, yalnız yaşlığın gitmesi yeterli değildir.

125 - İnsan derisi, saygınlığından dolayı tabaklanmaz. İnsan derisi tabaklanmakla temizlense de, kesinlikle kullanılamaz.

126 - Müslüman olmayan halkın yaşadığı ülkelerde pis maddelerle tabaklandıkları bilinen deriler ile üç def'a yıkanmadıkça, namaz kılınamaz. Bu konuda şüphe edilir ve bir zorluğa sebep olmazsa tedbir olarak yıkamak tercih edilir.

127 * **İstincâ'** (استنجاء)**, isticmâr** (استجمار) **yolu ile temizleme:** İstincâ, sözlükte bir işi tamamlayıp üzerinden yükünü atmak anlamına gelir. Bir terim olarak istincâ; idrar ve dışkı yollarından çıkan idrar, dışkı, kan, menî gibi katı ve sıvı pislikleri giderip temizlemek demektir. Buna istitâbe de denir, Türkçede bu işleme tahâretlenmek, tahâret almak da denir. Özellikle idrârını yapmaya abdest bozmak, su dökmek de denilir. Bu temizlik işlemi, avret yerlerini yabancıların yanlarında açmadan, su ile yapılacağı gibi küçük taşlar ile de yapılabilir. Taşlarla yapılan istincâya isticmâr denir. İstincânın önce taşlarla, sonra da su ile yapılması daha uygundur. Fakat kemik, kireç, kömür, tezek, başka bir işte kullanılabilecek bez, pamuk veyâ yazı yazmak için kullanılan kâğıt gibi şeyler ile istincâ mekruhtur.

Ben Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem)i büyük abdestini bozup, su ile tahâret almadan (, tahâretlenmeden helâdan, tuvaletten) çıktığını kesinlikle görmedim. [50]

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), tuvalete gireceğinde ben ve yaşıtım olan bir çocukla O'nun için su taşırdık, Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) de o su ile tahâretlenirdi. [51]

Kocalarınıza su ile tahâretlenmelerini emredin. Ben onlar(a bunu söylemek)ten utanıyorum. Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) böyle yapardı (; abdest bozduktan sonra su ile tahâretlenirdi). [52]

İstincâ yerini taşarak namazın sahih olmasını engelleyecek miktardaki bir necâseti yıkamak ise farzdır.

* Yellenme sebebi ile tahâretlenmek sünnet değildir, hattâ bid'attir. Çünkü yelin kendisi necis değil, temizdir. Yelin, yellenmenin abdesti bozması necâset yerinden çıkması sebebi iledir. Birde yelin çıkması ile pislik yolunda bir şey meydana gelmez. [53]

128 * Bir kimsenin istincâ yapmaya gücü yetmez ve hanımı da bulunmazsa istincâ işlemi ondan düşer. Çünkü avret yerine dokunmak ancak kişinin hanımına helâldir. [54]

اَحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ

= **Avret** (yer)**ini** (nikâhın altında, nikâhlın olan) **hanımından başka herkesten sakla** (, gösterme). [55]

129 * Erkeklerin idrarlarını yaptıktan sonra idrar yolunda kalabilecek olan sidik damla ve sızıntılarının tamâmı ile kesilmesi için bir süre beklemeleri gerekir ki, buna **istibrâ'** (استبراء) denir. Şâyet özür durumu söz konusu değilse tahârete engel durum; abdest bozucu bir maddenin vücuttan çıkıyor olması devam ettiği sürece alınan abdest geçerli olmaz. Bu sebeple özellikle erkekler için istibrâ çok önemlidir. Abdest aldıktan sonra küçük bir damla idrârın bile çıkması ile abdest bozulacağı için kılınan namazın geçersiz olacağına dikkat edilmelidir. [56]

130 * İstibrâ usûlü, yöntemi insanların âdetlerine, huylarına göre biraz yürümek veyâ öksürmek veyâ ayakları biraz kımıldatmak gibi farklı şekillerde yapılır. İdrarın tamâmen kesildiğine kanaat geldikten sonra istincâ; temizlik yapılmalıdır. Çünkü idrar yaşlığının bulunması, idrârın damlaması gibi abdestin sahih olmasına engeldir. Dolayısı ile namaz için şart olan tahâret gerçekleşmediği için namazın da sahih olmasına engeldir.

إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتُرْ ذَكَرَهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ

= **Sizden birisi küçük abdest bozduğu zaman** (idrar kesildikten sonra içinde su kalmaması için) **erkeklik uzvunu üç def'a çeksin**. [57]

İstincâda temizliğe fazla dikkat edip sidik ve benzeri pislik eseri bırakmamaya da istinkâ denir. İstincâdan sonra ayağa kalkmadan, yıkanan yerleri temiz bir bez parçası, tuvalet kâğıdı veyâ sol el ile kurulayarak vücutta bulunan kullanılmış su miktârı olduğunca azaltılmalıdır.

İstincânın önemini anlatmak üzere Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

اِسْتَنْزِهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ

= **Sidikten sakınınız. Çünkü kabir azâbının çoğu ondandır.** [58]

أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ

= **Kabir azâbının çoğu sidik**(ten sakınmamak)**tan dolayıdır.** [59]

اِتَّقُوا الْبَوْلَ فَإِنَّهُ أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ فِي الْقَبْرِ

= **İdrardan sakının! Çünkü kabirde kulun ilk hesâba çekileceği şey odur** [60] buyurmuştur. Bu sebeple idrardan son derece sakınılmalı, temizliğe dikkat edilmelidir.

Kadınlara istibrâ gerekmez. Onların bir süre beklemeleri yeterlidir, daha sonra istincâ ederek abdest alabilirler.

131 * İstincâ ile istibrânın, tuvalete girip çıkmanın bâzı edepleri vardır:

Daha tuvalete girmeden hafif bir ses ile بِسْمِ اللّٰهِ (Bismillâh) denilmelidir.

سِتْرُ مَا بَيْنَ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ الْكَنِيفَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللّٰهِ

= **Cinler ile Âdemoğullarının** (, insanların) **avret yerleri arasındaki perde kişinin helâya** (, tuvalete) **girmek istediği zaman Bismillâh demesidir.** [61]

Kişinin eline taktığı yüzükte, yüce Allâh'ın veyâ Resûlullâh'ın ismi veyâ bir peygamber veyâ melek ismi yazılı bulunması durumunda tuvalete girmeden önce yüzüğün çıkarılması gerekir, aksine davranış mekruhtur. Eğer yüzük üzerinde Kur'ân-ı Kerîm'den tam bir âyet veyâ âyetten bir kısım bulunursa onunla tuvalete girmek haramdır: [62]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) tuvalete gireceği zaman (, girmeden önce üzerinde Muhammed Resûl Allah yazılı olan) yüzüğünü çıkarırdı. [63]

Tuvalete girilmek istenildiği zaman Bismillâh denildikten sonra:

أَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ

(; Ey Allâhım! Pislikten ve pis olmaktan sana sığınırım) [64] veyâ

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ

(; Pislikten ve pis olmaktan Allâh'a sığınırım) [65] diye duâ edilmeli, önce sol ayak atılarak içeriye girilmeli, sağ ayağı atarak dışarı çıkılmalıdır.

Tuvaletten çıkınca: غُفْرَانَكَ *(; Senin affına sığınırım)* [66] veyâ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي *(; Benden sıkıntıyı gideren ve âfiyet veren Allâh'a hamd olsun)* [67] denilmelidir.

Tuvalette, imkânı varsa ön ve arka taraf kıbleye yönelik olarak oturulmamalı, sağ

el ile temizlik yapılmamalıdır. Bunları yapmak mekruhtur.

Kişi, abdest bozarken dalgınlık sebebi ile kıbleye karşı oturur, sonra hatırlarsa imkân bulduğu takdirde kıbleye yan dönmesi mendubtur. [68]

أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ أُعَلِّمُكُمْ فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ فَلاَ يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَلاَ يَسْتَدْبِرْهَا

= **Ben sizin babanız yerindeyim** (, babanız gibiyim). (Nasıl babanız ve anneniz) **sizlere** (bilmeniz gerekenleri öğretirler, öğretmeliler ise ben de) **öğretirim. Biriniz tuvalete vardığında önünü ve arkasını kıbleye dönmesin** (, doğu veyâ batı yönüne dönsün)**.** [69]

(Allah Resûlü sallallâhü aleyhi ve sellem), bizlere büyük ve küçük abdest bozarken kıble tarafına doğru yönelmeyi; sağ elle, üçten az taşla, hayvan tezeği veyâ kemik ile tahâretlenmeyi (; temizlenmeyi) yasakladı. [70]

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)ın sağ eli, temizliği ve yemek yemesi içindi. Sol eli ise tuvalet(tekileri ve diğer pislikleri) temizlemesi (ve çirkin şeyler) içindi. [71]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَإِذَا أَتَى الْخَلاَءَ فَلاَ يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ

= **Sakın sizden biriniz bevl ederken** (; abdest bozarken, su dökerken) **erkeklik organına sağ eli ile dokunmasın. Tuvalete gittiğinde** (de) **sağ eli ile silinmesin**. [72]

132 * Rüzgâra karşı, özürsüz ayakta abdest bozmak; karınca ve benzeri böcek yuvalarına, abdest alınacak ve gusül edilecek yerlere, yol üzerine, câmi ve mescit civârına, mezarlığa, durgun ve akarsulara, kuyulara, ırmak kenarlarına, ağaç altlarına abdest bozmak da mekruhtur. İnsanların görebileceği bir yerde istibrâ yapılması da edebe aykırıdır.

Size, kim Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ayakta bevl ettiğini (; abdest bozduğunu) söylerse ona inanmayın. O, oturarak bevl ederdi (; su dökerdi). [73]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) beni ayakta bevl ederken gördü ve: **Yâ Ömer! Ayakta bevl etme** *buyurdu. Bunun üzerine bir daha ayakta abdest bozmadım.* [74]

لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ

= **Hiçbiriniz yıkandığı yerde abdest bozmasın. Çünkü vesvesenin çoğu bu yüzden meydana gelir.** [75]

لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ

= Sizden biriniz sakın durgun suya abdest bozmasın, (ola ki) **biraz sonra ondan gusleder** (, yıkanır)**.** [76]

اِتَّقُوا الْمَلاَعِنَ الثَّلاَثَةَ الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ وَالظِّلِّ

= Lânete (, lânet edilmeye) **neden olan üç yerde** (abdest bozmakta**)n sakının: Su kaynaklarının çevresinde,** (insanların gelip geçtiği) **yollarda ve gölgeliklerde.** [77]

* Vesvese, sözlükte hışırtı, fısıltı, gizli ses demektir. Nefsin veyâ şeytanın kalbe koyduğu, zihinde irâde dışı meydana getirdiği hayırsız, faydası olmayan şüphe, kuruntuya da vesvese denilir ve kişiyi kötü ya da faydasız bir düşünce ve davranışa sürükleyebilir. [78]

133 * Tuvalette konuşulmamalı, [79] din ve dünyâ işleri düşünülmemeli; avret yerine ve çıkan pisliklere bakılmamalı, idrârın içine tükürülmemelidir.

Oruçlu olmayan kişi istincâ ederken ayaklarını birbirinden uzak tutmalı, kendisini iyice aşağıya salıvermelidir. Bu şekilde oturmak, daha fazla ve daha iyi temizlenme imkânı sağlayabileceği için mendubtur.

Özür ve Özürlü Kimselere Âit Bâzı Meseleler

134 - Abdesti bozup namaz vakti süresince devam eden şeye özür denir. Erkek olan özürlü kişiye ma'zûr, mâzûr; kadına da ma'zûre denir. Meselâ: Zaman zaman burnun kanaması, herhangi bir organdan bir kanın çıkıp akması, bir ağrıdan dolayı göz sulanması, meme ve kulak gibi organlardan irin ve benzeri bir sıvının çıkması, idrar torbasından sidik gelmesi, yel çıkması birer özürdür. Bu hâller kimde bulunursa o kimse özürlü sayılır.

135 - Herhangi bir özrün geçerli sayılabilmesi için bir müddet, bir süre vardır.

Şöyle ki, bir özür, önce abdest alınıp namaz kılınacak kadar bir süre kesilmemek üzere tam bir namaz vakti devam etmeli, sonra her namaz vaktinde hiç olmazsa bir kez daha meydana çıkmalıdır ki, o kimse özürlü sayılsın. Meselâ: Bir kimsenin burnu bir gün öğle vaktinin başından sonuna kadar, bir abdest ile namaz kılmaya engel olacak şekilde kanasa ve bu durum, daha sonraki her namaz vaktinde bir kez olsun meydana gelecek olsa o kimse özürlü olmuş olur. Fakat böyle bir özür, tam bir namaz vakti içinde bir kez olsun meydana çıkmazsa artık özür kesilmiş, o kimse de özürlü olmaktan çıkmış olur.

Özrün Hükmü

136 * Özürlü olan kimse, her namaz vakti abdest alır, o vakit içinde aldığı abdestle abdesti bozacak bir başka şey olmadıkça, abdesti bozulmadıkça dilediği kadar farz, vâcib ve nâfile namaz kılabilir.

Fatma binti Ebû Hubeyş (radiyallâhü anhâ), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a gelerek, kanının kesilmediğini, temizlenemediğini (, özürlü olduğunu) belirterek: Namazı bırakayım mı (, bu durumda iken namaz kılmayayım mı) *diye sordu. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu:* **Her namaz** (vakti) **için abdest alıp namazını kıl.** [80]

Özürlü bir kimse, o vakit içinde almış olduğu abdestle kazâya kalmış namazlarını, vitir namazı ile bayram ve cenâze namazlarını da kılabilir. Yeter ki, o özür devam edip dursun. Meselâ: Özürlü bir kimse, sabah namazı için tam vaktinde abdest alsa bu abdest, sabah namazı vaktinin çıkmasına kadar devam eder. Bu vaktin çıkması ile yâni güneşin doğması ile son bulur. Artık vakit çıktıktan sonra aldığı bu abdest ile başka namaz kılınamaz. Ancak geçici bir zaman için özrü kesildikten sonra abdest almış ve henüz özrü de ortaya çıkmadan ve abdesti bozacak başka bir durum da olmamışsa bu durumda vaktin çıkması ile bu abdesti bozulmuş olmaz, tam tahâret üzere bulunmuş olur. Fakat özürlü bir kişi, güneş doğduktan sonra alacağı bir abdest ile öğle vaktinin sonuna kadar dilediği namazları kılabilir; yeter ki, kendisinde abdesti bozacak başka bir durum meydana gelmesin.

Kısaca özürlü kimselerin abdestleri bir namaz vaktinin girmesi ile bozulmaz, vaktin çıkması ile bozulur. Bu hüküm İmam Âzam'a göredir. Sahih olan görüş de budur.

İmam Ebû Yûsuf'a göre özürlü kimsenin abdesti hem namaz vaktinin girmesi hem de çıkması ile bozulur. Bu sebeple güneş doğduktan sonra aldığı abdest, öğle namazı vaktinin girmesi ile bozulur. İmam Züfer'e göre ise özürlü kimsenin abdesti yalnız namaz vaktinin girmesi ile bozulur, çıkması ile bozulmaz. Bundan dolayı, özürlünün sabah namazı için aldığı bir abdest, güneşin doğması ile bozulmaz, öğle namazı vaktinin girmesi ile bozulur.

(İmam Şâfiî'ye göre özürlünün her namaz için ayrıca abdest alması gerekir. Onun abdesti, kıldığı namazı bitirince son bulmuş olur).

137 - Özürlü bir kimse, özrü kesilmiş olduğu hâlde başka bir hadesten dolayı abdest alıp daha sonra tutulduğu özrü yine meydana çıksa abdesti bozulmuş olur, yeniden abdest alması gerekir. Çünkü önceki abdesti, bu özür sebebi ile değildi.

Fakat özrü kesilmediği hâlde, vakit içinde özründen veyâ başka bir abdestsizlik hâlinden dolayı abdest alsa ve o vakit içinde özrü meydana çıksa bu abdesti bozulmaz. Çünkü onun aldığı bu abdest, hem özrü, hem de diğer abdestsizlik hâli için alınmış sayılır.

138 - Özürlü bir kimse özrünün meydana çıkmasına herhangi bir şekilde engel olabilirse meselâ oturarak veyâ secdeyi imâ; işâret ile yaparak veyâ özrün çıkış yerini rahat bir hâlde tıkayarak özrün ortaya çıkmasını engelleyebilirse artık özürlü sayılmaz. Bu sebep ile abdest alıp sonra özrün ortaya çıkmış olduğu durumdaki abdesti ile namaz kılamaz.

139 - Özürlü kimsenin çamaşırına özründen çıkıp bulaşan necis sıvılar ve diğerleri, özrü devam ettiği sürece namazının sahih olmasına engel olmaz; isterse namazın sahih olmasına engel olan miktardan fazla olsun. Fakat bu necis maddeler, çamaşırına tekrar dokunmayacak, onu pislemeyecekse onları yıkamak gerekir.

Kadınlara Âit Hâller, Kadınlar İle İlgili Özel Durumlar

140 * Kadınlara âit hayız (حيض), nifâs (نفاس), istihâza (استحاضه) hâlleri vardır.

* Hayz, hayız sözlükte akıntı anlamına gelir. Şerîatte ise bir kadının döl yatağı denilen rahminden bir hastalık veyâ çocuk doğurma sebebi ile olmaksızın ön tarafından yâni cinsel ilişki kurulan ve doğum yaptığı yerden belirli günler içinde gelen kandır. Buna âdet hâli denir. Bu şekilde gelen bir kana hayız, hayız kanı denildiği gibi bu kan sebebi ile belli bir zaman için meydana gelen şer'î engele de hayız, böyle âdet gören bir kadına da hâyız denir.

* İmam Âzam ve İmam Muhammed'e göre (hayz ile ilgili) âdet kelimesi dönmek, yinelemek, tekrarlamak, âdet edinmek, bir şeyi belirli aralıklarla yapmak anlamına gelen (Arapça) avd mastarından türemiştir. Tekrarlamadan, tekrar olmadan, bir şeye ikinci def'a başlamadan (o şeye) dönüş, yinelenmek kesinlikle meydana gelmez.

Nifâs kelimesinin, rahim onunla nefes aldı cümlesindeki teneffese'den veyâ kan anlamında olan nefs'den veyâ çocuk anlamına gelen nefs'den türediği yolunda görüşler vardır. Çünkü çocuğun rahimden çıkmasının peşinden mutlaka kan gelir. [81]

Nifâs, nifas sözlükte kadının çocuk doğurması anlamına gelir. Şerîatte ise çocuk doğduktan veyâ çocuğun çoğu organları meydana çıktıktan sonra rahimden gelen kandır. [82] Böyle bir kadına da nüfesâ' (, nüfesâ, nefsâ') denir ki, loğusa veyâ lohusa demektir.

İstihâza, istihâze; bir hastalık sonucu bir kadının tenâsül; üreme organı yolu ile akan kana denir. Kendisinde bu durum bulunan kadına da müstahâza adı verilir.

Hayız Hâli İle İlgili Meseleler

141 - Kadınların âdet hâllerine çok dikkat etmeleri gerekir. Çünkü bu durumlar, onların birçok dînî görevleri ile ilgilidir. Bu konu ile ilgili başlıca meseleler aşağıdadır.

142 * Kadınlar en az dokuz yaşlarında bulûğ çağına erip âdet görmeye başlar, elli veyâ elli beş yaşlarında da sinn-i iyâs (; sinn-i ye's) yâni âdetten kesilme yaşı denilen bir çağa kavuşup âdetten kesilirler. Bu yaştan daha önce âdetten kesilen kadınlar da vardır.

(Mâlikîlere göre henüz dokuz yaşına girmemiş bir kızdan gelen kan, illet; hastalık kanıdır. Dokuz ile on iki yaş arasında bulunan bir kızdan gelen kan, kadınlara veyâ doktora gösterilir, kesinlikle hayız kanı olduğunu söyler veyâ bu konuda şüphe içinde kalırlar ise hayız olmuş sayılır. Kesinlikle hayız kanı olmadığını kararlaştırırlarsa bir illet kanı sayılır. On üç yaşını geçmiş bir kadından elli yaşına kadar gelen kan ise mutlaka hayızdır. Elli yaşını aşmış bir kadından yetmiş yaşına kadar gelen kan da kadınlara veyâ bir doktora

gösterilir, yetmiş yaşına girmiş bir kadından gelen kan ise kesinlikle istihâza, özür kanıdır.

Şâfiîlere göre âdetlerin kesilmesi için belirli bir zaman yoktur, hayat boyu devam edebilir, bu hususta bölgelerin iklimi dikkate alınır. Çünkü âdet süresi, bölgelerin sıcak ve soğuk olmalarına göre değişir. Ancak âdetler altmış iki yaşından sonra çoğunlukla kesilir.

Hanbelîlere göre de âdetten kesilme vakti elli sene olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra gelen kan, kuvvetli de olsa hayız kanı değil, istihâza yâni hastalık, özür kanıdır.)

143 * Âdet müddetinin en azı üç gün, yâni yetmiş iki saat, en çoğu da on gün, yâni iki yüz kırk saattir. Bu iki vakit arasında görülecek kanlar, âdet kanı sayılır. Bu süre içinde kanın devamlı olarak gelmesi gerekmez, ara sıra kesilebilir. Meselâ: Bir kadın üç gün kan gördükten sonra iki gün kanı kesilse ardından üç gün daha devam etse bu sekiz günün hepsi âdet günü olmuş olur.

أَقَلُّ الْحَيْضِ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ وَأَكْثَرُهُ عَشْرَةُ أَيَّامٍ

= **Hayzın** (, âdet hâlinin) **en az süresi üç gün, en çok süresi on gündür.** [83]

اَلْحَائِضُ تَنْظُرُ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ عَشْرٍ فَإِنْ رَأَتِ الطُّهْرَ فَهِيَ طَاهِرٌ وَإِنْ جَاوَزَتِ الْعَشْرَةَ فَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي

= Hayız gören kadın, on güne kadar bekler. Şâyet (bu süre içinde kanın kesilip hayızdan) **temizlendiğini görürse o temiz**(lenmiş)**tir. Eğer** (kanaması) **on günü aşarsa o müstehâzadır** (; hastalıklıdır. Bu sebeple, hayızdan dolayı) **gusül eder ve namaz kılar.** [84]

(Mâlikîlere göre ibâdetler için âdetin en azı için bir süre yoktur. Çok az bir zaman içinde bile görülen kan ile âdet hâli gerçekleşir. Fakat ölüm ve boşanma iddetleri açısından âdetin en az süresi bir gün veyâ bir günün bir miktârıdır. Âdetin en çok süresi ise gebe olmayan, yeni âdet görmeye başlamış kadın hakkında on beş gün olarak kabul edilir.)

144 - İki âdet arasındaki temizlik hâline tuhr denir. Bunun müddeti on beş günden az olamaz. Fakat bundan çok olabilir; aylarca, senelerce devam edebilir. Böyle temizlik hâli devam eden kadına mümteddetüt tuhr yâni temizliği sürekli olan denir.

(Mâlikîler ile Hanbelîlere göre, bir hayız arasında kanın kesildiği günlere temizlik günleri denir. Ki, hayız olan kadın, bu günlerde temiz sayılır, diğer âdet hâlinde olmayan kadınların yapacaklarını yapar.

İki âdet arasındaki temizlik hâlinin en az süresi, Mâlikîlere göre sekiz veyâ on veyâ on yedi gündür. Hanbelîlere göre ise on üç gündür.)

145 - Bâzı kadınların âdet günleri belirlidir. Meselâ: Her ay beş, yedi veyâ dokuz gün âdet görürler. Böyle bir kadına âdet günleri belli, belirli olan kadın anlamına mu'tâde denir. Bir âdet, bir kez meydana gelmekle gün sayısı kesinleşmiş, kararlaşmış sayılabilir.

Şöyle ki, henüz âdet görmeye başlayan bir kız, ilk kez sekiz gün kan görse sonra yirmi iki gün temiz olsa bu şekilde âdet günleri sekiz gün olarak kesinleşmiş olur. Daha sonra kendinden bir hastalık sonucu sürekli kan gelecek olsa âdet günleri ve temizlik günleri her ay o şekilde hesap edilir.

146 - Bâzı kadınlarda âdet günleri sâbit değil, değişkendir. Bunlar, meselâ bir ay beş gün, diğer ay altı gün âdet görebilirler. Bu durumda ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Böyle bir kadın, altıncı gün oldu mu gusül abdesti alır, namazlarını kılar ve eğer Ramazan ayında ise orucunu tutar. Çünkü bu altıncı gün görmüş olduğu kanın hastalık kanı olması ihtimâli vardır. Fakat bu altıncı gün çıkmadıkça cinsî ilişkide bulunamaz, boşanmışsa iddeti bitmiş sayılmaz. Çünkü bu altıncı gündeki kanın, hayız kanı olması ihtimâli de vardır.

147 - Bir âdetin, âdet günlerinin değişmiş olması için, ona aykırı iki âdet hâli görülmelidir. Meselâ: Her ay beş gün âdet gören bir kadın, sonra iki kez dört veyâ altı gün kan görse âdeti beş gün yerine dört veyâ altı gün olmuş olur.

Kısaca âdet, âdet günleri bir def'a gerçekleşmesi ile kesinleşir, iki def'a ile değişmiş olabilir. Bununla birlikte İmam Ebû Yûsuf'a göre âdet günleri, bir def'a ile de değişmiş sayılabilir. Bu duruma, yeni âdetin eskisini bozup onun yerini alması anlamında fesh-i âdet de denilmektedir.

148 - Belirli olan âdet günlerine aykırı olup, on günden fazla devam etmeyen kanlar âdet kanı sayılır. Bu hâlde âdet değişmiş olur. Meselâ: Her ay yedi gün kan gören bir kadın, daha sonra on gün kan görse hepsi de hayız hâli sayılır. Bu durumda âdeti, yedi günden on güne geçmiş olur. Fakat belirli günlerden fazla gelen kan, belirli günlerdeki kan ile birlikte on günden fazla olursa belirli günden fazla olan miktar hayız değil, istihâza kanıdır ve böyle bir kadın özürlü sayılır. Meselâ: Böyle yedi gün kan gören bir kadın, sonradan on bir veyâ on iki gün kan görmeye başlasa bunun âdet günü olan yedi günü hayız, sonraki dört veyâ beş günü de istihâza olur ve özürlü sayılır.

Yine, her aybaşından itibâren, meselâ beş gün âdet gören bir kadın, her zaman olduğu şekilde beş gün kan gördüğü gibi bundan iki veyâ üç veyâ beş gün önce de kan görmüş olsa bunların toplamı âdet günü sayılır; çünkü âdet sayısı on günü geçmemiştir. Fakat kan gördüğü günlerinin toplamı on günden fazla olursa yalnız âdeti olan o beş günde gördüğü kan hayız kanı, âdet günlerinden fazla olan günlerdeki kan ise istihâza sayılır.

149 * Âdet görmekte olan bir kadından bir hastalık sonucu devamlı olarak kan gelecek olsa hayız ve temizlik hâllerindeki belirli günlerine göre hüküm verilir. Meselâ: Her aybaşından başlayarak on gün kan, yirmi gün veyâ altı aydan az olmak üzere şu kadar ay ve gün temizlik olmak üzere âdet günü kararlaşmış bir kadından daha sonra devamlı kan gelecek olsa yine o şekilde her ayın ilk on günü hayız, diğer yirmi günü veyâ şu kadar ay ile günü de temizlik sayılır. Fakat temizlik süresi; kanın gelmediği süre tam altı ay veyâ daha fazla olursa temizlik süresi altı aydan bir saat noksan olarak kabul edilir. Altı ay, hâmileliğin en az zamânıdır, en az süresidir.

* Hâmileliğin; gebeliğin en kısa süresinin altı ay olduğu konusunda icmâ vardır. [85]

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلاَثُونَ شَهْرًا

= **Onun** *(; çocuğun, anne karnında)* ***taşınması ve sütten kesilme süresi*** *(toplam olarak)* ***otuz aydır.*** [86]

وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ

= **Onun** *(; çocuğun)* ***sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur.*** [87]

Gebeliğin en uzun süresi Hanefîlere göre iki, [88] Şâfiî ve Hanbelîlere göre dört, Mâlikîlere göre beş yıldır. [89]

Hâmilelik bir iğin (; yün eğirmekte kullanılan kirmenin) gölgesinin hareket edeceği süre kadar bile olsa iki seneden fazla olmaz. [90]

Aynı şekilde, yeni hayız görmeye başlayan bir kızın âdet günleri kararlaşmaksızın kanı kesilmeyip devam edecek olursa her aydan on günü âdetine sayılır, diğer yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

150 - Bir hastalık veyâ önemsememe sonucu âdet günlerini unutmuş olan bir kadına âdet günlerini unutup şaşırdığından, şaşırmış kadın anlamında mütehayyire denir. Böyle

bir kadının gördüğü akıntı kesilmeyecek olsa âdeti hakkında doğruya en yakın olan görüş ile amel eder. Gerçeğin ne şekilde olduğuna dâir bir görüşü yoksa tedbirli davranarak boşanmış ise iddeti konusunda âdeti on gün, temizlik müddeti de altı aydan bir saat eksik olmak üzere kabul edilir. Diğer bir görüşe göre temizlik müddeti iki ay olarak kabul edilir.

151 - Âdet görecek çağa gelen bir kız, ilk kez görmeye başladığı kan sebebi ile hemen namazını bırakır; oruçlu ise orucunu erteler, tutmaz; evli ise cinsî ilişkide bulunmaz. Böyle bir kıza âdet görmeye yeni başlamış (kadın) anlamında mübtedie denir. Bu kan üç günden az bir zaman içinde kesilirse hayız olmadığı anlaşılır ve bu süre içinde terk edip kılmadığı namazlarını kazâ etmesi gerekir. İmam Âzam'dan bir görüşe göre bu kan, üç gün devam edip hayız kanı olduğu bilinmedikçe, namaz terk edilmez, oruç da ertelenmez.

152 * Hayız müddeti içinde gelen kan, siyah, kırmızı, yeşilimsi veyâ sarı renkte olabileceği gibi bulanık, toprağımsı bir renkte de olabilir. Hayız süresi içinde gelen bu kan, tamâmı ile kesilmedikçe âdet hâli sona ermiş olmaz. Âdeti tamamlanmış, âdeti bitmiş bir kadından beyaz renkte bir akıntının, bir sıvının gelmesi âdetinin bitmiş olduğuna delildir.

153 - Bir kadının görmekte olduğu âdetini kocasına karşı inkâr etmesi veyâ gerçek duruma aykırı olarak âdet gördüğünü söylemesi helâl değildir.

Âdet görmekte olduğunu söyleyen bir kadın iffetli, sâliha; dînin emir ve yasaklarına uyan bir kadın ise sözü kabul olunur, değilse kabul edilmez. Ancak doğru söylediğine dâir bir delil bulunursa o zaman sözü kabul edilir. Meselâ: Söylediği söz, âdetinin başlangıç zamânına rastlamışsa o hâlde dediği kabul edilir.

Nifâs, Loğusalık Hâli İle İlgili Meseleler

154 * Nifâs yâni loğusalık hâlinin en az süresi yoktur, bir gün bile olabilir, en fazla süresi ise kırk gündür.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında loğusa kadın kırk gün namaz kılmayıp, otururdu (; namaz kılmaz, oruç tutmazdı). [91]

Kırk günden sonra gelen kan, nifâs kanı değildir. Bununla birlikte bâzı kadınlar, çocuk doğurduktan sonra on beş veyâ yirmi veyâ yirmi beş gün kadar kan görür, ondan sonra temizlenmiş olurlar. Bu sebeple onların nifâs müddeti, bu kadar gün olmuş olur; kan kesilince yıkanır, namaz kılar, oruç tutarlar.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), loğusa kadın için kırk günlük bir süre belirlemiştir. Ancak daha önce kanı kesilip temizlenen (kadın) bunun dışındadır. [92]

اَلنُّفَسَاءُ تَنْتَظِرُ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ أَرْبَعِينَ فَإِنْ رَأَتِ الطُّهْرَ قَبْلَ فَهِيَ طَاهِرٌ وَإِنْ جَاوَزَتِ الأَرْبَعِينَ فَهِيَ بِمَنْزِلَةِ الْمُسْتَحَاضَةِ تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي

= Loğusa, doğurduğu günden başlayarak kırk güne kadar (namaz kılmadan) **bekler ve bakar; eğer kırk gün dolmadan temizlenirse** (; kan kesilirse) **temizlenmiştir. Kırk günü aşarsa anla ki, o artık müstehâzadır, gusül eder ve namaz kılar.** [93]

(Nifâsın en uzun süresi İmam Mâlik'e göre yetmiş, İmam Şâfiî'ye göre altmış gündür.)

* Nifâsın başlama zamânı konusunda imamlar arasında ihtilâf vardır. İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre nifâsın başlama zamânı doğum ânıdır; İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre rahmin tümü ile boşaldığı zamandır. Görüşler arasındaki fark şu konuda kendini gösterir: Kadın bir çocuğu doğurduktan sonra karnında ikinci bir çocuk

varsa İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre kadın ilk çocuğu doğurunca loğusa olur, İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ikinci çocuğu doğurmadıkça loğusa olmaz. Çünkü bu iki imama göre hâmiledir. Hâmile ise hayız görmediği gibi loğusa da olmaz. [94]

Hâmile (, gebe kadın) hayız olmaz. [95]

155 - El, ayak gibi organları belirmiş olan bir çocuğun düşmesi ile nifâs hâli meydana gelir ve çoğunlukla on, on beş gün devam eder. Fakat organları henüz belirmemiş bir düşük ile nifâs hâli meydana gelmez. Bunun düşmesi ile görülen kan üç gün devam eder. Daha önce de en az on beş gün temizlik hâli devam etmişse bu kan hayız kanı sayılır, durum böyle olmazsa istihâza sayılır ve özürlü hükmündedir.

156 * Hayız, nifâs, istihâza hâlleri, kanın dışarıya çıkması ile bilinir. Bu sebeple çocuk doğuran kadından kan çıkmadığı kabul edilse İmâmeyne göre loğusa sayılmaz. Bu sebeple gusül etmesi gerekmez, oruçlu ise orucu bozulmaz, yalnız abdest alması gerekir. Fakat İmam Âzam'a göre tedbirli davranarak gusletmesi gerekir.

* Sezaryen yöntemi ile çocuk dünyâya getirmek loğusalık açısından normal doğum hükmündedir. Sezaryenden sonra rahimden kan gelmezse kadın ilk fırsatta guslederek loğusalık, nifâs hâlinden temizlenir. Rahimden kan gelirse kanın kesilmesinden sonra gusül etmesi gerekir. [96]

157 - Nifâs müddeti içinde görülen temizlik de nifâstan sayılır. Meselâ: On gün kan gelip beş gün kesildikten sonra tekrar on gün kan gelecek olsa bu yirmi beş günün hepsi de nifâs süresi sayılır.

158 - Bir kadın ikiz çocuk doğurunca, nifâs müddeti birinci çocuğun doğumu ile başlar, hesap buna göre yapılır.

* İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre ilk def'a loğusa olan; ilk kez doğum yapan bir kadın on gün ara ile iki çocuk doğursa ve devamlı kan görse ilk çocuğu doğurduktan sonra orucunu, namazını bırakır. Nifâs süresi, ikinci çocuğu doğurduktan sonra otuz gündür. [97]

(Mâlikîlere göre ikiz doğan çocuklar arasında altmış günden az bir müddet geçmiş ise nifâs süresi birinci çocuğun doğumu ile başlar. İki çocuğun doğum süresi arasında altmış günden daha fazla bir zaman geçmiş ise her çocuktan dolayı bir nifâs müddeti başlar.

Şâfiîlere göre nifâs müddeti ikinci çocuğun doğması ile başlar. Birinci çocuğun doğmasından sonra gelen kan ise eğer âdet zamânına rastlamışsa hayız kanı, rastlamamışsa istihâza kanı sayılır ve özürlü kabul edilir.)

Hayız ve Nifâs Hâlleri İle İlgili Bâzı Hükümler

159 * Âdet gören veyâ loğusa bulunan müslüman bir kadına sekiz şey haram olur:

1) Namaz kılmak:

فَإِذَا أَقْبَلَتَ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلاَةَ فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي الدَّمَ عَنْكِ وَصَلِّي

= **Hayızlı olduğunda namazı bırak, kesildiğinde de kanını yıka ve namaz kıl.** [98]

دَعِي الصَّلاَةَ قَدْرَ الْأَيَّامِ الَّتِي كُنْتِ تَحِيضِينَ فِيهَا ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي

= **Hayızlı olduğun günler kadar namazı bırak, sonra guslet ve namaz kıl.** [99]

Dîninizden (terk edip) kaybedeceğiniz (veyâ sizden alınacak) ilk şey huşû, en son kaybedeceğiniz şey ise namazdır. İslâmın esasları (, hükümleri kendisi ile amel edilmediği için zamanla) tek tek (yürürlükten) kaldırıl(mış gibi ol)acaktır. (Hattâ hayızlı iken namaz

kılmaları yasak olan) kadınlar, hayızlı oldukları hâlde namaz kılacaklardır. [100]

2) Oruç tutmak:

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bir bayram günü, hutbe sırasında musallânın kadınlar kısmına geçerek, kadınlara özel olarak hitapta bulundu ve: **Ben akıllı bir erkeğin aklını çelmede aklı ve dîni noksanlardan sizin kadar ileri olanı hiç görmedim** *buyurdu. Kadınlar:* Ey Allâh'ın Resûlü! Aklımızın ve dînimizin noksanlığı nedir *dediler. (Efendimiz) aleyhissalâtü vesselâm:* **Kadının şâhitliği erkeğin şâhitliğinin yarısı değil mi** *dedi. Kadınlar:* Evet *deyince:* **İşte bu onun aklının noksanlığıdır. Hayız olduğu zaman namaz kılmaz ve oruç tutmaz değil mi** *buyurdu. Kadınlar yine:* Evet *dediler. (Bunun üzerine Efendimiz şöyle buyurdular:)* **İşte bu da dinlerinin noksanlığıdır.** [101]

3) Kıraat etmek amacı ile Kur'ân okumak, âyet-i kerîme okumak:

لاَ تَقْرَأَ الْحَائِضُ وَلاَ الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ

= **Hayız olan da cünüp olan da Kur'ân'dan herhangi bir şey okuyamaz.** [102]

4) Kur'ân-ı Kerîm'e, âyet-i kerîmeye dokunmak, mushafa dokunmak ve taşımak:

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ

= ***O'na*** *(şer'an)* ***tamâmen temiz olanlardan başkası el süremez.*** [103] Konu ile ilgili olarak Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) da:

لاَ يَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلاَّ طَاهِرٌ

= **Kur'ân'a yalnız tâhir olan** (; şer'an temiz sayılan) **dokunsun** [104] buyurmuştur.

5) Mescide, câmiye girmek:

لاَ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ

= **Mescide girmeyi hayız**(lı kadınlara) **ve cünüp olanlara helâl görmüyorum**. [105]

6) Kâbe-i Muazzama'yı tavaf etmek:

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) Hacda hayız gören hazreti Ayşe'ye şöyle dedi: **Hac et, tavaf ve namazın dışında hacıların yaptığı her şeyi yap.** [106]

7) Cinsî münâsebet, cinsel ilişki:

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

= ***Aybaşı hâlinde iken kadınlardan uzak durun ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.*** [107] Burada uzak durmaktan maksat, cinsel ilişkide bulunmamaktır.

مَنْ أَتَى حَائِضاً أَوِ امْرَأَةً فِى دُبُرِهَا أَوْ كَاهِناً فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

= **Hayızlı bir kadınla veyâ dışkı yerinden bir kadınla cinsel ilişkide bulunan veyâ bir kâhine gelip, onun söyleyeceğini tasdîk eden kimse** (yüce Allâh'ın hazreti) **Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm)**a indirdiğine küfretmiş olur.** [108] Eğer bu sayılan şeyleri helâl kabul ederse Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)a indirileni inkâr etmiş olur.

8) Göbekten diz kapağına kadar olan kısımdan faydalanmak. [109]

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) kendisine; Hayızlı iken eşimden bana neler helâl olur *diye soran sahâbeye şöyle cevap vermiştir:* **Sana, peştamalın üstü helâldir**. [110]

160 - Âdet gören veyâ loğusa bulunan müslüman bir kadın namaz kılamaz, şükür secdesi bile yapamaz. Oruç tutamaz, kıraat etmek; Kur'ân okumak amacı ile Kur'ân'dan

isterse bir âyet olsun okuyamaz. Ancak duâ ve zikir âyetlerini duâ ve zikir niyeti ile okuyabilir, yüce Allâh'ı zikir ve tesbîh edebilir. Kur'ân'a veyâ Kur'ân'ın bir levha veyâ parada tamâmı veyâ bir kısmı yazılı âyetine el süremez, dokunamaz. Sahih kabul edilen görüşe göre, Kur'ân tercümesi hakkında da hüküm böyledir, onu da eline alamaz. Mescit veyâ câmiye giremez, Kâbe'yi tavaf edemez, sa'y yapamaz, kocası ile cinsî ilişki kuramaz. Kocası böyle bir hanımın göbeği altından diz kapakları altına kadar olan yerlerinden arada bir engel olmadan isterse şehvet duymasın faydalanamaz. Bütün bunlar haramdır. Arada bir engel bulunursa cinsî ilişkide bulunmadan başka bir şekilde faydalanabilir.

* Hayızlı bir bayan Kur'ân öğretmeninin (Kur'ân'ı) kelime kelime öğretmesi câizdir... Kur'ân'ı kelime kelime öğretmekten maksat, iki kelimenin arasını kesmek, kesik kesik okumaktır... Hayızlı bir kadının Kur'ân niyeti ile bir âyetten az olsa bile Kur'ân okuması yasaktır. Tek tek kelime hâlinde okuması ise câizdir. [111]

* Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi de asıl hükmündedir; abdestsiz olarak ona da el sürülemez. Âyet ile mushafın farkı şudur ki, mushafın yazı olmayan yerlerine dahi abdestli olmayan kimse el süremez. Mushafın dışında yasak olan âyet-i kerîmeye dokunmaktır. Bir âyetten daha azına dokunmak yasak değildir. İçinde mushaf olan heybeye, sandığa yaslanmak veyâ böyle bir sandığın üstüne oturmak mushafı zarardan korumak amacı ile olmadığı sürece mekruh olur. [112]

161 * Âdet gören veyâ loğusa olan bir kadın, bu hâllere âit günlerde terk edeceği farz namazları daha sonra kazâ etmez. Namazlar, her gün tekrarlandığı için kendisine İslâm dîni, kolaylık göstermiştir. Fakat o hâllerde terk edeceği Ramazan ayında tutması gereken oruçlarını daha sonra kazâ eder.

Biz Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile berâberken ay hâli gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kazâ etmemizi emreder, (terk ettiğimiz, kılmadığımız) namaz(lar)ı kazâ etmemizi emretmezdi. [113]

162 - Farz veyâ nâfile oruç tutmakta olan bir kadın, oruçlu iken hayız görse veyâ loğusa olsa o orucu daha sonra kazâ eder.

Aynı şekilde, nâfile bir namaza başlamışken kendisinde böyle bir durum meydana gelse bu namazı da sonra kazâ eder. Fakat farz namaza başlamışsa onu kazâ etmez. Çünkü o namazın kendisine farz olmadığı meydana çıkmış olur.

163 - Bir kadın temiz olarak yatıp, uyandığında hayız görmeye başladığını anlasa uyandığı andan itibâren âdet görmeye başlamış sayılır. Aksine olarak hayızlı bir kadın yatıp, uyandığı zaman temizlenmiş olduğunu anlasa tedbir olarak uyuduğu zamandan itibâren temizlenmiş sayılır. Bu sebeple bu iki durumda da eğer yatsı namazını kılmadan yatmış ve uykuda iken bu namaz vakti geçmiş bulunursa bu namazı kazâ etmesi gerekir.

164 * Loğusa olan bir kadının, hayızlı kadın gibi vücûdu, artığı, teri ve pişirdiği temizdir. Loğusa olan bir kadının pişireceği yemekler ve içeceği suların artıkları mekruh değildir. Böyle bir kadınla kocasının aynı yatakta yatması, kocanın kadından cinsî ilişkide bulunmaksızın faydalanması câizdir.

Yahûdiler, bir kadın hayız olduğunda, onu evden çıkarır, onunla berâber yiyip içmez ve aynı evde birlikte bulunmazlardı. Bu durum(un hükmü) Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)a sorulduğunda yüce Allah: (Ey Muhammed!) ***Sana kadınların aybaşı hâlinden sorarlar. De ki: O bir ezâdır*** *(; hem kadının, hem de başkalarının ondan dolayı rahatsız olduğu bir şeydir)****. Aybaşı hâlinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın*** *(; cinsel ilişkide bulunmayın)****. Temizlendikleri zaman Allâh'ın size***

buyurduğu yoldan yaklaşın... [114] *âyetini indirdi. Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:* **Onlarla birlikte evler**(iniz)**de oturunuz ve cimâ** (; cinsel ilişki) **dışında her şeyi yapınız** *buyurdu.* [115]

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem)e hayızlı kadınla birlikte yemek yemenin durumundan sordum: **Onunla berâber ye** *buyurdular.* [116]

* Cünüp kimsenin artığı da, müşrik kimsenin artığı da temizdir. [117]

* Âlimlerin çoğunluğuna göre müşrikin, müslüman olmayan kimselerin bedeni ve kendileri necis değildir, temizdir. Âlimler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

= ***Ey îmân edenler! Allâh'a şirk*** *(; ortak)* ***koşanlar necistir*** [118] âyetini; *Allâh'a şirk koşanlar ancak bir pislikten ibârettir. Şirk mânevî pisliklerin en kötüsüdür. Bir de bunlar tahâretlenmezler; gusül etmezler, cünüp gezerler, necâsetten çekinmezler. Bir insan olmaları sebebi ile asılları ve yaratılışları itibârı ile değil, müşrik olmaları sebebi ile inanç ve amel açısından o kadar pislenmiş, kirlenmişlerdir ki, aynı bir pislik gibi tiksinilecek bir durumdadırlar. Açıkta pislikleri görünmese bile yine necistirler; pistirler, temizlenmeleri mümkündür fakat genellikle temizlenmezler* şeklinde yorumlamışlardır. Çünkü yüce Allah: ***Kendilerine kitab verilen*** *(yahûdi ve hıristiyan)****ların yiyecekleri*** *(ve kestikleri)* ***size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir*** [119] buyurarak kitab ehlinin yiyeceğini yemeği helâl kılmıştır. [120]

165 - Bir kadının âdeti henüz bitmeden kanın kesilmesi ve gusül abdesti alması dikkate alınmaz. Bu sebeple âdeti tamâmen bitmedikçe kendisi ile cinsel ilişki kurulamaz. Çünkü âdet müddeti içinde kanın tekrar gelmeye başlaması mümkündür. Fakat kadın, böyle kanın kesilmesinden dolayı yıkanır ise tedbir olarak namazlarını kılar, orucunu da tutar.

166 - Hayız için en uzun süre olan on gün ve nifâs için en uzun süre olan kırk gün geçince cinsel ilişki hemen helâl olur. Fakat bu sürelerden önce kanın kesilmesi ile cinsel ilişki helâl olmaz. Bu durumda kadın ya yıkanmış olmalı veyâ üzerinden bir namaz vakti geçmeli ya da bir özür sebebi ile teyemmüm edip onunla nâfile dahi olsa bir namaz kılmış olmalıdır ki, cinsel ilişki helâl olabilsin.

167 - Hayız ve nifâs konusunda karı koca ilişkisi bakımından bir müslümanın, müslüman olmayan eşi de sahih olan görüşe göre müslüman olan hanımı gibidir. Diğer bir görüşe göre müslüman olmayan bir kadının âdeti her ne zaman tamam olursa kocasının onunla cinsel ilişkide bulunması helâl olur; yıkanmasını veyâ üzerinden bir namaz vakti geçmesini beklemeğe gerek yoktur.

168 * Bir kimse, henüz âdetini tamamlamamış olan eşi ile cinsel ilişkide bulunursa günahkâr olur, tövbe ve istiğfarda bulunması gerekir. Bununla berâber müslüman fakirlere bir veyâ yarım dinar altın değerinde sadaka vermesi de mendubtur. Bir dinar, bir miskal ağırlığındaki altın paradır. Örfî bir miskal 4 gram, şer'î bir miskal 4,25 gramdır.

* Kadından gelen kan siyah renkli ise bir dinar, sarı renkli ise yarım dinar sadaka olarak verir denilmiştir. Diğer bir görüşe göre hayzın başlangıç zamânında bir dinar, sonuna doğru ise yarım dinar sadaka olarak verir. [121]

169 - Âdet ve nifâs hâlleri kadınlar için bâzı konularda bir özür sayılmaktadır. Bu sebeple kendilerinin namaz kılmaları gerekmiyor, oruçları da kazâya kalıyor.

Bununla berâber bu durumda bulunan bir kadın, çıkardığı sıvı sebebi ile tam bir temizlik hâlinde değildir. Yüce Allâh'ın mânevî huzûruna kabul edilebilmek ve

yaratıcımızın mübârek âyetlerini okuyup elde tutabilmek için tam bir tahâret, temizlik durumunda bulunması gerekir. Bu sebeple bu durumdaki bir kadının namaz kılması, Kur'ân âyetlerini okuması, Kur'ân'ı eli ile tutması câiz olamaz.

Diğer bir açıdan da böyle bir kadın, bir tür hastadır; dinlenmesi gerekir. Âdet ve nifâs hâllerinde vücûdundan çıkan madde de kötü kokmaktadır, bundan temiz insanlar sıkılır, hoşlanmazlar. Bu sebeple hayız ve nifâs hâllerinde cinsel ilişkiye izin verilmesi, cinsel ilişkinin câiz olma hikmetine uygun olmaz.

Bir de bu geçici süreli yasaklık sebebi ile insan, nefsine hâkim olur; nefsinin isteklerine itaat etmez, nefsinde bir sâkinlik; dinginlik, durgunluk meydana gelir, vücûdu kuvvet harcamaktan kurtulur, sağlığın ve gücün korunmasına çalışmış olur.

Kısaca dînin koymuş olduğu hükümlerde bizim bilmediğimiz daha nice hikmetler ve faydalar vardır. Bize düşen görev ise bu hükümlere uygun hareket etmektir.

İstihâze Hâli İle İlgili Meseleler

170 * Bir kadından üç günden az, on günden fazla gelen bir kan, hayız kanı değil, bir istihâze; bir hastalık kanıdır. Gebe olan kadından çıkan kan da hayız değil, istihâzedir.

Hâmile kadın, hayız olmaz (, hayız görmez), o müstahâza (olan kadın) gibidir (, ondan gelen kan, bir hastalık sebebi iledir). [122]

(İmam Mâlik ile İmam Şâfiî'ye göre gebe olan kadınlar da âdet görebilirler. Bu sebeple doğumdan önce gelen kan, hayız kanı sayılır. Bununla berâber Şâfiîlere göre çocuk tamâmen doğduktan sonra gelen kan nifâstır, doğumdan önce ve çocukla berâber gelen kan nifâs değildir. Bu kan, kadın hayızlı ise âdet kanıdır, hayızlı değil ise illet kanıdır.

Hanbelîlere göre doğumla birlikte dışarıya çıkan kan ve doğumdan iki veyâ üç gün önce doğum sancısının belirtisi olarak gelen kan nifâs sayılır.)

171 * İstihâze adı verilen kan, diğer organlardan gelen kanlar gibidir. Böyle bir kanın gelmesi ile yalnız abdest bozulur. Kan gelmesi devam ederse böyle bir kadın özürlü sayılır ve özürlüler için geçerli olan hükümler onun hakkında da geçerli olur.

Kısaca müstahâza olan; bir hastalık sonucu kendisinden kan gelen bir kadın, ibâdetlerle ilgili konularda temiz, özürsüz kadın hükmündedir. Bu sebeple ondan namaz ve oruç sorumluluğu düşmez, kendisi ile cinsel ilişkide bulunmak da haram olmaz.

اَلْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلاَةَ أَيَّامَ حَيْضِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ وَتَصُومُ وَتُصَلِّى

= **Müstahâza, hayız günlerinde namazı** (kılmayarak) **terk eder**. (Hayızdan) **sonra gusül eder, her namaz** (vakti) **için abdest alır, orucunu tutar, namazını kılar.** [123]

تُصَلِّى اَلْمُسْتَحَاضَةُ وَإِنْ قَطَرَ الدَّمُ عَلَى الْحَصِيرِ

= **Müstahâza,** (kendisinden gelen) **kan, hasırın üzerine damla**(yacak kadar çok ol)**sa bile namaz**(ını ertelemez, vaktinde) **kılar.** [124]

172 - Henüz dokuz yaşına girmemiş kızlardan gelen kan, istihâze; hastalık kanıdır. Bu yaştaki çocuklardan kan gelmesi nâdirdir; az rastlanan bir şey için ise hüküm yoktur.

173 - Âdetten kesilme yaşına erişip âdetten kesilmiş, meselâ yetmiş yaşına girmiş bir kadından daha sonra gelecek kan, istihâze kanıdır ve böyle bir kadın hastalıklı, özürlü sayılır. Diğer bir görüşe göre, bu kadın eskiden olduğu gibi akar kan görürse âdeti geri dönmüş olur. Fakat az bir yaşlık görmesi âdet sayılmaz.

Abdest ve Abdestin Mâhiyeti; Niteliği

174 * Farsça âb (آب); su ve dest (دست); el kelimelerinin birleşmesi ile meydana gelen abdest kelimesi Osmanlıcadır ve sözlükte el (yıkama) suyu anlamına gelir.

Abdest (آبدست), belli organları usûlüne göre yıkamaktan, mesh etmekten ibâret bir temizlik, bir ibâdet ve tâattir. Abdeste güzel oluşundan ve temizliğe sebep olmasından dolayı Arapçada güzellik ve temizlik anlamına gelen vudû' (وضوء), vudû adı verilmiştir.

Vahyin indiği ilk dönemde Cebrâil (aleyhisselâm) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e abdest (almayı) ve namaz (kılmay)ı öğretti. [125]

Abdestin mânevî birçok faydaları, sevapları olduğu gibi maddî olarak da pek çok faydaları vardır. Zaman zaman abdest alan bir müslüman, temizliğe uygun davranmış, temizliği alışkanlık hâline getirerek kendisini birçok hastalıklara sebebiyet verecek kirli hâllerden korumuş olur.

* Abdest almanın, abdest uzuvlarını yıkamaya yönelik emrin hikmeti, insanlara iç yüzlerini arındırmalarını hatırlatmasıdır. Bu dıştaki organlarını yıkamanın emredilmesinde iki amaç vardır: Birincisi şükürdür; el alabildiği ve tutabildiği için, ayak yürüyebildiği ve insanı hedefine götürdüğü için, yüz ise yüce Allâh'ın lutfettiği nîmetlerin büyüklüğünü anlamaya aracı olan, ayrıca zevk ve lezzet duygularını hissettiren göz, ağız ve benzeri duyu organlarını topladığı için. İkincisi, bu duygu vâsıtaları ile işlediği günahları sildirmek için; çünkü günahların büyük çoğunluğu bu organlarla işlenmekte, suç işlemeye o ayaklarla gidilmekte ve o ellerle suç işlenmektedir. [126]

Abdestin fazîletini belirtmek üzere Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَتَمَّ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ فَالصَّلاَةُ الْمَكْتُوبَاتُ كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ

= **Kim, Allâh'ın emrettiği gibi abdestini tam alırsa** (böyle bir abdest ile kıldığı) **farz namazlar, aralarındaki** (küçük günahlara) **keffâret olur.** [127]

مَنْ تَوَضَّأَ كَمَا أُمِرَ وَصَلَّى كَمَا أُمِرَ غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ

= Kim emredildiği gibi abdest alır ve emredildiği gibi namaz kılarsa geçmiş (küçük) **günahları bağışlanır.** [128]

مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللّٰهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ

= **Abdest üzerine abdest alana** (; abdesti var iken abdest alana)**, Allah ikinci abdest sebebi ile on sevap yazar.** [129]

175 * Namaz gibi bir kısım dînî görevleri yerine getirmek için abdestli olmak, abdest almak gerekir. Bu görevlerden her birinin yapılması, abdestin bir sebebidir. Abdesti olmayan bir kimse namaz kılamaz, tavaf edemez, genişletme sonucu Safâ ve Merve tepeleri de Mescid-i Harâm'ın sınırları içinde kaldığı için sa'y yapamaz, koruyucu bir kap içinde olmaksızın Kur'ân-ı Kerîm'i eline alamaz, O'nun tam veyâ bir kısmının yazılı bulunduğu bir âyetine bile el süremez. Bu sayılanları yapmak haramdır. Fakat Kur'ân'ı ezberinden veyâ karşıdan mushafa bakarak okuyabilir. Aklı yerinde, bulûğa ermiş ve suyu kullanmaya gücü yeten her müslüman, gerektiği zaman abdest almakla yükümlüdür.

Abdestin Farzları

176 * Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

= ***Ey îmân edenler! Namaz*** *(kılmak)* ***için kalktığınızda*** *(; namaz kılmak istediğiniz zaman abdestsiz iseniz)* ***yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı mesh edin, topuklara*** *(, topuk kemiklerine)* ***kadar da ayaklarınızı yıkayın.*** [130]

Buna göre abdestin farzları dörttür:

Birincisi; yüzü bir def'a su ile yıkamaktır. Yüz kısmı, iki kulak memesi arasındaki yer ile alnın saç bittiği yer ve çene altı arasında bulunan kısımdır. Sakalın başladığı yer ile kulaklar arasındaki kılsız yerler de yüzden sayılır. İşte yüz denilen bütün bu kısmı su ile bir def'a yıkamak farzdır.

* Hanbelîlere göre ağız ve burun yüzden sayılır. Bu sebeple ağzın ve burnun yıkanması, ağza ve buruna su verilmesi abdestte vâcibtir. [131]

Sık olan sakalın üstünü yıkamak yeterlidir, altındaki deriyi yıkamak gerekmez. Fakat sakal seyrek olunca, altındaki deri kısımları da yıkamak gerekir.

İkincisi; iki eli dirseklerle birlikte bir def'a yıkamaktır. Elleri dirseklere kadar, dirseklerle birlikte yıkamak gerekli ise de, dirseklerin yukarısını yıkamak zorunlu değildir.

Üçüncüsü; her iki ayağı topuklarla birlikte bir def'a yıkamaktır. Topuk, ayakların iki tarafında bulunan şişkince kemiklere denir. Topukları da yıkamak gerekir. Fakat bundan yukarısını yıkamak gerekmez.

Dördüncüsü; başın dörtte birini ıslak bir el ile veyâ başka bir yerde kullanılmamış temiz bir su yaşlığı ile bir kez mesh etmektir.

* Mesh, sözlükte bir şey üzerine el uğratmak, gezdirmektir. Silmek anlamına da gelir. Şerîatte mesh; başka yerde kullanılmadık yaşlığı bir yere değdirmektir. [132]

Başa mesh, başın nâsiye denilen ve alın kısmından başlayan ön kısmına mesh edilmesi daha fazîletlidir. Mesh edilen yer, iki kulağın üstüdür. Bu kısımdaki saçların üzerine mesh edilmesi yeterlidir. Fakat bu kısımdan aşağıya sarkan saçların üzerine mesh edilmesi, başın üstünde topuz yapılsa dahi, yeterli olmaz.

إِنَّهُ لاَ تَتِمُّ صَلاَةٌ لِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ فَيَضَعَ الْوُضُوءَ

= **Gerçekten abdest almayı hakkı ile yerine getirmedikçe** (mükellef) **bir insanın namazı tamamlanmış olmaz.** [133]

(Mâlikîler ve Hanbelîlere göre başın tamâmını mesh etmek vâcibtir. Şâfiîlere göre az da olsa başın bir kısmını mesh etmek yeterlidir.)

Abdestin Sünnetleri

177 * Abdestin başlıca sünnetleri şunlardır:

1) Niyet etmek; yâni abdesti, namaz kılmak veyâ abdestsizliği gidermek veyâ yüce Allâh'ın emrini yerine getirmek niyeti ile almak.

Dil ile: ***Niyet ettim Allah rızâsı için abdest almaya*** denilmesi güzel görülmüştür. Niyetin vakti, elleri veyâ yüzü yıkamaya başlama zamânıdır.

(Diğer üç mezhebe göre abdeste niyet etmek farzdır.)

2) Abdeste Besmele çekerek başlamak:

تَوَضَّئُوا بِسْمِ اللَّهِ

= **Bismillah** (; Allâh'ın adı) **ile abdeste al**(maya başlay)**ın.** [134]

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَقْطَعُ

= **Bismillâhirrahmânirrahîm ile başlanılmayan her önemli iş kopuktur** (veyâ noksandır) [135] hadîsleri ile amel ederek Eûzü ve Besmele ile başlamak daha fazîletlidir. [136]

Abdest arasında okunacak Besmele ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.

(Hanbelîlere göre abdest almaya başlarken Besmele okumak vâcibtir. Besmele bilerek terk edilirse abdest bâtıl olur, yanılarak veyâ bilmeyerek terk edilmesi abdesti geçersiz kılmaz; abdest tamamdır.)

3) Abdeste başlarken önce temiz olan elleri bileklere kadar yıkamak. Eller temiz değil ise abdestten önce elleri yıkamak farzdır. Böylece diğer organlar kirlenmiş olmaz.

4) Mazmaza (مضمضه), istinşâk (استنشاق), istinşak ve istinsâr (استنثار), istinsar.

Mazmaza, ağza su alıp dışarı çıkarılmasına; istinşâk, buruna su çekilip dışarıya çıkarılmasına; istinsâr, burnu sümkürür iken yapıldığı gibi sol elin baş ve işâret parmağı buruna konarak nefes ile suyun dışarıya atılmasına denir.

Şöyle ki, elleri yıkadıktan sonra önce üç kez ağzı dolduracak kadar su alınır. Sonra üç def'a da burnun yumuşağına kadar su alınır. Her su verişte su yenilenir. Böyle yapmak ile hem ağzın, hem de burnun içi yıkanmış ve abdestte kullanılacak suyun tat ve kokusu anlaşılmış olur.

إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمَنْخِرَيْهِ مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ

= **Biriniz abdest alırsa her iki burun deliğine su çeksin, sonra sümkürsün.** [137]

5) Mazmaza, istinşak ve istinsârı abartılı bir şekilde yapmak.

Şöyle ki, su, mazmazada boğaza kadar iner; istinşakta, burnun katı yerine kadar ulaştırılır. Fakat oruçlu olanlar mazmaza ve istinşakta mübâlağa etmezler, böyle abartılı bir şekilde yapmazlar:

بَالِغْ فِي الْمَضْمَضَةِ وَالاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا

= **Oruçlu olmanızın dışında mazmaza ve istinşakta mübâlağa ediniz.** [138]

اِسْتَنْثِرُوا مَرَّتَيْنِ بَالِغَتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا

= **Burnunuzu iki kez iyice veyâ üç kez istinsâr edin** (; iyice sümkürün). [139]

* Suyu boğazda hareket ettirmeye gargara denir. Gargara gusül abdesti alırken bile gerekli değildir; gargara yapılmadan alınan bir gusül abdesti geçerlidir. [140]

6) Misvak kullanmak. Sözlükte bir şeyi ovalamak anlamına gelen sivâk kelimesinden türeyen misvâk; misvak, arak denilen ağacın dalıdır ve bunun gibi lifli olan diğer ağaç dallarından da yapılabilir. Misvak, parmak kalınlığında ve kullanan kimsenin karışı boyunda olmalıdır. Sağ ele alınır, serçe parmağının üstünden geçirilir, başparmak ve işâret parmağı ile tutulur. Islatılarak ağzın sağ tarafından başlanır, dişlere enine sürülür, kullanılması orucu bozmaz.

Misvakın pek çok faydaları ve sevâbı vardır. Dişleri temizler, ağız kokusunu giderir, sağlığa yararlı olur. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hadîs-i şerîflerinde:

تَسَوَّكُوا فَإِنَّ السِّوَاكَ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ

= Misvak kullanın. Çünkü misvak ağzı temizler, Rabbin rızâsını kazanmaya sebep olur. [141]

لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ

= **Eğer ümmetime** (veyâ insanlara) **güçlük vermeyecek olsaydım, her abdest için misvak kullanmalarını emrederdim** [142] buyurmuştur.

Misvak, bulunmaz veyâ kullanıldığında dişleri kanatırsa misvak yerine parmaklar kullanılabilir. Şöyle ki, başparmak, ağzın sağ tarafına, şehâdet parmağı da sol tarafına salınarak üst ve alt dişler ovalanır.

Bununla birlikte misvak, yalnız namazlara özgü değildir, kullanılması her zaman iyidir. Çünkü temizliğe yardımcıdır ve kıl fırçalarla yapılan diş temizliğinden de her açıdan üstündür.

Kadınların oruçlu olmadıkları zaman sakız çiğnemeleri misvak yerine geçer.

7) Tertîbe uygun davranmak. Abdest alırken önce yüz, sonra kollar yıkanır. Daha sonra başa mesh edilir, daha sonra da ayaklar yıkanır ve ayaklarda mest varsa mesh edilir. Bu sıraya dikkat edilmezse abdest sahih olur, ancak sünnete uygun abdest alınmış olmaz.

(Şâfiîler ile Hanbelîlere göre abdest alırken bu sıraya uyulması farzdır.)

8) Abdeste sağ taraflardan başlamak. Sağ taraf daha şerefli olduğu için sağ kol, sol koldan önce ve sağ ayak da sol ayaktan önce yıkanır.

إِذَا لَبِسْتُمْ وَإِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَابْدَءُوا بِأَيَامِنِكُمْ

= **Giyinirken ve abdest alırken sağ taraflarınızdan başlayınız.** [143]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ayakkabılarını giymede, (saçını) taramada, temizlenip abdest almasında ve bütün hâllerinde sağdan başlamak hoşuna giderdi. [144]

9) Abdest organlarını üçer def'a yıkamak. Bunların birer def'ası farz, diğer ikişer def'ası da sünnettir. Üçten fazla veyâ üçten az yıkamak ise sünnete aykırıdır. Çünkü Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) abdest organlarını üçer def'a yıkadıktan sonra:

هَذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ تَعَدَّى وَظَلَمَ

= **Bu** (aldığım şekilde) **abdest** (almak) **benim ve benden önceki peygamberlerin abdest** (alış şekl)**idir. Kim bunun üzerine fazla veyâ noksan yaparsa haddi** (, sınırı) **aşmış ve kendine yazık etmiş olur** [145] buyurmuştur.

Ancak, şüphe sebebi ile veyâ suyun az olması gibi bir zarûretten dolayı bu sayılar çoğaltılıp azaltılabilir.

10) Abdestte elleri veyâ ayakları yıkamaya parmak uçlarından başlamak.

11) Abdestte parmakları hilâllemek. Yâni el parmakları birbiri aralarına sokularak suyun parmak aralarına ulaşmasını sağlamak:

أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ

= **Abdestini güzelce al, parmaklarının arasına suyu eriştir.** [146]

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ

= **Namaza durmak istediğin zaman abdestini güzelce al, ellerin ve ayakların parmaklarının arasına da** (hilâllemekle) **su ulaştır**. [147]

Ayak parmaklarının hilâllenmesi de el parmaklarından birisi ile yapılır. Sol elin serçe parmağı ile sağ ayağın altından ve serçe parmağın arasından hilâllemeye başlanması ve sıra ile devam ederek sol ayağın serçe parmağında sona erdirilmesi güzel görülmüştür. Parmakları akarsuya sokmak da hilâllemek yerine geçer.

12) Abdest suyunu bıyıkların ve kaşların altlarına ve yüzün çevresinden sarkmış bulunan fazla kıllara eriştirmek.

13) Sakalın çeneden aşağıya uzamış kısmını mesh etmek, sık olan sakalı bir avuç su ile alt tarafından parmaklar ile hilâlleyerek suyun sakal aralarına ulaşmasını sağlamak.

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm), abdest aldığı zaman yüzünün her iki yanını biraz ovduktan sonra parmaklarını aşağıdan yukarıya doğru sakalının arasına sokup, karıştırırdı. [148]

Bu, İmâmeyne göredir. İmam Âzam'a göre bu işlemin yapılması müstehabtır.

14) Başın tamâmını bir su ile mesh etmek. Buna kaplama mesh denir.

Sünnete uygun olarak kaplama mesh şöyle yapılır: Her iki el tamâmen ıslatılır, sonra bu iki elin başparmakları ile işâret parmaklarından sonra gelen üç parmak birbirine bitiştirilir. Ellerin avuca bağlantı olan yerleri yukarı kaldırılıp bu bitişik parmaklar, uç uca gelmek üzere birbirine yaklaştırılır ve bu parmaklar başın ön tarafından enseye kadar çekilir. Sonra ellerin ayaları, avuçların iç kısımları başın iki tarafına yapıştırılarak ense tarafından başın önüne kadar çekilir. Böylece bütün başın mesh edilmesi bitirilmiş olur. Sonra başa değdirilmeyen başparmakların içi ile kulakların dışları ve şahâdet parmaklarının içi ile de kulakların içleri mesh edilir. Parmakların arkaları ile de boyun kısmına mesh edilir.

Bununla birlikte başın tamâmını her ne şekilde olursa olsun kaplama mesh etmek de yeterlidir.

(Şâfiîlere göre meshi üç def'a tekrar etmek sünnettir.)

15) Kulakları mesh etmek. Bu mesh, yeni bir su ile yapılabileceği gibi yukarıda bildirildiği şekilde de yapılabilir. Daha iyi temizlemek amacı ile serçe parmakları kulak deliklerine sokularak hareket ettirilmelidir.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), abdest alırken iki şehâdet parmağını iki kulağına soktu ve iki başparmağı ile kulaklarının dış taraflarını, şehâdet parmakları ile de kulaklarının iç taraflarını mesh etti. [149]

(Hanbelîlere göre kulaklar ile kulak içlerini mesh etmek farzdır. Çünkü bunlar da baş kısmından sayılır.)

16) Boynu mesh etmek. Başı ve kulakları mesh ettikten sonra iki elin arkaları ile ve üçer parmakla yeni bir suya gerek kalmaksızın boyun mesh edilir. Boğazı mesh etmek bid'attir.

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)ın, başının ön tarafını, boynunun ön kısmından (başının arka kısmı olan) el kazal denilen yere ulaşıncaya kadar mesh ettiğini gördüm. [150]

17) Abdest organlarını üzerlerine dökülen su ile iyice ovmak.

18) Abdest organlarını ara vermeden yıkamak. Yâni bir organ henüz kurumadan diğer organı yıkamaya geçmek. Buna vilâ', vilâ denir. Havanın sıcak olması sebebi ile yıkanan organın hemen kuruması vilâya engel değildir.

Bâzı âlimlere göre vilâ, abdest alırken başka bir şey ile uğraşılmadan, organları birbiri ardına yıkamaktır. Bu işlem, Mâlikîler ile Hanbelîlere göre farzdır.

Abdestin Edepleri

178 * Abdestin birçok edepleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

1) Henüz vakit girmeden abdest alıp namaza hazır bulunmak. Ancak özürlü olan kimseler abdestlerini, namaz vakti girdikten sonra alırlar.

2) Abdest alırken kıbleye yönelmiş bulunmak.

3) Abdestte kullanılan suyun elbiseye sıçramaması için yüksek bir yerde durmak.

4) Abdest için başkasından yardım istememek. Ancak bir özür sebebi ile başka bir kişiden yardım istenilebilir. Başkasının kendi arzusu ile abdest suyunu hazırlaması veyâ abdest alana su dökmesi edebe aykırı olmaz.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kendi abdest suyunu kimseye hazırlatmazdı (, abdest alırken kimseden yardım istemezdi). [151] Yâni Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), abdest suyunu hazırlamak veyâ abdestte eline su dökmek gibi işler için kimseye emretmezdi. Halkın kendi arzuları ile bu hizmetleri yerine getirmeleri ve Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem)in buna engel olmaması bu hadîse aykırı düşmez. [152]

5) Abdest alma sırasında bir zarûret olmadıkça konuşmamak.

Kim abdest alırken, (abdest aldıktan sonra):

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

(; Ben Allah'tan başka İlâh olmadığına ve Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim) **diyene kadar konuşmazsa iki abdest arasında işlediği** (küçük) **günahlar bağışlanır.** [153]

6) Abdestin başından sonuna kadar abdest niyetini unutmayıp kalpte tutmak, her organı yıkarken Besmele çekmek, duâ etmek, kelime-i şehâdet ile kelime-i tevhîd okumak, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a salât etmek.

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ تَطَهَّرَ جَسَدُهُ كُلُّهُ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ لَمْ يَتَطَهَّرْ إِلاَّ مَوْضِعُ الْوُضُوءِ

= **Kim abdest alırken Besmele çekerse bütün vücûdunu temizlemiş olur. Kim de abdest alırken Besmele çekmezse** (sâdece) **abdest organlarını temizlemiş olur.** [154]

Abdest aldığında (, alırken) **Bismillâh ve Elhamdülillâh de. Eğer** (abdestini) **bozmadan kendini tutabilirsen o abdestini bozuncaya kadar sana sevap yazılır.** [155]

Eğer bir kul abdeste بِسْمِ اللَّهِ **diyerek başlar ve sonra her organı yıkarken:**

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ *(; Ben Allah'tan başka İlâh olmadığına ve Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim)* **der, abdestini bitirdikten sonra da**:

اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ *(; Allâhım! Beni tövbe edenlerden eyle, beni temizlenenlerden eyle!)* **derse o kula cennetin sekiz kapısı açılır. Bu kapılardan hangisinden isterse girer.** [156]

Abdest aldığı bir sırada Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin yanına gittim. Şöyle duâ ettiğini duydum:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي

(; Allâhım! Günâhımı bağışla, evimi genişlet, rızkımı da bereketli kıl!) [157]

لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

= **Abdest alırken Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme salât etmeyenin** (mükemmel anlamda) **abdesti yoktur** (, almış olduğu abdestin sevâbı eksiktir). [158]

7) Elleri yıkarken dar olmayan yüzükleri oynatmak. Dar olan yüzükleri ise alt kısımlarına suyun geçmesini sağlamak için mutlaka hareket ettirmek gerekir.

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) abdest aldığı zaman (parmağındaki) yüzüğü, (altı iyice ıslansın diye) hareket ettirirdi. [159]

8) Abdest alırken ağza ve buruna sağ el ile su vermek, sol el ile sümkürmek. [160]

9) Yüzü yıkarken göz pınarlarını yoklamak, abdest suyunu dirsek ve topukların yukarılarına kadar yetiştirmek.

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) (abdest aldığı zaman) göz pınarlarını mesh ederdi. [161]

Ebû Hureyre (radiyallâhü anh)ı abdest alırken gördüm. Yüzünü yıkadı, abdesti tertemiz aldı. Sonra sağ elini tâ pazuya geçinceye kadar yıkadı. Sonra sol elini tâ pazuya geçinceye kadar yıkadı. Sonra başını mesh etti. Sonra sağ ayağını tâ baldırlarına kadar yıkadı, sonra sol ayağını da baldırlarını geçinceye kadar yıkadı ve: Ben Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)ın işte böyle abdest aldığını gördüm *dedi ve şunu söyledi:* Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Siz abdesti yerli yerince aldığınız için kıyâmet gününde alınlarınız ve bacaklarınızda** (nurdan) **parlaklıklar** (olarak) **haşr edileceksiniz. Bu sebeple sizden kim yapabilirse parlaklıklarını uzatsın** (, artırsın)**.** [162]

تَبْلُغُ الْحِلْيَةُ مِنَ الْمُؤْمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الْوُضُوءُ

= **Mü'minin nûru, abdest suyunun ulaştığı yere kadar varır.** [163]

10) Abdest için gereğinden fazla su harcayarak israf etmemek, yıkanan organdan damlamayacak kadar da az su kullanmamak. **Akıp giden bir nehir üzerinde** [164] bulunulsa bile, suyu gereksiz harcamak mekruhtur.

سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطَّهُورِ وَالدُّعَاءِ

= **Bu ümmet içinde** (haddi; sınırı aşarak) **abdestte ve** (gereksiz şeyler söyleyerek, gereksiz şeyler isteyerek) **duâda aşırılık yapacak bir topluluk gelecektir.** [165]

Abdest organlarını yıkarken üçten fazla yıkamak ve birden fazla mesh etmek de israftır, suyu fazla harcamaktır, Efendimizin sünnetinin yolu dışında bir yol izlemektir.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) abdest organlarını üçer kez yıkayarak abdest aldıktan sonra şöyle buyurmuştur: **İşte abdest böyle alınır. Kim** (bundan) **daha fazlasını veyâ eksiğini yaparsa o** (sünnete aykırı hareket ettiği için) **kötü bir iş yapmış ve** (kendine) **zulmetmiş olur.** [166]

11) Abdest suyu güneşte ısıtılmış olmamak.

12) Abdestte musluk suyu dışında bir su kullanılacak, kapta bulunan bir su ile abdest alınacaksa tabîi malzemeden yapılmış bir kap kullanmak, sol tarafta bulundurup kullanırken ağzından değil, kulpundan tutmak; su kabını sâdece kendisi kullanmamak, kabı boş bırakmayıp diğer bir abdest için dolu bulundurmak.

13) Abdestten sonra kıbleye karşı durup, gökyüzüne bakarak, [167] ayakta, [168] abdestten artan sudan biraz içerek aşağıdaki duâlardan birini veyâ birkaçını okumak:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

[; Ben şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur, O Bir'dir, O'nun ortağı yoktur ve ben şahâdet ederim ki, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) O'nun kulu ve Resûlüdür. Yâ Rabbî! Beni, tövbe edenlerden ve çok temizlenenlerden eyle!] [169]

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

(; Sen her türlü eksikliklerden uzaksın Allâhım. Sana hamd ederim. Şehâdet ederim ki, senden başka ilâh yoktur. Senden bağışlanma diler, sana tövbe ederim.) [170]

14) Abdestin sonunda bir, iki veyâ üç def'a Kadir sûresini okumak:

مَنْ قَرَأَ فِي إِثْرِ وَضُوئِهِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ مَرَّةً وَاحِدَةً كَانَ مِنَ الصِّدِّيقِينَ وَمَنْ قَرَأَهَا مَرَّتَيْنِ كُتِبَ فِي دِيوَانِ الشُّهَدَاءِ وَمَنْ قَرَأَهَا ثَلاَثًا حَشَرَهُ اللَّهُ مَحْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ

= **Kim abdestin peşinden *İnnâ enzelnâhü fî leyletil kadr*** (sûresin)**i bir kez okur ise sâdıklardan olur, iki kez okursa** (ismi, Allah katında) **şehitlerin isimlerinin yazılı olduğu deftere yazılır, üç kez okursa yüce Allah onu peygamberler ile diriltir.** [171]

15) Abdest aldıktan sonra eğer kerâhet vakti; namaz kılmanın yasak olduğu bir vakit değilse iki rek'at nâfile namaz kılmak:

Eğer bir müslüman tertemiz bir abdest alır, sonra kalkarak iki rek'at namaz kılar, kalbi ve yüzü ile o iki rek'ata yönelirse o kimseye cennet vâcib olur. [172]

Bu saydığımız şeyler, din ve sağlık açısından birçok faydaları bir araya topladığı için abdestin edeplerindendir. Abdestin sünnetlerine, edeplerine aykırı olan şeyler ise ya tahrîmen veyâ tenzîhen mekruhtur.

179 - Abdeste âit, abdest alınırken okunacak geçmişteki âlimlerden bizlere ulaşmış duâlar vardır. Her abdest organı yıkanırken kendisi ile ilgili uygun bir duâ okumak iyidir. Bu duâlar okunmasa da abdest tamam olur, fakat okunursa daha iyi olur. Şöyle ki,

1) Abdest alacak kimse, abdeste başlarken Eûzü ve Besmeleden sonra: *Yüce Allâh'a hamd olsun ki, suyu temizleyici ve İslâm dînini nûr yapmıştır.*

2) Ağzına su alırken: *Allâhım! Kur'ân okumak, seni anmak, sana şükretmek ve sana güzelce ibâdet etmek istiyorum. Bana yardım eyle.*

3) Burnuna su verirken: *Allâhım! Bana cennet kokularını koklat, cehennem kokularını koklatma.*

4) Yüzünü yıkarken: *Allâhım! Bâzı yüzlerin ak ve bâzı yüzlerin de kara çıktığı (hesap) gün(ün)de, sen bana yüz aklığı ver.*

5) Sağ kolunu yıkarken: *Allâhım! Kitabımı sağ elime ver ve hesâbımı kolay yap.*

6) Sol kolunu yıkarken: *Allâhım! Kitabımı soldan ve arka tarafımdan verme.*

7) Başını mesh ederken: *Allâhım! Senin arşının gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı o (kıyâmet) gün(ün)de, beni arşının gölgesinde gölgelendir.*

8) Kulaklarını mesh ederken: *Allâhım! Beni, (hak) sözü dinleyip en güzeline uyan kimseler eyle.*

9) Boynunu mesh ederken: *Allâhım! Sen beni cehennem ateşinden âzâd eyle.*

10) Sağ ayağını yıkarken: *Allâhım! Birtakım ayakların kayacağı (o hesap) gün(ün)de, ayaklarımı sırat köprüsü üzerinde sâbit kıl; kaydırma.*

11) Sol ayağını yıkarken: *Allâhım! Sen benim günâhımı bağışla, amelimi şükre lâyık ve ticâretimi kârlı ticâret eyle.*

Abdestin Özellikleri Bakımından Kısımları

180 * Abdestler, özellikleri, gerekli olmaları bakımından üç kısma ayrılır:

1) Farz olan abdestler. Bunlar, abdestli olmayan müslümanların namaz kılmak, tilâvet secdesi yapmak veyâ Kur'ân-ı Kerîm'i elleri ile tutmak için alacakları abdestlerdir.

إِنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إِذَا قُمْتُ إِلَى الصَّلاَةِ

= **Bana, namaz kılacağım zaman abdest almam emredildi.** [173]

2) Vâcib olan abdestler. Abdestli olmayan müslümanların sâdece Kâbe'yi tavaf etmek için alacakları abdestlerdir.

3) Mendub olan abdestler. Bunlar sırf temiz bir hâl üzere abdestli olarak bulunmak, ezbere Kur'ân okumak, ezan okumak, kâmet getirmek, cenâzeyi yıkamak ve ardından yürümek, din ilimlerini okuyup okutmak, din ile ilgili kitapları tutmak, öfkeyi sindirip yok etmek için alınan abdestlerdir. Herhangi bir hatânın arkasından alınan abdestler de bu kısımdandır. Bu gibi amaçlarla alınan abdest ile namaz kılınabilir, Kur'ân da ele alınabilir

* Abdestten sonra o abdestle namaz kılmadan veyâ abdestli olarak yapılabilecek bir ibâdet yapmadan, abdestli olduğu hâlde tekrar abdest almak mekruhtur. Başkasına âit olup zorla el konulmuş olan su ile abdest almak da haramdır. [174]

Abdestin Sahih Olmasına Engel Olmayan Şeyler

181 * Dudaklar normal olarak yumulduklarında görülmeyen kısımlar, ağza dâhil olmadığından abdestte yıkamak gerekli değildir.

* Açıldıklarında zorlanmadan görülen dudakların dışı ile burnun yumuşak kısmı yüzden kabul edilir. Dudaklardan içten kapanan kısmı ile gözlerin içini yıkamak gerekmez.

Hanbelî mezhebine göre ağız ve burun yüzden sayılır. Yâni ağza ve buruna su vermek abdestte vâcibtir. [175]

182 - İyileşmiş ancak henüz kabuğundan ayrılmamış olan bir çıbanın iç kısmını yıkamak gerekmez.

183 - Şehir ve köy halkının tırnaklarındaki ve vücutlarındaki kirler, pire ve sinek pislikleri, abdestin sahih olmasına engel olmaz.

184 - Boyacıların tırnaklarında kalan boyalar, temizlenmeleri kolay olmadığı için abdestlerine zarar vermez. Fakat tırnakların üzerinde ince bir tabaka meydana getiren ve altlarına su işlemesine engel olan boyalar, ojeler abdeste engeldir. Aynı şekilde abdest organlarına yapışmış olan hamur, mum, çapak gibi şeyler de böyledir.

185 - Abdest organlarından birinin bir zarûret ve özürden dolayı yıkanamaması veyâ mesh edilememesi, abdestin sahih olmasına engel olmaz. Meselâ: Bir yarayı veyâ ayakta bulunan bir yarık yerini yıkamak abdest alana zarar verirse bunlar mesh edilebilir. Mesh etmek de zarar verirse terk edilir.

Yine, bir yaranın üzerindeki ilâç, yara yerini taşmış olursa bu taşan kısım yıkanır, fakat yıkanması zarar verirse mesh etmek yeterli olur.

186 - Abdest alırken veyâ abdestten sonra bir organın yıkanıp yıkanmadığında şüphe edilirse bakılır: Eğer abdest alan kişi vesveseli değil, çoğunlukla şüphelenmiyorsa o organını yıkar. Fakat vesveseli ise yıkamaz, onun şüphelenmesine bakılmaz.

187 - Abdest aldığını şüphe etmeyecek şekilde bilen bir kimse, hades meydana geldiğinde; abdestinin bozulduğunda şüpheye düşse abdestli sayılır. Bu şüphe abdestine zarar vermez. Aksine abdestini bozduğunu kesinlikle bildiği hâlde, sonradan abdest alıp almadığından şüphe eder ise abdestsiz sayılır. Çünkü kesin bilgi, şüphe ile ortadan kalkmaz.

188 - Abdest organlarından biri veyâ birkaçı bulunmayan kimse için yalnız mevcut olan organlarını yıkamak gerekir. Meselâ: Ayakları kesilmiş olan birinden bunları yıkamak farzı düşer ve bu durum abdestin sahih, geçerli olmasına engel olmaz.

Mestler Üzerine Mesh Etmek

189 * Mestler üzerine mesh etmek abdestte ayakları yıkamanın yerine geçer. Sözlükte mesh, eli bir şey üzerinde gezdirmek demektir. Şer'î ıstılahta mesh, su ile ıslatılmış olan eli, özel bir ayakkabıdaki özel bir yere özel bir zamanda değdirmek demektir. Şer'an mest; deri, kalın kumaş, keçe, keten ve benzeri maddelerden ayaklara giymek amacı ile yapılan, ayakları topuklarla birlikte örten, içerisine su geçirmeyen ve yere konulduğunda kendi kendine ayakta durabilen bir ayakkabı çeşididir. Özel yerden amaç, mestlerin altlarının değil, üst taraflarının mesh edilmesidir. Özel zaman mukim kimse için bir gün bir gece; seferî, yolcu olanlar için geceli gündüzlü üç gündür. [176]

İslâm dîninin gösterdiği bir kolaylık olmak üzere mest ve mest hükmündeki şeyler üzerine abdest alınırken mesh edilmesi câizdir. Mesh etmekten maksat, mestlerin üzerine ayakların parmakları uçlarından başlayıp aşık kemiklerini aşmak üzere inciklere doğru ıslak olan el parmaklarını sürmektir.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصُهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ تُؤْتَى مَعْصِيَتُهُ

= **Allah, yasaklarının işlenmesinden nasıl hoşlanmazsa** (kullarına tanımış olduğu) **ruhsatların uygulanmasından da o kadar hoşnut olur.** [177]

190 * Mestler üzerine mesh etmenin meşrû oluşu, sünnetteki birçok hadîs-i şerîf ile sâbit olmuştur:

Bir seferde (; Tebük seferinde) Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte idim. (Abdest aldığı sırada çekip çıkarmasına yardım etmek için) mestlere ellerimi uzattım. (Bana:) **Mestleri bırak** (, çıkarma)**! Çünkü ben onları abdestli iken giydim** *dedi ve (mestleri) üzerine mesh etti..* [178]

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), abdest bozdu, sonra gelip abdest aldı. Abdestte mestleri üzerine mesh etti. Mesh ederken sağ elini sağ mestinin üzerine, sol elini de sol mestinin üzerine koydu. Sonra üst taraflarını bir kez mesh etti. [179]

191 - Ayaklara giyilen meste mesh etmenin farz olan miktârı, giyilen her iki mestin ön ve üst tarafından el parmaklarının en küçüğü itibârı ile üç parmaklık yerin mesh edilmesidir. Bu kadar bir yerin mesh edilmesi ile bu farz yerine getirilmiş olur.

(Mâlikîlere göre mestlerin bütünü üzerine mesh yapılması gerekir. Bu miktardan daha az kısmına mesh edilmesi yeterli değildir. Hanbelîlere göre mestlerin üstünün çoğu kısmına mesh edilmesi yeterlidir. Şâfiîlerde ise mestlerin üst kısmına isterse bir parmak kadar mesh yapılması da yeterlidir.)

192 * Mestlerin altına mesh yapılmaz. Mestler üzerine mesh yapılır iken ıslak olan el parmaklarının açık olması, meshin el parmakları ile ayak parmaklarının uç kısmından başlayarak yukarıya doğru yapılması, sünnete uygun olan mesh etmedir. Mestin üzerine su dökmek, mesti sünger gibi bir şey ile ıslatmak, enine olarak mestin üzerine mesh etmek veyâ meshe mestin koncundan başlamak da yeterlidir. Ancak bu şekilde yapmak sünnete aykırıdır.

Ali (Kerremallâhü veche): *Eğer din, (akıl ve) re'y (; kişisel görüş) ile olsa idi, mestin üstünü değil, altını mesh etmek daha uygun olurdu. Hâlbuki ben Resûlullah aleyhis-salâtü vesselâmı mestlerin üzerine (, üst kısmına) mesh ederken gördüm* dedi. [180]

193 * Ayakları topukları ile birlikte örten çizmeler, potinler, kendileri ile üç mil yürünebilecek derecede sağlam olmalıdır.

* Kösele, deri ile kaplanmış veyâ altlarına taban geçirilmiş olması hâlinde çoraplar üzerine meshin câiz olduğu konusunda fakihler ittifak etmiş; fikir birliğine varmışlardır.

Normal çoraplar konusunda fakihlerin iki görüşü vardır: Birinci görüş İmam Ebû Hanîfe, Mâlikîler ve Şâfiîlerden oluşan cumhûrun; çoğunluğun görüşüdür ki, çorap üzerine mesh etmek câiz değildir. Diğer görüş sâhipleri ise Hanbelîler ve İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'un görüşüdür.

İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'a göre çorap üzerine mesh edilebilmesi için çorabın onlarla yürüyecek kadar kalın olması, altlarını göstermeyecek şekilde şeffaf olmamaları gerekir. Kısaca kendileri ile en az bir fersah; yaklaşık 5.500 metrelik bir uzaklık yürünebilecek, kendi kendine ayakta durabilecek, altını gösterecek şekilde şeffaf olmayan çoraplar üzerine mesh edilebilir. Hanefî mezhebinde fetvâ İmâmeyne göredir.

Hanbelî mezhebinde, mestler üzerine mesh için geçerli olan şu iki şartın bulunması durumunda çoraplar üzerine de mesh etmek câizdir: Çorabın, ayağın hiçbir kısmını göstermeyecek şekilde sık dokunmuş olması ve bunlarla peş peşe, ardı ardına yürümenin mümkün olması, kendiliğinden dik olarak durabilmesidir. [181]

Mestler Üzerine Mesh Etmenin Câiz Olabilmesi İçin Gerekli Olan Şartlar

194 - Mestler üzerine mesh etmenin câiz olabilmesi için yedi şart gereklidir:

1) Mestler, ayağa abdest için ayaklar yıkandıktan sonra giyilmelidir. Bir özürden dolayı ayağa veyâ ayaktaki sargıya mesh edilmesi de yıkama hükmündedir. Bu sebeple böyle bir meshten sonra giyilen mestler üzerine mesh yapılabilir.

2) Mestler, topuklar dâhil, ayakların her tarafını örtmüş olmalıdır. Topuklardan kısa olan mestler ve benzeri ayakkabılar üzerine mesh yapılmaz.

3) Ayağa giyilen mestler ile en az bir fersah; üç mil, yaklaşık 5.500 metre kadar yol yürünebilmelidir.

4) Mestlerden her birinin topuklarından aşağı kısımlarında, ayağın küçük parmağı ölçüsü ile üç parmak miktârı delik, sökük ve yırtık bulunmamalıdır. Ancak, böyle bir noksanlık, ayak parmaklarının uçlarına rastlarsa miktâra değil, sayıya bakılır; üç parmak görünmedikçe, yırtık meshe zarar vermez.

Yine mestlerde üç parmak miktârı sökük bulunduğu hâlde mestlerin sağlam olması sebebi ile yürürken bu sökük açılıp, parmaklar gözükmez ise yine meshe engel olmaz. Bir mestte bulunan ayrı ayrı yırtıklar toplanır; fakat iki mestteki yırtıklar toplanmaz. Bunun için bir mestte iki, diğer mestte de bir veyâ iki parmak miktârı yırtık bulunursa mesh yapmaya engel olmaz.

(Mâlikîlere göre bir ayağın en az üçte biri görülecek kadar bir mestte yırtık yoksa meshi bozmaz. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ayakta yıkanması farz olan herhangi bir miktar, mestlerdeki bir yırtıktan görülecek olsa mesh bozulmuş olur. İsterse yıkanması farz olan miktar, çorap veyâ başka bir şey ile örtülmüş olsun, hüküm değişmez.)

5) Mestler, bağsız olarak ayakta durabilecek kadar kalın olmalıdır.

6) Mestler, dışarıdan aldıkları suyu hemen içine çekerek ayağa ulaştıracak bir hâlde olmamalıdır.

7) Her ayağın ön tarafından en az üç küçük el parmağı kadar bir yer var olmalıdır. Bu sebeple, bir veyâ iki ayağının ön tarafı bulunmayan kimse mestlerine mesh yapamaz. Ökçe taraflarının bulunması yeterli değildir. Çünkü bir ayağı yıkamak, diğerini mesh etmek bir arada yapılamaz. Fakat bir ayağı tamâmen; bütünü ile olmayan kimse, diğer

ayağına giydiği mest üzerine mesh edebilir. Çünkü bir organda mesh etmek ile yıkamak bir arada yapılmamıştır.

Mestler Üzerine Mesh Etmenin Süresi

195 * Mestler üzerine mesh etmenin müddeti, mukim olan; yolcu hükmünde olmayan kimse için bir gün bir gece; yirmi dört saattir. Misâfir için yâni en az on sekiz saatlik bir uzaklığa giden yolcu için üç gün, üç gece yâni yetmiş iki saattir:

اَلْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ

= **Mestler üzerine mesh** (etmenin süresi)**; yolcu için üç gün** (üç gece)**, mukim** (; ikâmet eden, yolcu olmayan kimse) **için bir gün bir gecedir.** [182]

Bu süre, hadesin meydana gelmesinden yâni abdestin bozulmasından itibâren başlar. Meselâ: Bir kimse bugün saat birde ayaklarını da yıkayarak abdest alıp mestlerini de giyse kendisinden saat beşte abdestini bozacak bir şey meydana gelse meshin müddeti saat beşten itibâren başlar; mestleri giymiş olduğu zaman olan saat birde başlamaz.

Mestler üzerine mesh etmenin süresi dolduğunda, kişi abdestli ise mestleri çıkarıp ayaklarını yıkaması yeterlidir; abdestsiz ise ayağını da yıkayarak tam bir abdest almalıdır.

(Mâlikîlere göre mestler üzerine mesh için bir zaman sınırlaması yoktur. Gusül abdesti alınmasını gerektiren bir durum olmadıkça, mestler üzerine süresiz mesh edilebilir. Ancak cum’a namazı kılacak kimsenin, her cum’a günü mestlerini çıkarıp ayaklarını yıkaması mendubtur. Şâfiî ve Hanbelîlere göre mubah yâni haram işleme niyeti bulunmayan bir yolculukta bulunanlar için mesh süresi üç gün, üç gecedir. Meşrû bir imamla savaşmak gibi günah olan bir işi işlemek amacı ile yola çıkıldığında bu süre bir gün, bir gecedir.)

196 - Mukim iken misâfir olan; yolculuğa çıkan kimse misâfirin süresini doldurur. Tersine olarak misâfir olan kimse, bir gün ve bir gece mesh ettikten sonra mukim olsa mesh süresi bitmiş olur. Artık ayaklarını yıkaması gerekir.

197 - Mestlerine mesh ederek abdest aldıktan sonra, abdestli iken her iki mestini veyâ birini çıkaran kimse, mestlerini ayaklarından çıkarınca yalnız ayaklarını yıkaması gerekir, abdestini tamâmen yenilemesi gerekmez. Abdesti yokken çıkarmışsa tekrar abdest alırken ayaklarını da yıkaması gerekir.

Ayaklarını da yıkayarak abdest alıp mestlerini giymiş olan bir kimse, daha bu abdesti bozulmadan herhangi bir sebeple mestlerini ayaklarından çıkarsa mestlerini ayağından çıkarmakla abdesti bozulmuş olmayacağı için ayaklarını tekrar yıkaması gerekmez.

Sargı Üzerine Mesh Etmek

198 * Kırık, çıkık veyâ yara bulunan bir organın sarılı veyâ bağlı olduğu tahta veyâ bez sargı üzerine mesh etmek câizdir.

Bilek kemiklerimden birisi kırıldı, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a (ne yapmam gerektiğini) sordum; bileğime sarılan tahta üzerine mesh etmemi emrettiler. [183]

Kırılan veyâ yarası bulunan bir organı yıkamak zarar verirse üzerine bağlı olan tahta veyâ bez sargıya, hem abdest, hem de gusül için bir kez mesh edilir. Mesh etmek de zarar verirse terk edilir.

199 - Elde, tırnakta ve diğer herhangi bir organdaki bir yara üzerine konulan sakız, pamuk gibi şeylerin ve ilâçların üzerine de zarûret hâlinde birer kere mesh yapılır. Bunlara

sıcak su zarar vermiyorsa mesh yeterli olmaz, yıkamak gerekir. Yapılacak meshin bütün sargıyı kaplaması gerekmez; çoğunluğunu mesh etmek yeterli olur.

200 - Sargıyı çözmek zarar veriyorsa özürlü yerin etrâfında sargı altında kalan yerleri yıkamak gerekmez. Bunlardan açık bulunan yerleri mesh etmek yeterlidir.

201 - Bir sargı üzerine yapılan mesh için belli bir süre yoktur. Özür devam ettiği sürece sargı üzerine mesh etmek câiz olur. Bu sargının tahâret üzere yâni abdestli olarak sarılmış olması da şart değildir.

202 - Bir sargı üzerine mesh edildikten sonra sargı değiştirilirse tekrar mesh etmek gerekmez. Yine bir sargıya mesh edildikten sonra onun üzerine başka bir sargı daha sarılmış olsa yeniden mesh gerekmez. Henüz özür kalkmadan sargı açılsa mesh bozulmaz.

203 - Bir özürden dolayı iki ayaktan birinin üzerine mesh yapılsa diğer ayağı yıkamak gerekir. Çünkü bu mesh de yıkama hükmündedir.

204 - Özür ortadan kalkınca, mesh bozulur, artık sargı üzerine mesh edilemez.

Meshi Bozan Şeyler

205 - Abdesti bozan her şey meshi de bozar. Bu sebeple mesh müddeti henüz bitmemişse yeniden alınacak abdestte mestlere veyâ sargılara da yeniden mesh verilir. Aşağıda yazılı durumlar sebebi ile de mesh bozulur:

1) Üzerine mesh edilmiş olan mestin ayaktan çıkması veyâ çıkarılması. Böyle bir durumda eğer abdest bozulmamış ise yalnız ayakları yıkamak yeterlidir.

Bir mestin koncuna kadar ayağın çoğu kısmının çıkmış olması da, tamâmen çıkması hükmündedir.

2) Mesh müddetinin, süresinin sona ermesi. Bu durumda henüz abdest bozulmadı ise yalnız ayakları yıkamak yeterlidir. Yeniden tam bir abdest alma zorunluluğu yoktur. Bununla birlikte mesh süresi sona erip mestlerin ayaktan çıkarılmaları durumunda, yıkama ile ayakların soğuktan donmasına sebebiyet verileceğinden korkulursa yine mesh etmeye devam edilir.

Abdesti Bozan Şeyler

206 * Aşağıdaki hâllerin her biri abdesti bozar:

1) Ön veyâ arka kısımdan kan, menî, mezî, sidik, katı pislik gibi bir necâset veyâ bir sıvının çıkması, abdest ve gusülde yıkanması farz olan yere kadar taşmasa da abdesti bozar.

مَنْ أَصَابَهُ قَيْءٌ أَوْ رُعَافٌ أَوْ قَلَسٌ أَوْ مَذْيٌ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ

= (Namazda iken) **kimin başına kusma veyâ burun kanaması veyâ bulantılı kusma veyâ mezî çıkması durumlarından birisi gelirse hemen gidip abdest alsın.** [184]

* Abdest aldıktan sonra idrar; sidik damlasının dışarı çıkması ile abdest bozulur. İdrar damlasının elbise ve vücûda değmesi bunların pislenmesine sebep olur. [185]

لاَ يَقُومَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَبِهِ أَذًى مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ

= **Sizden biri, büyük ya da küçük abdestinin kalıntısı olduğu** (; idrar ve diğer pislikten tam olarak temizlenmediği) **hâlde namaza durmasın**. [186]

2) Arka taraftan yel çıkması:

لاَ وُضُوءَ إِلاَّ مِنْ صَوْتٍ أَوْ رِيحٍ

= **Abdest, ancak** (yellenme sonucu çıkan) **ses veyâ kokudan dolayı gerekir.** [187]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) seslice yellenen kişiye gülenlere: **Kişinin bu yaptığına niçin güler**(ek onu utandırır)**sınız** *dedi (ve böyle bir durumda gülmeyi yasakladı).* [188]

3) Ağız, burun ve küçük abdest yapılan ön taraf ile büyük abdest yapılan arka taraftan başka, herhangi bir organdan sıvı hâlinde kan çıkması:

اَلْوُضُوءُ مِنْ كُلِّ دَمٍ سَائِلٍ

= **Her akıcı kan**(ın vücuttan ayrılmasın)**dan dolayı abdest almak gerekir.** [189]

Şöyle ki, ağızdan çıkan akıcı kan, tükürükten fazla veyâ ona eşit ise abdesti bozar, tükürükten az ise bozmaz. Bu, renginden anlaşılır. Ağız dışında diğer organlardan çıkan kan, çıktığı yerden yanlara taşıp, yayılınca abdesti bozar. İğne ucu gibi çıkıp yerinde kalan kan damlası abdesti bozmaz, çıkan bu kanın el veyâ parmak ile silinmesi de zarar vermez.

Kan, yaranın baş kısmından akarsa (kişi) abdestini yeniler, akmazsa (tekrar abdest alması) gerekmez. [190]

Yaradan çıkan irin ve sarı sular da hüküm bakımından kan ile aynıdır.

* Yaralı bir yer, sargı ile bağlı oldukça kan veyâ irin ile dolu olsa bile sargının etrâfından akmaz veyâ akan kan veyâ irin sargıdan geçip dışarıya, dış kısma çıkmazsa abdesti bozmaz. [191]

Vücuttaki kabarcıklardan çıkan saf su da, sahih görüşe göre kan hükmündedir. Diğer bir görüşe göre böyle bir suyun çıkması abdesti bozmaz. Bu ikinci görüşe uyulursa çiçek ve uyuz hastalıklarına tutulmuş olanlar için bir kolaylık vardır.

(Şâfiî ve Mâlikîler: *Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) kan aldırdı, abdest almaksızın namaz kıldı. Kan aldırdığı yerleri yıkamanın dışında bir şey yapmadı*. [192]

Abdullah ibni Ömer, bir sivilceyi sıkıp ondan kan çıktığı hâlde abdest almaksızın namaz kıldı [193] hadîsleri ile amel ederek ön ve arka taraf dışında diğer bir organdan gelen kan, irin ve sarı su sebebi ile abdestin bozulmayacağı hükmüne varmışlardır.)

4) Ağız dolusu kusmak.

Şöyle ki, ağızdan kolaylıkla yutulamayacak miktar yemek, su ve safra gibi şeylerin gelmesi abdesti bozar. Bu maddeler bir mecliste; bulunulan bir ortamda azar azar gelip, toplamı bir ağız dolusu miktârına ulaşmış olsalar yine hüküm aynıdır, abdest bozulur. Bu, İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre kusuntu başka başka meclislerde gelse bile, sebep aynı olduğu takdirde yine abdest bozulmuş olur.

إِذَا قَاءَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ

= **Sizden birisi kusarsa abdest alsın.** [194]

إِذَا قَاءَ أَحَدُكُمْ أَوْ قَلَسَ أَوْ وَجَدَ مَذْيًا وَهُوَ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ

= **Kim namazda iken kusar veyâ burnu kanar veyâ** (elbisesinde, vücûdunda) **mezî bulursa dönsün** (yeniden) **abdest alsın.** [195]

5) Az veyâ çok bir zaman bayılmak, çıldırmak ve yürürken irâde dışı sallanacak şekilde sarhoş olmak. Bu sarhoşluk bir zorlama sonucu olsa da hüküm değişmez, abdest bozulur.

6) Rükû ve secdeli bir namazda, mükellef bir kimsenin bilerek veyâ bilmeyerek, uyanık iken kahkaha ile yâni yanındakiler işitecek kadar sesli olarak gülmesi hem abdesti, hem de namazı bozar:

مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ قَهْقَهَةً فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ وَالصَّلاَةَ

= **Sizden kim kahkaha ile gülerse abdestini ve namazını iâde etsin** (; yeniden abdest alıp, namaz kılsın). [196]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, mescitte cemaate namaz kıldırırken, gözleri görmeyen bir adam içeriye girdi ve mescitteki bir çukura düştü. Cemaatin çoğu namazda oldukları hâlde buna güldü. Bunun üzerine Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem güldükleri için cemaate hem abdesti, hem de namazı iâde etmelerini (; yeniden abdest alıp namaz kılmalarını) emretti. [197]

Çocuğun veyâ uyuyan kimsenin kahkaha ile gülmeleri ise sâdece namazı bozar, abdesti bozmaz.

7) Çocuğun doğması ile kan görülmese, kan gelmese dahi çocuk doğurmak.

8) Fâhiş mübâşeret. Erkeğin tahrîk olmuş; cinsel arzusu uyanmış hâldeki cinsel organı ile kadının cinsel organının çıplak olarak veyâ aralarında sıcaklığın hissedilmesine engel olacak giysi ve bunun gibi bir şey bulunmaksızın birbirine değmesine fâhiş mübâşeret denir. Bu durumda kendilerinden bir sıvı çıkmasa bile erkek ve kadının abdestleri bozulur. Fakat İmam Muhammed'e göre bu durumda bir yaşlık, bir mezî çıkmadıkça abdest bozulmuş olmaz.

9) Erkeğin üreme organı içine kaybolacak şekilde tıkanmış olan bir pamuğun, üzerinde ıslaklık olmasa bile, sonradan dışarıya çıkmış olması veyâ çıkarılması. Yine bu organa bir kısmı tıkanmış ve bir kısmı dışarıda kalan pamuğun dışarısına idrârın ulaşmış olması. İç kısımdaki yaşlık abdeste zarar vermez. Ancak pamuk dışarıya çıkıp düşerse o zaman abdest bozulur. Çünkü az bir idrârın pamuğa bulaşması da abdesti bozar.

10) Kadının üreme organının iç veyâ dış kısmına tıkanan bez veyâ pamuğun yaş olarak dışarıya çıkması veyâ çıkarılması.

Şöyle ki, bu organın dış kısmına tıkanan pamuğun iç tarafı ıslanmış olunca, abdest bozulmuş olur, pamuğun dışına ıslaklığın geçmesi şart değildir. Fakat bu organın iç kısmına tıkanan pamuğun dışına kadar yaşlık geçmedikçe, abdest bozulmaz.

11) Yan yatarak, bağdaş kurarak, dirseklere dayanarak, otururken ayakları yan taraftan çıkararak veyâ namaz dışında secde eder gibi bir şekilde bulunarak uyumak.

إِنَّمَا الْوُضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ

= **Abdest** (almak) **sâdece uzanarak uyuyana gerekir. Çünkü** (kişi) **uzanarak uyuduğu zaman eklemleri gevşer** (ve yellenme olabilir)**.** [198]

لاَ يَجِبُ الْوضُوءُ عَلَى مَنْ نَامَ جَالِسًا أَوْ قَائِمًا أَوْ سَاجِدًا حَتَّى يَضَعَ جَنْبَهُ فَإِنَّهُ إِذَا وَضَعَ جَنْبَهُ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ

= **Uzanıp yatmadığı sürece oturarak veyâ ayakta veyâ secdede uyuklayan kişiye abdest** (almak) **gerekmez.** (Kişi) **uzanıp yattığı zaman, mafsalları** (; eklemleri) **gevşer** (, yellenme olabileceği için bu kişinin abdest alması gerekir)**.** [199]

Yine, oturur vaziyette uyuyan kimsenin uyanmadan oturağı yerinden tamâmı ile yukarı kalkacak olsa kendisi yere düşmese bile abdesti bozulur.

12) Çıplak hayvan üzerinde yokuş çıkarken uyumak. Ancak düz bir yerde veyâ yokuştan aşağıya doğru inerken uyumak abdesti bozmaz. Palanlı ve eğerli hayvan üzerinde uyunursa bu durumların hiçbirinde abdeste zarar gelmez.

13) Teyemmüm etmiş bir kimsenin abdest alabileceği bir suyu görmesi.

14) Özürlü kimseler için namaz vaktinin çıkmış olması. (Özür ve özürlü kimse ile ilgili olarak bu bölümdeki 136 ncı maddeye bakınız.)

Abdesti Bozmayan Şeyler

207 - Aşağıdaki şeyler abdesti bozmaz:

1) Bir hastalık sebebi dışında gözden akan su ve ağlama sonucu akan gözyaşı,

2) Yara ve benzeri içinde görülüp dışarıya çıkmayan kan, irin ve sarı su damlası,

3) Bir yaradan kopan deri parçası,

4) Mayasıl rutûbeti ve parmaklar arasındaki pişik,

5) Ağızdan veyâ burundan çıkan ve miktar olarak çoğu kısmını tükürük veyâ sümüğün oluşturduğu az miktardaki donmuş kan,

6) Kulak, burun veyâ yaradan çıkan kurt. Bu kurt temizdir, üzerindeki yaşlık ise azdır, onda akıcılık kuvveti yoktur.

7) Ağız dolusu olmayan kusuntu,

8) Baştan inen veyâ içeriden yükselip çıkan balgam; isterse ağız dolusu olsun. Çünkü balgam, kaygan ve yapışkan olduğundan pisliği içine çekmez, üstündeki yaşlık ise azdır. Bu hüküm İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre içeriden gelen ağız dolusu balgam abdesti bozar.

9) Erkeğin veyâ kadının üreme organından çıkan kokusu olan veyâ olmayan yel,

10) Arka taraftan rutûbetsiz, kokusuz bir durumda çıkarılan şırınga. Yine de böyle bir durumda ihtiyatlı olan, abdesti yenilemektir.

11) Erkeğin üreme organına damlatıp daha sonra geri gelen yağ. Bu görüş de İmam Âzam'a göredir.

12) Pıhtı hâlinde kusulan kan parçası,

13) Baştan buruna veyâ kulağa kadar akıp gelen, fakat gusül için temizlenmesi gerekecek bir yere kadar akmayan kan,

14) Kullanılan misvak, diş fırçası üzerinde veyâ ısırılan elma, ayva gibi sert meyveler üzerinde görülüp akıcılığı bilinmeyen kan izleri,

15) Pire, kene, sivrisinek, karasinek gibi küçük böceklerin karınları doyuncaya kadar emdikleri kan. Ancak, kene büyük ise abdest bozulur. [200]

Sülük, karnı doyuncaya kadar kan emer ve sonra düşerse abdest bozulur.

16) Saçların tıraş edilmesi, bıyıkların kırpılması, tırnakların kesilmesi,

17) Oturağı yâni kaba yerlerini, kıç kısmını tamâmen yere yerleştirip, oturarak uyumak,

18) Namazda iken ayakta veyâ oturarak veyâ rükûda veyâ secdede uyumak.

19) Namaz dışında veyâ cenâze namazında veyâ tilâvet secdesinde kahkaha ile gülmek.

(Şâfiîlere göre namaz içinde de kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz.)

20) Tebessüm yâni ne kendisinin, ne de yanında bulunan kimselerin duyamayacağı bir sesle gülümseme. Tebessüm ile abdest bozulmayacağı gibi namaz da bozulmaz. Fakat yalnız kendisinin işitebileceği bir sesle gülmek, abdesti bozmaz ise de, namazı bozar.

21) Herhangi bir kimsenin vücûduna veyâ üreme organına yalnız el ile dokunmak.

(Mâlikîlere göre mükellef bir erkek, bulûğ çağına yaklaşmış bir kadının açık olan veyâ ince bir şey ile örtülü bir organına zevk almak amacı ile dokunsa abdesti bozulur. Bir amaç olmaksızın duyulan bir lezzet de böyledir. Öyle ki, kadın mahrem olsa bile zevk alarak, hoşlanarak el ile dokunma veyâ yapışma ile abdest bozulur.

Şâfiîlere göre arada hiçbir engel bulunmaksızın herhangi nâmahrem, mahrem olmayan; kendisi ile evlenmek helâl olan bir kadının bir uzvuna dokunmakla zevk alınmasa bile abdest bozulur. Kadının saçları, dişleri ve tırnakları bu hükmün dışında olup, bunlara dokunmakla hoşlanılsa, zevk alınsa bile abdesti bozmaz.

Yine Şâfiîlere göre bir erkek veyâ kadın, kendisi veyâ başkasının oturağını veyâ üreme organını arada bir engel olmaksızın elinin içi ile tutsa abdesti bozulur. Mâlikî ve Hanbelîlere göre de hüküm böyledir. Ancak bunlara göre bir kadının kendi üreme organını tutması abdestini bozmaz.)

Mezhepler arasında ihtilâflı olan bu gibi konularda tedbirli davranmak daha iyidir. Meselâ: Hanefi mezhebine göre amel eden bir kimse, kendi mezhebine göre abdesti bozmayıp başka mezheplere göre abdesti bozan bir durum ile karşılaştığında ihtilâftan kurtulmak için abdest almalıdır. Böyle hareket etmek, özellikle imam olan kişi için mendubtur.

Gusül ve Gusül Abdesti Alınmasını Gerektiren Durumlar

208 - Gasl, sözlükte yıkamak anlamına geldiği gibi gusül (غسل), iğtisal de bir şeyin üzerinden suyun akması veyâ akıtılması; yıkanma ve yıkanırken kullanılan su anlamlarına gelir. Şerîatte gusül; bütün vücûdun yıkanması, boy abdesti alınmasıdır.

209 * Guslün meşrûiyeti; dînî bir hüküm oluşu kitab, sünnet ve icmâ ile sâbittir. Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

= ***Eğer cünüb iseniz tamâmen temizlenin*** *(; gusledin).* [201]

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ

= ***Ay hâlinde kadınlar****(ınız)****dan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın*** *(, cinsî ilişkide bulunmayın)* [202] buyrulmuş, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) birçok hadîsinde bu göreve değinmiş, İslâm ümmeti de guslün Resûlullah zamânından bu yana dînin kaçınılmaz hükümlerinden olduğunu kabul ede gelmişlerdir.

210 * Cenâbet (جنابت); sözlükte uzaklık demektir. Cünüb (, cünüp) olan kimseye gusül abdesti alıncaya kadar namaz kılmak, mescitlere yaklaşmak yasaklandığı; namaz kılmaktan, mescitten uzak durması gerektiği için cenâbet ismi verilmiştir. Bir fıkıh terimi olarak cenâbet, cünüplük; cinsel ilişki veyâ şehvet ile menînin gelmesi sebebi ile meydana gelen, belirli ibâdetlerin yapılmasına engel olan durumdur.

Menî (مني); şehvetin artması durumunda dışarıya çıkan basınçlı yoğun sudur.

Mezî, mezi (مذي); erkeğin dişi bir insanla oynaşması veyâ şehvetle yaklaşması gibi durumlarda üreme organından çıkan yapışkan, beyaza yakın renkli, akıcı sudur.

Vedî (ودي); küçük abdestten sonra çıkan, idrardan daha koyu olan bir salgıdır. Haşefe; erkek cinsel organının sünnet edilecek yeri ile baş tarafı arasındaki kısımdır. [203]

إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْيَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ

= **Mezîyi gördüğünde tenâsül** (; üreme aracı olan cinsel) **organını yıka, namaz için abdest aldığın gibi abdest al. Menî çıktığında ise** (gusül abdesti alarak) **yıkan**. [204]

(Erkeğin cinsel organından gelen) menî, mezî ve vedîdir. (Kişi) mezî ve vedîden dolayı erkeklik organını yıkayıp abdest alır, menîden dolayı gusül etmek gerekir. [205]

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ (5) خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ (6) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ

= ***İnsan neden yaratıldığına bir baksın. Fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldı. O su*** *(; menî),* ***sulb*** *(denilen erkeğin omurga, bel kemikleri)* ***ile terâib*** *(denilen kadının göğüs kemikleri)* ***arasından çıkar.*** [206]

* Erkeğin menîsi beyaz renkli ve koyudur, kadının menîsi sarı ve akışkandır.

مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلاَ مَنِيُّ الرَّجُلِ مَنِيَّ الْمَرْأَةِ أَذْكَرَا بِإِذْنِ اللَّهِ وَإِذَا عَلاَ مَنِيُّ الْمَرْأَةِ مَنِيَّ الرَّجُلِ آنَثَا بِإِذْنِ اللَّهِ

= **Erkeğin suyu** (; menîsi) **beyaz, kadının suyu sarıdır. Bunlar bir araya gelir, erkeğin menîsi kadınınkine gâlip gelirse Allâh'ın izni ile erkek çocuk doğururlar. Kadının menîsi erkeğinkine gâlip geldiği zamanda Allâh'ın izni ile kız doğururlar.** [207]

مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ وَمَاءَ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ فَمِنْ أَيِّهِمَا عَلاَ أَوْ سَبَقَ يَكُونُ مِنْهُ الشَّبَهُ

= **Erkeğin suyu koyu ve beyaz, kadının suyu sarı ve akışkandır. Bunlardan hangisi üstün olur veyâ öne geçerse** (anne veyâ babaya) **benzerlik ondan olur.** [208]

إِذَا عَلاَ مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَخْوَالَهُ وَإِذَا عَلاَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَ أَعْمَامَهُ

= **Onun** (, kadının) **suyu erkeğin suyuna gâlip gelince** (doğacak) **çocuk dayılarına benzer, erkeğin suyu kadınınkine gâlip gelirse çocuk amcalarına benzer.** [209]

* İnsanlar arasında ayıp sayılsa bile bir müslümanın bilmesi gerekli olan din ile ilgili bilgileri öğrenme, öğretme konusunda hayâ; utanma duygusu bir engel oluşturmamalıdır. Bu tür konularda üstü kapalı ifâdeler kullanarak soru sorulması ve cevap verilmesi uygundur.

Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır. Hayâ (; utanma duygusu) onların dinlerini(n hükümlerini edebine göre) sorup öğrenmelerine (, anlamalarına) engel olmadı. [210]

211 * Guslün rüknü, sıkıntı olmaksızın mümkün olduğu kadar vücûdun bütününe temiz suyu ulaştırıp vücûdu temizlemektir.

Guslün sebebi, cünüp iken yapılması helâl olmayan bir şeyi yapmak istemek veyâ gusletmenin vâcib oluşudur.

Guslün hükmü ise gusül edilmeden önce yasak olan şeylerin gusül edilmekle helâl olması, yüce Allâh'a yaklaşmak amacı ile yapılması durumunda sevap kazanılmasıdır.

212 * Gusül abdesti alınmasını gerektiren yedi sebep vardır:

a) Menînin şehvetle dışarıya çıkması,

b) Haşefenin veyâ onun kesildiği yer kadar bir miktârın canlı bir insanın ön veyâ arka iki yolundan birisine girmesi,

c) Ölmüş bir kadın veyâ hayvan ile ilişkide bulunmak sebebi ile menînin çıkması,

d) Uyumadan önce cinsel organı sertleşmemiş bir erkeğin uykudan uyandıktan sonra ince bir su, sıvı bulmuş olması,

e) Sarhoş olduktan veyâ bayıldıktan sonra kendine gelip ayılan bir kişinin menî zannettiği bir ıslaklığın bulunması,

f) Hayız, âdet görme hâli,

g) Nifâs, loğusalık hâli.

Ölen bir kimseye gusül abdesti aldırılması farz-ı kifâyedir. [211]

213 - Şehvetle yerinden ayrılan ve şehvetle dışarıya atılan bir menî sebebi ile gusül etmek gerekir. Şehvetle yerinden ayrılıp şehvet kesildikten sonra dışarıya atılan menîden dolayı da, İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre gusül etmek gerekir. Fakat İmam Ebû Yûsuf'a göre gusül gerekmez; rüyâda şehvetle yerinden ayrılan bir menînin, üreme organı tutulup şehvet kesildikten sonra dışarıya akıtılması gibi. Misâfir olan veyâ kış mevsiminde bulunan kimseler için İmam Ebû Yûsuf'un görüşünü seçmekte kolaylık vardır.

214 - Birini el ile tutma veyâ birine bakma sebebi ile şehvetle gelip akan menîden dolayı da gusletmek gerekir.

215 * Cinsel ilişki hâlinde haşefenin girmesi ile erkek ve kadın bulûğ çağına ermiş ise menînin gelip gelmemesine bakılmadan gusül etmeleri gerekir. Bunlardan yalnız biri bulûğ çağına ermiş ise sâdece ona gusül gerekir, bulûğ çağına ermemiş olana gerekmez. Ancak bulûğ çağına ermemiş olan murâhik; bulûğ çağına yaklaşmış ise yıkanmadıkça namaz kılmasına izin verilmez.

إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ وَأَجْهَدَ نَفْسَهُ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزِلْ

= (Erkek, kadının) **dört uzvu** (; iki eli ile iki ayağı veyâ iki ayağı ile iki budu) **arasına oturur** (ve cimâ ederek) **kendisini yorarsa menî gelsin ya da gelmesin gusül** (etmeleri) **gerekir.** [212]

إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ

= (Erkeğin) **sünnet yeri** (kadının) **sünnet yerini geçti mi, gusül gerekli olur.** [213]

إِذَا الْتَقَى الْخِتَانَانِ وَغَابَتِ الْحَشَفَةُ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزِلْ

= (Erkek ile kadının) **sünnet yerleri birbirine kavuşur ve haşefe kaybolursa menî gelsin ya da gelmesin gusül gerekir.** [214]

Henüz şehvet duymayan bir erkek çocuk cinsel birleşmede bulunursa ne kendisine, ne de birleştiği bulûğa ermiş kız veyâ kadına gusül abdesti gerekmez. Bu parmak veyâ odun parçası gibidir ki, bunların önden veyâ arkadan içeriye sokulması, kabul edilen görüşe göre menî gelmedikçe gusül abdesti almayı gerektirmez. Diğer bir görüşe göre bunların ön taraftan zevk almak amacı ile içeriye sokulması gusül abdesti almayı gerektirir.

Aynı şekilde ölüye, hayvana, hünsâ-i müşkile veyâ benzeri ile normal bir cinsel birleşme yapılamayan herhangi bir çocukla birleşmeden dolayı da menî gelmedikçe gusül gerekmez.

Üreme organına bez gibi bir şey sararak kullanılması durumunda, zevk alınmadığı sürece gusül gerekmez. Fakat zevk alınsın veyâ alınmasın, ihtiyatlı olan gusül etmektir.

216 * Uykudan uyanan kimse, yatağında veyâ çamaşırında veyâ butlarında bir yaşlık görünce bakılır: Eğer ihtilâm olduğunu hatırlıyorsa gusletmesi gerekir. O yaşlığın menî veyâ mezî olduğunu bilsin veyâ bunlarda şüphe etsin, fark etmez. Bu konuda görüş birliği vardır. Fakat ihtilâm olduğunu hatırlamaz, o yaşlığın mezî olduğunu anlar veyâ mezî mi, menî mi diye şüphe ederse gusletmesi gerekmeyeceği gibi menî olduğuna inansa da yine gusletmesi gerekmez. Çünkü şehvetle geldiği bilinmemektedir.

Bu mesele İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre gelen akıntının mezî olduğuna inanmışsa gusül etmesi gerekmez. Fakat menî olduğuna inanır veyâ mezî mi, menî mi diye şüphe ederse gusletmesi gerekir. İhtiyâta uygun olan da budur, bu sebeple fetvâ da bu şekildedir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a ihtilâm olduğunu hatırlamadığı hâlde (çamaşırında) ıslaklık bulan kişi(nin durumu) soruldu. Efendimiz: **Gusleder** (, gusletsin) *buyurdular. İhtilâm olduğunu gören, fakat ıslaklık bulmayan kişi(nin durumu) soruldu:* **Ona gusül gerekmez** *buyurdu. (Sahâbeden) Ümmü Süleym (radiyallâhü anhâ):* Bunu gören kadına da gusül gerekir mi diye sordu. *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Evet. Çünkü kadınlar erkeklerin benzeridirler** (; onlar da ihtilâm olurlar) *buyurdu.* [215]

مِنَ الْمَذْيِ الْوُضُوءُ وَمِنَ الْمَنِيِّ الْغُسْلُ

= **Mezîden dolayı abdest, menîden dolayı gusül abdesti almak gerekir.** [216]

Mezînin vücûda veyâ elbiseye bulaşmış olduğu yerin yıkanması yeterli olur. [217]

217 - Yatağından uyanıp kalkan kişi, ihtilâm olduğunu hatırlar ve cinsel organında da bir yaşlık görürse gusül etmesi gerekir. Ayakta veyâ oturduğu yerde uyuyan kişi, uyandığı zaman bu organında bir yaşlık görürse bakılır: Eğer bu yaşlığın menî olduğu kanaati varsa veyâ uyumadan önce üreme organı hareketsiz bir hâlde idi ise gusletmesi gerekir. Fakat böyle bir kanaati yoksa ve üreme organı da uyumadan önce kalkık durumda ise gusül etmesi gerekmez, o yaşlığın mezî olduğuna hükmedilir. Çünkü organın uyanık olması, mezînin çıkmasına sebep olur.

218 - Sarhoş veyâ bayılmış olan bir kimse uykusundan uyandığında kendisinde menî bulacak olsa gusül etmesi gerekir, mezî bulacak olsa gusül etmesi gerekmez.

219 - Bir erkek idrârını yaparken; abdest bozarken cinsel organı uyanık olduğu hâlde menî gelse gusül etmesi gerekir; organ uyanık olmayınca, gusül etmesi gerekmez. Çünkü cinsel organın uyanık olması şehvetin bulunduğuna delildir.

220 - Bir erkek veyâ kadın rüyâsında ihtilâm olsa da, menî dışarıya çıkmazsa gusül gerekmez. İmam Muhammed'e göre bu durumda kadının ihtiyat olarak gusül etmesi gerekir. Çünkü kadından çıkacak bir menînin yine ona geri dönme ihtimâli vardır.

221 - İhtilâm olan veyâ cinsel ilişkide bulunan bir kimse, idrârını yapmadan veyâ çokça yürümeden veyâ tekrar uyumadan yıkandıktan sonra kendisinden menînin arta kalan kısmı çıkacak olsa ikinci kez yıkanması gerekir. Fakat idrârını yaptıktan veyâ bir süre yürüdükten veyâ uyuduktan sonra şehvetsiz olarak gelecek menî guslü gerektirmez. Çünkü bu durumda o menî, yerinden şehvet olmaksızın ayrılmış bulunur.

Yine bir kadından yıkandıktan sonra kocasının menîsi çıkacak olsa tekrar gusül etmesi gerekmez.

222 - Bir yatakta yatan iki kişi, uyandıklarında ihtilâm olduklarını hatırlamadıkları hâlde yatakta yaş menî görseler veyâ kurumuş menî görüp, o yatakta kendilerinden önce başka bir kimse yatmamışsa ve bu menînin kime âit olduğu da bilinemezse o iki kişi ihtiyat olarak; her ihtimâle karşı gusül abdesti alırlar.

223 - Şehvetle olmayıp dövülme, ağır bir yük kaldırma veyâ yüksek bir yerden düşme nedeni ile gelen menî sebebi ile gusül edilmesi gerekmez.

(İmam Şâfiî'ye göre bu durumlarda da gusül etmek gerekir.)

224 - Yerinden şehvetle ayrılan bir menî, vücûdun dışına veyâ dışı hükmünde olan bir yere çıkmadıkça gusül edilmesi gerekmez.

225 - Yapılan cinsel birleşme sebebi ile bâkire bir kızın bekâreti bozulmaz ve menî de gelmezse gusül gerekmez. Çünkü bekâret, sünnet yerlerinin bir araya gelmesine engel olur.

226 - Bir gayrimüslim cünüp, hayızlı veyâ loğusa olduğu hâlde ihtidâ etse yâni müslüman olsa gusletmesi farz olur; hayız veyâ loğusalığı sona erdiği hâlde yıkanmamışsa yine gusül gerekir. Fakat temiz olan yâni yıkanmış bulunan gayrimüslim bir erkek veyâ henüz cünüp, hayız ve loğusa olmamış olan bir gayrimüslim kadın ihtidâ etse yıkanması mendub olur.

Hünsâ ve Hünsâ İle İlgili Hükümler

227 * Hünsâ (خنثى); sözlükte yumuşaklık ve kırılma anlamlarına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak doğumunda kendisinde hem erkek, hem de kadın üreme organı bulunan veyâ bu organlardan hiçbiri kendisinde olmayan kimseye hünsâ denir.

228 * Hünsâ iki kısma ayrılır: Hünsâ-i gayrı müşkil, hünsâ-i müşkil.

a) Hünsâ-i gayrı müşkil: Erkeklik veyâ dişilik belirtileri açık olup, erkek veyâ kadın olduğuna kolayca hükmedilebilen, ancak bununla birlikte karşı cinse âit organ veyâ belirti de olan kişi demektir. Bu durumda olanlar hakkında, belirgin olan cinsiyetin hükümleri uygulanır.

b) Hünsâ-i müşkil: Erkek mi dişi mi olduğuna kolayca hüküm edilemeyecek tarzda hem erkeklik, hem dişilik organı bulunan ya da bu organlardan hiçbiri bulunmayıp sâdece idrar deliği bulunan kişiye hünsâ-i müşkil denir. Bu tür kişilere hangi cinsin hükümlerinin uygulanacağını belirlemede zorluk olduğu için, haklarında müşkil sıfatı kullanılmıştır.

Hünsâ-i müşkilin cinsiyeti konusunda ergenlikten sonra şüphe kalmaz. Şüphe ancak çocukluğunda, bulûğa ermeden olur. Hünsâ-i müşkil ergenliğe; bulûğa ermeden önce cinsiyeti konusundaki şüpheden dolayı aşağıdaki durumlar söz konusu olur.

229 * Bir kimsenin hünsâ olması, ya hem erkek, hem de kadın üreme organının onda bulunması veyâ her iki organın da bulunmaması durumuna bakarak iki hâl düşünülür.

Şöyle ki, bir hünsâda iki organda bulunmazsa kendisinde sakal veyâ memenin var olması ile şüphe ortadan kalkar. İki organda mevcutsa idrârını yaptığı organa göre karar verilir. [218] Erkeklik organı ile idrar yapıyorsa erkek, kadınlık organı ile idrar yapıyorsa kadın sayılır ve diğer organ fazlalık kabul edilir. Eğer her iki organdan da idrar yapıyorsa idrârın ilk çıktığı organ dikkate alınır, diğeri dikkate alınmaz.

Her iki organla da idrârını yapıyorsa kendisinden daha fazla idrar çıkan organa göre hüküm verilir. Bu görüş, İmâmeyne göredir.

İki organdan eşit miktarda idrârın çıkması durumunda İmam Âzam'a göre diğer belirtilerin ortaya çıkması beklenir.

Şöyle ki, bulûğ çağında erkek gibi ihtilâm olur veyâ erkekler gibi cinsel ilişkide bulunur veyâ sakalı çıkarsa erkek olduğuna hükmedilir. Bunun aksine, kadınlar gibi hayız görür, kadınlar gibi memesi kabarır; ortaya çıkar, memesinden süt iner veyâ kadınlar gibi gebe kalır, kadınlar gibi cinsel ilişkide bulunursa kadın olduğuna hükmedilir.

Hünsânın erkeğe veyâ kadına ilgi duyması veyâ ihtilâm olması veyâ hayız görmesi gibi gizli olan konularda kendi sözü geçerlidir, bununla da durumu ortaya çıkar. Hattâ daha sonra bu sözünden dönse de sözü geçerli olmaz. Ancak sonradan ortaya çıkan durum, onu yalanlarsa bu konulardaki sözleri geçerliliğini kaybeder; erkek olduğunu iddiâ ettiği hâlde çocuk doğurması gibi. [219]

230 * Hünsâ, cinsiyeti belirginleşmeden ölse ve murâhik olsa yâni bulûğ çağının, ergenlik yaşının sonuna geldiği hâlde fiilen bulûğa ermese onu ne erkek ne de kadın yıkar. Toprak ile teyemmüm ettirilir. Çünkü başkasının avret yerine bakmak haramdır. Haram olma durumu ölme ile ortadan kalmaz. Ancak, aynı cinsten olanların birbirlerine bakışı daha az zararlıdır ve zarûret sebebi ile yıkama sırasında aynı cinsten olanların bakışı mubah kılınmıştır. Murâhik avret sayılan yerini örtme konusunda bulûğa ermiş olan kişi gibidir. Cinsiyeti belirli olmadığında, problemli olduğunda onun cinsiyetinden olan kimse bulunmamış olmakta veyâ onun cinsiyetinde olan kimsenin erkek mi kadın mı olduğu bilinmemektedir. Bu sebeple onu yıkayacak kimse bulunmadığından yıkanması imkânsız duruma geldiği için toprakla teyemmüm ettirilir.

Eğer teyemmüm ettirecek kişi kadınsa eline bez almadan teyemmüm ettirir. Mahrem olan erkekler için de aynı durum söz konusudur yâni onlar da bu kadının yaptığı şekilde teyemmüm ettirirler. Mahrem olmayan bir erkek ise eline aldığı bir bez ile hünsâya teyemmüm ettirir. Bu kişinin hünsânın yüzüne bakmasında bir sakınca yoktur. Kollarını teyemmüm ettirirken kadın olması ihtimâlinden dolayı başını çevirir, onlara bakmaz. Bu şekilde davranmakla, avrete bakma ve dokunma gibi tedbirle hareket edilmesi, ihtiyatlı davranılması gereken bir konuda tedbirli bir davranış yapılmış olur.

231 * Hünsâ-i müşkil gömülürken kabri perdelenirse, cenâzesine katılanlarla onun arasına bir perde gerilirse güzel olur. Çünkü hünsânın kadın olma ihtimâline göre örtülü olması esas olduğundan tedbirli davranılmış olur.

Hünsâ-i müşkili kabrine mahrem; kendisi ile evlenilmesi haram olan bir akrabâsı koyar. Ayrıca, o kadın ise kabrine mahrem olan erkek akrabâsının indirmesi gerekir. Eğer erkek ise kabre koyarken mahrem akrabâsının hünsâyı kabre indirmesinde bir sakınca yoktur.

232 * Hünsâ-i müşkil, hayatta iken bir kadın gibi örtünmesi emredilir, açılması yasaklanır. Ölümünden sonrasında da hüküm böyle olduğundan kadınlar gibi kefenlenir. Hünsâ hakkında örtünmeye yakın olan şey daha iyidir.

233 * Hünsâ-i müşkil, ölen bir erkek ya da kadının cenâzesini yıkayamaz.

234 * Hünsâ-i müşkil, bir kadın gibi ipekli giyinemez, ziynet eşyâsı kullanamaz, altın takınamaz. Çünkü bunların giyilmesi, kullanılması kadınlara helâl, erkeklere ise haramdır. [220] Hünsâ-i müşkilin ise kadın olup olmadığı bilinmemektedir. Mubah ya da sakıncalı olduğuna karar verilemeyen şeyde, konuda ise sakınca olan yön tercih edilir.

اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَ ذَلِكَ أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ فَدَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ

= **Haram bellidir, helâl de bellidir. Bu ikisinin arasında** (hükmü) **şüpheli olan işler vardır.** (Bunun için) **seni şüpheye düşüren şeyleri bırak, düşürmeyenlere bak.** [221]

235 * Hünsâ-i müşkil, murâhik olduğu durumda ihrâma girecek olsa örtünmeye daha uygun olduğu için kadınlar gibi ihram elbisesi giyer.

236 * Hünsâ-i müşkil, namazını başörtüsü ile kılar, namazda kadınlar gibi oturur.

237 * Hünsâ-i müşkil, cemaatle namaz kılarken erkek safının arka kısmında kadınlar safının önünde durur. Eğer erkek ise kadınların safında durması onun namazını bozar. Kadın ise erkeklerin safında durması, onunla aynı hizâdaki erkeklerden onun sağında ve solundaki erkekler ile arkasındaki erkeğin namazını bozar.

Hünsâ, erkeklerin safının arka kısmında, kadınların safının önünde durduğunda hem kendisinin, hem de bütün cemaatin namazının geçerli olduğundan emîn olunur.

238 * Hünsâ-i müşkil, ölse ve cenâze namazında onunla birlikte bir erkek ve bir de kadın ölü bulunsa hayatları sırasındaki durum dikkate alınarak erkek ölü imamın önüne, hünsâ kıble yönünde ondan sonraya, kadın hünsâdan sonraya konulur. Çünkü erkeklerin safı imama hünsâların safından daha yakın olmalıdır.

Eğer zorunluluk dolayısı ile bu cenâzeler aynı kabre konulursa bunun sakıncası yoktur. Aralarına toprak veyâ tahtadan set yapılarak kıble tarafına önce erkek, sonra onun arkasına hünsâ ve onun da arkasına kadın konulur. Kıble tarafı daha şerefli olduğundan erkek, kıbleye en yakın yerde bulunmaya daha çok hak sâhibidir.

239 * Hünsâ-i müşkil, ergenliğe erene kadar erkeklerin ve kadınların yanında açılması mekruhtur. Çünkü kadın olma ihtimâli vardır. Kadın ise örtülmesi gereken avrettir.

240 * Erkek ya da kadın olsun, mahremi olmayan bir kişinin hünsâ-i müşkil ile halvette; yalnız kalmaları mekruhtur. Hünsâ, bir erkekle yalnız kaldığında, kadın olması ihtimâlinden dolayı, erkeğin bir yabancı kadınla halveti söz konusu olur. Hünsâ, kadınla yalnız kaldığında da erkek olması ihtimâlinden dolayı mahremi olmayan bir kadınla yalnız kalmış olur. Bu halvetin; yalnız kalmanın yasaklığı konusunda murâhik de ergenliğe ermiş gibidir. Çünkü bu yasaklık, fitne korkusu nedeni ile konulmuştur.

لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ

= **Bir erkek bir kadınla baş başa** (, yalnız kalmasın)**. Aksi durumda, üçüncüleri mutlaka şeytandır.** [222]

241 * Mahremi olan veyâ olmayan bir kadının hünsâ ile birlikte yolculuğa çıkması da mekruhtur. Çünkü hünsânın kadın olma ihtimâlinden dolayı iki kadının yanlarında erkek mahremleri olmadan yolculuğa çıkmaları söz konusu olur. Ki, bu da haramdır. [223]

Guslün, Gusül Abdestinin Farzları

242 - Gusül abdestinin farzları, ağzı, burnu ve bütün vücûdu birer def'a yıkamak üzere üçtür. Bu farzların, aşağıda bildirildiği şekilde yapılması gerekir.

243 - Ağza ve buruna bolca su alınmalı, bu konuda abdestte yapılan ağız ve buruna su vermeden daha fazla özen gösterilmelidir.

244 * Vücut yıkanırken iğne ucu kadar olsun kuru bir yer kalmaması için gerekli titizlik gösterilmeli, kulaklar ve göbek oyuğu yıkanmalı; suyun saçların, kaşların, bıyıkların, sakalların aralarına ve altlarındaki deriye kadar geçmesi sağlanmalıdır. Bunlar sık olsa bile, suyun ulaşmasını sağlamak gerekir. Bu sebeple, belirtilen yerlerin araları ve dipleri kuru kalırsa gusül tamam olmaz. Ancak kadınların başlarından aşağıya sarkmış olan saçlarını yıkamaları gerekmez. Yeter ki, su bunların diplerine ulaşsın. Erkeklerde bir zorunluluk bulunmadığı için, böyle sarkmış olan saçların her tarafını yıkamaları gerekir.

إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَ

= **Muhakkak her kılın altında cünüplük vardır.** (Bu sebeple) **bütün kılları**(n görünen kısmını) **yıkayınız, deriyi iyice temizleyiniz.** [224]

245 - Kapanmış olan küpe deliklerinin içerisi de yıkanmalıdır. Öyle ki, küpe deliklerinin ıslanmış olduğuna kanaat getirilmeli, böyle bir kanaat yoksa onları el ile ovarak ıslatılmalıdır. İçlerine zorlayarak su girebilecek bir hâlde olan küpe delikleri de, içlerine su geçecek bir şekilde el ile ıslatılıp yıkanmalıdır.

* Küpe de kadınların süslerinden olduğu için küpe takmak amacı ile kız çocukları-

nın kulağını delmekte (, deldirtmekte) bir sakınca yoktur; erkek çocuklarının (, erkeklerin) kulaklarını delmek (, deldirtmek) câiz değildir. [225]

246 - Tırnaklar arasında kalan kurumuş çamurların, göz çapaklarının, boya, oje gibi şeylerin altlarının da yıkanmaları gereklidir. Fakat tırnaklar üzerindeki kir, toprak ve kınalar, suyun geçmesine engel olmadıkları için alınan gusül abdesti tamam olur. Bu konuda köylüler ile şehirliler arasında fark yoktur. Sahih olan görüş budur.

247 - Bir özür sebebi ile sünnet olamamış kişinin, sünnet işleminde kesilecek olan derisinin içerisini de yıkaması gerekir. Ancak açılmasında bir zorluk, bir sıkıntı olursa o zaman derinin içinin yıkanması gerekmez. Çünkü bu deri vücûdun dışından sayılır, buraya kadar gelen bir sidik ile abdest bozulur.

248 - Dişler arasında suyun geçmesine engel olacak şekilde sert, nohut kadar büyük olan bir yemek parçası, vücûdun hiçbir yerinde balık derisi, pulu veyâ çiğnenip kurumuş ekmek parçası gibi bir şey de bulunmamalıdır. Çünkü bunların altlarına su ulaşmazsa gusül sahih olmaz.

249 - Birbirine bitişik ve aralarına su geçmeyecek bir durumda olan parmakları guslederken su ile aralarını ovalamalı ve necâset bulunmasa da, aşağı avret yerleri su ile yıkanıp temizlenmelidir. Çünkü bunların kuru kalmaları guslün sahih olmasına engel olur.

250 - Ayaklardaki, ellerdeki çatlaklar sebebi ile deri üzerine merhem sürüldüğü zaman zarar vermeyecekse deriyi yıkamak gerekir, zarar verecekse merhemin üzeri su ile yıkanır. Bu da zarar verirse üzerlerini mesh etmek yeterlidir. Mesh de zarar verir ise yıkama işlemi terk edilir.

251 * Ağzını veyâ burnunu yıkamadığını veyâ vücûdunda bir yerin kuru kaldığını sonradan anlayan kişinin yeniden gusletmesi gerekmez; yalnız o yerleri yıkaması yeterli olur. Eğer bu arada farz bir namaz kılmışsa onu da tekrar kılması gerekir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) guslettikten sonra vücûdunda bir yerin kuru kaldığını gördü. Omuzlarına sarkmış bulunan saçlarını sıkarak o yeri ıslattı (, yıkadı). [226]

252 - Gözlerin içini soğuk veyâ sıcak su ile yıkamak zararlı ve güç olduğu için ne abdest alırken, ne de guslederken yıkamak gerekmez. İsterse gözleri görmeyen bir kimse olsun. Hattâ göz, necis; şer'an temiz olmayan bir sürme ile sürmelenmiş olsa bile, bunu yıkamak gerekmez. Gözlerin hafifçe kapatılması da hem abdeste, hem de gusle engel olmaz. Yeter ki, su kirpiklere ve göz pınarlarına ulaştırılmış olsun, bu gereklidir.

Gözleri takma olan kişinin, abdest ve gusülde onları çıkarıp, altlarını yıkaması gerekli değildir. Hattâ bu yıkama zarar verirse onları yıkaması câiz bile değildir.

Gözlerin içerisi denilince anlaşılması gereken, göz kapaklarının kapanması ile görünmez bir duruma gelen göz tabakasıdır.

(Mâlikîlere göre gözler ile ağız ve burnun içerisi ve açık olmayan kulak deliği, vücûdun dış kısmından sayılmadığından bunları abdestte ve gusülde yıkamak farz değil, sünnettir.

Hanbelîlere göre ağız ile burnun içleri yüz kısmından sayıldığından hem abdestte, hem de gusülde yıkanmaları farzdır.)

* Dişi altın ile bağlamak, kaplamak, doldurtmak ve altın diş takmak câizdir. Dişin altına su geçirmek şart değildir. [227]

Guslün, Gusül Abdestinin Sünnetleri

253 * Guslün başlıca sünnetleri şunlardır:

1) Gusle, gusül abdesti almaya niyet ederek, Besmele çekerek [228] ve misvak kullanarak başlanılmalıdır.

Bu niyet guslün sıhhati için şart değildir, sevâba vesîledir. Tahâretin bir ibâdet sayılmasına sebeptir.

(Mâlikîler ile Şâfiîlere göre gusülde niyet farz, Hanbelîlere göre gusülde niyet ve Besmele vâcibtir.) [229]

Bu sebeple ihtilâftan kurtulmak için hadesi gidermek, namaz gibi ibâdetleri yerine getirmek amacı ile gusül edildiği, boy abdesti alınırken hatırlanmalıdır.

2) Gusülde önce bileklere kadar eller ve oyluk yerleri yıkanmalı, vücutta menî ve diğer pislik eseri varsa giderilmeli ve sünnete uygun şekilde abdest alınmalıdır. Ancak vücuttan ayrılan sular ayakların bulunduğu yerde birikiyorsa ayakların yıkanması en sona bırakılmalıdır. [230]

3) Abdest aldıktan sonra sırası ile üçer kez başa, sağ ve sol omuza su dökülmeli ve her döküşte iyice ıslanması için vücut ovuşturulmalıdır. Biriken su sebebi ile ayaklar yıkanmadı ise önce sağ, sonra sol ayak yıkanarak gusül abdesti tamamlanmalıdır. [231]

(İmam Mâlik ve İmam Ebû Yûsuf'tan bir rivâyete göre gusül abdesti alırken vücûdu ovuşturmak farzdır.)

4) Gusül ederken suyu ne çok fazla ve ne de çok az kullanmaktan kaçınılmalıdır.

5) Kimsenin görmeyeceği, yıkanılan yerde kimsenin olmadığı kapısı kapalı banyo gibi bir yerde yıkanılmalıdır. [232] Fakat erkekler erkeklerin olmadığı, kadınlar da kadınların olmadığı; yalnız başına yıkanabilecekleri bir yer bulamazlarsa bir köşeye çekilerek ve avret yerlerini bir peştamal, bir havlu ile örterek yıkanırlar; avret yerlerini açmaları câiz değildir. Yalnız erkeklerin veyâ erkekler ile kadınlar arasında bulunan kadınların da bunlar arasında yıkanmaları câiz değildir. Böyle bir durumda teyemmüm ederek namazlarını kılmaları uygundur. Çünkü bu durumda, hükmen su bulunmamış demektir.

Yine, gerek erkekler gerekse kadınlar, peştamal veyâ benzeri bir örtü bulamaz ve kendi cinsleri arasında avret yerlerini açmak zorunda kalırlarsa gusletmeyi sonraya bırakırlar ve namazlarını teyemmüm ile kılarlar. Daha sonra tenhâ; yalnız kalabileceği bir yer veyâ bir peştamal bulunca gusledip teyemmüm ile kılmış oldukları namazları yeniden kılarlar. Bu konuya hamamlarda çok dikkat edilmelidir.

إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ حَيِيٌّ سِتِّيرٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسَّتْرَ فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ

= **Muhakkak ki yüce Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayâyı** (; utanmayı, utanma duygusunu) **ve örtünmeyi sever.** (Bundan dolayı) **biriniz yıkandığı zaman örtünsün.** [233]

6) Banyo gibi tenhâ; yalnız başına olabileceği bir yerde yıkanılsa bile avret yerleri açık bulundurulmamalı, eğer açık bulundurulursa kıble yönüne dönülmemelidir.

اَللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ مِنَ النَّاسِ

= **Allah, hayâ edilmeye** (; kendisinden utanılmaya) **insanlardan daha lâyıktır.** [234]

* Mûsâ aleyhisselâm kıssasına göre kimseye görünmemek şartı ile banyo gibi kapalı ve tenhâ bir yerde yıkanmak için veyâ başka bir sebeple soyunmak mubahtır. [235]

سَتْرُ بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَبَيْنَ عَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا وَضَعَ الرَّجُلُ ثَوْبَهُ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللّٰهِ

= **Cinlerin** (ve şeytanların) **gözleri ile Âdemoğullarının** (, insanların) **avret** (yerler)**i arasındaki perde, kişinin elbisesini çıkardığında Bismillâh demesidir.** [236]

7) Guslederken konuşulmamalı, özürsüz olarak başkasından yardım istenilmemeli, gusülden sonra bir havlu, bir mendil ile vücut silinmeli ve bir an önce örtünmeyi sağlamak için vakit geçirilmeden elbise giyilmelidir.

Guslederken yukarıda sayılan sünnetlere uyulmaması, bunlara aykırı hareket edilmesi mekruhtur.

254 - Bir kişi, ağzına ve burnuna su alarak bir akarsuya veyâ havuza dalsa veyâ yağmur altında durup bütün vücûdu ıslansa farz olan guslü yapmış olur. Bu gibi durumlarda organlar kımıldatılır, hareket ettirilir veyâ su içinde abdest ile gusle uygun bir süre durulursa sünnete de uyulmuş olur.

Abdestin edepleri, guslün de edeplerindendir. Ancak guslederken kıble yönüne doğru durulmaz. Kişinin avret yerleri peştamal, havlu gibi bir şey ile örtülü ise kıbleye doğru dönebilir.

Abdestte mekruh olan şeyler, gusülde de mekruhtur. Ayrıca gusül abdesti alırken duâ okumak da mekruhtur.

Yine, gusül abdestinde vücûdun tümü bir organ sayıldığı için bir organdan damlayan su ile diğer bir organı yıkamak câizdir. Abdestte ise bunu yapmak câiz değildir.

Guslün, Gusül Abdestinin Kısımları

255 * Gusledilmesi, gusül abdesti alınması yukarıda geçtiği gibi cünüplükten, hayız ve nifâs kanlarının kesilmesinden dolayı farzdır. Gusletmek bâzı sebeplerden dolayı da sünnet veyâ müstehab olur. Bunların başlıcaları şunlardır:

1) Cum'a ve iki bayram namazlarını kılmak için:

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), cum'a günü, fıtır (; Ramazan) bayramı ve kurban bayramı günü ve arefe günü (namaza gitmeden önce) gusül abdesti alırdı. [237]

2) Hac ve umre için ihrama girerken ve Arefe günü vakfe yapmak için,

3) Mekke'ye veyâ Medîne'ye girmek, Müzdelife'de ve Minâ'da bulunmak için,

4) Güneş, ay tutulması namazları ve yağmur duâsı için,

5) Kan aldıran, ölü yıkayan veyâ bayıldıktan sonra ayılan kimse için,

6) Günahtan tövbe eden, yolculuktan gelen ve yeni elbise giyen kimse için,

7) Berât ve Kadir gecelerine kavuşan kimse için,

8) İnsanların toplanacağı bir yerde bulunacak kimse için,

9) İstihâze yâni özür hâlinden kurtulan kadın için,

10) Cünüplüğünün arkasından âdet görmeye başlayan bir kadın, isterse cünüplüğü sebebi ile yıkanır, isterse yıkanmasını âdetin sona ermesine bırakır.

* Cünüp olup henüz gusletmeden önce âdet görmeye başlayan bir kadının hemen gusletmesi şart değildir, gusül abdestini almayı âdetinin bitimine kadar geciktirebilir. [238]

11) Her cinsel ilişkiden dolayı yıkanmak. Cinsel ilişkide bulunan kişi, henüz gusül etmeden tekrar ilişkide bulunabilirse de bu arada yıkanması veyâ abdest alması mendubtur.

12) Henüz namaz vakti gelmeden yıkanmak. Cünüp olup gusletmesi gereken bir kişinin yıkanmasını namaz vaktine kadar geciktirmesi bir günah sayılmaz. Fakat daha önce yıkanması çok fazîletlidir.

* Uyumak isteyen cünüp kişinin abdest alması, bir şey yemek istediği zaman ellerini yıkayıp ağzını çalkalaması müstehabtır. [239]

Sünnet ve müstehab olan gusüller sâdece temizlik ve hürmet için yapıldığından, cünüp olma hâli dışında bunlarda ağzı çalkalama ve buruna su çekme zorunluluğu yoktur.

Gusül Etmeleri Farz Olan Kimselere Haram Olan Şeyler

256 * Gusül etmeleri farz olan kimselere, gusül abdesti almadan önce haram olan şeyler şunlardır:

1) Namaz kılmak, tilâvet secdesi yapmak, kıraat niyeti ile Kur'ân okumak.

Cünüplük sebebi ile haram kılınan, konuşabilen bir kimsenin kıraat amacı ile Kur'ân tilâvet etmesi; Kur'ân okuması, dilsiz bir kimsenin de işâret yolu ile bunu belirtmesidir. Okunan bir âyetin bir kısmı veyâ bir harf kadar bile olsa hüküm budur. Çünkü bu, Kur'ân'a gösterilmesi gereken saygıya aykırıdır.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, cünüplük hâli dışında her durumda (ezberinden) Kur'ân okurdu. [240]

Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, cünüplük hâli dışında her durumda bize Kur'ân öğretirdi (, Kur'ân okuturdu). [241]

Ancak duâ, senâ ve zikir âyetlerini duâ, övgü ve zikir niyeti ile ezbere okumak câizdir. Meselâ: Cünüp bir kimse duâ amacı ile Fâtiha'yı okuyabilir. Bir bineğe binerken:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

*(; **Bunu bizim hizmetimize veren** (Allâh)**ın şânı yücedir. Yoksa biz bunu** (hizmetimize) **yanaştıramazdık. Biz elbette Rabbimize döneceğiz.**)* [242], binekten inerken: رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلاً مُبَارَكًا *(; **Rabbim! Beni mübârek bir yere indir**.)* [243], istircâ amacı ile yâni bir musîbete uğranıldığı, kötü bir durumla karşılaşıldığında yüce Allâh'ın takdîrine rızâ gösterip, O'nun takdîrine teslîm olup, O'na sığınarak teselli bulmayı ifâde eden; anlatan: إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *[; **Biz** (her şeyimiz ile) **Allâh'a âidiz ve** (O'ndan geldik, sonunda) **yine O'na döneceğiz**]* [244] âyetleri ezbere okunarak yüce Allâh'a sığınılabilir.

Aynı şekilde âdet gören veyâ loğusa olan bir kadının duâ amacı ile Fâtiha sûresini okuması, çocuklara Kur'ân âyetlerini heceleyerek veyâ kelime kelime öğretmesi de câizdir.

Cünüp bir kimse ile âdet gören veyâ loğusa olan bir kadının Kelime-i şehâdeti okuması, tesbîh ve tekbîrde bulunması da câizdir.

2) Kur'ân-ı Kerîm'e, isterse bir âyet veyâ yarım âyet olsun el sürmek, mushafı el ile tutmak haramdır. Fakat bitişik, yapışık olmayan bir kılıf, bir torba veyâ sandık içinde bulunan bir mushafı tutmak câizdir.

3) Kâbe'yi tavaf etmek, Safâ ve Merve tepeleri Mescid-i Harâm'ın sınırları içine katıldığı için sa'y yapılan alana girmek, bir zorunluluk olmadığı hâlde bir mescide, bir câmiye girmek veyâ içinden geçmek. Fakat zarûret durumu olursa geçilebilir. Meselâ: Gusül etmesi gereken bir kişinin evinin kapısı mescidin içine doğru açılır, bu kapıyı başka tarafa çevirme veyâ başka oturacak yer bulma imkânı olmazsa o kişinin evine gitmek üzere câmi ve mescide girmesi veyâ câmiden, mescitten geçmesi câizdir.

Mescit, câmi içinde yatan bir kişi, ihtilâm olursa dışarıya çıkmak için teyemmüm eder. Dışarıya çıkmaktan korkarsa teyemmüm ederek oturur. Fakat câmi içinde abdestsiz oturmamak için yaptığı bu teyemmüm ile Kur'ân okuyamaz, namaz da kılamaz.

4) Üzerinde âyet-i kerîme yazılı bulunan bir levhayı, bir parayı el ile tutmak.

* Muska ve benzeri gibi içinde âyet yazılı şeyler muşamba gibi ayrı bir kılıfla sarılırsa onlarla tuvalete girmek, üzerinde taşımak ve cünüp kişinin taşıması câiz olur. [245]

Gusül Etmeleri Farz Olan Kimselere Mekruh Olan Şeyler

257 * Gusül etmesi gereken bir kimsenin yıkanmadan önce yapması mekruh olan şeyler şunlardır:

1) Din ile ilgili kitaplardan herhangi birini el ile tutup okumak,

2) Elini ve ağzını yıkamadan yiyip içmek,

3) El ile tutulmayıp yer üzerinde bulunan bir sayfaya, bir levhaya Kur'ân-ı Kerîm'i yazmak da İmam Muhammed'e göre mekruhtur.

Cünüp olan, hayız ve loğusa hâlinde bulunanların Kur'ân'a bakmaları mekruh değildir. Bu, el ile tutmak gibi değildir.

(İmam Mâlik'e göre cünüp olan kimse, Kur'ân'ı okuyamazsa da hayız olan kadın okuyabilir. Çünkü cünüp olan kimse hemen yıkanabilir. Âdet hâlinde olan kadın ise böyle değildir, âdet müddeti dolmadan yıkanamadığı için özürlü sayılır.)

Gerek yukarıda belirtilen yasaklar, gerekse:

لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ وَلاَ كَلْبٌ وَلاَ جُنُبٌ

= **İçinde sûret, köpek ve cünüp bulunan eve melekler girmez** [246] hadîsinden dolayı bir özür bulunmadıkça cünüp olarak beklememek, bir an önce gusül abdesti alarak cünüplükten kurtulmak gereklidir.

* Hafaza, kirâmen kâtibîn ve ruhları almakla görevli olan melekler her eve, ortama girebileceklerinden burada meleklerden murad, bu üç gurubun dışındaki meleklerdir. [247]

* Cünüp kişinin kan vermesi, vücûdundan herhangi bir parçayı ayırması, tırnak kesmesi; saç, sakal ve etek tıraşı olması, haram olmamakla birlikte iyi değildir. Çünkü âhirette hesap vermek üzere dağılmış, çürümüş olsa da vücûdun bütün parçaları bir araya getirileceğinden cünüp iken kesilen veyâ tıraş edilen şey cünüp olarak bir araya getirilir. [248]

* Sûret sözlükte şekil, biçim, görünüş, kılık, yol, tarz, nüsha, resim ve fotoğraf anlamlarına gelir. Timsâl, timsal kelimesi de anlam bakımından sûrete yakındır. Ancak genelde timsal gölgeli, gölgesi olan heykel, simge ve sembol gibi sûretler için kullanılır.

Âlimlere göre güneş, ay gibi ruhsuz olsa bile kendisine tapınılan varlıkların resimlerini yapmak veyâ kullanmak yasaktır. İnsanların tapındığı varlıklar dışındaki sûret ve timsal resimlerinin yapılması, evde veyâ işyerinde bulundurulması yasak olanları belirlemede âlimler, rûh sâhibi olanlar ve olmayanlar diye varlıkları iki kısma ayırmışlardır.

Ruhsuz olan, rûhu olmayan ağaç, dağ, taş gibi varlıkların resimlerini yapmakta bir sakınca yoktur.

Rûhu olan varlıkların resimlerini ayak altında çiğnenen minder, sergi gibi önemsiz ve kendisine saygı gösterilmeyen bir şekilde bulundurmak, böyle bir şey yere konulduğu zaman ayakta duran kimsenin seçemeyeceği şekilde küçük olmak şartı ile yapmakta ve kullanmakta bir sakınca yoktur. Kendisine saygı gösteriliyormuş zannı uyandıracak şekilde daha yukarıda sehpa, masa veyâ perdede bulundurulması câiz değildir. Başları koparılmış timsallerin; heykel ve bibloların evde, işyerinde bulundurulması câizdir. [249]

لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ تَمَاثِيلُ أَوْ تَصَاوِيرُ

= **İçinde timsaller veyâ sûretler bulunan eve** (, işyerine) **melekler girmez.** [250]

إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمُصَوِّرُونَ

= **Kıyâmet gününde azapları en ağır olacak olanlar sûret yapanlardır.** [251]

مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فَإِنَّ اللّٰهَ مُعَذِّبُهُ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ وَلَيْسَ بِنَافِخٍ فِيهَا أَبَدًا

= **Sûret yapan kimseye, (**yaptığı o sûrete, kıyâmette) **ruh üfleyinceye kadar azap edilecektir. Ki,** (o sûrete) **aslâ ruh üfleyemeyecek** (, ona can veremeyecek)**tir.** [252]

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Bana Cibrîl** (aleyhisselâm) **geldi ve:** Dün sana gelmiştim (ama yanına girmedim). Sebebi de üzerinde timsaller bulunan perde bezi idi. Evde bir de köpek vardı, kapının üzerinde de insan resimleri bulunuyordu. Timsallerin başlarının koparılmasını emret ki, ağaç şekline dönsün. Örtüden ayak altına atılacak (, yere serilecek) iki minder yapılmasını, köpeğin de (evden) dışarı çıkarılmasını söyle **dedi.** [253]

Teyemmüm, Teyemmümün Niteliği ve Farzları

258 * Teyemmüm (تيمم), sözlükte bir şeyi kast etmek, yönelmek anlamınadır. Bu sebeple niyetsiz teyemmüm olmaz, niyet teyemmümün aslına dâhildir. [254] Şeriatte ise su bulunmadığı veyâ bulunduğu hâlde kullanılmasına güç yetmez ise temiz olan toprak veyâ toprak cinsinden bir şey ile hadesi yâni tahâretsizliği gidermek amacı ile yapılan bir iştir.

Teyemmüm şöyle yapılır: Abdestsiz olan veyâ gusletmesi gereken bir kimse, iki elini toprak cinsinden temiz bir şeye bir kez vurup bununla yüzünü mesh eder. Sonra iki elini bir daha vurup bununla da dirseklerine kadar iki kolunu mesh eder. Ve bu yapmış olduğu işleri hadesi gidermek veyâ namaz kılmak veyâ tahâretsiz sahih olmayan diğer bir ibâdeti yerine getirmek niyeti ile yapar.

İşte teyemmümün farzları, bir niyet ve iki meshten ibârettir.

اَلتَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ

= **Teyemmüm,** (toprağa) **iki vuruştan ibârettir; bir vuruş yüz** (ve eller) **için, bir vuruş da dirseklere kadar kollar içindir.** [255]

259 * Teyemmüm, bu ümmetin özelliklerindendir ve ümmet için kolaylıktır. Yüce Allâh'a ibâdet edecek olan bir müslümanın alışmış olduğu tahâretten yoksun bir durumda ibâdet etmemesini sağlar. Bu konuda o müslümanın duyduğu ruhsal bir ihtiyâcı giderir.

أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تُحَلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَيِّبَةً طَهُورًا وَمَسْجِدًا فَأَيُّمَا رَجُلٍ أَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ صَلَّى حَيْثُ كَانَ وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ بَيْنَ يَدَيْ مَسِيرَةِ شَهْرٍ وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ

= **Benden önce hiçbir peygambere verilmeyen beş şey bana verildi: Her peygamber kendi kavmine gönderiliyordu, ben ise kızıl ve siyaha** (; bütün insanlara) **gönderildim; ganîmetler bana helâl kılındı, hâlbuki benden önce hiçbir kimseye helâl kılınmamıştı; yeryüzü benim için tertemiz ve mescit kılındı, bu sebeple her kime namaz vakti gelirse bulunduğu yerde namazını kılar; bir aylık yol kadar yerden** (düşmanımın kalbine) **korku salınmakla yardım edildim; bir de bana şefâat verildi.** [256]

جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا أَيْنَمَا أَدْرَكَ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ صَلَّى

= **Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılındı. Ümmetimden kim, nerede namaz vaktine ulaşırsa** (orada) **namazını kılsın.** [257]

260 * Teyemmüm hicretin 5 inci yılında meşrû olmuştur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye hicretlerinin beşinci senesi Şâban ayının ilk günlerinde Efendimiz, Huzaa kabîlesinin bir oymağı olan Beni Mustalık Gazvesinde bin kişilik bir

ordu ile susuz bir yerde gecelemişlerdi. Sabah namazını kılmak için abdest alacak su bulamadılar. Sabaha doğru:

فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

= ***Su bulamazsanız, temiz toprak ile teyemmüm ediniz*** [258] anlamına gelen âyet-i kerîme nâzil oldu ve teyemmümle namaz kılmalarına izin verildi. Ashâb-ı kirâm çok sevindi, teyemmüm ederek sabah namazını kıldılar.

261 * Teyemmümün meşrû olmasının hikmetini âlimlerimizden bir kısmı şöyle açıklamışlardır: İnsan iki unsurdan; iki ana maddeden meydana gelmiştir; toprak ve su. Su yaratılışı bakımından temizleyicidir. Su bulunmaz veyâ bulunurda kullanılma imkânı olmazsa görünürde kirletici olan fakat insanın ikinci unsuru bulunan toprak da temizleyici olarak kabul edilmiştir. Bu da insanın aslını hatırlatmak noktasından olsa gerektir. [259]

Teyemmümün Sünnete Uygun Olarak Yapılması

262 - Teyemmümün sünnete uygun olarak aşağıdaki şekilde yapılması gerekir:

1) Teyemmüme başlarken Besmele çekip, ne için teyemmüm edilecek ise ona niyet edilmelidir. (265 inci maddeye bakılsın.)

(Hanbelîlere göre teyemmüme başlarken Besmele okumak vâcibtir, bunu yapmayınca teyemmüm olmaz.)

2) İki el, parmak araları açık olduğu hâlde temiz bir toprağa veyâ toprak cinsinden bir şeye vurulmalı, ileri geri çekilerek hareket ettirilmelidir.

3) Eller kaldırınca bakılmalı; eğer fazla tozlanmışlarsa bunları yan yana getirip birbirine hafifçe vurularak ellerdeki tozlar silkelendikten sonra bunlarla bütün yüz kısmı mesh edilmelidir.

4) Eller tekrar daha önce vurulduğu yere veyâ başka temiz bir yere vurulup tozlanmışlar ise silkilmeli, bu def’a sol elin başparmağını ayırarak diğer parmakların iç tarafları ile sağ elin dış tarafları parmak uçlarından dirseğe kadar mesh edilmelidir. Daha sonra sağ elin iç tarafına dönerek yine sol elin başparmağı ile serçe parmağı halka edilerek başparmağı da birlikte olmak üzere elin içi ile sağ elin dirseğinden başlayarak iç tarafı bileğine kadar mesh edilmeli ve başparmağı daha ileriye yürüterek sağ elin başparmağının üstü de mesh edilmelidir.

5) Sağ elin iç tarafları ile sol elin dış ve iç tarafları aynı şekilde mesh edilmelidir.

6) Teyemmümde yukarıda açıklanan sıraya dikkat ederek önce yüz kısmı, sonra da kollar mesh edilmeli ve bu işlemlerin yapılması esnâsında ara verilmemelidir.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, (teyemmümün nasıl yapılacağını öğretmek üzere sahâbeden) Ammâr bin Yâsir (radiyallâhü anh)a şöyle buyurdu: **İki elini yere** (, toprağa) **vurman, sonra** (üzerindeki tozu gidermek için ellerine) **üfürmen, sonra onlar ile yüzünü ve iki elini mesh etmen** (teyemmüm için) **sana yeterli olurdu**. [260]

Teyemmümün Şartları

263 - Teyemmümü mubah kılacak bir özür bulunmalıdır. Bu özür, su kullanmaya hakîkaten veyâ hükmen gücün yetmemesidir.

Şöyle ki, su, temizlenecek kimsenin bulunduğu yerden en az bir mil; yaklaşık 1.800 metre veyâ 4.000 adım uzakta bulunmalıdır. Bu durumda su, gerçekten bulunmamış sayılır. Yâhut su var ise de onunla yıkanıldığında hasta olmaktan veyâ hastalığın artmasın-

dan veyâ uzamasından bir tecrübe sonucu olarak korkulmalıdır.

Yine, müslüman ve hâzık (حاذق); işinin ehli, konusunda uzmanlaşmış bir doktor su kullanmasının sağlığına zararlı olacağını, zarar verebileceğini söylerse bu gibi durumlarda da hükmen su bulunmamış sayılır.

(Mâlikîlere göre hâzık bir doktor bulunmazsa müslüman olmayan, işinin ehli bir doktorun sözü de yeterli olur.)

264 * Kişinin yakınında su bulunsa bile aşağıda belirtilen durumlarda bu su, yok kabul edilir ve kişi, su var olmasına rağmen teyemmüm eder:

a) Bu su kullanılır ise cana, mala, nâmus ve emânete bir tehlikenin gelecek olması,

b) Bulunan suyun abdest veyâ gusle yetişmemesi,

c) Bulunan su abdest veyâ gusül için harcandığında kendisinin veyâ arkadaşının veyâ binek hayvanının susuzluktan öleceğini kuvvetli bir ihtimâl ile bilinmesi,

d) Kuyudan su çekebilmek için ip ve kova gibi âletlerin bulunmaması,

e) Suyun ancak necâseti gidermeye yeterli olması ve daha fazla su bulunmaması,

f) Var olan su ile abdest almak veyâ gusül etmek için vakit harcanır ise bayram ve cenâze namazlarının kaçırılacağından korkulması. Ancak bayram ve cenâze namazlarının bir kısmına yetişebileceği anlaşılan kişinin veyâ cenâzenin velîsi olup, namaz için cemaat-in kendisini bekleyeceklerini bilen kimsenin teyemmüm etmesi yeterli olmaz.

Aynı şekilde, kazâsı mümkün olan, vaktinde kılınamadığı durumda kazâ edilebilen namazlar için su bulunduğu hâlde sâdece namazı kaçıracağı, vaktinde kılamayacağı korkusu ile teyemmüm etmek câiz olmaz; cum’a ve diğer vakit namazları gibi. Çünkü bunlara yetişilemezse cum’a namazı yerine öğle namazı kılınır, vakit namazlarına yetişilemezse bunlar da kazâ edilir.

265 - Niyet bulunmalıdır.

Şöyle ki, teyemmüm edecek kimse, elini teyemmüm edeceği şeye koyarken veyâ eline dokunan toprak ile yüzünü mesh etmeye başlarken bu hareketini, abdestsizlikten temizlenmek veyâ namaz kılmak veyâ tahâretsiz yapılması câiz olmayan herhangi bir ibâdette bulunmak amacı ile yapmalıdır. Böyle bir amaç ile olmayan bir teyemmüm ile namaz kılınmaz. İsterse sâdece teyemmüme niyet edilsin.

Bu sebeple, su bulamayan abdestsiz bir kimse, Kur’ân’ı eline almak veyâ bir mescide girmek amacı ile teyemmüm etse bu teyemmümle namaz kılması sahih olmaz. Çünkü Kur’ân’ı tutmak için abdestli olmak gerekirse de Kur’ân’ı tutmak bir ibâdet değildir; amaç Kur’ân okumaktır. Mescide girmek için boy abdesti alması gereken kimse için tahâret gerekir, fakat bu iş de özellikle bir ibâdet değildir. Yine abdestsiz kimse için ezberinden Kur’ân okumak bir ibâdet ise de, bunun yapılması için tahâretli bulunmak gerekmez.

Ezan okumak, kâmet getirmek, mezarlık ziyâret etmek, ölü gömmek, selâm almak veyâ herhangi hayırlı bir iş yapmak için yapılan teyemmüm ile de namaz kılınamaz.

266 * Üç konuda teyemmüm abdestten ayrılır: Bir müslüman abdest aldıktan sonra Allah korusun mürted olsa ve sonra tövbe edip tekrar İslâm dînine dönse; müslüman olsa o abdest ile namaz kılabilir, bu durum teyemmümden sonra olsa o teyemmüm ile namaz kılamaz. Bir kimse birine öğretmek için abdest alsa o abdest ile namaz kılabilir, öğretmek için yaptığı teyemmüm ile namaz kılamaz. Bir gayrimüslim abdest alıp daha sonra müslüman olsa o abdestle namaz kılabilir, teyemmüm etmiş olsa müslüman olduktan sonra o teyemmümle namaz kılamaz. [261]

267 * Teyemmüm her yönü ile temiz olan toprak cinsinden bir şeyle yapılmalıdır.

Şöyle ki, kendisine pislik dokunmamış olan toprak, kum, çakıl, alçı gibi toprak cinsinden olan şeyler ile mermer gibi mâdenî taşlar ile kiremit, tuğla, yâkut, zümrüt, kibrit, zeberced, mercan, nemli veyâ yanık toprak ile toprak cinsinden olmayan bir şey ile karışık olup o şeyden daha fazla bulunan toprak ile kaya tuzu ile ve çamurla sıvanmış duvarla da teyemmüm olunabilir. İsterse bunların üzerinde toz bulunmasın.

Ancak İmam Ebû Yûsuf'a göre, kurumadıkça çamurla teyemmüm edilemez. İmam Âzam'a göre vaktin çıkmasından korkulur ve su da topraktan fazla değilse çamur ile teyemmüm edilir.

* Teyemmüm yapılacak toprak ve toprak cinsinden olan şeyler o kadar temiz olacaktır ki, ona hiç necâset dokunmamış olmalıdır. Kendisine necâset değen, bulaşan toprak ve toprak cinsinden olan şeyler güneş görerek kuruyup necâsetin eseri ortadan kalkmakla o yer namaz kılmak için temiz olmuş olsa da teyemmüm için temiz sayılmaz.

Çünkü âyet-i kerîmede صَعِيدًا طَيِّبًا ; ***temiz toprak ile*** buyrulmuştur. [262] Tayyib; her türlü şüpheden uzak, saf, temiz demektir.

فَتَيَمَّمْ صَعِيدًا طَيِّبًا ضَرْبَتَيْنِ ضَرْبَةً لِوَجْهِكَ وَضَرْبَةً لِذِرَاعَيْكَ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا

= **Temiz toprağa iki def'a vurarak teyemmüm yap. Bir vuruş yüzün için, bir vuruş içleri ve dışları ile kolların için olsun.** [263]

Odun veyâ otların yanması ile meydana gelen küllerle, demir, altın, gümüş gibi eriyip şekil değiştiren, yumuşayan mâdenlerle, inci, cam, kumaş ve elbiselerle, hayvan póstekileri ile teyemmüm yapılamaz. Çünkü bunlar toprak cinsinden sayılmazlar. Ancak bunların üzerinde belli olacak şekilde toz bulunursa o zaman üzerlerindeki bu tozlar ile teyemmüm edilebilir. Üzerinde bulunan toprak sebebi ile işlenmemiş cevher hâlinde bulunan altın, gümüş, demir, bakır gibi mâdenlerle teyemmüm edilebilir.

(İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre teyemmüm yalnız toprakla yapılır. İmam Mâlik'e göre toprak ve kumla teyemmüm câiz olduğu gibi ot, ağaç ve kar ile de câizdir. İmam Ahmed'e göre teyemmüm yalnız yanmamış, başkasından gasb edilmemiş, tozlu bir durumda bulunan temiz bir toprakla yapılır, kum ve benzerleri ile yapılamaz.)

268 - Tahâreti engelleyen durum sona ermiş olmalıdır. Meselâ: Vücûdun herhangi bir organından çıkan kan daha kesilmeden abdest alınamaz, teyemmüm de yapılamaz.

269 - Mesh etmeye engel olan elde kurumuş hamur parçası gibi şeyler ciltten giderilmiş olmalıdır. Aksi hâlde mesh cilde değil, mesh etmeye engel olan şey üzerine yapılmış olur.

270 - Teyemmüm, iki elin iç tarafları ile iki def'a toprak cinsinden bir şeye konulmakla yapılmalıdır. Bununla birlikte bir kimseye, niyet edince başkası aracılığı ile de teyemmüm ettirilebilir.

271 * Teyemmüm iki el ile veyâ bunların yerini tutacak olan bir şeyin tümü veyâ çoğu kısmı ile yapılmalıdır. Bunun için iki parmakla yapılacak bir teyemmüm sahih olmaz. Fakat bir el ile yüz, diğer bir el ile de kol mesh edilebilir. Bu durumda, bir el ile tekrar toprağa vurulup diğer kol da mesh edilir. Eli çolak olup su kullanamayan kimse, kendisine yardım edecek birisi yok ise yüzünü ve kollarını yere sürerek teyemmüm edebilir.

* Elleri ve kolları kesilmiş kimse de, yalnız yüzünü yere sürerek teyemmüm eder. Yüzünde yara var ise namazı tahâretsiz yâni abdest almadan, teyemmüm etmeden kılar ve iâde etmez; yüzündeki yara iyileşince namazını yeniden kılması gerekmez. [264]

272 - Yüz ile kollar tamâmen mesh edilmelidir. Yüzün her tarafı, meselâ sakalın başlangıç yeri ile kulak araları ve kaşlar ile gözler arası ve burnun her tarafı mesh edilir. Yüzük ve bilezik gibi şeyler yerlerinden oynatılır, parmaklar hilâllenir. Bununla birlikte diğer bir görüşe göre, bu organların çoğu kısmını mesh etmek yeterlidir. Dörtte bir kısmının mesh edilmemesi teyemmümün sahih olmasına engel olmaz.

Teyemmümü Mubah Kılan ve Kılmayan Bâzı Durumlar

273 - Henüz namaz vakti girmeden de teyemmüm yapılabilir. Fakat namaz için müstehab olan vakit geçmeden su bulabileceğini kuvvetle tahmin eden kişinin teyemmümü geciktirmesi mendubtur.

(Diğer üç mezhep imamına göre bir namaz için vakti girmedikçe teyemmüm yapılamaz. Çünkü teyemmüm bir zarûret için tahâret sayılmıştır. Özürlünün tahâreti gibi, vaktinden önce olunca yeterli olmaz.)

274 - Bir mil; yaklaşık 1.800 metre uzaklıktan daha yakında su bulunduğunu tahmin eden bir kimsenin suyun bulunduğunu tahmin ettiği yöne doğru üç, dört yüz adım giderek veyâ birini göndererek suyu araması gerekir. Ancak yolda bir düşman, bir tehlike korkusu olursa arama yapılması gerekmez.

275 - Bir kimse, su bulunup bulunmadığını kendisinden soracak uygun bir kişi bulunduğu hâlde ondan sormadan teyemmüm edemez. Şâyet teyemmüm ederek namaz kılar, sonra bir milden daha yakın bir yerde su bulunduğu kendisine haber verilirse kıldığı namazı yeniden kılması gerekir.

276 - Kendisine su verileceği söz verilen kimse, namazın kazâya kalması korkusu olsa bile, namazını erteler. Ancak suyu vereceğini söz veren kişinin yanında veyâ bir mil mesâfeden; uzaklıktan daha yakınında su bulunmuş olmalıdır.

277 - Gusül; boy abdesti alması gereken bir kimse, yalnız organlarının bir kısmına veyâ sâdece abdestine yetecek kadar su bulsa yine teyemmüm eder; o suyu harcaması gerekmez.

278 - Sâdece içilmek için kırda, su depolarında bulunan ve herkesin faydalanması için biriktirilmiş olan sular teyemmüm etmeye engel olmaz. Ancak bunlar çok olur ve bu sular ile abdest almaya veyâ gusül etmeye izin verilmiş olduğu anlaşılırsa bu sular kullanılır, teyemmüm edilemez.

279 - Hacıların hediye için taşıdıkları zemzem suyu, teyemmüme engeldir. Ancak bu suyun içine en az zemzem miktârı kadar gül suyu gibi bir su karıştırılırsa bu durumda zemzem mukayyed su hükmüne girer ve onunla abdest almak câiz olmadığı için teyemmüm yapılır.

280 - Cünüplükten dolayı teyemmüm etmiş olan bir kimsenin abdesti bozulsa cünüp sayılmaz, abdestsiz olmuş olur. Bu kimse yalnız abdeste yetecek kadar su bulursa bununla abdest alır, bu kadar su da bulamazsa tekrar teyemmüm eder.

281 - Abdest almak veyâ gusletmek için başkasının yanında bulunan suyu istemek gerekir. Ancak suyun çok az olduğu bir yerde bulunuluyorsa istemek gerekmez.

282 - Abdest alacak veyâ gusül edecek bir kimsenin, ihtiyâcından daha fazla parası olduğunda değeri ile veyâ bu değerden biraz fazlası ile satılan suyu alması gerekir. Fakat normal fiyatın iki misli bedel ile suyu satın alması gerekmez; çünkü bu aşırı bir fiyattır.

283 - Suyu kullanmaya gücü yetmeyen ve parası bulunan kimse, normal bir ücretle abdest aldırtacak bir kişi bulursa teyemmüm edemez.

284 - Başkasının yardımı ile abdest alabilecek kimsenin yardımcısı, kendi çocuğu veyâ kendi ücretli hizmetçisi ise teyemmüm etmesi ittifakla câiz olmaz.

Kendi başına abdest alamayacak derecede hastalıklı, sakat olan kimse, abdest almak için kendisine yardım edebilecek eşi gibi başka birisi varsa yine teyemmüm edemez. Hanefi Mezhebinin görüşü bu şekildedir. Fakat İmam Âzam'dan bir rivâyete göre, bu durumda olan kimse teyemmüm edebilir.

Koca ile hanımının abdest alma konusunda birbirlerine yardım etme görevleri yoktur. Bunun için, bunlardan biri diğerine yardımcı sayılmaz. Ancak böyle bir konuda birbirlerine yardım etmeleri bir iyilik olduğundan güzel kabul edilmiştir. Hattâ bunlardan biri diğerine yardım etmeyi üzerine alınca, artık teyemmüm edemez.

285 - Bir yerde hapsedilmiş olup, temiz su veyâ toprak bulamayan kimse, İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre namazını sonraya bırakır. İmam Ebû Yûsuf'a göre bir şey okumadan namaz kılar gibi kıyam, rükû ve secde vaziyetlerini alır, diğer bir deyişle kendisini namaz kılanlara benzetir. Daha sonra hapisten kurtulunca, namazları kazâ eder.

286 - Abdest alması gereken bir kişinin organlarının çoğunda veyâ yarısında yara bulunsa o kişi teyemmüm eder. Fakat organlarının yarısından daha az kısmında yara varsa sağlam yerlerini yıkar, yaralı kısmı mesh eder, teyemmüm yapamaz.

Gusül abdesti alması gereken bir kişinin eğer vücûdunun büyük bir bölümü veyâ yarısı yaralı ise teyemmüm eder; vücûdunun yarısından azı yaralı ise sağlam yerleri yıkar, yaralı kısmı mesh eder.

287 - Bir teyemmüm ile abdest de olduğu gibi birçok farz ve nâfile namazlar kılınabilir.

اَلصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ

= **On sene su bulamasa bile temiz toprak, müslümanın abdest suyudur** (; abdest suyu gibi tahâret için yeterlidir)**. Ancak suyu bulduğunda onu vücûduna dök**(ekerek gusül etmesi gerekir). [265]

(İmam Şâfiî'ye göre yapılan bir teyemmüm ile yalnız bir farz namaz ile birçok nâfile namaz kılınabilir. Sahih olan bir görüşe göre bir teyemmüm ile bir farz namaz ile birlikte ayrıca cenâze namazları da kılınabilir. Fakat bir teyemmüm ile bir farz namazdan başka farz namaz kılınamaz.)

Bu ihtilâf sebebi ile her farz namaz için yeniden teyemmüm etmek daha iyidir.

288 - Temiz bir topraktan birden fazla kimseler teyemmüm edebilir. Çünkü yeryüzü el değdirilmesi ile kullanılmış sayılmaz.

Teyemmümü Bozan Hâller

289 - Abdesti bozan veyâ guslü gerektiren durumlar teyemmümü de bozar, hükümsüz kılar. Teyemmümü mubah kılan özrün ortadan kalkması da, bu özürden dolayı yapılmış olan teyemmümü bozar.

Bu sebeple su bulunmadığı için veyâ bir hastalık dolayısı ile yapılmış olan bir teyemmüm, su bulunduğu veyâ hastalık durumu ortadan kalktığında bozulur, su ile abdest alınmadıkça veyâ gusül edilmedikçe namaz kılınamaz.

290 - Cünüplük sebebi ile yapılan teyemmüm, abdest yerine de geçer. Bu sebeple araya yeni bir cünüplük veyâ abdestsizlik durumu girmedikçe, su kullanmaya güç yetinceye kadar bu teyemmüm ile birçok namaz kılınabilir. Aynı şekilde su ile gusleden kişi de bu

temizliği devam ettiği sürece abdest almaya gerek olmadan dilediği kadar namaz kılabilir.

291 - Bir özürden dolayı teyemmüm eden kimse, diğer bir özre tutulsa birinci özrün son bulması üzerine teyemmümü de son bulur, diğer özür için tekrar teyemmüm etmesi gerekir. Meselâ: Su bulunmadığı için teyemmüm eden kimse, henüz su bulamadan abdest almaya engel teşkil edecek şekilde bir hastalığa yakalansa ve bu arada su bulacak olsa önceki teyemmümü bitmiş olur. Teyemmümün sebebi değiştiği için bu hastalık dolayısı ile tekrar teyemmüm etmesi gerekir.

292 * Teyemmüm etmiş olan bir kimse, namaz kılmakta iken su bulunsa namazı bozulur, abdest alıp yeniden namaz kılması gerekir. Fakat namaz tamamlandıktan sonra suyun bulunması, kılınan o namazın yeniden kılınmasını gerektirmez.

(Sahâbeden) iki kişi yolculuğa çıktılar. Namaz vakti geldi, yanlarında su yoktu. Temiz toprakla teyemmüm edip namazlarını kıldılar. Daha sonra vakit çıkmadan suyu buldular. Birisi abdestini ve namazını iâde etti (, yeniden abdest alıp namaz kıldı), öbürü ise iâde etmedi. Daha sonra Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)a gelip durumu anlattılar. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) iâde etmeyene: **Sünnete uydun, namazın sahihtir**, *abdest alıp namazını iâde edene de:* **Senin de ecrin** (, sevâbın) **iki kattır** *buyurdu.* [266]

293 * Teyemmüm etmiş olan kimsenin bedenine, vücûduna maddî bir pisliğin bulaşması ile teyemmümü bozulmaz; bir bez veyâ toprakla o pisliği siler, azaltmaya çalışır, sonra namaz kılar. Silmeden namaz kılacak olsa da geçerlidir. Çünkü sırf silmek pisliği gidermez. Kişinin onu giderme imkânı olmadığından o pislikle namaz kılması câiz olur. [267]

294 * (Yanında gusül abdesti alabilecek) su bulunmadığı hâlde cinsel ilişkide bulunmak mubahtır. Nasıl su yok iken abdestsizliğe neden olacak bir şeyi yapmak câizse cünüplüğe neden olacak şeyi yapmak da câizdir. Çünkü aşırı bir cinsel ilişki isteği varken nefsi dizginlemek, dizginlemeye çalışmak bir takım sıkıntıları, zorlukları berâberinde getirmektedir. Teyemmüm, zorlukları ortadan kaldırmak için meşrû kılınmıştır. [268]

Bir adam Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Sefere (, yolculuğa) çıkan ve (yanında) su bulunmayan bir erkek karısı ile cimâ edebilir (, cinsel ilişkide bulunabilir) mi *diye sordu. (Efendimiz):* **Evet** *buyurdu.* [269]

Yanında su bulunmayan seferî (; yolcu olan) bir kimse, hanımı ile cinsel ilişkide bulunursa teyemmüm eder(ler). [270]

Dipnotlar:

---

1 - Zâriyât sûresi, âyet 56
2 - Fâtiha sûresi, âyet 5
3 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 855; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 3, s. 363
4 - Ni'meti İslâm: sayfa 14; İbn-i Âbidîn: Cilt 1, sayfa 101
5 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 269, 1(223); Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 107, 659
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 69, 185 - 186; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 319, 148
6 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 445, 275 - 276; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 25 - 180, 3 - 238
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 119, 61; C. 2, s. 476, 618; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 143, 693
El Müsned (Ensar): C. 5, s. 113, 483/ 1353
7 - İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 179
8 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 254
9 - İbn-i Âbidîn: C. 14, s. 416
10 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 530
11 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 247, 1425 - 1426; El Müsned (Ensar): C. 3, s. 332, 934
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 361, 864 & 866; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 287, 409
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 168, 1362; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 296, 463 & 466
12 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 256
13 - Nisâ sûresi; âyet 1
14 - El Muvâfakât: C. 1, s. 291
15 - El Müsned (Ensar): C. 2, s. 102
16 - Ni'meti İslâm: s. 18
17 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 60; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 164, 521
Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 104, 7503; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 392, 1226 - 1228 - 1229
18 - Ni'meti İslâm: s. 20
19 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 39, s. 263
20 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 42, s. 615
21 - El Eşbâh ve'n Nezâir (YEK): s. 234
22 - Ni'meti İslâm: s. 77; Ni'met-i İslâm (Sönmez): s. 51
23 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 393, 1035; C. 2, s. 391, 1027 - 1034; Muvattâ' (Konya): s. 35, 117
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 117, 87; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 288, 887
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 348, 2021; C. 1, s. 347, 2013 - 2020
24 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 990
25 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 306, 4021; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 97, 85
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 110, 6559; El Edebül Müfred Tercüme ve Şerhi: C. 1, s. 118, 85
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5993, 23; C. 8, s. 3528, 93; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 427, 3353
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 277, 5940
26 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, 292; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 460
27 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 536; Ni'meti İslâm: s. 194
28 - Ni'meti İslâm: s. 195
29 - Ni'meti İslâm: s. 193; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 537
30 - El Müstedrek: C. 3, s. 681, 6422; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 385, 3847 & 3849
Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 169, 2210; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 105, 13407 - 13408
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 425, 882; El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 414, 578
31 - Ni'meti İslâm: s. 200
32 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 116, 2650; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 194, 4120
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 5, s. 298, 741; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 388, 3610
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 611, 100 (363) & 103(364); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 238, 4216 & 4220
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 292, 1994 - 1995; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1420, 92
33 - Ni'meti İslâm: s. 197; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 540; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 108
El Muhtasarât: s. 17; Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 136
34 - İslâmın Işığında Günün Meseleleri: C. 1, s. 337; Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 136
35 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 532; Ni'meti İslâm: s. 197; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 119
36 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 53, 10; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 375, 1468
37 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 115; Ni'meti İslâm: s. 195; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 532
38 - Ni'meti İslâm: s. 197

39 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 76, 360 - 361; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 453, 110(291)
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 334, 629; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 114, 138
40 - Ni'meti İslâm: s. 211; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 74; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 561
41 - Nisâ sûresi, âyet 119; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 482
42 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 509, 119 (2124) - 120(2125); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 239, 4168 & 4170
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5945 & 5954, 142 & 159; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 604, 5063 & 5065
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 268, 1814; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 473, 1987 - 1989
43 - Fetvâlar (DİYK): s. 527; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 512; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 243
İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 562
44 - Ni'meti İslâm: s. 235; Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 150; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 570
45 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 149; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 230, 458
Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 234, 1397; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 185, 1611
46 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 187, 7177; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 187, 7177; C. 7, s. 52, 10355
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 471, 3842; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 245, 4219 - 4240 - 4241
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 291, 1859; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 234, 1392 & 1394
47 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 106, 630 - 631; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 158, 5143
48 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 97, 382; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 537, 1656
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 318, 38; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 151, 300
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 218, 5074; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 537, 1656
49 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 614, 105 (366); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 290, 1991
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 195, 4122; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 250, 1782
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 402, 17; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 387, 3609
50 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 549, 354; Zevâidü İbni Mâce: C. 1, s. 82, 124
51 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 83, 43; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 383, 69(270); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 60, 45
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 300, 16; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 131, 681
52 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 37, 19; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 61, 46; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 290, 1443
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 273, 5125; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 764, 1379
53 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 574
54 - Ni'meti İslâm: s. 55
55 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 351, 1920; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 93, 4017
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 478 - 492, 2918 - 2945; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 630, 3623
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, 266, 1381; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 107 - 116 - 119, 911 - 928 - 934
56 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 984
57 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 519, 326; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 207, 461; El Merâsil: s. 73, 4
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 369, 18954 - 18955; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 306, 1208
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 295, 1719 - 1721; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 5, s. 2821, 6679
58 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 52; Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 54; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 54, 2305
Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 138, 109/88; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 231 - 233, 459 - 464 - 466
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 26, 1026; Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 170, 4907
59 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 540, 348; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 233, 465
El Müsned (Ensar): C. 2, s. 206, 460; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 42, 8331
El Müstedrek: C. 1, s. 280, 656; Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 376, 5208
60 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 88, 473; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 210, 11
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 31, 1034; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 157, 7605 - 7607
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 322, 3439 - 3441
61 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 485, 297; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 408, 603
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 456, 2520; Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 13, 21
Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 37, 57
62 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 475; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 42
63 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 42, 19; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 492, 303
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 259, 1799 & 1801; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 644, 5178
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 116, 125; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 270, 5123
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 260, 1413; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 38, 6348
64 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 134, 116; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 125, 675
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 294, 8; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 26, 5 - 6
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 1160, 122 (375); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 39, 19

Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 15, 4 - 5; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 483, 296
65 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 1160, 375; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 15, 4 & 6
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 486, 298; Müsnedil Bezzâr: C. 10, s. 223, 4312; C. 13, 69, 6409
Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 43, 74 & 78; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 253, 1406
66 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 27, 7; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 135, 686
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 488, 300; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 63, 30
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 291, 1444; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 48, 90
67 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 134, 146; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 489, 301
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 456, 2519; Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 14, 22
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 202, 374; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 89, 482
68 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 587
69 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 29, 8 - 9; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 57, 40; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 181, 429
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 501, 313; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 171, 511
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 279, 1431 - 1440; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 43, 80
70 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 21, 7; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 365, 57(262); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 34, 16
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 504, 316; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 58 - 62, 41- 49
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 120, 670 - 671
71 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 67, 33; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 182, 548
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 72, 5454; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 269, 5120
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 89, 488; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 367 - 424, 182 - 217
72 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 64, 31; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 498, 310; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 61, 47
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 375, 63(267); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 141, 122
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 130, 122; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 129, 679; C. 4, s. 404, 2128
73 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 495, 307; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 46, 29; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 30, 12
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 258, 5109; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 109, 1618
74 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 497, 308; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 30, 12; El Müstedrek: C. 1, s. 282, 664
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 257, 5108; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 271 - 272, 1423 - 1424
75 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 55, 36; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 492, 304
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 57, 27; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 38, 21
76 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 134, 69; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 200, 736; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 66, 58
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): Cilt 1, s. 359, 101; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 428, 95 - 96(282)
77 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 54, 26; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 522, 328
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 356, 2715; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 241, 5092
78 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 232; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, Vesvese Maddesi
79 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 35 - 37, 15 - 16; El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 268, 11310
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): Cilt 1, s. 65, 71; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 270, 1422
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 120, 137; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 9, s. 233, 359
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 261, 5112; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 534, 342
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 161, 482; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 381, 190
80 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 525, 298; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 319, 624
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 105, 125; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 322, 615
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 97, 564 - 565
81 - Kâmûsul Muhît Tercümesi (YEK): C. 2, s. 1523; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 272 - 317
82 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 458 - 494; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 231
83 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 136, 871; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 129, 7587
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 389 - 405, 810 - 845 & 847; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 189, 599
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 370, 1515; C. 4, s. 317, 3420; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 365, 1474
84 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 136, 872; El Müstedrek: C. 1, s. 270, 628
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 389 - 405, 810 - 845 & 847; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 173, 8311
85 - Mebsût (Gümüşev): C. 6, s. 68; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 13
Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 350, 13443 & 13447; El Müstedrek: C. 2, s. 336, 3167
86 - Ahgâf sûresi, âyet 15
87 - Lokmân sûresi, âyet 14
88 - Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 499, 3874 - 3875; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 728, 15552 - 15553
89 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 14
90 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 14; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 8, s. 366

Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 4216; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 9, s. 435
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 499, 3875; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 728, 15555
91 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 538, 311; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 368, 648
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 114, 139; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 358, 960 - 956 - 957
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 452, 7023
92 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 371, 649; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 408, 852
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 506, 1619; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 422, 3781
93 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 136, 872; El Müstedrek: C. 1, s. 270, 628
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 410, 858; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 173, 8311
94 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 320
95 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 353, 950; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 407, 849
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 695, 15433 - 15434 - 15436
96 - Fetvâlar (DİYK): s. 96
97 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 320
98 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 496, 282 & 286; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 105, 125
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 146, 202 & 207; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 311 - 322, 621 - 626
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 255 - 268, 774 - 785; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 179, 170
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 424, 35; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 218, 197
99 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 362, 623; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 482, 1548
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 421, 30; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 403, 843
100 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 555; El Müstedrek: C. 4, s. 637, 8514
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 302; Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 263, 1000
Telhîsül Müstedrek: C. 5, s. 663, 8496; Tehzîbül Âsâr: C. 3, s. 672, 1006 - 1007
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 275, 35815; Es Sünne (Ebî Bekir Bin Hallâl): C. 4, s. 112, 1292
101 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 223, 209; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 459, 4679
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 402, 9; C. 3, s. 1389, 64; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 347, 132(79)
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 224, 4003; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 195, 209
102 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 110, 131; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 271, 596
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 283, 546; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 210, 419 & 421
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 144, 418
103 - Vâkıa sûresi, âyet 79
104 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 98, 2271; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 501, 6559
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 345, 1; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 219, 439
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 141, 408 & 410
105 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 411, 232; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 362, 645
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 284, 1327; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 1032, 1783
106 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 50, 1786; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 155, 9355
Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 137, 465; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 191, 291
107 - Bakara sûresi, âyet 222
108 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 446, 1141; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 351, 639
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 112, 135; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 542, 3904
109 - Ni'meti İslâm: s. 177
110 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 379, 212; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 446, 1499
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 397 - 401, 1043 - 1051
111 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 256 - 481
112 - Ni'meti İslâm: s. 178
113 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 467, 262 - 263; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 337, 631
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 559, 67(335) & 69; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 73, 784; C. 1, s. 109, 130
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 626, 2313; C. 1, s. 244, 381; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 203, 215
114 - Bakara sûresi, âyet 222; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 235
115 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 460, 258; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 238, 368
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 360, 644; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 103, 3159
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 481, 16(302); Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 404, 1058
116 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 111, 133; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 372, 651
117 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 93
118 - Tevbe sûresi, âyet 28

119 - Mâide sûresi, âyet 5
120 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3449; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 4, s. 2500
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 50, 6; Mültekâ (Sağlam): C. 2, s. 381
İthâfül Mehere: C. 18, s. 494, 23986
121 - Ni'meti İslâm: s. 180
122 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 350 - 353, 950 - 940 - 944 & 946; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 407, 849
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 695, 15433 & 15436
123 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 323, 617; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 321, 625
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 277, 798; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 122, 62
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 105, 126; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 187, 566
124 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 229, 4799; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 319, 624
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 129, 171; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 318, 1043
125 - El Müsned (Ensar): C. 2, s. 356, 616; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 85, 4657
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 198, 390; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 200, 283
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 88, 462; El Müstedrek: C. 3, s. 261, 5022
Sîreti İbni Hişâm (Kahraman): C. 1, s. 324
126 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 4, s. 176
127 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 84, 459; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 303, 11(231)
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 114, 145; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 318, 1043
Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 72, 416
128 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 114, 144; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 183, 723
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 204, 1396; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 317, 1042
129 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 61, 59 - 61; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 151, 512
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 122, 62; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 142, 216
130 - Mâide sûresi, âyet 6
131 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 168
132 - Ni'meti İslâm: s. 67
133 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 81, 857; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 38, 4526
134 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 78, 78; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 119, 221
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 535, 12630; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 379, 3036
135 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 524, 6284; El Câmiu Li Ahlâgırrâvi: Cüz 6, s. 276, 1219 - 1220
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 309, 1894; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 47, 4840
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 173, 1 - 2
136 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 15; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 141; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 168
137 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 317, 21(237); Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 81, 222
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 207, 672; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 158, 8063
138 - Nasbur Râye: C. 1, s. 16, 76; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 73, 785; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 26, 407
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 84, 87; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 255, 142
139 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 254, 141; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 27, 408
El Müstedrek: C. 1, s. 235, 527; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 82, 227
140 - Ni'meti İslâm: s. 83
141 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 471, 289; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 139, 690
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 29, 5; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 70, 135
Şerhüs Sünne: C. 1, s. 394, 199 - 200
142 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 3, s. 35, 484; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 30, 7
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 858, 12; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 73, 140
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 347, 42(252); Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 469, 287
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 38, 22 - 23; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 89, 46
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 138, 689; C. 3, s. 287, 1492; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 267, 607
143 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 210, 4141; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 423, 216
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 19, 402; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 269, 527
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 91, 178
144 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 313, 33; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 98, 112
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 17, 401
145 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 28; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 39 - 41, 420 - 422
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 245, 135; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 347, 302/610

Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 111, 140
146 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 255, 142; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 69, 448
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 49, 38; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 99, 114
147 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 68, 447; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 50, 39; El Müstedrek: C. 1, s. 279, 651
148 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 51, 432; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 91, 249
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 189 - 277, 374 - 555 - 557
149 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 245, 135; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 81, 439
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 94, 102 - 103; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 110, 134
150 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 103, 121 - 122; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 239, 132
151 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 555, 362
152 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 556
153 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 69, 89; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 258, 3
Kitâbüt Duâ: C. 2, s. 974, 387; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 160, 305 - 307
İthâfül Hıyaratül Meherre: C. 1, s. 334, 563
154 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 190; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 123, 232 - 233
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 73, 199 - 200
155 - Mu’cemü’s Sağîr (Mutlu): C. 1, s. 211, 133; Mu’cemüs Sağîr: C. 1, s. 131, 196
Buğyetül Bâhis (İ’tisam): s. 54, 77; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 215 - 526, 78 - 469
156 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 176; Reddül Muhtâr: C. 1, s. 251; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 235, 24
Mu’cemül Evsat: C. 5, s. 140, 4895; Kenzul Ummâl: C. 9, s. 299, 26089; El Bedrul Münîr: C. 2, s. 278, 3
Netâicül Efkâr: C. 1, s. 244, 1
157 - Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 36, 9828; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 13, s. 205, 7273
Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 16, 28; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 74, 29882
158 - Mu’cemül Kebîr: C. 6, s. 121, 5698; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 467, 9935
159 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 71, 449; Mu’cemül Kebîr: C. 1, s. 321, 956
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 94, 260; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 143 - 163, 273 - 311
160 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 159, 707 - 708; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 86, 91
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 210, 111
161 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 243, 134; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 64, 444
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 108, 312 - 314
162 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 333, 34(246) - 35; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 116, 149 - 150
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 137, 207; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 125, 368
Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 11, s. 294, 6410
163 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 345, 40(250); Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 330, 514
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 35, 484
164 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 45, 425; Şuabil Îmân: C. 4, s. 286, 2533
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 481, 7065; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 159, 7065
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 472, 2533; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 221, 427
165 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 182, 96; El Müstedrek: C. 1, s. 252, 581
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 166, 6764
166 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 123, 167; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 245, 135
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 111, 140; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 41, 422
167 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 181, 722; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 353, 614
Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 46, 84; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 1, s. 162 - 213, 180 - 249
168 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 54, 48 - 49; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 272, 530 - 531
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 121, 353; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 1, s. 111, 101 - 102
169 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 58, 55; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 307, 17(234)
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 97, 469; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 115, 148
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 307 - 310, 169 - 170; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 181, 722
El Müsned (Ensar): C. 2, s. 353, 306/614
170 - El Müstedrek: C. 1, s. 766, 2125; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 36, 9829 - 9831
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 186, 730; C. 3, s. 378, 6023; Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 45, 81 - 83
171 - Kitâbu Firdevsül Ahbâr: C. 4, s. 31, 5589; Câmiul Ehâdîs: C. 7, s. 341, 22817
172 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 308, 17(234); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 307, 169
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 325, 1050; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 191, 606
173 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 317, 1908; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 287, 3760

Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 115, 132; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 23, 35
174 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 149
175 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 151
176 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 232
177 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 507, 5866 - 5873; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 259, 2027
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 368, 2027; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 451, 2742
178 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 169, 155; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 341, 69
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 399, 79(274) - 80; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 273, 151
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 175, 719; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 422, 1336
179 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 77, 110; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 436, 1385
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 340, 1968
180 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 298, 162 & 164; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 178, 721
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 118, 789; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 36 - 42, 789 - 794
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 487 - 558, 737 - 917
181 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 253 - 255
182 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 287, 157; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 213, 555
El Müsned (Ensar): C. 3, s. 16 - 19, 335/643 - 646; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 418, 1277
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 264, 493 - 497
183 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 379, 657; Sünen-i Dârekutnî: C. 14, s. 88, 4012
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 161, 623; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 349, 1082
184 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 604, 1221; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 284, 573
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 65, 5952
185 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 519
186 - El Müsned (Ensar): C. 2, s. 208, 154/462; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 304, 618
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 285 - 390, 9658 - 10050
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 443, 8010
187 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 156, 515 - 516; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 73, 74
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 18, 27
188 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 384, 864; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 453, 3563
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 287, 49(2855); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 110, 5794
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 218, 1759; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5002, 465
189 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 35; Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 76; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 287, 581
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 186, 333; Ma'rifetüs Sünen vel Âsâr: C. 1, s. 427, 1199
190 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 63, 23; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 145, 585
191 - Ni'meti İslâm: s. 104
192 - Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 276 - 286, 554 - 580; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 221, 666
193 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 320; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 145, 553
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 221, 667; Ma'rifetüs Sünen vel Âsâr: C. 1, s. 418, 1153 - 1154
194 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 517, 4990; Şuabil Îmân: C. 7, s. 273, 4990
195 - Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 222, 670; C. 2, s. 362, 3382; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 283, 572 - 573
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 321, 5429
196 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 37; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 306, 622 & 624 - 628
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 212, 299; Müsnedi Ebî Hanîfe: C. 1, s. 223, 1
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 166, 137; Kitâbul Âsâr (Dârun Nevâdir): C. 1, s. 177, 163
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 221, 660 - 662; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 376, 3760 & 3763
197 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 113, 693; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 226, 679
Kitâbul Âsâr (Dârul Kütüb): C. 1, s. 28, 135; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 212, 299
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 300 - 313, 605 - 614 - 628 - 641 - 642
198 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 364, 202; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 74, 77
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 292, 596; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 477, 2610
199 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 4, s. 174; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 194, 598
200 - Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 42
201 - Mâide sûresi, âyet 6
202 - Bakara sûresi, âyet 222
203 - Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat: C. 1, s. 698; Ni'meti İslâm: s. 194
204 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 371, 206; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 138, 195 - 196

Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 156, 244; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 15, 20
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 385, 1102 - 1107
205 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 159, 249; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 186, 564
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 159, 610
206 - Târık sûresi, âyet 5 & 7; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8400 - 8401
Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 8, s. 5703; Hülâsatül Beyân: C. 15, s. 6411
Rûhul Beyân Tefsîri: C. 23, s. 224 & 230; Taberî Tefsîri: C. 9, s. 80
207 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 506, 34(315); Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 261, 798
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 375, 34(315); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 162, 232
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 440, 7422
208 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 499, 30(311); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 143, 202
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 372, 30(311); El Müsned (Ensar): C. 3, s. 113, 740
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 279, 601; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 62, 6184 - 6185
209 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 501, 33(313); Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 245, 842
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 374, 33(313); El Müsned (Ensar): C. 3, s. 114, 741
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 360, 4395; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 260, 794; C. 10, s. 448, 21274
210 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 356, 642; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 546, 316
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 541, 61(332); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 123, 248
211 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 267 - 274
212 - El Müsned (Ensar): C. 3, s. 104, 732; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 392, 42
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 353, 8557; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 252, 765
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 198, 9107; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 188, 201
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 242, 824; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 201, 397
213 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 186, 315; El Müsned (Ensar): C. 3, s. 106, 734
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 95, 108 - 109; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 163, 956
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 452, 1176 - 1177
214 - Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 380, 4489; Müsnedül İmâmu Ebî Hanife: s. 161, 1
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 324, 1283; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 296, 611
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 253, 766; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 219 - 225, 319 - 330
215 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 423, 236; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 31, 113
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 372, 29(310) - 30(311); El Müsned (Ensar): C. 3, s. 113, 740
216 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 98, 114; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 138, 504
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 332 - 336 - 357, 869 - 893 - 977
217 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 160; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 371
218 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 196, 2973 - 2974; Ma'rifetüs Sünen vel Âsâr: C. 9, s. 157, 12693 - 12695
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 308, 19204 - 19205; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 426, 12513 & 12518
219 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 823; Hukûki İslâmiyye: C. 5, s. 367
220 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 245, 1774; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 373, 3595 - 3597
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 133, 4057; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 249, 5434
Şerhüs Sünne: C. 12, s. 56, 3129
221 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 713, 5362 - 5363; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 253, 167 - 171
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 265, 20369 - 20370; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 187, 8920
222 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 326, 1180; C. 4, s. 41, 2254; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 130, 141 - 143
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 399, 5586; C. 15, s. 122, 6728; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 271, 167
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 215 - 239, 114 - 177
Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 184, 1659; C. 3, s. 204, 2929
223 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 134 - 149
224 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 446, 248; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 272, 597
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 95, 106; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 262, 1002
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 964, 1680
225 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 531
226 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 391, 663; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 219, 2180
227 - İslâmın Işığında Günün Meseleleri: C. 1, s. 329 & 334; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 121
228 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 192, 102
229 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 279
230 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 439, 245; El Müsned (Ensar): C. 3, s. 129, 759 - 760

231 - El Müsned (Ensar): C. 3, s. 130, 760; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 374, 10
Sahih-i Müslim: C. 2, s. 509 - 513, 35(316) - 37(317); Ebu Dâvud: C. 1, s. 439, 245
Sünen-i Nesai: C. 1, s. 260, 417 - 418
232 - El Müsned (Ensar): C. 3, s. 120, 439/747 & 749 - 751
233 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 544, 3763; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 88, 4012
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 256, 405 - 406; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 305, 956
234 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 93, 4017; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 478, 2918
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 361, 1920; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 5, 3417
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, 266, 1381 - 1382; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 630, 3623
235 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 569, 75(339); C. 10, s. 173, 155(339) - 156; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 337, 3436
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 386, 30; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 1, s. 211, 196
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 94, 6211; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 236, 801
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 197, 2440
236 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 49, 38; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 127, 484
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 67, 2504; C. 7, s. 128, 7066; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 159, 30232
Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 136, 274)
237 - Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 186, 7230; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 267, 1316 - 1315
Muvattâ' (Konya): s. 128, 414; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 308, 5747 - 5751
238 - Fetvâlar (DİYK): s. 106
239 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 487, 21 (305) - 22 - 25; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 109, 218
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 392, 221 & 223; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 14, 1213
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 172, 257 & 259 - 262; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 267, 593
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 112, 78
240 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 280, 540; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 181, 267 - 268
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 405, 229; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 268, 594
241 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 280, 541; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 120, 146
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 273 - 386, 627 - 1123; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 191, 1113
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 437, 627; C. 2, s. 75, 1123
242 - Zuhrûf sûresi, âyet 13 - 14
243 - Mü'minûn sûresi, âyet 29
244 - Bakara sûresi, âyet 156; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 1, s. 448 - 453
245 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 266
246 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 399, 227; C. 14, s. 219, 4152 - 4153; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 175, 263
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 494, 2666; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 5, 1205
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 274 - 326 - 421, 632 - 845 - 1290
247 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 401
248 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 124; İhyâ-i Ulûmiddîn (Arslan): C. 3, s. 421
249 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 61 & 69, Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 223
250 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 493, 102(2112); Muvattâ' (Konya): s. 783, 1743
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 499, 2956; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 93, 4696
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 397, 19483
251 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 490, 98(2109); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 692, 5329
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 64, 6796; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 71, 117
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 160, 3558; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 511, 1023
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5955, 161; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 43, 5107 - 5209 - 5212
252 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 6, s. 533, 1019; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 65, 6798
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 492, 100(2110); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 692, 5323 - 5325 - 5360
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2060, 168; C. 13, s. 5964, 173
253 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 553, 2171; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 499, 2957
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 223, 4157 - 4158; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 693, 5330
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 479, 81(2104) - 82(2105); Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 503, 428
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 304, 516 - 517
254 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 2, s. 1359
255 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 352, 659; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 332 - 333, 685 - 686
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 206, 1414; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 367, 13366
El Müstedrek: C. 1, s. 274, 637 - 639; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 318, 999

256 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 350, 3(521); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarih: C. 3, s. 245, 223
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 266, 431; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 199, 1396; C. 5, s. 297, 2470
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 429, 2; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 213, 223
El Müsned (Ensar): C. 3, s. 235, 6/857; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 511, 1023
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 308 - 375, 6398 - 6462; El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 167, 14264
257 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 443, 736; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 690, 3681
258 - Nisâ sûresi, âyet 43; Mâide sûresi, âyet 6; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 415, 108(367) - 109
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 427, 1; C. 7, s. 3431, 21; C. 9, s. 4300 - 4327, 105 - 129 - 130
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5919, 98; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 120, 89
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 10 - 16, 317 - 320; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 329 - 330, 565 - 568
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 203 - 206, 311 - 315
259 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 9
260 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 417, 110(368) & 112; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 25, 326
261 - Ni'meti İslâm: s. 127
262 - Ni'meti İslâm: s. 136
263 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 349, 653; Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 298, 875 & 877
264 - Ni'meti İslâm: s. 148
265 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 34 - 38, 332 - 333; El Müsned (Ensar): C. 3, s. 248, 17/868
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 104, 124; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 212, 322
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 146, 196 & 198; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 135, 1311 - 1313
266 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 48, 338; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 222, 750
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 270, 432 - 433; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 466, 5298
267 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 210
268 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 211; Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 95, 91
269 - El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 166, 7097; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 208, 1420
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 499, 7097; C. 2, s. 75, 1123; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 332, 1038
270 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 106, 81; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 24, 1043 & 1050
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 235 - 240 - 241, 907 - 908 - 918 - 921 - 922

Namaz

Namazın Önemi ve Fazîleti

1 * Yüce Allâh'ın varlığını, var olduğunu, birliğini; bir ve tek olduğunu kabul edip belirtmek en büyük farzdır. Bundan sonra farzların en büyüğü, en önemlisi namazdır. Namaz, îmânın alâmeti, kalbin nûru, rûhun kuvveti, mü'minin mirâcıdır. Mü'min namaz sâyesinde yüce Allâh'ın mânevî huzûruna yükselir, O'na yalvararak mânevî yakınlığa erer.

Bütün hak dinler, insanlara namaz kılmalarını emretmişlerdir. Nitekim İbrâhim aleyhisselâmın: ***Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı ikâme edenlerden*** *(; gereği gibi devamlı kılanlardan)* ***eyle*** [1] duâsı, Îsâ aleyhisselâmın: ***O*** *(; Rabbim)* ***bana namazı*** *(kılmamı)* ***ve zekâtı*** *(vermemi)* ***emretti*** [2] demesi ve Mûsâ aleyhisselâmın: ***Evlerinizi ibâdet mahâlli yapın ve namazı ikâme edin*** [3] ifâdeleri bunu göstermektedir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de, Peygamber olarak gönderilişlerinden başlayarak namaz kılmakla yükümlü olmuştur. Ancak o zaman, güneşin doğuşundan önce ve batışından sonra olmak üzere günde iki vakit namaz kılınıyor idi. Daha sonra Mirâc gecesinde beş vakit namaz farz kılınmıştır. [4] Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Mirâc'a çıkması ise sahih kabul edilen rivâyete göre Medîne'ye hicretlerinden on sekiz ay önce, Receb ayının yirmi yedinci gecesinde meydana gelmiştir.

2 * Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde namazla ilgili birçok emirler ve öğütler vardır. Ki, bütün bunlar İslâm dîninde namaza ne kadar büyük önem verildiğini gösterir. Bir âyet-i kerîmenin anlamı şöyledir:

أُتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلاَةَ إِنَّ الصَّلاَةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

= *(Ey Resûlüm!)* ***Sana kitabtan vahiy olunanı oku, namazı ikâme et. Şüphesiz ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allâh'ı zikretmek*** *(, O'nu unutmayıp, her dâim anmak)* ***ise muhakkak,*** *(ibâdetlerin)* ***en büyüğüdür ve Allah yaptıklarınızı bilir.*** [5]

Namaz ibâdeti ise en büyük zikirdir.

Diğer bir âyet-i kerîmenin anlamı şöyledir:

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

= Namazı ikâme ediniz, zekâtı veriniz. Kendiniz için önceden ne gönderir iseniz, onu Allâh'ın yanında bulursunuz. Şüphesiz ki, Allah yaptığınızı hakkı ile görendir. [6]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de hadîs-i şerîflerinde:

بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ

= **Kişi ile şirk ve küfrün arasında** (yalnız) **namazı terk etmek vardır** [7] buyurarak kişiyi Allâh'a ortak koşmaktan, kâfir olmaktan, küfre girmekten engelleyen şeyin namaz olduğunu vurgulamıştır.

* İkâme sözlükte kaldırıp dikme, düzeltip doğrultma, destekleme; devam ettirme, sürdürme, ara vermeden ardı ardına devam ettirme, aynı şekilde tutma; dikkatli davranarak, özenerek yerine getirme; bir şeyin hakkını tam olarak verme gibi anlamlara gelir. Namaz kılmaktaki asıl amacın, onun biçimlerini yerine getirmek değil aksine şartlarını hakkını vererek yerine getirmek olduğuna dikkat çekmek için Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah namazı emrettiği ve övdüğü yerlerin tümünde namaz ile birlikte ikâme lâfzını kullanmıştır.

İkâme ediniz; *ayakta tutunuz* anlamına gelir. Yukarıda belirtilen sözlük anlamları da dikkate alındığında namazın ikâmesi, ikâme edilmesi; namazın aksatılmadan kılınması, namaz kılmakta devamlılık gösterilmesi, namazın Allah ve Resûlünün emrettikleri şekilde şart ve rükünlerini yerine getirerek dosdoğru kılınması demektir. [8]

3 * Gerçek şu ki, namaz çok mukaddes bir ibâdettir. Namazın fazîletlerine sınır yoktur. Namaz, aklı yerinde olan ve bulûğ çağına ermiş bulunan her müslüman için belirli vakitlerde yapılması gereken bir farzdır. Bu önemli farzı yerine getirenler, yüce Allâh'ın çok büyük yardım ve iyiliklerine kavuşacaklardır. Namazı bilerek terk edenler de, azâbı çok şiddetli olan yüce Allâh'ın acıklı azaplarını hak etmiş olacaklardır.

مَنْ تَرَكَ صَلاَةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللّهِ

= **Kim namazı kasıtlı olarak** (, bilerek ve özürsüz) **terk ederse** (, kılmazsa)**, Allâh'ın koruması ondan uzak olur.** [9]

لَتُنْقَضَنَّ عُرَى الْإِسْلاَمِ عُرْوَةً عُرْوَةً فَكُلَّمَا انْتَقَضَتْ عُرْوَةٌ تَشَبَّثَ النَّاسُ بِالَّتِي تَلِيهَا وَأَوَّلُهُنَّ نَقْضًا الْحُكْمُ وَآخِرُهُنَّ الصَّلاَةُ

= **Kuşkusuz İslâmın esasları** (uygulanmadığı, kendisi ile amel edilmediği için zamanla) **tek tek** (yürürlükten) **kaldırıl**(mış gibi ol)**acaktır. Her bir esas kaldırıldığında insanlar bir sonrakine sarılırlar. Kaldırılacak** (, terk edilecek) **olan ilk esas** (adâletle) **hükmetmek, sonuncusu ise namazdır.** [10]

4 * Namaz farz-ı ayndır; her mükellef müslüman namaz kılmakla sorumludur. Namazın farz olduğunu inkâr eden kâfir olur. Namazın farz olduğunun delîli; kitab, sünnet ve ümmetin icmâıdır. Kitabtan farz olduğuna delîl; yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ

= ***Namazı ikâme ediniz.*** [11]

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلاةِ الْوُسْطَى

= ***Namazlara ve*** *(özellikle)* ***orta namaza devam ediniz.*** [12]

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلاَةَ

= ***Îmân eden kullarıma söyle, namazı ikâme etsinler*** *(; Allah ve Resûlünün emir buyurdukları gibi, emrettikleri şekilde namaz kılmaya devam etsinler)****.*** [13]

أَقِمِ الصَّلاَةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ

= ***Güneşin zevâlinden*** *(; öğle vaktinde Batı'ya kaymasından)* ***gecenin karanlığına kadar*** *(belli, belirli vakitlerde)* ***namazı ikâme et*** [14] buyurmasıdır.

Sünnetten farz olduğuna delîl, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

بُنِيَ الْإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik etmek, namazı ikâme etmek, zekât vermek, hac etmek ve Ramazan orucunu tutmak.** [15]

أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ

= **Allâh'ın, her gün ve gecede beş** (vakit) **namazı onlar** (; müslümanlar) **üzerine farz kıldığını bildir** [16] hadîsleri ile benzer hadîs-i şerîfleridir.

İcmâ-i ümmete gelince; bütün müslümanlar Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizden bu güne kadar, namazın farz olduğunda ittifak etmişler, görüş birliğine varmışlardır. Bir kimse namazın meşrû olduğunu inkâr eder; kabul etmezse kâfir olur. [17]

* **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur…** hadîsindeki temsil ile şu anlatılmak istenmiştir: İslâm bir binâ ve bu beş esas da binâyı ayakta tutan temel direklerdir; bunlar olmadan binâ ayakta duramaz. İslâmın geriye kalan özellikleri ise binâyı tamamlayıcı unsurlardır. Bunlardan biri eksik olduğunda, binâ ayakta durabilir ve bunların eksikliği ile binâ çökmez. Fakat saydığımız bu temel esasların eksikliği ile binâ ayakta kalamaz, bunların eksikliği ile İslâm binâsının çökmesi kuşku götürmez bir gerçektir. Sâdece şehâdetin, yâni Allah ve Resûlü'ne îmânın; îmân etmenin yok olması ile da İslâm binâsı yıkılır. [18]

5 * Namazın farziyyeti yâni kişinin onunla kesin olarak mükellef olması için üç şey şarttır: İslâm, akıl ve bulûğ.

Aklı yerinde olan ve bulûğa eren her müslümana beş vakit namazı kılmak farz-ı ayndır. Bu farzı yerine getirmede başkasına vekâlet vermek; bu ibâdeti yapmak üzere bir başkasını görevlendirmek kesinlikle geçerli değildir. Hiçbir kimse, başkasının namazını kılmış olamaz. Namazın farz olduğuna inanmakla birlikte gevşeklik, tembellik gösterip kılmayan kimse fâsıktır. Böyle bir kişi hapis edilir ve namaz kılıp tövbe edinceye kadar vücûdundan kan akıtılacak şekilde dövülür. Ya tövbe edip namazını kılar ya da hapiste ölür. Ramazan orucunu terk eden kişi de bunun gibidir. Müslüman bir kimse, namaz ve orucun farz olduğunu inkâr etmedikçe veyâ bunlardan birini hafife almadıkça öldürülmez.

(Hanefi mezhebi dışındaki diğer üç mezhebe göre bir vakit bile olsa özürsüz olarak namazı terk eden kimse mürted; dinden çıkmış olur, üç gün tövbe etmeye çağrılır, tövbe etmezse öldürülür.) [19]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir gün namazdan bahsederek şöyle buyurdu: **Kim ona, kurallarına uyarak devam ederse o** (kıldığı namaz) **kıyâmet günü onun için** (bir) **ışık,** (bir) **delîl ve cehennem ateşinden kurtarıcı olur. Kim de ona kurallarına uyarak devam etmezse o** (kıldığı namaz) **onun için ne** (bir) **ışık, ne** (bir) **kurtarıcı, ne de** (bir) **delîl olur ve bu kimse kıyâmet günü Kârûn, Firavun, Hâmân ve** (Mekke müşriklerinden olan) **Ubeyy bin Halef ile birlikte olur.** [20]

Namazın Meşrû Kılınışındaki Hikmet

6 * Namazın meşrû kılınışının hikmeti, nîmete şükür ve günahlara keffârettir. Bu hikmeti belirtmek üzere Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Söyleyin bakalım birinizin kapısının önünden bir nehir aksa günde beş def'a o nehirde yıkansa** (vücut) **kirinden bir şey kalır mı** *buyurdular. Ashab:* Hayır, onun kirinden hiçbir şey kalmaz *dediler. (Bunun üzerine Efendimiz) buyurdu ki:* **İşte beş vakit namaz da bunun gibidir. Onlarla** (; kılınan beş vakit namaz ile) **Allah günahları yok eder, temizler.** [21]

Namazın edâsının; belirlenen vaktinde kılınmasının sonucu, dünyâda emrin yerine getirilmesi, âhirette sevâba ulaşmak ve yüce Allâh'ın emrine muhâlefetten uzak kalmaktır.

Namaz her hayrın başı, aslı olduğu için şâri onun fazîletini açıklamaya, vakit, şart, erkân, âdâb, ruhsat ve nâfilelerini belirlemekte göstermediği özeni göstermiş ve namazı

dînin alâmetlerinin en büyüğü kılmıştır. [22]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a: Ey Allâh'ın Resûlü! İslâmın (; müslüman olmanın) alâmeti nedir *diye sordum. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm şöyle) buyurdu:* **Ben kendimi Allâh'a teslîm edip** (O'nun dışında insanların kutsal saydıkları her şeyden) **uzaklaştım demen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, müşrikleri** (, kâfirleri) **bırakıp** (, onlarla birlikte kalmayıp) **müslümanlar**(ın arasın)**a katılmandır.** [23]

* Dînî bir farz veyâ vâcib, bir görev vaktinde yerine getirilirse edâ; belirlenmiş olan veyâ geniş vaktinin çıkmasından sonra yerine getirilirse kazâ; bir def'a herhangi bir kusur bulunacak şekilde yapılmış sonra vakit içerisinde ikinci def'a yapılmış ise iâde adını alır. Buna göre iâde, yaptığının dengininin, mislinin adı; kazâ, tâyin edilen, belirlenen vakti kaçmış, vakti geçmiş şeyin dengini, benzerini yapmanın adıdır. [24]

7 * İnsan bir düşünmeli, her an yüce Allâh'ın sayısız nîmetlerini ve yardımlarını görmektedir. Öyle ikrâmı bol, merhameti geniş olan yaratıcımızın sınırsız iyiliklerine karşı teşekkürde bulunmak gerekmez mi?

İşte insan, namaz yolu ile bu şükür borcunu ödemeye, yaratıcısının iyilik ve nîmetlerini tertemiz bir dil ile anarak kulluk görevini yerine getirmeye çalışmış olur.

Bununla berâber namaz rûhu temizleyen, kalbi aydınlatan, insanı yüksek duygulardan haberdâr eden, onu kötülüklerden alıkoyan, insanı hayırlara, tefekküre, alçak gönüllü olmaya ve düzenli yaşamaya götüren en güzel bir ibâdettir.

İnsan namaz sâyesinde nice günahlardan kurtulacak, yüce Allâh'ın sayısız yardım ve ikrâmlarına kavuşacaktır.

مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللّٰهِ إِلا بُعْدًا

= **Kimin namazı, onu günahlardan ve kötülüklerden alıkoymuyorsa** (namazı ikâme etmediği; gerektiği şekilde kılmadığı için) **Allâh'a** (, Allâh'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda) **olan** (yakınlığı artacağına sanki) **uzaklığı artmış** (gibi) **olur.** [25]

Namaz, mânevî hayattan başka maddî hayâta da canlılık verir. İnsanın temizliğine, sağlığına ve düzenli hareket etmesine sebep olur.

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh) vâlilerine şöyle bir mektup yazdı: *Bana göre sizin en önemli işiniz namazdır. Kim bu namazı (farz, vâcib ve sünnetlerine uygun kılarak) korur ve vaktinde kılmaya dikkat ederse kendi dînini korumuş olur. Kim namazı gerekli dikkati göstermeyip kaybedecek olursa onun dışındaki (dînî görevlerini) kaybetme ihtimâli daha kuvvetlidir (, daha fazladır).* [26]

8 * Kısaca namazın farz kılınmasındaki hikmetler ve faydalar her türlü düşüncenin üstündedir. Fakat bir müslüman namazını yalnız yüce Allâh'ın rızâsı, yalnız yaratıcısına şükür ve saygı için kılar. Farz edelim ki, namazın insana hiçbir faydasının olmadığı düşünülse bile, yine bunu bir kulluk görevi bilerek sâdece yaratıcının emrine uymak için kılmaya çalışır. Bu kutsal görevin yerini hiçbir şeyin tutamayacağını kesinlikle bilir. Namaz kılmak için harcayacağı dakikaları hayâtının en neş'eli; en sevinçli zamânı olarak kabul eder.

مَنْ حَافَظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ رُكُوعِهِنَّ وَسُجُودِهِنَّ وَوُضُوئِهِنَّ وَمَوَاقِيتِهِنَّ وَعَلِمَ أَنَّهُنَّ حَقٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ

= **Rükûları, secdeleri, abdestleri ve vakitlerine uyarak beş vakit namaza** (, beş vakit namazı kılmaya) **devam eden ve bu beş vakit namazın Allah katından gelen bir emr-i hakk olduğunu kabul eden kimse cennete girer.** [27]

Namazla İlgili Bâzı Terimler, Kavramlar

9 * Namaz terimi Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Farsçadaki okunuşu nemâzdır. Nemâz zikir, kunut, şükür gibi anlamlara gelir. Namaz teriminin Arapça karşılığı duâ etmek, yalvarmak, iyi dilekte bulunmak, tebrik etmek, ta'zîm etmek; saygı duymak, saygı göstermek anlamlarına gelen salâttır. Dînî bir terim olarak salât (صلات); namaz, tekbîr ile başlayıp selâm ile tamamlanan belirli hareket ve sözlerden oluşan ibâdeti ifâde eder.

Ayrıca salât, özellikle Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz için: اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ ; *Allâhım! Efendimiz Muhammed'e ve O'nun âilesine selâmet ve rahmet ihsân buyur* şeklinde veyâ benzeri bir şekilde hayır duâda bulunma ve O'na olan saygı ve bağlılığı gösterme amacı ile söylenen söz anlamına da gelir. Bu salât ve selâmdan maksat, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hem dünyâda, hem de âhirette her türlü ikrâma kavuşmasını istemekten, bu vesîle ile kendisine olan bağlılık ve saygımızı göstermekten ibârettir. Bu salâtın kısaltılmış şekli olan اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ ve benzeri hayır duâya salvele denir. Türkçemizde salâvât getirme tâbirinin kullanımı yaygındır.

Salât kelimesinin çoğulu salâvâttır. Namaz kılan kişiye musallî, namaz kılınan yere musallâ denir.

10 - **Tekbîr**; büyütmek, ululamak, büyük görmek, اَللّٰهُ أَكْبَرُ (Allâh-ü Ekber) demektir ve bu ifâde, yüce Allâh'ın her şeyden üstün, ulu ve büyük olduğunu bildirir.

11 * **Kıyâm** (قيام), kıyam; sözlükte doğrulmak, ayağa kalkmak, ayakta durmak, ayaklarının üzerine kalkıp durmak, yönelmek anlamına gelir. Kıyam, fıkıhta terim olarak namazda iftitah tekbîri ve her rek'atta Kur'ân'dan okunması gereken en az miktârı okuma süresince ayakta durmayı ifâde eder.

12 * Kırâat (قراءت), kıraat; sözlükte okumak anlamına gelen ve Kur'ân kelimesi ile kök birliğine sâhip bulunan kırâat kelimesi, dînî ilimlerin değişik dallarında farklı terim anlamları kazanmış olsa bile genelde Kur'ân okuma mânâsında kullanılır. Bu yönü ile kıraat tilâvet ile eşanlamlıdır. Namazda kıraat, konuşma gücüne sâhip olup namaz kılan kişinin en az kendisi işitecek şekilde, Kur'ân âyetlerinden bir miktar okuması demektir.

13 * **Rükû'** (ركوع), rükû; sözlükte eğilmek, boyun eğmek demektir. Din deyimi olarak rükû, namazda kıraatin tamamlanmasından sonra baş ve sırt düz bir yüzey, düz bir çizgi oluşturacak ve eller dizlere ulaşacak biçimde öne doğru eğilmeyi ifâde eder.

14 * **Kaveme** (قوم), kavme; sözlükte boy, kalkınma anlamlarına gelir. Dînî bir kavram olarak, namazda rükûdan kalktıktan sonra secdeye gitmeden önce iyice doğrulmak demektir. Kaveme, rükû hâlinden doğrulup en az bir def'a رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ (Rabbenâ Lekel hamd) diyecek kadar ayakta durmaktır. Bu cümlede yüce Allâh'a hamd edildiği için, buna tahmîd denir.

15 - **Secde** (سجد); sözlükte baş eğme, itâat etme, üstün bir varlığın önünde yere kapanma, tevâzu; alçak gönüllülükle eğilme anlamına gelir ve namaz kılarken eğilerek yüzün bir kısmını, yüce Allâh'a saygı için yere koymaya denir. Arka arkaya yapılan iki secdeye secdeteyn denir. Sücûd sözü de, secde etmek ve secdeler mânâsına gelir.

16 - **Celse** (جلس); sözlükte oturum, oturuş anlamına gelir ve iki secde arasında en az bir def'a سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ (Sübhâne Rabbiyel Azîm) diyecek kadar oturmaktır.

17 * **Ka'de** (قعد); sözlükte oturma, oturuş anlamına gelen ka'de fıkıh terimi olarak namazların ikinci ve son rek'atlarında belli bir süre oturma anlamında olup kuûd kelimesi ile eş anlamlıdır. Ka'de namazda teşehhüd için, yâni ... اَلتَّحِيَّاتُ (; Et tahiyyâtü…) duâsını okumak için oturmaktır. Bir namazda iki def'a oturulursa birinci oturuşa ka'de-i ûlâ; ilk oturuş, ikincisine de ka'de-i âhire; son oturuş denir.

18 * **Rek'at** (ركعت); sözlükte boyun eğmek, eğilmek anlamındaki rükû masdarından türeyen rek'at terim olarak namazın kıyam, kıraat, rükû ve iki secdeden ibâret her bir bölümünü ifâde eder. Rek'at namazın bir bütünlük meydana getiren bölümlerinden her biri demektir. Bir namazda kıyam, rükû ve iki secdenin toplamı bir rek'attır. Bir namazda iki kıyam ile iki rükû ve dört secde bulunur ise o namaz iki rek'atlı olur. Üç veyâ dört kıyam bulunursa o namaz üç veyâ dört rek'atlı olur.

19 - **Şef'** (شفع); sözlükte çift anlamında olup, namazların her iki rek'atı demektir. Dört rek'atlı bir namazın önceki iki rek'atına birinci şef', son iki rek'atına da ikinci şef' denir. Üç rek'atlı bir namazın üçüncü rek'atı da, ikinci şef' demektir.

Namazların Çeşitleri ve Rek'atları

20 * Namazlar, farz, vâcib, sünnet ve müstehab kısımlarına ayrılır.

Şöyle ki, aklı yerinde olan ve bulûğ çağına eren her müslümanın günde beş def'a belirli vakitlerde, belirli rek'atlarla kılacağı namazlar, farz-ı ayndır. Cum'a namazı da bu kısımdandır. Vitir ve bayram namazları da birer vâcibtir.

إِنَّ اللّٰهَ زَادَكُمْ صَلاَةً إِلَى صَلاَتِكُمْ فَحَافِظُوا عَلَيْهَا وَهِيَ الْوَتْرُ

= **Allah size** (daha önce farz kıldığı beş vakit namazın yanında) **bir namaz** (daha) **ziyâde yaptı** (; artırdı), **on**(u kılmay)**a devam ediniz, o** (namaz) **vitir**(namazı)**dır.** [28]

Farz namazlardan önce veyâ sonra yâhut hem önce, hem de sonra kılınan bir kısım namazlar da birer sünnettir. Terâvih namazı da sünnettir. Diğer vakitlerde sâdece yüce Allâh'ın rızâsını kazanabilmek için kılınan ve tatavvu; nâfile denilen kuşluk namazı gibi bir kısım namazlar da ya birer sünnet veyâ müstehabtır.

Bütün bu namazların sahîh; geçerli olması için bir takım şartları ve rükünleri vardır. Bunlara uyulması da birer farzdır. Bunlar namazların farzlarını meydana getirir. Bunlardan başka, namazların birtakım vâcibleri, sünnetleri ve edepleri de vardır.

Namazların birtakım da mekruhları, müfsidleri; namazı bozan bâzı hareket ve davranışlar vardır. Namazlarda, namazı bozucu hâl ve hareketlerin olmaması, namazda bunların yapılmaması gerekir. Bu sebeple her müslüman kişinin bunları bilip ona göre dînî görevini yerine getirmeğe çalışması gerekir.

21 * Namazların rek'atlarına gelince: Sabah namazının iki rek'at sünneti ve iki rek'at da farzı vardır; öğle namazının dört rek'at ilk sünneti, dört rek'at farzı ve iki rek'at da son sünneti vardır; ikindi namazının dört rek'at sünneti ve dört rek'at farzı vardır; akşam namazının üç rek'at farzı ve iki rek'at sünneti vardır; yatsı namazının dört rek'at ilk sünneti, dört rek'at farzı ve iki rek'at da son sünneti vardır; cum'a namazının dört rek'at ilk sünneti, iki rek'at farzı, dört rek'at da son sünneti vardır.

Namaz, (akşam namazı dışında) hazarda ve seferde (; yolculukta) iki rek'at olarak farz kılındı. Sonra sefer namazı olduğu gibi bırakıldı, hazar (; yolcu olmayıp yerleşik olan, bir yerleşim yerinde oturanların) namazına ziyâde yapıldı (; artırıldı). [29]

Allah, namazı Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dilinden (sabah namazı ve akşam namazı dışında) hazarda dört, seferde iki rek'at olarak farz kıldı. [30]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte (ikindi namazının farzını) dört rek'at olarak kıldım. Ondan sonra başka namaz kılmadı. Akşam namazını(n farzını) üç rek'at olarak kıldı. Ondan sonra da iki rek'at (nâfile) namaz kıldı ve (şöyle buyurdu): **Bu** (akşam namazı)**, gündüzün vitridir. Ne yolculukta, ne ikâmet hâlinde eksilir.** [31]

Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dili ile sâbit olduğu (, belirlendiği) üzere cum'a(nın farzı) iki rek'attır, bayram namaz(lar)ı iki rek'attır. [32]

Bir gün ve gece içinde farz namazlar dışında kılınacak nâfile namazlar ve rek'atları ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يُصَلِّي لِلّٰهِ كُلَّ يَوْمٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطَوُّعًا غَيْرَ فَرِيضَةٍ إِلاَّ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

= **Hiç bir müslüman kul yoktur ki, Allah için her gün farz** (namaz) **dışında nâfile olarak on iki rek'at namaz kılsın da, Allah ona cennette bir ev yapmasın.** [33]

مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ

= **Her kim bir gün ve gecede** (farz namazlar dışında) **on iki rek'at namaz kılar ise Allah ona cennette bir ev yapar: Öğle**(nin farzın)**dan önce dört,** (farzından) **sonra iki rek'at, akşam**(ın farzın)**dan sonra iki rek'at, yatsı**(nın farzın)**dan sonra iki rek'at, sabah namazı**(nın farzın)**dan önce iki rek'at** [34] buyurmuşlardır.

Bâzı rivâyetlerde yatsının farzından sonraki iki rek'at yerine, ikindinin farzından önce iki rek'at [35] olarak geçmektedir.

Vitir namazı üç rek'attan ibârettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), aralarını (selâm vererek) ayırmadan üç rek'at vitir namazı kılardı. [36]

وِتْرُ اللَّيْلِ ثَلاَثٌ كَوِتْرِ النَّهَارِ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ

= **Gecenin vitri de gündüzün vitri sayılan akşam namazı gibi üç** (rek'at)**tır.** [37]

(Vitir namazı Mâlikîlere göre bir rek'attır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre vitir namazı bir rek'at olmakla birlikte bir ile on bir sayıları arasında herhangi bir tek rakam sayısınca da kılınması câizdir.) [38]

Bayram namazları da ikişer rek'attır. Terâvih namazı yirmi rek'attır. Diğer nâfile namazlar da, en az ikişer rek'attır.

Namazların Farzları, Şartları, Rükünleri

22 - Namazların farzları on ikidir. Bunlardan altısı, daha namaza başlamadan önce bulunması gereken farzlardır ki, şunlardır: a) Hadesten tahâret, b) Necâsetten tahâret, c) Setr-i avret, d) İstikbâl-i kıble, e) Vakit, f) Niyet. Bunlara namazın şartları denir.

Diğer altısı da namazın başlangıcından itibâren bulunması gereken farzlardır ve şunlardır: a) İftitah tekbîri, b) Kıyam, c) Kıraat, d) Rükû, e) Sücûd, f) Ka'de-i âhire; son oturuş. Bunlara da namazın rükünleri denir ve namazın aslını, temelini meydana getirirler.

23 - Yukarıda sayılan on iki farzdan başka, namazda ta’dîl-i erkâna riâyet edilmesi; uyulması İmam Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre farz olduğu gibi namazdan kendi irâdesi ile çıkılması da İmam Âzam’a göre bir farzdır. Buna hurûc bi sun’ihi yâni kişinin kendi irâde ve isteğine bağlı olan bir iş, bir amel ile namazdan çıkması denir. Bu sayılanlar ile birlikte namazın rükünleri sekiz olmuş olur.

Hadesten ve Necâsetten Tahâret

24 * Namazdan önce hadesten ve necâsetten tahâret birer şarttır. Bu tahâretler bulunmadıkça namaz sahih olmaz. Namaz kılacak kimsenin, hades; hükmî necâset denilen gusül etmeyi veyâ abdest almayı gerektiren şeylerden temiz bulunması:

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

= *(Namaz kılacağınız zaman)* ***eğer cünüp iseniz hemen yıkanın*** [39] âyeti hükmüne göre gerekli olduğu gibi:

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ

= ***Elbiseni temiz tut*** *(, temizle)* [40] âyetine göre de necâset-i hakîkiye denilen, maddî pisliklerden vücûdun, elbisenin ve namaz kılınacak yerin de temiz olması gerekir.

* Bir kimse üzerinde içi kan olmuş bozuk bir yumurta bulunduğu hâlde namaz kılsa câizdir. Çünkü pislik oluştuğu kendi yerindedir. Bir şey kendi yerinde bulunduğu sürece ona necis; pis hükmü verilemez. Ama içinde sidik bulunan kapalı bir şişeyi üzerinde bulundurarak namaz kılmak câiz değildir. Çünkü oluşmuş olduğu kendi yerinde değildir. [41]

* Necâset; pislik bulaşmadığı için temiz olduğu bilinen ayakkabı veyâ bot ile namaz kılmakta bir sakınca yoktur. Ayakkabıya idrar veyâ katı pislik gibi bir necâset bulaşmışsa bu pislikler temizlendikten sonra namaz kılınabilir. Ayakkabının alt kısmında necâset; pislik var, ancak üst kısmı temizse ayakkabılar çıkarılır ve üstlerine basılarak namaz kılınabilir.

خَالِفُوا الْيَهُودَ فَإِنَّهُمْ لاَ يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلاَ خِفَافِهِمْ

= **Yahûdilere muhâlefet edin.** (Çünkü) **onlar** (ayaklarında) **ayakkabıları ve mestleri ile** (onları çıkarmadan) **namaz kılmıyorlar** (, siz kılınız). [42]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, ayakkabılı (olarak) da ayakkabısız (olarak) da namaz kılarken gördüm. [43]

Setr-i Avret; Avret Yerlerini Örtmek, Kapatmak

25 * Setr sözlükte örtmek anlamına, avret ise eksiklik, kusur, düşmanın dışardan sızmasından korkulan zayıf nokta, örtülmesi gereken yer, kadın gibi anlamlara gelir. Dînî bir terim olarak avret, vücûdun örtülmesi, başkalarına gösterilmemesi, kapatılması farz ve başkaları tarafından bakılması haram olan yerleri ifâde eder.

Setr-i avret, avret kabul edilen yerlerin örtülmesi demektir. Setr-i avret namaz dışındaki örtünmeyi belirtmek için de kullanılmakla berâber, daha çok namazın geçerliliği için şart olan örtünmeyi anlatmak için kullanılır.

Erkeklerin avret yerleri ile kadınların avret yerleri farklı olduğu gibi mahrem olan; şer’an kendileri ile nikâhlanmak yasak olan akrabâlar karşısında kapatılması gereken avret yerleri ile yabancılar karşısında kapatılması gereken avret yerleri de farklıdır. Kadınların

yanında kapatılacak yerler ile erkeklerin yanında kapatılacak yerler yine farklıdır. Avret yerlerine başkalarının bakması haramdır:

لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلاَ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ

= **Erkek erkeğin avret** (yer)**ine, kadın da kadının avret** (yer)**ine bakamaz.** [44]

مَنْ لَمْ يَسْتُرْ عَوْرَتَهُ مِنَ النَّاسِ كَانَ فِي لَعْنَةِ اللّٰهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالْخَلْقِ أَجْمَعِينَ

= **Kim avret** (yer)**ini** (göstermesine izin verilen eşi dışında diğer) **insanlardan gizlemezse** (yüce) **Allah, melekleri ve tüm yaratılmış olanlar ona lânet** (; bedduâ, kötü duâ) **ederler.** [45]

26 * Namazda avret olarak kabul edilen yerlerin örtülmesi:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

= ***Ey Âdemoğulları** (; ey insanlar)**! Her mescitte** (; namaz kılacağınız her zaman) **ziynetlerinizi alın** (, avret yerlerinizi örten elbiselerinizi giyinin)* [46] âyetine göre şarttır.

Erkeklerin avret sayılan yerlerinin, göbekleri altından dizleri altına kadar olan yer olduğunu belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ

= **Erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapağı arasıdır.** [47]

مَا تَحْتَ السُّرَّةِ إِلَى رُكْبَتِهِ مِنَ الْعَوْرَةِ

= **Göbekten aşağısı diz kapaklarına kadar** (erkeğin) **avret yerindendir.** [48]

Göbek avret yeri değildir. Diz kapakları uyluktan olup, avret sayılan yere dâhildir:

اَلرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ

= **Diz** (kapakları) **avret** (sayılan, örtülmesi gereken yer)**dendir.** [49]

لاَ تُبْرِزْ فَخِذَكَ وَلاَ تَنْظُرَنَّ إِلَى فَخِذِ حَيٍّ وَلاَ مَيِّتٍ

= **Uyluğunu** (; ayağının dizden kalçaya kadar olan kısmını) **açma, dirinin de ölünün de uyluğuna bakma**. [50]

Kadınlara gelince; hür olan kadınların yüzleri ile elleri dışında bütün vücutları:

قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ ... وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ مَا ظَهَرَ مِنْهَا

= **Mü'min** ***kadınlara söyle; kendiliğinden görünen*** *(yüz ve el gibi)* ***kısımlar dışında, ziynet*** *(takılan yer)****lerini göstermesinler*** [51] âyeti hükmüne göre avrettir, örtülmesi gerekir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمَرْأَةَ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتِ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ وَأَقْرَبُ مَا تَكُونُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا وَهِيَ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا

= **Kadın avrettir.** (Evinden) **dışarıya çıktığı zaman onu şeytan karşılar.** (Onun için) **Rabbin**(in örtünme emrine uyduğu, O'nun rızâsını kazanmay)**a en yakın olduğu an**(lar, vakitler)**, evinin içi**(nde geçirdiği vakitler)**dir.** [52]

Ebû Bekir (radiyallâhü anh)ın kızı (, Efendimizin baldızı) Esmâ, (bir gün) üzerinde ince (bir elbise) ile Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına gelmişti. (Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem) ondan yüzünü çevirdi ve: **Muhakkak ki, kadın ergenlik çağına erince on**(un vücûdun)**dan şundan ve şundan başkasının görünmesi uygun** (; câiz) **değildir** *dedi ve (kendi) eli ile yüzünü işâret etti.* [53]

Kadınların yüzleri ile elleri, ne namazda ne de bir fitne korkusu olmadıkça namaz dışında avret değildir. Ayaklarının avret olup olmaması konusu ihtilâflıdır. Sahih kabul edilen görüşe göre kadınların ayakları da avret değildir. Çünkü bunlarla yolda yürümek ihtiyâcı vardır. Bu sebeple bunları örtmek, özellikle fakir kadınlar için zordur.

Diğer bir görüşe göre hür bir kadının namazı, ayağının dörtte biri açık bulunması ile bozulur. Diğer bir görüşe göre de namazda kadının ayakları avret sayılmazsa da, namaz dışında avret yeri sayılır. Bu ihtilâftan kurtulmak için kadınların namazda ayaklarını örtmeleri daha iyidir. Ayrıca annemiz Ümmü Seleme (radiyallâhü anhâ): *Namaz kılarken kadının giyeceği entâri (, elbise), ayağının üzerini örtecek kadar uzun olmalıdır* demiştir. [54]

27 - Avret sayılan yerlerden birinin tamâmı veyâ dörtte biri kadarı açık bulunsa namazı bozar; fakat dörtte birinden noksan kısmı açık bulunsa bozmaz. İmam Ebû Yûsuf'a göre avret sayılan bir uzvun en az yarısı açık bulunmadıkça namazı bozmaz.

Meselâ: Namazda baldırın dörtte birinden daha azı açık bulunsa namaz fâsit olmaz; bozulmaz. Yine bâzı âlimlere göre but ile diz kapağı bir organ sayılır, yalnız diz kapağının açık bulunması ile namaz bozulmaz. Çünkü diz kapağı, bir organın dörtte birinden azdır.

28 - Bir uzvun avret sayılması, başkalarına göredir, sâhibine göre değildir. Başkaları tarafından görülmemesi, görülemeyecek bir durumda bulunması yeterlidir. Bunun için bir kimse namaz kılarken geniş bulunan elbisesinin yakasından avret yerini görecek olsa bununla namazı bozulmaz. Fakat başkası görecek olursa namazı bozulur.

29 - Bir kişi namaz kılarken elinde olmayarak açılan bir avret yerini hemen kapatacak olsa namazı bozulmaz. Fakat kıyam veyâ rükû gibi bir rüknü yerine getirecek kadar bir zaman örtmez ise sahih olan görüşe göre namazı bozulur.

Namaz içinde elbiseye dokunan bir necâseti hemen atıp atmamak konusunda da bu hüküm geçerlidir. Ancak bu gibi şeyler, namaz kılanın kendi irâdesi ile bilerek, isteyerek yapılırsa namazı hemen bozulur.

Muhtelif avret yerlerinin birer parçası açılıp bunların toplamı, en küçük avret organının en az dörtte birine eşit olursa ve açıklık süresi bir rüknü yerine getirecek kadar bir zaman devam ederse namaz bozulur; aksi durumda namaz bozulmaz.

30 - Bir kimsenin temiz elbisesi olur ve giymeye gücü yettiği hâlde onu giymeden gece karanlığında çıplak olarak namaz kılarsa icmâ ile namazı câiz olmaz.

31 * Derinin rengini gösterecek şekilde ince veyâ şeffaf (, şeffâf; içini, içindekini gösterecek kadar ince) olan bir elbise ile avret yeri örtülmüş sayılmaz. Bunun için böyle bir elbise ile namaz sahih olmaz. Elbisenin darlığı, dar olması sebebi ile avret yerinin belli olması, kınanmış bir durum ise de namazın sahih olmasına engel olmaz.

وَأْمُرِ امْرَأَتَكَ أَنْ تَجْعَلَ تَحْتَهُ ثَوْبًا لاَ يَصِفُهَا

= **Hanımına, altında kendi** (teni)**ni göstermeyecek** (, vücut hatlarını da belli etmeyecek, sık dokunmuş veyâ kalın) **başka bir elbise giymesini emret**. [55]

32 - Elbise bulacağını ümit eden çıplak bir kişi, vaktin çıkmasından korkmadıkça bekler. Temiz yer bulacağını ümit eden kimse de, böyle yapar.

33 - Avret yerlerini örtecek bir şey bulamayan kimse, oturarak ve ayaklarını kıble yönüne doğru uzatarak îmâ; işâret ile namaz kılar, o kimse için en fazîletli olan budur. Çünkü bu şekilde avret yerleri oldukça kapalı bulunur. Avret yerinin bir kısmını örtecek bir şey bulunursa onu kullanmak vâcib olur. Bu durumda ilk önce avret-i galîze; kaba avret denilen ön ve arka avret mahâlleri örtülür, sonra erkeklerde butlar, daha sonra dizler

örtülür. Kadınlarda butlardan sonra karın, sonra sırt ve daha sonra dizler, daha sonra da geri kalan kısımlar örtülür.

İstikbâl-i Kıble; Kıble Tarafına Doğru Yönelmek

34 * Kıble sözlükte yön, yönelme, yönelinen taraf veyâ şey demektir. Kabl kökünden türeyen istikbâl ise sözlükte yönelme; bir şeyi önüne, ön tarafına alma anlamına gelir.

Dînî bir terim olarak istikbâl-i kıble, bir kimsenin namaz kılarken Mekke şehrinde bulunan Kâbe-i Muazzama'ya doğru yönelmesi, Kâbe-i Muazzama'yı ön tarafına alması anlamında kullanılır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mekke'de Kâbe'ye doğru, Kâbe'yi araya alarak ya da doğrudan Kudüs'te bulunan Beytül Makdis'e yönelerek namaz kılıyordu. Hicretten sonra Medîne'de on altı ay veyâ yaklaşık on yedi ay yine Beytül Makdis'e doğru yönelerek namaz kıldı. Ancak:

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

= ***Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın bir kıbleye döndüreceğiz.*** *(Bundan böyle namazda)* ***yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir***… [56] âyetinin gelişinden sonra Bedir savaşından iki ay önce kıble değiştirildi, müslümanlar Kâbe yönüne doğru namaz kılmaya başladılar. [57]

Namazda Kâbe'ye, Kâbe yönüne doğru yönelmek yüce Allâh'ın şu emrine göre şarttır:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

= *(Ey Muhammed!)* ***Nereden yola çıkarsan çık,*** *(namaz kılacağın zaman)* ***yüzünü Mescid-i Harâm****(ın bulunduğu yön tarafın)****a doğru çevir.*** *(Ey müminler!)* ***Siz de nerede olursanız olun,*** *(namazda)* ***yüzünüzü hep onun yönüne doğru çevirin***. [58] Ayrıca Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), sahâbeye namazı târif ederken:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ

= **Namaza kalkacağın zaman abdestini tam al. Sonra kıbleye doğru yönelip tekbîr al** [59] buyurmuştur.

Kâbe-i Muazzama, Mekke şehrinde bulunan binâdan ibâret değil, asıl olan bu yapının yeridir. Kâbe'nin göklere doğru üst tarafı, yerin derinliklerine doğru alt tarafı bütünü ile kıble yönüdür. Bu sebeple Kâbe'nin yanında veyâ içinde bulunan kimseler, onun herhangi bir tarafına yönelerek namazlarını kılabilirler. Hattâ cemaatle namaz kıldıklarında imam ile cemaatin bir tarafta bulunması gerekmez. İmam Kâbe'nin bir yönüne, cemaat de diğer yönlerine yönelerek namaz kılabilirler. Yeter ki, imamın bulunduğu tarafta duran cemaat, imamdan daha ileride, daha önde bulunmasın. Diğer yönlerdeki cemaatin, Kâbe'ye imamdan daha yakın bulunmaları, imama uymalarına engel olmaz; imam ile yüz yüze gelmemeleri yeterlidir.

Ancak Kâbe dışında uzakta bulunan kişilerin tam kıbleye yönelik olarak namaz kılmaları değil, Kâbe tarafına yönelmeleri farzdır, bu yeterlidir.

35 - Kıblenin yönü, pusula ile belirlenir. Mescitlerin ve câmilerin mihrapları Kâbe yönünü göstermektedir. Geçmişteki müslümanlardan kalma eski bir mihrap varsa Kâbe yönünü araştırmaya gerek kalmaz. Çünkü bu mihraplar usûlüne uygun olarak yapılmıştır.

36 - Namaz kılmak için kıble tarafına yönelince Kâbe'ye niyet edilmesi, meselâ döndüm kıbleye denilmesi gerekmez. Yeter ki, kıblenin Kâbe olduğu bilinsin.

37 - Bir kimse namaz kılarken bir özrü bulunmaksızın göğsünü kıbleden çevirse namazı ittifakla bozulur. Sâdece yüzünü çevirse hemen kıbleye dönmesi gerekir; bununla namazı bozulmaz. Fakat tahrîmen mekruh olan bir iş işlemiş olur.

38 - Bir kişi hasta olur kıble tarafına dönemez ve kendisini kıble yönüne çevirecek kimse de bulunmazsa veyâ hasta olmadığı hâlde bir düşman veyâ yırtıcı bir hayvan sebebi ile kıble yönüne dönmekten korkarsa gücünün yettiği tarafa doğru yönelerek namazını kılar. Çünkü yükümlülük güce göre olur.

39 * Yerin çamurlu olması sebebi ile binek, hayvan üzerinde namaz kılan kimse, yol arkadaşlarından ayrılma korkusu yoksa bineği, hayvanı durdurup kıbleye dönerek namazını kılar. Fakat yer çamurlu olmaz yalnız ıslanmış bulunursa hayvan üzerinde farz namaz kılınamaz, yere inilmesi gerekir. Ancak arkadaşlarından uzak kalmak gibi bir tehlike bulunursa binek, hayvan üzerinde farz namazı kılabilir.

* Cana ve mala zarar gelme korkusunun bulunduğu hâllerde veyâ yerin çamurlu olması, namaz kılacak uygun bir yerin bulunmaması gibi zarûret hâllerinde, binek üzerinde farz namaz kılmak câiz görülmüştür. [60]

* Üzerinde farz namazın kılınamayacağı binek, yürümesi ve durması namaz kılan kişinin elinde bulunan; onun komuta ettiği, sürdüğü, kullandığı binektir. Binek hareket hâlinde iken, binek sürücüsünün onun üzerinde farz namaz kılması câiz değildir. Çünkü bineğin yürüyüşü namaz kılanın yürüyüşü demektir. [61]

40 - Bir kimse farz bir namazı bir özür sebebi ile yere inemeyip hayvan üzerinde kıldığı takdirde, gücü yettiği tarafa yönelerek kılabilir. Fakat kıble tarafına doğru yürüyen bir hayvanın üzerindeki kimsenin namazı, o hayvanın kıble tarafından bir rükün edâ edilecek kadar dönmesi ile bozulur.

41 - Kıble yönünün ne tarafta olduğunda şüphe edip yanında da soracak kimse bulunmayan bir kişi, araştırma yapar. Yâni bâzı işâretlere, güneşe ve yıldızlara bakarak kıble yönünü araştırır, kanaat getirdiği tarafa doğru namazını kılar. Namazını kıldıktan sonra kıble yönünü belirlemede hatâ ettiğini anlasa da artık o namazı yeniden kılmaz. Fakat daha namaz içinde iken kıble yönünü bilecek olsa o tarafa dönerek namazını tamamlar, yeniden kılması gerekmez. Kıble yönü üzerindeki şüphe, ister şehir içinde ister şehir dışında, ister karanlık gecede ve isterse gündüz vaktinde olsun, durum aynıdır. Böyle bir kimsenin kapıları çalıp kıble yönünü sorması gerekmez.

42 - Bir kimse kıble yönünde şüphelenip yanında kıbleyi bilen bir kişi olduğu hâlde ondan sormayarak kendi araştırmasına göre bir tarafa yönelerek namaz kılsa eğer gerçekten isâbet etmiş, kıble yönüne doğru namaz kılmışsa namazı câizdir; fakat isâbet etmemişse namazı câiz olmaz. Gözleri görmeyen kimsenin durumu da aynıdır.

Kıblenin hangi tarafta olduğu konusunda güvenilir bir kimsenin sözü, kişinin kendi kanaatine uymasa bile ona uymak gerekir. Çünkü güvenilir bir kimsenin haber vermesi, araştırma yapmaktan daha iyidir.

43 - Kıble yönünde şüphe eden kimse, araştırma yapmadan namaz kılmaya başladıktan sonra kıble yönüne doğru namaz kıldığını anlasa yeniden namazını kılması gerekir. Tam bir kanaatle kılacağı geriye kalan rek'atları, şüphe ile kılmaya başladığı rek'atların devâmı olarak kılamaz. Çünkü kuvvetli olan, zayıf olanın devâmı olamaz. Fakat namazını kılıp, bitirdikten sonra kıble yönünde isâbet ettiğini anlarsa namazı yeniden kılması gerek-

mez; çünkü rek'atların hepsi aynı bir hâlde kılınmış olur.

İmam Ebû Yûsuf'a göre her iki durumda da namazın yeniden kılınması gerekmez.

44 - Kıble yönünde şüphe eden kimse, araştırma yaptığı hâlde kanaatine aykırı bir tarafa yönelerek namaz kılsa isterse kıble tarafına doğru kılmış olsun, kıldığı namaz sahih olmaz. Bundan dolayı bu namazı yeniden kılması gerekir.

İmam Ebû Yûsuf'a göre bu kimse, kıble tarafına doğru namaz kılmışsa yeniden kılması gerekmez.

45 - Kıble yönünün ne tarafta olduğu konusunda ihtilâf eden kimseler, namazlarını cemaat olmadan tek tek kılarlar. Cemaatle kıldıklarında, imamın kanaatine aykırı kanaatte bulunan kimse veyâ kimselerin namazı sahih olmaz.

46 - Gemi içinde namaz kılan kimse gücü yetiyorsa kıbleye doğru yönelir, istediği tarafa doğru namaz kılamaz; gemi her döndükçe, onun da kıbleye doğru yönelmesi gerekir. Ancak başlangıçta araştırma ile kıble yönü belirlendikten sonra, namazda geminin hareketlerini izleme imkânı olmasa namazını ilk durduğu kıble yönüne doğru tamamlar.

47 - Bir kişi abdestsiz olduğunu zannederek kılmakta olduğu namazdan ayrıldıktan sonra mescitten çıkmamış olsa bile abdestli olduğunu hatırlasa namazı bozulur. Fakat bir kimse mescitte namaz kılarken kendisinin abdestinin bozulduğunu zannederek kıbleden ayrılıp daha mescitten çıkmadan abdestinin bozulmadığını anlasa İmam Âzam'a göre namazı bozulmaz. Fakat mescitten çıktıktan sonra anlasa ittifakla namazı bozulur. Çünkü bir özür bulunmadan yerin değişmesi namazı hükümsüz kılar.

48 * Nâfile namazlara gelince: Bir kimse, nâfile bir namazı şehir dışında bir özrü olmasa bile binek üzerinde istediği yöne doğru kılabilir. İmam Ebû Yûsuf'a göre nâfile namaz şehir içinde de kerâhetsiz olarak binek üzerinde istediği yöne doğru kılınabilir. İmam Muhammed'e göre ise şehir içinde istenilen yöne doğru kılınmasında kerâhet vardır.

Şehir dışından maksat, sefer hükmünün başlaması ile namazın iki rek'at olarak kılınabileceği yer demektir.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya Mekke'den Medîne'ye kadar arkadaşlık ettim. Nâfile namazları bineği ne tarafa dönerse o tarafa doğru kılar, farz ve vitir namazlarını kılacağı zaman bineğinden iner ve (kıbleye yönelerek) yerde kılardı. [62]

49 - Bir kimse, kıbleden başka bir tarafa yönelerek bir rek'at namaz kılmış olan gözleri görmeyen bir kişiyi, kıble yönüne doğru çevirip ona uyacak olsa bakılır: Eğer gözleri görmeyen kişi, kıbleyi soracak bir kimse bulunduğu hâlde sormadan namaza başlamış ise ikisinin de namazı sahih olmaz. Eğer soracak kimse yok ise gözleri görmeyen kişinin namazı sahih olur, ona uyan kişinin namazı sahih olmaz.

Müslümanların, namaz kılarken yeryüzündeki mâbetlerin en eskisi ve en kutsalı olan Kâbe tarafına yönelmeleri, aralarındaki birliği canlandırmak, canlı tutmak; birlik ve berâberliği sağlamak, gönüllerini ortak olarak yapılan bir ibâdetin ilâhi hoşluğu, nurları ile aydınlatmak gibi hikmetlere dayanmaktadır.

Namaz Vakitleri

50 * Farz namazlar ile bunların sünnetleri ve vitir namazı ile terâvih ve bayram namazları için vakit de şarttır. Her namazın vaktinin belirlenmiş olduğu:

إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

= ***Şüphesiz ki, namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur*** [63] âyeti

ile bildirilmiştir. Bu sebeple, her vaktin namazı vaktinde kılınmalıdır.

Bir gün bir gece içinde kılınması farz olan namazların sayısı beştir:

أَنَّ اللّٰهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ

= **Yüce Allah, kendilerine** (; müslümanlara) **bir gün ve gece içinde beş vakit namaz kılmalarını farz kılmıştır** (, emretmiştir). [64]

Kılınması farz olan bu namazlar sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarından ibârettir. Cum'a namazı da öğle namazı yerine geçer. Bu namazların belirli vakitlerini bilmek bir görevdir. Vakti henüz girmeden kılınan bir namaz geçerli değildir, vakti girince yeniden kılınması gerekir. Vakti çıktıktan sonra kılınacak bir farz namaz ise edâ edilmiş; vaktinde kılınmış değil, kazâ edilmiş olur. Kazâ ise her yönü ile edânın yâni namazı vaktinde kılmanın yerini tutmaz. Bir namazın özürsüz olarak kazâya bırakılması, yüce Allâh'ın yanında büyük sorumluluk gerektirir. Cum'a, bayram ve sünnet olan namazlar ise vakitleri çıkınca kazâ da edilemezler.

51 * **Sabah namazının vakti,** ikinci fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadar olan zamandır.

أَوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ

= **Sabah vaktinin evveli fecrin doğduğu, sonu da güneşin doğduğu andır.** [65]

Fecr, fecir sözlükte yarmak anlamına gelir. Sabah aydınlığına, şafak sökmesine ve tan yerinin ağarmasına da geceyi, karanlığı yarması ve aydınlığı ortaya çıkarması sebebi ile fecir denir. Bir fıkıh terimi olarak fecir, tan yerinin ağarması ve vakit anlamında sabah vaktini bildirmek üzere kullanılır.

İslâm fıkhında fecir, fecr-i kâzib ve fecr-i sâdık veyâ birinci fecr ve ikinci fecr olmak üzere iki kısma ayrılır. Gece yarısından sonra gökte iki tarafı karanlık dörtgen bir çizgi şeklinde bir beyazlık ortaya çıkar ve az sonra kayıp olur, arkasından bir karanlık gelir. Bu birinci fecre, sabah vaktinin gerçekten girdiğini göstermediği ve yalancı bir aydınlık olduğundan fecr-i kâzib; yalancı fecir denir. Birinci fecir gece hükmündedir ve bu vakitle ne yatsı vakti çıkmış, ne de sabah vakti girmiş olur. Öyle ki, bu vakit içinde yiyip içmek oruç tutacak kimseye haram olmaz.

İkinci fecir, birinci fecirden sonra sabaha karşı doğu yönü ufkundan yayılmaya başlayan beyaz bir aydınlıktır. Bununla sabah vakti gerçekten girmiş olduğu için buna fecr-i sâdık yâni gerçek fecir denir. Yalancı fecir ile gerçek fecrin nasıl olduğunu ve bunlar ile ilgili hükümleri belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

هُمَا فَجْرَانِ فَأَمَّا الَّذِى كَأَنَّهُ ذَنَبُ السِّرْحَانِ فَإِنَّهُ لاَ يُحِلُّ شَيْئًا وَلاَ يُحَرِّمُهُ وَأَمَّا الْمُسْتَطِيلُ الَّذِى عَارَضَ الأُفُقَ فَفِيهِ تَحِلُّ الصَّلاَةُ وَيَحْرُمُ الطَّعَامُ

= **Onlar iki fecirdir. Kurt kuyruğu gibi** (yukarıdan aşağıya) **olanı var ya işte o, hiçbir şeyi helâl de etmez, haram da** (etmez)**. Ama ufkun genişliğine uzananında sabah namazı**(nı kılmak) **helâl olur, yemek yemek de** (bir şey içmek de) **haram olur.** [66]

Fecir ikidir: (Birincisi) gökyüzünde uzunlamasına (dikey olandır, o) sahura engel değildir, sabah namazı da kılınmaz. (Fecir) genişlemesine yayıldığı zaman ise (ikincisidir ve bundan sonra bir şey) yemek (veyâ içmek) haramdır. Artık, sabah namazını da kıl. [67]

52 * Sabah namazında isfâr müstehabtır. Yâni sabah namazı, aydınlığın meydana gelmesi ile ortalık açıldığı zaman kılınmalıdır.

أَسْفِرُوا بِصَلاَةِ الصُّبْحِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ

= **Sabah namazını ortalık aydınlandığında kılın. Bunun ecri** (, sevâbı) **daha fazladır.** [68]

Şöyle ki, ikinci fecrin aydınlığı tam meydana çıkıp gece karanlığının açılacağı ve atılan bir okun nereye düştüğünü oku atan kimsenin görebileceği bir vakte kadar sabah namazının kılınması geciktirilmelidir. Aynı zamanda, kılınan sabah namazının bozulması durumunda, o namazı daha güneş doğmadan sünnet şekli üzerine yeniden kılacak kadar bir zaman da kalmalıdır. Yalnız Kurban bayramının birinci gününde Müzdelife'de bulunan hacıların, o günün sabah namazını hemen fecrin arkasından daha ortalık karanlık iken kılmaları daha fazîletlidir. Sabah namazını böyle bu vakitte kılmaya tağlîs denilmektedir.

Diğer üç mezhep imamına göre tağlîs her zaman daha fazîletlidir.

* İsfâr; ufkun güneşin ilk ışıkları ile kızardığı tan vakti; aydınlık, aydınlanmaya başlama vakti, günün aydınlanmaya başladığı vakit demektir. Tağlîs ise gecenin sonunda olan karanlık, sabah karanlığı, alaca karanlık demektir. [69]

53 - **Öğle namazının vakti,** güneşin zevâlinden itibâren başlar ve fey-i zevâlden başka her şeyin gölgesi kendinin iki katına ulaşacağı zamâna kadar devam eder. Bu vakte, bu zamâna asr-ı sânî denir. Bu görüş, İmam Âzam'a âittir. İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imamına göre her şeyin gölgesi fey-i zevâlden başka kendinin bir misline ulaştığı zaman öğle namazının vakti çıkmış, ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte de asr-ı evvel denir.

Bu ihtilâftan kurtulmak için öğle namazı her şeyin gölgesi fey-i zevâlden başka kendisinin bir misli olduğu asr-ı evvel zamânına kadar geciktirilmemeli, ikindi namazı da her şeyin gölgesi fey-i zevâlden başka iki misli olmadıkça kılınmamalıdır. Başka bir deyişle öğle namazı asr-ı evvelden önce kılınmalı, ikindi namazı da asr-ı sânîden önce kılınmamalıdır.

Cum'a namazının vakti de aynı öğle namazının vakti gibidir.

54 * Öğle ve ikindi vakitleri için kullanılan terimlerin anlaşılabilmesi için açıklama yapılması gerekir.

Şöyle ki, açıklarsak: Arapçada gündüze nehâr denir ve iki kısımdır. Biri nehâr-ı şer'î; şer'î gündüzdür ve fecr-i sâdıktan güneşin batışına kadar devam eder. Diğeri de nehâr-ı örfî; örfî gündüzdür ve güneşin doğuşundan batışına kadar olan zamandır. Örfî gündüz, şer'î gündüzden daha kısadır.

Zevâl (زوال), zeval; sözlükte yerinden ayrılıp gitme, sona doğru yaklaşma anlamına gelir. Namaz vakitleri ile ilgili olarak kullanıldığında, güneşin batma yönüne doğru yönelmesi, dönmesinin sonuna yaklaşması anlamında kullanılmaktadır.

İstivâ' (استواء), istivâ; sözlükte eşit olma, denk olma, ortada ve tam bir derecede durma mânâsınadır.

Öğle vakti, güneşin zevâlinin hemen arkasından başlar. Zevâl ise örfî gündüzün tam ortasına rastlar. Bir örfî gündüz on saat kabul edilse, tam beşte zevâl vakti olmuş olur ve görünüşe göre güneş yolun yarısını almış sayılır. Artık her şeyin gölgesi doğudan batıya doğru düşmekte iken, bundan sonra batıdan doğuya doğru düşmeye başlar. İşte güneşin tam bu yarı yola geldiği anda, her şeyin yere düşen gölgesine de fey-i zevâl denir.

Fey' (فَيْء) sözlükte gölge, zevalden sonraki gölge; şekil değiştirmek; geri dönmek, dönmek anlamınadır. Gölge, batıdan doğuya dönmeye başladığı için bu adı almıştır. Tam bu zevâl ânında güneşe karşı dikilmiş olan bir metre uzunluğundaki bir şeyin gölgesini yarım metre kabul edelim. Bu bir fey-i zevâldir. Bundan sonra o şeyin gölgesi iki metre daha uzayıp artarsa yâni gölgesi iki buçuk metre olursa asr-ı sânî olmuş, İmam Âzam'a göre öğle vakti çıkmış ve ikindi vakti girmiştir. Fey-i zevâl, bulunulan zamâna ve yere göre uzayabilir, kısalabilir, belirsiz de olabilir.

Tam zevâl ânına rastlayan bir namaz câiz değildir. Bu bir kerâhet vaktidir. Fakat namazın câiz olmadığı bu kerâhet zamânı, çok az bir vakte mi mahsustur; yoksa bundan biraz öncesinden mi başlar? Burada iki görüş vardır: Bir görüşe göre burada örfî gündüz esastır. Bu sebeple tam zevâl vaktine istivâ vakti denir ki, güneş gündüz yarı dâiresi üstünde ve herkesin tam başı üstünde bulunur veyâ o hizâya gelmiş gibi görülür. İşte kerâhet vakti de bu andır.

Fakat diğer bir görüşe göre bu kerâhet vaktinin belirlenmesinde esas olan şer'î gündüzdür. Şer'î gündüzde istivâ vakti, zevâl vaktinden biraz önce meydana gelir. Buna göre kerâhet zamânı da, bu istivâ vaktinden zevâl vaktine kadar uzayan süre olur. Meselâ: Ocak ayının birinci günü, fecr-i sâdıkın doğuşu 5.47 de, güneşin doğuşu 7.32 de, güneşin batışı da 16.57 de olsa şer'î gündüz süresi 11 saat 10 dakika; örfî gündüzün süresi 9 saat 25 dakika olur. Bu durumda şer'î gündüzün yarısı, yâni istivâ zamânı fecirden 5 saat 35 dakika sonra olup güneşin doğuşundan 3 saat 50 dakika sonraya rastlar. Bu bakımdan şer'î gündüzün yarısı, zevâl vaktinden 52 dakika önce olmuş olur. İşte bu 52 dakikalık süre bir kerâhet zamânıdır.

* Türkiye gibi kıblesi güney yönünde olan yerlerde zevâl vakti basit olarak şu şekilde de anlaşılabilir; kıbleye karşı duran bir kimse güneşi sol kaşı üzerinde buldukça zevâl olmamış, sağ kaşı üzerine gelmiş bulduğunda zevâl olmuştur. [70]

55 - **İkindi namazının vakti,** öğle vaktinin çıkışı ile başlayıp güneşin batacağı zamâna kadar olan zamandır. Öğle namazını yaz mevsiminde biraz serinliğe kadar geciktirmek, kış mevsiminde de ilk vaktinde kılmak müstehabtır. İkindi namazını da güneşin renginin henüz değişmeyeceği bir vakte kadar geciktirmek dâimâ müstehabtır. Güneşin renginin değişmesinden maksat, güneşin kendisine bakan gözleri kamaştıramaz bir duruma gelmesidir. Bu da, güneşin doğmasından sonraki kerâhet vakti kadar bir süredir.

56 * **Akşam namazının vakti,** güneşin batmasından itibâren şafağın kaybolacağı zamâna kadardır.

Akşam namazının vakti şafak kayboluncaya kadar devam eder. [71]

***** Hanefilere göre güneş battıktan sonra ufukta birbiri ardına üç hâl meydana gelir: Birinci hâlde ufuk kızarır, ikincide beyazlaşır, üçüncüde kararır. İmam Âzam'a göre şafak ufkun beyazlığıdır. Onun kaybolması da ufkun kararmasıdır. İşte akşam namazının vakti, ufuktaki beyazlık sönerek karanlık çöktüğü zaman sona erer. [72]

Şafak; İmam Âzam'a göre akşamleyin güneşin batmasından sonra ufukta oluşan kızıllıktan, kızartıdan sonra meydana gelen beyazlıktır.

İmâmeyn ile diğer üç mezhep imamına ve İmam Âzam'dan diğer bir rivâyete göre şafak, güneşin batmasından sonra ufukta meydana gelen kızıllık, kızartıdır. Bu kızıllık, kızartı gidince akşam namazının vakti çıkmış olur.

(Akşam) şafağı, batı (ufkun)daki kırmızılıktır. Batı (ufkun)daki kırmızılık (, kızıllık) kaybolduktan sonra, yatsı namazının vakti girmiş, akşamın vakti çıkmış olur. [73]

Akşam namazını ilk vaktinde kılmak müstehabtır. Vaktin dar olması sebebi ile akşam namazının kılınmasını, ufukta görülen kızartının, kızıllığın kaybolmasına kadar geciktirilmesi uygun olmaz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

خَيْرُ الأَعْمَالِ اَلصَّلاَةُ فِى أَوَّلِ وَقْتِهَا

= **Amellerin hayırlısı, ilk vaktinde kılınan namazdır.** [74]

لاَ تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ

= **Ümmetim, akşam namazını** (kılmayı) **yıldızlar**(ın) **çoğalacağı vakte kadar ertelemedikleri sürece fıtrat** (, sünnet, hayr) **üzere olacaklardır** [75] buyurmuşlardır.

57 * **Yatsı namazının vakti,** şafağın kaybolması ile başlar, ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. İkinci fecir doğunca yatsı vakti bitmiş olur.

Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstehabtır.

لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ صَلاَةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ

= **Ümmetime ağır gelmeyecek olsaydı, yatsı namazını** (kılmayı) **gecenin üçte birine kadar geciktirirdim.** [76]

Yatsı namazının gecenin yarısına kadar geciktirilmesi mubah; ikinci fecrin doğma ânından; imsak vaktinden biraz öncesine kadar özürsüz olarak geciktirmek mekruhtur. Çünkü bu durumda yatsı namazının kaçırılmasından korkulur. Yatsı namazı, şafak ile ilgili ihtilâf sebebi ile ufuktaki beyazlık kaybolmadıkça kılınmamalıdır. Havanın kapalı, bulutlu olduğu günlerde sabah, öğle, akşam namazlarını biraz geç kılmak, ikindi ve yatsı namazlarını da biraz erken kılmak müstehabtır.

* Yaz mevsiminde geceler kısa olduğu için yatsı namazını erken kılmak müstehabtır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kış mevsiminde yatsı namazının geç vakitte kılınmasını sever, yatsıdan önce uyuma ile yatsıdan sonra oturup konuşmayı kötü görürler idi. Yatsıdan önce uyumakta namaza kalkamama veyâ cemaati kaçırma korkusu olduğu gibi yatsıdan sonra oturup konuşmakta da uykusuz kalıp sabah namazını geçirmek veyâ boş sözler konuşup güne lüzumsuz sözler ile son vermek veyâ teheccüd namazına kalkan kimseler için onu kaçırma korkusu vardır…Yatsı namazından sonra yasaklanan oturup konuşma, boş sözlerle vakit geçirme hakkındadır. Müslümanların faydasına olan bir şey ile veyâ zikir ile veyâ dînî ilimlerle veyâ misâfirle meşgul olmak sevap kazandırır. Burada yasak oluşun sebebi, yatsı namazından sonra amel defterinin ibâdetle kapatılması içindir. [77]

لاَ سَمَرَ إِلاَّ لِمُصَلٍّ أَوْ مُسَافِرٍ

= **Gece sohbeti, ancak** (geceleyin) **namaz kılan ve yolculuk eden içindir.** [78]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yatsı namazın(ı kılma)dan önce (yatıp) uyumayı da, ondan sonra (oturup) konuşmayı da yasaklardı. [79]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Ebû Bekir (radiyallâhü anh) ve yanlarında ben de bulunduğum hâlde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı. [80]

Yatsı namazını kılmadan önce (yatıp) uyumayın. Kim bundan önce uyursa gözleri uyumaz olsun (; gözüne uyku girmesi, uykusu gelmesin, uyuyamasın). [81]

58 * **Vitir namazının vakti,** yatsı namazının vaktidir. İmam Âzam'a göre önce yatsı sonra vitir namazı kılınır, yatsı ile vitir arasındaki bu tertibe uyulması gerekir:

وَهِيَ الْوِتْرُ فَجَعَلَهَا لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ

= **Allah, vitri sizin için yatsı ile fecrin doğuşu arasında** (meşrû) **kıldı.** [82]

İmâmeyne göre ise vitir namazı yatsıya tâbidir ve vitir namazının vakti, yatsı namazı kılındıktan sonra başlar. Bu ayrılık üzerine şöyle bir mesele ortaya çıkar: Bir kimse yatsı namazını kıldıktan sonra elbisesini değiştirip başka bir elbise ile vitir namazını kılsa ve yatsı namazını kıldığı elbisesinin temiz olmadığı anlaşılsa İmam Âzam'a göre yalnız yatsı namazını yeniden kılması gerekir. İmâmeyne göre ise her iki namazı tekrar kılması gerekir. Çünkü vitir namazı vaktinden evvel kılınmış olur. [83]

Vitir namazını, uykudan uyanacağına emîn olmayan kimsenin uyumadan önce, uyanacağından emîn olan kimsenin de gecenin sonuna kadar geciktirmesi daha fazîletlidir.

مَنْ خَافَ أَنْ لاَ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ

= **Kim gecenin sonunda kalkamayacağından korkarsa vitiri gecenin başında, gecenin sonunda kalkacağını ümit eden de vitiri gecenin sonunda kılsın.** [84]

إِنَّ اللّٰهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ

= **Yüce Allah dilediğinde** (uyutmak sûreti ile) **ruhlarınızı alır, dilediği zaman da** (uyandırarak ruhlarınızı) **geri verir.** [85]

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

= ***Allah, o canları öldükleri zaman, ölmeyenleri de uyuduklarında alır. Sonra haklarında ölüm hükmü verdiklerini alıkoyar*** *(ve tekrar dirilecekleri zamâna kadar tutar),* ***diğerlerini de takdîr edilmiş bir süreye*** *(, ölecekleri zamâna)* ***kadar salıverir. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim*** *(, bir topluluk)* ***için nice ibretler vardır.*** [86]

59 - **Terâvih namazının vakti,** yatsı namazından sonradır ve sabah namazının vaktine kadar devam eder. Vitirden önce veyâ sonra kılınması câizdir. Bu sebeple yatsı namazı kılınmadan önce terâvih namazı kılınmaz, kılınacak olsa yeniden kılınması gerekir.

60 - **Bayram namazlarının vakti,** sabahleyin güneş yükselip kerâhet vakti çıktıktan sonra başlar ve güneşin istivâ; tam ortada bulunma zamânına kadar devam eder.

Ramazan bayramı namazı, bir özür sebebi ile birinci günün istivâ zamânından önce kılınamazsa ikinci günün istivâ zamânına kadar kılınır. Özür devam etse bile, artık üçüncü gün kılınması câiz değildir.

Kurban bayramı namazı, bir özürden dolayı birinci gün kılınamazsa ikinci gün; ikinci gün de bir özür sebebi ile kılınamazsa üçüncü gün istivâ zamânına kadar kılınır. Bayram namazlarını özürsüz olarak ikinci veyâ üçüncü güne erteleyen kişi günahkâr olur. Bayram namazları, istivâ zamânından veyâ zevâl vaktinden sonra hiçbir şekilde kılınamaz.

Vaktinde kılınamayan bayram namazlarının kazâ edilmeleri câiz değildir.

61 * Vaktin müsâit olduğunu sanarak sünnet bir namaza başlamış olan kimse, iki rek'at kılarsa farzı vakti içerisinde kılamayacağından korkacak olsa bile başlamış olduğu namazı bırakmaz, iki rek'attan sonra teşehhüde oturup sonra selâm verir. Üçüncü rek'atta ise dördüncü rek'atı da kılar, sonra selâm verir. Çünkü böyle başlanmış olan bir namazın yerine getirilmesi, bitirilip tamamlanması gerekir:

وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

= ***Amellerinizi iptâl etmeyin*** *(; boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın)****.*** [87]

62 - Vakit, namazın şartı olduğu gibi farz olmasının da sebebidir. Bu sebeple bir yerde namaz vakitlerinden biri veyâ ikisi gerçekleşmezse o vakitlere âit olan namazlar, o yer halkına farz olmaz. Meselâ: Kuzey kutbuna yakın bölgelerde senenin bir mevsiminde daha şafak kaybolmadan fecir doğmakta ve sabah namazının vakti girmektedir. Bu gibi yerlerde yatsı namazını kılmak gerekmediğine dâir fetvâ verilmiştir. Nasıl ki, abdest alır iken yıkanılması gereken organlarından birini veyâ ikisini kaybeden bir kimsenin bu organlarını yıkama zorunluluğu yoktur, bu konu da öyledir.

Bâzı âlimlere göre bu gibi yerlerde bulunan müslümanlar da, beş vakit namazı kılmakla yükümlüdürler. Bulundukları yerde bu namazlardan herhangi birinin vakti meydana gelmemiş olsa o namazı kazâ şeklinde kılarlar veyâ kendilerinin bulundukları yere en yakın, kendisinde namaz vakitleri belli olan bir yerin vakitlerine göre, o namaz için de bir vakit belirleyerek namazı vaktinde kılmaya çalışırlar. Vakit, namazın şartı, sebebi ve alâmetidir. Fakat namazın asıl sebebi, yüce Allâh'ın bir emri oluşudur. Bu sebeple bütün müslümanlar, beş vakit namazla mükellef olduklarından, bunları da kılmaları gerekir.

İmam Şâfiî'nin ictihadı da bu şekildedir, sakıncasız olanı da budur.

Uzun süre güneş batmayan veyâ doğmayan kutup bölgeleri gibi yerlerde namaz vakitlerinin bu şekilde kararlaştırılıp kararlaştırılmayacağında da fıkıh âlimlerinin ihtilâfı vardır. Bu gibi yerlerde bulunan müslümanların oruçları, zekâtları hususunda yine böyle bir ölçü koymak uygundur.

63 - Her gün beş vakit namaz kılmanın pek çok hikmetleri vardır. Yalnız şunu belirtelim ki, insan sabahleyin sanki yeni bir hayâta kavuşmuş, karanlıktan aydınlığa çıkmış, yeni bir çalışma çabası içine girmiş olur. İnsana bu hayâtı, çalışma gücünü veren ve insana başarı sağlayacak olan ancak yüce Allah'tır. Bu sebeple insan, bu hayat nîmetine şükretmek, çalışmaya iyi bir durumda başlamak üzere sabah namazını kılmakla mükellef kılınmıştır.

İnsan sabahtan akşama kadar hayâtın nîmetlerinden yararlanıyor. Bu süre içinde devamlı olarak maddî bir çalışmanın içindedir. Bu bir başarı eseridir. İşte bu başarıya şükür etmek, bu çalışmanın ruhları boşluk ve sıkıntı içinde bırakmasına engel olmak için de öğle ile ikindi namazları farz kılınmışlardır. Akşamın yaklaşması ile sona ermeye başlayan bir günlük yaşayışın, çalışmanın rûha zevk veren bir ibâdetle bitirilmesi, bir mutluluk ve bir kulluk görevi olacağından akşam namazı kılınmaktadır.

İnsan daha sonra uykuya geçecektir. **Uyku, ölümün kardeşidir** [88] hadîsine göre ölümün bir çeşidi olan, bir açıdan da huzur ve dinlenme dönemi sayılan o âleme varmadan önce bir günlük hayâta kutsal bir ibâdetle son vermek, o ölüme benzer âleme ilâhî bir zevk ve uyanıklıkla geçmek, yaratıcımızın af ve mağfiretine sığınmak iyi bir sonuç işâreti olacağından da yatsı namazı kılınmaktadır.

Kısaca gerek insanın, gerek çevresindeki bütün varlıkların hayâtında doğmak, büyümek, duraklamak, yaşlanmak sonra da ölüp gitmek gibi değişik beş safha meydana gelmektedir. Bu dönemlere karşılık olmak ve insanın maddî varlığı ve çalışmaları ile mânevî varlığı ve çalışmaları arasında güzel bir denge kurabilmek için beş vakitte kılınan namazlardan daha yüksek, daha faydalı bir çözüm bulunamaz. Bizleri bu kutsal ibâdetle mükellef olmak şerefine ulaştıran ikrâmı çok bol yaratıcımıza ne kadar şükretsek yine azdır.

Namazlara Âit Niyetler

64 * Namazlarda niyet de şarttır.

Şöyle ki, niyet aslında bir işi yapmaya kesin bir şekilde karar vermek ve bu konuda irâdeyi ortaya koymaktan ibârettir. Kalbin bir şeye karar vermesi ve bir şeyin, bir işin ne için yapıldığını düşünmeksizin bilmesi demektir.

Namazla ilgili niyet, yüce Allâh'ın rızâsı için ihlâsla namaz kılmayı istemek ve hangi namazın kılınacağını bilmektir. Bu sebeple, yapılan amellerde niyetin önemini ve sevap kazanmaya vesîle olduğunu belirtmek üzere Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

= **Ameller**(in sıhhati, sahihliği)**, niyetlere göredir** [89] buyurmuştur.

* Amellerin sahih olabilmesi o ameli yapmak için niyet etmeye bağlıdır. Bu sebeple niyetsiz olarak yapılan ameller sahih değildir. Aslında niyetsiz olarak da amel yapılabilir. Ancak yapılan bu amelin Allah yanında sahih, geçerli olabilmesi için o amele başlarken niyetin bulunması gerekir. Buradaki amelden maksat, namaz ve oruç gibi beden ile yapılan amellerdir. Oturup kalkmak, yiyip içmek hareketlerde ibâdete yardımcı olmaları, ya da yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) gibi yapmak amaç ve niyeti ile yapıldıkları takdirde, ibâdete dönüşürler ve sâhibi için sevap kazanmaya vesîle olurlar. Yüce Allâh'ın azâbından ve gazâbından kurtulmak için yasakları terk etmek niyete muhtaç değilse de bu terkten sevap elde edebilmek için sevap kazanmak niyeti ile yapılmış olması gerekir. [90]

Yüce Allah meleklerine şöyle emreder: ***Kulum kötü*** *(, günah olan)* ***bir amel yapmak isteyince, onu yapmadıkça yazmayın, Yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın. Eğer benim rızâmı düşünerek terk etti ise bunu onun lehine bir sevap yazın.*** [91]

65 - Niyet kalbe âittir. Bununla birlikte kalp ile niyet yapıldıktan sonra dil ile de söylenmesi daha iyidir. Meselâ: Bir insan başlayacağı bir namaza kalp ile niyet edip dili ile bir şey söylemese o namazı yine câiz olur. Fakat kalp ile niyet etmekle birlikte *şu vaktin farzını* veyâ *sünnetini kılmaya niyet ettim* demesi daha iyidir. Bu şekilde yâni hem kalp, hem de dil ile niyet edilmesi sahih olan görüşe göre müstehabtır.

66 - Farz namazlarda ve bayram ile vitir namazlarında bunları yerine getirirken hangi namaz olduğunu belirlemek gerekir: Meselâ: *Bugünkü sabah namazını* veyâ *Cum'a namazını* veyâ *Vitir namazını* veyâ *Bayram namazını kılmaya* diye niyet edilir. Sâdece farz namaz kılmaya niyet etmek yeterli değildir, böyle bir niyetle farz namazlar belirlenmiş olmaz. Fakat hangi namaz olduğu belirlenmeksizin vakit içinde *Bu vaktin farzını kılmaya* diye niyet edilmesi yeterli olur, rek'atların sayısını anmaya gerek yoktur. Yalnız cum'a namazı böyle değildir; onu vaktin farzı niyeti ile kılmak yeterli olmaz. Çünkü asıl vakit cum'anın değil, öğle namazının vaktidir.

67 * Nâfile ve sünnet namazlar için niyet edilirken müekked veyâ gayrı müekked sünnet olduklarını belirtmeksizin sâdece namaza niyet etmek yeterlidir. Meselâ: *Şu vaktin ilk* veyâ *son sünnetini kılmaya niyet ettim* denilir. Ancak terâvih için *terâvih namazını* veyâ *vaktin sünnetini kılmaya* niyet edilmelidir. Aynı şekilde sünnet namazlar için de *Allâh'ın Resûlüne uyarak namaz kılmaya* niyet edilmelidir. İhtiyâta daha uygun olan budur. [92]

68 - Cemaate yetişen ve imamın farzı mı yoksa terâvihi mi kıldırdığını bilmeyen bir kimse, farza niyet ederek imama uyar. Eğer imam farzı kıldırmakta ise uyanın da farzı sahih olur. Eğer imam terâvih namazını kıldırmakta ise imama uyan kimsenin namazı yatsı namazından önce terâvih kılınamayacağı için terâvih yerine geçmez, nâfile yerine geçer.

69 - Niyetin tekbîr alma zamânına yakın olması daha fazîletlidir. Niyet ile tekbîr alma arasında namaza aykırı bir durum bulunmaması şartı ile daha önce de niyet edilebilir. Meselâ: Bir kimse abdest alırken bir namazı kılmaya niyet etse sonra yiyip içme veyâ konuşma gibi namaza aykırı bir işle uğraşmadan namaza başlasa isterse bu işleri yaparken hatırına o niyet gelmese bile, namazı sahih olur. Fakat tekbîrden sonra yapılacak bir niyet ile namaz sahih olmaz. Tercih edilen görüş budur. Diğer bir görüşe göre tekbîr aldıktan sonra Sübhâneke veyâ Eûzüden önce yapılacak niyetle de namaz câiz olur.

(İmam Şâfiî'ye göre niyetin tekbîre yakın yapılması şarttır.)

70 - Edâ niyeti ile kazâ ve kazâ niyeti ile edâ câizdir.

Bir namazı vaktinde kılmaya edâ, vaktinden sonra kılmaya kazâ denir. Meselâ: Bir kimse öğle namazının vakti çıkmamıştır kanaati ile öğlenin farzını yerine getirmeye niyet eder ve namazı tamamladıktan sonra öğle vaktinin çıkmış olduğunu anlarsa farza niyet ederek kılmış olduğu o namaz, kazâ olarak câiz olur.

71 - Bir kimse bir vakit içinde iki farz namaza niyet etse meselâ bir öğle vakti içinde hem öğle, hem de ikindi namazına niyet etse bu niyet vakti girmiş olan öğle namazı için geçerli olur.

72 - Bir kimse bir vaktin farzına niyet ederek namaza başlasa ve nâfile kılıyormuş gibi bir zan, bir düşünce ile namazı tamamlasa bu namazı o vaktin farzı sayılır. Çünkü namazın sonuna kadar niyetin hatırlanması, akılda tutulması şart değildir.

73 * Bir kimse nâfileye niyet ederek tekbîr aldıktan sonra farza niyet ederek tekrar tekbîr alsa farz namaza başlamış olur. Aksi de böyledir.

Yine bir kimse, meselâ öğle namazının farzına niyet ederek bir rek'at kıldıktan sonra ikindi namazının farzına veyâ bir nâfile namaza niyet ederek tekrar tekbîr alsa öğle namazını bozmuş, ikinci niyetine göre namaza başlamış sayılır.

* Bir namaz hem kazâ, hem de sünnet niyeti ile kılınamaz. Kılınacak namazın ne olduğu kesin olarak tâyin edilerek; belirlenerek ona niyetlenilmesi gerekir. Hem kazâ namazına, hem de vaktin sünnetine birlikte niyet edilirse bu namaz, kazâ namazı olur; hem kazâ namazı, hem de vaktin sünneti kılınmış olmaz. [93]

74 - Cemaatle namaz kılındığı zaman imama uyulduğuna da niyet edilmesi gerekir. Meselâ: *Bugünkü öğle namazının farzını kılmaya niyet ettim, uydum şu imama* denilir. Bu şekilde bir niyet yapılmazsa imama uymak sahih olmaz.

75 - Bir kimse namaza tek başına başlamışken imama uymaya niyet ederek dili ile tekrar tekbîr alsa önceki namazını bozmuş ve imama uymuş olur.

76 - İmama uyan kimsenin kılacağı namazı belirtmeksizin *İmama uydum* veyâ *İmamla birlikte namaz kılmaya niyet ettim* demesi, tercih edilen görüşe göre yeterli olmaz.

77 - Bir kimse imama uymaya niyet edip namaza başladığı hâlde imam henüz namaza başlamamışsa bu uyuş sahih değildir. Hattâ *Allâh* veyâ *Ekber* kelimesini imam daha bitirmeden kendisi bitirse yine imama uymuş olmaz. Ancak ikinci def'a tekbîr alsa bununla imama uymuş olur.

78 * Cemaatin imama uymaya niyet etmesi, imamın *Allâhü Ekber* diyerek namaza başlamasından sonra olmalıdır ki, bir namaz kılana uyulmuş olsun ve imamdan önce tekbîr alınmış olma ihtimâli kalmasın. Bu, İmâmeynin görüşüdür.

إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ فَكَبِّرُوا

= **İmam** (namaza giriş için) **tekbîr aldığında** (siz de) **tekbîr alın.** [94]

İmam Âzam'a göre cemaatin tekbîrleri imamın tekbîrine yakın olmalıdır. Çünkü bunda ibâdete acele etmenin fazîleti vardır. O hâlde niyetin önce olması gerekir. Bununla berâber imam, daha Fâtiha sûresini bitirmeden tekbîr alıp imama uyan bir kimse, iftitah; başlangıç tekbîrinin sevâbına kavuşur.

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَلاَ تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ

= **İmam kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır. Öyle ise ona muhâlefet** (; ona aykırı, ondan ayrı hareket) **etmeyin.** [95]

79 - Kendisine uyulan imamın kim olduğunu bilmek gerekli değildir. Meselâ: Ali olduğu sanılan, zannedilen imamın Veli olduğu anlaşılsa da, yapılan imama uyma niyetine bir engel teşkil etmez. Ancak özellikle isim belirterek Ali'ye uymaya niyet edildiği hâlde, imamın bir başkası olduğu anlaşılsa bu uyma sahih değildir. Çünkü bu, belirli bir kişi ile kayıtlanmış bir niyettir.

80 * İmamın, erkeklere imam olmak için niyet etmesi gerekli değildir. İmam olan kişinin imam olmaya niyet etmesi, cemaat ile namaz kılma sevâbının kazanılması için şarttır, yoksa kendisine uyulmasının sahih olması için şart değildir.

Ancak imam olan kişinin kadınlara imamlık etmeye niyet etmesi gereklidir. Aksi durumda kadınların böyle bir imama uymaları sahih değildir. Bu sebeple bir kişi: *Ben, bana uyan kimselere imam oldum* diye niyet etse kendisine kadınlar da uyabilirler.

İmamın kadınlara imamlık etmeye niyet etmesinin sebebi şudur: Eğer kadının erkeğe uyması sahih olursa imamla aynı hizâda bulunması söz konusu olabilir. Bu durum ise imamın namazını bozar, kendi isteği dışında imama zarar vermiş olur. [96] Konunun detayı için Muhâzât-ı Nisâ bahsine de bakılsın.

İftitah; Başlangıç, Namaza Başlama Tekbîri

81 * Namaza tekbîr ile Allâhü Ekber diyerek başlanır ve bu iftitah; başlangıç tekbîridir. İftitâh (افتتاح), sözlükte açma, açılma, başlama; tekbîr ise büyük kabul etmek, ululamak anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak iftitah tekbîri, namaz kılan kimsenin namaza başlarken kendi işitebileceği kadar bir sesle *Allâhü Ekber*; Allah en büyüktür demesini ifâde eder; anlatır. Bu tekbîr ile namaz dışında mubah şeyler ile uğraşmayı haram kıldığı için iftitah tekbîrine tahrîme de denir. İftitah tekbîri, sâdece yüce Allâh'ın şânını yüceltecek, O'na âit bir ifâde ile yapılır. İftitah tekbîri ile namaza girilmiş, dünyâ işleri ile ilgi kesilmiş olur.

Allâhü Ekber sözünü söylemenin şart ve tekbîr getirmenin bir rükün olmasının delîli yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ

= ***Ve Rabbinin adını yücelt*** [97] âyeti ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın da:

مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ

= **Namazın anahtarı temizlik, onun tahrîmi tekbîr** (almak)**, tahlîli de selâmdır** (; namaza girişin, namaza girmenin başlangıcı hadesten tahâret denilen hükmî, necâsetten tahâret denilen gerçek pisliklerden temizlenmek, temiz olmak; namazda yapılması yasak olan şeylerin başlangıç fiili tekbîr almak; namaz içinde yapılması yasak olan şeylerin helâl olduğu, mubah kılındığı fiil de kılınan namazın sonunda selâm vermektir)**.** [98]

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ

= **Namaz** (kılmak) **için kalktığın zaman güzelce abdest al. Sonra kıble yönüne yönelerek tekbîr getir.** [99]

Gerçekten abdest almayı hakkı ile yerine getirmedikçe sonra (namaza başlar iken) **Allâhü Ekber demedikçe** (, tekbîr almadıkça) **… bir insanın namazı tamam olmuş olmaz** [100] buyurmasıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) namaz kılmak için kalktığı zaman dimdik doğrulur, ellerini omuzları hizâsına kadar kaldırdıktan sonra Allâhü Ekber der idi. [101]

Tahrîme, aslında Hanefîlere göre namazın bir rüknü değil, bir şartıdır ve namazdan öncedir. Bununla birlikte, namazın rükünlerine bitişik olduğu için o da rükün sayılmıştır.

Diğer üç mezhep imamına göre tahrîme de aslında namazın bir rüknüdür, bu ihtilâftan dolayı bir takım meseleler doğar.

82 - Namaza başlarken Allâhü Ekber yerine Allâhül Kebîr (اَللّٰهُ الْكَبِيرُ) veyâ Allâhü Kebîr (اَللّٰهُ كَبِيرٌ) veyâhut yalnız Allâh denilmesi de farz için yeterlidir. Bunlar da yüce Allâh'a hürmeti belirten birer deyimdir. Fakat Allâhümmağfirlî, Estağfirullâh, Eûzü Billâh, Bismillâh gibi ifâdelerle namaza başlanılmış olmaz. Çünkü bunlar birer duâ sözleridir, fakat hürmet ve saygı ifâde etmezler.

83 * Bir elif fazlası ile اَللّٰهُ أَكْبَارُ ; Allâhü Ekbâr denilmekle namaza başlanılmış olmaz. Namazda böyle denilmesi, sahih olan görüşe göre anlam değiştiği için namazı bozar.

* أَكْبَارْ (Ekbâr) kelimesi davul demek olan كَبَرْ (Keber) kelimesinin çoğuludur. Ve Ekbâr denilmekle kelime tek, bir mânâsı olmaktan çıkar, hayız ve şeytan mânâlarına gelir. Ayrıca Ekbâr, iblisin çocuğunun adıdır. [102]

Allâh isminin elifini uzatarak آللّٰهُ (Âllâh) denilmesi de, şüphe ifâde edeceği için namazı bozar.

84 - اَللّٰهُ أَكْبَرُ ; Allâhü Ekber yerinde Farsçada kullanılan gaf harfi ile اَللّٰهُ أَڤْبَرُ ; Allâhü Egber denilse bununla namaza başlanılmış olur.

85 - İmama uymak üzere ayakta alınan iftitah tekbîrinin tamâmı ile kıyam hâlinde alınması şarttır. Bunun için rükû hâlinde bulunan bir imama uyan kişi, kıyam hâlinde Allâh deyip Ekber sözünü rükûa vardıktan sonra söyleyecek olsa imama uyması sahih olmaz.

Namazlarda Kıyam

86 * Kıyâm yâni ayakta durmak, farz ve vâcib namazlarda bir rükün, bir esastır. Bu sebeple kıyâma gücü yeten, ayakta durabilen kimsenin oturarak kılacağı farz veyâ vâcib namaz câiz olmaz. Rükünler farz olduğu için onlara uymak gerekir.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ

= ***Gönülden boyun eğerek Allah için kıyâm ediniz*** *(, Allâh'ın huzûrunda huşû ile ayakta durunuz)* [103] buyurmaktadır. Âyetteki kıyamdan maksat, namazda ayakta durmaktır.

* Namazda huşû' (خشوع), huşû; kalbin Allah korkusu ile dolu olması, organların hareketsiz kalması, namaz için bütün dikkatini toplamak, kendini tamâmı ile namaza ver-

mek, gözünü namaz kıldığı yerden ayırmamak, faydasız amellerden kaçınmak demektir.

* Huşû gönülden, isteyerek boyun eğme demektir. Hudû'(خضوع), hudû ise boyun eğip teslîm olmak ve yumuşamak demektir. [104] Bir terim olarak huşû yüce Allâh'ın huzûrunda olduğu bilinci ile tevâzu; alçak gönüllülük gösterip boyun eğmeyi ifâde eder. Hudû' da aynı anlama gelmekle birlikte daha çok beden ile gösterilen alçalmayı ve boyun eğmeyi, huşû ise bu tür hareketlerle dışa yansıyan kalpteki sükûnet; sâkinlik ve tevâzu hâlini ifade eder. Huşûun esas itibârı ile içten gelen ve muhâtabın; karşısında bulunanın heybetinden kaynaklanan mânevî ve ahlâkî bir hâl olmasına karşılık hudû' zorlama sonucunda mecbur kalınan bir boyun eğme de olabilir. [105]

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ

= ***Namazlarında huşû içinde olan*** *(, namazlarını huşû içinde kılan)* ***mü'minler*** *(muhakkak)* ***kurtuluşa ermiştir.*** [106] - [107]

إِذَا قُمْتَ فِي صَلاَتِكَ فَصَلِّ صَلاَةَ مُوَدِّعٍ وَلاَ تَكَلَّمْ بِكَلاَمٍ تَعْتَذِرُ مِنْهُ وَأَجْمِعِ الْيَأْسَ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ

= **Namaza kalktığında** (dünyâya) **vedâ eden** (kimsen)**in namazı gibi namaz kıl.** (Söyledikten sonra pişman olup) **özür dilemeni gerektirecek bir sözü söyleme, insanların ellerindeki dünyâlıklara umut bağlama.** [108]

صَلِّ صَلاَةَ مُوَدِّعٍ كَأَنَّكَ لاَ تُصَلِّي بَعْدَهَا

= (Dünyâya) **vedâ eden** (kimsen)**in namazı gibi namaz kıl. Farz et ki, bundan sonra namaz kıl**(a)**mayacaksın** (ve bu kıldığın namaz, son namazın olacak)**.** [109]

(Namazda) **her iki rek'atta bir** (tahiyyât okuyacak kadar) **oturma vardır. Huşû'** (; Allah'a sevgi ve saygıdan dolayı gönül huzûru)**, tevâzu, yalvarma, âciz ve zayıf görünme vardır... Her iki rek'atta bir tahiyyât oku**(yacak kadar oturu)**r, huşû' ile kendinden geçer, aczini** (; Allah karşısındaki güçsüzlüğünü) **ortaya koyarsın.** (Namazdan sonra da) **el kaldırıp duâ eder ve:** Allâhım! Bana mağfiret eyle (, beni affet) **dersin. Kim böyle yapmazsa o** (namaz, sevap ve fazîlet bakımından) **noksan** (bir namaz)**dır.** [110]

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ كَالْوِعَاءِ إِذَا طَابَ أَسْفَلُهُ طَابَ أَعْلاَهُ وَإِذَا فَسَدَ أَسْفَلُهُ فَسَدَ أَعْلاَهُ

= **Ameller kap** (içinde bulunan sıvı madde) **gibidir. Alttaki kısım güzel** (, iyi olursa) **üst kısmı da güzel olur, alt kısmı bozuk olursa en üst kısmı da bozuk olur.** [111]

87 - Bir hasta, ayakta namaz kılmaktan gerçekten veyâ hükmen âciz kalsa yâni ayakta durmaya hiç gücü yetmese veyâ gücü yettiği hâlde ayakta durma sebebi ile hastalığının artmasından veyâ uzamasından veyâ şiddetli ağrılar duymasından korkarsa namazını oturarak kılar, gücü yetiyor ise rükû ve secdeye gider.

88 - Bir hasta, bir yere dayanarak ayakta namaz kılmaya gücü yettiği sürece farz namazları oturarak kılamaz.

Yine bir hasta, bir süre ayakta durmaya gücü yetiyorsa o kadar ayakta durur ve sonra oturarak namazı bitirir. Hattâ yalnız iftitah tekbîrini ayakta almaya gücü yeten kimse, bu tekbîri ayakta alır, sonra oturup namazını kılar, başka türlü yapamaz.

89 - Bir hasta ayakta durmaya gücü yettiği hâlde rükû ile secdeye veyâ yalnız secde etmeye gücü yetmese namazını ayakta kılması gerekmez, oturup îmâ ile kılması daha

fazîletlidir. Fakat İmam Züfer ile diğer üç mezhep imamına göre namazını ayakta îmâ ile kılması gerekir.

Îmâdan maksat, namazda başı aşağıya doğru eğerek yapılan işârettir.

90 - Ayakta namaz kıldığı zaman kırâate; Kur'ân okumaya gücü yetmeyecek olan bir kimse, namazını oturup kıraat ile kılar. Ayakta bir miktar kırâate; Kur'ân okumaya gücü yeten kişi ise gücü yettiği kadar ayakta okur, geri kalan kısmı da oturarak okur.

91 - Rükû ve secde ile namaz kılarsa yarasından kan akacak kişi, namazını ayakta veyâ oturarak îmâ ile kılar. Ayakta namaz kılarsa idrârını tutamayacak olan bir kimse de, namazını oturarak rükû ve secde ile kılar.

92 - Tek başına namaz kılınca kıyâma gücü yetip, cemaatle kıldığı zaman buna gücü yetmeyen kimse, ayakta namaza başlar, sonra oturur. Gücü varsa rükû için yine ayağa kalkar, rükû eder; fakat namazı yeniden kılması gerekmez.

93 * Oturduğu hâlde bile rükû ve secde etmeye gücü yetmeyen kimse, başı ile îmâ ederek rükû ve secdesini yapar. Secde için, rükûdan daha fazla başını eğer. Üzerine secde etmek için yastık gibi bir şey bulmaya çalışması uygun olmaz. Bununla berâber böyle bir şey üzerine başını koyarak secde edecek olsa câiz olur. Bu durumda secde ettiği yerin sertliğini duyarsa namazını rükû ve secde ile kılmış sayılır, duymazsa îmâ ile kılmış olur.

صَلِّ عَلَى الْأَرْضِ إِنِ اسْتَطَعْتَ وَإِلاَّ فَأَوْمِ إِيمَاءً وَاجْعَلْ سُجُودَكَ أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِكَ

= **Gücün yeterse yerde** (, yer üzerinde secde ederek) **namazını kıl, yere secde edemezsen îmâ ile kıl; fakat secdenin îmâsını** (, eğilmesini) **rükûun îmâsından daha aşağıda yap.** [112]

Hasta olan bir kimse secde yapmaya gücü yetmezse başı ile îmâ ederek secdelerini yapar, alnına bir şey kaldırıp götürmez. [113]

94 * Oturarak da namazını kılmaya gücü yetmeyen kimse, arkası üzerine yatar ve ayaklarını kıble yönüne doğru uzatır. Sonra rükû ve secde için îmâ ederek namazını kılar. Başı ile îmâ edebilmesi için omuzlarının altına uygun bir şey konulur. Böyle bir hasta, yüzü kıbleye yönelmiş olarak sağ yanı üzerine yatıp îmâ ile rükû ve secde etse namazı yine câiz olur. Fakat gücü var ise arkası üzerine yatması daha fazîletlidir.

(Namazını öncelikle) ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak kıl; ona da gücün yetmez ise (kabre konulan cenâze gibi) yüzünü kıbleye yönelterek sağ yanın üzerine yatarak kıl. [114]

* Bir özür olmaksızın ayakların kıbleye doğru uzatılması tenzîhen mekruhtur. [115]

Abdullah İbni Mes'ûd (radiyallâhü anh), sabah ezânı ile kâmet arasında sırtlarını mescidin kıblesine dayamış (; sırtlarını kıble yönüne dönmüş olarak) oturmakta olan bir topluluk gördü ve: Meleklerin namazlarına engel olmayın *dedi.* [116]

95 - Oturarak namaz kılabilecek bir hasta, gücü yetiyorsa teşehhüdde oturulduğu gibi oturur ve namazını tamamlar. Buna gücü yetmiyorsa nasıl kolayına geliyorsa o şekilde oturur.

96 - Bir hastanın, başı ile îmâ etmeye de gücü yetmezse namazını sonraya bırakır; kalbi veyâ gözleri veyâ kaşları ile îmâ etmez. Bu hüküm İmam Âzam'a göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bu durumda kalbi ile îmâda bulunmazsa da gözleri ile kaşları ile îmâ eder.

Diğer bir rivâyete göre böyle bir hastanın gücünün yetmemesi durumu bir gün ile bir geceden fazla devam ederse bu zaman içerisindeki namazları tamâmen kendisinden düşer; kazâ olarak kılması gerekmez. Aklı başında olsa da hüküm budur.

97 * Bir kimsenin baygınlığı bir gün ile bir geceden az devam ederse bu arada ge-

çen namazlarını kazâ eder. Fakat bu süreden çok devam ederse bu namazların borcu üzerinden düşer; kazâ olarak kılması gerekmez. Bu azlık ve çokluk İmam Âzam'a göre saat itibârı ile İmam Muhammed'e göre de geçen namazların vakitleri itibârı iledir. Bunun için İmam Muhammed'e göre de geçmiş olan namazlar beş vakitten fazla ise düşerler, kazâ olarak kılınmaları gerekmez; değilse düşmezler. Bu görüş daha uygun görülmektedir.

Bir gün bir gece baygın kalan kimse, (kılamadığı beş vaktin farz) namazlarını kazâ eder; bundan fazla (baygın kalacak) olursa kazâ etmez. [117]

Kısaca namaz, özürsüz olarak aslâ terk edilemez ve geciktirilemez. Aksi durumda yüce Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir, çok korkunçtur. O'nun büyük varlığına sığınırız.

98 * Bir özür sebebi ile olmadıkça farz namazlar binek; hayvan, araç üzerinde kılınamaz. Bu konuda vitir namazı, cenâze namazı, yerde okunmuş olan secde âyetinden dolayı yapılacak tilâvet secdesi, kazâ edilmesi gereken herhangi bir namaz da aynı hükümdedir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (bineği) hangi istikâmete (, hangi yöne) dönerse dönsün bineği üzerinde nâfile namaz kılar, farz (bir) namaz kılmak istediğinde ise bineğinden iner ve kıble tarafına yönelirdi. [118]

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ), nâfile namaz(lar)ını devesinin üzerinde kılar, farz namaz(lar)ı (kılmak için hayvanından iner,) yerde kılardı. [119]

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ), bineği üzerinde (nâfile) namaz(lar)ını kılar, vitiri (kılmak için hayvanından inerek) yerde kılar, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in de böyle yaptığını söylerdi. [120]

İmam Âzam'dan bir rivâyete göre sabah namazının sünneti de bir özür olmaksızın binek üzerinde kılınamaz.

99 * Hareket hâlindeki bir araba, yürüyüp gitmekte olan bir hayvan hükmündedir. Bu sebeple hareket hâlindeki bir arabada, araç sürücüsü bir zarûret bulunmadıkça farz ve vâcib namazları kılamaz. Yerinde duran bir araba ise yer üzerindeki bir sedir ve bir koltuk gibidir, üzerinde herhangi bir namaz kılınabilir.

100 * Yüzüp gitmekte olan gemi içinde bir özür bulunmasa da bütün namazlar oturularak kılınabilir. Fakat ayakta kılmak daha fazîletlidir. Bu, İmam Âzam'a göredir. İmâmeyne göre baş dönmesi gibi bir özür bulunmadığı sürece, yürüyen gemi içinde farz namaz oturularak kılınamaz. Çünkü kıyam bir rükündür, özürsüz terk edilemez.

صَلِّ فِيهَا قَائِمًا إِلاَّ أَنْ تَخَافَ الْغَرَقَ

= (Denize) **düşüp boğulmaktan korkmazsan** (gemide namazı) **ayakta kıl**. [121]

* Üzerinde farz namazın kılınamayacağı binek, yürümesi ve durması namaz kılan kişinin elinde bulunan binektir. Binek hareket hâlinde iken, binek sürücüsünün onun üzerinde farz namaz kılması câiz değildir. Çünkü bineğin yürüyüşü namaz kılanın yürüyüşü demektir.

Hareket hâlinde bulunan uçak, otobüs ve tren de yürümekte olan bir gemi gibidir; bunların da hareket etmesi ve durması, aracın sürücüsü olmayan yolcunun elinde değildir. Böyle bir araçta namaz vaktini kapsayacak kadar bir süre yolculuk yapan bir kimse, bir özrü bulunduğundan farz namazları bu araçlarda kılabilir. Bu tür araçlarda farz ve vâcib namazları yere inip kılmak mümkün olmazsa araç üzerinde kılmak gerekir. Namaza başlar iken kıbleye dönülür, aracın hareketi sebebi ile kıbleden sapılması namazı bozmaz.

Hareket hâlindeki bir uçak veyâ otobüsün koltuğunda namaz kılan kişi rükû ve secdeleri îmâ ile yapar. [122]

101 - Deniz kenarında veyâ ortasında bağlı bulunan bir gemi, eğer sallanmamakta ise yer hükmündedir, içinde ayakta olarak namaz kılınır. Fakat sallanmakta ise hayvan hükmünde olur. Bu sebeple eğer mümkünse içinden çıkıp dışarıda namaz kılmak gerekir.

102 - Yürümekte olan deve gibi bir hayvanın üzerindeki oturağın iki gözü, hayvanın sırtı hükmündedir. Fakat durmakta, hareket etmemekte olan bir hayvanın üzerinde bulunan oturağın iki gözü altına yere dayalı olarak bir ağaç dikilirse yer üzerindeki sedir, tahta minder hükmündedir.

103 - Hayvan, binek üzerinde namaz kılan kimse, rükû ve secdeyi îmâ ile yapar; secde için rükûdan biraz daha fazla eğilir. Hayvan, binek üstündeki bir şey üzerine, meselâ hayvanın eyerine, binekteki yastığın üzerine başını koyarak secde edilmesi mekruhtur.

104 - Sünnet ve müstehab namazlar, bir özür bulunmasa da oturularak kılınabilir. Fakat fazîletli olanın ayakta kılmak olduğuna dâir icmâ vardır. İmam Âzam'a göre sabah namazının sünneti bu hükmün dışındadır; özürsüz oturularak kılınmaz. Terâvih namazını da özürsüz olarak oturarak kılmak câiz ise de mekruhtur.

105 - Bir kişinin ayakta kılmaya başladığı nâfile bir namazı, yorulduğunda bir yere dayanarak veyâ oturarak kılması câizdir. Böyle bir özür bulunmadıkça, bir yere dayanarak veyâ oturarak nâfile namaz kılınması mekruhtur.

106 - Bir kimse bir özür sebebi ile oturarak kılmaya başladığı nâfile bir namazı, kalkıp ayakta tamamlayabilir. Bunda ittifak vardır.

Namazlarda Kıraat

107 * Namazda kırâat, yâni en az namaz kılan kimsenin kendisinin işiteceği bir şekilde, harfleri belirterek Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden bir miktar okuması, namazın bir rüknü olarak farzdır.

Konuşma gücüne sâhip olan bir kimsenin namazda Fâtiha ve diğer sûreleri, dili ve dudağını kıpırdatmadan, ses çıkartmaksızın zihninden geçirmesi kırâat; Kur'ân okuma sayılmaz. Böyle yapmakla namazın rüknü olan kıraat yerine getirilmiş olmaz. Kişinin kendi duyabileceği bir sesle, fısıldar gibi, harfleri yerlerinden çıkartarak ve eğer yanında başkaları varsa onları rahatsız etmeyecek bir şekilde okuması gerekir.

* Namazda kırâat etmenin; Kur'ân-ı Kerîm okumanın farz oluşu:

فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ

= ***Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz*** [123] âyeti ile sâbittir. Efendimiz de:

لاَ صَلاَةَ إِلاَّ بِقِرَاءَةٍ

= **Kıraatsiz namaz olmaz** [124] buyurmuşlardır.

Kişinin kendisinin bile duyamayacağı kadar bir sesle okuyuşu kıraat sayılmaz.

İmama uyan kimse kıraat etmez; Kur'ân okumaz. Âyet-i kerîmede:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

= ***Kur'ân okunduğunda onu dinleyiniz ve susunuz ki, merhamet olunasınız*** [125] buyurulmakta, Kur'ân okunduğunda dinlemek ve susmak emredilmektedir. Susmaksa ister açıktan ister gizli okunsun bütün namazları kapsamına alır. Buna göre cemaatle namaz kılan kimselerin sesli kıraat olunan namazlarda imamın okuyuşunu dinlemeleri, sessiz kılınan namazlarda ise susmaları vâcibtir. Buna aykırı hareket etmek tahrîmen mekruhtur.

مَنْ صَلَّى خَلْفَ الْإِمَامِ فَإِنَّ قِرَاءَتَهُ لَهُ قِرَاءَةٌ

= **Kim imamın arkasında** (ona uyarak) **namaz kılarsa imamın kıraati, onun için de kıraattir.** [126]

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا

= **İmam, kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır.** (Bu sebeple) **imam tekbîr aldığı zaman siz de tekbîr alın,** (imam) **okuduğu zaman** (okumayıp) **susunuz.** [127]

(Diğer üç mezhebe göre namazda vâcib olan kıraatin rüknü Fâtiha sûresidir; her rek'atta Fâtiha sûresinin okunması gerekir.

Şâfiîlere göre imam ve cemaatin Fâtiha sûresini her rek'atta okumaları gerekir.

Mâlikî ve Hanbelîlere göre her rek'atta imam yâhut yalnız başına namaz kılan kimselerin Fâtiha sûresini okumaları vâcibtir. Açıktan; sesli okunan namazlarda cemaat Fâtiha'yı okumaz, gizli okunan namazlarda cemaatin Fâtiha'yı okumaları müstehabtır). [128]

108 * Kıraat, nâfile namazlar ile vitir namazının ve iki rek'atlı farz namazların her rek'atında farzdır. Fakat dört veyâ üç rek'atlı farz namazların gelişigüzel yalnız iki rek'atlarında kıraat farzdır. Ancak kıraatin ilk iki rek'atta yapılması vâcibtir. Bu sebeple ilk iki rek'atlarda kıraatin bilerek terk edilmesi mekruh, yanılarak terk edilmesi sehiv secdeleri yapılmasını gerektirir. Bu durumda farzların diğer rek'atlarında Fâtiha okunması, seçilen görüşe göre vâcibtir. Yanılarak Fâtiha'nın terk edilmesi de sehiv secdelerini gerektirir.

Fakat diğer rivâyetlere göre farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlarında kıraat câiz olduğu gibi tesbîh etmek, bir veyâ üç tesbîh miktârı susmak da câizdir. Ancak kıraat daha fazîletlidir, Fâtiha sûresinin okunması ise sünnettir.

Ali (kerremallâhü veche), öğle namazının (farzının) ilk iki rek'atında Fatihâ'yı ve Kur'ân'dan herhangi bir yerden bir miktar okurdu. İkindi namazında da aynı şekilde böyle okurdu. Bu namazların son iki rek'atlarında ise sâdece Fâtiha'yı okurdu. Akşam namazının (farzının) ilk iki rek'atında Fâtiha ile bir miktar Kur'ân'dan bir bölüm okurdu. Üçüncü rek'atta ise yalnızca Fâtiha'yı okurdu. [129]

109 - Namazda kıraatin farz olan miktârı, İmam Âzam'a göre kıraat farz olan her rek'atta, âyet kısa olsa dahi en az bir âyettir. Böyle bir âyet okundu mu, bu farz yerine getirilmiş olur. Fakat İmâmeyne ve İmam Âzam'dan diğer bir rivâyete göre bu miktar, üç kısa âyet veyâ üç kısa âyet miktârı uzun bir âyettir. İhtiyâta uygun olan da budur.

Bir harften veyâ bir kelimeden meydana gelen, meselâ ن [130] ve مُدْهَامَّتَانِ [131] gibi âyetlerin okunması, daha sahih olan görüşe göre ittifakla yeterli olmaz. Çünkü bu miktar bir okuma, kıraat sayılmaz.

110 - Bir âyetten başkasını okumaya gücü yetmeyen kimse, o âyeti İmam Âzam'a göre bir def'a okur, bir rek'atta üç kez okumaz. İmâmeyne göre üç kez tekrarlar. Fakat üç âyet okumaya gücü yeten kimsenin bir âyeti üç kez tekrarlaması ittifakla câiz değildir.

111 * Yeni müslüman olan bir kimse ile öğrenemediği veyâ ezberleyemediği için namazda kıraat edemeyen; Kur'ân'dan yeterli olacak kadar okuyamayan kimse ya sessizce bekler veyâ sâdece tesbîh, tekbîr, tehlîl ya da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen aşağıdaki duâ veyâ zikirleri okur. Ancak en azından Fâtiha sûresini en kısa zamanda öğrenmesi gerekir. Kur'ân tercümesini kıraat yerine okuyarak namaz kılmak câiz değildir. Şâyet kıraat yerine Kur'ân tercümesini okursa namazı bozulur.

[132] اَلْحَمْدُ لِلَّهِ ; **Elhamdülillâh**, اللَّهُ أَكْبَرُ ; **Allâhü Ekber**, لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ; **Lâ İlâhe İllâllah**. [133]

سُبْحَانَ اللَّهِ ; **Sübhânallâh**, لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ ; **Lâhavle Velâ Guvvete İllâ Billâh**.[134]

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي ; *Allâhım! Beni affet, bana acı, bana hidâyet ver ve beni rızıklandır.* [135]

* Arab dilinde bir cümle çok tekrarlanırsa tekrarda kolaylık olsun diye kısaltılır. Bu maksatla her kelimenin birer ikişer harfi alınıp, birbirine eklenir ve yeni bir kelime ortaya konur. Meselâ: **Hamdele**, Elhamdülillâh (اَلْحَمْدُ لِلَّهِ) demektir ve ***Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a âittir*** sözünün; **havkale** [136] veyâ **havleka** [137] لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ demektir ve لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ cümlesinin; (bir şeyi) kutsal sayma, (onu) kutsallaştırma, (bir şeye) saygı gösterme, yüceltme anlamlarına gelen **takdîs** terimi ise سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الملائِكَةِ والرُّوحِ veyâ سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ zikirlerinin kısaltılmış şeklidir. [138]

112 * Âyet el Kürsî gibi uzun bir âyetin bir kısmı bir rek'atta, diğer kısmı da diğer rek'atta okunsa daha sahih olan görüşe göre üç kısa âyete denk olduğu için yeterlidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir def'a akşam namazında A'râf sûresini iki rek'ata bölüştürerek (; bir kısmını bir rek'atta, bir kısmını diğer rek'atta) okumuştu. [139]

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın uzunca bir sûreyi farz bir namazda iki rek'ata böldüğü de oluyordu. [140]

Namazlarda Rükû

113 * Rükû, sözlükte mutlak eğilmek demektir. Şerîatte ise kişinin baş ve sırtı ile elleri ayaklarına ulaşacak şekilde eğilmesidir. Rükûnun en azı kişinin elleri dizlerine ulaşacak şekilde eğilmesi; en mükemmeli de, kişinin sırtı ile boynunu dümdüz yapmasıdır.

Namazlarda rükû da bir rükün olduğundan farzdır. Rükûnun farz olduğunun delîli:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا ارْكَعُوا

= ***Ey îmân edenler! Rükû edin*** [141] âyeti ile namazını iyi kılamayan bir kimseye Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in: **Sonra rükû et ve organlar**(ın) **yatışıncaya** (, hareketsiz kalıncaya) **kadar rükûda dur** (, rükû hâlinde kal) [142] buyurmasıdır.

Kıraatten sonra eğilerek rükûya varılır, baş ile sırt düz bir doğrultuda bulunur, eller dizlere kadar varır. Ayakta namaz kılan kimsenin rükû için sâdece başını eğmesi yeterli olmaz, sırt kısmını da eğerek başı ile birlikte düz bir çizgi hâlini alması gerekir. Bununla birlikte namaz kılan kimse, rükûya gittiğinde böyle bir vaziyet almaz, kıyâma daha yakın bir şekilde eğilirse rükûu sahih olmaz; rükû durumuna daha yakın eğilirse rükûu sahih olur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), rükûda başını ne eğer ne de yukarı kaldırırdı, ensesi ile belini bir hizâda tutardı. [143]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), rükûya gittiğinde eğer sırtına su dolu bir kap konulsa idi, (sırtının aldığı düz şekilden dolayı kap içindeki su) dökülmezdi. [144]

114 - Oturarak namaz kılan kimse, rükû ederken alnı dizlerine paralel olacak derecede arkasını eğmelidir.

Rükûda bulunuyormuş gibi kambur olan kimsenin rükû için başını biraz eğmesi

gereklidir. Kamburluğu rükû sayılmaz.

115 - İmama rükû hâlinde yetişen kimse, iftitah; başlangıç tekbîrini ayakta alıp daha sonra rükûya gider. Bu tekbîri rükûya yakın bir durumda alsa namazı bozulur, imama uymuş olamaz.

116 * İmam henüz rükûda iken yetişip ona uyarak rükûya varan kimse, o rek'atı imamla kılmış sayılır. Fakat imam rükûda iken tekbîr alıp imam rükûdan kalktıktan sonra rükûya giden kimse, o rek'ata yetişmiş sayılmaz, mesbûk olur. Yâni namazın başında imamla birlikte namaza başlamamış olur, kaçırdığı o rek'atı namazın sonunda kazâ eder.

Mesbûk imama yetiştiği kısımda, onunla birlikte kılamadığı kısmı kazâ edemez. Bu kaldırılmış bir hükümle uygulama yapmaktır, böyle bir davranış namazı bozar. Bundan dolayı imamla birlikte kılamadığı kısmı imam selâm verdikten sonra yalnız başına kılar. [145]

117 - İmama uyan kimse, imamdan önce rükûya gidip daha imam rükûya gitmeden başını kaldırırsa bu rükûu yeterli olmaz. Bu sebeple imamın rükûu esnâsında yeniden rükû yapmazsa namazı bozulmuş olur.

İmamdan önce rükûdan veyâ secdeden başını kaldıran kimse, imama aykırı olarak yaptığı bu davranışını düzeltmek için hemen rükû veyâ secdeye döner.

118 * İmam rükûda iken ona yetişen kişinin iki tekbîr alması gerekmez. Allâhü Ekber diyerek namaza başlar ve hemen rükûa gider. Bu tekbîr ile hem iftitah, hem de rükû tekbîrini almış olur.

* Kişi, imam iki rek'atı kılmış otururken ilk oturuşta yetişirse imamın namazına katılmak için iftitah tekbîrini alır, sonra tekrar tekbîr alarak oturur. Çünkü o, imam oturur iken ona uymaya niyet etmiştir. Kıyamdan ka'de'ye; oturuşa geçiş de tekbîr ile olur. [146]

Namazlarda Secde

119 * Secde, sözlükte eğilmek, alçalmak yâhut yönelmek anlamlarına gelir. Şeriatte ise en az alnın bir kısmını açık olarak yer üzerine yâhut namaz kılınan diğer maddeler üzerine koymaktan ibâret bir harekettir.

إِذَا سَجَدْتَ فَمَكِّنْ جَبْهَتَكَ وَلا تَنْقُرْ نَقْرًا

= **Secde ettiğinde alnını yere yerleştir, kargaların gagalaması gibi** (acele secde) **etme** (, başını hemen secdeden kaldırma)**!** [147]

Namazlarda secde etmenin farz olduğunun delîli:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا

= ***Ey îmân edenler! Rükû edin, secde edin*** [148] âyet-i kerîmesidir.

Secde de namazın bir rüknü olduğundan farzdır. Namaz kılan kimse, rükûdan sonra secdeye varır. Rükûdan daha fazla eğilir; alnını, yüzünü, iki ayağını ve iki eli ile iki dizini yere veyâ yere bitişik bir şey üzerine koyarak yüce Allâh'ı tâzîm eder; O'nun ululuğuna yakışır saygı göstermeye çalışır. Bu şekilde secde, her rek'atta arka arkaya iki def'a yapılır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Ben** (eli ile burnuna işâret ederek) **yüz, eller, ayaklar** (, dizler) **ve ayak uçları** (olmak üzere) **yedi kemik** (, yedi organ) **üzerine secde etmekle; (**ayrıca, namaz kılarken) **elbise ile saçları** (durumu bozulmasın yâhut tozlanmasın diye) **toplamaktan da nehiy olundum** (, bu iki işi yapmam da yasaklandı)**.** [149]

إِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ سَجَدَ مَعَهُ سَبْعَةُ آرَابٍ وَجْهُهُ وَكَفَّاهُ وَرُكْبَتَاهُ وَقَدَمَاهُ

= **Kul secde ettiğinde yedi organı da onunla birlikte secde eder: Yüzü** (; alın, burun)**, elleri, dizleri ve ayakları.** [150]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), secde yaptığında, yüzünü elleri arasına koyar, [151] *elleri kulakları hizâsında olurdu.* [152]

إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ

= **Secde ettiğinde ellerini** (; avuç içlerini) **yere koy, dirseklerini** (yanlarından) **yukarı kaldır.** [153]

120 * Namazda secde için alın yere konulduğu hâlde burun yere konulmasa secde yine câiz olur. Fakat böyle bir secde özür bulunmayınca mekruhtur.

Tam aksine burun yere konur, alın konulmazsa eğer bir özürden dolayı ise secde ittifakla câiz olur. Bu hareket özürsüz olarak yapılırsa İmam Âzam'a göre mekruh olmakla birlikte secde câiz olur, İmâmeyne göre secde câiz olmaz.

* Secdeler, şeytana olan muhâlefeti ve karşı tavrı, onun burnunu sürtecek şekilde ortaya koymak için ikidir. Çünkü ona secde etmesi emredildi, o emre uymadı ve secde etmedi. Biz onun bu tavrına karşılık iki def'a secde ediyoruz. Peygamber *(aleyhissalâtü vesselâm),* sehiv secdesi hakkındaki hadîsinde buna işâret etmiş ve: (Yapılan ilâve) **o iki secde,** (namazda olan eksiklikleri tamamlar,) **şeytanın burnunu yere sürter** (; onu rezil eder, aşağılar, kızdırır, hiddetlendirir) [154] buyurmuştur. [155]

121 - Bir özür sebebi ile olsa da yanak ve çene ile secde yapılmaz. Yüz kısmında veyâ burunda secde etmeye engel bir özür bulunsa îmâ ile secde yapılır.

122 - Secdede elleri, dizleri yere koymak farz değil, sünnettir. Fakat İmam Züfer, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre farzdır.

123 * İki ayağın veyâ bir ayağın parmakları yere konulmadıkça secde câiz olmaz. Tercih edilen görüş budur.

* Secde eden bir kimse, secde sırasında ayaklarını yere koymasa secdesi câiz olmaz. Eğer özürsüz olarak secde sırasında ayaklarının birini yere koymuş olsa yapmış olduğu secde kerâhetle câiz olur.

Ayağı yere koymak, ayak parmaklarını yere koymak demektir. Bir kimse, tek bir parmağını yere koymuş olsa bile secdesi câiz olur.

Ayak parmaklarını değil ayağının üst kısmını yere koyan kimsenin secdesi de câiz olur. Bir kimse, yerin dar olmasından dolayı secde sırasında yalnızca ayağının birini yere koymuş olsa bir ayağının üzerinde ayakta durmasının câiz olduğu bu durumda da secdesi câiz olur. [156]

124 - Secde edilecek yer, ayakların konulduğu yerden on iki parmak; yaklaşık 23 santimetre miktârı yükseklikte olursa secde câiz olur, daha fazla yüksek olursa câiz olmaz.

125 * Kalabalık veyâ başka bir özür sebebi ile dizler üzerine secde câizdir. Yine kalabalık sebebi ile aynı namazı kılanların birbirinin sırtına secde etmeleri de câizdir.

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh), (dar gelmesinden dolayı) insanların Mescid-i Nebevî'yi genişletmesini kendisinden istedikleri zaman hutbesinde şöyle dedi: Ey insanlar! Bu (mescit), Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve onunla birlikte muhâcirlerin ve ensârın yaptığı mescittir. Kim (secde etmek için alnını koyacak) yer bulamazsa (önündeki safta namaz kılan) kardeşinin sırtına secde etsin. [157]

* Hazreti Ömer (radiyallâhü anh) hicretin 17 nci yılında Mescid-i Nebevî'yi (ilk yapıldığı biçim değiştirilmeden) genişletmiştir. [158]

126 - Bir kimse, başındaki sarığın büklümü veyâ sırtındaki elbisenin fazla kısmı üzerine secde edecek olsa eğer bunlar temiz bir şey üzerine konulmuş olur ve sarığın büklümü de alına bitişik bulunursa yapılan secde câiz olur, değilse olmaz. Yerin sertliğini hissetmek de gerekir. Bu sertliğin hissedilmesine engel olacak pamuk ve benzeri bir şey üzerine secde edilemez.

إِذَا سَجَدْتَ فَأَمْكِنْ جَبْهَتَكَ مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى تَجِدَ حَجْمَ الْأَرْضِ

= **Secde yaptığın zaman yerin sertliğini hissedinceye kadar alnını yere** (iyice) **yerleştir.** [159]

127 - Atılmış yün, pamuk, saman, kar gibi bir şey üzerine secde edildiğinde, eğer bunlar yoğunlaşıp sertleşirlerse üzerlerine secde câiz olur. Fakat bunların içinde yüz kısmı kaybolup sertlikleri hissedilmez, böyle bir şey üzerinde yüz kısmı yere tam yerleşerek hareketsiz kalmazsa secde câiz olmaz.

128 - Bir çuval içinde bulunan buğday, arpa, pirinç, mısır, darı gibi tâneli bitkiler üzerine secde yapılabilir. Fakat çuval içinde bulunmayan buğday ve arpa üzerine secde yapılabilirse de, darı gibi kaygan olan şeyler üzerine secde yapılamaz.

129 - Ufak, küçük bir taş üzerine secde edilemez. Fakat alnın çoğu kısmı bu taş ile birlikte yere değecek olursa câiz olur.

130 - Yere serilmiş olan herhangi temiz bir şey üzerine (serginin altındaki yer pis olsa bile) secde edilebilir. Yeter ki, o pis yerin kokusu veyâ pisliğin rengi gibi bir eseri bulunmasın. Ancak, böyle bir şeyin yere serilmesi sıcaktan veyâ soğuktan korunmak veyâ elbiseyi tozdan, topraktan korumak için olmalıdır. Sâdece alnı topraktan korumak için yere bir şey serilmesi mekruhtur.

(İmam Mâlik'e göre kilim, keçe, pösteki gibi yer, toprak cinsinden olmayan bir şey üzerine secde edilmesi mekruhtur.)

131 - Sıcaktan veyâ soğuktan korunmak gibi bir özür sebebi ile temiz bir yere konulacak iki el üzerine secde edilebilir.

132 - Üzerinde namaz kılınacak temiz bir elbisenin üst tarafını aşağıya getirip etekleri üzerine secde edilmelidir. Çünkü böyle yapmak, alçak gönüllülüğe daha yakındır.

133 * Rükû ve secde rükünlerinin yerine getirilmiş olması için rükû ve secde denilebilecek kadar bu vaziyetlerde durmak yeterlidir. Yâni rükûnun miktârı kişinin rükû hâlinde organlarının yerli yerine oturuncaya kadar rükûya varması, secdenin miktârı da kişinin secde hâlinde iken organlarının yerli yerine gelinceye kadar secdeye varması, organların hareketsiz kalmasıdır. [160] Üçer def'a tesbîh okunacak miktar durmak farz değildir.

ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْدِلَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا

= **Sonra organların yatışı**(p hareketsiz hâle gelin)**ceye kadar rükûda kal. Sonra başını kaldırarak iyice doğrul, sonra secdeye vararak** (organların) **yatışıncaya kadar secde et. Sonra başını kaldır ve** (organların) **yatışıncaya kadar otur.** [161]

Rükû ve secdede yapılacak zikrin sünnet miktârının en azı üçer def'a tesbîh okumaktır. Orta derecesi beş, en iyi derecesi de yedişer tesbîh okumaktır. Yalnız başına namaz kılan kimse (sayılar tek olmak üzere) daha çok sayıda tesbîhte bulunabilir. Fakat imam olan kişi, cemaatin rızâsı bulunmadıkça üçten fazla tesbîhte bulunamaz. Cemaati bıktırmak, kaçırmak uygun değildir.

Rükûda tesbîh: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ (Sübhâne Rabbiyel Azîm; *Büyük ve azâmetli olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan uzaktır*) denilerek yapılır.

* Rükû tesbîhinde سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ demek sünnettir. Ancak kişi (ظ) harfini söyle(ye)mezse اَلْعَظِيمِ yerine اَلْكَرِيمُ ; kerîm der. الْعَظِيمِ yerine الْعَزِيمِ derse namaz bozulur. Bu öğrenilmelidir. Avam, bundan habersizdir ve (ظ) yerine (ز) harfini söylerler. [162]

* Sözlükte اَلْعَظِيمُ ; Büyük, yüce, ulu; اَلْعَزِيمِ ; Azîmet eden, gidici anlamına gelir. [163]

Secdedeki tesbîh de: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى (Sübhâne Rabbiyel A'lâ; *Yücelerin yücesi olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan uzaktır*) denilerek yapılır.

134 - Her rek'atta iki secde yapılır. Bu iki secdeden biri bilerek terk edilse namaz bozulmuş olur. Secdeler yanılarak terk edilse selâm verdikten sonra hatırlansa bile, namaza aykırı bir iş yapılmadı ise secdeye varılır ve daha sonra son oturuş tekrar yapılarak sehiv secdeleri yapılır.

135 - Secde, namazın en önemli bir rüknüdür, yüce Allâh'a gösterilen alçak gönüllülük ve saygının en kusursuz şeklidir. Bir hadîste Efendimiz şöyle buyurmuştur:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

= **Kulun, Rabbine** (mânen**) en yakın olduğu hâl, secde hâlidir. Öyleyse** (secde hâlinde iken) **çokça duâ ediniz.** [164] Çünkü secde hâli, en fazla yüce Allâh'ın huzûrunda küçülme ve teslîmiyet hâli olduğundan orada yapılacak duânın kabul edileceği umulur.

Secdesiz bir namaz, namaz değildir. Yaratıcımızın mânevî huzûrunda yerlere kapanarak saygısını arz etmek istemeyen bir insan, kulluk görevini terk etmiş, yüce Allâh'ın rahmetine kavuşma şerefinden yoksun kalmış olur.

Namazlarda Ka'de-i Âhire; Son Oturuş

136 - Namazların sonunda teşehhüd miktârı oturmak da namazın bir farzı, bir rüknüdür. Sabah namazında olduğu gibi kendisinden önce başka bir oturuş bulunmasa da, bu oturuşa ka'de-i âhire; son oturuş denir.

137 * Son oturuşta teşehhüt miktârı oturmanın farz oluşu Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, Abdullah ibni Mes'ûd (radiyallâhü anh)a teşehhüdü öğrettiği zaman şöyle buyurmasıdır: **Bunu** (; teşehhüdü) **söylediğin veyâ yaptığın zaman namazın tamam olmuştur.** [165] Yâni teşehhüdü okuduğun veyâ oturma işini yaptığın zaman namazın tamamdır. Burada Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namazın tamamlanmasını bir fiile bağlamıştır. Bu fiil de oturma işidir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), tahiyyâtı ancak oturduğu zaman okumuştur. Bu yüzden namazın gerçekten tamam olması oturmaya, son oturuşu yapmaya bağlıdır. [166]

إِذَا قَضَى الْإِمَامُ الصَّلاَةَ وَقَعَدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ وَمَنْ كَانَ خَلْفَهُ مِمَّنْ أَتَمَّ الصَّلاَةَ

= **İmam namazı kılar ve** (teşehhüd miktârı) **oturur da selâmdan önce abdesti bozuluverirse namazı tamamdır. Arkasında** (cemaat olarak) **bulunanların da namazı tamamdır.** [167]

إِذَا رَفَعَ الْمُصَلِّى رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ صَلاَتِهِ وَقَضَى تَشَهُّدَهُ ثُمَّ أَحْدَثَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ

= **Namaz kılan kişinin namazının sonundan** (; son secdesinden) **başını kaldırır, teşehhüdünü de yapıp bitirir, sonra da namazı bozacak bir hâl başına gelirse namazı tamamlanmış demektir.** [168]

Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh)ın elini tutarak ona teşehhüdü öğretmiş, sonra da şöyle buyurmuştur: **İşte bunu yaptığın** (ya da bunları yerine getirdiğin) **zaman namazın da tamamlanmış olur. Artık** (selâm vererek) **kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur.** [169]

* Teşehhüd, sözlükte şehâdet etmek, şehâdet getirmek, şâhit olmak gibi anlamlara gelir. Ancak kavram olarak tahiyyâta oturmak, tahiyyât denilen *Ettahiyyâtü lillâhî...* duâsını okumak anlamında kullanılmıştır. Çünkü sahih rivâyetlerden Efendimiz ve sahâbenin teşehhüdü bu anlamda kullandığı anlaşılmaktadır. Duânın içinde şehâdet kelimeleri olduğu için ya da îmânî gerçeklere bu duâ ile şâhitlik yapıldığı için teşehhüd denilmiştir. [170]

Teşehhüd miktârından maksat; tahiyyâtı okuyacak kadar zamandır. Hanefîlere göre okunması gereken tahiyyât şudur:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

[; Bütün duâlar ve övgüler, bedenî ve mâlî ibâdetler Allâh'a âittir. Selâm sana ey Peygamber! Allâh'ın rahmeti de bereketleri de sana; selâm bize ve Allâh'ın sâlih kullarına (olsun). Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına, ortağı bulunmadığına şehâdet ederim. Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ın (da) O'nun kulu ve resûlü olduğuna da şehâdet ederim.] [171]

Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh), (Efendimizin kendisine öğrettiği) bu teşehhüdün üzerine bir harf ilâve edilmesini veyâ bir harf eksiltilmesini iyi görmezdi. [172]

(Namazda) teşehhüdün gizli (; sessiz) okunması sünnettendir. [173]

138 - Bir kimse sabah namazının iki rek'atını kıldıktan sonra tahiyyâtı okumak için oturmadan üçüncü bir rek'ata kalkarak bunun sonunda secdesini yapsa bu namaz farz olmaktan çıkar, nâfileye dönüşür. Bu durumda bir rek'at daha ilâve olarak kılar ve sonunda oturarak selâm verir.

Aynı şekilde dört rek'atlı bir farz namazın dördüncü rek'atında, akşam namazının üçüncü rek'atında oturulmayıp bir rek'at daha kılınarak secdeye varılsa bu namaz da nâfile bir namaza dönüşmüş olur. Bu durumda kılınan namaz, ikindi gibi dört rek'atlı bir namaz ise beşinci rek'ata bir rek'at daha ilâve edilip daha sonra selâm verilir. Sahih olan görüşe göre bu durumda sehiv secdesi gerekmez.

Bu mesele, İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre ise bu namaz (böyle yapmakla) esâsen namaz olmaktan çıkar, nâfile de olmaz.

139 - Bir kimse namazın sonunda teşehhüd miktârı oturup daha sonra namazdaki tilâvet secdesini hatırlayarak secdeye varsa namazı bozulur. Çünkü bu hâlde son oturuş bulunmamış sayılır. Ancak bu tilâvet secdesinden sonra tekrar teşehhüd miktârı oturursa o zaman son oturuş yapılmış olur ve namazı bozulmaz.

140 - Son oturuşun tamâmını uyuyarak geçiren kimse, uyandıktan sonra tekrar bir teşehhüd miktârı oturmazsa namazı bozulur. Çünkü uyku içinde yapılan bir amel, isteğe bağlı olmadığı için geçerli değildir. Bu amelin bulunması ile bulunmaması eşittir.

Aynı şekilde, namazda uyku içinde, uyuyarak yapılan kıyam, kıraat ve rükû gibi ameller, rükünler de geçerli değildir.

Ta'dîl-i Erkâna Uymak

141 * Namazlarda ta'dîl-i erkâna riâyet etmek; ta'dîl-i erkâna uymak İmam Ebû Yûsuf'a göre bir rükün olduğundan farzdır.

Ta'dîl, tâdil sözlükte düzeltmek, kuvvetlendirmek anlamına; erkân ise rükünler anlamına gelir. Tâdîl-i erkân, namaz rükünlerin yerli yerinde, yapılması gerektiği gibi düzenli, düzgün olarak yapılması demektir.

142 * Tâdîl-i erkâna riâyet etmenin delîli; namaz kılan, ancak rükünlerini gereği gibi yapamayan kimseye Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın namazın nasıl kılınacağını anlattığı şu hadîs-i şerîftir: *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte mescitte idik. Bir adam geldi, mescidin bir kenarında namaz kıldı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), onu izlemeye başladı. Sonra o kişi Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına geldi ve selâm verdi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), onun selâmını aldıktan sonra:* **Dön, namazını** (yeniden) **kıl. Sen gerçekte namaz kılmadın** *dedi. Adam iki ya da üç def'a namazını tekrarladı, üçüncüde yada dördüncüde de (olmayınca) şöyle dedi:* Seni hakk ile gönderen (Allâh)a yemîn ederim ki, kendimi zorladım (olmadı), bana (namaz kılmayı) öğret, göster. *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Namaz kılmak istediğinde abdest al, abdestini güzelce tamamla, sonra kıbleye dön. Sonra tekbîr al ve Kur'ân'dan oku. Sonra rükûya git ve organların tam yerleşecek şekilde rükûda kal, sonra** (rükûdan) **başını kaldır, iyice kalkıncaya kadar doğrul. Sonra secdeye git ve organların tam yerleşecek şekilde secdede kal. Sonra başını kaldır ve iyice kalkıncaya kadar doğrul. Sonra** (tekrar) **secdeye git ve organların tam yerleşecek şekilde secdede kal, sonra ayağa kalk. Sonra bunu her rek'atında uygula. Namazı işte bu şekilde tamamlarsan tam kılmış, bundan bir şey eksiltirsen namazından eksiltmiş olursun** *buyurdu.* [174]

لاَ تُجْزِئُ صَلاَةُ الرَّجُلِ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ

= **Rükû ve secde**(ler)**de belini düz tutmayan** (, doğrultmayan) **kimsenin namazı sahih olmaz.** [175]

أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِى يَسْرِقُ صَلاَتَهُ

= **İnsanların hırsızlıkta en kötüsü,** (rükûunu, secdesini tam olarak yapmayarak) **namazından çalan kimsedir.** [176]

143 * Tâdîl-i erkândan maksat; namazın kıyam, rükû ve secde gibi her rüknünü hareketsiz bir şekilde yerine getirmektir. Namazın rükünlerini yapar iken her organ hareketsiz kalmalı, hareket hâlinde olmamalıdır. Meselâ: Rükûdan kıyâma kalkarken vücut dimdik bir duruma gelmeli ve hareket edilmemeli, en az bir kere سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ diyecek kadar ayakta durup daha sonra secdeye varılmalıdır. Her iki secde arasında da böylece en az bir tesbîh miktârı durulmalıdır.

Ta'dîl-i erkân özellikle rükûda, kavemede; rükûdan kalktıktan sonraki duruşta, secdede ve celsede; iki secde arasındaki oturuşta söz konusu olur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) *deyip doğrulduğunda biz:* Gâliba (secdeyi) terk etti (, unuttu) *diye (endişe ede)cek kadar (uzun bir süre) ayakta*

durur, sonra secde eder, iki secde arasında da biz: (Yine) gâliba (ikinci secdeyi) terk etti (, unuttu) *diye (endişeye düşe)cek kadar (uzun bir süre) otururdu.* [177]

* Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre iki secde arasında duâ etmek meşrûdur. Hattâ Hanbelîler bunun vâcib olduğunu söylemişlerdir. En azı bir def'a رَبِّ اغْفِرْ لِي demektir. Hanbelîlere göre en mükemmel anlamda duânın en az adedi üç def'a söylemektir. [178]

Ahmed bin Hanbel'e göre iki secde arasında söylenecek bu duâyı bilerek terk etmekle, yapmamakla namaz bozulur. Âlimler, (kişinin amel ettiği) mezhebin aksine olan bir görüşe de uymanın müstehab olduğunu söylemişlerdir.

Rükû ve secdede sünnet olan tesbîhten başka bir şey okunacağını gösteren deliller, teheccüd ve diğer nâfile namazlara (, onlarda yapılabilir diye) yorumlanmıştır. [179]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in iki secde arasında oturunca duâ ettiği ile ilgili rivâyetler celseyi; iki secde arasında oturmayı uzatmanın meşrû olduğunu gösterir. Ancak bu şekilde iki secde arasını uzatmak nâfile namazlarda câizdir, cemaatle kılınan farz namazları daha hafif kıldırmak gerekir. İki secde arasındaki oturmada duâların okunması, hattâ rivâyetlerdeki duâların toplanıp, birleştirilerek okunması müstehabtır. [180]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (namaz kılarken) iki secde arasında: رَبِّ اغْفِرْ لِي رَبِّ اغْفِرْ لِي *(; Rabbim beni affet, Rabbim beni affet) derdi.* [181]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), iki secde arasında:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَعَافِنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي

[; Ey Allâhım! Beni bağışla, bana acı, bana âfiyet ver, beni (doğru yola) hidâyet et ve rızıklandır] diye duâ ederdi. [182]

144 - Tâdîl-i erkân, İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre vâcib, İmam Ebû Yûsuf'a göre farz olduğu için tâdîl-i erkâna uyulmadan kılınmış olan bir namazı İmam Ebû Yûsuf'a göre yeniden kılmak gerekir; İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre yalnız sehiv secdesi yapmak yeterlidir. Fakat böyle bir namazı yeniden kılmak daha iyidir. Böylece ihtilâftan kurtulunmuş olur. Ayrıca kerâhetle kılınan namazları yeniden kılmak vâcibtir.

145 * Namazdan mânevî bir zevk alan kişiler, namazda ölçülü hareket eder, acele etmekten sakınır, acele etmeyi saygıya ve edebe aykırı görürler.

Hayâtın en faydalı, en kıymetli saatleri ibâdetle geçen zamanlardır. Boş yere veyâ gelip geçici bir fayda uğrunda zamanlarını harcayanların namaz gibi kutsal bir ibâdetten, sonsuz bir mutluluk yolundan, ilâhî huzûrun zevkinden bir an önce çıkıp kurtulmaya çalışmaları çok garip, çok acınacak bir durum değil midir?

مَنْ أَحْسَنَ الصَّلاَةَ حَيْثُ يَرَاهُ النَّاسُ وَأَسَاءَهَا حَيْثُ يَخْلُو فَتِلْكَ اسْتِهَانَةٌ يَسْتَهِينُ بِهَا رَبَّهُ

= **Bir kimse insanların** (kendisini) **gördüğü yerde namazı güzel kılar, yalnızken namazı önemsemezse Rabbini de önemsememiş olur.** [183]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), bir def'asında evinden çıkıp mescide girdiği zaman orada bulunanlara: **Ey insanlar! Gizli şirkten sakınınız** *buyurdu. Sahâbe:* Gizli şirk nedir ey Allâh'ın Resûlü *dediler. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Kişi kalkar, namaz kılmak ister; insanların kendisine baktığını görünce namazı güzel** (, düzgün) **kılmaya çalışır. İşte bu, gizli şirktir** *buyurdu.* [184]

Namazdan Kendi İsteği İle Çıkmak

146 - Namaz kılan kimsenin, kendi irâde ve isteğine bağlı bir amel, bir iş ile namazdan çıkmasına hurûc bi sun'ihi (خروج بصنعه) denir. Namaz kılan kimsenin kendi irâde ve isteği ile namazına son vermesi de bir rükün olduğundan İmam Âzam'a göre farzdır, İmâmeyne göre farz değildir. Bu görüş ayrılığı sonucu aşağıdaki iki mesele ortaya çıkar.

147 - Bir kimse namazın sonunda teşehhüd miktârı oturduktan sonra bilerek gülmek veyâ konuşmak veyâ bir şey yiyip içmek gibi namaza aykırı olan, namaz kılar iken yapmaması gereken bir iş yapsa namazı tamam olur. Fakat namaz kılan kimsenin irâdesi dışında bir abdestsizlik durumu meydana gelse İmâmeyne göre yine namazı tamam olur; İmam Âzam'a göre namazı tamam olmaz. O kimsenin hemen abdest alıp kendi isteği ile namazdan çıkması gerekir; yoksa namazı bâtıl olur, o namazı yeniden kılması gerekir.

148 - Bir kimse son oturuşta teşehhüd miktârı oturduktan sonra, henüz kendi isteği ile namazdan çıkmadan namaz vakti çıksa veyâ başka bir namaz vakti girse İmâmeyne göre namazı tamamdır. İmam Âzam'a göre namazı fâsit olmuş; bozulmuş olur. Çünkü bu namaza kendi irâdesi, kendi isteği ile son vermiş değildir.

Namazların Vâcibleri

149 * Namazların farzları olduğu gibi bir kısım vâcibleri de vardır. Bu vâcibleri yerine getirmekle namazın farzları tamamlanmış, noksanlıkları giderilmiş olur.

Şöyle ki, açıklayacak olursak:

1) Namaza başlarken yalnız *Allah* ismi gibi sâdece saygıyı belirten bir söz ile yetinmeyip büyüklüğü de anlatan اَللّٰهُ أَكْبَرُ gibi bir lâfzın söylenmesi vâcibtir.

2) Namazlarda Fâtiha sûresini okumak vâcibtir.

Fâtiha sûresinden maksat, aşağıdaki âyet-i kerîmelerdir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ * اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *

= ***Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a âittir.*** *(O)* ***Rahmândır, rahîmdir. Din gününün sâhibidir.*** *(Ey Rabbimiz!)* ***Yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ilet; nîmete erdirdiklerinin yoluna.*** *(Senin)* ***gazâb****(ın)****a uğrayanların, dalâlete*** *(, sapıklığa)* ***düşenlerin yoluna değil.***

Fâtiha sûresini okumak diğer üç mezhep imamına göre farzdır.

* Hamd, isteğe bağlı olarak yapılan bir iyiliğe veyâ onun başlangıç noktası olan bir iyiliğe karşı gönül açıklığı ile o iyiliğin sâhibine saygı ifâde eden bir övgü sözüdür. Kısmen övme, kısmen teşekkür ile birleşen bir övgü gibi anlamları kapsayan güzel, ciddi bir sözdür.

Övme, bağıştan, iyilikten önce de ondan sonra da yapılabilir. Hamd, iyilikten sonra yapılır, yapılan iyiliğin hamd edene ulaşmış olması şart değildir. Şükür de ise bu da şarttır. Çünkü şükür, gelmiş olan bir nîmete sözlü veyâ fiilî veyâ kalp ile nîmeti verene saygıda bulunarak ona karşılık vermektir. [185]

3) Namazlarda farz olan kıraatin ilk iki rek'atta okunması vâcibtir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğle ve ikindi namazların(ın farzın)ın ilk iki rek'atlarında Fâtiha ile bir sûre okurdu… Son rek'atlarında yalnız Fâtiha'yı okurdu. [186]

(Hazreti) Ali, akşamın (farzının) ilk iki rek'atında Fâtiha ile bir miktar Kur'ân'dan

bir bölüm, üçüncü rek'atında yalnızca Fâtiha'yı okurdu. [187]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (dört rek'atlı farz namazların) ilk iki rek'atlarında Fâtiha ile bir sûre, son rek'atlarında (yalnız) Fâtiha (sûresini) okurdu. [188]

4) İlk iki rek'atın her birinde bir def'a Fâtiha sûresi okunup tekrar edilmemesi vâcibtir.

5) Fâtiha sûresini diğer okunacak sûre veyâ âyetlerden önce okumak vâcibtir.

6) Fâtiha sûresine başka bir sûre veyâ bir sûre yerini tutacak kadar âyet ilâvesi vâcibtir.

Şöyle ki, farz namazların ilk iki rek'atlarında Fâtiha sûresinden sonra başka bir sûre veyâ bir sûreye denk miktarda âyet okunması vâcib olduğu gibi vitir namazı ile nâfile namazların her rek'atında Fâtiha ve Fâtiha'dan sonra bir sûre veyâ bir miktar âyet okunması da vâcibtir:

لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِالْحَمْدُ لِلَّهِ وَسُورَةٍ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا

= **Farz veyâ diğer namazların her rek'atında Elhamdülillâhi'yi** (; Fâtiha sûresini) **ve bir sûreyi okumayanın hiçbir namazı yoktur** (, tamam değildir)**.** [189]

Biz (namazda) Fâtiha ile (birlikte Kur'ân'dan) kolay(ımıza) geleni okumak ile emir olunduk. [190]

اَلْوُضُوءُ مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ وَالتَّكْبِيرُ تَحْرِيمُهَا وَالتَّسْلِيمُ تَحْلِيلُهَا وَفِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ تَسْلِيمٌ لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ إِلاَّ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَعَهَا غَيْرُهَا

= **Namazın anahtarı abdesttir. Onun tahrîmi tekbîr, tehlîli de selâmdır. Her iki rek'atta da selâm** (; teşehhüt süresince oturmak) **vardır. Bir namaz ancak Fâtiha'tül kitâb ve ona ondan başkasını** (; âyet veyâ sûre) **eklemekle tamam olur.** [191]

(Fâtiha'dan başka bir sûre veyâ âyet okunması diğer üç mezhebe göre sünnettir.)

7) Yalnız başına namaz kılan kimse, sabah, akşam ve yatsının farzlarında kıraati dilerse sesli ve dilerse sessiz bir okuyuşla kılar. Fakat öğle, ikindi namazlarında ve gündüz kılacağı nâfile namazlarda kıraati sessiz olarak okuması vâcibtir.

Cum'a (namazı) dışında gündüz namaz(lar)ı(nda kıraat) sessizdir (; kıraat eden sesini başkasına duyuracak kadar yükseltmez). [192]

* Namazda kıraati sessiz yapmanın veyâ gizli okumanın en alt sınırı, namaz kılan kimsenin kendinin veyâ en fazla yanındaki bir, iki kişinin işitmesidir. Sağırlık veyâ gürültü gibi bir engel bulunursa hükmen işitmiş sayılır. Namazda kıraati sesli yapmanın veyâ açıktan okumanın en alt sınırı başkasına işittirmektir. İmamın kıraati açıktan yapmasının, sesli okumasının en alt sınırı birinci safta olanlar gibi yanında olmayanların işitmesidir. Yüksek sesle okumanın sınırı yoktur. [193]

* İşitme engellilerin, iftitah tekbîri ve kıraati kalplerinden geçirmeleri yeterlidir, dillerini hareket ettirmeleri gerekmez. [194]

* Cemaatle kılınan namazlarda imama uyanların veyâ yalnız başına namaz kılanların, namaz kılan diğer kişileri yanıltacak şekilde açıktan, sesli okumaları; kişinin, mescitte bulunan diğer kişileri veyâ namaz kılanları yanıltacak şekilde mescitte sesli olarak Kur'ân okuması, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın aşağıdaki hadîslerine göre câiz değildir:

لاَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقِرَاءَةِ فِي الصَّلاَةِ

= **Namazda birbirinizin duyacağı şekilde kıraat etmeyin**. [195]

لاَ يَرْفَعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ أَوْ فِي الصَّلاَةِ

= **Kur'ân okurken veyâ namaz kılarken biriniz sesini,** (Kur'ân okuyan veyâ namaz kılan) **başka kimseden daha fazla yükseltmesin.** [196]

* Geceleyin yalnız başına nâfile namaz kılan kimse, kıldığı namaz terâvih namazı bile olsa kıraati sesli veyâ sessiz okuyuşla yapmak arasında serbesttir. [197]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gece (kıldığı) namazlarda kıraati şöyle idi; (duruma göre sesini) bâzen yükseltir, bâzen de kısardı (, alçaltır idi). [198]

8) Cemaatle kılınan namazlardan sabah, cum'a, bayram, terâvih, vitir namazlarının her rek'atında; akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rek'atlarında sesli olarak kıraat etmek; öğle ve ikindi namazlarının bütün rek'atları ile akşam namazının üçüncü rek'atı ve yatsı namazının son iki rek'atlarında sessiz olarak kıraat yapmak; Kur'ân okumak imam olan kişiye vâcibtir.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin (namazda) açıktan (; sesli) okuduğu yerlerde biz de açıktan okuduk, gizli (; sessiz) okuduğu yerlerde biz de gizli okuduk. [199]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem bize imam olarak namaz kıldırırdı. Açıktan da okurdu, gizliden de okurdu. Bu sebeple biz de onun açıktan okuduğu yerlerde açıktan (; sesli) okuyoruz, gizliden (; sessiz) okuduğu yerlerde gizliden okuyoruz. [200] *Sesli okuması akşam, yatsı, sabah, cum'a, bayram namazları gibi bâzı namazlarda; sessiz okuması da öğle, ikindi, akşamın üçüncü ve yatsının son iki rek'atları gibi yerlerde olurdu.* [201]

Gündüz kılınan farz ve nâfile namazlarda kıraat sesli yapılmaz. Ancak cum'a namazı ile bayram günlerinde kılınan bayram namazlarında kıraat açıktan, sesli yapılır. [202]

Fakihler sabah ve cum'a namazın(ın farzların)da, akşam ve yatsının (farzlarının) ilk iki rek'at(lar)ında, bayram namazları, Ramazanda cemaatle kılınan terâvih namazı ve vitir namazının her rek'atında açıktan, sesli kıraat edileceğinde; öğle ve ikindi namazları ile akşamın (farzının) üçüncü, yatsının (farzının) son iki rek'atında kıraatin sessiz, gizli olacağında ittifak etmişlerdir. [203]

9) Vitir namazında kunut yâni duâ okumak ve kunut tekbîri almak vâcibtir. Bu İmam Âzam'a göredir. İmâmeyne göre ise bunlar sünnettir.

10) Kazâya kalan bir namaz, gündüzün cemaatle kılındığında, eğer sabah namazı gibi sesli olarak kıraat yapılması gereken bir namaz ise yine sesli olarak kıraat yapılır. Sessiz kıraat yapılması gereken bir namaz ise sessiz kıraat yapılır.

Tek başına namaz kılan kimse, sesli olarak kıraat yapılması gereken bir namazı kazâ ederken hem sesli, hem de sessiz olarak okuyabilir. Bir rivâyete göre de isteğe bağlı olmayıp gündüz kazâ edeceği herhangi bir namazda sessiz okuması vâcibtir.

11) Secde yaparken yalnız alnı yere koymakla yetinilmeyip alın ile birlikte burnun da yere konulması vâcibtir.

12) Üç ve dört rek'atlı namazlarda birinci oturuş vâcibtir.

Her iki rek'atta teşehhüd (süresince oturmak) **vardır.** [204]

13) Namazların her oturuşunda teşehhüdde bulunmak; tahiyyât okumak vâcibtir.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem (namaz kılarken) her iki rek'atta (oturduğu zaman) Ettahiyyâtü ... okurdu. [205]

Her iki rek'attan sonra oturduğunuzda Ettahiyyâtü ... deyiniz. [206]

14) Namaz içinde okunan secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi yapmak vâcibtir.

15) Namazda unutarak terk edilen, yapılmayan vâcibler sebebi ile sehiv secdeleri

yapmak vâcibtir.

16) Bayram namazlarında alınan üçer ilâve tekbîrler de vâcibtir.

Bayram namazlarında iki rek'atlı bir namazda alınan tekbîrlere ek olarak birinci rek'atta iftitah tekbîri ile namaza girilip Sübhâneke'den sonra üç, ikinci rek'atta da rükûa giderken alınan tekbîr dışında üç tekbîr daha alınır. Bu namazlarda birinci rek'atların rükû ve secde tekbîrleri sünnet; ikinci rek'atların rükû tekbîrleri ise vâcib olan ilâve tekbîrlere bitişik olduğu için vâcibtir.

17) Namazların farzlarında, meselâ kıyamdan sonra rükûya gidilmesi, rükûdan sonra da secdeye gidilmesi gibi sıraya uyulması ve iki farz arasında farz olmayan bir şeyin girmesine sebep olmamak vâcibtir.

18) Vâciblerin her birini yerinde tamamlayıp ertelememek vâcibtir; kıraatten sonra bir süre bekleyip, unutarak düşünceye dalıp daha sonra rükûya varmak gibi.

* Bir vâcibin veyâ rüknün yerinden geciktirilmesine sebep olan, onu bir rükün edâ edecek; bir rükün yapacak kadar geciktiren bir düşünme, sehiv secdesini gerektirir. [207]

19) Namazların sonunda selâm vermek. Yâni önce sağ tarafa, sonra sol tarafa yüz çevirerek اَلسَّلاَمُ ; *Esselâm* demek vâcibtir. عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ (*Aleyküm ve Rahmetullah*: Allâh'ın rahmeti üzerinize olsun) denilmesinin vâcib olduğu ise açıkça belirtilmemiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (namazın sonunda) yanağının beyazlığı görününceye kadar (başını) sağına ve soluna çevirerek اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ , اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ *(; Allâh'ın selâm ve rahmeti üzerinize olsun, Allâh'ın selâm ve rahmeti üzerinize olsun) diyerek selâm verirdi.* [208]

Namaz, birinci selâmda Esselâm sözünü söylemekle son bulur. Bu selâmı vermiş olan kimseye bir başkası uyamaz.

Namazların Sünnetleri

150 * Namazların bir kısım da sünnetleri vardır ki, bunlar, namazların vâciblerini tamamlar, onlardaki noksanlıkları giderir ve fazla sevap kazanmaya sebep olur. Sünnetlere uymak ve devam etmek, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e olan sevgimizin bir işâretidir. Bununla berâber sünnetleri terk etmek namazın bozulmasını, tekrar kılınmasını gerektirmez. Ancak hafife alınmaksızın bilerek terk edilmesi mekruhtur, Efendimizin şefaatinden yoksun olma sebebidir. Sünnetin doğru görülmemesi, hikmetsiz ve gereksiz sayılması, Allah korusun küfürdür. Çünkü sünnet de şer'î hükümlerden, dînin aslından, esaslarından biridir.

Namazlardan önce veyâ namazların içinde başlıca sünnet olan şeyler şunlardır:

1) Beş vakit namaz ile cum'a namazı için ezan okumak, kâmet getirmek sünnettir.

Şöyle ki; ezan ve kâmet, vaktinde cemaatle yerine getirilen her farz namaz için sünnet olduğu gibi kazâya kalıp cemaatle kılınacak farz namazlar için de sünnettir.

Birden fazla namaz, cemaatle kazâ edileceği zaman, bunlardan yalnız ilk kılınacak namaz için ezan okunur, sonra gerek bu namaz için, gerek bunun arkasından kılınacak diğer kazâ namazları için birer kâmet ile yetinilir.

Evlerinde yalnız başına namaz kılacak erkekler için ezan ile kâmet müstehabtır. Seferî olanlar ve cemaatle namaz kılacaklar için ezan ve kâmeti terk etmek mekruhtur.

Cum'a günü şehirde bulundukları hâlde, bir özür sebebi ile cum'a namazını kılamayan kimseler için öğle namazını kılarlar iken ezan ve kâmet gerekmez. Kadınlar için de

ezan ve kâmet sünnet değildir.

* Ezan okumadan ve kâmet getirilmeden kılınan bir namaz geçerlidir. Ancak ezan ile kâmet okunursa daha fazîletli olur. (Yalnız başına namaz kılan bir kimse) ezan okumadan sâdece kâmet getirirse bu, kâmeti terk etmekten daha fazîletlidir… Yolcunun yalnız bile kılsa ezan ve kâmetin ikisini birden terk etmesi mekruh olduğu gibi (birlikte yolculuk yaptığı veyâ yolculuk yapacağı) yol arkadaşları hazır olduğu için yalnız kâmeti terk etmesi de mekruhtur. Çünkü ezan okuyup kâmet getirirse arkasında gözlerinin görmediği Allah kulları namaz kılar. [209] Ezandan maksad sâdece bildirmek değildir. Onda hem bildirmek, hem de bu zikirle Allâh'ın zikrini ve dînini yeryüzüne yaymak, ins ve cinden olup kırlarda şahıslarını görmediği kullarına namaz vaktini hatırlatmak vardır.

Şehirdeki evinde (yalnız başına veyâ cemaatle) namaz kılan yâhut mescidi bulunan bir köyde namaz kılan kimsenin ezan ve kâmeti terk etmesi mekruh olmaz. Çünkü köyde, mahallede okunan ezan ona yeterlidir. Eğer mahallede ezan okumazlarsa evinde namaz kılan kimsenin de ezan ve kâmeti terk etmesi mekruh olur. [210]

Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh), arkadaşlarına evinde ezan ve kâmet okumadan namaz kıldırmış sonra: İmamın (beldede, mahallede okumuş olduğu ezan ve) kâmeti (bizim için de) yeterlidir *demiştir.* [211]

2) İftitah tekbîrini alırken ellerin yukarıya kaldırılması, parmak aralarının normal bir şekilde açık olması sünnettir.

Şöyle ki, erkekler ellerinin başparmakları kulakların yumuşak yerlerine değecek şekilde, kadınlar da ellerini parmak uçları omuzlarına ulaşacak şekilde göğüsleri hizâsına kadar kaldırıp o şekilde tekbîr alırlar. Ellerin iç kısımları kıble yönüne veyâ birbirine dönük bulunabilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namaza başlamak üzere tekbîr aldığında ellerini, başparmakları kulaklarının yumuşaklarına yaklaşıncaya kadar kaldırırdı. [212]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namaz kılarken ellerini kulaklarının üst hizâsına kadar kaldırırdı. [213]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namaz için tekbîr aldığında parmaklarını (avuçlarına bitiştirip bükmez, birbirine birleştirmez,) açardı. [214]

(Diğer üç mezhebe göre erkekler ellerini omuzlarının hizâsına kadar kaldırırlar.)

Hanefî mezhebine göre namazda eller, iftitah tekbîrinin dışında kaldırılmaz.

Eller yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, vitirde kunut için tekbîr getirirken, bayram namazlarında (fazla tekbîrleri alırken), Hacerul esved'i istilâm ederken, Safâ ve Merve üzerinde, Müzdelife ve Arafat'ta, bir de iki cemre yanında durulduğu zaman. [215]

3) İmam olan kişinin tekbîrleri ve rükûdan kıyâma kalkarken tesmî', tesmî yâni سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ; *Allah, kendisine hamd edenin hamdini işitir (; kabul eder)* [216] cümlesini, namazın sonunda her iki tarafa vereceği selâmı, ihtiyaç miktârı kadar sesli olarak yapması; cemaatin rükûdan kalkar iken tahmîdi, tekbîrleri ve selâmı sessizce söylemeleri sünnettir.

* Yalnız başına namaz kılan kimse, rükûdan doğrulurken tesmî, doğrulduktan sonra da tahmîdi yapar. Yâni bu duâların ikisini de söyler.

Rükûdan kalktıktan sonra kavemede söylenen ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen tahmîd cümleleri en fazîletli olandan başlamak üzere şöyledir: [217]

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ; *Allâhım! Rabbimiz, Hamd de (ancak) sana âittir.* [218]

اَللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *; Allâhım! Rabbimiz, Hamd de (ancak) sana âittir.* [219]

رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ *; Rabbimiz! Hamd de (ancak) sana âittir.* [220] رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *; Rabbimiz! Hamd de (ancak) sana âittir.* [221]

4) İlk tekbîrden sonra namazların başında Fâtiha'dan önce sessizce Sübhâneke okunması, Fâtiha sûrelerinin sonunda آمِينَ *(Âmîn;* duâlarımızı kabûl et; duâlarımızı kabul ediver) denilmesi sünnettir. Bu konuda imam ile cemaat ve yalnız başına namaz kılanlar arasında fark yoktur.

* *Duâlarımızı kabûl et, bağışla, affet* ve bunlar gibi (anlamı olan) âyetlerin hepsi, zâhir; açık anlamı emir gibi ise de emir anlamına değil, duâ ve talep; isteme anlamına gelir. Çünkü (mevki, makam, görev itibârı ile) altta olanın kendisinden (mevki, makam, görev itibârı ile) yukarıda (, üstte) olana söylediği şeyler emir değil, ancak taleptir; üstte olanın alttakine söylediği ise emirdir. [222] Buna göre; duâlarımızı kabûl et, beni bağışla ve bizi affet şeklinde yapılan duâlar, duâlarımızı kabûl ediver, beni bağışlayıver, bizi affediver anlamına yapılmış duâlardır.

İmam olan kişinin ve münferiden; cemaat olmadan, yalnız başına namaz kılan kimselerin Sübhâneke duâsından sonra kıraat etmek için yalnız ilk rek'atta Eûzü çekmeleri, tüm rek'atlarda Fâtiha sûresinden önce Besmele okumaları da sünnettir.

İmam Âzam ve İmam Muhammed'e göre imama uyan kimse kıraat etmeyeceği için Eûzü, Fâtiha okumayacağı için Besmele okumaz. İmam Ebû Yûsuf'a göre okur. [223]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem ile namaz kıldık.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *âyetini okuduktan sonra sesini alçaltıp Âmîn dedi.* [224]

Ömer ve Ali radiyallâhü anhümâ Bismillâhirrahmânirrahîm'i de, istiâzede bulunmayı da, Âmîn (demey)i de açıktan (; sesli olarak) söylemezlerdi. [225]

مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّلاَمِ وَالتَّأْمِينِ

= **Yahûdiler, sizin** (, birbirinizle) **selâmlaşmanızı ve Âmîn demenizi kıskandıkları kadar başka hiçbir şeyinizi kıskanmazlar.** [226]

* Hanefîler ile Mâlikîlere göre, Âmîn sözü gizlice söylenir; Şâfiîler ile Hanbelîlere göre gizli kılınan namazlarda gizli, açıktan okunan namazlarda açıktan okunur. Cemaat durumundaki kişiler imamın Âmîn demesi ile birlikte Âmîn derler. [227]

Her rek'atta Fâtiha'dan önce Besmele okumak sahih sayılan bir görüşe göre vâcibtir. Fâtiha'dan sonra okunacak sûre başlarında Besmele okunmaz. İmam Muhammed'e göre sessiz kıraat edilecek namazlarda bu sûrelerin başlarında da Besmele okunur.

Sübhâneke'den maksat aşağıda belirtilen duâdır:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ

(; Ey Allâhım! Seni hamdin ile tesbîh ve tenzîh ederim. İsmin mübârektir, azâmetin yücedir ve senden başka ilâh yoktur.) [228]

* Besmele, Bismillah *Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adı ile (başlarım)* anlamına gelen بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ cümlesinin kısaltılmış şeklidir ve: *İşime, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adı ile başlıyorum. O'nun emri ile ve O'nun için bu işin başındayım ve O'nun emri ile yapıyorum. Çünkü bu başladığım işin tamamlanmasında gerekli olan güç, kuvvet*

ve kudret Allah tarafından bana verilmiştir ve O'ndandır. Allah bana bu güç, kuvvet ve kudreti vermezse ben bu işi tamamlayamam anlamına gelir.

Rahmân (الرحمن); ihsân, bağışlama, acıyıp esirgeme mânâlarına gelen rahmet (الرحمة) kelimesinden türemiş ve rahmetin en yüce derecesi ile vasıflanmış, merhameti bol olan demektir.

Rızıkları, ihtiyaçları ve her türlü iyilikleri verme hususunda rahmetini, yarattığı varlıklardan hiç esirgemeyen anlamında olan Rahmân, Rahîm isminden daha geniş kapsamlı bir anlam ifâde eder. Rahmân, dünyâda tüm yarattıklarına merhamet eden, acıyan, bağışlayan; Rahîm (الرحيم), âhirette yalnız mü'minlere merhamet eden, yalnız onları bağışlayan demektir.

Eûzüden maksat da; أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *; (Allah tarafından) kovulmuş olan şeytanın kötülüğünden Allâh'a sığınırım* demektir. Bu sığınmaya teavvûz denir.

Ebû Zer (radiyallâhü anh) namaz kılmak için kalktığında Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Cin ve insan şeytanlarından** (Eûzü ile) **Allâh'a sığın** *buyurdu.* [229]

5) Namazda erkeklerin sağ ellerini göbeklerinin altında sol elleri üzerine koymaları; sağ ellerinin baş parmakları ile serçe parmaklarını halka şekline getirerek sol bileği tutmaları, diğer üç parmağı sol kol üzerine uzatmaları sünnettir. Kadınların da halka yapmadan sağ ellerini sol elleri üzerine koyup, göğüsleri üzerinde bulundurmaları sünnettir.

إِنَّا مَعْشَرَ الأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُعَجِّلَ إِفْطَارَنَا وَنُؤَخِّرَ سُحُورَنَا وَنَضَعَ أَيْمَانَنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِي الصَّلاَةِ

= **Biz peygamberler topluluğu üç şey**(i yapmak)**la emrolunduk: İftarı acele yapmak, sahuru geciktirmek, namazda sağ eli sol el üzerine koymak.** [230]

(Namazın) sünnetlerinden biri namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir. [231]

Namazda elleri eller üzerine koyma(nın) yeri göbek altıdır. [232]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (namazda) sağ eli ile sol elini tutardı. [233]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, (namazda) sağ elini, bileğe yakın yerde sol(kolun)un üzerine koyduğunu gördüm. [234]

* Namazda el bağlamak iftitah tekbîrinden sonra ellerini yanlarına salmamaktır. Namaz kılan kimse namazın her kıyâmında ellerini bağlar. İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre namazda el bağlamak, kendisinde zikir meşrû ve mesnûn olan kıyâmın sünnetidir. Kavemede yâni rükûdan kalkıldığında ve bayram namazlarında alınan tekbîrlerin aralarında zikir ve kıraat olmadığından bunlarda eller yanlara salınır. [235]

(Mâlikîler dışındaki cumhûra göre tekbîrden sonra, namaz kılan kişinin sağ elini sol eli üzerine koyması sünnettir. İmam Mâlik'e göre farz namazlarda el bağlamak mekruh, sünnet namazlarda câizdir; farz namazlarda eller yanlara salıverilir. Şâfiîlerde sağ el sol elin üzerine, dirseğe kadar olan kolun bir kısmı üzerine konulması ve göbek üstünde tutulması müstehabtır. Hanbelîlerde sağ el sol elin bileği üzerine yâhut ona yakın bir yere konulur.)

6) Namaz aralarındaki tekbîrler ile tesmîler sünnettir. Yâni kıyamdan rükûa, rükûdan secdelere gidilirken ve secdelerden kalkılırken اَللّٰهُ أَكْبَرُ denilmesi, rükûdan kıyâma kalkarken سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ denilmesi sünnettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) namaza kalktığında ayakta iken (namaza

giriş) tekbîr(ini) alırdı. Sonra rükûa varırken tekbîr alırdı. Sonra rükûdan belini doğrulttuğunda **Semi Allâhü limen hamideh**, *(rükûdan) sonra ayakta iken* **Rabbenâ ve leke'l hamd** *derdi. Sonra (secdeye) inerken tekbîr alır; sonra secdeden başını kaldırırken tekbîr alır; sonra (ikinci) secdeye varırken tekbîr alır; sonra (bir daha) başını kaldırırken tekbîr alır; sonra tamam edinceye kadar bütün namazda böyle yapardı. İkinci rek'atı bitirip oturduktan sonra ayağa kalkarken de tekbîr alırdı.* [236]

* Secdeye inerken tekbîr almaktan maksat, inme hareketinin başında tekbîr almaya başlayıp sonunda bitirmektir. Böylece bu aradaki zaman da zikir ile geçirilmiş olur. [237] Kıyamdan rükûya, rükûdan secdeye geçişte de aynı şekilde hareket edilir.

7) Bir özür olmadığı sürece kıyamda iki ayağın arasını dört parmak kadar açık bulundurmak sünnettir.

8) Rükû ve secde tesbîhleri, yâni rükû hâlinde en az üç kere سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ denilmesi, secde hâlinde de en az üç kere سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى denilmesi [238] sünnettir.

9) Rükûda erkeklerin dizlerini dik tutmaları, parmakları arası açık olarak elleri ile dizlerini kavramaları, kollarının pazu kısmını böğürlerinden ayırmaları sünnettir.

إِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ يَدَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ وَفَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ

= **Rükûya vardığın zaman ellerini dizlerinin üzerine koy,** (el) **parmaklarının arasını aç** (, birbirine birleştirme)**.** [239]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), rükûya vardığı zaman ellerini diz kapakları üzerine âdetâ onları avuçlarcasına koyardı. [240]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), rükûya vardığında elleri ile diz kapaklarını iyice kavrar, parmaklarının arasını açık bulundururdu. [241]

Rükûda kadınların dizlerini bükük bulundurmaları sünnettir. Kadınlar rükûda ellerini dizleri üzerine koymakla yetinirler.

10) Secdeye varılırken önce dizleri, sonra elleri, sonra yüzü yere koymak ve secdeden kalkarken de önce yüzü, sonra dizlerin üzerine koyarak elleri yerden kaldırmak sünnettir. Buna güç yetmezse el ile yere dayanılarak kalkılabilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, secdeye varacağı zaman ellerinden önce dizlerini (yere) koyarken, (secdeden ayağa) kalkacağında ise dizlerinden önce ellerini (yerden) kaldırırken gördüm. [242]

Secdede yüz kısmı iki avuç arasına konulur, el ve ayak parmakları kıbleye yönelik olarak birbirine bitişik bulundurulur ve bel ile sırt kısmı düz tutulur. Bunlara ilâve olarak erkekler, dirseklerini kaldırarak kollarını yanlarından uzaklaştırırlar. Kadınlar, olabildiğince vücutlarını toplarlar; karınlarını dizlerine, kollarını da böğürlerine yapıştırırlar.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), secdede ellerini kulakları hizâsına gelecek şekilde, [243] *kıbleye yönelik olarak koyardı.* [244]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), secde ettiğinde el parmaklarını bir araya toplar, birleştirirdi. [245]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, ayak parmakları kıbleye yönelmiş, topuklarını birbirine yapıştırarak secde ederken buldum. [246]

إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ

= **Secde ettiğinde avuç içlerini yere koy, dirseklerini** (yanlarından uzaklaştırıp) **yukarı kaldır.** [247]

لاَ يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ

= **Hiçbiriniz** (secdede) **köpek gibi kollarını** (yere) **uzatıp yaymasın.** [248]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kişinin (namazda) karga gagalayışı (gibi rükünleri acele yapması)nı, yırtıcı hayvan (oturuşu) gibi (ellerini ve kollarını yere yayarak) secde etmesini ve devenin (su çevresinde çökmek için) belirli yeri yurt edinmesi gibi (mescitte) belirli bir yer edin(erek devamlı namazlarını orada kıl)masını yasakladı. [249]

11) Ka'delerde; tahiyyâtı okumak için oturuşta ve celselerde; iki secde arasındaki oturuşta erkeklerin sol ayaklarını döşeyerek üzerlerine oturmaları ve sağ ayaklarını güçleri yettiğince kıbleye yönelik olarak dikmeleri; kadınların da sol ayaklarını sağ taraflarına yatık bulundurarak yere oturmaları sünnettir.

Sol ayağının üzerine oturup sağ ayağı dikmeye, dikili tutmaya iftirâş denir. Sol oturağı; kalça kısmını yere koyarak oturmaya teverrük denir. [250]

Tahiyyâtı okumak üzere ve iki secde arasında oturduklarında erkeklerin sol ayağı yere döşeyip sağ ayağını parmaklar kıbleye gelecek şekilde dikmeleri ve sol ayak üzerine oturmalarına iftirâş, kadınların sol oturak; kalça üzerine oturarak iki ayaklarını sağ taraftan çıkarmalarına teverrük denir. [251]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, tahiyyât için oturduğunda) sol ayağını yere yayar, sağ ayağını dikerdi. [252]

Namazda oturulduğunda (erkekler için) sol ayağı yatırıp, sağ ayağı dikmek; (ayak) parmaklarını kıbleye yöneltmek sünnettendir. [253]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında, kadınlara namazda önceleri bağdaş kurar gibi oturarak, bir süre sonra da sol ayaklarını sağ tarafa çıkararak oturmaları emredildi. [254]

12) Ka'delerde ve celselerde, ellerin kıbleye yönelik olarak parmak uçları dizlere gelecek şekilde birbirinden ayrılmadan uyluklar üzerine konulması sünnettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), secde ettiğinde el ve ayak parmaklarını kıbleye yöneltirdi. [255]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), teşehhütte oturduğu vakit sol elini sol uyluğunun üzerine, sağ elini sağ uyluğunun üzerine koyardı. [256]

13) Ka'delerdeki teşehhüdlerde لاَ إِلَهَ ; Lâ İlâhe denilirken, sağ elin şehâdet parmağını kaldırıp إِلاَّ اللَّهُ ; İllâllah denilirken indirilmesi sünnettir. Bu hareketi yaparken baş parmak ile orta parmak halka edilir, diğer iki parmak bükülür. Çoğu kişiler bu sünneti gereği gibi yapamayacakları için bunun terk edilmesini uygun görenler de vardır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), teşehhütte oturduğunda sol elini sol dizinin üzerine, sağ elini de sağ dizinin üzerine koyar ve (sağ eli ile) elli üç işâreti yapardı. [257]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem),... (secde ettikten sonra) oturdu... (Sağ elinin serçe parmağı ile yanındaki parmağın) ikisini yumdu, (orta parmağı ile baş parmağı olmak üzere) iki parmağını da birleştirerek halka şekline getirdi... Şehâdet parmağı ile de işâret etti (; tek, bir anlamına şehâdet parmağını yukarıya kaldırdı). [258]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), (ka'dede) duâ ettiğinde (şehâdet) parmağı ile işâret eder, onu hareket ettirmez, [259] *gözü (de), (parmağının) işâretinden ayrılmazdı.* [260]

14) Farz namazların, vitir namazının ve müekked sünnetlerin son oturuşlarında, gayrimüekked sünnetler ile diğer nâfilelerin her oturuşunda tahiyyâttan sonra Efendimize

salât ve selâm okumak sünnettir. Bu salât ve selâm şu şekilde okunur:

اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

= *Allâhım! Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)a ve O'nun âilesine rahmet et; tıpkı İbrâhim (aleyhisselâm)a ve onun âilesine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz bütün hamd ve övgü sanadır, büyüklük ve yücelik sana âittir. Allâhım! Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)a ve O'nun âilesine bereket ver; tıpkı İbrâhim (aleyhisselâm)a ve onun âilesine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz bütün hamd ve övgü sanadır, büyüklük ve yücelik sana âittir.* [261]

* İbrâhim aleyhisselâmın, oğlu İsmâil aleyhisselâm ile birlikte yüce Allâh'ın emri ile Kâbe'nin temellerini atarken ettikleri duâlarından biri de şöyle idi:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ

= ***Ey Rabbimiz! Soyumuz içinden öyle bir peygamber gönder ki, o peygamber onlara senin âyetlerini okusun, kitâbı ve hikmeti öğretsin, onları*** *(pisliklerden arındırıp)* ***tertemiz yapsın.*** [262] Burada Allah'tan istenilen peygamberin, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) olduğu bellidir. Çünkü İsmâil aleyhisselâmın neslinden Efendimizden başka bir peygamber gelmiş değildir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da şöyle buyurmuştur:

أَنَا دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبُشْرَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَرُؤْيَا أُمِّي

= **Ben,** (büyük) **babam İbrâhim'in duâsı, Meryem oğlu Îsâ'nın müjdesi ve annemin rüyâsıyım.** [263] İşte İbrâhim aleyhisselâmın bu duâsına bir şükür olmak üzere, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ümmetine de namazlarda Allâhümme salli ve Bârik duâlarını okumak öğretilmiştir. [264]

15) Bütün namazların son oturuşlarında tahiyyât, salât ve selâmdan sonra iki tarafa selâm vermeden önce duâ edilmesi sünnettir.

(Namazda) **oturduğunda …** (teşehhüdü okusun,) **sonra beğendiği** (, yapmak istediği) **herhangi bir duâyı seçip onunla** (Allâh'a) **duâ etsin.** [265]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), namazın (rek'at olarak) ortasında (; ikinci rek'atta) ve sonunda sol uyluğu üzerine oturduğunda: **Ettâhiyyâtü ...** *dedi. Sonra namazın ortasında teşehhüdü bitirdiğinde ayağa kalktı. Namazın sonunda ise teşehhüdden sonra Allâh'ın dileği kadar duâ etti ve (sonra) selâm verdi.* [266]

Selâm vermeden önce yapılacak bu duâ, Kur'ân'ın mübârek duâ âyetlerinden biri ile yapılmalı veyâ bunlara benzer bulunmalıdır. Kullardan istenebilecek şeyler hakkında namazda duâ edilmesi, meselâ *Yâ Rabbi! Bana şu kadar para ver* denilmesi câiz değildir.

* Namazda Arapça dışında bir dil ile duâ etmek haram olduğundan tahiyyâtda, hem Arapça, hem de insan sözüne benzememesi için ya âyetlerden ya da hadîslerden alınmış duâlar okunur. Bu sebeple, Kur'ân'da geçen ve bir kısmı aşağıda yazılan duâ âyetleri, tahiyyâtda duâ amacı ile okunur. Şâyet Kur'ân okumak amacı ile okunursa tahrîmen mekruh olur. [267]

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= *(Ey)* ***Rabbimiz! Bize dünyâda iyilik*** *(, güzellik)* ***ver, âhirette de iyilik*** *(, güzellik)* ***ver ve bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru****.* [268]

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلاَةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

= ***Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazını dosdoğru kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz! Duâmı kabul et.*** [269]

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

= ***Ey Rabbimiz! Herkesin hesâba çekileceği*** *(hesap)* ***gün****(ün)****de beni, anne ve babamı ve*** *(diğer)* ***mü'minleri bağışla.*** [270]

رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= ***Ey Rabbimiz! Biz*** *(gerçekten)* ***îmân ettik, günahlarımızı bağışla ve bizleri*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru.*** [271]

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

= ***Ey Rabbimiz! Sen kimi*** *(cehennem)* ***ateş****(in)****e sokarsan artık onu hor ve aşağılık kılmışsındır; zâlimlerin*** *(, zulüm edenlerin)* ***yardımcıları yoktur***. [272]

Hadîs-i şerîflerden alınmış duâ örnekleri de aşağıda belirtilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in en çok yaptığı duâ:

اَللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= Ey Allâhım, ***Rabbimiz! Bize dünyâda iyilik*** *(, güzellik)* ***ver, âhirette de iyilik*** *(, güzellik)* ***ver, bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru*** [273] *duâsı idi.* [274]

اَللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ

= Allâhım! Seni zikretmekte (, seni anmakta), sana şükretmekte ve sana güzelce ibâdet etmekte bana yardım et. [275]

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

= Ey Allâhım! Evvel ve âhir, gizli ve açık işlediğim bütün günahları ve yaptığım bütün israflarımı ve senin benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bana bağışla. İlerleten ve gerileten ancak sensin. Senden başka hiçbir ilâh yoktur. [276]

اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّك أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

= Allâhım! Ben nefsime çok zulmettim, günahları ise ancak sen af edersin. Bana tarafından mağfiret buyur, bana acı. Çünkü hakkı ile affeden, acıyan sensin. [277]

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ

= Ey Allâhım! Cehennem azâbından sana sığınırım, kabir azâbından sana sığınırım, Deccalın fitnesinden sana sığınırım, hayâtın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. [278]

16) Namazların sonunda selâm verirken yüzün önce sağ, sonra sol tarafa çevrilmesi sünnettir. Eğer, unutarak önce sol tarafa selâm verilirse sağa da selâm verilir, sol tarafa

verilen selâmın tekrarlanması, yeniden verilmesi gerekmez. Sol tarafa verilecek selâm unutulur ve ayağa kalkılır ise kıbleye arka çevrilmedikçe veyâ konuşulmadıkça oturup sol tarafa selâm verilir. [279]

17) Sütre edinilmesi sünnettir. Sütre; namaz kılan kimsenin, başkaları tarafından önünden geçilmesine engel olabilmek için ön kısmına koyduğu şeye denir.

Namaz kılan kişinin, önünden geçilme ihtimâli olan yerde sütreyi terk etmesi, önüne sütre koymadan namaz kılması mekruhtur. Secde edeceği yerden geçilme ihtimâli olan bir yerde namaz kılacak kişinin, önünden geçenlerin görebileceği özellikte bir sütreyi önüne dikmesi müstehabtır.

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ

= **Biriniz namaz kıldığı zaman önüne bir şey koysun.** [280]

Sütreye yakın durmak, sütreyi tam iki kaşı arasına almamak, biraz sağa veyâ sola koymak, doğrudan doğruya sütreye doğru namaza durmamak da sünnettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in namaz kıldığı yer ile (kıble tarafındaki) duvar arasında bir koyun geçebilecek kadar yer vardı. [281]

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَمُرُّ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا وَلاَ يَدَعْ أَحَداً يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ

= **Sizden birisi namaz kıldığında sütreye karşı kılsın ve ona yaklaşsın. Çünkü şeytan sütre ile onun arasından geçer. Önünden geçen kimseye de fırsat vermesin.** [282]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veyâ sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı. [283]

Cemaatle kılınan namazlarda yalnız imamın önünde sütre bulunması yeterli olur.

إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ فَلْيُصَلِّ وَلاَ يُبَالِ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذَلِكَ

= **Biriniz önüne semerin arka kaşı gibi bir şey koyduğunda** (o şeye doğru) **namazını kılsın,** (o sütrenin) **öte yanından geçenlere aldırmasın.** [284]

Namaz kılan kimsenin önünden geçilmesi edebe aykırı, günah olduğu için bundan sakınılması gerekir. Namaz kılan kimse, önünden geçmek isteyen kişiyi engellemek için Sübhânallâh diyebilir veyâ eli ile veyâ gözü ile veyâhut başı ile hafifçe işâret edebilir.

(Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre namaz kılan kimsenin kendisi ile sütresi arasından geçmekte olan kişiyi ona zarar vermeden iterek uzaklaştırması sünnettir. Mekke ve harem içinde namaz kılan kimsenin önünden geçen kişiye engel olunmaz. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Kâbe'yi tavaf edince Rükn-ü Esved'in hizâsında önünde sütre olmadığı hâlde namaz kılmış, insanlar O'nun önünden geçmiştir.) [285]

* Sütrenin bulunmasının, sütre edinmenin hikmeti; namaz, yüce Allâh'ın alâmetlerindendir ve saygı gösterilmesi gerekir. Namaz, görünüm itibârı ile hizmetçilerin efendilerinin önlerinde onlara hizmet için ayakta el pençe durmalarına benzer. Bu sebeple namaz kılan kişiye saygı göstermek gerekir ve bunun en belirgin şekillerinden biri de o kişinin önünden geçmemektir. Çünkü efendi ile hizmetinde bulunanların arasına girmek terbiyesizlik sayılır. Peygamber (sallallâhü aleyhi sellem)in şu hadîs-i şerîfi bu anlamdadır:

إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ فِي صَلاَتِهِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ

= **Şüphesiz sizden biri namaza kalktığında, elbetteki o, Rabbi ile münâcât etmektedir** (; Rabbine duâ etmektedir) [286] Ayrıca, namaz kılanın önünden geçmek, onun

kalbini meşgul eder, zihnini karıştırır. Bu sebeple, namaz kılan kişinin, önünden geçmek isteyenleri engelleme hakkı vardır. [287]

Namazların Edepleri

151 * Namazların bir kısım âdâbı; edepleri vardır. Bunlar birer mendub demektir. Bunları terk etmek kınanmayı gerektirmez, bir günah sayılmaz. Fakat bunları yapmak daha fazîletli, daha çok sevap kazanmaya sebeptir. Bir müslüman namazın ne kadar büyük bir ibâdet olduğunu bilir, namaz sâyesinde merhameti geniş olan yaratıcısının mânevî huzûrunda bulunduğunu anlar. O kutsal yaratıcının kendisini görüp bildiğini düşünerek son derece edepli davranır. Mümkün olduğunca kalbini dünyâdan, dünyâ nîmetlerini düşünmekten korumaya çalışır.

Namazların başlıca edepleri şunlardır:

1) Namazda dışı ve içi ile bir sükûnet; bir huzur ve yüce Allah'tan korkar bir durumda bulunmak.

2) Üst elbiseyi açık bulundurmayıp düğmelemek.

3) Namaz kılarken kıyam hâlinde secde yerine, rükûda ayakların üst kısmına, secdede burnun iki yanına, oturuşta kucağa, selâmda sağ ve sol omuz başlarına bakmak.

Namazı huşû ile kılmak emredilmiştir. Namazda huşû da ancak bu şekilde hareket etmekle sağlanır. [288]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hayatta iken insanlar namaza kalktıkları zaman hiç birisinin gözü kendi ayaklarının olduğu yerden öteye geçmezdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) vefat edince insanlardan birisi namaza kalktığı zaman hiç birisinin gözü (secdede) alnını koyduğu yerin ötesine geçmezdi. Sonra halîfe Ebû Bekir (radiyallâhü anh) vefat etti ve Ömer (radiyallâhü anh) (devri) oldu. Artık insanlardan birisi namaza durduğunda hiç birisinin gözü kıble yönünden sapmazdı. (Daha sonra) Osman bin Affân (radiyallâhü anh) (devri) oldu. (Bu devirde) fitne başladı. İnsanlar da fazlası ile sağa, sola bakmaya başladılar. [289]

4) Yalnız başına namaz kılan kimsenin, rükû ve secde tesbîhlerini üçten fazla yapması, üçten fazla söylemesi.

5) Kâmet getirilirken حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ denildiği zaman, imam ve cemaatin ayağa kalkmaları.

İmam mihrâba yakın değilse her saf, aralarından imam geçince ayağa kalkar:

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي

= **Namaz için kâmet getirildiği zaman beni görmedikçe ayağa kalkmayın.** [290]

6) İmam olan kimsenin قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ; *namaz başladı* denildiği anda namaza başlaması. İmam, bu hareketi ile müezzinin sözünü doğrulamış olur. Bununla birlikte kâmet bittikten sonra namaza başlanılmasında da bir sakınca yoktur. Hattâ İmam Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre uygun olan da budur.

* Kâmet getirilirken mescide, câmiye giren kimse oturur, sonra cemaatle berâber ayağa kalkar. Kâmetin bitmesini ayakta beklemesi mekruhtur. [291]

7) Namazda esnenilecek olursa dudakları dişlerle olsun kapamak; mümkün olmaz ise sağ el ile kapamak, olabildiğince öksürmemeye ve geğirmemeye çalışmak.

Ezan ve Kâmet

152 * Ezân (أذان), ezan sözlükte bildirmek, ilân etmek, duyurmak demektir. Şeriat deyiminde, farz namazlar için belirli vakitlerde bilindiği şekilde okunan mübârek sözlerden ibârettir. Ezan okuyan kimseye müezzin denir.

Kâmet teriminin aslı ikâmettir. Sözlükte hakkını vererek yapmak, yerine getirmek, doğrultmak, devam ettirmek gibi anlamlara da gelen ikâmet veyâ ikâme terim olarak farz namazların başlamak üzere olduğunu duyurmak demektir. Ezan ile namaz vaktinin girdiği, kâmet ile de namazın kılınmağa başlanacağı haber verilir. Türkçede ikâmet terimi için kâmet, kâmet getirmek, kâmetlemek tâbirleri de kullanılır.

Farz namazlar için ezan okumanın meşrû; dînî bir hüküm oluşu, namazların kılınacağını ilân edip bildirmek, kitâb, sünnet ve icmâ ile sâbittir. Ezanın meşrûiyyetinin kitabtan delîli:

وَإِذَا نادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً

= ***Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar.*** [292]

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلى ذِكْرِ اللَّهِ

= ***Cum’a günü namaz için çağrı yapıldığında, hemen Allâh’ın zikrine koşun*** [293] âyetleridir. Sünnetten delîl olarak çok sayıda hadîs vardır ve bunlardan bir kısmı ezan okumanın fazîleti ile bir kısmı ise ezanın nasıl okunacağı ile ilgilidir.

أَلْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Müezzinler, kıyâmet gününde boyunları** (, boyları) **en uzun insanlardır.** [294]

إِنَّ خِيَارَ عِبَادِ اللَّهِ الَّذِينَ يُرَاعُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ لِذِكْرِ اللَّهِ

= **Allâh’ın en hayırlı kulları, ezan okumak** (, namaz vakitlerini belirlemek) **için güneşi, ayı ve yıldızları gözleyenlerdir.** [295]

إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فَإِذَا قُضِيَ النِّدَاءُ أَقْبَلَ حَتَّى إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطُرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ وَيَقُولُ اذْكُرْ كَذَا اذْكُرْ كَذَا لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَضِلَّ الرَّجُلُ أَنْ يَدْرِيَ كَمْ صَلَّى

= **Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır ve ezanı duyamayacağı bir yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. Kâmete başlanınca yine uzaklaşır, kâmet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve** *şunu hatırla, bunu düşün* **diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki,** (bu vesveseye kapılan) **kişi kaç rek’at kıldığını bilemeyecek bir hâle gelir.** [296]

Ezanın meşrûiyetini; dînî bir hüküm olduğunu kabul etmeyen hiçbir müctehid çıkmamış ve bunun dînî hükümlerden olduğu hususunda icmâ meydana gelmiştir.

153 * Müslümanlığın başlangıcında bildiğimiz şekilde ezan okunmaz idi. Bir süre, namaz vakti gelince اَلصَّلاَةُ اَلصَّلاَةُ : *(Haydi) Namaza, namaza* [297] veyâ اَلصَّلاَةُ جَامِعَةٌ : *Namaz toplayıcıdır* [298] denilerek insanlar namaza çağrılıyordu Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hicretinin birinci yılında, Medîne’de peygamber mescidinin yapımı tamamlanmış, sahâbe düzgün bir şekilde toplanarak cemaatle namaz kılmaya başlamışlardı. İşte bu sırada Efendimiz namaz vakitlerinin insanlara ne şekilde duyurulacağı konusunda

arkadaşları ile görüşmeye başladı. Sonunda ashabtan bâzılarının aynı şekilde görmüş oldukları sâdık rüyâlarda geçen ezan sözleri ile insanların namaza çağrılması, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından da uygun görülerek şu anda bildiğimiz şekilde ezan okunmaya başlanmıştır. [299]

Daha sonra inen Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde [300] ezandan ve ezanın öneminden bahsedilmesi, onun Kur'ân tarafından da onaylandığının açık bir göstergesi olmuştur.

Ezan erkekler için vâcib kuvvetinde müekked bir sünnet ve İslâmın, müslümanlığın en büyük şeâirinden; İslâma özgü olan, onu çağrıştıran ve İslâmın korunmasını gerekli kıldığı hususlar, alâmetler ve sembollerden biridir.

Ezan aracılığı ile halka hem namaz vakitleri ve namazların kılınacağı bildirilmiş, hem de namazın kurtuluşa ve mutluluğa sebep olacağı söylenilmiş olur. Ayrıca bütün dünyâya karşı da İslâm dîninin en kutsal esasları ilân edilmiş bulunur.

Ezan ve kâmet normal şartlarda ve tek başlarına ele alındığında sünnet olmakla birlikte, bunların İslâm dînini temsil özelliğine sâhip sembol hükümlerden olduğunu gözönüne alan müctehidler, topluca bu sünnetin terk edilemeyeceğini, terk edilirse o belde halkının bunu yerine getirmeye zorlanacağını belirtmişlerdir. Bir başka anlatımla ezan ve kâmetin, toplum plânında ele alındığında, ferde; kişiye yönelik bâzı farz ve vâciblerden daha önemli olduğu kabul edilmektedir.

Yeryüzünde namaz vakitleri değişik saatlere rastlamaktadır. Bundan dolayı hiçbir saat yoktur ki, İslâm mâbetlerinin yüksek minârelerinden bütün insanlığa yüce Allâh'ın varlığı, birliği, büyüklüğü, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in risâleti, namazın kurtuluşa ve mutluluğa sebep olduğu yüksek bir sesle ilân edilmiş olmasın.

154 * Ezan, şu mübârek kelimelerden meydana gelir:

اَللّٰهُ أَكْبَرُ, اَللّٰهُ أَكْبَرُ, اَللّٰهُ أَكْبَرُ , اَللّٰهُ أَكْبَرُ ; أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ, أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ

أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ , أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ ; حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ , حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ

حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ , حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ; اَللّٰهُ أَكْبَرُ , اَللّٰهُ أَكْبَرُ ; لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ [301]

Sabah ezanlarında: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ , حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ denildikten sonra iki def'a اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ *; Namaz uykudan hayırlıdır* [302] denilir ki, buna tesvîb, tesvib denir.

* Tesvîb'in sözlük anlamı dönmektir. Istılahta tesvîb, ilk bildirmeden sonra bildirmeye yeniden dönmek; yeniden bildirmek, bildirimde bulunmak demektir. [303]

Ezanda geçen cümlelerin anlamları şöyledir:

اَللّٰهُ أَكْبَرُ ; *Allah, her şeyden büyüktür,* أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ ; *Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur,* أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ ; *Şehâdet ederim ki, Muhammed Allâh'ın Resûlüdür,* حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ; *Haydi namaza (gelin),* حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ; *Haydi kurtuluşa (gelin),* لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ ; *Allah'tan başka ilâh yoktur.*

155 * Ezan ve kâmet ile ilgili bâzı hükümler vardır. Şöyle ki, açıklar isek:

1) Ezan ve kâmet beş vakit namaz ile cum'a namazının kılınmasında erkeklerin cemaat ile namaz kılmaları için sünnet-i müekkededir.

2) Ezanın Arapça olarak okunması şarttır. Arapçanın dışındaki bir lisan ile okunan ezan sahih olmadığı için yeniden okunması gerekir.

3) Bir namaz için daha vakti gelmeden ezan okumak câiz değildir. Böyle okunan bir ezanın yeniden okunması gerekir. Çünkü vaktinden önce okunan ezan ile namaz vaktinin girmiş olduğunu haber vermenin faydası olmaz. Ancak İmam Ebû Yûsuf ile diğer üç mezhep imamına göre yalnız sabah namazı için vaktinden önce ezan okunması câizdir.

4) Ezan ve kâmetin cemaate duyurulması şarttır. Ezan ile kâmetin cemaatten bir kısmına duyurulması, okuyan kimse yalnız ise kendisi duyacak kadar sesli okuması şarttır.

5) Cum'a namazından başka farz bir namaz için bir def'adan fazla ezan ve hiçbir farz namaz için bir def'adan fazla kâmet câiz değildir. Bu sebeple, bir câmide ezan ve kâmetle vakit namazı kılındıktan sonra, tekrar cemaatle veyâ yalnız başına bâzı kimselerin kılacakları aynı vaktin namazı için ezan okunmaz, kâmet getirilmez.

Vitir, bayram, terâvih ve diğer nâfile namazlarda kâmet yoktur.

6) Kadınların, bunakların, cünüp olanların ezan okumaları veyâ kâmet getirmeleri mekruhtur. Bunların kâmetleri değilse de, okudukları ezanlar yeniden okunmalıdır. Çünkü ezanın tekrarlanması, cum'a gününde olduğu gibi meşrûdur.

Kadınlara ezan (okumak) ve kâmet (getirmek) yoktur. [304]

* Kadının sesi avret değil, fitneye sebeptir. Namazda sesli olarak okuması ile namazı bozulmaz. Bu konuda hünsâ-i müşkil de kadın gibidir. [305]

Abdesti olmayan kişilerin ezan okumaları câiz, kâmette bulunmaları mekruhtur.

Müezzinin abdestsiz ezan okumasında bir sakınca yoktur. [306]

7) Müezzinin sünneti bilen ve günahlardan kaçınan bir kimse olması müstehabtır.

8) Sarhoşun, delinin, iyiyi kötüden ayırt edemeyen çocuğun ve fâsık kimselerin ezan okumaları mekruhtur, okuyacakları ezanı yeniden okumak mendubtur.

9) Ezanı oturarak okumak mekruhtur. Ancak kendisi için okuyacaksa mekruh olmaz. Yolcu olan kişiden başkasının hayvan, binek üzerinde ezan okuması da mekruhtur.

Yâ Bilâl! (Ayağa) **kalk, namaz için nidâ et** (, insanlara seslen, ezan oku)**!** [307]

* Müezzinin kâmet getirirken yürümesi mekruhtur. Müezzin imamlık yapacak olsun, başkası olsun kâmeti bulunduğu yerde tamamlar. [308]

10) Ezanda telhîn yâni ezan kelimelerini, harflerini bozacak şekilde okumak mekruhtur.

11) Ezan ve kâmetin sözleri arasında tertibe; sıraya uymak ve peş peşe okumak sünnettir. Sıraya uyulmadan ve peş peşe olmaksızın okunan ezan sahih olmakla birlikte mekruhtur. Fazîletli olan bu şekilde okunan bir ezanın yeniden okunmasıdır.

12) Evde veyâ açık alanlarda kılınacak farz namazlar için de hem ezan, hem kâmet daha fazîletlidir. Bununla berâber yalnız kâmet getirilebilir. Fakat sâdece ezan okunması mekruhtur.

إِذَا سَافَرْتُمَا فَأَذِّنَا وَأَقِيمَا وَلْيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا

= **Yolculuğa çıktığınız zaman** (namaz vakti geldikçe) **ezan okuyun,** (ardından) **kâmet getirin,** (dînî bilgisi olan) **en büyüğünüz** (, en yaşlınız size) **imam olsun.** [309]

13) Ezan ve kâmet, vakit namazları için sünnet olduğu gibi kazâ namazları için de sünnettir. Çünkü ezan ile kâmet, vakitlerin değil, namazların sünnetlerindendir.

14) Birden fazla namaz ayrı ayrı yerlerde kazâ olarak kılınacakları zaman, her biri için ezan ve kâmet gereklidir. Fakat aynı yerde kazâ edilecekleri zaman her bir namaz için

ezan ve kâmet daha fazîletli ise de ilk kazâ edilecek namaz için ezan ve kâmet getirildikten sonra diğer namazlar için yalnız kâmet yeterli olur.

15) Kâmet ile namaz arasında yemek, içmek veyâ yıkanmak gibi bir iş yapılsa yeniden kâmet getirilmesi gerekir. Fakat kâmet getiren kimse, kâmet getirdikten sonra sünnet kılsa veyâ imam kâmetten sonra hazır olsa yeniden kâmet getirilmesi gerekmez.

16) Müezzin kâmete başladıktan sonra sünnet kılınması mekruhtur:

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الَّتِي أُقِيمَتْ لَهَا

= **Namaz için kâmet getirildiğinde, kendisi için kâmet getirilmiş olan** (o vakte âit farz) **namaz dışında namaz olmaz.** [310]

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ إِلاَّ رَكْعَتَيِ الصُّبْحِ

= **Namaz** (kılmak) **için kâmet getirildiğinde, sabahın iki rek'at** (sünneti) **dışında farzdan başka namaz yoktur.** [311]

17) Sesi yükseltmek ve güzelleştirmek gibi meşrû bir özür olmaksızın kâmet esnâsında boğazı temizlemek mekruhtur. Ezan ve kâmet sırasında müezzinin konuşması da mekruhtur. Hattâ bu arada kendisine verilecek olan bir selâma bile karşılık vermez.

18) Ezan okunurken, onu duyanların dinlemeleri ve konuşmayı kesmeleri gerekir. Hattâ Kur'ân-ı Kerîm okuyan kimsenin de durup ezanı dinlemesi daha fazîletlidir. Diğer bir görüşe göre câmide veyâ kendi evinde Kur'ân-ı Kerîm okumakta olan kimse okuyuşuna devam eder. Fakat kendi mahalle mescidinde ezan okununca onu dinler. Bununla berâber ezan okunur iken onu duyanların, konuşmalarının mekruh olmadığı da söylenmektedir.

19) Ezan ve kâmeti işiten kişinin, müezzinin her bir cümlesi bittikten sonra onun söylediklerini sessizce tekrarlaması, ancak حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ve حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ der iken لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاَللّٰهِ ; **Güç ve kuvvet** (sâdece) **Allâh'a âittir** [312] demesi, sabah ezanında tesvîb yapması yâni اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ der iken صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ ; *sözün doğrudur, gerçeği söylüyorsun* [313] demesi; kâmette قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ der iken de أَقَامَهَا اللّٰهُ وَأَدَامَهَا ; **Allah namaz kılmayı nasip etsin ve onu** (kılmayı) **devam ettirsin** [314] demesi müstehabtır.

Ezanı işiten kimse cünüp dahi olsa bu şekilde müezzine karşılıkta bulunur; çünkü bu bir övgüdür. Fakat hayız ve nifas hâllerinde olan kadınlar bu ezan çağrısına karşılık vermezler. Çünkü müezzin onları namaza dâvet etmektedir, bulundukları durumdan dolayı onlardan namaz sorumluluğu düştüğünden sözle karşılıkta bulunmak da düşmüştür.

Kim gönülden inanarak bunun (; müezzinin) **söylediklerini söyler** (, ezanı tekrar eder)**se cennete girer.** [315]

20) Beş vakit namaz için ezan ile kâmet arasında *namaz vakti* gibi bir sözle ayrıca insanların ikinci def'a çağırılması, böyle bir uyarmanın yapılması insanlarda ibâdet için görülen gevşeklik sebebi ile müstehabtır. Bu ikinci kez namaza çağırmaya da tesvîb denir.

21) Müezzin, ezan okurken ve kâmet getirirken ayakta olarak kıbleye doğru yönelir, حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ der iken yüzünü sağ tarafa, حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ der iken sol tarafa çevirir. Ezan minârede, sağ taraftan sol tarafa doğru dolaşılarak okunur.

* Ezan okurken yüz kısmını sağ taraftan sol tarafa döndürmek ezanın sünnetidir. Bu hususta (ezan okuyan kimse) yalnız olsun olmasın, (okunan ezan) doğan çocuk için veyâ başka bir maksatla okunsun fark etmez.

Sağ ve sol tarafa dönmekten maksat, yalnız yüzünü çevirmektir; göğsünü ve ayaklarını çevirmek değildir. [316]

Ezan okurken sesin artmasına yardımcı olması amacı ile her elden bir parmak ucunun kulak deliklerine sokularak iki kulağın tıkanması da sünnettir.

156 * Ezan ve kâmet ile ilgili diğer bâzı hükümleri de şöylece sıralayabiliriz:

1) Erkekler, ister yalnız başlarına isterse cemaatle namaz kılacakları zaman kâmet getirirler. Yâni ezan sözleri aynen okunur. Yalnız حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ,حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ cümlelerinden sonra ezana ilâve olarak قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ *; namaz başladı, namaz başladı* [317] denilir. Bu salât kelimeleri üzerinde durulunca قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةْ şeklinde okunur.

2) Ezan, acele edilmeden ve cümleler birleştirilmeden okunur. Buna teressül denir. Kâmet getirilirken iki cümle birleştirilerek sür'atli; hızlı okunur ki, buna da hadr denir.

إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ

= **Ezan okuduğunda cümlelerin arasını ayır, kâmet getirdiğinde cümleleri birleştir ve hızlı oku.** [318]

Ezan cezm edilir, kâmet cezm edilir, tekbîr cezm edilir [319] haberine göre ezan ve kâmetteki cümle sonundaki kelimelerin son harfleri cezimli; harekesizdir, uzatılmaz, kesik kesik okunur ve cümle bitiminde durulur. Gerek tekbîrler, gerek diğer cümleler birbirine bitiştirilmeyerek sonları sâkin; harekesiz okunur:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ cümlesi أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهْ şeklinde okunur. Tekbîrlerin bitiştirilerek okunması durumunda (ر) harfleri üstün olur ve اَللَّهُ أَكْبَرَ اللَّهُ أَكْبَرْ *(; Allâhü Ekberallâhü Ekber)* şeklinde okunur. [320]

3) Ezan ile kâmetin arasını, cemaate devam edenlerin gelecekleri süre kadar biraz ayırmak uygundur. Ancak, müstehab olan vakte dikkat edip vakit kaçırılmamalıdır. Akşam namazından sonra üç kısa âyet, diğer namazlar için yirmi âyet okuyacak kadar ara verilir.

وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَإِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ وَالْمُعْتَصِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ

= **Ezan ile kâmet arasında, yemek yiyen yemeğini,** (bir şey) **içmekte olan içeceğini ve tuvalete giden kimsenin ihtiyâcını gidereceği kadar bir zaman aralığı bırak.** [321]

4) Müezzin cemaatin durumuna bakmalıdır. Cemaat namazın vaktinde kılınmasını istiyorsa hemen kâmet getirilmeli, mahalle büyüğünün veyâ dengi kimselerin gelmesi için beklenilmemelidir. Çünkü bunda gösteriş, yaltaklanmak ve cemaate eziyet verme vardır.

5) Ezanı işiten kimse, birinci def'a أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ denilince صَلَّى اللَّهُ عَلَيْك يَا رَسُولَ اللَّهِ (; Allah sana salât etsin, ey Allâh'ın peygamberi) der.

İkinci def'a müezzin tarafından أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ denilir iken قَرَّتْ عَيْنِي بِك يَا رَسُولَ اللَّهِ (; Gözüm seninle aydın olsun, ey Allâh'ın resûlü) der. Bunları söylerken, başparmaklarının tırnaklarını veyâ şehâdet parmaklarının uçları içini öperek gözlerine sürer ki, bu müstehabtır. Bu hareket kâmette yapılmaz. [322]

6) Ezanı dinleyen bir müslüman, ezan bittikten sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm getirir, Vesîle duâsını okur ve kendisi için duâ eder.

إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا ثُمَّ سَلُوا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِي إِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَأَلَ لِي الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ

= **Müezzini işittiğiniz zaman siz de onun dediğini deyin. Sonra bana salâvât getirin. Çünkü kim bana bir def'a salâvât getirirse Allah da ona on katı ile rahmet eder. Sonra Allah'tan benim için vesîleyi isteyin. Çünkü o, cennette bir makamdır ki, Allâh'ın kullarından yalnız birinin olacaktır. Umarım ki, o bir kişi de ben olayım. Kim benim için vesîleyi isterse ona şefaatim vâcib olur.** [323] Vesîle duâsı şu şekildedir:

اَللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدَانِ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودَانِ الَّذِي وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

= Ey eksiksiz olan şu dâvetin ve kılınmak üzere bulunan namazın sâhibi olan Allâhım! Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)a vesîleyi, fazîleti ve yüksek dereceyi ver, [324] *onu (kendisine) vaad ettiğin Makâm-ı Mahmûd üzere dirilt.* [325] *Şüphesiz sen, sözünden dönmezsin.* [326]

Makâm-ı Mahmûd'un, en büyük şefaat makâmı olduğu ifâde edilmektedir. Böyle bir duâda bulunmak Efendimize olan sevginin ve O'na olan sağlam bağlılığın bir işâretidir.

Kişi, vesîle duâsından sonra aşağıdaki duâyı da edebilir.

وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَبِالْإِسْلاَمِ دِينًا

= Ben, yüce Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun bir, tek olduğuna, ortağı olmadığına ve Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim. Yüce Allâh'ı Rab, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)i Resûl ve İslâmı din olarak kabul ettim. [327]

Daha sonra da kendisi için duâ etmelidir. Çünkü Efendimiz:

قُلْ كَمَا يَقُولُونَ فَإِذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَهَ

= (Müezzinin) **dediğini de** (, söyle)**,** (ezanı) **bitirdiğinde** (de Allah'tan) **iste ki, istediğin sana verilsin** [328] buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Ezan ve kâmet arasında** (yapılan) **duâ geri çevrilmez** *buyurdu. Sahâbe:* Ey Allâh'ın Resûlü! Ne diyelim *dediler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)*: **Allah'tan dünyâ ve âhirette af ve âfiyet isteyin** *buyurdu.* [329]

Kısaca ezan, müslümanlığın en büyük güzelliklerinden biridir. Müezzin, bütün âleme karşı yüce Allâh'ın varlığını, birliğini, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in peygamberliğini ilân eden, bütün insanları kurtuluşa ve mutluluğa çağıran çok hayırlı bir insandır. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= Müezzinin sesinin ulaştığı yere kadar insan, cin ve diğer hiçbir şey yoktur ki, onu işitmiş olsun ve kıyâmet gününde müezzin için güzel şâhitlikte bulunmasın. [330]

* Hazreti Ömer (radiyallâhü anh) de şöyle demiştir: *Eğer üzerimde halîfelik görevi olmasa idi, imamlıkla birlikte müezzinlik (de) yapardım.* [331]

İmam (kendisine uyanların namazlarına) **kefil, müezzin ise** (namaz vakitleri konusunda) **kendisine güvenilen kimsedir. Allâhım! İmamları** (kefil oldukları konuda) **başarılı kıl, müezzinleri de** (olabilecek eksikliklerinden dolayı) **bağışla!** [332]

Bütün bunlar, müslümanlıkta hakka hizmetin, yüce Allâh'ın sözlerini duyurmanın, hayrı sevmenin ne kadar kıymetli ve şerefli olduğunu göstermektedir.

Namaz Vaktinin Dışında Ezan Okumak

157 * Namaz vaktinin dışında da aşağıda belirtilen durumlarda ezan okumak mendubtur:

a) Çocuk doğduğunda sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okumak mendubtur. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) böyle yapmıştır. [333]

b) Yangın [334] ve savaş sırasında ve yolcunun arkasından ezan okumak mendubtur.

c) Saralı ve sinir hastalığına yakalanan; kızan, hiddetlenen; kötü huylu olan kişi ve hayvanların kulağına, bir şeyden korkulduğunda da ezan okumak mendubtur. [335]

إِذَا تَغَوَّلَتْ بِكُمُ الْغِيلاَنُ فَبَادِرُوا بِالْأَذَانِ

= (Geceleyin) **size,** (korktuğunuz) **bir görüntü** (, bir varlık) **görünür ise** (cin, şeytan olabilir düşüncesi ile) **hemen ezan okuyun** (ki, sizden kaçsın, uzaklara gitsin). [336]

İmâmet; İmamlık ve Cemaat

158 - Aklı yerinde, bulûğ çağına eren, hür ve zorluk çekmeksizin topluca namaz kılmaya gücü yeten müslüman erkeklerin toplanıp cemaatle cum'a namazını kılmaları farz, bayram namazlarını kılmaları vâcib, diğer farz namazlarını kılmaları müekked sünnettir.

(Cum'a namazından başka farz namazların cemaatle kılınması, Mâlikî mezhebine ve bir kısım Şâfiîlere göre de bir müekked sünnettir. İmam Ahmed Bin Hanbel'e göre vâcibtir.

Hanbelî fıkıh âlimlerinin açıklamalarına göre esâsen cemaatle namaz vâcib olup, namazın mescitlerde, câmilerde cemaatle kılınması ile hem vâcib hem de sünnet yerine getirilmiş olur.

Dâvud ez Zâhirî'ye göre namazların cemaatle kılınması farz-ı ayndır.)

159 * İslâmda cemaatle namaz kılmaya büyük önem verilmiştir. Büyük sevâba ermek ve ihtilâftan kurtulmak için cemaatle namaz kılmaya devam edilmelidir. Cemaat ne kadar çok olursa fazîlet de o derece çoğalmış olur. Cemaatle kılınan namazın fazîletini anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

= **Cemaatle kılınan namazın sevâbı, yalnız başına kılınan namazın sevâbından yirmi yedi derece daha fazladır.** [337]

صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ عَلَى صَلاَةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

= **Cemaatle kılınan namaz, kişinin kendi başına kıldığı namazdan yirmi yedi derece fazîletlidir** (; daha üstündür, daha fazla sevâbı vardır). [338]

كُلُّهَا مِثْلُ صَلاتِهِ فِي بَيْتِهِ

= Her derece evinde kıldığı bir namaz gibidir. [339]

مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ

= **Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısını namaz kılarak geçirmiş** (gibi) **olur. Kim sabahı da cemaatle kılarsa bütün gece namaz kılmış** (gibi) **olur.** [340]

Cemaatle namaza devam etmek, İslâmın ve îmânın alâmetlerindendir:

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالإِيمَانِ

= **Kişinin** (namaz ve ibâdet için) **mescitlere gidip gelmeyi âdet edindiğini gördüğünüz** (, bildiğiniz) **zaman onun îmânına** (; mü'min olduğuna) **şâhitlik ediniz.** [341]

* Müslümanlardan bir kimse hafife alarak cemaatle namaz kılmayı ve cum'a namazını terk etse şâhitliği; tanıklığı kabul edilmez. Çünkü o, fâsık olmasını gerektiren bir şey yapmaktadır. Cemaat, dînin alâmetlerindendir, terk edilmesi sapıklıktır. Hazreti Ömer: *İhlâs sâhibini ikiyüzlüden kendisi ile ayıracağımız yalnızca cemaate devam alâmeti kaldı. Müslüman cemaati içinde karşılaştığımız kimselerin mü'min olduğuna, cemaat dışında karşılaştığımız kimselerin ise münâfik olduğuna tanıklık ederiz* demiştir. [342]

Cemaatle kılınan namaz ile müslümanların birliği, birbirine bağlılığı gösterilmiş olur. Müslümanlar arasında bir sevgi, dayanışma duygusu uyanır; bilmeyenler bilenlerden faydalanır. İyi kimselerin arkadaşlığı ile yapılan ibâdetlerin ve duâların yüce Allah yanında kabûle yakın olacağı daha fazla umulur.

مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاَ تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَعَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذِّئْبُ الْقَاصِيَةَ

= **Bir köyde veyâ kırda üç kişi bir arada olur, namazı cemaatle kılmazlarsa şeytan mutlaka onlara** (musallat olur, onları Allâh'ın zikrinden alıkoyarak) **gâlip gelir. Aman, cemaat**(l)**e** (namaza) **sarıl**(ın)**. Çünkü kurt, sürüden ayrılan koyunu kapar.** [343]

مَنْ صَلَّى لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ يُدْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَتَانِ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ

= **Kim Allah için kırk gün ilk tekbîre yetişerek namazı** (mescitte) **cemaat ile kılarsa o kimseye** (Allah tarafından) **iki berât** (; kurtuluş kâğıdı, belgesi) **yazılır; ateşten berât, nifaktan** (, münâfıklıktan) **berât.** [344]

إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ وَالنَّاحِيَةَ فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَالْعَامَّةِ وَالْمَسْجِدِ

= **Şeytan, sürüden ayrılıp uzaklaşan koyunu kapan koyun kurdu gibi insanın kurdudur. Parçalanmaktan** (, ihtilâfa düşmekten) **sakınınız. Cemaati,** (doğru yolda olan) **topluluğu ve mescitleri** (, mescitlerde namaz kılmayı) **terk etmeyiniz.** [345]

Vallâhi ben, apaçık münâfıklar dışında sahâbîlerin beş vakit namazı cemaatle kılmayı hiç bir zaman terk etmediklerini gördüm. Vallâhi ben, iki kişinin koltuğuna girip safa kadar götürülen sahâbîlerden adamlar gördüm. Sizden evinde mescit (; namaz kılacak bir yer) olmayan hiç bir kimse yoktur. Eğer mescitleri terk eder de (farz) namazlarınızı

evlerinizde kılarsanız, Peygamberiniz (aleyhissalâtü vesselâm)ın sünnetini terk etmiş olursunuz. Peygamberiniz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sünnetini terk ederseniz, (adım adım küfre yaklaşır ve Allah korusun) kâfir olursunuz. [346]

160 * İmâm (إمام), imam; öne geçmek; önde, ileride olan; delîl ve rehber olan; kendisine uyulan, örnek alınan kimse; önder gibi anlamlara gelir. Bu sebeple müslümanların devlet başkanına, halîfeye, birlik komutanına da imam denir. Ayrıca insanlar kendilerine uyup fikirleri etrâfında toplandıkları için büyük İslâm âlimlerine, müctehitlere; bir ilmi ilk kuran, kurallarını oluşturan veyâ o ilimde belirli bir seviyeye ulaşan kimseye de imam denilmiştir.

Bir fıkıh terimi olarak imam, cemaatle kılınan namazda, cemaatin önüne geçip onlara namaz kıldıran, kendisine uyulan kişiye denir. Kişinin yapmış olduğu bu göreve de imâmet (إمامت), imamlık denir. İmama uymaya yâni bir kimsenin kendi namazını imamın namazına bağlamasına iktidâ’ (إقتداء), iktidâ; ittibâ’ (إتباع) ittibâ denilir. İmama uyan kimseye de muktedî (مقتدى), müttabi’ (متبع), me’mûm (مأموم) gibi adlar verilmiştir. Kendi başına namaz kılan kimseye de münferid (منفرد) denir.

Cemâat, cemaat sözlükte topluluk, bir yere toplanmış insanlar, insan topluluğu, bir fikir ve inanç etrâfında toplanmış kimseler demektir. Fıkıhta cemaat, bir imama uyarak namaz kılan iki ve ikinin üzerindeki müslümanları anlatmak için kullanılan bir terimdir.

Namazda bir kişiden fazlası cemaattir (; en az iki kişi namazlarını cemaat olarak kılar iseler cemaat sevâbını alırlar). [347]

اِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ

= **İki** (kişi) **ve** (iki kişiden) **yukarısı** (, fazlası) **bir cemaattir.** [348]

İmam, dînî açıdan kendisine uyulan, örnek alınan kişidir. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), sahâbesine imamlık yapmış, dört halîfe de imamlık yapmışlardır. İmam olmanın fazîleti, müezzinliğin fazîletinden daha fazladır; ikisini bir arada yapmaksa daha fazîletlidir.

161 - İmâmetin, imam olabilmenin başlıca şartları: İslâm, bulûğ, akıl, erkek olmak, kıraat, özürlü olmamaktır. Bu şartları taşımayanlar, namaz için cemaate imam olamazlar.

162 * Cemaat arasında imâmete en uygun olan kimse, namaz ile ilgili fıkıh bilgisi en iyi olan, sünneti en iyi bilen kişidir. Bunda eşit olsalar, okuyuşu daha güzel olandır. Bunda da eşit olsalar, muttakî olan; haram işlemekten daha çok kaçınandır. Bu üç özellikte de eşit olsalar, yaşça büyük olandır. Bunda da eşit olsalar; hilm, rıfk ve hayâ gibi ahlâk yönü ile daha güzel olan kimsedir. Bu hususta da eşit olsalar; yüzce, soyca, sesçe, elbise açısından temizliği güzel olan tercih edilir. Bunların hepsinde eşit oldukları kabul edilecek olursa aralarında kur’a çekilir. Bütün bunlar imamlığa, imamlık görevine verilen kıymet ve önemin büyüklüğünü gösterir.

Konu ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنْ سَرَّكُمْ أَنْ تُقْبَلَ صَلاتُكُمْ فَلْيَؤُمَّكُمْ خِيَارُكُمْ فَإِنَّهُمْ وَفْدُكُمْ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ

= **Eğer Allâh’ın namazınızı kabul etmesini dilerseniz, size hayırlı olanlarınız imam olsun. Çünkü onlar, sizinle Rabbiniz arasında sizin elçilerinizdir.** [349]

يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ

سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا

= **Cemaate,** (dinde fakih olanları; fıkhî bilgisi iyi olanları aynı zamanda) **Allâh'ın kitâbını** (da) **en iyi okuyanları imam olur. Eğer** (fıkıh bilgisi ve) **okuma konusunda eşitseler,** (namazla ilgili) **sünneti en iyi bilenleri; sünnet**(i bilme) **konusunda da eşitseler, ilk önce hicret edenleri; hicret etme konusunda da eşitseler, İslâmiyeti daha önce kabul edenleri imam olur** (, imamlığa hak sâhibidir). [350]

… **Hicret etme konusunda da eşitseler yaşça en büyükleri** (imam olsun) [351] buyurarak konunun önemini vurgulamıştır.

* *Peygamber aleyhissalâtü vesselâma ne zaman bir sûre nâzil olsa biz (öncelikle o sûreyi ezberler ve sûre) içindeki emri, tergibi (; dînin iyi, doğru, güzel ve fazîletli kabul ettiği şeylere özendirip teşvîk ettiği söz ve davranışları) ve terhîbi (; dînin kötü, yanlış ve günah olarak nitelendirdiği söz ve davranışları), helâli, haramı (kapsayan âyetlerin hangileri olduğunu) bilirdik (ve imamlık yapanlarımız da böyle kişilerden idi.) Şimdi ise (imamlık yapan) bir kişi bir sûre okuyor ahkâmından (; hükümlerinden, içeriğinden) bir şey bildiği yok.* [352]

Cemaat arasında ev sâhibi veyâ o yerin görevli imamı bulunursa imamda aranan özelliklerin hepsini taşımamış olsalar bile imamlık onların hakkıdır.

Başkasının evinde imam olacak kimse, ev sâhibinin izni ile imamlık yapar.

وَلاَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ فِي بَيْتِهِ وَلاَ فِي سُلْطَانِهِ ...إِلاَّ بِإِذْنِهِ

= **Kişiye evinde ve yönetimi altında bulunan yerde imam olma… Ancak** (onun) **izni ile olursa o başka.** [353]

اَلرَّجُلُ أَحَقُّ بِصَدْرِ دَابَّتِهِ وَصَدْرُ فِرَاشِهِ وَأَنْ يَؤُمَّ فِى رَحْلِهِ

= Kişi hayvanının (, bineğinin) **ön tarafına binmeye, yaygısının baş tarafına oturmaya ve evinde imamlık yapmaya** (başkalarından) **daha lâyıktır.** [354]

Başkasının evinde tek başına namaz kılacak olan kimse de, ev sâhibinden izin istemelidir, fazîletli olan budur.

163 * Fıkıh ile ilgili konularda bilgili, âlim de olsa fâsık bir kişinin imâmeti tahrîmen mekruhtur. Çünkü fâsık dînî konularda saygısızdır, dînin emir ve yasaklarına dikkat göstermez, günah işlemekten çekinmez.

لاَ يَؤُمَّ فَاجِرٌ مُؤْمِنًا إِلاَّ أَنْ يَقْهَرَهُ بِسُلْطَانٍ يَخَافُ سَيْفَهُ وَسَوْطَهُ

= **Fâsık,** (fâsık olmayan) **mü'mine imamlık yapamaz. Ancak fâsık zor kullanır, mü'min de onun kılıç ve kamçısından korkarsa bu durumda imama uyar.** [355]

Fâsık kişinin imamlığı mekruh olmakla birlikte câizdir. İmamlık için Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in koyduğu esaslara göre tercih ettirici sıfatları taşıyan daha lâyık bir kimse olmadıkça kebâir; büyük günah işlemiş de olsa fâsık bir kişinin arkasında namaz kılınacak, cemaat oluşturulacaktır.

Bid'at sâhibi bir kişinin de imâmeti tahrîmen mekruhtur. Bid'at sâhibi olana mübtedi' denir ki, inancı ehlisünnet vel cemaatin inancına aykırı olan kimse demektir. Bid'at sâhibine uymanın kerâhetle câiz olması, inancının küfrü gerektirmediği durumdadır. Eğer inancı şefaati, kabir azâbını ve hafaza meleklerini inkâr etmek gibi küfrü gerektiriyor ise ona uymak, böyle bir kişinin arkasında cemaat olarak namaz kılmak câiz değildir. [356]

İmam Muhammed ile İmam Mâlik'e göre fâsık ve bid'at sâhibi olan kişilere uymak aslında câiz değildir.

163/1 * İmâmet, imamlık imâmet-i kübrâ ve imâmet-i suğrâ diye iki kısma ayrılır. İmâmet-i kübrâ; büyük imamlık anlamına gelir ve halîfeye, müslümanların devlet başkanına denir. İmâmet-i suğrâ; küçük imamlık anlamına gelir ve namazdaki imamlığa denir.

İmâmet-i kübrâ; halîfelik, mü'minlerin emirliği tâbirleri aynı anlamı ifâde eder ve aynı görevin adıdır. Bu ise hükümet etme, yürütme organı ve yetkisi demektir. Bu yetki, hem din işlerini, hem de dünyâ siyâsetini İslâmın şer'î hüküm ve öğretilerini esas alarak yürütülmesini kapsar. Çünkü bu öğretiler, dünyâ ve âhirette insanların menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedefler.

163/2 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ölümünden sonra bütün çağlarda müslümanların bir devlet başkanı, bir halîfe seçmeleri veyâ atamaları gerektiği konusunda icmâ vardır. Ehlisünnet âlimlerinin de içinde bulunduğu İslâm âlimlerinin cumhûruna; çoğunluğuna göre müslümanların kendilerine bir başkan, bir halîfe seçmeleri veyâ atamaları vâcibtir.

اَلسُّلْطَانُ ظِلُّ اللّٰهِ فِي الأَرْضِ يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ

= (Adâletli) **sultan** (, devlet başkanı)**, Allâh'ın yeryüzündeki gölgesidir ve** (Allâh'ın kullarından) **her mazlum** (; zulme uğrayan, hakkı yenen) **ona sığınır.** [357]

163/3 * Müslümanların devlet başkanlığına, halîfeliğe fâsık bir kişiyi getirmek mekruh olmakla birlikte böyle birini devlet başkanı seçmek sahihtir.

163/4 * Müslümanların devlet başkanına, halîfeye karşı olan görevleri iki başlık altında toplanabilir: a) Mâsiyet; günah ve isyân olmayan hususlarda ona, onun emrine itaat etmek, b) Durumunda bir değişiklik olmadığı sürece ona yardımcı olmak.

163/5 * Kesin bir nass ile çatışmayan ve dînin temel hükümleri ile ilgili olmayan, ictihad veyâ başka bir sebeple işlediği bir takım hatâları sebebi ile imama itaat çerçevesinin dışına çıkmak câiz değildir. Bundan amaçlanan, ümmetin birliğini, berâberliğini koruma ve devletin dağılmamasını veyâ birliğinin parçalanmamasını sağlamaktır.

163/6 * Devlet başkanı, yönetici dînin temel hükümleri ile ilgili olmayan bir hatâ işleyecek olursa yönetimi altında bulunan kimselerin onu yumuşaklıkla, hikmetle, güzel öğütle uyarmaları, nasihat etmeleri gerekir. Buna rağmen verilen nasihati kabul etmeyecek olursa aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin şu buyruğu sebebi ile sabretmeleri gerekir:

مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ خَالَفَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ فَمِيتَتُهُ جَاهِلِيَّةٌ

= **Her kim emîrinden hoşlanmadığı bir şey görürse sabretsin. Çünkü her kim** (müslüman) **cemaatten bir karış ayrılır da ölürse bu bir câhiliyyet ölümüdür.** [358] Fakat İslâmın sâbit ve kesin emirlerine ters düşen bir mâsiyetin; günah olan bir durumun ortaya çıkması durumunda itaat etmek vâcib değildir. Çünkü Efendimiz şöyle buyurmuştur:

لاَ طَاعَةَ لِأَحَدٍ فِي مَعْصِيَةِ اللّٰهِ إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ

= **Allâh'a mâsiyet konusunda hiçbir kimseye itaat edilmez. İtaat ancak ma'rûf olan** (, İslâma aykırı olmayan konular)**dadır**. [359]

163/7 * Ehlisünnete göre müslüman yöneticiye karşı ayaklanma, baş kaldırma mutlak olarak câiz değildir ve ona karşı sabretmek vâcibtir. Ehlisünnet, ümmetin birliğini, bölünmemeyi göz önünde bulundurur ve iki zarardan daha hafif olanı tercih eder, seçerler. Çünkü sahâbe ve tâbiînin pek çoğu bu şekilde bir ayaklanmaya kalkışmamış, aksine fitneden uzak durmuş ve karşı çıkanlara yardımcı olmamışlardır. Buna göre açıktan açığa küfrü ilân etme dışında yöneticiye karşı çıkmak câiz değildir. Yönetici, dînin zarûri yâhut apaçık

hükümlerinden herhangi birisini inkâr etmekle kâfir olursa onunla savaşmak helâl, hattâ vâcib olur. Küfrü nedeni ile onunla savaşmak, onu tâyin etmekten veyâ seçmekten gözetilen amacın ortadan kalkması sebebi ile onun toplumu bozmasını, topluma vereceği zararı önlemek içindir. Küfür söz konusu değilse ümmetin birliğini korumak ve anarşiyi, kargaşayı önlemek amacı ile yöneticiye karşı çıkmak uygun görülmez.

السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ

= **Kendisine** (yüce Allâh'a ve Resûlüne) **isyân emredilmedikçe hoşlandığı ve hoşlanmadığı bir işte** (âmiri, idâreciyi) **dinlemek ve** (ona) **itaat etmek müslüman bir kimseye vâcibtir. Fakat kendisine** (Allâh'ın veyâ Resûlünün emirlerine) **isyân emredilir ise o zaman** (hiç bir âmiri) **dinlemek de yoktur, itaat de yoktur.** [360]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e, Allâh'ın ve Resûlünün emirlerine aykırı hareket eden yöneticiler için: Onlara kılıçla karşı çıkmayalım mı *diye sorulduğunda:* **Aranızda namaz**(ı emredildiği şekilde sünnet üzere) **kıldıkları sürece hayır! Şunu iyi bilin ki, kimin başına biri yönetici olur da o, onda** (; yöneticide) **Allâh'a isyân etme ile ilgili** (, O'nun emir ve yasaklarına aykırı) **bir şey yaparken görürse onun Allâh'a isyân etme ile ilgili şeylerini çirkin görsün ama itaatten aslâ el çekmesin** *diye cevap vermiştir.* [361]

إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ مُجَدَّعٌ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا مَا أَقَامَ لَكُمْ كِتَابَ اللّٰهِ

= **Eğer üzerinize Habeşli, burnu ve kulağı kesik bir köle emir** (, idâreci olarak) **atansa o sizi Allâh'ın kitâbı ile yönettiği sürece emirlerini dinleyin ve itaat edin.** [362]

(Akabe bey'atında) biz ensâr, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e şöyle söz vererek biat ettik: Allâh'ın ve Resûlünün emirlerini dinleyip, onlara hoşumuza giden ve gitmeyen konularda, sıkıntılı durumda iken de rahatlıkta iken de itaat etmek; başımızdaki yöneticilerimiz kendi arzularını nefislerimiz üzerine tercih etseler bile onlara itaat etmek, onlara karşı savaş açmamak. Ancak emirin (; idârecinin, yöneticinin) açık bir küfrünü görür ve Allah katında bu konuda bir delîliniz olursa bu durum hâriçtir (; bu durumda ona itaat edilmez). [363] Yâni açıkça küfrüne, dinden çıktığına delil olabilecek bir söz ve davranışı olmadıkça müslümanların yöneticilerine karşı savaşmaları, onlara itaat etmemeleri câiz değildir. [364]

163/8 * Fâsığın imamlığının, emirliğinin câiz olduğu görüşünde olan âlimler, Ebû Saîd el Hudrî, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin Abbâs, Enes bin Mâlik gibi sahâbenin ileri gelenleri ile Efendimizin torunları Hasan, Hüseyin ile Ömer bin Abdülazîz (radiyallâhü anhüm)ün, müslümanların birliği bozulmasın, aralarına fitne düşmesin diyerek sünnete aykırı hareketlerini gördükleri hâlde zulüm ve fıskları ile tanınan bâzı Emevî sultanlarının, zulmü ile meşhur olan Haccâc'ın [365] zamânında yanlışlıklarını kendilerine söylemekle birlikte, cemaati ve cum'ayı terk etmediklerini, onların arkalarında namaz kıldıklarını, meşrû; İslâma aykırı olmayan emirlerine de uyduklarını aktarırlar. [366]

اَلْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَالصَّلاَةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ وَالصَّلاَةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرًّا كَانَ أَوْ فَاجِرًا وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرَ

= **İyi veyâ kötü olsun her** (müslüman) **emir** (, devlet başkanı) **ile birlikte cihad** (etmek)**, üzerinize bir görevdir. İyi veyâ kötü olsun her müslüman** (imam)**ın arkasında**

namaz kılmanız üzerinize bir görevdir. (Hattâ o imam) **büyük günahlar işlemiş olsa bile! İyi veyâ kötü olsun** (ölen) **her müslüman üzerine** (cenâze) **namaz**(ı) **kılmak farz**(-ı kifâye)**dir; büyük günahlar işlemiş olsa bile!** [367]

سَيَلِيكُمْ بَعْدِى وُلاَةٌ فَيَلِيكُمُ الْبَرُّ بِبِرِّهِ وَالْفَاجِرُ بِفُجُورِهِ فَاسْمَعُوا لَهُمْ وَأَطِيعُوا فِي كُلِّ مَا وَافَقَ الحَقَّ وَصَلُّوا وَرَاءَهُم فإِن أَحْسَنُوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ وَإِنْ أَسَاءُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ

= **Benden sonra size bir takım kişiler vâli** (, idâreci, yönetici) **olacaklardır. İyiler iyilikleri ile fâcir** (; günahkâr) **olanlar işledikleri günahlarla sizi yöneteceklerdir. Hakka uygun düşen her konuda onları dinleyip itaat edin, arkalarında namaz da kılın. Eğer iyi iş yaparlarsa hem onların, hem de sizin lehinize olur, kötü iş yaparlar ise** (siz onlara itaat etmeyeceğiniz için) **sizin lehinize, onların aleyhine olur.** [368]

164 - Babası belli olmayan kimselerin de imamlıkları mekruhtur. Çünkü bunlarda câhillik; dîni bilgilerden yoksunluk daha fazla olur. Eğer ilim sâhibi, bilgili iseler imamlık yapabilirler.

İki gözü de görmeyen kişinin imam olmasında sakınca yoktur. Fakat gözleri gören kimselerin imamlığı daha fazîletlidir. Bununla berâber iki gözü görmeyen kişinin imam olmasının, mekruh olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü bu kişi özürlüdür, elbisesinin temizliğine fazla dikkat edemeyebilir.

165 * Erkeklerin kadınlara ve sahih olan görüşe göre henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklara, akıllı olanın bunağa, Kur'ân okumasını bilenin Kur'ân okumayı bilmeyene, Kur'ân okumasını bilmeyenin dilsize, elbisesi temiz olanın temiz olmayana, avret yerleri kapalı olanın kapalı olmayana, sağlıklı olanın özürlü olana, bir özürlünün başka bir özürlüye uyması câiz değildir. Fakat özürleri aynı olanların birbirlerine uymaları câizdir.

Çocuk bulûğa ermedikçe (ondan) imam olamaz (, imamlık yapamaz). [369]

Çocuk, üzerine şer'î cezâlar uygulanacak (; akıl, bâliğ olacak) yaşa gelmedikçe imam olamaz. [370]

لاَ تَؤُمَّنَّ امْرَأَةٌ رَجُلاً

= **Hiç bir kadın hiç bir erkeğe imam olamaz** (, olmasın)**.** [371]

* Şâfiîler dışındaki üç mezhebe göre bâliğ bir kişinin, akıl bâliğ olmamış ancak temyîz çağındaki; iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilecek yaştaki çocuğun arkasında farz namaz kılması câiz değildir. Şâfiîlere göre temyîz çağındaki çocuğun arkasında cum'a namazı kılmak kerâhetle, diğer farz namazları kılmak, şu hadîse göre kerâhetsiz câizdir:

Onlara (; kavmime) yedi veyâ sekiz yaşında iken imamlık yapıyordum. [372]

Hanefîler dışındaki diğer üç mezhebe göre akıl bâliğ olmamış bir çocuğun, nâfile namazlarda akıl bâliğ olmuş kimselere imam olması câizdir. [373]

166 * Kadının kadına imam olması mekruh olmakla birlikte câizdir. Eğer kadınlar kendi aralarında cemaatle namaz kılacak olurlarsa imam olacak kadın aralarında durur, diğer kadınların önüne geçmez; cemaatin önüne geçmesi mekruhtur.

Ümmü Seleme (radiyallâhü anhâ) ikindi namazında bize imamlık yaptı. (Namaz kıldırırken, önümüze geçmedi) aramızda durdu. [374]

Ayşe (radiyallâhü anhâ) farz namazda bize imamlık yaptı. (Namaz kıldırır iken, önümüze geçmedi) aramızda durdu. [375]

167 - Abdestte ayaklarını yıkamış olanın ayaklarına mesh yapmış olana, abdest alanın teyemmüm etmiş olana, ayakta namaz kılanın oturarak namaz kılana, boyu dik ve

doğru olanın rükû derecesinde kambur olana uyması câizdir.

168 - Farz namaz kılan kimsenin nâfile namaz kılan kişiye veyâ başka bir vaktin farz namazını kılan kişiye uyması câiz değildir. Fakat nâfile namaz kılan kimsenin farz namaz kılan kişiye uyması câizdir. Meselâ: Öğlenin farzını kılmış olan bir kimse, öğle namazını kıldırmakta olan imama uyacak olsa bu ikinci def'a kılacağı namaz bir nâfile olarak câizdir.

(Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde de bu konudaki hüküm Hanefîler ile aynıdır.

Şâfiî mezhebine göre imam ile muktedînin; imama uyan kimsenin namaz düzeninin birbirine uygun olması şarttır. Biri farz namaz, diğeri güneş tutulması namazı, biri farz namaz diğeri cenâze namazı gibi kılınış biçimi ve düzeni bakımından farklı olan namazlarda, sahih olan görüşe göre birbirine uymak sahih değildir. Çünkü yapılacak namaz fiilleri farklı olduğu için bu namazlarda birbirine uyma imkânı yoktur. Namazı edâ olarak kılanın kazâ namazı kılana uyması sahih olduğu gibi kazâ namazı kılanın edâ edene de uyması sahihtir. Farz namaz kılan kimsenin nâfile namaz kılana, nâfile namaz kılanın farz namaz kılana uymaları da sahihtir. Bunun gibi öğle namazı kılan kimsenin ikindi namazı kılmakta olana, ikindi kılanın öğle namazı kılana uyması sahihtir.)

* Nâfile namaz kılan kimsenin kendisi gibi nâfile namaz kılana uyması sahihtir. [376]

169 * Bir kimsenin, haklı bir sebeple kendisinin namaz kıldırmasını istemeyen bir cemaate imamlık yapması mekruhtur. Hoşnut olmayanlar ilim sâhibi, cemaatin çoğunluğunu oluşturuyor ve imamı istememe sebepleri, kendilerinin imamlığa o kimseden daha fazla ehil olmaları gibi dînî bir sebebe dayanıyorsa o kimsenin o cemaate namaz kıldırması tahrîmen mekruhtur:

ثَلاَثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ مِنْهُمْ صَلاَةً مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلاَةَ دِبَارًا وَالدِّبَارُ أَنْ يَأْتِيَهَا بَعْدَ أَنْ تَفُوتَهُ وَرَجُلٌ اِعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ

= **Üç kişi vardır ki, Allâh**(ü Teâlâ) **onların namazlarını kabul etmez: Kendisini istemeyen bir topluluğa imamlık eden, namazını** (vakti geçtikten) **sonra kılan, âzâd ettiği** (; hürriyetine kavuşturduğu) **köleyi** (tekrar) **köle edinen kimse.** [377]

ثَلاَثَةٌ لاَ تَرْتَفِعُ صَلاَتُهُمْ فَوْقَ رُءُوسِهِمْ شِبْرًا رَجُلٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَأَخَوَانِ مُتَصَارِمَانِ

= Üç (çeşit, üç tip) **kişi vardır ki, namazları başlarından bir karış yükselmez: İmamlığından hoşlanmadıkları hâlde bir topluluğa imamlık eden kimse, kocası kendisine kızgın olduğu hâlde geceleyen kadın ve** (şer'î bir özür olmaksızın) **birbirine** (üç günden fazla) **dargın duran kardeş.** [378]

* Namazın bir karış yükselmemesi onun, kabul olunmamasından kinâyedir; dolaylı bir anlatımdır. Çünkü kabul edilen ibâdetler melekler aracılığı ile göklere yükselir.

İmamda, hoşlanılmayacak bir durum yoksa veyâ imamlığa daha ehil, daha ehliyetli birisi bulunmuyorsa cemaatin beğenip beğenmemesine bakılmaz. Çünkü bu durumda cemaatin hoşlanmaması şeriata uygun değildir, şer'î bir dayanağı yoktur.

170 * Farklı mezhepten olmak imama uymaya engel değildir. Yeter ki, imam olan kimse, namazın şartlarına ve rükünlerine uygun hareket etsin.

Şöyle ki, müslümanların fıkıh bakımından mezhepleri farklı olsa da, esasta; dînî hükümlerin asıllarında bir olduklarından birbirlerine uyabilirler. Bu hususta en fazîletli

olan, her müslümanın kendi mezhebinde bulunan bir imama uymasıdır. Bu olmaz ise başka bir mezhebe göre amel eden ve namazın farzlarına dikkat eden herhangi bir imama uyarak namaz kılınması, yalnız başına namaz kılmaktan daha fazîletlidir.

Ancak, bir kişi kendi mezhebine göre namazı bozacak bir şeyin böyle bir imamda bulunduğunu görüp bilirse ona uyması sahih olmaz. Meselâ: Hanefî mezhebine göre amel eden bir kişi, vücûdundan kan aktıktan sonra yeniden abdest almayan Şâfiî bir imamın veyâ Şâfiî mezhebine göre amel eden bir kimse, bir kadının eline dokunan Hanefî olan bir imamın arkasında namaz kılsa imama uyan kişinin namazı bâtıldır. Çünkü cemaat, uymuş olduğu imamın abdestinin bozulduğuna ve bundan dolayı namazının da bâtıl olduğuna inanmaktadır. Uymuş olduğu imamın namazının bozulduğuna inanan kimsenin namazı ise sahih değildir, yeniden kılması gerekir.

(Mâlikîler ile Hanbelîlere göre namazın sahih olması için şart olan şeylerde yalnız imamın mezhebi önemlidir, imama uyan kimsenin mezhebine bakılmaz. Bu sebeple, bir Mâlikî veyâ Hanbelî, başını tamâmı ile mesh etmemiş olan Şâfiî veyâ Hanefî bir imama uysa namazı sahih olur. Çünkü böyle bir mesh, her ne kadar Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre sahih değilse de, Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre sahihtir.) [379]

171 * İmam olan kişi, cemaati nefret ettirecek şeylerden sakınmalıdır. Meselâ: Bir imamın kıraati veyâ tesbîhleri cemaati usandıracak derecede uzatması, fazla okuması uygun değildir. Burada sünnet olan miktârın en az olan derecesi ile yetinilmelidir. Çünkü bu uzatma cemaate usanç verir, bu ise mekruhtur. Cemaatle kılınacak bir namazın sevâbı daha fazladır, bu sevaptan başkalarının faydalanmamasına sebep olmak uygun olmaz. Ancak, cemaat bu uzatmaya râzı olurlarsa mekruh olmaz.

Bununla berâber cemaatin rükû ve secde tesbîhleri ile teşehhüdü sünnete uygun olarak tamamlamalarına meydan vermeyecek bir şekilde imamın acele etmesi mekruhtur. Cemaatin namaza yetişmesi için imamın rükûyu uzatması da mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (rükün ve sünnetlerinden hiçbirini eksik yapmadan) tam kıldırmakla berâber, insanların en hafif namaz kıldıranı idi. [380]

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh, minberde): Ey insanlar! Allâh'ın kullarını nefret ettirmeyin *dedi. Dinleyenlerden bir kişi:* Allah seni ıslah etsin. Bu, nasıl olur *deyince hazreti Ömer şöyle cevap verdi:* Sizden biri insanlara vaaz vermek için oturur. Sözü o kadar uzatır ki, onu dinleyenlerin dinlediklerinden nefret etmelerine sebep olur. Yine sizden biri namaz kıldırmak için imam olur. Namazı o kadar uzatır ki, kendisine uyanların kıldıkları namazdan nefret etmelerine sebep olur. [381]

172 * İmamın kendisine kolay gelen âyet ve sûreleri okuması vâcibtir. İmam, henüz iyice ezberleyemediği âyetleri okumamalı, hatırlayamayıp veyâ yanlış okuyup cemaatin yardımcı olmasına, kendisine hatırlatmalarına gerek duymamalıdır.

Şöyle ki, imam bir âyette yanılır ve hatırlayamazsa bakılır: Eğer sünnet miktârı veyâ namazın câiz olacağı kadar okumuşsa hemen rükûya gitmeli, yanıldığı yeri cemaatten birinin düzeltmesini beklememelidir. Bu miktârı okumamışsa başka bir âyete geçmelidir.

(İmam, bir âyeti okurken yanılsa,) bir sonraki âyetten devam etsin. Eğer bir sonraki âyet aklına gelmezse başka bir sûreye geçerek oradan devam etsin. Eğer üç âyet miktârı okumuş ve başka âyete de devam etmemiş ise rükûya gitsin. Eğer üç âyet miktârı okumamış ise o zaman sen (cemaatten biri olarak) önünü açmak için ona yardım edersin. [382]

İmam (namazda sesli olarak okurken ne okuyacağını hatırlayamaz ve) senden yardım isterse (o kısmı hatırlaması için cemaatten biri olarak) ona yardım et. [383]

173 * İmamın cemaatten en az bir arşın; yaklaşık 68 cm kadar yüksek veyâ alçak bir yerde durup namaz kıldırması mekruhtur. İmamın bulunduğu yerde cemaatten bâzıları bulunursa mekruh olmaz.

إِذَا أَمَّ الرَّجُلُ الْقَوْمَ فَلاَ يَقُمْ فِي مَكَانٍ أَرْفَعَ مِنْ مَقَامِهِمْ

= **Kişi, bir topluluğa imam olduğunda, cemaatin bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde dur**(arak onlara namaz kıldır)**masın.** [384]

174 * İmam ile muktedînin; imama uyan kimsenin yerleri hükmen bir olmalıdır. Bu sebeple, aralarında yüksek boylu bir duvar olup imamın görülmesi veyâ sesinin işitilmesi engellenirse o imama uymak sahih olmaz.

Yine, imam ile muktedî arasında veyâ bir muktedî ile öndeki saf arasında uzaklık bulunsa bakılır: Eğer namaz mescit dışında kılınıp aradaki uzaklık, bir saf bağlanacak miktardan azsa imama uymak sahihtir; mesâfe bundan daha çoksa uymak sahih değildir. Ama namaz mescit, câmi içinde kılınmaktaysa aradaki uzaklık ne olursa olsun imama uymaya engel değildir. Bununla berâber bâzı âlimlere göre mescit, Mescid-i Aksâ gibi çok genişse saflar birbirine yakın olmadan mescidin en uzak bir yerinden imama uymak câiz değildir.

* Yer geniş olduğu hâlde cemaatle birlikte durmayarak mahfelde; müezzinler için yapılmış olan yerde veyâ câminin, mescidin üst kısmında tek olarak veyâ birkaç kişinin saf tutup namaz kılmaları mekruhtur. Ancak cum'a günü gibi cemaatin kalabalık olduğu durum ve zamanlarda cemaatin üst katlarda imama uyarak namaz kılması, [385] cemaate sesini duyurmak için müezzinin yüksek bir yerde durarak görevini yapması câizdir. [386]

175 * İmam olan kimse hayvan gibi bir şeyin üzerine binmiş, muktedî de yaya olsa veyâ başka başka hayvanlara, araçlara veyâ gemilere binmiş olsalar, yerleri değişik olduğu için imama uymak sahih olmaz.

Yine, câmide veyâ başka bir yerde, imam ile muktedî arasında kayık geçecek büyüklükte bir ırmak veyâ araba yürüyecek genişlikte safların olmadığı boş bir yol bulunsa imama uymaya engel olur.

Kimin imamla kendisi arasında bir ırmak yâhut bir yol veyâ kadın safı (veyâ binâ) bulunursa imamla berâber (aynı yerde) bulunmadığı (, aralarında engel olduğu) için onun namazı tamam değildir. [387]

176 * Cemaate yetişmek için câmi, mescit içinde koşarak yürümek saygıya aykırı olduğu için mekruhtur. Bu gibi davranışlardan sakınılmalıdır:

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ

= **Namaz**(ın farzını kılmak) **için kâmet getirildiğinde koşarak değil,** (normal bir şekilde) **yürüyerek gelin.** [388]

177 - Cemaatin birçok kişiden meydana gelmesi şart değildir. Bir kişi ile de cemaatin fazîleti elde edilir. Yeter ki, imama uyan kişi bir kadın veyâ iyiyi kötüyü ayırt edebilen bir çocuk olsun. Bunun için evde âilece cemaatle kılınan namaz, yalnız başına kılınan namazdan kat kat fazîletlidir. Fakat bir özür olmaksızın evde cemaatle namaz kılıp câmiye gitmemek bid'at ve mekruh sayılmaktadır. Mescitlerde, câmilerde cemaatle kılınan namazların fazîleti daha çoktur.

178 * İmamın en önde, birinci safın sağ ve sol tarafına eşit uzaklıkta bulunacak şekilde tam ortaya durması mendubtur. Namazda imama uyan bir kişi ise imamın sağında, iki ve daha fazla kişi ise imamın arkasında dururlar. Kerâhetsiz olan bu şekildir.

Bir gece Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte namaza kalktım, O'nun sol tarafına durdum. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) arka tarafımdan başımı tuttu ve beni sağ tarafına geçirdi. [389]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına vardım, namaz kılıyordu. O'nun sol tarafında namaza durdum. (Hemen) elimi tutup (arkasından) dolandırarak beni sağına durdurdu. Daha sonra Cebbâr bin Sahr geldi, abdest alıp o da soluna durdu. (Efendimiz bu def'a) her ikimizi eli ile geriye itti ve sonunda bizi arkasında (namaza) durdurdu. [390]

Cemaatin imamdan ileride durması câiz değildir. Bu hususta secde yeri değil, ayakların durduğu yer esas alınır. Cemaatin topuklarının imamın ayak topuklarından ileride olmaması yeterlidir.

* İmam, Mescid-i Harâm'da namaz kıldıracağı zaman Makâm-ı İbrâhim'de durur. Cemaatin de Kâbe'nin etrâfına halka olup ona uymaları yeterlidir. [391]

Safların düzenini anlatmak üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

وَسِّطُوا الْإِمَامَ وَسُدُّوا الْخَلَلَ

= **İmamı** (birinci safın önüne ve) **ortaya durdurun, boşlukları da doldurun.** [392]

يَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلاَمِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

= (Namazda) **benim arkama akıllı ve fazîletli olanlarınız, sonra** (bu özelliklerde) **onlardan sonra gelenler, sonra da onlardan sonra gelenler dursun** [393] buyurmuştur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), namaz (kılarken safların düzgün olmasını sağlamak) için omuzlarımızı aynı hizâya getirirdi. [394]

(İmam Mâlik'e göre cemaatin imamdan ileride durması mekruh ise de namazın câiz olmasına engel değildir.)

179 - Muktedî, imama uymayı niyet etmeli ve imam ile aynı farz namazı kılmalıdırlar. Bu sebeple, bir kişi imama uymaya niyet etmeden ona uysa veyâ kendisi, meselâ öğle namazını kılmak istediği hâlde imam ikindi namazını kıldırmakta olsa imama uyması câiz değildir.

180 * İmamın sesi yeterli olmazsa cemaatten biri tarafından iftitah ve intikâl; rükünler arası geçiş tekbîrleri yüksek sesle alınır, rükûdan kalkarken yüksek sesle رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ denilir, yüksek ses ile selâm verilir. Bu bir tebliğdir; bir bildirimdir. Ancak tekbîrler alınırken iftitah ve intikal tekbîrleri olarak alınmalı, sâdece duyurma amacı ile alınmamalıdır. Eğer ilk tekbîr ile namaza başlamaya niyet edilmezse yüksek sesle tekbîr getiren kişi namaza başlamış olmaz. Onun bildirimi, duyurması ile niyetlenenlerin de namazı, namaz değildir. Çünkü namaza girmemiş olan birine uymuşlardır. Diğerleri de tesbîh, tahmîd ve intikal tekbîrleri olarak alınmazsa sevaptan mahrum olmayı gerektirir. Eğer imamın sesi yetiyorsa bu bildirime gerek yoktur ve bu işi yapmak mekruhtur. Bu konuya özellikle müezzin olan kişiler dikkat etmelidirler. [395]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), içinde vefat etmiş olduğu hastalığa yakalandığı zaman biz O'nun arkasında (farz) namaza durduk. Kendisi oturarak kılıyordu. Ebû Bekir (radiyallâhü anh) de tekbîr alarak O'nun (almış olduğu) tekbîr(ler)i cemaate duyuruyordu. [396]

181 - İmamın birinci selâmı ikinci selâmdan daha yüksek sesle söylemesi sünnettir. Çünkü sesin yükseltilmesi cemaate bildirmek içindir. Bu bildirmeye ihtiyaç ise daha çok birinci selâmda görülür.

182 - İmam selâm verince, muktedî de teşehhüdü bitirmişse selâm verir. Salât ve selâm ile duâyı bitirmek için selâm vermeyi geciktirmez. Teşehhüdü bitirmeden selâm vermesi de câizdir.

183 * İmam, namazdan sonra iki tarafa selâm verirken عَلَيْكُمْ sözü ile Hafaza melekleri ile cemaate selâm vermeye niyet eder. Cemaatten her biri de sağ tarafına selâm verirken o taraftaki melekler ile cemaate, o tarafta veyâ aynı hizâda ise imama selâm vermeye niyet eder. Sol tarafına selâm verirken de o taraftaki melekler ile cemaate, o tarafta ise imama selâm vermeye niyet ederek onlara selâm vermiş olur. Yalnız başına namaz kılanlar da bu selâmlar ile sâdece Hafaza meleklerine selâm vermeye niyet ederler. [397]

* (Selâm vermeye) niyet ederken meleklere, cemaate ve imama selâm vermek kast edilmelidir, sıralamaya uymak (şart) değildir. [398]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, namazdan çıkmak istediğinde), mukarreb meleklere, peygamberlere, müslümanlardan, mü'minlerden onlara uyanlara selâm verirdi (, vermeye niyet ederdi). [399]

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ), teşehhüdü okuyup selâm vermek istediğinde peygamberlere ve Allâh'ın sâlih kullarına selâm ver(meye n)i(yet ede)rdi. [400]

184 - Selâm verildikten sonra cemaat, … اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ cümlesi okununcaya kadar yerlerinde durur, sonra yerlerinden kalkıp varsa namazın sünnetini veyâ yapacakları duâyı başka uygun bir yerde tamamlarlar. Daha fazla yerlerinde durmaları mekruhtur. Namazın farzı bittikten sonra gelenler, namazın farzı kılınıyor zannetmesinler diye saf düzeninin bozulması müstehabtır.

* Son sünneti olan namazlara göre namazın farzını kıldıktan sonra sünneti kılmak üzere kalkmak sünnettir. Namazın farzı ile sünneti arasını yalnız …اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ zikri ile ayırmak müstehabtır.

Ancak namazın farzı ile sünneti arasına Efendimizden rivâyet edilen zikirlerden daha fazlasını söyleyerek veyâ başka iş ile meşgul olarak ayırmak tenzîhen mekruhtur. Bu hüküm namazın sünnetleri câmide kılındığına göredir. Ancak sünneti evinde kılan kişi, belirtilen zikirlerden daha fazlasını yapsa bile mekruh olmaz. [401]

185 * İmam selâm verdiğinde kılınacak namaz kalmamışsa mihrabtan; namaz kıldırdığı yerden ayrılarak cemaate doğru dönmek istediğinde nasıl dilerse öyle yerini değiştirebilirse de fazîletli olan sağ tarafını cemaate, sol tarafını mihrâba çevirir ve bir görüşe göre de aksini yapar. Dilerse çıkıp işine gidebilir. Namaz kılan kişi veyâ kişilerin yüzüne karşı dönüp oturmaz; çünkü namaz kılan kimsenin yüzüne karşı oturmak mekruhtur. Fakat namaz bitmeyip kılınacak sünnet bulunursa … اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ denilinceye kadar yerinde durur, sonra kalkar sağa, sola, ileriye veyâ geriye çekilerek o sünneti kılar. Eğer kendisi başka bir şey ile uğraşmayacaksa sünnet namazların evde kılınması daha fazîletli olduğundan bu sünneti evinde de kılabilir. Ancak cemaat, imamın bu hareketini yanlış yorumlayacaklarsa sünnetleri eve gitmeden kılmalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, namazın farzını kılıp) selâm verince (namaz kıldırdığı yerde): ... اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ *diyecek kadar otururdu.* [402]

186 - Yalnız başına namaz kılan kişiler, farz namazları kıldıkları yerde durabilir, sünnetleri de orada kılabilirler. Bununla birlikte nâfile namazları farzı kıldıkları yerde

değil, başka bir yerde kılmaları daha güzeldir.

Nâfile Namazların Evde Kılınması

187 * Nâfile namazların evde kılınması teşvik edilmiş ve evlerde nâfile namaz kılınmayarak mezarlıklara dönüştürülmesi yasaklanmıştır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de gerek davranışları, gerekse sözleri ile konunun önemini vurgulamıştır: [403]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), akşam namazını(n farzını mescitte) kılar, sonra odama dönüp iki rek'at (akşam namazının sünnetini) kılardı. [404]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), mescidimizde bize akşam namazını kıldırdı. Sonra: **Bu**(ndan sonraki) **iki rek'at** (sünnet)**i evlerinizde kılınız** *buyurdu.* [405]

صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ وَلاَ تَتْرُكُوا النَّوَافِلَ فِيهاَ

= (Nâfile namazı) **evlerinizde kılınız ve orada nâfile kılmayı terk etmeyiniz.** [406]

فَلأَنْ أُصَلِّيَ فِي بَيْتِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُصَلِّيَ فِي الْمَسْجِدِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَلاَةً مَكْتُوبَةً

= **Farz namaz**(lar) **dışında evimde namaz kılmam, mescitte namaz kılmamdan bana daha sevimlidir.** [407]

صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ فَنُورٌ فَنَوِّرُوا بُيُوتَكُمْ

= **Kişinin** (nâfile) **namazı evinde kılması bir nurdur; evlerinizi nurlandırın.** [408]

إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيبًا فَإِنَّ اللّٰهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْرًا

= **Biriniz** (farz) **namazını** (mescitte) **kıldığı zaman namazından bir payını evine versin** (, ayırsın)**. Çünkü Allah, evde kılacağı namazdan onun evine bir hayır verir**. [409]

صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِي مَسْجِدِي هَذَا إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ

= **Farz** (namazlar) **dışında kişinin evinde kıldığı namaz, benim şu mescidimde kıldığı namazdan daha fazîletlidir.** [410]

إِجْعَلُوا مِنْ صَلاَتِكُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا

= **Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız.** (Evlerinizde namaz kılmayı terk etmekle) **oraları kabirlere çevirmeyiniz.** [411]

* İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre tüm nâfilelerin, özellikle akşam namazının sünnetinin evde kılınması daha fazîletlidir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın nâfile namazları evde kılmaya teşvik etmesindeki hikmet, gösterişten uzak ve evlere rahmet meleklerinin inmesine sebep olmasıdır. Evde namaz kılmanın, kadın ve çocuklara namazların nasıl kılınacağını öğretmek, çocukları namaza alıştırmak gibi başka faydaları da vardır. [412]

Cemaatin İmama Uyacağı ve Uymayacağı Yerler

188 - Cemaat kıyam, rükû, secde gibi fiilen yapılan rükünlerde, Sübhâneke ile tesbîhât ve tahiyyât gibi duâ ve zikirlerde imama uyar, onunla birlikte hareket eder, duâ ve zikirleri de okur. Fakat sözle yerine getirilmesi gereken kıraat rüknünde imama uymaz. İmamın sesli olarak okuduğu kıraatini dinler ve susar.

Bu, İmam Âzam ile Ebû Yûsuf'a göredir. Bu iki imama göre sesli olarak okunan namazlarda cemaatin okuması tahrîmen mekruh olduğu gibi sessiz okunan namazlarda da cemaatin okuması böylece mekruhtur. İmam cemaate öncülük etmektedir. Bu sebeple ima-

mın okuması, ona uyan cemaatin de okuması demektir. Nitekim Efendimiz hadîslerinde:

إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا

= **İmam** (Kur'ân) **okuduğu zaman susunuz** [413] buyurmuştur. Fakat İmam Muhammed, kıraatin sessizce okunduğu namazlarda cemaatin de kıraatini câiz görmüştür.

(İmam Mâlik'e göre sessiz kıraat olunan namazlarda muktedînin; imama uyan kimsenin de sessiz okuması müstahsendir.

İmam Ahmed'e göre sessiz okunan namazlarda muktedî de sessiz kıraatte bulunur. Ayrıca, imamın namazda sesli okuduğunu işitmeyen cemaatten herhangi birinin de kıraatte bulunması vâcibtir. Fakat işitirse okuması câiz olmaz.

İmam Şâfiî'ye göre de sessiz kıraat edilen namazlarda muktedî, Fâtiha'dan başka âyetler de okur. Sesli kıraat yapılan namazlarda eğer rek'atı kaçırmayacaksa yalnız Fâtiha sûresini sessizce okuması gerekir.)

189 - İmam namaza başlamak için tekbîr alırken ellerini yukarı kaldırmasa veyâ Sübhâneke'yi okumasa veyâ rükû ve secde tekbîrlerini almasa ve bunlardaki tesbîhleri söylemese سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ demeyi veyâ tahiyyât ile selâmı terk etse veyâ teşrîk tekbîrini getirmese cemaat bunları yapar. Bu dokuz şeyde cemaat imama uymaz.

İmam Muhammed'e göre imam, Sübhâneke duâsını terk edip; okumayıp Fâtiha'yı okuduktan sonra sûreye başlamış olsa artık cemaat de Sübhâneke'yi okumaz.

190 * İmam kunut duâsını, bayram tekbîrlerini, birinci oturuşu, tilâvet secdesini ve sehiv secdesini terk etse cemaat de terk eder.

İmam bir secde fazla yapsa veyâ bayram tekbîrlerini sahâbeden rivâyet edilen bayram tekbîrleri sayısı olan birinci rek'atta yedi, ikinci rek'atta beş tekbîrden fazla alsa veyâ cenâze namazında dörtten fazla tekbîr getirse veyâ dört rek'atlı bir namazda yanılarak beşinci rek'ata kalksa cemaat bu fiillerde imama uymaz.

İmam dördüncü rek'atın ardından son oturuşu yapar, sonra beşinci rek'ata kalkarsa cemaat oturarak bekler. İmam hemen dönüp teşehhüdü yeniden yapmadan selâm verir ise cemaat de onunla birlikte selâm verir. Fakat imam kalktığı beşinci rek'at için secdeye varırsa cemaat kendi başına selâm verip namazdan çıkar. Eğer imam dördüncü rek'atın arkasından oturuşu yapmamış ise cemaat yine bekler, eğer imam hemen kıyamdan son oturuşa dönüp daha sonra selâm verirse cemaat de onunla birlikte selâm verir. Fakat imam beşinci rek'atın secdesini de yaparsa hepsinin namaz bozulmuş olur. Bu durumda cemaatin yalnız başına teşehhüd okuması ve selâm vermesi fayda vermez.

191 - Vitir namazında, cemaat daha kunut duâsını bitirmeden imam rükûya varsa cemaat de varır. Ancak imama uyan kimse kunut duâsından henüz hiçbir şey okumamış olsa imam ile rükûda bulunmayı kaçırmayacak şekilde bir miktar duâ okur.

192 - İmam vitir namazında kunut duâsını okumayı unutup rükûya gittiği hâlde cemaat ona uymasa imam rükûdan başını kaldırıp kunut duâsını okuduktan sonra tekrar rükûya gittiğinde cemaat de ona uymuş olsa cemaatin namazı bozulur.

193 * Cemaatle kılınan namazlarda safların düzgün olmasına, safların arasında açıklık bulunmamasına dikkat edilir. İmam bu durumu kontrol eder, cemaati uyarır.

أَتِمُّوا الصَّفَّ الْأَوَّلَ ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ وَإِنْ كَانَ نَقْصٌ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ

= (Önce) **ilk safı sonra onu tâkip eden safı** (ve diğer safları) **tamamlayın.** (Eğer safta bir eksiklik, bir) **noksanlık kalacaksa son safta kalsın.** [414]

أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ

=**Saflarınızı düz tutunuz, omuzları**(nızı) **bir hizâya getiriniz,** (saf arasındaki) **boşlukları kapatınız.** [415]

تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ

= **Safları düzeltmek, namazı tamam**(layıcılar)**ındandır.** [416]

(Bir gün) Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), cemaate yönelerek üç def'a: **Saflarınızı düzeltiniz buyurdu** *(ve sonra şöyle devam etti):* **Vallâhi ya saflarınızı düzeltirsiniz veyâ Allah kalplerinizi başka başka taraflara çevirir.** *Ben (Efendimizin bu sözünden) sonra gördüm ki, (aralarında boşluk kalmaması için) herkes omzunu arkadaşının omzuna, dizini arkadaşının dizine, topuğunu (da) arkadaşının topuğuna yapıştırıyor idi.* [417]

Erkekler için safların en fazîletlisi birinci saftır, sonra sırası ile arkaya doğru diğer saflardır. İmama yakın bulunmanın fazîleti pek çoktur.

خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا

= **Erkek saflarının en hayırlısı ilk saf, hayrı en az olanı sonuncu saftır. Kadın saflarının en hayırlısı son saf, hayrı en az olanı ilk saftır.** [418]

194 * Cemaatten birinin safta bir kişi sığacak kadar yer varken, saf arkasında tek başına durup imama uyması mekruhtur. Ancak saflar arasına sokulup namaz için imama uyacak bir yer bulamazsa mekruh olmaz.

مَنْ نَظَرَ إِلَى فُرْجَةٍ فِي صَفٍّ فَلْيَسُدَّهاَ

= **Kim, bir safta boşluk görürse** (hemen) **orayı doldursun.** [419]

وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ

= **Şeytan**(ın aranıza girmesi için saft)**a açıklık bırakmayınız. Safı birleştiren kimseye Allah** (rahmetini) **eriştirir, birleştirmeyenden de Allah** (rahmetini) **keser.** [420]

195 - İmamı rükû hâlinde bulan kişi, imama uymak için ilk saflara gittiğinde o rek'atı kaçıracağından korkarsa son safa durarak imama uyar. Saflardan birine katılmadan, o rek'at kaçırılacak olsa bile tek başına bir yerde durup imama uymaz.

196 * Namaz kılan kimsenin önünden geçmek mekruhtur. Ancak namaz kılan kimsenin önünde bir perde, ağaç, direk benzeri bir sütre, bir engel bulunursa mekruh olmaz.

* Kişi eğer açık alanda veyâ büyük mescitte namaz kılıyor ise en sahih görüşe göre ayakları ile secde edeceği yer arasında kalan kısımdan geçmek haramdır. Eğer kişi evde veyâ küçük bir mescitte namaz kılıyor ve önünde de sütre yoksa bu kişinin ayaklarının bulunduğu yer ile kıblenin duvarına kadar olan kısımdan geçmek haramdır. Çünkü burası tek yer sayılır. Eğer sütre olursa sütrenin arkasından geçmekte bir sakınca yoktur. [421]

İmamın karşısında bulunan sütre, duvar gibi bir engel cemaat için de yeterlidir.

* Büyük mescit, (enine) uzunluğu 40 arşın veyâ zira' yâni yaklaşık 27 metre olan mescittir. (Enine) uzunluğu daha az olan mescitlere küçük mescit denir. [422]

197 - Yüksek veyâ aşağı bir yerde namaz kılan kimsenin önünden geçilir ise eğer geçen kişi ile namaz kılanın bâzı organları arasında aynı hizâya gelme, karşılaşma olursa geçen günah işlemiş olur; değilse olmaz. Bununla birlikte hiçbir zaman namaz bozulmaz.

Bir görüşe göre geçen kişinin belden aşağı kısmı, namaz kılan kimsenin belden yukarı kısmı ile aynı seviyede olsa yine mekruh olur; yerde namaz kılan kimsenin önünden

at veyâ otomobile binmiş binekli bir kişinin geçmiş olması gibi.

198 - İmam, abdestsiz olarak namaz kıldırmış olduğunu cemaat dağıldıktan sonra anlayacak olursa bu durumu cemaate mümkün olduğu kadar duyurması gerekir. Bir diğer görüşe göre de cemaate bildirmesi gerekmez.

199 * Bir imamın, imamlık yaptığı yerden başka bir yerde bulunan akrabâsını görmek için veyâ bir zarûretten dolayı veyâ sâdece dinlenmek amacı ile (yerine imamlık vazîfesini yapabilecek birini bırakması kaydı ile) yılda bir def'a bir hafta kadar imamlık hizmetini bırakması âdete ve şeriata göre affedilmiştir, izin verilmiştir.

200 * Kişinin kendi isteği dışında meydana gelen bir sebep bulunmadıkça câmi veyâ mescitte cemaate devam edilmelidir. Cemaate devam edilmemesini mubah kılacak özürler ise teyemmümü mubah kılacak derecede olan hastalık ve sebeplerdir: Felç olmak, yürüyemeyecek kadar yaşlılık, kör olmak, haksız yere saldırıya uğrama korkusu, hizmet etmeye mecbur bulunulan ve yanından ayrılındığı zaman zarar göreceğinden korkulan bir hastanın bakıcılığını yapmak, yolculuğa çıkma hazırlığı ile uğraşmak; şiddetli yağmur, çamur, soğuk ve karanlık, genel ve salgın bir hastalık durumu gibi sebeplerdir.

Soğuk ve çok yağmurlu bir gece olduğu zaman Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) müezzine ezan okumasını ve: **Namazlarınızı olduğunuz yerlerde kılınız** *diye ilân etmesini emrederdi.* [423]

Din ile ilgili konular ve kitap yazmak ile meşgul olmak, meselâ fıkıh öğrenmek ve öğretmek de bu özürlerden sayılır. Ancak bu meşguliyet sebebi ile devamlı olarak cemaati terk etmek doğru değildir.

Sâdece gevşeklik ve tembellik yüzünden cemaati terk edip duran kimse, tâzîr cezâsına hak eder, şâhitliği kabul edilmez. İmamın bid'atinden dolayı cemaati terk eden kimse, tâzîr cezâsını hak etmez. Cemaate devam etmek istediği hâlde, geçerli bir özür sebebi ile cemaate devam edemeyen kimse de niyetine göre cemaat sevâbına kavuşur.

* **Ta'zîr** (تعزير), tâzîr; sözlükte men etmek, engel olmak, engellemek, terbiye etmek, edeplendirmek anlamındadır. Istılahta tâzîr, hakkında had ya da keffâret cezâsı bulunmayan bir suç ve günahtan dolayı Veliyyül emr veyâ yetki verdiği kimseler tarafından uygulanan bir cezâdır. Tâzîr cezâsı, döğme veyâ hapsetme veyâ azarlama, korkutma gibi yetkilinin uygun göreceği şekillerden biri ile olur. Kişilerin durumlarına göre hangi cezâ suçluyu caydırıcı ise o cezâ uygulanır. [424]

Kadınların Muhâzâtı, Namazda Kadınlarla Aynı Hizâda Bulunmak

201 * Cemaat değişik cinsteki insanlardan meydana gelince, imamın arkasında önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra da kadınlar saf bağlarlar. Bu sıraya erkekler ile erkek çocukların uymaları sünnet, erkekler ile kadınların uymaları ise farzdır.

Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar bir aralık yâhut perde, duvar veyâ korkuluk gibi bir engel bulunmaksızın bir kadın veyâ bulûğ çağına yaklaşmış bir kız çocuğu, bir erkeğin önünde veyâ tam hizâsında aynı namazı cemaatle kılacak olsalar ve imam da kadınlar için imamlığa niyet etmişse erkeğin namazı bozulur. Bu duruma muhâzât-ı nisâ (محاذات النساء); (namazda) kadınlar ile aynı hizâda bulunmak denir.

Erkek, dînen kendisine namazda seçilen yeri terk ettiği için namazı bozulmuştur. Din, namaz kılarken kadını, kadınları geride bırakmıştır. Kadın saflarının en kötüsü, ön saftır. O hâlde erkekler için seçilen yer, kadın saflarının önünde olmaktır.

Kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması sebebi ile namazlarının bozulması: *Allâh'ın onları (; kadınları) geride (, arkada) bıraktığı gibi siz de onları geride bırakın* [425] eserine, hadîsine aykırı hareket edilmiş olmasından dolayıdır.

أَخِّرُوا النِّسَاءَ حَيْثُ أَخَّرَهُنَّ اللّٰهُ

= **Allâh'ın kadınları** (namazda erkeklere göre) **geride** (, arkada) **bıraktığı gibi siz de** (onları) **geride bırakın.** [426]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bizim eve gelmişti. Bize namaz kıldırdı. Ben ve (yanımızda kalan) bir yetim (Efendimizin) arkasın(daki saft)a dur(arak ona uy)duk, annem Ümmü Süleym (radiyallâhü anhâ) da bizim arkamızda (namaza) durdu. [427]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile namaz kıldık. Beni sağ tarafına, kadını (; annemi veyâ teyzemi) de arkamıza durdurdu. [428]

Kadın, erkeğin yanı başında (, aynı hizâda) namaz kıldığında, ikisi de (aynı vaktin) namazı(nı cemaatle) kılarlarsa (erkeğin) namazı bozulur. [429]

Hâris bin Muâviye (radiyallâhü anh), kendisine üç konuyu sormak üzere bineğine binip Ömer bin el Hattâb (radiyallâhü anh)ın yanına gitti. Medîne'ye gelince Ömer (radiyallâhü anh) kendisine: Niçin geldin *diye sordu. Hâris*: Sana üç konuyu sormak için *dedi. (Ömer):* Nedir onlar *deyince (Hâris şöyle dedi):* Çoğu kez ben ve hanınım (kulübe gibi küçük) dar bir yapıda kalıyoruz. Namaz vakti geldiği zaman ben namaza dursam, o benim hizamda oluyor; arkamda namaza dursa bu def'a yapının dış kısmına taşıyor (ne yapalım, ne yapmamız lâzım?) (*Ömer şöyle cevap verdi):* Onunla arana bir perde (, bir örtü) çekersin, sonra istersen o senin hizanda (, seninle aynı hizâda) namaz kılabilir. [430]

Kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması sebebi ile erkeklerin namazlarının bozulması için on şart vardır:

1) İmam, erkekler ile birlikte kadınlar için de imâmete; imam olmaya niyet etmiş olmalıdır. Çünkü böyle bir niyet bulunmazsa kadınların imama uymaları sahih olmaz. Ki, kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunmaları erkeklerin namazını bozmuş olabilsin. Yalnız cenâze namazında imamın, kadınlar için imâmete niyet etmesi gerekmez. Bir de bâzı âlimlere göre cum'a veyâ bayram namazlarında da kadınların imama uymaları için bu niyet şart değildir.

2) Erkekten ileride veyâ onun tam bitişiğinde namaz kılan kadın, ister mahremi yâni kendisi ile evlenmek haram olan akrabâsı olsun ister olmasın bulûğ çağına ermiş veyâ bu çağa yaklaşmış olmalıdır. Dokuz yaşındaki bir kız, bulûğ çağına yaklaşmıştır. Sekiz veyâ yedi yaşında olup şişman, etine dolgun olan bir kız da bulûğ çağına yaklaşmış sayılır.

3) Kadın veyâ kız namazın ne olduğunu bilmelidir. Bu sebeple, namazın ne olduğunu bilmeyen sâdece cemaate uyan aklı yerinde olmayan bir kadının erkekler ile aynı hizâda bulunması namazı bozmaz.

4) Kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması, kıyam veyâ rükû gibi bir rükün miktârı devam etmelidir. Bu, İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre böyle bir rükün fiîlî olarak yerine getirilmelidir. Böyle bir durum olmazsa kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması ile namaz bozulmaz.

5) Kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması, rükû ve secde ile kılınır bir namazda bulunmalıdır. Bu sebeple, cenâze namazında ve tilâvet secdesinde kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunması, bunların sahih olmasına engel değildir.

6) Namaz, erkek ile onunla aynı hizâda olan kadın arasında iftitah tekbîrinden

itibâren birlikte olmalıdır. Yâni kadın ya aynı hizâda olduğu erkeğin iftitah tekbîrine kendi iftitah tekbîrini bağlayarak ona uymalı veyâ bu erkek ile birlikte iftitah tekbîrlerini üçüncü bir kişinin iftitah tekbîrine bağlamış yâni aynı imama uymuş bulunmalıdırlar. Bu sebeple erkek ile kadın aynı namazı yan yana durarak tek başlarına kılsalar veyâ yalnız biri imama uyup diğeri tek başına kılacak olsa namazları bozulmaz.

7) Namaz, erkek ile kadın arasında yerine getirilme açısından ortak olmalıdır.

Şöyle ki, kadın, ya kendisi ile aynı hizâda bulunduğu erkeğe veyâ her ikisi diğer bir erkeğe uymuş ve aynı namazı berâber kılmış olmalıdırlar.

Bu sebeple erkek ile kadın, bir veyâ birkaç rek'at kılındıktan sonra imama uyup, imamın selâmından sonra kalkarak kaçırmış oldukları rek'atları kılarlarken aynı hizâda bulunsalar, bununla namaz bozulmaz. Çünkü bu durumda erkek ve kadın, mesbûk olmuşlardır. Mesbûk ise kendi başına kıldığı rek'atlarda yalnız başına namaz kılan kimse sayılır.

8) Erkek ile kadının yerleri bir olmalıdır.

Bu sebeple, erkek veyâ kadından biri mescidin alt katında, diğeri de en az bir insan boyu yüksekliğinde üst kat gibi bir yerde durup, aynı hizâda bulunarak cemaatle namaz kılsalar, bu durum onların namazlarının sıhhatine, sahih olmasına engel olmaz.

9) Erkek ile kadının yönleri bir olmalıdır. Bu sebeple Kâbe'nin iç kısmında her biri başka bir yöne yönelerek cemaatle namaz kılarken erkek ile kadın aynı hizâda bulunsalar, erkeğin namazı bozulmaz.

10) Erkek ile kadın arasında bir engel bulunmamalıdır.

Aralarında direk gibi bir şey veyâ bir insan sığacak kadar bir açıklık bulunursa aynı hizâda bulunmaları namazı bozmaz.

Kısaca bu on şart bir araya gelince, bir arada topluca bulunursa namazda kadınlar ile erkeklerin aynı hizâda durmaları, erkeklerin namazını bozar.

Şöyle ki, aynı imama uyan kadınlar erkeklerin safı önünde bir saf tutsalar; bütün erkeklerin namazları bozulur. Erkeklerin arasında üç kadın bulunsa bunların hem sağ, hem sol yanlarındaki birer erkeğin ve arka taraflarındaki her saftan üç erkeğin namazı bozulur. Erkekler arasında iki kadın olursa yanlarındaki birer erkek ile arkalarındaki saftaki yalnız iki erkeğin namazı bozulur, daha geride olanların namazına bir şey olmaz. Aradaki kadın bir tâne olunca; sağ ve sol yanındaki birer erkek ile arka tarafındaki saftan bir erkeğin namazı bozulur, diğerlerinin namazı bozulmaz. Namazları bozulan erkekler, kadınlar ile diğer erkekler arasında birer engel durumuna geçecekleri için artık bu namaz bozuluşu diğerlerinin namazlarına geçmez.

Erkeklerin namazlarını yukarıda belirtilen şartlar çerçevesinde bozmaya sebep olan, onların huzurlarını kaçıran kadınlar ise şüphe yok ki, bu sebeple günah işlemiş, yüce Allâh'ın azâbını hak etmiş olurlar.

Bu sebeple kadınlar, bu konuya çok dikkat etmeli, erkeklerin namazlarının bozulmasına sebep olmaktan kaçınmalı, İslâm terbiyesine uymalıdırlar. Yalnız yaşlı kadınlar, cemaate devam edecek olurlarsa mescitlerde kendilerine ayrılan yerlerden ileri geçmemelidirler. Aksi durumda, cemaatle namaz kılmaktan dolayı bekledikleri sevap, kazanacakları günâhı karşılamaz.

Aslında kadınların mescitlerde, câmilerde cemaate devam etmeleri de uygun görülmemektedir. Kadınların mescitlerinin, namaz kılacakları yerlerin evlerinin içerisi olduğunu belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

خَيْرُ صَلاَةِ النِّسَاءِ فِي قَعْرِ بُيُوتِهِنَّ

= **Kadınların namazlarının hayırlısı, evlerinin içinde kıldıkları** (namaz)**dır.** [431]

صَلاَةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهَا فِي حُجْرَتِهَا وَصَلاَتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهَا فِي بَيْتِهَا

= **Kadının özel odasında kıldığı namaz** (evinin) **salonunda kıldığı namazından,** (eşyâlarının bulunduğu) **daha özel odada kıldığı namaz da özel odasında kılmış olduğu namazdan daha fazîletlidir.** [432]

Kadınların, namazları ile evlerini nurlandırmaları kendileri için çok büyük bir şereftir. Nitekim Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

نَوِّرُوا مَنَازِلَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

= **Evlerinizi** (; kaldığınız, bulunduğunuz yerleri)**, namaz** (kılarak) **ve Kur'ân okuyarak nurlandırınız**. [433]

Eğer Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kadınların (süslenme, giyinme ve koku sürünmeden yana) ihdâs ettiklerini (; kendisinden sonra ortaya çıkardıkları hâl ve davranışlarını) görse idi, İsrâîloğullarının kadınlarının yasaklandığı gibi onlara (namaz kılmak için) mescide çıkmayı yasaklardı. [434]

(Hanefî mezhebi dışındaki cumhûra göre eğer bir kadın erkeklerin bulunduğu safta namaza durursa sağında, solunda ve arkasında bulunan erkeklerin namazları bozulmaz. Tam bir saf hâlinde namaz kılan kadınlar arkalarında namaz kılan erkeklerin namazlarına engel de değildirler. Kadının önünde namaz kılanların namazı da kendi namazı da bâtıl olmaz. Namazda olmayan kadınların, namaz kılan erkekler yanında durması da erkeklerin namazını bozmaz. Safların tertibi konusundaki Efendimizin sözü veyâ uygulaması sünnettir. Erkek veyâ kadınların bu sünneti yapmaması namazı bâtıl kılmaz; bozmaz.) [435]

Kısaca Hanefî mezhebi dışındaki cumhûra göre namazda kadınlar ile erkeklerin aynı hizâda durmaları, erkeklerin namazını bozmaz.

Namazların Yalnız Olarak Nasıl Kılınacağı

202 * Namazlar farz, vâcib, sünnet ve müstehab kısımlarına ayrılır ve ikişer, üçer, dörder rek'atlı olarak kılınır. Bu namazlar daha önce belirtildiği gibi farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine ve edeplerine uyularak aşağıda belirtildiği şekilde kılınır:

1 - Sabah namazları

Sabah namazının farzından önce iki rek'at sünnet kılınır. Bu namaz, müekked bir sünnettir. Bu namazın önemini belirtmek için Efendimiz şöyle buyurmuştur:

رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

= **Sabah** (namazın)**ın iki rek'at** (sünnet)**i, dünyâdan ve onda bulunan her şeyden hayırlıdır.** [436]

لاَ تَتْرُكُوا رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ وَلَوْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ

= **Arkanızdan atlılar sizi kovalayacak olsa bile, sabahın** (farzından önceki) **iki rek'atını terk etmeyin** (, kılmamazlık etmeyin)**.** [437]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), sabahın farzından önceki iki rek'atı kılmakta gösterdiği titizliği, diğer nâfile namazlardan hiç birisi için göstermemiştir. [438]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), müezzin sabah ezanını bitirip sabah (namazının vakti) başlayınca, (sabah namazının farzı için) kâmet getirilmeden önce (sabahın farzından daha) kısa iki rek'at namaz kılardı. [439]

Sabah namazının iki rek'at sünnetini kılmak için *niyet ettim bugünkü sabah namazının sünnetini kılmaya* diye niyet edilir, eller yukarıya kaldırılıp اَللّٰهُ أَكْبَرُ diye tekbîr alınarak eller bağlanır. Sırası ile *Sübhâneke*, *Eûzü* ve *Besmele*, *Fâtiha* sûresi okunur, sonra *Âmîn* denir ve bir miktar daha Kur'ân okunur. Bir miktardan maksat; en az bir sûre veyâ en az üç kısa âyet veyâ üç kısa âyet uzunluğunda bir âyettir. Arkasından *Allâhü Ekber* denilerek rükûya varılır. Rükûda en az üç def'a سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ denir. Sonra سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ denilerek ayağa kalkılır ve eller yanlara salıverilir. Ayakta iken اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ denilir. Daha sonra *Allâhü Ekber* denilerek secdeye varılır. Secdede en az üç def'a سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى denir ve sonra *Allâhü Ekber* denilerek kalkılır, dizler üzerine oturularak bir tesbîh miktârı durulur. Sonra *Allâhü Ekber* denilerek ikinci secdeye varılır. Bunda da üç def'a *Sübhâne Rabbiyel a'lâ* denilir ve böylece bir rek'at bitmiş olur.

Bu ikinci secdeden sonra *Allâhü Ekber* denilerek ikinci rek'ata kalkılır. Tam ayakta iken yalnız *Besmele* ile *Fâtiha* sûresi ve bir miktar daha Kur'ân okunur. Birinci rek'atta olduğu gibi, rükû ve secde yapılır. İkinci secdeden sonra oturulur ki, bu bir ka'de; oturuştur. Bu oturuşta *Ettahiyyâtü, Salli* ve *Bârik, Rabbenâ âtinâ* duâsı veyâ benzeri duâlar okunur. Duâlardan sonra اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ denilerek önce sağ tarafa, daha sonra aynı şekilde sol tarafa yüz çevrilerek selâm verilir. Böylece iki rek'atlı namaz bitmiş olur.

Bütün bu tekbîrler, tesbîhler ve kıraatler, yalnız namaz kılan kimsenin kendisinin işitebileceği bir sesle, sessizce yapılır.

Namazda erkekler ile kadınların ellerini nasıl kaldıracakları, nasıl bağlayacakları, rükû ile secdede ve ka'delerde nasıl duracakları namazın sünnetleri ve edepleri bölümünde anlatılmıştı.

Sabah namazının iki rek'at farzına gelince, önce yalnız erkeklere âit olmak üzere kâmet getirilir. Sonra *bugünkü sabah namazının farzına kılmaya* diye niyet edilir ve sabah namazının sünneti gibi iki rek'at kılınarak farz tamamlanır. Yalnız sabah namazının farzında Fâtiha'dan sonra biraz daha fazla Kur'ân-ı Kerîm okunması sünnettir ve bunun en azı kırk âyettir. Bununla birlikte üç kısa âyet okunması da câizdir. Vaktin çıkmasından korkulduğunda az âyet okunur. Öyle ki, yalnız Fâtiha ile veyâ birkaç âyet ile de yetinilir.

Yalnız başına sabah namazının farzını kılan kimse, tekbîrler ile سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ cümlesini, Fâtiha sûresini ve ekleyeceği âyetleri sesli olarak da okuyabilir.

2 - Öğle namazları

Öğle namazının dört rek'atlık ilk sünnetinin önceki iki rek'atı, sabah namazının iki rek'at sünneti gibi kılınır. Yalnız bunda niyet *bugünkü öğle namazının ilk sünnetini kılmaya* diye yapılır. Bir de bunda ikinci rek'attan sonraki oturuş, son oturuş değil, birinci oturuş olduğu için bu oturuşta yalnız *Ettahiyyâtü* okunur. Sonra *Allâhü Ekber* denilerek üçüncü rek'at için ayağa kalkılır. *Besmele*, *Fâtiha* ve bir miktar Kur'ân okunarak yukarıda bildirildiği şekilde, rükû ve secde yapılır. Daha sonra dördüncü rek'at için *Allâhü Ekber* denilerek ayağa kalkılır. Bunda da yalnız *Besmele* ile *Fâtiha* ve bir miktar Kur'ân okunarak yine bil-

dirildiği gibi rükû ve secdelere varılır. Sonra oturulur ve bu oturuş son oturuştur. Bu son oturuşta *Ettahiyyâtü, Allâhümme Salli* ve *Allâhümme Bârik, Rabbenâ âtinâ* duâsı veyâ benzeri duâlar okunup, yukarıda belirttiğimiz şekilde iki tarafa selâm verilir. Böylece dört rek'atlık ilk sünnet kılınmış olur.

Öğle namazın(ın farzın)dan önceki dört (rek'at), cum'a namazın(ın farzın)dan önceki dört (rek'at), cum'a namazın(ın farzın)dan sonraki dört (rek'at)ın araları selâm ile ayrılmaz (; dört rek'at tek selâm ile kılınır). [440]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğle namazın(ın farzın)dan önceki dört (rek'at) ile sabah namazın(ın farzın)dan önceki iki rek'atı (hiç) terk etmezdi (, kılardı). [441]

Öğle namazının dört rek'at farzı, sünnet kılındıktan sonra namaza aykırı bir iş yapmadan ayağa kalkılır, kâmet getirilir ve *o günkü öğle namazının farzını kılmaya* niyet edilerek öğle namazının dört rek'atlık ilk sünneti gibi dört rek'at kılınır. Öğle namazının farzının dört rek'atlık ilk sünnetten farkı, üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha sûresinden sonra kıraat edilmemesi; Kur'ân okunmamasıdır. Öğlenin farzında okunacak âyetler, sabah namazında okunacak miktardan daha az olur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğle ve ikindi namazlarının (farzlarının) ilk iki rek'atlarında Fâtihatü'l kitâb ile birlikte iki sûre okurdu. Ve bâzen (gizli okuduğu) âyeti bizlere işittirirdi. Son ikişer rek'atlarda ise (yalnız) Fâtihatü'l kitâbı okurdu. [442]

Öğlenin son iki rek'at sünneti de, *bugünkü öğle namazının son sünnetini kılmaya* diye niyet edilip tamâmen sabah namazının sünneti gibi kılınır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğle namazın(ın farzın)dan önce dört (rek'at) ve (farzından) sonra iki rek'at kılardı. [443]

Öğlenin son sünnetini dört rek'at olarak kılmanın müstehab olduğunu belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرُمَ عَلَى النَّارِ

= **Kim öğle**(nin farzın)**dan önce dört,** (farzından) **sonra** (da) **dört rek'at namaz kılmaya devam ederse** (o kimse, cehennem) **ateş(**in)**e haram kılınır.** [444]

Öğlenin son sünneti dört rek'at olarak kılınırsa ya her iki rek'atta bir selâm verilir veyâ dört rek'atın sonunda selâm verilir. Dört rek'at sonunda selâm verilince, ilk oturuşta yalnız *Rabbenâ âtinâ* duâsı veyâ benzeri duâlar okunmaz. Üçüncü rek'at için tekbîr alınarak ayağa kalkılınca yine *Sübhâneke* okunur. Bu son iki rek'at önceki iki rek'at gibi kılınır.

Yalnız başına namaz kılan kimse, öğle namazının hem sünnetlerinde, hem de farzında kıraati, tekbîrleri, tesbîh ve tahmîdleri sessizce yapar.

3 - İkindi namazları

İkindi namazının dört rek'atlık sünnetinin her iki rek'atı, bir şef' yâni ayrı ayrı kılınan iki rek'atlı namaz gibidir. Onun için bu dört rek'atın her iki rek'atı tamâmen sabah namazının iki rek'at sünneti gibi kılınır.

Şöyle ki, önce *o günkü ikindi namazının sünnetini kılmaya* niyet edilir ve ilk iki rek'at yukarıda bildirildiği gibi kılınınca oturulur. Bu son oturuş demektir. Burada sâdece *Ettahiyyâtü* ile *Salli* ve *Bârik* okunur, *Rabbenâ âtinâ* veyâ benzeri duâlar okunmaz. Sonra *Allâhü Ekber* diyerek üçüncü rek'ata kalkılır. *Sübhâneke, Eûzü* ve *Besmele,* sonra *Fâtiha* ile bir miktar Kur'ân okunarak rükû ve secdelere varılır. Daha sonra tekbîr ile dördüncü rek'ata kalkılarak yalnız *Besmele* ile *Fâtiha* ve bir miktar daha Kur'ân okunur. Sonra yine rükû ve secdeler yapıldıktan sonra oturulur. Bu son oturuş olduğundan burada *Ettahiyyâtü,*

Salli ve *Bârik, Rabbenâ âtinâ* veyâ benzeri duâlar okunarak iki tarafa selâm verilir.

İkindi namazının farzı da tamâmen öğle namazının farzı gibi kılınır. Yalnız niyet değişir: *O günkü ikindi namazının farzını kılmaya* niyet edilir.

Tek başına namaz kılan kimse, ikindi namazının sünnetini de, farzını da öğle namazı gibi sessizce kıraat ederek; sessizce Kur'ân okuyarak kılar.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ikindi namaz(ının farz)ından önce dört rek'at (nâfile namaz) kılardı. [445]

رَحِمَ اللّٰهُ إِمْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا

= **İkindi**(nin farzın)**dan önce dört** (rek'at namaz) **kılan kimseye Allah rahmet etsin** (; rahmetini bol kılsın)**.** [446]

مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الْعَصْرِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

= **Kim ikindi**(nin farzın)**dan önce dört rek'at** (sünnet) **kılmaya devam ederse Allah onun için cennette bir köşk yapar.** [447]

مَنْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الْعَصْرِ حَرَّمَ اللّٰهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ

= **Kim ikindi**(nin farzın)**dan önce dört rek'at** (sünnet) **kılarsa Allah onun bedenine** (; vücûduna cehennem) **ateşi**(ni) **haram kılar.** [448]

4 - Akşam namazları

Akşam namazının üç rek'at farzı, öğle ile ikindi namazlarının ilk üç rek'at farzları gibi kılınır.

Şöyle ki, *o günün akşam namazının farzını kılmaya* niyet edilip namaza tekbîr ile başlanır. Yukarıda açıklandığı gibi ilk iki rek'at kılınarak oturulur. Bu, birinci oturuştur ve bu oturuşta yalnız *Ettahiyyâtü* okunur. Daha sonra üçüncü rek'ata kalkılarak yalnız *Besmele* ile *Fâtiha* sûresi okunur. Sonra *Allâhü Ekber* denilerek rükû ve secdeler yapılır. Daha sonra oturulur ki, bu son oturuştur ve bu oturuşta *Ettahiyyâtü*, *Salli* ve *Bârik, Rabbenâ âtinâ* duâsı veyâ benzeri duâlar okunarak iki tarafa selâm verilir.

Akşam namazının farzında, vaktin darlığından dolayı kısa sûreler okunur.

Tek başına akşam namazının farzını kılan kimse, sabah namazının farzı gibi seslice okuyarak kılabilir.

Akşam namazının sünneti de *bu günkü akşam namazının sünnetini kılmaya* diye niyet edilip tam sabah namazının sünneti gibi kılınır.

مَنْ صَلَّى بَعْدَ المغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ رُفِعَتْ صَلاَتُهُ فِي عِلِّيِّينَ

= **Kim akşam namazın**(ın farzın)**dan sonra hiç konuşmadan iki rek'at** (nâfile, sünnet namaz) **kılarsa namazı illiyyûna yükseltilir.** [449]

* İlliyyûn; melekler ile cinler ve insanlardan sâlih olanlarının işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divânın; defterin adıdır. Buna illiyyûn denilmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebi ile veyâ yedince semâda bulunan mukarreb, mukarrebûn denilen yüce Allâh'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebi iledir.

Akşam namazının sünnetini altı rek'at olarak kılmak müstehabtır. Bu durumda her iki rek'atta bir selâm verilmeli ve aynı şekilde diğer rek'atlar da kılınmalıdır. Bununla birlikte dört rek'atta bir selâm verilip ikindi namazının sünneti gibi de kılınabilir. Bu fazladan kılınan dört rek'ata *Evvâbîn* namazı adı verilir ve sevâbı fazladır.

* Evvâbîn (اوابين); evvâb kelimesinin çoğuludur ve işlediği günahlara tövbe edip onlardan dönenler, vazgeçenler anlamına gelir. Evvâbîn namazının fazîletini belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً

= **Kim akşam** (namazının farzın)**dan sonra altı rek'at** (sünnet)**i, arasında kötü söz söylemeden kılarsa bu** (sünnet)**, onun için on iki yıllık ibâdete denk tutulur.** [450]

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ

= **Kim akşam** (namazının farzın)**dan sonra altı rek'atı kılarsa** (küçük) **günahları deniz köpüğü kadar da olsa bağışlanır.** [451]

5 - Yatsı namazları

Yatsı namazının dört rek'atlık ilk sünneti, tamâmen ikindi namazının dört rek'at sünneti gibi kılınır. Dört rek'at farzı da, tamâmen öğle ve ikindi namazlarının farzları gibi kılınır. İki rek'at son sünneti de, tamâmen sabah ve akşam namazlarının iki rek'at sünnetleri gibi kılınır. Yalnız niyetler değişir, *yatsı namazının farzını* veyâ *sünnetini kılmaya* diye niyet edilir.

Yatsı namazının son sünneti de, tek selâm ile ilk dört rek'at gibi veyâ iki rek'atta bir selâm verilerek dört rek'at olarak kılınabilir. İkişer rek'at olarak kılındığında tam sabah namazının veyâ akşam namazının sünneti gibi kılınır. Gece kılınan nâfile namazlarda daha fazîletli olan iki rek'atta bir selâm vermektir.

مَنْ صَلَّى قَبْلَ الْعِشَاءِ أَرْبَعًا كَانَ كَأَنَّمَا تَهَجَّدَ مِنْ لَيْلَتِهِ وَمَنْ صَلاَّهُنَّ بَعْدَ الْعِشَاءِ كَمِثْلِهِنَّ مِنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ

= **Kim yatsı** (namazının farzın)**dan önce dört** (rek'at) **kılarsa o geceyi teheccüd** (namazı) **kılarak geçirmiş gibi olur ve kim yatsı** (namazının farzın)**dan sonra** (dört rek'at) **kılarsa kadir gecesini ihyâ etmiş** (; gereğince değerlendirmiş) **gibi olur.** [452]

Bir gece Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hanımı teyzem Meymûne binti Hâris (radiyallâhü anhâ)nın evinde geceledim. (Hanımlarının yanında kalması sırası teyzemde olduğu için Efendimiz) o gece onun yanında idi. (Efendimiz, mescitte) yatsı namazını kıldırdıktan sonra evine geldi. Dört rek'at namaz kıldıktan sonra uyudu. [453]

Kim yatsı namazından sonra mescitten çıkmadan dört rek'at (nâfile namaz) kılar ise (kıldığı bu namaz) Kadir gecesinde kılmış olduğu namaza denk olur. [454]

Bir kimse güzelce abdest alır, yatsı namazını cemaatle kılar, sonra ne okuduğunu bilerek, rükû ve secdelerini tam yaparak dört rek'at (daha) namaz kılarsa Kadir gecesini ihyâ etmiş (; gereğince değerlendirmiş) gibi olur. [455]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), insanlara yatsı namazını(n farzını) kıldırdıktan sonra içeri (; odasına) girer ve iki rek'at (nâfile namaz) kılardı. [456]

Tek başına namaz kılan kimse, yatsı namazının farzını sabah namazının farzı gibi namaz sûrelerini sesli okuyarak da kılabilir.

6 - Vitir namazı

Üç rek'atlık vitir namazının ilk iki rek'atı, sabah namazının sünneti veyâ farzı gibi kılınır. Yalnız burada niyet, *bu günün vitir namazını kılmaya* diye yapılır. Ayrıca ikinci rek'attan sonraki oturuş, son oturuş değil, birinci oturuş olduğundan bu oturuşta yalnız *Ettahiyyâtü* okunur, sonra *Allâhü Ekber* denilerek üçüncü rek'at için ayağa kalkılır. *Besmele*, *Fâtiha* ve bir miktar daha Kur'ân okunur ve daha ayakta iken eller kaldırılıp

Allâhü Ekber denilerek tekbîr alınır. Tekrar eller bağlanıp ayakta kunut duâsı okunur. Sonra *Allâhü Ekber* diyerek rükû ve secdelere gidildikten sonra oturulur. Bu da son oturuştur. Burada da *Ettahiyyâtü* ile *Salli* ve *Bârik, Rabbenâ âtinâ* duâsı veyâ benzeri duâlar okunarak iki tarafa selâm verilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), aralarını ayırmadan üç rek'at vitir namazı kılardı. [457]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), vitir namazını üç rek'at kılar, rükûdan önce kunut okurdu. [458]

Eller yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, vitirde kunut için tekbîr getirirken, bayram namazlarında (fazla tekbîrleri alırken), Hacerul esved'i istilâm ederken, Safâ ve Merve üzerinde, Müzdelife ve Arafat'ta, bir de iki cemre yanında durulduğu zaman. [459]

İmam Şâfiî'ye göre vitirde kunut duâsı Ramazanın son yarısında rükûdan kalkınca okunur. Şâfiîlere göre vitir namazının en azı bir rek'at, en çoğu da on bir rek'attır.

Vitir Namazı İle İlgili Bâzı Meseleler

203 * Vitir namazının bâzı özellikleri vardır. Ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Vitir namazı, yalnız Ramazan ayında cemaatle kılınır. İmam, üç rek'atın hepsinde de tekbîrleri, tesmîleri ve kıraati sesli okur, kunut duâsını ise hem imam, hem cemaat sessizce okurlar. Ramazan dışında vitir namazını cemaatle kılmak mekruhtur.

2) Mesbûk, imamla birlikte kunut duâsını okur; yetişememiş olduğu rek'atları kazâ ederken artık kunut duâsını okumaz.

3) Bir kimse vitir namazında şüphelenip üçüncü rek'atta mı, yoksa ikinci rek'atta mı olduğunu kestiremese bulunduğu rek'atta kunutu okur. Rükû ve secdelerden sonra kalkar bir rek'at daha kılar, tekrar kunutu okur. Rükû ve secdelerden sonra teşehhüdde bulunur, selâm ile namazını tamamlar. Eğer birinci rek'atta iken böyle şüpheye düşse üçüncü rek'at olmak ihtimâli olan her rek'atta kunut duâsını okur.

4) Vitirden başka namazlarda kunut okunmaz. Yalnız korku, kıtlık, genel hastalık, başa gelen bir belâ gibi kişiyi veyâ müslümanları ilgilendiren sıkıntılı durumlarda sabah namazının farzında ikinci rek'atın rükûundan sonra kavemede kunut okunabilir. Sabah namazı cemaatle kılınır ve imam kunutu sesli okursa cemaat sonunda Âmîn der, ellerini yüzlerine sürer ve secdeye giderler. İmam kunutu sesli okumaz veyâ kişi tek başına sabah namazını kılarsa ellerini duâda kaldırdığı gibi kaldırarak kunutu sessiz olarak okur. [460]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, sabah namazında son rek'atta başını rükûdan kaldırınca سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ *dedikten sonra:* **Allâhım! Filâna, filâna, filâna lânet et** *dediğini işittim.* [461]

(Her zaman sabah namazının farzında, rükûdan sonra kavemede kunut okunması, Mâlikîlere göre müstehab, Şâfiîlere göre sünnettir.)

5) Sabah namazlarında kunut okuyan bir Mâlikî veyâ Şâfiî'ye uyan bir Hanefî, kunutu okumadan sessizce durur. Güzel olan budur. Eğer okumak isterse sessizce okur.

6) Kunut duâsını bilmeyen, yalnız *Rabbenâ âtinâ* âyetini okuyabilir veyâ üç def'a اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي de diyebilir. Üç def'a: يَا رَبِّي demesi de câizdir.

7 * Kunût (القنوت), kunut sözlükte itâat (etmek), duâ etmek, ibâdet, ibâdete devam etmek ve şükür etmek gibi anlamlara gelir. Ayrıca kunut, namazda kendini tutup

konuşmamak, uzun zaman ayakta durmak anlamlarına da geldiği için, vitir namazındaki kunut ile söz konusu edilen şeyin duâ etmek olduğunu belirtmek amacı ile kunut kelimesine okumak kelimesi eklenmiş ve terim, kunut duâsı şeklinde kullanılmıştır.

Vitir namazında kunut Hanefîlere göre vâcib, İmam Mâlik'e göre müstehab, İmam Şâfiî'ye göre câiz, İmam Ahmed'e göre sünnettir.

Vitir namazının üçüncü rek'atında kunut yâni duâ okumak vâcib, aşağıdaki duâyı okumak ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salâvât getirmek ise sünnettir.

Kunut mutlak şekilde duâdır. Hangi duâ ile olursa olsun vâcib yerine getirilmiş olur. [462] Hanefîlere göre sünnet olan kunut duâsı şudur:

اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلاَ نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ

اَللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ

= Allâhım! Biz senden bize yardım etmeni, bizi bağışlamanı, bize hidâyet vermeni istiyoruz. Sana îmân ederiz, sana güveniriz. Bütün hayırlar üzerine sana hamd ve senâ ederiz, bütün nîmetlerini îtiraf ederiz. Seni ve nîmetlerini inkâr etmeyiz, sana isyân eden (; emir ve yasaklarına karşı gelen) kimseleri başımızdan atıp (onları) terk ederiz.

Allâhım! Biz yalnız sana ibâdet eder, senin rızan için namaz kılar ve secde ederiz. Senin rızâna uygun çalışır, sana gelmek için koşarız. Senin rahmetini diler ve senin azâbından korkarız. Muhakkak ki senin azâbın kâfirlere ulaşır. [463]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), vitir namazını kılıp selâm verdikten sonra sesini yükselterek üç def'a: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ = **Melik ve guddûs** (, kuddûs**)** **olan** (; her türlü noksanlık ve kusurlardan uzak olan) **Allâh'ı tesbîh ederim** *der idi.* [464]

Namazların Cemaatle Nasıl Kılınacağı

204 * Cemaatle namaz kılanlar aşağıdaki şekilde hareket ederler:

1) Cemaatten her biri imama uymaya niyet eder. Kılacak olduğu namaz hangi vaktin ise ona niyetlenip, *niyet ettim bugünkü falan vaktin farz namazını kılmaya, uydum imama* şeklinde niyet eder. Sonra imam ellerini kaldırır, sesli olarak *Allâhü Ekber* diyerek namaza başlar. Cemaat de ellerini kaldırarak sessizce *Allâhü Ekber* deyip imamla birlikte namaza başlarlar. İmam ve cemaat hepsi *Sübhâneke* duâsını sessizce okurlar, sonra cemaat susar. İmam sessiz olarak *Eûzü* ve *Besmele* okur. Sonra kıraate başlayarak namazı kıldırır.

Şöyle ki, imam sabah namazında; akşam, yatsı namazlarının ilk ikişer rek'atlarında; cum'a, bayram, terâvih ve Ramazan ayında kılınan vitir namazının tüm rek'atlarında Fâtiha sûresi ile bundan sonra okuyacağı âyetleri ve namazdaki bütün tekbîrleri, tesmîleri ve selâmları cemaatin işitebilecekleri şekilde sesli olarak, açıktan okur. Akşam namazının üçüncü, yatsı namazının üçüncü ve dördüncü rek'atları ile öğle ve ikindi namazlarının bütün rek'atlarında tekbîrleri, tesmîleri ve selâmları sesli olarak, *Sübhâneke* duâsı ile kıraati sessiz olarak okur.

(İmam olsun cemaat olsun, namazda) beş şey gizli okunur: Sübhâneke, Eûzü, Besmele, (Fâtiha'dan sonra) Âmîn ve tahmîd (; Allâhümme Rabbenâ ve Lekel Hamd). [465]

2) İmamın sabah namazının ilk rek'atında okuyacağı âyetleri, ikinci rek'atta okuyacağı âyetlerden iki kat fazla uzun okuması sünnettir. Böyle yapması cemaatin birinci rek'ata yetişmesine yardım eder.

3) İmama uyan kimseler tekbîrleri sessizce alırlar. İmam ile cemaat birlikte sessiz olarak en az üçer def'a rükû ve secde tesbîhlerini okurlar. İmam rükûdan kalkarken sesli olarak سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ve sessizce رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ deyince (İmam Âzam'dan diğer bir rivâyete göre imam *Rabbenâ ve lekelhamd* demez), cemaat de sessiz olarak yalnız اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ veyâ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ derler.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), rükûdan (kıyâma kalkıp) belini doğrultur iken سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ*, rükûdan doğrulup ayakta iken* رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ *der idi.* [466]

4) İmam ile cemaat birinci oturuşlarda sâdece tahiyyâtı, ikinci oturuşlarda ise tahiyyât ile birlikte salâvâtı ve Rabbenâ âtinâ duâsını veyâ benzeri duâları sessizce okurlar. İmam önce sağ tarafa, sonra sol tarafa sesli olarak selâm verince, cemaat de ona uyarak birlikte sessizce selâm verirler.

İmam sesli olarak okuduğu Fâtiha sûresinin sonunda sessizce *Âmîn* diyeceği gibi cemaat de sessizce *Âmîn* der.

(İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre cemaatle kılınan ve sesli olarak okunan bir namazda imamın, Fâtiha'yı okuduktan sonra cemaatin Fâtiha okumasına yetecek kadar bir süre susması müstehabtır, bu süre içerisinde sessizce duâ, zikir veyâ kıraatle meşgul olur.)

5) Selâm verilerek namazdan çıkıldıktan sonra o vakit ile ilgili imam ve cemaatin birlikte câmide yapacakları görevler bitmiştir. O vakit ile ilgili kılınacak varsa sünnet namazı, Efendimize salât ve selâm okumayı, Efendimiz ve sahâbeden rivâyet edilen zikirleri ve edilecek duâları da câmide veyâ câmi dışında, ev veyâ işyerlerinde yapmakta imam ve cemaat serbesttirler.

Farzdan sonra namazın sünneti veyâ nâfile bir namaz câmide kılınır ise bu namaz, farz kılınan yerde kılınmamalı, namaz kılınan yer değiştirilmelidir:

أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ

= **Biriniz** (vaktin sünnetini kılmak için) **ileriye, geriye veyâ sağa, sola gitmekten âciz mi?** (Farzı kıldığınız yerde o vakte âit sünneti veyâ nâfile namaz kılmayın.) [467]

6) İmam ve cemaat, namazdan sonraki zikir ve duâları gizli, sessiz olarak yaparlar.

Âlimlerden bir kısmına göre cemaat içinde bulunan çocuklara veyâ bilmeyenlere öğretmek amacı ile bunlar öğreninceye kadar imam veyâ müezzin zikir ve duâyı sesli olarak yapabilir, istiğfar edebilir. Bu durumda imam namazın sonunda cemaate doğru döner; sağ yanı kıbleye, sol yanı cemaate dönük olarak oturur. Bununla birlikte kıble yönü sol yanına doğru da olabilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in arkasında namaz kıldım. Selâm verince (kıbleden sağına veyâ soluna) dönerdi. [468]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın arkasında namaz kıldığımızda (namazın sonunda) yüzünü bize (doğru) dönmesi için sağ tarafında olmayı tercih ederdik. [469]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i namazdan çıktığında (bâzen) sağ tarafına (bâzen) sol tarafına dönüp giderken gördüm. [470]

7) Namazların yukarıdan itibâren saydığımız şartlar, rükünler ve rek'atlara uygun olarak kılınması, şüphe duyulmayacak bir şekilde Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)dan rivâyet edilmiş ve bu güne kadar geçen her asırda bütün ümmet bu konuda ittifak etmiştir. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

= **Beni nasıl** (, ne şekilde) **namaz kılar gördüyseniz, siz de öyle** (namaz) **kılın** [471] diye emretmiştir. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kılmış olduğu şekle aykırı bir namaz, İslâm dîninde aslâ geçerli bir namaz sayılmaz.

Namazların Ardından İstiğfâr, Zikir ve Duâ

205 * Namazların ardından yüce Allâh'ı zikretmek, Efendimizden ve sahâbeden rivâyet edilen duâları yapmak, onların okuduğu sûreleri okumak ve istiğfarda bulunmak sünnettir. Bu duâ ve zikirler, sabah namazı ile ikindi namazında olduğu gibi, kılınacak sünnet olmadığı için farzlardan hemen sonra veyâ öğle, akşam ve yatsı namazlarında olduğu gibi son sünnetleri bitirdikten sonra yapılır. [472] Çünkü istiğfar namazın noksanlarını karşılar; duâ da yüce Allâh'a yaklaştıktan sonra sevaptan pay almaya bir yoldur.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ

= ***Namazı kıl****(ıp bitir)****dikten sonra gerek ayakta, gerek otururken ve gerek****(se)* ***yan yatarak hep Allâh'ı zikredin*** *(, anın.)* [473]

206 * İstiğfâr, yüce Allah'tan af ve günahların bağışlanmasını dilemektir. Namaz kıldıktan sonra kulun yüce Allah'tan af dilemesi, kul ne kadar kendini korumaya çalışsa da namazda bir takım şeyler aklına gelip, onlarla meşgul olacağından dolayı yüce yaratıcısına yakışır bir ibâdet yapamayacağına işârettir.

İşte istiğfâr ile bu kusurlar ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır. [474]

* İstiğfâr, insanların sâdece söz olarak Allah'tan mağfiret; af edilme ve günahlarının bağışlanmasını dilemeleri değildir, kulun davranışlarının günahlarına keffâret olacak bir hâl üzere olmasıdır. Çünkü insanlar, dilleri ile bin def'a Allah'tan mağfiret dileriz deseler dahi, bu söz kendilerine hiçbir fayda getirmez.

İstiğfârın aslı iki şeydir: Birincisi, yüce Allâh'ın: ***Eğer onlar*** *(işlemiş oldukları günahlardan)* ***vazgeçerlerse geçmiş günahları bağışlanır*** [475] buyruğunda olduğu gibi cezâyı, cezâlandırmayı gerektiren davranışlara son vermektir. İkincisi de yüce Allâh'ın af etmesi, cezâlandırmaktan vazgeçerek hatâların örtülmesini O'ndan istemektir. [476]

207 * Namazdan sonra Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yaptığı veyâ yapılmasını istediği istiğfar, okunacak sûre ve zikirlerden bir kısmı aşağıda belirtilmiştir.

a) İstiğfâr etmek:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namazdan çıktığında üç kez istiğfâr eder ve (şöyle) der idi:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ

= Allâhım! Sen selâmsın (; her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın), selâmet de ancak sendendir. Ey Celâl ve ikram sâhibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir. [477]

Bu hadîs-i şerîfi rivâyet eden İmam Evzaî'ye istiğfârın nasıl olacağı sorulduğunda: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ *dersin* diye cevap vermiştir. [478]

Kim namazların arkasından üç def'a Allâh'a istiğfâr eder ve:

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ *(; Kendisinden başka ilâh olmayan hayy ve kayyûm olan Allah'tan beni bağışlamasını diler, O'na tövbe ederim)* **derse savaştan kaçmış bile olsa** (küçük) **günahları bağışlanır.** [479]

Kim sabah namazından ve ikindi namazından sonra üç def'a:

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ *(; Kendisinden başka ilâh bulunmayan hayy ve kayyûm olan ulu Allâh'a istiğfâr eder, O'na tövbe eylerim)* **derse** (küçük) **günahları denizin köpüğü kadar bile olsa af olunur.** [480]

b) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm getirmek:

* Efendimize salât ve selâmda bulunmak her zaman istenilen, övülen bir şey olduğu için namaz kılındıktan sonra da Efendimize salât ve selâm okunur.

Efendimize salât, اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ , selâm da عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ gibi sözlerle olur. [481]

إِذَا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ فَاحْمَدِ اللّٰهَ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ وَصَلِّ عَلَيَّ ثُمَّ ادْعُهُ

= **Namazı kılıp** (, namazdan sonra duâ için) **oturduğunda, lâyık olduğu şekilde Allâh'a hamd** (ve senâ) **et, bana salâvât getir, sonra Allâh'a duâ edip O'ndan iste.** [482]

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ عَشْرًا

= **Her kim bana bir salâvât getirirse Allah ona on salâvât sevâbı yazar.** [483]

c) Âyet el Kürsî, İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okumak.

Belirtilen bu sûrelerin okunması ile ilgili olarak Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلاَّ الْمَوْتُ

= **Kim her farz namazın arkasından Âyet el Kürsî'yi okursa onu cennete girmekten ölümden başka hiçbir şey engellemez** (; onu cennete girmekten ancak sağ olması engeller, ölmüş olsa hemen cennete girer). [484]

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلاَّ الْمَوْتُ

= **Kim her farz namazın arkasından Âyet el Kürsî ile** (İhlâs sûresi olarak da bilinen) **Gül hüvallâhü ehad** (sûresini) **okursa onun cennete girmesine ölümden başka engel kalmaz.** [485]

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ فِي ذِمَّةِ اللّٰهِ إِلَى الصَّلاَةِ الأُخْرَى

= **Her kim farz namazların arkasından Âyet el Kürsî'yi okursa diğer namaza kadar Allâh'ın zimmetinde** (; koruması altında) **olur.** [486]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bana her namazın sonunda Muavvizâtı (; İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini) okumamı emretti. [487]

* ‘‘ ***Sığınırım de*** ‘‘ emri ile başlayan Felâk sûresi ile Nâs sûresine Muavvizeteyn, İhlâs sûresi ile birlikte üçüne Muavvizât denilir ki, (görünür, görünmez kötülüklerden yüce Allâh'a) sığındırıcı sûreler demektir. [488]

* Muavvizât tâbirinden maksat, İhlâs sûresi ve iki muavvizelerdir. [489]

* ***Gul hüvallâhü ehad*** diye başlayan bu sûre, dînin esâsı, temeli olan tevhîdi; yüce Allâh'ın tek, bir olduğunu en hâlis ve en güzel şekilde ifâde ettiği; anlattığı için İhlâs (sûresi) diye isimlendirilmiştir. [490]

d) Yüce Allâh'ı tesbîh ve edilebilecek bir kısım zikirler.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), namaz kılındıktan sonra yapılacak tesbîhlerin fazîletini belirtmek üzere şöyle buyurmuştur:

مُعَقِّبَاتٌ لاَ يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ

= (Namazın bir takım) **muakkıbât**(ı) **vardır ki, onları her farz namazın ardından söyleyenlerin veyâ yapanların eli boş çıkmaz.** [491]

* Muakkıbât, sözlükte tâkipçiler, tâkip edenler, ardından gelenler anlamına gelir. Burada, birbiri ardınca söylendiği, art arda tekrarlandığı için tesbîhler amaçlanmıştır. Hadîsin devâmında söylenilmesi istenilen tesbîhler *Sübhânallah, Elhamdülillâh* ve *Allâhü Ekber* kelimeleridir ve tesbîhlerin sayısı konusunda birden, on, [492] on bir, [493] yirmi beş, [494] otuz üç olmak üzere yüze kadar değişik rivâyet vardır. Bu rivâyetler değişik zamanlarda olmuştur ve kişi içinde bulunduğu duruma göre bu sayılardan birini seçerek o miktârı söylemekte serbest bırakılmıştır. İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu tesbîhlerin her birinin otuz üç def'a yapılmasının daha fazîletli olduğunu belirtirler. [495]

أَحَبُّ الْكَلاَمِ إِلَى اللّٰهِ أَرْبَعٌ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

= **Allah yanında sözün en çok kabul edileni dörttür: Allâh'ı tesbîh ederim, hamd Allâh'a âittir, Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür.** [496]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Bâki kalacak** (; yok olmayacak, kalıcı) **sâlih amelleri çokça tekrarlayın** *buyurdu. Orada bulunanlar:* Bu da nedir ey Allâh'ın Resûlü *dediler. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **Bu minnettir** *(dedi).* O da nedir ey Allâh'ın Resûlü *denildiğinde:* **Tekbîr, tehlîl, tesbîh, elhamdülillâh, velâ havle velâ guvvete illâ billâh** *buyurdular.* [497]

Bâki kalacak sâlih ameller, kulun (şöyle) demesidir:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ [498]

Kim sabah namazını kıldığında on def'a:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ **derse dört köle âzâd etmeye denk sevap almış olur.** (Ayrıca) **ona on sevap yazılır, on** (küçük) **günâhı silinir,** (derecesi de) **on derece yükseltilir. Bu söz onun için akşama kadar şeytandan koruyucu olur. Akşam** (namazından) **sonra da böyle derse aynı şeyler** (sabaha kadar) **geçerlidir.** [499]

Akşam namazını kıldığında hiçbir kimse ile konuşmadan yedi def'a:

اَللّٰهُمَّ أَجِرْنِى مِنَ النَّارِ *(; Allâhım! Beni cehennemden uzak tut)* **diye duâ et. Eğer bu duâyı okuyup o gece ölecek olursan senin için** (cehennemden) **kurtuluş** (berâtı) **yazılır. Sabah namazını kılınca da hiçbir kimse ile konuşmadan aynı duâyı oku. Eğer bu duâyı okuyup o gün** (akşama kadar) **ölecek olursan senin için kurtuluş** (berâtı) **yazılır.** [500]

Kim, cum'a günü namaz(ın farzını kılıp, imamın selâm vermesin)den sonra (konuşmadan, ayaklarının namazdaki hâlini de bozmadan tahiyyâtta oturduğu gibi oturur); Fâtiha, İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini yedişer def'a okursa (Allah onu) diğer cum'aya kadar (kötülüklerden) korur. [501]

Yüce Allah cum'a namazından sonra İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini yedişer def'a okuyan kişiyi diğer cum'aya kadar kötülüklerden korur. [502]

Her (farz) **namazın arkasından otuz üç kez tekbîr getirir, otuz üç kez hamd eder ve otuz üç kez tesbîh okursun. Sonunu da**:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

(; Allah'tan başka ilâh yoktur. Yalnız O vardır, O'nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır, O her şeye kâdirdir) **ile bitirirsin. Her kim bunları söylerse denizin köpükleri kadar bile olsa** (küçük) **günahları bağışlanır**. [503]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), her farz namazın sonunda selâmdan sonra:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

اَللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ

(; Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, yalnız O vardır. O'nun ortağı yoktur, mülk, hâkimiyet O'nundur, övgü O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Allâhım! Senin verdiğine engel olacak hiçbir kimse yoktur, vermediğini de verebilecek kimse yoktur. Senin yanında zenginin zenginliği fayda vermez. Zenginlik senden gelir) der idi. [504]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namazdan ayrıldığında:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

[; Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, yalnız O vardır. O'nun ortağı yoktur; mülk, hâkimiyet O'nundur, övgü (de) O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Güç ve kuvvet ancak Allâh'a âittir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Biz de ancak O'na ibâdet ederiz. Nimet O'nun, fazîlet O'nun, güzel övgü de O'nundur. Kâfirler istemese de Allah'tan başka ilâh yoktur] der idi. [505]

Namazdan sonra ve diğer zamanlarda yapılacak tesbîhlerin sayısı sağ elin parmakları ile hesaplanabileceği gibi tespih tâneleri ile de hesaplanabilir. Önemli olan sayıları tam yapmaktır.

عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيسِ وَاعْقِدْنَ بِالْأَنَامِلِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولاَتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ

= Tesbîh, tehlîl, **takdîs** (çekmey)**i elden bırakmayın,** (tesbîhi) **parmak (**uç**)larınızla sayın. Çünkü bunlara da** (kıyâmet günü nerelerde kullanıldıklarından) **sorulacak ve konuşturulacaklardır**. [506]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i sağ eli(nin parmak uçları) ile tesbîh çekerken gördüm. [507]

Sa'd bin Ebî Vakkâs (radiyallâhü anh) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte bir kadının yanına girdi. Kadının önünde hurma çekirdekleri veyâ çakıl taşları vardı. Onlarla tesbîh çekiyordu. [508]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namazdan sonra üç def'a:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ * وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ * وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

= ***Senin izzet sâhibi Rabbin onların niteledikleri sıfatlardan uzaktır. Selâm olsun Peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a*** [509] *der idi.* [510]

208 * Namaz kılan kişi, bir kısmı yukarıda belirtilen zikirleri veyâ benzerlerini bitirdikten sonra kendisi ve müslüman kardeşleri için dilediğince dünyâ ve âhiret hayırlarından ister. Özellikle sabah namazı ile ikindi namazından sonra dileklerini arz eder, sunar. Çünkü bu iki vakitte gece melekleri ile gündüz melekleri bir arada bulunur [511] ve kişinin yaptığı duâya Âmîn derler. Bundan dolayı bu vakitlerde yapılan duâların kabul edilmesi daha çok umulur.

Namazdan sonra yapılacak duânın fazîletini belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَلَّى صَلاَةَ فَرِيضَةٍ فَلَهُ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ

= **Kim farz bir namaz**(ı kıldık)**dan sonra duâ ederse kabul edilir.** [512]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Ey Allâh'ın Resûlü! Duâların hangisi daha çok kabul edilir *diye soruldu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Gecenin son yarısında ve farz namazlardan sonra yapılan duâlar** (daha çok kabul edilir) *buyurdu.* [513]

209 * Memleketimizde, cemaatle kılınan sabah ve akşam namazlarında duâdan sonra *Hüvellâhüllezî* diye bilinen Haşr sûresinin son üç âyeti ve yatsı namazında da duâdan sonra *Âmenerresûlü* diye bilinen Bakara sûresinin son iki âyeti sesli olarak okunmaktadır. Bu sûrelerin belirtilen vakitlerde sesli olarak okunması ile ilgili Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve sahâbenin bir uygulaması olmamakla birlikte aşağıdaki rivâyetler sebebi ile böyle bir âdet edinilmiştir. Âlimlerin bir kısmına göre imam veyâ cemaatten birinin bu sûreleri sesli olarak okumasında bir sakınca yoksa da imam ve cemaatin sessiz olarak okumaları (aşağıdaki hadîsler de dikkate alındığında) daha fazîletlidir. [514]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Haşr sûresinin son üç âyeti ile ilgili olarak:

Her kim sabahleyin üç def'a أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ **der ve sonra Haşr sûresinin son üç âyetini okursa yüce Allah ona yetmiş bin melek verir ve onlar akşama kadar onun için hayır duâ ederler. O gün ölecek olursa şehit olarak ölür. Kim de bunu geceleyin söylerse aynı şekilde gecelemiş olur** [515] buyurmuştur.

مَنْ قَرَأَ خَوَاتِيمَ الْحَشْرِ فِي لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ أَوْ لَيْلَتِهِ أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّةَ

= **Kim Haşr sûresinin sonunu**(ndaki âyetleri) **gece veyâ gündüz okur ve o gece veyâ gündüzünde vefat ederse cennete girme hakkını kazanmış olur.** [516]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Bakara sûresinin son iki âyetinin fazîleti ile ilgili olarak da şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَرَأَ الْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ

= **Her kim bir gecede Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti okur ise** (geceyi ihyâ; geceyi değerlendirme olarak) **bu ona yeterlidir.** [517]

مَنْ قَرَأَهُمَا بَعْدَ الْعِشَاءِ مَرَّتَيْنِ أَجْزَأَتَاهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ

= **Kim** (Bakara sûresinin sonundaki bu iki âyeti) **yatsıdan sonra iki def'a okursa gece kıyâmı** (; geceyi değerlendirme veya gece namazı) **olarak ona yeterlidir.** [518]

لاَ تُقْرَأَنِ فِي دَارٍ ثَلاَثَ لَيَالٍ فَيَقْرَبُهَا شَيْطَانٌ

= (Bakara sûresinin sonundaki bu iki âyet), **bir evde üç gece okunur ise şeytan o eve yaklaşamaz.** [519]

فَتَعَلَّمُوهُنَّ وَعَلِّمُوهُنَّ نِسَاءَكُمْ وَ أَبْنَاءَكُمْ فَإِنَّهُمَا صَلاَةٌ وَقُرْآنٌ وَدُعَاءٌ

= (Bakara sûresinin sonundaki bu) **iki âyeti öğrenin, kadınlarınıza ve çocuklarınıza da öğretin. Çünkü onlar**(ı okuyan kişi) **namaz** (kılmış)**, Kur'ân** (okumuş) **ve duâ** (etmiş)**tir.** [520]

Akıllı bir kimsenin, Bakara sûresinin sonundaki (Âmenerresûlü diye bilinen) o âyetleri, onlar, Arşın altındaki bir hazîneden oldukları hâlde, okumadan uyuyacağını zannetmem. [521]

Cibrî1, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e Bakara sûresinin sonunda Âmîn demeyi öğretti. [522]

Muaz bin Cebel (radiyallâhü anh), bu sûreyi okuyup bitirdiğinde Âmîn der idi. [523]

Duâ ve Duânın Bâzı Edepleri

210 * Duâ' (دعاء), duâ sözlükte seslenmek, çağırmak, istemek, yardım talep etmek, yakarmak, dilekte bulunmak gibi anlamlara gelir. Dînî bir terim olarak duâ, insanın yüce Allâh'ın büyüklüğü karşısında güçsüz olduğunun farkına varıp, sevgi ve hürmetle yüce Allah'tan lütûf ve yardım dilemesi, Allâhü Teâlâ'ya yakarıp, istek ve ihtiyaçlarını arz ederek O'nun ihsânını istemesi demektir. Bedduâ da; kötü, olumsuz duâ demektir.

Allâhü Teâlâ kendisine duâ edilmesini istemiş ve şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

= Kullarım, sana Beni*(m hakkımda, hakk ilâha dâir soru)* ***sorarlarsa şüphesiz ki Ben, çok yakınım.*** *(Kul)* ***Bana duâ ettiğinde duâ edenin duâsını kabul ederim.*** [524]

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلاَ دُعَاؤُكُمْ

= De ki: Duânız olmasa idi, Rabbim size değer verir miydi? [525]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Duâ ibâdetin tâ kendisidir** *buyurdu ve şu âyeti okudu:* ***Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana duâ edin ki, size icâbet edeyim*** *(; duânızı kabul edeyim)****. Bana ibâdet etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.*** [526]

مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللّٰهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ

= **Kim Allah'tan istemez** (, O'na duâ etmez)**se Allah da ona gazap eder**. [527]

لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللّٰهِ تَعَالَى مِنَ الدُّعَاءِ

= **Hiçbir şey yüce Allah katında duâdan daha fazîletli değildir.** [528]

Evlâdım (, yavrum, çocuğum)**! Sana bâzı sözler öğreteceğim:** (Emir ve yasaklarına dikkat ederek) **Allâh'ın hakkını koru** (, gözet) **ki, Allah da seni** (gözetip) **korusun. Allâh'ın hakkını gözet ki, O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyeceğinde Allah'tan yardım dile. Şunu bilmelisin ki, bütün toplum bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana yardım edebilirler. Yine bütün toplum sana zarar vermek için bir araya gelseler ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Kader kalemleri kalkmış ve yazılan sahifeler kurumuştur** (, sen bilmesen de yazılan yazılmıştır)**.** [529]

211 * Duâların kabul edilmesi için dikkat edilmesi gereken bâzı edepler vardır. Bunlardan bir kısmını şöylece sıralayabiliriz:

a) Duâ ve ibâdetlerimizin kabul edilmesi, rızkımızın helâl olmasına bağlıdır. Bu sebeple duâ edecek olan kişi helâl mal kazanmaya; yediği, içtiği ve giydiği şeylerin maddî ve manevî temizliğine dikkat etmelidir.

أَطِبْ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَقْذِفُ اللُّقْمَةَ الْحَرَامَ فِي جَوْفِهِ مَا يُتَقَبَّلُ مِنْهُ عَمَلٌ أَرْبَعِينَ يَوْمًا وَأَيُّمَا عَبْدٍ نَبَتَ لَحْمُهُ مِنَ السُّحْتِ وَالرِّبَا فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ

= **Yiyeceğini** (; kazancını, helâlinden seçerek) **güzelleştir, duâsı kabul edilen kimselerden olursun. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki, kişi karnına haram lokmayı atınca duâsı kırk gün kabul olunmaz. Hangi kulun eti haram ve fâizden oluşursa onun için cehennem daha uygundur.** [530]

مَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِّيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ

= (Kişinin) **yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve** (netice olarak) **haramla beslenmektedir. Şimdi bu kimsenin duâsı nasıl kabul edilir?** [531]

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يُبَالِي الْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنْهُ أَمِنَ الْحَلاَلِ أَمْ مِنَ الْحَرَامِ فَإِذْ ذَكَ لاَ تُجَابُ لَهُمْ دَعْوَةٌ

= **İnsanlar üzerine öyle zaman gelecek ki, kişi elde ettiği şeyin helâlden mi, haramdan mı olduğuna aldırmayacak. İşte o zaman onların duâsı kabul edilmez.** [532]

b) Duâdan önce temizlenilmeli, abdestli olunmalı; ihtiyâcını istemeden önce tevbe ve istiğfar edilmelidir.

c) Duâ edilmeden önce bir miktar sadaka verilmeli; duâ için bâzı şerefli vakitler ve durumlar kollanıp, o zamanlarda duâ edilmeli veyâ o zamanlarda daha çok duâ edilmelidir.

إِذَا كَانَ عِنْدَ الْأَذَانِ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَاسْتُجِيبَ الدُّعَاءُ وَإِذَا كَانَ عِنْدَ الْإِقَامَةِ لَمْ تُرَدَّ دَعْوَةٌ

= **Ezan okunduğu zaman semâ kapıları açılır ve yapılan duâlar kabul olur. Kâmet getirildiğinde** (yapılan) **duâ** (da) **reddedilmez.** [533]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Ezan ile kâmet arasında yapılan duâ geri çevrilmez.** *Bunun üzerine ashab:* Ey Allâh'ın Resûlü! Öyleyse ne diyelim (; hangi duâyı yapalım) *dediler. (Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Allah'tan dünyâ ve âhirette** (af ve) **âfiyet dileyin.** [534]

اَلصَّائِمُ لاَ تُرَدُّ دَعْوَتُهُ

= **Oruçlu kimsenin duâsı geri çevrilmez** (, red edilmez). [535]

تُفْتَحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَيُسْتَجَابُ الدُّعَاءُ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاطِنَ عِنْدَ الْتِقَاءِ الصُّفُوفِ وَعِنْدَ نُزُولِ الْغَيْثِ وَعِنْدَ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ وَعِنْدَ رُؤْيَةِ الْكَعْبَةِ

= **Dört yerde** (, dört vakitte) **gökyüzü kapıları açılır, duâlar kabul olunur:** (Allah için yapılan) **savaş sırasında** (mü'min ile kâfir) **saflar**(ı) **karşılaştığında, yağmur yağmaya başladığında, namaz kılınmaya başladığında ve Kâbe görüldüğünde.** [536]

Ayrıca gecenin son üçte birinde, namazda secde hâlinde iken, farz namazlardan sonra, cum'a günü, cum'a günü namazın farzından sonra, cum'a günü ikindiden sonra en son saat, arefe günü yapılan duâların kabul edileceğine dâir Efendimizin hadîsleri vardır.

d) Duâ etmeye Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edildiği şekilde başlanılmalı, her hayırlı işin başında yapıldığı gibi Besmele çekilmelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) duâ etmeye:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى الْوَهَّابِ (; Kullarına nîmetleri çokça bağışlayan en yüce ve en ulu olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan uzaktır) *diyerek başlar idi*. [537]

Besmele (veyâ yüce Allâh'ın isimleri geçmeyen kelimeler) **ile başlanılmayan her** (meşrû, her hayırlı) **iş** (, her söz) **bereketsiz veyâ noksandır**. [538]

e) Yüce Allâh'a hamd ve senâ edilmeli, [539] sonra Efendimiz ve âilesi ile ashâbına salât ve selâm edilmeli, daha sonra da istek ve dilek ifâdelerine geçilmeli, duânın sonunda yine Efendimize salât ve selâm getirilmelidir.

كُلُّ دُعَاءٍ مَحْجُوبٌ حَتَّى يُصَلِّي عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

= **Her duâ Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**e ve O'nun âilesine salât edilinceye kadar** (kabul edilmeden, yer ile gökyüzü arasında) **bekletilir.** [540]

أَلدُّعَاءُ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لاَ يَصْعَدُ حَتَّى يَصَلِّى عَلَيَّ فَلاَ تَجْعَلُونِي كَغُمْرِ الرَّاكِبِ صَلُّوا عَلَيَّ أَوَّلَ الدُّعَاءِ وأَوْسَطَهُ وَآخِرَهُ

= **Duâ yer ile gökyüzü arasında durur, bana salât** (ve selâm) **okunmadıkça** (Allâh'a) **yükselmez**. **Beni hayvanına binen adamın maşrapası** (; su kabı) **yerine tutmayınız** (; bana salât ve selâmı gereksiz görmeyiniz, sıkışınca salât ve selâm getirmeyiniz)**. Duânızın başında, ortasında ve sonunda bana salât** (ve selâm) **okuyunuz**. [541]

Namaz kılıyordum. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) orada idi. Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhü anhümâ) da onunla berâberdi. Oturunca (duâya) yüce Allâh'a senâ ile (; O'nu överek) başladım, sonra Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a salâvât getirdim, sonra kendime duâ ettim. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **Dile, dilediğin sana verilecek. Dile, dilediğin sana verilecek.** [542]

f) Duâ ederken bütün varlığı ile yüce Allâh'a yönelinmeli, başka şeylerle meşgul olunmamalı ve ihlâsla; içten, samîmiyetle, gösterişten uzak bir şekilde duâ edilmelidir.

g) Duânın kabul edileceğinden emîn olunmalı; kabul edilmesi için acele etmeden duâ etmeye devam edilmelidir.

أُدْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ

= **Allâh'a duânızı kabul edeceğinden emîn olarak yapın. Biliniz ki Allah, oyun ve gafletle** (; başka şeylerle meşgul olarak) **oyalanan kalbin duâsını kabul etmez.** [543]

Kul, günah (olan bir şey) **veyâ akrabâ ile ilgiyi kesmeyi istemediği ve acele etmediği sürece herkesin duâsını Allah kabul eder.** (Edilen bu duânın karşılığı) **ya dünyâda ona verilir ya âhirete saklanır yâhut da duâ ettiği miktarca günâhın**(ın karşılığı olan cezâ)**dan hafifletilir** (veyâ o kadar bir şerr; bir kötülük ondan giderilir)**.** [544]

Her duâ eden insan, şu üç şeyden biri ile karşılaşır: Ya duâsı hemen kabul edilir, ya ileride kabul edilir, ya da yaptığı duâ günahlarına keffâret olur. [545]

يُسْتَجَابُ لِأَحَدِكُمْ مَا لَمْ يَعْجَلْ فَيَقُولُ قَدْ دَعَوْتُ فَلاَ أَوْ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي

= **Sizden biri:** Duâ ettim, fakat kabul olunmadı **diye acele etmedikçe duâsı kabul olunur.** [546]

Sizden biri, sakın: Allâhım! Dilersen beni bağışla. Allâhım! Dilersen bana merhamet et **demesin** (, bu şekilde duâ etmesin). **İstediğini kararlılıkla istesin. Çünkü Allah için bir zorlayıcı yoktur.** [547]

h) Kıblenin şerefinden dolayı yalnız başına veyâ cemaatle namazdan sonra edildiği gibi toplu olarak duâ edilirken imam dışında cemaatin yüzleri kıbleye dönük olmalıdır.

أَشْرَفُ الْمَجَالِسِ مَا اسْتُقْبِلَ بِهِ الْقِبْلَةَ

= **En şerefli oturma şekli, kıbleye yönelerek oturmaktır.** [548]

İmamın bu esnâda kıbleye dönmesi mekruhtur, yüzünü cemaate doğru çevirir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir namaz kıldığında (selâm verdikten sonra) yüzünü bize (, cemaate) doğru çevirirdi. [549]

ı) Hayırlı bir şey için duâ edildiğinde eller göğüs hizâsına kadar kaldırılır, avuç içleri gökyüzüne doğru çevrilir. Karşılaşılmasından korkulan bir azâbı def etmek, ondan zarar görmemek için yapılan duâda eller omuzlar hizâsına kadar kaldırılır, avuçların içleri yere doğru çevrilir.

Duâda fazîletli olan, avuç içlerini açıp, aralarını az da olsa ayırmaktır. Duâ bittikten sonra avuç içleri yüz kısmına sürülür. Duâdan sonra elleri yüze sürmenin hikmetini âlimler şöyle açıklamışlardır: Duâ sırasında ilâhi rahmet açılan ellere inmiştir. Bunun, insanın en şerefli organı olan yüze ulaştırılması gerekir.

* Ellerin yüze sürülmesi, ellerin kaldırılmasının sünnetidir. Eller kaldırılmayarak edilmiş olan duâda elleri yüze sürmek gerekmez. Aynı şekilde, tek el ile de yüze sürmek yoktur. Çünkü bu kibirli olanların işidir. [550]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Arafat'ta vakfeye durdu ve duâ ederken ellerini memelerinin üzerine, omuzları hizâsından biraz aşağıya kadar kaldırdı. Avuçlarının sırtını yere doğru çevirdi. [551]

(Duâda bir şey) isteme(nin edebi) ellerini omuzlarının hizâsına veyâ onlara yakın bir şekilde kaldırman(dır). [552]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), duâda ellerini kaldırdığı zaman onları yüzüne sürmedikçe indirmezdi. [553]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), duâ ettiği zaman, ellerinin içini kendine doğru tutar, (bir şeyin şerrinden, kötülüğünden) Allâh'a sığındığı zaman, ellerinin dışını kendisine doğru tutardı. [554]

(Duâ ederken yüce Allâh'a sevgi ve saygıdan dolayı gönül huzûru ile âcizliğini bilip) **ellerini avuç içleri yüzüne gelecek şekilde kaldırır** (öyle duâ eder)**sin**. [555]

إِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ بِبُطُونِ أَكُفِّكُمْ وَلاَ تَسْأَلُوهُ بِظُهُورِهَا

= (Duâ ederek) **Allah'tan** (bir şey) **istediğiniz zaman avuçlarınızın içi ile isteyiniz, dışı ile istemeyiniz.** [556]

إِذَا دَعَوْتَ اللَّهَ فَادْعُ بِبَاطِنِ كَفَّيْكَ وَلاَ تَدْعُ بِظُهُورِهِمَا فَإِذَا فَرَغْتَ فَامْسَحْ بِهِمَا وَجْهَكَ

= **Allâh'a duâ ettiğin zaman ellerinin içlerini açarak duâ et ve ellerinin ters yüzünü havaya kaldırarak duâ etme. Sonra duânı bitirince ellerini yüzüne sür.** [557]

j) Kişi, önce kendisi, kendi ihtiyaçları için daha sonra tüm müslüman kardeşleri için duâ etmeli, yapacağı duâya onları da katmalıdır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), duâ ettiğinde önce kendinden başlardı. [558]

k) Duâ eden kimsenin sesi ne çok yüksek, ne de çok alçak olmalıdır.

(Efendimizle birlikte) bir sefere çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbîr getirmeye başladı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Ey insanlar! Kendinize acıyın. Siz ne sağır** (olup duymayan birisin)**e, ne de** (var) **olmayan birine duâ ediyorsunuz. Muhakkak ki siz, sizi işiten, size** (şah damarınızdan daha) **yakın olan** [559] **bir zâta duâ ediyorsunuz. O, sizinle berâberdir** *dedi.* [560]

Gizli, sessiz olarak duâ etmek, açıktan ve sesli duâ etmekten daha fazîletlidir. Çünkü âyet-i kerîmede:

أُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

= ***Rabbinize gönülden ve gizlice yalvarın** (, duâ edin)* [561] buyurulmuştur. Hac dışında duâların sesli olarak yapılması mekruhtur.

l) Gerçekleşmesi mümkün olan, meşrû; dîne uygun olan, dînen kötü görülmeyen; dünyâ ve âhiret için hayırlı olan şeyler istenilmelidir.

لاَ يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ

= **Kul günah** (olan bir şeyi istemedikçe) **veyâ akrabâlık ilişkilerini kesmek için duâda bulunmadıkça, acele etmedikçe duâsı kabul edilir.** [562]

m) Duâ ederken içten geldiği gibi duâ edilmeli; düzgün, parlak ifâdeli cümleler kurmak için zorlanılmamalı, bağırıp çağırılmamalı, topluca istenilecek şeyler en ince ayrıntısına kadar tekrar edilmemelidir. Çünkü duâ eden kimse, yüce Allâh'a yalvarmaktadır. Düzgün, kâfiyeli cümleler kurmaya zorlanmak, bağırıp çağırmak bu duruma ters düşer.

Babam, benim: Ey Allâhım! Senden cenneti, nîmetlerini, güzelliğini, şunları ve şunları isterim. Cehennemden, cehennemin zincirlerinden, bukağılarından, şunlarından ve şunlarından... sana sığınırım *dediğimi duydu da şöyle dedi:* Yavrucuğum, (böyle yapma)! Ben Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i: **Duâ** (etme)**de haddi aşan bir topluluk gelecek** derken işittim. Sakın sen onlardan olma! Şüphesiz sana cennet verilirse içindeki hayırlarla birlikte verilir. Cehennemden korunursan ondaki şerlerden de korunursun**.** [563]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kapsamlı ve toplayıcı olan duâları sever ve bunun dışındakileri terk ederdi. [564]

n) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den nakledilen duâları berekete vesîle olur düşüncesi ile okumak güzeldir. Bu sebeple Efendimizin etmiş olduğu duâlarla duâ edilecekse O'ndan aktarıldığı gibi duâ edilmelidir. Aynı şekilde namazlardan sonra yapılabilecek zikirler de O'ndan aktarıldığı şekli ile yapılmalıdır. Olabilir ki, mükâfat o harflerde, o kelimelerde, o cümlededir veyâ Efendimize o şekilde okuması vahiy edilmiş olabilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Berâ bin Âzib'e şöyle buyurdu: **Yatağına gir**(mek iste)**diğinde** (eğer abdestin yoksa aynen) **namaz için aldığın abdest gibi bir abdest al, sonra sağ tarafının üzerine yat ve**: *Ey Allâhım! Ben yüzümü sana teslîm ettim, işimi de sana havâle ettim, (azâbından) korkarak ve sevâbını umarak (bütün işlerimde) sırtımı sana dayadım. Senden kurtulup sığınılacak ancak sen varsın, indirmiş olduğun kitâbına ve göndermiş olduğun nebîne îmân ettim* **diye duâ et.** (Böyle yaptığın takdirde) **ölürsen İslâm üzere** (, müslüman olarak) **ölürsün. Bunlar son sözlerin olsun.**

Berâ (bin Âzib sözlerine devam ederek) şöyle dedi: Ben (kendi kendime): Bu sözleri (bir daha) hatırlayayım dedim. **Göndermiş olduğun Resûlüne..**. diye okuduğumda (Efendimiz): **Hayır** (öyle değil)**; göndermiş olduğun nebîne** (diye duâ et) buyurdu. [565]

o) Duâ eden kişi duâda ısrarlı olmalı, isteğini üç def'a tekrarlamalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), duâ ettiği zaman üç kez ederdi, bir şey istediği zaman da üç kez isterdi. [566]

ö) Kişi, duâsının sonunda yüce Allâh'a hamd etmeli ve *Âmîn*; Allah kabul etsin diyerek [567] duâsını tamamlamalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

= *(Cennette mü'minlerin)* ***duâlarının sonu,*** *(verdiği nîmetlerden dolayı)* ***hamd âlemlerin rabbi olan Allâh'a âittir*** *(sözüdür)* [568] buyurulmaktadır.

Yüce Allâh'a yapılacak en kapsamlı hamd, Fâtiha sûresindedir. Bu sebeple duâların sonunda Fâtiha sûresi de okunmalıdır.

أَفْضَلُ الذِّكْرِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ

= Zikrin en fazîletlisi Lâ İlâhe İllâllah, duânın en fazîletlisi Elhamdülillâh sözüdür (veyâ Elhamdülillâh sûresi; Fâtiha sûresidir**).** [569] Yüce Allâh'a hamd etmek, dolaylı olarak duâyı da içerir. Çünkü hamd, yüce Allâh'ın nîmetlerine şükür etmeyi ifâde eder. Nîmetlere şükretmek ise nîmetlerin çoğalmasını dilemeyi de ifâde eder. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ

= ***Eğer şükrederseniz, muhakkak sizlere*** *(nîmetlerimi)* ***artırırım.*** [570]

Duâların şu âyet-i kerîme ile bitirilmesi de müstehabtır:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ * وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ * وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(; Senin izzet sâhibi olan Rabbin onların niteledikleri sıfatlardan uzaktır. Selâm olsun Peygamberlere. Hamd olsun, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a.) [571]

(Saffât sûresinin) bu (180 - 182 nci) âyetler(i), Allâh'ı takdîs ve tenzîh ederek övmenin ve peygamberleri anmanın en güzel ifâdeleri olduğu için, özellikle Kur'ân'dan bir parça okunduktan, duâ edildikten sonra bu üç âyetin okunması müstehab görülmüştür. [572]

212 * Duâların en fazîletlileri Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen duâlardır. Bu duâların anlamları, içerikleri öğrenilerek duâ edilmelidir. Anlamı öğrenilmeden duâ edildiğinde alışkanlık hâline geldiğinden kişi yapmış olduğu duânın farkına varmaz, içeriğinden habersiz olur, dil duâ ederken akıl başka şeylerle meşgul olur. Yine de Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen duâları berekete vesîle olur düşüncesi ile okumak güzeldir.

Bir kısım âlimlere göre cemaate öğretmek amacı ile sesli olarak duâ edilmesinde sakınca yoktur. Cemaat, o duâyı öğrenince açıktan, sesli olarak duâ edilmesi mekruhtur.

213 * Duâ, yalnız yüce Allâh'a yapılmalı, araya bir vâsıta; bir aracı sokulmamalıdır. Duâ konusuna ışık tutan Fâtiha sûresinde: *(Ey Rabbimiz!)* ***Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz*** buyrularak bu konunun önemine dikkat çekilmiştir. [573]

Cum'a, Cum'a Günü ve Cum'a Namazı

214 * Cum'a, cumua, cumaa (الجمعة), toplamak, bir araya getirmek anlamındaki cem' kökünden isimdir. Bu günün cum'a adını alması özellikle toplantı günü olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı adı taşıyan sûrede: ***Cum'a günü namaz için çağrı yapıldığında hemen namaza gidin ve alışverişi bırakın*** meâlindeki âyet, cum'a namazının farz kılınmasından önce de günün bu adla anıldığına ve bir toplantı günü olduğuna işâret etmektedir.

Cum'a günü, müslümanlara göre bir bayram günüdür. Bu mübârek günde müslümanlığın varlığı, birliği, güzellikleri açıkça ortaya çıkar. Bu hayırlı günde, mükellef olan müslümanlar câmilerde toplanır, okunacak hutbeleri dinleyerek ondan faydalanır, hep birlikte cum'a namazını kılarlar. Namazdan sonra ya başka ibâdetler ile uğraşır veyâ birbirini ziyâret ederler yâhut günlük işleri ile tekrar uğraşmaya başlarlar.

Cum'a namazının farz olduğu kitab, sünnet ve ümmetin icmâı ile sâbittir.

Kitabtan delîli, Allâhü Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ

= ***Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için çağrı yapıldığında Allâh'ın zikri** (olan cum'a namazı)**na koş**(arcasına gitmekte acele ed)**in*** [574] buyurmasıdır.

Sünnetten delîli, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

أَنَّ اللَّهَ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي مَقَامِي هَذَا فِي يَوْمِي هَذَا فِي شَهْرِي هَذَا مِنْ عَامِي هَذَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

= **Şüphesiz Allah, içinde bulunduğum bu yılın bu ayının bu gününde, burada kıyâmet gününe kadar cum'a namazını** (sizin üzerinize) **farz kıldı.** [575]

لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ

= **Bir takım kimseler ya cum'aları kılmamaktan vazgeçerler yâhut Allah kalplerini muhakkak mühürleyecektir. Sonra da onlar gâfillerden olacaklardır.** [576]

مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ

= **Kim** (özürsüz olarak) **önemsemediğinden dolayı** (arka arkaya) [577] **üç cum'ayı terk eder** (, kılmaz)**sa Allah, onun kalbini mühürler** [578] ve benzeri buyruklarıdır.

Ümmetin icmâının delîli ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânından bu güne kadar ümmet, cum'a namazının farz olduğunda görüş birliğine varmışlardır.

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) cum'a gününün fazîletini belirtmek üzere de şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُهْبِطَ وَفِيهِ تِيبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلاَّ وَهِيَ مُسِيخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَفَقًا مِنَ السَّاعَةِ إِلاَّ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لاَ يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ حَاجَةً إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهَا

= **Güneşin üzerine doğduğu günlerin en hayırlısı cum'a günüdür.** (Hazreti) **Âdem o gün yaratılmış,** (o gün cennete konulmuş, o gün cennetten çıkarılmış,) **o gün** (dünyâya) **indirilmiş, o gün tevbesi kabul edilmiş ve o gün ölmüştür. Kıyâmet de o gün kopacaktır. İnsanlar ve cinlerden başka hiçbir canlı yok ki kıyâmet**(in kopmasın)**dan korkarak cum'a günü sabah olunca güneş doğuncaya kadar kulak kabartır olmasın. O günde öyle bir an** (, öyle bir vakit, bir zaman) **vardır ki, müslüman namaz kılarak ve Allah'tan** (hayırlı bir) **ihtiyâcını ister ve o âna rastlarsa Allah mutlaka onu verir.** [579]

Cum'a günü duâların kabul edildiği vakitle ilgili güneşin doğuşundan batma ânına kadarki süreyi kapsayan İslâm âlimleri arasında değişik görüşler vardır. Bunlar arasında en meşhur, en kabul gören iki görüşse imamın hutbe okumak için çıktığı minberde oturmasından namazdan çıkmasına kadar geçen süre ile ikindi namazından sonra güneşin ufuktan kaybolması ânı arasındaki süredir. Bununla birlikte cum'a günü duâ ve ibâdetle geçirilerek

değerlendirilir ise duâların kabul edildiği o vakte rastlanılması imkân dâhilinde olur. [580]

هِيَ مَا بَيْنَ أَنْ يَجْلِسَ الْإِمَامُ إِلَى أَنْ تُقْضَى الصَّلاَةُ

= (Cum'a günü) **duâların kabul edildiği o saat** (, o vakit)**, imamın** (minber üzerinde) **oturması ile namazın edâ edilmesi** (; kılınarak bitirilmesi) **arasındadır.** [581]

اَلْتَمِسُوا السَّاعَةَ الَّتِي تُرْجَى فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى غَيْبُوبَةِ الشَّمْسِ

= **Cum'a günü** (duâların kabul edileceği) **ümit edilen saati, ikindi namazından sonra güneşin ufuktan kaybolması ânına kadar arayın.** [582]

Ahmed (bin Hanbel) diyor ki: Duâların kabul edilmesi beklenen saatle alâkalı hadislerin çoğu bu vaktin, ikindi namazından sonra olduğu şeklindedir. Bu saatin, bu vaktin güneşin batıya kaymasından sonra da olması ümit edilebilir. [583]

215 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hicretleri zamânında Medîne'ye yakın bulunan Sâlim bin Avf kabîlesinin yaşadığı Rânûnâ (رانوناء) vâdisi içerisindeki Benî Sâlim mescidinde ilk cum'a hutbesini okumuş ve ilk cum'a namazını kıldırmıştır. [584]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), henüz Mekke'den Medîne'ye gelmemiş iken, Nakîü'l Hadamât (mıntıkasın)daki Benî Beyâda'ya âit Harre (köyü)nün Bezm (denilen semtin)de bize ilk def'a cum'a namazını kıldıran Es'ad bin Zürâre (radiyallâhü anh)dir. [585]

216 * Cum'a namazı, öğle vaktinde kılınır. Vaktin girdiğini bildirmek ve cemaati namaza dâvet için dış ezan dediğimiz bir ezan okunur. Önce öğlenin sünneti gibi dört rek'at cum'anın ilk sünneti kılınır, sonra câmi içinde imam hutbede iken namaz kılınacağını, hutbeye başlanacağını bildirmek amacı ile iç ezan dediğimiz bir ezan daha okunur. [586] Minberde cemaate karşı bir hutbe okunur. Hutbeden sonra kâmet getirilerek cum'anın iki rek'at farzı cemaatle sesli okuyuşla kılınır. Daha sonra yine öğlenin ilk dört rek'at sünneti gibi cum'anın dört rek'at son sünneti kılınarak namaz tamamlanmış olur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), cum'a(nın farzın)dan evvel dört, (cum'anın farzından) sonra dört rek'at (namaz) kılardı. [587]

إِذَا صَلَّيْتُمُ الْجُمُعَةَ فَصَلُّوا بَعْدَهَا أَرْبَعًا

= **Cum'ayı kıldığınızda ardından dört rek'at** (da nâfile, sünnet) **kılın.** [588]

217 - Şartlarını taşıyan kimseler için iki rek'at cum'a namazı farz-ı ayndır. Cum'a namazının diğer namazlardaki şartlardan başka kendisine âit on iki şartı daha vardır. Bunların altısı vücûbunun yâni farz olmasının, diğer altısı da edâsının; yerine getirilmesinin, kılınmasının şartlarıdır.

Cum'a Namazının Farz Olmasının Şartları

218 * Cum'a namazı rükünler, şartlar ve edepleri bakımından beş vakit namaz gibidir. Bunlara ilâve olarak cum'anın farz olmasının, sıhhatinin ve lüzûmunun şartları ve kendine âit bir takım edepleri vardır. Beş vakit namaz için aranan şartlara ek olarak cum'a namazının bir kişiye farz olması için şu altı şartın da bulunması gerekir:

1) Erkek olmak. Bu sebeple cum'a namazı erkeklere farz, kadınlara farz değildir.

2) Hürriyet. Cum'a namazı, hürriyeti kısıtlı olanlara farz değildir.

3) İkâmet. Seferî; yolcu sayılan kişilere cum'a namazı farz değildir.

Misâfir üzerine (; misâfirin) cum'a (namazı kılması) gerekmez. [589]

4) Sıhhat. Hasta olduğu için cum'a namazına çıktığında hastalığının artmasından veyâ uzamasından korkan kişi ile o hastaya bakan kimseye de cum'a namazı farz değildir.

Yürümeye gücü yetmeyen çok yaşlı kimseler de bu hükümdedirler.

اَلْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوْ اِمْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ

= **Şu dört kimse dışında bütün müslümanlara cemaatle cum'a** (namazı kılmaları) **farz-ı ayndır: Köle, kadın, çocuk ve hasta.** [590]

İbni Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya, Saîd bin Zeyd ibn Amr ibn Nufeyl (radiyallâhü anh)in bir cum'a günü hasta olduğundan bahsedildi... İbni Ömer, gündüz yükselip cum'a saati yaklaştıktan sonra hemen bineğine binip Saîd'in yanına hasta ziyâretine gitmiş ve cum'a (namazını kılma)yı terk etmiştir. [591]

5) Gözlerin sağlıklı olması. Bu sebeple gözleri kör olanlara cum'a namazı farz değildir. İmam Âzam'a göre kör olan kişileri ellerinden tutup götürecek kimseleri olsa da cum'a namazı bunlara farz olmaz. Fakat İmâmeyne göre gözleri görmeyen kişiyi câmiye götürüp getirecek kimseler varsa o zaman böyle kişilere cum'a namazı farzdır.

6) Ayakların sağlıklı olması. Kötürüm veyâ ayakları kesilmiş olan kişilere cum'a namazı farz değildir. Kendilerini taşıyacak kimseler bulunsa da hüküm aynıdır.

Düşman korkusu, şiddetli yağmur, fazla çamur ve benzeri engeller de cum'a namazına gidilmemesini mubah kılacak özürlerdendir.

Bununla birlikte bu altı şartı taşımayan bir kimse, meselâ bir kadın veyâ gözleri görmeyen bir kişi, her ne kadar kendisine cum'a farz değilse de, câmiye gidip cemaatle cum'a namazını kılacak olsa vaktin farzını yerine getirmiş olur, o günün öğle namazını ayrıca kılmakla yükümlü değildir.

Cum'a Namazının Edâsının; Kılınabilmesinin Şartları

219 * Cum'a namazının edâsı; kılınabilmesi için de şu altı şart vardır:

1) Cum'a namazını Veliyyül emr veyâ onun vekîlinin kıldırmasıdır.

Şöyle ki, cum'a namazını Veliyyül emr veyâ onun izin verdiği bir yetkili kıldırmalıdır. Veliyyül emr veyâ onun izin verdiği yetkilinin bulunmadığı yerde, meselâ dârul harbde, müslümanların uygun bulacağı içlerinden birisi cum'a namazını kıldırabilir.

فَمَنْ تَرَكَهَا فِي حَيَاتِي أَوْ بَعْدِي وَلَهُ إِمَامٌ عَادِلٌ أَوْ جَائِرٌ اِسْتِخْفَافًا بِهَا أَوْ جُحُودًا لَهَا فَلاَ جَمَعَ اللَّهُ لَهُ شَمْلَهُ وَلاَ بَارَكَ لَهُ فِي أَمْرِهِ

= **Ben hayatta iken veyâ benden sonra, başında âdil veyâ zâlim bir devlet başkanı varken, kim cum'a namazını küçümseyerek veyâ farz olduğunu inkâr ederek bırakırsa Allah onun işini düzene sokmasın, işinde ona bereket vermesin.** [592]

Veliyyül emr (ولي الأمر) veyâ Ulul emr (أولي الأمر); sözlükte buyruk, emir, yetki sâhibi; sözü geçerli kimse demektir ve bir terim olarak İslâm devlet başkanını ifâde eder.

* Nisâ sûresi 59 uncu âyetinde geçen Ulul emr teriminin en üst yönetici; devlet başkanı, vâliler ve daha genel anlamı ile yöneticiler olduğu âyetten anlaşılmaktadır. [593]

* Sözlükte binâ, mahalle, belde gibi anlamlara gelen dâr (دار), bir terim olarak bir müslüman veyâ gayrimüslim devletin hâkimiyeti altındaki ülke anlamındadır.

Devletin siyâsî, idârî, hukûkî düzeninin İslâm esaslarına dayandığı; yürütme, yasama ve yargı yetkilerinin müslüman otoritenin elinde bulunduğu ülkelere dâr ul İslâm (دار الإسلام), bu düzen ve yetkilerin İslâm esaslarına dayanmadığı ve müslüman otoritenin elinde olmadığı ülkelere de dâr ul harb (دار الحرب) denir. Dârul harb, İslâm kaynaklarında

yabancı ülke karşılığı yerine, dârul İslâm dışındaki ülkeler anlamında kullanılmıştır. İslâm hukukçuları dârul harb olan bir ülkenin, halkının İslâmiyeti kabul etmesi ile veyâ fethedildikten sonra orada İslâm hükümlerinin uygulanması ile dârul İslâma dönüşeceği konusunda görüş birliği içindedirler. [594]

Hutbe okumaya izin, namaz kıldırmaya da izindir. Aksi de böyledir. Bu iki görevi yapmaya yetkili olan kimse, bir özür olsun olmasın; isterse başkasını atamak için kendisine yetki verilmemiş olsun, yerine başkasını vekîl olarak atayabilir. Fakat hatîbin huzûrunda izin almaksızın başkasının hatiplik görevini yapması câiz değildir.

2) Genel izindir. Belirli bir yerde müslümanların toplanıp cum'a namazını kılmaları için Veliyyül emr tarafından izin verilmiş olmalıdır. Belirli bir cemaat, böyle bir mescit veyâ câminin kapısını kapayarak yalnız kendi başlarına cum'a namazını kılmak isteseler, namazları câiz olmaz. Fakat mescit veyâ câminin kapısı açık bırakılarak insanların girmesine izin verildiği hâlde başka kimse gelmese de, namazları câiz olur.

(Diğer üç mezhebe göre bu iki şart cum'a namazı için aranmaz.)

3) Vaktin devâmıdır. Cum'a namazı sâdece öğle vaktinde sahihtir, öğleden önceki veyâ sonraki bir vakitte sahih olmaz. Öğle vakti çıktıktan sonra cum'a namazı ne edâ ne de kazâ olarak kılınamaz.

Daha cum'a namazı kılınmakta iken vakit çıkacak olsa yeniden öğle namazını kazâ olarak kılmak gerekir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) cum'ayı güneş (batı yönüne) yöneldiğinde kılardı. [595]

(İmam Mâlik'e göre cum'a namazı, öğle vakti çıktıktan sonra da kılınabilir. İmam Ahmed'den bir rivâyete göre de cum'a namazı zevâl vaktinden önce de kılınabilir.)

4) Cemaatin bulunmasıdır. Cum'a namazı için cemaatin en az miktârı imamdan başka üç kişidir. İmam Ebû Yûsuf'a göre imamdan başka iki kişidir.

(Cum'a namazı için gerekli olan cemaat, İmam Şâfiî ile İmam Ahmed'in mezheplerine göre de kırk kişidir.

Kırk kişi bulunan her yerleşim biriminde, cum'a namazı kılmak farzdır. [596]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Medîne'de (bize) cum'a namazı kıldırdığı zaman sayımız kırk kişi idi. [597]

Mâlikîlere göre cum'a namazı ve hutbe için en az on iki kişinin bulunması şarttır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) cum'a günü ayakta hutbe okumakta idi. O sırada Şam'dan bir ticâret kervanı gelmişti. İnsanlar cum'a namazını bırakıp kervanın bulunduğu yere gittiler. Geride sâdece on iki kişi kalmıştı. Bunun üzerine cum'a namazı hakkındaki şu âyet indi: ***Bir ticâret veyâ bir eğlence gördükleri zaman oraya dağılıp giderler ve seni ayakta bırakırlar.*** [598])

Cemaatin aklı yerinde, erkek olması ve İmam Âzam'a göre en az birinci secdeye kadar hazır bulunması da şarttır. Buna göre yalnız kadınların veyâ çocukların veyâ birinci secdeden önce dağılan kimselerin hazır olmaları ile cum'a namazı kılınamaz.

Cemaatin bulunması, İmâmeyne göre iftitah tekbîrine kadar, İmam Züfer'e göre de ka'dede teşehhüd miktârı duruncaya kadar gereklidir. Cemaat bundan önce dağılacak olsa geriye kalan bir veyâ iki kişinin öğle namazını kılması gerekir.

Fakat cemaatin mukîm veyâ hür olmaları şart değildir. Hattâ misâfir veyâ köle olan bir müslümanın, cum'a namazında imamlığı bile sahihtir.

5) Cum'a namazının farzından önce hutbe okunmasıdır.

مَنْ أَدْرَكَ الْخُطْبَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الْجُمُعَةَ

= **Kim hutbeye yetişirse cum'a** (namazı)**na yetişmiş demektir.** [599]

6) Cum'a namazının bir beldede veyâ belde hükmünde olan bir yerde kılınmasıdır.

Cum'a (namazı), teşrîk tekbîri, fıtr (; Ramazan) ve Kurban (bayramı) namazı ancak kalabalık beldede (; merkezî şehirde) vâcibtir. [600]

Beldeden maksat; vâlisi, hâkimi, yolları ve mahalleleri bulunan herhangi bir şehirdir. Bir beldeye, bir yerleşim yerine bitişik olup asker toplamak, silâh atmak, cenâze namazı kılmak, ölüleri gömmek gibi beldenin ihtiyaçları için hazırlanmış olan yerler de belde hükmündedir. Bu yerlere finâ-i belde; beldenin civârı denir. Bu sebeple bir beldenin câmilerinde cum'a namazı kılınabileceği gibi böyle yerlerde de kılınabilir. Geçmişte şehirlerin dışında musallâ denilen açık alanda namaz kılınacak yerler vardı. Halk cum'a ve bayram günlerinde oralarda toplanır ve namazlarını kılarlardı. Böylece birlik ve berâberliklerini, güçlerini ve hakka olan bağlılıklarını göstermeye çalışırlardı. Öyle ki, İmam Ebû Yûsuf'tan bir rivâyete göre cum'a namazı bir beldede yalnız bir câmide veyâ bir musallâda kılınır, bir kaç câmide kılınmaz.

Fakat İmam Âzam, İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'tan diğer bir rivâyete göre bir beldede bulunan iki ve daha fazla yerde cum'a namazı kılmak câizdir. Hanefî mezhebinde fetvâ verilen görüş budur. [601]

Cum'a namazının birden fazla yerde kılınmasını câiz görmeyenlere göre bir beldede kılınan birden fazla cum'a namazlarından hangisine daha önce tekbîr alınarak başlanmış ise o namaz sahih, diğerleri sahih olmaz. İşte bu ihtilâftan kurtulabilmek içindir ki, cum'a namazının dört rek'at son sünnetinden sonra zuhr-u âhir (ظهر آخر); son öğle (namazı) adı ile dört rek'at namaz daha kılınmaktadır.

Şöyle ki, *vaktine yetişip, henüz üzerimden düşmeyen; üzerime borç olan son öğle namazına* diye niyet edilir ve tam öğle namazının dört rek'at farzı veyâ dört rek'at sünneti gibi dört rek'at namaz kılınır. Daha iyi olan sünnet namazı şeklinde kılmaktır. Çünkü cum'a namazı sahih olmamışsa bu dört rek'at ile o günün öğle namazı kılınmış olur. Son iki rek'atta Fâtiha'dan sonra okunan sûre veyâ âyetler farzın sahih olmasına engel olmaz. Eğer kılınan cum'a namazı sahih olmuşsa bu dört rek'at kazâya kalmış bir öğle namazı yerine geçer. Kazâya kalmış böyle bir namaz yoksa nâfile bir namaz olur.

Bu şekilde namaz kılınması ihtiyâta uygun olduğundan, âlimlerin çoğu tarafından güzel görülmüştür. İmam Şâfiî'ye göre bir beldede, bir yerleşim yerinde ilk kılınmaya başlanan cum'a namazı geçerli, diğer cum'a namazları geçerli değildir. Bu sebeple, cum'a namazını kılmaya daha sonra başlamış olan kişilerin öğle namazını kılmaları gerekir.

Bununla birlikte bu uygulama bir ictihad meselesi olduğundan İmam Şâfiî, Bağdatta birden çok câmide cum'a namazının kılındığını gördüğü hâlde buna îtiraz etmemiştir.

Hutbe ve Hutbe İle İlgili Hükümler

220 * Hutbe, sözlükte düzgün ifâdelerle ve iknâ etme; inandırma amacı ile bir topluluğa karşı yapılan konuşma anlamına gelir. Terim olarak hutbe, dînen belirtilen bir şekil çerçevesinde öğüt ve tebliğ içerikli konuşmaya denir. Hutbe okuyan kimseye hatîb (hatip), câmide hutbe okunması için ayrılan yüksekçe yere minber denir. [602]

Cum'a namazı için vaktin girmesinden sonra hazır olan cemaatin huzûrunda bir hutbe okunması gerekir. Bu sebeple, cemaat hutbe okunurken bulunmayıp sonradan namaz

kılınırken bulunacak olsalar, cum'a namazları câiz olmaz. Hutbeye yetişemeyenlerin cum'a namazı yerine öğle namazı kılmaları gerekir:

(Cum'a) hutbe(si) iki rek'at (namaz) yerindedir. Kim hutbeyi kaçırırsa (iki rek'at olan cum'a namazının farzı yerine) dört rek'at (öğle namazı) kılar. [603]

Kim hutbeye yetişirse (onun için) cum'a namazı iki rek'attır. Kim de hutbeye yetişemezse o (iki rek'at olan cum'a namazı yerine) dört rek'at (öğle namazı) kılsın. [604]

Cemaatin hutbeyi işitmeleri şart değildir. Sâdece hazır bulunmaları yeterlidir. Hutbe sırasında mükellef bir erkeğin isterse seferî; yolcu olsun, bulunması da yeterlidir.

221 * Cum'a hutbesinin rüknü**,** İmam Âzam'a göre yüce Allâh'ı zikirden ibârettir. Bu sebeple hutbe niyeti ile yalnız اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ veyâ سُبْحَانَ اللّٰهِ yâhut لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ denilecek olsa yeterlidir. İmâmeyne göre hutbe denecek kadar uzunca bir zikirden ibârettir. Bunun en az olan derecesi, tahiyyât miktârı hamd ve salâvât ile müslümanlara duâdır.

222 - Hutbenin vâcibleri**,** hatîbin tahâret üzere; abdestli olması, avret sayılan yerlerinin örtülü olması ve hutbeyi ayakta okumasıdır.

223 - Hutbenin sünnetleri de, hutbeyi iki kısma ayırmak ve bunlar arasında bir tesbîh miktârı veyâ üç âyet okunacak kadar oturmaktır. Bu açıdan buna iki hutbe denir. Hutbelerden her biri yüce Allâh'a hamd'i, Kelime-i şehâdeti, Efendimize salât ve selâmı kapsamalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ayakta iki hutbe okur, bunların arasını bir oturma ile ayırırdı. [605]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (birinci) hutbe(yi) ayakta okur, sonra otururdu. Daha sonra (ikinci hutbe için) ayağa kalkar, (ikinci hutbede) âyetler okur ve yüce Allâh'ı zikreder (; anardı). [606]

كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فَهِيَ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ

= **İçinde teşehhüd olmayan hutbe, kesik el gibidir**. [607]

* Teşehhüd, Kelime-i şahâdeti okumaktır. İçerisinde teşehhüd bulunmayan, teşehhüdle başlanmış olmayan bir hutbenin eli olmayan bir insanın, vücûdundaki eksiklik kadar eksik olduğu ifâde edilmektedir. Eli olmayan bir insan, yaşayıp hayâtını devam ettirebildiği gibi içinde teşehhüd bulunmayan bir hutbe de sıhhatini kaybetmez, sahihliğini korur, fâsit olmaz. Fakat fazîletini ve mükemmelliğini kaybeder. Bu sebeple Hanefî âlimleri teşehhüdü cum'a hutbesinin sıhhatinin şartlarından değil, sünnetlerinden saymışlardır. [608]

224 * Birinci hutbe, bir âyetin okunması ile insanlara öğüt vermeyi, ikinci hutbe müslümanlara duâyı kapsamalıdır. Ayrıca imamın sesi, ikinci hutbede birinci hutbeden daha aşağı olmalıdır. İşte bunlar hutbenin sünnetlerindendir.

Her iki hutbeyi de uzatmamak sünnettir. Hattâ hutbeyi Tıvâl-i Mufassal denilen Hucurât sûresi ile Burûc sûresine kadar olan sûrelerin herhangi birinden uzunca okumak, özellikle kış mevsiminde mekruhtur. Cemaati bıktırmak uygun değildir. Cemaatin acele işleri olabilir. Onları câmide fazla tutmak, cum'a namazlarına devam etmelerine engel olacağından sakıncalı olur. Hatip olan kişi bunları düşünmelidir. Sözlerinin sonu, önceki sözleri unutturacak ve kıymetten düşürecek şekilde hutbesi uzun olmamalıdır. Hutbenin kısa ve cemaate faydalı bir şekilde olması, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsi sebebi ile hatîbin ehliyet ve fazîletine delildir:

إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَاقْصُرُوا الْخُطْبَةَ

= **Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması, fakih** (; ince ve derin anlayış sâhibi) **olmasının bir belirtisidir. Bu sebeple şu** (cum'a) **namazı**(nın kıraatini cemaate ağırlık vermeyecek şekilde) **uzatın, şu hutbeleri ise** (fazla uzatmayıp) **kısa tutun.** [609]

Hutbeler, düzgün ve anlamlı kelimelerden oluşmalı, ruhları kendisine çekecek bir hâlde bulunmalıdır.

* İki hutbe arasında duâ (etmek) olmadığı gibi (minbere çıkmadan önce ayakta) minber kapısında ve minbere çıkıldığında dahi duâ etmek yoktur. [610]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in namazı da, hutbesi de orta bir hâlde olup, ne çok kısa ve ne de çok uzun idi. [611]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), hutbede şunları söyler, sonra üç âyet okurdu:

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

= *Şüphesiz her türlü hamd Allâh'a âittir. Allâh'a hamd eder, O'ndan yardım ister, O'ndan bağışlama dileriz. Nefsimizin kötülüklerinden ve amellerimizin kötü olanlarından Allâh'a sığınırız. Allah bir kimseyi (hidâyete ve iyi işleri işlemekte) başarılı kılarsa artık hiçbir kimse onu dalâlete (; sapıklığa) götüremez. Allâh'ın saptırdığı kişiyi de kimse hidâyete erdiremez. Allah'tan başka ilâh olmadığına, tek ve ortaksız olduğuna, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim.* [612]

Hatip, ezan okunup tamamlanıncaya kadar minberde oturur. Sonra ayağa kalkar ve sessizce Eûzü okur, sesli olarak hamd ve senâda bulunur. Hutbesini cemaate karşı söyler. Savaşla alınmış bir beldede hatip sol elinde tutacağı bir kılıca dayanarak hutbesini okur. Bu durum İslâm dîninin gücünü, İslâm mücâhidlerinin dayandıkları kuvveti hatırlatır, milletin kahramanlığını artırır. Hutbe bitince kâmet getirilir.

Hatîbin hutbenin sünnetlerine uygun hareket etmemesi, gereksiz dünyâ ile ilgili konuşmalarda bulunması mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, cum'a günü) minber üzerinde hutbe için ayakta durduğunda ashâbı, yüzlerini O'na doğru döndürürlerdi. [613]

* İkinci hutbede bir basamak aşağı inip, sonra tekrar yukarı çıkmak bid'attir. [614]

Cum'a Namazı İle İlgili Bâzı Meseleler

225 * Birçok köylerde cum'a namazı kılınmasına geçmiş târihlerden itibâren izin verilmiş olduğundan, beldelerde olduğu gibi köylerde de cum'a namazı kılına gelmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'deki mescidinde kılınan cum'a (namazın)dan sonra (Medîne dışında) kılınan ilk cum'a namazı Bahreyn'de bulunan, Cuvâsâ (köyün)deki Abdul Kays mescidindedir. [615]

(Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre cum'a namazı köylerde de vâcibtir. Ancak orada hür, akıllı, bulûğa ermiş ve mukîm en az kırk erkeğin bulunması şarttır. Bu köy halkı da yaz ve kış mevsimini ayrı ayrı yerlerde geçiren göçebe cinsinden olmamalıdır.

Babam (Ka'b bin Mâlik) şöyle dedi: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), henüz Mekke'den Medîne'ye gelmemişken, Nakîü'l Hadamât (mıntıkasın)daki Beni Beyâda'ya âit Harre (köyü)nün Hezm (denilen semtin)de bize ilk cum'a namazını kıldıran

Es’ad bin Zürâre (radiyallâhü anh)dir. *Ben:* O gün (cum’a namazında) kaç kişi idiniz *diye sordum.* Kırk erkek (idik) *dedi.* [616])

226 - Bir köylü, cum’a günü bir şehre gidip cum’a vaktine kadar orada durmak niyetinde bulunsa kendisine cum’a namazı farz olur. Fakat cum’a vaktinden önce şehirden çıkmaya niyet ederse ona cum’a namazı farz olmaz. Cum’a vaktinin girmesinden sonra şehirden çıkmaya niyet ederse tercih edilen görüşe göre yine cum’a namazı farz olmaz.

227 * Cum’a günü zevâl vaktinden sonra, cum’a namazını kılmadan yolculuğa çıkmak mekruh; zevâl vaktinden önce çıkmak ise mekruh değildir.

Ömer (radiyallâhü anh) cum’a namazını kıldıktan sonra üzerinde yolculuk elbisesi bulunan bir adam görünce sordu: Bu ne hâl? *Adam:* Yolculuğa çıkmaya niyetlendim. Fakat (cum’a) namaz(ını) kılmadan yola çıkmak istemedim *dedi. Bunun üzerine Ömer (radiyallâhü anh, şöyle dedi):* (Öğle) vakti girmedikçe cum’a (günü olması), yolculuktan seni alıkoymaz. [617]

228 - Özürlü veyâ tutuklu olanların cum’a günü şehirde öğle namazını, cum’a namazından önce veyâ sonra cemaatle kılmaları mekruh; cum’a namazı kılındıktan sonra kılmaları müstehabtır. Çünkü o vakte kadar özürlerinin kalkabileceği umulur.

229 - Bir kimse, cum’a günü herhangi bir özrü olmadığı hâlde cum’a namazı kılınmadan öğle namazını kılacak olsa kıldığı namaz sahih olursa da cum’a namazını terk etmesi sebebi ile günâha girmiş olur. Fakat böyle bir kimse, daha sonra cum’a namazını kılmak amacı ile namaz kılınmadan câmiye yönelse cum’a namazına ister yetişsin ister yetişmesin; ister namaza gitme niyetinden vazgeçsin ister vazgeçmesin, kıldığı öğle namazı bâtıl olur, nâfile namaz yerine geçer. Bu sebeple cum’a namazına gidip yetişemez ise o günün öğle namazını yeniden kılması gerekir. İmâmeyne göre gidip cum’a namazına başlamadıkça, kılmış olduğu öğle namazı bâtıl olmaz.

230 * Cum’a için tekbîr almak, yıkanmak, misvak kullanmak, güzel ve temiz elbiseler giyinmek, hoş kokular sürünmek müstehabtır. [618] Minârede ezan okununca da başka işlerle uğraşmayıp hemen câmiye gidilmesi vâcibtir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

= ***Ey îmân edenler! Cum’a günü namaz için ezan okunduğu zaman*** *(yapmakta olduğunuz işleri bırakıp, ihlâs ile hemen)* ***Allâh’ın zikrine*** *(; cum’a namazını kılmaya)* ***koş****(arcasına gid)****in ve alışverişi bırakın.*** [619]

231 * Cum’a günü câmiye erkence gitmek, iki rek’at Tahiyyetül mescid namazı kılmak, Kehf sûresini okumak [620] veyâ dinlemek, cum’a günü ve gecesi Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salâvât getirmek mendubtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), günün yarısından güneş zevâle erinceye (; batıya yönelinceye) kadar cum’a günü hâriç (olmak üzere) namaz kılmayı yasakladı. [621]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Şüphesiz cum’a günü sizin en fazîletli günlerinizdendir. Âdem o günde yaratılmış, rûhu o günde kabz edilmiştir** (, alınmıştır)**... O günde bana çok salâvât getiriniz. Çünkü sizin salâvâtınız bana arz olunur** (, sunulur). *Sahâbe:* Yâ Resûlallah! Senden hiçbir şey kalmadığı (, cesedin çürüdüğü hâlde) salâvâtımız sana nasıl arz olunur *dediler. Efendimiz şöyle buyurdu:* **Allah, peygamberlerin cesetlerini yemeği, yere** (, toprağa) **haram kılmıştır**. [622]

أَكْثِرُوا عَلَيَّ الصَّلاَةَ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَلَيْلَةِ الْجُمُعَةِ

= **Cum’a günü ve cum’a gecesi bana çokça salâvât getiriniz.** [623]

232 * Cum’a günü câmiye giden kimse, başkalarını rahatsız etmemek şartı ile hutbeye henüz başlanılmamışsa hatîbe yakın yere kadar gidebilir. Hutbeye başlanılmışsa bulabildiği yerde oturur. Fakat yer bulamaz ve ilerdeki saflarda da boş bırakılmış yer varsa zarûretten dolayı bu boş yerlerden birine kadar gidebilir.

أَحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ الإِمَامِ فَإِنَّ الرَّجُلَ لاَ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِي الْجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا

= **Zikirde** (, hutbede) **hazır bulunun** (, dinleyin)**. İmama yaklaşın. Çünkü kişi** (imamdan, cum’adan ve hutbeden) **uzak kaldıkça, cennete girse bile oraya** (girmekte veyâ derece yönünden) **geri bırakılır.** [624]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), cum’a günü hutbe okurken bir kişi mescide girdi ve cemaatin üstünden atlayarak (ileri doğru) geldi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), o kişiye şöyle buyurdu: (Artık) **otur! Sen hem geç kaldın, hem de** (insanları) **rahatsız ediyorsun.** [625]

مَنْ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اتَّخَذَ جِسْرًا إِلَى جَهَنَّمَ

= Kim cum’a günü cemaatin omuzlarını yararak (; üzerlerinden aşarak) **ilerler ise cehenneme bir köprü edinmiş** (, köprü kurmuş) **olur.** [626]

233 * İmam Âzam’a göre imamın minbere çıkması, cemaatin namaz kılmasına ve konuşmasına son verir.

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ مَنَازِلِهِمِ الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَاسْتَمَعُوا الْخُطْبَةَ

= **Cum’a günü olunca mescidin kapılarının her birisinde melekler bulunur ve** (mescide gelen) **insanları, ilk geleni, ondan sonra geleni geliş sırasına göre yazarlar. İmam** (hutbe için minbere) **çıkınca defterleri kapatır ve hutbeyi dinlerler.** [627]

İmâmeyne göre imamın minbere çıkması namaz kılmaya, konuşmaya başlaması da cemaatin konuşmasına son verir.

Cum’a günü, imamın hutbe (okumak) için minbere çıkışı namaz (kılmay)ı, konuşma(ya başlama)sı ise konuşmayı keser. [628]

Cum’a günü imam hutbeye başlayınca konuşmayın (, susun ve) hutbeyi dinleyin. Susan kimse (hutbeyi) dinlemese de, dinleyen kadar sevap kazanır. [629]

Fetvâ İmam Âzam’a göredir. Buna göre hatîbin minbere çıkması ile cemaatin susması, konuşmaması vâcib olur.

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ المِسْجِدَ والإِمَامُ عَلى المِنْبَرِ فَلاَ صَلاَةَ ولاَ كَلاَمَ حَتَّى يَفْرُغَ الإِمَامُ

= **Sizden biriniz** (cum’a namazı için) **mescide girdiğinde eğer imam minberde hutbe okuyorsa** (bilsin ki) **imam hutbeyi bitirene dek namaz da kılınmaz, kelâm da edilmez** (, konuşulmaz). [630]

(Cum’a günü) imam minber üzerinde iken namaz kılmak ma’siyettir (, sünnete aykırı davranmaktır, günahtır). [631]

* Ma’siyet, mâsiyet sözlükte itâatten ayrılmak, söz dinlememek, çoğunluk tarafından onaylanan davranışlara uyum sağlamamak anlamındaki isyân kökünden masdar ve isim olup itâat kelimesinin karşıtıdır. İtaatten çıkma, günah işleme; (yapılması istenilen veyâ emredilen) bir davranışı yapmaktan çekinme, ona karşı direnme; kişinin kasten işledi-

ği haram fiil gibi anlamlarda kullanılır. [632]

***** Hatîbin hutbe için minbere çıkmasından hutbe (veyâ namaz) bitinceye kadar konuşmak, selâm vermek ve almak, aksırana teşmît etmek, tertîb sâhibi olan kimse dışında namaz kılmak tahrîmen mekruhtur. Hattâ hutbede Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın isimleri anılınca, cemaatin açıktan salât ve selâmda bulunmaları câiz değildir.

مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَهُوَ كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا وَالَّذِي يَقُولُ لَهُ أَنْصِتْ لَيْسَ لَهُ جُمُعَةٌ

= **Cum'a günü hatip hutbeyi okurken her kim konuşursa o kişi *kitap yüklenen*** *(, kitap taşıyan)* ***eşek* gibidir. Böyle bir kimseye sus** (, konuşma) **diyenin ise** (mükemmel anlamda) **cum'ası yoktur.** [633]

Hatip hutbede duâya başlarsa, duâ ederse cemaatin el kaldırmaları ve açıktan, sesli olarak Âmîn demeleri câiz değildir. Bunu yaparlarsa günahkâr olurlar.

İmam Ebû Yûsuf'tan bir rivâyete göre Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemin isimleri anıldığında hem susma emrine, hem de Efendimize salâvât getirme emrine uymuş olmak için kalben, sessizce salât ve selâm okunur.

(Mâlikî ve Hanbelîlere göre hatîbin hutbeye başlaması ile cemaatin susması vâcib; Şâfiîlere göre hutbe sırasında cemaatin susması sünnet, konuşmaları mekruhtur.) [634]

Cum'aya üç türlü insan gelir: (Birincisi) **gevezelik yapmağa gelendir;** (cum'adan**) nasîbi, yaptığı gevezeliktir.** (İkincisi)**, duâ etmek için** g**elendir; o, Allâh'a duâ etmiştir; Allah** (duâsının karşılığını) **dilerse verir, dilerse vermez.** (Üçüncüsü de, hutbeyi dinlemek için) **susarak konuşmadan,** (ilerideki saflara geçmek için) **hiçbir müslümanın omuzuna basmadan** (boş bulduğu yere oturup) **kimseye eziyet etmeden** (cum'aya) **gelendir. İşte onun bu yaptıkları, ondan** (; o cum'adan) **sonra gelecek olan cum'aya kadar üç gün de ilâvesi ile** (küçük) **günahlarına keffârettir.** [635]

* Hutbe okunurken uyumak da mekruhtur.

إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ

= **Sizden biri, cum'a günü** (mescitte iken) **uyku basarsa yerini değiştirsin**. [636]

234 - Cum'a namazının başlanılmış ilk sünneti, hatîbin minbere çıkması durumunda namazın vâciblerine uygun olarak kılınarak, hemen tamamlanmalıdır.

235 - Cum'a namazını, hutbe okuyan kimsenin kıldırması daha fazîletlidir.

236 * Cum'a namazı henüz bitmeden imama uyan kimse, bu namazı tamamlar. İmamı teşehhüdde veyâ sehiv secdesinde bulsa da hüküm aynıdır.

فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا

= (Namazdan) **yetişebildiğiniz kadarını** (imamla) **kılın, yetişemediğinizi** (imam selâm verdikten sonra kendiniz) **tamamlayın.** [637]

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَلاَةِ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ

= **Cum'a namazının veyâ başka bir namazın bir rek'atına yetişen kimse o namaza yetişmiş** (ve cemaat sevâbını kazanmış) **olur.** [638]

İmam Muhammed'e göre ikinci rek'atın rükûundan sonra imama uyan kimse, cum'a namazını değil, öğle namazını tamamlar; dört rek'at öğle namazının farzını kılar. [639]

Kişi, eğer imam (ikinci rek'atta tahiyyâtta) otururken cum'a namazına yetişirse namazını dört rek'at olarak tamamlar. [640]

Bayram ve Bayram Namazları

237 * Bayram, bir neş'e (, neşe); sevinç, mutluluk günü demektir. Arapçası iyddir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Medîne'yi şereflendirdiğinde, halkın senede iki def'a bayram, eğlence, sevinç günleri olduğunu öğrenince: **Şüphesiz Allah, size bu günlerin yerine daha iyilerini; Kurban ve Fıtır günlerini verdi** [641] diye müjdeleyerek, o günlerin Ramazan ve Kurban bayramı günleri olduğunu haber vermiştir. Bu günlere *iyd* denilmesi, bunların birer neş'e; sevinç günü olmaları, her sene tekrarlanmaları veyâ yüce Allâh'ın bu günlerde pek çok ihsânlarda bulunması bakımındandır.

أُمِرْتُ بِيَوْمِ الْأَضْحَى عِيدًا جَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ

= **Ben kurban gününü bayram** (kabul etmek)**le emir olundum, yüce Allah o gün**(ler)**i bu ümmet için bayram kıldı.** [642]

Ramazan bayramı üç gün, Kurban bayramı dört gündür.

238 - Kendilerine cum'a namazı farz olan kimselere cum'a namazının farz olma ve edâ şartları içinde, bayram namazları vâcibtir. Ancak bayram namazlarından sonra hutbe okunması vâcib değil, sünnettir.

239 * Bayram namazlarının ilk vakti, işrâk vaktidir. Yâni güneşin görünüşüne göre ufuktan bir veyâ iki mızrak boyu kadar yükselip kerâhet vaktinin çıktığı andır. Bu andan başlayarak istivâ veyâ zevâl vaktine kadar kılınması câizdir.

ثُمَّ أَقْصِرْ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَتَرْتَفِعَ قِيسَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ

= (Sabah namazını kıldıktan) **sonra, güneş doğup bir veyâ iki mızrak boyu yükselinceye kadar** (namaz kılmayı) **bırak.** [643]

Sabah namazından sonraki kerâhet vaktinin çıktığı an basit olarak şöyle de anlaşılabilir: Çene kısmı göğüs kısmına dayayarak güneşe doğru bakılmalı, eğer güneş ufuktan yükselmesi sebebi ile görülemiyor ise kerâhet vakti çıkmıştır.

240 * Bayram namazları ikişer rek'attır, cemaatle kılınır ve kıraati sesli yapılır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dili üzere Kurban bayramı namazı iki rek'attır, Ramazan bayramı namazı iki rek'attır, cum'a namazı iki rek'attır. (Dört rek'atlı) farz namaz yolculukta (, seferde) iki rek'attır. [644]

Ezan okunmadan ve kâmet getirilmeden [645] imam, iki rek'at *Ramazan* veyâ *Kurban bayramı namazına*, cemaat de böyle iki rek'at bayram namazı kılmak için imama uymaya niyet eder. *Allâhü Ekber* diyerek iftitah tekbîri alınır. Eller bağlanır, hep birlikte sessizce *Sübhâneke* okunur. Sonra imam yüksek sesle, cemaat de sessizce *Allâhü Ekber* diyerek üç tekbîr alırlar. Her tekbîrde eller yukarıya kaldırılıp daha sonra yanlara salıverilir ve her tekbîr arasında üç tesbîh miktârı durulur. Üçüncü tekbîrden sonra eller bağlanır. İmam sessizce *Eûzü ve Besmele* okuduktan sonra, sesli olarak *Fâtiha* sûresini okur ve kıraat eder; bir miktar Kur'ân okur. Sesli olarak *Allâhü Ekber* diyerek rükû ve secdelere gider. Cemaat de sessizce tekbîr alarak imamla birlikte hareket eder. Sonra tekbîr alınarak ikinci rek'ata kalkılır. İmam önce sessizce *Besmele,* sonra yine sesli olarak *Fâtiha* sûresini okur ve kıraat eder; bir miktar Kur'ân okur. Tekrar üç def'a eller kaldırılarak birinci rek'atta olduğu gibi üç tekbîr alınır. Daha sonra imam yine sesli olarak, cemaat ise sessizce

Allâhü Ekber diyerek rükû ve secdelere varırlar. Sonra oturulup sessizce *Ettahiyyâtü, Allâhümme Salli ve Bârik* ile *Rabbenâ âtinâ duâsı* veyâ benzeri duâlar okunur ve iki tarafa selâm verilerek namaz tamamlanır.

Bu durumda bayram namazlarının her rek'atında üç fazla tekbîr bulunmuş olur ki, bunlar da vâcibtir.

(Hanbelî mezhebine göre birinci rek'atta altı, ikinci rek'atta beş tekbîr alınır. İmam Mâlik ile İmam Şâfiî'ye göre birinci rek'atta yedi, ikinci rek'atta beş tekbîr alınır. Bu üç mezhebe göre tekbîrler, her iki rek'atta da kıraatten önce alınır.)

241 * Hatip, bayram namazını kıldırdıktan sonra minbere çıkar, oturmadan hutbe okumaya başlar. Cum'ada olduğu gibi iki hutbe okur. Ancak cum'a hutbelerinden farklı olarak bayram hutbelerine tekbîr ile başlanır, cemaat de bu tekbîrlere alçak sesle katılır. Âlimlerin çoğuna göre ilk hutbede ard arda dokuz, ikinci hutbede yedi tekbîr getirilmesi müstehabtır. Hatip hutbede, Ramazan bayramında fıtır sadakası, Kurban bayramında kurban ve teşrîk tekbîrleri konusunda cemaate bilgi verir.

Cum'a hutbelerinde sünnet olan şeyler, bayram hutbelerinde de sünnet, mekruh olanlar da aynı şekilde mekruhtur. Bayram hutbelerinin namazdan önce okunmaları câiz olmakla birlikte mekruh sayılmıştır.

242 - İmam birinci rek'atta bayram tekbîrlerini unutup Fâtiha sûresinin bir kısmını veyâ tamâmını okuduktan sonra hatırlarsa tekbîrleri alır, Fâtiha sûresini yeniden okur. Fakat Fâtiha sûresinden sonra bir miktar Kur'ân okuyup tekbîrleri almadığını hatırlarsa tekbirleri alır, yeniden kıraat etmez; sesli olarak Kur'ân okumaz.

243 * Bayram namazlarında birinci rek'atın rükûuna varmış olan imama uyan kişi, bu rükûya yetişeceğini tahmin ederse hem iftitah tekbîrini, hem de bayram tekbîrlerini ayakta alır, daha sonra rükûya varır. Rükûyu kaçıracağından korkuyorsa iftitah tekbîrinden sonra hemen rükûya varır ve bayram tekbîrlerini rükûda alır. Bu tekbîrleri alırken ellerini kaldırmaz. Tekbîrleri tamamlayamasa dahi, imam kıyâma kalkınca o da imamla birlikte kalkar. İmam ile alacağı tekbîrlerde imama uyar, kendi mezhebine uygun olmasa da fazla veyâ noksan tekbîr almaz. Ancak, imamın aldığı tekbîrler sahâbeden rivâyet edilen birinci rek'atta yedi, ikinci rek'atta beş tekbîrden fazla olursa o durumda imama uyulmaz.

244 * Bayram namazının ikinci rek'atına yetişen kimse, imam selâm verdikten sonra birinci rek'atı kazâ etmeye kalkınca, önce sessiz olarak Besmele ile Fâtiha sûresini ve ilâve edeceği sûre veyâ âyeti okur. Sonra yine sessizce tekbîrleri alarak namazını tamamlar. Bu şekilde mesbûk olanlar; birinci rek'attan sonra imama yetişenler, kendi kendilerine alacakları tekbîrlerin miktârında imama uymaz, kendi mezheplerine göre alırlar.

Bayram namazına hiç yetişemeyen kimse, kendi başına bayram namazını kılamaz; isterse dört rek'at nâfile namaz kılar. Bu, bir kuşluk namazı yerine geçer, sevâbı büyüktür.

Kim bayram namazını kaçırırsa dört rek'at(lı bir) namaz kılsın. [646]

(Bayram namazları Şâfiîlere göre müekked sünnettir. Bir görüşe göre de farz-ı kifâyedir, İslâmın alâmetlerinden sayılır. Cemaatle kılınması daha fazîletlidir, yalnız başına da hutbesiz kılınabilir. Bu sebeple seferî olanlar da, kadınlar da yalnız başlarına kılabilirler. Güneşin doğuşundan zevâl vaktine kadar kılınabilir. İmamla birlikte bayram namazını kılamayan kimsenin, bu namazı aynı şekilde kazâ etmesi sünnettir. Çünkü Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh) böyle yapmıştır. (Kazâ olarak kılınan) diğer namazlar gibi (kaçırılan bayram namazı da) aynı şekilde kazâ edilir.

Mâlikîlere göre bayram namazı müekked sünnet, bir görüşe göre de, farz-ı kifâye-

dir. İmam ile birlikte bayram namazını kılamayan kimse bu namazı kazâ etmez.

Bayram namazını kılmaya yetişemeyen bir kimse ne câmide ne de evinde bayram namazını tek başına kılması gerekmez. Eğer kılarsa (da) bir sakınca yoktur. [647]

Hanbelîlere göre imamla birlikte bayram namazını kaçıran kimse, onu kazâ etmez. Çünkü bu namaz farz-ı kifâyedir ve onu bir topluluğun kılması ile söz konusu farz yerine getirilmiş olur. Eğer bunu illâ da kazâ etmek isterse bu durumda dilerse onu dört rek'at kılar, dilerse de nâfile namaz gibi iki rek'at kılar. [648]

Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh), zâviye denilmekle de tanınan Basra'daki namazgâha iki fersah uzaklıktaki ikâmetgâhında bulunduğu için Basra'daki namazgâha gelemediği bir günde, emrindeki Ebû Utbe'ye bütün işçilerini, âilesini, çocuklarını bir yere toplamayı emredip, onlara şehir ahâlisinin (kılmış oldukları bayram) namazı gibi, tekbîrleri ile berâber bir bayram namazı kıldırmıştır. [649]

Köylüler bayramda bir araya toplanıp, şehirdeki imamın kılmakta olduğu gibi iki rek'at bayram namazı kılarlar.) [650]

245 - Kurban bayramı namazını ilk vaktinde kılmak, Ramazan bayramı namazını biraz geciktirmek müstehabtır. Bayram namazı cenâze namazından ve cenâze namazı da bayram hutbesinden önce kılınır. Yâni bayram günü önce bayram namazı sonra cenâze namazı kılınır, daha sonra da bayram hutbesi okunur.

246 - Bayram namazları bir şehirde herkesin toplanacağı musallâ, namazgâh gibi bir yerde kılınabileceği gibi birçok câmilerde de kılınabilir.

Bayram günlerinde kişinin sabah namazını kendi mahallesinin mescidinde kılması mendubtur. Sonra bayram namazının kılınacağı yere gidilir. Âlimlerin çoğunluğuna göre bayram namazının mahalle mescidinde değil, namazgâhta kılmak mendubtur.

247 * Bayram günlerinde erken kalkmak, yıkanmak, [651] misvak veyâ diş fırçası kullanmak, gülyağı ve benzeri hoş koku sürünmek, giyilmesi mubah olan elbiselerden en güzel ve temizini giymek, yüce Allâh'ın nîmetlerine şükür için neş'e; sevinç göstermek, karşılaşılan mü'minlere karşı güler yüz göstermek, elden geldiği kadar fazla sadaka vermek, bayram gecelerini ihyâ etmek; ibâdetle geçirmek ve duâ etmek de müstehabtır.

مَنْ قَامَ لَيْلَتَيِ الْعِيدَيْنِ مُحْتَسِبًا لِلَّهِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ

= **Kim sevâbını Allah'tan umarak** (, sırf O'nun rızâsı için) **bayram gecelerini ibâdetle değerlendirirse kalplerin öldüğü gün onun kalbi ölmeyecektir.** [652]

Buradaki bayram gecelerinden maksat, Ramazan ayının son gününü bayrama bağlayan gece ile arefe gününü Kurban bayramına bağlayan gecedir.

Bayram ve diğer günlerde koku sürünmek özellikle erkekler içindir. Kadın, kocası için güzelleşebilir, süslenir ve kokulanır. Yabancı erkekler için bunların hiçbiri câiz değildir. Kadınların koku sürünmüş olarak namaz için bile olsa dışarıya çıkmalarının câiz olmadığını belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ وَلَكِنْ لِيَخْرُجْنَ وَهُنَّ تَفِلاَتٌ

= **Allâh'ın kadın kullarını Allâh'ın mescitlerin**(e gitmek)**ten men etmeyiniz. Onlar da süslenmemiş, koku sürünmemiş olarak dışarı çıksınlar** (, çıkabilirler). [653]

أَيُّمَا امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ تُقْبَلْ لَهَا صَلاَةٌ حَتَّى تَغْتَسِلَ

= **Kadın güzel koku süründükten sonra mescide** (gitmek üzere evinden) **çıkarsa** (o kokuyu giderici) **boy abdesti alıncaya kadar hiçbir namazı kabul olunmaz.** [654]

أَيُّمَا امْرَأَةٍ اسْتَعْطَرَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ لِيُوجَدَ رِيحُهَا فَهِىَ زَانِيَةٌ وَكُلُّ عَيْنٍ زَانِى

= **Hangi kadın güzel koku sürünür, sonra dışarıya çıkar ve kokusu hissedilirse o zinâ etmiş** (gibi) **olur.** (Ona şehvetle bakan) **her göz de zinâ etmiş** (gibi) **olur.** [655]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kadınların ve erkeklerin sürünebilecekleri kokuların özelliklerini, nasıl olması gerektiğini belirtmek üzere de şöyle buyurmuştur:

طِيبُ الرِّجَالِ مَا ظَهَرَ رِيحُهُ وَخَفِىَ لَوْنُهُ وَطِيبُ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَخَفِىَ رِيحُهُ

= **Erkeğin sürünme maddesinin kokusu vardır, rengi olmaz; kadının sürünme maddesinin ise rengi olur, kokusu olmaz.** [656]

Kadınların bayram namazlarına gitmeleri hakkında İmam Ebû Hanîfe der ki: *Kadınların bayram namazlarına (gitmek üzere evden) çıkmalarına (geçmişte) ruhsat veriliyor idi. Bu gün ise çok yaşlı olanların dışında kadınların bayram namazlarına gitmeleri uygun değildir. Yaşlı kadınların ise gitmelerinde bir sakınca yoktur.*

İmam Muhammed de şöyle der: *Çok yaşlı olanların dışında kadınların bayram namazlarına gitmesi bizim hoşumuza gitmez. Bu, Ebû Hanîfe (rahmetullâhi aleyh)in de görüşüdür.* [657]

* İmam Âzam'a göre sâdece ihtiyar kadınlar, öğle ve ikindi dışındaki namazlara çıkabilirler. Çünkü bu vakitler fâsıkların yaygın olduğu vakitlerdir, bu vakitlerde fitne ihtimâli daha fazladır. Akşam, yemek zamânı, yatsı ve sabah da uyku zamânı olduğu için fitne yönünden daha emniyetli vakitlerdir denmekte ise de günümüzde bu fitnenin ekseriyetle akşam, yatsı ve sabah namazları zamânında olması sebebi ile emniyette olunmadıkça gidilmemesi gerekir.

Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ihtiyar kadınlar bütün vakitlerde mescide gidebilirler.

Günümüzde, ister genç ister ihtiyar olsun kadınların namaz kılmak, vaaz dinlemek, hele hele mevlid dinlemek için mescide, câmiye gitmeleri mekruhtur. [658]

248 * Ramazan bayramında bayram namazından önce hurma gibi tatlı bir şey yenilmesi, Kurban bayramında ise namaz kılınmadıkça bir şey yenilmemesi müstehabtır. Sahih olan görüşe göre, bu hususta kurban kesecek kimse ile kesmeyecek kimse eşittir. Kurban kesecek kimsenin, keseceği kurban eti ile yemeğe başlaması daha uygundur. Bununla birlikte namazdan önce bir şey yenilmesinde de kerâhet yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Ramazan bayramında bir şey yemeden namaza çıkmaz, Kurban bayramında ise namazı kılıncaya kadar bir şey yemezdi. [659]

249 * Kurban bayramından önce, Zilhicce ayının ilk dokuz gününde hayır işlemeye çalışmak, yüce Allâh'ı zikretmek, sadaka vermek, diğer iyilikleri yapmak müstehabtır.

مَا مِنْ أَيَّامٍ أَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ وَلاَ أَحَبُّ إِلَيْهِ الْعَمَلِ فِيهِنَّ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشْرِ فَأَكْثِرُوا فِيهِنَّ مِنَ التَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّحْمِيدِ

= **Allah katında şu** (zilhicce ayının ilk) **on gün**(ün)**den daha büyük, amelin kendilerinde daha sevimli olduğu başka hiçbir gün yoktur. Bu günlerde tehlîl, tekbîr ve tahmîd** (getirmeyi, bunları söylemey)**i çoğaltın.** [660]

Tehlîl Lâ İlâhe İllâllah, tekbîr Allâhü Ekber, tahmîd Elhamdülillâh demektir.

250 * Bayram günü câmiye acele etmeden, yaya olarak, erken vakitte gidilir.

Namaza giderken Ramazan bayramında sessizce, Kurban bayramında sesli olarak tekbîr getirilmesi; namazdan sonra mümkünse başka bir yoldan eve dönülmesi mendubtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bayram günü (namazgâha) bir yoldan giderse başka bir yoldan dönerdi. [661]

* İmam Âzam'a göre: **Zikrin en hayırlısı** (; en üstünü)**, gizli olanıdır. Malın hayırlısı ise** (kişiye) **yetecek kadar olanıdır** [662] hadîs-i şerîfi gereğince Ramazan bayramı namazına giderken tekbîri gizlice; sessizce, içinden almak mendubtur. İmam Âzam: *Senâda; Allâh'ı anmakta, O'nu yüceltmekte asıl olan, gizliliktir. Ancak Kurban bayramı tekbîr getirme günleri olduğu için, şeriat ancak o gün namazgâha giderken tekbîr getirmeyi uygun görmüştür. Ramazan bayramı ise öyle değildir* demiştir.

İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise tekbîri açıktan almak mendubtur.

Tercih edilen ve müstehab olan görüş, Ramazan bayramında namaza giderken tekbîrlerin gizli; sessiz, kişinin içinden almasıdır. [663]

251 * Kurban bayramının birinci gününe *yevm-i nahr*; kurban kesme günü denir. Zilhicce ayının on bir, on iki ve on üçüncü günlerine de *eyyâm-ı teşrîk*; Teşrîk günleri denir.

Teşrîk kelimesi sözlükte güneşlendirme, güneşte kurutma, eti parçalayıp güneşte kurutma anlamına gelir. Zilhicce ayının onuncu günü olan kurban bayramının birinci günü kesilen kurbanlar, bu günlerde kurutulmak için taşlar üzerine güneşin altına serildiği için Kurban bayramının birinci gününden sonraki üç gün teşrîk günleri diye isimlendilmiştir. [664]

Kurban bayramından bir önceki güne yevm-i arefe; arefe günü denir. Ki, Zilhicce ayının dokuzuncu günüdür. Ramazan bayramında arefe yoktur.

* Arefe, bizde hâlen zannedildiği gibi herhangi günden önceki gün mânâsına olmadığı gibi kısaca kurban bayramından evvelki güne, bayramdan önce geldiği için arefe denilmemiştir. Arefe günü, Arafat'ta vukûf; vakfe gününe hâs, vakfe gününe âit şer'î bir isim olup diğer hiçbir güne bu isim verilmez. [665]

Arefe günü sabah namazından itibâren Kurban bayramının dördüncü günü ikindi namazı dâhil yirmi üç vakit farz-ı ayn namazın arkasından bir def'a teşrîk tekbîri olarak:

اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

(; Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Hamd, Allâh'a âittir) [666] denilerek tekbîr getirilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), arefe gününün sabah namazından teşrîk günlerinin sonundaki ikindi namazına kadar, farz namazlarda selâm verdikten sonra tekbîr getirirdi. [667]

Ali (bin Ebî Tâlib, kerremallâhü veche), arefe gününün sabah namazından teşrîk günlerinin sonundaki ikindi namazına kadar (farz namazlardan sonra) tekbîr getirirdi. [668]

Tekbîrlerin bu miktar okunması İmâmeynin görüşüdür, uygulama da bu şekildedir. İmam Âzam'a göre bu tekbîrler arefe günü sabah namazından, Kurban bayramının birinci günü ikindi namazına kadar olan sekiz vakit farz-ı ayn namazın arkasından alınır. [669]

252 - Teşrîk tekbîrleri, âlimlerin çoğuna göre vâcibtir. Sünnet diyenler de vardır. İmâmeyne göre farz namazları kılmakla mükellef olan herkes için bu tekbîrler vâcibtir. Bu konuda tek başına namaz kılan, imama uyan, seferî; yolcu ile mukîm, köylü ile şehirli, erkek ile kadın eşittir. Tekbîrleri erkekler açıktan; sesli, kadınlar gizlice; sessiz getirirler.

İmam Âzam'a göre ise teşrîk tekbîrlerinin vâcib olması için mukîm, hür, erkek olmak ve namazın müstehab şekilde cemaatle kılınan farz bir namaz olması şarttır. Bu sebeple, seferî; yolcu olanlara, kadınlara ve tek başına namaz kılanlara bu tekbîrler vâcib değildir. Fakat bu kişiler, kendilerine tekbîr vâcib olan cemaatle namaz kılan kimselere uyarlarsa tekbîr almaları gerekir. Ayrıca, cum'a ve bayram namazları kılınmayan köylerde bulunan kimseler ile cum'a günü öğle namazını kendi aralarında cemaatle kılan özürlü kişilere de teşrîk tekbîri getirmek vâcib olmaz. Kadınların kendi aralarında cemaatle namaz kılmaları da müstehab şekilde olan cemaatten sayılmaz.

253 * Bir senenin teşrîk günlerinden birinde terk edilen bir namaz, yine o senenin teşrîk günlerinden birinde kazâ edilse sonunda teşrîk tekbîri alınır. Fakat başka günlerde veyâ başka bir senenin teşrîk günlerinde kazâ edilecek olsa teşrîk tekbîri alınmaz.

* Teşrîk tekbîrleri farz-ı ayn namazların ardından alındığı için cenâze namazında teşrîk tekbîri getirilmez, Bayram namazının ardından teşrîk tekbîri getirilir. Eğer namazdan sonra mescitten çıkılır, bilerek veyâ unutularak konuşulur, bilerek abdest bozulursa teşrîk tekbîri düşer; getirilmesi gerekmez. Unutularak abdest bozulursa teşrîk tekbîri getirilir. [670]

254 - Bir namazda sehiv secdeleri ile teşrîk tekbîri ve telbiye yapılacak olsa önce sehiv secdeleri yapılır, sonra tekbîr alınır, daha sonra da telbiyede bulunulur. Eğer önce telbiye getirilir ise sehiv secdeleri ve teşrîk tekbîri düşer, yapılmaları gerekmez.

255 * Arefe günü, insanların bir yerde toplanarak Arafat'ta bulunan hacılara benzemeye çalışmalarının bir esâsı, dayanağı yoktur. Hattâ bunu mekruh görenler de vardır. [671]

256 * Bayram günlerinde müslümanların tebrikleşmeleri, birbirleri ile musâfaha etmeleri, birbirlerine aşağıdaki şekilde duâ etmeleri mendubtur: غَفَرَ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ *[; (Bu günlerin hürmetine) Allah bizi ve sizi bağışlasın]* veyâ تَقَبَّلَ اللّٰهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ *[; (Yaptığımız bu işi, bu ameli) Allah bizden ve sizden kabul buyursun.)* [672]

Terâvih Namazı

257 * Terâvih namazı, Ramazan ayına âit yirmi rek'atlık müekked bir sünnettir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve sahâbe bu namazı kılmaya devam etmişlerdir.

Terâvih namazının günümüzdeki gibi yirmi rek'at olarak cemaatle kılınması Ömer (radiyallâhü anh)ın halîfeliğinin son zamanlarında olmuş, bu konuda sahâbe Ömer (radiyallâhü anh)a uymuş, sahâbeden sonra da günümüze kadar bu şekilde kılınıp gelinmiştir.

Terâvih namazı İmam Âzam, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed bin Hanbel'e göre yirmi rek'at; İmam Mâlik'in iki görüşünden birine göre otuz altı rek'attır. [673]

* İlim adamları, Ramazan ayının ihyâsı; değerlendirilmesi hakkında ihtilâf ettiler. Kimi, (terâvih namazının) vitir ile birlikte kırk bir rek'at kılınması görüşündedir. İmam Mâlik'in görüşü budur ve amelleri bu görüş üzerinedir. İlim adamlarının çoğu, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ashâbından Ali, Ömer ve daha başkalarından rivâyet edilen yirmi rek'at görüşüne sâhip olmuşlardır. Süfyân-ı Sevri, Abdullah bin Mübârek ve Şâfiî-nin görüşü budur. (İmam) Şâfiî diyor ki: *Memleketimiz Mekke'de ben buna ulaştım, yirmi rek'at kılarlardı.* İshâk (bin Râheveyh): *Übey bin Kâ'b'dan rivâyet edildiği üzere kırk bir rek'atı seçeriz* demektedir. [674]

Biz, Ömer bin Hattâb zamânında yirmi rek'at terâvih ile vitir namazı kılardık. [675]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Ramazan (ayın)da cemaat olmadan yirmi rek'at (terâvih namazı) ile vitir (namazı) kılardı. [676]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Ramazan (ayın)da yirmi rek'at (terâvih namazı) ile üç rek'at vitir (namazı) kılardı. [677]

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), Ramazan ayını anlatarak şöyle buyurmuştur:

شَهْرٌ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ فَمَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

= (Ramazan) **öyle bir aydır ki, Allah, onun orucunu üzerinize farz kıldı. Ben de onun kıyâmını** (; gecelerini terâvih veyâ başka ibâdetle değerlendirmeyi) **sünnet kıldım. Kim fazîletine inanarak ve sırf Allah rızâsını dileyerek** (gündüz) **orucunu tutar, gecelerini** (terâvih namazı veyâ başka ibâdetle) **değerlendirirse annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından temizlenir.** [678]

مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

= **Kim inanarak ve Allah rızâsını dileyerek Ramazan ayını(**n gecelerini terâvih ile) **ihyâ eder** (, gereğince değerlendirir)**se onun geçmiş** (küçük) **günahları af edilir.** [679]

إِنَّ لِلّٰهِ عُتَقَاءَ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لِكُلِّ عَبْدٍ مِنْهُمْ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ

= Yüce Allah (Ramazan ayının) **her gün ve gecesinde cehennemi hak eden bir takım kimseleri bağışlar.** (Yine Ramazan ayının) **her gün ve gecesinde** (oruç tutan) **her müslümanın kabul olunacak bir duâsı vardır.** [680]

Terâvih namazının cemaatle kılınması, bir kifâye sünnettir. Bu sebeple bütün bir mahalle halkı, terâvih namazını cemaatle kılmayıp evlerinde yalnız başlarına kılacak olsalar, sünneti terk edip günah işlemiş olurlar.

* Vaktinde kılınamayan terâvih namazı kazâ edilemez. Çünkü (namazı) kazâ (etmek), farz namazlar ile vitir namazı gibi vâcib olan namazlara âittir. [681]

258 * Terâvih namazının her dört rek'atı sonunda bir süre oturulup dinlenildiği için bu dört rek'ata bir tervîha (ترويحة) denilmiştir. Tervîha kelimesinin aslı tervîhtir.

Tervîh, nefsi rahatlandırmak anlamına gelir ve çoğulu terâvîhtir.

Ali bin Ebî Tâlib (kerremallâhü veche), Ramazanda insanlara imam olarak yirmi rek'at terâvih ve üç rek'at vitir namazı kıldırırdı. [682]

Ali bin Ebî Tâlib (kerremallâhü veche), Ramazanda bir kimseye insanlara beş tervîha ile yirmi rek'at terâvih namazını kıldırmasını emretti. [683]

259 * Mescitlerde terâvih namazı cemaatle kılındığı hâlde, bir özrü olmaksızın cemaati terk ederek bu namazı evinde kılan kimse, günah işlemiş olmazsa bile fazîleti terk etmiş olur. Bu kimse evinde cemaatle kılsa cemaat sevâbını alırsa da, mescitteki cemaatin fazîletine erişemez. Çünkü mescitlerin fazîleti fazladır.

Ramazanda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte oruç tuttuk. Ramazan ayından yedi (gün) kalıncaya kadar bize farzdan başka hiçbir şey, (hiçbir nâfile namaz) kıldırmadı. (Ramazanın bitimine) yedi gün kalınca bize, gecenin üçte biri geçinceye kadar (nâfile) namaz kıldırdı. (Ramazanın sondan) altıncı (gecesi) olunca (yine farz dışında başka) namaz kıldırmadı. (Ramazanın sondan) beşinci (gecesi) olunca gecenin son yarısı geçinceye kadar (nâfile) namaz kıldırdı. Bunun üzerine biz: Ey Allâh'ın Resûlü! Bu gecenin geri kalan kısmında da nâfile kılsaydık *dediğimizde şöyle buyurdu:* **Şüphe yok ki, bir kimse imam** (namazdan yerine) **çekilinceye kadar onunla birlikte** (yatsı) **namaz**(ını) **kılarsa ona geceyi ihyâ etmiş** (; ibâdetle değerlendirmiş kimsenin) **sevâbı verilir.** [684]

260 - Terâvih namazını kılacak kimsenin terâvihe veyâ vaktin sünnetine veyâ gece namazına niyet etmesi ihtiyat bakımından daha uygundur. Vaktini belirtmeden sâdece *namaz kılmaya* veyâ *nâfile namazına* niyet edilmesi de birçok âlime göre câizdir.

261 * Terâvih namazı her iki rek'atta bir selâm vererek kılındığında, her çift rek'at için niyeti yenilemek gerekir. Çünkü her çift rek'at başlı başına bir namazdır ve kişi selâm vermekle namazdan çıktığından yeniden namaza başlamak için mutlaka niyet gereklidir.

Diğer bir görüşe göre terâvih namazının ilk rek'atını kılmaya başlarken bütün terâvihe niyet edilirse namazın başındaki bu niyet tüm terâvih için yeterli olur.

İhtilâftan kurtulmak için birinci görüş daha ihtiyatlıdır. [685]

(Terâvihe niyet etme şekli ile 271 inci maddedeki mesele birbiri ile bağlantılıdır.)

262 * Terâvih namazını her iki rek'atta bir selâm vererek on selâm ile bitirmek daha fazîletlidir, dört rek'atta bir selâm da verilebilir. Sekiz, on hattâ yirmi rek'atta bir selâm vererek bitirmek de câiz olmakla birlikte bu şekilde kılmak mekruhtur.

263 - Terâvih namazı iki rek'atta bir selâm verilince, akşam namazının iki rek'at sünneti gibi; dört rek'atta bir selâm verilince, yatsı namazının dört rek'at sünneti gibi kılınır. Cemaatle kılındığı zaman cemaat, hem terâvih namazına, hem de imama uymaya niyet eder. İmam da tekbîrleri, tesmîleri ve kıraati sesli olarak yapar.

264 - İmam terâvih namazının her iki rek'atında eşit derecede kıraat etmeli; Kur'ân okumalı ve tesmîleri birbirine eşit bölümlere ayırmalıdır. Meselâ: İki veyâ dört rek'atta bir selâm vermek fazîletlidir. Çünkü böyle yapılması, rûhu düşünceden kurtarır.

265 - Terâvihin her rek'atında on âyet okunması müstehabtır. Çünkü bu şekilde devam edilirse bir Ramazanda bir hatîm yapılmış yâni Kur'ân baştan sona okunmuş olur. Böyle bir def'a hatîm ile terâvih namazı kılınması sünnettir. Bâzı âlimlere göre, bu hatîmin Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olan Kadir gecesine rastlatılması müstehabtır.

266 - Terâvih namazını kıldıracak kişinin güzel sesli olmasına değil, okuyuşunun doğru, düzgün olmasına özen gösterilmelidir. Güzel ses, kalbi meşgul ederek düşünce ve huzûra engel olabilir. Okuyuşunda noksanlık ve hatâ olan bir imamın mescidini bırakarak doğru, düzgün okuyan bir imamın bulunduğu mescide gidilmesinde bir sakınca yoktur.

267 * Terâvih namazı diğer namazlardan farksız olduğu için namazın farz, vâcib, sünnet ve edeplerine uygun olarak kılınmalı, onları terk edici bir şekilde kılınmamalı; acele okumaktan kaçınılmalı, tâdîl-i erkâna uyulmalı, rükû ve secde tesbîhleri üçten daha az yapılmamalı, her dört rek'attan sonra mendub olan oturma terk edilmemelidir.

Zamânımızda cemaatin gevşekliği, tembelliği veyâ yorgunluğu gibi sebeplerden dolayı imamın terâvih namazında cemaate ağır gelmeyecek, onları usandırmayacak miktar Kur'ân okuması daha fazîletlidir. Çünkü cemaati çoğaltmak, kıraatı uzatmaktan daha fazîletlidir. Bununla birlikte Fâtiha sûresinden sonra okunacak âyetler, bir sûreden veyâ üç kısa âyet miktârından noksan olmamalıdır. Terâvihin ka'delerinde teşehhüdden sonra salâvât terk edilmemelidir. Ancak cemaati bıktırmamak, cemaatin sayısını azaltmamak, mescitleri cemaatsiz bırakmamak için teşehhüdden sonra salâvâtın kısa olanı ile yetinilerek اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ denilebilir. [686]

268 * Terâvih namazını özürsüz olarak oturarak kılmak veyâ uykunun gelmiş olduğu bir durumda kılmak mekruhtur. İmamın rükûya varmasına kadar bekleyip, ondan sonra imama uymak da mekruhtur.

إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَنَمْ حَتَّى يَعْلَمَ مَا يَقْرَأُ

= **Biriniz namazda uyuklarsa uyusun ki, ne okuduğunu bilsin.** [687]

إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لاَ يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ

= **Biriniz namaz kılarken uyukladığı zaman uykusu gidinceye kadar uyusun. Çünkü uyuklayarak namaz kılarsa bilemez de istiğfar edecek iken belki de o kendine sebb eder** (; kendi aleyhine kötü söz söyler, kendine bedduâ; kötü duâ eder)**.** [688]

269 - Terâvih namazının bir kısmı kılındıktan sonra imama uyan kimse, terâvih bitince kendisi noksan kalan rek'atları tamamlar. Sonra da vitir namazını kendi başına kılar, iyi olan budur. Bununla berâber imam ile birlikte vitri kılıp sonra terâvih namazının tamamlanması da câiz görülmüştür.

270 - Yatsı namazında cemaati terk etmiş olan kimse, terâvih ve vitir namazlarında imama uyabilir. Bu sebeple bir kimse, imam yatsı namazını kıldırıp terâvihe başladığı sırada mescide gelse önce yatsı namazını kendi başına kılar, sonra terâvih için imama uyar. Noksan kalan rek'atları da yine kendi başına tamamlar.

Yine terâvih namazını imam ile kılmayan kimse, vitir namazını imam ile kılabilir. Sahih olan görüş budur. Fakat hem imam, hem de cemaat yatsı namazını cemaatle kılmadan yalnız terâvih namazını cemaatle kılamazlar. Çünkü terâvihin cemaati, farz olan yatsı namazının cemaatine bağlıdır. Yatsı namazı cemaatle kılınmadan sâdece terâvih namazının cemaatle kılınması nâfileler hakkındaki dînin hükümlerine uygun düşmez.

271 - İmam, terâvih namazının, meselâ ilk birinci rek'atından sonra yanılarak otursa selâm verdikten sonra yeniden iki rek'at kılmadan geri kalan rek'atları usûlüne göre kıldıracak olsa bir görüşe göre namazı câizdir; ancak ilk iki rek'atı kazâ etmesi gerekir. Diğer bir görüşe göre geri kalan namazları da câiz olmaz, hepsini kazâ etmek gerekir. Çünkü terâvih namazı bir bütündür; yapılan teşehhüd ve selâmlar yerinde yapılmamış olur.

(Bu konu 261 inci maddedeki terâvihe niyet etme konusu ile bağlantılıdır.)

* Terâvih namazı ikişer rek'at olarak cemaatle kılınırken, imamın on def'a selâm verip vermediğinde şüphe edilse cemaat kendi başlarına iki rek'at daha kılar. Böylelikle kesin olarak on kez selâm verilmiş, yirmi rek'at kılınmış olur. Bu iki rek'atı yalnız başlarına kılmaları, terâvih dışında nâfile namazların cemaatle kılınmasının mekruh oluşu sebebi iledir. [689]

272 - Terâvih vaktin sünnetidir; yoksa orucun sünneti değildir. Bu sebeple hasta veyâ yolcu gibi oruç tutmak zorunda olmayanlar için de terâvih namazını kılmak sünnettir.

Akşam üzeri hayızdan veyâ nifâstan temizlenen müslüman bir kadın veyâ İslâm dînini kabul eden bir kimse hakkında da o gece terâvih namazını kılmak sünnettir.

Hastaların Namazları

273 - Hastalık, vücûdun normal durumunu kaybetmesinden meydana gelen bir güçsüzlük hâlidir. Hastaya mârîz (, mârız), hastalığa da maraz denir.

Hastalar da, akılları yerinde olduğu sürece birtakım dînî görevler ile mükelleftirler. Bununla birlikte dînimiz onlar hakkında birçok kolaylıklar göstermiştir. Namaz ile ilgili olarak hastalar için gösterilen kolaylıklar aşağıda açıklanmıştır.

274 * Bir hasta, gücüne göre namaz kılmakla yükümlüdür. Meselâ: Ayakta durmaya gücü yetmeyen veyâ ayakta durması iyileşmesinin uzamasına veyâ hastalığının artmasına sebep olacağı anlaşılan bir hasta oturarak namazını kılar. Oturmaya da gücü yetmezse gücüne göre yan üzeri veyâ sırt üstü yatarak işâretle; îmâ ile namazını kılar.

صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى الْجَنْبِ تُومِئُ إِيمَاءً

= (Namazını) **ayakta kıl,** (buna) **gücün yetmezse oturarak** (kıl)**, ona da gücün yetmezse yan tarafın üzerine yatıp** (, uzanıp) [690] **îmâ ile kıl.** [691]

Oturarak da olsa namaz kılmaya gücü yetmeyen kimse için sünnet olan: **Buna da gücün yetmezse yüzünü kıbleye yönelterek sağ yanın üzere yatarak** (kıl)... [692] hadîsine göre kabre konan meyyit; cenâze, ölü gibi sağ yanına yatarak kılmaktır. [693]

* Hanefîlere göre (bir özür sebebi ile) sırtüstü yatarak namaz kılmak, yaslanarak yâhut sağ veyâ solu üzerine dayanarak îmâ ile namaz kılmaktan daha fazîletlidir. [694]

275 - Îmâ' (إيماء), îmâ namazda rükû veyâ secdeye işâret olmak üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi oturarak da yapılabilir. Bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir îmâ yatarak yapılamaz, bu câiz değildir.

276 - Îmâ ile de namaz kılmaya gücü olmayan bir hastadan bir gün bir gecelik ve daha fazla olan namazları sonraya kalır, iyileşince bunları kazâ etmesi gerekir. Diğer bir rivâyete göre, bir gün ve bir geceden daha fazla olan namazları tamâmen üzerinden düşer; daha sonra iyileşince kazâ etmesi gerekmez. Aklı başında olsa da hüküm böyledir.

277 - Hastalığından dolayı oturduğu hâlde veyâ îmâ ile namaz kılan bir kimse, bu hastalığı sırasında kılamamış olduğu namazları, sağlığına kavuştuktan sonra kazâ edince, oturarak veyâ îmâ ile kılamaz. Çünkü özür ortadan kalkmıştır. Fakat sağlığı yerinde iken kazâya kalan namazlarını hastalığı sırasında kazâ edecek olsa oturarak veyâ îmâ ile kazâ edebilir. Çünkü gücüne göre yükümlü olur. Gücünün yetmediği bir şey ondan istenilemez.

Sefer, Seferîlik, Misâfirlik

278 * Sefer, müsâferet; sözlükte herhangi bir uzaklığa gitmektir. Bunun karşıtı olan ikâmet; sözlükte bir yerde oturma, eğleşme ve yerleşme anlamına gelir. Seferîlik de sözlükte yolculuk, yolculuğa çıkmak; sefer mesâfesine yolculuk yapmak demektir. Bir fıkıh terimi olarak seferîlik; yolculuk, belirli bir mesâfeye, uzaklığa gitmektir. Bu da orta bir yürüyüşle üç günlük yâni 18 saatlik bir uzaklıktan ibârettir. Buna üç merhale de denir.

279 * Yolculukta gece gündüz aralıksız yola devam edilemez, dinlenmeye de ihtiyaç vardır. Bu sebeple, bir günlük yolculuk süresi genel olarak 6 saat ve üç günde toplam 18 saat olarak belirlenmiştir. Bir saatte 5 kilometrelik bir yol alınırsa 18 saatte 90 kilometrelik yol alınmış olur. Bu uzaklık seferî, yolcu sayılabilmenin en kısa mesâfesidir.

Normal yürüyüş, yaya yürüyüşü ve kâfile arasındaki deve yürüyüşüdür. Denizlerde ise yelkenli gemilerin normal havadaki üç günlük yolculuğudur.

* Üç gün ve geceden bizim maksadımız deve ve ayaklarla (, yaya olarak) yürüyüşü kastederiz. Bu, Ebû Hanîfe (radiyallâhü anh)ın da görüşüdür. [695]

İşte karalarda böyle bir yürüyüş ile denizlerde ise normal bir havada yelkenli bir gemi ile 18 saat sürecek bir uzaklık, sefer süresi sayılır. Bu yolun yalnız gidilecek uzaklığı esas alınır; yoksa gidiş dönüş uzaklığına bakılmaz. Yolculuk yapan kimse sür'atli; hızlı bir araçla yolculuk yaparak bu uzaklığı günümüzde yeni çıkan ulaşım araçlarında olduğu gibi daha kısa bir sürede yol alsa bile, yine yolcu sayılır ve namazlarını kısaltarak kılar. [696]

Yolculukta üç günün esas alınmasında:

اَلْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةُ أَيَّامٍ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ

= **Mestler üzerine mesh** (etmenin süresi)**; yolcu için üç gün** (üç gece)**, mukîm için bir gün bir gecedir** [697] hadîsindeki üç günlük mesh etme süresine kıyas yapılmıştır.

280 * Vatanında veyâ vatan hükmünde olan bir yerde oturan kimseye mukîm (مقيم), mukim denir. Böyle bir yerden çıkıp üç günlük; en az 18 saat uzaklıktaki bir yere gitme niyeti ile yola çıkmış ve çıktığı yöndeki evlerden ayrılmış olan kimseye de şer'an misâfir, yolcu denir. [698]

281 * Bâzı Hanefî âlimlerine göre, seferîlik için belirli bir uzaklık ölçü alınabilir. Bu uzaklık 18 fersahlık bir mesâfeden ibârettir. Ancak, bu görüş, sâdece zamânı ölçü birimi olarak tercih eden âlimlerin çoğunluğu tarafından tenkit edilmiştir. Çünkü yolun durumuna göre üç günde gidilecek mesâfenin uzunluğu değişebilir. Meselâ: Ovadaki düz bir yolda 18 fersahlık bir mesâfe üç günde gidilebileceği hâlde, bu kadarlık bir mesâfe engebeli, virajlı bir yolda bu süre içinde alınamaz. Ancak, 18 fersahlık bir mesâfe ölçü olarak alınırsa pek çok mesele çözümlenmiş olur. Buna göre, tren, otobüs, uçak gibi bir ulaşım aracı ile en az 18 fersahlık bir mesâfeye; ortalama 90 kilometrelik bir yola en kısa zamanda giden birisi de şer'an yolcu sayılır, seferîlik hükümlerinden yararlanabilir.

(Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri de fersah ölçüsünü esas almıştır. Bunlara göre, seferî sayılabilecek uzaklığın en azı orta yürüyüşle iki günlük bir mesâfe olup, günümüz ölçülerine göre yaklaşık 89 kilometredir.) [699]

282 - Gidilecek bir yerin hem karadan, hem de denizden yolu bulunsa yolcunun gideceği yol esas alınır. Bir beldeye, meselâ deniz yolu ile 12 saatte, kara yolu ile 18 saatte gidilecek olsa karadan gidenler misâfir sayılır, denizden gidenler misâfir sayılmaz. O yerin karadan iki yolu bulunsa da hüküm böyledir, ancak sefer mesâfesinde bulunan yoldan gidenler misâfir sayılır.

283 * Yolculuk hükmünün uygulanması, oturulan yerin yola çıkıldığı tarafındaki evlerinden ayrıldıktan ve en az üç günlük bir yere gidilmeye niyet edildikten sonra başlar. Bu sebeple oturulan yerin yola çıkıldığı yöndeki evleri tamâmen geçilmedikçe ve seferîlik hükümlerinin geçerli olacağı bir yere gidilmesine niyet edilmedikçe, gitmek istediği yer ile ikâmet etmekte; kalmakta olduğu yerin arasının, sefer mesâfesi olduğu bilinmedikçe sefer hâli başlamış olamaz. [700]

(Sefer, yolculuk için yola çıkıp) beldenin evlerini geçtiğin zaman âilenin yanına dönünceye kadar (dört rek'atlı farz namazları) iki rek'at olarak kıl. [701]

284 * Bir yerleşim yerinin civârındaki yerler de o yerleşim yerinden sayılır. Yerleşim yerinde oturan kimselerin bâzı işlerine yarayan hayvanların gezdirildiği, ölülerin defin edildiği yerler de yerleşim yerinin civârı sayılırlar. Bu sebeple, bunları da geçmek gerekir ki, seferîlik hükmü başlamış olsun.

Şehrin yerleşim alanı dışında kalan fabrikalar, organize sanâyi siteleri, bağlar, bahçeler, hayvan ve tavuk çiftliği gibi alanlar şehirden sayılmaz.

Seferîlik; Yolculuk İle İlgili Hükümler

285 * Yolculuk, esâsen zorluk ve sıkıntısız olmaz. Bu sebeple dînimiz yolcular hakkında bir takım kolaylıklar, ruhsatlar göstermiştir. Meselâ: Ramazan ayında yolculukta bulunan için orucu geri bırakmak; yolculuk bittikten sonra tutmak mubahtır. Yolcunun

mesh etme süresi üç gün üç gecedir; dört rek'atlı farz namazları ikişer rek'at olarak kılar. Buna kasr-ı salât; namazın kısaltılması denir.

Allah, namazı Peygamberimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dilinden hazarda (; yolcu olmayan, yerleşik olanlara) dört, seferde iki rek'at olarak farz kıldı. [702]

Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dili ile belirlendiği üzere (dört rek'atlı) farz namaz yolculukta iki rek'attır, cum'a(nın) farzı iki rek'attır, bayram namazı iki rek'at-tır. Bu tamamdır, kısaltma değildir. [703]

Namaz, hazarda ve seferde iki rek'at olarak farz kılındı. (Daha) sonra sefer namazı (, seferî iken kılınan farz namaz) olduğu gibi bırakıldı, hazar (; yolcu olmayan, yerleşik olarak bir yerde yaşayanların farz) namaz(lar)ına ziyâde yapıldı (; artırıldı). [704]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yolculuk sırasında (bineğini) acele sürüp gittiğinde akşam (namazın)ı te'hîr ederdi (; ertelerdi). (Bir yerde durunca) onu üç rek'at kıldırıp selâm verirdi. Kısa bir bekleyişten sonra yatsıyı iki rek'at kıldırır, selâm verirdi. [705]

Ömer ibni Hattâb (radiyallâhü anh)a: Âyet-i kerîmede:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا

= ***Yeryüzünde sefere*** *(; yolculuğa)* ***çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenâlık yapacağından endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal*** *(; bir günah, bir sorumluluk)* ***yoktur*** [706] buyruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen, sefer hâlinde niye namaz kasr ediliyor (; kısaltılıyor) *diye sordum. Bana şu cevâbı verdi:* Senin gibi, ben de aynı şekilde merak ederek, bu meselede Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sormuştum. Bana şöyle demişti (, şu açıklamayı) yapmıştı: **Bu** (; dört rek'atlı farz namazların yolculukta iki rek'at olarak kılınması), **Allâh'ın size verdiği bir sadakadır. Bu sebeple, O'nun sadakasını alın** (, kabul edin)**.** [707]

Hanefî âlimlerine göre hadîste geçen: **Onun sadakasını alın** sözü bir emirdir. (Alın, verin, yapın, yapmayın gibi) mutlak emir(ler) de farziyyet ifâde eder. Bu sebeple bu söz sadakayı kabul etmeme cihetini ortadan kaldırmaktadır... Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in: **Bu Azîz ve Celîl olan Allâh'ın size verdiği bir sadakadır** sözünün anlamı; *Allah size böyle emretti* demektir. [708]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Âlemlerin Rabbi olan Allah'tan başka hiçbir şeyden korkusu olmadığı hâlde (dört rek'atlık farz) namazlarını ikişer rek'at olarak kıldı. [709]

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصُهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ تُؤْتَى مَعْصِيَتُهُ

= **Allah, yasak kıldığı şeylerin işlenmesini** (, yapılmasını) **sevmediği gibi** (kullarına tanıdığı) **ruhsatların yapılmasını da o kadar sever** (, hoşnut olur)**.** [710]

اَلسَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ نَوْمَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ مِنْ سَفَرِهِ فَلْيُعَجِّلِ الرُّجُوعَ إِلَى أَهْلِهِ

= **Yolculuk, işkenceden bir parçadır. O sizin uyku, yeme ve içme düzeninizi bozar. Bu sebeple sizden birisi, yolculuğuna âit** (; yolculuğa çıkmasına sebep olan) **işini bitirince âilesinin yanına** (, evine) **dönmekte acele etsin.** [711]

* Hanefîlere göre misâfirin dört rek'atlı farz namazları iki rek'at olarak kılması vâcib, buna aykırı olarak bu farzları dört rek'at olarak kılması mekruhtur. Bununla birlikte iki rek'at kılıp, teşehhüdde bulunduktan sonra iki rek'at daha kılacak olsa farzı yerine

getirmiş olur. Bu son iki rek'at nâfile sayılır. Ancak selâmı geciktirdiğinden dolayı günah işlemiş olur. Fakat birinci teşehhüdü terk etse veyâ önceki iki rek'atta kıraatte bulunmasa farzı yerine getirmiş olmaz. Nitekim sabah ve cum'a namazlarında da hüküm böyledir. [712]

Kasr-ı salât ile ilgili hüküm, Efendimizin Medîne'ye hicretlerinin dördüncü yılında meşrû kılınmıştır. Meşrû oluşu, kitab, sünnet ve ümmetin icmâı ile sâbittir.

(İmam Şâfiî'ye göre yolcu serbesttir; dilerse mukîm iken kıldığı gibi dört rek'atlı farz namazları seferî iken de aynı şekilde dört rek'at olarak kılar.)

286 * Yolculukta, beş vakit namazın sünnetlerinde kısaltma yoktur; ya tam olarak kılınır veyâ öylece terk edilir. Beş vaktin sünnetlerinin dışındaki nâfile namazların seferde de kılınabileceğinde âlimler ittifak etmişlerdir. Beş vakit namazın sünnetleri hakkında ise ihtilâf vardır. Seferde beş vakit namazın sünnetlerinin kılınması âlimlerden bir kısmına göre mekruh, çoğunluğa göre ise müstehabtır. Hanefî âlimlerince tercih edilen görüş, bir yerde mola verdiği; konakladığı zaman ve emniyet durumunda olduğu için sünnetleri kılmak daha fazîletlidir. Yürüyüş ve hareket hâlinde, bindiği aracın kaçırılmasından korktuğu, güçlük ve zorluğun bulunduğu durumlarda ise terk etmek daha iyidir.

Kısaca âlimlerin çoğunluğuna ve dört mezhep imamına göre seferde nâfile namaz kılmak meşrû olduğu gibi, gündüz olsun gece olsun beş vakit namazın sünnetlerini kılmak da meşrû ve müstehabtır. [713]

Biz mukîm iken (vaktin) farz(ın)dan önce ve sonra sünnet (namaz) kılardık. Seferde de (vaktin) farz(ın)dan önce ve sonra sünnet (namaz) kılardık. [714]

287 * Misâfir, vatanına; devamlı ikâmet ettiği yere dönünce orada kalmaya niyet etmese bile seferî olmaktan çıkar. Fakat kendi asıl vatanından başka bir yere gidip orada yalnız ikâmet etmekle; kalmakla seferî olmaktan çıkmaz. Ancak orada en az on beş gün kalmaya niyet ederse o zaman seferî hükmünden çıkar.

Bir yere misâfir olarak vardın mı, içinden on beş gece kalmaya niyet eder isen namazını (normal ikâmet hâlinde olduğu gibi dört rek'at olarak) tam kılarsın. [715]

Kişi, bir yerde on beş günden daha az oturmaya niyet etse veyâ ayrı ayrı iki beldede on beş gün oturmaya niyet edip bunlardan yalnız birinde on beş gün durmasa seferîlik hükmü son bulmaz.

288 * Bir misâfir, bir yolcu, bulunduğu yerde on beş gün durmaya niyet etmeyip *bugün, yarın çıkıp gideyim* diye uzun zaman orada kalacak olsa yine seferîlik hükmünden çıkmaz. Hattâ bir beldeye gidip belirli bir işi yapmak ve daha sonra oradan çıkmak kararında olan bir kişi de o işin on beş günden az bir zamanda yapılamayacağını bilmedikçe yine sefer hükmünden çıkmaz, mukîm sayılmaz. Eğer o işin on beş günden önce bitmeyeceğini biliyorsa o zaman niyet etmese de mukîm sayılır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Tebûk'de namaz(lar)ı kısaltarak yirmi (gün) kaldı. [716]

289 - Sahrâda, çölde oturmaya niyet etmek sahih değildir. Ancak göçebe hâlinde olup çadırlarda oturanlar, bir sahrâda oturmaya niyet ettikleri, yanlarında kendilerine ve hayvanlarına en az on beş gün yetecek kadar yiyecek ve içecekleri bulunur ve sahrâda on beş gün oturmaya niyet ederlerse mukîm sayılırlar ve o yerden kalkıp aralarında 18 saatlik uzaklık bulunan bir yere gitmeye niyet etmedikçe, mukîm olmaktan çıkmazlar.

290 - Sefer ve ikâmet hâllerinde, kendisine uyulan kişinin niyeti geçerlidir. Bu sebeple, asker kumandanının, işçi işverenin, öğrenci hocasının, peşin olan nikâh bedelini; mehirini almış bulunan kadın kocasının niyetine göre mukîm veyâ misâfir olur.

291 - Sefer hususunda henüz bulûğ çağına ermemiş çocuğun niyeti geçerli değildir. Bu sebeple, böyle bir çocuk hakkında sefer hükümleri uygulanmaz. Çünkü sefer hususunda, sefer müddeti olan bir uzaklığa gitmeye niyet etmek şart olduğu gibi fikrinde özgür olmak ile bulûğ çağına ermiş bulunmak da şarttır.

(Şâfiîlere göre mümeyyiz çocuğun sefere niyeti geçerlidir, namazını kısaltabilir.)

292 - Sefer hâlinde bulunan bir kimse, kendisine bağlı bulunduğu kişinin niyetini, nereye kadar gideceğini bilemez ve sorusuna da cevap alamazsa üç günlük bir uzaklığa gidinceye kadar namazlarını tam kılar, ondan sonra kısaltmaya başlar. Düşman eline esir düşen bir müslüman hakkında da hüküm böyledir.

Herhangi bir sebeple soru sorulamaması da soruya cevap alınamaması gibidir.

293 - Dârul harbde askerin ikâmete niyeti sahih değildir. Fakat güvenlik temînâtı; pasaport ile böyle bir yerde bulunan müslümanların orada ikâmete niyet etmeleri sahihtir.

294 - En büyük Veliyyül emr; imam, halîfe, devlet başkanı da, sefer konusunda diğer insanlar gibidir. Bu sebeple Veliyyül emr, yolculuğa niyet etmeden memleket sınırları içinde bir süre dolaşıp dursa namazlarını tam kılar. Fakat sefer müddeti dolaşmaya niyet ederse namazlarını kısaltır. Sahih olan budur. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile onun dört halîfesi (radiyallâhü anhüm), Medîne'den Mekke'ye gidince dört rek'atlı farz namazları ikişer rek'at olarak kılarlardı.

295 - Namaz vakti devam ettikçe, misâfirlik ve ikâmet bakımından namazın vasfı değişebilir; vakit çıkınca da kesinleşmiş olur. Bunlarda vaktin sonu geçerlidir; yâni *Allâhü Ekber* diyebilecek bir zamânın kalmamış olmasıdır. Buna göre bir misâfirin, vakit henüz tamâmen çıkmadan vatanına dönmesi ile veyâ bir yerde on beş gün ikâmete niyet etmesi ile namazı iki rek'attan dört rek'ata döner. Fakat namazını henüz kılmadan vakit çıksa ve daha sonra vatanına dönse veyâ bir yerde on beş gün ikâmete niyet edecek olsa artık bu namazı iki rek'at olarak kazâ eder, dört rek'at olarak kazâ etmez. Çünkü vaktin çıkması ile namazın vasfı değişmiş yâni misâfir, seferî olarak namazı kesinleşmiş olur.

296 - Yolculuk hâlinde bulunan bir kadın hayızlı olsa ve gideceği yere üç günden az bir mesâfe kaldığı sırada temizlenecek olursa namazlarını tam olarak kılar.

297 - Mukîm kimsenin kazâya kalan namazları sefere, yolculuğa çıkması ile ve misâfirin kazâya kalan namazları da ikâmete niyet etmesi ile değişmez. Bu sebeple mukîm bir kimse, sefer hâlinde iken kazâya kalmış olan namazlarını ikişer rek'at kılacağı gibi, bir misâfir de ikâmet zamânında kazâya kalmış namazlarını dörder rek'at olarak kılar.

298 * Mukîm misâfire, misâfir de vakit içinde mukîme uyabilir.

Şöyle ki, bir mukîmin vakit içinde olsun olmasın, misâfire uyması sahihtir. Misâfir iki rek'atı kılıp selâm verince, mukîm kalkar ve kıraat yapmaksızın namazını tamamlar. Yanılsa da, bundan dolayı sehiv secdesi de yapmaz. Çünkü bu mukîm, bir lâhik demektir.

Abdullah bin Ömer (radiyâllahü anhümâ), Abdullah bin Safvân'ı ziyârete geldiği zaman bize namaz kıldırdı, (seferî olduğu için) iki rek'at kılınca kendisi namazı bitirip ayrıldı, biz (mukîm olduğumuz için) kalkıp (namazı dört rek'ata) tamamladık. [717]

İmam olan misâfirin, namazdan önce ve selâm verdikten sonra cemaate: *Siz, namazınızı tamamlayın, ben seferîyim* demesi müstehabtır.

Ben, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile (pek çok savaşta) bulundum. (Mekke'nin) fethinde (de) onunla berâberdim… (Mekke'de) namaz(lar)ı ikişer rek'at kılar ve (arkasında kendine uyarak namaz kılanlara): **Ey Mekkeliler! Namazları dörder** (rek'at olarak) **kılınız. Bizler** (; Mekke'de oturmayanlar) **yolcuyuz** *buyururdu.* [718]

Misâfir ancak vakit içinde mukîme uyabilir. Bu durumda dört rek'atlı bir farz namazı mukîm gibi tam olarak kılar. İmama vakit içinde uymakla farz namazı iki rek'attan dört rek'ata dönüşmüş olur. Fakat vaktin dışında, yâni kendisi misâfir iken kazâya kalmış dört rek'atlı bir namazında mukîme uyması sahih olmaz. Çünkü böyle kazâya kalmış bir namaz, kendisi hakkında evvelce iki rek'at olarak kararlaşmıştır.

Abdullah bin Ömer (radiyâllahü anhümâ), Minâ'da imama uyduğu zaman namazları (imam mukîm olduğu için) dört rek'at, tek başına kıldığında (seferî olduğu için) iki rek'at olarak kılardı. [719]

İbni Abbâs (radiyâllahü anhümâ)ya misâfirin mukîm kimsenin arkasında namaz kılması (; kaç rek'at kılacağı) sorulmuştu. (O) şöyle dedi: İmamın kıldığı gibi (; imam kaç rek'at kılarsa o da o kadar rek'at kılar). [720]

299 - Misâfir ile mukîm, dört rek'atlı bir namazı kazâya bırakmış olsalar, bu namazda misâfir mukîme uyamaz. Çünkü bu namaz, misâfirin üzerine iki rek'at olarak borç olmuştur. Birinci oturuş misâfir için farz olduğu hâlde, mukîm için farz değil, vâcibtir. Bu durumda namaz kılan kimse, nâfile namaz kılan kişiye uymuş olur ki, bu câiz değildir.

300 - Misâfir vakit içinde mukîme uymuş iken namazı bozulsa bunu yine iki rek'at olarak kılar. Çünkü onun imama uyması bozulmuştur.

301 * Yolculuk veyâ yağmur yağması gibi bir sebep ile namazları cem' etmek yâni iki vaktin namazını bir vakitte kılmak câiz değildir.

Yalnız hacılara âit olmak üzere iki yerde, iki vaktin namazı bir vakitte kılınır. Ki, biri Arafat'ta cem-i takdîm ve diğeri Müzdelife'deki cem-i te'hîrdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Arafat'ta öğle ile ikindiyi (öğle vaktinde) aralarında sünnet kılınmaksızın, bir ezan iki kâmetle kılmıştır. Akşam ile yatsıyı da (yatsı vaktinde Müzdelife'de) aralarında sünnet kılınmaksızın birleştirerek bir ezan ve bir kâmet ile kılmıştır. [721]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, hiç bir namazı vaktinin dışında kıldığını görmedim. Yalnız Arafat'ta öğle ile ikindiyi birlikte (öğle vaktinde), akşam ile yatsıyı da (Müzdelife'de yatsı vaktinde) birlikte (kılmıştır). [722]

Arafat'taki cem-i takdîmden maksat; arefe günü ikindi namazının vakti girmeden ikindiyi, öğlenin farzını kıldıktan sonra Nemîre mescidinde kılmaktır. Orada cemaatle kılınan öğle ve ikindi namazları işte bu şekil üzere bir arada kılınır. Bir def'a ezan okunup, iki kâmet yapılır. İkinci kâmet, ikindi namazının vakti henüz girmediğinden, iki namazın bir arada kılınmasını, birlikte kılınacağını hatırlatmak içindir. Bu iki farz namazın arasını nâfile namaz ile hattâ sünnet-i müekkede olan öğlenin son sünneti ile bile ayrılamaz. Yâni o gün orada öğlenin son sünneti ile ikindinin sünneti kılınmaz.

Müzdelife'deki cem-i te'hîrden maksat; o günün akşam namazını Müzdelife'de yatsı vaktinde, yatsı namazı ile birlikte bir ezan ve bir kâmet ile kılmaktır. İlk önce akşam namazının farzı, daha sonra yatsının farzı kılınır. Eğer yatsı namazını akşam namazından önce kılar ise onları belirtilen sıra üzere yeniden kılması gerekir. Her iki namazın da vakitleri girmiş olduğu için iki namazın bir arada kılınmasını hatırlatmaya gerek yoktur. İki farzın arası nâfile namazla ve hattâ akşam namazının sünneti ile ayrılamaz. Şâyet iki farz namaz arasında bir şey ile meşgul olur veyâ nâfile namaz kılar ise kâmeti yeniler.

(Abdullah) ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ), cem'de (; Müzdelife'de) akşam ile yatsı namazlarını bir ezan ve bir kâmet ile bir arada kıldı, ikisi arasında herhangi bir şey yapmadı. [723]

Arafat'ta cem-i takdîm yapılabilmesi İmam Âzam'a göre dört şarta bağlıdır: a) Arefe günü olmaktır. b) Kılınan öğle namazı sahih olmalıdır. Eğer bu namazın bozulduğu anlaşılırsa öğle namazını ve vakti girdiğinde ikindi namazını yeniden kılmak gerekir. c) En büyük imam; halîfe veyâ onun vekîli bulunmak ve her iki namazda onunla cemaat olarak kılınmaktır. İmama uyan kimsenin, bu iki namazın her ikisini de imamla birlikte kılması gerektiğinden, yalnız öğle veyâ yalnız ikindi namazında imama yetişmekle, imamla birlikte kılmakla cem' etmek câiz olmaz. d) Namaz durumunda hacının ihramlı bulunması ve o ihrâmı hac için yapması, örtünmesidir. Umre için olan ihram bu konuda yeterli değildir.

İmâmeyne göre hacı yalnız başına bu namazları kılsa bile, cem-i takdîmi yapar.

Cem-i tehîrde yerin Müzdelife olmasından ve namaz kılan kimsenin ihramlı olmasından başka bir şart yoktur. Yalnız başına bu namazları kılan kimse bile cem' eder.

Hacılara göre o gün akşam namazı, yatsı namazı ile birlikte Müzdelife'de kılınacağı için akşam namazını Arafat'ta veyâ Müzdelife yolunda kılmak câiz değildir. [724]

(Diğer üç mezhep imamına göre bir özür sebebi ile öğle ile ikindi veyâ akşam ile yatsı namazlarını öne alarak veyâ geciktirerek bir vakitte toplamak câizdir. Meselâ: Öğle namazı ile ikindi namazı öğle vaktinde kılınabileceği gibi, ikindi vaktinde de kılınabilir.)

302 - Seferîlik ile ilgili hükümlerin uygulanması hususunda, yolculuğun meşrû olması veyâ olmaması ile yolculuk sırasında sıkıntı ve zorluk olup olmaması arasında fark yoktur. Bu sebeple haksız yere kocasından kaçmış bir kadın bile seferî olduğu sürece dört rek'atlık farz namazları iki rek'at olarak kılar, orucunu sonraya bırakabilir.

Yine bâzı yolculuklarda zorluk olmasa da, hüküm kişilere değil, cinse göre olacağından sefer hükmü bütün yolculuk hâllerini kapsar.

(Diğer üç mezhep imamına göre meşrû olmayan bir yolculuğa çıkanlar, misâfirler hakkındaki kolaylıklardan yararlanamazlar. Onlar bu kolaylığa lâyık değillerdir.)

Seferîliğin; Yolculuğun Sona Erip Ermemesi

303 - Asıl vatana dönmekle seferîlik biter, ikâmete niyet edilmesi gerekli değildir. İkâmet vatanı ise böyle değildir; orada en az on beş gün kalmaya niyet edilmesi gereklidir.

304 * İkâmet yeri; oturulan, yerleşilen yer anlamına gelen vatan, vatan-ı aslî; asıl vatan, vatan-ı ikâmet ve vatan-ı süknâ olmak üzere üç kısma ayrılır.

Bir insanın doğup büyüdüğü veyâ evlenip içinde yaşamak istediği veyâ içinde barınmayı kast edip başka bir yere yerleşmek için gitmek istemediği yer, onun asıl vatanıdır. Bir kimsenin böyle doğduğu, evlendiği, içinde yerleşmeye karar verdiği yer olmayıp yalnız içinde en az on beş gün veyâ daha fazla kalmaya niyet ettiği yer de onun için bir ikâmet vatanıdır. Yeter ki o yer, böyle oturmaya uygun olsun.

* Dînî görevleri yapma konusunda vatan-ı ikâmet ile vatan-ı aslî arasında fark yoktur. Yâni vatan-ı ikâmette olan kişi de misâfire âit olan (seferîlik ile ilgili) dînî kolaylık ve ruhsatlardan yararlanamaz. [725]

Bir misâfirin içinde on beş günden az oturmak istediği yer onun süknâ vatanıdır. Bu dikkate alınmaz. Çünkü geçici olarak, bir süre orada oturacaktır. Bununla asıl vatan da değişmez, ikâmet ettiği vatan da değişmez. Burada yolculuk hükümleri uygulanır.

* Süknâ sözlükte ikâmet edilen (; oturulan) yer; ikâmet etmek; oturmak, (bir yere) yerleşmek, (bir yerde) eğleşmek, huzur bulmak gibi anlamlara gelir.

305 * Asıl vatan, kendi misli; benzeri ile bozulur, ikâmet vatanı ile bozulmaz.

Şöyle ki, bir kimse içinde doğup büyüdüğü veyâ evlendiği yeri terk edip başka bir beldeye, başka bir şehre yerleşse önceki vatanı, asıl vatanı olmaktan çıkar. Daha sonra içinde doğup büyüdüğü; annesinin, babasının veyâ çocuklarının bulunduğu veyâ evlendiği yere gidecek olsa en az on beş gün oturmaya niyet etmedikçe, farz namazlarını dörder rek'at kılması gerekmez. Fakat asıl vatanından geçici olarak çıkıp başka bir yeri ikâmet vatanı edindikten sonra asıl vatanına dönse niyet etmeye gerek kalmadan mukîm olur; namazlarını tam olarak kılması gerekir. [726]

306 - İkâmet vatanı, asıl vatanla ve diğer bir ikâmet vatanı ile ve sâdece yola çıkmakla bozulur, aralarında sefer uzaklığının bulunması şart değildir. Meselâ: Bir kimse yolculuğu sırasında bir beldede bir ay kalmaya niyet edip bu kadar durduktan sonra tekrar yola çıksa veyâ diğer bir beldeye gidip orada da en az on beş gün oturmaya niyet etse artık evvelki belde ikâmet vatanı olmaktan çıkmış olur, oraya tekrar dönmekle mukîm olmaz. İlk kaldığı yerde mukîm sayılabilmesi için orada tekrar en az on beş gün oturmaya niyet etmesi gerekir. Fakat ikâmet vatanından ikâmet müddeti içinde geçici bir iş için sefer müddetinden az bir kaç saatlik yola gidip dönmekle ikâmet vatanı bozulmaz.

307 - Vatanından çıkıp en az üç günlük uzaklıkta olan bir yere gitmek isteyen kişi, daha oraya gitmeden yolda bir beldede on beş gün oturmaya niyet etse bir görüşe göre orası bir ikâmet vatanı olur, diğer bir görüşe göre olmaz.

308 - Vatanından sefer; yolculuk niyeti ile ayrılıp henüz üç günlük bir uzaklığa gitmeden veyâ gidemeden vatanına dönmek isteğinde bulunan bir yolcu, dönüp daha vatanına gelmeden önce, geriye dönüşünden itibâren namazlarını tam olarak kılmaya başlar. Çünkü böyle bir yolculuğu bozmakla yolculuk bırakılmış olur.

309 - Bir seferî, içinde yerleşmek istemediği bir beldede evlenecek olsa bir görüşe göre mukîm sayılır, diğer bir görüşe göre mukîm sayılmaz. Sahih olan görüş de budur.

310 * İki beldede de birer hanımı olan kimse, bunlardan herhangi birisinin yanına gidince mukîm sayılır. Fakat bunlardan biri vefat edip bulunduğu beldede kendisine ev, bağ, bahçe gibi şeyler kalacak olsa oraya gitmekle kişi mukîm sayılmaz. Fakat diğer bir görüşe göre orası yine onun vatanı sayılacağı için mukîm olmuş olur.

(Mâlikîlere göre bir yolcu, gittiği yerde tam dört gün oturmaya niyet edip kendisine yirmi vakit namaz farz olacak bir durum olsa mukîm sayılır. Bu süreye, o yere fecrin doğuşundan sonra girdiği gün ile oradan çıkacağı gün dâhil değildir.

İmam Şâfiî'ye göre bir yerde girip çıkma günleri dışında, tam dört gün oturmaya niyet edilmesi, ikâmet sayılır; namazlar orada kısaltılmaz.

Hanbelîlere göre bir yerde oturmaya elverişli olmasa dahi, dört günden fazla veyâ yirmi vakitten fazla kalmaya niyet eden kimse mukîm sayılır; namazlarını kısaltamaz.)

* Fıkıh kaynaklarındaki bir görüşe göre; iki yerde kullandığı evi bulunan bir kimse bunlardan hangisine gitse mukîm olur. Buna göre bir beldede kullandığı evi olan kimse oraya gittiğinde seferî sayılmaz, seferîlik ile ilgili ruhsatlardan yararlanamaz.

Günümüzdeki bâzı yaklaşımlara göre kişinin yazlığının olduğu yer de aslî vatanı gibidir. Dolayısı ile kişi, kendisine âit yazlık, kışlık evinin veyâ devre mülkünün bulunduğu yerlerde namazlarını tam kılar. [727]

Edâ İle Kazânın Farkları ve Kazâ Namazları

311 - Bir namazı vaktinde kılmaya edâ (أداء), vaktinden sonra kılmaya da kazâ (قضاء) denir. Vaktinde kılınan veyâ kılınacak olan namaza vakit namazı denir.

312 * Vaktinde kılınamamış olan beş vakit farz namazların kazâ edilmesi farz, kılınması vâcib olan vitir namazının kazâ edilmesi ise vâcibtir.

مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إِلاَّ ذَلِكَ

= **Bir namazı** (vaktinde kılmayı) **unutan kimse, onu** (kılmadığını) **hatırladığında kılsın. O namaz için bundan başka keffâret yoktur.** [728]

مَنْ نَامَ عَنِ الْوَتْرِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهُ أَوِ اسْتَيْقَظَ

= **Kim vitir**(namazın)**ı uyuyarak veyâ unutarak geçirir** (, kılamaz) **ise onu hatırladığında veyâ uyandığında** (hemen kazâ olarak) **kılsın.** [729]

Sünnetlere gelince; sabah namazının farzı ile birlikte sünneti kaçırılır ise o gün güneş doğup kerâhet vakti çıktıktan sonra istivâ zamânına kadar bu sünnet, sabah namazının farzı ile birlikte kazâ edilir. Güneş yükselip kerâhet vakti çıkmadan önce ve istivâ zamânından sonra sabahın sünneti kazâ edilmez.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile bir yolculuktan (; Hayber gazvesinden dönüyor) idik. Uyuduğumuz için sabah namazını kılamadık, güneş doğmuştu. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) müezzin(i Bilâl)e ezan okumasını emretti. Önce sabah namazının iki rek'at sünnetini (kıldık),... sonra (sabah) namazı(nın farzını cemaatle kazâ olarak) kıldık. Namazı kazâ ettikten sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Her kim** (bir) **namazı** (kılmayı) **unutursa onu hatırladığı zaman kılsın.** [730]

İmam Muhammed'e göre bu sünnet yalnız olarak kaçırılmış olsa güneş doğup kerâhet vakti çıktıktan sonra istivâ zamânına kadar kazâ edilir.

مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ

= **Kim sabahın iki rek'at** (sünnet)**ini kılamazsa güneş doğduktan** (ve kerâhet vakti çıktıktan) **sonra** (kazâ olarak) **kılsın.** [731]

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ), kılamadığı sabah namazının sünnetini güneş doğduktan (ve kerâhet vakti çıktıktan) sonra kazâ etti. [732]

Bir de öğle namazının ilk sünneti, cemaatle farza yetişmek için terk edilecek olsa farzdan sonra son iki rek'attan önce kazâ edilir. Fetvâ bu şekildedir. Böylece vakit içinde ilk sünnet iki def'a geciktirilmemiş olur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğlenin farzından önce (kıldığı) dört rek'at(ı) kılamadığında (o dört rek'atı) farzdan sonra kılardı. [733]

Bununla birlikte son iki rek'at sünnetten sonra da kazâ edilebilir. Namazın sırası iki def'a değişmemesi için bunu daha iyi görenler de vardır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), öğlenin farzından önce (kıldığı) dört rek'atı kaçırdığı (, kılamadığı) zaman, (farzdan) sonraki iki rek'attan sonra onu kılardı. [734]

Cemaate yetişmek için terk edilen cum'a namazının ilk dört rek'at sünneti hakkında da bu öne alma ve sonraya bırakma hükmü geçerlidir.

Sabah ve öğle dışında beş vakit farz namaz ile birlikte kılınan diğer sünnet namazların terk edilmesi, kılınamaması durumunda kazâ edilmeleri gerekmez. Ancak başlanıldıktan sonra, her nasılsa bozulmuş olan farzlarla birlikte kılınan sünnet bir namaz ile herhangi bir nâfile namazın kazâ edilmesi gerekir. Meselâ: Cenâze namazını kaçırmamak için öğle namazının son sünneti yarıda bırakılsa daha sonra kazâ edilmesi gerekir.

313 - Bir namazı özürsüz yere kazâya bırakmak büyük günahtır. Bu namaz kazâ edilmekle yerine getirilmiş olur. Fakat bunun zamânında kılınmamasından dolayı meydana

gelen günâhın bağışlanması için tövbe etmek, yüce Allah'tan af dilemek gerekir. Herhangi bir sebep ile namazı geciktirip kazâya bırakmaktan son derece sakınılmalıdır. Çünkü bunun günâhı çok büyüktür. İnsan, gerek yaratıcısına ve gerekse insanlara karşı olan borçlarını bir an önce ödemeğe çalışmalıdır. Hayâtın süresi belli ve çok azdır. Borçlarını ödemeden âhirete gidenlerin hâllerine ne kadar acınsa azdır.

Kazâya kalan birden fazla namaz, meselâ altmış, yetmiş senelik birçok namazlar belirli bir günde, meselâ Ramazan ayının son cum'asında kılınacak bir günlük namaz ile kazâ edilmiş ve böylece bağışlanmış olacağı hakkında söylenen sözlerin hiçbir dînî değeri yoktur. Çünkü böyle herhangi bir ibâdet, senelerce terk edilmiş olan farzların, vâciblerin yerini tutamaz. Böyle bir iddiâ, farzların ve vâciblerin terk edilmesini, önemsenmemesini gerektireceğinden akla, şeriata ve hikmete aykırıdır. Günah, kolaylığa sebep olamaz.

Kazâya kalan namazın, yerine getirilmesi; kılınması gerekir. Biz bunu yerine getirmek zorundayız, bunu yapmazsak azâba hak kazanmış oluruz. Şu kadar var ki, kazâya kalmış olan bir namazı yüce Allah dilerse bağışlar, diler ise bağışlamaz. Herhangi bir ibâdet sebebi ile de sâhibine birçok sevaplar da verebilir. Kimse bu konulara karışamaz ve bunlar üzerinde kesin hüküm veremez.

Yukarıdaki iddiâ, kesinlikle kazâsı gereken bir namazın, ona denk bir ibâdetle kazâ edilmesi hakkındaki farziyyeti inkâr etmektir ki, bu aslâ câiz olamaz.

314 - Bir kimsenin namazı kazâya kalınca bakılır: Eğer o kimse tertîb sâhibi ise bu kazâ namazı ile vakit namazları arasında sırayı gözetmesi gerekir. Tertîb sâhibi değilse bu namazı kazâ etmeden diğer namazlarını kılabilir.

315 - Bir kimsenin tertîb sâhibi sayılabilmesi için, en az altı vakit namazı kazâya kalmamış olmalıdır. Altı vakit namaz kazâya kaldı mı, tertîb sâhibi olmaktan çıkar; artık onun ne kazâ namazları arasında ne de kazâ namazları ile vakit namazları arasında sırayı gözetmesi gerekmez.

316 - Kazâya kalmış namazlar yeni ve eski diye iki kısımdır. Yeni olanlar yâni yakın zamanda kazâya kalanlar altı vakte ulaşınca, ittifakla sıra gözetme gereği ortadan kalkar. Evvelce kaçırılmış bulunan eski namazlara gelince, bunlar da altı vakte ulaşmışsa geçerli kabul edilen fetvâya göre sıra gözetmenin gereği ortadan kalkar.

Meselâ: Bir kimse, vakti ile bir ay namaz kılmayıp sonradan bunları kazâ etmeden vakit namazlarını düzenli olarak kılmaya başlamışken tekrar bir vakit namazını kazâya bırakacak olsa bu son namazını hatırladığı hâlde onu kazâ etmeden bu namazdan sonraki vakit namazlarını kılabilir. Böyle bir kişi, geçmişteki kazâ namazlarının hepsini kılmadıkça tertîb sâhibi olamaz. Sahih olan görüş budur.

317 - Tertib sâhibi olan kişi, bir farz namazını veyâ İmam Âzam'a göre vâcib olan vitir namazını özürsüz yere veyâ hayız ve nifas gibi namazı düşürecek bir nitelikte olmayan bir özür sebebi ile vaktinde kılmamış olsa bu namazı, ilk vakit namazından önce kazâ etmesi gerekir. Çünkü gerek kaçırılan namazların arasında gerek bunlar ile vaktinde kılınacak namazlar arasında sırayı gözetmek aslında şarttır. Ancak kazâya kalan namaz unutulup daha sonra hatıra gelmişse veyâ vakit daralmış veyâ kaçırılan namazlar çok olur da tertib sâhibi olmaktan çıkılmışsa sıraya dikkat etmek şart değildir, vakit namazı kılınır.

Meselâ: Tertib sâhibi olan bir kişi, her nasılsa uyuyup o günün sabah namazını kılamamış olsa bu namazı o günkü öğle namazından önce kazâ etmesi gerekir. Sabah namazını kılamadığını hatırladığı hâlde onu kazâ etmeden öğle namazını kılsa bu namaz

İmam Muhammed'e göre fâsit; İmam Ebû Yûsuf'a göre farz olmaktan çıkar, nâfile olur. İmam Âzam'a göre geçici olarak sahih olmaz.

Şöyle ki, bundan sonra o sabah namazını kazâ etmeden beş vakit namazı daha kılacak olsa bu altı vaktin hepsi de sahih olmuş olur. Fakat böyle beş vakit namazını daha kılmadan o sabah namazını kazâ ederse arada kılmış olduğu vakit namazları fâsit olup yeniden kılınmaları gerekir.

Tertib sâhibi bir kişi, sabah namazını kaçırmış olduğu hâlde bunu unutup öğle namazını kılacak olsa bu öğle namazı sahih olur.

Tertib sâhibi bir kişi, kazâya kalmış olan yatsı namazını fecirden sonra hatırlar ve vakit yalnız sabah namazını kılmaya yeterli bulunursa sabah namazını kılar, yatsı namazını daha önce kazâ etmemesi, bu sabah namazının sahih olmasına engel olmaz. Ancak kazâ namazını hatırladığı hâlde, vakit namazını çok uzatarak vaktin daralmasına sebebiyet verilirse o zaman vakit namazı câiz olmaz.

318 - Kazâya kalmış namazlar birden fazla olur ve vakit, bunlardan yalnız bir kısmı ile vakit namazını kılmaya yetecek olursa sahih olan görüşe göre sırayı gözetmenin gereği kalmaz.

Yine bir kimsenin, vitirden başka altı vakitten çok veyâ altı vakit namazları kazâya kalmış olsa bunları kazâ etmeden vakit namazlarını kılması sahih olur. Çünkü bu durumda tertibe riâyet edilmesinde; tertibe uygun davranılmasında güçlük vardır.

Kazâya kalmış namazlar, vitirden başka altı vakit olunca çok, altıdan az olunca az sayılır.

(İmam Şâfiî'ye göre kazâya kalan namazlar ile vakit namazları arasında sıra gözetilmesi şart değil, müstehabtır.)

319 - Bir kimse, bir günlük namazlarından birini kaçırmış olduğu hâlde, bunun hangi vakit olduğunu bilemezse bir günlük namazlarını yeniden kılar. Çünkü böyle yapmakla kazâya kalan namaz, kesinlikle kılınmış olur; diğerleri de birer nâfile olur.

İki, üç ve daha fazla günlerde birer vakit namazı kaçırılmış olduğu hâlde, bunların hangi namazlar olduğu belirlenemez ise o kadar günün namazları yeniden kılınır.

320 - Kazâya kalan namazlar birden fazla olunca, bunların her birini belirleyerek niyet edilmesi gerekmez; çünkü bunda güçlük vardır. Bu şekilde kazâya kalmış olan namazlar için, meselâ *ilk* veyâ *en son kazâya kalmış sabah namazını* veyâ *öğle namazını kılmaya* diye niyet edilmesi yeterli olur.

321 - Bir kişi, ne kadar namazı kazâya kaldığını bilmese kuvvetli olan görüşüne göre hareket ederek namaz borcu kalmadığına kanaat getirinceye kadar kazâ namazı kılar.

322 - Bir kimse, bir namazı kılıp kılmadığında şüphe etse namazın vakti henüz çıkmamışsa onu yeniden kılar. Namazın vakti çıktıktan sonra şüphelense bir şey yapması gerekmez. Çünkü farzın sebebi olan vakit çıkmıştır. Bir müslümanın namazını vaktinde kılmış olması ise bir esastır.

323 * Müslüman olmayanların yurdunda ihtidâ edip; İslâm dînini kabul ederek müslüman olup, bilgisizliğinden dolayı namazlarını kılamamış olan bir kişi daha sonra İslâm yurduna gelip dînî görevlerini öğrense önceki namazları kazâ etmesi gerekmez. Fakat İslâm ülkesinde bulunup da ihtidâ eden kimse, bu konuda özürlü sayılmaz. İslâm dînini kabul ettiği târihten başlayarak namazlarını kılmakla yükümlü olur. Çünkü İslâm yurdunda, İslâm ülkesinde bilgisizlik bir özür sayılmaz, herkes dînî görevlerini bu konuları bilen birinden sorup öğrenebilir.

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh)in halîfeliği zamânında (636 yılında fethedilen) Şam'da bir kimse zinâ ettiğini söylemiş ve kendisine bunun haram olduğu bildirilince de (yasak, haram olduğunu bilmediği için) şaşırmıştı. Bunun üzerine Şam vâlisi Saîd bin Müseyyeb, hazreti Ömer'e bu adamın durumunu sormak üzere bir mektup gönderdi. Hazreti Ömer (radiyallâhü anh): Eğer Allâh'ın zinâyı haram kıldığını bilerek bu suçu işlemişse ona cezâ uygulayın, bilmiyorsa haram olduğunu ona bildirin, (haram olduğu bildirildiği hâlde) aynı suçu tekrar ederse onu cezâlandırın *diye cevap verdi.* [735]

324 - Bir kimse kazâ namazını kılarken, cemaatle vakit namazına başlanacak olsa tertib sâhibi olmasa bile namazını tamamlamadıkça cemaate katılmaz.

325 - Birden çok kişi, kazâya kalan aynı vaktin namazlarını, usûlüne göre cemaatle de kılabilirler.

326 - Kazâ namazlarının evde kılınması daha iyidir. Çünkü günahları gizlemek, açıklamamak gerekir. Böyle davranmak yâni kazâ namazlarını evde kılmayıp mescitte kılmak, hakka karşı saygısızlık sayılır ve başkaları için de kötü bir örnek olabilir.

327 - Bir kadın, meselâ *yarınki gün şu kadar namaz kılayım* veyâ *şu kadar gün oruç tutayım* diye niyet ettiği hâlde o gün âdet görmeye başlasa o namazı veyâ orucu temiz olacağı günlerde kazâ eder.

328 - Kazâ namazlarının belli vakitleri yoktur. Üç kerâhet vaktinin dışında, istenilen her vakitte kazâ namazı kılınabilir. Meselâ: Kazâya kalmış bir öğle namazı, akşamdan sonra kılınabileceği gibi bir akşam namazı da öğleden önce veyâ sonra kılınabilir.

329 - Kazâ namazları ile uğraşmak, nâfile namazlar ile uğraşmaktan daha iyi ve daha önemlidir. Fakat farz namazların müekked olsun olmasın sünnetleri, bu hükmün dışındadır. Yâni bu sünnetleri terk ederek bunların yerine kazâya niyet edilmesi daha iyi değildir. Aksine bu sünnetlere niyet edilmesi daha iyidir. Hattâ kuşluk ve tesbîh namazları gibi haklarında sahâbeden kılındıklarına dâir rivâyet bulunan nâfile namazlar da böyledir. Bunlara da böyle nâfile olarak niyet etmek daha iyidir. Çünkü bu sünnetler, farz namazları tamamlar, bunların yerine getirilmesi mümkün değildir. Kazâ namazlarının ise kılınması için belli, belirli vakitleri olmadığından onların her zaman yerine getirilmesi mümkündür.

Bununla birlikte namazları kazâya bırakmak günahtır. Bu günahtan mümkün olduğu kadar kurtulmak için sünnetleri kılmamak uygun olmaz. Böyle bir günâhı işleyen kimsenin daha fazla ibâdet ederek yüce Allâh'ın bağışlamasına sığınması gerekirken, hakkında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şefaat etmesine sebep olacak bir takım sünnet ve nâfileleri terk etmesi nasıl uygun olabilir? Hem bir kısım vakit namazlarını vaktinde kılmayıp kazâya bırakmak, hem de diğer bir kısım vakit namazlarını, kendilerini tamamlayan sünnetlerden ayırmak iki kat kusur olmaz mı?

Müdrik ve Müdrik İle İlgili Meseleler

330 * Sözlükte erişmiş, yetiş(tir)miş anlamına gelen müdrik (مدرك), cemaate yetişen, imam ile namazın başından sonuna kadar ara vermeden imama uyan ve bütün rek'atları imamla birlikte kılan kimsedir. İmama ilk rek'atın rükûunda yetişen, o rek'ata yetişmiş ve müdrik adını almış olur.

Namaza imam ile birlikte başlamanın fazîleti çok büyüktür. Bu hususta aşağıdaki meseleler ortaya çıkar.

331 * Bir kimse tek başına bir farz namaza başladıktan sonra bulunduğu yerde cemaatle o farz namaz kılınmaya başlanılsa bakılır:

Eğer tek başına namaz kılmakta olan kişi henüz secdeye varmamışsa namazı bırakıp imama uyar, cemaat sevâbını kazanmaya koşar. Böyle yapmak müstehabtır. Eğer bir def'a secdeye varmışsa bakılır: Kıldığı namaz sabah veyâ akşam namazı ise yine namazını bırakır ve imama uyar. Fakat bunların ikinci rek'atı için secdeye varmışsa namazı bırakmayıp tamamlar, imama uyamaz. Çünkü sabah namazından sonra nâfile kılınamayacağı gibi, üç rek'atlı bir namaz da nâfile olarak kılınamaz.

O kişinin tek başına kıldığı öğle namazı gibi dört rek'atlı bir farz ise kıldığı bir rek'ata bir rek'at daha ilâve eder, teşehhüdde bulunur ve selâm vererek imama uyar, önce kıldığı o iki rek'at namaz nâfile olur.

Dört rek'atlı bir farz namazın üçüncü rek'atında bulunup, henüz secde etmemişse hemen ayakta veyâ oturarak selâm verip namazdan çıkar, imama uyar. Yalnız başına kıldığı iki rek'at yine bir nâfile olmuş olur. Fakat bu namazın üçüncü rek'atının secdesini de yapmışsa artık bunu tamamlar, farzı yerine getirmiş olur. Bu namaz, öğle veyâ yatsı namazı olduğuna göre kendi farzını kıldıktan sonra imama uyabilir. İmam ile kılacağı namaz nâfile olur. Fakat ikindi namazı ise imama uyamaz; çünkü ikindi namazından sonra nâfile namaz kılınması mekruhtur.

* Sabah, ikindi ve akşam namazlarından birini yalnız başına kılan bir kimse, daha sonra bir cemaate rastlarsa o cemaate katılarak onlarla birlikte namaz kılamaz; öğle ve yatsı namazlarında nâfile olarak onlara katılabilir, imama uyarak namaz kılabilir. [736]

332 - Nâfile bir namaza başlamış olan bir kimse, yanında cemaatle namaza başlanınca, bu namazı iki rek'at olarak kılar, selâm verip cemaate katılır. Üçüncü rek'ata kalkmış ise onu da dördüncü rek'at ile tamamlamadıkça namazını kesemez. Cenâze namazı bu hükmün dışındadır.

Şöyle ki, nâfile bir namaza başlamış olan kimse, kılınmaya başlanan bir cenâze namazının kaçırılacağından korkarsa kılmakta olduğu namazı bırakıp cenâze namazı için imama uyar, sonra nâfile namazı kazâ eder. Çünkü cenâze namazının kazâsı yoktur.

333 - Cemaatle sabah namazına başlanılmış olduğunu gören ve onlara yetişebileceğini zanneden kimse, hemen sabah namazının sünnetini kılar. Gerek görürse Sübhâneke ile Eûzü ve sûre ilâvesini bırakıp yalnız Fâtiha sûresi ile rükû ve secdede birer tesbîh ile yetinebilir. Daha sonra imama uyar. Fakat cemaate yetişeceğini hiç zannetmiyor ise sünnete başlamayıp imama uyar; artık bu sünneti kazâ edemez. Eğer sünnete başlamış ise onu tamamlar, bırakmaz.

(İmam Muhammed'e göre sabah namazının sünneti yalnız olarak kaçırılmış olsa güneş doğup kerâhet vakti çıktıktan sonra istivâ zamânına kadar kazâ edilir.)

Ancak öğle, ikindi ve yatsı namazları böyle değildir. Bunların cemaat ile kılınmaya başlanmış olduğunu gören kimse, sünnetleri kılmadan imama uyar. Sonra öğlenin ilk sünnetini kazâ eder. İkindinin sünnetini vaktin kerâhetinden dolayı kazâ edemez. Yatsının dört rek'at sünneti, bir gayrı müekked sünnet olduğu için dilerse kazâ eder, dilerse etmez.

334 - Vaktin çıkacağını veyâ cemaatin tamâmen kaçırılacağını kesin olarak anlayan kimse, sünnetleri kılmayacağı gibi kendisinde bulunan az bir necâseti gidermekle de uğraşamaz. Fakat başka bir cemaat bulabileceğinden emîn olan kişi, az necâseti gidermeden namaza başlamaz; bu daha fazîletlidir.

(Şâfiîlere göre namaz, az necâset ile de bozulur.)

Lâhik ve Lâhik İle İlgili Meseleler

335 * Sözlükte yetişen, ulaşan, erişen, eklenen, katılan, katışan anlamına gelen

lâhik (لاحق), namaza imam ile birlikte başladığı hâlde, namazın bütün rek'atlarını veyâ bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimsedir. Meselâ: İmamla birlikte namaza başladığı hâlde uyku, gaflet, dalgınlık veyâ cemaatin fazlalığı sebebi ile bir rek'atı imamla birlikte kılamama, abdestinin bozulması gibi özürler sebebi ile yâhut özürsüz olarak, meselâ imamdan önce rükû veyâ secdeye varması sebebi ile veyâ mukîm olduğu hâlde seferî olan bir kişiye uymasından dolayı namazın tamâmını veyâ bir kısmını imam ile kılamayan, onunla bitiremeyen kimsedir. Lâhik hakkında aşağıdaki meseleler ortaya çıkar.

336 - Lâhik, hareketlerinde muktedî gibidir. Muktedî, nasıl imamın arkasında kıraat edemez; Kur'ân okuyamaz ise lâhik da kaçırmış olduğu rek'atları kendi başına kılınca Kur'ân okuyamaz, tamâmen muktedî gibi hareket eder ve kendi başına kılacak olduğu rek'atlardaki yanılmalardan dolayı sehiv secdelerini de yapmaz.

337 - Lâhik, mümkünse kaçırdığı rek'atları veyâ rükünleri kazâ eder, sonra imama tekrar uyarak onunla selâm verir. Meselâ: Bir muktedî birinci rek'atın kıyâmında uyuyup, imam secdeye vardığında uyansa hemen rükûya varır, sonra secde yaparak imama katılır.

338 * Lâhik, yetişemeyeceğini bilirse hemen imama uyar. İmam namazdan çıkınca, kendisi kaçırmış olduğu rek'atları veyâ rükünleri kazâ eder. Meselâ: Bir muktedî, dördüncü rek'atta iken burnu kanasa saftan ayrılır, namaza aykırı olacak bir şeyle uğraşmadan hemen abdest alır, imkân bulduğu yerde imama uyar. İmam selâm vermiş olursa kendi başına o dördüncü rek'atı, kıraat etmeden imamın arkasında kılıyormuş gibi tamamlar. Çünkü lâhik, hüküm bakımından imamın arkasında namazını kılmış sayılır.

Yine, bu durum üçüncü rek'atta meydana gelse imam da dördüncü rek'ata başlasa lâhik abdest alıp önce o üçüncü rek'atı kıraatsiz olarak; içinden, kendisinin bile duyamayacağı bir şekilde Kur'ân okuyarak kılar, daha sonra imama uyar. İmam ile dördüncü rek'atı kılarak selâm verir. Fakat imama böyle yetişemeyeceğini bilirse hemen imama uyar. İmam selâm verince kalkıp üçüncü rek'atı kıraatsiz olarak kılar ve selâm verir.

İmam sehiv secdelerinde bulunacak olsa lâhik henüz namazını tamamlamamışsa onunla birlikte sehiv secdelerini yapmaz, namazını tamamladıktan sonra yapar.

339 - Lâhik olan kişilerin, yukarıda bildirildiği şekilde hareket etmesi kolay değildir. Bu sebeple, bu kişilerin noksan kalan namazlarını yeniden kılmaları daha iyidir.

Mesbûk ve Mesbûk İle İlgili Meseleler

340 * Sözlükte (başkaları kendisini) geçen, geçmiş (olan kimse); (başkalarından) geride kalan, arkada bırakılan (kimse) anlamına gelen mesbûk (مسبوق), mesbuk; imama namazın başında, baş kısmında değil, arasında veyâ sonunda, meselâ bir, iki veyâ üç rek'at kılındıktan sonra veyâ son oturuşta uyan ve imam ile birlikte cemaat olarak kılamadığı rek'atları yalnız başına kazâ olarak kılan kimsedir.

صَلِّ مَا أَدْرَكْتَ وَاقْضِ مَا سَبَقَكَ

= **Erişebildiğini** (, yetişebildiğini imamla) **kıl, yetişemediğini de kazâ et**. [737]

مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا

= (Namazdan) **yetişebildiğinizi** (imamla birlikte) **kılın, yetişemediğinizi** (imamın selâmından sonra) **kazâ ed**(erek namazı tamamlay)**ın.** [738]

Mesbuk hakkında aşağıdaki meseleler ortaya çıkar:

341 * Mesbuk kazâ edeceği rek'atlarda, tek başına namaz kılan gibidir. Meselâ:

Bir kişi sabah namazının ikinci rek'atında imama uyacak olsa mesbuk olmuş olur. Bu durumda imam sesli olarak kıraat ettiği için tekbîr alıp susar. İmamla birlikte son oturuşta yalnız tahiyyâtı okur. İmam selâm verince, ayağa kalkarak imam ile kılamamış olduğu ilk rek'atı kılmaya başlar. Sübhâneke, Eûzü ve Besmeleden sonra Fâtiha sûresi ile bir miktar kıraat eder, rükû ve secdelere gider. Daha sonra oturup tahiyyât, salâvât ve Rabbenâ âtinâ veyâ benzeri duâları okuyarak selâm verir.

Akşam namazının ikinci rek'atında imama uyan kimse de imam ile kılamadığı birinci rek'atı kılar iken bu şekilde hareket eder.

342 * Mesbuk imamla birlikte kılamayıp kazâ edeceği rek'atlarda kıraat konusunda namazının başını, teşehhüt konusunda sonunu kazâ eder. Meselâ: Akşam namazının son rek'atında imama uysa imam sesli kıraat etmediği için Sübhâneke'yi okur, imamla birlikte o rek'atı kılarak teşehhüde oturur. İmam selâm verdikten sonra kalkar, Sübhâneke, Eûzü ve Besmele, Fâtiha ve bir miktar Kur'ân okur. Rükû ve secdelerden sonra oturarak yalnız tahiyyâtı okur, sonra Allâhü Ekber diyerek ayağa kalkar, yalnız Besmele ile Fâtiha ve bir miktar daha Kur'ân okuyarak rükû ve secdeleri yapar. Daha sonra son oturuşu yapar, selâm ile namazdan çıkar. Bu durumda üç def'a teşehhüde oturmuş olur. Bununla birlikte mesbuk olan kimse, ikinci rek'atın sonunda yanılarak teşehhüde oturmayacak olsa sehiv secdesi yapması gerekmez. Çünkü bu rek'at, diğer bir yönden birinci rek'at yerindedir.

(Tâbiînden) Mesrûk ve Cündeb, akşam namazının son rek'atında imama yetiştiler. (İmamın selâmından sonra) ikisi de (namazın eksik kalan kısmını) kazâ etmek için kalktılar ve iki rek'atta da kıraat ettiler. Mesrûk, iki rek'atın ikisinde de (tahiyyâtta) oturdu, Cündeb ise iki rek'atın birincisinde (oturmadı,) kalktı. Konu Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh)a sorulunca: Mesrûk'un yaptığı bana güzel (, daha doğru) geliyor *dedi.* [739]

343 - Mesbuk, dört rek'atlı namazlardan birinin dördüncü rek'atında imama uysa bir rek'atı imam ile birlikte kılmış olur, üç rek'atı yalnız başına kılması gerekir. Böyle bir kişi imam ile teşehhüde oturduktan sonra kalkar, Sübhâneke, Eûzü ve Besmele, Fâtiha ve bir miktar Kur'ân okur. Rükû ve secdelerden sonra oturur, yalnız tahiyyâtı okur. Daha sonra kalkar, Besmele ile Fâtiha'yı ve bir miktar daha Kur'ân okur. Sonra rükû ve secdelere varır, oturmadan kalkar. Yalnız Besmele ve Fâtiha ile bir rek'at daha kılarak son oturuşu yapar. Tahiyyâtı, salâvâtı ve Rabbenâ âtinâ duâsını veyâ benzeri duâları okuyup selâm vererek namazını tamamlar.

344 - Mesbuk, dört rek'atlı namazların üçüncü rek'atından başlayarak imama uysa iki rek'atı imam ile birlikte kılmış olur, iki rek'atı yalnız başına kılması gerekir. Böyle bir kişi imamla birlikte son oturuşta yalnız tahiyyâtı okur. İmam selâm verdikten sonra kalkar, Sübhâneke, Eûzü ve Besmele, Fâtiha ve bir miktar Kur'ân okur. Rükû ve secdelere varır, sonra kalkar yalnız Besmele ile Fâtiha'yı ve bir miktar daha Kur'ân okur. Yine rükû ve secdelere gider. Teşehhüde oturur ve tahiyyâtı, salâvâtı ve Rabbenâ âtinâ duâsını veyâ benzeri duâları okuyup selâm vererek namazını tamamlar.

345 - Mesbuk, dört rek'atlı namazların ikinci rek'atında imama uysa üç rek'atı imam ile birlikte kılmış olur. Teşehhüdden sonra imam selâm verince ayağa kalkar. Sübhâneke, Eûzü ve Besmele, Fâtiha ve ekleyeceği âyetleri okur. Rükû ve secdelere varıp son oturuşu yapar. Selâm verip namazını tamamlar.

346 * İmam rükûda iken ona uyan kimse, o rükûya âit olan rek'ata yetişmiş olur. Fakat imamı secde hâlinde bulan kimse, hemen secdeye varırsa da o secdenin âit olduğu rek'atı kılmış sayılmaz. Bunun için o rek'atı yukarıda anlatıldığı şekilde kazâ etmesi

gerekir.

إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ

= **Biz secdede iken namaza yetiştiğinizde** (hemen) **secdeye varın, bu secdeyi** (o rek'ata yetişmiş) **saymayın. Kim** (bir) **rek'at**(ın rükûun)**a yetişirse** (cemaat ile) **namaz**(ın kıyam ve kıraatın)**a da yetişmiş sayılır** (ve cemaat sevâbını kazanır)**.** [740]

مَنْ أَدْرَكَ الرُّكُوعَ مِنَ الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيُضِفْ إِلَيْهَا أُخْرَى

= **Kim cum'a günü,** (cum'a namazının) **son rek'atının rükûuna yetişirse** (imam selâm verince kıldığı namaza bir rek'at) **daha ilâve etsin.** [741]

347 * Mesbuk, imam selâm verdikten sonra Allâhü Ekber diyerek ayağa kalkar ve noksan kalmış olan rek'atları tamamlar. Mesbuk olan kimsenin, imam daha selâm vermeden kalkıp noksan kalan rek'atları kılmaya başlaması tahrîmen mekruhtur.

Ancak, mesbuk olan kimsenin mestleri üzerine yaptığı mesh süresinin dolmasından, mesbuğun özürlü olması hâlinde vaktin çıkmasından; imamın selâm vermesini beklediğinde sabah namazında güneşin doğmasından, cum'a namazında ikindi vaktinin girmesinden, bayram namazında da öğle vaktinin girmesinden korkulursa, mesbuğun abdestinin bozulmasından korkması hâlinde, imamın selâm vermesini beklediğinde mesbuğun önünden geçilmesi korkusu bulunduğu durumlarda mesbuk olan kimsenin tahiyyât okuyacak kadar bekledikten sonra imamın selâm vermesini beklemeden kalkıp eksik kalan rek'atları tamamlaması, kazâ etmesi mekruh değildir.

Bununla berâber imam henüz selâm ile namazdan çıkmadı ise mesbuk olan kişinin teşehhüd miktârı oturması gerekir, bundan önce kalkması câiz değildir. Eğer, imamın son oturuşunda tahiyyât okuyacak kadar oturmadan kalkarsa namazı bozulur.

348 - İmam teşehhüdü tamamlamadıkça mesbuğun kıyâmı ve kıraati geçerli değildir. Bu sebeple mesbuk, birinci veyâ ikinci rek'atı kazâ etmek için ayağa kalkar ve imamın teşehhüdü bitirişinden sonra namaz câiz olacak kadar kıraat eder; Kur'ân okursa namazı câiz olur. Fakat namaz câiz olmayacak kadar az okumuş olursa namazı sahih olmaz.

349 - Mesbuğun kazâ edeceği rek'atlarda başkasına uyması ve başkasının da bu durumda mesbuğa uyması câiz değildir. Mesbuk bu konuda yalnız başına sayılmaz. Fakat bir mesbuk ne kadar rek'at kazâ edeceğini unutur ve kendisi ile birlikte mesbuk bulunan bir kişinin ne kadar rek'at kazâ edeceğini, kaç rek'at kılacağını anlamak için o kişiye bakar ise bununla namazı bozulmaz. Çünkü bu hareket, bakılan kişiye uyma değildir.

350 - Mesbuk, namazını yeniden kılmak niyeti ile tekbîr alacak olsa önceki tekbîr ile başlamış olduğu namazı bozulmuş olur. Tek başına namaz kılan kimse böyle değildir; başka bir namaz kılmaya niyet etmedikçe, aynı namaza yeniden başlamak niyeti ile alacağı tekbîr bu namazı bozmaz. Çünkü her iki namaz, tek başına namaz kılana göre birbirinin aynıdır. Mesbuk ise bir açıdan kazâ edeceği rek'atlarda tek başına namaz kılan gibidir, bir açıdan da namazın bir kısmını imama uyarak kıldığı için onun hakkında bu namaz aynı namaz değildir.

351 - Mesbuk, İmam Âzam'a göre Kurban bayramında teşrîk tekbîrlerini imamla birlikte alır, daha sonra ayağa kalkıp kalan rek'atları tamamlar ve bunlara âit teşrîk tekbîrlerini alır. Hâlbuki İmam Âzam'a göre tek başına namaz kılan kimse bu tekbîrleri getirmek zorunda değildir. Bundan dolayı mesbuk, burada tek başına namaz kılan gibi değil, muktedi yâni namazın başından itibâren imama uyan kimse yerindedir.

352 - Mesbuk, ayağa kalkması sahih olacak yerde ayağa kalkıp, imam henüz selâm vermeden namazını bitirerek selâmda imama uysa namazı bozulmuş olmaz.

353 - İmam daha selâm vermeden, mesbuk tahiyyâtı okuyup bitirmiş olsa bir görüşe göre Kelime-i şehâdeti tekrarlar, bir görüşe göre de susar. Bu konuda sahih olan mesbuk olan kimsenin tahiyyâtı yavaş yavaş okumasıdır.

Birinci oturuşta imamdan önce teşehhüdü bitirmiş olan bir muktedî de susar, teşehhüdde bulunmaz; tahiyyâtı tekrar okumaz.

354 * Mesbuk, sesli olarak okunan namazların ilk iki rek'atlarında imama uyunca, Sübhâneke'yi okumaz; kılamadığı rek'atları kazâ için kalkınca okur. Sahih olan budur.

355 - İmam yanılarak beşinci rek'ata kalkınca, mesbuk da ona uyarak kalksa bakılır: Eğer imam dördüncü rek'atta oturmuş ise mesbuk olan kimsenin namazı bu kalkış ile bozulmuş olur. Fakat imam dördüncü rek'atta oturmamış ise beşinci rek'atta secdeye varmadıkça, mesbuk olan kimsenin namazı bozulmaz.

356 * Mesbuk dört konuda münferid; yalnız başına namaz kılan gibi değildir:

a) Kazâ olarak kılacağı rek'atlarda ne kimseye uyabilir ne de ona başkası uyabilir.

b) Kılamadığı rek'ata âit teşrîk tekbîrlerini sonradan yalnız başına topluca söyler.

c) Namaza yeniden başlayıp kılma niyeti ile tekbîr alsa, kılmış olduğu önceki rek'atları kesip yeniden namaza başlamış olur.

d) Kılamadığı rek'atları kılmak üzere kıyâma kalktıktan sonra imam sehiv secdesi için secdeye varsa başladığı rek'atın secdesine varmadıkça imama uyar. Eğer imama sehiv secdesinde uymazsa namazının sonunda sehiv secdesi yapar. [742]

357 * Bir mesbuk lâhik de olabilir.

Şöyle ki, imama sonradan uyan kimse, uyku veyâ abdesti bozan bir sebeple rükünlerden veyâ rek'atlardan bir kaçını imam ile kılamayıp kaçırsa hem mesbuk, hem de lâhik olmuş olur. Bu durumda önce kaçırdığı rek'atları kıraatsiz olarak kazâ eder, sonra mümkün ise geri kalan namazda imama uyar. Daha sonra da imama uymadan önceki rek'atları kıraat ile Kur'ân okuyarak kazâ eder. Önce bunları kazâ edip daha sonra namaz arasında kaçırmış olduğu rükünleri veyâ rek'atları kazâ etmesi de câizdir. Fakat böyle yapmakla meşrû sırayı gözetmemiş olacağından günahkâr olur.

* Uykuya dalmış, uyuyan bir kimseyi, vaktini geçirmeden namazını kılması için uyandırmak bir görevdir. Uyuyan kimse özürlü sayılır; fakat onu uyandırmayan kişi özürlü sayılmayacağı için günah işlemiş olur.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلاَةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

= ***Ehline*** *(; âilene)* ***namaz*** *(kılmay)**ı emret. Kendinde on**(u kılmay)**a devam et.*** [743]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), sabah namazına çıktığında altı ay kadar (kızı) Fâtıma'nın kapısına uğrar: **Ey ehli beyt** (; ey ev halkım, ey âile fertlerim)! **Namaz**(a kalkın) der ve: ***Allah, sizden ancak*** *(günah)* ***kiri****(ni)* ***gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister*** *âyetini okur idi.* [744]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte sabah namazı(nı kılmak) için (evden) çıkmıştım. (Efendimiz) uğradığı her adamı (, her insanı) ya namaza çağırıyor veyâ (namaz kılmak üzere uyandırmak için) onu ayağı ile dürtüyordu. [745]

Sehiv Secdeleri ve Sehiv Secdeleri İle İlgili Meseleler

358 * Sehiv secdeleri, yanılma secdeleri demektir ve bir namazın vâciblerinden

birini yanılarak terk etmekten veyâ geciktirmekten dolayı, o namazın sonunda yapılması gereken iki secde ile teşehhüdden, salâvât ve duâları okumaktan ibârettir.

مَنْ شَكَّ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ

= **Her kim namazın** (rek'atları veyâ bir vâcibi yapıp yapmadığı konusun)**da şüphe ederse** (, tereddüte düşerse) **selâm** (verdik)**ten sonra iki secde yapsın.** [746]

لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ

= (Namazdaki) **tüm yanılmalar için selâmdan sonra iki secde yeterlidir.** [747]

سَجْدَتَا السَّهْوِ تُجْزِئَانِ مِنْ كُلِّ زِيَادَةٍ وَنُقْصَانٍ

= **Sehiv secdeleri,** (namazdaki) **bütün fazlalık ve eksiklikler için yeterli olur.** [748]

Sehiv secdeleri şöyle yapılır: Son oturuşta yalnız tahiyyât okunduktan sonra iki tarafa selâm verilir ve Allâhü Ekber denilerek secdeye varılıp üç kez Sübhâne Rabbiyel a'lâ denir. Daha sonra Allâhü Ekber denilerek kalkılır, bir tesbîh miktârı oturduktan sonra tekrar Allâhü Ekber denilerek ikinci secdeye varılır. Yine üç kez Sübhâne Rabbiyel a'lâ denildikten sonra Allâhü Ekber denilerek kalkılır ve oturulur. Tahiyyât ve salâvât ile Rabbenâ âtinâ duâsı veyâ benzeri duâlar okunup önce sağ, sonra sol tarafa selâm verilir.

Yalnız sağ tarafa selâm verildikten sonra sehiv secdelerinin yapılması daha fazîletlidir, ihtiyâta uygundur. Bundan dolayı, cemaatle kılınan namazlarda cemaatin yanlışlıkla dağılmaması için yalnız sağ tarafa selâm verildikten sonra sehiv secdesi yapılması tercih edilmiştir.

359 - Sehiv secdeleri, vâcibtir. Bilindiği gibi gerek farz, gerek vâcib veyâ sünnet olan herhangi bir namazın kıraat, rükû ve sücûd gibi farzları; Fâtiha, sûre ilâvesi, rükünler arasında sırayı gözetme gibi vâcibleri; ka'delerde; oturuşlarda salâvât okumak gibi sünnetleri vardır. Bunlara uymak gerekir ki, bir namaz tam olarak kılınmış olsun.

O hâlde farz olsun olmasın herhangi bir namazda bir farzın bilerek veyâ yanılarak terk edilmesi, o namazın yeniden kılınmasını gerektirir. Böyle büyük bir noksanı gidermek için sehiv secdeleri yeterli değildir.

Bir vâcibin bilerek terk edilmesi, yapılmaması veyâ geciktirilmesi günahtır. Böyle yapmakla sehiv secdeleri gerekmezse de, böyle bir namazı yeniden kılmak uygundur. Bir vâcibin yanılarak terk edilmesi veyâ geciktirilmesi ise sehiv secdelerini gerektirir. Bu şekilde o noksanlık düzeltilmiş olur. Bir sünnetin bilerek veyâ yanılarak terk edilmesi ise sehiv secdelerini gerektirmez. Fakat bilerek terk edilmesi bir kusurdur, sevap ve fazîletten mahrum olmayı gerektirir.

(Mâlikî ve Şâfiîlere göre sehiv secdeleri sünnettir. Ancak imam sehiv secdelerini yaparsa cemaatin imama uyması Şâfiîlere göre vâcibtir. Hanbelîlere göre sehiv secdeleri bâzen vâcib, bâzen sünnet ve namazın terk edilen bir sünnetinden dolayı yapılacak sehiv secdelerinin mubah olması gibi bâzen de mubah olur. Sehiv secdeleri İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre iki tarafa selâm verilmeden önce yapılır.

* İmam Mâlik'e göre yanılma, bir fazlalık sebebi ile ise selâmdan sonra; eğer bir noksan veyâ bir noksan ile fazlalık sebebi ile ise selâmdan önce sehiv secdeleri yapılır. Bu bir fazîlet meselesidir; yoksa hepsi de câizdir. [749])

360 - Bir namazın tam bir rüknünü, bir farzını öne almak veyâ sonraya bırakmak sehiv secdelerini gerektirir. Çünkü bu öne alma veyâ sonraya bırakma işi, vâcibi terk etmek sayılır. Kıyamda Sübhâneke'den sonra, henüz kıraat yapmadan rükû edilip daha sonra

hatırlanarak kıyâma dönmekle farz olan kıraatin yerine getirilmesi, buna bir örnektir. Bu durumda önceki rükû geçerli olmaz, kıraatten sonra yeni bir rükû yapılır. Böyle kıraat etmeden ve ondan sonra tekrar rükûya varmadan kılınacak namaz bozulur. Çünkü böyle bir rek'atta rükû gibi tekrarlanmayan rükünler arasında sıraya uygun hareket edilmesi farzdır.

361 - Namazın rek'atlarından birindeki iki secdeden biri yanılarak terk edilip ondan sonraki rek'atın veyâ ka'denin sonunda hatırlansa bunun geciktirilmesinden dolayı namazı yeniden kılmak gerekmez, hemen o secde kazâ edilir. Eğer son oturuşta iken hatırlansa bu secde yapılır ve ondan sonra son oturuş yeniden yapılır. Daha sonra da sehiv secdeleri yapılır. Bu durumda son rek'atta beş secde ile üç ka'de bulunmuş olur. Çünkü bir rek'atta iki secde vardır. Böyle tekrarlanan bir rüknün kısmen sonraya bırakılması, farzı terk etmek sayılmadığı için namazın yeniden kılınması gerekmez.

Fakat bir rek'attaki iki secdeden ikisi de yanılarak öne alınsa meselâ önce iki secde ve ondan sonra rükû yapılmış bulunsa bu durumda farz olan sıraya uygun hareket etmek için tekrar rükû ve ondan sonra secdelere gidilir. Bu tekrarlamalar dolayısı ile de namazın sonunda sehiv secdeleri yapılır.

362 - Herhangi bir namazın bir rüknünü tekrar etmek, sehiv secdelerini gerektirir; bir rek'atta iki def'a rükû veyâ üç def'a secde yapılması gibi. Birinci ve ikinci rek'atlarda Fâtiha sûresinin tekrarlanarak veyâ arka arkaya okunması, rükû veyâ secdede veyâ teşehhüdde kıraat edilmesi yâni Kur'ân-ı Kerîm okunması da böyledir.

إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا

= **Rükû ve secdede Kur'ân okumam yasaklandı.** [750]

Fakat üçüncü veyâ dördüncü rek'atlarda, Fâtiha sûresinin iki def'a okunması veyâ Fâtiha ile birlikte başka bir sûrenin de okunması yâhut yalnız başka bir sûrenin okunması sehiv secdelerini gerektirmez. Çünkü bu durumda bir vâcib terk edilmiş veyâ geciktirilmiş ve Kur'ân da meşrû olmayan bir yerde okunmuş olmaz. Ancak bu durumda üçüncü veyâ dördüncü rek'atlar, önceki rek'atlardan daha fazla uzatılmış ve cemaate de ağırlık verilmiş olursa mekruh işlenilmiş olur.

363 - Bir vâcibi yanılarak terk etmek, sehiv secdelerini gerektirir; birinci oturuşu veyâ vitirde kunutu veyâ bayram namazlarında fazladan getirilen tekbîrleri veyâ birinci ve ikinci oturuşlarda tahiyyâtı okumayı terk etmek gibi.

Vitir namazında rükûdan sonra kunut duâsının unutulduğu hatırlansa artık onu okumak için geri kıyâma dönülmez, rükûdan sonra okunması da gerekmez. Çünkü yeri kaçırılmıştır. Rükû hâlinde hatırlansa da okunması gerekmez. Sahih olan rivâyet böyledir. Bununla birlikte okunsun veyâ okunmasın her iki durumda da sehiv secdeleri gerekir.

Kunut tekbîrini unutup yapmamak, bir görüşe göre sehiv secdesi gerektirir, bir görüşe göre de gerektirmez.

364 - Bir vâcibin yanılarak geciktirilmesi de sehiv secdesini gerektirir; birinci veyâ üçüncü rek'attan sonra biraz oturulması, dördüncü rek'attan sonra beşinci rek'at için ayağa kalkılması, sabah namazının ikinci rek'atından sonra üçüncü bir rek'ata ve akşam namazının üçüncü rek'atından sonra dördüncü bir rek'ata kalkılması gibi.

Birinci oturuşta teşehhüd miktârından fazla oturulup üçüncü rek'ata kalkmanın geciktirilmesi de böyledir.

365 - Bir vâcibin özelliğini değiştirmek, sehiv secdesini gerektirir; imamın sesli olarak okuması gereken âyetleri sessizce okuması veyâ sessizce okunacak âyetleri sesli

olarak okuması gibi. Bu okuma miktârı, namaz sahih olacak kadar okumaktır. Fâtiha sûresinin ilk âyetlerini okumak böyledir.

Bununla birlikte kısa bir âyet okunması da İmam Âzam'a göre bu hükümdedir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ise bu hükümde değildir.

Sesli olarak okumanın en az derecesi, başkasının işiteceği miktardır. Sessizce okumanın en aşağı derecesi de, yalnız okuyanın işiteceği miktardır.

366 - Sessiz okunacak yerde Fâtiha sûresinin çoğu yanılarak sesli olarak okunsa geri kalanı yine sessizce okunur.

Aksine olarak sesli olarak okunacak bir namazda Fâtiha sûresinin bir kısmı sessiz okunup daha sonra sesli olarak okunacağı hatırlansa Fâtiha yeni baştan sesli olarak okunur ve bir rek'atta hem sesli okuma, hem de sessiz okuma bir araya toplanmış olmaz. Fakat diğer bir görüşe göre Fâtiha yeniden okunmaz, yalnız geri kalan kısım sesli olarak okunur.

367 - Tek başına namaz kılan kişinin sesli veyâ sessiz okumasından dolayı (tercih edilen görüşe göre) sehiv secdesi gerekmez. Ancak öğle namazı gibi sessiz okunacak yerde bilerek sesli olarak okursa günah işlemiş olur.

Tek başına namaz kılan kişinin gündüzün kılacağı nâfile namazlarda sesli olarak okuması mekruhtur.

368 - İmam, meselâ sabah namazında Fâtiha sûresini yanılarak sessiz okuyup sonra sesli okuması gerektiğini hatırlasa ekleyeceği sûreyi sesli okur, Fâtiha sûresini yeniden okumaz.

369 - Cemaat hâlinde sesli olarak Kur'ân okunacak bir namazı yalnız başına kılmaya başlamış ve Fâtiha sûresini sessiz okumuş bulunan bir kimseye başkası gelip uysa o kimse imam olmayı arzu ederse sûreyi sesli olarak okur, arzu etmezse sesli olarak okuması gerekmez.

370 * Farz bir namazda ikinci rek'attan sonra oturulmayıp, yanılarak üçüncü rek'ata kıyam için hareket edilince bakılır: Eğer oturmaya yakın ise oturulur, sehiv secdesi gerekmez. Fakat doğrulması kıyâma yakın ise kalkılır ve daha sonra sehiv secdeleri yapılır. Çünkü bu durumda vâcib olan birinci oturuş terk edilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) (bize) bir namaz kıldırdı. Zannımca öğle namazıydı. İkinci rek'atta (teşehhüde) oturmadan ayağa kalktı. Sonra selâm vermeden önce iki secde etti. [751]

Bununla birlikte bir rivâyete göre de namaz kılan henüz tam kıyâma doğrulmamış ise ka'deye; oturuşa döner, vâcibi terk etmez. İmam tam doğrulup kalktıktan sonra ka'deye dönerse namazı bozulur. Çünkü bu durumda farz olan kıyam bozulmuş ve namazın sırası tamâmen değiştirilmiş olur. Diğer bir görüşe göre, bu durumda namazı bozulmaz, kendisi günah işlemiş olur ve sehiv secdeleri gerekir.

Biriniz (ilk teşehhüde oturmadan) **ikinci rek'attan** (üçüncü rek'ata) **kalktığında tam doğrulmadan** (farkına varırsa) **hemen oturuversin, tam doğrulunca** (farkına varır ise) **artık oturmasın ve** (namazın sonunda) **iki sehiv secdesi yapsın.** [752]

371 * Sünnet namazlarda ikinci rek'attan sonra oturulmadığı veyâ oturulup tahiyyât okunmadığı üçüncü rek'atta hatırlanırsa bakılır: Eğer üçüncü rek'atın secdesi daha yapılmadı ise oturmaya dönülür, secde yapılmışsa dönülmez. Diğer bir görüşe göre, secde yapılsın veyâ yapılmasın, artık oturmaya dönülmez. Her iki durumda da sehiv secdeleri gerekir. [753]

372 - Dört rek'atlı farz namazlarda ikinci oturuş yapılmadan beşinci rek'ata kalkılacak olsa henüz beşinci rek'at için secde edilmedikçe oturuşa dönülür. Teşehhüdden sonra selâm verilip sehiv secdeleri yapılır. Çünkü farz olan son oturuş geciktirilmiştir. Bu geciktirme ise vâcibi terk sayılır. Fakat beşinci rek'at için secde edilmiş olursa bu namaz nâfileye dönmüş olur. Artık buna bir rek'at daha ilâve edilir ve tam altı rek'atlı bir nâfile namaz kılınmış olur. Sahih olan görüşe göre, bu durumda sehiv secdeleri gerekmez. Bu mesele İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre, beşinci rek'atın secdesinden baş kaldırılınca, namaz tamâmen bâtıl olmuş; bozulmuş olur.

373 - Dört rek'atlı farz bir namazın son oturuşunda selâm verilmeden yanılarak ayağa kalkılsa hemen oturuşa dönülüp selâm verilir ve sehiv secdeleri yapılır. Fakat beşinci rek'at için secdeye varılmışsa buna bir rek'at daha ilâve edilir. Bu durumda önceki dört rek'at ile farz tamamlanmış olur. Diğer iki rek'at da nâfile sayılır. İstihsân olarak da sehiv secdeleri yapılır.

Akşam namazında ikinci oturuştan sonra dördüncü rek'ata, sabah namazında oturuştan sonra üçüncü rek'ata kalkılması da bu hükümdedir. Bu namazlara eklenen ikişer rek'at da, nâfile olmuş olur. Bu hareketler bilerek yapılmadığı için mekruh sayılmaz. Tercih edilen görüş budur.

374 * Dört veyâ üç rek'atlı farz namazlar ile vitir namazında birinci oturuştan sonra sehven اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ denilmesi, İmam Âzam'dan bir rivâyete göre bu teşehhüdden sonra bir harf bile fazladan okunması sehiv secdelerini gerektirir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), eğer namazın (rek'at olarak) ortasında ise teşehhüdü (, tahiyyâtı okumayı) bitirince (diğer rek'atlar için kıyâma) kalkardı. [754]

Fakat son oturuşlarda teşehhüdden sonra yanılarak kıraat edilmesi; Kur'ân okunması ve duâ edilmesi sehiv secdelerini gerektirmez. Çünkü bu oturuş duâ ve yüce Allâh'ı övme yeridir. Kur'ân ise hem duâyı, hem de övmeyi kendisinde toplar.

Namazda zikir, duâ ve tahiyyâtı sesli okumakla da sehiv secdeleri gerekmez.

375 - Farz namazların üçüncü, dördüncü rek'atlarında bile bile susarak Fâtiha sûresini veyâ diğer bir sûreyi veyâ bir miktar âyet okunmaması bir hatâdır; sehiv secdelerini gerektirmez. Fakat yanılarak susulup Fâtiha veyâ başka bir sûre okunmaması sehiv secdelerini gerektirir.

İmam Ebû Yûsuf'a göre, her iki durumda da sehiv secdelerini yapmak gerekir.

376 - Namaz içinde bir rükün yerine getirilecek kadar düşünülse meselâ başlangıç tekbîrini aldım mı, almadım mı diyecek kadar düşünülse ve sonra tekbîr alındığı hatırlansa veyâ alınmamış olduğu zannedilerek tekrar bir tekbîr daha alınsa sehiv secdeleri gerekir.

Aynı şekilde, üç rek'at mı, dört rek'at mı kılındığında şüphe edilerek düşünülse veyâ Fâtiha okunduktan sonra hangi sûrenin okunacağı üzerinde düşünülse sehiv secdeleri gerekir. Çünkü bu durumlarda vâcib geciktirilmiş olur.

Bir rüknü veyâ bir vâcibi yerine getirirken meydana gelecek bir dalgınlık ve bir düşünce ise sehiv secdelerini gerektirmez. Tam bir kalp huzûru ile namaz kılmak, öyle herkese kolayca nasip olacak bir fazîlet değildir.

377 * Bir kimse, kıldığı bir namazın rek'atlarında şüphe etse bakılır: Eğer bu şüphe kendisine ömründe ilk kez olmuşsa o namazı yeniden kılar.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a namazında yanılıp da kaç rek'at kıldığını bilemeyen bir kişi hakkında sordular. Şöyle buyurdu: **Namazını yeni baştan kılsın**. [755]

Fakat bu şüphe, bir kaç def'a olmuşsa araştırır ve kanaatine göre hüküm verir, namazı yeniden kılması gerekmez. Araştırmada kalbin şâhitliği yeterlidir.

Meselâ: Sabah namazını kılarken bir rek'at mı kıldım, iki rek'at mı diye şüphe etse ve bir rek'at kılmış olduğuna kalbi kanaat getirse ihtiyâten buna bir rek'at daha ilâve eder, şüphesinden dolayı da sehiv secdeleri yapar. Aksine olarak iki rek'at kılmış olduğuna kanaat getirirse oturur, teşehhüd ve selâmdan sonra sehiv secdelerini yapar. Hiç birine karar veremez ise az olanı esas alır; çünkü az olanda kesinlik vardır. Bu durumda bir rek'at daha kılar, ancak bu durumda şüphelendiği rek'atın sonunda oturur. Daha sonra kalkıp o bir rek'atı kılar. Çünkü önce iki rek'at kılmış olması ihtimâli vardır. Namazın sonunda da sehiv secdelerini yapar.

إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلْيُلْقِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى الْيَقِينِ

= **Sizden biri namazı** (kaç rek'at kıldığı)**nda şüphe ederse şüphe edileni at**(arak kılınmamış say)**sın ve** (kıldığını) **kesin bildiğine** (, az olan rek'ata) **göre tamamlasın.** [756]

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَمْ يَدْرِ أَثَلاَثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَنْظُرْ أَحْرَى ذَلِكَ إِلَى الصَّوَابِ فَلْيُتِمَّ ثُمَّ لِيُسَلِّمْ ثُمَّ لِيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ وَيَتَشَهَّدُ وَيُسَلِّمُ

= **Sizden biri namaz kılıp üç rek'at mı, dört rek'at mı kıldığını bilemeyecek olursa hangisinin doğruya daha yakın olduğuna baksın ve onu** (; namazı, kesin olarak kıldığına emîn olduğu rek'ata göre) **tamamlasın, sonra selâm versin.** (Daha) **sonra da iki sehiv secdesi yapıp teşehhüd etsin** (; teşehhüdü okusun) **ve selâm versin.** [757]

378 - Dört rek'atlı bir namaza başlamış olan kimse, kıldığı rek'atın birinci rek'at mı, ikinci rek'at mı olduğunda şüphe edip kaç rek'at olduğuna karar veremezse kendisini bir rek'at kılmış sayar ve her bir rek'atın sonunda ihtiyat olarak teşehhüd miktârı oturur; bu şekilde dört def'a oturulmuş olur. Çünkü birinci sayılan rek'atın ikinci ve üçüncü sayılan rek'atın dördüncü rek'at olma ihtimâli vardır.

379 - Bir kimse kılmış olduğu rek'atın ikinci rek'at mı, üçüncü rek'at mı olduğu konusunda şüphe etse sahih olan görüşe göre, bu rek'atın sonunda oturmaz. Bir tarafı tercih edemezse bunu ikinci rek'at sayar, geri kalan rek'atları da tamamlar. Akşam namazı ile vitir namazı bu hükmün dışındadır. Bu tür şüphe bu namazlardan birinde olsa oturmak gerekir. Çünkü şüphe edilen rek'atın üçüncü rek'at olması ihtimâli vardır. Bu durumda teşehhüdden sonra bir rek'at daha ilâve edilir. Çünkü şüphe edilen rek'atın ikinci rek'at olması da mümkündür. Namazın sonunda da sehiv secdeleri yapılır.

380 * Dört rek'atlı namazlarda kılınan rek'atın dördüncü veyâ beşinci rek'at mı; sabah namazında kılınan rek'atın ikinci veyâ üçüncü rek'at mı; akşam ve vitir namazlarında da kılınan rek'atın üçüncü veyâ dördüncü rek'at mı olduğunda şüphe edilse sonunda oturulur ve teşehhüdden sonra kalkılıp bir rek'at daha kılınır. Çünkü bu rek'atların beşinci, üçüncü veyâ dördüncü rek'at olma ihtimâli vardır. Bu durumda ilâve edilen birer rek'at ile fazla olan miktar nâfile olmuş olur, sonunda da sehiv secdeleri yapılır. Bu şüphe, kıyam veyâ rükû veyâ rükûdan kıyâma geçiş hâlinde olduğuna göredir.

İlk secde yapıldıktan sonra şüphe edilirse ittifakla namaz bâtıl olur. Çünkü şüphe edilen rek'atın fazladan olup son oturuşun terk edilmiş bulunması ihtimâli vardır. İlk secde hâlinde iken şüphe olursa İmam Muhammed'e göre, namaz bâtıl olmaz.

* Namaz kılarken unutarak veyâ namazın tamam olduğunu zannederek selâm veren kimse, namazı eksik kıldığını selâmdan sonra hatırlarsa kalkıp namazına devam eder ve namaz sonunda sehiv secdesi yapar.

Dört veyâ üç rek'atlı farz bir namaz veyâ vitir namazı kılmakta iken, dört rek'atlı bir namazda dördüncü, üç rek'atlı bir namazda üçüncü rek'attan önce namaz tamam oldu zannı ile selâm vererek eksik rek'atlı farz veyâ vâcib bir namaz kılan kişi, eğer bu selâmdan sonra konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunmamış ise kaldığı yerden namaza devam eder ve namazını tamamladıktan sonra sehiv secdesi yapar. Ancak namaza aykırı bir davranışta bulunmuş ise bu namazı yeniden kılar.

Eğer selâm verme hatâsı yanılma değil, bilgi eksikliği sebebi ile olmuşsa namaz iâde edilir; yeniden kılınır. Meselâ seferî olmadığı hâlde seferî olduğu düşüncesi ile normalde dört rek'at olarak kılması gereken bir namazı bir kimse iki rek'at olarak kılarsa bu namazın dört rek'at olarak yeniden kılması gerekir. [758]

381 - Namazda Fâtiha sûresinden önce yanılarak başka bir sûrenin bir harfi bile okunsa iâde edilerek önce Fâtiha, sonra da o sûre okunur, namazın sonunda da sehiv secdeleri yapılır. Bu sıralama noksanlığı rükû hâlinde bile hatırlansa kıyâma dönülerek iâdesi; önce Fâtiha, sonra da o sûre okunması gerekir. Böyle bir yanılma çok olmaz. Onun için bunun az miktârı da bağışlanamaz. Fakat bir namazda okunan bir sûrenin altında bulunan sûre okunmak istenilirken üstündeki sûre okunsa bundan dolayı sehiv secdeleri gerekmez.

382 - Bir kimse namazda Fâtiha sûresini okuyup okumadığında şüphe etse bakılır: Eğer henüz başka sûre okumamış ise Fâtiha sûresini okur. Fakat başka sûre okumuş ise artık Fâtiha'yı okumaz. Çünkü sûrenin Fâtiha'dan sonra okunması gerektiği bellidir. Bununla birlikte bu konuda namaz kılan kimsenin bir görüşü varsa ona göre hareket eder.

383 - Bir kimse, ilk rek'atlarda birer sûre okusa ve Fâtiha'yı okumamış olduğunu secdeye vardıktan sonra hatırlasa son rek'atlarda Fâtiha'yı yeniden okumaz. Çünkü son rek'atlarda zâten Fâtiha okunacaktır. Bir rek'atta iki Fâtiha okunması ise meşrû değildir.

384 - Dört veyâ üç rek'atlı farz namazların ilk iki rek'atında Fâtiha'dan sonra birer sûre veyâ bir miktar âyet ilâve edilmemiş, eklenmemiş olsa bu sûre veyâ âyetler üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha'dan sonra ilâve edilirse bu namaz cemaatle kılınan bir akşam veyâ yatsı namazı ise üçüncü ve dördüncü rek'atlarda hem Fâtiha, hem de ilâve edilecek sûre sesli olarak okunur. Çünkü bir kıyamda olan kıraat birdir; bunun bir kısmı sessiz olarak, bir kısmı da sesli olarak okunamaz. Yalnız sûrenin sesli okunacağını söyleyenler de vardır. İmam Ebû Yûsuf'a göre, ikisi de sessizce okunur. Çünkü son rek'atlarda sessiz okumak sünnettir. İmam Ebû Yûsuf'tan diğer bir rivâyete göre de, yeri geçtiği için artık son rek'atlarda bu sûre okunmaz. Bununla birlikte sehiv secdeleri yapılır.

385 * İmamın yanılması sebebi ile imam yanıldığı, cemaat de imama uymuş oldukları için sehiv secdelerini yapmaları gerekir. Fakat imama uyan cemaatten birinin yanılması sebebi ile ne kendisinin, ne de imamın sehiv secdelerini yapmaları gerekmez. [759]

386 * Sehiv secdelerini yapmakta olan bir imama uymak sahihtir. Gerek sehiv secdelerinin herhangi birinde gerek teşehhüdünde olsun fark etmez.

* Sehiv secdelerinin ikincisinde imama uyan kimsenin birinci secdeyi, sehiv secdelerinden sonraki teşehhüdde imama uyan kimsenin her iki secdeyi kazâ etmesi gerekmez. Çünkü mesbuğun uymuş olduğu imamın, kendisine sehiv secdesi yapması gerektiği hâlde onu yapmamış olabilir, imam yapmadığı için mesbuğun da sehiv secdesi yapması gerekmez. [760]

387 - Mesbuk olan kimse, imamla birlikte sehiv secdelerini yapar. İmamın yanılması, mesbuğun imama uymasından önce de olsa hüküm aynıdır. Çünkü mesbuk imama bağlıdır.

Mesbuk, henüz imam teşehhüdde iken daha selâm vermeden ayağa kalkarak kıraatte ve hattâ rükûda bulunduktan sonra imam selâm verip sehiv secdelerine varacak olsa mesbuk da hemen bu secdelere katılır, önceden yaptığı kıraati ve rükûu aradan kalkar, bunları sonradan kalkıp yeniden yapar. Bununla berâber mesbuk, bu secdelerde imama uymasa namazı bozulmaz. Namazı bitirince bu sehiv secdelerini kendi başına yapar.

Yine mesbuk, secdeye vardıktan sonra imam sehiv secdelerini yapacak olsa imama uymaz, namazını bitirir ve sonra sehiv secdelerini yapar. Eğer bu durumda imama uyacak olursa namazı bozulur.

388 - Mesbuk, imam selâm verdikten sonra kendi başına kılacağı rek'atlardan birinde yanılırsa sehiv secdelerini yapması gerekir. Önceden imamla birlikte sehiv secdeleri yapmış olsa bile bu hüküm değişmez. Çünkü mesbuk, noksan kalan rek'atları tamamlarken tek başına namaz kılan gibidir.

389 - Mesbuk, imamla birlikte kılamadığı eksik olan rek'atları kılmak için ayağa kalkacağı yerde yanılarak imamla birlikte selâm verse ona sehiv secdeleri yapmak gerekmez. Fakat imamın selâmından sonra selâm verecek olsa sehiv secdeleri gerekir. Çünkü birinci durumda henüz muktedî, ikinci durumda ise münferit; yalnız başına namaz kılan kimse olmuştur. Muktedîye; imama uyan kişiye kendi yanılmasından dolayı sehiv secdeleri gerekmez.

390 * Bir namazda yanılmaların birkaç tâne olması ile sehiv secdelerinin o kadar yapılması gerekmez. Bu sebeple bir kimse, bir namaz içinde iki veyâ üç def'a yanılsa bunlar için namazın sonunda yalnız bir def'a sehiv secdelerini yapması yeterli olur.

لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ

= (Namazdaki) **tüm yanılmalar için selâmdan sonra iki secde yeterlidir.** [761]

Sehiv secdelerindeki bir yanılmadan dolayı da başka sehiv secdelerinin yapılması gerekmez.

391 - Sehiv secdeleri bilerek veyâ yanılarak terk edilse konuşma gibi namaza aykırı bir durum olmadıkça yine bunlar yapılır. Fakat teşehhüdden sonra gülme, konuşma gibi namaza aykırı bir durum meydana gelirse veyâ kerâhet vakti girerse sehiv secdeleri düşer; sabah namazında selâmın arkasından güneşin doğması veyâ ikindi namazında yine selâm verildikten sonra güneşin sarararak kamaştırıcılığının değişmesi durumları gibi.

392 - İmam, sehiv secdesini terk edecek olsa cemaat de terk eder. Cum'a ve bayram namazlarında da, fazla kalabalık sebebi ile bir karışıklığa meydan vermemek için sehiv secdeleri terk edilir, yapılmaz.

393 - Sehiv secdesindeki iki secde ile tahiyyât ve selâm vâcibtir. Tahiyyâttan sonra salâvât ile duâ okunması ve bu secdelerdeki tekbîrler, secde hâlindeki tesbîhler ve iki secde arasındaki oturuş da sünnettir.

394 - Bir kimse, namazını tam olarak kıldığını kesinlikle bildiği hâlde sözüne inanılır bir kişi ona eksik kıldığını haber verse onun sözünü kabul etmez. Fakat güvenilir iki kişi haber verirse onlara uyulur. Çünkü iki kişinin şâhitliği ile haberin doğru olduğu kabul edilir. Böyle bir haber çok konularda geçerli ve bağlayıcıdır. İmam ile cemaat ihtilâf ederlerse imamın bilgisi kesinse cemaatin sözü ile hareket etmez, bilgisi kesin değilse

cemaatin sözünü kabul eder.

Tilâvet Secdesi ve Tilâvet Secdesi İle İlgili Meseleler

395 * Tilâvet okuma, tilâvet secdesi de okuma secdesi demektir. Tilâvet secdesi Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan secde âyetlerinden birinin okunması veyâ işitilmesi sebebi ile yapılması gereken secdedir.

(Tilâvet) secde(si), (secde âyetini) işitene gerekir. [762]

Tilâvet secdesinin hükmü, Hanefîlere göre vâcib; diğer üç mezhebe göre sünnettir.

Hanefî âlimleri:

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لاَ يَسْجُدُونَ

= ***Onlar kendilerine Kur’ân okununca secde de etmezler*** [763] âyet-i kerîmesinde tilâvet secdesinden söz edildiği ve bunu terk etmenin kötülendiği yorumunu yaptıkları için tilâvet secdesinin vâcib olduğuna hükmetmişlerdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize (içinde secde âyeti olan) bir sûreyi okuyup (hemen) secde eder, onunla birlikte biz de secde ederdik. O kadar ki, bizden bir kimse (kalabalıktan, yer darlığından dolayı) alnını koymak için yer bulamazdı. [764]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), içinde secde âyeti bulunan sûreyi bize karşı okur ve secde ederdi. Biz de (O’na uyarak) secde ederdik. [765]

Kur’ân-ı Kerîm’de on dört secde âyeti vardır ki, bunlardan birini okuyan veyâ işiten her mükellef için bir secde yapılması vâcibtir.

Tilâvet secdesi şöyle yapılır: Tilâvet secdesi niyeti ile eller kaldırılmadan Allâhü Ekber denilir ve secde yapılır. Secdede üç kere سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى veyâ bir def’a سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً = ***Rabbimizi tenzîh ederiz*** *(; Rabbimizin, tüm eksiklik ve kusurlardan uzak olduğuna inanırız)*. ***Rabbimizin vaadi muhakkak gerçekleşecektir*** *(, yerine gelecektir)* [766] denilir. [767] Daha sonra Allâhü Ekber denilerek secdeden kalkılır.

* Kur’ân-ı Kerîm’de on dört secde âyetinin bulunduğu sûreler, sûre ve âyet numaraları şöyledir: A’râf 7/206, Ra’d 13/15, Nahl 16/49, İsrâ 17/107, Meryem 19/58, Hac 22/18, Furkân 25/60, Neml 27/25, Secde 32/15, Sâd 38/24, Fussilet 41/37, Necm 53/62, İnşikâk 84/21 ve Alâk 96/19. [768]

396 * Tilâvet secdesinin rüknü, yüce Allâh’a saygı ve tevâzu gösterip secdeden kaçınanlara aykırı davranmak için alnı yere koymaktır. Fakat namaz içinde yapılacak rükû ve hasta olan için îmâ etmek de aynı amacı sağladığından tilâvet secdesi yerine geçer.

* Cansız varlıkların secde ve itâat ettiklerini ifâde eden: ***Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler*** [769] ve benzeri âyetler okunduğunda secde etmek gerekmez. Çünkü onlar cansız varlıklardır, bilinen şekli ile secde etmeye uygun değildirler. Onlar zorunlu olarak secde etmekte ve bütün varlıkların secde ettikleri anlamına işâret etmektedir. Tilâvet secdesi ancak, içinde secde etmeye ehil olan kişilerin secde ettiklerini ifâde eden; anlatan âyetler okunduğu zaman yapılır. [770]

397 * Tilâvet secdesi yapmak için kıyam hâlinden; ayakta duruş hâlinden secde için yere inilmesi ve secdeden sonra tekrar ayağa kadar kalkılması, bu kalkış sırasında غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ; ***Ey Rabbimiz! Senden mağfiret dileriz*** *(; Senin affına sığınırız. Eninde sonunda öldükten sonra herkesin)* ***dönüş****(ü)* ***Sanadır*** [771] denilmesi, secdeye inilirken ve secdeden kalkılırken alınan tekbîrler müstehabtır. Asıl secde ise vâcibtir.

398 - Tilâvet secdesini yapacak kimsenin abdestli olması, necâsetten temiz, avret yerlerinin örtülü ve kıbleye yönelik bulunması şarttır.

399 - Tilâvet secdesi, secde âyetini okuyan ve işiten her bir mükellef için vâcibtir. Kişinin secde âyetini dinleme niyeti olsun veyâ olmasın, tilâvet secdesi yapar ve secdeyi yapmakla sevâba erişir. Yapmayan da vâcibi terk etmesi sebebi ile günah işlemiş olur.

400 - Mümeyyiz yâni iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilen bir çocuğun, cünüp kişinin, hayız veyâ nifas hâlinde olan kadının veyâ sarhoşun veyâ müslüman olmayan birinin okuyacağı bir secde âyetini işiten her mükellefe tilâvet secdesi vâcib olur. Çünkü bu sayılanların bu okuyuşları, sahih bir okumadır. Müslüman olan cünüp veyâ sarhoş bir kişi de okuyacağı veyâ işiteceği bir secde âyetinden dolayı secde ile mükellef olur. Bunların, temizlendikleri ve akılları başlarına geldiği zaman bu secdeyi yapmaları gerekir. Ancak hayız veyâ nifas hâlinde bulunan bir kadına, ne okuduğu ne de işittiği bir secde âyeti sebebi ile tilâvet secdesi gerekmez. Çünkü bunlar bu hâlde namaz ile mükellef değillerdir.

401 - Uyuyan veyâ deli olan kimsenin okuyacağı secde âyetini işiten kişilere, sahih olan görüşe göre tilâvet secdesi gerekmez, uyuyan veyâ deli olan kimseler de bu secde ile mükellef olmazlar. Çünkü bunların okumaları ve işitmeleri bilerek yapılmadığından geçerli değildir. Ancak sahih kabul edilen diğer bir görüşe göre, uykusunda secde âyetini okuyan kimseye, daha sonra secde âyeti okuduğu haber verilince, tilâvet secdesi vâcib olur. İhtiyatlı olan budur.

402 * Öğretilen kuşlardan veyâ ses yansımasından veyâ sesleri kayıt edip ileten kasetçalar, ses kayıt cihazı ve benzeri cihazlardan, âletlerden işitilen bir secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi vâcib olmaz. Fakat sahih görülen diğer bir görüşe göre, kuşlardan işitilen secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi gerekir. Çünkü işitilen yüce Allâh'ın sözüdür. İhtiyâta uygun olan, tedbirli davranış ta budur.

* Secde âyetini hoparlörden dinlemek, okuyucudan dinlemek gibidir. Radyo ve televizyon gibi cihazlardan dinlenen secde âyeti de hoparlörden dinlemeye benzer. Çünkü sesin tel aracılığı ile ulaşması ile ses dalgaları aracılığı ile telsiz olarak anında ulaşması arasında bir fark yoktur. Sâdece okuyan ile dinleyen arasında bulunulan yer farkı vardır. Ulaşan ses, ses yansıması gibi değildir. Bant yayınında da ihtiyâten secde edilmelidir. Çünkü çoğu kez bant veyâ canlı yayını ayırmakta güçlük vardır. [772] Ayrıca, bu şekilde işitilen bir secde âyetinden dolayı secde edilmesi vâcib olmasa bile, secde edilmesinde bir sakınca olmadığı için secde edilmesi ihtiyâta uygundur, Kur'ân-ı Kerîm'e bir saygı ve hürmeti gösterir.

(Şâfiîlere göre tilâvetin meşrû ve bilerek yapılması şarttır. Bu sebeple cünübün okumasından dolayı veyâ rükû hâlinde Kur'ân okumak meşrû olmadığı için burada tilâvet secdesini gerektiren âyeti okumakla ne okuyana ne de dinleyene tilâvet secdesi yapmak sünnet olmaz. Yine yanılarak meydana gelen veyâ öğretilmiş kuşlardan veyâ bir âletten işitilen bir tilâvetten dolayı da niyete bağlı olmadığı için secde edilmesi sünnet değildir.)

403 - Secde âyetinin hecelenerek okunması veyâ yalnız yazılması veyâ okumadan sâdece yazısına bakmakla tilâvet secdesi gerekmez. Çünkü bu durumlarda okuyuş yoktur.

404 - Bir secde âyetinin secdeyi gösteren kelimesi ile bunun başından veyâ sonundan bir kelime daha eklenip berâberce okunsa veyâ dinlenilse sahih olan görüşe göre secde gerekir. Diğer bir görüşe göre, secde âyetinin çoğu okunmadıkça secde vâcib olmaz.

405 - Secde âyetini işitmeyen bir mükellefe tilâvet secdesi vâcib olmaz. Secde âyeti, o kişinin bulunduğu mecliste; bulunduğu yerde okunmuş olsa bile hüküm aynıdır.

406 - Bir secde âyeti olduğu gibi Arapça okunur ve her işiten mükellefe bunun secde âyeti olduğu bildirilince, secde etmesi ittifakla vâcibtir. Fakat bir secde âyetinin, meselâ Farsça olan tercümesi okunacak olsa bunu işittiği hâlde anlamayan kimseye sâdece bildirmekle tilâvet secdesi yapması İmâmeyne göre vâcib olmaz. İmam Âzam'a göre bunun bir secde âyeti tercümesi olduğu haber verilirse tilâvet secdesi vâcib olur. İmam Âzam'ın bu konuda İmâmeynin görüşüne döndüğü rivâyet edilir. İtimat da bunun üzerinedir. Fakat secde âyetinin tercümesini okuyan kimse, okuduğunun secde âyeti olduğunu anlasın veyâ anlamasın secde etmesi ittifakla ihtiyâten vâcib olur.

407 * Bir secde âyeti gerçekten veyâ hüküm bakımından bir sayılan bir mecliste yâni oturulan, bulunulan yerde tekrarlanarak okunsa bir def'a secde edilmesi yeterlidir. Fakat başka başka secde âyetleri okunursa veyâ meclis hakîkaten veyâ hükmen değişirse her okunan âyet için başka bir secde etmek gerekir.

Mescit gibi belirli bir yerde iki def'a okunan bir secde âyetinin meclisi gerçekten bir bulunmuş olur. Örf açısından bir mekân sayılan yerlerin parçaları arasındaki berâberlik de hüküm bakımından bir birliktir. Meclisin gerçekte değişmesi de, bir odadan diğer bir odaya geçmekle olur. Hüküm bakımından değişiklik ise mescit veyâ bir oda gibi bir yerde secde âyeti okunduktan sonra orada başka bir işe başlamakla meydana gelir; secde âyeti okunduktan sonra üç kelime kadar konuşulması veyâ üç adım kadar yürünülmesi veyâ bir şeyden üç lokma yenilmesi veyâ bir sudan üç yudum içilmesi gibi.

Meclis değişikliği, okuyucuya göre kendisinin meclisi değiştirmesi ile dinleyiciye göre de onun meclisi değiştirmesi ile meydana gelir. Doğru olan budur. Bu sebeple bir meclis, bir kişiye göre bir sayıldığı hâlde, diğer bir kişiye göre değişmiş olabilir.

* Bir kimse namazda okumuş olduğu secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi yapsa sonra selâm verse ve konuşsa ardından bulunduğu yerde aynı secde âyetini okusa yeniden secde yapması gerekir… Bir kimse namazda okumuş olduğu secde âyetinden dolayı tilâvet secdesi yapması gerektiğini selâm verdikten sonra hatırlasa hemen onu yerine getirir. Ama konuştuktan sonra meclis değişmiş sayıldığı için yerine getiremez. [773]

408 - Tilâvet secdesi konusunda gemi bir oda gibidir. Yürümekte olan bir araba veyâ bir hayvan üzerinde bulunuluyorsa meclis devamlı olarak değişmiş sayılır.

Bu sebeple araba veyâ hayvan üzerinde namaz durumunda olmadan tekrarlanacak bir secde âyetinden dolayı tekrar sayısınca tilâvet secdesi yapılması vâcib olur.

409 - Tilâvet secdesi yapmak için okuyan kimsenin öne geçirilmesi, dinleyenlerin de onun arkasında saf tutmaları, ondan önce secdeye varmayıp secdeden de kalkmamaları müstehabtır. Buna aykırı olarak bulundukları yerde secdeye varmaları ve secdeden daha önce kalkmaları da mekruh değildir. Çünkü okuyan ve dinleyenlerin hepsi tek başına secde etmekle sorumludur.

410 - Tilâvet secdesi için niyet etmek şarttır, fakat şu secde âyeti için diye belirlemek şart değildir. Bu sebeple birkaç secde âyetini okumuş veyâ dinlemiş olan bir kişi, bunların sayısı kadar tilâvet secdesi niyeti ile secde eder. Ancak hangi secdenin hangi secde âyetine âit olduğunu belirlemez. Tilâvet secdesi namaz içinde yapılacaksa yalnız kalben; kalpden niyet edilir. Namaz dışında ise dil ile de niyet edilmesi sünnettir.

411 - Okunan veyâ dinlenen secde âyeti sebebi ile yapılması gerekli olan tilâvet secdesini hemen yerine getirmek zorunluluğu yoktur. Bu secde uzun bir zaman sonra da yapılabilir. Yine edâ olur, kazâ sayılmaz. Kabul edilen hüküm budur. Bununla birlikte, bir zarûret olmadıkça geciktirilmesi tenzîhen mekruhtur. Namaz içinde ise hemen yapılması

vâcibtir. Çünkü bu, artık namazdan bir parça olmuştur, namaz dışında kazâ edilemez ve bu secdeyi, secde âyeti okunduktan sonra üç âyetten sonraya bırakmamak gerekir. Bu konu, aşağıdaki meselelerden açıklığa kavuşacaktır. İmam Ebû Yûsuf'a göre, tilâvet secdesinin namazın dışında da hemen yapılması vâcibtir.

412 * Secde âyeti okununca, hemen secde edilmesi mümkün olmazsa okuyan kişinin ve işitenlerin: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ = *(Okunan Kur'ân'ı dinledik,)* ***işittik ve*** *(onun içerdiği hükümlerde sana)* ***itâat ettik. Rabbimiz! Senin affını diliyoruz.*** *(Eninde sonunda öldükten sonra herkesin)* ***dönüş****(ü)* ***sanadır*** [774] demeleri müstehabtır.

413 - Namazda kıyam hâlinde secde âyeti okununca bakılır: Eğer secde âyetinden sonra üç âyetten fazla okunmazsa ister tilâvet secdesine niyet edilmiş olsun ister olmasın yapılacak rükû veyâ secde ile bu tilâvet secdesi de yerine getirilmiş olur. Fakat tercih edilen görüşe göre tilâvet secdesinin rükû ile yerine getirilmiş olabilmesi için tilâvet secdesine kalben; kalp ile niyet edilmesi gerekir.

Secde âyetinden sonra üç âyetten fazla okunacaksa bu secde âyetinden dolayı hemen tilâvet secdesi niyeti ile rükû veyâ secde edilmesi gerekir. Secde edilmesi daha fazîletlidir. Namazın rükûu ve secdesi ile bu tilâvet secdesi yapılmış, yerine getirilmiş olmaz.

Secde âyetinden sonra yalnız üç âyet okunduğunda ise ihtilâf vardır. Tercih edilen görüşe göre, bununla secdenin hemen yapılması gerekli olmaz, namazın rükûu ve secdesi ile tilâvet secdesi yerine getirilmiş olur.

414 - Secde âyetini namaz içinde okuyan kimse, dilerse okuyacağı âyetlerin sayısına bakmaksızın hemen Allâhü Ekber diyerek tilâvet secdesini yapar. Tilâvet secdesi niyeti ile yalnız rükûa varması da yeterlidir. Daha sonra tekrar ayağa kalkar ve birkaç âyet daha okur, sonra namazın rükû ve secdelerini yapar, namazına devam eder. Eğer bir sûreyi bitirmiş ise diğer bir sûreden birkaç âyet okur. Çünkü tilâvet secdesinden kalkar kalkmaz böyle birkaç âyet daha okumadan namazın rükû ve secdesine gidilmesi mekruhtur.

Namaz dışında, yalnız rükû edilerek tilâvet secdesi yapılmış olmaz. Çünkü tilâvet secdesi bir saygı ifâdesidir, bir emri yerine getirmenin alâmetidir. Tilâvet secdesi, namaz içindeki rükû ile de yerine getirilmiş olursa da, namaz dışında yapılan rükû ile yerine getirilmiş olmaz.

415 - Cemaatle namaz kılındığı zaman imam olan kişi, yukarıda açıklandığı gibi rükû ile tilâvet secdesine niyet etmemelidir. Çünkü cemaat bunun farkına varamayabilirler, böyle bir niyette de bulunmayabilirler. Niyet olmadığı için de tilâvet secdesi yükümlülüğü onlardan düşmez. Bu durumda imam selâm verdikten sonra cemaatin tilâvet secdesi yapmaları, daha sonra tekrar teşehhüdde bulunmaları gerekir ki, bunu da herkes yapamaz.

416 - Secde âyeti bir namazda tekrarlansa sahih olan görüşe göre yalnız bir tilâvet secdesi gerekir. Bu tekrarlanma ister bir rek'atta, ister başka başka rek'atlarda olsun fark etmez. Çünkü meclis birdir.

Bu mesele İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre, başka başka rek'atlarda tekrarlansa meclis değişmiş sayılacağından tilâvet secdesi de tekrarlanır.

417 * İmamın secde âyetini okuyup secdeye varması ile cemaat, imamın namazın rükû ve secdesi için rükû ve secdeye vardığını sanarak rükû ve secdeye varsalar, bununla namazları bozulmaz, fakat bir secde daha yaparlarsa namazları bozulur.

418 - İmamın, cum'a ve bayram namazlarında, cemaatin kalabalık olduğu benzeri namazlarda, kıraatin sessizce yapılacağı namazlarda cemaatin şaşırmasına sebep olabilece-

ği için secde âyetini okuması mekruhtur. Ancak secde âyeti, okunan sûrenin sonuna rastlar ise namazda yapılacak secdeler ile tilâvet secdesi yerine getirileceğinden böyle bir durum meydana gelmez.

419 - Mesbuk, imam ile kılamadığı eksik rek'atları kılmak için ayağa kalktıktan sonra imam tilâvet secdesini hatırlayarak yapacak olsa bakılır: Eğer mesbuk henüz secdeye varmamış ise tilâvet secdesi için imama uyar, secdeye varır. Daha sonra ayağa kalkarak namazın eksik kalan kısmını tamamlar. Eğer imama uymazsa namazı bozulur. Fakat secdeye varmışsa artık imama uymaz. Eğer uyarsa namazı bozulur.

420 - Seferî; yolcu olan birine uyan bir mukîm, seferî olan kişinin yapacağı tilâvet secdesine katılır. Sonra kalkıp namazını tamamlar. Eğer kendi başına kılacağı rek'atlarda da secde âyeti okuyacak olursa bundan dolayı da ayrıca secde etmesi gerekir.

421 - Bir kimse namaz kılarken rükû, secde veyâ ka'de; oturuş hâlinde secde âyetini okusa veyâ imama uymuş olduğu hâlde onun arkasında secde âyetini okusa ne kendisine ne imama ne de bu imama uyan diğer cemaate tilâvet secdesi vâcib olmaz. Çünkü namaz kılan kimselere, sayılan durumlarda Kur'ân okumak yasaklanmıştır; okuyuşları hükümsüzdür. Fakat bu okuyuşu dışardan duyan kişilere tilâvet secdesi gerekir; ister başka bir namazda tek başına veyâ topluca bulunmuş olsunlar ve gerek olmasınlar. Çünkü bunlar Kur'ân okuma yasağı dışındadırlar.

422 - Namaz içinde okunan secde âyetinden dolayı, namazı bitirdikten sonra secde edilemez. Çünkü bu secde, yukarıda da açıklandığı gibi namazın bir parçası olmuştur; artık ondan ayrılamaz. Fakat namazda bulunan kimse, namazda bulunmayan bir kişinin okuduğu secde âyetini işitecek olsa namazını kıldıktan sonra secde eder. Daha namazda iken secde etmesi yeterli olmaz. Bununla birlikte secde etse de namazı bozulmaz.

Nitekim namazda okunan bir secde âyetini, dışardan işiten bir mükellef için de, namaz dışında secde etmek gerekir. Şu kadar var ki, bu mükellef, o secde âyetini okuyan kişiye uyar, onunla birlikte bu secdeyi yaparsa bu görevi yapmış olur. Eğer o secde yapıldıktan sonra o rek'atta uyarsa bu secdeyi o imamla birlikte hükmen yapmış sayılır. Artık ne namazın içinde ne de dışında tilâvet secdesi yapması gerekmez.

423 - Hasta iken veyâ bir araba veyâ hayvana binmiş iken secde âyetini okuyan veyâ dinleyen bir mükellefin işâret; îmâ ile tilâvet secdesi yapması câizdir. Fakat bir mükellefin herhangi bir araç üzerinde değil iken okuduğu veyâ dinlediği bir secde âyeti sebebi ile bir özrü bulunmadıkça, bir araba veyâ hayvana binmiş olduğu hâlde işâret ile secde etmesi câiz olmaz.

424 - Secde âyetini, o mecliste olanlar secde için hazırlıklı iseler sesli olarak; hazırlıklı değillerse sessiz okumak müstehabtır. Bunda cemaate karşı bir şefkat vardır.

425 - Bir sûre okunup, içindeki secde âyetinin okunmayıp bırakılması mekruhtur. Çünkü bu, secdeden bir tür kaçınmak demektir. Yalnız secde âyetinin okunup, sûredeki diğer âyetlerin okunmaması mekruh değildir. Fakat fazîlet ve tercih edilmek düşüncesini kaldırmak için, secde âyeti ile birlikte bir veyâ birkaç âyetin de okunması müstehabtır.

426 * On dört secde âyetini bir mecliste okuyup her birini okudukça ayrı bir secde yapan veyâ hepsini okuduktan sonra hepsine birden on dört secdede bulunan kişinin dünyâ ve âhiret işlerinde kendisine üzüntü ve keder verecek hususta, yüce Allâh'ın onu koruyacağı rivâyet olunmuştur. [775]

427 - Namazı bozan şeyler, tilâvet secdesini de bozar; daha tilâvet secdesinden kalkmadan meydana gelen abdestsizlik veyâ konuşma veyâ kahkaha ile gülme gibi. Ancak

tilâvet secdesinde kahkaha ile gülmekle abdest bozulmuş olmaz. Kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunmaları da tilâvet secdesini bozmaz.

Şükür Secdesi

428 * Şükür secdesi, bir nîmetin kazanılması veyâ bir kötü durumun ortadan kalkması veyâ bunlara benzer işlerden dolayı kıbleye yönelerek tekbîr alıp secde etmekten, hamd ile tesbîh edip şükrettikten sonra, yine tekbîr ile secdeden kalkmaktan ibârettir.

Şükür secdesi müstehabtır. Şükür secdesinde de tilâvet secdesi gibi bir secde yapılır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile ashâbın ileri gelenlerinden çokları şükür secdesi yapmışlardır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Bedir gazvesinde Ebû Cehil'in başının kesildiği müjdelendiği gün, iki rek'at şükür namazı kılmışlardı. [776]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e, sevindirici bir haber ulaşınca veyâ kendisine bir müjde verilince Allâh'a şükür olarak secdeye kapanırdı. [777]

429 - Bir nîmete kavuşulması, kötü bir durumun ortadan kalkması gibi bir sebep olmadan yapılacak şükür secdeleri ne sünnettir ne de mekruhtur. Fakat namaz bittikten sonra bu şekilde secde yapılması mekruhtur. Çünkü fazladan yapılan bu secdeyi, namazın vâciblerinden veyâ sünnetlerinden zan edecek; sanacak kimseler bulunabilir. Böyle bir düşünceye sebep olacak her mubah şey, yanlış yerde yapıldığı için mekruhtur.

Korku Namazı

430 * Yüce Allah, kulları için zorluk değil kolaylık dilediğini bildirmiş ve onlara güçlerinin üstünde bir mükellefiyet yüklememiştir. Meselâ: Mükellefin hasta olması hâli ile sıhhatli olması hâlini aynı tutmamış ve hasta olanlar için birtakım kolaylıklar tanımıştır.

İşte korku namazı diye adlandırılan namaz kılma şeklinin teşrî kılınması da bu ilkenin bir uygulaması niteliğindedir. Bir taraftan namazın vakte bağlı ve imkânsızlık sınırına gelinmedikçe ileriye bırakılmaması gerekli bir ibâdet olduğunu, bir taraftan da can güvenliğinin ve vatan savunmasının ibâdet hürriyetinin ön şartı olduğunu vurgulama gibi hikmetler içeren bu hüküm, kitâb, sünnet ve icmâ ile sâbittir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şafiî'nin talebesi İmam İsmâîl el Müzenî (175/246 - 791/878) dışındaki müctehidlere göre, korku namazının hükmü kıyâmete kadar geçerlidir. Bu iki müctehide göre ise korku namazı sâdece Peygamberimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrine âit idi ve Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefâtından sonra bu namazın hükmü kalmamıştır.

Korku namazından maksat, düşman saldırısı, sel veyâ yangın felâketi veyâ büyük bir yırtıcı hayvan saldırısı gibi tehlikeler karşısında bulunan İslâm cemaatinin farz bir namazı, kendilerini yöneten bir Veliyyül emr veyâ başka hürmete lâyık bir kişiyi imam edinerek, o kişinin arkasında nöbetleşe cemaat ile kılmalarıdır.

Şöyle ki, bu cemaatten bir gurup düşman karşısında durur, bir gurup da gelip imama uyar. İki rek'atlı bir namazın ilk rek'atını, üç veyâ dört rek'atlı bir namazın da ilk iki rek'atını imamla birlikte kılar. İkinci secdeden veyâ birinci oturuşta teşehhüdden sonra düşman karşısına gider. Öteki gurup gelerek imama uyar ve onunla birlikte geri kalan rek'atları kılar. Sonra tekrar düşman karşısına gider. İmam kendi başına selâm vererek namazdan çıkar. Birinci gurup döner gelir, namazı kıraatsiz olarak tamamlar, selâm verir ve düşman karşısına gider. Çünkü bunlar lâhik olmuştur. Sonra ikinci gurup gelir ve namazını kıraatle tamamlar. Sonra tekrar düşman karşısına döner. Bunlar da mesbuk olmuşlardır. Bununla berâber her iki gurup da, bulundukları yerlerde namazlarını tamamlayabilirler.

431 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Zâtür rika, Batn-ı nahl, Usfan ve Zîkared olaylarında korku namazını kıldırmıştır. Daha sonra ashâb-ı kirâm da, mecûsilerle yaptıkları savaşlarda böyle korku namazı kılmışlardır.

Bir cemaatin bu namazı yukarıdaki şekilde imamla birlikte kılmaları, her gurubun fazîletli bir imamın arkasında namaz kılmak istemeleri sebebi iledir. Ancak her gurubun ayrı imama uyarak güvenlik durumunda olduğu gibi namazlarını kılmaları daha fazîletlidir.

432 - Korku namazının sahih olması için imama uyan gurupların namaz arasında savaşmamaları, yer değiştirmemeleri, gidiş gelişlerde hayvana binmemeleri, kısaca namaza aykırı başka bir harekette bulunmamaları gerekir. Yoksa imam ile kıldıkları namaz bozulur ve namazlarını yeniden kılmaları gerekir.

433 - Bir savaş ve benzeri durumlarda bir İslâm topluluğunun korkuları çoğalır, binmiş oldukları bineklerden yere inemezlerse herkes binek üzerinde gücü yettiği tarafa yönelerek îmâ; işâret ile namazını kılar. Bu da mümkün olmazsa namazlarını sonraya bırakırlar. Hendek; Ahzâb savaşında birkaç vakit namaz bu şekilde kazâya bırakılmıştı.

Tatavvu; Beş Vaktin Sünnetleri Dışındaki Nâfile Namazlar

434 * Beş vakitte kılınan farz namazların sünnetlerinden başka bir takım nâfile namazlar daha vardır. Ki, bunlara tatavvu', tatavvu; nâfile namaz denir. Bunlar müstehab, mendub namazlardır ve yüce Allâh'a mânevî yönden yakınlığa sebep olurlar. Her birinin kendine âit bir takım fazîlet ve sevapları vardır. Nâfile namazların başlıcaları şunlardır:

1) Tahiyyetül mescid (تحية المسجد) **namazı**

Tahiyye, hürmet, selâmlama, saygı gösterme; tahiyyetül mescid, mescide hürmet, daha doğrusu mescidin sâhibi olan yüce Allâh'a saygı gösterme anlamınadır. Çünkü insanın amacı mescide yaklaşmak değil onun sâhibi olan yüce Allâh'a yaklaşmak ve O'nun rızâsını elde etmektedir. Bu maksatla kılınan namaza da tahiyyetül mescid denir.

Tahiyyetül mescid namazı müstehabtır. Şöyle ki, bir mescidi veyâ câmiyi ziyâret etmek veyâ ilim öğretmek ve ilim öğrenmek gibi bir amaç için giren müslüman, orada nâfile olarak iki rek'at namaz kılar. Bir mescide bir günde birkaç kez girilse bir def'a böyle namaz kılınması yeterli olur. Bununla, yüce Allâh'a ibâdet edilen bir yere gösterilmesi gereken saygı yerine getirilmiş olur.

Tahiyyetül mescid, bir mescit veyâ câmiye girilince daha oturmadan kılınmalıdır, fazîletli olan budur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ

= **Biriniz mescide girdiği zaman oturmadan önce, iki rek'at namaz kılsın.** [778]

Oturulduktan sonra da kılınabilir; kılınmadan oturmakla, bu yükümlülük kişinin üzerinden düşmez:

يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ لِلْمَسْجِدِ تَحِيَّةً وَإِنَّ تَحِيَّتَهُ رَكْعَتَانِ فَقُمْ فَارْكَعْهُمَا

= **Ey Ebâ Zer! Mescidin tahiyye** (, selâmlanma) **hakkı vardır. Onun tahiyyesi**, **iki rek'at**(lık bir namaz)**dır. Kalk o iki rek'at**(lık namaz)**ı kıl!** [779]

Bir mescide girip meşgûliyetten veyâ vaktin kerâheti gibi bir sebepten dolayı Tahiyyetül mescid namazını kılamayacak olan bir müslümanın

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ tesbîhini okuması müstehabtır.

Bir mescide, farz veyâ nâfile herhangi bir namazı kılma amacı için girmek de Tahiyyetül mescid yerine geçer. Mescid-i Harâm'ın tahiyyesi, tavaf etmektir.

2) Abdest veyâ gusülden sonra namaz

Abdest aldıktan veyâ gusül edildikten sonra vakit varsa daha yaşlık kuruyacak kadar bir zaman geçmeden abdest veyâ gusül nîmetine kavuşmanın bir şükür ifâdesi olmak üzere iki rek'at namaz kılınması mendubtur. Böyle bir temizliğe kavuşmak için mânen temiz bir inanca, maddeten de temiz bir suya sâhip olmak, hem de özürsüz bulunmak ve vücut sağlığına kavuşmuş olmak lâzımdır. Artık bu şartları toplayan bir insanın Yaratıcısına şükür için iki rek'at namaz kılması çok güzel olmaz mı? Bununla berâber abdest veyâ gusülden sonra herhangi bir farz veyâ sünnet namazın kılınması ile de bu görev yapılmış olur. Bu namazın fazîletini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ مُقْبِلٌ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ إِلاَّ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ

= **Eğer bir müslüman tertemiz bir abdest alır, sonra kalkarak iki rek'at namaz kılar, kalbi ve yüzü ile o iki rek'ata yönelirse o kimseye cennet vâcib olur.** [780]

مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

= **Kim benim aldığım gibi abdest alır, gönlünden** (dünyâ ile ilgili olan işlerden) **bir şey geçirmeyerek iki rek'at namaz kılarsa Allah onun geçmiş** (küçük) **günahlarını af eder** [781] buyurmuştur.

3) Duhâ (ضحى); kuşluk namazı, işrâk namazı

Duhâ kelimesi güneşin doğuşundan yaklaşık 45, 50 dakika sonra güneşin yükselip ışığının iyice parladığı, etrâfa yayıldığı ve sıcaklığının arttığı zaman anlamına gelir.

İşrâk kelimesi ise güneşin doğuşundan sonra ışığının beyazlaştığı, parlaklık kazandığı, etrâfı aydınlattığı zaman anlamına gelir.

İşrâk vakti güneş doğup doğu ufkunda biraz yükselerek doğmasından sonraki sarılığının gidip, ışığının berrak bir şekilde parlamaya başladığı vakittir ki, ilk kuşluk vaktidir. Yâni bayram namazlarını kıldığımız vakittir. İşrâk namazı da sünnettir. Sonra kaba kuşluk vakti olur. [782] İşrâk vaktinden sonra gelen kaba kuşluk vakti ile istivâ vakti; günün yarısı arasında kılınan namaza duhâ namazı denir.

Güneş doğup bir miktar yükseldikten, güneşin doğuşundan itibâren yaklaşık 50 dakika geçtikten sonra, istivâ zamânına kadar iki, dört, altı, sekiz veyâ on iki rek'at namaz kılınır ki, bu mendubtur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu namazı belirtilen rek'atlarda kılmışlardır. Bu namazın sekiz rek'at kılınması daha fazîletlidir. Bunun en iyi vakti, gündüzün dörtte biri geçtikten sonradır.

Kuşluk namazının fazîletini belirtmek üzere Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Âdemoğlu her bir eklemi karşılığında bir sadaka** (borcu) **olarak sabahlar. Karşılaştığı kimseye selâm vermesi bir sadakadır; iyiliğe çağırması bir sadakadır, kötülükten sakındırması bir sadakadır. Eziyet veren bir engeli yoldan kaldırması bir sadakadır.** (Kişinin) **âilesine yaklaşması** (da) **bir sadakadır. Kuşluk vakti kılınan iki rek'at namaz ise bütün bu borçlar için yeterlidir.** *(Orada bulunanlar):* Ey Allâhın Resûlü! Birimizin (eşine yaklaşarak) şehvetini dindirmesi de kendisi için sadaka olur mu *diye sordular, (Efendimiz şöyle buyurdu):* **Onu** (; şehvetini) **helâlinin dışında** (bir yolla)

dindirse günahkâr olmayacak mıdır? [783]

Kılınacak kuşluk namazının rek'atlarının fazîleti ile ilgili olarak da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنْ صَلَّيْتَ الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ لَمْ تُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ وَإِنْ صَلَّيْتَ أَرْبَعًا كُنْتَ مِنَ الْعَابِدِينَ وَإِنْ صَلَّيْتَ سِتًّا لَمْ يَلْحَقْكَ ذَنْبٌ وَإِنْ صَلَّيْتَ ثَمَانِيًا كُتِبْتَ مِنَ الْقَانِتِينَ وَ إِنْ صَلَّيْتَ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ بُنِيَ لَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَمَا مِنْ يَوْمٍ وَلاَ لَيْلَةٍ وَلاَ سَاعَةٍ إِلاَّ وَ لِلَّهِ فِيهَا صَدَقَةٌ يَمُنُّ بِهَا عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا مَنَّ عَلَى عَبْدٍ بِمِثْلِ أَنْ يُلْهِمَهُ ذِكْرَهُ

= **Eğer iki rek'at kuşluk namazı kılarsan gâfillerden olmazsın. Dört** (rek'at) **kılarsan âbidler safında yazılırsın; altı** (rek'at) **kılarsan sana hiçbir günah ulaşmaz; sekiz** (rek'at) **kılarsan itaatkâr kullardan yazılırsın; on iki** (rek'at) **kılarsan cennette sana bir köşk yapılır. Hiçbir gün, hiçbir gece ve hiçbir saat yoktur ki, onda Allâh'ın kullarına ihsân ettiği** (; bağışladığı, verdiği) **bir iyiliği olmasın. Allah, kuluna kendi zâtını zikretme ilhâmı gibi bir iyiliği ihsân etmemiştir.** [784]

Yine Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), sabah namazından sonra, namaz kıldığı yeri terk etmeden, hayırdan başka bir söz söylemeden kuşluk namazını kılıncaya kadar bekleyen kişinin fazîletini belirtmek üzere de:

مَنْ قَعَدَ فِي مُصَلاَّهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتَيِ الضُّحَى لاَ يَقُولُ إِلاَّ خَيْرًا غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ

= **Kim sabah namazından çıktıktan sonra iki rek'at kuşluk namazı kılıncaya kadar namaz kıldığı yerde oturur ve hayırdan başka bir söz söylemezse isterse denizin köpüğünden çok olsun onun** (küçük) **günahları af olunur** [785] buyurmuşlardır.

Osman bin Affân (radiyallâhü anh)ın hilâfeti döneminde, (Hazreti Ali'nin ablası) Ümmü Hanî (radiyallâhü anhâ)dan başka Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın kuşluk namazı kıldığını haber veren kimseyi bulamadım. Ümmü Hanî şöyle dedi: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Fetih günü bu namazı bir kez sekiz rek'at kıldığını gördüm. Ne daha önce ne de daha sonra bu namazı kıldığını görmedim. *Bunu (, bu konuşmayı Abdullah) ibni Abbâs (radiyallâhü anhümâ)ya anlattığımda, (o):* Ben: ***Onlar Dâvud ile birlikte gece ve işrâk vakti tesbîh ederlerdi*** [786] âyetini okur ve: (Âyetteki) işrâk vakti kılınan namaz hangisidir der (ve araştırır)dım. (Anlattığın olaya göre anladım ki,) işrâk (; kuşluk) vaktinde kılınan namaz işte budur *dedi.* [787]

4) Gece namazı ve Teheccüd (تهجد) namazı

Yatsı namazını kıldıktan sonra daha uyumadan veyâ bir süre uyuduktan sonra kılınacak nâfile namaza salâtül leyl (صلاة الليل); gece namazı denir ve sevâbı çok fazladır.

Gece namazının fazîletini belirtmek üzere yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de:

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا

= ***O** (mü'mi)**nlerin yanları yataklarından uzaklaşır** (; gece ibâdet etmek için yataklarından kalkıp)**, korku ve ümitle** (; O'nun gazâbından korkarak, rahmetini umarak) **Rablerine duâ ederler** (, namaz kılarlar)* [788] buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

أَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلاَةُ اللَّيْلِ

= **Farz namaz**(lar)**dan sonra en fazîletli namaz gece namazıdır.** [789]

لاَ بُدَّ مِنْ صَلاَةٍ بِلَيْلٍ وَلَوْ حَلْبَ شَاةٍ وَمَا كَانَ بَعْدَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ فَهُوَ مِنَ اللَّيْلِ

= Bir davar sağımlığı (kadarlık bir süre) **sürse bile muhakkak gece namaz kılınmalıdır, yatsı namazından sonra kılınan** (namaz)**, gece namazı sayılır** [790] buyurmuştur.

* Teheccüd sözlükte uyumak; uyanmak, uykudan güçlükle uyanmak anlamına gelir. Dînî bir terim olarak yatsı namazını kıldıktan sonra yatsı ile fecr-i sâdık arasında bir müddet uyuyup uyandıktan sonra namaz kılmayı ve bu süre içinde kılınan nâfile namazı yâni teheccüd namazını ifâde eder. [791]

Gece namazı bir süre uyuduktan sonra kalkılıp kılınırsa teheccüd adını alır. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), teheccüd namazına devam ederlerdi. Gece namazı iki rek'attan sekiz rek'ata kadardır. Her iki rek'atta bir selâm verilmesi daha fazîletlidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), gece namaz (kılmak) için uyan(ıp yatağının üzerine otur)duğunda (önce) Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okur, sonra (abdest almak için ayağa) kalkardı. [792]

Gece namazının fazîleti ile ilgili olarak Efendimiz şöyle buyurmuştur:

إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيَا أَوْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا كُتِبَا فِي الذَّاكِرِينَ وَالذَّاكِرَاتِ

= Bir kimse gecenin bir kısmında (uyanır) **hanımını** (da) **uyandırır, sonra her ikisi iki rek'at namaz kılarlar veyâ** (o kimse yalnız başına) **kılar ise** (erkek) **Allâh'ı zikreden erkekler,** (kadın da) **Allâh'ı zikreden kadınlar zümresine kayıt edilirler.** [793]

رَحِمَ اللَّهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ رَحِمَ اللَّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ

= **Geceleyin kalkıp namaz kılan ve eşini de** (namaz kılması için) **uyandıran, kalkmak istemediğinde** (eşinin) **yüzüne su serpen erkeğe Allah rahmetini bol kılsın. Geceleyin kalkıp namaz kılan ve kocasını da** (namaz kılması için) **uyandıran, kalkmak istemediğinde** (eşinin) **yüzüne su serpen kadına** (da) **Allah rahmetini bol kılsın.** [794]

Yüce Allah, kendisini çok zikreden erkekler ile kadınlar için vereceği karşılığı:

وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

= Allâh'ı çok zikreden erkekler ve kadınlar için Allah büyük bir mağfiret ve mükâfat hazırlamıştır [795] buyurarak, onlara müjde vermektedir.

Bir kimse devamlı olarak kıldığı bir teheccüd namazını herhangi bir özrü olmadığı sürece terk etmemelidir. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ

= Yüce Allah yanında amellerin en sevimlisi; az bile olsa devamlı olanıdır. [796]

5) Yolculuk Namazı

Bir müslümanın bir yolculuğa çıkarken veyâ bir yolculuktan döndüğü zaman iki rek'at namaz kılması mendubtur. Bu namazı yolculuğa giderken evde, gelince mescitte kılmak daha fazîletlidir:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), seferden (, yolculuktan) kuşluk vaktinde

döner, mescide gidip iki rek'at namaz kılar, bir müddet de orada otururdu. [797]

(Yolculuk için) **dışarıya çıkarken iki rek'at namaz kıl; seni kötülüğe uğramaktan** (, kötü yerlere gitmekten, dışarda başına kötü bir şey gelmesinden) **korur. Evine girdiğinde** (, evine döndüğünde) **de iki rek'at namaz kıl; seni, evine** (dışardan) **gele**(bile)**cek kötülüklerden korur.** [798]

6) Tesbîh (تسبيح) namazı

Tesbîh sözlükte yüce Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzîh etme; O'nda noksan ve eksik sıfatların bulunmadığını belirtme; yüce Allâh'ı ululama ve *Sübhânallah* deme anlamlarına gelir. Türkçede tesbih veyâ tespih, yüce Allâh'ın sıfatlarını anarak zikir yapar iken, sayı saymak için kullanılan ve otuz üç veyâ katları kadar tânenin ipe dizilmesi ile meydana gelen halkaya da denir.

Tesbîh namazı, içerisinde yüce Allâh'ın ululuğunu, büyüklüğünü belirten:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ *(; Allâh'ın her türlü noksanlıklardan pâk ve temiz olduğuna inanırım. Hamd Allâh'a âittir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür)* zikrinin de geçtiği farz ve sünneti ile birlikte, tam bir sabah namazı gibi kılınır. Tesbîh namazında, sabah namazından fazla olarak her rek'atta yetmiş beş def'a belirtilen bu zikir okunur.

Tesbîh namazında, Allah rızâsı için nâfile namaza diye niyet edilir, Sübhâneke'den sonra on beş kere yukarıda belirtilen zikir okunur. Sonra Eûzü ve Besmele çekilerek Fâtiha ile bir miktar âyet okunduktan sonra tekrar on kez belirtilen zikir okunur. Daha sonra rükû edilip rükû tesbîhlerinden sonra yine on kez belirtilen zikir okunarak rükûdan Semi Allâhü limen hamideh, Rabbenâ ve lekelhamd denilerek kalkılır. Bu kıyam hâlinde de on def'a belirtilen zikir okunur, sonra secdeye varılır ve secde tesbîhleri yapıldıktan sonra yine on def'a belirtilen zikir okunur. Secdeden tekbîr ile kalkılır ve celse hâlinde yine on def'a aynı zikir okunur. İkinci secdeye tekbîr ile varılıp üç def'a yine secde tesbîhleri yapıldıktan sonra on def'a yine aynı zikir okunur. Böylece herhangi bir namaz tekbîrlerinden fazla olarak bir rek'atta söylenen zikirlerin toplamı yetmiş beş olur.

Bu birinci rek'attan sonra ikinci rek'ata kalkılır ve yine önce on beş def'a belirtilen zikir okunur. Sonra birinci rek'atta yapıldığı şekilde ikinci rek'at da kılınarak son oturuş yapılır. Tahiyyât ile salâvât ve duâlar okunur, Her iki rek'atta yapılan bu tesbîhlerin toplamı yüz elli olur. Bundan sonra selâm verilip aynı şekilde iki rek'at daha kılınır. Böylece dört rek'atta yapılan tesbîhlerin toplam sayısı üç yüz olur. [799]

Tesbîh namazında yanılma olsa sehiv secdeleri yapılırken bu tekbîrler getirilmez.

Tesbîh namazı kılmanın sevâbı çoktur. Bu namaz her vakit kılınabilir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in aşağıdaki tavsiyesi üzerine hiç olmaz ise haftada veyâ ayda veyâ yılda veyâ ömürde bir kez olsun kılınmalıdır: **Bu** (tesbîh) **namazı**(nı) **günde bir kez kılmaya gücün yeterse kıl, eğer** (bunu) **yapamaz isen her cum'a bir def'a** (kıl, bunu da) **yapamazsan her ay bir def'a** (kıl, bunu da) **yapamazsan senede bir def'a** (kıl, bunu da) **yapamazsan** (hiç değilse) **ömründe bir def'a** (kıl). [800]

7) Tevbe (توبة) namazı

Tevbe, tövbe; sözlükte dönme, geri dönme, pişman olma, pişmanlık duyma; işlediği, yaptığı günâhı bırakıp yüce Allâh'a yönelmek anlamlarına gelir. Tövbe, kişinin işlediği günahtan pişman olup onu terk etmesi, işlediği günâhın affı için yüce Allah'tan af ve mağ-

firet dilemesi, tekrar o günâha dönmemesi, dönmemeğe karar vermesi demektir.

اَلتَّوْبَةُ مِنَ الذَّنْبِ أَنْ يَتُوبَ الرَّجُلُ مِنَ الذَّنْبِ ثُمَّ لاَ يَعُودَ إِلَيْهِ

= **Günahtan tövbe etmek, kişinin günahtan tövbe etmesi** (, ondan vazgeçmesi) **sonra bir daha o günâha** (hiç) **dönmemesi** (, dönmek istememesi) **demektir.** [801]

İslâmda tövbe; birisi yüce Allah, diğeri kul yönünden iki farklı anlam taşır. Yüce Allah açısından tövbe, yapılan kötülüğü, işlenen günâhı, kabahati affedip bağışlamaktır. Kul açısından, yaptığının kabahat veyâ günah olduğunu bilip, onu bırakıp terk ederek yüce Allâh'a dönmek, yâni O'nun emirlerine uymak ve yasak ettiği şeylerden kaçınmak sûreti ile yüce Allâh'a sığınarak O'ndan affetmesini, bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu da belirterek yalnız O'na yalvarmak demektir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

= ***Ey îmân edenler! Allâh'a nasûh tövbesi ile tövbe edin.*** [802]

* Nasûh kelimesi nasaha kelimesinden türemiştir. Nasaha sözlükte hâlis, katkısız, saf; samîmi, içten; nasihat, öğüt vermek; doğru yolu göstermek gibi içerik olarak aynı olan değişik anlamlara gelir. Nasûh kelimesi sözlükte hâlis, temiz, kesin, kat'i anlamlarına da gelir. Nasûh tövbesi de, kişinin işlediği günah veyâ günahlardan samîmi, içten bir şekilde yüce Allâh'a tövbe etmesi, O'na yönelmesidir.

Nasûh tövbe, kişinin işlediği kötü ameli (pişman olarak) terk etmesi, ondan uzak durup o (işlediği kötü) amelinden yüce Allâh'a tövbe etmesi, sonra da ona ebediyen dönmemesi, dönmemeyi amaç edinmesidir. [803]

Bir müslüman insanlık gereği bir günah işlese hemen bundan pişman olup tövbe etmesi gerekir. Bir kimsenin işlediği günah sebebi ile edeceği tövbe için abdest aldıktan sonra iki rek'at namaz kılması, o günâhı için yüce Allah'tan mağfiret dilemesi mendubtur. Böyle günah işleyip, sonra pişmanlık duyan kimse, bu günâhı bir daha yapmamaya karar verip yüce Allah'tan bağışlanmasını dilerse inşallah yüce Allah onu bağışlar.

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

= ***Allâh'ın tövbelerini kabul edeceği kimseler, kötülüğü*** *(, şer'an kötü bir işi)* ***ancak bilmeden yapanların, sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir. İşte Allâh'ın tövbelerini kabul edeceği kimseler bunlardır.*** [804]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i: **Bir kimse bir günah işler ve ardından güzel bir abdest alır, sonra kalkıp iki rek'at namaz kılar ve Allah'tan bağışlanma dilerse Allah onu mutlaka bağışlar** *derken işittim. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm, sözlerine) devamla:* ***Onlar fenâ*** *(, kötü)* ***bir şey*** *(, kötü bir iş)* ***yaptıklarında veyâ*** *(küçük günah işleyerek)* ***kendilerine zulüm ettiklerinde Allâh'ı anarlar*** *(ve hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zâten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler)* [805] *anlamındaki âyeti sonuna kadar okudu.* [806]

8) **Hâcet** (حاجت) **namazı**

Âhirete veyâ dünyâya âit bir dileği bulunan kimse, güzelce abdest alır ve yatsı namazından sonra iki veyâ dört bir rivâyete göre on iki rek'at namaz kılar, sonra yüce Allâh'a hamd eder, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e de salât ve selâmda bulunur. Daha sonra hâcet duâsını okuyup o işin olmasını yüce Allahtan diler.

Her kimin Allah’tan veyâ Allâh’ın yarattıklarından bir dileği var ise abdest alsın ve abdestini güzel yapsın. Sonra iki rek’at namaz kılsın. Sonra Allâh’a hamd etsin ve O’nu övsün, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)**e salât ve selâm getirsin. Sonra şöyle duâ etsin:**

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ أَسْأَلُكَ أَلاَّ تَدَعَ لِي ذَنْبًا إِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمًّا إِلاّ فَرَّجْتَهُ وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلاَّ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

(; Halîm ve kerîm olan Allah’tan başka ilâh yoktur. Arşın sâhibi olan Allâh’ı noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Âlemlerin Rabbi olan Allâh’a hamd olsun. Allâhım! Şüphesiz ben senin rahmetine vesîle olan sebepleri, affını gerektiren özellikleri, her hayrın ganîmetini ve her günahtan kurtulmayı senden dilerim. Her günâhımı bağışlamanı, her kederimi gidermeni, rızâna uygun her ihtiyâcımı yerine getirmeni senden isterim. Ey bütün merhamet sâhiplerinden merhameti bol olan Allâhım!) **Daha sonra dünyâ ve âhiret ile ilgili dileğini Allah’tan istesin. Çünkü şüphesiz o dilek takdîr edilir** (, kararlaştırılır). [807]

Dünyevî bir ihtiyâcı olan kimse, yukarıda belirtildiği şekilde iki rek’at namaz kılıp, aşağıdaki duâyı da edebilir:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي قَدْ تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي هَذِهِ لِتُقْضَى اَللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ

= Allâhım! Şüphesiz ben (dileğimi) senden isterim ve rahmet Peygamberi olan Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile sana yönelirim. Ey Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)! Bu ihtiyâcımın yerine getirilmesi için senin yardımın ile Rabbime yöneldim. Allâhım! O (sallallâhü aleyhi ve sellem)i benim hakkımda şefâatçi kıl! [808]

Hâcet namazı dört rek’at olarak kılındığında birinci rek’atta Fâtiha sûresinden sonra üç def’a Âyet el Kürsî, diğer üç rek’atta da birer Fâtiha ile birer İhlâs ve Muavvizeteyn; Felâk ve Nâs sûreleri okunarak namaz kılınırsa Kadir gecesinde bunları okuyarak namaz kılınmış gibi sevap kazanılacağı hakkında rivâyet vardır. [809]

9) İstihâre namazı

* İstihâre sözlükte hayır dileme, hayır isteme, hayırlı olanı isteme anlamına gelir. Istılahta ise kişinin, yapmak istediği bir şeyin kendisi hakkında hayırlı olup olmadığını anlamak için yüce Allah’tan yardım dilemesi, O’na duâ etmesidir. Yâni yapılacak bir işin iyi mi, kötü mü olduğunu yâhut o işi hemen mi, yoksa bir süre sonra mı yapmanın daha iyi netice vereceğini anlamaya çalışmak ve kalbin o konuya yatışmasını Allah’tan dilemektir. [810]

Efendimiz istihârede bulunmayı teşvik etmek, istihârenin önemini belirtmek üzere:

مَا خَابَ مَنِ اسْتِخَارَ وَلاَ نَدِمَ مَنِ اسْتَشَارَ

= **İstihâre eden zarara düşmez, istişâre eden pişman olmaz.** [811]

مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَتُهُ اللَّهَ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ

= **Allâh’a istihârede bulun**(up, sonra da istihârede, hakkında hüküm edilene râzı olarak gereğini yap)**mak, insanoğlunun saâdetinden; Allâh’a istihâreyi** (, istihârede bulunmayı) **terk etmek kısmetsizliğinden, saâdetsizliğindendir** [812] buyurmuştur.

Bir kimse kendi hakkında bir şeyin hayırlı olup olmadığına dâir mânevî bir işârete kavuşmak isterse yatacağı zaman iki rek'at namaz kılar. Birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra Kâfirûn sûresini, ikinci rek'atta Fâtiha'dan sonra İhlâs sûresini, [813] namazın sonunda da istihâre duâsını okuyup abdestli olarak kıbleye yönelip yatar. Rüyâda beyaz veyâ yeşil görülmesi iyiliğe, hayra; siyah veyâ kırmızı görülmesi de şerre; kötülüğe işârettir. İstihâre namazının bu şekilde yedi gece yapılması, kalbe ilk gelene bakılması da tavsiye edilmiştir:

إِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فِيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ إِلَى الَّذِي يَسْبِقُ إِلَى قَلْبِكَ فَإِنَّ الْخَيْرَ فِيهِ

= **Bir işi yapmayı düşündüğünde yedi kez istihâre yaparak Rabbinden hayırlı olanı dile. Sonra kalbine ilk doğan şeye bak, ilâhi tercih ondadır.** [814]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ashâbına istihâreyi öğretirlerdi. İstihâre namazını kılmak mümkün olmayınca, yalnız duâsı ile yetinilir.

İstihâre, dînin yapılmasını veyâ terk edilmesini emrettiği amelleri işleyip işlememek için değil, iyiliği veyâ kötülüğü kestirilemeyen bir iş hakkında veyâ yapılması mubah olan iki işten birini seçmek veyâ karar vermek, başlama zamânını tespit etmek için yapılır. Aslında meşrû ve hayırlı bir iş için yapılacak istihâre, onun istenilen vakitte yapılıp yapılmaması için olabilir. Yoksa doğrudan doğruya o hayırlı iş için yapılmaz. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı, şu ayda mı gitsin bu ayda mı gitsin gibi konular için istihâre yapılır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bize Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi istihâreyi öğretir ve derdi ki: **Biriniz bir işi yapmayı arzu ettiğinde farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şöyle d(**uâ**) e**(derek dileğini yüce Allah'tan iste)**sin**:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ اَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ

= Allâhım! Sen (her şeyi) bildiğin için senden hakkımda hayırlısını bana bildirmeni dilerim. Ve (her şeye) kudretin yettiği için senden kuvvet ve güç isterim. Hayra kavuşmamı senin büyük fazl ve kereminden niyâz eylerim. Çünkü sen her şeye kâdirsin, bense kâdir değilim. Sen (ilminle) her şeyi bilirsin, ben bilemem. Sen olacak şeyleri de bilensin. Allâhım! Eğer bu iş, benim dînim, dünyâ yaşayışım, işimin sonucu, dünyâ ve âhiretim hakkında hayırlı ise bunu bana nasip et ve bana kolaylaştır. Sonra onda benim için feyiz ve bereket meydana getir. Eğer bu iş benim dînim, yaşayışım, işimin sonucu, dünyâ ve âhiretim hakkında kötü ise bunu benden kaldır, beni de ondan uzaklaştır. Benim için hayır nerede ise onu bana kolaylaştır ve sonra da takdîr edilen (, benim için kararlaştırılan, yazılan) bu hayrı bana sevdir. [815]

10) Katil namazı; öldürülmeden önce namaz kılmak

Her nasılsa kısas cezâsına, ölüme mahkûm olan bir müslüman, bu cezânın uygulanmasından önce iki rek'at nâfile namaz kılarak tövbe ve istiğfar etmeli, bir takım hayırlı duâlar yapmalıdır. Bu namaz, onun yüce Allah tarafından bağışlanmasına, O'nun rahmeti-

ne kavuşmasına vesîle olabileceği için güzel görülmüştür. Ancak, böyle bir kimsenin namazı ve istiğfârı, sâdece kul hakkı dışındaki günahları için affa vesîle olabilir.

İslâm târihinde öldürülmeden önce iki rek'at namaz kılma sünnetini ilk def'a işleyen, Mekkeli müşriklerin şehit etmiş olduğu Hubeyb bin Adiyy (radiyallâhü anh)dır. [816] Hubeyb bin Adiyy (radiyallâhü anh), bu davranışını Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın hayâtında işlediği ve Efendimiz de onun bu davranışını güzel saydığı için sünnet olmuştur.

Mekkeli müşrikler Recî' gazvesine katılan on sahâbeden bir kısmını öldürdüler, Hubeyb (radiyallâhü anh) ve iki arkadaşını yakalayıp Mekke'ye götürdüler. Hubeyb (radiyallâhü anh), öldürülmek üzere götürülürken iki rek'at namaz kılmak için izin istedi, kabul ettiler. Rükünlerini yerine getirerek iki rek'at namaz kıldı ve: *Allâh'a yemîn olsun ki, eğer ölümden korktuğum için namazı uzattığımı düşünmeyecek olsa idiniz (bu namazı) daha da uzun kılardım* dedi. Namazdan sonra: *Benim selâmımı Peygamberine ulaştır* diye yüce Allâh'a dua etti. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) Medîne'de sahâbe ile otururken Cibrîl aleyhisselâmın Hubeyb (radiyallâhü anh)ın selâmını getirdiğini bildirdi. [817]

Hubeyb bin Adiyy (radiyallâhü anh), Bedir ve Uhud savaşlarında bulunmuştu ve yüce Allah yolunda darağacında can veren müslümanların ilki idi.

* Kısâs, kısas sözlükte bir şeyin ardından gitmek, iz sürmek, eşitlemek ve misilleme yapmak, aynı ile karşılık vermek, herhangi bir hakkı dengi ile takas etmek, değiştirmek; suç ile cezâ arasında eşitlik demektir. Bir fıkıh terimi olarak, kasten; kasıtlı olmak şartı ile birisini öldüren, yaralayan veyâ bir organını kesen kimsenin, işlediği suçun aynısı ile cezâlandırmak üzere kulun hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, âyet ve hadîsler ile miktârı belirli olan ve suçlunun vücûduna yönelik bulunan cezâdır. Tanımda da belirtildiği üzere kısas, haksız yere ve kasten adam öldürme ve yaralamalarda uygulanır, hatâ ile işlenen eylemlerde bu cezâ uygulanmaz.

Hanefî ve daha sahih görüşlerinde Hanbelîlere göre canda kısas ancak kılıç ile yapılır. Bu ister öldürme suçu, kılıç ve benzeri ile işlenmiş veyâ aslı haram olan büyü, şarap içirmek ve Lût kavminin işlemiş oldukları kötü fiili işlemek sonucu veyâ taş ve sopa gibi ağır bir âletle gerçekleşşin veyâ suda boğma, yakma, hapsetme, bir duvarı üzerine yıkma, bir organını kesip sonra boynunu vurma şeklinde veyâ sözü geçen hususlar dışındaki bir cinâyet sonucu ölmüş olsun, kısas şartları gerçekleşecek olursa kısas hakkına sâhip olanlar kılıç ile kısası uygular.

Kendisine kısas uygulanan kimseye eğer öldürme kılıçtan başkası ile olmuşsa ona yaptığı gibi yapılmaz. Çünkü bu bir müsle; insanın göz, kulak, parmak gibi organlarını kesme olur, bu da yasaklanmıştır. Bu tür uygulamada, kısas uygulanacak kişiye fazladan bir azap verme; eziyet etme vardır. Fakat öldürülen kimsenin velîsi olan kişi câniyi bir kuyuya atarak yâhut onu bir taş ile yâhut bir başka şekilde de öldürürse kendisi ta'zîr edilir ve kısastaki hakkını da almış olur.

Mâlikî ve Şâfiîlere göre kâtil nasıl öldürmüşse kendisi de öyle öldürülür. Yâni öldürene cinâyet işlerken yaptığı işin aynısı yapılır. Eğer demir ya da kılıç gibi keskin bir şey ile vurmuşsa yâhut yüksekçe bir yerden onu atmış veyâ boğmuş, aç bırakmış, suda boğmuş, yakmış ve buna benzer her hangi bir yolla yapmışsa o da aynı yolla öldürülür. Fakat velî bu yollardan vazgeçip kılıçla öldürülmesini tercih edecek olursa câiz olur; hattâ görüş ayrılıklarından kurtulabilmek için daha uygun olur.

Eğer öldürme büyü, şarap yâhut Lût kavminin işlemiş oldukları kötü fiil sebebi ile olmuşsa kılıçtan başkası ile öldürülmez. Çünkü bunlar haram olan şeylerdir. O bakımdan

bunlar yerine kılıç ile öldürme tercih edilir. [818]

11) İstiskâ (استسقاء); **yağmur talebinde bulunma duâsı veyâ namazı**

İstiskâ', istiskâ sözlükte su vermek, sulamak, yağmur yağdırmak anlamındaki saky kökünden türeyen ve su istemek, yağmur yağdırılması talebinde bulunmak anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak istiskâ, yağmurun uzun süre yağmadığı ve kuraklık olduğu zamanlarda, yüce Allâh'ın yağmur yağdırması için bir belde halkının özel bir şekilde toplu olarak yapmış oldukları duâya denir.

İmam Âzam'a göre istiskâdan maksat yalnız duâdır, mağfiret dilemektir. Bunda cemaatle namaz sünnet değildir; fakat câizdir. İnsanlar isterler ise ayrı ayrı namaz kılabilir.

İmâmeyne göre ise istiskâ için Veliyyül emrin veyâ onun görev vereceği kimsenin, cum'a namazı gibi sesli okuyuşla iki rek'at namaz kıldırması mendubtur. Bu namazdan sonra bayramlarda olduğu gibi hutbe okunur. Hatip minbere çıkmaz, yerde durur. Kılıç, ok veyâ sopa gibi bir şeye dayanarak hutbelerini okur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), (namazgâha) yağmur duâsına çıkıp onlara iki rek'at namaz kıldırdı. Bu rek'atlarda kıbleye karşı durdu, (kıraati) açıktan okudu, ridâsını (; üst giysisini) ters çevirdi. Ellerini kaldırıp duâ etti ve yağmur istedi. [819]

Üç gün arka arkaya istiskâ duâsına çıkılması güzeldir. Yağmurun yağması gecikir ise eski elbiseler giyilerek ve başlar öne eğilerek tevâzu içinde yaya olarak açık bir alana çıkılır. Yağmur duâsına çıkılmadan önce tövbeler yapılır, sadakalar verilir. Haksız yere alınmış şeyler varsa sâhiplerine geri verilir. Müslümanlar için mağfiret istenir.

İmam Muhammed'e göre hatip, hutbe esnâsında elbisesi dört köşeli ise bunun aşağı kısmını yukarıya, yukarı kısmını da aşağıya çevirir. Sağ tarafını sol tarafa ve solunu da sağ tarafa getirir. Giydiği kaba kaftan ise içini dışarıya ve dışını da içeriye getirir ve bu şekilde elbisesini giyer. Bu, sıkıntılı durumun değişmesi için bir hayır nişanı olarak yapılır. Fakat cemaat elbiselerini böyle giymezler.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), namazgâha çıktı ve yağmur duâsı yaptı. Cübbesini ters çevirerek kıbleye döndü. [820]

Müslümanlar yağmur duâsına çıkarlarken çocuklarını, evcil hayvanları ve yavrularını berâberlerinde götürürler. Çocukları ve yavruları bir süre annelerinden uzaklaştırırlar. Böylece üzüntülü bir durum içinde zayıflara ve ihtiyarlara duâ ettirerek kendileri de Âmîn derler.

Kısaca üzüntülü olarak, tevâzu, kalp yumuşaklığı ve büyük bir teslîmiyet içinde yüce Allâh'ın rahmet ve yardımı istenir. Daha açık alana çıkılmadan yağmur yağmaya başlarsa verilen nîmete şükür için yine açık alana çıkılır. Bunu yapmak mendubtur.

Yağmurlar istenilenden çok yağmaya başlayınca, bunun kesilmesi veyâ başka taraflara yönelmesi için duâ edilmesinde bir sakınca yoktur.

Yağmur yağarken: اَللّٰهُمَّ صَيِّباً نَافِعًا = *Allâhım! Bunu yararlı yağmur yap* [821] diye; istenilenden fazla yağınca da: اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا = *Allâhım! Bunu zarar vermeyecek yerlere yağdır, bizim üzerimize yağdırma* [822] diye duâ edilir.

Duâ eden isterse ellerini yukarıya kaldırır, isterse iki işâret parmağı ile işâret eder. Her duâda ellerin iç yüzlerini göğe doğru tutmak sünnettir.

Yağmur duâsında gâfil olan insanlar için bir uyarma dersi vardır; her zaman sonsuz rahmetine ve yardımına kavuşmakta bulunduğumuz ikrâm ve merhameti bol yüce

Allâh'ı hiçbir ân unutmamak ve her vesîle ile O'na muhtaç olduğumuzu anlayarak yüce varlığına yönelmek ve yalvarışta bulunmak, bizim için bir kulluk borcudur.

Bir düşünelim; zaman zaman bulutlardan topraklarımıza yağan o yararlı yağmurlar kesilse bunun sonucunda ırmaklar ve dereler kurusa su kanalları ve barajlar bomboş kalsa acaba bu suları bize kim getirebilecektir?

Kaynaklarından her zaman fışkırıp duran ve hayâtımıza hizmet eden o tatlı ve berrak suları yüce Allah yerin dibine geçirse acaba bunları kim bize getirebilecektir?

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ

= ***Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın.*** [823]

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ

= ***De ki: Bana bildiriniz bakalım. Eğer suyunuz bir sabah yerin dibine batıp çekilse size böyle akıp giden bu suyu*** *(Allah'tan başka)* ***kim getirebilecektir?*** [824]

وَلَمْ يَمْنَعُوا زَكَاةَ أَمْوَالِهِمْ إِلاَّ مُنِعُوا الْقَطْرَ مِنَ السَّمَاءِ وَلَوْلاَ الْبَهَائِمُ لَمْ يُمْطَرُوا

= **Hangi millet** (, hangi topluluk) **mallarının zekâtını vermezse mutlaka gökten yağmur kesilir. Hayvanlar da olmasaydı tek damla yağmur düşmezdi** (, yağmazdı). [825]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yağmur yağması için değişik zamanlarda etmiş olduğu duâlardan bir kısmı şunlardır:

اَللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مَرِيئًا مَرِيعًا طَبَقًا عَاجِلاً غَيْرَ رَائِثٍ نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ

= Allâhım! Bize sonucu hayırlı, bol, umûmi, âcil, geç kalmayan, yararlı ve zararsız bir yağmur ver. [826]

اَللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا مَرِيئًا مَرِيعًا نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ عَاجِلاً غَيْرَ آجِلٍ

= Allâhım! Biz(im işlerimiz)e yardımcı olan, âfiyet veren, bereket getiren, fayda veren ama zarara yol açmayan, gecikmeden hemen şimdi gelen yağmur yağdır. [827]

* Yüce Allâh'ın rahmetinin bir eseri olması sebebi ile âyet-i kerîmede yağmura rahmet denilmiştir: ***Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur***. [828]

12) Küsûf (كسوف); **güneş tutulması namazı**

Küsûf sözlükte kararma, siyahlaşma, örtmek, kesmek, yüz sararmak gibi anlamlara gelir. Güneş tutulduğunda dünyâya karanlık çöktüğü, güneş dünyâdan kararmış, siyahlaşmış olarak görüldüğünden ıstılahta güneş tutulmasına da küsûf denilmiştir.

Küsûf namazı, güneş tutulduğu zaman, cum'a namazını kıldıran imam tarafından kıldırılan mendub bir namazdır. Küsûf namazı, bayram, cum'a ve nâfile namazlar gibi iki rek'attan ibârettir. Ezansız, kâmetsiz, hutbesiz kılınır.

Güneş tutulması mekruh vakitlere rastlarsa bu vakitlerde küsûf namazı kılınamaz, sâdece zikir ve tesbîhle meşgul olunur. Güneş tutulması bittikten sonra küsûf namazı kılınmaz. Fakat güneşin bir kısmı açılmışsa bu sırada namaza başlanabilir.

İmam, İmam Âzam'a göre sessiz, İmâmeyne göre sesli olarak kıraatte bulunur. [829] Her rek'atta normal namazda okuduğundan daha fazla kıraatte bulunur. Namazdan sonra da güneş açılıncaya kadar kıbleye doğru ayakta veyâ insanlara karşı oturarak duâ eder, cemaat de Âmîn der. Cum'a imamı bulunmazsa bu namaz evlerde yalnız olarak kılınır.

Küsûf namazını büyük bir câmide kılmak, mescitlerde kılmaktan daha fazîletlidir.

Küsûf namazından sonra hutbe okunması İmam Şâfiî'ye göre müstehabtır. Diğer üç mezhep imamına göre hutbe okunmaz. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), güneş tutulması sebebi ile namaz kılınmasını, duâ edilmesini, sadaka verilmesini öğütlemiş, hutbe okunmasını emretmemiştir.

فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَادْعُوا اللَّهَ وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا

= (Güneş ve ayın) **tutulduklarını gördüğünüz zaman Allâh'a duâ ediniz, tekbîr getiriniz, namaz kılınız ve sadaka veriniz.** [830]

13) Husûf (خسوف); **ay tutulması namazı**

Husûf sözlükte gitmek, eksilmek, kesmek, yere batmak anlamlarına gelir. Ay tutulduğunda da ışığı, parlaklığı eksildiği için ay tutulmasına da ıstılahta husûf denilmiştir.

Ay tutulduğu zaman, müslümanların evlerinde yalnız başlarına küsûf namazı gibi sessiz veyâ sesli okuyuşla iki rek'at namaz kılmaları mendubtur, müstahsen görülmüştür.

(İmam Şâfiî ile İmam Ahmed ve diğer bâzı hadîs âlimleri, bu namazın cemaatle kılınması görüşündedir, İmam Mâlik'e göre ise cemaatle kılınamaz.)

Şiddetli rüzgâr, fazla karanlık, geceleyin fazla aydınlık, yer sarsıntıları ve genel hastalık durumları gibi korkunç olaylar sırasında da güneş ve ay tutulması namazları gibi bir namazın kılınması müstahsendir.

Ayrıca şiddetli yağmur yağdığı, şiddetli fırtına olduğu ve benzeri durumlarda, bu âfetlerin sebep olacağı zarardan yüce Allâh'a sığınıp, hayırlara vesîle kılması için O'na duâ etmek gerekir.

Şiddetli rüzgâr estiği vakit Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ

(; Allâhım! Senden bunun hayrını ve bunun taşıdığı şeyin hayırla gönderildiği görevin hayrını dilerim. Bunun şerri ile taşıdığı şeyin şerri ve gönderildiği görevin şerrinden sana sığınırım) diyerek duâ ederdi. [831]

Yukarıda belirtilen ve bunlara benzeyen diğer olaylar, hep yüce Allâh'ın büyüklük ve kudretini, hikmetli işlerini gösteren az rastlanan olaylardır.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلاَّ تَخْوِيفًا

= ***Biz o âyetleri** (, mûcizeleri) **ancak korkutmak için göndeririz*** [832] âyetinin anlamına göre bu gibi alâmetler insanları korkutmak, onları günahlardan kurtarıp ibâdet ve tövbe etmeye yöneltmek için zaman zaman meydana getirilen kudret alâmetleridir. Bunları gören sağduyulu bir kişinin rûhunda bir korku ve bir heyecân meydana gelir, gözlerinin önünde yüce Allâh'ın celâl ve azâmeti canlanmaya başlar. Artık o kişi, büyük yaratıcımızın bu âlemi ne kadar düzgün ve mükemmel bir şekilde yaratmış olduğunu anlar. Dâimâ o büyük yaratıcının koruma ve yardımına muhtaç olduğunu kavrar. Bu anlayışla, yaratıcısına döner. O'na saygı için namaz kılar, O'nun koruma ve yardımına kavuşmak için duâ eder. Böylece gafletten uyanır, uyanık bir rûha sâhip olmak için çalışmış olur.

Güneş ve ay tutulmalarının ne gibi düzenli kânunlar çerçevesinde meydana geldiği bilinmektedir. Düşünen bir insan için bu kânunları, böyle belirli ve mükemmel bir şekilde

meydana getiren yüce Yaratıcıyı düşünmek en yüksek bir görevdir.

Güneş ve ay hiç kimsenin doğması veyâ ölmesi sebebi ile tutulmazlar. *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in oğlu İbrâhim, bir buçuk yaşında iken hicretin onuncu yılında vefat etmiş ve öldüğü gün güneş tutulmuş idi. İnsanların, onun ölümü sebebi ile güneşin tutulduğunu sanmaları üzerine Efendimiz şöyle buyurmuşlardı:* **Güneş ve ay, bir kimsenin ölümü ya da hayâtı** (; doğumu) **için tutulmazlar. Ama onlar yüce Allâh'ın** (kudret ve büyüklüğüne delil olan) **âyetlerinden iki âyettirler. Allah onlarla kullarını korkutur. O hâlde ay ve güneş tutulursa hemen namaz** (kılarak yüce Allâh)**a sığınınız.** [833]

Güneş (tutulduğu zaman) **tutulma sona erinceye kadar duâ ediniz, namaz kılınız.** [834]

وَلَكِنَّهَا آيَاتٌ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ يَعْتَبِرُ بِهَا عِبَادُهُ فَيَنْظُرُ مَنْ يُحْدِثُ لَهُ مِنْهُمْ تَوْبَةً

= **Bu** (güneş ve ay tutulması gibi) **olaylar, yüce Allâh'ın âyetlerinden** (, kudret delillerinden) **birer âyettirler. Bunlarla O, kullarını sınar ve kimlerin tövbe ettiğine bakar.** [835]

Mübârek Gün ve Geceler

435 * Bereket, sözlükte hayır, bolluk, çokluk, uğur, yüce Allâh'ın ihsânı; bağışı demektir. Mübârek; kutlu, bereketli ve hayrı bol, kutsî değeri olan demektir. Teberrük ise bir şeyi bereket, hayır, uğur vesîlesi, mübârek saymaktır.

Mübârek geceler, dînî yönden özel önemi olan geceler demektir. Mübârek geceler denilince, ülkemizde kandiller veyâ kandil geceleri diye tâbir edilen Reğâib, Mirâc, Berât ve Kadir geceleri ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in doğduğu Rebîul evvel ayının on ikinci gecesinin yıldönümünde kutlanılan Mevlid gecesi kasdedilir. Ayrıca, her haftanın cum'a ve pazartesi günlerine bağlayan geceler, Ramazan ve Kurban bayramı geceleri, Âşûrâ gecesi ve Muharrem ayının ilk gecesi gibi geceler de bu kapsamda kabul edilir. Bunların bir kısmının özel önemi olduğuna dâir âyet ve hadîsler bulunmakla birlikte, bâzılarına bu niteliğin verilmesi dolaylı bir yorumla olmuştur. [836]

1) Reğâib gecesi

Sözlükte kendisine rağbet edilen; istenilen, beğenilen şey, bol ve değerli bağış anlamındaki rağîbe kelimesinin çoğulu olan reğâib (رغائب) kelimesi hadîs ve fıkıh kaynaklarında bol sevab ve mükâfat, fazîletli amel, özellikle Mâlikî fıkıh kaynaklarında sünnetin karşılığı olarak müstehab, nâfile ibâdet anlamlarında kullanıldığı gibi hicrî takvime göre kamerî aylardan yedinci ay olan Receb ayının ilk perşembesini cum'aya bağlayan geceye ad olmuştur.

Reğâib gecesi ile ilgili özel ibâdet ve kutlamalar milâdî 10 uncu yüzyılda ortaya çıkmış olup, bu gecenin ilk def'a kandil olarak kutlanmasına Kudüs'te 1056, Bağdat'ta 1087 yılında başlanmış, İmam Gazzâlî de bütün Kudüs halkının bu geceyi ihyâ ettiğini söylemiştir. [837]

Receb ayının ilk cum'a gecesine âit bir namaz yoktur. Bu gecede toplanıp cemaatle namaz kılınması bid'attir. Terâvihten başka hiçbir nâfile namazı, insanların birbirlerini çağırarak cemaatle kılmaları sünnet değil, mekruhtur. [838]

Reğâib gecesi, Receb ayının ilk cum'a gecesi olması sebebi ile ibâdet, tâat ve hayırlı amellerde bulunmak için daha bir özen gösterilmesi tavsiye edilen bir gecedir.

Beş gece vardır ki, onlarda yapılan duâ geri çevrilmez (, *kabul buyrulur*)*: Receb* (*ayının*) *ilk* (*cum'a*) *gecesi, Şâban ayının yarılandığı gece, cum'a gecesi, Ramazan bayramı gecesi ve Kurban bayramı gecesi.* [839]

Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)*, Receb* (*ayı*) *girdiğinde şöyle* (*duâ e*)*der idi*:

اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ

= *Ey Allâhım! Receb ve Şâban* (*ayların*)*ı bize bereketli kıl, Ramazan* (*ayın*)*ı* (*da*) *bize bereketli kıl.* [840]

2) Mir'âc (معراج) **gecesi**

Sözlükte mi'râc, mirâc çıkılan yer ya da çıkma âleti ve merdiven; isrâ' da gece yürüyüşü ve yolculuğu demektir.

Mirâc, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye hicret etmelerinden sekiz ay önce, yüce Allâh'ın emri ile Mescid-i Harâm'dan alınıp, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü; oradan göğe, Rabbine yükseltildiği; bir kısmı Kur'ân'da, bir kısmı da hadîslerde anlatılan gerçek bir olaydır.

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu Mirâc olayının Receb ayının yirmi yedinci gecesinde gerçekleşmiş olduğu kanaatindedir. İnsanlığın kurtarıcısının mânevî hediyelerle şereflendirildiği böyle bir zaman dilimine müslümanların çok değer vermeleri normaldir.

Receb ayının yirmi yedinci gecesinde ibâdet etmenin ve nâfile namaz kılmanın çok sevâbı olmakla birlikte, bu geceye âit şekli belli, sünnet bir namaz yoktur.

Peygamber (*sallallâhü aleyhi ve sellem*)*e İsrâ* (*gecesin*)*de üç şey verildi: Beş vakit namaz* (*farz kılındı*)*, Bakara sûresinin son* (*iki*) *âyetleri* (*inzâl oldu*)*, Allâh'a hiç bir şeyi ortak koşmadıkları sürece ümmetinin büyük günahlarının affedil*(*eceği bildiril*)*di.* [841]

3) Berât veyâ berâet (براءت) **gecesi**

Berât, berâet; aklanma, temizlenme; suç ve günahtan, bunların yükünden ve cezâsından kurtulma; suç ve günahtan uzak olma demektir. Kamerî aylardan olan Şâban ayının on beşinci gecesini değerlendirenler de tevbe ve istiğfarlarla günahlardan temizlenip, arındıkları için o geceye berât gecesi denilmiştir. Bu gecede ibâdet etmenin ve nâfile namâz kılmanın da çok sevâbı olmakla birlikte, bu geceye âit şekli belli, sünnet bir namaz yoktur.

Berât gecesinin fazîletini belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ لِأَكْثَرَ مِنْ عَدَدِ شَعَرِ غَنَمِ كَلْبٍ

= **Şüphesiz yüce Allah Şâban** (ayın)**ın yarılandığı gece** (güneş battıktan sonra) **dünyâya en yakın semâya** (durumu bizce bilinmez bir şekilde) **iner ve** (koyunculuk ile meşhur olan Benî) **Kelb kabîlesi koyunlarının kılları sayısından daha çok günahları** (veyâ günah sâhiplerini) **bağışlar**. [842]

إِنَّ اللَّهَ لَيَطَّلِعُ فِي لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَيَغْفِرُ لِجَمِيعِ خَلْقِهِ إِلاَّ لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ

= **Şüphesiz Allah Şâban ayının on beşinci gecesi** (kullarına rahmet ile) **bakar ve herkesi bağışlar. Yalnız kendisine şirk koşanı veyâ müşâhini bağışlamaz.** [843]

Müşâhin; düşmanlık eden, kin ve düşmanlık besleyen, İslâm topluluğundan ayrılan bid'at sâhibi, münâfık gibi anlamlara gelir. [844]

Hadîs-i şerîfin diğer rivâyetlerinde bu gece, akrabâlık bağlarını kesip gözetmeyen, (insanlara) büyüklük taslayan, anne babasına isyân eden ve içki içmeye devam eden**,** [845]

intihâr eden [846] kimselerin de bağışlanmayacağı bildirilmiştir.

Hadîs-i şerîfleri bir arada değerlendirdiğimizde, Şâban ayının on beşinci gecesinde yüce Allâh'ın bağışlamayacağı kişiler şunlardır: a) Yüce Allâh'a şirk koşan, b) Müşâhin, c) Akrabâlık bağlarını kesip, onları gözetmeyen, d) Büyüklük taslayan; kibirli kişi, e) Anne ve babasına isyân eden, f) Devamlı içki içen, g) İntihâr eden, kendini öldüren.

Ayşe (radiyallâhü anhâ), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın Şâban ayının on beşinci; berât gecesinde kılmış olduğu namazın secdesinde şöyle duâ ettiğini bildirmiştir:

أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَأَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ إِلَيْكَ لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

= (Allâhım!) Senin azâbından affına sığınırım, gazâbından rızâna sığınırım, senden yine sana sığınırım. Seni övmeyi (gereği gibi) sayıp bitiremem. Sen kendini nasıl övdün ise öylesin. [847]

تُقْطَعُ الْآجَالُ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى شَعْبَانَ

= **Her yıl Şâban ayından** (diğer yılın) **Şâban ayına kadar eceller** (, bu süre içinde ölecek olanlar) **tâyin edilir** (, takdîr edilir, kararlaştırılır)**.** [848]

4) Kadir Gecesi

Kadir sûresinde bu geceden saygı ile söz edilir ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in bu gecede indirildiği vurgulanır. Kadir sûresinden maksat aşağıdaki âyetlerdir:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ * تَنَزَّلُ الْمَلاَئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلاَمٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

= ***Doğrusu Biz, O'nu*** *(; Kur'ân-ı Kerîm'i)* ***Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu bilir misin? Kadir gecesi,*** *(içinde Kadir gecesi olmayan)* ***bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Rûh, o gece Rablerinin izni ile her iş için iner de iner. O*** *(gece)****, tanyeri ağarıncaya kadar bir selâmdır*** *(, selâmettir, esenliktir)****.*** [849]

Bakara sûresinde de Kur'ân-ı Kerîm'in Ramazan ayında indirildiği belirtilir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

= ***Ramazan ayı, öyle bir aydır ki, insanlara doğru yolu gösteren, hak ile bâtılı ayıran Kur'ân, o ayda indirilmiştir.*** [850]

Buna göre, Kadir gecesinin Ramazan ayı içerisinde olduğu açıktır ve Kur'ân-ı Kerîm, bu geceden itibâren Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e inmeye başlamıştır.

أُنْزِلَتْ صُحُف إِبْرَاهِيمَ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ وَأَنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ لِستٍّ مَضَيْنَ مِنْ رَمَضَانَ وَأُنْزِلَ الْإِنْجِيلُ لِثَلاَثَ عَشْرَةَ مَضَتْ مِنْ رَمَضَانَ وَأُنْزِلَ الزَّبُورُ لِثَمَانَ عَشْرَةَ خَلَتْ مِنْ رَمَضَانَ وَأُنْزِلَ الْقُرْآنُ لِأَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ خَلَتْ مِنْ رَمَضَانَ

= **İbrâhim'in sahifeleri Ramazan** (ayın)**ın ilk gecesinde indirildi. Tevrât Ramazan** (ayın)**ın altıncı gecesinde indirildi. İncîl Ramazan** (ayın)**ın on üçüncü gecesinde indirildi. Zebûr Ramazan** (ayın)**ın on sekizinci gecesinde indirildi, Kur'ân ise Ramazan** (ayın)**ın yirmi dördüncü gecesinde** (toplu bir şekilde en üst semâdan dünyâ semâsına, oradan da yıllar içinde peyderpey; kısım kısım, parça parça) **indirildi.** [851]

Hadîs-i şerîflerdeki bilgilerden hareketle Kadir gecesinin Ramazan ayının hangi gecesine denk geldiği kesin olarak söylenememekle berâber, son on günün gecelerinden birinde olduğu, özellikle yirmi yedinci gece olduğunda ittifâka yakın bir kanaat mevcuttur.

تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوِتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ

= **Kadir gecesini Ramazan** (ayın)**ın son on gününün tek sayılı gecelerinde arayın.** [852]

Zamânının kesin olarak bildirilmemesi insanların ona güvenip diğer zamanlarda kulluk görevlerini ihmâl etmemelerinin hedeflenmesi gibi bâzı hikmetlerle açıklanmıştır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bu geceye denk gelebilmek için ibâdet ve tâate ayrılan bir program içinde Ramazan ayının son on gününü itikâfla geçirmiştir. [853]

Kadir gecesi: اَللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي = *Allâhım! Sen affedicisin, bağışlamayı seversin; beni affet* [854] duâsı tekrarlanmalı, mümkün olduğu kadar ibâdet edilerek değerlendirilmeli, bu gece elden geldiği kadar nâfile namaz kılınmaya ve ibâdet edilmeye çalışılmalıdır. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

= **Kim inanarak ve sevâbını yalnız Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini** (ibâdet ederek) **değerlendirirse geçmiş** (küçük) **günahları af olunur.** [855]

فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ مَنْ حُرِمَهَا فَقَدْ حُرِمَ الْخَيْرَ كُلَّهُ

= **Onda** (; Ramazan ayında) **bin aydan hayırlı bir gece vardır. Bu gece**(nin fazîletin)**dan faydalanamayan kimse hayrın tümünden yoksun olmuş olur.** [856]

5) Zilhicce ayının ilk on günü, ilk on gecesi

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Zilhicce ayının ilk on gününün fazîletini belirtmek üzere şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا أَيَّامٌ أَحَبُّ إِلَى اللهِ سُبْحَانَهُ أَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ أَيَّامِ الْعَشْرِ وَإِنَّ صِيَامَ يَوْمٍ فِيهَا لَيَعْدِلُ صِيَامَ سَنَةٍ وَلَيْلَةٍ فِيهَا بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ

= Şu (Zilhicce ayının ilk) **on gün**(ün)**de yüce Allâh'a yapılan ibâdetten O'na daha sevimli ibâdetin yapılacağı günler, dünyâ günleri içerisinde yoktur. Şüphesiz o günlerdeki bir günün orucu** (sevap bakımından nâfile olarak tutulan) **bir yılın orucuna ve onlardaki bir gece**(nin değerlendirilmesi), **Kadir gecesine denk olur.** [857]

Zilhicce ayının ilk on günündeki amellerin üstünlüğü, hac ibâdetinin bu günlerde yapılmasından dolayıdır. Bu sebeple Zilhicce ayının ilk dokuz gününü oruçla, ilk on gecesini de ibâdetle geçirerek değerlendirmek mendubtur. Zilhicce ayının onuncu günü Kurban bayramı olduğu için o gün oruç tutmak haramdır.

436 * Şâban ayının yarılandığı geceyi, bayram gecelerini, Ramazan ayının son on gecesini ve Zilhicce ayının ilk on gecesini ibâdetle geçirerek değerlendirmek mendubtur.

* Kandil geceleri diye tâbir edilen gecelerin gündüzlerinde yâni geceyi tâkip eden ertesi günde oruç tutmak da müstehabtır. [858]

Şâban ayının on beşinci gecesi olduğu zaman, gecesinde ibâdete kalkın (ve o gecenin) **gündüzünde** (; on beşinci günü) **de oruç tutunuz.** [859]

* Gecenin ibâdetle geçirilerek değerlendirilmesi, gecenin çoğunu veyâ yarısını ibâdete ayırmakla olur. Çünkü Ayşe (radiyallâhü anhâ) annemiz: *Ben Peygamber (aleyhis-salâtü vesselâm)ın bütün Kur'ân'ı bir gecede okuduğunu, bütün bir gece sabaha kadar namaz kıldığını ve Ramazandan başka tam bir ay oruç tuttuğunu bilmiyorum* [860] demiştir.

Geceyi ibâdetle geçirerek değerlendirmek, belirli bir sayıya bağlı olmaksızın yalnız başına nâfile namaz kılmak, Kur'ân ve hadîs okumak ve dinlemek, tesbîh, salâvât getirmekle olur. Bunlar gecenin yarıdan fazlasını kapsamalıdır. [861]

* Geceyi ihyâ etme; uyku vakti olan geceyi uyuyarak geçirme yerine ibâdet ederek değerlendirme, değerlendirmeye çalışma ile ilgili olarak Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

Şüphe yok ki, bir kimse imam ile birlikte, o namazından ayrılıncaya kadar kıyam ederse ona geceyi ihyâ etmiş sevâbı yazılır. [862]

مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ

= Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısını namaz kılarak geçirmiş gibi olur. Kim sabahı da cemaatle kılarsa bütün gece namaz kılmış gibi olur. [863]

مَنْ قَرَأَ الْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ

= **Her kim bir gecede Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti okur ise bu ona** (gece namazı veyâ geceyi ihyâ etme olarak) **yeterlidir.** [864]

مَنْ قَرَأَهُمَا بَعْدَ الْعِشَاءِ مَرَّتَيْنِ أَجْزَأَتَاهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ

= **Kim** (Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti) **yatsıdan sonra iki def'a okursa gece namazı** (veyâ geceyi ihyâ etme, gece ibâdeti) **olarak ona yeterlidir.** [865]

مَنْ قَرَأَ بِمِائَةِ آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ كُتِبَ لَهُ قُنُوتُ لَيْلَةٍ

= Kim bir gecede yüz âyet okursa ona (bütün) **bir gece ibâdeti** (yapmış gibi sevap) **yazılır.** [866]

مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقَنْطِرِينَ

= **Kim geceyi on âyet okuyarak ihyâ ederse gâfillerden yazılmaz. Yüz âyet okuyan kimse geceyi ihyâ edenlerden** (, değerlendirenlerden) **sayılır. Bin âyet okuyan da** (sevâbı) **kantarlarla verilenlerden yazılır.** [867]

Namaz Kılınması Mekruh Olan Vakitler

437 * Namaz kılınması mekruh olan beş vakit vardır ki, onlara mekruh vakitler denir.

Birincisi: Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yükselişine kadar olan zamandır. Ki, memleketimize göre kırk ile elli dakika arasındaki bir süredir.

فَدَعِ الصَّلاَةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ قِيدَ رُمْحٍ وَيَذْهَبَ شُعَاعُهَا

= **Güneş** (doğduktan sonra) **bir mızrak boyu yükselip,** (sarı, zayıf) **ışıkları kayboluncaya kadar namaz kılmayın.** [868]

لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ العَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ

= **Sabah namazından sonra güneş yükselinceye kadar hiçbir namaz olmaz** (; hiçbir namaz kılınmaz), **ikindi namazından sonra da güneş kayboluncaya kadar hiçbir namaz olmaz** (; hiçbir namaz kılınmaz). [869]

İkincisi: Güneşin yükselip tam tepeye geldiği, zevâl ânının bulunduğu vakittir.

ثُمَّ الصَّلاَةُ مَقْبُولَةٌ حَتَّى يَقُومَ الظِّلُّ قِيَامَ الرُّمْحِ ثُمَّ لاَ صَلاَةَ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ

= **Sonra gölge mızrağa iyice çekilinceye** (, zevâle; en küçük boyutuna ulaşıncaya) **kadar namaz kılınır. Bundan sonra güneş** (zevâlden batıya) **yönelinceye kadar namaz kılınmaz.** [870]

Üçüncüsü: Güneşin sararmasından, gözleri kamaştırmaz bir hâle gelmesinden battığı zamâna kadar olan vakittir.

Dördüncüsü: Fecr-i sâdıkın doğmasından yâni sabah namazının vakti girdikten sonra güneşin doğacağı zamâna kadar olan vakittir.

Beşincisi: İkindi namazı kılındıktan sonra güneşin batmasına kadar olan vakittir.

438 * İlk üç kerâhet vaktinde ne kazâya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vâcib namaz, ne de önceden hazırlanmış bir cenâze namazı kılınabilir, ne de daha önce okunmuş bir secde âyeti için tilâvet secdesi yapılabilir.

Üç vakit vardır ki, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) onlarda (; o vakitlerde) namaz kılmaktan veyâ cenâzelerimizi gömmekten bizi yasaklardı: Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar, tam gökyüzünün ortasında iken (batıya) yönelinceye kadar, bir de güneş batmaya yaklaştıktan sonra batıncaya kadar. [871]

Bu üç vakitte nâfile namaz da kılınmaz. Ancak kılınacak olsa mekruh olmakla birlikte sahih olur, yeniden kılınması gerekmez. Çünkü bu kerâhet, nâfile namazların sahih olmasına engel değildir. Bununla berâber bu vakitlerden birine rastlayan bir nâfile namazı bozup, kerâhet vaktinden sonra kazâ etmek daha fazîletlidir.

* Mekruh vakit, namazda iken girerse namaz bozulur. Bundan yalnız, o vakitte hazır olan cenâze namazı, o vakitte okunan secde âyetinin secdesi, o günün ikindi namazı, o vakitte yapılacağı şart koşulmuş nâfile namaz ve nezir edilmiş; adanılmış namaz ve o vakitte başlanıp bozulan namazın kazâsı bu hükmün dışındadır. Bu altı şeyden hazır olan cenâze namazı kerâhat vakitlerinde kerâhetsiz câiz; o vakitte okunan secde âyetinin secdesi kerâheti tenzîhiyye ile câiz; o günün ikindi namazı, o vakitte yapılacağı şart koşulan nâfile ve nezir ile o vakitte başlanıp bozulan namazın kazâsı kerâheti tahrîmiyye ile câizdir. [872]

* Başlanılmış olan o günün ikindi namazı, mekruh vaktin girmesi ile yarıda kesilmez, kazâya bırakılmaz, edâ edilerek tamamlanır. Onun kerâheti namazı kılışta değil, o vakte kadar geciktirilmiş olmasındadır. [873]

Bu üç vakit, ateşe tapanların ibâdet zamanlarıdır. Onlara benzemekten kaçınmak, dînî hikmet gereğidir.

Diğer iki kerâhet vaktinde ise yâni sabah namazının vakti girdikten sonra güneşin doğacağı ve ikindi namazı kılındıktan sonra güneşin batacağı zamâna kadar, yalnız nâfile namaz kılmak mekruhtur. Farz ve vâcib bir namaz kılmak mekruh değildir. Cenâze namazı kılınması, tilâvet secdesi yapılması da mekruh değildir.

لاَ صَلاَةَ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ صَلاَةِ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ

= **Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar** (nâfile) **namaz** (kılmak) **yoktur** (; nâfile namaz kılınmaz) **.** [874]

لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْفَجْرِ إِلاَّ سَجْدَتَيْنِ

= **Fecr**(in doğuşun)**dan sonra yalnızca iki rek'at** (sünnet namaz) **vardır.** [875]

Sabah namazının vakti girdikten sonra güneşin doğacağı zamâna veyâ ikindi namazı kılındıktan sonra güneşin batacağı zamâna kadar, başlanılmış olan nâfile bir namaz, kerâhetten kurtulmak için bozulursa daha sonra kazâ edilmesi gerekir. Çünkü başlanılmış bir ibâdetin tamamlanması, yarıda bırakılmaması gerekir:

وَلا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

= ***Amellerinizi iptâl etmeyin** (; boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın)**.*** [876]

439 - Güneş batarken, yalnız o günün ikindi namazı kılınabilir. Fakat başka bir günün kazâya kalmış olan ikindi namazı kılınamaz. Çünkü kusursuz, kerâhetsiz bir vakitte vâcib olan bir ibâdet, tam olmayan; kerâhet olan bir vakitte kazâ edilemez. Kerâhet vakti, ibâdetlerin noksan oluşuna sebeptir.

Güneşin doğuş ânına rastlayan herhangi bir namaz geçersizdir. Bu sebeple bir kimse, daha ikindi namazını kılmakta iken güneş batsa namazı bozulmaz. Fakat sabah namazını kılmakta iken güneş doğsa namazı bozulur. Çünkü birinci durumda, yeni bir namaz vakti girmiş; ikinci durumda, namaz vakti çıkmış, yeni bir namaz vakti girmemiştir.

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ

= **Kim güneş batmadan önce ikindi** (namazı)**nın bir rek'atına yetişirse ikindi** (namazı)**na yetişmiş olur.** [877]

440 * Tam zevâl ânına rastlayan bir namaz farz veyâ vâcib ise bozulur; nâfile ise mekruh olmuş olur.

* İmam Ebû Yûsuf'tan bir rivâyete göre cum'a günü zevâl vaktinde nâfile namaz yâni tahiyyetül mescid namazı kılınması câizdir ve kerâheti yoktur. Cum'a gününün kerâhet vaktinden müstesnâ olduğunu İmam Şâfiî Müsnedinde rivâyet etmiştir: [878]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), günün yarısından güneş zevâle erinceye (; batıya yönelinceye) kadar cum'a günü hâriç (olmak üzere) namaz kılmayı yasakladı. [879]

Zevâl meydana gelince yâni güneş batıya doğru yönelmeye başlayınca, artık icmâ ile kerâhet vakti çıkmış olur.

441 * Kerâhet vaktinde okunan bir secde âyeti için o vakitte secde yapılabilirse de bu secdeyi kerâhet vaktinden sonraya bırakmak daha fazîletlidir.

Kerâhet vakitlerinden birinde hazırlanmış olan bir cenâzenin namazı o vakitte kılınabilir. Hattâ fazîletli olan bu namazı geciktirmeyip hemen kılmaktır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu buyruğu ile cenâzelerde acele edilmesi istenildiği için hazır olan cenâzenin geciktirilmesi mekruhtur: [880]

لاَ تُؤَخِّرْهَا الصَّلاَةُ إِذَا آنَتْ وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ وَالأَيِّمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْئًا

= **Üç şeyi geciktirme: Vakti girince namaz** (kılmay)**ı, hazırlanınca cenâzeyi** (kaldırmayı) **ve dengini bulduğun vakit kocasız** (, bekâr) **kadını** (evlendirmeyi)**.** [881]

442 * Güneşin batışından sonra akşam namazını kılmadan nâfile namaz kılmak mekruhtur. Çünkü akşam namazı geciktirilmiş olur. Oysa akşam namazının kılınmasında acele etmek daha fazîletlidir.

بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ لِمَنْ شَاءَ إِلاَّ الْمَغْرِبَ

= **Akşam** (namazı) **dışında iki ezan** (; ezan ile kâmet) **arasında dileyene** (, kılmak isteyene nâfile) **namaz vardır**. [882]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, akşam namazı dışında) [883] **her iki ezan** (; ezan ile kâmet) **arasında** (nâfile) **namaz vardır, her iki ezan arasında namaz vardır** *buyurduktan sonra, üçüncüsünde:* (Kılmak) **isteyen** (kimse) **için** *sözünü ilâve etti.* [884]

(Akşam namazı dışında) [885] **her farz namazdan önce muhakkak** (en az) **iki rek'at** (nâfile) **namaz vardır.** [886]

443 * Cum'a günü imamın hutbeye çıkmak için olduğu yerden yürümesinden itibâren cum'a namazı bitinceye kadar nâfile namaz kılmak, hattâ cum'anın ilk sünnetini kılmaya durmak veyâ kâmet getirildikten sonra da nâfile namaza başlamak mekruhtur. Eğer imamın hutbeye çıkmak için bulunduğu yerden hutbeye doğru yönelmesinden önce cum'anın ilk sünnetine başlanılmış ise kıraatı uzatmayarak o namaz tamamlanır. [887]

444 - Bayram namazlarından önce, bayram hutbeleri sırasında ve bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde; güneş tutulması, yağmur duâsı ve hacdaki hutbeler sırasında da nâfile namaz kılmak mekruhtur. Bu hutbeleri dinlemek gerekir.

445 * Mekruh olmayan bir vakitte başlanılan nâfile bir namaz bozulduğunda, fecrin doğuşundan sonra güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar ve ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kazâ edilemez, mekruhtur. Meselâ: Sabah namazının sünneti bozulmuş olsa fecrin doğuşundan sonra güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar kazâ edilmesi mekruhtur.

Bununla berâber kazâ edilse sahih olur. Diğer kerâhet vakitleri de böyledir. Ancak başta sıralanan ilk üç kerâhet vakti böyle değildir. Onların birinde kazâ edilmesi sahih olmaz. Yeniden kazâ edilmesi gerekir.

446 * Yukarıda belirtilen üç ana kerâhet vaktinden başka aşağıdaki vakitlerde de özellikle nâfile namaz kılmak mekruhtur. Farz yâni kazâ namazı kılmakta kerâhet yoktur:

a) Fecr-i sâdık doğduktan sonra sabah namazının sünnetinden başka,

b) Sabah namazının farzını kıldıktan sonra,

c) Güneşin rengi değişmemiş olsa bile ikindinin farzından sonra,

d) Akşam namazının farzından önce,

e) Bayram namazlarından önce ne evde ne de câmide,

f) Bayram namazlarından sonra ne câmide ne de namazgâhta,

g) Hac görevini yerine getirirken Arafat ve Müzdelife'deki iki namazı bir vakitte kılmalar arasında,

h) Vakit namazının kılınması için gerekli zamânın çok az kalması durumunda,

ı) Namazın farzı için kâmet getirilir iken,

i) Cum'a günü hatîbin hutbeye çıkmak için olduğu, bulunduğu yerden yürümesinden itibâren başlayıp, namaz bitinceye kadar.

Kişi abdest bozmak için sıkıştığında farz, vâcib veyâ nâfile her tür namazı kılması mekruhtur. Hazır olan yemek ve benzeri gibi namazda aklı meşgul edecek ve huşûa engel olacak şeyden sakınmak gerektiğinden, vakit geniş ise bu durumda da namaza durmak mekruhtur. Eğer vakit dar ise önce namaz kılınır, sonra yemek yenir ve mekruh olmaz. [888]

447 * Güneş doğduktan sonra görünüşüne göre bir veyâ iki mızrak boyu miktârı yükselince kerâhet vakti çıkmış olur. Artık istenilen nâfile ve kazâ namazları kılınabilir.

إِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلاَةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلاَةَ حَتَّى تَغِيبَ

= **Güneş doğup** (ilk) **ışıkları göründüğü vakit tâ güneş** (iyice) **yükselinceye kadar, güneş batmaya başladığı vakit de tâ kayboluncaya kadar namaz**(kılmay)**ı tehir** (, te'hîr) **ediniz** (; namaz kılmayı erteleyiniz, belirtilen iki vakitte namaz kılmayınız)**.** [889]

Namazlarda Mekruh Olan ve Olmayan Kırâatler; Kur'ân Okuyuşları

448 * Kırâat sözlükte okumak, tilâvet etmek; Kur'ân-ı Kerîm'i gereği gibi okumak, telâffuz etmek; (söz) söylemek anlamında masdar; sesli veyâ sessiz, nağmeli veyâ nağmesiz okumak, tilâvet etmek anlamında isimdir.

Kur'ân-ı Kerîm ilgili ilimlerin bir terimi olarak kırâat ilmi, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan İbnü'l Cezerî'nin (1350/1429): Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet edilerek bu kelimelerin farklı okunuşlarını konu edinen bir ilimdir şeklindeki tanımı daha kapsayıcıdır. Ayrıca kırâat konusunda imam kabul edilen kişilerden her birinin tercih ettiği ve diğer imamlardan farklı olan okuyuşları için de kırâat terimi kullanılmıştır; Nâfi' kırâati, Âsım kırâati gibi.

Kur'ân'ı Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan rivâyet edildiği şekilde doğru, düzgün okuma ile ilgili konularda imam sayılan, imam kabul kişilerin okuyuş şekilleri, tevâtür yolu ile günümüze kadar ulaşmıştır. Burada tevâtürden maksat; yalan söylemeleri aklen, âdeten câiz ve mümkün olmayan, sayı bakımından da çok olan bir cemâatin, bir topluluğun görülmüş veyâ işitilmiş bir şeye dâir verdiği haberdir. Ki, işitenler üzerinde haber verilen şey hakkında kesin bilgi ifâde eder. Böyle bir habere mütevâtir haber denir.

Kırâat imamlarının büyük çoğunluğunun hicrî birinci ve ikinci asırda yaşaması, bâzılarının ashabla görüşmesi ve Mekke, Medîne, Kûfe, Basra, Şam gibi çok sayıda sahâbînin yaşadığı merkezlerde bulunması, kendilerinden sonra kıraatleri yazılı hâle gelinceye kadar hadîs ilmindeki tevâtür şartına uygun olarak çok sayıda râvi tarafından nakledilmiş olması kıraatlerine olan güveni arttırmış, âdetâ kıraatleri üzerinde icmâ gerçekleşmiştir.

Kur'ân kelimelerinin, harflerinin meşhur yedi kıraat imamı tarafından yedi farklı şekilde okunuşu dolayısı ile yedi kıraat olarak adlandırılan Kur'ân okuma şekli kendilerine nispet edilen yedi imam şunlardır: Âsım el Kûfî, Hamza el Kûfî, Nâfı' bin Abdurrahmân, Abdullah İbn Âmir, Abdullah İbn Kesîr, Ebû Amr İbn el Alâ ve Ali el Kisâî. Yüce Allah hepsinden râzı olsun. Âmîn.

Namazlarda mütevâtir yedi kıraatten herhangi biri seçilebilir. Ancak alışılmamış, cemaate göre normal olmayan kıraatler seçilemez. Çünkü bu okuyuştan hoşlanmayacak bâzı kimselerin günâha girmelerine sebebiyet verilmiş olabilir.

Hanefî imamları, Ebû Amr ile Hafs'ın Âsım'dan olan kıraatlerini seçmişlerdir. [890]

Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf (; Arablara âit yedi lûgat, yedi lehçe, yedi okuyuş şekli) **üzerine indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla** (, o şekilde) **okuyunuz.** [891]

Yedi lehçe Kureyş, Hevâzin, Sakîf, Tay, Yemen, Hüzeyl ve Temim lehçeleridir.

449 * Kur'ân-ı Kerîm'i namazda, diziliş sırasına göre okumakta bir sakınca yoktur. Fakat imam olsun olmasın, mukîm olan bir kimsenin sabah ve öğle namazlarında Fâtiha sûresinden sonra Tıvâl-ı mufassal denilen sûrelerden; ikindi namazı ile yatsı namazlarında

Evsât-ı mufassal denilen sûrelerden; akşam namazında da Kısâr-ı mufassal denilen sûrelerden bir sûre okuması sünnettir. Seferî olan kişinin, Fâtiha sûresinden sonra dilediği bir sûreyi okuması sünnettir.

* Ancak imamın, okuyacağı sûrelerin uzunluğundan dolayı cemaate ağırlık gelmemeli, namazı fazla uzatıp cemaati kaçırmamalıdır. Çünkü kıraati uzatmakta, uzun sûre okumakla cemaatin azalma tehlikesi vardır. Bu sebeple imam, cemaat arasında bulunan yaşlı, zayıf ve iş güç sâhiplerinin durumunu göz önünde bulundurmalı, okuyuşunu ona göre ayarlamalıdır.

Cemaate ağırlık gelmeyeceğini bilirse imamın kıraati uzatması sünnet, ağır geleceğini bildiği hâlde kıraati uzatırsa mekruhtur. [892]

إِذَا أَمَّ أَحَدُكُمُ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الصَّغِيرَ وَالْكَبِيرَ وَالضَّعِيفَ وَالْمَرِيضَ فَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ

= **Biriniz insanlara imam olursa namazı** (ta'dîli erkâna uyarak) **hafif** (, kısa) **kıl(**dır)**sın. Çünkü onların içinde küçük, yaşlı, zayıf ve hasta olanı vardır.** (Kişi,) **kendi başına kıldığı zaman istediği gibi kılsın.** [893]

İnsanlardan (imamlık yapanlar içerisinde şartlarına rükünlerine dikkat ederek) en hafif namaz kıldıran kimse Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) idi. [894]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), insanlara namaz kıldırdığı zaman en hafif kıldıran, yalnız başına (olduğunda) namazı en uzun kılan kimse idi. [895]

El Mufassal denilen sûreler Kur'ân-ı Kerîm'in son kısmında yer alan sûrelerdir. Ancak ilkin hangi sûreden başladığı ihtilâflıdır. İmam Nevevî'nin belirttiğine göre ilkin Hucurât sûresi ile başlamaktadır.

Hucurât sûresinden Burûc sûresinin sonuna kadar olan sûrelere Tıvâl-i mufassal; uzun mufassal sûreler; Târık sûresinden Beyyine sûresinin sonuna kadar olan sûrelere Evsât-ı mufassal; orta, normal mufassal sûreler; Zilzâl sûresinden Nâs sûresine yâni Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan sûrelere de Kısâr-ı mufassal; kısa mufassal sûreler denir.

Hucurât sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûreler, Kur'ân'daki diğer sûrelerden âyet sayısı olarak daha kısa oldukları, Kur'ân okumaya sık sık fâsıla; ara verildiği ve bir sûre bitip diğer sûreye başlarken Besmele çekildiği, sûreler Besmele ile birbirinden ayrıldıkları için mufassal adı verilmiştir. [896]

450 * Namazların Fâtiha sûresinden sonra kıraat edilmesi; bir miktar daha Kur'ân-ı Kerîm okunması gereken rek'atlarında tam bir sûre okunması daha fazîletlidir. Bununla berâber uzun bir sûrenin bir kısmı bir rek'atta, diğer kısmı da öteki rek'atta okunabilir, bunda kerâhet yoktur.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın uzunca bir sûreyi farz olan bir namazda iki rek'ata böldüğü de oluyordu. [897]

451 - Namazın bir rek'atında bir sûrenin sonunu, diğer rek'atında da başka bir sûrenin sonunu okumak, sahih olan görüşe göre mekruh değildir.

452 - Namazın bir rek'atında bir sûrenin başından veyâ ortasından, diğer rek'atında da başka bir sûrenin başından veyâ sonundan okumakta veyâ kısa bir sûre okumakta kerâhet yoktur. Fakat daha iyi olan, bir zarûret olmadıkça böyle okumamaktır.

453 * Namazın bir rek’atında bir sûre, diğer rek’atında da arada iki veyâ daha fazla sûre bulunmak üzere aşağıya doğru başka bir sûre okunması mekruh değildir. Fakat arada bir sûrenin bulunması mekruhtur. Ancak terk edilen bu sûre, önce okunan sûreden en az üç âyet miktârı uzun ise mekruh olmaz.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir gün (müezzini) Bilâl (bin Rebâh)a uğradı. Onun değişik sûrelerden âyetler okuduğunu görerek şöyle dedi: **Yâ Bilâl! Yanına geldiğimde, senin değişik sûrelerden âyetler okuduğunu gördüm.** *Bilâl:* Güzeli güzel ile karıştırdım *cevâbını verince, (Peygamberimiz):* **Sûreyi olduğu gibi oku** (; bir sûreyi bitirmeden diğerine geçme) *dedi.* [898]

Sahâbe (radiyallâhü anhüm), sûrelerden bâzı âyetleri okuyup diğer kısmını (okumayıp) bırakmayı kerîh (; kötü) görürlerdi. [899]

Kısaca, namazda sûre ve âyetlerin Kur’ân’daki tertibine riâyet edilmemesi mekruhtur. Fakat bu, namazı bozacak ve tekrar kılmayı gerektirecek kadar bir eksiklik değildir.

454 - Namazda bir sûrenin bir âyetinden arada en az iki âyet bulunmak üzere diğer âyetine geçmek mekruh değildir. Fakat daha iyi olan, bir zarûret olmadıkça geçmemektir.

455 * Bir rek’atta iki sûreyi bir arada okumakta kerâhet yoktur. Ancak arada bir veyâ birkaç sûre bırakılmış olursa mekruh olur. Bununla berâber farz namazlarda böyle iki sûrenin bir rek’atta okunmaması daha iyidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, namaz kılarken) her rek’atta (Mufassal sûrelerden) iki sûre okurdu. [900]

Ayşe (radiyallâhü anhâ)ya: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, namaz kılar iken, bir rek’atta) birkaç sûreyi birlikte okur muydu *diye sordum. O:* Mufassal sûrelerde (bunu yapardı) *dedi.* [901]

456 - Bir rek’atta zarûret olmadıkça bir sûrenin bir âyetinden diğer bir âyetine geçmek, isterse aralarında üç âyet bulunsun mekruhtur. Eğer yanılarak böyle bir geçiş yapılır ve sonra hatırlanırsa bu âyetler sıralarına göre yeniden okunur.

457 - Namazda Kur’ân okunurken bir âyet yerine başka bir âyet okunursa bakılır: Eğer tam bir duraklama ile durduktan sonra başka âyete başlanılmış ise namaz bozulmaz: وَالْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ denildikten sonra إِنَّ الأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ [902] âyetini okumak gibi.

Fakat duraklama yapılmaksızın okunan âyete başka bir âyet bitiştirilmiş ise bakılır: Eğer anlam değişmezse yine namaz fâsit olmaz, bozulmaz:

إِنَّ الَّذِينَ آَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً [903] yerine

إِنَّ الَّذِينَ آَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَى şeklinde okumak gibi.

Fakat anlam değişmiş ise bütün fıkıh âlimlerine göre namaz bozulur; yukarıdaki Kehf sûresinde geçen âyeti إِنَّ الَّذِينَ آَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ هُمْ شَرُّالْبَرِيَّةُ şeklinde okumak gibi.

458 - Bir namazda bir âyet tekrarlansa meselâ bir sûre bir rek’atta iki kez veyâ iki rek’atta da okunsa bakılır: Eğer bu yalnız başına kılınan nâfile bir namazsa mekruh olmaz; farz namazsa unutmak veyâ başka bir sûre bilmemek gibi bir özür olmadıkça mekruh olur.

459 * Birinci rek’atta Nâs sûresi okunsa ikinci rek’atta da bu sûrenin okunması uygun olur. Çünkü tekrar etmek, geriye dönüp okumaktan daha iyidir. Ancak hatîm ile namaz kılan bir kimse, birinci rek’atta Muavvizeteyn; Felâk ve Nâs sûrelerini okumuş ise ikinci rek’atta Fâtiha sûresinden sonra Bakara sûresinden bir miktar okur.

* Kur'ân'ı Kerîm'i en iyi okuma şekli, mushaftaki tertibe göre okumaktır... Namaz kılarken de namaz dışında da böyle yapılmalıdır. Bâzı âlimlerimiz şöyle demiştir: Namazın birinci rek'atında Kur'ân'ın son sûresi olan Nâs sûresini okuyan kimse, ikinci rek'atta Fâtiha sûresinden sonra Bakara sûresi ile devam etmelidir. Namazda bir sûreyi okuyunca, ardından ondan sonra gelen sûreyi okumak müstehabtır. Çünkü mushaf, mutlaka bir hikmet sebebi ile böyle tertip edilmiştir; böyle düzenlenmiştir. Şeriat bir istisnâ getirmediği sürece bu tertibe, bu sıralamaya uymak gerekir. [904]

460 * İkinci rek'atta, birinci rek'atta okunan sûrenin üstündeki; mushafa göre sıralama olarak ondan önce olan bir sûreyi bile bile okumak mekruh, bilerek yapılmazsa mekruh olmaz. Bununla berâber okunmaya başlanılmış ise terkedilmemelidir. Bu tür bir okuyuşun nâfile namazlarda mekruh olmadığı görüşünde olanlar da vardır.

461 - Namazda Sübhâneke duâsını, Eûzü, Besmele ve Âmîn lâfızlarını sesli olarak okumak mekruhtur.

462 - Ayakta okunan âyetleri rükû hâlinde bitirmek mekruhtur.

Okunan âyetleri ve sûreleri namaz içinde parmakla saymak da İmam Âzam'a göre mekruhtur. İmâmeyne göre bunda bir sakınca yoktur.

463 - Nâfile namazların her çift rek'atında birinci rek'atta ikinci rek'attan uzun okumak mekruhtur. Ancak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den veyâ sahâbeden bir nakil varsa mekruh olmaz. Meselâ: Bir rivâyete göre Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) vitir namazının birinci rek'atında A'lâ sûresini, ikinci rek'atında Kâfirûn sûresini ve üçüncü rek'atında da İhlâs sûresini okumuşlardır. [905]

Vitir namazı (da) kıraat açısından nâfile namaz gibi kabul edilmiştir yâni birinci rek'atta ikinci rek'attan daha uzun okumak mekruhtur. [906]

464 * Namaz için sûre belirlemek de mekruhtur. Meselâ: Secde sûresini cum'a gününün sabah namazı, Cum'a sûresini cum'a namazı için belirleyip, bunlardan başkasını okumak câiz değildir diye inanarak okumak mekruhtur. Çünkü böyle bir davranış Kur'ân-ı Kerîm'in diğer yerlerini okumayı terk etmeye yol açar ve bâzı sûrelerin diğerlerinden daha fazîletli olduğuna dâir bir kanaatin uyanmasına sebep olur. Ancak kolayına geldiği için veyâ Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan nakledilmiş bir hadîs-i şerîf varsa mekruh olmaz. Meselâ: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), cum'a günü sabah namazının birinci rek'atında Secde, ikinci rek'atında İnsân sûresini okumuşlardır. [907]

Hanefî mezhebine göre bu sûreleri hadîslerde belirtilen vakitlerde veyâ rek'atlarda okumaktan amaç, Efendimizin sünnetine uymak ise okunmaları mendubtur. [908]

465 * Farz ve nâfile namazların ikinci rek'atlarındaki kıraatin birinci rek'attan uzun olması mekruhtur. Fakat nâfile namazlarda üçüncü rek'atların birinci ve ikinci rek'atlardan daha uzun olmasında kerâhet yoktur. Çünkü nâfilelerde her iki rek'at ayrı bir namaz sayılır.

* İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre namazlarda, her iki rek'atta okunan âyet miktarları eşit uzunlukta olmalı, sâdece sabah namazında birinci rek'atın ikinci rek'attan üçte iki veyâ üçte bir oranında uzun tutulması, birinci rek'atta ikinci rek'attan daha fazla âyet veyâ daha uzun sûre okunması müstehabtır. Bunun hikmeti ise sabah namazı zamânı uyku vakti olduğu için birinci rek'at uzun okunmalı ki, sonradan gelenler cemaate yetişebilsin diyedir. [909]

* İmam Muhammed'e göre, bütün namazlarda birinci rek'atın kıraati, ikinci rek'atın kıraatinden daha uzun okunur. Terâvih namazı bile böyledir. Fetvâ da buna göredir. [910]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), öğle namazının birinci rek'atını(n kıraatini) uzatır, ikinciyi (birinci rek'ata göre) kısa tutardı. Sabah namazında da böyle yapardı. [911]

* Rek'atlardaki uzunluğun ölçüsü bâzen âyetlerin sayısı, bâzen kelimeler ve bâzen harfler bakımından değişik olabilir. [912]

466 - Farz namazlarda ve cemaatle kılınan namazlarda okunan âyetlerden dolayı namaz kılan kimsenin: Yâ Rabbi! Beni ateşten koru diye yüce Allâh'a sığınması veyâ yüce Allah'tan mağfiret dilemesi mekruhtur. Yalnız başına nâfile namaz kılan kişinin bu şekilde duâ etmesinde bir sakınca görülmemektedir.

467 - Namazda sünnet miktârı kıraat edildikten sonra kişide bir tutukluk meydana gelse veyâ şaşırma olsa hemen rükûya gidilmeli, başka bir âyet veyâ sûreye geçilmemelidir. Fakat henüz sünnet miktârı kıraat edilmemişse başka bir sûre veyâ âyete geçilmesinde kerâhet yoktur.

468 * Kur'ân-ı Kerîm, farz namazlarda yavaş yavaş, tâne tâne, dikkatle ve okunan kısmın mânâsını anlayarak, anlamaya çalışılarak ve düşünerek okunmalıdır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Muhakkak ki sizden biri namaz kılarken** (aslında) **Rabbi ile** (özel olarak) **konuşmaktadır**…[913] buyurarak aslında namazın kul ile Allah arasında bir konuşma olduğunu belirtmiştir. Dolayısı ile namaz kılan kimsenin okumuş olduğu duâ ve sûrelerin anlamlarını öğrenmesi önemlidir. Anlamak, ancak sâkin ve sâde bir okuyuşla mümkün olacaktır.

Sabahleyin evinden çıkıp Kur'ân'dan bir âyet öğrenmen (ve anlayıp amel etmen) **senin için yüz rek'at** (nâfile) **namaz kılmandan daha hayırlıdır. Yine sabahleyin evinden çıkıp mükellefin ameli ile ilgili olan veyâ olmayan ilimden bir bölümü öğrenmen** (senin için) **bin rek'at** (nâfile) **namazdan daha hayırlıdır.** [914]

وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً

= ***Kur'ân'ı tertîl ile** (; yavaş yavaş, tâne tâne, anlayarak, düşünerek; her harfin, her kelimenin hakkını vererek) **oku.*** [915]

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

= Biz sana bu mübârek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akıl sâhibi olanlar öğüt alsınlar diye indirdik. [916]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kıraatini (her âyetin son kısmında durarak) ayırır: ***Elhamdü lillâhi Rabbil Âlemîn*** *âyetini okur, sonra durur:* ***Er rahmânirrahîm*** *âyetini okur, sonra dururdu.* [917]

نَزَلَ الْقُرْآنُ مِنْ سَبْعَةِ أَبْوَابٍ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ زَاجِرٌ وَآمِرٌ وَحَلاَلٌ وَحَرَامٌ وَمُحْكَمٌ وَمُتَشَابِهٌ وَأَمْثَالٌ فَأَحِلُّوا حَلاَلَهُ وَحَرِّمُوا حَرَامَهُ وَافْعَلُوا مَا أُمِرْتُمْ بِهِ وَانْتَهُوا عَمَّا نُهِيتُمْ عَنْهُ وَاعْتَبِرُوا بِأَمْثَالِهِ وَاعْمَلُوا بِمُحْكَمِهِ وَآمِنُوا بِمُتَشَابِهِهِ وَقُولُوا آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا

= **Kur'ân yedi kapıdan yedi harf** (, yedi ana konu) **üzere indi: Yasaklayan** (, yasaklayıcı)**, emreden, helâl, haram, muhkem**, **müteşâbih ve emsâl. O'nun helâlini helâl, harâmını haram kabul edin; size emir edilenleri yapın, size yasak edilenleri bırakın, misâllerden** (; kıssa ve örneklerden) **ibret alın, muhkem** (; hükmü açık olan nass) **ile amel edin, müteşâbih** (denilen mecâzî, anlamı açık olmayan nasslar)**a** (da) **inanın ve deyin ki: *Biz O Kur'ân'a inandık,*** *(O'nun)* ***hepsi Rabbimiz katından*** *(indirilme)**dir.*** [918]

Kur'ân'ı şiir okur gibi (anlamı üzerinde düşünmeden) hızlı hızlı okumayın. Heceleri üzerinde durun, düşünün; onunla kalbinizi harekete geçirin. [919]

Kur'ân-ı Kerîm, terâvih namazlarında yavaş ve sür'atli okuyuş arasında bir okuyuş ile okunmalı, diğer gece namazlarında ise sür'atle okunabilir. Yeter ki, mânâsı anlaşılacak şekilde okunsun, tecvîd hatâsı bulunmasın.

* Tecvîd; bir şeyi süslemek, güzel ve hoşça yapmak anlamlarına gelir. Istılahta ise kuvvet, zayıflık, şiddet, yumuşaklık ve benzeri bakımlarından çıkış yerlerine göre, her bir harfin hakkını vererek Kur'ân-ı Kerîm'i hatâsız ve güzel okumayı öğreten ilimdir. [920]

* Kur'ân sâdece tecvîde göre okunmak için inmemiştir. Kur'ân'ın okunması aslında üç sebeple olur: 1) Kıyâmete kadar muhâfaza edilmesi ve bâki kalması için. Maksat, elden çıkmaması ve unutulup gitmemesidir. 2) İçindekilerin hatırlanması ve içine konulan hükümlerin, yüce Allâh'ın kullar ve kulların da kullar üzerindeki haklarının anlaşılması için, 3) Kişinin Kur'ân muhtevasına; içeriğine göre amel etmesi, öğütlerinden ibret alması, onu kendisine rehber edinmesi, emrine uyup yasak ettiklerinden vazgeçmesi için.

Kur'ân'ın namazda okunması, bütün bunları yerine getirmeyi bize gerekli kılar. Kur'ân, ancak üzerinde düşünülerek kavranır. Kavrama da Kur'ân tâne tâne (harf harf, kelime kelime) okunduğu zaman gerçekleşir. Belirttiğimiz bu husus, Kur'ân okurken (kelimeleri birbirine birleştirerek değil) sık sık (durak yerlerinde) durarak okunur diyen görüşü tercih etmeyi gerektirir. Çünkü böylesi, hem mânâyı daha çok yansıtır, hem de anlamayı daha da kolaylaştırır. [921]

469 * Namazda ve namaz dışında sesli olarak Kur'ân-ı Kerîm okunurken, sâdece sesi güzelleştirmek, okuyuşu süslemek için makamla okumak iyi kabul edilmiştir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ

= **Kur'ân** (okuyuşunuz)**u seslerinizle süsley**(erek O'nun zînetini açığa çıkar)**ın.** [922]

Yeter ki, bu şekilde okuyuşla anlam değişmesin, kelimelerin aslı bozulmasın, harfler uzatılarak bir harf iki harf gibi okunmasın. Bâzı kimselerin namazda tebliğ görevini yaparken (rükûdan sonra) fazla bir elif daha ilâve ederek رَابَّنَا لَكَ الْحَمْدُ demeleri buna örnektir. رَابَّ kelimesi, üvey baba demektir. Anlam değiştiği için namaz bozulacağından bu şekilde nağme ile okumaktan kaçınılmalıdır.

Kısaca nağme, makam ile okuma sebebi ile Kur'ân kelimelerinin anlamları değişir ise namaz fâsit olur; bozulur. Harflerdeki değişiklik fazla olmazsa namaz fâsit olmaz. Harflerdeki değişiklik fazla olursa isterse anlam değişmesin, namaz fâsit olur.

Zelletül Kâri'; Okuyucunun Kıraat Ederken Yanılması İle İlgili Esaslar

470 * Namaz içinde meydana gelen bir kıraat yanlışlığı sebebi ile namazın bozulup bozulmayacağı konusu çok önemlidir, buna dikkat edilmesi gerekir. Namazda kıraat eder iken; Kur'ân-ı Kerîm okurken bir hatâ yapılmasına, kasıtsız olarak yanlış okunmasına, okuyucunun dil sürçmesine Zelletül kârî' (; Zelletü el kârî') yâni okuyucunun yanılması denir. Bu konuda Hanefî mezhebinde iki görüş vardır.

Biri mütekaddimîn (متقدمين) denilen hicri üç yüz senesine kadar yaşamış olan müctehidlerin görüşü olup, ihtiyâta en uygun olan görüştür. Şâfiîler de bu görüşü benimsemiştir. Diğeri müteahhirîn (متأخرين) denilen hicri üç yüz senesinden daha sonraki asırlarda

yaşamış olan müctehidlere âit görüştür.

471 - Kur'ân- Kerîm'in bir kelimesi kasten; bilerek değiştirilir, bu sebeple anlam da değişirse namaz, ittifakla bozulur. Ancak değiştirilen kelime yüce Allâh'ı övgüye âit olup onun yerine yine övgüye âit bir lâfız; bir sözcük okunmuş olursa bozulmaz. Fakat böyle bir davranışa cüret etmek câiz görülmez.

Ancak değiştirme yanılarak olursa bakılır: Eğer okunan lâfzın benzeri Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaz, mânâsı da Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimenin mânâsından uzak olup aralarında fazla bir ayrılık bulunarak iki mânâ arasında [923] هَذَا الْغُرَابِ yerine هَذَا الْغُبَارِ şeklinde olduğu gibi bir ilgi bulunmazsa bunun ile namaz ittifakla bozulur. Fakat okunan lâfız tesbîh, hamd veyâ zikir ise bozulmaz.

Benzeri Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmadığı gibi anlamı da bulunmayan bir lâfız ile de namaz bozulur: [924] يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ yerine يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِلُ okunması gibi.

472 - Yanılarak okunan lâfzın benzeri Kur'ân-ı Kerîm'de bulunur ve bu lâfız ile Kur'ân'daki kelimenin mânâsı aşırı şekilde değişmemekle birlikte ikisinin anlamı birbirinden uzak olursa İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre namaz fâsit olur. İhtiyatlı olan budur. Fakat İmam Ebû Yûsuf ile diğer bâzı fıkıh âlimlerine göre namaz fâsit olmaz. Çünkü bunda herkes için güçlük vardır ve genel bir sıkıntıdır, insanların çoğu bundan kurtulamadığından fetvâ da buna göredir.

473 - Yanılarak okunan lâfzın benzeri Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmamakla birlikte bununla mânâ değişmeyecek olsa İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre namaz fâsit olmaz. Çünkü asıl olan mânâdır, en fazla mânâ dikkate alınır. Fakat İmam Ebû Yûsuf'a göre namaz bozulur; çünkü asıl olan, Kur'ân'da benzerinin bulunup bulunmamasıdır: [925] قَوَّامِينَ yerine قَيَّامِينَ okunması gibi.

İmam Âzam ile İmam Muhammed, yanılarak yanlış okunan lâfız ile Kur'ân'daki anlamın fazla değişip değişmemesini dikkate almışlardır. Okunan lâfzın benzeri Kur'ân'da bulunsun veyâ bulunmasın eğer mânâ fazla değişirse namaz fâsit olur; bozulur, değilse bozulmaz.

İmam Ebû Yûsuf ise okunan lâfzın Kur'ân'da benzerinin olup olmamasını esas almıştır. Bu sebeple, eğer Kur'ân'da benzeri varsa namaz fâsit olmaz, bozulmaz; isterse mânâ aşırı derecede değişmiş olsun. Eğer benzeri Kur'ân'da yoksa namaz fâsit olur; isterse mânâ aşırı derecede değişmiş olmasın.

Yukarıda son üç maddede anlatılan esaslar mütekaddimîn müctehidlerine göredir.

474 * Arapça bilmeyen toplumların müslüman olmaları, âyetlerin telâffuz; söyleniş ve harekelerin okunması problemini de birlikte getirmiştir. Harflerin telâffuzu, hareke ve kelimeleri bölme ile ilgili ve benzeri konulardaki zorluklar karşısında müteahhirîn âlimleri daha fazla kolaylaştırma prensibine ağırlık vererek biraz daha genişlik, kolaylık göstermişler ve okuma hatâsı yapan kişilerle ilgili olarak bâzıları aşağıda belirtilen esasları ortaya koymuşlardır.

475 - Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatinde yanılarak Arapça kelimelerin harekelerinde yapılacak hatâ ile [926] وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ âyetini وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمُ رَبَّهُ şeklinde, aynı şekilde نَعْبُدُ kelimesini نَعْبِدُ okumakla, anlam değişmiş olsa bile namazı bozmaz. Çünkü insanların çoğu, Arapça kelimelerin harekelerini ayırmaya güç yetiremez.

476 - Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinden şeddesiz olan bir harfi yanılarak şeddeli okumak veyâ إِيَّاكَ kelimesi gibi şeddeli bir kelimeyi şeddesiz olarak إِيَاكَ şeklinde okumak, uzatılacak bir harfi uzatmamak, uzatılmayacak bir harfi uzatmak namazı bozmaz. Bir harfi, çekilmesi gereken yerin hâricinde çekmek de namazı bozmaz.

İnsanların çoğunun, düzgün okuma konusunda yetersizliği sebebi ile ince okunacak bir harfi kalın, kalın okunacak bir harfi ince okumakla da namaz bozulmaz.

477 - Kur'ân okunurken durulmayacak yerde durulsa bakılır: Eğer bununla anlam değişmez ise icmâ ile namaz fâsit olmaz. Fakat mânâ değişir ise bunda ihtilâf vardır. Kabul edilen fetvâ bununla da namazın fâsit olmamasıdır. Çünkü herkesin Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsını bilip ona göre okuması güçtür. Ayrıca unutmak ve nefesin kesilmesi gibi hâllerden de kurtulunamaz. Bu sebeple [927] لاَ إِلَهَ diyerek durduktan sonra إِلاَّ هُوَ denilse veyâ [928] وَقَالَتِ الْيَهُودُ diye durulup, daha sonra عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ diye başlanılsa tercih edilen görüşe göre namaz fâsit olmaz .

478 - Kur'ân'daki bir harf yerine yanılarak başka bir harf okunacak olsa bakılır: Eğer bu iki harfin arasında ق ve ك harflerinde olduğu gibi mahrec yâni harflerin ağızdan çıkış yerleri yakınlığı varsa veyâ bunlar س ile ص gibi aynı mahrecten çıkıyorlarsa aralarında birini diğerinin yerine getirme câiz ise bununla namaz fâsit olmaz. [929] فَلاَ تَقْهَرْ yerine فَلاَ تَكْهَرْ, [930] الصَّمَدُ yerine السَّمَدُ; [931] فَتْحٌ قَرِيبٌ yerine فَتْحٌ غَرِيبٌ okunması gibi.

479 - İki harf arasında mahrec birliği veyâ yakınlığı olmadığı hâlde toplumun büyük bir kısmı bunları birbirinden fark edemez ise bunlardan birinin yerine diğerinin okunması, fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre namazı bozmaz:

ض yerine ذ , د veyâ ظ harfinin okunması ve ذ yerine de ز veyâ ظ harfinin okunması gibi. ص ile ط ve س ile ت harfleri de böyledir. Bu sebeple [932] وَلاَ الضَّالِّينَ yerine وَلاَ الظَّالِّينَ veyâ وَلاَ الذَّالِّينَ okunması namazın sahih olmasına engel olmaz.

Bununla berâber bu mesele üzerinde başka görüşler de vardır. Bu harflerin aralarını ayırmaya gücü yetecek kimsenin, bunların böyle değiştirilmesine meydan vermemesi gerekir. Ancak bilerek bu şekilde harfler değiştirilerek okunursa namaz bozulur.

480 - Namazda bir kelimenin bir kısmı kesilse meselâ أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ yerinde unutma veyâ nefes kesilmesi sebebi ile yalnız أَلْ denilip, sonra حَمْدُ denilse veyâ okunacak bir kelime hatıra gelmeyip başka bir kelimeye geçilse anlam değişse bile fıkıh âlimlerinin çoğuna göre namaz bozulmaz. Çünkü unutma ve nefesin kesilmesinde zarûret vardır ve bu durum herkes de olabilecek bir hâldir. Hattâ [933] مَطْلَعِ الْفَجْرِ yerine nefes kesildiği için مَطْلَعِ الْفَجْ denilerek rükûa varılsa namaz bozulmuş olmaz.

Bununla birlikte namazı bozacak bir kelimenin tamâmını okumakla bunun bir kısmını okumak eşittir, her iki hâlde de namaz bozulur.

481 - Kıraat edilirken yanılarak bir harf ilâve edilecek olsa bakılır: Eğer mânâ

değişmezse namaz bozulmaz; [934] يُدْخِلْهُ نَارًا yerine يُدْخِلْهُمْ نَارًا okunması gibi. Fakat mânâ değişirse bir görüşe göre namaz bozulur: [935] إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ yerine وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ okumak gibi.

482 - Kıraat edilirken bir kelime tekrarlansa bakılır: Eğer bununla anlam değişmez ise namaz bozulmaz, değişirse bâzı fıkıh âlimlerine göre yine bozulmaz. Diğer bâzılarına göre ise bozulur. Sahih görülen de budur: [936] رَبِّ الْعَالَمِينَ yerine رَبِّ رَبِّ الْعَالَمِينَ okumak gibi. Bu şekilde okumakla anlamın değişeceğini bilen kimsenin, bilerek böyle okuması, şüphesiz namazı bozar. Fakat bir dil sürçmesi veyâ kelime düzeltmesi amacı ile olursa namazın bozulmayacağı daha uygun görülmektedir.

483 * Peltek konuşan kimse ر harfini غ veyâ ل harfini ى olarak söylese meselâ رَبِّ الْعَالَمِينَ âyetini لَبِّ الْعَالَمِينَ şeklinde okusa namazı bozulmaz. Yine de böyle bir kimsenin mümkün olduğu kadar dilini düzeltmeye çalışması, içinde doğru okuduğu harf bulunan âyetleri seçmesi gerekir. Böyle bir kimse, ümmî gibidir ve düzgün Kur'ân okuyanların ona uymaları câiz olmaz.

* Ümmî (أمي) kelimesinin sözlük anlamı, anasından doğduğu gibi kalan; yeni bir bilgi edinmemiş olan; okuma yazma bilmeyen, ne yazabilen ne de herhangi bir kitaptan okuyabilen kimse demektir. Dînî bir terim olarak özellikle fıkıh dilinde, Kur'ân okumasını bilmeyen, mushaftan okumadıkça kırâat edemeyen, ezberinde Kur'ân'dan namaz câiz olacak kadar âyet veyâ sûre bilmeyen kimse demektir. [937]

484 * اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ cümlesini اَلْهَمْدُ لِلّٰهِ veyâ اَلْخَمْدُ لِلّٰهِ şeklinde, قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ âyetini كُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ şeklinde okuyanlar da, başka türlü okuyamazlarsa peltek hükmünde sayılırlar yâni bu şekilde okumak ile namazları bozulmaz..

485 * Kıraat edilirken yapılan yanlışlığın namazı bozup bozmaması konusunda yukarıda bir kısmı belirtilen kurallar esas olmakla berâber, her namaz kılan kişinin bunları ayırt etmesi, âyetlerin anlamlarını bilmesi mümkün değildir. Yanlış okunan kelimenin benzeri Kur'ân'da var mıdır veyâ anlam bozulmuş mudur? Bunu herkes bilemez. Bu sebep ile namazda bir âyeti yanlış okuyan ve bunu fark eden kişi için en emîn yol, namazını yeniden kılmasıdır.

(İmam Şâfiî'ye göre Fâtiha sûresinin dışındaki bir yanlış okuma namazı bozmaz. Çünkü İmam Şâfiî'ye göre bilerek söylenmeyen bir söz namazı bozmaz. Bu hatânın ise isteyerek yapmak ile bir ilgisi yoktur. Fâtiha'daki hatâ ile namazın bozulması ise Şâfiî mezhebine göre Fâtiha sûresi okunmaksızın namazın câiz olmamasından dolayıdır.)

إِنَّ الْقُرْآنَ كُلَّهُ صَوَابٌ مَا لَمْ يُجْعَلْ عَذَابٌ مَغْفِرَةً أَوْ مَغْفِرَةٌ عَذَابًا

= **Rahmet âyetini azab, azab âyetini rahmet** (âyeti) **olarak değiştirmedikçe, Kur'ân'ın her okunuşu doğrudur.** [938]

Kur'ân-ı Kerîm İle İlgili Bâzı Kavramlar, Terimler

486 * Kur'ân (قرآن); son vahiy dîni olan İslâmın kutsal kitabıdır. Kur'ân kelimesi,

tercih edilen görüşe göre, قرأ fiilinden türemiş bir mastar olup, yüce Allâh'ın son kitâbına isim olmuştur. Kelimenin kök anlamı; okumak, toplamak, bir araya getirmek demektir. [939]

* Kur'ân-ı Kerîm'in özlü târifi şöyledir: Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)e Arapça olarak vahiy yolu ile indirilmiş, bize kadar tevâtür ile aktarılmış, mushaflarda yazılı, Fâtiha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile biten yüce Allâh'ın sözüdür. [940]

* Mushaf (مصحف); Kur'ân sayfalarını toplamış olan ciltlenmiş kitabın ismidir. Sözlükte mushaf, bir araya toplanıp, bağlanmış sâhifeler demektir. [941]

* Âyet (آيت); sözlükte mu'cize, açık alâmet, ibret, hayret uyandıran durum, delîl anlamlarına gelir. Şeriat örfünde, yüce Allâh'ın hükümlerinden birine delil olan Kur'ân-ı Kerîm'in her cümlesine denir. Veyâ Kur'ân'ın harflerinden bir fâsıla ile ayrılmış olan cümlelerin her birine âyet denilir. [942]

* Sûre (السُّوَرُ); sözlükte yüksek rütbe, makam, şeref, binânın kısmı veyâ hatları anlamına gelir. Şeriat örfünde, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok vahiy ve vahiy parçalarından meydana gelen kısımlarına sûre denir. Veyâ Kur'ân'ın başlangıcı ve sonu olan âyetlerden oluşan bağımsız bölümlerine sûre denir.

* Sûre kelimesi sözlükte şu anlamlara gelir: Sûre, mertebe anlamına gelir. Kur'ân hakkında kullanılınca ifâde ettiği mânâ bellidir. Çünkü sûreler mertebe mertebedir, her biri diğerinden ayrılmıştır. Sûrenin ikinci anlamı, şeref; üçüncü anlamı, yüksek ve güzel binâ; dördüncü anlamı, alâmet ve beşinci anlamı, bahçelerde bulunan evlektir. [943]

Kur'ân-ı Kerîm 114 sûreden meydana gelmiştir. [944]

* Tefsîr (تفسير) sözlükte gizli bir şeyi açıklamak, (dinlediği veyâ okuduğu bir şeyden ne) anladığını anlatmak, bildiği kadar açıklamak anlamına gelir. Tefsîr kelimesi İslâm âlimlerinin örfünde Kur'ân-ı Kerîm'in değişik anlamlarını açıklamak ve Kur'ân'da bulunan okuyucuya göre anlaşılması zor olan lâfızlardan neyin anlatılmak istenildiğini açıklamak anlamında kullanılırsa da, bu anlam yalnız Kur'ân-ı Kerîm için değil, diğer bütün ilmî eserlerdeki açıklamalar içindir. [945]

* Te'vîl sözlükte beyân etmek; açıklamak; döndürmek; sözü iyice inceleyip varacağı mânâya yormak; bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak demektir. Bir terim olarak te'vîl, nasslarda geçen bir lâfzı, bir sözü bir delîle dayanarak aslî anlamının dışında taşıdığı muhtemel anlamlardan birine nakletmek, o lâfza o muhtemel anlamı yüklemek demektir.

* Meâl sözlükte bir şeyi eksiltmek mânâsına gelir, onun için örfe göre bir sözün mânâsını her tarzda aynı şekilde değil, biraz noksanı ile kendisinden elde edilen mânâya göre söylemeye meâl denilmiştir. Ya da bir sözün anlamını her yönü ile değilde biraz noksanı ile başka bir dilde ifâde etmeye; anlatmaya, o dile çevirmeye meâl denir. [946]

* Hâfız (حافظ); sözlükte koruyan, ezberleyen anlamına gelir. Fıkıh ıstılâhında, Kur'ân'ı tamâmen ezberleyen, ezbere okuyan kişi demektir. Hadîs ilminde de, sened ve metinleri ile ezberlemiş olduğu hadîslerin sayısı belirli bir sayıya ulaşan kişiye denir. [947]

* Kur'ân-ı Kerîm'deki her yirmi sayfaya cüz' (, cüz), cüzlerin onar âyet hâlinde bölünmesine aşr (, aşır), bir cüzün dörtte birine yâni beş sayfaya hizb denir. [948]

Kur'ân-ı Kerîm'i Öğrenmek, Okumak, Ezberlemek ve Dinlemek

487 * Her müslümanın, namazı câiz olacak kadar Kur'ân-ı Kerîm ezberlemesi bir farz-ı ayndır. Fâtiha sûresi ile diğer bir sûreyi ezberlemek vâcibtir; bununla farz da yerine getirilmiş olur. Kur'ân'ın tümünü ezberlemek ise müslümanlar için bir farz-ı kifâyedir.

Kur'ân'ı bütünü ile toplamaktan (; ezberlemekten) (beni) alıkoyan şey, onun içinde bulunan (hüküm)ler ile amel edememek korkusudur. [949]

Kur'ân'ı öğren ve uyanıkken onun içindekilerle (; hükümleri ile) amel et, ben senin uykunda olacaklara kefilim. [950]

488 - Kur'ân-ı Kerîm'i namaz dışında mushafa bakarak okumak, ezberden okumaktan daha fazîletlidir. Çünkü böyle yapmakla okuma ve mushafa bakma ibâdeti bir araya toplanmış olur.

489 * Kur'ân'ı namaz dışında da kıbleye yönelerek ve güzel elbiseler giyerek tahâret üzere okumak müstehabtır. Kur'ân okumaya başlarken Eûzü ile Besmeleyi okumak da müstehabtır.

Yüce Allah âyet-i kerîmede:

فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ (13) مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ

= ***O** (; Kur'ân) **değerli sahifelerdedir. Yüksek tutulmuş** (, yukarıda, yüksek; yüksekte, el üstünde tutulması gereken) **değerli** (, yüce Allah katında şerefle seçkin kılınmış, saygı değer, hürmet edilen) **tertemiz** (; maddî ve mânevî kir bulaştırılmaz, son derece temiz tutulmasına özen gösterilir; kirli, tahâretsiz eller sürülmez) **sahifelerde*** [951] buyurmaktadır**.** Bu sebeple mushaflar yüksek, hürmetli, saygı gösterilen yerlere konulmalı ve okunur iken belden yukarı tutulmalıdır. [952]

* Bir yere mushaf geldiği zaman ayağa kalkmak müstehabtır. Çünkü âlimlerden ve iyi insanlardan biri gelince ayağa kalkmak müstehab kabul edilmiştir. Mushaf ise onlardan daha fazla saygıyı hak eder. [953]

Mushaflara ta'zîm edin (; gerekli saygıyı gösterin, hürmet edin). [954]

Kur'ân'a ta'zîm edin (; O'nun büyüklüğüne yakışır gerekli saygıyı gösterin, hürmet edin). [955]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yoldan geçerken yerde (içinde) Allâh'ın zikri (, ismi) geçen yazılı bir kâğıt gördü. **Bunu** (buraya) **kim koydu** (, kim bıraktı) *dedi.* O'nu bir yahûdi yazdı *dediler. (Efendimiz şöyle) buyurdu:* **Bunu yapana Allah lânet eylesin. Allâh'ın zikrini** (, Allâh'ın adı geçen bir şeyi) **lâyık olmadığı yere koymayın.** [956]

وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ

= ***Kim Allâh'ın hurumâtına** (; hürmet edilmesi, saygı gösterilmesi gerekenlere) **saygı gösterir** (, emir ve yasaklarına uyar)**sa bu Rabbi katında kendi hayrınadır** (; emir ve yasaklara uymanın, onlara saygı göstermenin karşılığını dünyâ ve âhirette görür.)* [957]

وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

= ***Kim Allâh'ın şeâirine** (; dîninin nişânelerine; hürmetli, saygı değer kıldığı alâmetlere) **saygı gösterirse** (o saygı duyma,) **kalblerin takvâsındandır** (; Allâh'ın şeâirine saygı gösterme, takvâ sahiplerinin fiillerindendir.)* [958]

لاَ تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ بِخَيْرٍ مَا عَظَّمُوا هَذِهِ الْحُرْمَةَ حَقَّ تَعْظِيمِهَا

= **Bu ümmet, kendisine hürmet edilmesi istenen şeylere gereken saygıyı gösterip yücelttikleri müddetçe hayırdadır** (, hayr üzeredir)**.** [959]

Yüce Allâh'ın hürmet edilmesini (, saygı gösterilmesini) istediği şeyler, Allâh'ın öfkesine sebep olacak şeylerden uzak durma ve O'na itâat ederek yolundan gitme gibi şeyler hep Allâh'ın şeâirindendir (; dîninin nişânelerinden, alâmetlerindendir). [960]

* Eûzü; *(Allah tarafından)* ***kovulmuş olan şeytanın kötülüğünden*** *(yüce)* ***Allâh'a sığınırım*** demektir. Bu sığınmaya teavvûz, istiâze denir.

* İstiâze, sözlükte başa gelebilecek bir fenâlıktan, bir kötülükten korunmak için başkasına sığınmak, korumasını istemek, güvenip dayanmak anlamlarına gelir. Dînî bir terim olarak istiâzenin geniş anlamı da, kötü bir durum karşısında güç sâhibi birine güven duyarak sığınmak demektir. Dar anlamı ile istiâze, özellikle Kur'ân-ı Kerîm okurken, namazda ve diğer bâzı vesîleler ile Eûzü cümlesini söylemeyi ifâde eder. İstiâze, Kur'ân tilâvetine geçmeden; Kur'ân okumaya başlarken okunmalıdır. İstiâze cümlesi okunup durulabileceği gibi ister Besmele, ister başka âyet olsun kendisinden sonrasına bitiştirilerek de okunabilir. Kur'ân okurken, okuma ile ilgili bir soru sormak gibi özür sebebi ile kıraate ara veren kişinin, okumaya devam etmek için yeniden istiâzede bulunması gerekmez. Kur'ân okuma ile ilgili olmayan bir konuyu konuşma ve başka bir iş ile meşgul olma gibi bir sebeple tilâvete ara veren kişinin ise yeniden istiâzede bulunması gerekir. [961]

* Kur'ân okumaya Tevbe sûrenin başından başlanacaksa sâdece Eûzü okunur, Besmele okunmaz. Eğer bu sûrenin başından değil de, diğer herhangi bir âyetinden başlanacaksa o zaman Besmele de okunur. Şâyet önceki sûreden bu sûreye geçilmek istenirse arada Eûzü ve Besmele okumadan normal olarak okumaya devam edilir. [962]

* Arapçada şeytân kelimesi (شَطَنَ) kökünden türemiş olup, uzaklaşma anlamına gelir. Şeytan, yaratılışı bakımından insan yaratılışından; fâsıklığı bakımından da her türlü hayırdan, iyi şeyden uzak olduğundan uzaklaşma anlamına şeytan denilmiştir. [963]

* Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlarken istiâzenin; Eûzü okumanın dayanağı:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

= ***Kur'ân okuyacağın zaman, kovulmuş şeytandan Allâh'a sığın*** [964] âyetidir.

Eûzünün hangi kelimelerden meydana geldiği İslâm âlimleri arasında söz konusu olmuştur. Âlimlerin çoğunluğuna göre Eûzü, [965] أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ sözlerinden meydana gelir.

Eûzü ile ilgili diğer rivâyetlerde şunlardır:

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ = *(Allah tarafından) kovulmuş olan şeytanın kötülüğünden semî (; her şeyi işiten) ve alîm (; her şeyi bilen) Allâh'a sığınırım.* [966]

أَسْتَعِيذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ = *(Allah tarafından) kovulmuş olan şeytanın kötülüğünden semî ve alîm Allâh'a istiâze ederim (; sığınırım).* [967]

Yukarıda belirtilen Eûzü şekilleri ile amel etmek câizdir. Şeytandan Allâh'a sığınmak, istiâze anlamı taşıyan her cümle ile gerçekleşirse de, âlimlerin çoğunluğuna göre أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ şeklindeki cümlenin söylenilmesi daha fazîletlidir. [968]

Kur'ân-ı Kerîm okumayı bitirdikten sonra صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ (; Yüce Allah doğru söyledi; doğru söyler, doğru buyurmuştur) denir:

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ

= *(Ey Muhammed!)* ***De ki: Allah doğru söylemiştir*** *(, doğru buyurmuştur)***.** [969]

490 * Kur'ân-ı Kerîm'i ayda bir def'a hatîm etmek; baştan sona okumak iyidir. Senede bir, kırk günde bir, haftada bir hatîm edilmesini tercih edenler de vardır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile Cebrâil (aleyhisselâm) her sene (Ramazan ayında) Kur'ân'ı bir kez mukâbele ederlerdi (; karşılıklı olarak biri okur, diğeri dinlerdi). Efendimizin vefâtından önce(ki Ramazanda) bu mukâbele iki kez yapılmıştı. [970]

Üç günden daha az bir sürede hatîm edilmesi müstehab değildir. Çünkü böyle az bir zaman içinde okunacak bir Kur'ân'ın, anlamını düşünmek mümkün olmaz, tecvîd kurallarına uygun bir okuma da yapılamaz.

إِنَّ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتُمُوهُ يَقْرَأُ حَسِبْتُمُوهُ يَخْشَى اللَّهَ

= **İnsanların en güzel Kur'ân okuyanı, okurken sesini işittiğiniz zaman onun yüce Allah'tan haşyet duyduğunu** (; yüce Allâh'ın azâbından korktuğunu) **hissetmiş olduğunuz kimsedir.** [971]

لاَ يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلاَثٍ

= **Kur'ân'ı üç** (günden daha) **az** (bir zaman)**da okuyup** (bitiren, hatmeden) **kimse** (O'nu) **hakkı ile anlayamaz** (, O'ndaki incelikleri kavrayamaz)**.** [972]

Kur'ân'ın incelikleri üzerinde durup düşünün, kalpleriniz onun (anlamlarıy)la titresin. Amacınız sûreyi (bir an önce okuyup) bitirmek olmasın. [973]

491 * Okunan Kur'ân'ı dinlemek mutlak olarak vâcibtir. Bu hususta namaz içinde; namaz kılıyor olmak veyâ olmamak eşittir. ***Kur'ân okunduğu zaman O'nu dinleyiniz*** [974] âyeti her ne kadar namaz hakkında inmiş olsa da Kur'ân'ı dinlemek farz-ı kifâyedir. Çünkü Kur'ân'ı dinlemek ona hakkını vermek içindir. Öyle ki, onu dinleyen Kur'ân'a kulak verir ve boşa okunmamış olur. Bu da selâmda olduğu gibi bâzı kimselerin dinlemesi ile gerçekleşir. [975] Başka bir işle uğraşmakta olan kimselerin yanında Kur'ân'ın sesli okunması uygun değildir. Bu durumda Kur'ân'ı dinlemeyenler değil, okuyanlar günah işlemiş olur.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

= ***Kur'ân okunduğu zaman O'nu dinleyiniz*** *(, O'na kulak veriniz; O'nu anlayınız, O'nun emir ve yasaklarına uyarak gereğince amel ediniz)* ***ve*** *(konuşmayı bırakıp O'nu dinlemek üzere)* ***susunuz*** *(; O, bir konuda bir hüküm bildirdiği zaman artık o konuda konuşmayınız, fikir belirtmekten kaçınınız)* ***ki, merhamet olunasınız.*** [976] Çünkü susmak iyi dinlemeğe, iyi dinlemek basîrete; kalp gözünün açılmasına ve sezgiye, basîret îmân ve amele, îmân ve amel de rahmet ve ilâhi nîmete bir sebep ve bir yoldur. [977]

* Bu yüce kelâmın ulviyetine, yüceliğine uygun düşen ve o sözü söyleyen yüce Yaratanın celâline; ululuk ve büyüklüğüne uygun olan Kur'ân'ı dinlemek ve ona kulak vermektir. Yüce Allah bir şeyi buyurduğuna göre insanlar niçin onu dinleyip de kulak vermesinler? Nerede Kur'ân okunursa, nerede o Kur'ân'a gönül verilir ve dinlenilirse elbetteki o kelâmı koruyup tesiri altında kalmak ve emirlerinin gereğine uymak daha çok kolay olur. Bundan dolayı da insanların hem dünyâda, hem de âhirette Allâh'ın merhametine nâil olması; kavuşması mümkün olur. [978]

492 * Kur'ân-ı Kerîm okurken veyâ dinlerken huşû içinde olunmalı, okunan âyetleri anlamalı, anlamaya çalışılmalı, anlamları üzerinde düşünülmelidir.

اَللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ

وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ

= ***Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisi ile tüyleri** (, derileri)* ***ürperir, sonra yine Allâh'ı anmaya yönelerek hem bedenleri hem kalpleri huzûra kavuşur.*** [979]

Seleften (; sahâbeden) hiç kimse Kur'ân'ın okunması sırasında bayılıp düşmezdi. Onlar ağlarlar ve ürperirlerdi. Sonra bedenleri ve kalpleri zikrullah için yumuşardı. [980]

Büyükannem Esmâ binti Ebû Bekir (radiyallâhü anhümâ)ya sordum: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ashâbı kendilerine Kur'ân okunduğu zaman ne yaparlardı? *Bana şöyle cevap verdi:* Kur'ân'da yüce Allâh'ın târif ettiği şekilde hareket ederlerdi; gözleri yaşla dolar, bedenleri ürperirdi. *Ben kendisine:* Ama bugün insanlar, kendilerine Kur'ân okununca düşüp bayılıyorlar *dedim. Şu karşılıkta bulundu: (Bu davranış şeytandandır. Bu sebeple)* Eûzu billâhi mineş şeytânir racîm (; kovulmuş şeytandan Allâh'a sığınırım). [981]

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ), yere düşmüş bir Iraklıya rastlar ve: Buna ne olmuş *diye sorar.* O, Kur'ân'ın tilâvetini veyâ Allâh'ın zikrini işittiğinde bayılır, düşer *dediler. İbni Ömer (radiyallâhü anhümâ) şu karşılıkta bulunur:* Biz de Allah'tan korkarız ama bayılıp düşmeyiz. Böyle yere düşenin içine şeytan girmiş olmalı. Bu davranış, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ashâbında görülen bir şey değildir. [982]

Babam (Abdullah bin Zübeyr radiyallâhü anhümânın yanın)a gelip: Öyle bir topluluk gördüm ki, daha önce onlardan hayırlısını görmedim. Allâh'ı zikrediyorlar ve çığlık atıp Allah korkusundan baygın düşüyorlar *dedim. Babam:* Onlarla oturma *dedikten sonra şöyle devam etti:* Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Kur'ân okuduğunu gördüm. Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın da Kur'ân okuduğunu gördüm. Onların Allah korkusu ile böyle yaptıklarını görmedim. Sence onlar (hazreti) Ebû Bekir ve Ömer'den daha çok mu Allah'tan korkuyorlar? [983]

(Tâbiînden) Muhammed bin Sîrîn (rahmetullâhi aleyh)e, Kur'ân'ı dinleyip çığlık atarak çırpınanların durumu hakkında sorulunca şöyle karşılık verdi: Onlardan biri bir duvarın üstüne oturtulsun, yanında da Kur'ân okunsun. Eğer (o kişi) duvardan düşerse bu hareketlerinde samîmi oldukları anlaşılır. [984]

* Kur'ân-ı Kerîm hatmedildikten sonra duâ edilmesi müstehabtır.

مَنْ خَتَمَ الْقُرْآنَ فَلَهُ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ

= **Kim Kur'ân'ı hatîm ettikten sonra duâ ederse kabul edilir.** [985]

Enes (bin Mâlik radiyallâhü anh) Kur'ân'ı hatîm ettiği zaman çocukları ile ev halkını toplar ve onlara (hayırlı) duâ ederdi. [986]

* Kur'ân okuyup hatîm eden kimsenin Duhâ sûresinin sonuna vardı mı her bir sûreden sonra Kur'ân'ı hatîm edinceye kadar tekbîr getirmesi müstehabtır. Çünkü Übey bin Kâ'b (radiyallâhü anh)ın Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında Kur'ân'ı hatmederken bu sûreleri okuduğu ve Efendimizin kendisine tekbîr getirmesini emrettiği rivâyet edilmiştir. [987] (Getirilecek bu) bu tekbîr, sûrenin sonu ile bitişik olarak değil, sûre ile tekbîr arasını bir sekte ile ayırarak, Allâhü Ekber denilerek yerine getirilir. Bâzılarına göre de Allâhü Ekber Lâ İlâhe İllâllâhü Vallâhü Ekber denilir. [988]

493 * Kur'ân'ı okumak nâfile ibâdetten, sesli olarak okumak sessiz okumaktan ve dinlemek de okumaktan daha fazîletlidir. Yeter ki, yapılan işte gösteriş bulunmasın.

اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ

= **Kur'ân'ı okuyun. Çünkü O, O'nu okuyanlara kıyâmet günü şefaat edici olarak gelecektir.** [989]

494 * Bir kimse yürürken veyâ bir iş yaparken Kur'ân okuyabilir. Yeter ki, bu durum Kur'ân'ın gafletle okunmasına; anlamı bilinmese dahi ne okuduğunun farkına varılmamasına sebep olmasın. Okuyan kimsenin kulağı, ağzından çıkan lâfızda olmalıdır.

495 - Namaz kılınması mekruh olan vakitleri duâ, tesbîh ve Efendimize salât ve selâm getirmekle değerlendirmek, Kur'ân'ı Kerîm okumaktan daha fazîletlidir.

496 * Kur'ân'ı güzel sesle ve tecvîd kurallarına uygun olarak okumak müstehabtır.

اَلَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاَوَتِهِ

= ***Kendilerine kitab*** *(; Kur'ân)* ***verdiğimiz kimseler, O'nu tilâvet hakkını tam gözeterek*** *(, okumanın hakkını vererek gereği gibi)* ***okurlar.*** [990]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuşlardır:

لِكُلِّ شَيْءٍ حِلْيَةٌ وَحِلْيَةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ

= **Her şeyin bir süsü vardır. Kur'ân'ın süsü de güzel ses** (ile okumak)**tır.** [991]

حَسِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ فَإِنَّ الصَّوْتَ الْحَسَنَ يَزِيدُ الْقُرْآنَ حُسْنًا

= **Kur'ân'ı**(n zînetini; süsünü) **seslerinizle** (de) **güzelleşti**(rerek ortaya çıka)**rın. Çünkü güzel ses** (ve güzel okuma)**, Kur'ân**(ın güzelliğin)**e güzellik katar.** [992]

Fakat tecvîde, tecvîd kurallarına aykırı şekilde sesi yükseltip alçaltmalar ve nağme ile okumak câiz değildir.

اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا وَإِيَّاكُمْ وَلُحُونَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ وَأَهْلِ الْفِسْقِ وَسَيَجِئُ بَعْدِى قَوْمٌ يُرَجِّعُونَ بِالْقُرْآنِ تَرْجِيعَ الْغِنَاءِ وَالنَّوْحِ لاَ يَجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ مَفْتُونَةٌ قُلُوبُهُمْ وَقُلُوبُ الَّذِينَ يُعْجِبُهُمْ شَأْنُهُمْ

= **Kur'ân'ı**(n anlamını bozmamak için) **Arab lahn'i** (; Arab dil kuralları, lehçesi) **ve sesleri üzere okuyun. Sakın ha, ehli kitâbın ve fâsıkların lahni üzere okumayın! Bilesiniz, benden sonra bir kavim** (, bir topluluk) **gelecek ki, onlar Kur'ân'ı okurken, şarkı ve mâtem tercîi gibi terci' ile okuyacaklar. Onların** (îmânları lâftadır,) **gırtlaklarından öteye geçmez. Kalpleri fitne ve fesâda uğramıştır. Böylelerinden hoşlanan kimselerin de kalpleri öyledir** (, fitne ve fesad içindedir)**.** [993]

* Kıraatte tercî', sesi boğazda geri çevirerek oynatmak yâni sesi dalgalamak, titretmek sûretiyle; bu tarz okuyarak nağme yapmaktır. Şarkı, türkü ve ağıtlarda sıkça ve yaygın şekilde yer verilen bu nağme tarzını Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Kur'ân tilâvetinde yasaklıyor. Sesler boğazdan tabîi bir çıkışla çıkacaktır, dalgalandırmak, titretmek yasaktır. Kur'ân'da bu tarz okuyuşa izin verilmemesi, harflerin tabîi hâllerinin bozulmasındandır. [994] Bu şekilde bir okuyuş, ihtilâfsız haramdır. Böyle okuyan bir kimseye doğrusunu bildirmek, okuyuşu işiten kişi için bir borçtur, bir görevdir. Ancak bu sebeple aralarında düşmanlık doğacak olursa uyarma işi terk edilir.

497 * Kur'ân'ı okuyup öğrenmiş olan kimse, daha sonra yüzünden (dahi) Kur'ân'ı okuyamayacak derecede unutacak olsa günahkâr olur.

عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْبًا أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيَهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا

= **Bana ümmetimin günahları gösterildi, kulun kendisine** (bir nîmet olarak) **verilen Kur'ân'dan bir sûre veyâ âyeti** (ilgisizliği sebebi ile) **unutmasından daha büyüğünü görmedim.** [995]

Kişinin ezberlediği ve daha sonra unuttuğu Kur'ân'ı Kerîm âyetleri için unuttum demesi kerâhet-i tenzîhiyye ile mekruhtur. Fakat o âyetler bana unutturuldu demesinde bir sakınca yoktur. Çünkü unuttum demekte âyetlere karşı saygısızlık, yaptığı işin önemini kavramama, Kur'ân'ı Kerîm âyetlerini veyâ Kur'ân ezberlemeyi hafife alma anlamı vardır. Unutturulmakta ise böyle anlam yoktur. Bu sebeple Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

لاَ يَقُلْ أَحَدُكُمْ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّيَ

= **Sizden biriniz:** Ben (ezberlediğim) filân ve filân âyetleri unuttum **demesin.** (Kendisi unutmamış) **aksine** (o âyetler ona Allah tarafından) **unutturulmuştur.** [996]

بِئْسَمَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّيَ اسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ بِعُقُلِهَا

= (Kur'ân'ı ezberleyen) **bir kimsenin:** Ben filân ve filân âyetleri unuttum **demesi ne çirkin bir şeydir.** (Hayır, o unutmamış), **ona** (Allah tarafından) **unutturulmuştur. Kur'ân'ı aklınızda tutmaya** (, anlayarak, anlamını düşünerek tekrar etmeye) **çalışın. Çünkü o, insanların hâfızalarından** (; ezberlerinden), **develerin iplerinden kurtulup kaçmalarından daha hızlı kaçıp gider.** [997]

498 * Kur'ân'ı okumak bir ibâdet olduğu gibi başkasına da öğretmek çok büyük bir ibâdettir. Konu ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

= **Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenip (**başkalarına da) **onu öğretendir.** [998]

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِمَا فِيهِ أُلْبِسَ وَالِدَاهُ تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَوْءُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيكُمْ فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهَذَا

= **Kur'ân'ı okuyan ve hükümleri ile amel eden kimsenin, anne ve babasına kıyâmet günü tâc giydirilir. Bu tâcın ışığı** (güneşi evinizin içinde farz etseniz) **dünyâ evlerindeki güneş ışığından daha güzeldir. O hâlde, Kur'ân'ı bizzat** (öğrenen, onunla) **amel eden hakkında ne düşünürsünüz?** (Ona verilecek sevâbı varın siz düşünün.) [999] buyurmuşlardır.

Kur'ân'ı Kerîm, maddî ve mânevî, bedenî ve kalbî bütün hastalıkların şifâsı, dertlerin çözüm yoludur:

خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ

= **İlâcın en hayırlısı Kur'ân'dır.** [1000]

499 * Dünyâlık bir şey karşılığı Kur'ân'ı Kerîm okumak câiz değildir. Bu bedeli alan da veren de günah işlemiş olur. Çünkü bu, Kur'ân okumak için ücretle birini tutmaya benzer. Sırf Kur'ân okuma amacı ile birini tutmak câiz değildir. Müteahhirin âlimler, ücret

ile birini tutmaya ancak Kur'ân öğretmek için zarûretten dolayı cevaz vermişler, yapılan işlemi câiz görmüşlerdir. Câiz görmelerinin sebebi de Kur'ân'ın unutulması korkusudur. Kur'ân okumak için birini tutmanın câiz olmasında ise bir zarûret yoktur. [1001]

اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَلاَ تَغْلُوا فِيهِ وَلاَ تَجْفُوا عَنْهُ وَلاَ تَأْكُلُوا بِهِ وَلاَ تَسْتَكْثِرُوا بِهِ

= **Kur'ân'ı okuyun, fakat onda aşırılığa kaçmayın, ondan uzak da düşmeyin. Ona karşılık** (olarak dünyâlık) **yemeyin ve** (onu vesîle kılarak malınızı) **çoğaltma**(ya kalkışma)**yın.** [1002]

اِقْرَءُوا فَكُلٌّ حَسَنٌ وَسَيَجِيءُ أَقْوَامٌ يُقِيمُونَهُ كَمَا يُقَامُ الْقِدْحُ يَتَعَجَّلُونَهُ وَلاَ يَتَأَجَّلُونَهُ

= **Okuyunuz,** (bu Kur'ân okuyuşlarınızın) **hepsi de güzeldir.** (İleride öyle) **kavimler** (, öyle topluluklar) **gelecektir ki, onu ok gibi dosdoğru okuyacaklar** (ama karşılığını) **dünyâda alacaklar, âhirete bırakmayacaklardır.** [1003]

* Kişinin yapmakla mükellef bulunduğu herhangi bir ibâdet ve tâat karşılığı ücret alması, herhangi bir ibâdet ve tâat karşılığında ücretle birinin tutulması, kirâlanması câiz değildir. İmamlık, müezzinlik, Kur'ân'ı Kerîm ve fıkıh öğreticiliği toplum içinde yapılması gereken ibâdetlerdendir. Nitekim Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

اِتَّخَاذُ مُؤَذِّنًا لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا

= **Ezan okumasına karşılık, ücret almayacak bir müezzin edin.** [1004]

Bir adam Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya: Ben seni Allah için seviyorum *dedi. İbni Ömer ona:* Ben sana Allah için buğz ediyorum. Çünkü sen ücret almak için ezan okuyorsun, okuduğun ezan karşılığında da ücret alıyorsun *dedi.* [1005]

Kısaca Hanefî mezhebinin mütekaddimîn âlimlerine göre tâat olan bir şeyi yapması için birini kirâlamak, ona ücret vermek câiz değildir ve her müslüman İslâm dînine meccânen; bir bedel almaksızın hizmet etmekle görevlidir. İmamlık ve müezzinlik de bu görevlerden biridir. Ehil olanlar bunları bedelsiz yerine getirmelidirler.

Mezhebin müteahhirîn âlimleri ise zamanla dînî hizmetleri bedelsiz olarak yerine getireceklerin azalması, dînî hizmetlere karşı olan isteklerin zayıflaması sebebi ile bunların sâhipsiz kalacağı, özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in unutulması korkusu ile sayılan sebepleri mezhebin asıl görüşünü terk etmeyi mubah kılan zarûretler kabul ettiler. Bu görüş sonunda da Kur'ân-ı Kerîm ve fıkıh öğretmek, imamlık ve müezzinlik yapmak, vaaz ve nasihatte bulunmak için ücret almayı, tâat olan bir şeyi yapması için birini tutmak câiz değildir şeklindeki mezhebin asıl görüşünün dışında tuttular ve belirtilen hizmetler için ücret vermenin câiz olduğuna fetvâ verdiler. Hâlen fetvâ verilen görüş de budur. [1006]

* Zarûret sebebi ile alınan ücretin helâl olmasından sevap meydana gelmesi gerekmez. Özellikle bir ücret almasa müezzinlik yapmayacak kimselerden ise o kimsenin ameli dünyâ için olur ki, riyâdır. Çünkü yaptığını Allah rızâsı için yapmamıştır. Birçok hadîs, ezanı sevâbına; ücretsiz, bedelsiz okumak kaydı ile gelmiştir:

ثَلاَثَةٌ عَلَى كُثْبَانِ الْمِسْكِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَ يُهَوِّلُهُمُ الْفَزَعُ وَلاَ يَفْزَعُونَ حِينَ يَفْزَعُ النَّاسُ رَجُلٌ عَلِمَ الْقُرْآنَ فَقَامَ بِهِ يَطْلُبُ بِهِ وَجْهَ اللهِ وَمَا عِنْدَهُ وَرَجُلٌ يُنَادِي فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَ صَلَوَاتٍ يَطْلُبُ وَجْهَ اللهِ وَمَا عِنْدَهُ وَمَمْلُوكٌ لَمْ يَمْنَعْهُ رِقُّ الدُّنْيَا عَنْ طَاعَةِ رَبِّهِ

= **Üç kişi vardır ki, onlar kıyâmet gününde misk kümeleri üzerinde rahat ederler; insanların, korku** (ve dehşet) **içinde bulundukları bir sırada onlar korkmazlar: Kur'ân'ı öğrenen ve Allah rızâsını, Allâh'ın katındaki mükâfâtı dileyerek onu uygulayan kişi; Allah rızâsını, Allâh katındaki mükâfâtı isteyerek her gün ve gece beş vakit namaz için ezan okuyan müezzin; dünyâdaki köleliği, Rabbine itaat etmeye engel olmayan köle.** [1007]

اَلْمُؤَذِّنُ الْمُحْتَسِبُ كَالشَّهِيدِ الْمُتَشَحِّطِ فِي دَمِهِ يَتَمَنَّى عَلَى اللّٰهِ مَا يَشْتَهِي بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ

= **Karşılığını** (, sevâbını) **Allah'tan isteyen müezzin, kan revân içinde yatan şehit gibidir. Ezan ile ikâmet arasında canının istediğini Allah'tan diler.** [1008]

Bir kimsenin amacı, Allâh'ın rızâsını kazanmak olur, fakat vakitlere dikkat edip bu işle meşgul olurken kendisinin ve çoluk çocuğunun nafakasını yeteri kadar kazanamadığı için geçim derdi bu şerefli göreve engel olmasın diye ücret alır; böyle olmasa ücret almaz ise anılan sevâbı o da kazanır. Hattâ ezan okumak ile rızık kazanmayı birlikte yürüttüğü için iki ibâdeti bir araya getirmiş olur. Ameller ancak niyetlere göredir. [1009]

* Bir müslüman diğer müslümandan farz namazları veyâ terâvih namazını kılmak üzere bir ev, bir yer kirâlasa ve sözleşme yapsa ibâdeti yerine getirme konusunda yapıldığı için bu sözleşme geçerli olmaz, ev sâhibi ücrete hak kazanmaz. Çünkü ihtiyaç durumunda her müslümanın diğer müslümana namaz kılacak bir yer vermesi dînen gereklidir. Bundan dolayı bir müslümanın bu ve buna benzer bir iş için ücret alması câiz olmaz. [1010]

Namazların Mekruhları

500 * Namazların mekruhları yâni namaz içinde; namaz kılarken yapılması veyâ yapılmaması mekruh olan şeyler tahrîmî denilen harama yakın ve tenzîhî denilen helâle yakın olmak üzere iki kısımdır.

Şöyle ki, bir vâcibin terkini içeren bir amel, bir iş tahrîmen mekruhtur. Bir sünnetin terkini içeren bir iş de, tenzîhen mekruhtur. Bununla berâber tenzîhen mekruh olanlar da, önemleri ve tahrîmen mekruh olanlara yakınlıkları yönünden birbirlerinden farklıdırlar. Meselâ: Müekked; kuvvetli bir sünneti terk etmek, bir vâcibi terk etmek derecesine yakın bir kerâhettir. Nitekim farzların, vâciblerin, müstehabların ve bunların zıtlarının dereceleri de farklıdır.

Namaz kılarken yapılması mekruh olan, namazın mekruhları denilen şeylerin başlıcaları şunlardır:

1) Namazın vâciblerinden birini kasden; bilerek terk etmek. Meselâ: Fâtiha sûresini okumayı terk etmek veyâ gizli okunan namazda açıktan okumak, açıktan okunan namazda gizli okumak gibi. Tahrîmen mekruh olan böyle bir namaz sahih ise de, yeniden kılınması vâcibtir. Çünkü eksiklik bir yanılmaya dayanmamaktadır.

2) Namazın sünnetlerinden birini bilerek terk etmek, yerine getirmemek.

3) Namaz kılarken bir özür bulunmaksızın direk, duvar veyâ sopa gibi bir şeye dayanmak mekruhtur.

4) Namazda bir def'a sağa veyâ sola doğru eğilmek mekruhtur. Çünkü böyle bir hareket gereksiz ve namazdaki huzûra aykırıdır.

5) Namazda özürsüz olarak birbiri ardına olmamak üzere birkaç adım yürümek mekruhtur. Fakat görülen bir yılan veyâ akrebi öldürmek gibi bir özür sebebi ile atılacak birkaç adım mekruh değildir. Bununla birlikte bunları öldürmek, biraz yürümeyi veyâ

birkaç kez çarpmayı gerektirecek olursa bununla namaz fâsit olur; bozulur. Ancak bu durumda namazı bozmaya dinde izin vardır. Çünkü herhangi bir zararı ortadan kaldırmak için namazı bozmak câizdir. Meselâ: Bir kişiyi ölümden kurtarmak veyâ bir malı, değeri bir dirhem olsa bile, ona gelecek zararı önlemek için namaz bozulabilir; bu mal ister namaz kılan kimseye ister başkasına âit olsun fark etmez.

6) Namazda bit, pire tutmak, öldürmek ve kovalamak mekruhtur. Karınca ve pire gibi bir şeyin ısırmasından rahatsız olan, namaz içinde bunları tutup atarsa mekruh olmaz.

7) Namazda güzel bir şeyi koklamak, tükürüğü atmak, elbise ile bir veyâ iki kez yelpâzelenmek, namazdan önce veyâ namaz içinde bir erkeğin kollarını dirseklere kadar sıvaması mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in en fazla sevdiği elbise kamîs (; gömlek) idi. [1011]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gömleğinin yeni (; gömleğin kolunun uç kısmı) bileğe kadar (uzanır)dı. [1012]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kolları ve boyu kısa gömlek giyerdi. [1013]

8) Namazın kıyam, rükû ve secde hâllerinde bir özür bulunmaksızın elleri sünnette belirlenen organlar üzerine koymamak mekruhtur; kıyamda elleri yana salıvermek gibi.

9) Namazda bir özür olmaksızın daha dizleri yere koymadan önce elleri yere koymak ve secdeden kalkarken dizleri ellerden önce kaldırmak mekruhtur.

10) Erkeklerin secde ederken kollarını tamâmı ile yere döşemeleri mekruhtur.

11) Namazda özürsüz olarak bağdaş kurmak veyâ dizleri dikip oturmak mekruhtur.

12) Namazda gerinmek veyâ esnemek veyâ el ile ağzı kapamak mekruhtur. Çünkü gerinmek bir gaflet ve tembellik, esnemek de bir gevşeklik işâretidir. Eğer esneme hâlinde ağız yumulabiliyorsa bu mekruh olmaz. Buna güç yetmiyorsa namaz içinde sağ elin arkası ile namaz dışında da sol elin arkası ile ağız kapatılmalıdır.

13) Namazda bir zarûret olmaksızın kendi arzusu ile öksürmek mekruhtur. Mümkün olduğu kadar öksürüğü gidermek, edebe uymak açısından çok güzeldir.

14) Namaz kılarken verilen selâmı el veyâ baş işâreti ile almak mekruhtur.

15) Namazda, dişlerin arasında bulunan nohut tânesinden küçük bir yemek parçasını yutmak mekruhtur. Nohut tânesi kadar ve daha büyük olursa namazı bozar.

16) Yenmesi yasak olmayan bir yemek hazır olduğu hâlde namaza başlamak mekruhtur. Ancak vaktin çıkmasından korkulursa o zaman önce namaz kılınır. Bu yemeği yemeye ister arzusu olsun, ister olmasın eşittir.

17) Namazda gözleri yummak, gözler ile gökyüzüne doğru veyâ sağa sola bakmak, bir tarafa boynu ile dönüp bakmak mekruhtur. Görülmesi câiz olmayan bir şeyi görmemek, tam bir saygı ile yüce Allâh’ın huzûrunda bulunmak, O’nun korkusundan dolayı veyâ namaz dışındaki şeylerden bakışlarını koruyarak yüce Allâh’a yönelme amacı ile gözleri yummak mekruh olmaz.

18) Namazda iki elin parmaklarını birbirine geçirmek, parmak çıtlatmak veyâ çıtlayacak şekilde sıkmak ve elleri böğrüne koymak mekruhtur.

19) Namazda daha selâm vermeden terleri veyâ yüze dokunmuş olan toprakları silmek mekruhtur. Ancak göze girip zahmet verecek olan teri silmekte bir sakınca yoktur.

20) Rükû hâlinde sünnet üzere olan duruma aykırı bir şekilde başı yukarı tutmak veyâ aşağıya indirmek; imamdan önce rükû veyâ secdeye gitmek, imamdan önce rükû veyâ secdeden başı kaldırmak mekruhtur. Fakat imam daha rükû veyâ secdeye gitmeden,

imama uyan kişi rükû veyâ secdeye gidip başını kaldırırsa namazı fâsit olur. Ancak imam selâm vermeden önce bu rükû veyâ secdeyi imamla veyâ ondan sonra yeniden yaparsa namazı bozulmaz.

21) Rükû veyâ secdede tesbîhleri terk etmek veyâ üçten az okumak mekruhtur.

22) Kıyamdan rükûya, rükûdan secdeye, secdeden kıyâma geçiş hâllerinde meşrû olan tekbîrleri, zikirleri bu geçişlerden sonra okumak mekruhtur; kıyamdan rükûya vardıktan sonra اَللّٰهُ أَكْبَرُ demek, rükûdan kıyâma tam kalktıktan sonra سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ demek gibi. Bu şekilde bu zikirler yerinde yapılmamış olur.

23) Sâhibinden izinsiz başkasına âit olan bir yerde namaz kılmak mekruhtur. Bir görüşe göre böyle bir yer, bir müslümana âit ve ekilmemişse namaz kılmak mekruh olmaz.

Bir kimse başkasına âit olan bir yer ile herkese âit bir yol üzerinde namaz kılmak zorunda kalsa bakılır: Eğer kişiye âit yer ekilmiş veyâ gayrimüslime âit ise yol üzerinde kılması daha iyidir. Gayrimüslimin bu namaza izin vermeyeceği bilinen bir şeydir.

24) Zihni meşgul edecek, kalp huzûrunu bozacak, oyun ve eğlence âletleri, süs eşyâları gibi dikkati dağıtacak şeylerin bulunduğu yerlerde namaz kılmak mekruhtur. [1014] Hattâ câmilerde çalınma ihtimâli olan ayakkabı veyâ fazla yer kaplamayan eşyâları arka tarafa bırakmak da huzûru bozacağı, namaz kılarken akıl onlarda kalacağı için mekruhtur.

25) Yanmakta olan soba, ocak veyâ ateş dolu mangala doğru namaz kılmak mekruhtur. Mum, kandil veyâ lâmbaya doğru namaz kılmak mekruh değildir.

26) Arada bir engel olmaksızın bir insanın yüzüne karşı namaz kılmak mekruhtur. Fakat bir insanın sırtına karşı namaz kılmak mekruh değildir. Ancak bu insanın konuşması sebebi ile şaşırma ihtimâli varsa o zaman mekruh olur.

27) Temiz olmayan şeylere karşı, temiz olmayan şeylerin yakınında namaz kılmak mekruhtur. Bunlar namaza olan saygıya aykırı durumlardır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: Çöplükte, mezbahada (; hayvan kesilen yerde), mezarlıkta, yol ortasında, hamamda, deve ağıllarında, Kâbe'nin damının üstünde. [1015]

Ancak mezarlık veyâ hamam gibi bir yerde namaz için yer ayrılmışsa buralarda namaz kılmak mekruh değildir.

جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا أَيْنَمَا أَدْرَكَ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي الصَّلاَةَ صَلَّى

= **Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılındı. Ümmetimden kim, nerede namaz vaktine ulaşırsa** (orada) **namazını kılsın.** [1016]

28) Tuvalete gitme ihtiyâcı olduğu durumda namaza başlamak mekruhtur. Öyle ki, namaz içinde böyle fazla bir sıkıntı gelip kalbi meşgul edecek olur ve vakit de müsâit ise namaz bırakılmalı, sıkıntı giderildikten sonra abdest alınıp tekrar namaza başlanılmalıdır. Bu şekilde davranılmakla namaz kalp huzûru ile kusursuz olarak kılınmış olur. Tuvalete gitme ihtiyâcı olduğu hâlde kılınacak bir namaz sahih olursa da günah işlenilmiş olur.

29) Namazın sahih olmasına engel olmayacak miktardan daha az bir pisliğin elbisede, vücutta ve namaz kılınacak yerde bulunması mekruhtur.

30) Kirli, ev işlerinde giyilen elbiselerle namaz kılmak mekruhtur. Çünkü namazda temiz, güzel sayılan elbiselerin giyilmesi emredilmiştir. Ancak başka elbise yoksa bunlarla kılınabilir.

31) Özürsüz olarak elbiseyi giymeyip, omuzlar üzerine atılı durumda namaz

kılmak mekruhtur.

32) Bir özürden dolayı olmadıkça yalnız tek elbise ile meselâ sâdece gömlek ile namaz kılmak mekruhtur. Erkeklerin sıcak bölgelerde gömlek giymeyip yalnız şalvar ile namaz kılmaları da böyle mekruhtur.

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَلْبَسْ ثَوْبَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ أَحَقُّ مَنْ يُزَيَّنَ لَهُ

= **Sizden biriniz namaz kılacak olursa** (alt ve üst) **iki elbisesini de giysin. Şüphesiz kendisi**(nin huzûruna düzgün, temiz giyimli olarak çıkmak) **için süslenilmeye** (, kendisi için güzel görünülmeye) **en lâyık olan Allah'tır.** [1017]

33) Elbiseyi topraktan veyâ diz yerinin belli olmasından korumak için rükûya veyâ secdeye giderken az bir hareketle yukarıya çekmek mekruhtur. Bilindiği gibi çok hareket namazı bozar.

34) Namazı, başka bir elbise bulunmasa da başkasından zorla alınmış bir elbise ile kılmak mekruhtur. Çünkü sâhibinden izinsiz başkasına âit bir maldan faydalanmak câiz değildir.

35) Erkeklerin, uzun olan saçlarını arkada bağlı veyâ örülü olarak namaz kılmaları mekruhtur.

36) Başın etrâfını mendil gibi bir şeyle bağlayıp, tepe kısmı açık olarak namaz kılmak mekruhtur.

37) Namaz kılan kişinin başı üstünde veyâ kendisine yakın olarak ön tarafında veyâ kendisine yakın olmasa da sağ veyâ sol tarafı hizâsındaki duvar veyâ tavan üzerine çizilmiş veyâ asılmış büste benzer şekil veyâ canlı yaratık resimlerinin bulunması mekruhtur. Arka tarafta bulunması da çoğunlukça mekruh sayılmıştır. Fakat bunun kerâheti nispeten azdır.

Namaz kılan kimsenin ayakları altında veyâ oturduğu yerde bulunan veyâ karşıdan organları seçilemeyecek kadar küçük olan veyâ başları kesilmiş veyâ yüzleri büsbütün silinmiş veyâ örtülüp yok edilmiş bulunan bir resmin bulunması, namaz açısından kerâheti gerektirmez.

Aynı şekilde kimlik kartı, nüfus cüzdanı gibi şeyler üzerinde bulunan resimler ile kâğıt paralar üzerinde basılı bulunan resimler, bu belge ve paralar cüzdan veyâ cepte kapalı bulundukları sürece, ne namaz içinde ne de namaz dışında bir sakınca doğurmaz.

Canlılara âit olmayan ağaç, binâ, ay ve güneş resimlerinde ise kerâhet yoktur. Çünkü bunların resimlerine ibâdet edilmemiştir. Ancak namaz kılan kimsenin zihnini meşgul edecek bir durumda bulunursa mekruh olur.

Bir yerde bulunduğu hâlde ayakta iken bakılınca organlarının ayırımı belirsiz olan resim, namaz kılan kimsenin yanında bulunsa mekruh olmaz.

38) Üzerinde canlı resimleri bulunan bir elbise ile namaz kılınması ve canlıya âit bir resim üzerine secde edilmesi mekruhtur. Fakat böyle bir elbisenin üzerine başka bir elbise giyilirse onunla namaz kılınması mekruh değildir.

Yere serili olup üzerinde canlı resimleri bulunan bir serginin, resim bulunmayan kısmında namaz kılınması ve secde edilmesi mekruh değildir.

* Üzerinde, dış kısmında resim bulunan elbise içinde kılınan namazı (resmin bulunduğu o elbiseyi çıkarak) yeniden kılmak vâcibtir. Çünkü o kimse, üzerinde put taşıyarak namaz kılmış gibi olur. [1018]

39) Erkeklerin, tembellik veyâ önem vermeme sebebi ile başı açık olarak namaz

kılmaları mekruhtur. Tembellikten maksat, başı örtmeyi bir ağırlık saymaktır. Ancak alçak gönüllülük ve huşû amacı ile başın açık bulundurulması câizdir.

Biz namazlarımızı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي

= **Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz, siz de öyle** (, benim kıldığım gibi) **namaz kılın** [1019] hadîsi gereğince Efendimizin kıldığı gibi kılmakla görevliyiz. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) de namazlarını mübârek başları örtülü olarak kılmışlardır.

Namaz kılarken erkeklerin başlarını örtmeleri bir âdet ve alışkanlıktan çok, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in fiîlî sünnetine uyma ve müslüman olmayanlara benzemekten korunma meselesidir.

Baş açık olarak namaz kılmanın kerâheti ile baş kapalı olarak namaz kılmanın fazîleti erkeklere göredir. Kadınların, başlarının namazda örtülü olması her durumda şarttır.

501 * Başa giyilen başlıklar üzerine sarılan tülbend veyâ şala sarık denir. Erkekler, başlarını soğuk ve sıcaktan korumak, daha güzel görünmek amacı ile eskiden beri başlarına taktıkları başlıklar üzerine değişik şekil ve renklerde kumaşlar sarmışlardır. Bölgelere, iklimlere, örf ve âdetlere, dinlere, milletlere, sosyal ve dînî statülere göre değişik sarık şekilleri vardır. Arabistân çöl ikliminin gereği olarak câhiliye Arabları da başlarına sarık sarıyorlardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ve ashâbı da, İslâm öncesinde olduğu gibi İslâmdan sonra da sarığı, günlük normal bir giysi olarak kullanmışlardır.

Sarığın müslümanları kâfirlerden ayıran bir alâmet olduğu konusunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen:

فَرْقُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُشْرِكِينَ الْعَمَائِمُ عَلَى الْقَلاَنِسِ

= **Müşriklerle bizim aramızdaki fark, fes üzerine** (sardığımız) **sarıklardır** [1020] hadîsi, her ne kadar sahihlik derecesini kazanamamışsa da bir kısmı aşağıda belirtilen diğer rivâyetlerle desteklenerek sarık ile ilgili rivâyetler kuvvet kazanmıştır. [1021]

اِعْتَمُّوا خَالِفُوا عَلَى الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ

= **Sarık sarın, sizden önceki** (, müslüman olmayan) **milletlere muhâlefet edin** (, onlara benzemeyin)**.** [1022]

عَلَيْكُمْ بِالْعَمَائِمِ فَإِنَّهَا سِيمَاءُ الْمَلاَئِكَةِ وَأَرْخُوا لَهَا خَلْفَ ظُهُورِكُمْ

= **Size sarık** (kullanmanızı) **tavsiye ediyorum. O** (Bedir savaşında olduğu gibi) **meleklerin alâmetidir** (, onunla tanınırlar)**. Uçlarını** (da) **sırtınıza doğru sarkıtın.** [1023]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemi minberde hutbe okurken gördüm. Başında, iki ucunu omuzları arasına sarkıttığı siyah bir sarığı vardı. [1024]

Namazı Bozan ve Bozmayan Şeyler

502 * Fesâd (فساد), fesad bozulma, ifsâd (إفساد), ifsad ise bozma demektir. Bunların karşıtı salâh, sıhhat ve ıslahtır. İbâdetlerde fesad ile butlan; boşluk, çürüklük birdir, aynı sonucu doğurur. Fâsit olan bir ibâdete bâtıl da denir. Bir şeyi bozan, sıhhat; sahîh olma hâlinden çıkaran şeye de müfsid denir. Çoğuluna müfsidât denir.

Bir namaz, şartlarından veyâ rükünlerinden biri bulunmadığında fâsit olacağı; bozulacağı gibi bu şartlar ve rükünlere uygun olarak başlanıldıktan sonra bâzı şeylerin bulunmasından dolayı da fâsit olabilir. Namazı bozan şeylere müfsidât-ı salât denir.

Şart ve rükünlerine uygun olarak başlanılmış olan bir namazı bozacak şeylerin başlıcaları şunlardır:

1) Namazda iki harften ibâret dahi olsa namaz kılan kimsenin kendi işiteceği derecede namaza aykırı söz söylemesi namazı bozar. Bu hususta bilerek yapma ile yanılma, unutma ile uyuklama ve hatâ hâlleri eşittir.

إِنَّ هَذِهِ الصَّلاَةَ لاَ يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ

= **Şu namaz** (var ya,) **onun içinde insan sözünden herhangi bir şey** (söylemek) **câiz olmaz. O sâdece tesbîh, tekbîr ve Kur'ân okumaktan ibârettir.** [1025]

2) Bir hastalık veyâ bir malın veyâ bir arkadaşın kaybolması gibi bir sebep ile harfler belli olacak şekilde sesli ağlamak veyâ ah, uh, eh diye ses çıkararak inlemek, öf demek yâhut bir toza üflemek veyâ bir şeyden bıktığını göstermek için üf, tüh demek namazı bozar.

Namazda üflemek, konuşmak gibidir (, namazı keser, bozar). [1026]

Yüce Allah'tan korkma, cennet veyâ cehennemi hatırlama sebebi ile ağlamak ve iniltide bulunmak namazı bozmaz. Şiddetli hasta olan kimsenin iniltisi namazı bozmaz.

3) Cemaatten biri, imamın okuduğu Kur'ân'dan duygulanarak ağlasa veyâ evet dese bakılır: Eğer bu bir huşû eseri; yüce Allah'tan korkma sonucu ise namazı bozulmaz. Fakat sâdece imamın sesinin güzelliğinin onu etkilemesi sonucu ise namazı bozulur.

4) Bir özür veyâ geçerli bir sebep bulunmaksızın eh, eh diye boğazı gürültü çıkararak temizlemek namazı bozar. Fakat zorlamadan kendiliğinden gelen bir öksürme, bir özür sayılır ve namazı bozmaz. Sesi düzeltip güzelleştirmek veyâ namazda bulunduğunu bildirmek veyâ kendi imamının bir kıraat hatâsını düzeltmek için bu hareketin yapılması ile namaz bozulmaz. Çünkü bu hareket doğru bir maksada dayanmaktadır.

5) Namaz kılan kimsenin, aksıran birini teşmît etmesi veyâ başkasının yaptığı bir duâya Âmîn demesi namazını bozar. Ancak aksıran kişinin kendini teşmît etmesi namazı bozmaz.

Yine, namaz kılan kimsenin aksıran kişiye, hamd etmesini hatırlatma amacı ile Elhamdülillâh demesi, sahih olan görüşe göre namazı bozmaz. Çünkü bu söz, bir zikirdir.

6) Namazda Allah ismi işitildiğinde Celle Celâlühü veyâ Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin ismi işitildiğinde O'na salât ve selâm getirilse bakılır: Eğer bu sözü söyleyenin amacı birine cevap vermekse namazı fâsit olur. Fakat sâdece bir övgü ve yüceltme amacı ile söylenilmişse bozulmaz. Çünkü bu söz, namaza aykırı olmayan bir zikir olmuş olur.

7) Namazda meydana gelen şeytanî bir vesvese sebebi ile لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ denilse bakılır: Eğer bu vesvese âhiretle ilgili bir şey hakkında ise namaz bozulmaz. Fakat dünyâ ile ilgili bir şey hakkında ise namaz bozulur.

8) Namaz kılmakta olan bir kimse, kendisini çağıran veyâ içeriye girmek için izin isteyen kişiye namaz kıldığını, namazda olduğunu anlatmak için Elhamdülillâh veyâ Sübhânallah dese veyâ okuyuşunu sesli olarak yapsa bununla namazı bozulmaz.

9) Kur'ân-ı Kerîm'de veyâ hadîs-i şerîflerde geçen bir duâyı namazda okumak, namazı bozmaz. Namazda: اَللَّهُمَّ أَكْرِمْنِي ; *Ey Allâhım! Bana ikrâmda bulun*; اَللَّهُمَّ أَصْلِحْ أَمْرِي ; *Ey Allâhım! İşimi düzelt*; اَللَّهُمَّ ارْزُقْنِي الْعَافِيَةَ ; *Ey Allâhım! Bana âfiyet*

ver; اَللَّهُمَّ وَاعْفُ عَنِّي ; *Ey Allâhım! Beni affet (, beni af eyle)* denilmesi gibi. Fakat, اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَمِّي ; *Ey Allâhım! Amcamı affet,* اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِخَالِي ; *Ey Allâhım! Dayımı affet* şeklinde yapılan bir duâ, namazı bozar. Çünkü bu şekilde bir duâ Kur'ân-ı Kerîm'de veyâ hadîs-i şerîflerde yoktur.

10) Namazda, insanların sözlerine benzer bir şekilde duâ edilmesi ve insanlardan istenilebilecek bir şeyin yüce Allah'tan istenilmesi, namazı bozar: اَللَّهُمَّ أَطْعِمْنِي لَحْمًا ; *Ey Allâhım! Bana et yedir;* اَللَّهُمَّ أَقْضِي دَيْنًا ; *Allâhım! Borcumu öde* diye duâ edilmesi gibi.

11) Namazda bir kişiye sözle selâm vermek veyâ başkasının selâmını sözle almak namazı bozar. Sâdece Aleyküm denilmesi veyâ yanılarak selâm alınması da böyledir.

(Tâbiînden) İbrâhim en Nehaî (rahmetullâhi aleyh)e: Namaz kılarken sana selâm verilirse ne yaparsın *diye sordum. İbrâhim:* İçimden (, sessizce) karşılık veririm *dedi.* [1027]

12) Namazda el veyâ baş ile selâm alınsa, sorulan veyâ istenilen bir şey için baş, göz veyâ kaş ile işârette bulunulsa namaz bozulmaz. Fakat namaz kılan bir kişiye: İleri git veyâ yanında namaz kılacak kimseye yer ver denilip, o da bu emre uyarak hareket etse o kişinin namazı bozulur. Çünkü namaz içinde yüce Allah'tan başkasının emrine uymuş olur. Fakat kendiliğinden biraz çekilerek namaz kılacak olana safta yer açması namazı bozmaz.

13) Namaz içinde amel-i kesîr denilen çok iş ve hareket, namazı bozar; amel-i kalîl denilen az iş ve hareket namazı bozmaz.

Şöyle ki, namaza ve namazı düzeltmeye âit olmayan ve çok hareket sayılan bir hareket namazı bozar. Çok iş ve hareket; onu yapan kimseyi, dışarıdan bir kişi gördüğünde namazda olmadığında şüphe etmez. Bunun karşıtı az iştir ki, o işi veyâ hareketi yapanı gören, o kimsenin namazda olup olmadığı konusunda şüpheye düşer.

Meselâ: Namaz kılmakta olan bir kimse, yerden bir taş alarak kuş veyâ benzeri bir şeye atacak olsa namazı bozulur. Çünkü bu hareketi çok harekettir. Fakat yanında bulunan bir taşı bir eli ile atacak olsa namazı bozulmaz. Çünkü bu az bir harekettir. Ancak namaz içinde duâ ve zikir dışında başka bir şey ile uğraştığından dolayı günah işlemiş olur.

إِنَّ اللّٰهَ كَرِهَ لَكُمْ اَلْعَبَثَ فِي الصَّلاَةِ وَالرَّفَثَ فِي الصِّيَامِ وَالضَّحِكَ عِنْدَ الْمَقَابِرِ

= **Yüce Allah, sizin için** (şunları) **mekruh kılmıştır** (, bunları yapmanızı hoş karşılamamıştır)**: Namazda abes** (; boş, gereksiz) **şeylerle uğraşmak, oruçlu iken çirkin ve kötü söz söylemek, kabir yanında** (, mezarlıkta) **gülmek.** [1028]

(Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre ister yanılarak ister bilerek olsun, çok iş görmekle namaz bâtıl olur; bozulur, fakat az iş görmekle bâtıl olmaz. Görülen, yapılan işin çokluğu veyâ azlığı ise örf ile bilinir. Namaz hareketleri dışında örfen az sayılan işler namaza zarar vermez. Çünkü Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), kızı Zeyneb'in kızı Ümâme'yi sırtında taşıdığı hâlde namaz kılmış, rükûya, secdeye giderken onu sırtından indirerek yere bırakmıştır.) [1029]

14) Bir kimse, cemaatle namazda kendisine uymuş olduğu imamdan başka bir kişinin okuduğu Kur'ân'daki yanlış okuyuşu veyâ takıldığı yeri düzeltse namazı bozulur. Çünkü bu, öğretme ve öğrenme sayılır. Öğretme ve öğrenme ise çok harekettir. Fakat bir kimse kıraat amacı ile Kur'ân okusa ve bunun sonucunda okurken takılan kişi okuması gereken yeri hatırlasa namazı bozulmaz.

Yine, kendi imamı okuyacağı yeri hatırlamayıp takılsa ve o kişi imama hatırlatsa namazı bozulmaz. İmamın yeteri kadar Kur'ân okumuş olması fark etmez. Çünkü bu aynı namazı düzeltmeye âittir. Fakat namaz kılan bir kimse, kendisi ile birlikte aynı namazda olmayan kişinin hatırlamadığı bir yeri hatırlatsa namazı bozulur; çünkü bu öğretme sayılır.

15) Bir kimse namazda iken vücûdunu bir kez veyâ arka arkaya iki kez veyâ değişik rek'atlarda birer, ikişer kez kaşısa namazı bozulmaz. Fakat bir rek'atta ard arda üç kez kaşısa bozulur. Ancak bir organını, elini kaldırmadan birkaç def'a kaşıması, bir kez kaşıma sayılır.

16) Namazda bir özrü olmaksızın ard arda hiç durmadan en az üç adım atmak namazı bozar. Yine, bir kimsenin çarpması veyâ itmesi sebebi ile namaz kılan kişinin elinde olmayarak namaz kıldığı yerden üç adım kadar yürümesi de namazı bozar.

17) Namazda tekrarlama yapılmaksızın bir el ile baştan sarığı veyâ giysiyi kaldırıp yere koymak veyâ bunları yerden kaldırıp başa koymak namazı bozmaz. Fakat bunları yerden kaldırıp başa koymak çok iş ve hareketi gerektirirse namazı bozar.

18) Namaz kılmakta olan kimsenin başka birine bir el veyâ bir kamçı ile vurması, namazı bozar. Çünkü bu, çok iş ve harekettir. Fakat hayvan üzerinde namaz kılan kimsenin hayvana arka arkaya iki def'a vurması namazını bozmaz, üç def'a vurması bozar.

Yine, hayvanın yürümesi için bir ayağı ile hayvana iki def'a vurması namazı bozmaz. Fakat iki ayağı ile hayvana iki def'a vurması bozar. İki ayak, iki el yerinde sayılır.

19) Namaz içinde bir ayakkabıyı iki el ile giyinmek namazı bozar; ayakkabıları ayaktan kolayca çıkarıvermek namazı bozmaz.

20) Bir kimse namazda yanılarak veyâ bilerek az çok bir şey, meselâ bir buğday tânesi yese veyâ bir damla su içse namazı bozulur. Çünkü bunlar birer çok harekettir. Fakat bir elinde bulunan yağ veyâ benzer bir şeyi diğer eline almaksızın başına veyâ başka bir organına sürse bununla namazı bozulmaz. Çünkü bu az bir harekettir.

21) Namaz kılmakta olan bir erkeği, eşinin öpmesi veyâ okşaması ile o erkeğin namazı bozulmaz. Ancak erkeğin şehveti uyanırsa bozulur. Fakat bir kadının namazı, kocasının kendini şehvetle okşaması ile şehvetle veyâ şehvetsiz olarak öpmesi ile bozulur. Çünkü cinsel yaklaşma konusunda kocanın hareketi asıldır.

22) Bir kimse namazda iken gözüne karşı gelen bir kitaba yalnız baksa veyâ ne yazılmış olduğunu anlamak için bir göz atsa sahih olan görüşe göre namazı bozulmaz. Fakat karşısında bulunan bir Kur'ân'dan yâhut yazıları bulunan bir mihrabdan Kur'ân âyetlerini okuyacak olsa eğer okuduğu âyetler ezberinde ise namazı bozulmaz; ezberinde değil ise en az bir âyet okuyunca namazı bozulur. Çünkü bu, bir öğrenme demektir.

Bu mesele İmam Âzam'a göredir. [1030] İmâmeyne göre mushaftan Kur'ân âyetlerini okumakla namaz bozulmaz. Çünkü mushafa bakmak da, mushaftan okumak da ibâdettir. Ancak namaz kılarken yazılı bir şeyden Kur'ân okumakta, yahûdi veyâ hıristiyanlara bir benzeyiş olduğu için mekruhtur. [1031]

(İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed'e göre nâfile namazlarda mushafa bakarak okumak câizdir. Terâvih namazını da mushafa bakarak hatîm ile kılmak câizdir. [1032] Hanbelîlerde Kur'ân'ı ezbere bilen kişinin mushafa bakarak okuması mekruhtur.)

23) Bir maksada bağlı olmayarak kalbe gelen kuruntular namazı bozmaz. Bu sebep ile bir kişi namaz içinde dili ile söylemeksizin zihninde bir şiir veyâ bir hutbe düzenleyecek olsa günah işlemiş olur. Çünkü böyle yapan kişinin kalbi, namazda başka şeyle uğraşmış olur. Bununla birlikte namazı bozulmaz.

24) Namaz kılmakta olan bir kimse, kaç rek'at namaz kıldığına dâir olan bir soruya cevap olarak bir elinin bir, iki veyâ üç parmağı ile işâret edecek olsa namazı bozulmaz.

Yine, üç kelimeden az olmak üzere yazı yazsa namazı bozulmaz. Ancak görenler, onun namazda olmadığını zannederlerse namazı bozulur.

25) Cemaatle namaz kılan kimse, bir özür sebebi ile diğer bir görüşe göre özürsüz de olsa kıble tarafına veyâ sağ veyâ sol tarafa yâhut kıbleden yüzünü çevirmeden arka tarafa bir rükün miktârı, dura dura birer saf kadar gitse mescitten çıkmadıkça veyâ kırda, açık alanda saflardan ayrılmadıkça namazı bozulmaz. Çünkü mescit ve açık alanda safların bulunduğu kısım, bütünü ile bir yer sayılır. Bu sebeple açık alanda; kırda namaz kılan kişinin ön tarafında saf bulunmazsa secde yerini geçmesi ile namazı bozulur. Tek başına namaz kılan kişinin de, secde yerini geçmesi ile namazı bozulur. Kadınlar için evleri, bir görüşe göre mescit, diğer bir görüşe göre açık alan hükmündedir.

26) Ağız dolusundan az bir kusuntu elde olmayarak yutulursa namaz bozulmaz.

27) Namazda olan bir kimse, göğsünü özürsüz olarak kıbleden çevirse namazı bozulur. Fakat bir organdan kan çıkması gibi bir sebeple abdestsizlik meydana geldiğini yanlışlıkla zannederek kıbleye arkasını çevirecek olsa mescitten çıkmadıkça namazı bozulmaz. Fakat bu kişi imam olur ve yerine başkasını geçirirse namazı bozulmuş olur.

28) Namazda bulunan kimseden burun kanaması veyâ kusuntu gibi kendi isteği ile olmayan ve bu sebeple semâvî hades denilen abdesti bozacak bir şey meydana gelse o kimse serbesttir; dilerse abdest alıp yeniden namaz kılar. Buna istînâf-ı salât yâni namaza yeniden başlamak denir. Fazîletli olan da budur. Dilerse namaza aykırı hiçbir şeyle uğraşmadan en yakın yerde bulunan su ile abdest alır ve tek başına ise bu abdesti aldığı yerde veyâ daha önce namaza başlamış bulunduğu yerde namazının geri kalan kısmını tamamlar. Bir imama uymuş ise evvelki yerine dönüp orada namazını tamamlar. İmama uymanın sahih olmasına engel olacak bir yerde durup oradan tekrar imama uyamaz. Ancak cemaatle kılınan namaz bitmiş olursa o zaman yalnız başına namaz kılan gibi hareket eder. Buna da, binâ-i salât yâni namazı bıraktığı yerden başlayıp kılma, namazı tamamlama denir.

مَنْ أَصَابَهُ قَيْءٌ أَوْ رُعَافٌ أَوْ قَلَسٌ أَوْ مَذْيٌ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ ثُمَّ لِيَبْنِ عَلَى صَلاَتِهِ وَهُوَ فِي ذَلِكَ لاَ يَتَكَلَّمُ

= **Namaz içinde bulantısız kusma, burun kanaması, bulantılı kusma, mezî çıkma durumlarından birisi kimin başına gelirse hemen dönüp abdest alsın. Sonra** (gelip) **namazının kalan kısmını tamamlasın ve bu sırada hiç konuşmasın.** [1033]

Böyle bir kimse abdest almak için yakın yerde olan suyu bırakıp uzak bir yere gitse veyâ gidip gelirken Kur'ân okusa veyâ bu sırada avret yeri açılsa artık namazı binâ edemez; başladığı namazdan geri kalan kısmı kılamaz, namazı yeniden kılması gerekir.

29) Namazı bozulan bir imamın, kendi yerine başkasını geçirmesi icmâ ile câizdir.

Şöyle ki, bir imamın, namaz kılarken burnunun kanaması gibi semâvî bir sebeple abdesti bozulsa cemaat içinden imam olmaya elverişli birini işâret ile veyâ elbisesinden tutarak mihrâba geçirir. İmamla birlikte yalnız bir kişi bulunmuş olsa bu kimse imâmete ehil ise imamlığa geçmesi kesinleşmiş olur. İmam böyle yerine birini geçirmeden mescitten çıksa veyâ açık alanda ise safları geçince, cemaatin namazı bozulur. İmam tek başına namaz kılan hükmünde kalır. Dilerse abdest alıp namazı bıraktığı yerden tamamlar, dilerse yeniden namazını kılar. Bu istihlâf yâni yerine başkasını bırakma, başkasını geçirme konu-

sunda cemaatin bilgisi yoksa istihlâf şeklinin seçilmeyip namazın yeniden kılınması daha fazîletlidir. Çünkü cemaatin bilgisizliğinden dolayı namazın bozulmasını gerektiren bâzı durumlar meydana gelebilir.

30) Dişlerin arasında kalmış olan bir kırıntı namaz içinde yutulsa bakılır: Eğer en az bir nohut miktârı ise namazı bozar. Bundan küçük ise namazı bozmaz.

31) Ağızda bulunan bir şeker parçasının, namazda çiğnenmediği hâlde tadı boğaza gitse namazı bozar. Fakat namazdan önce yenilmiş bir yemeğin ağızda kalmış olan tadı, namaz içinde tükürükle boğaza gitse bununla namaz bozulmaz.

32) Namaz kılarken sakız veyâ benzeri bir şey ard arda üç kez çiğnemekle namaz bozulur.

33) Namaz içinde bayılma, delirme, çıldırma hâlleri namazı bozar.

34) Dört rek'atlı bir namazı bilgisizliğinden dolayı iki rek'at sanarak birinci oturuştan sonra selâm veren kimsenin namazı bozulur. Yatsının farzını terâvih, öğlenin farzını cum'a veyâ sabah namazı zannederek birinci oturuşta selâm verilmesi de böyledir. Fakat yanılarak böyle selâm vermekle namaz bozulmaz, namazını tamamlar ve sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer bu selâmdan sonra konuşmak, yönünü kıbleden çevirmek gibi namaza aykırı bir davranışta bulunursa namazı bozulur. [1034]

Iskât-ı Salât (إسقاط الصلاة); Namaz Borcunu Düşürme Konusu

503 * Iskât sözlükte düşürme, silme, hükümsüz bırakma anlamlarına gelir. Iskât terimi, bir de ıskât-ı salât ve ıskât-ı savm tamlamalarının kısaltılmış şekli olarak kullanılır. Bir kimsenin sağlığında çeşitli sebeplerle yerine getiremediği beş vakit farz namazlar ile vitir namazlarının bağışlanması umudu ile yapılan bir sadaka verme işlemine ıskât-ı salât; namaz borcunu düşürme ve tutamadığı oruç borcunun bağışlanması umudu ile yapılan bir sadaka verme işlemine de ıskât-ı savm; oruç borcunu düşürme işlemi denilmektedir.

Şöyle ki, bir mükellef, farz namazlarını ve vitir namazlarını îmâ ile dahi olsa yerine getirmeye gücü yeter iken edâ veyâ kazâ olarak kılmadan ölse bunların üzerindeki borcunun düşürülmesi için kılamadığı namazların mânevî sorumluluğundan kurtulmak ümidi ile bunlara karşı ödenmek üzere malının üçte birinden sadaka olarak verilmesini vasiyet etmesi gerekir. Buna göre bir ölünün geriye bıraktığı malın üçte birinden namazlar için fidye verilir ve bağışlanması için yüce Allâh'a duâ edilir.

إِنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ عِنْدَ وَفَاتِكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ زِيَادَةً لَكُمْ فِي أَعْمَالِكُمْ

= **Şüphesiz, Allah** (hayırlı) **amellerinizi artırmak için mallarınızın üçte birini vefâtınız sırasında** (; ölmeden önce) **size** (vasiyet etme yetkisi vererek) **bağışladı.** [1035]

504 * Tutulamayan oruçlar için fidye verilmesi hususunda Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

= ***Sayılı günlerde olmak üzere*** *(oruç size farz kılındı).* ***Sizden her kim hasta yâhut yolcu olursa*** *(tutamadığı günler kadar)* ***diğer günlerde kazâ eder.*** *(İhtiyarlık veyâ iyileşme umudu kalmamış hastalık gibi devamlı özrü olup da)* ***oruç tutmaya güçleri yetmeyenler ise bir fakiri doyuracak*** *(kadar)* ***fidye verir.*** [1036]

Âyette belirtildiği gibi, oruç tutamayacak kadar yaşlı olan ihtiyarlar ve tekrar sıhhate kavuşma ümidi olmayan hastalar, tutamadıkları oruçlar için hayatta iken; yaşıyorken bile fidye verebilirler. Hayatta iken vermezlerse verilmesi için vasiyet etmeleri gerekir.

Bu iki özrün dışındaki yolculuk, iyileşme ihtimâli olan hastalık, düşmanla savaş, ikrâh; zorlama, hayâtî tehlikeye yol açan şiddetli açlık ve susuzluk, gebelik ve sütannelik, hayız ve nifas hâli gibi durumlarda oruç tutmamaya veyâ başlanmış bir orucu bozmaya izin verilmiştir. Ancak bu özürler ortadan kalktıktan sonra, güne gün kazâ edilmesi gerekir. Bu çeşit özürlerden dolayı tutulmayan oruçlar için hayatta iken fidye vermek câiz değildir. Ancak bir kişi bu özürler sebebi ile oruçları kazâ etmeden vefâtının; ölümünün yaklaştığını fark eder ise o zaman fidye ödenmesi için vasiyet etmesi gerekir. Esâsen bu, Kur'ân âyeti ile sâbit, fidye hükmünün gecikmeli olarak yerine getirilmesidir. Bu uygulama için ıskât-ı savm teriminin kullanılmasının özel bir anlamı olmayıp, devir usûlü sebebi ile bu terim şöhret bulmuştur.

505 * Namaz ibâdetini, yükümlü olan her müslümanın kendisinin yerine getirmesi gerekir. Ayakta ve normal kurallarına göre bu görevi yerine getiremeyecek kişiler için bâzı kolaylıklar getirilmiş, fakat rahatsızlığı olanların oruçta olduğu gibi bir mâlî ödeme yolu ile bu görevin yerine getirileceğine dâir bir hüküm bulunmamaktadır. Namazın zamânında kılınması farz olduğu gibi, vaktinde kılınamaması durumunda kazâ edilmesi de farzdır.

Nitekim bir hadîste Efendimiz şöyle buyurulmuştur:

مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّهَا أَوْ نَامَ عَنْهَا فَكَفَّارَتُهَا أَنْ يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا

= **Kim bir namazı** (kılmayı) **unutur veyâ uyur** (bu sebeple vaktinde kılamayacak olur)**sa şüphesiz onun keffâreti** (o namazı) **hatırladığında kılmasıdır.** [1037]

Âlimler, bu hadîsi delil olarak alarak, oruçta olduğu gibi, kazâya kalan namazlar ile ilgili borcun, fidye ile ödeme imkânının olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

506 * Üzerine kazâ namazı borcu olan bir kimsenin, bunları kılmadan vefat etmesi hâlinde, fidye ödenmesi ve böylece borçtan kurtarılması mümkün müdür sorusuna olumlu cevaplamaya imkân veren bir delil bulunmamaktadır. Çünkü âyet ve hadîslerde bu yönde bir açıklama yer almamaktadır. Ancak, İmam Muhammed **Ziyâdât** adlı kitabında: *Şâyet Allâhü Teâlâ dilerse namaz fidyesi yeterli olur* demiştir. Demek ki, bunun af ve mağfirete bir vesîle olacağı yüce Allah'tan umuluyor. Eğer bu fidyenin namazlara yeterli olacağı nass veyâ kıyasa dayansaydı, böyle Allâh'ın dilemesi şeklinde söz söylenmezdi. [1038]

İşte İmam Muhammed'in bu açıklamasına dayanan ıskât-ı salât uygulaması, esâsen Allah rızâsı için tasaddukta bulunmanın fazîletinden yola çıkarak ilâhî rahmet ve mağfiret arayışında bulunmak, ölen kimsenin bağışlanması yönünde ümit beslemek anlamı taşımaktadır. Bu yaklaşımın ve vasiyet kurallarının bir sonucu olarak, üzerinde namaz borcu olan bir kimsenin bu borçları için fidye verilmesini vasiyet etmesi hâlinde, terekesinin; ölenin geride bıraktığı malın üçte biri ile sınırlı olarak bu vasiyetin yerine getirilmesi gerekeceğine hükmedilmiştir. Buna göre, ölen kimsenin ne kadar namaz borcu varsa o kadar fidye ödenir. Fidye, bir fitre miktârıdır.

Vasiyet çerçevesinde kalınarak bu kadar fidyeyi ödeme imkânının bulunmaması hâlinde, devir denen bir usûle başvurula gelmiştir. Devir, namaz borçlarının bir kısmına karşılık olan fidye tutarının bir fakire verilmesi, onun da bunu karşı tarafa bağışlaması, aynı işlemin tekrarlanarak ödenmesi gereken fidye toplamına ulaşılması demektir.

507 * Fahrül İslâm Pezdevî'nin Usûl kitabında şöyle denilmektedir: Namaz hakkında fidyenin yeterli olacağına, oruç hakkında hükmettiğimiz gibi hüküm veremeyiz. Ancak namaz hakkında fidyenin kabûlünü yüce Allah tarafından bir ihsân olarak isteriz. İyilik ve ihsân ise günahları giderir. [1039]

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

= ***Şüphesiz, iyilikler kötülükleri siler***. [1040]

أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا

= (İşlediğin) **günâhın arkasından hemen iyilik yap ki, onu yok etsin.** [1041]

508 - Fıkıh kitaplarımızdan Kuhustânî'de de şöyle denilmektedir: Eğer ölen kimse namaz için fidye verilmesini vasiyet etmemişse velîsinin bağış yapması câizdir. Yapılan bu bağışın müstahsen bir iş olduğu görüşünde ihtilâf yoktur. Bunun sevâbı ölüye ulaşır.

Hiçbir zaman namaz fidyesi ile namaz borçlarının ödenmiş olacağı ileri sürülemez. Ancak, hiçbir hayır ve iyilik yüce Allâh'ın yanında boşa gitmediği için, verilen sadaka ve yapılan vakıflardan dolayı mü'minin amel defterine devamlı sevap yazılır durur.

509 - Bir ölü vasiyet etmediği hâlde vârisleri, geriye bırakmış olduğu maldan fidye vermek zorunda değildir. Hele vârisler fakirseler, bir gelenek veyâ iyilik düşüncesi ile bu fakir vârisleri fidye vermeye yöneltmek uygun olmaz. Özellikle vârisler arasında çocuklar ve yetimler bulunursa bunların hisselerinden fidye verilmesi kesinlikle câiz olmaz.

510 * Namaz borcu olduğu hâlde ölen yakınının bağışlanmasını isteyen bir kişinin, bu yönde gönülden duâ etmesi, imkânı varsa hayırlı işler işleyip sevâbını bağışlaması, ölen kimse için mağfiret dilemesi; ölen kimsenin konuya ilişkin vasiyeti bulunması durumunda da imkânı ölçüsünde fakirlere sadaka vererek, onlara yardım ederek bu vasiyetin yerine getirilmesi için çalışması uygundur. [1042]

Yapılan İbâdetin Sevâbını Başkasına Bağışlamak

511 * Bir kimsenin, kendisine farz olduğu hâlde, sağlığında edâ edemediği; yerine getiremediği ve beden ile yaptığı ibâdetleri, o kimse öldükten sonra geride kalanlar yerine getiremez. Zekât, adak, keffâret gibi mâlî ibâdet ve borçlar ise başkalarının ödemesi ile ödenmiş olur, ölen kimsenin üzerindeki borç kalkar.

Âlimlere göre, sevâbını ölüye bağışlamak niyeti ile yapılan ibâdetler geçerlidir ve ölen kimseler bundan faydalanır. Hattâ yapılan ibâdetin sevâbının ölü veyâ diri bütün müslümanlara bağışlanması câizdir. Yine, bütün kabristânda yatan ölüler için bir Fâtiha sûresi okunup sevâbı onlara bağışlansa hepsine ayrı ayrı Fâtiha sevâbı ulaşır.

Ölen kimseler için hayatta kalanların ölü adına yapabilecekleri ibâdetleri şöylece sıralayabiliriz: Duâ ve istiğfar etmek; verilen sadakanın, kılınan namazın, kesilen kurbanın, tutulan orucun, yapılan hac ibâdetinin ve okunan Kur'ân'ın sevâbını bağışlamak. [1043]

512 * Ölen kimsenin kendisi için edilen duâ ve istiğfardan faydalanacağı konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

وَالَّذِينَ جَاؤُا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ

= ***Onlardan*** *(; sahâbeden)* ***sonra gelenler*** *(, kıyâmete kadar İslâm dînine girecek, İslâm dînini kabul edecek olanlar)* ***şöyle d****(uâ ed)****erler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce îmân eden kardeşlerimizi bağışla***. [1044]

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

= *(Ey Resûlüm!)* ***Kendi günâhın, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için*** *(de)* ***istiğfar et*** *(, mağfiret dile)*. [1045]

* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), günahtan korunmuştur, ismet sıfatı vardır. Öyle ise âyet ne anlama gelmektedir?

Hem kendi günâhın... için mağfiret dile! buyruğunun iki anlama gelme ihtimâli vardır: a) Senden bir günah sâdır olur (; ortaya çıkabilir, meydana gelebilir, işleyebilirim) diye Allah'tan mağfiret dile. b) Seni günahlardan koruması için Allah'tan mağfiret dile.

Şöyle de açıklama yapılmıştır: Peygamberlerin işledikleri günahlar ve yaptıkları hatâlar, diğer insanlarınki gibi değildir; insanların işledikleri günahlar, büyük küçük her türlü çirkinlikleri kapsar, peygamberlerin günahları ise hiçbir çirkinliğe bulaşmadan sâdece efdâl olanı; daha fazîletli olanı terk etmek şeklinde olur.

Âyetin iki anlama gelme ihtimâli vardır: Senden bir günah sâdır olur; bir günah meydana gelir, bir günah işlersin diye ve seni günahlardan koruması için yüce Allah'tan mağfiret dile.

İstiğfâr, bağışlanmayı istemektir. Bağış; mağfiret ise kötü olan şeyi örtmek anlamınadır. Dolayısı ile günahtan korunan kimse, hevâsının; nefsine uymasının çirkinliklerinden doğacak kötülükleri örten kimsedir. Mağfiret isteme; bizi, başkalarınca ayıplanacak, kınanacak, hor görülecek kadar kötü bir duruma düşürme demektir. Bu ise bâzen Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)de olduğu gibi günahtan korunması ve günâha düşmemesi, günâha girmemesi sebebi ile bâzen de mü'min ve mü'mineler hakkında olduğu gibi, günah meydana geldikten sonra (günâhın) örtülmesi (, açığa çıkmaması) sebebi ile olur.

Âyette şöyle (de) bir incelik vardır: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın üç hâli, üç vazîfesi vardır: Allah ile kendisi ile başkaları ile. Allâh'a karşı olan vazîfe ve hareketi, O'nun bir olduğunu bilip, öylece inanmasıdır. Kendisine karşı hâli, günahlardan dolayı, istiğfar etmesi ve bu konuda yüce Allah'tan ismetini (korumasını) istemesidir. Mü'minlere karşı vazîfesi ise onların bağışlanmasını isteyip, onlar için Allâh'a istiğfar etmesidir. [1046]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de sahâbeden Ebû Seleme (radiyallâhü anh) vefat ettiğinde duâ etmiştir. [1047] Yine cenâze namazı, duâ ve istiğfârın ölülere fayda vereceğini ispat etmektedir.

513 * Verilen sadakanın sevâbının ölüye bağışlanması câizdir ve yapılan bağışın, verilen sadakanın sevâbının ölen kimseye faydası olur.

Bir adam gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Annem vefat etti, onun yerine sadaka versem ona faydası olur mu *diye sordu. Efendimiz:* **Evet** *deyince, adam:* Benim bir meyve bahçem var. Sizi şâhit kılıyorum, onu annem için tasadduk ediyorum *dedi.* [1048]

Sa'd bin Ubâde (radiyallâhü anh), Efendimiz aleyhissalâtü vesselâma gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Annem vefat etti, (onun adına) yapacağım sadakanın hangisi efdâldir *diye sordu. (Efendimiz):* **Su** *buyurdular. Bu cevap üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve:* Bu kuyu, Sa'd'ın annesi için (tasadduk edilmiştir; sadaka olarak bağışlanmıştır) *dedi.* [1049]

Abdurrahman ibni Ebû Bekr (radiyallâhü anhümâ), uykuda iken vefat etti. Kız kardeşi Ayşe (radiyallâhü anhâ) onun adına birçok köle âzâd etti. [1050]

514 * Kesilen kurban, kılınan namaz, tutulan oruç ve yapılan hac ibâdetlerinin sevâbının ölen kimseye bağışlanması câizdir. Bunların sevâbını ölüye bağışlamak, kişinin kendi sevâbından bir şey eksiltmez.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), biri kendisine, diğeri de ümmetinden yüce Allâh'ın tek (, bir) olduğunu ikrâr eden (, kabul eden) ve kendisinin tebliğine şehâdet edenlere olmak üzere iki koç kurban etmiştir. [1051]

Bir kişi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sordu: Annem, babam vardı ve ben onlara hayatlarında iyilik ederdim. Şimdi ölümlerinden sonra nasıl iyilik edebilirim? *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu*: **Kendi namazın ile birlikte anne ve baban için namaz kılman, kendi orucun ile birlikte onlar için oruç tutman** (ve sevaplarını onlara bağışlaman) **iyilik üstüne iyilik** (sayılan amellerdendir)**.** [1052]

مَنْ حَجَّ عَنْ أَبِيهِ أَوْ أُمِّهِ فَقَدْ قَضَى عَنْهُ حَجَّهُ وَكَانَ لَهُ فَضْلُ عَشْرِ حِجَجٍ

= **Kim, anne veyâ babasının yerine hac ederse onun** (adına) **hac yapmış olur ve kendisi için de on hac yapmış sevâbı yazılır.** [1053]

515 * Meydana gelen sevâbı ölüye bağışlamak için ibâdet niyeti ile okunan Kur'ân-ı Kerîm'den meydana gelen sevap da, bağışlanan ölünün rûhuna ulaşır. Diğer ibâdetlerde olduğu gibi bunun da şartı, karşılığında bir bedel, bir ücret, para alınmamasıdır.

Bir kimse hiçbir maddî menfaat beklemeden ve almadan Kur'ân okur ve sevâbını ölüye bağışlarsa yaptığı iş sünnete uygun ve faydalıdır. Fakat pazarlıklı veyâ pazarlıksız menfaat karşılığında başkalarına Kur'ân okutmak âlimlere göre câiz değildir.

Sevap ancak niyet ile elde edilebilir. Niyet insanı, işi işlemeye yönelten etkendir. Ücretle Kur'ân okumada da yüce Allâh'ın rızâsı söz konusu olmadığına göre sevâbı da yoktur; olmayan şey satılamaz. Ayrıca Kur'ân okumak namaz, oruç gibi beden ile yapılan bir ibâdettir, bunları para; bir bedel karşılığında yapmak câiz olmadığı gibi yaptırmak da câiz değildir.

وَلاَ تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلاً

= ***Ve âyetlerimi az bir değerle değiştirmeyin***. [1054]

Mescitler, Câmiler İle İlgili Hükümler

516 * Sözlükte secde edilen yer anlamına gelen mescid (مسجد), mescit; terim olarak, müslümanların topluca namaz kılmaları, namaz ibâdetini yerine getirmeleri için ayrılmış olan yeri ifâde eder. Secde namazın rükünleri arasında çok özel bir yere sâhip bulunduğu ve namaz ibâdetini sembolize eden bir fiil olduğu için, namaz kılmaya ayrılmış mekân; yer bu fiile nisbet edilerek anılmıştır. Mescidin çoğuluna mesâcid denir.

Sözlükte toplayan, bir araya getiren anlamına gelen ve mescidin daha büyüğüne câmi' (جامع), câmi denir. Câmi terimi, başlangıçta yalnız cum'a namazı kılınan büyük mescitler için kullanılmıştır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânından bu güne bayram ve cenâze namazı kılınan yerler için musallâ kelimesi de kullanılagelmiştir. Yol boylarında üstü kapatılmaksızın inşâ edilen; yapılan mescitlere, namaz kılınan yer anlamına namazgâh denir.

Mescitler, câmiler yüce Allâh'a ibâdet etmek için yapıldığından, her mescidin büyük bir şeref ve fazîleti vardır. Bu şerefi göstermek için her mescide, her câmiye yüce Allâh'a ibâdet edilen yer anlamında Beytullah yâni Allâh'ın evi denilmiştir. Bu sebeple mescitlere hürmet edilir. Mescitlerde hiç kimse istediği gibi hareket edemez. Bir mescit kıyâmete kadar mescittir. Mescitlere saygısızlık etmek, taşkınlıkta bulunmak, yüce Allâh'ın hakkına saldırmaktır. Ki, bunun sorumluluğu çok büyüktür.

517 - Bir mescidin içi ve arsası mescit olduğu gibi gökyüzüne kadar olan bütün üst tarafı da mescit hükmündedir. Bu sebeple mescitlerin içlerinde yapılması mekruh, yasak olan şeyler, bunların üstlerinde de mekruhtur.

518 - Mescitlerin finâ-i mescit denilen çevresi, mescitlere bitişik olup aralarında yol bulunmayan yerler de namaz konusunda mescit hükmündedir. Bu sebeple, saflar bu yerlere ulaşmasa bile oralardan imama uymak sahihtir. Fakat diğer hususlarda mescit hükmünde değillerdir. Oralardan geçip gitmek ve oralara abdestsiz girmek câizdir.

Bayram ve cenâze namazlarının kılındığı yerler de, yalnız namaz hususunda mescit hükmündedirler.

Bir kimsenin kendi evinde kendisi için mescit edindiği yer, aslâ câmi veyâ mescit hükmünü kazanmaz.

519 - Mescitlerin en fazîletlisi Mescid-i Harâm yâni Kâbe-i Muazzama ile çevresindeki sahâdır. Sonra Medîne’deki Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescididir. Sonra Kudüs’teki Beyt ül Makdis; Mescid-i Aksâ’dır. Sonra Kubâ mescididir. Bundan sonra en eski mescitler, daha sonra da en büyük olan mescitler gelir.

(Mâlikîlere göre mescitlerin en fazîletlisi önce Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescididir. Sonra Mescid-i Harâm, sonra Mescid-i Aksâ’dır. Bunlardan sonra bütün mescitler eşittir. Ancak insanın evine yakın olan mescitte namaz kılması, komşuluk hakkını gözetme bakımından daha fazîletlidir.)

520 * Bir kimsenin, kendi mahallesinde bulunan mescitte, câmide namaz kılması:

لاَ صَلاَةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلاَّ فِى الْمَسْجِدِ

= **Bir mescide komşu olan** (ve herhangi bir özrü olmayan) **kimse için** (o) **mescit dışında** (daha fazîletli) **namaz yoktur** [1055] hadîsi hükmüne göre diğer mescitlerde namaz kılmasından daha fazîletlidir, diğer mescitlerin cemaati ister daha çok ister daha az olsun. Yalnız bir mescidin imamı daha takvâ sâhibi ve âlim olursa orada namaz kılmak daha fazîletlidir. Bu konuda Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî’nin kendilerine âit özellikleri ve üstünlükleri vardır. Bunlarda kılınan namazların sevapları kat kat fazladır.

521 - Bir mescit insanlara dar gelecek olsa yanındaki yer, sâhibinden kıymeti ile satın alınarak mescide katılır. Arsa sâhibi râzı olmasa bile bu işlem yapılır. Çünkü buna müslümanların ihtiyâcı vardır.

522 - Bir kimse, yüce Allâh’ın rızâsı için yaptırmış olduğu mescidin yönetimine, tâmirine, döşeme ve aydınlatılmasına, ehil ise müezzinliğine ve imamlığına, başkalarından daha çok hak sâhibidir. Kendisinden sonra da çocukları ve sülâlesi; âilesi, akrabâları diğer insanlardan daha lâyıktır. Bunlar müezzinliğe ve imamlığa ehil değillerse diledikleri uygun kişileri müezzin ve imam olarak görevlendirebilirler. Ancak yapılan bu görevlendirme işinde mescidi yaptıranlar ile mahalle halkı arasında bir ayrılık olursa bakılır: Eğer mescidi yaptıranların seçtiği kişiler daha iyi veyâ halkın seçtiklerine eşit ise mescidi yaptıranların seçtiği kişiler tercih edilir. Değilse halkın isteği geçerli olur.

523 * Bir mescidin duvarlarını, kubbesini bir takım nakış ve yaldızlarla süslemekte bir sakınca yoktur. Fakat süsleme yapılmaması daha iyidir. Özellikle kıble tarafının dikkati çekecek şekilde ince ve zarif nakışlarla süslenmesi, namaz kılanların dikkatini dağıtacağı ve kalplerinin huzûrunu bozacağından mekruh görülmüştür.

Vallâhi siz, yahûdi ve hıristiyanların (havra, sinagog ve kiliselerini) süsledikleri gibi (bizden sonra, ileriki zamanlarda) mescitlerinizi süsleyeceksiniz. [1056]

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَبَاهَى النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ

= **İnsanlar, mescitlerde** (veyâ mescitler hakkında) **birbirlerine karşı öğünmedikçe kıyâmet kopmayacaktır.** [1057]

Bununla berâber bir kimse kendi malından bir mescidi süsleyebilir. Fakat vakıf yetkilileri, bu gibi nakış ve süsleri, vakfın malından yapamaz. Yaparlarsa bedelini öderler. Çünkü bunlar mescidin yapısına ve devâmına âit şeyler değildir. Ancak gelir fazlasının zâlimler eline geçip yok olacağından korkulursa bu gibi harcamalar yapılabilir.

* Mescitlerin, câmilerin süslenmesi konusu şöylece özetlenebilir:

a) Câmilerin süslenip güzelleştirilmesi namaz kılan kimseleri meşgul ediyor ise ittifakla mekruhtur.

b) Öğünmek ve gösteriş için câmi inşâ etmek; yapmak ve yine bu amaç ile süsleme yapmak da mekruhtur.

c) Câmiyi sağlam yapmak amacı ile kireç ve benzeri maddeler kullanmak câizdir, mekruh değildir.

d) Mescitleri, halkın mallarını zorla alarak inşâ etmek, yapmak haramdır.

e) Câmi, mescit yapılması için olmayan, bu amaç için ayrılmayan vakıf malı ile câmi yapılması da haramdır. [1058]

524 - Mescitlerin lambaları en fazla gecenin üçte birine kadar yakılabilir, bundan fazla yakılamaz. Çünkü vakfın malı haksız yere kullanılmış olur. Ancak mescidi yaptıran böyle bir şart koşmuş veyâ örf ve âdet öyle ise haksız yere kullanılmış olmaz.

525 - Mescit içinde kuyu kazılmaz. Eğer mescit kurulduğu andan itibâren varsa olduğu gibi bırakılır. Abdest için hazırlanmış bir yer yoksa mescit içinde abdest alınamaz.

526 - Görevli imamı ve müezzini bulunan bir mescitte cemaatle namaz kılındıktan sonra, tekrar cemaat hâlinde ezan ve kâmetle namaz kılınması mekruhtur. Fakat tekrar ezan okunmadan ve kâmet getirilmeden mescidin mihrâbından başka bir tarafta bâzı kimselerin tekrar cemaatle namaz kılmaları, sahih olan görüşe göre mekruh değildir.

527 - Bir mescitte ezan okunduktan sonra, içinde bulunan kimsenin o mescidi bırakıp başka bir mescide gitmesi başka bir mescitte görevli değilse mekruhtur.

528 - Namaz kılan kimsenin önünden geçmek günahtır. Fakat mescitte ileri saflarda yer var iken arka saflarda namaz kılan kişinin önünden geçip ileri gitmek câizdir. Çünkü bu kişi, kendisine hürmet edilme hakkını kaybetmiştir.

529 - İtikâfta bulunan kişiler dışında, bir kimsenin mescit içinde yemek yemesi ve uyuması mekruhtur. Diğer bir görüşe göre vatanından, memleketinden uzak kalmış birinin mescit içinde yemesinde, uyumasında bir sakınca yoktur. Ancak ihtilâftan kurtulmak için böyle bir kimsenin itikâfa niyet etmesi daha iyidir.

530 * Mescitlere, câmilere abdestli olarak girilir. Bu sebeple hayızlı, nifaslı olan kadınların ve cünüb olan kimselerin mescide girmeleri haramdır.

* Mescitler, câmiler yüce Allâh'a ibâdet etmek amacı ile yapılmıştır. Yüce Allah, onların yüceltilmesine ve içlerinde kendi adının anılmasına izin vermiş; onlara saygı gösterilmesini, değer verilmesini; pislikten temizlenmesini; oralara yaraşmayan boş söz ve davranışlardan da kaçınılmasını emretmiştir. [1059]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Bu mescitler ancak Azîz ve Celîl olan Allâh'ı zikretmek** (; anmak), **namaz** (kılmak) **ve Kur'ân okumak içindir** (; bunun için yapılmıştır.) [1060]

Mescidler ancak yapıldıkları şey (; ibâdet etmek) **içindir** (, ne için, hangi amaçla yapılmışlarsa ancak o maksatlarla, o maksatlar için kullanılacak mekânlardır) [1061] buyrulmuştur. Bu sebep ile namaz kılmak, dînî ilim veyâ Kur'ân öğrenmek gibi bir amacı olmadan iyiyi kötüden ayırt edemeyen ve câmi âdâbına da uyamayacak yaşta olan çocukların, akıl hastalarının câmilere, mescitlere girmesi; zarûret olmadıkça birden fazla kapısı olan mescidin yol gibi kullanılması; mescit içinden geçilip gidilmesi câiz değildir.

* Hayvanların, delilerin ve temyîz gücüne sâhip olmayan; iyiyi kötüden ayırt edemeyecek yaştaki çocukların mescidi necis etmeleri; pislemeleri ihtimâli kuvvetli olduğundan mescide sokulmaları tahrîmen mekruh; aksi takdirde tenzîhen mekruhtur. [1062]

(Şâfiîlere göre henüz mümeyyizlik çağına ermemiş; iyiyi kötüden ayırt edemeyecek olan küçük yaştaki çocukların ve delilerin mescidi necis etmelerinden, içindekilere zarar vermelerinden ve avret yerlerini açmalarından emîn olunduğu zaman mescide sokulmaları câizdir. Mümeyyiz olan çocuğun, mescidi oyuncak; oyun oynanacak yer hâline getirmemesi şartı ile mescide alınması câizdir. Aksi durumda haramdır.

Mâlikîlere göre çocuk ve delinin mescide sokulması, mescidin pislenmesine sebebiyet verdiği takdirde haramdır. Aynı şekilde mescidi pislememekle berâber yaramazlık ederlerse mescide alınmaları haramdır. Mescidi pisletmeyecek, haylazlık etmeyecek veyâ edince uyarıldığı zaman uslu duracak çocuğun mescide götürülmesi câizdir.

Hanbelîlere göre okutmak gibi bir ihtiyaç için mümeyyiz olmayan çocuğu mescide sokmak mekruh değildir. İhtiyaç olmadan mescide girmesi mekruhtur. Delinin hükmü de böyledir.) [1063]

لاَ تَتَّخِذُوا الْمَسَاجِدَ طُرُقًا إِلاَّ لِذِكْرٍ أَوْ صَلاَةٍ

= **Mescitleri yol edinmeyin** (, yol gibi kullanmayın)**. Yalnız namaz veyâ zikir için oraya girin.** [1064]

لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُتَّخَذَ الْمَسَاجِدُ طُرُقًا وَحَتَّى يُسَلِّمَ الرَّجُلُ عَلَى الرَّجُلِ بِالْمَعْرِفَةِ

= **Mescitler yol edinilmedikçe, kişi sâdece tanıdığı** (kişilere) **selâm verme**(ye başlama)**dıkça kıyâmet kopmaz**. [1065]

531 * Bir mescide girerken, önce Besmele çekilip sağ ayak atılmalı, Efendimize salât ve selâm getirilerek [1066] aşağıdaki duâlardan biri veyâ birkaçı edilmelidir.

اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Allâhım! Bana rahmetinin kapılarını aç. [1067]

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Allâhım! Benim günahlarımı bağışla ve rahmetinin kapılarını bana aç. [1068]

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

= Lânetlenmiş şeytandan, ulu Allâh'a, O'nun kerîm zâtına ve kadîm (; ezelî, evveli olmayan) kuvvet ve üstünlüğüne sığınırım. [1069]

Mescitten çıkarken de önce Besmele ile sol ayak atılmalı, Efendimiz sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm getirilerek aşağıdaki duâlardan biri veyâ birkaçı edilebilir:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى ذُنُوبِى وَافْتَحْ لِى أَبْوَابَ فَضْلِكَ

= Allâhım! Günahlarımı affet ve bana nîmetlerinin kapılarını aç. [1070]

اَللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ

= *Allâhım! Ben senden fazlını (; helâl rızık) isterim.* [1071]

اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِى مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

= *Allâhım! Beni, huzûrundan kovulan şeytan(ın şerrin)den koru.* [1072]

اَللَّهُمَّ أَجِرْنِى مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

= *Allâhım! Beni, huzûrundan kovulan şeytan(ın şerrin)den uzak tut; onun şerrini benden uzaklaştır.* [1073]

***** Mescide duyulan saygının gereği olarak, eğer mescidin içinde cemaat var ve verilen selâmı alabilecek durumda ise içeriye girildiği vakit selâm verilmelidir. Eğer mescitte kimse yoksa içinde insan olmayan, boş bir yere girildiği zaman verilen selâm gibi *Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's sâlihîn* [1074] denilmeli, kerâhet vakti değilse oturmadan önce iki rek'at Tahiyyetül mescid namazı kılınmalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte mescitte oturur iken bedevi gibi biri geldi, hafifçe bir namaz kılarak gelip Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e selâm verdi, (Efendimiz de) selâmını aldı. [1075]

532 * Mescitlere gelişi güzel şekilde girilemez ve oturulamaz. Meselâ: Kollar sıvalı, ceket veyâ palto omuzlara atılmış bir şekilde girmek uygun olmaz. Bir zarûret bulunmadıkça, mescitlerde dizleri dikmek veyâ ayakları uzatmak câiz görülemez.

Yine, mescitlerde serili sergiler üzerine kirli, ıslak ayaklarla basılamaz. Mâbetlerin temizliğine zarar veren işler yapılamaz. Herkes durumuna göre mâbetlere en temiz ve en güzel elbiselerini giyerek gitmeli, cemaati tiksindirici hâllerden kaçınılmalıdır. Çünkü yüce Allah âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

= ***Her mescide gidişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyiniz.*** [1076]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), mahallelerde (veyâ evlerde) mescitler yapılmasını, (buraların) temiz ve hoş, güzel kokulu tutulmasını emretti. [1077]

Yağmurlu bir cum'a günü Abdullah ibni Abbâs (radiyallâhü anhümâ), hutbede: Namazlarınızı bulunduğunuz yerlerde kılınız. (Ayaklarınızda bulunan çamur ve) bu(nun gibi diğer) pislikleri mescide taşımayınız *buyurdu.* [1078]

533 * Câmilerde yüksek sesle konuşmak mekruhtur. Ancak cemaate duyurmak için hatiplerin, vâizlerin ve öğrenci okutan hocaların seslerini yükseltmeleri câizdir. Namaz kılan başkalarının namazlarını, okuyuşlarını karıştırmamak şartı ile Kur'ân okuyanların seslerini yükseltmeleri de câizdir. Ancak kişinin, câmide bulunan diğer kişileri veyâ namaz kılanları yanıltacak şekilde sesli olarak Kur'ân okuması ve yanında, çevresinde namaz kılan kimselerin namazlarını etkileyecek şekilde namazda sesini yükseltmesi câiz değildir:

لاَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقُرْآنِ

= **Kur'ân okurken biriniz diğerinden fazla sesini yükseltmesin** (; o mecliste Kur'ân okuyan veyâ namaz kılanların şaşırmalarına sebep olarak rahatsızlık vermesin)**.** [1079]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), mescitte itikâf'a girmişti. Bâzı kişilerin sesli olarak Kur'ân okuduklarını işitti. Perdeyi aralayıp onlara şöyle dedi: **Hepiniz Rabbinizle münâcât ediyorsunuz** (; O'na yalvarıyor, duâ ediyorsunuz)**. Biriniz diğerine** (sesli oku-

yarak) **eziyet vermesin.** (Hiç biriniz namaz dışında) **Kur'ân okurken veyâ namazda kıraat ederken sesini, diğerinden daha fazla yükseltmesin.** [1080]

لاَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقِرَاءَةِ فِي الصَّلاَةِ

= Namazda birbirinizin duyacağı şekilde (sesli olarak) **Kur'ân okumayın.** [1081]

534 * Mescitlerde gürültü yapmak, gereksiz yere dünyâ işlerini konuşmak, kayıp olan eşyâları sorup araştırmak, zikir ve hikmet taşımayan şiirler okumak câiz değildir.

إِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالصَّلاَةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

= **Buralar** (; mescitler, câmiler) **ancak Azîz ve Celîl olan Allâh'ı zikretmek** (; anmak)**, namaz** (kılmak) **ve Kur'ân okumak içindir.** [1082]

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ حَدِيثُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ فِي أَمْرِ دُنْيَاهُمْ فَلاَ تُجَالِسُوهُمْ

= **İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, mescitlerindeki konuşmaları dünyâ işleri** (ile ilgili gereksiz konuşmalar) **olacaktır. Onlarla** (bir arada) **oturmayın.** [1083]

535 * Mescitlerde suçlulara cezâ uygulamak, alışveriş yapmak câiz değildir. Yalnız itikâf hâlinde olanlar, kazanç sağlamak amacı olmadan sâdece ihtiyaçlarını karşılayacak kadar alışverişte bulunabilirler.

جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ وَشِرَاءَكُمْ وَبَيْعَكُمْ وَخُصُومَاتِكُمْ وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ

= (Mescidi pisletebilecek, oyun alanı kabul edecek küçük) **çocuklarınızı, delilerinizi,** (mal) **alışverişlerinizi, tartışmalarınızı, seslerinizi yükseltmeyi, cezâlarınızı uygulamayı, kılıçlarınızı çekmeyi** (, silâhlarınızı**) mescitlerinizden uzak tutunuz.** (Mescit) **kapıların**(ın yakının)**da** (abdest ve gusül için) **temizlenme yerleri yapın ve** (özellikle) **cum'a günlerinde** (olmak üzere onları) **güzel** (, hoş) **kokularla kokulayın**. [1084]

(İmam Ahmed'e göre mescitlerde nikâh kıyılması sünnettir. İmam Şâfiî'ye göre mescitlerde nikâh kıyılması yalnız itikâf hâlinde bulunan kişi için câizdir.)

536 - Mescit içinde dilencilik yapmak haram, dilencilere para vermek mekruhtur. En ihtiyatlı görüş budur. Fakat hediye ve sadaka vermek yasak değildir.

537 * Mescitleri pis ve kötü kokulu şeylerden korumak vâcib olan bir görevdir. Soğan, sarımsak gibi kokuları hoş olmayan şeyleri yiyenlerin, tütün ve benzerleri gibi şeyleri içenlerin, bu tip şeyleri yeme veyâ içme sonucu oluşan kokuyu gidermeden cemaat arasına girmeleri de uygun değildir. Çünkü bunların kokusu cemaate eziyet verir.

538 - Mescitlerde okunan Kur'ân-ı Kerîm'i, hutbeleri ve yapılan vaazları tam bir hürmetle dinlemek gerekir. Mescitlerde oturup kalkma, gidip gelme edeplerine gereği gibi uyulması bir görevdir.

Bütün bunlar, mübârek mâbetlere âit edeplerdendir. Bunlara aykırı hareket etmek, İslâm âdâbına aykırıdır. Böyle hoş olmayan bir hareket, İslâm mâbedinin ne kadar kutsal bir makam olduğunu güzelce anlamamaktan ileri gelir. Kur'ân'a ve diğer saygı değer şeylere karşı yapılması gereken hürmeti bilmemekten ileri gelir. Sosyal terbiyeye ve din kardeşlerine karşı gösterilmesi gereken hürmet ve nezâkete aykırıdır. Artık bu gibi uygunsuz hareketlerden kaçınılmalı, İslâm âdâbına yaraşır şekilde hareket edilmelidir.

539 * Mescit, câmi kapılarının namaz vakitleri dışında kapatılması, içerideki eşyâya zarar verilme endişesi söz konusu olduğunda câizdir, aksi takdirde mekruhtur.

Mescit ve Câmi Yapmak, Yaptırmak, Tâmir Etmek, Onarmak

540 * Mescit, câmi yapmanın, yaptırmanın fazîleti ve sevâbı pek çoktur. Bunları yapmak, bunların inşââtına; yapımına, yapım işlerine yardım etmek, bir îmân ve hayırseverlik nişânıdır. Çünkü yüce Allah:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللّٰهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

= ***Allâh'ın mescitlerini, ancak Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden, namazı ikâme eden*** *(; gereği üzere dosdoğru kılan)**, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler îmâr eder. İşte bunların*** *(, böyle yapanların)* ***doğru yolu bulan kimselerden olmaları umulur*** [1085] buyurmuştur.

* Mescitler, yüce Allâh'a yaklaşılmaya çalışılan yerler olduğu için âyette ***Allâh'ın mescitleri*** denilmiş, özellikle Allâh'a nispet edilmiştir. [1086]

Îmâr etmek, bir yeri bakımlı, güzel ve yaşanabilir, kullanılabilir hâle getirmek; geliştirmek; şenlendirmek; düzene koymak gibi farklı anlamlara gelir. Buna göre âyette geçen mescitleri îmâr etmek iki kısımdır: Ya onlara devam etmek ve çokça gitmek şeklinde olur veyâ bildiğimiz anlamda, binâları îmâr etmek şeklinde olur. [1087] Her iki anlama göre de mescitlerin, câmilerin îmârı ancak müslüman olanlar tarafından yapılır; her iki davranış şekli de, kişinin müslümanlığının, müslüman sayılmasının alâmetlerindendir.

541 * Mescit yapan ve tâmir eden mü'minler hakkında Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın da büyük müjdeleri vardır:

مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِلّٰهِ تَعَالَى يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

= Her kim yüce Allâh'ın rızâsını dileyerek bir mescit yaparsa Allah da ona cennette bir ev yapar. [1088]

مَنْ بَنَى بَيْتًا يُعْبَدُ اللّٰهُ فِيهِ مِنْ مَالٍ حَلاَلٍ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ دُرٍّ وَيَاقُوتٍ

= Her kim helâl malından, içinde Allâh'a ibâdet edilecek bir binâ yaparsa Allah da onun için cennette inci ve yâkuttan bir ev yapar. [1089]

مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يُصَلَّى فِيهِ بَنَى اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَفْضَلَ مِنْهُ

= Kim içerisinde namaz kılınan bir mescit yaparsa yüce Allah da o kimse için cennette ondan daha üstününü yapar. [1090]

Kısaca helâl maldan, gösteriş için değil, yalnız yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak amacı ile yapılan bir mâbedin sevâbı çok fazladır.

كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلاَّ مَا كَانَ فِي مَسْجِدٍ

= **Mescit dışında** (bir ihtiyaç olmaksızın yapılan) **her binâ, kıyâmet gününde sâhibine bir vebaldir** (, niçin gereksiz yere harcama yapıldığının hesâbı sorulacaktır). [1091]

542 * İnsanlar ölünce amelleri biter, amel defterleri kapanır. Ancak yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak niyeti ile insanların faydalanması için mescit, okul, köprü, çeşme, bakım evleri ve yurtları gibi sosyal içerikli hizmetler vermesi amacı ile yapılan veyâ yaptırılan ve sadaka-i câriye dediğimiz sevâbı öldükten sonra da devam eden hayırlı işlerde bulunan mü'minlerin amel defterleri kapanmaz. Bu gibi hayırlı şeyler yaptıranlara dâimâ sevaplar yazılacağı Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından bildirilmiştir:

إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ

= **Mü'min öldükten sonra** (sevâbı) **kendisine ulaşan iyi amel ve iyilikler**(den bir kısmı şunlardır)**: Öğrettiği ve yayınladığı ilim veyâ geriye bırakmış olduğu sâlih evlât veyâ mîras olarak bırakmış olduğu mushaf veyâ yaptırmış olduğu mescit** (, câmi) **veyâ yolcular için yap**(tır)**mış olduğu ev veyâ akıtmış olduğu su veyâ sağlıklı hâlinde hayatta iken malından çıkarıp verdiği sadakadır.** (Bu sayılanlardan) **hangisini işlemiş,** (hangisini) **yapmış ise öldükten sonra kendisine** (onun sevâbı) **ulaşır.** [1092]

543 - Yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak amacı ile yapılmış vakıflar birer sadaka-i câriyedir. Mükellef olan bir müslüman, bir malın faydası ve geliri yüce Allâh'ın kullarına âit olacak şekilde hayır işlerine bağışlarsa onu vakıf etmiş olur. Artık o mal, sâdece yüce Allâh'ın mülkü olur, onda hiç kimsenin mülkiyet hakkı kalmaz.

544 * Mescitlere, ibâdet etmek ve cemaatle namaz kılmak için devam etmek de mescitleri yapılış amaçlarına uygun olarak kullanmak ve îmâr etmek sayıldığından, fazîleti çok fazladır. Mescitlerde namaz kılmanın fazîleti belirtmek üzere Efendimiz:

مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ مَشَى إِلَى بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللّٰهِ لِيَقْضِيَ فَرِيضَةً مِنْ فَرَائِضِ اللّٰهِ كَانَتْ خَطْوَتَاهُ إِحْدَاهُمَا تَحُطُّ خَطِيئَةً وَالْأُخْرَى تَرْفَعُ دَرَجَةً

= Bir kimse evinde temizlenir, sonra Allâh'ın evlerinden birine, Allâh'ın farzlarından birini yerine getirmek için giderse adımlarının birisi bir günâhı yok eder, diğer adımı da (o kimsenin Allah katındaki derecesini) **bir derece yükseltir.** [1093]

إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ لاَ يَنْهَزُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ لاَ يُرِيدُ إِلاَّ الصَّلاَةَ لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلاَّ رَفَعَهُ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ فَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِي صَلاَةٍ مَا كَانَتِ الصَّلاَةُ تَحْبِسُهُ

= **Sizden birisi güzelce abdest aldıktan sonra namazdan başka bir amaçla evden çıkmayarak ve yalnız namaz kılmak niyetini taşıyarak mescide doğru yürüdüğünde, mescide girinceye kadar attığı her adımla Allah onu**(n derecesini) **bir derece yükseltir ve kendisinden bir hatâ**(yı, bir günâhı) **düşürür. Mescide girince de namaz onu alıkoyduğu sürece namaz içinde olmuş** (gibi) **olur.** [1094]

إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ كَانَ فِي صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ فَلاَ يَقُلْ هَكَذَا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

= Biriniz evinde abdestini alır, sonra (namaz kılma niyeti ile) **mescide gelirse** (evine) **dönünceye kadar namazda sayılır.** (Bu sebeple kişi, mescitte) **boş** (, gereksiz) **konuşmasın, parmaklarını da birbirine kenetlemesin.** [1095]

بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= Karanlıklarda mescitlere çokça yürüyen kimseleri, (bâzılarının karanlıklar içinde kaldığı) **kıyâmet gününde tam** (bir) **nûr ile müjdele** [1096] buyurmuşlardır.

Bu müjdeler karşısında, mescitlere devam etmeyi bir ganîmet bilmeli, cemaatle namaz kılmaya devam etmeye çalışmalıyız. Bu konuda başarılı olmamızı yüce Allah'tan dileriz. Âmîn.

* ***Eğer Allâh'ın insanların bir kısmı ile diğer bir kısmını engellemesi olmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allâh'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılır giderdi*** [1097] anlamındaki âyet kilise, manastır gibi diğer dinlere âit ibâdet yerlerinin yıkılmayacağına işâret etmektedir. Ancak daha önce bulunmayan yeni mâbetler yapılmasına izin verilmez. Mevcut binâları ne genişletebilir, ne de yükseltebilirler; bir fazlalık meydana getirecek olurlarsa yıkılması gerekir. Müslümanların, bu mâbetlere girmemeleri ve orada namaz kılmamaları gerekir. Düşman ülkesinde bulunan havra ve kiliseler ise yıkılır. Ancak İslâm ülkesinde zimmet ehline âit olanlar yıkılmaz, çünkü bunlar İslâm ülkesi ile ahitleştikleri; zimmet ehli olmayı kabul ettikleri vakit korunmalarını istedikleri evleri ve mallar durumundadır. Bununla birlikte daha fazla bir şey yapma imkânı vermek câiz değildir. Çünkü bu yolla küfrün sebeplerinin açığa çıkartılması, güçlendirilmesi söz konusudur.

Mescitlerin yeniden yapılması için yıkılmaları câizdir. Nitekim halîfe Osman bin Affân (radiyallâhü anh) da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescidini bu şekilde yıkıp yeniden yapmıştır.

Önceden bir kilise, havra veyâ kaybolmuş bir kabristân olan bir yerde toprağı düzeltildiği takdirde mescit, câmi yapmak câizdir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'ye hicretten sonra içerisinde müşrik kabirlerinin de bulunduğu alan sâhiplerinden satın alınarak, o alana Peygamber mescidi olarak adlandırdığımız mescit yapılmıştı. [1098] Aynı şekilde Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Osman bin Ebi'l Âs (radiyallâhü anh)a Tâif mescidini, putlarının olduğu yere (tapınaklarının yerine) yapmasını emretmiştir. [1099]

Cenâze ve Cenâze İle İlgili Görevler

545 * Cenâze ölü demektir. Ölmek üzere bulunan kimseye, ölüme hazır mânâsına muhtazar denir. Telkîn, sözlükte aşılama ve hatırlatma anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak ölen kimsenin yanında Kelime-i tevhîd ve Kelime-i şehâdet okumaya ve ölünün kabri başında yapılacak konuşmaya da telkîn, telkin denir.

Ölen kimsenin yıkanmasına gasl-i meyyit, ölünün yıkanmasından sonra kabre gömülmesine kadar yapılması gereken şeylere ve bunları temin (, te'mîn) etmeye de techîz (تجهيز), techiz; ölüyü bilinen bezlere sarmaya, kefenlemeye de tekfîn (تكفين), tekfin denir.

Arapça kabr (قبر), kabir sözlükte cenâzenin; ölen kimsenin toprağa gömüldüğü yer anlamına gelir. Kabire makber de denir. İçinde toplu hâlde kabirlerin bulunduğu, ölen kimselerin gömülmesi için ayrılmış olan yere kabristân, makbere, mezarlık denir.

Mezâr (مزار), mezar sözlükte ziyâret yeri, ziyâret edilen yer anlamına gelir. Istılahta mezarlıklardaki cenâzeler de hayatta olan akrabâları tarafından ziyâret edildiği için kabir anlamında kullanılır ve bu anlamda kullanılması daha yaygındır.

546 * Kişi öldüğü zaman terikesinden; geride kalan malından ilk harcama yapılacak şey ölen kimsenin techîzi, kefenlenmesi ve defin işlemidir.

Kefen harcamaları, ölen kişinin borcundan, yapmış olduğu vasiyetten ve vâris

hakkından öncedir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), (ölüye âit) borcun, (ölünün yapmış olduğu) vasiyetten önce ödenmesine hükmetti. [1100]

* Ölen kimsenin geriye kalan malından önce varsa borçları ödenir, daha sonra geriye kalan malının üçte birlik kısmından mîras dağıtılmadan önce vasiyeti yerine getirilir:

إِنَّ اللَّهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ

= **Şüphesiz, Allah mallarınızın üçte birini, size** (vasiyet etme yetkisi vererek) **bağışladı.** [1101]

Vasiyyet yerine getirildikten sonra mîras bölüştürülür. Mîras hakkı doğuran nedenler akrabâlık ve nikâhtır.

547 * Ölüm, biri fânî; bitip, tükenen, sonu olan diğeri ebedî; sonsuz iki hayat arasında bir köprüdür. Dünyâ âhiretin tarlasıdır; dünyâda ne ekilir, ne yapılır ise âhirette o biçilir. Dünyâda iyi işler yapan, âhirette kötü hesapla karşılaşmaktan ve azaptan kurtulur.

Ölüm, aslında bir âlemden diğerine geçiştir. Bu anlamda ölüm, yok olmak değil; sâdece rûhun, kıyâmet günü dirilene kadar bedenden ayrılmasıdır.

Ölümü anmanın, ölüme hazırlanmanın, her müslüman için gerekli olduğunu belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ الْمَوْتُ فَإِنَّهُ مَا ذَكَرَهُ أَحَدٌ فِي ضَيْقٍ إِلاَّ وَسَّعَهُ وَلاَ ذَكَرَهُ فِي سَعَةٍ إِلاَّ ضَيَّقَهَا عَلَيْهِ

= **Lezzetleri yok eden ölümü çokça anın**. [1102] (Hayâtının) **sıkıntılı anlarında ölümü düşünen** (hesap günü) **rahatlar, bollukta düşünen kendini frenler** (, şımarmaz). [1103]

Ölüm için hazırlanmak, kötülüklerden tövbe etmek, ibâdetlere yönelmekle olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

= ***Rabbine kavuşmayı*** *(; O'nu görmeyi, O'nun mükâfatını almayı)* ***isteyen*** *(, ümit eden ve O'nun cezâsından da korkan)* ***iyi amel işlesin ve Rabbine ibâdet ederken hiçbir şeyi*** *(O'na)* ***ortak koşmasın.*** [1104]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile bir cenâzede idik.(Efendimiz), kabrin kenarı üzerinde oturdu. Sonra o kadar ağladı ki, toprak (onun gözyaşları ile) ıslandı. Daha sonra şöyle buyurdu: **Ey kardeşlerim! İşte bu durumun benzeri** (bir durum, bir gün) **için** (iyi amel) **hazırlayınız.** [1105]

لَمْ يَلْقَ ابْنُ آدَمَ شَيْئًا قَطُّ مُنْذُ خَلَقَهُ اللَّهُ أَشَدَّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ثُمَّ إِنَّ الْمَوْتَ لأَهْوَنُ مِمَّا بَعْدَهُ

= **Allah, kendisini yarattığından bu yana insanoğlu** (bir imtihan, bir sıkıntı olarak) **ölümden daha sıkıntılı bir şeyle karşılaşmamıştır. Ölüm ise kendisinden sonra gelecek** (olan hesap, mîzân, sırat gibi) **şeylere göre daha hafiftir** (, daha hafif sayılır). [1106]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefâtı ânında yanında içi su dolu bir kap vardı. Arada bir elini bu kabın içine daldırıp yüzünü siliyor ve: **Allâhım! Ölüm** (sırasındaki aklın gitmesi, acı çekmek gibi) **sıkıntılardan ve ölümün şiddetinden dolayı bana yardım et** *di(ye duâ edi)yordu.* [1107]

548 - Ölen bir müslümanı yıkamak, kefenlemek ve üzerine namaz kılıp bir kabre gömmek müslümanlar için bir farz-ı kifâyedir. Bu farzı yapmadıkları zaman, hepsi yüce

Allah katında sorumlu olurlar. Bu görevi yapmaya imkânları yoksa sorumlu olmazlar.

549 * İslâm ölülerini hayır ile anmak, onların güzel taraflarını söylemek ve kötü yönlerini söylemekten kaçınmak müslümanlar için bir görevdir:

أُذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ

= **Ölülerinizin iyiliklerini anınız, kötülüklerini söylemekten kaçınınız** (, söylemeyiniz). [1108]

* **Ölülerinizin iyiliklerini anınız** emri istihbâb; bir şeyi iyi, güzel saymayı ifâde eder; anlatır. Bu bakımdan müslümanların ölülerinin iyiliklerini anmak müstehabtır.

Ölülerinizin kötülüklerini anmaktan kaçının emri ise farziyyet ifâde ettiğinden müslüman ölülerinin kötülüklerini anmak haramdır. Çünkü bir müslüman öldükten sonra aleyhinde konuşmak gıybettir. Hattâ bir müslümanın ölümünden sonra aleyhinde konuşmak, sağlığında aleyhine konuşmaktan daha da çirkindir. Çünkü sağlığında aleyhinde konuşulan kimse ile helâlleşmek mümkün olduğu hâlde, ölen kimse ile helâlleşme imkânı yoktur. Fakat kâfirlerin ve bid'at sâhibi kimselerin sağlıklarında olduğu gibi ölümlerinden sonra da aleyhinde konuşmakta bir sakınca olmadığı gibi, bâzen halkı onun tehlikelerinden korumak için kötülüklerini hatırlatmak dînî bir görev olur. [1109]

إِذَا مَاتَ صَاحِبُكُمْ فَدَعُوهُ وَلاَ تَقَعُوا فِيهِ

= (Mü'min) **bir arkadaşınız ölünce onu** (rahat) **bırakın. Hakkında kötü sözler söylemeyin** (; varsa hayrını konuşun, iyiliklerini söyleyin)**.** [1110]

لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضُوا إِلَى مَا قَدَّمُوا

= **Ölülere sebb etmeyin** (; aleyhlerinde konuşmayın, hakâret etmeyin, lânet okumayın)**. Çünkü onlar önden gönderdikleri** (amelleri)**ne ulaşmışlardır.** [1111]

لاَ تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الْأَحْيَاءَ

= **Ölülere sebb etmeyin** (; aleyhlerinde konuşmayın, hakâret etmeyin, lânet okumayın)**; dirileri** (; geride kalan akrabâlarını, onu sevenleri) **üzersiniz.** [1112]

إِذَا حَضَرْتُمُ الْمَرِيضَ فَقُولُوا خَيْرًا فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ

= **Hastanın** (veyâ ölen kimsenin) **yanında bulunduğunuz zaman hayır**(lı şeyler) **söyleyin. Çünkü melekler, sizin söylediklerinize Âmîn derler.** [1113]

Ölen bir müslümanda görülen ve onun iyi durumunu gösteren güzel koku veyâ yüzünün nurlaşması gibi şeyleri söylemek müstehabtır. Fakat kötü koku veyâ yüzünün kararması gibi şeyleri söylemek haramdır, gıybet sayılır. Ancak ölen kimse, yaşarken açıktan haram işleyen, bid'at sâhibi, yaptığı kötülükler ile tanınmış ve bu durum üzere ölmüş ise kötü hâllerinin, başkalarına ibret olmak üzere söylenmesi câiz olabilir.

550 * Ölmek üzere olan kimseyi bir güçlük yoksa kıbleye doğru sağ yanı üzerine çevirmek müstehabtır. Ayakları kıbleye doğru, başı biraz yükseltilerek arkası üstüne de yatırılabilir. Bu durumda, başı biraz yukarı kaldırılır ki, yüzü kıbleye yönelmiş olsun.

اَلْبَيْتِ الْحَرَامِ قِبْلَتِكُمْ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا

= **Beytil Harâm** (, Mescid-i Harâm, Kâbe), **diri iken** (de)**, ölü iken** (de) **kıblenizdir** (; sağ iken de ölü iken de gereken saygıyı gösteriniz) **.** [1114]

551 * Ölmek üzere olan müslüman kimseye Kelime-i tevhîd söyletilmeye çalışılır:

لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ قَوْلَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ

= **Ölüm** (döşeğinde olanlarınıza) **Allah'tan başka ilâh yoktur** (ve Muhammed Allâh'ın kulu ve peygamberidir) **diye söylemelerini telkîn ediniz** (; hatırlatınız). [1115]

مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

= (Mü'min olan) **her kimin son sözü Lâ İlâhe İllâllah olursa cennete girer.** [1116]

مَا مِنْ نَفْسٍ تَمُوتُ تَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ يَرْجِعُ ذَلِكَ إِلَى قَلْبِ مُوقِنٍ إِلاَّ غَفَرَ اللَّهُ لَهَا

= **Hiçbir kimse yoktur ki, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allâh'ın Resûlü olduğuma şehâdet edip, bunu kalbi ile de tasdîk ederek** (, onaylarak) **ölsün de Allah ona mağfiret etmesin** (, onu bağışlamasın, onu af etmesin; mutlaka bağışlar). [1117]

552 * Ölüm ânında, ölmeden önce mü'minlerin sâdece *Lâ İlâhe İllâllah;* Allah'tan başka ilâh yoktur sözünü söylemeleri yeterlidir. Kâfirlerin, inanmayanların *Lâ İlâhe İllâllah Muhammedün Resûlullah*; Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) Allâh'ın Resûlüdür demeleri de gerekir. Kâfirler, *Lâ İlâhe İllâllah* sözünü söylerler; *Muhammedün Resûlullâh* sözünü söylemezler. Eğer *Lâ İlâhe İllâllah* sözünü söylemekle cennete girilse idi, kitab ehli olanların hepsinin cennetlik olması gerekirdi. [1118]

Kur'ân'a göre: a) Ehli kitab olan yahûdi ve hıristiyanlar, tevhîdden; yüce Allâh'ın bir, tek olduğu inancından saptıkları için kâfir olmuşlardır. b) Yüce Allah, son peygamber olarak Efendimizi, bütün insanlara peygamber ve elçi olarak göndermiştir. Doğru yolu bulmak, kurtuluşa erebilmek için O'na ve getirdiklerine îmân etmek, O'na uymak şarttır.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلاَثَةٍ

= ***And olsun, Allah,*** *(hakîkaten)* ***üçün üçüncüsüdür diyen*** *(, hıristiyan)****lar kâfir oldu*** *(, kâfirdirler)****.*** [1119]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

= ***Yahûdiler:*** *Üzeyr, Allâh'ın oğludur* ***dediler. Hıristiyanlarsa:*** *Mesih (, Îsâ) Allâh-ın oğludur* ***dediler. Bu, onların ağızları ile söyledikleri*** *(gerçeği yansıtmayan)* ***sözleridir. Onların bu sözleri daha önce*** *(Allâh'ı ve indirdiklerini)* ***inkâr etmiş*** *(olan)* ***kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da hakktan çevriliyorlar.*** [1120]

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

= *(Ey Muhammed!)* ***De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin sâhibi olan Allâh'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allâh'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, O ümmî peygambere îmân edin ve O'na uyun ki, doğru yolu bulasınız.*** [1121]

أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنْ يَسْتَقْبِلُوا قِبْلَتَنَا وَأَنْ يَأْكُلُوا ذَبِيحَتَنَا وَأَنْ يُصَلُّوا صَلاَتَنَا فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ حَرُمَتْ عَلَيْنَا دِمَاؤُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ إِلاَّ بِحَقِّهَا لَهُمْ

= **Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allâh'ın kulu ve resûlü olduğuna şehâdet edinceye; kıblemize yönelinceye,** (Besmele ile) **kesmiş olduklarımızı yiyinceye ve** (bizim kıldığımız) **namazımızı kılıncaya kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu yaparlarsa onların** (kanlarının ve mallarının) **hakkı** (olan cezâların) **dışında kanları**(nı dökmek, onları öldürmek) **ve malları**(nı ganîmet olarak almak) **bize haram olur.** [1122]

ثَلاَثَةٌ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَأَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَآمَنَ بِهِ وَاتَّبَعَهُ

= **Üç** (sınıf insan) **vardır ki, bunlara ecirleri** (, sevapları,) **ikişer def'a verilir: Kitab ehli olup kendi peygamberine inanan, sonra Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem**(in peygamberliğin)**e kavuşup O'na da inanan ve** (dediklerine) **uyan kimse…** [1123]

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِيٌّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ

= **Muhammed'in nefsini kudret eli ile tutan Allâh'a yemîn ederim ki, bu** (benim İslâma dâvet ettiğim) **ümmetten bir yahûdi veyâ hıristiyan beni işitir, sonra da bana gönderilenlere inanmadan ölecek olursa mutlaka** (cehennem) **ateş**(inin) **ehlinden** (, cehenneme girecek kimselerden) **olur.** [1124]

Bu hadîsler, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gelmesinden sonra, daha önceki bütün dinlerin nesh edildiğini; hükümlerinin kaldırıldığını açık bir şekilde anlatır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e inanıp inanmamaktan dolayı sorumluluk bunu işitmeye bağlıdır. Uzak ve ıssız yerlerde yaşayan ve bu sebeple Efendimiz aleyhis-salâtü vesselâmın peygamberliğini işitmeyenler: ***Biz elçi göndermedikçe kimseye azab etmeyiz*** [1125] âyeti hükmü gereğince sorumlu tutulamazlar.

Hadîste yahûdi ve hıristiyanların özellikle anılması İslâm dîninin hükümlerinin bütün insanlığı kapsadığını belirtmek içindir. Çünkü bunlar değiştirilmiş de olsa kitab sâhibidirler, aslı semâvî olan bir dîne inanmaktadırlar. *Öyle olmalarına rağmen bu iki dîne inananlar İslâm dînine girmekle yükümlü, sorumlu olursa semâvî aslı tamâmen kaybolmuş veyâ semâvî bir aslı olmayan, kitabsız din bağlıları daha fazla İslâm dînine girmek, İslâmı kabul etmek zorundadırlar* denilmiş olmaktadır. [1126]

Ölüm döşeğinde (, ölmek üzere) **olanlarınıza:**

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(; Her türlü ikrâm sâhibi, cezâ vermede acele etmeyen Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyük arşın sâhibi olan Allâh'ı tesbîh ederim. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a âittir) **zikrini** (söylemelerini) **telkîn edin** (; hatırlatın)**.** [1127]

553 * Ölmek üzere olan kişinin daha rûhu boğazına çıkmadan yanında Kelime-i tevhîd ve Kelime-i şehâdet okunur; fakat sen de söyle diye zorlanılmaz. Ölmek üzere olan kişi de bu kelimeleri bir def'a okuyup başka bir şey söylemezse artık telkîne; hatırlatmaya son verilir. Böylece son sözü Kelime-i tevhîd olur. Bu hatırlatmayı, ölmek üzere olan kimsenin hoşlandığı, sevdiği bir kişi yapmalıdır.

Ölmek üzere olan kişiye telkîn, cümle içine Kelime-i tevhîd ile birlikte istiğfâr ve tövbeyi de alacak şekilde şöyle yapılabilir:

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

= Şânı yüce olan Allah'tan mağfiret diler ve O'na tövbe ederim ki, O'ndan başka hakk ilâh yoktur. O, Hayy'dir, Kayyûm'dur.

Ölmek üzere olan kişinin yanında Yâsîn ve Ra'd sûrelerini okumak müstehabtır.

سُورَةُ يس اِقْرَءُوهَا عِنْدَ مَوْتَاكُمْ

= **Öl**(mek üzere ol)**an kimselerinizin yanında Yâsîn sûresini okuyun**. [1128]

مَا مِنْ مَيِّتٍ يَقْرَأُ عِنْدَهُ سُورَةُ يس إِلاَّ هَوَّنَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

= Ölmek üzere olan hiçbir hasta yoktur ki, üzerine Yâsîn sûresi okunsun da Allah onun ölümünü kolaylaştırmasın. [1129]

***** Yâsîn sûresini okumanın hikmeti, bu sûrede kıyâmet ahvâli ve öldükten sonra dirilme konularının zikredilmesi, bu konulardan bahsedilmesidir. Ölmek üzere bulunan kişiye bu sûreler okunur ise yeniden bu durumları hatırlama imkânı doğar. [1130]

Ölüm ânındaki kişinin başucunda Ra'd sûresinin okunması müstehab görülürdü. Çünkü bu sûrenin okunması, kişiye ölüm acısını hafifletir ve daha kolay can vermesini sağlar. [1131]

* Ra'd sûresinin muhtevâsını; içermiş olduğu konuları üç bölüm hâlinde ele almak mümkündür. Asıl konusu ulûhiyyet olan birinci bölümde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e indirilen vahyin gerçekliğine vurgu yapan ilk âyetten sonra muhâtapların dikkati evrenin yaratılışı ve işleyişine çekilir; bu arada tabiata hâkim olan düzen ile bu düzenin insan hayâtının devâmına yönelik işleyişine değinilir; ardından îmân hayâtında en önemli engeli oluşturan âhiretin inkâr edilişinin şaşılacak bir davranış olduğu belirtilir.

Sûrenin ikinci bölümünde, Hazreti Peygamber'e gönderilen vahyin hakk olduğunu kabul eden ile bu apaçık gerçek karşısında kör gibi davranan kimsenin aslâ eşit olmayacağı dile getirilir ve bunu ancak aklından faydalanmasını bilenlerin anlayabileceği ifâde edilir.

Üçüncü bölüm genel anlamda nübüvvet ve özelikle hazreti Peygamber'in risâleti ile ilgilidir. İnkârcıların hazreti Muhammed'den maddî, hissî mûcize talep ettiklerinin bildirilmesi ile başlayan bu bölümde Allâh'a yönelen kimseye O'nun hidâyet nasip edeceği, böylelerinin Allâh'ı anmak ve O'na bağlanmakla huzur bulduğu ifâde edilir. [1132]

Mü'minin ölüm ânı geldiğinde, rahmet melekleri beyaz ipek elbiseler ile gelir ve mü'minin rûhuna hitâben: Sen Rabbinden râzı, O da senden râzı olarak, sana karşı gazaplı olmayan Rabbinin rahmetine ve katına çık **derler. Ve o mü'minin rûhu en güzel misk kokusu gibi vücûdundan çıkar. Sonra melekler bu rûhu elden ele aktararak** (önce) **semânın kapısına kadar** (oradan) **mü'minlerin ruhlarının bulunduğu yere getirirler. Mü'minlerin ruhları, gelen mü'minin rûhuna birinizin uzaktaki sevdiği birine kavuşmasından daha çok sevinir ve o şekilde karşılarlar ve:** Falan filân nasıldır **diye sorarlar.** (Ruhlardan) **bir kısmı:** Bırakın onu, o dünyâ zevkine dalmıştı **derler. O** (yeni gelen ruh)**:** O kimse ölüp size kavuşmadı mı **der. Onlar da:** (Buraya gelmediğine göre) cehennemin hâviye kısmına götürülmüştür **derler. Kâfirin ölüm ânı yaklaştığında ise azap melekleri yanlarında kıldan yapılmış kalın bir elbise ile gelir ve ona şöyle derler:** Haydi sen Rabbinin azâbına, O sana gazaplanmış olduğu hâlde çık. **Kâfirin rûhu da en kötü pislik kokusu gibi çıkar. Melekler onu gideceği yerin kapısına getirir ve:** Bu ne kötü kokudur **diyerek kâfirlerin ruhlarının yanına götürürler.** [1133]

* Ölülerin ruhları birbirine kavuşup birbirlerini ziyâret eder, birbirleri ile konuşurlar mı? İki çeşit ruh vardır: Mutlu ruh, mutsuz ruh. Mutsuz ruh ziyâret ve görüşmeden mahrumdur. O, hak ettiği azapla meşguldür. Mutlu olan ise ziyâret ve görüşmeye açıktır; dünyâda olanları ve insanları ilgilendiren hususları konuşurlar. Ruhlardan her biri, bilgide eşit olan ruhlara eşlik eder. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın rûhu refiki a'lâdadır. Yüce Allah: ***Kim Allah ve Resûlü'ne itaat ederse işte o nebîler ile sıddîkler ile şehitler ile ve sâlihler ile berâberdir. Onlar ne güzel** (, ne iyi) **arkadaştırlar*** [1134] buyurmaktadır. Âyette geçen birlikte olma, berâber olma hem dünyâda, hem berzahta, hem de cezâ gününde olacaktır. Bu üç merhalede, üç aşamada kişi sevdiği ile berâberdir. [1135]

554 * Ölmek üzere olan kimse ölünce gözleri yumdurulur, [1136] çenesi iyice bir bez ile çekilip ağzı kapatılarak tepesinden bağlanır. Bunları yapan kimse şöyle duâ etmelidir:

بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ اَللَّهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَسَهِّلْ عَلَيْهِ مَا بَعْدَهُ وَأَسْعِدْهُ بِلِقَائِكَ وَاجْعَلْ مَا خَرَجَ إِلَيْهِ خَيْرًا مِمَّا خَرَجَ عَنْهُ

= Yüce Allâh'ın adı ile (, O'nun adını anarak), O'nun elçisinin dînî üzere (ölmüş olsun). [1137] *Ey Allâhım! Bunun işini kolay et, kendisine ilerisini kolaylaştır, onu cemâlinle mutlu kıl. Gitmekte olduğu âlemi ona, içinden çıktığı âlemden daha hayırlı yap.* [1138]

* Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), sahâbeden Ebû Seleme (radiyallâhü anh) öldüğünde şu şekilde duâ etmişti:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ رَبَّ الْعَالَمِينَ اَللَّهُمَّ افْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ

= Allâhım! Ebî Seleme'yi affet. Derecesini hidâyete erenler(in dereceleri) arasına yükselt. Arkasında kalanlar için de sen ona halef ol, bizi de onu da affet. Ey âlemlerin Rabbi olan Allâhım! Onun kabrini genişlet ve orada kendisine (bir) nûr yarat. [1139]

Kimin başına bir musîbet gelir, yüce Allâh'ın emrettiği gibi (istircâ ederek) إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *; Bizler, Allah için (, O'nun rızâsını kazanmak için) yaşıyoruz, (eninde sonunda mutlaka) yine O'nun huzûruna varacağız* **der ve:** Allâhım! Bana, bu musîbete sabrımın ecrini ver, kaybettiğimden daha hayırlısını ihsân et **diye duâ ederse, Allah mutlaka onun** (bu) **duâsını kabul eder.** [1140]

555 - Ölünün üzerinden elbisesi çıkarılır, yıkanması için teneşîr veyâ başka bir şey üzerine konulur, üstüne örtü çekilir. Şişmesine engel olmak için karnı üstüne bıçak veyâ diğer bir demir parçası konulur. Kolları göğsünün üzerine konulmayıp, yanlarına uzatılır. Yanında cünüp, hayız ve nifas hâllerinde olanlar bulunmaz.

556 * Ölen kimsenin yanında güzel kokulu bir şey bulundurulur. Yıkanmadıkça yanında Kur'ân-ı Kerîm okunması mekruhtur. Bu durumda başka bir odada Kur'ân okunabilir. Ölünün bulunduğu yer geniş olup, ölünün (yüzü dâhil) üzeri de tamâmen örtülü ise kendisine yakın oturulmaksızın sessizce Kur'ân okunmasında kerâhet yoktur. [1141]

خَمِّرُوا وُجُوهَ مَوْتَاكُمْ وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ

= **Ölülerinizin yüzlerini örtün, yahûdilere benzemeyin.** [1142]

* Teberrüken, sevgi ve saygı için ölen kişiyi öpmek câizdir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Osman bin Maz'ûn (radiyallâhü anh)ı, [1143] hazreti Ebû Bekir

(radiyallâhü anh) de Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ı vefâtından sonra öpmüştür. [1144] Ölünün âilesi kendisini görmek isterse buna engel olunmaz. Çünkü Câbir bin Abdullah (radiyallâhü anhümâ) şöyle demiştir: *(Uhud günü) babam şehit edildiğinde yüzündeki örtüyü (, elbiseyi) açıp ağlamaya başladım. Cemaat beni bundan engellemeye başladılar. Ama Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) beni engellemedi.* [1145]

557 - Ölünün komşularına ve yakınlarına vefat haberi verilir. Bunlar da, ölüye karşı son görevlerini yapmaya koşarak sevap kazanırlar.

Cenâzelerin Yıkanması

558 * Cenâzelerin bir an önce yıkanması, kefenlenip hazırlanması ve kabirlerine konulması müstehabtır.

أَنَّ آدَمَ لَمَّا مَاتَ غَسَّلَتْهُ الْمَلاَئِكَةُ وَصَلُّوا عَلَيْهِ ثُمَّ قَالُوا هَذِهِ سُنَّةُ مَوْتَاكُمْ يَا بَنِي آدَمَ

= **Âdem** (aleyhisselâm) **ölünce melekler onu** (su ile) **yıkadılar,** (kefenlediler, üzerine dört tekbir getirip cenâze) **namazını kıldılar** (, defnettiler) **ve şöyle dediler:** Ey insanoğlu! Bu, sizin ölülerinizin sünnetidir. [1146] Yâni insanoğlundan ölenler için âdetullah; Allâh'ın koyduğu kânun budur, böyledir.

Cenâze yıkanmak için önce teneşîr denilen tahtadan bir sedir veyâ bu işi görecek benzer bir şey üzerine, ayakları kıble yönüne doğru gelecek şekilde arkası üzeri yatırılır. Teneşîrin çevresi güzel kokulu bir şeyle üç, beş veyâ yedi kez tütsülenir. Göbeğinden dizleri altına kadar olan avret yerleri bir örtü ile örtülüp, elbiseleri tamâmen çıkarılır.

559 * Cenâze yıkayan erkek veyâ kadın yıkayıcı, farz olan yıkama görevini yerine getirmeye niyet etmeli, yıkamaya Besmele ile başlamalıdır. Yıkama işi bitinceye kadar da ölen kişiyi affetmesi için Allah'tan af ve mağfiret dilenilmelidir.

Yıkayıcı eline bir bez sararak örtünün altından ölünün avret yerlerini temizler, sonra abdest aldırmaya başlar ve önce cenâzenin yüzünü yıkar. Ağzına ve burnuna su vermez. Yalnız dudaklarının içini ve dışlarını, burun deliklerini, göbek çukurunu parmakla veyâ parmağına sardığı bez parçası ile mümkün olduğu kadar siler. Daha sonra elleri ile kollarını yıkar. Başını mesh eder, ayaklarını yıkar. Böylece abdest aldırılmış olur.

Cenâzenin üzerindeki elbiseler çıkarılır, bir divan (, bir sedir) üzerine konur. Avret yeri (, avret mahâlli) üzeri bir bez parçası konul(arak kapatıl)ır. Ağzına ve burnuna su ver(dir)ilmeden, sağ tarafından başlanarak namaz abdesti gibi abdest aldırılır. [1147]

Namazın ne olduğunu henüz anlamayacak yaşta ölen bir çocuğa abdest aldırılması gerekmez.

560 - Cenâzenin abdest aldırma işi tamamlanınca üzerine mümkün ise ılık su dökülür. Saç ve sakalı taranmaksızın, varsa hatmî denilen güzel kokulu bir ot ile yoksa sabun ile yıkanır. Sonra sol tarafına çevrilerek önce sağ tarafı bir kez yıkanır. Daha sonra sağ tarafına çevrilerek sol tarafı da bir kez yıkanır. Böylece sağ ve sol yanları üçer def'a yıkanır. Daha fazla yıkanabilirse de isrâfa gerek yoktur. Bundan sonra cenâze hafifçe kaldırılır; cenâze, yıkayıcı kimsenin göğsüne veyâ eline veyâ dizine yaslandırılarak karnı hafifçe ovulur. Bir şey çıkarsa su ile yıkanıp giderilir. Yeniden abdest aldırmaya ve vücûdun tamâmını yıkamaya gerek yoktur. Fakat şişip dağılmak üzere bulunan bir ölünün üzerine yalnız su dökülmekle yetinilir; abdest aldırmak ve üç def'a yıkamak gerekmez.

561 - Ölünün saçları ve tırnakları kesilmez, sünnet olmamışsa sünnet edilmez. Cenâze yıkanırken pamuk kullanılmaz. Yıkandıktan sonra havlu ve benzeri bir şeyle kurulanır. Daha sonra kefen gömleği giydirilir ve geri kalan kefenleri yayılır. Başına ve

sakalına hanût denilen kâfûr, sandal ve benzeri şeylerden meydana gelmiş güzel kokulu bir şey konur. Secde yerleri olan alın, burun, eller, dizler ve ayaklarına da kâfûr konur.

562 - Ölünün yıkanacağı yer kapalı olmalı, yıkayıcı ve yıkayıcıya yardım eden veyâ edenlerden başkası onu görmemelidir.

Bir ölüyü, ona en yakın olan kişi veyâ yüce Allah'tan korkan, güvenilir bir kimse ücretsiz yıkamalıdır. Çünkü bu dînî bir görevdir. Öyle ki, yıkayıcı olarak görevli olan kişiden başkası bulunmasa bu kişinin yıkama ücreti alması câiz olmaz. Fakat yıkama işi o kişinin görevi olmasa ve ölüyü yıkayabilecek başkaları da varsa o zaman ücret alabilir.

563 * Erkek ölüyü erkek, kadın ölüyü de kadın yıkar. Yıkayıcı kişiler tahâret üzere bulunmalı; cünüp, hayız, nifâs hâlinde olmamalıdırlar. Yıkayıcı kimsenin müslüman olmayan bir kişi olması mekruhtur. Ancak müslüman bir erkeği yıkayacak gayrimüslimden başka bir erkek, müslüman bir kadını yıkayacak gayrimüslim bir kadından başka kadın bulunmadığı zaman bunlar yıkayabilirler.

(Müslüman) bir kadın erkeklerin arasında ölse (ve onu yıkayacak kadın olarak sâdece) hıristiyan bir kadın bulunsa ona (cenâzenin) nasıl yıkanacağı öğretilir ve o da onu (; ölen müslüman kadını) yıkar. [1148]

564 - Bir kadın vefat eden kocasını yıkayabilir. Çünkü kadın, iddet bekleyecektir; iddet çıkmadıkça evlilik devam hâlinde sayılır. Fakat bir erkek, ölmüş bulunan hanımını yıkayamaz. Çünkü erkeğe iddet gerekmez. Hanımı ölünce, aralarındaki evlilik bağı kalkmış olur. Ancak onu yıkayacak bir kadın bulunmazsa kocası hanımını teyemmüm ettirir.

(Diğer üç mezhep imamına göre kocanın da hanımını yıkaması câizdir.)

565 * Erkekler arasında ölmüş olan bir kadına mahremi varsa bu kişi ona eli ile teyemmüm ettirir. Mahremi yoksa yabancı bir erkek eline bir bez alarak gözlerini kapar ve kadına teyemmüm ettirir.

Bir kadın erkeklerin arasında ölse (ve onu yıkayacak kadın bulunmasa) veyâ bir erkek kadınların arasında ölse (ve onu yıkayacak erkek bulunmasa, ölen bu erkek veyâ kadının) her ikisine de teyemmüm ettirilir. [1149]

566 - Su bulunmadığı zaman teyemmüm ile yetinilir. Bir cenâze için teyemmüm yapılıp namazı kılındıktan sonra su bulunacak olsa cenâze yeniden yıkanır, namazın tekrar kılınıp kılınmayacağı hakkında İmam Ebû Yûsuf'un iki görüşü vardır.

567 - Henüz bulûğ çağına yaklaşmamış bir kız çocuğunu erkek yıkayabileceği gibi henüz bulûğ çağına ermemiş bulunan bir erkek çocuğunu da kadın yıkayabilir.

568 - Cinsel organı kesilmiş veyâ yumurtaları çıkarılmış erkek ile organı tam olan erkekler arasında fark yoktur. Bu gibileri de erkekler yıkarlar.

569 - Suda boğulmuş olan bir müslüman, yıkamak niyeti ile üç def'a suda hareket ettirilerek yıkanır. Onun su içinde kalmış olması, hayatta olan müslümanlardan cenâzeyi yıkama farzını yerine getirmemelerini gerektirmez.

570 * Bir müslümanın akrabâsı veyâ hanımı olan bir gayrimüslim öldüğü zaman kendi dîninden olanlara teslim edilir. Eğer bunlara verilmezse üzerine su dökülür ve pis şeylerin yıkandığı gibi yıkanır. Bir müslümana yapıldığı gibi namaz abdesti gibi abdest aldırılmaz. Çünkü o, hayatta iken abdest almıyordu. Sonra bir beze sarılarak gömülür, yukarıda belirtilen mü'minlere yapılan işlemler buna yapılmaz. [1150]

* Hanefî ve Şâfiî âlimlerine göre bir müslümanın, müslüman olmayan yakın bir akrabâsı öldüğünde onun yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesi gibi bir cenâze ile ilgili yapılması gerekli olan işler ile ilgilenmesi gerekir. Çünkü bu işler insana özgü bir âdettir.

Bir müslümana, diğer insanlara özellikle de yakınlarına iyilik yapması tavsiye edilmiştir. Öldükten sonra yıkamak ve gömmek de onlar hakkında yapılabilecek iyiliklerdendir.

(Babam Ebû Tâlib ölünce) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e (gittim ve O'na): Müslüman olmayan yaşlı amcan öldü. Onu kim defnedecek *dedim. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Git ve babanı göm. Tekrar yanıma gelinceye kadar da hiçbir şey yapma** *buyurdu. Onu (; babamı) (yıkadım, kefenledim ve sonra) defnettim.* [1151]

571 - Ölen bir müslümanın, gayrimüslim olan akrabâsından başka bir yakını bulunmasa cenâzesi gayrimüslimlere verilmez. Çünkü bunun techîz ve tekfîni ile ilgili bütün görevler müslümanlar üzerine bir farz-ı kifâyedir.

572 * Çocuk doğduktan sonra ses vermek, bir organını oynatmak, gözünü açıp kapamak gibi diri olarak doğduğuna delil olan bir işâret görülürse veyâ vücûdunun çoğu kısmı diri olarak çıkarsa o çocuk yıkanır, isim verilir ve üzerine namaz kılınır.

إِذَا اسْتَهَلَّ الصَّبِيُّ صُلِّيَ عَلَيْهِ

= **Çocuk doğarken hayat belirtisi gösterdiğinde** (cenâze) **namazı kılınır.** [1152]

Diri olarak doğduğuna delil sayılabilecek herhangi bir alâmet, bir işâret görülmemiş bir çocuğa isim verilir, yıkanır, bir bez parçasına sarılarak defin edilir; üzerine namaz kılınmaz

اَلطِّفْلُ لاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ وَلاَ يَرِثُ وَلاَ يُورَثُ حَتَّى يَسْتَهِلَّ

= **Çocuk, canlı olarak dünyâya gelmedikçe** (ona cenâze) **namazı kılınmaz; ne mîras alır ve ne de mîras bırakır.** [1153]

* Ölü olarak düşen; düşük olarak doğan bir çocuğun uzuvlarının bir kısmı belli olmuş ise isim verilir, yıkanır, bir bez parçasına sarılarak defin edilir. Üzerine namaz kılınmaz. Ona isim verilmesi ve yıkanması, insanoğluna ikrâm; hürmet içindir, namazının kılınması için değildir.

Düşük olarak doğan çocuğun eğer uzuvları belli olmamış ise bir bez parçasına sarılarak gömülür, yıkanması gerekmez. [1154]

573 - Erkek mi, kadın mı olduğu anlaşılmayan ve kendisine hünsâ-i müşkil denilen kişi ölünce yıkanmaz, teyemmüm ettirilir. Kefenlenme hususunda ise kadın sayılır.

574 - Ölmüş olan bir müslümanın başı ile birlikte vücûdunun çoğu bulunacak olsa yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Fakat başsız olarak yalnız vücûdun yarısı bulunsa veyâ gövdesinin çoğu kaybolmuş olsa yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine namaz kılınmaz, bir beze sarılarak gömülür.

575 - Kefene sarıldıktan sonra ölüden çıkacak bir sıvı veyâ benzeri şeyler artık yıkanmaz.

Cenâzelerin Kefenlenmesi

576 * Ölen erkek veyâ kadın her müslümanı vücûdunu örtecek bir giysi ile kefenlemek farzdır. Farz olan bu görevi yerine getirmeyen müslümanlar günahkâr olurlar.

Kefenler üç kısma ayrılır: a) Kefen-i sünnet; sünnet olan kefenlerdir ki, erkekler için kamîs, izâr ve lifâfeden ibâret olmak üzere üç kattır. Kadınlar için ise bu üç parçaya ilâve olarak bir baş örtüsü ile bir göğüs örtüsünden ibâret olmak üzere beş kattır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), pamuktan dokunmuş ince, beyaz, üç kat bezle kefenlendi. Ayrıca üzerinde gömlek ve sarık da yoktu. [1155]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in (kızı Ümmü Gülsüm'ü kefenlemek üzere) bize verdiği ilki (kefenlik) peştemal, sonra gömlek, sonra başörtüsü sonra da çarşaf oldu. (Efendimizin kızı) bu elbiselerden sonra başka bir elbisenin içine daha sarıldı. [1156]

b) Kefen-i kifâyettir: Erkekler için izâr ile lifâfeden, kadınlar için de bunlarla birlikte bir baş örtüsünden ibârettir.

c) Kefen-i zarûrettir: Hem erkekler, hem de kadınlar için yalnız bir kattır. Bu durumda ölü, bulunabilen bir parça elbiseye sarılır. Fakat bir zarûret bulunmadıkça böyle bir kat kefen ile yetinilmemelidir.

Ölü, bir gömlek (; kamîs), bir izâr, bir de bunların üzerine üçüncü kat bir bezle kefenlenir. Bu üç kat bulunmaz sâdece bir kat kefen bulunursa onunla yetinilir. [1157]

577 * Kamîs (قميص), bir gömlek yerindedir. Boyun kısmından ayaklara kadar uzun olur. Yen denilen kol ağzı ve yakası bulunmaz, etrâfı da oyulmaz. İzâr (إزار), bir don ve bir eteklik yerindedir ki, baştan ayağa kadar uzun bulunur. Lifâfe (لفاف) ise bir sargı yerinde olup baştan ayağa kadar uzun olur, baş ve ayak tarafları düğümlenir. Böylece izâr-dan daha uzun bulunmuş olur.

578 * Kefenin beyaz renkte pamuk bezinden olması daha fazîletlidir.

اِلْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ

= **Beyaz** (renkli) **elbise giyiniz. Çünkü beyaz** (renkli) **elbise, elbiselerinizin en hayırlılarındandır. Ölülerinizi de beyaz** (renkli) **kumaşlarla kefenleyiniz.** [1158]

Kefenin yenisi ve yıkanmışı birdir. Kadınlar için ipekten kefen ve zâferân (, safran) ile usfûr denilen boyalarla boyanmış bezlerden de kefen yapılabilir.

Kefenler mümkün olduğu kadar güzel, ölünün maddî durumuna uygun olmalıdır. Meselâ: Erkeklerin kefenleri, cum'a veyâ bayram günlerinde, kadınların kefenleri de anne ve babalarını ziyâret ettikleri günlerde giydikleri elbiselere kıymet bakımından uygun olmalıdır. Bu bir ölçüdür. Sünnet miktârı olan kefenden daha fazlasını yapmak mekruhtur.

579 - Kefenler ölülere sarılmadan önce bir, üç veyâ beş def'a güzel kokulu şeylerle tütsülenir. Önce lifâfe tabut içine veyâ hasır ve kilim gibi bir şey üzerine serilir, üzerine de izâr yayılır. Sonra da ölü kamîs yâni kefen gömleği içinde olarak izârın üstüne konur. Bu durumda ölü erkek ise izâr önce soluna, sonra da sağına getirilerek sarılır. Daha sonra lifâfe de aynı şekilde sarılır. Açılmasından korkulur ise kefen bir kuşak ile de bağlanır.

Ölen kimse kadın olunca saçları ikiye ayrılarak kamîs; kefen gömleği üzerinden göğsü üzerine konur, onun üzerine başörtüsü yüzü ile birlikte örtülür, üstüne de izâr sarılır. İzârın üzerinden de göğüs örtüsü bağlanır. Daha sonra da lifâfe sarılır. Göğüs örtüsü lifâfeden sonra da bağlanabilir.

580 - Kefen konusunda bulûğ çağına yaklaşmış erkek ve kız çocuklar, bulûğ çağı-na ermiş erkek ve kadın hükmündedir. Henüz bulûğ çağına yaklaşmamış çocuklar, izâr ve lifâfe ile iki kat yâhut bir kat bez ile kefenlenebilir. Ancak üç kat yapılması daha güzeldir.

581 * Her kişinin kefen harcamaları kendi malından karşılanır. Kefen harcamaları, borçtan, yapılan vasiyetten ve vâris hakkından öncedir. Ancak bir borca karşılık olarak bırakılan rehin maldan kefene harcama yapılamaz; rehin alanın hakkı daha önce gelir.

Geriye mal bırakmamış olan bir ölünün kefen masrafı, hayatta iken nafakasını vermekle yükümlü bulunduğu kişilerce; bunlar yoksa devlet tarafından karşılanır. Bu da mümkün olmazsa kefen masrafını müslümanların kendi aralarında karşılamaları gerekir.

582 - Kadınların kefenleri zengin olsalar da kocalarına âittir. Fetvâ buna göredir. İmam Muhammed'e göre malı olmayan kadının techîz ve tekfîn masrafları, nafakasını vermekle yükümlü olan kişilerce; eğer kadının malı varsa masraflar o maldan karşılanır.

583 - Bir ölünün techîz ve tekfîn harcamalarını vârislerinden biri karşılasa bu masrafları ölen kişinin terekesinden; geriye bıraktığı maldan alabilir. Fakat vâris olmayan bir kişi, ölünün akrabâsı olsa bile, vârislerin iznini almaksızın yapmış olduğu bu harcamaları, ölünün geriye bıraktığı maldan alamaz. İsterse yapacağı masrafı ölünün geriye bıraktığı maldan alacağına dâir şâhit tutsun, ister tutmasın, hüküm aynıdır.

584 * Ölen bir kişinin mezarı; kabri, gömülmüş olduğu yer açılıp kefeni çalınmış olursa bakılır: Eğer cenâze bozulmamış, kokup çürümemişse yeniden kefene sarılır. Bu yeni kefenin harcaması, ölünün geriye bıraktığı mal henüz bölünmemişse bu maldan, eğer bölünmüşse vârisleri tarafından karşılanır.

Cenâze Namazları

585 * Cenâze namazı, aslında ölen kimse için bir duâdır ve farz-ı kifâyedir; bir kısım müslümanların bu görevi yapmaları ile sorumluluk diğer müslümanlardan düşer.

Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm), bir müslümanın diğer müslüman üzerindeki haklarını sayarken öldüğünde yıkanmasını, namazının kılınmasını ve yıkanan cenâzenin kefenlenmesini emretmiştir. Ayrıca Efendimiz hayatta iken O'nun emri ile cenâzenin yıkanıp kefenlenmesi, namazının kılınması ve defnedilmesi yönünde sürekli uygulamalar yapıldığından, İslâm âlimleri bu görevlerin her müslüman için birer vecîbe; bir görev olduğu hususunda fikir birliği etmişler, bu hükümler üzerinde icmâ oluşmuştur. [1159]

صَلُّوا عَلَى مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَصَلُّوا خَلْفَ مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ

= **Lâ ilâhe illâllah diyen herkese** (cenâze) **namaz**(ı) **kılınız, Lâ ilâhe illâllah diyen herkesin ardında** (da) **namaz kılınız.** [1160]

Cenâze namazı, hicretin birinci yılında meşrû kılınmıştır. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) Medîne'ye gelince Berâ bin Ma'rûr (radiyallâhü anh)ın kabrini ziyâret etmiş, ilk def'a cenâze namazını kıldırarak şöyle duâ etmiştir:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَأَدْخِلْهُ جَنَّتَكَ وَقَدْ فَعَلْتَ

= Allâhım! Onu affet, ona merhamet eyle ve cennetine koy; sen bunu zâten yaptın (; onu cennetine koyduğunuz ümit ediyoruz, bu konuda hüsnü zan; iyi zan sâhibiyiz). [1161]

586 * Cenâze namazının şartı altıdır; beşi cenâzede; ölen kişide, biri imamda aranır: a) Ölen kişinin müslüman olması, b) Ölen kişinin temiz olması; yıkanıp kefenlenmesi, c) Cenâzenin namaz kılınacak yerde var olması, d) Cenâzenin yere konulmuş olması, e) Cenâzenin veyâ vücûdunun çoğunun veyâ hiç olmazsa başı ile birlikte yarısının namaz kılanın önünde kıbleye karşı konulmuş olması, f) Namazı kıldıracak imamın, bâliğ olması. Çocuğun cenâze namazını kıldırması ile ona uyan ve cenâze namazı kılmakla yükümlü olan bâliğ kişilerden bu sorumluluk düşmez.

Cenâze namazını kılan kişide aranan şartlar, vakit dışında diğer namaz için aranan şartların aynısıdır. Bu şartlara ilâve olarak cenâze namazını kılan kimsenin özürsüz olarak binekli; binek üzerinde veyâ oturur durumda olmaması da gerekir. [1162]

587 - Cenâze namazına, ölünün erkek veyâ kadın, erkek veyâ kız çocuk olduğu belirtilerek niyet edilir. İmam, Allah rızâsı için hazır olan cenâze namazını kılmaya, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) için salâvâta ve cenâze için duâ etmeye niyet

ederek namaza başlar. İmamın, cemaat arasında kadınlar bulunsa bile imam olmaya niyet etmesi gerekmez. Cemaatten her biri de Allah için cenâze namazını kılmaya, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) için salâvâta, cenâze için duâya ve imama uymaya niyet eder.

Ölü erkek ise şu erkek için, kadın ise şu kadın için diye duâya niyet edilir. Çocuklar için de bu şekilde niyet edilir. Cemaatten biri, ölünün erkek veyâ kadın, büyük veyâ küçük olduğunu bilemezse üzerine imamın namaz kılacağı ölüye, imamla birlikte namaz kılmaya ve duâ etmeye niyet eder.

588 - Cenâze namazının rükünleri kıyam ile dört tekbîrdir. Sünnetleri de yüce Allâh'ı övme, Efendimize salât ve selâm ile ölen kişi ve diğer müslümanlara duâ etmekten ibârettir. Duânın rükün olduğu görüşünde olanlar da vardır.

* Cenâze namazında kıraat ve ilk tekbîrden başka elleri kaldırmak da yoktur. [1163]

589 * Cenâze namazı şöyle kılınır: Cenâzeye karşı ve kıbleye yönelik olarak saf bağlanarak niyet edilir. İmam, ellerini kaldırarak sesli olarak Allâhü Ekber diye tekbîr alır, ellerini namazda olduğu gibi bağlar. Cemaat de sessiz bir şekilde tekbîr alarak ellerini bağlarlar. Bu tekbîr bir bakıma bir rükündür, bir bakıma da bir şarttır. Bu tekbîrin ardından hem imam, hem de cemaat sessizce Sübhâneke duâsını:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ

= Allâhım! Seni tesbîh ederim. Sana hamd eder, seni överim. İsmin yücedir, Zâtın yüksektir, her şeyden üstündür. Senin övülmen de târif edilemez derecede uludur. Senden başka gerçek ilâh yoktur [1164] şeklinde okuduktan sonra ellerini kaldırmadan imam sesli olarak Allâhü Ekber diye tekbîr alır. Cemaat de ellerini kaldırmadan sessizce tekbîr alırlar. Daha sonra hepsi sessiz bir şekilde Allâhümme salli ve Allâhümme bârik duâlarını okurlar. Tekrar aynı şekilde Allâhü Ekber diye tekbîr alınır. Bu kez de ölüye ve diğer mü'minlere yine sessizce duâ edilir. Duâdan sonra yine Allâhü Ekber denilerek tekbîr alınır; önce sağ, sonra da sol tarafa imam yüksek sesle, cemaat de sessizce selâm vererek cenâze namazını tamamlamış olurlar. [1165]

Üç şeyi Peygamber aleyhissalâtü vesselâm işlemeye devam ettiği hâlde insanlar bunları yapmayı terk etmiştir. Bunlardan birisi namazda iki (tarafa) selâm verildiği gibi cenâze namazında da bu şekilde (iki tarafa) selâm verilmesidir. [1166]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem ile birlikte cenâze namazı kıldık. Hem sağ (taraf)ına, hem de soluna (, sol tarafına) selâm verdi. [1167]

Bu vâcib olan selâm ile ölüye, cemaate ve imama selâm verilmesine niyet edilir. Bâzı âlimlere göre bu selâm ile ölüye niyet edilmez.

* Hanefî mezhebine göre iki tarafa da selâm verilmesi vâcib olduğu için eller ikinci selâmdan sonra yanlara salıverilmelidir. [1168]

(Cenâze namazında Fâtiha sûresinin okunması, Şâfiîlere göre bir rükündür ve ilk tekbîrden sonra okunması daha fazîletlidir. Hanbelîlere göre de bu bir rükündür. Birinci tekbîrden sonra okunması vâcibtir. Mâlikîlere göre ise tenzîhen mekruhtur.)

590 * Cenâze namazında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in aşağıdaki duâları ettiği rivâyet edilmiştir:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا اَللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلاَمِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ اَللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ

= Allâhım! Dirimizi, ölümüzü; burada olanımızı, olmayanlarımızı; küçüğümüzü(n

büyüme yaşına girdikten sonra işleme ihtimâli olan günahları), büyüğümüzü(n işledikleri günahları); erkeğimizi(n işledikleri günahları), kadınımızı(n işledikleri günahları) bağışla (, affet). Allâhım! Bizden yaşattığın kimseleri İslâm üzere yaşat, bizden öldüreceğin kimseleri de îmân üzere öldür. Allâhım! Bu cenâzenin (ölümüne sabretme ve defnine katlanma) sevâbından bizi mahrum etme ve on(un vefâtın)dan sonra bizi sapıttırma. [1169]

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلاً خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ أَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ

= Allâhım! Bu öleni mağfiret eyle, buna merhamet buyur ve âfiyet ihsân et. Bunu affeyle, vardığı yerde ona ikrâmda bulun. Yerini genişlet, bunu su ile kar ve dolu ile yıka. Beyaz elbiseyi kirden nasıl temizlersen bunu da günahlarından öylece temizle. Kendisine (dünyâdaki) yurdunun yerine daha hayırlı bir yurt, âilesinin yerine daha hayırlı bir âile, eşinin yerine daha hayırlı bir eş ihsân eyle. Bunu cennete koy ve kabir azâbından yâhut (cehennem) ateş(inin) azâbından koru. [1170]

اَللّٰهُمَّ إِنَّ فُلاَنَ بْنَ فُلاَنٍ فِي ذِمَّتِكَ وَحَبْلِ جِوَارِكَ فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَمْدِ اَللّٰهُمَّ فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

= Allâhım! Falan oğlu falan senin koruman altındadır. Senin kurtuluşa götüren ipine (, dînine) sarılmıştır. Onu kabir sıkıntısından ve (cehennem) ateş(inin) azâbından koru. Sen, sözünü yerine getiren ve hamd edilmeye lâyık olansın. Allâhım! Onu bağışla, ona acı. Çünkü sen affedici ve merhametlisin. [1171]

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلاَمِ وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلاَنِيَتِهَا جِئْنَاكَ شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهُ

= Allâhım! Onun (, bu cenâzenin) Rabbi sensin, onu sen yarattın, İslâma sen eriştirdin, rûhunu sen aldın, gizlisini kapalısını bilen sensin. Biz sana, (onun için) şefaatçi olarak geldik. Onu bağışla. [1172]

(Dînî açıdan iyi veyâ kötü birisi olduğunu bilmediğin ancak müslüman olmakla birlikte) hevâ ehli (; bid'at sâhibi, günahkâr) kimseler arasında olmakla suçlanan birinin (cenâze) namazını kılacak olursan şöyle demekle (, şöyle duâ etmekle) yetinirsin:

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ

*= **Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.** (Şirk ve mâsiyetten) **tevbe edip senin yoluna uyanları** (, sana itaat edenleri) **bağışla!*** [1173] *(Dînen iyi biri olduğu için) sevdiğin kişinin (cenâze) namazını kılacak olursan edebildiğin (, istediğin) duâyı et.* [1174]

591 - Ölen kimse, erkek çocuk veyâ deli ise yukarıda belirtilen duâlara ilâve olarak:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَسَلَفًا وَأَجْرًا

= Allâhım! Onu bize, önden gönderilmiş bir sevap sebebi kıl, birikmiş hazîne ya da âhiret armağanı kıl [1175] şeklinde duâ edilir.

592 * Cenâze namazında yukarıda nakledilen duâları bilmeyenler, kolaylarına gelen başka uygun duâları okuyabilirler. Meselâ:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= ***Ey Rabbimiz! Bize dünyâda bir iyilik ve âhirette*** *(de)* ***bir iyilik ver ve bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru*** [1176] âyeti okunsa yeterli olur. Aynı şekilde:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِلْمَيِّتِ وَلِسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

= *Allâhım! Beni, bu ölen kimseyi, diğer erkek ve kadın mü'minleri bağışla* [1177] diye de duâ edilebilir. Önemli olan, yüce Allâh'ın rızâsını kazanma amacı ile duâ etmektir.

إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ

= **Ölü üzerine namaz kıldığınız zaman ihlâsla ona duâ ediniz.** [1178]

Cenâze namazına katılan kişinin, bu namazda kendisine de duâ etmesi meşrûdur.

اَللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ

= *Allâhım! Bizi (bu ölü için kılınan namazın) ecrinden (; sevâbından) mahrum etme (; yoksun bırakma), ondan sonra bize fitne verme (, bizi fitneye düşürme).* [1179]

593 * Cenâze namazının asıl rüknü olan tekbîrler üçtür. İlk tekbîr ile berâber toplamı dört tekbîr etmiş olur. İmamın dördüncü tekbîrden sonra alacağı tekbîrlerde cemaat ona uymaz, imamın selâm vermesini gözetleyerek bekler.

İmam üç tekbîr ile selâm verecek olursa cenâze namazı fâsit olur. Fakat sehven; unutarak selâm verdikten sonra hemen dördüncü tekbîri alarak selâm verecek olursa namaz sahih olur. Bu durumda sehiv secdesi yapılması gerektiği bildirilmemiştir. [1180]

Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh), cenâze namazı kıldırdı. (Yanılıp) üç kez tekbîr getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç kez tekbîr getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbîr daha getirdi ve sonra selâm verdi. [1181]

594 * Cenâze namazında cemaatin bulunması şart değildir. Müslüman bir erkeğin veyâ müslüman bir kadının cenâze namazını kılması ile de bu farz yerine getirilmiş olur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen aşağıdaki hadîsin hükmüne göre cenâze namazı kılacak cemaatin en az kırk kişi olması müstehabtır:

مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلاَّ شَفَّعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ

= **Hiçbir müslüman yoktur ki, öldüğü zaman** (şöyle) **üzerine Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kırk kişi** (namaz) **kılsın da, Allah onların** (ölen) **bu müslüman hakkındaki şefaatlerini** (, duâlarını) **kabul etmesin** (; inşallah, duâlarını kabul eder)**.** [1182]

Cenâze namazı cemaatle kılındığı zaman imam olmaya en çok hak sâhibi bulunan, en geniş yetkiye sâhip idârecilerdir. Bunlardan sonra cum'a namazını kıldıran imam gelir. Sonra iyi bir hâl sâhibi bulunan mahalle veyâ kabîle imamıdır. Daha sonra da ölüye vâris olma; verâset sırasına göre velîsi bulunan kimselerdir.

595 - Bir velî, cenâze namazını kıldırmak için sıra kendisine gelmişse başkalarına izin verebilir. Yakın akrabâlardan başkası velînin izni olmadıkça cenâzenin namazını kıldıramaz. Eğer kıldıracak olsa velî de yeniden namazı kılar ve başka bir cemaate de kıldırabilir. Fakat başkası yeniden kıldıramaz ve akrabâlık dereceleri eşit olan velîlerden biri kıldırınca veyâ kıldırmasına izin verince, diğerlerinin artık kıldırmaya yetkileri kalmaz.

Ölen bir kadının velîsi bulunmazsa namazını kıldırmaya kocası, daha sonra komşuları hak sâhibidirler.

İmam Âzam'dan bir rivâyete ve Ebû Yûsuf'un görüşüne göre ölünün namazını kıldırma konusunda, velîsi herkesten önce gelir.

596 - Cenâze namazını yalnız kadınlar kılacak olsalar câiz olur ve farz yerine gelir.

Kadınların cemaat hâlinde cenâze namazını kılmaları da câizdir. Fakat teker teker kılmaları müstehabtır.

597 - Birkaç cenâze bir araya gelse, getiriliş sırasına göre bunların namazlarını ayrı ayrı kılmak daha iyidir. Hep birlikte getirilmişlerse en fazîletlisi ilk sıraya alınır. Bununla berâber hepsine bir namaz kılmak da yeterli olur. Bu durumda, imamın önünde erkek ölü bulundurulur. Diğer ölüler de kıble yönünde saf hâlinde göğüsleri imama karşı önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra kadınlar ve daha sonra da kız çocukları konulur.

598 * İmam, ölünün göğsü hizâsında durur. Cemaat de hiç olmazsa üç saf bağlar.

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ

= **Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan** (oluşan) **üç saf**(lık bir cemaat) **namaz kılarsa** (Allah, cemaatin cenâze hakkındaki şefaâtini kabul eder, cennet veyâ Allâh'ın mağfireti) **vâcib** (; sâbit) **olur.** [1183] *Hadîsin râvisi Mâlik bin Hubeyre cenâze için (namaz kılmaya gelen) halkı az bulduğu zaman (bu hadîsten dolayı) onları üç safa ayırırdı.*

Cenâze namazında safların en fazîletlisi en arkada olandır.

599 - Cenâze musallâya yâni namaz için imamın önüne konulduğu yere baş tarafı imamın sol tarafına gelecek şekilde konulmuş olursa namaz câiz ise de, günah işlenilmiş olur.

600 - Cenâze namazına başlanıldıktan sonra gelip cemaate katılan kimse, hemen tekbîr alır, noksan kalan tekbîrlerini de duâ okumadan birbiri peşinden alır, böylece cenâze musallâdan kaldırılmadan tekbîrlerini tamamlayıp selâm verir.

İmamın dördüncü tekbîrinden sonra cemaate katılan kişi, hemen tekbîr alarak imama uyar, selâmdan sonra da üç tekbîri kazâ eder. Fetvâ bu şekildedir. Diğer bir görüşe göre ilk tekbîr için imamın alacağı tekbîri bekler, imam tekbîr almazsa cemaate katılamaz.

601 * Şiddetli yağmur gibi bir özür bulunmadıkça cenâzeyi câmi içine alarak namazını orada kılmak tenzîhen mekruhtur. Cenâze mescidin ön tarafına konularak imam ile cemaatin bir kısmı cenâze ile birlikte, bir kısmı da mescit içinde durur, saflar da bitişik olur ise kılınacak namaz mekruh olmaz. Mescid-i Harâm bu hükmün dışındadır. Onun içinde her türlü namaz kılınır. Cenâze namazını mezarlıkta kılmak da mekruhtur.

(Câmi içinde cenâze namazı kılmak Mâlikî mezhebine göre de mekruhtur, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre câizdir. Hattâ Şâfiî mezhebine göre cenâze namazının câmide kılınması mescidi kirletme korkusu yoksa müstehabtır.) [1184]

602 - Cenâze namazında kadınlar erkeklerin arkasında saf olurlar. Çünkü kadınlar için safların en hayırlısı, en arkadaki saftır. Bununla berâber bir kadın, bir erkeğin yanında durarak cenâze namazını kılsalar; bu namaz, rükû ve secdeli bir namaz olmadığından o erkeğin namazı bozulmaz.

603 - Kıble yönü araştırılıp ona göre cenâze namazı kılındıktan sonra, hatâya düşüldüğü anlaşılırsa namaz yeniden kılınır.

Cenâze namazı kılındıktan sonra imamın abdestsiz olduğu anlaşılırsa namaz yeniden kılınır; cemaatin abdestsiz olduğu anlaşılırsa namaz yeniden kılınmaz. Çünkü imamın

namazı sahih olunca, bununla cenâze namazının farziyyeti yerine getirilmiş olur.

604 - Güneşin doğma, batma ve zevâle yaklaşma zamânında cenâze namazı kılmak mekruhtur. Bununla berâber bu vakitlerde kılınsa yeniden kılınmaları gerekmez. Bu vakitlerde cenâzeyi gömmek ise mekruh değildir.

605 - Cenâzenin; ölen kişinin veyâ vücûdunun çoğu veyâ hiç olmazsa başı ile birlikte yarısının namaz kılanın önünde kıbleye karşı konulmuş olması cenâze namazının şartlarından olduğu için cenâze namazı kılınacak yerde bulunmayan bir ölü üzerine namaz kılmak, kıble yönünden sapma olabileceği için câiz değildir. Meselâ: Ölü doğu tarafında olsa namazda kıbleye yönelince ölü sol tarafta; ölü tarafına dönülünce de kıble sağ tarafta kalır.

(Mâlikîlere göre de ölünün namaz kılınacak yerde bulunması şarttır. Fakat Şâfiîlere göre namaz kılınacak yerde bulunmayan bir ölü üzerine de namaz kılınabilir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Necâşî'nin cenâze namazını bu şekilde kılmıştı. Buna cevap olarak deniliyor ki, bu şekilde namaz kılmak Efendimize mahsus bir iştir. Onun için bâzı özel durumların bulunması mümkün olan şeylerdendir.

Hanbelîlere göre de aradan bir aydan fazla zaman geçmemişse namaz kılınacak yerde bulunmayan bir ölü üzerine cenâze namazı kılınabilir.)

606 - Namazı kılınmadan gömülüp üzerine toprak atılmış bulunan bir cenâzenin henüz dağılmamış olduğuna dâir kuvvetli bir kanaat varsa ölünün hakkını ödemek için kabri üzerine namazı kılınır. Yıkanmadan gömülmüş olsa da yine böyle yapılır. Fakat cesedin çürüyüp dağıldığına dâir kuvvetli bir zan varsa artık namazı kılınmaz. Cesedin çürüyüp çürümediği hususunda kuvvetli olan görüş esas alınır.

607 * Bir ölü yıkanmadan veyâ unutularak yalnız bir organı yıkanmadan kefene sarılacak olsa kefen açılır ve yıkanması tamamlanır. Üzerine namaz kılınmış ise yeniden kılınır. Kabre konulup, üzerine henüz toprak atılmamışsa yine hüküm böyledir. Fakat üzerine toprak atılmışsa kabirden çıkarılması haramdır. Yıkama görevi düşer, yalnız kabri üzerine tekrar namaz kılınır. Kefensiz olarak kabre konulduğu zaman da kabri açılmaz.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), guslettikten sonra vücûdunda bir yerin kuru kaldığını gördü. Omuzlarına sarkmış bulunan saçlarını sıkarak o yeri ıslattı (, yıkadı). [1185]

608 - İntihâr eden kişinin cenâze namazı kılınır. İmam Ebû Yûsuf'a göre intihâr hatâ ile veyâ şiddetli bir ağrıdan dolayı olmadıkça, intihâr edenin cenâze namazı kılınmaz.

609 * Annesini veyâ babasını haksız yere, bilerek öldürdüğü için kısas yolu ile hakkında idam cezâsı uygulanan kişinin bir ihânet ve aşağılama olmak üzere cenâze namazı kılınmaz. Bu kabahati işleyen kimse idam cezâsı uygulaması dışında normal olarak ölür ise cenâze namazı kılınır. [1186]

610 * Savaş hâlinde öldürülen eşkıyâ ve yol kesiciler yıkanmaz ve üzerlerine namaz kılınmaz; savaş bittikten sonra öldürülürler ise yıkanırlar ve namazları da kılınır.

* Kısas ve recm; taşla öldürülme cezâsı gibi bir hak sebebi ile silâhla veyâ başka bir şeyle öldürülen kişiler de yıkanırlar ve cenâze namazları kılınır. Normal ölülere yapılan işlemler onlara da yapılır. [1187]

611 - İrtidâd ettiği yâni hak din olan İslâm dînini terk ettiği, İslâm dîninden çıktığı için öldürülen birinin cenâze namazı kılınamayacağı gibi, cesedi de ne İslâm mezarlığına ne de döndüğü dînin mezarlığına gömülür. Boş bir arâzide kazılacak bir çukura gömülür.

612 - Bir müslümanın nikâhında bulunan kitab ehli olan bir kadın, gebe olduğu hâlde ölse namazı kılınmaz; bunda icmâ vardır. Kabrine gelince onun için ayrıca bir mezar yapmak ihtiyatlı bir harekettir. Bir görüşe göre de çocuğa bağlı olarak İslâm mezarlığına

gömülür. Diğer bir görüşe göre de çocuk henüz anneden bir parça olduğu için anne çocuğa bağlı olmadığından kendi dînine âit bir mezarlığa gömülür.

613 - Müslümanlarla müslüman olmayanların cenâzeleri birbirine karışık bir hâlde bulunsa bakılır: Eğer müslümanlara âit bir işâret ve belirti varsa ona göre işlem yapılır. Bir alâmet bulunmazsa hepsi yıkanır ve müslümanlara niyet edilerek hepsinin üzerine cenâze namazı kılınır. Fakat müslüman olmayanlar çok ise yalnız yıkanırlar, hiçbiri için cenâze namazı kılınmaz. Çünkü çoğunluk için verilen hüküm, hepsi için geçerli olur. Sayıları eşit olduğunda bir görüşe göre üzerlerine namaz kılınır, diğer bir görüşe göre kılınmaz.

Gömülmeleri işine gelince, bu da ihtilâflıdır. Bir rivâyete göre bunlar ayrı bir mezarlığa gömülürler. Kabirleri yükseltilmez, düz yapılır.

614 * İslâm devletine başkaldırarak, müslümanların imamına; devlet başkanına haksız yere isyân eden; karşı gelen kişiler öldürülünce yıkanmaz, cenâze namazları da kılınmaz. Bunun sebebi, onları aşağılamak ve başkalarının da bu gibi işlere yönelmesini önlemektir. Ancak bu hüküm, savaş sırasında öldürüldükleri zamâna âittir. İslâm devleti bunların gücünü kırdıktan, onları teslim aldıktan sonra öldürülürlerse hem yıkanırlar, hem de cenâze namazları kılınır.

* Meşrû devlet başkanına silâhla karşı koyan, isyân eden kişilere bâğî denir. Sözlükte haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak anlamına gelen bağy, fıkıh terimi olarak ifâde ettiği siyâsî anlamın yanı sıra yüce Allâh'ın emirlerine karşı gelme, dînin çizdiği sınırları aşma anlamında dînî, ahlâkî bir terim olarak da kullanılmaktadır.

Dînî ve hukûkî anlamlarda isyân; itaatsizlik eden, emir ve yasaklara karşı çıkıp uymayan, başkaldıran, ayaklanan kimseye bâğî veyâ âsî denir. İslâm devletine isyân edenlerin işgal ve hâkimiyeti altındaki bölgeye dâr ul bağy, isyancılara ehl-i bağy, meşrû idârenin hâkim olduğu bölgeye dâr ul adl, burada yaşayanlara da ehl-i adl denilmektedir.

İslâm hukukçuları isyân suçunun oluşması ve buna verilecek cezâ konusunda: ***Eğer mü'minlerden iki gurup birbirleri ile vuruşurlarsa*** *(, savaşırlarsa)* ***aralarını bulup barıştırın. İçlerinden biri ötekine saldırırsa Allâh'ın emrine*** *(; devlet başkanına, emire itaat etmeye veyâ sulha, barışa)* ***dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Sonuçta eğer*** *(savaşmaktan)* ***vazgeçer*** *(ve Allâh'ın emrine döner)* ***ise artık aralarını adâletle düzeltin*** [1188] âyeti ile hazreti Ali'nin Cemel olayında, hazreti Muâviye ve Hâricîler ile olan savaşlarında yapmış olduğu uygulamalara dayanmaktadırlar. [1189]

615 * *Hazreti Ali (kerremallâhü veche), hâkem olayı sebebi ile kendisini suçlayarak yaptıkları biatı bozan ve savaş açan Harûriler (, hâricîler) diye de adlandırılan gurup ile Nehrevân'da savaşmıştı. Hazreti Ali, Nehrevânlılardan ölenleri yıkatmamış ve namazlarını da kılmamıştı. Bunun üzerine:* Onlar kâfir mi *diye sorulunca:* Hayır, onlar kâfir değildir. Ancak bize (başkaldırarak) isyân etmiş kardeşlerimizdir *dedi.* [1190] Onların yıkanmaması ve cenâze namazlarının kılınmaması, (İslâm devletine, meşrû imama başkaldıracak) başkalarını isyandan caydırmak için verilen bir cezâdır. [1191]

Hazreti Ali (kerremallâhü veche), cum'a günü hutbede iken (Hâricîlerden bir topluluğa) şöyle dedi: Bizimle birlikte olduğunuz sürece (devlet başkanı olarak) bende üç hakkınız var: Allâh'ın mescitlerinde Allâh'ı zikretmenize (, ibâdet etmenize) engel olmayız, bizimle birlikte hareket ettiğiniz sürece ganîmetten olan payınızı sizden esirgemeyiz, siz (bize karşı) savaşmadıkça da biz size karşı savaşmayız. [1192]

Şehir içinde gece soygunculuk yapanlar; gündüz silâhlı veyâ zor kullanarak soygun yapanlar veyâ def'alarca insan boğan kişiler de öldürülünce yıkanmazlar, cenâze

namazları da kılınmaz.

Yine, asabiyyet dâvâsı güdenlerin de cenâze namazları kılınmaz.

Asabiyyet dâvâsı uğrunda öldürülen kimselerin hükmü, İslâm devlet başkanına isyân eden kişilerin; bâğîlerin hükmü gibidir. Fakat asabiyyet dâvâsı uğrunda yapılan çatışmaya, çarpışmaya son verildikten sonra ölen kimselerin cenâze namazları kılınır. [1193]

616 * Asabiyyet (عصبية); kişilerin, akrabâlık veyâ soy, aşiret; kabîle, gurup birliği veyâ bir başka sebeple aralarındaki yakınlık nedenleri ile kendisi ile ortak değerler bulunanları muhâliflere; kendileri dışında bulunanlara karşı birbirlerini desteklemelerine, birlikte hareket etmelerine ve haksız oldukları durumlarda dahi onları savunmalarına sebep olan soy, ırk, kabîle veyâ gurup üstünlüğüne dayanan dayanışma duygusudur.

Câhiliyede yâni Efendimiz peygamber olarak görevlendirilmeden önceki dönemde, aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabânın oluşturduğu topluluğa asabe, bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veyâ saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma rûhuna da asabiyet denilmekteydi.

Kur'ân-ı Kerîm'de asabiyyet kelimesi geçmez. Ancak çeşitli vesîleler ile asabiyyet zihniyetinin temelini oluşturan soy üstünlüğü iddiâsı, kabîlecilik ve kavmiyet dâvâsı kesin olarak red edilmiş; [1194] samîmi dindarlık, yüce Allâh'a saygı ve ahlâkî duyarlılık demek olan takvâ dışında hiçbir gerekçe bir üstünlük sebebi kabul edilmemiş, guruplar arasında meydana gelebilecek çekişmeleri, asabiyet gayreti ile daha da artırmak yerine öncelikle, adâlet ve hakkâniyete dayanan uzlaşma yoluna gitmek ve her durumda haksız olan tarafın karşısında olmak, karşısında yer almak bir görev olarak emredilmiştir:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (9) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (10)

= ***Eğer mü'minlerden iki gurup birbirleri ile dövüşür*** *(, vuruşur)* ***larsa*** *(derhâl)* ***aralarını düzeltin. Eğer biri*** *(haddi aşıp)* ***ötekine saldırırsa Allâh'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer*** *(saldırgan taraf saldırmaktan vazgeçerek Allâh'ın emri olan sulh ve barışa)* ***dönerse aralarını adâletle düzeltin ve*** *(her işte)* ***adâletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever. Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete eresiniz.*** [1195]

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

= **Birr** *(; her tür iyilik)* ***ve takvâ hususunda birbirinizle yardımlaşın, ism*** *(; günah işlemek, günah olan bir şeyi yapmak)* ***ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın.*** [1196]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendisine sorulan: *Kişinin kendi kavmini sevmesi asabiyyetten midir* sorusuna: **Hayır. Asabiyyet, kişinin kavmine zulüm** (ve haksızlık)**ta yardım etmesidir** [1197] buyurarak asabiyyetin ne olup ne olmadığı anlatmış, bu tutumun İslâmın rûhuna aykırı olduğu için yasak olduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ

= (İnsanları) **asabiyyet dâvâsına çağıran bizden değildir. Asabiyyet dâvâsı uğrunda savaşan bizden değildir. Asabiyyet dâvâsı uğruna ölen bizden değildir.** [1198]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Kim câhiliyye** (devrinin asabiyyet) **dâvâsında bulunursa cehenneme iki dizi üzerine çökmüş demektir.** *Dediler ki: Ey Allâh'ın Resûlü! Oruç tutsa namaz kılsa da mı?* **Evet, oruç tutsa namaz kılsa da.** [1199]

Buna göre yasaklanan asabiyyet, bir kimsenin milletini sevmesi, ona karşı özel ve meşrû bir ilgi göstermesi değil, sırf akrabâlık ve soydaşlık sevgisi ile zâlimce ve haksız davranışları karşısında bile onları savunma ve koruma işidir. Zulüm ve düşmanlık etmek konusunda yardımlaşmanın İslâmda yeri olmadığından, İslâmın bir yasağını çiğneyen veyâ bir günâhı işleyen birine akrabâ bile olsa destek olmak kesinlikle câiz değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bu konudaki şu hadîsi, hem câhiliye asabiyyetinin içeriğini açıklaması, hem de bu kötü zihniyetin ileride müslümanlar arasında yeniden ortaya çıkacağından kaygılandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

مَنْ خرجَ عَنِ الطَّاعَةِ وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً وَمَنْ قَاتَلَ تَحْتَ رَايَةِ عِمِّيَّةٍ يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ أَوْ يَدْعُو إِلَى عَصَبَةٍ أَوْ يَنْصُرُ عَصَبَةً فَقُتِلَ فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ

= **Kim** (meşrû imama, emîre, yöneticiye) **itaatten çıkar, müslüman cemaatten ayrılır** (ve bu durumda ölür ise) **câhiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körü körüne çekilmiş** (hak veyâ bâtıl olduğu bilinmeyen bir dâvâ için) **bir bayrak altında savaşır, asabiyyet için öfkelenir veyâ asabiyyete çağırır veyâ asabiyyete yardım eder, bu sırada da öldürülürse bu ölüm de câhiliye ölümüdür**. [1200]

Kısaca bir kimsenin sâdece akrabâ oldukları veyâ aynı ırkdan geldikleri; aynı aşîretten, milletten ve guruptan oldukları için kişilerin yaptıkları haksızlıkları savunması; onlara arka çıkması, koruması ve kayırması, kendi kavmini daha üstün görmesi ve onlarla birlikte gâyesi İslâm olmayan savaşa girişmesi, bu uğurda savaşması yasaklanmıştır. [1201]

Yine, müslüman olmayan baba, dede ve bunlar gibi atalar ile öğünmek, onlarla gurur duymak da asabiyyet kapsamında ele alınarak yasaklanmıştır:

إِنَّ اللهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخْرَهَا بِالْآبَاءِ إِنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ اَلنَّاسُ كُلُّهُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ

= **Allah, câhiliye** (döneminin) **gururunu ve atalarla övünmeyi sizden gidermiş** (, size yasaklamış)**tır. Artık ya takvâ sâhibi mü'min veyâ fâcir kötü kişi vardır. Tüm insanlar** (hazreti) **Âdem'in çocuklarıdır,** (hazreti) **Âdem de topraktan yaratılmıştır.** [1202]

مَنِ انْتَسَبَ إِلَى تِسْعَةِ آبَاءٍ كُفَّارٍ يُرِيدُ بِهِمْ عِزًّا وَكَرَمًا فَهُوَ عَاشِرُهُمْ فِي النَّارِ

= **Her kim kâfir olan baba** (ve dedelerinden) **dokuzu ile** (, onlardan olmakla) **öğünür, böbürlenirse** (cehennem) **ateş**(in)**de onların onuncusu olur.** [1203]

إِنَّ أَنْسَابَكُمْ هَذِهِ لَيْسَتْ بِسِبَابٍ عَلَى أَحَدٍ وَإِنَّمَا أَنْتُمْ وَلَدُ آدَمَ طَفُّ الصَّاعِ لَمْ تَمْلَئُوهُ لَيْسَ لِأَحَدٍ فَضْلٌ إِلاَّ بِالدِّينِ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ

= **Sizin bu şerefli dediğiniz soylarınız kimseye sebb etme** (veyâ yerme) **vesîlesi değildir. Hepiniz Âdem** (aleyhisselâm)**ın çocuklarısınız, bir ölçek içindeki buğday tâneleri gibi birbirinize eşitsiniz** (, birbirinize benzersiniz)**. Hiç kimsenin hiç kimse üzerinde üstünlüğü ve** (diğerine) **tercih hakkı yoktur. Üstünlük ancak din ile veyâ sâlih amel ile olur.** [1204]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

= ***Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi boylara*** *(, milletlere)* ***ve kabîlelere ayırdık. Allah katında en değerli*** *(, en üstün)* ***olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah*** *(her şeyi)* ***hakkı ile bilendir,*** *(yaptıklarınızdan)* ***hakkı ile haberdâr olandır.*** [1205]

617 * Kimliği bilinmeyen bir kimse, İslâm memleketinde öldürülmüş bir durumda bulunsa bakılır: Eğer üzerinde dînine âit bir alâmet varsa ona göre işlem yapılır, yok ise sahih olan bir görüşe göre, İslâm memleketine bağlı kılınarak müslüman kabul edilir ve yıkanıp üzerine namaz kılınır. Nitekim dârul harbde ölü olarak bulunan kişi de, müslüman olduğuna dâir bir işâret olmazsa bulunduğu yere bağlı kılınarak gayrimüslim sayılır.

618 - Ölü yıkandıktan sonra, kefenlenmeden önce alnına, şahâdet parmağı ile Besmele ve göğsü üzerine de لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ yazılması uygun görülmüştür.

Cenâzeleri Kabirlerine Kadar Uğurlamak

619 - Cenâzeyi teşyi', teşyî etmek; defnedileceği yere, kabre kadar tâkip etmek, uğurlamak sünnettir. Bunda büyük sevap vardır. Hattâ akrabâ veyâ komşulardan veyâ iyi hâlleri bilinmiş kişilerden olan bir cenâzeyi tâkip etmek, nâfile ibâdetten daha fazîletlidir.

620 * Hazırlanmış olan cenâzeyi bir an önce götürüp gömmek iyidir. Meselâ: Cum'a günü sabahleyin hazır olan bir cenâzeyi, cemaati çok olsun diye cum'a namazından sonraya bırakmak mekruhtur. Ancak cenâze namazının cum'a namazından önce kılınması durumunda öğle vaktinin çıkacağından korkulursa cenâze namazı cum'adan sonra kılınır.

Bayram namazı vaktinde hazırlanmış olan bir cenâzenin namazı da bayram namazından sonra hutbeden önce kılınır.

Ölen kişinin bir an önce defnedilmesi konusunda Efendimiz şöyle buyurmuştur:

أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ يَكُنْ خَيْرًا تُقَدِّمُوهَا إِلَيْهِ وَإِنْ يَكُنْ شَرًّا تَضَعُوهُ عَنْ رِقَابِكُمْ

= C**enâzeyi,** (fazla vakit geçirmeden) **çabuk kaldırın** (, koşmadan, sür'atlice götürün)**. Hayırlı** (, sâlih) **bir kimse ise onu bekletmeden hayra iletmiş, eğer şerli** (; hayırsız) **bir kimse ise o şerri** (bir an önce) **omuzlarınızdan atmış olursunuz.** [1206]

621 * Cenâzeyi, dört kişinin dört taraftan taşıması sünnettir. Her tarafından on adım kadar taşımak müstehabtır. Ki, toplamı kırk adım eder. Bunun büyük sevâbı vardır.

Şöyle ki, bir müslüman cenâzesi önce ön tarafından sağ omuza, sonra ayak tarafından sağ omuza alınır. Daha sonra ön tarafından sol omuza, daha sonra da ayak tarafından sol omuza yüklenir. [1207] Böylece her birinde on adım yürünür. Uygun olan budur.

Cenâzeyi tâkip eden kişi, tabutun bütün taraflarını (sırayla) tutarak taşısın. Çünkü böyle yapmak sünnettendir. [1208]

مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً فَأَخَذَ بِجَوَانِبِ السَّرِيرِ الأَرْبَعِ غُفِرَ لَهُ أَرْبَعُونَ ذَنْبًا كُلُّهَا كَبِيرَةٌ

= **Kim bir cenâzenin peşinden gider, tabutunun dört kenarından tutar**(ak kırk adım taşır)**sa hepsi de büyük, kırk günâhı**(nın) **bağışlan**(acağı ümit edil)**ir.** [1209]

مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً وَحَمَلَهَا ثَلاَثَ مَرَّاتٍ فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ مِنْ حَقِّهَا

= **Kim bir cenâzenin peşinden gider, onu**(n tabutunu) **üç def'a taşırsa** (yapması gereken görevi yapmış, kendisinin cenâzeye karşı olan) **borcunu ödemiş olur.** [1210]

622 - Cenâzeleri omuzlarda taşıyarak kabirlerine kadar götürmek, onlar hakkında gösterilen en büyük hürmet ve saygı işâretidir. Böyle bir hareket, insanlığın şeref ve kıymetini gösteren bir davranıştır. Bir insanı âhiret evinin kapısı olan kabre kadar eşyâ taşır gibi götürmek, insanın duyarlı kalbini incitebilir. Bundan dolayı bir zarûret olmadıkça, cenâzeyi arkaya almak veyâ bir bineğe yüklemek mekruhtur. Cenâze sarsıntı verilmeksizin omuzlar üzerinde hızlı bir şekilde taşınmalıdır. Ölen bir çocuğun da el üstünde götürülmesi, bir binek üzerine yükletilerek götürülmesinden daha iyidir. Çocuk cenâzesini bir kişinin yaya veyâ binitli olarak eli üzerinde götürmesinde bir sakınca yoktur.

623 * Cenâzeyi tâkip edenlerin, cenâzenin arkasından yürümeleri fazîletlidir.

Cenâzeyi önüne (, ön tarafına) al, iki gözünü (de) ondan ayırma! (Çünkü) cenâze (anlayana) bir öğüttür; âhireti hatırlatır, ondan ibret alınır (, ibret almak gerekir). [1211]

كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا

= (Kişiye) **vâiz** (, nasihat edici) **olarak ölüm yeter**(li olur)**.** [1212]

Bununla berâber cenâzenin önünden yürümek de mekruh değildir. Cenâzeyi yaya olarak tâkip etmek, bir bineğe binmiş olarak tâkip etmekten daha fazîletlidir. Binitli olan; bir bineğe binmiş olan kimse, cenâzeyi tâkip etmekte olan cemaate eziyet vermemek için arkadan gelir. Çok ilerden de gidebilir.

624 * Cenâzeyi tâkip edenler, kabristâna giderken hayâtın ve dünyânın sonunu, ölümden sonra karşılaşılacak hâlleri düşünmeli, yüce Allâh'a karşı kulluk görevlerinde ne kadar kusurlu olduklarını hatırlamalı, işledikleri günahlar sebebi ile pişmanlık duygularını yenilemeli ve bir zorunluluk olmadıkça dünyâ işleri ile ilgili konuşmalara dalmadan sâkin, sessiz bir şekilde yürümelidirler.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الصُّمْتَ عِنْدَ ثَلاثَ عِنْدَ تِلاوَةِ الْقُرْآنِ وَعِنْدَ الزَّحْفِ وَعِنْدَ الْجِنَازَةِ

= **Muhakkak ki Allah** (şu) **üç yerde susmayı** (, konuşmamayı) **sever: Kur'ân okunur iken, düşmana doğru ilerlenirken ve cenâzede** (, cenâzenin yanında)**.** [1213]

Aynı şekilde cenâze tâkip edilirken, götürülürken bağırmak, yüksek sesle zikirle meşgul olmak veyâ yüksek sesle Kur'ân-ı Kerîm okumak dört mezhep imamına göre de câiz değildir, tahrîmen mekruhtur. Cenâze için istiğfar edin demek bile mekruhtur. Kişi, eğer yüce Allah'ı zikretmek isterse O'nu içinden, sessizce zikreder. [1214]

Saîd bin Cübeyr (rahmetullâhi aleyh) ile bir cenâzede idik. Adamın biri: Ölü için mağfiret dileyin ki, Allah da size mağfiret etsin *dedi. (Bu sözü duyan) Saîd bin Cübeyr:* Allah sana mağfiret etmesin *dedi.* [1215]

Saîd bin Müseyyeb, Hasan el Basrî, Saîd bin Cübeyr ve İbrâhim en Nehaî (rahmetullâhi aleyhim) cenâzede: Ölü için mağfiret dileyin ki, Allah da size mağfiret etsin (ve bunlara benzer şekilde sesli hatırlatma yapılmasını, duâ edilmesini) *mekruh sayarlardı.* [1216]

إِنَّ اللّٰهَ كَرِهَ لَكُمْ اَلْعَبَثَ فِي الصَّلاَةِ وَالرَّفَثَ فِي الصِّيَامِ وَالضَّحِكَ فِي الْمَقَابِرِ

= **Yüce Allah, sizin için** (şunları yapmanızı) **mekruh kılmıştır** (, yapmanızı hoş karşılamamıştır)**: Namazda abes** (; boş, gereksiz) **şeylerle uğraşmak, oruçlu iken çirkin ve kötü söz söylemek, kabir yanında gülmek.** [1217]

625 * Cenâzeleri buhur kokuları, gürültü ve ağıtlarla tâkip etmek de mekruhtur.

Cenâzeyi götürenler, cenâzeyi tâkip edenler bu gibi şeyleri engellemeli, eğer engelleyemez iseler geri de dönmezler.

لاَ تُتْبَعُ الْجَنَازَةُ بِصَوْتٍ وَلاَ نَارٍ

= **Cenâzeyi ne ses ile** (, sesli bir şekilde) **ne de ateş ile tâkip etmeyin.** [1218]

(Hanbelîlere göre cenâze ile birlikte dînen hoş olmayan bir şey bulunur ve tâkip eden kimse bunu engellemeye güç yetiremez ise böyle bir cenâzeyi tâkip etmesi haram olur. Çünkü bunda, yasak olan bir şeyi engelleyemediği için günâhı kabullenme vardır.)

626 * Cenâze için göz yaşları dökerek ağlamakta, kalben üzülerek kederlenmekte bir sakınca yoktur. Yeter ki, yersiz sözler söylenmesin. Cenâze için yüksek sesle ağlamak, yaka yırtmak, yüz tırmalamak, saç yolmak, yüze ve dizlere vurmak, ağıt yakmak gibi şeyler haramdır. Yüce Allâh'ın takdîrine isyândır; O'nun takdirini kabul etmemektir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, Osman bin Maz'ûn (radiyallâhü anh)ın vefâtından sonra gözyaşları sakalının üzerine aktığı hâlde onu öptüğünü gördüm. [1219]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bize (ölüm karşısında) yüksek sesle ağlamayı yasaklamıştır. [1220]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ölünün iyiliklerini sayarak yüksek sesle ağlayan kadın (ve erkekler)e ve (onları) dinleyen kadın (ve erkekler)e lânet etmiştir. [1221]

Hicretin onuncu yılında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in oğlu İbrâhim, henüz on altı aylık iken vefat etmiş, kızı Fâtımâ'dan başka evlâdı kalmamıştı. Efendimiz, bir gül goncası gibi açılmadan solan o mâsumun hâline acıyarak ağlamış, mübârek gözlerinden yaşlar dökülmüştü. Orada bulunan, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın bu durumunu gören Abdurrahmân bin Avf (radiyallâhü anh): Yâ Resûlallah! Sen de mi ağlıyorsun *dediğinde Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Göz ağlar, kalp mahzûn olur** (, üzülür)**.** (Buna rağmen) **biz, Rabbimizin râzı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz.** [1222] **Bu** (ağlama)**,** (bir) **merhamet** (eseri)**dir ve merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Ben insanların ancak bağırıp çağırarak ölünün arkasından yas tutmalarını yasakladım** *diye cevap verdi. İbrâhim rûhunu teslîm edince de şöyle buyurdu:* **Eğer kuşatıcı bir söz, gidilecek bir yol olmasa idi ve sonra giden öncekine kavuşmasaydı şimdi farklı şeyler düşünecektik. Ey İbrâhim! Gerçekten biz sen**(in ölümün)**den dolayı üzgünüz.** *Daha sonra rahmet Peygamberi, dostlarına:* **Ben oğluma** (son bir kez) **bakmadan onu kefenlemeyin** *buyurdu. Yıkama işi bitip kefenlerine sarılacağı zaman Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) onun yanına geldi ve üzerine eğilip baktı ve (tekrar) ağladı.* [1223]

Bir ölü, âilesinin ve akrabâsının ağlamalarından dolayı kabrinde azap görmez. Fakat onlara ağlamalarını vasiyet etmişse azap görür.

* Lâ'net, lânet etmek; duâ yolu ile bir şeyin yüce Allâh'ın rahmetinden kovulmasını, uzaklaştırılmasını istemektir. Belli bir kişiye bu anlamda kesin bir şekilde lânet etmek kesinlikle câiz değildir. Ancak, Ebû Cehil gibi küfür üzere öldüğü kesin olarak bilinen kişilere lânet etmekte bir sakınca yoktur. Bu sebeple ölüp gitmiş olan bir kâfir ya da bid'atçi için: *Eğer küfür üzerinde ya da bid'at üzerinde ölmüş ise Allah ona lânet etsin* demekte de bir sakınca yoktur. Çünkü bu tür lânette bir kesinlik yoktur, sâdece bir şarta bağlılık vardır. Ama müslümana yakışan, hiçbir kimseye lânet okumamaktır. Çünkü yüce Allah, iblis dâhil herhangi bir şeye lânet etmemizi bize vâcib kılmamıştır. [1224]

مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِأَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ

= **Kim bir şeye haksız olarak lânet ederse o lânet,** (lânet edenin) **kendisine döner.** [1225]

Bir gün Ayşe (radiyallâhü anhâ)nın bir şeyi çalınmış, (bu sebeple) çalan kişiye bedduâ etmeye başlamıştı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ona şöyle buyurdu: (Böyle bedduâ ederek) **onun günâhını hafifletme.** [1226]

627 - Cenâzeyi tâkip edenler, cenâze namazı kılınmadan geri dönmemelidirler. Dönmek ihtiyâcı duyulursa uygun olan cenâze sâhibinden izin alınmalıdır.

Özellikle cenâzeyi tâkip eden müslümanlardan bir kısmı cenâze namazını kılarken, diğer bir kısmının seyirci gibi durarak bu namaza katılmamaları kadar acınacak ve garip karşılanacak bir davranış olamaz.

628 - Cenâze için ayağa kalkmak, başka dinden olanlara benzemek hükmünde olduğundan mekruhtur, yasaktır. Bir engel yoksa ayağa kalkıp cenâze tâkip edilmelidir.

629 * Kadınların cenâzeleri tâkip etmeleri tahrîmen mekruhtur. Böyle yapmakla sevâba değil, günâha girmiş olurlar.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), cenâzeyi tâkip eden kadınlara: **Günah işlemiş** (, günâha girmiş olarak) **ve sevap kazanmamış olarak geri dönün** *buyurdu.* [1227]

Cenâzelerin Kabirlerine Konulması

630 * Cenâze kabre götürülüp omuzlardan indirilince, bir engel yok ise cemaat oturur. Mezarlığa kadar gidenlerin cenâze omuzlardan yere indirilmeden önce oturmaları mekruh olduğu gibi bundan sonra ayakta durmaları da mekruhtur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın berâberinde cenâzeye çıktık, kabrin yanına vardık. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), mezarlıkta kıbleye doğru oturdu. [1228] *Biz de (kabrin etrâfına) sanki başlarımızın üzerinde kuşlar konmuş gibi (sessizce) oturduk.* [1229]

إِذَا اتَّبَعْتُمْ جَنَازَةً فَلاَ تَجْلِسُوا حَتَّى تُوضَعَ

= **Bir cenâze arkasından** (mezarlığa kadar) **gittiğinizde, o yere konuluncaya kadar oturmayın.** [1230]

631 - Kabrin bir insan boyu kadar derin ve yarım boy kadar enli olması güzeldir. Yarım boy miktârı derin olması da yeterlidir. Kabirlerde fazîletli olan lâhd (لحد), lâhid şeklinde mezar kazılmasıdır. Lâhd, kabrin bir yanında oyulan yarığa denir.

Şöyle ki, toprağı sert olan bir kabrin içinde kıble tarafı oyulur. Ölü buraya konulur. Önüne de tahta, kamış veyâ kerpiç benzeri şeyler konur. Bu durumda toprak, tam ölünün üzerine değil, bu şeyler üzerine atılmış olur. Bu ölüye karşı bir saygıdır.

Fakat zemin yumuşak veyâ rutûbetli olup lâhid kazılması mümkün olmaz ise dere gibi çukur kazılır. Buna şakk (شق); yarma denilir. Gerek duyulursa iki tarafı kerpiç ve tuğla gibi bir şeyle örülür, ölü bunların arasına konulur. Üzerine de ölüye dokunmayacak şekilde kerpiç veyâ tahtalar ile tavana benzer bir örtü yapılır, üzerine de toprak atılır.

* İlhâd (إلحاد), meyletmek; eğilmek demektir. Kabrin bir köşesinin, (cenâzenin ön cephesinin kıbleye dönük olması amacı ile diğer kısmına göre kıble yönüne) doğru meyilli; eğimli olduğu mezar şekline lâhid denir. [1231]

632 - Kabrin zemin kısmı rutûbetli veyâ yumuşak olduğu zaman cenâze tabut ile gömülebilir. Öyle ki, bu durumda tabutun taştan veyâ demirden yapılmış olması da câizdir. Fakat böyle bir durum olmayınca tabut ile gömmek mekruhtur. Bâzı fıkıh âlimlerine göre kadınların tabut ile gömülmeleri, toprak yumuşak olmasa bile güzeldir.

Zemin kısmı rutûbetli olan bir kabrin içine toprak serilmesi sünnettir.

633 * Cenâze, kıble tarafından kabre konulur. Sağ tarafı üzerine kıble yönüne çevirilir. Bağı varsa çözülür. Sırt üstü yatırılmaz.

(Büyük günahlar)… **müslüman olan anne ve babaya karşı gelmek, ölü iken de diri iken de kıbleniz olan beyti harâma** (, Kâbe'ye, Kâbe'nin bulunduğu yöne) **saygısızlık yapmaktır.** [1232]

Cenâzeyi kabre koyanlar:

بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ

= Allâh'ın ismi(ni anarak), Resûlullâh'ın dîni üzerine (gömüyoruz) [1233] veyâ:

بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ

= Allâh'ın ismi(ni anarak), Resûlullâh'ın sünneti (, yolu) üzerine (gömüyoruz) [1234] derler. Bu sırada aşağıdaki duâ ve benzerleri edilebilir:

اَللَّهُمَّ أَجِرْهَا مِنَ الشَّيْطَانِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ اَللَّهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهَا وَصَعِّدْ رُوحَهَا وَلَقِّهَا مِنْكَ رِضْوَاناً

= Allâhım! Bu cenâzeyi şeytan(ın şerrin)den ve kabir azâbından koru. Allâhım! Yeri onun yanlarından uzak tut, rûhunu yükselt, onu katından rızâya kavuştur. [1235]

Cenâzeyi kabre koyacak olan kişilerin sayısı ihtiyâca göre değişir. Kadınları kabre soy yönünden ona mahrem olanların koymaları daha iyidir. Bunlar bulunmazsa iyi hâlleri bilinen kişiler seçilir. Kadınlar kabre, mezara yerleştirilinceye kadar kabir üzerine bir perde çekilir.

Biz Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kızı (Ümmü Gülsüm)ün cenâzesinde hazır bulunup, şuna şâhit olduk: Efendimiz kabrin bir tarafına oturmuş hâlde idi. İki gözünün yaş dökmekte olduğunu gördüm. Efendimiz: **İçinizde bu gece eşine yaklaşmamış** (; cinsî ilişkiye girmemiş) **bir kimse var mı** *diye sordu. (Künyesi) Ebû Talhâ (olan Zeyd bin Sehl bin el Esved el ensârî):* Ben varım *dedi. (Bu cevap üzerine) Peygamberimiz:* **Bu kızın kabri içine in** *buyurdu. Bu emir üzerine Ebû Talha (radiyallâhü anh), Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)ın kızının kabrine indi ve onu lahdine yerleştirip gömdü.* [1236]

634 - Bir kimse: Falan kişi beni yıkasın veyâ namazımı kıldırsın veyâ kabre koysun diye vasiyet ederse onu yerine getirmek gerekmez. Ancak velîleri uygun görürler ise vasiyet yerine getirilir.

635 - Cenâzeyi taşımak veyâ kabri kazdırmak için ücretle birini tutmak câizdir.

636 - Bir mezarlıkta, bir kimsenin hazırlamış olduğu bir mezara başka bir ölü gömülecek olsa bakılır: Eğer mezarlık geniş ise bunu yapmak mekruhtur. Geniş değilse câizdir; ancak kazı masraflarını ödemek gerekir.

637 - Kişinin kendisi için mezar kazdırıp hazırlaması bir görüşe göre mekruhtur. Çünkü kimse kendisinin nerede öleceğini bilemez. Fakat kefen hazırlamak mekruh değildir. Çünkü genellikle buna ihtiyaç bulunmaktadır.

638 * Cenâze gömüldükten sonra bir deve boğazlanıp paylaşacak kadar bir süre bekleyip, [1237] Kur'ân okumak güzel görülmüştür. Cenâzenin baş kısmında Fâtiha sûresi, ayak kısmında Bakara sûresinin son kısmı; son iki âyeti okunur. [1238] Çoğunlukla Mülk, Vâkıa, İhlâs ve Muavvizeteyn sûreleri de okunur ve bunların sevâbı cenâzenin ve diğer mü'minlerin ruhlarına bağışlanır, ölünün bağışlanması için de yüce Allâh'a duâ edilir.

Özet olarak Mülk sûresinde Allâh’ın varlığı, birliği, O’nun kâinâtı yaratıp yönettiği ve âhiret hayâtının gerçekleşeceğinden bahsedilir; Vâkıa sûresinde kıyâmet, âhirete îmân konusu ele alınır, kişide âhiret inancını oluşturmak için ebedî hayatta mutlu veyâ mutsuz olacak insanların yaşantıları tasvîr edilir; İhlâs sûresinde dînin temeli olan tevhîd inancı en güzel şekilde ifâde edilir, Yüce Allah sâde bir anlatım ile tanıtılır; Muavvizeteyn yâni Felâk ve Nâs sûrelerinde de her türlü kötülüklere karşı bütün yaratılmışların Rabbi olan yüce Allâh’a sığınılması emredilir. Bu durum göz önüne alındığında okunan sûrelerin sevâbı ölüye, ölülere ulaşmakla birlikte genel olarak Kur’ân-ı Kerîm özel olarak da bu sûreler ölülere değil dirilere, hayatta olanlara hitap etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm can kulağı ile dinlenir ve gereği yapılırsa faydası da inşallah dirilere, hayatta olanlara dokunur.

Ali (kerremallâhü veche) bir ölünün defin işlemi tamamlanınca şöyle der idi:

اَللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ نَزَلَ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ فَاغْفِرْ لَهُ وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ

= Allâhım! Bu (ölen kimse, senin) kulundur, sana gelmiştir. Sen, kendisine gidilenlerin en hayırlısısın. Ona mağfiret et, onun girdiği yeri (, kabri) geniş kıl. **[1239]**

639 * Cenâze gömülür gömülmez din kardeşlerinin hemen oradan dağılıp ayrılmaları uygun değildir. Cenâzenin rûhu, onların orada bulunuşu ile alışkanlık kazanır, kabirde yöneltilecek sorulara hazırlanır ve yüce Allâh’ın mağfiretini gözetlemiş bulunur.

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلاَثَةٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

= **Ölüyü** (kabre kadar) **üç şey tâkip eder. Bunlardan ikisi** (geriye) **döner, birisi kalır. Onu âilesi, malı ve ameli tâkip eder; âilesi ve malı** (geri) **döner,** (işlediği iyi veyâ kötü) **ameli** (onunla) **kalır.** **[1240]**

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir cenâze gömüldükten sonra hemen geri dönmez; bir müddet mezar başında durur, cemaate karşı: **Kardeşiniz için** (Allah’tan) **af dileyiniz. Onun için** (kabir sorularına cevap vermekte) **başarı isteyiniz; o, şu anda sorguya çekiliyor** **[1241]** buyururdu.

يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ

= **Her kul hangi hâl üzere vefat etti ise o hâl üzere diriltilir.** **[1242]**

يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ فِي الْقَبْرِ عَلَى مَا مَاتَ الْمُؤْمِنُ عَلَى إِيمَانِهِ وَالْمُنَافِقُ عَلَى نِفَاقِهِ

= **Her kul, öldüğü hâl üzere kabirde diriltilir; mü’min îmânı üzere, münâfık da münâfıklığı üzere.** **[1243]**

640 * Ehlisünnete göre, kâfirlere ve bâzı günahkâr mü’minlere kabir azâbı vardır. Kabir, îmân ve sâlih amel sâhipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler için de cehennem çukurlarından bir çukurdur:

إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ

= **Kabir** (iyi amel sâhipleri için) **cennet bahçelerinden bir bahçe veyâ** (kötü amel sâhipleri için) **cehennem çukurlarından bir çukurdur.** **[1244]**

Kabir hayâtının, kabirdeki azap şeklinin mâhiyeti hakkında, âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kabirde azâbın rûha, bedene veyâ her ikisine birlikte yapılması, sonucu değiştirmez. Çünkü sâlih amel sâhipleri kabirde güzel bir hayat yaşarken, kâfirler büyük bir sıkıntı ve ızdırap içinde bulunacaklardır.

اَسْتَعِيذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَإِنَّ عَذَابَ الْقَبْرِ حَقٌّ

= **Kabir azâbından Allâh'a sığının. Muhakkak kabir azâbı haktır** (; gerçektir, mutlaka gerçekleşecektir)**.** [1245]

قَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ

= **Bana vahyolundu ki, sizler kabirde deccal fitnesine benzer** (, onun gibi veyâ ona yakın) **bir imtihandan geçeceksiniz.** [1246]

لَوْلاَ أَنْ لاَ تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

= **Eğer ölenlerinizi** (, ölülerinizi) **defnetmekten vazgeçmeyecek olsaydınız Allâh'a kabir azâbını** (sizlere) **işittirmesi için duâ edecektim.** [1247]

* Fitne kelimesi Kur'ân'da azab ve işkence gibi anlamlar için kullanılmak ile birlikte imtihan anlamına da gelmektedir. Bu durumda hadîslerde ifâde edilen kabir fitnesi, kabir azâbı dediğimiz şey aslında bir ön sorgulama gibi de anlaşılabilir. Dolayısı ile bu sorguları iyi geçmeyenlerin, büyük hesap gününe kadar kabirlerinde rûhî bir sıkıntı veyâ daralma yaşayacak olmalarını da ifâde edebilir. [1248]

Hesâba çekilmeden önce kendinizi hesâba çekin, büyük hesap günü için kendinizi hazırlayın. Çünkü kıyâmet gününde hesap, ancak dünyâda iken kendisini hesâba çekenler (ve buna göre hayâtını devam ettirenler) için kolay olacaktır. [1249]

641 * Kabre konulan ve bulûğ çağına ermiş olan bir müslümanın mezarı başında telkîn verilmesi; ölüye îmân esaslarının hatırlatılması meşrû görülmüştür.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ

= **Gerçekten kul kabrine konulup arkadaşları kendisinden uzaklaşıp gittikleri sırada onların ayakkabılarının seslerini işitir** [1250] hadîsine göre kabirdeki ölü, dirilerin seslerini işitir. Bu sebeple, âlimlerden bir kısmı kabir suâlinin sorulmaya başlandığı sırada, ona îmân esaslarını hatırlatmanın kurtuluşa ermesine vesîle olabileceği düşüncesi ile kabir üzerinde yapılan telkîne cevaz; izin vermişlerdir.

Şöyle ki, cenâze gömüldükten hemen sonra iyi hâl sâhibi bir kimse kalkıp ölünün yüzüne karşı durur ve ona: Ey falan erkek veyâ Ey falan kadın diye üç def'a seslenir. Ölen kimsenin ve annesinin adlarını bilmezse: Ey Abdullah veyâ Ey Havva'nın kızı der ve şöyle seslenir:

اُذْكُرْ مَا كُنْتَ عَلَيْهِ مِنْ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولِ اللَّهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلاَمِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَانًا رَبِّيَ اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

= Hayâtında devamlı yaptığın ve inandığın gibi şöyle de: Şehâdet ederim ki, (yüce) Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) Allâh'ın Resûlüdür. Cennet haktır, cehennem haktır, öldükten sonra dirilmek haktır, kıyâmet haktır ve bunda şüphe yoktur. Allah kabirlerde bulunanları kesinlikle diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. Ve sen (hatırla ki), Allâh'ın Rab, İslâmın din, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in nebî, Kur'ân'ın imam (, önder), Kâbe'nin kıble ve mü'minlerin kardeşler olduğuna râzı

olmuş idin. Rabbim Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'na tevekkül ettim, O büyük arşın sâhibidir. [1251] Üçer def'a da aşağıdaki şekilde söylenir:

قُلْ رَبِّيَ اللّٰهُ وَدِينِيَ الْإِسْلامُ وَنَبِيِّ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِّ لاَ تَذَرْهُ فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

= De ki: Rabbim Allah'tır, dînim İslâmdır, Peygamberim Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemdir. Yarabbi! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen vâris olanların hayırlısısın, (her şey sonunda senindir). [1252]

Umulur ki, bu gibi okuyuşlar ve hatırlatmalar sebebi ile yüce Allah ölüyü bağışlar ve kabir suâline cevap vermesini kolaylaştırır.

Hanefî âlimlerinin bir görüşüne göre ölü gömüldükten sonra telkîn yapılması ne emredilir ne de yasaklanır.

(Mâlikîlere göre telkîn ölüm döşeğinde mendub, gömüldükten sonra yapılması mekruhtur. Şâfiîler ile Hanbelîlere göre telkîn müstehabtır.)

642 * Kabirden çıkan topraktan fazlasını kabrin üzerine atmak mekruhtur. Fakat İmam Muhammed'e göre bunda bir sakınca yoktur. Definde bulunanların kabir üzerine ölenin baş tarafından üç avuç toprak atmaları, [1253] ilk atışta: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ ; ***sizi ondan** (; topraktan)* ***yarattık,*** ikinci atışta: وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ ; ***sizi ona*** *(; toprağa)* ***çevireceğiz*** *(, ona döndüreceğiz)*, üçüncü atışta: وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ; ***ve sizi bir kere daha oradan*** *(; topraktan diriltip)* ***çıkaracağız*** [1254] demeleri müstehabtır.

Kabir üzerine su serpmekte de bir sakınca yoktur. [1255]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mezarı üzerine (Efendimizin müezzini) Bilâl bin Rebâh (radiyallâhü anh), elindeki su tulumu ile mezarın sağ tarafının baş kısmı hizâsından başlayıp ayaklara kadar su serpeledi. [1256]

Kabirler topraktan birer karış veyâ daha az yükseltilir. Deve hörgücü gibi [1257] yapılması mendubtur. Kabirler kireçlenmez. Dağılan bir kabir toprak ile düzeltilebilir.

643 * Cenâzelerin gündüz vakti gömülmesi müstehabtır. Geceleyin, gece vakti gömülmeleri de mekruh değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), geceleyin gömülmesinin ardından bir kimsenin mezarı üzerine cenâze namazı kıldı. [1258]

Ancak cenâzenin kokması, dağılması gibi zorunlu bir hâl olmadıkça gece vakti gömülmemelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), zorunlu kalınması dışında bir kimsenin geceleyin kabre konulmasını (, gömülmesini) yasakladı. [1259]

644 - Yakınında kara bulunmayan bir gemide ölen ve durdukça bozulmasından korkulan bir müslüman yıkanır, kefenlenir ve üzerine namaz kılınarak sağ tarafı üzerine kıbleye karşı denize bırakılır.

(İmam Ahmed'e göre böyle bir ölüye denizin dibine gidebilsin diye ağır bir şey de bağlanır. İmam Şâfiî'ye göre eğer bulunulan yer dârul İslâma yakınsa ölü iki tahta arasına sıkıca bağlanıp denize atılır ki, sular onu bir sâhile atsın ve cesedi müslümanlar tarafından bulunarak gömülsün.)

645 - Cenâzeyi, bulunduğu yerin mezarlıklarından birine gömmek müstehabtır. Gömülmeden önce, bir iki mil uzaklıkta bulunan başka bir mezarlığa götürülmesinde de bir sakınca yoktur, daha uzak bir yere götürülmesi konusunda ihtilâf vardır. Bir görüşe göre

sefer süresinden daha uzak bir yere de gömülebilir. Fakat gömüldükten sonra artık çıkarılıp taşınamaz. Ancak başkasının yerine gömülmüş olmak gibi zarûri sebeplerle çıkarılıp, başka bir yere taşınabilir.

(Mâlikîlere göre bir ölü gömülmeden önce de sonra da başka bir yere, şu şartlarla götürülebilir: Ölü taşınırken durumu bozulmamalı, hürmete aykırı ve hakâreti gerektiren bir durum olmamalı, naklini; başka bir yere taşınmasını gerektiren bir sebep olmalıdır. Meselâ: Mezarını deniz sularının basmasından korkulmalı veyâ bereketi umulur bir yere nakli istenilmeli veyâ âilesinin ziyâret edebileceği yakın bir yere nakli istenilmelidir. Bu üç şarttan hiçbiri bulunmazsa taşınması haram olur.

Hanbelîlere göre de geçerli bir sebebe dayanarak cenâzelerin gömülmelerinden önce de sonra da başka yere taşınmaları câizdir; iyi bir kimsenin yanına veyâ mübârek bir yere taşınması gibi. Yeter ki, kokusunun değişmeyeceği kanaatine varılmış olsun.

Şâfiîlere göre cenâzeleri başka yerlere taşımak esâsen haramdır. Eğer bir belde halkı, ölülerini kendi beldelerinden başka bir yere gömmeyi âdet edinmişlerse oraya taşıyabilirler. Bir de Mekke'ye, Medîne'ye, Beyt ül Makdis'e ve iyi kimselerin mezarlığına yakın bir yerde ölenlerin, kokuları değişmedikçe buralara taşınmaları sünnettir. Bununla berâber bunların taşınmadan önce yıkanıp kefenlenmesi ve üzerlerine namaz kılınmış olması gereklidir, değilse taşınmaları haramdır. Gömüldükten sonra taşınmaya gelince; bu ancak zarûret hâlinde olabilir; haksız yere ele geçirilmiş bir arâziye ölüyü gömmek gibi. Sâhibinin isteği üzerine oradan başka bir yere götürülmesi câiz olur.

İmam Mâverdî'ye göre yıkanmadan gömülmek veyâ gömülen yeri su basması, mezarın rutûbet çekmesi de kabrin açılmasını ve ölünün başka bir yere taşınmasını gerekli kılan sebeplerdendir.)

646 * Ölünün velîsi, ölünün gömülmesinden sonra kolayına gelen şeyi fakirlere sadaka vererek sevâbını ölüye bağışlamalıdır. Buna gücü yetmezse iki rek'at namaz kılarak sevâbını ölüye bağışlamalıdır. Ölen kişinin komşularının veyâ uzak akrabâsının yemek hazırlayarak ölü sâhiplerine ikrâm etmeleri ve yemeleri için ısrar etmeleri müstehabtır. Çünkü cenâze sâhipleri kendileri için yemek hazırlayamayacak bir durumda bulunabilirler.

Ca'fer bin Ebû Tâlib (radiyallâhü anh)ın ölüm haberi geldiği zaman, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Ca'fer âilesi için yemek yapın! (**Çünkü) **onları meşgul eden bir şey** (, bir iş) **başlarına geldi** *buyurdular.* [1260]

Biz (Peygamber zamânında), cenâze sâhibinin evinde toplanmayı ve onların (da toplananlar için) yemek yapmalarını, yasaklanan ağıt (yakmadan) bir parça bilirdik. [1261]

* Cenâze sâhibinin, cenâze için gelenlere yemek ziyâfeti vermesi mekruhtur. Çünkü ziyâfet, musîbetlerde değil, şenliklerde meşrû olmuştur. Ancak bir ihtiyaç durumu olursa meselâ baş sağlığı için uzak bir yerden gelip orada yatmak durumunda olan kişi için misâfir olduğundan yemek yapmak câizdir. Böyle bir durum olmaksızın birinci, üçüncü günlerde ve bir haftadan sonra yemek yapmak, bayramlarda kabre yemek götürmek, Kur'ân okumak için dâvet yapmak, hatîm veyâ İhlâs sûresini okumak için hâfızları toplamak mekruhtur. Kısaca Kur'ân okunurken yenilmesi için yiyecek hazırlamak mekruhtur. Bu davranışlar, riyâ ve gösteriş olduğundan bunlardan sakınılmalıdır. [1262]

647 - Ölü sâhiplerinin, yapılacak tâziyeleri; baş sağlığı dileklerini kabul için üç gün kadar evlerinde oturmaları câizdir. Bununla berâber oturulmaması daha iyidir. Cenâze gömüldükten sonra en son üç güne kadar bir def'a olmak üzere tâziye yapılması; sabır tavsiye edilmesi, başsağlığı dileğinde bulunulması müstehabtır. Eğer tâziye edilecek kimse

ortada yoksa veyâ uzakta bulunuyorsa üç günden sonra da tâziye yapılabilir.

مَنْ عَزَّى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ

= **Başına bir musîbet** (; bir sıkıntı, bir felâket) **gelen kimseye tâziyede bulunana,** (başına gelen felâkete sabreden) **kişinin sevâbının aynısı vardır.** [1263]

Tâziyelerin mezarlıkta veyâ ölünün kapısı önünde yapılması bid'at; tâziyenin tekrarı da mekruhtur. Böyle bir musîbete uğrayana: Yüce Allâh, size güzel sabır ve bol mükâfat ihsân buyursun gibi sözlerle tâziye edilir, teselli verilir. Musîbete uğrayan kimse de istircâ' etmeli yâni إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ = ***Biz*** *(her şeyimiz ile)* ***Allâh'a âidiz ve*** *(O'ndan geldik, sonunda)* ***yine O'na döneceğiz*** [1264] diyerek yüce Allâh'a teslîmiyet göstermelidir.

Kabir ve Mezarlıklar

648 - Kabirleri, mezarlıkları ve mezarları güzel korumak, temiz tutmak ve ağaçlar ile süslemek hayatta olanlar için bir görevdir.

Mezarları çiğneyip üzerlerinden geçmek, ölüye saygısızlık olduğu için mekruhtur. Onların haklarını çiğnemek gibidir. Bu sebeple, böyle yapmaktan mümkün olduğu kadar sakınılmalıdır. Fakat mezarlığa âit başka bir yol bulunmayınca, Kur'ân okumak, tesbîhte bulunmak, duâ etmek şartı ile mezarların aralarından, üzerlerinden yürüyüp gitmekte ve mezarların kenarlarına oturmakta bir sakınca olmadığı görüşünde olanlar vardır.

649 - Bir mezarlık ne kadar eski olursa olsun, ne kadar ihtiyaç dışı bulunur ise bulunsun, yine mezarlık olarak korunması gerekir. Bir mezarlığı satmak, üzerinde herhangi bir tesis kurmak, içinde bulunan ölülerin kemiklerini ve topraklarını başka bir mezarlığa götürmek câiz değildir.

Ölülerin haklarının da dirilerin hakları kadar, belki ondan daha fazla korunması gerekir. Bu hakları gözetmek insanlık için yapılması gereken bir görevdir. Babalarının ve dedelerinin haklarını gözetmeyen bir nesil, kendi evlât ve torunlarından ne yüzle korunma hakkı bekleyebilir?

650 - Su basmakta olan veyâ müslüman olmayanların elinde kalan bir mezarlığı başka bir yere taşımak câizdir. Böyle bir mezarlık mümkün olduğu kadar korunmalıdır.

651 * Bir cenâze mezara konulup üzerine toprak atıldıktan sonra mezarı açılmaz, mezarından çıkarılamaz, bu câiz değildir. Çünkü artık cemaatin ellerinden çıkmış ve yüce Allâh'a teslîm edilmiş olur. Ancak bir mecbûriyet durumu bulunur ise çıkarılabilir.

Şöyle ki, bir cenâze haksızlıkla ele geçirilmiş bir yere gömülse veyâ başkasına âit elbiselerle kefenlenerek gömülse veyâ satın alınıp gömüldüğü yere komşuluk hakkı yolu ile bir kimse sâhip çıksa cenâzenin çıkarılması câizdir. Çıkarılmaz ise yer sâhibi mezarı düzelterek üzerine dilediğini ekebilir. Elbise sâhibi de dilerse elbisenin kıymetini alabilir.

Aynı şekilde, cemaatten birinin bir eşyâsı mezara düşmüş olsa ölüye dokunmadan mezar açılarak o eşyâ çıkarılabilir. Bunda bir sakınca yoktur. Çünkü o malın bir değeri vardır ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), mallara zarar vermeyi yasaklamıştır. [1265] Bir malın boş yere mezarda kalması, değeri olan bir malı ziyân etmekten; boşuna, boş yere harcamaktan başka bir şey değildir.

İşte bu hikmetten dolayı mezarların süslenmesi; oralarda mum, kandil yakılması da israf olduğu için uygun değildir. Ancak mezarların çevresinde bulunan yolu aydınlatmak amacı ile mezarlıklarda aydınlatma yapılabilir.

652 * Mezarların yanında uyumak, çevrelerini kirletmek, yaş ağaçlarını ve otlarını kesip koparmak mekruhtur. Mezarlıktaki ağaçlar ve otlar yaş oldukları sürece bir tür hayat sâhibidirler. Bunlar yaratılış hâlleri ile yüce Allâh'ı tesbîh ederler. Bu sebeple orada yatan ölmüş îmân sâhiplerinin bu zikirden faydalanacakları, yüce Allâh'ın rahmetine kavuşacakları umulur.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

= ***Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbîh eder; O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbîhini anlayamazsınız.*** [1266]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Medîne'de, bahçelerden birinin yanından geçiyordu. Kabirlerinde azap gören iki insanın sesini duydu. Yaprakları soyulmuş tâze bir hurma dalı istedi, onu iki parça etti. Her bir kabrin üzerine birer parça dikti. (Efendimize): Yâ Resûlallah! Bunu ne için (, ne sebeple) yaptın *diye sordular. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **Bunlar tâze kaldıkça belki** (azapları) **hafifler** *cevâbını verdiler.* [1267]

Büreyde el Eslemi (radiyallâhü anh, ölümünden sonra) kendi kabri(nin üzeri)ne iki hurma dalı konulmasını vasiyyet etmişti. [1268]

Bâzı yerlerde mezarların üzerlerine Mersin ağaç dallarını koymak âdet olmuştur. Ancak bu hususta asıl olan, yaş ağaç dikilmesidir. Mezarların üzerine sâdece yaş dalları, güzel kokulu çiçekleri ve yeşillikleri koymak bir şey değildir. Sünnet olan ağaç dikmektir. Ağaçların sağlık açısından da faydaları bilinmektedir.

Mezarların üzerine birkaç parça gül, reyhan gibi yaş çiçekler konulabilirse de, bu hususta israf edilmesi, solup gidecek çiçeklere boşuna birçok paralar harcanması uygun görülemez. Özellikle müslüman olmayanlara benzemek için olursa bu aslâ câiz olamaz.

* Mezarlıkta ziyân olacağından; bir işe yaramayıp boş yere harcanacağından endişe edilen kuru ot ve ağaçların kesilip satılmasında bir sakınca yoktur. Bu satıştan elde edilen bedelin toplum yararına kullanılması gerekir. Ayrıca mezarlıkta bulunan ağaçların meyveleri de (toplayıp başka bir yere götürmeden) yenilebilir. [1269]

653 * Mezarlıkları haftada bir gün, özellikle cum'a ve cumartesi günleri ölümü, âhireti hatırlamak ve ibret almak amacı ile ziyâret etmek erkekler için mendubtur.

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُزَهِّدُ فِي الدُّنْيَا وَتُذَكِّرُ الْآخِرَةَ

= **Ben, sizlere kabirleri ziyâret etmeyi yasaklamıştım. Bundan sonra kabirleri ziyâret ediniz. Çünkü kabir ziyâreti, dünyâyı küçümsetir ve âhireti hatırlatır.** [1270]

زُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْمَوْتَ

= **Kabirleri ziyâret ediniz. Çünkü** (kabir ziyâreti) **ölümü hatırlatır.** [1271]

Sâlih kimselerin mezarları ibret almak ve bereketlenmek amacı ile ziyâret edilir. Uzak bir yerde bulunmuş olsalar bile, bu yolculuğa katlanmak mendubtur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kabirleri ziyâret eden kadınlara, kabirleri mescit edinen ve oralarda kandil (, mum) yakanlara lânet etti. [1272]

* Bâzı âlimlere göre İslâmî esaslara uygun olarak kapanıp ibret almak, ağlamadan rahmet dilemek amacı ile kabir ziyâreti genç kadınlar için câizdir. Aksi durumda mezarlık ziyâreti genç kadınlar için câiz değildir.

Yaşlı kadınlar da ibret almak, teberrükte bulunmak amacı ile mezarlıkları ziyâret

edebilirler. Ancak bir fitne korkusu olursa ziyâretleri doğru olmaz. [1273]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kızı Fâtıma (kerremallâhü veche), (Efendimizin amcası) Hamza bin Abdulmuttalib (radiyallâhü anh)ın (Uhud şehitliğinde bulunan) kabrini her cum'a günü ziyâret ederek duâ ederdi. [1274]

654 * Âlimler, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsi hükmüne göre kabirde bulunanların kendilerine verilen selâmı işiteceklerini bildirmişlerdir:

مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُرُّ بِقَبْرِ أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ كَانَ يَعْرِفُهُ فِي الدُّنْيَا فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلاَّ عَرَفَهُ وَرَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ

= **Bir kişi, dünyâda tanıdığı mü'min bir kardeşinin kabrine uğrar ve selâm verirse** (kabirdeki ölü) **onu tanır ve selâmına karşılık verir** (, selâmını alır)**.** [1275]

Bu sebeple, mezarlıkları ziyâret eden ziyâretçi, ayakta kıbleye doğru veyâ ölenin yüzüne karşı durarak duâ etmeli ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mezarlık ziyâret ederken vermiş olduğu aşağıda belirtilen selâmlardan biri ile selâmlamalıdır:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ لاَحِقُونَ أَسْأَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ

= Selâm size, (ey) bu yerin mü'min ve müslüman olan halkı! Bizler de inşallah (sizlere) katılacağız. Allah'tan bize ve size âfiyet (her türlü üzüntüden kurtuluş) dilerim. [1276]

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا مُؤَجَّلُونَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ

= Ey mü'minler topluluğunun ülkesi (ve içindekiler)! Selâm sizin üzerinize olsun. Yarın meydana gelecek diye vaad oluna geldiğiniz (ölüm denilen) şey sizler(in başın)a gelmiştir. Sizler, ölüm ile yeniden dirilme arasındaki sürede bekletiliyorsunuz. İnşallah yakında biz de sizlere katılacağız. [1277]

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَنَا وَلَكُمْ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْأَثَرِ

= Ey kabir ehli! Selâm sizin üzerinize olsun. Allah bizi de, sizi de af etsin. Siz bizim selefimizsiniz (; bizden önce gidenlersiniz). Biz de arkadan geleceğiz. [1278]

***** Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Bedir savaşında müşrik ölülerine seslendiği, onlarla konuştuğu ve onların, kendisini duyduklarını haber verdiği; [1279] yine kabir ziyâretinde bulunanların orada defnedilmiş, gömülmüş bulunan ölülere selâm vermelerini tavsiye ettiği, ayrıca kendisinin de Baki' kabristânına giderek orada defnedilmiş bulunanlara selâm verdiği de yukarıdaki hadîslerle sâbittir. Yine (aşağıda nakledeceğimiz hadîste de) rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), dünyâda yaşayanların yapmış oldukları amellerin ölmüş akrabâ ve yakınlarına gösterileceğini ve iyi amellerine sevinip kötü amellerine de üzüleceklerini haber vermiştir. Bâzı İslâm âlimleri, bu hadîslere dayanarak, ölülerin hayatta olanların hâllerinden yüce Allâh'ın izin verdiği ölçüde haberdâr olabileceklerini ifâde etmişlerdir. [1280]

Şu çok iyi bilinmeli ki, amelleriniz âhirete göçmüş olan akrabâ ve yakınlarınız(dan sâlih olanlara, cennetlikler)**e gösterilir. Eğer amelleriniz güzelse sevinip bunu birbirlerine müjdelerler ve derler ki**: Ey yüce Rabbimiz! Bu senin cömertliğin ve merhametinin göstergesidir; ona olan nîmetlerini eksiksiz olarak ver ve onun (bulunduğu) bu hâl üzere canını al. **Aynı şekilde kötülük yapanın da amelleri onlara gösterilince derler ki:** Ey yüce Rabbimiz! Ona güzel işler yapmasını ilhâm et ki, (yapacağı) bu (iyi, güzel) amellerinden dolayı ondan râzı olup onu kendine yaklaştırasın. [1281]

655 * Kur'ân-ı Kerîm okuyacak kimsenin mezar kenarında oturmasında kerâhet yoktur. Oturup Yâsîn sûresini okumak da çok sevaptır. Bu yüzden yüce Allâh'ın ölenlere kolaylık vereceği, okuyana da ölüler sayısınca sevap yazılacağı rivâyet olunmuştur.

إِقْرَؤُوا يس عَلَى مَوْتَاكُمْ

= **Ölülerinizin** (, ölmüş olanlarınızın) **üzerine Yâsîn** (sûresini) **okuyun**. [1282]

مَنْ زَارَ قَبْرَ وَالِدَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَرَأَ عِنْدَهُ يس غُفِرَ لَهُ

= **Kim cum'a günü anne babasının veyâ onlardan birisinin kabrini ziyâret eder ve Yâsîn** (sûresini) **okursa** (küçük) **günahları** (inşallah) **bağışlanır.** [1283]

مَا مِنْ مَيِّتٍ يُقْرَأُ عَلَيْهِ سُورَةُ يس إِلاَّ هَوَّنَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

= Üzerine Yâsîn sûresi okunan her bir ölünün Allah mutlaka işini kolay kılar (, kolaylaştırır**).** [1284]

مَنْ مَرَّ عَلَى الْمَقَابِرِ وَقَرَأَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ وَهَبَ أَجْرَهَا لِلْأَمْوَاتِ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ الْأَمْوَاتِ

= **Bir kimse kabristâna** (, mezarlığa) **uğrar, on bir def'a İhlâs sûresini okur ve sevâbını ölülere bağışlarsa kendisine ölülerin sayısınca sevap verilir.** [1285]

Ancak unutulmamalıdır ki, ilâhi kitablar ölüler için değil, diriler için indirilmiştir. İlâhî kitabların indirilmesinden gözetilen maksat, dil ile onları okumak değil, onları anlamak ve gereğince amel etmektir. Sâdece dili ile Kur'ân'ı okuyup hükümleri ile amel etmeyen kimse O'nu dikkate almamış olur. Bu sebeple Kur'ân'ı okuyan okuduğunu anlamalı, anlamaya çalışmalı, gereğince amel etmeli; ölümü de hatırlamalı ve ondan ibret almalıdır.

إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ (69) لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ (70)

= ***O ancak bir zikir ve*** *(iyice düşünüp tefekkür eden kimseler için)* ***apaçık bir Kur'ân'dır. Bu*** *(Kur'ân,)* ***diri olanları*** *(; aklı, duygusu olanları korkutup, gelecek olan tehlikelere karşı)* ***uyarsın ve*** *(küfürde ısrar edip)* ***kâfir****(lik eden)****lerin üzerine*** *(de azap)* ***söz****(ünün)* ***hak olsun diye*** *(, hak olması için gönderilmiştir)*. [1286]

656 * Mezarların üzerine oda veyâ kubbe gibi şeylerin yapılması ve yazı yazılması İmam Ebû Yûsuf'a göre tahrîmen mekruhtur. Müslümanların faydalanması için vakfedilmiş veyâ ölülerin gömülmesi için ayrılmış, kimsenin mülkiyetinde bulunmayan bir mezarlıkta, mezar üzerine binâ yaparak başkalarının faydalanmasını engellemek haramdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kabirlerin kireçle sıvanmasını, üzerine oturulmasını ve üst kısmına binâ yapılmasını yasakladı. [1287]

Âlimlerden, iyi kimselerden ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın soyundan gelen kişilerin mezarları kaybolmasın diye yanlarına taş konulmasında ve isimlerinin yazılmasında bir sakınca yoktur. Diğer ölülerin de yerlerinin kaybolmaması ve horlanmamaları, aşağılanmamaları için başları ucuna birer taş dikilip isimlerinin yazılmasında bir sakınca görmeyen âlimler vardır. Hiçbir zaman bu taşlara âyet-i kerîme yazılmamalıdır. Çünkü zamanla taşların kırılıp dökülmesi mümkündür.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), büyükçe bir taşı Osman bin Maz'ûn (radiyallâhü anh)ın mezarının başına koydu ve: **Kardeşimin kabrini bu taşla tanırım ve ev halkından ölenleri de onun yanına defnederim** *dedi.* [1288]

(Mâlikîlere göre mezar üzerine âyet yazılması haramdır. Ölünün adı ile ölüm târihinin yazılması da mekruhtur. Şâfiîlere göre bunlara ne türlü olursa olsun yazı yazmak mekruhtur. Ancak bir âlimin veyâ sâlih bir kimsenin adını, kendini tanıtacak bir özelliğini yazmak mendubtur. Hanbelîlere göre de mezar üzerine yazı yazmak mekruhtur.)

* Seyyid; sözlükte efendi, bey, önder, sâhip, fazîletli, kerim (kişi) gibi anlamlara gelir. Seyyid terim olarak şerefli, asil soylu, onurlu, mübârek, kutsal anlamına gelen şerîf ile birlikte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in neslinden; onun soyundan olup yüceltmiş olan anlamında Efendimizin hazreti Ali ve hazreti Fâtıma (, Fatma)dan doğan torunları ile onların soyundan gelen kimseler için unvan olarak kullanılmıştır. [1289]

657 - Bir kişiyi öldüğü ev içindeki bir yere gömmek mekruhtur. Çünkü böyle bir işlem ancak Peygamberler (rahmetullâhi aleyhim)e âittir. Yer altında mahzenler yapıp ölüleri oralara tabutlarla koymak da mekruhtur.

658 - Bir ölünün cesedi tamâmen toprak olup, kemikleri de kalmamış bir duruma gelmedikçe, mezarı açılarak yerine başkası gömülemez. Fakat başka bir yer bulunamamak gibi bir sebep olunca, ölünün kemikleri toplanır ve oraya gömülecek olanla kendi arasına topraktan veyâ kerpiçten bir engel konularak gömülebilir.

Ölünün kemiğini kırmak, dirinin kemiğini kırmak gibi (haram)**dır.** [1290]

659 - Bir ölü, mezara yanlış konulmuş olsa meselâ kıble tarafına yönelik olarak konulmamış olsa veyâ sol tarafına yatırılıp başı ayak tarafına gelmiş olsa bundan dolayı mezarı açılmaz. Çünkü cenâzenin kıbleye yönelik, sağ tarafına yatırılmış olarak konulması sünnettir. Buna uyulmadığı için mezarı açmak uygun olmaz.

660 * Bir zarûret bulunmadıkça birkaç cenâzeyi bir mezara koymak câiz değildir. Zarûret hâlinde ise konulur ve aralarına da bir engel, perde olsun diye toprak doldurulur. Uhud şehitleri bu şekilde gömülmüşlerdir.

* *Uhud savaşında ilk şehit olan babam (Abdullah bin Amr)dı. Onu, diğer bir şehit (olan Amr bin Cemûh) ile birlikte bir mezarda bırakmaya gönlüm râzı olmadı. Altı ay sonra mezarı açtım ve babamı (kesilen kulağı dışında) sanki mezara koyduğum günkü gibi taptâze bir hâlde buldum, çıkardım. Başka bir mezara yalnız olarak gömdüm.* [1291]

661 - İslâm yurdunda bulunan gayrimüslimlerin; müslüman olmayanların mezarlarına da saygısızlık edilemez. Çünkü onlara hayatlarında; yaşıyorlar iken eziyet verilmesi haram olduğu gibi öldükten sonra da mezarlarına saygısızlık etmek haramdır. Yönetimleri altında yaşadıkları müslümanların koruması altında olduklarından, onlara zimmet ehli mânâsına zimmî denir. Zimmet, bir sözleşmedir. Bu sözleşmeye her durumda uymak gerekir. Fakat yeni fethedilen bir yerde ihtiyaç görülürse gayrimüslimlerin mezarlarını açmak, kemiklerini kaldırıp, o yerleri başka bir hizmete ayırmakta bir sakınca yoktur.

(Medîne'ye hicretten sonra Peygamber mescidinin yapılacağı) arsada müşrik kabirleri vardı. Bâzı yerleri düzgün değildi, harâbe bir durumda idi. (Arsanın) içinde yabâni hurma ağaçları da vardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in emri ile müşriklerin kabirleri açılıp başka tarafa (, başka bir yere) taşındı. Arsanın çukur yerleri düzeltildi, yabâni hurmalar da kesildi. [1292]

Şehit, Şehitlik ve Şehitler İle İlgili Hükümler

662 * Şehitlik büyük bir derecedir. Yüce Allah yolunda canını veren müslümana şehîd (شهيد), şehit denir, çoğulu şühedâdır. Böyle bir kişiye şehit denilmesi, ya cennete gireceğine şâhitlik yapıldığı veyâ ölümü anında bir takım rahmet meleklerinin hazır bulun-

duğu veyâ kendisi yüce Allâh'ın mânevî huzûrunda hazır olarak rızıklanacağı içindir.

Şehidin ve şehitliğin fazîletini belirtmek üzere yüce Allah:

وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لاَ تَشْعُرُونَ

= ***Allah yolunda*** *(, Allah rızâsı için)* ***öldürülenlere ölüler demeyin. Hayır, onlar diridirler. Fakat siz bunu bilemezsiniz*** *(, sezemezsiniz.)* [1293]

وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

= ***Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın, onlar diridirler. Rableri katında rızıklandırılırlar*** [1294] buyurmuştur.

Ensârdan olup sonradan Selemiyyeyn kabîlesine mensup olan Amr bin Cemûh ve Abdullah bin Amr radiyallâhü anhümâ'nın kabirleri sel ağzında olduğu için mezarlarını sel götürmüştü. İkisi de aynı mezarda gömülü ve ikisi de Uhud şehitlerindendi. Derhâl (, hemen) onlar için başka mezar kazıldı. Bulundukları mezar açılınca görüldü ki, sanki henüz daha akşamleyin vefat etmişler gibi cesetleri hiç bozulmamış. Biri yaralanmış ve elini yarasının üzerine koymuş ve böylece defnedilmiş. Mezar açılınca elini yaranın üzerinden aldılar, sonra el tekrar yaranın üzerine geldi, aynı eskisi gibi kon(ul)du. [1295]

Uhud harbi vakti geldiğinde babam Abdullah (radiyallâhü anh) beni geceleyin çağırdı ve şöyle dedi: Ben Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sahâbilerinden ilk şehit edilecekler içinde şehit olacağımı kuvvetle zannediyorum. Ben kendimden sonraya Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dışında senden daha kıymetli bir kimseyi geride bırakmıyorum. Benim üzerimde bir borç vardır. Bu sebeple onu öde. Kız kardeşlerine hayr vasiyet etmeyi devamlı iste. *Sabaha girdik. Babam ilk şehit olanlardan oldu. Ve bir tek kabir içinde diğer bir şehit (Amr bin Cemûh radiyallâhü anh) ile birlikte gömüldü. Sonra gönlüm, onu başka bir kimsenin berâberinde terk etmekten (, aynı mezarda birlikte bırakmaktan) hoşlanmadı. Altı ay geçtikten sonra onu mezarından çıkardım. Bir de gördüm ki o, kulağı dışında yeni gömülmüşçesine, mezarına koyduğum gündeki gibi (organlarında bir değişiklik olmaksızın) duruyor.* [1296]

Muâviye (radiyallâhü anh), Uhud savaşından kırk sene sonra bir su kanalını Uhud şehitliğinin bulunduğu yerden geçirmek istediğinde bizden yardım istedi. Biz de şehitliğe gelip şehitleri mezarlarından çıkardık. Onları başka yerlere nakledecektik. Bu çalışma sırasında kullandığımız kürek, Hamza (radiyallâhü anh)ın ayağına isâbet etti (, ayağına değdi) ve ayağından kan fışkırdı. [1297]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إِلاَّ الَّذِي مَاتَ مُرَابِطًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّهُ يُنْمَى لَهُ عَمَلُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَيَأْمَنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ

= **Her ölen kişinin amel** (defter)**i kapanır. Ancak Allah yolunda düşman sınırında ölen** (, şehit olan) **kişi hâriç. Onun ameli kıyâmet gününe kadar çoğaltılır ve o, kabir fitnesinden emîn olur.** [1298]

* İmam Âzam'a göre Peygamberlere, mü'minlerin çocuklarına ve şehitlere kabir sorgusu yoktur. [1299]

Bir kişi: Ey Allâh'ın Resûlü! Neden şehit dışında kalan mü'minler kabirde imtihan edilir (de, şehit imtihan edilmez) *diye sorunca, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* (Savaşırken) **başının üzerinde kılıçların parıltısı**(nı hissetmesine rağmen

cesâretle yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak için çarpışması ve hayâtını fedâ etmesi,) **onun** (îmânlı olduğunu ispat) **için imtihan olarak yeterlidir** *cevâbını verdi.* [1300]

663 * Şehit kelimesi, şâhit kelimesi ile eş anlamlı olup hazır mânâsını taşır. Şehitler ya hem dünyâ, hem de âhiret itibârı ile şehittirler. Bunlara hükmen şehit denir. Veyâhut yalnız dünyâ itibârı ile şehittirler. Bunlar da birer hükmî şehittir. Veyâhut âhiret hükümleri bakımından şehittirler. Bunlar da birer hakîki şehit, âhiret hükümleri açısından şehittirler. Bu sebeple, şehitler üç kısma ayrılırlar:

1) Mükellef ve dînen temiz olduğu hâlde kendisine yapılan bir saldırı ile zulüm edilerek öldürülmesi sebebi ile vârislerine diyet denilen kan parası için bir mal verilmesi gerekmeyen her hangi bir müslümandır. Bu sebeple gayrimüslimlerle veyâ yol kesicilerle savaş sonucunda öldürülüp, cünüb bir durumda olmayan akıl sâhibi, bulûğa ermiş bir müslüman, hükmen şehittir.

Yine malını, ırzını, kendi nefsini, diğer müslümanları veyâ zimmîleri savunur iken kılıç, kama gibi yaralayıcı bir âletle haksız yere o anda öldürülmüş bulunan mükellef, temiz bir müslüman da böyledir.

Bu kısım şehitler, birer kâmil şehittir. Hem dünyâ, hem de âhiret hükümleri itibârı ile şehittirler. Bunlardan her birine hükmen şehit denir. Bunların hükmü, yıkama işlemi yapılmadan, yıkanmadan yalnız namazları kılınıp, elbiseleri ile gömülmektir.

زَمِّلُوهُمْ بِجِرَاحَاتِهِمْ وَدِمَائِهِمْ وَلاَ تُغَسِّلُوهُمْ

= **Onları, yaraları ve kanları ile defnedin, yıkamayın.** [1301]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Uhud şehitlerinin (silâh, zırh gibi) demir (den yapılmış âlet ve giysilerin) ve (kürk gibi) deri(den yapılmış elbise)lerin üzerlerinden soyularak (, çıkartılarak) kanları ve elbiseleri ile defin edilmelerini emretti. [1302]

Hükmen şehitlerin yüce Allah yanındaki kıymetleri çok yüksektir. Hak yolunda şehit olanlar, sonsuz bir hayâta sâhiptirler ve sonsuz bir âlemde devamlı rızıklanacaklardır. Bunların bu üstün ve seçilmiş olmaları sebebi iledir ki, ayrıca yıkanmaları gerekmemekte ve kanlı elbiseleri kendileri için bir ayrıcalık nişânı olarak bulunmaktadır. O kan, bir ibâdet eseridir, ortadan kaldırılamaz. Ancak, kendilerine dışardan temiz olmayan bir şey bulaşmış ise giderilir; kefen için uygun olmayan kürk, palto, ayakkabı gibi şeyler üzerinden alınır. Zırhları, silâhları da çıkarılır. Geriye kalan elbisesi sünnet olan kefenden fazla ise azaltılır. Noksan ise uygun bir şey eklemekle sünnet olan kefen miktârına tamamlanır.

(Diğer üç mezhep imamına göre hükmen şehit sayılan bir kimse yıkanmayacağı gibi üzerine namaz da kılınmaz, uygun olan elbisesi ile gömülmesi gerekir.)

2) Kalbinde nifak olduğu; münâfık olduğu hâlde dıştan müslüman görünerek savaşta müslümanların yanında bulunup, düşman tarafından öldürülen her hangi bir kişidir. Bu da hükmen şehittir, ona da dünyâ hükümleri bakımından şehit denir. Bundan dolayı dış görünüşüne bakılarak yıkanmaz, üzerine namaz kılınıp elbiseleri ile gömülür.

(Şâfiîlere göre ganîmet veyâ gösteriş için savaşan veyâ ganîmet mallarından çalan bir müslüman da savaş esnâsında öldürülürse yalnız dünyâ şehidi sayılır. Aynı zamanda yüce Allâh'ın tevhîd kelimesini yüceltmek için savaşsa da hüküm aynıdır. Bu sebeple bunun hakkında da dış görünüşüne bakılarak şehit işlemi yapılır.)

3) Kâmil şehit denilen ve birinci maddede belirtilen bir şehitte aranılan şartların bâzılarını kendisinde taşımayıp ölümü, yalnız âhiret hükümleri açısından şehit sayılan bir müslümandır. Meselâ: Hatâ ile öldürülüp vârislerine diyet adı altında bir mal verilmesi gereken bir müslüman, âhirette sevâba kavuşacağından şehit sayılırsa da, dünyâ hükümleri

bakımından şehit sayılmaz. Bu sebeple diğer ölüler gibi yıkanır, kefenlenir ve namazı kılındıktan sonra gömülür.

Yine gayrimüslimlerle veyâ yol kesicilerle savaşırken yaralanıp, savaş bittikten sonra savaş alanı dışında bir yere taşındıktan ve biraz yiyip içtikten, konuştuktan, ilâç kullandıktan veyâ aklı başına gelip üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen bir müslüman da bu hükme girer. Böyle bir kimseye güçsüz, dermansız; işe yaramaz (hâle gelmiş), zayıf insan anlamında mürtes denir. [1303]

Suda boğulan, ateşte yanan, binâ altında kalan; tâûn; vebâ, ishal, sıtma, zâtülcenb denilen akciğer hastalıklarından biri ile veyâ akrep sokması ile ölen; nifâs hâlinde, gurbet-te, ilim öğrenir veyâ öğretirken veyâ cum’a gecesinde ölen bir müslüman da âhiret hüküm-leri açısından şehittir.

اَلشَّهَادَةُ سَبْعٌ سِوَى الْقَتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ وَالْغَرِقُ شَهِيدٌ وَصَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ وَالْمَبْطُونُ شَهِيدٌ وَصَاحِبُ الْحَرِيقِ شَهِيدٌ وَالَّذِي يَمُوتُ تَحْتَ الْهَدْمِ شَهِيدٌ وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ شَهِيدٌ

= **Allah yolunda öldürülmekten başka yedi** (tâne daha) **şehitlik vardır: Tâûn** (hastalığın)**dan ölen şehittir, suda boğularak ölen şehittir, karın ağrısı ile ölen şehittir, yanarak ölen şehittir, göçük altında kalarak ölen şehittir, doğum üzerine** (; doğum yaparken) **ölen** (kadın) **şehittir.** [1304]

Yaptığı görevin karşılığını, sevâbını yüce Allah’tan bekleyen bir müezzin, [1305] doğru alışveriş yapan müslüman bir tüccâr, [1306] âilesinin geçimini kazanmak için İslâma uygun olarak çalışır iken veyâ malını korur iken ölen her hangi bir müslüman da bu hükümdedir yâni âhiret hükümleri açısından şehittir.

مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ

= **Kim malını korurken öldürülür ise şehittir, kim dînini savunur iken** (, dîni uğrunda, dîni için) **öldürülür ise şehittir, kim canı uğrunda** (, kendi canını korur iken) **öldürülür ise şehittir, kim âilesini savunurken öldürülür ise şehittir.** [1307]

Bu sayılanlara âhiret hükümleri açısından şehit denir. Bu sebeple her birine hakîki şehit denilmektedir. Bunlar dînî görevlerine bağlı kimselerse âhiret hükümleri açısından şehittirler, dünyâ hükümleri bakımından şehit sayılmazlar. Bu sebep ile diğer müslüman ölüleri gibi yıkanır, kefenlenir ve namazları kılındıktan sonra da mezarlarına gömülürler.

Uhud (savaşı) günü şehitlerin cenâzeleri Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına getirildi, (Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem) sıra ile onarlı guruplar hâlinde (cenâze) namaz(larını) kıldırmaya başladı. Hamza (radiyallâhü anh)ın cenâzesi olduğu gibi (yerinde bırakılıyor) idi. Diğer cenâzeler (namaz bitiminde) kaldırılıyor (ve yerlerine başka cenâzeler konuluyor idi). [1308]

Evinde veyâ başka bir yerde öldürülmüş olarak bulunan müslüman hakkında da bu şekilde işlem yapılır. Çünkü onun zulmen; zulüm edilerek öldürülmüş olduğu kesin olarak bilinemez.

Kısaca şehitlik büyük bir nîmettir. İnsanın İslâma uygun bir hayat yaşayarak şehit olarak ölmesi, onun hakkında çok büyük bir mutluluktur.

مَنْ سَأَلَ اللَّهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ مِنْ قَلْبِهِ بَلَّغَهُ اللَّهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ

= **Kim şehit olmayı Allah'tan içtenlikle isterse yatağı üzerinde** (savaşmadan) **ölse bile, Allah onu şehitlerin makamlarına ulaştırır.** [1309]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'de otururken yanında da bir mezar kazılıyordu. Adamın biri bu kabre bakarak: Bir mü'min için ne kadar fenâ bir yer *dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **İyi demedin** *buyurdu. Adam:* Mezarı kasdetmedim yâ Resûlallah! Allah yolunda şehit olmanın burada yatmaktan daha iyi olacağını kast etmiştim *diyerek sözüne açıklık getirdi. (Bu söz üzerine) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de üç kez:* **Allah yolunda şehitliğin benzeri yoktur. Yer yüzünde kabrimin olmasını en çok istediğim başka bir yer yoktur** *diyerek Medîne'yi övdü.* [1310]

Bütün bunlar ihlâsın, yüce Allah emrettiği için savaşmanın, güzel niyetin, yüksek derecelere ulaşma sevgisinin bir sonucudur.

Yüce Allah hepimizi, dînî görevlerini gereği üzere yerine getirmekte başarılı kılsın, güzel niyetlere sâhip olan ve şehitlerden sayılan iyi kulları arasına katsın. Âmîn.

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

= ***Hayırlı son*** *(; cennet)* ***takvâ sahiplerinindir*** *(; yüce Allâh'ın buyruklarını tutan, yasak ettiklerinden kaçınan ve böylece kendilerini O'nun azâbından korumaya çalışan kimselerindir)* [1311] ve ***Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a âittir.***[1312]

Dipnotlar:

---

1 - İbrâhim sûresi, âyet 40
2 - Meryem sûresi, âyet 31
3 - Yûnus sûresi, âyet 87
4 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 126, 279(173); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 384, 3492
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 189 - 277, 3665 - 4011; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 286, 451
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 375, 8869; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 312, 5865
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 249, 2177; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 247, 330
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 16, s. 438, 32355; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 349, 3756
5 - Ankebût sûresi, âyet 45
6 - Bakara sûresi, âyet 110
7 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 354, 134(82); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 54, 1236
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 457, 4678; El Müsned (Ensar): C. 3, s. 349, 79/949
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 395, 1078 - 1079; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 378, 2752 - 2753
El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 375, 15183; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 389, 1634
8 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 186; Müfredât: 871 - 1244
9 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 529, 19; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 54, 61
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 288, 7110; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 252, 13023
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 524, 27237; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 124, 5008
10 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 528, 17; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 519, 12211
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 221, 22060; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 98, 7486
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 111, 6715; El Müstedrek: C. 4, s. 190, 7101
Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 467, 4894; C. 7, s. 255, 7118; Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 1, s. 175, 257
11 - Bakara sûresi, âyet 43
12 - Bakara sûresi, âyet 238
13 - İbrâhim sûresi, âyet 31
14 - İsrâ sûresi, âyet 78
15 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 366, 2736; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 165, 1
El Müsned (Ensar): C. 1, s. 95, 20/62; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 28, 8
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 216, 309; Ês Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 136, 7221
16 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 173, 29(19); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 394, 1622
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 178, 1584; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 74, 2512
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 58, 1783; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 621
17 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 101
18 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 1, s. 158
19 - Ni'meti İslâm: s. 259 & 260; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 388
20 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 18, 2724; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 329, 1467
21 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 475, 319; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 602, 6
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 32, 283(667) - 284(668); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 16, 3027
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 293, 461; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 7, 1187
22 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 113
23 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 213, 5015; Şerhi Müşkilil Âsâr: C. 10, s. 355, 4160
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 12 - 107, 2429 - 2558
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 107 - 110, 19920 - 19926
24 - El Mustasfâ (Rey): C. 1, s. 138
25 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6301; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 13, s. 408
Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 5, s. 168; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 16, s. 387; C. 18, s. 31 - 34
Büyük Hadis Külliyâtı: C. 1, s. 339, 2294 - 2295; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, as. 20, 2992 - 2994
Mecmauz Zevâid ve Menbaul (Ocak): C. 4, s.164, 3557 - 3558; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 54, 11025
Müsnedüş Şihâb C. 1, s. 305, 508 - 509; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 622, 5944
26 - Muvattâ' (Konya): s. 2, 6; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 56, 6; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 156, 1006
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 581, 1119; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 263, 2369
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 289, 585; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 536, 2038
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 654, 2096
27 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 19, s. 145, 18261; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 12, 3494
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 174, 429

28 - Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 559, 151; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 7, 4582
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 60 - 120 - 126, 6693 - 6919 - 6941
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 245 - 394 - 405, 6693 - 6919 - 6941
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 626, 2434 - 2436; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 345, 225
29 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 83, 1(685) & 3; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 310, 1517
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 367, 1198; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 280, 228
Muvattâ' (Konya): s. 103, 325; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 450, 2; C.3, s. 1060, 11
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 287, 452 & 455; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 243, 228
30 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 89, 5(687) - 6; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 602, 2388
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 254, 1532; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 234, 2346
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 213, 304; C. 2, s. 379, 1346
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 156, 304; C. 2, s. 294, 1346
31 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 594, 2367; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 377, 551
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 157, 305; C. 2, s. 244, 1254
32 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 375, 1063 - 1064; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 172, 1440
Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 190, 216; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 602, 2390
33 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 193, 103(728) - 101(728) - 102; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 489, 1250
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 487, 1141; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 244, 1445
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 202, 1185; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 378, 1796 & 1800
34 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 289, 411 - 410; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 377, 1795 - 1794
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 486, 1140; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 21, 4525
El Müstedrek: C. 1, s. 447, 1175; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 395, 1550
35 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 487, 1142; El Müstedrek: C. 1, s. 447, 1174
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 378, 1801 & 1803; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 205, 2452
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 204, 1188 - 1189; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 249, 2071
36 - El Müstedrek: C. 1, s. 437, 1140; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 545, 25101
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 357, 1665; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 58, 4864
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 191 - 215, 1628 - 1654 - 1661 - 1666 - 1668
37 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 349, 1653; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 282, 9419
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 19, 4635; Ma'rifetüs Sünen: C. 4, s. 71, 5500
38 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 131; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 345
39 - Mâide sûresi, âyet 6
40 - Müddessir sûresi, âyet 4
41 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 106
42 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 12, 652; El Müstedrek: C. 1, s. 381, 959
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 561, 2186; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 605, 4257
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 456, 7230
43 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 13, 653; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 117, 1361
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 343, 1038; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 924, 1618
44 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 565, 74(338); Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 384, 661
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 491, 2944; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 94, 4018
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 385, 5574; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 40, 72
45 - Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 562, 461; Şerhi Müsnedi Ebî Hanîfe: s. 171
Müsnedü Ebî Hanîfe (Rivâyetil Hârisî): s. 30, 49; Müsnedül İmâmil A'zam: s. 612, 461
46 - A'râf sûresi, âyet 31; Ahkâmul Kur'ân (İ'tisam): C. 6, s. 305; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 353
47 - Telhîsul Habîr: C. 1, s. 505, 442 - 443; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 324, 3234 - 3235
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 430, 887; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 345, 365/1235
48 - Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 430, 887; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 345, 1235
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 324, 3234; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 300, 509
49 - Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 430, 887 - 889
50 - El Müsned (Ensar): C. 4, s. 344, 1233; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 291, 1460
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 544, 3140; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 413, 1249
51 - Nûr sûresi, âyet 31; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 167; Ahkâmul Kur'ân (İ'tisam): C. 8, s. 26
52 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6519; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 328, 1182
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 93, 1685 - 1686; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 427, 2061 - 2065
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 412, 5598 - 5599; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 342, 5 - 7
53 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 179, 4104; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 319, 3218 - 3251

Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5851
54 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 499, 639 - 640; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 245, 36 - 37
Muvattâ' (Konya): s. 100, 315; Muvattâ' (Dârul Garbil İslâmî): C. 1, s. 202, 379
55 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 191, 4116; Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 160, 376
El Müstedrek: C. 4, s. 305, 7462; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 331, 3261 - 3262
Ma'rifetüs Sünen: C. 2, s. 1013, 2577; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 96, 21683 - 21685
56 - Bakara sûresi, âyet 144
57 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 36, 11(525) - 12; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 307 - 451, 548 - 742
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 192 - 487, 33 - 49; C. 9, s. 4185 - 4190, 13 - 19
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 244, 339; C. 5, s. 91, 3141
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 617, 1716; C. 14, s. 188, 6281; C. 15, s. 287, 6870
58 - Bakara sûresi, âyet 150
59 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 75, 46(387)
60 - Fetvâlar (DİYK): s. 194
61 - Günümüz Meselelerine Fetvalar: C. 1, s. 150 - 154; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1113
62 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 146, 116; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 294, 3865
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 324 - 326, 563 - 568
63 - Nisâ sûresi, âyet 103
64 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 181, 31(19); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 3, 686
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1301, 1; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 23, 2275
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 370, 156; C. 6, s. 176, 2419
65 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 125, 151; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 27, 7172
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 186, 7172
66 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 180 & 181; El Müstedrek: C. 1, s. 291, 690
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 115, 2184; C. 1, s. 505, 1053; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 364, 8002
67 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 180; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 297, 1927
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 114, 2183; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 54, 4765
68 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 358, 1491; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 42, 1220 - 1221
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 129, 154; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 342, 548 - 549
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 80 - 81, 1034 - 1035; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 539, 1034
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 257, 431
69 - Müfredât (Pınar): s. 725; Müfredât (Çıra): s. 498; Kâmûsul Muhît (YEK): C. 3, s. 2677
70 - Ni'meti İslâm: s. 265
71 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 580, 171(612) - 174; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 404, 2429
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 536 - 546, 1706 - 1734; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 254, 402
72 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 580
73 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 64, 23; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 506, 1056 - 1057
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 548, 1744; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 18, s. 507
74 - El Müstedrek: C. 1, s. 288, 681; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 463, 970 - 972
75 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 157, 418; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 36, 1213
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 439, 689; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 59, 1011
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 234 - 235, 339 - 340
76 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 441, 691; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 89, 46
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 40 - 136, 23 - 167; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 335, 532 - 534
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 631, 47; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 517, 340
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 40, 1217 - 1218
77 - Ni'meti İslâm: s. 281 - 282
78 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 137, 169; C. 4, s. 453, 2872; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 62, 145/1015
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 333, 4244; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 188, 4244
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 6, s. 307, 531; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 217, 10519
79 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 59, 4849; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 198, 7059
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 467 - 470, 701 - 703; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 136, 168
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 63, 146/1016 - 147/1017; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 650, 75
80 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 137, 169; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 65, 1018
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 137 - 158, 178 - 228
81 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 482, 921; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 378, 1760
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 153, 282; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 563, 2142

Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 56, 6
82 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 336, 1418; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 311, 449
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 522, 1168
83 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 25
84 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 259, 162(755) - 163; El Müntekâ (İz): s. 138, 269
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 547, 1187; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 313, 453
85 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 646, 71; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 507, 846
86 - Zümer sûresi, âyet 42; Hak Dîni Kur’ân Dili (Hikmet): C. 6, s. 495
87 - Muhammed sûresi, âyet 33
88 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 414, 10125; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 212, 4416
Mu’cemül Evsat: C. 1, s. 282, 919; C. 8, s. 342, 8816; Şuabil Îmân: C. 6, s. 409, 4416
Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 22, 43; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 309, 6907
89 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 1, 1; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 143, 1
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 116, 155(1907); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 75, 75
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 393, 2201; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 198, 1698
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 499, 4227
90 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 394
91 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 277, 4682; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 477, 205(129)
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 185, 3267
92 - Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 229
93 - Fetvâlar (DİYK): s. 147
94 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 611, 1064; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 127, 402
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 34 - 37, 1576 - 1582 - 1584
95 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 144, 86(414) - 89(417); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 78, 1259
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 467, 2107; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 461, 4082
96 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 353; C. 8, s. 124; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 483
97 - Müddessir sûresi, âyet 3
98 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 119, 61; C. 2, s. 476, 618; El Müsned (Ensar): C. 5, s. 113, 1353
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 445, 275 - 276; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 143, 693
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 25 - 180, 3 - 238
99 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 75, 46(397); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 355, 859
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060
100 - İ’lâis Sünen: C. 2, s. 185; Mu’cemül Kebîr: C. 5, s. 38, 4526; El Müntekâ (İz): s. 106, 194
Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 177, 3727
101 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 103, 862; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 170, 1363
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 119, 730, Sahîh-i İbni Hibban: C. 5, s. 178, 1865 - 1870
102 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 201 - 248
103 - Bakara sûresi, âyet 238; Hak Dîni Kur’ân Dili: C. 2, s. 807
104 - Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 1, s. 370
105 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 18, s. 422
106 - Mü’minûn sûresi, âyet 1 - 2
107 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 132
108 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 445, 4171; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 16, 23390
Mu’cemül Kebîr: C. 4, s. 154, 3987; El Âhadü Vel Mesânî: C. 4, s. 94, 2249
109 - Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 93, 952; Kitâbüz Zühd (Ebû Dâvud): s. 312, 374
Kitâbüz Zühdül Kebîr (Beyhakî): s. 86, 100; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 445, 4171
110 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 81, 1296; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 268, 382
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 98, 1325; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 220, 1212
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 2, s. 279, 1213; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 589, 1095 - 1096
111 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 471, 4199; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 335, 414
112 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 239; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 434, 3669
Ma’rifetüs Sünen: C. 3, s. 224, 4358; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 3, s. 345, 1811
Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 120, 431; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 9, s. 461, 876
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 222, 464; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 363, 2894 - 2895
113 - Muvattâ’ (Konya): s. 120, 391; Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 287, 74
114 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1075; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 377, 1706
Es Sünenüs Sağîr: C. 1, s. 228, 589; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 436, 3678

115 - İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 589
116 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 517, 2036; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 191, 8944 - 8945
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 61, 4798 - 4799
117 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 302, 284; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 479, 4152
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 453, 1861
118 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 488, 50; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 575, 4516
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 260, 259; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 60, 14978
119 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 335, 3845; C. 2, s. 237, 8518
120 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 623, 2427; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 12, 4476
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 122, 1474; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 579, 4541
121 - El Müstedrek: C. 1, s. 400, 1021; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 221, 5489
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 122, 1473 - 1474
122 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 150 - 154; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1113
123 - Müzzemmil sûresi, âyet 22
124 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 70, 42(396); El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 369, 8076; C. 6, s. 315, 9711
El Müntekâ (İz): s. 102, 188; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 622, 1200
Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 436, 98; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 120 - 121, 2743 - 2746
125 - A'râf sûresi, âyet 204
126 - Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 60, 117; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 11, 1259
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 136, 86; Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 115, 281 & 283
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 282, 467 & 469; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 43, 7903
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 259, 1501 - 1502
127 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 71, 846; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 549, 921 - 922
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 456, 604; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 122, 1252
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 10, 1257
128 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 512 - 515
129 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 618, 1190
130 - Kalem sûresi, âyet 1
131 - Rahmân sûresi, âyet 64
132 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 325; El Müsned (Ensar): C. 5, s. 187; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 301
133 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 357, 861; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 218, 301
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 54, 1358; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 354, 545
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 274, 545
134 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 185, 1417; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 550, 924
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 298, 832; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 353, 544
135 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 28, 33(2696) - 34(2697); El Müntekâ (İz): s. 103, 189
El Müsned (Ensar): C. 5, s. 185, 547/1417; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 298, 832
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 260 - 278, 1561 - 1611
136 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 572; Câmi ul Usûl: C. 4, s. 372; En Nihâye: s. 244
Lisânül Arab: C. 2, s. 403
137 - Lisânül Arab: C. 10, s. 67; En Nihâye: s. 243; El Fâik Fî Garîbil Hadîs: C. 2, s. 216
138 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 121 & 122; Lisânül Arab: C. 2, s. 403
139 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 338, 517 - 518; El Müstedrek: C. 1, s. 351, 869
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 581, 991; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 329, 601
140 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 400, 2004; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 260, 3739
141 - Hac sûresi, âyet 77
142 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 343, 856; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 218, 301 - 302
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 75, 45(397); Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060
143 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 373, 1061; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 120, 730
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 123, 1313
144 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 336, 630/1500; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 288, 2739
145 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 209
146 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 69
147 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 205, 1887; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 281, 1098
Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 1, s. 543, 963
148 - Hac sûresi, âyet 77
149 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 293, 230(490) - 231; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 624, 1097 - 1096

Sahîh-i Buhâri (Ötüken): C. 2, s. 805 - 806, 78 - 80; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 132, 1325
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 252, 1925; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 321, 636
150 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 405, 891; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 294, 231(491)
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 201, 271; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 625, 1099
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 129, 885; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 471, 110
151 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 133, 736; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 201, 270
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 121, 1496
152 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 121, 1494; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 160, 2692
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 288, 18769
153 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 122, 234(494); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 329, 656
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 244, 1916; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 258, 1707
154 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 86, 1024 & 1026; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 42, 1238
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 193, 88(571); Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 580, 1210
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 298, 1503; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 126, 1023
155 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 39
156 - Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 245; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, 522; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 286
157 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 368; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 151, 217
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 257, 217; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 69, 70
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 259, 5629
158 - Siyeru A'lâmin Nübelâ (İ'tisam): C. 2, s. 439
159 - El Müsned (Ensar): C. 2, s. 339, 596; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 425, 13566
Ma'rifetüs Sünen: C. 3, s. 22, 3511; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 306, 3624
160 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 54
161 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 281, 45(397); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 343, 856
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 219, 302; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 528 - 606, 884 - 1053; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 234 - 298, 461 - 590
162 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 276
163 - Osmanlıca Türkçe Lugat (TÜRDAV): s. 154
164 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 281, 215(482); Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 62, 1377
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 377, 875; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 642, 1137
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 254, 1928
165 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 15, 970; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 291, 1961
El Müsned (Ensar): C. 6, s. 75, 1579; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 177, 1601
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 276, 4006; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 114, 4006
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 248, 2965; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 276, 457
166 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 1035
167 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 474, 617; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 283, 404
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 176, 1599; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 250, 2970
168 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 176, 1600; Ma'rifetüs Sünen: C. 3, s. 101, 3876
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 12, 2366
169 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 177, 1601; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 681
170 - El Müsned (Ensar): C. 6, s. 70
171 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 111, 55(402); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 152, 1346 - 1347
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 287, 270; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 171, 471 - 474
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 209, 288; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 819 - 822, 98 - 101
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 7, 968; El Müsned (Ensar): C. 6, s. 71 - 80, 708/1578 - 714/1584
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 151, 899; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 276 - 290, 457 - 480
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 657, 1162; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 540, 2241
172 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 288, 271
173 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 36, 986; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 211, 290
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 72, 1643; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 139, 1523
174 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 41 - 107 - 110, 427/1297 - 481/1351 - 482/1352
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 74 - 75, 45(397) - 46; El Müntekâ (İz): s. 104, 194
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 343, 856 & 859; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 218 - 219, 301 - 302
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 141, 1335
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 528 - 606 - 641, 884 - 1053 - 1136; C. 3, s. 89, 1313 - 1314
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 766 - 791, 26 - 62; : C. 13, s. 6195, 24 - 25

175 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 341, 855; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 196, 264
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 111, 870; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 139, 1333
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 596 - 629, 1027 - 1111; El Müsned (Ensar): C. 65, s. 35, 643/1513 - 1514
176 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 139, 1334; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 209, 1888
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 331, 663; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 481, 1311
177 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 335, 853; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 99, 3360
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 105, 196(473)
178 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 35
179 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 298 - 299
180 - El Müsned (Ensar): C. 6, s. 35; Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 377
181 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 148, 897; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 136, 1330
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 613 - 647, 1069 - 1145; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 375, 874
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 194, 712 & 714; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 608, 23268
182 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 331 - 375, 850 - 874; El Müsned (Ensar): C. 6, s. 35, 689/1559
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 207, 284; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 149, 898
El Müstedrek: C. 1, s. 383, 967; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 276 - 468, 2897 - 3514
183 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 76, 18; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 412, 3584
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 54, 5117; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 369, 3738
184 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 77, 21; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 63, 937
185 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 56 - 57
186 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 228, 155(451); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 110, 1297
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 242, 798 - 799; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 574, 977
187 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 618, 1190
188 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 261, 3744 & 3748; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 65, 843
El Müntekâ (İz): s. 101, 187; Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 141, 112
189 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 61, 839; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 180, 238
190 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 271, 818; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 92, 1790
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 417, 1210
191 - Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 427, 97; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 531, 3973
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 64, 4; Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 45, 1
Müsnedül İmâmil A'zam: s. 174, 94; El Kırâatü Halfel İmam: s. 26, 30
192 - Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 493, 4199 & 4202; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 289, 3681 - 3682
193 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 357
194 - Fetvâlar (DİYK): s. 127; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 357
195 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 177, 539/1409; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 350, 2237
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 428, 13572
196 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 158, 1332; El Müsned (Ensar): C. 5, s. 178, 1410
El Müstedrek: C. 1, s. 446, 1170
197 - Ni'meti İslâm: s. 394 - 395
198 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 150, 1328; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 328, 1662
199 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 572, 969 - 970; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 240, 797
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 70, 42(396) & 44; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 275, 547
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 80 - 163, 1781 - 1853
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 120 - 363, 2743 - 3715
200 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 622, 1200; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 121, 2746
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 369, 8076; C. 6, s. 315, 9711
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 157, 8062; C. 9, s. 289, 9672
201 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 755; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 241
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 604, 434; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 779, 45
202 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 354
203 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 23; Sahîh-i Müslim bi Şerhi Nevevî: C. 4, s. 139
204 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 268, 382; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 84, 1296
Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 427, 97; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 588, 1092 - 1094
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 64, 4; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 97, 1325
Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 45, 1; Camiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 605, 3590
Müsnedül İmâmil A'zam: s. 174, 94; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 531, 3973
205 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 213, 783; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 302, 240(498)

Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 45, 1; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 64, 4
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 535, 2004; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 206, 3081
206 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 657, 1163; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 356, 720
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 356, 281; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 47, 9912
207 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 191
208 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 48, 996 - 997; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 213, 2294
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 93, 1319 & 1325; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 184, 914 - 916
209 - Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 510, 1952 - 1953 - 1955; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 596, 1906 & 1908
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 418; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 249, 6120
210 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 146; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 88 & 89
211 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 180, 132; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 272, 254
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 380, 26(534); Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 512, 1961
212 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 588, 1131; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 527, 882
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 341, 614
213 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 50, 26(391); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 113, 724
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 527, 882
214 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 181, 239; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 304, 458
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 233, 458; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 66, 1769
215 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 53, 3744; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1. s. 128, 101
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 297, 500
216 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 453, 603; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 146, 89(417)
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 126, 1317 - 1318; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 549, 921 - 922
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 799, 444; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 426, 2103
217 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 282
218 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 124, 1314; El Müsned (Ensar): C. 2, s. 361, 652(1522) - 654(1524)
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 71 - 118, 846 - 877; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 609, 1060 - 1064
219 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 453, 603; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 549, 921
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 144 - 146, 86(414) - 89(417); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 126, 1317 - 1318
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 799, 444
220 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 449, 601; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 141, 77(411)
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 255, 358; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 117 - 632, 875 - 876 - 1238
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 610, 1061; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 78 - 125, 1259 - 1315 - 1316
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 661, 398; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 351, 12013
221 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 330, 849; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 480 - 499, 794 - 832
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 271, 205(477)
222 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 339
223 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 266; Ni'meti İslâm: s. 408 - 431 - 432; El Muhtasarât: s. 107 - 113
224 - Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 360, 1117; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 83, 2446
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 187, 249
225 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 610, 1173; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 262, 9304
226 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 91, 856 - 857; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 98, 2649
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 354, 988; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 540, 1122
227 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 20
228 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 192, 775; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 62, 1242
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 262, 429; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 184, 243
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 7, 804; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 538, 899 - 900
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 313, 470; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 317, 573
229 - Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 217, 7871; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 778, 5472
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 154, 1979; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 195, 53
230 - Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 377, 2776; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 67, 1770
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 31, 1096; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 44, 2329
Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 7 - 199, 10851 - 11485
231 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 396, 38(2520); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 424, 3410
Câmi ul Usûl: C. 5, s. 320, 3410; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 156, 756
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 35, 1103; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 48, 2342
232 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 159, 758; El Müsned (Ensar): C. 5, s. 125, 1367
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 333, 875

233 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 17, 809 - 810; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 189, 252
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 110 - 115 - 506, 723 - 726 - 957; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 54, 1265
234 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 64, 1244; Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 25, 52
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 290, 18775
235 - Ni'meti İslâm: s. 406 & 407; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 260; C. 3, s. 18
236 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 613, 439; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 787, 58
237 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 283; Ni'meti İslâm: s. 432
238 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 396, 886; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 138, 890
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 194, 260
239 - El Hidâye (Kahraman): C. 1, s. 108; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 151, 2859 - 2860
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 148, 5649; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 425, 13566
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 123, 5991
240 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 46, 1338; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 106, 2518
241 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 123, 731; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 121, 2550
242 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 311, 838; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 127, 882
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 199, 267; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 461, 106
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 622 - 651, 1089 - 1154; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 133, 1326
243 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 531 - 626, 889 - 1102; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 170, 1860
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 171, 1364; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 242 - 641, 477 - 641
244 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 375, 1060; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 126, 732
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 324 - 328, 643 - 654
245 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 375, 320/236: El Müstedrek: C. 1, s. 338, 829
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 138, 1283; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 247, 1920
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 324, 642; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 411, 642
246 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 417, 654; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 244, 1933
El Müstedrek: C. 1, s. 352, 832; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 167, 2719
247 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 298, 234(494); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 244, 1916
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 418, 656; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 329, 656
248 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 629, 1110; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 135, 1328
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 298, 233(493)
249 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 252, 1429; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 358, 862
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 135, 1329; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 629, 1112
250 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 865 - 866; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 816 - 817
251 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 24, s. 55
252 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 213 - 508, 783 - 961; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 302, 240(498)
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 346, 699; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 126, 4667
Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 477, 114
253 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 429, 678 - 679; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 338, 678 - 679
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 652, 1157 - 1158; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 507, 958 & 961
254 - Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 478, 115; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 222, 3014
255 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 126, 732; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 861, 457
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 816, 95; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 187, 1870
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 324, 643 - 654
256 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 39, 988; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 503, 115(580)
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 653, 1159
257 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 503, 115(580); Şerhüs Sünne: C. 3, s. 174, 674
El Müsnedül Müstahrec: C. 2, s. 180, 1286
258 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 115 - 514, 726 - 957; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 354, 714
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 270, 1943; El Müntekâ (İz); s. 112, 208
259 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 40, 989; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 249, 3242
260 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 41, 990; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 59, 1275
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 271, 1944; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 355, 718
261 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 167, 906; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 24, 27(2690)
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 71, 1288; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3169, 44
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 161, 1725 - 1726; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 335, 3435
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 24, 976 & 978; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 154, 1348 - 1349
El Müsned (Ensar): C. 6, s. 105, 731/1601; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 534, 2235

262 - Bakara sûresi, âyet 129
263 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 281, 17085 - 17086; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 437, 882
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 312, 6404; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 175, 7729
El Müstedrek: C. 2, s. 492 - 705, 3623 - 4233 - 4234; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 867, 927
264 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 496; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 2, s. 570
265 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 7, 968; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 657, 1163
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 348 - 356, 703 - 720; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 299, 4101
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 143, 4101
266 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 444, 708; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 369, 4382
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 238, 4382
267 - Ni'meti İslâm: s. 419
268 - Bakara sûresi, âyet 201
269 - İbrâhim sûresi, âyet 40
270 - İbrâhim sûresi, âyet 41
271 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 16
272 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 192
273 - Bakara sûresi, âyet 201
274 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6328, 82; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 18, 1519
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 20 & 24, 23(2688) & 27(2690)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 348, 2155
275 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 25, 1522; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 369, 751
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 79, 1303; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 364 - 365, 2020 - 2021
276 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 305, 201(771) - 202; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 144, 1355
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 162 - 170, 760 - 761; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 36, 3640
277 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 39, 48(2705); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 822, 100
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 121, 3754; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 79, 1302
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 886, 461
278 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 34, 984; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 280, 999
279 - Ni'meti İslâm: s. 419
280 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 56, 689; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 225, 943
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 125, 2361 - 2376
281 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 134, 262(508); Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 498, 804
282 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 135, 2372 - 2373 - 2375; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 453, 748
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 64 - 71, 695 - 698; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 241, 954
283 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 62, 693
284 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 305, 241(499); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 240, 334
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 519, 843; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 141, 2379
285 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 175, 2958; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 303, 2946
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 15, 815; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 128 - 127, 2364 - 2363
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 482, 27119
286 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 353, 262; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 491, 55
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 428, 54(551); Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 414, 3594
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 327, 5512; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 206, 1403
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 590, 763
287 - Hüccetullâhil Bâliğa: C. 2, s. 1
288 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 48; Muhtasarut Tahâvî: s. 27; El İstizkâr: C. 4, s. 396, 5611
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 177, 6559 & 6561; Şerhu Muhtasarit Tahâvî: C. 1, s. 648
Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsîri: C. 1, s. 103; Umdetül Kârî: C. 5, s. 448
289 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 512, 1634; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 513, 11
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 156, (1634)(6506)
290 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 557, 156(604); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 363, 539 - 540
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 155 - 352, 195 - 516; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 85, 1264 - 1265
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 411 - 477, 687 - 790; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 600, 375
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 680, 34; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 481, 375
291 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 100
292 - Mâide sûresi, âyet 58
293 - Cum'a sûresi, âyet 9

294 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 16, 14 (387); Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 527, 725
Sahîh-i Müslim Şerhi (Karınca): C. 3, s. 138 - 142, 850; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 321, 208
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 609, 2789 & 2791; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 278, 971 & 973
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 374, 2355 - 2357; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 483, 1860 & 1862
295 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 268, 15; El Müstedrek: C. 1, s. 106, 164
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 558, 1781 & 1783; Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 283, 3351
296 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 321, 516; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 402, 670
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 37, 19(389) - 20; Sahîh-i Buhari (Ötüken): C. 2, s. 660, 6
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 382, 8139
297 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 254, 369; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 191, 369
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 574, 1833; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 121, 5984
298 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 37, 4(901) - 20(910); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 311, 1375
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 353, 1190; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 84, 2842 - 2884
Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 347, 2356; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 122, 597
299 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 66; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 456, 1775
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 6, 1(377); Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 250 - 251, 361 - 363
Sahîh-i Buhari (Ötüken): C. 2, s. 657, 2; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 273, 498
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 476, 706; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 54, 189 - 190
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 14, 1190; El Merâsil: s. 85, 20; El Merâsil Maal Esânid: s. 80, 2
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 574 - 575 - 611 - 628, 1834 - 1835 - 1965 - 2006
300 - Mâide sûresi, âyet 58; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 3 s. 273
Cum'â sûresi, âyet 9; Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarîh: C. 2 s. 551
301 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 285, 502; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 383, 631
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 495, 709; Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 177, 194
302 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 285 - 289 - 297, 500 - 501 - 504
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 199, 251/1121; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 19, 1194
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 483 - 507, 707 - 716; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 156, 198
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 386 - 393, 633 - 647 - 648; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 200 - 202, 385 - 386
303 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 231
304 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 113, 88; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 600, 1920 - 1921
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 118, 64; Musannef Abdurrezzâk: C.3, s. 127, 5020 & 5024
305 - Ni'meti İslâm: s. 307
306 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 113, 58; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 466, 1801
307 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 657, 2; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 7, 377
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 447, 358
308 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 90
309 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 161, 205; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 388 - 471, 634 - 781
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 206, 395; Sahîh-i Buhari (Ötüken): C. 2, s. 673, 25
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 475, 371; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 277 - 354, 968 - 1268
310 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 467, 2145
311 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 300; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 678, 4550
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 150, 63(710) - 64; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 19, 1266
312 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 345, 527; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 31, 12(385)
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 443, 854 - 855; Amelil Yevm (Nesâî): s. 32, 40
313 - Ni'meti İslâm: s. 314; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 94; Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 242
Şerhi Fethul Kadîr: C. 1, s. 254
314 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 345, 528; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 605, 1940
315 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 405, 674; Sahih-i İbni Hibbân: C. 4, s. 553, 1667
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 101, 8624; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 51, 7026
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 197, 294; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 327, 676
El Müstedrek: C. 1, s. 308, 738; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 369, 8609
316 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 72 - 73
317 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 285, 502; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 383, 631
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 495, 709
318 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 155, 195; El Müstedrek: C. 1, s. 308, 735
319 - Kitâbül Mebsût: C. 1, s. 23; Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 44; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 70 & 71
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 74, 2553; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 214, 296

Kenzul Ummâl: C. 8, s. 351, 23215
320 - Ni'meti İslâm: s. 302; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 71
321 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 155, 195; El Müstedrek: C. 1, s. 308, 735
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 376, 3370; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 314, 647
322 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 96; Ni'meti İslâm: s. 315
323 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 29, 11(384); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 337, 523
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 521, 722; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 407, 678
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 211, 1143; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 193, 3856
324 - Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): C. 1, s. 48, 95; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 272, 456
Telhîsul Habîr: C. 1, s. 371, 27/310; İhyâ-i Ulûmiddin (Arslan): C. 2, s. 493
325 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 573, 365; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 407, 680
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 348, 529; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 520, 722
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 665, 12; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 165, 211
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 586, 1689; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 220, 420
326 - Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 603, 1933; Es Sünenüs Sağîr: C. 1, s. 124, 296
327 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 342, 525; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 33, 13(386)
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 164, 210; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 407, 679
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 210, 1142; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 519, 721
328 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 340, 524; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 593, 1695
329 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 173, 3826; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 49, 49; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 92, 34
330 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 564, 361; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 319, 515
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 143, 373; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 392, 644 & 646
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 524, 723 - 724; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 662, 7
331 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 388; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 317
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 129, 229; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 627, 2002
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 370, 2348; Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 5, s. 445, 2199
332 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 162, 207; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 324, 517
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 15, 1528; Mu'cemül Evsat: C. 1, 2. 30, 74
333 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 104, 1553; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 376, 5105
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 48, 8956; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 255 - 256, 8254 - 8255
Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 101, 9250; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 150, 6780
Şuabil Îmân: C. 11, s. 106, 8254 - 8255
334 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 168, 3424; Feyzül Kadîr: C. 1, s. 360, 641 - 642
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 120, 641 - 642; Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): C. 1, s. 145, 294 & 297
335 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 439; İhyâ-ı Ulûmiddîn (Arslan): C. 5, s. 14
İhyâ Tercüme ve Şerhi (YEK): C. 5, s. 573; İhyâu Ulûmiddîn (Bedir): C. 2, s. 555
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 558, 5752; Târihi Dımaşk: C. 15, s. 91, 3682
336 - Amelil Yevm (Nesâî): s. 294, 955; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 82, 3172
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 256, 7436; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 153, 2219
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 203, 2549; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 160, 9247 - 9252
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 400, 14211; C. 12, s. 71, 15030
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 160, 30238; Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 78, 1247
337 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 606, 378; Muvattâ' (Beyan) : C. 1, s. 227, 1
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 146, 390; Muvattâ' (Konya): s. 90, 280
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 667, 249(650); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 97, 1280
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 685, 42; Muvattâ' (Dârul Garbil İslâmî): C. 1, s. 186, 341
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 504, 837; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 401 - 404, 2052 - 2054
338 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 167, 215; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 631, 789
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 477, 1471; Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 76, 188
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 354, 1471; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 539, 8469
339 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 388, 4; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 103, 10098
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 19, 2133; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 426, 2059
340 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 5, 260(656); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 383, 555
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 46, 1227; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 171, 221
341 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 45, 1226; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 651, 802
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 377, 2750; C. 5, s. 204, 3289
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 379, 1502; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 6, 1721

342 - Mebsût (Gümüşev): C. 16, s. 212; Kitâbül Mebsût: C. 16, s. 140
343 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 371, 547; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 508, 847
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 457, 2101; El Müstedrek: C. 1, s. 362, 903
344 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 182, 241; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 392, 9 - 10
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 519, 2612 & 2616; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 541, 1144
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 647, 798; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 357, 656
Müsnedi Ebî Hanîfe (Kayıhan): C. 1, s. 514, 131 - 132; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 91, 7570
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 528, 2019; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 285, 466
345 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 334, 7; Mu'cemül Kebîr C. 20, s. 164, 344
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 172 - 200, 22006 - 21928
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 521, 1997; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 1, s. 69, 114
346 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 376, 550; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 83, 4952
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 285, 256 - 257(654); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 510, 849
347 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 244, 223; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 144, 94
348 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 263, 972; El Müstedrek: C. 4, s. 481, 8038
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 152, 7223
349 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 412; El Müstedrek: C. 3, s. 268, 5045; El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 244, 317
Mu'cemül Kebîr: C. 20, s. 328, 777
350 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 38, 290(673); El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 142, 91
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 190, 162; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 501, 1507
351 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 39, 291(673); El Müntekâ (İz): s. 150, 308
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 420, 582; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 178, 235
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 274, 980; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 471, 780
352 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 515; Umdetül Kârî: C. 5, s. 297
353 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 420, 582; El Müntekâ (İz): s. 150, 308
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 39, 291(673); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 178, 235
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 274, 980; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 471, 780
354 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 497, 2669; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 280, 913
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 179, 3522
355 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 399, 1081; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 381, 1856
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 128 - 244, 5131 - 5570; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 64, 1261
Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 196, 1134
356 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 408; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 302
357 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 163, 6984; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 17, 5383
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 201, 304; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 343, 3554
358 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 19, 55(1849) - 56; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 346, 2523
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 12, s. 292, 2112; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 271, 16616
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 131 - 254, 2487 - 2826 - 2827; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 234, 2347
359 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 715, 39(1840); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 218, 4187
El Müstedrek: C. 3, s. 142, 4686; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 429, 4567
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 482, 724; C. 2, s. 57, 1065 - 1095
Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 204, 586 - 589
360 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 150, 2626; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 713, 38(1839)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 348, 1239; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 235, 1759
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 218, 4187; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2765, 163
361 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 28, 65(1855) - 66; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 273, 16623
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 83, 2800; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 128, 81/1895
362 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 234, 1758; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 6, 2861 - 2862
El Müstedrek: C. 4, s. 304, 7459; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 244, 33077 - 33078
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 721, 85; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 528, 401
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 5, s. 242 - 245, 2391 - 2397
363 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 294, 2113; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 718, 41(1709) - 44
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6926, 7; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 196, 393
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 315, 5; Sünen-i İbni Mace: C. 8, s. 14, 2866
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 418, 20626; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 249, 16553
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 338, 22578; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 144 - 164, 2700 - 2731
364 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 383 - 387; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 302; C. 8 s. 393 - 433

365 - Haccâc'ın öldürdüğü kişilerin sayısı 120.000'dir. Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 84, 2319
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 269, 990; C. 16, s. 154, 7186; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 470, 3878
366 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 196, 78(49) - 79; Sünen-i İbni Mace: C. 4, s. 48, 1275
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 328, 2992 - 2993 - 2996; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 540, 306
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 170, 1842; C. 4, s. 253, 2814
El Müstedrek: C. 3, s. 706, 6526 - 6532 - 6533; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 117, 339; C. 5, s. 187, 9465
367 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 14, 2533; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 402, 1764 - 1765
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 173, 5300: C. 8, s. 321, 16770
368 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 8, s. 397; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1744
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 400, 1759; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 247, 6310
369 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 529; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 319, 5858
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 487, 1872; C. 2, s. 398, 3845 - 3847
Ma'rifetüs Sünen: C. 4, s. 389, 6567
370 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 529; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 398, 3848
371 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 399, 1081; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 381, 1856
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 128 - 244, 5131 - 5570; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 64, 1261
Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 196, 1134
372 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 424, 585 - 586; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 477, 789
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4001, 308; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 319, 1627
El Müstedrek: C. 3, s. 52, 4425; Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 49, 6350 - 6353 - 6355
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 182, 20210
373 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 425 - 426; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 292
Büyük Şâfiî İlmihâli: s. 144 & 146
374 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 197, 398; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 264, 1508
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 140, 5082
375 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 264, 1507; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 141, 5086
376 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, 333 & 337
377 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 438, 593; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 260, 970
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 253 - 254, 355 & 357
378 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 262, 971; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 53, 1757
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 36, 6280; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 449, 12275
379 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 297
380 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 84, 1263; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 102, 189(469)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 731, 97; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 68, 237
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 43, 824
381 - El Âdâb (Bekâ): s. 156, 243; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 53, 7788
382 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 305, 286; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 139, 88
383 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 345; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 126
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 530, 4829; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 143, 2831
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 213, 5583 & 5586
384 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 445, 598 - 597; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 155, 5235
El Müstedrek: C. 1, s. 316, 763 - 764; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 13, 1523
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 514, 2143
385 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 373; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 473; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 461 - 462
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 328, 6125; Şerhüs Sünne: C. 3, s. 392, 381
386 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 151; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 428
387 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, 329 - 345; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 344, 325
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 81, 4880; Musannef İbni Ebî Şeybe:C. 4, s. 328, 6212
388 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 550, 151(602) & 154; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 405, 572
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 101, 1286; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 610, 775
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 237, 326; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 3, 1505
389 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 744, 116; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 279, 1801
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 295, 192(763) - 193 - 196(766); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 77, 1258
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 264, 973; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 464 - 465, 610 - 611
390 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 277, 1797; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 266, 974
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 487, 3010; El Müntekâ (İz): s. 97, 172

Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 572, 2197
391 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 129
392 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 46, 681; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 369, 4457
393 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 192, 122(432) - 123; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 37, 674
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 268, 976; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 89, 1270 - 1271
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 174, 228; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 485 - 488, 807 - 812
394 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 22, 1075; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 9, 647
395 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 239
396 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 636, 1240; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 303, 285
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 17, 1200; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 697 - 734, 57 - 103
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 50 - 58, 84(413) - 96(418)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 491, 2122; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 833, 1483
397 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 92, 1318; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 22, 975
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 289, 273
398 - Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 1, s. 287
399 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 521, 874; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 513, 1161
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 298 - 403, 425 - 595; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 63, 4806
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 269 - 458, 318 - 622
400 - El Müsned (Ensar): C. 6, s. 83; Muvattâ' (Dârul Garbil İslâmî): C. 1, s. 144, 241
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 199, 2832
401 - Ni'meti İslâm: s. 490 - 492
402 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 523, 136(592); Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 196, 924
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 215, 297
403 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 43
404 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 518, 1164; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 208, 1199
405 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 519, 1165; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 209, 1200
406 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 287, 5015; El Câmius Sağîr: s. 309, 5015
Silsiletil Ehâdîsis Sahîha: C. 4, s. 541, 1910; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 383, 3698
407 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 96, 1378/6398; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 173, 1378
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 575, 4131; El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 145, 865
408 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 170, 1375; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 257 - 322, 987 - 1238
409 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 171, 1376; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 323, 210(778)
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 212, 1206; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 237, 2490
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 215 - 323, 11112 - 11567 - 11568; C. 9, s. 198 - 199, 14391 - 14395 - 14396
410 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 113, 1044; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 292, 1599
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 325, 213(781); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 308, 447
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 747, 121; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 694, 412
411 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 321, 208(777) - 209; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 111, 1043
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 378, 272; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 309, 448
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 531, 79; C. 3, s. 1127, 13; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 291, 1598
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 172, 1377; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 315, 273
412 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 519; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 111; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 322
413 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 71 - 73, 846 - 847; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 549, 921 - 922
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 122, 63(404); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 456, 604; C. 4, s. 20, 973
414 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 491, 818; Es Sünenil Kebîr: C. 6, s. 25 - 26, 5256 - 5257
415 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 29, 666; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 48, 2441
416 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 289, 993; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 548, 2174
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 194, 124(434) - 126(435); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 32, 668
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 87, 1266
417 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 24, 662; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 74, 128
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2 s. 743, 115; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 82, 160
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 487, 810; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5 s. 649, 2176
Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 228, 3285
418 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 200, 132(440); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 42, 678
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 91, 1272; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 491, 820
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 172, 224; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 294 - 295, 1000 - 1001
419 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 192; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 104 - 113, 11184 - 11214

Mu’cemül Evsat: C. 5, s. 246- 254, 5217 - 5240
420 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 29, 666; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 491, 819
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 23, 1549; El Müstedrek: C. 1, s. 320, 777
421 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 77
422 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 561; Ni’meti İslâm: s. 557
423 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 676 - 699, 29 - 59; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 112, 22 & 24(697)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 145 - 148, 1060 - 1062; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 394, 654
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 96, 1278; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 477, 373
424 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 472 & 473
425 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 170; Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 323
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 3, s. 124, 1700; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 99, 1700
Mu’cemül Kebîr: C. 9, s. 295, 9484 - 9485; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 149, 5115
426 - Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 536, 5212; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 17, s. 552, 8480
427 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 519, 869; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 744, 117
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 277, 1798; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 466, 612
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 547, 1228; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 266, 975
428 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 294, 269(512); Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 402, 792
El Cem’u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 511, 1879
429 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 183, 137; Câmiu Mesânidil İmâmil A’zam: C.1, s. 295, 493
430 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 519, 901; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 1, s. 204, 106
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 118, 111; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 213, 111
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 172, 332; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 36, 2391
431 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 366, 2121; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 113, 4073
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 549, 2105; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 264, 26449
Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 12, s. 454, 7025
432 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 403, 570; El Müstedrek: C. 1, s. 315, 760
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 95, 1690
433 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 410, 3808; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 67, 1875
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 379, 9291; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 245, 6726
434 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 845, 132; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 80, 144(445)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 402, 569; Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 341, 15
435 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 350
436 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 289, 412; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 364, 1757 & 1759
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 251, 1742; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 211, 2458
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 160, 1107
437 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 250, 1739; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 506, 1258
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 225, 9253 - 9258; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 9, s. 421, 4075
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 264, 9242 - 9247; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 662, 4473
438 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 251, 1740 - 1741; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 500, 1254
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 145, 599; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 161, 1109
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1114, 47; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 209 - 215, 2456 - 2463
Câmiu Mesânidil İmâmil A’zam: C. 1, s. 305, 520
439 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 249, 1451; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 370, 1777 - 1780
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 668, 16 - 17; Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarîh: C. 2, s. 582, 368
Muvattâ’ (Konya): s. 89, 275
440 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 384, 367; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 159, 109
Kitâbül Âsâr (Dârun Nevâdir): C. 1, s. 131, 109; Musannef Abdurrezzâk: C. 3. s. 69, 4829
441 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 500, 1254; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 245, 1446
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1022, 9; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 364, 1757 - 1758
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 155, 602; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 929, 1625
442 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 227, 154(451); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 137, 1829
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 241, 798; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 574, 975 - 977 – 978
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 604. 434
Musannef Abdurrezzâk: C. 2. s. 101 - 103, 2661 - 2671
443 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 296, 420; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 225, 2472
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 698, 1299; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 265, 677
444 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 25, 1269; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 298, 424

Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 511, 1160; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 382, 1812 - 1817
445 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 298 - 403, 425 - 595 - 596; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 521, 874
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 513, 1161; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 278 - 404 - 443, 650 - 1203 - 1375
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 458, 622; C. 10, s. 120, 5748; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 261, 672 - 673 - 675
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 447, 650; C. 2, s. 166, 1375; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 64, 4807
446 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 29, 1271; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 299, 426
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 206, 1193; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 285, 5980
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 206, 1193; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 206, 2453
447 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 552, 2; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 257, 556
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 48, 7137
448 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 57, 3333 - 3334; C. 1, s. 54, 37
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 307, 8801; Mu'cemül Kebîr: C. 23, s. 281, 611
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 88, 2580; İ'lâis Sünen: C. 7, s. 8, 1758
449 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 284, 2972; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 71, 5983
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 70, 4833; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 459, 4119
450 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 521, 1167; C. 4, s. 169, 1374; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 301, 431
Tergib ve Terhib: C. 2, s. 5, 1
451 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 319, 2157; Tergib ve Terhib: C. 2, s. 6, 3
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 191, 7245
452 - Ed Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsil Hidâye: Cilt 1, sayfa 198, 248 nolu hadîsin açıklamasında
(Sünen-i Saîd bin Mansûr'dan naklen)
453 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 270, 58
454 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 424, 418; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 141, 2733
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 161, 111; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 627, 175
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 53, 3322; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 319, 555
Ahkâm Hadîsleri: C. 1, s. 296, 165; Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 81, 195
455 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 533, 4922 - 4921; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 7, s. 33, 7401 - 7400
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 100, 7351 & 7357; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 461, 1878
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 45,4727
456 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 195, 1635; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 494, 1251
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 371, 105(730); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 193, 1104
457 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 191, 25264
458 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 343, 1699; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 544, 1182
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 356, 1427
459 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 53, 3744; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 128, 101
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 297, 500
460 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 127; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 22
461 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 201, 1584; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 81, 1406 - 1407
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3009, 108; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 315, 622
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 321, 1983 - 1987; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 445, 4027
462 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 227; C. 3, s. 11
463 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 197; Mecmaul Enhir: C. 1, s. 192; El Merâsil: s. 118, 89
Ma'rifetüs Sünen: C. 3, s. 110, 3908; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 98, 1438 - 1439
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 110 & 121, 4968 & 4970 - 4978 - 4982 - 4983 - 4997
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 35 & 38, 7100 - 7102 & 7105: C. 15, s. 342 & 344 , 30332 & 30337
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 371; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 15, s. 732 & 737
464 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 362, 1430; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 202, 2450
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 343 - 358, 1695 - 1701 - 1729 - 1732 - 1734 - 1740 - 1741
465 - Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 87, 2597
466 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 394, 611; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 22, 28(392)
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 176, 2954; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 271, 3045
467 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 59, 1006; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 249, 1427
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 271, 3045; Şerhüs Sünne: C. 3, s. 216, 706
468 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 470, 614; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 216, 299
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 207, 929
469 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 470, 615; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 148, 62(709)
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 303, 1006

470 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 210, 931; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 385, 1503
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 45 - 145, 6627 - 7021
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 188 - 451, 6627 - 7021
471 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 74, 1256; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 225, 213
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 675, 28; C. 13, s. 6003, 38; C. 15, s. 7099, 1
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 385, 620; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 487, 3856
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 206 - 295, 397 - 586; Şerhüs Sünne: C. 2, s. 296, 432
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 541, 1658; C. 5, s. 190 - 503, 1972 - 2131
472 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 112; Ni'meti İslâm: s. 490 - 492; İbn-i Âbidîn: C. 2, s.347 - 348
Mültekâ Tercümesi: C. 1, s. 201
473 - Nisâ sûresi, âyet 103
474 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 408
475 - Enfâl sûresi, âyet 38
476 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 4, s. 34
477 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 523, 136(592); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 162, 1355
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 216, 299; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 100, 1337
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 205, 928; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 520, 1513
478 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 522, 135(591)
479 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 328, 3562; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 364, 7738
Mu'cemus Sağîr: C. 2, s. 91, 839; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 236, 3195
480 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 915; Umdetül Kârî: C. 6, s. 194; Cem ul Cevâmi: C. 9, s. 648, 4011
Câmiul Ehâdîs: C. 7, s. 304, 22595; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 477, 5476
El Fevâid (Fevâidi Temmâm): C. 2, s. 40, 1084; Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 66, 126
Tergib ve Terhib: C. 1, s. 447, 8; Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 4, s. 9, 5523
481 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 135
482 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 496, 9; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 87, 3706
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 472, 1481; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 442, 930
483 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 134, 70(408); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 36, 1530
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 333, 484; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 62, 2775
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 75, 1296
484 - Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 413, 345/257; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 9, 824
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 255, 9325; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 44, 9848
Amelil Yevm (Nesâî): s. 50, 100; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 92, 8068
485 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 255, 9326; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 114, 7532
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 110, 16923
486 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 361, 2892; C. 17, s. 110, 16924
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 255, 9327; Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 83, 2733
487 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 26, 1523; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 100, 1336
Şuabil Îmân: C. 2, s. 117, 597; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 344, 2004
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 367 - 499, 17348 - 17719; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 64, 1282
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 552, 597; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 524, 1384
488 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 10, s. 127
489 - Ni'meti İslâm: s. 530
490 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5065
491 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 534, 144(596) - 145; Amelil Yevm (Nesâî): s. 69, 155
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 33, 3635; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 109, 1349
492 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 202, 3410; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 108, 1348
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 26, 5065; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 199, 926
493 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 223, 143; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 265, 3024
Şerhüs Sünne: C. 3, s. 228, 717; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 297, 6133
494 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 203, 3413; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 111, 1351
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 166, 1361; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 470, 752
495 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 42
496 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 531, 12(2137); Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 603, 3811
497 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 407; El Müstedrek: C. 1, s. 700, 1941
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 121, 840; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 85, 110
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 360, 23; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 236, 11653

498 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 360, 23; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 121, 840
Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 315, 1001; Muvattâ' (Dârul Garbil İslâmî): C. 1, s. 287, 563
499 - El Müsned (Ensar): C. 6, s. 176, 794/1664; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 186, 4092 - 4093
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 237, 217; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 438, 4050
500 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 346 - 347, 5079 - 5080; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 255, 9323
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 48, 9859; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 366, 2022
501 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 354, 2342; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 331, 8954 - 8955
Şuabil Îmân: C. 4, s. 170, 2342; Kitâbü Fadâilül Evkât: s. 138, 324 - 325
502 - Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): S. 181, 375 - 376; Fadâilü Sûretil İhlâs: s. 51, 13
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 15, s. 691; Et Tergîb Fî Fadâilil A'mâl: s. 137, 472
El Ezkâr: s. 190, 444; El Fütûhâtü'r Rabbâniyye: C. 4, s. 162, 491
Netâicül Efkâr: C. 5, s. 61; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 130, 30096
503 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 506, 1504; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 165, 1360
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 109, 1349; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 201, 927
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 901, 466; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 829, 108
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 525 - 532, 137(593) - 142(595)
504 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 909, 467; Sünen-i Dârimi: C. 3, s. 163, 1356
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 525, 137(593) - 138; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 829, 109
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 103, 1341 - 1342; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 510, 1505
505 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 530, 139(594) & 141; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 512, 1506 - 1507
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 101, 1339 - 1340
506 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 167, 3815; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 501, 1501
El Müstedrek: C. 1, s. 741, 2059; El Âhâdü vel Mesânî: C. 6, s. 73, 3285
507 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 503, 1502; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 114, 1355
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 32 - 92, 3634 - 3715; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 199, 926
508 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 498, 1500; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 153 - 143, 3801 - 3787
509 - Saffât sûresi, âyet 180 & 182
510 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 216, 298; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 82, 108
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 651, 2312
511 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 623, 210(632); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 305, 485 & 487
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 165, 321; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 29 - 409, 1736 - 1737 - 2061
512 - Mu'cemül Kebîr: C. 18, s. 259, 647; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 310, 8818
513 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 100, 3728; Amelil Yevm (Nesâî): s. 53, 108
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 47, 9856
514 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 540
515 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 7, s. 4883; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 56, 3089
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 462, 3428 - 3426; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 308, 2272
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 174, 20184; Kitâbüt Duâ: C. 2, s. 934, 308
516 - Şuabil Îmân: C. 4, s. 120, 2271; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 121, 2271
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 14, s. 367; Rûhul Beyân Tefsîri: C. 21, s. 171
517 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 294, 1397; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 439, 3391
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 377, 255(807) - 256(806); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 28, 3042
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 162, 1368 - 1369; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 224, 1141
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 160, 1572; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3755, 56
518 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 295; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 163; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s. 378
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 84; El Kâmil fî Zuafâir Ricâl: C. 7, s. 84, 2008/19
519 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 439, 3390; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 28, 3043
El Müstedrek: C. 1, s. 763, 2118
520 - Şuabil Îmân: C. 4, s. 62, 2181; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 439, 3393
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 251, 2181; El Müstedrek: C. 1, s. 763, 2119
El Merâsil Maal Esânid: s. 104, 11
521 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 437, 3387; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 238, 3516
522 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s. 375; Fadâilül Kur'ân: C. 2, s. 39, 430 - 431
Fadâilül Kur'ân (Müstağfiri): C. 2, s. 530, 761
523 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 1142; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 83
Fadâilül Kur'ân (Müstağfiri): C. 2, s. 530, 762; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 315, 8059 - 8062
524 - Bakara sûresi, âyet 186; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 577

525 - Furkân sûresi, âyet 77
526 - Mü'min, Ğâfir sûresi, âyet 60; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 465, 1479
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 6, 3828; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 96 - 358, 3148 - 3461; C. 6, s. 6, 3594
527 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 7, 3595; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 5, 3827
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 23, 658; El Müstedrek: C. 1, s. 673, 1857 - 1858
528 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 5, 3591; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 7, 3829
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 151, 870; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 68, 712
529 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 309; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 298, 2516
El Müstedrek: C. 3, s. 623, 6303; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 430, 2556
530 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 676; Tergib ve Terhib: C. 4, s. 27, 8
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 310, 6495
531 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 384, 65(1015); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 14, 2720
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 112, 3173/1; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 45, 8348
532 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 499, 5166; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 326, 4432
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1907, 13; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 356, 962
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 17, s. 147, 8136
533 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 15, s. 12, 29858; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 576, 2220
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 142, 4109
534 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 173, 3826 - 3827; C. 1, s. 166, 212; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 331, 521
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 593, 1696; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 221 - 222, 425 & 427
535 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 412, 10136; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 163, 230
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 19, 10183; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 1, s. 320, 303
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 214, 3428; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 15, 1752
536 - Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 502, 6460; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 199, 7713
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 280, 17253; Ma'rifetüs Sünen: C. 5, s. 186, 7239
537 - El Müstedrek: C. 1, s. 682, 1887; Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 20, 6253
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 284, 17260; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 11, 7046
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 62, 29839; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 86, 169
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 59, 16500; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 284, 170
538 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 524, 6284; El Câmiu Li Ahlâgırrâvi: Cüz 6, s. 276, 1219 - 1220
Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc (Karınca): C. 1, s. 183; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 427 - 428, 883 - 884
Feyzül Kadîr: C. 5, s. 13, 6284 - 6285; El İhsân Fî Takrîbi Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 173, 1 - 2
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 309, 1894; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 47, 4840
539 - Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 60, 113; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 472, 1481
540 - Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 220, 721; Şuabil Îmân: C. 3, s. 135, 1474
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 475, 1474
541 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s. 534, 1773; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 238, 9249
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 334, 485; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 254, 2121
542 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 401, 590; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 67, 1284
543 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 87, 3707; El Müstedrek: C. 1, s. 676, 1868; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 211, 5109
544 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 181, 3839; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 75, 92(2735)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 164 - 257, 881 - 976; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 118, 182
545 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 386, 36; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 209, 1089
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 256, 7242
546 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 74, 90(2735) - 91; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 35, 3853
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 342, 2149; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 476, 1484
Sahîh-i Buhârî (Ötüken)): C. 13, s. 6272, 36; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 15 - 182, 3609 - 3840
547 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 341, 2148; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 475, 1483
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6271, 34 - 35; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 10, 7(2678) - 9
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 99, 3726; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 37, 3854
548 - El Müstedrek: C. 4, s. 404, 7787; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 123, 1020
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 444, 14588; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 328, 1432
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 507, 1027; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 967, 1070
549 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 915, 468; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 449, 944
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 830, 110; C. 3, s. 1307, 140; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 267, 3028
Şerhüs Sünne: C. 3, s. 214, 705
550 - Ni'meti İslâm: s. 495

551 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 10, s. 262; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 11, s. 563
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 268, 11745
552 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 484, 1489; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 9, s. 486, 468
553 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 14, 3608; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 243, 129; Mesâbîhüs Sünne: C. 2. 142, 1608
554 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 237, 9243; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 65, 16517
555 - Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 589, 1095 - 1096; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 386, 805
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 136, 1799; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 268, 382
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 401, 1798; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 101, 6738
Şerhüs Sünne: C. 3, s. 259, 740; Mesâbihüs Sünne: C. 1, s. 315, 569;
556 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 482, 1486; El Müstedrek: C. 1, s. 728, 2020
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 432, 1639
557 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 541, 1181; C. 10, s. 61, 3866; El Müstedrek; C. 1, s. 728, 2020
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 480, 1485; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 301, 3151
Şerhüs Sünne: C. 5, s. 204, 1400; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 246, 2110
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 425, 2245
558 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 65, 3984; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 182, 4081
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 34, 3852; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 14, 3607
559 - Gâf sûresi, âyet 16
560 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 36, 44(2704) & 48(2705); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 29, 1526 & 1528
561 - A'râf sûresi, âyet 55
562 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 36, 92(2735); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 21, 655
Sünen-i Tirmizî: C. 11, s. 159 - 181, 3806 - 3839; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 164 - 257, 881 - 976
563 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 470, 1480; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 59, 3864
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 36 - 61, 1483 - 1584
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 229 - 269, 1483 - 1584
564 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 474, 1482; El Müstedrek: C. 1, s. 732, 2030
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 149, 867; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 161, 4946
565 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 309, 5046 - 5047; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 46, 56(2710) & 58
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 367, 109; C. 13, s. 6249, 7; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 512, 2686
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 173, 183; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 20 - 160, 3616 - 3807
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 72, 3876; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 636 - 639, 1136 - 1140
566 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 603, 107(1794) - 109; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 27, 1524
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 203, 923; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 209 - 214, 3744 - 3769
567 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 479, 938; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 206, 1402
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 257, 2124; El Âhâdü vel Mesânî: C. 3, s. 119, 1442
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 238, 9250
568 - Yûnus sûresi, âyet 10
569 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 593, 3800; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 13, 3605
Tergib ve Terhib: C. 3, s. 366, 10; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 126, 846
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 455, 2306; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 546, 2434
570 - İbrâhim sûresi, âyet 7
571 - Saffât sûresi, âyet 180 & 182
572 - En Neşr: C. 2, s. 462
573 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 468
574 - Cum'a sûresi, âyet 9; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 15, s. 164 - 165
575 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 398, 1081; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 64, 1261
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 244, 5570; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 381, 1856
576 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 357, 1578; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 128, 1370
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 524, 40(865); Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 641, 794
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 175, 1855
577 - Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 181, 2557; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 462, 1126
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 622, 5576
578 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 462, 1125; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 357, 1579
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 135, 1052; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 128, 1369
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 343, 499
579 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 120, 1046; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 335 - 337, 487 - 490
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 484 - 495, 13(852) & 18; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 163, 1430

Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 119, 1735 - 1737 - 1740
580 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 142 - 145
581 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 485, 16(853); Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 354, 5999
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 129, 1049; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 120, 1739
582 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 144, 4572; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 336, 488
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 258, 747; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 49, 136
583 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 336, 488
584 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 299; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 30, 5414
585 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 400, 1082; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 159, 1069
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 112, 1724; El Müstedrek: C. 1, s. 417, 1039
586 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 876, 35 - 36 - 39; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 58, 495
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 185, 1087 - 1088; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 144, 1392 - 1393
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 476, 1135; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 352, 515
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam) : C. 3, s. 184, 1774
587 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 283, 1924; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 129, 12674
Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 172, 1617; C. 4, s. 196, 3959
588 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 253, 1131; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 561, 67(881) & 69
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 468, 1132; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 360, 1583
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 160, 1426; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 229, 2479
589 - Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 262, 5439; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 193, 14
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 249, 818
590 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 153, 1067; El Müstedrek: C. 1, s. 416, 1063
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 240, 199; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 381, 364
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 117, 2615; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 260, 5632 - 5633 - 5635
591 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3741, 39; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 281, 1445
592 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 398, 1081; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 64, 1261
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 244, 5570; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 381, 1856
593 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 145 & 146
594 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 427
595 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 182, 1084; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 345, 501
Sahîh-i Buhârî (Ötüken) : C. 2, s. 870, 27; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 296, 4329
596 - Müsnedül İmâm eş Şâfiî: C. 2, s. 9,408; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 253, 5608
597 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 38; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 256, 5619
598 - Cum'a sûresi, âyet 11; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 25, 36 & 39(864)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 896, 59; C. 10, s. 4866, 420; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 161, 1823
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 173, 3311; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 299, 6877
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 258, 5624; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 405, 1888
599 - Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 223 - 237, 5420 - 5484; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 113, 5380
600 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 34; Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 256; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 60, 300
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 537, 5104; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 254, 5615
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 167 - 168, 5175 - 5177; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 35 - 36
601 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 183
602 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 830
603 - Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 237, 5485 - 5488
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 109, 5367 & 5370 - 5374
604 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 493, 3164; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 309, 9548
605 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 349, 1566; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 24, 33(861)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 890, 51; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 194, 1093
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 435, 1103 - 1105; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 140, 506
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 156 - 157, 1415 & 1417
606 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 436, 1106; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 194, 1094
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 24, 34(862); Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 157, 1418
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 349, 1567
607 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 48, 4841; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 275, 1112
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 356, 8018; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 36, 2796 - 2798
608 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 48
609 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 536, 47(869); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 346, 1564

610 - Ni'meti İslâm: s. 791
611 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 212, 1107
612 - Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 193; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 157, 636
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 303, 1892 - 1893; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 533, 46(868)
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 39, 2208; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 274, 1111
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 200, 1097; C. 8, s. 230, 2118; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 481, 3263 - 3264
613 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 479, 1136; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 141, 509
614 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 334
615 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 861, 17; C. 9, s. 4066, 368; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 113, 1725
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 156, 1068; C. 8, s. 230, 2118
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 102, 1137
616 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 400, 1082; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 159, 1069
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 112, 1724; El Müstedrek: C. 1, s. 417, 1039
617 - Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 250, 5536 - 5537
618 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 53 - 61, 343 - 344 - 347; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 142, 1388
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 875, 33; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 426, 1097
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 11, 7(846) - 8(848); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 335, 1549
619 - Cum'â sûresi; âyet 9; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 15, s. 164 - 165
620 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 177, 1 - 2; El Müstedrek: C. 2, s. 434, 3450
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 353, 5996; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 452, 3410
621 - Müsnedül İmâmı eş Şâfiî: C. 1, s. 234, 157; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 99, 202
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 652, 4433; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 598, 5467 - 5469 - 5471
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 358, 7725; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 308, 203
622 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 125, 1047; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 132, 1374
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 409, 1085; C. 4, s. 616, 1636 - 1637
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 358, 1580; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 118, 1733
623 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 599, 2771; El Müstedrek: C. 2, s. 495, 3634
624 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 213, 1108; El Müstedrek: C. 1, s. 418, 1069
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 21, s. 130, 19999; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 473, 977
625 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî) : C. 2, s. 451, 2115; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 147, 1399
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 147, 1399; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 231, 1118
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 458, 1453; C. 3, s. 213, 1811
Câmiu'l Usûl: C. 9, s. 305, 3996; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 29, 2790
626 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 350, 512; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 451, 1116
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 63, 8399; Şerhüs Sünne: C. 4, s. 267, 1086
627 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 421, 1092; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 140, 1385 - 1386
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 133, 1769 -1771; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3031, 21
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 355, 6468
628 - Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 274, 5687; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 207, 5351
Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 84, 228; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 575, 5339 - 5341
629 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 189, 8; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 49, 2442
630 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 472, 3120; Mu'cemül Kebîr: C. 13, s. 75, 13708
631 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî) : C. 2, s. 460, 2132; İthâfül Mehere: C. 11, s. 185, 13865
632 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 28, s. 77
633 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 473, 3123; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 186, 2033
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 575, 5345; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 494, 2033
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 90, 12563
634 - Ni'meti İslâm: s. 793; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 327 - 331; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 395 & 396
635 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 222, 1113; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 157, 1813
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 214, 1813; Şuabul Îmân (Ocak): c. 3, s. 585, 2742
636 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 357, 525; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 233, 1119
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 160, 1819; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 32, 2792
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 61 - 85, 4741 - 4875
637 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 550 - 554, 151(602) & 155(603); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 515, 861
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 596, 374; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 679, 33
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 405, 572; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 610, 775
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 237, 326; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 101, 1286 - 1287

638 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 460, 1123; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 344, 583
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 2, s. 211, 1552
639 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 263
640 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 127; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 265, 5471
641 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 258, 1134; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 265, 1556
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 303, 3436 - 3437; El Müstedrek: C. 1, s. 425, 1092
Şuabil Îmân: C. 5, s. 286, 3436 - 3437
642 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 461, 2789; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 90, 4343
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 235, 5914; El Müstedrek: C. 4, s. 248, 7529
643 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 41, 1277; El Müstedrek: C. 1, s. 254, 586
El Müsned (Ensar): C. 4, s. 98, 178/1048 - 179/1049; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 178, 260
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 128, 260; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 101, 2856
644 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 460, 1063 - 1064; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 441, 1425
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 602, 2390; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 172, 1440
645 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 278, 1147 - 1148; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 362, 531
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 9, 4(885) & 8(888); Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 268, 1562
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 59, 2819; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 47, 1274
646 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 300, 2042; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 306, 9532 - 9533
Musannef Abdurezzâk: C. 3, s. 300, 5713; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 45, 5847
647 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 305, 9; Muvattâ' (Konya): s. 130, 421
648 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 456; El Muğnî Muhtasarı (Karınca): C. 1, s. 453
649 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 943; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 332, 5855
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 427, 6237
650 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 943; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 427, 6237
651 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 87 - 88, 1315 - 1316; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 186, 7230
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 393, 6125 - 6126; Muvattâ' (Konya): s. 128, 414
652 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 54, 1782; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 303, 3438
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 445, 6293; Şuabil Îmân: C. 5, s. 287, 3438
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 619, 5936; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 5, s. 2414, 5908
653 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 398, 565; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 99, 1282
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 90, 1679; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 589, 2211
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 466, 1008; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 230, 3772
654 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 222, 4002; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 246, 4174
Müsnedil Humeydî: C. 2, s. 196, 1001
655 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 477, 2649; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 245, 4173
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 488, 2936; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 614, 5093
656 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 258, 2174; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 488, 2937 & 2939
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 611, 5085 - 5086
657 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 318; Kitâbul Âsâr (Dârun Nevâdir): C. 1, s. 215, 204
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 245 - 246, 204; Kitâbul Hucce: C. 1, s. 306
658 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 400
659 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 368, 541; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 442, 1426
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 52, 2812; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 155, 849
660 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5445; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 20, 1
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 185 - 318, 5446 - 6154; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 326, 3475
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 68 - 397, 5446 - 6154; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 82, 11116
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 246, 3024; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 41, 807
661 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 392, 1621; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 367, 540
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 68 - 69, 1300 - 1301; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 292, 1156
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 201, 523; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 942, 34
662 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 521, 547 - 548; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 41, 16795
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 34 - 55 - 71, 1477 - 1559 - 1623; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 91, 809
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 235 - 260 - 283, 1477 - 1559 - 1623
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 81, 731; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 217, 1218
663 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 350 & 352; Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 265; el Hidâye: C. 1, 192
Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 498
664 - Osmanlıca Türkçe Lugat (TÜRDAV): s. 2214; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 312

665 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 154
666 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 390, 1737; Mu’cemül Kebîr: C. 9, s. 356, 9538
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 195 - 200, 5679 - 5692 - 5696 - 5697 - 5699
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 321, 299; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 441, 6280
667 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 390 - 392, 1734 & 1737; El Müstedrek: C. 1, s. 430, 1112
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 440, 6278
668 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 14, 5674 - 5675; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 320, 297
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 250, 208
669 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 321, 299; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 250, 208
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 195 - 200, 5679 - 5695 - 5698
670 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 370 - 371; Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 505; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 469
671 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 90; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 191, 9477
Şerhüs Sünne: C. 7, s. 148; Müsnedi İbnül Ca’d: C. 1, s. 58 - 155, 277 - 987
672 - Kitâbüt Duâ: C. 2, s. 1233 - 1234, 928 & 930; Şuabil Îmân: C. 5, s. 293, 3446
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 310, 3446; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 446, 6294
673 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 90 - 93; Bidâyet ül Müctehid: C. 1, s. 407
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 174, 175, 190, 201; Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 214
674 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 84; El İstizkâr: C. 5, s. 157, 6287 - 6298 nolu maddeler
Ma’rifetüs Sünen: C. 4, s. 42, 5404
675 - Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 698, 4617 - 4618; Es Sünenüs Sağîr: C. 1, s. 297, 821
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 222, 7762; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 261, 7733
Müsnedi İbnül Ca’d: C. 2, s. 1009, 2926; Ma’rifetüs Sünen: C. 4, s. 42, 5409 - 5411
El Mühezzeb: C. 2, s. 928, 4092 - 4093; El İstizkâr: C. 5, s. 155, 223; Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 206, 5
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 26, 3000; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 9, s. 596, 4224
676 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 75 - 86; Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 30
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 698, 4615; Telhîsul Habîr: C. 2, s. 45, 541
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 225, 7774; Mu’cemül Kebîr: C. 11, s. 393, 12102
Mu’cemül Evsat: C. 1, s. 243, 798; C. 5, s. 324, 5440; El Mühezzeb: C. 2. s. 928, 4090
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 248, 533; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 359, 5018
677 - Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 1, s. 492, 652; Telhîsul Habîr: C. 2, s. 45, 641
678 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 105, 1328; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 589, 2210
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 335, 2201; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 245, 3343
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 180, 221; Şuabil Îmân: C. 5, s. 228, 3343
679 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 273, 173(759) - 174; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 225, 1371
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 46, 35; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 99, 1326
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 587, 2191 & 2194; C. 8, s. 573, 4191 & 4994; Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 204, 2
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 92, 1783; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 86, 805
680 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 444, 27; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 208
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 478, 17633; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 242, 7450
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 250, 7443
681 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 174; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 92
682 - Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 699, 4619; Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 31; El Mühezzeb: C. 2, s. 929, 4094
683 - Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 699, 4621 - 4619; El Mühezzeb: C. 2, s. 929, 4096 - 4093
Eş Şerîa: C. 3, s. 28, 1301; Benzer rivâyetler: Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 233, 213;
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 223, 7763 & 7770; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 266, 7749
684 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 93, 1784; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 101, 1327
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 84, 803; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 238, 1375
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 119 - 299, 1364 - 1605; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 337, 2206 - 2211
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 288, 3547
685 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 90
686 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 97 - 98; Ni’meti İslâm: s. 661 - 662; Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 398
687 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 344, 76; El Cem’u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 617, 2034
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 144 - 165, 12446 - 12520; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 9, s. 43, 3751
688 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 344, 75; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 337, 222(786)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 116, 1310; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 99, 355
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 164, 1370; Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 210, 3
689 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 219

690 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1075, 33; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 499, 952
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 610, 1223; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 260, 368
691 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 377; El Hidâye: C. 1, s. 172; Nasbur Râye: C. 2, s. 175, 2611
Ed Dirâye: C. 1, s. 209, 269; Et Tecrîd: C. 2, s. 630, 2694 - 2695
692 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 377, 1706; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 436, 3678
693 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1075
694 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 504
695 - El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 233
696 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 153; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1755
697 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 287, 157; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 213, 555
El Müsned (Ensar): C. 3, s. 16 - 19, 335/643 - 338/646
698 - Müsâfirin Namazı: s. 22
699 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 153; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1755
700 - Müsâfirin Namazı: s. 22
701 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 388, 374; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 530, 4323
702 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 89, 5(687) & 7(688); Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 254, 1532
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 382, 1068; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 602, 2388
703 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 375, 1063 - 1064; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 172, 1440
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 602, 2390; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 165, 257
704 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 83, 1(685); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 36, 1198
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 310, 1517; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 287, 452 & 455
705 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 313, 566; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 344, 4037
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1060 - 1070, 12 - 25
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 175, 1280
706 - Nisâ sûresi, âyet 101
707 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 88, 4(686); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 148, 3224
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 374, 1199 ; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 170, 1433
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 376, 1065; Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 296, 368
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 583, 1646 - 1647
708 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 375
709 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 151, 547; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 172, 1435 – 1436
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 149, 1852; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 321, 4013
710 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 506, 10; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 507, 5866 - 5873
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 263, 5866 - 5873; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 326, 4939
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 73, 950; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 451, 2742
711 - Sünen-i İbni Mace: C. 8, s. 42, 2882; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 424, 10361
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 143, 179(1927); Muvattâ' (Konya): s. 793, 1776
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1696, 31; C. 6, s. 2799, 206; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 425, 2708
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 501, 2673; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 164, 9255
712 - Müsâfirin Namazı: s. 67; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 143
713 - Müsâfirin Namazı: s. 73 - 79; Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 466
714 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 389, 1072; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 507, 2064
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 192, 2064; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 225, 5506
715 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 111; El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 230, 188; Nasbur Râye: C. 2, s. 183, 2665
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 338, 605 - 607; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 100, 4343
716 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 439, 1235; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 456, 2749 - 2752
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 532, 4335
717 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 259, 21; Muvattâ' (Konya): s. 106, 338
718 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 428, 1229; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 591, 2359
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 70, 1643; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 223, 5499 - 5500
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 321, 3876 - 3877 - 3879 - 3880
719 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 259, 20; Muvattâ' (Konya): s. 106, 337
720 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 74, 952; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 470, 952
721 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 298 - 338 & 343, 1906 - 1929 & 1931
722 Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 551, 4420; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 500, 955
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1601, 158; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 165, 292(1289)
Ma'rifetüs Sünen: C. 4, s. 297, 6232; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 287, 1906

723 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 153, 3886; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 235, 887
724 - Ni'meti İslâm: s. 271
725 - Fetvâlar (DİYK): s. 196
726 - Fetvâlar (DİYK): s. 196
727 - Fetvâlar (DİYK): s. 196; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 275
728 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 79, 314(684); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 195, 442
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 648, 73; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 373, 2648
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 101, 2617; Şerhu Meânil Âsâr: C. 1, s. 101, 2681
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 545, 450 - 451; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 51, 1232
729 - El Müsned (Ensar): C. 4, s. 149, 1090; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 320, 463 - 464
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 548, 1188; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 363, 1431
730 - Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 88, 75; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 61, 309(680)
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 451, 697; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 373, 621 - 625
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 182 - 186, 435 - 436; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 308, 3176
731 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 296, 419; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 224, 2472
El Müstedrek: C. 1, s. 398, 1017; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 681, 4331 - 4332
732 - Muvattâ' (Konya): s. 89, 278; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 682, 4335
733 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 297, 422; Şerhüs Sünne: C. 3, s. 465, 890/3
Müsnedi İbnül Ca'd: C. 2, s. 880, 2475; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 69, 4
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 79, 6023 - 6024
734 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 506, 1158; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 177, 37452
735 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 100; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 403, 13643
Telhîsul Habîr: C. 4, s. 113, 2059; Kenzul Ummâl: C. 5, s. 416, 13486
736 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 412; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 446, 2106
Şerhu Meânil Âsâr: C. 1, s. 365, 2147; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 422, 3939 - 3940
737 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 551, 154(602); El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 234, 9482
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 278, 9514; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 139, 2399
738 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 515, 861; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 408, 573
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 140, 4; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 500, 1505
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 678, 32; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 479, 374
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 517, 2145; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 287, 3399
739 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 279, 262; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 227, 3165
El Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 279, 130; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 274 - 275, 9370 – 9375
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 353, 642
740 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 408, 893; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 156, 2828
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 57, 1622; El Müstedrek: C. 1, s. 398, 1014
741 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 320, 1603; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 308, 9545
742 - Ni'meti İslâm: s. 509
743 - Tâ Hâ sûresi, âyet 132
744 - Ahzâb sûresi, âyet 33; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 257 - 336, 13663 - 13973
El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 57 - 119, 13728 - 14040; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 324, 3421
El Müstedrek: C. 3, s. 187, 4812; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 21, 7419
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 59, 3978; El Âhâdü vel Mesânî: C. 5, s. 360, 2953
745 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 15, 1264; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 66, 4894
746 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 96, 1033; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 48, 1249 & 1251
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 109, 1022; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 175, 6802
747 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 104, 1038; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 595, 1219
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 476, 3822; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 322, 3533
748 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 105; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 596
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 159, 7154; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 488, 3860
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 68, 4592
749 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 173, 61
750 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 23, 1801; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 379, 876
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 602, 1045; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 275, 207(479)
751 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 577, 1206 - 1207; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 192, 87(570)
752 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 577, 1208; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 101, 1036
753 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 170 - 171

754 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 308; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 444, 708
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 350, 708; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 238, 4382
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 344, 2860; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 369, 4382
755 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 87; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 266, 1796
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 377, 2923; Cem ul Fevâid: C. 1, s. 296, 1795
Kenzul Ummâl: C. 7, s. 475, 19855
756 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 86, 1024; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 42, 1238
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 580, 1210; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 110, 1023
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 387, 2664 - 2667
757 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 14, 2455; Şerhu Meânil Âsâr: C. 1, s. 434, 2318
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 294, 89(572); Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 584, 1211
758 - Fetvâlar (DİYK): s. 207; Ni'meti İslâm: s. 751; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 187
759 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 98; Bülûğ ül Merâm: C. 1, s. 430, 360; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 212, 1413
760 - Ni'meti İslâm: s. 748
761 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 104, 1038; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 595, 1219
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 476, 3822; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 322, 3533
762 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 390, 4252; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 459, 3768
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 344, 5906
763 - İnşikâk sûresi, âyet 21
764 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 321, 1412; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1047, 10
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 489, 103(575) - 104; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 202, 103(575) - 104
765 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1047, 9; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 466, 2760
766 - İsrâ sûresi, âyet 108; Ahkâmul Kur'ân (El Cessâs, İ'tisam): C. 7, s. 294
767 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 377 - 410, 4206 - 4405
768 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 149; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 414, 4378
769 - Rahmân sûresi, âyet 6
770 - Te'vîlâtü'l Kur'ân (Ensar): C. 14, s. 282
771 - Bakara sûresi, âyet 285; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 78; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 2, s. 253
772 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 149
773 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 19
774 - Bakara sûresi, âyet 285; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 72; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 2, s. 254
775 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 245; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 248; Fethullâhil Muîn: C. 1, s. 299
776 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 198, 1391; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 267, 1470
777 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 429, 2774; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 267, 1470
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 152, 1626; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 199, 1394
778 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 386, 277; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 157, 69(714)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 540, 90; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 232, 467
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 204, 1400; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 315, 1012 - 1013
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 230, 315; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 439, 730
779 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 178; Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 1, s. 98, 94
El Müstedrek: C. 2, s. 701, 4225; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 76, 361
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 572, 876; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 151, 7316
780 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 308, 17(234); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 307, 169
781 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 281, 3 - 4; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 150, 699
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 306, 25; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 82 - 83 - 117, 84 - 85 - 151
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 196, 106; C. 3, s. 422, 905; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 144, 127
782 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 26, s. 475; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 86
Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 6, s. 465; Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Ensar): C. 12, s. 251
783 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 59, 1285; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 178, 84(720)
784 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 325, 2212; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 335, 3890
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 69, 4906; El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 231, 987
785 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 66, 1287; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 69, 4907
786 - Sâd sûresi, âyet 18
787 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 12, s. 482; El Müstedrek: C. 1, s. 302, 6873
Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 5, s. 19, 2116; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 174, 1379
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 257, 1460 - 1461; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 70, 1290 - 1291
788 - Secde sûresi, âyet 16; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 18. s. 211

789 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 235, 202(1163) - 203; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 302, 434
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 338, 2429; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 304, 1613 - 1614
790 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 49; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 147, 3525
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 271, 787; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 682, 2946
791 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 40, s. 323; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 49 - 51
792 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4279, 92; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 213, 11
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 408, 182(763); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 213, 1367
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 310, 1620
793 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 115, 1309; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 116, 1335
794 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 202 - 398, 1308 - 1450; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 303, 1610
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 116, 1336; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 183, 1148
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 233, 7410; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 306, 2567
795 - Ahzâb sûresi, âyet 35
796 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 331, 218; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 460, 762
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6395, 14; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 192, 2030
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 588, 1242; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 446, 1578
Müsnedil Bezzâr: C. 18, s. 255, 296
797 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 441, 2781; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2876, 285
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 319, 1528; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 431, 1287
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 161, 74(716); C. 11, s. 132, 53(2769); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 440, 731
798 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 620, 2814; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 329, 2235
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 234, 3686; Şuabil Îmân: C. 4, s. 461, 2814
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 280, 1096; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 187, 8567
799 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 331, 481; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 283, 1216
800 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 88, 1297; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 329, 479
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 188, 1386 - 1387; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 283, 1216
801 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 71, 6808; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 197, 4264
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 658, 6637; Şuabil Îmân: C. 9, s. 265, 6637
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 339, 4264; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 422, 17524
802 - Tahrîm sûresi, âyet 8
803 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 77, 6819; Şuabil Îmân: C. 9, s. 263, 6634 - 6635
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 656, 6634 - 6635; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 260, 20565 & 20567
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 199 - 214, 35494 - 35563; Müsnedi İbnül Ca'd: C. 2, s. 1076, 3119
804 - Nisâ sûresi, âyet 17; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 57
805 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 135; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 381
806 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 23, 1521; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 202, 1395
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 281, 402; C. 5, s. 125, 3191
807 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 327, 477; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 182, 1384
El Müstedrek: C. 1, s. 499 - 708 - 715, 1181 - 1199
808 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 184, 1385; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 163, 3811
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 225, 1219; El Müstedrek: C. 1, s. 499 - 708 - 715, 1181 - 1961 - 1981
809 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 181; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 57
810 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 1, s. 255
811 - Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 365, 6627; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 7, 774
Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 74, 6230
812 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 31, 2242; El Müstedrek: C. 1, s. 706, 1955; Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 18, 1178
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 27, 1444; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 60, 701
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 209, 1444; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 60, 701
813 - İhyâu Ulûmiddîn (Bedir): C. 1, s. 566; El Ezkâr Tercüme ve Şerhi (Tahlili): C. 1, s. 343
El Bahrur Râik: C. 2, s. 91; Şerhu Fethul Kadîr Alel Hidâye: C. 2, s. 412
814 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 1, s. 255, 496; El Câmius Sağîr (Serhat) : C. 1, s. 167, 882
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 401; El Ezkâr: s. 141, 306
Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 365, 8451; Amelil Yevm (İbnüs Sünnî): s. 281, 598
815 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 133, 598; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 54, 1538
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1109, 40; C. 14, s. 6322, 75; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 328, 478
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 470, 3239; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 178, 1383
816 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2835, 245; C. 8, s. 3824, 123

Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 512, 7039; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 353, 9730
817 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 206, 2660; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2838, 245; C. 8, s. 3824, 123
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 500, 18476; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 512, 7039
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 41, 7915; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 221, 4191; C. 5, s. 259, 5284
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 373, 8096; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 572, 2423
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 493 & 498, 10338 - 10339; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 4, s. 111
Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, s. 652 & 665; Nasbur Râye: C. 4, s. 159, 6931
İslâm Târihi (Şâmil): C. 4, s. 14; Ed Dirâye: C. 2, s. 197, 880
Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları: C. 1, s. 408 & 417
818 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 332; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 8, s. 68
819 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 303, 1161; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 60, 4(894)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 977 - 979, 18 & 21; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 38, 1268
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 154, 556 - 558
820 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 322, 1851 - 1852 - 1856
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 59 - 60, 1 - 3(894)
821 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 299, 542; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 85, 3889
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 982, 25; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 238, 1523
822 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 293, 538; Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 48, 9(897)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 969, 9; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 240, 1527
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 39, 1269
823 - Hûd sûresi, âyet 52
824 - Mülk sûresi, âyet 30
825 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 244, 4019; El Müstedrek: C. 4, s. 712, 8688
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 540, 4019(7208)
826 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 39, 1269
827 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 317, 1169; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 716, 4295
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 40, 1270; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 320, 1850
828 - Furkân sûresi, âyet 48; Te'vîlâtü'l Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 294
829 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 31, 1264; Şerhu Meânil Âsâr: C. 1, s. 333, 1956 & 1958
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 333 - 355, 1908 - 1915
830 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 330, 548; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 354, 1191
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 195, 1474; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 88, 2845
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1016 - 1032, 5 - 16; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 328, 1398 - 1399
831 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 55, 15(899); Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 67, 3675
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 403, 925; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 344, 10710
832 - İsrâ sûresi, âyet 59
833 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 330, 1177; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 324, 1533
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 185 - 187, 1461 & 1464; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 317, 547
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1014, 4; Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 61, 1(901) - 2
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 25 - 28, 1261 - 1263; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 311, 533
834 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1014, 1 & 4; El Müstedrek: C. 1, s. 473, 1236
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 329, 1402; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 212 - 213, 1487 - 1490
835 - Mecmauz Zevâid (Ocak) : C. 4, s. 22, 3273; C. 13, s. 81, 12519
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 421, 1397; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 101, 2856
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 445, 6293; Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 64, 53
836 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1432
837 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 34, s. 535; İhyâu Ulûmiddîn (Bedir): C. 1, s. 555
838 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 214
839 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 345, 2067; Şuabil Îmân: C. 5, s. 288, 3440
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 304, 3440; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 445, 6293
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 317, 7927; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 196, 2975
840 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 70, 2346; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 117, 6496
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 258, 2346; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 414, 3006
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 362, 3534; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 32, 1369
841 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 126, 279(173); Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 284 - 286, 450 - 451
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 384, 3492; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 189 - 277, 3665 - 4011
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 375, 8869; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 312, 5865

Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 249, 2177; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 247, 330
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 1, s. 354, 32355; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 349, 3756
842 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 194, 1389; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 47, 736
843 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 197, 1390; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 481, 5665
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 36, 6776; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 186, 2754
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 128, 203; C. 4, s. 365, 3570
844 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 197
845 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 471, 11; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 376, 3556
Şuabil Îmân: C. 5, s. 362, 3556
846 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 472, 12; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 197, 6642
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 48, 6642; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 294, 12961
847 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 472, 13; Şuabil Îmân: C. 5, s. 363, 3556 - 3557
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 384, 879; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 376 - 377, 3556 - 3557
848 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 247; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 73, 2410
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7178; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 379, 3558
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 422, 516
849 - Kadir sûresi, âyet 1 & 5; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 19, s. 233; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 23, s. 279
850 - Bakara sûresi, âyet 185
851 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 711; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 111, 3740
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 167, 2053 - 2054; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 544, 959
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 671, 18687; Es Sünenül Kübra: C. 9, s. 317, 18649
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 223, 16921; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 587, 2190
852 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken) : C. 4, s. 1869, 8 - 9; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 147, 9 - 10
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 251, 219(1169); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 76, 789
853 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 257, 1(1171) - 2 - 5; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 325, 952
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1877, 1 & 3; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 403, 2462 - 2463 - 2465
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 74, 787; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 35 - 41, 1770 - 1773
854 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 32, 3850; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 113, 3742
Amelil Yevm (Nesâî): s. 275, 872 - 878
855 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 46, 33; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 274, 175 - 176
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 189, 28; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 230, 1372
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 10, 678; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 587, 2193; C. 8, s. 573, 4994
856 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 528, 1644; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 552, 2108
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 6, 7148; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 175, 7383
857 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 631, 1728; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 57, 755
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 328, 3480; Şuabil Îmân: C. 5, s. 311, 3480
858 - Fetvâlar (DİYK): s. 162
859 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 194, 1388; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 367, 3542
Şuabil Îmân: C. 5, s. 354, 3542; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 259, 1007
860 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 236, 139(746); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 278, 1483
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 295 - 319 - 581, 1601 - 1641 - 2182; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 198, 1177
861 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 51
862 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 93, 1784; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 84, 803
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 101, 1327; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 238, 1375
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 119 - 299, 1364 - 1605; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 337, 2206 - 2211
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 288, 3547
863 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 5, 260(656); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 383, 555
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 46, 1227; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 171, 221
864 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 294, 1397; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 439, 3391
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 377, 255(807) - 256(806); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 28, 3042
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3755, 56; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 162, 1368 - 1369
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 160, 1572
865 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 295; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 163
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 377, 6020; El Fethus Semâvî: C. 1, s. 335, 231
866 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 476, 3453; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 50, 1252
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 221, 16895
867 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 296, 1398; El Müstedrek: C. 1, s. 754, 2094

Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 181, 1144; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 479, 3460
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 310, 2572
868 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 305, 2419; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 427, 294(832)
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 341, 572
869 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 641, 62; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 317, 1128
870 - El Müsned (Ensar): C. 4, s. 100, 179/1049; Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 133, 279
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 425, 3949
871 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 420, 293(831); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 66, 3192
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1519; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 239, 1439
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 222, 1035; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 345 - 347, 560 - 565; C. 4, s. 488, 2015
872 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 47
873 - Ni'meti İslâm: s. 289
874 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 38, 1276; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 240, 1440
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 310, 2146; El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 26, 11900 - 11901
875 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 291, 415; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 47, 1278
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 426, 4081; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 312, 2110
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 290, 1549 - 1550; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 460, 5608
876 - Muhammed sûresi, âyet 33
877 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 565, 163(608); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 44, 1225
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 325 - 343, 514 - 550 - 551; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 148, 186
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 461, 881
878 - Ni'meti İslâm: s. 289; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 44
879 - Müsnedül İmâm eş Şâfiî: C. 1, s. 234, 157; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 99, 202
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 652, 4433; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 180, 1083
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 598, 5467 - 5469 - 5471; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 308, 203
880 - Ni'meti İslâm: s. 288
881 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 138, 171; C. 2, s. 254, 1081; El Müstedrek: C. 2, s. 193, 2743
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 322, 828; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 214, 13757
882 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 85, 3391; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 300, 2101 - 2102
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 497, 1040; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 179, 8328
Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 28, 7436; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 667, 4172
Keşfül Estâr: C. 1, s. 334, 693
883 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 85, 3391; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 300, 2101 - 2102
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 497, 1040; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 179, 8328
Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 28, 7436; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 667, 4172
884 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 673, 24; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 55, 1283
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 486, 304(838); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 53, 185
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 515, 1152; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 245, 1447
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 472, 370
885 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 85, 3391; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 300, 2101 - 2102
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 497, 1040; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 179, 8328
Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 28, 7436; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 667, 4172
886 - Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 1, s. 357, 615; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 85, 3392
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 184, 8057; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 208 - 235, 2455 - 2488
Mu'cemül Kebîr: C. 14, s. 261, 14899; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 360, 1323
Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 501, 1046; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 283, 2267
887 - Ni'meti İslâm: s. 290
888 - Ni'meti İslâm: s. 290
889 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 639, 59; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 341, 571
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 476, 829(291); Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 370, 45
890 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 25, s. 426 & 430; Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 559
Büyük Tefsîr Târihi (Semerkand): C. 1, s. 178
891 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 457, 922: Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 349, 5
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2235, 9; C. 11, s. 5088, 13; C. 15, s. 6801, 18; C. 16, s. 7420, 175
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 462, 270(818); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 454, 1475
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 560, 936 & 939; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 58, 2943
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 408, 2211; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 661, 939

892 - Ni'meti İslâm: s. 411
893 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 557, 183(467) & 185; Muvattâ' (Konya): s. 94, 292
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 362, 3712; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 236, 794 - 795
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 492, 823; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 179, 236
894 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 68, 237; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 493, 824
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 557, 189(469); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 84, 1262
895 - Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 294, 389; Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 250, 3310 - 3312 - 3313
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 3, s. 121, 2361; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 168, 5279
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 364, 3719; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 31, 21796 - 21805 - 21806
896 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 311; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 244
897 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 400, 2004; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 260, 3739
898 - Fetvâlar (DİYK): s. 144; El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 261
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 78, 8910; C. 15, s. 550, 30887 - 30889
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 495, 4209 - 4210; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 153, 1330
899 - El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 261; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 116, 1949
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 78, 8910; C. 15, s. 551, 30893; Şuabil Îmân: C. 3, s. 457, 1949
900 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 406, 275(122) - 279; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 405, 599
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 395, 1993 - 1995; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 291, 1396
901 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 394, 1899; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 257, 3722
902 - İnfitâr sûresi, âyet 13
903 - Kehf sûresi, âyet 107
904 - Et Tibyân (Tahlil): s. 166
905 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 526, 1171 & 1173; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 346, 1423 - 1424
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 354, 1729 - 1739; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 317, 460 - 461
Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 564, 153; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 207 - 215, 1653 - 1654 - 1668
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 340 - 341, 612 - 615
906 - Ni'meti İslâm: s. 468
907 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 38, 486; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 166, 1074
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 860, 16; C. 3, s. 1042, 2; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 354, 519
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 557 - 558, 64(879) & 66; Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 32, 821 & 824
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 567, 955 - 956; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 345, 533
908 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 374; Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 156
909 - Ni'meti İslâm: s. 412
910 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 370
911 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 87, 154(451); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 781, 48
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 241, 798; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 575, 976
912 - Ni'meti İslâm: s. 412; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 372
913 - Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 166; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 491, 55
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 428, 54(551); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 206, 1403
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 241, 474; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 83, 1783
914 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 380, 219; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 541, 6047
915 - Müzzemmil sûresi, âyet 4
916 - Sâd sûresi, âyet 29
917 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 60, 3094; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 80, 4001
918 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 7; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 202, 3488
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 6, s. 285, 3102 - 3103; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 20, 745
El Müstedrek: C. 1, s. 750, 2083; C. 2, s. 246, 3203; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 26, 8296
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 273, 4818
919 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 70, 1883; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 254, 235
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 610, 8817; C. 10, s. 253, 30660; Şuabil Îmân: C. 3, s. 406, 1883
920 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 17
921 - Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Ensar): C. 16, s. 201
922 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 443, 1468; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 126, 1342
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 500, 3503; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 593, 1015 - 1016
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 678, 21086; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 242 - 243, 218 - 219
923 - Mâide sûresi, âyet 31
924 - Târık sûresi, âyet 9

925 - Nisâ sûresi, âyet 135; Mâide sûresi, âyet 8
926 - Bakara sûresi, âyet 124
927 - Bakara sûresi, âyet 285; Âl-i İmrân sûresi, âyet 2
928 - Tevbe sûresi, âyet 30
929 - Duhâ sûresi, âyet 9
930 - İhlâs sûresi, âyet 2
931 - Saff sûresi, âyet 13
932 - Fâtiha sûresi, âyet 7
933 - Kadir sûresi, âyet 5
934 - Nisâ sûresi, âyet 14
935 - Yâsîn sûresi, âyet 3
936 - Fâtiha sûresi, âyet 1
937 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 8, s. 145; Ni'meti İslâm: s. 526 - 546; Müfredât (Pınar): s. 137
938 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 143, 12570; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 471, 1492
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 535, 16318
939 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 11; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 306
940 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 11; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 306
Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 21
941 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 25
942 - Ni'meti İslâm: s. 344; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 1, s. 23; Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 467
943 - Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 467; Kâmûsul Muhît (YEK): C. 2, s. 2037
944 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 311; Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 467
945 - Osmanlıca Türkçe Lugat (TÜRDAV): Tefsîr Maddesi; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 374
946 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 1, s. 569; Müfredât (Çıra): s. 109
Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 1, s. 22
947 - Osmanlıca Türkçe Lugat (TÜRDAV): Hâfız Maddesi; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 515
948 - Et Tibyân (Tahlil): s. 198
949 - Kitâbül Âsâr (Dârul Kütüb): s. 207, 923; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 372, 934
950 - Kitâbül Âsâr (Dârul Kütüb): s. 207, 923; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 372, 934
951 - Abese sûresi, âyet 13 & 14
952 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Yenda): C. 8, s. 416; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 8, s. 532
953 - Menâhilu'l İrfân (Bekâ): C. 1, s. 555
954 - Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 163; Kitâbül Mesâhif: C. 2, s. 506, 402 - 403
955 - Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 163 - 205; Kitâbül Mesâhif: C. 2. s. 507, 404
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 1, s. 232; El İtkân (Hikmet): C. 2, s. 439
Sünen-i Saîd bin Mansûr (Dârus Samîî): C. 2, s. 304, 83; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 323, 7946
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 502, 8641; C. 15, s. 541, 30852
956 - Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 225; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 1, 233; El Merâsil Maal Esânid: s. 239, 1
El Merâsil: s. 342, 499
957 - Hac sûresi, âyet 30; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 479; Nesefî Tefsîri: C. 7, s. 200
Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 9, 482 - 485
958 - Hac sûresi, âyet 32; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 479; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 4, s. 540
Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 5, s. 487 - 488
959 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 429, 3110; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 367, 18950
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): 3, s. 53, 2727; El Âhâdü vel Mesânî: 2, s. 20, 689
960 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 484; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 397, 14357
961 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 982
962 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2032
963 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 2, s. 28
964 - Nahl sûresi, âyet 98
965 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 612, 4781; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 571, 109(2610) - 110
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 69, 3678; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 663, 1319
966 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 192, 775; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 183, 242; C. 6, s. 56, 3089
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 62, 1242; C. 6, s. 462, 3428; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 174, 20184
967 - El Müstedrek: C. 3, s. 586, 6092; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 2, s. 26
968 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 194
969 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 95

970 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 322, 99(2450); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 231, 1767
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5093, 19; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 495, 1621; C. 5, s. 34, 1769
971 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 124, 1339; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 311, 2074
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 203, 11697
972 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 296, 1501; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 289, 1394 - 1390
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 60, 2949; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 1347, 3110
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 252, 231
973 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 254, 234; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 70, 1884
974 - A'râf sûresi, âyet 204
975 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 379; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 209
976 - A'râf sûresi, âyet 204
977 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 4, s. 2360
978 - Fîzılâl-il Kur'ân: C. 6, s. 377
979 - Zümer sûresi, âyet 23; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 12, s. 345; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 19, s. 168
980 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 447, 12(916); Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 160, 7370
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 642, 925; Câmi ul Usûl: C. 2, s. 467, 925
981 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 448; Tefsîri Begavî: C. 7, s. 116
Sünen-i Saîd bin Mansûr: C. 2, s. 330, 95; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 80, 1900
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 12, s. 596; Zâdül Mesîr (Kahraman): C. 5, s. 296
982 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 448; Tefsîri Begavî: C. 7, s. 116
Zâdül Mesîr (Kahraman): C. 5, s. 296; El İ'tisâm: s. 277
983 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 12, s. 596; Zâdül Mesîr (Kahraman): C. 5, s. 296
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 149, 3974; El İ'tisâm: s. 278
984 - Hilyetül Evliyâ: C. 2, s. 265; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 2, s. 71; El İ'tisâm: s. 278
Şeytanın Ayartması: s. 323
985 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 96, 1919 - 1920; Mu'cemül Kebîr: C. 18, s. 259, 647
Şuabil Îmân: C. 3, s. 433, 1919 - 1920; Fadâilül Kur'ân: C. 1, s. 286, 105
986 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 487, 3477; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 84, 1907
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 242, 674; Şuabil Îmân: C. 3, s. 421, 1907
987 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8497; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 8, s. 5907
El Müstedrek: C. 3, s. 373, 5392; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 89, 1912 & 1914
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 19, s. 184; Şuabil Îmân: C. 3, s. 426, 1912 & 1914
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 15, s. 460; El İtkân (Hikmet): C. 1, s. 263
988 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 212; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8497
Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 9, s. 285; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 19, s. 183
989 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 371, 252(804); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 389, 3314
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 216 - 231 - 237, 22046 - 22093 - 22114
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 554, 4056
990 - Bakara sûresi, âyet 121
991 - Mecmauz Zevâid (Ocak) : C. 12, s. 207, 11705 - 11706; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 434
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 484, 4173; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 293, 7531
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 478, 7280; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 7, s. 88, 2496
992 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 500, 3504; El Müstedrek: C. 1, s. 781, 2178; Şuabil Îmân: C. 3, s. 461, 1955
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 119, 1955; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 407, 2208
993 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 434, 906/2; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 396, 2406
Mecmauz Zevâid (Ocak) : C. 12, s. 201, 11693; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 183, 7223
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 629, 913; Şuabil Îmân: C. 4, s. 208, 2406
994 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 437
995 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 223, 461; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 52, 3082
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 271, 1297; Şerhüs Sünne: C. 2, s. 364, 479
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 361, 5977
996 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 571, 229(790); Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 429, 229(790)
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 176, 3620; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 613, 902/2
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 58, 91; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 456 - 458, 3813 - 3820 & 3825
997 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 38 - 413, 2748 - 3350; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 563, 943
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 341, 228 (790) - 230; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 68, 3111
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5126, 51 - 52; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 242, 1778

998 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 240, 1774; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 399, 1412
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5120, 47; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 406 - 480, 3340 - 3342
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 370, 211 & 213; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 429, 1318
999 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 401, 1453; El Müstedrek: C. 1, s. 770, 2138 - 2139
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 13, s. 498, 6288; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 379, 2139
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 256, 15582; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 65, 1493
1000 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 263 - 302, 3501 - 3533; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 178, 2890
1001 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 149; C. 14, s. 145
1002 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 347, 4210 - 4212; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 475, 6303
Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 347, 4210; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 269, 15608 - 15610
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 88, 1518; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 86, 2574
1003 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 294, 830 - 831; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 36, 760; C. 15, s. 120, 6725
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 392, 2399; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 614, 903
1004 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 351, 531; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 505, 714
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 164, 209; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 229, 5885
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 403, 672; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 221, 423
1005 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 230, 5886; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 264, 13059
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 481, 1852 - 1853
1006 - Hukûki İslâmiyye: C. 6, s. 173; İbn-i Âbidîn: C. 14, s. 144; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 351 & 353
1007 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 270, 18 - 19; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 433, 13584
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 488, 1876
1008 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 273, 23; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 52, 1221
1009 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 83
1010 - Mebsût (Gümüşev): C. 16, s. 54
1011 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 66, 5268; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 353, 3575
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 102, 4025 - 4026; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 116, 1762 &1764
1012 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 103, 4027; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 116, 1765
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 221, 5756; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 401, 8509
1013 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 463, 1080(7067); Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 356, 3577
1014 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 12, 2030; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 269, 575
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 51, 1516; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 130, 3456
1015 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 561, 746 - 747; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 500, 2221
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 247, 344; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 466, 3794
1016 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 443, 736; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 146, 3(521)
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 690, 3681; C. 13, s. 561, 6329
1017 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 482, 2177; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 144, 9368
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 333, 3271; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 211, 5903
1018 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 208
1019 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 74, 1256; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 225, 213
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 592, 371; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 487, 3856
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 385, 620
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 206 - 295, 397 - 586; Şerhüs Sünne: C. 2, s. 296, 432
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 541, 1658; C. 5, s. 190 - 503, 1972 - 2131
1020 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 149, 4078; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 281, 1844
Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 71, 4614; Şuabil Îmân: C. 8, s. 293, 5847
1021 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar C. 1, s. 148
1022 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 261, 5850; Şuabil Îmân: C. 8, s. 295, 5850
1023 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 590, 2693; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 262, 5851
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 384, 5541; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 398, 8503
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 182, 4371; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 383, 13418
1024 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 149, 4077; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 256, 5834
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 248, 452 - 453(1359); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 686, 5346
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 564, 1104; C. 8, s. 564, 3584
1025 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 389, 33(537); Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 26, 1218
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 464, 930; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 305, 1510 - 1511
1026 - Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 189, 3018 & 3021; Musannef İbni Ebî Şeybe C. 4, s. 425, 6604 - 6605
1027 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3626, 95; Sahih-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 15, 858

Sahih-i İbni Huzeyme : C. 2, s. 34, 858
1028 - Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 48; el Hidâye: C. 1, s. 143; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 536
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 155, 1087; Ez Zühd ver Rekâik: C. 2, s. 881, 1180
1029 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 442, 917 & 919; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 410, 41(543) & 43
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 494, 494; C. 3, s. 18, 1204 - 1205; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 393, 1109
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 453, 313; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 590, 151
1030 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 536; Kitâbül Mesâhif: C. 2, s. 651 - 661, 772 - 777 - 779 - 783 - 784
1031 - Muhtasar İhtilâfül Ulemâ: C. 1, s. 208; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 419, 3927
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 199, 173; Musannef İbni Ebî Şeybe C. 3, s. 307, 7294 - 7300
Kitâbul Âsâr (Dârul Kütüb): s. 34, 171; Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 225 & 227
1032 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 127; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 359, 3366
Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 227 & 230; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 419, 3929
Kitâbül Mesâhif: C. 2, s. 656 - 661, 787 - 791 - 808; Musannef İbni Ebî Şeybe C. 3, s. 306, 7285 - 7293
1033 - Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 604, 1221; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 284, 573
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 65, 5952
1034 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 187; Ni'meti İslâm: s. 751
1035 - Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 389, 2709; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 353, 1484
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 279, 7091 & 7093; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 263, 4289
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 387, 2070; Müsnedil Bezzâr: C. 10, s. 69, 4133
1036 - Bakara sûresi, âyet 184
1037 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 80, 315(684); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 373, 2648
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 102, 2618
1038 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 147; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 195; Usûlü Serahsi: C. 1, s. 51
Keşfül Esrâr: C. 1, s. 229 - 230; Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 1, s. 70
1039 - Keşfül Esrâr: C. 1, s. 230; C. 4, s. 217; Usûlü Serahsi: C. 1, s. 51; Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 1, s. 70
1040 - Hûd sûresi, âyet 114
1041 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 79, 2794; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 397, 2053; El Müstedrek: C. 1, s. 110, 178
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 320, 530
1042 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 880
1043 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 98 - 428; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 44
İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 503; C. 5, s. 175; C. 14, s. 347
1044 - Haşr sûresi, âyet 10; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 225
1045 - Muhammed sûresi, âyet 19
1046 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 16, s. 136; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 13, 431
Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 20, s. 103
1047 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 114, 7(920); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 492, 3118
1048 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 228, 2882; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 449, 664
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 715, 3636
1049 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 313, 1681; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 718, 3645 & 3647
1050 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 12, s. 21, 11(4174); Muvattâ' (Konya): s. 625, 1473
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 29, 14
1051 - Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 513, 4761; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 451, 3122
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 448, 19047 - 19048; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 177, 6224 & 6226
1052 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 43, 5 nci bab 2; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 631, 12200
Sahîh-i Müslim Şerhi (Karınca): C. 1, s. 252, 32m/7
1053 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 454; İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 206
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 299, 2610; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 200, 5083
1054 - Bakara sûresi, âyet 41; Mâide sûresi, âyet 44
1055 - El Müstedrek: C. 1, s. 362, 901; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 497, 1915
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 292, 1552 - 1553; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 81, 4942 & 4945
1056 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 203, 448; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 340, 2454
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 615, 4298; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 74, 3165 - 3170
1057 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 545, 739; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 205, 449
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 545, 739; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 282, 1323
1058 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 203
1059 - Nûr sûresi, âyet 36; Bakara sûresi, âyet 125; Hac sûresi, âyet 26; A'râf sûresi, âyet 31
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 417 & 420; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 4, s. 758

1060 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 355, 100(285); Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 201, 293
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 78, 6426; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 51, 7
1061 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 189, 79(568) & 81; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 597, 765 - 767
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 272, 1301; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 530, 1652
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 440, 1721 - 1722
1062 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 298; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 605
1063 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 570
1064 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 520, 2042: Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 565, 748
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 314, 13219; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 14, 31
1065 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 48, 12463; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 378
El Müstedrek: C. 4, s. 493 - 569, 8379 - 8598; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 425, 1664
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 309, 393; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 296, 9486
1066 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 156, 68(713); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 228, 465
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 605, 772 - 773; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 395, 2047 - 2048 - 2050
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 231, 452; C. 4, s. 210, 2076
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 205, 1401; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 619, 4317
1067 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 156, 68(713); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 228, 465
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 439, 729; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 205, 1401; C. 5, s. 520, 2694
1068 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 603, 771; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 229, 313
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 21, 5675; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 121 - 199, 6754 - 6822
1069 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 230, 466; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5. s. 200, 9383
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 457, 2321; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 50, 68;
1070 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 229, 313; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 603, 771
Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 425, 1664
1071 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 2044, 68(713); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 439, 729
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 228, 465; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 605, 772
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 205, 1401; C. 5, s. 520, 2694
1072 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 606, 773; Kitâbüd Duâ: C. 2, s. 994, 427
1073 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 301, 452; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 395, 2047 - 2050
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 231, 452; C. 4, s. 210, 2076
1074 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 424, 1055; Muvattâ' (Konya): s. 780, 1737
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 348, 8; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 426, 1667 - 1668
1075 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 74, 45(397); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 766, 26
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 218 - 219, 301 - 302; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 343, 856
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1060; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 528 - 606, 884 - 1053
1076 - A'râf sûresi, âyet 31
1077 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 401, 591 & 593; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 585, 758 - 759
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 217, 455 - 456; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 513, 1634
1078 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 184, 361; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 34, 107
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 507, 389; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 700, 61
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 350, 6321
1079 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 178, 1411; Muvattâ' (Konya): s. 53, 174; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 41, 4620
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 153, 29; El Âhâdü vel Mesânî: C. 4, s. 60, 2006 - 2007
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 498, 4217; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 3, s. 386, 3346 & 3350
1080 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 158, 1332; El Müsned (Ensar): C. 5, s. 178, 1410
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 350, 2237; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 498, 4216
1081 - El Müsned (Ensar): C. 5, s. 176, 1408; El Müstedrek: C. 1, s. 446, 1170
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 190, 1162; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 428, 13572
1082 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 355, 100(285); Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 201, 293
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 78, 6426; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 51, 7
1083 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 310, 23; Şuabil Îmân: C. 4, s. 387, 2701
El Müstedrek: C. 4, s. 468, 7997; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 198, 10452
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 381, 36319; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 163, 6761
1084 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 568, 750; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 441, 1726
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 177, 20268; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 374, 3591
1085 - Tevbe sûresi, âyet 18
1086 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 7, s. 52

1087 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 11, s. 440
1088 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 377, 24(533); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 231, 317 - 318
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 541, 735; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 413, 688
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2 s. 393, 280; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2 s. 546, 96
1089 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 293, 8; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 183, 1184
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 195, 5059
1090 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 292, 8; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 141, 16048
1091 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 141, 13234; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 42, 7473
Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 199, 10221 & 10223; El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 341, 13301
Şuabil Îmân: C. 13, s. 218, 10221 & 10223
1092 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 407, 242; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 293, 10
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 184, 14(1631); Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 715, 3632
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 475, 1393; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 88, 2880
1093 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 32, 282(666); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 338, 130; C. 5, s. 392, 2044
1094 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 609, 774; C. 1, s. 454, 281; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 388, 559
Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 23, 272(649); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 424, 297
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 567, 122; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 406, 600
1095 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 295, 439; El Müstedrek: C. 1, s. 311, 747
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 226, 439; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 272, 3332
1096 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 621, 781; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 392, 561
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 171, 223; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 229, 1429
1097 - Hac sûresi, âyet 40
1098 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 210, 453; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 491, 788
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 528, 75; C. 8, s. 3687, 147; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 149, 6(524)
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 422, 702; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 5, 788
1099 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 301; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 205, 450
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 550 - 556, 742 - 743; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 314, 2327
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 528, 75; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 617, 4307
1100 - Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 395, 2715; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 493, 2205
El Müstedrek: C. 4, s. 484, 8048; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 381, 12328
1101 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 564, 27355; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 389, 2709
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 387, 2071
1102 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 259, 2992; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 155 - 262, 2409 - 2578
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 390, 1824; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 540, 4258
1103 - Tergib ve Terhib: C. 6, s. 322, 1; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 256, 8560
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 352, 6987; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 260, 2993
1104 - Kehf sûresi, âyet 110; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 11, s. 143
1105 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 468, 4195; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 92, 2588
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 517, 6515; Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 283, 422
1106 - Tergib ve Terhib: C. 7, s. 101, 29; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 337, 3893; C. 18, s. 304, 18331
El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 174, 12566; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 277, 1976
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 499, 12504; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 452, 5395
1107 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 496, 1623; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 257, 978
1108 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 215, 1024; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 113, 4900
El Müstedrek: C. 1, s. 537, 1422; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 438, 13599
1109 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 113
1110 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 113, 4899; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 90, 2265
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 376, 4148; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 288, 3018 - 3019; C. 9, s. 484, 4177
1111 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 339, 2514; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 452, 1837
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1318, 685; C. 14, s. 6433, 103
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 617, 685; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 290, 3021
1112 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 395, 2048; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 292, 3022
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 104, 18125 - 18126
Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 25, 7278; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 81, 925
1113 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 113, 6(919); Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 271, 1447
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 485, 3115; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 390, 1825
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 192, 977

1114 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 77, 2875; El Müstedrek: C. 1, s. 116, 197
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 573, 6723 - 6724
1115 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 105, 1(916) - 2(917); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 390, 1826
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 489, 3117; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 268, 1444 - 1445
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 192, 983
1116 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 487, 3116; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 272, 3004
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 174 - 210, 21933 - 22026
El Müstedrek: C. 1, s. 497 - 684, 1300 - 1894; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 77, 2626
1117 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 268, 3796; El Müstedrek: C. 1, s. 47, 16
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 160, 21897 - 21899; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 75, 2624
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 416, 10909 & 10911
1118 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 394; Umdetül Kârî: C. 8, s. 3
1119 - Mâide sûresi, âyet 73
1120 - Tevbe sûresi, âyet 30
1121 - A’râf sûresi, âyet 158
1122 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 171, 2641; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 365, 2735
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 112, 3954 & 3957; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 194, 36(22)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 215, 5895; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 211, 5013
1123 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 49, 240(153); Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 514, 3329
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 73, 2250; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 434, 1956
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 463, 227; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 283, 1123 - 1124
1124 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 49, 240(153); El Müstedrek: C. 2, s. 405, 3367
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 18 - 97, 8203 - 8609; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 97, 307 - 308
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 235 - 364, 8188 - 8594; Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 58, 3050
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 410, 511; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 10, s. 126, 11177
1125 - İsrâ sûresi, âyet 15
1126 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 209; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 49
1127 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 270, 1446; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 355, 2390
1128 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 284, 2230 - 2231; C. 8, s. 539, 8796; El Müstedrek: C. 1, s. 766, 2127;
Mişkâtul Masâbîh Ocak): C. 2, s. 394, 3178; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 273, 1448
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 538, 6600; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 384, 10949
1129 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 497; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 322, 689
Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 32, 6099; El Metâlibül Âliye: C. 5, s. 215, 782
1130 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 17
1131 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 8, s. 349; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 114, 10957
1132 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 34, s. 383
1133 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 394, 1833; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 355, 2394
El Müstedrek: C. 1, s. 504, 1302; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 544, 4262
Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 4315 & 4320
1134 - Nisâ sûresi, âyet 69
1135 - Kitâbu’r Rûh: s. 27
1136 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 492, 3118; Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 114, 7(920)
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 283, 1454 - 1455
1137 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 409 - 475, 4812 - 4990; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 375, 3109
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 73 - 103, 4812 - 4990; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 91, 7060
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 497, 6464
1138 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 400
1139 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 114, 7(920); Şerhüs Sünne: C. 5, s. 299, 1467
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 492, 3118; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 540, 6606
1140 - Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 397, 42; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 212, 2949
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 230, 9247; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 212, 13752
1141 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 404 - 405
1142 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 445, 4097; Mu’cemül Kebîr: C. 8, s. 157, 8261
Sünen-i Ebû Dârekutnî: C. 3, s. 368, 2773; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 553, 6652
1143 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 85, 6832; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 284, 1456
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 15, 3163; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 197, 994
1144 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 198, 994; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 285, 1457

Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 398, 1839 & 1841; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 299, 3029
1145 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 352, 130(2471); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 489, 7021
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 570, 6713; El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 153, 14187
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1181, 8; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 13, s. 69, 6076
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 399 - 401, 1842 - 1845; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 39, 621
1146 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 78; El Müstedrek: C. 2, s. 641, 4062; El Mühezzeb: C. 3, s. 1380, 6167
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 413, 2130; C. 2, s. 286, 5006; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 58, 6939
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 355, 767; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 384, 2570
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 483 - 510, 4183 - 4231; C. 14, s. 18, 13754 - 13755
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 431, 1813; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 400, 6086 - 6088
Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 358, 4426; C. 8, s. 157, 8261; C. 9, s. 105, 9259
1147 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 396, 382; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 392 - 395, 10998 - 11007
1148 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 400, 387; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 410, 6125
1149 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 108, 85; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 376, 4
1150 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 89
1151 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 485, 2008; C. 1, s. 136, 192; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 107, 3214
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 39, 9936; Siyeru A'lâmin Nübelâ (İ'tisam): C. 1, s. 174
1152 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 349, 1508; C. 7, s. 458, 2750
Sünen-i Dârimi: C. 6, s. 281 - 282, 3134 - 3136; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 392, 6032
1153 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 224, 1037; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 421, 12486
1154 - Ni'meti İslâm: s. 845; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 469 & 472; Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 288
Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 524 & 525
1155 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 377, 5 - 6; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1309, 141
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 119, 45(941) & 47; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 431, 1898 - 1899
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 560, 3151 - 3153; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 202, 1001
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 300, 1469 - 1470
1156 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 7, 3157; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 375, 2502
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 10, 6773; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 442, 27011
1157 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 378, 7
1158 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 512, 3878; C. 14, s. 135, 4061; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 431, 1896
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 201, 999; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 305, 1472 - 1455
1159 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 293
1160 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 9, s. 363, 653; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 290, 5030
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 401, 1761 & 1763; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 447, 13622
1161 - Bülûğ ül Merâm (Sönmez): C. 2, s. 253; İslâm Târihi Medine Devri (Şâmil): C. 1, s. 59
El Müstedrek: C. 1, s. 499, 1306; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 539, 6604
1162 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 430 - 432
1163 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 285
1164 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 491; İhyâ-i Ulûmiddin (Arslan): C. 2, s. 516
Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 317, 573; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 214, 819
1165 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 463 - 490; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 195, 2796
El Müstedrek: C. 1, s. 505, 1326; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 2, s. 448, 2127
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 489, 6428; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 62, 6953
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 251 - 280, 11493 - 11496 - 11618 - 11623 - 11628
1166 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 164; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 479, 4171
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 71, 6989; Ma'rifetüs Sünen: C. 5, s. 305, 7635
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 84, 10022
1167 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 479, 4170; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 326, 4337
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 279 - 280, 11623 - 11628
1168 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 305; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 7, s. 356
1169 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 337, 1498; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 448 - 452, 966 - 974
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 479, 1987; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 84, 3201
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 218, 1029; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 649, 187
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 380, 2537
1170 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 230, 85(963) - 86; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 478, 1984 - 1985
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 341, 1500; El Müntekâ (İz): s. 238, 538
1171 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 85, 3202; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 339, 1499

1172 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 83, 3200; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 68, 6796
Müsnedil Bezzâr: C. 16, s. 298, 9507
1173 - Mü'min (Ğâfir) sûresi, âyet 7; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 31
1174 - Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 455; Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 2, s. 434
1175 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 380, 2540; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 357, 1495
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 15, 6794; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 529, 6588
1176 - Bakara sûresi, âyet 201
1177 - Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 83, 4739; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 491, 6432
1178 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 336, 1497; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 81, 3199
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 345, 3076 - 3077
1179 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 84, 3201; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 337, 1498
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 65 - 67, 6963 - 6972 - 6980
1180 - Ni'met-i İslâm: s. 586; Fetavâyı Hindiye: C. 1, s. 544
1181 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 371, 5(3061); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1254
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 13, 4305; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 486, 6417
1182 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 195, 59(948); Şerhüs Sünne: C. 5, s. 381, 1505
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 30, 3170; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 351, 3082
1183 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 392, 32(3088); Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 325, 1490
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 21, 3166; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 221, 1033
1184 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 62
1185 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 391, 663; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 219, 2180
1186 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 438; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 39
1187 - Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 538
1188 - Hucurât sûresi, âyet 9; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 20, s. 220
1189 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 4, s. 451
1190 - Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 300 - 315, 16713 - 16752; Hayâtüs Sahâbe: C. 3, s. 1061
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 240, 38759; Şerhüs Sünne: C. 10, s. 234, 2559
1191 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 86
1192 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 52, 16843; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 31, s. 454, 39085
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 608, 10454; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 376, 7771
1193 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 436; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 39
1194 - Tekâsür sûresi, âyet 1 & 8
1195 - Hucurât sûresi, âyet 9 & 10; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 20, s. 217
Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 7, s. 199
1196 - Mâide sûresi, âyet 2; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 3, s. 147
1197 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 154, 3949; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 397, 5119
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 410, 396; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 696, 21116 - 21117
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 226 - 381, 16926 - 17402
1198 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 400, 5121; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 122, 3543
1199 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 257; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 12, 3022
El Müstedrek: C. 4, s. 437, 7898; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 195, 1895
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 124, 6233
1200 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s. 439, 5(1729); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 170, 4097 - 4098
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 17, 53(1848) - 54 - 57(1850)
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 153, 3948; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 441, 4580
1201 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 394 - 395; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 259 - 266
İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 3, s. 453; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 259
1202 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 409, 4212 - 4213; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 137, 3828
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 392, 5116; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 7, s. 92, 3458
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 392, 21062
1203 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 28, 1439; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 398, 4769
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 350, 13086; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 141, 443
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 302, 17146; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 438, 20942
1204 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 337 - 374, 17246 - 17377; Mu'cemül Kebîr: C. 17, s. 295, 814
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 7, s. 94, 3459; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 346, 13076
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 403, 4910; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 407, 4783
1205 - Hucurât sûresi, âyet 13

1206 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 213, 1020; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 311, 1477
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 452, 653; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 439, 1910 - 1911
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 183, 50(944) - 51; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 49, 3181
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1241, 73; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 156, 653
1207 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 69
1208 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 312, 1478; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 30, 6834
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 260, 330; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 644, 184
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 319 - 320, 9597 & 9600
1209 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 91; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 477; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 127, 267
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 335, 722; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 99, 5920
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 369, 270
1210 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 230, 1046; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 1, s. 413, 465
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 268, 5447; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 385, 2573
1211 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 480; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 447 - 512, 6267 - 6519
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 339, 732; El İstizkâr: C. 8, s. 220, 11154
1212 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 517, 6245; Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 124, 10072
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 289, 4866; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 302, 1410
1213 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 460, 4129; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 32
Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 213, 5130; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 157, 578
1214 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 70; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 33; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 480
1215 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 70; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 199, 11304
1216 - Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 125, 7183; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 199, 11303
1217 - Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 155, 1087; Nasbur Râye: C. 2, s. 86, 2201
Ez Zühd ver Rekâik: C. 2, s. 881, 1180
1218 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 32, 3171; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 292, 2574
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 322, 1487; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 268, 5448
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 145 - 154, 10831 - 10880
1219 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 85, 6832; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 197, 994
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 15, 3163; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 284, 1456
1220 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 523, 3127; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 606, 5071
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 444, 1580
1221 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 524, 3128; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 448, 1585
1222 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 521, 3126; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 96, 62(2315)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 430, 646; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 454, 1589
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 552, 6672; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 115, 7151
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 162, 2902; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 430, 1530
1223 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 308, 1475; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 368, 2454
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1230, 62; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 138, 646
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 116, 1475(6436)
1224 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 122; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 420 - 421
1225 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 125, 4908; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 161, 1978
Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 460, 5330; Şuabil Îmân: C. 7, s. 190, 4864
1226 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 126, 4909; Müsnedi İshak Bin Rahaveyh: C. 3, s. 639, 1222
1227 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 442, 1578; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 109 - 268, 4056 - 4284
1228 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 402, 1548; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 105, 3212
1229 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 402, 1549; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 570, 4753
El Müstedrek: C. 1, s. 85 - 196, 107 - 414
1230 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 222, 76(959) - 77; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 231, 1048
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 37, 3173; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 440 - 442, 1914 - 1917
1231 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 8, s. 218
1232 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 77, 2875; El Müstedrek: C. 1, s. 116, 197
1233 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 403, 1550; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 233, 1051
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 375, 3109; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 73 - 103, 4812 - 4990
1234 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 106, 3213; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 233, 1051
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 171 - 310, 5370 - 6111; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 376, 3110
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 38 - 379, 5370 - 6111; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 129, 5755
1235 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 408, 1553; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 274, 13094

Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 91, 7061; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 497, 2025
1236 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 282, 5467: Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 30, 8648
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1264, 98; El Müstedrek: C. 4, s. 52, 6853
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 103, 637; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 88, 7046 - 7047
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 390, 2609
1237 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 453, 192(121); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 260, 6654
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 165, 8898; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 424, 2924
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 70, 200; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 93, 7067
1238 - Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 444, 13613; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 185, 1717
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 31, 8854; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 515, 4242
1239 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 289, 3(5474); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 43, 8659
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 61 - 92, 6950 - 7063; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 123, 480
1240 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 426, 5(2960); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 452, 1938
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 374, 3107; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6432, 101
1241 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 119, 3221; El Müstedrek: C. 1, s. 520, 1373
Ma'rifetüs Sünen : C. 5, s. 333, 7747
1242 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 401, 83(2878); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 311, 7319
1243 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 4318; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 304, 7313
El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 273, 14722; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 528, 4264
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 525, 14657; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 586, 6746
1244 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 262, 2578; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 442, 397
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 89, 8696 - 8697; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): 4, s. 602, 5352
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 272, 8613; Mecmaal Bahreyn: C. 2, s. 437, 1317
1245 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 356, 24400; Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 261, 391
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 84, 8692; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 546, 4281
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 4, s. 77, 3189; Müsnedil Bezzâr: C. 18, s. 243, 270
1246 - Sünen-i Nesai: C. 4, s. 516, 2064; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 326, 48; C. 2, s. 885, 45
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 77 - 86, 8(903) - 11(905); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 383, 3114
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 321, 3; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 31, 851
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 662, 4271; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 98, 137
1247 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 284, 67(2867) - 68(2868); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 515, 2060
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 281, 1000; C. 7, s. 396, 3126 - 3131
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 366, 5211; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 353, 2996
1248 - Hadîslerle İslâm: C. 7, s. 573
1249 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 284, 2459; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 19, s. 143, 35600
1250 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 286, 70(2870) & 73(2871); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 506, 2051 & 2053
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 137, 3231; C. 15, s. 568, 4752
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 380 - 390, 3113 - 3120
1251 - Benzer Rivâyet; Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 314; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 298, 7979
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 8, s. 515; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 350 - 518, 3918 - 4248
Kitâbüt Duâ: C. 3, s. 1367, 1214; Câmiul Ehâdîs: C. 1, s. 376, 2570
1252 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 314, 605/469; Telhîsül Habîr: C. 2, s. 270; El Bedrul Münîr: C. 5, s. 338
1253 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 421, 1565; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 63, 4673
Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 261, 391
1254 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 55; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5245
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 572, 6726; El Müstedrek: C. 2, s. 447, 3491
1255 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 405, 1551; Büyük Hadîs Külliyatı: C. 1, s. 393, 2631
Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 273, 3822; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 519, 4249
1256 - Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 182, 1710; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 577, 6743
1257 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1313, 145; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 274
1258 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1262, 96; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 360, 3091
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 74, 7000; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 277, 1057
1259 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 555, 3148; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 369, 1521
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 122, 49(943)
1260 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 532, 3132; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 203, 1003
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 479 - 480, 1610 - 1611
1261 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 482, 1612; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 307, 2280

El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 387, 6905; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 117, 6905
1262 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 498; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 482
1263 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 469, 1602; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 252, 1079
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 64, 1632; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 98, 7088
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 239, 378; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 624 - 625, 1243 & 1246
1264 - Bakara sûresi, âyet 156; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 1, s. 448 - 453
1265 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 409, 10(1715) & 14; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 292, 1078
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 43, 2754; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2225, 22
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 182, 3388
1266 - İsrâ' sûresi, âyet 44; Te'vîlâtül Kur'ân Tercümesi: C. 8, s. 314
1267 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 175, 163; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 969, 111(292)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 346, 79; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 43, 20
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 70, 70; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 49, 31
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 540, 347; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 212, 745
1268 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1283, Bab Başlığı Altında; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 43, 8660
1269 - Fetvâlar (DİYK): s. 537; Fetavâyı Hindiyye: C. 1, s. 551; İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 508
1270 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 428, 1571; El Müstedrek: C. 1, s. 525, 1388
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 261, 981; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 129, 7197
1271 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 256, 108(976); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 143, 3234
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 498, 2036; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 427 - 429, 1569 - 1572
1272 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 151, 3236; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 504, 2045
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 232, 319; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 452, 3189
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 130, 7206
1273 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 502
1274 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 575; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 131, 7208
El Müstedrek: C. 1, s. 533, 1396; C. 3, s. 30, 4319
1275 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6385; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 140
El İstizkâr: C. 2, s. 165, 1858; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 185, 8062
El Fevâid: C. 1, s. 63, 139
1276 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 254, 104(975); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 503, 2042
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 399, 1547; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 153, 3237
Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 207, 591
1277 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 153, 102(974); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 503, 2041
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 199 - 249, 4758 - 4831
1278 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 238, 1059; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 296, 5481
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 208, 1765; Mesâbîhüs Sünne: C. 1, s. 569, 1242
1279 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 109, 26(932); C. 8, s. 397, 76(2873)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3727 - 3764, 27 - 29 - 71
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 525, 2076 - 2078
1280 - Fetvâlar (DİYK): s. 219
1281 - Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 129, 3887 & 3889; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 53, 148
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 358, 3931; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 382, 1544
1282 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 497, 3121; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 273, 1448
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 269, 3002; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 348, 10949
Mişkâtul Masâbîh (Ensar): C. 2, s. 142, 1622; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 17, s. 684, 8552
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 355, 2391; Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 410, 720
1283 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 357, 3650; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 294, 8717 - 8718
Şuabil Îmân: C. 10, s. 297, 7522; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 175, 6114
Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 466, 7522; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 209, 1768
1284 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 369; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 32, 6099
1285 - İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 177; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 428; Kitâbüt Tezkira (Ravza): s. 105
Kenzul Ummâl: C. 15, s. 655, 42596; Kitâbu Tezkire: C. 1, s. 276
Fadâilü Sûretil İhlâs: s. 101, 54; Et Tedvîn Fî Ahbârı Gazvîn: C. 2, s. 297
1286 - Yâsîn sûresi, âyet 69 - 70; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 442 & 448
Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 6, s. 425
1287 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 149, 94(970); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 126, 3225
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 237, 1058; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 417 - 420, 1562 - 1564

El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 145, 14148; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 18, s. 34, 8652
1288 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 95, 3206; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 416, 1561
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 18, s. 37, 8653; Mucemül Evsat: C. 4, s. 169, 3886
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 390, 2614; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 182, 1711
1289 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 39, s. 40
1290 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 487, 1616; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 97, 3207
Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 400, 45; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 157 - 158, 1273 - 1276
1291 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 388, 2598; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 491, 2023
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 137, 3232; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 393, 1512
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1272, 106 - 107; Muvattâ’ (Beyan): C. 2, s. 353, 49
1292 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3687, 147; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 149, 6(524)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 210, 453; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 1, s. 491, 788
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 422, 702; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 5, 788
1293 - Bakara sûresi, âyet 154
1294 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 169
1295 - Muvattâ’ (Beyan): C. 2, s. 353, 49; Muvattâ’ (Konya): s. 356, 1000; Et Temhîd: C. 19, s. 239, 49
İslâm Târihi (Şâmil): C. 3, s. 227; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 4, s. 79
Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, 621; Siyeru A’lâmin Nübelâ (İ’tisam): C. 3, s. 186
1296 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1272, 106 - 107
1297 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 4, s. 78; Delâilün Nübüvve (Beyhakî): C. 3, 291
İslâm Târihi (Şâmil): C. 3, s. 227; Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, 618 - 623
1298 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 182, 1671; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 252, 2430
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 479, 2500; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 484, 4624
Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 207, 3753; Şerhüs Sünne: C. 10, s. 352, 2617
1299 - Fıkh-ı Ekber Aliyyül Kârî Şerhi: s. 252
1300 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 5, s. 53, 1018; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 509, 2055
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 15, s. 243, 7227; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 517, 6248
Tergib ve Terhib: C. 3, s. 235, 35; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 197, 6130
1301 - Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 5, s. 40, 2629; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 484, 2004
1302 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 535, 3134; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 361, 1515
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 157, 1643
1303 - Hukûk-i İslâmiyye: C. 3, s. 345; Kâmûsul Muhît Tercümesi (YEK): C. 1, s. 858
1304 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 475, 3111; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 403, 1846
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 529, 2804; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 245, 1069
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 130, 164(1914) & 166(1916); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 240, 2418 - 2419
Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 392, 36; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 461 - 463, 3189 - 3190
1305 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 273, 23 - 24; Mu’cemül Kebîr: C. 12, s. 422, 13554
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 421 - 456, 1844 - 1910 - 1911; Mu’cemül Evsat: C. 2, s. 52, 1221
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 356, 9134; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 485, 1867
1306 - Sünen-i Tirmizî: C. 2 s. 362, 1225; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 364, 2542
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 99, 2139; El Müstedrek: C. 8, s. 8, 2195 - 2196
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 387, 2812 - 2813; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 82, 2796 - 2797
1307 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 26, 1443; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 162, 4080
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 595, 4772; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 79, 1652
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 4, s. 440, 1248; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 298, 1652
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 61 - 611, 16857 - 17695; Mesâbîhüs Sünne: C. 2, s. 526, 2655
1308 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 356, 1513; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 546, 6653; C. 5, s. 277, 9599
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 204, 2812
1309 - Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 518, 2797; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 234, 2412
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 202, 1705; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 410, 3148
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 121, 157(1909); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 21, 1520; C. 10, s. 29, 2541
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 464 - 465, 3191 - 3192; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 597, 18595
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 610, 2417
1310 - Muvattâ’ (Beyan): C. 2, s. 340, 33; Et Temhîd: C. 24, s. 92, 277
1311 - A’râf sûresi, âyet 128; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 7, s. 424 - 426
Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 7
1312 - Fâtiha sûresi, âyet 1

Oruç

Orucun Mâhiyeti

1 * Oruç terimi, Farsça bir kelime olup, Arapça karşılığı savmdır. Savm kelimesinin sözlük anlamı, bir işten kendini tutmak, nefsini engellemek; hareketsiz kalmak ve her şeyden el, etek çekmek demektir. Bir fıkıh terimi olarak oruç, tan yerinin ağarmasından; fecrin doğmasından güneşin batmasına kadar oruç tutmaya niyet ederek ve oruçlu olduğunu bilerek yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır.

İmsâk (, imsak) sözlükte bir şeyden el çekmek, kendini tutmak, yakalamak ve terk etmek anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak, şer'an müftirât denilen oruç bozucu şeylerden nefsi gerçekten veyâ hükmen yasaklamak yâni oruç tutmaktır. Yanılarak ve unutarak bir şey yenilip içilirse hükmen imsak bulunmuş olacağından oruç bozulmuş olmaz.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ

= ***Hatâ ile*** *(; yanılarak)* ***yaptıklarınızdan*** *(dolayı)* ***size bir vebal*** *(; bir günah, mânevî bir sorumluluk)* ***yoktur*** *(, olumsuz sonuçları ile ilgili olarak sorgulanmazsınız)*. [1]

Dar anlamda imsak, günün aydınlanmaya başladığı ve böylece sahûrun sona erip orucun başladığı vakit için kullanılır. İmsak terimi daha fazla bu dar anlamı ile meşhur olmuştur.

Gecenin son üçte birine, ikinci fecirden biraz öncesine kadar olan vakte seher veyâ seher vakti denir. Sahûr (سحور)(, sahur) da, seher vaktinde yenilecek olan yemek demektir ve oruç tutmak üzere fecir doğmadan önce yenilen yemeğe verilen isimdir. Gecenin yarısından sonra yenen bu yemek için sahur kelimesi kullanılmıştır. Sahur vaktinde yemek yemeğe tesehhur denir. Sâhûr (ساهور) ise gece uyanıklığı, uykusuzluk demektir.

2 * İftâr (, iftar) imsak teriminin karşıtıdır ve sözlükte açmak, bozmak; oruç açmak, orucu bozmak ve oruçlu olmamak anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak iftar, oruç süresinin dolduğu vakte ulaştıktan, güneş battıktan sonra oruç açmayı ifâde eder. Buna göre, hiç oruç tutmamak bir iftar olduğu gibi güneşin batışından sonra oruç açmak da, oruçlu iken orucu bozacak bir şeyin yapılması da bir iftardır. İftar eden kimseye müftir denildiği gibi orucu bozan şeylerden her birine de müftir denilir.

إِنَّ لِلَّهِ عِنْدَ كُلِّ فِطْرٍ عُتَقَاءَ وَذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ

= **Şüphesiz her iftar vaktinde Allah tarafından** (cehennemden) **âzâd edilenler vardır. Bu** (âzâd etme işi Ramazan ayında) **her gece olur.** [2]

3 * Ramazân-ı şerîf ayına şehr-i sıyâm; oruç ayı denir. Ramazan bayramına da, oruç tutmaya son verileceği, o gün oruç bozulacağı daha doğrusu o gün oruç tutulmayacağı için Ramazanın sona ermesi anlamında fıtır günü veyâ îd-i fıtr; fıtır bayramı denilir. [3]

* Ramazân, yakmak anlamına gelen el irmâz (الْإِرْمَاضِ) kelimesinden türemiş olup, günahları (sâlih ameller ile) yakıp yok eden, gideren (ay) demektir. [4]

4 * Ramazan orucu, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın Medîne'ye hicretinden bir buçuk sene sonra Şâban ayının onuncu günü farz kılınmıştır. Orucun farz oluşu kitab, sünnet ve icmâ ile sâbittir. Bu sebeple orucun farz olduğunu inkâr eden kâfir olur.

Orucun farz oluşuna kitabtan delil yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

= ***Ey îmân edenler! Oruç, sizden önceki*** *(ümmet)****lere farz kılındığı gibi size de farz kılındı*** [5] buyurmasıdır.

Sünnetten delîli, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu buyruğudur:

بُنِيَ الْإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm** (dîni) **beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik etmek, namazı ikâme etmek, zekât vermek, hac etmek ve Ramazan orucunu tutmak.** [6]

Orucun Kısımları

5 - Oruçlar; farz, vâcib, nâfile ve mekruh kısımlarına ayrılır. Farz ve vâcib oruçlar da belirli ve belirsiz kısımlarına ayrılır.

Şöyle ki, Ramazan ayı orucu belirli bir farzdır. Kazâya kalan Ramazan ayına âit oruçlar ile keffâret olarak tutulacak oruçlar da belirsiz birer farzdır. Bunlar, oruç tutulması yasak olmayan günlerde tutulabilir.

Belli, belirli bir günde tutulması adanan bir oruç, belirli bir vâcibtir. Herhangi bir gün, herhangi bir ay veyâ herhangi bir hafta gibi zamânı belirlenmeyip tutulması adanan bir oruç da belirsiz bir vâcibtir.

Adanan itikâf oruçları da birer belirli vâcib demektir ve itikâfta iken tutulur.

6 * Yüce Allâh'ın rızâsı için tutulacak nâfile oruçlar da başlı başına bir kısımdır. Bunlar sünnet, müstehab, mendub diye isimlendirilirler; Muharrem ayının onuncu günü olan ve dilimizde yanlış olarak Aşure günü denilen Âşûrâ (عاشوراء) günü ile berâber ondan bir gün önce veyâ bir gün sonra tutulan oruçlar müstehabtır.

أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمُ

= **Ramazandan sonra oruçların en fazîletlisi Allâh'ın** (kendilerinde savaşmanın haram kılındığı dört aydan biri olan) **Muharrem ayında tutulan oruçtur.** [7]

لَيْسَ لِيَوْمٍ فَضْلٌ عَلَى يَوْمٍ فِي الصِّيَامِ إِلاَّ شَهْرَ رَمَضَانَ وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ

= Ramazan ayı ve Âşûrâ günü dışında oruç tutma bakımından hiçbir günün diğerine üstünlüğü yoktur. [8]

صَوْمُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ

= Allâh'ın, Âşûrâ günü orucunu geçmiş sene(nin işlenilen küçük günahlarına) **keffâret kılacağını umarım.** [9]

* Muharrem ayının onuncu günü olan Âşûrâ günü, isrâfa kaçmadan ev halkına cömert davranmak Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından tavsiye edilmiştir:

مِنْ وَسَّعَ عَلَى عِيَالِهِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ سَائِرَ سَنَتِهِ

= Kim âilesin(in nafakasınd)**a Âşûrâ günü geniş** (, cömert) **davranır ise Allah da ona senenin geri kalan günlerinde bir genişlik** (, bir bereket) **ihsân eder.** [10]

* Her kamerî ayın on üç, on dört ve on beşinci günlerine eyyâm-ı bîz; beyaz günler denir. Bu günlerde gecenin başlangıcından sonuna kadar ay bulunduğu, ay görüldüğü için eyyâm-ı bîz ismini alan [11] bu gecelerin günlerinde tutulan oruçlar da müstehabtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize (her ayın) on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günleri oruç tutmamızı emrederdi. [12]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَذْهَبَ عَنْهُ وَحَرُ الصَّدْرِ فَلْيَصُمْ شَهْرَ الصَّبْرِ وَثَلاَثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ

= **Her kim kalbindeki kin ve öfkenin gitmesini istiyorsa sabır** (ayı olan Ramazan) **ayını ve her aydan üçer günü oruçlu geçirsin.** [13]

Yüce Allâh'ın kendilerinde savaşmayı haram kılması dolayısı ile haram aylar [14] denilen kamerî aylardan Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarının perşembe, cum'a ve cumartesi günlerinde ve Zilhicce ayının başından itibâren dokuz gün tutulacak oruçlar da müstehabtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Zilhicce (ayı)nın dokuz günü, Âşûrâ günü, her ayın ilk pazartesi ile iki perşembesi (olmak üzere) üç gün oruç tutardı. [15]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), her ayın üç gününde; ayın başında pazartesi günü, ikinci ve üçüncü hafta perşembe günlerinde oruç tutardı. [16]

تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ يَوْمَ الِاثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ

= **Pazartesi ve perşembe günleri ameller** (yüce Allâh'a) **arz edilir** (, sunulur)**. Ben amelimin oruçlu olduğum hâlde arz edilmesini severim.** [17]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e pazartesi günü oruç tutmak hakkında soru sorulduğunda şöyle buyurdu: **Ben o gün doğdum, bana** (ilk def'a) **o gün vahiy gel(**meye başla)**dı**. [18]

7 * Ramazan bayramının birinci günü ile Kurban bayramının dört gününde oruç tutmak tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler, bayram olması sebebi ile yüce Allâh'ın kullarına birer ziyâfet günüdür. Bundan kaçınarak oruç tutmak uygun değildir.

أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ

= **Teşrîk günleri, yiyip içme ve yüce Allâh'ı zikretme günleridir.** [19]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), senede beş gün oruç tutmayı yasak etti: Ramazan ve Kurban bayramı(nın birinci) günleri ile teşrîk günleri (; Kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri). [20]

Bununla berâber bu günlerde tutulan oruçlar sahihtir. Ancak, bu oruçlar bozulursa kazâ edilmesi gerekmez. Çünkü yapılması şer'an câiz görülmeyen, yapılmasına izin verilmeyen bir şey gerekli kılınmıştır. Diğer bir görüşe göre kazâ edilmesi gerekir.

8 * Nev rûz, nevruz denilen ilkbahar gününde ve Mihrcân, Mihrgân veyâ Mehricân denilen son bahar gününde bilerek tutulan oruçlar tenzîhen mekruhtur. Çünkü bu günlere hürmet edilmiş gibi olur. Oysaki bunlara hürmet haramdır. Eğer kişinin âdet üzere, belirli günlerde tutmuş olduğu nâfile bir oruç bu günlere rastlarsa bu mekruh olmaz.

* Nev rûz, yeni gün anlamına gelen Farsça bir kelimedir. Güneşin kuzu burcuna girdiği, ilkbaharın ilk günüdür. Mehricân da, güneşin terâzi burcuna girdiği, Eylül ayının ortalarına rastlayan bir gündür. Bu günler, İranlıların Mecûsilikten kalma bayram ettikleri günlerdir.

Hıdrellez, Hızır ve İlyas aleyhisselâmın her bahar başlangıcında buluştuklarına inanılan milâdî 6 Mayıs târihine rastlayan güne verilen isimdir. Geçmişte halk bu günlerde bir araya gelir, kendilerine bolluk ve bereket vermesi için yüce Allâh'a duâ ederler idi. Ancak bu uygulama zamanla bozulmuş ve kış mevsiminden bahar mevsimine geçişte eğlenceler düzenlenerek kutlanılan bir bahar bayramına dönüşmüştür. Hıristiyan inancına göre Saint Georges yortusu da Hıdrellez ile aynı günde kutlanmaktadır.

Müslümanların, İslâma göre bir dayanağı olmayan, İslâm dışındaki inanç ve düşünce sistemlerine bağlı olanların kutladıkları veyâ kutsal saydıkları Nevruz, Mehricân, Hıdrellez, Yılbaşı ve bunlar gibi günleri veyâ bayramları kutlamaları, bu günlere değer vermeleri, bu günlerde birbirlerine hediye vermeleri câiz değildir, haramdır. [21]

لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِغَيْرِنَا

= **Bizden başkasına benzemeye çalışanlar biz**(e uyanlar)**dan değildir.** [22]

مَنْ كَثَّرَ سَوَادَ قَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ وَمَنْ رَضِيَ عَمَلَ قَوْمٍ كَانَ شَرِيكاً مَنْ عَمِلَهُ بِهِ

= **Kim bir topluluğun karaltısını** (, kalabalığını, sayısını) **çoğaltırsa o** (kimse) **de onlardan** (, o topluluktan) **sayılır; kim bir kavmin** (, bir topluluğun) **işlediği** (, yaptığı) **işe râzı olur ise** (onların işlediği) **o amelde** (onlara) **ortak olmuş** (gibi) **olur.** [23]

Allâh'a düşman olan yahûdi veyâ hıristiyanların bayram günlerinde onlardan uzak durun (, onların kutlamalarına katılmayın). [24]

Acemlerin Nevruz ve Mehricân kutlamalarına katılan, ölünceye kadar bu hâl üzere onlara benzerse kıyâmet günü onlarla haşr olur (; dirilir, diriltilir). [25]

9 * Yalnız cum'a veyâ cumartesi veyâ pazar günü, özellikle Muharrem ayının onuncu günü olan Âşûrâ gününde bu günlere hürmeten oruç tutmak, haftanın günleri içerisinde yalnızca bu günleri oruç tutmaya ayırmak da tenzîhen mekruhtur.

لاَ تَخْتَصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي وَلاَ تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ

= **Geceler arasında yalnız cum'a gecesini** (nâfile) **namaza ayırmayın. Birinizin tutmakta olduğu oruç o güne rastlaması dışında gündüzler arasında** (da) **yalnız cum'a gününü** (nâfile) **oruca ayırmayın.** [26]

لاَ تَصُومُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلاَّ أَنْ تَصُومُوا قَبْلَهُ يَوْماً أَوْ بَعْدَهُ يَوْماً

= **Bir gün öncesinde veyâ bir gün sonrasında oruç tutmanız dışında** (bugünün fazîleti vardır diyerek yalnızca) **cum'a günü oruç tutmayın.** [27]

يَوْمَ الْجُمُعَةِ يَوْمُ عِيدٍ فَلاَ تَجْعَلُوا يَوْمَ عِيدِكُمْ يَوْمَ صِيَامِكُمْ إِلاَّ أَنْ تَصُومُوا قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ

= **Cum'a günü bayram günüdür. Bir gün öncesinde veyâ bir gün sonrasında** (oruç tutma dışında) **bayram gününüzü oruç** (tutma) **günü yapmayınız.** [28]

* Bir kimse, cum'a gününde güneş veyâ ay tutulması gibi bir sebep dolayısı ile şükretmek ya da sâdece Allâh'a şükretmek için oruç tutsa ve ondan önceki ve sonraki bir gün oruç tutmasa bile bunda bir sakınca yoktur. [29]

صُومُوا يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَخَالِفُوا فِيهِ الْيَهُودَ صُومُوا قَبْلَهُ يَوْمًا أَوْ بَعْدَهُ يَوْمًا

= **Âşûrâ günü oruç tutun. Yahûdilere muhâlefet edin** (, onlara benzemeyin); **ondan** (; Âşûrâ gününden) **önce veyâ** (Âşûrâ gününden) **sonra** (da) **bir gün oruç tutun.** [30]

10 * Akşamdan sonra iftar edilmeyerek iki gün birbiri ardına oruç tutulması da mekruhtur. Bu şekilde tutulan oruca savm-ı visâl denilir.

لِكُلِّ عَمَلٍ شِرَّةٌ وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّتِي فَقَدْ أَفْلَحَ وَمَنْ كَانَتْ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ

فَقَدْ هَلَكَ

= **Her amelin coşku ve şevkle** (; istekle) **yapıldığı bir zaman vardır. Ancak her coşku ve şevkin dinip bittiği bir zaman da vardır. Böyle bir zamanda sünnetime tutunan** (, sarılan) k**imse kurtulmuş, başka şeylere yönelen kimse helâk olmuştur.** [31]

Nâfile oruçlarda iyi olan oruç tutma şekli, bir gün oruç tutup bir gün de tutmamaktır. Bu şekilde tutulan oruca, Dâvûd aleyhisselâm bu şekilde oruç tuttuğu için savm-ı Dâvûdî denir.

11 * Hacılar için daha sonra yapacakları hac ile ilgili görevleri yerine getirirken güçsüzlük verecek olursa terviye ve arefe günlerinde oruç tutmak mekruhtur.

يَوْمُ عَرَفَةَ وَيَوْمُ النَّحْرِ وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلاَمِ وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ

= **Arefe, Kurban bayramı ve teşrîk günleri biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme ve içme günleridir** (, bu günlerde oruç tutmayın). [32]

Arefe günü, hacda olmayanların oruç tutmaları müstehab, Arafat'ta vakfede olup da hâlsiz düşmeyecek olan hacı adaylarının oruç tutmaları mubahtır.

صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللّٰهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ

= **Arefe günü tutulan orucun, geçen yılın ve gelecek yılın** (küçük) **günahlarına keffâret olacağını Allâh'ın rahmetinden ümit ederim.** [33]

* Arefe günü tutulan orucun, gelecek yılın günahlarına keffâret olmasının anlamı; kişiyi, gelecek yıl Allah günahtan korur veyâ yeni sene gelince günah işler ise geçmiş yılın keffâreti kadar sevap ve rahmet verilir demektir. [34]

12 * Yevm-i şekk (, Yevm-i şek) veyâ Yevm-üş şekk sözlükte şüpheli gün demektir. Istılahta Şâban ayının yirmi dokuzundan bir sonraki gün olup, havanın bulutlu olması sebebi ile Ramazan ayı hilâlinin görülememesi sonucu o günün Şâban ayının otuzuncu günü mü yoksa Ramazan ayının ilk günü mü olduğu bilinemeyen gün demektir.

Yevm-i şek gününde Ramazan ayı orucuna veyâ bir vâcibe niyet edilerek tutulan oruç da mekruhtur:

مَنْ صَامَ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

= **Kim,** (Şâban ayına mı yoksa Ramazan ayına mı âit olduğu konusunda) **şüphe edilen günde oruç tutarsa Ebel Kâsım sallallâhü aleyhi ve selleme isyân etmiş olur.** [35]

لاَ تَقَدَّمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلاَ يَوْمَيْنِ إِلاَّ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَلْيَصُمْهُ

= **Bir gün veyâ iki gün** (önce oruç tutmaya başlayarak) **Ramazanı karşılamayın. Ancak bir kimse** (âdet edindiği) **orucunu tutuyorsa onu tutsun.** [36]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, şu) altı günde oruç tutmayı yasak etti: Yevm-i şek günü, Ramazan ve Kurban bayramı(nın birinci) günleri ile teşrîk günleri (; Kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri). [37]

Yevm-i şek günü, isterse havada hilâlin görülmesine bir engel bulunmasın, Şâban ayının otuzuncu günüdür. Çünkü o gün, başka bir yerleşim yerinde hilâl görülmüş olabilir. Bu, hilâlin doğuşunun değişik yerlerde olabileceğinin dikkate alınmamasına göredir. Hilâlin doğuşunun değişik yerlerde olabileceğini kabul edenlere göre, bir günün yevm-i şek sayılabilmesi için hava bulutlu olmalı veyâ gecenin otuzuncu gece olduğuna dâir bir işâret bulunmamalıdır. Meselâ: Hilâlin görüldüğüne dâir yapılan şâhitlik red edilmiş olmalıdır.

13 - Yevm-i şek günü, Ramazan ayı orucuna veyâ vâcib bir oruca niyet edilerek oruç tutulsa bakılır: Eğer o günün Ramazan olduğu anlaşılırsa bu oruç Ramazan orucundan; Ramazan olmadığı anlaşılırsa nâfile bir oruç olur. İftar edilirse kazâ edilmesi gerekir. Fakat bir vâcibe niyet edilmiş ise o vâcib oruç sahih olur.

Eğer o günün Şâban ayından mı, yoksa Ramazan ayından mı olduğu anlaşılmazsa bir vâcib için niyet edilmiş olan oruç, o vâcib için sahih olmaz. Çünkü o günün Ramazan ayından olma ihtimâli vardır.

14 - Şek gününde nâfile oruca niyet edilse sahih olan görüşe göre bunda bir sakınca yoktur. O günün Ramazan olduğu anlaşılırsa Ramazan orucu tutulmuş olur, Şâban olduğu ortaya çıkarsa bu oruç bir nâfile olur. Bu durumda iftar edilse kazâsı gerekir. Çünkü bu oruca niyet edilip başlamakla kişi, oruç tutmayı kendi üzerine borç olarak yüklenmiştir.

15 - Yevm-i şek gününde: *Ramazan ise oruç tutmaya, değilse iftar etmeye* şeklinde niyet etmiş olan bir kimse, oruç tutmuş olmaz. Çünkü oruca niyet edilince kesinlik gerekir. Böyle kararsız bir şekilde oruca niyet edilemez.

16 - Yevm-i şek günü, insanlara duyurmayarak oruç tutmak, havâs denilen ilim ehli; ilim sâhibi kişiler için daha fazîletlidir. Halk; toplumun çoğunluğu için tedbirli olmak daha fazîletlidir. Halk, ihtiyatlı davranarak zevâl; öğle vaktine kadar orucu bozan şeylerden sakınır, Ramazan olmadığı anlaşılır ise iftar ederler ve Ramazan ayından olmayan bir günü Ramazan ayına âit saymış olmazlar.

Bu konuda havâs, şek gününde oruca nasıl niyet edileceğini bilen ve aynı zamanda o günün Ramazan ayının ilk günü olduğunu kesin şekilde kabul etmeyen kimseler demektir. Bu şekilde niyet edilmesini bilmeyenler de havâs karşılığı olarak avam sayılır.

17 * Şâban ayının tamâmını oruç tutarak geçiren veyâ son üç gününde oruç tutan kişi için şek günü oruç tutmak daha fazîletlidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Şâban (ayın)ın tamâmında oruç tutardı. Kendisine: Ey Allâh'ın Resûlü! Oruç tuttuğun ayların sana en sevimlisi Şâban mıdır *diye sorduğumda (şöyle buyurdu):* **Yüce Allah, sene içerisinde ölecek kimseleri** (Şâban ayında meleklerine bildirir, onlar da) **yazar. Ben de ecelimin oruçlu iken gelmesini istiyorum.** [38]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a: Ey Allâh'ın Resûlü! Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?) *diye sordum. Şu cevâbı verdi:* **O, Receb ile Ramazan** (ayları) **arasında insanların gaflet ettikleri** (, değerini bilemedikleri) **bir aydır. Onda** (, o ayda)**, ameller âlemlerin Rabbine yükseltilir. Ben, oruçlu olduğum hâlde amelimin** (âlemlerin Rabbine) **yükseltilmesini istiyorum.** [39]

18 - Oruç tutup bununla birlikte bir ibâdet inancı ile hiçbir şey konuşmayarak susmak, sükût orucu tutmak mekruhtur. Fakat tefekkür için veyâ faydasız sözlerden kaçınmak için susmakta, konuşmamakta kerâhet yoktur.

19 - Bir kadının kocasının izni olmadan nâfile oruç tutması mekruhtur. Kocası bu orucu bozdurabilir. Kadın da daha sonra kocası izin verince veyâ kocasından ayrı kalınca, o bozmuş olduğu orucu kazâ eder.

Bununla berâber bir erkek, hasta veyâ oruçlu olur veyâ hac veyâ umre için ihrâma girerse eşine nâfile oruç tutmayı yasaklayamaz. Çünkü bu durumlarda hanımına yaklaşma; onunla cinsî ilişkide bulunma imkânı yoktur.

20 - Bir ücret karşılığında hizmet eden, çalışan kimse, hizmet ve çalışmasına noksanlık verecekse işverenin izni olmadıkça nâfile oruç tutamaz. Fakat böyle bir zarara sebebiyet vermiyor ise işverenin izin vermesine bakmaksızın nâfile oruç tutabilir.

21 - Üzerinde Ramazan ayından kazâya kalmış oruç borcu bulunan bir kimsenin, nâfile oruç tutması mekruh değildir.

22 * Oruç tutulması haram olan bayram günlerinde de iftar etmeksizin tam bir sene ara verilmeden oruç tutulması mekruhtur. Buna, savm-ı dehr denir. Bayram günleri iftar edilirse böyle bir oruçta sakınca yoktur. Ancak bu oruç, oruç tutanı güçsüz düşürmemeli ve bir âdet hâline getirilmemelidir. İbâdet, âdet dışında sâdece Allah rızâsı için yapılır.

مَنْ صَامَ الْأَبَدَ فَلاَ صَامَ وَلاَ أَفْطَرَ

= **Kim** (ara vermeden) **devamlı oruç tutarsa ne oruç tutmuş ne de tutmamış sayılır.** [40] Yâni yıl boyunca oruç tutan kimse orucun fazîletinden faydalanamaz, ecrini; sevâbını alamaz. Çünkü oruç tutulmaması gereken günlerde dahi oruç tuttuğu için sünnete aykırı davranmış olur. Ayrıca aç kalmayı alışkanlık hâline getirmekle açlığın, aç kalmanın zorluğunu duymadığından veyâ diğer kimselere göre daha az duyduğundan da fazla sevap kazanmaz. Bu kimse, yemekten ve içmekten kendini tuttuğu için oruç tutmayan kimselerin rahatlığını ve lezzetini de duymaz.

23 * Şevval ayında ayrı ayrı günlerde, haftada iki gün olmak üzere altı gün oruç tutmak müstehabtır. Arka arkaya altı gün oruç tutulmasında da, tercih edilen görüşe göre, sakınca yoktur. Bir kısım âlimlere göre böyle arka arkaya oruç tutulması mekruhtur.

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ

= **Kim Ramazan orucunu tutar, sonra** (buna ilâve olarak) **Şevval'den** (de) **altı gün** (oruç) **tutarsa tüm sene oruç tutmuş gibi** (sevap kazanmış) **olur**. [41]

24 - Şek gününde tedbirli davranarak oruç tutan kimse, unutarak bir şey yedikten sonra, o günün Ramazan olduğu anlaşılsa ve o kişi oruca niyet etse bu yeterli olmaz, o günü kazâ etmesi gerekir. Ancak, o gün akşama kadar bir şey yiyip içmemesi gerekir.

Diğer bir görüşe göre bu durumda niyet ederek tutacağı oruç, yeterli olur. Çünkü niyet etmeden önce meydana gelen unutma, niyetten sonraki unutma gibidir.

Oruçların Farz ve Vâcib Olmasındaki Sebepler

25 * Ramazan ayında tutulan orucun sebebi, Ramazan günlerinden herhangi birinin oruca başlamaya elverişli bir kısmına yetişmektir. Bu kısım, ikinci fecirden başlar ve şer'î gündüzün yarısı bulunan kaba kuşluk zamânı denilen güneşin tam tepeye gelme zamânına kadar devam eder. İşte bu belirtilen zaman aralığına yetişen veyâ bu süre içinde oruç tutmakla mükellef olan her müslüman için o günün orucunun tutulması farzdır:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

= ***İçinizden kim o*** *(Ramazan)* ***ay****(ın)****a yetişirse orucunu tutsun.*** [42]

Herhangi bir sebeple tutulamayan Ramazan ayı orucunun kazâsı da farzdır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

= ***Artık sizden kim*** *(oruç tutulması gereken o günlerde)* ***hasta veyâ seferde*** *(, yolculukta)* ***olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde*** *(oruç tutsun).* [43]

Ramazan orucunun kazâ edilmesinin sebebi de, daha önce Ramazan ayına yetişmiş olmaktır.

26 - Keffâret olarak tutulan oruçların sebepleri, özelliklerine göre değişir. Şöyle ki,

Ramazan ayına âit keffâretin sebebi, bu orucu bir isyân eseri olarak bilerek bozmaktır.

Zıhâr keffâretinin sebebi, helâl olan bir vücûdu veyâ bir organı, haram olan bir vücûda veyâ organa benzetip sonra cinsel ilişki kurmayı istemektir.

Yemîn keffâretinin sebebi, yapılan bir yemîni bozmak, o yemîne uygun hareket etmemektir.

İnsan öldürme keffâretinin sebebi de, suçu olmayan bir insanı hatâ ile öldürmektir.

27 - Vâcib oruçların sebebi, bunların adamak, adak yapma yolu ile kabullenilmiş; kabul edilmiş olmalarıdır. Vâcib oruçların kazâsının sebebi de, kendi isteği ile kabul edip, üzerine bir görev olarak başlamış olduğu bir ibâdetin tamamlanmasının şu âyet hükmüne göre gerekli olmasıdır:

وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

= ***Amellerinizi iptâl etmeyin** (; boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın)*. [44]

28 * Nâfile oruçların tutulmalarını zorunlu kılacak dînî bir sebep yoktur. Bunlar, yalnız sevap kazanmak için isteyen kimselerin tutacakları oruçlardır. Ancak böyle bir oruç tutulmaya başlanıldıktan sonra bozulacak olursa onun kazâsı vâcib olur. Bu kazânın sebebi de, böyle bir ibâdete Allah rızâsı için başlanılmış olmasıdır. Ki, bunun yarıda bırakılması câiz olmayacağından kazâ şeklinde tamamlanması vâcib olur.

Adamın biri yemek hazırlayıp Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ve arkadaşlarını dâvet etti. İçlerinden biri: Ben oruçluyum *dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* (Müslüman) **kardeşin yemek yapıp seni dâvet etmiş.** (Tuttuğun nâfile) **orucunu boz,** (daha sonra) **onun yerine bir gün oruç tut.** [45]

Orucun Meşrû Olmasındaki Hikmet

29 * Orucun meşrû kılınmasındaki hikmet çok açıktır. Şüphe yok ki, yüce Allah, kayıtsız ve şartsız her şeye hâkimdir. O'nun kullarına emrettiği ve izin verdiği şeylerde birçok faydalar vardır. Biz bunları gereği gibi anlayıp bilemesek de, muhakkak hikmetleri vardır.

Bununla berâber orucun dînî, âhirete âit yararlarından başka sağlık açısından, sosyal ve ahlâk bakımından birçok yararlarının olduğunu çok iyi anlayabilmekteyiz.

لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّوْمُ الصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ

= **Her şeyin bir zekâtı vardır. Vücûdun zekâtı da oruçtur** (, oruç tutmaktır)**. Oruç** (tutmak) **sabrın** (, sabır etmenin) **yarısıdır**. [46]

* Zekât kelimesi sözlükte temizlik, arıtmak; temizlemek, (bir şeyi) saf ve katışıksız bir duruma getirmek anlamlarına da gelir. Bu anlamlar dikkate alınarak hadîs Türkçeye çevrildiğinde orucun tıp ilmi açısından günümüzde tespit edilebilen bir faydasının da anlam olarak hadîs metninde bulunmuş olduğu görülür:

Her şeyin bir temizliği (, temizleme şekli, temizlik metodu) **vardır. Vücûdun temizliği** (, temizleme şekli, temizlik metodu) **da oruçtur** (, oruç tutmaktır)**.**

İnsan oruç sâyesinde hayvânî duygularını azaltır, rûhunu arıtır ve meleklik sıfatı ile nitelenmeye başlamış olur.

Oruç sâyesinde toplumun sosyal, ahlâkî hayâtında başka bir gelişme ve fazîlet ortaya çıkar.

Oruç tutan kimse, nefsini birtakım şiddetli arzuların saldırısına karşı direnmeye

alıştırır, nefsin taşkınlıklarına karşı idmanlı bulunmuş olur.

Oruç tutan kimse, bir süre bâzı yasaklara katlanır; oruçlu olduğu süre içerisinde istediğini, dilediğini yapamaz. Bu durum, yiyecek ve içecek bulamayan herhangi bir yaratığın içine düştüğü güçsüzlüğün benzeri değildir. Bu, kendi irâdesi ile benimsediği, yüksek bir hedefe yönelik bir mahrûmiyettir, bir nefis mücâdelesidir. İnsan bu sâyede yoksulların ve istediğini yapamayanların durumlarını kendisi yaşayarak anlamış olur. Böylece kendisinde acıma, şefkat ve yardımlaşma duyguları artar, insanlık için çok faydalı hâle gelir. Ayrıca kendisinin duyacağı mânevî hazlar ise her türlü düşüncenin üstündedir.

Yüce yaratıcısının emrine uyarak, kendisine dînen yasaklanmamış nîmetlerin yokluğuna bir süre katlanan kişi, başkalarının nîmetlerine göz diker, başkalarının zararına çalışır mı?

Kısaca insanlığın yararına hizmet eden bu kutsal ibâdetin, şer’î açıdan hikmeti apaçıktır. Bunu anlayamamak için insanın düşünce ve duygudan yoksun olması gerekir.

كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ يُضَاعَفُ الْحَسَنَةُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ وَلَخُلُوفُ فِيهِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

= **Âdemoğlunun** (, insanın) **her** (hayırlı) **ameli**(ne) **katlan**(arak mükâfât, sevap veril)**ir. Hayırlı ameller en az on katı** (, on misli) **ile yazılır, bu yedi yüz misline kadar çıkar. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:** ***Oruç bu kuralın dışındadır. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu*** *(dilediğim gibi)* ***mükâfatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terk etti.*** **Oruçlu için iki sevinç** (ânı) **vardır:** (Biri) **orucunu açtığında,** (diğeri de) **Rabbine kavuştuğunda.** (Oruçlunun açlığı sebebi ile oluşan ve) **halûf** (denilen ağır ağız kokusu), **Allah indinde** (, Allah katında) **misk kokusundan daha hoştur.** [47]

اَلصِّيَامُ لاَ رِيَاءَ فِيهِ قَالَ اللّٰهُ هُوَ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ مِنْ أَجْلِي

= Oruçta riyâ (, gösteriş) **yoktur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:** ***O*** *(; oruç)* ***Benim içindir, onun karşılığını da Ben veririm. Oruç tutan yemesini ve içmesini Benim*** *(emrime uymak, rızâmı kazanmak)* ***için terk etmiştir.*** [48]

إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ

= Ramazan (ayı) **gelince cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar kösteklere** (, zincirlere) **bağlanır.** [49]

وَهُوَ شَهْرٌ أَوَّلُهُ رَحْمَةٌ وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ وَآخِرُهُ عِتْقٌ مِنَ النَّارِ

= (Ramazan) **öyle bir aydır ki, başı rahmet, ortası mağfiret, sonu da ateşten** (; cehennemden) **kurtuluştur.** [50]

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَقَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

= **Kim inanarak ve sevâbını** (Allah’tan) **umarak Ramazanda oruç tutar ve** (gecelerini ibâdetle) **ihyâ eder** (; değerlendirir)**se geçmiş** (küçük) **günahları bağışlanır.** [51]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Sizden biri, Ramazanın tamâmında oruç tuttum ve tamâmında namaz kıldım demesin.** (Râvî derki:) Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) kişinin nefsini tezkiye etmesini; temize çıkarmasını hoş görmedi de onun

için mi, yoksa uykudan ve istirahatten kaçış olmayacağı (; uyuma ve dinlenme yapılmadan bir ayın geçirilme imkânı olmadığı) için mi (böyle) söyledi bilmiyorum. [52]

Oruçlu Kimse İçin Müstehab Olan Şeyler

30 * Oruç tutacak kimsenin sahur yemeği yemesi müstehabtır.

فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ

= **Bizim orucumuzla kitab ehlinin orucu arasındaki fark, sahur yemeğidir.** [53]

عَلَيْكُمْ بِغَدَاءِ السُّحُورِ فَإِنَّهُ هُوَ الْغَدَاءُ الْمُبَارَكُ

= **Sahur yemeğini yiyin. Çünkü o bereketli bir yemektir.** [54]

Sahur yemeğinin vakti, gecenin sonudur. İmam Ebûl Leys es Semerkandî (ölümü 373/983)'ye göre, gecenin son altıda biridir. Sahur yemeği, insana oruç için kuvvet verir.

اَسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحَرِ عَلَى صِيَامِ النَّهَارِ وَبِالْقَيْلُولَةِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ

= **Sahur yemeği ile gündüzün orucuna, kaylûle** (; gündüz uykusu) **ile de gece ibâdetine yardım sağlayınız.** [55]

Sahurun geciktirilmesi müstehabtır:

ثَلاَثٌ مِنْ أَخْلاَقِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْإِفْطَارِ وَتَأْخِيرُ السَّحُورِ وَوَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشِّمَالِ فِي الصَّلاَةِ

= **Üç şey peygamberlerin ahlâkındandır:** (Vakti girdiğinde) **iftar** (etmek)**te acele etmek, sahuru geciktirmek, namazda sağ eli sol el üzerine koymak.** [56]

Sahurun, ikinci fecrin doğup doğmadığından şüphe edilecek bir vakte kadar geciktirilmesi mekruhtur. Eğer ikinci fecrin doğup doğmadığında şüphe edilirse yemeği bırakmak Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın şu ikâzından dolayı müstehabtır:

دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ

= **Seni şüpheye düşüren şeyleri bırak, şüpheye düşürmeyenlere bak.** [57]

Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh) şöyle rivâyet etti: Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh): Biz, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile berâber sahur yemeğini yedik, sonra sabah namazı için kalktık. *Ben (Zeyd'e):* Sahur yemeği ile sabah namazı için kalkışınız arasında ne kadar bir zaman vardı *diye sordum. Zeyd:* Elli âyet (okuyacak kadar) *dedi.* [58]

* Bu hadîsten sahurun fecrin doğum zamânına yakın bir vakte kadar ertelendiği, sabah namazının erken; ilk vaktinde kılındığı anlaşılır. Elli âyet okuyacak zaman miktârı için dört dakika ile sekiz dakika arasında bir süre tahmin edilmiştir ki, bir abdest alacak kadar geçecek bir zamandır. [59] İmsak vaktinden on sekiz dakika sonra fecr-i sâdık doğmuş olacağı için sabah namazının ilk vakti girmiş olur ve sabah namazını kılmak sahih olur. Fakat (Hanefîlere göre sabah namazını kılmak için) fazîletli olan (imsakten, imsak vakti girdikten sonra en az) elli dakika kadar bir zaman geçmelidir. [60]

31 * İftarı acele yapmak; güneş battıktan sonra akşam namazını kılmadan önce oruç açmak müstehabtır. Ki, oruçlu bulunmak, akşam namazını kılarken kalbin huzûruna, aklın (, kafanın) yemek ile meşgul olmasına engel olmasın.

لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ

= **İnsanlar** (vakti girince) **iftar etmekte acele ettikleri sürece hayır üzeredirler.** (Yahûdiler iftârı erteler, geç vakit iftar yaparlar; siz ertelemeyin). [61]

Ancak hava bulutlu, kapalı olunca, ezan okunsa bile iftar için acele edilmez. Minâre gibi yüksek bir yerde bulunan kişi, güneşin battığını görmedikçe iftar edemez. Minârede bulunan kişiye göre aşağıda bulunanlar güneşin batması ile iftar etseler bile o, güneşin battığını görmedikçe iftar edemez.

32 * Akşamleyin iftar ederken duâ edilmesi sünnettir. Oruç tutan kimsenin iftar vaktinde edeceği duânın fazîleti ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنَّ لِلصَّائِمِ عِنْدَ فِطْرِهِ لَدَعْوَةً مَا تُرَدُّ

= **Oruçlunun iftar vaktinde bir duâsı vardır ki, geri çevrilmez.** [62]

ثَلاَثَةٌ لاَ تُرَدُّ دَعْوَتُهُمُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَالصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ

= **Üç sınıf insan vardır ki, duâsı Allah katında ret olunmaz: Âdil devlet başkanı, iftar edinceye kadar oruçlu kimse ve mazlûmun duâsı** [63] buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ve sahâbenin aşağıdaki duâları okuyarak iftarlarını açtıkları rivâyet edilmiştir:

اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ

= *Allâhım! Sâdece senin için oruç tuttum ve senin rızkın ile orucumu açtım.* [64]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

= *Hamd, bizi yediren, içiren ve bizim müslümanlardan olmamızı sağlayan Allâh'a âittir.* [65]

يَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَةِ اِغْفِرْ لِي

= *Ey bağışlaması bol olan Rabbim, beni bağışla!* [66]

اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ وَصَوْمَ الْغَدِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ نَوَيْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ

= *Allâhım! Senin rızan için oruç tuttum. Sana îmân ettim. Sana güvendim. Senin (vermiş olduğun) rızkınla orucumu açtım. Ramazan ayının yarınki günü oruç tutmaya da niyet ettim. Artık benim, geçmiş ve gelecek günahlarımı bağışla.* [67]

33 * Orucu hurma gibi tatlı bir şeyle açmak mendubtur.

إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى الْمَاءِ فَإِنَّهُ طَهُورٌ

= **Biriniz iftârını açacağı zaman hurma ile açsın. Eğer** (hurma) **bulamaz ise su ile iftar etsin. Çünkü su,** (temiz ve) **temizleyicidir.** [68]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), akşam namazını kılmadan önce birkaç tâze hurma ile eğer (yaş) hurma yoksa kuru hurma ile iftar ederdi. O da bulunmazsa bir kaç yudum su yudumla(yarak orucunu aça)rdı. [69]

34 * Oruçlu kişinin yakınlarına, fakirlere fazlaca yardımda bulunması ve oruçlu kimseleri doyurması müstehabtır.

مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ إِلاَّ أَنَّهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْءٌ

= **Kim bir oruçluyu iftar ettirirse ona, o**(ruçlu)**nun sevâbının aynısı yazılır, oruçlunun sevâbından da bir şey eksilmez.** [70]

يُعْطِي اللّٰهُ هَذَا الثَّوَابَ مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا عَلَى تَمْرَةٍ أَوْ عَلَى شَرْبَةِ مَاءٍ أَوْ مَذْقَةِ لَبَنٍ

= **Allah,** (oruç tutan kimseye vereceği) **sevâbı, oruçluyu bir hurma veyâ bir içim su veyâ su süt karışımı ile iftar ettirene de verir.** [71]

Ramazan (ayın)da Muâviye (radiyallâhü anh)in (yönetimi zamânında) yanına bâzı heyetler gelmişti. Bizler birbirimiz(i dâvet) için yemekler yapardık. Bizleri en çok evine dâvet eden Ebû Hureyre (radiyallâhü anh) idi. Ben de (kendi kendime): Ben de bir yemek yapıp onları dâvet edeceğim *dedim ve âileme yemek yapmalarını söyledim. Akşam üzeri Ebû Hureyre ile karşılaştığımda:* Bugün dâvet benim yanımdadır *dedim. Ebû Hureyre:* Benden önce davrandın öyle mi *deyince:* Evet *karşılığını verdim.* [72]

35 * Oruçlu olan kişinin mümkün olduğu kadar gece ve gündüz Kur’ân okumakla, zikir ile Efendimize salât ve selâm getirmekle, ilimle uğraşması müstehabtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) insanların en cömerdi idi. Cömertliğinin zirvesinde olduğu zaman ise Cibrîl ile çokça buluştuğu Ramazan ayı idi. Cibrîl Ramazan ayının her gecesinde Peygamber ile buluşur ve onunla Kur’ân’ı karşılıklı okurlardı. [73]

Önce Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Cibrîl (aleyhisselâm)a (âyetleri) okurdu, buna arz (etme, sunma) denir. Sonra aynı âyetleri bu def’a Cibrîl (aleyhisselâm) okurdu ki buna mukâbele (; karşılık verme, karşılıklı okuma) denir. [74]

36 * Oruçlu olan kimsenin boş ve yararsız sözlerden dilini tutması da müstehabtır. Gıybetten, söz taşımaktan kaçınmak her zaman vâcibtir. Ancak bu kaçınmanın gerekliliği Ramazan ayında çok daha fazladır.

لَيْسَ الصِّيَامُ مِنَ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ إِنَّمَا الصِّيَامُ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ

= **Oruç** (tutmak)**,** (yalnız) **yeme ve içmeyi bırakmak değildir. Oruç, ancak faydasız, boş sözden ve çirkin konuşmalardan** (da) **uzak kalmak demektir.** [75]

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ

= Bir kimse yalan söylemeyi ve yalana göre hareket etmeyi terk etmez ise Allâh’ın onun yemeyi içmeyi bırakmasına ihtiyâcı yoktur. [76]

رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلاَّ الْجُوعُ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلاَّ السَّهَرُ

= Oruç tutan nice kimse vardır ki, oruçtan nasîbi (, payı, kazancı) **sâdece aç** (, susuz) **kalmaktır. Geceyi ibâdetle geçiren nice kimse vardır ki, kıyamdan** (, gece uyumamaktan) **nasîbi** (de) **sâdece uykusuz kalmaktır.** [77]

37 - Oruçlu olan kişi için itikâf da müstehabtır.

38 - Ramazan orucunu tutmaya engel olacak derecede vücûda güçsüzlük verici işlerde çalışmak câiz değildir. Öğleye kadar çalışıp sonra dinlenilmelidir. Mümkünse bâzı işler, ücretle başkalarına yaptırılmalıdır.

Kısaca kesin bir zarûret bulunmadıkça, insanın kendisini çok ağır işlerde çalışıp yorarak oruç tutamaz duruma getirmesi câiz görülemez.

Orucun Şartları

39 * Orucun farz oluşuna ve edâsının yâni yerine getirilmesinin farz oluşu ile sahih olması ile ilgili şartlar vardır. Şöyle ki;

1) Oruçla mükellef olmak için İslâm, akıl ve bulûğ şarttır. Bu sebeple bu nitelikler

kendisinde olmayan kişiye oruç farz değildir. Ancak akıllı ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilen müslüman bir çocuğun tuttuğu oruç, nâfile olarak sahih olur.

2) Orucun yerine getirilmesinin farz olması için sağlıklı olmak ve ikâmet şarttır. Bu sebeple hasta veyâ seferî; yolcu olanların oruç tutmaları gerekmez. Hasta veyâ seferî olanlar, tutamadıkları oruçlarını daha sonra kazâ ederler.

Bir orucun edâsının; yerine getirilmesinin sahih olması için niyet etmek, hayız ve nifas hâllerinden temizlenmiş olmak dört mezhebe göre de şarttır. Niyet edilmeden tutulan bir oruç, müctehidlerin çoğuna göre şer'an geçerli değildir. Hayız veyâ nifas hâlindeki bir kadının oruç tutması da sahih değildir; bunlar, Ramazan orucunu daha sonra kazâ ederler.

Biz Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile birlikte iken ay hâli gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kazâ etmemizi emreder, namazı kazâ etmemizi emretmezdi. [78]

Orucun Vakti, Orucun Tutulma Zamânı

40 - Orucun vakti, orucun tutulma zamânı ikinci fecirden başlayarak güneşin batışına kadar devam eden süredir. Bununla berâber, ikinci fecrin ilk doğuş ânı mı, yoksa aydınlığının ufukta uzanıp dağılmaya başladığı zaman mı dikkate alınacaktır meselesinde ihtilâf vardır. Bir kısım âlimlere göre, ikinci fecrin ilk doğuş ânı esastır. İhtiyâta en yakın olan görüş de budur. Diğer bir kısım âlimlere göre de aydınlığın biraz uzayıp dağılmaya başladığı zaman dikkate alınmalıdır. Oruç tutacaklar hakkında daha elverişli olan da budur.

Bu sebeple birinci görüşe göre ikinci fecrin, fecr-i sâdıkın; gerçek fecrin ilk doğuş ânından itibâren, ikinci görüşe göre de bu fecrin doğuşundan sonra aydınlığının dağılmaya başlamasından itibâren oruca başlamak gerekir.

41 - Fecrin doğuşunda şüpheye düşen kimse için fazîletli olan, yiyip içmeyi terk etmektir. Bununla berâber yiyip içse orucu yine tamamdır. Ancak fecirden sonra yiyip içmiş olduğu anlaşılırsa o zaman kazâ etmesi gerekir. Büyük bir ihtimâl ile fecirden sonra sahur yapılmış olduğunu sanıyor ve başka bir delil de bulunmuyor ise bunu dikkate almaz. Fakat bu durumda tutulan orucun kazâ edilmesi ihtiyâta uygundur.

42 * Oruçlu kimse, güneşin batışında; batıp batmadığında şüphe etse iftar etmesi helâl olmaz. İftar eder ve gerçek durum anlaşılmazsa üzerine kazâ gerekir. Keffâret gerekip gerekmediği hakkında iki rivâyet vardır. Ancak güneşin batışından önce iftar etmiş olduğu anlaşılırsa kazâdan başka keffâret de gerekir.

Güneşin batmış olduğu hakkında kuvvetli bir zanna sâhip olduğu hâlde iftar eden kimse hakkında da hüküm böyledir. Güneşin batışından önce iftar etmiş olduğu daha sonra anlaşılsın veyâ anlaşılmasın hüküm değişmez.

إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ وَأَدْبَرَ النَّهَارُ وَغَابَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

= **Gece gelip gündüz gittiğinde ve güneş** (de ufukta batıp) **kaybolduğu zaman oruçlu kimse iftar eder** (, iftar etme, orucunu açma vakti girmiştir)**.** [79]

43 * Araştırma yaparak hem sahur, hem iftar yapmak câizdir.

Şöyle ki, oruç tutacak kimse, başka bir araç bulamayınca kendi zannı gâlibine; kuvvetli tahminine göre sahur yemeği yer, fecrin doğduğuna kanaat getirince oruca başlar. Güneşin batışını da araştırarak yine zannı gâlibine göre orucunu açabilir. Bununla berâber fecrin doğup doğmadığını iyice bilemeyen, kestiremeyen kişi için bir an önce oruca başlamak ve güneşin battığını kestiremeyen kimse için de hemen orucu bozmamak, oruç açmamak ihtiyat gereğidir; tedbirli davranmak, tedbirli hareket etmektir.

44 - Davul veyâ top sesi veyâ kandil yakılması ile oruca başlamak veyâ iftar edebilmek için de bunların güvenilebilecek şekilde düzgün olarak çalışmasına ve her taraftan görülüp işitilir bir durumda bulunmasına dikkat etmek gerekir. Saatlerin düzgün ve doğru bir şekilde işlemekte olduğu da tecrübe ile bilinmekte olmalıdır.

Ramazân-ı Şerîf Hilâli İle Diğer Hilâllerin Gerçekleşmesi, Görülmesi

45 * Ramazan ayı, kamerî aylardandır. Kamerî ayların gerçekleşmesi; başlaması hilâllerin yâni yeni ayların görülmesi iledir. Bunun için Şâban ayının yirmi dokuzuncu günü güneşin batış vaktinde müslümanların hilâli araştırmaları bir görevdir. Hilâli görürler ise ertesi günü Ramazan orucuna başlarlar. Hava bulutlu, dumanlı olur ve hilâl görülemez ise Şâban ayını otuz gün olarak tamamlar, sonra oruca başlarlar.

Bununla berâber Şâban ayı hilâlini de, Receb ayının yirmi dokuzunda araştırmak uygundur. Bu şekilde hareket edildiğinde Şâban ayının kaç gün olduğu daha iyi anlaşılmış olur.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

= ***Sana yeni doğan ay****(ın farklı görüntülerin)****i soruyorlar. Deki: Onlar insanlar****(ın oruç gibi ibâdetler ile iddetler, hâmilelik süreleri, kirâlar gibi hayatları için gerekli olan ve vakit ile ilgili olan işleri)* ***ve*** (özellikle) ***hac için birer vakit*** (belirleme) **ölçüleridir.** [80]

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ

= ***Güneşi bir ışık*** *(kaynağı)*, ***ayı da*** (geceleyin) ***bir aydınlık*** *(kaynağı)* ***kılan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için ona*** *(; ay'a)* ***menziller*** *(; konak yerleri)* ***takdîr eden*** *(; belirleyen)* ***O'dur*** *(, O Allah'tır).* [81]

إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ الأَهِلَّةَ مَوَاقِيتَ لِلنَّاسِ

= **Allah hilâlleri, insanlar için vakit** (belirleme) **ölçüsü kıldı.** [82]

45/1 * Şer'an ay, hilâlin; yeni ayın görülmesi ile başlayıp tekrar hilâlin görülmesine kadar devam eden, günler ve gecelerden meydana gelen bir zaman parçasının adıdır. [83]

Şer'an ayın başlaması, hakîki ru'yet; hakîki görme ile yâni hilâlin güneş battıktan sonra batı ufkunda çıplak gözle görülmesiyle veyâ hükmî görme ile yâni hilâlin görülebilecek şekilde ufkun üstünde var olduğunun kesin olarak bilinmesi ile olur. Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve tâkip eden gündüz ayın birinci günü kabul edilir.

Kamerî hesâba göre, güneş batınca gün biter ve o andan itibâren ertesi gün başlar.

Şer'î gündüz fecr-i sâdık, ikinci fecir, imsak ile başlar, güneşin batışı ile sona erer. Gece de güneşin batışı ile başlar fecr-i sâdık ile ikinci fecirle biter.

45/2 * İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne göre şer'an, bütün geceler kendilerinden sonra gelen gündüzlere dâhildir, âittir. Yalnız arefe (gününün) gecesi ile Kurban bayramı geceleri bu hükmün dışındadır. Bu sebeple (kamerî aylardan) Şâban ayının son gününün akşamı hilâl görüldüğünde Ramazan ayı girer ve oruç tutmaya başlamadan önce terâvih namazı kılınır, Ramazanın son gününün akşamı yâni bayram akşamı terâvih namazı kılınmaz. Aynı şekilde bütün geceler kendilerinden sonraki günün ismini alırlar. Bu sebep ile Kurban bayramından önceki geceye bayram gecesi denilmiştir. Eğer o gece kendinden önceki güne âit, bağlı olsa idi, arefe gecesi diye isimlendirilir idi. [84] Her gece kendinden sonra gelen günün ismini aldığı ve şer'î bir gece, güneşin batışı ile başlayıp fecr-i sâdık,

imsak ile bittiği için perşembe günü güneşin batması ile başlayıp imsak vaktinde biten zaman aralığına cum'a gecesi, Ramazan ayının son günü ile arefe günü güneşin batması ile başlayıp imsak vaktinde biten zaman aralığına da bayram gecesi denir.

İnsanlara yardım ederek kolaylık sağlamak için arefe gecesi ile Kurban bayramı geceleri hakikatte değil, hükmen; hüküm olarak önceki güne bağlıdır. Bu hükmün sonucu olarak bir kimse Arafat'ta bayram gecesi fecir doğmadan bir süre dursa yeterli olur; Kurban bayramı gecesi arefe gününe âit olduğu için o gece kurban kesilemez, bayramın birinci ve ikinci gününün gecesi kurban kesebilir. Aynı hükmün bir sonucu olarak Kurban bayramı günlerinde gündüz yapılan şeytan taşlama işi gece yapılırsa câiz olur. [85]

Kısaca (Zilhicce ayının dokuzuncu günü olan) arefe (gününün) gecesi ile Kurban bayramı geceleri hüküm olarak kendinden önceki güne, gündüze bağlıdır.

* Arefe günü, Arafat'ta vukûf; vakfe yapılan güne hâs bir şer'î bir isim olup diğer hiçbir güne bu isim verilmez. [86]

45/3 * Ayın bir başı bir de sonu vardır. Ayın başı ifâdesi, ayın ilk yarısını, ayın sonu ifâdesi ise yarısından sonrasını kapsar. Ayın başı, ayın birinci gecesi ve gündüzü denildiği zaman anlatılmak istenilen, ayın evveli ile ayın birinden on beşinci güne kadar olan süredir. Ayın sonu denildiğinde anlatılmak istenen on beşinci günden sonraki süredir.

Bu ana kurallar ışığı altında bir kısmı aşağıda belirtilen hükümler ortaya çıkar:

Bir kimse, ayın başından son günü veyâ ayın sonundan evvelki gün oruç tutacağım diyerek yemin etse (kamerî bir ayın) on beşinci günü ile on altıncı günü oruç tutar. [87]

Bir kimse, hanımına: Sen Ramazan ayında boşsun dese Şâban ayının son günü güneş battığı zaman kadın boş olur. Çünkü hilâl görülür görülmez Ramazan ayının bir parçası bulunmuş ve Ramazan ayına girilmiştir. Bu da talâkın; boşamanın, boşama fiilinin gerçekleşmesi için yeterlidir. [88]

Bir kimse, herhangi bir niyet taşımadan: Falancaya olan borcumu aybaşında veyâ hilâlde vereceğim diye yemin etse hilâlin çıktığı, oluştuğu gece ve o gecenin gündüzünde verebilir. Çünkü ay, geceyi ve gündüzü kapsayan zaman dilimidir. Ayın ilk gecesi ve ilk gündüzü, o ayın başıdır. [89]

45/4 * Kamerî aylar şöyle sıralanır: Muharrem (محرم), Safer (صفر), Rebîul evvel (ربيع الاول), Rebîul âhir (ربيع الآخر), Cemâziyel evvel (جماذي الاول), Cemâziyel âhir (جماذي الآخر), Receb (رجب), Şa'bân (شعبان), Şâban; Ramazân (رمضان), Ramazan; Şevvâl (شوال), Şevval; Zilka'de (ذي القعدة), Zilkâde, Zülkâde; Zilhicce (ذي الحجة). [90]

46 - Ramazan ayının yirmi dokuzuncu günü güneşin batışından sonra Şevval hilâli araştırılır. Hilâl görülürse bayram yapılır, görülmezse Ramazan ayı orucu otuz gün tutulur.

إِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَصُومُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلاَثِينَ

= **O** (hilâli) **görünce** (Ramazan) **orucunu tutunuz ve onu (**Şevvâlin başında da) **görünce orucunuzu açınız** (, oruç tutmaya son veriniz)**. Eğer hava kapalı olur** (ve bu sebeple hilâli göremez)**se**(niz oruç tutarak Ramazan ayını) **otuz güne tamamlayınız.** [91]

47 * Kamerî aylar, bâzen otuz bâzen de yirmi dokuz gün olur. Yay şeklinde görülen her yeni aya, üçüncü gecesine kadar hilâl denildiği gibi her ayın yirmi altıncı, yirmi yedinci gecelerine de hilâl denir. Diğer günlerdekine de sâdece kamer; ay denilir.

إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ وَيَكُونُ ثَلاَثِينَ

= **Şüphesiz ay, yirmi dokuz** (gün) **çekebildiği gibi otuz** (gün) **de çekebilir.** [92]

48 * Her kamerî ayın başlangıcı, ya hilâli; yeni ayı görmekle veyâ ondan önceki ayın günlerini otuza tamamlamakla tespit edilir.

Hilâl kelimesinin çoğulu ehilledir. Hilâl görüldüğü zaman *Hilâl, Hilâl* diye işâret etmek mekruhtur, bir câhiliyye âdetidir.

* Câhiliyye, câhiliye (الجاهلية), sözlükte bilgisizlik, gerçeği tanımama anlamına gelir.

* Câhiliye kavramı, cehl kökünden gelir ve bilgisizlik ve cehâletin yanında kabalık, zorbalık, barbarlık anlamı da taşır. Cehl kelimesinin ilim ve hilm (, hilim) kavramlarının zıddı olması yönü ile câhiliye kavramı da yalnızca ilmin değil, akıllı ve kültürlü davranma, yumuşak, hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî hareket etme anlamındaki hilmin de zıddıdır. Bu yönü ile inanç veyâ dünyâ görüşü yönünden câhiliye çağının bilgisizliği, İslâmın bilgelik ve aydınlığının zıddını ifâde eder. Nitekim câhiliye dönemi insanı yalnızca bilgisizliklerinden dolayı değil hilm sâhibi olmadıklarından dolayı da Kur'ân tarafından eleştiriye muhâtap olmuşlardır. Câhiliye dönemi, İslâm öncesinde Arabların sâhip oldukları inanç ve sosyal hayat görüşü, anlayışı olarak tanımlanır ancak bunun yanında genel olarak o dönemin zihniyetini andıran günah ve isyân; Allâh'ın emirlerine aykırılık içeren davranışlar için de câhiliye nitelemesi yapılabilmektedir. [93]

İslâm, tam bir aydınlık ve ilim devri olduğu için, Arabistân'da İslâmiyetin yayılmasından önceki devre, daha dar anlamı ile hazreti Îsâ aleyhisselâmdan sonra Peygamberimizin gelmesine kadar geçen zaman dilimine câhiliyye devri adı verilmiştir.

Câhiliyye, insanın Allâh'ı gereği gibi tanımaması, O'na kulluk etmekten uzak kalması, O'nun ilâhî hükümlerine değil de kendi arzu ve hevesine uyması, insanların koyduğu emir ve yasaklara, siyâsî sistem ve düşüncelere inanmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de: ***Onlar hâlâ câhiliyye devri hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği bilen bir millet*** *(, bir toplum)* ***için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim var?*** [94] buyurulur. İslâm dîninin hâkim olmadığı; İslâmî hükümlerin uygulanmadığı ortamlar câhiliyye çağlarıdır. Çünkü ilâhî bilginin kaynağından yoksun olan ortamlardır.

Câhiliyye; bir şeyi gerçeği dışında bilmek, anlamak ve buna göre amel etmek demektir. Bu duruma göre câhiliyye; insanın ve toplumun İslâm öncesi ve İslâm dışı bir yaşayış biçimi ile yaşaması demektir. Doğru yolun zıddı, ilmin aksi olan, eskiyen ve değişken olan, bölgelere, kavimlere ve anlayışlara göre kurulan her türlü İslâm dışı rejimler; câhilî sistemler ve hükümlerdir.

Câhiliyye; insanı, insana ve topluma köle yapan bir sistemin; insanlığı Allâh'a ibâdetten uzaklaştırıp, herhangi bir adla anılan beşerî sistem ve prensiplere itaate zorlayan yönetimin adıdır. İnsanları, kavimlere, renklere, târihlerinin karanlık çağı efsânelerine yönlendiren, ayrı ayrı dil farklılığı sebebi ile ümmet şuûrundan; ümmet anlayışından uzaklaştırmaya çalışan her türlü zorbalık, câhiliyyenin bir görüntüsüdür. Kısaca câhiliyye, yüce Allâh'ın hükmünden başka hüküm arayan ve yüce Allâh'ın hükmünden başka hükme rızâ gösterenlerin tavrı, hayat biçimi ve sistemidir. [95]

49 * Hilâl görülünce üç kez tekbîr ve tehlîlden sonra üç kez şöyle denilmelidir:

هِلاَلُ خَيْرٍ وَرُشْدٍ آمَنْتُ بِالَّذِي خَلَقَكَ

= *Ey hayır ve ibâdet isteği uyandıran hilâl! Seni yaratan (Allâh)a îmân ettim.*

Sonra da şöyle duâ edilmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذَا وَجَاءَ بِشَهْرِ كَذَا

= Şu (geçen) ayı götürüp bu ayı getiren Allâh'a hamd olsun. [96]

اَللَّهُمَّ أَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالأَمْنِ وَالإِيمَانِ وَالسَّلاَمَةِ وَالإِسْلاَمِ رَبِّى وَرَبُّكَ اللّٰهُ

= Allâhım! Onu bizim üzerimize bereket, îmân, selâmet ve İslâm ile doğdur! (Ey hilâl) Benim de senin de Rabbimiz Allah'tır. [97]

50 - Hilâlin güneş batışından sonra görülmesi geçerlidir. Bu sebeple hilâl, zevâl; öğle vaktinden önce veyâ sonra görülse bununla o gün ne oruca başlanır ne de oruçtan çıkılır. Bu hilâl gelecek geceye âit olabilir.

Bu görüş İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre zevâl vaktinden sonra görülen hilâl, gelecek geceye âit ise de, zevâl vaktinden önce görülen bir hilâl evvelki geceye âit olur. Bunun için bu hilâl ile Ramazan veyâ bayram gerçekleşmiş olur. Çünkü bir hilâl iki gecelik olmadıkça, normal olarak zevâl vaktinden önce görülemez.

(Diğer üç mezhep imamına göre gündüzün görülen hilâl dikkate alınmaz. Bu hilâl kesinlikle gelecek geceye âittir. Bu konuda müneccimlerin yâni yıldızlarla uğraşan bilim adamlarının sözleri de geçerli değildir. Her durumda hilâl geceleyin görülmelidir.)

51 - Hava kapalı olunca, Ramazan ayı hilâlinin görüldüğüne müslüman, akıllı, bulûğa ermiş ve adâletli bir kişinin şâhitlik etmesi yeterlidir. Onun hilâli görmüş olduğunu söylemesini delil olarak kabul edip, oruca başlamak gerekir. Bu kişinin erkek veyâ kadın olması fark etmez. Bu durumda böyle bir kişinin şâhitliğine, yine böyle kimsenin şâhitlik etmesi de geçerlidir.

Bu hususta adâletli olmaktan maksat, iyiliği kötülüğünden fazla olan kişi demektir. Bu konuda şer'an iyi veyâ kötü olduğu bilinmeyen kişinin şâhitliği de sahih olan görüşe göre kabul olunur.

Bu şâhitlik, bir haber demektir, din ile ilgili bir işi bildirmekten ibârettir. Bunda şâhitlik sözü, dâvâ, mahkeme, hâkimin hükmü şart değildir. İhtiyatlı, tedbirli davranış bu şâhitliği kabul etmektir.

52 - Hilâli gören kimsenin bunu açıklaması, yâni: *Ben beldenin şu yerinden* veyâ *dışından baktım, hilâli ufkun şu tarafında bulutun hemen kenar kısmında* veyâ *iki bulutun açık bulunan kısmında şu şekilde gördüm* diye açıklama yapması bâzı âlimlere göre gerekir. Fakat sağlam rivâyete göre bu şekilde açıklama yapılması gerekmez, böyle bir açıklama yapılmadan da şâhitlik geçerli olur. Yapılan bu şâhitliği işitenlerin oruca başlamaları gerekir.

53 - Ramazan ayı hilâlini gören bir müslüman için hemen o gece şâhitlik etmek gereklidir. Hattâ bu, evinde beklemesi gereken bir kadın bile olsa kocasının izin vermesine bakmaksızın çıkıp gördüğü hilâl hakkında şâhitlik eder. Çünkü bu dînî bir görevdir.

54 - Hilâli gören kimse, eğer hâkimi bulunan bir şehirde ise hemen hâkimin yanına çıkar ve şâhitlik eder, hâkim de durumu ilân eder. Hâkim bulunmayan bir yerde ise câmi veyâ mescide gidip şâhitlikte bulunur. Şâhitlik eden kimse adâletli olarak biliniyorsa onun bu sözü delil olarak kabul edilir ve insanlar oruca başlarlar.

(Şâfiîlere göre hâkimin hükmü ile bütün insanlara oruç tutmak farz olur. İsterse bu hüküm, yalnız adâletli bir şâhidin görüşüne dayanmış olsun. Hâkimin hükmü ihtilâfı ortadan kaldırır ve başka mezhep sâhiplerine de oruç tutmak gerekli olur.)

55 - Hilâlin görülmesi, bir ayın girmesi doğrudan doğruya değil, bir olaya bağlı olarak da hüküm altına alınabilir. Meselâ: Bir kimse mahkemede birini dâvâ ederek: *Benim bu kişide, Ramazanın ilk gününde ödenmek üzere şu kadar lira alacağım vardır, şimdi ise Ramazan hilâli görülmüştür. Bu sebeple alacağımı bana vermesini istiyorum* dese borçlu da: *Evet, anlattığı şekilde borcum vardır, fakat henüz Ramazan ayı girmemiştir* diye îtiraz ettiğinde hâkim, dâvâcının hilâli gördüklerine dâir getireceği iki şâhidin şâhitlikleri üzerine o borcun ödenmesine hüküm verse Ramazan hilâlinin görüldüğüne de hüküm vermiş olur.

Hilâli ispatlamak için bu şekilde dâvâ açılması, İmam Âzam'a göre uygundur. İmâmeyne göre böyle bir dâvâ açılmasına gerek yoktur.

56 - Yalnız başına hilâli gören kimsenin hâkim tarafından şâhitliği kabul edilmese de kendisinin oruç tutması gerekir. Eğer o gün oruç tutmazsa kazâ eder; keffâret gerekmez. Çünkü gördüğü şey hilâl değil, bir hayâl de olabilir. Bu kimsenin şâhitliği hâkim tarafından henüz ret edilmeden iftar ederse yine keffâret gerekmez. Çünkü ret edilmek şüphesi vardır. Keffâretler ise şüphe ile ortadan kalkar. Fakat şâhitliği kabul edildikten sonra iftar edecek olsa keffâret gerekir. Çünkü bu durumda onun şâhitliği hâkimin karârı ile desteklenmiş, kuvvet bulmuştur.

57 - Hava kapalı olmayınca Ramazan, Şevval ve Zilhicce aylarının hilâlleri hususunda bir iki kişinin değil, haberleri ile kuvvetli bir zan meydana gelecek sayıda çok kişilerin şâhitlikleri kabul edilir. Bunların sayısını, kaç kişi olması gerektiğini belirlemek Veliyy ül emrin görüşüne bağlıdır. Bir görüşe göre, bunların elli erkek olması gerekir.

Bu hususta şâhitlerin belde dışından olup olmaması fark etmez. Bir görüşe göre bu durumda belde dışından gelen adâletli iki şâhidin şâhitliği kabul olunur. Onların daha uygun ve elverişli bir yerden hilâli görmüş olmaları düşünülebilir.

İmam Âzam'dan bir rivâyete göre de bu durumda dışarıdan gelmiş veyâ gelmemiş olsun adâletli iki şâhidin şâhitliği yeterlidir.

Zamânımızda herkes hilâli araştırma görevini yerine getirmeğe çalışmadığı için, şimdi böyle adâletli iki şâhidin şâhitliğine güvenmek uygundur.

58 - Hava kapalı olunca, Şevval ve Zilhicce aylarının hilâlleri hakkında adâletli iki erkeğin veyâ bir erkek ile iki kadının şâhitlikleri kabul olunur. Bu hususta adâlet, hürriyet ve şâhit sayısı şarttır. Şâhitlerin, şâhitliğe ehil kişiler olup olmadığı da araştırılmalıdır. Şâhitlik sözünün ve konunun hâkim huzûrunda karar altına alınmasının şart olup olmadığı hususunda ise ihtilâf vardır.

Hâkimi, vâlisi bulunmayan bir yerde, hava kapalı olduğu hâlde adâletli iki kişinin Şevval hilâlini gördüklerini haber vermeleri ile insanların iftar etmesinde sakınca yoktur.

59 - Kapalı bir havada Ramazan ayı hilâlini yalnız hâkim görecek olsa dilerse yerine birini vekîl olarak atayarak onun huzûrunda hilâli gördüğüne şâhitlik eder ve dilerse doğrudan doğruya insanlara oruç tutmalarını ilân eder. Fakat bayram; Şevval hilâlinde böyle bir kişinin şâhitliği geçerli olmaz. Çünkü bununla bir ibâdete son verilecektir. Bununla berâber bu durumda insanların hukûkuna şâhitlik anlamı da vardır; çünkü oruçtan çıkacaklardır. İnsanların hukûkunda ise ikiden daha az kimsenin şâhitliği geçerli değildir.

Bu sebeple Veliyy ül emr veyâ hâkim yalnız başına Şevval hilâlini görecek olsalar; ne bayram namazı yerine çıkmalarını insanlara emrederler, ne de gizli veyâ açıktan oruçlarını açarlar. Çünkü görülen hilâlin bir hayâl olması ihtimâli vardır.

60 - Şevval ayının hilâli, Ramazan ayının yirmi dokuzuncu günü güneş battıktan sonra araştırılır. Bu hilâli yalnız başına gören kimse, ibâdet hususunda ihtiyatlı davranarak

iftar etmez. Eğer iftar ederse yalnız kazâ etmesi gerekir. Şâhitliği kabul edilmediği hâlde iftar etse yine yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez.

61 - Bir kişinin şâhitliğine göre Ramazan ayı orucuna başlamış olan kimseler, otuzuncu günü Şevval hilâlini görmeseler de sahih olan görüşe göre oruç tutmaya son verirler. Hava kapalı ve bulutlu olunca, ihtilâfsız bayram yaparlar.

(Şâfiîlere göre Şevval ayı için de adâletli bir şâhidin şâhitliği yeterli olur, hâkim bununla karar verince bayram yapılır.)

62 - Hava kapalı olduğu hâlde, iki kişinin şâhitliğini hâkim kabul ederek otuz gün oruç tutulduktan sonra Şevval hilâli görülmese bakılır: Eğer hava yine kapalı ise ertesi gün iftar ederler. Bunda ittifak vardır. Fakat hava açık ise bir görüşe göre iftar etmezler. Ancak sahih olan diğer bir görüşe göre bu durumda da iftar edip bayram yaparlar.

63 - Bir belde halkı yirmi dokuz gün oruç tuttuktan sonra adâletli iki kişi: *Biz Ramazan hilâlini, sizin oruca başlamanızdan bir gün önce görmüştük* diye şâhitlik etseler, bakılır: Eğer bunlar, o belde halkından iseler, dînî bir görev olan şâhitliği daha önce terk ettiklerinden uygun olan şâhitliklerinin kabul edilmemesidir. Fakat uzak bir yerden gelmiş iseler, şâhitlikleri câizdir. Çünkü bunlar, daha önce şâhitlik yapmadılar diye kınanamazlar.

64 - Ramazan ayından başka ayların gerçekleşmesi, meydana çıkması için hava kapalı ise en az iki âdil erkeğin veyâ bir erkekle iki kadının şâhitlik etmeleri gerekir. Hava açık ise büyük bir topluluğun şâhitliği gerekir. Bu topluluğun, yalan söylemek üzere bir araya gelmelerine, aynı sözü hepsinin yalan olarak söylemelerine imkân yoksa şâhitliklerinin kabûlü için müslüman olmaları şartı aranmaz.

Diğer bir görüşe göre Ramazan, Şevval ve Zilhicce aylarından başka diğer dokuz ayın hilâlini ispat için hava kapalı olsun veyâ olmasın iki âdil şâhidin şâhitlikleri yeterlidir. Çünkü bu ayların hilâllerini görmek, araştırmak için büyük bir topluluk ilgilenmez.

65 - Bir belde halkı hilâli görmeden yirmi sekiz gün oruç tutup, sonra Şevval ayı hilâlini görecek olsalar, bakılır: Eğer Şâban ayı hilâlini görüp onu otuz gün saymışlarsa yalnız bir gün kazâ ederler, Ramazan ayı yirmi dokuz gün olmuş olur. Fakat Şâban hilâlini görmeden onu otuz gün saymışlarsa iki gün kazâ etmeleri gerekir. Çünkü Şâban ayının yirmi dokuz gün olma ihtimâli vardır.

Fakat bu belde halkı yirmi dokuz gün oruç tuttuktan sonra Şevval hilâlini görseler, üzerlerine kazâ gerekmez. Çünkü Ramazan ayı yirmi dokuz gün olabilir.

66 - Bir beldede Ramazan orucu, hilâlin görülmesi ile yirmi dokuz gün tutulmuş olsa o beldedeki hastalar da ileride bu Ramazan ayı orucunu yirmi dokuz gün olarak kazâ ederler. Fakat böyle bir hasta, o belde halkının kaç gün oruç tuttuklarını bilemezse üzerindeki oruç borcundan kesin bir şekilde kurtulmak için tam otuz gün kazâ orucu tutar.

* Otuz gün süren bir Ramazan ayında, bir özür nedeni ile oruç tutamayan, tutmayan bir kimse, daha sonra kamerî aylardan yirmi dokuz gün çeken bir ayda tutamadığı bu orucu kazâ etse bir gün daha kazâ etmesi gerekir. Çünkü yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de: ***Diğer günlerde*** *(oruç tutamadığı günler kadar)* ***kazâ etsin*** [98] buyurmuştur. Bu âyette kazâda dikkate alınması gerekenin gün hesâbı ile sayıyı tamamlamak olduğu belirtilmiştir. [99]

67 - Ayın ve güneşin doğmuş oldukları yerler, beldelere ve kıtalara göre değişiklik gösterir. Fakat oruç hususunda kabul edilen görüşe göre, ayın ve güneşin doğuş yerlerine bakılmaz. Fetvâ buna göredir.

Bu sebeple batıdaki ülkelerde bulunan insanlar Ramazan hilâlini görecek olsalar, bunu haber alan doğu bölgelerindeki müslümanlar üzerine de oruç tutmak gerekir. Ancak

bir beldedeki hilâli görüşün, diğer bir belde halkı hakkında geçerli olabilmesi için bu görüş hakkında olan şâhitliğin hâkim tarafından benimsenip karâra bağlanması gereklidir. Yoksa sâdece bir görüşü haber vermek, hilâli görmeyen memleket halkı için bir delil olamaz.

Şöyle ki, bir belde hâkimine iki âdil kimse gelip şöyle demelidirler: *Falan beldede hilâli gördüklerine dâir olan şâhitlerin şâhitliklerini, o yerin hâkimi usûlüne göre kabul edip hüküm vermiştir*. Hâkimin hükmü bir senet ve delildir. Bunlar da bu hükme şâhitlik etmiş olurlar. Artık bu belde hâkimi de bu şâhitliği kabul ederek ona göre hüküm verebilir. Başka bir memlekette, hilâlin görülmüş ve karâra bağlanmış olduğunu gelip haber veren kimseler, sözleri inkâr edilemeyecek kadar büyük bir çoğunluksa böyle bir hükme ihtiyaç görülmeksizin haberin gereği üzere işlem yapılır.

68 - Oruç hususunda ayın doğuş yerlerinin çeşitli oluşuna ve bunun hesap ile belirlenmesinin dikkate alınmaması, aşağıdaki hadîs ile aynı mânâyı taşıyan başka hadîslere dayanmaktadır:

صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ

= **Hilâli gördüğünüzde oruç tutun, hilâli görünce** (de) **iftar edin**. [100]

Buna göre oruç ile iftar; oruç tutmaya son verme hilâlin görülmesine bağlanmıştır. Bu sebeple bir kısım müslümanın hilâli görmesi ile oruca esas olan hilâli görme olayı meydana gelmiş olur. Böylece farz olan orucu tutmak ve bayram yapmak hepsine gerekir.

Dînin bu hükümleri, hilâlin değişik beldelerde farklı zamanlarda doğuşuna îtibâr edilmesini; dikkate alınmasını veyâ hesap ehlinden sorulmasını emretmemiştir. Teknik âletler kullanarak hilâlin görülüp görülemeyeceğini araştırmak da gerekmemektedir. Çünkü bu teknik araştırma, her yerde ve her zaman mümkün olmaz. Dînin gösterdiği kolaylığa da uymaz.

Aynı şekilde, hilâli haber veren iki kişiden birinin teknik âletlere dayanarak vermiş olduğu haberi, diğerinin hilâli gördüğü ile ilgili habere tercih etmek de çok def’a uygun olmaz. Çünkü bunlardan birinin hesapta, diğerinin görmede hatâya düşmesi ihtimâli vardır.

(Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre de ayın farklı yerlerde, farklı zamanlarda doğuşu dikkate alınmaz. Şâfiîlere göre aralarında yirmi dört fersah; yaklaşık 120 kilometre veyâ daha fazla bir uzaklık bulunan iki beldede, değişik doğuşlar dikkate alınır. Bir yerde, bir beldede hilâlin görülmesi, diğer belde için görülme sayılmaz.)

69 - Hilâlin doğuş yeri değişiklikleri dikkate alınmadığına göre, bir belde halkı Ramazan hilâlini görüp yirmi dokuz gün oruç tutup bayram yaptıktan sonra diğer bir belde halkının yine hilâli görerek otuz gün oruç tuttukları meydana çıksa önceki belde halkının bayramdan sonra kazâ olarak bir gün daha oruç tutmaları gerekir. Çünkü ilk hilâli görüş dikkate alınır. Bu belde halkının hilâli bir gün sonra görmüş olmaları ihtimâli vardır.

70 - Hanefî âlimlerinden bir kısmına göre ayın farklı yerlerde, farklı zamanlarda doğmuş olması geçerlidir. Bu sebeple batı ülkelerinde hilâlin görülmesinden dolayı doğuda bulunan müslümanlar için o gün oruç tutmak veyâ iftar etmek gerekmez. Bu hususta her belde halkı, kendi hilâli görüşüne göre işlem yapar; oruç tutar, bayram yapar ve kurban keser. Bununla berâber, aralarında yirmi dört fersahtan; 120 kilometreden az bir uzaklık bulunan iki belde arasında bu ayrılık mümkün olmaz ve böyle birbirine yakın iki beldeden birinde görülen hilâl, diğeri için de geçerli olur.

71 * Ramazan orucuna başlanılması ve bayram yapılması için astronomi ilmini bilen, adâletli vakit uzmanlarının sözlerine başvurulup vurulmayacağı hususunda fakihler

arasında iki görüş vardır. Sahih kabul edilen çoğunluğun görüşüne göre, bu konuda onların sözü kabul edilmez. Öyle ki, bir vakit uzmanının yaptığı hesap ile kendisinin bile işlem yapması câiz değildir. Gerçi teknik hesaplar kesin ise de, bu hesapları yapanların hatâ yapmayacakları kesin değildir. Bu sebeple takvimler arasında farklılıklar görülmektedir.

Bununla berâber her yerde böyle ince hesaplar yapabilecek insanların bulunması zor olacağından vakit uzmanlarının sözlerine başvurmak gerekli olsa özellikle çöl gibi yerlerde ve dağınık bir hâlde yaşayan müslümanlar için zorluğu gerektirir. Hâlbuki şeriat bu konuda kolaylık göstermiştir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ فَصُومُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدِرُوا لَهُ

= (Ramazan) **hilâli**(ni) **gördüğünüz zaman oruç tutunuz ve** (Şevval) **hilâli**(ni) **gördüğünüz zaman iftar** (ve bayram) **ediniz**. **Fakat** (hilâl) **size bulutlanırsa** (; bulut veyâ toz görmenize engel olur ve hilâli göremezseniz,) **onu** (; Ramazanın günlerinin sayısını) **takdir** (ve hesap) **ediniz** (; Ramazan ayını otuza tamamlayarak bayram yapınız)**.** [101]

Şeriat orucu, hiçbir zaman değişmeyecek kalıcı, basit ve herkes tarafından anlaşılıp kabul edilecek olan bir delîle bağlamıştır ki, o da hilâlin görülmesidir. Astronomi ilmi ile uğraşan kişilerin sözleri hesap kurallarına dayanır. Fakat aralarında çok def'a ayrılık bulunmakta, sözleri birbirini tutmamaktadır. Bir de hesâba göre kamerî aylar, mutlaka otuz veyâ yirmi dokuz gün olmayıp az çok kesirli bulunmaktadır. Şeriat ise orucun ya tam otuz veyâ tam yirmi dokuz gün tutulmasını emretmiştir.

Azınlıkta kalan diğer bir görüşe göre bu konuda vakit uzmanlarının, astronomi ile uğraşanların sözlerine başvurulabilir. Onların sözlerine güvenmekte bir sakınca yoktur.

Memleketimizde 26 Aralık 1925 yılında dînî günlerin belirlenmesinde kullanılmak üzere kamerî ayların tespiti görevi rasathâneye verilmiş, bu târihten itibâren kamerî ayların başlangıçlarının tespiti Kandilli Rasathânesi; (hava) gözlem evi tarafından yapılmaktadır.

(Mâlikî ve Hanbelî âlimlerine göre astronomi ilmi ile uğraşan kişilerin sözlerine güvenilmez. Bundan dolayı onların sözleri ile oruca başlamak gerekmez. Yalnız Mâlikîlerce güvenilir bir görüşe göre, astronomi ilmi ile uğraşanlar kendi hesapları ile işlem yaparak oruç tutabilirler. Astronomi ilmi ile uğraşan kişilerden işitip, dediğinin doğru olduğuna kuvvetle inanan kimse de, onun hesâbını delil olarak kabul edip, oruca başlayabilir.

Şâfiîlere göre de astronomi ilmi ile uğraşan kişinin sözü, kendisi ve kendisinin dediğini doğrulayan kimse hakkında geçerli ise de, tercih edilen görüşe göre bütün insanlar için geçerli değildir. Buna göre, astronomi ilmi ile uğraşanların sözü üzerine herkesin oruca başlaması vâcib olmaz.)

Oruçlara Âit Niyetler

72 - Herhangi bir oruca kalp ile niyet etmek yeterlidir. Oruç için sahura kalkılması da bir niyettir. Fakat niyetin dil ile de yapılması mendubtur.

73 * Ramazan orucu ve adak yapılırken tutulma zamânı filân ayın filân günü diye belirlenmiş adak ve nâfile oruçlar için niyetin vakti, güneş batımından başlayarak istivâ vaktine; kaba kuşluk zamânına kadar devam eder. Bu süre içinde niyet edilebilir. Ancak güneş batmadan önce veyâ tam istivâ vaktinde ve ondan sonra akşama kadar hiçbir oruca niyet edilemez. Bu konuda mukim ile seferî olan, sağlıklı olan ile hasta olan arasında fark yoktur.

* İstivâ sözlükte eşit, denk olma; ortada ve tam bir derecede bulunma demektir.

İstivâ vakti, şer'î gündüzün yâni fecr-i sâdıkın doğuşu ile güneşin batışına kadar olan sürenin tam orta vaktidir ve örfî gündüz denilen güneşin doğuşu ile batışı arasındaki süreden biraz daha öncedir.

İstivâ vaktine kadar niyet edilebilmesi, ikinci fecirden sonra yiyip içme gibi orucu bozan hâller bulunmadığı durumdadır. Böyle orucu bozan bir şey, bilerek veyâ unutularak yapılacak olsa artık niyet câiz olmaz.

Nâfile oruç tutan kişi (şer'î) günün yarısına kadar (oruç tutup tutmamaya karar vermekte, oruca niyet edip etmemekte) serbesttir. [102]

(Mâlikîlere göre nâfile oruç için böyle gün ortasına kadar niyet edilemez. Çünkü sabahleyin niyet edilmeyince o gün oruç tutmamaya karar verilmiş olur. Bir günün ise hem oruca, hem de iftâra ihtimâli olamaz.

Şâfiîlere göre güneşin batışından öncesine kadar niyet edilebilir. Yeter ki, sabahtan başlayarak oruca aykırı bir iş yapılmamış olsun. Çünkü nâfile ibâdet için dînî açıdan belirli, belirlenmiş bir zaman yoktur. Bu oruç, oruç tutacak olan kişinin isteğine bağlıdır. Kişi, zevâl vaktinden sonra da oruç tutma arzusu duyabilir.)

74 * Bütün kazâ, keffâret ve mutlak yâni adak yapılırken tutulma zamânı filân ayın filân günü diye belirlenmemiş, zamânı belirtilmemiş adak oruçları için niyetin geceleyin veyâ en geç ikinci fecrin başlangıcına kadar yapılması şarttır. Ayrıca bu oruçların hangisinin tutulacağını da niyette belirlemek gerekir. Bu sebeple, bunlardan herhangi biri için fecirden sonra niyet edilirse veyâ bunlardan hangisinin tutulacağı kalp ile olsun belirlenmezse tutulmaları sahih olmaz. Çünkü bu oruçların tutulması için belirli, zamânı belirlenmiş bir gün yoktur. Bu oruçlara hangi günlerin ayrılacağı, hangi günlerde tutulacağı ancak böyle bir niyet ile belirlenmiş olur.

Ramazan orucu, belirlenmiş adak ve herhangi nâfile bir oruç için niyet yeterlidir. *Yarınki günün orucunu tutmaya* veyâ *yarın nâfile oruç tutmaya* diye niyet edilebilir. Bununla berâber bunlar için geceleyin niyet edilmesi ve bu oruçların belirlenmesi, meselâ *yarınki Ramazan orucunu tutmaya niyet ettim* denilmesi daha fazîletlidir.

75 - Ramazan orucunun her günü için ayrıca bir niyet gerekir. Çünkü araya geceler girmekte ve her günün orucu başlı başına bir ibâdettir. Bundan dolayıdır ki, bir günün orucunun bozulması, diğer günün orucunun sahih olmasına engel olmaz.

76 - Bir kazâ orucuna fecrin doğuşundan sonra niyet edilecek olsa zamânında niyet edilmemesi sebebi ile kazâ sahih olamayacağından nâfile oruca başlanılmış olur. Eğer bu oruç bozulacak olsa kazâ edilmesi gerekir. Çünkü başlanılmış olan bir ibâdeti yarıda bırakmak câiz değildir.

77 - Ramazan orucu veyâ belirlenmiş adak veyâ herhangi nâfile bir oruç tutmak isteyen bir kimse, daha güneş batmadan: *Yarın oruç tutayım* diye niyet edip, sonra yarınki günün istivâ vaktine; şer'î gündüzün yarı zamânına kadar uyusa veyâ ne yaptığının farkında olmasa veyâ baygın bulunsa oruç tutmuş olmaz. Fakat güneş battıktan sonra bu şekilde niyet ederse orucu câiz olur.

78 * Bir kimse, Ramazan ayında Ramazan olduğunu bildiği hâlde ne oruç tutmaya ne de oruç tutmamaya niyet etmemiş bulunsa oruçlu bulunmuş; oruç tutmuş olmaz.

Yine bir kimse, Ramazan ayında veyâ Ramazan dışında, hastalık veyâ başka bir nedenle niyetsiz olarak (günün başlangıcından) günün sonuna kadar oruca aykırı (, orucu bozan) şeyleri terk etse oruç tutmuş olmaz. Yapılan amelin ibâdet olması için oruca niyet şarttır. Çünkü ihlâs ve ibâdet ancak niyet ile meydana gelir.

وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

= ***Onlara*** *(; ehli kitab ve müşriklere)* ***ancak, ihlâs ile*** *(; dîni yalnız O'na hâs kılarak)* ***Allâh'a kulluk etmeleri emredilmişti.*** [103]

79 * Bir kimse, geceleyin herhangi bir oruç için niyet etmiş olduğu hâlde fecrin doğuşundan önce oruç tutmaktan vazgeçse bu dönüşü sahihtir. Fakat oruçlu bir kişi, orucunu bozmaya niyet ettiği hâlde bozmazsa sâdece bu niyet ile orucu bozulmuş olmaz.

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي عَمَّا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ بِهِ

= **Allah ümmetimin gönüllerinden geçen** (yanlış, kötü, günah olan düşünce)**leri** (fiilen) **işlemedikçe veyâ** (dilleri ile) **söylemedikçe af eyledi.** [104]

80 - *İnşallah yarın oruç tutmaya niyet ettim* diye yapılan bir niyet sahihtir. Fakat: *Yarın dâvete çağrılırsam iftar etmeye, çağrılmazsam oruç tutmaya* diye yapılan bir niyet geçerli değildir. Böyle kararsız bir niyetle oruç tutulmuş olmaz.

81 - İstivâ zamânına kadar niyet edilmesi câiz olan oruçlarda gündüz niyet edilecek ise günün başlaması ile birlikte oruçlu bulunmuş olmaya niyet edilmesi gerekir. Niyet edileceği andan itibâren oruç tutmaya niyet edilecek olursa bununla oruç tutulmuş olmaz.

82 - Ramazan gecesinde veyâ gündüzünde bayılan veyâ deliren bir kimse, istivâ zamânından önce iyileşip oruca niyet edince oruçlu bulunmuş olur.

83 - Bir kimse, Ramazan ayında başka bir vâcib oruca niyet edecek olsa Ramazan orucuna niyet etmiş sayılır. Bu konuda İmâmeyne göre mukim ile seferî arasında fark yoktur. İmam Âzam'a göre seferî olunca niyet ettiği vâcib için oruçlu bulunmuş olur. Çünkü seferî olan kişinin Ramazan orucunu tutma zorunluluğu yoktur.

Aynı şekilde, Ramazan ayında nâfile oruca niyet edilecek olsa (sahih olan görüşe göre) Ramazan orucuna niyet edilmiş olur. Hastanın da bu şekilde olan niyetleri (sahih olan görüşe göre) Ramazan orucuna sayılır.

Seferî olan kişi ile hastanın sâdece *oruç tutmağa niyet ettim* şeklindeki niyetleri de Ramazan orucuna sayılır.

84 - Adak orucu tutulacağı belirlenmiş olan bir günde keffâret veyâ Ramazan orucunu kazâ gibi başka bir vâcibe niyet edilerek oruç tutulmuş olsa bu oruç (sahih olan görüşe göre) o vâcib için sayılır; zamânı belirlenmiş o adak orucunun kazâ edilmesi gerekir.

85 - Bir oruç için hem keffârete, hem de nâfileye niyet edilse keffâret olarak câiz olur. Fakat bir oruç için hem kazâya, hem de yemîn keffâretine niyet edilecek olsa hiçbiri için geçerli olmaz. Çünkü bunların aralarında zıtlık vardır; önce tutulmaları açısından ikisi de birdir, biri diğerine tercih edilemez. Bu durumda o oruç, bir nâfile olmuş olur.

86 - Bir veyâ birkaç Ramazan ayından orucu kazâya kalmış olan kişi için uygun olan, bunları kazâ ederken: *Üzerime kazâsı ilk vâcib olan oruca* şeklinde niyet etmektir. Bununla birlikte bu şekilde belirtilmeksizin yalnız kazâya niyet edilmesi de yeterlidir.

87 - Bir kadın henüz âdet hâlinde iken, geceleyin oruca niyet edip fecirden önce temizlenecek olsa orucu sahih olur.

88 - Esir veyâ tutuklu bulunan bir kişi, Ramazan ayının girip girmediğini bilemez ise araştırır ve kanaatine göre oruç tutar. Daha sonra bakılır; eğer orucu Ramazana rastlamış ise veyâ Ramazandan yâhut oruç tutulması yasak olan günlerden sonra geceleyin niyet ederek oruç tutmuşsa orucu Ramazandan sayılır. Ramazan günlerinden noksan olarak oruç tutmuşsa bu noksan günleri kazâ eder. Fakat Ramazandan öncesine rastlamışsa câiz olmaz, yalnız nâfile bir oruç tutmuş olur.

Oruçlu Olan Kimse İçin Mekruh Olan ve Olmayan Şeyler

89 * Oruçlu olan kimsenin sabahleyin veyâ zevâl vaktinden sonra su ile ıslatılmış bir misvak veyâ üzerinde diş macunu bulunmayan diş fırçası kullanması mekruh değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i oruçlu olarak misvak kullanırken kaç def'a gördüğümü sayamam. [105]

خَيْرُ خِصَالِ الصَّائِمِ السِّوَاكُ

= **Oruçlunun hayırlı hasletlerinden** (; iyi, güzel huylarından) **biri** (de) **misvak** (kullanması)**dır.** [106]

Oruç tutan kimsenin su ile ıslatılmış misvak kullanması İmam Ebû Yûsuf'a göre mekruhtur.

(İmam Şâfiî'ye göre zevâl; öğle vaktinden sonra misvak kullanılması mekruhtur.)

* Üzerinde diş macunu bulunmayan diş fırçası ile dişleri fırçalamak da misvak kullanmak hükmündedir. Ancak, üzerine diş macunu konulur ve bunun az bir kısmı boğaza giderse oruç bozulur. Ama macundan boğaza hiç bir şey gitmezse oruç bozulmaz. Kişinin, oruçlu iken diş macunu ile dişlerini fırçalamaması daha ihtiyatlıdır. [107]

90 - Oruçlunun istincâ yaparken veyâ abdest alırken ağzına ve burnuna su verirken aşırıya kaçması, meselâ ağzını su ile doldurup bu suyu ağzında fazla tutması mekruhtur.

91 * Oruçlu kişinin bir özrü bulunmaksızın pişirilen yemeği yalnız ağzı ile tatması mekruhtur. Bu konuda kocasının kötü huylu olması, kadın için bir özür sayılır; yutmadan pişireceği yemeğin tadına ve tuzuna bakabilir.

* Yemek; çiğnenebilen ve parçalanabilen bir şeyi, çiğnenmiş veyâ çiğnenmemiş, parçalanmış veyâ parçalanmamış olarak mideye ulaştırmaktır. İçmek; içme sırasında çiğnenilmeyen ve parçalanmayan bir şeyi ağız yolu ile mideye ulaştırmaktır. Tatmak ise bir şeyi, boğaza girdirmeden ağızda tadına bakmaktır. [108]

92 - Oruçlu kişinin satın alacağı bal, yağ gibi şeylerin iyi olup olmadığını anlama amacı ile yalnız ağzı ile onlardan tatması mekruhtur. Bir görüşe göre bir malı satın almak gerekliyse veyâ aldanmaktan korkuluyorsa boğaza kaçırmamak şartı ile tadına bakmakta bir sakınca yoktur.

93 - Oruçlu kişinin, önceden çiğnenmiş, beyaz, parçalanmaz bir sakızı çiğnemesi mekruhtur. Fakat yeni bir sakızı çiğnemek câiz değildir.

Erkeklerin oruçlu olmadıkları zamanlarda da sakız çiğnemeleri hoş değildir. Bir özür sebebi ile gizlice çiğnemeleri ise kötü görülmemiştir.

94 * Oruçlu olan kimsenin hacamat olması; kan aldırması, orucunu koruyamayacak şekilde zayıf düşmesinden korkulursa mekruhtur, değilse mekruh olmaz. Bununla berâber uygun olan, kan aldırmayı güneşin batışından sonraya bırakmaktır.

* Hacamatcının; kan alma işini yapan kişinin ücret alması Hanbelî mezhebine göre haram, diğer üç mezhebe göre câiz olmakla berâber tenzîhen mekruhtur. [109]

95 * Ramazanda harâreti azaltıp serinlemek için ağza, buruna su almak, soğuk su ile yıkanmak, İmam Âzam'a göre mekruhtur. Çünkü böyle bir hareket, ibâdet için daralma göstermek demektir. Fakat İmam Ebû Yûsuf'a göre bunda kerâhet yoktur. Çünkü bu şekilde yapmakla ibâdete yardım edilmiş ve harâret giderilmiş olur. Fetvâ da buna göredir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, Arc denilen mevkide (; yerde) oruçlu iken, susuzluktan veyâ aşırı sıcaktan dolayı başına su dökerken gördüm. [110]

96 * Kendine güvenemeyen oruçlu bir kişinin eşini öpmesi, okşaması mekruhtur.

فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِعِرْضِهِ وَدِينِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِى الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِى الْحَرَامِ كَالرَّاعِى يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى فَيُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ

= **Kim şüpheli şeylerden sakınır** (kendini korur)**sa o dînini ve ırzını kurtarmış olur. Kim de şüpheli şeylerin içine düşerse haramın içine düşmüş olur. Tıpkı,** (içine girilmesi yasaklanmış) **bir koruluğun çevresinde hayvan otlatan çoban gibi. Ki,** (o çobanın, hayvanları ile yasaklanmış koruluğun) **içine girme ihtimâli vardır.** [111]

97 * Oruçlu kişinin eşi ile çıplak oldukları hâlde boyun boyuna sarılmaları kendine güvensin veyâ güvenmesin, mekruhtur. Bu harekete fâhiş mübâşeret; aşırı yaklaşma denir. Hanımının dudaklarını emmesi de kendine güvensin veyâ güvenmesin, mekruhtur.

* Mekruh, kul ile haram arasında bulunan bir eşik, bir sed; bir engeldir. (İşlerinde) mekruha çokça yer veren, harama girmiş olur. Mubah, kul ile mekruh arasında yer alan bir eşik, bir engeldir. (İşlerinde) mubaha çokça yer veren mekruha girmiş olur.

اِجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْحَرَامِ سُتْرَةً مِنَ الْحَلاَلِ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ اِسْتَبْرَأَ لِعِرْضِهِ وَدِينِهِ وَمَنْ أَرْتَعَ فِيهِ كَانَ كَالْمُرْتِعِ إِلَى جَنْبِ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ

= **Haram ile aranıza helâlden bir sütre** (, bir engel) **koyun. Kim bunu yaparsa dînini ve ırzını korumuş olur. Kim de** (arada bir engel koymadan) **oralarda dolaşırsa koruluk kenarında otlayan ve her an oraya düşecek durumda olan koyun gibidir.** [112]

98 * Oruçlu kişinin cünüp olarak sabahlaması veyâ gündüz uyuyup ihtilâm olması orucuna zarar vermez. Fakat mümkün olduğu hâlde geceleyin yıkanmamak, yıkanmayı namaz vaktine kadar geciktirmek mekruhtur.

ثَلاَثٌ لاَ يُفَطِّرْنَ الصَّائِمَ اَلْحِجَامَةُ وَالْقَيْءُ وَالْإِحْتِلاَمُ

= **Üç şey orucu bozmaz: Hacamat** (olmak, kan vermek)**,** (istemeden, kendi isteği ile olmaksızın) **kusmak ve ihtilâm olmak.** [113]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ihtilâm olmadığı hâlde cünüp olarak sabahlar, sonra orucunu tutardı. [114]

99 - Oruçlu kimsenin gül ve misk gibi kokuları koklaması; sürme çekmesi, bıyık yağı kullanması da mekruh değildir. Ancak erkeklerin süslenme amacı ile sürme çekmeleri ve bıyıklarına yağ sürmeleri mekruhtur.

Orucu Bozan ve Bozmayan Şeyler

100 - Bilerek yiyip içmek ve oruca aykırı olan işleri yapmak orucu bozar. Bu işlerin bir kısmı yalnız kazâyı, bir kısmı kazâ ile birlikte keffâreti de gerektirir.

101 * Unutarak bir şey yemek veyâ içmek veyâ cinsel ilişkide bulunmak orucu bozmaz. Bu konuda farz, vâcib ve nâfile oruçlar arasında fark yoktur. Efendimiz (aleyhis-salâtü vesselâm)ın ifâdesi ile unutma ve yanılma sonucu yapılan işler bağışlanmıştır.

إِنَّ اللّٰهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

= **Şüphesiz yüce Allah, ümmetimin yanılmasını, unutmasını ve zorlandığı** (, zor kullanılarak kendisine yaptırılan) **şeyi**(n günâhını) **affetmiştir.** [115]

مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللّٰهُ وَسَقَاهُ

= **Kim oruçlu iken unutup yer veyâ içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirmiş ve içirmiştir.** [116]

مَنْ أَفْطَرَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ نَاسِيًا فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ وَلاَ كَفَّارَةَ

= **Kim Ramazan ayında** (oruçlu olduğunu) **unutup iftar ederse** (; orucunu bozarsa)**, onun üzerine kazâ ve keffâret gerekmez.** [117]

(Mâlikîlere göre yukarıda sayılanların her biri ile farz olan oruç bozulur, kazâsı gerekir. Çünkü orucun rüknü olan imsak kaybolmuştur.)

102 * Yanılarak yemek yiyen bir oruçluya rastlanınca, bakılır: Eğer oruç tutmaya güçlü görülüyorsa ona oruçlu olduğunu hatırlatmamak tahrîmen mekruhtur. Fakat çok yaşlı veyâ zayıf kimse olunca, diğer ibâdetleri sağlam yapabilmesi için ona hatırlatılmaz.

Uykuya dalmış, uyuyan bir kimseyi, vaktini geçirmeden namazını kılması için uyandırmak da bir görevdir. Uyuyan kimse özürlü sayılır; fakat uyandırmayan kişi özürlü sayılmayacağı için günah işlemiş olur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte sabah namazı(nı kılmak) için (evden) çıkmıştım. Uğradığı her adamı ya namaza çağırıyor veyâ (uyandırmak için) onu ayağı ile dürtüyordu. [118]

103 - Uyurken bir şey yemek veyâ içmek orucu bozar. Bu yanılma gibi değildir.

104 * Oruçlu olduğunu unutarak yemek yiyen veyâ bir şey içen kişiye: *Sen oruçlusun* denildiği hâlde, o kişi hiç aldırış etmeyerek yemesine veyâ içmesine devam etse sahih olan görüşe göre orucu bozulur ve orucunu kazâ etmesi gerekir.

105 - Hatâ ile yiyip içmek de orucu bozar. Bu sebeple bir kimse, oruçlu olduğunu bildiği hâlde hatâ ile bir şey yese veyâ içse meselâ abdest alırken boğazından aşağı su kaçsa veyâ ağzına yağmur, kar tâneleri düşüp midesine gitse orucu bozulur ve onu kazâ etmesi gerekir. Fakat oruçlu olduğu hatırında değil, unutmuşsa bunlardan dolayı orucu bozulmaz.

106 * Ağza su verip çalkaladıktan sonra ağızda kalan yaşlığın tükürük ile berâber yutulması orucu bozmaz.

Yine insanın baş kısmından burnuna inen akıntıyı bilerek içeri çekip yutması (her ne kadar tiksinilecek bir davranış olsa) da orucu bozmaz.

107 - Dişlerin arasından çıkan kan boğaza gidecek olsa bakılır: Eğer az olur ve içeriye gitmezse orucu bozmaz. Çünkü normal olarak bundan korunma imkânı yoktur. Çok olmakla berâber çoğunluğu tükürükten oluşuyorsa yine orucu bozmaz. Fakat tükürüğün çoğunluğu kan olur, tadı hissedilir veyâ kanla tükürük eşit olursa yutulunca oruç bozulur.

Çıkarılan dişten akan kan hakkında da bu açıklamalar geçerlidir.

108 - Ağızdan dışarı, çeneye doğru iplik hâlinde sarkan, ağızdan kopup ayrılmayan ağız salyasını içeriye çekip yutmak da orucu bozmaz. Çünkü bu durumda henüz ağızdan çıkmamış sayılır.

Yine bunun gibi, herhangi bir sebeple ağızdan çıkıp yine ağza girerek boğaza giden bir su ile de oruç bozulmaz.

109 - Kişinin konuşma veyâ başka bir sebeple tükürükle ıslanmış dudaklarını emmesi, orucunu bozmaz. Çünkü bunda bir zarûret vardır.

110 - Gözyaşı veyâ yüz teri ağza girecek olsa bakılır: Eğer bir iki damla gibi az bir şeyse orucu bozmaz. Çünkü bundan kaçınmak mümkün değildir. Fakat tuzluluğu bütün ağız içinde hissedilecek kadar fazla olur ve oruç hatırda iken yutulacak olursa orucu bozar.

111 - Yenilmesi istenilmeyen ve kendisinden kaçınılması mümkün olmayan bir şeyin içeriye gitmesi orucu bozmaz. Bu sebeple ilâçların tadı, meselâ ağrıyan dişe konulan karanfilin tükürükle boğaza kaçan tadı ve havada dağılan bir duman, yerden veyâ öğütülen veyâ tokmakla dövülen şeylerden kalkan toz, orucu bozmaz. Uçan bir sineğin boğaza kaçması da böyledir. Fakat dişe konulan karanfil gibi bir ilâcın yutulması orucu bozar.

Yine, oruçlu olduğunu hatırladığı hâlde kokladığı bir buhurun dumanı içine gitse veyâ bir sineği tutup yutsa orucu bozulur. Böyle bozulan bir orucu kazâ etmek gerekir.

112 - Renk veren bir iplik parçasını def'alarca; birçok kez ağza alıp çıkarmak orucu bozmaz. Fakat oruçlu olduğunu hatırlayan kişi, ağzına aldığı herhangi bir renkli ipliğin tükürüğünü yutacak olsa orucu bozulur.

113 - Dişlerin arasında kalmış olan bir yemek kırıntısı yutulsa bakılır: Eğer az bir şeyse orucu bozmaz; fakat çok olursa bozar. Burada ölçü; nohut tânesinden küçük olan şey az, nohut tânesi kadar olan şey de çok sayılır.

114 - Dişlerin arasında kalan bir susam veyâ buğday tânesi gibi çok az bir şeyi yutmak orucu bozmaz. Fakat böyle bir şey dışardan alınıp yutulursa orucu bozar. Bu durumda, (tercih edilen görüşe göre) keffâret de gerekir. Ancak böyle çok az bir şey ağza alınıp çiğnense oruca zarar vermez. Çünkü bu ağız içinde dağılır, bir toz hâline gelir. Ancak bunun tadı boğaza giderse oruç bozulur.

Nohut büyüklüğünden az olup dişler arasında kalan bir şey, ağızdan çıkarılıp daha sonra yenilirse orucu bozar. Ancak (sahih olan görüşe göre) bu durumda keffâret gerekmez. Çünkü böyle bir şeyi yemek, normal bir davranış değildir.

115 * Bir kusuntu, kendiliğinden gelince bakılır: Eğer ağız dolusundan az ve kendi kendine içeriye giderse orucu bozmaz. Fakat içeriye döndürülürse İmam Muhammed'e göre orucu bozar. Çünkü imsak kaybolmuştur. İmam Ebû Yûsuf'a göre bozmaz. Çünkü bu az olduğu için abdesti bozmayacağından orucu da bozmaz.

Fakat bu kusuntu ağız dolusu olup kendi kendine içeriye dönecek olsa İmam Ebû Yûsuf'a göre orucu bozar. Çünkü bu tahârete engeldir, abdesti bozar. İmam Muhammed'e göre bozmaz. Çünkü imsak bilerek terk edilmiş değildir.

Ancak böyle bir kusuntu kısmen veyâ tamâmen sâhibi tarafından geriye çevrilirse ittifakla orucu bozar.

مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ وَمَنِ اسْتَقَاءَ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ

= **İrâdesi dışında** (, istemeyerek**) kusan kimseye** (tuttuğu orucu) **kazâ** (etmek) **gerekmez. Kendi isteği ile kusan kimseye** (tuttuğu orucu) **kazâ** (etmek) **gerekir.** [119]

مَنِ اسْتَقَاءَ عَامِدًا فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ وَمَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ

= **Kim bilerek** (, kendi isteği ile) **kusarsa** (tuttuğu orucu) **kazâ** (etmesi) **gerekir, kim** (de) **istemeyerek kusarsa** (tuttuğu orucu) **kazâ** (etmesi) **gerekmez.** [120]

Oruçlu iken (bilerek,) isteyerek kusan kimsenin orucunu kazâ etmesi gerekir. Elinde olmaksızın kusan kimseye kazâ gerekmez. [121]

116 - Bir kusuntu, sâhibi tarafından bilerek getirilince bakılır: Eğer ağız dolusu ise orucu bozar. Çünkü bu durum, hem tahârete, hem de oruç tutmaya engeldir; hem abdest, hem de oruç bozulur. Bu durumda içeriye az çok bir şey dönüp gider. Bu sebeple orucun kazâsı gerekir. Fakat kusuntu ağız dolusundan az olur ve kendi kendine geri dönerse İmam

Muhammed'e göre orucu bozar. Çünkü bu oruç tutmaya engeldir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bozmaz; çünkü az olduğundan tahârete engel değildir.

Bu kusuntu, içeriye çevrilirse İmâmeyne göre orucu bozar. İmam Ebû Yûsuf'tan diğer bir rivâyete göre ise bozmaz.

117 - Yalnız tutmak, öpmek ve oynamakla oruç bozulmayacağı gibi yalnız bakma ve düşünme sonucu inzâl olmakla; menînin gelmesi ile de oruç bozulmaz. Bu sebeple bir kişinin hanımını öpüp okşaması ile o kişinin orucu bozulmaz.

Yine, eşinin veyâ başkasının yüzüne veyâ herhangi bir organına bir def'adan fazla bakma, bunları düşünme sebebi ile menînin şehvetle gelmesi ile de oruçlu olan kimsenin orucu bozulmaz.

118 - İki yoldan yâni ön ve arka taraftan başka herhangi bir uzva yapılacak cinsel ilişki sonunda meni gelmezse oruç bozulmaz. Fakat meni gelirse oruç bozulur ve yalnız kazâ gerekir. El ile menîyi getirmek veyâ hayvana, ölüye yapılan temas sonucunda da oruç bozulur ve yalnız kazâ gerekir.

119 - Hanımını elbisesi üstünden tutmakla menîsi gelen kimse, hanımının cildinin sıcaklığını hissetmiş ise orucu bozulur, hissetmemiş ise bozulmaz.

Yine, bir kadın kocasının menîsi gelinceye kadar onu tutacak olsa kocasının orucu bozulmaz; tutma, eşinin isteği üzerine ise orucun bozulup bozulmayacağı ihtilâflıdır.

120 - Bir erkek eşini veyâ bir kadın kocasını öper, erkekten meni veyâ kadında bir yaşlık belirse orucu bozulur, kendisine bundan dolayı da kazâ gerekir. Kadın bu öpme sonucu bir yaşlık değil, lezzet duyacak olsa İmam Ebû Yûsuf'a göre orucu bozulur, İmam Muhammed'e göre bozulmaz. Okşamak, el ele tutuşmak, boyna sarılmak da öpme gibidir.

121 - Oruçlu olan kimse, büyük abdest temizliği yaparken, içeriye su geçmemesi için normalin dışında nefes alıp vermemelidir. Bu konuda aşırıya gidilir ve büyük abdest-ten sonra temizlik sırasında şırınga ile makattan ilâç akıtılması hükmüne girecek şekilde içeriye su kaçması veyâ ıslak maddenin girmesi orucu bozar.

Kadının tenâsül; üreme organından iç kısmına ilâç akıtılması veyâ kaybolacak şekilde ıslak bir cisim konulması durumunda da oruç bozulur.

122 * Şırınga yapmak; iğne olmak, buruna ilâç akıtmak, kulağa ilâç veyâ yağ damlatmak orucu bozar ve kazâyı gerektirir. Fakat kulağa giren veyâ dökülen su orucu bozmaz. Bunun gibi, üzerinde kulak kiri bulunan bir karıştırıcının kulağa birkaç def'a sokulup çıkarılması ile oruç bozulmaz.

123 - Erkeğin idrar deliğine damlatılan su veyâ yağ, idrar torbasına kadar gitse bile İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre orucu bozmaz. İdrar torbasına kadar gitmeyip idrar deliğinin içinde kalsa ittifakla bozmaz.

* Kadının üreme organının iç kısmına damlatılan su veyâ yağ orucu bozar. [122] Bu hukne; şırınga, şırınga edilen ilâç gibidir. İçeriye kadar ulaşır.

124 - Su veyâ yağ ile ıslanmış bir parmağın ön veyâ arka tarafa sokulması, oruçlu olduğunun hatırlanması durumunda orucu bozar. Unutma hâlinde ise bozmaz. Kuru bir parmağın sokulması, oruçlu olduğu hatırlansın veyâ hatırlanmasın orucu bozmaz.

125 - Deri üzerindeki küçük deliklerden içeriye; deri altına sızan şeyler orucu bozmaz. Bu sebeple vücûda sürülen bir yağ, bir merhem veyâ yıkanırken içeriye soğukluğu geçen bir su, orucu bozmaz.

Aynı şekilde, göze dökülen bir ilâcın tadı boğazda hissedilse veyâ göze sürülen bir sürmenin izi ve rengi tükürükte görülse bile oruç bozulmaz. Çünkü bunların böyle içeriye geçmesi deri üzerindeki küçük delikler aracılığı iledir.

126 * Oruçlu olan kişinin kendi işi olarak ağzından başka vücûdunun herhangi bir kısmından içine tamâmen sokulup kaybolan veyâ başkası tarafından sokulup vücûda fayda sağlayan herhangi bir şey orucu bozar. Bu konuda içeriye giden şeye bakılır, gittiği yola bakılmaz. Bu sebeple bir kimsenin başkası tarafından herhangi bir uzvuna saplanıp vücutta tamâmen kaybolan odun veyâ demir parçası gibi bir şey orucu bozar. Fakat böyle bir şeyin bir ucu dışarıda kalmış olur ise orucu bozmaz; bir parçası içeriye sokulmuş olan bir süngü veyâ bir odun parçası gibi.

Yine, iç boşluğa veyâ beyine kadar derin bulunan bir yaraya konulan yaş bir ilâç, içeriye veyâ beyine kadar ulaşınca orucu bozar, kazâ edilmesi gerekir.

Bu mesele, İmam Âzam'a göredir. Bu esas üzerine, Ramazanda gündüz vakti vücûda yapılan iğne de orucu bozar ve kazâyı gerektirir. Çünkü bu, hem oruçlu olan kişinin izni ile yapılmakta, hem de vücûda fayda sağlamaktadır. İğne aracılığı ile vücutta bir yol açılıyor ve böylece ilâç tam vücûdun içine akıtılmış oluyor. Artık bu şekilde ilâcın içeriye girmesi, suyun deriden emilerek içeriye geçmesi gibi değildir. Bu sebeple hayâtî bir tehlike, bir zarûret bulunmadıkça ihtiyatlı davranılarak iğne iftardan sonra yapılmalıdır. Hattâ bir görüşe göre, başkası tarafından sokulup vücûdun içinde kaybolan demir parçası gibi bir şey, meselâ bir ok bile vücûda bir fayda sağlamadığı hâlde, yine orucu bozar ve orucun kazâ edilmesi gerekir. [123]

İmâmeyne göre bir şey, normal yoldan içeriye gitmedikçe oruç bozulmaz. Çünkü oruç, yaratılışa göre bir yol ve kanal olan bir organdan bir şeyi içeriye sokmaktan kendini tutmak, korumaktır. Biz, orucu bozan şeylerden kendimizi korumak, bunlardan sakınmakla emir olunmuşuz. Bu hususta geçici olan yol ve kanallar dikkate alınmaz. Bundan dolayı dışardan bir yaraya konulan ilâç, boşluğa kadar gitse de orucu bozmaz. Vücûdun derisini yırtarak içeriye gidip kaybolan bir demir, bir kurşun parçası hakkında da hüküm böyledir. Buna göre iğne ile de orucun bozulmaması gerekir. Yine de ihtiyatlı; tedbirli davranılarak bu işlem iftardan sonraya bırakılmalıdır.

* İğne olan veyâ serum alan kişinin amacı tedâvi olmak, hastalıktan iyileşmek ise oruç bozulmaz; serum almanın amacı tedâvi değil de açlığı, susuzluğu gidermek olursa oruç bozulur. [124]

127 - Baştaki veyâ karındaki bir yaraya konulup, yaranın rutûbeti ile beyine veyâ karın boşluğuna gitmeyen bir ilâçtan dolayı oruç bozulmaz. Fakat böyle bir yaraya konulup beyine veyâ ileriye gidip gitmediğinden şüphe edilen sıvı bir ilâç, genellikle içeriye geçtiği için İmam Âzam'a göre orucu bozar, İmâmeyne göre bozmaz. Çünkü böyle şüphe ile oruç bozulmayacağı gibi, normal olmayan bir yoldan içeri giren bir ilâç ile de oruç bozulmaz.

Kazâ Edilmesi Gereken ve Gerekmeyen Oruçlar

128 * Kazâ, gününe gün oruç tutmaktır. Kazânın gerekliliği, oruç tutamama sebebi ile borcu ödeyip sevâbına erişmek içindir. [125]

Orucun kazâsı, peş peşe de aralıklarla da câizdir. Çünkü kazânın belirli bir nitelikte olma kaydı yoktur.

Bir adam, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a Ramazanda tutamadığı günlerin orucunu nasıl kazâ edeceğini sormuş ve: Aralıklı olarak tutmam bana yeterli olur mu

demişti. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Senin başkasına borcun olsa ve onu bir dirhem, iki dirhem gibi taksitlerle ödesen alacaklı bunu senden kabul eder mi** *dedi. Bu kimse:* Evet *dedi. Bunun üzerine Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Allah,** (kendi) **hakkından vazgeçmeye ve kabul etmeye daha lâyıktır** *buyurdu.* [126]

Yolculuk veyâ hastalık gibi mubah bir özür sebebi ile Ramazan orucunu tutmamış veyâ tutamamış olan bir kimse, daha bunları kazâ etmeye elverişli bir vakit bulamadan ölse üzerine kazâ gerekmediği gibi fidye vermesi de gerekmez. Ancak ölen kimse, bu oruçları için fidye verilmesini vasiyet etmişse malının üçte birinden bu vasiyetin yerine getirilmesi gerekir.

إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ لَكُمْ ثُلُثَ أَمْوَالِكُمْ آخِرُ أَعْمَارِكُمْ زِيَادَةً فِي أَعْمَالِكُمْ

= **Yüce Allah, ömürlerinizin sonlarında** (iyi) **amellerinizde bir artış olması için mallarınızın üçte birin**(de tasarruf etme hakkın)**ı size verdi.** [127]

* Tasarruf; bir şeye sâhip olma ve sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi; bir nesneyi özellikle parayı idâreli kullanma, israf etmeme, tutumluluk; para, mal ve benzerlerini artırma, biriktirme gibi anlamlara gelir. [128]

Fidye, bir fakirin sabah akşam bir günlük yiyeceğidir ve bir fitre sadakasına eşittir. Fidye, her gün için bir yoksula yarım sa' (miktârı buğday) vermekle gerçekleşir. [129]

129 * Bir kimse, yolculuk veyâ hastalık sebebi ile Ramazan orucunu tutmamış veyâ tutamamış olsa bunun tamâmını veyâ bir kısmını kazâ edebilecek bir zaman bulmuş olduğu hâlde, bunları kazâ etmeden ölecek olsa ve geride malı da varsa kazâya kalan her gün için malının üçte birinden ödenmek üzere bir fidye ödenmesini vasiyet etmesi gerekir. Bu fidye, malının üçte birinden fakirlere verilir. Özürsüz olarak Ramazan orucunu bilerek tutmayan kimse üzerine de, öldüğü zaman malının üçte birinden fidye verilmesini vasiyet etmesi bir görevdir. Kazâ edecek zaman bulamasa da hüküm aynıdır. Çünkü yapılması mümkün olan bir ibâdeti zamânında yapmayı terk etmiştir. Eğer vasiyet etmezse vârislerin bu fidyeyi vermeleri gerekmez. İsterlerse kendi mallarından bir bağış olarak verebilirler. Vârisler veyâ vâris olmayanlar, ölü adına orucu tutarak kazâ edemezler. Böyle vücut ile yapılan ibâdetlerde, ibâdeti yapması gereken kişinin yerine bir başkasının o ibâdeti yapması geçerli değildir. Ancak kendileri için tuttukları oruçların sevâbını ölüye bağışlayabilirler.

Kimse, (başka bir) kimse adına oruç tutamaz, kimse (başka bir) kimse adına namaz kılamaz. [130]

(İmam Şâfiî'ye göre ölü vasiyet etsin veyâ etmesin, onun geriye bıraktığı malın tümünden kazâya kalmış oruçlarının fidyesi verilir; böyle bir ölü adına onun velisi oruç tutabilir.)

130 - Tutulamayan oruçlardan dolayı fidye verilmesi, Ramazan orucu ile Ramazan ayından kazâya kalan oruçlara ve adak oruçlarına mahsustur. Yemîn ve hatâ ile bir insanı öldürmenin keffâretleri için tutulması gereken oruçları tutmaya güç yetiremeyen kimsenin, daha hayatta iken fidye vermesi câiz değildir. Fakat bu oruçlar için vasiyet etmesi câizdir.

131 - Bozulan herhangi bir nâfile orucun kazâ edilmesi gerekir. Bu orucu bozma, oruçlu olan kişinin ister kendi isteği ile olsun, ister olmasın aynıdır. Bu sebeple nâfile oruç tutmaya başlayan bir kadın, âdet görecek olsa sahih olan görüşe göre bu orucu kazâ etmesi gerekir. Çünkü başlanmış bir ibâdeti yarıda bırakmamak, tamamlamak, yüklenilen bir dînî görevi bozmamak vâcibtir, yerine getirmek gerekir:

وَلاَ تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

= ***Amellerinizi iptâl etmeyin*** *(; boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın)*. [131]

(Şâfiîlere göre böyle bir oruçlu serbesttir; dilerse kazâ eder, dilerse etmez. Çünkü üzerine vâcib olmayan, yükümlü olmadığı bir ibâdete başlamakla aslında bağış yapmıştır. Tamamlamadığı bir bağışı yerine getirmesi gerekmez.)

132 - Bir kimse, fecrin doğuşundan sonra kazâ orucuna niyet etse bu oruç kazâ yerine geçmez, nâfile bir oruç olur. Çünkü kazâ orucuna geceden niyet edilmesi gerekir. Bu nâfile orucu bozacak olsa ayrıca kazâsı gerekir.

133 - Ramazan ayının başından sonuna kadar baygın bir hâlde olan bir kimse, daha sonra kendine gelince, tutamadığı oruçları kazâ etmesi gerekir. Bunda icmâ vardır. Çünkü bayılma durumu bir hastalıktır. Fakat böyle bir durumun bu kadar uzaması da çok az olur. Ara sıra olan şeylerdeki güçlük de izne sebep olamaz.

134 - Delirmiş olan bir kişi, Ramazan içinde kendine gelip iyileşse geçmiş günleri kazâ eder. Fakat bir kimsenin delirmesi, Ramazan ayının başından sonuna kadar veyâ son günün zevâl vaktinden sonraya kadar devam etse sonradan iyileşmekle kendisine kazâ gerekmez. Çünkü bunda güçlük vardır, sahih olan da budur.

Yine delirmiş bir kişi, Ramazan gecelerinden birinde iyileşse daha sonra fecirden itibâren yine delirse üzerine kazâ gerekmez.

Delinin iyileşmesi, kendindeki deliliğin tamâmen ortadan kalkması ile olur.

(Mâlikîlere göre delilik de bayılma gibidir. Bu sebeple orucun kazâsı gerekir.)

135 - Orucu kazâya kalan kimse, bunu kazâ etmeden daha sonraki Ramazan ayına yetişince, gelen Ramazan orucunu, kazâ orucundan önce tutar. Çünkü orucu kazâ etmek için zaman geniştir.

(Şâfiîlere göre bir Ramazana âit kazâ orucunu, diğer Ramazan gelmeden önce tutmak gerekir. Önceki Ramazan orucu tutulmadan ikinci bir Ramazan gelince, hem kazâ, hem de her gün için bir fidye gerekir. Çünkü kazâ vaktinde tutulmamıştır. Kazâyı vaktinden sonraya bırakmaksa vaktinde yapılması gereken bir ibâdeti sonraya bırakmak gibidir.)

Hanefî mezhebine göre, kazâ orucunu tutmak için bir vakit belirtilmemiştir. Bu konu ile ilgili âyet-i kerîme kazâyı herhangi bir vakitle sınırlandırmış değildir.

136 * Bir gayrimüslim Ramazan ayı içinde müslüman olduğu hâlde, geri kalan günleri oruç tutmayacak olsa bakılır: Eğer dârul harbde; kâfirlerin yönetiminde olan bir ülkede müslüman olmuş ve Ramazan çıkıncaya kadar orucun farz olduğunu öğrenmemişse özürlü sayılır; müslüman olduktan sonra geçirdiği günleri kazâ etmesi gerekmez. Fakat İslâm yurdunda, çoğunluğu müslümanlardan oluşan bir yerde ihtidâ etmiş; İslâm dînini kabul ederek müslüman olmuşsa her durumda kazâ etmesi gerekir. Çünkü İslâm yurdunda öğrenilmesi farz-ı ayn olan bu gibi bilgiler konusunda câhillik; bilgisizlik özür sayılmaz.

137 - Çocuklar için oruç tutmak, namaz gibidir. Bu sebeple on yaşında bulunan bir çocuğa oruç tutması emredilir, tutmazsa hafifçe dövülebilir. Bununla birlikte oruç tutmazsa kazâ etmesi gerekmez. Bir de çocuğun oruç tutmaya gücü yetmelidir. Oruç tutarsa zarar görecek olan çocuğa, oruç tutması emredilmez.

Keffâret Gereken ve Gerekmeyen Oruçlar

138 * Keffâret, ancak Ramazan ayında orucu edâ ederken; vaktinde yerine getirir iken tutulan orucu bozma sebebi ile gerekir. Ramazan orucundan başka hiçbir orucun,

hattâ Ramazan ayında tutulamayan bir oruca karşılık olarak tutulan kazâ orucunun bozulması sebebi ile bile keffâret yâni bir cezâ, geçmişteki kusuru düzeltmek için iki ay oruç tutmak gerekmez. [132]

139 * Ramazan orucunun bozulmasından dolayı keffâret gerekmesi için, hem şeklen; şekil olarak, hem de anlam bakımından iftar; orucu bozan bir şey gerçekleşmelidir. Bu da, örf ve âdete göre gıda almak, tedâvi olmak veyâ lezzetlenmek amacı ile yenilip içilen şeylerden birini kendi isteği ile bilerek yutmakla veyâ canlı bir kişiye ön veyâ arka tarafından kendi isteği ile bilerek yaklaşmakla; cinsel ilişkide bulunmakla meydana gelir. Bunda menînin gelmesi şart değildir.

* Ramazan orucunun bozulmasından dolayı keffâretin veyâ kazânın gerekmesi konusunda kural şudur: Oruç, örf ve âdete göre gıda olmayan veyâ kendisi ile tedâvi olunmayan bir şeyle bozulmuşsa keffâret gerekmez, kazâ gerekir. Çünkü keffâretin gerekli olması için suçun tam olması gerekir. Suç da ancak gıda olarak yenilen veyâ kendisi ile tedâvi olunan bir şey ile tam olur. Çünkü bu durumdaki bir şeyi yutmakla, oruç tutma hem şekil, hem de anlam bakımından ortadan kalkmış olur. Diğer taraftan, keffâret bir işi yapmaktan vazgeçirmek, caydırmak için meşrû kılınmıştır. Normal insan tabiatı, vücûdun yararına olduğu için beslenme ve tedâvide kullanılan şeye ilgi duyar. Bu sebeple, bu konuda caydırıcı bir müeyyide; yaptırım uygulamaya, yaptırım gücü koymaya ihtiyaç vardır. Gıda olmayan ve kendisi ile tedâvi olunmayan şeylere ise normal insan tabiatı ilgi ve istek duymaz. Bu sebeple bunlar hakkında caydırıcı bir müeyyide koymaya gerek duyulmaz. [133]

Bu sebeple gıda sayılmayan, vücut için elverişli olmayan, aslında necis; pis olup kendisinden tiksinilen bir şeyin isteyerek ve bilerek yenip içilmesinden veyâ bir ilâcın ağızdan başka bir yerden içeriye akıtılmasından dolayı keffâret gerekmez.

Aynı şekilde, diri bir insana ön ve arka tarafın dışında başka bir taraftan veyâ ölü bir insana veyâ ölü veyâ diri bir hayvana herhangi bir tarafından isteyerek yapılan ve meni gelen cinsel temaslar da bu hükümdedir; yalnız kazâyı gerektirir. Dînen yasak ve haram olan bu tür yaklaşmalar ayrıca ilâhi azâba sebep olur.

(Şâfiîlere göre ölü veyâ hayvan hakkındaki cinsel ilişki keffâreti gerektirir. Çünkü bu durumda oruca engel olan bir temas, bir yaklaşma bulunur.)

140 - Keffâret, oruç tutmamanın değil, orucu bozmanın bir cezâsıdır.

Bu sebeple bir kimse, Ramazanda oruca aslâ niyet etmediği gibi, hiç orucu bozucu bir şey yapmadan durmuş bulunsa yâni bir şey yiyip içmese üzerine yalnız kazâ gerekir.

Fakat İmam Züfer'e göre, oruç için orucu bozucu şeylerden sakınmak yeterlidir. Bu sebeple niyet bulunmasa da, yalnız orucu bozucu şeylerden sakınmakla oruç tutulmuş olur. Artık ne kazâ ne de keffâret gerekir. Bu durumda bilerek yapılacak bir iftar hem kazâ, hem de keffâreti gerektirir.

Yine, oruca aslâ niyet edilmediği hâlde gündüzün bilerek iftar edilse yalnız kazâ gerekir. Böyle bir yersiz davranıştan dolayı, ayrıca sorumluluk doğar. Bu sebeple tövbe etmek, yüce Allah'tan mağfiret dilemek gerekir. Fakat keffâret gerekmez.

Aynı şekilde, geceleyin niyet edilmeyip sabahleyin şer'î gündüzün yarısından önce oruca niyet edilse ve daha sonra bilerek iftar edilecek olsa yine yalnız kazâ gerekir.

Bu İmam Âzam'a göredir. İmâmeyne göre oruç tutmaya niyet etmeksizin orucu bozucu şeylerden sakınılsa veyâ zevâl vaktinden sonra oruç bozulsa kazâ edilmesi gerekir, keffâret gerekmez. Fakat zevâl vaktinden önce oruç bozulsa hem kazâ, hem de keffâret gerekir. Çünkü zevâl vaktinden önce oruca niyet edilmesi mümkündür.

(İmam Mâlik’e göre özürsüz olarak orucunu bozan her mükellefe keffâret gerekir. İmam Şâfiî’ye göre yalnız cinsel ilişkiden dolayı keffâret gerekir ve bu fiil tekrar edildikçe, keffâret de tekrarlanır. Çünkü keffâretlerde ibâdet anlamı daha yüksektir. İbâdetlerde birkaç keffâretin bir sayılması mümkün değildir.)

141 - Ramazanda oruca niyet etmiş bir kimse için bilerek ve isteyerek yenilmesi veyâ içilmesi keffâreti gerektiren şeylerden bir kısmı şunlardır:

Ekmek, yemek, yağ, peynir, buğday, kavrulmuş arpa, yağ ile yoğrulmuş darı otu, pişmiş veyâ çiğ et, su, kar, dolu, sebze suları, karpuz, kavun, yaş ve kuru meyveler, yaş olup temiz olan karpuz kabuğu, üzüm tânesi, tâze küçük üzüm yaprağı, yenilen diğer yapraklar, bitkiler, safran, misk, kâfûr, herhangi bir ilâç, yenilmesi alışkanlık hâline gelmiş çamur, kilermeni; ermeni çamuru denilen ve ilâç olan çamur, gebenin canı isteyip yiyeceği çamur, bütün içkiler, tütün, nargile, enfiye, emilen bir şekerin boğaza giden tadı.

Bunlarda, yenilip içilmek bakımından şeklen iftar bulunduğu gibi vücûda faydalı bulunmaları veyâ bunlardan lezzet alınması yönü ile de mânen iftar; oruç bozma vardır.

142 - Bilerek yutulacak bir taş, bir demir, bir kurşun, bir çekirdek, kabuklu kuru bir fındık veyâ badem orucu bozar; kazâ gerekirse de, keffâret gerekmez. Çünkü bunlarda şeklen oruç bozma varsa da, normalde bunlar yenilmediği için mânen oruç bozma yoktur.

Yine, yutulan bir kâğıt veyâ pamuk parçası, âdî bir çamur, bir toprak, kuru bir ot, bir saman parçası, yetişmemiş ayva tânesi, kuru veyâ yaş kabuklu ceviz tânesi, kabuklu yumurta kazâyı gerektirirse de, keffâreti gerektirmez. Çünkü genelde bunlarla beslenilmez ve bunlar tedâvi için de kullanılmaz. Kuru fıstık, içi olduğu hâlde çiğnenirse keffâreti gerektirir; çiğnenmeden yutulursa keffâret gerekmez.

143 - Kuru pirinç, kuru darı, mercimek, fiğ de keffâreti gerektirmez. Çünkü bunlar ile bu şekilde beslenmek alışılmış bir şey değildir.

Buruna kaçan su veyâ akıtılan ilâç da böyledir. Çünkü bunlarda kendi isteği ile yutup iftar yapmak yoktur. Sâdece bir yararlanma ise yalnız kazâyı gerektirir.

144 - Başkasının tükürüğünü veyâ başkasının ağzından çıkan lokmayı veyâ kendi ağzından çıkıp biraz dışarıda kalmış olan lokmayı alıp yutmak da yalnız kazâyı gerektirir, keffâret gerekmez. Çünkü insan yaratılışı bakımından bunlardan tiksinir. Geçerli sayılan rivâyete göre kan da böyledir. Fakat dostun, sevdiği bir kimsenin tükürüğünü alıp yutmak Ramazan orucu için keffâreti gerektirir. Çünkü bundan lezzet alınır. Afyon gibi sarhoşluk veren kuru otlar da böyledir; lezzet alındığı için keffâreti gerektirir.

Kısaca keffâret, insanları bir kısım işlerden engellemek içindir. Bu engelleme, yenilip içilmesi alışılmış olan ve yaratılış gereği kendilerine istek duyulan şeylere karşı uygulanır. İnsanlar, yaratılışları gereği tiksinecekleri şeylerden zaten kaçınacakları için bunlardan dolayı zorlamaya, engellemeye gerek yoktur.

145 - Yenilmesi alışılmış bir şeyi Ramazanda oruçlu iken unutarak ağzına alan kimse, oruçlu olduğunu hatırlayınca hemen onu ağzından çıkarıp atması gerekir. Fakat ağzındakini çıkarmayıp yutarsa üzerine keffâret gerekir. Ancak ağzından çıkarır ve onu soğuduktan sonra yutacak olursa yalnız kazâ gerekir. Çünkü böyle bir şeyi yutmak tiksinti verici bir davranıştır.

146 - Bir kimse, fecir doğduğu hâlde henüz doğmamıştır; imsak vakti girdiği hâlde girmemiştir zannederek sahur yemeğini yese veyâ güneş batmadığı hâlde battı sanarak iftar etse üzerine kazâ gerekir, keffâret gerekmez. Çünkü bilerek iftar etmiş değildir.

147 - Bir kimse, Ramazanda eşine: *Bak, fecir doğmuş mu, doğmamış mı; imsak olmuş mu, olmamış mı* dedikten sonra, kadının bakıp henüz fecrin doğmadığını haber vermesi üzerine o kimse, oruca aykırı bir harekette bulunsa fakat daha sonra fecrin doğmuş olduğu anlaşılsa kendisine yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez. Fakat kadın, fecrin doğmuş olduğunu bilerek böyle bir harekette bulunmuş ise o kimseye keffâret de gerekir.

148 - İki kişi güneşin battığına, iki kişi de güneşin henüz batmadığına şâhitlik ettiği hâlde iftar edilecek olsa ve daha sonra güneşin batmamış olduğu anlaşılsa bundan dolayı ittifakla yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez.

149 - İnsanların haklarında olduğu gibi oruç konusunda da delil, kanıt olduğuna şâhitlik etmek geçerli; delil, kanıt olmadığına şâhitlik etmek geçerli değildir.

Bu sebeple iki kişi fecrin doğduğuna, iki kişi de doğmadığına şâhitlik ettiği hâlde Ramazan orucunu tutacak kimse, yemek yiyip fecrin doğmuş olduğu daha sonra anlaşılmış olsa üzerine hem kazâ, hem de keffâret gerektiğinde ittifak vardır. Bu konuda delil olmadığına şâhitlik etmek, delil olduğu konusundaki şâhitliğe karşı delil olamaz.

Fakat bu olayda böyle şâhitlik edenler birer kişi olsa yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez. Çünkü fecrin doğuşu hakkında bir kişinin şâhitliği tam bir delil değildir.

150 - Unutarak bir şey yiyen veyâ fecir doğmuşken henüz doğmamıştır sanarak veyâ uyku hâlinde oruca aykırı bir harekette bulunan kimse, artık orucunun bozulduğunu zannederek tekrar bilerek yese üzerine keffâret gerekmez. Bu unutma sebebi ile orucunun bozulmayacağını bildiği hâlde iftar etse İmam Âzam'a göre yine keffâret gerekmez. Sahih olan da budur. Çünkü bu durumda orucun bozulma şüphesi vardır.

151 - Kendisine içten kusuntu gelen veyâ ağzına su verirken bir hatâ, bir yanlışlık sonucu boğazına su kaçan veyâ bir kadının güzelliğine bakması sebebi ile orucunun bozulduğunu sanan kişi, Ramazanda bilerek iftar edecek olsa üzerine keffâret gerekmez. Fakat bununla orucun bozulmayacağını bildiği hâlde iftar etse keffâret de gerekir. Çünkü bu konuda şüpheye yer yoktur.

152 - Bir kimse Ramazanda gündüzün misvak kullansa veyâ gıybet etse ve bu yüzden orucun bozulduğunu sanarak bilerek orucunu bozacak olsa üzerine keffâret gerekir.

153 - Ramazan günü ihtilâm olan kimse, orucunu bozsa bakılır: Eğer bu ihtilâm ile orucun bozulmuş olduğunu zannetmişse üzerine keffâret gerekmez. Fakat bununla orucun bozulmayacağını biliyor ise keffâret gerekir.

154 - Ramazanda oruçlu olduğunu unutarak cinsel ilişkide bulunan kimse, oruçlu olduğunu hatırlar hatırlamaz kendini geri çekse orucu bozulmaz. Daha sonra menînin gelmesi zarar vermez, ihtilâm olmuş gibi olur. Fakat hiç hareket etmeden meni gelinceye kadar duracak olsa kendisine yalnız kazâ gerekir. Fakat kendisini hareket ettirecek olsa keffâret gerekir. Çünkü bu durumda cinâyet yâni orucu bozma işlemi tamamlanmış olur. Kendini geri alıp tekrar cinsel ilişkide bulunmak da, böyle keffâreti gerektirir.

Böyle bir ilişkinin ikinci fecir zamânına rastlaması hâlinde de bu hüküm geçerlidir.

155 - Bir kadın oruca niyet edip uyuduktan sonra veyâ geçici olarak cinnet geçirip kendinden geçtikten sonra kocası onunla cinsel ilişki kursa orucu bozulur, kadın üzerine yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez.

156 - Ramazan günü kendini bir çocuğa veyâ bir deliye teslim edip cinsel ilişki kuran (, cinsel ilişkiye giren) oruçlu bir kadın hakkında ittifakla keffâret gerekir.

157 * Ramazan günü zor kullanmak yâni ikrâh-ı mülcî sûreti ile yapılan cinsel ilişkiden dolayı, bu işe zorlanan kimseye yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez.

* İkrâh (إكراه), ikrah; sözlükte bir kimseyi istemediği bir sözü söylemeye veyâ bir işi yapmaya zorlamaktır. Istılahta bir kimseyi korkutarak, rızâsı; isteği olmaksızın bir sözü söylemeye veyâ bir işi işlemeye haksız yere yöneltmek, zorlamaktır.

* İkrâh-ı mülci' (إكراه ملجئ); kişiyi öldürme, organını kesme veyâ bunlardan birine sebep olacak şiddetli vurma veyâ dövmekle yapılan zorlama ve korkutmadır. Buna tam ikrah, tam zorlama da denir. [134]

Yalnız üzüntü ve acı verecek derecede olan dövmek veyâ yalnız hapsetmek ikrâh-ı mülcî sayılmadığından, bu sebepler ile oruç bozulursa keffâret gerekir.

158 - Seferî olan; yolcu sayılan bir kişi, Ramazan günü zevâl; öğle vaktinden önce memleketine dönse ve bir şey yememiş olduğu hâlde oruca niyet edip daha sonra bilerek orucunu bozacak olsa üzerine keffâret gerekmez.

Zevâl vaktinden önce iyileşip oruca niyet etmiş iken sonra orucunu bozan bir deli hakkında da hüküm böyledir, keffâret gerekmez.

159 - Orucunu bozan kişiye, o gün oruç tutmamasını mubah kılacak bir hâl gelirse ondan keffâret düşer. Meselâ: Sağlıklı bir kimse, Ramazanda oruca niyet etmişken orucunu bozsa ve aynı gün bayılsa veyâ bir kadın âdet görmeğe başlasa yâhut oruç tutamayacak bir hâlde hastalansa üzerine yalnız kazâ gerekir, keffâret gerekmez. Doğru olan görüş budur. Bunlar insanın elinde olmayan ve dînen geçerli olan birer özürdür.

Fakat böyle bir kişi, kendini yaralayıp oruç tutamaz bir duruma gelse (sahih olan görüşe göre) üzerinden keffâret düşmez. Çünkü bu duruma düşmeye kendi sebep olmuştur.

Yine, orucu açtıktan sonra isteyerek veyâ istemeyerek sefere; yolculuğa çıksa yine keffâret düşmez. Çünkü yolculuk insanın elinde olmayan bir özür değildir.

Sefere; yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozan kişiye yalnız kazâ gerekir. Çünkü o gün aslında oruç tutmakla mükellef değildir, yolcunun oruç tutmamasına izin vardır.

160 - Ramazanda oruçlu olarak yolculuğa başlamış bir kimse, unutmuş olduğu bir şeyi almak için evine dönse, bir şey yedikten veyâ içtikten sonra tekrar yola çıksa üzerine keffâret gerekir. Çünkü evine dönmekle yolculuktan çıkmış olduğu için yemek yediği sırada mukim sayılır. Fakat beldenin evlerini geçtikten sonra bir şey yiyip daha sonra evine dönüp yine bir şey yiyecek olsa üzerine keffâret gerekmez. Böyle yedikten sonra seferden; yolculuktan tamâmen vazgeçmiş olsa da yine keffâret gerekmez. Çünkü bu yemesi bir ruhsat hâline rast gelmiştir.

(Zâhiriyye mezhebine göre, yolculuk hâlinde oruç tutmak Kur'ân ve sünnete aykırı olacağından aslında câiz değildir. Diğer mezheplere göre yolcu serbesttir; dilerse orucunu tutar, dilerse tutmaz. Daha sonra kazâ eder. Hattâ kendisine zarar vermezse oruç tutması Hanefîlere göre mendubtur.)

Oruç Tutmamayı Mubah Kılan Özürler

161 * Aşağıdaki on sebepten dolayı oruç tutmamak veyâ tutulmuş bir orucu bozmak mubahtır:

1) Misâfirlik, yolculuk: Ramazanda en az üç günlük yâni on sekiz saatlik veyâ on sekiz fersahlık yâni ortalama 90 kilometrelik uzaklığı olan bir yere gidecek olan kimse, geceden oruca niyet etmeyebilir. Bu sebeple o gün yola çıkınca oruçlu bulunmamış olur. Fakat bir kimse, oruç tutmaya başladıktan sonra gündüzün yolculuğa çıksa bu yolculuk o

ilk gün için bir özür sayılmaz, orucuna devam etmesi gerekir. Ancak o gün yola çıkar ve daha sonra orucunu açarsa kendisine keffâret gerekmez, yine sâdece kazâ gerekir.

2) Hastalık: Oruç tutmamayı mubah kılan hastalığın ölçüsü şudur; bu hastalık ile berâber oruç tutmak insana çok büyük zarar veriyorsa veyâ oruç tutulduğunda insanın ölmesinden veyâ hastalığın artmasından yâhut hastalığın iyileşmesinin gecikmesinden korkulursa bu hastalık oruç tutmamayı mubah kılan hastalıktır. Bu durumlarda kişi oruç tutmayabilir veyâ tutmuş olduğu orucu bozabilir. Sonradan iyileşince tutamadığı günleri kazâ eder. İlerlemesinden korkulan göz ağrısı da böyledir; çünkü bu da bir hastalıktır.

Bununla berâber yalnızca bir kuruntuya bağlı korku yeterli değildir. Ya hastanın tecrübesinden veyâ görülen belirtilerden dolayı kendisince kuvvetli bir zan bulunmalıdır. Yâhut fıskı açık olmayan müslüman bir doktor tarafından, oruç tutmasının sağlığına olumsuz etkisinin olacağı haber verilmelidir.

Oruç tuttuğunda hasta olacağından korkan, bir delil ile hasta olacağını zanneden veyâ müslüman bir doktorun haberine dayanan sağlam bir kimse de hasta hükmündedir.

Aynı şekilde, ağır sıtma nöbetine tutulan kimse, henüz sıtma belirip ortaya çıkmadan orucunu bozacak olsa bunda bir sakınca yoktur. Fakat gün aşırı sıtmaya tutulan kimse, belli günde sıtmanın geri dönmesi sebebi ile kendisini zayıf düşüreceğini düşünerek orucunu bozduğu hâlde, sıtma meydana çıkmamış olsa kendisine keffâret de gerekir.

* Hastalığın artması korkusu varken, kişiye oruç tutmayı gerekli kılmakta zorluk vardır. Bu sebeple bu konuda kişinin kolaylığı alıp orucunu bozması, oruç tutmaması ve ruhsattan yararlanması gerekir.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصَهُ كَمَا يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ

= Şüphesiz ki yüce Allah, azîmetlerin yapılmasını sevdiği gibi ruhsatların yapılmasını (, onlardan faydalanılmasını) **da sever.** [135]

3) Düşmanla cihad: Ramazanda düşmanla savaşacak bir İslâm mücâhidi, düşman karşısında zayıf düşeceğinden korkarsa oruç tutmayabilir. Hattâ daha sonra savaş yapılmasa da kendisine kazâdan başka bir şey gerekmez.

4) İkrah, zorlama hâli: Hayâtı etkileyen veyâ bir organın zarar görmesine sebep olacak şekilde yapılan bir zorlamadan dolayı oruç açılabilir, bu câizdir. Bununla berâber seferî veyâ hasta olmayan bir kişi, böyle bir zorlamaya rağmen Ramazan orucunu bozmaz ve zulüm edilerek öldürülürse günahkâr olmaz, dînî emirlere olan bağlılığını göstermiş olduğu için daha büyük bir sevap kazanır. Fakat seferî veyâ hasta olan kişi, bu zorlamaya rağmen orucunu açmaz ve öldürülecek olursa günâha girmiş olur. Çünkü aslında bunlar için, bu durumdaki kişilerin oruçlarını açmaya şer'an ruhsat vardır. Bu ruhsattan zorlanma hâlinde yararlanmamak doğru olmaz.

5) Şiddetli açlık veyâ susuzluk: Oruçlu bir kişi açlık veyâ susuzluk sebebi ile canına bir zarar geleceğinden veyâ aklına bir noksanlık gelmesinden bir tecrübeye veyâ belirtiye veyâ müslüman bir doktorun haberine dayanarak korkarsa daha sonra kazâ etmek üzere orucunu açabilir.

6) Gebelik, sütannelik: Ramazanda gebe bulunan veyâ kendisinin veyâ başkasının çocuğuna süt veren bir kadın, kendine veyâ çocuğa bir zarar gelmesinden korkarsa orucunu açabilir, daha sonra kazâ eder. Ancak sütanneliği gerçekleşmiş olmalıdır. Yâni çocuğa o kadından başka süt veren, süt verebilen bir kimse bulunmamalı veyâ süt verebilecek kimse bulunduğu hâlde çocuk sütanneden başkasının memesini emmemelidir.

إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ شَطْرَ الصَّلاَةِ وَالصِّيَامَ وَعَنِ الْحَامِلِ وَالْمُرْضِعِ

= **Yüce Allah, misâfirden** (; seferî, yolcu olan kimseden dört rek'atlı farz) **namazın yarısını, hâmile ve çocuk emziren kadınlardan** (da daha sonra tutmak üzere Ramazan) **orucu**(nu) **kaldırdı** (, hâmile ve emziren kadına oruç tutmamaya izin verdi) **.** [136]

إِنَّ اللّٰهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ نِصْفَ الصَّلاَةِ وَالصَّوْمَ وَرَخَّصَ لِلْحُبْلَى وَالْمُرْضِعِ

= **Allah, yolcudan** (dört rek'atlı farz) **namazın yarısını ve** (yolculuk sırasında) **oruç yükümlülüğünü kaldırmış, hâmile ve çocuk emziren kadınlara da** (daha sonra tutmak üzere oruç tutmamalarına) **ruhsat** (; izin) **vermiştir.** [137]

7) Hayız ve nifas hâli: Bir kadın Ramazanda gündüz âdet görmeğe başlasa veyâ çocuk doğursa orucu bozulur; artık âdet günlerinde ve loğusalık süresinde oruç tutması câiz değildir. Fakat bir kadın âdet günü sanarak orucunu bozduğu hâlde o gün âdet görmese kendisine keffâret de gerekir. Tercih edilen görüş budur.

Ramazanda âdet gören bir kadın, geceleyin âdeti kesilip temizlenecek olsa bakılır: Eğer âdet günleri tam on gün ise ertesi gün Ramazan orucuna başlar. Fakat on günden az ise âdeti kesildikten sonra imsak vaktine kadar yıkanmasına yetecek kadar fazla bir zaman kalmışsa yine oruca başlar. Bu kadar bir vakit bulunmazsa meselâ yıkanmasının ardından hemen imsak vakti girerse o gün oruca başlamaz. Çünkü böyle on günden noksan âdet görenler hakkında yıkanmak için geçecek süre de âdet vaktinden sayılır.

8) Ziyâfet: Ziyâfet vermek veyâ bir ziyâfete çağrılmak, nâfile oruçları bozmak için bir özür sayılabilir. Bu sebeple daha sonra kazâ edebileceğine güvenen kimse, vereceği veyâ çağrıldığı bir ziyâfet, bir dâvet sebebi ile nâfile olarak tutmuş olduğu orucu bozabilir. Çünkü orucuna devam ederse bir müslüman kardeşini gücendirmiş olabilir.

Bir görüşe göre, ziyâfet için zevâl vaktinden önce nâfile oruç açılabilirse de zevâl; öğle vaktinden sonra artık açılamaz. Eğer bu orucun açılmaması, anne veyâ babanın haklarına uymamayı gerektirirse o zaman yine açılabilir.

Ziyâfet, ne farz ne de vâcib oruçları bozmak için bir özür değildir.

9) Talaka, boşamaya yemîn: Nâfile veyâ kazâ orucuna başlamış olan bir kimseye orucunu açması için bir kişi kendi eşinin boş olmasına yemin etse yâni orucunu açmazsa kendi karısının boş olacağını söylese bu kimsenin o yemin eden kişiyi zarardan ve zor durumdan kurtarmak için orucunu açması mendub olur.

Bir kısım âlimlere göre daha istivâ zamânı olmamış ise bu mendubtur, değilse mendub değildir. Fakat yemin eden kişi oruçlu olan kimsenin babası ise mendub olur.

10) Yaşlılık: Oruç tutmaya gücü yetmeyen ve kendisine şeyh-i fânî denilen çok yaşlı bir kimse oruç tutmayabilir.

Şeyh-i fânî o ihtiyar kimsedir ki, ölünceye kadar vücûduna zayıflık gelir ve tekrar kuvvet bulmadan ölür. Oruç tutmaya dayanamayacak böyle bir kimse, oruç tutmaz ve her bir Ramazan gününün orucuna karşılık olmak üzere yarım sa' buğday karşılığını yoksul kimselere yedirir veyâ verir.

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

= (Oruç tutmaya) ***gücü yetmeyenler üzerine bir yoksulu doyuracak*** *(kadar)* ***fidye*** *(verilmesi gereklidir).* [138]

Âyetteki bahsedilen kişiler yaşlı erkek ile yaşlı kadındır ki, bunlar oruç tutmaya muktedir olamazlar (; güç yetiremez, dayanamazlar); bundan dolayı bunlar, her bir gün yerine bir fakiri doyururlar. [139]

* Gerek edâ gerekse kazâ olarak oruç tutmaya zor dayanabilen, oruç tuttuklarında tâkatlerini; güçlerini tüketecek olanlar, meselâ pek ihtiyarlamış veyâ iyileşme ümidi olmayan müzmin; süregelen ve iyileşeceği zaman belli olmayan bir hastalığa yakalananlar için tutamadıkları her oruç yerine bir fidye yâni bir yoksul yiyeceği verilmesi farzdır. [140]

Bu fidye Ramazanın başında verilebileceği gibi sonra da verilebilir. Fidyeyi tek fakire vermek şart değildir. Bu sebeple otuz günün fidyesi birçok fakire verilebileceği gibi bir fakire de birkaç def'ada verilebilir. Hattâ İmam Ebû Yûsuf'a göre bir günün fidyesi birkaç fakire dağıtılabilir.

Fidyede bu şekilde temlîk yâni mülkiyeti, sâhipliği başkasına devretmek, (bir malı) başkasına mülk olarak vermek câiz olduğu gibi ibâha yâni her günün orucuna karşılık olarak bir fakire sabah ve akşam doyacak kadar yemek yedirmek de yeterli olur.

162 - Sağlığında ödemesi gereken fidyeleri vermemiş olan kimsenin malı varsa bunların ödenmesini vasiyet etmesi gerekir.

163 - Kendisini şeyh-i fânî sanıp fidye vermiş olan kimse, daha sonra oruç tutmaya gücü yetse fidyenin hükmü kalmaz; oruç tutması ve geçmiş günleri kazâ etmesi gerekir.

164 - Yolcu, hasta, hayız, loğusa hâlinde bulunanların kendilerini oruçlu gibi göstermeleri gerekmez. Yolcu ile hasta açıktan yiyebilirlerse de kendilerinin yolcu veyâ hasta olduklarını bilmeyen insanları özellikle gıybet günâhına sokmamak için açıkta yemeleri uygun değildir. Suçlanmadan kurtulmak ve oruçlu bulunan din kardeşlerine karşı saygı göstermek gerekir. Hayız ve loğusa için de, gizlice yiyip içmek edebe daha uygundur.

165 * Oruç tutması gerekmeyen bir kimse, Ramazan günleri içinde oruç tutmasını gerektiren bir durum ile karşılaşırsa günün geri kalan kısmını oruçlu geçirerek bir şey yiyip içmemesi uygundur. Meselâ: İmsak vaktinden sonra temizlenen hayızlı veyâ loğusa bir kadın, o günün akşamına kadar imsak etmeli; yiyip içmemeli, gününü oruç tutan biri gibi geçirmelidir. Çünkü bu durumda imsak; bir şey yiyip içmemek, orucun yerine vaktin hakkını vermek için meşrû kılınmıştır. Ayrıca bir kimse Ramazanda bir mâzereti olmadan yerse insanlar onu töhmet altında tutarlar. Töhmet getirecek; insanların hakkında kötü düşünmesine, günâha girmelerine sebep olacak yerlerden uzak durmak ise vâcibtir.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلاَ يَقِفَنَّ مَوَاقِفَ التُّهَمِ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe îmân ediyorsa töhmetli** (; sakıncalı, kendisini kötü zan altında bırakacak) **yerlerden uzak dursun** (, insanları günâha sokmasın)**.** [141]

Yine, bir yolcu oruçlu olarak sabahlasa ve daha sonra beldesine; devamlı olarak yaşadığı yere dönse veyâ başka bir beldeye girip ikâmet etse veyâ oruçlu olmadığı hâlde imsak vaktinden sonra kaldığı yere dönse artık o gün akşama kadar imsak etmelidir. İftar etmesi, bir şey yiyip içmesi çirkindir.

Yine, imsak vaktinden sonra sağlığına kavuşan bir hasta, aklını kaybedip daha sonra iyileşen bir deli, bulûğa eren bir çocuk, ihtidâ ederek İslâm dînini kabul eden bir kimse ve her ne sebeple olursa olsun orucu bozulan bir kimse için gerekli olan, günün geri kalan kısmını oruçlu gibi geçirmektir. Dînî terbiye bunu emreder. Hattâ böyle davranmak, sahih olan görüşe göre vâcibtir. Diğer bir görüşe göre de müstehabtır.

فَمَنْ كَانَ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ

= (Oruç tutmakta olan bir) **kim**(se bir şey) **yemiş veyâ içmiş** (ve orucunu bozmuş) **ise günün geri kalan kısmını** (oruçlu olan, oruç tutan kimse gibi bir şey yiyip içmeksizin) **tamamlasın.** [142]

İmsak vaktinden sonra bulûğa eren bir çocuk ile ihtidâ eden kimse için, o günün orucunu ayrıca kazâ etmek gerekmez. Çünkü bunlar imsak vaktinde mükellef değillerdi.

166 - Seferî olan bir kimsenin, güçlük yoksa Ramazan orucunu tutması daha fazîletlidir. Fakat güçlük çekilecekse veyâ arkadaşları oruçsuz olup yiyecekleri aralarında ortak ise iftar etmesi daha fazîletlidir.

167 - Nafakasını; geçimini bedeni ile çalışarak kazanmak zorunda olan bir işçi veyâ bir meslek sâhibi olan kimse, bu işle uğraştığında orucunu bozmasını mubah kılacak bir hastalığa yakalanacağını bilecek olsa da daha hasta olmadan iftar etmesi helâl olmaz.

Keffâretin Mâhiyeti, Niteliği ve Çeşitleri

168 * Keffâret (كفارت), sözlükte ortadan kaldırma, giderme, yok etme anlamına gelir. Yüce Allah, bir kısım kusurları ve günahları birtakım sebeplerle bağışlayıp gizlediği için bu sebeplerden her birine keffâret denilmiştir.

* Keffâretler, kulların meydana getirdiği, işlediği bir takım sebeplere, fiillere karşı cezâ olarak vâcib olmuştur. Bu sebeple günâhı örten anlamında (da) keffâret adını almıştır. Bu açıdan keffâret cezâ sayılır. Çünkü cezâ, günah kazanmaya sebep olan bir yasağın işlenilmesine karşılık cezâ olarak vâcib olmuştur. Fetvâ yolu ile vâcib olması ve yapması gereken kişiye zor kullanmadan kendi isteği ile yerine getirmesinin emredilmesi yönü ile de keffâret ibâdettir. Çünkü şeriat hiç bir cezânın uygulanmasını kişinin kendisine havâle etmemiş, kendisine bırakmamıştır. Ayrıca keffâret sırf ibâdet olan fiiller aracılığı ile yerine getirilebilmektedir. Böylece onun ibâdet ve cezâ yönlerinin bulunduğu anlaşılır. [143]

* Keffâretin amacı, kişinin günâhından temizlenmesi ve arınmasıdır. Keffârette cezâ değil, ibâdet yönü ağır basar. Keffâret ödeme fetvâ konusudur, yargıya konu olmaz. Kişiye zorla keffâret cezâsı verilmez (, zorla keffâreti yerine getirmesi istenilemez). [144]

169 - Keffâretler: Keffâret-i savm; oruç keffâreti, keffâret-i zıhâr; hanımını kendisine haram kılma keffâreti, keffâret-i halk; ihramda iken tıraş olma keffâreti, keffâret-i katl; hatâ ile bir insanı öldürmenin keffâreti ve yemin keffâreti olmak üzere beş kısma ayrılır.

Keffâretler, yasak olan şeyleri yapmaktan insanları alıkoyar, engeller. Yapılan, işlenilen bir günâha, verilen bir cezâ yerindedir. Keffâretler, aynı zamanda bir ibâdet sayıldığı için de günahların bağışlanmasına da sebep olur.

Oruç Keffâreti

170 * Ramazanda özürsüz olarak belli şartlar içinde orucunu bozan mükellef bir kimse, oruç keffâreti olarak müslüman veyâ gayrimüslim bir köleyi âzât ederek hürriyetine kavuşturmalı; buna gücü yetmiyorsa arka arkaya, kesintisiz iki ay oruç tutmalı; buna da gücü yetmezse altmış fakire sabah, akşam yemek yedirmelidir.

Bir kişi Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a geldi ve: Ramazan ayında gündüz bilerek iftar ettim (, orucumu bozdum) *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Bir köle âzât et veyâ kesintisiz** (; ara vermeden, ardı ardına) **iki ay oruç tut veyâ altmış fakiri** (sabah akşam) **doyur** *buyurdu.* [145]

Oruç keffâreti, yemek yedirmekle olabileceği gibi yiyeceğin kendisini fakire verip, onun kullanımına sunmakla da olur.

(Oruç keffâretinde böyle sırayı gözetmek Hanefîlere ve Şâfiîlere göre gereklidir. Mâlikîlere göre gerekli değildir; insan dilerse köle âzât ederek, dilerse oruç tutarak veyâ dilerse yemek yedirerek bu borcu yerine getirebilir, ödeyebilir.)

171 * Yemek, aç olan ve bulûğa ermiş veyâ yaklaşmış altmış fakiri sabah ve akşam doyacakları kadar yedirmekle olur. Yedirilecek yemeğin yalnız buğday ekmeği olması da yeterlidir, buğday ekmeği yanında katığa gerek yoktur. Fakat katıksız arpa ekmeği yeterli değildir; yanına katık; ekmekle birlikte yenilecek bir yiyecek de gerekir.

* (Bir öğün için) fakirin karnını doyuracak buğdaydan yapılmış meselâ susamlı ve yumurtalı bir ramazan pidesinin yanında elbette katığa ihtiyaç yoktur. [146]

172 - Eğer yüz yirmi fakire yalnız bir vakit yemek yedirilse bu ancak altmış fakire yedirilmiş sayılır. Bunlardan altmış fakire sabah veyâ akşam tekrar yemek yedirmek gerekir. Böyle altmış fakire bir kez yemek yedirildikten sonra bunlar dağılıp gitseler, gelip hazır olmaları beklenilmeli veyâ tekrar altmış fakir sabah ve akşam doyurulmalıdır.

173 * Oruç keffâretinin eşyâ verilip fakirin kullanımına sunularak yapılmasına gelince, altmış fakirden her birine beş yüz yirmi dirhem; yarım sa' miktârı buğday veyâ bin kırk dirhem; bir sa' miktârı arpa veyâ kuru hurma verilir. Belirtilen bu miktarlar, tam bir fitre sadakası miktârıdır. Bunların kıymetlerini vermek de câizdir.

* 520 şer'î dirhem 1,458 kilogram, 520 örfî dirhem 1,667 kilogram; 1040 şer'î dirhem 2,917 kilogram, 1040 örfî dirhem de 3,333 kilogramdır.

174 - Oruç keffâretinde bir fakire altmış gün sabah ve akşam veyâ yüz yirmi sabah veyâ akşam yemek yedirmek de yeterlidir.

Aynı şekilde, bir fakire iki ayda her gün ya yiyeceğin kendisini veyâ kıymetini birerden altmış fitre sadakası verilmesi de yeterlidir. Fakat bir fakire bir günde topluca veyâ altmış def'ada verilecek altmış fitre miktârı, yalnız bir günlük fitre miktârı yerine geçer.

175 - Oruç keffâretinin, iyi amel sâhibi olan fakirlere verilmesi daha fazîletlidir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bu keffâret, gayrimüslim; müslüman olmayan fakirlere verilemez. Fetvâ da buna göredir.

176 - Oruç keffâreti, oruç tutularak yerine getirilmek istenilince, bunda kesintisiz arka arkaya tutmak şarttır; bu oruca başlayan kişi, ara vermeden iki ay oruç tutar. Eğer daha iki ay dolmadan özürsüz yere veyâ yolculuk veyâ hastalık gibi bir özür sebebi ile bu oruca isterse bir gün ara verecek olsun; keffâret orucuna yeniden başlaması gerekir. Kadınların loğusa hâlleri değil, âdet hâlleri bu kuralın dışındadır. Âdet günleri sırasında meydana gelecek ara, keffâretin devâmına engel olmaz. Çünkü bu durumdan kurtulmak zordur.

Ramazan orucunun veyâ belli bayram günlerinin araya girmesi de keffâretin arka arkaya olmasına engeldir.

177 - Keffâret hususunda keffâret ödemesi gereken kimsenin ödeme zamânındaki durumuna bakılır. Buna göre, keffâret ödemesi gereken bir kişi, keffâreti ödemesi gerektiği zaman zengin iken bunu ödeyeceği zaman fakir düşmüşse keffâretini oruç tutmakla yerine getirir. Fakat daha orucunu bitirmeden tekrar zenginleşip köle âzât etmeye gücü yeterse köle âzât ederek keffâreti yerine getirmesi gerekir.

178 - Keffâret orucuna, kamerî aylardan birinin başlangıcında başlanırsa ayın ilk günü esas alınır. Böylece tam iki ayın geçmesi ile oruç keffâreti tamamlanmış olur. Fakat ayın başında oruca başlanılmazsa birinci ay üçüncü aydan tamamlanarak otuz gün hesap

edilir. İkinci ay ise ayın başı alınarak oruca devam edilir. Bu, İmâmeyne göredir. İmam Âzam'a göre bu durumda tam altmış gün oruç tutmak gerekir, aybaşına bakılmaz.

179 - Bir kimse, bir veyâ birkaç Ramazanda özürsüz olarak birkaç def'a bilerek orucunu bozmuş olsa bunlardan dolayı yalnız bir keffâret ödemesi gerekir. Sahih olan görüş budur. Çünkü keffâretlerde cezâ yönü ağır basar. Sebepleri bir olan cezâlarda ise tek cezâ hepsine yeterli olur. Fakat keffâreti ödedikten sonra tekrar orucunu aynı şekilde bozacak olursa bundan dolayı da ayrıca bir keffâret ödenmesi gerekir. Birinci keffâret ile tam ders alınamadığı anlaşılmış olur.

Zıhâr Keffâreti

180 * Zıhâr (الظهار), sözlükte zahr yâni sırt kelimesinden gelir ve dargın iki kişinin birbirlerine sırtlarını çevirmelerini ifâde eder. Zıhâr keffâreti; bir kimsenin hanımının tamâmı veyâ onun yarısı gibi bir bölümünü veyâ tümü anlamına gelecek bir organını kendisine sonsuza kadar nikâhı haram olan anne veyâ kız kardeşi gibi bir kadının tamâmına veyâ bakması haram olan bir organına benzetir ise bu zıhâr olur. Meselâ: Bir kimsenin eşine: *Sen bana annem gibisin* veyâ *sen bana annemin arkası gibisin* veyâ *senin boynun annemin arkası gibidir* demesi gibi. Bu sözleri söyleyen mükellef bir müslüman üzerine keffâret gerekir ki, bu keffâreti yerine getirmeden eşi ile cinsel ilişki kurması helâl olmaz. Bu kimse böyle demekle yalan söylemiş, helâl olan bir şeyi haram göstermiş olur.

* Bir kimse hanımına zıhâr yapsa ve hanımını süt emme ile gerçekleşen haramlığa nispet ederek yemin etse ve: *Sen benim için sütannem gibisin* dese bu söz ile zıhârdan doğan haramlık İmam Mâlik, Süfyân-ı Sevri, İmam Ebû Hanîfe, Evzaî gibi fakihlere göre sâbit olur; gerçekleşir. [147]

Zıhâr keffâreti de aynı oruç keffâreti gibidir:

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلاَّ اللاَّئِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ * وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ * فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا

= ***İçinizden zıhâr yapanların hanımları, onların anneleri değildir. Onların anneleri ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar*** *(çok)* ***çirkin bir lâf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zıhâr*** *(yolu)* ***ile ayrılmak isteyip, sonra söylediklerinden dönenlerin kadınları ile temas etmeden*** *(; cinsel ilişkiye girmeden)* ***önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.*** *(Bir köleyi hürriyete kavuşturma imkânı)* ***bulamayan kimse, hanımı ile*** *(cinsel)* ***temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur.*** [148]

İhramlının Tıraş Olmasının Keffâreti

181 * Keffâreti halk (كفارة الحلق); tıraş olma keffâreti, hac ve umre için ihrâma girip, bir özür sebebi ile saçlarını vaktinden önce tıraş ettiren kimsenin tutacağı üç günlük oruçtur. Keffâret-i halka ezâ keffâreti de denir. [149]

Tıraş olma keffâretinin Kur'ân-ı Kerîm'den delîli:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

= ***Sizden her kim hasta olursa yâhut başından bir rahatsızlığı varsa oruç veyâ sadaka veyâ kurban olmak üzere fidye gerekir*** [150] âyet-i kerîmesidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da bu durumdaki birine şöyle buyurmuştur:

فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوِ انْسُكْ نَسِيكَةً

= **Tıraş ol ve üç gün oruç tut veyâ altı fakiri doyur veyâ** (bir koyun) **kurban kes.** [151] Bu orucun arka arkaya tutulması şart değildir, ayrı ayrı günlerde de tutulabilir.

İnsan Öldürmenin Keffâreti

182 * İnsan öldürmenin keffâreti, bir müslümanı veyâ zimmîyi bilerek değil, bir hatâ sonucu yanlışlıkla öldüren bir müslümana gereken keffârettir. Böyle bir duruma düşen kişinin gücü varsa bir mü'min köle veyâ câriye âzât eder. Buna gücü yetmezse iki ay arka arkaya oruç tutar.

İnsan öldürme keffâretinin Kur'ân-ı Kerîm'den delîli:

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللهِ وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

= ***Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle âzât etmesi ve ölen kişinin âilesine teslîm edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Ancak ölenin âilesi o diyeti bağışlamış olsun*** *(, o zaman diyet vermez).* ***Eğer öldürülen kişi mü'min ve düşman olan bir toplumdan ise mü'min bir köle âzât etmek gerekir. Eğer kendileri ile aranızda anlaşma bulunan bir toplumdansa âilesine teslîm edilecek bir diyet ve bir mü'min köleyi âzât etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tövbesinin kabûlü için iki ay peş peşe oruç tutması gerekir. Allah her şeyi bilendir, hikmet*** **sâhibidir.** [152]

Ava atılan bir kurşun ile birinin öldürülmesi, hatâ ile insan öldürme cinsindendir.

Yemin Keffâreti

183 * Yemin keffâreti, bir müslümanın yaptığı yemîne bağlı kalmayıp onu bozması sonucu yerine getirmesi gereken bir keffârettir. Böyle bir kişi, eğer gücü yetiyorsa bir köle âzât ederek onu hürriyetine kavuşturur veyâ on fakiri sabah ve akşam doyurur veyâ on fakire birer parça orta hâlli birer elbise giydirir. Bu üç şeyden hiçbirine gücü yetmez ise üç gün arka arkaya oruç tutulması gerekir.

Yemîn keffâretinin Kur'ân-ı Kerîm'den delîli:

لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

= ***Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Onun keffâreti, âilenize yedirdiğiniz yemeğin orta hâllisinden on fakire yedirmek yâhut giydirmek yâhut da bir köle âzât etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemîn ettiğiniz*** *(ve onları tutmadığınız)****da yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi tutun*** *(, onlara riâyet edin; uyun).* ***Şükür edesiniz diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklar.*** [153]

Tutulacak orucun aralıksız tutulması gerekir. Bu oruç arasına hayız sebebi ile dahi olsa bir kesinti girerse yeniden tutulması gerekir.

(Şâfiîlere göre bu orucun arka arkaya tutulması şart değildir.)

* Yüce Allah âyet-i kerîmede; ***âilenize yedirdiğiniz yemeğin orta hâllisinden*** buyurmaktadır. Burada orta anlamına gelen ***evsat*** kelimesinin üç sınırı ve her birinin üç yönü vardır. Birincisi, yenilen yemek kalitesinin ortalaması, ikincisi yenen miktârın ortalaması, üçüncüsü de yiyen insanın ortalamasıdır. Bunların ilkinde yemeğin iyi, kötü ve orta hâlli olması kastedilmiştir. İkincisinde israf edilmemesi, cimrilik yapılmaması ve orta yolun tutulması, üçüncüsünde de bir günde bir def'a, üç def'a ve bu ikisi arasında (iki kez) yedirilmesidir. Bu konuda başvurulabilecek bir rivâyet bulunmadığına göre ihtiyâta uygun olan, farzı yerine getirmek için hepsinin ortalamasını almaktır. İşte iki öğün yemek bundan dolayı vâcib olmuştur. Gerçi tür ve miktârın ortalaması (iki tarafın sınırı bulunmadığından) bilinemez, ancak öğün olarak en azı ile en çoğu bilinebilir. İşte dikkate alınması gereken şey bunun ortalamasıdır. [154]

Âyetteki; ***âilenize yedirdiğiniz yemeğin orta hâllisinden yedirmek*** iki şekilde olur: Birisi bir akşam, bir de sabah çağırıp yemek yedirerek karınlarını doyurmaktır ki, buna ibâha denilir. Diğeri de akşam sabah doyuracak kadar ellerine bir şey vermektir ki, buna da temlîk ismi verilir. İmam Âzam'a göre bunun ölçüsü her fakir için bir fitre gibi buğdaydan yarım sa', diğerlerinden; hurma ve arpadan bir sa'dır (veyâ bunların bedelleri verilir). [155]

184 - Yemîn keffâreti için on fakire fitre sadakası miktârı bir şey verilmesi de yeterli olur. Bir fakire on gün birer fitre verilmesi veyâ on gün sabah ve akşam yemek yedirilmesi de yeterli olur. Çünkü bir fakir değişik günlerde başka başka fakir yerindedir. Bir vakit yemek yedirip bir vakit yemeğin bedelini vermek de câizdir.

185 - Yemîn keffâreti için bir fakire on gün birer elbise verilmesi de câizdir. Fakat on elbise bir fakire bir günde verilse yalnız bir elbise verilmiş gibi olur. Yine bu keffâret için on fitre miktârı bir fakire bir günde verilse bir fitre verilmiş sayılır.

Keffâret için her fakire verilecek elbise, hiç olmazsa onun vücûdunun tamâmını veyâ çoğu kısmını örtecek şekilde olmalıdır; uzun, tek parça bir elbise gibi.

Bu sebeple yalnız kısa bir gömlek veyâ yalnız bir don verilse yeterli olmaz. Çünkü bunlardan yalnız birini giyinen kimse örfen; örfe göre çıplak sayılır. Doğru olan görüş budur. Bu elbisenin iki, üç parçadan meydana gelmesi ise daha iyidir. Bununla berâber bir elbise kısa da olsa yemek yerine bir bedel olarak da verilebilir.

186 * Yemin eden bir kişi daha yemînini bozmadan keffâret ödeyemez. Çünkü keffâret, bir tövbe demektir. Tövbe etmek ise günahtan sonra yapılır.

إِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَكَفِّرْ يَمِينَكَ

= **Bir şey üzerine yemin edip, başkasını o şeyden hayırlı gördüğün zaman o hayırlı olanı yap ve yemînine de keffâret ver.** [156]

Ayrıca keffâret, yeminde sâdık olma; verilen sözde durma yerine geçer. Asıl olanı yapmak mümkün iken, onun yerini tutacak olan yapılmaz.

187 * Mal ile yapılan; mal ile ödenen keffâretler, ölülerin kefenlerine, borçlarına veyâ mescit, câmi yapımına harcanamaz. Çünkü keffâret bedelinin fakirlere yedirilmesi veyâ kullanımlarına verilmesi şarttır. Bu tür harcamalarda ise fakirlere yemek yedirme ve onların kullanımlarına sunma gerçekleşmez.

Yemînin Mâhiyeti ve Yemîn Sayılıp Sayılmayan Şeyler

188 * Yemîn sözlükte güç, kuvvet ve sağlamlık anlamınadır. Bu sebeple sağ ele yemîn denildiği gibi bir sözü, yüce Allâh'ın adını veyâ sıfatını özel bir biçimde anarak güçlendirmeye de dînen yemîn denilir. Ki, söylediği sözü Allah huzûrunda Allâh'ı şâhit tutarak O'nun büyüklüğü adına söylendiğini göstererek kuvvetlendirmektir. [157]

Yine, bir kimsenin bir işi yapıp yapmama konusundaki kararlılığını bir şey ile bağlantı, ilgi kurarak, meselâ eşini boşama şartına bağlayarak kuvvetlendirmesi de yemindir. Buna Türkçede ant da denir. Meselâ: *Vallâhi falan işi yaptım* veyâ *yapmadım* şeklinde yapılan yemin, şarta bağlı olmayan; *şu işi yaparsam* veyâ *yaptım ise eşim boş olsun* demek de şarta bağlı bir yemindir.

189 * Yemîn edene hâlif; yemîn eden, ant içen denir. Yemîni korumaya vefâlı; sözünde duran, doğru sözlü anlamında berr; yemîni koruyup sâdık kalana da hayır işleyen, iyilik yapan kimse anlamında barr denir.

Aksine olarak, yemîni bozmaya veyâ gerçeğe aykırı yemîn etmeye hins denildiği gibi, yemîni bozan veyâ gerçeğe aykırı yemîn eden kimseye de hânis denir.

190 * Yüce Allâh'ın adı anılarak yüce Allâh'ın zâtına veyâ yüce Allâh'a yemîn edilmesi âdet hâline gelen ***Rahmân*** ve ***Rahîm*** gibi mübârek isimlerinden birine veyâ ***Allâh'ın izzeti ve kudreti*** gibi sıfatlarından birine ant içmekle yapılan yemîne kasem adı verilir. Meselâ: *Vallâhi şu işi yaparım* veyâ *Vallâhi şu işi yapmam*, *Billâhi sana borcumu ödedim*, *Tallâhi borcunu ödemedin* gibi.

Yüce Allah'tan ve O'nun sıfatlarından başkalarına, meselâ Peygamberlere, Kâbe-i Muazzama'ya yemin edilemez. Yüce Allâh'ın yarattıklarından birinin başına ve hayâtına yemin edilmesi de câiz değildir.

Bir yahûdi Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a gelerek şöyle söyledi: Siz Allâh'a eşler kılıyor, ortak koşuyorsunuz: Allâh ve filân dilerse diyorsunuz. Kâbe hakkı için diye yemin ediyorsunuz. *Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), müslümanlara:* Yemin etmek istediklerinde **Kâbe'nin Rabbine** diye yemin etmelerini, kim **Allah dilerse** diyecek olursa onunla birlikte **Sonra sen dilersen** *şeklinde söylemelerini emretti.* [158]

إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ فَمَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَسْكُتْ

= **Şüphesiz Allah, sizi babalarınızın** (adına) **yemin etmekten yasaklıyor. Yemîn edecek olan, Allâh'a** (; Allâh'ın adı ile) **yemin etsin veyâ** (yemin etmeyerek) **sussun.** [159]

191 - *Kasem ederim, yemîn ederim, şehâdet ederim, Allah Teâlâ ile ahd olsun, üzerime yemîn olsun, üzerime ahd olsun* sözleri de birer yemîn sayılır.

192 - Bir kişiye: *Sen vallâhi bugün şöyle yapacaksın* veyâ *yapmayacaksın* diyerek söylenen sözler de birer yemindir. Bu sebeple o kişi bu yemîne aykırı hareket ederse bu sözü söyleyen kimse yemînini bozmuş olur. Eğer bu sözü ile o kişiye yemin verdirmek istemiş ise o zaman ikisine de bir şey gerekmez.

193 - Helâli haram kılmak da yemin sayılır. *Şu yemeği yemek bana haram olsun* demek bir yemindir. Bu sebeple bu yemeği daha sonra yemek, keffâreti gerektirir.

194 * Bir kişi (Allah korusun): *Şöyle yaparsam kâfir olayım* yâhut *yahûdi* veyâ *hıristiyan olayım* yâhut *Allâh'ın kulu, Peygamberin ümmeti olmayayım* yâhut *Kıblem başka taraf olsun* yâhut *Allah rûhumu îmânsız alsın* yâhut *Peygamberin ümmetinden olmayayım* yâhut *Peygambere dil uzatanlardan olayım* diye söylememesi gerektiği hâlde böyle demiş olsa onun inancına ve amacına bakılır: Eğer böyle bir sözü sâdece yemin inancı ile sâdece sözünü kuvvetlendirmek için söylemişse bu bir yemin olur. Yemînini bozunca üzerine keffâret gerekir. Fakat söylediği o sözle kâfir olacağına inanarak söylemişse yemin olmaz. Kendisinin tövbe ve istiğfar etmesi; hem îmânını, hem de evli ise nikâhını yenilemesi gerekir. Yemînini bozmuş olsun veyâ bozmamış olsun fark etmez.

مَنْ حَلَفَ فَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنَ الْإِسْلاَمِ فَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَإِنْ كَانَ صَادِقًا فَلَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْإِسْلاَمِ سَالِمًا

= **Yemin edip de:** Ben İslâmdan uzağım **diyen kişi eğer yalancı** (, yalan söylüyor) **ise dediği gibidir** (, yalancıdır), (eğer sözünde) **sâdık** (; doğru söylüyor) **ise** (İslâm dışına çıktığı için) **aslâ İslâma sâlim olarak** (; îmânını tâzelemedikçe) **dön**(e)**meyecektir.** [160]

Dîne, îmâna sövmenin hükmü de böyledir; îmânın ve nikâhın yenilenmesi gerekir.

195 - Bir kimse: *Şöyle yaparsam Allâh'ın gazâbına* veyâ *lânetine, buğzuna uğrayayım* veyâ *zinâ etmiş olayım* veyâ *hırsız olayım* diye söylese bununla yemin etmiş olmaz. *Namazım, orucum şu kâfirin olsun* demesi de böyledir.

Bu gibi sözler İslâm terbiyesine aykırıdır, bunları söylemekten sakınılmalıdır. Eğer kişinin ağzından böyle bir söz çıkarsa hemen tövbe edip, istiğfarda bulunmalıdır.

196 * *Mushaf hakkı için, Kur'ân hakkı için, okuduğum Kur'ân hakkı için falan işi yapmam* dediği hâlde, o işi yapana keffâret değil, tövbe ve istiğfarda bulunmak gerekir.

Bununla berâber Kur'ân-ı Kerîm, yüce Allâh'ın kelâmı olduğundan bir görüşe göre Kur'ân-ı Kerîm'e yapılan yemin geçerlidir.

* Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin ittifâkı ile Kur'ân veyâ mushaf üzerine yapılan yemin de yemindir. Aynı şekilde Hanefîlerden Kemâl İbnül Hümâm ile Bedreddin el Aynî'nin tercih ettiği görüş de budur. Çünkü mushaf üzerine yemin eden kimsenin amacı, orada yazılı olan şeylerdir ki, bu da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm ise müslümanların icmâı ile mushafın iki kapağı arasında bulunan şeylerdir. Ancak yemin eden kişinin Kur'ân lâfzı ile hutbeyi, namazı kast etmesi ve mushaf lâfzı ile de yaprak, cilt kapağı veyâ nakışları kast etmesi durumunda hüküm değişir.

Önceki Hanefî âlimleri önceleri Kur'ân veyâ mushaf adına kasemin yemin olmadığı görüşünde idiler. Çünkü bu yüce Allah'tan başkasına yemindir. Ancak Kur'ân Allâh'ın kelâmı olduğundan o da yüce Allâh'ın sıfatları cümlesindendir. Bu bakımdan İbnül Hümâm (ölümü hicrî 861, mîlâdî 1457) şöyle demiştir: Şu anda Kur'ân'a yemînin bir örf hâlini aldığı gâyet açıktır. O bakımdan bu da yemin olur. Diğer taraftan Aynî de (ölümü hicrî 855, mîlâdî 1451) de şöyle demektedir: Kanaatime göre mushaf hakkı için demek bir yemindir; özellikle zamânımızda bu böyledir. [161]

197 - Yalan yere: *Allah bilir ki, şu şöyledir* veyâ *şöyle değildir* denilmesi bir görüşe göre küfrü gerektirir. Çünkü yüce Allâh'a Allah korusun bilgisizlik nispet edilmiş olur. Diğer bir görüşe göre ise küfrü gerektirmez. Çünkü bununla yüce Allâh'a küfür

etmek değil, yalanın geçerli kılınması amaçlanmıştır. Ancak böyle bir sözü söylememek gerekir, söylenirse de büyük bir günah olduğu için hemen tövbe edilmesi gerekir.

Aynı şekilde, yalan yere: *Allah şâhittir ki* denilmesi de keffâreti değil, tövbe ve istiğfarı gerektirir.

Yüce Allâh'ın Adı İle Yapılan Yemînin Kısımları ve Hükümleri

198 * Yüce Allâh'ın adı ile yapılan yeminler: Lağv; boş yere yemîn**,** ğamûs; yalan yere yemîn ve mün'akid; (bir şeye) bağlı, (bir şarta) bağlanmış yemîn kısımlarına ayrılır.

Şöyle ki,

1) Lağv (لغو) yemîn: Yanlışlıkla veyâ doğru olduğunu sanarak yalan yere yapılan yemindir. Bir kimsenin bir amacı olmaksızın başka bir şey söyleyecek yerde: *Vallâhi, evet vallâhi, hayır vallâhi* diye yemin etmesi bu kısımdandır.

Yine, bir kimsenin borcunu ödemediği hâlde, ödemiş olduğunu sanarak: *Vallâhi borcumu ödedim* diye yemin etmesi de böyledir.

Bu tür yeminden dolayı keffâret gerekmez. Bunun bağışlanacağı umulur.

* Lağv yemîn, bir kimsenin geçmişte veyâ şimdiki zamandaki bir şey için doğru olduğunu sanarak yemin etmesi, ama onun aksinin ortaya çıkmasıdır.

Lağv yemîn, geçmişteki haberler hakkında olur. Çünkü lağv, yararı olmayan şeydir. Geçmişle ilgili bir haberde, yemînin yararı olmaz. Dolayısı ile bu lağvdır. [162]

لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِيَ أَيْمَانِكُمْ

= ***Allah, sizi yeminlerinizde*** *(bilmeyerek)* ***ettiğiniz lağvden*** *(; herhangi bir kasıt olmadan, kişinin zannına göre yanlış yere yapılan yeminden)* ***sorumlu tutmaz.*** [163]

2) Ğamûs (غموس), gamûs yemîn: Geçmiş veyâ şimdiki zamanda yapılan bir iş için söylediğinin yalan olduğunu bilerek, bile bile yapılan yemindir. Meselâ: Borcunu ödemediğini bildiği hâlde bir kişinin: *Vallâhi ben borcumu ödedim* diye yemin etmesi bu türdendir ve çok büyük bir günahtır. Böyle yalan bir yemin evleri harap, yalancıları perişan eder. Bunun bağışlanması için keffâret yeterli olmaz; tövbe edip mağfiret dilemek ve bu sebeple bir kişinin hakkını yemiş ise onu yerine getirip helâllik almak gerekir.

(İmam Şâfiî'ye göre gamûs yeminden dolayı da keffâret gerekir.)

3) Mün'akid (منعقد) yemîn: Mümkün ve geleceğe âit olan bir şey hakkında yapılan yemindir: *Vallâhi ben yarın borcumu vereceğim* veyâ *Vallâhi ben falan kimse ile konuşmayacağım* denilmesi gibi.

Böyle bir yemîne uymak, uygun davranmak keffâret gerektirmez. Fakat yemin bozulursa keffâret gerekir. Yukarıdaki yeminde borcunu ödemezse veyâ o kimse ile konuşursa yemin bozulur ve keffâret ödenmesi gerekir. Bu tür yeminlere uyulmamasından dolayı keffâret gerekir. Edilen yemîne uyamama, gereğini yapamama ister bir zorlama karşısında, ister unutarak ister yanılarak olsun; hüküm aynıdır.

Böyle bir yemîne uygun davranmak, yerine getirmek gerekir. Ancak bu yemîne uygun davranıldığında dînî bir görev, toplumla ilgili bir fayda ortadan kalkacak ise yemin bozulur, sonra da keffâret ödenir ve yüce Allah'tan af ve mağfiret dilenir. Meselâ: Bir kişi borcunu ödememek veyâ babası ile konuşmamak üzere yemin etse bu yemîne uyamaz; borcunu ödemesi veyâ babası ile konuşması gerekir. Sonra da af dileyerek keffâretini yerine getirir.

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ

= **Kim bir şey için yemin eder sonra başkasını ondan daha hayırlı görürse o, daha hayırlı olanı yapsın ve yemîninden dolayı keffâret versin.** [164]

Yemîn İle İlgili Çeşitli Meseleler

199 - Yemîn birkaç tâne olunca, keffâretler de birkaç tâne olur. Yeminlerin yapıldığı yer değişmese de yine hüküm böyledir. Buna göre, bir kişi şöyle yapacağına veyâ yapmayacağına *Vallâhi, billâhi* diye yemin etse veyâ *Vallâhi* diye bir yerde yemin edip sonra başka bir yerde yine *Vallâhi* diye yeminde bulunsa yeminleri birkaç tâne olur ve bozmuş olduğu bu yeminlerin her birinden dolayı ayrı ayrı keffâret ödemesi gerekir.

Fakat İmam Muhammed'e göre, yemin keffâretleri çoğalınca, bunlar bir keffâret ile ödenmiş olur. Tercih edilen görüş budur.

200 - *Vallâhi falan ve falan kişilerle konuşmayacağım* yâhut *falan ve falan yerlere gitmeyeceğim* gibi sözler bir yemin sayılır. Bu sebeple o iki kişiden yalnız birisi ile konuşulsa veyâ o iki yerden yalnız birine gidilse yemin bozulmuş olmaz.

Vallâhi yemek ve su tatmam denilmesi de böyledir. Bunlardan birini tatmak ile yemin bozulmuş olmaz.

Ancak yemin eden kimse, bunlardan her hangi biri ile konuşmamaya veyâ herhangi birine gitmemeye veyâ birini tatmamaya niyet etmişse o zaman bunlardan birini yapmakla da ettiği yemin bozulur.

201 - Olumsuz bir ek ilâvesi ile: *Vallâhi ne falan ve ne de falanla konuşurum* veyâ *Vallâhi ne yemek ve ne de su tadarım* denilse bu, iki yemin olmuş olur. Herhangi biri ile konuşulsa veyâ herhangi birinin tadına bakılsa yemin bozulmuş olur ve keffâret gerekir.

202 - Yeminlerin hükmü, örfte kullanılan sözlere göredir; yemin edenin maksat ve niyetine göre değildir.

Bu sebeple bir kimse, birine hiçbir şey vermemek amacı ile: *Ben sana para vermeyeceğim* diye yemin etse ona paradan başka bir şey vermekle yemînini bozmuş olmaz. Çünkü yemin para kelimesi kullanılarak yapılmıştır; örfte başka şeye para denmez.

Yine, bir kimse bir evde oturup dışarıya çıkmamak niyeti ile: *Ben bu evin kapısından dışarıya çıkmam* diye yemin etse o evin bacasından veyâ penceresinden çıkmakla yeminini bozmuş olmaz. *Şu odaya girmem* diye yemin edildiği hâlde, onun yıkıntısına girildiğinde de hüküm böyledir. Çünkü odanın yıkıntısı örfte oda sayılmaz.

203 * Yeminler, yapıldıkları beldelerin örf ve âdetine göre değerlendirilir.

Bu sebeple bir kimse, baş yemeyeceğine yemin etse bu yemîni, bulunduğu beldede yemek amacı ile satılan hayvan başlarına bağlı kalır. Serçe ve çekirge gibi hayvanların başlarını kapsamaz. Bunları yemekle yemînini bozmuş olmaz.

Aynı şekilde, bir kimse: *Meyve yemeyeceğim* diye yemin etse yemîni beldesinde örfe göre meyve sayılan şeylere bağlı kalır. Yaş üzüm gibi meyve sayılmayan şeyleri kapsamaz. Kısaca yeminde kullanılan bu gibi genel ifâdeler, örf ile özelleştirilip kısıtlanır.

204 - Akılla mümkün olup, âdet bakımından imkânsız olan bir şeye yemin edilince, hemen yemin bozulur. Bunun için bir kimse: *Ben göğe çıkacağım* veyâ *ben şu taşı altın yapacağım* diye yemin etse hemen yemîni bozulur. Fakat böyle bir yemin, bir vakte bağlanırsa o vakit çıkmadıkça yemîni bozulmaz: *Vallâhi şu demiri on güne kadar elmas yapacağım* diye yemin edilmesi gibi. Bu yemin üzerinden on gün geçmeden yemîni

bozulmayacağı için on günden önce ölse yemînini bozmuş olmaz, keffâret de gerekmez.

205 - Zaman belirtilmeksizin yapılan yeminlerde, yemin edilen şey imkânsız hâle gelmedikçe yemin bozulmaz. Fakat iş imkânsız hâle gelince, yemin bozulur ve keffâret gerekir. Meselâ: Bir kimse, diğer kişiye: *Vallâhi ben seni ziyâret edeceğim* dediği hâlde uzun bir süre ziyâret etmese yemîni bozulmaz. Fakat ziyâret etmeden o yemin eden kimse veyâ ziyâret edilecek kişi ölürse yemin bozulur.

Zaman belirlenince, o zamânın sonuna bakılır: *Ben, seni yarın ziyâret edeceğim* diye yemin edilmesi gibi ki, o günün güneş batması zamânına kadar devam eder. O gün ziyâret yapılmadan güneş batınca yemîni bozulur.

206 - Bir şarta bağlı olan bir yemin, o şartın kalkması ile geçersiz olur. Çünkü yeminde durmaya bir imkân kalmamıştır.

Bunun için bir kimse: *Falan kişi izin vermedikçe, ben şu kimse ile konuşmam* diye yemin etse ve o kişi izin vermeden ölse artık yemînin bir hükmü kalmaz. Yemin eden kimse, o kişi ile konuşur ve bundan dolayı da keffâret gerekmez.

Sen borcunu vermedikçe ben senden ayrılmam diye yemin edildikten sonra borcun af edilmesi de böyledir. Artık yemin kalkmış olur.

207 - Yemin edilen şeyin yok olması veyâ ortadan kalkması yemin bağlantısına engeldir. Buna göre bir kişi: *Falana şu hakkını yarın veririm* diye yemin ettiği hâlde, bugün verecek olsa yemîni bozulmaz. Bu mesele İmam Âzam ile İmam Muhammed’e göredir.

İmam Ebû Yûsuf’a göre ertesi gün olunca yemînini bozmuş olur.

208 - Yeminler daha önce söylenmiş bir söz veyâ işle bağlantılı olur. Buna göre bir kimse, hazırlanan belli bir yemeğe dâvet edildiğinde: *Vallâhi ben yemem* diye yemin etse bu yemîni o belli yemeğe bağlı kalır. Başka bir yemek yemesi ile yemînini bozmuş olmaz.

Aynı şekilde, bir kimse gitmek üzere bulunan birine karşı: *Vallâhi gitmeyeceksin* diye yemin etse yemin o kişinin bu gidişine âit olur, daha sonra gitmesi ile yemin bozulmuş olmaz.

209 - Yeminler mümkün olan bir mertebe ile bağlı kalır. Bu sebeple: *Falanı şu eve sokmayacağım* diye yemin edilse eğer yemin eden o evin sâhibi ise o kişinin eve girmesini hem sözü, hem de davranışları ile elinden geldiği kadar engellemesi gerekir. Değilse eve girilmekle yemîni bozulmuş olur. Fakat ev başkasının ise yalnız sözle engellemesi yeterli olur.

Aynı şekilde, kirâya verilmiş olan bir ev için de böyle söz ile engellemek yeterli olur. Meselâ: *Şu kirâcıyı burada bırakmayacağım* diye yemin eden kişinin o kirâcıya: *Benim bu evimden çık* demesi yeterlidir. Çünkü kirâcı olduğu için onu kendisi çıkarmak hakkına sâhip değildir. Yemin eden için yapılması gereken, sözle çıkarmak için girişimde bulunmaktır.

Aynı şekilde, birine: *Ben, seni hapsettirmem* diyerek yemin eden kimse, o kişiyi hapsettirmek isteyen alacaklılara karşı sözü ile engel olmaya çalışır, engel olamazsa yemini bozulmaz.

Aynı şekilde: *Falan kişideki alacağımı bugün onda bırakmayacağım* diye yemin eden kimse, o gün hâkime başvurup dâvâ ederek alacağını istese ve borçlunun da kabul etmemesi üzerine ona yemin teklif edilmesini istese artık yemîni bozulmaz. Çünkü kendisinin yapabileceği bundan başka bir şey yoktur.

210 - Yeminler nispetin, ilgi ve ilintinin kaybolması ile son bulur.

Şöyle ki: *Falanın evine girmem* veyâ *yemeğinden yemem* veyâ *elbisesini giymem* veyâ *eşi ile* veyâ *dostu ile konuşmam* diye yemin eden kimse, ev satıldıktan sonra o kişinin evine girse veyâ yemeğinden yese veyâ elbisesini giyse veyâ kendisinden tamâmen ayrılan eşi ile veyâ o kişiye düşman olan dostu ile konuşsa yemîni bozulmuş olmaz. Fakat satın alacağı yeni bir eve girse veyâ yemeğinden yese veyâ elbisesini giyse veyâ nikâhlayacağı yeni eşi ile veyâ edineceği yeni bir dostu ile konuşsa yemîni bozulmuş olur. Ev, yemek ve elbise ister işâretle belirtilmiş olsun ister belirtilmiş olmasın fark etmez. Çünkü bunlardan dolayı sâhiplerine düşmanlık edilmez. Fakat hanıma veyâ dosta işâret ederek: *Şu hanımı ile* veyâ *şu dostu ile konuşmam* diye yemin edilirse yemin bunlarla bağlı kalır. Bunlarla evlilik veyâ dostluk ilgisinin kalkmasından sonra da, onlarla konuşulursa yemin bozulur. Çünkü bunların kendilerine düşmanlıktan dolayı yemin edilmiş olması mümkündür.

211 - Bir kimse hanımına veyâ alacaklı olduğu kişiye: *Benden izinsiz evimden* veyâ *şehirden bir tarafa çıkmayacaksın* diye yemin etse bu yemin evlilik ve alacağın devam etmesi ile sınırlıdır. Evlilik ortadan kalktıktan veyâ borç ödendikten sonra çıkacak olsalar, artık o yemin eden kimse yemînini bozmuş olmaz.

212 * Yemînin bir cümlesinde bulunan bir belirsizlik, aynı cümledeki diğer bir belirsizliğe katılır. Fakat belirli olan bir şey, belirsizliğe katılmaz.

Buna göre, bir kişi: *Şu eve kim girerse şöyle olsun* diye yemin etse o eve kendinin girmesi ile de yemîni bozulur. O ev ister kendine âit olsun, ister olmasın fark etmez.

Fakat: *Şu evime her kim girerse şöyle olsun* diye yemin ederse oraya kendisinin girmesi ile yemîni bozulmaz. Çünkü evin kendisine âit olduğunu belirtmekle, kendisini belirlemiş oluyor. Artık aynı cümlede bulunan belirsizlik bu anlam katılmaz.

Başka bir kişiye: *Senin şu evine her kim girerse* veyâ *senin yemeğinden her kim yerse şöyle şöyle olsun* diyerek yapılan bir yeminde de, (evin sâhibi) o kişinin belirtilen eve girmesi ile veyâ o yemekten yemesi ile yemin bozulmuş olmaz, keffâret gerekmez.

213 - Yemîn ifâdesinin bir cümlesindeki belirlilik, diğer bir cümlesindeki belirsizliği içine alır. Meselâ: Bir kişi kölesine: *Bana şu haberi her kim müjdelerse sen hür ol* diye şarta bağlayarak yemin ederse o haberi kölenin kendisi de müjdelese köle hür olur.

214 - Bir kimse örf ve âdete göre kendisinin de yapabileceği bir işi yapmamaya yemin ettiği hâlde, o işi kendisi için başkasını vekil olarak görevlendirerek ve emir vererek yaptırsa bakılır: Eğer o iş, bizzat yapana âit işlemlerden ise bunun yapılmasından dolayı o kimsenin yemîni bozulmuş olmaz. Alım, satım, kirâya verme, kirâlama, bir maldan ikrar yolu ile sulh olma, bir malı bölme, bir dâvâyı kabul ederek veyâ kabul etmeyerek cevap verme, akıllı ve bulûğa ermiş bir çocuğu evlendirme gibi işlemler bu türdendir.

Meselâ: Bir kimse: *Vallâhi ben bu evi satın almayacağım* diye yemin ettiği hâlde, onu bir vekil aracılığı ile satın alsa yemînini bozmuş olmaz.

Fakat yemin edilen iş, işi yapana âit olmayıp bir vekîle ve emreden kişiye âit işlemlerden ise bu işi vekil ile ve emrederek yaptırmakla da o kişi yemînini bozmuş olur; evlenme, boşanma, mal karşılığında boşanma, hibe, sadaka, vasiyet, vakıf, emânet, ödünç verme ve alma, borç alma, emânet verme ve alma, borcu ödeme, borcu alma, elbise dikme, hayvan kesme, hayvana bindirme, küçük yaştaki çocuğu evlendirme gibi. Meselâ: *Vallâhi falan kadını nikâhlamayacağım* diye yemin eden kişi, o kadını bir vekil aracılığı ile nikâhlarsa yemîni bozulur ve keffâret gerekir. Çünkü bu konuda vekil, bir aracı ve elçiden başka bir şey değildir. Bu işlemin bütün hakları o yemin edene âittir.

215 - *Şunu, şu kişiye bağışlayacağım* diye yemin eden kimse, o şeyi bağışladığı hâlde, o kişi kabul etmese yemîni bozulmuş sayılmaz. Ödünç verme, vasiyet etme, ikrar etme gibi diğer bağış yolu ile olan sözleşmelerde de hüküm böyledir.

Fakat: *Şu malı falan kişiye satacağım* diye yemin eden kimse, o malı sattığı hâlde o kişi malı kabul etmese yemîni bozulmuş olur. Çünkü satma işlemi kabûle bağlı olup yalnız sattım demekle, satma işlemi gerçekleşmez. Kirâlama, nikâh ve rehin gibi, iki tarafın icâb ve kabulleri üzere yapılan diğer işlemlerde de hüküm böyledir.

Bunlar hakkındaki yemin, olumsuz olarak yapıldığında da bu hüküm uygulanır.

Meselâ: Bir kimse: *Şu malı falan kişiye bağışlamayacağım* diye yemin ettiği hâlde, malı bağışlasa ve o kişi kabul etmese yemîni bozulmuş olur. Aksine olarak: *Satmayacağım* diye yemin ettiği hâlde satsa ve o kişi kabul etmese yemîni bozulmuş olmaz.

Kısaca hibe, bağış gibi işlemlerde, karşılıksız olarak yalnız bağışlayanın tek taraflı irâdesini açıklaması yeterlidir. Fakat alış veriş ve kirâlama gibi karşılıklı icâb ve kabûlü gerektiren işlemlerde, yalnız bir tarafın yaptığı icâb açıklaması yeterli olmaz, kabûlün de bulunması gerekir.

216 - Yemin, arkadaşlık ile samîmiyet, lezzet ile acı duyma, üzüntü ile sevinç gibi hayatta olmaya bağlı bulunan işlerde yalnız hayatla sınırlanır. Ölünün diriye ortak olacağı işlerde ise hem hayat, hem de ölüm hâllerinde geçerli olur.

Bu sebeple bir kimse, başka birine: *Seninle konuşursam* veyâ *senin yanına girer isem* veyâ *sana elbise verirsem* veyâ *seni döversem şöyle olsun* diyerek yemin ettikten sonra o kişi ölse yemînin bir hükmü kalmaz. Ölmüş olan o kişiye söz söylemekle veyâ yanına girmekle veyâ ona elbise vermekle veyâ onun cesedine vurup dövmekle yemin bozulmaz. Fakat: *Seni yıkarsam* veyâ *sana elbise giydirirsem* veyâ *sana dokunursam* veyâ *seni bir şeye bindirirsem* veyâ *seni taşırsam* şeklinde yemin etse o kişi öldükten sonra onu yıkamakla veyâ kefenlemekle veyâ onun vücûdunu okşamakla veyâ onu araç gibi bir şeye bindirmekle veyâ onu taşımakla yemîni bozulmuş olur, keffâret gerekir.

217 - *Falan kimse ile konuşmayacağım, söz söylemeyeceğim* diye yapılan yemin, o kimseye işâret etmekle, mektup yazmakla veyâ haber göndermekle bozulmaz. Çünkü bu işler, konuşma ve söz söyleme sayılmaz.

218 - *Konuşmayacağım* diye yemin eden kimse, namazda Kur'ân okumakla veyâ tesbîh çekmekle yemîni bozulmuş olmaz. Namaz dışında ise bir görüşe göre yemîni bozulur, diğer bir görüşe göre bozulmaz. Çünkü Kur'ân okuma, örfte konuşma sayılmaz.

Diğer kitapları okuma konusunda da bu ihtilâf vardır.

219 - *Oruç tutmam* diye yemin eden kimse oruca niyet edip başlayınca yemîni bozulur. Çünkü oruç, kesin şekilde imsakten ibârettir; oruca başlamakla imsak gerçekleşir.

Namaz kılmamaya yemin eden kimse, namaza başlayıp ilk rek'atta secdeye alnını koymakla yemîni bozulur. Çünkü böyle bir rek'at kılınmadıkça namazın mâhiyeti tamâmen bulunmuş olmaz.

Hac yapmamaya yemin eden bir kimse de, sahih bir hacca başlayıp farz olan tavâfın çoğunu yapınca yemîni bozulmuş olur.

220 - Eşini dövmemeğe yemin eden kimse, eşinin saçlarını çekse veyâ gerdanını ısırsa veyâ sıkıştırsa veyâ burnuna dokunup kanatsa bakılır: Eğer bunları öfkeli iken yapmış ise yemîni bozulur; oynaşırken yapmışsa sahih olan görüşe göre yemîni bozulmaz.

Bununla berâber bu dövmekte acı vermek şarttır. Maksada gelince, bunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre, kasıt da şarttır. Diğer bir görüşe göre şart değildir. Bu sebeple, bu

şekilde yemin eden kimse, başkasını dövmek isterken, yanlışlıkla eşine vuracak olsa birinci görüşe göre yemîni bozulmuş olmaz, çünkü kasıt bulunmamıştır. Buna örfe göre de dövme denmez. İkinci görüşe göre yemîni bozulmuş olur, çünkü dövme işi gerçekleşmiştir.

221 - Yeryüzünde oturmamaya yemin eden kimse, yere bitişik olmayan bir sergi veyâ bir hasır veyâ deri veyâ tahta üzerine otursa yemîni bozulmuş olmaz.

Aynı şekilde: *Şu döşek üzerinde uyumamaya* yemin eden kimse, o döşek üzerine konulan başka bir döşek üzerinde uyusa yemîni bozulmuş olmaz.

Aynı şekilde: Şu tahta üzerinde uyumamaya yemin eden kimse, onun üzerine konulan diğer bir tahta üzerinde uyusa yemîni bozulmuş olmaz. Fakat döşek üzerine bir yüz takılsa veyâ tahtanın üzerine bir sergi çekilse bir hasır döşense yemîni bozulmuş olur.

222 - *Yatağımda* veyâ *şu yatakta uyumam* diye yemin eden kimse, vücûdunun çoğu ile o yatağa girip uyumadıkça yemîni bozulmuş olmaz.

223 - Bir yere, meselâ bir eve ayak basmayacağına yemin eden kimse, o yere daha sonra yürüyerek veyâ bir şeye binerek girecek olsa yemîni bozulur. Çünkü bir yere ayak basmak, örfte oraya girmek demektir. Fakat böyle yemin ederken yürüyerek girmeyeceğini kasd etmişse binek üzerinde girmekle yemîni bozulmaz, çünkü sözünün gerçeğini dilemiş olur.

224 - Bir yere girmeyeceğine yemin eden kimse, oraya tutulup sokulsa yemîni bozulmuş olmaz. Bu davranışa karşı çıkmasa da hüküm aynıdır. Çünkü yemîni, özellikle kendisinin girmesi ile ilgilidir. Fakat bu yere daha sonra kendisi girerse yemîni bozulur.

225 - Şiddet, zor kullanma ve tehdit, bir kastı iptâl etmediğinden, yemînin gerçekleşmesine engel olmaz. Buna göre: *Şu belli şeyi yemeyeceğim* diye zorlanarak veyâ isteyerek yemin eden kimse, o şeyi sonradan şiddet ve zorlama ile yiyecek olsa yemîni bozulmuş olur. Yine baygın veyâ deli olduğu hâlde yediğinde de hüküm böyledir.

Fakat içmeyeceğine yemin ettiği içecek bir şeyi, başkaları zorla boğazına akıtacak olsalar, bu işi kendisi yapmadığından yemîni bozulmaz. Daha sonra kendi isteği ile içerse yemîni bozulur.

(İmam Şâfiî'ye göre zor kullanma ve tehdit, yemînin gerçekleşmesine engel olur.)

226 - *Vallâhi yersem* veyâ *içersem* veyâ *giyersem şöyle olsun* şeklinde yemin eden kimse, her ne yese veyâ içse veyâ giyse yemîni bozulur. Eğer: *Ben şu yemeği, şu suyu* veyâ *şu elbiseyi kastettim* dese benimsenen görüşe göre sözü kabul edilmez.

227 - *Falan şahsın kardeşleri* veyâ *hanımları* veyâ *dostları ile konuşmayacağım* diye yemin eden kimse, bunların hepsi ile meselâ bütün kardeşleri ile konuşmadıkça yemini bozulmuş olmaz. Kardeşlerinin veyâ dostlarının bir kısmı ile konuşmuş olsa da yemîni bozulmaz. Çünkü bu yemin, hepsi ile konuşmaktaki bir sakıncadan dolayı yapılmış olabilir. Fakat o kişinin yalnız bir kardeşi veyâ bir hanımı veyâ bir dostu olduğunu bildiği hâlde böyle yemin etse yalnız biri ile konuşmakla yemîni bozulmuş olur.

228 - Bir kimse, başkasındaki bir alacağını taksit taksit almayacağına yemin ettiği hâlde ondan bir miktârını alırsa daha sonra geri kalanını da almadıkça yemîni bozulmaz.

229 - Bir kimse, malı bulunmadığına dâir yemin ettiği hâlde, ticâret için olmayan eşyâsı, gelir getiren mülkü veyâ arâzisi bulunsa bununla yemîni bozulmuş olmaz. Çünkü bunlara örfte mal denilmez. Ancak örfte bunlara mal denilirse yemîni bozulmuş olur.

230 - *Ben bu işi elbette yapacağım,* meselâ *şu kimseyi elbette ziyâret edeceğim* şeklinde yapılan yeminler, bir def'a için geçerlidir. O kimseye bir def'a ziyâret yapılınca yemin yerine getirilmiş olur.

231 - Çocukların, delilerin, uykuda bulunanların yeminleri geçerli değildir. Fakat sarhoşluk veren içkilerden birini bilerek içmiş olan bir sarhoşun yemîni, aklı başında ayık olan kimsenin yemîni gibidir. Çünkü onun sarhoşluğu, kendi istek ve irâdesi ile olmuştur. Bu sebeple ettiği yemîne bağlı kalmazsa yemîni bozulmuş olur.

232 - Bir kimse, İnşallah şeklinde istisnâda bulunarak yemin eder veyâ adağını yüce Allâh'ın dilemesine bağlarsa yemîne veyâ adağa aykırı bulunmak hâli düşünülemez. Bu sebeple bir kimse: *Allah adına yemin ederim ki, yarın inşallah şu işi yapacağım* diye yemin etse veyâ: *Şu işim olursa inşallah şu kadar gün oruç tutayım* diye adakta bulunsa ve ertesi gün o işi yapmasa veyâ işi olduğu, gerçekleştiği hâlde adadığı orucu tutmasa yemîni bozulmuş ve günah işlemiş olmaz. Çünkü bu hâlde o işin yapılması veyâ orucun tutulması, yüce Allâh'ın dilemesine bağlanmıştır. Yüce Allâh'ın herhangi bir işi dileyip dilemediği, o iş meydana gelmeden önce bizim tarafımızdan bilinemez.

Bu gibi istisnâlar; *Allah dilerse sözleri*, İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre sözün hükmünü geçersiz kılar, o sözü kesinlik hâlinden çıkarır. İmam Ebû Yûsuf'a göre de o bir şart yerindedir. Artık o şart bizce gerçekleşmedikçe yâni yemin edildiğinde o işin meydana gelmesi bizce bilinmedikçe cezâ gerekmez.

* İnşâ Allah, İnşallah; Allah dilerse Allah izin verirse anlamına gelir.

(İmam Mâlik'e göre bu istisnâ durumunda da yemînin ve adağın gereğini yapmak gerekir. Çünkü her şey Allâh'ın dilemesine bağlıdır. İnşallah denilmesi, bu söz uğurlu sayıldığı içindir. Bu sebeple onu söylemekle yapılan yemin veyâ adağın hükmü değişmez.)

Nezrin; Adağın Mâhiyeti ve Kısımları

233 * Nezr, nezir (نذر) sözlükte bir şeyi yapmayı üzerine almak ve adamak demektir ki, bir kimsenin, üzerine gerekli ve vâcib olmayan hayırlı bir işi kendisine vâcib kılarak yapayım diye üzerine alması, yapacağına söz vermesidir. Başka bir deyişle, yüce Allâh'a saygı için yasak olmayan bir işin yapılmasını üzerine görev olarak almak, böyle bir işin yapılmasını kendine vâcib kılmaktır. Yâni nezir, kişinin dînen yükümlü olmadığı hâlde farz veyâ vâcib cinsinden bir ibâdeti yapacağına dâir yüce Allâh'a söz vererek kendisine vâcib kılmasıdır.

Nezrin çoğulu nuzûrdur. Nezir edene nâzir denir. Nezrin Türkçe karşılığı adaktır.

Adağın vâcib olmasının delîli:

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ

= ***Nezirlerinizi** (; adaklarınızı) **yerine getirin.*** [165]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لاَ تَفْعَلُونَ

= ***Ey îmân edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük bir gazap sebebi** (olan çirkin bir davranış)**tır*** [166] âyet-i kerîmeleridir.

234 * Sâdece yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak için ibâdet sayılacak bâzı şeyleri adamak geçerlidir, sevap kazanmaya sebeptir. *Adağım olsun, yarın Allah rızâsı için oruç tutayım* veyâ *fakire şu kadar para vereyim* denilmesi gibi.

لاَ عَمَلَ لِمَنْ لاَ نِيَّةَ لَهُ وَلاَ أَجْرَ لِمَنْ لاَ حِسْبَةَ لَهُ

= **Niyeti olmayanın ameli** (kabul) **olmaz, Allah rızâsı için olmayan** (, karşılığı sâdece yüce Allah'tan beklenilmeyen) **iyiliğin** (, amelin) **sevâbı olmaz.** [167]

Fakat dünyâlık bir amacın gerçekleşmesi için yapılacak adak geçerli değildir. *Falan işim yoluna girerse üç gün oruç tutayım* veyâ *fakire para vereyim* denilmesi gibi.

لاَ نَذْرَ إِلاَّ فِيمَا ابْتُغِىَ بِهِ وَجْهُ اللّٰهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ

= **Yüce Allâh'ın rızâsını kazandıracak şeylerin dışında** (yerine getirilmesi gereken) **bir adak yoktur**. [168]

Böyle dünyâya âit bir amaç için yapılan bir ibâdet ve tâat, kutsal bir amaca değil, dünyâlık bir istek ve amaç için yapılmış olur. Bu ise ibâdet ve tâatlerde aranılan, bir işi yüce Allâh'ın rızâsı için yapma niyetine aykırıdır. Böyle bir adak kaderi değiştiremez. Kaderde yazılmış olan ne ise yine o meydana gelir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لاَ تَنْذِرُوا فَإِنَّ النَّذْرَ لاَ يُغْنِي مِنَ الْقَدَرِ شَيْئًا وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ

= **Nezir etmeyin** (, adak adamayın)**. Çünkü nezir, kaderden hiçbir şeye fayda vermez. Onunla sâdece cimri**(nin elin)**den** (mal) **çıkarılır.** [169]

Bununla berâber adaklara uymak gerekir. Çünkü adak yapan, yüce Allah ile sözleşme yapmış demektir. Bundan dolayı yapılan adağa vefâ gösterilmesi; yapılacağı kabul edilen şeyin yerine getirilmesi gerekir. Yüce Allah, adaklarını yerine getirenleri Kur'ân-ı Kerîm'inde överek şöyle buyurmuştur:

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا

= ***Onlar,*** *(adamış oldukları)* ***adaklarını yerine getirirler, şerri*** *(, dehşeti)* ***her yeri kaplayan bir gün*** *(olan kıyâmet gününden, hesap günün)****den korkarlar.*** [170]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

مَنْ نَذَرَ نَذْرًا أَطَاقَهُ فَلْيَفِ بِهِ

= **Kim gücünün yettiği bir şeyi adarsa onu yerine getirsin.** [171]

235 - Adaklar, zaman, yer, şahıs ve adanan şey bakımından belirli ve belirsiz kısımlarına ayrıldıkları gibi bir şarta bağlı, bir şartla sınırlı olup olmamak bakımından da mutlak ve muallâk kısımlarına ayrılmıştır.

Adağın Şartları

236 * Bir adağın şer'î açıdan sahih ve geçerli, yerine getirilmesi gerekli olabilmesi için şu şartları vardır:

1) Adanılan, adak yapılan şeyin cinsinden bir farz veyâ vâcib ibâdet bulunmalıdır. Buna göre: *Bir gün oruç tutayım* diye yapılan bir adak sahih; *falan hastayı ziyâret edeyim* diye yapılacak bir adak sahih değildir. Bunu yerine getirmek gerekmez. Çünkü hasta ziyâreti cinsinden bir farz veyâ vâcib ibâdet yoktur.

2) Adanılan şeyin cinsinden olan farz veyâ vâcib bizzat kastedilmiş olmalı, başka bir farz veyâ vâcibe sebep olmamalıdır.

Buna göre: *İki rek'at namaz kılayım* diye yapılan bir adak sahihtir. Fakat: *Adağım olsun abdest alayım* veyâ *tilâvet secdesinde bulunayım* diye yapılacak bir adak geçerli değildir. Çünkü abdest ile tilâvet secdesi, kendileri ibâdet değil, ibâdetlere birer vesîledir.

3) Adanılan şey, aslında hemen veyâ gelecekte yapılması gerekli olan farz veyâ vâcib olan bir ibâdet olmamalıdır. Bu sebeple: *Adağım olsun yarınki sabah namazını* veyâ *vitir namazını kılayım* şeklindeki adaklar sahih olmaz.

4) Adanılan şey, aslında bir günah olmamalıdır. Bundan dolayı: *Şu işim olursa kendimi Hak yolunda kurban edeyim* veyâ *intihar edeyim* diye yapılan adak sahih olmaz.

مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَ يَعْصِهِ

= **Her kim Allâh'a itaat etmeyi adarsa O'na itaat etsin. Her kim de Allâh'a karşı isyân etmeyi** (; emirlerine karşı gelmeyi) **adarsa sakın O'na isyân etmesin.** [172]

Ancak aslında meşrû iken, başka bir sebepten dolayı yasaklanmış olan bir şeyi adamak sahihtir. Meselâ: Bir kimse Ramazan bayramının birinci gününde veyâ Kurban bayramının dört gününde oruç tutmayı adasa bu sahih olur. Ancak o günlerde oruç tutulması yasak olduğundan o günlerde iftar edip sonradan kazâ eder. Bununla berâber iftar yapmayıp o günlerde oruç tutsa adağını yerine getirmiş olur.

Allah için çocuğunu kurban edeceğini adayan kimseye, İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre bir şey gerekmez; çünkü bu, câiz olmayan bir adaktır. Fakat İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre, bu durumda bir koyun kurban edilmesi gerekir. Çünkü İbrâhim aleyhisselâm, böyle bir kurban kesmekle emir olunmuştur.

Her kim, kendisini veyâ çocuğunu kurban etmeyi adarsa (keffâret olarak) bir koç kessin. [173]

لاَ وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِى مَعْصِيَةٍ وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ الْعَبْدُ

= **İşlenmesi** (, yapılması) **günâha yol açacak adak ile kulun sâhip olmadığı bir şeye yapılan adağın yerine getirilmesi gerekmez.** [174]

5) Adanılan şey aslında gerçekleşemez olmamalıdır. Buna göre, bir kimse: *Geçen falan günde oruç tutayım* diye adasa üzerine bir şey gerekmez.

Aynı şekilde: *Falan kişinin geleceği gün oruç tutayım* diye adak yaptığı hâlde o gün kendisinde oruç tutmaya engel bir şey meydana gelse veyâ zevâl vaktinden sonra o kişi gelirse adak adına bir şey gerekmez. Çünkü o gün oruç tutma imkânı ortadan kalkmıştır. Geceleyin geldiğinde de hüküm böyledir. Çünkü adanılan bu adak gündüz içindir.

Yine *falan kişinin geldiği gece oruç tutayım* diye adak adayan kimseye bir şey gerekmez. Çünkü din, gecenin kendisini, girişi ile birlikte oruç bozucu kabul etmiştir:

إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ وَأَدْبَرَ النَّهَارُ وَغَابَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

= **Gece geldi gündüz de gitti ve güneş kayboldu mu** (orucun açılma vakti girdiği için) **oruçlu kimse orucunu açar.** [175]

6) Adanan şey, adak yapan kimsenin mülkünden daha fazla veyâ başkasına âit olmamalıdır.

Buna göre: *Hemen bin lira sadaka vermeyi* adayan kişinin yalnız yüz lirası olsa ancak bu yüz lirayı sadaka vermesi gerekir. Veyâ başkasına âit bir malın, meselâ başkasına âit bir koyunun kurban edilmesini adayan kişiye de, bu adağından dolayı bir şey gerekmez.

لَيْسَ عَلَى رَجُلٍ نَذْرٌ فِي شَيْءٍ لاَ يَمْلِكُهُ

= **Bir kişinin sâhip olmadığı bir şeyi adaması geçerli değildir.** [176]

Belirli ve Belirsiz, Mutlak ve Muallâk Adaklar

237 * *Adağım olsun, yarın oruç tutayım* gibi bir adak, muayyen; belirli, zamânı belirlenmiş bir adaktır. *Adağım olsun, bir gün oruç tutayım* denilmesi de gayrı muayyen; zamânı belirlenmemiş bir adaktır. Bunlar, aynı zamanda bir şarta bağlı olmayan mutlak; bağlantısız, zamânı belirlenmemiş adaklardır.

Falan kimse gelirse Allah için adağım olsun bir gün oruç tutayım veyâ *şu kadar sadaka vereyim* gibi şarta bağlı adaklar da birer muallâk; bağlı, bağlantılı adaktır.

238 - Bir şarta bağlı olmayan adakları yerine getirmek vâcibtir. Belirlenen gün yerine getirilmeyen bir adak, başka bir gün kazâ edilir. Meselâ: Bir kimse bugün fakire sadaka vermeyi adar ve bu sadakayı o gün vermezse başka bir günde kazâ olarak yerine getirmesi gerekir.

239 - Olması istenilen bir şarta bağlı adak, o şartın gerçekleşmesi durumunda yerine getirilmesi vâcib olur. Olması istenmeyen bir şarta bağlanmış bulunan bir adakta ise adak yapan serbesttir. Şart gerçekleşince, dilerse adağını yerine getirir, dilerse yalnız yemin keffâreti öder. Sahih olan budur. Meselâ: *Şu nîmete kavuşursam bir ay oruç tutayım* diye adayan kişinin, o nîmete kavuşunca bir ay oruç tutması vâcibtir. Çünkü şart kılınan nîmet, adayan kimse için istenen şeydir.

Aksine olarak, bir kişi kendini yalan söylemekten engellemek için: *Eğer yalan söylersem, bir ay oruç tutmak adağım olsun* diye adadığı hâlde yine yalan söylerse serbesttir; dilerse adağını yerine getirir ve bir ay oruç tutar. Dilerse yemîn keffâreti öder. Çünkü şart koştuğu yalan söyleme işi, kendince istenen şey değildir. Bu adak bir tür yemin demektir.

كَفَّارَةُ النَّذْرِ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ

= **Nezrin** (, adağın) **keffâreti, yemîn keffâretidir.** [177]

240 * Bir şarta bağlı olmayan bir adak, belirli olsa bile, zamâna, yere, belirli bir paraya, belirli bir fakire bağlı kalmaz; onlarla sınırlandırılamaz. Bu adak, gerek oruçla, gerek namaz ve itikâfla olsun, gerek para ve diğer şeylerle olsun eşittir.

Buna göre, bir kimse: *Cum'a günü oruç tutayım* veyâ *Beytül Makdis'de şu kadar rek'at namaz kılayım* veyâ *bu parayı cum'a günü falan yerde olan falan fakire vereyim* diye adadığı hâlde, buna aykırı olarak başka bir günde oruç tutsa, başka bir mescitte o kadar rek'at namaz kılsa, o miktarda başka bir parayı başka bir yerdeki başka bir fakire verse adağını yerine getirmiş olur.

Mekke'nin fethedildiği gün bir adam ayağa kalkıp: Yâ Resûlullah! Ben, Allah sana Mekke fethini nasip ederse (Kudüs'teki) Beytül Makdis'de Allah için iki rek'at namaz kılmayı adadım, *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Burada kıl** *buyurdu. Adam sözünü tekrarladı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yine:* **Burada kıl** *buyurdu. Sonra adam sözünü bir daha tekrarladı. Bu sefer Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Öyle ise sen bilirsin** (, nerede kılmak istiyorsan orada kıl) *buyurdu.* [178]

241 - Bir şarta bağlanmış olan bir adak, o şartın gerçekleşmesinden önce yerine getirilemez. Meselâ: *Falan kişi gelirse üç gün oruç tutayım* diye adayan kimse, daha o kişi gelmeden üç gün oruç tutacak olsa adağını yerine getirmiş olmaz.

242 - Şarta bağlanarak yapılan bir adak da belirli bir zaman, belirli bir yer, belirli bir para ve belirli bir fakirle sınırlandırılamaz. Meselâ: *Falan işim olursa cum'a günü oruç tutayım* veyâ *şuradaki falan fakire şu parayı vereyim* şeklinde adayan kimse, o iş olduktan

sonra herhangi bir günde o orucu tutabilir veyâ herhangi bir yerdeki başka bir fakire o paranın karşılığını verebilir.

243 - Belirli bir vakitte tutulması adanan bir oruç, o vaktin gelmesinden önce tutulursa İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre câiz olur. İmam Muhammed'e göre câiz olmaz; Receb ayında tutulması adanan bir orucun daha önce gelen Rebîül âhir ayında tutulması gibi.

244 * *Bir sene oruç tutayım* diye bağlantısız şekilde yapılan bir adaktan dolayı, hilâller dikkate alınarak tam bir sene oruç tutulması gerekir.

Şöyle ki, eğer arka arkaya tutulması söylenmemiş ise bu oruç değişik günlerde tutulabilir. Eğer ara vermeden tutulursa otuz günü Ramazan ayına; beş günü de oruç tutulması yasak olan (bir günü Ramazan bayramı, dört günü de Kurban bayramına rastlayan) günlere karşılık olmak üzere toplam otuz beş günün kazâ edilmesi gerekir. Bu şekilde adak adayan kadın ise o yıl içinde oruç tutamayacağı âdet günlerini de kazâ etmesi gerekir.

Fakat böyle bir yıl aralıksız oruç tutulması adanınca, Ramazan günlerini kazâ etmek gerekmez. Çünkü böyle bir seneye Ramazan ayı da dâhil olacağı için, Ramazan günleri bu adaktan ayrı tutulmuş gibi olur.

245 - Bir kimse: *Falan ayda,* meselâ Receb ayında *oruç tutayım* diye adadığı hâlde, o ayda hasta olsa iftar eder. Daha sonra Ramazan orucunda olduğu gibi kazâ eder.

246 - *Allah rızâsı için bir gün oruç tutayım* diye yapılan bir adağın günü belli değildir. Adak adayan dilediği gün bu orucu tutabilir. İki gün, üç gün denildiğinde de hüküm böyledir. Bu günlerin oruçları ara vermeden tutulabileceği gibi, ayrı ayrı olarak da tutulabilir. Ancak adak adanırken ara vermeden tutulmasına niyet edilmişse o zaman ara vermeden tutulması gerekir. Meselâ: *Ara vermeden on gün oruç tutayım* diye adamış bulunan bir kadın, beş gün oruç tuttuktan sonra âdet görmeye başlasa tuttuğu oruçlar adaktan sayılmaz. Hayızdan temizlendikten sonra yeniden on gün oruç tutması gerekir. Fakat dağınık olarak ayrı ayrı günlerde oruç tutmayı adayan kimse, o kadar gün ara vermeden oruç tutsa adağını yerine getirmiş olur.

247 - *Üzerime oruç vâcib olsun* diye adayan kimseye, bir gün oruç tutmak gerekir. Miktârına, sayısına niyet etmeksizin: *Birçok günler oruç tutayım* diye adayan kimsenin de İmam Âzam'a göre on, İmâmeyne göre yedi gün oruç tutması gerekir.

248 * *Adağım olsun ki, yalan söylemeyeyim* veyâ *adağım olsun ki, falan yere gitmeyeyim* gibi sözler, *ahdim olsun* yerinde birer yemin sayılır. Buna göre yalan söylense veyâ o yere gidilse yalnız yemin keffâreti gerekir. *Üzerime adak olsun* sözü de böyledir. Ancak bu sözlerle sadaka vermek, oruç tutmak, haccetmek gibi bir ibâdet niyeti olursa o zaman o ibâdeti yerine getirmek gerekir.

* *Falan gün oruç tutmak üzerime borç olsun* diyen kişi bununla yemin kasd etse (; bu sözü söylemekteki amacı yemin olsa), hem yemin keffâreti öder, hem de belirttiği günde oruç tutar. Çünkü niyet ettiği şey sözünün muhtemel anlamlarındandır. Adakta yemin anlamı da vardır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

اَلنَّذْرُ يَمِينٌ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ

= **Nezir** (, adak) **yemîndir, keffâreti de yemîn keffâretidir.** [179] Bu şahıs bir gün oruç tutmayınca yemînini bozmuş sayılır. Üzerine yemin keffâreti ve oruç kazâsı gerekir. Çünkü sözünün açık anlamı adaktır. [180]

Yalnız, *adağım olsun* denilmesi de böyledir. Bu durumda bakılır: Eğer bununla herhangi bir sayı belirtilmeksizin oruca niyet edilmiş ise üç gün oruç tutulması gerekir. Miktar belirtilmeksizin sadakaya niyet edilmişse on fakire birer fitre miktârı sadaka vermek gerekir.

* Bir kimse, *yarın Allah için oruç tutmak adağım olsun* dese ve sabah olunca nâfile oruç tutmaya niyet etse bu oruç, adamış olduğu oruç yerine geçer. Adağın mutlak olması; belli bir gün ile kayıtlanmaması durumunda ise durum böyle değildir.

Bu şu kuralın gereğidir: Yüce Allâh'ın belli bir vakitte gerekli kıldığı oruç ki, bu Ramazan orucudur, mutlak niyetle de nâfile niyeti ile de yerine getirilir. Yüce Allâh'ın vakit belirlemeksizin gerekli kıldığı oruç ise ancak tutulacak oruç belirtilerek edilen niyetle tutulabilir. Kişinin kendisine gerekli kıldığı; adadığı oruç da böyledir. Çünkü adakta bulunan kişi, adağı ile meşrû olmayan bir şeyi meşrû kılamaz. Bir vakitte nâfile olarak meşrû olan bir şeyi kendisine vâcib kılabilir. Günü belirlenmiş (, muayyen) adak orucunda, o vakitte meşrû olan orucu kendisine vâcib kılmıştır. Dolayısı ile mutlak niyetle de olsa nâfile niyeti ile de olsa o vakitte meşrû olan orucu tutmuş olur. [181]

249 - Adakta bilerek, isteyerek, niyetlenerek yapmakla bilmeyerek, istemeyerek, niyet etmeden yapmak hüküm bakımından eşittir. Buna göre: *Allah rızâsı için bir gün oruç tutayım* diyecek yerde yanılarak: *Bir ay oruç tutayım* denilse bir ay oruç tutulması gerekir. Oruç tutulacak bu ayı belirlemek adayan kimseye âittir. Adağın arkasından hemen oruca başlanılması şart değildir.

250 - *Allah için şu gün,* meselâ *perşembe günü oruç tutayım* diye yapılan bir adak, en yakın olan perşembe gününe âit bulunmuş olur. Yalnız o gün tutulacak oruç ile bu adak yerine getirilmiş olur. Her perşembe günü oruç tutulması gerekmez. Fakat her perşembe oruç tutmaya niyet edilirse her perşembe günü oruç tutmak gerekir.

251 - Adanan günlerden birinde iftar edilirse kazâ gerekir. Meselâ: Yaz mevsimi belirli günlerde oruç tutmayı adayan bir kimse, o günlerdeki şiddetli sıcak sebebi ile oruç tutamazsa iftar eder ve kazâsını kış mevsimi gibi daha elverişli günlerde yerine getirir.

252 - Oruç tutmak üzere yaptığı adaktan dolayı üzerine kazâ gereken bir kimse, bu kazâyı geciktirip oruç tutamayacak kadar ihtiyarlasa veyâ geçimini kazanmak için çok zor bir işte çalışsa iftar eder, her gün için bir fidye verir. Fakirlik sebebi ile fidyeyi ödemeye de gücü yetmezse yüce Allah'tan mağfiret, bağışlanma diler. Çünkü yüce Allâh'ın mağfireti bol, merhameti geniştir.

253 - Bir kimse, meselâ *Bir ay oruç tutayım* veyâ *itikâfta bulunayım* şeklinde adak yaptığı hâlde henüz bir gün geçmeden vefat etse kendisine bir ay oruç tutmak veyâ itikâfta bulunmak gerekli olur. Ayın belli olup olmaması eşittir. Bu durumda, her gün için bir fidye verilmesini vârislerine vasiyet etmesi gerekir; vasiyet etmedi ise vârislerinin izinleri ile bu fidye bırakmış olduğu malından verilebilir.

Fakat bir kişi hasta olduğu hâlde bu şekilde bir adakta bulunup iyileşmeden vefat etse kendisine bir şey gerekmez. Ama arada bir gün bile olsun iyileşmiş olsa bir aylık fidye verilmesini vasiyet etmesi gerekir.

İmam Muhammed'e göre, yalnız sağlığına kavuştuğu günler sayısı kadar fidye verilmesini vasiyet etmesi gerekir.

254 - *Allah rızâsı için kurban keseyim* veyâ *adağım olsun kurban kesip etini sadaka olarak vereyim* diye yapılan bir adak geçerlidir. Fakat: *Şu hastalıktan iyi olursam,*

bir koyun keseyim veyâ *falan türbe için bir kurban keseyim* gibi adaklar, söz vermeler adak hükmü taşımaz. Yüce Allâh'ın rızâsından başka biri adına kurban kesilmesi câiz değildir.

255 - *Falan kimseye şu kadar para adadım* veyâ *falan türbeye şu kadar mum adadım* veyâ *falan kişinin gelmesi için kurban keseceğim* gibi sözler câiz değildir. Özellikle bir ölü hakkında: *Ey mübârek kişi! Sen benim şu işimi yoluna koyarsan* meselâ *şu hastama şifâ verir, iyileştirirsen* veyâ *şu kayıp malımı bana geri çevirtirsen senin türbene şu kadar şey harcayayım* şeklindeki adaklar bâtıldır, haramdır. Belki: *Allah rızâsı için şu fakire şu kadar para vermek adağım olsun* veyâ *Allah hastama şifâ verirse* veyâ *şu kayıp malı bana geri döndürürse Hak rızâsı için sadaka vereyim* veyâ *kurban kesip etini sadaka vereyim* veyâ *onların mescitlerine hasır, zeytinyağı alayım* şeklinde bir adak yapılabilir.

256 * Adak olarak kesilen kurbanın etini, adayan kimse yiyemeyeceği gibi hanımı ile usûl ve fürûu da yiyemezler. Adak kurbanının eti fakirlere sadaka olarak dağıtılır. Eğer adağın etini yerlerse yedikleri etin kıymetinin fakirlere sadaka olarak verilmesi gerekir.

Kişinin annesi, babası, dedeleri, nineleri, dede ve ninelerinin baba ve dedeleri ile yukarıya doğru uzayıp giden bütün ataları için usûl terimi kullanılır. Bir kimsenin fürûu da, o kimsenin zürriyetidir; onun soyundan gelen erkek ve kız ayrımı yapılmaksızın çocukları, torunları, torunların çocukları şeklinde uzayıp giden çocuklarıdır.

257 * Yapılan bir adak veyâ yemîn keffâreti yerine getirilmezse yapılması, yerine getirilmesi için kişi hâkim tarafından zorlanamaz. Çünkü bunlar, sâdece dînî ibâdetlerle ilgili olarak mükellefe yüklenen birer borçtur.

İtikâfın Mâhiyeti ve Kısımları

258 * İ'tikâf (اعتكاف), itikâf sözlükte alıkoymak, hapsetmek, bir yerde kalmak, bir şeye devam etmek, bir şeye yönelmek, sıkıca yapışmak anlamlarına gelir. Bir şeye devam eden kimseye de mu'tekif; itikâf yapan denir.

Şer'î dilde (kısaca) itikâf (yüce Allâh'a) yaklaşma amacı ile mescide (, câmiye) kendini hapsetmek, kapamak anlamına gelir. [182]

Bir fıkıh terimi olarak itikâf; cemaatin toplanıp namaz kıldığı, imamı müezzini bulunan bir mescitte, bir câmide veyâ mescit, câmi hükmündeki bir yerde itikâf niyeti ile durmaktan ibârettir.

İtikâf, kişinin sıradan davranışlardan uzaklaşarak, ibâdet amacı ile belli bir süre mescitte, câmide kalması demektir.

* İtikâf yapmak, kökleri hazreti İbrâhim zamânına kadar giden bir ibâdet çeşididir. Yüce Allah, hazreti İbrâhim ile oğlu İsmâil'e, tavaf edecek, orada ibâdete kapanacaklar (; itikâfa girecekler), rükû ve secde edecekler için Beyt'i temizlemelerini emretmişti:

وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

= ***İbrâhim ve İsmâil'e şöyle emretmiştik: Tavaf edenler,*** *(ibâdet etmek amacı ile)* **orada kalanlar** *(, itikâf için kendilerini oraya kapatanlar)***, rükû ve secde edenler için evimi** *(; Kâbe'yi)* **temizleyin** *(, tertemiz tutun).* [183]

259 * İtikâf, kitab ve sünnet ile meşrû kılınmış bir ibâdettir. Kitabtan delil yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

= ***Mescitlerde itikâfa girdiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın*** [184] buyurmasıdır.

İtikâf ile ibâdetler için ayrılan mescitler arasında bağlantı kurulması ve mubah olan cinsel ilişkinin itikâf nedeni ile terk edilmesi, onun bir ibâdet olduğuna delildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'ye hicretlerinden sonra âhirete göçmelerine kadar her Ramazan ayının son on gününü itikâf ile geçirirlerdi. [185] Bir sene itikâfa girmemiş, ertesi sene yirmi gün itikâfta bulunmuştu. [186]

260 - İtikâflar vâcib, sünnet-i müekkede ve müstehab kısımlarına ayrılır.

Şöyle ki, dil ile adanılan, adak yapılan bir itikâf vâcibtir. Ramazan ayının son on gününde itikâf, kifâye yolu ile bir müekked sünnettir. Ramazan ayının dışındaki herhangi bir zamanda ibâdet niyeti ile bir mescitte bir müddet yapılan itikâf da müstehabtır.

261 * Bir itikâfın en az süresi, Ebû Yûsuf'a göre bir gün, İmam Muhammed'e göre bir saattir. Bir saat, fıkıh âlimlerine göre zamânın belirsiz olan az veyâ çok bir parçası demektir. Yoksa bir günün yirmi dörtte bir parçası demek değildir. [187]

(İtikâfın en az süresi, Mâlikîlerce tercih edilen görüşe göre bir gündüz kadar, bir gecedir. Şâfiîlere göre de *Sübhânallah* denilmesinden bir an kadar fazla olan çok az bir zamandır.)

İtikâfın Meşrû Olmasındaki Hikmet

262 * İtikâfın meşrû olmasındaki hikmet ve faydaya gelince, bu çok önemlidir.

Sırf yüce Allah emretmiş olduğu için yapılan bir itikâf, amellerin en şereflisi sayılır. Bu sâyede kalpler bir müddet olsun dünyâ işlerinden uzak kalır ve Hakka yönelir. Birer Beytullah olan mescitlerden birine bu şekilde devam eden bir mü'min çok kuvvetli bir kaleye sığınmış, kerîm olan Allâh'ın feyiz ve yardım kapısına sığınmış, O'nun evine bağlanmış olur.

هُوَ يَعْكِفُ الذُّنُوبَ وَيُجْرَى لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَعَامِلِ الْحَسَنَاتِ كُلِّهَا

= **O** (; itikâfa giren kimse)**, günahlardan uzak kalır ve kendisine** (hayâtın içinde) **tüm iyilikleri yapan kimse gibi iyilikler yazılır.** [188]

Bir mü'minin her gün azalmakta olan hayat günlerinden faydalanarak böyle kutsal bir yerde bir zaman ebedî ve ezelî yaratıcısına olanca varlığı ile yönelip temiz bir kalp ve dil ile ibâdette bulunması, mânevî bir zevke dalması ne büyük bir nîmettir.

İtikâfa giren kimse, ulu bir zâta ihtiyâcı olup kapısına oturan ve *ihtiyâcımı görene, ihtiyâcımı görünceye kadar kalkmayacağım* diyen kimseye benzer. İtikâfa giren kimse de yüce Allâh'ın evinde oturur ve *af edilene kadar buradan ayrılmayacağım* der. İhlâs ile yapıldığı zaman bu en şerefli amellerden biridir.

İtikâf yapan kişi, bütün vakitlerini namaza ayırmış demektir. Çünkü fiilî olarak namaz kılmadığı vakitlerde de mescit, câmi içinde namaza hazır bir durumdadır. Bu bekleyiş ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ifâdesi ile namaz hükmündedir:

لاَ يَزَالُ الْعَبْدُ فِي صَلاَةٍ مَا كَانَ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ مَا لَمْ يُحْدِثْ

= **Bir kul, mescitte namaz kılmaya hazır olarak abdestini bozmadan beklediği sürece namazdadır** (, namaz ile meşgul olmuş gibi sevap kazanır). [189]

Kısaca itikâf sâyesinde insanın mânevîyatı yükselir, kalbi nur ile dolar, yüzünde kulluk izleri parlar, ilâhî feyizlere kavuşur.

İtikâfın Şartları

263 * Bir itikâfın sahih olabilmesi şu şartların bulunmasına bağlıdır:

1) İtikâf yapan kimse müslüman, akıllı ve şer'an temiz olmalıdır.

Bu sebeple, müslüman olmayan kişinin, delinin, cünübün, hayız ile nifâstan temiz bulunmayan kişinin itikâfı câiz olmaz.

Müslüman olmayan kişi, önce îmân etmekle yükümlü olduğu için ibâdet etmeye ehil olmadığından itikâfa giremez. Deli de aklı olmadığı için niyete ehil değildir. Cünüp, hayızlı ve loğusa olan kimseler, dînî yönden tahâret üzere olmadıkları; temiz sayılmadıkları için bunların da mescitlere girmeleri yasaktır.

* Gayrimüslimlerin; müslüman olmayanların mescide, câmiye girip giremeyecekleri konusunda âlimler arasında ihtilâf vardır. Konu, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Harâm dışındaki diğer mescitler, diğer câmiler açısından iki kısımda ele alınmıştır.

Mescid-i Harâm'a girmeleri: Müslümanların başkanı veyâ vekîli izin verirse Hanefîlere göre câizdir, diğer üç mezhebe göre câiz değildir.

Mescid-i Harâm dışındaki diğer mescitlere, câmilere girmeleri: Hanefîlere göre câizdir. Şâfiîlere göre müslümanların izni ile girmesinde bir sakınca yoktur. Mâlikî ve Hanbelîlere göre câiz değildir. [190]

* Müslümanın kilise ve havraya girmesi, kilise ve havrada namaz kılması tahrîmen mekruhtur. [191]

2) İtikâfa niyet edilmiş olmalıdır.

Bu sebeple niyetsiz olarak yapılan bir itikâf geçerli değildir. Çünkü bunun bir ibâdet olabilmesi niyete bağlıdır.

3) İtikâf, mescitte veyâ mescit hükmünde olan bir yerde yapılmalıdır.

Cemaatle namaz kılınan câminin dışında bir yerde itikâf olmaz. [192]

Şöyle ki, içinde cemaatle namaz kılınan herhangi bir mescitte itikâf yapılabilir. Büyük câmilerde yapılması daha fazîletlidir.

Kadınlar da kendi evlerinde mescit edindikleri veyâ mescit olarak ayıracakları bir odada itikâfta bulunurlar. Buraları onlar için birer mescit sayılır. Kadınların mescitlerde itikâf etmeleri câizse de, mekruhtur. Kadınların evlerinde namaz kılmaları, mescitlerde namaz kılmalarından daha fazîletli olduğu gibi, evlerinde itikâfları da her türlü fitne ve fesattan uzak olacağından mescitlerde itikâfta bulunmalarından daha fazîletlidir.

(İmam Şâfiî'ye göre itikâf saygıya lâyık bir yerde yapılabilir ki, o da mescitlerdir. Evlerde mescit edinilen yerler, bu saygıya lâyık değildir.)

4) Vâcib olan bir itikâfta, itikâf yapan kimse oruçlu bulunmalıdır.

لاَ اِعْتِكَافَ إِلاَّ بِصِيَامٍ

= **Oruç olmadan itikâf olmaz** (, itikâf ancak oruçla olur)**.** [193]

Ömer (bin Hattâb radiyallâhü anh), câhiliyye devrinde Kâbe'nin yanında bir gece veyâ bir gün itikâfta kalmayı adadı. (Daha sonra bu adağının hükmünü) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sordu. O da: **İtikâfa gir ve oruç tut** *buyurdu.* [194]

Bu durumda orucun yanılarak bozulması itikâfa zarar vermez. Diğer itikâflar için oruç şart değildir. Çünkü onlar için bir müddet yoktur. Öyle ki, câmiden bir, iki saat içinde çıkıncaya kadar itikâfa niyet edilmesi de sahihtir.

(Şâfiîlere göre vâcib bir itikâfta da oruç şart değildir.)

264 * İtikâf için bulûğa ermiş olmak, erkek olmak ve hür olmak şart değildir. Bu sebeple, akıllı olan çocuğun, kadının itikâfları da sahihtir. Ancak, isterse itikâfta bulunmayı

adamış olsun, kocasının izni olmadan kadının itikâfa girmesi câiz değildir. İzin alamayınca kadın, adamış olduğu itikâfı kocasından ayrıldıktan sonra kazâ eder.

Kadınlar için itikâfa girilecek yer, kadınlar açısından namaz kılınması en fazîletli olan mekândır. Kadının evdeki mescitte namaz kılması daha fazîletlidir. Çünkü Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), kadının en fazîletli namazı için:

إِنَّ أَحَبَّ صَلاَةِ الْمَرْأَةِ إِلَى اللّٰهِ فِي أَشَدِّ مَكَانٍ فِي بَيْتِهَا ظُلْمَةً

= **Kadının, Allâh'ın en hoşlandığı namazı, evinin en karanlık yerinde kıldığı namazdır** [195] buyurdular**.**

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) itikâfta iken kendisi ile birlikte aynı mescitte itikâfa girmek isteyen eşleri sebebi ile hem kendisi itikâfını bozdu, hem de eşlerinin orada kalmalarına izin vermedi. [196] Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında kadınlar cemaatle namaza çıkmalarına rağmen Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onların mescitte itikâfa girmelerini hoş karşılamadı.

Hazreti Ayşe (radiyallâhü anhâ) annemiz şöyle demiştir: Eğer Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kadınların (süslenme, giyinme ve koku sürünmeden yana, O'nun ölümünden sonra) ortaya çıkardıkları şeyleri görseydi, İsrâiloğulları kadınlarının yasaklanmaları gibi onlara mescide gitmeyi yasaklardı. [197]

Kadınlar, ortamın bozulması dolayısı ile gelebilecek tehlikelerden korunmak, fitne kapısını aralamamak için itikâf bir yana evleri dışında cemaatle namaza bile gitmemeli, namazlarını evlerinde kılmalıdırlar.

Kadın evinin mescidinde veyâ kendisinin mescit, namaz kılma yeri edindiği kısımda itikâfa girerse burası onun hakkında, erkek için cemaatle namaz kılınan mescit gibi olur. Oradan ancak tabîi ihtiyaçları için çıkar. [198]

İtikâfın Edebleri

265 - İtikâfın şu gibi edebleri vardır:

1) İtikâf, Ramazanın son on gününde ve mescitlerin en fazîletlisinde yapılmalıdır.

2) İtikâf sırasında hayırdan başka bir şey söylenilmemelidir. Günah sayılmayan şeyleri konuşmakta bir sakınca yoktur. Bir ibâdet inancı ile susmak mekruhtur. Günah olan, günah sayılan şeylerden dili tutmak ise ibâdetlerin büyüklerinden biridir.

3) İtikâf sırasında Kur'ân ve hadîs okumaya; Peygamberlerin hayatlarını, dînî konuları öğrenmeye, öğretmeye devam edilmelidir.

4) İtikâf yapan kimse, temiz elbiselerini giymeli, güzel kokular sürünmelidir.

5) Kendine itikâfı vâcib kılacak kimse, buna yalnız kalbi ile niyet etmekle yetinmemeli, dili ile de söylemelidir.

İtikâf İle İlgili Bâzı Meseleler

266 - Belli bir mescitte, meselâ Mescid-i Harâm'da itikâfa niyet eden kimse, başka bir mescitte de itikâfa girebilir.

267 - Bir ay itikâf adansa ve bundan yalnız gecelere veyâ gündüzlere niyet edilse bu niyet sahih olmaz. Çünkü ay, belli miktardaki geceler ile gündüzlerden ibârettir. Onun için geceli ve gündüzlü bir ay itikâf gerekir.

268 * Yalnız gündüzleri itikâfta bulunmaya niyet edilmesi sahihtir. Bu durumda her gün fecrin doğmasından önce mescide girip, güneşin batışından sonra çıkılır ve peş

peşe olmasına niyet edilmemişse istenilen günlerde itikâf yapılabilir. Bir gün için itikâfa niyet edildiği zaman, buna gece dâhil olmaz; fecrin doğuşundan önce mescide girip, güneşin batışından sonra çıkılır. Fakat ara vermeden şu kadar gün itikâfa denilerek adansa geceler de bu adağa girer. Aksi de böyledir. Bu durumda itikâf için güneşin batma vaktinden önce mescide gidilir. Belli olan geceler ve gündüzler mescitte kalınır. Son günün güneş batışından sonra mescitten çıkılır. Böylece itikâf sona erer.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) itikâfa gireceği vakit, Ramazanın son on gününün ilk gecesinden önceki sabah namazını kılar ve itikâf yerine girerdi. [199]

269 - Belirli bir Ramazan ayını itikâfla geçirmek adansa o Ramazan orucu bu itikâf orucu içinde yeterli olur. Böyle bir adak adandığı hâlde, Ramazan orucu tutulsa ve itikâf yapılmasa başka bir zamanda oruçlu olarak ara vermeden bir ay itikâf edilmesi gerekir. Eğer itikâf yapılmaksızın diğer bir Ramazan girecek olsa artık bunda yapılacak itikâf yeterli olmaz. Çünkü bu durumda kazâya kalan itikâfın orucu, insan üzerine bir borç olmuştur. Bu, ikinci Ramazan orucu ile itikâfta tutulması gereken oruç ödenmiş olamaz.

270 - Zaman belirtilmeksizin bir ay itikâf yapmayı adayan kişi, Ramazan ayında bir ay itikâfta bulunmakla bu adağını yerine getiremez. Çünkü bu itikâf için, bir ay oruç tutmayı da bu adakla üzerine yüklenmiş bulunur. Ramazanda oruç tutmaksa zaten kendisine farzdır.

271 - Bir kimse adadığı bir itikâfı yapmadan ölecek olsa her gün için bir fidye ödenmesini vasiyet etmiş olması gerekir. Çünkü vâcib olan bir itikâf, orucun bir parçasıdır. Bu sebeple oruçtaki fidye, bunda da geçerli olur. Ancak adak adayan kimse fakirse o zaman yüce Allah’tan af ve mağfiret dilemelidir.

İtikâfı Bozan ve Bozmayan Şeyler

272 * İtikâf hâlinde olan bir kimsenin dînî, tabîi ihtiyaçları için zarûrî olarak mescitten dışarı çıkması, itikâfını bozmaz. Meselâ: İtikâfta bulunan kimsenin cum’a namazını kılmak için mescitten çıkması, dînî bakımdan bir özür olduğundan itikâfına engel değildir. Zaten cum’a namazının süresi bilinmiş olduğundan, adağın dışında kalmış olur.

Aynı şekilde, abdest ihtiyaçlarını gidermek veyâ gusletmek için çıkması da tabîi bir özür olduğundan itikâfa zarar vermez.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) itikâfta olduğu zaman ancak tabîi bir ihtiyâcı için mescitten dışarı çıkardı. [200]

Aynı şekilde, bulunduğu mescidin yıkılmaya yüz tutması veyâ oradan zorla çıkarılması da, zarûrî bir özür olduğundan itikâfa zarar vermez.

(Şâfiîlere göre, cum’a namazı için başka bir câmiye çıkılıp gidilmesi itikâfı bozar. İtikâf bir hafta devam edecekse cum’a namazı kılınan bir mescitte itikâfa girilmelidir.)

273 - Cum’a namazını kılmak veyâ ihtiyâcı gidermek için en yakın olan yere gidilir, sonra itikâf yapılan mescide dönülür. Bir özürden dolayı mescitten çıkılınca, başka bir mescitte o itikâf tamamlanır.

274 - İtikâfta bulunan kimsenin mescitten bir özür olmaksızın çıkması itikâfını bozar. Bu sebeple, itikâf yapan bir kimse, gece veyâ gündüz özürsüz olarak bir süre bilerek veyâ unutarak mescitten çıkarsa itikâfı bozulur. Bu süre, İmâmeyne göre, bir günün yarısından daha fazla bir zamandır. Bir görüşe göre de günün belirsiz bir saatinden ibârettir. Kadın da itikâf ettiği odadan özürsüz yere evinin içine çıkarsa itikâfı bozulur.

275 * Aşağıdaki işleri yapmak için mescitten dışarıya çıkmak da itikâfa engel olur: Hasta ziyâretinde bulunmak, cenâze hizmetinde bulunmak, cenâze namazı kılmak, şâhitlik etmek, bir hastalık sebebi ile bir saat kadar dışarı çıkmak. Ancak itikâf adanırken, hastaları ziyâret etmek veyâ cenâze namazında bulunmak istisnâ edilmiş; bu işler itikâf süresinin dışında tutulmuş olursa bunlar için çıkılması itikâfı bozmaz.

Hasta ziyâretine gitmemek, cenâzeye katılmamak; kadına şehvetle dokunmamak, onunla cinsî temasta bulunmamak ve zarûrî olanların dışında bir ihtiyaç için çıkmamak itikâfta olan kişi için sünnettir. [201]

276 - Çok az rastlanan bir özürden dolayı dışarı çıkmak da itikâfı bozar. Meselâ: Boğulmakta olan bir kişiyi veyâ yangına düşmüş bir kimseyi kurtarmak için veyâ cemaatin dağılmasından dolayı dışarıya çıkılması da itikâfı bozar.

277 - İtikâfta bulunan bir kimse, bu ibâdeti sırasında birkaç gün bayılsa veyâ delirse itikâfı bozulur. İyileşip kendine gelince yeniden itikâfa başlar. Öyle ki, bu durum devam ederek birkaç sene sonra iyileşse yine itikâfı kazâ etmesi gerekir.

278 - Yukarıda anlatılan meseleler, vâcib olan itikâflar içindir. Nâfile itikâflarda, bir özür bulunsun veyâ bulunmasın dışarı çıkmakla veyâ hasta ziyâreti ile itikâf bozulmaz.

279 - Vâcib olan bir itikâf bozulunca, onun kazâsı gerekir. Meselâ: Belli bir ay için yapılan itikâf sırasında bir gün oruç bozulsa veyâ dışarıya çıkılsa yalnız bir günlük itikâf için kazâ gerekir. Fakat belirsiz olarak ara vermeden bir ay için adanılmış bir itikâf sırasında, bir gün oruç bozulacak veyâ dışarıya çıkılacak olsa yeniden bir aylık itikâfa başlamak gerekir. Bu bozulma, gerek itikâf yapan kişinin yemesi, dışarıya çıkması gibi kendi irâdesi ile olsun, gerek delilik ve bayılma gibi kendi irâdesi dışında olsun, aynıdır.

280 - Başlanıldıktan sonra bırakılan nâfile bir itikâfın, tercih edilen görüşe göre kazâsı gerekmez.

281 * İtikâf eden kişinin eşi ile cinsel ilişki kurması veyâ buna sebep olacak öpme, okşama gibi herhangi bir hareket yapması, gerek gündüz gerek geceleyin olsun haramdır.

وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

= ***Mescitlerde itikâfta bulunduğunuzda kadınlarınıza yaklaşmayın*** *(, onlarla cinsî münâsebette, cinsel ilişkide bulunmayın)*. [202]

Cinsel ilişki ister bilerek, ister unutarak olsun, meni gelmese bile itikâfı bozar.

İtikâftaki kişinin eşini öpmesi, okşaması gibi hareketler meni gelmedikçe itikâfı bozmaz. Bakmak ve düşünmek sonucunda meydana gelecek inzâl; menînin gelmesi ve ihtilâm olmak da itikâfı bozmaz.

282 - İtikâf hâlinde olan kimse, ihtiyâcı olan şeyleri mescitte bulundurmaksızın mescitte satın alabilir. Mescide zarar vermeyecek şeyleri mescide getirebilir. Mescit içinde yer, içer. Mescit içinde hazırlanmış uygun bir yer varsa orada abdest alıp, gusledebilir. Böyle bir yer yoksa dışarıya çıkar ve en yakın yerde abdestini alır ve yıkanır, beklemeden hemen mescidine döner.

283 - İtikâfta olan kimse, ezan okumak için minâreye çıkabilir. Minârenin kapısı mescidin dışında olsa bile zarar vermez.

اَللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُعْتَكِفِينَ وَالْقَانِتِينَ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

= Allâhım! Bizi, kendini senin kulluğuna adamış, emir ve yasaklarına titizlikle uyan kullarından eyle. Âmîn. Ve gerçek övgü, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a âittir.

Dipnotlar:

---

1 - Ahzâb sûresi, âyet 5
2 - Sünen-i İbni Mâce: Cilt 4, sayfa 528, 1643 nolu hadîs; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 24, 8089
3 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 220
4 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 79; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 554
5 - Bakara sûresi, âyet 183
6 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 366, 2736; El Müsned (Ensar): C. 1, s. 95, 20/62
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 216, 309; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 28, 8
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 159, 309; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 136, 7221
7 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 235, 202(1163) - 203; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 338, 2429
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 302, 434; C. 2, s. 47, 737; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 304, 1613 - 1614
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 74, 1764 - 1765; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 568, 6878
8 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 465, 5; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 127, 11253
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 438, 3211; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 339, 3502
9 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 325, 2425; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 442, 3220
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 228, 196(1162); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 54, 749
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 643, 1738; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 395, 3632
10 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 29, 3259; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 77, 10007
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 277, 7263; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 121, 9302
Şuabil Îmân: C. 5, s. 331, 3512 & 3515; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 344 & 346, 3512 & 3515
11 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 452
12 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 381, 2449; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 611, 1707
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 671, 2415 - 2416 - 2424 - 2425; C. 7, s. 268, 4290 - 4291
13 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 446, 5309; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 497, 6557
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 161, 338; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 305, 20615
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 426, 341; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 5, s. 2706, 6467
14 - Bakara sûresi, âyet 217; Mâide sûresi, âyet 2; Tevbe sûresi, âyet 36
15 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 668, 2410 - 2411; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 355, 2437
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 471, 8393
16 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 668, 2407 - 2408; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 190, 1987
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 300, 26340
17 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 51, 744; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 641, 2353 - 2354
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 457, 3246; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 185, 4465
18 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 231, 198(1162); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 330, 2426
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 430, 2117; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 484, 8434
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 298, 2117; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 222 - 229, 2926 - 2950
19 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 166, 144(1141); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 501, 2813
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 234, 4010 & 4025; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 181, 2860
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 300, 20600; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 219, 2916
20 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 149, 4117; C. 5, s. 292, 2913; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 209, 2409
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): 169, 345; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 433, 348
21 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 241; C. 17, s. 310; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 3, s. 245
Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 2, s. 261
22 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 432, 2835; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 238, 7380
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 668, 4864; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 289, 503
23 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 260, 1605; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 519, 5621
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 301, 8762; Câmi ul Mesânid ves Sünen (Dârul Fikir): C. 27, 306, 589
İthâfül Hıyaratül Mehere: C. 4, s. 135, 3297; Es Sünne (İbni Ebî Âsım): C. 2, s. 974, 1505
24 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 81, 8940; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 140, 18894
25 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 140, 18895; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 81, 8941
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 3392, 18863
26 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 173, 148(1143); Mişkâtu'l Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 340, 2052
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 151, 2372/2; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 359, 1805/2
27 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 448, 3233; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 244, 4525
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 151, 2372; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 358, 1804
28 - El Müstedrek: C. 1, s. 602, 1597; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 457, 2161

El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 594, 10834; C. 8, s. 128, 8012
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 448, 3238; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 315, 2161
29 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 455
30 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 546, 2154; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 416, 2095
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 446, 3228; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 290, 2095
31 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 112, 14; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 131, 6958
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 420, 6958; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 421, 2105
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 187, 11; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 337, 2345 - 2346
32 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 314, 2419; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 207, 773
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 327, 2991; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 292, 2100
33 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 474, 3160; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 228, 196(1162)
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 52, 746; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 634, 1730 - 1731
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 288, 2087; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 395, 3632
34 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 475
35 - El Müstedrek: C. 1, s. 585, 1542; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 350, 7952
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 6, 1689; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 530, 1645
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 159, 2334; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 12, 681
36 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 27, 21(1282); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1783, 24
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 536, 1650; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 538, 3415
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 148, 2327; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 186, 684 - 685
37 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 459, 5239; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 575, 2219
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 160 - 304, 7320 - 7885; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 100, 2151
Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 135, 8445
38 - Terhib ve Tergib: C. 2, s. 468, 4; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 311, 4911
İthâfül Hıyaratül Mehere: C. 3, s. 85, 2241; El Maksadül Alî: C. 2, s. 241, 540
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 379, 3558; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 422, 516
39 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 470, 3156; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 641, 2352
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 179, 4458; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 458, 3247
40 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 609, 1705 - 1706; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 644, 2368 & 2371
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 376, 186; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 347, 3581
41 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 72, 1761; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 237, 204(1164)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 347, 2343; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 58, 756
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 620, 1716; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 314, 3456
42 - Bakara sûresi, âyet 185
43 - Bakara sûresi, âyet 184
44 - Muhammed sûresi, âyet 33
45 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 162, 2385; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 430, 14537
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 655, 2317
46 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 9, 1745; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 162, 229
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 14, 8993; Şuabil Îmân: C. 1, s. 199, 3300
47 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 193, 164(1151) - 161 - 163; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 60, 761
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 518, 1638; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 590, 2211 & 2215
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 85, 1776 - 1777; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 5, s. 195, 897
48 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 536, 2545; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 321, 5202
Şuabil Îmân: C. 5, s. 214, 3321; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 409, 3818
49 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 7, 1(1079); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 91, 1782
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 548 - 551, 2099 - 2100 - 2106 & 2109; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 525, 1642
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 9, 677; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 262, 1882
50 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 430, 13; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 268, 1887
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 412, 321; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 38, 79
51 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 10 - 86, 678 - 805; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 225, 1371 - 1372
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 99, 1326; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 498, 10485
Şuabil Îmân: C. 5, s. 229, 3346; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 218, 1707
52 - Şuabul Îmân (Ocak): Cilt 4, s. 266, 3383; Sünen-i Nesâi: C. 4, s. 553, 2111
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, 306, 2415, Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 401, 2075
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 518, 915; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 224, 3439

Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 104 - 105, 3643 - 3645
53 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 60, 46(1096); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 25, 705; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 20, 1704
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 177, 2343; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 574, 2166
54 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 573, 2164; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 243, 3464
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 171, 1130; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1790, 32
55 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 594, 1693; El Müstedrek: C. 1, s. 587, 1551
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 304, 1939; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 214, 1939
56 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 667, 3432; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 45, 2330
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 30, 1095; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 232, 7615
57 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 299, 2637; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 498, 722
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 713, 5362 - 5363; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 253, 167 - 171
58 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 595, 1694; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 22, 699 - 700
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 635, 52 - 53; C. 4, s. 1789, 30; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 19, 1702
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 61, 47(1097); Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarih: C. 6, s. 268, 912
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 569, 2155 & 2157; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 306, 1941
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 533, 1022 - 1023; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 253, 4538 - 4539
59 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1789; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 254
60 - Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarih: C. 6, s. 269; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 5, s. 210
61 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 62, 48(1098); Muvattâ' (Konya): s. 213, 622 - 623
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 825, 65; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 21, 695
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 598, 1698; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 22, 1706
62 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 17, 1753; El Müstedrek: C. 1, s. 582, 1535
Mu'cemül Kebîr: C. 13, s. 476, 14343; Şuabil Îmân: C. 5, s. 407, 3621
63 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 15, 1752; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 304, 2646; C. 6, s. 175, 3830
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 199, 1901; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 214, 3428; C. 16, s. 396, 7387
64 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 202, 2358; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 146, 12720
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 403, 8134; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 265, 1741
65 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 479, 3850; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 216, 3457
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 40, 3283; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 104, 11215
66 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 417, 3620; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 128, 1031
Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 264, 8137; Şuabil Îmân: C. 5, s. 407, 3620
67 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 203
68 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 600, 1699; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 441, 653; C. 2, s. 19, 691
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 24, 1708; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 200, 2355
69 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 201, 2356; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 189, 696
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 109, 1492
70 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 25, 1709; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 11, 1746
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 85, 804; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 216, 3429
71 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 519, 2; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 191, 1887; Şuabil Îmân: C. 5, s. 223, 3336
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 268, 1887; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 241, 3336
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 154, 318; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 412, 321
72 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 433, 84(1780); Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 389, 18320
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 73, 4760; Müsnedil Bezzâr: C. 16, s. 292, 9500
73 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3035 - 3342, 30 - 61; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 547, 2097 - 2098
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 440 - 475, 3425 - 3539; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 285, 6370
Mesâbîhüs Sünne: C. 2, s. 104, 1500
74 - Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarîh: C. 7, s. 316
75 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 523, 4; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 343, 1996
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 242, 1996; El Müstedrek: C. 1, s. 595, 1571
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 255, 3479; Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 510, 896
76 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 211, 2362; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1775, 13
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 24, 703; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 590, 1689
77 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 591, 1690; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 17, 2723
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 148, 8856; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 26, 8842
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 309, 1424
78 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 467, 262 - 263; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 337, 631

Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 559, 67(335) & 69; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 73, 784; C. 1, s. 109, 130
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 626, 2313; C. 1, s. 244, 381
79 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 65, 51(1100); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 22, 694
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1823, 62; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 23, 1707
80 - Bakara sûresi, âyet 189; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 104
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 621 - 623
81 - Yûnus sûresi, âyet 5; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 8, s. 477
82 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 156, 7306; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 284, 1906
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 201, 1906; El Müstedrek: C. 1, s. 584, 1539
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 345, 7831; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 331, 8237
83 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 191
84 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 405; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 194; C. 4, s. 68; El Bahrur Râik: C. 2, s. 534
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 225; Mecmaul Enhir: C. 1, s. 409; C. 2, s. 144
85 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 405; Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 128; C. 3, s. 194
86 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 154
87 - Mebsût (Gümüşev): C. 9, s. 24; İbn-i Âbidîn: C. 8, s. 74
88 - Mebsût (Gümüşev): C. 6, s. 178
89 - Mebsût (Gümüşev): C. 9, s. 6
90 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 256
91 - Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 254, 341; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 569, 2124 - 2125
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 11, 1692 - 1693; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 248, 523
92 - Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 2, s. 171, 993; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 566, 2138
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 629, 4676
93 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 204
94 - Mâide sûresi, âyet 50
95 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 1, s. 349
96 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 362, 5092; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 128, 1336
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 169, 7353; C. 11, s. 207, 20338
97 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 68, 3677; El Müstedrek: C. 4, s. 422, 7848; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 171, 888
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 12 - 13, 1694 - 1695; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 356, 13330
98 - Bakara sûresi, âyet 185
99 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 219
100 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 20, 17(1081); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 11 - 14, 679 - 683
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 557, 2117 - 2118; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 9 - 11, 1690 - 1692
101 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 544, 1654; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 11, 1692 - 1693
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 557, 2121; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 252, 901
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1773, 10; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 16, 7 - 8(1080)
102 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 307, 5123; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 5, s. 30, 2133
Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 244, 7954; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 461, 8355 - 8356 - 8358
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 45, 9166 - 9167 - 9171
103 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 133; Beyyine sûresi, âyet 5
104 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 449, 1114; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 473, 201(127) - 202
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 416, 2209; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 339, 1193
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 571, 3416 & 3418; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 568 - 574, 2040 - 2044
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 470, 2072; Sahîh-i Buhâri (Ötüken): C. 14, s. 6543, 41
105 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 37, 721; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 215, 2364
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 189, 2368 - 2369; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 452, 8325
106 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 580, 1677; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 216
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 111, 4064; C. 3, s. 219, 8247; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 191, 2371
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 452, 8326; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 209 - 244, 8420 - 8526
107 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 217
108 - Mebsût (Gümüşev): C. 8, s. 280
109 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 530; İbn-i Âbidîn: C. 14, s. 125
110 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 218, 2365; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 407, 8150
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 410, 3157; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 206, 7508
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 550 - 559, 23083 - 23116

111 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 356, 2534; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 322, 3329
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 60, 48; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 359, 1219 - 1220
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 80, 107(1599) - 108; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 200, 3984
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 325, 4431; C. 8, s. 854, 5676
112 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 495; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 380, 5569
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 2, s. 656, 2451; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 174, 18112
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 399, 5468; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 19, 9003
113 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 32, 715; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 99, 1438; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 105, 4806
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 232, 1971 - 1978; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 310, 1039
114 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 250, 2388; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 133, 183; Müsnedü Ebî Hanîfe: s. 24, 26
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 89, 75(1109) - 77 - 78 - 80; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 608, 1704
115 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 574, 2043 - 2045; El Müstedrek: C. 2, s. 236, 2860
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 551, 4550; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, s. 38, 11502
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 202, 7219; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 584, 15094
Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 133, 11274; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 298, 20588
116 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 203, 171(1155); Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 574, 1673
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 44, 1733 - 1734; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 286, 3519 - 3520
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 338, 1989; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1799, 40
117 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 339, 1990; El Müstedrek: C. 1, s. 594, 1570
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 287, 3521; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 387, 8074
118 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 15, 1264; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 379, 3374
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 66, 4894; Şerhüs Sünne: C. 3, s. 461, 887
119 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 576, 1676; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 482, 6604
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 194, 720; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 237, 2380
120 - Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 153, 2273
121 - Muvattâ' (Konya): s. 227, 663; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 123, 47
122 - Ni'meti İslâm: s. 929
123 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 263; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 187
Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 115
124 - İslâmın Işığında Günün Meseleleri: C. 3, s. 489
125 - Ni'meti İslâm: s. 932
126 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 115; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 432, 8342 - 8343
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 174, 2333 & 2335
127 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 331, 7239; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 389, 2709
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 441, 12571; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 198, 4129
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 418, 1613
128 - Kubbealtı Lûgatı: s. 1205
129 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 139
130 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 121, 43; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 3, s. 257, 2930
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 424, 8215; Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 61, 16346
131 - Muhammed sûresi, âyet 33
132 - Ni'meti İslâm: s. 932 & 933
133 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 217
134 - Hukûki İslâmiyye: C. 7, s. 270
135 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 449, 33; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 409, 3606
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 200, 5415; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 69, 354; C. 8, s. 333, 3568
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 84, 10030; C. 11, s. 323, 11880
136 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 614, 2269 & 2272; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 561, 1677
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 29, 711; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 294, 2408
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 267, 2042
137 - Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 614, 2274; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 293, 2408
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 193, 715; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 561, 1667 - 1668
138 - Bakara sûresi, âyet 184
139 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4202, 32; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 131, 2318
El Müntekâ (İz): s. 179, 381; Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 227, 4996
140 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 1, s. 120 - 527

141 - El Keşşâf Tefsiri: C. 5, s. 96, 1223; Rûhul Meânî Tefsiri: C. 12, s. 258; Keşşâf Tefsiri (YEK): C. 3, s. 622
Mirkâtül Mefâtîh: C. 2, s. 795, 1007; Tahrîci Ehâdîsi Keşşâf: C. 2, s. 166, 631; C. 3, s. 136, 1042
El Makâsidül Hasene: s. 415, 1133; Keşfül Hafâ: C. 2, s. 254, 2501
142 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 76, 1768; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1861, 114
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 382, 3617; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 348, 135(1135) - 136(1136)
143 - Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 2, s. 407
144 - Mebsût (Gümüşev): C. 6, s. 353
145 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 112, 29; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 264, 2392
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 201, 2396; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 363, 8080
146 - Büyük İslâm İlmihâli (Çelik): s. 322
147 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 3, s. 199
148 - Mücâdele sûresi, âyet 2 & 4
149 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 179
150 - Bakara sûresi, âyet 196
151 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 356, 80(1201) - 86; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 291, 3980
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 200, 861; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 202, 1860
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 101, 3156
152 - Nisâ sûresi, âyet 92
153 - Mâide sûresi, âyet 89
154 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 4, s. 317
155 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 3, s. 332
156 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 239, 3277; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 51, 2108
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 176, 2350; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 18, 3765 - 3770 - 3771
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 188, 4347 - 4352
157 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 2, s. 102
158 - Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 12, 3753; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 343, 238
El Müstedrek: C. 4, s. 437, 7896
159 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 189, 3249; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 173, 2347
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 217, 3(1646); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 117, 1573
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 201, 4359 - 4360
160 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 205, 3258; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 18, 3752
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 40, 2100; El Müstedrek: C. 4, s. 438, 7899
161 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 216
162 - Mebsût (Gümüşev): C. 8, s. 212
163 - Bakara sûresi, âyet 225; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 2, s. 102
164 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 176, 2350; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 239, 3277
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 18, 3765 - 3770 - 3771; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 51, 2108
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 188, 4347 - 4352
165 - Hac sûresi, âyet 29
166 - Saff sûresi, âyet 2 & 3; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 15, s. 139
Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 2, s. 1898
167 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 162; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 67, 179
168 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 369, 2192
169 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 203, 5(1640); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 120, 1578
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 24, 3781 - 3785; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 75, 2122 - 2123
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 254, 3287 - 3288; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 226, 2064
170 - İnsân sûresi, âyet 7; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 2, s. 1994
171 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 81, 2128; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 305, 3322
172 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6569 - 6571, 71 - 75; Muvattâ' (Konya): s. 100, 1014
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 258, 3289; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 58, 1526
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 25, 3786 & 3788; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 78, 2126
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 169, 2338; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 449, 2144
173 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 214, 6973; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 460, 15905
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 20104 - 20105
174 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 206, 8(1641); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 237, 4392
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 169 - 331, 2342 - 2508; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 78, 2124

Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 230 - 280 - 288, 3274 - 3307 - 3309
175 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 309, 51(1100) & 53; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 192, 2351
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1810 - 1823, 48 - 62 - 63; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 189, 698
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 389, 2058; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 278, 3511
176 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 426, 176(110); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 202, 3257
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 543, 16337; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 113, 1566; C. 4, s. 389, 2773
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 138, 1989
177 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 213, 13(1645); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 305, 3323
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 40, 3813; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 644, 4711
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 15 - 88 - 102, 19939 - 20075 - 20099
178 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 277, 3305 - 3306; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 171, 2344
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 631, 4678
179 - Mu'cemül Kebîr: C. 17, s. 313, 866; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 631, 17378
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 283, 1744
180 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 211
181 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 213
182 - Müfredât (Pınar): s. 1036
183 - Bakara sûresi, âyet 125; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 68
184 - Bakara sûresi, âyet 187
185 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 257, 1(1171) - 2 - 5; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 74, 787
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 325, 952; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 403, 2462 - 2463 - 2465
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 35 - 41, 1770 - 1773
186 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 405, 2463; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 34, 1770
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 82, 800; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 505, 2225 & 2227
187 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 346, 8006; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 306, 9745
188 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 53, 1781; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4,s. 444, 3678
Şuabil Îmân: C. 5, s. 434, 3678
189 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 154, 137; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 235, 469 & 471
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 23, 273(649) & 276; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 238, 329
190 - Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsiri: C. 2, s. 25; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 295
Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 196
191 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 60
192 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 425, 2473; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 526, 8593 - 8594
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 168, 5176; C. 4, s. 346 - 350, 8009 - 8010 - 8025
193 - El Müstedrek: C. 1, s. 606, 1607; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 425, 2473
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 250, 164; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 355, 8041
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 521, 8580 - 8583
194 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 428, 2474
195 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 344, 9; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 95, 1691 - 1692
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 119, 1691 - 1692; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 554, 2115
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 526, 5362 - 5363; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 256, 1307
196 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 407, 2464; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 262, 6(1173)
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 427, 709; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 37, 1771
197 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 402, 569; Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 210, 144(445)
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 123, 1698; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 98, 1698
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 426, 987; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 149, 5113
198 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 189 & 190
199 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 403, 6(1173); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 211, 791
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 406, 2464; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 424, 3666
200 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 415, 2467; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 473, 6(297)
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 83, 801; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 44, 1776
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 508, 2230; Muvattâ' (Konya): s. 238, 684
201 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 425, 2473; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 526, 8593 - 8594
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 187, 2364; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 357, 8051
202 - Bakara sûresi, âyet 187

youm al-ahad	youm al-ithnayna	youm ath-thalatha	youm al-arbaa	youm al-khamis	youm al-juma	youm as-sabt
Sun	Mon	Tue	Wed	Thu	Fri	Sat
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

Ayın Evreleri; Bir Aylık Süre İçinde Ay’ın Dünyâdan Görünümü

Zekât

Zekâtın Mâhiyeti

1 * Zekât (زكاة) sözlükte temizlik, bereket, büyümek, çoğalmak gibi anlamlara gelir. Dînî bir deyim olarak; bir malın belli bir miktârını; belli bir kısmını, belli bir zaman sonra hak sâhibi olan bir kısım müslümanlara yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak amacı ile tamâmen temlîk etmek; onların mülkiyetine geçirmek, kullanımlarına sunmaktır.

Zekât, kulların kulluk görevindeki gönülden bağlılıklarının işâreti, delîlidir. Bu sebeple zekâta sadaka da denilmiştir. Bununla berâber sadaka sözü, zekâttan daha kapsamlı mânâ taşır; vâcibleri de, nâfileleri de içine alır.

Zekât vermeye temizlemek, arıtmak, temize çıkarmak anlamında tezkiye (تزكيه); zekât veren kimseye de temizleyen, arıtan anlamında müzekkî denilir.

Şâhitler hakkında yapılan övgüye; şâhitlerin adâlet sâhibi, güvenilir olduklarını söylemeye, belirtmeye de tezkiye denir.

2 * Zekât vermek farzdır. Zekâtın farz olmasının delîli yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ

= ***Onların*** *(; müslümanların)* ***mallarından bir sadaka*** *(; zekât)* ***al ki, bununla onları temizleyip arındırmış olasın***. [1]

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

= ***Namazınızı ikâme edin*** *(; dosdoğru kılın)****, zekâtınızı verin*** [2] buyurmasıdır.

Sünnetten delîli, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in aşağıdaki buyruğudur:

بُنِيَ الْإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik etmek, namazı ikâme etmek, zekât vermek, hac etmek ve Ramazan orucunu tutmak.** [3]

Zekât, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hicretlerinin ikinci yılında, oruçtan önce farz kılınmıştır. İslâmın şartlarından biridir. Belli miktardaki nakit paraların ve ticâret mallarının üzerinden kamerî takvime göre bir yıl geçince, zekâtlarını sene bitince vermek gerekir. Çünkü bu durumda malda gerçekleşen zekât borcu, artık kul hakkıdır ve yoksul olanların hakkı geçmiş olur. Bu borcun ödenmesini özürsüz olarak geciktirmek câiz olmaz.

Diğer bir görüşe göre zekâtın sene sonunda hemen verilmesi gerekli değildir. Zekât borcu olan kimse, bunu hayatta bulunduğu; yaşadığı sürece ödeyebilir. Ödeyemeden ölürse o zaman günahkâr olur. Fakat sahih, doğru olan birinci görüştür.

* Zekâtta asıl edâ; zekâtın ödenmesi farzdır, hemen verilmesi ise vâcibtir.

وَآتُوا الزَّكَاةَ

= ***Zekâtı verin.*** [4]

صَلُّوا خَمْسَكُمْ وَصُومُوا شَهْرَكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ

= **Beş vakit** (namaz)**ınızı kılın,** (Ramazan) **ayında oruç tutun, mallarınızın**

zekâtını ödeyin. [5]

Bu sebeple özürsüz olarak zekât ödemeyi geciktiren günahkâr olur. Hattâ İmam Muhammed'e göre zekâtını ödemeyi geciktirenlerin şâhitliği kabul edilmez. Çünkü fakire verilmesi emri ile birlikte gecikmesiz verilmesine delil vardır. Bu delil, fakirin ihtiyâcını görmek için verilmesidir ve acele etmeyi gerektirir.

Zekâtın ömrî olduğunu; kişinin yaşadığı süre içinde ödeyebileceğini benimsemek, ödemesinin savsaklamasını gerektirecek, teşrî gâyesi aslâ gerçekleşmeyecektir. Bunlar yanında, zekâtın fevrî olmasını; geciktirilmeden, farz olduğu zaman hemen ödenmesini gerektiren diğer bir sebep, fakirlerin ihtiyâcıdır. Bu sebeple zekâtın, tekrar eden diğer namaz, oruç ibâdetleri gibi yeniden farz olma vaktine kadar geciktirilmesi câiz değildir.

Dört mezhebe göre zekât fevrî bir farzdır. Geçerli bir mâzereti olmadan ödemeyi geciktirmek, mala başkalarının hakkı geçeceğinden günahkâr olmaya sebeptir. [6]

إِذَا أَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ

= **Sen malının zekâtını ödeyince** (, verince)**,** (malın, senin) **üzerindeki** (farz olan) **hakkını ödemiş olursun.** [7]

مَا خَالَطَتِ الصَّدَقَةُ أَوِ الزَّكَاةُ مَالاً إِلاَّ أَفْسَدَتْهُ

= **Sadaka veyâ zekât bir mala karışırsa** (, ödenmesi, verilmesi gereken kısım verilmez de malın içinde bırakılırsa) **o malı mutlaka bozar** (, helâk eder). [8]

ظَهَرَتْ لَهُمُ الصَّلاَةُ فَقَبِلُوهَا وَخُفِيَتْ لَهُمُ الزَّكَاةُ فَأَكَلُوهَا أُولَئِكَ هُمُ الْمُنَافِقُونَ

= **Namaz açıktan kılındığı için onu kabul ettiler** (ve kıldılar)**, zekât gizli olduğu için onu vermeyerek yediler. İşte bunlar münâfıkların ta kendileridir.** [9]

مَانِعُ الزَّكَاةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي النَّارِ

= Zekât(ını) **vermeyen kıyâmet gününde** (cehennem) **ateş**(in)**dedir.** [10]

أَوَّلَ ثَلاَثَةٍ يَدْخُلُونَ النَّارَ سُلْطَانٌ مُتَسَلِّطٌ وَذُو ثَرْوَةٍ مِنْ مَالٍ لاَ يُؤَدِّي حَقَّهُ وَفَقِيرٌ فَخُورٌ

= (Ümmetimden cehennem) **ateş**(in)**e ilk önce** (şu) **üç kişi girecektir: Zâlim idâreci,** (zekât düşecek kadar) **çok mala sâhip** (olduğu hâlde) **malın hakkı** (olan zekâtı)**nı** (ödemeyi, vermeyi geciktiren veyâ hiç vermeyen) **zengin ve kibirli fakir.** [11]

* Cumhûra; İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre zekât vermeyen kişiye mâlî cezâ vermek câiz değildir. Ondan ancak vâcib olan zekât miktârı alınır. İmam Ahmed bin Hanbel'e göre ise zekâtını vermeyen kimseye, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in aşağıdaki hadîsi gereğince alınması gereken zekâttan başka, ayrıca bir cezâ da uygulanır:

مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِراً بِهَا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ مَالِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ اللَّهِ

= **Kim bunu** (, zekâtı)**, sevâbını umarak verirse ona sevâbı verilecektir. Kim de onu vermezse biz, Allâh'ın haklarından bir hak olarak hem onu** (; zekâtı) **hem de** (bir cezâ olarak) **malının yarısını alırız.** [12]

3 * Zekâtın açıktan verilmesi daha fazîletlidir. Çünkü bu şekilde bir davranış, başkalarına örnek olur, onları da teşvik eder; özendirir. Kişi, kendisi hakkında da zekât vermiyor diye kötü bir düşünceyi, şüpheyi de kaldırmış olur. Zekât, farz olduğu için bunun yerine getirilmesinde gösteriş olmaz.

Kişinin, ilâhî emirlere uyduğunu göstermesi ve emre uymadığı şüphesini ortadan

kaldırdığı için farzların açıktan yerine getirilmesi, nâfilelerde ise gösteriş ihtimâlinden kaçınarak gizliliğe dikkat edilmesi daha fazîletlidir.

إِنَّ صَدَقَةَ السِّرِّ تُطْفِيءُ غَضَبَ الرَّبِّ

= **Gizli verilen sadaka, Rabbin öfke ateşini söndürür.** [13]

Bir kimse sadakasını açıktan verdiği zaman, onu görenlerin de ona uyup sadaka vereceklerini ve bu sebeple fakirlerin faydalanacağını bilirse o zaman açıkça sadaka vermek gizlice vermekten daha fazîletli olur:

مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ أَوْ عَامِلِهِ

= **Kim bir hayra vesîle** (, aracı) **olursa hayrı yapan veyâ işleyen gibi ona sevap verilir.** [14]

Zekâtın Meşrû Olmasındaki Hikmet

4 * Zekâtın meşrû olmasındaki hikmet çok önemlidir ve herkese göre açık ve meydandadır da denilebilir.

دَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَحَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلاءِ الدُّعَاءَ

= **Hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin, mallarınızı zekâtla koruyun, belâya da duâ** (ve yalvarışla) **karşı koyun.** [15]

İşte zekât sâyesinde mallar korunmuş olur; sadakalar da, maddî ve mânevî hastalıklar için birer ilâç yerine geçer.

Zekât ve sadaka veren kimselerin mallarında ve canlarında bir bolluk ve bereket, bir sağlık ve âfiyet yüz gösterir. Bunun çok üstünde olarak da, kendileri yüce Allâh'ın rızâsını kazanıp nice mânevî mükâfatlara kavuşurlar, nice mânevî tehlikelerden kurtulurlar.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

= ***Allah yolunda mallarını harcayanların misâli*** *(, örneği)****, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tâne bulunan tek bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allâh'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir.*** [16]

مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ

= **Sadaka** (vermek, zekât vermek)**, maldan hiçbir şey eksiltmez.** [17]

مَا مَنَعَ قَوْمٌ الزَّكَاةَ إِلاَّ ابْتَلاَهُمُ اللّٰهُ بِالسِّنِينَ

= **Herhangi bir kavim zekât vermezse mutlaka Allah onlara kıtlık verir.** [18]

5 * Zekâtın her açıdan birçok faydaları vardır. Bilindiği gibi kalplerde çok fazla yer tutan mal ve mülk sevgisi, insanı yüksek duygulardan yoksun bırakır, insanı bâzen kötü işlere sürükler. Zekât sâyesinde ise kalbin bu zararlı duygusuna ve yönelmesine direnç gösterilmiş, nefis de cimrilikten kurtulmuş olur. Mal, başkasının hakkından temizlenerek insanda acıma ve hayırda bulunma duyguları gelişir. Başkalarını gözetme ve koruma gibi yüksek duygular meydana gelir.

* Cimrilik insanın üzerindeki farz olan hakkı (, zekâtı) engellemesi, ödememesidir. Farz olmayan (, nâfile) bir hakkı engelleyene cimri denilmez, böyle bir kişi yerilmez. [19]

بَرِيءٌ مِنَ الشُّحِّ مَنْ أَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَأَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

= **Zekâtını veren, misâfiri ağırlayan ve sıkıntılı anında** (dahi) **vere**(bile)**n kişi, cimrilikten kurtulmuştur** (, böyle bir kimse cimri değildir)**.** [20]

إِنَّ صَدَقَةَ الْمُسْلِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمُرِ وَتَمْنَعُ مِيتَةَ السُّوءِ وَيُذْهِبُ اللّٰهُ بِهَا الْكِبْرَ وَالْفَخْرَ

= **Şüphesiz ki müslümanın verdiği sadaka ömrü uzatır, kötü ölümü def eder, Allah sadaka sebebi ile** (kişiden) **kibir ve övünme hastalığını giderir.** [21]

Ayrıca zekât, sosyal hayâtın huzur ve mutluluğuna, birlik ve berâberliğine, kişilerin maddî olarak yükselmesine sebeptir. Yoksulları ve güçsüzleri, kendi varlığından faydalandıran bir zengin, toplumun en değerli ve sevimli organı sayılır. Fakir ve muhtaç olan kimselerin acılarını azalttığı için onların övgülerini, sevgi ve duâlarını kazanır. Mal varlığı da hâin ve hırslı gözlerin saldırısından güvende olur. Artık böyle birbiri için hayır düşünen, birbirine yardım edip duâ eden bir toplumda güzel bir yaşantı meydana gelmez mi?

جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا

= **Kalpler, kendilerine iyilik edenleri sevmek, kötülük edenlere de buğz** (; kin, nefret ve düşmanlık) **etmek duygusu üzerine yaratılmışlardır.** [22]

إِنَّ اللّٰهَ فَرَضَ عَلَى أَغْنِيَاءِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ بِقَدْرِ الَّذِي يَسَعُ فُقَرَاءَهُمْ وَلَنْ يُجْهِدَ الْفُقَرَاءَ إِذَا جَاعُوا وَعُرُوا إِلاَّ بِمَا يَصْنَعُ أَغْنِيَاؤُهُمْ أَلاَ وَإِنَّ اللّٰهَ يُحَاسِبُهُمْ حِسَابًا شَدِيدًا وَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

= **Allah müslüman zenginlere, mallarından fakirlere yetecek miktarda zekât vermelerini farz kıldı. Fakirler aç ve açık kaldıklarında sırf zenginlerin yaptıkları hatâlardan dolayı zor duruma düşeceklerdir. Bilin ki, Allah onları çok şiddetli hesâba çekecek ve acı bir biçimde azap edecektir.** [23]

6 - Ayrıca zekât vermek, güzel bir inancın eseridir. Böyle bir inanca sâhip olan kimse, bağlı bulunduğu topluluk için zararlı olmaktan uzak, faydalı bir insan olur. Çünkü kendi malından bir kısmını sâdece yüce Allâh'ın rızâsı için ayırıp fakir din kardeşlerine veren ve bundan dolayı onlardan hiçbir karşılık beklemeyen bir insan, artık çevresine yararlı olmaz mı? Böyle bir kimse hiç kendisine âit olmayan şeylere göz dikip başkalarının zararına çalışır, başkalarının elindeki mallara saldırır mı?

7 - Bununla berâber zekât, yüce Allâh'ın nîmetlerine şükür etme görevidir. Zekât veren müslüman şöyle düşünür: Elde ettiğim bu varlık, bana yüce Allâh'ın bağışıdır. Nice insanlar vardır ki, daha güçlü ve daha bilgili oldukları hâlde bu mal varlığından yoksunlar. Bunun için ikrâm ve bağışı sonsuz olan yüce Allâh'ın nîmetlerine karşı şükür etmek gerekir. İşte bu şükür görevi, farz olan zekâtın ödenmesi ile yerine getirilmiş olur.

8 - Şu da düşünülmelidir ki, insanın elde ettiği nîmet üzerinde, onun bulunduğu çevrenin çok yönlü etkisi vardır. Eğer o zengin böyle bir çevrede yaşamamış olsaydı, bu mal varlığını kazanabilecek miydi? İşte bu da bir nîmettir. Bu nîmete karşı şükür de, o çevredeki yoksul ve perişan insanlara karşı yardımda bulunmakla olur. Zekât ve sadakanın verilmesi ile de, böyle bir yardımı gerçekleştirir.

Zekâtın Farz Olmasının Şartları

9 * Bir kimsenin zekât vermekle yükümlü; sorumlu olması için onda şu şartların bulunması gerekir:

1) Zekât verecek kimse müslüman, hür, akıllı ve bulûğ çağına ermiş olmalıdır.

Buna göre, müslüman olmayanlar, köleler, deliler ve çocuklar zekât vermekle

yükümlü, sorumlu değillerdir. Bir müslüman bir süre irtidât etse; İslâm dîninden çıksa ve daha sonra tövbe ederek yüce Allah'tan mağfiret dilese irtidât ettiği; dinden çıktığı zaman zekât vermek ona farz olmayacağı gibi dinden çıkmadan daha önceki zamâna âit zekât borçları da düşer. Çünkü müslüman olmak, zekâtın farz olması için şart olduğu gibi devam etmesinde de şarttır.

Delilere gelince, bunlarda iki durum düşünülebilir. Birincisi, çocuk yaştan itibâren delidirler. Bunların bu durumu devam ettikçe, zekâtla yükümlü olmazlar. Fakat bulûğ çağına erdikten sonra iyileşip düzelseler, sağlıklarına kavuşmalarından başlayarak zekât vermekle mükellef olurlar. İkincisi, bulûğa erdikten sonra bir süre delirmiş olmalarıdır. Bu durumda bunların delilikleri bütün bir yıl devam eder ise o yıl için zekât vermeleri onlara farz olmaz. Çünkü bu durumda onlardan yükümlülük düşmüş olur. Fakat bu yıl içinde bir iki gün gibi kısa bir zaman iyileşecek olsalar, zekât vermeleri onlara farz olur.

Bu mesele İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre, yılın çoğunda sağlıklı bulunmadıkça, o yılın zekâtını vermek gerekmez.

Baygınlık durumu ise zekât verme mükellefiyetine engel değildir.

Çocuklara gelince, bunlar akıllı olarak bulûğa ermedikçe zekât vermekle yükümlü olmazlar. Bu sebeple bunların mallarından velîleri zekât veremez. Bunların zekât vermeleri bulûğ çağına ermekle başlar, bir sene sonunda da zekâtı vermek vâcib olur.

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ

= **Üç sınıftan kalem** (; sorumluluk) **kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uykuda olandan, erginlik çağına erinceye kadar çocuktan, akıllanıncaya kadar deliden.** [24]

(İmam Şâfiî'ye göre çocukların ve delilerin mallarından da zekât verilmesi gerekir. Bunu velîleri kendi mallarından öderler. Çünkü zekât mal ile ilgili bir haktır. Küçüklük ve noksanlık bu görevin yerine getirilmesini engellemez. Öşürde de durum böyledir.)

2) Zekât verecek kişi, havâic-i asliyyesinden ve borçlarından başka nisab miktârı veyâ daha fazla bir mala sâhip bulunmalıdır.

Nisâb (نصاب), nisab; şeriatın bir şey için koymuş olduğu belli bir ölçü ve miktar demektir. Buradaki anlamı ise kişiye, zekâtın vâcib olması için alâmet olmak üzere tespit edilen belirli miktardır. Buna göre nemâ; artma, çoğalma, büyüme özelliğine sâhip olan mallar, mükelleflerin zarûri ihtiyaçlarının dışında, nisab denilen belirli miktarlara ulaşırsa ancak o zaman zekâta tâbi olurlar. Kısaca nisâb, dînen zengin sayılmanın asgarî; en alt sınırı sayılabilecek olan miktardır.

Şöyle ki, zekât vermek için altının nisâbı yirmi miskal, gümüşün nisâbı iki yüz dirhem, koyun ile keçinin nisâbı kırk koyun veyâ keçidir. Sığır ile mandanın nisâbı otuz ve devenin nisâbı da beştir.

* Havâic-i asliyye (حوائج اصليه), hâcet-i asliyye; temel, asıl ihtiyaçlar demektir. Zekât matrahı dışında tutulan, zekâta tâbi olmayan temel ihtiyaç malları demektir.

Havâic sözlükte bir şeye ihtiyaç duyma ve kendisine ihtiyaç duyulan şey anlamlarına gelen hâcet kelimesinin çoğuludur. Hâcet zorluk ve sıkıntının giderilmesi, huzur ve refahın te'mîni; sağlanması, elde edilmesi için insanın ihtiyaç duyduğu şeyleri ifâde eder.

İhtiyaç, esâsen gerçekliği tam bilinemeyecek derecede kapalı ve kişilere, içinde bulunulan ortama göre değiştiği için neyin fazlalık, neyin ihtiyaç olduğunu ayırmak ve bunlardan hangilerinin aslî; temel, hangilerinin ikinci derecede ihtiyaç olduğuna karar

vermek bir hayli güçtür. Bu sebeple insanın ihtiyaç duyduğu veyâ arzu ettiği her şey aslî ihtiyaç olarak görülmemiş, fakihler tarafından nelerin temel ihtiyaç olabileceği hususunda birtakım objektif ölçüler getirilmeye çalışılmış, zaman zaman da aslî ihtiyaç sayılabilecek mal ve mal türlerinin ayrıntılı dökümünün verildiği olmuştur. Bir malın aslî ihtiyaçtan sayılmasında kullanılan en temel ölçü, o malın kişinin sağlık ve güvenlik içinde yaşamasını sağlayan veyâ buna birinci derecede yardımcı olan bir özellik taşımasıdır. Bu sebeple açlığı giderecek kadar yiyecek, avret yerlerini örtmek, sıcak ve soğuğa karşı korunmak için ihtiyaç duyulan elbiseler veyâ kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu âile fertlerinin nafakası havâic-i asliyyenin ilk örneklerini oluşturur. Kişilerin fiilen karşılaştıkları veyâ karşılaşma ihtimâli olan sıkıntıdan kurtulmaları da temel ihtiyaçlar arasında yer alır. Bu sebeple borç karşılığı olan mal temel ihtiyaç sayılmıştır. Çünkü kişi borcunu ödeyerek ödeme isteğinden, tâkip edilmekten, hapse girmekten ve âhirette de sorgudan kurtulur. Borcun ödenmemesi kul hakkının çiğnenmesi olduğu için ödenmeden kişinin cennete girmesine de engel olur. Dolayısı ile onu ödemekten daha büyük bir ihtiyaç olamaz.

Sözlükte havc ve bu kökten türeyen ihtiyâc (, ihtiyaç) bir şeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyl etmek; ona yönelmek anlamına gelir. Arapçada isim olarak daha çok kullanılan hâcet de bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey demektir. Bir şeyin eksikliği ile ortaya çıkan duygu gibi eksikliği hissedilen şeye de ihtiyaç denilmektedir. Fıkıh âlimleri, ihtiyaç kelimesini genel olarak zarûreti kapsayacak bir anlamda kullanmakla birlikte bunun ile zarûretten aşağı bir derece kastedilir. [25]

Hâcet-i asliyye, bir zekât terimi olarak, kendisi için zekât verilmesi gerekmeyen, bir kimsenin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin temel ihtiyaç maddelerini meydana getiren şeylerdir. Ve bunlar zekâttan muaftır; bunların zekâtını vermek veyâ bunları zekât hesâbına katmak gerekmez. Temel ihtiyaçlara geçim indirimi de denilebilir. Bu geçim indirimi için para yerine belli ihtiyaç maddeleri geçtiğinden mal sâhiplerinin zarara uğraması söz konusu olmaz. Çünkü bir kimsenin, önce temel ihtiyaç maddeleri ve borçları düştükten sonra geri kalan altın, gümüş, ticâret eşyâsı veyâ nakit parası nisab miktârını aşar ve üzerinden de kamerî bir yıl; üç yüz elli dört gün geçerse o kimseye zekât farz olur. Temel ihtiyaçlarının dışında nisab miktârı kadar malı olmayan kimseye zekât farz olmaz. [26]

اَبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا

= **Önce kendinden başla ve kendine tasadduk et** (; kendi nefsin ve bakmakla sorumlu olduğun kimseler için harca, öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşıla). [27]

Temel ihtiyaçlardan maksat, oturacak ev ile eve gerekli olan eşyâ, kışlık ve yazlık elbise, gerekli silâh ve âletler, kitaplar, binek hayvanı veyâ araç, hizmetçi, bir aylık veyâ bir senelik geçimini sağlayacak yiyecek ve içecek demektir. Ödenecek bir borca karşılık olarak elde bulunan nakit para da temel ihtiyaçlardan sayılır.

* Elbisede yaz ve kış, her mevsim için ve aşırı olmayan şekilde sınır üç kattır. Âilenin her ferdi için normal olarak üç kat elbise masrafı zekât hesâbının dışında tutulur. [28]

* Elbisenin biri normal olarak devamlı giymek için, bir diğeri de iş içindir. Üçüncü elbise ise bayramlarda, toplantılarda veyâ ziyâretlerde giyeceği elbisedir… Kişinin dört elbisesi olur ve o bir elbisesinin fiyatı nisâba; nisab miktârına ulaşırsa kişi zengin sayılır. [29]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (Nadîr oğullarından kendi payına düşen mallardan) âilesinin bir senelik nafakasını (, geçimlerine yetecek miktârı) ayırır, kalanını Allah yolunda harcardı. [30]

* Kişinin ihtiyâcı için gerekli olan yiyecek ve içecek miktârı, bakmakla sorumlu olduğu kimselerin azlığına veyâ çokluğuna göre değişir. Fakat bununla ilgili olarak şöyle bir bilgi verilmiştir: Eğer kişi günlük olarak kazanç sağlayan bir meslek sâhibi ise bir günlük gıda maddesini, aylık gelirle geçiniyorsa bir aylık gıda maddesini, yıllık ürün elde eden arâzi sâhibi ise bir yıllık gıda maddesini ihtiyâcı için ayırır, zekât vermek için şart olan zenginlik nisâbına bunları dâhil etmez. Çünkü kırsal kesimde yaşayanlar, harcamalarını yıldan yıla, aylık kazandığı gelirle geçinenler aydan aya, işçi gündelik olarak yapar. [31]

3) Zekâtının verilmesi için mal, gerçekten veyâ hüküm bakımından nâmî; artıcı olmalıdır. Bu sebeple artıcı olmayan mallardan zekât gerekmez. Mal, nisab miktârından fazla olsa da, artıcı değilse zekât gerekmez.

Gerçekten artıcılık, ticâret veyâ doğurma ve üreme yolu ile olur. Ticâret için kullanılan herhangi bir eşyâ ve hayvandan zekât alındığı gibi, dölünü veyâ sütünü almak için yılın çoğunu kırlarda otlayarak geçiren ve sâime adını alan hayvandan da zekât alınır.

Hüküm itibârı ile artış da, çoğalma ve artmanın devamlı olması ile meydana gelir. Ki, bu, mal sâhibinin veyâ vekîlinin elinde olan altın ve gümüşe âittir. Altın ve gümüş ile ihtiyaçlar giderilemez. Bunlar ticârette kullanılmak, malların değiştirilmesinde aracı olmak yolu ile ihtiyaçları karşılar, bu açıdan bunlar yaratılış bakımından artmaya ve ticârete âittir. Bu sebeple elde bulunan altın, gümüş veyâ kâğıt paralar, süs eşyâları, kendileri ile ticârete niyet edilmese veyâ ev, araba gibi temel bir ihtiyâcın karşılanması, alınması için biriktirilse bile, nisab miktârına ulaşınca zekâta tâbi olur, bunların zekâtlarını vermek gerekir.

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُؤْجَرُ فِي نَفَقَتِهِ كُلِّهَا إِلاَّ فِي التُّرَابِ أَوْ فِي الْبِنَاءِ

= (Müslüman) **kul,** (ihtiyaç dışı) **toprak veyâ binâya yaptığı** (harcama) **dışında** (meşrû olan) **tüm harcamaları için sevap kazanır.** [32]

اَلنَّفَقَةُ كُلُّهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ إِلا الْبِنَاءَ فَلا خَيْرَ فِيهِ

= **Binâ için yapılan dışında nafaka için yapılan harcamanın hepsi Allah yolunda** (harcanmış gibi)**dir,** (ihtiyaç dışı binâ için yapılan harcamada) **hayır yoktur.** [33]

إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلاَّ مَالاً إِلاَّ مَالاً

= **İhtiyaç dışında yapılan her binâ, kıyâmet gününde sâhibine bir vebaldir** (; günahtır. İnsana niçin gereksiz yere harcama yaptığının hesâbı sorulacaktır). [34]

4) Zekâtın gereği için tam bir mülkiyet bulunmalıdır. Yâni bir mala hem sâhip olunmalı, hem de o mal elde bulunmalıdır. Bu sebeple, bir kadın mehirini yâni nikâh bedelini eline geçirmediği sürece onun zekâtı ile mükellef olmaz. Çünkü o mehire sâhip ise de onu eline geçirmiş değildir.

Yine, bir borca karşılık olmak üzere alacaklı olan kimseye verilen rehin maldan dolayı zekât vermek gerekmez. Rehin kaldığı süre içinde mal rehin bırakan kişinin yâni borçlunun elinde bulunan bir mülkü sayılmadığı gibi rehin alan kimsenin de sâhip olduğu bir mal değildir. O durumda hiçbirine zekât gerekmez.

Satın alınıp, henüz ele geçirilmemiş bulunan bir mal, ele geçmiş kabul edilerek zekâtını vermek gerekir. Bu nisâba girer ve ondan zekât vermek gerekir.

Yolculuk hâlinde bulunan kişi de, malının zekâtını vermekle yükümlüdür. Her ne kadar o, malını elinde bulundurmuyorsa da, vekîli aracılığı ile onu kullanmaya gücü vardır.

5) Zekâta tâbi; zekât verilmesi gerekli olan mallar, bir kamerî takvim yılı içinde yalnızca bir def'a zekâta tâbi olurlar, bir def'a zekâtlarını vermek gerekir. Bu sebeple

zekâtın verilmesinin gerekli olması için arâziden elde edilen ürünler ile meyveler dışındaki diğer mallarda, o mala sâhip olmanın üzerinden tam kamerî bir yıl geçmiş bulunmalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz:

لاَ زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ

= **Bir malın üzerinden bir yıl geçinceye kadar ona zekât yoktur.** [35]

مَنِ اسْتَفَادَ مَالاً فَلاَ زَكَاةَ عَلَيْهِ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ

= **Her kim bir mal elde ederse üzerinden bir sene geçmedikçe o mala zekât yoktur.** [36]

فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ

= **İki yüz dirhem** (gümüş)**ün olup da üzerinden bir yıl geçmişse onda** (, o dirhemlerde) **beş dirhem** (zekât) **vardır** [37] buyurmuştur.

Bu bir senenin geçmesine havl-i havelân (حول حولان) denir. Bu süre içinde artış ve çoğalma gerçekleşir, döllenme ve üreme olur; mevsimler, ihtiyaçlar, fiyatlar değişir.

Şöyle ki, en az nisab miktârı artmaya elverişli bir mal üzerinden tam bir kamerî yıl; üç yüz elli dört gün geçip son bulmadıkça o malın zekâtını vermek gerekmez. Nisab miktârı hem sene başında, hem de sene sonunda bulunmalıdır. Bu miktârın sene içinde azalması, zekâtın verilmesine engel olmaz. Aksine olarak sene içinde artan mal da, sene sonunda diğer mal ile birlikte zekâta tâbi olur, zekâtlarının verilmesi gerekir.

Meselâ: Bir kimsenin hicrî 1444 yılbaşında temel ihtiyaçlarından fazla iki yüz dirhem gümüş miktârı artıcı bir malı olup, bu mal sene sonunda da elde olsa bundan beş dirhem zekât vermek gerekir. Bu mal, sene ortasında yüz dirheme indiği hâlde sene sonunda yine iki yüz dirhem miktârına ulaşsa yine beş dirhem zekât vermek gerekir.

Sene başında en az iki yüz dirhem miktârı iken sene içinde ticâret, bağış ve mîras gibi bir sebeple dört yüz dirhem miktârına çıkıp sene sonuna kadar devam etse on dirhem miktârı zekât gerekir. Fakat böyle bir mal, sene başında yüz doksan dirhem miktârı iken sene sonunda iki yüz veyâ üç yüz dirhem miktârına çıkmış bulunsa veyâ sene başında iki yüz, üç yüz dirhem miktârı iken sene sonunda yüz doksan dokuz dirhem miktârına düşse zekât vermek gerekmez. Ancak iki yüz dirhem olduğu günden itibâren devam edecek olan bir yılsonunda yine aynı miktâra veyâ daha fazlasına erişecek olursa zekât vermek gerekir.

İmam Züfer'e göre nisab miktârı, senenin başından sonuna kadar bulunmalıdır.

(İmam Şâfiî'ye göre sâime denilen hayvanlarda da hüküm böyledir. Fakat ticâret mallarında nisâbın yalnız sene sonunda tam bulunması gereklidir. Senenin başında veyâ ortasında nisâbın noksan olması, zekâtın verilmesine engel olmaz.)

10 - Zekât alınacak bir mal üzerinden bir yıl geçtikten sonra bu mal artacak olsa bu artan kısmın zekâtını, arttığı günden başlayarak bir sene geçmedikçe vermek gerekmez. Meselâ: Hicrî 1444 yılbaşında on bin lira tutarında olan bir ticâret malı 1444 yılı sonunda yine on bin lira tutarında olup, 1445 yılbaşında on bin elli liraya yükselse bu elli liralık miktar, zekât için on bin liraya eklenmez. Bunun için ayrıca bir sene geçmesi gerekir.

Zekâtın Sahih, Geçerli Olmasının Şartı

11 * Verilen bir zekâtın sahih; geçerli olması için zekâtı verirken veyâ onu zekât için ayırırken zekât niyetinin bulunması şarttır. Bu esastan şu meseleler ortaya çıkar:

1) Zekâtı fakire verirken veyâ zekât için bir mal ayırırken bunun zekât olduğuna kalben; kalp ile niyet etmek gerekir, dil ile söylenmesi gerekmez. Öyle ki, bir malı fakire zekât niyeti ile verirken bunun bir bağış veyâ borç olarak verildiğini söylemek bile zekâtın sahih olmasına engel değildir.

2) Bir mal fakire niyetsiz olarak verilince bakılır: Eğer mal henüz fakirin elinde ise zekâta niyet edilmesi câizdir. Fakat elinden çıkmış ise niyet edilmesi yeterli değildir.

Yine bir kişi, bir kimsenin malından onun adına zekâtını verdiği zaman, o kimse buna izin verse bakılır: Eğer o mal fakirin yanında ise bu zekât sahih olur; değilse olmaz.

3) Zekât vermede vekîlin niyeti değil, zekât vermesi gereken kimsenin niyeti geçerlidir. Bu sebeple bir kimse, zekâtını vermek için bir kişiyi vekîl olarak görevlendirse zekât olarak vereceği malı teslîm ettiği veyâ o malı vekîlin fakire vereceği zaman zekâta niyet etmesi gerekir. Vekîlin niyeti yeterli olmaz. Bu vekil, müslüman olabileceği gibi bir gayrimüslim; bir zimmî de olabilir.

4) Zekât vermek niyetinde olan bir kimse, bunun için bir mal ayırmadan zaman zaman fakirlere bir şeyler verdiği hâlde zekâta niyet etmek hatırına gelmese bu verdikleri zekâta sayılamaz.

إِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى

= **Herkes için niyet ettiği şey**(in karşılığı) **vardır.** [38]

Ancak fakire böyle bir mal verirken: *Bunu niçin veriyorsun* diye sorulacak soruya, düşünmeksizin: Z*ekât olarak veriyorum* diyebilecek bir durumdaysa bu niyet yerine geçer.

5) Bir kimsenin fakirlere bir müddet sadaka verdikten sonra: *Şu süre içinde vermiş olduğum sadakaların zekâtımdan olmasına; sayılmasına niyet ettim* demesi yeterli olmaz.

6) Bir kişi elinde bulunan bir malı zekâta niyet etmeksizin tamâmen sadaka olarak verse bunun zekâtı kendisinden düşer; ister nâfile sadakaya niyet etmiş olsun ister olmasın, hüküm aynıdır. Fakat verilen bu mal ile bir adağa veyâ başka bir vâcibe niyet etmiş ise bu mal o niyete göre verilmiş olur. Verilen bu mala düşecek zekâtı ayrıca ödemesi gerekir.

7) Bir kimse, üzerine zekât düşen malının bir kısmını bir fakire bağışlasa o mal için vereceği zekât kendisinden düşer. Meselâ: Zengin bir kimse, bir fakirde olan bin lira alacağını o fakire bağışlasa yalnız bu bin liranın zekâtını vermiş olur. Burada zekâta niyet edip etmemesi aynıdır. Bu bin lirayı diğer mallarının zekâtına sayamaz.

Yine, fakir olmayan bir borçluya bir mal bağışlansa bununla ne o malın ve ne de başka malların zekâtı verilmiş olmaz. Sahih olan görüşe göre, bu bağışlanan mala düşen zekâtın da ayrıca verilmesi gerekir.

Zekât Verilmesi Gerekli Olan Mallar

12 * Mâl (, mal) insan tabiatının kendisine meyl ettiği; ona yöneldiği, onu istediği ve ihtiyaç için biriktirdiği şeylerdir. Mâl kelimesinin çoğulu emvâldir.

Mallar toplanıp saklanabilen şeyler olup, bir yerden başka yere taşınabilen veyâ taşınamayan, sağlam veyâ sağlam olmayan, saklanma imkânı olan veyâ olmayan diye kısımlara ayrılır. [39]

Zekât açısından mallar, emvâl-i bâtına (أموال باطنه) ve emvâl-i zâhire (أموال ظاهره) diye iki kısma ayrılır. Emvâl-i bâtına; saklanması mümkün olan, göz önünde bulunmayan; cins, özellik ve miktârı sâhibinin beyânı; açıklaması, söylemesi, bildirmesi ile bilinen altın, gümüş ve geçerli paralar ile evlerde ve mağazalarda bulunan ticâret mallarını kapsar.

Emvâl-i zâhire ise göz önünde olan, saklanması mümkün olmayan veyâ zor olan, herkesin görüp, kime ait olduğunu bildiği sâime (سائمه) denilen ve yılın çoğunu kırlarda otlayarak beslenen koyun, sığır, deve gibi hayvanlar ile bir kısım arâzi ürünleri ve mâdenler, yer altındaki hazîneler ve gümrüklere uğrayan ticâret mallarını kapsar.

Bunların hepsinden de belli bir ölçüde zekât alınır.

13 - Bâtınî yâni saklanma imkânı olan malların zekâtını vermek, sâhiplerinin din anlayışına bırakılmıştır; bunların zekâtlarını devlet toplamaz. Zengin olan kimseler, bu malların zekâtını diledikleri fakirlere, ihtiyaç sâhiplerine kendileri verebilirler.

Zâhirî yâni göz önünde bulunan, saklanma imkânı olmayan malların zekâtlarını, belirli orandaki vergilerini ise Veliyyül emr; müslümanların devlet başkanı özel memurlar (me’mûr, mêmur); bu işi yapmakla görevlendirdiği kişiler aracılığı ile toplayarak şer’an belirli yerlere harcar. Bu memurlara âmil, sâî, âşir gibi adlar verilmiştir.

14 - Geçmişte tüccarları, yol kesiciler ve diğer saldırılardan koruma karşılığında, bir kısım zekâtlarını almak için uygun görülen yerlerde âşir denilen memurlar görev yapar ve bunlar, müslümanların nisab miktârına ulaşan ve üzerlerinde bulunan paralarından kırkta bir oranında zekât alırlardı. Ancak bu malların sâhipleri o malların zekâtlarını daha önce bulundukları yerde ödediklerini veyâ bu mallar karşılığında borçlu bulunduklarını veyâ mallarının ticâret malı olmadığını veyâ zekâtlarının başka bir memur tarafından alınmış olduğunu söyler ve bu ifâdelerinin de aksi meydana çıkmazsa onlardan zekât alınmazdı. Bu memurlar, tüccarların yanında bulunan ve çabuk bozulacak olan sebze, yaş hurma, yaş üzüm gibi şeylerden de kıymetleri nisab miktârından fazla olsa bile, zekât almazlardı.

Zekât Verilmesi Gerekli Olmayan Mallar

15 * Bir kimsenin gerek kendisinin, gerek geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayan ve bu sebeple temel ihtiyaçlar adını alan şeyler dolayısı ile zekât vermesi gerekmez. Oturulan ev, lüzumlu ev eşyâları, giyinip kuşanmaya âit elbiseler, silâhlar, binek hayvanları ve araçlar, hizmet için kullanılan hizmetçiler, bir aylık veyâ bir yıllık yiyecek ve içecek şeyler, ilim sâhiplerinin birer ciltten veyâ takımdan ibâret kitapları, meslek sâhibi kişilerin birer takım âletleri temel ihtiyaçlardan sayılır. Bu sebeple bunlara sâhip olanlar, zekât nisâbının hesaplamasında bunları hesâba katmaz ve zekâtlarını vermeleri gerekmez.

لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هَذِهِ الْخِصَالِ بَيْتٌ يَسْكُنُهُ وَثَوْبٌ يُوَارِي عَوْرَتَهُ وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاء

= (Helâlinden kazanmak şartı ile) **yalnız şu üç şey insanın hakkıdır** (, bunlar aslî; temel ihtiyaçlar olduğundan bunlara sâhip olan kınanmaz)**: Oturacağı ev, giyinip** (en az) **avret mahâllini** (; avret yerini) **kapatacağı elbise, karnını doyuracağı ekmek ve su.** [40]

إِلاَّ مِنْ ثَلاَثٍ خِرْقَةٍ كَفَّ بِهَا الرَّجُلُ عَوْرَتَهُ أَوْ كِسْرَةٍ سَدَّ بِهَا جَوْعَتَهُ أَوْ حَجَرٍ يَتَدَخَّلُ فِيهِ مِنَ الْحَرِّ وَالْقُرِّ

= (İnsana, şu) **üç şey dışında** (edindiği, sâhip olduğu her şeyin hesâbı kıyâmet günü sorulacaktır): **Avret yerini** (, vücûdunu) **örtecek bir elbise, açlığını giderecek kadar yemek, sıcaktan ve soğuktan içinde korunacağı bir mesken** (, bir ev)**.** [41]

16 - Ticâret için olmayan fazla miktardaki ev eşyâsından, kitaplardan, meslek sâhiplerinin âletlerinden; ihtiyaçtan fazla olan elbise, yenilenecek ve içilecek şeylerden;

altın ve gümüşten başka süs eşyâlarından; yâkut, zümrüt, inci ve elmas gibi ziynet eşyâlarından da zekât vermek gerekmez. Çünkü bunlar, hakîkaten veyâ hükmen artıcı değillerdir. Ancak bunlar temel ihtiyaçlar dışında olup kıymetleri en az nisab miktârına ulaşınca, sâhipleri zengin sayılır. Bu sebeple zekât vermekle yükümlü olmazlarsa da, kendileri zekât ve sadaka alamazlar, bu kişilere fıtır sadakası ile kurban kesmek vâcib olur.

17 - Bir kişinin kendi malı olduğu hâlde kendisinden yararlanamadığı, başka bir deyişle elinden çıkıp büyük bir ihtimâlle bir daha eline geçmesi umulmayan mallarına zekât gerekmez. Bu tür mallara yâni sâhibi bulunmakla berâber ulaşılması mümkün olmayan veyâ çok zor olan mallara mâl-ı zımâr denir. Bu durumdaki mallar nâmî (نامي) yâni çoğalan, artan, büyüyen olarak kabul edilemeyeceklerinden, bunlardan zekât alınmaz. İspat edilmesi mümkün olmayıp kabul edilmeyen alacak paralar; zorla alınan, çalınan, el konulan ve geri alınması umulmayan mallar; denize düşüp çıkarılması mümkün görülmeyen mallar; kırda gömülüp yerleri unutulmuş geçerli paralar; kaybolmuş diğer mallar bu kısma girer. Bunlar elden çıktığı ve yararlanılamadığı için ele geçmedikleri sürece bunlardan zekât alınmaz. Fakat bunlar tekrar ele geçince bakılır: Nisab miktârına ulaşır ve zekât verilmesi gereken mallardansa elde edildikleri, yararlanılmaya başlanıldığı târihten itibâren bir yıl geçince, zekâtlarını vermek gerekir.

Meselâ: Yıllarca inkâr edilip bir delil ile ispatı mümkün almayan bin liralık bir alacağın bu geçmiş yıllar için zekâtını vermek gerekmez. Fakat daha sonra borçlunun kabul etmesi veyâ şâhit ve senet gibi bir delil ile alacak ispat edilip alınsa bu alacağın ispat edildiği andan başlayarak zekâtı verilmesi gereken mal sayılır. Aradan bir yıl geçince de zekâtını ödemek gerekir. Ancak para sâhibinin zekâtını vermesi gereken başka malı da var ise o zaman bunların zekâtı ile birlikte, o ele geçirilen malların da zekâtını vermek gerekir, bunlar üzerinden bir sene geçmesi beklenilmez.

(İmam Züfer ile İmam Şâfiî'ye göre bu gibi malların geçmiş yılları için de zekâtını vermek gerekir. Çünkü mülkiyet vardır.)

18 - İnsanlar tarafından istenilecek herhangi bir borca karşılık olan bir mal; geçerli para veyâ ticâret malı veyâ sâime denilen hayvandan zekât verilmesi gerekmez. Ödünç alınmış paralar, yok olmuş eşyânın bedeli, kadınlara ödenecek mehir paraları, geçmiş yıllara âit zekât borçları bu borç kısmındandır. Bu sebeple bir kişinin temel ihtiyaçlarından başka elinde nisab miktârı kadar geçerli parası veyâ ticâret eşyâsı bulunduğu hâlde, bu miktar kadar da borcu bulunsa kendisine zekât farz olmaz.

19 * Bir kimsenin nisabdan fazla malı olduğu hâlde, bir miktar da borcu bulunsa bakılır: Eğer bu mevcut malından borcu çıktıktan sonra nisabdan noksan olmamak üzere bir şey kalırsa yalnız bu kalan şeyin zekâtını vermek gerekir. Fakat nisab miktârından yâni iki yüz dirhem gümüş kıymetinden az bir şey kalırsa bundan da zekât vermek gerekmez. [42]

Hazreti Osman (halîfeliği döneminde) bir Ramazan ayında hutbeye çıkarak şöyle dedi: Zekâtınızı vereceğiniz ay geldi. Kimin malı ve borcu varsa malını borcuna karşılık hesap etsin. Sonra malının kalan (miktarı nisâba ulaşırsa o) kısmın zekâtını versin. [43]

20 * Bir kimsenin, meselâ nisab miktârından fazla yüz lira parası olduğu hâlde geçmiş yıllara âit üzerinde kalmış, ödenmemiş zekâttan yüz lira da borcu bulunsa bu yüz liranın zekâtını vermesi gerekmez. Çünkü bunun karşılığı kadar borcu vardır. Fakat kalan zekât borcu, meselâ kırk lira olsa geri kalan altmış liranın zekâtını vermek gerekir.

Zekât, yüce Allâh'ın hakkı olmakla berâber verilmediğinde, Veliyyül emr tarafından istenilip verilmesi gereken yerlere harcanabilir. Bu açıdan zekât, insanlar tarafından

istenecek borçlardan sayılır. Adaktan, keffâretten, fıtır sadakasından ve farz olan hac görevinden dolayı olan borçlar ise böyle değildir. Bunların ödenmesi insanlar tarafından istenilemez. Bu sebeple bu gibi borçların bulunması, eldeki mevcut malların zekâtının alınmasına engel olamaz.

(İmam Şâfiî'ye göre nisab miktârı artıcı bir mala sâhip olan, bunun karşılığında borcu olsa da yine zekâtla yükümlü olur. Çünkü zekâtın vâcib olması, nisab miktârı olan artıcı mal sebebi iledir. Bu borçlu ise buna sâhiptir. Hür bir insanın borcu, onun kendisi üzerine yüklenir, onun elindeki mala yüklenmez. Bunun içindir ki, bu malını istediği gibi kullanma hakkına sâhiptir. Borç ile zekât ayrı ayrı haklardır. Birinin var olması, diğerinin gerekli olmasına engel değildir.)

Hanefî mezhebinde borçlu fakirdir. Nisab miktârı fazla malı yoksa kendisine zekât verilmesi bile câizdir. Zekât vermek ise zengin olana farzdır.

* *Borçlu olan bir kimse zekât ile mükellef olur mu?* Bu konu açıklama gerektirir.

Şöyle ki, borç üç kısma ayrılır:

Birinci kısım; sâdece kullara olan borçtur. İkinci kısım; yüce Allah için borçtur ki, kullar tarafından istenir; emvâl-i zâhire ve bâtınanın zekâtları gibi. Üçüncüsü de Allah için olan borçtur ki, kullar tarafından istenilmez; nezir, keffâret ve fıtır sadakası gibi.

Önceki iki kısım borç, eldeki malı nisab miktârından aşağıya düşürürse bu malın zekâtını vermek gerekmez. Üçüncü kısım borçsa eldeki malın nisâbını etkilemeyeceğinden dikkate alınıp hesâba katılmaz, elde nisab miktârı nakit veyâ ticâret malı bulunursa zekâtını vermek gerekir. [44]

21 - İnsanlar tarafından istenilecek bir borcun zekâta engel olması konusunda bu borcun geçerli paradan olması veyâ başka eşyâdan olması aynı olduğu gibi borcun ödeme süresinin girmiş olup olmaması da eşittir, hükmü değiştirmez. Ancak bu borç, kişiye zekât vâcib olmadan önce gerçekleşmiş bulunmalıdır. Yoksa bir malın zekâtını vermek bir kişiye vâcib olduktan sonra gerçekleşecek olan bir borç, bu zekât borcunu düşürmez.

Sene içinde gerçekleşip ödenmesi gereken bir borç İmam Ebû Yûsuf'a göre zekâtın farz olmasına engel olmazsa da, İmam Muhammed'e göre engel olur.

22 - Bir borca kefil olan kimsenin malından da kefil olduğu borca karşılık olan miktar hakkında zekât vermesi gerekmez. Bu kefillik, borçlunun emri ile olsun veyâ olmasın eşittir. Çünkü kefil de borçlu demektir.

23 - Bir borç herhangi bir şekilde düşünce, ona eşit olan malın zekâtı için sene başlangıcı, bu borcun ödenme gereğinin ortadan kalktığı târihten başlar. Meselâ: Bir kimsenin temel ihtiyaçlarından başka nisab miktârı artıcı bir malı, o mal kadar da borcu bulunsa kendisine zekât gerekmez. Fakat bu borç kendisine bağışlansa bu bağışlama târihinden başlayarak bir sene geçince bu nisab miktârı malının zekâtını vermesi gerekir.

Bu mesele, İmam Âzam'a göredir. İmam Muhammed'e göre bu durumda, o malın üzerinden bir yıl geçince zekâtını vermek gerekir; borç düştükten sonra bir yıl geçmesine gerek yoktur.

24 - Değişik nisablara sâhip olan yâni hem nisab miktârı ticâret eşyâsı, hem geçerli parası, hem de sâime denilen hayvanlardan ayrı ayrı nisablara sâhip olan bir kimsenin bir miktar da borcu olsa bu borcuna temel ihtiyaçlarından olan bir malı, meselâ evi karşılık tutulamaz. Zekât verilmesi gerekli olan mallarından dilediğini karşılık tutar ve diğerlerinin zekâtını verir. Ancak bu mallardan bâzısının zekâtı Veliyyül emr tarafından alınmış olursa o zaman önce borcuna karşı geçerli paraları karşılık tutulur. Geçerli paralar yetişmezse

ticâret eşyâsı da karşılık tutulur. Bu da yetmezse zekâtı az olan hayvanları da karşılık tutmak gerekir. Nisab miktârı veyâ daha fazla bir şey kalırsa onun zekâtı verilir.

25 - Ticâret için değil, yalnız kirâ bedellerini almak üzere elde bulunan ev, iş yeri ve gelir getiren diğer taşınmaz mallardan; kaplar ile âletlerden, makineler ile ulaşım araçlarından zekât vermek gerekmez. Ancak bunların kirâ ve gelirlerinden toplanan paralar nisab miktârı olur, karşılığında borç bulunmaz ve üzerlerinden tam bir yıl geçer veyâ zekâtı verilecek diğer geçerli para ve mallara ilâve edildiğinde nisab miktârına ulaşırsa zekât vermek gerekir.

26 * Ticâret için olmayan atlar, İmâmeyne göre sâime olsun veyâ olmasın, dişiler ile erkekleri karışık olsun veyâ olmasın zekâtlarını vermek gerekmez. Fetvâ da buna göredir. Fakat İmam Âzam ile İmam Züfer'e göre sâime olup dişileri ile erkekleri karışık bulunan yük taşımaya ve binmeye alıştırılmamış *hergele* denilen at cinsinin zekâtını vermek gerekir. Bunlarda nisab aranmaz. Sâhibi, kıymetlerinin kırkta birini zekât olarak verir. Bir görüşe göre de her at başına bir dinar altın verir. [45] Bu zekâtı Veliyyül emr alamaz. Mükellef, bu zekâtı dilediği fakire verebilir.

27 - Ticâret için olmayan erkek atlar, sâime olsun veyâ olmasınlar İmam Âzam'a göre de zekâtını vermek gerekmez. Fakat sâime bulunan dişi atlar için İmam Âzam'a göre zekât gerekir. Çünkü bunlara kaçak erkek atların karışması ihtimâli vardır.

28 - Eşek, katır, av için alıştırılmış köpek ve pars, ticâret için olmayınca isterse sâime olsunlar zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların sâime olmalarına çok az rastlanır. Çok az rastlanan şey ise dikkate alınmaz.

29 - Yük taşıyan, çifte koşulan, kesilip etleri yenilmek veyâ damızlık için ahır veyâ kırlarda beslenen ve en az altı ay ahırda yemle beslenen hayvanların da zekâtını vermek gerekmez.

30 * Haram malın zekâtı verilemez. Haram bir malın, varsa sâhibine geri verilmesi; sâhibi yoksa fakirlere sadaka olarak verilmesi gerekir. Fakat haram bir mal, helâl bir mala karışır ve aralarını ayırmak mümkün olmazsa hepsinin zekâtını vermek gerekir.

Bir kimse helâl (mal) kazanır zekât(ını) vermezse onu kirletir (; kiri ile birlikte bırakır). Bir kimse de haram (mal) kazanır (ve onun zekâtını verse bile), zekât vermesi (o malı) temizleyemez. [46]

31 - Zekât zimmete değil, malın kendisine düşer.

Bu sebeple bir malın zekâtını vermek farz olduktan sonra o mal yok olsa, bozulsa ve ölse zekâtı düşer. Fakat o mal başkasına bağışlansa veyâ onunla bir ev alınarak harcansa zekâtı düşmez, zekâtını ödemek gerekir.

32 - Zekât için ayrılmış olan bir mal, kaybolsa veyâ yok olsa zekât borcu düşmez, ödemek gerekir. Fakat zekât için ayrılan bir mal fakirlere verilmeden sâhibi ölse bu mal vârislerine mîras olarak kalır.

33 * Vergi, kesinlikle zekât yerine geçerli olmaz. Çünkü zekât müslümana, yüce Allâh'a şükür borcunu ödemek ve O'na yaklaşmak için bir ibâdet olarak farz kılınmıştır. Vergi ise ibâdet mânâsı taşımayan tamâmen mâlî; kazanç ve para ile ilgili bir görevdir. Bu sebeple zekâtta niyet etmek şart, vergide ise şart değildir.

Zekât, şer'an belirlenmiş bir haktır. Vergi böyle değildir; yönetimin takdîrine kalmış bir görevdir.

Zekât devamlı ve değişmeyen bir haktır; vergi ise ihtiyaçlara göre belirlenmiş, belli vakitlerde, belirli zamanlarda yerine getirilen bir görevdir.

Zekâtın harcanacağı yerler Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîflerde belirlenmiştir. Vergi ise devletin genel harcamalarını karşılamak için harcanan bir maldır.

Zekâtın rûhânî, sosyal, insânî birçok hedefleri vardır. Vergide bu sayılan hedeflerden birçoğu yoktur. [47]

* Geçmişte vergiler, harp (, savaş) harcamaları ve devletin ihtiyaçlarını karşılamak için alınıyordu. Bizim yaşadığımız zamanda (; milâdî 1000 yıllarında) ise vergilerin çoğu haksız olarak alınmakta veyâ meşrû olmayan yerlere harcanmaktadır. Bu vergiyi vermek, zâlimin zulmüne, yapmış olduğu yanlışa ortak olmaktır. Kişi, haksızlığı kendisinden uzaklaştırabiliyorsa (, haksız yere alınan vergiyi vermeyebiliyorsa) ondan kurtulma yollarına başvurması câizdir. Ancak (kendi payına düşen vergiyi) ödemediği takdirde ondan alınacak vergi (de), bir başkasına yüklenecek olursa o zaman ondan kaçınması (, vergi vermemesi) doğru olmaz; ödemesi gerekir. (Eğer vergi olarak kendi payına düşeni) verecekse kendini (bu) haksızlıktan koruyamayan ve fakir olduğu için (de) vergi verecek durumda olmayan kimselere versin. Bu şekilde fakir, kendini haksızlıktan korumuş olur; veren de bu yaptığı (davranış) ile sevap kazanır. [48]

34 - Zekât borcu olan kimse ölünce bu borcu, vasiyet etmemişse onun geride bırakmış olduğu maldan alınamaz, bu mal vârislerine geçmiş olur. Vârislerden ehil olanlar, isterlerse ölünün bu borcunu kendilerine düşen hisselerinden bağış olarak verebilirler.

* Terike, tereke (تركه); sözlükte terk edilen, bırakılan şey demektir. Istılahta ise ölen bir kimsenin kendine âit olmak üzere terk etmiş, bırakmış olduğu maldır. Mîrâs (ميراث), miras; ölen kimsenin geride bıraktığı ve akrabâlarına geçen mal ile haklara denir. Vâris (وارث); mîrasçı, mîrasta hakkı olan kişi demektir. Vasiyyet (وصيت), vasiyet sözlükte emretmek, bir işi birisine ısmarlamak demektir. Istılahta ise bir malı veyâ menfaati ölümden sonra bir kişiye ve bir hayır yoluna bedelsiz olarak bağışlamaktır. [49]

35 - Birden fazla kişilerin zekâtlarını fakirlere vermeye vekil olan kimse, onlardan aldığı zekât mallarını birbirine karıştırmadan fakirlere vermesi gerekir. Dağıtmak üzere almış olduğu zekât mallarını birbirine karıştırdıktan sonra fakirlere verirse kendi adına sadaka vermiş olur ve o zekât mallarını ayrıca ödemesi gerekir.

Ehlî Hayvanlara Âit Zekâtlar

36 * Ehlî hayvanlar, koyun ile keçi, sığır ile manda, deve ile at olmak üzere altı cinstir. Bunlardan, senenin yarısından çoğunu kırlarda ve otlaklarda yalnız sütlerini almak veyâ üretmek veyâ beslenmelerini sağlamak amacı ile otlayan hayvanlara sâime denir. Otlak ve kırlarda bu amaçla altı ay ve daha az bir zaman otlayan hayvanlar sâime sayılmaz, bunlara zekât gerekmez. Yine yalnız binmek veyâ yük taşıtmak yâhut kesilip etleri alınmak için otlaklarda az çok bir süre otlatılan hayvanlar için de zekât vermek gerekmez.

لَيْسَ عَلَى الْعَوَامِلِ شَيْءٌ

= **Avâmil** (olan hayvanlar)**da** (zekât olarak) **bir şey yoktur**. [50]

Sâime olmayan ve zirâat, taşıma ve koruma amacı ile bekçilik yaptırmak gibi işlerde kullanılan hayvana avâmil denir.

Ot, saman gibi hayvan yemlerine a'lâf, sâdece besi için beslenen hayvana alûfe, sâdece yük taşıma işlerinde kullanılan hayvana da havâmil denir. [51]

37 * Sâime denilen hayvanlardan, cinslerine göre senede bir def'a; bir kez olmak üzere belli bir zekât alınır. Şöyle ki;

1) Koyun ve keçilerin zekâtı: Sâime olan davarın; koyun ve keçinin zekât nisâbı kırktır. Bunlar kırktan az ise zekât yoktur. Kırk koyun için bir koyun zekât verilir. Kırktan sonra yüz yirmi bir koyuna kadar zekât yoktur.

فِي الْغَنَمِ فِي أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلاَّ تِسْعٌ وَثَلاَثُونَ فَلَيْسَ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ

= **Davarda her kırk koyunda bir koyun** (zekât) **vardır. Yalnız otuz dokuz koyun**(un) **varsa senin üzerine onda** (zekât olarak) **hiçbir şey yoktur.** [52]

فِي الْغَنَمِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ

= (Zekât) **davarda kırk koyundan yüz yirmiye kadar bir koyundur**. [53]

Yüz yirmi bir koyundan iki yüz bir koyuna kadar iki koyun; iki yüz bir koyundan dört yüz koyuna kadar üç koyun; tam dört yüz koyun için de dört koyun zekât verilir. Bundan sonra her yüz koyun için bir koyun verilir. Aradaki miktar için yâni yüzden az olan, yüzü doldurmayan koyun sayısı için zekât alınmaz. Zekât olarak verilecek koyun bir yaşını doldurmuş olmalıdır.

Keçi de koyun gibidir, aynı cins sayılır. Keçi ve koyun, nisâbı doldurmak için birbirine ilâve edilirler. Meselâ: Otuz koyun ile on keçiden bir koyun zekât vermek gerekir. Bunların erkekleri ile dişileri zekât hesâbı açısından eşittir. Zekât olarak verilecek hayvan erkek veyâ dişi olabilir.

Koyun ile keçilerden hangisi daha fazla ise zekâtın ondan verilmesi sünnettir. Eğer sayıları eşit ise mal sâhibi dilediği cinsten zekâtı verir. Fakat bunlar yalnız koyundan veyâ keçiden meydana geliyorsa zekâtlarını ödemek konusunda birbirinin yerini tutmaz. Bu sebeple koyun yerine keçi veyâ keçi yerine koyun verilemez.

2) Sığır ve mandaların zekâtı: Sâime olan sığırların zekât nisâbı otuzdur. Bundan daha az miktar için zekât verilmesi gerekmez.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), her otuz sığırdan bir yaşını bitirip iki yaşına basmış bir erkek veyâ dişi sığır(ın zekât olarak verilmesini) emretti. [54]

Otuz sığırdan kırk sığıra kadar zekât olarak iki yaşına basmış erkek veyâ dişi bir buzağı; kırk sığırdan altmış sığıra kadar üç yaşına girmiş erkek veyâ dişi bir dana; altmış sığırda ise birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonra her otuzda bir buzağı ve her kırkta bir dana hesaplanmak üzere zekât verilir. Meselâ: Yetmiş sığır için bir buzağı ile bir dana zekât verileceği gibi seksen sığır için de iki dana, doksan sığır için üç buzağı; yüz sığır için bir dana ile iki buzağı; yüz on sığır için de iki dana ile bir buzağı; yüz yirmi sığır için de dört buzağı veyâ üç dana vermek arasında sâhibi serbesttir. Çünkü bunda dört otuz ve üç kırk vardır. Daha çok sayılar için de bu şekilde işlem yapılır.

Zekât verme hususunda sığır ile manda arasında fark yoktur, bunlar aynı cins sayılır. Bunlar karışık olunca birbirlerine ilâve edilir. Meselâ: Yirmi sığır ile on manda bulunsa bunlar için iki yaşına girmiş bir buzağı zekât verilir. Bu iki cinsten hangisi fazla ise zekât o fazla cinsten verilir. Her iki cins eşit ise değerleri az olan cinsin en iyisinden veyâ değeri yüksek olan cinsin düşüğünden zekât verilir. Meselâ: Sığırlar değer açısından düşükse zekât sığırların en iyi buzağılarından verilir, bu şekilde bir denge sağlanmış olur.

3) Develerin zekâtı: Sâime develerin zekât nisâbını belirtmek üzere Efendimiz:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ

= **Beşten az olan devede zekât yoktur.** [55]

فِي خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ شَاةٌ

= **Her beş devede bir koyun** (zekât) **vardır.** [56]

فِي كُلِّ خَمْسٍ مِنَ الإِبِلِ سَائِمَةٍ شَاةٌ

= **Her beş sâime devede bir koyun** (zekât) **vardır** [57] buyurmuştur.

Birer yaşını bitirmiş beş deve için bir koyun zekât verilir, beşten ona kadar zekât yoktur. On deveden yirmi beş deveye kadar her beş devede bir koyun verilmesi gerekir. Tam yirmi beş deve için de iki yaşına girmiş bir dişi deve yavrusu verilir. Otuz beş deveye kadar başka bir şey verilmez. Tam otuz altı deveden kırk beşe kadar üç yaşına girmiş bir dişi deve; kırk altı deveden altmışa kadar da dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir.

Altmış deveden sonra da fıkıh kitaplarımızda açıklandığı oranda zekâtlarını vermek gerekir.

Zekât hususunda develerin erkekleri ile dişileri, karışık bulunup bulunmamaları birbirine eşittir. Ancak zekât olarak verilecek develerin orta değerde dişi olması şarttır. Erkek deve verilirse kıymeti dikkate alınarak verilir.

ثَلاَثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الإِيمَانِ مَنْ عَبَدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَأَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَعْطَى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ رَافِدَةً عَلَيْهِ كُلَّ عَامٍ وَلاَ يُعْطِى الْهَرِمَةَ وَلاَ الدَّرِنَةَ وَلاَ الْمَرِيضَةَ وَلاَ الشَّرَطَ اللَّئِيمَةَ وَلَكِنْ مِنْ وَسَطِ أَمْوَالِكُمْ فَإِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ

= **Üç şey vardır ki onları yapan kimse îmânın tadını almış olur: Allahtan başka ilâh olmadığına inanarak, bir olan Allâh'a kulluk etmek; malının zekâtını gönül rızâsı ile içine sinerek ve her sene düzenli olarak vermek; zekât olarak yaşlı, uyuz, hasta, çelimsiz ve sütü az olan hayvanı vermeyip, mallarınızın orta hâllisinden vermek. Çünkü Allah, sizden malınızın en iyisini istemedi; fakat en kötüsünü** (, en değersizini) **verin diye de emretmedi.** [58]

38 - Sene başında nisab miktârında bulunan sâime hayvanlara, sene içinde bağış, mîras, satın alma gibi sebeplerle aynı cinsten bir kısım sâime hayvanlar da eklenecek olsa sene sonunda bunların hepsinin zekâtını vermek gerekir.

(İmam Şâfiî'ye göre, bu eklenen kısım nisab miktârına ulaşsın veyâ ulaşmasın, mülkiyete geçme; sâhip olma târihinden başlayarak bir yıl geçmedikçe zekât gerekmez.)

39 - Sâime hayvanlar arasında bulunan kör, zayıf hayvanlar da nisâba katılır. Fakat bunlar zekât olarak verilmez.

Sâime olup, henüz birer yaşını doldurmamış olan kuzulardan, sığır, manda ve deve yavrularından da sayıları nisab miktârından daha fazla olsa bile İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre zekât vermek gerekmez. Fakat bu yavrular arasında kendi cinslerinden büyük hayvanlar bulunursa zekât vermek gerekir. Meselâ: Sene başından sene sonuna kadar bir koyun ile otuz dokuz kuzu bulunsa sene sonunda bu koyun zekât olarak verilir; bir kuzu verilmesi yeterli olmaz.

Yine, yirmi dokuz sığır yavrusu ile bir tâne sığır bulunsa iki yaşına girmiş bir buzağı vermek gerekir.

Aynı şekilde, dört deve yavrusu ile bir tâne de iki veyâ üç yaşına girmiş deve bulunsa bir koyun verilmesi gerekir.

Eğer sene içinde veyâ sene çıktıktan sonra bu yaşlı hayvanlar ölecek olsa geride

kalan kuzu ve yavrular için yine zekât verilmesi gerekmez.

İmam Ebû Yûsuf'a göre, yaşlarını henüz doldurmamış hayvanlardan da nisab miktarına ulaşan olursa zekât vermek gerekir. Meselâ: Kırk kuzu için bir kuzu zekât verilir.

40 - Sâime olan hayvanlarda iki nisab arasındaki miktar için ittifakla zekât vermek gerekmez. Zekât alınmayan bu iki nisab arasındaki hayvanlar yok olur, ölür, kaybolursa bu durum İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre zekâtı etkilemez. Fakat İmam Muhammed ile İmam Züfer'e göre bu durumda, zekât da o oranda düşer. Meselâ: Bir kimsenin altmış koyunu olsa bunlardan kırk koyun için yalnız bir koyun zekât gerekir. Bunlar yüz yirmi bir koyuna ulaşmadıkça geri kalan yirmi koyun için zekât verilmesi gerekmez.

Bu sebeple bu altmış koyundan on veyâ yirmi koyun ölse yine geri kalan kırk koyun için İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre bir koyun zekât ödenmesi gerekir. Fakat İmam Muhammed'le İmam Züfer'e göre böyle altmış koyundan onu veyâ yirmisi ölse zekât da o oranda azalır.

Şöyle ki, on koyun ölünce bir koyunun altıda biri, yirmi koyun ölünce bir koyunun altıda ikisi oranında zekât miktârı azalmış olur.

Ticâret Mallarının Zekâtı

41 * Her türlü ticâret mallarından zekât alınır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) satış için hazırladığımız (maldan)dan zekât vermemizi emrederdi. [59]

Ticâret malları, urûz; altın ve gümüş para dışındaki tüm kitap, manifatura eşyâsı ve kumaş gibi mallardan olabileceği gibi buğday, arpa, pirinç gibi tâneli ürünlerden; demir, bakır, kalay gibi tartılan şeylerden; koyun, deve ve at gibi hayvanlardan ve ev, dükkân ve otel gibi gelir getiren mallardan da olabilir.

Ticâret yâni alıp satmak için olan ve gelir getiren mülklerin kirâ bedelleri de isterse ticâret niyeti olmasın ticâret malı sayılır.

* Urûz, uruz fıkıh ıstılâhında, geniş anlamı ile altın ve gümüş para dışındaki tüm mallara denir. Başka bir tanıma göre altın ve gümüş para dışında kalan, tartılan ve ölçülen, ticârete konu olan, kendisinden faydalanılan her türlü yiyecek maddesi, elbise, ev eşyâsı, hayvanlar, zirâî ürünler gibi mallara denilir. [60]

42 - Sene başında nisab miktârına ulaşan yâni kıymetleri en az iki yüz dirhem gümüş miktârında bulunan ticâret mallarının zekâtı için sene sonundaki kıymetleri dikkate alınır ve bu kıymetlere göre kırkta bir oranında zekâtları verilir. Ancak, bu kıymetler nisab miktârından aşağıya düşerse zekâtlarının verilmesi gerekmez. Sene içerisinde artmaları veyâ eksilmeleri, zekâtı etkilemez.

Ticâret için olan hayvanlarda da, sayıya veyâ sâime olup olmamalarına bakılmaz, bunların kıymetleri esas alınır.

43 - Ticâret mallarının sene sonundaki kıymetleri, bulundukları yerdeki piyasa satış fiyatına göre değerlendirilir. Bu değerlendirmede mal sâhipleri, bu kıymetleri altın veyâ gümüşün değerini dikkate alarak değerlendirmede serbesttir. Fakat bunlardan birine göre nisab miktârında bulunduğu hâlde, diğerine göre nisâba ulaşmasa meselâ bir ticâret malının kıymeti yirmi miskal altın değerinden eksik olduğu hâlde, iki yüz dirhem gümüş değerine eşit olsa gümüşe göre nisab bulunduğu için hesaplanarak o malın zekâtı verilir.

* İmam Âzam'a göre mal sâhibi altın ve gümüşten hangisi fakirler için daha yararlı ise onun üzerinden malına değer biçer. Buna göre altın ya da gümüşten birine göre nisab

tamam olup, diğerine göre tamam olmasa fakirlerin yararı için nisâbın gerçekleştiği para birimi üzerinden mala değer biçilir. [61]

44 - Ticâret niyeti, ticâret işi ile birlikte olmalıdır. Bir mal ile ticâret yapılmadığı hâlde, sâdece ticârete niyet etmekle o mal, ticâret malı olmuş olmaz.

Bu sebeple bir kişi, bir malı satın alırken veyâ satmak için birine verirken ticârete niyet ederse o mal ticâret için olur. Fakat bir kimse, kendisine mîras bırakılan, bağışlanan veyâ vasiyet gibi bir yolla geçen mal hakkında ticârete niyet etse yalnız bu niyetle o mal ticâret malı olmaz. Bu mesele İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bir kimse, kendisine bağışlanan veyâ vasiyet edilen bir malı ticâret niyeti ile kabul etse o mal ticâret için olmuş olur. Çünkü ticâret, mal kazanmak için yapılan bir sözleşmedir. Bir kimsenin kabûlü bulunmadıkça, mülküne girmeyecek olan bir şey ise onun kabûlü ile bir kazancı olur. Artık onun bu işinde ticâret niyetinin bir arada bulunması sahih olur.

45 - Başlangıçta ticâret niyeti ile satın alınmamış olan bir mal, meselâ bir eşyâ veyâ bir miktar buğday gibi tâneli bir bitki, ileride satılmak üzere saklanırsa bu bir ticâret malı sayılmaz. Bu sebeple, bunun üzerinden bir yıl geçmesi ile zekâtını vermek gerekmez.

46 - Ölçülür, tartılır veyâ sayılır şeylerden olan bir ticâret malının kıymeti, sene sonundan sonra artacak veyâ eksilecek olsa buna bakılmaz. Ancak tam sene sonundaki kıymetine bakılır ve ona göre zekâtı verilir. Meselâ: Sene başından sonuna kadar yüz lira kıymetinde bulunan kırk kiloluk ticâret için olan buğday gibi bir tahıl, sene sonundan sonra yüz yirmi liraya çıksa veyâ seksen liraya düşse bu değişikliğe bakılmaz; tam yılsonundaki yüz lira olan kıymetine göre zekât verilir.

Bu sebeple zekâtı, malın kendi cinsinden kırkta bir oranında verilmez ise kıymeti olan yüz liradan, kırkta bir oranında verilmesi gerekir.

47 - Ticâret malları yıl içinde kendi cinsleri ile veyâ başka cinslerle değiştirilse bir senelik süre kesilmiş olmaz; yine sene sonunda zekâtlarını vermek gerekir. Geçerli nakit paraların değiştirilmesi hakkında da hüküm böyledir. Meselâ: Bir kimse sene başında en az iki yüz dirhem gümüş değerinde bir ticâret malı veyâ bu değerde geçerli nakit parası var iken sene ortasında bununla başka bir ticâret malı satın alsa bakılır: Eğer bu mal, yılsonunda yine iki yüz dirhem gümüş değerinde veyâ daha fazla değerde ise o malın zekâtını vermek gerekir.

48 - Ticâret için olmayan sâime hayvanlar, sene içinde gerek kendi cinsleri ile gerek geçerli nakit para gibi başka bir mal ile değiştirilecek olsa sene başından başlayan sürenin hükmü kalmaz, değişme târihinden itibâren bir yıl geçmedikçe zekât gerekmez.

Meselâ: Sâime olan kırk koyun, sene içinde başkasına verilip, yine sâime olan kırk koyun veyâ beş deve alınacak olsa bunların alındıkları târihten itibâren bir yıl geçmedikçe zekâtları alınamaz. Çünkü sâime hayvanlardan alınacak zekât, onların kendileri ile geçerli olur. Alınan sâime hayvanlar ise önceki sâime hayvanlardan başkadır. Sâime hayvanlarda amaç, bir hayvanı verip yerine başkasını almak değildir. Ticâret mallarında ise o şeyin aynısının olması esas amaç değildir. Bunlarda geçerli olan sâdece mâloluş fiyatıdır; o şey için yapılan harcamaların toplam bedelidir. Ticâret mallarının değiştirilmesi yâni bir malı verip yerine başkasını almak aslında istenilen bir şeydir ve bu mâloluş fiyatını etkilemez.

Ancak bu sâime hayvanlar, zekâtları verilmeden önce veyâ verildikten sonra nakit para ile değiştirilir, sâhibinin ayrıca nisab miktârı geçerli parası bulunursa bu nakitler birbirine ilâve edilir. Bu nisab miktârı nakit para ile hayvanlardan ele geçirdiği paralar da buna ilâve edilerek sene sonunda zekâtları birlikte verilir. Nisab miktârı ticâret malı bulun-

duğu durumda da hüküm böyledir.

49 - Ticâret amacı ile kırlarda, mubah otlaklarda beslenen ehlî hayvanlardan, sâime zekâtı değil, diğer ticâret malları gibi kıymetlerinin kırkta biri oranında zekât alınır. Fakat daha sonra yalnız sütleri veyâ dölleri alınmak üzere sâime olmalarına niyet edilecek olursa o zaman sâime zekâtına bağlı olmaları, sâime olmalarına niyet edildiği târihten başlar, tam bir yılsonunda gerekli olur. Böylece sene sonunda zekâtları sâime olarak verilir.

Mubah otlaklardan amaç, para ile kirâlanmayıp halkın hayvanlarını ücretsiz olarak otlatmaları için ayrılmış otlak yerlerdir.

Altın İle Gümüşün Zekâtı

50 * Altın ile gümüş ister külçe hâlinde, ister darphanede şekil verilmiş olsun; ister geçimi sağlamak, ister ev veyâ araba gibi temel bir ihtiyâca harcanmak amacı ile olsun veyâ bunların dışında bir amaç için yâni altın ile gümüş hangi amaçla bulundurulursa bulundurulsun, nisab miktârına ulaşır ve üzerlerinden bir yıl geçerse zekâtlarını vermek gerekir.

Altının nisâbı yirmi miskal, gümüşün nisâbı iki yüz dirhemdir. Altın ve gümüş nisâbı konusunda Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ يَعْنِي فِي الذَّهَبِ حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ

= **İki yüz dirhemin olup, üzerinden bir yıl geçmişse onda beş dirhem** (zekât) **vardır. Yirmi dinarın olmadıkça senin üzerine altında** (zekât olarak) **bir şey yoktur. Yirmi dinarın olup, üzerinden bir sene geçerse onda yarım dinar** (zekât) **vardır**. [62]

هَاتُوا رُبْعَ الْعُشُورِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ

= (Gümüşten) **kırkta birleri** (zekât olarak) **veriniz, her kırk dirhemden bir dirhemi** (zekât olarak veriniz) [63] buyurmuştur.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, her yirmi dinar (; miskal) ve daha fazlası için yarım dinar (zekât) alırdı, kırk dinar için de bir dinar (zekât) alırdı. [64]

51 * Altın ve gümüş nisâbının anlaşılabilmesi için kullanılan bâzı kavramları, terimleri açıklamamız gerekmektedir.

Dinâr, bir fıkıh ıstılâhı olarak on şer'î dirhem hâlis gümüş; başka bir mâden karışmamış saf gümüş kıymetindeki altın para birimini ifâde eder. Geçmişte bir miskal ağırlığında, devletin özel damgası ile damgalanmış altın paraya da dinar denilirdi. Dirhem de, gümüş para birimini ifâde eder, şer'î ve örfî dirhem olmak üzere ikiye ayrılır.

Miskâl, miskal; zekât, fıtır sadakası ve kurban kesmek için gerekli olan zenginliğin tespit edilmesinde; belirlenmesinde kullanılan altın ağırlık ölçü birimidir. Şer'î ve örfî olmak üzere ikiye ayrılır. Şer'î miskal, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında kullanılan, örfî miskal de her ülkenin kendine âit miskali; altın ölçü birimi demektir.

Hazreti Ömer (radiyallâhü anh)ın halîfeliği zamânında ağırlık olarak 7 miskal 10 dirheme eşitti.

Kîrât; kırat müslümanlar arasında hazreti Ömer (radiyallâhü anh) devrinden itibâren, basılmış madenî paraları ve kıymetli maddeleri tartmak için kullanılan, ortalama dört buğday veyâ beş arpa tânesi ağırlığında bir ölçü birimidir. Beldelerin veyâ örfün

değişmesi yüzünden dört arpa ağırlığının esas alan bilginler de olmuştur. Bu duruma göre, örfî kırat dört veyâ beş adet orta büyüklükteki arpa ağırlığını ifâde ederken, şer'î kırat beş adet orta büyüklükteki arpa ağırlığı için kullanılmıştır.

Müslümanlar tarafından bir kırat, Emevî halîfesi Abdülmelik'in para reformuna kadar 0,200046 gram kabul ediliyordu. Para reformunda 0,212 gram olarak belirlendi. [65]

52 * Bir miskal 20 kırat, her kırat da 5 arpa ağırlığıdır. 1 miskal 100 arpaya eşittir.

1 şer'î dirhem 14 kırattır ve 70 arpa ağırlığına eşittir. Bu hâlde arpa cinsinden 10 şer'î dirhem (10 x 70 = 700), 7 miskal (7 x 100 = 700) ağırlığına eşit olur.

Örfî dirhem 16 kırattır ve 80 arpa ağırlığına eşittir. Arpa cinsinden 20 miskal (20 x 100 = 2.000), 25 örfî dirheme (25 x 80 = 2.000) eşittir. 200 şer'î dirhem de (200 x 70 = 1.400) 175 örfî dirheme (175 x 80 = 1.400) eşittir.

53 * 1 şer'î dirhem: 2,8 (0,200046 x 14 = 2,800644) gram; 1 örfî dirhem de 3,2 (0,200046 x 16 = 3,200736) gramdır.

20 miskal, 25 örfî dirheme eşit olduğuna göre: 20 miskal = 80 (3,2 x 25) gram, 1 miskal de 4 gram eder. 7 miskalin 10 dirheme eşit olduğunu göz önüne alırsak, bir şer'î miskal aynı şekilde (2,8 x 10 / 7) 4 gram eder.

1 şer'î dirhem 2,8 gram olduğuna göre; 200 dirhem = 560 gram; 1 örfî dirhem 3,2 gram olduğuna göre; 200 dirhem = 640 gram eder.

Bâzı fıkıh âlimlerine göre zekât ve fitre sadakası konusunda her beldenin örfî dirhemi esas alınmalıdır. Buna göre gümüşün nisâbı, iki yüz örfî dirhemden ibârettir. Bu şekilde de fetvâ verilmiştir.

* Dünyânın meşhur müzelerinde bulunan en eski İslâm devri dinarları tartılmış, bunların 4,25 gram geldiği tespit edilmiştir. Bu ağırlığın Abdülmelik'in para reformunda belirlediği kırat ağırlığına denk olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ağırlık olarak 7 miskalin 10 dirheme eşit olduğunu dikkate aldığımızda bir dirhem (7 x 4,25 / 10) 2,975 gram eder. Bu yol şer'î dirhem ile miskalin ağırlığını bilmede en az hatânın olduğu yoldur. Buna göre gram olarak gümüşün nisâbı; 2,975 x 200 = 595 gram, altının nisâbı ise 4,25 x 20 = 85 gramdır. [66]

Nisab olarak belirtilen miktarlardan az olanın yâni altın için 80, gümüş için 560 gramın ölçü olarak alınması ile ihtiyatlı davranılmış ve bu miktarlar zengin sayılma, zekât vermek için alt sınır kabul edildiği için fakirler lehine bir durum oluşmuş olur.

54 * Altın, gümüş, koyun ve deve için belirlenen nisablar, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında değer olarak; alım gücü olarak birbirine eşit idi. Bir koyunun değeri 5 dirhem, [67] iki yaşına basan bir dişi devenin değeri de 40 dirhem idi. O hâlde beş devede zekâtın farz olması, iki yüz dirhemde farz olması gibidir. Deveye fiyat takdir edilir iken; belirlenirken iki yaşındaki bir dişi devenin seçilişi, zekâta konu olacak develerin fiyat olarak en düşüğünün iki yaşına basan dişi deve oluşudur. [68] Yine Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında alım gücü olarak 1 dinar, 10 dirheme denk idi. [69]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında bir koyun değerinin beş dirhem olduğunu göz önünde bulundurur ve altın, gümüş, koyun ve deve için belirlenen nisablara baktığımızda hepsinin de alım değeri olarak birbirine eşit olduğunu, nisabların 20 miskal (altın) veyâ 200 dirhem gümüş değerinde olduğunu görürüz.

Şöyle ki;

Koyunun nisâbı, kırk koyun: 40 X 5 dirhem = 200 dirhem,

Devenin nisâbı, beş deve: 5 X 40 dirhem = 200 dirhem,

Gümüşün nisâbı, iki yüz dirhem: 200 / 10 = 20 miskal (altın) eder.

55 * Yirmi miskal altının zekâtı yarım miskal altın; iki yüz dirhem gümüşün zekâtı beş dirhem gümüştür. Yirmi miskalden fazla olan altın dört miskale (20+4), iki yüz dirhem gümüşten fazla olan miktar kırk dirheme (200+40) ulaşmadıkça, bu fazlalık olan 4 miskal altın, 40 dirhem gümüş için ayrıca zekât verilmesi gerekmez. Ancak bu fazlalık ile birlikte başka bir ticâret malı da bulunursa o zaman bu fazla miktarlarla birlikte hepsinin zekâtı verilir. Fakat altın ile gümüşten nisab üstünde fazla olan miktar, kıymetçe dört miskale veyâ kırk dirheme eşit olursa bu fazladan da zekât verilmesi gerekir.

Bu mesele İmam Âzam'a göredir. [70] İmâmeyne göre ise kesirlerin de zekâtını vermek gerekir. [71] Meselâ: Bir kişinin yalnız iki yüz otuz dokuz dirhem gümüşü bulunsa İmam Âzam'a göre yalnız iki yüz dirhem için beş dirhem zekât vermek gerekir. Geriye kalan otuz dokuz dirhem için zekât gerekmez. Bu geriye kalan miktar kırka ulaşmadıkça zekâtı yoktur. İmâmeyne göre bu geriye kalan miktar için de kırkta bir oranında zekât vermek gerekir.

Yine, bir kimsenin yalnız iki yüz yetmiş dirhem gümüşü bulunsa İmam Âzam'a göre iki yüz kırk dirhem için altı dirhem zekât vermesi gerekir, geri kalan otuz dirhem için bir şey gerekmez. Fakat İmâmeyne göre iki yüz yetmiş dirhem gümüşün hepsinin zekâtının verilmesi gerekir. [72]

Altın hakkında da hüküm böyledir.

56 - Altın ile gümüş nisablarında, bunlardan zekât verilmesi gerekip gerekmediğini anlamak için kıymetlerine değil, ağırlıklarına bakılır. Bunda ittifak vardır.

Bu sebeple altından yapılmış bir tepsinin ağırlığı, nisab miktârından az, meselâ on dokuz miskal olduğu hâlde kıymeti yirmi miskalden daha fazla bulunsa icmâ ile zekât vermek gerekmez. Ancak bununla berâber kendisine zekât düşen başka bir mal bulunur ve ikisinin toplamı nisab miktârına ulaşırsa zekât gerekir.

Yine, iki yüz adet gümüş dirhemden biri ağırlıkça biraz noksan bulunsa bunlara zekât gerekmez. Fakat başka bir zekât malı bulunursa zekât verilmesi gerekir.

57 * Kendilerinde ribâ; fâiz geçerli olmayan, şer'an ölçek ve tartı esâsına bağlı olmayan mallardan zekât verilmesinde kıymetlerine bakılır. Ağırlık ve adetlerine bakılmaz.

Bu sebeple üzerine zekât olarak orta durumda iki koyun farz olan kimse, bunların kıymetlerini geçerli nakit para olarak verebileceği gibi bu ikisinin kıymetine eşit iyi bir koyun vererek de zekâtını ödeyebilir. Çünkü koyunlar, kıymete bağlı, farklı farklı fiyatları olan mallardandır. Bunlarda fâiz geçerli olmaz. Fakat kendilerinde fâiz işlemi geçerli olan mallarda böyle kıymet değil, ağırlık dikkate alınır. Meselâ: Zekât olarak verilmesi gereken beş kilo düşük kaliteli buğday yerine, dört kilo iyi cins buğday verilemez.

Yine, iki miskal altın yerine, bir miskal ağırlığında olup üzerindeki işçilik sebebi ile iki miskal değerinde bulunan bir altın verilemez. Çünkü bu durumda fâiz gerçekleşir.

Bu mesele, İmam Âzam ile İmâmeyne göredir. İmam Züfer'e göre verilebilir. Çünkü kıymetleri birbirine eşittir. Kıymetler eşit olunca, kul ile yüce Allah arasında fâiz düşünülemez.

* Şeriatta ribâ; fâiz, özel bir takım şeylerdeki fazlalıktır. Malın, mal ile değişimi hâlinde, bedelsiz olarak bir mal fazlalığıdır. Ribâ, bir satış akdinde cinslerin bir olması hâlinde ölçülen ve tartılan şeyler üzerinden bir malın kendini fazla olarak, fazladan vermek demektir. Kendilerinde ribânın geçerli olduğu nass ile belirtilen mallar altın, gümüş, arpa, buğday, hurma ve tuzdur. Diğer mallarda ribâ işleminin geçerliliği, sayılan bu mallardaki

illete göre kıyas yolu ile çıkarılmıştır. [73]

58 - Altın veyâ gümüşten yapılmış bulunan ziynet takımları, süs eşyâları, tablolar ve benzerleri için de nisab miktârına ulaşınca zekâtlarını vermek gerekir. Bu zekât, kendi cinslerinden olmayan bir mal ile ödenecekse ağırlıklarına değil, kıymetlerine bakılır. Bu konuda da ittifak vardır. Fakat kendi cinsleri ile ödenecekse İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre ağırlıkları, İmam Züfer'e göre kıymetleri, İmam Muhammed'e göre de bunlardan fakir için daha faydalı olan dikkate alınır.

Meselâ: Yirmi miskal ağırlığında bulunan bir altın bilezik, işçilikten veyâ sanat (, zanâat) değerinden dolayı yirmi beş miskal kıymetinde olsa bakılır: Eğer zekâtı gümüş gibi başka bir cinsten verilecek olursa ağırlığı olan yirmi miskal değil, kıymeti olan yirmi beş miskal dikkate alınarak zekâtını vermek gerekir. Fakat kendi cinsi olan altından verilecekse İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre ağırlığı olan yirmi miskal altına göre verilmesi yeterli olur. İmam Muhammed ile İmam Züfer'e göre bu yeterli olmaz. Altının kıymetine göre değer farkı olan beş miskalin de ayrıca zekâtını vermek gerekir.

Aynı şekilde, iki yüz dirhem hâlis gümüş için dört dirhem hâlis gümüş kıymetinde olan beş dirhem karışık gümüş verilse bu İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre yeterli olur. Çünkü ağırlık bakımından istenen miktâra eşittir. Fakat İmam Muhammed ile İmam Züfer'e göre yeterli olmaz; çünkü kıymet bakımından istenen değerden daha azdır.

Aksine olarak iki yüz dirhem karışık gümüş için beş dirhem karışık gümüş kıymetinde dört dirhem saf gümüş verilse bu İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre yeterli olmaz. Çünkü ağırlık esâsına göre noksandır. Fakat İmam Züfer'e göre yeterlidir; çünkü kıymet bakımından eşitlik vardır.

59 * Altın, gümüş ve ticâret mallarının nisâbında bunların bir cinsten olmaları şart değildir. Bu sebeple, bir kimsenin bir miktar altın ve gümüşü, bir miktar da ticâret malı olur ve bunların hepsinin kıymeti bir nisab miktârına yâni iki yüz dirhem gümüş değerine ulaşırsa, bu değere denk olursa kırkta bir oranında zekâtlarını vermek gerekir.

فِي الرِّقَةِ رُبُعُ الْعُشْرِ

= **Gümüşte, kırkta bir** (oranında zekât) **vardır.** [74]

60 - Her biri nisab miktârından noksan olan altın ile gümüş, İmam Âzam'a göre kıymet bakımından, İmâmeyne göre ağırlık bakımından birbirini tamamlarlar.

Bu sebeple, bir kimsenin, meselâ yüz dirhem gümüş ile yüz dirhem gümüş değerinde on miskal altını bulunsa bunun için ittifakla beş dirhem gümüş zekât verilmesi gerekir. Fakat yüz dirhem gümüş ile yüz dirhem gümüş değerinde beş miskal altını yâhut elli dirhem gümüş ile yüz elli dirhem gümüş değerinde on miskal altını bulunsa İmam Âzam'a göre beş dirhem miktârı zekât gerekirse de, İmâmeyne göre gerekmez. Çünkü parça olarak nisabları noksandır.

Fakat yüz elli dirhem gümüş ile elli dirhem değerinde beş miskal altın bulunsa yine ittifakla zekâtlarını vermek gerekir. Çünkü değerleri tam gümüş nisâbına denktir. Ayrıca birinin nisâbı dörtte üç, diğerinin nisâbı dörtte bir oranında var olduğundan hepsi bir nisâba denk gelir.

61 - Yüz elli dirhem gümüşle berâber altmış veyâ seksen dirhem gümüş değerinde de beş miskal altın bulunsa İmam Âzam'a göre iki yüz dirhemin kırkta biri olarak beş dirhem zekât gerekir. Küsurlar kırka ulaşmadığı için bunlardan zekât gerekmez. İmâmeyne göre bu küsurlardan dolayı da kırkta bir oranında zekât vermek gerekir. Kesirlerin dikkate

alınmaması, İmâmeyne göre yalnız sâime hayvanlara mahsustur, geçerli nakit para ile ticâret eşyâlarını kapsamaz.

(İmam Şâfiî'ye göre altın ile gümüş nisâbı doldurmak için birbirlerine ilâve edilemez; çünkü cinsleri değişiktir. Bunların her biri için ayrı ayrı tam bir nisab şarttır.)

62 - Geçerli olan karışımlı paraların altın veyâ gümüş miktarları, kendilerine karışmış bulunan yabancı maddelerden daha fazla veyâ eşit ise altın ve gümüş gibi zekâtları verilir. Eğer bu paraların altın veyâ gümüş kısmı, onlara karıştırılan yabancı maddelerden az ise bunlar ticâret malı hükmüne girerler ve sene sonunda kıymetlerine göre zekâtları verilir. Bunlarda ticâret niyeti aranmaz, çünkü geçerli para yerindedirler.

63 - Geçerli olan nakit paralar veyâ ticâret malları, altın ve gümüşle karışık ise bakılır: Altınları diğer maddelerden daha fazla ise altın; gümüşleri diğer maddelerden daha fazla ise gümüş hükmünde olurlar ve nisab miktârına ulaşınca, zekâtları verilir. Fakat böyle bir karışım, geçerli nakit para ve ticâret malı olmayınca ağırlıklarına bakılır. Bunlar nisab miktârına ulaşır veyâ ulaşmadığı hâlde zekât alınan başka bir mal ile berâber bulunur ise ona göre zekâtları gerekir.

64 - Para hâlinde geçerli olmayan altın veyâ gümüş, başka bir mâden ile karışık olunca çok olana göre hükmedilir. Bu sebeple bunların altını veyâ gümüşü diğer mâdenden fazla veyâ ona eşit ise tümünün zekâtı ona göre verilir. Eğer altın veyâ gümüş, karıştırılmış diğer mâdenden daha az ise bakılır: Altın veyâ gümüş kısmı, nisab miktârına ulaşırsa veyâ nisab miktârına ulaşmayıp ayrıca geçerli nakit para veyâ ticâret malı var ise ona göre zekâtı hesap edilerek verilir.

Bunlar ticâret mallarından ise diğer mâden kısmı da ayrıca dikkate alınır. Bunların altın veyâ gümüş kısmı, böyle nisab miktârına ulaşmıyorsa hepsi urûz denilen altın ve gümüş dışındaki mal hükmünde olur. Bu durumda ticâret mallarından ise kıymetleri en az iki yüz dirhem gümüşe denk veyâ kendisi ile berâber başka ticâret malı veyâ geçerli nakit para var ise bunlarla birlikte zekâtlarını vermek gerekir, değilse zekâtlarını vermek gerekmez.

65 - Geçerli mâdenî para gibi olmayan altın ile gümüş, karışık bir hâlde bulunursa bakılır: Eğer yalnız başına olarak altın nisab miktârında ise veyâ ikisi bir nisab miktârında olup altın gümüşe ağırlık veyâ kıymetçe üstün veyâ eşit ise hepsi altın sayılır ve ona göre zekât vermek gerekir. Fakat altın nisab miktârında olmayıp gümüş kendisinden daha fazla ise o zaman hepsi gümüş sayılır.

Meselâ: Yirmi miskal altın, iki yüz veyâ üç yüz dirhem gümüş olsa bunların hepsi altın sayılır. Çünkü yalnız başına altının miktârı nisâba ulaşmıştır. Yine, on miskal altın olduğu hâlde iki veyâ üç yüz dirhem gümüş kıymetinden daha değerli olsa yine hepsi altın sayılır. Fakat altın on miskal olduğu hâlde, gümüş kısmı yüz veyâ iki yüz, üç yüz dirhem kadar olup kıymeti on miskal altından daha yüksek bulunsa hepsi de gümüş sayılır.

Kâğıt Paralar İle Banknotların Zekâtı

66 * Kâime, kayme ve evrâk-ı nakdiye denilen kâğıt paralar ve bankaların istenilen zaman nakde çevrilen ve bedelleri alınabilen banknotları geçerli nakit para hükmündedir. Çünkü bunların altın ve gümüş gibi piyasada kullanılması âdet hâline gelmiş, karşılıkları gerçekten veyâ hükmen mevcut bulunmaktadır. Kâğıt paralar, hazır bir mal demektir ve insanların zenginlikleri bunlardan oluşmaktadır. Kâğıt paralardan yeterli miktâra sâhip olan kişiler zengin sayılır. Kâğıt paralar, alacak senedi gibi olmayıp, kendilerinden hemen faydalanmak mümkündür, birer geçerli para ve değişim aracıdır.

Kısaca kâğıt paralar, altın ve gümüş gibi istenilen zamanda bozdurulabilmekte, değiştirilmekte ve değerleri olup ona göre işlem yapılmaktadır. Bu sebeple bunlar, geçerli para ve ticâret malları hükmünde olup, kendi başlarına veyâ geçerli para veyâ ticâret malları ile berâber nisab miktârında olunca yâni en az iki yüz dirhem gümüş kıymetine denk olunca, sene sonunda altın veyâ gümüş ile olan kıymetlerinin kırkta biri oranında zekâtlarını vermek gerekir ve bu zekât kendi cinslerinden de verilebilir. Meselâ: Kırk bin liranın zekâtı için bin lira zekât verilmesi câizdir.

Aynı şekilde, karışım hâlinde olup altın ve gümüşü az olan mâdenî paralar ile sırf bakırdan, demirden, nikelden veyâ deriden yapılarak geçerli durumda olan nakit paralar hakkında da hüküm böyledir.

Eğer bunlar, altın ve gümüş gibi para sayılmayıp kendilerine zekât düşmese fakirler zekât nîmetinden faydalanamaz, çoğu zenginler de servetlerini bu gibi kâğıt ve mâdenî paralara bağlayarak zekât gibi büyük bir nîmetin sevâbından nasipsiz kalmış bulunurlardı. Böylece zekâtın farz olmasındaki şer'î hikmet de ortaya çıkmazdı.

* Nakit paralar, altının değerine göre değerlendirilmelidir. Çünkü altın, bugünkü para işlemlerinde esastır. Aynı zamanda paralar altın karşılığında basılmaktadır. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında miskal Mekkelilerin paralarının esâsı idi. Diyetlerin belirlenmesinde de altın para esastı. Her ülkedeki kuyumcular altının fiyatını mahâlli; yerel paraları ile ölçmektedirler… Çağımızın âlimlerinden birçoğu, fakirlerin maslahatına uygun; onlar için daha faydalı olduğu için, ihtiyatlı; tedbirli davranılarak nisabta paraların gümüş kuruna göre ölçülmesi, gümüş nisâbının dikkate alınması gerektiği görüşündedir. [75]

67 * Fâizsiz çalışan bankalara veyâ finans kurumlarına yatırılıp belirli sürelerde alınabilen paralar da nisab miktârında bulunup üzerlerinden bir sene geçerse zekâtlarını vermek gerekir.

* Finans kurumlarında kâr zarar ortaklığına dayanan hesapta bulunan anaparaya da onun gelirine de zekât düşer. Sene sonunda anapara ile anaparadan oluşan gelirin toplam tutarından zekât vermek gerekir.

* Finans kurumlarındaki yatırılan para emânet, borç ise sene sonunda zekâtı verilir. Kâr zarar ortaklığı şeklinde ise mudârebe malı hükmündedir. Finans kurumlarına para yatıran kimse, payının çalıştırıldığı alana göre, ticâret malı veyâ sınaî ürün olarak zekâtını verir. Parayı yatıran kimse, o işteki payını ve bunun sonucu olarak çıkan zekât miktârını bilemeyeceği için finans kurumu yetkilileri mevdûâtın; yatırım için yatırılan paranın işletilme durumuna göre her bir para yatıran kimseye düşen payı hesap eder. Zekâtını ister başta yapılan yetkilendirme yolu ile kurum, isterse de mükellef kendisi verir.

* Katılım bankaları, finans kurumları mâlî sektörde faâliyet gösteren, reel ekonomiyi finanse eden ve bankacılık hizmetleri de sunan kuruluşlardır. Finans kurumları, tasarruf sâhiplerinden topladıkları fonları, fâizsiz finansman prensipleri dâhilinde ticâret ve sanayide değerlendirerek, oluşan kâr veyâ zararı tasarruf sâhipleri ile paylaşırlar. Vâdeli hesaplarda toplanan fonlar, kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, finansal kirâlama, kâr veyâ zarar ortaklığı yöntemleri ile değerlendirilir.

Bir taraftan sermâye, diğer taraftan işletme olmak üzere oluşturulan emek sermâye ortaklığına mudârebe denir. Finans kurumlarında katılma hesapları böylesi bir ortaklığa dayanmaktadır. Mudârebe sözleşmelerinde ortakların kârdan alacakları pay oranı aralarındaki anlaşmaya dayalıdır. Zarar ise aslında bütünüyle sermâyedâra; sermâye sâhibine, parayı yatıranlara âittir. İşletmeci ise emeğini yitirmiştir. Fakat işletmeci kasıt, kusur ve sözleşme şartlarına aykırı fiillerde bulunursa tazmînle; zararı ödemekle yükümlü tutulabi-

lir. Finans kurumlarının katılım hesaplarında zarara katılması (en az kâr oranının yarısı kadar) oluşan zararda mutlaka kusuru olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

* Hukuk dilinde senet kelimesi bâzı tamlamalar içinde belirli bir maddî değeri veyâ ortaklık payını temsil eden kıymetli evrak için de kullanılmaktadır. Türk Ticâret Kânunu'na göre özel şekil ve hükümlere tâbi olup tedâvül kabiliyetini hâiz ve ihtivâ ettiği meblağın (, tutarın) belirli vâdesi sonunda alacaklıya veyâ ibrâzında hâmiline kayıtsız şartsız ödenmesini gerektiren ve borçlunun imzâsını taşıyan poliçe, çek ve bono gibi belgeler ticârî senet, kambiyo senetleri ya da para senetleri şeklinde adlandırılır. Ortaklık sermâyesinin belirli bir parçasını değerlendiren belgelerle anonim yâhut komandit ortaklıklarda ortaklık sermâyesinin birbirine eşit bölümlere ayrılmış parçasından her birinin karşılığı olmak üzere yasada gösterilen özelliklere uygun biçimde düzenlenmiş değerli belgelere hisse, pay senedi denilir… İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisine göre hisse senetlerinin kâr ve zarara iştirâk etmesi; katılması sebebi ile kural olarak helâl olduğu, fakat şer'î hükmünün bunu çıkaran şirketin ticârî işlem ve amaçlarının meşrû oluşu ile yakından ilgili bulunduğu belirtilmiştir. Şirketin fâiz, içki üretimi ve ticâreti, karaborsacılık, hile, yalan ve aldatma gibi dînen haram yollar ile kazanç sağlaması hâlinde hisse senetlerini alıp satmanın ve bundan gelir elde etmenin haram ve mâsiyete iştirâk etmek olduğu için câiz olmayacağı bildirilmiş, esâsen faâliyet alanı haram işlemler yapma, dînen yasak hizmet ve mal üretiminde bulunma olmamakla berâber bâzı haram işlemlere taraf olması sebebi ile şirketin kârına haram kazanç karışmış olması hâllerinde ise pay sâhiplerinin bu miktârı yaklaşık olarak hesaplayıp kendisinin hayır ve hasenât niyeti ile olmaksızın ve toplum hakkı olduğu inancı ile hayır yolunda harcaması tavsiye edilmiştir. [76]

* Devletin ya da ticârî bir kuruluşun ödünç para sağlamak amacı ile çıkardığı, yıllık belli bir fâiz getiren ve alınıp satılabilen değerli kâğıtlara tahvîl, tahvil denir. Başka bir tanımla tahvil; bir yatırımcının devlet veyâ kurumsal işletmelerin finansman ihtiyâcını karşılamak amacı ile onlara belirli bir süre değişken ya da sâbit bir fâiz oranı ile borç verdiği ve vâde sonunda fâiz getirisi elde ettiği bir yatırım biçimidir.

* Tahvil almak haramdır. Buna rağmen, bunların da zekâtlarını ödemek gerekir. Çünkü tahviller sâhibinin belli bir alacağını temsil ederler. Her yıl bunların zekâtının ödenmesi gerekir… Hisse senetleri ile tahvillerin zekâtını kırkta biri oranında; % 2,5 nispetinde kârı ile birlikte bugünkü kıymeti üzerinden hesap ederek her yılsonunda ödemek gerekir. Ancak bu mallara sâhip olduktan sonra üzerinden bir yıl zaman geçmesi gerekir. [77]

* Asrımızda sermâye, toprak ve ticâret dışında gelir elde etmek için başka yönlere yönelmiştir. Kirâ elde etmek için iş yeri ve binâlar yaptırmak, üretim için tesis edilen; kurulan fabrikalar ile uçak, gemi, TIR ve diğer vâsıtalar; araçlar sığır ve tavuk çiftlikleri kurma bu yönde yapılan işlerdir. Bunların hepsi tek bir vasıfta ortaktırlar. O da bunların kendilerinden zekât vermenin gerekmediğidir. Bunların gelirlerinden ve kârlarından yılsonu itibârı ile kırkta bir oranında zekât vermek gerekir. Yâni yılsonunda, ticâret malları ile nakitlerde olduğu gibi zekâtları net gelirin kırkta biri kadardır. [78]

Alacakların Zekâtı

68 - Başkalarının kullanımında olup borç denilen ve nisab miktârına ulaşmış bulunan paralar, zekât verilmesinin gerekip gerekmemesi bakımından üç kısma ayrılır:

1) Kuvvetli alacak: Bu, borç olarak verilmiş olan paralar ile ticâret mallarının bedelleri olan alacaklardır. Bunlar, borçlular tarafından kabul edilince, tahsil edildikleri;

alındıkları zaman geçmiş senelere âit zekâtlarının da verilmesi gerekir.

Meselâ: Bir kimsenin iki sene müddetle kullanımında olup kabul ettiği 10.000 lira borcu kendisinden alınınca, geçen o iki yıla âit zekâtını vermek gerekir. Bu durumda, bu 10.000 lira, kıymetçe, meselâ 1.000 dirhem gümüşe eşit olsa bundan birinci sene için 250 lira veyâ 25 dirhem gümüş zekât verilir. Geri kalan 9.750 liradan da ikinci sene için İmam Âzam'a göre 240 lira veyâ 24 dirhem gümüş verilir ki, bu miktar küsur kalan on beş dirhem hâriç olmak üzere 9.750 dirhemin kırkta birine eşittir. İmâmeyne göre ise 243 lira 30 kuruş zekât vermek gerekir. Çünkü küsur kalan on beş dirhemin de kırkta bir oranında zekâtını vermek gerekir.

Böyle kuvvetli ve üzerinden sene geçmiş bir borçtan en az kırk dirhem miktârı alınırsa bu miktârın zekâtı hemen verilir. Bundan az alınırsa hemen zekâtının verilmesi gerekmez. Ancak bu miktar borcu alan kimsenin başka zekât malı varsa onunla birlikte bunun da zekâtını verir. Fakat böyle bir borç kabul edilmemekte ise alındığı zaman geçmiş yıllara âit zekâtını vermek, İmam Muhammed'e göre gerekmez. Alacaklı olan kimsenin, elinde senet veyâ şâhit bulunması bu hükmü değiştirmez. Sahih kabul edilen görüş budur.

2) Orta alacak: Bu, ticâret için olmayan bir malın bedelinden, meselâ ev kirâsından veyâ eski bir elbisenin satış parasından birinin üzerinde kalan alacaktır. Bunların da borçlunun kullanımına geçtiği günden itibâren geçecek seneler için zekâtını vermek gerekir. Fakat tam nisab miktârı yâni iki yüz dirhem gümüş miktârı alınmadıkça zekâtını hemen vermek gerekmez. Yalnız alacaklı olan kimsenin zekât verilmesi gereken başka malları varsa o zaman nisab miktârını bulan bu mallar arasında bunun da zekâtı verilir.

İmam Âzam'dan daha sahih görülen rivâyete göre bu tür alacakların geçmiş yıllara âit zekâtlarını vermek gerekmez. Ele geçtikten sonra, üzerlerinden bir yıl geçmedikçe zekâtlarını vermek gerekmez. Eğer alacaklı olan kimsenin zekâtını vermesi gereken başka malı olursa o zaman hepsinin zekâtı verilir.

3) Zayıf alacak**:** Bu, bir şeyin bedeli olmaksızın bir kimsenin kullanımında kalan alacaktır; vârisin üzerinde kalan ve sâhibine ödenmesi gereken vasiyet parası, kadının kocası üzerindeki mehir alacağı, boşama anlaşması sonunda alınacak mal bedeli gibi. Bu kısım alacakların geçmiş yıllar için zekâtını vermek gerekmez. Nisab miktârı ele geçirilip üzerinden bir yıl geçmedikçe de zekâtları verilmez. Ancak az çok ne kadar alınır ise zekâtı verilecek diğer mallara ilâve edilirler. Böylece onların da zekâtı birlikte verilmiş olur.

(İmam Şâfiî'ye göre alacak, zekâtın zamânında ödenmesini geciktiremez. Ele geçmese de onun zekâtını vermek gerekir. Çünkü borç verilmesi, hak sâhibinin arzu ve isteği ile olmuştur. Bu bakımdan fakirin hakkını geciktirmek hususunda geçerli olmaz.)

Arâzî; Toprak Ürünlerinin Zekâtı

69 * Arâzide; yerde, toprakta yetişen ürünlerden devletçe alınacak miktar, arâzinin cinsine göre değişir. Bu miktar; zekât, sadaka, haraç ve kirâlama bedeli mâhiyetinde olur.

Şöyle ki, bugün müslümanların ellerinde bulunan arâzî; toprak başlıca dört kısma ayrılmıştır:

1) Öşür arâzisi: Bu, fethedilip kendi arzuları ile müslüman olan o yerin halkına veyâ güç kullanarak fethedilip İslâm mücâhitlerine mülkiyet olmak üzere verilmiş olan topraklardır. Arab yarımadası bu çeşit arâzidir. Bu toprakların ürünlerinden onda veyâ yirmide bir oranında öşür adı ile zekât alındığı için bunlara öşür arâzisi denilmiştir.

2) Haraç arâzisi: Bu, anlaşma veyâ güç kullanarak fethedilip eski gayrimüslim

halka veyâ diğer gayrimüslimlere kullanılmak üzere verilmiş olan topraklardır. Irak köyleri ve çevresi bu kısımdandır. Bu çeşit arâziden ya ürününe göre veyâ uygun görülecek belli bir miktarda harâc adı ile bir vergi alınır. Bu zekât gibi değildir.

3) Sırf mülk arâzisi: Bu, memleket arâzisinden olup hazîneye âit iken daha sonra bir bedel karşılığında bâzı kişilere satılmış olan topraklardır. Bunların ürünleri de sâhipleri müslüman olunca, zekât bakımından öşür arâzisinin ürünleri gibidir.

Yalnız mülk evlerin çevresindeki mülk bahçeler, bu evlere dâhil olduğundan bunların ürünlerinden ve ağaçlarının meyvelerinden öşür ve diğerleri alınmaz.

4) Memleket arâzisi: Bu, geçmişte müslümanlar tarafından fethedilip hiç kimsenin mülkiyetine geçirilmeyerek bütün müslümanların faydalanması için kullanıma bırakılmış topraklardır. Bunlar bütün halk adına devlete âit olup, kullanma hakkı, halka tapu ile verile gelmiştir. Bunların yalnız kullanma hakları belli kimselere âittir. Bu hakka sâhip olanlar kirâcı hükmündedir. Devlete verecekleri belli hisse veyâ vergiler de kirâ bedeli yerindedir.

Bu sebeple bu tür arâzinin ürününden öşür ve diğer bir ad altında zekât vermek gerekmez. Çünkü öşür ile haraç veyâ öşür ile bu hükümde bulunan kirâ bedeli bir arâzide toplanmaz.

* Türkiye'deki arâzi öşür arâzisidir. Yâni geçmişte müslümanlar tarafından fethedilerek İslâm devletinin malı olmuş ve daha sonra vatandaşlara bedelsiz, mülk olarak verilmiştir. Bu da geçerlidir. Çünkü devlet, vatandaşa devlet malından yardım edebilir. Arâzi ve başka mallar arasında hiçbir fark yoktur. [79]

70 * Arâzi ürünlerinde İmam Âzam'a göre nisab geçerli değildir.

Bu sebeple buğday, arpa, pirinç, darı, karpuz, salatalık, patlıcan, yonca, şeker kamışı gibi öşür arâzisi ürünlerinden az da olsa çok da olsa öşür adı ile bir pay ödenir.

مَا سَقَتِ السَّمَاءُ فَفِيهِ الْعُشْرُ

= **Gökyüzünün** (, yağmurun) **suladığında öşür vardır.** [80]

İmâmeyne göre ise beş vesk miktârı olmayan hubûbât; tâneli bitkiler, ekinler ve insanların elinde bir sene kadar kalmayacak olan sebzeler için öşür ödenmesi gerekmez.

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ

= **Beş vesk'ten az olan** (hurma, üzüm ve hubûbâtta) **zekât yoktur.** [81]

* Vesk; sözlükte uzaklaştırmak, toplamak, bir şeyi biriktirip yüklenmek anlamlarına gelir. Bir ağırlık ölçüsü olarak 1 vesk 60 sa' ağırlığına eşit, yaklaşık 200 kilodur. [82]

لَيْسَ فِي الْخَضْرَاوَاتِ زَكَاةٌ

= **Sebzelerde zekât yoktur.** [83]

***** İmam Âzam'a göre bu hadîsin yorumu, sebzelerden alınacak zekât yoktur demektir. Yâni öşür toplayan memur bu sebzelerin yetiştirildiği yere uğradığında zekât almaz, (bu ürünlerin zekâtını sâhipleri fakirlere kendileri öderler, kendileri verirler). [84]

71 * Bir öşür arâzisi yağmur veyâ çay, ırmak suları ile tabîi bir şekilde sulanırsa ürünleri için onda bir oranında öşür adı ile zekâtını vermek gerekir. Eğer dolap ve hayvan ile veyâ satın alınacak sular ile bütün sene veyâ senenin yarısından çoğu sulanacak olursa yirmide bir oranında öşrünü vermek gerekir.

فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْأَنْهَارُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ بَعْلاً الْعُشْرُ وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّوَانِي أَوِ النَّضْحِ نِصْفُ

الْعُشْرِ

= **Yağmur, nehirler ve pınarların suladığı veyâ ba'l olanda** (; sulanmayıp, yer altından suyu emenlerde) **öşür; kovalarla veyâ deve ile sulananda yarım öşür vardır.** [85]

Tohum bedeli veyâ işçi ücretleri ile diğer harcamalar elde edilen ürün miktârından veyâ bedelinden çıkarılmaz.

* Öşür arâziden buğday (, yiyecek) alınsa ama sâhibi çok borçlu olsa bu borç, öşrü düşürmez. Çünkü borç, sâhibinin elinde bulunan maldaki zenginliği ortadan kaldırır. Öşrün verilmesi için sâhibinin zenginliği (, zengin olup olmaması) dikkate alınmaz. [86]

Topraktan elde edilen ürünlerde havl-i havelân şart değildir. Yâni arâziden elde edilen ürünler hasâd edildikten; biçilip tarladan kaldırıldıktan sonra bir yıllık bir sürenin geçmiş olması şartı aranmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ

= *(Toprakta yetişen ürünlerin,)* ***hasâd günü*** *(; kesildiği, biçildiği, devşirilip toplandığı gün)* ***hakkını*** *(; zekâtını, öşrünü)* ***verin*** [87] buyrulduğu için toprakta yetişen ürünlerin zekâtının biçildikleri, kaldırıldıkları mevsimde verilmesi gerektiği konusunda icmâ vardır.

Bir yıl içinde birkaç def'a elde edilen ürünlerin hepsinden aynı oranda pay alınır.

72 * Öşürde önemli olan arâzidir, mal sâhibi değildir.

Bu sebeple bir öşür arâzisi vakıf malı olsa da çocuklara, delilere âit bulunsa da yine ürünlerinden öşür adı ile belirli pay ayrılıp, fakirlere verilir.

73 * Öşür arâzisindeki bal ve kudret helvasının da onda bir oranında zekâtı verilir. Ekilmekten başka bir işe yaramayan tohumların ise zekâtını vermek gerekmez. Bunlar ticâret için olur, alınıp satılırsa ticâret malı kısmına girip zekâtları verilir.

74 * Zeytin ve susam tânelerinin öşrü ödenirse daha sonra çıkarılacak yağların tekrar öşrü ödenmez.

Yine, öşrü verilen üzümler için sonradan tekrar zekât vermek gerekmez.

75 * Öşür arâzisi ürünleri için ödenecek belirli paylar, ürünler tamâmı ile yetişip elde edildiği zaman ödenir, daha önce ödenmez. Daha bitmemiş olan ürünün ve belirgin bir hâle gelmemiş olan meyvelerin öşürlerini vermek câiz değildir. Fakat bunlar yetiştiği ve belirginleştiğinde, sâhipleri dilerse öşürlerini verebilirler.

76 * Öşrü verilmesi gereken buğday, arpa, mısır gibi tâneli bitkilerin veyâ hurma, üzüm ve bunlar gibi meyvelerin öşrü verilmeden yenilmesi caiz değildir. Bununla berâber öşrünü hesap edip, ödemek niyeti ile yenilmesi helâl olup, yenilen kısmın bedelini ödemek gerekir. [88]

77 - Öşür arâzisi ürünlerinin öşrü veyâ memleket arâzisinin kirâ bedeli zamânında verilmeyip daha sonra kayıp olsa veyâ sâhibi ölse bunu ödemek gerekir.

78 * Otlaklardan, çayırlardan biçilip toplanan otlar, dağlardan kesilen kendi kendine büyüyen kerestelik veyâ diğer ağaçlar, kamışlar ve arâzi içindeki çaylardan avlanan balıklar için öşür ödemek gerekmez.

Fakat dağlardan toplanılan meyvelerin öşrü ödeneceği gibi ağaçlık, kamışlık veyâ çayır kabul edilip sulanan öşür arâzisinden ve müslümanlara âit mülk arâziden her yıl kesilip satılacak ağaçların, kamışların ve otların da öşrü ödenir.

Yine, bu arâzide bulunup kendisi ile ipek böceği beslenilen dut yapraklarının öşrü ödenir, ipeğinin ödenmez. Bu ipek, hayvana bağlıdır. İpek böceğinin, öşrü ödenmediği

için onun bir parçası sayılan ipek için de öşür ödenmez.

79 - Öşür arâzisi veyâ memleket arâzisi ürünlerinden bir kısmı sâhipleri tarafından ticâret amacı olmaksızın ambarda saklanır ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra satılırsa bedelleri olan paralar nisab miktârına ulaşsa bile, bunlara zekât vermek gerekmez. Çünkü bir maldan hem zekât, hem öşür veyâ kirâ bedeli alınmaz. Ancak satılıp alınan bedeller üzerinden bir yıl geçerse o zaman zekât gerekir.

Yine, bu ürünlerin sâhiplerine bir ay veyâ bir sene yiyecek olmak üzere yetecek miktardan fazlası nisab miktârına ulaşır ve ticâret niyeti ile saklanırsa üzerinden bir sene geçince zekâtını vermek gerekir.

Mâdenlerin ve Defînelerin Zekâtı

80 - Yerin altında yaratılmış veyâ saklanmış olarak bulunan her türlü mala rikâz denir. Yüce Allâh'ın yeryüzünü yaratırken yerin altında yarattığı mallara mâden, insanların veyâ kâfirlerin toprağa gömdükleri mallara ise kenz yâni defîne, define denir.

81 * Mâdenler üç çeşittir:

1) Katı olan ve ateşte eriyen mâdenler; ateş ile yumuşayan, eriyebilen altın, gümüş, bakır, kalay, nikel ve demir mâdenleri gibi mâdenlerdir. Cıva da bu kısma girer.

Öşür ve haraç arâzisinde veyâ sırf mülk arâzide veyâ çöllerde bulunan bu cins mâdenlerden, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in: **Rikâz'da beşte bir** (oranında devlete verilecek vergi) **vardır** [89] hadîsi hükmüne göre humus denilen beşte bir oranında devlet adına pay alınır. Geri kalan kısmı, sâhibi varsa ona, yoksa onu bulana âit olur.

Bu durumda memleket arâzisi içinde bulunan mâdenlerin de tümü ile devlete âit olması gerekir. Çünkü bunların sâhibi, toplum adına devlettir.

Fakat İmam Âzam'dan diğer bir rivâyete göre öşür arâzisi ve haraç arâzisi gibi bütün mülk arâzilerde bulunan mâdenler sâhiplerine âittir. Bunlardan beşte bir alınmaz.

2) Katı olan ve ateşte erimeyen mâdenler; kireç, alçı taşı, yâkût, elmas, firûze gibi. Bu gibi mâdenlerden pay alınmaz. Bunların tamâmı sâhibine, sâhibi yoksa bulana âittir.

3) Sıvı olan mâdenler; su, tuz, zift, petrol gibi. Bunlardan da bir şey alınmaz. Bunlar da tümü ile arâzi sâhibine âittir.

82 - Definelere gelince, bunlar da üç kısımdır:

1) İslâm definesi; üzerinde İslâmiyet ile ilgili izler bulunan, meselâ Kelime-i tevhîd yazılı olan gömülmüş mâdenî para ve diğerlerinden meydana gelir ve kaybolmuş eşyâ hükmündedir. Bunları bulanlar, fakir iseler kendilerine harcarlar, değilseler fakirlere veyâ devlete verirler.

2) Câhiliyyet definesi; üzerinde put resmi gibi câhiliye devrine âit izler bulunan gömülü mâdenî para ve eşyâlardır. Bunların beşte biri devlete verilir, geri kalan kısmı arâzi sâhibine, arâzinin sâhibi yoksa bulana âit olur. Dağ ve çöl gibi kişilerin mülkü olmayan yerlerdeki böyle definelerin de beşte biri devlete, geri kalan kısmı da bulan kimseye âit olur. Bulanın zimmî olması da bu hükmü değiştirmez.

3) Şüpheli defîne; üzerinde özel bir işâret bulunmayan, müslümanlara mı yoksa müslüman olmayanlara mı âit olduğu anlaşılamayan gömülü para ve eşyâlardır. Bunlar bir görüşe göre câhiliye defînesi hükmünde, diğer bir görüşe göre de kaybolmuş eşyâ sayılır.

Denizlerden çıkarılan incilerden ve gömülmüş geçerli nakit paralardan ve balıklar ile amberlerden zekât olarak bir şey alınamaz. Bu, İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göredir. İmam Ebû Yûsuf'a göre bunlardan beşte bir oranında bir pay alınır.

(İmam Şâfiî'ye göre altın ile gümüşten başka mâdenlerden zekât alınmaz. Altın ile gümüşten de nisab miktârından noksan olmaması şartı ile kırkta bir oranında zekât alınır.)

Zekâtı Ödeme Yolları

83 * Zekâta bağlı yâni kendilerinden zekât ödemek gerekmekte olan altın, gümüş, tahıllar ve ehlî hayvanlar ile ticâret mallarının zekâtlarını bizzat kendilerinden vermek câiz olduğu gibi bunların kıymetlerini vermek de câizdir, bu konuda mal sâhipleri serbesttir. Nitekim keffâret, adak ve fitrede de hüküm böyledir. Çünkü İslâmda mal sâhiplerine kolaylık gösterilmesi göz önüne alınmıştır. Bununla berâber zekâtın vâcib olmasındaki hikmet, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamaktır, bu malların kıymetlerini vermekle de bu hikmet gerçekleşir. Bu sebeple bir kimse, altının zekâtı için gümüş veyâ tahıl veyâ kumaş verebilir. Sâime olan hayvanlar için veyâ ticâret malları için de para verilebilir. Ancak burada fakirler için daha faydalı olan yönü seçmek iyidir.

(İmam Şâfiî'ye göre zekât verilmesi şer'î delil ile belirlenmiş şeylerden verilir yâni neye zekât düşüyor ise onun kendisinden verilmesi gerekir, kıymetleri verilemez.)

84 - Zekâtı verilmesi gereken bir eşyâyı veyâ alacak karşılığında diğer bir eşyâyı zekât olarak vermek câiz olduğu gibi bir borcu da alınamayacak bir borç karşılığında fakire bağışlamak câizdir. Fakat bir borcu, bir malın veyâ alınabilecek bir borcun karşılığında zekât olarak bağışlamak câiz değildir. Çünkü borç, mâliyet bakımından maldan noksandır. Artık tam olan bir şey karşılığında noksan olan bir şey verilemez.

Alınabilecek bir borç da, mal yerindedir. Bu sebeple bir kimse, elindeki, meselâ bin lirasını veyâ bin lira değerindeki bir ticâret malını, kırk bin lira olan bir nakit mevcudu için veyâ birisinde alacağı olan bu miktar para için zekât olarak verebilir.

Yine, bir kimse, bir fakirdeki alacağını o fakire tamâmen bağışlasa zekâta niyet etmiş olsun olmasın, bu alacağın zekâtını vermiş olur. Fakat bu alacağının bir kısmını, meselâ bin liradan beş yüz lirasını zekâtına sayarak bu fakire bağışlasa yalnız bu bağışlanan kısmın zekâtı verilmiş olur. Alacağı diğer paranın zekâtı verilmiş olmaz.

Aynı şekilde, bir kimse, bir fakirdeki alacağını kendi elindeki bir malın zekâtı için o fakire bağışlasa bununla o malın zekâtını vermiş olamaz.

Yine, bir kimse, bir fakirdeki alacağını diğer bir kişide olan alacağının zekâtı için o fakire bağışlasa bununla o kişideki alacağının zekâtını vermiş olamaz.

85 - Bir kimse, fakir olan ve kendisine borçlu olan kişiyi borcundan kurtarmak, kendisi de elindeki malların zekâtının bir kısmını olsun ödemek isterse borçlusuna borcu kadar nakit bir parayı zekât niyeti ile verir. Borçlu da eline geçirdiği bu para ile o borcunu bu kimseye öder.

86 - Zengin bir kimsenin üzerindeki bir borç, üzerinden bir sene geçtikten sonra o zengine bağışlansa (sahih olan görüşe göre) bu borcun zekâtı düşmez.

87 - Bir kimse, birisindeki alacağını elindeki bir malın zekâtına saymak üzere, bir fakirin o parayı almasına izin verse paranın o fakirin eline geçmesi ile zekât ödenmiş olur.

88 * Toplanmış olan nisabları ayırmak câiz olmadığı gibi ayrılmış nisabları toplamak, bir araya getirmek de câiz değildir.

وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُفْتَرِقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ

= (Zekât artar veyâ eksilir) **korkusu ile ayrı olan mal bir araya toplanmaz, bir arada** (, birlikte) **olan mal da** (birbirinden) **ayrılmaz. İki ortağın malından alınan** (zekât hususunda) **ikisi aralarında paylarına göre hesaplaşırlar.** [90]

Şöyle ki, bir kimsenin, meselâ seksen koyunu olsa yalnız bir koyun zekât vermesi gerekir; koyunlar iki nisab miktârına ulaştığı için iki koyun zekât vermesi gerekmez. Fakat iki kişinin eşit olarak ortak seksen koyunları bulunsa iki koyun zekât vermeleri gerekir. Çünkü her ortak, ayrı bir nisâba sâhiptir. Bunlar toplanamaz, bu koyunlar yalnız birinin malı imiş gibi sayılamaz.

İki kişinin ortak olarak kırk koyunları veyâ yirmi miskal altınları olsa ve zekât vermeleri gereken başka malları bulunmasa bu mallar için zekât vermeleri gerekmez. Çünkü hiçbiri nisab miktârına tek başına sâhip değildir.

İki ortaktan birinin hissesi nisab miktârına ulaştığı hâlde diğer ortağın hissesi ulaşmasa meselâ birisinin koyunları kırk, diğerinin koyunları yirmi tâne ise yalnız nisab miktârına ulaşan ortağın zekât vermesi gerekir.

Aynı şekilde, mükellef olan kişi ile mükellef olmayan kişi arasında ortak olan mallar hakkında da hüküm böyledir. Yâni mükellef olan kişi payı oranında zekât verir, diğerinin payından zekât vermesi gerekmez.

89 * Nisab miktârında olan bir malın zekâtı, sene dolmadan önce verilebilir. [91] Çünkü ödemeye sebep olan nisab bulunmuştur. Ödeme zamânı gelmemiş olan bir borcu, ödeme târihinden önce ödemekse aslında sahihtir, bu fakirler için de faydalıdır. Fakat nisab miktârında olmayan bir malın zekâtını, daha yıl dolmadan önce verilmesi câiz değildir. Bu sebeple bu mal, daha sonra nisab miktârına ulaşsa o andan itibâren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Daha önce verilmiş olan miktar, bir sadaka yerine geçer.

(İmam Mâlik'e göre zekât, acele edilerek vaktinden önce verilemez. İbâdetler de aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez.

İmam Şâfiî'ye göre de yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir, bir seneden daha fazla yıllar için önceden zekâtı verilemez.)

90 - Nisab miktârındaki bir malın birkaç senelik zekâtı bir def'ada verilebilir. Sene sonunda bu miktar var oldukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa da verilmiş olan zekât, bir nâfile sadaka yerine geçer.

91 - Bir kimsenin, meselâ bin lirası olduğu hâlde ödeme zamânı gelmeden önce iki bin liralık zekât verse ve aynı yılda sâhip olacağı diğer bin liranın zekâtına saysa veyâ sâhip olmadığı durumda bu var olan bin liranın ertesi sene için olan zekâtına sayılmasına niyet etse bu niyeti câiz olur.

92 - Bir kimsenin, meselâ bin lirası olduğu hâlde iki bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.

93 - Bir kişinin her ikisi de ayrı ayrı nisab miktârında olan altın ve gümüşten meydana gelmiş mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa bu zekât, her ikisinin hesâbına da verilmiş olur. Çünkü altın ve gümüş, aynı cins sayılıp birbirine ilâve edilebildiğinden böyle bir ayırım boşunadır. Bu sebeple bunlardan biri, yıl içinde kaybolsa bu zekât tamâmen diğeri için sayılmış olur.

Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılamaz

94 - Bir kimse, zekâtı ile bir fakirin borcunu, fakirin izni ile ödese zekâtını vermiş olur. Ancak fakirin izni olmadan ödenirse borç ödenmiş olur, zekât verilmiş olmaz.

95 - Bir kimse, usûl ve fürûundan olmayan ve yalnız akrabâlık açısından geçimini sağlamak zorunda olduğu bir yetime, zekât niyeti ile elbise yaptırsa veyâ bir yiyecek verse zekât yerine geçer. Fakat böyle bir yetimi kendi sofrasına alıp birlikte yedikleri yemeği zekâtına saymak isterse bu, İmam Ebû Yûsuf'a göre câiz olursa da İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre câiz olmaz. Çünkü bu durumda fakir açısından temlîk yâni zekât olarak verilen malı mülk edinme, ona sâhip olma durumu bulunmaz.

96 * Zekâtın, zekât almaya ehil olan kimsenin mülkiyetine geçirilmesi şarttır. Bu sebeple fakirlere ikrâm, ağırlama, armağan olarak yedirilen yemek zekât sayılmaz.

Yine, bir hayır işine harcanan para zekâta sayılamaz. Meselâ: Zekât parası ile bir kişiye hac yaptırılamaz; câmi, mescit, okul, çeşme, yol, köprü yaptırılamaz. Yine, zekât parası ile ölülere kefen alınamaz, ölünün borçları ödenemez. Cihad için silâh satın almak, malzeme hazırlamak ve benzeri temlîk söz konusu olmayan ibâdetlere ve yüce Allâh'a yaklaştırıcı yollara zekâtın harcanması câiz değildir. Zekâtın harcanacağı, verileceği yerler âyette belirtilmiştir. Bu sebeple zekâtların bu sayılan yerlerden başka yerlere harcanması da câiz değildir. Çünkü bu gibi yer ve kurumlar, hukûki yönden gerçek kişi olmadıkları için zekâtın rüknü olan temlîk gerçekleşemez. Yâni birini bizzat sâhip kılma söz konusu olmamaktadır. [92]

Fakat bir fakir, aldığı zekât parasını kendi arzusu ile bu gibi hayır işlerine harcasa bundan hem o fakir, hem de ona zekâtı vermiş olan kişi sevap kazanmış olur.

Yine, bir fakiri bir evde oturtmakla zekâta saymak câiz olmaz. Çünkü bu bir temlîk sayılmaz.

Zekâtın Verilebileceği Yerler, Kimseler

97 * Zekâtın verileceği yerler hakkındaki delil, yüce Allâh'ın şu buyruğudur:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

= ***Sadakalar*** *(; zekât gelirleri)* ***Allah'tan bir farz olarak, yalnızca fakirlere, miskinlere, âmillere, kalpleri*** *(İslâma, İslâm dînine)* ***ısındırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere, yolda kalmış yolculara verilir. Allah Alîmdir*** *(; her şeyi bilir)****, Hakîmdir*** *(; her şeyi yerli yerince yapar).* [93]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem de şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلاَ غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ

= **Yüce Allah zekât** (taksîmi; paylaştırılması, dağıtımı) **konusunda ne bir peygamberin ne de bir başkasının hükmüne râzı olmadı** (, ona bırakmadı) **ki, onunla ilgili hükmü kendisi verdi, onu sekiz bölüme** (, sekiz kısma) **ayırdı.** [94]

Zekâtın verileceği yerler, zekât verilecek kimseler sekiz sınıf olarak belirtilmiştir.

Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh)in halîfe olduğu dönemde, kalpleri müslümanlığa alıştırılmak istenenler (o sınıfa dâhil olabilecek bir vasıfta, o nitelikleri taşıyan insan kalmamış olduğu için) ümmetin icmâı ile zekât verilecekler sınıfından düşürülmüştür. [95] Böylece zekât verilecek kimseler; müslüman fakirler, miskinler, âmiller, köleler, borçlular, mücâhitler ve yolda kalmış yolcular olmak üzere yedi kısımdır.

Şöyle ki,

1) Fakir: İhtiyâcından fazla olarak nisab miktârı bir mala sâhip olmayan kimsedir. Bir kimsenin temel ihtiyaçlardan olan evi, ev eşyâsı ve borcuna yetecek parası bulunsa da yine fakir sayılır.

2) Miskîn, miskin: Hiçbir şeye sâhip olmayıp, yiyeceği ve giyeceği şeyler için dilenmeye muhtaç olan, fakirden daha düşkün olan yoksul kimsedir.

3) Borçlu: Bundan maksat, borcundan fazla nisab miktârı mala sâhip olmayan veyâ kendisinin de başkasında malı varsa da alma imkânı olmayan kimsedir. Böyle borçlu olan kimseye zekât vermek, borcu olmayan fakire vermekten daha fazîletlidir.

4) Yolcu: Bundan maksat, malı memleketinde kalıp elinde bir şey bulunmayan garip kimsedir. Böyle bir kimse yalnız ihtiyâcı kadar zekât alabilir, ihtiyâcından fazla alması helâl olmaz. Bununla berâber bu gibi kimselerin mümkün olursa borç almaları, zekât almalarından daha iyidir.

Kendi memleketinde bulunduğu hâlde malını kaybederek muhtaç durumda kalan kimse de yolcu hükmündedir. Böyle kimselerin, daha sonra mallarını elde edince almış oldukları zekât paralarından arta kalanı başkalarına sadaka olarak vermeleri gerekmez.

5) Mükâteb; sözleşmeli köle: Bir bedel karşılığında âzâd edilmek üzere efendisi ile bir anlaşma yapmış olan köle veyâ câriye demektir. Böyle borç altına girmiş olan bir köleyi bir an önce hürriyetine kavuşturmak için bir yardım olarak ona zekât verilebilir.

6) Mücâhit: Bundan maksat, yüce Allah yolunda gönüllü olarak cihada katılmak istediği hâlde yiyecek, silâh ve benzeri şeyleri alacak maddî gücü olmayan kimse demektir. Böyle bir kimseye, ihtiyaçlarını gidermesi için zekât verilebilir. Buna yüce Allah yolunda harcama denir.

7) Âmil: Bundan maksat da Veliyyül emr tarafından emvâl-i zâhire denilen zekât mallarının zekâtlarını toplayıp dağıtmakla görevlendirilen kimsedir, buna tahsildâr da denir. Böyle bir görevliye, bu çalışması süresince fakir olmasa bile, âilesinin ve kendisinin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda zekât mallarından bir pay verilir.

* Âmillere; sadaka, zekât toplamakla görevli olanlara (yaptıkları bu iş sebebi ile) bir pay, bir bedel verilmesinde devlet başkanları ve kadıların; hâkimlerin ihtiyaçları kadar, ihtiyaçları oranında beytül mâldan; devlet hazînesinden, devletten (bir ücret, bir bedel) almalarında bir sakıncanın olmadığına dâir delil vardır.

Aynı şekilde müslümanlar için çalışan her görevli, eğer tüm vaktini bu çalışmaya ayırmış, diğer menfaat ve işlerden kendini alıkoymuşsa bundan; beytül mâldan ihtiyâcı ve rızkı oranında alabileceğine (, daha doğrusu maaş verilebileceğine de) delil vardır. [96]

* Özet olarak sadakaların, zekât gelirlerinin hepsi, işte bu sekiz harcama yeri içindir ve bu sınıflara mahsustur. Ve hepsinde sadakanın verilmesi ve alınması fakirlik ve ihtiyaç yönündendir. Yalnızca sadaka üzerindeki âmiller ile kalpleri müslümanlığa alıştırılmak istenenlerin almaları sadaka (, zekât) olarak değildir. Sadaka devlet başkanı adına toplandığı zaman da yine fakir fukaraya dağıtılmak üzere tahsil olunur. Sonra da başkan, ondan kalpleri müslümanlığa alıştırılmak istenenlere, fakir müslümanlara gelebilecek ezâ ve cefâyı def etmek; savmak, savuşturmak için, yine İslâma yardım olmak ve bir çeşit mâlî cihâdı yerine getirmek üzere verir. Âmillere; vergi görevlilerine de sadaka olarak değil, çalışmalarının karşılığı olarak ücret şeklinde ödeme yapmış olur. Şu hâlde sadaka alanların hepsi fakirlik ve ihtiyaç anlamı içinde zekât alabilir. Bu sekiz sınıf, bu sekiz harcama yerinin sâhipleri aslında fakirlik ve ihtiyâcın sebeplerini ve çeşitlerini açıklamak için tek tek söz konusu edilmişlerdir. [97]

98 * Yukarıda gösterilen yedi kısımdan her biri zekâtın verileceği yerdir. Bir kimse, zekâtını bunlardan herhangi birine verebileceği gibi bir kısmına veyâ tümüne de dağıtabilir. Bununla birlikte nisab miktârına ulaşmayan bir zekâtın, bunlardan yalnız birine verilmesi daha fazîletlidir. Çünkü bir ihtiyaç karşılanmış bulunur.

Zekâtını yüce Allâh'ın (âyette) belirlediği bu sekiz sınıftan birine veyâ ikisine veyâ üçüne verebilirsin. [98]

Zekâtını yüce Allâh'ın (âyette) belirttiği bu sınıflardan sâdece birine vermen de bir sakınca yoktur. [99]

99 * Bir fakire bir def'ada; bir verişte nisab miktârı veyâ nisab miktârından daha fazlasını zekât olarak vermek câiz ise de mekruhtur. Ancak bu fakirin borcu varsa veyâ kalabalık nüfûsu; bakmak zorunda olduğu kimseler olur ve bu zekâtı onlarla bölüştüğünde her birine nisab miktârı pay düşmezse bunda kerâhet yoktur. [100]

100 - Bir fakir, bir zenginden malının zekâtını isteyerek mahkemede dâvâ edemez. Çünkü zekâtın o dâvâcı şahsa verilmesi gerekli olan bir borç değildir ve zekât verme işi mal ile ilgili bir ibâdet olduğundan sâhibinin din anlayışına bırakılmıştır.

Zekâtın Kimlere Verilip, Kimlere Verilemeyeceği

101 - Bir kimse, kendi zekâtını fakir olan hanımına, usûl ve fürûuna veremez. İddet beklemekte olan boşandığı hanımına da veremez. Çünkü iddet süresi içinde onun nafakasını karşılamak zorundadır. Bu durumda ona vereceği zekâtın faydası kısmen de olsa kendisine âit olur. Oysa bu fayda, tamâmen kendisinden kesilmiş bulunmalıdır.

İmam Âzam'a göre bir kadın da zekâtını, fakir bulunan kocasına veremez. Çünkü âdete göre, aralarında bir menfaat ortaklığı vardır. İmâmeyne göre ise verebilir.

102 * Temel ihtiyaçlarından başka nisab miktârı bir mala sâhip olan kimse de zengin sayıldığından ona da zekât verilemez. Nisab miktârı olan o mal gerek geçerli para ve ticâret eşyâsı gibi artıcı olsun, gerek ihtiyaçtan fazla olan ev eşyâsı gibi artıcı olmasın fark etmez. Fakat bir zengine, nâfile bir sadakanın verilmesi câizdir. Bu sebeple, vakıfların sadaka kısmından sayılan gelirlerini vakıf senedi gereğince, zengin sayılan kimselerin de almaları helâldir. Bu bir bağış ve ikrâm gibidir.

لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ

= **Zenginin zekât** (alması, zengine zekât verilmesi) **helâl değildir.** [101]

103 * Hâşimoğulları ile bunların âzâd edilmiş kölelerine zekât verilemeyeceği gibi öşür, adak, keffâret gibi diğer vâcib sadakalar da verilemez.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de: ***Onların mallarından kendilerini temizleyeceğin bir sadaka al*** [102] buyurmuştur. Bu sebeple verilen zekât ve sadaka ile insan cimrilik, aşırı mal hırsı gibi günahlardan temizlenir, belâlardan uzaklaştırılır ve kul için de fidye sayılır.

تُخْرِجُ الزَّكَاةَ مِنْ مَالِكَ فَإِنَّهَا طُهْرَةٌ تُطَهِّرُكَ

= **Malının zekâtını ver. Çünkü zekât seni** (günahlardan) **tertemiz yapar.** [103]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yukarıdaki âyete işâret olmak üzere zekât ve benzerlerini, insanların yıkandıkları su ile vücuttan ayrılan kire benzetmiştir:

إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَةَ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ وَإِنَّهَا لاَ تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلاَ لِآلِ مُحَمَّدٍ

= **Bu zekât, insanların kir**(leri gib)**idir. Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm)**a ve O'nun âilesine** (zekât almak, onlara zekât vermek) **helâl değildir**. [104]

Amcası Abbâs (radiyallâhü anh), Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)den kendisini zekât toplama memuru olarak görevlendirmesini isteyince de şöyle buyurmuştur:

مَا كُنْتَ لَأَسْتَعْمِلَكَ عَلَى غُسَالَةِ ذُنُوبِ النَّاسِ

= **İnsanların günahlarının kendisi ile yıkan**(arak temizlen)**diği bir işi görmek için** (, böyle bir işte çalışmak üzere) **seni görevlendiremem.** [105]

* İnsanın herhangi bir mal ya da hizmet karşılığı olmaksızın elde ettiği mal, tâzîm; saygı amacı ile de kendisine sunulmamışsa bir tür aşağılamadır. Bu durumda mal verenin, alan kimse üzerinde üstünlüğü ve minneti bulunur. Nitekim Peygamber Efendimiz:

اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ

= **Yüksel el, alçak elden hayırlıdır. Yüksek el veren; alçak el alan** (, dilenen, isteyen) **el**(dir) [106] buyurmuştur. [107]

Hâşimoğullarının şeref ve kıymeti ise böyle bir şeyi kabul etmeye uygun değildir. Bunlara ancak bir ikrâm ve hediye şeklinde sadaka verilebilir. Hâşimoğullarından amaç, Efendimizin amcaları Abbâs ve Hâris ile bunların çocukları ve torunları; hazreti Ali ile kardeşleri Akîl ve Câfer (radiyallâhü anhüm)ün soyundan gelenlerdir. Bunların, ihtiyaçlarına göre hazînenin ganîmetler kısmından payları vardır. Bu payları alamazlarsa ihtiyaçtan kurtulmaları için kendilerine zekât verilebileceği görüşünde olan âlimler de vardır.

104 - Kendisine zekât verilecek kimse, zekâtın verildiği vakitte zekât almaya ehil bulunmalıdır. Bu ehliyetin daha sonra sona ermesi, verilen peşin zekâtın sahih olmasına engel olmaz. Bu sebeple bir malın zekâtı daha sene dolmadan bir fakire verildikten sonra bu sene henüz sona ermeden o fakir zengin olsa veyâ ölse o malın zekâtını yeniden vermek gerekmez, verilen zekât da geri alınamaz. Çünkü zekâtın verilmesinden beklenen sevap elde edilmiştir.

105 - Bir kimse, zekâtını zengin bir erkeğin bulûğa ermemiş küçük çocuğuna veremez. Çünkü çocuk, babasının malı ile zengin sayılır. Fakat zengin bir kadının fakir, yetim olan ve babası müslüman olan çocuğuna zekât verebilir. Çünkü bu çocuğun soyu, baba tarafından gerçekleşmiştir. Annesinin serveti ile zengin sayılmaz.

Yine, bir kimse zekâtını, bir zenginin fakir ve müslüman olan babasına veyâ fakir ve müslüman olan akıl, bâliğ olmuş erkek veyâ kız çocuğuna veyâ onun fakir ve müslüman olan hanımına verebilir. Çünkü bunlar kendi başlarına bir şeyi yapıp yapmama konusunda irâde sâhibidirler. Birbirinin serveti ile zengin sayılmazlar.

106 * Zekât, müslüman olmayanlara verilemez. Çünkü zekât, müslüman olan fakir kimselerin hakkıdır:

أَنَّ اللهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

= **Allah,** (müslümanların) **malları hakkında üzerlerine, zenginlerinden alınıp fakirlerine verile**(cek ola)**n bir sadaka**(yı; zekâtı) **farz kılmıştır.** [108]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın zekât memuru bize geldi ve zekâtı zengin olanlarımızdan alıp, fakirlerimize dağıttı. [109]

Müslüman olmayanlar zekât vermekle mükellef değillerdir. Bu ibâdet, müslüman olanlara âit dînî ve sosyal bir görevdir. Bu ibâdete, bu göreve ortak olmayanların, bundan faydalanmaya da hakları olamaz.

Yalnız İmam Züfer, zekâtın zimmîlere de verilmesini câiz görmüştür. Çünkü zekât

vermekten amaç, ihtiyaç sâhibi kimselere yardım ederek yakınlaşmak ve onları bu durumdan kurtarmaktır. Bu amaç da, fakir zimmîlere zekâtı vermekle de elde edilir.

Nâfile sadakaların zimmîlere verilebileceğinde ittifak vardır.

107 * Zekâtı akrabâya vermek daha fazîletlidir.

Şöyle ki, zekâtı önce ihtiyâcı olan erkek veyâ kız kardeşlere, sonra bunların çocuklarına, sonra amcalara, halalara, sonra bunların çocuklarına, sonra dayılara, teyzelere ve bunların çocuklarına, daha sonra akrabâ sayılan diğer yakınlara vermek daha fazîletlidir. Bunlardan sonra da sırası ile fakir komşulara ve iş arkadaşlarına vermek fazîletlidir.

إِنَّ الصَّدَقَةَ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

= **Şüphe yok ki, yoksula sadaka** (ve zekât vermek) **bir sadaka** (ve zekât sayılır). **Ama onu akrabâya** (vermek) **iki** (hayır)**dır: Sadaka** (ve zekât) **ile sıla**(-ı rahim)**dir.** [110]

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ

= **Sadakanın en fazîletlisi,** (sana) **düşmanlık yapan akrabâna** (verdiğin)**dir.** [111]

108 * Zekât, malın bulunduğu yerleşim yerindeki fakirlere verilmelidir; başka şehirdeki, başka memleketlerdeki fakirlere gönderilmesi mekruhtur.

خُذْهاَ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَاجْعَلْهَا فِي فُقَرَائِهِمْ

= **Onu** (; zekâtı, o yerin) **zenginlerinden al,** (oranın, o yerin) **fakirlerine ver**. [112]

Ancak kendilerine zekât gönderilecek kimseler, akrabâ veyâ malın bulunduğu yerdeki fakirlerden daha fazla ihtiyaç sâhibi iseler, o zaman uzakta olan bu gibi kimselere gönderilmesinde kerâhet olmaz. Bununla berâber zekâtı, daha senesi dolmadan başka bir memlekete, başka bir şehre göndermekte bir sakınca yoktur.

109 - Bayramlar ve diğer günlerde ihtiyaçlı olan hizmetçilere veyâ çocuklara veyâ sevinecek bir haber getiren fakirlere verilecek bahşişlerin zekât niyeti ile verilmesi câizdir.

110 - Verilen bir zekât, fakir tarafından veyâ fakir olan çocuğun veyâ delinin velîsi veyâ vasîsi tarafından teslîm alınmadıkça tamam olmaz.

Fakir olan bir bunağın veyâ bulûğa yaklaşmış çocuğun veyâ paranın kıymetini bilip aldanmayacak bir yaşta bulunan çocuğun zekâtı teslîm alması da yeterlidir.

111 - Bir kimse, zekâtını vermek için araştırma yapıp zekât almaya ehil olduğunu zannettiği bir kişiye verir ve o kişinin gerçekten zekât almaya ehil olduğu anlaşılırsa zekâtı ittifakla câiz olur. Aksine durumu anlaşılamaz veyâ zengin olduğu daha sonra anlaşılırsa İmam Âzam ile İmam Muhammed’e göre yine zekât geçerli olur.

Fakat araştırma yapmadan, zekât almaya ehil olup olmadığını hiç düşünmeden verilecek olsa zekât yine geçerli olur; zekât almaya ehil olmadığı daha sonra anlaşıldığı zaman yeniden verilmesi gerekir. Çünkü araştırma konusunda noksanlık yapılmıştır.

112 - Zekât almaya ehil olup olmadığında şüphe edilen bir kimseye araştırma yapmadan verilen zekâtın, geçerli olmama tehlikesi vardır. Eğer o kimsenin zekât almaya ehil olduğu meydana çıkarsa zekât yerini bulmuş olur, değilse olmaz.

113 * Zekât, Allah rızâsı gözetilerek, gönül rahatlığı ile verilmelidir. Allah için yapılan bir ibâdet olduğundan, zekâtın alınıp verilmesi kadar, kabul edilip edilmemesi de önemlidir. Bu nedenledir ki, zekât veren kişi, verdikten sonra duâ ederek zekâtının kabul edilmesini istemelidir.

Zekâtınızı verdiğiniz (, ödediğiniz) **zaman**:

اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مَغْنَمًا وَلاَ تَجْعَلْهَا مَغْرَمًا

(; Allâhım! Onu benim için bir ganîmet kıl, istemeyerek verilen bir şey kılma) **diyerek zekâtın sevâbını istemeyi unutmayın.** [113]

Aynı şekilde zekât alan; kendisine zekât verilen kimse de zekâtını veren kişiye duâ etmelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kendisine bir kavim zekâtlarını getirince şöyle duâ ederlerdi: **Allâhım!** (Zekâtını veren) **şu âileye rahmet**(inle muâmele) **buyur.** [114]

İmam Şâfiî hazretlerine göre zekâtı teslîm alan kişinin, veren kimseye şöyle duâ etmesi müstehabtır:

آجَرَكَ اللَّهُ فِيمَا أَعْطَيْتَ وَجَعَلَهَا لَكَ طَهُورًا وَبَارَكَ لَكَ فِيمَا أَبْقَيْتَ

= Allah, verdiğin zekâttan dolayı sana sevap versin, günahlardan arındırsın ve (geride) bıraktığın malını (da) bereketlendirsin. [115]

Sadaka-i Fıtır, Fitre Sadakası

114 * Sadaka-i fıtır veyâ fitre sadakası, Ramazan ayının sonuna yetişen ve temel ihtiyaçlarından başka en az nisab miktârı bir mala sâhip bulunan her hür müslüman için verilmesi vâcib olan bir sadakadır. Buna yalnız fitre de denir.

* Fıtır oruç açmaktır. Kamerî aylardan olan Şevval ayının ilk günü olan Ramazan bayramının birinci gününde oruç tutulmayıp iftar edildiği için o güne fıtır günü veyâ fıtır bayramı, o gün verilmesi gereken sadakaya da fıtır sadakası denilmiştir. Buna fıtır zekâtı, fitre, oruç sadakası, orucun zekâtı, Ramazan sadakası ve baş zekâtı da denilmektedir. [116]

Fitre sadakasının vâcib olmasının delîli, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın:

أَدُّوا صَدَقَةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ عَنْ كُلِّ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ

= **Küçük veyâ büyük, erkek veyâ kadın, hür veyâ köle** (her bir insan için) **bir sa' hurma veyâ bir sa' arpa veyâhut yarım sa' buğday fıtır sadakası veriniz** [117] hadîsindeki ***veriniz*** emri ile: *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kadın veyâ erkek, küçük veyâ büyük, hür veyâ köle müslümanlar üzerine fıtır sadakasını hurmadan bir sa' veyâ arpadan bir sa' miktârı vâcib kıldı* [118] şeklinde rivâyet edilen hadîs-i şerîftir.

صَاعٌ مِنْ بُرٍّ أَوْ قَمْحٍ عَلَى كُلِّ اثْنَيْنِ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى

= **Küçük veyâ büyük, hür veyâ köle, erkek veyâ kadın her iki kişi için bir sa' buğday** (fıtır sadakası olarak) **verilir.** [119]

115 - Fitre sadakasının vâcib olması, zekâtın farz olmasından daha öncedir, orucun farz kılındığı yıla rastlar. Bu bir yardımlaşmadır, orucun kabul edilmesine, can çekişme sırasındaki baygınlıktan ve kabir azâbından kurtuluş için bir araçtır. Yoksulların ihtiyâcını gidermeye, bayram gününün sevincine onların da katılmaları için bir yardımdır.

116 * Fitre sadakası, Ramazan bayramının birinci günü fecrin doğuşundan itibâren vâcib olursa da bundan birkaç gün veyâ ay veyâ sene önce de sonra da verilebilir. Önce verilmesindeki amaç; fakirlerin, bayram namazından önce eksiklerini giderebilmeleridir.

Kim onu (; fıtır sadakasını) bayram namazından önce verirse o kabul olunmuş bir zekâttır. Kim de onu bayram namazından sonra verirse o sadakalardan bir sadakadır. [120]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize fıtır sadakasının, halk (Ramazan) bayram(ı) namazına çıkmadan önce verilmesini emretti. [121]

İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) Basra'da vâli iken Ramazanın sonunda yaptığı bir konuşmasında müslümanlara: Orucunuzun zekâtı olan fitrenizi veriniz *demiştir.* [122]

Bir kimse, fitre sadakasını bayram günü vermezse uzun zaman geçse de onu vermekle yükümlüdür. Fitrenin, Ramazan bayramının birinci gününden sonra ödemenin câiz olması, mâlî bir ibâdet olması dolayısı iledir. Bu sebeple fitre, vâcib olduktan sonra zekât gibidir, kişi ödemedikçe borç düşmez. [123]

(Diğer üç mezhep imamına göre fitre sadakası Ramazan ayının son akşamında güneşin batmasından itibâren vâcib olur. Müstehab olan, fitrenin bayram namazından sonraya bırakılmamasıdır. Özürsüz olarak bayramın birinci gününden sonraya bırakılması haramdır. Bayramın birinci gününden sonraya ertelemekle fitre sadakası düşmez, kazâ edilmesi; ödenilmesi gerekir.)

117 * Fıtır sadakası, Ramazan orucunu tutmayı başarmanın ve fitre; yaratılış isminin de hatırlattığı gibi, kulun yaratılmış olmasının bir şükür karşılığıdır. Fitrenin hikmeti, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in anlatımı ile fakirleri bayram gününde dilenmekten kurtarmak, Ramazanda oruç tutarken insanlık gereği yapılmış olabilecek bâzı hatâları ortadan kaldırmaya, fitre yolu ile bu noksanlıkları tamamlamaya çalışmaktır. [124]

أَغْنُوهُمْ عَنْ طَوَافِ هَذَا الْيَوْمِ

= Bu (bayram) **gün**(ün)**de** (fakirleri) **dolaş**(ıp iste)**mek zorunda bırakmayın.** [125]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), fıtır sadakasını oruçluyu faydasız, kötü söz ve fiillerden temizleyici, fakirlere de yiyecek olmak üzere belirledi. [126]

118 * Fıtır sadakasını, nisab miktârı bir mala sâhip olan zenginin vermesi şarttır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

لاَ صَدَقَةَ إِلاَّ عَنْ ظَهْرِ غِنًى

= (Zekât,) **sadaka, ancak zenginlikten dolayı gerekir** [127] yâni malın fazlasından, zenginin vermesi gerekir buyurmuşlardır.

Fitre sadakası, nisab miktârı bir mala sâhip olan ister çocuk ister deli olsun her hür müslüman için vâcibtir. Çocuk ve delinin velîleri; onların her türlü hâl ve hareketinden sorumlu olan kimseler onların mallarından fitre vermezlerse kendileri baliğ olduktan veyâ iyileştikten sonra bunu ödemekle yükümlü olurlar. Bu mesele, İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed ile İmam Züfer'e göre, çocuk ve deliye fitre vâcib olmaz. Bu gibilerin babaları veyâ vasîleri bu fitreyi onların mallarından verirlerse onu ödemek zorunda olurlar. Bu sadakayı onlar adına vermek, babaları üzerine vâcib olur.

Nisabdan maksat, iki yüz dirhem gümüş veyâ yirmi miskal altın veyâ bunların kıymetlerine denk bir maldır. Bu mal, temel ihtiyaçlardan yâni mal sâhibinin borcundan, oturacağı evinden, evin gerekli eşyâsından, bineceği araç ve kuşanacağı silâhtan, kendisi ve âilesinin bir aylık veyâ bir yıllık geçimlerine yetecek miktardan fazla olmalıdır. Bu fazla malların geçerli para veyâ ticâret malı gibi artıcı olması şart değildir. Bu fazla olan malın üzerinden bir yıl geçmiş olması da şart değildir.

İşte, bu miktar bir mala sâhip olan bir müslüman için zekât almak veyâ vâcib olan sadakaları kabul etmek haramdır, kurban kesmesi de vâcibtir.

(Diğer üç mezhep imamına göre bayram günü ile gecesine âit olmak üzere, kendisi

ile âile halkının yiyecek ve diğer temel ihtiyaçlarından fazla fitre miktârı bir mala sâhip olan bir müslüman için fitre sadakası vâcibtir.)

Nisab miktârı bir mala sâhip olmayan kimsenin fıtır sadakası vermesi müstehabtır:

أَمَّا غَنِيُّكُمْ فَيُزَكِّيهِ اللّٰهُ وَأَمَّا فَقِيرُكُمْ فَيَرُدُّ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَى

= (Fıtır sadakası veren) **zengininizi Allah** (günahlardan arıtır, malını) **temizler; fakirinize gelince verdiğinden daha fazlasını Allah ona verir.** [128]

* Nisab üç kısımdır: a) Zekâtın verilmesi farz olan nisabtır. b) Zekât almanın haram olması, kurban kesmenin vâcib olması, fıtır sadakası vermenin vâcib olması, yakın akrabâya bakmanın vâcib olması gibi nisabtır. Bunda nisâbın çoğalması ve üzerinden bir senenin geçmesi şart değildir. c) Bir günlük yiyeceğe sâhip olma nisâbıdır. Bu miktar mala, yiyeceğe sâhip olan kişiye dilenmek haram olur. [129]

119 - Ramazan bayramının ilk günü fecrin doğuşundan önce vefat eden veyâ fakir düşen veyâ fecrin doğuşundan sonra dünyâya gelen veyâ ihtidâ eden yâni İslâm dînine giren bir müslümana fitre vâcib olmaz. Fakat fecrin doğuşundan sonra ölen bir müslümana vâcib olur. Bu sebeple vasiyet etmişse mîras kalan malının üçte birinden fitre sadakası ödenir. Vârislerin kendi mallarından vermeleri de câizdir.

120 - Nisab miktârı mal, fitre sadakasının vâcib olmasından sonra kaybolsa, yok olsa fitre düşmez. Çünkü kaybolmadan önce verme imkânı var idi. Zekât ise böyle değildir, onda vermeyi kolaylaştıran bir imkânın olması gereklidir.

121 - Ramazan ayında bir özür sebebi ile oruç tutmakla mükellef olmayan hasta, yolcu ve güçsüz kalmış ihtiyar gibi bir müslüman için de fitre sadakasını vermek vâcibtir.

122 - Nisâba sâhip olan hür bir müslüman hem kendisi, hem de fakir olan bunak veyâ deli veyâ küçük yaşta olan çocukları için fitre sadakasını vermekle mükelleftir.

Yukarıda açıklandığı gibi İmam Muhammed’e göre zengin olan çocuklar için de fitre sadakası vermek babalarının malına düşen bir borçtur.

123 - Fakir bir çocuğun babası ölmüş veyâ fakir düşmüş olursa dedesi nisâba sâhip ise çocuğun babası sayılır ve fitre sadakasını verir. Bununla berâber sahih görülen diğer bir görüşe göre bu çocuk için fitre vermek dedesi üzerine vâcib olmaz.

124 - Bir kimse, kendi hanımının ve akıl, bâliğ olmuş çocuğunun fitre sadakasını vermekle mükellef olmaz. Çünkü bunlardan her biri kendi başına karar alma, mallarını diledikleri gibi kullanma hakkına sâhiptirler. Bu sebeple bunlardan her biri nisâba sâhip ise zekâtını kendi malından vereceği gibi fitre sadakasını da kendi malından vermesi gerekir.

Ayrıca sadakalarda bir ibâdet mânâsı vardır ve koca, eşine âit bir ibâdet görevini yerine getirmek için evlenmediği için onun fitre sadakasını vermekle de mükellef olmaz.

125 - Bir kimse kendi malından, eşinin veyâ akıl, bâliğ olmuş çocuğunun fitre sadakalarını onların izinleri ile verecek olsa yeterli olur. Bunlar kendi idâresinde ve geçimlerini de o kimse sağlıyorsa izinleri olmadan vermesi de yeterlidir. Çünkü bu durumda örf ve âdet açısından izin vardır.

Âile arasında bulunan diğer kişiler hakkında da hüküm böyledir. Bu konuda gerçekten veyâ örf ve âdet açısından izin gereklidir. Çünkü fitre sadakasının verilmesinde niyet bulunmalıdır, niyetsiz verilemez. Böyle bir izin ise niyet yerine geçer.

(İmam Şâfiî’ye göre hanımının fitre sadakası, kendisi zengin olsa bile kocasına âittir. Kendilerine alacakları ücret belirtilmeyen hizmetçiler hakkında da hüküm böyledir.)

126 - Bir kimse, kendi geçimi altında bulunsalar bile anne ve babasının fitresini

vermekle mükellef değildir. Ancak babası hem fakir, hem de deli ise fitresini vermekle mükelleftir.

127 * Fitre sadakası dört cins maldan belli bir miktarda verilir. Bu mallar buğday, arpa, kuru hurma ve kuru üzümdür.

Şöyle ki, buğdaydan yarım sa’ (Irâkî) yâni beş yüz yirmi dirhem verilir. Buğday unu ile kavutu da buğday hükmündedir. Arpadan, kuru üzümden veyâ kuru hurmadan da bir sa’ yâni bin kırk dirhem verilir. Bunların yerlerine değerlerinin verilmesi de câiz, hattâ daha fazîletlidir. Fakat fitre olarak verilecek buğday, arpa, kuru üzüm veyâ hurmadan fakir kimselerin hangisine ihtiyâcı daha çok ise o zaman bunları vermek daha iyi olur.

Bir sa’ (Irâkî; Irak sa’ı), 1.040 şer’î dirhemdir ve 910 örfî dirheme eşittir. Kesirlere bakılmaz ve dirhem ağırlığı yaklaşık olarak ele alınırsa 1 şer’î dirhem 2,8 gram, 1 örfî dirhem 3,2 gramdır. Buna göre 1 Irak sa’ı yâni 1.040 dirhem; şer’î dirhem dikkate alındığı zaman 2,913 kilogram, örfî dirhem dikkate alındığında 3,329 kilogram eder.

Kısaca 520 şer’î dirhem 1,4565 kilogram; 520 örfî dirhem de 1,6645 kilogramdır.

(Dirhemin şer’î ve örfî hesaplaması için 52 nci maddeye bakınız.)

Fitre hesâbında kullanılan mallardan birinin, meselâ buğday ununun fiyatı 10 lira kabul edilirse 1,6645 kilogram buğday ununun tutarı, 1,6645 x 10 = 16,645 lira olur.

(Fakirlerin, fakir kimselerin lehine olduğu için hesaplamada ağırlık ölçüsü olarak örfî dirhem kullanılmıştır.)

* İmam Âzam’a göre kuru üzümden de yarım sa’ verilir; *çünkü kuru üzüm de, buğday gibi hepsi yenilen bir yiyecektir. Arpa ile hurma ise öyle değildir. Çünkü hurmanın çekirdeği ile arpanın kepeği atılır. Bunun için buğday ile hurma arasında fark vardır.* [130]

(Şâfiî mezhebine göre; fitrenin bir belde yâhut bir mahâllin genel yiyecek maddelerinden verilmesi vâcibtir. Çünkü bu yiyecek maddeleri bölgelere göre değişmektedir. Bir yerin yiyecek maddelerinin en fazla olanından maksat o yıl içinde en çok olan, en çok ürün alınan maddelerdir. Daha değersiz yiyecek maddesi yerine daha iyisini vermek sahihtir, aksini yapmak sahih değildir. Bu da daha sahih görülen görüşe göre, en fazla ihtiyaç duyulan ve kullanılan yiyecek olması iledir, kıymet ile değildir.

Mâlikî mezhebine göre, fitrenin bir ülkede en çok yetişen yiyecek maddelerinin dokuz çeşidinden verilmesi vaciptir. Bunlar buğday, arpa, sült denilen bir tür arpa, mısır, darı, hurma, keş; kurutulmuş yoğurt ve kuru üzümdür. Bu sebeple, bir beldede bu yiyecek maddelerinden dokuz sınıf içinde çok olanlarından ödenmesi belirlenmiş olur. Bunların dışında her hangi bir yiyecek maddesinden verilmesi yeterli değildir.) [131]

128 - Zekât nisâbında olduğu gibi fitre hususunda da dirhemden maksat; şer’î dirhemdir. Bununla berâber bu konularda her beldenin örfte kullandığı dirhem ölçüsünün esas kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır. Örfî dirhem daha fazla olduğu için fitrenin hesaplanmasında bunu dikkate almak ihtiyâta uygundur, daha fazla sevâbı vardır.

(Diğer üç mezhep imamına göre fitre sadakası buğdaydan da bir sa’dır. Fakat bu sa’dan maksat, Irak sa’ı değil, Hicaz sa’ıdır ve 2,751 kilogram miktârıdır.)

129 - Fitre sadakası için buğday, arpa, üzüm ve hurma birer değişmez ölçüdür. Çünkü bundan amaç, fakirin bir günlük ihtiyâcını olsun gidermektir. O da bu sayılan gıda maddeleri ile karşılanabilir. Eğer belirli bir para ölçü olarak gösterilmiş olsaydı, bu amaç elde edilemezdi. Çünkü yiyeceklerin fiyatı zaman zaman değiştiği için o belirli para ile bâzı yıllar bu amaç gerçekleşir, bâzı yıllar da gerçekleşmezdi.

130 - Fitre, zekât gibi niyet edilerek tüm kullanım hakkı fakire âit olmak üzere

verilir, yemek ikrâmı şeklinde verilemez. Bu niyet, verilecek malı ayırma zamânında yapılabileceği gibi malın verileceği zaman da yapılabilir. Ancak fakire bunu verirken fitre olduğunu söylemek gerekmez.

131 * Fitre sadakası, zekâtın kimlere verileceğinin bildirildiği Tevbe sûresi 60 ıncı âyetinde belirtilen, kalpleri müslümanlığa alıştırılmak istenenler ile zengin olan zekât memuru dışındaki kişilere verilir. Kimlere zekât verilemezse o kişilere fitre de verilemez. Bu sebeple, aralarında evlilik veyâ doğum sebebi ile akrabâlık ilişkisi bulunan kişilerin birbirlerine fıtır sadakası vermeleri sahih değildir. Meselâ: Bir kimse kendi fitresini, fakir olan hanımına veyâ babasına veyâ oğluna veremez.

Fitre sadakası, İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre, fakir olan zimmîye de verilemez. Fetvâ bu şekildedir. Çünkü fitrenin verilmesindeki amaç, bayram gününde fakir müslümanların ihtiyaçlarını gidererek onların da bayrama kalpleri rahat bir durumda katılmalarını ve dilenmekten kurtarılarak ibâdet ile uğraşabilmelerini sağlamaktır. Bu amaç ise fitrenin zimmîlere verilmesi ile elde edilmez.

Bununla berâber, fitrenin zimmîlere verilebileceğini söyleyen âlimler diyorlar ki: Bu sadakadan asıl amaç, genel olarak fakirlerin ihtiyâcını yüce Allâh'a yaklaştıracak bir şey ile gidermektir. Bu amaç, fakir olan zimmîlere verilmekle de sağlanır. Çünkü onlara verilecek nâfile sadakalar da bir ibâdettir. Biz müslümanlara, bizimle; müslümanlar ile savaşmayan kimselere iyilik yapmak yasaklanmamıştır:

لاَ يَنْهَاكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ

= ***Sizinle din uğrunda*** (, dîni için) ***savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı, onlara adâletli davranmanızı Allah size yasaklamaz.*** [132]

132 - Bir kimse fitresini bir fakire verebileceği gibi birkaç fakire de dağıtabilir. Birden fazla kimseler de fitrelerini birden fazla fakire verebilecekleri gibi bir fakire de verebilirler.

* Efdal; daha fazîletli olan, sadakanın bir, tek fakire verilmesidir. Çünkü (kişiyi) zengin kılmak bu şekilde sağlanır. [133]

Fakat bir görüşe göre, bir fitre birden fazla kişiye verilemez.

133 - Birden fazla fitre, gerek buğday, üzüm, hurma gibi malın kendisini ve gerek bunların bedelini, sâhiplerinin izni ile karıştırılmış bir hâlde fakirlere verilebilir. Her fitreyi diğerinden ayırmaya gerek yoktur. Ancak, ayrı ayrı verilmesi ihtiyâta daha uygundur.

134 - Fitre sadakası, mükellefin bulunduğu, oturduğu yerleşim yerindeki fakirlere verilmelidir. Başka yerlere gönderilmesi mekruhtur.

Sadaka ve Nâfile Sadakalar [134]

135* Sadaka terimi sözlükte doğruluk, haberin gerçeğe uygun olması gibi anlamlar taşıyan sıdk kökünden türetilmiş olup, dînî bir terim olarak yüce Allâh'ın rızâsı için gerek gönüllü olarak yapılan gerekse dînen yapılması zorunlu maddî yardımları ifâde eder; onları anlatmak için kullanılır. Sadaka vermeğe de tasadduk denilir.

Sadaka, îmânda sadâkat göstermenin; îmân etmeye, îmân eden kişiye yakışır bir biçimde davranmanın ve îmân etmekte samîmi olmanın; candan, içten, gönülden geldiği gibi yapıldığının bir delîlidir. Bunun içindir ki Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem: **Sadaka** (ayırt edici) **bir delildir** [135] buyurarak Allah sevgisini, mal sevgisine tercih ettiği; Allah rızâsı için malını harcadığı için sadakanın, veren kişinin îmânlı, îmân sâhibi ve bu

îmânında samîmi olduğuna bir delil olduğunu belirtmiştir.

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ

= ***Allah yolunda*** *(, Allâh'ın emrine uyup O'nun rızâsını kazanmak amacı ile)* ***harcadığınız her şeyin karşılığı, zerre miktârınca haksızlığa uğratılmadan*** *(bu dünyâda yerine yenisi veyâ âhirette sevap verilerek)* ***size tastamam ödenecektir.*** [136]

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ

= *(Allâh'ın rızâsını kazanmak amacı ile)* ***her ne harcarsanız, O, bu harcadığınızın yerine başkasını verir.*** [137]

Allah bana: ***İnfâk et*** *(, Allâh'ın rızâsını kazanmak için harca, ihtiyâcı olana ver)* ***ki, ben de sana infâk edeyim*** *(; sana, en az harcadığın kadar vereyim)* **buyurdu.** [138]

136 * Sadaka, yükümlünün durumuna göre farz, vâcib veyâ nâfile hükmünde olur. Zekât farz hükmünde, fıtır veyâ fitre sadakası vâcib hükmündedir. Zekât ve fitre dışında kalan sadakalara da nâfile sadakalar denir ve kapsamı çok geniştir.

Geniş anlamı ile sadaka, nâfile olarak yapılan hayır ve iyiliği, insan ve hayvanlara yapılan iyiliği, hattâ insanların gönlünü hoş eden güzel söz ve davranışları da kapsamına alır. Sadaka-i câriye, vakfedilmiş sadaka ile diğer hayır ve iyilikler bu niteliktedir.

تَعْدِلُ بَيْنَ الاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ وَتُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ فَتَحْمِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ تَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ وَكُلُّ خُطْوَةٍ تَمْشِيهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ وَتُمِيطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ

= **İki kişi arasında adâlet yapman** (, adâleti sağlamaya çalışman) **sadakadır; bir kimseye hayvanına** (, aracına) **binmede veyâ yükünü üzerine koymada yardım etmen sadakadır; güzel bir söz sadakadır; namaza giderken attığın her adım sadakadır; yoldan eziyet veren** (herhangi bir) **şeyi kaldırman bile sadakadır.** [139]

مَا أَطْعَمْتَ نَفْسَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ وَمَا أَطْعَمْتَ وَلَدَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ وَمَا أَطْعَمْتَ زَوْجَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ وَمَا أَطْعَمْتَ خَادِمَكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ

= Kendine yedirdiğin senin için bir sadakadır, çocuğuna yedirdiğin senin için bir sadakadır, hanımına yedirdiğin senin için bir sadakadır, hizmetçine yedirdiğin de senin için bir sadakadır. [140]

تَبَسُّمُكَ فِي وَجْهِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ وَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَإِرْشَادُكَ الرَّجُلَ فِي أَرْضِ الضَّلاَلِ لَكَ صَدَقَةٌ

= (Din) **kardeşinin yüzüne güler yüzlü olman senin için sadaka, iyiliği emredip kötülükten engellemen bir sadaka, yolu belli olmayan yerde insanlara yol göstermen senin için bir sadakadır.** [141]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in arkadaşlarından bâzıları gelip: Ey Allâh'ın Resûlü! Zenginler sevapları alıp gittiler; bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar. Bir de mallarının fazlasını sadaka olarak dağıtıyorlar *dediler. Bunun üzerine Efendimiz:* **Allah, size sadaka verme imkânı bağışlamadı mı** (sanıyor-sunuz)**? Her tesbîh ve her hamd ediş** (karşılığında) **bir sadaka** (sevâbı) **vardır.** (Hattâ) **sizin her birinizin hanımı ile yetinip haramdan korunması da bir sadakadır** *buyurdu. (Ashab):* İnsanın şehvetini (helâli ile) tatmin etmesinde (de) sadaka (, sevap) var mı *diye*

sordular. Efendimiz şöyle buyurdu: **Kişi şehvetini haram yoldan giderseydi, günah işlemiş olmayacak mı idi? İşte bundan dolayı, insanın şehvetini** (, cinsel ihtiyacını) **helâl yoldan gidermesinde de elbette sevap vardır.** [142]

Sadaka-i câriye; sürekli ecir; sevap getiren sadaka anlamına gelir. Câmi, mescit, köprü, çeşme, yoksullar için aş evi, hastahâne ve okul gibi hayır yerlerine yapılan yardımlar sadaka-i câriye kapsamındadır. İnsanlar bu gibi yerlerden yararlandığı sürece, bunları yaptıranlar, yapılmasına sebep olanlar, yol gösterenler ve destek olanlar, gerek hayatta iken ve gerekse vefatlarından sonra ecir almaya devam ederler.

Nâfile olarak yapılan sadakanın hükmü müstehabtır.

137 * Zekâttan farklı olarak nâfile sadakaların gizli verilmesi daha fazîletlidir.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ

= ***Sadakalarınızı açıktan verirseniz güzeldir. Eğer gizleyip de fakirlere öyle verir iseniz bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffâret olur.*** [143]

138 * Sadaka her zaman verilebilirse de özelliği olan bâzı zamanlar farklıdır ve buna bağlı olarak mükâfâtı da farklı olacaktır.

Ramazan ayında sadaka verilmesi, diğer aylarda verilmesinden daha fazîletlidir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e, hangi sadakanın daha fazîletli olduğu sorulduğu zaman: **Ramazan** (ayın)**da verilen sadaka** buyurmuştur. [144] Çünkü fakirler oruç sebebi ile zayıf düşerler ve çalışıp kazanma imkânından yoksun kalırlar.

Zilhicce ayının ilk on günü, Ramazan ve Kurban bayramı günleri gibi fazîletli günlerde; Mekke ve Medîne gibi şerefli yerlerde sadaka vermek daha fazîletlidir.

Yüce Allah: ***Herhangi birinize ölüm gelip*** *(çattığında)****: Rabbim! Beni****(m ecelimi, ölüm zamânımı)* ***yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam demesinden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın*** [145] buyurarak sadakanın ömrün son kısmına veyâ hastalık zamânına ertelenmemesi gerektiğini bildirmiştir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a bir adam gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Hangi sadakanın ecri (, sevâbı) daha büyüktür (, daha fazladır) *diye sordu. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Sadakanın efdali** (; daha fazîletli olanı)**, vücûdun sağlıklı olup mala düşkün iken, fakirlikten korkup** (zenginlik üzere) **kalmayı arzu ettiğin zaman verdiğin sadakadır. Sen sadakanı, can boğaza gelip de** şu malım filânındır **diye vasiyet edeceğin âna erteleme. Hâlbuki o** (ölüm ânında vasiyet ettiğin) **mal, eğer vasiyet edemeden ölürsen** (vârisin olan) **falanındır**. [146] Çünkü yaşlı veyâ hasta birinin sadaka vermesi ile hayâtının bahârında olan kişinin vermesi farklıdır. Birincisi artık mala ihtiyâcı kalmadığı veyâ ondan istifâde edemeyeceğini anladığı için verir, öteki ise ihtiyâcı olduğu hâlde vererek fedâkârlık gibi birçok erdemli davranışı birlikte sergiler. Böylece mala ve dünyâya aşırı bağlılık duygularını dizginler. İşte Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bu sonu gelmez hırs ve mala karşı aşırı sâhip olma isteğinin daha vakit varken dizginlenmesi için zamânında sadaka vermenin daha fazîletli olduğuna işâret etmiştir.

139 * Sadakanın fazîleti, kişiye, ortama ve faydalı olma durumuna göre değişir. Yerine göre ilmî faâliyetlerin az olduğu bir ortamda insanları eğitmek, onlara bir şeyler öğretmek en güzel sadaka sayılırken, cihad; Allah yolunda savaşmak için yola çıkan bir kimsenin herhangi bir ihtiyâcını karşılamak en güzel sadaka olmaktadır. Aynı şekilde, suyun az olduğu bir yerde insanlara içme suyu sağlamak en hayırlı sadaka olabilmektedir.

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

= **Sadakanın en fazîletlisi** (, en üstün olanlarından birisi de)**, müslümanın ilim öğrenmesi, sonra onu müslüman kardeş**(ler)**ine öğretmesidir.** [147]

أَفْضَلُ الصَّدَقَاتِ ظِلُّ فُسْطَاطٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَنِيحَةُ خَادِمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ طَرُوقَةُ فَحْلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

= **Sadaka**(olarak harcama)**ların en değerlisi** (, en kıymetlisi) **Allah yolunda** (savaşan kişiye bağışlanan bir) **çadır gölgesi ve Allah yolunda** (cihad edene) **verilen hizmetçi veyâ Allah yolunda** (savaşan kişiye) **sağlanan binektir.** [148]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Hangi sadaka daha fazîletlidir *diye sordum. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* (Suya ihtiyâcı olan kimselerin) **su ihtiyâcını karşılamaktır** *buyurdu.* [149]

140 * İnsanların ihtiyaç içinde bulunduğu, ihtiyaçlı olduğu zamanlarda sadakayı çok vermek müstehabtır.

مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ إِطْعَامُ الْمُسْلِمِ السَّغْبَانُ

= **Aç kalmış müslüman fakiri doyurmak, Allâh'ın** (günahları) **bağışlamasına vesîle olan güzel amellerdendir.** [150]

141 * Kişinin sadakayı zorlanmadan imkânına, bütçesine göre vermesi müstehabtır. Az veyâ küçük olduğu için sadaka vermekten kaçınmamak gerekir. Yüce Allâh'ın kabul ettiği, mübârek; bereketli kıldığı sadaka az değildir.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

= ***Zerre kadar hayır işleyen onu****(n karşılığını)* ***görecektir.*** [151]

اِتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ

= **Yarım hurma ile de olsa** (sadaka vererek, cehennem) **ateş**(in)**den sakının. Onu da bulamazsanız** (hiç olmazsa) **güzel bir sözle** (sakınmaya çalışın)**.** [152]

Bir müslümanın sadakasını iyi, sâlih kullara, hayırlı ve kişilik sâhibi olan ihtiyaçlı kimselere vermesi müstehabtır.

142 * Sadakalar, öncelikle ihtiyaç sâhibi akrabâlara verilmelidir. Bu konuda en fazîletli olan en yakın akrabâlara, sonra komşulara vermektir.

زَوْجُكِ وَوَلَدُكِ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ

= **Kocan ve çocuğun sadaka vereceğin** (diğer) **kişilerden daha fazla sadakaya lâyıktır** (; ihtiyaçları varsa öncelikle onlara vermelisin)**.** [153]

اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

= **Yoksula verilen sadaka bir sadakadır, akrabânın yoksul olanına verilen iki sadakadır: Biri sadaka, diğeri akrabâya iyiliktir.** [154]

143 * Nâfile sadaka akrabâ da olsa zengine verilebilir. Ancak zengin kimsenin kendisine verilecek sadakadan kaçınması, sadaka almaması gerekir. Zenginin sadakaya dokunması, ondan faydalanması mekruhtur.

Sadaka fâsık; günahkâr kimselere de verilebilir.

(İsrâiloğullarından) **bir adam:** Bu gece mutlaka (birine) bir sadaka vereceğim **diyerek** (evinden) **çıktı ve** (farkında olmadan sadakayı) **bir hırsıza verdi. Sabah olunca insanlar:** Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş **diye konuştu** (, dedikodu yaptı)**. Adam:** Yâ Rabbi! Bir hırsıza sadaka verdiğim için sana hamd olsun **dedi ve ilâve etti:** Ancak mutlaka

bir sadaka daha vereceğim (dedi). **Sadakası ile çıktı** (ve gece karanlığında) **fâhişe** (; zinâ etmekle suçlanan) **bir kadına verdi. Sabahleyin herkes:** Bu gece bir fâhişeye sadaka verilmiş **diye dedikodu yaptı. Adam:** Allâhım! Bir fâhişeye sadaka verdiğim için sana hamd olsun! Ancak yine de bir sadaka vereceğim **dedi.** (O gece de) **çıktı ve** (yine farkında olmadan sadakayı) **zengin birine verdi. Sabahleyin herkes:** Bu gece bir zengine sadaka verilmiş **diye dedikodu yaptı. Adam:** Allâhım! Hırsıza, fâhişeye ve zengine verdiğim sadakadan dolayı sana hamd olsun **dedi.** (Daha sonra rüyâsında ona gelip şöyle denildi:) **Verdiğin sadakalar kabul edilmiştir. Şöyle ki,** (sadakayı ihlâsla; Allah rızâsı için vermen sebebi ile) **hırsızın hırsızlıktan vazgeçmesi, fâhişenin zinâdan vazgeçmesi, zenginin** (de senin bu davranışından) **ibret alıp Allâh'ın kendine verdiklerinden sadaka olarak** (ihtiyaç sâhiplerine) **vermesi umulur.** [155]

Müslüman olmayan kimselere de nâfile sadaka verilebilir:

فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ

= **Canı olan her varlığa yapılan iyilikten dolayı sevap vardır.** [156]

144 * Bir kimsenin kesin haram olan bir malı sadaka olarak vermesi veyâ haram olan bir mal ile mescit yaptırması veyâ buna benzer bir hayır kurumu için binâ yaptırması câiz değildir. Bu yapılan işlemi helâl kabul edip, ondan sevap beklemek küfürdür. Çünkü haram olan bir şeyi helâl kabul etmek küfürdür. Haramda sevap yoktur.

مَنْ جَمَعَ مَالاً حَرَامًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يَكُنْ لَهُ فِيهِ أَجْرٌ وَكَانَ إِصْرُهُ عَلَيْهِ

= **Kim haram mal biriktirip sonra onu tasadduk eder** (; sadaka olarak dağıtır) **ise bunda kendisi için sevap yoktur ve günâhı da kendisi üzerinedir.** [157]

لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ

= **Allah tayyîb** (; ter temiz, helâl maldan verilen sadakadan) **başkasını kabul etmez.** [158]

145 * Malı veyâ kazancı, geliri bulunan zengin bir kimsenin sadaka istemesi haramdır. Verilen sadakayı başa kakmak da onun sevâbını yok eder:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى

= ***Ey îmân edenler!*** *(Vermiş olduğunuz)* ***sadakalarınızı başa kakarak ve eziyette bulunarak iptâl etmeyin*** *(; boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın)*. [159]

Bilerek sadakanın kötü, iyi olmayan maldan verilmesi mekruh; kişinin en çok sevdiği, kendisi yanında değerli olan malı çıkarıp vermesi müstehabtır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلاَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلاَّ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ

= ***Ey îmân edenler! Kazandıklarınızın en temiz*** *(, en güzel)* ***olanlarından, sizin için*** *(bitki, mâden, defîne olarak)* ***yerden çıkardıklarımızdan infâk edin*** *(; Allah yolunda, Allah rızâsı için harcayın)*. ***Kendiniz göz yummadan*** *(, iğrenmeden)* ***alıcısı olmadığınız*** *(, almayacağınız)* ***bayağı*** *(gördüğünüz)* ***şeyleri*** *(başkalarına)* ***vermeye kalkışmayın.*** [160]

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

= ***Sevdiklerinizden harcamadıkça birr sâhibi*** *(; iyiliksever)* ***olamazsınız.*** [161]

Sadakanın gönül hoşluğu ile verilmesi de müstehabtır. Bunda sevâbını çoğaltma ve gönül almak söz konusudur.

مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللّٰهِ فَأَعِيذُوهُ وَمَنْ سَأَلَ بِاللّٰهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ

= **Allah için size sığınan kimseye yardım edin, Allah için isteyene verin. Sizi dâvet edenin dâvetine icâbet edin** (; dâvetine katılın)**, size iyilik yapana karşılık verin. Eğer ona karşılık verecek bir şey bulamazsanız, karşılıkta bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar ona duâ edin.** [162]

مَا يُخْرِجُ رَجُلٌ شَيْئًا مِنَ الصَّدَقَةِ حَتَّى يَفُكَّ عَنْهَا لَحْيَيْ سَبْعِينَ شَيْطَانًا

= **Bir kişi, vermek üzere sadaka çıkartıp onu verinceye kadar** (kendisini bu yoldan engellemek isteyen) **yetmiş şeytanı sıkıntıya sokar.** [163]

Bir gün Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Her müslümanın sadaka vermesi gerekir** *buyurdu. Bunu duyanlar bir an için şaşırdılar. Çünkü aralarında zengin olmadıkları için (mal ile) sadaka veremeyenler de vardı. Hemen sordular*: (Sadaka verecek mal) bulamayana ne dersin? *Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Eliyle** (, emek verir) **çalışır. Hem kendisi faydalanır, hem de sadaka verir** *buyurdu. Sahâbe tekrar:* Ya buna gücü yetmezse ne dersin *diye sordular. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **İhtiyaç sâhibi, darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur** *(dediler). Sahâbe tekrar:* Ya buna (da) gücü yetmezse ne dersin *diye sorunca Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **İyiliği veyâ hayrı ister** *(dediler). (Sahâbe):* Bunu da yapmazsa ne dersin *diye dördüncü kez sorunca, (Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem şöyle) buyurdular:* **Kötülükten uzak durur. Bu da** (o kişi için) **bir sadakadır**. [164]

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm): (Yapılan) **her iyilik bir sadakadır** (; yapılan her iyiliğin, her hayrın sadaka gibi sevâbı vardır) [165] hadîsi ile sadakaya her müslümanın yapabileceği bütün güzel davranışları kuşatacak bir anlam yüklemiştir. Bu şekilde geniş bir uygulama alanı bulunan sadakalar âhiret yurdu için de en güzel hazırlıktır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bir gün: ***Çoklukla övünmek sizi oyaladı*** [166] *âyetini okuduktan sonra o sırada yanında bulunan sahâbilere:* **Âdemoğlu,** (dünyâda sâhip olduğu şeylerle) malım, malım **der** (, böyle diyerek övünür)**. Ey âdemoğlu! Senin yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve sadaka verip** (hayr olarak sevap hânene yazılmak üzere) **önceden gönderdiğin dışında bir malın mı var** *buyurdu.* [167]

Bir gün Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kim vârisinin malını kendi malından daha çok sever** *diye sordu. Sahâbe (radiyallâhü anhüm):* Hepimiz kendi malımızı vârislerimizin malından daha çok severiz *cevâbını verdiler. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Hepiniz, vârislerinizin malını kendi malınızdan daha çok seviyorsunuz. Kişinin kendi malı,** (ölümünden önce hayır yoluna harcayıp) **önden gönderdiğidir. Mîrasçının malı da** (kişinin hayra, hayr yoluna harcamayıp ölünceye kadar) **geri bıraktığıdır.** [168]

وَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وتَعَالَى أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

= Pâk ve münezzeh (; her türlü eksiklik ve hatâdan uzak, hatâsız) olan yüce Allah doğruyu en iyi bilendir.

Dipnotlar:

---

1 - Tevbe sûresi, âyet 103
2 - Bakara sûresi, âyet 110
3 - Sünen-i Tirmizî: Cilt 4, sayfa 366, 2736 nolu hadîs; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 136, 7221
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 28, 8; El Müsned (Ensar): C. 1, s. 95, 20/62
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 159, 309; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 216, 309
4 - Bakara sûresi, âyet 110
5 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 366, 616; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 426, 4563
El Müstedrek: C. 1, s. 48 - 543, 19 - 1437; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 154, 7664
6 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 33 & 34; Mukâyeseli İbâdetler İlmihâli: C. 3, s. 288
İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2236; C. 3, s. 191 & 192
7 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 68, 1788; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 415, 614
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 110, 2471; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 145, 2471
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 11, 3216; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 141, 7240
8 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 206, 18; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 10, 2686
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 268, 7666; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 10, 781
Müsnedil Humeydî: C. 1, s. 276, 239
9 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 206, 19; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 22, 4342
İslâm'da Helâller ve Haramlar: C. 1, s. 503; Muhtasar Zevâidi Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 372, 608
Keşfül Estâr: C. 1, s. 419, 883; Câmiul Ehâdîs: C. 6, s. 152, 14150; Kenzul Ummâl: C. 6, s. 306, 15808
10 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 205, 17; Mu'cemüs Sağîr: C. 2, s. 145, 935
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 197, 8126; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 20, 4337
11 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 201, 9; El Müstedrek: C. 1, s. 541, 1430; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 8, 2249
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 272, 9492; C. 7, s. 23, 10205; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 251, 8246
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 2, s. 112, 1561; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 56, 36980
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 513, 4656; C. 16, s. 523, 7481; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 225, 9460
12 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 455, 1684; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 161, 1575
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 29 - 37, 2437 - 2442; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 541, 2266
Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 2, s. 46, 792; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 259, 2905
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 18, 2266; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 102, 19901 - 19921 - 19924
13 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 137, 3168; Mu'cemül Kebîr: C. 19, s. 421, 1018
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 289, 943; C. 3, s. 378, 3450; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 92 - 94, 99 - 100 - 102
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 143, 299; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 397, 302
14 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 170, 9; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 413, 2808 & 2810
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 525, 289; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 281, 22251
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 8, 645
15 - Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 536, 6593; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 128, 4096
Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 274, 1963; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 401, 691; El Merâsil: s. 127, 105
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 129, 2658
16 - Bakara sûresi, âyet 261; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 522
17 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 54, 69(2588); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 172, 2029
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 454, 1683; Muvattâ' (Konya): s. 810, 1826
18 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 10, 2687; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 26, 4577; C. 7, s. 40, 6788
Mecmaul Bahreyn: C. 3, s. 12, 1343
19 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 494
20 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 7815; Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 262, 10348
Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 188, 4096; Mu'cemüs Sağîr: C. 1, s. 94, 126; Şuabul Îmân: C. 13, s. 289, 10348
21 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 314, 42; Mu'cemül Kebîr: C. 17, s. 22, 31; Şuabil Îmân: C. 5, s. 116, 3168
22 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 12, s. 39; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 111, 2588
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 350, 599; Şuabil Îmân: C. 11, s. 306, 8573
23 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 198, 5; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 48, 3579
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 13, 4324
24 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 81, 4403 - 4398 & 4400; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 30, 1446
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 570, 3415; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 571 - 573, 2041 - 2042
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 130, 2301; El Müntekâ: s. 87 - 333, 148 - 808
25 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 16, 504; C. 21, s. 573

26 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 3, s. 212
27 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 344, 41(997); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 128, 3339
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 93, 2536; C. 7, s. 398, 4627
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 297, 775; C. 10, s. 521, 21538
28 - Mukâyeseli İbâdetler İlmihali: C. 3, s. 201
29 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 210
30 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 87, 7(5726); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 243, 1773
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 500, 48(1757) & 50; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 271 - 575, 6357 - 6608
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2726, 116; C. 12, s. 5454, 7; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 186, 4123
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 374, 1844; Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 480, 655
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 230 - 235, 2963 - 2965; El Müsned (Bekâ): C. 1, 134 - 190, 171 - 337
31 - Mebsût (Gümüşev): C. 12, s. 172 & 173
32 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 436, 4163; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 277, 2600
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 34, 3243; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 135, 1046
Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 61, 3632 - 3645 - 3675
Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 58 - 64 - 83, 2121 - 2125 - 2139
33 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 3, s. 176, 404; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 277, 2599
Şerhüs Sünne: C. 14, s. 280, 4085; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 65, 7522
34 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 198, 10221; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 596, 5237
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 524, 5184; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 435, 4161
35 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 81, 1792; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 125, 1264
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 160 - 173, 7274 - 7273 - 7315; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 416, 1265
Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 467 - 470, 1887 & 1889 - 1891
36 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 425, 626 - 627; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 28, 1576
Musannef Abdurrezzâk C. 4, s. 77, 703
37 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 154, 1573; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 232, 7534
Es Sünenüs Sağîr: C. 2, s. 54, 1198
38 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 393, 2201; El Müntekâ (İz): s. 58, 64; Müsnedil Humeydî: C. 1, s. 16, 28
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 112, 34; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 212, 1934
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 301, 1934; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 113, 388 - 389
39 - Hukûki İslâmiyye: C. 6, s. 9; İbn-i Âbidîn: C. 10, s. 8
40 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 44, 4855; El Müstedrek: C. 4, s. 453, 7947
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 175, 2444; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 226, 5769
Şuabil Îmân: C. 8, s. 248, 5769
41 - Tergib ve Terhib: C. 6, s. 217, 17; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 85, 17935;
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 315, 20647; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 561, 468 - 469
Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 139, 4281; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 138, 4253
42 - Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 451, 568 & 572
43 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 237; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 92, 7086
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 31, 17; Muvattâ' (Konya): s. 185, 577
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 315, 10650; Kitâbül Emvâl: s. 435, 1247
Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 449, 565 & 567
44 - Hukûki İslâmiyye: C. 4, s. 114
45 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 36, 6889; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 201, 7419 - 7420
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 58, 2064; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 338, 7665
46 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 209, 23; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 319, 9596
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 108, 7148
47 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 379; Mukâyeseli İbâdetler İlmihâli: C. 3, s. 94 - 98
48 - Mebsût (Gümüşev): C. 10, s. 38; El Hidâye: C. 3, s. 165
İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 155 & 156; C. 12, s. 23 & 27; C. 15, s. 533 & 537
49 - Hukûki İslâmiyye: C. 5, s. 115 - 209
50 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 148, 1572; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 176, 7294
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 544, 2270; Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 1, s. 458, 577
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 20, 2270
51 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 452
52 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 148, 1572; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 176, 7294

Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 3, s. 544, 2270; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 20, 2270
53 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 137, 1568; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 418, 617
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 113 - 117, 1805 - 1807; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 42, 2448
54 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 164, 1576; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 421, 619
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 111, 1803 - 1804; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 39, 2443 - 2444
55 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 268 - 270, 3(979) - 5 - 6; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 622
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 99, 1558; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 101, 1799
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 32 - 42, 2438 - 2439 - 2448; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 224, 720
56 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 96, 1798; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 418, 617
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 137, 1568; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 9, s. 359, 5470
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 5 - 39, 6794 - 6901
57 - Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 10, 1983; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 501, 6559
Mevâridüz Zam’ân (Ocak): C. 1, s. 454, 793; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 194, 7389
58 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 174, 1582; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 97, 1870
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 161, 7275; El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 300, 1062
59 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 112, 1562 ; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 247, 7597
Mu’cemül Kebîr: C. 7, s. 304 - 310, 7029 - 7047
60 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 42, s. 181; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 295
61 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 286
62 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 154, 1573; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 232, 7534
63 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 148, 1572; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 417, 616
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 70, 1790; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 4, s. 8, 2297
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 34, 2297
64 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 70, 1791; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 471, 1896
65 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, 117 - 120; C. 4, s. 331; C. 5, s. 272
66 - Mukâyeseli İbâdetler İlmihâli: C. 3, s. 194; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 104
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 59
67 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 39, 6901 - 6902 - 6904; C. 9, s. 72, 16387
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 356, 10837
68 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 222
69 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 79, 4848 - 4866; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 58, 4387
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 533, 4916; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 233, 18950 - 18952
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 233, 28567 - 28569; Mu’cemül Kebîr: C. 9, s. 351, 9742 - 9743
Mu’cemül Evsat: C. 7, s. 203, 7276
70 - Ahkâmul Kur’ân (Bekâ): C. 1, s. 423, 539; Kitâbül Emvâl: s. 423, 1166 & 1168
71 - Ahkâmul Kur’ân (Bekâ): C. 1, s. 421, 535 & 538; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 88, 7074 & 7077
Kitâbül Emvâl: s. 422, 1160 - 1162 - 1163
72 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 456, 454
73 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 5, s. 495
74 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 121, 1561; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 32 - 42, 2440 - 2448
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 30, 2290 - 2296; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 57, 3266
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 3, s. 560, 2290; C. 4, s. 7, 2296
75 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 273; Mukâyeseli İbâdetler İlmihali: C. 3, s. 192
76 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 36, 518
77 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 284
78 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 354
79 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 241; İslâm’da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1637
80 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 1; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1412, 83
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 37, 2307; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 219, 7490
Muvattâ’ (Beyan): C. 2, s. 55, 33; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 450, 447
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 411, 1240; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 229, 5947
81 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 99, 1558 - 1559; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 414, 1640 - 1641
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 269, 1(979) - 6(980); Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 32, 2438 - 2439
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 622
82 - İbn-i Âbidîn (Fihrist): Vesk Maddesi: Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 434, 10105
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 134, 1832 - 1833; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 110, 1560

83 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 478 - 481, 1910 - 1916; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 218, 7483
Ma'rifetüs Sünen: C. 6, s. 115, 8195
84 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 2
85 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 203, 1596 - 1597; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1412, 83
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 134, 1817 - 1818; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 14, 2308
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 430, 635; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 80, 3285 - 3287
86 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 5
87 - En'âm sûresi, âyet 141
88 - Fetavâyı Hindiyye: C. 4, s. 279; İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 147; Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 230
Bidâyet ül Müctehid: C. 2, s. 120
89 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 311, 746; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 323, 4593
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 431, 637; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 395, 45(1710) - 46
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 63, 2486 & 2488; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 446, 1675; C: 5, s. 204, 2382 & 2384
90 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 121, 1567 - 1568; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 410, 1637
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 125, 2447 - 2455; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 169, 621
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1375, 53 - 54; Muvattâ' (Konya): s. 189, 583
91 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 243, 1624; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 184, 678
92 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 363; Mukâyeseli İbâdetler İlmihâli: C. 4, s. 83
93 - Tevbe sûresi, âyet 60; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 664
94 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 253, 1630; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 29, 2937
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 290, 7733; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 262, 5285
95 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 328
96 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 6, s. 414
97 - Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 4, s. 374
98 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 523, 10546; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 11, 13130
99 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 381; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 11, 13133
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 524, 10551 - 10553 - 10554
100 - Mebsût (Gümüşev): C.3, s. 19
101 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 260 & 266, 1634 & 1637; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 125, 2587
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 175 - 181, 1839 - 1841; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 437, 646
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 52, 29; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 69 - 78, 2368 - 2387
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 71 - 86, 2368 - 2387; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 420, 1646
102 - Tevbe sûresi, âyet 103
103 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 182, 3; El Müstedrek: C. 2, s. 426, 3432
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 441, 12334; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 137, 285
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 338, 8802; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 385, 288
El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 128, 12394; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 17, 4332
104 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 268, 2985; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 132, 2599
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 542 - 544, 167(1072) - 168; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 254, 2896
105 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 265, 2914; Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 2, s. 53, 799
El Müstedrek: C. 3, s. 407, 5498; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 88, 2390
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 79, 2390; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 109, 895
106 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 428, 94(1033); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 281, 1648
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 82, 2523; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 151, 3364
107 - Hüccetullâhil Bâliğa: C. 2, s. 139 & 140
108 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 394, 1622; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 178, 1584
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 3, 686; El Müsned (Ensar): C. 1, s. 99, 25/67
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1423, 96; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 58, 1784
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 621; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 181, 31; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 74, 2512
109 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 436, 644; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 66, 2362
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 66, 2362; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 475, 1558
110 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 457, 1687 - 1688; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 187, 1844
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 117, 2572; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 441, 653
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 132, 3344
111 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 328, 4; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 457, 1686
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 86, 2386; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 78, 2386

112 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 313; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 621
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 181, 31; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 178, 1584
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 58, 1784; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 394, 1622
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 74, 2512
113 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 94, 1797; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 181, 1797/6554
114 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1424, 97; C. 14, s. 6305, 54
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 285, 176(1078); Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 46, 2452
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 90, 1796; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 190, 1590
115 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 92; Ma'rifetüs Sünen: C. 6, s. 176, 8409
116 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 220
117 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 159; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 84, 2119
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 353, 3050
118 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 377, 646/503; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 363, 749
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 292-301, 12(984) - 17(985); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 438, 1668
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 150, 1826 - 1825; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 224, 1611 - 1613
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 453, 670 - 671; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 66 - 67, 2492 - 2495
119 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 234, 1619; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 281, 7709
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 352, 3049; El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 451, 628
120 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 220, 1609; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 154, 1827
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 61, 2067; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 274, 7692
121 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 222, 1610; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 66 - 73, 2494 - 2511
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 310, 22(986) - 23; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 454, 672
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 111, 2421; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 90, 2421
122 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 279, 1580; C. 3, s. 69 - 71, 2498 - 2505; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 101, 3291
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 400, 3291; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 88, 2130 - 2131
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 2, s. 313, 1815; C. 3, s. 39 - 42, 2299 - 2306
123 - Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 174; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 387 & 388
124 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 441
125 - Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 292, 7739; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 89, 2133
126 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 220, 1609; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 154, 1827
El Müstedrek: C. 1, s. 566, 1488; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 274, 7692
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 61, 2067
127 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 9, 7155; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 154, 2220
Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 75, 16403 - 16404; Müsnedil Bezzâr: C. 16, s. 173, 9282
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 343, 758; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 426 - 428, 4665 - 4666
Müsnedil Humeydî: C. 2, s. 10, 758; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1352, 19; C. 6, s. 2593, 9
128- Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 174; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 234, 1619
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 80, 2105 - 2107; El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 451, 628
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 69, 23554; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 281, 7709
129 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 336
130 - El Hidâye: C. 1, s. 250
131 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 390
132 - Mümtehine sûresi, âyet 8; Mebsût (Gümüşev): C. 3, s. 176
133 - Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 1, s. 343
134 - Bu bölümde (gösterilen dipnotlar dışında) ağırlıklı olarak aşağıdaki eserlerden faydalanılmıştır: İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 395 & 402; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 93; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 35, s. 383
135 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 231, 3517; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 308, 1(223)
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 108, 659; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 378, 5567
136 - Enfâl sûresi, âyet 60; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 6, s. 275
137 - Sebe' sûresi, âyet 39; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 282
138 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 186, 36 - 37(993); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4459, 204
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 75, 2123
139 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 374, 56(1009); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2715, 104
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 14 - 97, 8168 - 8608; C. 8, s. 225 - 363, 8168 - 8593
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 492, 1493; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 275, 1896

Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 374, 1493; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 145, 1645
140 - Edeb ül Müfred (Sönmez: C. 1, s. 94, 82; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 301, 7766
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 292, 17113 - 17125; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 169, 1124
141 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 382, 2022; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 245, 891
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 286, 529; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 116, 4840
Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 457, 4070
142 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 240, 227; Sahîh-i Müslim C. 5, s. 368, 53(1006)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 475, 4167; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 316, 7823
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 539 - 541, 21365 - 21374
143 - Bakara sûresi, âyet 271
144 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 443, 663; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 302, 7773
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 301, 6890; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 329, 1778
145 - Münâfıkûn sûresi, âyet 10
146 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 694, 3593
147 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 694, 243; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 548, 6060
148 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 86, 1627; El Müstedrek: C. 2, s. 111, 2507
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 270, 22221; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 234, 7916
149 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 718, 3646 - 3647; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 311, 1679
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 135, 3348; El Müstedrek: C. 1, s. 573, 1511
150 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 372, 9; El Müstedrek: C. 2, s. 616, 3993; Şuabil Îmân: C. 5, s. 59, 3093 - 3094
151 - Zilzâl sûresi, âyet 7
152 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 386, 68(1016); Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 433, 1664
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 98, 2543; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 220 - 440, 473 - 666
153 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 237, 724; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1389, 64
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 139, 2462; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 54, 5744
154 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 454, 658; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 66, 2582
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 66, 1844; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 66, 1680 - 1681
155 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 40, 16(3275); Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 400, 78(1022)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1347, 25; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 168, 702
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 143, 3356; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 219, 2472
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 76, 2523; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 32 - 96, 8282 - 8602
156 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 702, 153(2244); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 40, 2550
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 474, 3686; Muvattâ' (Konya): s. 756, 1671
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2190 - 2282, 11 - 27; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 301, 544
157 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 316, 45; El Müstedrek: C. 1, s. 544, 1441
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 460, 797; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 11 - 153, 3216 - 3367
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 145, 2471; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 141, 7240
158 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 203, 63(1014) - 65(1015); Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 185, 1842
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 179, 661; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 115, 2425
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 14, 2720; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 92, 2425
159 - Bakara sûresi, âyet 264
160 - Bakara sûresi, âyet 267
161 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 93
162 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 220, 1672; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 105, 2557
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 309, 6106; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 66, 6106
163 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 308, 32; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 105, 2457
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 135, 2457; El Müstedrek: C. 5, s. 66, 1521
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 482, 22858; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 307, 1034
164 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 374, 55(1008)
165 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 180, 1672; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 160, 1970
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6011, 51; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 61, 2354
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 196, 52(1005); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 172, 3378
166 - Tekâsür sûresi, âyet 1
167 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 374, 3(2958) - 4(2959); Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 695, 3595
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 255, 2342; C. 3, s. 189, 3354; El Müstedrek: C. 2, s. 627, 4027
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 595, 1656; Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 2, s. 619, 2487

168 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6377, 29; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 72, 3060
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 695, 3594; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 169, 153
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 178, 3626; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 593, 1653 & 1655
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 517, 3626; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 122, 3330
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 515, 6509; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 97, 5163

Hac
ve
Umre

Hac ile Umrenin Mâhiyetleri, İçerikleri

1 * Hacc (حج) sözlükte saygı gösterilmesi gereken makamları ve diğer yerleri ziyârete niyet etmek, bu amaçla yönelmektir. Dînî bir deyim olarak, belirli hareketleri yerine getirmek için Kâbe'ye varmaya niyet edip ona yönelmektir. Belirli bir zaman diliminde, belli bir fiili yerine getirmek amacı ile belli bir yeri ziyâret etmek için azm etmek, buna niyetlenmek de denebilir. Burada ziyâret, gitmek anlamındadır. Belirli yer ise Kâbe ve Arafat'tır, belli zaman da hac aylarıdır. Bu aylar, Şevval ve Zilkâde ayları ile Zilhicce ayının ilk ilk on günüdür. [1]

Hac görevini yerine getiren kimseye hacı denir.

Haccın farz oluşu kitab, sünnet ve ümmetin icmâı ile sâbittir.

Kitabtan delîli, yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

= ***Ona** (ulaşmaya) **bir yol bulabilenlerin** (; gücü yetenlerin) **beyti hac** (ve ziyâret) **etmesi Allâh'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır**.* [2]

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

= ***İnsanlar arasında haccı ilân et ki,** (, senin çağrına uyarak) **gerek yaya olarak gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler*** [3] buyurmasıdır.

Sünnetten delîli, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

بُنِيَ الْإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik etmek, namazı ikâme etmek, zekât vermek, hac etmek ve Ramazan orucunu tutmak.** [4]

اَلْإِسْلاَمُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتُقِيمَ الصَّلاَةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

= **İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman, yoluna güç yetirebilirsen beyti** (; Kâbe'yi) **ziyâret etmendir**. [5]

اَلْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلاَّ الْجَنَّةُ

= **Umre, gelecek umreye kadar** (bu) **ikisinin arasındaki** (küçük günah)**ların keffâretidir. Mebrûr** (; kendisine günah karışmayan, geçerli) **haccın ise cennetten başka karşılığı** (, mükâfatı) **yoktur** [6] ve benzeri hadîs-i şerîfleridir.

2 * Umre, sözlükte ziyâret mânâsınadır. Dînî bir terim olarak, Kâbe'yi tavaftan ve Safâ ile Merve olarak adlandırılan iki yer arasında sa'y etmekten ibârettir. Umre için belli bir zaman yoktur, senenin her mevsiminde yapılabilir. Yalnız arefe günü ile Kurban bayramının dört gününde yapılması mekruhtur. Ramazan ayında yapılması mendubtur.

Beş gün dışında senenin diğer aylarında umre yapmakta sakınca yoktur (, bu beş gün): Arefe günü, Kurban bayramının birinci günü ve teşrîk (; Kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü) günleridir. [7]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dört def'a umre yaptı. Bunlardan yalnız haccı ile birlikte yaptığı umresi dışında, diğerleri hep Zilkâde ayındadır: Hudeybiye'den dönüşteki umresi, ertesi yıldaki (kazâ) umresi, Huneyn ganîmetlerini dağıttığı yer olan Ci'râne'den yaptığı umresi ve haccı ile birlikte yaptığı bir umre. [8]

* Cumhûra göre yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Buna göre yılda def'alarca umre yapmakta bir sakınca yoktur. Hazreti Ayşe (radiyallâhü anhâ) annemiz, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in emri ile bir ay içinde iki def'a umre yapmıştır. Bunlardan birini hac sırasında kırân haccı ile birlikte diğerini de hacdan sonra yerine getirmiştir. [9] Ayrıca Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Umre, gelecek umreye kadar ikisinin arasında işlenecek** (küçük günah)**ların keffâretidir** [10] buyurmuştur.

Şâfiîlere göre aynı günde olsa bile fazla umre yapmak sünnet sayılmıştır. Çünkü umre mûtemed; güvenilir görüş itibârı ile tavaftan daha üstündür.

Mâlikîlere göre yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Çünkü umre tavaf ve sa'y görevini de içine alan bir ibâdet olduğundan tıpkı hac gibi yılda ancak bir def'a; bir kez yapılabilir. [11]

3 * Umre, ömürde bir def'a olmak üzere müekked bir sünnettir. Çünkü İslâmın farzlarını sayıp ortaya koyan meşhur hadîslerden hiç birinde söz konusu farzlar arasında umre zikredilmemiştir. **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur**. [12]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Umre vâcib midir *diye sorulmuştu. Şu cevâbı verdi:* **Hayır! Ancak, umre yapmanız fazîletli bir ameldir** *buyurdular.* [13]

Hac farzdır, umre (ise) nâfiledir. [14]

Farz olan hacca haccı ekber; büyük hac denildiği gibi umreye de haccı asğar; küçük hac denilir. Arefe günü, cum'a gününe rastlayan bir farz hacca da haccı ekber denir.

(Umre, İmam Mâlik'e göre bir müekked sünnettir. İmam Şâfiî'ye göre ömürde bir def'a ve hemen yerine getirilmesi gerekmeyen bir farz-ı ayndır.

Hanbelîlere göre hemen yerine getirilmesi gereken bir farzdır.)

Hac ve Umre İle İlgili Bâzı Terimler, Kavramlar

4 * **Nüsük** (نسك) sözlükte, su ile bir şeyi temizlemek, yüce Allâh'a yaklaşma vesîlesi olan her ibâdet anlamına gelir. Nüsük kelimesinin çoğulu menâsiktir ve ibâdet edilecek yerler, ibâdet ederken gerekli olan usûl, yol ve tarz anlamındadır. Dînî bir terim olarak haccın farz, vâcib ve sünnet olan herhangi bir işine nüsük, çoğuluna menâsik denir.

تَعْلَمُوا مَنَاسِكَكُمْ فَإِنَّهَا مِنْ دِينِكُمْ

= **Hac menâsikinizi** (; hac ibâdetini yerine getirirken neler yapacağınızı) **öğrenin. Çünkü bunlar dîniniz**(e âit bilmeniz gereken şeyler)**dendir.** [15]

5 * **Mescid-i harâm** (المسجد الحرام); hürmet, saygı gösterilmesi gereken mescit anlamında bu isim verilmiştir. Mekke'de Kâbe'nin de bulunduğu alandaki câminin adıdır. Yeryüzünde inşâ edilen, yapılan ilk mescittir.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ

= ***Muhakkak ki insanlar****(ın ibâdet etmeleri)* ***için konulmuş*** *(; yapılmış)* ***ilk ev*** *(, ilk binâ)****, çok mübârek olarak kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'deki*** *(Kâbe)****dir.*** [16]

Buraya Harem-i şerîf de denir. Açık bir alan üzerinde bulunan Kâbe, Makâm-ı İbrâhim ve zemzem kuyusu bu mescidin birer parçasıdır.

صَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ

= **Mescid-i harâm'da kılınan bir namaz, başka mescitlerde kılınan yüz bin namazdan** (sevap bakımından) **daha fazîletlidir.** [17]

Kâ'be-i muazzama, **kâ'be** (كعب), kâbe; Mekke şehrinde yüce Allâh'ın emri ile İbrâhim aleyhisselâmın ilk olarak veyâ yenileyerek yapmış olduğu dört köşeli, yüksek mübârek bir binânın olduğu kutsal bir yerdir, bütün müslümanların kıblesidir. Bu kıbleye, ilâhî bir mâbet ve ilâhî rahmetin ortaya çıktığı yer olmasından dolayı, Allah için ibâdet etmeye âit ev anlamına gelen Beytullah, Beytullâh; Beyt-i Muazzama adı da verilmiştir.

* Kâ'be sözlükte dört köşeli veyâ küp şeklinde olmak anlamındaki ka'b (كعب) kökünden gelen küp şeklinde nesne demektir.

* Kur'ân-ı Kerîm'de *el Kâ'be* ismi iki âyette geçer. [18] Birçok âyette Kâbe'den özellikle ev anlamına gelen *el beyt* kelimesi ya tek başına [19] yâhut *el beytü'l harâm;* hürmete lâyık ev [20] ve *el beytü'l atîk* [21] şeklinde sıfat tamlaması yapılarak kullanılmıştır. Bu âyetlerde Kâbe'nin hidâyet ve bereket kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk mâbet olduğu belirtilmekte, Kâbe'nin tevhîd inancı açısından taşıdığı öneme ve gücü yetenler için burayı ziyâretin bir vecîbe; bir görev olduğuna işâret edilmektedir. [22]

وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

= ***İbrâhim ve İsmâil'e de şöyle emretmiştik: Tavaf edenler,*** *(ibâdet etmek amacı ile)* ***orada kalanlar*** *(, itikâf için kendilerini oraya kapatanlar)****, rükû ve secde edenler için evimi*** *(; Kâbe'yi)* ***temizleyin*** *(, tertemiz tutun).* [23]

Kâbe'nin merkezinden dört köşeye doğru çekilen dört çizgi, Kâbe'nin doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere dört yönü gösterir.

Kâbe'nin dört köşesinden her bir köşesinin ayrı bir adı vardır ve bunlara rükn denir. Rükn sözlükte sütun, köşe, direk; dayanak; bir şeyin temel direği, bir bütünün ayrılmaz parçası, en sağlam ve kuvvetli tarafı anlamına gelir. Doğu köşesine, hacerul esved orada bulunduğu için *Rüknül Hacer veyâ Rüknül Hacerul Esved,* güney köşesine *Rüknül Yemânî,* batı köşesine *Rüknüş Şâmî*, kuzey köşesine ise *Rüknül Irâkî* adı verilir. Ayrıca bu köşelerden Rüknül hacer ve Rüknül yemânî köşelerine *Yemânî rükünler* denir.

Kâbe'nin rüknüş şâmi ve rüknül ırâkî denen köşeleri arasındaki kuzeybatı cephesinin karşısında bulunan beyaz mermerle kaplı yarım dâire şeklindeki duvara hatîm denilir. Yarım dâire şeklindeki hatîm ile Kâbe arasında kalan yere hicr veyâ hicr-i İsmâil denir. Hazreti İsmâil ve annesi Hacer'in kabirlerinin burada bulunduğu rivâyet edilir.

Makâm(ı İbrâhim), rükn (; hacerul esved), zemzem kuyusu ve hicr arasında 77 peygamberin mezarı vardır. Hac (yapmak) için gelip öldüler ve burada defnedildiler. [24]

* Hicr (حجر) sözlükte engellemek, engel olmak, yasaklamak; kesmek; (birine) kucak açmak, (birini) korumaya, koruma altına almak; yerden etrâfını duvarla çevirmek gibi anlamlara gelir. [25] Hatîm ile Kâbe arasındaki alanın hicr diye isimlendirilmesi, buranın Beytullah ile arada bir engel sayılması ve yerden etrâfının duvarla çevrilmesi sebebi iledir. Yâni hicr, Beytullah ile tavaf eden arasında engeldir ve ayrıca yerden etrâfı da duvarla çevrilmiştir.

Hatîm (حطيم) sözlükte kesilmiş, bölünmüş, koparılmış, ayrılmış anlamlarına gelir. Hazreti İbrâhim'in yaptığı binâda bu kısım da Kâbe'ye dâhil idi. Peygamber (sallallâhü

aleyhi ve sellem)in peygamber olarak görevlendirilmesinden beş yıl kadar önce Kâbe'nin Kureyş kabîlesi tarafından yapılan tâmiri sırasında inşaat malzemesi yetmediği için bu kısım binânın dışında bırakıldı. Bu sebeple bu alan, Beytullah'tan ayrılmış, koparılmış olmasından dolayı hatîm diye isimlendirildi. [26]

Hatîmde namaz kılınır, duâ edilir. Ancak hatîm kısmının Kâbe'den olduğunu, sâdece birkaç sahâbe rivâyet ettiği için Beytullâh'a yüzü çevirmeksizin ona karşı namaz kılınamaz. Bu duvarın her iki tarafı açıktır.

* Kâbe'nin Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde geçen bir ismi de Beyt-i Atîkdir. Atîk kelimesi sözlükte âzâd edilmiş, eski anlamına gelir.

إِنَّمَا سُمِّيَ البَيْتُ الْعَتيقُ لأَنَّهُ أَعْتَقَهُ مِنَ الْجَبَابِرَةِ فَلَمْ يَظْهَرْ عَلَيْهِ جُبَارٌ قَطُّ

= (Yüce Allah) **Kâbe'ye atîk adını verdi. Çünkü onu zorbaların şerrinden korumuştur. Hiçbir zaman bir zorba** (, bir zâlim) **ona gâlip** (, üstün) **gelemedi.** [27]

* Adam öldürüp Kâbe'ye sığınan kimseye orada bulunduğu sürece kısas cezâsı uygulanmaz. İrtidat eden; Allah korusun İslâm dînini terk eden, dînini değiştiren kişi orada öldürülmediğine göre kısas da uygulanmaz. Bu hükmün delîli:

وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

= ***Mescid-i harâm'da*** *(düşmanlar)* ***sizinle savaşmadıkça kendileri ile savaşmayın. Eğer savaşırlarsa onları öldürün*** [28] anlamındaki âyet-i kerîme ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen şu hadîstir: **Şüphesiz ki, bu beldeyi Allah gökler ile yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Bu sebeple o, Allâh'ın haram kılması ile kıyâmete kadar haramdır. Benden önce burada hiç kimseye harp** (, savaşmak) **helâl olmamıştır. Bana da ancak gündüzün bir saatinde savaşmak helâl olmuştur. O, Allâh'ın haram kılması ile kıyâmet gününe kadar haramdır. Dikeni** (bile) **kesilmez, avı ürkütülmez, ilân edenden başkası onda bulduğu eşyâyı alamaz,** (oranın) **yaş otu da kesilemez.** [29]

Ancak kişi harem içinde birisini öldürürse orada ona kısas uygulanır. Bunun gerekçesi şudur ki, öylesinin haremde işlediği suçun karşılığı olan benzerini uygulamak hakkâniyete uygundur. Çünkü cezâ gerçekleştirdiği fiilin günâhından kurtulması için bir keffâret konumundadır. Böyle bir durumda ibret oluşturması için verilecek cezânın en uygun yeri (suçun işlendiği) aynı mekândır, aynı yerdir. Âyette: ***Mescid-i harâm'da*** *(düşmanlar)* ***sizinle savaşmadıkça*** *(siz de)* ***kendileri ile savaşmayın. Eğer savaşırlarsa onların öldürün*** buyrularak karşı taraf olan düşmanın müslümanları çıkardığı yerden onları çıkarmak, müslümanları öldürdükleri yerde öldürmek emredilmektedir. [30]

6 * **Arafât** (عرفات), arafat; Mekke şehrinin 21 kilometre doğusunda bulunan, düz bir alanın adıdır. Bu alanın batı tarafı dışında diğer tarafları dağlarla çevrili olup bunlardan Arafat'a bitişik olan Arafat'tan sayılmış ve Arafat dağı olarak adlandırılmıştır.

Zilhicce ayının dokuzuncu gününe rastlayan ve Kurban bayramının bir gün öncesi olan arefe günü, hacıların belirli zaman dilimleri arasında burada vakfede bulunmaları; durmaları gereklidir.

Arafat, harem bölgesi dışında bulunan bir sahâ; bir alandır. Burada hacıların vakfe yapmaları; durmaları cum'a gününe rastlasa cum'a namazı kılınmaz. Çünkü şehir, cum'a namazının şartlarındandır; Arafat ise şehir hükmünde değildir.

Zilhicce ayının sekizinci gününe terviye, Kurban bayramından bir önceki gün olan dokuzuncu güne arefe denir. Zilhicce ayının onuncu günü Kurban bayramıdır.

* Terviye sözlük anlamı olarak tefekkür; düşünce, düşünme demektir. Denildiğine göre; hazreti İbrâhim Zilhicce ayının sekizinci gecesi (bir rüyâ gördü,) gördüğü bu rüyâda sanki birisi ona; yüce Allah sana şu oğlunun kurban edilmesini emrediyor diyordu. Sabaha çıkınca, o gün sabahtan akşama dek bu rüyânın Allah'tan mı yoksa şeytandan mı olduğunu irdelemişti. İşte bundan dolayı bu güne terviye; tefekkür günü denilmiştir. Akşama girince (, gece) aynı rüyâyı gördü ve bunun Allah'tan olduğunu anladı. Bu güne de işbu sebeple arefe; anlama günü denilmiştir. Daha sonra aynı rüyâyı üçüncü gece görünce, onu kurban etmeye niyetlendi ve bu güne de nahr; kurban günü denilmiştir. [31]

* Arefe günü, Arafat'ta vakfe yapılan güne hâs; vakfe gününe âit bir şer'î bir isim olup diğer hiçbir güne bu isim verilmez. [32]

Cebel-i rahme, rahmet dağı; rahmet tepesi anlamına gelir. Üzerinde bulunduğu vâdiye yâni Arafat'a nispetle cebel-i Arafat yâni Arafat dağı diye de adlandırılan hac ile ilgili görevlerden vakfenin yerine getirildiği Arafat'ın kuzey kesiminde Arafat dağının devâmı gibi duran küçük tepedir. Arafat alanının tamâmında vakfe yapılabildiği hâlde, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), vakfesini cebel-i rahme'de yerine getirdiği için vakfe görevinin bu tepede yapılması sünnettir.

7 * **Vakfe** (وقف) sözlükte durma, kalma anlamına gelir. Dînî bir terim olarak, hac ibâdeti sırasında Arafat'ta arefe günü, güneşin zevâlinden, Kurban bayramı sabahı şafak sökünceye kadar, kısa bir süre de olsa durmaya vakfe, bu duruşa da vukûf denir.

Hac ibâdetinde iki vakfe vardır: a) Arafat vakfesi, b) Müzdelife vakfesi.

8 * **Tavâf** (طواف), tavaf sözlükte ziyâret etmek, bir şeyin etrâfında dönmek, dolaşmak mânâsınadır. Tavaf edene tâif ve tavaf edilen yere de metâf denir. Dînî bir deyim olarak tavaf, Kâbe-i Muazzama'nın etrâfında usûlüne göre yedi kez dolaşmaktan ibârettir.

Şöyle ki, Hacerul esved, tavâfın başlangıcı için bir işârettir.

Hacerul esved'in bulunduğu köşeden tavâfa başlanır. Kâbe sol tarafa alınarak Kâbe'nin kapısına doğru sola gidilmek sûreti ile devir yapılır. Böylece her devir yâni dolaşma hacerul esved'in bulunduğu köşeden başlar, yine orada tamamlanır. Bu devirlerin her birine bir şavt (شوط) denir. Bu şekilde yedi şavt ile bir tavaf olmuş olur.

* Tavaf, Mescid-i harâm'ın içinde yapılır. Kişi Mescid-i harâm'ın dışından tavaf eder ve kendisi ile Kâbe arasında Mescid-i harâm'ın duvarları bulunursa bu tavaf geçerli değildir. Çünkü bu durumda Beytullâh'ı değil, Mescid-i harâm'ı tavaf etmiş olmaktadır. Vâcib olan Beytullâh'ın tavaf edilmesidir. [33]

9 * **Âfâkî** (آفاقي); mîkât yerleri dışındaki yerlerden gelen kimselere denir.

10 * **Iztıbâ'** (اضطباع), ıztıbâ sözlükte koltuk altına almak, omuza alınan havlu ve benzer bir şeyi koltuk altından geçirmek anlamına gelir. Dînî bir deyim olarak erkeklerin tavâfa başlamadan önce omuzlarına almış oldukları örtülerin birer ucunu sağ koltuklarının altından geçirerek sol omuzları üzerine atmalarına denir. Böylece sağ omuz ve sağ kol açık kalmış, sol taraf ise kapanmış olur.

11 * **Remel** sözlükte koşmak, az yağmur yağma; (bir iş işlerken) hızlı olmak, acele etmek anlamına gelir. Dînî bir deyim olarak erkeklerin, ardından sa'y yapılan tavâfın ilk üç şavtında kısa adımlarla, omuzlarını silkerek çalımlı, gösterişli bir şekilde hızlıca yürümelerine denir. Bu hareket hacıların istekli, güçlü ve sağlam olduklarının bir işâretidir.

12 * Sözlükte siyah taş anlamına gelen **Hacerul esved** (حجر الأسود); Kâbe'nin

tavâfına nereden başlanılacağını gösterecek bir işâret olmak üzere hazreti İbrâhim'in emri ile hazreti İsmâil tarafından Ebû Kubeys dağından getirilmiş ve hazreti İbrâhim tarafından da Kâbe'nin kapısına karşı durulunca sol taraftaki köşesine konulmuştur. Kâbe'nin rüknül hacer diye isimlendirilen doğu köşesinde yerden 1,5 metre yükseklikte bulunmaktadır.

Yumurta biçiminde, 30 santim çapında, hafif sarı ve kırmızı damarlı, parlak, siyah renkli, üç büyük ve birkaç küçük parçadan oluşan hacerul esved, bir çemberle çevrilmiş ve 10 santim çapında gümüş bir çerçeve içine alınmıştır. [34]

Hacerul esved'in fazîletini bildirmek üzere Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

نَزَلَ الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ مِنَ الْجَنَّةِ

= **Hacerul esved, cennetten** (dünyâya, yeryüzüne) **indi**(rildi, gönderildi)**.** [35]

لَيَأْتِيَنَّ هَذَا الْحَجَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَهُ عَيْنَانِ يُبْصِرُ بِهِمَا وَلِسَانٌ يَنْطِقُ بِهِ يَشْهَدُ عَلَى مَنْ يَسْتَلِمُهُ بِحَقٍّ

= **And olsun ki; şu hacer**(ul esved) **kıyâmet günü gören gözleri ve konuşan dili olduğu hâlde** (mahşer yerine) **şüphesiz gelecek ve onu hakkı ile** (, gereği gibi) **istilâm eden kimseler lehinde şâhitlik edecektir** [36] buyurmuştur.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) hacer(ul esved)e karşı durdu. Sonra mübârek dudaklarını onun üzerine bırakıp uzun süre ağladıktan sonra ondan ayrıldı. Baktı ki, Ömer (bin Hattâb da) O'nun yanında ağlıyor. Bunun üzerine buyurdular ki: **Ey Ömer! Gözyaşları burada dökül**(melid)**ir.** [37]

13 * **İstilâm** (استلام) kelimesinin sözlükte değişik anlamları vardır. Bunlardan biri de, el ve ağız ile dokunmaktır. Hac ve umre ile ilgili olarak hacerul esved'i selâmlamaya, ona selâm vermeye istilâm denir.

Tavâfa başlarken hacerul esved'i ve rüknül yemânî'yi istilâm etmek, selâmlamak sünnettir. Çünkü rüknül yemânî de hacerul esved gibi hazreti İbrâhim'in attığı temeller üzerine yapılmıştır.

مَسْحُ الْحَجَرِ وَالرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ يَحُطُّ الْخَطَايَا حَطًّا

= **Hacer**(ul esved)**e ve rüknül yemânîye el sürmek günahları siler.** [38]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tavâfın her şavtında rüknül yemânî ile hacerul esved'i istilâm etmeden geçmezdi. [39]

Hacerul esved'e el sürmek, yüce Allâh'a ibâdet ve itaat etmek üzere söz vermenin ve bunda kararlı olmanın bir nişânı, bir alâmeti demektir.

Rüknül yemânî'nin istilâmı, elleri üzerine konularak yapılır. Kalabalık sebebi ile üzerine eller konulamıyorsa karşıdan el sürme işâreti yapılır ve duâ edilir.

14 * **Tehlîl**; kelime-i tevhîdi söylemek yâni لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ; *Allah'tan başka ilâh yoktur* demektir. Diğer bir tehlîl ifâdesi de şudur:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

= Allah'tan başka ilâh yoktur. Yalnız O vardır, O'nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter.

15 * **Tekbîr** sözlükte, büyük kabul etmek, ululamak anlamlarına gelir. Dinî bir terim olarak tekbîr اَللَّهُ أَكْبَرُ ; *Allah her şeyden büyüktür* cümlesini veyâ bu cümleyi söylemeyi ifâde eder.

16 * **Tesbîh**; yüce Allâh'ı her türlü noksanlıktan tenzîh etme; O'nda noksan sıfatların bulunmadığını belirtme, O'nu anma, O'na duâ etme gibi anlamlarına gelir. Başlıca tesbîh ifâdeleri, سُبْحَانَ اللّٰهِ (Sübhânellah; *Allâh'ı her türlü noksanlıklardan tenzîh ederim)*, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى (Sübhâne Rabbiyel A'lâ: *Yücelerin yücesi olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan uzaktır)*, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ (Sübhâne Rabbiyel Azîm: *Büyük ve azâmetli olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan uzaktır)*.

Kim Kâbe'yi yedi def'a tavaf eder ve (tavaf sırasında):

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ

(; Allâh'ın her türlü noksanlıklardan pâk ve temiz olduğuna inanırım. Hamd Allâh'a âittir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah (her şeyden) büyüktür. Günahlardan dönüş ve ibâdete güç yetirme ancak Allâh'ın yardımı iledir) **sözünden başka** (dünyâ ile ilgili) **bir şey konuşmazsa onun on günâhı silinir, on sevap yazılır ve bu ibâdet sâyesinde onun mertebesi on derece yükseltilir.** [40]

17 * **İhrâm** (إحرام), ihram; hac veyâ umreyi veyâ her ikisini yerine getirmek için mubah olan şeylerden bir kısmını geçici bir zaman için kendine haram kılmak, bunları yapmaktan sakınmaktır. Bu ihram, hacca veyâ umreye veyâ hac ile birlikte umreye niyet etmek ve telbiyede bulunmakla meydana gelir.

Hacıların örtündükleri dikişsiz elbiseye de ihram denilir.

İhrâmı yapan kimseye muhrim denir. Muhrim olmayana da helâl denir. İhlâl de, ihramdan çıkmak ve bir şeyi harem sahâsından dışarıya çıkarmak anlamına gelir.

18 * **Telbiye** (تلبيه) sözlükte icâbet etmek, dâvete uymak anlamına gelir ve aşağıda belirtilen sözleri söylemeye denir:

لَبَّيْكَ اَللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

= Tekrar tekrar icâbet sana (; senin dâvetine uydum) ey Allâhım! Tekrar icâbet sana, tekrar icâbet sana, Senin ortağın yoktur. Tekrar icâbet sana. Hiç şüphe yoktur ki, hamd ve nîmet sana âittir. Mülk de senindir, senin ortağın yoktur. [41]

Bu zikri söylemeye telbiye getirmek, telbiyede bulunmak da denir. Telbiye dil ile söylenmelidir. Kalpten geçirilmesi yeterli değildir.

Telbiye getirmeye, hac görevi yerine getirilir iken ihrâma girince başlanır, Akabe cemresine ilk taş atılınca bitirilir. Umre görevi yerine getirilir iken de yine ihrâma girince başlanır, tavâfa başlarken hacerul esved'i selâmlama ânında son verilir.

19 * **Mîkât** (ميقات) sözlükte bir iş için belirlenen zaman ve yer, buluşma vakti, randevu zamânı, randevu yeri demektir. Dînî bir deyim olarak Mekke'ye dışarıdan gelen hacı adaylarının ihrâma girdikleri, hac ve umre ibâdetine başlanan yeri ve zamânı ifâde eder; bunları anlatmakta kullanılır.

20 * **Mekke-i mükerreme**, **Mekke** (مكة); Arabistân yarımadasında yüce Allâh'ın rızâsı için yeryüzünde ilk yapılan mescit olan Beytullâh'ın; Kâbe'nin bulunduğu, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın doğduğu şehirdir. Mekke şehri çevresinde belli bir sahâya, hac yapacak kimsenin bu alan içerisinde kendisine mubah olan şeylerden bir kısmını belli bir süre için kendine haram kıldığı, bunları yapmaktan sakındığı bölge olduğu

için Mekke haremi; harem bölgesi veyâ kısaca harem denir. Harem bölgesine kâfir ve müşriklerin girmesi, her türlü canlının öldürülmesi ve ihramsız girilmesi haramdır.

إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللَّهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فِيهِ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَمْ يَحِلَّ لِي إِلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

= **Şüphesiz ki, bu beldeyi Allah göklerle yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Bu sebeple o, Allâh'ın haram kılması ile kıyâmete kadar haramdır. Benden önce burada hiç kimseye savaş helâl olmamıştır. Bana da ancak gündüzün bir saatinde savaşmak helâl olmuştur. O, Allâh'ın haram kılması ile kıyâmet gününe kadar haramdır.** [42]

Orada (; harem'de, babam) Hattâb'ın kâtilini bulsam (dahi), oradan çıkıncaya kadar ona dokunmam. [43]

Mekke'nin haram kılınmasından maksat; orada yaşayanların savaştan, oraya giren kimselerin saldırıdan korunmuş bulunmalarıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا

= ***Kim oraya*** *(; hareme)* ***girerse emniyette*** *(; güvende)* ***olur*** [44] buyrulmuştur.

* Müşrikler Mekke'yi ele geçirir ve müslümanların oraya girmelerine engel olurlar ise müslümanlara onlarla savaşmak ve Mekke içinde silâh çekip kan dökmek helâl olur. [45]

21 * **Medîne-i münevvere, Medîne** (المدينة); Mekke'den yaklaşık olarak dört yüz kilometre kuzeyde bulunan ve içinde yeryüzünde ibâdet amacı ile yolculuk yapılabilecek üç mescitten biri olan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescidinin bulunduğu Arabistân'ın Hicâz bölgesinde yer alan kutsal şehirdir.

Medîne, Mekke'den sonra müslümanlar için yüce Allâh'ın kutsal kıldığı ikinci şehirdir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hicretten hemen sonra (o günkü şartlara göre) bir devlet kurup halkın birbiri ile olan ilişkilerini düzenlemek üzere bir anayasa hazırladığında, ilk başta bir şehir devleti niteliğinde olan devletin hudutlarını da Uhud ile Ayr dağı arasındaki bölge olarak belirlemiş, Medîne etrâfındaki güzelliklerin olduğu gibi kalmasını sağlamaya çalışmıştı.

اَلْمَدِينَةُ حَرَمٌ مِنْ كَذَا إِلَى كَذَا لاَ يُقْطَعُ شَجَرُهَا وَلاَ يُحْدَثُ فِيهَا حَدَثٌ مَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

= **Medîne, şuradan şuraya kadar haremdir. Bu alan içerisinde olan ağaçlar kesilmez, bu sahâda kitab ve sünnete aykırı amel işlenemez. Her kim burada kitab ve sünnete aykırı bir amel ihdâs** (; icat) **ederse Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerinedir.** [46]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Medîne'nin (Uhud ile Âir dağı arasındaki) iki kara taşlık arasındaki alanı harem kıldı. Artık ben bu iki kara taşlık arasındaki sahada ceylanlarla karşılaşsam bile onları ürkütmem ve rahatsız etmem. O, Medîne'nin etrâfında on iki millik mesâfeyi bir koruluk (; korunacak, dokunulmaz alan) yapmıştır. [47]

Bir gurup çocuğun bir tilkiyi avlamak için Medîne'nin bir köşesine sıkıştırdıklarını görünce onları kovdum, tilkiyi kurtardım. İmam Mâlik der ki: *(Hadîsin râvisi) Ebû Eyyüb el Ensârî (radiyallâhü anh), çocuklara:* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hareminde (; harem, dokunulmaz kıldığı bir yerde) bu (iş) yapılır mı *demiştir.* [48]

Şehrin eski adı Yesrib olup, hicretten sonra Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bu adı değiştirerek buraya Medîne ismini vermiştir.

أُمِرْتُ بِقَرْيَةٍ تَأْكُلُ الْقُرَى يَقُولُونَ يَثْرِبُ وَهِيَ الْمَدِينَةُ تَنْفِي النَّاسَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ

= **Ben bir beldeye** (hicret edip yerleşmekle) **emrolundum ki, o**(ranın halkı, diğer) **beldeleri**(n) (halkını) **ye**(ne)**r.** (Bir kötülük, fitne ve fesad kaynağı olduğu için) **oraya Yesrib denilmektedir;** (ancak) **orası Medîne'dir** (, sözlük anlamına uygun tam ve kâmil bir medeniyet merkezidir)**.** (Medîne, tıpkı körüğün) **demirin kirini** (, pasını, pisliklerini) **söküp attığı gibi** (içindeki) **kötü insanları** (veyâ insanın içindeki kötülükleri dışarı) **atar**(ak temizler, içindeki bütün kâfir ve münâfıkları dışarı atmadan kıyâmet kopmaz)**.** [49]

Medîne, sözlükte şehir; ikâmet edilen, yerleşilen yer gibi anlamlara gelir.

22 * **Hill,** harem bölgesinin dışında, harem ile mîkât yerleri arasında kalan bölgeye denir. Hill bölgesinin Mekke'ye en yakın yeri, şehrin batı tarafından üç, dört mil uzaklıkta bulunan Ten'îm olarak adlandırılan yerdir.

Ayrıca hill terimi, ihrâma son vermek anlamına da kullanılır.

23 * **Meş'ari harâm** (مشعر حرام); Müzdelife'de bulunan Kuzah dağının üzerinde bulunan tepenin adıdır.

Müzdelife vakfesinin, Müzdelife sınırları içindeki herhangi bir noktada yapılması câiz ise de, Meş'ari harâm yakınında yapılması daha fazîletlidir.

Meş'ar sözlükte nişan, alâmet; hissetme, duyma, bilme yeri gibi anlamlara gelir.

24 * **Müzdelife** (مزدلفة); Arafat ile Minâ arasında kalan bir bölgenin adıdır. Sınırları, Arafat'ın sonundaki iki dağ arasında kalan boğazdan başlar, Minâ ile sınır teşkil eden Muhassir vâdisine kadar devam eder. Müzdelife'nin tamâmı harem sınırları içindedir.

Müzdelife kelimesi, yaklaşılan, yakınlaşılan yer anlamına gelir. Bu bölgeye Müzdelife adının verilmesi, kulun, burada yüce Allâh'a daha çok yakınlık elde etmesi sebebi iledir. Ayrıca burası, insanların toplanıp akşam ve yatsı namazlarını bir arada cem-i te'hîr ile kılmalarından dolayı *cem*, Kuzah dağının Meş'ari harâm adı ile bilinen tepesine katılarak Meş'ari harâm adı ile de anılır.

إِنَّ اللَّهَ تَطَوَّلَ عَلَيْكُمْ فِي جَمْعِكُمْ هَذَا فَوَهَبَ مُسِيئَكُمْ لِمُحْسِنِكُمْ وَأَعْطَى مُحْسِنَكُمْ مَا سَأَلَ

= **Allah, şüphesiz, şu Müzdelife'nizde, sizlere iyilik ve ihsânda bulunarak günahkârlarınızı iyilik işleyeniniz** (hatırın)**a bağışladı ve iyilerinize dileklerini verdi.** [50]

25 * **Safâ** (الصَّفَا) ile **Merve** (المَرْوَة); Mekke şehrinde, son dönemde gerçekleştirilen Mescid-i harâm'ı genişletme projesinin tamamlanmasından sonra Mescid-i harâm'ın sınırları içinde kalan iki tepedir. Bunlar, gidiş dönüşü olan büyük bir cadde ile birbirine bağlıdır. Safâ'dan başlayıp Merve'ye dört ve Merve'den Safâ'ya üç def'a gidip gelmek vâcibtir. Bu yedi gidiş ve gelişe sa'y (سعي), say denir. Sa'y yapılan yere mes'â denilir.

Safâ ile Merve arasındaki uzaklık yaklaşık 450 metredir. Erkeklerin Safâ ile Merve arasında sa'y yaparken oradaki iki yeşil direk arasını koşar gibi koşar adım, biraz hızlıca yürüyerek geçmelerine hervele (هرول) denir.

* Sa'y, hac ve umrenin vâciblerindendir; sâdece hac ve umre için yapılan tavaflardan sonra bir def'a sa'y yapılması gerekir. İhramlı olan kişi hac ve umre için tavaftan sonra bir kez yapmış olduğu sa'y ile bu vâcibi yerine getirir. Sader; vedâ tavâfından ve nâfile tavaftan sonra sa'y yapılmaz; eğer bir kimse bunlardan sonra sa'y yapacak olursa nâfile olarak sa'y yapmış olur. Nâfile sa'y ise meşrû değildir. [51]

26 * **Minâ** (منى) sözlükte aşırı istek, aşırı arzu anlamına gelir.

Minâ, hazreti İbrâhim ile oğlu hazreti İsmâil'in, yüce Allâh'a olan sevgilerinin, aşklarının sınandığı yerdir. Bu sınavda hazreti İbrâhim ömrünün sonuna doğru kendisine verilen biricik oğlunu Allah için kurban etmek; hazreti İsmâil ise bu uğurda canını vermek gibi çok ciddi bir sınavdan geçmiştir.

Minâ, hac ibâdetinde Arafat ve Müzdelife'den sonra hacıların üçüncü konaklama yeri olan, Müzdelife ile Mekke arasında, harem sınırları içinde kalan bölgedir.

Büyük, orta ve küçük cemreler Minâ sınırları içindedir ve Kurban bayramı günleri şeytan taşlama burada yapılır ve bu süre içinde hacılar geceyi burada geçirir. Aynı zamanda temettü ve kırân haccı yapanlar tarafından kesilmesi vâcib olan hac kurbanları da genellikle bu bölgede kesilir.

Kurban kesme yeri (aslında) Mekke'dedir. Ancak Mekke'de kan dökmek yasak olduğu için Mekke, kanlardan; kan dökmekten uzak kılınmıştır. [52]

27 * **Cemre** (جمره); ateş parçasına denildiği gibi, ufak taş parçası anlamına da gelir. Ayrıca cemre, ufacık taş kümesi demektir. Küçük taşları, çakıl taşlarını atmaya da remy-i cemerât denir. [53] Cemrelere taş atmak, dilimizde şeytan taşlama olarak adlandırılır.

Cemrelere atılacak taşlar nohuttan büyük, fındıktan küçük olmalı ve temizliğinden emîn olmak için yıkanmalıdır. Cemrelerde biriken taşlardan alıp atmak mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerinde iken: **Bana** (taş) **toplayıver** *dedi. Ben de (şehâdet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) yedi adet fiske taşları kadar (küçük) çakıl taşı topladım. (Efendimiz) avucuna (taşları) koyduğum sırada şöyle buyurdu:* **İşte bunlar gibilerini atınız** (, bundan daha irilerini, daha büyük olanlarını atmayınız)**. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir** *dedi.* [54] Yâni daha büyük taş atmaya, taştan başka birşey atmaya kalkmayın; belirtilen sayıdan da fazla taş atmayın.

* Cemreler kurban bayramının birinci, ikinci, üçüncü ve Minâ'da kalınmış ise dördüncü günlerinde taşlanır. [55]

28 * Saçları tıraş etmeğe halk (حلق), biraz kısaltmağa da taksîr (تقصير) denir. Bu işleri yapmak, İmam Âzam'a göre belli, belirli bir yere ve zamâna bağlıdır; yalnız Harem bölgesinde ve kurban kesme günlerinde yapılabilir.

İmam Ebû Yûsuf'a göre bunlar bir yere ve zamâna bağlı değildir; daha sonra başka bir yerde de yapılabilir. İmam Muhammed'e göre zamâna bağlı değilse de, belli bir yere bağlıdır. Bu sebeple kurban kesme günlerinden sonra da yapılabilir. Fakat harem bölgesinde yapılması şarttır. Başka bir yerde yapılırsa cezâ olarak bir koyun kurban etmek gerekir.

Erkekler için tıraş olmak, saçları kısaltmaktan daha fazîletlidir. Saçsız olan kişiler başlarının üzerinde ustura veyâ benzerini gezdirmekle bu vâcibi yerine getirmiş olurlar.

مَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَافْعَلُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

= Size neyi emredersem gücünüzün yettiğince yerine getir(meye çalış)**ın.** [56]

29 * **Muhassab** (محصب) ve **Ebtah** (أبطح); Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) zamânında Mekke şehrinin girişi sayılan iki tepe ile Hacun kabristanı arasında bulunan bölge olup, günümüzde şehrin içinde kalmıştır. Burada konaklamaya tahsib denir.

30 * **Mültezem** (ملتزم); Kâbe kapısı ile hacerul esved arasında bulunan, tavaf edenlerin duâ ettikleri ve duâların makbûl olduğu; kabul edildiği yerdir. Hacerul esved ile

Kâbe’nin kapısı arasındaki bu yerin genişliği yaklaşık 2 metre kadardır.

31 * **Zemzem** (زمزم); Mekke şehrinde Kâbe civârında bulunan kutsal bir kuyuya ve onun suyuna verilen isimdir.

Kâbe’nin 20 metre kadar kuzeydoğusunda, hacerul esved’in tam karşısında bulunan bu kuyuya İsmâil kuyusu da denir. 42 metre derinliğindeki zemzem kuyusu, biri hacerul esved; diğeri Ebû Kubeys ve Safâ tepesi; üçüncüsü ise Merve tepesi yönlerinden olmak üzere üç kaynaktan beslenmektedir.

Zemzem, Arapçada bol, bereketli, doyurucu ve kaynağı zengin su anlamındadır. Gür kaynaklara sâhip olduğundan bu adı almıştır.

Mekke şehrinin önemli su kaynaklarından olan zemzem kuyusu, günümüzde tavaf edilen alanın altına alınmıştır.

إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ إِنَّهَا طَعَامُ طُعْمٍ

= **O** (zemzem) **gerçekten mübârektir, o gerçekten doyurucu bir gıdadır.** [57]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, Medîne’de bulunuyor iken Mekke’nin fethinden önce Mekke’de bulunan), Süheyl bin Amr’a: **Bu mektubum sana gece ulaştığı zaman sabahı bekleme, gündüz ulaştığı zaman ise geceyi bekleme ve bana zemzem suyundan gönder** *şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Süheyl (içerisinde zemzem bulunan) iki tulumu deveye yükleyip Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm)a gönderdi.* [58]

32 * **İhsâr** (إحصار), ihsar sözlükte, bir kimseyi istediğine ulaşmaktan alıkoymak, engellemek ve hapsetmek mânâsınadır. Dînî bir deyim olarak, hac için ihrâma giren bir kimsenin, Arafat’ta vakfe ile ziyâret tavâfından alıkonulması, umre için ihrâma girmiş olan kimsenin de tavaftan engellenmesi demektir. Bu şekilde engellenen kimseye muhsar denir.

Hac yolunda kocası veyâ mahremi ölen ihramlı bir kadın da muhsar sayılır.

İhsar dem-i; alıkoyma, engelleme, yasaklama kurbanı anlamına gelir ve ihsar sebebi ile kesilmesi gerekli olan kurbana denir.

Haccın Kısımları

33 * Hac, şer’î hükmü açısından ve yapılış şekli açısından kısımlara ayrılır.

a) Şer’î hükmü açısından hac üç kısma ayrılır: Farz, vâcib ve nâfile.

1) Farz hac; şartlarını kendisinde toplayan bir müslümanın ömründe bir def’a; bir kez yerine getirmekle yükümlü olduğu hacdır:

اَلْحَجُّ مَرَّةً فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ

= **Hac,** (farz olarak) **bir def’adır, kim birden fazla yaparsa** (yaptığı) **nâfiledir.** [59]

2) Vâcib hac; adanılan veyâ başlanılmışken bozulan nâfile bir hacca karşılık kazâ edilecek olan hacdır.

3) Nâfile hac; bulûğ çağına ermemiş veyâ farz olan hac görevini yapmış bir kimsenin yüce Allâh’ın rızâsı için nâfile olarak yapacağı hactır ve tekrar tekrar yapılabilir.

b) Yapılış şekli açısından da hac üç kısma ayrılır: İfrâd, temettü ve kırân.

İfrâd, ifrad sözlükte tek yapma, birleme; (bir şeyi bir şeyden) ayırmak, ayırarak yalnız başına, tek bırakmak anlamlarına gelir.

Temettü’ sözlükte faydalanmak, kazanmak anlamına gelir

Kırân, kıran sözlükte yaklaştırmak, birleştirmek; (bir şeyi bir şeye) bitiştirmek, bağlamak anlamına gelir.

1) Haccı ifrâd, ifrad hac: Berâberinde umre yapılmaksızın yapılan farz, vâcib ve nâfile hacdır ve ihrâma girerken yalnız hacca niyet edilir. Bir hac mevsiminde sâdece hac yapıldığı için bu hacca tek yapma anlamında ifrad, bu haccı yapan kimseye de sâdece hac yapan anlamında müfrid denilir.

2) Haccı temettü, temettü hac: Hac mevsiminde önce umre için ihrâma girilip, umre yapıldıktan sonra aynı mevsimde daha yurduna, âilesinin yanına dönülmeden tekrar ihrâma girerek usûlüne göre yapılan farz hacdır. Yâni bir hac mevsiminde umre ve hac ibâdetlerinin ayrı ayrı ihramlar ve niyetlerle edâ edilmesi şeklinde yapılan hacca, hac ile umreyi ayrı ayrı ihramda bir araya toplamak ve bu iki ihram arasındaki boşluktan hacı faydalanmakta olduğundan buna temettü haccı denir. Bu haccı yapan kişiye faydalanmış, kazanmış anlamında mütemetti' denir. Haccı temettü, ifrad hacdan daha fazîletlidir.

3) Haccı kırân: Hac aylarından önce veyâ hac ayları içinde ve mîkât yerlerinden daha önce veyâ mîkât yerlerinde umre ile farz haccı bir ihramda toplayıp, bir niyetle umre yapıldıktan sonra usûlüne göre yerine getirilen hacdır. Yâni bir hac mevsiminde umre ve haccı tek ihramda birleştirerek yapılan hacca, umreye mukârin; bitişik olduğu için kırân hac denir. Bu şekilde hac yapılması temettü hac yapılmasından daha fazîletlidir. [60]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Vedâ haccında hac ve umreyi birlikte (; kırân haccı) yaptı. [61]

Haccın Rükünleri

34 - Haccın rükünleri yâni haccı meydana getiren farzları ikidir: Biri Arafat'ta bir müddet durmaktır ki, bu haccın esâsıdır, diğeri de ziyâret tavâfını yapmaktır.

35 * Hac yapmak isteyenler için Arafat'ta durmanın zamânı, Zilhicce ayının dokuzuncu günü olan arefe gününün zevâl vaktinden itibâren Kurban bayramının ilk günü fecrin doğuşuna kadar olan zamânın herhangi bir kısmıdır. Bu süre içinde bir dakika dahi olsa Arafat'ta beklemekle bu farz yerine gelmiş olur.

مَنْ اَدْرَكَ عَرَفَةَ قَبْلَ اَنْ يَطْلُعَ الْفَجْرُ فَقَدْ اَدْرَكَ الْحَجَّ

= **Fecir doğmadan önce Arafat'a yetişen kimse hac yapmış olur**. [62]

اَلْحَجُّ يَوْمُ عَرَفَةَ مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجُّهُ

= **Hac, arefe günü** (Arafat'ta vakfe yapmak) **demektir. Kim Müzdelife gecesi sabah namazı** (vaktinden; fecir)**den önce** (Arafat'a) **gelirse haccı tamamdır.** [63]

Arafat'ta, uyanık veyâ uykuda veyâ baygın bir hâlde durmak birbirine eşittir.

Urene vâdisi dışında Arafat'ın her tarafı vakfe yeridir.

عَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ

= Arafat'ın her yeri vakfe yeridir. (Ancak) **Urene vâdisinden uzak durun.** [64]

Urene vâdisi, harem sınırı ile Arafat arasında bir yerdir ve Arafat'a dâhil değildir. Mekke yönünde bulunan Urene vâdisi dışında Arafat'ın her hangi bir yerinde vakfe yapan kimse haccın bu aslî, esas rüknünü yerine getirmiş olur.

36 - Arafat'ta belirtilen süreden önce veyâ sonra durmakla vakfe yerine getirilmiş olmaz. Ancak Zilhicce ayının hilâlinde şüphe olur, Zilkâde ayı otuz gün olarak tamamlanır ve daha sonra Zilkâde ayının yirmi dokuz gün olduğu anlaşılır ise bu durumda Arafat'ta vakfenin Kurban bayramının ilk gününe rastlamış bulunması istihsânen; istihsân yolu ile câiz olur.

37 - Hacıların arefe günü sanarak Arafat'ta durdukları günün terviye yâni Zilhicce ayının sekizinci günü olduğu anlaşılırsa bu vakfe yeterli olmaz ve arefe günü tekrar vakfe yapmaları; Arafat'ta durmaları gerekir. Ancak, bütün hacı adayları tarafından vakfe ve farz tavaf yapıldıktan sonra haccın sahih olmadığına, meselâ bir gün önce yapıldığına dâir ortaya çıkacak haberler ve şâhitlikler artık dinlenemez.

38 - Arafat'ta bulunan cebel-i rahme tepesinin yanında kıbleye karşı durulup yüce Allâh'a duâ edilmesi daha fazîletlidir. Burası, mânevî değeri çok büyük olan bir yerdir. Dünyânın her tarafından akın edip gelen, yurtları, dilleri ve renkleri farklı fakat düşünce ve gâyeleri bir olan yüz binlerce müslümanın, Arafat'ta vakfedeki bu hâlleri, kefenlere bürünmüş, kabirlerinden dirilip mahşer meydanına toplanacak bir muhteşem insan kitlesini andırır. Bunların hep bir ağızdan temiz bir dille yüce Allâh'ın bir, tek olduğunu tekrar etmeleri ve O'nu yüceltmeleri, hüzünlü ve muhtaç bir şekilde yüce Allah'tan bağışlanma dilemeleri, yardım beklemeleri melekleri bile heyecâna getirecek yüksek ve rûhânî bir manzara meydana getirir.

(İmam Mâlik'e göre Arafat'ta bekleme süresi, arefe günü güneşin zevâlinden kurban kesme gününün fecrine kadar devam eder. O gün güneşin zevâlinden batışına kadar bir an bile olsa beklemek vâcibtir. Güneşin batışından sonra da bir süre beklemek gerekir ki, farzdır.)

39 - Ziyâret tavâfına gelince: Bu, Arafat'ta vakfeden sonra Kâbe'nin etrâfında yedi def'a tavaftan ibârettir ki, bunun dört def'ası bir rükündür, farzdır.

Ziyâret tavâfının vakti, Kurban bayramının ilk günü fecrin doğuşundan başlayarak hayâtın sonuna kadar uzayan bir zamânın herhangi bir parçasıdır. Bu süre içinde yapılacak bir tavaf ile haccın farzı tamamlanmış olur.

Tavaf ve Tavâfın Nasıl Yapılacağı

40 * Tavaf, bir tür namazdır. Bu sebeple tavaf, abdestli ve avret yerleri kapalı olarak yapılmalıdır. Tavaf eden kimsenin bedeninde, giysilerinde veyâ tavaf yaptığı yerde necâset; pislik bulunmamalıdır.

Tavaf, yüce Allâh'a heyecân ile sevgi ve saygının bir nişânıdır. Yüce Allâh'ın Arşı etrâfında dolaşan kutsal meleklerin hâllerine bir benzeyiş şeklidir.

اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ إِلاَّ أَنَّ اللّٰهَ أَحَلَّ فِيهِ الْمَنْطِقَ فَمَنْ نَطَقَ فِيهِ فَلاَ يَنْطِقْ إِلاَّ بِخَيْرٍ

= **Kâbe'yi tavaf etmek, namaz kılmak** (gibi)**dir. Ancak Allah, onun** (; tavâfın yapılması) **sırasında konuşmayı helâl kılmıştır. Yine de, onun** (; tavâfın yapılması) **sırasında konuşan kimse, sâdece hayırlı şeyleri konuşsun.** [65]

Kâbe-i Muazzama, bu yaşanılan âlemde, göremediğimiz melekler âlemindeki ilâhî makâmın bir görüntüsü yerindedir. Bu görülen beytin çevresindeki vücut hareketleri, melekler âleminde Arş çevresinde yapılan rûhânî hareketlerin birer işâretidir.

41 * Tavâfa başlarken hacerul esved'in, tavaf esnâsında hacerul esved ve rüknül yemânî'nin önüne her geldikçe onlara karşı durulur. Namazda durur gibi eller kaldırılır, (Allâhü Ekber denilerek) tekbîr ve (Lâ İlâhe İllâllah denilerek) tehlîl getirilir. Hacerul esved'e eller kaldırılıp sürülür; ortam müsâit ve kimseye de zarar verilmeyecekse öpülür. Rüknül yemânî'nin yanından geçtiğinde de ona eller sürülür. Bunları yapmak mümkün olmaz ise karşıdan el sürme işâreti yapılır.

* Tavaf turları, namazın rek'atları gibidir. Namaz kılarken her rek'ata başlarken

tekbîr ile başlanıldığı gibi her şavta da hacerul esved'i istilâm ederek; selâm verilerek başlanır. Tavâfa istilâm ederek başlayıp istilâm ederek bitirilirse de yeterlidir. [66]

Tavâfın Kısımları

42 * Tavaf, beş kısma ayrılır:

1) Kudüm; gelme, varma, ulaşma tavâfı**:** Dışarıdan Mekke'ye varılınca ilk yapılan tavaftır. Bu tavaf, âfâkîler için sünnettir. Buna tavâf-ı lika da denir.

(İmam Mâlik'e göre bu tavaf vâcibtir.)

2) Ziyâret tavâfı: Arafat'tan döndükten sonra yapılan tavaf olup, buna tavâf-ı ifâza da denir. İşte haccın iki rüknünden biri bu tavaftır ki, dört şavtı farzdır.

وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

= ***Ve beyt-i atîk'i*** *(; Kâbe'yi)* ***tavaf etsinler.*** [67]

3) Sader; avdet etme, geriye dönüş tavâfı: Hac esnâsında Minâ'dan Mekke'ye inildiğinde yapılan tavaftır. Buna vedâ tavâfı da denir. Bu tavaf, âfâkîler yâni mîkât yerleri dışından gelenler için vâcibtir. Bununla hac ile ilgili yapılması gerekli olan görevler tamam olmuş olur. Hacılar bu tavaftan sonra Kâbe'ye vedâ ederek vatanlarına dönmeye başlarlar.

4) Umre tavâfı: Bunun dört şavtı umrenin rüknünden olan tavaftır, yapılması gereklidir. Bunun yerine başka bir şey geçerli olamaz.

Umrede kudüm tavâfı ile sader tavâfı yoktur. Umreye ihramla başlanır, tıraş olarak veyâ saç kısaltılarak son verilir.

5) Nâfile tavaf: Mekke'de ikâmet eden; oturan müslümanların Kâbe'nin etrâfında zaman zaman yaptıkları nâfile tavaftır. Bu tavaf, mîkât yerleri dışından gelenler için nâfile namaz kılmaktan daha fazîletlidir. Çünkü onlar her zaman bu şerefi elde edemezler.

Mekke'de ikâmet eden müslümanlar, hac veyâ umre yapmıyorlar ise ihramda olmadıkları için diledikleri elbiseyi giymekte, bu elbiselerle tavaf yapmakta serbesttirler.

* Kendisinden sonra sa'y yapılmayan vedâ tavâfı (, sader tavâfı) ile nâfile tavafta remel ve ıztıbâ yoktur. [68]

43 * Tavaf esnâsında (Allâhü Ekber denilerek) tekbîr, (Lâ İlâhe İllâllah denilerek) tehlîl getirilir, Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme salât ve selâm getirilir; özellikle Efendimiz veyâ sahâbeden nakledilen duâlar edilir, zikirler söylenir.

* Tavaf ederken Kur'ân'ı Kerîm okumak, edebe aykırıdır. Çünkü tavaf kendisine mahsus olan duâlar ile olur. Tavaf sırasında Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin Kur'ân okuduğu sâbit olmamıştır, Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmdan zikir rivâyet edilmiştir. Tavaf ederken rivâyet edilmiş olsun veyâ edilmiş olmasın zikretmek Kur'ân okumaktan efdâldir. Tavaf sırasında yüksek sesle Kur'ân okumak mekruhtur. [69]

Tavafları arka arkaya yapmak şart değildir. Bu sebeple bir tavaf henüz tamam olmadan namaz kılmak veyâ abdest yenilemek için bırakılsa bozulmaz; geri kalan kısım daha sonra tamamlanabilir. Tavaf sırasında kadınların erkeklerle aynı hizâda bulunmaları da tavâfı bozmaz.

Sa'y ve Sa'y İle İlgili Konular

44 * Sa'y sözlükte çalışma, gayret etme, çaba sarf etme, koşma, yürüme, hızlı yürüme gibi anlamlara gelir. Hac ve umre ile ilgili bir terim olarak kullanıldığında ise sa'y, Kâbe'nin doğu tarafında bulunan Safâ ve Merve diye adlandırılan iki tepe arasında usûlüne

göre yedi def'a koşar gibi yürüyerek gidip gelmeyi ifâde eder. Safâ tepesinden başlayan bu gidişin Merve tepesine ulaşması bir şavt; bir devir oradan tekrar Safâ tepesine dönülmesi diğer bir şavttır. Bu şekilde yedi şavtlık gidiş ve geliş ile bir sa'y yapılmış olur.

Sa'y ibâdetinin aslı, İsmâil (aleyhisselâm) için annesi hazreti Hacer'in su aramak amacı ile bu iki tepe arasında koşmasına dayanmaktadır. [70]

Sa'y, Hanefî mezhebine göre hac ve umrenin vâciblerinden, diğer üç mezhebe göre ise rükünlerindendir.

Sa'y yapılmaksızın kişinin haccı ve umresi tamamlanmış olmaz. [71]

45 * Sahih bir sa'yın edâsı için şu şartların yerine getirilmesi gerekir:

a) Sa'y, ihrâma girdikten sonra yapılmalıdır. Ancak bu şart sa'yın mutlaka ihramlı olarak yapılması gerektiği anlamına gelmez. Çünkü haccın sa'yı, ziyâret tavâfından sonra yapılırsa ihramsız olarak yerine getirilir. Fazîletli ve sünnete uygun olan da budur. Şu var ki ihramsız olarak edâ edilen bu sa'ydan önce hac ihrâmı giyilmiştir. Burada kastedilen de budur.

Diğer yandan, kudûm tavâfından veyâ nâfile bir tavaftan sonra yapılan hac sa'yı ancak ihramlı olarak yapılabileceği gibi umre sa'yının da ihramlı olarak yapılması vâcibtir.

b) Sa'y, mûteber; geçerli olan bir tavaftan sonra yapılmalıdır. Bu konuda bütün mezhepler görüş birliği içindedir. Mûteber; geçerli olan tavaftan maksat abdestli olarak en az dört şavtı tamamlanmış tavaf demektir.

46 * Yapılan sa'yın geçerli olması için şu iki rüknün bulunması gerekir:

a) Sa'yın geçerli olması için dört şavt yeterlidir. Dört şavttan eksik olduğu takdirde sa'y sahih olmaz; bu durumda sa'y ya dört şavta tamamlanmalı veyâ yeniden yapılmalıdır. Aksi hâlde cezâ kurbanı gerekir. Şâyet dört şavt tamamlanır, geri kalan üç şavt terk edilirse eksik kalan her bir şavt için sadaka ödenmelidir.

(Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre sa'y yedi şavttan eksik olmamalıdır.)

b) Sa'y yapmaya Safâ'dan başlanılmalıdır. Eğer Merve'den başlanırsa birinci şavt geçersiz sayılır.

47 * Sa'y ibâdetinin vâcibleri şunlardır:

a) Sa'y yapmadan önce sahih bir tavâfın yapılmış olması: Öyle ki, tavaf ile sa'y arasına Arafat'ta vakfe gibi başka bir uygulamanın girmemesi gerekir. Bu sünnete uymak için gereken bir şarttır. Çünkü Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ

= **Hac menâsikini benden alınız** (; benden öğreniniz, benim gibi yapınız). [72]

b) Tertip. Yâni sa'y ibâdetine Safâ'dan başlayıp, Merve'de bitirilmelidir. Sa'y yapmaya, Safâ tepesinden başlanılmaz ise ilk şavt geçerli olmaz. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hac yaptıklarında Safâ tepesine yaklaştıklarında:

نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا

= (Sa'y yapmaya) **Allâh'ın** (âyette) **ilk önce andığı Safâ'dan başlıyoruz** [73] buyurmuşlardır. Bu sözleri ile sa'y ibâdetinin meşrû oluşuna delil olan şu âyet-i kerîmeye işâret etmişlerdir:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

= ***Şüphesiz Safâ ve Merve Allâh'ın*** *(emri olan haccın)* ***alâmetlerindendir.*** *(Bu sebeple)* ***her kim hac veyâ umre niyeti ile Kâbe'yi ziyâret ederse onları tavaf etmesinde***

(câhiliye Arablarının dediğinin aksine) ***bir günah yoktur.*** **[74]** Âyet-i kerîmede geçen ***tavaf etmek***ten maksat, Safâ ile Merve arasında sa'y etmektir.

* *Hazreti Ayşe (radiyallâhü anhâ)nın o zamanlar henüz küçük yaşta olan yeğeni Urve bin Zübeyr (radiyallâhü anhümâ):* ***Şüphesiz Safâ ve Merve Allâh'ın*** *(dîninin)* ***alâmetlerindendir.*** *(Onun için)* ***her kim hac veyâ umre niyeti ile Kâbe'yi ziyâret ederse onları tavaf etmesinde bir günah yoktur*** *anlamındaki âyeti okuyunca buradan, Safâ ve Merve'de sa'y yapmanın zorunlu olmadığı sonucuna varmıştı. Bu fikrini teyzesi Ayşe (radiyallâhü anhâ)ya söyleyince, o şu açıklamayı yaptı:* (Bir kısım) ensâr, câhiliyede; câhiliye döneminde (kutsal saydıkları putları karşısında bulunan) Safâ ve Merve arasında sa'y yapmayı günah sayarlar idi. İslâm gelince onlar bu durumu Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sordular ve bu âyetler indi. **[75]**

Ayşe (radiyallâhü anhâ), yeğenine: Eğer bu âyet senin anladığın gibi olsaydı, Safâ ve Merve'yi sa'y etmemekte bir günah yoktur şeklinde indirilmesi gerekirdi *demiş, böylece âyetlerin açıklanmasında bağlamın yanı sıra, lâfızların da önemine dikkat çekmişti.*

* Safâ ve Merve tepelerine çıkmayan sa'y yapmış, şeâire saygı göstermiş sayılmaz. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ

= ***Ey îmân edenler! Allâh'ın*** *(koyduğu)* ***şeâir'ine*** *(; dînî, ayırt edici güzel âdet ve alâmetlere)* ***saygısızlık etmeyin*** **[76]** buyurmuştur. Sözü edilen iki tepeye çıkmamak Allâh'ın belirlediği ayırt edici güzel âdet ve alâmetlere saygısızlık olur. Çünkü yüce Allah bahse konu âyette Safâ ve Merve'nin belirlediği işâretlerden olduğunu açıklamıştır. **[77]**

لاَ تَزَالُ هَذِهِ الْأُمَّةُ بِخَيْرٍ مَا عَظَّمُوا هَذِهِ الْحُرْمَةَ حَقَّ تَعْظِيمِهَا فَإِذَا ضَيَّعُوا ذَلِكَ هَلَكُوا

= **Bu ümmet,** (hac ve umre şeâirine) **hürmeti hakkı ile yücelttikleri** (, onların saygınlığını korudukları) **sürece hayırlı biçimde devam edecektir. Bu saygıyı kaybeder** (, kusurlu davranırlar) **ise helâk olurlar** (; kendi yok oluşlarını hazırlarlar). **[78]**

c) Sa'yın yedi şavt olması. Bu Safâ'dan Merve'ye dört, Merve'den Safâ'ya üç kez gitmekle gerçekleşir. Safâ'dan Merve'ye gitmek bir, Merve'den Safâ'ya dönmek bir şavt; bir sefer sayılır. Eğer seferin sayısı konusunda şüpheye düşülürse şavtların; seferlerin en az olanı dikkate alınarak buna göre sayı yediye tamamlanır.

d) Safâ ile Merve arasını tam olarak yürümek. Yâni bu iki tepe arasındaki mesâfenin eksiksiz olarak tamâmının geçilmesi gerekir. Az bir kısmın geçilmemesi, eksik olması hâlinde Efendimizin uygulaması gereğince yapılan sa'y sahih olmaz.

48 * Sa'y ibâdetinin sünnetlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Sa'y yapmaya tavaftan sonra ara vermeden başlamak.

b) Sa'ydan önce hacerul esved'i istilâm etmek.

c) Sa'y yaparken abdestli olmak. Kadınların tavaflarını temiz olarak yaptıktan sonra âdet görmeye başlamaları hâlinde sa'y yapmaları kerâhetsiz olarak câizdir.

d) Her şavtta Kâbe'yi görebilecek şekilde Safâ ve Merve tepelerine çıkmak.

e) Safâ ve Merve tepelerine her çıkışta Kâbe'ye dönüp (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr, (Lâ İlâhe İllâllah diyerek) tehlîl getirmek, duâ etmek ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm okumak.

Kâbe'ye bakmak ibâdettir (, sevap kazanmaya sebeptir). **[79]**

f) Erkeklerin, yeşil ışıkla aydınlatılan direkler arasında hervele yapmaları; kısa

adımlarla, sür’atli; hızlı ve çalımlı, diğer yerlerde normal şekilde yürümeleri.

Kadınlar hervele yapmazlar.

g) Niyet etmek. Hanefi mezhebine mensup âlimlerin de bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre sa’yda, sa’y yapmaya niyet etmek sünnet, Hanbelî âlimlerine göre ise şarttır. [80]

49 * Sa’y, asıl yapılma vakti olan Kurban bayramı günlerinde ve ziyâret tavâfından sonra yapılamazsa hükmü nedir?

a) Kişi, eğer evine dönmemişse sa’y yapar ve buna karşılık hiçbir yükümlülük altına girmez. Çünkü o, üzerine düşeni yapmış olmakta ve gecikmeden dolayı herhangi bir şey gerekmemektedir. Bu durumda, aslında o kişi bunu yine asıl vaktinde yapmış sayılır. Bilindiği gibi sa’yın yapılma vakti ziyâret tavâfından sonradır ve bu tavaftan sonra karısı ile cinsel ilişkide bulunsa da sa’yına zarar vermez. Çünkü ziyâret tavâfı ile tam olarak ihramdan çıkma olayı gerçekleşmiş olur. Hanefîlere göre sa’y bir rükün değil, vâcibtir. Bu sebeple ihramdan çıkmaya engel teşkil etmez.

b) Kişi, eğer evine dönmüş ise özürsüz olarak vâcib olan sa’y yapmayı terk ettiği için kurban kesmesi gerekir. Bu durumda eğer Mekke’ye dönmek isterse yeni bir ihramla döner. Çünkü ilk ihrâmı ziyâret tavâfı ile ortadan kalkmış sayıldığı için ihrâmı yenilemek durumundadır. Ama Mekke’ye geri döner ve sa’y ederse terk olayındaki eksikliği giderdiği için cezâ kurbanı kesme yükümlülüğü de düşer.

(Sa’y, cumhûra göre rükün olup onsuz hac eksik kalır, yerini bulmaz. Öyle ki, cezâ olarak kesilen kurban bile bu eksikliği gidermez.) [81]

Haccın Farz Olmasının Şartları

50 * Bir kimseye haccın farz olması için sekiz şart vardır:

1) Müslüman olmaktır. Müslüman olmayan kişiler hac ile mükellef değildir. Bu sebeple bir gayrimüslim; müslüman olmayan bir kimse hac yaptıktan sonra müslüman olsa diğer şartlar bulununca yeniden hac etmesi gerekir.

أَيُّمَا أَعْرَابِيٌّ حَجَّ ثُمَّ هَاجَرَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى

= **Herhangi bir müşrik hac yapar sonra müslüman olursa** (yeniden) **başka bir hac daha yapması gerekir.** [82]

Aynı şekilde, bir müslüman hac ettikten sonra Allah korusun dinden çıkıp sonra tövbe ederek yeniden müslüman olsa diğer şartlar bulununca tekrar hac etmesi gerekir.

2) Bulûğa ermiş olmaktır. Bir çocuk, aklı başında ve kâr ile zararı ayırt edebilecek durumda olsa bile hac ile mükellef olmaz ve yapacağı hac nâfile olur. Bu sebeple bulûğ çağına erer ve hac yapmak için gerekli olan diğer şartlar da varsa tekrar hac etmesi gerekir:

أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ الْحِنْثَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى

= **Herhangi bir çocuk hac edip, sonra akıl bâliğ olursa** (yeniden) **başka bir hac daha yapması gerekir.** [83]

Velîsi ile birlikte hacda bulunan çocuğa velîsi, hac ile ilgili görevleri yaptırır. Meselâ: Tavaf yaptırır, cemreleri taşlattırır ki, büyüyünce görevini daha iyi yapabilsin. Bununla birlikte bu taşlamayı çocuk terk etse kendisine bir şey gerekmez. Çünkü bu işler, çocuk için yapılması gerekli olan bir görev değildir.

3) Akıl sâhibi olmaktır. Kişinin dînî görevlerle sorumlu olabilmesi için aklının

yerinde, akıllı olması gerekir. Aklı olmayan kişinin dînî sorumluluğu da yoktur. Bu sebeple akıllı olmayan kişiler hac ile mükellef değillerdir. Bunlar iyileşir ve hac şartlarını elde ederlerse o zaman hac yapmaları gerekir.

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ

= **Üç sınıftan kalem** (; sorumluluk) **kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uykuda olandan, ihtilâm oluncaya** (; erginlik çağına erinceye) **kadar çocuktan, aklı yerine gelinceye** (, akıllanıncaya) **kadar deliden.** [84]

4) Özgür olmaktır. Özgür olmayan kimselere hac farz değildir. Özgür olmayan bir kimsenin yapacağı hac, nâfile olur. Bu kimsenin hürriyetine kavuşması durumunda diğer şartları da taşıyorsa yeniden hac yapması gerekir.

أَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أَعْتِقَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى

= **Herhangi bir köle hac yapar, sonra özgürlüğüne kavuşturulur ise** (yeniden) **başka bir hac daha yapması gerekir.** [85]

Tutuklu ve mahpus olanlara veyâ yurtdışına çıkma yasağı bulunanlara ya da hacca gitmelerine yetkililerce izin verilmeyenlere hac farz değildir. Çünkü bu durumda iken hac yapmaya güçleri yetmez. Ancak hapse girmeden veyâ yurtdışına çıkma yasağı konulmadan önce hacca gitme imkânı bulan kimseye hac yapmak farz olur. Kısıtlılık durumu sona eren kimselerin hacca gitmeleri gerekir. Kısıtlılık durumunun sona ermeyeceği kesinleşenlerin kendi yerlerine vekîl göndermeleri veyâ vasiyet etmeleri gerekir.

5) Haccın farz olduğunu bilmiş olmaktır.

Şöyle ki, dârı harbte yâni İslâm hükümlerinin uygulanmadığı gayrimüslimlere âit bir memlekette bulunup İslâmı kabul eden bir kimse, haccın farz olduğunu bilmedikçe hac ile mükellef olmaz. Fakat İslâm ülkesinde böyle bir bilgisizlik özür sayılmaz. Bu sebeple İslâm yurdunda bulunan bir gayrimüslim, haccın farz olduğunu bilsin veyâ bilmesin, ihtidâ eder; müslüman olur ve hac şartlarına da sâhip bulunursa hac ile mükellef olur.

6) Hac görevini güçlük olmaksızın gidip yerine getirmeye yeterli bir zaman bulunmalıdır. Bu sebeple bir kimse hac görevi için diğer şartlara tamâmen sâhip olduğu târihten başlayarak bu görevi yapmaya, yerine getirmeye elverişli bir vakit bulmadan ölürse bu farz ile mükellef tutulmaz.

7) Kişinin, hacca gidip gelinceye kadar kendisi ve âile fertlerinin normal şekilde ihtiyaçlarını karşılayacak kadar helâl parası veyâ eşyâları bulunmalıdır. Temel ihtiyaçlardan sayılan malların bulunması ile hac farz olmaz. Fakat ihtiyaçtan fazla bir mal, meselâ gelir getiren bir mülk veyâ fazla eşyâ bulunsa bunları satıp hac etmek gerekir. Bir evde kirâ ile oturmak da, haccın farz olmasına engel değildir.

(Temel ihtiyaçlar için zekât bölümüne bakınız.)

* Hacca giden kimse hacdan döndükten sonra bir süre çalışamayabilir, geçim ile uğraşamayabilir. Bu sebeple İmam Ebû Yûsuf, hacının hacdan dönüşünden sonra bir aylık ihtiyâcını karşılayacak nafakaya; kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu âile fertlerinin geçimlerini sağlayabilecek bir gelire de sâhip olması gerektiğini belirtmiştir. [86]

8) Kişinin, kendi durumuna uygun binek vâsıtası ve yolda yapacağı harcamaları karşılayacak kadar helâl parası bulunmalıdır. Buna yol azığına sâhip olmak denir.

Şöyle ki, hac için yol yiyeceğine ve binilecek araca veyâ bedellerine güç yetmesi de şarttır. Bu gücünün yetmesi, hac için gitmeye uygun ise hac aylarında veyâ herkesin

bulunduğu yerde hacıların normal olarak hacca gidecekleri zamanda bulunması gerekir. Bu sırada temel ihtiyaçlarından başka hacca yetecek kadar mala sâhip olan kimsenin, diğer şartlara da sâhip olması durumunda hac etmesi farz olur. Bu malı başka yere harcayamaz. Harcarsa hac üzerinde borç kalmış olur. Fakat bu zamandan önce elde edilen mal, bundan önce istenilen yere harcanabilir. Bundan dolayı kendisine hac görevi vâcib olmaz.

Meselâ: Muharrem ayında hacca yetecek kadar malı olan kimse, bunu bir, iki ay içinde başka bir yere harcasa ve memleketinde hacca gidilmesi âdet olan zamanda elinde mal kalmasa kendisine hac farz olmaz. Ödünç ve ikrâm olarak verilen yiyecek ve binek yeterli sayılmaz. Bu ikrâmı yapan kişi, o kimseyi minnet altında bırakmayacak, başına kakmayacak olsa bile hüküm aynıdır. Meselâ: Hac etmek üzere bağış yapılan bir malı kabul etmek gerekmez.

Bununla berâber uzaklık olarak Mekke'ye on sekiz saatten daha yakında bulunan yerlerdeki müslümanlar için yaya yürümeye güçleri olunca binek bulunması şart değildir.

مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللّٰهِ وَلَمْ يَحُجَّ فَلاَ عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا وَذَلِكَ أَنَّ اللّٰهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً

= **Kim kendisini Beytullâh'a ulaştıracak azık ve binek hayvanına** (, bineğe) **sâhip olur ve hac etmezse ister yahûdi ister hıristiyan olarak ölsün** (hiç fark etmez)**. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: *Ona*** *(ulaşmaya)* ***bir yol bulabilen*** *(; gücü yeten)* ***kimselerin beyti hac*** *(ve ziyâret)* ***etmesi Allâh'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.*** [87]

إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ إِنَّ عَبْدًا أَصْحَحْتُ لَهُ جِسْمَهُ وَأَوْسَعْتُ عَلَيْهِ فِي الْمَعِيشَةِ تَمْضِي عَلَيْهِ خَمْسُ أَعْوَامٍ لاَ يَفِدُ إِلَيَّ لَمَحْرُومٌ

= **Yüce Allah buyuruyor ki, vücûduna sıhhat verdiğim ve rızkını bol** (, yeterli) **kıldığım bir kul,** (bu durumda iken) **üzerinden beş sene geçtiği hâlde** (hac veyâ umre için) **beni ziyârete gelmiyorsa** (rahmet ve lütfumdan, hayırdan) **yoksundur.** [88]

لَيُحَجَّنَّ الْبَيْتُ وَلَيُعْتَمَرَنَّ بَعْدَ خُرُوجِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ

= (Kıyâmetten önce) **Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkmasından sonra** (bile) **mutlaka beyt'e** (; Kâbe'ye) **hac ve umre** (ziyâreti) **yapılacaktır.** [89]

Bir müslümanın hacca gitmek için para biriktirmek amacı ile bakmak ile yükümlü olduğu kimselere karşı görevlerini ve onların ihtiyaçlarını karşılamayı ihmâl etmesi dînen doğru değildir. Çünkü Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ

= **Kişiye günah olarak, bakmakla yükümlü olduklarını ihmâl etmesi yeter.** [90]

(İmam Mâlik'e göre yol yiyeceğine ve binilecek araca gücünün yetmesi şart değildir. Bu konuda Mekke'ye gidip hac işlerini yerine getirmeğe yetecek normal bir imkân bulunması yeterlidir. Bu sebeple fazla güçlük bulunmaksızın yaya olarak veyâ kirâ ile karşılayabileceği bir binek ile hac etmeğe ve yiyecek harcamalarını mesleği ile yolda yürüdükçe elde etmeğe gücü olan bir müslümana, canı ve malı için bir tehlike yoksa hac farz olur. Memleketinde kendisinin ve âilesinin geçimlerini sağlamak için bir şey bırakıp bırakmaması fark etmez. Ancak âilesinin normal şekilde ihtiyaçlarını karşılayamamaları sebebi ile perişan olacakları korkusu varsa o zaman hac ile mükellef olmaz.)

Haccın Yapılmasını Gerektiren Şartlar

51 * Haccın yerine getirilmesinin farz olması için beş şart vardır:

1) Vücut sağlıklı olmalıdır. Bu sebeple kendisi hac görevini yerine getirebilmek için vücut sağlığına sâhip olmayanlara hac farz olmaz. Gözleri görmeyen veyâ kötürüm olan kişiler de böyledir. Fakat İmâmeyne ve İmam Âzam'dan bir rivâyete göre, kendisini koruyup yol gösterecek kimsesi bulunan iki gözü görmeyen bir kişi, diğer şartlara sâhip olunca hac ile mükellef olur.

2) Haccın yerine getirilmesi için kişinin kendi irâdesi dışında oluşan engeller bulunmamalıdır. Bu sebeple bir kimse tutuklansa veyâ zorla hacdan engellense hac ile mükellef olmaz.

مَنْ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنَ الْحَجِّ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ أَوْ مَرَضٌ حَابِسٌ فَمَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ فَلْيَمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا

= **Kimi hac yapmaktan, ortaya çıkan bir ihtiyaç veyâ zâlim bir hükümdar yâhut engelleyici bir hastalık alıkoymaz ve o kimse, hac yapmamış olarak ölürse ister yahûdi olarak ister hıristiyan olarak ölsün** (fark etmez)**.** [91]

3) Yol emniyeti bulunmalıdır.

Yolda cana ve mala gelebilecek tehlike bulundukça, hacca gidilmesi farz olmaz.

4) Hac için en az üç günlük; on sekiz saatlik veyâ on sekiz fersahlık bir yolculukta bulunacak bir kadının yanında kocası veyâ mahremi olan akıllı, bulûğa ermiş veyâ bulûğ çağına yaklaşmış bir erkek olmalıdır. Berâberinde böyle biri bulunmayan bir kadının, hac yapması farz değildir. (On sekiz saat veyâ on sekiz fersah için seferîlik konusuna bakınız.)

لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ سَفَرًا يَكُونُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلاَّ وَمَعَهَا أَبُوهَا أَوْ ابْنُهَا أَوْ زَوْجُهَا أَوْ أَخُوهَا أَوْ ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا

= **Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadının berâberinde babası veyâ oğlu veyâ kocası veyâ** (erkek) **kardeşi veyâhut mahremi** (; kendisine nikâhı haram) **olan biri bulunmadıkça üç gün ve daha fazla süren bir yolculuğa çıkması helâl değildir.** [92]

لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ إِلاَّ مَعَ رَجُلٍ يَحْرُمُ عَلَيْهَا نِكَاحُهُ

= **Bir kadının, berâberinde kendisine nikâhı** (; evlenmesi) **haram olan bir erkek bulunmadıkça üç gün süren bir yolculuğa çıkması helâl değildir.** [93]

Kendisine hac farz olan bir kadını, yanında bir mahremi; sonsuza kadar evlenmesi yasak olan bir erkek bulunursa kocası hacdan engelleyemez. Çünkü böyle bir farzı yerine getirmek, koca hakkından daha önce gelir. Genç bir kadının yalnız sütkardeşi veyâ damadı ile hacca gitmesi, zamânın bozulması sebebi ile müteahhirîn âlimlerine göre câiz değildir.

* Kadın mahremsiz hac ederse kerâhet-i tahrîmiyye ile câiz olur. [94]

(Mâlikîlere göre hacca gidecek kadın ile birlikte kocası veyâ neseb, süt veyâ hısımlık yolu ile herhangi bir mahremi bulunmalıdır. Farz olan haccın yerine getirilmesi için koca ve mahremin bulunmaması hâlinde güvenilir bir gurupla birlikte hacca gidilebilir. Şâfiîlere göre hacca gidecek kadınla birlikte kocası veyâ neseb yâhut başka bağlar ile mahremi veyâ güvenilir en az üç tâne kadın bulunmalıdır. Hanbelîlere göre kadının yanında eşi veyâ bir mahremi bulunmalıdır. Eğer bunlardan biri yoksa kadına hac farz olmaz.) [95]

* Şâfiîler ile Mâlikîler ve diğer fakihler arasındaki kadının, yanında eşi veyâ

mahremi bulunmadan yolculuğa çıkmasının hangi şartlarda câiz olup olmayacağı konusundaki görüş ayrılığı sâdece hac yolculuğu da dâhil bir farzın yerine getirilmesi ile ilgili yolculuk konusundadır. Tercihe bağlı (gezme ve benzeri) yolculuk(lar) icmâ ile buna kıyas edilemez (yâni bir kadın, yanına yanında eşi veyâ mahremi bulunmadan en az üç günlük; on sekiz saatlik veyâ on sekiz fersahlık bir yolculukta bulunamaz.) [96]

5) Hacca gidecek kadın, kocasından boşanmış veyâ kocası ölmüş ise iddeti bitmiş olmalıdır. Bu sebeple böyle bir kadın iddet bekleme süresi içinde hacca gidemez. Hattâ yola çıktıktan sonra Mekke'ye en az on sekiz saat uzak bir yerde iken, kocasının o sırada ölmesi gibi bir sebeple iddet beklemesi gerekse bu iddeti bitirmeden (yerleşim yeri olan) oradan çıkmaması gerekir.

لاَ تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلاَ يَخْرُجْنَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ

= ***Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları*** (*; kadınları, iddet süresince)* ***evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.*** [97]

* Kadın (iddet beklediği) o sırada bir şehirde bulunduğu takdirde, iddeti bitinceye kadar o şehirde kalır; mahrem(i olan birini) bulsa bile oradan çıkmaz. Kadın köyde veyâ ovada olup, kendini emniyette görmüyorsa emîn olacağı bir yere gidebilir; iddeti bitinceye kadar oradan çıkmaz. [98]

Haccın Sahîh, Geçerli Olmasının Şartları

52 * Hac görevinin sahîh olarak yerine getirilebilmesi için dört şart vardır: İslâm, mekân, zaman, ihram.

1) İslâm, müslüman olmak. Bu, haccın farz olmasının şartı olduğu gibi sahih olmasının da şartıdır. Bu sebeple müslüman olmayan bir kişi, hac görevini yaptıktan sonra müslüman olsa bile önceden yapmış olduğu haccı sahih olmaz.

2) Belli yerlerde bulunmak. Bu yerlerden maksat, Arafat ile Kâbe'dir. Bu sebeple Arafat'ta vakfe yapmadıkça ve Kâbe'yi tavaf etmedikçe hac sahih olmaz.

3) Belli bir vakitte olmak. Bundan maksat, Arafat'taki vakfe zamânıdır ki, arefe gününün zevâl vaktinden Kurban bayramı fecrinin doğuşuna kadar devam eden bir süredir. Ziyâret tavâfının vakti ise daha önce belirtildiği gibi hayâtın sonuna kadardır. Fakat bu tavâfın vâcib olan vakti, kurban kesme günleri olan Kurban bayramının ilk üç günüdür.

Hac menâsikini; hac görevlerini yerine getirebilmek için belirli zamanlar vardır. Bu zamanlar dâhilinde yapıldıkları takdirde menâsik geçerli olur. Bu aylara, bu zamâna hac ayları, hac mevsimi denir. Belirtilen bu zaman dışında menâsik; hac ile ilgili görevler yerine getirilemez. Bu husus âyet-i kerîme ile de açıklığa kavuşturulmuştur:

اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ

= ***Hac,*** *(yapılma zamânı öteden beri ve sizce de)* ***bilinen*** *(, belirli)* ***aylardadır.*** [99]

(Hac yapılacak olan ve Kur'ân'da) bilinen aylar (diye bahsedilen hac ayları); Şevval, Zilkâde ve Zilhicce ayının ilk on günüdür. [100]

Hac mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. Hanefî ve Mâlikîlere göre ihrâma bu aylar dışında da girilebilir, ancak sünnete aykırı olduğu için mekruhtur. İmam Şâfiî'ye göre hac ayları dışında ihrâma girilmesi câiz değildir.

İhram dışında haccın geri kalan menâsikinin sahih olması için bu belirtilen aylar içinde yapılmasının şart olduğu konusunda mezhepler arasında ittifak vardır.

Bu aylar içinde en son hac vakti, arefe günü ile Kurban bayramının ilk günüdür. Bu sebeple arefe günü zevâlden sonra Arafat'ta az veyâ çok bulunup bayramın ilk gününde de ziyâret tavâfını yapan bir kimse, hac farzını yerine getirmiş olur.

(Şâfiîlere göre de Arafat'ta vakfe, Zilhicce ayının dokuzuncu günü zevâl vaktinden sonra onuncu günün fecrine kadardır. Bu süre içinde bir an bile olsa durmak yeterlidir.)

4) Hac niyeti ile ihram. Niyet etmek ve telbiye getirmek ihrâmın farzlarıdır. İhram, hacca veyâ umreye veyâ hac ile birlikte umre yapmaya niyet etmekle ve telbiye getirmekle meydana gelir.

Hac veyâ umre yapmaya veyâ hac ile berâber umre yapmaya karar verip niyet ederek ihrâma girdikten sonra artık bu niyeti iptâl etmek; bozmak veyâ değiştirmek câiz değildir. Niyet edilen hac veyâ umreyi niyet edildiği şekilde tamamlamak vâcibtir. [101]

İhram Yasakları, İhramlı Kimseye Yasak Olan Şeyler

53 * İhram, Beytullah için bir saygının işâretidir. Öyle ki, dışardan ticâret yapmak gibi bir ihtiyâcı için gelen bir müslüman, hac ve umre yapmak niyetinde bulunmasa bile, yine ihramsız olarak harem bölgesine giremez. Bu haramdır, hürmete aykırıdır.

(Hiç kimse) ihramsız Mekke'ye giremez. [102]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Mekke'nin fethedildiği gün dışında hiçbir zaman Mekke'ye ihramsız girmedi. [103]

* Hac veyâ umre yapmak maksadı ile harem bölgesine giren kimsenin mîkât mahâllinde ihrâma girmesinin, ihram yasaklarına uymasının vâcib olduğunda icmâ vardır.

Hill bölgesinde; harem bölgesinin dışında, harem ile mîkât yerleri arasında kalan bölgede bulunanların, hac veyâ umre yapmanın dışında bir maksatla harem bölgesine ihramsız girmeleri câizdir. Ancak hac veyâ umre yapmak niyeti ile girdikleri takdirde ihram giymeleri, ihram yasaklarına uymaları vâcibtir.

Âfâkîler; hill bölgesinin dışında bulunanlar harem sınırına girmek istediklerinde Hanefî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine ve bâzı Şâfiîlere göre mîkât sınırını ihramsız geçemezler. Bu durumda hac veyâ umre yapma maksadı aranmaz; eğitim, ticâret, çalışma, ziyâret ve benzeri maksatlar bile olsa harem bölgesine girmek zorunda bulunan âfâkîlere mîkâttan ihrâma girip umre yapmak vâcibtir.

Ancak Şâfiî mezhebinde geçerli sayılan görüşe göre hac ve umrenin dışında bir sebeple harem bölgesine girecek âfâkîler için ihram giyme mecburiyeti yoktur.

Hill bölgesine; harem bölgesinin dışında, harem ile mîkât yerleri arasında kalan bölgeye bir ihtiyaç dolayısı ile girmek isteyen kimsenin ihrâma girmesi gerekmez.

Âfâkî; hill bölgesinin dışında bulunan bir kimse, hac veyâ umre yapmak ister, ancak hac veyâ umreden önce hill bölgesinde bir süre kalıp alışveriş yapmak veyâ çalışmak ister ise mîkâtta ihrâma girmesi gerekmez; serbest olarak hill bölgesine girebilir. Burada işini tamamladıktan sonra harem hududuna varmadan herhangi bir yerde ihrâma girebilir. Mîkât dışından gelen bu kimse, eğer hac veyâ umre yapmak istemezse kalmış olduğu hill bölgesinden herhangi bir işi için Mekke'ye ihramsız gidip gelebilir. [104]

** Ukâz, Mecenne ve Zü'l Mecâz, câhiliye devrinde kurulan meşhur panayırlardı. İslâm dönemi gelince bâzı insanlar (hac mevsimi olduğu için) bu panayırlarda ticâretin günah olduğunu düşündüler ve (ticâret yapmanın hükmünü) Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a sorduklarında yüce Allah: (Hac mevsiminde)* ***Rabbinizin lütuf ve kereminden istemenizde*** *(; ticâret yapmanızda)* ***bir günah yoktur*** [105] âyetini indirdi. [106]

54 * Hac veyâ umre yapmak niyeti ile telbiye getirerek ihrâma girmiş olan kişinin, çoğu diğer zamanlarda kendisine helâl olan bâzı davranışlardan uzak durması gerekir.

İhram yasakları olarak da bilinen bu davranışlar şunlardır:

a) Saç, sakal, bıyık tıraşı olmak; kasık veyâ koltuk altı temizliği yapmak; bedenin herhangi bir yerinden kıl koparmak:

وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ

= ***Başlarınızı tıraş etmeyin.*** [107]

b) Tırnak kesmek,

c) Süslenmek amacı ile saç, sakal ve bıyıkları yağlamak, kınalamak, makyaj malzemesi kullanmak,

d) Yıkanırken kokulu sabun kullanmak; vücûda veyâ ihram elbisesine, kadınların üzerlerindeki elbiselerine koku sürmeleri yasaktır. Kokusundan hoşlanılan her şey güzel koku sayılır.

e) Erkeklerin elbise giymeleri: İhrâma giren kimse izâr ve ridâ denilen iki parça kumaşa bürünür. Dikilerek veyâ örülerek yapılan elbiselerden uzak durur. Ancak yamalı veyâ kenarları dikişle toplanmış izâr ve ridâ giymekte sakınca yoktur. Aynı şekilde ceket, pardesü gibi kıyâfetlerin kollarını geçirmeden yalnızca omuza almak da câizdir. İhram kıyâfetinin uçlarını bağlamak ya da iğne ile tutturmak ise mekruh görülmüştür.

f) Erkeklerin başlarının bir kısmını veyâ tamâmını örtmeleri: İhramlı iken, takke ve sarık gibi başörtüleri takılamaz. Şemsiye kullanmakta ise bir sakınca yoktur.

g) Erkeklerin çorap giymeleri, topukları ve üstü kapalı ayakkabı giymeleri.

لاَ تَلْبَسُوا الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ الْبَرَانِسَ وَلاَ الْخِفَافَ إِلاَّ أَحَدٌ لاَ يَجِدُ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ

= (İhramda iken) **gömlek, sarık, uzun don, bornoz, mest giymeyin. Ancak biriniz ayakkabı bulamazsa o zaman mest giysin ve** (mesti) **topuklarının aşağısına kadar kes**(sin ve mesti bu şekilde kesilmiş olarak giy)**sin.** [108]

h) Kadınların yüzlerini, yüz kısmını örtmeleri yasaktır. Kadının ihrâmı, yüzünü örtmemesidir. Günlük hayatta peçe ve benzeri örtülerle yüzlerini örten kadınlar, ihrâma girdiklerinde bu örtüyü örtemezler. Bunun dışında istedikleri kıyâfeti giyebilirler.

اَلْمُحْرِمَةُ لاَ تَنْتَقِبُ

= **İhramlı kadın, yüzünü örtemez.** [109]

ı) İhramlı iken cinsî ilişkide bulunmak veyâ cinsî ilişkiye yol açabilecek öpüşme, oynaşma gibi davranışlarda bulunmak ve şehveti tahrîk edici; harekete geçirici konuları konuşmak yasaktır. Burada sayılan yasaklara uyularak yâni cinsel ilişkiye yol açabilecek davranışlardan kaçınma veyâ cinsel ilişkide bulunmama konusuna dikkat ederek ihramlı kimsenin nikâhlanmasında, evlenmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber (aleyhis-salâtü vesselâm), Meymûne (radiyallâhü anhâ) annemiz ile ihramlı iken evlenmiştir. [110]

j) Allah ve Resûlünün emir ve yasaklarına aykırı davranarak günah işlemek: Herkes için haram olan bu tür davranışları ihramlı bir kimsenin yapması daha çirkindir.

k) Çevresindeki insanlarla kavga etmek, kötü söz ve hareketlerle gönül kırmak. İhramlı kişinin bu tür davranışlardan da özellikle kaçınması gerekir.

اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ

= ***Hac,*** *(yapılma zamânı öteden beri ve sizce de)* ***bilinen*** *(, belirli)* ***aylardadır. Kim*** *(o aylarda hac etmeye karar vererek)* ***haccı kendine farz kılarsa hacda*** *(, hac süresince)* ***cinsel ilişkiden, günah*** *(işlemek)****ten, kavgadan*** *(, tartışmadan)* ***uzak durmalıdır.*** [111]

l) İster harem bölgesi içinde ister dışında; ister eti yensin ister yenmesin, her çeşit kara avı avlamak, avcıya göstermek veyâ yardımcı olmak, av hayvanına zarar vermek; yuvasını bozmak, yumurtalarını kırmak ve benzer davranışlar ihramlıya yasaktır.

لاَ تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ

= ***İhramlı iken av*** *(hayvanın)****ı öldürmeyin.*** [112]

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

= ***İhramlı olduğunuz sürece kara hayvanlarını avlamanız haram kılınmıştır.*** [113]

Tavuk, koyun gibi evcil hayvanları kesmek ve deniz hayvanları avlamak, ihramlı olan kişiye yasak değildir.

m) Harem bölgesinde kendiliğinden biten, büyüyen yeşil otlar ve yeşil ağaçlar kesip koparılmaz. Hac veyâ umre görevlerini tamamlayıncaya kadar bu yasaklar gözetilir.

İhramlı Kimseye Yasak Olmayan Fiiller

55 * İhram yasakları arasında yer almamakla birlikte, çoğu zaman ihramlı kişilerin yasak olup olmadığı hususunda tereddüde; şüpheye düştükleri bâzı hareketler vardır ki, bunların bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Yıkanmak, kokusuz sabun kullanmak,

b) Kırılmış tırnağı koparmak, vücuttan kıl koparmadan kaşınmak,

c) Diş fırçalamak, diş çektirmek,

d) Kan aldırmak, iğne yaptırmak,

e) Çiçek koklamak, koku satın almak, koku satılan bir yerde oturmak,

f) Kemer bağlamak, silâh taşımak, yüzük ve kol saati takmak, dikişli veyâ dikişsiz çanta taşımak, [114]

İhramda olan kimsenin, para kesesi ve yüzük takmasında bir sakınca yoktur. [115]

g) Baş ve ayak dışında, vücûdun diğer kısımlarını battaniye benzeri şeyle örtmek,

h) Karga, çaylak, yılan, akrep, fare ve kaplumbağa ile sinek, pire, arı, kene gibi küçük böcekleri; saldırgan köpek, kurt ve kaplan gibi yırtıcı hayvanları öldürmek.

Bir adam (Abdullah) İbni Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya ihramlının sivrisinek öldürmesinin durumunu (, cinâyet işlemiş, yasak bir iş yapmış olur mu diye) sordu. Bunun üzerine (İbni Ömer) ona: Nerelisin sen *diye sordu. Adam:* Iraklıyım *deyince İbni Ömer (hayretle) şöyle dedi:* Ey Iraklılar! (Sizler) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in haklarında: **Hasan ve Hüseyin benim** (öpüp kokladığım) **dünyâ çiçeklerimdir** buyurduğu kızının oğlunu (; Hüseyin'i, kısa süre önce) öldürmüşsünüz ama (şimdi) ihramlının sinek öldürmesinin hükmünü soruyorsunuz. Ne kadar küçük (, önemsiz) şeyler varsa sorup soruşturuyor ama büyük günahları işlemeye (de) cesâret ediyorsunuz. [116]

56 - Hac için, Şevval ayının birinci gününden Zilhicce ayının dokuzuncu gününe kadar herhangi bir günde ihrâma başlanılabileceği, ihrâma girilebileceği gibi bundan önce de başlanılabilir. Çünkü ihram, haccın şartıdır. Şart ise kendisinin bağlı olduğu iş veyâ ibâdetten önce olabilir, yapılabilir. Bu câizdir. Meselâ: Abdest almak yâni tahâret namazın

şartıdır. Namaz vakti girmeden abdest almak câizdir. Ancak ihrâma çok önce başlamak, zamânın uzaması sebebi ile sakıncalı olduğundan mekruhtur. Çünkü ihram sebebi ile yasak olan şeylerden uzun bir süre korunmak kolay değildir.

(Şâfiîlere göre hac için, hac aylarından önce ihrâma girmek câiz değildir. Ancak girilmiş ise umre için girilmiş olur.)

Mîkât İle İlgili Bilgiler

57 * Mîkât, hac ibâdetinin edâ edileceği; yerine getirileceği zamânı ve yerleri ifâde eden bir terimdir. Ancak dilimizde daha çok âfâkîlerin; Mekke dışından gelen kimselerin ihrâma girecekleri yerleri belirtmek için kullanılır.

Gerek hac, gerek umre, gerekse başka amaçlarla mîkât yerleri dışından Mekke'ye gelenlerin, geliş yönlerine göre ihrâma girmeleri gereken yerler vardır ki, bunların hepsine birden mevâkît; mîkât yerleri denir. Beş nokta hâlinde Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından belirlenen bu yerlerin isimleri ve yönleri şöyledir:

a) Zülhuleyfe; Medîne'ye 11 kilometre uzaklıkta bulunan bir bölgedir. Mekke'ye en uzak mîkât sınırı burası olup, Medîne yönünden gelecek olanların ihrâma girmeleri gereken mîkât noktasıdır.

b) Zât-i ırk; Karn hizâsında bir yer olup, Irak yönünden gelenlerin mîkâtıdır.

c) Cuhfe; Mekke'ye 187 kilometre uzaklıktadır. Günümüzde harap durumda olup uğrak yeri değildir ve yerini Râbiğ şehri almıştır.

d) Karn, Karn ül Menâzil; Mekke'ye 94 kilometre uzaklıkta bulunan bu nokta olup, Necid bölgesinden gelenlerin mîkâtıdır.

e) Yelemlem; Mekke'ye 54 kilometre uzaklıkta bulunan, dolayısı ile Mekke'ye en yakın mîkât sınırı olan bu nokta, Yemen tarafından gelenlerin mîkâtıdır.

Yukarıda belirtilen bu yerlerin mîkât olarak belirlenmesi mutlaka o noktada ihrâma girileceği anlamına gelmez; bu mevkiler ihrâma girilecek son sınırdır; buralara gelmeden önce de, bu mevkilerin hizâsında herhangi bir yerde de ihrâma girmek mümkündür.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Medîneliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karn ül menâzil'i, Yemenliler için Yelemlem'i mîkât olarak belirledi ve: **Bu yerler, buralarda yaşayanlar ile buraların yerlisi olmayıp, hac veyâ umre yapmak için gelmiş olanların mîkâtıdır. Bu yerler ile Mekke arasında bulunanlar ise bulundukları yerde, hattâ Mekkeliler Mekke'de ihrâma girerler** [117] *buyurdu.*

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Iraklılar için Zât-i Irk'ı mîkât olarak belirledi. [118]

58 - Bir hac yolcusu, ihramsız olarak mîkât yerlerini geçerse bakılır: Eğer henüz hac görevlerini yapmaya başlamadan mîkât yerine döner, telbiyede bulunur, ihrâma girer ise kendisine bir cezâ gerekmez. Fakat mîkât yerine dönmez ve daha sonra ihrâma niyet ederse veyâ hac ile ilgili görevlerden birini yaptıktan sonra ihram için mîkât yerine dönerse cezâ olarak bir koyun kurban etmesi gerekir. Haccın kaçırılmasından korkulmazsa mîkât yerine dönmek daha fazîletlidir.

59 - Mekke'de bulunan kimselerin hac için mîkât yerleri, isterse Mekke halkından olmasınlar, bulundukları Mekke şehridir. Fakat umre yapmak için harem bölgesi dışındaki bir yere özellikle Ten'îm denilen mevkie; yere çıkar, oradan umre için ihrâma girerler. Bu sebeple Ten'îm mevkiine umre de denilmiştir.

60 - Hill bölgesinde; harem bölgesi ile mîkât yerlerinden biri arasındaki yerlerde

bulunan kişiler de bulundukları yerlerden veyâ Mekke içinden ihrâma girerler. Buralarda bulunanların yakınlıkları sebebi ile Mekke'ye girip çıkmaları çok zaman alacağı için onlara böyle bir kolaylık gösterilmiştir.

Haccın Farz Olmasının Sebebi

61 * Haccın farz olmasına sebep Beytullâh'ın; Kâbe'nin bulunmasıdır. Kâbe'yi ziyâret için yüce Allâh'ın emri ile hac farz kılınmıştır. Bu sebep tekrarlanmadığı için haccın farziyyeti de tekrarlanmaz, mükellef olan bir kimsenin ömründe bir kez hac yapması ile bu farz yerine getirilmiş olur. Öyle ki, akıllı ve bâliğ olan bir müslüman, fakir iken üzerine hac farz olmadığı hâlde yürüyerek veyâ görevli olarak oraya gitmek gibi herhangi bir şekilde Mekke'ye ulaşır ve hac mevsiminde bu görevi yerine getirirse hac farzını edâ ettiği; yerine getirdiği için daha sonra zengin olduğunda tekrar hac yapması gerekmez. [119]

62 - Hac, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye hicret etmelerinin dokuzunca yılında farz kılınmıştır. Bu sene Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh) hac emîri olarak görevlendirilmişti. Hicretin onuncu yılında da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mekke'ye yönelerek hac farzını yerine getirmişlerdi.

Kişinin, Kendisine Farz Olan Haccı Ne Zaman Yapacağı

63 * Farz olan hac görevini yerine getirmeye gelince, bu fevrî midir yâni şartlarını taşıyan kimse için hemen o şartları taşıdığı sene hacca gitmek gerekli midir yoksa ömrî midir yâni kişi sağ olduğu müddetçe herhangi bir senede yapılması câiz midir?

Bu konuda iki görüş vardır. Bir görüşe göre farz olan hac görevi ömrîdir yâni mükellef olan kimse hac vazîfesini hayatta olduğu müddetçe dilediği senede yapabilir, sonraya bıraktığından dolayı günah işlemiş olmaz. Ancak hac farzını yerine getirmeden ölürse günah işlemiş olur.

Fakat daha sahih görülen diğer bir görüşe göre farz olan haccın edâsı yâni yerine getirilmesi fevrîdir, bunun ertelenmesi bir günahtır.

Şöyle ki, bir kişi, hacıların hacca gidecekleri vakit haccın şartlarını taşısa hemen hacca gitmesi kendisine farz olur. Bu târihte hacca gitmez ise günah işlemiş olur. Öyle ki, daha sonra hac yapması için gerekli olan şartlar kendinde oluşmasa bu şartları yitirse de farz olan bu hac, üzerinde borç olduğundan düşmez, bundan sorumlu bulunur.

مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ

= **Hac yapmak** (, hacca gitmek) **isteyen kimse acele etsin**. **Çünkü bâzen kişi hastalanır, binecek hayvanı kaybolur ve** (hacca gitmesini engelleyici başına bir) **iş meydana gelir.** [120]

64 - Hac aylarında; hac mevsiminde hac şartlarını kendinde toplayan ve hac gitmek için yeterli bir müddet, yeterli bir zaman bulan kimseye de hac farz olur.

Haccın Farz Olmasındaki Şer'î Hikmetler

65 * Bilindiği üzere hac, İslâm dîninin beş önemli esâsından biridir:

بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

= **İslâm dîni beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**in Allâh'ın kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik etmek, gereği gibi namazı kılmak, zekât vermek, beyti hac etmek, Ramazan orucunu tutmak.** [121]

Hac, şartlarını kendinde toplayan her müslüman için çok kutsal bir farzdır. Namaz ile oruç, beden ile yapılan birer ibâdettir. Zekât mal ile ilgili bir ibâdettir. Hac ise hem beden, hem de mal ile yapılan bir ibâdettir. Bu farz, hem vücûdun sağlıklı ve sağlam bulunması, hem de mal varlığı için onu veren yüce Allâh'a bir şükür görevi demektir.

Haccın yapılmasındaki değişik usûl ve edepler, insanın varlığının öncesi ve sonrası olmayan yüce yaratıcısına yapacağı saygının, göstereceği kulluk şeklinin, ihtiyaç içinde olduğunu gösterebileceği en mükemmel şekli kapsar.

66 * Her şeyi bilen ve her şeye hükmeden yaratıcımızın kutsal bir mâbedini ziyâret ederek yüce varlığına temiz bir kalple, samîmî duygularla yalvarıp yakarmak ve hürmette bulunmak, bir kul için rûha ferahlık veren yüksek bir anlam taşır.

Bundan başka bütün müslümanların kıblesi olan ve İbrâhim aleyhisselâm gibi büyük bir peygamberin makâmını da içinde bulunduran yüce bir mâbette yapılacak ibâdet ve duâların sevap ve mükâfatına sınır yoktur.

اَلْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللّٰهِ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنِ اسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ

= **Hac ve umre yapmaya gidenler Allâh'ın** (evinin) **ziyâretçileridir. Onlar** (Allâh'a) **duâ ederlerse** (Allah) **duâlarını kabul eder; onlar (**Allah'tan) **bağışlanma dilerlerse onları bağışlar** [122] anlamındaki hadîste de ifâde edildiği gibi hacda yapılan duâlar ve tövbeler kabul görür. Böylece bu ibâdeti yerine getirenler, işlemiş oldukları hatâ ve günahlarından arınarak hayâta yeni bir canlılık ve şuurla dönerler.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın içinde doğup büyüdüğü, İslâm güneşinin ilk doğmaya başladığı, İslâmiyetin binlerce kutsal anılarını içinde saklamış bulunan mübârek bir beldeyi ziyâretteki bolluk ve bereket de her türlü düşüncenin üstündedir.

67 - İslâm dünyâsının doğusundan ve batısından temiz bir heyecân ile akın edip gelen binlerce aynı dinden olan kimselerin böyle kutsal bir yerde toplanmaları, aralarındaki din birliğini ve din kardeşliğini, din sevgisini canlandırmaları ve birbirlerinin durumlarını öğrenerek fikir alışverişinde bulunmaları ne kadar büyük değer taşıyan bir harekettir.

68 - Farz olan hac görevini ne için yaptığını bilerek yerine getiren müslümanların bundan ne kadar faydalanacakları çok açıktır. Özellikle bu farzı yerine getirme mutluluğuna kavuşan anlayışlı bir müslümanın bu sâyede birçok bilgiler kazanarak aydınlanacağı ve sonra dönüp kendi çevresini birçok yönden uyararak aydınlatacağı da şüphesizdir.

69 * Kısaca haccın farz oluşundaki hikmet ve yararlar çok büyüktür. İslâmın yayılmasına ve yükselmesine yöneliktir. Aslında İslâm dîninin emir ve tavsiye ettiği hangi ibâdet vardır ki, o müslümanların maddî ve mânevî alanlardaki yükselmesini ve bereketini sağlamasın? Yeter ki, müslümanlar kendi kutsal dinlerinin bu emir ve öğütlerini gereği gibi değerlendirerek yerine getirmeye çalışmış olsunlar.

إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَالسَّعْىُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْيُ الْجِمَارِ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللّٰهِ

= **Beytullâh'ı tavaf etmek, Safâ ve Merve arasında sa'y yapmak ve cemreleri taşlama** (görevleri, oralarda dünyâ kelâmı konuşmak veyâ gafletle vakit geçirmek için değil), **Allâh'ın** (adının) **anılması için** (haccın menâsiki kılınarak) **emredilmiştir.** [123]

Haccın Vâcibleri

70 * Haccın vâcibleri şunlardır:

1) İhrâma mîkât denilen yerlerden başlamak.

Medîne yönünden hacca giden kimseler Zülhuleyfe'den; Irak, Horasan ve Mâverâ ün nehir halkı Zât-i Irk'tan; Şam, Mısır ve Kuzey Afrikalılar Cuhfe hizâsındaki bir yerden, meselâ Râbiğ hizâsından; Necidliler Karn'dan; Yemenliler de Yelemlem'den ihrâma girerler.

Yolları bu mîkât yerlerinden birine rastlamayan müslümanlar da, bunlardan birinin hizâsında bulunacak bir yerden ihrâma başlarlar.

2) İhrâma giren kişinin yapması haram olan, dikişli elbise giyilmesi, av avlanması, ihramda iken saçların kesilmesi veyâ çirkin söz söylenmesi gibi şeyleri terk etmek.

3) Arefe günü Arafat'ta zevâl vaktinden sonra güneş batıncaya kadar durmak.

مَنْ فَاتَهُ عَرَفَةُ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ

= Kim Arafat'ta bulunmazsa hacca erişmemiş (, haccı kaçırmış) **olur.** [124]

4) Kurban bayramının birinci gününün fecrinden sonra ve güneşin doğmasından önce, bir saat bile olsa Müzdelife'de durmak.

Kur'ân-ı Kerîm'de Müzdelife vakfesine şu âyet işâret etmektedir:

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

= ***Arafat'tan ayrılıp*** *(seller gibi Müzdelife'ye)* ***akın edince Meş'ar-i Harâm'da Allâh'ı anın.*** [125] Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَلَّى مَعَنَا صَلاَتَنَا هَذِهِ هَا هُنَا ثُمَّ أَقَامَ مَعَنَا وَقَدْ وَقَفَ قَبْلَ ذَلِكَ بِعَرَفَةَ لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

= **Kim burada** (; Müzdelife'de) **bizimle** (sabah) **namazını kılar, sonra burada bulunur, öncesinde gece veyâ gündüz Arafat'ta vakfe yaparsa haccı tamamdır.** [126]

Muhassir vâdisi dışında Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir.

اَلْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ مُحَسِّرٍ

= Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir. (Ancak) **Muhassir vâdisinden uzak durun.** [127]

* Kâbe'yi yıkmak üzere gelen Ebrehe'nin filleri burada (; Muhassir vâdisinde) duraklayıp daha ileri gidemedikleri, Ebâbil kuşları tarafından ordu burada taşlandığı için bu vâdiye zarara, ziyâna uğratan, yoran, âciz; güçsüz bırakan anlamında olmak üzere muhassir ismi verilmiştir. Burada vakfe câiz değildir. [128]

5) Dört şavtı farz olan ziyâret tavâfını yediye tamamlamak.

6) Ziyâret tavâfını kurban kesme günlerinden birinde yâni Kurban bayramının birinci veyâ ikinci veyâ üçüncü günlerinde yapmak.

7) Tavâfı saderde bulunmak. Bu Mekke ile çevresinde oturan kişiler dışında hacca gelen ve âfâkî denilen hacılara âittir ki, bir (memlekete) dönüş, vedâ tavâfından ibârettir.

8) Tavaf sırasında abdestli olmak ve avret yerleri tamâmen kapalı bulunmak.

9) Kâbe'yi tavâfa her zaman hacerul esved'in bulunduğu yerden, onun karşısından başlayıp, Kâbe'yi sol tarafına alarak ve yürüyerek tavaf etmek.

Hasta olan ve tavâfı yürüyerek yapmaya güçleri yetmeyen kişiler omuzlar üzerinde veyâ sedye ile taşınarak veyâ arabaya bindirilerek tavaf ettirilir.

10) Kerâhet vakti değilse her tavaftan sonra iki rek'at namaz kılmak. Bu namaz güneş doğarken ve güneşin rengi değiştikten sonra kılınırsa geçerli olmaz. [129]

** Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i Kâbe'yi tavaf ettikten sonra rüknül esved'in hizâsında namaz kılarken gördüm. Bu sırada kendisi ile tavaf edenler arasında kimse yoktu.* [130]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bu davranışından dolayı, bir kimsenin Mescid-i harâm'da namaz kılarken tavaf etmek için önünden geçenleri engellememesi gerekir. Çünkü tavaf namazdır. Bu sebeple, önünde namaz kılanlar varmış gibi olur. [131]

11) Tavafları hatîm denilen kısmın dışından yapmak.

12) Hac mevsiminde Safâ ile Merve arasında sa'y etmek, sa'y yapmaya Safâ tepesinden başlamak ve özürleri olmayanların sa'yı yaya olarak yapmaları.

Sa'y ibâdetinin meşrû oluşunun delîli:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

= ***Şüphesiz Safâ ve Merve Allâh'ın*** *(emri olan haccın)* ***alâmetlerindendir.*** *(Onun için)* ***her kim hac veyâ umre niyeti ile Kâbe'yi ziyâret ederse onları tavaf etmesinde*** *(câhiliye Arablarının dediğinin, inandığının aksine)* ***bir günah yoktur*** [132] âyet-i kerîmesidir. Âyette geçen ***tavaf etmek***ten maksat, sa'y etmektir.

* *(İslâmdan önceki Arabların putlarından olan) Menât için ihrâma giren birtakım kimseler Safâ ile Merve arasında tavaf ediyorlardı. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de Beyt'in tavâfından bahsedip Safâ ile Merve'den söz etmeyince (müslümanlar) şöyle dediler:* Ey Allâh'ın Resûlü! Biz (daha önce) Safâ ile Merve arasında tavaf ediyorduk. Allah da Beytullâh'ın etrâfında tavaf etme emrini indirdiği hâlde Safâ'dan söz etmedi. Safâ ile Merve arasında tavaf etmemizin bizim için bir sakıncası var mıdır? *Bunun üzerine yüce Allah:* ***Şüphesiz Safâ ve Merve Allâh'ın*** *(dîninin)* ***şeâirindendir*** *(; alâmetlerindendir)* âyetini indirdi... Bu âyet her iki kesim hakkında nâzil olmuştur: Câhiliyye döneminde Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekinen kimseler ile daha sonra İslâm geldikten sonra yüce Allah Beyt'in tavâfını emredip Safâ (ile Merve)yi söz konusu etmediğinden dolayı Beyt'in tavâfından sonra bilinen şekilde söz edinceye kadar ikisi (; Safâ ile Merve) arasında tavaf etmekten çekinen kimseler hakkında nâzil olmuştur. [133]

Sa'y yapmaya, Safâ tepesinden başlanılmazsa ilk şavt geçerli olmaz. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hac yaparlarken Safâ'ya yaklaştıklarında şöyle buyurmuşlardır:

نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا

= (Sa'y yapmaya) **Allâh'ın** (âyette) **ilk önce andığı Safâ'dan başlıyoruz.** [134]

Efendimiz sa'y yapmaya Safâ'dan başlayıp, Kâbe'yi görünceye kadar Safâ tepesinin üzerine çıkmış ve şöyle buyurarak sa'y yapmanın vâcib olduğunu göstermiştir.

اِسْعَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ

= **Sa'y yapınız. Muhakkak ki Allah, sizin üzerinize sa'y** (yapmay)**ı** (vâcib bir görev olarak) **yazmıştır.** [135]

Hac için yapılan sa'y, kudüm veyâ ziyâret tavaflarından sonra; umre için yapılan sa'y da umre tavâfından sonra yapılır.

Sa'y yapmak, bütün kâinâtın sâhibi ve yaratıcısı olan yüce Allâh'a saygı ve dilek-leri sunmak için Beytullâh'ın mukaddes kapısı önünde şevk ve heyecân ile tekrar tekrar

gidip gelmenin, dileklerin kabûlünü beklemenin bir işâretidir.

13) Minâ'da küçük taş yığınlarına ufacık taşları atmak.

Şöyle ki, Minâ'da birbirine birer ok atımı kadar uzaklıkta üç yerde, üç tâne taş yığını vardır. Bunlara Minâ'dan Mekke'ye doğru sırası ile Birinci veyâ küçük cemre; Orta cemre; Akabe, büyük veyâ sonuncu cemre adı verilmiştir. Bunlardan her birine Kurban bayramının birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde:

بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ أَكْبَرُ رَغْمًا لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ = *Allâh'ın adı ile (başlarım, Allâh'ın adını anarak başlıyorum). Şeytan ve (onun) taraftarlarına rağmen (Allah büyüktür)* veyâ:

بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ رَغْمًا لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ حَجِّي مَبْرُورًا وَسَعْيِي مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا

= *Allâh'ın adı ile (başlarım). Şeytan ve (onun) taraftarlarına rağmen (Allah büyüktür). Allâhım! Yaptığım haccı kabul et, çabamı karşılıksız bırakma, günahlarımızı bağışla* [136] denilerek yedişer taş, teker teker ve arka arkaya atılır. Bu yedi taş birden atılsa yeterli olmaz, bir taş yerine geçer.

Bu taşlar yaklaşık üç metre uzaklıktan, taşların düşeceği yeri belirleyen havuz biçimindeki duvarların iç kısmına atılır. Bu duvarların dış kısmına; taşı atan kişi ile duvar arasına düşen taşlar yeterli olmaz, yeniden atılmaları gerekir.

* Bir taşı kırıp birkaç taş yapmak, yerine ulaşmayan taşı alıp tekrar atmak, pislik bulaşmış taş atmak, cemrelerin civârından; çevresinden taş toplayıp atmak, bir cemreye bir günde yediden fazla taş atmak mekruhtur. [137]

* Kişi, şeytan taşlama günlerinin sonuna kadar cemreleri taşlamayı terk ederse bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce bu taşları sırası ile atar. Tıpkı kurban kesmeyi, kurban günlerinin sonuna erteleyen kimse gibi bu kişi de taşlama vakti kaldığı sürece terk edilen taşları atmalıdır. Bu durumda İmam Âzam'a göre dem; cezâ kurbanı gerekir, İmâmeyne göre gerekmez. Eğer cemreleri taşlamayı son günü güneş batıncaya kadar geciktirirse taşlama vakti geçtiğinden bu görev ondan düşer. Çünkü cemreleri belirtilen vakit içerisinde taşlamak ibâdettir, vaktinden sonra taşlamaksa ibâdet olmaz. [138]

Taşları atacak olan kişi hasta olsa eline konulacak taşları atar veyâ bu taşları onun adına başkası atar. Baygın bulunan kimse adına da bu taşları başkası atar. Hac ile ilgili görevlerde böyle başkası yerine görev yapmak, zarûret sebebi ile câizdir.

Akabe cemresinde ilk taş atılmakla telbiyeye son verilir. Artık telbiye getirilmez. Yapılan telbiyelere bu anda karşılık, mânevî mükâfat verilmiş olur.

(İmam Mâlik'e göre arefe gününün zevâlinden itibâren telbiyelere son verilir. Çünkü o gün Arafat'ta durmakla yapılan ibâdetler kabul olunmuş ve haccın büyük bir rüknü yerine getirilmiş olur.)

Bu taşların atılmalarındaki hikmet, yüce Allâh'ın ilminde saklıdır. Bu, bizim için yapılması gerekli olan bir ibâdet emridir. Biz bunu yapmakla yüce Allâh'ın emirlerine kayıtsız şartsız itaat ve bağlılığımızı göstermiş oluruz. Bir de kötü ruhlara ve şeytanın vesvesesine karşı olan nefretimizin bir işâreti ve belirtisidir. Ayrıca İbrâhim aleyhisselâmın sünnetine bağlılığın da ince bir anlamını taşır.

14) Minâ'da taşları attıktan sonra kurban kesmek, daha sonra da harem bölgesi içinde ve Kurban bayramının ilk üç gününden birinde saçları tıraş etmek veyâ kısaltmak.

Şöyle ki, kurban kesmek, hac ile umrenin her ikisini bir arada yapan kimseler için vâcibtir. Bu görevi yapmak, hac ile umreyi birlikte yerine getirme nîmetine şükür etmenin

karşılığıdır. Yalnız farz hac yapan ve mîkât yerleri dışından gelenlere, misâfir oldukları için kurban kesmek vâcib değildir. İsterlerse nâfile olarak kurban kesebilirler.

Kadınlar taksîr yaparlar; saçlarının ucundan biraz alırlar.

لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلْقٌ إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ

= **Kadınların** (saçlarını) **tıraş etmeleri** (, ettirmeleri) **gerekmez. Kadınların,** (saçlarını) **sâdece kısaltmaları gerekir.** [139]

71 - Haccın vâciblerinden birini terk etmek, haccın sahih olmasına engel olmaz. Fakat cezâ olarak yalnız kurban kesmek gerekir. Kurbanın eti Mekke fakirlerine dağıtılır. Bununla birlikte terk edilen bir vâcib yeniden yapılınca, cezâ düşer; abdestsiz yapılan bir tavâfın yeniden yapılması gibi.

Haccın Sünnetleri

72 * Farz olan haccın sünnetleri şunlardır:

1) İhrâma girerken vücûdun tamâmını yıkamak veyâ abdest almak. Bu yıkanma, yalnız temizlik amacı iledir. Bu sebeple hac için ihrâma girecek bir kadın âdet görmekte veyâ loğusa ise temizlik için yıkanması sünnettir.

اَلْحَائِضُ وَالنُّفَسَاءُ إِذَا أَتَتَا عَلَى الْوَقْتِ تَغْتَسِلاَنِ وَتُحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ

= **Hayızlı ve nifaslı** (kadınlar) **ihrâm**(a girme) **yerine geldiklerinde gusül edip, ihrâma girerler ve beyti tavâfın dışında bütün hac ibâdetlerini yerine getirirler.** [140]

2) İhrâmın sünneti niyeti ile iki rek’at namaz kılmak. Bu namazın ilk rek’atında Kâfirûn, ikinci rek’atında İhlâs sûrelerinin okunması sünnettir.

Bu gece Azîz ve Celîl olan Rabbimden (bana) **bir elçi geldi, bu mübârek** (Akik) **vâdi(**sin)**de** (; Zülhuleyfe’de) **namaz kıl. Hac ile birlikte umreye de niyet et dedi.** [141]

3) İhram için beyaz ve yeni peştamal ile omuz havlusunu tutmak. Bunların yeni ve beyaz renkli olanı, yıkanmışından ve başka renklisinden daha iyidir.

4) İhramdan önce gülyağı gibi hoş kokulu bir şey sürünmek.

Biz, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte Mekke’ye gitmek üzere yola çıkmıştık. İhrâma gireceğimizde alınlarımıza kokulu madde(ler) sürdük. Birimiz terlediği zaman kokulu madde yüzüne akardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bunu görürdü, (buna rağmen) kimseye (bu kokuyu sürünmeyi) yasaklamazdı. [142]

5) İhramdan sonra her seher vaktinde, her namaz kılışta, her yokuşa çıkışta ve inişte, her yolcu kâfilesi ile karşılaşmada yüksek sesle üç def’a telbiyede bulunmak.

أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَمَرَنِي أَنْ آمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلاَلِ وَالتَّلْبِيَةِ

= **Cebrâil bana geldi ve ashâbıma, yüksek sesle tehlîl ve telbiye getirmelerini emretmemi bildirdi.** [143]

6) Telbiyelerden sonra, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e çokça salât ve selâm okumak. [144]

7) Salât ve selâmdan sonra yüce Allâh’a yalvarmak ve özellikle şu duâyı okumak:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رِضَاكَ وَالْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَضَبِكَ وَالنَّارِ

= Ey Allâhım! Ben senden rızânı ve cennetini dilerim. Gazâbından ve (cehennem) ateş(in)den sana sığınırım. [145]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), telbiyesini bitirdikten sonra Allah'tan kendisini bağışlamasını, kendisinden râzı olmasını ve kendisini (cehennem) ateş(in)den korumasını dilerdi. [146]

İmam Muhammed'e göre duâda, devamlı aynı duâları okumak kalbi katılaştırır, samîmiyetle duâ edilmiş olmaz. Çünkü bu şekilde duâ etmek, bir alışkanlık hâlini alır, dil duâ ederken akıl başka şeylerle meşgul olur. Bu sebeple herkesin dilediği şekilde, gönlüne doğan sözlerle, içten duâ etmesi müstehabtır. Bununla birlikte Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemden nakledilen duâları berekete vesîle olur düşüncesi ile okumak güzeldir.

8) Mekke'ye girmek için yıkanmak ve gündüz vakti girmek, Kâbe'yi görünce duâ etmek, Beytullâh'ın önünde (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr getirmek ve (Lâ İlâhe İllâllah diyerek) tehlîlde bulunmak.

9) Âfâkî olan kimseler için kudüm tavâfı; Mekke'ye ulaşma tavâfı yapmak.

Geç kalıp, Mekke'ye girmeden Arafat'a çıkan kişilerden bu kudüm tavâfı düşer.

10) Mekke'de bulundukça zaman zaman nâfile olarak tavaf etmek.

11) Ziyâret tavâfında erkeklerin ıztıbâ etmeleri; tavaftan önce omuzlarına almış oldukları örtülerin birer ucunu sağ koltuk altından geçirerek sol omuzları üzerine atmaları.

12) Ziyâret tavâfının ilk üç şavtında erkeklerin remel yapmaları; kısa adımlarla, omuzlarını silkerek çalımlı bir şekilde hızlıca yürümeleri. Bu hareket hacıların tavaf ve diğer görevleri yapmak için istekli, güçlü ve sağlam olduklarının bir işâretidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) kazâ olarak yerine getirdikleri umre sırasında arkadaşları ile berâber bu şekilde tavaf ederek, karşıdan onlara bakan ve ashâbın zayıf düştüklerini sanan Mekkelilere müslümanların kuvvet ve yiğitliğini göstermek istemişti.

Remel, kudüm tavâfında yapılabilirse de ziyâret tavâfında yapılması daha fazîletlidir. Vedâ tavâfında ise remel yapılmaz.

13) Safâ ile Merve arasında sa'y ederken oradaki iki yeşil direk arasını erkeklerin hızlıca yürüyerek, koşar adım geçmeleri ve sonra yine normal bir şekilde yürümeleri.

14) Zilhicce ayının yedinci günü öğle namazından sonra Mekke'de bir hutbe okunup insanlara hac menâsikini; hac ile ilgili yapılması gerekli görevleri anlatmak.

15) Zilhicce ayının sekizinci günü güneş doğduktan sonra Mekke'den Minâ'ya çıkmak ve o gece harem bölgesinde olan Minâ'da kalmak.

16) Zilhicce ayının dokuzuncu; arefe günü güneş doğduktan sonra Minâ'dan Arafat'a çıkmak.

Arafat'ta Veliyyül emr veyâ onun görevlendireceği kimse, öğle namazı ile ikindi namazını birlikte öğle vaktinde kıldırır; [147] zevâl vaktinden sonra, namazdan önce cuma hutbesinde olduğu gibi, arada oturularak iki kısım hâlinde hutbe okur. İnsanlara Arafat ile Müzdelife'de bir müddet durup beklemelerini; vakfe yapmalarını söyler ve hac ile ilgili bir kısım bilgiler verir.

17) Kurban bayramının ikinci günü Minâ'da bir hutbe okumak, haccın geri kalan görevlerini anlatmak. Zilhiccenin yedinci günü Mekke'de, dokuzuncu günü Arafat'ta ve Kurban bayramının ikinci günü Minâ'da okunan hutbe ile birlikte üç hutbe okunmuş olur.

18) Arafat ve Müzdelife'de kılınan namazlarda yalvarıp yakararak duâ etmek ve gözyaşları dökmek veyâ döker gibi bir tavır takınmak. Hem kendisi, hem de ebeveyni; anne ve babası ile bütün müslümanlar için hayırlı duâlar yapmak.

19) Zilhiccenin dokuzuncu; arefe günü güneş battıktan sonra Arafat'tan yavaş yavaş inmek ve Müzdelife'ye varıldığı zaman gelip geçenlere engel olmamak için Kuzah tepesi yakınındaki Meş'ari harâm'da konaklamak.

20) Bayram gecesi Müzdelife'de kalıp bayram sabahı Minâ'ya inmek ve kurban kesme günlerinde bütün yol eşyâsı ile berâber Minâ'da kalmak.

21) Minâ'da taşlar atılırken, Minâ'yı sağ ve Mekke'yi sol tarafına almak; sırası ile birinci, orta ve akabe cemrelerini taşlamak; akabe cemresinde taşları aşağıdan yukarıya doğru atıvermek.

22) Şeytan taşlamaya ilk gün güneşin doğması ile zevâl vakti arasında, diğer günlerde ise zevâl vakti ile güneşin batışı arasında başlamak.

23) Minâ'dan Mekke'ye acele inmek isteyen kimse için Zilhiccenin on ikinci günü güneşin batışından önce yola çıkmak. Güneşin batışına kadar beklemek mekruhtur.

24) Minâ'dan Mekke'ye inerken Muhassab ve Ebtah mevkilerinde biraz durmak.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Muhassab mevkiine geldi. Burada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılıp, bir süre uyudu. [148]

25) Vedâ tavâfından ve iki rek'at namazdan sonra zemzem suyundan, Kâbe'ye bakarak ayakta kana kana içmek ve bu mübârek sudan başa ve vücûda dökünmek.

26) Mültezem'e göğsünü ve yüzünü koyup sürmek.

Mültezem'e varınca ağlayıp, yalvararak kollarının birini kapı tarafına diğerini de hacerul esved tarafına gererek, karnını ve göğsünü Kâbe'nin duvarına yapıştırarak yüz kısmı duvara sürülür, dünyâ ve âhiret saâdeti için duâ edilir. [149]

27) Kimseye zahmet vermeden Kâbe'nin örtüsüne yapışıp duâ etmek. Kâbe'nin içine girmek mümkün olunca, tam bir edep ve hürmetle girip iki rek'at namaz kılmak.

Kâbe'nin örtüsüne sarılmak, Mültezem'e sürünmek, yüce Allâh'ın rahmetine yakın olmayı istemekteki istek ve heyecânın bir işâretidir. Kâbe'ye, Beytullâh'a olan sevginin ve Yüce Allâh'ın mağfiretini ısrarla istemenin ve O'na sığınmanın bir alâmeti, bir belirtisidir.

28) Medîne'ye gidip Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i ziyâret etmek.

Haccın sünnetlerini terk eden fazîletten uzak kalır. Daha doğrusu günah işlemiş olursa da, üzerine kurban kesmek gibi bir cezâ gerekmez.

(Şâfiîlere göre arefe gecesi Minâ'da kalmak sünnet, teşrîk günlerinin gecelerinde yâni bayram gecelerinde kalmak ise vâcibtir.)

Haccın Edepleri

73 * Hac yolculuğunda bulunacak kimselerin dikkat edecekleri bir kısım edepler vardır ve önemlileri şunlardır:

1) Helâl bir mal, helâl yoldan kazanılan bir kazanç ile hac görevi yerine getirilmelidir. Çünkü helâl olmayan bir mal ile hac yapılması haramdır.

Kişi, helâl kazanç ile hac için yola çıkıp, ayağını (bineğine) **koyarak:** Lebbeyk Allâhümme lebbeyk (; buyur Allâh'ım, buyur) **derse gökyüzünden bir münâdi:** Buyur, senin emrindeyim. Azığın helâl, bineğin helâl, haccın kabul edilmiştir. Kıymeti de eksiltilmemiştir **der. Bu eve** (; Kâbe'ye) **haram** (yoldan kazandığı) **kazançlar ile gelen kişi yüce Allâh'a itâatin dışında bir şeye gelmiştir. Lâ İlâhe İllâllah deyip ayağını bineğine koyduğunda, bineği de onu alıp gelirken o kişi:** Lebbeyk Allâhümme lebbeyk **deyince birisi gökten şöyle seslenir:** Gelmez olaydın, gülmez olaydın, kazancın haram, azığın

haram, bineğin haram. Haydi, sevaptan mahrum, kınanmış olarak çabuk geri dön. Üstelik seni son derece üzecek olan şeye (; hesâba da) hazırlan. [150]

* Haram mal ile yapılan hac ile hac yapma farzı kişiden düşer. Hac görevinin yapılarak farzın düşmesi ile kabul edilmemesi arasında zıtlık yoktur. Kabul edilmediği için sevap verilmez; ama haccı yapmayanlara verilen cezâ da verilmez. Meselâ: Riyâ, gösteriş için namaz kılan veyâ oruç tutup gıybet edenin yaptığı amel sahih, fakat sevâbı yoktur. [151]

2) Hacı adayının, hac menâsikini öğrenmesi farz-ı ayndır. Bilgisizce yapılan hac gibi bir ibâdette hatâ, eksiklik çok olacağından sahih olmayabilir. Bu sebeple hacı adayı, bir ilmihâl veyâ hac ile ilgili bir kitabı yola çıkmadan veyâ en geç yol boyunca okumalıdır.

3) Yola çıkmadan önce varsa kul borçları ödenmelidir.

4) Günahlardan tövbe edilmeli, kazâya kalmış ibâdetler varsa kazâ edilmelidir.

5) Gösterişten, öğünüp böbürlenmekten sakınılmalı, alçak gönüllü olunmalıdır.

6) Hac yolculuğu ile ilgili bilgi ve tecrübe sâhibi kimselerle istişâre yapılmalı, onlara danışılmalıdır.

7) Kimler ile arkadaş olacağına, hangi yoldan veyâ hangi araçlarla yolculuk yapılacağına dâir araştırma ve istihâre yapılmalıdır.

إِذَا آخَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلْيَسْأَلْهُ عَنِ اسْمِهِ وَاسْمِ أَبِيهِ وَمِمَّنْ هُوَ فَإِنَّهُ أَوْصَلُ لِلْمَوَدَّةِ

= **Bir kimse biri ile arkadaşlık kuracağında ona ismini, babasının ismini ve kimlerden olduğunu sorsun. Çünkü bu, dostluğu pekiştirir.** [152]

8) Kendisine yol gösterecek, yardımda bulunacak ve sabır tavsiye edecek sâlih; iyi, hayrı seven, dengi olan, unuttuğunda hatırlatan bir arkadaş edinilmelidir.

Üç ve daha fazla kişilerden meydana gelen yolculuklarda tecrübeli, uygun görüşlü biri başkan olarak seçilmelidir:

إِذَا خَرَجَ ثَلاَثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ

= **Üç kişi yolculuğa çıktıklarında içlerinden birini kendilerine başkan** (, imam, lider) **seçsinler.** [153]

9) Yolda arkadaşları ve diğer yolcular ile çekişip dövüşmekten sakınılmalıdır.

10) Düşmanları varsa onları bağışlamaya ve anlayışla karşılamaya çalışılmalıdır.

11) Hacca gitmek üzere yola çıkarken ve hacdan dönüşte evinde iki rek'at namaz kılarak, duâ edilmelidir.

مَا خَلَفَ عَبْدٌ عَلَى أَهْلِهِ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يَرْكَعُهُمَا عِنْدَهُمْ حِينَ يُرِيدُ السَّفَرَ

= **Hiç kimse âilesi yanında sefere** (, yolculuğa) **çıkarken kılacağı iki rek'attan daha fazîletli bir şey bırakmamıştır.** [154]

إِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ تَمْنَعَانِكَ مَخْرَجَ السُّوءِ وَإِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ تَمْنَعَانِكَ مَدْخَلَ السُّوءِ

= (Bir yolculuk için) **dışarıya çıkarken iki rek'at namaz kıl; seni kötülüğe uğramaktan** (, kötü yerlere gitmekten, dışarda başına kötü bir şey gelmesinden) **korur. Evine girdiğinde** (, evine döndüğünde) **de iki rek'at namaz kıl; seni, evine** (dışardan) **gele**(bile)**cek kötülüklerden korur.** [155]

Herhangi bir yolculuğa çıkan kimsenin, yola çıkmadan önce evinde iki rek'at namaz kılıp, namazdan sonra ayağa kalktığında da şöylece duâ etmesi müstehabtır:

اَللَّهُمَّ بِكَ انْتَشَرْتُ وَإِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَبِكَ اعْتَصَمْتُ اَللَّهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَأَنْتَ رَجَائِى اَللَّهُمَّ اكْفِنِى مَا أَهَمَّنِى وَمَا لاَ أَهْتَمُّ بِهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّى وَزَوِّدْنِى التَّقْوَى وَاغْفِرْ لِى ذَنْبِى وَوَجِّهْنِى لِلْخَيْرِ حَيْثُمَا تَوَجَّهْتُ

= Allâhım! Senin sâyende ayağa kalktım. Sana yöneldim, sana dayandım (, sana güvendim). Allâhım! Sensin tek güvencem, sensin tek umudum. Allâhım! Beni, bana üzüntü veren şeylerden, umursamadığım şeylerden ve senin benden daha iyi bildiğin şeylerden beni koru. Bana takvâyı azık eyle. Günahlarımı bağışla Her ne tarafa yönelirsem beni hayra yönelt. [156]

12) Eğer seçme, tercih hakkı varsa hac yolculuğuna ayın başında, perşembe veyâ pazartesi günü sabah vakti çıkılmalıdır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) perşembe gününün dışında pek az yolculuğa çıkardı (, genellikle yolculuğa perşembe günleri çıkardı). [157]

Ayrıca herhangi bir yolculuğa erken vakitlerde çıkmak da müstehabtır:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): اَللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا (; Allâhım! Ümmetimin (günün) erken vakitlerini (, bu vakitlerde yapacak oldukları işleri onlar için) bereketli kıl *diye duâ etti.* [158]

(*Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem), (bir yere) bir askeri birlik veyâ ordu göndereceği vakit, onları gündüzün evvelinde (, sabahın erken saatlerinde) gönderirdi.* [159]

13) Âile fertleri, komşular ve dostlar ile vedâlaşılmalı, onların duâları istenilmeli; bunun için onlar ziyâret edilmeli, onlarla helâlleşilmelidir. Onlar da kendisini hacdan dönüşünde karşılamalıdır. Bu da sünnettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) uzun yolculuk öncesinde (, yolculuğa çıkmadan önce) vedâlaşırken: اَسْتَوْدَعْتُكَ اللَّهَ الَّذِي لاَ يُضَيِّعُ وَدَائِعَهُ *= Sizi emânetleri zâyi' etmeyip (koruyan) Allâh'a emânet ediyorum der idi.* [160]

إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ سَفَرًا فَلْيُسَلِّمْ عَلَى إِخْوَانِهِ فَإِنَّهُمْ يَزِيدُونَهُ بِدُعَائِهِمْ إِلَى دُعَائِهِ خَيْرًا

= **Sizden biriniz yolculuğa çıkmak istediği zaman, kardeşlerine selâm ver**(erek onlarla vedâlaşsın, helâlleş)**sin. Çünkü onlar duâları ile onun hayr duâsına katkı yaparlar** (, duâsının hayrını artırırlar)**.** [161]

14) İbâdet ve ihlâs içerisinde vakit değerlendirilmelidir. Mümkün olduğu kadar ticâret yapmaktan ve kalbi meşgul edecek diğer şeylerden uzak durulmalıdır. Ancak:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ

= (Hac mevsiminde ticâret yaparak) ***Rabbinizin lütuf ve keremini istemenizde size bir günah yoktur*** [162] âyetine göre hac veyâ umre yapan kişi, bu sırada ticâret yapsa da yaptığı bu işin câiz, haccının veyâ umresinin sahih olmasını engellemediğini de bilmelidir.

Farz Hac Üzerinde Uygulama

74 * Hac görevini vâcibleri, sünnetleri ve edepleri ile yapacak olan bir kimse, şu şekilde hareket eder:

1) Helâl ve temiz bir mal elde eder. Ödenmesi gerekli borçları varsa onları öder.

Kazâya kalmış ibâdetleri varsa mümkün olduğu kadar onları kazâ eder. Günahlarından tövbe eder ve yüce Allah'tan mağfiret diler. Kendisini kötü söz ve hareketlerden korur. Güzel ahlâklı olmaya çalışır. Alçak gönüllü olur. Yola çıkacağı zaman evinde iki rek'at namaz kılar ve: بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللَّهِ = *Allâh'ın adı ile (yola çıktım, yola çıkıyorum). Allâh'a tevekkül ettim, güç ve kuvvet sâdece Allah'tandır* [163] diyerek yüce Allâh'a sığınır. Âile fertleri ve dostları ile vedâlaşarak yola çıkar.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yolculuğa çıktığı zaman şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ اَللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ

= Ey Allâhım! (İkâmet hâlinde olduğu gibi) yolculukta (da) arkadaş(ım) ve âile(m için) de vekîl(im) sensin. Yolculuğun sıkıntısından, üzüntü(ye sebep olacak bir sebep) ile (eve) dönüşten, âile(mde) ve mal(ım)da kötü bir durum(a düşmek)ten sana sığınırım. Ey Allâhım! Bizim için yeri dür(erek kısalt) ve bu yolculuğu bize kolaylaştır. [164]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) yolculuğa çıkarken devesinin üzerine dimdik oturduğu vakit, üç def'a (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr getirir sonra şöyle d(uâ ed)erdi:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اَللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا اَللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الْبُعْدَ اَللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ

= ***Bunu** (, bu bineği) **bizim hizmetimize veren** (Allâh)**ın şânı yücedir. Bunlara** (sâhip olmaya, bunlara hükmetmeğe) **bizim gücümüz yetmezdi. Biz elbette** (sonunda) **Rabbimize döneceğiz.*** [165] *Ey Allâhım! Senden bu yolculuğumuzda iyilik ve takvâ (üzere olan) amel(ler)den de senin râzı olacaklarını (nasip etmeni) dilerim. Ey Allâhım! Bizim için bu yolculuğu kolaylaştır. Bizim için uzaklığı kısalt. Yolculukta arkadaş(ım), âile(m)de ve mal(ım)da vekîlim sensin.* [166]

2) Mîkât yerine varınca gusül abdesti alarak yıkanır veyâ abdest alır. Giderilmesi gereken fazla kıllar varsa temizler, tırnaklarını keser. Elbisesini çıkarır, beyaz ve temiz olan iki parçadan ibâret dikişsiz havlulara bürünür ve hoş kokular sürünür. Erkekler başları açık ve ayaklarını çıplak bulundurur, üstleri açık ve topukları kısa olan ayakkabı giyerler. Kadınlar, tesettüre uygun davranırlar. Kerâhet vakti değilse ihram için iki rek'at namaz kılar. İhrâma niyet edip: ***Yâ Rabbi! Ben hac yapmak istiyorum, onu bana kolaylaştır ve onu benden kabul eyle*** diye duâ eder ve sonra telbiyede bulunur.

3) Kişi, niyet ederek telbiye getirdiği andan itibâren artık ihrâma girmiş ve ihram yasakları da başlamış demektir. Bu yasakları işlememeye olabildiğince dikkat eder.

4) Her namaz kıldıkça ve yolcu kâfilelerine rastladıkça, yokuş çıkınca ve yokuştan inince, yüksek sesle telbiye getirir. Mekke'ye varacağı zaman gusül abdesti alarak yıkanır veyâ abdest alır. Mekke'ye girince, mümkün olan en kısa zamanda tavaf etmek için gerekli hazırlıkları yapar ve Mescid-i harâm'a gider. Beytullâh'ı görünce telbiye getirir, tekbîr alır, tehlîlde bulunur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm getirerek şu duâlardan birini sessizce okur:

اَللَّهُمَّ زِدْ بَيْتَكَ هَذَا تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وتَكْرِيمًا وَبِرًّا وَمَهَابَةً

= Ey Allâhım! Evine âit şerefi, saygıyı, kerâmetini, iyilik ve heybetini artır. [167]

اَللَّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً وَزِدْ مِنْ شَرَّفَهُ وَكَرَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَتَعْظِيمًا وَبِرًّا اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ

= Ey Allâhım! Evine âit şerefi, saygıyı, kerâmetini, iyilik ve heybetini artır. O'na hac veyâ umre yapmak için gelerek böyle duâ edenlerin de şerefini, kerâmetini ve iyiliğini artır. Ey Allâhım! Selâm sensin ve selâmet sendendir. Ey Rabbimiz! Bize selâmla ikrâmda bulun [168] diye içten gelen ve istenen dileklerle duâ eder. Çünkü burası, Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemin anlatımı ile duâların kabul edileceği yerlerdendir:

تُفْتَحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَيُسْتَجَابُ الدُّعَاءُ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاطِنَ عِنْدَ الْتِقَاءِ الصُّفُوفِ وَعِنْدَ نُزُولِ الْغَيْثِ وَعِنْدَ إِقَامَةِ الصَّلاةِ وَعِنْدَ رُؤْيَةِ الْكَعْبَةِ

= **Dört yerde** (, dört vakitte) **gökyüzü kapıları açılır ve duâlar kabul olunur:** (Allah için yapılan) **savaş sırasında** (mü'min ile kâfir) **saflar**(ı) **karşılaştığında, yağmur yağmaya başladığında, namaz kılınmaya başladığında ve Kâbe görüldüğünde.** [169]

Mescid-i harâm'a sağ ayağını atarak, aşağıdaki duâlardan birini veyâ birkaçını okuyarak girer:

اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Allâhım! Bana rahmetinin kapılarını aç. [170]

بِسْمِ اللهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Allâh'ın adı ile (başlarım), selâm da Allâh'ın Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm)ın üzerine (olsun). Allâhım! Benim günahlarımı bağışla ve rahmetinin kapılarını bana aç. [171]

اَلسَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Selâm ve Allâh'ın rahmeti Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in üzerine (olsun). Allâhım! Bana rahmetinin kapılarını aç. [172]

أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Lânetlenmiş şeytandan, ulu Allâh'a, O'nun kerîm olan zâtına ve kadîm olan saltanatına sığınırım. [173] *Allâh'ın adı ile (başlarım). Selâm da Allâh'ın Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem)e olsun. Allâhım! Benim günahlarımı mağfiret eyle ve bana rahmetinin kapılarını aç.* [174]

Daha sonra hacerul esved'e doğru yürüyerek onun hizâsına gelir ve karşısında durarak namazda olduğu gibi ellerini kaldırır ve Besmele çeker, tekbîr getirir, Allâh'a hamd eder, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm eder ve sonra ellerini bırakır. Kısaca şu duâ ve zikirleri veyâ benzerlerini söyleyerek hacerul esved'i selâmlar:

بِسْمِ اللَّهِ وَاَللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اَللَّهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

= Allâh'ın adı ile (başlıyorum). Allah, her şeyden büyüktür, hamd Allâh'a âittir. Salât ve selâm Allâh'ın Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm)a olsun. Allâhım! Sana îmân ettim, kitâbını tasdîk ettim, ahdine vefâ gösterdim ve Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin sünnetine uydum. [175]

Mümkünse kimseye eziyet vermeden onu öper veyâ elini sürer. Sonra da Kâbe'yi sol tarafına alarak hatîmin dışından (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr ve (Lâ İlâhe İllâllah diyerek) tehlîl getirerek, Efendimize salât ve selâm ederek, özellikle Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) veyâ sahâbeden nakledilen duâ veyâ zikirleri söyleyerek kudüm tavâfına başlayıp Kâbe'nin etrâfını yedi def'a dolaşır. Bu tavâfın ilk üç devrinde erkekler remel yapar; adımlarını kısaltıp omuzlarını silkerek çalımlı bir şekilde yürürler.

Kâbe'yi tavaf sırasında:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ der, [176]

her şavtta rüknül yemânî'nin yanında:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= Allâhım! Şüphesiz ben senden af, dünyâda ve âhirette âfiyet dilerim. ***Rabbimiz*** *(, Allâhım)*___!___ ***Bize*** *(bu)* ***dünyâda iyilik ver, âhirette de iyilik ver, bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru*** [177] diye ve rüknül yemânî ile hacerul esved arasında:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= ***Ey Rabbimiz! Bize*** *(bu)* ***dünyâda iyilik ver, âhirette de iyilik ver, bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından*** [178] diye [179] duâ eder. Mümkün ise hacerul esved'i öper, değil ise hacerul esved'e ve rüknül yemânî'ye ellerini sürer. Bu da mümkün olmaz ise yanlarından geçerken onları istilâm eder; ellerini namaza başlarken kaldırdığı gibi kaldırır ve onları selâmlar. [180]

Bu tavâfı tamamladıktan sonra da İbrâhim aleyhisselâmın makâmına gelip:

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

= ***İbrâhim'in makâmından namazgâh edinin*** [181] âyetini okur; mümkünse makam ile Kâbe arasında, [182] değilse haremin uygun bir yerinde namaz kılınması yasak olan üç kerâhet vakti dışında yâni güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar, tam gökyüzünün ortasında iken (batıya) yönelinceye kadar, bir de güneş batmaya yaklaştıktan sonra batıncaya kadarki vakitlerin dışında [183] iki rek'at namaz kılar. Bu namazda Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okur. [184] Sonra yine rüknül yemânî ve hacerul esved'i selâmlar.

* Kendisinden sonra sa'y bulunan her tavafta yâni hac ve umre tavaflarında tavaf namazından sonra hacerul esved selâmlanır, kendisinden sonra sa'y bulunmayan tavafta yâni vedâ tavâfında ve nâfile tavafta tavaf namazından sonra hacerul esved selâmlanmaz. Çünkü kendisinden sonra sa'y bulunmayan tavaf başlı başına bir ibâdettir. İki rek'at tavaf namazı kılınınca bu ibâdet sona ermiş olur.

Kendisinden sonra sa'y bulunan her tavafta tavaf etmeye hacerul esved istilâm edilerek; selâmlanarak başlandığı gibi sa'y yapmaya da hacerul esved istilâm edilerek başlanılır. [185]

5) Bundan sonra sa'y yapma niyeti ile Safâ ile Merve caddesine çıkar.

Sa'y yaparken Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)den veyâ sahâbeden rivâyet edilen veyâhut bildiği duâları okur, sessizce (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr getirir; (Lâ İlâhe İllâllah diyerek) tehlîl, (Sübhânellah diyerek) tesbîh ve (Elhamdülillah diyerek) tahmîd eder.

Önce Kâbe'yi görebilecek şekilde Safâ tepesine çıkar, Kâbe tarafına yönelerek tekbîr ve tehlîl getirir, salât ile selâmda bulunur, duâ eder. Sonra buradan Merve tarafına doğru gider. Yolda bulunan iki yeşil direk arasında hervele yapar; koşar gibi biraz hızlıca yürür. Bu şekilde dört def'a Safâ'dan Merve'ye, üç def'a da Merve'den Safâ'ya gider gelir. Merve tepesinden de Kâbe'ye karşı tekbîr ve tehlîl getirir, salât ve selâmda bulunur, duâ eder.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Safâ tepesine yaklaşınca:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

= (Gerçekten) ***Safâ ile Merve Allâh'ın*** *(dîninin)* ***alâmetlerindendir)*** [186] *âyetini okudu, Allâh'ın birliğini ve büyüklüğünü ikrâr etti ve*:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ

= Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir(dir) ve tekdir. O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd de O'na âittir. Hayat veren de, öldüren de O'dur. O, her şeye gücü yetendir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, bir(dir) ve tekdir)… dedi. [187]

Böyle her gidiş gelişte telbiyede bulunur, koşarak yürüdüğü zaman:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمْ إِنَّك أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ

= Yâ Rabbi! (Bizleri) affet, (bizlere) acı ve günahlarım(ız)dan vazgeç. Şüphesiz ki sen, en azîz ve en kerimsin [188] diye duâ eder.

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ) Safâ'da şöyle duâ ediyordu:

اَللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ وَ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ وَإِنِّي أَسْأَلُكَ كَمَا هَدَيْتَنِي لِلْإِسْلاَمِ أَنْ لاَ تَنْزِعَهُ مِنِّي حَتَّى تَتَوَفَّانِي وَأَنَا مُسْلِمٌ

= Allâhım, sen buyurdun ki: ***Bana duâ edin ki, size icâbet edeyim*** *(; duânızı kabul edeyim)****.*** [189] *Sen verdiğin bu sözden dönmezsin. (Allâhım), beni İslâm dînine hidâyet ettiğin gibi müslüman olarak canımı alıncaya kadar îmânımı kalbimden çıkartma.* [190]

Sa'y görevinin ara verilerek yapılması câiz ise de, ara verilmeden yapılması daha fazîletlidir.

6) Yalnız hacca yâni ifrad hacca niyet etmiş olan kimse, böyle sa'y ettikten sonra Mekke'de yine ihramlı olarak kalır. Arafat'a çıkacağı Zilhiccenin sekizinci günü terviye gününe kadar Mekke'de vaktini ibâdetle geçirir. Beş vakit namazını Mescid-i harâm'da cemaatle kılmaya gayret eder. Dilediği zaman Kâbe'yi nâfile olarak tavaf eder.

* Zilhiccenin sekizinci günü sabah namazından sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr ve (Lâ İlâhe İllâllah diyerek) tehlîl getirerek Mekke'den Minâ'ya hareket eder.

Zilhiccenin sekizinci; terviye günü öğle namazından arefe günü sabah namazına kadar beş vakit namazı Minâ'da, [191] mümkünse Hayf mescidinde kılmak, orada gecelemek sünnettir. Günümüzde, yollardaki yoğunluk sebebi ile doğrudan Arafat'a çıkılmakta ve bu sünnet terk edilmektedir.

فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ قَبْرُ سَبْعِينَ نَبِيًّا

= **Mescid-i Hayf'da yetmiş peygamberin kabri vardır.** [192]

صَلَّى فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ سَبْعُونَ نَبِيًّا

= Hayf mescidinde yetmiş peygamber namaz kıldı. [193]

Terviye günü Minâ'ya gitme imkânı bulup, orada geceleyenler sabah namazını Minâ'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Zilhiccenin dokuzuncu; arefe günü Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıktan sonra öğle vaktine kadar, çadırlarda ibâdetle meşgul olur ve dinlenirler. Zevâl vaktinden sonra mümkünse gusül abdesti alınır.

Arefe günü sabah namazından itibâren bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar yirmi üç vakit farz namazın arkasından bir def'a:

اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

= *Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Hamd, Allâh'a âittir* [194] diye tekbîr getirilir ki, bunlara teşrîk tekbîri denir. Teşrîk tekbîrleri, vâcibtir.

Öğle ve ikindi namazları, Nemîre mescidinde [195] veyâ çadırlarda öğle vakti içinde cem-i takdîm ile kılınır. Yâni ezan okunduktan sonra önce öğle namazının ilk sünneti, daha sonra kâmet getirilerek öğle namazının farzı kılınır. Tekrar kâmet getirilir ve ikindinin farzı kılınır. Öğlenin farzı ile ikindinin farzı arasında sünneti müekked bile olsa nâfile namaz kılınmadan, bir ezan ve iki kâmetle öğle ve ikindi namazları öğle vaktinde kılınır.

Her iki vaktin farzından sonra telbiye getirilir ve teşrîk tekbîrleri okunur.

Namazdan sonra, Cebel-i rahme yakınlarında, bu mümkün olmaz ise çadırlarda vakfe yapılır. Vakfenin kıble tarafına yönelinerek yapılması daha fazîletlidir:

أَشْرَفَ الْمَجَالِسِ مَا اسْتُقْبِلَ بِهِ الْقِبْلَةَ

= **En şerefli oturma şekli, kıbleye yönelerek oturmaktır.** [196]

Bütün gün, telbiye, tekbîr, tehlîl, tesbîh ve zikirle meşgul olunur; Kur'ân okuyarak, vaaz dinleyerek, duâ ve istiğfar ederek, günahlara tövbe edilip bağışlanması için gözyaşı dökülür.

أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

= **Teşrîk günleri,** (bayram olması sebebi ile) **yiyip içme ve yüce Allâh'ı zikretme günleridir.** [197]

Duâların en fazîletlisi arefe günü (Arafat'ta) **yapılan duâdır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en fazîletli söz:**

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

= Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na âittir. O, her şeye kâdirdir **sözüdür.** [198]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), arefe günü akşamı (Arafat'ta) vakfe yerinde en çok şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ اَللَّهُمَّ لَكَ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي وَإِلَيْكَ مَآبِي وَلَكَ رَبِّ تُرَاثِي اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأَمْرِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَجِيءُ بِهِ الرِّيحُ

= Allâhım! Senin buyurduğun gibi ve bizim söylediğimizden daha üstün olarak sana hamd olsun. Allâhım! Namazım, ibâdetlerim, hayâtım ve ölümüm senin içindir. (Sonunda dönüşüm yalnız sanadır.) Ey Rabbim! Mîrâsım yalnız senindir. Allâhım! Kabir azâbından, nefsin vesvesesinden ve işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Allâhım! Rüzgârın getirdiği âfetin şerrinden (de) sana sığınırım.) [199]

Kişinin her zaman gözüne, kulağına ve diline sâhip olması gerekir. Ancak arefe günü bu konuda daha dikkatli davranır, elinden geldiğince günah işlememeye çalışır.

إِنَّ هَذَا يَوْمٌ مَنْ مَلَكَ فِيهِ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ وَلِسَانَهُ غُفِرَ لَهُ

= **Bu** (arefe) **gün**(ü) **kim kulağına, gözüne ve diline sâhip olursa** (onun küçük) **günahları af edilir.** [200]

Arefe günü güneş batınca Arafat'tan Müzdelife'ye yönelir ve geceyi Müzdelife'de geçirir. Müzdelife'de akşam namazı ile yatsı namazını cem-i te'hîr ile kılar. Yâni akşam namazı ile yatsı namazını, yatsı namazı vaktinde, birleştirerek; aralarında başka bir namaz kılmadan, bir ezan ve bir kâmetle imamla birlikte kılar:

إِنَّ هَاتَيْنِ الصَّلاَتَيْنِ حُوِّلَتَا عَنْ وَقْتِهِمَا فِي هَذَا الْمَكَانِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ فَلاَ يَقْدَمُ النَّاسُ جَمْعًا حَتَّى يُعْتِمُوا

= **Akşam ile yatsıdan ibâret olan bu iki namaz, burada** (; Müzdelife'de) **belli vakitlerinden değiştirilmiştir. Sakın insanlar, yatsı vakti girmeden** (buraya) **gelip, bu iki namazı erkenden cem etmesin** (, aynı vakitte birleştirerek kılmasın). [201]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), akşam ile yatsı namazlarını Müzdelife'de birleştirerek kıldı. Akşamı üç, yatsıyı iki rek'at olarak tek kâmetle kıldı. [202]

Bayram gecesi Müzdelife'de ibâdet ve istirahatle geçirilirken, Minâ'da yapılacak şeytan taşlamada kullanılmak üzere taş toplanır.

7) Zilhiccenin onuncu; bayram günü: Müzdelife'de Meş'ari harâm mevkiinde sabah namazı fecir doğar doğmaz erkence kılınır. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar duâ, niyâz ve istiğfarda bulunularak vakfe yapılır.

Ortalık aydınlandıktan sonra, ancak daha güneş doğmadan Minâ'ya doğru yola çıkılır. Yolda, telbiye, zikir ve duâya devam edilir. Bugün telbiyenin son günü olması dolayısı ile özellikle telbiye getirmeye ağırlık verilir.

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik; hac görevleri sırası ile şunlardır:

a) Akabe cemresine taş atmak,

b) İfrad haccı yapanlar dışındaki kimselerin kurban kesmesi,

c) Saçları tıraş etmek veyâ kısaltmak,

d) Ziyâret tavâfı yapmak.

İlk üç görevin edâsında; yerine getirilmesinde sıraya uyulması İmam Âzam'a göre vâcib; İmâmeyne göre sünnettir.

Ziyâret tavâfında ise tertip; belirtilen sıraya uymak ittifakla sünnettir. Önce veyâ arada yapılmasından dolayı cezâ gerekmezse de mekruhtur.

Minâ'ya gelindiğinde, vakit geçirmeden Akabe cemresine gidilir ve her atışta

بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ أَكْبَرُ رَغْمًا لِلشَّيْطَانِ وَحِزْبِهِ denilerek yedi taş atılır. İlk taşın atılması ile telbiyeye son verilir ve artık telbiye getirilmez. Taşlar atılınca burada beklenilmez.

Temettü veyâ kırân haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine giderek kurban keserler veyâ vekâlet vererek kestirirler.

İfrâd haccı yapanlar, Akabe cemresine yedi taş attıktan, temettü veyâ kırân haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten veyâ kestirdikten sonra saçlarını tıraş ederek veyâ ettirerek ihramdan çıkarlar. Böylece cinsel ilişki dışında bütün ihram yasakları kalkar. Cinsel ilişki ise ziyâret tavâfı da yapıldıktan sonra helâl olur:

إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمُ الطِّيبُ وَالثِّيَابُ وَكُلُّ شَيْءٍ إِلاَّ النِّسَاءَ

= (Akabe cemresine) **taş atıp tıraş olduğunuzda kadınlar**(a yaklaşmak) **dışında, koku sürünmek ve elbise giymek** (gibi ihramlıya yasak olan) **her şey size helâl olur.** [203]

Saçların tıraş edilmesi veyâ kısaltılmasında vâcib olan miktar, başın en az dörtte biridir. En az başın dörtte birlik kısmında bulunan saçların tıraş edilmesi veyâ uçlarından kesilip kısaltılması gerekir. Kadınların da, saçlarının uçlarından biraz kesmeleri yeterlidir.

* Hac veyâ umre menâsikini yerine getirerek tıraş olma aşamasına gelmiş ihramlı bir kimse, kendi kendini tıraş edebildiği gibi henüz kendisi tıraş olmamış olsa bile ihramlı olan diğer kişileri tıraş etmesinde bir sakınca yoktur. [204]

* İhramdan çıkmak tıraş olmakla meydana gelmektedir... İhramdan çıkarken tıraş olmak ibâdettir... Tıraşta ibâdet anlamı akılla bilinemez. Biz, (ihramdan çıkarken) tıraş olmanın ibâdet olduğunu Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın fiili nedeni ile biliyoruz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ise hac(da ihramdan çıkmak) için Kurban bayramının birinci günü (hac menâsikini bitirdikten sonra) tıraş olmuştur. Bu niteliğe uygun bir fiil, ibâdet sayılır. Buna; Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın yaptığına aykırı olan fiilde ise ibâdet anlamı gerçekleşmez. Dolayısı ile bu durumu cezâ kurbanı ile telâfi etmek, yapılan hatâyı affettirmek gerekir. [205]

(İhramdan çıkarken en fazîletli olan başın tamâmını ustura ile tıraş etmek olduğu konusunda ittifak vardır. Saçları kısaltmanın ölçüsü Mâlikî ve Hanbelîlere göre parmak ucu kadar veyâ daha fazla bir miktardır. Şâfiîlere göre saç kesmenin veyâ kısaltmanın en az ölçüsü üç adet saçtır. Saçlar kelimesi çoğul olduğundan bu da en az üç saç demektir. Başta bir adet saç varsa bu durumda o saçın giderilmesi gerekir. Gidermek ise tıraş etmek, kısaltılmak, yakmak veyâ yolmak şeklinde gerçekleşir.) [206]

8) Daha sonra aynı günde yâni bayramın birinci gününde veyâ ikinci veyâ üçüncü gününde Mekke'ye inip ziyâret tavâfını yapar. Kudüm tavâfında remel yapmamış ise bunu ziyâret tavâfının ilk üç şavtında yapar. Tavaftan sonra iki rek'at namaz kılar. Artık farz olan bu ziyâret tavâfından sonra hanımı ile cinsel ilişki de kurabilir. Böylece bütün hac yasakları kalkmış, sona ermiş olur.

Ziyâret tavâfı için Minâ'dan Mekke'ye bayramın birinci günü inmek daha fazîletli-

dir. Ancak ikinci veyâ üçüncü günü de yapılabilir. Özürsüz olarak üçüncü günü güneş battıktan sonraya kalırsa İmam Âzam'a göre cezâ gerekir.

9) Ziyâret tavâfından sonra tekrar Minâ'ya dönülür. Şeytan taşlanan günlerde Minâ'da gecelemek Hanefî mezhebine göre sünnet, başka yerde kalmak mekruhtur.

Cemrelere taş atmak için üç gün Minâ'da kalınır.

Zilhiccenin on birinci; bayramın ikinci günü zevâl vaktinden sonra Minâ'daki Hayf mescidi yakınında bulunan Birinci cemreden başlayarak cemrelerin üçünü de taşlar.

Şöyle ki, önce Birinci cemreye, sonra Orta cemreye yedişer taş atar ve her atışta tekbîr alır. Bu iki cemreden her birinin yanında durup veyâ bir köşeye çekilip kıbleye yönelerek kendisine, annesine, babasına, din kardeşlerine duâ eder, Kur'ân okur.

Eller yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, vitirde kunut için tekbîr getirirken, bayram namazlarında (fazla tekbîrleri alırken), hacerul esved'i istilâm ederken, Safâ ve Merve'de, Müzdelife ve Arafat'ta, bir de iki cemre yanında duâ edilirken. [207]

Sonra Akabe cemresi yakınına gider, buna da yedi taş atar. Ancak burada duâ etmek için durmaz.

Zilhiccenin on ikinci; bayramın üçüncü gününde de zevâl vaktinden sonra aynı şekilde cemreleri taşlar.

Mekke'ye dönmek için acele edenlerin, bayramın üçüncü günü taşlarını attıktan sonra, henüz güneş batmadan Minâ'dan ayrılıp Mekke'ye inmeleri mümkündür. Ancak güneş battıktan sonra Minâ'dan ayrılmak mekruhtur.

Dördüncü güne âit olmak üzere taşlar zevâl vaktinden önce de atılabilir.

Bayramın dördüncü günü tan yeri ağarmadan Minâ'dan ayrılan kişilerin cemreleri taşlamaları gerekmez. Bu vakte kadar Minâ'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de yedişer taş atarlar ve böylece atılan taşların sayısı yetmişe ulaşır. Bayramın dördüncü günü taşlar atıldıktan sonra, artık Minâ'da kalınmayıp Mekke'ye inilir. [208]

10) Daha sonra Muhassab mevkiinde biraz durup dinlendikten sonra Mekke'ye girerek Harem-i şerife varır, vedâ tavâfını yaparak iki rek'at namaz kılar.

لاَ يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ

= **Sakın hiçbir kimse en son** (görev) **olarak beyti tavaf etmedikçe, hiçbir yere gitmesin.** [209]

Bundan sonra da zemzem kuyusunun veyâ zemzemin bulunduğu kapların yanına gider ve oturmadan, ayakta [210] Beytullâh'a karşı durup kana kana içer.

Zemzemden içmek istediğin zaman kıbleye doğru dur, Allâh'ın ismini an (, Besmele çek). Zemzem suyunu içerken üç def'a nefes al ve ondan kana kana iç. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Bizimle münâfıklar arasındaki fark, onların zemzemi kana kana** (, doyasıya) **içememeleridir** *buyurmuşlardır.* [211]

Zemzem suyu ile yüzünü, başını yıkar ve mümkünse vücûduna da döker. İçtikçe:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ

= *Ey Allâhım! Senden faydalı ilim, bol rızık, her hastalıktan şifâ dilerim* [212] şeklinde veyâ dilediği şekilde duâ eder. Çünkü Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ

= **Zemzem suyu ne maksatla içilirse o amaç ile faydalıdır.** [213]

11) Zemzemi içtikten sonra Kâbe'nin yüksek eşiğini öper ve imkân bulursa içine girip iki rek'at namaz kılar, yüzünü duvarına sürüp yüce Allâh'a hamd eder ve mağfiret diler. Tam bir edeple tekbîr ve tehlîl getirerek Mültezem'e gelir. Yüzünü ve göğsünü oraya koyar. Kâbe'nin örtüsüne yapışarak duâ eder. Artık Mekke'de kalmayacaksa yüzünü Beytullah'tan çevirmeden, ayrılığın verdiği üzüntü ve keder ile ağlaya ağlaya veyâ ağlar gibi yaparak arka arka çekilip Harem-i şeriften çıkar. Dilediği gün memleketine geri döner.

مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

= **Kim Kâbe'yi hac eder, çirkin söz söylemez, günah işlemez ve** (başkalarını) **korkutmazsa annesinin doğurduğu** (gündeki) **gibi** (günahsız olarak) **geri döner.** [214]

Hasan el Basrî (rahmetullâhı aleyh)e: İnsanlar hac eden kişinin (tüm günahlarının) bağışlandığını söylüyorlar (sen ne dersin, senin görüşün nedir) *dediklerinde o şöyle dedi:* Bunun alâmeti (kişi,) (hacca gitmeden) önceki kötülüklerden (, kötü hâllerinden) uzak durursa öyledir (, insanların dedikleri gibidir) *karşılığını verdi.* [215]

Hasan el Basrî (rahmetullâhı aleyh)e: Haccı mebrûr nedir *diye sorulunca şöyle dedi:* Kişinin dünyâdan yüz çevirmiş ve âhirete yönelmiş bir şekilde hacdan dönmesidir. [216]

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibâren, özellikle hacdan önce umre yapmamış yâni ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur. Çünkü gücü yetenler için ömründe bir def'a umre yapmak, Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre müekked sünnet, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise farzdır.

تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ

= **Hac ile umreyi berâber** (, peş peşe) **yapınız. Çünkü bunlar,** (tıpkı) **körüğün demir, altın ve gümüşün kirini** (, pasını) **giderdiği gibi fakirlik ve günahları giderir**. [217]

Hacda Kadınlara Âit Durumlar

75 * Kadınlar bütün hac ve umre menâsikinde erkekler gibidir. Ancak aşağıdaki hususlarda, erkeklerden farklı hareket ederler:

1) İhramlı iken normal elbise, eldiven, çorap, ayakkabı, çizme ve mest giyebilirler, başlarını örterler; yüzlerini örtmezler. Ancak yüzlerine dokunmamak üzere bir örtü, peçe kullanabilirler.

2) Telbiye, tekbîr, tehlîl ve duâ yaparken seslerini yükseltmezler.

3) Tavafta ıztıbâ ve remel; sa'yda yeşil ışıklı sütunlar arasında hervele yapmazlar.

4) İhramdan çıkmak için saçlarının ucundan kesmekle yetinirler.

5) Fazla kalabalık olduğunda hacerul esved'i istilâm etmez, Makâm-ı İbrâhim'de namaz kılmaz, Arafat'ta da erkekler arasına karışıp Cebel-i rahme'de vakfe yapmazlar.

6) Hayız ve nifas denilen özel hâlleri sebebi ile ziyâret tavâfını bayramın üçüncü gününden sonra yapmakla ve vedâ tavâfını terk etmekle kendilerine cezâ gerekmez.

İhrâma girmeden önce veyâ girdikten sonra özel hâlini gören kadınlar, tavaf etmek dışında haccın bütün menâsikini yapabilirler. Tavaf için hadesten tahâret vâcib olduğundan kadınlar, hayız ve nifas hâllerinde tavaf yaparlarsa cezâ gerekir.

Hayız ve nifas hâllerinde bulunan bir kadın, kudûm veyâ umre tavâfını yapmadan, Arafat vakfesini yapmak zorunda kalırsa şu durumlar ortaya çıkar:

a) İfrad haccı yapmak üzere ihrâma girmişse temizlendikten sonra ziyâret ve vedâ tavaflarını yapar. Kudûm tavâfını terk etmesi sebebi ile bir şey gerekmez; haccı tamamdır.

b) Şâyet temettü haccı yapmak üzere, umre için ihrâma girmişse Arafat'a çıkılacak zamâna kadar temizlenmeyi bekler. Temizlenemeden veyâ temizlendikten sonra umre tavâfını yapmaya zaman ve imkân bulamadan Arafat'a çıkmak zorunda kalırsa hac için niyet edip telbiye getirir ve umre ihrâmını iptâl eder; bozar. Bu yeni durumda hacdan önce umre yapma imkânı ortadan kalktığı için, ifrad haccı yapmış olur ve dolayısı ile temettü kurbanı kesmesi gerekmez. Ancak hacdan sonra, başladığı bu umreyi kazâ eder ve iptâl ettiği; bozduğu, geçersiz kıldığı için, cezâ kurbanı keser.

c) Kırân haccı yapmak üzere, hem umre, hem de hac için ihrâma girmişse umre tavâfından önce Arafat vakfesi yapmakla, umresini iptâl etmiş; bozmuş sayıldığından, ifrad haccı yapmış olur. Kırân için şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Hacdan sonra bu umreyi kazâ eder ve ayrıca cezâ kurbanı keser. [218]

Umrenin Yapılış Şekli

76 * Umre ile hacda yapılması gereken hususlar, Safâ ile Merve arasında sa'y yapıp ihramdan çıkılmasına kadar aynıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) umre için (Mekke'ye) geldi, Beyt'i yedi kere (etrâfında dönerek) tavaf etti. Makâm(ı İbrâhim)in arkasında iki rek'at namaz kıldı. Safâ ile Merve arasında sa'y etti. [219]

Umre yapan kişi sa'yını tamamladıktan sonra saçlarını tıraş eder veyâ kısaltır ve ihramdan çıkar. Böylece umre tamamlanmış olur. Hacda ise yukarıdaki görevlere ek olarak günü geldiğinde Arafat'a çıkılması, arefe günü orada vakfeye durulması, dönüşte Müzdelife vakfesi, Minâ'da kurban kesilmesi ve cemerâtta şeytan taşlanması gibi hacca özgü görevler devam etmektedir.

77 * Sâdece umre yapmak isteyen kimse şu şekilde hareket eder:

1) Umre yapacak olan kimse, mîkât dışında oturuyorsa mîkât yerinde, Mekke halkından ise harem bölgesi dışında ihrâma girer. Daha önce açıklandığı gibi elbisesini çıkarır, iki parçadan ibâret dikişsiz ve beyaz örtüleri takınır; ihram giyer. Sonra: ***Allâhım! Ben umre yapmak istiyorum, onu bana kolaylaştır ve onu benden kabul buyur*** diye yalnız umreye niyet eder ve telbiye getirmeye başlar. Hac için ihrâma giren bir kişinin kaçınacağı şeylerden kaçınır. Yolculuğu esnâsında telbiyeye devam eder. Mekke'ye varınca yaptığı tavâfın ilk şavtında hacerul esved'i selâmladığında telbiyeye son verir.

2) Mekke'ye girince umre için usûlüne göre tavaf eder.

3) Bu tavaftan sonra Safâ ile Merve arasında sa'y eder. Daha sonra saçlarını tıraş ettirerek veyâ kısaltarak umresini tamamlar ve ihramdan çıkar, kendisine ihrâma girmeden önce helâl olan şeyler yine helâl olur. Mekke'de ikâmet eden; Mekke'de kalan, oturan bir kişi gibi olur; dilediği elbiseyi giyebilir, onlar gibi Mekke'de kalmış olduğu süre içinde dilediği vakitlerde Kâbe'yi nâfile olarak tavaf edebilir.

Tavâfın dört şavtı; devri umrenin rüknüdür. Geri kalan üç şavt ile Safâ ile Merve arasında sa'y etmek, sonra saçları tıraş etmek veyâ kısaltmak da umrenin vâciblerindendir.

Umrenin şartları da vakit hâriç olmak üzere haccın şartları gibidir. Bu sebeple ihram da umrenin bir şartıdır.

Umre yapmanın belli bir zamânı; belirli bir vakti yoktur, her mevsimde yapılabilir. Ancak Ramazan ayında yapılan umrenin daha fazîletli olduğu Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından bildirilmiştir:

عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً

= **Ramazanda** (yapılan) **bir umre,** (sevap açısından nâfile) **bir hacca denktir.** [220]

Bu hadîsin anlamı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den rivâyet edilen: **Kim İhlâs sûresini okursa Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibi** (sevap kazanmış) **olur** [221] *hadîsi gibidir (böyle anlaşılmalıdır). Yâni üç İhlâs okumakla Kur'ân'ın tamâmı okunmuş olmayacağı gibi Ramazanda umre yapmakla da hac yapılmış sayılmaz.* [222] Eğer Ramazan ayında yapılan bir umre bütün hükümleri ile hacca denk olsaydı, o zaman hac yerine geçer ve İslâmın kişiye yüklediği hac vazîfesi, Ramazan ayında yapmış olduğu umre ile kendi(si)nden düşerdi. (Hâlbuki böyle bir durumda hac görevi kişiden düşmemektedir.) [223]

Umrenin sünnetleri ve edepleri de haccın Safâ ile Merve arasındaki sa'yın sonuna kadar olan sünnetleri ve edepleri gibidir.

Temettü Haccının Yapılış Şekli

78 * Daha önce yazıldığı gibi temettü haccı, farz olan hac ile umreyi ayrı ayrı iki ihram ile bir arada hac mevsiminde yapmaktır. Mîkât yerleri dışından gelenler, ihramda fazla kalmamak için daha çok bu tür hac etmeyi tercih ederler. Şöyle ki;

1) Mîkât yerleri dışından gelen bir kimse, mîkât yerinde ihrâma girerken: ***Allâhım! Ben umre yapmak istiyorum, onu bana kolaylaştır ve onu benden kabul buyur*** der ve umreye niyet ederek telbiyede bulunur, iki rek'at namaz kılar, hac ile ilgili diğer görevlerini de yerine getirir.

2) Mekke'ye girince umre için Kâbe'yi usûlüne göre tavaf eder. Sonra iki rek'at namaz kılar, sonra Safâ ile Merve arasında sa'y yapar ve en sonra da saçlarını tıraş ettirir veyâ bir kısmını kestirir. Böylece umresini tamamlar ve ihramdan çıkar.

3) İhramdan çıkmış olan bir kişi, Mekke'de hiç ihrâma girmemiş insanlar gibi olur ve normal zamanda giymiş olduğu elbiselerini giyer, mubah olan diğer şeyleri de yapabilir.

4) Umresini yapmış olan kişi, Minâ'ya çıkılacağı gün veyâ daha önce Mekke'de tekrar ihrâma girer ve hacca niyet eder, telbiyede bulunur. İfrad haccı için niyet etmiş olan bir kimse gibi hac ile ilgili tüm görevlerini yerine getirmeye çalışır, fazla olarak Minâ'da bir kurban keser.

Bu kurban, hac ile umreyi bir arada yapmayı başarmanın şükrü içindir ve Akabe cemresi taşlandıktan sonra, saçlarını tıraştan önce kurban kesme günlerinde kesilir. Bu kurban, bir koyun olabileceği gibi kurbanlık bir deve veyâ sığırın yedide bir hissesi de olabilir. Böyle bir kurban kesmeye maddî olarak gücü yetmiyor ise üç günü arefe gününde tamamlanmış olmak üzere hac esnâsında, yedi gün de bayram günlerinde veyâ vatanına, memleketine döndükten sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutar. Bu oruç, vâcibtir.

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ

= ***Kim hac zamânına kadar umre ile faydalanmak isterse kolayına gelen bir kurban keser. Ama bulamazsa hac günlerinde*** *(ihramlı olarak)* ***üç,*** *(ihram öncesi helâllik durumuna)* ***döndüğünüzde de yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar.*** [224]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Vedâ haccında umre ile haccı temettü yaptı ve hedy kurbanı kesti. Kurbanını Zülhuleyfe'den itibâren berâberinde götürdü. İşe (umre için niyet ederek) başlayıp, umre telbiyesi getirdi. Sonra hac için telbiye getirdi.

Berâberindeki ashâbı da umre ile haccı temettü yaptılar. Hac kâfilesi içerisinde kurbanı olanlar da vardı, olmayanlar da. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mekke'ye geldiği zaman halka hitap ederek: **Kimin kurbanı varsa haccını tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmasın, kimin kurbanı yoksa tavaf ve sa'yını yapsın, saçını kısaltarak ihramdan çıksın. Sonra hac için tekrar ihrâma girip kurbanını kessin. Kim kurban bulamazsa hac sırasında üç gün, evine dönünce de yedi gün olmak üzere** (toplam on gün) **oruç tutsun** *buyurdu.* [225]

5) Bu uygulama, temettü haccında bulunup berâberinde Mekke'ye hedy kurbanı olarak yanında kurban götürmemiş veyâ göndermemiş olan kimseye göredir. Eğer böyle bir kurban bulunursa yalnız umreyi yapmakla ihramdan çıkmış olmaz. Umre için tavaf eder, sa'y yapar ve terviye yâni Zilhiccenin sekizinci gününe kadar ihramda kalır, sonra hac için ihrâma niyet eder. Geri kalan hac ile ilgili görevlerini yerine getirmeye devam ederek, Kurban bayramının ilk gününde şükür olarak kurbanını keser. Daha sonra saçlarını tıraş eder veyâ kısaltır. Artık o anda iki ihramdan da çıkmış olur.

Kırân Haccının Yapılış Şekli

79 - Bilindiği gibi kırân hac, hac ile umre yapmak için ihrâma girmektir. Şöyle ki;

1) Kırân hac yapacak olan kimse, mîkât yerinde veyâ mîkât yerinden daha önce umre ile hacca birlikte niyet edip iki rek'at namaz kılar. Sonra: ***Allâhım! Ben umre ve hac yapmak istiyorum. Bunları bana kolaylaştır ve benden bunları kabul buyur*** diye duâ eder, telbiyede bulunur, ihrâma giren bir kimse için yasak olan şeylere uymaya çalışır.

2) Bu kimse, Mekke'ye girince önce umresini yapar, Beytullâh'ı tavaf eder, Safâ ile Merve arasında sa'y yapar. Daha sonra hac ile ilgili görevlerini daha önce yazıldığı gibi yerine getirmeye başlar. Temettü haccında olduğu gibi cemreleri taşlar, bundan sonra saçlarını tıraştan veyâ kısaltmadan önce kırân haccını yâni umre ile haccı bir arada yapmayı başardığından dolayı şükür olarak bir kurban keser ki, bu vâcibtir. Bu kurbanı bulup kesemeyecekse arefe gününde bitmiş olmak üzere üç gün oruç tutar, yedi gün de bayram günleri çıktıktan sonra dilediği vakit tutar. Böylece tutulan oruçların toplamı on gün olmuş olur. Bu oruçlar ayrı ayrı günlerde de tutabilir.

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ

= ***Kim** (kurbanlık) **bulamazsa hac günlerinde** (ihramlı olarak) **üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar*** [226] âyet-i kerîmesi haccı temettü içindir. Fakat haccı kırân da, hac ile umre bir arada yapıldığı için haccı temettü gibidir. [227]

3) Haccı kırâna niyet eden kişi, umresini yapmadan Arafat'a çıkarsa umresini bozmuş olur, kendisine şükür kurbanı kesmek vâcib olmaz. Ancak niyet ettiği umreyi kazâ etmesi ve bunu bozmuş olduğundan dolayı da bir cezâ kurbanı kesmesi gerekir.

Temettü haccı ile kırân haccını Mekke dışından gelenler yapar, Mekke'de veyâ Mekke ile mîkât yerleri arasında bulunanlar yapmazlar. Çünkü bu hacları yaparken bir süre âilelerinin yanına gitmemeleri gerekir. Bu kişilerin ise bunu yapmaları çok zordur.

Hedyin, Hedy Kurbanının Niteliği ve Hükümleri

80 * Yüce Allâh'ın rahmetine yaklaşmak veyâ işlenen bir cinâyete keffâret olarak kesilmek üzere harem bölgesine hediye olarak götürülen veyâ kendisi veyâ parası gönderilen kurbana hedy (هدي) denir. Hedy; hac menâsiki ile ilgili olarak kesilen ve en az bir

yaşındaki koyun, altı ayını doldurup bir yaşındaki koyun gibi görünen toklu, beş yaşını tamamlamış deve ile iki yaşını doldurmuş sığırdan olur. Hedyin, erkeği ile dişisi eşittir. Kurbanlık hayvanda aranan şartlar, bunlarda da aranır.

Koyun cinsinden olan kurbana dem (دم), deve ve sığır cinsinden olana da bedene (بدنه) denir. Hedy kurbanının en iyisi bedenedir.

أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَجُّ وَالثَّجُّ

= **Haccın en fazîletlisi, telbiyede sesini yükseltmek ve kurban kesmektir.** [228]

81 - Bir hayvanın hedy olması ya açık şekilde veyâ bir delil, bir işâret ile belirlenir. Meselâ: Hedy için denilerek satın alınıp, Mekke'ye gönderilen bir koyun açık bir şekilde hedy olur. Hedy olmasına kalp ile niyet edilen veyâ hedy olmasına niyet edilmeden kesilmek için harem bölgesine gönderilen bir koyun veyâ deve de delil ile hedy olmuş olur.

82 - Hedy hayvanına binilmesi, yük taşıtılması, bir zarûret olmadıkça câiz değildir, kurbanlık hayvana duyulması gereken saygıya aykırıdır. Bu yüzden değerinde bir noksanlık olursa bu noksan miktârı; noksan değeri, noksan bedeli sadaka olarak vermek gerekir.

83 - Hedy kurbanının sütünü, etini yemek kendisine câiz olan bir kurban olsa bile sâhibi içmez. Memelerini soğuk su ile yıkayarak sütünü kesmeye çalışır, ancak bu hareket hayvana zarar verecekse yapılmaz. Bu durumda sütü fakirlere sadaka olarak verilir. Eğer kurban sâhibi sütünden faydalansa veyâ sütünü zenginlere verse bunun kıymetini tasadduk etmesi; fakirlere sadaka olarak vermesi gerekir.

84 - Yüce Allâh'ın rızâsı için bağışlanan bir şeyin kendisini sadaka olarak vermek câiz olduğu gibi kıymetini ve bir rivâyete göre bağışlanan şeyin dengini sadaka olarak vermek de câizdir.

Bu sebeple bir kimse, kendi koyunlarından belli birini hedy olmak üzere belirlese bunun kıymetini veyâ dengini hedy olarak hareme gönderebilir.

85 - Nâfile olarak gönderilen bir hedy, yolda çalınsa veyâ ölse yerine başkasını göndermek gerekmez. Vâcib olarak gönderilmiş olursa yerine başkasını göndermek gerekir. Hedy kurbanının fazla kusuru olduğu durumda da, yerine başkasını göndermek gerekir. Ancak hedy kurbanının sâhibi fakir ise o zaman bu kusurlu hedy de yeterli olur.

Yine, hedy kurbanı, haremde kesilip eti henüz sadaka olarak verilmeden çalınsa artık başkasını kesmek gerekmez. Çünkü bu vâcib yerinde yapılmıştır.

86 * Temettü haccı ile kırân haccından dolayı hedy kesmek vâcibtir. Bunun koyun cinsinden olması da yeterlidir. Bu kurban, bayramın birinci, ikinci veyâ üçüncü günlerinde kesilebilir. Fakat birinci gününde kesilmesi daha fazîletlidir. Bu, bir şükür kurbanı olduğu için bunun etinden sâhibi de yiyebilir. [229] Kesilen kurbandan geriye kalan kısmını Mekke fakirlerine dağıtmak daha fazîletlidir.

87 - Hac mevsiminde nâfile olarak haremde kesilen her cins kurban da birer hedy'dir. Bunların etlerinden sâhipleri de yiyebilirler.

88 - Hacla ilgili cinâyetlerden yâni yapılması yasak olan şeyleri yapma sebebi ile bir cezâ veyâ keffâret olarak kesilecek kurbanlar da hedy sayılır. Ancak bunların etlerinden sâhipleri ve sâhiplerinin eşi ile anne, baba, dede gibi usûlleri ve çocuk, torun gibi furûları yiyemezler. Çünkü bu cezâ kurbanları zekât, adak kurbanı ve fitre sadakası yerindedir. Bunların etinden yiyecek olurlarsa kıymetlerinin fakirlere sadaka olarak verilmesi gerekir.

89 - Bedene denilen deve ve sığır cinsinden olan kurbanlıklar, nâfile veyâ adak veyâ temettü haccı ile kırân haccı için kesilecek olunca, bu hayvanları işâretliyerek kurban-

lık olduklarını belirtmek müstehabtır. Bu, başkalarına güzel bir örnek olur. Fakat cezâ ve keffâret olarak kesilecek kurbanlara böyle bir işâret konulmamalıdır. Çünkü bunların açığa vurulması değil, gizli tutulması uygundur.

90 - Hedy kurbanlarının kesileceği yer, kesin şekilde Mekke'nin harem bölgesidir, Minâ'da kesilmesi şart değildir. Ancak harem bölgesine ulaşmadan yolda sakatlanmış olan nâfile bir hedy, yolda kesilebilir. Bu durumda etinden yemek, sâhibine helâl olmaz; hepsini sadaka olarak vermesi gerekir. Çünkü bunun etinden sâhibinin yiyebilmesi için kurbanın harem bölgesine ulaşması, kavuşması şarttır.

Hac ve Umre İle İlgili Yasaklar

91 * Hac veyâ umre yapmak üzere ihrâma giren kimse, daha önce yapılması helâl olan bâzı şeyleri ihram süresi içinde kendisine haram kılmış olur. Haram kılınan bu şeylere ihram yasakları veyâ cinâyetül hac; hac yasakları denir.

İster bir özür sebebi ile ister özürsüz olsun ihram yasaklarına uymamak cezâ gerektirir. İhram yasaklarına uymama sebebi ile cezâ gerekmesi için yapılan işin yasak olduğunu bilmek veyâ bilmemek, kasıtlı veyâ hatâ ile zorlama ile veyâ kendi isteği ile uykuda veyâ uyanık iken veyâ unutarak yapmak arasında fark yoktur. Ancak bu yasaklara bilerek uyulmaması günahtır. Bu sebeple cezânın dışında ayrıca tövbe ve istiğfar etmek de gerekir.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ

= ***Hac**, **bilinen aylardadır. Her kim o aylarda** (niyet veyâ ihram veyâ telbiye ile hacca başlayıp) **kendisine haccı farz ederse** (, farz kılarsa) **artık hac** (günlerin)**de kadına yaklaşmak,** (haremde her türlü) **günah işlemek ve kavga etmek** (, tartışmak) **yoktur.*** [230]

(Şâfiîlerce hatâ ve unutma cezâsı bağışlanmıştır.)

* Cinâyet (جنايت); aslında ağaçtan meyveyi düşürmek, koparmak anlamınadır. Daha sonra insanların yaptıkları herhangi bir kötülüğe isim olmuştur. Fıkıh kitaplarının cinâyet bölümünde cana, organlara yapılan kötülükler için bu terim kullanıldığı gibi hac bahsinde de, haremde ve ihramda yapılması câiz olmayan fiiller; yapılması câiz olmayan iş ve işlemler ile ilgili olarak kullanılır. [231]

92 * Hac ve umreye âit yasak olan şeyler yâni cinâyetler beş kısma ayrılır:

1) Yapılmalarından dolayı yalnız birer dem yâni koyun veyâ keçi kurban edilmesi gereken yasaklar: Bulûğ çağına eren ve ihrâma girmiş bir kimsenin bir organının tümüne veyâ bir organın miktârı değişik yerlerine hoş kokulu bir şey sürmesi, başına kına yakması, yağ sürünmesi, tam bir gün akşama kadar dikişli bir elbise giyinmesi veyâ başını örtülü bulundurması, başının en az dörtte birini tıraş ettirmesi, fazla tüylerini gidermesi, tırnak kesmesi, haccın vâciblerinden birine aykırı hareket etmesi, meselâ mîkât yerinde ihrâma girmeyi terk etmesi; cünüp veyâ hayızlı olarak kudüm veyâ vedâ tavâfı yapması veyâ abdestsiz olarak ziyâret tavâfında bulunması gibi.

لاَ تُطَيِّبِي وَأَنْتِ مُحْرِمَةٌ وَلاَ تَمَسِّي الْحِنَّاءَ فَإِنَّهُ طِيبٌ

= **İhramlı iken koku sürünme. Kınaya da dokunma** (, yakma, yakınma)**; o da** (güzel) **koku sayılır.** [232]

Kırân haccında bu yasaklardan biri yapılırsa iki ihrâmın hürmetini korumak için iki dem yâni iki koyun veyâ iki keçi kurban edilmesi gerekir.

Böyle kendi irâdesi ile yapılmalarından dolayı dem kurbanı kesilmesi gereken şeylerden biri, bir zarûret ve özür sebebi ile yapılsa bu işi yapan serbesttir; dilerse haremde bir kurban keser, dilerse istediği yerde üç gün oruç tutar veyâ diler ise altı fakire birer fitre miktârı; birer fitre değerinde sadaka verir.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

= ***İçinizden kim hasta olursa veyâ başında bir eziyet bulunursa ona oruçtan, sadakadan veyâ kurbandan fidye*** *(vâcib olur).* [233]

اَحْلِقْ رَأْسَكَ وَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ فَرَقًا مِنْ زَبِيبٍ أَوْ اَنْسُكْ شَاةً أَيُّ ذَلِكَ فَعَلْتَ أَجْزَأَ عَنْكَ

= **Başını tıraş et ve üç gün oruç tut veyâ altı fakire bir farak kuru üzüm yedir veyâ bir koyun kurban et**. **Bunlardan hangisini yaparsan sana yeter**(li olur). [234]

Bu sadakanın Mekke fakirlerine verilmesi daha fazîletlidir. Verilecek bu sadakada temlîk; verilecek şeyin kendini fakire vermek câiz olduğu gibi ibâhe denilen ikrâm şeklinde yemek yedirmek de câizdir. İmam Muhammed'e göre yemek yedirmek câiz değildir.

Bir fitre miktârı sadaka, bir insanı sabah akşam doyuracak gıda veyâ bunun karşılığı olan paradır.

2) Yapılmasından dolayı bedene; deve veyâ sığır kurban edilmesi gereken yasaklar: Bunlar, Arafat'ta vakfeden sonra daha saçları kestirmeden önce kurulan cinsel ilişki ile ziyâret tavâfını cünüp veyâ hayız veyâ nifas hâlinde iken yapmaktan dolayıdır.

Herhangi bir tavaf, tahâret üzere yâni temiz iken yeniden yapılırsa bu cezâ düşer.

Arafat'ta vakfeden sonra saçları kestirmeden veyâ kısaltmadan önce, bir mecliste cinsel ilişki tekrarlansa yalnız bir bedene gerekir. Meclis değişecek olsa birinci ilişkiden dolayı bir bedene, diğerleri için de dem gerekir. Çünkü birinci ilişkide tavâfa noksanlık gelmiştir. Böyle noksan bir tavaf için de dem yeterli olur. Fakat saçları kestirdikten veyâ kısalttıktan sonra ziyâret tavâfının tamâmından veyâ ilk dört şavtından önce cinsel ilişkide bulunulsa yalnız bir koyun kesmek yeterli olur. Bu durumda ziyâret tavâfının tamâmından veyâ dört şavtından sonra kurulacak ilişki ile cezâ olarak ne bedene ne de dem gerekmez.

3) Her birinin yapılmasından dolayı yarım sa' yâni bir fitre miktârı olan beş yüz yirmi dirhem buğday sadaka verilmesi gereken yasaklar: Bunlar, ihramda bulunan bir kimsenin, organlarından birinin az bir kısmına hoş kokulu bir şey sürmesi, bir günden daha az bir zaman dikişli bir şey giyinmesi veyâ başını örtmesi, başının dörtte birinden azını tıraş etmesi, yalnız bir tırnağını kesmesi, başkasını tıraş etmesi veyâ tırnağını kesmesi, abdestsiz olarak kudüm tavâfı veyâ vedâ tavâfı yapması gibi şeylerdir.

Tedâvi için hoş kokulu şey kullanılması, cezâyı gerektirirse de, yağ kullanılması, meselâ bir yaraya zeytinyağı sürülmesi cezâyı gerektirmez.

Kırık bir tırnağı koparmak da câizdir; çünkü bunun büyüme ihtimâli yoktur.

4) Her birinin yapılmasından dolayı yarım sa'dan yâni bir fitre miktârından daha az, dilediği miktar bir sadaka verilmesi gereken yasaklar: Bunlar, ihramda bulunan kişinin çekirge veyâ bit öldürmesi; üzerinde bulunan biti yere atması veyâ ölmesi için elbisesini güneşin altına bırakması; başkasının üzerindeki biti öldürmesi için onu göstermesi gibi işlerdir.

İhramda iken bunlardan birini yapan kimse, dilediği bir miktar sadaka verir.

Öldürülen bitler üçten çok ise bir fitre miktârı; bir fitre değerinde sadaka verilir. Yolda görülen bir biti öldürmek yasak değildir, bunun için cezâ yoktur. Çünkü bu, insana eziyet veren bir hayvan olduğundan aslında öldürülmesi câizdir.

5) Her birinin yapılmasından dolayı bedelini, değerini ödemek gereken yasaklar:

Bunlar da ihramda bulunan kimsenin av hayvanlarını öldürmesinden veyâ harem bölgesindeki yaş ağaçları ve yeşil otları kesip koparmasından ibârettir. Bu sebeple ihramda olan bir kimse, gerek harem bölgesinde gerek harem dışında hiçbir hayvanı öldüremez ve öldürmek isteyene de yol gösteremez.

Yine, ihramda olan bir kimse, harem bölgesindeki kendiliğinden büyüyen, biten yaş ağaçları ve yeşil otları kesemez. Eğer bunları yaparsa kıymetlerini ödemesi gerekir.

لاَ تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ

= ***Siz,*** *(hac veyâ umre için)* ***ihramlı iken av*** *(hayvanı)* ***öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse*** *(üzerine)* ***öldürdüğü hayvanın benzeri bir cezâ vardır.*** [235]

حَرَّمَ اللَّهُ مَكَّةَ فَلَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلاَ لِأَحَدٍ بَعْدِي أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا وَلاَ يُعْضَدُ شَجَرُهَا وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمُعَرِّفٍ

= **Allah, Mekke'yi haram** (; dokunulmaz) **kılmıştır. Benden önce kimseye helâl kılınmamış ve benden sonra kimseye de helâl kılınacak değildir.** (Sâdece Mekke fethi sırasında) **gündüzün bir vaktinde bana helâl kılındı. Bundan sonra artık buranın** (kendiliğinden biten) **otları biçilmez,** (kendiliğinden büyüyen) **ağaçları** (kesilmez,) **koparılmaz, av hayvanları ürkütülmez,** (sâhibini bulmak amacı ile) **ilân eden kişi dışında hiç kimse buranın yitiğini alıp götüremez.** [236]

Öldürülen hayvan, eti yenmeyen hayvanlardansa onun cezâsı bir koyun veyâ keçi kurban etmekten fazla olmaz. Fakat eti yenilir hayvanlardan ise öldürüldüğü yerdeki kıymeti, iki adâlet sâhibi kimse tarafından belirlenir ve tümü sadaka olarak verilir. Eğer bu kıymet bir fitre miktârından az ise buna karşılık bir gün oruç tutmak da yeterli olur.

Bununla berâber kıymeti bir kurban değerine eşitse yasağı işleyen ihramlı kimse serbesttir. Dilerse bu kıymette bir kurban alır ve harem dâhilinde keser, etini fakirlere dağıtır. Dilerse bu kıymet karşılığında dilediği fakirlere bir fitre miktârı buğday veyâ arpa veyâ hurma dağıtır yâhut bir fitre miktârı karşılığında birer gün oruç tutar. Bu oruç değişik zamanlarda da tutulabilir.

Öldürülen hayvan av için öğretilmiş doğan, atmaca, köpek gibi bir hayvan ise sâhibine, öğretilmiş olduğuna göre kıymeti ve ayrıca öğretilmemiş hâlindeki kıymeti de fakirlere sadaka olarak verilir.

Ağaçlara ve otlara gelince, bunlar kendiliğinden bitmiş ve kimseye âit değilse harem bölgesinin hakkını korumak için kıymetleri sadaka olarak verilir. Fakat bir kimsenin mülküne âit ise birer kıymetlerini de sâhiplerine vermek gerekir.

Harem bölgesindeki bir ağacın yalnız yapraklarını almak, ağaca zarar vermezse câizdir. Bundan dolayı cezâ gerekmez.

Hac ve Umre Yasakları İle İlgili Çeşitli Meseleler

93 - İhramlı olan kişinin bir hayvanın ayağını kırması veyâ bir kuşun kanadını kırıp onu uçamaz duruma getirmesi veyâ bir kuşun bozulmamış olan yumurtasını kırması, o hayvanı veyâ kuşu öldürmesi hükmündedir.

94 - Bir hayvanın tüylerini, kıllarını kesmek veyâ kaçıp kurtulmasına ve kendisini savunmasına engel olmayacak bir organını kesip kırmak da, onun kıymetine getireceği noksanlık miktârı kadar sadaka vermeyi gerektirir. Ancak bu şekilde yaralanan hayvan daha sonra iyileşirse cezâ vermek gerekmez.

95 - İhramda olan kimsenin avladığı hayvan, kendi kendine ölse yine cezâyı gerektirir. Çünkü hayvanı ele geçirmesi, onu yok etme sayılır.

96 - İhramda olan kişinin av hayvanını satın alması da yasaktır. Çünkü o, ihramlı kişi için kıymeti olan bir mal sayılmaz. Fakat ihramlı olmayan kimsenin, kendisi veyâ ihramlı bir kişinin emri olmaksızın onun için harem dışında avlamış olduğu hayvanın etinden kendisi yiyebileceği gibi ihramlı olan kişi de yiyebilir.

97 - İhramda olan kimse, tavuk ve koyun gibi yaratılışı gereği kaçıp ürkmeyen evcil hayvanları kesip, etinden yiyebilir. Fakat karadaki yabânî av hayvanlarını kesecek olsa etinden kendisi de başkaları da yiyemez. Çünkü bu ölü, leş yerindedir. Deniz kuşlarını da avlayamaz. Çünkü onlar aslında kara hayvanıdır. Bunları öldürmek cezâyı gerektirir.

98 - Mekke'nin harem bölgesinde öldürülen av, İmâmeyne göre leş hükmündedir. Onu öldüren ihramlı, etinden yerse istiğfar etmesi gerekir. İmam Âzam'a göre cezâsını ödedikten sonra etinden yer ise yediği miktârın kıymetini sadaka olarak vermesi gerekir.

99 - Ne harem bölgesindeki ava vurmak için bir şey atılır, ne de haremde olan bir kimse harem dışındaki bir ava bir şey atabilir. İkisi de haramdır. Çünkü haremdeki av, güvence altındadır. Haremde olan bir kimse için de, dışarıdaki ava bir şey atmak yasaktır.

100 - Mekke'nin harem bölgesindeki av hayvanlarını avlamak, kendiliğinden bitip yetişen yeşil otlarını koparmak, yine kendiliğinden yetişmiş yaş ağaçlarını kesip koparmak yalnız ihramlı olana değil, ihramlı olmayana da helâl değildir. Bu sebeple ihramlı olmayan Mekkeli bir kişi, bunlardan birini avlasa veyâ koparıp kesse kıymetini ödemesi gerekir. Bunun karşılığında ihramlı olan kişi gibi oruç tutması yeterli olmaz. Çünkü bu işleri yapmak, ihramda bulunmayan Mekke halkı hakkında bir borç ve diyettir, keffâret değildir.

İhramda olmayan kimsenin böyle bir şeye yol gösterip yardımcı olması da günahtır. Fakat bu hareketinden dolayı kendisinin bir şey ödemesi gerekmez.

101 * Harem bölgesi içinde hayvan otlatmak, Mekke samanı denilen İzhir otu ile mantarlar dışında kendiliğinden biten otları biçmek helâl değildir.

Yalnız insanların yetiştirdiği cinsten olmayıp kendiliğinden biten ağaçları kesmek cezâyı gerektirir. Böyle bir ağacı birkaç kişi birlikte kesmiş olsalar, hepsine sâdece bir cezâ gerekir. O da bu ağacın kıymetini ödemekten ibârettir.

Kurumuş ağaçları kesmek, bir ağacın kırık bir dalını koparmak câiz olduğu gibi ekilmiş ekinleri, sebzeleri ve insanların yetiştirdikleri herhangi bir ağacı ve insanların yetiştirdiği cinsten olduğu hâlde kendiliğinden bitip yetişmiş olan ağaçları kesmek de helâldir.

* Harem bölgesinde kendisinden yararlanmak câiz olan ot gibi şeylerin harem dışına çıkarılması câiz; kendisinden yararlanmak câiz olmayan av hayvanı gibi şeylerin harem sınırları dışına taşınması câiz değildir. Kişinin harem bölgesinin toprağından ve taşından yararlanması icmâ ile câizdir. Bunları harem dışına çıkarmak da câizdir. [237]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, Medîne'de bulunuyor iken Mekke'nin fethinden önce Mekke'de bulunan), Süheyl bin Amr'a: **Bu mektubum sana gece ulaştığı zaman sabahı bekleme, gündüz ulaştığı zaman ise geceyi bekleme ve bana zemzem suyundan gönder** *şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Süheyl (içerisinde zemzem*

bulunan) iki tulumu deveye yükleyip Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm)a gönderdi. [238]

102 - İhramda bulunan birkaç kişi, bir av hayvanını öldürecek olsalar, İmam Âzam'a göre bunlardan her birine tam bir cezâ gerekir.

(İmam Şâfiî'ye göre hepsine yalnız bir cezâ gerekir. Aynı şekilde ihramda olmayanların, haremde öldürecekleri bir av hayvanından dolayı da yalnız bir cezâ gerekir.)

103 - Bir kimsenin yapmış olduğu cinâyetlerin cinsleri ve cinâyetin işlendiği yerler bir olursa tek cezâ yeterlidir. Fakat cezâların cinsleri veyâ işlendikleri yerler birden çok olursa cezâ da birden çok olur.

Meselâ: İhramda olan bir kimse, bir zarûret olmaksızın bir mecliste, bir yerde birkaç organına hoş kokulu bir şey sürse veyâ bir elinin veyâ bir ayağının veyâ iki eli ile iki ayağının tırnaklarını kesse hepsi için bir koyun kurban etmek yeterli olur. Eğer bir elinin veyâ bir ayağının iki veyâ üç tırnağını kesse her tırnak için bir fitre miktârı sadaka veyâ bunların bedelini vermek gerekir. Bunların kıymeti bir kurbanlık koyun kıymetine denk olursa ihramda olan kimse bundan dilediği kadar noksan bir şey sadaka verebilir.

Aynı şekilde, bir elinin beş tırnağını kestikten sonra, henüz keffâret vermeden aynı mecliste, aynı yerde diğer elinin beş tırnağını da kesecek olsa yine yalnız bir koyun kurban etmesi yeterli olur. Fakat bir mecliste veyâ başka başka meclislerde ellerinin tırnaklarını kesip başını tıraş ettirse ve bir organına da hoş kokulu bir şey sürse yapmış olduğu bu yasaklardan her biri için ayrıca bir koyun kurban etmesi gerekir.

104 - İhramlı olan bir kişi, bir zarûretten, meselâ aynı hastalıktan dolayı gündüzleri bir süre dikişli elbise giyip geceleri çıkaracak olsa cezâ olarak bir koyun kurban etmesi yeterli olur. Fakat bu hastalıktan iyileştikten sonra başka bir hastalıktan, meselâ sıtmadan dolayı tekrar böyle dikişli bir elbise giyecek olsa bunun için de ayrıca bir koyun kurban etmesi gerekir.

105 - İhramlı olan bir kadının eline kına yakması koyun kurban etmesini gerektirir. Erkeklerin sakallarına kına yakmalarından dolayı koyun kurban etmeleri değil, sadaka vermeleri gerekir. Çünkü sakalları üzerinde olabilecek bir hayvanı öldüreceğinden korkulur.

106 - İhramlı bir kişinin, Arafat'ta vakfeden önce, diri bir insanla guslü gerektirecek şekilde ön veyâ arka taraftan yapacağı cinsel ilişkiden dolayı haccı bozulur ve cezâ olarak ertesi sene kazâ etmesi gerekir. Bununla berâber bozulan bu hac noksan bırakılmaz, tamamlanır. Yapılan yasak işten dolayı da bir koyun kurban etmek gerekir.

(İmam Şâfiî'ye göre böyle bir durumda bir deve veyâ sığır kurban etmek gerekir.)

107 * Hac için ihrâma girip aralarında Arafat'ta vakfeden önce cinsel ilişki meydana gelen bir koca ile hanımından her biri aynı şekilde cezâlanır; her birinin bir koyun kurban etmesi gerekir. Ertesi yıl ihrâma girdikleri zaman birbirlerinden ayrılırlar, ayrı ayrı yollardan giderek Arafat'ta durur ve bozulan haclarını kazâ ederler. [239] Cinsel ilişki korkusu olunca, böyle birbirlerinden ayrı yürümeleri mendubtur.

108 - Şehvetle bakmak, öpmek ve okşamak veyâ iki yolun dışında cinsel ilişki kurmakla kişinin menisi gelmiş olsa bile haccı bozmaz. El ile meni getirilme durumunda cezâ olarak bir koyun kurban edilmesi gerekir. İhtilâm olmaktan dolayı bir şey gerekmez.

109 - Umre için ihrâma giren kimse, henüz tavâfın dört şavtını yapmadan cinsel ilişkide bulunsa umresi bozulur. Bununla berâber bu umreyi tamamlar ve cezâ olarak bir koyun kurban eder, bozulan bu umreyi de bir vâcib olarak kazâ eder. Tavâfın dört şavtını yaptıktan sonra ilişkide bulunsa umresi bozulmaz, ama bir koyun kurban kesmesi gerekir.

110 - İhramda olan kimsenin insana zarar veren karga, çaylak, akrep, yılan, fare, sinek, karınca, pire, arı, kertenkele, kelebek gibi av hayvanı olmayan ve insan vücûdundan üremeyen böcekleri ve üzerine saldıran köpek ve kurt gibi yaratılıştan insanın canını yakan herhangi yırtıcı bir av hayvanını öldürmesi bir cezâyı gerektirmez.

111 - İhramda bulunan bir kimse, ihramdan çıkmak niyeti ile birçok av hayvanını vurup öldürecek olsa yalnız bir koyun kurban etmesi gerekir. Çünkü yapmış olduğu bu iş, cinâyet işlemek amacı ile değil, ihrâma son verme niyeti ile yapılmıştır.

112 - İhramda bulunan kişinin yanındaki kafeste veyâ evinde bulunan av hayvanını salıvermesi gerekmez. Çünkü bu durum, av hayvanına saldırı sayılmaz.

(İmam Şâfiî'ye göre böyle hayvanları salıvermek gerekir. Çünkü av hayvanını mülkte tutmak, ona sâhip olmak, ona saldırı demektir.)

Bedel; Vekâlet Usûlü İle Hac

113 - Hac için bir bedel, başka bir deyişle nâib yâni vekîl tutmaya ihcâc; kendi yerine başkasını hacca gönderen kimseye de emreden, emir veren anlamında âmir denir.

Bir kimse, hac etmeğe gücü yetsin veyâ yetmesin, kendi yerine müslüman, aklı yerinde bulunan birini vekîl olarak görevlendirebilir. Vekîl olan kişi, o kimsenin belirlediği yerden gider ve onun adına niyet ederek hac yapar.

114 - Kendi adına nâfile hac için vekîl gönderen kimse, bu haccın sevâbını kazanır. Çünkü bu iş, yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak için hac yolunda mal harcamaktır. Böyle bir harcamayı, kişi kendisi yapabileceği gibi yerine vekîl göndererek de yapabilir.

115 * Bir kimsenin kendisine farz olan bir haccı, kendi yerine başka birini vekîl olarak görevlendirerek yaptırabilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekir. Bu şartlar bulunmazsa farz olan hac için başka birini görevlendirmek yeterli olmaz:

1) Âmir yâni kendi yerine vekîl gönderecek kimse için hac farz olmalıdır. Farz olmadan kendi yerine başka birini görevlendirerek yapılan hac, bir nâfile olur. Sonradan o vekîl gönderen kimseye hac farz olunca, tekrar hac yapılması gerekir.

2) Âmirin, kendisinin hac etmeye sağlık açısından gücü yetmemeli ve bu gücünün yetmemesi de, vekîli görevlendirdiği andan itibâren ölümüne kadar devam etmelidir. Bu sebeple, bir süre gücü yetecek olsa kendisinin hac etmesi gerekir, daha önce vekîl göndererek yaptırmış olduğu hac nâfile sayılır. Ancak gözlerin görmemesi ve yatalak olma durumları bu hükmün dışındadır; vekîl göndererek yaptırmış oldukları hacdan sonra bu özürleri kalksa da, o hac yeterli olur.

İmam Ebû Yûsuf'a göre gücünün yetmemesi hangi sebeple olursa olsun, vekîl göndererek yaptırılan hacdan sonra özür ortadan kalkarsa bu hac yeterli olur.

3) Âmir, kendi adına hac etmesini vekîline emretmelidir. Bu sebeple üzerine hac farz olan kimsenin emri olmaksızın onun adına başkasının yapacağı hac yeterli olmaz.

4) Âmir, normal yol masrafını vermelidir. Bu sebeple vekîl kendi malı ile hac eder ise kendi adına hac etmiş olur. Fakat vekîlin kendi malından harcadığı mal, oran olarak âmirin vermiş olduğu harcama bedelinden çok az ise bu geçerlidir.

5) Âmir, yaptıracağı bu vekillik için bir ücret şart koşmamalıdır. Bir ücret karşılığı hac yapan kimse, kendi adına hac etmiş olur ve ücret almaya hak kazanamaz. Çünkü hac, bir ibâdet olduğundan ücret karşılığında yapılamaz.

(Mâlikîlere göre hac, beden ile yapılan bir ibâdettir. Bu sebeple farz olan bir hac için vekîl tutmak câiz değildir. Hac yapmak üzere birini kirâlamak fâsittir, hükümsüzdür.

Fakat nâfile hac için vekîl tutmak, mekruh olmakla birlikte câizdir.

Şâfiî ve Hanbelîlere göre hac, vekîl ile yaptırmanın geçerli olduğu ibâdetlerdendir. Bu sebeple hac veyâ umre yapmaya sağlık yönünden gücü yetmeyen kişinin, başkasına bir ücret karşılığında veyâ giderlerini karşılayarak hac veyâ umre yaptırması sahihtir.)

6) Âmirin verdiği mal, binitle hac yapmaya yeterli olunca, yürüyerek gitmesine izin verilmiş olsa bile vekîl binek, araç üzerinde hacca gitmelidir. Vekîl, yürüyerek hac ederse harcayacağı malı, parayı kendisini gönderen kişiye borçlanmış olur ve âmirin binek üzerinde hac ettirmesi gerekir. Fakat verilen mal veyâ para ile binek, araç üzerinde gitmeye yetmiyorsa yaya olarak yapılan hac yeterli olur.

7) Âmirin vasiyet etmiş olduğu mal, para yeterli ise vatanından, memleketinden hac edilmesi gerekir. Değilse yeterli olacağı bir yerden hac edilir.

Kendi adına veyâ vekîl olarak hac etmek için yola çıkan kimse, yolda vefat edip hac edilmesini vasiyet etmiş bulunsa İmam Âzam'a göre ikâmet ettiği; oturmuş olduğu yerden, İmâmeyne göre de vefat ettiği yerden hac ettirilir.

Aynı şekilde, kendisi için beldesinden başka bir yerden hacca gidilmesini vasiyet eden kimsenin, vasiyetine göre hac ettirilir.

Ölen bir kişi adına (ölenin kendi) beldesinden hacca gidilmesi gerekirken, vasîsi (bir vekîl aracılığı ile) başka bir beldeden hac ettirecek olsa bu hac vasînin adına olur; ölü için ayrıca hac ettirmesi gerekir. Eğer o iki yer arasındaki uzaklık bir gün bir gecede gidip gelinecek kadar bir uzaklıkta ise ölü adına hac sahih olur.

* Bir kimsenin malında veyâ çocuklarının yapacakları işlerde tasarruf etmek üzere görevlendirilen kişiye vasî, vasînin yaptığı bu göreve de vesâyet denir. [240]

* Tasarruf (bir şeye) sâhip olma, (bir şeyi) idâreli kullanma, bir şeyi hak ve yetki sâhibi olarak kullanma anlamına gelir.

8) Vekîl, hac işlerine başlamadan önce veyâ ihrâma girerken adına hac yaptığı kişi için niyet etmelidir. Çünkü vekîl kendi adına değil, vekîli olduğu kişi adına hac etmektedir. Bu sebeple dili ile: *Filânca adına ihrâma girdim* ve *filânca adına telbiye getirdim* demesi en uygunudur. Nasıl kendi adına hac ederken bunları söylemesi gerekirse bu durumda da aynı şeyleri söyleyecektir. Yalnız kalben; kalbi ile niyet etmesi de yeterlidir.

9) Vekîl, kendisini görevlendiren kişi adına kendisi hac etmelidir. Eğer bir engel, bir aksaklık sebebi ile başkasına para verip hac ettirirse bu, kendisini görevlendiren kişi adına sahih olmaz; almış olduğu yol masrafını ödemesi gerekir. Fakat âmir, görevlendirmiş olduğu vekîle: *Başkasını gönder* veyâ *Dilediğini yap* diye izin vermiş olursa bu sahih olur. Çünkü bu durumda vekîl hac için her yetkiye sâhip bulunmuş olur.

10) Vekîl, yapmış olduğu haccı bozmamalıdır.

Şöyle ki, vekîl, Arafat'ta vakfe yapmadan önce hanımı ile cinsel ilişkide bulunsa haccı bozulmuş olur. Artık daha sonra kazâ edeceği hac, âmir adına olmamış olur. Bu sebeple vekîlin almış olduğu harcama bedelini, kendisini görevlendiren kimseye ödemesi gerekir.

Eğer vekîl, Arafat'ta durduktan sonra cinsel ilişkide bulunsa harcama bedelini ödemesi gerekmez. Çünkü haccın asıl rüknü yerine getirilmiştir. Ancak ziyâret tavâfını yapmadan geri dönerse hanımına karşı ihramlı olarak kalır, kendi malı ile gidip ziyâret tavâfını yapmadıkça ihramdan tamâmen çıkmış olmaz.

11) Vekîl, âmirin emrine aykırı davranışta bulunmamalıdır. Meselâ: Vekîl, kendisine ifrad hac emredildiği hâlde umre veyâ kırân haccı veyâ temettü haccı yapmış olsa

âmir adına hac etmiş olmaz. Bu durumda aldığı yol masrafını ödemesi gerekir.

Fakat vekîl, âmirin emrini yerine getirmekle berâber, kendisi için de kendi parası ile ayrıca umre yapabilir. Aynı şekilde, yalnız umre yapmak üzere görevlendirilen bir kişi de, bunu yaptıktan sonra kendi parası ile kendi adına hac yapabilir. Fakat önce kendisi için hac yapıp, daha sonra âmir adına umre yapması câiz değildir.

12) Vekîl, yalnız âmir adına hac için ihrâma girmelidir. Biri kendi adına, diğeri âmir adına olmak üzere iki ihrâma niyet etse âmir adına haccı câiz olmaz. Ancak kendi adına olan ihrâmı bırakıp âmir adına ihrâma devam ederse bu âmir için sahih olur.

13) Vekîl, telbiyeyi yalnız âmir için yapmalıdır. İki kişinin vekilliğini kabul edip bunların adlarına telbiye getirse hiçbiri adına câiz olmaz; almış olduğu masrafları öder. Fakat bunlardan yalnız birini belirterek ihramda bulunursa onun için câiz olur, diğerinin masrafını ödemesi gerekir.

İki kişiden herhangi birini belirlemeksizin ihrâma girecek olsa İmam Ebû Yûsuf'a göre yine vekillik sahih olmaz, kendisi için nâfile hac yapmış olur. İmam Âzam'a göre yapacağı haccı bunlardan biri adına yapabilir.

14) Vekîl, hac yapmak fırsatını kaçırmamalıdır. Bu sebeple başkası adına hac yapacak olan bir vekîl, kendi işleri ile uğraşır ve belirtilen senede hac görevini yapamazsa almış olduğu parayı sâhibine öder. Fakat hastalık gibi elinde olmayan bir sebeple o sene hac yapamazsa almış olduğu bedeli geri vermesi gerekmez, yeniden hac etmesi gerekir.

15) Belirli birinin vekîl olarak hac etmesi özellikle belirtilmişse o belirtilen kişinin hac etmesi gerekir.

Bu sebeple âmir: *Benim adıma başkası değil, falan kişi hac etsin* dediği hâlde o kişinin emri ile veyâ ölmesi ile başkasına hac ettirilecek olsa bu hac âmir adına câiz olmaz. Fakat âmir, bu şekilde belirleme yapmayıp: *Adıma falan kimse hac etsin* derse o kimsenin ölümü durumunda başkasına hac ettirilebilir.

Aynı şekilde, hiçbir kişiyi belirtmeksizin adına hac yaptırılmasını vasiyet etmiş olan bir ölü için de vârisleri toplanarak diledikleri birini vekîl olarak görevlendirebilirler.

16) Âmir ile vekîl, müslüman, akıl sâhibi olmalı ve vekîl, hac ile ilgili yapılması gerekli görevleri anlayacak durumda olmalıdırlar.

Bu sebeple bir müslüman, müslüman olmayan bir kişiyi ve müslüman olmayan bir kişi de bir müslümanı hac için vekîl olarak görevlendiremeyeceği gibi akıllı bir kimsenin deli için ve bir delinin de akıllı kimse için hac etmesi câiz değildir.

Haccın nasıl yapılacağını anlayıp ayırt edemeyecek olan bir çocuk da vekîl olarak görevlendirilemez.

116 * Bir kimse, annesi veyâ babası adına onların emirleri olmaksızın hac edebilir. Çünkü bu bir vekillik değil, yapılan ibâdetin sevâbını onlara bağışlamaktır.

* Bir kimsenin annesi veyâ babası adına hac yapması müstehabtır.

مَنْ حَجَّ عَنْ أَبَوَيْهِ أَوْ قَضَى عَنْهُمَا مَغْرَمًا بُعِثَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الأَبْرَارِ

= **Kim, anne ve babasından dolayı** (, onlar adına) **hac eder veyâ onların borçlarını öderse kıyâmet gününde iyilerle birlikte haşr olunur**. [241]

* Kişi, yapmış olduğu bir ibâdetin sevâbını başkasına bağışlayabilir. Namaz, oruç, sadaka, Kur'ân-ı Kerîm okumak, zikirde bulunmak, tavaf etmek, hac etmek, umre yapmak; Peygamberler, şehitler, velîler ve sâlih kimselerin kabirlerini ziyâret etmek ve bütün hayırlı işler buna dâhildir. Nâfile bir ibâdeti tasadduk etmek isteyen kimseye daha fazîletli olan,

erkek kadın bütün müslümanlara niyet etmektir. Çünkü bu hediye onlara noksansız ulaşır.

Kimse, (başka) kimse adına oruç tutamaz, kimse (başka) kimse adına namaz kılamaz. [242] Ve: *kimse (başka) kimse adına hac yapamaz* [243] hadîsleri; namaz, oruç ve hac ibâdetlerinin borcundan kurtulmak hususundadır. Sevap hakkında değildir.

İbâdet etmesi için bir kimseyi kirâlamak bâtıldır. Ölen kimse adına ücretle hac yapacak birini göndermek câiz değildir. Yine zarûret olmadığı için Kur'ân-ı Kerîm okumak ve zikretmek için ücretle bir kimseyi tutmak, kirâlamak da câiz değildir. [244]

Hac Konusunda Vekillik, Vasiyet, Adak İle İlgili Bâzı Meseleler

117 - Hac için vekîl olacak kişinin, daha önce kendi adına hac etmiş olması İmam Şâfiî'ye göre şart, Hanefîlere göre şart değildir. Bu ihtilâftan kurtulmak için daha önce kendi adına hac etmiş, hac ile ilgili görevleri bilen birini vekîl olarak görevlendirmek daha fazîletlidir.

Bununla berâber yanlarında mahremleri bulunmak şartı ile kocalarının izinleri ile hanımların vekîl olarak görevlendirmeleri câizdir. Ancak kadınların bu şekilde vekîl olarak görevlendirmeleri mekruhtur. Çünkü onların hac fiilleri, erkeklere göre noksandır; telbiyelerde seslerini yükseltemez, remel ve hervele gibi hac ile ilgili bâzı görevleri yapamazlar.

118 - Vekîl binek üzerinde gidip gelmek ve normalden fazla veyâ az harcamaktan kaçınmak şartı ile âmirin parasını harcar, artan parayı da kendisine veyâ vârisine geri verir. Çünkü vekîl, belirtilen parayı ücret olarak değil, gidiş geliş masraflarını karşılamak için almıştır. Bu sebeple artan miktârın iâde edilmesi, geriye ödenmesi gerekir. Ancak adına hac edilen kimse veyâ mükellef olan vârisler bu parayı vekîle verirken: *Bundan artacak miktar senin olsun, onu sana bağışladık* diye vekâlet verirlerse harcamalardan sonra artan parayı kendi adına bir bağış olarak kabul edebilir.

119 - Vekîl, hac ettikten sonra Mekke'de kalabilir ve ikinci yılda kendi parası ile kendi adına hac edebilir. Fakat hacdan sonra dönmek daha fazîletlidir.

120 - Vekîle harcanmak üzere verilen para, Mekke'de veyâ buna yakın bir yerde kaybolsa veyâ tamâmen tükense ve vekîl, kendi malından harcamada bulunsa adına hac yapmış olduğu ölünün geride bıraktığı malından kendi harcadığı parayı alabilir. Yeter ki, kendi kusuru ile para kaybolmasın veyâ normalden fazla harcama yapmasın.

121 - Hac ile mükellef olan kimse, hemen mükellef olduğu sene hac için yola çıkar ve daha hac etmeden vefat ederse hac için vasiyet etmesi gerekmez, niyetine göre sevâbını alır. Fakat haccını geciktirmiş olursa vasiyet etmesi gerekir; etmezse günah işlemiş olur.

122 - Bir kişinin, üçte birini hac için vasiyet ettiği bir mal veyâ para, birkaç hac giderini karşılıyorsa bakılır: Bir def'a hac edilmesini vasiyet etmişse bir def'a hac ettirilir, artan para vârislerine verilir. Fakat bir kez hac edilmesini açıkça söylememişse bu paranın miktârına göre aynı senede birkaç kişiye veyâ bir kişiye birkaç senede birkaç hac yaptırılır. Bu konuda vasî; ölünün vasiyetini yerine getiren kimse serbesttir. Fakat ibâdetleri yerine getirmede erken davranılması istenildiği için hacların aynı senede yaptırılması daha iyidir.

123 - Bir ölünün vârisi, ölenin geride bırakmış olduğu malından almak üzere ölen kimse adına hac etse bakılır: Eğer ölen kimse onun böyle hac etmesini vasiyet etmişse bu hac, o ölen kimse adına câiz olur. Fakat böyle bir vasiyet yapmamışsa câiz olmaz. Bu sebeple vâris bu parayı terekeden; ölen kimsenin geride bırakmış olduğu maldan yapmış olduğu bu hac giderine karşılık alamaz.

124 - Ölen bir kimsenin vârisi, ölenin vasiyeti bulunsun veyâ bulunmasın onun

geride bırakmış olduğu malından almadan kendi parası ile ölü adına hac yapsa bu ölü üzerine farz olan hac yerine geçerli olmaz.

Fakat bâzı âlimlere göre, ölen kimsenin farz haccı yerine geçerli olur. Bu durum, ölen kimsenin borcunu vârislerinden birinin kendi malından ödemesine benzer.

125 - Ölen kimse, kendi adına hac etmesi için belli bir kişinin görevlendirilmesini vasiyet etmemişse onun bu isteğini yerine getiren kişi, başkasını hac ettirmeyip kendisi vekîl olarak hac edebilir.

126 - Bir kimse, vârislerden birine, geriye bırakacağı malından şu kadar harcama yaparak adına vekîl olarak hac etmesini vasiyet etse ölümünden sonra bu vâris diğer vârislerin izni olmadıkça hac edemez. Vasiyet edilen mal, mîrâsa katılır.

127 - Ölen kimse adına belli bir senede hac etmek üzere ölünün vârisi tarafından vekîl olarak görevlendirilen kişi, yol harcamalarını aldığı hâlde o sene hac etmeyip ertesi yıl hac edecek olsa ölü adına câiz olur, yapmış olduğu harcamaları geri ödemesi gerekmez.

128 - Bir ölü adına vasîsi tarafından hac etmek üzere vekîl olarak görevlendirilen kişi, yolda hastalanıp almış olduğu hac parasını tümü ile harcamış olsa geri dönmesi için vasînin yeniden harcanmak üzere para göndermesi gerekmez. Fakat vasî tarafından vekîle: *Eğer paran yetmezse borç al, ben öderim* denilmişse bu geçerli olur.

129 - Bir ölü hayatta iken; yaşıyorken meselâ on altın bir kişiye, on altın fakirlere ve on altın da kendi adına hac yapılması için harcanmasını vasiyet etmiş olduğu hâlde terekesinin üçte biri yirmi altın tutarında olsa bu yirmi altın o üç yere eşit olarak bölünür. Sonra fakirlere düşen miktar hac yapılması için ayrılan miktâra ilâve edilir. Hac yaptırıldıktan sonra bir şey artarsa o da fakirlere verilir. Çünkü farz olan görevi ilk önce yerine getirmek daha iyidir.

130 - Bir kimse: *Adağım olsun, Allah rızâsı için hac edeyim* şeklinde şartsız veyâ *falan işim görülürse adağım olsun, hac edeyim* şeklinde bir şarta bağlı olarak adak yapmış olsa birinci şekilde şartsız olarak ve ikinci şekilde işi görülünce hac etmesi gerekir. Çünkü bu gibi adaklar, haccın vâcib olma sebeplerindendir.

İmam Âzam'dan sağlam rivâyete göre sâdece yemin keffâreti ile bu adağın sorumluluğundan çıkılamaz.

(İmam Mâlik'e göre de hac yapmayı adayan kimsenin bu adağını yerine getirmesi gerekir. İmam Şâfiî'den bir rivâyete göre hac yapmayı adayan kimse serbesttir; dilerse sözünde durarak hac eder ve dilerse yemin keffâreti verir. Diğer bir rivâyete göre de yalnız yemin keffâreti gerekir.)

131 - Ölen bir kişi, hayatta iken malının üçte birini zekâtına, haccına, adağına ve diğer yerlere harcanmak üzere vasiyet etse ve geride bırakmış olduğu mal, bunların hepsini yerine getirmeye yeterli gelmese bakılır: Eğer bunlar zekât ve farz hac gibi farz olan ibâdetlerden ise ölen kişinin ilk söylemiş olduğu yerine getirilir. Fakat biri farz, diğeri adak veyâ nâfile ise farz yerine getirilir. Biri adak, diğeri nâfile ise ilk önce adak yerine getirilir.

132 - *Allah için adağım olsun, Beytullâh'a* veyâ *Kâbe'ye* veyâ *Mekke'ye gideyim* diye adak yapıldığında hac veyâ umre yapmak gerekir. Adağı yapan kişi, hac veyâ umreden dilediğini seçebilir.

Allah için Harem'e veyâ *Mescid-i harâm'a* veyâ *Medîne mescidine gideyim* diye adak yapılması, İmam Âzam'a göre geçerli değildir. Çünkü örfte böyle bir ibâdeti benimseme yoktur.

Fakat: *Harem'e* veyâ *Mescid-i harâm'a gideyim* şeklindeki bir adak, İmâmeyne

göre geçerlidir; hac ile umreden birini seçmek gerekir.

133 - Yürüyerek hac etmeyi adayan kimse, sahih olan görüşe göre evinden ve diğer bir görüşe göre ihrâma gireceği yerden itibâren yaya olarak gidip hac eder. Ziyâret tavâfını yapmadan önce bir araca binerse kurban kesmesi gerekir.

134 - Bir kimse yürüyerek hacca gitmeyi adamamışsa hac yolunda canını korumak ve yürümekten bıkmamak için araçla gitmek, yaya gitmekten daha fazîletlidir.

Bununla berâber yürümeye gücü yeten kimse için yaya olarak gidip hac etmenin daha fazîletli olduğunu söyleyenler de vardır.

İhsâr ve İhsar İle İlgili Meseleler

135 - Hac için ihrâma girmiş bir kimsenin, Arafat'ta vakfe ile ziyâret tavâfından alıkonulması; umre için ihrâma girmiş olanın da tavaftan engellenmesine ihsâr, bu şekilde engellenen kimseye de muhsar denilir.

136 * İhsar, bir tür zarûret hâlinde işlenmiş cinâyet sayılır. Bu sebeple bundan dolayı kurban kesilmesi ve bu şekilde ihramdan çıkılması gerekir.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ

= ***Allah için*** *(başlamış olduğunuz)* ***haccı da, umreyi de tamamlayın. Fakat*** *(herhangi bir sebeple hac yapmaktan)* ***alıkonur*** *(, engellenir)* ***seniz, kurbandan kolayınıza geleni*** *(kesilmek üzere hareme)* ***gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veyâ başından rahatsız olur*** *(da tıraş olmak zorunda kalır)* ***ise fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umre ile faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de*** *(vatanına, memleketine)* ***döndüğünüz zaman*** *(olmak üzere)* ***tam on gün oruç tutar.*** [245]

Meselâ: İhramlı olan bir kimse, bir hastalık veyâ düşman veyâ parasının tükenmesi gibi bir sebeple hac edemezse harem bölgesinde kesilmek üzere bir koyunu veyâ onun parasını Mekke'ye gönderir, bunun kesilme karârı verildikten sonra ihramdan çıkmış olur.

* Burada tutulacak üç günlük orucun son günü arefe gününe gelecek şekilde ertelenmesinin sebebi kurban bulma ümididir. Nasıl ki, su bulamayan kişi teyemmüm etmek için suyu bulmak ümidi ile namazını vaktin sonuna doğru ertelemekle emredilmiştir. İşte bunun gibi muhsar; hac veyâ umre yapmaktan engellenmiş kimse de kurban bulma ümidi ile tutacağı orucu son günü arefe gününe gelecek şekilde erteler. [246]

* Kocası ile birlikte hac yapmak için Mekke'ye doğru yolculuğa çıkan bir kadını kocası üç def'a boşasa veyâ (kocası) ölse bakılır: Kadının bulunduğu yer ile yaşadığı şehir arasında üç günlük uzaklıktan (; 18 saatlik, yaklaşık 90 kilometreden) daha az uzaklık var ise kadın yaşadığı şehre geri döner. Eğer üç günlük bir uzaklık varsa yanında velîsi olsun ya da olmasın dilerse yaşadığı şehre geri döner dilerse yolculuğa devam eder. Ancak kocası kadını bir şehirde boşamış veyâ (kocası) o şehirde ölmüşse kadın, iddetini tamamlayıncaya kadar (bulunduğu şehirden ayrılarak) yolculuk yapamaz. Yanında bir mahremi

varsa iddeti bittikten sonra yolculuk yapar.

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre yanında mahremi varsa iddet beklemeden önce şehirden çıkmasında bir sakınca yoktur. [247]

* Hac veyâ umreden engellenen ihramlı kimse, kurban göndermeyip ihramdan çıkarsa hac ve umrenin kazâsı bu kimseye gerekli olur. [248]

137 - İhsardan dolayı ihrâma son vermek için İmam Âzam ile İmam Muhammed'e göre yalnız kurban kesilmesi yeterlidir, ayrıca tıraş olmak veyâ saçları kısaltmak gerekli değildir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre, tıraş olmak veyâ saçları kısaltmak da gerekir. Bunlar hac ile ilgili görevlerdendir.

Bir görüşe göre de harem bölgesi içinde meydana gelen bir ihsar, bir engelleme sebebi ile ihramdan çıkmak için tıraş olmak veyâ saçları kısaltmak gerekir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Hudeybiye'de böyle yapmıştır.

138 - Muhsara âit kurbanın, kurban kesme günlerinden birinde kesilmesi, İmam Âzam'a göre şart değildir, bu günlerden önce ve sonra da kesilebilir.

139 - Bir muhsar fakir olsa bile, kurban kesmedikçe ihramdan çıkmış olamaz.

(İmam Şâfiî'nin bir görüşüne göre fakir olan muhsar, kurban yerine on gün oruç tutar. İmam Şâfiî'ye göre bu kurban, ihsârın meydana geldiği yerde de kesilebilir.)

140 - Bir kişi, kırân hacca niyet ederek ihrâma girdikten sonra hacdan engellenirse harem bölgesinde kesilmek üzere iki adet kurban gönderir; biri farz haccı, diğeri de umresi içindir. Böyle iki kurban kesilmedikçe ihramdan çıkılmış olmaz.

141 - Hac veyâ umre yapması engellenen ihramlı bir kimse, gönderdiği kurban ile ihramdan çıktıktan sonra aynı mevsimde hac veyâ umre yapma imkânı bulsa yapamadığı, alıkonulduğu hac veyâ umre yerine olmak üzere hac veyâ umre yapması gerekir. Bunlardan birini yapmadıkça ihramdan çıkmış olmaz. Çünkü ihramlı olan bu kimse, başlamış olduğu bir haccı veyâ umreyi kaçırmış olan kişi gibidir.

142 - Kırân hacca niyet etmiş olan kimse, hac ile umre yapmaktan engellendiği için Mekke'nin harem bölgesinde kesilmek için kurban gönderip ihramdan çıktıktan sonra, engeller kalktığı için hareme gidip umre ile haccını yapmaya imkân bulsa üzerine bir hac ile iki umre gerekir. Bunlardan bir hac ile bir umre kazâ olarak gerekir. Çünkü bunlar ihrâma girmesi ile kendisine gerekli olmuştur. Diğer bir umre de, bunlara âit ihramdan çıkmış olmaktan dolayı gerekir. Bu hac ile iki umre, değişik zamanlarda da yapılabilir.

143 - Yalnız umre için ihrâma giren bir kimse, umrenin rükünleri olan tavaf ile sa'y yapmaktan engellenecek olsa ihramdan çıkmak için harem bölgesine bir kurban gönderir ve bu umresini de daha sonra imkân bulduğu zaman kazâ eder. Bu umreye umretül kazâ; kazâ umresi denir.

(İmam Mâlik'e göre umre yapan kişi, ihsardan dolayı kurban kesmekle ihramdan çıkmış olmaz. Çünkü umrenin vakti belli günler değildir, kaçırılmasından korkulmaz.)

144 - İhramda olan bir kimse, hacdan engellendiği için kurban gönderse ve daha sonra engelin kalkması sebebi ile hac yapma imkânı bulsa hemen haccını yerine getirmeye çalışır. Çünkü ibâdetin aslını yerine getirme imkânı bulmuştur. Bu durumda kurbanına kesilmeden önce yetişirse ona sâhip olur ve kesme zorunluluğundan kurtulduğu için onu istediği gibi kullanabilir.

145 - Bir kişi arefe günü Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra, ziyâret tavâfından ve diğer hac görevlerini yapmaktan engellense bununla muhsar olmaz. Çünkü artık haccını tamamlama imkânı vardır, kaçırılmasından korkulmaz; ziyâret tavâfı her zaman yapılabilir.

Aksine olarak Arafat'ta vakfeden engellendiği hâlde yalnız ziyâret tavâfını yapmayı başarsa yine muhsar sayılmaz. Çünkü bu durumda da hac görevini yapma fırsatı kaçırılmış olur. Bu tavaf ile birlikte sa'y yapsa ve saçlarını kesse veyâ kısaltsa ihramdan çıkmış olur. Bu bozulmadan dolayı kurban kesmesi gerekmez.

146 * Mîkât yerinden farz, adak veyâ nâfile hac için ihrâma giren kimse, arefe günü zevâl vaktinden sonra bayram gününün fecrine kadar bir an bile olsa Arafat'ta vakfe yapmazsa hac kaçırılmış olur. Artık ihramdan çıkması için umre yapması ve bu haccı da gelecek yıl kazâ etmesi gerekir.

مَنْ فَاتَهُ عَرَفَاتٌ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ فَلْيَحْلِلْ بِعُمْرَةٍ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ

= **Kim Arafat**(ta vakfeyi; durmay)**ı kaçırır** (, yetişemezse), **haccı kaçırmış olur.** (O kimse) **umre yapıp ihramdan çıksın, gelecek sene** (kaçırdığı, yapamadığı o) **haccı kazâ etsin.** [249]

Yapacağı bu umre için ayrıca ihram gerekmez. O kaçırılan haccın ihrâmı buna da yeterlidir. Bu umreye başlayınca telbiyeye son verir.

Bu kimse eğer kırân hacca niyet etmişse iki def'a umre yapması gerekir. Bundan dolayı iki kez tavaf eder ve iki kez Safâ ile Merve arasında sa'y eder. Bunların birincileri niyet edilmiş olan hac ile umreye karşılıktır, ikincilerde haccın ihrâmından çıkmak içindir.

Bu ikinci umreye başlayıp hacerul esved'i selâmlama ânında telbiyeye son verir.

147 - Başkası adına hac etmek üzere vekîl olarak ihrâma giren kimse, hacdan engellense hareme gönderilecek olan kurbanın bedelini âmirin ödemesi gerekir. Çünkü âmirin adına bu işe girişmiştir ve bundan kurtulmak için âmirin yardımına ihtiyâcı vardır. Bu durumda vekîlin, âmirin malından yapmış olduğu harcamaları da ödemesi gerekmez. Çünkü bu bir aksaklıktır ve bu engelleme veyâ yasaklama da vekîlin isteği ile olmamıştır. Fakat bir vekîl, hac yasaklarından birini kendi irâdesi ile yapacak olursa kesmesi gereken kurban bedelini kendisinin ödemesi gerekir. Çünkü ihramlı iken yasak olan o iş veyâ işlemi, kendi irâdesi ile yapmıştır.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**i Ziyâret**

148 - Hac yolculuğunda bulunan kimselerin Medîne'ye giderek Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın mescidini ve kabrini ziyâret etmeleri çok önemli bir görevdir.

Bâzı âlimlere göre önce hac görevi yerine getirilerek yüce Allâh'ın bağışlaması ile günahlardan arınılmalı, daha sonra Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ziyâret edilmelidir. Bununla birlikte hac yapmadan önce de Medîne'ye gidilebilir.

149 - Hac yapmak üzere yola çıkan ve yolları Medîne'ye uğrayan kişilerin ilk önce Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ı ziyâret etmeleri bir görevdir, yüce Allâh'ın rahmetine kavuşmak için bir sebeptir. Bu ziyâreti bir an önce yapmamak tembellik sayılır. Hac için Mekke'ye gitmeden önce yapılan bu ziyâret, namazların farzlarından önce kılınan sünnetlere benzer. Bu durumda hac ve umre için ihram sonraya bırakılır. Mekke'ye gidileceği zaman Medîne halkının mîkât yeri olan Zülhuleyfe mevkiinden ihrâma girilir.

150 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in nûr dolu mezarlarını ziyâret, yüce Allâh'ın rızâsına kavuşmanın en fazîletlisi, en şereflisidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا

= ***Eğer onlar*** *(günah işleyerek)* ***kendilerine zulmettikleri zaman sana gelselerde Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara*** *(, onlar için Allah'tan)* ***bağışlanma dileseydi, elbette Allâh'ı tövbeleri çok kabul edici ve*** *(kendileri için)* ***çok merhametli*** *(, merhamet edici)* ***bulacaklardı.*** [250]

Kabrini ziyâret etmenin fazîletini belirtmek üzere Efendimiz de:

مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي

= Kim benim kabrimi ziyâret ederse şefâatim ona vâcib (; gerekli) **olur.** [251]

مَنْ حَجَّ فَزَارَ قَبْرِي بَعْدَ وَفَاتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي

= **Kim hac edip ölümümden sonra benim kabrimi ziyâret ederse beni sağ iken ziyâret etmiş gibi olur.** [252]

مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَوْتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي

= Vefâtımdan sonra beni ziyâret eden, hayâtımda (, ben sağ iken) **beni ziyâret etmiş gibi olur** [253] buyurmuşlardır.

Bu sebeple her müslüman, özellikle hacca giden her îmân sâhibi, büyük bir engelle karşılaşmadıkça, muhakkak gidip Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı ziyâret etmelidir.

Bütün Peygamberlerin sonuncusu olan o büyük Peygamberin yüceliği sâyesinde hakk ve hakîkatten haberdâr olup hidâyete ve mutluluğa eren bir müslüman nasıl olur da, mübârek Hicâz bölgesine gitmişken o kutsal Peygamberin, o eşsiz nîmet sâhibinin temiz kabrini, mescidini ve mübârek beldesini ziyâret etmeden yurduna dönebilir?

مَنْ زَارَنِي بِالْمَدِينَةِ مُحْتَسِبًا كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا وَشَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Kim sevâbını ümit ederek Medîne'de beni ziyâret ederse kıyâmet gününde o kimse için şâhit ve şefâatçi olurum.** [254]

مَنْ زَارَنِي مُحْتَسِبًا إِلَى الْمَدِينَةِ كَانَ فِي جِوَارِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Kim sevâbını ümit ederek Medîne'de beni ziyâret ederse o kimse kıyâmet gününde komşum olur.** [255]

151 * Medîne'ye gidecek kimselerin uymaları gereken bâzı edepler vardır.

Şöyle ki;

1) Medîne'ye gidecek olan bir kimse, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i ve mescidini ziyâret etmeye niyet etmelidir.

لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِي هَذَا وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى

= Üç mescitten başka hiçbir mescid(e namaz ve ibâdet) **için yolculuk yapılmaz: Mescid-i harâm, benim şu mescidim ve mescid-i aksâ.** [256]

إِنَّمَا يُسَافَرُ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ وَمَسْجِدِي وَمَسْجِدِ إِيلِيَاءَ

= Yolculuk, üç mescide (, üç mescit için) **yapılır: Mescid-i kâbe, benim** (şu) **mescidim ve mescidi îliyâ** (; Beyt-i mukaddes, Mescid-i aksâ)**.** [257]

Basra bin Ebû Basra el Ğifârî (radiyallâhü anh) bir def'a namaz kılmak için Tûr-i sînâ'ya gitmiş ve dönerken Ebû Hureyre (radiyallâhü anh) ile karşılaşmıştı. Ebû Hureyre (radiyallâhü anh)ın nereden geldiğini sorması ve onun da Tûr'dan geldiğini (ve orada namaz kıldığını) söylemesi üzerine Ebû Hureyre (radiyallâhü anh): Eğer Tûr'a

gitmezden evvel seninle görüşmüş olsaydım, hiç gitmezdin. Çünkü Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem: **Üç mescitten başka mescitlere** (namaz kılmak, sevap kazanmak için ibâdet niyeti ile) **yolculuk etmeyin** buyurdu, bunu kulağımla işittim *dedi.* [258]

Yolda sık sık salât ve selâm okunmalı, o mübârek beldeye yaklaşınca yıkanılmalı, yeni elbiseler giyinilmeli, yenileri yoksa yıkanmışları giyinilmeli, bir zarûret yoksa yaya olarak edep ve saygı ile yürünülmeli, o nurlu bölgeye girince duâya başlanılmalıdır. Bütün yaratılmışların Efendisi olan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hicret ettiği, melek Cibrîl-i Emîn'in son ilâhî vahyi indirmiş olduğu kutsal bir beldede bulunma şerefine kavuşulduğu düşünülerek salât ve selâma devam edilmelidir.

2) Medîne evlerini gördüğü zaman Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)a salâvât getirmeli ve şöyle duâ edilmelidir:

اَللَّهُمَّ هَذَا حَرَمُ نَبِيِّكَ فَاجْعَلْهُ وِقَايَةً لِي مِنَ النَّارِ وَأَمَانًا مِنَ الْعَذَابِ وَسُوءِ الْحِسَابِ

= Allâhım! İşte burası Peygamberin (sallallâhü aleyhi ve sellem)in haremi. Orayı hakkımda cehennemden kurtuluş, azaptan ve kötü sonuçtan emân vesîlesi eyle. [259]

Medîne'ye girerken Besmele ile:

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا

= ***Ve de ki*** *(; şöyle duâ et)****: Ey Rabbim! Beni, gireceğim yere dürüstlükle girdir, çıkacağım yerden*** *(de)* ***dürüstlükle çıkar ve benim için kendi tarafından bir yardımcı*** *(güç,)* ***kuvvet nasip eyle*** [260] âyeti veyâ benzeri âyet veyâ âyetler okunmalı ve yüce Allâh'a şöyle yalvarılmalı, duâ edilmelidir:

اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَارْزُقْنِي فِي زِيَارَةِ قَبْرِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رِزِقْتَهُ أَوْلِيَاءَكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ وَاغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي يَا خَيْرَ مَسْؤُولٌ

= Ey Rabbim! Bana rahmetinin kapılarını aç, Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin ziyâretini bana, velîlerini ve sana itaat edenleri rızıklandırdığın gibi nasip et. Beni bağışla, bana merhamet et. Ey kendisine yalvarılanların en hayırlısı! [261]

3) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescidi görülünce, salât ve selâm artırılmalıdır. Mescide girerken diğer mescit veyâ câmilere girerken yapılması gereken âdâb ve usullere uyularak önce sağ ayağı atarak girilmeli, sol ayağı atarak çıkılmalı ve duâlar edilmelidir. Girerken şöyle duâ etmek müstehabtır:

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

= Lânetlenmiş şeytandan, ulu Allâh'a, O'nun kerîm olan zâtına ve kadîm olan saltanatına sığınırım. [262] *Allâh'ın adı ile (başlarım). Selâm da Allâh'ın Resûlüne olsun. Allâhım! Benim günahlarımı mağfiret eyle ve rahmetinin kapılarını bana aç.* [263]

Mescidin içine girince, orada minberin yanındaki direk sağ omuz hizâsında olmak üzere iki rek'at Tahiyyetül mescid namazı kılınmalıdır. Çünkü Peygamber Efendimizin minberi ile mezarları arasında bulunan bu alan, cennet bahçelerinden bir bahçedir:

مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ

= **Evim ile minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir.** [264]

إِنَّ قَوَائِمَ مِنْبَرِي هَذَا رَوَاتِبُ فِي الْجَنَّةِ

= **Benim minberimin ayaklarının dayandığı yer cennettendir.** [265]

Bu nîmete kavuşmaktan dolayı iki rek'at da şükür namazı kılınmalı, hatırlanan ve bilinen duâlar okunmalı, kimse aleyhinde duâ edilmemelidir.

4) Sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mezarlarına, mübârek ayakları tarafından yaklaşıp mübârek başı hizâsında, iki üç metre kadar uzağında yüzü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a, arkası kıbleye dönük olarak durulmalıdır. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kendisini görmekte ve sözlerini işitmekte olduğunu düşünerek selâmını alacağını ve duâlarını işitip ***Âmîn*** diyeceğini ümit etmelidir. Çünkü Efendimiz:

مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلاَّ رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ

= **Birisi bana selâm verdiği zaman ona karşılık vermem** (, selâmını almam) **için Allah rûhumu bana iâde eder**. [266]

إِنَّ لِلَّهِ مَلاَئِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلاَمَ

= **Şüphesiz Allâh'ın yeryüzünde dolaşan bâzı melekleri vardır, onlar bana ümmetimden** (gönderilen) **selâm**(ı) **ulaştırırlar** [267] buyurmuştur.

Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ)nın, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kabri başında durarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salâvât getirdiğini, Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya (da) duâ ettiğini gördüm. [268]

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ)yı (mescitte) gördüm. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kabrinin başına gidip durdu. Kabre el sürmeden: Sana selâm olsun ey Allâh'ın Resûlü *diyerek (Efendimize) selâm verdi ve duâ etti. Sonra:* Sana selâm olsun ey Ebû Bekir, (daha sonra) sana selâm olsun ey babacığım *diyerek (hazreti Ebû Bekir ve Ömer'e de) selâm verdi ve onlara (da) duâ etti.* [269]

Ve aşağıda belirtildiği gibi:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدِي رَسُولَ اللَّهِ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ

= *Selâm sana ey nebi! Allâh'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Selâm sana, ey resullerin efendisi! Selâm sana, ey Allâh'ın dostu!* veyâ benzeri bir şekilde selâm verilmeli, [270] kabir ziyâretine uygun davranılmalı, istenilen hayırlı duâlar edilmelidir.

لاَ تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا وَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ

= **Kabrimi bayram yeri durumuna getirmeyiniz. Bana** (yalnızca) **salât** (ve selâm) **getiriniz. Çünkü nerede olursanız olun, sizin salâvâtınız bana ulaş**(tırıl)**ır**. [271]

Kabrimi bayram yerine çevirmeyin cümlesi: *Oraya düğüne veyâ bayram yerine gider gibi eğlenerek, sevinçle gitmeyiniz*; *ibret ve öğüt almak için gidiniz* anlamına gelir.

زُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْمَوْتَ

= **Kabirleri ziyâret ediniz. Çünkü size ölümü hatırlatır.** [272]

* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e hayâtında, aramızda yaşıyorken nasıl saygı gösterilmesi gerekli idi ise aramızdan ayrılmasından sonra da aynı şekilde saygı gösterilmesi, saygılı davranılması gerekir. Bundan dolayı:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلاَ تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لاَ تَشْعُرُونَ * إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

= ***Ey îmân edenler! Seslerinizi, Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız*** *(, seslendiğiniz)* ***gibi Peygambere*** *(yüksek sesle, saygısızca)* ***bağırmayın*** *(, seslenmeyin)****, yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. Peygamberin yanında*** *(ona duydukları saygı ve sevgiden dolayı)* ***seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar, Allâh'ın kalplerini takvâ için seçtiği kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır*** [273] âyetleri hükmüne göre Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ziyâret edilir iken yüksek sesle bağırılmaz; edebe aykırı saygısız davranışlarda bulunulmaz; kabrinin yanına kadar yaklaşılmaz; kabrinin duvarlarına el sürülmez, öpülmez, etrâfı tavaf edilmez, karşısında eğilinmez. Bu hareketleri yapmak mekruhtur. Özellikle kabre karşı secde etmek, kesinlikle haramdır. İbâdet amacı ile yapılırsa küfürdür.

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)a ulaştırılmak üzere emânet olarak gönderilen selâmlar da o kişiler adına Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e arz edilmelidir. [274]

5) Ziyâretçi, bir metre kadar yürüyerek Ebû Bekir es Sıddık (radiyallâhü anh)ın mübârek başları karşısında durarak: *Sana selâm olsun, ey Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellemin halîfesi! Sana selâm olsun; ey Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellemin arkadaşı, mağarada da dostu, seferlerde yoldaşı, gizli işlerde sırdaşı! Allah sana hayırlı mükâfatlar versin* demeli veyâ benzer şekilde ona selâm ve hürmetlerini sunmalıdır.

Sonra bir metre daha yürüyerek hazreti Ömer (radiyallâhü anh)ın mübârek başları karşısında durarak: *Sana selâm olsun, ey mü'minlerin emîri, ey müslümanların yardımcısı! Sana selâm olsun; ey müşrikler, kâfirler topluluğunu dağıtıp perişan eden! Bizlere olan iyiliklerinden dolayı Allah sana hayırlı mükâfatlar versin* demeli veyâ benzer şekilde ona da duâ ederek, selâm ve hürmetlerini sunmalıdır.

Daha sonra ilk yerine gelerek Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemin mübârek huzurları karşısında O'nun rûhu için Fâtiha ve mümkünse Yâsîn sûrelerini okumalı, dilediği duâları etmeli, bir miktar daha salât ve selâmda bulunmalıdır.

Ziyâretçi, şöyle duâ edebilir veyâ duâya şöyle başlayabilir:

اَللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّاباً رَحِيماً وَقَدْ جِئْنَاكَ سَامِعِينَ قَوْلَكَ طَائِعِينَ أَمْرَكَ مُسْتَشْفِعِينَ بِنَبِيِّكَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلاَ تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ سُبْحانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمِينَ

= Allâhım! Sen şöyle buyurdun ki, senin buyruğun haktır: ***Onlar*** *(günah işleyip)* ***nefislerine zulmettiklerinde sana gelseler ve Allah'tan mağfiret dileseler, resûl de onlar için mağfiret talep etse şüphesiz ki Allâh'ı, tevbeleri çok kabul eder ve çok merhametli bulacaklardır.*** [275] Senin buyruğunu işiterek emrine uyarak peygamberinden şefâat

dileyerek geldik ya Rab! ***Bizi ve bizden önce îmân etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Gönüllerimizde mü'minlere karşı bir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok şefkatli ve merhametlisin!*** [276] ***Ey rabbimiz! Bize dünyâda da âhirette de iyilik ver ve bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru!*** [277] ***İzzet sâhibi Rabbin onların*** *(; o müşriklerin)* ***isnad etmekte oldukları vasıflardan yücedir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun, âlemlerin rabbi olan Allâh'a hamd olsun.*** [278] - [279]

6) Bundan sonra ashabtan Ebû Lübâbe (radiyallâhü anh)a nispet edilen ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kabri ile minberi arasında bulunan direğin yanına gelerek kerâhet vakti dışında dilediği kadar nâfile namaz kılmalı, tövbe ederek yüce Allah'tan dileklerde bulunmalıdır.

* Rivâyete göre, Ebû Lübâbe (radiyallâhü anh), Tebük savaşına katılmamış. Bundan dolayı pişman olup tövbesinin kabul ediliş zamânına kadar kalmak üzere kendisini bu direğe bağlamıştı. Tövbesinin kabul edildiğine dâir Tevbe sûresi 102 inci âyeti inince Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) onu ve arkadaşlarını serbest bırakmış, affetmiştir. [280]

7) Ziyâretçi bundan sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mescidinde Hannâne direğinin yanına varmalı, orada da namaz kılarak salât ve selâm getirmelidir.

* Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'deki mescidinde minber yapılmadan önce hutbelerini, mihrap civârında bulunan hurma ağacından bir direğe dayanarak okurlardı. Hicretin sekizinci yılında minber yapılınca hutbelerini bu minberden söylemeye başlamıştı. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın o direkten ayrılışından dolayı bu mübârek direk, bir mûcize olarak inleyince Efendimiz minberden inerek onu kucaklamış ve minber sâkinleşmişti. Hâlen bu olayın bir nişânı, bir alâmeti olan bu direk, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in emri ile minberin altına gömülmüştür. [281]

8) Ziyâretçi, bundan sonra da Bakî' mezarlığına gitmeli ve buradaki mübârek şehitlerin, İslâm mücâhitlerinin, birçok ashâb-ı kirâmın kabirlerini ziyâret etmeli, özellikle orada gömülü bulunan hazreti Abbâs, hazreti Osman, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hanımları olan annelerimizin ve muhterem oğlu İbrâhim'in, torunları Hasan ile Zeynel Âbidîn ve Muhammed Bakır ile Câfer-i Sâdık (radiyallâhü anhüm)ün kabirlerini ziyâret edip onların fazîletli hayatlarını düşünmeli, onların güzel çalışmalarına ve iyi ahlâklarına kavuşma dileğinde bulunmalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in halası, Zübeyr bin Avvâm'ın annesi Safiyye ile Efendimizin: **Annemden sonra annem** dediği [282] hazreti Ali'nin annesi Fâtımâ (radiyallâhü anhümâ)nın kabirleri de Bakî mezarlığı yanındadır.

* Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) Bakî mezarlığına gittiği zaman şöyle duâ ederdi:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا مُؤَجَّلُونَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ

= Ey mü'minler topluluğunun ülkesi (ve içindekiler)! Selâm sizin üzerinize olsun. İnşallah yakında biz de sizlere katılacağız. Ey Allâhım! Bakîu'l ğarkad halkını bağışla. [283]

9) Bu ziyâretten sonra Uhud dağı tarafına giderek şehitlerin efendisi hazreti Hamza (radiyallâhü anh) ile diğer Uhud şehitlerinin mübârek kabirlerini ziyâret etmelidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Uhud şehitlerinin kabirlerini ziyâret etti ve: **Allâhım! Kulun ve Resûlün onların şehit olduklarına şâhitlik eder. Onlar da kıyâmet**

gününe kadar kim kendilerini ziyâret eder veyâ selâm verir ise kendisine karşılık verirler *buyurdu.* [284]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Uhud şehitlerinin her sene başında kabirlerine (, mezarlarına) gelir, şöyle der idi:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

= Sabrınızdan dolayı size selâm olsun. Âhiret yurdu ne güzeldir. [285]

Daha sonra cumartesi günü Kubâ mescidine gidip iki rek'at namaz kılmalı, mescit kapısının yanında bulunan Erîs (أريس) kuyusunun suyundan içmelidir. Daha sonra da Seli' (سلع) dağının bir parçası üzerinde bulunan Fetih mescidini ziyâret etmelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), her cumartesi günü Kubâ mescidine gider ve orada iki rek'at namaz kılardı. [286]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, Hendek savaşı sırasında düşmanlarını helâk etmesi ve perişan olmaları için) Fetih mescidinde pazartesi, salı ve çarşamba günlerinde üç kez duâ etti. Çarşamba günü iki namaz (; öğle ile ikindi) vakti arasında, duâsının kabul edildiği yüzündeki sevinçten belli oldu. [287]

Kubâ mescidinde namaz kılmanın fazîletini belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِ قُبَاءَ كَعُمْرَةٍ

= **Kubâ mescidinde kılınan bir namaz, bir umre** (yapılmış) **gibi** (fazîletli)**dir.** [288]

مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءَ فَصَلَّى فِيهِ صَلاَةً كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ

= **Evinde abdest aldıktan sonra Kubâ mescidine gelerek namaz kılan kişi için bir umre** (yapma)**nın sevâbı gibi sevap vardır.** [289]

Kubâ mescidinin ilk taşlarını önce Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), sonra hazreti Ebû Bekir, sonra hazreti Ömer, sonra da hazreti Osman (radiyallâhü anhüm) koymuşlardır.

* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), üzerinde (herbir satırında bir kelime yazan üç satırlık) Muhammed Resûl Allah yazan yüzük kullanırdı. [290] Bu yüzüğü Efendimizin vefâtından sonra hazreti Ebû Bekir, sonra hazreti Ömer, sonra da hazreti Osman aldı. Bu yüzük, halîfeliği sırasında hazreti Osman'ın elinden hicrî 30, milâdî 650 / 651 yılında Kubâ mescidi yanındaki Erîs kuyusuna düşmüş ve bir daha bulunamamıştı. [291]

10) Kısaca bir hac yolcusu, Medîne'de bulundukça buradaki kutsal makamları ziyâret etmeli, özellikle Peygamber mescidine devam etmeli, namazlarını orada kılmalıdır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mübârek kabirlerini ziyâret etmeyi büyük bir nîmet ve ganîmet bilmelidir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِي غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

= Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i harâm dışında diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha fazîletlidir. [292]

مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلاَةً لاَ تَفُوتُهُ صَلاَةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ الْعَذَابِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ

= **Kim benim bu mescidimde hiçbir vakti kaçırmadan kırk vakit namaz kılar**

ise ona cehennemden kurtuluş berâtı (; kurtuluş kâğıdı, yazısı), **azaptan kurtuluş berâtı ve nifaktan kurtuluş berâtı yazılır** [293] buyurmuştur.

* Hadîslerdeki *mescidim* tâbiri sâdece Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında namaz kılınan alanı ifâde etmez. Âlimler, yapılan genişletmelerle sonradan mescide dâhil olan kısımların da aynen Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemin mescidi hükmünde olduğunu belirtirler. [294]

* Ziyâretçi, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in komşularına bir şeyler ikrâm etmeli, Mekke'ye veyâ memleketine gideceği zaman Efendimizin mescidinde iki rek'at namaz kılarak vedâ etmelidir. Dilediği hayırlı duâlarda bulunarak tekrar tekrar salât ve selâm okumalı, saygı ve hürmetlerini sunmaya çalışmalıdır. Yüce Allah'tan kendisini sağlıklı bir şekilde âilesine kavuşturmasını dilemeli, yeryüzünde her yüksek yere çıktıkça (Allâhü Ekber diyerek) tekbîr getirmelidir.

اَللّٰهُمَّ لاَ تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِحَرَمِ رَسُولِكَ وَيَسِّرْ لِي الْعَوْدَ إِلَى الْحَرَمَيْنِ سَهْلَةً وَارْزُقْنِي الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرُدَّنَا إِلَى أَهْلِنَا سَالِمِينَ غَانِمِينَ

= Allâhım! Bunu (, bu gelişimi) Resûlünün haremine son gelişim etme. Her iki hareme tekrar dönüşümü kolaylaştır. Dünyâ ve âhirette bana âfiyet ver. Ehlimin, âilemin yanına selâmetle ve kazançlı olarak dönmeyi nasip eyle! [295]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hacdan veyâ umreden döndüğü zaman, karada (, yer üzerinde rastlayıp üzerine çıktığı) tepe üstünde üç def'a tekbîr getirir ve:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ

= Allah'tan başka gerçek ma'bûd (; ibâdet edilecek, ilâh) yoktur. O, birdir; ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd (yalnız) O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. (Biz yoldan, yolculuktan memleketimize) dönenleriz, tövbe edenleriz, (sâdece Allâh'a) ibâdet edenleriz, secde edenleriz ve (sâdece) Rabbimize hamd edenleriz. Allah va'dine sâdıktır (; sözünde durur). Kuluna yardım etmiş, bütün hizipleri (; müslümanlar karşısındaki bütün gurupları) tek başına O bozguna uğratmıştır derdi. [296]

Bunları yapmak müstehabtır, güzel görülmüştür. [297]

İyilik ve yardımının bolluğuna sınır bulunmayan yüce Allah'tan dileriz ki, bu mübârek yerleri ziyâret etme şerefine bizleri de kavuştursun, Âmîn.

Dipnotlar:

1 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 403; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 5, s. 305, 1(1182)
El Müstedrek: Cilt 2, sayfa 331, 3151 nolu hadîs; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 190, 5043
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 233, 2452 & 2456; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 559, 8711 & 8714
2 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 97
3 - Hac sûresi, âyet 27
4 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 366, 2736; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 136, 7221
El Müsned (Ensar): C. 1, s. 95, 20/62; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 28, 8
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 159, 309; Şuabil Îmân: C. 5, s. 439, 3686
5 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 551, 4957; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96, 63
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 397, 173; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 317, 367
6 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 485, 726/57; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 107, 437(1349)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1672, 1; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 175, 844
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 110, 1802; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 164, 937
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 141 - 144, 2612 - 2619; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 51, 2888
7 - El Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 378, 339; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 80 - 84, 536 - 538
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 565, 8741
8 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1675, 6 & 8; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 505, 217(1253)
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 5, s. 139, 847; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 93, 813 & 815
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 80 - 259, 3764 - 3945
9 - Müsnedül İmâm eş Şâfiî: C. 2, s. 180 - 181, 775 - 776 - 781
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 340, 3029; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 562, 8726
Ma'rifetüs Sünen: C. 7, s. 45, 9245 - 9248 & 9250
10 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 485, 726/57; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1672, 1
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 107, 437(1349); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 164, 937
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 110, 1802; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 51, 2888
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 141 - 144, 2612 - 2619; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 175, 844
11 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 409 - 452
12 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 484, 4695
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 551, 4957; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96, 63
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 397, 173; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 317, 367
13 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 5, s. 300, 1179; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 246, 931
14 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 384; Bidâyetül Müctehid: C. 2, s. 160; Nasbur Râye: C. 3, s. 149, 4709
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 296; Kitâbül Mesâhif (AOY): s. 122
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 296, 13812; Kitâbül Mesâhif: Cüz 3, s. 415, 323 - 325
Musannef Abdurrezzâk (Dârul Te'sîl): C. 4, s. 396, 9517
15 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 217, 3995; Şerhu Meânil Âsâr: C. 2, s. 237, 4079
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 268, 2231; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 43, 2246
16 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 96
17 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 221, 1406; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 707, 1464
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 516, 14629; C. 12, s. 113, 15207
Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 456, 15891
18 - Mâide sûresi, âyet 95 - 97
19 - Bakara sûresi, âyet 125 - 127 - 158; Âl-i İmrân sûresi, âyet 96 - 97
20 - Mâide sûresi, âyet 2 - 97
21 - Hac sûresi, âyet 29 - 33
22 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 1019
23 - Bakara sûresi, âyet 125; Hac sûresi, âyet 26;
Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 68
24 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 474, 3717; Şuabil Îmân: C. 5, s. 460, 3717
25 - Hak Dini Kur'ân Dili (Hikmet): C. 5, s. 189; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 10, s. 207
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3179
26 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 22; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4361
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 214 - 221, 398 - 399(1333) & 402 - 406
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 7, 2028; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 232, 876

Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 281, 2897 - 2900
27 - El Müstedrek: C. 2, s. 458, 3522; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 281, 3381
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 477, 3721; Mu'cemül Kebîr: C. 14, s. 219, 14845
Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 172, 2215, Müsnedil Firdevsi: C. 1, s. 345, 1379
28 - Bakara sûresi, âyet 191
29 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 118, 445(1353) - 447(1355) - 448; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 262, 2861
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1724 - 1727, 26 & 28; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 318, 9944
30 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 1, s. 258
31 - Keşşâf Tefsiri (YEK): C. 5, s. 738; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 523
32 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 3, s. 154
33 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 95
34 - Müslümanlıkta İbâdet Târihi: s. 164; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 634
35 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 131, 878; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 292, 2922
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 573, 6882; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 219, 2733
36 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 148, 2944; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 181, 968
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 150, 1846; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 228, 2215
37 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 148, 2945; El Müstedrek: C. 1, s. 626, 1672
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 212, 2712
38 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 278, 297; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 180, 966
Mevâridü'z Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 562, 1000; El İhsân: C. 9, s. 11, 3698
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 218 - 227, 2729 - 2753; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 144, 5621
39 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 232, 1876; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 149, 2946
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 530, 243(1267) - 244; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 299, 293
40 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 172, 2957; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 201, 8400
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 594, 2591
41 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 77, 768; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 298, 19(1184) & 21
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 206, 2734; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 100, 825 - 826
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 104, 2918 - 2919; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 109, 1812
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 120, 1815
42 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 118, 445(1353); Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 262, 2861
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 260, 45; Şuabil Îmân (Ocak): C. 4, s. 474, 3718
Şuabil Îmân: C. 5, s. 460, 3718; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 318, 9944
43 - Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 152, 9228 - 9229
44 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 97
45 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 278
46 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 226, 880; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1749 - 1751, 1 - 4
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 431, 615; C. 2, s. 136, 1297; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 321, 9953
47 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 258, 472(1372); Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 260, 17145
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1753, 7
48 - Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 230, 12; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 420, 6164
Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 137, 3918; C. 5, s. 126, 4830
49 - Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 226, 5; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 174, 488(1382)
Sahîh-i Müslim Şerhi (Karınca & Polen): C. 6, s. 140 - 383 & 386, 3339 - 3340
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1752, 5; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 39, 3723
50 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 285, 3024; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 17, 8831
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 78, 3156; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 380, 6903
51 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 522; Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 28
52 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 717, 15768
53 - Ni'meti İslâm: s. 1059
54 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 291, 3029; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 415, 2867
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 183, 3871; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 149, 1851
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 316 - 357, 2427 - 2472
55 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 289
56 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 147, 130(1337); Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 328, 1029
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 329, 8773; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 195, 6305
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 220, 20372 - 20373

57 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 390, 132(2473); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 77, 7133
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 240, 9659; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 246, 3051
58 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 272; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 119, 9127
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 330, 9986 - 9987; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 61, 5796
59 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 500, 737/587; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 47, 2886
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 399, 1721; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 140, 2610
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 105, 1795
60 - El Muhtasarât: s. 189 & 190
61 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 658, 3643; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 424, 17513
62 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 102, 3157; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 285, 5329
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 429, 923; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 643, 1405
63 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 368, 1949; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 265, 3015
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 140, 890; C. 5, s. 102, 3157; El Müntekâ (İz): s. 210, 468
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 343, 3031; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 203, 1894
64 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 256, 166 - 167; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 159, 3012
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 186, 9459; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 49 - 119 - 175, 11005 - 11231 - 11408
65 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 158, 1854; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 181, 967
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 55, 3748; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 286, 2909 - 2910
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 190, 1682; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 5, s. 353, 4531
66 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 21
67 - Hac sûresi, âyet 29
68 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 522; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 22
69 - Mir'âtü'l Haremeyn (YEK): C. 1, s. 760; İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 511
70 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3156, 38 - 39; Şuabil Îmân: C. 5, s. 493, 3770
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 105, 9107; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 98, 9153
71 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1687, 18; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 235, 2769
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 155, 9357 - 9358; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 301, 3204
Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 125, 259(1277) - 264(1278)
72 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 125, 310(1297); Sünen-i Nesâi: C. 7, s. 368, 3062
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 146, 1970; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 204, 9524
73 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 94, 3146
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 232, 126; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 311, 2961 - 2956
74 - Bakara sûresi, âyet 158
75 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1687, 18; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 65, 2965
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 149, 259(1272) & 261; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 222, 2986
Muvattâ' (Beyan): Cilt 2, s. 233, 129; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 53, 1901
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 308, 2954 - 2955
76 - Mâide sûresi, âyet 2
77 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 1, s. 318
78 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 429, 3110; El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 20, 689
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 390, 6920; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 53, 2727
79 - Kitâbüz Zühd (İz): C. 2, s. 500, 2111; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, 135, 9173
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 498, 3761; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 544, 14984 & 14987
80 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1740; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 47 & 51
81 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 51
82 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 467, 5254; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 77, 3147
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 533, 8613; C. 5, s. 291, 9849; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 140, 2731
El Ehâdîsül Muhtâra: C. 9, s. 546, 537
83 - Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 494, 734/584; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 77, 3147
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 467, 5254; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 533, 8613; C. 5, s. 291, 9849
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 140, 2731; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 9, s. 546, 537
84 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 81, 4403 - 4398 & 4400; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 30, 1446
El Müntekâ (İz): s. 87 - 333, 148 - 808; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 571 - 573, 2041 - 2042
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 130, 2301; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 570, 3415
85 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 467, 5254; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 77, 3147
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 533, 8613; C. 5, s. 291, 9849; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 140, 2731

El Ehâdîsül Muhtâra: C. 9, s. 546, 537
86 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 308
87 - Şuabil Îmân (Ocak): C. 4, s. 454, 3692; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 90, 809; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 48, 1
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 76, 3141; Şuabil Îmân: C. 5, s. 443, 3692
88 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 23, 1065 - 1066; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 49, 4
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 546, 3837 - 3838; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 76, 3138
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 16, 3703; Mu’cemül Evsat: C. 1, s. 155, 486
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 431, 10392 - 10393; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 2, s. 304, 1031
89 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1533, 76; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 129, 2507
El Müstedrek: C. 4, s. 620, 8465; Şerhüs Sünne: C. 15, s. 83, 4278
El Cem’u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 2, s. 343, 1787
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 88 - 153 - 204, 11160 - 11162 - 11393 - 11560
90 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 325, 1692; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 35, 17881
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 416, 6495 - 6828; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 51, 4240
El Müstedrek: C. 1, s. 574, 1515
91 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 102, 1792; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 454, 3693
Şuabil Îmân: C. 5, s. 443, 3693; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 546, 8660
92 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 90, 423(1340); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 325, 1178
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 547, 3432; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 2, s. 411, 1197
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 435, 2722 - 2725
93 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî) C. 3, s. 547, 3431; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 136, 2527
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 434, 2720 - 2721
94 - İbn-i Âbidîn: Cilt 4, s. 435
95 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 421 & 425
96 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 3, s. 426
97 - Talâk sûresi, âyet 1
98 - İbn-i Âbidîn: Cilt 4, s. 435
99 - Bakara sûresi, âyet 197; Hak Dîni Kur’ân Dili: C. 2, s. 53
100 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 79, 534; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 5, s. 305, 1(1182)
Câmiu’l Usûl (Ensar) : C. 4, s. 477, 1275; El Müstedrek: C. 2, s. 331, 3151
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 233, 2452 & 2456; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 559, 8711 & 8714
Mu’cemül Evsat: C. 5, s. 190, 5043; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 164, 936
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 258 - 259, 13804 - 13811 - 13814
101 - Hac İlmihâli: s. 61
102 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 271, 13674 - 13675 - 13678
103 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 382, 5450; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 248, 451(1358)
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 164, 2854 & 2856; C. 7, s. 164, 5354; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 248, 1944
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 272, 13680
104 - İslâm’da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 694; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 278
Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 269
105 - Bakara sûresi, âyet 198
106 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1941, 50; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 347
107 - Bakara sûresi, âyet 196
108 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 289, 1(1177) - 2; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 65, 223
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 119, 2929; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 164 - 166, 2656 - 2658
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 604, 3541; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 106, 834
109 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 136, 1825 - 1826; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 106, 834
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 168 - 171, 2662 - 2670; Muvattâ’ (Beyan): C. 2, s. 161, 15
110 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 355; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 246, 46(1410) - 47
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 111, 844 & 846; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 164, 1844 - 1845
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 249, 2824 & 2828; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 437, 4129 - 4131 - 4133
111 - Bakara sûresi, âyet 197; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 108
112 - Mâide sûresi, âyet 95
113 - Mâide sûresi, âyet 96
114 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2. s. 28 - 29, 472 - 473; El Âsâr (Kayıhan): C. 1. s. 399, 362
115 - Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 111, 9188; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 248, 2483

116 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 137, 8783 & 8785; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 110, 6559
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5993, 23; C. 8, s. 3528, 93; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 97, 85
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 427, 3352; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 293, 1514
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 209 - 368, 5568 - 6406; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 490, 5145
Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 313, 6172; El İhsân: C. 15, s. 425, 6969
117 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 289, 11(1181) - 12; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 442, 1737
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 61, 757; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 105, 833
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 154, 2640 - 2641; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 106, 1797 - 1799
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 93, 2914 - 2915
118 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 450 - 457, 1739 - 1742; Ahkâm Hadîsleri: C. 1, s. 397, 238
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 297, 18(1183); Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 158, 2645
119 - Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsiri C. 1, s. 343; İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 424
Bedâius Sanâi': C. 2, s. 120; El Bahrur Râik: C. 2, s. 337
120 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 44, 2883; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 55, 218
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 416 - 417, 1833 - 1834; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 100, 1791
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 428, 1732
121 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 153, 21; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 368, 2738
Şuabil Îmân: C. 5, s. 5, 3021; Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 532, 8610; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 272, 169
122 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 58, 2892 - 2893; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 430, 10388
Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 534, 3809 - 3810; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 247, 6311
123 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 249, 1888; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 173, 1860
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 147, 904; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 2, s. 380, 928
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 305 - 340 - 504, 24232 - 24349 - 24961
124 - Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 263, 2518 - 2519; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 283, 9815
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 300, 13835 - 13836
125 - Bakara sûresi, âyet 198
126 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 342 - 343, 3026 - 3028 - 3030; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 370, 1950
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 271, 3016; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 204, 1895
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 141, 892
127 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 256, 166 - 167; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 259, 3012
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 186, 9459; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 343, 3032
128 - Ni'meti İslâm: s. 1092; Bülûğ ül Merâm: C. 2, s. 537; Feyzül Kadîr: C. 5, s. 27
129 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 158
130 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 175, 2958; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 303, 2946
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 15, 815; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 128 - 127, 2364 - 2363
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 482, 27119
131 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 521
132 - Bakara sûresi, âyet 158
133 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 407; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1572, 125
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 65, 2965 - 2966
134 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 94, 3146
Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 232, 126; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 311, 2961 - 2956
135 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 348, 2764 - 2765; El Müstedrek: C. 4, s. 164, 7022 - 7023
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 68 - 70, 5522 & 5524 - 5526 - 5527
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 232, 2764 - 2765; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 158, 9366 - 9367
136 - El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 290, 4061; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 115, 5185
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 131, 4061; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 211, 9549 - 9550
137 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 290
138 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 124
139 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 218, 1911; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 427, 1984 - 1985
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 169, 9404 & 9406
140 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 459, 1744; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 172, 952
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 132, 3435; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 443, 3435
141 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 75, 1800; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1458
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 202, 2976; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 169, 2617
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 99, 3790; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 312, 201

142 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 146, 1830; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 76, 9052
143 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 104, 830; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 208, 2740
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 114, 1814; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 110, 2922
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 121, 1816 - 1817
144 - Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 257, 2507; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 72, 9038
Ma'rifetüs Sünen: C. 7, s. 137, 9579 - 9582
145 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 477
146 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 574, 5370; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 101, 3313
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 257, 2507; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 85, 3721
147 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 330, 2997; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 164, 1857
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 361, 3074
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284 - 298 - 312, 1905 - 1906 - 1913
148 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 169, 840; El Müntekâ (İz): s. 223, 493
149 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 264 - 266, 1898 - 1899; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 183, 2962
150 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 480, 5280; C. 18, s. 170, 18103; Tergib ve Terhib: C. 2, s. 571, 7
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 357, 3137; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 221, 8638
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 251, 5228; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 309, 205
151 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 416
152 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 267, 2392; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 382, 3904
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 236, 3017; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 576, 4774
153 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 115, 2608; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 17, 289(672)
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 472, 762; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 4, 1508
154 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 190; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 502, 4912
155 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 620, 2814; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 329, 2235
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 234, 3686; Şuabil Îmân: C. 4, s. 461, 2814
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 280, 1096; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 187, 8567
156 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 190; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 157, 2770
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 142, 3367; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 410, 10306
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 345, 1497
157 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2761, 157; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 111, 2605
Sünen-i Dârimi: C. 5, s. 265, 2441; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 477, 1237
158 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 437, 6214 & 6226; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 264, 2440
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 112, 2606; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 229, 2236 & 2238
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 364, 1228; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 305, 1251
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 429 - 430 - 432, 1320 - 1323 - 1329 - 1331
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 279, 5406 - 5409; Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 334, 1247 & 1250
159 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 112, 2606; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 364, 1228
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 229, 2236 - 2238
160 - El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 219, 9230; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 305, 9202
161 - Ahlâk Hadîsleri (Harâiti): s. 209, 415; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 482, 5284; C. 9, s. 248, 9309
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 143, 3368; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 79, 412
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 175, 2842; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 42, 6686
162 - Bakara sûresi, âyet 198; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 790
163 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 364, 5095; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 50, 3648 - 3649
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 81, 3886
164 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 102, 2598; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 94, 425(1342)
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 59 - 60 - 66, 3662 - 3664 - 3674
165 - Zuhrûf sûresi, âyet 13 - 14
166 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 103, 2599; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 504, 2676
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 66, 3674
167 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 125, 3431; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 40, 5462
Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 201, 3053; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 183, 6132
Kitâbüt Duâ: C. 2, s. 1197, 854
168 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 398; Es Sünenüs Sağîr: C. 2, s. 171, 1608
Ma'rifetüs Sünen: C. 7, s. 200, 9796 - 9797; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 118, 9213 - 9215 - 9216
169 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 280, 17253; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 648, 3337

Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 502, 6460; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 199, 7713
Ma'rifetüs Sünen: C. 5, s. 186, 7239; Kitâbüt Da'avâtil Kebîr: C. 2, s. 237, 669
170 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 156, 68(713); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 228, 465
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 439, 729; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 205, 1401; C. 5, s. 520, 2694
171 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 603, 771; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 21, 5675
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 218, 26297; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 121 - 199, 6754 - 6822
172 - Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 1, s. 301, 452; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 425, 1663
173 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 230, 466; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 129, 68
174 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 603, 771; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 229, 313
175 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 501; El Ezkâr (Tahlil): C. 1, s. 531; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 125, 3428
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 33, 8898; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 128, 9250 & 9252
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 76, 5843; C. 1, s. 157, 492; Ma'rifetüs Sünen: C. 7, s. 214, 9850 - 9851
176 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 172, 2957; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 201, 8400
177 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 172, 2957; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 201, 8400
178 - Bakara sûresi, âyet 201
179 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 253, 1892; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 215, 2721
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 319, 2721; Kitâbüt Duâ: C. 2, s. 1200, 859
180 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 298, 2934 - 2935; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 232, 1876
181 - Bakara sûresi, âyet 125
182 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 122, 863
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 361, 3074
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
183 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 82; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 420, 293(831)
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 368, 1519; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 239, 1439
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 66, 3192; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 222, 1035
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 345 - 347, 560 - 565; C. 4, s. 488, 2015
184 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 122, 863
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 361, 3074
185 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 25
186 - Bakara sûresi, âyet 158
187 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 122, 863
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 361, 3074; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 311, 2961
188 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 128, 3444; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 147, 2757
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 9, s. 641, 4268; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 632, 15792
189 - Mü'min (, Gâfir) sûresi, âyet 60
190 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 128, 3443; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 232, 128
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 153, 9345
191 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 361, 3074; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905
192 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 106, 1262; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 214, 5769
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 177, 3730; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 414, 13525
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 462, 5965; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 28, 2177
193 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 579, 6; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 213, 5768
El Müstedrek: C. 2, s. 702, 4228; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 452, 12283
Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 452, 12283; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 312, 5407
El Ehâdîsül Muhtâra: C. 10, s. 292, 309; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 392, 3740
194 - Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 390, 1737; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 356, 9538
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 195 - 200, 5679 - 5692 - 5696 - 5697 - 5699
Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 321, 299; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 441, 6280
195 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 312, 1913; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 313, 6130
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 62, 1526; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 387, 6130
196 - El Müstedrek: C. 4, s. 404, 7787; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 507, 1027
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 444, 14588; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 328, 1432
Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 967, 1027; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 123, 1020
197 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 166, 144(1141); Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 234, 4012

Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 501, 2813; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 234, 4211
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 300, 20600
198 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 91, 1(1863); Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 167, 3817
Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 364, 32; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 378, 8125
199 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 116, 3748; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 264, 2841
200 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 324, 3042; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 260, 2832
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 393, 2832; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 510, 3777
Şuabil Îmân: C. 5, s. 499, 3777; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 232, 12974
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 330, 2441; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 232, 12974
201 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 143, 818; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 197, 9498
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 103 - 207, 3969 - 4293
202 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 571, 290(1288); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 334, 1926
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 338, 3013 & 3017; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 199, 1888
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 196, 9497
203 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 514, 24983; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 359, 3071
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 411, 1978; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 308, 3041
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 2, s. 228, 4027 - 4028
204 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 274
205 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 134; Kitâbül Mebsût: C. 4, s. 71
206 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 78
207 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 53, 3744; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 385, 12072
208 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 630
209 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 464, 2002; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 243, 1938
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 41, 379(1327) - 380(1328); Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 352, 3070
210 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 327, 117(2027) & 120; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 24, 6706
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 340, 1943; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 172, 3422
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 306, 2951 - 2952
211 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 341, 3061; El Müstedrek: C. 1, s. 648, 1790
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 381, 10763; C. 11, s. 124, 11246
212 - El Müstedrek: C. 1, s. 648, 1791; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 353, 2738
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 113, 9112
213 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 341, 3062; El Müstedrek: C. 1, s. 648, 1791
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 384, 3062(6910): El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 558, 14785
214 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 111, 1803; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 110, 438(1350)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 60, 756; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 89, 808
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 144, 2617; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 52, 2889
215 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 548, 3840; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 401
216 - Kurtubî Tefsîri (Buruç): C. 4, s. 286; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 402
217 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 145, 2620 - 2621; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 50, 2887
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 89, 807; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 6, 3693
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 174, 7151; Mevâridü'z Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 546, 867
218 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 632
219 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 115, 189(1234); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 485, 46
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 231, 2760; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 303, 2947
220 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 232 - 233, 2991 - 2995; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 167, 943
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 437, 1988; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 513, 221(1256) - 222
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 178, 1866 - 1867; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 19, 252
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 556, 3077; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 248, 2809 - 2810
221 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 141, 21312; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 136, 8669
Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 322, 2297; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 298, 2035; C. 7, s. 224, 7336
Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 47, 1211; Şuabil Îmân: C. 4, s. 136, 2297
222 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 167; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 248
223 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 234; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 556
224 - Bakara sûresi, âyet 196; Ahkâmul Kur'ân: C. 3, s. 75
225 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 464, 174(1227); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1609, 166
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 85, 1805; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 195, 2719

226 - Bakara sûresi, âyet 196
227 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 426
228 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 19, 5086; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 111, 2924
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 549, 15270; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 112, 1804
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 102, 827; C. 5, s. 120, 3183
229 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 668, 3651; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 361, 3074
230 - Bakara sûresi, âyet 197; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 2, s. 52
Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 781 - 784; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 86 - 92
231 - Hukûki İslâmiyye: C. 3, s. 10; Ni'meti İslâm: s. 1104
232 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 507, 5334; Mu'cemül Kebîr: C. 23, s. 418, 1012
Ma'rifetüs Sünen: C. 7, s. 168, 9689
233 - Bakara sûresi, âyet 196
234 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 202 - 204, 1860 - 1861; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 296, 237 - 238
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 101, 3156; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 200, 861
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 356 - 359, 80(1201) & 85
235 - Mâide sûresi, âyet 95
236 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1270, 104; C. 4, s. 1725 - 1932, 27 - 42
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 271, 2879; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 423, 2603
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 429, 3109; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 76, 958
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 140, 9189 - 9192
237 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 210
238 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 272; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 119, 9127
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 330, 9986 - 9987; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 61, 5796
239 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 244 - 245, 151 - 152
240 - Hukûki İslâmiyye: C. 5, s. 116
241 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 454; İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 206; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 299, 2608
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 11, 7800
242 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 121, 43; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 3, s. 257, 2930
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 424, 8215; Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 61, 16346
243 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 560, 15336 & 15338
244 - İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 175 & 178
245 - Bakara sûresi, âyet 196
246 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 1, s. 424
247 - El Câmiu's Sağîr (Beka): s. 191
248 - Mültekâ (Sağlam): C. 1, s. 445; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 263, 2518
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 284, 9823 - 9824
249 - Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 263, 2519; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 284, 9823 - 9824
250 - Nisâ sûresi, âyet 64
251 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 188, 3803; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 254, 5841
Şuabil Îmân (Ocak): C. 4, s. 559, 3862; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 334, 2695
252 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 188, 3804; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 72, 15
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 403, 10274; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 333, 2693
253 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 72, 15; Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 333, 2694
Şuabil Îmân: C. 6, s. 46, 3855; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 406, 13496
254 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 559, 3860; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 72, 16
255 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 560, 3861
256 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 236, 325; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 420, 720
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 163, 604; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 198, 511(1397) - 512
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1135, 8; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 18, 2033
257 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 198, 513(1397); Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 401, 10264
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 18, 2194; El Müsnedül Câmii: C. 16, s. 617, 12881
258 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 195, 16; Sünen-i Nesâi: C. 3, 163, 1430; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 7, 2772
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 250, 24351; Şerhu Müşkilil Âsâr (Ocak): C. 2, s. 51 - 54, 582 - 586
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 258, 5848; Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 575, 1024
259 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 181; Fetavâyı Hindiyye: C. 2, s. 244

260 - İsrâ sûresi, âyet 80
261 - El Ezkâr (Tahlil): C. 1, s. 553
262 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 230, 466; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 129, 68
263 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 603, 771; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 228, 465
264 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 213, 607; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 418, 695
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1134, 6 - 7; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 387, 4170 - 4171
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 188, 502(1391); Muvattâ' (Konya): s. 143, 450
265 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 419, 696; El Müstedrek: C. 3, s. 655, 6347
Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 277, 3296; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 182, 5242
266 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 38, 2041; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 262, 3092
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 576, 10759
267 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 63, 2777; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 65, 1282
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 195, 914
268 - Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 284, 68; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 584, 2480
Muvattâ' (Konya): s. 119, 385; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 303, 9578
269 - Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 402, 10272 - 10271; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 555, 3854
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 576, 6724; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 559, 11904
270 - Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 122, 254
271 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 42, 2042; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 81, 8030
Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 577, 6726
272 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 256, 108(976); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 498, 2036
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 143, 3234; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 429, 1572
273 - Hucurât sûresi, âyet 2 - 3
274 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 46 & 47
275 - Nisâ sûresi, âyet 64
276 - Haşr sûresi, âyet 10
277 - Bakara sûresi, âyet 201
278 - Saffât sûresi, âyet 180 & 182; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 577
279 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 185
280 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3605
281 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 9, s. 11; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 3, s. 75, 499
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 183, 512; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 203, 3868
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 120 - 131, 31 & 42; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 233, 1414 & 1417
282 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 454, 3402; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 67, 189
Mu'cemül Kebîr: C. 24, s. 351, 871; Mecmaul Bahreyn: C. 6, s. 361, 3841
Takrîbül Buğye: C. 3, s. 134, 3402
283 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 250, 102(974); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 503, 2041
Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 338, 1092; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 58
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 444, 3172; C. 10, s. 382, 4523
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 199 - 249, 4758 - 4831
284 - El Müstedrek: C. 3, s. 33, 4379; Delâilün Nübüvve (Beyhakî): C. 3, s. 307
Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, s. 609; Siyeru A'lâmin Nübelâ (İ'tisam): C. 1, s. 417
285 - Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 573, 6716
286 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 207, 606; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 37, 2040
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 219, 622; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 203, 515 - 522
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 420, 698; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1133, 4 - 5
287 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 63, 24; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 400, 3591
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 484, 14499; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 61, 704
288 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 229, 1411; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 235, 323
El Müstedrek: C. 1, s. 667, 1843; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 90, 7172
289 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 230, 1412; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 420, 699
Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 75, 5559; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 408, 10295
290 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2894, 15; C. 13, s. 5907 - 5912 & 5916, 83 - 89 & 92 - 94 - 95
291 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 299, 4218; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 455, 55(2091)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5916, 95; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 643, 6654
Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 150, 6663; İslâm Târihi (Bahar): C. 3, s. 117; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 644, 5182

292 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 192, 505(1394) - 510(1396); Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 236, 324
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 417, 694; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 342, 323
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 218, 1404 & 1406
293 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 187, 3797; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 54, 6
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 503, 12521; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 325, 5444
El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 178, 12583; Gâyetül Maksad fî Zevâidil Müsned: C. 2, s. 100, 1741
294 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 157; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 220
295 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 186; El Ezkâr (Tahlil): C. 1, s. 555, 564
296 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 423, 2770; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1691, 23; C. 14, s. 6325, 78
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 97, 425(1344) - 1345; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 175, 957; C. 6, s. 60, 3665
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 186, 852; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 304, 243
297 - İbn-i Âbidîn: C. 5, s. 246

Kurban
ve
Av

Kurbanın Mâhiyeti ve Vâcib Olması

1 * Kurbân sözlükte yaklaşmak, Allâh'a yakınlık sağlamaya vesîle kılınan şey anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak kurban, ibâdet amacı ile belirli vakitte, belirli şartları taşıyan hayvanı usûlüne göre boğazlamak ya da bu şekilde boğazlanan hayvan demektir.

Arapçada Kurban bayramı günlerinde yüce Allâh'ın rızâsı için kesilen kurbana udhiye, udhiyye (أضحية)**,** kurban kesmeğe de tezkiye (تذكيه) denir.

* Yüce Allâh'a yakınlık ve ibâdet için kesilen hayvanlar üç guruba ayrılır:
a) Hedy; hac kurbanı, b) Udhiye; Kurban bayramında kesilen hayvan, c) Akîka kurbanı. [1]

2 * Kurban, hicretin ikinci yılında meşrû kılınmıştır. Bunun meşrû olması, kitab, sünnet ve icmâ ile sâbittir.

Kitabtan meşrû oluşunun delîli, yüce Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

= ***Rabbin için namaz kıl ve nahr yap*** *(; kurban kes)* [2] emri ile:

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ

= ***Kurbanlık develeri de size Allâh'ın şeâirinden kıldık*** [3] buyruğudur. Şeâir'den kasıt ise yüce Allâh'ın dîninin alâmeti olan, dînine alâmet kıldığı özelliklerdir.

Rabbin için namaz kıl, nahr yap âyetinde, en meşhur olan görüşe göre namazdan kasıt bayram namazı, kesmekten kasıt da kurbandır.

* Nahr isim olarak göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuruna doğru gerdanlık yerine denir. Masdar olarak aslında nahre isâbet ettirmek yâni vurmak veyâ dokunmak veyâ boğaz çukuruna bıçak sokarak nahre rastlamak demektir. Deve de oradan kesildiği için ekseriyetle devenin kesim şekline nahr etmek denir. Nahr, zebh etmek, boğazlamak anlamına da kullanılmıştır… Âyet-i kerîmede geçen nahr kelimesi müfessirlerin çoğunluğu tarafından nahr günlerinde yâni kurban kesme günlerinde kurban zebh etmek; kurban kesmek olarak tefsîr edilmiştir. [4]

Sünnetten meşrû oluşunun delîli, bir kısmı aşağıda belirtilen hadîslerdir:

مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ مِنْ عَمَلٍ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إِلَى اللّٰهِ مِنْ إِهْرَاقِ الدَّمِ إِنَّهَا لَتَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَشْعَارِهَا وَأَظْلاَفِهَا وَأَنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللّٰهِ بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ مِنَ الْأَرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْسًا

= **Hiçbir kul, kurban** (bayramı) **günü, Allah indinde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş yapamaz. Çünkü kesilen hayvan, kıyâmet günü boynuzları, kılları ve tırnakları ile gelecektir. Hayvanın kanı yere düşmezden önce Allah katında kabul olunur. Öyle ise** (bu ibâdeti) **gönül hoşluğu ile yerine getirin.** [5]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), boynuzlu ve alaca renkli iki koçu kurban etti. Onları eli ile kesti, Besmele çekti, tekbîr getirdi, ayağını koçların sağ yanı üzerine koydu. [6]

Kurban kesmenin meşrû oluşu hakkında bütün müslümanlar da icmâ etmişlerdir.

Hicretin ikinci yılı Benî Kaynuka gazvesinden dönüşte Zilhicce ayının onuncu günü girince Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm), müslümanlarla birlikte namazgâha çıktı. Ezansız ve kâmetsiz iki rek'at Kurban bayramı namazı kıldırdı. Namazdan sonra hutbe okudu ve hutbede, müslümanlara kurban kesmelerini emretti. Bu, müslümanların gördükleri, kestikleri ilk kurban idi. [7]

Kurban Kesmenin Hükmü

3 * Kurban bayramında yüce Allâh’a yaklaşma niyeti ile kurban kesmek hür, mukîm; yolcu olmayan, müslüman ve zengin olan kimseye vâcibtir. Vâcib oluşunun delîli, Kur’ân-ı Kerîm’deki: ***Rabbin için namaz kıl ve nahr yap*** *(; kurban kes)* [8] âyet-i kerîmesi ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ وَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا

= **Varlığı** (, maddî durumu) **yerinde olup,** (Kurban bayramında) **kurban kesmeyen kimse, bizim musallâmıza** (; namaz kıldığımız yere) **yaklaşmasın.** [9]

مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَلْيَذْبَحْ شَاةً مَكَانَهَا وَمَنْ لَمْ يَكُنْ ذَبَحَ فَلْيَذْبَحْ عَلَى اسْمِ اللّٰهِ

= **Kim** (kurbanını, bayram) **namaz**(ın)**dan önce kesti ise onun yerine bir koyun kessin. Kim de henüz kesmemişse Bismillâh diyerek kessin** [10] buyruklarıdır.

Zenginden maksat, temel ihtiyaçlarından başka artıcı olsun veyâ olmasın en az iki yüz dirhem gümüş değerinde bir mala sâhip olan; fitre vermekle yükümlü olan kimselerdir.

Kurban kesme günleri olan Kurban bayramının ilk üç gününde maddî olarak gücü yettiği hâlde kurban kesmeyen ve daha sonra fakir düşen kimseye kurban kesmek vâcibtir.

(Diğer üç mezhebe göre kurban kesmek sünnet-i müekkededir.)

4 * Bir kimse, üç kat elbisesi olmakla zengin sayılmaz, kurban kesmesi vâcib değildir. Çünkü elbisenin biri devamlı giymek için, bir diğeri de iş içindir. Üçüncü elbise ise bayramlarda, toplantılarda veyâ ziyâretlerde giyeceği elbisedir. Ancak dört kat elbisesi olur ve dördüncü elbisenin fiyatı nisab miktârına ulaşırsa zengin sayılır ve kurban keser. [11]

* Yazlık ve kışlık her mevsim için normal üç kat elbise temel ihtiyaçlardandır. [12]

* Bir kimse (sâhip olduğu) kitaplar sebebi ile zengin sayılmaz. Ancak her türden (; her kitaptan) iki takım olursa o zaman zengin sayılır. Tefsîr ve hadîs kitaplarından iki takımdan fazla olmadıkça kurban kesmek gerekmez. [13]

5 * Kurban kesmek ile yükümlü olmak için İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf’a göre akıl ve bulûğ şart değildir. Bu sebeple zengin olan bir çocuğun veyâ bir delinin malından velîsinin; çocuğun veyâ delinin her türlü hareket ve geçiminden sorumlu olan kişinin kurban kesmesi gerekir. Bu çocuk veyâ deli, o kurbanın etinden yer, geriye kalan kısmı da elbise gibi kendisinden faydalanacakları bir şeyle değiştirilir.

Fakat İmam Muhammed’e göre kurban yükümlülüğü için akıl ve bulûğ şarttır. Bu sebeple çocukların ve delilerin mallarından kurban kesilmesi gerekmez. Fetvâ verilen görüş de budur. Velîleri onlar adına kurban kesecek olsalar, bedelini onlara ödemeleri gerekir. Ancak bir kimsenin kendi malından çocuğu için kurban kesmesi mendubtur.

* Misâfir; seferî olan ihramlı kişinin kurban kesmesi vâcib değildir. [14]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Medîne’de on sene ikâmet etti (; orada oturdu) ve (her sene) kurban keserdi. [15]

Bir zengin, kurban niyeti ile bir koyun satın aldıktan sonra yolculuğa çıkar, kurban kesme günlerinde misâfir (hükmünde) olursa o koyunu kurban etmesi gerekmez ve koyun satılabilir. (O kişinin üzerinden) kurban kesmek sâkıt olur; kurban kesme yükümlülüğü düşer. (Kurbanlık olarak satın aldığı o kurbanı kesme yükümlülüğünün) düşmesine sebep yolcu; misâfir hükmünde olmasıdır. Bir fakir, yolculuğa çıksa bile (kurbanlık olarak satın aldığı o) kurban(ı) kesmesi gerekir. Kurban niyeti ile satın aldığı hayvanı satamaz. [16]

Misâfirin üzerine kurban kesmek vâcib değildir. Eğer misâfir bir kimse nâfile olarak kurban keserse o kestiği, kurban yerine yeterli olur. [17]

Kişi, kurbanını ikâmet ettiği yerde kesebileceği gibi, bayram dolayısı ile veyâ başka bir sebeple gitmiş olduğu yerde de kesebilir. Seferî olması, kurban kesmesine ve kestiği kurbanın makbûl olmasına; kabul edilmesine engel değildir.

Seferî iken kurban kesenler, bayram günleri içinde memleketlerine dönerlerse yeniden kurban kesmeleri gerekmez. Kurban bayramının başında mukîm iken kurban kesmeden bayram günlerinde sefere çıkan kimseye de kurban kesmek vâcib olmaz. Sefer hâlinde iken kurban kesmeyip de bayram günlerinde memleketlerine dönenlerin kurban kesmeleri gerekir. [18]

(Hanefî mezhebi dışındaki diğer üç mezhebe göre kurban kesmek, yolcu için de başkaları için de sünnettir.) [19]

Kurbanın Şer'î Hikmeti

6 * Vâcib olan kurban görevi, hakk yolunda fedâkârlığın ve yüce Allâh'ın verdiği nîmetlere karşı yapılan şükrün bir işâretidir. Bunun sonucu da sevâba ulaşmak ve birtakım belâlardan korunmaktır.

Bununla birlikte insanların ihtiyaçları için her gün yeryüzünde yüz binlerce hayvan kesiliyor ve bunlardan yalnız durumları yerinde olanlar yararlanıyor. Kurban bayramında ise Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanmak için birçok hayvan kesiliyor, bunların etlerinden ve derilerinden birçok fakirler de yararlanıyor. İktisâdî olan mesele, dînî ve ahlâkî bir özellik kazanıyor. Kişi menfaati yerine toplumun menfaati bulunmuş oluyor. Bu sebeple kurban kesilmesi, İslâm dînine âit insânî ve sosyal bir fedâkârlık demektir.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

= ***Biz her ümmet için kurban kesmeyi meşrû kıldık ki, Allâh'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine*** *(Allah'tan başkasının adını değil yalnız)* ***O'nun adını ansınlar*** *(, O'nun adını anarak hayvanlarını kessinler).* [20]

7 * Kurban kesilmekle hayvanların sayısı azalmaz. Çünkü kurban kesilen günlerde kasapların kestiği hayvan sayısı azalır ve o günlerde de aynı miktar hayvan kesilmiş olur.

Kendi zevkleri için her gün yüz binlerce hayvanın kesilmesini çok görmeyenlerin, senede bir def'a yüce Allâh'ın rızâsı için bir miktar hayvanın ihtiyaçlı olanların yararına olarak Kurban adı altında kesilmesini çok görmeleri, doğrusu büyük bir düşüncesizliktir.

* Kurbân, yüce Allâh'a yakınlaşmaktır; kurbanlarımız, kurban ile meşgul olduğumuz anlarımız kurb (قرب) anlarımızdır yâni O'na yakınlık kurma, O'na en yakın olma zamanlarımızdır. Kurban, mukarrebûndan olma; takvâya erişme arzusu içinde yüce Yaratıcıya yaklaşanlar arasına girebilme çabasıdır, gayretidir. Kurban takvâya, takvâ da Allâh'a ulaştırır. Nitekim Rabbimiz hacda kesilen kurbanlardan söz ederken kurbanların, aslında Allâh'ı yüceltme ve O'na şükretme vesîlesi olduğunu belirttikten sonra şöyle buyurur:

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلاَ دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى

= *(O kurbanların)* ***ne etleri, ne de kanları Allâh'a ulaşacaktır. Fakat O'na sizin takvânız ulaşacaktır.*** [21]

Kısaca kurbanın meşrû olmasının din, ahlâk ve toplum yararı açısından bir takım

hikmet ve sebepleri vardır. Bunu değerlendiremeyecek, anlamayacak bir akıl sâhibi düşünülemez.

Kurbanın Cinsi ve Kusurlu Olup Olmaması

8 - Kurbanlar, yalnız koyun ve keçi ile deve ve sığır cinsi hayvanlardan kesilebilir. Mandalar da sığır cinsinden sayılır. Belirtilen hayvanların erkek veyâ dişi olmaları fark etmez. Yine de koyun cinsinin erkeğini kurban etmek daha fazîletlidir. Keçinin erkeği ile dişisi kıymetçe eşit olsalar, dişisini kesmek daha fazîletli olur. Aynı şekilde devenin veyâ sığırın erkeği ile dişisi et ve kıymet açısından eşit olsalar, dişisinin kurban edilmesi daha fazîletlidir.

9 * Koyun ile keçi, ya birer yaşını bitirmiş olmalı veyâ koyunlar yedi, sekiz aylık olduğu hâlde birer yaşında imiş gibi gösterişli bulunmalıdır.

Deve en az beş yaşını, sığır da en az iki yaşını bitirmiş bulunmalıdır.

لاَ تَذْبَحُوا إِلاَّ مُسِنَّةً إِلاَّ أَنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ

= **Müsinne** (sayılan hayvan)**dan başkasını kesmeyiniz. Ancak** (böylesini bulmak) **size güç gelirse o başka! Bu durumda cezaa** (diye adlandırılan bir koyun) **kesiverin.** [22]

إِنَّ الْجَذَعَ يُوفِي مِمَّا تُوفِي مِنْهُ الثَّنِيَّةُ

= **Seniyyenin yettiği şeye, cezaa** (diye adlandırılan bir koyun da) **yeterlidir.** [23]

نِعْمَتِ الْأُضْحِيَّةُ الْجَذَعُ مِنَ الضَّأْنِ

= **Cezaa** (diye adlandırılan koyun)**, kurban olarak ne güzeldir.** [24]

Müsinne ve seniyye sözlükte yıllanmış, yaşlı anlamına gelir. Devenin beş yılını bitirmiş olanına, sığırın iki yaşını bitirip üç yaşına girmiş olanına, koyunun bir yaşını bitirip iki yaşına basmış olanlarına seniyye, müsinne denir.

Cezaa sözlükte müsinne sayılacak çağa varmamış tâze hayvan demektir. Kuzunun altı ayını doldurup, kurbanlık koyunlar içerisine katıldığı zaman onlardan fark edilmeyecek derecede gösterişli olanı, âlimlerin çoğuna göre keçinin iki yaşından küçük olanıdır. Arap dilinde cezaa diye adlandırılan koyuna Türkçemizde toklu da denilmektedir.

* Kurbanlık hayvanların varsa doğum kayıtlarına bakarak yaşları belirlenebilir. Eğer doğum kayıtlarını bildiren bir belge yoksa sığır cinsi için örfî olarak kapak atma denilen hayvan yaşını tahmin yönteminden yararlanılabilir. Kapak atma yöntemini şöyle anlatabiliriz: Sığır cinsinin üst çenesinde kesici diş yoktur, 12 tâne azı dişi bulunur. Çenelerinin alt kısmında ise 8 tânesi kesici diş, 12 tânesi azı diş olmak üzere toplam 20 diş bulunur. Alt çenedeki kesici dişler önce geçici; süt dişi olarak çıkar, daha sonra bunlar dökülerek yerlerini kalıcı dişlere bırakırlar. Süt dişlerinden birinci orta kesici dişlerden iki tânesi, sığırlar iki yaşlarını bitirip üç yaşlarına geldiklerinde tamâmen büyümüş olur ve süt dişleri denilen diğer dişlerden en az iki veyâ üç kat daha büyük bulunurlar.

10 - Tavuk, horoz ve kaz gibi evcil hayvanlardan kurban olmaz. Bunları kurban niyeti ile kesmek tahrîmen mekruhtur. Çünkü bunda mecûsîlere benzeyiş vardır. Etleri yenilen vahşî hayvanlar da kurban olamaz.

11 * Koyun veyâ keçiden her biri yalnız bir kişi adına kurban edilebilir. Bir deve veyâ bir sığır ise bir kişiden yedi kişi adına kadar kurban edilebilir. Ancak bu ortaklardan her biri müslüman olmalı, bu hayvanın yedide birine sâhip olmalı ve kendi payını yüce

Allâh'ın rızâsı için kesme niyetini taşımalıdırlar.

اَلْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْجَزُورُ عَنْ سَبْعَةٍ

= **Sığır ve deve**(nin) **yedi** (kişi)**ye** (kadar kurban olarak kesilmesi câiz)**dir.** [25]

Biz Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında temettü haccı yapar ve ortaklaşa yedi (kişi)ye bir sığır ve (yine) yedi kişiye bir deve kurban ederdik. [26]

Kurban kesme niyeti olmaksızın kesilen hayvan kurban yerine geçmez. Çünkü bir hayvan, et niyetine de, Allâh'a yaklaşmak amacı ile de kesilebilir. Yapılan bir fiilin niyet olmadan yüce Allâh'a yakınlaştırıcı olması ise mümkün değildir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ اِمْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

= **Ameller niyetlere göredir, herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicret** (etmekteki niyet)**i Allâh'a ve Resûlüne ise onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicret** (etmekteki niyet)**i de elde edeceği bir dünyâlığa veyâ nikâhlanacağı bir kadına ise onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir.** [27]

لاَ عَمَلَ لِمَنْ لاَ نِيَّةَ لَهُ

= **Niyeti olmayanın ameli de yok** (hükmündedir, geçersiz)**dir.** [28]

11/1 * Ortaklaşa kurban kesecek olan ortakların hepsinin niyeti yüce Allâh'a yaklaşmak olmalıdır. Birisi aynı senenin kurbanını kesmeye, diğerleri ise geçmiş senelerin kurbanını kesmeye niyet etseler, aynı senenin kurbanını kesme niyeti olanın kurbanı câiz, diğerlerininki bâtıldır. Çünkü diğer ortaklar nâfile kurban kesmiş olmaktadırlar. O senenin kurbanına niyet eden kişinin de kurbanın etini yememesi, hepsini sadaka olarak vermesi gerekir. Kurban ortaklardan hepsinin üzerine vâcib olsa veyâ bâzısının üzerine vâcib olsa ister vâcib olma sebepleri aynı olsun, ister değişik olsun, meselâ birisininki halk; tıraş cezâsı, birisinin temettü hac kurbanı, birisinin de kıran hac kurbanı olsa yine kurban câiz olur. Çünkü bunların hepsinin niyeti yüce Allâh'a yaklaşmaktır.

Bunlardan bâzısı daha önce doğan çocuğu için Akîka kurbanına niyet etse o da câizdir. Çünkü Akîka da çocuğun doğumuna şükürdür. [29]

Ortaklar, kesilen kurbandan hisselerini tartarak alırlar, göz karârı ile ayıramazlar.

(İmam Mâlik'e göre bir sığır veyâ bir deve bir âileden yedi ve daha çok kimse için kurban olabilir, bu câizdir. Fakat başka başka âileler için yediden az olsalar da câiz olmaz.)

12 * Kurbanlık hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında; boynuzlu veyâ boynuzsuz veyâ boynuzunun azıcık kırık bulunmasında; kulaklarının delinmiş veyâ enine yarılmış, uçlarından kesilip sarkık bir hâlde bulunmasında; dişlerinin bir kısmının düşmüş olmasında, cinsel organının bulunmamasında, burulmuş olmasında bir sakınca yoktur. Bu hayvanlar kurban edilebilirler.

Hiçbiriniz şerefli dostlarınıza lâyık görmediğiniz hayvanları, kurbanlık olarak (kesilmek üzere) Kâbe'ye göndermesin. Çünkü Allah, şereflilerin en şereflisidir ve her şeyin en iyisine lâyıktır. [30]

Koyun ve keçilerin burulmuş olanlarının kurban edilmeleri daha fazîletlidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Kurban bayramı günü hayaları buruk,

alacalı (ve) boynuzlu iki koç(u kurban olarak) kesti. [31]

13 * İki gözü veyâ bir gözü kör, dişlerinin çoğu düşmüş veyâ kulakları kesilmiş, boynuzlarının biri veyâ ikisi kökünden kırılmış, kulağının veyâ kuyruğunun yarıdan fazlası veyâ memelerinin başları kopmuş bulunan, kulakları veyâ kuyruğu doğuştan bulunmayan bir hayvan, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîslerine göre kurban olamaz:

أَرْبَعٌ لاَ تَجُوزُ فِي الْأَضَاحِيِّ اَلْعَوْرَاءُ بَيِّنٌ عَوَرُهَا وَالْمَرِيضَةُ بَيِّنٌ مَرَضُهَا وَالْعَرْجَاءُ بَيِّنٌ ظَلْعُهَا وَالْكَسِيرُ الَّتِي لاَ تَنْقَى

= (Şu) **dört** (hayvanın) **kurban edilmeleri câiz olmaz: Körlüğü açıkça belli olan tek gözlü, hastalığı açıkça belli olan hasta, topallığı açıkça belli olan topal, ilikleri kurumuş** (derecede) **cılız.** [32]

لاَ يُضَحَّى بِمُقَابَلَةٍ وَلاَ مُدَابَرَةٍ وَلاَ خَرْقَاءَ شَرْقَاءَ وَلاَ عَوْرَاءَ

= **Kulağının ön tarafı kesilip parçası kalmış, kulağının arka tarafı kesilip asılı kalmış, kulağı ortadan yuvarlak bir şekilde delinmiş, kulağı boydan boya ikiye bölünmüş ve bir gözü görmeyen** (, kör olmuş) **hiçbir hayvan kurban edilmez.** [33]

* Hayvanın bir organının yarısı veyâ daha fazlası kesilmiş ise kesilen bu organ sebebi ile o hayvan kurban edilemez; eğer kesik olan kısım yarıdan az ise o hayvan kurban edilebilir. [34]

14 * Kurbanın besili, etine dolgun olması daha fazîletlidir. Kemikleri içinde iliği kalmamış derecede zayıf, aksak, ayağını yere basıp kesileceği yere kadar gidemeyecek hâlde topal veyâ hasta olduğu gözle görülebilen bir hayvan da kurban olamaz.

* Hayvanın kesim ânında çırpınmasından dolayı boynuzunun kırılması, gözünün kör olması ve bunun gibi sebeplerle ayıplanması, ayıplı hâle gelmesi ona zarar vermez. [35]

15 - Kurban kesmekle yükümlü olan bir kimsenin satın aldığı kurbanda yukarıdaki kusurlardan biri daha sonra meydana gelse yerine başkasını alıp kesmesi gerekir. Fakat fakir bir kişinin aldığı kurbanda böyle kusurlar meydana gelirse kurban olarak kesilmesi câiz olur, yerine başkasını alması gerekmez. Hattâ böyle kusurlu bir hayvanı satın alıp kurban kesmesi de yeterli olur. Çünkü bu kurban, o fakir için bir nâfiledir. Nâfilelerde ise genişlik ve kolaylık vardır.

(Diğer üç mezhep imamına göre kurban kesmekle yükümlü olan bir kişinin satın aldığı kurbanda yukarıdaki kusurlardan biri daha sonra meydana gelse yerine başkasını almaya gerek yoktur.)

16 * Bir zenginin aldığı kurban, henüz kesilmeden önce ölse yerine başkasını alması gerekir. Fakir kimsenin aldığı kurban ölse başkasını satın alması gerekmez.

* Kurbanlık hayvanın satım işlemi tamamlandıktan sonra, malın teslim alınma imkânı verilmesine rağmen müşteri o anda teslim almayıp satıcının yanında kalmasını ister ise söz konusu malı gerçekte kabzetmiş; teslim almış ve ardından satıcıya emânet bırakmış sayılır. Bu kurala göre satın alınıp da korunmak veyâ beslenmek üzere kurban bayramına kadar satıcının yanında bırakılan kurbanlık hayvan onun yanında emânet hükmündedir. Emânet malın telef olması; ölmesi, iyileşemeyecek şekilde zarar görmesi, ortadan kaldırılması hâlinde, emâneti elinde tutan kimsede kasıt, kusur veyâ ihmâl bulunmadığı sürece sorumlu olmaz. Dolayısı ile satıcı emânet malı, korunması gerektiği şekilde korur ve buna rağmen mal telef olursa onu tazmîn etmesi; ödemesi gerekmez, mal müşterinin malı olarak

telef olmuş olur:

مَنْ أُودِعَ وَدِيعَةً فَلاَ ضَمَانَ عَلَيْهِ

= **Bir mal hıfz edilmek üzere** (; korunup, gözetilsin diye) **kimin yanına emânet olarak bırakılırsa** (emâneti koruyan) **o kimse üzerine tazmînât yükleme yoktur.** [36]

Bir malı ödünç alıp hıyânet etmeyen kişinin (alınan o mala bir zarar gelmesi durumunda, zararı) ödeme sorumluluğu yoktur. Kendisine bir mal emânet edilip de hâinlik etmeyen kişinin ödeme sorumluluğu yoktur. [37]

Bu durumda, kurbanlık hayvanın daha önce ücreti ödenmemişse alıcının ödemesi gerekir. Ölen hayvanı satın alan kişi zenginse yenisini alıp kesmek zorundadır. Yoksulsa yeniden hayvan alıp kesmesi gerekmez.

Fakat kurbanlık hayvanı elinde emânet olarak bulunduran kimse, onu gerektiği şekilde korumaz veyâ ihmâlkâr davranır ve bu yüzden hayvan telef olursa hayvanın değerini tazmîn etmesi; ödemesi gerekir. Bu durumda da hayvan sâhibi zengin ise (kurbanlığın) yenisini alıp keser. Yoksul ise kesmesine gerek yoktur. [38]

17 - Zengin kimsenin aldığı kurbanlık kaybolsa veyâ çalınsa yerine başka bir hayvanı kestikten sonra bulunsa kaybolup sonra bulunan hayvanı kesmesi gerekmez. Çünkü üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Fakat fakir kimsenin o bulunan kurbanı da kesmesi gerekir. Çünkü fakirin satın aldığı kurbanlık, kurban olmak üzere belirlenmiştir, kendisine vâcib olmadığı hâlde bunun kurban olmasını kendisine gerekli kılmıştır.

18 - Kurban için alınan hayvan, çalındıktan veyâ kaybolduktan sonra yerine başka kurban alınıp, daha sonra kurban kesme günleri içinde kaybolan hayvan bulunsa bakılır; sâhibi zengin ise bu iki kurbandan dilediğini keser. Ancak sonradan almış olduğu hayvanın kıymeti ilk hayvandan daha az olur ve bunu kesmiş olursa aradaki kıymet farkını sadaka olarak vermesi gerekir. Fakat kurban sâhibi fakirse o iki hayvanı da kesmesi gerekir. Çünkü bu kurbanlar fakir hakkında birer adak kurbanı yerindedir. Yâni fakire kurban kesmek vâcib olmadığı hâlde kurbanı alarak bunu kendi üzerine vâcib kılmıştır. Başlanılan nâfile bir ibâdeti tamamlamaksa vâcibtir. Bir görüşe göre bunlardan yalnız birini kesebilir.

19 * Kaybolan kurbanlık hayvan yerine alınan ikinci kurbanlık hayvan daha kesilmeden kurban kesme günlerinden sonra önceki kayıp hayvan bulunsa (kurban kesim günleri geçtiği için) sâhibi bu iki hayvandan hiçbirini kesmez, bunların en kıymetli olanını fakirlere sadaka olarak verir.

20 * Bir kimse aldığı kurbanlık hayvanı satıp onun yerine dengini almış olsa İmam Ebû Yûsuf’a göre câiz değildir. Çünkü alınan hayvanın kendisine yüce Allâh’ın hakkı geçmiştir. Fakat İmam Âzam ile İmam Muhammed’e göre mekruh olmakla birlikte câizdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Urve el Bârikî (radiyallâhü anh)a, bir kurban satın alması için bir dinar (; altın para) verdi. O da (bir dinara) iki koyun satın aldı, birini bir dinara sattı. Bir koyun ile bir dinarı Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a getirdi. Efendimiz, ticâretinin bereketli olması için ona duâ etti. [39]

21 - Kurbanlık bir hayvan kesilmeden önce doğursa yavrusu da kendisi ile berâber kesilir. Çünkü yavru annesine bağlıdır. Eğer yavru kesilmeyip satılırsa parasını sadaka olarak vermek gerekir.

Kurbanın Kesilme Vakti

22 * Kurbanın kesilecek zamânı Zilhiccenin on, on bir ve on ikinci günleri olan

Kurban bayramının birinci, ikinci ve üçüncü günleridir. Efdal; fazîletli vaktinin Kurban bayramının birinci gününün zevâlinden önce olduğunda âlimler arasında ittifak vardır.

Kurban kesme günleri üç gündür. [40]

Kurban (kesme) günleri; yevm-i nahr (; Kurban bayramının ilk günü) ve ondan sonraki iki gün olmak üzere üç gündür. O günlerden istediğinde kurban kes. Fazîletli olan ilk gün kesmektir. [41]

(Mâlikî ve Hanbelîler de kurban kesmenin vakti konusunda Hanefîlerle aynı görüştedir. Kurban kesmenin vakti İmam Şâfiî'ye göre: **Bütün teşrîk günleri kurban kesme zamânıdır** [42] hadîsince gece ve gündüz olmak üzere teşrîk günlerinin sonuna kadar devam eder ve kurbanlar, bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar kesilebilir.) [43]

23 * Kurbanlar, şehirlerde veyâ bayram namazı kılınan diğer yerlerde bayram namazı kılındıktan sonra kesilir.

إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا نُصَلِّي ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَنْحَرُ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا وَمَنْ ذَبَحَ فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ النُّسُكِ فِي شَيْءٍ

= **Bizim bu günümüzde ilk yapacağımız iş, önce** (bayram) **namaz**(ını) **kılmak, sonra dönüp kurbanımızı kesmektir. Kim böyle yaparsa bizim sünnetimize** (, bizim yolumuza) **uymuş olur. Her kim** (kesim vaktinden önce) **keserse o kurban âile halkına sunduğu bir etten başka bir şey değildir, bunun kurban olması söz konusu değildir.** [44]

مَنْ كَانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَلْيُعِدْ

= **Her kim** (bayram) **namaz**(ın)**dan önce kurban kesti ise yeniden kessin.** [45]

Bayram namazı kılınmayan yerlerde ise bayram gününün fecrinden sonra kesilir. İlk vakti budur. Kurbanı geceleyin kesmek tenzîhen mekruhtur.

* Bayram günü Minâ'da olan hacılar, bayram namazı vaktinde hac ibâdeti ile uğraştıkları için bayram namazı kılmaları gerekmez, fecirden sonra kurbanlarını keserler. [46]

24 * Kurbanlar kıbleye karşı yatırılır ve Allâh'a hamd etmek amacı ile:

بِسْمِ اللَّهِ اَللَّهُ أَكْبَرُ denilerek kesilir. Hayvan kesilirken Besmele çekilmesi şarttır, kesimden önce veyâ sonra duâ da edilebilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) (kurban keseceği zaman) Besmele çeker ve tekbîr getirirdi (, Bismillah ve Allâhü Ekber der idi). [47]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Kurban bayramı günü hayaları buruk, alacalı (ve) boynuzlu iki koç kesti, onları (kesime hazırlayıp yönlerini) kıbleye çevirdiği zaman:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ...إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ

= ***Ben,*** *(bütün dinlerden)* ***yüz çevirerek yüzümü İbrâhim*** *(aleyhisselâm)****ın dîni üzere gökleri ve yeri yoktan var eden*** *(Allâh)****a çevirdim. Ben,*** *(Allâh'a)* ***ortak koşanlardan değilim.*** [48] **Şüphesiz namazım ve** (diğer) **ibâdet**(ler)**im, hayâtım** (boyunca işlediğim tüm amellerim) **ve ölümüm** (ânına kadar taşıyacağım îmânım ve ona bağlı hareketlerim) **âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bana böyle emir**

olundu ve ben müslümanların ilkiyim [49] *diye duâ etmiş, sonra (Besmele çekerek) Allâh'ın adını anmış, tekbîr getirmiş ve (onları) kesmişti.* [50]

Kurbanı, elinden geliyorsa sâhibi kesmelidir. Kesmek elinden gelmiyorsa uygun gördüğü bir müslümana emredip kestirmelidir.

Kurban kesilir iken, kurban sâhibinin de orada bulunması müstehabtır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kızı hazreti Fâtıma'ya şöyle buyurmuştur:

قُومِي إِلَى أُضْحِيَّتِكِ فَاشْهَدِيهَا فَإِنَّ لَكِ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ مِنْ دَمِهَا أَنْ يُغْفَرَ لَكِ مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِكِ

= **Kalk, kurbanının yanında hazır bulun. Çünkü onun** (dökülecek) **kanının ilk damlası ile** (birlikte işlemiş olduğun) **geçmiş** (küçük) **günahların bağışlanır.** [51]

Bilerek Besmele terk edilirse, çekilmezse kurbanın eti yenilemez. Çünkü kesilen hayvanın etinin yenilebilmesi için kesimde Allâh'ın adının anılması şarttır. Kurban sâhibinin eli hayvanı kesen kişinin eli üzerinde olarak hayvanı kesecek olsalar, her ikisinin de Besmele çekmesi gerekir. Bunlardan biri Besmeleyi terk ederse hayvanın eti yenilemez.

25 * Hayvanı kesen kişi, Besmele yerine Elhamdülillâh, Sübhânallah, Allâhü Ekber sözlerinden birini söylese ve bununla amacı Besmele çekmek yâni Allâh'ın adını anmak ise bu yeterlidir. Bu sözlerden birini Allâh'ın adını anma amacı ile değil, zikir amacı ile söylese yeterli olmaz. Meselâ: Bir kimse hayvan keserken aksırsa ve bu sebeple hamd etmek amacı ile Elhamdülillâh dese ayrıca Besmele çekmezse kestiği yenilmez.

Birden çok hayvan kesilmek istenildiğinde, tek Besmele hepsi için yeterli olmaz. Çünkü kesimde koşul, kesme üzerine Besmele çekmektir. İkinci hayvanın kesimi, birinci hayvanın kesiminden başka bir şeydir. [52]

26 - Kurban bayramında kesilmek üzere satın alınmış olan kurbanlık hayvan kesilmese kurban kesme günleri de geçmiş olsa mevcutsa o hayvanı, kaybolmuş veyâ ölmüş ise kıymetini sadaka olarak fakirlere vermek gerekir. Kesim, ertesi seneye bırakılmaz.

27 * Kurbanın vâcib olmasında, kurban kesme günlerinin sonu dikkate alınır. Bu sebeple Kurban bayramının üçüncü günü güneş batmadan önce zengin olan mükellef bir müslümana kurban kesmek vâcib olur. İsterse daha önce fakir olsun, yine kurban kesmesi gerekir. Aksine olarak Kurban bayramının üçüncü günü güneş batmadan önce fakir düşen veyâ ölen ve o âna kadar kurban kesmeyen kişilerden kurban kesme yükümlülüğü düşer.

* Zengin bir kimse kurban kesim günlerinde kurban kesmeden ölse kurban ondan düşer. Çünkü gerçekte kurban henüz vâcib değildir. Fakir bir kimse kurban kesse vaktin sonunda da zengin olsa sağlam görüşe göre, o kimsenin kurbanını iâde etmesi; yeniden kurban kesmesi gerekir. Çünkü onun birinci kurbanının nâfile olduğu açığa çıkmaktadır.

Müteahhirûn fakihler demişlerdir ki, (bir kimse) fakir olduğu hâlde kurban kesse (kurban kesim) vaktin(in) sonunda da zengin olsa kurbanı iâde etmesi; yeniden kurban kesmesi gerekli değildir. Biz de müteahhirûn fakihlerinin sözlerini tutarız. [53]

* Kurbanlık hayvana ortak olanlardan birisi ölür ve onun mîrasçı veyâ mîrasçıları da diğer ortaklarla birlikte ölen kişi adına o kurbanı kesmeye râzı olursa bu câizdir. [54]

28 * Zilhiccenin onuncu; Kurban bayramının birinci günü olduğuna şâhitlik edilip bayram namazı kılındıktan ve kurbanlar kesildikten sonra, o günün henüz arefe günü olduğu anlaşılsa kılınan bayram namazı ve kesilen kurbanlar geçerlidir. Çünkü bu gibi hatâlardan kaçınmak her zaman için mümkün değildir.

29 * Zilhiccenin onuncu günü olduğu zeval vaktinden önce anlaşılsa bayram namazı kılınır, daha sonra kurbanlar kesilir. Fakat zeval vaktinden sonra anlaşılmış olsa o gün bayram namazı kılınmaz, kurbanlar kesilebilir. Ertesi gün de bayram namazı kılınır.

Hayvanı, kesileceği yere sert davranılmayarak götürmeli, keskin bıçak kullanılarak hayvana eziyet verilmemelidir.

وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ

= (Hayvan) **kestiğiniz zaman da kesmeyi iyi yapın.** (Hayvan kesimi yapacak olan) **her biriniz bıçağını bilesin ve kestiği hayvana acı çektirmesin.** [55]

Kesilen hayvanın fazla acı duymaması için hayvan hareketsiz bir duruma geldikten sonra derisi yüzülmelidir. Kurban sâhibi, kurban kesildiği gün ilk yemeğini kurbanın ciğerinden seçmesi, ilk yemeğinin kurbanın ciğeri olması mendubtur.

30 * Kişi, ister kurban kessin ister kesmesin Zilhiccenin ilk on gününde saçından, kıllarından ve tırnaklarından bir şey alması, kesmesi, kısaltması, yolması ve diğer şekillerle gidermesinde bir sakınca yoktur. [56]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) (Medîne'den) Mekke'ye kurban gönderir idi... Kurbanları Mekke'ye yolladıktan sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ihramlı kimsenin sakındığı şeylerin hiç birisinden sakınmazdı. [57]

Yine de kurban kesecek kişinin, Zilhicce ayının ilk on gününde tırnak kesimini kerâheti gerektirecek kadar uzun süre (ki, bu süre kırk gündür) [58] ertelememek şartı ile tırnak ve saç kesimini geciktirmesi mendubtur. [59]

(Mâlikîler ile Şâfiîlere ve Hanbelîlerden bir guruba göre bir kimsenin Zilhicce ayı girince kurbanını kesinceye kadar saçlarını ve tırnaklarını kesmesi mekruh, bâzı Hanbelî âlimlerine göre de bunun yapılması haramdır.) [60]

Kurbanın Eti ve Derisi İle İlgili Yapılacak Şeyler

31 * Adak dışındaki kurbanın etinden sâhibi, zengin olsun olmasın yiyebileceği gibi fakir olmayan kimselere de yedirir ve dağıtabilir. Fetvâ bu şekildedir.

Kurbanın üçte birini kendisi ile âilesi; üçte birini eş, dost ve akrabâlar; üçte birini de fakir ve yoksullar için ayırmak mendubtur. [61] Eğer kurban sâhibi orta hâlli olur, maddî durumu çok iyi olmaz ve geçimlerini karşılamak zorunda olduğu kimseler kalabalık ise kurbanın etini dağıtmayıp, onların yemeleri için alıkoyabilir, bu mendubtur.

* Kurban kesen, kurbanın etinin hepsini dağıtmayıp, kendisi için alıkoymuş olsa tamâmını kendisi yese de câizdir. Çünkü kurbanda vâcib olan Allâh'a yakınlaşma amacı ile kan akıtmaktır. Eti tasadduk etmek; sadaka olarak dağıtmaksa tatavvudur; nâfiledir. [62]

Kurban etlerinin dağıtımı ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de:

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ

= O** (kestiğiniz kurba)**nlardan yiyin, eli dar olana ve fakire ondan yedirin. [63]

وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

= (Kurbanın etinden) ***yiyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin*** [64] buyrulmuştur. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem de:

كُلُوا وَأَطْعِمُوا وَاحْبِسُوا أَوْ ادَّخِرُوا

= (Kurbanın etinden) **yiyin, yedirin, saklayın yâhut biriktir**(ebilirs)**in**(iz)**.** [65]

كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَادَّخِرُوا

= (Kurban etlerini, hem kendiniz) **yiyin,** (hem başkalarına) **dağıtın,** (kalan kısmını azık olarak daha sonra yemek üzere) **saklayın** (, saklayabilirsiniz) [66] buyurmuştur.

Diğer bir görüşe göre bir fakir, Kurban bayramında kurban olmak üzere satın alıp kestiği hayvanın etinden yiyemez. Çünkü kendisine vâcib olmadığı hâlde böyle kurbanlık alıp kesmesi adak sayılır. Adak yapan kimse de kendi adak kurbanının etinden yiyemez; eşine, usûl ve furûuna ve zenginlere yediremez. Eğer yedirirse yedirdiğinin kıymetini fakirlere vermesi gerekir.

32 * Kurbanlık hayvanın sütünden yararlanmak, etini veyâ postunu satıp parasını almak veyâ demirbaş olmayacak bir şeyle değiştirmek mekruhtur. Böyle bir iş yapılırsa sütün kıymetini, satılan et veyâ derinin bedelini fakirlere sadaka olarak vermek gerekir.

مَنْ بَاعَ جِلْدَ أُضْحِيَّتِهِ فَلاَ أُضْحِيَّةَ لَهُ

= **Kim kurbanın derisini satarsa onun kurban** (sevâb)**ı yoktur.** [67]

لاَ تَبِيعُوا لُحُومَ الْهَدْيِ وَالْأَضَاحِيِّ فَكُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَاسْتَمْتِعُوا بِجُلُودِهَا وَلاَ تَبِيعُوهَا

= **Kurbanların ve hedyin** (; Kâbe’ye bağışlanan kurbanın) **etlerini satmayın, yiyin ve tasadduk edin.** (Derilerinden de) **faydalanın ama satmayın.** [68]

Kurbanlık hayvanın etinden veyâ postundan kasap ücreti de verilmez.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem), (beni göndererek), kurbanlık develeri ile ilgilenmemi; onların etlerini, derilerini, çullarını tasadduk etmemi, bunlardan kasaba bir (ücret) vermememi emretti ve: **Kasaba** (ücretini) **biz kendimizden veririz** *dedi.* [69]

33 * Kurbanın postu sadaka olarak verilir veyâ ondan seccade veyâ sofra gibi evde kullanılacak bir eşyâ yapılabilir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) için tulumda (; su kabında) şıra yapardık. [70]

Sizden biri her yıl kestirdiği kurbanın derisinden tulum yapmaktan âciz mi? [71]

Kurbanlık hayvan kesilmeden önce yünlerini kırkmak; makasla kesmek mekruhtur. Eğer kırkılacak olursa sadaka olarak verilmelidir. Fakat hayvan kesildikten sonra postunda bulunan yünler kırkılarak kullanılabilir.

34 - Birkaç kişi, yanlışlıkla birbirinin kurbanını kesecek olsalar; her kesilen hayvan, sâhibinin kurbanı olmak üzere câiz olur. Birbirlerine bir şey borçlu olmazlar. Bu durumda her biri, kendi hayvanının eğer mevcut ise etini alır. Kesilen hayvanlar yenilmiş veyâ dağıtılmışsa aradaki kıymet farkını birbirlerine helâl ederler. Eğer cimrilik ederler ve helâl etmezlerse her biri diğerine âit kurban etinin kıymetini öder. Bu durumda, bu kıymet farkını da sadaka olarak vermeleri gerekir. Çünkü bu, kurban etinin bedelidir.

35 - Bir kişi, kendisine (emânet olarak) bırakılan bir kurbanı, sâhibinden izinsiz bayram günü sâhibi adına kesecek olsa bedelini ödemesi gerekmez. Sâhibinden kurban yükümlülüğü düşer. Çünkü kurban olarak bıraktığı için kesilmesine izin vardır.

36 - Bir kimse, zorla ele geçirmiş olduğu bir hayvanı kendi adına kesecek olsa diri hâlindeki kıymetini ödemek şartı ile sahîh olur. Fakat bir kimse, kendisine emânet olarak bırakılan bir hayvanı kendi adına kurban olarak kesecek olsa, hayvanı kesmeden önce parasını ödemediğinden sâhibi olmadığı bir hayvanı kestiği için sahih olmaz. Rehin olarak bırakılan hayvan, rehini elinde bulunduran kimseye göre kurban hususunda bir görüşe göre

zorla alınmış, diğer bir görüşe göre emânet hükmündedir.

37 - Bir kimse, kendi malından sevâbını ölüye bağışlamak niyeti ile bayram günü kestiği kurbanın etinden yiyebilir, başkalarına da verebilir. Tercih edilen görüş budur. Fakat bir kimse, mîras bırakan kişinin emri ile onun adına keseceği kurbanın etinden yiyemez. Bunun tümünü sadaka olarak vermesi gerekir.

38 * Kurban kesmesi vâcib olan bir kimsenin tek başına kesme niyeti ile satın aldığı kurbanlık deve veyâ sığıra, daha sonra altı kişi ortak olmak istese o hayvanı kurban olarak kesmeleri kerâhetle câizdir. Kurbanlığı ilk satın alan kimse vermiş olduğu sözden caymış sayıldığından, ortaklarından alacağı parayı sadaka olarak vermelidir. Ancak o kimse, hayvanı alım aşamasında başka altı kişiyi ortak etmeyi niyet ederse câizdir, bu kurbanlık deve veyâ sığır hepsi için yeterli olur.

Hayvanı satın alma sırasında hiçbir niyeti yoksa fakat altı kişi daha bu kurbana ortak oluncaya kadar kurbanı kendine vâcib kılmazsa kurban hepsi adına câiz olur. [72]

Eğer o kimse, fakir ise başkalarının ortak olmasına izin veremez. Çünkü keseceği bu kurban, adak yerindedir ve onu satın almakla kendine kurban kesmeği vâcib kılmıştır.

39 - Kurban kesmenin rüknü, temel esâsı; kurbanlık hayvanı boğazlayıp kanını akıtmaktır. Bu olmadıkça vâcib olan kurban ibâdeti yerine getirilmiş olamaz. Bu sebeple kurbanın kesilmeden sadaka olarak verilmesi câiz değildir. Fakat alınan kurban, herhangi bir sebeple kurban kesme günlerinde kesilemezse diri olarak sadaka verilmesi gerekir. Çünkü bu durumda, kan akıtma işi sadaka vermeye dönüşür ve etinden sâhibi yiyemez.

40 - Bir kurbanı kitab ehlinden olan bir gayrimüslimin kesmesi mekruhtur. Mecûsîlerin, puta tapanların, ateistlerin kesmesi ise kesinlikle câiz değildir. Fakat kurban etinden herhangi bir gayrimüslime bağış yolu ile vermekte bir sakınca yoktur.

Akîka, Nesîke Kurbanı

41 * Yeni doğan çocuğun başındaki ilk ana tüyüne ve bu çocuğun doğumundan yedi gün sonra yüce Allâh'a şükür olarak kesilen kurbana da akîka (عقيقه) denir. Akîka kelimesi sözlükte kesmek, yarmak anlamına gelir. Doğumdan sonra bebeğin ilk saçları kesildiği veyâ onun adına bir hayvanın boğazı kesildiği için bu isim kullanılmıştır. [73] Akîka anne ve babaya isyân etme; onlara karşı gelme, onların meşrû isteklerine uymama anlamına da geldiğinden çocuğun doğumundan yedi gün sonra kesilen kurbanın, itâat, ibâdet ve kesilen kurban anlamlarına da gelen nesîke (نسيكه) olarak isimlendirilmesi daha iyidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e akîkadan soruldu da: **Allah,** (akîka kelimesinin anlamı olan) **anne babaya isyânı** (, isyân etmeyi) **sevmez** *buyurdu.* [74]

Akîka, nesîke Hanefîlere göre mubah, diğer üç mezhep imamına göre sünnet, Zâhiriyye mezhebine göre ise vâcibtir.

مَنْ وُلِدَ لَهُ وَلَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يَنْسُكَ عَنْ وَلَدِهِ فَلْيَفْعَلْ

= **Kimin bir çocuğu olur da, ona bedel kurban kesmek isterse bunu yapsın.** [75]

42 * Akîka kurbanı, çocuğun doğduğu günden itibâren bulûğ çağına erinceye kadar kesilebilir, yedinci günü kesilmesi daha fazîletlidir. Çocuğun doğduğu gün, bu yedi gün arasında sayılır ve o gün akîka kurbanı kesilir. Çünkü yedinci günü kesilmesi diğer üç mezhep imamına göre müstehabtır.

Akîka (kurbanı) yedinci veyâ on dördüncü ya da yirmi birinci günü kesilir. [76]

كُلُّ غُلاَمٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ وَيُحْلَقُ وَيُسَمَّى

= **Her çocuk** (doğumunun) **yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka** (kurbanı) **karşılığında** (konulmuş) **bir rehînedir,** (akîka) **kesildikten sonra** (çocuğun başı) **tıraş edilir ve** (kendisine) **isim verilir.** [77]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), (torunları) Hasan ve Hüseyin (radiyallâhü anhümâ) için akîka kurbanı olarak birer koç kurban kesmiştir. [78]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, peygamber olarak gönderildikten sonra kendisi için akîka (kurbanı) kesti. [79]

* İmam Ahmed bin Hanbel'e göre **Her çocuk, akîkasına rehindir** hadîsinin anlamı şudur: Yâni ebeveyni; anne babası hakkında şefaatten hapsedilmiş, alıkonulmuştur… Hadîsin açık anlamına göre her çocuk kendisi hakkında rehindir ve ona istenen hayırdan alıkonulmuş, hapis olunmuştur. Her ne kadar ebeveyninin akîka kurbanı kesmeyi terk etmesinden ötürü, anne ve babası kendisi için akîka kurbanı kesmiş olan kimsenin ulaşacağı şeylerden engellenmiş olsa da bundan, onun âhirette bu yüzden cezâ göreceği anlamı çıkmaz. Bâzen çocuk kendi kesbi; kazancı olmasa da ebeveyninin kusuru sebebi ile bir hayrı kaçırabilir. Nitekim cinsel ilişki sırasında babası besmele çekerse şeytan, çocuğa zarar vermez. Besmele çekmeyi terk ederse çocuk için bu koruma söz konusu olmaz. [80]

43 - Kurban kesmek için uygun olan her hayvan, akîka için de yeterli olur. Doğan erkek ve kız çocukların her biri için akîka olarak bir koyun kesilmesi yeterli olur.

44 * Akîka kurbanının kemikleri, çocuk sağlıklı, dert ve sıkıntılardan uzak olsun diye kırılmaz, [81] ek yerlerinden ayrılarak pişirilir, daha sonra bu kemikler bir yere gömülür.

Doğumu yaptıran ebeye akîka kurbanından bir parça verilmesi müstehabtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (kızı) Fâtıma'nın, çocukları Hasan ve Hüseyin için kestiği akîka ile ilgili olarak, ebeye kurbanın bir budunun gönderilmesini, yemelerini, yedirmelerini ve onun herhangi bir kemiğini kırmamalarını bildirmiştir. [82]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (kızı) Fâtıma radiyallâhü anhâya: **Hüseyin'in saç**(lar)**ını tart, ağırlığı kadar gümüş tasadduk et ve ebeye de akîkanın** (bir) **ayağını** (, bir budunu) **ver** *dedi.* [83]

Diğer bir açıdan çocuğun alçak gönüllü olması, kötü huylardan ve hırstan uzak olmasına bir işâret olsun diye kemiklerin kırılması da müstehab görülmüştür.

Akîka kurbanının eti ve derisinin hükmü kurbanlık hayvanların hükmü gibidir; kişinin kendisi ve ev halkı da bu etten faydalanır. Bir kısmı da ihtiyaç sâhiplerine dağıtılır.

Zebh, Zebîha ve Tezkiyenin Mâhiyetleri

45 * Zebh (ذبح), boğazlamak; hayvanın boğazına bıçak vurup boynun alt tarafından, çenenin altından damarlarını kesmek demektir. Boğazlanmış veyâ boğazlanacak olan hayvana da zebîha (ذبيحه) denir. Tezkiye (تذكيه), boğazlamak, kurbanı kesmek demek olup, dînimizde iki türlüdür; birisi gerçek ve isteğe bağlı tezkiyedir ve bir hayvanı usûlüne göre keskin bir âletle boğazlamaktır. Diğeri de hükmî ve zoraki tezkiyedir ki, bir avın aldığı yaradan ibârettir. Bir av şartlarına uygun olarak almış olduğu bu yaradan ölürse boğazlanmış sayılır.

46 * Bir hayvanın göğsün bitim yerinden, boynun alt tarafından bıçak vurup boğaz damarlarını kesmeye nahr denir. Deveyi, boynun alt tarafından, çenenin altı kısmından,

çenenin altından kesmek mekruh olduğu gibi koyun ve sığırı da göğsünün üst kısmından kesmek mekruhtur. [84]

Boğazlama; Hayvanları Kesim İşlemi

47 * Eti yenilen hayvanların yenilebilmesi için, onların boğazlanması şarttır. Yüce Allah yenilmesi câiz olmayan etleri sayarken, boğazlanan hayvanları ayırmıştır:

أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلاَّ مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ... حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ

= ***İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydı ile okunacak*** *(, aşağıda bildirilecek)* ***olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı… Ölmüş hayvan,*** *(akıcı hâlde bulunan)* ***kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan,*** *(henüz canı çıkmamışken)* ***kestikleriniz dışında; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar size haram kılındı.*** [85]

Meşrû boğazlama, hayvanın nefes borusu ile yeme ve içme borusunu ve bunların arasında bulunan iki damarı kesmekle yapılır. Bu dört şeyden üçünün kesilmesi, İmam Âzam'a göre yeterlidir. İmam Ebû Yûsuf'a göre nefes borusu ile yemek borusu ve iki damardan biri kesilmelidir. İmam Muhammed'e göre de bu dört organdan her birinin çoğu kesilmiş olmalıdır.

48 * Hayvanları boğazlama hususunda damarlarını kesip kanlarını akıtacak herhangi bir âlet yeterlidir. Meselâ: Bıçak yeterli olduğu gibi keskin kamış kabuğu, cam parçası da yeterli olur. Ancak bu âlet, hayvana eziyet vermeyecek şekilde keskin olmalıdır.

أَرِنْ أَوْ أَعْجِلْ مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ فَكُلُوا مَا لَمْ يَكُنْ سِنًّا أَوْ ظُفْرًا وَسَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذَلِكَ أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ وَأَمَّا الظُّفْرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ

= (Hayvanı) **kanın dökülmesi sağlayan şeylerle kes,** (keserken) **elini çabuk tut ve üzerine Allâh'ın adını an.** (Kesme âleti) **tırnak ve diş olmamak şartı ile** (hayvanın etini) **yiyiniz. Diş kemiktir, tırnağa gelince;** (o da) **Habeşlilerin bıçağıdır.** [86]

أَمْرِرِ الدَّمَ بِمَا شِئْتَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

= **Kanı istediğin şeyle akıt ve** (hayvanı keserken) **yüce Allâh'ın adını an.** [87]

Ka'b bin Mâlik (radiyallâhü anh), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Bir kız çobancık, sürüsünü güderken içerisinde öleceğinden korktuğu bir koyunu çakmak taşı ile boğazladı *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de ona, boğazlanan koyunun etini yemesini emretti.* [88]

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلاً أَنْ يُتْقِنَهُ

= Allah, sizden biriniz bir iş yaptığı zaman, işini sağlam (; doğru, düzgün, iyi) **yapmasını sever.** [89]

* Hayvan boğazlamada, hayvan kesiminde kullanılan âletin hayvanın damarlarını yaran, kanını akıtan bir âlet olması gerekir. Kesimin demirden (, çelikten) bir bıçakla yapılması tercih edilir. Bununla birlikte bir hayvandan elde edilmiş, hayvanın damarlarını

kesebilecek durumda olan tırnak, diş ve benzeri şeylerle de kesim yapılabilir. Ancak kişi, kendinden ayrılmamış diş ve tırnaklarını kullanarak hayvan boğazlayamaz. Çünkü bu kesim yapmak değil, hayvanı dişleyerek öldürmek anlamına gelir. [90]

Kesim âletini, hayvanı yere yatırdıktan sonra keskinleştirmeye, bilemeye çalışmak mekruhtur. Hayvanı ayağından tutarak kesim yerine çekmek ve sürüklemek de mekruhtur. Hayvanı boynunun altından yâni boğazından değil de üstünden kesmek; daha soğumadan kafasını tamâmen kesip, derisini soymak da mekruhtur.

(Kestiğiniz) hayvanın canının çıkmasında acele etmeyin. [91]

49 * *Ateş ile kesilen hayvan helâl olur mu?* Ateşle kesilen hayvandan kan akarsa helâl; eğer kan donarsa helâl değildir. [92]

50 * Hayvana herhangi bir eziyet vermeden onun direncini azaltan bir takım âlet ve metotları kullanmakta bir sakınca yoktur. Buna göre kesimden önce öldürücü olmayan karbondioksit kullanmak gibi bir takım uyuşturucu metotların kullanılması helâldir. Eğer bunlar kullanıldığında kesim sırasında, normal hayâtının devam ettiği kuvvetle biliniyor, kabul ediliyorsa hüküm böyledir. Çünkü böyle bir durumda hayvana eziyet vermek söz konusu değildir. Ancak tabanca ile bayıltıp yere düşürmek veyâ odun, keser, sopa gibi bir ağırlıkla yâhut da elektrik akımı veyâ buna benzer her türlü uyuşturucu araç ve metodu kullanmak haramdır. Çünkü bu gibi hareketler hayvana eziyet verdiği için şer'an yasaktır. Ancak bu gibi şeyler kullanıldığı hâlde hayvan normal olarak yaşıyor, yaşamaya devam ediyorsa kesimden sonra hayvanın yenilmesinde bir sakınca yoktur. [93]

51 * Hayvanı boğazlarken tesmiyede bulunmak; Besmele çekmek gereklidir.

وَلاَ تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ

= ***Üzerlerine Allâh'ın ismi anılmayan** (hayvan)**lardan yemeyiniz.*** [94]

Tesmiye konusunda Allâh'ın mübârek isimlerinden herhangi birini söylemek de yeterli olur. Meselâ: اَللّٰهُ , اَللّٰهُ أَعْظَمُ , اَللّٰهُ أَكْبَرُ denilmesi yeterlidir. Ancak Allâh'ın ismini اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي ve benzeri şekilde duâ amacı ile anmak yeterli olmaz. بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ أَكْبَرُ demek müstehabtır.

* Hayvan boğazlarken, hayvanı keserken Allâh'ın adı yanında başka bir ismi de söylemek meselâ *Allâhım! Falan oğlu falanın bu kurbanını kabul et* demek mekruhtur. Bu söz, Besmele çekmeden ve hayvanı kesmek için yatırmadan önce söylenirse bir sakınca yoktur. [95]

Hayvanı kıble tarafına çevirerek kesmek sünnet, bunu yapmamak mekruhtur.

52 * Besmele bilerek terk edilirse hayvanın eti yenmez, haram olur. Fakat unutma sonucu olarak Besmele terk edilirse kesilen hayvanın eti yenir. Çünkü unutarak yapılan kusurlar bağışlanmıştır.

ذَبِيحَةُ الْمُسْلِمِ حَلاَلٌ وَإِنْ لَمْ يُسَمِّ مَا لَمْ يَتَعَمَّدْ وَالصَّيْدُ كَذَلِكَ

= **Besmeleyi kasten** (; bilerek) **terk etmediği sürece ister** (Besmele) **çeksin ister çekmesin müslümanın kestiği hayvan yenir. Av** (da) **dahi durum böyledir.** [96]

ذَبِيحَةُ الْمُسْلِمِ حَلاَلٌ ذَكَرَ اسْمَ اللّٰهِ أَوْ لَمْ يَذْكُرْ إِنَّهُ إِنْ ذَكَرَ لَمْ يَذْكُرْ إِلاَّ اسْمَ اللّٰهِ

= **Üzerine Allâh'ın adını ansın ya da anmasın müslümanın kestiği** (hayvan)

helâldir (, yenilebilir)**.** (Çünkü kurban kesen) **o** (müslüman)**, bir isim anacak** (, bir isim söyleyecek) **olsa idi mutlaka** (Besmele çekerdi;) **Allâh'ın adını anardı**. [97]

(İmam Şâfiî'ye göre hayvanı sâdece boğazlamak yeterlidir. Besmele okunması bir müekked sünnettir. Besmele bulunmasa yâni بِسْمِ اللّٰهِ denilmese de, hayvanın eti haram olmaz. Bununla berâber Şâfiîlerce de Besmeleyi terk etmek mekruhtur.)

Etleri Yenilen ve Yenilmeyen Hayvanlar

53 * Yaratılışında vahşîlik ve bayağılık olmayan, iğrenç görülmeyen hayvanların etleri helâldir, yenilebilir. Tavuk, kaz, ördek, zürâfa, deve kuşu, güvercin, bıldırcın, koyun, keçi, deve, sığır, tavus, kırlangıç, baykuş, tavşan ve turna gibi hayvanlar bu kısım eti yenen hayvanlardandır. Serçe ve sığırcık kuşlarını yemekte de bir sakınca yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bir tavşan getirildi. Emir buyurmaları üzerine ashâbı (; arkadaşları) toplanıp hep birlikte yediler. [98]

Yarasa kuşunun yenilip yenilmemesinde, haram veyâ mekruh olup olmamasında ihtilâf vardır. Hüdhüd kuşunu yemek mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (şu) dört hayvanı öldürmeyi yasakladı: Karınca, bal arısı, çavuş (; hüdhüd) kuşu ve göçegen (; sarı ve yeşil renkli ağaçkakan) kuşu. [99]

Saksağan, kumru, bülbül, keklik kuşlarının etleri helâldir. Ancak bunların etlerini yiyenlere bir kötülük dokunacağı ile ilgili kanaat sebebi ile yenilmeleri iyi görülmemiştir.

لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ

= **Hastalığın** (sebepsiz) **ulaşması yoktur, uğursuzluk yoktur,** (baykuş, üveyik gibi) **gece kuşları**(nın ve bunların ötmesinin etkisi) **yoktur, safer** (ayın)**ın uğursuzluğu** (diye bir şey de) **yoktur.** [100]

(Şâfiîlere göre kırlangıç, tavus, hüdhüd ve papağan kuşlarının etleri haramdır. Martı ve balıkçıl kuşları ise helâldir.)

54 * Etinin yenilmesi câiz olan bir hayvandan ister canlı iken, ister meşrû bir şekilde boğazlandıktan sonra ya da boğazlamaya gerek olmayan balık gibi hayvanlardan çıkan yumurtanın yenilmesi bozulmuş olmadıkça câizdir. Etinin yenilmesi câiz olan, fakat dînî usûle göre boğazlanmadan ölmüş bir hayvandan çıkan yumurta sertleşmişse yenebilir, aksi durumda yenmez. Etinin yenilmesi câiz olmayan hayvanın, yumurtasının yenilmesi de câiz değildir. Süt, dört mezhebe göre etin hükmüne tâbidir; hayvanın eti yenilirse sütü de içilebilir, hayvanın eti yenmezse sütü de içilmez. İnsan eti saygınlığı sebebi ile haram kılındığı için sütü haram değildir. İmam Âzam'dan at etinin haram veyâ mekruh olduğuna dâir aktarılan görüşü esas alan bâzı âlimler at sütünü de haram veyâ mekruh kabul etmişler ise de, mezhepte sahih kabul edilen görüşe göre at sütü mubahtır. Çünkü at etinin yenilmesi, at pis olduğu için değil, (o târihlerde) at cihad aracı olduğu için yasaklanmıştır. [101]

55 - Azı dişleri ile avını kapıp avlayan, parçalayan ve kendini koruyan hayvanların etleri haramdır, yenilmez. Kurt, ayı, aslan, kaplan, pars, tilki, sincap, samur, timsah, sansar, maymun, sırtlan, fil, köpek, kedi, keler, gelincik gibi hayvanların etleri bu kısımdandır; yenilmez. Azı dişleri olduğu hâlde bunlarla başkasına saldırmayan deve gibi bir hayvanın eti ise yenebilir.

56 * Tırnakları ile kapıp avlanan, tırmalayan ve yaratılışında bayağılık olan kartal,

akbaba, çaylak, kuzgun, alacakarga, yarasa, atmaca, şâhin gibi kuşların etleri de haram veyâ tahrîmen mekruhtur. Bunlar leş yemekten çekinmezler. Tırnaklı olduğu hâlde bunlar ile hayvanları avlamayan güvercin gibi bir kuşun eti yenilebilir.

Karga temiz (sayılan ve yenilecek hayvan)lardan değildir (; yenilmez). [102]

57 * Yaratılış bakımından iğrenç olan fare, yaban faresi, akrep, yılan, kurbağa, kara ve deniz kaplumbağası, kene, arı, karasinek, sivrisinek, köstebek, kirpi, salyangoz, bit, pire ve zararlı diğer böcekler gibi birtakım hayvanların etleri de haramdır, yenilemez.

Bir doktor ilâca kurbağa (eti) koymanın hükmünü sordu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kurbağayı öldürmeyi yasakladı. [103]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanında kirpiden (, yenilip yenilmeyeceği konusu) söz edildi de (Peygamber): **O pis hayvanlardan biridir** (yenilmez) *buyurdu.* [104]

Haram olan bu hayvanlardan bir kısmı yırtıcı olarak yaratılmış, yaratılışlarında başkalarına zarar vermek ve bayağılık vardır. Bir kısmı ise iğrençtir ve kendisinden nefret edilir. İnsan ise temizdir, saygı gösterilmesi gereken bir yaratıktır. Bu sebeple insanlar, bu gibi bayağı ve zararlı hayvanların etlerinden korunmuşlardır. Besinlerin insanlar üzerinde iyi ve kötü etki bıraktığı inkâr edilemez. İnsan kendisi için faydalı olanı ararsa İslâm dîninin izin verdiği şeylerden yararlanmalı, yasakladığı şeylerden de kaçınmalıdır.

58 * Necis; temiz olmayan şeyleri yiyen, bunları yemeyi alışkanlık hâline getiren tavuk, koyun, sığır ve deve gibi hayvanlar, bir süre bir yere kapatılıp, hapsedilmeden kesilirlerse etleri kötü koktuğu için yenilmeleri mekruhtur. Bu hayvanlardan tavukların üç, [105] koyunların dört, sığır ve develerin on gün hapsedilmeleri mendub olmakla birlikte uygun olan hayvandaki pis koku gidinceye kadar hapsedilmesidir. [106] Böyle bir hayvana, necâset; pislik yiyen anlamında cellâle (جلالة) denir. Bu hayvanlar, temiz olmayan şeylerden etleri kokmayacak miktar yiyecek olsalar, hapsedilmeden etlerinin yenilmesinde kerâhet yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), pislik yemeyi alışkanlık hâline getirmiş olan hayvanı(n etini) yemeyi ve sütlerini içmeyi yasakladı. [107]

59 - Domuz sütü ile beslenmiş kuzuların yenilmesi helâldir. Çünkü süt, içilerek tüketildiğinden izi kalmaz.

Eti yenilecek bir hayvan şarap içip arkasından kesilecek olsa kerâhet olmakla berâber yenilmesi helâl olur.

60 - Yalnız süt emip, başka bir şey yemeye güçleri yetmeyen küçük kuzuların öldükten sonra karınlarından çıkarılan peynir mayaları temizdir. Aynı şekilde koyun ve deve gibi ölmüş hayvanların memelerinden çıkacak sütler de temizdir. Bedenlerinin temiz olmaması, sütlerini etkilemez.

61 * Atlar, cihâda yâni yüce Allah için yapılan savaşta faydalı olan kıymetli hayvanlardır. Bu sebeple bunların etlerini yemek İmam Âzam'a göre tahrîmen veyâ tenzîhen mekruhtur. (54 üncü maddeye de bakınız.)

İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) at etinin yenilmesini mekruh görür idi. [108]

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise tenzîhen mekruhtur.

62 - Ehlî eşeklerin ve anneleri eşek olan katırların etleri haram veyâ tahrîmen mekruhtur. Yabânî eşeklerin ve anneleri sığır olan katırların etleri ise haram değildir. Hayvanlar annelerine tâbidirler; bağlıdırlar, annelerine göre değerlendirilirler.

(İmam Mâlik'ten rivâyete göre ehlî eşeklerin etleri mekruh, bir rivâyete göre haramdır. Meşhur olan görüşe göre atların etleri de haramdır. İmam Şâfiî ile İmam

Ahmed'e göre atların etleri mekruh değildir.)

63 * Devamlı suda yaşayan, suda barınan, yaşamını suda geçiren hayvanlardan her türlü balığın etleri yenilebilir, helâldir. Kalkan balığı, sazan balığı, yunus balığı, yılan balığı bunlardandır. Fakat diğer su hayvanları murdar ve pis sayılırlar, yenilmeleri câiz olmaz. Meselâ: Yengeç, midye, istiridye, ıstakoz helâl değildir, etleri yenilemez.

Aynı şekilde deniz insanı, deniz aygırı, deniz domuzu gibi balık şeklinde olmayan deniz hayvanlarının yenilmeleri helâl olmadığı gibi avlanmaları da helâl görülmemektedir.

(Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre, deniz hayvanlarının yâni suyun içinden başka bir yerde yaşayamayan hayvanların hepsi, nerede bulunursa bulunsun, ister balık şeklinde olsun, isterse başka cins ve şekilde bulunsun, helâldir, yenilebilir. Aynı şekilde, bu hayvanların isimlerinin farklı olması, diri veyâ ölü olması; yakalayanların müslüman veyâ gayrimüslim olması hükmü değiştirmez.

Mâlikî mezhebinde su aygırı bu hükmün dışındadır. Hanbelî mezhebinde yılan balığı habis, pis sayıldığı için; Şâfiî mezhebinde ise kurbağa, yengeç ve timsah gibi hem denizde, hem de karada yaşayabilen hayvanların etinin yenilmesi haram sayılmaktadır.) [109]

64 * Dıştan bir etki olmaksızın kendi kendine suda ölüp su yüzüne çıkan ve karnı yukarda duran balıklar yenilemez. Fakat suyun açılıp kuruması, fazla sıcak veyâ soğuk sebebi ile ölen veyâ kuşlar tarafından öldürülen, su içinde bağlı tutulmakla ve buz içinde sıkışmakla ölen balıklar yenilebilir.

مَا أَلْقَى الْبَحْرُ أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ وَمَا مَاتَ فِيهِ وَطَفَا فَلاَ تَأْكُلُوهُ

= **Denizin** (sâhile) **attığı veyâ** (deniz suları) **geri çekildiği** (için açıkta kalan) **avı yiyiniz. Denizde** (kendiliğinden görünür bir sebep olmaksızın ölüp) **su yüzüne çıkan** (ve karnı yukarda duran av)**ı yemeyiniz.** [110]

Balık ve çekirgenin yenilebilmesi için de boğazlamaya gerek yoktur.

أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ

= **Bize iki ölü hayvan ve iki kan helâl kılındı.** (Helâl kılınan) **iki ölü** (hayvan) **balık, çekirge;** (helâl kılınan) **iki kan ise karaciğer ve dalaktır.** [111]

65 - Göle veyâ denize atılan balık otunu yemekle göl veyâ deniz içinde ölen veyâ avlanıp sudan çıkarılmadan başlarına vurulup öldürülen ve ağ içinde kurtulamayıp ölen balıkların yenilmeleri de helâldir.

66 - Balıklar temiz olmayan suların içinde bulunmuş olsalar da etleri yenilebilir.

Avlanan bir balığın içinden çıkan balık sağlamsa yenilebilir; değilse yenilemez.

67 * Kesilen bir hayvanın karnından veyâ kesilirken ölü olarak çıkan yavrusu, İmam Âzam'a göre annenin boğazlanması yavrusu için yeterli olmadığı için yenilmez.

İmâmeyne göre ölü olarak çıkan yavrunun yaratılışı tamam olmuş, tüm organları belirginleşmişse tüyleri bitmemiş olsa bile boğazlamaya gerek yoktur, eti yenilebilir.

Kesilen bir hayvanın karnından veyâ kesilirken çıkan yavru diri ise onun da ayrıca boğazlanması gerektiği konusunda âlimler arasında ittifak vardır.

68 - Koyun, sığır gibi hasta bir hayvan, canlı olup olmadığı bilinemeyip boğazlanır iken hareket etse veyâ kendisinden diri hayvandan çıkan kan gibi kan çıksa eti yenilebilir. Çünkü bunlar, o hayvanda hayat olduğunun, onun canlı olduğunun işâretidir. Ancak, yalnız gözünü veyâ ağzını açması veyâ ayağını uzatması bir hareket sayılmaz.

Böyle bir hayvanın kesilirken gözünü yumması, ayağını çekmesi, tüylerinin ürperti sonucu kalkması birer hareket sayılır; onda hayâtın var olduğuna delildir.

69 * Besmele ile kesilmiş olsa bile hayvanların akar kanları temiz değildir.

Eti yenen hayvanlardan Besmele ile kesilenlerin içlerinde kalıp akmayan kanları ise temizdir. Bunların karaciğer ve dalakları, karaciğer ve dalaktaki kanlar şer'an temizdir.

70 * Kesilen ve etinin yenilmesi helâl olan bir hayvanın şu yedi şeyini yemek mekruhtur: Öd kesesi, mesâne (; idrar torbası), beze, erkek ve dişi cinsel organı, hayaları (, yumurtalıkları) ve akan kanları. Bunlar yenilmemelidir.

Kesilen bir hayvanın kurumamış, akan kanının yenilmesi:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ

= ***Size*** *(; müslümanlara) (akıcı olan)* ***kan ve leş*** *(yemek)* ***haram kılındı*** [112] âyeti hükmüne göre kesin olarak haram, yukarıda sayılan diğer altı şeyi yemek ise tahrîmen mekruhtur. Tahrîmen mekruh olmaların sebebi ise:

وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

= *(Ümmî olan O peygamber,)* ***onlara*** *(; kendisine inananlara)* ***temiz şeyleri helâl kılar, murdar*** *(; pis)* ***olan şeyleri de haram kılar*** [113] âyeti ile yenilmesi kesin olarak haram olan akıcı kan ile sayılan bu altı şeyin birlikte anılması buna delildir. [114]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), koyundan (şu) yedi şeyin yenilmesini kerih görürdü: Erkeklik organı, dişilik organı, yumurtalıklar, gudde, öd (kesesi), mesâne ve (akar hâldeki, akıcı) kan. [115]

* Gudde, beze demektir. Herhangi bir rahatsızlık sebebi ile deri ile et arasında oluşan sertleşmiş et parçasına beze denir.

71 - Domuzun bütün organları pistir, hiçbir şeyi helâl değildir. Yalnız kıllarından yararlanılıp yararlanılamayacağı konusunda ihtilâf vardır. Domuz kıllarından badana fırçası yapılması ve bunlarla ayakkabı dikilmesi İmâmeyn ve İmam Şâfiî'ye göre câizdir. Öyle ki, bu kıllardan bir miktar az bir su içine düşecek olsa o su İmam Muhammed'e göre pislenmiş olmaz. Çünkü bu kıllar ile yararlanmaya izin verilmesi, temizliğine delildir. Fakat İmam Ebû Yûsuf'a göre bu yararlanma için olan izin, bir zarûret sebebi iledir, suya düşme durumunu kapsamaz. Bu sebeple içine düştüğü az bir suyu temizlikten, temiz olmaktan çıkarır, bozar. Domuzların, dârul harb olan ülkelere götürülüp, orada müslüman olmayanlara; gayrimüslimlere satılması câizdir.

* Geçmişte zarûretten dolayı domuz kıllarının ayakkabı dikiminde iğne olarak ve bu kıllardan yapılmış boya fırçalarının boyamada kullanılmasına izin verilmiş olmakla birlikte günümüzde teknolojinin gelişmesi ile berâber her türlü dikiş iğnesi üretildiğinden, fırçaların da domuz kılı dışında her tür malzemeden üretilme imkânı olduğundan zarûret ortadan kalktığı için domuz kıllarının kullanılması câiz görülmemektedir.

72 * Misâfire ikrâm olmak üzere Besmele ile kesilen herhangi bir eti yenen hayvanın eti yenebilir. Çünkü misâfire hürmet göstermek, onu ağırlamak gerekir. İkrâm niyeti ile kesilince yüce Allâh'ın rızâsı için boğazlanmış olur. Fakat herhangi bir kişinin dışarıdan gelmesi sebebi ile o kişiye saygı göstermek için kesilirse Besmele ile kesilmiş olsa bile, yenilemez. Çünkü bu, yüce Allah ve misâfire ikrâm için değil, o büyük görülen kişiye saygı için kesilmiş sayılır. Bu sebeple böyle bir hayvan, misâfiri ağırlamak, ona saygı göstermek ve onu doyurmak amacı ile kesilmiş olmalıdır.

Yine bir ölüye saygı için mezarı başında kesilen kurbanın eti de helâl olmaz. Kurban yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak için kesilir, sevâbı da istenilen müslümana bağışlanabilir.

Ameller kap (içinde bulunan sıvı madde) **gibidir. Alttaki kısım güzel** (, iyi olur ise) **üst kısmı da güzel olur, alt kısmı bozuk olursa en üst kısmı da bozuk olur.** [116]

* Bir kimsenin bir ev (veyâ benzeri bir şey) satın aldığında, kurban kesmeyen ve etinden yedirmeyen kimselerin, uğursuzluğa uğrayacağından veyâ cinlerin kendisine zarar vermesinden korkarak, satın aldığı o şeyi nazar ve benzeri kötülüklerden korumak için uğursuzluğu gidermek amacı ile kurban kesmesi de yasaktır. [117]

73 * İslâm dîni, kişiyi korumayı amaç edindiği gibi insanlar arası ilişkileri düzene koymayı, ahenkli ve düzenli bir toplum hayâtı kurmayı da amaç edindiği için, bir şeyin yenmesinin câiz sayılması için onun bizzat helâl olma şartının yanı sıra, şer'î yasakların ve üçüncü kişilerin haklarının geçmemiş olması şartını da aramıştır. Fâiz, hırsızlık, hile, gasb, kumar gibi haram yollarla elde edilen malın yenilmesinin, bunlardan faydalanılmasının da haram görülmesi; devlet malı, vakıf, yetim malı veyâ özel mülkiyete konu bir malın izinsiz olarak tüketilmesinin ağır bir sorumluluk doğuracağının bildirilmesi bu anlayışın sonucudur. Hattâ İslâm âlimleri kişinin haram yoldan kazanarak elde ettiği gıda ile beslenmesinin onun kişiliğini, huyunu olumsuz yönde etkileyeceğini, yapacağı ibâdetlerin kabul edilme şansını bile azaltacağını belirtmişlerdir. [118]

مَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذِّيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ

= (Kişinin) **yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve** (sonuç olarak) **haram ile beslenmektedir. Şimdi bu kimsenin duâsı nasıl kabul edilir?** [119]

Kimlerin Kesecekleri Hayvanların Etleri Yenilir veyâ Yenilmez

74 * Müslümanlar ile kitab ehli olan yahûdi ve hıristiyanların, kadın bile olsalar, Besmele ile yüce Allâh'ın adını anarak boğazlayacakları hayvanların, eti yenen hayvanlar olmak şartı ile etleri yenilir.

وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ

= ***Kendilerine kitab verilen*** *(yahûdi ve hıristiyan)**ların yiyecekleri*** *(ve kestikleri)* ***size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.*** [120]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a hıristiyanların yemeğini (yemenin hükmünü) sordum. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **Gönlünde hiçbir endişe doğmasın.** (Eğer şer'an helâl olan bir yemeğin yenilip yenilmeyeceği hususunda gönlünde doğan bir şüphe üzerine o yemeği yemeyi terk edecek olursan,) **bu konuda, (**takvâlı olalım derken yüce Allâh'ın helâl kıldığını da haram sayan) **hıristiyanlara benzemiş olursun**. [121]

Besmele çekmeye aklı erip, hayvanı kesmeye gücü yeten bir çocuğun veyâ deli, dilsiz, sünnetsiz veyâ sarhoş bir kimsenin Besmele ile kesecekleri hayvanların etleri de yenilebilir.

Besmelenin tam kesim ânında olması şarttır. Besmele söylenildikten sonra kesimden önce yer değişirse meselâ bu arada bir şey yenilir, başkası ile konuşulursa yer değişmiş olduğundan bu Besmele yeterli olmaz.

* Yahûdi ve hıristiyanların kesecekleri hayvanların etleri yenilmekle birlikte kesebilecek bir müslümanın olmaması gibi bir zarûret olmadıkça kesim işi onlara yaptırılma-

malıdır. Çünkü kurban ibâdet cinsindendir. İbâdette kâfirlerden yardım istenilmez:

إِنَّا لاَ نَسْتَعِينُ بِمُشْرِكٍ

= **Biz bir müşrikten** (, bir kâfirden) **yardım istemeyiz** (, yardım istemeyin). [122]

75 - Besmelenin unutularak terk edilmiş olması zarar vermez. Hattâ kitab ehlinin Besmeleyi söyleyip söylemedikleri bilinemezse kestikleri eti yenen hayvanların yenilmesi helâl olur. İslâm âlimlerinin çoğunluğunun görüşü budur.

76 * Mecûsîlerin, putlara tapanların, mürtedlerin, ateistlerin, Besmeleyi bilerek terk eden müslümanların veyâ kitab ehlinin kesmiş oldukları hayvanların etleri yenilemez; böylelerinin kestikleri hayvanların etleri haram olur.

وَلاَ تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ

= ***Üzerlerine Allâh'ın ismi anılmayan*** *(hayvan)**lardan yemeyiniz.*** [123]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (Bahreyn'de bulunan) Hecer mecûsilerine bir ferman yazıp onlara İslâm (dînine girmelerin)i teklif etti; müslüman olanın müslümanlığını kabul etti, müslüman olmayı kabul etmeyenlere ise cizye (denilen vergiyi) koyup; kestiklerinin yenilmemesini, kadınları ile de evlenilmemesini emretti. [124]

* Kestikleri hayvanlar dışında, ateşe tapan mecûsilerin, Allâh'a şirk; ortak koşan kimselerin, Allâh'a inanmayanların yiyeceklerini yemekte bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) müşriklerin; Allâh'a ortak koşanların kestikleri hayvanların etlerini yemez, ancak bunun dışındaki yiyeceklerini yerdi. İslâm dînine ısındırmak amacı ile onların dâvetlerine de gider idi. [125]

Kişi, kendisinin yiyemeyeceği böyle bir eti başkalarına da yediremez.

لاَ تُطْعِمُوهُمْ مِمَّا لاَ تَأْكُلُونَ

= **Yiyemediğin şeyi,** (başkasına da) **yedirme.** [126]

* Mürted (مرتد), irtidâd eden, İslâm dîninden küfre, inkâra dönen kişi demektir. Her şeyin yaratıcısı olan yüce Allâh'ı inkâr etmek; peygamberleri kabul etmemek; bir peygamberi yalanlamak; haramlığı icmâ ile kabul edilen zinâ, livâta; homoseksüellik, şarap içmek, zulüm yapmak gibi fiilleri helâl kabul etmek; yine icmâ ile helâl olduğu bilinen alışveriş, nikâh gibi işlemleri haram saymak; farz olduğu ittifakla kabul edilen, meselâ beş vakit farz namazlardan birinin bir rek'atını reddetmek; aynı şekilde farz olduğu hakkında icmâ bulunmayan bir şeye, meselâ beş vakit farz namazda bir rek'at daha fazla bulunduğuna veyâ Şevval ayında oruç tutmanın farz olduğuna inanmak; ertesi gün kâfir olmaya niyet etmek veyâ o konuda tereddüt etmek, şüpheye düşmek insanı İslâm dîninden çıkaran küfür türündendir.

İnsanı küfre, inkâra sokan fiillere örnek olarak, Kur'ân-ı Kerîm'i veyâ Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hadîslerini toplayan bir kitabı lağıma, pisliğe atmak güneşe ya da puta tapmak gösterilebilir.

Kısaca mürted, inkâr ettiğini açıkça söyleyerek veyâ inkârı gerektiren bir söz konuşarak yâhut da inkâra götürecek bir fiil işleyerek kendi arzusu ile İslâmdan dönen mükellef bir kimsedir. [127]

* İmam Ebû Yûsuf'a göre İslâmı bilmediği için mürted olan kişinin tövbe etmesi istenir ki, bu vâcibtir. Fakat İslâmın ne olduğunu bildiği hâlde İslâm dînini bırakıp başka bir dîne giren (veyâ hiçbir dîni kabul etmeyen) kimse, tövbe etmesi istenmeden öldürülür.

İmam Âzam ve İmam Muhammed'e göre imam; devlet başkanı, mürted olan kişiden tövbe etmesini isteyecek olursa güzel bir iş yapmış olur. O kişi tövbe ederse sorun olmaz, aksi durumda o öldürülür. [128]

Meytenin Mâhiyeti ve Hükmü

77 - Kendi kendine ölmüş olan herhangi bir hayvana meyte (ميته), leş denir. Böyle bir hayvan temiz değildir, yenilemez. Boğazlanmayıp boğulmuş olan, başı koparılarak veyâ başına tokmakla vurularak veyâ kulaktozuna şiş saplanarak dînin izin vermediği bir şekilde öldürülen hayvanlar da meşrû şekilde boğazlanmadıklarından leş hükmündedirler.

78 - Yüksek bir yerden düşüp ölen, başka bir hayvanın boynuzu veyâ kafası veyâ tekmesi ile vurmasından dolayı ölen, bir taş veyâ ağaç parçasının çarpması ile ölen, yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanarak ölen herhangi bir hayvan da leştir ve eti yenilemez.

Aslında eti helâl olan böyle bir hayvan, henüz kendisinde az çok bir hayat izi var iken Besmele ile boğazlanırsa İmam Âzam'a göre eti yenilebilir. İmam Ebû Yûsuf'a göre eğer onun benzeri bir hayvan yaşamayacak bir hâlde ise boğazlanmakla onun eti helâl olmaz. İmam Muhammed'e göre de eğer henüz boğazlanan bir hayvanın yaşayabileceği çok az bir süreden biraz daha fazla yaşayabilecek bir hâlde ise boğazlanınca eti helâl olur; değilse olmaz.

79 * Eti yenilen bir hayvan boğazlanmadan önce, ondan ayrılan, kopan ve kesilen kulak gibi bir organı, herhangi bir parçası de leş hükmündedir, yenilemez. Yalnız balık ile çekirge bu hükmün dışındadır, çünkü bunlarda boğazlamaya gerek yoktur.

مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهِيَ مَيْتَةٌ

= **Hayvandan** (canlı iken) **vücûdundan koparılan** (parça) **leş** (hükmünde)**dir.** [129]

Bir hayvanın kesildikten sonra kendisinde henüz hayat izi varken kopan parçası, leş hükmünde değildir. Ancak bu parçayı yemek mekruhtur.

Avın Mâhiyeti ve Câiz Oluşu

80 * Av, yüce Allâh'ın vahşî olarak yarattığı ve insandan kaçınan, eti yensin veyâ yenmesin, herhangi bir hayvandır ve ele geçirilmesi ancak bir hile ile mümkün olabilir. Bir av hayvanını kaçamaz bir duruma getirip elde etmeye avlamak denir.

Avcılık, avlanma, ya av hayvanlarının etinden, postundan ve bâzı organlarından faydalanmak yâhut da o hayvanların zararlarından korunmak amacı ile yapılır. Bunların dışında sırf zevk ve eğlence için yapılan avlanma hoş karşılanmamıştır.

81 - Av hayvanına karşı köpek ve benzeri bir hayvanı salıvermeye, göndermeye irsâl; o hayvanı ava karşı kışkırtmaya, hırslandırmaya da iğrâ denir. Kışkırtmak, hayvanı av üzerine gönderdikten sonra olur.

Ava kendiliğinden giden öğretilmiş köpek gibi bir hayvanın arkasından yapılacak kışkırtma, onu gönderme hükmündedir.

82 * Vahşi hayvanları avlamak câizdir. Bu mubah olan bir kazanç yoludur. Fakat diğer kazanç yolları bundan daha fazîletlidir. Keyif almak, zevk ve eğlence için avlanmak uygun değildir. Kalbe katılık ve gaflet getirir. Yaratıklara karşı acıma duygularını azaltır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Kim bir serçeyi** (veyâ başka bir hayvanı) **hakkına karşılık olmaksızın** (boş yere) **öldürürse Allah kıyâmet**

gününde ona, onu soracaktır. *(Bunun üzerine):* Onun hakkı nedir ki *denildiğinde:* (Öldürdüğün, avladığın hayvanı) **kesip yemen** *buyurdu.* [130]

مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَا وَمَنِ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ وَمَنْ أَتَى السُّلْطَانَ افْتُتِنَ

= **Çölde oturan kişi**(nin huyu) **sertleşir, av peşinde gezen gâfilleşir** (; Allâh'ın emir ve yasaklarını unutur, unutmaya başlar), (fâsık) **sultan**(ların, emir sâhiplerinin kapısın)**a giden fitneye düşer.** [131]

Bununla berâber yüce Allah, bu hayvanları insanlar için yaratmıştır. İnsanlar ya bir ihtiyaç sebebi ile veyâ kendi cesâretlerini denemek için veyâ ferahlamak, rahatlamak amacı ile bâzı hayvanları avlayabilirler. Bir kısım hayvanlar yenilmek için, şer'an yenilmesi yasak olan bir kısım hayvanlar da derileri veyâ dişlerinden faydalanmak amacı ile veyâ zararlarını ortadan kaldırmak için avlanır.

Hayvanları avlamak için başkalarının ekinlerini yok etmek veyâ av hayvanlarını bulundukları yerlerden koparıp ayırmak câiz değildir.

Neler İle Avlanılır?

83 * Av, ya eğitilmiş köpek, pars, doğan, atmaca ve şâhin gibi bir hayvanla yâhut yaralayacak bir silâhla ve tuzak kurmakla veyâ çukur kazmakla veyâ bıçak, kılıç, kamış gibi keskin bir şeyi yere dikmekle yapılır. Bir hayvanın av için eğitilmiş hâle geldiği, ya kişinin kuvvetli bir zannı, sezmesi ile veyâ bu işi bilen, bu işten anlayanlara başvurmakla gerçekleşir. Çünkü av hayvanlarının eğitim süreleri onların yaratılışlarındaki farklılıklara göre değişir. Bu konuda belirli bir süre yoktur. Bu, İmam Âzam'a göredir. İmâmeyne ve İmam Âzam'dan diğer rivâyete göre de azı dişleri olan hayvanların eğitilmiş hâle gelmeleri, arka arkaya üç def'a tuttukları av hayvanlarını yememeleri ile tırnaklı kuşların eğitilmiş hâle gelmeleri de salıverildikten sonra çağrıldıklarında hemen gelmeleri ile bilinir.

Pars gibi hayvanların eğitilmiş bir hâle gelmiş olmaları hem yemeyi terk etmeleri, hem de çağrılınca dönüp gelmeleri ile belli olur. Çünkü bunların yaratılışlarında hem yırtıcılık, hem de ürküp kaçmak vardır.

* Av köpeği, çoban köpeği, tarla ve ürünleri korumak için ziraat köpeği edinmek icmâ ile câizdir. Bunlar dışında hırsız ya da düşman korkusu olmadıkça köpek edinmek Şâfiîlere göre haram, Hanefîlere göre mekruhtur.

مَنِ اتَّخَذَ كَلْبًا إِلاَّ كَلْبَ مَاشِيَةٍ أَوْ صَيْدٍ أَوْ زَرْعٍ انْتَقَصَ مِنْ أَجْرِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ

= **Kim çoban, av ve ziraat köpeği dışında köpek edinirse** (onun) **sevâbından her gün bir kırat eksilir.** [132]

لاَ يَتَّخِذِ الْكِلاَبَ إِلاَّ صَيَّادٌ أَوْ خَائِفٌ أَوْ صَاحِبُ غَنَمٍ

= **Avcı veyâ** (kendisine bir zarar gelmesinden) **korkan ya da koyunları olan kimse dışında hiç kimse köpek barındırmasın** (, edinmesin, beslemesin)**.** [133]

84 - Av için öğretilme, eğitilme yeteneği olmayan aslan, kaplan ve ayı gibi bir hayvan ile ve tamâmen necis; pis olan domuz ile avlanmak câiz değildir.

85 - Bir av hayvanının öğretilmiş, eğitilmiş olmadığı daha sonra anlaşılsa meselâ eğitilmiş olduğuna hükmedilen azı dişli bir hayvan, avladığı hayvanın etinden yese veyâ tırnaklı bir hayvan çağrıldığı hâlde geri dönüp gelmese önceden ve sonradan avladığı hayvanın eti haram olur. Çünkü bu durumda hayvanın henüz öğretilmiş, eğitilmiş olmadığı

anlaşılır. Tamâmı ile öğretilmedikçe, eğitilmedikçe de avlayacağı hayvanlar yenilemez.

Avlanacak Hayvanda Aranılan Şartlar

86 * Bir av etinin yenilebilmesi için şu şartlar gereklidir:

a) Av, dînimizce eti yenilebilen hayvanlardan olmalıdır.

b) Avcı, hayvan boğazlamaya ehil bir müslüman veyâ kitab ehli olmalıdır. Bunlardan Besmeleyi bilen ve avlamak amacında bulunan bir çocuk veyâ delinin veyâ bir sarhoşun avladığı av helâldir. Fakat hac veyâ umre için ihramda bulunan bir müslümanın ne harem bölgesi sınırları içerisinde ne de dışında avlayacağı av helâl olmaz.

Aynı şekilde, bir mecûsî veyâ puta tapan veyâ mürted veyâ bir ateist kişinin avladığı hayvanın eti de haramdır, bunlar yenilemez.

c) Avcı ava silâh atarken veyâ hayvanı ava salıverirken gerçekten veyâ hükmen Besmele çekmiş olmalıdır. Besmeleyi unuttuğu için terk eden bir avcı, hükmen Besmele getirmiş, çekmiş olur. Besmele bilerek terk edilmiş olursa avın eti yenilemez; haramdır.

وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ

= ***Yırtıcı hayvanlardan olup Allâh'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hâle getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin;*** *(hayvanı ava salar iken Besmele çekerek)* ***üzerine Allâh'ın adını da anın.*** [134]

إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ فَكُلْ

= **Eğitilmiş köpeğini** (ava) **gönderdiğinde onun üzerine Allâh'ın adını anarsan** (, Besmele çekersen yakaladığı hayvanın etini) **ye.** [135]

d) Av, avcının henüz eline geçmeden herhangi bir organına almış olduğu yaradan dolayı ölmüş olmalıdır. Bu sebeple henüz ölmeden ele geçirilirse boğazlanması gerekir. Bu durumda boğazlanmadan ölürse eti yenilemez.

e) Avcı, silâhı ile vurduğu veyâ eğitilmiş av hayvanı ile tutturup yaraladığı avı, vakit geçirmeden ele geçirmek için peşine koşmalıdır. Çünkü bu durumda daha ölmeden avı yakalayıp boğazlaması mümkündür. Bu mümkün oldukça hükmen boğazlama yeterli olmaz. Bu sebeple bir süre durduktan veyâ başka bir şeyle uğraşıp av gözden kaybolduktan sonra gidip avı ölmüş bulsa eti yenilemez. Çünkü bu durumda başka bir sebeple ölmüş olabilir. Fakat böyle beklemeksizin hemen gidip avı yaralı olduğu hâlde ölmüş olarak bulsa eti yenilebilir. Bu şekilde hükmen yeterli bir boğazlama bulunmuş olur.

f) Ava saldıran eğitilmiş hayvan da beklemeyip hemen ava doğru koşmalıdır. Bu hayvana öğretilmemiş başka bir hayvan da eşlik etmemelidir.

Ben Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e köpekle yapılan avın hükmünü de sordum. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Köpeğin senin için tuttuğu** (ve muhâfaza ettiği; senin için koruduğu, koruma altına aldığı) **avı ye! Çünkü köpeğin avı yakalayıp tutması şer'î kesimdir. Eğer köpeğin avı yakalayıp öldürmüşse ve kendi köpek veyâ köpeklerinin yanında başka bir köpek de bulur ve bu sebeple yabancı köpeğin kendi köpeğin ile birlikte avı yakalayıp öldürmüş olmasından endişe edersen bu durumda o avı yeme! Çünkü senin ava salıverirken çekmiş olduğun Besmele kendi köpeğin içindir, başka köpek için değildir.** [136]

Pars gibi eğitilmiş bir hayvanın salıverildikten sonra dinlenmek için değil de, avını avlamak için hile olarak bir yere saklanıp duruvermesi, zarar vermez.

g) Av köpeği gibi azı dişli eğitilmiş av hayvanları, tuttukları avın etinden kendileri hiç yememelidirler. Bu sebeple bunlar, tuttukları avı parçalayıp etinden yerlerse o avın eti yenilemez. Fakat tırnaklı olan doğan ve atmaca gibi eğitilmiş hayvanların tutup etlerinden yedikleri avlar, insanlar tarafından da yenilebilir. Çünkü bu tür hayvanların eğitilmiş olmaları, yemeyi terk etmeleri ile değil, çağrıldıkları zaman geri dönüp gelmeleri iledir.

Avlanması için (ava) gönderdiğin (eğitilmiş) köpek, eğer avdan yerse sen yeme, (çünkü) kendisi için avlanmış demektir. Ona vurulur, o da avı bırakır. Avlanması için (ava) gönderdiğin şâhin, eğer avdan yerse sen (o avı) ye. (Çünkü) sen şâhinin yediğine engel olmak için onu dövemezsin. [137]

Av ve Avlanmak İle İlgili Çeşitli Meseleler

87 - Avlanacak birçok hayvan için bir, tek Besmele yeterlidir.

Şöyle ki, avcı silâh atarken veyâ eğitilmiş hayvanı salıverirken bir def'a

بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ أَكْبَرُ dedikten sonra bir kaç hayvan aldığı yara sebebiyle ölmüş olsalar, hepsinin etleri yenilebilir.

Yine, bir kimsenin belli bir av hayvanına Besmele ile attığı ok veyâ kurşun, diğer bir avı yaralayarak öldürse eti yenebilir. Çünkü bu şekilde çekilen Besmele, o belli ava değil, atılan âlete veyâ salıverilen hayvana âittir. Bununla berâber yükümlülük, güce göredir. Avcının gücü ise yalnız atmaya yeter; dilediği ava isâbet ettirmeğe gücü yetmez.

88 * Bir ava karşı eğitilmiş bir köpeği veyâ doğan gibi diğer bir hayvanı Besmele ile salmak da bu hususta kurşun atmak hükmündedir.

Fakat avcı, bir âlet üzerine Besmele çektiği hâlde Besmele çekmediği başka bir âleti atacak olsa bu âletin isâbet edeceği avın eti, o av Besmele ile kesilmedikçe yenilemez.

Aynı şekilde, bir kimse boğazlamak üzere Besmele çektiği bir hayvanı bıraksa ve çektiği Besmele ile başka bir hayvanı boğazlayacak olsa bu ikinci hayvan üzerine Besmele çekilmediğinden etini yemek helâl olmaz.

89 - Atılan bir kurşundan aldığı bir yara sonucu, henüz ele geçirilmeden veyâ bir av köpeğinin açtığı yaradan dolayı hemen ölen bir av yenilebilir. Fakat atılan taşın ve bir merminin sâdece ağırlığından dolayı yaralama bulunmaksızın ölen veyâ bir av köpeğinin sâdece çarpmasından veyâ boğmasından dolayı ölen bir av, yenilemez. Çünkü yaralama, hükmen bir boğazlamadır. Yaralama olmayınca boğazlama yapılmamış olur. Fetvâ verilen görüş budur.

* Mızrak, kılıç, ok ve buna benzer keskin ve sivriltilmiş bir âletle vurularak avlanan hayvanın eti yenilir. Aynı şekilde ağır bir şeyin sivri tarafı ile avın vücûdu delinir ve bu sebeple ölürse o hayvan da yenilir. Ancak sâdece ağırlık ile öldürür ve avlanan hayvanın vücûdunda delik bulunmazsa yenilmez. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِذَا رَمَيْتَ بِالْمِعْرَاضِ فَخَزَقَ فَكُلْهُ وَإِنْ أَصَابَهُ بِعَرْضِهِ فَلاَ تَأْكُلْهُ

= **Ok atar** (ve attığın ok) **hayvanı**(n vücûdunu) **delerse onu ye,** (okun sivri tarafı değil) **genişliğine** (olan tarafı) **hayvana isâbet ederse onu yeme** [138] buyurmuştur.

Aynı şekilde ağır bir şeyin sivri tarafı ile avın vücûdu delinir ve bu sebeple hayvan ölürse o av hayvanı da yenilir.

90 - Av hayvanının yenilebilmesi için sâdece yaralama yeterli değildir, ayrıca kan da akmış olmalıdır. Fakat bâzı âlimlere göre kan akması şart değildir. Diğer bâzı âlimlere göre yara büyükse kan çıkması gerekmez; yara küçükse kan çıkması gerekir.

İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre aslında yaralama gerekli değildir. Yaralama meydana gelmese de, eğitilmiş hayvanların öldürdükleri hayvanların etleri yenilebilir.

91 - Dişleri olan eğitilmiş bir hayvan, tuttuğu avın kanını içse veyâ sâhibinin kendisine atacağı et parçalarını yese veyâ sâhibi avı elde ettikten sonra avın etinden yiyecek olsa bu yaptığı işler avlanmış olan hayvanın etinin yenilmesine engel olmaz.

92 - Yaralı olduğu hâlde henüz canlı iken ele geçirilen bir av, Besmele çekilerek boğazlanmazsa eti yenilemez. Ancak ele geçen bu hayvanın hayâtı, yeni boğazlanmış bir hayvanın hayâtı gibi hemen bitmek, tükenmek üzere ise onun boğazlanması gerekmez.

Bununla berâber bu durumda da boğazlamak; şer'î kesim yapmak daha iyidir.

93 - Eğitilmiş bir av hayvanı, avladığı avı, meselâ bir geyiği tutup yaraladıktan sonra yere çarpıp tekrar yaralayarak öldürse eti helâl olur. Çünkü tutacağı avı bir def'a yaralayıp tekrar yaralamaması hayvana öğretilemez. Bu sebeple, hayvanın yaptığı bu hareket bağışlanmıştır.

94 - Avcı tarafından atılan bir şeyle yaralanan bir av, ilk önce yere düşüp hemen ölse eti yenilebilir. Çünkü bundan kaçınmak mümkün değildir. Fakat suya düşerek veyâ bir çatı veyâ bir ağaç üzerine düşse ve oradan da yere düşerek ölse eti yenilemez. Çünkü su ile veyâ o çatı veyâ ağaca çarpmakla ölmüş olması ihtimâli vardır.

Fakat başka bir görüşe göre eğer aldığı ilk yara hemen öldürücü bir yara ise eti yenilebilir. Aldığı ilk yara hemen öldürücü bir yara değil ise yenilemez.

95 - İki avcıdan biri, silâh atarak bir avı yaralar diğeri de silâh atarak öldürürse bakılır: Eğer bu iki avcıdan biri silâh atıp avı kaçamaz hâle getirdikten sonra, diğeri de silâh atarak onu öldürmüşse eti yenilemez. Çünkü bu durumda o avı tutup boğazlama imkânı vardır. Artık ikinci avcı, bu avın yaralı durumundaki kıymetini birinci avcıya öder.

Fakat bu av, ilk yaradan dolayı artık yaşaması umulmayacak bir hâle gelmişse eti yenilebilir. Çünkü bu durumda ölmesi, birinci avcının silâhından atmış olduğu şey nedeni iledir ve ikinci avcının kıymet ödemesi gerekmez.

96 * İnsanlara yakınlık kazanmış olan, onlardan korkmayan veyâ çekinmeyen evde beslenen geyik gibi av hayvanlarını da boğazlamak gerekir.

Aksine olarak koyun, deve gibi evcil bir hayvan, yabânileşip ele geçirilmesi zor olsa veyâ kuyuya düşüp boğazlanması mümkün olmasa herhangi bir âlet veyâ silâhla, meselâ kurşun ile yaralayarak öldürülmesi câiz olur ve eti yenilebilir. Çünkü bu durumdaki hayvanın gerçekten boğazlanma imkânı kalmamıştır.

Sadaka (, zekât) develerinden birisi, ürkerek kaçmıştı. İnsanlar da onu yakalamaya çalıştılar. Deve, kendisini yakalamaya çalışanları iyice yorunca, içlerinden birisi, ona bir ok attı. Ok da devenin ölecek yerine isâbet etti (ve deve de öldü). Etinin yenilip yenilmeyeceği Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e soruldu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Vahşî hayvanların ürkerek kaçtığı gibi, o da ürkerek kaçtı. Bu**(nun) **gibi hayvanları yakalamaktan âciz kalırsanız** (, normal şekilde yakalama imkânınız olmaz ise)**, bu deveye yaptığınız gibi yapın. Sonra da onu yiyiniz** *buyurdu.* [139]

97 - Bir kimse eğitilmiş bir hayvanı, Besmele çekip bir ava gönderdiği hâlde o hayvan, arka arkaya birçok av hayvanlarını avlayacak olsa hepsi yenilebilir.

Yine, bir avcının ava attığı ok veyâ kurşun, birkaç av hayvanına isâbet ederek bunları yaralasa veyâ öldürse hepsi yenilebilir.

(İmam Mâlik'e göre ilk avlanan av yenilebilir, diğerleri yenilemez. Çünkü İmam Mâlik'e göre ava hayvanı göndermek veyâ silâh atmak hâlinde avı belirlemek şarttır. Bu belirleme ise yalnız birinci av için olmuştur.)

اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ

= Doğruyu en iyi bilen Allah'tır, sonunda dönüp varılacak en güzel yer (de) *Allah katındadır.*

Dipnotlar:

---

1 - Zâdu'l Meâd (İklim): Cilt. 2, sayfa 312
2 - Kevser sûresi, âyet 2; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 9, s. 6196
3 - Hac sûresi, âyet 36
4 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 9, s. 6196 - 6208; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8698
5 - Sünen-i İbni Mâce: Cilt 8, sayfa 458, 3126 nolu hadîs; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 89, 1526
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 230, 19047; Şerhüs Sünne: C. 4, s. 342, 1124
6 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 90, 1527; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 254, 1951; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 309, 4393
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 218, 17(1966) - 18
7 - İslâm Târihi (Şâmil): C.2, 244 & 246; İslâm Târihi (Bahar): C. 2, s. 135; Târihi Taberî (Sağlam): C. 2, s. 49
8 - Kevser sûresi, âyet 2
9 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 453, 3123; El Müstedrek: C. 2, s. 458, 3525; C. 4, s. 359, 7646
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 514, 4762; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 261, 8256
10 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 206, 2(1960) - 1 - 3; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 291 - 303, 4346 - 4376
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 487, 3152; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 368, 6070
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 360, 793
11 - Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 466; İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 252
12 - Mukâyeseli İbâdetler İlmihali: C. 3, s. 201
13 - Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 465
14 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 259
15 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 99, 1543; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 462, 4955
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 191, 3825; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 177, 1625
16 - Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 463 - 471; İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 252
17 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 252; Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 463
18 - Fetvâlar (DİYK): s. 348
19 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 400
20 - Hac sûresi, âyet 34; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5493; Nesefî Tefsîri: C. 7, s. 204
21 - Hac sûresi, âyet 37; Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 520
22 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 471, 3141; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 215, 13(1963)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 475, 2797; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 297, 4356
23 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 471, 3140; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 297, 4362
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 478, 2799
24 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 94, 1534; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 454, 19074
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 261, 19105; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 195, 1648
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 322, 307; Müsnedil Bezzâr: C. 17, s. 123, 9702
25 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 492, 2808; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 83, 10026
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 375, 6080; El Âsâr (Kayıhan): Cilt 2, s. 361, 789
26 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 490, 2807; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 20, 352(1318) - 353
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 463, 3132; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 148, 906
27 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 393, 2201; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 198, 1698
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 1 - 64, 1 - 50; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 116, 155(1907)
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 499, 4227; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 75, 75; C. 6, s. 573, 3420; C. 7, s. 20, 3774
28 - Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 67, 179
29 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 289 & 290; Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 504
30 - Muvattâ (Konya): s. 293, 842; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 386, 8158
31 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 472, 2795; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 380, 6086 - 6089
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 312, 921; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 327, 1792
32 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 483, 2802; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 258, 1955 - 1956
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 477, 3144; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 92, 1530
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 292, 4347 & 4349
33 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 359, 6055; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 295, 4353
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 260, 1958; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 474, 3142
34 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 363
35 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 285
36 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 510, 2401; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 473, 12700

37 - Mebsût (Gümüşev): C. 11, s. 176; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 178, 14782
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 149 - 473, 11486 - 12699
38 - Fetvâlar (DİYK): s. 359; El Hidâye: C. 4, s. 122
39 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 432, 3384 & 3386; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 511, 2402
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 397, 1274
40 - Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 3, s. 16, 1569 - 1570; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, 357, 19278
El Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 359, 786
41 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s. 77, 5(1500); Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 384, 12
Ahkâmul Kur'ân (Bekâ): C. 3, s. 17 & 18, 1571 & 1576; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 500, 19254
Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 331, 309; Muvattâ' (Konya): s. 370, 1030
42 - Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 392, 10226 - 10227; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 166, 3854
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, 353 & 356, 19265 & 19277; Müsnedil Bezzâr C. 5, s. 81, 3443 - 3444
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 143, 16696 - 16697; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 138, 1583
43 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 401 - 404
44 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 210, 7(1961); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 268, 1563
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 367, 6065; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 914, 3
45 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 213, 10(1962) - 11; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 302, 4374 - 4376
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 486, 3152; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 369, 6068 - 6069
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 5, s. 69 - 73, 7822 - 7837
46 - Mebsût (Gümüşev): C. 12, s. 32
47 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 450, 3120; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 433, 2895
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 286, 2895; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 403 - 452, 3076 - 3166
48 - En'âm sûresi, âyet 79
49 - En'âm sûresi, âyet 162 - 163
50 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 255, 1952; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 450, 3121
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 472, 2795; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 436, 2899
51 - Terhib ve Tergib: C. 2, s. 536, 3; El Müstedrek: C. 4, s. 348, 7604 - 7605
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 476, 19161 - 19162; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 69, 2509
52 - Mebsût (Gümüşev): C. 12, s. 4 & 5
53 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 261; Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 511
54 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 270; C. 12, s. 20; El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 457
55 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 199, 57(1955); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 277, 1976
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 506, 2815; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 20, 1430
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 306 - 309, 4383 - 4390 & 4392; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 510, 3170
56 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 419; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 243
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 394
57 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 409, 3094 - 3095; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 487, 1758 - 1759
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 222, 2762 & 2765; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 286, 4094 & 4098
58 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 34, 14; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 275, 4200
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 476, 295; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 356, 51(258)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 473, 2906 - 2907
59 - İbn-i Âbidîn: C. 3, s. 374
60 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 418; El İşrâf: C. 3, s. 411, 755, 1682 nolu mesele
El Muğnî: C. 13, s. 362, 1749; El Muğnî Muhtasarı: C. 2, s. 307
61 - Fetavâyı Hindiyye: C. 11, s. 491; Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 117, 586
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 241 - 342, 9181 - 9702; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 395, 10238
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 210, 13341
62 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 292; Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 144
63 - Hac sûresi, âyet 36
64 - Hac sûresi, âyet 28
65 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 234, 33(1973) - 28(1971) - 29; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 497, 2035
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 265 - 267, 1964 - 1965; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 252, 5928 - 5929
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 492, 19217 - 19218
66 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 498, 2812 - 2183; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 234 - 316, 4211 - 4409
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 250, 5927; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 407 - 410, 6143 - 6147
67 - Tergib ve Terhib: C. 2, s. 538, 9; El Müstedrek: C. 2, s. 458, 3525; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 496, 19233

Ma'rifetüs Sünen: C. 14, s. 59, 19093; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 486, 5509
68 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 493, 16162 - 16163; Câmi ul Mesânid (Dâru Hazar): C. 7, s. 81, 880
Gâyetül Maksad fî Zevâidil Müsned: C. 2, s. 114, 1788 - 1789
69 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 17, 348(1317) 349; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 10, 1769
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 415, 3099; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 255, 298
70 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 153, 3398; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 332, 1993
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 299, 84(2005) - 85; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 333, 3711
71 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 161, 3407; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 400, 24557
Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 210, 16964; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 104, 24223
72 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 265 & 266; Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 269; C. 12, s. 25
73 - Câmiul Usûl (Ensar): C. 12, s. 69
74 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 553, 2842; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 227, 4194
El Müstedrek: C. 4, s. 366, 7673; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 330, 7961
75 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 209, 3969; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 407, 1
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 227, 4194; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 541, 1056
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 71, 5611; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 330, 7961
76 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 215, 3995; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 431, 6202
Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 377, 19320; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 510, 19293
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 136, 4882; Mu'cemüs Sağîr: C. 2, s. 29, 723
77 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 546, 2837 - 2838; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 107, 1559 - 1560
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 227, 4202; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 503, 3165
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 518, 1031 - 1032
78 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 552, 2841; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 224, 4195
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 503 - 508, 19267 - 19283; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 316, 11856
79 - Büyük Hadîs Külliyatı: C. 2, s. 215, 3996; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 298, 994
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 478, 7281; Es Sünenül Kübra: C. 9, s. 505, 19273
Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 386, 1371; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 5, s. 205, 1833
80 - Zâdu'l Meâd (İklim): C. 2, s. 326
81 - Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 373, 19313 - 19314; El Müstedrek: C. 4, s. 367, 7676
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 692, 1292 - 1293
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 5, s. 508, 24262 & 24265
82 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 429; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 508, 19286
Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 373, 19313 - 19314; Ma'rifetüs Sünen: C. 14, s. 69, 19143
83 - Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 380, 19325; El Müstedrek: C. 3, s. 214, 4894
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 511, 19298
84 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 210; El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 455
85 - Mâide sûresi, âyet 1 & 3; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 6, s. 9 - 32
86 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 516, 2821; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 305, 1522
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 426, 1105; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 222, 20(1968)
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 518, 3178; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 305, 4382 - 4387 - 4388
87 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 522, 2824; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 304, 4379
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 517, 3177
88 - Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 450, 401; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 211, 5892
89 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 552, 6460; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 157, 575
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 6, s. 552, 1275; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 275, 897
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 552, 6460; Mu'cemül Kebîr: C. 24, s. 306, 776
90 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 455; Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 257
91 - Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 510, 4754; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 467 - 469, 19124 - 19134
92 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 210
93 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 467
94 - En'âm sûresi, âyet 121
95 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 457
96 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 220; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 197, 406
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 478, 410
97 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 220; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 402, 18895
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 156, 4315; Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 160, 18928

Ma'rifetüs Sünen: C. 13, s. 447, 18793
98 - Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 24, 199; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 314, 2019
99 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 309, 3224; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 628, 5267
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 300, 2005; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 451, 8415
100 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 309, 3539 - 3540; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 662, 102 - 103
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5740 - 5748 - 5778, 27 - 34 - 72
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 549 - 557, 3911 - 3912 - 3921
101 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2181
102 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 610, 3248 - 3249; Müsnedil Bezzâr: C. 18, s. 263, 313
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 531, 19365 - 19368 - 19369
103 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 504, 3871; C. 16, s. 630, 5269; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 284, 4334
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 93, 1779 - 1780; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 547, 19431
104 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 426, 3799; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 547, 19431
105 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 522, 8717; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 245, 24979
106 - Mebsût (Gümüşev): C. 11, s. 419; İbn-i Âbidîn: C. 1, s. 341; C. 15, s. 237;
107 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 413, 3785 - 3786; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 533, 3189
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 305, 1884 - 1885; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 321, 4425 - 4426
108 - Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 317, 513; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 346, 24803
109 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 292; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 460
110 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 444, 3815; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 607, 3247
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 181, 2859; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 484, 4715 - 4714
111 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 212, 5723; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 575, 3218; C. 9, s. 68, 3314
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 384, 1397; C. 10, s. 12, 19697
112 - Mâide sûresi, âyet 3
113 - A'râf sûresi, âyet 157
114 - İbn-i Âbidîn: C. 17, s. 297 & 298; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 450
115 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 450; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 140, 7985
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 12, 19700 - 19701; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 181, 9480
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 535, 8771; Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 328, 518
116 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 471, 4199; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 335, 414
117 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 414, 19380; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 527, 19352
118 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2181
119 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 384, 65(1015); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 14, 2720
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 112, 3173/1; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 482, 6394
120 - Mâide sûresi, âyet 5
121 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 411, 3784; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 71, 1565
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 557, 2830; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): Cilt 12, s. 5568, 13
122 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 277; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 343, 2732
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 322, 2499; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 560, 2832
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 28, 4726; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 256, 759
123 - En'âm sûresi, âyet 121
124 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 446, 2007; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 295
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 69, 10028; C. 10, s. 326, 19256; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 690, 673
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 328, 668; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 323 - 478, 18663 - 19171
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 267 - 270, 33186 - 33201
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 324, 2033
125 - Mebsût (Gümüşev): C. 24, s. 39
126 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 365, 6061; C. 5, s. 172, 4628; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 9, s. 28, 2798
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 416 - 463, 24617 - 24798; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 546, 19426
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 1014, 1758; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 18, 1487
127 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 462
128 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 196
129 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 35, 2858; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 78, 1508
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 318, 2024; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 572, 3216
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 494, 8611 - 8612
130 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 284, 1984; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 280 - 320, 4328 - 4423

131 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 38, 2859; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 119, 2357
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 267, 4289; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 116, 3362; C. 6, s. 144, 8836
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 173, 20253
132 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 31, 56(1574) - 58(1575); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 10, 2844
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 552, 3205; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 259, 4268 & 4271
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 85, 1519 - 1521 - 1517; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 305, 2010 - 2011
133 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 42, 5593
134 - Mâide sûresi, âyet 4
135 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 149, 1(1929) - 2; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 85, 1492
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 10, 2852
136 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5555, 1; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 16, 2847
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 138, 4(1929) - 5; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 304, 2008
137 - Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 481, 1085; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 470, 8514
138 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 479; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 149, 1(1929) - 3 - 4
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 16, 2847; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 265, 4285
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 194, 5881; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 470, 8502
139 - El Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 382, 802; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 182, 20(1968)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5580 - 5584 - 5589 - 5608 - 5609, 23 - 28 - 34 - 68 - 69
Sünen-i Ebû Dâvûd: C. 10, s. 515, 2821

Kerâhiyet ve İstihsân

Bâzı Dînî Terimler, Kavramlar

1 * **Kerâhiyet** (كراهيت); sözlükte zahmet, zorluk, şiddet, bir şeye râzı olmamak ve bir şeyi fenâ, kötü görmektir. Dînî bir deyim olarak, yapılmaması daha iyi olan bir şeyin terk edilmeyip yapılmasıdır ve buna kerâhet de denir.

2 * **İstihsân,** istihsan sözlükte bir şeyi iyi ve güzel görmek, güzel sanmak, tercih etmektir. Fıkıh usûlünde ise kıyası bırakıp insanlar için en uygun olanı almak, kişi veyâ toplum bir konuda sıkıntıya düşünce anlayış göstererek kolaylık ve ruhsatlarla hareket etmektir. Diğer bir deyişle kolaylık için güç olanı terk etmek, herkesin alışık olduğu işlerde dînin vermiş olduğu bir izin sebebi ile kolaylık tarafını arayıp benimsemek demektir.

Bu bölümde istihsandan maksat, çok gerekli ve güzel bir takım dînî meseleleri açıklamaktır.

Dînimizin güzel gördüğü, müstehab saydığı şeylerden her birine müstahsen denir. Bunun karşıtına da gayrı müstahsen; müstahsen olmayan, güzel görülmeyen denir.

3 - **Hazer** (حذر); sözlükte yasaklamak, engellemek demektir. Mahzûr yerinde kullanılır. Memnû, yasaklanmış mânâsınadır ve şer'an yapılması yasak olan şeylere denir.

4 * **İbâha** (إباحه); mubah kılmak yâni bir şeyin yapılmasını da yapılmamasını da câiz görmektir. Bir şeyin yapılmasına verilen izin, bir ibâhadır. Bir yemekten bir kimsenin yemesine yetkili kişinin, yemek sâhibinin verdiği izine de ibâha denir.

5 - **Zühd** (زهد); bir şeye ilgi, istek ve arzu duymamak, bir şeyden kaçınmak anlamındadır. Dünyâya yönelmeyip ibâdet ve tâat ile fazla uğraşmak demektir.

6 - **Vera'** (ورع), verâ; harama düşmek korkusu ile şüpheli şeylerden kaçınmak demektir. Buna takvâ ve ittikâ da denir. Verâ ve takvâ sâhibine de dînin emrettiği şeylere sımsıkı bağlı kalan anlamında müteverri'; günahtan, günah işlemekten sakınan, çekinen, yüce Allah'tan korkan anlamında müttakî veyâ muttakî denir.

* Vera', takvâdan daha yüksek bir derecedir. Çünkü takvâ, haram olan şeylerden çekinmek, sakınmaktır, (verâ şüpheli olan şeylerden de sakınmaktır). [1]

7 - **Mat'ûmât** (مطعومات) ve **meşrûbât** (مشروبات). Mat'ûmât sözlükte yenen, tadılan şeyler demektir. Her yenen şeye taâm denir ve çoğulu et'imedir.

Meşrûbât ise içilen sıvı şeylerdir. Sözlükte her içilen sıvıya şarab denir, çoğulu eşribedir. Dînî bir deyim olarak sarhoşluk veren her hangi bir sıvıya şarab denir. Hamr denilen içkiye de şarab denilmektedir.

Her Müslüman İçin Öğrenme ve Öğretmenin Gerekliliği

8 * İnsanın duyu organları aracılığı ile elde ettiği veyâ yüce Allâh'ın vahiy yolu ile doğrudan doğruya gönderdiği, içinde zan; şüphe ihtimâli olmayan bilgiye ilim denir. [2]

İlim tahsîli; ilim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadın için bir görevdir.

Şöyle ki, her müslümanın yapmakla yükümlü olduğu, sorumlu bulunduğu dînî görevlerini yerine getirmek, hakk ile bâtılı, helâl ile haramı birbirinden ayırt edebilecek kadar bilgi, ilim sâhibi olması Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın hadîsine göre farzdır:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

= **Her müslüman** (erkek ve kadın)**a ilim talep etmek** (; ilim öğrenmeyi istemek, ilim öğrenmek; bu konuda çaba göstermek) **bir farzdır**. [3] Burada öğrenilmesi farz olan ilim ile öncelikli olarak ilm-i durum; durum, hâl bilgisi veyâ ilmihâl bilgisi amaçlanmıştır.

Bunun açıklaması şöyledir: Kişinin şu anda yapması gereken şeyi yerine getirmek için bilmesi gereken şeyi öğrenmesi farz-ı ayn olur. Namaz kılmak için abdest almak böyledir. Ticâret yapmak için fâizden ve geçersiz sayılan akitlerden kaçınması için gereken şeyleri öğrenmesi farz olur. Malı varsa sâhip olduğu malın zekâtının nasıl verileceğini öğrenmesi farz olur. Hacca gitmesi gerekmişse hac ibâdetini nasıl yapacağını öğrenmesi farz olur. Durum, ilmihâl bilgisinin anlamı budur.

Başkalarına gerekli olan şeyleri öğretmek için ilim öğrenmek de sünnettir, bir ibâdettir. Bundan fazlasını bir olgunluk ve bir şeref olmak üzere öğrenmek de mubahtır. Başkalarına karşı öğünmek, onlarla mücâdele edip büyüklenmek için ilim öğrenmek ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsine göre mekruhtur:

مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ أَوْ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيَصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ فَهُوَ فِي النَّارِ

= **Sefihler** (; akıl veyâ dînin aksine davranan, kıt akıllı kişiler) **ile tartışmak veyâ âlimlere karşı övünmek ya da halkın dikkatini çekmek amacı ile ilim talep eden** (, ilim öğrenmek isteyen, ilim öğrenen) **kimse** (cehennem) **ateş**(in)**dedir.** [4]

لاَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ وَلاَ لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ وَلاَ تَخَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَالنَّارُ النَّارُ

= İlmi, âlimlere karşı böbürlenmek, câhiller ile münâkaşa etmek veyâ mevki, makam elde etmek için öğrenmeyin. Kim bunu yaparsa ona ateş gerekir, ateş! [5]

İbâdetten başka bir şey sebebi (, başka bir amaç) ile (fıkıh ve diğer dînî) ilim(leri) öğrenenler ile şüpheler sebebi ile haramları helâl sayanların vay hâline! [6]

Kendisinde ilim olmayan (, bilgisizce yapılan) ibâdette, kendisinde anlama olmayan ilimde, kendisinde tefekkür (, düşünme) olmayan okumada hiçbir hayır yoktur. [7]

يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بِالدِّينِ يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ السُّكَّرِ وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ

= **Âhir zamanda öyle kimseler çıkacak ki,** (bunlar) **dîni âlet ederek dünyâyı elde etmeye çalışacaklar; (**insanlara hoş görünmek için) **koyun postuna bürünecekler. Dilleri şekerden tatlıdır, fakat kalpleri kurt**(ların) **kalbi** (gibi kötü)**dür.** [8]

بِئْسَ العَبْدُ عَبْدٌ يَخْتِلُ الدُّنْيَا بِالدِّينِ بِئْسَ العَبْدُ عَبْدٌ يَخْتِلُ الدِّينَ بِالشُّبُهَاتِ

= **Dîni âlet ederek dünyâyı elde etmeye çalışan kul ne kötü bir kuldur! Dîne şüpheleri karıştıran** (, karıştırmaya çalışan) **kul ne kötü bir kuldur!** [9]

9 - İlim öğrenmek aslında hem kişiler, hem de toplum için gereklidir, zarûrettir. Böyle zarûret miktârı ilim öğrenmek, İslâm toplumunun bütün fertlerine bir farzdır. Ancak ilimlerin bir kısmı, her kişi için gerekli olduğu için bu kısmın öğrenilmesi farz-ı ayndır ve o toplumdaki herkes bu ilmi öğrenmekle yükümlüdür.

Tıp, matematik, savaş ve teknik konular ile ilgili ilimler gibi ilimlerin de, her fert için değil, toplum hayâtı için gerekli olduğundan bunların öğrenilmesi farz-ı kifâyedir. Bu ilimleri herkes öğrenemez. Bunlarla toplumda bâzı kişiler meşgul olabilirler. Bu durumda, bu ilimleri bir kısım kimseler öğrenirse bu farz yerine getirilmiş olur. Fakat bu ilimler ile İslâm toplumunu meydana getiren kişilerin hiçbiri meşgul olmaz, hiçbiri öğrenmezse o toplumun bütün fertleri yüce Allah yanında sorumlu olurlar.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Lokman Hekim (, Hakîm)in oğluna şöyle öğüt vermiş olduğunu bildirmiştir:

يَا بُنَيَّ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ وَاسْتَمِعْ كَلاَمَ الْحُكَمَاءِ فَإِنَّ اللّٰهَ بِنُورِ الْحِكْمَةِ كَمَا يُحْيِي الأَرْضَ الْمَيْتَةَ بِوَابِلِ الْمَطَرِ يُحْيِي الْقَلْبَ الْمَيِّتَ

= **Ey Oğlum! Âlimlerin** (, ilim sâhiplerinin) **meclislerine** (, toplantılarına) **devam et, hikmet sâhibi kimselerin sözlerini dinle. Çünkü Allah, yeryüzünü yağdırdığı bol yağmur ile dirilttiği gibi ölü bir kalbi de hikmet nûru ile diriltir**. [10]

10 * İslâmda her meslek sâhibinin, mesleği ile ilgili dînî meseleleri bilmesi farzdır. Meselâ: Ticâretle uğraşacak kişilerin ticâretle ilgili dîne göre câiz, helâl ve haram gibi iş ve işlemleri ilk önce öğrenmeleri gerekir ki, yapacakları iş ve işlemlerde dîne aykırı hareket etmesinler. Konunun öneminden dolayı hazreti Ömer bin Hattâb: *Çarşı(ları)mızda dinde fakîh olanlar (; dînin ticâret ile ilgili hükümlerini bilenler) satış yapsın* [11] buyurmuştur.

11 * Müslüman kadınlar, abdest, namaz ve oruç gibi din ile ilgili bir kısım konuları ya eşleri ve mahremleri aracılığı ile öğrenirler veyâ kocalarının izni ile ara sıra bir ilim meclisine giderek öğrenmeye çalışırlar. Fakat kocalarının izni olmadıkça bir ilim meclisine çıkıp gidemezler. Ancak bir kadına din ile ilgili bir konuyu öğretme gereği ortaya çıkarsa bakılır: Eğer kocası bu konuyu çözer veyâ ehlinden öğrenip kendisine bildirirse amaca ulaşılmış olur. Fakat kocası bu konuyu çözemez ve sorup öğrenmekten de çekinirse kadın, o konuyu bilen birinden gidip öğrenebilir. Yeter ki o kadın, İslâm âdâbına uygun bir şekilde hareket etmiş olsun.

Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır. Hayâ (; utanma duygusu) onların dinlerini(n hükümlerini edebine göre) sorup öğrenmelerine (, anlamalarına) engel olmadı. [12]

Bilgisizliğin ilâcı (, bilmediğin konuyu öğrenmek için ehline, o konuda ilmi olan kimseye soru) **sormaktır.** [13]

(Bir topluluk olarak) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına vardık. Biz, yaşları birbirine yakın gençlerdik. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında yirmi gece kaldık… Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) geride âilelerimizden kimleri bıraktığımızı bizlere sordu… (Sonra) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bizlere şöyle buyurdu: **Âilelerinizin yanına dönün ve onlara** (burada öğrendiklerinizi) **öğretin**, (ayrıca öğrendikleri ile amel etmelerini, öğrendiklerini yapmalarını da) **emredin.** [14]

12 * İlim alanında hakka yardım, bir hakkın açıklanmasını ortaya çıkarmak, ilim ile ilgili bilgilerin artmasını sağlamak için yapılan karşılıklı görüşmeler, konuşmalar ve ilmî tartışmalar câizdir ve ibâdetten sayılır. Fakat bir müslümanı üzmek, onu utandırmak; bir mala veyâ bir makâma; bir göreve kavuşmak için yapılacak karşılıklı konuşma, tartışma ve eleştiriler haramdır, İslâm ahlâkına aykırıdır.

مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلاَ فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ

= Bir sürüye dalan iki aç kurdun (o) **sürüye verdiği zarar, insanın mal** (elde etmek) **ve şeref** (kazanmak) **hırsı ile dînine verdiği zarardan daha fazla değildir.** [15]

13 - İlim alanında mirâ’ mücâdele denilen, başkasının söylediği sözde veyâ anlamda görülen bir noksanlık sebebi ile hemen ona îtiraz etmek câiz değildir. Bu îtiraz, kendini büyük görmekten ve göstermekten ileri gelir. Bundan dolayı söylenilen bir sözü hemen düzeltmek için acele edilmemeli, gereksiz tartışmaya girilmemelidir. Konunun önemini belirtmek, konuya dikkat çekmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ فِي وَسَطِهَا

= **Her kim haklı olduğu hâlde mirâ’** (denilen yersiz tartışma)**yı terk eder ise** (cennetin orta kısmında) **ona bir köşk yapılır** [16] buyurmuştur.

Ancak dînî açıdan bir fayda varsa o zaman karşısındakini kırmadan ve kibarca hareket edilmeli, işin ve konunun doğru olanı güzel bir şekilde anlatılmalıdır.

14 * İlim öğrenmek farz olduğu gibi ilmi insanlara ulaştırmak da farzdır. Çünkü ilim sâhibinin ilmine uygun davranması iyi, ilmine aykırı davranması kötüdür. Dolayısı ile ilim öğretme, iyiliği emretme ve kötülüğü engelleme olur. Bu ise ümmetin hepsine farzdır.

İlmi az olan kişinin bunu bilmeyene açıklamasının gerekip gerekmediği konusunda âlimler arasında görüş ayrılığı vardır. Âlimlerin bir kısmına göre kişinin bildiği ilmi saklaması haramdır. Bu sebeple, kendisine bir ilim ulaşan herkesin bildiğini açıklaması farzdır.

أَذَا لَعَنَ آخِرُ هَذِهِ الْأُمَّة أَوَّلِهَا فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ عِلْمٌ فَلْيُظْهِرْهُ فَإِنَّ كَاتِمَ الْعِلْمِ يَوْمَئِذٍ كَكَاتِمِ مَا أَنْزَلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

= **Bu ümmetin sonra gelenlerinin öncekilerini eleştirdiğini gördüğünüzde yanında bir ilim olan kimse onu açıklasın. Çünkü o gün bildiğini saklayan kimse, Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**e indirileni saklayan kimse gibidir.** [17]

Âlimlerin çoğunluğuna göre ise âlim olmayan veyâ ilim sâhibi olduğu insanlar tarafından bilinmeyen kişinin, bildiklerini bilmeyenlere açıklaması gerekli değildir. Bu, ancak insanların ilmine güvendikleri, âlim olan kimseye gereken bir şeydir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendi zamânındaki insanlara din ile ilgili konularda ihtiyaç duydukları şeyleri bizzat açıklıyordu. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de:

لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

= ***İnsanlara kendilerine indirileni açıklaman için…*** [18] buyurarak O’nu böyle nitelemiştir. O’nun yanında iken bu, hiç kimseye farz olmadığı gibi başka zaman ve yerlerde de yalnızca ilmi olan ve insanlarca âlim olduğu bilinen kimselere farz olur. Çünkü insanlar normal olarak ilimle meşhur olan kimselerin sözlerine güvenirler, başkalarının sözlerine nâdiren güvenirler. Diğer yandan kimileri de ilmi ile meşhur olmayan kimseden duyduğu şeyi küçümseyebilir. Bu sebeple, din ile ilgili konularda bildiklerini açıklama yükümlülüğü yalnızca ilmi olan ve ilmi ile meşhur olan kimselere âittir. [19]

أُغْدُ عَالِمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا أَوْ مُسْتَمِعًا أَوْ مُحِبًّا وَلاَ تَكُنِ الْخَامِسَ فَتَهْلَكَ

= **Ya ilim öğreten veyâ ilim öğrenen veyâ** (ilim ehlini) **dinleyen veyâ bunları** (, bu özellikteki kimseleri) **seven ol, sakın beşincisi olma!** (Yoksa) **helâk olursun.** [20]

İslâm Dîninde Vaaz ve Öğüt Vermenin Önemi

15 * İslâm dîninde vaaz ve nasîhat yâni insanları söz ile iyilik yapmaya yönlendirmek, öğüt vermek; faydalı olan şeye dâvet etmek, zararlı olan şeyi de yasaklamak çok önemli bir görevdir, bir farz-ı kifâyedir; müslümanlardan bir kısmının bu görevi yapması ile diğerlerinden tebliğ görevi düşer. Kürsü ve minberlerde insanlara öğüt vermek amacı ile söylenen sözler birer sünnettir, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yoludur. Din hükümlerine uygun olarak ihtiyâca göre tatlı ifâdelerle yapılan konuşmalardan, verilen öğütlerden herkes faydalanır. Bunlar birer uyarmadır ve mü’minler için çok yararlıdır.

* Va’z, vaaz, bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırıp sevap işlemeye yöneltecek, ilâhi mükâfâtı ve cezâyı hatırlatarak hayrı, iyiliği ve yararlı işleri yapmayı, haram ve kötülüklerden ise sakınmayı benimsetecek, yüce Allâh’a ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e itâate sevk edecek ve doğru yolu gösterecek güzel sözler söylemektir. İrşâd ise insanlara doğruluğu, sırât-ı müstakîmi; dînin dosdoğru yolunu göstermek, mü’minleri dînî görevlerini yerine getirmeye çağırmak demektir. [21]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize öyle etkileyici (, duygu yüklü) bir konuşma yaptı ki bundan dolayı gözlerimizi yaşarttı, kalplerimizi titretti. [22]

Hadisi rivâyet eden sahâbe: *Konuşmanın, vaazın etkisinden bağırdık, başımızı dövdük, göğüslerimize vurduk, kendimizden geçtik* demiyor. Nitekim câhillerin pek çoğu vaaz esnâsında, vaaz sırasında bağırıyor, çığlık atıyor ve kendinden geçiyor. Bütün bunlar şeytandandır. Şeytan onlar ile bu şekilde oyun oynar. Bunların hepsi bid’at ve sapıklıktır. Böyle yapan kimselere şu söz söylenir: Bil ki Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) insanların en doğru vaaz edeni, ümmetine en iyi nasîhat edeni, insanların kalbi en yufka olanı ve kendisinden sonra gelen insanların da en hayırlısı idi. Bu konuda hiçbir akıl sâhibinin şüphesi yoktur. (Buna rağmen) O vaaz ederken sahâbîler bağırmadılar, çığlık atmadılar ve kendilerinden geçmediler. Eğer bu hareketler doğru olsaydı, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın huzûrunda; O’nun bulunduğu yerde bunu yapmaya insanların en lâyık olanı onlar olurlardı. Fakat bu bir bid’attir, bâtıldır ve hoş karşılanmamıştır. [23]

16 * Nasîhat, sözlükte bir şeyi yabancı maddelerden ayırma, dikiş dikme, samîmi olma, samîmi olan ve içinde kötülük bulunmayan bütün iyi söz ve işlere denir ve öğüt verme, akıl ve yol göstermedir. Nasîhat, İslâm dîninin pratik hayâta aktarılması, ahlâkla ilgili prensiplerin yaşanması, insânî erdemlerin, görgü kurallarının öğretilmesi için bilenlerin bilmeyenlere öğretmesi ve hatırlatmada bulunması amacı ile yapılan öğütlerdir. Bu öğütler yapılırken aslâ bir ard niyet güdülmez, dünyevî çıkarlar düşünülmez. Nasîhat eden kişi güvenilir olur. Onun yaptığı nasihat samîmiyetle yapıldığında etkisini gösterir. Mü’minler sürekli olarak birbirine öğüt vererek yardımcı olurlar.

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur:

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ

= *(Habîbim!)* ***Sen*** *(mü’minlere öğüt verip)* ***hatırlat!*** *(Çünkü)* ***hatırlatmak mü’min olan kimselere*** *(ve îmân edecek olanlara)* ***fayda verir.*** [24]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de: **Muhakkak, din samîmiyettir** [25] buyurmuştur. Âlimlere göre, burada bahsedilen nasîhat, samîmiyet; müslümanın dînî ve insânî görev ve yükümlülüklerini samîmi olarak yerine getirmesi, en iyi ve en güzel sözü söylemesidir. Bununla birlikte Türkçede nasîhat etmek, öğüt vermek anlamında, samîmi olarak görüşlerini söylemeye de denir.

Yüce Allâh’ın dînine hizmet için çalışmak, başkalarının hidâyete ermelerine; hakk yol olan İslâm dînine girmelerini sağlayarak mutluluğa kavuşmalarına ve kurtuluşa ermelerine hizmet için uğraşmak büyük bir hayırseverliktir, yüksek bir harekettir.

Bunun içindir ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz:

لَأَنْ يَهْدِيَ اللّٰهُ عَلَى يَدَيْكَ رَجُلاً خَيْرٌ لَكَ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ

= **Yüce Allâh’ın, bir kimseyi senin aracılığınla hidâyete erdirmesi, senin için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden daha hayırlıdır**. [26]

وَاللهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ

= **Vallâhi, senin sâyende Allâh'ın bir kimseye hidâyet vermesi, senin için kırmızı develerin** (; dünyânın) **senin olmasından hayırlıdır** [27] buyurmuştur.

17 - Nasihat etmek, öğüt vermek; gerçekten bir hayır işidir, çok övülmüş bir hizmettir. Yalnız lider olmak veyâ mala kavuşmak veyâ insanların kendisini övmeleri amacı ile yapılan öğüt vermeler ve konuşmalar, sâhipleri için birer günahtır. İyi niyet bulunmadığı için de, yüce Allah katında makbûl değildir; kabul edilmez.

18 - Allah rızâsı için bir hayır olarak yapılan öğüdü kabul etmemek, ilmi üstün olan kimsenin hakka bağlı emir ve tavsiyelerine boyun eğmekten kaçınmak inatçılıktır. O kişiyi kıskanmaktan, kendini beğenmekten ve nefsin arzusuna uymaktan ileri gelir.

19 * İslâmda emri bil ma'rûf ve nehyi anil münker yâni insanları dînin emrettiği doğru, iyi ve güzel şeyleri yapmaya teşvik etmek ve kötülükten engellemek de insanlara öğüt vermekten ve başkalarının iyiliğini istemekten ibâret çok önemli bir görevdir. Bu görevi gereği üzere yerine getirmek, müslümanları diğer milletlerden ayıran bir özelliktir ve bu görev bütün İslâm ümmetine farz kılınmıştır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

= ***Sizden hayra çağıran, mârûfu emreden, münkerden vazgeçirmeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*** [28] İslâm âlimlerine göre, bu görevi ümmet içinden bir gurubun yapması ile diğerlerinden sorumluluk kalkar, ancak hiçbir kimsenin yapmaması durumunda bütün müslümanlar sorumlu ve günahkâr olurlar.

مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي ثُمَّ يَقْدِرُونَ عَلَى أَنْ يُغَيِّرُوا ثُمَّ لاَ يُغَيِّرُوا إِلاَّ يُوشِكُ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ مِنْهُ بِعِقَابٍ

= **Bir millet** (, bir topluluk) **ki, aralarında bir mâsiyet** (, bir günah) **işlenir, sonra onlar o günâhı değiştirmeye güçleri yettiği hâlde değiştirmezlerse Allah, yakın bir zamanda mutlaka onlara genel bir azap verir.** [29]

مَنْ كَثَّرَ سَوَادَ قَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ وَمَنْ رَضِيَ عَمَلَ قَوْمٍ كَانَ شَرِيكًا لِمَنْ عَمِلَهُ

= **Kim bir topluluğun sayısını** (, onlara katılarak, destekleyerek) **çoğaltır ise o da onlardan olmuş olur. Kim de bir topluluğun amelinden** (, işledikleri, yaptıkları iyi veyâ kötü şeylerden) **hoşnut olursa** (sevap veyâ günahta) **o da onlara ortak olmuş olur.** [30]

20 * **Ma'rûf** (معروف), mârûf, mâruf; yaratılışa uygun, şeriatın emrettiği, dînî açıdan güzel görülen şeydir. **Münker** (منكر) de, mârufun aksine yaratılışa aykırı, şeriatın yasakladığı ve dînî bakımdan çirkin, kötü sayılan, kötü görülen şeydir. Başka bir deyişle Kur'ân ve sünnete uygun düşen şeye mâruf; yüce Allah ve Resûlünün râzı olmadığı, kabul etmedikleri, inkâr edilmiş, haram ve günah olan şeye de münker denilir.

Her müslüman, öncelikle din kardeşleri için sonra bütün insanlık hakkında hayır ister, iyiliği emretmeyi ve kötülüklerden sakındırmayı da dînî bir görev bilir. Ancak bu görevin dereceleri vardır.

Şöyle ki, bu hakk yolu gösterme görevinin yapılmasında, karşı taraftan bir kötülüğün ortaya çıkacağı düşünülmüyorsa bu görev el ile değilse dil, söz ile yapılır. Bu da tehlikeli ise yalnız kalp ile yapılır. Yâni iyiliğin yapılması ve kötülüğün terk edilmesi için

kalpten duâ edilir. Bu konuda tâkip edilecek yolu, metodu göstermek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ

= Sizden herhangi biri bir kötülük görürse onu eli ile değiştirsin. Eğer buna gücü yetmiyorsa dili ile değiştirsin. Ona da gücü yetmiyorsa kalbi ile değiştirsin (; buğz etsin, yapılanı onaylamasın)**. Îmânın en zayıfı da budur.** [31]

إِذَا عُمِلَتِ الْخَطِيئَةُ فِي الْأَرْضِ كَانَ مَنْ شَهِدَهَا فَكَرِهَهَا (وَقَالَ مَرَّةً: «أَنْكَرَهَا) كَانَ كَمَنْ غَابَ عَنْهَا وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا

= **Yeryüzünde bir günah işlendiği** (, bir kötülük yapıldığı) **zaman birisi ona şâhit olur** (, görür) **ve çirkin görürse** (veyâ inkâr ederse) **o kötülükten uzakta olan kişi gibidir. Kötülükten uzakta olup da ona râzı olan ise ona şâhit olan** (, o kötülüğü gören, onlarla birlikte olan) **kimse gibidir.** [32]

21 * Bir müslüman, yapacağı iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma görevinin kendisine bir zarar gelmeden kabul edileceğini tahmin eder veyâ anlarsa bu görevi yapmak ona vâcibtir, görevi terk edemez. Fakat bu sebep ile dövülme veyâ kötü sözle karşılık görme gibi bir tepki göreceğini anlarsa bu görevi yerine getirmeyi bırakması daha iyidir.

(Sahâbeden) Ebû Sa'lebe el Huşeni (radiyallâhü anh)a: Yâ Ebû Sa'lebe! Şu: ***Siz kendinize düşeni yapın.*** (Mâide sûresi 105.) âyeti hakkında ne dersiniz *dedim. Şu karşılığı verdi:* Vallâhi sen onu iyi bilen birisine sordun. Ben de onu Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sormuştum. (Efendimiz) şu cevâbı verdi: **Birbirinize iyiliği tavsiye edin, kötülükten men edin. Öyle ki, itaat edilen bir cimrilik, kendisine uyulan nefsî arzular,** (âhirete) **tercih edilen dünyâ ve her görüş sâhibinin kendi görüşünü beğendiğini görürsen kendine düşeni yap. Halkı terk et, şüphesiz sizin ardınızda sabır günleri var. O günde sabretmek avuçta kor tutmak gibidir. O günlerde bir iyi amel işleyene, onun yaptığının benzerini yapan elli kişinin sevâbı vardır.** Bir başkası benim soruma ilâve olarak: Yâ Resûlallah! Elli kişinin ecri mi *dedi. Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem):* (Evet) **Sizden elli kişinin ecri** *buyurdu.* [33]

Kişi, sözünün kabul edilmeyeceğini bilmekle berâber olumsuz bir tepki de almayacağını anlarsa serbesttir; isterse öğüt verir, ister ise vermez. Fakat öğüt vermesi daha iyidir. Bu yolda bâzı zorluklara katlanmak bir mücâhede; İslâm için yapılmış olan çabadır.

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

= ***Yavrum! Namazı** (gereği üzere)* ***kıl,*** *(insanlara)* ***iyiliği emret ve münkerden*** *(de)* ***engelle****(meye çalış).* ***Bu konuda sana gele****(bile)****cek eziyete*** *(de)* ***katlan. Çünkü bunlar*** *(, bu sayılan işler kullar üzerine)* ***kesin olarak farz kılınan işlerdir.*** [34]

لاَ يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ رَهْبَةُ النَّاسِ أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ إِذَا رَآهُ وَيُذَكِّرَ بِعَظِيمٍ فَإِنَّهُ لاَ يُقَرِّبُ مِنْ أَجَلٍ وَلاَ يُبَاعِدُ مِنْ رِزْقٍ أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ أَوْ يُذَكِّرَ بِعَظِيمٍ

= Hiçbirinizin insanlardan korkması, (bir) **haksızlık gördüğünde** (onu) **hakkı söylemekten ve Allâh'ı**(n azâbını) **hatırlatmaktan alıkoymasın. Çünkü** (kişinin) **hakkı söylemesi ya da yüce Allâh'ın azâbını hatırlatması** (ona) **ne eceli yaklaştırır, ne de** (ondan) **rızkı uzaklaştırır.** [35]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kişiyi, hakk bildiğini söylemekten** (şu veyâ bu sebeple) **insanlardan korkusu alıkoymasın** *buyurdu. (Hadîsin râvisi Ebû Saîd el Hudrî radiyallâhü anh sözlerine şöyle devam etti:)* Bu konuda yapmamız gerekeni ihmâl ettiğimiz (, yapmadığımız) için belâ (, sıkıntı) biz(im başımız)dan eksik olmuyor. [36]

22 * Bir kişinin emrettiği veyâ yasakladığı şey, hakka ve maslahata uygun ise kabul edilmelidir. Öğüt veren, söylediklerini kendisi yapmamış olsa bile, doğru olan yapılan öğüdü kabul etmektir. Bununla birlikte bir emir ve yasağın ruhları etkileyebilmesi için, bu görevi yapmaya çalışan kimse şu beş özelliği kendisinde bulundurmalıdır:

a) İlim sâhibi olmalıdır. Mârûfu emretme, münkerden alıkoyma görevini İslâm ümmeti içinden öncelikle âlimler üstlenir. Çünkü ilmi olmayan kimse, bu görevi usûlüne göre gerektiği gibi yapamaz.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında bir kişi hutbe okuyarak: Her kim Allah ve Resûlü'ne itâat ederse muhakkak doğru yolu bulmuştur, kim de onlara isyân ederse (doğru yoldan) sapmıştır (, ayrılmıştır) *dedi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Sen ne kötü hatipsin** (, ne kötü konuşmacısın)**.** (Onlara diyeceğine) **Allah ve Resûlüne isyân eden ise muhakkak sapmıştır de** *buyurdular*. [37]

b) Söylediği şeye kendisi de uygun davranmalı, en başta kendisi uymalıdır. Değil ise yüce Allâh'ın:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ

= ***Kitabı okuyup durduğunuz hâlde kendinizi unutur da başkalarına mı iyiliği emredersiniz*** [38] uyarısına ve:

لِمَ تَقُولُونَ مَا لاَ تَفْعَلُونَ

= ***Niçin yapmadığınız şeyi söylersiniz*** [39] azarlamasına muhâtap olur.

(İlmi) öğrendikten sonra uygulayınız (, onunla amel ediniz). Çünkü yüce Allah, (öğrenmiş olduğunuz) ilimden dolayı, (onu) uygulamadıkça size sevap vermeyecektir. [40]

(Bilmesi gerekenleri öğrenmeyene,) bilmeyene bir def'a (, bir kez) yazıklar olsun, bilip de bilgisine göre amel etmeyene yedi def'a (, yedi kez) yazıklar olsun! [41]

Bununla birlikte, münkeri kim görürse kendisi o kötü işi yapmakta olsa bile, o kötü fiili engellemekle mükelleftir. Çünkü münkeri terk etmesi ile onu yasaklaması birbirinden ayrı iki farzdır. Bunlardan birini terk edenin diğerini de terk etmesi gerekmez.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a dedik ki: Ey Allâh'ın Resûlü! (Kendimiz) yapmadıkça mârûfu (; iyiyi, iyiliği) emretmeyelim mi, (kendimiz ondan) uzaklaşmadıkça münkerden (; kötülükten) nehiy etmeyelim mi? *Şöyle buyurdu:* **Siz, mârûfun tamâmını işlemeseniz** (, yapmasanız) **bile mârûfu emredin; münkerin hepsinden sakınmasanız** (, kendiniz işleseniz, yapsanız) **bile münkerden sakındırın.** [42]

c) Bütün sözleri ile yüce Allâh'ın rızâsını, müslümanların yükselmelerini gözetmelidir. Amacının bu olduğunu bilmelidir.

d) Kendisini dinleyenler hakkında şefkat göstermeli; uyarma, aydınlatma görevini karşısındaki kişileri kırmadan, tatlı ve yumuşak bir dille; onları bıktırmadan, usandırmadan yapmalıdır.

أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

= *(Ey Resûlüm!)* ***Rabbinin yoluna*** *(; İslâm dînine)* ***hikmet****(li sözler)****le, güzel***

(, faydalı) ***öğütle dâvet et. Onlar ile en güzel şekilde*** *(, en iyi, en güzel metod ile)* ***tartış.*** [43]

Abdullah (ibni Mes'ûd radiyallâhü anh) insanlara her perşembe günü ders verir (, vaaz eder) idi. (Cemaatten) bir adam dedi ki: İsterim ki, her gün bize ders veresin. *(İbni Mes'ûd):* Sizi usandırmak ve bıktırmaktan korkuyorum. Sizi bezdirmemek için tıpkı Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin yaptığı gibi (uygun vakitleri gözetleyerek) ara sıra ders veriyorum (, vaaz ediyorum) *cevâbını verdi.* [44]

(Abdullah) İbni Abbâs radiyallâhü anhümâ (vaaz, tebliğ metodunu anlatmak üzere) bana: İnsanlara haftada bir def'a cum'a günü vaaz et (, ders yap)! (Bunu az bulur isen haftada) iki def'a, (eğer bunu da az görür ve) daha fazla (yapmak) istersen haftada üç def'a vaaz et! Sakın insanları şu Kur'ân'dan (, dinden bıktırıp) bezdirme *dedi.* [45]

e) Sabırlı ve iyi huylu olmalı; hiddetlenmekten, kızmaktan ve kaba kuvvet, güç kullanmaktan kaçınmalıdır.

وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلاً

= *(Ey habîbim!)* ***Onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzel bir şekilde*** *(, güzellikle)* ***ayrıl.*** [46]

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

= ***Allâh'ın rahmeti sâyesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrâfından dağılıp giderlerdi.*** [47]

إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَبْعَثْنِي مُعَنِّتًا وَلاَ مُتَعَنِّتًا وَلَكِنْ بَعَثَنِي مُعَلِّمًا مُيَسِّرًا

= **Allah beni** (insanlara) **sıkıntı veren,** (onlara) **zorluk çıkaran, ne de bunları arzu eden** (, bunlardan hoşnut olan) **biri olarak göndermedi. Bilakis** (; tam tersine) (insanlara bilmeleri gerekenleri) **öğreten ve kolaylaştıran biri olarak gönderdi.** [48]

اَسْمَحْ يُسْمَحْ لَكَ

= (İşlerinde) **kolaylık göster** (, hoşgörülü ol) **ki, sana da kolaylık gösterilsin.** [49]

Mukaddesâta; Kutsal Sayılan Şeylere Hürmet ve Saygı

23 - Mukaddes (مقدس); sözlükte kutsal, mübârek, kutlu ve temiz şey anlamına gelir ve yüce Allah ile ilgili olan, dînî açıdan temiz bulunan, mânevî büyüklüğü kazanan şey demektir. Çoğulu mukaddesâttır.

Yüce Allah mukaddes olduğu gibi, onun bütün isimleri de kutsaldır, mukaddestir. Yüce Allâh'ın bir ismi de Guddûs'tür. Guddûs (قدوس), kuddûs; sözlükte temiz, hiçbir lekesi olmayan, bütün eksiklik ve kusurlardan münezzeh; uzak olan, herhangi bir eksik ve kusuru olmayan, fazîlet ve güzel sıfatlardan dolayı övülen, övülmüş olan demektir.

Yüce Allah ve O'nun isimleri, kitabları ve peygamberleri kutsaldır. Din, îmân, ibâdetler, Kâbe, câmiler, mescitler ve bunlarla ilgili olan her şey de mübârek ve kutsaldır.

24 - Biz müslümanlar, bütün kutsal sayılan şeylere son derece saygı ve hürmet göstermekle mükellefiz. Mukaddesâta saygı ve hürmet göstermeyen kimse, rûhu sönmeye başlamış, yüksek duygulardan yoksun kalmış, gaflet içine düşmüş bir insan demektir. Böyle bir duruma düşen kimse, insanlık değerini de kaybetmiş olur.

25 * Mukaddesâta yapılacak hürmet ve saygının şekli, kutsal sayılan şeylerin hakikatine, o şeyin aslına göre değişir.

Şöyle ki, herhangi mukaddes bir ibâdete veyâ hayırlı bir işe başlayacağımız zaman Besmele çekmemiz; yüce Allâh'ın ismini söylememiz, okumamız gerekir:

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِبَسْمِ اللّٰهِ فَهُوَ أَقْطَعُ أَوْ أَجْزَمُ

= **Bismillâh ile başlanılmayan her iş** (, her söz) **bereketsiz veyâ noksandır.** [50]

26 - Biz mukaddes yaratıcımızın mübârek isimlerini anarken saygı ile ***yüksek olsun*** anlamına gelen Teâlâ (تعالى); ***derecesi yüksek olsun*** anlamında Celle Celâlühü (جل جلاله) gibi bir ifâde kullanırız. Meselâ: Allâh-ü Teâlâ, Hakk Celle ve Âlâ veyâ Rabbimiz Celle Celâlühü Hazretleri deriz. Bu şekilde söylemek, İslâm terbiyesi gereğidir.

27 * Peygamberimizin mübârek isimlerinden biri anılınca veyâ isimlerinden birini yazdığımız zaman isminden sonra gelmek üzere aşağıda belirtildiği şekilde O'na salât ve selâm okur, duâ ederiz: sallallâhü aleyhi ve sellem (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ; *Allah O'nun şânını yüce kılsın, yüceltsin ve korktuklarından uzak eylesin* veyâ aleyhissalâtü vesselâm (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ); *salât ve selâm O'nun üzerine olsun*.

Diğer Peygamberlerin mübârek adlarını da selâm ile anarız. Meselâ: Âdem aleyhisselâm (عَلَيْهِ السَّلاَمُ) ; *selâm O'nun üzerine olsun* deriz. İki peygamber anılır ise aleyhimesselâm (عَلَيْهِمَ السَّلاَمُ) ; *selâm O ikisinin üzerine olsun*, ikiden çok olurlarsa aleyhimüsselâm (عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ) ; *selâm Onların üzerine olsun* denilir.

* Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ismi her anıldığında salât ve selâm ifâdesinin yazımı (veyâ söylenmesi) gözetilmeli, bunun tekrarından usanılmamalıdır… (Kişinin) yazacağı (veyâ söyleyeceği) bu ifâdeler rivâyet ettiği bir söz değil, devamlı bir hâle getireceği duâdır. Aynı durum yüce Allâh'a övgü içeren *Azze ve Celle* ile *Tebâreke ve Teâlâ* gibi ifâdeler için de geçerlidir. (Peygamberler,) sahâbe, âlimler ve diğer hayırlı kimseler için kullanılan rızâ ve rahmet temennisi bildiren aleyhisselâm, aleyhimesselâm, aleyhimüsselâm, radiyallâhü anh, rahmetullâhi aleyh, kaddesallâhü esrârehü ve bunlar gibi ifâdeler için de durum böyledir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salâtı yazarken (veyâ söylerken) şu iki eksikliğin yapılmasından kaçınılmalıdır:

a) Salâtı rumuzla iki harf şeklinde yazarak şekil açısından eksiklik yapılmamalıdır.

b) Selâm olmaksızın sâdece salâtı ya da sâdece aleyhisselâm yazılarak (veyâ söyleyerek) anlam açısından eksiklik yapılmamalıdır. Çünkü yüce Allah âyet-i kerîmede: ***O'na*** *(; Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme)* ***salât ve selâm getirin*** buyurmuştur. [51]

* Bir hadîs-i şerîfi yazarken veyâ naklederken; başkasına aktarırken Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ifâdesinin yerine Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem) ifâdesini veyâ tam tersini koymak (veyâ yazmak) câizdir. Çünkü nebî ve resûl kelimeleri (Arapça) kökleri bakımından farklı olsalar da (hadîs-i şerîfi yazarken veyâ naklederken) bu şekilde yapmakla anlam değişmez. [52]

إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

= ***Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler*. *Ey îmân edenler! Siz de O'na salât ve selâm edin*** *(, O'nun için selâmet dileyin).* [53]

Âyet-i kerîmede geçen yüce Allâh'ın Efendimiz aleyhissalâtü vesselâma salâtı, salât etmesi O'nun üzerine rahmetini indirmesi, O'nu övmesi, desteklemesi; O'na ikrâm etmesi, rahmet ve merhamet etmesi, nîmet vermesi, işlerini bereketli kılması, ismini yüceltmesi; meleklerin salâtı ise Efendimiz aleyhissalâtü vesselâma duâ etmeleri, O'nun için istiğfar etmeleri, O'nu kutlamaları olarak tefsîr edilmiştir.

Mü'minlerin salâtı da yüce Allâh'ın Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem ve âilesinin üzerine rahmetini indirmesi, onları bereketlendirmesi; hem dünyâda, hem de âhirette her türlü ikrâma kavuşması ve şerefinin artması; tebliğ ettiği dînin güçlenmesi, cennetteki Makâm-ı Mahmûd'u ve ümmetine şefaat etme hakkını Efendimiz aleyhissalâtü vesselâma vermesi için yüce Allâh'a duâ etmeleri, bunları yüce Allah'tan istemeleridir.

Mü'minlerin aleyhissalâtü vesselâma selâm vermesinin, O'na selâm etmelerinin anlamı ise O'nun bütün kötülük, belâ ve hastalıklardan kurtulması için duâ etmeleridir. [54]

لاَ تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللّهِ وَرَسُولُهُ

= **Hıristiyanların Meryem'in oğlu** (Îsâ)**yı övdükleri** (, övgüdeki aşırılıkları) **gibi siz de beni övmekte aşırılığa kaçmayın. Ben** (sâdece) **O'nun kuluyum.** (Bu nedenle bana): (Muhammed aleyhissalâtü vesselâm) Allâh'ın kulu ve elçisidir **deyin** (yeter)**.** [55]

28 * Âlimlerin çoğunluğuna göre Efendimize salât ve selâmda bulunmanın hükmü; ömürde bir def'a farz, her mecliste veyâ isminin her anılışında sünnettir. Bâzı âlimlere göre de her mecliste veyâ isminin her anılışında salât ve selâmda bulunmak vâcibtir. Ancak bir mecliste ismi birçok def'a anılsa da bir def'a salât ve selâmda bulunmak yeterli olur. [56]

Salât ve selâm olarak Efendimiz tarafından öğretilen duânın mü'minler tarafından namazın son ka'desinde okunmasının hükmü, Hanefî ve Mâlikîlere göre sünnet, Şâfiî ve Hanbelîlere göre vâcibtir. Yine namazların tüm ka'delerinde okunan tahiyyât duâsında da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) selâmlanmaktadır. Namaz dışında da, her fırsatta Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a salâtta bulunmak müstehab sayılmıştır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât; duâ anlamında olmak üzere:

اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ = *Allâhım! (Efendimiz) Muhammed'e ve O'nun âilesine salât eyle* ve benzeri ifâdelerle; selâm: اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّهِ = *Sana selâm olsun Ey Allâh'ın Resûlü* şeklinde yapılır. [57]

صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهَا زَكَاةٌ لَكُمْ

= **Bana** (çokça) **salât** (ve selâm) **getirin. Çünkü bu sizin için bir arınmadır** (, günahlardan temizlenme vesîlesidir)**.** [58]

Bana (çokça) **salât** (ve selâm) **getirin, duâ etmeğe gayret edin ve** اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ = *Allâhım! (Efendimiz) Muhammed'e ve O'nun âilesine salât eyle* **deyin** (, salâtınızı bu şekilde yapın)**.** [59]

29 - Peygamberlerden başka kimseler, yalnız başına anıldıklarında ise salât ve selâm ile anılmazlar. Ancak bunlar peygamberlerle birlikte anılınca, salât ve selâma

katılabilirler. Meselâ: Ebû Bekir sallallâhü aleyhi ve sellem veyâ aleyhisselâm demeyiz. Yine Allâh Teâlâ ashâb-ı kirâma salât ve selâm buyursun demeyiz. Ancak şöyle deriz: Allâhü Teâlâ, hazreti Muhammed'e, O'nun âl ve ashâbına salât ve selâm buyursun.

Peygamberler ile onlara uyan ashâb-ı kirâmın aralarını ayırmak ve saygıdaki farka işâret etmek için böyle yapmak, bütün âlimlere göre İslâm adâbındandır.

30 * İsimleri anılan ashâbın erkekleri hakkında radiyallâhü anh; Allah o erkek sahâbiden râzı olsun, kadınları hakkında da radiyallâhü anhâ; Allah o kadın sahâbiden râzı olsun deriz. Bunlardan iki kişi için, radiyallâhü anhümâ; Allah o ikisinden râzı olsun ve ikiden çok kimseler için de, radiyallâhü anhüm; Allah onlardan râzı olsun deriz.

* Hazreti Ali hiç putlara secde ve ibâdet etmediği ve çocukluğundan başlayarak yüce Allâh'a secde ettiği için, onun ismi anıldığında hürmet olmak üzere Allah yüzünü mükerrem; hürmet edilen, saygıdeğer kılsın anlamında kerremallâhü veche denir. Hazreti Fâtıma annemizin adı anıldığında da kerremallâhü veche denilebilir. [60]

Diğer âlimler için rahmetullâhi aleyh; Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun, rahmetullâhi aleyhimâ; Allâh'ın rahmeti o ikisinin üzerine olsun, Rahmetullâhi aleyhim; Allâh'ın rahmeti onların üzerine olsun denilir.

Evliyâ-i kirâmdan tanınmış kişiler için kaddesallâhü esrârehü; Allah onun sırrını mübârek ve mukaddes eylesin, kaddesallâhü esrârehümâ; Allah ikisinin sırrını mübârek ve mukaddes eylesin, kaddesallâhü esrârehüm; Allah onların sırlarını mübârek ve mukaddes eylesin denilebilir. Bütün bunlar, İslâm edebinin gereğidir.

31 * Bütün ashâbı ve din büyüklerini hayırla anmak, hepsine karşı sevgi ve saygı göstermek, hiçbirine dil uzatmamak, haklarında kötü söz söylememek gerekir. Onlar arasında geçen bâzı olayları ileri sürerek haklarında hürmete aykırı sözler söylemek hiçbir müslümana câiz olmaz. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur:

لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ

= **Ashâbıma sebb etmeyin. Nefsim kudret elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki, biriniz Uhud** (dağı) **kadar altını** (sadaka olarak) **dağıtsa onlardan birinin iki avuç** (hurma) **sadakası**(nın) **sevâbına erişemez. Hattâ bunun yarısına bile erişemez.** [61]

لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي مَنْ سَبَّ أَصْحَابِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ

= **Ashâbıma sebb etmeyin. Kim ashâbıma sebb ederse Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Kıyâmet gününde onun farz veyâ nâfile hiçbir ibâdeti kabul olunmaz.** [62]

Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin ashâbına sebb etmeyiniz. Onlardan birinin bir saatlik kıyâmı (; Efendimiz için emre hazır olarak beklemesi veyâ O'nun sohbetinde bulunması), sizden birinin ömrü boyunca işlediği amelinden daha hayırlıdır. [63]

Sebb kelimesi Arapçada, birisine acı verecek, dertlendirecek veyâ kederlendirecek şekilde (kişi veyâ kişiler ile ilgili) ayıplanacak, kötü, çirkin söz söylemek veyâ sövmek; hakâret etmek; onun hakkında kaba, kırıcı, hoş olmayan şekilde konuşmak; lânet okumak, yuhalamak, dil uzatmak, küfretmek; ayıplamak gibi her çeşit kötü sözü ifâde eder. [64]

Şetm (شتم) kelimesi de sebb ile aynı anlama gelir.

وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ

= *(Müşriklerin)* ***Allah'tan başka yalvardıklarına*** *(, taptıklarına)* ***sebb etmeyin ki, onlar da haddi aşarak câhillikle Allâh'a sebb etmesinler.*** [65]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Bir adamın** (, bir kimsenin) **anne ve babasına sebb etmesi, büyük günahlardandır.** *Ashâb:* Yâ Resûlallah! Bir kimse anne ve babasına nasıl sebb eder *dediler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Birisi diğerine sebb eder, sebb edilen de onun annesine ve babasına sebb eder.** (Böylece kendi anne ve babasına sebb etmiş; sövmüş gibi olur) *buyurdu.* [66]

32 * Ehlisünnete göre ashâbın en bilgisizinden en âlimine, en fazîletlisine kadar hiçbirine sebb etmek; dil uzatmak câiz değildir.

Sahâbe zamânında meydana gelen üzücü olaylara ismi karışan sahâbiler dâhil, herhangi birisinin aleyhinde bulunup ona sebb etmek çirkin haramlardandır. Olaylara katılanların hepsi müctehid idiler. Onlar fitnelere, din adına yaptıkları ictihadlar ile girmişlerdir. Müctehid, ictihâdında hatâ da yapsa, yanılsa da sorumlu değildir. Herhangi bir sahâbeye sebb etmek, şetm etmek büyük günahlardandır. Cumhûra; İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre bu suçu işleyenler tâzîr cezâsı ile cezâlandırılır, fakat öldürülmez. Bu günâhı işleyenler bâzı Mâlikî âlimlerine göre katl edilir; öldürülür. [67]

* Devlet yetkilisi, bir kimseyi ölümle korkutarak Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)e sebb etmeye zorlasa inşallah bu kimsenin bunu yapması câiz olmakla birlikte o kimse bunu yapmasa ve sonunda öldürülse bu daha erdemli bir davranış olur. Çünkü bunu yapmaktan kaçınmak, (ruhsatı terk edip) azîmete sarılmaktır, azîmetle amel etmektir. [68]

33 * Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de ashâbı; Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın arkadaşlarını övmüş ve onlara saygı gösterilmesi gerektiğini bildirmiştir:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ

= ***Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Ma'rûfu*** *(; iyi, doğru olanı)* ***emreder, münkerden*** *(, kötülükten)* ***alıkoyar ve Allâh'a îmân edersiniz.*** [69]

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

= ***Sizi, insanlara şâhit ve örnek olmanız için vasat*** *(; adâletli, dengeli)* ***bir ümmet kıldık. Peygamber de size şâhit ve*** *(sizin için)* ***örnektir.*** [70]

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

= ***Andolsun ki,*** *(Hudeybiye'de)* ***ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah mü'minlerden râzı olmuştur.*** [71]

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ

= ***İslâmı*** *(, İslâm dînini)* ***ilk önce kabul eden*** *(, müslüman olan)* ***muhâcir ve ensârdan önde gelenler ile iyi amellerle onların ardınca gidenler*** *(, onlara uyanlar)* ***var ya, işte Allah onlardan râzı oldu; onlar da O'ndan râzı oldular.*** [72]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

= ***Ey Peygamber! Allâh'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter.*** [73]

وَالَّذِينَ جَاؤُا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلاَ تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

= Onlardan** (; sahâbeden) **sonra gelen** (, kıyâmete kadar gelecek olan mü'min)**ler** (şöyle duâ e)**derler** (, şöyle duâ etsinler)**: Rabbimiz! Bizleri ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz sen Raûfsun** (; çok şefkatlisin)**, Rahîmsin** (; çok merhametlisin)**. [74]

34 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de birçok hadîslerinde ashâbını övmüş, onlara karşı nasıl davranmamız gerektiği konusunda bizlere yol göstermiştir:

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

= **İnsanların en hayırlıları benim asrımda** (, benim zamânımda) **yaşayanlar, sonra bunları tâkip edenler, sonra da bunları tâkip edenlerdir.** [75]

لاَ تَمَسُّ النَّارُ مُسْلِمًا رَآنِي أَوْ رَأَى مَنْ رَآنِي

= **Beni gören veyâ beni göreni gören bir müslümana ateş değmeyecektir.** [76]

طُوبَى لِمَنْ رَآنِي وَآمَنَ بِي وَطُوبَى ثُمَّ طُوبَى ثُمَّ طُوبَى لِمَنْ آمَنَ بِي وَلَمْ يَرَنِي

= Beni gören ve bana îmân edene müjdeler olsun. Sonra müjdeler, sonra müjdeler olsun, sonra müjdeler olsun, sonra beni görmediği hâlde bana îmân edene müjdeler olsun. [77]

اَلنُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ وَأَنَا أَمَنَةٌ لِأَصْحَابِي فَإِذَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ وَأَصْحَابِي أَمَنَةٌ لِأُمَّتِي فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِي أَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ

= **Yıldızlar gökyüzünün güvencesidir.** (Kıyâmet gelip) **yıldızlar gitti mi, vaad edilen semâya gelir** (; semâ yarılır, çatlar)**. Ben de ashâbım için bir güvenceyim. Ben** (bu dünyâdan) **gittim mi, onlara vaad edilenler** (; fitne ve savaş) **gelir. Ashâbım da ümmetim için bir güvencedir. Ashâbım gitti mi ümmetime vaad edilenler gelir.** [78]

إِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا وَإِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَأَمْسِكُوا وَإِذَا ذُكِرَ الْقَدَرُ فَأَمْسِكُوا

= **Ashâbım anıldığında** (haklarında olumsuz konuşmaktan kaçınıp) **susunuz, yıldızlar anıldığında** (; filân yıldızın doğuşu veyâ batışı şuna alâmettir diye konuşmayıp) **susunuz ve kader konusu anıldığında** (da konuşmaktan sakınıp) **susunuz.** [79]

اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِي أَصْحَابِي اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِي أَصْحَابِي لاَ تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَمَنْ آذَى اللّٰهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ

= **Ashâbım konusunda Allah'tan korkun, Allah'tan korkun! Benden sonra onları karşınıza almayın. Onları seven, beni sevdiğinden dolayı sever. Onlara buğz** (, düşmanlık) **eden de bana buğzundan dolayı buğz eder. Onlara eziyet eden** (, onları inciten) **bana eziyet etmiştir. Bana eziyet eden de** (sanki) **Allâh'a eziyet etmiş olur. Allâh'a eziyet edeni de Allâh'ın** (vereceği cezânın) **yakalaması yakındır.** [80]

Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ın ashâbının güzelliklerini anınız. Eğer böyle

yaparsanız, kalpleriniz onlara karşı ısınır. Onların hatâlarını (, eksikliklerini ibret alma; ders çıkarma amacı dışında) anmayınız. Eğer onların hatâlarını (rastgele) anarsanız, insanlar aleyhlerinde konuşmak için cüretkâr (; küstah, hadsiz, saygısız) olurlar. [81]

Ben, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i, Ebû Bekir'i, Ömer'i seviyorum. (Onlara olan bu sevgim sebebi ile) her ne kadar onlar gibi hayırlı ameller yapmasam da, onları sevdiğim için (kıyâmette) onlarla berâber olacağımı (yüce Allah'tan) umuyorum. [82]

* Eğer birini Allah Resûlü sallallâhü aleyhi ve sellemin ashâbını; arkadaşlarını eleştirirken görürsen bil ki, o kimse zındıktır. Çünkü Peygamber aleyhissalâtü vesselâm haktır, Kur'ân haktır, onun getirdiği ne varsa hepsi haktır. Bütün bunları (; Kur'ân'ı ve Efendimizin getirdiklerini) de bize sahâbe nakletmiştir. O zındıklar bizim şâhitlerimizi eleştirmek, böylece Kitab ve sünneti işlevsiz hâle getirmek istiyorlar. Hâlbuki gerçek eleştiriyi onlar hak ediyorlar. Onlar (; Efendimizin arkadaşlarını eleştirenler) zındıktır. [83]

35 * Müslümanların ikinci halîfesi olan hazreti Ömer'in öldürülmesi ile birlikte başlayan ve müslümanlar arasında kırgınlık, sürtüşme, fikir ayrılığı meydana getiren olayları İslâm âlimleri genelde imtihan, sınama anlamında fitne olarak yorumlamışlardır.

Fitne sözlükte azgınlık, sapıklık, meşakkat; zorluk, sıkıntı, azap, fikir karışıklığı, fikir ayrılığı gibi anlamlara da gelmektedir. Fitne, ilk önce imtihan, deneme ve sınama anlamında kullanılmış, daha sonra kapsamı genişletilerek küfür, günah gibi her türlü kötülük için de kullanılmaya başlanmıştır.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

= *(Ey mü'minler!)* ***Öyle bir fitneden sakınınız ki, o, hiç de sizden yalnız zulüm edenlere dokunmakla kalmaz*** *(aksine genelleşir de hepinizi içine alır).* ***Biliniz ki, Allâh'ın azâbı şiddetlidir.*** [84]

Biz Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm), Ebû Bekir, Ömer ve Osman (radiyallâhü anhüm) dönemlerinde şu (Enfâl sûresi, 25.) âyeti(ni) okurduk: ***Bir de öyle fitneden sakının ki, o, aranızda sâdece zulmedenlerin başına gelmekle kalmaz*** *(herkese ulaşır)*… *Biz, o başımıza gelenleri (, hazreti Osman'dan itibâren sahâbe arasında meydana gelen olayları) yaşayıncaya kadar bizim de bir gün bu âyetin muhâtabı (olarak sıkıntı çekeceğimizi, bu fitnenin kurbanları) olacağımızı düşünmezdik. Sonunda başımıza bilinen şeyler geldi.* [85]

سَأَلْتُ رَبِّي ثَلاَثًا فَأَعْطَانِي ثِنْتَيْنِ وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالسَّنَةِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِالْغَرَقِ فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يَجْعَلَ بَأْسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَمَنَعَنِيهَا

= **Rabbimden üç şey istedim. Bana ikisini verdi, birini vermedi. Rabbimden ümmetimi açlıkla helâk etmemesini istedim, onu bana verdi. Ondan ümmetimi suda boğmakla helâk etmemesini istedim, onu da verdi. Felâketlerini kendi aralarında vermemesini** (, birbirlerine düşürmemesini) **diledim, bunu bana vermedi.** [86]

أُمَّتِي هَذِهِ أُمَّةٌ مَرْحُومَةٌ لَيْسَ عَلَيْهَا عَذَابٌ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُهَا فِي الدُّنْيَا الْفِتَنُ وَالزَّلاَزِلُ وَالْقَتْلُ

= **Benim şu ümmetim,** (Allah tarafından kendilerine) **merhamet edilmiş bir ümmettir, ona âhirette** (diğer ümmetler gibi) **azap yoktur. Onun azâbı dünyâdadır: fitneler, zelzeleler ve birbirlerini öldürme**(leri şeklinde kendi aralarındadır)**.** [87]

إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ مَرْحُومَةٌ عَذَابُهَا بِأَيْدِيهَا

= **Şüphesiz bu ümmet,** (Allah tarafından kendilerine) **merhamet edilmiş bir**

ümmettir. Azâbı da (bu dünyâda) **kendi elleri ile** (kendileri arasında)**dır.** [88]

Ebû Hureyre (radiyâllahü anh): Bu ümmet, (yüce Allah tarafından kendilerine) merhamet edilmiş (, rahmete mazhar olmuş bir ümmettir), kendilerine azap etmeleri dışında (bu dünyâda) onlara azap yoktur *dedi. (Kendisine):* Kendi kendilerine nasıl azap ederler *denildiğinde (O) şöyle dedi:* (Onlar için) Nehrevân günü (, Nehrevân vak'ası) azap değil midir, Cemel vak'ası azap değil midir, Sıffîn vak'ası azap değil midir? [89]

* *Hazreti Ayşe (radiyâllahü anhâ) şöyle demiştir:* Ey kız kardeşimin oğlu! Onlara (; müslümanlara) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ashâbı için mağfiret dilemeleri (, onlar için duâ etmeleri) [90] emir olundu. Onlar ise (ashâba) sebb ettiler. [91]

Ali kerremallâhü veche'ye Cemel ve Nehrevân vak'asına katılanlar, Cemel ve Nehrevân günlerinde kendisinin karşısında yer alanlar (; hâricîler) hakkında soruldu: Onlar müşrik midir? *(Hazreti Ali):* Onlar şirkten (İslâma) kaçtılar (ve müslüman oldular) *dedi. Denildi (ki):* Onlar münâfık mıdır? *(Hazreti Ali):* Muhakkak ki, münâfıklar Allâh'ı zikretmezler (, anmazlar), çok az anarlar *dedi. Denildi (ki):* (Müşrik değil, münâfık değil, o hâlde) onlar nedir? *Dedi (ki):* Onlar bizim kardeşlerimizdir, (ancak) bize karşı bâğî oldular (; bize isyân ettiler, başkaldırdılar. Bu isyân ve taşkınlıkları yüzünden onlarla savaştık.) [92]

İçlerinde İmam Şâfiî ile Ömer bin Abdülaziz'inde bulunduğu selef âlimleri, sahâbe arasında meydana gelen olaylar hakkında konuşmayı hoş görmemiş ve şöyle demişlerdir: Yüce Allah, bizim ellerimizi onların kanlarına bulaşmaktan korumuştur, (bu konuda konuşarak) dillerimizi de onların kanlarına daldırmak (, bulaştırmak) istemeyiz. [93]

Basra halkından bâzı kimseler Ubeyd bin Umeyr (radiyallâhü anh)e gelerek: Basralılardan kardeşlerin, sana (hazreti) Ali ve (hazreti) Osman hakkında soru sormak istiyorlar *dediler. (Umeyr:)* Sizi getiren neden yalnız bu mudur *diye sordu.* Evet *dediler. Bunun üzerine onlara (cevap olarak):* ***Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz*** [94] *âyetini okudu.* Bununla bir hatâya düşmekten sakınmayı ve bâzıları aleyhine isâbet edemeyeceği (yanlış) bir hüküm vermekten uzak durmayı kastetmişti. [95]

36 * Ashâbın fazîletlerini anmak, onların kusurdan mâsûm; kusursuz, hatâsız olduklarını iddiâ etmek anlamına gelmez. Ehlisünnete göre sâdece peygamberler, yüce Allâh'ın onları koruması sebebi ile mâsûm; günahsızdırlar. Onların dışındaki tüm insanlar, insan olmak sebebi ile elbette bâzı kusurlara, hatâlara, yanılgılara düşebileceklerdir. Ancak fazîletin yüceliği, yüce Allâh'ın af garantisi karşısında o kusurlar küçülür ve sahâbenin kusurunu aramak, onlara kusurları açısından bakmak mü'minlik edebine yakışmaz. Yüce Allâh'ın ve Resûlünün affına ulaşmış, bununla müjdelenmiş olanları tekrar yargılamak, yargılamaya çalışmak hangi îmâna, hangi edebe sığar?

Ehlisünnete mensup İslâm âlimlerinin çoğunluğu ashâb (radiyallâhü anhüm) arasında meydana gelen olayları değerlendirirken her iki tarafın da İslâma hizmet niyeti ile hareket ettiğini, konunun ictihâdî olduğunu belirtmişlerdir. Yaptıkları bu ictihadda hazreti Ali'nin isâbetli olduğunu, diğerlerinin hakkı bulamadığını, ancak Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ictihadında isâbet edenin (ictihad etme ve isâbet etme sevâbı olmak üzere) iki sevap, isâbet edemeyenin (sâdece ictihad yapma sevâbı olarak) bir sevap alacağına dâir hadîslerini [96] esas alarak diğer tarafın suçlanamayacağı hükmüne varmıştır. Çünkü ashâb-ı kirâm ictihad yapmakta yetkilidirler ve üstelik bu ihtilâflarda başı çekenler Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ve hazreti Ebû Bekir ve Ömer (radiyallâhü anhümâ) zamanlarında ictihadda bulunmuş, fetvâlar vermiş kimselerdi. [97]

Ali (kerremallâhü veche) savaşında haklı, onunla savaşanlar hatâlı idiler.

Talha, Zübeyr ve Aişe (radiyallâhü anhüm)ün onunla (; hazreti Ali ile) savaşı konusunda (konuşmayıp,) susarız ve onu kurcalamayız.

Onlar doğruluk üzere olan, doğruluktan ayrılmayan, ibâdet ehli kimselerdir. Hepsine sevgi ve saygı duyarız. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ashâbı (radiyallâhü anhüm)ün hepsini de sâdece hayırla anarız.

Takvâ sâhibi her mü'min, sahâbe (radiyallâhü anhüm)ü sever; (onlara) buğz edenler (, kızanlar, aleyhlerinde konuşanlar, kin tutanlar) münâfık ve kötü kimselerdir. [98]

(Hazreti) Ali ile birlikte bâğîlere (, ona isyân edenlere) karşı savaşmadığıma üzüldüğüm (, yandığım) kadar hiçbir şeye üzülmedim. [99]

* Muâviye (radiyallâhü anh), sahâbenin büyüklerindendi, vahiy kâtibi idi. Devlet başkanlığı yaptı. Muâviye (radiyallâhü anh) dönemi, Ali (kerremallâhü veche) ve dört halîfe döneminden sonradır. O, Ali (kerremallâhü veche)ye uyması gerekirken onunla mücâdele etmekle yanılmıştır. Bu konuda daha fazla bir şey söylemek câiz değildir. [100]

37 * Kur'ân-ı Kerîm ele alınarak okunacağı zaman abdestli bulunulmalı, okurken kıble yönüne dönülmeli, toparlanıp saygılı bir duruma geçilmelidir.

أَكْرَمُ الْمَجَالِسِ مَا اسْتُقْبِلَ بِهِ الْقِبْلَةُ

= **Oturuş şekillerinin en değerlisi,** (yüzlerin) **kıbleye dönük olanıdır.** [101]

Abdestsiz olan kimse kılıfsız, bir mahfaza; bir koruyucu içinde olmayan Kur'ân'ı Kerîm'i eline alamaz. Kutsal kitabı ancak temiz ve abdestli olan eller tutabilir.

لاَ يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ

= ***O'na*** *(; O Kitâba)* ***tamâmen temiz olanlardan başkası el süremez.*** [102]

38 - Kur'ân-ı Kerîm, temiz yerlerde, avret yerleri kapalı olan ve onu dinleyecek durumda bulunan kimselerin yanlarında açıktan okunabilir. Pis yerlerde veyâ avret yerleri açık veyâ başka bir işle uğraşanların yanında açıktan, sesli olarak okunması mekruhtur.

Mescit dışında, okunan Kur'ân'a karşı saygılı bir vaziyet takınmayacak kimselerin işitecekleri şekilde sesli olarak Kur'ân okunması uygun değildir. Bu durum, Kur'ân'a saygısızlığı ve dinleyenler için de mânevî sorumluluğu gerektireceğinden buna sebebiyet verilmemelidir.

39 - Hattât olan bir kişi, yazacağı Kur'ân yapraklarını yüksekte tutmalı, kalın uçlu kalemle ve temiz bir mürekkeple beyaz kâğıt üzerine yazmalı, satır aralarını sık değil seyrek bırakmalıdır. Kur'ân nüshalarını çok küçük boyda kâğıt parçalarına ince kalemle yazmak tenzîhen mekruhtur. Bu nüshaların altın ile veyâ gümüşle süslenmesi, bir saygı ifâdesi olduğundan câiz görülmüştür.

40 * Kur'ân-ı Kerîm'i, Hacerul esved'i, Kâbe-i Muazzama'nın eşiğini hürmet için öpmek câizdir. Buna diyânet öpmesi denilir. Mübârek bir kişinin elini öpmeye de tahiyye; o kişiyi selâmlama, hayır duâsını alma öpmesi denir.

(Ekmeği öpmek, İmam Şâfiî'ye ve Hanefîlere göre mubahtır.)

Diyânet terimi sözlükte dindarlık, dînin hükümlerine uymak ve bu hükümlerin gerektirdiği gibi hareket etmek ile din anlamına gelir.

41 - Kur'ân-ı Kerîm ve diğer din kitapları ile veyâ kaşında Kur'ân-ı Kerîm'den bir şey yazılı bir yüzük parmakta iken bir zarûret bulunmadıkça, tuvalete girilemez, hürmete aykırıdır. Bunlar tuvalete girilmeden önce çıkarılmalı ve temiz bir yere bırakılmalıdır.

42 - Bir Kur'ân-ı Kerîm okunamayacak bir duruma gelince, temiz bez parçası içine konulup, ayak basılmayacak bir yere gömülmelidir. Bu, Kur'ân'ı küçümseme değil, ona bir saygı ve ikrâmdır. Bununla birlikte üzerine toprak atılmamalı, tahta veyâ kartondan bir çatı, bir korunak yapılmalıdır. Bu gibi mushafları yakmak câiz değildir.

Kur'ân dışında diğer din ile ilgili kitaplar ise eskiyince gömülebilir veyâ akarsuya bırakılabilir veyâ içlerindeki mukaddes kısımlar silindikten sonra yakılabilirler. Bu gibi kitapların kâğıtlarına bir şey sarmak dîne, ilme karşı hürmetsizlik olacağından câiz olamaz.

Yine, içlerinde yüce Allâh'ın veyâ Peygamber aleyhissalâtü vesselâmın isimleri yazılı kâğıt parçalarına da bu isimler silinmeksizin bir şey sarılması mekruhtur.

43 - Kur'ân-ı Kerim'e, din ve îmâna, Peygamberlerden herhangi birine, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın bir sünnetine, bir hadîsine; bir İslâm mâbedine sövmek, hakâret etmek veyâ bunlardan birini küçümseyip değer vermemek, Allah korusun küfürdür. Bu hatâdan sonra hemen tövbe ve istiğfar etmek; yüce Allah'tan kusurlarının af edilmesini dileyerek îmân ve nikâh tâzelemek gerekir.

Bir kimsenin sarhoş iken böyle çirkin bir işte bulunması, küfrünü gerektirmez. Çünkü küfür inançla ilgilidir ve aklın gitmesi ile birlikte küfür gerçekleşmez. Böyle bir kimse için gerekli olan; günâhından tövbe etmek, yüce Allah'tan kusurlarının af edilmesini dilemek, içki içmeye son vermek ve böyle haram bir fiili işlemeye devam etmemektir.

44 - İnsan, aslında en güzel şekilde yaratılmış, kusursuz ve saygıya lâyık olan bir yaratıktır. Hiçbir kimseye sövülmesi câiz değildir. Özellikle ağza sövülmesi büyük bir günahtır, tâzîr cezâsını ve tövbe etmeyi gerektirir. Öyle ki, bâzı fıkıh âlimlerine göre, mü'min bir kimsenin ağzına sövülmesi küfrü gerektirir. Çünkü mü'minin ağzı îmân ve Kur'ân yeridir; onun ağzına söven Allah korusun Kur'ân-ı Kerîm'e sövmüş, dil uzatmış gibi olur. Bu sebeple, böyle yapanın îmânını ve nikâhını tâzelemesi gerekir.

45 - Kur'ân-ı Kerîm'i veyâ din ile ilgili herhangi bir kitabı bilerek temiz olmayan bir yere atmak, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini ve kelimelerini sihir, büyü gibi bir amaçla temiz olmayan şeylerle yazmak, yine bu amaçla hürmete aykırı sözler söylemek küfrü gerektirir. Bu sebeple bu gibi sözlerden son derece kaçınmak gerekir.

46 - Sihir**,** büyü; bedenlere, ruhlara ve gönüllere etki eden, insanı hasta bırakan, öldüren, koca ile eşinin arasını açan birtakım döküm, yazı, duâ ve efsunlardan ibârettir ve bütün müctehidlerce kesinlikle haramdır. Böyle bir şey, fâsık kimselerce yapılabilir. Hattâ bâzı müctehidlere göre sihri öğrenip başkalarına öğreten kimseler, dinden çıkmış olurlar, öldürülmeleri gerekir. Ancak bu işin câiz olduğuna inanmayarak yalnız kendisini büyünün kötülüğünden korumak için sihir yapmayı öğrenen kimse, dinden çıkmış olmaz.

47 * Büyücüler ve şeytanlar her istediklerini yaparlar diye bir inanca sâhip olmak da küfrü gerektirir.

Sihrin bir gerçek tarafı var mıdır, yoksa bir zanaattan, bir göz bağcılıktan ibâret midir? İmam Âzam'ın da içinde bulunduğu bâzı ehlisünnet âlimlerine göre sihrin ne hâkîkati vardır, ne de cisimler üzerinde bir etkisi vardır. Bâzı olaylar bir rastlantı eseri olarak gerçekleşebilir. Bununla birlikte sihrin çeşitleri vardır. Bir çeşidi sâdece bir zanaattan; bir meslekten ibârettir, olağan üstünlüğü yoktur. Diğer üç mezhep imamı ve ehlisünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre ise sihir gerçektir ve etkisi vardır.

Ancak yüce Allah dilemezse sihrin kimseye zararı dokunmaz. Bâzı büyüler yüce Allâh'ın dilemesi ile etki ederler. Sihrin etkisini kabul etme, sihir yapanın tabiat güçlerine egemen olduğu ve dilediği her şeyi gerçekleştirebileceği anlamına gelmez. Mü'mine, îmân

eden bir kimseye düşen vazife; sihirle uğraşmamak, sihir yaptırmaktan uzak durmak ve her türlü kötülüğe karşı yüce Allâh'a sığınmaktır. Nitekim Felâk ve Nâs sûreleri bu konuda nâzil olmuştur. İslâm âlimleri, gökten değişik cisimler yağdırma, ölüleri diriltme gibi yüce Allâh'ın Peygamberlerine verdiği mûcize niteliğinde olaylar ortaya koymaya, hiç kimsenin gücünün yetmediği, yetemeyeceği konusunda fikir birliği etmişlerdir. [103]

48 - Sihir yapanların tövbeleri, bâzı müctehidlere göre kabul olunur, bâzılarına göre kabul olunmaz.

49 * Kehânette bulunmak; gelecekten haber verdiğini iddiâ etmek, yıldızlardan birtakım hükümler çıkarmak; bir çeşit fal olan remil atmak da haramdır. İslâm dîni bu gibi işleri kesinlikle yasaklamıştır. Bunlar ile zaman öldürmek, bir müslümana aslâ yakışmaz.

Kâhin; kehânette bulunan, gelecekten haber verdiğini iddiâ eden; arrâf ise çalınan veyâ kayıp olan şeylerin yeri hakkında bilgisi olduğunu iddiâ eden kimse demektir. Bu tür kimselere gidip onların doğru söylediklerine inanan, söylediklerini kabul eden kişiler hakkında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَتَى كَاهِنًا أَوْ عَرَّافًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

= **Kim kâhine veyâ arrâfa gider ve onun söylediklerini onaylar, kabul ederse Muhammed** (sallallâhü aleyhi ve sellem)**e ineni** (; Kur'ân'ı) **inkâr etmiş olur.** [104]

* Fal: Baht, uğur ve tâlihi anlamak için birtakım garip yollara başvurma, atılan boncuk ve baklaya, tesâdüfen açılan bir kitabın bir satırına, koyunun kürek kemiğine, kahve fincanına ve bunlar gibi şeylere bakıp bunlardan anlam çıkarma işidir. Falcılık kitap, söz, ok, çizgi ve renk gibi çeşitli araçları kullanarak ileride meydana gelecek bâzı olayların bilinebileceği fikrine dayanan ve İslâm dînine göre yapılması ve bu işlerle uğraşan kimselerin dediklerine inanılması yasak olan bir meslektir. [105]

Din ve Muâmelâtta Sözleri Kabul Edilecek ve Edilmeyecek Kimseler

50 * Yalnız din ile ilgili, yüce Allah ile kulu arasındaki bir ibâdet hususunda âdil; adâletli olan kimselerin sözleri kabul edilir; fâsık olanların ve gayrimüslimlerin; müslüman olmayan kişilerin sözleri kabul edilmez. Meselâ: Bir suyun temiz olmadığını adâlet sâhibi bir müslüman haber verir ve başka su bulunmazsa teyemmüm etmek câiz olur. Fakat bunu fâsık veyâ adâletli olup olmadığı bilinmeyen bir müslüman veyâ bir gayrimüslim haber verirse araştırma yapmak gerekir. Yâni o suyun gerçekten temiz olup olmadığı araştırılır, zannı gâlibe; üstün gelen, ağır basan kanaat ve görüşe göre işlem yapılır.

اَلْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

= **Müslümanlar, birbirleri hakkında güvenilirdirler.** [106]

Fâsık bir kimsenin vermiş olduğu haberin araştırılması gerektiği konusunda yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

= ***Ey îmân edenler! Eğer bir fâsık, size bir haber getirirse onu etraflıca*** *(, iyice)* ***araştırın. Yoksa bilgisizlik sonucu, bir kavme*** *(, bir topluluğa)* ***kötülükte bulunursunuz da, sonra işlediklerinize*** *(, yaptıklarınıza)* ***pişman olursunuz.*** [107]

Şöyle ki, eğer bu haber veren kimsenin doğru söylediğine dâir kuvvetli bir kanaat oluşursa yalnız teyemmüm yapılır. Yalan söylediği hakkında kanaat varsa bu su ile abdest alınır ve ihtiyatlı; tedbirli davranılarak da teyemmüm edilir.

* Fısk sözlükte, yüce Allâh'ın emrine itâatsizlik demektir ve müslümanın büyük günah işlemesi veyâ küçük günahta ısrar etmesi anlamına gelir. Büyük günah işleyen veyâ küçük günahta ısrar eden bir müslüman, fâsık mü'min diye nitelendirilir. Dînin hükümlerine az çok uymamayı âdet edinmiş, alışkanlık hâline getirmiş kişiye de fâsık denir. [108]

Âyette özellikle fâsığın getirdiği haber belirtiliyor ki, onun yalan olma ihtimâli vardır. İslâm toplumunda asıl olan kişilerin verdikleri, söyledikleri haberlerin doğru olmasıdır. Fâsık ise müslüman olduğunu bildirmekle Allâh'a teslîm olduğunu, O'nun emirlerine uyacağını belirttiği hâlde bu sözünde durmamış, Allâh'ın emrine uymamış kişidir. Bu sebeple verdiği haberde bile şüphe olan kişidir. Âyet, prensip olarak fâsığın getirdiği haberin incelenmesi, araştırılması gerektiğini belirtmektedir. Sâlih; yüce Allâh'a verdiği sözde duran, Allâh'ın rızâsına uygun olarak amel eden, amel etmeye çalışan kişinin verdiği haber ise kabul edilir. Çünkü mü'minlerden oluşan bir toplumda asıl olan sâlih bir kişinin haberini kabul etmek, bir tür araştırma ve tespit aracıdır. Çünkü haberin kaynaklarından biri sâlih kişidir. Her haber ve kaynaktan şüphe etmek ise İslâm toplumu arasında geçerli olan güven prensibine aykırıdır. [109]

Müslümanların, günümüzde medya, sosyal medya diye isimlendirilen ve haber kaynağı sayılan basın yayın kuruluşlarına, bunların sâhiplerine ve yazarlarına, haber kaynaklarına, haber diye verdikleri bilgilere bu âyet ışığında bakmaları, buna göre değerlendirmeleri çok önemli bir görevdir. Ayrıca, buralara ödenen paralar ile kimlerin desteklendiği, kimlerin çarkına su taşındığı da göz ardı edilmemesi gereken bir konudur.

كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ

= **Kişiye, yalan** (veyâ günah) **olarak her duyduğu** (, her işittiği) **sözü** (tahkîk etmeden; doğru, gerçek olup olmadığını araştırmadan başkalarına) **söylemesi yeter.** [110]

51 - Bir suyun temiz olduğunu adâletli bir müslüman, necis olduğunu diğer adâletli bir müslüman haber verse suyun temiz olduğuna hükmedilir. Çünkü asıl olan suyun temiz olmasıdır. Fakat ölü bir hayvanın boğazlanmış olduğunu adâletli bir kişi, boğazlanmadığını da diğer adâletli bir kimse haber verse burada en kuvvetli olan kanaate göre işlem yapılır.

52 - Bir gayrimüslimin ihtidâ ettiğini; İslâm dînini kabul ettiğini bir müslüman haber verse ihtidâ ettiği söylenen kişi öldüğünde, cenâze namazının kılınması gerekir.

53 - Alım satım ve benzerleri gibi muâmelât dediğimiz işlere gelince, bunlarda adâlet şart değildir. Fâsıkların, müslüman olmayanların sözleri de bu konularda kabul edilir. Hattâ bunların bu iş ve muâmeleler ile ilgili helâl ve harama âit sözleri de geçerlidir.

Meselâ: Bir gayrimüslim, yanında bulunan bir et hakkında: Ben bunu müslüman bir kimseden veyâ bir hıristiyandan veyâ bir yahûdiden aldım dese o eti bir müslümanın yemesi helâl olur. Aksine olarak bir mecûsiden aldım dese helâl olmaz.

Muâmelât; kişinin, müslüman veyâ gayrimüslim diğer kişilerle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen ve fıkhî karşılığı olan hükümler demektir. Muâmelât ile ilgili işler, çok geniş ve kapsamlıdır. Bu sebeple bu konularda müslüman olmayanların da sözlerini kabul etmek sosyal bir zarûrettir.

İslâmda Âile ve Akrabâlık İlişkileri

54 - Müslümanlar arasında bir din kardeşliği vardır. Bu genel, dînî bir yakınlık ve akrabâlıktır, en kuvvetli bir bağdır. Bu yönden müslümanlar, hangi ırka, hangi yurda bağlı olurlarsa olsunlar, birbirine bağlıdırlar, birbirini sever, birbiri hakkında hayır isterler. Bir

âyet-i Kerîmede yüce Allah şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

= ***Mü'minler şüphe yok ki, kardeştirler.*** [111]

Bundan başka müslümanlar arasında birbirinden farklı derecelerde soy, neseb, süt emme ve evlenme dolayısı ile akrabâlık da vardır. Bu açıdan aralarında birtakım görevler, haklar ve hükümler geçerli olur. Bunların gözetilmesi, bunlara uyulması dînimizce gerekir.

55 - Müslümanların çoğalmaları, kuvvetlenmeleri, yurtlarını ve varlıklarını savunabilmeleri, aralarında âile ocağının gelişmesine bağlıdır. Bu yönü ile âile kurmak ve bu âilenin devâmına çalışmak İslâmda önemli bir görevdir.

56 - Her müslümanın âile hayâtı ile ilgili dînî meseleleri yeteri kadar bilip, bunlara uygun davranması da bir görevdir. Kimlerin birbiri ile evlenip evlenemeyeceğini, kimler arasında mahremiyet bulunduğunu bilmek gerekir.

Nikâh, Evlilik Akdi [112]

57 * Nikâh (النكاح), sözlükte cinsel ilişkide bulunmak, bir şeyi bir şeye eklemek, katmak anlamınadır. Cinsel ilişki ânında, cinsel ilişkide bulunanlar da birbiri ile birleşerek biri diğerine katıldığından dolayı onların bu davranışları da nikâh olarak adlandırılmıştır.

Nikâh ıstılahta evlenmek, kocaya gitmek, cinsel ilişkide bulunmak gibi anlamlara gelir. Bir fıkıh terimi olarak, evlenmeleri şer'an yasak olmayan bir erkek ile bir kadın arasında yapılan, birlikte bir hayat; birlikte bir ömür ve nesli sürdürmek için bir bağ meydana getiren akde nikâh, nikâh akdi, nikâh kıymak denir.

Nikâh teriminde erkeğin, kadının cinsel yönlerinden yararlanma anlamı vardır. Nitekim Hanefîlerin târifi şöyledir: Nikâh, şer'an evlenme engeli bulunmayan bir kadının cinsel yönlerinden yararlanmayı erkeğe mubah kılan bir akittir.

58 * İslâm fıkhına, İslâm hukûkuna göre nikâh akdi hem medenî bir muâmele, hem de bir ibâdettir. Çünkü nikâhın rükün ve şartlarını İslâm belirler ve evlilik sebebi ile eşlerin büyük ecirlere, sevaplara ulaşacakları açıklanır.

* Akid, akit sözlükte bağlamak, düğüm vurmak, bir şeyi diğerine sağlamca, iyice tutturmak, bir şeyin kenarlarını toparlamak; sağlamlaştırılmış sözleşme anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak akit, günümüz hukuk terminolojisinde de olduğu gibi hukûkî bir sonucu meydana getirmek üzere karşılıklı iki irâdenin birbirine uygun olarak açıklanması anlamını ifâde etmenin yanı sıra yer yer vasiyet gibi tek taraflı hukûkî işlemleri belirtmek için de kullanılır. Ki, bu geniş anlamı ile akit, hukûkî işlem ile eşanlamlı olmaktadır. Yâni akit tek taraflı, iki taraflı; maddî veyâ mânevî nitelikte olabilir. [113]

Nikâh Akdinin, Evliliğin Amacı

59 * Nikâh, her ne kadar bir kadın ile bir erkeğin birbirlerinin cinsel yönlerinden faydalanmalarına meşrûiyet kazandırıyorsa da nikâh akdinin temel gâyesi, cinsel yönden tatmin olmanın yanında neslin çoğalması ve korunması, iki ayrı cinsin kendilerine âit evlerinde birbirlerine karşı duydukları sevgi ve alâka ile dolu olarak mutlu olmaları, hayâtın güçlüklerine karşı birbirlerine destek olarak bilinçli ve sürekli bir sorumluluk paylaşımını ve hayat arkadaşlığını gerçekleştirmeleridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

= ***Onlara*** *(, eşlerinize)* ***yaklaşın*** *(; cinsî münâsebette bulunun)* ***ve Allâh'ın sizler için*** *(ezelde)* ***yazdığını*** *(; nesli)* ***isteyin*** [114] buyrularak eşlerin evlenmelerinin, birbiri ile birleşmelerinin esas amacının çocuk sâhibi olmak olduğu:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

= ***Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi*** *(, saygı)* ***ve merhamet meydana getirmesi de O'nun*** *(varlığının)* ***delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen bir kavim*** *(, bir topluluk)* ***için elbette*** *(alınacak, alınması gereken)* ***ibretler*** *(, dersler)* ***vardır*** [115] buyrulmuş olması da, nikâhın, evlenmenin amacının sâdece cinsel tatminden, cinsel isteklerin yerine getirilmesinden ibâret olmadığı anlatılır.

60 * Evliliğin meşrû olduğu kitab, sünnet ve icmâ delillerine dayanır.

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

= ***Sizin için helâl olan*** *(; nikâh düşen, kendisi ile nikâhlanmak haram olmayan)* ***kadınlardan ikisi, üçü ya da dördü ile nikâhlanın*** *(, nikâhlanabilirsiniz).* [116]

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ

= ***Bekâr olanlarınızı, bir de evlenebilecek durumda olan köle ve câriyelerinizi evlendiriniz. Eğer onlar fakir iseler, Allah onlar lutfu ile zengin kılar.*** [117]

Yüce Allâh'ın elçisi (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ

= **Ey gençler topluluğu! Sizden kim evlenmeye güç yetirirse** (hemen) **evlensin. Çünkü evlilik gözü** (haramdan, harama düşmekten) **daha çok engelleyici, nâmusu daha fazla koruyucudur. Kim de** (evlenmeğe) **güç yetiremezse o oruç tutsun. Çünkü oruç onun** (; bekâr kimse) **için** (şehveti kırıcı, şehveti engelleyici) **bir kalkandır**. [118]

أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ الْحَيَاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ

= **Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Hayâ, güzel koku** (sürünmek), **misvak** (kullanmak) **ve nikâh** (, evlenmek)**.** [119]

مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ بَعْدَ تَقْوَى اللَّهِ خَيْرًا لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ إِنْ أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِنْ نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبَرَّتْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ

= **Mü'min, Allah'tan korkmaktan sonra en fazla iyi bir eşten hayır görür. Ona emretse sözünü dinler, yüzüne baksa kendisini sevindirir, bir şeyi yapıp yapmama konusunda yemin etse kadın bunu yerine getirerek** (kocasının) **yemînini doğru çıkarır, ondan ayrılıp başka yere gitse kendisinin bulunmadığı sırada nâmusunu ve malını korur**. [120]

تَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Evleniniz. Çünkü ben kıyâmet günü** (diğer) **ümmetlere karşı çokluğunuzla öğünürüm** [121] buyurarak, evliliği tavsiye ve teşvik etmiştir.

Evlenmenin meşrû olduğu konusunda bütün ümmetin görüş birliği vardır.

Evliliğin Meşrû Olmasının Hikmeti

61 * Kişinin, kendisi ve hanımını harama düşmekten koruması, insan türünün sona ermekten, yok olmaktan doğurmak ve çoğalmak yolu ile korunması, soyun devâmı ve korunması, toplum düzenini sağlamada tamamlayıcı bir unsur olan âilenin kurulması ve kişiler arasında yardımlaşma rûhunu geliştirmektir. Evlilik ile hayâtın yükünü taşıyabilmek için karı koca arasında bir yardımlaşma, toplumlar arasında sevgi ve dayanışma bağı kurulur. Âile bağlarını kuvvetlendiren bu bağ, faydalı şeyler için yardımlaşmayı gerektirir.

Evlilik Öncesi İşler

62 * İslâm hukûkunun evlilik öncesine verdiği önem, evliliğin sağlam temeller ve prensipler üzerine kurulmasını amaçlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde kurulan bir evlilikten beklenen hayırların gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Bu hayırlar, evliliğin devâmı ve kalıcılığı, âilenin mutluluğu, âilenin çözülmesini engelleme, evlilik bağını kavga ve çekişmelerden koruma gibi konulardır. Çocukların sevgi ve huzur içinde büyümeleri, eşlerin birbirlerinde huzur ve iç rahatlığını bulmaları ancak böyle gerçekleşir.

63 * Nişan, belirli bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu kadına veyâ âilesine bildirmektir. Bu bildirme doğrudan doğruya evlenmek isteyen kişi tarafından yapılabileceği gibi bu kişinin âilesi tarafından da yapılabilir. Kızın veyâ âilesinin bu teklifi kabul etmeleri durumunda nişanlanmış olurlar. Nişanlanma ile birlikte uyulması gereken bâzı şer'î hükümler ortaya çıkmaktadır.

64 * Nişan da evlilik öncesi yapılan diğer işler gibi evlenmeyi arzu eden kişilerin birbirlerinin tanımalarına imkân sağlar. Evlenecek taraflara birbirlerinin ahlâk, huy ve eğilimlerini inceleme fırsatı verir. Ancak bu, İslâm dînine uygun ölçüler içerisinde yapılır ve bu süre, karşı taraf hakkında fikir sâhibi olmak için yeterlidir.

Karşılıklı anlayış, uyum hissedilir ve iki tarafta da birbirleri ile güven, huzur ve sevgi içinde yaşayabilecekleri kanaati meydana gelirse evliliğe ilk adım atılır.

65 * Nişan, evlenmek isteyen kimsenin: Falan ile evlenmek istiyorum şeklinde arzusunu açıkça belirtmesi ile olabileceği gibi evlenilmek istenen kişi ile açık veyâ üstü kapalı konuşarak da olabilir.

66 * Nişan, evlilik olmayıp yalnızca evlilik konusunda söz vermedir. Evlilik, nikâh akdi gerçekleşmedikçe tamamlanmaz ve nişanlılar birbirlerine haram olmakta devam eder.

67 * Başkasının nişanlısı olduğu bilindiği hâlde bir kadına evlenme teklif etmek haramdır. Kız tarafı nişana izin vermiş ve ilk nişanlı nişanı bozmamışsa ikinci nişan haram olur. İlk nişanlısı kendisini bırakmadığı hâlde veyâ ilk nişan bozulmadan ikinci kez nişan yapıp evlenen kimse, Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın emrine aykırı hareket etmiş olur.

لاَ يَخْطُبْ بَعْضُكُمْ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ إِلاَّ أَنْ يَأْذَنَ لَهُ

= **Biriniz** (din) **kardeşi kendisine izin vermedikçe, onun evlenme teklifi yaptığı bir kadına evlenme teklifinde bulunmasın.** [122]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir kimsenin, nişanlısı bırakmadan ya da kendisine izin vermeden (müslüman) kardeşinin nişanlısını istemesini yasakladı. [123]

Nişanlanılacak Kız, Kadın ve Erkekte Bulunması Gereken Özellikler

68 * İslâm, evliliğin uzun ömürlü olması için iyi bir eş seçimi yapılmasını esas alır. Yuvanın huzur, uyum, mutluluk ve karşılıklı güveni sağlayacak sağlam bir temel üzerine kurulması gerekmektedir. Bu sağlam temel, din ve ahlâktır.

Din ve ahlâk güzelliği evlenilecek erkek ve kadında aranacak ortak özelliktir. Bu iki özelliğin önemine dikkat çekmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ إِلاَّ تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ

= **Huyundan ve dindarlığından râzı olduğunuz bir kişi siz**(in âileniz)**den bir kadını istediğinde onu** (o kadınla) **evlendirin. Eğer** (bunu) **yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve bozgunculuk olacaktır.** [124]

أَنْكِحُوا الصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ

= **Sâlih** (; dînî yaşayışı ve ahlâkı iyi, düzgün olan) **erkekler ile sâliha kadınları** (birbiri ile) **evlendirin** [125] buyurmuştur.

69 * Dindarlık yaşlandıkça daha da artar. Ahlâk zaman ve tecrübelerle birlikte daha olgunlaşır. Oysa zenginlik, güzellik ve soy gibi insanların çoğunun peşinden koştuğu şeyler geçici olup, evlilik bağının devam etmesini sağlamaz. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

تُنْكَحُ النِّسَاءُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ

= **Kadınla dört şey sebebi ile evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı seç ki, elin bereket bulsun** [126] buyurmuştur. Çünkü erkekler evlenirken genelde bu dört şeye dikkat ederler, dindarlık en sonda gelir. Başka bir hadîste de mal ve güzelliğin getirebileceği sorunlara, sıkıntılara dikkat çekerek evlilikte dindarlık dışındaki bir tercihi açıkça yasaklamıştır:

لاَ تَزَوَّجُوا النِّسَاءَ لِحُسْنِهِنَّ فَعَسَى حُسْنُهُنَّ أَنْ يُرْدِيَهُنَّ وَلاَ تَزَوَّجُوهُنَّ لِأَمْوَالِهِنَّ فَعَسَى أَمْوَالُهُنَّ أَنْ تُطْغِيَهُنَّ وَلَكِنْ تَزَوَّجُوهُنَّ عَلَى الدِّينِ وَلَأَمَةٌ خَرْمَاءُ سَوْدَاءُ ذَاتُ دِينٍ أَفْضَلُ

= **Kadınları** (sırf) **güzellikleri için nikâhlamayınız. Çünkü onların güzelliğinin** (böbürlenme ve kibirlenme yüzünden) **kendilerini tehlikeye atmaları umulur.** (Sırf) **malları için de onları nikâhlamayın. Çünkü malların onları azdırması** (günah ve kötülüklere sokması) **umulur. Ancak dindarlıkları için onları nikâhlayın. Şüphesiz, burnunun bir kısmı kesik, kulağı delik ve cildinin rengi siyah dindar bir câriye** (ile evlenmek, nikâh açısından, dindar olmayan hür kadından) **daha fazîletlidir.** [127]

70 * Çevrenin de insan üzerinde büyük etkisi vardır. Bu sebeple evlenecek erkek, güzelliğe kanıp kötü bir çevreden evlilik yapmamalıdır. *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Hadrâ-i dimenden** (; gübreliklerin yeşilliklerinden) **sakının** *dediğinde, sahâbe:* Gübreliklerin yeşillikleri nedir ey Allâh'ın Resûlü *diye sordular. Bunun üzerine Efendimiz:* **Bataklıkta** (; kötü çevrede) **yetişen güzel kadın** *cevâbını verdi.* [128]

71 * Evlenilecek bir kadında, bir eş adayında bulunması gereken özelliklere şunları da ekleyebiliriz:

a) Aşağıdaki hadîs-i şerîf gereğince kadının sağlıklı, doğurgan olması:

تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ

= Kocasını sevebilecek doğurgan kadınlarla evlenin. Ben, (kıyâmet günü) **diğer ümmetlere karşı** (sizin) **çokluğunuzla öğüneceğim.** [129]

b) Dindarlık ve kanaatkârlığı ile tanınan bir âilede yetişmiş olması. Çünkü bu, kadının da dindâr ve kanaatkâr olduğuna bir işârettir.

c) Soyunun köklü ve iyi bir âileye dayanması. Babası bilinmeyen kadınlar ile kötü yola düşmüş kadınlarla evlenmek mekruhtur.

72 * Nişan, evliliğin başlangıcı ve evliliğe götüren bir yol olduğu için evlenilmesi şer'an mubah olan kadınlarla nişanlanmak da mubahtır. Bu sebep ile nişanlılığın mubah olması için nişanlanılacak kız veyâ kadında iki şart aranır:

a) Şer'an evlenilmesi haram olan kimselerden olmaması,

b) Nişanlanacak kız veyâ kadının önceki nişanlısından ayrılmış olması gerekir.

Evlenilmek İstenilen Kız, Kadın ve Erkeğin Birbirini Görmesi

73 * İslâm, evlenilmek istenilen kızı, kadını tanımayı iki şekilde mubah kılmıştır:

a) Erkeğin, evlenmek istediği kız veyâ kadına bakması için güvendiği bir kadını göndermesidir. Aracı olan kadın dönüşte kızın özelliklerini dâmat adayına anlatır.

Kadın da kendisi ile evlenmek isteyen erkeğe bakması için birisini gönderebileceği gibi kendisi de aracısız olarak ona bakabilir. Çünkü erkeğin kadında aradığı özelliklerin çoğunu kadın da erkekte arar.

b) Erkeğin, aracı koymadan evlenmek istediği kıza bakması, onun yüz ve vücut güzelliğini öğrenmesidir. İslâm erkeğe, evlenmek istediği kıza bakma iznini vermiştir.

إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ فَإِنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَا يَدْعُوهُ إِلَى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ

= **Biriniz bir kadına dünürlük yaptığı zaman kendisini o kadınla evlenmeye yönelten özelliklerine bakabilirse baksın.** [130]

إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ امْرَأَةً فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا إِذَا كَانَ إِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَيْهَا لِخِطْبَتِهِ وَإِنْ كَانَتْ لاَ تَعْلَمُ

= **Biriniz bir kadına** (onunla evlenmek) **istediğinden dolayı baktığında, ona bakmasında bir günah yoktur; isterse kadının bundan hiç haberi olmasın.** [131]

إِذَا أَلْقَى اللَّهُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا

= Allah, bir kadını istemeyi (, onunla evlenmeyi) **bir kişinin kalbine düşürünce onun o kadına bakmasında bir sakınca yoktur.** [132]

Erkeğin, evlenmek istediği kadına bakması, erkeğin o kadınla evlenme isteğini yansıtmasından ve her iki tarafın evlenme arzusunu ve karşılıklı rızâlarını ortaya koyma amacından başka bir anlam taşımamalıdır. Bu sebeple evlenme amacı olmaksızın şehevî arzuları tatmin için bir kadına bakmak haramdır.

Evlenmek amacı ile bir kadın veyâ kızın bakılması câiz olan organları el, yüz ve ayaklardır.

Nişanlı İle Baş Başa Kalmak

74 * Nişan evlilik değil, evlenme vaadi; evlenmek için söz vermedir. Bu sebeple evlilik sonrasındaki yükümlülük ve hükümlerden hiçbiri nişanlılık dolayısı ile geçerli olmaz. Yanında mahremi olmadan nişanlı olduğu kız veyâ kadınla halvette kalmak; yalnız

olarak, kimsenin göremeyeceği, kendilerinden izin alınmadan başkasının giremeyeceği bir yerde baş başa kalmak câiz değildir. Çünkü o, nişanlısı olan erkek için hâlâ yabancı kadın hükmündedir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yabancı; mahremi ya da nikâhlısı olmayan kadınlarla baş başa kalmayı yasaklamış ve bunu, ancak yanında babası, kardeşi, amcası gibi mahremi bulunduğu zaman izin vermiştir:

لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

= **Bir erkek, yanında mahremi olmadıkça bir kadınla baş başa kalmasın.** [133]

لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ لاَ تَحِلُّ لَهُ فَإِنَّ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ إِلاَّ مَحْرَمٍ

= **Bir erkek kendisine helâl olmayan bir kadınla baş başa kalmasın, üçüncüleri şeytan olur.** (Kendisinin) **mahremi olan** (kadınlar) **bu hükmün dışındadır.** [134]

Evlilikten önce nişanlı olan kimselerin birlikte gezip dolaşmaları, halka açık yerlere yanlarında mahremleri olmadan gitmeleri şer'an yasaktır.

Nişandan Vazgeçmek

75 * Nişanlılık evlilik olmayıp, sâdece evlilik vaadi olduğundan nişanlı erkeğin veyâ kızın nişandan vazgeçmesi câizdir. Ancak önemli bir sorun ve zorunluluk olmadan kadın ve erkekten birinin vaadinden caymaması iyi ahlâkın gereğidir. Kişinin, sözünü ve vaadini yerine getirmeyen bir insan durumuna düşmemesi için önemli bir sebep olmaksızın nişanı bozması doğru değildir.

Söz vermenin önemi konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولاً

= ***Verdiğiniz sözü de yerine getirin*** *(, sözünüzde durun)****. Çünkü söz*** *(veren, vermiş olduğu sözden ve sonuçlarından)* ***sorumludur*** [135] buyurulmaktadır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

أَضْمَنُوا لِي سِتًّا مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَضْمَنْ لَكُمُ الْجَنَّةَ اَصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ وَأَوْفُوا إِذَا وَعَدْتُمْ وَأَدُّوا إِذَا اؤْتُمِنْتُمْ وَاحْفَظُوا فُرُوجَكُمْ وَغُضُّوا أَبْصَارَكُمْ وَكُفُّوا أَيْدِيَكُمْ

= **Bana altı şey**(e dikkat etme) **konusunda garanti verin, ben de size cennete girmeniz konusunda garanti vereyim: Konuştuğunuz zaman doğruyu söyleyin, söz verdiğinizde yerine getirin, emânete hıyânet etmeyin, cinsel organlarınızı** (haramdan) **koruyun, gözlerinizi** (haramdan) **koruyun ve ellerinize sâhip olun** [136] buyurmuştur.

Ancak nişanın bozulmasını gerektiren bir durum ortaya çıkmışsa ayrılma işinin bir an önce yapılmasında her iki taraf için de fayda vardır.

76 * Nikâh kıyılmadığı sürece, nişanın bozulması sebebi ile herhangi bir şer'î yükümlülük yoktur. Nişanın bozulması durumunda erkek, mehir olarak kıza bir şey vermiş ise bunu geri alabilir. Nişanı hangi taraf bozarsa bozsun ve bozulma sebebi ne olursa olsun, nişanlı kızın mehrin kıymetini veyâ benzerini geriye vermesi gerekir.

77 * Nişan hediyeleri hibe, bağış sayılır. Bu sebeple hibe edenin, bağış yapılan şeyin kaybolması, elden çıkması veyâ tüketilmesi gibi hibeden dönmeyi engelleyici bir durum söz konusu olmadığı durumda, hibeden dönmesi câizdir. Verilen nişan hediyeleri kaybolmuş, elden çıkmış, tüketilmiş veyâ değişime uğramış ise erkek, vermiş olduğu hediyelerin bedelini geri alamaz.

* Düğünde dost ve akrabâlar tarafından verilen hediyeler kadına mahsus, onun takabileceği, kullanabileceği şeylerden ise gelin için; erkeğe mahsus, onun kullanabileceği şeylerden ise veyâ evde kullanılan eşyâ cinsinden ise dâmat için verilmiş sayılır. [137]

* Hediye; bağış, armağan, insanlar arasında sevgi; ülfet, muhabbet ve yakınlığa vesîle olan, karşılık beklemeden birisine ikrâm edilen şeye denir.

Hediye, sadaka ve hibe arasında bir şeydir. Nasıl sadaka ve hibede bir karşılık beklenilmediği, beklenilmemesi gerektiği gibi hediye de karşılık beklenilmeden verilir. Ancak karşılığı verilemez diye bir kural olmadığı için hediyeye karşılık vermekte bir sakınca yoktur, aksine daha faydalı ve daha fazîletlidir.

Karşılık vermek şartı ile yapılan hediye sahih olup konulan şart geçerlidir.

Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) en basit iyiliği bile karşılıksız bırakmaz, karşılığını mutlaka verir, vermeye çalışırdı. Aynı şekilde kendisine verilen hediyeyi de karşılıksız bırakmamıştır. [138]

Eğer hediye veren kimse karşılık bekleyecek birisi ise örfe göre bunu alması hakkıdır. Fakir kimsenin zengin kişiye verdiği hediye böyledir. Eğer hediye veren kişi karşılık beklemiyor ise veyâ böyle bir şartı yoksa İmam Âzam ve İmam Şâfiî'ye göre karşılık vermek gerekmez.

Verilen hediyeye karşılık verilmesi bunun zorunlu olmasından değil, insanlar arasında sevgi, saygı ve dostluğun artmasına sebep olmasındandır.

İslâma uygun olan düğün veyâ sünnet törenlerine katılmak sünnettir. Dînî açıdan bunlara katılanlar hediye almak veyâ takı takmak zorunda değillerdir, asıl hediye bunlara katılmaktır. Bu törenlere katılanların para veyâ takı takmaları bir hediyeleşmedir. Eğer para veyâ takı takan bunları şartlı veyâ borç olarak verdi ise aynı şekilde karşılığı verilmelidir; şartsız olarak verdi ise Efendimizin tavrı örnek alınmalı ve yapılan bir iyiliğe, verilen bir hediyeye karşılık verilerek karşılıksız bırakılmamalıdır. Eğer bu hediyeler örfe göre bir karşılık beklenerek takılıyorsa onun karşılığını aynen vermek gerekir. Eğer verilen şey mislî; aynı türe âit olup fiyatı etkileyecek bir fark olmadan birbirinin yerine geçebilen, benzeri, standardı olan bir şeyse benzeri verilir; eğer kıyemî; birimleri arasında birbirinin yerini alamayacak kadar farklılık bulunan, standardı olmayan bir şeyse kıymeti verilir. [139]

Evlilik Akdinin Mendubları, Müstehabları

78 * Evlilikte aşağıda belirtilen şeylerin yapılması müstehabtır:

a) Nikâh kıyılmadan önce duâ edilmesi: Erkeğin evlilik talep ettiği, evlenme ile ilgili teklifi yaptığı zaman nikâhın amacını belirten bir hutbe okunması müstehabtır.

Hutbe, yüce Allâh'a hamd, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)e salât ve selâm ile başlayan nasîhat ve duâ ile biten bir konuşmadır.

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) hutbede şunları söyler, sonra üç âyet okurdu:

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

= Şüphesiz her türlü hamd Allâh'a âittir. Allâh'a hamd eder, O'ndan yardım ister, O'ndan bağışlama dileriz. Nefsimizin kötülüklerinden ve amellerimizin kötü olanlarından

Allâh'a sığınırız. Allah bir kimseyi (hidâyete ve iyi işleri işlemekte) başarılı kılarsa artık hiçbir kimse onu dalâlete (; sapıklığa) götüremez. Allâh'ın saptırdığı kişiyi de kimse hidâyete erdiremez. Allah'tan başka ilâh olmadığına, tek ve ortaksız olduğuna, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. [140]

Kelime-i şehâdetin okunması ve Efendimize salât ve selâm getirilmesi de hutbe olarak yeterlidir. Nikâhın hutbe okunmadan kıyılması da câizdir.

b) Erkek ve kadına nikâh kıyıldıktan sonra duâ edilmelidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) evlenen birini tebrik etmek istediğinde şöyle der idi: **Allah mübârek etsin, sana bereketler versin ve ikinizi hayırda birleştirsin.** [141]

c) Nikâhın cum'a günü akşam vaktinde kıyılması: Cum'a şerefli bir gün, bir bayram günüdür. Nikâhtan da bereket istenir. Bereketi istemek bakımından günlerin en şereflisinde nikâhı gerçekleştirmek müstehabtır. Akşam olmasına gelince; cum'a gününün sonu icâbet saatidir; duâların kabul edildiği zamandır.

* İki bayram arasında da nikâh akdi ve zifâf; gerdeğe girmek kerâhetsiz câizdir. [142]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) benimle, (Ramazan ayı ile Kurban bayramı arasında bulunan) Şevval (ayın)da nikâhlandı, (yine) Şevvalde gerdeğe girdi. [143]

d) Evliliğin ilân edilmesi ve def, tef çalınması:

أَعْلِنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ

= **Nikâhı ilân edin** (, insanlara duyurun)**,** (topluma açık) **mescitlerde yapın.** [144]

فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ فِي النِّكَاحِ

= **Evlilikte, helâl ile haramı ayıran şey nikâhın ilân edilmesi** (, nikâhın insanlara duyurulması) **ve tef çalınmasıdır.** [145]

Tef, bir kasnak ile onun üzerine gerilmiş deriden oluşan zilsiz bir müzik âletidir.

e) Mehirin söylenmesi, belirtilmesi: Nikâh kıyılırken mehirin belirtilmesi, ileride meydana gelebilecek anlaşmazlıkları ortadan kaldırır. Mehri ertelemeden bir kısmını veyâ tamâmını nikâh kıyıldığı zaman vermek mendubtur.

f) Velîme; düğün yemeğidir. Düğün dışında çocukların sünnet töreni gibi başka bir şey için de olsa dâvet için yapılan yemeğe velîme denir. Düğün sebebi ile yapılan velîme yemeğinin ne zaman verileceği konusunda bir kesinlik yoktur.

طَعَامُ الْوَلِيمَةِ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ وَطَعَامُ يَوْمِ الثَّانِي سُنَّةٌ وَطَعَامُ يَوْمِ الثَّالِثِ سُمْعَةٌ

= **Düğün yemeği,** (düğünün) **birinci günü haktır** (; veren için dînen meşrû, çağrılan için icâbet etmek; katılmak gereklidir)**, ikinci günü** (insanların uygulayageldikleri bir) **sünnettir**, **üçüncü günü süm'adır** (; desinler diyedir, riyâdır; gösteriş içindir). [146]

Velîme, düğün sebebi ile yemek vermek sünnet; bu yemeğe katılmak aşağıdaki hadîsin hükmüne göre vâcibe yakın bir sünneti müekkededir:

شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى لَهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ لَمْ يُجِبْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

= **Yemeğin en kötüsü, zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmadığı** (bu durumun âdet hâline geldiği) **velîme yemeğidir. Kim** (meşrû; İslâma uygun bir dâvete) **icâbet etmez** (; katılmaz)**sa Allâh'a ve Resûlüne karşı gelmiş olur.** [147] Ancak düğün yemeğinin verildiği veyâ dâvet edilen yerde çalgı, içki ve benzeri gibi şer'an yasak olan şeyler var, dâvete katılan kimsenin bu yasak olan şeyleri kaldırabilme, engelleyebilme imkânı varsa dâvete, yemeğe katılması gerekir. Eğer dînen yasak olan şeyleri düzeltebilme, ortadan

kaldırabilme, engelleyebilme durumu yoksa yemeğe katılamaz, katılması haramdır. [148]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) üzerinde şarap (, içki) içilen bir sofrada yemek yemeği yasakladı. [149]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَقْعُدْ عَلَى مَائِدَةٍ يُشْرَبُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsa üzerinde şarab** (; sarhoş edici içki) **içilen sofraya oturmasın**. [150]

g) Kocanın gerdeğe girdiği zaman iki rek'at namaz kılması, sünnette belirtilen şekilde duâ etmesi ve yüce Allah'tan bereket dilemesi müstehabtır.

Selmân(-ı Fârisî radiyallâhü anh), Kindeli bir kadınla evlendi… Eşinin yanına girdiği zaman ona: Hanım! Bana itaat mi edeceksin, yoksa karşı mı çıkacaksın *diye sordu. Hanımı:* Sen bana istediğini emret, ben sana itaat ederim. Çünkü buraya itaat etmek için geldim *karşılığını verince Selmân şöyle dedi:* Dostum Ebel Kâsım (sallallâhü aleyhi ve sellem), birimiz eşi ile berâber olmadan önce kalkıp namaz kılmamızı, eşimizin de ardımızda namaz kılmasını, ettiğimiz duâlara âmîn demesini emretmemizi öğütlemişti. *Selmân namaza durunca hanımı da ardında namaza durdu. Selmân'ın ettiği duâlara da âmin dedi. İkinci gün sabah Kinde kabîlesinin meclisinde (; bir arada oturdukları yerde) oturdu. Adamın biri ona:* Ey Ebû Abdullah! Sabahı nasıl ettin, eşini nasıl buldun *diye sorunca, Selmân adama bir cevap vermedi. Adam aynı şeyi bir daha sordu, ancak Selmân yine susup bir cevap vermedi. Sonunda şöyle dedi:* Neden bâzılarınız kapıların ve duvarların gizlediği bir şeyi sorup öğrenmek ister ki? Oysa kişi sorusunu bir def'a sorup sussun. Karşıdaki ister cevap verir, isterse de susar. [151]

Sizden biriniz evlendiğinde, zifaf gecesi iki rek'at namaz kılsın, eşine de arkasında (durarak) **namaz kılmasını emretsin. Hiç şüphesiz Allah,** (bu sebeple) **o eve hayır** (, bereket) **verecektir.** [152]

Biriniz bir kadınla evlendiği zaman şöyle d(uâ) **e**(t)**sin:**

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَمِنْ شَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ

[; Allâhım! Senden bu (kadı)nın hayrını ve onda yarattığın (huylar)ın hayırlısını istiyorum. Bunun (; eşimin) şerrinden, bunda yarattığın (kötü huylar)ın şerrinden de sana sığınıyorum.] [153]

Bu duâdan sonra eşinin başından tutup haklarında yüce Allah'tan bereket ister ve:

اَللَّهُمَّ بَارِكْ لِي فِي أَهْلِي وَبَارِكْ لَهُمْ فِيَّ وَارْزُقْهُمْ مِنِّي وَارْزُقْنِي مِنْهُمْ

[; Allâhım! Ehlimi (; eşimi) bana mübârek (; bereketli) kıl ve beni (de) ehlime mübârek kıl. Onu benden, beni de ondan rızıklandır] [154] şeklinde duâ eder.

Kişinin eşine yaklaşacağı zaman her hayırlı için başında yapılması gerektiği gibi Besmele çekerek şeytanı uzaklaştırması ve duâ etmesi de müstehabtır.

Sizden biriniz, (cimâ için) **eşine yaklaşmak istediği zaman:**

بِسْمِ اللّٰهِ اَللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا

(; Allâh'ın adı ile başlarım. Allâhım! Şeytanı bizden ve bize vereceğin çocuktan uzaklaştır) **der ve bu birleşme sonucunda kendilerine bir çocuk verilirse şeytan o çocuğa** (hiçbir zaman) **zarar veremez.** [155]

Kişi hanımına gelince (; yaklaşınca) Bismillâh desin, (sonra) şu duâyı okusun:

اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَلاَ تَجْعَلْ لِلشَّيْطَانِ نَصِيبًا فِيمَا رَزَقْتَنَا

[; Allâhım! Bize vereceğin nasîbi (; çocuğu) hakkımızda mübârek (, bereketli) kıl. Bize nasip ettiğin şeyde şeytana bir pay bırakma]. Böyle derse kadın hâmile kaldığında çocuğun sâlih (birisi) olacağı ümit edilir. [156]

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

= ***Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl*** *(; eşlerimizde ve çocuklarımızda bereket ihsân eyle)* ***ve bizi müttakîlere*** *(; yüce Allâh'a karşı gelmekten sakınan kimselere)* ***imam*** *(; önder)* ***eyle!*** [157]

Evlenmenin Hükmü

79 * Evlenecek kişilerin durumuna göre nikâhın hükmü farz, vâcib, sünnet, haram, mekruh veyâ mubah kısımlarına ayrılır:

a) Evlenmediği zaman zinâya düşeceği kesin olan kimse, eğer mehir verebilecek ve eşinin geçimini sağlayacak durumda ise evlenmesi farzdır.

b) Evlenmezse zinâya düşme tehlikesi bulunan kimse, mehir verebilecek ve eşinin geçimini sağlayacak durumda ise evlenmesi vâcibtir.

c) Evlenince, eşine zulüm yapacağına, ona eziyet edeceğine, eşinin meşrû haklarına uymayacağına kesin gözü ile bakılan kimsenin evlenmesi haramdır. Hem zinâya düşme, hem de eşine zulüm yapma korkusu bulunan kimse için de evlilik haramdır.

d) Eşine zulüm yapacağından, eziyet edeceğinden korkulan kimsenin evlenmesi mekruhtur.

e) Cinsel bakımdan evlenmezse zinâya düşeceğinden korkulmayan, evlenir ise de eşine zulüm yapacağından endişe duyulmayan kimsenin evlenmesi sünnettir.

مَنْ رَزَقَهُ اللّٰهُ امْرَأَةً صَالِحَةً فَقَدْ أَعَانَهُ عَلَى شَطْرِ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللّٰهَ فِي الشَّطْرِ الثَّانِي

= **Allah kime sâliha bir kadın**(la evlenmeyi) **nasip ederse dîninin** (emir ve yasaklarına uyma, onları yerine getirme açısından) **yarısında yardım etmiş olur.** (Dînin) **geri kalan** (hükümlerine uymak konus)**unda da Allah'tan korksun.** [158]

Nikâhın, Nikâh Akdinin Rükünleri ve Konusu

80 * Nikâh, evlenen taraflar arasında bir akit olduğundan nikâhın rüknü icâb; evlilik teklifinin yapılması ve kabûldür. Yâni evlenme talebinde; evlenme isteğinde bulunan tarafa diğer tarafın olumlu cevap vermesi ile akdin temel unsurları oluşmuş, parçalar bir araya gelmiş ve evlenme akdi gerçekleşmiş olur.

Benimle şu anda evlenmeyi kabûl ediyor musun teklifine, diğer tarafın ***kabûl ettim*** şeklindeki cevâbı kabûl niteliğindedir. Burada evlilikle ilgili ilk teklifin kadın veyâ erkek tarafından yapılması sonucu etkilemez. İlk teklif icâb, ikincisi kabûl niteliğindedir.

İcâb; ilk söylenen söz olan evlilik teklifi, karşı taraftan kabul görmedikçe, kabul edilmedikçe nikâh akdi gerçekleşmez; nikâh kıyılmış olmaz. İcâb ve kabûl sözle olduğu gibi yazı ile veyâ sağır ve dilsizler arasında işâretle de olur. Taraflar evlilik ile ilgili irâde açıklamalarını velî veyâ vekîl aracılığı ile de yapabilirler. Önemli olan tarafların evlenme yönündeki irâdelerini açık bir şekilde, kesin ve karşılıklı uyum içerisinde açıklamalarıdır.

81 * Nikâh akdinin konusu; eşlerin evlilikten amaçladıkları, birbirlerinden cinsel açıdan yararlanmaktır. Bu nedenle, yalnız ev hizmetlerini görmek üzere yapılacak bir akit bir iş akdi olabilir, nikâh akdi olmaz. Nikâh akdinde karı koca hayâtı yaşamı asıldır. Mehir, akdin kendisine bağlı olduğu bir unsur değil, nafaka gibi evliliğin hükümlerindendir.

82 * Nikâhın, nikâh akdinin erkek ve kadın açısından başlıca üç tâne sonucu vardır: Helâliyet, hürmet-i müsâhere ve verâset.

Kadın ile erkek, aralarındaki nikâh akdi ile evlilik devam ettiği sürece şer'an izin verilen ölçüler içerisinde birbirinden yararlanırlar. Buna helâliyet; helâl olma denir.

Erkeğin usûl ve fürûu hanımına, kadının usûl ve fürûu da kocasına mahrem; haram olur ve artık onlarla nikâhlanamazlar. Bunun sonucu olarak bir kimse, yetişmiş üvey kızına veyâ kayın vâlidesine şehvetle dokunsa veyâ onu öpse hanımı kendisine haram olur. Aynı şekilde, bir kadın yetişkin üvey oğluna veyâ kayın babasına böyle bir davranışta bulunsa kocası kendisine haram olur. Buna da hürmet-i müsâhere; sıhrî haramlık denir.

مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ لَمْ تَحِلَّ لَهُ أُمُّهَا وَلاَ ابْنَتَهَا

= **Kim bir kadının fercine** (şehvetle) **bakar** (, mahremine girer)**se o kadının annesi ve kızı o erkeğe helâl olmaz** (, erkeğin bu kadınlarla evlenmesi haramdır)**.** [159]

Bir erkek, bir kadının fercine bakar (ve onun mahremine girer) veyâ şehvet ile ona dokunursa o kadının kızı ve annesi (ile evlenmek) o erkeğe helâl olmaz. [160]

Karı kocadan birinin vefat etmesi; ölmesi ile yüce Allâh'ın kitabında belirtilen hisse, pay ölçüsünde diğerine vâris olur. İşte verâsette budur. [161]

Evlilik Akdinin Sahih, Geçerli Olmasının Şartları

83 * Bir evlilik akdinin sahih, geçerli olması için nikâh kıyıldığı anda aşağıdaki şartların var olması, gerçekleşmesi gerekir:

a) Evlenecek kadın ile erkek arasında sürekli veyâ geçici bir evlenme yasağı, evlenme engeli bulunmamalıdır.

b) İcâb ve kabûlde kullanılan kelimeler geçici değil, süreklilik bildiren bir tarzda olmalıdır. Evlilik belli bir süre için yapılmışsa akit bâtıl, geçersiz olur; erkeğin kadına: *Bir ay süre ile senin cinsel yönlerinden yararlanayım* veyâ *seni bir ay* veyâ *bir yıl* yâhut *bu beldede, bu şehirde oturduğum sürece kendime nikâhladım* demesi gibi.

c) Nikâh akdinde icâb ve kabûlü kadın ve erkeğin kendileri yapıyorlar ise kadın ve erkeğin akıllı, bâliğ veyâ mümeyyiz; iyi olan şey ile kötü olan şeyi birbirinden ayırt edebilecek yaşta olmaları gerekir.

Eğer nikâh akdinde icâb ve kabûlü kadın ile erkeğin velîleri yapıyorlarsa velîlerin akıllı, bâliğ veyâ iyi olan şey ile kötü olan şeyi birbirinden ayırt edebilecek yaşta olmaları gerekir. Bu sebeple iyiyi kötüden ayırt edemeyen bir çocuk veyâ delinin icâb ve kabûlü ile kıyılan nikâh geçersizdir.

d) Evlilik akdi sırasında iki erkek veyâ bir erkek ile iki kadın şâhidin bulunması sıhhat; sahih olma şartıdır. Şâhit olmadan veyâ tek şâhitle yapılan nikâh geçerli olmaz.

Nikâh, dört kişi ile (tamam) olur: Nikâhlanmak isteyen erkek, (kadın veyâ kadının) velî(si) ve iki (erkek) şâhit. [162]

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ

= *(Bir akitleşme yaptığınızda bu işleme)* ***şâhitliklerine güvendiğiniz iki erkeği, iki erkek olmazsa bir erkek ve iki kadını şâhit tutun*** *(, şâhit olarak bulundurun)*. [163]

Nikâh, ancak şâhitlerle (, tanıklarla) olur. [164]

الْبَغَايَا اللاَّتِي يُنْكِحْنَ أَنْفُسَهُنَّ بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ

= **Şâhitsiz, belgesiz kendi nikâhını kıyan kadınlar, fâhişelerdir** (; böyle bir işi, böyle bir işlemi, ancak fâhişeler yapar). [165]

Nikâh akdine şâhitlik yapanların, şâhitlerde aranan nitelikleri taşımaları gerekir.

e) Evlenecek kadın ve erkeğin belirli olması gerekir. Evlenecek kişilerin kimin ile evlendiklerini, şâhitlerin de kimlerin evliliklerine şâhitlik ettiklerini bilmeleri gerekir.

84 * İslâmda nikâh akdi sırasında, nikâh kıyılırken evlenecek erkek ile kadın veyâ hukûkî temsilcileri ve şâhitlerin dışında dînî veyâ resmî bir görevlinin bulunması zorunlu değildir. Bu durum nikâhın dînî niteliği ve ibâdet yönü açısından bir eksiklik meydana getirmez. Çünkü bir hoca veyâ âlimin nikâh meclisini yönetmesi, nikâh kıyması, gerekli soru ve cevapları alması nikâhın rükün veyâ şartlarından değildir.

Nikâh Akdinde Şâhitlik Yapacak Kişilerde Aranan Nitelikler

85 * Akitlerde şâhit, genellikle anlaşmazlık durumunda tarafların haklarını korumada ispat kolaylığı sağlar. Evlenme akdi de mehir, nafaka yükümlülüğü, nesebin ispatlanması, sıhrî hısımlığın meydana gelmesi gibi eşlerin leh ve aleyhine hukûki sonuçlar meydana getiren bir akittir. Diğer yandan evlilik akdinin gizli değil alenen yapılması ve akit sırasında şâhitlerin bulunması, eşleri toplum önünde zinâ şüphesinden korur.

Evlenmede şâhidin görevi, evlenmeye ilişkin icâb ve kabûlü işitmek ve anlamaktır. Bunun için şâhitlerin aynı yerde ve birlikte bulunmaları, icâb ve kabûlü işitmeleri gerekir.

86 * Evlilik akdine şâhitlik yapacak kişiler akıllı, bâliğ, hür ve müslüman olmalı, işitme ve anlama yeteneklerinin de bulunması şarttır. Bu nedenle şâhitlerin nikâh kıyılırken konuşulan sözleri anlaması gerekir. Çünkü şâhitlik etmenin amacı budur. Aksi hâlde şâhit, bir söz kesme veyâ nişan törenini nikâh akdi sanabilir. Bu da yanlış anlamalara neden olur.

Evlenecek kadın ve erkeğin her ikisinin de müslüman olduğu bir evlenme akdinde, her iki şâhidin de müslüman olması gerektiğinde görüş birliği vardır. Çünkü gayrimüslimin müslüman üzerinde velâyet, söz söyleme hakkı yoktur. [166]

Şâhitler evlenecek kimselerin usûl, fürû veyâ diğer akrabâlarından olabilir. Buna göre anne, baba, dede ve nine ile eşlerin oğul veyâ kızları, yukarıda belirtilen diğer şartları taşıyor iseler nikâhta şâhit olabilirler.

Şâhitlerin adâletli olması şart değildir. İki fâsık kişinin şâhitliği de yeterli olur. Çünkü fâsık velî olmaya ehildir.

87 * Dışarıda açıklanmamak üzere gizlice yapılan nikâh, evlilik akdi câiz değildir. Ancak nikâh akdi şâhitlerin önünde yapılıp sonradan şâhitlere bunu gizlemeleri ve dışarıda açıklamamaları söylenirse bu çeşit evlilik akdi gizlice yapılmış sayılmaz.

Muharremât ve Evlenmeye Engel Olan Durumlar

88 * Arapça haram kökünden türeyen mahrem (محرم) terimi, sözlükte haram olan, kendisine nikâh düşmeyen, şer'an kendisi ile evlenilmesi yasak olan kimse demektir. Nâ mahrem, nâmahrem ise mahrem olmayan, kendisi ile evlenmek helâl olan kimse demektir ve mahrem olarak belirtilen kadınların dışındaki diğer kadınları anlatmak için kullanılır.

Muharremât (محرمات), yasaklanan, haram kılınan kadınlar demektir. İslâm hukûkunda ise erkek açısından kendisi ile evlenilmesi geçici veyâ devamlı bir sebeple dînen yasak olan kadınları yâni evlenme engellerini ifâde eden, belirten bir terimdir. Ancak muharremât terimi ile genelde, evlenilmesi devamlı olarak haram olan kan, süt ve sıhrî akrabâların kastedilmesi daha yaygındır. Kendileri ile evlenilmesi geçici evlenme engelleri sebebi ile yasak olan kadınlar da geniş anlamda muharremât teriminin kapsamına girerler.

89 * Evlilik akdini gerçekleştirmeye; nikâhlanmaya, nikâh kıyılmaya engel olan durumlar sürekli veyâ geçici olmak üzere iki kısma ayrılır.

Sürekli olanlar hiçbir zaman ortadan kalkmayan ve ölünceye kadar devam eden engellerdir ve şu âyet-i kerîmede kişiler bazında toplu olarak belirtilmiştir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاَتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلاَئِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلاَبِكُمْ

= *(Ey mü'min erkekler!)* ***Şu** (kadı)**nlarla nikâhlanmanız** (, evlenmeniz) **size haram kılınmıştır: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin**(izin) **kızları, kızkardeşin**(izin) **kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, kayın vâlideleriniz, kendileri ile zifâfa** (; gerdeğe) **girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Fakat zifâfa girmediğiniz eşlerinizin kızlarını nikâhlamanızda sakınca yoktur. Yine, öz oğullarınızın eşleri ile evlenmeniz, iki kız kardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz de haram kılındı.*** [167]

Âyette üç kısım hısımlığın, akrabâlığın sürekli evlenme engeli meydana getirdiği belirtilmektedir: a) Neseb, soy, kan akrabâlığı, b) Sıhrî akrabâlık, c) Süt akrabâlığı.

Neseb, Soy Akrabâlığı

90 * Aynı soydan gelen kimselerin birbirlerine olan yakınlık ilişkisine kan, neseb veyâ soy akrabâlığı denir.

Kişiye en yakın akrabâları onun usûl ve fürûudur. Kişinin annesi, babası, dedeleri, nineleri, dede ve ninelerinin babaları ve dedeleri ile yukarıya doğru uzayıp giden bütün ataları için usûl terimi kullanılır.

Kişinin fürûu onun soyundan gelen zürriyetidir; erkek ve kız ayrımı yapılmaksızın çocuklar, torunlar, torunların çocukları şeklinde uzayıp giden soyudur.

Âyete göre bir erkek usûlü, fürûu, kız kardeşleri, kız ve erkek kardeşlerinin çocukları, hala ve teyzesi ile evlenemez. Dedelerin kız kardeşleri olan büyük hala ve büyük teyzeler de yasak kapsamına girer. Kadını esas aldığımız zaman da aynı hısımların erkek olanı ile evlenmesi câiz olmaz. Bir kadın usûlü, fürûu, erkek kardeşleri, kız ve erkek kardeşlerinin çocukları, amca ve dayısı ile evlenemez. Dedelerin erkek kardeşleri olan büyük amca ve büyük dayılar da evlenme yasağının kapsamına girer.

Bir erkeğin dede ve ninelerinin kız torunları ile bir kadının da dede ve ninelerinin erkek torunları ile evlenmesinde bir sakınca yoktur. Yâni bir erkek hala, teyze, amca ve dayısının kızları ile bir kadın da hala, teyze, amca ve dayısının oğulları ile evlenebilir.

إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ ... وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالاَتِكَ

= (*Ey Peygamber! Şu sayılanlar ile de evlenmeği)* ***sana helâl kıldık****…* ***Amcanın kızları, halalarının kızları, dayının kızları ve teyzenin kızları.*** [168]

Mahremi olan; kendisi ile evlenilmesi haram olan birisi ile evlenip onunla cinsel ilişki kuran (, cinsel ilişkiye giren) kişi cumhûra göre öldürülür. İmam Âzam Ebû Hanife'ye göre kıyılan nikâh işlemi bâtıl (; geçersiz) ise de, had cezâsı uygulanmasını düşürecek bir şüphe meydana getirdiği için öldürülmez, tâzîr cezâsı verilir. [169]

Yetkilinin af konusunda yanıl(arak suçluyu affet)mesi, cezâ hususunda yanıl(arak suçsuz kimseye yanlışlıkla veyâ suçluya yanlış cezâ ver)mesinden çok daha iyidir. [170]

Sıhrî Hısımlık; Evlilik Sebebi İle Meydana Gelen Akrabâlık

91 * Sıhr sözlükte evlilik sebebi ile kadın tarafından hısım, akrabâ olunan kimseye denir. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebi ile kadın tarafı ile oluşan akrabâlık bağının adıdır ve bu akrabâlık bağına müsâhere denir. İslâm âile hukûkunda belli dereceye kadar sıhrî akrabâlık da evlilik için bir engeldir. Sıhrî akrabâlık sebebi ile olan evlenme yasağına hürmet-i müsâhere denir.

Boşanma veyâ ölüm, bu tür akrabâlığı sona erdirmediği için sıhrî akrabâlık da sürekli bir evlenme engelidir. Kişinin evlenmesi yasak olan sıhrî akrabâları dört kısımdır:

a) Usûlün eşleri; baba ve dedenin hanımları: Bir erkek babasının veyâ dedesinin karısı ile evlenemez.

وَلاَ تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

= *(Daha önce)* ***babalarınızla evlenmiş*** *(, daha sonra onlardan boşanmış)* ***olan kadınlarla evlenmeyin.*** [171]

b) Fürûun hanımları: Bir kişi, oğlunun veyâ torununun eşleri yâni gelinleri ve çocuklarının gelinleri ile ebediyyen evlenemez. Ölüm veyâ boşanma ile bu evlilik sona erse bile kayınpeder için bu haramlık devam eder.

c) Eşinin usûlünü teşkil eden kadınlardır. Kişiye, hanımının annesi yâni kayın vâlidesi veyâ hanımının anneannesi veyâ babaannesi ile evlenmesi de ebediyyen haramdır.

Evliliğin sona ermiş olması bu haramlığı kaldırmadığı gibi haramlığın sâbit olması, gerçekleşmesi için bu ilk üç kısımda zifâf; gerdeğe girme şart olmayıp sâdece evlenme akdinin yapılmış olması; nikâh kıyılması yeterlidir.

d) Kadının fürûu, üvey kızlar: Bir erkeğe, evlendiği karısının önceki kocadan olma üvey kızları ve kız torunları haram olur. Ancak bu haramlığın gerçekleşmesi için evlenme akdinin yapılmış olması yeterli olmayıp zifâfın gerçekleşmesi şarttır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ... وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ

= ***Kendileri ile birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız*** *(ile evlenmek de)* ***size haram kılındı.*** [172]

Üvey kızın haram olması için üvey babanın evinde olması şart değildir. Âyetin:

فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

= ***Eğer onlarla*** *(nikâhlanıp)* ***henüz birleşmemişseniz,*** *(diğer kocalarından olma)* ***kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur*** [173] kısmı buna delildir.

92 * İslâmda evlât, evlâtlık edinmek; nesebi başkasından olan bir çocuğu kendi çocuğu gibi görmek, kendi çocuğu gibi kabul etmek yasaklanmıştır:

وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

= *(Allah,)* ***evlâtlıklarınızı da öz çocuklarınız kılmadı*** *(, yerinde tutmadı).* [174]

Bu sebeple, evlâtlık alınan çocuk ile o çocuğu alan kimse ve onun diğer akrabâları arasında akrabâlık, hısımlık bağı oluşmaz; evlenme engeli olmaz, mîras hakkı da doğmaz.

Süt Akrabâlığı

93 * Süt akrabâlığı, süt emme çağındaki bir çocuğun kendi annesinden başka bir kadından süt emmesi sonucu meydana gelir. Süt emme sebebi ile süt emen çocuk veyâ çocuklar ile sütanne ve onun akrabâları arasında sürekli evlenme engeli meydana gelir.

Süt emme sebebi ile nikâh açısından sütanne, süt emen çocuğa göre öz annesi gibi süt emen çocuk da sütannenin öz çocuğu gibi olur. Sütannenin öz çocukları, o anneden doğmaları sebebi ile kimlerle evlenemezlerse süt çocuk da onlarla evlenemez.

إِنَّ الرَّضَاعَةَ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلاَدَةُ

= **Doğum** (sebebi ile evlenilmesi) **haram olanlar süt** (emme) **sebebi ile de haram olur.** [175]

94 * Süt emme sebebi ile bâzı kimselerle evlenmenin haram kılınmasının hikmeti, küçük yaşta insan bünyesinin sütten meydana gelmesidir. Kadının sütü çocuğun kemiğini meydana getirir. Kemiğin gelişmesi, etin oluşması, çocuğun sütten aldığı gıda sebebi ile olmaktadır. Dolayısı ile süt veren kadın, verdiği süt sebebi ile çocuk kadından bir parça taşımaktadır. Çocuğa verilen süt, onun bir parçası olmuştur. Emilen süt, çocuğun vücut yapısını tamamladığı için âdetâ süt emen çocuk, emziren kadının bir parçası sayılmaktadır.

Süt, anneden bir parça sayılır, çocukla anne arasındaki sevgi, saygı ve şefkat bağları bir bakıma süte dayanır. Çocuğunu kendi sütü ile besleyen annenin şefkat ve ilgisi ile sun'î; yapay gıdalarla besleyen annenin çocuğuna şefkati arasında büyük fark vardır. Çocuk, sütünü emdiği kadınla mânevî bir bağ kurmaktadır.

Bu sebeple İslâmda süt emme, süt emzirme konusuna önem verilmiş, süt emme sebebi ile insanlar arasında bir yakınlık ve bağ kurulmuş, bu şekilde insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın gelişmesi sağlanmıştır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) akılsız (, ahmak) kadınlara süt emzirtmeyi (çocuk, o sütanneye benzer, ondan bâzı olumsuz özellikler kapar diye) yasakladı. [176]

* Süt emzirme, hukûkî açıdan kadının görevi olmasa bile, dînen görevidir. Bu sebeple fetvâ olarak anneden çocuğu emzirmesi istenir. Bunu yapmaya zorlanmaz. Bu gibi durumlarda erkeğin eşi ile ücretle sözleşme yapması câiz değildir. Nitekim kadının ev süpürmek, yemek pişirmek, ekmek yapmak, yıkama ve bunun gibi faydası karı kocaya yönelik bulunan tüm ev işleri için de koşul koymakla kadın kocasından ücret alamaz. Çünkü ev işleri dînen kadının görevi olduğu gibi örfen de kendisinden istenir. Ayrıca İslâm dîni, kadın ev işlerini gördüğü için kocayı nafaka vermekle yükümlü; sorumlu tutmuştur. Koca bir ücret belirlese bile kadın, nafaka dışında başka bir ücrete hak kazanmaz. [177]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kızı Fâtıma (radiyallâhü anhâ)ya evin iç işlerini, Ali (kerremallâhü veche)ye de evin dış işlerini yapmalarını emretti. [178]

(Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin baldızı) Esmâ (radiyallâhü anhâ) şöyle dedi: Zübeyr bin Avvâm (radiyallâhü anh) benimle evlendi… Atının otunu, yemini de ben bulup verirdim, ben sulardım; su kırbası (söküldüğünde) dikerdim. Hamur yoğururdum.

Ekmek yapmayı beceremediğim için onu da ensârdan olan komşu kadınlar yaparlardı… Evimize, sekiz bin adım (; yaklaşık 3700 metre) uzaklıkta olan Zübeyr'in hurma bahçesinden (devesine yedirmek için) başımın üstünde hurma çekirdeği taşırdım. [179]

95 * Süt emme sebebi ile evlilik mahremiyetinin, evlilik yasağının meydana gelebilmesi için aşağıdaki şartların gerçekleşmesi gerekir:

a) Sütün, ister bâkire ister evli ister kocasız olsun bir kadına ve insana âit olması gerekir. Bu sebeple bir erkeğin veyâ hayvanın sütü ile akrabâlık meydana gelmez.

b) Sütün, sütü emen çocuğun midesine ulaşması gerekir. Sütü memeden emmekle, bir kap veyâ bardaktan, biberondan içmek aynı sonucu doğurur. Çocuk memeyi ağzına alır, fakat içip içmediği bilinmezse şüphe sebebi ile haramlık meydana gelmez.

* Bir kadın ölmeden önce sütü bir şişeye, bir biberona alınsa ve öldükten sonra çocuğun boğazına dökülse bu kadınla çocuk arasında süt akrabâlığı meydana gelir. [180]

c) Süt emmenin ağız veyâ burun yolu ile olması gerekir. Çünkü süt, ancak bu iki yoldan mideye ulaşır ve gıdalanma meydana gelir. Göz, kulak ve bir yaraya akıtılacak süt ile akrabâlık oluşmaz.

d) Sütün başka bir sıvı ile karışmaması gerekir. Süt başka bir sıvı ile karışır ise çok olanı esas alınır. Karışımda eğer süt fazla ise haramlık meydana gelir.

e) Süt emmenin küçüklükte, süt emme çağında olması gerekir.

لاَ يُحَرِّمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ إِلاَّ مَا فَتَقَ الْأَمْعَاءَ فِي الثَّدْيِ وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ

= **Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, bağırsağı yoracak kadar olan emmedir. Bu da, sütten kesmenin şer'î süresinden önce olmalıdır.** [181]

اَلرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ

= **Süt emme** (sebebi ile meydana gelen haramlık)**,** (bebekken) **açlığı gidermek için yapılandır.** [182]

Kemikleri kuvvetlendiren ve kas(lar)ı oluşturan (süt) dışında (süt akrabâlığı meydana getirecek) hiçbir süt emme yoktur. [183]

f) Emilen süt ister az ister çok olsun bir def'a emme ile haramlık gerçekleşir.

Sütün azı da çoğu da nikâh(lanmay)ı haram kılar. [184]

Emilen sütün (haram kılma açısından) azı çoğu birdir (, aynı hükümdedir). [185]

(Şâfiîlere göre emme sayısı en az beş def'a olmalıdır)

96 * Süt emme çağı, süt emme zamânı âlimlerin çoğunluğuna göre:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ

= ***Anneler, emzirme süresini tamamlatmak isteyen** (baba)**lar için çocuklarını iki tam yıl emzirirler*** [186] âyeti hükmüne göre doğumdan itibâren kamerî iki yıldır. İmam Âzam bu iki yıllık süreye altı aylık bir süre daha ekler. Böylelikle süt emme süresi kamerî iki buçuk yıl, otuz ay olur. Çünkü çocuğun sütten alışılmış yemeklere aşamalı olarak geçebilmesi için böyle ek bir süreye ihtiyâcı vardır. [187]

Bu sebeple bulûğa ermiş, büyük insanın süt emmesi ile haramlık gerçekleşmez.

لاَ رَضَاعَ بَعْدَ الْفِصَالِ

= (Çocuk) **sütten kesildikten sonra emmenin** (haramlık) **hükmü yoktur.** [188]

لاَ يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ إِلاَّ مَا أَنْبَتَ اللَّحْمَ وَأَنْشَزَ الْعَظْمَ

= **Eti oluşturan ve kemikleri kuvvetlendiren** (süt emme çağındaki) **süt emme, nikâhlanmayı haram kılar** (, daha sonra emilen süt, nikâhlanmayı haram kılmaz)**.** [189]

(Çocuğun doğumundan sonraki) iki sene içinde meydana gelen emme, bir damla da olsa nikâhı haram kılar. Ama iki seneden sonraki (süt) emme çocuğun yediği yemek hükmündedir (, nikâhı, nikâhlanmayı haram kılmaz). [190]

Abdullah bin Abbâs (radiyallâhü anhümâ)ya: Bir adamın iki karısı vardı. Bunlardan biri bir erkek çocuğu, diğeri de bir kızı emzirdi. Şimdi bu delikanlı, kızla evlenebilir mi *diye sorulduğunda:* Hayır evlenemezler. Çünkü o iki kadının sütünün meydana gelmesine sebep olan erkek birdir *diye cevap verdi.* [191]

97 * Süt akrabâlığı sâdece evlenme engeli meydana getirir; taraflar arasında nafaka mükellefiyeti, mîras, velâyet gibi hak ve borçlar doğurmaz.

98 * Süt akrabâlığı ikrar, şâhitlik gibi geçerli bir ispat vâsıtası ile ispatlandığında arada devamlı bir evlenme yasağı meydana gelir. Kadın ve erkek süt akrabâ olduklarını bilmeden evlenmişlerse durumu öğrendiklerinde hemen ayrılmaları gerekir, kadın kararlaştırılan mehir ile emsal mehirden hangisi daha az ise onu almaya hak kazanır.

* **Doğum** (sebebi ile evlenilmesi) **haram olanlar süt** (emme) **sebebi ile de haram olur** hadîsinin kapsamına şu husus da girer: Bir kimse hanımına zıhâr yapsa ve hanımını süt emme ile gerçekleşen haramlığa nispet ederek yemin etse ve: *Sen benim için sütannem gibisin* dese bu söz ile zıhârdan doğan haramlık sâbit olur mu olmaz mı; gerçekleşir mi gerçekleşmez mi? Bu konuda iki görüş vardır:

Birinci görüş: Bu söz ile zıhârın gereği olan haramlık sâbit olur; zıhâr gerçekleşir. Bu, cumhûrun görüşüdür. Bunlar arasında İmam Mâlik, Süfyân-ı Sevri, İmam Ebû Hanîfe, Evzaî gibi fakihler vardır. İmam Ahmed'den gelen meşhur görüş de budur.

İkinci görüş: Bu söz ile zıhârın gereği olan haramlık sâbit olmaz. Bu da İmam Şâfiî'nin görüşüdür. [192]

* Zıhâr; bir kimsenin hanımının tamâmı veyâ onun yarısı gibi bir bölümünü veyâ tümü anlamına gelecek bir organını kendisine sonsuza kadar nikâhı haram olan anne veyâ kız kardeşi gibi bir kadının tamâmına veyâ bakması haram olan bir organına benzetirse bu zıhâr olur.

Evlenmeyi Geçici Olarak Engelleyen Durumlar

99 * Sürekli evlenme engelleri hiçbir şekilde ortadan kalkmadığı hâlde evlilik ile ilgili geçici engeller belirli durumlarda ortadan kalkabilir.

Geçici evlenme engelleri şunlardır: a) Din ayrılığı, b) Dört kadınla evli olma, c) Üç talâk hakkını kullanma; üç def'a boşama, d) İddete bağlı engel, e) Sıhrî akrabâlık dolayısı ile evlenememe, f) Başkası ile evli olma sebebi ile evlenememe.

100 * Din ayrılığı: Müslüman bir erkek, müşrik; Allâh'a şirk koşan; ortak koşan birisi ile evlenemez. Müşrik kapsamına semâvî bir dine bağlı olmayanlar, yüce Allah'tan başka ay, güneş ve tabiat güçleri gibi şeylere tapanlar girdiği gibi hiçbir yaratıcıya inanmayan ateistler, sapık mezheplere göre amel edenler de girer. Yüce Allâh'ın şeriatından başka sistemlere inanıp İslâm dînine uygun bir devlet ve toplum düzeni kabul etmeyenler de aynı hükmün kapsamına girerler.

وَلاَ تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلاَ تُنْكِحُوا

الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا

= *(Ey îmân edenler!)* ***Müşrik*** *(; yüce Allâh'a ortak koşan)* ***kadınlarla onlar îmân edinceye kadar evlenmeyin. İnanan*** *(, mü'min)* ***bir câriye*** *(; müslüman kadın köle)****, hoşunuza gitse de müşrik bir kadından daha iyidir. Îmân edinceye kadar, müşrik erkekler ile mü'min kadınları*** *(da)* ***evlendirmeyin*** *(, evlenmelerine izin vermeyin)****.*** [193]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), (Bahreyn'de bulunan) Hecer mecûsilerine bir ferman yazıp onlara İslâm dînini teklif etti; müslüman olan kimsenin müslümanlığını kabul etti, müslüman olmayanlara ise cizye (denilen senelik vergiyi) koyup, kestiklerinin yenilmemesini ve kadınları ile de evlenilmemesini emretti. [194]

Müslüman bir kadının bir kâfirle evlenmesi icmâ ile haramdır. [195]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ...لاَ هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلاَ هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ

= ***Ey îmân edenler!*** *... (mü'min)* ***kadınlar****(ın)* ***o*** *(kâfir)* ***erkekler****(l)****e*** *(evlenmesi)* ***helâl değildir; hem de o*** *(kâfir)* ***erkekler****(in)* ***bu*** *(mü'min)* ***kadınlar****(l)****a*** *(evlenmesi)* ***helâl olmaz*** *(, helâl değildir)****.*** [196]

Eşlerden birinin Allah korusun irtidât etmesi; dinden çıkması durumunda eşler arasında ayrılık meydana gelir, eşler ayrılır.

Müslüman bir erkeğin kitab ehli denilen yahûdi ve hıristiyan kadınlardan iffetli ve nâmuslu olanlarla evlenmesi:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلاَ مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ

= ***Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kitab verilenlerden iffetli kadınlar, zinâ etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın mehirlerini verdiğinizde size helâl olurlar*** [197] âyetine göre mekruh olmakla birlikte câizdir. [198] Çünkü âilenin reîsi erkektir, kocadır [199] ve doğacak çocuklar babanın dîninden sayılır. Ayrıca kitab ehli olan hıristiyan veyâ yahûdi kadınlarla evlenmek İslâm dîninin yayılmasına da yardımcı olabilir.

Ka'b bin Mâlik (radiyallâhü anh), yahûdi veyâ hıristiyan bir kadınla evlenmek istedi. Durumu Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a aktardığında Efendimiz böyle bir evlilik yapmamasını söyledi ve: **O senin iffetini** (, nâmusunu) **koruyamaz** *buyurdu.* [200]

101 * Üç talâktan, üç def'a boşamadan doğan evlenme engeli: İslâm hukûkunda kocaya, eşini üç def'aya kadar boşama yetkisi verilmiştir. Hanımını üç def'a boşamış olan bir erkek, boşamış olduğu bu eski eşi ile tekrar evlenmek isterse o kadının bir başka erkek ile geçerli bir şekilde evlenmesi ve bu ikinci evliliğin talâk; boşama, fesih veyâ ölüm ile sona ermiş olması gerekir.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

= ***Eğer*** *(erkek karısını üçüncü kez)* ***boşarsa*** *(kadın,)* ***onun dışında bir başka koca ile nikâhlanmadıkça o*** *(ilk kocası)****na helâl olmaz.*** *(Bu ikinci kocası da)* ***onu boşar ise onlar*** *(; kadın ile ilk kocası)* ***Allâh'ın koyduğu sınırları*** *(, ölçüleri)* ***gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp*** *(yeniden)* ***evlenmelerinde bir günah yoktur.*** [201]

Üç talâkla boşanan kadın, boşandığı kocasından başka bir erkekle evlenince, bu erkekle cinsel birleşmenin meydana gelmesi şarttır. Eğer cinsel birleşme meydana gelmez ise bu evlilik hangi şekilde sona ererse ersin, kadın eski kocasına dönemez, eski kocası ile nikâhlanamaz, evlenemez.

Rifâa bin el Kurâzî (radiyallâhü anh)in boşadığı eski karısı Temîme (radiyallâhü anhâ), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a geldi ve (Efendimize şöyle dedi): Ben Rifâa (el Kurâzî)nin eşi idim, beni üç talâkla boşadı, sonra ben Abdurrahman bin Zübeyr (radiyallâhü anh) ile evlendim. Ancak o benimle cinsel birleşmede bulunacak durumda değildi. *Efendimiz tebessüm ederek:* **Yâni yeniden Rifâa'ya mı varmak istiyorsun? Sen, bunun** (; nikâhı altında bulunduğun Abdurrahman bin Zübeyr'in) **balcağızından, o da senin balcağızından tatmadıkça** (; siz onunla cimâ etmedikçe, cinsel ilişkide bulunmadıkça)**,** [202] (ilk kocan ile evlenmen helâl) **olmaz** *buyurdu.* [203]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a soruldu: Bir adam karısını üç talâk ile boşuyor. O kadını bir başkası alıyor. Kapı kapanıp perdeler çekiliyor (, kadın ile erkek baş başa kalıyor). Daha sonra cinsel ilişki olmadan (koca) o kadını boşuyor. (Bu kadın) ilk kocasına helâl olur mu? *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu*: (Kadın) **ikinci kocası ile cinsel ilişkide bulunmadıkça ilk kocasına helâl olmaz**. [204]

102 * İddete bağlı evlenme engeli: Bir erkek veyâ kadının, evliliklerinin ölüm, boşanma ve fesih sebeplerinden biri ile sona ermesi durumunda yeniden evlenebilmeleri için beklemek zorunda oldukları süreye iddet denir.

İddet (عدت); sözlükte saymak, belirli sayı ve bunun son sınırı, boşanan veyâ eşi ölen kadın veyâ erkeğin bekleme süresi demektir. Bu sürenin hesâbı, genellikle aylar veyâ kadının hayız yâhut temizlik günleri esas alınarak yapıldığı için sayma ile ilgili bu terim kullanılmıştır. [205]

İddetin hikmeti, rahmin temizliğinin ortaya çıkması yâni kadının önceki kocasından hâmile olup olmadığının anlaşılması ve boşanan eşlere yeniden bir araya gelmeleri için de bir düşünme fırsatıdır. Bu sebeple iddet bekleyen kadına evlilik teklifi yapılması da haram kılınmıştır.

وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ

= *(Boşanan kadınların)* ***Allâh'ın, rahimlerinde yarattığını*** *(; hâmile olup olmadıklarını veyâ âdet görüp görmediklerini)* ***gizlemeleri kendilerine helâl olmaz.*** [206]

103 * İddet iki kısma ayrılır: Erkeğin iddeti, kadının iddeti.

Erkeğin iddeti, erkeklerin bekledikleri süredir. Dört kadınla evli olup onlardan birini boşayan ve başka bir kadınla evlenmek isteyen bir erkek, boşadığı kadının iddeti bitinceye kadar diğer bir kadınla evlenemez. Boşadığı eşinin kız kardeşi, halası veyâ teyzesi ile evlenmek isteyen erkek de boşadığı kadının iddeti bitinceye kadar bunlarla evlenemez.

Kadının iddeti, kadınların beklemek zorunda oldukları süredir.

Kadın açısından iddetin süresi, evliliğin sona erme nedenine göre değişir ve dört kısma ayrılır:

a) Eğer evlilik kocasının ölümü ile sona ererse bu süre dört ay on gündür:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

= ***İçinizden ölen*** *(erkek)****lerin*** *(geride)* ***bıraktığı eşler, kendi kendilerine*** *(, başka bir erkek ile evlenmeyerek)* ***dört ay on*** *(gün)* ***beklerler.*** [207]

b) Hâmile, gebe bir kadının iddet süresi doğuma kadardır:

وَأُولاَتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

= ***Gebe olan*** *(kadın)**ların bekleme süresi, yüklerini bırakmalarıdır*** *(; çocuklarını doğurmalarıdır)****.*** [208]

(Bir kadın), henüz kocası teneşirde iken ve defnedilmeden de doğursa iddeti biter, (başkası ile) evlenmesi helâl olur. [209]

Sübey'a el Eslemiyye (radiyallâhü anhâ) kocası öldükten bir kaç gece sonra doğum yaptı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ona: **İddetin bitti evlenmen helâl, istediğinle evlen**(ebilirsin) *buyurdu.* [210]

c) Boşanan ve hâmile olmayan kadının iddeti, üç hayız süresidir. Bu da normal hayız gören kadınlarda yaklaşık üç ay kadar bir sürede gerçekleşir:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوءٍ

= ***Boşanmış kadınlar*** *(kendi kendilerine)* ***üç ay hâli*** *(; hayız veyâ temizlik müddeti)* ***beklerler.*** [211]

d) Yaşı ilerlediği için artık hayızdan kesilmiş olan kadınlar ile henüz bulûğ çağına girmemiş, âdet görmemiş olan kızların iddet süresi boşanmadan sonra üç aydır.

وَاللاَّئِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاَثَةُ أَشْهُرٍ وَاللاَّئِي لَمْ يَحِضْنَ

= ***Kadınlarınızdan artık hayızdan kesilmiş olanların iddeti, eğer şüphe ederseniz, üç aydır. Henüz hayız görmemiş olanların da*** *(iddeti)* ***böyle*** *(üç ay)****dır.*** [212]

104 * Dört kadınla evli olma, çok eşli olmaktan dolayı evlenme engeli: İslâmda çok evliliğe bir takım şartlarla izin verilmiştir:

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

= ***Sizin için*** *(kendileri ile evlenmek)* ***helâl olan*** *(; nikâhı düşen)* ***kadınlardan iki, üç ya da dörde kadar nikâhlanabilirsiniz. Eğer aralarında adâletli davranamayacağınızdan korkar iseniz*** *(ki, bundan da korkmalısınız)* ***o zaman*** *(hür kadınlardan)* ***bir tâne almalısınız ya da elinizin altındaki*** *(; sâhip olduğunuz)* ***câriye****(ler)* ***ile yetininiz.*** [213]

Ne kadar isteseniz, yine de kadınlar arasında adâleti sağlayamazsınız. [214]

**** Eğer adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız o zaman bir tâne ile yetininiz*** buyruğu şu anlama gelir: Kadınlara meyl etmek; istek ve arzu duymak, sevgi beslemek, cimâ etmek; dört, üç veyâ iki hanım arasında günlerini paylaştırmak hususlarında eğer adâlet yapamamaktan korkarsanız o takdirde bir tâne almalısınız. Böylelikle yüce Allah günleri paylaştırmakta ve güzel geçinmek hususunda adâleti terke götüren birden fazla evliliği yasaklamaktadır. Bu da (birden fazla kadın ile evlilikte) adâletin vâcib oluşuna delildir. [215] Bu âyete göre aralarında adâleti sağlamak, adâletli olmak şartı ile bir erkeğin aynı zamanda dört kadınla evli bulunması İslâma göre câizdir, bu kadınlardan en az birisinden boşanmadıkça beşinci bir kadın ile evlenemez.

105 * Sıhrî akrabâlık dolayısı ile evlenme engeli: İslâma göre bir erkek, iki kız kardeş ile veyâ eşi ile birlikte eşinin teyzesi veyâ halası ile aynı zamanda evli bulunamaz. Yâni belirtilen kadınları aynı zamanda nikâhı altında bulunduramaz. Eğer belirtilen bu kadınlardan biri ile evli iken ikincisi ile evlenirse bu ikinci evliliği sahîh; geçerli değildir.

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

= ***Ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız*** *(da haramdır).* **[216]** Bu yasak, hadîslerle genişletilerek kadının halası ve teyzesi de yasak kapsamına alınmıştır:

لاَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلاَ الْعَمَّةُ عَلَى بِنْتِ أَخِيهَا وَلاَ الْمَرْأَةُ عَلَى خَالَتِهَا وَلاَ الْخَالَةُ عَلَى بِنْتِ أُخْتِهَا

= **Kadın halasının üstüne, hala da erkek kardeşinin kızı üstüne; kadın teyzesinin üstüne, teyze de kız kardeşinin kızı üstüne evlenemez. [217]**

مَلْعُونٌ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَابْنَتِهَا

= **Kim bir kadın ile onun kız kardeşini** (aynı anda bir nikâh altında) **toplarsa mel'ûndur** (; lânetlenmiştir, yüce Allâh'ın rahmetinden yoksun kalmıştır)**. [218]**

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir kadın ile teyzesini ve bir kadın ile halasını (bir nikâh altında) birleştirmeyi yasakladı. **[219]**

İki amca kızlarını (aynı anda bir nikâh altında) birleştirmeyi (akrabâlık bağlarını zayıflatacağı, keseceği için) hoş karşılamıyorum. **[220]**

106 * Başkası ile evli olmaktan doğan engel: İslâmda prensip olarak kadın için tek evlilik benimsenmiştir. Bu sebeple bir kadın için bir erkek ile evli bulunmak aynı anda bir başka erkekle evlenmeye engeldir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ...وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

= *(Savaş esiri olarak)* ***sâhip olduklarınız dışında, evli kadınlarla*** *(evlenmeniz de size)* ***haram kılındı.*** **[221]**

Evli olan bir kadın kocasından boşanır veyâ kocası ölürse iddetini tamamladıktan sonra başka bir erkekle evlenme yasağı ortadan kalkar. Bu sebeple bir erkek ile evli olmak, kadın açısından geçici evlenme engelidir.

Geçerlilik Açısından Evliliğin Çeşitleri

107 * Evlenme akdi, rükün ve şartların bulunup bulunmamasına göre sahih, fâsit ve bâtıl kısımlarına ayrılır.

108 * Evlenme akdinin rükün ve şartları tam olarak bulunursa bu evliliğe sahih, geçerli evlilik denir. Nikâh, evlilik akdi ile birlikte evlenen erkek ile kadın, karşılıklı bir takım hak ve görevleri yüklenir, bunlardan sorumlu olurlar. Bu hak ve görevlerin bir kısmı aslî haklar, esas görevlerdir ki, bunlara uymak kazâen lâzımdır; hâkim bunlara uymaları konusunda eşleri zorlayabilir. Diğer bir kısmı da ikinci derece hak ve görevlerdir ki, bunlara uymak ahlâken ve diyâneten; dînî açıdan gereklidir. Bunların başlıcaları şunlardır:

a) Eşlerin, şer'î ölçüler içerisinde cinsel yönden birbirinden faydalanmaları helâl olur. Bu da, cinsel ilişkinin önden yapılması, hayatta; yaşıyorlar iken eşlerin başlarından ayaklarına kadar birbirlerine bakabilmeleri ve dokunabilmelerini kapsar.

Yahûdiler: Kadına arka tarafından yaklaşılırsa çocuk şaşı doğar *derler idi. Bunun üzerine yüce Allah (kadının) çocuk yeri (olan ferci)ni kasd ederek şu âyeti indirdi:*

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ

= ***Kadınlarınız sizin tarlanızdır.*** *(O hâlde)* ***tarlanıza*** *(; kadının cinsel organına)* ***dilediğiniz gibi*** *(, nasıl dilerseniz öyle)* ***varın.*** [222]

(Eşine), **fercten olması şartı ile ister yüzünü** (yüzüne) **dönmüş, ister arkasını dönmüş** (, ister ayakta, ister oturmuş) **olarak yaklaş**(man câizdir)**.** [223]

Kişinin eşine arkadan; dışkı yerinden yaklaşması, aybaşı veyâ loğusa durumunda ve hacda ihramlı iken cinsel ilişkide bulunması haramdır.

أَقْبِلْ وَأَدْبِرْ وَاتَّقِ الدُّبُرَ وَالْحَيْضَةَ

= (Hanımına, ister) **ön tarafından,** (ister öne) **arka tarafından yaklaş;** (ancak) **makattan ve hayız hâlinde** (yaklaşmakta)**n sakın!** [224]

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقّ لاَ تَأْتُوا النِّسَاءِ فِي أَدْبَارِهِنَّ

= **Şüphesiz Allah, hakkı** (, hakk olanı, doğru olanı) **söylemekten çekinmez. Kadınlara makatlarından varmayın** (, arkadan cinsel ilişkide bulunmayın). [225]

مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ اِمْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

= **Bir kadına aybaşı hâlinde veyâ arkadan** (; makattan) **yaklaşan veyâ kâhine gidip onu**(n dediklerini) **doğrulayan kimse şüphesiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme indirileni yalanlamış olur.** [226]

Ferc kadının cinsel organıdır; makat, dübür büyük abdest bozulan dışkı yeridir.

b) Kadının, kocasının evinde kalması, eşinden izinsiz oradan çıkmaması gerekir.

لاَ تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلاَ يَخْرُجْنَ

= ***Onları*** *(; kadınları)* ***evlerinden çıkarmayın, o*** *(kadı)****nlar da*** *(eşlerinden izinsiz evlerinden)* ***çıkmasınlar.*** [227]

لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَأْذَنَ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَهُوَ كَارِهٌ

= **Allâh'a ve âhiret gününe inanan bir kadının kocası istemediği hâlde** (ondan) **izinsiz evinden dışarı çıkması helâl değildir.** [228]

c) Kocanın, hanımına miktârı belirlenmiş olan mehiri vermesi gerekir.

d) Peşin olarak mehirini alan kadının, kocasının meşrû; İslâm dînine uygun emirlerine itaat etmesi gerekir. Eğer itaat etmezse terbiye etme yetkisi kocaya âittir.

e) Kadın yeme, içme, giyim ve kalacak bir yer hakkına sâhip olur. Eğer kadın kocasının İslâma uygun emirlerine itaat etmezse nafaka hakkı denilen bu haklar düşer, kocasının bunları yerine getirme zorunluluğu ortadan kalkar.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللّٰهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللّٰهِ وَإِنَّ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لاَ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

= **Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz onları Allâh'ın emâneti ile** (; Allâh'a verdiğiniz söz karşılığında) **aldınız ve onları Allâh'ın kelimesi** (; emri ve nikâh akdi) **ile kendinize helâl kıldınız. Evlerinize sevmediğiniz kimseyi ayak bastırmamaları sizin onlar üzerindeki hakkınızdır. Eğer bunu yaparlar** (ve sevmediklerinizi evlerinize alırlar)**sa onları, incitmeksizin** (hafifçe) **dövün. Onların sizin üzerinizdeki hakkı**

da yiyeceklerini ve giyeceklerini uygun bir şekilde vermenizdir. [229]

f) Evlenme ile eşler arasında sıhrî akrabâlık meydana gelir. Kadının usûl ve fürûu kocaya, kocanın usûl ve fürûu da kadına haram olur.

g) Çocukların nesebleri, soyları babaya âit olur.

h) Eşler arasında mîras hakkı gerçekleşir.

ı) Erkeğin birden fazla eşi varsa aralarında adâleti gözetmesi gerekir.

j) Kadın, eşi izin vermediği sürece nâfile oruç tutamaz, (beş vakit namazlara bağlı olan sünnetler dışında) nâfile namaz kılamaz, nâfile hac için yolculuğa çıkamaz. Çünkü kocanın hakkı, nâfile ibâdetten önce gelir.

k) Kocanın, kadını yatağa dâvet etmesi hâlinde kadının buna uyması vâcib olur.

* Peşin mehrini alan bir kadın, nikâh akdinin gereği olarak nefsini kocasına tam bir şekilde teslim etmelidir. Bu, nefsini teslim ederek veyâ istediği zaman çekinmeyecek şekilde ona teslîmiyete hazır olduğunu göstererek olur. Eğer, şer'î bir özrü olmaksızın kocasının kendisine değmesini bile engellemiş olsa ona nefsini teslim etmemiş sayılır. Çünkü cinsel ilişki öncesi yapılan öpmek, dokunmak gibi fiiller de ilişkiden sayılır. Bir kadının ay hâli gibi şer'î bir özrü olmaksızın cinsel ilişkide bulunmak amacı ile kendisini yatağa çağıran kocasının isteğine uymaması, onun hakkını engellemesi, kocasının günâha girmesine, zinâya düşme gibi kötü sonuçlara yol açacağı için haramdır. [230]

إِذَا بَاتَتِ الْمَرْأَةُ هَاجِرَةً لِفِرَاشِ زَوْجِهَا لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ

= **Kadın, kocasının yatağını terk etmiş olarak gecelerse melekler,** (yatağa, kocasının yanına) **gelinceye kadar ona lânet** (, bedduâ) **ederler.** [231]

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

= **Bir erkek eşini yatağa dâvet eder** (, kadın yatağa) **gelmez** (ve bu sebeple eşine kızgın olarak yatar)**sa sabahlayıncaya kadar melekler o** (kadı)**na lânet ederler.** [232]

إِذَا الرَّجُلُ دَعَا زَوْجَتَهُ لِحَاجَتِهِ فَلْتَأْتِهِ وَإِنْ كَانَتْ عَلَى التَّنُّورِ

= **Bir erkek** (cinsel) **ihtiyâcı**(nı gidermek) **için eşini** (yatağına) **çağırdığı vakit,** (kadın) **tandır** (; ocak) **başında** (ekmek, yemek pişirmekte) **olsa bile,** (elindeki işini bırakıp) **kocasına varsın** (, onun isteğine, emrine uysun)**.** [233]

لاَ تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ لَمْ تَمْنَعْهُ

= **Kadın, kocasının hakkını ödeyinceye kadar, Rabbinin hakkını ödemiş olmaz. Eğer kadın** (deve sırtındaki) **semere binmiş iken kocası kendisini** (cinsel ilişki için) **istemiş** (, arzu etmiş) **olsa, kadın kocasına engel olamaz** (, engel olmasın)**.** [234]

l) Eşlerin birbirlerine iyi davranmaları, birbirlerine eziyet etmemeleri, sırlarını korumaları, kendileri ile ilgili özel durumları da başkalarına aktarmamaları gerekir. Eşlerin özellikle yatak odalarını; aralarında geçen cinsel ilişki ile ilgili durumları başkalarına anlatmaları haramdır.

هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ

= ***Onlar** (; eşleriniz)**, sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbise** (, bir örtü gibi)**siniz.*** [235] Elbise ve örtü insanı nasıl soğuktan ve sıcaktan korur, vücûda gelecek zararı engeller, eksiklik ve kusurlarını örterse eşler de birbirlerine karşı öyle koruyucu, kollayıcı ve bağlı olmalı; birbirlerinin sırlarını, kusurlarını örtmelidirler.

(Ensârdan) Ebû Talhâ (radiyallâhü anh)ın bir oğlu hastalandı. Sonunda Ebû Talhâ evde yokken vefat etti. Ebû Talhâ, çocuğun öldüğünü bilmiyordu. Hanımı, çocuğun öldüğünü görünce, (çocuğun defni için gerekli) hazırlığı yaptı, onu evin bir kenarına koydu. Ebû Talhâ (akşam olup) eve gelince: Çocuk nasıl oldu *diye sordu. Hanımı:* Sâkinleşti, rahatladığını umarım *(diye yuvarlak bir) cevap verdi. Ebû Talhâ, eşinin (bu sözü,) çocuk iyileşti anlamında söylediğini zannetti (ve rahatladı).*

Sonra hanımı, akşam yemeğini getirdi. Yatağını hazırladı. (Sonra kocası için süslendi. Ebû Talhâ, hanımı ile cinsel ilişkide bulundu.) Sabah olunca Ebû Talhâ gusletti. Evden çıkacağı zaman hanımı çocuğun ölümünü Ebû Talhâ'ya (bildirmek üzere) şöyle dedi: Ey Ebû Talhâ! Bir kimse, bir başkasına malını ödünç olarak verse sonra verdiği ödüncü ondan istese, bunu kullanan kimse vermemezlik edebilir mi? *Ebû Talhâ:* Hayır *dedi. Ümmü Süleym:* Öyle ise oğlun için Allah'tan ecir bekle! (*Bir rivâyette Ümmü Süleym:* Allah çocuğu bize iâre; ödünç, emânet olarak vermişti, şimdi bizden geri aldı) *dedi. Ebû Talhâ kızdı ve:* (Gusül abdesti almamızı gerektiren işlemi yaptırıncaya kadar) beni oyaladın, sonra oğlumun ölümünü haber verdin *dedi.*

Ebû Talhâ, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile sabah namazı kıldı. Sonra eşinin yaptığını (Efendimize) anlattı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Allah bu gecenizi, hakkınızda mübârek** (; bereketli) **kılmış olsun** *buyurdular. Sonra (yüce Allah) onlara dokuz (erkek) evlât verdi.* [236]

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي

= **En hayırlınız, ehline** (, âilesine) **en hayırlı olanınızdır. Ben ehline en hayırlı olanınızım.** [237]

إِنَّ أَعْظَمَ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا

= Kıyâmet gününde Allah katında (sorumluluğu) **en büyük olan emânet, kişinin baş başa kaldıktan sonra karısının sırrını** (; yatak odasını) **açıklamasıdır**. [238]

(Bir gün hutbede) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) erkeklere yönelerek: **Sizden bir kimse karısı ile cinsel ilişkide bulunmak istediği zaman kapıyı üstüne kapayıp, üzerini** (de bir örtü ile) **örtüp, Allâh'ın örtüsü ile örtünür mü** *dedi. Onlar da:* Evet *dediler. (Efendimiz sözlerine devam ederek):* (O kimse) **bu işten sonra** (bir meclise, bir yere) **oturup:** Ben, (bu gün hanımımla) şöyle şöyle yaptım **diye anlatır mı** *dedi. Onlar da (suçlanarak) sustular. (Efendimiz) biraz sonra da kadınlara yönelerek:* **Sizin içinizde de** (bu gibi sırları başkalarına) **anlatan kimse var mı** *dedi. Onlar da sustular. Bunun üzerine bir genç kız dizlerinin biri üzerine çöktü ve sözünü (iyi) işitmesi ve kendisini görmesi için boynunu Resûlullâh'a (doğru) uzatarak:* Ey Allâh'ın Resûlü! Erkekler bunu anlatıyor, kadınlar da bunu anlatıyorlar *dedi. Efendimiz (şöyle buyurdu):* **Bu neye benzer bilir misiniz? Bu, bir şeytanın bir şeytanla yolda karşılaşıp insanlar kendilerine bakarken onunla cinsel ilişkide bulunmasına benzer.** [239]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) beşikteki bebek bile olsa kişiyi yanında biri varken eşi ile cimâ etmekten nehyetti (; yasakladı). [240]

Bu yasak, terbiye ve edep içindir. Çünkü erkek veyâ kadın olsun başka birisi, gizli bir ses işittiğinde fitneye düşebilir. Beşikteki bebeğin anılmasına gelince bu, şiddetle sakındırmak içindir. Çünkü beşikteki küçük çocuk konusunda bir sakınca yoktur. Aklı ermeyen küçük çocuklar da böyledir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *(Müslüman kadınlar)* **…**

yâhut kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan** (, farkında olmayan)* ***çocuklardan başkasına ziynet** (yer)**lerini göstermesinler. [241]

109 * Erkek, hanımı üzerinde geniş yetkilere sâhip olmakla birlikte ona iyi davranmak zorundadır:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

= ***Onlarla** (; hanımlarınızla)* ***iyi geçinin. Eğer onlar**(ın herhangi bir huy veyâ davranışın)**dan hoşlanmayacak olursanız, olabilir ki, bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır meydana getirir.*** [242]

إِنَّ مِنْ أَكْمَلِ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنهِمْ خُلُقًا وَأَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ

= Mü'minlerin îmân bakımından en mükemmeli, ahlâkça en güzel olan ve ehline (; âilesine) **lütufkâr olan** (; en güzel davranan)**dır.** [243]

Ancak erkek, eşine iyi davranmakla birlikte kadın, kocasına karşı görevlerini yerine getirmez, onun dîne uygun olan sözlerini dinlemez veyâ geçimsiz olur veyâ eşinden izinsiz dışarıya çıkar veyâ namaz ve oruç gibi Allâh'ın haklarını terk ederse koca sırası ile şunları yapar: Önce yumuşaklık ve iyilikle nasîhat eder, öğüt verir. Sonra yaptığı yanlışlıktan dönmesini gerektiren şeyler söyler ve aynı hatâları bir daha yapmamasını ister. Daha sonra ondan uzak durur, cinsel ilişkiyi ve birlikte yatmayı bırakır, üç günü geçmemek üzere konuşmayı terk eder, en sonunda da hafif ve aşırı olmayan dayak yollarını uygular.

وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ

= (Size, kafa tutup) ***başkaldırmalarından** (, itaatsizlik etmelerinden)* ***korktuğunuz** (, korkacak bir belirti hissettiğiniz)* ***kadınlara** (önce)* ***öğüt verin,** (sonra)* ***yataklarında yalnız bırakın,** (bunlar da fayda vermezse aşırılığa kaçmaksızın onları)* ***darb edin.*** [244]

عَلِّقُوا السَّوْطَ حَيْثُ يَرَاهُ أَهْلُ الْبَيْتِ فَإِنَّهُ آدَبُ لَهُمْ

= Kamçını âile fertlerinin göreceği yere as (ki, onu görüp kendilerine çeki düzen versinler)**. Çünkü bu, onlar için bir terbiyedir.** [245]

* Nüşûz, lugatte yükseklik ve tümseklik; yükselmek, ayağa kalkmak; geçimsiz davranmak mânâsından alınarak kadının, kocasına kafa tutup başkaldıracak bir durum almasıdır ki, sözde kendisini yüksek sayıp kocasına itâatini ortadan kaldırmış olur. Nüşûz fıkıhta, kadının nikâh akdinden dolayı kocasına karşı sorumlu olduğu şeylerde ona itâat etmemesi, evlilik hukûkuna aykırı davranması, evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi demektir. Kocasına üstünlük taslayan, ona kafa tutan, onun meşrû emirlerini yerine getirmeyen, kocasına nefsini yasaklayarak ondan yüz çeviren, ona kızıp buğz eden kadına nâşize denir. Dilimizde karşılığı serkeş; baş kaldıran, dik başlı, dik kafalı demektir.

Kadının nüşûzu, kocasına isyân etmesi, özürsüz olarak kocasını cinsel birleşmeden engellemesi, önceleri kocasına yaptığı davranışı değiştirmesi, ondan hoşlanmaması, kocasının şer'î mesken olarak belirlediği konutta birlikte oturmaktan kaçınıp onun istemediği bir yerde oturması, onun izin vermediği kimseleri eve alması gibi şeylerdir. Bu sayılanlar ve benzerleri özünde aynıdır; bir eş olarak kadının, nikâh sonucu kocasına karşı yapması gereken görevleri yapmaması, yerine getirmemesidir.

Nâşize bir kadın, kocasının meşrû istek ve emirlerine itâat etmediği sürece nafaka hakkı düşer. Çünkü nafaka, bir erkeğin kadından; eşinden faydalanmasının karşılığıdır. [246]

فَإِنْ خِفْتُمْ نُشُوزَهُنَّ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ

= Eğer siz, onların (; kadınların) **dik kafalılık etmesinden endişe ediyor iseniz, onların yataklarından ayrılın** (; onlarla cimâ etmekten, cinsel ilişkiden uzak durunuz)**.** [247]

أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ

= (Eşleriniz) **apaçık bir kabahat işlerler ise yataklarını ayırın, incitmeyecek** (, aşırıya kaçmadan, eziyet etmeden, vurduğunuz yerde iz bırakmayacak) **şekilde onları darb edin**. [248]

* Darb (etmek) sözlükte bir şeyi başka bir şeye vurmak, bir nesneyi başka bir şeye katmak, karıştırmak, çarpmak; vurmak, döğmek demektir. [249]

* Döğmek, dövmek; (kişiyi) küçük düşürmek veyâ uslandırmak, terbiye etmek amacı ile can yakıcı bir eylemde bulunmak demektir. Tokat atmak, boğazı sıkmak, çimdik atmak; çimdiklemek, saç çekmek veyâ ısırmak canı yakan ve gönlü inciten eylemlerdir ve (bu sayılanlar) dövmek sayılır. [250]

Döverken aşırılıktan sakınmak, kamçı ve değnek ile değil, bükülmüş mendil veyâ el ile vurmak, yüze göze vurmaktan sakınmak, vücûdun bir yerine değil, ayrı ayrı yerlerine vurmak gerekir. İbn Abbâs ile Atâ'ya göre kadın ancak misvak ile dövülebilir. [251] Ayrıca dayak âleti ile vurulduğunda da sayı olarak tâzîr cezâsının üst sınırının geçilmesi [252] de câiz değildir. [253]

مَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنْ الْمُعْتَدِينَ

= Kim, had (cezâsı) **gerektirmeyen bir suç için had** (cezâsı) **sınırına ulaşacak bir cezâ verirse haksızlık yapmış** (, ölçüyü aşmış) **olur.** [254]

Tâzîr cezâsının üst sınırı Hanefî mezhebine göre hür insan için 80 kamçı veyâ değnektir. Böyle bir durumda verilecek cezâ İmam Âzam ve İmam Muhammed'e göre 40 kamçı veyâ değnekten bir eksik tutulur. Ebû Yûsuf'a göre; suç, ağır ve çirkin bir suç ise tâzîr cezâsının üst sınırından bir veyâ beş kamçı eksik tutulur. [255]

* Kocanın eşini dövmesi, dînin bir emri değil, onu terbiye için uygulanabilecek en son metoddur. Koca bu yöntemi de eşinin başına ve yüzüne vurmamak, yaralayıcı olmamak kaydı ile uygulayabilir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, döverek terbiye etmeye izin verilmiş olmakla birlikte, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kocanın eşini dövmesini hoş karşılamamış, onun eziyetlerine sabır etmesinin daha iyi olduğunu bildirmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Yâ Resûlallah! Ağzı bozuk (, dili uzun) bir karım var *dediğimde:* **Onu boşa**(yabilirsin) *buyurdu.* Onunla aramızda arkadaşlık (hukûku) ve bir de çocuk var *dediğimde, Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **O zaman ona nasîhat et** (, öğüt ver). **Onda bir hayır varsa öğüdüne uyacaktır** *dedi.* [256]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hiçbir hizmetçisini ve hiçbir kadını dövmemiştir. [257]

Eşlerini döven kimseler, sizin hayırlılarınız değildir. [258]

Sizden biri hangi düşünce ile köle döver gibi eşini döver? Akşam olunca aynı yatakta birlikte yatmayacaklar mı? [259]

Yemiş olduğunuz şeylerden onlara (, kadınlarınıza) **da yediriniz, giymiş olduğunuz şeylerden onlara da giydiriniz, onları dövmeyiniz ve kötülemeyiniz.** [260]

وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلاَ تُقَبِّحْ وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ

= **Sakın yüz**(ün)**e vurma,** (çirkin diye onu) **kötüleme, evinin dışında** (yatakta onu) **terk etme** (; kendi evinin dışında eşinle ayrı yatakta, ayrı odada yatma)**.** [261]

إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ تُقِمْهَا تَكْسِرْهَا وَإِنْ تَسْتَمْتِعْ بِهَا تَسْتَمْتِعْ وَفِيهَا عِوَجٌ

= **Kadın, ancak kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmak** (ister isen)**, kırarsın. Ondan yararlanmak istersen kendisinde eğrilik olduğu hâlde yararlanırsın.** [262]

إِنَّ أَحَقَّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ

= **Yerine getirmenize en lâyık olan şart, kendisi ile kadınlık organlarını helâl edindiğiniz** (, nikâh ile ilgili şartlar)**dır.** [263]

Nikâhla ilgili şartlar, başka şartlardan daha fazla yerine getirilmeye lâyıktır. Eşler, nikâhın gereklerine aykırı olmayıp, aksine nikâhın şart ve amaçlarından sayılan hak ve görevlere öncelikle uymalı, yerine getirmeye özen göstermelidirler.

Fâsit Nikâh, Fâsit Evlilik ve Bununla İlgili Hükümler

110 * Nikâh akdinin sahih; geçerli olma şartlarından birisini taşımayan evliliğe fâsit nikâh denir. Fâsit nikâh ile ilgili meseleler şu başlıklar altında toplanabilir:

a) Şâhitsiz olarak yapılan nikâh akdi fâsittir.

b) Aynı anda nikâhlanmaları haram olan iki kadından biri ile nikâhlı olan bir erkeğin diğeri ile yapacağı nikâh fâsittir. Meselâ: Bir kimse nikâhlı olduğu eşinin kız kardeşi ile veyâ eşinin teyzesi veyâ halası ile evlense ikinci evlendiği kadının nikâhı fâsittir.

c) Başkası ile evli olan bir kadın ile evli olduğunu bilmeden yapılan nikâh fâsittir.

d) Bir kimsenin üç talâk ile boşadığı bir kadınla, o kadın sahih bir nikâh ile başkası ile evlenmeden yapacağı nikâh İmam Âzam'a göre fâsittir.

e) Bir kimsenin kendileri ile evlenmesi sürekli olarak haram olan kişilerden biri ile bilerek veyâ bilmeyerek yapacağı nikâh İmam Âzam'a göre fâsittir.

f) Belirli bir süre için yapılan geçici nikâh fâsittir.

111 * Fâsit nikâhlar, aslında nikâh değildir. Bu sebeple zifaf meydana gelmeden önce fâsit nikâhın bir hükmü yoktur. Fâsit bir nikâhın asıl hükmü, cinsel birleşme meydana gelsin veyâ gelmesin erkek ile kadının birbirlerinden ayrılmalarıdır.

Fâsit nikâh ile ilgili hükümler şunlardır:

a) Fâsit evlilikte, karı kocanın evliliği sürdürmeleri câiz değildir, eşlerin hemen ayrılmaları gerekir. Eğer ayrılmazlar ise hâkim tarafından zorla ayrılırlar. Hâkim ayırdıktan sonra cinsel birleşme olursa zinâ haddi; zinâ cezâsı uygulanır.

b) Fâsit nikâh, cinsel birleşmeden önce hiçbir hukûkî sonuç doğurmaz.

112 * Fâsit nikâh, fâsit evlilik sonucu cinsel birleşme olmuşsa:

a) Kadın emsal mehir ile miktârı; cinsi, sayısı, değeri belirlenmiş mehirden az olana hak kazanır. Mehir miktârı önceden belirlenmemiş ise emsal mehir alır.

b) Doğacak çocuğun nesebi baba tarafından ispatlanmış olur. Ancak bunun için çocuğun evlilikten en az altı ay sonra, ayrıldıktan sonra ise en geç bir yıl içinde doğmuş bulunmalıdır.

c) Sıhrî akrabâlık meydana gelir, iddet ve iddet süresi içinde nafaka gerekli olur.

Bâtıl Nikâh, Bâtıl Evlilik ve Hükümleri

113 * Rükünlerinde veyâ meydana gelme şartlarında eksiklik bulunan evliliğe bâtıl nikâh denir. Mümeyyiz olmayan; iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edemeyen çocuğun evliliği; icâb ve kabûl esnâsında gelecek zaman kipi kullanmak; şer'an kendileri ile evlenmek haram olan hala, teyze ve kız kardeş gibi kadınlarla yapılan evlilik; başkası ile evli olan bir kadınla bu evliliği bilerek evlenmek; müslüman bir kadının müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi; müslüman bir erkeğin kitab ehli olmayan; hiçbir dîne inanmayan bir kadınla evlenmesi ve mut'a nikâhı da bâtıl nikâh, bâtıl evlilik türlerindendir.

114 * Bâtıl nikâhın hükümleri şunladır:

a) Bâtıl nikâh, cinsel birleşme olsun veyâ olmasın evliliğe âit bir sonuç doğurmaz.

b) Cinsel birleşme helâl değildir.

c) Kadına mehir ve nafaka gerekmez.

d) Eşler arasında mîras hükümleri geçerli olmaz.

e) Sıhrî akrabâlık meydana gelmez.

f) Eşlerin hemen ayrılmaları gerekir. Eğer ayrılmazlarsa hâkim karârı ile zorla ayrılırlar.

g) Kadının iddet beklemesi gerekmez.

115 * Mut'a (متعة), müt'a nikâhı, bir kadın ile bir bedel karşılığı cinsel açıdan belirli bir süre faydalanmak üzere yapılan nikâhtır. Bir erkeğin bir kadına: *Şu kadar bedel karşılığı, senin cinsel yönlerinden şu kadar zaman faydalanayım* şeklindeki teklifini kadının kabul etmesi ile mut'a nikâhı meydana gelmiş olur.

Ehlisünnet âlimlerine göre mut'a nikâhı ittifakla haramdır.

Mehir ve Mehir Çeşitleri

116 * Mehir (مهر); sözlükte ücret anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak kadının nikâh akdi veyâ cinsel ilişki, cinsel temas ile hak kazandığı mal veyâ bedeldir ve bunu kocasından almaya hak kazanır, alır. Mehire mihr, mihir, sıdâk veyâ sadâk da denir.

(Mâlikîlere göre mehir, nikâh akdinin sahih; geçerli olmasının şartıdır. Mehirsiz kıyılan bir nikâhın, geçerli bir mehir belirlenerek yeniden kıyılması gerekir.)

117 * Mehir, sahih nikâh akdi ve gerçek zifaf hâli ile erkeğe vâcib olur. Mehrin vâcib olmasının delilleri, aşağıdaki âyetler ile benzeri âyetlerdir:

وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

= *(Nikâhladığınız)* ***kadınlara*** *(, eşlerinize)* ***mehirlerini*** *(bir görev olarak)* ***gönül hoşluğu ile*** *(, isteyerek)* ***verin.*** [264]

وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

= ***Ücretlerini*** *(; mehirlerini de kendilerine güzellikle, güzelce)* ***verin.*** [265]

118 * Mehrin, nikâh akdi sırasında, nikâh kıyılırken tespit edilip belirtilmesi sünnettir. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hiçbir nikâhı mehirsiz bırakmamıştır. Bu şekilde davranmak, eşler arasında ileride ortaya çıkabilecek anlaşmazlığı önleyicidir.

Nikâh akdinde mehrin meşrû olduğu konusunda müslümanlar icmâ etmişlerdir.

119 * Mehrin vâcib olmasının hikmetleri şöyle sıralanabilir: Mehir vermek, nikâh akdinin önemini ve yerini ortaya koymak; kadını izzetli, şerefli kılmak ve ona değer vermek, onunla karşılıklı saygıya dayalı bir evlilik hayâtı kuracağını göstermek, onunla uyumlu bir hayat yaşayacağına dâir iyi niyetini belirtmektir.

Ayrıca kadına verilecek mehir, ondan faydalanma karşılığı verilen bir bedel demektir. Bununla birlikte mehir verilmesi, kadının değerini yükseltme, ihtiyâcını giderme, geleceğini güven altına alma, nikâhın önemini duyurma gibi hususları da içine alır.

Nikâh, yüce bir görevdir, değerine dikkat göstermek gerekir. Bu sebeple belirlenen mehrin düşük, bayağı bir şey olmaması, mehrin gerekli olmasındaki şer'î hikmettendir.

Her şeyde olduğu gibi mehir konusunda da ifrât; aşırıya gitme, aşırıya kaçma ve tefrît; normalin, ortalamanın altında kalma hikmete uygun değildir. Değersiz veyâ değeri az bir şeyin mehir olarak belirlenmesi, iki tarafın da izzet ve şerefine dokunur; toplum yanındaki değerine uygun olmayabilir, özellikle kadının geleceğine kötü etki edebilir.

Nikâh, bir takım amaçlardan dolayı meşrû kılınmıştır ki, bunların meydana gelmesi ancak nikâhın devâmı ile olabilir. Nikâhın devâmı ve bozulmaması ise nikâh akdi ve mehrin gerekli olması iledir. Çünkü erkek ile kadın arasında inatlaşma, anlaşamama gibi bâzı sebepler ortaya çıkabilir ki, kocayı boşamaya yöneltir. Eğer nikâh akdi ve mehir olmasa erkek, mehrin gerekli olmasından korkmayacağı için meydana gelen küçük bir anlaşmazlık sebebi ile nikâhı bozmaktan çekinmez. Bu durumda da nikâhtan beklenen faydalar meydana gelmiş olmaz.

Bununla birlikte nikâhtan beklenen amaçların oluşması, erkek ile kadın arasında uygunlukla olur. Bu uygunluk ise kadının kocası yanında değerli olması ile meydana gelir. Durum böyle iken kocanın yanında önemli bir değer olan hanımına ulaşma yolu kapalı bulunmadıkça bu şeref meydana gelmez.

Ulaşma yolu dar, zor olan bir şey, gözde ve gönülde değerli olacağı için onu elde tutmak için îtinâ, dikkat gösterilir. Aksine ulaşma yolu kolay olan bir şey ise gözde ve gönülde kıymetsiz olacağından onu elde tutmaya özen gösterilmez.

Bu sebeple kadın, kocasının yanında kıymetsiz olursa yâni onunla evlenmek çok kolay olursa erkek ve kadın arasında uygunluk meydana gelmez ve nikâhtan beklenen faydalar da sağlanamaz.

Bununla birlikte mehrin çok fazla olması da evlenecek erkeklerin ağır yük altına girmeleri, geçinmelerini sağlayacak sermâyelerinin azalması ve birçok erkeklerin de uygun zamanda evlenemeyerek âile meydana getirememeleri gibi sakıncalı durumlara sebep olabilir. Böyle bir durum ise kişinin ve toplumun zararına olacağından uygun görülemez.

Kısaca, mehir konusunda da orta yoldan ayrılmamalı, kocanın da hanımının da haklarına uygun hareket edilmelidir. [266]

* Fakirlik veyâ maddî açıdan gücün yetmeyeceği, geçinilemeyeceği düşüncesi ile evlenmek terk edilemez.

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ

= ***İçinizden bekârları ve kölelerinizle câriyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler, Allah onlar lûtfu ile zengin kılar.*** [267]

تَزَوَّجُوا النِّسَاءَ فَإِنَّهُنَّ يَأْتِينَ بِالْمَالِ

= **Kadınlarla evleniniz! Çünkü** (onlar,) **mal**(ları; rızıkları) **ile birlikte gelirler.** [268]

مَنْ تَزَوَّجَ ثِقَةً بِاللّٰهِ وَاحْتِسَابًا كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَن يُعِينَهُ وَأَنْ يُبَارِكَ لَهُ

= **Kim Allâh'a güvenerek, karşılığını O'ndan bekleyerek evlenirse ona yardım etmesi ve** (bu evliliği) **bereketli kılması** (, hayırlar ihsân etmesi) **hak olur.** [269]

120 * Mehir, nikâh akdi ile vâcib olmasına rağmen evliliğin ne bir şartı ne de olmazsa olmaz bir rüknüdür. Mehir kararlaştırmadan, mehir belirlemeden nikâh akdi yapmak sahihtir. Bu durumda nikâh akdinden; nikâh kıyıldıktan sonra cinsel birleşme olur veyâ koca ölürse veyâ eşler ayrılırsa kadın emsal mehire hak kazanır. [270]

Mehirsiz nikâhlanmak sâdece Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e âittir. [271]

121 * Asıl olan mehrin nikâh esnâsında peşin verilmesi iken, kadın kabul ederse mehrinin tamâmını veyâ bir kısmını erteleyebilir; ödeme işlemini sonraya bırakabilir. İster ise aldığı veyâ alacağı mehrin tamâmını veyâ bir kısmını kocasına bağışlayabilir.

122 * Satışı veyâ kullanılması yasak olmayan şer'an mal sayılan her şey mehir olabilir. Taşınır ve taşınmaz mallar, ziynet eşyâsı, hayvanlar, taşınır veyâ taşınmaz bir maldan yararlanma hakkı bunlar arasındadır. Ancak İslâmın mal saymadığı, alışveriş ve kullanımını yasak ettiği alkollü içkiler, domuz, ölmüş hayvan etleri gibi şeylerden mehir olamaz. Bu gibi şeyler mehir olarak belirtilse bile, nikâh akdi mehirsiz yapılmış sayılır ve kadın emsal mehire hak kazanır.

Mehrin şer'an mal olması aşağıdaki âyet-i kerîmeye göre şarttır:

وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ

= … ***Bunlardan başkasını nâmuslu olmak ve zinâ etmemek üzere mallarınızla*** *(mehirlerini vererek)* ***istemeniz size helâl kılındı.*** [272]

123 * Mehrin en az miktârı İmam Âzam'a göre on dirhem gümüş veyâ bunun karşılığıdır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrinde bu miktar para yaklaşık iki kurbanlık koyun bedeli idi. [273] Hırsızlıkta, had cezâsının uygulanmasını gerektiren en az miktar bir dinar altın para olup, mehir de buna kıyas edilmiştir. Çünkü bir dinar altın para, Efendimiz zamânında on dirhem gümüş paranın satın alma gücüne eşit idi. [274]

لاَ يُزَوِّجِ النِّسَاءَ إِلاَّ الأَوْلِيَاءُ وَلاَ يُزَوِّجْهُنَّ إِلاَّ الأَكْفَاءَ وَلاَ مَهْرَ دُونَ عَشْرَةِ دَرَاهِمَ

= **Kadınları ancak velîleri evlendirir, onlar ancak dengi olanlarla evlendirilir, on dirhem** (gümüş değerin)**den** (daha) **az mehir olmaz.** [275]

لاَ صَدَاقَ دُونَ عَشْرَةِ دَرَاهِمَ

= **On dirhem** (gümüş değerin)**den** (daha) **az sadâk** (; mehir) **olmaz.** [276]

* Mehir bedeli olarak on dirhem gümüş değerinden daha az bir miktar belirlenirse koca bunu on dirhem gümüş değerine tamamlar.

Mehrin en çok miktârı için bir sınır getirilmediği konusunda icmâ vardır. Çünkü yüce Allah âyet-i kerîmede: ***O*** *(nikâhlamış olduğunuz kadı)****nlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, içinden bir şey almayınız*** [277] buyurmuştur.

Ancak mehirlerin hafif tutulması, aşırılığa kaçılmaması da sünnettendir.

Mehirlerin fazla olmamasının, mehirde aşırıya kaçılmamasının hikmeti de, yeni evleneceklerin özellikle gençlerin evlenmesini kolaylaştırmaktır. Mehir miktârı fazla tutulmasın, aşırıya kaçılmasın ki, evlenmek isteyenler evlenmekten yüz çevirip, bunun sonucunda da sayısız sosyal ve ahlâkî hastalıklar meydana gelmesin.

Kişi, karısına aşırı, yüksek derecede mehir vermek zorunda kalırsa girdiği bu yükten dolayı, sonunda kalbinde eşine karşı bir kırgınlık, bir düşmanlık belirir. [278]

124 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in eşleri ile kızları için tespit ettiği, belirlediği en fazla mehir dört yüz ile beş yüz dirhem gümüş değerinde idi. [279]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında bir dinar altının on dirhem gümüşe denk olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Efendimizin eşleri ile kızları için tespit etmiş olduğu en fazla mehir, alım gücü olarak; dört yüz dirhem, altın cinsinden kırk dinar değerine; beş yüz dirhem de altın cinsinden elli dinar değerine karşılık gelmektedir.

Dünyânın meşhur müzelerinde bulunan en eski İslâm devri dinarları tartılmış ve 4,25 gram geldikleri tespit edilmiştir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) devrinde bir miskal ağırlığında, devletin özel damgası ile damgalanmış altın paraya da dinar denilirdi. Bu günkü ağırlık ölçüsü ile bir şer'î miskal de yaklaşık olarak 4 gramdır. [280] Yukarıda belirtilen mehir miktarları, bu bilgiler ışığında altın cinsinden hesaplandığında; kırk dinar (40 x 4) 160 ile (40 x 4,25) 170 gram; elli dinar ise (50 x 4) 200 ile (50 x 4,25) 212,5 gram altına denk gelmektedir.

* Mehir, evlilik hayâtı süresince kadın için bir yedek değer niteliğindedir. Kadının ansızın kocasını kaybetmesi veyâ boşanmaları durumunda, kocasının evinde kalması zor olabileceği için, kendine yeni bir hayat hazırlayıncaya kadar mehir ona destek olur. En az mehir miktârının iki tâne kurbanlık koyun bedeli kadar olduğu, üst sınırın ise dört yüz dirhemin de üstünde olabileceği hazreti Peygamber devrinde, yaklaşık beş dirheme bir kurbanlık koyun alındığı dikkate alınırsa dört yüz dirhemin karşılığı olan seksen kurbanlık koyun bedeli tutarındaki bir mehrin, önemli bir yedek değer olacağı açıktır. [281]

125 * Başlangıç hâlinde mehir ile ilgili üç, süreklilik durumunda da bir hak vardır. Başlangıçtan amaçlanan, evlilik akdinin başlangıcı; süreklilikten amaçlanan da evliliğin sürekliliği ve kalıcılığıdır.

Başlangıç hâlinde mehir ile ilgili haklar; yüce Allâh'ın hakkı, kadının hakkı ve velîlerin hakkıdır.

a) Yüce Allâh'ın hakkı: Nikâh akdinin bir sonucu olarak mehrin vâcib olmasıdır. Nikâh akdi mehirsiz olmaz. Eğer mehirsiz nikâh kıyılırsa zifâfın gerçekleşmesi; gerdeğe girilmesi ile şer'an benzer mehir vâcib olur.

مَنْ كَشَفَ امْرَأَةً فَنَظَرَ إِلَى عَوْرَتِهَا فَقَدْ وَجَبَ الصَّدَاقُ

= **Kişi,** (bir kadınla evlenir, onunla baş başa kalır,) **kadının üstünü açıp avretini gördüğü zaman mehir vermesi gerekli olur.** [282]

b) Kadının, eşin hakkı: Kadın, mehri almakla ona sâhip olmuş olur. Mehir, benzer mehirden az olmamalıdır.

c) Velîlerin hakkı: Bu hak, İmam Âzam'a göre mehrin, benzer mehirden daha az olmaması demektir. Eğer akıllı, bâkire bir kız kendini benzer mehirden daha az bir mehir ile evlendirirse babanın veyâ onun olmaması durumunda baba tarafından akrabâ olan velînin bu nikâh akdine îtiraz edip, feshini; nikâhın bozulmasını istemeye hakkı vardır. Çünkü velîler, benzer mehirden daha az olan mehir sebebi ile ayıplanırlar. Kadının kendi hakkını düşürmeye râzı olması, velînin hakkını düşürmez. Koca, mehri benzer mehir miktârına tamamlarsa nikâh akdi bağlayıcı olur ve velînin nikâh akdini bozma hakkı düşer.

Nikâh akdinin devamlı ve kalıcı olması durumunda mehir, kadının hakkıdır, onun kendi mülküdür. Mehirde kimse kendisine ortak olamaz. Kadın istemediği sürece kocası mehirden faydalanamaz.

126 * Mehir, miktârın belirli olup olmaması açısından mehr-i müsemmâ ve mehr-i misil olmak üzere ikiye ayrılır. Mehr-i müsemmâ da peşin verilip verilmemesi durumuna göre kendi içinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olmak üzere ikiye ayrılır.

127 * Mehr-i müsemmâ (مهر مسمى); miktârı belirlenmiş mehir anlamında olup, nikâh akdi sırasında veyâ daha sonra eşlerin karşılıklı rızâ ile belirledikleri mehirdir.

a) Mehr-i muaccel (مهر معجل); miktârı belirli, nikâh akdi sırasında peşin olarak ödenen mehre mehr-i muaccel; peşin (ödenen) mehir denir. Mehrin miktârı belirli olmakla birlikte, ödeme şekli tespit edilmemişse peşin ödenecek miktar örfe göre belirlenir. Örf, tamâmının peşin veyâ ileride ödenmesi yâhut bir bölümünün, meselâ üçte birinin veyâ yarısının peşin, geri kalanının sonradan verilmesi şeklinde ise buna göre hareket edilir. Çünkü mehrin ödeme şekli üzerindeki örf, aksi kararlaştırılmadıkça eşler arasında şart koşulmuş gibidir.

b) Mehr-i müeccel (مهر مؤجل); miktârı belirli olan mehrin tümü, peşin değil, evliliğin sona ermesi; beş veyâ on yıl sonra veyâ kocanın ölümü durumunda ödenmesi kararlaştırılabilir. İşte bu şekilde, ödenmesi ertelenmiş, ödemenin yapılması nikâhtan sonraki belirli bir vâdeye bağlanmış olan mehire mehr-i müeccel; te'cîl edilmiş; ertelenmiş veyâ vâdeli mehir denir. Bu durumda kadın, belirlenen vâdeden önce mehri isteyemez. Mehrin miktârı belirli, ancak ödeme şekli belirsiz ve örfte de bu konuda bir uygulama bulunmuyorsa mehir, boşanma veyâ eşlerden birisinin ölümü durumunda peşine dönüşür.

128 * Mehr-i misil (مهر مثل): Kadının kendi emsâli; benzeri kadınlara göre kararlaştırılan mehirdir. Kadın, şu durumlarda mehr-i misle; emsal, benzer mehire hak kazanır:

a) Nikâh akdinde mehrin belirtilmemiş olması hâlinde mehr-i misil gerekir.

b) Mehir belirlenmiş olmakla birlikte mehir hakkında bilgisizliğin fazla olması veyâ İslâm dînine göre mal sayılmayan bir şeyin belirlenmesi durumunda mehr-i misil gerekir. Mehrin ev, araba, hayvan, elbise ve benzeri şekilde mutlak olarak anılması durumunda, sayılan şeylerin bir standardı olmadığından bilgisizliğin fazla olmasından söz edilir ve bu durumda mehr-i misil gerekir. Çünkü bu cins mallar farklı özellik ve değerlerde olabileceği için tarafları anlaşmazlık ve çekişmeye götürür.

c) Taraflar arasında mehri ortadan kaldırma; hiç mehir vermeme veyâ almama konusunda bir anlaşma varsa yine mehr-i misil gerekir. Mehir, şâriin nikâh akdinde uyulmasını emrettiği hükümdür. Bundan dolayı tarafların mehri kaldırma yetkisi yoktur.

d) Mehrin belirtilip belirtilmediği konusunda eşler arasında ihtilâf ortaya çıkarsa mehr-i misil gerekir.

e) Kadın, mehrini düşük tutarak emsal mehirden daha az miktâra evlenirse İmam Âzam'a göre velîler, mehir miktârının emsal mehire ulaştırılması hakkına sâhip olurlar.

129 * İmam Âzam'a göre kadın, emsal mehirden daha düşüğüne evlenmekle velîlerine zarar vermiştir. Bu sebeple dengi olmayan birisi ile evlenmesi durumunda olduğu gibi bu durumda da velîler îtiraz hakkına sâhiptirler. Çünkü velîler, kadının mehrinin tam olması ile övünür, eksik olmasını utanılacak bir durum olarak görürler.

Kadın emsal mehirden düşüğüne; daha azına evlendiğinde velîler utanılacak bir durumla karşı karşıya kaldıkları gibi o kadının sülâlesinden; o soydan olan diğer kadınlar için de zararlı olur. Çünkü bundan sonra o kadınlarla mehir belirlenmeksizin evlenecek olan erkekler, bu kadının mehrine göre mehir vereceklerdir. Bu durum, diğer kadınlar açısından da zararlı olmaktadır. Sülâlenin kadınlarını erkekleri korudukları için îtiraz hakkı da erkeklere âittir. Mehir tam olarak belirlendikten sonra mehri alıp almamak yalnızca kadına âit bir haktır; dilerse alır dilerse kocasına bağışlar. Mehrini alıp almama kadına âit bir hak olmakla birlikte, nikâh akdi yapılırken mehrin aslının belirlenmesi dîne âit bir haktır. [283]

130 * Kadının emsal mehrini belirlerken mehirleri ölçü alınacak kadınlar, onun kız kardeş, hala, halasının kızı gibi baba tarafından olan akrabâlarıdır. Kadına baba tarafından akrabâ olan kadınlardan; yaş, güzellik, mal, şehir, takvâ, akıl, dîne bağlılık, bekâret, ilim, güzel ahlâk sâhibi olma gibi çeşitli özelliklerde kendisi gibi olan kadın ölçü alınır. Çünkü mehirler, bu özelliklerin farklı olmasına göre değişiklik gösterir. Nitekim Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

تُنْكَحُ النِّسَاءُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا

= **Bir kadınla** (onda bulunan şu) **dört şey** (, dört özellikten biri veyâ bir kaçı) **sebebi ile evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı.** [284]

Mehri belirlenecek kadın ile o kadına denk ve benzeri kadınların nikâh kıyılırken taşıdıkları özellikler itibârı ile aralarındaki benzerlik araştırılır. Bu özelliklerin nikâh kıyıldıktan sonra artması veyâ eksilmesi, benzerliğin meydana gelmesine zarar vermez. Eğer babası tarafında benzeri bulunmazsa babasının sülâlesine denk olan sülâleden benzeri kadınların mehri kararlaştırılır. Kadının bu durumlarda benzeri bulunmazsa mehr-i misil iki âdil erkek veyâ bir erkek iki kadının şâhitlikleri ile belirlenir. Eğer âdil şâhit bulunamaz ise söz yemin ile birlikte kocaya âittir. Koca emsal mehri belirlemekten kaçınırsa mehir miktârını belirlemek için hâkime başvurabilir. Bu hükümler, ihtilâf ortaya çıkması, her iki tarafın anlaşamaması durumundadır. Eğer mehir konusunda ittifak olur, taraflar arasında görüş birliği meydana gelirse kabul olunur.

131 * Mehir, evlenecek olan kadının hakkıdır. Babası veyâ dedesi mehri kadın adına alabilir, fakat ona sâhip olamazlar. Ancak kadın râzı olmazsa velîsine yapılacak mehir ödemesi geçerli değildir. Kadın; küçük, akıl hastası veyâ bunamış olursa bu durumda mehir mal ile ilgili velâyeti taşıyan velîye verilir.

132 * Nikâh kıyıldıktan sonra mehir miktârında artırma veyâ eksiltme yapılabilir. Mehirde artırmadan kastedilen, nikâh kıyıldıktan sonra erkeğin, ona bir şey eklemesidir. Mehirden eksiltmek veyâ azaltmak ise kadının, nikâh kıyıldıktan sonra mehrin bir kısmını eksiltmesi veyâ tamâmını düşürerek ondan vazgeçmesidir.

Velî ve Velâyet İle İlgili Hükümler

133 * Velî, veli sözlükte dost, arkadaş, yardımcı, birinin işini üstlenen, yönetici anlamına; velâyet de dost edinmek, yardım etmek, yetki, işi alıp yürütmek anlamına gelir.

İslâm hukûkunda velâyet veyâ velîlik, bir kişinin, kendisi ve malı ile ilgili işlerini gözetip, yürütme konusunda çocuk, akıl hastası gibi ehliyet yetersizliği içindeki kimselerin yerini tutmasıdır.

134 * Evlilikte velîlik hakkı önce akrabâlara âittir. Bulûğa ermemiş çocukların evliliğinin geçerli olabilmesi velînin iznine bağlıdır. Bu yetki baba ve dedeye âittir.

Ergenlik çağındaki kızların velîsiz evlenip evlenemeyeceği hakkında görüş ayrılığı vardır. İmam Âzam ile İmam Ebû Yûsuf'a göre bulûğa ermiş, ergin kızlar velîlerinin izni olmadan da evlenebilirler.

(Hanefîlerin dışındaki cumhûra göre nikâhta velî şarttır. Bir kadın kendi kendini veyâ başkasını evlendirse veyâ velîsinden başkasını, velîsinin izni ile kendisini evlendirmeye vekîl kılsa nikâhın şartı olan velînin olmaması sebebi ile nikâhı sahih olmaz.) [285]

135 * Cumhûra; İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre velâyet için dört şart vardır. Bunlar hür olmak, akıllı olmak, bulûğ çağında bulunmak ve müslüman olmaktır.

136 * Hanefîlere göre akıllı ve bulûğa ermiş olan bir kız veyâ kadının, en az benzer mehri almış ve dengi ile evlenmiş olmak kaydı ile velîsinden izinsiz evliliği câizdir. Bu şartlara uyulmadığında kızın velîsinin nikâhı fesh ettirme; hükümsüz kılma hakkı doğar.

(İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre aşağıdaki ve benzer hadîsler gereği kadının, velîsinin izni olmadan nikâhlanması câiz olmadığı gibi akdin kuruluşunda bizzat taraf olması da câiz değildir; akitte kadını velîsi temsil eder:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) üç def'a: **Hangi kadın velîsinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı geçersizdir** *buyurdu.* [286])

137 * Evlenmede velîye, özellikle de evlenecek kızın velîsine önemli bir söz hakkı ve yetki tanınarak, hem toplumun geleneksel âile yapısı ve anlayışı korunmuş, hem de evliliğin daha kalıcı ve sağlam temellere oturması sağlanmak istenmiştir.

Kefâet; Evlenecek Kişiler Arasında Denklik

138 * Kefâet (كفاءة), küfüv sözlükte denk, eşit, benzeri olma gibi anlamlara gelir. Âile hukûku ile ilgili bir terim olarak, evlenecek çiftler arasında dînî, sosyal ve iktisâdî seviye bakımından yakınlık veyâ denkliğin bulunmasını anlatmak için kullanılır.

Evlenmede kefâet denilince, evlenecek müslüman erkek ve kız arasında dindarlık, iktisâdî ve sosyal seviye açısından denkliğin bulunması söz konusudur. Konunun önemini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ وَانْكِحُوا الْأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ

= **Nutfeleriniz** (; menîleriniz) **için** (kadının) **hayırlısını tercih edin. Denginiz olan kadınlarla evlenin ve denginiz olan kimselerin kızlarını isteyin.** [287]

139 * Hanefîlere göre, evlilikte eşler arasında altı hususta denklik aranır; dindarlık, âilenin İslâm dînine giriş târihi, hürriyet, neseb (; soy), zenginlik ve meslektir.

(Şâfiî ve Hanbelîler bâzı maddelerde aykırı görüşte iseler de, genelde Hanefîlerle aynı görüştedirler. Bu noktalardan birinde kadından aşağı durumdaki erkek, kadına denk sayılmaz.)

140 * Evlilikte kefâet, kadında değil, erkekte aranır. Diğer bir anlatımla, erkeğin belli hususlarda en az kadın seviyesinde veyâ ondan üstün olması gerekir. Kadın evlenmek ile erkeğin soyadını alacağı, (her ne kadar günümüzde bunun tam tersi olsa da) onun âilesine katılacağı için erkeğin kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebileceği, kadının ise kendine denk olmayan bir erkekle evlenemeyeceği İslâm âlimlerince belirtilmiştir. Böylece, velîsinin izin ve bilgisi dışında evlenen kadının hakları korunmaya ve kadının evlendikten sonra baba ocağına göre daha olumsuz şartlar içine düşmesi önlenmeye çalışılmıştır.

141 * Evleneceği erkekte denkliğin bulunmasını isteme hakkı, hem evlenecek kızın, hem de onun velîsinin hakkıdır. Birinin bu hakkından vazgeçmesi diğerinin hakkını düşürmez. Çünkü denkliğin bulunması evlenecek kız kadar, o âilenin ileride evlenecek olan kızlarının evlenme şartlarını da yakından etkilemektedir. Bunun için de velîye, denkliğin bulunmadığı bir evliliği engelleme, yapılmışsa fesh etme; geçersiz kılma hakkı verilerek hem evlenen kızın, hem de âilenin ortak yararlarını koruma imkânı tanınmıştır. Ancak hem kız, hem de velîsi denkliğin bulunmadığı bir evliliğe râzı olurlarsa evlilik geçerlidir.

142 * Kadın kendisine denk olmayan biri ile evlendiğinde, akit sahih olmakla birlikte kadın veyâ kızın velîsinin bu evliliğe îtiraz etme ve evliliği fesh etme hakkı vardır. Ancak velînin bu îtiraz ve fesih hakkı evlenen kadının hâmileliği ortaya çıkıncaya veyâ

doğuma kadar kullanabileceği, bu noktadan sonra kullanamayacağı belirtilerek, kadının sonradan yapılacak fesih sebebi ile ikinci bir mağdûriyete düşmesi önlenmek istenmiştir.

143 * Erkek ve kadın arasında kadın aleyhine olacak şekilde açık bir denksizliğin bulunması durumunda, hem kadın, hem de erkek huzursuz olur, bundan zarar görürler. Bu tür bir evliliğin yürümesi de çok zordur. İslâm âlimleri, sayılan bu ve benzeri sebeplerle, âile içi ihtilâfları ortaya çıktıktan sonra önleme yerine, huzursuzluğa yol açabilecek nedenleri daha nikâh kıyılırken engellemeye çalışmışlardır. Bu düşünce ile evlilikte eşler arasında denkliğin bulunmasını, özellikle kadının haklarını koruma açısından gerekli görmüşler, kadına ve velîsine bu açıdan ayrı bir söz ve îtiraz hakkı tanımışlardır. Çünkü kendine denk bir eş ile evlenmeyen bir erkeğin her an için nikâh bağını çözme imkânı olmasına karşın, kadının böyle bir hakkı bulunmamaktadır. Bu sebeple kadın açısından nikâh köleliğe benzetilmiştir:

Nikâh, (bir tür) köleliktir. (Bu sebeple) sizden biri kızını nereye (, kime) verdiğine (, kiminle akrabâ olacağına veyâ olduğuna) iyi baksın. [288]

Kim kızını bir fâsık ile evlendirirse (kendisinin ve eşinin hakkına, hukûkuna dikkat etmeyeceği için) akrabâlık bağını (veyâ sâlih neslini) kesmiş olur. [289]

Âilenin sağlam temeller üzerine kurulması ve sağlıklı işleyişi, eşler arası uyum ve mutluluğun sağlanması, çocukların iyi eğitimi ve yetişmesi açılarından, insanlığın asırlar boyu elde ettiği tecrübe birikiminden yararlanmak, toplumun dînî, sosyal ve kültürel anlayışlarını göz ardı etmemek gerekir. Bu sebeple, evlenecek kadın ve erkeğin ortak noktalarının ve asgarî müştereklerinin olmasına, uygun ölçüler içinde kalınarak denklik şartının aranmasına özen göstermek, dînin genel ilkelerine en uygun yoldur.

Talâk; Boşama, Boşanma

144 * Talâk (طلاق); sözlükte bağı çözmek, serbest bırakmak; bir kaydı, bir bağlantıyı kaldırıp salıvermek anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak evlilik bağının, talâk ve benzeri lâfızlarla, derhâl veyâ ilerde olmak üzere kendine mahsus lâfızlarla çözülmesini, sona erdirilmesini ifâde eder.

Evlilik bağının derhâl kopması bâin talâk ile ilerde yâni iddetten sonra kopması da ric'î talâk ile olur.

İslâmda talâk, genelde evlilik birliğinin koca ve belli durumlarda kadın tarafından tek taraflı irâde açıklaması ile sona erdirilmesini ifâde etmek ile birlikte, kocanın karısı ile belli bir bedel karşılığında anlaşarak yapmış olduğu boşanma ve hâkim karârı ile meydana gelen boşanmalar da geniş anlamda talâk kapsamında görülür.

145 * İslâma göre evlilikten maksat, huzurlu bir âile hayâtı kurmak ve böyle bir yuvada iyi bir nesil yetiştirmektir. Ama böyle yüce gâyelerle kurulan evliliklerin hepsinin başarıya ulaşması mümkün değildir. Bâzen ölüm ve hastalık gibi tabîi engeller, bâzen de geçimsizlik, eşlerin birbirini sevmemesi, anlaşamama gibi eşlerden kaynaklanan engeller evliliğin başarı ve devâmına engel olur. İslâm, evliliğin asıl gâyesinden uzaklaştığı, eşlerin bir arada huzurla yaşamalarına imkân kalmadığı, ihtiyaç ve zarûretlerin gerektirdiği hâllerde evliliğin sona erdirilmesine izin vermiştir. Bu izin doğrultusunda evliliğe, erkek tarafından doğrudan ya da kadından aldığı bir bedel karşılığında son verilebileceği gibi, talâk hakkını elinde tutan kadın tarafından ve hâkim karârı ile de son verilebilir.

Talâkın, Boşanmanın Hikmeti

146 * Evliliğin huzur ve mutluluk içinde devam ettirilebilmesi, her şeyden önce eşlerin birbirini sevip saymalarına bağlıdır. Hemen her evlilik bu düşünce ile kurulur. Fakat her evliliğin bu hedefe ulaştığı söylenemez. Böyle güzel ve samîmi duygularla evlenen kimseler daha sonra mutlu olamamışlar ve olmaları da mümkün değil ise ömür boyu bu ortak hayâta katlanmalarının bir anlamı yoktur. Bu durumda evliliğe son vererek, bu üzücü durumdan kurtulmaları gerekir.

İnsanı maddî ve mânevî özellikleri ile ele aldığımızda, onun her yönü ile mükemmel olmadığını görürüz. Bu nedenle, taraflardan biri, evliliğin kuruluşunda veyâ devâmı sırasında bir hatâ yapmış, bir kusur işlemiş olabilir. Bu hatâ veyâ kusurların telâfisi; ortadan kaldırılması imkânsız da olabilir. Tarafların bunun cezâsını bir ömür boyu çekmeleri doğru değildir. Öyle ise çözüm, çekilmez bir duruma gelen evliliği sona erdirmek, tarafların belki de mutlu olabilecekleri diğer bir evliliğe imkân tanımaktır.

Kısaca talâk, âile problemlerinin çözümü için bir zarûrettir, bir ihtiyâcı gidermek için meşrû kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı durumda talâk, boşanma Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsine göre mekruhtur:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ

= **Hangi kadın bir zorunluluk olmadığı hâlde** (kocasından) **boşanmak isterse cennetin kokusu ona haramdır.** [290]

Ancak dînimiz kocaları, sabretme ve hanımının huylarına katlanma yönünde teşvik etmiş ve yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

= ***Onlarla*** *(; hanımlarınızla)* ***iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyor iseniz, olabilir ki, bir şey sizin hoşunuza gitmez,*** *(ama)* ***Allah onu çok hayırlı kılar.*** [291]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz de:

لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ

= **Bir mü'min** (koca)**, mü'min** (eşine) **buğz** (; düşmanlık) **etmesin.** (Çünkü) **onun bir huyunu beğenmezse diğer bir huyunu beğenir** [292] buyurmuştur.

İbrâhim (aleyhisselâm), Rabbine (hanımı) Sâre'nin kötü huyundan çektiği sıkıntıyı şikâyet edince, yüce Allah: Ey İbrâhim! Dîni konusunda bir kusuru olmadığı sürece onun bu huyuna tahammül et *diye vahyetti.* [293]

Talâkın Hükmü

147 * Yüce Allah, çekilmez duruma gelen evliliklere son verilmesine izin vererek şöyle buyurmuştur:

اَلطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ

= ***Talâk*** *(, boşama)* ***iki keredir. Bundan sonra*** *(erkeğin görevi)* ***ya iyi geçinmek üzere*** *(karısına dönüş yapıp onu nikâh altında)* ***tutmak ya da güzellikle*** *(kadına zarar vermeden)* ***bırakmaktır*** *(, ondan ayrılmaktır)*. [294]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

= ***Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda iddetleri vaktinde boşayın***. [295]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz de:

أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللّٰهِ الطَّلاَقُ

= **Allah katında helâl olan şeylerin en sevimsizi** (usûlüne uygun olmayan) **boşamadır** [296] buyurmuştur.

Bu nasslardan da anlaşılacağı gibi talâk câizdir, mubahtır. Ancak, ihtiyaç ve zarûret durumunda başvurulması gereken bir çâredir. Talâkın genel hükmü bu olmakla birlikte, bu hüküm yerine göre değişir. Meselâ: Bid'i; sünnete uygun olmayan, sünnete aykırı olan boşamalar haramdır. Kusuru bulunmayan bir eşi usûlüne uygun olarak boşamak mekruh; dindar ve iffetli olmayan eşi boşamak mendub; geçimsizlik hâlinde hâkimin gerekli bulduğu boşama farz; sevilmeyen eşin boşanması ise câizdir.

Talâk, Boşama Yetkisi

148 * Talâk; boşama hakkı prensip olarak erkeğindir. Evlilik hayâtında yüklendiği sorumluluk ve külfet açısından erkek buna daha lâyık görülmüştür.

إِنَّمَا الطَّلاَقُ لِمَنْ أَخَذَ بِالسَّاقِ

= **Talâk** (, boşama hakkı) **kadının bacağını tutana** (; nikâh ile kadının mahremine girme, ona dokunma hakkı olan erkeğe, kocasına) **âittir.** [297]

لاَ طَلاَقَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ

= **Kişi,** (nikâhlanmadığı, nikâhı altına alarak söz hakkına) **sâhip olmadığı** (bir kadı**)nı boşayamaz** (, boşama hakkı, boşama yetkisi yoktur**).** [298]

Talâkın, boşamanın, geçerli olabilmesi için erkeğin akıl, bâliğ olması şarttır. Bu şartları taşımayan bir erkeğin boşaması geçerli değildir.

149 * Kadın da nikâh akdinde taraf olmasına rağmen talâk hakkının kadının değilde erkeğin elinde olmasının sebebi, evlilik hayâtını korumak, devam ettirmek, iyi düşünülmeden alelacele bu hayâta son verilmesinin ciddi neticelerini önlemektir. Çünkü mehri veren, evin ve eşinin nafakasını temîn eden erkek olduğu için genellikle neticeyi o daha iyi değerlendirir, büyük zararlara yol açacak keyfî tasarruflardan; nefsin hoşuna giden kararlardan, gereksiz harcamalardan daha uzak bulunur. O hâlde şu iki sebepten boşama hakkını erkeğe verilmesi kadına verilmesinden daha iyidir:

a) Genellikle kadın erkekten daha duyguludur. Eğer kadın talâk hakkına sâhip olursa olabilir ki, âile hayâtının yıkılmasına değmeyecek kadar basit sebepler dolayısı ile talâk hakkını kullanıverir.

b) Talâkın ardından mehr-i müecceli; nikâh ânında ödemediği ancak ayrılık durumunda hemen ödemek zorunda olduğu mehri ödemek, iddet içinde nafaka giyim ve diğer ihtiyaçlarını sağlamak gibi bir takım mâlî; para ile ilgili yükler gelmektedir. İşte bu mâlî sorumluluklar talâkı kullanmada erkeği daha tedbirli hareket etmeye zorlar. O hâlde bunun, evliliğin devâmında daha gayretli olan tarafın elinde bulunmasında hayır ve maslahat vardır. Kadın ise boşanmada mâlî bakımdan zarar görmez, dolayısı ile kadın çabuk etkilenmesi ve sinirlenivermesi sebebi ile talâkı kullanma noktasında ihtiyatlı hareket edemez.

Ayrıca kadın talâk hakkının erkeğin elinde olduğunu bilerek evliliği kabul etmiştir. Erkek râzı olursa nikâh akdi esnâsında kadın, bu hakkın kendisine âit olmasını şart koşabilir. Yine kadının, erkek tarafından kendine bir zarar gelirse muhâlea hakkını kullanarak; malının bir kısmını kocasına vererek evliliğe son verme hakkı da vardır. Aynı şekilde

tiksindiren bir hastalık veyâ kötü muâmele veyâ kocanın kaybolması veyâ hapsedilmesi veyâ nafaka temîn edememesi gibi bir sebeple mahkeme yolu ile kadının nikâh akdini fesh ettirme hakkı da vardır.

150 * Zamânımızda ortaya çıkan talâkı; boşanma yetkisini hâkime bırakma akımı şer'an kabul edilen esasla çatıştığı için anlamsızdır. Çünkü dînî açıdan erkek, bu hakkın kendisine âit olduğuna inanır. Dolayısı ile talâk verdiği; boşadığı zaman mahkeme karârı olmasa da haramlık meydana gelir. Aynı şekilde bu da bizzat kadının kendi maslahatına uygun değildir. Çünkü belki boşanma, açıklanması kadının aleyhine olan gizli sebeplerden dolayı olabilir. Talâk hâkime bırakıldığı zaman bu sebepler mahkeme kayıtlarına geçerken ve karar ilân edilirken âile sırları açıklanmış olacaktır. Bâzen de boşanmaya sebep şey bir ahlâk uyuşmazlığı, bir nefret ve tiksinme olduğu için ispatı zor olabilir.

151 * Koca, prensip olarak kendine âit olan boşanma hakkını vekîli aracılığı ile de kullanabilir. Yetkili kılınan vekîl, erkek veyâ kadın olabilir. Koca, boşama yetkisini bizzat eşine de verebilir. Kocanın, talâk yetkisini karısına veyâ bir vekîle vermesine tefvîz denir.

Boşanma yetkisi başlangıçta nikâh akdi sırasında devir edebileceği gibi nikâhtan sonra evliliğin devâmı süresi içinde de yapabilir.

Kocanın karısına vereceği boşama yetkisi kısa veyâ uzun süreli olabilir. Meselâ: Koca eşine: *bir sene* veyâ *on seneye kadar boşamaya yetkilisin* diyebilir. Bu yetkiyi eşine verdikten sonra kadın o süre içerisinde isterse kendini boşar isterse boşanmaz. Erkek, eşine vermiş olduğu talâk ile ilgili bu yetki devrinden daha sonra vazgeçemez, geri dönemez. [299]

Talâkın, Boşanmanın Çeşitleri

152 * Biçimi ve sonuçları bakımından talâk çeşitlere ayrılır.

Biçiminin Kur'ân ve sünnetin belirlediği kurallara uygunluğu açısından talâk sünnî (سني) ve bid'î (بدعي) olmak üzere ikiye ayrılır.

* Talâk sonucunda yeni bir nikâha, yeniden evlilik hayâtına dönüş imkânı tanıyıp tanımaması diğer bir anlatımla boşama, kocanın tek taraflı irâdesi; karârı ile karısına dönüş yapmasının mümkün olup olmaması bakımından da talâk, ric'î (رجعي) ve bâin (بائن) olmak üzere de ikiye ayrılır.

Kocanın, eşinin rızâsını almaya gerek olmaksızın tek taraflı karârı ile yeniden eşine dönüş yapabildiği boşamaya ric'î talâk; kocanın tek taraflı karârı ile eşine dönemediği, ancak eşi ile yeni bir nikâh yaparak evliliğine devam edebildiği boşamaya bâin talâk denir. [300]

153 * Sünnî talâk; dînîn izin verdiği, Kur'ân ve sünnetin kurallarına uygun olan boşama biçimidir. Bu talâk biçiminin üç temel şartı vardır; eşin, kadının hayız hâlinde bulunmaması, hayızdan temizlendikten sonra cinsî ilişkinin olmaması ve boşanmanın yalnız bir talâkla yapılmasıdır.

Hanefî âlimlerine göre bir temizlik süresinde üç def'a boşamak bid'î; bid'at kabul edilmekle birlikte, üç temizlik içinde üç kere boşamak bid'at değil, sünnî boşamadır.

154 * Bid'î, bid'at olan talâk; dînîn izin vermediği, uygun görmediği talâktır. Bid'atın asıl anlamı, bir şey tamam olduktan sonra ona yeni bir şey eklemektir. Kadını hayız günlerinde veyâ temizlik hâlinde cinsel temastan sonra yâhut bir temizlik hâlinde birden fazla boşamak sünnete aykırı olduğundan bid'î talâk adını alır. Bu çeşit boşama dînen haram kılındığı için, bu yola başvuran koca günahkâr olur; buna rağmen boşama geçerlidir, hukûkî sonuçlar doğurur. Ancak âlimler, bu şekildeki bir boşamanın kaç talâk sayıldığı konusunda ihtilâf etmişlerdir.

155 * Bid'î talâk, Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre zamanda ve adette olmak üzere iki çeşittir.

Zaman açısından bid'î boşama: Bir kimsenin hanımını âdet hâlinde iken veyâ âdetten temizlendikten ve cinsî ilişki kurduktan sonra boşamasıdır.

Adet açısından bid'î boşama: Üç talâk hakkının hepsini aynı anda, bir def'ada veyâ aynı temizlik süresi içerisinde üç def'a boşayarak kullanmaktır.

156 * Adet, sayı açısından bid'i; bid'at sayılan boşamayı zifaftan evvel ve zifaftan sonra olması durumuna göre de ikiye ayırmak gerekir:

Bir kişi nikâhlandığı karısını zifâfa girmeden önce üç talâkla boşarsa kullandığı ifâdelere göre hüküm verilir. Şâyet: *Boş ol, boş ol, boş ol* derse bununla tek talâk meydana gelir. Böyle değil de, tek seferde: *Sen üç def'a boş ol* derse üç talâk birden meydana gelir.

Bir adam karısına arka arkaya üç def'a sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun dese bu ikinci ve üçüncü tekrarla ilk söylediği sen boşsun sözünü te'kîd etmek; kuvvetlendirmek amacı ile söylemişse veyâ kadınla henüz gerdeğe girmemişse bir talâk sayılır. [301]

Zifaftan sonra aynı anda verilen üç talâkın hükmünün ne olduğu konusunda üç görüş, üç ictihad vardır:

a) Üç talâk meydana gelir. Sahâbe ve tâbiînin büyük çoğunluğu ile dört mezhep imamı ve bu mezheplere bağlı âlimlerin ileri gelenleri bu görüştedir.

b) Tek talâk meydana gelir: İbni Teymiyye, İbni Kayyim el Cevziyye ve Zeydîler aynı anda verilen üç talâkın tek talâk sayılacağı görüşündedirler.

c) Talâk meydana gelmez: İmâmiyyenin ve Zâhirîlerin bir kısmı bu görüştedir.

157 * Ric'î talâk: Arapça recaa fiilinden türemiş olan ric'at, rücû, sözlükte bir şeyi reddetmek, geri dönmek ve döndürmek anlamına gelir. Ric'î talâk, kocanın boşadığı hanımını iddet süresi içinde, yeni bir nikâh akdi yapmadan tekrar âile hayâtına kabul etme hakkına sâhip olduğu, normal evlilik hayâtına dönüşüne imkân tanıyan talâktır. Burada kadının rızâsı aranmaz. Bu dönüş ancak birinci ve ikinci talâktan sonra henüz iddet süresi bitip bâin; ayrılık olmadan yapılırsa câiz olur. İddet süresi bitince ric'î talâk bâin olur, bundan sonra koca ancak yeni bir nikâhla hanımını geri alabilir.

Ric'î talâkın başlıca üç şartı vardır. Bunlar:

a) Boşadığı eşi ile daha önceden fiîlen evlenmiş, karı koca hayâtı yaşamış olmak,

b) Sarîh; açık, karşıdaki kişi tarafından anlaşılır boşama sözleri ile boşamış olmak ve şiddet, mübâlâğa ifâde eden bir kelime söylememiş olmak,

c) Üçüncü boşama hakkını kullanmamış olmaktır.

Ric'î boşamadan sonra erkek eşine: *Evliliğimizi devam ettirmek istiyorum, sana dönüyorum* gibi sözle; eşini öpmesi, şehvetle yaklaşması ya da cinsel temasta bulunması gibi fiillerle geri dönebilir.

* Öpme ve dokunma, cinsel ilişkiye götüren nedenlerdir. Çünkü öpme ve dokunma cinsel ilişki öncesinde yapılan ve cinsel ilişkiye zemin, ortam hazırlayan davranışlardır. [302]

158 * Bâin veyâ bâyin talâk: Bâyin sözlükte ayrı, aralayıcı, ayırıcı, ayıran gibi anlamlara gelir. Bâin beynûnetten isimdir. Beynûnet ise iki şey arasındaki uzaklık, aralık, ara açıklığı, ayrılmak anlamlarına gelir. Bâin talâk sonucunda yeni bir nikâh ve mehir olmaksızın erkeğin boşamış olduğu eşine dönüş imkânı olmadığı için bu ismi almıştır. Bâin talâk, kesin olarak boşanmayı anlatan söz veyâ işâretle yapılan, yeni bir nikâh ve mehir olmaksızın erkeğin normal evlilik hayâtına dönüşüne imkân vermeyen boşama şeklidir. Bâin talâkta kadın istemiyorsa erkek zorla o kadını alamaz; iddet sırasında kadın,

erkek ile aynı evde kalamaz. Aşağıdaki durumlar bâin talâk sonucunu meydana getirir:

a) İddet süresi içinde evliliğe dönülmeyen ric'î boşama,

b) Nikâhtan sonra, fakat birleşmeden ve halvet-i sahîhadan önce yapılan boşama,

c) Kinâyeli sözlerle veyâ mübâlâğa ve şiddet ifâde eden söz ile boşama,

d) Kadının isteği ile bir bedel üzerine anlaşarak boşama,

e) Hâkim karârı ile gerçekleşen boşama,

f) Üçüncü talâkın kullanıldığı boşama.

159 * Üçüncü talâk hakkının kullanılması dışındaki boşamalarda kadınla erkeğin ayrılığına beynûnet-i sugrâ; küçük ayrılık, dönüşü olan boşama denir. Bu durumda eşler yeni bir nikâh akdi ile evlilik hayâtına dönebilirler. Üçüncü talâk hakkının kullanılması durumunda ise eşler birbirinden kesin biçimde ayrılır. Buna, beynûnet-i kübrâ; büyük ayrılık, dönüşü olmayan boşama denir. Beynûnet-i kübrâda kadın, başka bir erkekle gerçek bir evlilik yapmadan ilk kocası ile yeniden evlenemez.

160 * Bâin talâkın doğuracağı çeşitli sonuçlar vardır. Buna göre:

a) Evlilik bağı sona erer, karşılıklı haklar düşer. Sâdece iddet süresi içinde kadının kalacağı bir yer, bir ev ve nafakasının koca tarafından sağlanması hakkı devam eder.

b) İddet sırasında kocanın ric'at; eşine dönme hakkı yoktur. Ancak iki tarafın rızâsı ile ve yeni bir mehir ile yeniden evlenmeleri mümkündür.

c) Talâk hakkının bir bölümü kullanılmış ve eksilmiş olur. Eğer üçüncü talâk hakkı da kullanılmışsa bu durumda beynûnet-i kübrâ meydana gelir.

d) Mehr-i müeccelin; nikâh kıyılırken ödenmesi ertelenmiş, ödeme şeklinin vâdeli olmasında anlaşma sağlanmış mehrin ödenmesi gerekir.

e) Mîrâsa engel olur.

Talâkta; Boşamada Kullanılan Lâfızlar; Sözler

161 * Lâfız, Arapçada söz ve sözcük karşılığında kullanılan bir kelimedir. Lâfız, kullanıldığı anlam bakımından hakîkat, mecaz, sarih ve kinâye kısımlarına ayrılır.

a) Hakîkat; konulduğu anlamda kullanılan lâfız demektir.

b) Mecâz, mecaz; hakîki anlamında kullanılmadığını gösteren bir ilgi veyâ delilden dolayı konulduğu mânâdan başka bir anlamda kullanıldığına hükmedilen lâfızdır.

c) Sarîh, sarih; çok kullanılması sebebi ile ister hakîkat, ister mecaz olsun kendisi ile kasd edilen; anlatılmak istenilen anlam açıkça anlaşılan lâfızdır. Sarihin hükmü, söz söyleyen kişinin niyetine bakılmaksızın gereğinin sâbit olması, gerçekleşmesidir.

d) Kinâye; kendisi ile anlatılmak istenen anlam hemen hatıra gelivermeyen ve kapalı kalan lâfızdır. Meselâ: Erkeğin karısına söylemiş olduğu: *Dilediğin yere git* sözünün talâk; boşama anlamında veyâ başka bir anlamda kullanmış olması mümkündür. Kinâyenin hükmü, gereğinin ancak söyleyenin niyetine ve hâkimin delîline göre gerçekleşmesidir.

162 * Talâkta; boşamada kullanılan lâfızlar da, sarih ve kinâye kısımlarına ayrılır.

Talâkta kullanılan sarih olan lâfızlar, çoğunlukla talâkta kullanılan sözcüklerdir. Bunlar kesin ve açık anlamlı olduklarından, bunlar ile niyete ve bir delîle gerek kalmadan talâk gerçekleşir. İsterse kocanın ağzından kasıtsız olarak; istemeyerek çıkmış veyâ anlamı, kadın tarafından bilinmemiş olsa da talâk gerçekleşir: *Seni boşadım* denilmesi gibi.

163 * Talâkta kullanılan kinâye lâfızlar, aslında boşama konusu olmayıp, hem talâkta, hem de başka anlamlarda kullanılabilecek lâfızlar olduğu için bunlar ile niyet bulunmadıkça veyâ kızgınlık durumu veyâ boşanma konusunun konuşulması, tartışılması

durumu gibi bir delil bulunmadıkça talâk gerçekleşmez: *Senden ayrıldım* denilmesi gibi.

Ancak kinâye lâfızların bir kısmı vardır ki, bu lâfızlar talâkta; boşamada çok kullanılmaları sebebi ile insanlar arasında bilinir bir hâle geldiğinden bunlar, sarîh; açık lâfız hükmünde sayılırlar. Bu sebeple, bu sözlerle boşama niyetine ve başka bir delîle gerek kalmaksızın talâk gerçekleşir: *Sen bana haramsın* denilmesi gibi.

164 * Talâkta kinâye lâfızlar üç türlüdür:

Birincisi; talâk anlamına kullanılma ihtimâli olduğu gibi koca tarafından meydana gelen boşanma isteğinin ret edilmesine de ihtimâli bulunan lâfızlardır: *Kalk, çık, git* sözleri gibi. Bu lâfızlar, *seni boşadım kalk, git* anlamına da gelir; *kalk, git, aramızdaki anlaşmazlık ortadan kalksın* anlamına da gelir ve kocanın; *ben bu sözü talâk anlamında kullanmadım* diyerek boşanmayı ret etme ihtimâli de vardır.

İkincisi; hem talâk, hem azarlama ve sövme ihtimâli olan lâfızlardır: *Sen bâinsin* sözcüğü gibi.

Şöyle ki, bâin terimi ayrılıktan alınmıştır. Ayrılık ise ayrılma, yerinden ayrılma, yerini bırakıp gitme anlamındadır. Bu durumda, *sen bâinsin* lafzının hem nikâhtan ayrıldın anlamına; hem de hayırdan uzaksın, hayırdan ayrılasın anlamına da gelme ihtimâli vardır.

Üçüncüsü; yalnız talâk için kullanılmaları uygun olup, ret etme, azarlama, paylama anlamına gelme ihtimâli olmayan lâfızlardır: *İddet bekle, rahmini temizle* cümleleri gibi.

165 * Kinâye lâfızların kullanılmasında üç durum düşünülebilir: Rızâ durumu; hiddet, kızgınlık durumu ve boşanmanın konuşulması, tartışılması durumu.

Rızâ durumu; kocanın kızgın olmadığı ve hanımı ile arasında talâk; boşanma ile ilgili bir konuşma ve tartışmanın olmadığı durumdur.

Kızgınlık durumu; kocanın kızgın, hiddetli, eşine dargın bulunduğu durumdur.

Boşanmanın konuşulduğu, tartışıldığı durum da; koca ile hanımı arasında boşanma ile ilgili bir konuşmanın, tartışmanın geçtiği durumdur.

166 * Rızâ durumunda üç tür olan kinâye lâfızların biri ile talâk meydana gelmesi, niyete bağlıdır; bu sözler boşama niyeti ile söylenilmedikçe talâk gerçekleşmez. Çünkü bu sözcüklerin talâktan başka bir anlama gelme ihtimâli de vardır. Sarih hükmünde olup, niyet gerektirmeyen bir takım kinâye lâfızlar ise bu hükmün dışındadır.

Kızgınlık durumunda birinci ve ikinci tür kinâye lâfızlardan biri ile talâkın meydana gelmesi için niyet gereklidir. Ancak, üçüncü tür kinâye lâfızlardan biri ile talâkın meydana gelmesi için niyet gerekli değildir. Çünkü bu tür lâfızlar, yalnız talâkta kullanılır, başka bir anlama gelme ihtimâlleri varsa da talâk için kullanıldığını kocanın ret etme: *ben bu sözü bu anlamda söylemedim* deme ihtimâli yoktur. Bu durumda sözün açık anlamından talâk yönü tercih edilir, koca bunun aksini iddiâ ederse görünen durum kendisini yalanlayacağı için erkeğin sözü hâkim tarafından kabul edilmez.

Boşanmanın konuşulduğu, tartışıldığı durumda ise birinci tür lâfızlar ile talâkın meydana gelmesi, niyete bağlıdır. İkinci ve üçüncü tür lâfızlar ile talâkın meydana gelmesi, niyete bağlı değildir, niyete gerek yoktur; talâk gerçekleşir. Çünkü birinci tür lâfızların hem talâka, hem de talâkı ret etme ve azarlamaya ihtimâli olduğu gibi boşanmanın konuşulduğu, tartışıldığı durumun da hem talâka, hem talâkı ret etmeye ihtimâli vardır. Bu sebeple koca, birinci tür lâfızlarla boşamaya niyet etmeyip, talâkı ret etmeye niyet ettiğini söylerse var olan durum, kendisini yalanlamayacağından kabul edilir.

Kısaca birinci tür kinâye lâfızlar, niyete bağlıdır; boşanma niyeti ile söylenmiş olmalıdır. İkinci tür kinâye lâfızlar, rızâ ve kızgınlık durumlarında niyete bağlı; talâkın

konuşulduğu, tartışıldığı durumda niyete bağlı değildir. Üçüncü tür kinâye lâfızlar ise yalnız rızâ durumunda niyete bağlıdır; kızgınlık ve boşanma konusunun konuşulduğu, tartışıldığı durumlarda niyete bağlı olmaksızın isterse boşama niyeti ile söylenilmesin talâk geçerli olur.

Dîne bağlılığın gittikçe zayıfladığı, pratik hayatta bilinmesi gereken dînî bilgilerin dahi öğrenilmediği günümüzde, müslümanların büyük bir kısmının talâkta kullanılan hangi sözlerin sarîh olduğu veyâ sarîh anlamına geldiği, hangi sözlerin mecaz, hangi sözlerin kinâye kabul edildiği bilinmediğinden, basit gibi gözüken sözlerle nikâhın, nikâh akdinin ortadan kalkmasına fırsat verilmemesi için eşlerin böyle bir ortamın oluşmasına elden geldiğince meydan vermemeleri, aralarındaki tartışmalı durum ve ortamlardan kaçınmaları en sağlıklı ve şüpheden uzak en iyi yoldur.

Talâkın Sayısı, Talâkın Adedi

167 * Talâkın adedi, hür kadınlar için üçtür. Bu sebeple bir erkek, hür olan eşini ayrı ayrı veyâ bir def'ada üç talâk ile boşayabilir. Bu durumda bir kimse, hür olan hanımını bir talâk ile boşasa iddeti içinde veyâ yeniden nikâh yaptıktan sonra tekrar iki talâk daha boşama hakkı vardır. Ancak üç talâk tamamlanınca artık talâk hakkı kalmaz ve bundan sonra kadının, iddet bitiminden sonra başka bir erkek ile sahih bir evlilik yapmadan ilk kocası ile nikâhlanması, evlenmesi helâl olmaz.

Talâk mutlak olarak söylenirse yâni sayı belirtilmezse meselâ koca hanımına: *Seni boşadım* veyâ *boşsun* demişse bu sözün gereği olarak bir talâk meydana gelir.

168 * Erkeğin eşini, üç talâk hakkını aynı anda veyâ bir temizlik içinde kullanarak boşamasına talâk-ı selâse; üç talâk denir ve dört mezhep imamına göre de geçerlidir.

169 * Üçten fazla yapılan talâklar ile yalnız üç talâk gerçekleşir ve üçten fazlası hükümsüzdür, boşunadır. Meselâ: Bir kimse eşine: *Seni üçten dokuza kadar boşadım* veyâ *sen benden yüz talâk ile boş ol* dese bununla yalnız üç talâk meydana gelir.

Abdullah bin Abbâs (radiyallâhü anhümâ)ya karısını yüz talâk ile boşayan bir kişi hakkında soru soruldu. Ona şu cevâbı verdi: Üç talâk ile o kadın kocasına haram olur. Doksan yedi talâkın vebâli (; günâhı) ise onun boynunadır. Çünkü o, Allâh'ın âyetlerini alaya almış olur. [303]

Bir adam (Abdullah) İbn Mes'ûd (radiyallâhü anh)a geldi ve ona: Karımı doksan dokuz talâk ile boşadım *dedi. İbni Mes'ûd (ona):* Üç tânesi onu senden ayırır, diğerleri ise (dînin belirlediği, dînin çizdiği) haddi (; sınırı) aşmaktır *dedi.* [304]

Talâk; Boşama Mehri

170 * Erkek, karısını boşadığı zaman, daha önce ödememişse mehrini ödemek zorundadır. Bu zorunluluk, bir tür geçici boşama olan ric'î talâkta değil, boşamanın tamâmı ile kesinleşmiş hâli olan bâin talâkta ortaya çıkar. Erkek nikâhladığı eşini, cinsel birleşme veyâ sahih halvetten önce boşarsa mehrinin yarısını verir. Birleşme veyâ sahih halvetten sonra boşarsa mehrin tamâmını vermesi gerekir.

مَنْ كَشَفَ خِمَارَ امْرَأَةٍ وَنَظَرَ إِلَيْهَا فَقَدْ وَجَبَ الصَّدَاقُ دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ

= **Bir kimse** (nikâhladığı) **kadının başörtüsünü açar ve ona bakar ise mehir** (vermesi) **gerekli olur; ister temasta bulunsun ister bulunmasın** (fark etmez). [305]

Cinsel birleşme veyâ sahih halvetten önce, kadının sebep olması ile ayrılık meydana gelirse kadının mehir alma hakkı olmaz.

171 * Sahih halvet; kimsenin göremeyeceği ve ansızın gelemeyeceği, fıtraten yâni doğuştan gelen veyâ dînen cinsel ilişkiyi engelleyecek bir şeyin olmadığı bir yerde nikâhlı çiftlerin baş başa kalmalarıdır. Bu şartlar bulunmaksızın çiftlerin bir arada bulunmasına da fâsit halvet denir. Meselâ: Çiftlerden birinin cinsel ilişkiye engel olacak derecede hasta olması, kadının hayız hâlinde olması fıtraten bir engeldir. Çiftlerden biri Ramazan ayında oruçlu bulunsa veyâ ihramlı olsa hac veyâ umre yasakları çerçevesi içine girmiş olsa dînen bir engel vardır. Aynı şekilde nikâhlı çiftlerin sokakta, insanların içinde, kapı ve penceresi açık olan bir evde yan yana gelmeleri de fâsit halvet sayılır.

172 * Nikâh kıyılırken mehir belirtilmemişse cinsel birleşme veyâ sahih halvetten önce bir kadını boşayan kocanın mut'a vermesi vâcibtir.

لاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ

= ***Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşar iseniz size bir günah yoktur.*** *(Bu durumda)* ***eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara, mu'tâ verin.*** [306]

Mu'tâ, mûtâ sözlükte (başkasına) verilmiş, kendisinden faydalanılan, yararlanılan şey demektir. Hanefîlere göre buradaki mu'tâ ayrılık acısını hafifletmek ve gönül almak amacı ile kadına verilen en az başörtüsü, gömlek ve çarşaftan oluşan üç adet elbisedir.

Yemîn Amacı İle Talâk

173 * Dil alışkanlığı ile her sözün arasında *vallâhi, billâhi, tallâhi* diyen, bu sözleri söyleme alışkanlığı olan bir kimse, yemîne niyet etmedikçe sorumlu olmayacağı gibi, aynı şekilde yemîne ve talâka niyet etmeksizin *şart olsun*, *boş olsun* sözlerini kullanan kimse, bu sözleri ile karısını boşamış olmaz. Fakat bir kişi talâk niyeti ile değil, yemin niyeti ile bu sözleri söyler ve meselâ *şu işi yaparsam* veyâ *yapmazsam karım boş olsun* derse bu boşamanın bir şarta bağlanması gibidir ve koşulan şart gerçekleşince boşama da gerçekleşmiş olur.

Hâkim Karârı İle Boşama

174 * İslâma göre boşama, prensip olarak kocanın tek taraflı irâdesi ile mahkeme karârına gerek olmadan meydana gelir. Koca, eşini bizzat boşayabileceği gibi, vekîl aracılığı ile de boşanabilir veyâ karısına boşama yetkisi verebilir. Ancak bâzı boşanma sebepleri ortaya çıktığında, kadının da evliliğe son verdirmek üzere mahkemeye başvurması, hâkimin de evliliği bitirmesi mümkündür. Evliliğin bu şekilde sona erdirilmesine tefrîk denir.

Kadının, mahkemeye başvurma hakkını kullanabileceği ve talâk sebebi olabilen bu hâller mezhepler arasında ihtilâflı olmakla birlikte, hastalık ve kusur, kayıp olma durumu, kocanın nafakayı kesmesi ve hâkem yoluna başvurulmuş olması bunlar arasında sayılabilir.

175 * İmam Âzam ve İmam Ebû Yûsuf'a göre, kadına boşanmak için hâkime başvurma imkânı veren hastalıkla ilgili kusurlar beş tânedir: Kocanın iktidarsız olması, husyelerinin; yumurtalıklarının çıkarılmış bulunması, cinsel uzvunun kesik olması; kocanın sihir, büyü ve benzeri etkilere bağlı olması; erkeğin cinsiyetinin erkek mi kadın mı olduğunun belirli olmaması. Ancak, bu kusur ve hastalıklar bilinerek evlenilmişse bunlar sebebi ile kadın boşanma talebinde bulunamaz.

176 * Kocanın evi terk ederek çekip gitmesi ve bir daha geri dönmemesi veyâ kaybolup kendisinden haber alınamaması durumunda, Hanefî ve Şâfiîlere göre ihtiyatlı davranmak; kocanın ölümünden iyice emîn olununcaya kadar beklemek gerekir. Ancak bu durumda kocanın öldüğüne ve buna bağlı olarak da evlilik birliğinin sona erdiğine hüküm verilebilir. Aksi durumda kocanın hakkına karışılmış ve yerine getirilmesi mümkün olmayan bir yola girilmiş olabilir. Kocanın öldüğüne ancak yaşıtlarının ölümü durumunda yâni toplumdaki ortalama yaş sınırına gelmesi hâlinde hüküm verilebilir.

(Mâlikî ve Hanbelîlere göre, kocası kaybolan kadın dört yıl bekler, bu süre sonunda, ayrılmak için mahkemeye başvurabilir. Kocanın belli bir özrü olmadan kasıtlı olarak evi terk ederek geri dönmemesi hâlinde kadının, ayrılık talebi için Mâlikîlere göre bir sene, Hanbelîlere göre altı ay beklemesi yeterlidir. Bu görüşleri ile bu iki mezhep, hem kadın, hem de çocukların daha fazla zarar görmesini önleme, asıl görevini ihmâl eden kocaya da bir tür cezâ verme amacı ile kadının bekleme süresini oldukça kısa tutmuşlardır.)

177 * Bir erkek, hanımının geçimini sağlamakla yükümlüdür. Koca, bunu kendiliğinden sağlarsa mesele kalmaz. Aksi durumda kadının başvurusu üzerine hâkim nafakaya hükmeder. Ancak koca fakir olur ve hâkimin hükmettiği nafakayı ödeyecek malı bulunmaz ise Ebû Hanîfe'ye göre, bu sebebe dayanarak hâkimin boşamaya karar vermesi câiz değildir. Kadının sabretmesi, gerekirse kocasının izni ile çalışması ve kocasının nafakayı borçlanması gerekir. Kadın borçlanma yolu ile de nafakasını sağlayamazsa kocası ölseydi ona kim nafaka verecek idi ise ondan alır. Daha sonra o bedel kocadan istenir.

178 * Evliliğin bozulması, kocanın isteği veyâ hâkimin karârı ile evliliği sona erdirmektir. Ayrılmak ise herhangi bir sebepten dolayı nikâhın; evlilik bağının çözülmesi ve eşler arasındaki alâkanın kesilmesi demektir.

Ayrılık, talâk ayrılığı ve fesih ayrılığı olmak üzere iki çeşittir. Fesh etmek bozmak, ayırmak, hükümsüz kılmak; daha önce yapılmış olan akdi bozup hiç yapılmamış gibi eski hâline çevirmek demektir. Fesh veyâ fesih ayrılığı ya eşlerin rızâsı ile olur ki, buna muhâlea denilir veyâ mahkeme aracılığı ile olur.

Kadının cinsiyet uzvunun doğuştan ârızalı olması, erkeğin iktidarsız bulunması gibi eşlerin nikâhın gâyesini gerçekleştiremeyecek derecede ayıplı çıkması gibi hâllerde karşı eş, mahkemeye başvurarak nikâhı fesh ettirebilir.

Nikâhta fesih, evlenme akdi sırasında mevcut olan veyâ sonradan meydana gelen bir eksiklik veyâ bozukluk sebebi ile evlilik akdini bozmaktır. Evlilikte fesih sayılan ayrılıklar şunlardır:

a) Karı kocadan birinin dinden çıkması sebebi ile evliliğin sona ermesi,

b) Evliliğin nikâh akdindeki bir bozukluk yüzünden sona ermesi,

c) Kocanın, kadına denk olmaması sebebi ile ayrılık.

179 * Talâk yâni boşama ve fesih, ortak bir vasıf olarak her ikisi de evliliği sona erdirir. Ancak talâk ile fesih arasında şu farklar vardır:

a) Talâk ile fesih hakîkatleri bakımından farklıdır: Fesih, nikâh akdini temelinden bozmak ve nikâh akdinden doğan helâl olmayı kaldırmaktır. Talâk ise akdi sona erdirmektir. Helâllik ise ancak üç talâktan sonra ortadan kalkar.

b) Talâk hâlinde, erkeğin, o kadın üzerindeki boşama hakkından birisi veyâ daha fazlası eksilmiş olur. Fesih ise talâk sayılmadığı için, nikâh fesih edilince, boşama sayısında bir eksilme olmaz. Meselâ: Bulûğ muhayyerliği hakkını kullanarak evliliği fesh ettiren bir kız ile bir erkek, sonradan yeniden evlenseler, erkek üç talâk hakkına sâhip olur.

c) Talâk, genel olarak hâkimin hükmüne bağlı olmadığı hâlde, fesih bu bakımdan iki durumda bulunur:

1) Hâkimin hükmüne muhtaç olmaksızın kendiliğinden hukûkî sonuç doğuran fesihler. Fesih, açık bir sebebe dayanır, takdîr ve araştırmaya ihtiyaç duyulmaz ise hâkimin hükmü olmadan sonuçlarını doğurur. İki mahrem hısımın bu durumu bilmeden evlenmesi gibi ki, durum anlaşılınca bunların derhâl birbirlerini terk etmeleri, ayrılmaları gerekir.

2) Takdîr ve araştırmaya muhtaç bir sebebe dayanan durumlarda fesih hâkimin hükmü ile sonuçlarını doğurur. Bulûğ muhayyerliği sebebi ile nikâhı fesih gibi ki, burada daha önce velîlerin nikâh akdini şefkat ve titizlik göstermeden kıydığı ithâmı; suçlaması vardır. Bu durum hâkimin araştırma ve takdîrine; değerlendirmesine muhtaçtır.

Hâkimin hükmüne bağlı olan fesih, hüküm târihine kadar geçerli bir nikâhın bütün sonuçlarını doğurur. Hâkimin hükmüne bağlı bulunmayan fesih ise evliliğin devâmına imkân bırakmayan bozukluğun ortaya çıkışından itibâren hüküm ifâde eder ve nikâh, evlilik ortadan kalkmış sayılır. [307]

Muhâlea; Kadının, Kocasına Bir Bedel Ödeyerek Boşanmak İstemesi

180 * Geçimsizlik ve benzeri herhangi bir nedenle evlilik hayâtını sürdürmek istemeyen kadının, kocasına ödediği bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulmasına muhâlea (مخالع) denir. Bu boşanma biçiminde kadın istemediği evlilikten kurtulurken, erkek de uğrayabileceği maddî zararı karşılayarak yeniden nikâh imkânını elde etmiş olur.

Boşamaya ehil olan erkek ile boşanmaya ehil olan kadın, aynı zamanda muhâleaya da ehildir. Muhâlea, kadının isteği üzerine kocası ile karşılıklı anlaşmaya bağlıdır, anlaşma gerçekleşince neticesi de meydana gelir.

181 * Muhâlea, Hanefîlere ve Mâlikîlere göre bâin talâktır; yâni nikâh bağının tümü ile koptuğu, kadın kabul etmedikçe ve yeniden nikâh kıyılmadıkça erkeğin boşadığı eşine dönemeyeceği bir boşanma türüdür:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, alınan bir) bedel karşılığında boşanmayı bâin talâk olarak saymıştır. [308]

Hul', muhâlea sözlükte çekip çıkarmak, soymak, soyunmak gibi anlamlara gelir. Muhâlea nikâh akdinin tamamlanmasından sonra olur. Nikâh, nikâh akdi tamamlandıktan sonra fesh edilemez, ancak, derhâl kesilebilir. O zaman hul', muhâlea sözcüğünün, mecaz olarak, nikâhı hemen kaldırmak anlamında olduğu kabul edilir. Bu da talâk ile olur.

Kişi muhâlea ile üç talâka niyet etse muhâlea üç talâk olur. Çünkü muhâlea sözlük anlamı dikkate alındığında, kinâyeli sözcük yerindedir. Talâk konusunda üç talâka niyet etmek geçerlidir. Muhâleada da böyledir. İki talâka niyet ederse bu, bir bâin talâktır.

Bir bedel karşılığında olan her boşama, bâin; kesin talâktır. Çünkü koca, boşama karşılığında bedele sâhip olmuştur. Bedel karşılığında olunca kadın kendisine daha fazla sâhip olur. Çünkü kadının bedeli borçlanma amacı, kocasından kurtulmaktır. Bu amaç ise ancak boşamanın bâin olması ile gerçekleşebilir. Koca, boşanma karşılığında bir bedel alır ancak: *ben muhâlea sözümle, boşamayı kastetmedim* derse hukûkî olarak doğrulanmaz. Çünkü muhâlea bedelini, sâhiplenmek üzere almıştır. Bedele ise ancak boşamanın gerçekleşmesi durumunda sâhip olabilir. Kocanın aldığı bedel, boşamayı kastettiğini, boşamayı dili ile söylemesinden daha fazla gösterir. [309]

182 * Eşler arasındaki geçimsizlik, anlaşamama nedeni kocadan kaynaklanıyorsa kocanın boşama karşılığında bir şey alması helâl değildir:

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلاَ تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا

= ***Eğer bir eşi bırakıp yerine başka bir eş almak isterseniz,*** *(eşinize mehir olarak)* ***yüklerle*** *(; kimsenin vermediği büyük miktarda)* ***mal*** *(; mehir)* ***vermiş olsanız dahi ondan*** *(; vermiş olduğunuz o maldan, boşanma bedeli olarak)* ***hiçbir şey geri almayın.*** [310]

Eğer geçimsizlik, anlaşamama nedeni kadından kaynaklanıyorsa koca, eşinden verdiği mehir miktârınca mal alabilir:

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

= ***Eğer onlar*** *(; kadın ve kocası)* ***Allâh'ın belirlediği ölçüleri gözetemeyecekler diye endişe ederseniz*** *(, korkarsanız)**, o zaman kadının*** *(boşanmak için)* ***bedel vermesinde*** *(, kocasının da boşanma bedeli almasından dolayı)* ***ikisine de günah yoktur.*** [311]

Talâk İle İlgili Bâzı Konular

183 * Evlenme niyeti olmadan nikâh sözü kullanılarak şakadan kıyılan nikâh ile boşama niyeti olmadan talâk sözü kullanılarak şakadan verilen talâk sahih ve geçerlidir:

ثَلاَثٌ جَدُّهُنَّ جَدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جَدٌّ اَلنِّكَاحُ وَالطَّلاَقُ وَالرَّجْعَةُ

= **Üç şeyin ciddisi de, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk ve köle âzâd etmek.** [312]

ثَلاَثٌ لاَ يَجُوزُ اللَّعِبُ فِيهِنَّ اَلطَّلاَقُ وَالنِّكَاحُ وَالْعِتْقُ

= **Üç şeyde şaka** (, oyun) **câiz değildir: Nikâh, talâk ve köle âzâd etmek.** [313]

184 * Talâk sözünden başka bir söz söylemek isteyip dili sürçen ve kesinlikle boşama amacı olmadığı hâlde, meselâ *sen hoşsun* demek isterken, *sen boşsun* gibi talâk sözünü söyleyiveren kişinin talâkı geçerli olmaz.

185 * Mükrehin; zorlanan, ölümle tehdit edilen kişinin; haram şeyler ile sarhoş olan veyâ ihtiyaç olmaksızın uyuşturucu alarak sarhoş olan kişinin boşaması geçerlidir.

Sarhoşun ve mükrehin boşaması câizdir (; geçerlidir). [314]

Dört şey her durumda geçerlidir: Köle âzâd etme, boşama, nikâh ve adak. [315]

Sayılan bu dört şey ister ciddi ister şaka olarak söylenmiş olsun; ister zorlama sonucu isterse zorlama olmaksızın gerçekleşsin, sahih ve geçerlidir, sonuçları itibârı ile bağlayıcıdır. Çünkü bunlarda rızânın; hoşlanarak, isteyerek yapmanın tam olması şart değildir. Bunlar gerçekleştikten sonra bozulmaz.

(Kişiyi) bağlamak ikrahtır, korkutmak ikrahtır, hapis etmek ikrahtır, vurmak zorlamaktır. [316]

(Diğer üç mezhebe göre mükrehin boşaması geçerli değildir.)

* Kızgın, sinirli olan bir kişinin bu durumda yapmış olduğu boşama geçerlidir. Kişi sinirli iken bu durumda kendisinden meydana gelen irtidât etme; dinden çıkma, insan öldürme, haksız yere başkasının malını alma, boşama ve diğer söz ve hareketlerinden, bunların sonuçlarından sorumludur. [317]

Ne yaptığının, ne dediğinin farkında olmayacak derecede kızan veyâ söz ve hareketlerinde tutarsızlık olacak derecede sinirlenen kişinin boşaması İmam Şâfiî ve İmam Ahmed bin Hanbel'e göre geçersizdir. [318]

186 * İster Arapça ister başka bir dil ile ister söz ile ister yazı ile isterse işâretle olsun evlilik talâkla son bulur. Kişinin, hanımının isim ve adresinin yazılı olduğu boşama ile ilgili irâdesinin, karârının bildirildiği mektupla da talâk gerçekleşir.

187 * Bir kişi, kalbinden hanımını boşasa geçerli olmaz. Ancak bunu sözle; söz olarak söylese veyâ dilini hareket ettirse kendisi duymasa bile talâk geçerli olur.

إِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ

= **Şüphesiz ki Allah, ümmetimin gönüllerinden geçirdikleri** (kötü, günah olan) **şeyleri dilleri ile söylemedikçe veyâ fîîlen yapmadıkça onlara bağışlamıştır.** [319]

Gönülden, kalpten geçirilen kötü, günah olan şeyler işlenilmediği veyâ dil ile söylenilmediği sürece bundan hesap sorulmaz. Ancak gönülden, kalpten geçirilen iyi, güzel olan şeyler karşılığında, yapılmasa bile yapmak istemeyi düşünme sebebi ile sevap verilir:

يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِهِ إِذَا هَمَّ عَبْدِى بِعَمَلٍ سَيِّئَةٍ فَلاَ تَكْتُبُوهَا حَتّٰى يَعْمَلَهَا فإِذَا عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَلَيْهِ وَاحِدَةٍ وإِنْ تَرَكَهَا لأَجْلِي فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً وَإِذَا هَمَّ بِعَمَلٍ حَسَنَةٍ وَلَمْ يعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ

= **Yüce Allah meleklerine şöyle emreder:** ***Kulum kötü bir amel yapmak istediği zaman onu yapmadıkça*** *(, işlemedikçe)* ***yazmayın;*** *(o kötü ameli)* ***yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın.*** *(O kötü ameli)* ***eğer benim rızâmı düşünerek terk etti ise bunu onun lehine bir sevap olarak yazın. Kulum iyi bir iş yapmak arzu edince, yapmasa bile onu, lehine bir sevap olarak yazın. Eğer onu yaparsa en az on misli olmak üzere yedi yüz misline kadar ona sevap yazın.*** [320]

Niyet, kalbin bir şeye karar verip, o işin niçin yapıldığını bilmesi demektir ve kalp, gönül ile ilgili olduğu için gizlidir, başkaları tarafından bilinmez. Bu sebeple ihlâs ile Allah rızâsı için yapılan niyete riyâ; gösteriş karışmaz. Amel, organlarla açıktan yapıldığı için buna riyâ ve kendini beğenme karışabilir. Bu sebeple Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ

= **Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır.** [321]

لاَ أَجْرَ إِلاَّ عَنْ حِسْبَةٍ وَلاَ عَمَلَ إِلاَّ بِنِيةٍ

= **Allâh'ın rızâsı gözetilmeden** (yapılan işten) **sevap kazanılmaz, niyetsiz** (de) **amel** (makbûl; geçerli) **olmaz** [322] buyurmuştur.

Niyeti olmayanın ameli, iyiliği olmayanın sevâbı, merhameti olmayanın malı, eskisi olmayanın yenisi olmaz. [323]

188 * Dilsiz kimse gibi konuşamayan bir kişinin eli veyâ başı ile yaptığı anlaşılır işâretlerle verdiği talâk, bir ihtiyaçtan dolayı geçerli olur. Buna göre dilsiz, işâretle hanımını boşasa geçerli olur. Ancak dilsiz yazı biliyorsa işâreti geçerli değildir.

189 * Konuşabilen bir kimsenin nasıl işâretle nikâhı sahih değilse boşaması da sahih değildir. Çünkü işâretle talâk, ancak dilsiz için geçerlidir.

190 * İkinci evlilik mutlak olarak talâkı siler ve kadın, ilk kocasına döndüğünde kocanın üç talâk hakkı da geriye gelir. İkinci koca ile evlenme ister ikinci talâktan sonra olsun, ister üçüncü talâktan sonra olsun hüküm aynıdır. Çünkü ikinci kocanın zifâfı; gerdeğe girip kadınla evlenmesi, birinci kocaya kadını helâl kıldığına göre bu, üç talâkı sildiği gibi üçten az olanları da silen bir helâllik olmalıdır. İkinci kocanın zifâfı üç talâkı sildiğine göre üçten az olanını da siler. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kocasından

üç talâkla boşanmış bir kadının tekrar eski eşine dönebilmesi, ona helâl olabilmesi için evleneceği, ikinci kocayı hadîste muhallil; **helâl kılan** diye isimlendirmiştir:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Hulle nikâhı ile evlenen kocaya ve kendisi için hulle yapılan kocaya Allah lânet etsin** *buyurdu*. [324]

* Karısını; eşini boşama konusunda erkek kimseye itaat etmek zorunda değildir. Ancak boşamayı gerektiren meşrû bir sebep varsa bu ayrı bir mesele olur... Ebeveynin; anne ve babanın çocuklarına eşlerini boşamaları için verecekleri emre, çocukların uyma zorunluluğu yoktur; çocuk bu emri yerine getirmemekle haram bir iş yapmış sayılmaz. [325]

İddet Bekleyen Kadının Hak ve Görevleri

191 * İddet bekleyen kadın ile ilgili hükümler şunlardır:

a) Evlilik talebinin haram olması: İddet bekleyen bir kadına evlilik teklifinde bulunulması câiz değildir. Ancak, ölüm iddeti bekleyen bir kadına hediye göndererek ve benzeri şekilde dolaylı olarak evlilik teklifinde bulunulabilir.

b) Evliliğin haram oluşu: İddet bekleyen bir kadını nikâhlamak, onunla evlenmek câiz değildir. Eğer bu durumdaki bir kadınla evlenilecek olursa nikâh bâtıldır, hükümsüz-dür. Çünkü birinci kocanın hakkı dolayısı ile o kadının evlenmesi yasaklanmıştır.

c) Evlilik meskeninde oturma ve nafaka hakkı: Kadının, iddet beklediği süre içerisinde mesken; kalacak bir yer ve nafaka hakkı vardır.

d) Evden çıkmasının haram oluşu: Boşanma sebebi ile iddet bekleyen bir kadının, nafakası; temel ihtiyaçları kocası tarafından karşılanacağı için gece veyâ gündüz evinden dışarı çıkması haramdır. Ancak kocası vefat etmiş bir kadın, ihtiyaçlarını karşılayacak kimsesi kalmadığında ihtiyaçlarını görmek üzere gündüz dışarı çıkabilir.

e) Yas tutma, süslenmekten çekinme; süslenmeme görevi: Bir kadın babası, annesi veyâ kardeşi gibi bir yakınının ölmesi dolayısı ile en fazla üç gün yas tutabilir; kocası dışında herhangi bir kimse için üç günden fazla yas tutması haramdır. Kocası için dört ay on gün yas tutar:

لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تُحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاَثٍ إِلاَّ عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

= **Allâh'a ve âhiret gününe inanan bir kadına,** (hiç bir) **ölü için üç günden fazla yas tutmak helâl değildir. Ancak kocası için dört ay on gün yas tutar.** [326]

İddet sebebi ile yas tutan bir kadın, bu süre içerisinde altın, gümüş yüzük bile olsa süslenme amacı ile takı takamaz; vücûduna hoş koku sürünemez, sürme çekemez, kına yakamaz. [327]

Kocası ölen bir kadının akrabâları, onun gözlerinin ağrımasından endişe ederek Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelip kadının gözlerine sürme çekmesi için izin istediler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **O kadın iddet içinde sürme çekemez. … Kadın kocasının vefâtından itibâren dört ay on gün geçmedikçe gözlerine sürme çekemez** (, süslenemez) *buyurdu (ve sürmelenmeye, süslenmeye izin vermedi).* [328]

Nafaka ve Nafaka İle İlgili Hükümler [329]

192 * Nafaka (النفقة), sözlükte infâk edilen, harcanan, tüketilen, elden çıkarılan şeyin adıdır. Nafaka bir fıkıh terimi olarak temel ihtiyaçlar olan yiyecek, giyecek, mesken; içinde kalınıp oturulacak yerden kişiye yeterli olacak miktârı, bu sayılan ihtiyaçlar için yapılması zorunlu olan harcamaları anlatmak için kullanılır.

İnfâk (إنفاق), infak, sözlükte fakirlik, yoksulluk; harcayıp tüketme; (başkasının faydalanması için) malın elden çıkarılması; besleme, geçindirme anlamlarına gelir. İnfâk bir terim olarak nafaka vermeye, hayır yolunda mal sarf etmeye; mal harcamaya denir.

193 * Nafaka genel olarak ikiye ayrılır: a) Kişinin kendisine gerekli olan nafaka. Bu, başkasına vereceği nafakadan önde gelir.

اَبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا

= (İhtiyaçlarını karşılamak için harcama yapmaya) **önce kendinden başla, kendi** (ihtiyaçları)**na harca**. [330]

b) Kişinin başkalarına vermesi gereken nafaka. Bu çeşit bir nafakanın üç sebebi vardır: a) Evlilik, b) Neseb; kan bağı, doğum yönü ile akrabâlık, c) Mülkiyet bağı.

(İnfâk etmeye, tasadduk etmeye öncelikle) **nafakası** (senin) **üzerine vâcib olan** (, bakmakla yükümlü olduğun) **kimse ile başla.** [331]

وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ مُخْتَصَرٌ

= (İhtiyaçlarını karşılamaya) **bakmakla yükümlü olduğun anne ve babandan, kız ve erkek kardeşlerinden başla, daha sonra yakınlık derecesine göre devam et.** [332]

194 * Başkasının geçimini sağlamanın sebebi, ihtiyaçtır. İhtiyâcı olmayanın geçimini sağlamak gerekmez. Yaşı küçük veyâ büyük olsun, malı olanın geçim masrafları kendi malından karşılanır. Ancak kişinin hanımı bu hükmün dışındadır. Erkeğin hanımı zengin de olsa geçim masrafları kocasına âittir. Çünkü erkeğin hanımının, eşinin nafakasını karşılamasının sebebi ihtiyaç değil, onun kocanın bir hakkı olarak evde tutulmasıdır.

195 * İslâm dînine göre âile reîsi erkektir. [333] Bu sebeple, kadının ve çocukların geçimini sağlamak görevi, sorumluluğu erkeğe âittir.

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ

= **Her biriniz çobansınız** (; gözeticisiniz, yöneticisiniz, sorumluluk sâhibisiniz) **ve her biriniz idâreniz** (, yönetiminiz, gözetiminiz) **altındakilerden sorumludur.** (Halkın başında bulunan) **yönetici bir çobandır ve yönetimi altındakilerden sorumludur. Erkek** (ev halkı üzerinde) **bir çobandır ve eli altındakilerden** (; âilesinin geçiminden ve onların terbiyesinden) **sorumludur. Kadın** (da kocasının evi ve çocuğu üzerinde) **bir çobandır ve** (kendisine emânet edilen evin ve çocukların iyi yönetilmesinden, âile yuvasının korunmasından) **sorumludur.** [334]

Ayrıca anne, baba, kardeşler ve neseb; doğum açısından akrabâlar bakıma muhtaç duruma düşünce, geçimi sağlama yükümlülüğü onları da kapsamına alır.

196 * İnsanlardan nafaka hakkı sâhipleri, bir erkeğin nafakasını karşılamak zorunda olduğu kimseler sırası ile şöyledir: a) Nikâhlı; evli olduğu kadının; eşinin nafakası, b) İddet bekleyen kadının nafakası, c) Çocukların nafakası, d) Anne, baba ve diğer usûlün nafakaları, e) Yakın akrabânın nafakası.

197 * Nikâhlı; evli olduğu kadının nafakası: Bir kadın evlenip kocasının evine yerleştikten sonra bütün yiyecek, giyecek ve mesken; oturacak yer masrafları kocaya âittir. Bunlar, isrâfa kaçmadan ve cimrilik de etmeden eşlerin sosyal seviyeleri ile İslâma uygun olan örf ve âdetlere göre sağlanır. Karı kocanın her ikisi de zengin ise buna uygun harcama

yapılır. İkisi de fakirse kadın kocasından zenginler seviyesinde bir harcama isteyemez. Birisi zengin, diğeri fakirse ortalama bir yol izlenir.

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

= ***Onların*** *(; çocukların anneleri olan eşlerin)* ***yiyecek ve giyeceği gücünün yettiği ölçüde çocuk kendisinden olana*** *(; babaya)* ***âittir.*** [335]

لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللّٰهُ لاَ يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلاَّ مَا آتَاهَا

= ***Bolluk içinde olan kimse, bolluğuna uygun nafaka versin; rızkı kendisine daraltılan da Allâh'ın kendisine verdiğinden*** *(, verdiği kadarından)* ***infak etsin. Allah hiçbir kimseye gücün****(ün yetebileceğin)****den fazlasını yüklemez..*** [336]

أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ

= **Yediğinde**(n) **ona** (, eşine, hanımına) **da yedirmen, elbise aldığında ona da alman** (, hanımının, senin üzerinde olan hakkıdır)**.** [337]

198 * Kişinin evli olduğu kadının nafakasında dikkate alınan, kadının kendisini kocasına her şeyi ile hazır etmesi ve zamânını ona ayırmasıdır. Bu da ancak koca ile aynı evde oturması ile olur. Koca, karısı kendisi ile aynı evde oturduğu ve meşrû; dîne uygun isteklerine uyduğu sürece, hanımının nafakası ile yükümlüdür. Nikâhlı olduğu sürece huysuzluk ve itaatsizlik yapan kadın gibi, haksız yere kocasını kendisine cinsel ilişki için yaklaştırmayan kadın da nafaka alamaz. Ancak bu yaklaştırmama mehrini alabilmek gibi haklı bir nedene dayanıyorsa nafaka hakkı düşmez.

Aynı şekilde ayrılık, haksız ve kusurlu olduğu bir nedene dayalı olarak kadın tarafından meydana getirilmişse iddet sırasında da nafaka alamaz.

Nafaka ve barınma, kadının nikâh ile kazandığı mâlî hakkıdır. İddet beklemek de nikâh gereği kazanmış olduğu haklardan biridir. Bu hakkın gereği olarak iddet beklediği süre boyunca kadına barınma hakkı kaldığı gibi nafaka hakkı da kalır.

199 * İddet bekleyen kadının nafakası: İddet, kocanın ölümü veyâ erkeğin eşini boşaması hâlinde söz konusu olur.

Vefat iddeti bekleyen kadına nafaka gerekmez. Çünkü koca vefat edince tüm malı mîrasçılara geçer. Karısı da kendisine mîras düşenlerden olduğundan mîrastaki payını alır.

Ric'î olsun, bâin olsun boşanma hâlinde iddet süresince kadının nafaka alma hakkı devam eder. Boşamanın iki veyâ üç def'a olması sonucu değiştirmez.

200 * Kız ve erkek çocukların nafakaları, geçim masrafları babalarına âittir. Bunun kapsamına çocukların yiyecek, giyecek, eğitim ve barınma ihtiyaçları girer.

(Ebû Süfyân'ın karısı) Hind (radiyallâhü anhâ) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelerek: Ey Allâh'ın elçisi! (Kocam) Ebû Süfyân (radiyallâhü anh) çok cimri bir kimsedir; bana, bilgisi olmaksızın kendisinden (gizlice) aldıklarım dışında, kendime ve oğullarıma yetecek şeyleri de gerçekten vermez. (Gizlice aldıklarım için) bana bir günah var mıdır *dedi. Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Örfe göre kendin ve çocukların için yetecek miktârı** (, onun malından gizlice) **al**(abilirsin) *buyurdu.* [338]

Bu hadîs, eş ve çocukların nafakasının erkek üzerine vâcib olduğuna delildir.

* Çocuğun nafakası babaya, hidânesi; bakımı öncelikle anneye âittir. Fakat babalar nafakaya mecbur olmakla birlikte anneler hidâneye; çocuğa bakmaya mecbur değillerdir.

Bir kadın (Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme hitâben): Ey Allâh'ın Resûlü!

Şu benim oğluma, karnım (aylarca) kap (, sığınak) oldu. Meme(leri)m su kabı oldu, bağrım onun için barınak oldu. Onun babası beni boşadı. (Şimdi de) onu benden almak istiyor *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ona:* **Sen** (başkası ile) **evlenmediğin sürece ona** (bakmaya başkalarından) **daha çok hak sâhibisin** *buyurdu.* [339]

201 * Hıdâne, hidâne veyâ hâdâne sözlükte (çocuğu) kucağa almak, (onu) besleyip büyütmek üzere yanında bulundurmak gibi anlamlara gelir.

Hanefî mezhebine göre hidâne sâhipleri sırası ile şunlardır: Anne, anneanne, babaanne, öz kızkardeş, öz kızkardeşin kızları, teyzedir. Bunlar yoksa hala, dede, kardeş, kardeş çocukları, amcalar, amca çocukları sayılan sıralama içinde bu hakka sâhiptirler.

Boşanan eşlerin çocuklarına bakma hakkı öncelikle kadına verilmiştir. Bu hak evlenmediği sürece öncelikle kadına âittir. Fakat anne, başka bir erkek ile evlendiği andan itibâren bu hakkını kaybeder.

Evlilik bozulmuş, eşler birbirinden ayrılmışsa erkek çocuğun yedi, kız çocuğun dokuz yaşına kadar hidâne hakkı kendi annesine âittir. Annesi yoksa veyâ annesinin hidâne hakkı düşmüşse bu hak diğer hidâne sâhiplerine geçer.

Hidâne ehliyetinin şartları; hürriyet, akıl, bulûğ, emniyet, küçüğü (; çocuğu) korumaya gücün yeterli olması ve kadının küçüğe yabancı olan birisi ile evli olmamasıdır. Bu şartları taşıyan anne müslüman olmasa bile çocuğun hidâne hakkına sâhiptir. [340]

202 * Erkek çocuğun nafakaya hak kazanması için fakir, hür olması, akıl bâliğ olmaması şarttır. Bu sebeple zengin veyâ kazanmaya engel bir durumu olmayan akıl bâliğ olan erkek çocuk, nafakaya hak kazanamaz. Ancak faydalı bir ilim tahsil eden erkek çocuk, bâliğ olsa da fakirse nafakası babasına vâcib olur. Babası onun ilim tahsilini engelleyemez.

Kız çocukların da fakir olmaları şarttır; bulûğa ermeleri ve kazanmaya güçlerinin yetmesi şart değildir. Bu sebeple bulûğa erseler de çalışıp kazanmaya zorlanamazlar.

203 * Anne, baba ve diğer usûlün geçim masrafları: Anne, baba, dede, nine ve benzerleri yoksul düşer veyâ yaşlanıp çalışamaz olurlarsa onlarla ilgilenme ve bakım yükümlülüğü çocuklara âittir.

وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

= ***Rabbin ancak kendisine kulluk etmenizi,*** *(bir de)* ***anne ve babaya ihsânda bulunmanızı*** *(; onlara iyilik etmenizi, iyi davranmanızı)* ***emretti.*** [341]

204 * Anne ve babanın çocuklarından nafaka almaları için:

a) Bunların yoksul olması gerekir. Aksi durumda ihtiyaçları kendi mallarından karşılanır.

b) Nafaka yükümlüsü olan çocuk veyâ torunun, nafaka vermeğe gücünün yetmesi gerekir. Bu da ya zengin olmakla ya da çalışıp kazanmaya gücü yetmekle gerçekleşir.

Bu zenginlikten maksat, sadaka almasını haram kılacak miktardır ki, isterse artıcı olmasın temel ihtiyaçlarından başka en az iki yüz dirhem gümüş tutarı bir maldır.

205 * Usûlün nafakaya hak kazanmaları için fakir olmaları şarttır. Kazanmaya, çalışmaya güçlerinin yetmesi şart değildir. Bir kimsenin, annesi ile babasından yalnız birinin nafakasını sağlamaya gücü yetirse annesinin nafakasını sağlama önceliği vardır.

206 * Yakınlara nafakanın gerekli olması için şartlar şunlardır:

a) Nafaka ile yükümlü olan; nafakayı verecek, harcamaları karşılayacak kimsenin, geçimi sağlanacak, kendisine nafaka verilecek kişiye mîrasçı olacak derecede neseb yönünden akrabâ olması gerekir. Kişinin eşi bu kuralın dışındadır.

لاَ تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلاَ مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ

= ***Ne bir anne çocuğu yüzünden, ne de*** *(çocuk kendisinin olan)* ***bir baba çocuğu sebebi ile zarara sokulmasın. Mîrasçıya düşen de bunun gibidir.*** [342] Bu âyete göre, anne, baba ile çocuklar arasındaki bir takım hak ve yükümlülükler diğer mîrasçılar arasında da söz konusu olur. Bu kapsama, gerektiğinde geçim masraflarını karşılamak da girer.

(Küleyb bin Menfaa'nın) dedesi (bir gün) Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a gelip: Ey Allâh'ın Resûlü! Kime iyilik edeyim *diye sordu. (Efendimiz ona) şöyle buyurdu:* **Annene,** (sonra) **babana,** (sonra) **kızkardeşine,** (sonra) **erkek kardeşine ve** (sözü geçen bu kimselerden) **sonra gelen yakınına** (iyilik et)**. Bu** (yapılması) **gereken bir vazîfedir.** (Bunlar) **ilişkileri devam ettirilmesi gereken yakınlardır.** [343]

b) Akrabânın yoksul olması gerekir. Bu da ya malı olmamakla veyâ çalışmaya gücü yetmemekle meydana gelir. Çalışmaya gücün yetmemesi yaş küçüklüğü, yaşlılık, akıl hastalığı veyâ sürekli olan hastalık gibi nedenlerle olur. Ancak anne ve baba bu hükmün dışındadır. Çünkü anne ve baba, sağlıklı ve güçlü olup çalışmaya güçleri yetse bile kendilerine nafaka desteği sağlanır. Bu duruma göre, anne, baba ve eş dışındaki akrabâlar zengin olur veyâ çalışmaya güçleri yeterse kendilerine nafaka gerekmez.

c) Nafaka verecek kişinin, gerek zenginlik gerekse çalışıp kazanmaya güç yetmesi bakımından yoksul akrabâsının geçimini sağlayacak durumda olması gerekir.

Sizden biriniz yoksul düşerse (eline geçen maddî imkânlardan faydalanmak konusunda) **önce kendi ihtiyaçlarını karşılasın. Bundan artarsa âile fertlerinin ihtiyâcına harcasın, yine artarsa diğer akrabâlarına harcasın.** [344]

207 * Din ayrılığının nafakaya etkisi: Bir müslüman, kâfir olan akrabâlarının nafakasını vermeye zorlanamadığı gibi kâfir olan bir kimse de müslüman olan yakınlarının nafakasını vermeye zorlanamaz. Çünkü nafaka hakkı, hukûken mîrasçı olma yetkisine bağlı bir haktır. Dinlerin farklılığı, farklı olması da karşılıklı mîras alıp vermeğe engeldir.

لاَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ

= **Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mîrasçı olamaz.** [345]

لاَ يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ شَتَّى

= **İki** (ayrı) **dînin bağlıları birbirlerine mîrasçı olamazlar.** [346]

Küfür (; müslüman olmayanlar, İslâm dîninin hükümlerine uymadıkları için dinlerinin isimleri farklı olsa da küfür ehli olarak) tek millettir (; dinleri birdir, bâtıl bir din üzeredirler). Ne biz (müslümanlar) onlara, ne de onlar bizlere mîrasçı olamaz. [347]

Ancak usûl, fürû ve eşin bu konudaki hükmü farklıdır. Çünkü hanımın nafaka hakkı, dinler farklı olsa da evlilik akdinin bir gereğidir. Müslüman bir çocuk:

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

= ***Onlarla*** *(; anne ve baban ile)* ***dünyâda iyi geçin*** [348] âyetinin hükmü gereğince müslüman olmayan anne ve babasının nafakasını vermek, onların ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Çünkü bir kimsenin Allâh'ın vermiş olduğu nîmetler içinde yüzerken anne ve babasını açlıktan ölmeğe terk etmesi onlarla iyi geçinme sayılmaz. Çocuklar ve torunlar ile anne ve baba tarafından olan dede ve nineler de bu konuda anne ve baba gibidirler. Çünkü onların nafaka hakkı doğuma dayalı bir haktır ve bu konuda anne ve baba gibidirler.

208 * Kişinin eşine vermekle yükümlü olduğu nafaka hakkı aşağıdaki durumlarda düşer, eşinin nafakasını karşılaması gerekmez:

a) Eşlerden birisinin ölümü: Koca nafakayı vermeden ölse kadın bunu onun malından alamaz. Kadın ölürse mîrasçılar da bunu talep edemez.

b) Kadının itaatsizliği: Kadının kocasının meşrû isteklerine itaat etmemesi ve özürsüz yere yatağı ve evi terk etmesi hâlinde kocanın nafaka yükümlülüğü düşer.

c) Kadının dinden çıkması: Kadın Allah korusun irtidât edince; dinden çıkınca kocasının nafaka yükümlülüğü düşer. Çünkü bu durumda kadının cinsel yönlerinden yararlanmak da câiz olmaz. Yeniden İslâm dînine dönünce nafaka hakkı da doğar.

d) Kadının ma'siyet; günah işleme yolu ile sebep olduğu ayrılık nafaka hakkını düşürür. Meselâ: Onun irtidâtı veyâ kocası İslâm dînine girdiği; müslüman olduğu hâlde onun küfürde devam etmesi veyâ üvey oğlu ile cinsel ilişki kurması gibi durumlarda onun nafaka hakkı düşer. Çünkü günah işleme yolu ile evlilikteki cinsel yararlanma esâsını kaldırmıştır. Bu yüzden kişinin eşi, nâşize; itaatsiz durumuna düşer. Ancak onun sâdece evde oturma hakkı devam eder. Çünkü bu hak günah işlemekle düşmez.

Koca tarafından meydana getirilen ayrılık, ma'siyet yolu ile olsun veyâ olmasın kadının nafaka hakkını düşürmez.

209 * Temel ihtiyaçlardan olan ev, gerekli ev eşyâsı, kışlık ve yazlık elbise, gerekli silâh ve kitap, bir aylık veyâ bir yıllık yiyecek gibi şeylerin bulunması, zenginlik değildir. Bu sebeple bunlara sâhip olan bir kimse de nafakaya hak kazanabilir. Temel ihtiyaçlardan fazla olan şeyler, isterse nafaka cinsinden bulunmasın zenginlikten sayılır. Bu durumda bunlara sâhip olanlar nafaka almaya hak kazanamazlar, eşler bu hükmün dışındadır.

210 * Yemek yapmak, ekmek pişirmek, elbise yıkamak, oda süpürmek gibi tüm ev ile ilgili işleri yapmaya isterse zengin, tanınmış kimselerden olsunlar kadınlar diyâneten; dînî açıdan mecburdur, zorunludurlar. Hattâ bir erkek, evinde yenilecek yemekleri pişirmek için eşini kirâlasa kirâlama sahih olmakla birlikte kadının ücret alması câiz olmaz. Çünkü bir kişinin diyâneten yapmak zorunda olduğu bir işi yapması sonucunda bir ücret alması helâl değildir. (Bu bölümdeki 94 üncü maddeye de bakınız.)

İslâmda Kazancın, Geçimi Sağlamak İçin Çalışmanın Önemi

211 * Bir müslümanın kendisi ve geçimlerini sağlaması üzerine gerekli olan kimseleri geçindirmeye ve borçlarını ödemeye yetecek kadar helâlden kazanması, helâlinden kazanmaya çalışması farzdır:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

= ***Temiz ve helâl rızıklardan yiyin, sâlih ameller yapın** (, işleyin).* [349]

طَلَبُ الْحَلالِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

= **Her müslüman üzerine helâli aramak vâcibtir** (, bir görevdir). [350]

مَنْ أَكَلَ طَيِّبًا وَعَمِلَ فِي سُنَّةٍ وَأَمِنَ النَّاسُ بَوَائِقَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ

= **Kim helâl lokma ye**(mek için çalışır, çabala)**r, sünnet üzere** (; dînin emirlerine uygun olarak) **amel eder, insanlar da onun şerrinden** (, kötülüğünden, ondan kendilerine bir kötülük gelmeyeceğinden) **emîn olurlarsa cennete girer.** [351]

فَاعْمَلْ عَمَلَ امْرِئٍ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَمُوتَ أَبَدًا وَاحْذَرْ حَذَرًا تَخْشَى أَنْ تَمُوتَ غَدًا

= **Hiç ölmeyeceğini zan eden biri gibi** (dünyâ için) **çalış, yarın ölecek biri gibi** (âhiretin için amel işleyerek) **tedbirli** (davran ve ölüme, hesâba hazırlıklı) **ol.** [352]

* Kişi için gerekli olan çalışıp çabalamaktır. Rızkı, dünyâ nîmetini, malı mülkü istediğine dileği kadar veren yüce Allah'tır. İnsan kendisine ne takdîr edildiğini; kaderinde ne olduğunu, ne kadar takdîr edildiğini bilmediği için sebeplere sarılarak çalışmalı, bu dünyâda kendisine verilenlerin bir imtihan, bir imtihan vesîlesi olduğunu düşünerek varlık ve yoklukta şükrünü yerine getirmeye gayret etmelidir.

Yüce Allâh'ın dilediğine rızkı bol vermesi, kendi katındaki bir üstünlük, değer ve nîmet dolayısı ile değildir. Yine O, dilediğine rızkı kısar. Bu durum da onlara yönelik bir düşmanlık ve cezâlandırma sebebi ile değildir. Bunlar birer imtihan vesîlesidir. Görülmez mi ki, yüce Allah mü'minlerin bir kısmına rızkı bol vermiş, diğerlerine kısmıştır. Bolluk verilenler Allah katındaki üstünlükleri, değerleri ve nîmetleri sebebi ile bu durumda değildirler ki bu, Allah'tan onlar için bir mükâfat olsun. Yine darlık içinde bulunanlar Allâh'a karşı işledikleri bir suç veyâ kötülükten dolayı bu durumda değildirler. Bunların hepsi bir imtihan vesilesidir... Müslüman kişiye gereken, insanların bir kısmına Cenâb-ı Hakk'ın rızkı bol verdiğini bir kısmına ise kıstığını gördüğünde, O'nun rızkı bol verilene kısmaya, kısılana ise bol vermeye güç yetirdiğini bilmesi gerekir. Aynı şekilde bu hususlar rızkı kısmanın ve bol vermenin bir üstünlük, değer ve nîmet veyâ bir suç ve günah sebebi ile değil, aksine imtihan vesîlesi ile olduğunu göstermektedir. [353]

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

= ***Deki: Rabbim rızkı dilediğine*** *(geniş, bol)* ***verir, dilediğine*** *(az verir)* ***kısar; fakat insanların çoğu*** *(bunun hikmetini)* ***bilmezler***. [354]

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ

= ***Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı*** *(; sizleri rızık açısından farklı yaratarak kiminize kiminizden daha bol rızık verdi)*. [355]

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا

. = ***Dünyâ hayâtında onların geçimliklerini*** *(; rızıklarını)* ***biz paylaştırdık. Bir kısmı diğer****(ler)****ini istihdâm etsin*** *(; işlerinde, hizmetinde, emrinde çalıştırsın)* ***diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık.*** [356]

إِنَّ اللَّهَ يُعْطِي الْمَالَ مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لاَ يُحِبُّ وَلاَ يُعْطِي الْإِيمَانَ إِلاَّ مَنْ يُحِبُّ

= **Yüce Allah malı** (, mülkü) **sevdiğine de sevmediğine de verir, îmânı sâdece sevdiği kişilere ihsân eder** (; bahşeder; bağışlar, verir). [357]

Dünyâdan olan (; sana verilen, sana nasip olan) rızkına kanaat et. Muhakkak Rahmân (; dünyâda herkese merhamet eden Allah), rızık konusunda kullarından bir kısmını diğerlerine üstün kılmıştır. Böyle yapmakla hepsini imtihan etmektedir. Rızkı genişçe (, fazlaca) verdiğini imtihan eder ki; Allâh'a şükrü, kendisine rızık olarak verip mal mülk sâhibi kıldığı şeylerde onun üzerine farz kıldığı hakkı yerine getirmesi nasıldır? [358]

Kazâ ve kaderin var olduğuna delâlet eden (; delîl olan) şeylerden birisi de, akıllı kimse(ler dünyâda) sıkıntı içinde yaşarken, ahmak (; aklını gereği gibi kullanamayan; anlama, kavrama yetenekleri az gelişmiş) kimselerin ise son derece güzel bir yaşayış

içinde olmasıdır. [359]

212 * İslâmda kazanç, geçimi sağlamak için çalışıp çabalamak, aslında ilim gibi bütün müslümanlar ile ilgili, çok önemli bir görevdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

طَلَبُ كَسْبِ الْحَلاَلِ فَرِيضَةٌ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ

= **Farz olan ibâdetler**(i yerine getirdik)**ten sonra helâl kazanç için** (çalışmak) **farzdır** [360] buyurmuştur. Çünkü her müslüman, yükümlü olduğu görevleri kazanç sâyesinde yerine getirebilir. Bu görevlerin yapılması güç, kuvvet ve sağlığa bağlıdır. Kuvvet ile sağlık da gıdaya ve diğer ihtiyaçlara bağlıdır. Bunlar da ancak kazançla olur. Bu sebeple kazanç elde etmek için çalışmak da önemli bir görevdir, bir farzdır.

Şöyle ki, kazanma hüküm bakımından derece derecedir. Herkese gereken miktarda yâni kendini ayakta tutacak kadar kazanmak zengin olsun, fakir olsun herkese farzdır. Çünkü farzların yerine getirilmesi için başka bir yol yoktur. Farzların yerine getirilmesine araç olan şeyler de farz olur. Kişi, daha fazlasını kazanmayabilir. Çünkü Efendimiz:

مَنْ أَصْبَحَ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ آمِنًا فِي سِرْبِهِ عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا

= **Her kim vücutça sağlıklı, kalben emîn olup yanında gününe yetecek kadar da rızkı** (var) **olarak sabahlarsa bütün dünyâ ona verilmiş gibidir** [361] buyurmuştur.

Kişinin borcu yoksa hüküm böyledir. Eğer kişinin borcu varsa borcunu ödeyecek kadar kazanması yine farz olur. Çünkü borcun ödenmesi için çalışıp, çabalamak gerekir.

اَلدَّيْنُ مَقْضِيٌّ

= **Borc**(un) **öden**(mesi gerek)**ir**. [362] Borcu ödemek ise ancak çalışmakla, kazanmakla mümkün olur.

213 * Kişinin, eşi ve akıl bâliğ olmamış, geliri olmayan küçük çocukları varsa onların geçimini sağlayacak kadar kazanması da farzdır. Çünkü eşin; hanımın nafakasını karşılamak kocanın yükümlüğündedir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ

= **Bakmakla sorumlu olduğu kişileri**(n temel ihtiyaçlarını karşılamayarak) **ihmâl etmesi, kişiye günah olarak yeter** [363] buyurmuştur. Günah işlemekten kaçınmaksa farzdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Günahlardan öylesi vardır ki onları ne namaz, ne oruç, ne hac, ne de umre siler** (; bu ibâdetleri yapmak bâzı günahlara keffâret olmaz) *buyurdu. Bunun üzerine sahâbe:* Peki o günahları ne siler *diye sorunca (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **Geçimi sağlama yolunda çekilen sıkıntılar** *cevâbını verdi.* [364]

Bir kimse geçimini sağlayacak miktârın üzerinde kendisi ve âilesi için saklayacağı bir mal kazanmak isterse bunu da yapabilir.

214 * Kişinin yaşlı ve fakir anne babası varsa onların geçimlerini sağlayacak kadar kazanması da farzdır. Çünkü kişi, fakir olsa bile kazanacak durumda ise onların nafakasını ödemesi, geçimlerini sağlaması gerekir.

Anne baba dışındaki mahrem yakınların nafakasını sağlamak için kazanmak farz değildir. Çünkü onların nafakasını, geçimlerini karşılamak ancak zenginlik durumunda gerekli olur. Ancak bu akrabâların geçimlerini sağlaması için kişi teşvik edilir. Çünkü böyle yapmakta sıla-i rahim; akrabâlık bağlarını güçlendirme vardır. Akrabâlık bağlarını korumak ve güçlendirmek ise dînen mendubtur.

215 - Fakirlere yardım, düşkünlere iyilik etmek için kendisine yetecek miktardan fazla kazanç sağlamak müstahsendir. Böyle bir kazanç nâfile ibâdetten daha fazîletlidir. Çünkü bunun faydası başkalarına da dokunur.

216 * Rahat geçinebilmek amacı ile iyi imkânlara kavuşmak ve darlık içinde yaşamamak için daha fazla kazanç sağlamanın mubah olduğunu belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ

= **Sâlih** (; iyi ve dürüst) **kimse için, hayırlı mal ne güzeldir** [365] buyurmuş ve şöyle duâ etmiştir:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ أَوْسَعَ رِزْقِكَ عَلَيَّ عِنْدَ كِبَرِ سِنِّي وَانْقِطَاعِ عُمُرِي

(; Allâhım! Yaşlılığımda ve ömrüm bitmeye yaklaştığında rızkımı geniş, bol kıl.) [366]

217 - Helâl yoldan kazanılmış olsa bile, insanlara karşı büyüklenme ve övünüp gururlanmak için yapılan kazanç haramdır. Serveti ve makâmı dolayısı ile diğer insanlara büyüklük taslayan, onlara tepeden bakanlar âhirette Allâh'ın gazâbına uğrayacaklardır.

Çeşitli Kazanç Yollarının Üstünlük Derecesi

218 * Kazanma, kazanç arama helâl yollarla mal elde etmektir. Çeşitli kazanç elde etme yolları vardır: Bunlar işçilik yapmak; ücretle başkasının işinde çalışmak, cihad etmek, ticâret, ziraat ve zanâat veyâ zenâat yâni el ustalığı gerektiren bir meslek sâhibi olmaktır. Âlimlerin çoğunluğuna göre mubah olma açısından bunların hepsi aynıdır.

إِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى وَلَدِهِ صِغَارًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَإِنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى أَبَوَيْنِ شَيْخَيْنِ كَبِيرَيْنِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ يُعِفُّهَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

= (Kişi, evinden) **küçük çocuklarının geçimlerini sağlamak üzere** (çalışmak için) **çıkmışsa Allah yolundadır, yaşlı anne babasına hizmet etmek üzere çıkmışsa Allah yolundadır, çalışıp kendini dilencilikten korumak** (, başkalarına el açıp muhtaç olmamak) **için** (çalışmak üzere çıkmışsa) **Allah yolundadır.** [367]

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ دَرَجَةٍ لاَ يَنَالُهَا إِلاَّ أَرْبَابُ الْهُمُومُ

= **Cennette bir derece vardır ki ona, âilesini geçindirmek için sıkıntı çekenler** (ve bu yolda zorluklara sabredenler) **ulaşır.** [368]

Bir def'asında Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Sa'd (bin Muâz radiyallâhü anh) ile karşılaşıp tokalaşınca ellerinin nasırlaşmış olduğunu gördü. Bunun sebebini sorduğunda o: Âilemin geçimini sağlamak için kürek ve kazma ile çalışıyorum *dedi. Bunun üzerine Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) onun elini öptü ve:* **Bunlar yüce Allâh'ın sevdiği iki eldir** *buyurdu.* [369]

Âlimlerin bir kısmına göre ise kazanç yollarının en fazîletlisi, cihad etme yoludur. Daha sonra sırası ile ticâret, ziraat ve zanâat; bir meslek sâhibi olmaktır. Bâzılarına göre ziraat ticâretten daha fazîletlidir.

* Kişi geçimini sağlamak için öncelikle mizâcına, karakterine uygun ve meşrû mesleklerden, meşrû kazanç yollarından birini seçmeli, seçmeye çalışmalıdır.

Helâl kazanç sağlamak üzere çalışmaya başlanılan bir işte önemli olan rızkı veren-nin yüce Allah olduğuna inanarak O'na güvenerek çalışılması, işin ve görevin gerektirdiği

kurallara uyulması ve işinde, mesleğinde sebat edilmesi; iş ile ilgili verilen karardan sık dönülmemesi, o işi sonuna kadar götürülmesi, sabırlı olunması gerekir. Ayrıca işinde ve mesleğinde başarılı olabilmesi, emeğinin boşa gitmemesi, yüzünün kara çıkmaması için yüce Allah'tan samîmiyetle yardım istenilmesi gerektiği de unutulmamalıdır.

مَنْ أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ فَلْيَلْزَمْهُ

= (Meşrû) **bir işten** (bir rızık) **kazanan kimse o işe devam etsin.** [370]

Yâni Allah Teâlâ, kuluna bir yönden bir rızık kapısını açınca, o işe bağlı iş durumu bozulmadıkça kul o yönü ve sebebi bırakmamalı, o yönden rızkını kazanmaya devam etmelidir, onu bırakıp başka yöne, başka bir işe gitmemelidir. Çünkü her iş herkes için uygun olmaz; çalıştığı işi bırakıp başka işe geçen kişi, yeni işten hayır görmeyebilir. [371]

إِذَا سَبَّبَ اللّٰهُ لِأَحَدِكُمْ رِزْقًا مِنْ وَجْهٍ فَلاَ يَدَعْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ لَهُ أَوْ يَتَنَكَّرَ لَهُ

= **Allah birinize bir yönü** (, bir işi) **rızkına sebep kılarsa bu iş** (o kimse için olumsuz anlamda) **değişinceye veyâ güçleşinceye kadar o işi terk etmesin.** [372]

Kısaca bir mü'min meşrû olmak kaydı ile herhangi bir yoldan, herhangi bir iş ve meslekten geçimini sağladığı, varlık kazandığı zaman o yolu bırakmamalı, çalışmasını o yolda sürdürmelidir. Ancak o yolla kazanç kazanmak ve geçimi devam ettirmek güçleştiği takdirde, başka bir yöne başvurmalıdır. Çünkü rızık kapıları pek çoktur:

اَلْبِلاَدُ بِلاَدُ اللّٰهِ وَالْعِبَادُ عِبَادُ اللّٰهِ فَحَيْثُمَا أَصَبْتَ خَيْرًا فَأَقِمْ

= Bütün beldeler Allâh'ın (beldeleri)**, kullar da Allâh'ın kullarıdır.** (Bu sebep ile) **nerede hayra ulaşmışsan** (, nereyi hayırlı, iyi ve uygun görürsen) **orada ikâmet et** (, orada otur, oraya yerleş ve rızkını orada ara)**.** [373]

219 * Cihad (جهاد), sözlükte güç ve kuvvet anlamında gayret etmek; çalışıp çabalamak, bir işi yapabilmek için bütün imkânları kullanmak, bütün gayret ve çabayı o iş için harcamak demektir. Hanefîlere göre bir terim olarak cihad; insanları hakk dîne dâvet etmek ve bunu kabul etmeyen kimselerle mal ve can ile savaşmak demektir. [374]

بُعِثْتُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ بِالسَّيْفِ حَتَّى يُعْبَدَ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَجُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَتِ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي

= **Sâdece Allâh'a kulluk edilmesi,** (herhangi bir şeyin) **O'na ortak koşulmaması için ben kıyâmetten önce kılıçla birlikte gönderildim.** (Benim) **rızkım** (cihad yolu ile) **mızrağımın gölgesi altında kılındı. Zillet** (; aşağılanma) **ve** (savaşta yenilerek) **küçük düşmek benim emrime karşı gelenlerin üzerinedir.** [375]

Müslümanlar için gerektiğinde cihada koşmak, İslâmiyeti yüceltmek, İslâm yurdunu ve varlığını korumaya çalışmak farzdır. Bu farzın kapsamı duruma göre genişler; eli silâh tutan müslümanların bir kısmına ve yeterli olmazsa hepsinin üzerine cihad farz olur. Bu uğurda düşman ile çarpışan, düşmanı sindiren İslâm mücâhitleri gâzi ve bu yolda ölenler de şehitlik rütbesini kazanırlar.

* Savaşmak, din uğruna cihad etmek anlamındaki gazâ teriminden türeyen gâzi kelimesi, Allah yolunda, yüce Allâh'ın emrine uymak ve O'nun rızâsını kazanmak için can, mal, nâmus, vatan gibi kutsal değerler için savaşan ve savaştan sağ olarak dönen kimselere verilen isim veyâ unvandır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'de otururken yanında bir mezar kazılıyordu. Oradakilerden biri kabre bakarak: Bir mü'min için ne fenâ bir yer *dedi. Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **İyi** (bir şey) **söylemedin** *dedi. Adam:* Mezarı kasd etmedim ey Allâh'ın Resûlü! Allah yolunda şehit olmanın burada yatmaktan daha iyi olacağını kasd etmiştim *diye sözünü açıkladı. (Bu söz üzerine Efendimiz) üç kez:* **Allah yolunda şehit olmak gibi** (fazîletli) **bir şey yoktur** *buyurdu.* [376]

220 * Şehitlere ölü denilmesi doğru değildir. Şehitler ebedî, sonsuz bir hayat sâhibidir ve yüce Allah onları mânevî huzûrunda rızıklandırır. Bu sebeple şehitlik büyük bir rütbedir.

وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لاَ تَشْعُرُونَ

= ***Allah yolunda öldürülenlere, ölüler demeyiniz. Onlar, diridir*** *(, hayattadırlar)**,* ***fakat siz fark etmezsiniz.*** [377]

221 * Cihad sonunda müslümanların gâlib gelerek ganîmet elde etmeleri, en fazîletli bir kazançtır. Çünkü bu sâyede düşman yenilmiş, İslâm üstün kılınmış ve din ile dünyâ kazancı elde edilmiş olur. Bu mallar, İslâm devlet başkanı tarafından belirli bir oranda mücâhitlere dağıtılır. Mücâhitlerin bu malları dağıtılmadan kendi kendilerine almaları, karışıklığa sebep olacağı, diğer mücâhitler ile hazînenin haklarına aykırı düşeceği için helâl değildir.

İnsanların diğer geçim yollarına kendilerini vererek cihadı ihmâl etmeleri yasaktır.

أَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ

= **Sığırların peşine düştüğünüz, tarımı** (, tarımla geçinmeyi) **seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet** (, öyle bir aşağılanma) **verir ki, dîninize tekrar geri dönünceye kadar onu üzerinizden atamazsınız.** [378]

222 * İslâmda ticâret de çok önemli bir kazanç yoludur. Çünkü ticâret toplumların yükselmesine ve mutluluğuna sebeptir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

تِسْعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ فِي التِّجَارَةِ

= **Rızkın onda dokuzu ticârettedir**. [379]

اَلتَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

= **Dürüst ve güvenilir** (müslüman bir) **tüccâr,** (kıyâmet günü) **peygamberler, sıddîkler, şehitler ile bir aradadırlar** [380] buyurarak, müslümanları ticârete teşvik etmiştir.

223 * İslâmda zirâat da önemli bir kazanç yoludur. Bunun faydası çok fazladır. Zirâat, ekip biçme, tarımla uğraşma insanlarla birlikte doğmuştur. Zirâat ile ilk uğraşan kimse, hazreti Âdem aleyhisselâmdır. Zirâatın önemini belirtmek üzere Efendimiz:

أُحْرُثُوا فَإِنَّ الْحَرْثَ مُبَارَكٌ

= **Zirâat yapın** (, zirâat ile meşgul olun)**. Çünkü zirâat** (ile uğraşmak) **berekettir** (, bereketlidir, berekete sebeptir) [381] buyurmuşlardır.

اَطْلُبُوا الرِّزْقَ فِي خَبَايَا الْأَرْضِ

= **Rızk, yerin derinliklerinde** (, altında, alt kısmında) **arayın.** [382]

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın bu tavsiyesi, hem zirâat, hem de mâdencilik ile uğraşmak konusunda geçerlidir.

لاَ يَغْرِسُ مُسْلِمٌ غَرْسًا وَلاَ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ وَلاَ دَابَّةٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ كَانَتْ لَهُ صَدَقَةٌ

= **Bir müslüman bir ağaç diker veyâ ekin eker, ondan bir insan veyâ hayvan veyâ başka bir şey** (, herhangi bir canlı) **yerse bu onun için bir sadaka olur.** [383]

إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَبِيَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لاَ يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَفْعَلْ

= **Birinizin elinde** (dikmek üzere) **bir hurma fidanı varken kıyâmet kopuyor olsa bile derhâl** (, vakit geçirmeksizin, hemen) **onu diksin.** [384]

224 * İslâmda zanâat veyâ zenâat yâni insanların maddî ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan, el ustalığı, hüner ve tecrübe gerektiren işler ve meslekler de, çok geçerli bir kazanç yoludur. Birçok meslekler vardır. Bunların bir kısmı toplum hayâtı için gereklidir. İnsan kendisi için en faydalı, geçerli ve seçkin mesleklerden birini seçmelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), meslek sâhibi olmanın önem ve fazîletini belirtmek üzere de şöyle buyurmuşlardır:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللّٰهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

= **Hiç kimse elinin emeği ile kazandığını yemekten daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allâh'ın peygamberi Dâvud aleyhisselâm da kendi el emeğini yerdi.** [385]

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ

= **Allah, zanâatkâr** (; meslek sâhibi) **mü'mini sever.** [386]

225 * İslâmda dilenme aslında bir kazanç yolu değildir. Az çok kazanabilmeye gücü yeten bir müslümanın dilenmesi haramdır. Müslüman yüksek bir şerefe sâhip olduğu için onun rûhu dilenmeye tenezzül etmez; kendisini küçük duruma düşürmez.

لاَ يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ

= **Mü'minin kendini küçük düşürmesi uygun** (, câiz) **değildir.** [387]

Ancak, çalışarak kazanç sağlamak için hiç gücü olmayan bir kimseye dilenme gerekli olur. Böyle güç bir durumda kalan kimse, dilenmeyi bırakıp açlıktan ölecek olsa günah işlemiş olur. Çünkü kendisini tehlikeye atmış, bir tür intihâr etmiş sayılır. Böyle bir durumda dilenmek, hayâtın karşı konulamayan ihtiyaçlarından ileri geldiği ve hayâtı devam ettirmek de bir zorunluluk olduğu için alçalmak, küçülmek sayılmaz.

İhtiyâcı olmadığı hâlde sebepsiz yere dilenen kimse için Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

وَلاَ فَتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلاَّ فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ

= **Dilenme kapısını açan bir kula, Allah mutlaka fakirlik kapısını açar**. [388]

لَوْلاَ أَنَّ الْمَسَاكِينَ يَكْذِبُونَ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُمْ

= **Eğer miskinler** (; ihtiyaç sâhipleri, gerçeği söyleyip) **yalan söylemeselerdi, onları**(n istediklerini vermeyerek) **reddedenler felâh bulmazdı** (; kurtuluşa eremezdi)**.** [389]

226 * Bir fakir, dilenmeye de güç yetiremeyecek bir durumda bulunur ise bundan

haberi olan, bunu öğrenen her hangi bir müslümana, kendisi veyâ başka birisi aracılığı ile o fakire yemek yedirmek, onun ihtiyâcını karşılamak ve hayâtını kurtarmak bir görev olur.

مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبْعَانًا وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ

= **Komşusu aç iken bunu bildiği hâlde tok yatan bana** (, benim getirdiğim hükümlere gereği gibi) **îmân etmiş değildir.** [390] Bu görev yapılmaz, hiç kimse yemek vermez ve o kimse ölürse durumdan haberi olan müslümanlar günahta ortak olurlar.

أَيُّمَا أَهْلُ عَرْصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمُ امْرُؤٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللّٰهِ تَعَالَى

= **Hangi mahalle halkı, içlerinde aç birisi olduğu hâlde tok olarak sabahlarsa yüce Allâh'ın teminat ve güvencesi onlardan uzak olur.** [391]

Şu da bilinmelidir ki, bir günlük yiyeceği olan bir fakirin dilenmesi helâl değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kimin yanında kendisine yetecek malı olduğu hâlde dilenirse kendisini ateşe götürecek şeyi çoğaltmış olur** *buyurdu. Orada bulunanlar:* Yâ Resûlullah! Kişiye yetecek malın (, varlığı ile birlikte dilenmek uygun olmayan zenginliğin) miktârı (, ölçüsü) nedir *dediler. (Efendimiz):* **Ona öğle ve akşam yemeğinde yetecek kadardır.** *Diğer bir rivâyette:* **Onu bir gün bir gece veyâ bir gece bir gün doyuracak yiyeceğinin olmasıdır**. [392]

İslâma Göre İşveren ve İşçinin Görevleri ve Hakları [393]

227 * İşveren ile onun işinde çalışan kimsenin hak ve görevlerini kapsayan iş akdi, İslâm hukûkunda icâre akdi; kirâlama akdi içinde yer alan bir akid türüdür.

İslâm âlimlerinin çoğunluğu göre icâre akdinin câiz olduğuna dâir Kur'ân, sünnet ve icmâdan deliller vardır. Kur'ân'da bu konuya delîl olmak üzere şöyle buyrulmaktadır:

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ

= ***Eğer onlar*** *(; bâin talâk ile ayrılmış olduğunuz ve çocuğunuzun annesi olan kadınlar)* ***çocuklarınızı sizin için emzirirlerse onlara karşılığını*** *(; ücretlerini)* ***verin.*** [394]

Sünnetten delil ise Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ

= **Ücretli çalıştırdığınız kimselere ücretini** (daha çalışanın) **teri kurumadan** (geciktirmeyip) **ödeyiniz** [395] buyruğudur.

Ücretin verilmesinin emredilmesi icârın; kirâ, kirâlama akdinin sahih olduğuna delildir. Ayrıca Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

مَنِ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَلْيُعْلِمْهُ أَجْرَهُ

= **Her kim bir** (iş yapmak üzere birini) **ücretli tutarsa ona alacağı ücreti** (işi yaptırmadan, işe başlamadan önce) **bildirsin** [396] buyruğu da buna delildir.

228 * Sözlükte îcârın mânâsı, menfaatin satılması demektir. Şer'î mânâsı da aynen sözlükteki anlamı gibidir. Bundan dolayı icâr, ivaz yâni bedelli, bir bedel karşılığında menfaatler üzerinde yapılan bir akittir.

İcârın; kirânın, kirâya vermenin rüknü icâb ve kabûldür. Bu da icâre, isticâr, kirâya verme, kirâlama lâfızları ile olur.

229 * İş akdi, işçinin ücret karşılığında belirli bir süre çalışması veyâ belli bir işi görmesi üzerine kurulan akittir şeklinde tanımlanabilir. İslâm hukûkunda iş akdi, işçinin;

çalışan kimsenin hem belirli bir süre zarfında çalışmasını, hem de belirli bir işi yerine getirmesini, yapmasını konu almakta olup modern hukûka nispetle daha kapsamlıdır.

230 * İş akdinin taraflarını ecîr ile müste'cir (, müstecir) meydana getirir.

Ecr; bir iş, bir hizmet karşılığı verilen şey, bedel, ücret demektir. Ecîr; ücretli, ücretle çalışan, ücretle çalışmak üzere tutulan, gündelikçi demektir. Müste'cir; kirâ ile (birini) tutan, kirâlayan, kirâya veren demektir. Emrinde, işinde, işyerinde ücretle bir veyâ birkaç kişi çalıştırdığı için işverene de müste'cir denir.

Ecîr; ücretli, işçi, bir bedel karşılığı iş yapan kimse iki türlüdür: Ecîr-i hâs ve ecîr-i müşterek.

Ecîr-i hâs (, ecîri hâs), hâs ecir, özel işçi; ücret karşılığı belirli bir süre sâdece tek bir kişi, tek bir işveren için çalışan kimse demektir. Birinin evinde iş yapan hizmetçi, bir iş yerindeki işçi, memur, bekçi gibi kişiler özel işçidir. Tanımda geçen belirli kişi, bir veyâ daha fazla kişi olabilir.

231 * Özel işçinin hükmü şudur: Kendisini kirâlayan işveren dışında başka birinin işinde, başka birisi için çalışması câiz olmaz. Hattâ farz namazlar ile bunlara bağlı sünnet namazlar dışında nâfile namaz bile kılamaz. Eğer kendisini kirâlayan işverenden başkasına çalışırsa çalıştığı kadar ücreti düşülür. Çünkü özel işçide önemli olan işçinin iş yaparak ücreti hak etmesi değil, işçinin kendisini işverene teslim etmesi, kendisini çalıştırma imkânı vermesi, iş yapmak üzere işyerinde işverene kendisini hazır tutmasıdır.

232 * Özel işçi, çalışma süresi içerisinde iş yerine gelip kendisini bir işverene teslim ettiği yâni işverene kendisini çalıştırma imkânı verdiği hâlde kendisini kirâlayan kişi veyâ kişilerden gelen bir sebeple çalışmasa, kendisine işveren tarafından iş verilmese dahi ücrete hak kazanan kişidir.

233 * Ecîr-i müşterek (ecîri müşterek), müşterek işçi, birden fazla işverene iş yapan ortak işçi: Boyacı, demirci, ütücü ve bunlara benzer herkese iş yapan kişi demektir. Böyle bir işçi hakkındaki hüküm, bütün insanlara iş yapmasının câiz olduğu şeklindedir. Onu ücretle tutan kimsenin, onu başkasına iş yapmayı yasaklama hakkı yoktur.

Müşterek işçi, bütün insanlara iş yapan yâhut kendisini teslim ederek değil de yaptığı iş ile ücrete hak kazanan kişidir. Zanaatkâr; sanatkâr, boyacı, temizleyici ve benzeri kimseler gibi.

Müşterek işçi aynı anda birkaç kişiden iş kabul edendir. Çünkü onun hakkında akde; anlaşmaya, sözleşmeye konu olan şey işin kendisi veyâ eseridir. O hâlde o herkesten iş kabul edebilir. Çünkü onun menfaatleri bir kişinin hakkına zarar vermez. İşte bu yüzden ona müşterek işçi denilmiştir.

Özel işçi ise işverenden başkası için çalışma imkânı bulunmayandır. Çünkü onun menfaatleri akit müddetince müstecirin; işverenin hakkıdır. Aldığı ücret de bir menfaat karşılığıdır. İşte bundan dolayı da onun yaptığı iş bozulsa dahi, ücret almaya hakkı vardır.

234 * İş akdi kuruluş yönünden asıl özelliğini, akit konusu olan emek ve bunun karşılığı olan ücret yönünden gösterir. Akit konusu itibârı ile iş akdinin ilk şartı işçinin harcayacağı emeğin bilinmesi ve belirlenmesidir. Bu da özel işçi ve müşterek işçi ayırımına paralel olarak ya işçinin çalışma süresinin ya da göreceği işin tespiti ile sağlanır. Bu sebeple çalışma süresinin ve yapılacak işin önceden, tarafları herhangi bir anlaşmazlığa sürüklemeyecek biçimde belirlenmesi akdin sıhhat şartı olduğu gibi tarafların hukûkunun korunması açısından da önemlidir. Süre üzerine kurulan iş akdinde işçinin şahsen tespiti ve çalışma şartlarının bilinmesi de akit konusunun bilinmesini kolaylaştıracağı için gereklidir.

235 * Akit konusu işin yapılmasının, yerine getirilmesinin hukûken serbest ve dînen mubah olması da gerekir. Bu sebeple hukûken veyâ dînen yasak bir fiilin işlenmesi üzerine kurulan akit câiz değildir. Meselâ fal bakma, gasb ve soygun yapma, dînen haram olan çalgı ve eğlence gibi mâsiyet fiillerini konu alan iş akitleri böyledir.

236 * Ücret, işçiye çalışması karşılığı verilen bedel olup özellikle işçi yönünden iş akdinin en önemli unsurudur. Para ve para ile ölçülmesi mümkün olan dînî açıdan mal sayılan her şey ve menfaat ücret olarak kararlaştırılabilir. Ücretin, sonradan tarafları bir anlaşmazlığa ve mağdûriyete; haksızlığa, zarara düşürmeyecek ölçüde açık ve bilinir olması da şarttır. Bundan dolayıdır ki, ücretin tamâmen veyâ kısmen bilinmezliği sonucunu doğuran, dolayısı ile işçinin mağdûriyetine yol açan ücret tâyin ve tespit usulleri benimsenmemiş: **Kim bir** (işi yapmak üzere birini) **ücretli tutarsa, ona alacağı ücreti** (önceden) **bildirsin** [397] hadîsi ile getirilen ücretin belirliliği esâsı titizlikle tâkip edilmiştir.

237 * İşçinin, bir ücret karşılığı iş yapan, başkasının işinde çalışan kimsenin en başta gelen borcu iş akdi ile üstlendiği işi yapması, yerine getirmesidir. Özel işçi akit süresince işveren için çalışacağı ve bu süre zarfında iş gücünü işverenin emrine ayıracağı için işi yapmada şahsının büyük önemi vardır, bundan dolayı işi bizzat kendisi yapmak zorundadır. Müşterek işçi çalıştırılmasında ise akit belli, belirli bir işin yapılması üzerine kurulduğu için işçinin şahsı ikinci derecede önemlidir. Bununla birlikte işveren, müşterek işçiye işi bizzat yapmasını şart koşmuşsa veyâ örf ve durum gereği bu anlaşılıyorsa bu gurup işçiler de işi şahsen; kendileri yapmak zorundadırlar.

238 * İşçi üstlendiği işi yaparken gerekli özen ve hassâsiyeti göstermek, meşrû ihtiyaçları dışında iş süresince sürekli çalışmak ve yapması gereken işi zamânında tamamlamak zorundadır. İşçinin işi yapması esnâsında göstermek mecbûriyetinde olduğu dikkat ve îtinânın ölçüsü hukuktan, akitten ve ayrıca o tür işlerde insanlar arasında hâkim örf ve âdetten doğan esaslardır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Yüce Allah sizden biri bir iş yaptığı zaman, onu** (, o işi) **en güzel şekilde yapmasını sever** [398] buyurmuştur.

Özel işçinin iş saatleri içinde sâdece işi ile meşgul olması, işverenin bilgi ve emirlerine aykırı şekilde başka işlerle uğraşmaması gerekir. Çünkü özel işçi, iş saatleri içindeki çalışmasını işverene ücret karşılığı satmış olup bu süre içinde başka işlerle meşgul olması işverenin malından hırsızlık etmesi demektir. Ancak özel işçi, iş saatleri içinde yeme, içme gibi tabiî ihtiyaçlarını karşılamak için ve farz namazlar ile bunlara bağlı sünnet namazlar ve cum'a namazını kılmak için işine ara verebilir. Fakat nâfile namazla meşgul olamaz, cum'a namazı için çok uzak mescitlere gidemez. İşçi işverenin denetimine katlanmak, akdin yapısını bozmayan ve işçiye ilâve bir yük getirmeyen emir ve tâlimatlarına uymak zorundadır. Çünkü işveren, işçinin iş süresince harcayacağı emeğin mâliki; sâhibi durumunda olup bu emeğin nasıl harcanacağına karar verme hakkına sâhiptir.

239 * İşverenin en başta gelen borcu işçinin ücretini ödemektir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Ücretli çalıştırdığınız kimselerin ücretini** (daha çalışanın) **teri kurumadan** (geciktirmeyip) **ödeyiniz** [399] buyurmuş, işçiyi çalıştırıp da ücretini ödemeyen kimselerin kıyâmet gününde karşılarında yüce Allâh'ı bulacaklarını haber vermiştir [400]

Ücretin kural olarak işin yapılmasından sonra ödenmesi gerekir. Bununla birlikte ücretin peşin verilmesi yönünde yapılacak anlaşma da geçerlidir. Ayrıca işçi, akit konusu işi yapmaya hazır olur ancak işveren özürsüz olarak onu işe başlatmaz ve bu şekilde akit süresi dolarsa hükmen iş yapılmış, teslim gerçekleşmiş olur. İşçiye kararlaştırılan ücretin ödenmesi gerekir. İşçi işi kısmen yapmış ve bu yapılan kısım işveren açısından yararlı ise buna karşılık olan ücret de ödenmelidir.

240 * İşçinin temel hak ve özgürlüklerinin korunması da işverenin aslî borç ve sorumluluklarından biridir. Bunlar arasında işçinin dînî yükümlülüklerini yerine getirmek, meselâ müslüman işçi farz namazları, cum'a namazını kılmak, Ramazan orucunu tutmak, diğer din mensupları da kendi dinlerine göre ibâdet etmek istediğinde işverenin buna engel olmaması, ayrıca imkân hazırlaması gerekir. Bunun yanında işverenin kânun, akit ve örften kaynaklanan birtakım borçları da söz konusu edilebilir. İslâm dîninin insanlar arası ilişkilerde hâkim kıldığı esaslar ışığında işverenin işçiye gücünün üstünde yük yüklememesi, şahsiyetine; kişilik haklarına saygı göstermesi, adâletli ve hakkâniyetli davranması gibi borçları da söz konusudur.

241 * İş akdi herhangi bir sebeple feshedilir; bozulur, hükümsüz kılınır ve işçi bu arada akit konusu işi kısmen veyâ tamâmen yapmış bulunursa, işveren akdin bozulduğunu ileri sürerek ücret ödemekten kaçınamaz. Bu durumda işçinin çalışmasının râyiç değeri; benzer ücret tespit edilerek ödenir.

Alım Satım, Alışveriş Çeşitleri ve Kâr, Kazanç Miktârı [401]

242 * Bey' (بيع); sözlükte mutlak olarak değişim anlamınadır. Istılahta malın, mal ile özel bir şekilde değiştirilmesi veyâ elde edilmesi arzu edilen bir şeyin, faydalı ve özel bir şekilde yâni icâb veyâ karşılıklı verip alma şeklinde değiştirilmesidir. Burada yer alan faydalı kaydı ile bir dirhemin bir dirhem ile satışı gibi faydasız olan işlemler, arzu edilen kaydı ile de leş, kan ve toprak gibi dînen; İslâma göre değeri olmayan ve mal sayılmayan şeyler kapsam dışında bırakılmış olur.

Mâl, mal insanın tabiat, yaratılış bakımından kendisine meyl ettiği; yöneldiği ve ihtiyaç zamânı için saklanabilmesi mümkün olan şeydir.

Bey' teriminin Türkçe karşılığı alışveriş veyâ alım satımdır.

243 * Alışveriş kitab, sünnet ve icmâ ile câizdir. Kur'ân-ı Kerîm'deki:

وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

= ***Allah bey'i** (; alışverişi) **helâl, ribâyı haram kıldı.*** [402]

وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ

= ***Alışveriş yaptığınızda** (yaptığınız işleme) **şâhit tutunuz.*** [403]

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

= ***Cum'a günü** (ezan okunarak) **namaza çağrıldığınız zaman, hemen Allâh'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın*** [404] âyetleri ve benzeri âyetler kitabtan delillerdir.

* Cum'a günü öğle vaktinin girdiğini bildiren, namaza dâvet için okunan dış ezan ile birlikte alışveriş tahrîmen mekruhtur. Hanefî mezhebinde fetvâ verilen görüş budur. [405]

Alışverişin sünnetten delillerine gelince, bu konuda pek çok hadîs-i şerîf vardır.

Peygamber aleyhissalâtü vesselâma en hoş, en temiz kazancın hangisi olduğu sorulduğu zaman (Efendimiz): **Kişinin kendi el emeğinin kazancı ile mebrûr olan** (; içine hile, yalan ve aldatmanın karışmadığı) **her türlü alışveriş** [406] cevâbını vermiştir.

إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَرَاضٍ

= **Alışveriş, ancak** (alıcı ve satıcının) **karşılıklı rızâsı ile olur.** [407]

لاَ تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ

= **Yanında** (, mülkiyetin altında) **olmayan bir malı satma.** [408]

Müslümanlar da alışverişin câiz olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Ayrıca akıl ve hikmet de alışverişin câiz olmasını gerektirir. Çünkü kişinin, başkasının elinde olan bir şeye ihtiyâcı olabilir, o şeyi elinde bulunduran kimse de bedelsiz olarak bunu vermek istemez. İşte alışverişin meşrû olması ile ihtiyaç sâhiplerinden her birinin amacı gerçekleşir ve ihtiyâcını karşılama imkânı doğar.

244 * Alışverişin rükünleri; onu meydana getiren unsurları, öğeleri şunlardır:

a) Bâyi, bayi b) Müşterî, müşteri c) Mebî', mebî d) Semen, e) İcâb ile kabûl, f) Teâtî. Bu rükünlerden biri veyâ bir kaçının eksik olması durumunda alışveriş sahih olmaz, geçerli değildir.

Bâyi satıcı, malı satan kişi; müşterî alıcı, malı satın alan kimse; mebî satılan şey, mal; semen satılan şeyin, malın bedeli; teâtî satılan şey ile satın alınan şeyin bedelinin değişimi yâni mal ile malın bedelini alıcı ile satıcının birbirlerine vermeleri demektir.

* Bir alışveriş akdinde mal için alıcı ile satıcının anlaşarak belirlenen satış bedeline fıkıhta semen, malın piyasadaki gerçek değerine ise kıymet denilir. Normal bir alışverişte müşterinin ödemesi gereken şey semendir. Ancak fâsid bir alışverişte veyâ kesinleşmemiş alışverişlerde malın telef olması; yok olması, kullanılamaz bir duruma gelmesi hâlinde anlaşılan bedel değil malın piyasa değeri, kıymeti ödenir. [409]

245 * Alışveriş, icâb ve kabûl ile veyâ satılan şey ile satılan şeyin bedelinin değişimi ile gerçekleşir.

İcâb; bir alım satım akdi ortaya koyabilmek için alıcı veyâ satıcıdan birinin önce söylediği, ilk söylediği sözdür. Satıcının: *Ben bu malı şu kadar liraya sana sattım* veyâ alıcının: *Ben bunu şu kadar liraya satın aldım* demeleri icâbtır.

Kabûl; icâba cevap olarak söylenen sözdür. Satıcının icâbına karşılık alıcının: *Satın aldım* ya da alıcının icâbına karşılık satıcının: *Sattım* demeleri kabûldür.

Alışverişte icâb ve kabûl o beldenin, o yerleşim yerinin örf ve âdetinde alışverişin gerçekleşmesi için kullanılan *sattım*, *aldım, kabul ettim* gibi lâfızlar, sözlerdir.

246 * İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek, akdi yapan tarafların menfaatlerini korumak, belirsizliği ortadan kaldırmak ve konu ile ilgili bilgisizlikten kaynaklanan çeşitli tehlikelerden uzak kalmak amacı ile alım satım akdinin, alışverişin bir takım şartları vardır.

Akdin şer'an tamamlandığını kabul edebilmek için gerçekleşmesi gerekli olan şartlar dört tânedir ve bunlar olmazsa akit bâtıl; geçersiz olur: a) Akdi yapan, b) Akdin kendisi, c) Akit yerinde, d) Akdin konusu olan satılan şeyde aranan şartlar.

247 * Akdi yapanda iki şart aranır: a) Akdi yapan, akıllı yâni mümeyyiz; iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilen biri olmalıdır. Deli ile aklı ermeyen küçüğün alım satım akdi geçerli olmaz. b) Akdi yapanların birden çok olması: Alım satım akdi her iki tarafın da vekîli olan aynı kişi aracılığı ile gerçekleşmez. Ancak baba, çocuğun vasisi, hâkim veyâ her iki tarafın görevlendirdiği elçi aracılığı ile olabilir. Çünkü malı teslîm etmek, teslîm almak, malın teslîm edilmesini istemek, malın bedelini almak gibi alışveriş ile ilgili bir takım hak ve görevler vardır. Aynı kişinin malı hem teslîm eden, hem teslîm alan; hem (mal bedelini) isteyen, hem de kendisinden istenen bir kimse olması ise imkânsızdır.

Akdin kendisinde öngörülen, aranan şart bir tânedir; o da kabûlün icâba uygun olmasıdır.

248 * Akit yerinde öngörülen, aranan şart da bir tânedir; o da icâb ile kabûlün aynı mecliste gerçekleşmesidir. Buradaki meclis birliği, mekân; yer açısından birlik değil, malı

alan ile satanın icâb ve kabûlü ile aldım ve sattım şeklindeki irâde beyanlarının; isteklerini açıklamalarının araya bir fâsıla; bir kesinti girmeksizin gerçekleşmesi anlamındadır.

249 * Akdin konusu olan satılan şeyde, malda dört şart aranır:

a) Satılan şeyin elde mevcut, var olması lâzımdır. Mevcut olmayan bir malın satışı câiz değildir. Mevcut olmayan malın alıcıya teslîmi mümkün olmayabilir. Bu durumda alıcı mağdûr olacak; haksızlığa uğrayacak zarar görecektir. Böyle bir mağdûriyeti önlemek için İslâm hukûku, hemen teslîm edilecek veyâ teslîm edilebilmesi mümkün olan malların satışını uygun görmüştür.

b) Satılan şey kıymet taşıyan bir mal olmalıdır. Mâl, insanın tabiat, yaratılış itibârı ile kendisine meyl ettiği; kendisini istediği ve ihtiyaç zamânı için saklanabilmesi mümkün olan şeydir. Diğer bir anlatımla insanın mülk edinmesi ve alışılmış bir şekilde kendisinden yararlanması mümkün olan her şeydir. Kıymet taşıyandan maksat ise şer'an mubah olmakla birlikte saklanma imkânı olan, fiîlen elde bulundurulan ve istenildiğinde kendisinden yararlanmak câiz olan şeydir. Hür insan, meyte; leş ve kan gibi şer'an mal sayılmayan şeyin satış akdi olmaz. Aynı şekilde müslüman için kıymet taşıyan bir mal olmayan şarap ve domuz gibi malların da satışı olmaz.

c) Satılan şey mülkiyet altında olmalıdır. Yâni özel bir mâlikin; malın, sâhibinin mülkiyetinde bulunarak el altında olması gerekir. İnsanlardan hiç birinin mülkiyetinde bulunmayan sâhipsiz otlaklardaki otların, çöllerdeki ve denizlerdeki av hayvanları gibi şeylerin satışı olmaz.

لاَ يَحِلُّ بَيْعُ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ

= **Senin, yanında olmayan bir şeyi satman helâl değildir.** [410]

d) Satılan şey akit sırasında teslîm edilebilir olmalıdır. Teslîm edilemeyen şeyin satışı olmaz. İsterse satanın mülkiyeti altında olsun kaçmış bir hayvanın, havada uçan kuşun, denizdeki balığın satışı olmaz.

250 * Alım satım akdi, hüküm yönünden sahîh, fâsit ve bâtıl kısımlarına ayrılır.

a) Sahîh alışverişler: Aslı ve niteliği itibârı ile meşrû olup başkasının hakkının da geçmediği ve alıp almama muhayyerliğinin olmadığı satıştır. Başka bir değişle alışverişin temel rükünlerinde herhangi bir belirsizliğin, bilinmezliğin olmadığı tüm rükünlerin dîne uygun olduğu satıştır diyebiliriz. Böyle bir satışın hükmü, derhâl etkisinin gerçekleşmesi ve buna bağlı olarak mal ile bedelin değiştirilmesi; malın teslîm edilip bedelin karşı tarafa ödenmesidir. Meselâ: Kullanılması dînen câiz olan bir malın şartlarına göre satılması gibi.

b) Fâsit alışverişler: Alışverişin temel rükünlerinin hepsi bulunduğu hâlde bâzı dış etkenler sebebi ile meşrû olmayan, sahihlik niteliği gerçekleşmeyen satıştır. Alışverişin temel rükünlerinden herhangi birindeki bir belirsizlik veyâ bilinmezlik sahih bir alışverişi fâsit duruma düşürür. Meselâ: Bir kişinin sâhip olduğu evlerden bir evin veyâ arabalardan bir arabanın hangi ev veyâ araba olduğu belirtilmeksizin satılması durumu böyledir.

Aynı şekilde satılan malın bedeli veyâ veresiye alım satımı câiz olan bir malın ödeme zamânı belli değilse böyle bir alışveriş de fâsit alışverişe girer.

* Bir kimse veresiye alım satımı câiz olan bir mal için peşin şu fiyata, bir ay vâde ile şu fiyata, iki ay vâde ile şu fiyata diye alışveriş yapar ve bu şekilde alıcı ile satıcı fiyatı kesinleştirmeden alışveriş meclisinden ayrılırlarsa karşı tarafa kesin fiyat verilmediği, fiyat netleşmediği için bu alışveriş fâsittir. Ancak alıcı ile satıcı, henüz akit yapılan yerden ayrılmadan aralarında anlaşarak fiyatı belirler ve alışverişi bu fiyata bağlarlarsa alışverişin

geçerlilik şartını tamamladıktan sonra akit meclisinden ayrıldıkları için bu alışveriş câizdir.

Bir kimse veresiye alım satımı câiz olan bir malı iki vâde ile satın alır, ödemenin hangi zaman yapılacağı net olarak belirtilmeden akit meclisinden ayrılırlarsa bu akit, bu alışveriş câiz değildir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir satışta iki koşulu yasaklamıştır. Ama alıcı, satıcı ile böyle pazarlık yapar sonra bu ödeme târihlerinden birini kesinleştirirler ve satışı buna göre yaparlarsa alışveriş câizdir. [411]

c) Bâtıl alışverişler: Aslı ve niteliği itibârı ile meşrû olmayan satıştır. Alışverişin temel rükünlerden herhangi biri hiç yoksa veyâ oluşmamışsa bu tür bir satış bâtıl satıştır. Satılan şeyin İslâma göre mal sayılmaması veyâ alıcı ile satıcıdan birinin akit ehliyetine sâhip olmaması bir satışı bâtıl hâle getirir. Meselâ: İçki, domuz gibi şer'an mal sayılmayan bir şeyin satışı; çocuk veyâ delinin alıcı veyâ satıcı olmaları gibi.

Bâtıl bir alışverişin hükmü, fiîlen akdin gerçekleşmiş olarak değerlendirilmemesidir. Yâni böyle bir alışveriş, hiç yapılmamış kabul edilir, yok hükmündedir.

251 * Alım satım akdi, satılan şeyin, malın bedeli yönünden dört kısma ayrılır:

a) Tevliye (توليه): Bir malı mâliyet fiyatına yâni kaça mal olmuş ise o fiyata satmaktır. Bir satıcı bâzen elindeki bir malını hiç kâr gözetmeksizin aldığı fiyata satar. Bu kendi hakkıdır. Ancak burada dikkat edilecek şey, mâliyet fiyatını; mal oluş fiyatını alıcıya doğru söylemektir. Değilse satıcı yüce Allah katında sorumlu olur. Alıcı da, dilerse bu alışveriş işlemini bozdurur, dilerse mal oluş fiyatından fazla olan bedeli geri alabilir.

b) Vazîa (وضيع), vadîa: Bir malı mâliyetinden noksana satmaktır. Bu konuda da doğru söylemek gerekir. Burada alıcıya düşen ahlâkî bir görev vardır. Şöyle ki, eğer fakir bir kimse, bir zarûret sebebi ile malını böyle mal oluş fiyatından daha noksan bir fiyat ile satmakta ise onun zararına meydan verilmemeli, o mal mümkün olduğu kadar değeri ile satın alınmalıdır. Bu, bir yardım ve sadaka yerine geçer.

c) Murâbaha (مرابحه): Bir malı sermâyesini ve gerekli masraflarını söyleyerek bir miktar fazlası ile satmaktır. Sermâye ve gerekli masrafların toplamını tam olarak belirten bir satıcı, elindeki malı az çok bir kârla satabilir. Ancak alıcının o mala olan ihtiyâcından faydalanmaya kalkışmamalı, insâfı elden bırakmamalıdır. Aksi durumda, böyle bir alışveriş mekruh olur ve satıcı âhirette sorumluluktan kurtulamaz.

d) Müsâveme (مساومه): Bir malı, mâliyetini söylemeksizin az çok bir bedel karşılığında satmaktır. Yalan söylememek, sermâyenin belirtilmesinde hatâya düşmemek için bu tür satış iyidir. Ancak satıcı alıcıyı aldatır, alıcının piyasayı, fiyatı bilmemesinden faydalanarak o malın başka bir yerde bulunamayacağını ve malın çok kıymetli olduğunu söyleyerek aldatır ve böylece o malı gabn-i fâhiş ile satarsa bu yaptığı iş helâl olmaz. Satıcı yüce Allah katında sorumlu olur. Alıcı da, böyle bir aldatmadan dolayı o malı satıcıya geri verebilir.

فَإِنْ بَيَّنَا وَصَدَقَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَذَبَا وَكَتَمَا مُحِقَ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا

= (Bir alışverişte, satıcı ve alıcıdan) **her biri dürüst olup** (satılan mal veyâ bedelin kusurlarını saklamaz, bildirirlerse) **bu alış veriş kendilerine bereketli kılınır. Eğer** (satıcı veyâ alıcı) **doğru söylemez ve** (mal veyâ bedelin) **kusurlarını gizlerlerse alışverişlerinin bereketi yok olur.** [412]

اَلْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ

= **Yalan yere yemin etmek malı sattırır, ama kazancı**(n bereketini) **yok eder.** [413]

إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّغْوُ وَالْحَلْفُ فَشُوبُوهُ بِالصَّدَقَةِ

= **Şüphesiz** (çoğu kez) **alışverişe boş lâf** (, yalan) **ve yemin karışır. Siz ona** (, o alışverişe) **sadaka karıştırınız** (; sadaka vererek günahlarınızı hafifletiniz)**.** [414]

252 * Alışveriş sırasında aldatıcı fiyat teklifi yapılması, alışverişte kişiler arasında güven ve itimâdı sarsacağı için yasaklanmıştır.

Alışveriş işlemi gerçekleşsin veyâ gerçekleşmesin alıcı, bir mala vermek istediği fiyatı söylemeli; satıcı da malını satmak istediği fiyatı söylemelidir. Müşterinin düşük bir fiyat söyleyip yavaş yavaş bu rakamı artırarak almak istediği fiyata çıkması; satıcının da önce yüksek fiyat söyleyip, pazarlık sonucu normal fiyata inerek satış yapması Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından yasaklanmıştır. Almak veyâ satılmak istenilen, alıcı ve satıcının düşündükleri gerçek fiyat üzerinden pazarlık yapılmasında ise bir sakınca yoktur.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin yaptığı umrelerden birinde kendisine Merve'de yaklaştım ve: Ey Allâh'ın Resûlü! Ben (mal) alıp satan bir kadınım. Bir şeyi satın almak istediğimde arzuladığımdan daha düşük bir fiyat teklif ediyor, sonra yavaş yavaş artırarak arzuladığım fiyata geliyorum. Bir malı satmak istediğimde de önce, arzu ettiğim fiyattan daha fazla bir fiyat teklif ediyor, sonra yavaş yavaş inerek arzu ettiğim fiyata geliyorum, (böyle yapmama ne dersin) *dedim. (Efendimiz) şu cevâbı verdi:* **Ey Kayle! Böyle yapma. Bir şey satın almak istedin mi,** (düşük fiyat değil) **düşündüğün** (, almak istediğin) **fiyatı söyle, sana verilsin veyâ verilmesin!** *Sonra şöyle buyurdu:* **Bir malı satmak istediğinde de versen de vermesen de** (, satmak istesen de istemesen de, yüksek fiyat değil) **satmak istediğin fiyatı söyle.** [415]

(Vallâhi) öyle bir zaman yaşadım ki, (o dönemde) hanginizle (, kim ile) alışveriş ettiğime bakmazdım (, endişe duymazdım): Alışveriş ettiğim kişi müslüman ise müslüman olması kendisini bana hıyânet etmekten (, beni kandırmaktan) men ederdi, şâyet yahûdi veyâ hıristiyan ise onu bana hıyânet etmekten (o yerin) hâkimi men ederdi. (Bu şekilde o devirde genel bir emniyet, bir güven vardı.) Ama bugün ben falan ve filândan başka hiç bir kimse ile alışveriş edemez oldum (, emânet ve insanlara güven kalktı). [416]

إِنَّ اللّٰهَ يُبْغِضُ كُلَّ جَعْظَرِيٍّ جَوَّاظٍ صَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ جِيفَةٍ بِاللَّيْلِ حِمَارٍ بِالنَّهَارِ عَالِمٍ بِالدُّنْيَا جَاهِلٍ بِالْآخِرَةِ

= **Yüce Allah kaba, cimri, çarşılarda** (malının sürümünü sağlamak için bağıran) **yaygaracı, geceleri leş gibi yatıp** (ibâdet etmeyen) **gündüzleri merkep gibi çalışan; dünyâ** (işleri) **hakkında âlim** (, bilgili)**, âhirete yönelik** (konularda) **câhil olan kişilere buğz eder** (; nefret eder, sevmez). [417]

(Bir şey) **satarken, satın alırken; alacağını talep ederken ve borcunu öder iken cömertlik ve kolaylık gösteren kimseye Allah rahmetini bol kılsın.** [418]

253 * Çalıntı olan bir malın satılması veyâ piyasaya sürülmesi, müşterinin de bu durumu bildiği hâlde satın alması câiz değildir.

مَنِ اشْتَرَى سَرِقَةً وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهَا سَرِقَةٌ فَقَدِ شْرَكَ فِي عَارِهَا وَإِثْمِهَا

= **Kim çalınmış bir eşyâyı bilerek satın alırsa onun** (çalma) **utancına ve** (edilen hırsızlığın) **günâhına** (da) **ortak olmuş olur.** [419]

254 * Gabn (غبن), alışverişte veyâ görüşte aldatmak yâhut aldanmak, değerinden aşağı veyâ yukarı almak ya da vermek demektir. İslâm âlimleri bu kelimeyi genelde özel akitlerde, anlaşma zamânında alışverişte her iki tarafın bedelinin birbirine eşit olmadığı, diğer bir anlatımla, satıcı veyâ alıcı aleyhine meydana gelmiş olan bir aldanmayı anlatmak için kullanmaktadırlar.

255 * Gabn, gabn-i fâhiş ve gabn-i yesîr olmak üzere iki çeşittir. Gabn-i fâhiş normalden fazla aldanmayı, gabn-i yesîr de olağan, normal ve basit aldanmayı ifâde eder. Azlık ve çokluk göreceli olduğu, kişilere ve topluma göre değiştiğinden âlimler, hangi aldanmanın aşırı, hangisinin normal olduğunu olabildiğince kesin bir ölçüye bağlamaya çalışmışlardır.

Hanefî mezhebinde, en genel tanımı ile herhangi bir malı, o malın fiyatı hakkında, bilirkişilerin tespit ettiği tahmini fiyattan oldukça fazla bir fiyatla satma ya da satın almaya gabn-i fâhiş; bir malı, bilirkişilerin tahmin sınırları içerisinde kalan bir fiyatla satma ya da satın almaya gabn-i yesîr denir. Meselâ: Bir mal yüz liraya satın alınsa ve daha sonra bilirkişilerin görüşüne başvurulduğunda onların bir kısmı söz konusu malın değerinin ancak altmış lira; bir kısmı, elli lira; diğer bir kısmı ise ancak yetmiş lira eder derse bu durumda, o malın yüz liraya alınması durumunda gabn-i fâhiş söz konusu olur.

Osmanlının son devrinde, İslâm hukûkunun muâmelât ile ilgili hükümlerinin bir araya getirildiği kânun kitabı olan Mecelle'de gabn-i fâhişin ölçüsü malların çeşidine göre ayarlanmıştır. Buna göre, menkûl; taşınabilir ticâret mallarında % 5 veyâ daha fazla; gayrı menkûl; taşınamayan mallarda % 20 veyâ daha fazla; hayvanda % 10 veyâ daha fazla bir aldanma gabn-i fâhiştir. [420] Bu oranlama, malın gerçek değerine göre yapılacaktır.

256 * Gabn-i fâhişin akitlerin sıhhatine etkisine gelince; İslâm hukûkunda kâr yasak olmadığı için, hukûkî ehliyete sâhip kişilerin yaptıkları karşılıklı borç yükleyen akitlerde, akdi yapan tarafların elde ettikleri faydaların farklı olması, genel anlamda meşrû görülmüştür. Bu yüzden, normal sınırlar çerçevesinde meydana gelen bu faydalanma farklılığına karışılmamıştır. Ancak bu serbestliğin kötüye kullanılması, insanların ihtiyaç ve saflıklarının istismâr edilmesi; insanların ihtiyaç ve saflıklarını kullanarak onlardan haksız çıkar sağlanması durumunda söz konusu haksızlığı kaldırmak için hukûkî hayâta müdâhale edilmiş; karışılmıştır.

Şöyle ki, bir alışverişte, bilerek aldatma amacı olmaksızın, gabn-i fâhişin söz konusu olması durumunda, aldanan taraf gerek satıcı gerekse müşteri olsun akdi fesh edemez; bozamaz. Bunun istisnâsı yetim malıdır. Bilerek aldatma amacı olmasa bile, yetim malı gabn-i fâhişle satılırsa yetimin haklarını korumak açısından bu akdin feshedilmesi; bozulması gerekli görülmüştür. Devlet malları için de aynı hüküm geçerlidir.

Ancak, alıcı ile satıcıdan birinin diğerini aldatması sebebi ile alım satımda gabn-i fâhiş söz konusu olursa aldanan, aldatılan taraf akdi feshetme; bozma hakkına sâhiptir. [421]

* Sözlükte yalnız olmak, tek başına kalmak anlamındaki yütm kökünden türeyen yetim kelimesi çeşitli nesnelerin tekliğini ifâde eder. Bu anlamdan hareketle babası ölmüş çocuğa da yetim denir. Babasını kaybeden küçük büyük herkese (sözlük anlamı açısından) yetim denilebilirse de fıkıhta yetim, henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar için kullanılır. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın: **İhtilâm olduktan** (; bulûğa erdikten, ergenlik çağına ulaştıktan) **sonra yetimlik yoktur** [422] hadîsi sebebi ile ergenlik çağına ulaştıktan sonra yetimlik hükmünün geçerli olmadığı kabul edilmiştir. Çocuğun nafakasını sağlama, haklarını koruma ve onu yetiştirmede babanın daha çok rolü bulunduğundan yetimlik

özellikle babaya bağlanmıştır. Bu açıklamalar ışığında ergenlik çağına gelmeden babasını kaybetmiş, babası ölmüş çocuğa yetim denir. Ergenlik çağına gelmeden annesi veyâ hem annesi, hem de babası ölmüş olan çocuğa öksüz denir. Gerek konuşma dilinde gerek yazılı metinlerde yetim; hem yetim, hem de öksüz tanımını kapsayacak şekilde bulûğa ermeden, ergenlik çağına gelmeden babasını veyâ annesini veyâ bunlardan her ikisini de kaybetmiş, babası veyâ annesinden birisi veyâ babası ile annesinden her ikisi de ölmüş olan çocuk anlamında kullanılmaktadır. [423]

Yetimin malında tasarruf etme; sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi, çocuğun bulûğa ermesi ve rüşdünü; malı güzel bir şekilde tasarruf edebilme yeteneğini kazandığı zamâna kadar velî veyâ velîlerine âittir.

وَابْتَلُوا الْيَتامى حَتَّى إِذا بَلَغُوا النِّكاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ

= ***Yetimleri evlilik*** *(, ergenlik)* ***çağına erdikleri zamâna kadar*** *(gözetip)* ***deneyin. O vakit kendilerinde bir reşît olma*** *(; malın değerini bilme, başkasının onu aldatamayacağını anlama gibi olgunlaşma hâllerini)* ***görürseniz mallarını kendilerine teslim edin.*** [424]

* Tasarruf; bir şeye sâhip olma ve sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi; bir nesneyi özellikle parayı idâreli kullanma, israf etmeme, tutumluluk; para, mal ve benzerlerini artırma, biriktirme gibi anlamlara gelir. [425]

İhtikârın; **Stokçuluğun Mâhiyeti ve Hükümleri**

257 * İhtikâr; sözlükte bir malı azalsın, kıymetlensin diye saklamaktır. Dînî bir deyim olarak, insanların ve evcil hayvanların yiyecek ve içecekleri olan maddeleri ucuz yerlerden alıp kıymetleri yükselsin diye kırk gün kadar bekletmeye ihtikâr denir. Böyle yapan kimseye de muhtekir yâni stokçu, vurguncu, karaborsacı denir.

مَنِ احْتَكَرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ يَومًا يُرِيدُ بِهِ الْغَلاَءَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللّٰهِ وَبَرِئَ اللّٰهُ مِنْهُ

= **Kim bir yiyecek maddesini pahalılaşması için kırk gün saklarsa o Allah'tan yüz çevirmiştir, Allah da ondan yüz çevirmiştir**. [426]

Stokçuluğun kırk gün ile belirlenmesi, dünyâda yapılacak tenkit ve kınama cezâsı açısındandır. Yoksa bir gün bile stokçuluk yapan günahkârdır, âhiret azâbını hak eder.

258 - Bir beldeye, bir yerleşim yerine dışardan gelecek malları, o yerleşim yerinde serbest satılmaması için belde dışında karşılayarak satın almak da bir tür stokçuluktur.

259 - Stokçuluk, tanımından da anlaşıldığı gibi İmam Âzam'a göre yalnız yenilecek ve içilecek maddelerde geçerlidir. Fakat İmam Muhammed'e göre elbiselik mallarda da geçerli olur. İmam Ebû Yûsuf'a göre cinslerine, türlerine bakılmaksızın o yerleşim yeri halkına zarar veren her hangi bir maddede geçerli olur; altın, gümüş, demir ve bunlara benzeyen diğer maddeler gibi.

260 * Stokçuluğun hükümlerine gelince; topluma zararlı olan, topluma zarar veren bir stokçuluk, tahrîmen mekruhtur ve yüce Allah katında sorumluluğu gerektirir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsine göre, stokçuluk yapmanın sonu iflâs etmek, her şeyini kaybetmektir:

مَنِ احْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامًا ضَرَبَهُ اللّٰهُ بِالْجُذَامِ وَالْإِفْلاَسِ

= Kim müslümanların zararına bir yiyecek maddesinde stokçuluk yaparsa, Allah o kimseye cüzzam hastalığını verir ve iflâs ettirir. [427]

Stokçuluk yapan, kendi değersiz faydası için toplumu zarara ve sıkıntıya sokar. Bunun sonucunda toplum hayâtına kötülükte bulunmuş olur. Bu sebeple devlet başkanı veyâ yetkili hâkim, stok yapan kimsenin kendisi ve âilesinin ihtiyaçlarını karşılayacak miktardan fazla olan stok ettiği mallarını satmasına hüküm verebilir. Eğer stok yapan, malları satmaz ve bu hükme karşı çıkarsa devlet başkanı veyâ yetkili hâkim, uygun bir şekilde onu cezâlandırır ve o malları stok yapan kişi adına satabilir.

261 * Stokçuluk meydana geldiğinde devlet başkanı eşyâya kıymet belirleyebilir.

Şöyle ki, devlet başkanı veyâ yetkili hâkim, bir zarûret olmadığı sürece ticâret mallarına narh koyamaz; bir malın satış fiyatı en fazla şu kadar olacaktır diye bir belirleme yapamaz. Mallara narh koymak, ticâretin gelişmesini engelleyeceği için Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsine göre mekruhtur:

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ

= **Şüphesiz,** (bir malın bedelini ucuzlatıp pahalandırarak) **fiyatları ayarlayan, rızkı eksilten, çoğaltan, rızık veren Allah'tır.** [428]

Fakat bu malların sâhipleri aşırıya kaçar ve normal fiyatından en az iki kat fiyatla satmaya başlarlarsa devlet başkanı veyâ yetkili hâkim, bu konuda bilirkişilerle görüşüp fikirlerini alarak malların kıymetlerini kararlaştırır ve belirleyebilir. Bunda bir sakınca yoktur. Hattâ İmam Mâlik'e göre kıtlık yıllarında fiyatları belirlemek, fiyatlarda aşırı bir artış bulunmasa bile vâli, üst yönetici olan kimse üzerine görev olur.

262 - Bir kişi, kendi arâzisinin ürünlerini bekletmekle stokçuluk yapmış sayılmaz. Çünkü bu ürünler kendisinin hakkıdır, buna toplumun hakkı girmez. Kişi, kendi arâzisini ekmeyebilir. Bu sebeple ürününü de satmayabilir. Ancak kıtlık ve pahalılık zamânını beklediği için günâha girer. Çünkü müslümanlar için kötü bir niyette bulunmuş olur.

263 - Başka bir yerden kendi beldesine getirmiş olduğu bir malı saklayan, bekleten kişi, İmam Âzam'a göre stokçuluk yapmış sayılmaz. Çünkü toplumun hakkı, bulundukları beldeden ve oranın çevresinden toplanan mallarda olur. Bununla birlikte başka beldelerden getirilen malları satmak müstehab; bunları saklamak, bekletmek kerâhettir.

İmam Ebû Yûsuf'a göre bu kişi de stokçuluk yapmış sayılır; stok yapan kimseye ne uygulanıyorsa aynısı bu kişiye de uygulanır. İmam Muhammed'e göre, âdete uygun olarak dışardan getirilen malları saklamak, bekletmek mekruhtur. Fakat âdete aykırı olarak çok uzak yerlerden getirilen malları saklamak mekruh değildir. Çünkü bunlarda toplumun hakkı bulunmaz.

Kısaca stokçulukta hayır yoktur. Bu, şefkat ve merhamet duygularına aykırıdır. İnsanlık ve hayırseverlik duygularına karşı olduğundan bundan kaçınılmalıdır.

لاَ يَحْتَكِرُ إِلاَّ خَاطِئٌ

= **Günahkârdan başkası asla stokçuluk yapmaz**. [429]

بِئْسَ الْعَبْدُ الْمُحْتَكِرُ إِنْ أَرْخَصَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَسْعَارَ حَزِنَ وَإِنْ أَغْلاَهَا فَرِحَ

= **İhtikâr yapan kimse ne kötüdür: Yüce Allah fiyatları ucuzlatsa üzülür, pahalandırırsa sevinir.** [430]

Ribâ İle Fâizin Niteliği ve Türleri

264 * Ribâ (رباء) sözlükte artma, çoğalma, yükseğe çıkma, büyüme, fazlalık

anlamlarına gelir ve belli malların değişiminde elde edilen fazlalığı veyâ verilen borca karşılık alacaktaki artışı anlatır.

Terim olarak ribâ; borç verilen bir parayı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla veyâ herhangi bir borç ilişkisi ile doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacak için ek vâde, ek süre tanıyıp vâde sonunda bu alacağı fazlalıkla geri almanın, yine bu şekilde alınan fazlalığın genel adıdır. Bu türden şartları ve uygulamaları içeren işlemlere de fâizli işlemler denir.

Cins ve miktârı aynı olan iki şey, biri diğeri ile değiştirildiğinde bir taraf için kabul edilen malın fazlasına ribâ veyâ fâiz denir.

Türkçede daha çok, yine Arapça kökenli fâiz kelimesi yaygınlık kazanmış olup, genelde ribâ ile eşanlamlı olarak kullanılır.

Fâiz (فائض), sözlükte bolluk, çokluk, taşkınlık, taşkın gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak fâiz, ödünç olarak verilen para için alınan fazlalık, kâr anlamlarına gelir.

265 * Ribâ, ribâ-i nesîe; erteleme ribâsı ve ribâ-i fadl; fazlalık ribâsı olmak üzere iki çeşittir.

a) Nesîe ribâsı (رباء نسيئ): Câhiliye devrinde halk arasında en fazla bilinen ve uygulanan ribâ çeşidi idi. Alım satım akdinden veyâ ödünç vermekten doğan bir borç, vâdesinde ödenmeyince yeni anlaşmalarla vâde durumuna göre fâiz ilâve edilirdi. Günümüzde fâiz ile çalışan kurumlardaki uygulama, câhiliye devrinde geçerli olan erteleme ribâsının aynısıdır. Kur'ân'da bu çeşit ribâya işâret edilerek, yasak hükmü getirilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

= ***Ey îmân edenler! Allah'tan korkun,*** *(gerçekten)* ***îmân etmiş iseniz ribâdan*** *(, anaparanın üzerindeki fazlalıktan, henüz almadığınız)* ***kalanı bırakın*** *(, almayın)*. [431]

b) Ribâ-i fadl; fazlalık ribâsı (رباء فضل): Bu, hadîslerde yer alan ribâ çeşidi olup, mislî; benzer tür, standart bir malı, mislinden, daha fazlaya satmak veyâ değiştirmektir. Meselâ: Bir kilo buğdayı, iki kilo buğday ile peşin veyâ vâdeli olarak değiştirmek gibi.

266 * Ribâ; tartı ile alınıp satılan altın ve gümüş gibi mallar ile ölçekle; belirli bir ölçü ile alınıp satılan buğday, arpa, hurma, tuz, kuru üzüm gibi yenilen şeylerde geçerlidir. Başka bir tanımla ribâ, sâdece hacim ölçüsü ile ölçülen veyâ tartı ile tartılan mallarda söz konusu olup; tâne ile sayı ile alınıp satılan mallarda geçerli değildir. Bu sebeple bir tâne yumurtanın iki yumurta karşılığında satılması durumunda ribâ söz konusu olmaz. [432]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sünneti, Kur'ân'ın koyduğu fâiz yasağının ilkesini açıklamış, uygulamasını göstermiş, ayrıca Kur'ân'da işâret edilmeyen bâzı işlemleri ve alışveriş türlerini de, ya fâize yol açacağı, ya da fâiz olduğu için yasaklamıştır. Meselâ: Emvâl-i ribeviyye; ribânın geçerli olduğu mallar hadîsi diye meşhur olan hadîslerinde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

اَلذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ

= **Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma ve tuz ile tuz misli misline, birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Bu**(nların) **cinsleri birbirinden farklı ise peşin olmak şartı ile nasıl isterseniz** (öyle alıp) **satınız.** [433]

Hadîs-i şerîfin diğer bir rivâyetinde ise yukarıdaki metne ilâve olarak:

فَمَنْ زَادَ أَوْ إِسْتَزَادَ فَقَدْ أَرْبَى الْآخِذُ وَالْمُعْطِي فِيهِ سَوَاءٌ

= **Her kim fazla verir veyâ alırsa muhakkak ribâ yapmıştır. Alan ile veren bu konuda** (, fâizli işlem yapmış olmanın sorumluluk ve günâhında) **eşittir** [434] buyrulmuştur.

Bu konuda birçok hadîs rivâyet edilmiş olup bunlarda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) özetle; altın, gümüş, hurma, buğday, arpa, tuz ile bu özellikteki gıda maddelerinin aynı cins karşılıkla vâdeli veyâ fazlalıkla karşılıklı değişimini yasaklamış, cinslerin değişmesi durumunda da, peşin olması kaydı ile değişime izin vermiştir. Aynı şekilde kuru hurma ile yaş hurmanın, iyi cins hurma ile kötü cins hurmanın fazlalıkla değişimi, altının vâdeli olarak gümüş karşılığı satımı yasaklanmış; altının altınla, gümüşün gümüşle değişimine ancak peşin ve tartılarının eşit olması durumunda izin verilmiştir. Kısaca bu sayılan maddeler ve benzerlerinin kendi cinsleri ile veresiye; vâdeli satışı ve peşin olarak satıldığı zamanda da birinin diğerinden fazla olması yasaklanmış, haram kılınmıştır. [435]

267 * Hanefîlere göre ribâ yasağının illeti, sebebi birbiri ile değiştirilecek mallar arasında cins ve ölçü, tartı birliğinin bulunmasıdır. Buna göre, birbiri ile değiştirilecek iki malın hem cinsleri, hem de ölçü, tartı sınıfları aynı ise peşin ve eşit miktarlarda birbiri ile değiştirilmelidir. Aksi durumda fâiz gerçekleşmiş olur. Burada asıl olan miktar bakımından eşitlik olup nitelik, kalite yönünden farklılık dikkate alınmaz. Meselâ: On kilo buğdayın on iki kilo buğday ile veyâ on gram altının on bir gram altın ile kaliteleri, ayarları farklı ve peşin de olsa değişimi fâiz sayılır. Araya vâde girerse cins birliği veyâ ölçü, tartı birliğinden birinin bulunması fâizin gerçekleşmesi için yeterlidir. Meselâ: Aynı cins oldukları için altın ile altının veyâ buğday ile buğdayın eşit miktarda bile olsa veresiye değişimi câiz olmadığı gibi aynı guruba giren buğday ile arpa veyâ altın ile gümüş yâhut demir ile bakır da veresiye olarak birbiri ile değiştirilemez. Buna karşılık buğdayın veresiye olarak altın, gümüş, demir karşılığı değişimi câizdir.

Altın ve gümüşün peşin olarak birbiri ile değiştirilmesi câiz iken veresiye olunca câiz görülmemesi, aradaki değer farkının vâdeden ileri gelmiş ve böylece fâiz amacına hizmet etmiş olması ihtimâline dayanmaktadır.

Şu da bilinmelidir ki, hadîste fâiz yasağı için örnek olarak ele alınan maddelerden çok, bu yasağın konulmasındaki amacın iyi belirlenmesi ve bu amacın bütün ticârî ilişkilerde korunması daha önemlidir. Bu sebeple fâiz yasağını sâdece hadîste anılan mal ve değişim şekilleri ile sınırlandırmak, fâizi çok dar kalıplara oturtup, fâize vesîle olabilecek birçok yolu açık bırakmak olacağından, fâizin sâdece altın, gümüş, hurma, buğday, arpa, tuz olmak üzere hadîste anılan bu altı maddeye özgü olmadığı konusunda fakihler görüş birliği içindedirler. Hadîste altı maddenin anılmasının, belirtilmesinin nedeni, o zamanki işlemler genelde bu maddelerle yapıldığı içindir. [436]

اَلتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ يَدًا بِيَدٍ مِثْلاً بِمِثْلٍ لَيْسَ فِيهِ زِيَادَةٌ وَلاَ نُقْصَانٌ فَمَنْ زَادَ أَوْ نَقَصَ فَقَدْ أَرْبَى وَكُلُّ مَا يُكَالُ أَوْ يُوزَنُ

= **Hurma ile hurma, buğday ile buğday, arpa ile arpa, altın ile altın, gümüş ile gümüş elden ele** (; karşılıklı değiştirilerek, peşin olarak)**, misli misline** (; eşit miktarda alınır ve satılır)**.** (Satılan, değiştirilen bu mallar arasında) **fazlalık veyâ noksanlık olmaz. Kim** (miktarda) **fazlalık veyâ noksanlık yaparsa ribâ yapmış** (; ribâya bulaşmış) **olur. Ölçüle**(bile)**n veyâ tartıla**(bile)**n her şey**(in hükmü de) **bu**(sayıla)**nlar gibidir.** [437]

268 * Fazlalık ribâsından kurtulmak için, aynı cins olan ve kendilerinde fâizin geçerli olduğu mallardan her birinin ya tamâmı veyâ bir kısmı kendi cinslerinden başka cins ile peşin olarak değiştirilmelidir. Meselâ: On gram altın, yüz gram gümüş karşılığında veyâ on kilo buğday, on beş kilo arpa karşılığında peşin olarak değiştirilebilir. Yine, on gram altın, dokuz gram altın ile bir miktar gümüş ağırlığı karşılığında veyâ on kilo buğday, beş kilo buğday ile sekiz kilo arpa karşılığında peşin olarak değiştirilebilir.

(Efendimizin müezzini) Bilâl (bin Rebâh radiyallâhü anh), Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e (iyi cins bir hurma olan) Bernî hurması getirmişti. (Resûlullah): **Bu nereden** *diye sordu. Bilâl (radiyallâhü anh):* Bizde âdi hurma vardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık *dedi. Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Eyvah! Bu ribânın ta kendisi, eyvah bu ribânın ta kendisi. Sakın öyle yapma. Şâyet iyi hurma satın almak istersen elinde bulunanı ayrıca sat. Sonra onun parası ile iyi hurmayı satın al** *dedi.* [438]

الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَزْنًا بِوَزْنٍ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَزْنًا بِوَزْنٍ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ كَيْلاً بِكَيْلٍ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَلاَ بَأْسَ بِبَيْعِ الشَّعِيرِ بِالتَّمْرِ وَالتَّمْرُ أَكْثَرُهُمَا يَدًا بِيَدٍ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مَنْ زَادَ أَوِ اسْتَزَادَ فَقَدْ أَرْبَى

= **Altın ile altını aynı ağırlıkta, gümüş ile gümüşü aynı ağırlıkta, buğday ile buğdayı eşit ölçekte** (, eşit ölçüde)**, arpa ile arpayı eşit ölçekte** (alıp satınız)**. Fakat arpayı hurma karşılığında, hurma daha fazla olmakla birlikte peşin olarak satmakta bir sakınca yoktur. Kuru hurma ile kuru hurma, tuz ile tuz da** (, eşit olarak ve peşin alınır, verilir)**. Kim fazlasını verir ya da fazlasını isterse ribâya bulaşmış olur.** [439]

269 * Ribâ-i nesîenin; veresiye, erteleme ribâsı anlamına geldiği belirtilmişti. Ayrıca, tartılan veyâ ölçülen şeylerin, birbiri karşılığında veresiye olarak değiştirilmesi de erteleme ribâsına girer. Miktarları eşit olsa bile, bu işlem de haramdır. Meselâ: On gram altın veyâ bu ağırlıktaki bir altın para, yine on gram altın veyâ altın para karşılığında veresiye olarak satılamaz, değiştirilemez. Çünkü bunların cinsleri ve miktarları birdir. Biri peşin, diğeri veresiye olduğu zaman aralarında bir fark vardır. Bu sebeple bu da bir ribâ işlemidir ve yasaktır.

إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ

= **Ribâ, ancak nesîe'de** (; ödemesi ertelenen veresiye alışverişte) **bulunur.** [440]

Yine, elden verilen bir kilo buğday, daha sonra harman zamânında verilecek bir kilo buğday karşılığı satın alınamaz. Bunlar iyi veyâ düşük cins olma bakımından farklı olsalar da yine ribâdır. Çünkü cins ve miktarları aynıdır. Böyle olmakla birlikte biri peşin, diğeri veresiyedir. Veresiye ise peşine karşılık olamaz; arada bir fazlalık bulunmuş olur.

الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ

= **Altını altın ile değiştirmek** (, satmak) **ribâdır ancak** (iki taraftan biri diğerine:) **al** (, diğeri de berikine:) **ver** (diyerek elden ele, peşin alıp vermiş olsunlar)**.** (Alıcı ile satıcı, iki tarafın elden ele,) **peşin alıp vermeleri dışında buğdayı buğday ile değiştirmek ribâdır.** (Alıcı ile satıcı, iki tarafın elden ele,) **peşin alıp vermeleri dışında hurmayı hurma ile değiştirmek ribâdır.** (Alıcı ile satıcı, iki tarafın) **peşin alıp vermeleri dışında arpayı arpa ile değiştirmek ribâdır.** [441]

(Helâl ile haram konusunda) son inen âyet ribâ âyetidir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu âyeti (detaylı olarak) tefsîr etmeden (, tam anlamı ile açıklamadan) vefat etti. Artık siz ribâyı da ribâ şüphesi bulunan işlemleri de bırakınız (, bu tip şüpheli işlemlerden uzak durunuz). [442]

270 * Tartıya ve ölçüye bağlı olan, tartı ile ölçü ile alınıp satılan şeyler, cinsleri değişik olsa da birbiri ile veresiye olarak değiştirilemezler. Meselâ: Şu kadar kilo demir karşılığında, o kadar kilo bakır veresiye olarak satılamaz. Çünkü bunlar tartı ile alınıp satılan şeyler olduğu için birdirler, aynı türdendirler.

Yine, şu kadar kilo buğday, o kadar kilo arpa veyâ tuz karşılığında veresiye olarak satılamaz. Çünkü bunlar ölçeğe bağlıdır, kile veyâ kilo ile alınıp satılırlar.

Nakit paralar bu kuralın dışındadır; altın, gümüş gibi nakit paralar veyâ nakit para kabul edilen ve evrâk-ı nakdiye denilen kâğıt paralar ile veresiye alışveriş yapılabilir.

Kâğıt paralar da, kendilerinden hemen faydalanmak mümkün olan birer geçerli para ve değişim aracıdır; altın ve gümüş gibi istenilen zamanda bozdurulabilmekte, değiştirilebilmekte ve değerleri olup ona göre işlem yapılmaktadır. Bu sebeple bunlar da, geçerli nakit para hükmündedir.

Şöyle ki, nakit paralar karşılığında, nakit paralar ile nakit cinsinden olmayan tartılır ve ölçülür şer'an mal sayılan buğday, arpa, elma, armut gibi yenilecek; su, süt gibi içilecek veyâ bir ihtiyâcı karşılamak için gerekli olan demir, çimento, kitap, kumaş, elbise, masa, sandalye ve benzerleri gibi kısaca insanların ihtiyâcını karşılamak üzere dînen alım satımı meşrû olan şeyler, peşin olarak alınıp satılabileceği gibi ödeme zamânı belli olmak şartı ile vâdeli; veresiye olarak da alınıp satılabilir. Çünkü alışveriş için buna ihtiyaç vardır.

Kabz, Teslîm, Tahliye

271 * Kabz, bir hukûkî işleme dayalı olarak işlemin konusu olan malın hak sâhibi tarafından teslîm alınmasını ifâde etmek üzere kullanılan bir fıkıh terimidir.

Kabz, fıkhın ana bölümlerini oluşturan ibâdetler, muâmelât, ukûbât alanlarının hepsinde geçerlidir. Çünkü kabz ve teslîm işlemleri zekât, sadaka, mehir, kirâ gibi bir şeyin alınması veyâ verilmesinin söz konusu olduğu her konu ile ilişkilidir.

Kabz kavramının yalnızca muâmelât alanında satış, kirâ gibi karşılıklı akitlerden mudârebe gibi ortaklık çeşitlerine, bir temînât akdi olan rehinden, ödünç verme amacına dayalı geçici olarak başkasından alınan veyâ başkasına verilen şey demek olan âriyet, karz, hibe ve vakfa kadar uzanan geniş bir alana yayılmış olduğu görülür.

272 * Sözlükte bir şeyi elle tutup almak, avuçlamak, avucu ile almak, sıkıca kavramak, dürmek, daraltmak, toplamak, malı kabul etmek, mülkünde olmak, çekilip buruşmak, büzüşmek, el ile dokunarak almak gibi anlamlara gelen, ayrıca kinâye olarak kullanımında rûhun alınmasını yâni ölümü ve cimriliği ifâde eden kabz kelimesi bir şeyi elde etme, onda tasarrufta bulunabilme anlamında da kullanılır.

Hanefî mezhebinde genel kabul gören görüşe göre Alâüddîn Ebû Bekr bin Mes'ûd bin Ahmed el Kâsânî'nin (ö. 587/1191) kabz tanımı şu şekildedir: Teslîm ve kabz, tahliye ve tehallîdir. Bunlar satıcının, müşterinin tasarruf edebileceği şekilde engeli kaldırarak mal ile müşterinin arasını serbest bırakmasıdır. Böylece tahliye, satıcıyı malı teslîm, müşteriyi de kabz etmiş duruma getirir. Yâni Kâsânî'ye göre kabz hak sâhibi yeni mâlikin tasarrufta bulunma, malın ilk sâhibi tarafından bir engel olmaksızın ve üçüncü şahısların hakkı

bulunmaksızın yeni sâhibinin ulaşabileceği duruma getirilmesi konusundaki engellerin örfen ve âdeten gerçekten kalkmasıdır.

Kabzı, satılan veyâ satın alınan bir şeyi gerçekten veyâ hükmen almak olarak özetlemek mümkündür.

273 * Kabzın şekli dikkate alınarak yapılan tasnîfe göre kabz gerçek kabz, hükmî kabz olmak üzere iki türdür. Bu tasnîfe göre taşınabilir malın elle tutulup alınması gerçek kabz, tasarrufa imkân verecek şekilde hazırlanmış olması hükmî kabz olarak adlandırılır.

Hakîkî kabz; el ile alma, ölçme, tartma veyâ nakletme gibi fiilî olarak doğrudan teslîm alma şeklinde gerçekleşen kabz türüdür. Diğer bir deyişle hakîkî kabz, akit yapan; (bir alışveriş işleminde malı satın alan kimsenin) mal üzerindeki, malın türüne uygun fiilî hâkimiyetine delil ve akitteki maksadını gerçekleştirmesini sağlayan fiildir.

Hükmî kabz, genel anlamda fiilen kabz etmeye müsâit olmayan malların kabz edilmesi için kullanılan bir terim olup sonuçları itibârı ile hakîkî kabz ile aynı işlevi görür.

Kabz teriminin daha iyi anlaşılması için teslîm (, teslim), tahliye ve tehallî terimlerinin de bilinmesine de gerek vardır.

274 * Teslîm kelime olarak bir şeyi tam yâni herhangi bir eksiklik bırakmadan vermek, râzı olmak; hâs ve hâlis kılmak gibi anlamlara gelip, el değiştirme sürecinde borçlunun yapacağı davranışı anlatır. Hukûkî olarak kabz ve teslim birbirlerinin kaçınılmaz sonucudur yâni malın teslîmi yapılmışsa kabzı, kabzı yapılmışsa teslîmi gerçekleşmiştir.

Teslîm kelime anlamı olarak hâs ve hâlis kılmak anlamında kullanıldığında satıcının sattığı malı başkası ile çekişmesine meydan vermeyecek şekilde müşteriye tahsis etmesi, ona âit kılmasıdır. Bu durumun malın tahliyesi ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Ayrıca el ile almak alıcının istek ve irâdesine bağlı bir davranıştır. Satıcının teslîm görevini yerine getirmesinin alıcının irâdesine bağlı bir davranışa bağlanması, teslîm borcunun yerine getirilmesi güçleştirir. Satıcıya düşen görev, malı kabz edilmeye hazır hâle getirmektir.

Satıcının teslim borcu, malın müşteri tarafından kabz edilmesine hazır duruma getirilmesi ile biter ki, tahliye de işte budur. Bundan sonraki süreç müşterinin malı alıp götürmesidir. Bu tasarrufa ise satıcının etkisi olamaz.

Malın el değiştirme işleminin satıcının etkisi ile gerçekleşmesi teslîmi, alıcının etkisi ile gerçekleşmesi ise kabzı ifâde eder. Teslim malı elden vermek şeklinde olabileceği gibi, tahliye yolu ile hükmen de yapılabilir.

275 * Tahliye sözlükte boşaltma, boşaltılma, boş bırakma, (boşa) bırakılma; salıverme, serbest bırakma; yüz çevirmek, terk etmek gibi anlamlara gelir.

Bir fıkıh terimi olarak tahliye, satıcının serbestçe tasarruf edebileceği şekilde satılan mal ile müşteri arasındaki engelleri kaldırmasıdır. Bu açıdan tahliye, satıcı açısından teslim işlemi olmaktadır.

Satıcının akit konusu olan malı müşteri tarafından zorlanmadan alabileceği şekilde bırakarak tahliyesi kabz sayılır. Fakat tahliye ile hükmî kabzın standart bir şekli olmayıp tahliye işlemleri malın özelliğine göre değişmektedir.

Hukûkî anlamda kabz mutlaka bir şeyi almak veyâ el koymak olmayıp malın cinsine göre kabzın mâhiyet ve tarzı da değişir. Tahliye, hükmî kabz yollarının en önde gelenidir. Ancak tahliye ile hükmen kabzın gerçekleşmesi için malın, müşteri tarafından zorlanmadan ve fiîlen teslim alınabilecek vaziyette olması gerekmektedir.

276 * Tehallî, tahallî sözlükte yalnız kalma, yalnız olma; boşalma, boşaltma gibi anlamlara gelir. Bir fıkıh terimi olarak tehallî malın ilk sâhibi tarafından bir engelleme

olmaksızın, üçüncü şahısların da hakkı bulunmaksızın yeni sâhibinin ulaşabileceği duruma getirilmesi anlamına gelir.

Tehallî, müşterinin satın aldığı malda tasarruf etmesine imkân verecek şekilde mal ile arasındaki engellerin kaldırılması demektir. Dolayısı ile bu engellerin kaldırılması işlemi ile satıcı malı teslim etmiş, müşteri de kabzetmiş kabul edilmektedir.

277 * Malı teslim almaya izin verme anlamındaki tahliye ve teslim kabzda anahtar kavramlar olup kabzın şekli, kabz edilecek eşyânın menkûl; taşınabilir olup olmamasına veyâ hangi tür menkûl mal olduğuna göre değişiklik gösterir. Teslim, (mala sâhip olacak) yeni şahsın eline malın fiîlen verilmesi tarzında olabileceği gibi malın başka bir şekilde yeni sâhibinin tasarrufuna bırakılması tarzında da olabilir. Bunun usûlünü belirleyecek olan da esasen örf ve âdet kurallarıdır.

278* Menkûl; nakledilebilen, bir yerden bir yere taşınabilen malların çeşitliliği, ayrıca farklı örfler dikkate alındığında menkûl mallarda sayısız kabz usûlü muhtemel ise de genellikle menkûl eşyânın üç türlü kabzı vardır:

a) Para, altın, elbise gibi kolayca taşınan şeylerin kabzı bunların ele alınması ile gerçekleşmiş olur.

b) Ölçü, sayı veyâ tartısı dikkate alınmaksızın toptan satılan şeylerin, meselâ harmandaki buğday yığınının, hayvan sürüsünün, ticâret mallarının kabzı o malın cinsine göre müşterinin eline vermek, yanına koymak veyâ meydanda olup göstererek kabzına izin vermekle olur.

c) Ambar, depo gibi kilitli bir yerde bulunan şeylerin toptan satılması durumunda anahtarın müşteriye verilerek kabza izin verilmesi teslimdir.

Akârın yâni kirâya verilerek gelir getiren ev, dükkân, arsa, bağ, çiftlik ve tarla gibi gayrımenkûl; taşınmaz malların kabzı tahliye ve tasarrufa imkân verme iledir. Üçüncü bir şahsın tasarrufa engel olması durumunda tahliye ve imkân verme gerçekleşmiş olmaz. Meselâ içinde veyâ yanında bulunulan arsanın teslimi satıcının kabza izin vermesi ile kilit altındaki taşınmaz malın teslimi anahtarını vermekle gerçekleşir.

Sarf; Paranın Para İle Değişimi

279 * Sözlükte parayı bozdurmak, harcamak, dönme, fazlalık gibi anlamlara gelen sarf, İslâm hukûkunda nakdin nakit karşılığında aynı ile veyâ değişik cinslerle satılmasıdır yâni altın, gümüş veyâ diğer nakit paraların kendi cinsi ile veyâ diğer para cinsleri ile değişimini ifâde eden bir terimdir.

İslâm hukûkunda, akitlerde ve hukûkî işlemlerde kural olarak şekil serbestliği ilkesi geçerli olmakla birlikte, paranın para ile değişimi demek olan sarf akdinin, fâizden uzak olmasını sağlamak amacı ile iki bedelin de peşin olarak ödenmesi, araya vâdenin girmemesi şartı aranır. Bu sebeple altın ve gümüşün kendi cinsleri ile karşılıklı olarak veyâ para ile değişimi ve satımında, iki bedelin de taraflar akit meclisinden ayrılmadan ödenmiş olması gerekir. Dolayısı ile altın ve gümüşün vâdeli alım satımı câiz değildir.

280 * Günümüz fıkıhçılarına göre kredi kartı ile vâdeli, taksitle yapılacak altın alışverişinin câiz olmadığı konusunda görüş birliği vardır.

Banka kartı ile peşin olarak altın alışverişi konusunda ise iki farklı görüş vardır:

Birinci görüşe göre; sarf akdinde aranan kabz şartı, hakikî, fiilî kabz olduğundan bedellerden birinin (kişinin) banka hesâbındaki varlığı, kaydî para kabz işlevi görmez. Bu sebeple bu tür bir işlem câiz görülemez.

Çoğunluğun benimsediği görüşe göre ise hükmî kabz, hakikî kabz hükmünde olduğundan, kişinin kredi kartı ile değil de banka kartı ile hesâbındaki para ile peşin altın veyâ döviz satın alması câizdir.

* Fizikî varlığı olmayan sâdece finans kurumları veyâ bankaların hesaplarına alacak ya da borç kaydı düşülerek meydana getirilen ödeme aracına kaydî para denir.

* Altının kredi kartı ile satışı konusunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Kart sâhibi olan kurumun yâni banka ve finans kurumunun, kredi kartı ile yapılan satışın bedelini, ânında satıcının hesâbına yatırması hâlinde, yapılan alışverişin sahih olacağı, dolayısı ile burada nesîe yâni veresiye ribâsının söz konusu olmayacağı söylenebilir. Altın bedelinin ânında satıcının hesâbına geçilmeyip daha sonra ödenmesi durumunda yukarda belirtilen, sarf akdi şartına riâyet edilmediği ve altının para ile veresiye satışı söz konusu olduğu için câiz olmaz. Altının peşin ödeme ile alım satımının yapılmasının daha doğru olduğu, müslüman olarak şüpheli şeylerden kaçınılması ve peşin para ile altın veyâ dövizin alınmasının daha isâbetli ve ihtiyatlı olacağı kesindir. [443]

281 * Sarf işleminin şartları özetle dört tânedir: Aktin taraflarının ayrılmadan önce karşılıklı kabzları, temâsül (; eşitlik, eşit olma), muhayyerliğin ve vâdenin bulunmaması.

Akit taraflarının; alıcı ve satıcının bedenleri ile ayrılmasından önce karşılıklı bedelleri kabz etmeleri: Sarf akdinde sarf işini yapanlardan biri ötekinden bedeni ile ayrılmadan önce, her iki bedelin de tamâmı ile kabz edilmesi şarttır. Bu, nesîe ribâsını; veresiye ribâsını önlemek içindir. Her iki bedelin yâhut onlardan birisinin kabz edilmesinden önce akit taraflarının ayrılması hâlinde kabz şartı gerçekleşmeyeceğinden, akit bâtıl; geçersiz olur.

Bedenen ayrılmanın açıklanması: Akdi yapan tarafların bedenleri ile akit meclisinden; alım satımın yapıldığı yerden, ortamdan ayrılarak birinin bir yöne ötesinin bir başka yöne gitmesi yâhut birinin gidip ötekinin kalması demektir. Şâyet alıcı ile satıcı her ikisi de alım satımın yapıldığı yerde kalıp, oradan ayrılmayacak olurlarsa orada kalmaları uzun sürse dahi, bedenen ayrılma söz konusu olmayacağından, ayrılma meydana gelmeyecektir.

282 * Altın ile altının, gümüş ile gümüşün ve aynı cins paranın kendi cinsi ile değişiminde peşin ödemenin yanı sıra miktarların da eşit olması şartı aranır.

اَلذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَزْنًا بِوَزْنٍ مِثْلاً بِمِثْلٍ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَزْنًا بِوَزْنٍ مِثْلاً بِمِثْلٍ فَمَنْ زَادَ أَوِ اسْتَزَادَ فَهُوَ رِبًا

= **Altın ile altın aynı** (, birbirine eşit) **ağırlıkta, gümüş ile gümüş aynı** (, birbirine eşit) **ağırlıkta** (değiştirilir)**. Kim fazla verir veyâ alırsa bu** (yaptığı) **ribâdır.** [444]

إِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ

= (Malların) **türleri değişirse peşin olmak şartı ile istediğiniz gibi satın.** [445]

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ يَدًا بِيَدٍ كَيْفَ شِئْتُمْ

= **Altını gümüş karşılığında peşin olarak dilediğiniz gibi satın.** [446]

Döviz cinsleri de dâhil olmak üzere piyasadaki her para birimi, kendi içinde bir cins oluşturur. Bu konuda getirilen sınırlama, alışveriş fâizi adı ile meşhur hadîste örnek olmak üzere belirtilen altın ve gümüş gibi değişim araçlarının veyâ buğday, arpa, hurma, üzüm, tuz gibi gıda maddelerinin kendi cinsleri ile ancak eşit miktarlarda değişimine izin veren hadîsin uygulaması niteliğindedir.

Sarf işlemi ile ilgili kural ve kısıtlamalar, yabancı ülke parası ile yerli paranın alım satımı demek olan döviz ticâretini de doğrudan ilgilendirmekte ve bu kurallardan çıkan sonuç, vâdenin söz konusu edilmediği, alım satımın peşin yapıldığı durumlarda döviz değişim işlemlerinin câiz olduğudur. Çünkü sarf akdini fâizli işlem olmaktan koruyan en önemli ölçü, bedellerden herhangi birinin vâdeye bağlanmaması, peşin olmasıdır. [447]

İstikrâz; Borç Alıp Verme İle İlgili Meseleler

283 * İstikrâz (استقراض) yâni ödünç alma, borç alıp verme işlemi, yalnız misliyatta yâni altın ve gümüş gibi standardı olan tartılan şeyler ile buğday, arpa gibi ölçü ile alınıp verilen yiyecek şeylerde ve yumurta, ceviz gibi tâneleri arasında kıymetlerini değiştirecek derecede fark bulunmayan sayı ile alınıp verilen şeylerde geçerli olur. Hayvan ve kumaş gibi değeri, fiyatı farklı olup belirli bir standardı olmayan mallarda geçerli olmaz.

284 - Gerek altın, gümüş ve diğer maddelerden olan nakit paralar, gerekse diğer tartılan veyâ ölçülen şeyler, daha sonra yalnız benzerleri alınmak üzere borç olarak alınıp verilebilir. Buna karz-ı hasen; güzel ödünç verme, Allah rızâsı için karşılıksız borç verme denilir. Sosyal bir yardımlaşma olduğu için sevâbı çok fazladır. Fakat verilen borçtan daha fazla bir şey verilmesi şart kılınırsa Efendimizin anlatımı ile bu fâiz olduğundan haramdır:

كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً فَهُوَ وَجْهٌ مِنْ وُجُوهِ الرِّبَا

= (Borç verene) **menfaat sağlayan her borç verme** (işlemi)**, bir tür fâizdir.** [448]

285 * Borç alınan şeyler, daha sonra kendi benzerleri ile ödenir. Meselâ: Borç alınan bir altın para, yine aynı bir altın para ile bir miktar arpa yine o miktar arpa ile fazla bir şey verilmeden ödenir. Ancak borç alınan para, geçerli kâğıt para iken sonradan geçersiz olsa veyâ piyasada bulunmasa son geçerli olduğu târihteki kıymeti; piyasa değeri ile ödenmesi gerekir. (Değer ve kıymet tanımları için 244 üncü maddeye bakınız.)

Bir kimse 10 dirhem (gümüş para) ödünç aldıktan sonra gümüş değer kazanır veyâ değer kaybına uğrarsa ödemekle yükümlü olduğu miktar aldığı sayı kadardır (; kaç dirhem aldı ise onu öder). Çünkü bu parayı ödeme sorumluluğu teslim almakla doğmuştur. Ödünç yolu ile teslim alınan bir mal ise dengi ile ödenir… Ölçülen veyâ tartılan tüm mallarda da hüküm böyledir. [449]

Bir kimse 1 dirhem (gümüş para) karşılığında meyve satın aldıktan sonra parayı ödemese ve dirhem değer kazansa veyâ değer yitirse (meyveyi satın alan kimse) yine de 1 dirhem ödemekle yükümlüdür. Çünkü değer yitiği veyâ değer artışı nedeni ile dirhemin semen; malın karşılığı, malın bedeli olabilme özelliği ortadan kalkmaz. [450]

* Bir kimse, birisine bir milyon lirayı bir seneliğine ödünç verse ve verilen para enflasyon sebebi ile ödeme ânında (satın alma gücü açısından) bir buçuk milyona denk gelse vermiş olduğu bir milyonu bir buçuk milyon olarak alması câizdir. Çünkü bu (kâğıt) para, altın veyâ gümüş (gibi kendisi bir mal, bir değer) olmadığı ve değeri itibârî olduğu (yâni devlet o kâğıt parçalarını 10, 20, 50, 100 veyâ 200 Türk lirası olarak kabul etmeleri gerektiğini belirttiği ve insanlarda mecbûren bunu böyle kabul ettikleri) için (parayı borç aldığı târihteki) kendisine itibâr edilen değere (, satın alma gücüne) göre işlem görür.

İmam Ebû Yûsuf'a göre bir kimse birisinden 10 dirhem borç aldıktan sonra bu paralar kullanımdan kalkarsa borçlu, gümüşe göre dirhemlerin (piyasa) değerini; kıymetini öder. Borçlu kişi, dirhemlerin (piyasa) değerini ödemekle yükümlü olunca, bu paranın teslim alındığı gündeki gümüşe göre değeri (, piyasadaki alım gücü) dikkate alınır. [451]

İmam Muhammed'e göre en son revâcta bulunduğu; geçerli olduğu gündeki kıymetini vermek gerekir. Fetvâ da bu şekildedir. Çünkü kullanımdan kalkması sebebi ile geçerli olan para (; dirhem) semeniyet yâni malın bedeli olma özelliğini kaybetmiş olduğundan artık (dirhemlerin) aynısının, teslim alındığı şekilde geri verilmesi mümkün olmaz. [452]

* Borçlunun borcunu ödemeyi geciktirmesi nedeni ile paranın değer kaybetmesi gibi bir sebeple alacaklı zarara uğrarsa borçluya sâdece enflasyon oranında zarar tazmîn ettirilir; ödettirilir. [453] Yâni borçlunun hem aldığı borç parayı hem de o paranın enflasyon farkını borçlu olduğu kimseye ödemesi gerekir.

286 * Bir kimse, borç verdiği para veyâ başka şeylerin tamâmını veyâ bir kısmını borçlusuna bağışlayabilir. Borç alan kişi de aralarında bir şart bulunmaksızın kendisinden alacaklı olan kimseye hediye verebilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), herhangi bir kimseden borç aldığında borcunu öder, o kimse için duâ eder ve şöyle der idi: **Allah âilene ve malına bereket versin. Borcun karşılığı yalnızca teşekkür** (etmek) **ve** (borcunu tam) **ödemektir.** [454]

إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضًا فَأَهْدَى لَهُ أَوْ حَمَلَهُ عَلَى الدَّابَّةِ فَلاَ يَرْكَبْهَا وَلاَ يَقْبَلْهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذَلِكَ

= **Biriniz bir malı borç verse sonra borçlu,** (borç) **verene bir hediye vermek veyâ bineğine bindirmek istese sakın o hediyeyi almasın, bineğine de binmesin. Eğer aralarında borç alıp vermezden önce böyle** (dostça) **iş ve işlemler olmuşsa o başka.** [455]

* Alacaklının, tamâmen veyâ kısmen alacağından vazgeçmesi sahihtir. Bu sebeple alacaklı, borçluya: Sende olan bin lira alacağımdan beş yüz lirayı, beş yüz liradan vazgeçmiş olmak üzere yarın öde deyip borçlu da kabul etse ve beş yüz lirayı belirtilen günde ödese beş yüz lira borçtan kurtulunmuş olur. Fakat belirtilen günde ödenmezse borç olduğu gibi kalır. Ancak böyle yarın ödenmek üzere gibi bir vakit belirtilmezse beş yüz lira ödensin ödenmesin kalan borç düşer. Çünkü bu, şartsız borçtan vazgeçmedir.

Aynı şekilde, borçtan vazgeçtim sözü öne alınıp: Sendeki alacağımın yarısından vazgeçtim, yarın kalan kısmı vermek üzere denilse isterse ertesi gün borcun yarısı alacaklı olan kişiye verilmiş olmasa bile borcun yarısından vazgeçilmiş olunur. [456]

Birisinden vâdeli; veresiye olarak bin lira alacağı olan bir kimse bunun yerine beş yüz lira karşılığı sulh akdi yapıp parayı teslim alsa sözleşme, anlaşma geçerli değildir. Çünkü burada borçlu, beş yüz liradaki vâde hakkını düşürürken, alacaklı da buna karşılık beş yüz liradaki hakkını düşürmüştür. Bu ise vâdenin para karşılığı değiştirilmesidir.

Abdullah ibni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) ve İbrâhim en Nehâî (rahmetullâhi aleyh)e göre bu tür bir işlem câizdir. Abdullah ibni Abbâs (radiyallâhü anhümâ)dan şöyle rivâyet edilmiştir: *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Benî Nadîr yahûdilerini Medîne'den sürdüğü zaman onların:* Bizim bâzı insanlardan alacaklarımız var (bunlar ne olacak) *demeleri üzerine Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Alacaklarınızdan indirim yapın ve** (alacağınızı) **peşin alın** *diye cevap vermiştir.* [457]

Kısaca borç alıp verme işlemlerinde iki taraftan birine şart kılınan bir menfaat, helâl değil; şart koşulmayan bir menfaat helâldir. Bu sebeple bir borçlu, borcunu ödemekle birlikte kendiliğinden bir âdet, bir gelenek olmayarak bir miktar fazla verse bu helâl olur.

287 - Bir kimsenin bir parayı, başka bir yerde bulunan birine ödemek şartı ile borç alması mekruhtur. Fakat böyle bir parayı aralarında bir şart bulunmaksızın, borç verenin izni ile başka bir yerde bulunan birine götürüp vermesi mekruh değildir. Hattâ böyle bir

şart ve âdet bulunmaksızın, bir bağış olarak biraz fazla bir şey vermesi de haram değildir.

288 - Bir kimsenin bir kişiye, meselâ bir tüccâra; ticâretle uğraşan kişiye her ay veyâ her yıl kendisine şu kadar para vermek üzere bir miktar para vermesi câiz değildir. Her ay veyâ her yıl verilen o fazla paralar ribâ olur. Fakat belli bir parayı, belirli bir işte kullanıp elde edilecek kârdan kendisine üçte bir veyâ yarısı gibi belli bir miktârının; belirli bir yüzdesinin verilmesi şartı ile verilmesi câizdir. Çünkü bu, bir ticâret ortaklığı işlemidir. Bu durumda o kimsenin zarara da sermâyesi oranında katılması, ortak olması gerekir.

289 * Komşular arasında ekmekler, ister sayı ile ister tartı ile borç alınıp verilebilir. İmam Muhammed'e göre bu konuda örf ve âdet geçerlidir. Fetvâ da buna göredir.

إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَأَرْفِدُوهُ

= **Bir ihtiyâcının giderilmesini isteyen biri ile karşılaştığınızda** (ihtiyâcını gidererek) **ona yardımcı olunuz.** [458]

290 - Fâizin dînen yasak olmasında birçok hikmetler vardır. Önce, ihtiyâcı olan bir kimseye verilen bir paradan daha sonra fazla bir şey alınması, sosyal yardımlaşmaya aykırıdır. Sonra bir paranın bu şekilde artırılması, çok def'a insanın çalışma gayretini azaltır, onu tembelliğe yöneltebilir. Ayrıca, borç alınan paradan borç alanın bir kazanç elde edip etmeyeceği de kesin değil, bir ihtimâldir. Çok def'a alınan borç paralar, boşuna harcanır ve karşılığında birçok zararlara katlanmak gerekir. Borç karşılığı rehin verilen nice kıymetli malların bu yüzden yok denilecek kadar az bir değerle elden çıktığı görülür. Oysa verilecek fazlalık, belli ve kesindir. Bu sebeple kazanılacağı düşünülen bir kazanç, kesin ve belli olan bir mala karşılık olamaz.

291 * Aslında kesin bir lüzum görülmedikçe, borç alınmamalıdır. Borç, huzûru ve rahatı kaçırır, hürriyeti kısıtlar. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ

= **Kişi borçlanınca konuşur, yalan söyler; söz verir, sözünde durmaz.** [459]

إِيَّاكُمْ والدَّيْنَ فإِنَّهُ هَمٌّ بِاللَّيْلِ وَمَذَلَّةٌ بِالنَّهَارِ

= **Borçtan kaçının. Çünkü o, gece keder, gündüz de aşağılanma vesîlesidir.** [460]

إِنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى صَاحِبِهِ حَتَّى يَقْضِيَهُ

= **Kişi borcunu ödeyinceye kadar, alacaklının onun üzerinde** (alacağını istemek üzere) **söz** (söyleme) **hakkı vardır** [461] buyurarak gerekmedikçe borçlanılmamasını, borçtan kaçınılmasını tavsiye etmiştir.

Borç verecek bir durumda olanlar da, ellerinden gelen yardımı ihtiyaçlı olanlardan esirgememeli, karz-ı hasen olarak; sâdece yüce Allâh'ın rızâsını kazanmak amacı ile karşılıksız olarak borç verip, mükâfatını yüce Allah'tan beklemelidir. Yerinde harcanan bir borç para, sadaka vermekten daha fazîletlidir:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

= ***Eğer*** *(borçlu)****, darlık içinde ise eli genişleyinceye kadar ona***(*ek*) ***süre verin. Eğer bilirseniz,*** *(alacağınızı)* ***sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.*** [462]

Peygamber (sallalâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Mirâc'a çıkarıldığım gece cennetin kapısı üzerinde:** *(Verilen)* ***sadaka karşılığı****(nda)* ***on misli*** *(sevap var)****dır,*** *(verilen)* ***borç karşılığı****(nda)* ***da on sekiz misli*** *(sevap var)****dır*** **diye yazılı olduğunu gördüm.**

(Bunun üzerine Cebrâil'e): Borç vermenin sadakadan daha üstün olmasının hikmeti nedir *diye sordum. (Cibrîl aleyhisselâm şöyle cevap verdi):* Sadaka isteyen kişi (bâzen) yanında (bir şey) bulunduğu hâlde ister (, dilenir). Borç isteyen ise ihtiyâcı sebebi ile ister. [463]

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلاَّ كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً

= Bir müslümana bir şeyi iki kez borç olarak veren hiçbir müslüman yoktur ki, onun bu davranışı, o şeyi bir kere sadaka etmiş gibi sevap kazanmış olmasın. [464]

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ وَضَعَ لَهُ أَظَلَّهُ اللَّهُ يَوْمَ القِيَامَةِ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ

= **Kim darda olan birine** (borcunu ödemede) **süre tanırsa veyâ** (borcunun tamâmını veyâ bir kısmını) **bağışlarsa Allah da onu, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmayacağı** (mahşer) **gününde kendi gölgesinde gölgelendirir.** [465]

Borç verme konusundaki bu teşviklere rağmen borç alacak olanlar, güvenilir ve sözünde durur, ilk fırsatta borcunu ödeme niyetinde olan kimselerden olmalı; ödeme gücüne sâhip olduklarında da bir önce borcunu ödemelidirler.

أَيُّمَا رَجُلٍ يَدِينُ دَيْنًا وَهُوَ مُجْمِعٌ أَنْ لاَ يُوَفِّيَهُ إِيَّاهُ لَقِيَ اللَّهَ سَارِقًا

= **Bir kimse, ödünç alacağı şeyi sâhibine ödememek niyeti ile borçlanır ise Allâh'ın huzûruna hırsız olarak çıkar.** [466]

مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ

= **Zengin**(olan kimsen)**in,** (özürsüz olarak) **borcunu** (zamânında ödemeyip) **geciktirmesi** (alacaklıya) **zulümdür.** [467]

لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وعُقُوبَتَهُ

= **Borcunu ödemeye gücü yetenin borcunu ödemeyi geciktirmesi,** (alacaklı tarafından) **şikâyet edilmesini ve** (hâkim için de) **cezâlandırılmasını helâl kılar.** [468]

292 * Bir kimse zamânında ödemeye kesin kararlı olarak borçlanırsa yüce Allâh'ın yardım ve koruması ile o borcun ödenmesi kolaylaşır:

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الدَّائِنِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنُهُ مَا لَمْ يَكُنْ فِيمَا يَكْرَهُ اللَّهُ

= **Kişi, Allâh'ın hoşlanmadığı bir yere harcamak için borç yapmadığı sürece borcunu ödeyinceye kadar Allâh**(ın yardımı) **onunla birliktedir**. [469]

İslâma Göre Yapılması Yasak Olan Şeyler

293 * Kişilerin ve toplumların kurtuluşuna, temizliğine ve mutluluğuna aykırı olan şeyler, İslâm dîninde yasaktır, haramdır. Bunların yapılması, hem dünyâ, hem de âhiret sorumluluğunu gerektirir. Bunlara günâh (گناه), ma'siyet (معصيت), ism (إثم) denir.

Günah Farsça bir kelime olup sözlükte suç anlamına gelir. Dinî bir kavram olarak ilâhî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranış anlamında kullanılır.

Ma'siyet (, mâsiyet) emre itaatsizlik etmek, inat edip emre karşı gelmek, itaatten çıkmak, inatla (bir şeyi) yapmaktan geri durmak, çekinmek ve azmak anlamındaki isyân (isyan) kökünden masdar ve isim olup itâat kelimesinin karşıtıdır.

İsm sözlükte geri bırakmak ve gecikmek demektir. Sâhibini hayır ve sevaptan geri bıraktığı için günâha da ism denilmiştir. Peygamberimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendisine sorulan bir soru üzerine: **Birr, güzel ahlâktır. İsm ise vicdânını rahatsız eden**

ve insanların haberdâr olmasını istemediğin şeydir *buyurmuştur*. [470]

Sözlükte iyilik, doğruluk, itaat, hayır ve hasen anlamlarına gelen birr îmân, ibâdet ve ahlâka ilişkin bütün iyilikleri ifâde eden bir terim olarak kısaca Kur'ân ve sünnete uymak, farzları edâ etmek ve mâsiyetleri terk etmek gibi insana sevap kazandıran ve yüce Allâh'ın rızâsına vesîle olan her türlü hayırlı amellere ve güzel davranışlara denir.

294 - Günah olan yâni ilâhî emirlere ve yasaklara aykırı inanç, söz, fiil ve davranışları; din tarafından suç sayılan şeyleri kişinin kendisinin yapması câiz olmadığı gibi, o gibi şeylere râzı olmak ve bir zorlama olmadıkça yardım etmek de câiz değildir. Meselâ: Bir kimse, bir şey çalamaz; bu haramdır ve cezâyı gerektirir. Bir kimse bir şeyin çalınmasına da râzı olamaz, çalan kimseye yardım da edemez; bu da haramdır, yasaktır.

295 * Günah olan şeylere râzı olmak veyâ yardım etmek, yerine göre ya haram veyâ mekruh olur. Bu, dinde bir esastır. Bu kâide üzerine binlerce mesele ortaya çıkabilir. Meselâ: Bir kimse, herhangi bir haksızlığı kabul etmek için bir kişiden bir mal alamaz. Bu rüşvettir, haramdır. Bu sebeple bir haksızlığı kabul ettirmek için bir mal da veremez ve böyle bir malın verilmesine aracı da olamaz. Çünkü böyle alınması yasak olan bir şeyin, verilmesi de verilmesine aracı olunması da haramdır, yasaktır.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

= ***İyilik****(te bulunmak)* ***ve takvâ****(lı davranmak; Allâh'a karşı gelmekten sakınmak)* ***üzere birbirinizle yardımlaşın*** *(, birbirinize destek olun)****, günah*** *(işlemek)* ***ve insanlara*** *(haksızlık ederek)* ***zulmetmek üzere yardımlaşmayın*** *(, birbirinize destek olmayın)***.** [471]

لَعَنَ اللَّهُ الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي وَالرَّائِشَ الَّذِي يَمْشِي بَيْنَهُمَا

= Allah rüşvet alana, rüşvet verene ve bunların arasında rüşvete aracı olana da lânet etsin. [472]

296 * Haksız bir menfaat, bir çıkar elde etmek için yetkili kişilere, hattâ hakkı olan bir işi yaptırabilmek için normalde bunu yapmakla görevli olanlara maddî veyâ mânevî olarak menfaat sağlamaya rüşvet denir. Rüşvet alan, kendisine rüşvet verilen kişi, böylece sâhip olduğu yetkiyi kötüye kullanarak, para, mal veyâ hediye şeklinde elde edilen haksız kazanç ile onu kendisine sağlayanın lehine davranır.

Dar anlamda rüşvet, herhangi bir ücret karşılığında bir vazîfeyi üstlenmiş olan devlet görevlisinin yetkisini veyâ vazîfesini ya da unvanını kullanarak sağladığı çıkar şeklinde tanımlanabilir. Bu durum, görev gereği yapılması gereken bir iş karşılığında bir menfaat elde edilmesi şeklinde olabileceği gibi talebin haklı bir sebebe dayanmadığı durumlarda herhangi bir çıkar karşılığında yerine getirilmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Her iki durumda da bir hakkın iptâli; bir hakkın ortadan kaldırılması ya da bir haksızlığın meydana gelmesi söz konusudur. Rüşvet ile ya hak edilmeyen bir menfaat ele geçirilmekte veyâ başkasına âit olan bir hakka tecâvüz edilmekte, başkasının hakkına saldırılmaktadır.

وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

= ***Aranızda mallarınızı haksız*** *(, Allâh'ın mubah kılmadığı)* ***sebepler ile yemeyin*** *(; almayın, faydalanmayın)***. *Kendiniz*** *(haksız olduğunuzu)* ***bildiğiniz hâlde başkalarına âit malları haksız yolla yemek*** *(; almak, faydalanmak)* ***için hâkimlere*** *(ve idârecilere, yetki sâhiplerine rüşvet)* ***vermeyin.*** [473]

Bir hakka kavuşmak, bir hakkı elde etmek veyâ bir zulmü başından savmak için rüşvet vermek, bunu vermeye mecbur kalan hak sâhibi için yasaklanmış değildir. Bunun sorumluluğu, günâhı bunu haksız yere alan kimseye âittir.

Bir memurun, akrabâlık hakkı sayıldığı için akrabâlarından, eski dostluğun devam etmesi için de eskiden beri hediyeleştiği kimselerden hediye alması câiz görülmüştür. Bunların dışındaki kimselerden hediye alması veyâ kendisine çıkar sağlaması câiz değildir.

Bir memurun görevinin verdiği imkândan yararlanarak, halktan; işini yaptığı, yapmak zorunda olduğu kimselerden hediye alması haramdır. Çünkü böyle bir hediye, meşrû bir yoldan gelmemiştir. Onu veren kimse ya memurun yetkisinden korkarak ya da ondan bir menfaat bekleyerek, en azından bir müsâmaha; bir göz yumma, bir serbestlik bekleyerek verir ki, bu da, memurun görevini kötüye kullanmasından başka bir şey değildir. Bir memurun görevini kötüye kullanması da ihânettir ve haramdır. [474]

Kısaca bir memurun işlerini yaptığı, yapmak zorunda olduğu kişilerden her ne ad altında olursa olsun bir şey alması, onların kendisine bir çıkar sağlamalarını istemesi câiz değildir. Aynı şekilde halkın, bir görevliye iş yaptırmak zorunda olanların, o görevliye hediye vermeleri, ona faydası dokunacak yeme, içme, gezme, seyahat etme gibi bir hizmeti hiçbir ücret almadan veyâ ona sunulan böyle bir hizmetin bedelini ödeyerek ücretsiz onun faydalanmasına sunmaları câiz değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zekât toplama işi için bir kimseye görev verdi. O kimse görevini bitirip dönünce: Bu (mallar) sizindir, şu(nlar) da bana hediye edildi *dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) (öfke ile) minbere çıkıp, Allâh'a hamd ve senâ ettikten sonra şunları söyledi:* **Benim görevlendirdiğim bir memura (**, bir görevliye) **ne oluyor da:** Bu sizin, bu da bana hediye edildi **diyor.** (Bu kimse)**, babasının veyâ annesinin evinde otursaydı da** (bir) **baksaydı, kendisine hediye verilir miydi yoksa verilmez miydi?** [475]

Mîlâdî 680 ile 720 târihleri arasında yaşayan halîfe Ömer bin Abdülaziz (Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun) şöyle demiştir: (Memurlara, görevlilere verilen) hediye, Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem zamânında hediye idi. Bu gün ise rüşvettir. [476]

Her sene Ömer (radiyallâhü anh)a deve budu hediye getiren bir adam bir def'asında dâvâsının hâll edilmesi (; çözülmesi) için hazreti Ömer'e gelerek: Ey mü'minlerin emîri! Bu adam ile benim aramda öyle bir hüküm ver ki, etin kemikten ayrıldığı gibi bizim dâvâmız da hâll olsun *demişti. Aklınca, halîfeye o güne kadar getirdiği hediyeleri hatırlatıyor, onların hatırına işini tatlıya bağlamasını istiyor, kendisini haklı çıkarması gerektiğini îmâ ediyordu. Bunun üzerine Ömer (radiyallâhü anh), (yönetici durumunda olan) memurlarına:* Hediye kabul etmeyin! Çünkü bu rüşvettir *şeklinde yazılı bir uyarı gönderdi.* [477]

Bir memurun, bir görevlinin görevi sırasında halktan; işini yapmak zorunda olduğu kimselerden aldığı malları, hangi isim altında alırsa alsın devlete, çalıştığı işyerine teslim etmesi gerekir.

مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ فَلْيَأْتِ بِقَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ

= **Bizim bir işte görevlendirdiğimiz kimse** (bu görevi sırasında halktan almış olduğu malların) **azını da, çoğunu da** (devlet hazînesine konulmak üzere bize) **getirsin.** [478]

مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ فَرَزَقْنَاهُ رِزْقًا فَمَا أَخَذَ بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ غُلُولٌ

= **Biz kimi** (devlet) **iş**(in)**de çalıştırır ve kendisine maaş verirsek, onun bu maaştan sonra fazla** (olarak devletten, iş yerinden) **aldığı şey gulûldür.** [479]

هَدَايَا الْعُمَّالِ غُلُولٌ

= **Âmillerin** (; zekât toplama memurlarının, devlet görevlilerinin) **hediye almaları gulûl** (gibi)**dir**. [480]

Gulûl; taksimden önce savaş ganîmetlerinden bir şey çalmak, aşırmak özellikle de devlet malına hıyânet etmek demektir.

297 * Bir kimse, kendisine mîras bırakan kişinin gayrimeşrû; İslâma göre câiz olmayan yoldan elde etmiş olduğu maldan kendisine düşen hisseyi almamalıdır; iyi olan, fazîletli olan budur. Böyle bir hisseyi almak, meşrû olmayan bir harekete râzı olmaktır. Bu sebeple kişi, helâl ve meşrû hisse ile yetinmeli, o malın asıl sâhibi biliniyorsa ona geri vermelidir. Sâhibi bilinmiyorsa fakirlere sadaka olarak dağıtılmalıdır. Çünkü böyle bir maldan kurtulmanın çözümü; sâhibine verme imkânı olmayınca, sadaka olarak vermektir.

* Malda haram ve helâl karışık, malın esas sâhibi de mîras bırakılan kişi tarafından bilinemiyor ve hangi malın helâl, hangisinin haram olduğu da kestirilemiyorsa o zaman o malı alması hükmen helâldir… İslâma göre meşrû olmayan bir işte çalışan ve geliri meşrû olmayan bir kişinin elde etmiş olduğu kazançtan başka bir geliri olmamak şartı ile o kişinin nafakalarını karşılamak zorunda olduğu kimselerden eş ve çocukları ile anne ve babası yiyebilir, faydalanabilir. Günah ve sorumluluk böyle bir yerde çalışan, böyle bir kazancı elde eden kişiye âittir. Ayrıca bu kimselerin böyle bir kazançtan, böyle bir gelirden faydalanabilmeleri için gelirin gasb veyâ hırsızlık veyâ rüşvet yolu ile elde edilmemiş olmaması da şarttır. [481]

* Gasb sözlükte açıktan açığa haksızca veyâ zorla (bir şeyi, bir malı) almaktır. Şer'î bakımdan gasb fakihler tarafından bir takım farklarla târif edilmiştir.

Hanefî mezhebine göre gasb, bir kişinin, sâhibinin elinde bulunan mütekavvim; şer'an kıymet taşıyan, bir değeri olan ve muhterem; saygı duyulması gereken, korunma altındaki bir malı, onun sâhipliğini ortadan kaldıracak veyâ elinde bulunmuyor ise mülkiyet ve yetkisini daraltacak şekilde, sâhibinden izinsiz açıkça alması demektir.

Malın alınması hem gasb edileni, hem başkasını kapsadığı için mütekavvim ifâdesi şarap ve domuz gibi şer'an kıymet taşımayan malları kapsam dışına bırakmak için; muhterem; saygı duyulması, değer verilmesi gereken ifâdesi ise harbînin; savaş hâlinde olunan kâfirin malını kapsam dışında bırakmak içindir. Çünkü harbînin malı muhterem değildir.

Bu tanımla ücretle kirâlamış olandan yâhut rehin almış olandan veyâ bir kişinin yanında emânet olarak bırakılmış olandan alınanlar da târif kapsamı içindedir. Çünkü bu kimselerden almak, mâlikin; mal sâhibinin elinde bulunmasa dahi gasbtır. Bu durumda gasb eden mal sâhibinin malında tasarrufunu; dilediği gibi kullanma yetkisini sınırlandırmış olur. Yâni o mâlikin kendi malında tasarruftaki yetkisini kayıtlamış bulunmaktadır. Artık malın sâhibi tasarrufta güç, yetki, söz sâhibi olmaktan çıkmıştır. [482]

298 - Alacağı bir gıda maddesini gayrimeşrû bir duruma getireceği veyâ satın alacağı silâhı kötülükte kullanacağı anlaşılan kişiye bunların satılması tenzîhen mekruhtur.

Yenilmeleri ve İçilmeleri Helâl Olan ve Olmayan Şeyler

299 - Eşyâda, yiyip içme açısından asıl olan mubah olmaktır. Bütün eşyâ, aslında insanların yararlanmaları için yaratılmıştır. Aslı temiz olan, akla ve sağlığa zararlı olmayan bir kısım hayvan etleri, buğday, arpa, pirinç gibi ürünler, sebzeler, meyveler ve sıvılar helâldir. Bunlar yenilip içilebilirler. Fakat bâzı şeyleri, bâzı maddeleri yiyip içmek, insan için zararlı, hikmet ve maslahata aykırı olduğundan İslâm dîninde haramdır.

300 - Hayvanlardan yaratılış gereği iğrenç olanların, dişleri veyâ tırnakları ile kendilerini savunup başkalarına saldıranların etleri haramdır.

301 * Bitkilerden insanı öldüren veyâ aklını gideren, vücûdu zehirleyen veyâ herhangi bir şekilde sağlığa zararlı olan şeyleri yemek haramdır. Meselâ: Afyon, haşhaş, penç gibi sarhoşluk veren ve aklı bozan şeyleri yemek câiz değildir. Bunlardan sarhoş olanlar için, İslâm hükümlerine göre tâzîr cezâsı gerekir. Tâzîr ise yetkili hâkim tarafından uygulanacak hapis, dövme, azarlama ve uyarı gibi cezâlardır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), sarhoş eden ve uyuşukluk veren, vücûdu gevşeten her şeyi(n içilmesini, yenilmesini) yasakladı. [483]

302 * Sıvılardan vücûda zararlı olan, insana sarhoşluk veren, insanı sarhoş eden şeyleri içmek haramdır. Çünkü sarhoşluk veren bir sıvının azı da, çoğu da Efendimizin:

مَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ

= **Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır** [484] hadîsine göre, müctehidlerin çoğunluğunca haramdır. Bu gibi sıvıların içilmesindeki zararlar, herkesçe bilinmekte, görülmektedir. Bu içkilerin toplum hayâtında açtığı yaralar da çok acıdır. Bunları içen kişilerin âhiretteki sorumlulukları ise çok daha büyüktür.

Özellikle hamr; şarap denilen içkinin bir damlasını bile içmek icmâ ile haramdır. İçkiyi helâl sayan kâfir, içen fâsık olur; dînî açıdan had denilen cezâyı gerektirir.

* Sarhoşluk veren içkilerin şaraptan farkı, had konusudur ki; az dahi olsa şarabı içine haddi şürb; içki içme cezâsı uygulandığı hâlde diğer sarhoşluk veren içkilerde ancak sarhoş olma durumunda haddi sekr; sarhoş olma cezâsı uygulanır. [485]

كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ

= **Her müskir** (; sarhoş edici şey) **haramdır, her sarhoş edici şey de hamr'dır** (; dînen yasaklanan içkidir). [486]

كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

= **Sarhoşluk veren her şey hamr'dır** (; dînen yasaklanan içkidir) **ve hamr'ın her çeşidi** (de) **haramdır.** [487]

Hamr, aklı humâr eden (; aklı gideren, örten, perdeleyen ve normal bir şekilde çalışmasını engelleyen) şeydir. [488]

Özü (; aslı necis; pis olduğu için) şarab(ın azı ve çoğu) haram kılınmıştır, (şarap dışında her türlü içeceğin ise) sarhoşluk veren (kısmı, miktârı) haram kılınmıştır. [489]

303 * İslâm fıkhında, İslâm hukûkunda cezâlar üç türlüdür:

a) Hadd cezâları: Allah hakkı olmak üzere miktârı nasslar ile belirlenen cezâlardır.

b) Kısâs cezâları: Kul hakkı daha baskın olmak üzere nasslarda öldürme ve yaralama fiilleri için belirlenmiş cezâlardır.

c) Tâzîr cezâları: Nasslarda günah ve haram olduğu belirtildiği hâlde karşılığında bir cezânın söz konusu olmadığı fiiller için veyâ nasslarda hiç yer almayan fiiller için devlet tarafından belirlenen cezâlardır. [490]

* Hadd sözlükte men etmek; engel olmak, engellemek; sınır, bilemek, dikkatle bakmak, ayırmak ve cezâ uygulamak gibi anlamlara gelir. İnsanların girmesine engel olduğu için kapıcıya haddâd; engel olan denilmiştir. Cezâlara da, o cezâların sebeplerini işlemeye, yapmaya engel olduğu için hadd ismi verilmiştir. Allâh'ın hadleri; hudûdullah, Allâh'ın haram kıldığı, yasakladığı şeylerdir.

Allâh'ın hudûdu, hadleri; hükümleri yâni sınırları yüce Allah tarafından belirlenmiş ve kararlaştırılmış, insanın onları geçmesi câiz olmayan sınırlar, hususlar demektir. Onu aşıp daha ötesine geçmeye engel olduğu için hudûd yâni sınırlar ismi verilmiştir.

Haddin şer'î anlamına gelince: Hanefîlerin ıstılâhına göre hadd veyâ had cezâsı, Allah Teâlâ'nın hakkı olarak tâyin ve takdîr edilmiş; belirlenmiş vâcib bir cezâdır. Buna göre tâzîre hadd denilmez. Çünkü tâzîrin nass ile belirli bir sınırı yoktur. Kısasa da hadd ismi verilmez. Çünkü kısasın takdîr edilmiş; belirlenmiş, belirli bir ölçüsü bulunsa da kul hakları cümlesindendir, kul tarafınsan af edilmeye ve barışmaya açıktır.

Allah Teâlâ'nın hakkı olmasından murad, kişilerin ırzlarını, neseblerini, mallarını, akıllarını ve canlarını her hangi bir tecâvüze; saldırıya uğramaktan korumak için meşrû kılınmış olmasıdır. Ancak zinâ haddi, içki içme haddi gibi bâzı hadler, hâlis; sırf Allâh'ın hakkı ile yâni cemiyet; toplum ile ilgilidir. Kazf; nâmuslu kimselere zinâ iftirâsında bulunma haddi gibi diğer bâzı hadlerde hem Allah Teâlâ'nın hakkı, hem de kul hakkı bulunur yâni onlar hem şahsî hak, hem de amme; toplum, kamu hakkı ile ilgilidir.

Hanefîler dışındaki diğer âlimlere göre hadd, ister Allah Teâlâ'nın hakkı ile kul hakkı ve isterse de kul hakkı ile ilgili olsun, şer'an takdîr ve tâyin olunmuş, kararlaştırılmış ve belirlenmiş bir cezâdır.

Yukarıda tanımlar ışığında hadler Hanefîlere göre: a) Haddi zinâ; zinâ etmenin cezâsı, b) Haddi şürb: Özellikle hamr; şarap içme sebebi ile gerekli olan haddir. Şarabın azını veyâ çoğunu içmekten dolayı bu had lâzım gelir. c) Haddi sekr: Hamr; şarap dışında sarhoşluk verici içkileri içme sonucu meydana gelen sarhoşluk sebebi ile gerekli olan cezâ, d) Haddi kazf; nâmuslu, zinâ etmekten uzak olduğu bilinen kimselere zinâ iftirâsında bulunmanın cezâsı, e) Haddi sirkat; hırsızlık etmenin cezâsı olmak üzere beş çeşittir. Yol kesme ile ilgili suçlar da genel anlamı ile sirkat; hırsızlık kavramının içine girer.

Hanefiler dışında kalan âlimlere göre kısas ve riddet; İslâm dîninden dönme cezâsının hadleri de hadd çeşitlerine dâhil olur. Haddin Allah Teâlâ tarafından tâyin ve takdîr edilen bir cezâ olup hiç kimsenin onu tecâvüz edip geçmesinin câiz olmaması itibârı ile ve esas olan görüşe göre Allah Teâlâ'nın hakkı ile aralarında kısasın da bulunduğu kul haklarına şâmil olması; onları da kapsamına alması itibârı ile sayısı yediyi bulmaktadır. [491]

Haddi zinâ; zinâ etme cezâsı iki kısma ayrılır: Zinâ eden kişi ya muhsan yâni evli veyâ başından evlilik geçmiş olur ki, cezâsı recm; taşlanarak öldürülme haddidir veyâ muhsan olmaz ki o takdirde de celd; sopalama, değnek ile dövme cezâsına çarptırılır.

Recm sözlükte taşlama, taşa tutma, bir kimseye atılan taş anlamına gelir. Recm ıstılahta muhsan olan yâni evli veyâ başından evlilik geçmiş ve zinâ etmiş olan kişinin taşlanarak öldürülmesidir.

Celde sözlükte deriden yapılmış kamçı ile vücûda vurmak anlamına gelir. Istılahta celde deriden veyâ ağaçtan yapılmış kamçı ile bedene ya da tene; deriye vurmak anlamına gelir.

Celde ismi cildden alınmışsa o zaman vurmanın ölçüsünün buradan çıkarılması mümkündür. O da cildi yâni deriyi aşmamasıdır. Ancak elem duyacak ve acı çekecek ölçüde vurulacaktır. Cildi yaralayacak, paralayacak ve yırtacak ölçüde celde; sopa vurulmayacaktır. Yine bu isimlendirmeden hareketle bütün organlara dağıtılacak şekilde vurulması sonucu çıkarılabilir. Çünkü vurulacak sayıda sopanın aynı yere vurulması durumunda sopa, cildi yırtar ve parçalar. Organlardan baş, yüz ve cinsel organlara da vurulmaz. Çünkü buralara vurulması durumunda etkisi fazla ve ölçü aşılmış olur. [492]

Hanefîlerin dâhil olduğu cumhûra göre haddi şürb ve haddi sekrin cezâsı seksen değnektir. Haddi kazf, muhsan; nâmuslu, zinâ etmekten uzak olduğu bilinen kimsenin nâmus ve şerefine dil uzatma ve küfür kasdı ile zinâ iftirâsında bulunmanın cezâsı da seksen değnektir. Haddi sirkat; hırsızlık etmenin cezâsı, gerekli şartların oluştuğu durumda elin kesilmesidir.

304 * İçkinin kötülüğünü belirtmek üzere yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

= ***Ey îmân edenler! Muhakkak içki, kumar, putlar ve fal okları şeytan****(ın güzel gösterdiği, teşvik ettiği)* ***pis işlerindendir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*** [493]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

اِجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهَا أُمُّ الْخَبَائِثِ

= **İçkiden sakınınız. Çünkü o, her kötülüğün anasıdır** (; her kötülük ondan doğar) [494] buyurarak içkinin tüm kötülüklerin kaynağı, başlangıcı olduğunu belirtmiş ve:

لُعِنَتِ الْخَمْرُ عَلَى عَشْرَةِ أَوْجُهٍ بِعَيْنِهَا وَعَاصِرِهَا وَمُعْتَصِرِهَا وَبَائِعِهَا وَمُبْتَاعِهَا وَحَامِلِهَا وَالْمَحْمُولَةِ إِلَيْهِ وَآكِلِ ثَمَنِهَا وَشَارِبِهَا وَسَاقِيهَا

= **İçkiye on yönden** (, on açıdan) **lânet edilmiştir: İçkinin kendisine, onu imal edene** (; işleyip içki yapana)**, imal etmek** (; işleyip içki yapmak) **isteyene, satıcısına, alıcısına, taşıyanına, taşıttırana, içki bedelini yiyene, içene ve içirene** (, içki sunana). [495]

إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا وَأَكْلَ ثَمَنِهَا

= **Onun içilmesini haram kılan, onun alışverişini ve bedelini yemeği de haram kıldı** [496] buyurarak içki alım satımını, içkiden elde edilen kazancı da yasaklamıştır.

305 - Temiz olan içilecek bir sıvı, vücûda zarar verecek bir duruma gelmedikçe bozulmakla haram olmaz. Fakat etler kokunca yenilmesi haram olur. Süt, tereyağı, zeytinyağı kokmakla haram olmaz. Yiyeceklere gelince, bunlar bozulur ve keskinleşirse temizliklerini yitirirler ve bu sebeple yenilmeleri haram olur.

306 - Hamamların ve benzeri yerlerin pis sularını sebze bahçelerine akıtmak mekruhtur. Fakat bu gibi pis sularla sulanan bostanların sebzelerini yemek haram değildir. Birçok âlimlere göre mekruh da değildir.

İnsan pisliğini satmak mekruhtur. Fakat başka maddelerle karıştırılmış olan insan pisliklerini, herhangi bir hayvan gübresini satmak mekruh değildir.

307 - Temiz olmayan şeyleri, meselâ bozulup temizliğini kaybeden kokmuş etleri, onları yiyebilecek olan hayvanlara yedirmek câiz değildir.

308 - İçine temiz olmayan bir şey düşen veyâ akıtılan belli bir ölçüdeki sıvı, temizliğini kaybettiği için içilmesi haramdır. Belli bir ölçünün üstünde bulunan geniş havuzlarda bulunan sıvı da içine düşen pis olan bir şey ile renk, tat veyâ kokusundan birini kaybettiği zaman, bunlardan biri değişince temiz olmaktan çıkar, içilmesi haram olur.

309 - Yukarıda haram oldukları yazılan şeylerden her birinin kendileri yaratılıştan haramdır. Bir de başka bir sebeple haram olan ve haram ligayrihi denilen şeyler vardır ki, onlar da başkalarına âit olan mallardır.

Şöyle ki, başkasının malını, ondan izinsiz haksız yere almak, meselâ yemeğini yemek veyâ suyunu içmek haramdır. Aksi durumda mal hürriyeti kalmaz, insanların topluluk hâlinde mülkiyet ve tasarruf haklarına sâhip olarak yaşama imkânları ortadan kalkar.

* Tasarruf; sâhip olma, idâreli kullanma, bir şeyi hak ve yetki sâhibi olarak kullanma anlamına gelir.

310 * Bir baba, muhtaç olmadıkça cimri olan evlâdının malını kendiliğinden alıp yiyemez. Fakat bir ihtiyaç bulunmasa bile, cömert olan evlâdının malını alıp yiyebilir.

أَنْتَ وَمَالُكَ لِوَالِدِكَ إِنَّ أَوْلاَدَكُمْ مِنْ أَطْيَبِ كَسْبِكُمْ فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلاَدِكُمْ

= **Sen ve malın babana âitsiniz. Şüphesiz çocuklarınız, kazandıklarınızın en temizlerindendir.** (Öyle ise) **çocuklarınızın kazançlarından yiyin** (; faydalanın)**.** [497]

* Hadîsin, *Sen de, senin malın da babanındır* kısmı, çocuğun malı, babanın malıdır şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü yüce Allah ölen kişinin çocukları olduğu zaman, ölenin babasına mîrastan sâdece altıda bir pay vermiştir. Eğer kişinin malının mülkiyet hakkı babasına âit olmuş olsaydı, kişi öldüğünde malın tamâmının babasına verilmesi gerekirdi.

Çocuk her ne kazanırsa özel olarak ona âittir. Babasının onun kazandıklarında bir payı yoktur. Baba, çocuğunun malı üzerinde sınırsız yetki sâhibi değildir, istediği gibi yetki kullanamaz, ihtiyâcı varsa nafakadan; geçinmek için ancak ihtiyâcı kadar alabilir, ihtiyâcından fazlasını almaya yetkisi yoktur. [498]

Ayrıca şu hadîs-i şerîf de çocuğun malının hükmünün, kişinin kendi öz malının hükmünden farklı olduğuna delildir:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir adama: **Bana kurban bayramının birinci günü için verilen emirle yüce Allah o günü bu ümmet için bayram yaptı** *dedi. O adam:* Peki, ben o gün oğlumun süt veren hayvanından başkasını bulamayacak olursam ne dersin, onu (; oğlumun hayvanını, kendim için) kurban edeyim mi *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Hayır. Fakat saçlarını, tırnaklarını kısaltır, bıyığını keser, etek tıraşını olursun. İşte, senin Allah yanında kurbanının eksiksiz olması böyle olur** (; böyle yapmakla, aynen kurban kesmiş gibi sevap alırsın)**.** [499]

كُلُّ أَحَدٍ أَحَقُّ بِمَالِهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

= **Her kişi kendi malı üzerinde babasından, çocuğundan ve tüm insanlardan daha fazla hak sâhibidir.** [500]

311 * Tedâvi olmak için temiz olan, şer'an temiz sayılan ilâçları yiyip içmek ve kullanmak câizdir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz:

تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلاَّ وَضَعَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ اَلْهَرَمُ

= **Tedâvi olunuz. Çünkü Allâhü Teâlâ, yaşlılıktan başka yarattığı her hastalık ile birlikte bir de ilâç yaratmıştır.** [501] (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm, organlar genç ve olgun yaşlarda çalıştıkları gibi çalışmadıkları için yaşlılığı hastalık; yaşlılığı âdetullah üzere ölüm tâkip ettiği için de devâsı, ilâcı olmayan hastalık olduğunu belirtmiştir.)

تَدَاوَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَخْلُقْ دَاءً إِلاَّ خَلَقَ لَهُ شِفَاءً إِلاَّ الْمَوْتَ

= **Tedâvi olunuz. Çünkü yüce Allah, ölüm dışında şifâsını yaratmadığı hiç bir hastalık yaratmamıştır** [502] buyurmuştur.

Bu sebeple birçok hastalıklar, tedâvi ile giderilir. Yüce Allâh'ın düzeni böyle devam edip gelmektedir. Bununla birlikte şifâ ilâçtan değil, yüce Allah'tan bilinmelidir.

مُثِّلَ ابْنُ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ

= **İnsanoğlunun benzeri, etrâfını doksan dokuz felâketin çevirdiği biri gibidir. Şâyet bu ölüm tehlikelerinden kurtulsa bile ihtiyarlar ve** (sonuçta yine) **ölür.** [503]

312 * Hastalıktan iyileşmek için ilâç kullanılmakla birlikte şifâ bulur, iyileşir ümidi ile Efendimizin öğrettiği duâlarla yüce Allâh'a duâ edilmeye de devam edilmelidir.

لاَ بَأْسَ بِالرُّقَى مَا لَمْ تَكُنْ شِرْكًا

= **İçerisinde şirk olmadıkça, rukye yapmakta** (; sünnet ve âsârda geçen duâları okuyup tedâvi olmakta) **sakınca yoktur.** [504]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hastalık sebebi ile rahatsızlanan kişilere:

اَللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ مُذْهِبَ الْبَأْسِ اَشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لاَ شَافِيَ إِلاَّ أَنْتَ اشْفِهِ شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا

[; Ey insanların Rabbi ve sıkıntılarını giderici olan Allâhım! Senden başka şifâ verici yoktur. Bu (hasta) kişiye hiç hastalık bırakmayan bir şifâ ver] [505] diye duâ ederdi.

Sizden kimin bir tarafı ağrırsa veyâ bir (din) **kardeşi ona, hastalığı sebebi ile** (iyileşmesine faydalı olmak üzere) **mürâcaat edecek** (ve yardım isteyecek) **olursa:**

رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ اِغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ

[; Ey yüceler yücesi olan Rabbimiz Allah! İsmin ve hükmün yerde ve gökte mukaddestir (; kutsaldır). Rahmetini gökte olduğu gibi yerde de bize lutfet. Bizim günah(lar)ımızı affet, hatâlarımızı bağışla. Sen tertemiz olanların Rabbisin. Şu ağrıya rahmet (denizinden) bir rahmet, şifâ (hazîne)nden bir şifâ indir] **diye duâ etsin.** (Allâh'ın izni ile) **ağrıdan kurtulur.** [506]

Şifâ bulurum diyerek bir hastalık veyâ rahatsızlıktan iyileşmek amacı ile okunan âyeti ve Efendimizden rivâyet edilen duâları ezbere bilmeyenlerin, bu âyet veyâ duâları bir kâğıda yazıp, muska şeklinde üzerlerinde taşımalarında da bir sakınca yoktur. [507]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), uyku sırasında kork(utul)an kişilere bu korkudan kurtulmaları için şu sözleri (söylemelerini, bu şekilde duâ etmelerini) öğretirdi:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَحْضُرُونِ

[; Allâh'ın gazâbından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve (onların) bana uğramalarından Allâh'ın eksiksiz olan kelimelerine sığınırım.]

Abdullah bin Amr (radiyallâhü anhümâ), bu sözleri çocuklarından bulûğa ermiş olanlara öğretir, bulûğa ermeyenler için bir kâğıda yazıp boyunlarına asardı. [508]

* Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, insanların işledikleri günahlardan, yaptıkları hatâlı davranışlardan vazgeçmeleri, tövbe etmeleri ve Allâh'a kulluğa ve hakîkat yoluna dönmeleri, ders almaları için yoksulluk ve hastalık vererek dünyâda birtakım sıkıntılar, birtakım felâketler ile insanoğluna hatırlatmada bulunduğunu, bu yolla da onları imtihan ettiğini belirtmektedir:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

= ***İnsanların*** *(bizzat kendi elleri ile)* ***işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat*** *(; bozulma ki, kuraklık, kıtlık, tarımda verimsizlik, ticârette kârsızlık, insanlar ve hayvanlarda salgın ölümler ve benzeri felâketlerin çokluğu, her şeyden bereketin kalkması kısaca; menfaatlerin azalıp zararların çoğalması gibi felâketler)* ***ortaya çıktı. Böylece Allah*** *(âhirette bütün yaptıkları ile cezâlandırmadan önce)* ***yaptıklarının*** *(, işledikleri kötülüklerin)* ***bir kısmını****(n karşılığını dünyâda)* ***onlara tattırsın; belki*** *(tevbe ederek yanlışlarından vazgeçerler,)* ***dönerler.*** [509]

وَلَقَدْ أَرْسَلْنا إِلى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْناهُمْ بِالْبَأْساءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ (42) فَلَوْلا إِذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا تَضَرَّعُوا

= ***And olsun ki; Biz, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik.*** *(Onlar, peygamberlerimizi yalanlayıp emir ve yasaklarımıza karşı geldiler. Allâh'ın emir ve yasaklarına aykırı hareket etmeyi bırakıp, O'nun emir ve yasaklarına gönülden sarılsınlar ve günahlarını affetmesi için O'na duâ ederek)* ***yalvarsınlar*** *(ve O'na boyun eğsinler)* ***diye, onları*** *(fakirlik, hastalık ve zararlara uğratmakla)* ***darlık ve sıkıntıya sok****(arak, bunlarla onları imtihan et)****tik. Onlar, hiç değilse kendilerine bir azâbımız geldiği*** *(, onları darlık ve sıkıntılarla imtihan ettiğimiz)* ***zaman;*** *(günahlarından tövbe edip, Bize)* ***yalvarmalı*** *(, emir ve yasaklarımıza sarılmalı)* ***değiller miydi?*** [510]

وَمَآ أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ

= ***Başınıza her ne musîbet gelirse tamâmı ile kendi ellerinizin kazandığındandır*** *(, geçmişte işlediğiniz günahlar yüzündendir)****. Bununla berâber O,*** *(günahların)* ***çoğunu affeder.*** [511]

313 * Helâl ve temiz olmayan şeyler ile tedâvide bulunmak aslında câiz değildir.

إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا وَلاَ تَدَاوَوْا بِحَرَامٍ

= **Muhakkak ki Allah, hastalığı da ilâcı da indirmiş ve her hastalığa bir ilâç yaratmıştır. Öyle ise tedâvi olun. Ancak haram olan şeyler ile tedâvi olmayın.** [512]

إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

= **Allah, size haram kılmış olduğu şeyde sizin şifânızı takdîr etmiş değildir.** [513]

Ancak bâzı âlimlere göre başka bir ilâç bulunmaz ise müslüman, adâletli ve ehliyet sâhibi bir doktorun göstereceği lüzum üzerine haram olan ilâçla tedâvi câiz olabilir.

Şöyle ki, bir hastalığın veyâ bir hastalığa sürükleyecek bir zayıflığın tedâvisi için mubah; helâl bir ilâç bulunmazsa böyle bir doktorun şifâ ümidi vardır diye tavsiye etmesi üzerine, aslında haram olan bir şey ile zarûret miktârı tedâvi câiz olur.

Fakat yalnız görünür bir faydası olur düşüncesi ile meselâ yalnız kilo almak veyâ kilo vermek amacı ile böyle bir ilâcı kullanmak câiz değildir. Böyle yapmakta tedâvi niyeti olmadığı için haram olduğunda ittifak vardır.

Görülen lüzum üzerine bir organında ameliyat yapılacak olan bir kimseye, aklını giderecek, onu bayıltacak temiz bir ilâç içirilmesinde de bir sakınca görülmemektedir.

Yiyip İçme Miktârı

314 * Ölmeyecek kadar yiyip içmek farzdır. Çünkü bu sâyede insan oruç tutmak ve ayakta namaz kılmak için güç kazanır. Hattâ insan, canını yok olmaktan kurtaracak ka-

dar helâl bir şey bulamazsa haram olan bir şeyden, meselâ kendi kendine ölmüş bir hayvanın etinden ölmeyecek kadar yiyebilir. Yine, boğazında kalan bir lokmayı gidermek için başka bir su bulamayınca, boğazındaki o lokmayı aşağıya giderecek kadar haram bir içkiden içebilir. Fakat fazlasını yiyip içemez. Çünkü zarûret miktârı faydalanmaya izin vardır.

Zarûretler *(şer'an)* ***memnû'*** *(; yasak)* ***olan şeyleri****(n yapılmasını, işlenmesini)* ***mubah kılar.***

Zarûret *(sebebi ile mubah kılınan şey)****ler kendi mikdarlarınca takdîr*** *(ve tahdîd)* ***olunur*** *(; zarûret durumunu giderecek, ortadan kaldıracak kadar yasak olan bir şeyin işlenmesine, yapılmasına izin verilir).* [514]

315 * Bir insanın kuvvetlenmek, kuvvetini artırmak için doyuncaya kadar yiyip içmesi mubah, bundan daha çok yiyip içmesi haramdır.

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَالْبَسُوا وَتَصَدَّقُوا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ

= (İsraf etmeden, kibirlenmeden) **yiyiniz, içiniz, giyi**(ni)**niz ve sadaka veriniz.** [515] **Muhakkak ki yüce Allah, nîmetini**(n eserini) **kulunun üzerinde görmeyi sever.** [516]

Yiyecekleri israf etmenin, gereğinden daha fazla kullanmanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan birisi de doyduktan sonra yemeğe devam etmektir.

مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ حَسْبُ الْآدَمِيِّ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ فَإِنْ غَلَبَتِ الْآدَمِيَّ نَفْسُهُ فَثُلُثٌ لِلطَّعَامِ وَثُلُثٌ لِلشَّرَابِ وَثُلُثٌ لِلنَّفَسِ

= **İnsanoğlu midesinden daha zararlı bir kap doldurmamıştır. İnsanoğluna, belini doğrultacak bir kaç lokma yeter. Eğer insanoğlunun nefsi ister**(de yer)**se midenin üçte biri yiyecek, üçte biri içecek, üçte biri de nefes** (almak) **içindir.** [517]

Kişi, doyacak kadar yemesi durumunda kınanmaz. Çünkü kendi faydası için yemektedir. Doyduktan sonra yemeğe devam etmekte ise fayda yok, zarar vardır. Dolayısı ile bu, yiyeceği çöplüğe atmak gibi hattâ ondan daha kötüdür.

Diğer yandan doyduktan sonra yemeğe devam etmek kişinin hasta olmasına neden olabilir. Bu da kendisini yaralaması gibi olur.

Bir adam, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında (tok olduğundan dolayı) geğirdi. Bunun üzerine Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ona: **Geğirtini bizden uzaklaştır. Çünkü kıyâmet günü açlığı en uzun olanınız, dünyâda en çok doymuş olanlarınızdır** *buyurdular.* [518]

Bununla birlikte misâfirlerine uymak, onları yalnız bırakmamak veyâ ertesi gün tutacağı oruç için kuvvet kazanmak amacı ile biraz fazla yiyip içmekte bir sakınca yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) (şöyle) buyurmuştur: **Ümmetimin en hayırlısı kendilerine gönderildiğim asır**(da olanlar)**dır. Sonra onlardan sonrakiler, sonra da onlardan sonrakilerdir.** *(Hadîsin râvisi İmrân dedi ki):* Hazreti Peygamber: **Sonra onlardan sonrakiler** *sözünü üçüncü bir def'a daha tekrarladı mı yoksa tekrarlamadı mı (iyice hatırlamıyorum), Allah daha iyi bilir. (Efendimiz sözlerine şöyle devam etti):* **Sonra kendilerinden şâhitlik istenilmediği hâlde şâhitlik yapan bir topluluk ortaya çıkacak. Söz verecekler, sözlerini yerine getirmeyecekler; hıyânet edecekler, kendilerine güvenilmeyecek;** (Allah korkusundan yoksunlukları ve oburlukları, çok yemeleri sebebi ile) **aralarında şişmanlık** (da) **yaygınlaşacaktır**. [519]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şişman bir adam gördü ve eli ile karnına

işâret ederek şöyle buyurdu: **Eğer bu büyüklük, başka bir yerde olsaydı** (; şişmanlığa sebep olan bu yemek veyâ doyduktan sonra yediğin yemek için harcadığın enerji, aklın ve fikrin kuvvetli olması için harcanmış olsaydı) **senin için daha hayırlı olurdu.** [520]

316 - Misâfiri ağırlamak için veyâ her birinden bir miktar yiyerek gerekli şekilde gıda alabilmek için sofrada çeşitli yemekler bulunmasında bir sakınca yoktur. Bununla birlikte gereğinden fazlası israf sayılacağından uygun olmaz.

Sofrada çeşitli yemişlerin, meyvelerin bulunmasında da bir sakınca olmamakla birlikte böyle yapılmaması daha iyidir. Fazla çeşitli şeyler mideyi bozabilir.

Kısaca mubah olan şeyleri bir gereği olmadan çoğaltmak da israf sayılır, bundan kaçınılmalıdır. Sofra, masa üzerinde gereğinden fazla ekmek bulundurmak da böyledir.

317 * Ayakta su ve benzeri şeylerin içilmesinde bir sakınca görülmeyebilir. Ancak Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ayakta su içmeyi yasaklayan hadîsleri dikkate alınarak bir zarûret olmadığı sürece ayakta bir şey yenilmemeli, içilmemelidir:

لاَ يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا

= **Sakın biriniz ayakta su içmesin.** [521]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ayakta (su ve benzer içecekler) içmeyi, [522] *ayakta (yiyecek türü şeyleri) yemeyi yasakladı.* [523]

Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh): Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ayakta (su ve benzeri şeyleri) içmeyi yasak etti *dedi. (Ona:)* Ya ayakta (yiyecek) yemek (nasıldır) *diye sorulduğunda:* Bu daha çirkin veyâ daha beter *dedi.* [524]

* Efendimiz bu şekilde içtiği için abdestten artan su ile zemzem suyu ayakta içilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ayakta zemzemden içti. [525]

Hazreti Ali (radiyallâhü anh), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın abdestinin nasıl olduğunu göstermek üzere abdest aldı… Sonra ayağa kalkarak abdest aldığı sudan arta kalan suyu aldı ve ayakta içti. [526]

Ayrıca yürürken su içilmesi, suyu bir nefeste içmek, su içilen kabın içine solumak; nefes vermek de mekruhtur ve sağlık bakımından zararlıdır:

لاَ تَشْرَبُوا وَاحِدًا كَشُرْبِ الْبَعِيرِ وَلَكِنْ اَشْرَبُوا مَثْنَى وَثُلاَثَ وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ

= **Suyu deve gibi bir solukta içmeyiniz, iki ya da üç nefeste içiniz. İçeceğiniz zaman Besmele çekiniz** (, Allâh'ın adını anınız)**, içtikten sonra da Elhamdülillah deyiniz** (, Allâh'a hamd ediniz)**.** [527]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) suyu üç nefeste içer ve: **Bu daha yarayışlı, daha âfiyetli ve daha sağlıklıdır** *derdi.* [528]

إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَمُصَّ مَصًّا وَلاَ يَعُبَّ عَبًّا فَإِنَّ الْكُبَادَ مِنَ الْعَبِّ

= **Biriniz bir şey içtiğinde emerek** (yavaş yavaş) **içsin, bol nefes almadan içmesin. Çünkü akciğer hastalığı bu tür içmeler sebebi ile meydana gelir.** [529]

إِذَا شَرِبَ فَلاَ يَشْرَبْ نَفَسًا وَاحِدًا

= **Su içtiğinde** (de) **bir nefeste içmesin.** [530]

إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الْإِنَاءِ

= **Sizden biriniz** (bir şey) **içerken** (içtiği) **kabın içine solumasın**. [531]

318 - Farz olan ibâdetleri zamânında yerine getirmek için zayıf düşecek kadar yiyip içmeyi azaltarak perhiz etmek câiz değildir. Fakat normal bir şekilde yapılacak bir perhiz, yiyip içmeyi azaltmak mubahtır.

Yiyip İçmenin ve Misâfirliğin Edepleri

319 * Yiyip içmenin edeplerine gelince: Yemeğe başlamadan önce ve yemekten sonra eller yıkanmalıdır. Konu ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ

= **Yemeğin bereketi,** (yemekten) **önce elleri,** (yemekten) **sonra** (da elleri ve ağzı) **yıkamaktır.** [532]

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُكْثِرَ اللَّهُ خَيْرَ بَيْتِهِ فَلْيَتَوَضَّأْ إِذَا حَضَرَ غَدَاؤُهُ وَإِذَا رُفِعَ

= **Kim evinin hayır** (ve bereketini) **Allâh'ın çoğaltmasını istiyorsa yemek hazır olduğunda ve yemek kaldırıldığı vakit ellerini yıkasın** [533] buyurmuştur.

320 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yer sofrası üzerinde yemek yemiş, masa üzerinde yemek yememiş; [534] yemekte özürsüz olarak bağdaş kurulmasını ve bir şeye dayanarak yemek yenilmesini iyi karşılamamıştır. Bu sebeple yemek için sofraya oturur iken diz kurmak veyâ sol bacağını yatırıp sağ bacağını dikmek, yemek yerken bir şeye dayanıp yaslanmamak ve bir sofra üzerine konan yemekten topluca yemek de sünnettir. [535]

Ben (bir def'a) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bir koyun (kesip yemesi için) ikrâm ettim. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dizleri üstünde oturup yedi. Bir bedevî: Bu ne biçim oturuştur *dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Şüphesiz ki Allah, beni alçak gönüllü bir kul olarak yetiştirdi** *buyurdu.* [536]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), yemek getirildiği zaman yere konulmasını söyler ve: **Ben sâdece her kul gibi yiyip içen, oturup kalkan bir kulum** *der idi.* [537]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hiçbir zaman (bir yere) dayanarak (yemek) yediği görülmemiştir. Arkasında iki kişinin yürüdüğü de görülmemiştir. [538]

لاَ آكُلُ مُتَّكِئًا

= **Ben** (yiyeceğimi, yemeğimi bir yere) **dayanarak** (, yaslanarak) **yemem**. [539]

* Bir kimsenin yalnız başına yemek yemesi:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا

= ***Topluca*** *(, bir arada)* ***veyâ ayrı ayrı*** *(, tek başına yemek)* ***yemenizde bir günah yoktur*** [540] âyeti hükmüne göre mubahtır, câizdir.

* Kimi Arablarda İbrâhim aleyhisselâmdan kalma tek başına yemek yememe gibi bir uygulama vardı. Onlar, kişinin tek başına yemek yemesini günah sayarlardı. Bâzen kişi gündüz oturup geceye kadar beklerdi; berâber yemek yiyeceği kimseyi bulamazsa zarûreten (yalnız) yerdi, misâfirleri olduğunda da onunla birlikte yemek yer, o yemek yiyinceye kadar kendisi bir şey yemezdi. Yukarıdaki âyet Arablarca haram sayılan veyâ kötü görülen bu uygulamayı ortadan kaldırarak yalnız başına yemek yemeyi mubah kılmaktadır. [541]

Kişilerin ayrı ayrı yemek yemeleri mubah olmakla birlikte yemek yiyecek kimseler birden fazla iseler, özellikle aynı evde kalan âile bireylerinin hep birlikte, aynı kaptan yemek yemeleri Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sünnetidir, bereket vesîlesidir.

Sahâbeler Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Biz yemek yiyoruz ama doymuyoruz *dediler. (Efendimiz):* **Siz** (yemeği) **ayrı ayrı** (kaplarda) **mı yiyorsunuz** *buyurdu.* Evet *diye cevap verdiler. (Efendimiz şöyle buyurdu):* **Yemeği toplu hâlde yiyiniz ve üzerine Besmele çekiniz.** (O zaman) **Allah o yemekte sizin için bereket meydana getirir** (de karnınız doyar). [542]

كُلُوا جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُوا فَإِنَّ الْبَرَكَةَ مَعَ الْجَمَاعَةِ

= **Yemeği toplu hâlde yiyiniz, ayrı ayrı** (kaplarda) **yemeyiniz. Çünkü şüphesiz, bereket toplulukla birliktedir**. [543]

أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَى اللّٰهِ مَا كَثُرَتْ عَلَيْهِ الْأَيْدِي

= **Allah katında yemeklerin en sevimli** (; sevâbı en fazla) **olanı, üzerinde ellerin en çok olanıdır** (; kalabalık ile birden fazla kişi ile birlikte yenilenidir). [544]

طَعَامُ الْوَاحِدِ يَكْفِي الِاثْنَيْنِ وَطَعَامُ الِاثْنَيْنِ يَكْفِي الْأَرْبَعَةَ وَطَعَامُ الْأَرْبَعَةِ يَكْفِي الثَّمَانِيَةَ

= **Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter, iki kişinin yemeği dört kişiye yeter, dört kişinin yemeği de sekiz kişiye yeter.** [545]

İki kişinin yemeği dört kişiye, dört kişinin yemeği de sekiz kişiye yeter. (Bu sebeple) **yemeği toplu hâlde yiyiniz, dağılmayınız.** [546]

Cenâb-ı Hakk her şeyi bir sebebe bağladığı gibi yemeklerin maddî ve mânevî bereketini de o yemeğe uzanan ellerin çokluğuna bağlamıştır. Bir yemeğe uzanan ellerin adedi nispetinde yüce Allah o yemeğe bereketini ve yiyenlere de rahmetini indirir.

* Birden fazla kişi hep birlikte, aynı kaptan topluca yemek veyâ meyve yedikleri zaman tâneli yiyeceklerin bir def'ada bir adetten fazla yenilmesi de açgözlülük sayılması, toplu yemek yeme edebine aykırı olması ve yemek arkadaşlarının hakkına geçme olarak kabul edilerek Efendimiz ve sahâbe tarafından hoş karşılanmamıştır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (aynı kaptan yediklerinde) kişinin arkadaşlarından izin almadan (bir def'ada) iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır. [547]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), benim bir günde iki def'a (, iki öğün) yemek yediğimi görünce: **Ey Âişe! Karnını doldurmaktan başka bir meşgûliyetin olmasını istemez misin? Bir günde iki def'a yemek yemek israf sayılır. Allah ise israf edenleri sevmez.** [548]

Kim bir günde bir def'a yemek yerse (doymadım,) açım demesin; kim (bir günde) iki def'a yemek yerse âbidim (; Allâh'a gereği gibi kulluk ediyorum) demesin ve kim (bir günde) üç def'a yemek yer ise (onu, hayvanlarla birlikte) ahura (, ahıra) bağlayın. [549]

321 * Yemek yemeğe başlarken Besmele çekilmeli, yemek sağ el ile yenilmeli, yemekten sonra da Elhamdülillâh denilerek yüce Allâh'a hamd edilmelidir. Yemek nîmetini bize veren, bu nîmetten yararlanma kuvvetini bize bağışlayan merhameti geniş ve ikrâmı bol olan yüce Allâh'a bu sebeple şükredilmelidir.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem hiçbir yemeği, hiçbir zaman (bu yemek tuzludur, tuzsuzdur, ekşidir, katıdır, olmamış veyâ pişmemiş gibi birtakım kusurlar bularak) ayıplamamış ve yermemiştir. O, hoşlanırsa yerdi, hoşlanmazsa bırakırdı, yemezdi. [550]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem bana îkâzda bulundu (ve şöyle buyurdu): **Evlât! Allâh'ın adını an** (; Bismillâh de)**, sağ elin ile ve önünden ye.** *İşte o zamandan (, bu îkâzdan) sonra hep bu şekilde yemek yedim.* [551]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kişiye sofrası kurulur, sofra henüz kaldırılmadan bağışlanır** *buyurdu.* Niçin böyle olur ey Allâh'ın Resûlü *diye sordukları zaman*: (Çünkü sofra, masa) **kurulduğunda** (yüce Allâh'ın adını anıp) **Besmele çeker, kaldırıldığı zaman da** (yüce Allâh'a şükredip) **Elhamdülillah der** [552] *buyurdu.*

Yemeğin başında Besmele unutulursa hatırlanıldığı zaman:

بِسْمِ اللّٰهِ أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ (*; Başında da sonunda da Allâh'ın ismi ile başlarım*) denilmelidir. [553]

Yemek yenildikten veyâ bir şey içildikten sonra Elhamdülillâh denilerek Allâh'a hamd edilmesi sünnettir.

إِنَّ اللّٰهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الأَكْلَةَ أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا

= **Allah, bir şey yedikten veyâ bir şey içtikten sonra kulunun** (kendisine) **hamd etmesinden** (, Elhamdülillâh diyerek duâ etmesinden) **râzı olur.** [554]

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, esas olan, nîmetleri veren yüce Allâh'a sâdece varlık zamânında değil; sıkıntı, darlık ve yokluk zamânında da hamd edebilmektir.

أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى إِلَى الْجَنَّةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللّٰهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ

= (Kıyâmette) **cennete ilk çağrılacak olanlar**(ın arasında)**, bolluk zamânında da darlık zamânında da Allâh'a hamd edenler** (olacak)**tır.** [555]

لأَنَا لِفِتْنَةِ السَّرَّاءِ أَخْوَفُ عَلَيْكُمْ مِنْ فِتْنَةِ الضَّرَّاءِ إِنَّكُمْ قَدِ ابْتُلِيتُمْ بِفِتْنَةِ الضَّرَّاءِ فَصَبَرْتُمْ

= **Ben sizin için,** (mal açısından) **bollukla** (, varlıkla, zenginlik ile) **imtihan edilmenizden, darlıkla** (, yoklukla) **olan imtihanınızdan daha çok korkuyorum. Darlıkla** (, yoklukla) **imtihan edildiniz ve sabrettiniz.** [556]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında (maddî olarak) sıkıntılı günler geçirdik (ama) sabrettik. (O'ndan) sonra (maddî olarak) bolluk günlerine kavuştuk (ama) sabredemedik (ve dünyâya kapıldık). [557]

322 * Yemeğe başlarken, sofra, masa başında bulunanları uyarma ve hatırlatma amacı ile sesli olarak Besmele çekilmelidir. Sofradakilerin hepsi yemek yemeği bitirmeden sofradan kalkmak, sofrada yemek yiyenler var iken yemek sonunda işitilecek bir sesle hamd edilmesi; Elhamdülillâh denilmesi uygun değildir.

إِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَلاَ يَقُومُ رَجُلٌ حَتَّى تُرْفَعَ الْمَائِدَةُ وَلاَ يَرْفَعُ يَدَهُ وَإِنْ شَبِعَ حَتَّى يَفْرُغَ الْقَوْمُ وَلْيُعْذِرْ فَإِنَّ الرَّجُلَ يُخْجِلُ جَلِيسَهُ فَيَقْبِضُ يَدَهُ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ لَهُ فِي الطَّعَامِ حَاجَةٌ

= **Sofra kurulduğu zaman, kaldırılıncaya kadar kimse kalkmasın. Kişi doysa bile herkes yemek yeme işini bitirinceye kadar elini sofradan çekmesin. Çünkü aralarında utanan kimse bulunur da doymadığı hâlde yemekten kalkar.** [558]

323 * Yemeğe tuzla başlamak [559] ve tuz ile tamamlamak faydalıdır, sünnettir. Ekmek parçalarına hürmet edilmeli; yere düşen ekmek parçaları temizlenip yenilmeli; üzerlerine tuzluk ve benzeri eşyâ konulmamalı; ekmeğe parmaklar, ağız ve bıçaklar silinip atılmamalıdır. Yemekler çok sıcak olarak yenilmemeli, koklanmamalı; yemeklere ve sulara üflenmemelidir. [560] Bunları yapmak edebe aykırıdır.

أَكْرِمُوا الْخُبْزَ فَإِنَّ اللّٰهَ أَكْرَمَهُ فَمَنْ أَكْرَمَ الْخُبْزَ أَكْرَمَهُ اللّٰهُ

= **Ekmeğe değer verin, çünkü Allah da ona değer vermiştir. Kim ekmeğe değer verirse Allah da ona değer verir** (; ikrâmda bulunur). [561]

أَكْرِمُوا الْخُبْزَ فَإِنَّ اللهَ سَخَّرَ لَهُ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ والأَرْضِ وَمنْ أَكَلَ مَا سَقَطَ مِنَ السُّفْرَةِ غُفِرَ لَهُ

= **Ekmeğe değer veriniz. Çünkü Allah onu sizin için** (yağmur ile) **göğün bereketlerinden indirmiş, yerin bereketlerinden çıkarmıştır. Kim sofradaki ekmek kırıntılarını** (da ziyân etmez; yememezlik etmeyip toplar) **yerse günahları bağışlanır.** [562]

(Bir def'a) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) eve girdiğinde yere atılmış bir ekmek parçası gördü. Onu yerden alıp sildikten sonra yedi ve: **Ey Ayşe! Değerli olana** (hürmet et,) **saygı göster! Çünkü şu ekmek, hangi âilenin elinden** (değer verilmediği için) **gitmiş ise kesinlikle bir daha onlara geri dönmemiştir** *buyurdu.* [563]

324 - Yemek yerken konuşulmaması mekruhtur. Yemek yerken iyi kimseler ile ilgili öyküler ve onların hayatları anlatılmalı, güzel konuşmalar yapılmalıdır. Özellikle misâfirlerin yanında ev sâhibinin konuşmayıp susması hiç uygun değildir. Ev sâhibi misâfirlerin yanından ayrılmamalı, onların yanında ev sâhiplerinden hizmet edenlere darılmamalı ve onlara kendisi hizmet etmeye çalışmalıdır. Yemek arasında misâfirlerine ısrar etmeksizin buyurunuz demeyi de unutmamalıdır. Böyle davranmak müstehabtır.

325 * Ev sâhibi, kendilerini dâvet ederek ziyâfet verdiği kişiler ile birlikte misâfirlerin hoşnut olmayacağı kimseleri bir arada bulundurmamalı, misâfirler de ev sâhibinin rızâsının olduğu bilinmedikçe başkalarını berâberlerinde dâvete getirmemelidirler.

Yemeğin en kötüsü, zenginlerin çağırılıp fakirlerin çağırılmadığı (bu durumun âdet hâline geldiği) **düğün yemeğidir** [564] anlamındaki hadîs-i şerîf dikkate alınarak ziyâfet sofralarında fakirlere de yer vermeye özen gösterilmelidir. Bu sebeple ziyâfet özel maksatlı değilse özellikle fakirler, yetimler ve yolcular, eş, dost ve akrabâ çağrılmalıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا دُخِلَ بَيْتُهُ فَأُكِلَ طَعَامُهُ وَشُرِبَ شَرَابُهُ فَدَعَوْا لَهُ فَذَلِكَ إِثَابَتُهُ

= **Bir kişinin evine gidilir, yemeği yenir, içeceği içilir sonra** (yiyip içenler) **ona duâ ederlerse işte bu** (yaptığı iyiliğe, iyi karşılık vererek) **onu mükâfatlandırmaktır** [565] hadîsi hükmüne göre yemekten, ziyâfetten sonra ev sâhibinden izin istemeden ve Allâh'a ısmarladık, Allâh'a emânet olunuz gibi bir duâda bulunmadan çıkıp gidilmemelidir.

إِذَا زَارَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَجَلَسَ عِنْدَهُ فَلاَ يَقُومَنَّ حَتَّى يَسْتَأْذِنَهُ

= **Biriniz** (müslüman) **kardeşini ziyâret edip yanında oturduğunda ondan izin istemedikçe kalk**(ıp gitme)**sin.** [566]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Sa'd ibni Ubâde'nin yanında ekmek ve zeytinyağı yemişti. Sonunda şöyle duâ etti: **Yanınızda oruçlular iftar yemeği yesin, yemeğinizi iyi ve sâlih kimseler yesin, sizlere melekler duâ ve istiğfar etsin.** [567]

326 * Görüşülecek özel bir konu yoksa yemekten sonra ev sâhibini fazla meşgul etmeden ayrılmak da ziyâfetin ve misâfirliğin edeplerindendir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلاَّ أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلاَ مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ

= ***Ey îmân edenler! Peygamber'in evlerine, izinsiz ve yemek vakti dâvetsiz olarak girmeyin; yemek için çağırıldığınızda da dâvet vaktinden önce gidip orada beklemeyin. Yemeğe çağırıldığınız zaman*** *(izin alarak eve)* ***girin;*** *(yemeği)* ***yediğinizde de birbirinizle sohbete dalmadan hemen dağılın.*** [568]

327 * Yemeğe dâvet edilen kişinin aç ise yemekten yemesi müstehabtır. Aç olanın, samîmi bir şekilde yemeğe dâvet edildiğinde ben tokum diye yalan söylemesi câiz değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bir yemek getirildi. Sonra biz de dâvet edildik. Biz: Yemeğe iştahımız yok *dedik. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Açlığı ve yalan söylemeyi** (bir arada) **toplamayınız** *buyurdu.* [569]

328 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bir şey yedikten veyâ içtikten sonra aşağıdaki duâları yaptığı rivâyet edilmiştir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

(; Hamd, bizi yediren, içiren ve müslüman kılan Allâh'a âittir.) [570]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا

[; Hamd o Allâh'adır ki, O vazgeçilmeyip her zaman kendisine ihtiyaç duyulan, sürekli, geri çevrilmeyen, bereketli ve gösterişten uzak olandır. (Ey) bizim Rabbimiz!] [571]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مَخْرَجًا

[; Hamd; (bizleri) yediren, içiren ve yedirip içirdiğini kolaylıkla boğazdan geçirip sindirmemizi sağlayan ve artıkları için bir çıkış yolu yaratmış olan Allâh'a âittir.] [572]

Kim bir yemek yiyip, (yemekten sonra):

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَ قُوَّةٍ

(; Hamd, benden ne bir hareket, ne de bir güç olmaksızın bana bu yemeği veren ve yediren Allâh'a âittir) **derse onun geçmiş** (küçük) **günah**(lar)**ı bağışlanır**. [573]

Bu hadîsler, yemek yedikten sonra yüce Allâh'a hamd etmenin, O'nu övmenin müstehab olduğuna, O'nun nîmetlerine karşı şükür görevini yerine getirmenin, nîmetlerin çoğalmasına vesîle olacağına delildir. Yenilen yemeğe ve içilen içeceğe hamd, çeşitli şekillerde olabileceği gibi en güzeli bu hadîslerde rivâyet edilen cümleler ile yapılanıdır. [574]

* *Yemek dört niteliği toplarsa tam olur: Başında Besmele çekilmesi, sonunda yüce Allâh'a hamd edilmesi, toplulukla (birlikte) yen(il)mesi ve helâlinden olması.* [575]

329 * Misâfir, müslüman kardeşinin kendisine vereceği şeyi, yapacağı ikrâmı kabul etmeli, onu beğenmemezlik etmemeli, aksine bir bilgisi yoksa ikrâmın kaynağı konusunda hüsnü zanda; iyi zanda bulunmalı, kötü düşünmemeli; ev sâhibi de kendisinde var olanı ikrâm etmeli, elinde olmayan şeyi ikrâm etmeye, misâfirlerine sunmaya çalışmak için kendini zorlamamalıdır.

إِنَّهُ هَلاَكٌ بِالرَّجُلِ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْهِ النَّفَرُ مِنْ إِخْوَانِهِ فَيَحْتَقِرَ مَا فِي بَيْتِهِ أَنْ يُقَدِّمَهُ إِلَيْهِمْ وَهَلاَكٌ بِالْقَوْمِ أَنْ يَحْتَقِرُوا مَا قُدِّمَ إِلَيْهِمْ

= **Din kardeşlerinden bir topluluk, bir kişinin yanına girdiğinde onun evinde bulunan şeyleri onlara ikrâm için değersiz bulması, misâfir olanların da kendilerine sunulanı küçümsemeleri** (nîmeti küçümseme sebebi ile) **helâk olmalarına sebeptir.** [576]

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فَأَطْعَمَهُ طَعَامًا فَلْيَأْكُلْ مِنْ طَعَامِهِ وَلاَ يَسْأَلْ عَنْهُ فَإِنْ سَقَاهُ شَرَابًا فَلْيَشْرَبْ مِنْهُ وَلاَ يَسْأَلْهُ عَنْهُ

= **Sizden biriniz müslüman kardeşinin yanına gitse o da kendisine bir yemek ikrâm etse onun o yemeğinden yesin ve** (yemek sâhibine) **o yemeği hakkında bir soru sormasın. Ona bir içecek ikrâm etse ondan içsin ve onunla ilgili soru sormasın.** [577]

Bir arkadaşımla Selmân el Fârisî (radiyallâhü anh)in yanına girdim. (Selmân bize şöyle dedi): Allah Resûlü sallallâhü aleyhi ve sellem eğer tekellüfü (; elimizde olmayan bir şeyi misâfir için hazırlamaya çalışmayı) yasaklamasa idi [578] size tekellüfte bulunurdum. *Sonra su ile tuz getirdi. Arkadaşım dedi ki:* Ah tuzun yanında bir de kekik olsaydı! *Hemen Selmân matarasını (; su kabını) gönderip rehin bıraktı ve karşılığında kekik getirtti. Yemeği yedikten sonra arkadaşım:* Verdiği rızka karşı bize kanaat ettiren Allâh'a hamd olsun *dedi. Bunun üzerine Selmân şöyle dedi:* Eğer Allâh'ın sana verdiği rızka kanaat etse idin, bizim mataramız da rehin olarak bırakılmaz (ve şu anda elimizde olur)du. [579]

إِذَا اجْتَمَعَ الدَّاعِيَانِ فَأَجِبْ أَقْرَبَهُمَا بَابًا فَإِنَّ أَقْرَبَهُمَا بَابًا أَقْرَبُهُمَا جِوَارًا وَإِنْ سَبَقَ أَحَدُهُمَا فَأَجِبِ الَّذِى سَبَقَ

= **İki kişi birden** (seni) **dâvet edecek olursa kapısı en yakın olan**(ın dâveti)**ne katıl. Çünkü kapısı en yakın olan en yakın komşu olandır. Eğer** (dâvet edenlerden birisi diğerinden) **daha önce dâvet etmişse önce dâvet edenin dâvetine katıl.** [580]

330 * Kişinin, başkasına âit olan kapalı bir yere, bir ev veyâ odaya girerken dikkat etmesi, uyması gereken bir takım hususlar vardır.

Başkasına âit kapalı bir yere girmek için izin istenilmeli ve bu izin isteme üç def'a olmalıdır. *Birincide sesi işitir, sese kulak verirler; ikincide içeriyi düzeltir ve gelecekler için hazırlanırlar, üçüncüde içeriye girmeye izin verirler veyâ red ederler.* [581]

إِذَا اسْتَأْذَنَ أَحَدُكُمْ ثَلاَثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فَلْيَرْجِعْ

= **Sizin biriniz** (başkasına âit korunaklı, kapalı bir yere girmek için) **üç kez izin ister ve kendisine izin verilmezse geri dönsün.** [582]

Bu üç def'a izin isteme birbiri ardına yapılmayıp aralarında biraz beklenilmelidir. Üçüncüsünde izin verilmezse dönülmelidir. Şiddetle kapı çalmak, ev sâhibine bağırmak onu korkutabileceğinden haramdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ... فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلاَ تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا

= ***Ey îmân edenler! Kendi*** *(ev ve)* ***odalarınızdan başka*** *(evlere,)* ***odalara, geldiğinizi hissettirip*** *(, izin alıp)* ***ev sâhiplerine selâm vermeden girmeyin… Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size:*** *Geri dönün* ***denilir*** *(ve girmenize izin verilmez)****se hemen*** *(oradan geriye)* ***dönün.*** [583]

İzin isterken yüz kısmı kapıya karşı tutulmamalı, sağa veyâ sola dönülmelidir. İçeri girmek için izin verildiğinde, ev veyâ oda sâhibine selâm verilmelidir.

(Başkasının evine girmek isteyen) **kişi** (seslice) **tesbîh veyâ tekbîr veyâ hamd eder, öksürü**(r gibi yapı)**p boğazını temizler ve** (bu şekilde içeri girmek istediğini) **ev halkına duyurmuş** (, bildirmiş) **olur.** [584]

لاَ تَسْتَأْذِنْ مُسْتَقْبِلَ الْبَابِ

= **Kapıya yönelerek** (, yüzünü kapıya dönerek) **izin isteme.** [585]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), birinin kapısına geldiği zaman kapının tam karşısında durmaz, sağa ya da sola çekilir ve (çıkan ev sâhibine oradan): **Esselâmü aleyküm, Esselâmü aleyküm** *derdi.* [586]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın huzûruna; yanına selâm vermeden girdim. Bunun üzerine bana: **Geri dön, selâmün aleyküm** (içeri girebilir miyim) **de** *buyurdu.* [587]

لاَ يَحِلُّ لِامْرِئٍ أَنْ يَنْظُرَ فِي جَوْفِ بَيْتِ امْرِئٍ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ فَإِنْ نَظَرَ فَقَدْ دَخَلَ

= **İzin almadan birinin evinin içine bakmak hiç kimseye helâl değildir.** (Eğer) **bakarsa** (izin almadan o eve) **girmiş** (gibi) **olur.** [588]

* Aynı evde yaşayan kimselerin, kapısı kapalı olan odalara özellikle ebeveynin; anne babalarının yatak odalarına ve birbirlerinin odalarına girerken bile uygun olmayan bir durum, bir görüntü ile karşılaşmamak için izin istemeleri gerekir.

Iraklılardan bir topluluk İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ)ya: Ey Abbâs'ın oğlu! İçinde bulunan emirlerle emir olunduğumuz hâlde, (halkın kapılara perde tutma, perde çekme emri geldikten sonra izin isteyerek evlere girme kuralına uymaya ihtiyaç kalmadı zannederek) hiç kimsenin kendisi ile amel etmediği Azîz ve Celîl olan Allâh'ın şu: ***Ey îmân edenler! Ellerinizin altında olan*** *(köle ve câriye)****ler ile siz****(in âileniz)****den olup da henüz bulûğ çağına girmemiş*** *(küçük)****ler sabah namazından önce, öğle sıcağında*** *(kaylûle için uyumak üzere)* ***soyunduğunuz zaman ve yatsı namazlarından sonra*** *(olmak üzere insanın genellikle elbiselerini çıkardığı ve bir tarafının açık olabildiği)* ***bu üç vakitte*** *(odanıza girecek olurlarsa)* ***sizden izin istesinler. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de onlara da bir vebal*** *(; bir günah)* ***yoktur*** [589] buyruğu hakkında görüşün nedir *diye sordular. İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) şöyle dedi:* Yüce Allah örtendir, örtünmeyi sever (, bu nedenle onların örtünmelerini ister). Bu âyet nâzil olduğu sıralarda ise (halkın) evlerinde perdeler, özel hazırlanmış (kilitli) odalar da yoktu. Bâzen hizmetçiler, çocuklar veyâ adamın (yanında, başkasından) öksüz kalmış kız çocuğu adam hanımı ile cinsel ilişkide iken odasına giriverebiliyordu. Yüce Allah âyette bildirdiği çıplak olabilecekleri bu üç vakitte yanlarına girmek için izin istemelerini emretti. Bundan sonra yüce Allah, (evlerde ve kapılarda) örtü(ler edi)nme(leri) ile ilgili emrini gönderdi, (Sonra) onlara rızkını bahşetti, genişletti ve insanlar kapılarının üzerine örtüler ve yatak odaları edindiler. Onlar yaptıkları bu işin, kendilerine emir olunan izin isteme emri yerine yeterli olduğunu zannettiler (ve evlere girerken izin istemeyi terk ettiler). [590]

*Bir adam, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*e: Yâ Resûlallah! Annemin yanına (; odasına) girmek için izin isteyecek miyim *diye sordu. O da:* **Evet** *buyurdu. Adam:* Ben evde onunla birlikte oturuyorum *deyince Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)*: **Ondan izin iste** *dedi. Adam:* Ona ben hizmet ediyorum dediğinde *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)* yine: **Ondan izin iste, onu çıplak olarak görmek ister misin** *dedi. Adam:* Hayır *dedi. (Efendimiz: O hâlde, ondan)* **izin almadan yanına girme** *buyurdu.* [591]

*Ebû Eyyûb el Ensârî (radiyallâhü anh), Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*e: (Nûr sûresi, 58 inci âyetindeki) ... ***sizden izin istesinler*** (emrinin) mâhiyeti (, içeriği) nedir *diye sordu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)*: **Kişinin Allâh'ı tesbîh ve tekbîr ederek yâhut öksürerek oda** (, ev) **sâhibinden izin istemesidir** *buyurdu.* [592] Şu hâlde âyetteki izin isteme, (eve) dışarıdan gelen bir misâfirin ev sâhibinden (girmek için) izin istemesi, ev içindeki âile fertlerinin de birbirlerinin odalarına girmek istedikleri zaman herhangi bir şekilde geldiğini duyurmasıdır ki, en basit şekli öksürmesidir. [593]

Giyilmesi, Kullanılması Gerekli ve Câiz Olup Olmayan Şeyler

331 * Her müslüman için avret yerlerini örtecek, kendisini sıcaktan ve soğuktan koruyacak kadar elbise giymek farzdır.

332 * Tesettür; örtünmek, gizlenmek, bir şeyin içinde veyâ arkasında gizlenmek anlamına gelir. Bir fıkıh terimi olarak tesettür, erkek veyâ kadının şer'an örtülmesi gereken yerlerini örtmesi, karşı cinsin bakışlarından kendini koruması, gizlemesi demektir.

Yaratılış bakımından erkekler kadınlardan etkilenirler. Bu, onları tahrîk eder; cinsel isteklerini harekete geçirir. Aynı şey kadınlar için de geçerlidir. Yâni hem erkek, hem de kadın karşı cinsten etkilenirler ve bu etkilenme çoğu kez, şehvetin meşrû olmayan; dînin izin vermediği yollardan giderilmesi sonucuna götürür. İşte daha sonra ortaya çıkabilecek bir fitneye baştan engel olmak amacı ile şer'an kendileri ile evlenilmesi helâl olan karşı cinsin bakışlarından korunmak ve ırzı, dînin izin vermediği cinsel isteklerden sakındırarak fitne unsurunu ortadan kaldırmak amacı ile tesettür; örtünmek dînen emredilmiştir.

Tesettür konusunda İslâm dîninin üzerinde durduğu asıl husus, özellikle kadın olmak üzere kadın ve erkeğin, dînen başkalarına gösterilmemesi gereken yerleri, organları fitne ve şüpheye sebep olmayacak; karşı cinsin dikkatini çekmeyecek, cinsel isteğini kışkırtmayacak tarz ve şekilde, usûlüne uygun olarak örterek gözlerden gizlemesidir.

333 * Avret, dînen örtülmesi, kapatılması ve başkalarına gösterilmemesi gereken yerler demektir. Kişinin örtmesi gereken ve başkasının bakması haram olan yerlerine de avret yeri denir. Avret mahalli dediğimiz yerler kapatılması gereken yerlerin en alt sınırını belirtir. Yâni bir erkek veyâ bir kadın, en az avret mahalli dediğimiz bu yerleri kapatmak zorundadır. Erkeğin avret yerleri ile kadının avret yerleri farklı olduğu gibi, kapatılması gereken yerler namazda ve namaz dışında farklıdır. Mahremler; kendileri ile evlenilmesi haram olan akrabâlar karşısında kapatılması gereken avret yerleri ile yabancılar karşısında kapatılması gereken avret yerleri de farklıdır.

Avret yerlerini örtülmesi, bakılmaması gereken organları dört kısımda incelemek mümkündür: a) Erkeğin erkeğe karşı örtmesi gereken organlar, b) Kadının kadına karşı örtmesi gereken organlar, c) Kadının erkeğe karşı örtmesi gereken organlar, d) Erkeğin kadına karşı örtmesi gereken organlar.

334 * Erkeklerin avret yerini; bir erkeğin diğer erkeklere ve eşi dışındaki tüm kadınlara karşı kapatması, göstermemesi gereken yerin en alt sınırını belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapakları arasıdır,** [594] **Uyluğunu** (; dizden kalçaya kadar olan kısmını) **açma, dirinin de ölünün de uyluğuna bakma** [595] buyurmuştur. Göbek avret yerine dâhil değil, diz kapakları dâhildir.

Erkekler, belirtilen yerlerini namaz kılarken ve namaz dışında açamaz, başka erkeklere ve kadınlara gösteremezler; diğer erkekler ve eşi dışındaki tüm kadınlar da bu yerlere bakamazlar, bakmaları haramdır. Bir erkek avret yerlerini ancak hanımının yanında açabilir, bunda bir sakınca yoktur.

Avret yerinin göbekle diz kapağı arası olması, müslüman erkeklerin bu kıyâfet ile dolaşabilecekleri anlamına gelmez. Onlar yine, vücutlarını kapatmakla yükümlüdürler; giyilecek elbiseleri olduğu hâlde bu kıyâfet ile dolaşamazlar. Belirtilen yerleri kapatmak, farzdır. Bunun dışında, giyinmenin sünneti, edepleri vardır ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu konuda da örnektir.

335 * Kadınların birbirine karşı avret yerleri, erkeklerin birbirine karşı olan durumları gibidir. Müslüman kadınlar, birbirlerinin göbek ile diz kapakları arasında kalan

kısım dışında tüm organlarına bakabilir. Müslüman bir kadın, diğer müslüman kadınlara karşı göbekleri ile diz kapakları arasını kapatmalı, göstermemelidir. Müslüman kadınlara karşı müslüman olmayan kadınlar, erkekler gibidir. Yâni müslüman olmayan bir kadın, müslüman kadınların ancak el ve yüzlerine bakabilir, diğer organlarına bakamaz.

336 * Müslüman bir kadının bir erkeğe karşı örtmesi gereken organlarına gelince, burada kadın için üç durum söz konusudur: a) Kadın, erkeğin kendisi ile evlenilmesi haram olan bir kadındır, b) Kadın, erkeğin yabancısıdır; kadın ile erkeğin birbirleri ile nikâhı; evlenmeleri helâldir, c) Kadın, o erkeğin helâlidir, hanımıdır. Bu üç durumun hükümleri farklı farklıdır.

a) Bir kadın için yabancı olmayan; ziynet yerlerini gösterebileceği, kendileri ile evlenmesi haram olan erkekler Kur'ân'da şöyle belirtilmiştir: *(Kadınlar)* ***ziynet*** *(yer)****lerini, … babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, erkek kardeşlerinden, erkek kardeşlerinin oğullarından, kız kardeşlerinin oğullarından, kendi*** *(; müslüman)* ***kadınlarından, kölelerinden,*** *(ihtiyarlamaları sebebi ile)* ***erkeklik duygusu kalmayan hizmetçilerden veyâ kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler.*** [596]

Amca ve dayı, Nisâ sûresi 23 üncü âyeti hükmüne göre bir kadının nikâhlanamayacağı, evlenemeyeceği kişilerin içinde sayıldığı için baba anlamında olmak sebebi ile babalar ve kardeşler belirtildikten sonra ayrıca onlardan bahsedilmeye gerek kalmamış, amca ile dayı da âyette sayılan erkeklere dâhil olmuştur. [597]

Bu sayılan erkekler ile eşi dışında kalan diğer erkekler, bir kadın için yabancıdır; onlara karşı elleri ve yüzü dışında tüm organlarını kapatması, örtmesi gerekir.

* Âyetteki ziynetler ifâdesi ile ziynet eşyâsının kendisi değil, ziynetlerin takıldığı yerler kasd edilmiştir. Çünkü ziynet eşyâsı çarşıda satılır, yabancı erkekler onu görürler. Ziynet yerleri baş, saç, boyun, göğüs; gerdan, pazu, bilek, el, bacak, ayak ve yüzdür. [598]

* Yukarıda anılan erkeklerin, bu kadınların ziynet yerlerine bakmalarının mubah olmasının birkaç sebebi vardır: a) Bu kimseler, bu kadınlara karışmak, onlarla bir arada bulunmak durumundadırlar. b) Bu kimselerden anılan kadınlara fitne çok az bulaşabilir. c) İnsan, yaratılışı gereği yabancılarla oturup sohbet etmeyi sevmez. d) Kadın, bu kimselere yolculuk, araca binme ve inme gibi durumlarda sürekli olarak muhtaç bulunur. [599]

b) Kadın ve erkek birbirine yabancı; birbirleri ile evlenmeleri helâl ise: ***Mü'min kadınlara söyle; kendiliğinden görünen*** *(yerler)* ***dışında, ziynet*** *(yer)****lerini*** *(yabancıya)* ***göstermesinler*** [600] âyeti hükmüne göre kadının, elleri ve yüzü dışında tüm vücûdu avrettir; örtülmesi, gösterilmemesi, bakılmaması gerekir. Bu âyetin hükmüne göre bir kadının namaz içinde ve namaz dışında en az yüzleri ile ellerinden başka bütün vücûdunu örtmesi gerekir. Belirtilen yerleri örtmedikçe namaza başlayamaz, en az buraları örtmelidir. Ki, namaza başlayabilsin; bu yerler namaz süresince kapalı olsun ki, namazı tamam olabilsin.

Alışveriş ve şâhitlik gibi durumlarda bir takım şeyleri almak ve vermek için ellerin kullanılmasına, yüzün açılmasına ihtiyaç olduğu için bu iki organ kural dışı tutulmuştur. Burada elden maksat, elin iç ve dış kısmı dâhil bileğe kadar olan kısımdır.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ...لاَ جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلاَ أَبْنَائِهِنَّ وَلاَ إِخْوَانِهِنَّ وَلاَ أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلاَ أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلاَ نِسَائِهِنَّ وَلاَ مَا مَلَكَتْ

أَيْمَانُهُنَّ

= *(Peygamberin hanımlarından)* ***bir şey istediğiniz zaman*** (*da*) ***perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir.*** *(Onların yanına izinsiz girmeniz yasak olduğu gibi kendilerinden bir şey almak istediğinizde bakmanız da yasaktır.)* **…** *(Ancak)* ***Onlar*** *(; Peygamberin eşleri ve diğer kadınlar)* ***için babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek ve kız kardeşlerinin oğulları, hizmetçi kadınlar ve sâhip oldukları câriyeler hakkında bir sakınca yoktur*** *(; bunlarla arada bir örtü, bir perde olmaksızın konuşmaları, görüşmeleri günah değildir)***.** [601]

c) Kadın, o erkeğin helâlidir, hanımıdır. Kadın ile kocası arasında mahremiyet, avret sayılan bölge olmadığı için şehvetle veyâ şehvetsiz olarak birbirlerinin bütün vücutlarına bakabilirler. Çünkü bakmak, helâl olan cinsel ilişkiden daha hafiftir. Nikâh ile cinsel ilişki helâl olduğuna göre bakmak ve dokunmak öncelikli olarak helâl olur. [602]

اَحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ

= **Avret**(yer)**ini** (helâlin olan) **eşinden başka herkesten sakla** (, hiç kimseye gösterme). [603]

Özellikle cinsel ilişki sırasında avret yerlerine bakmanın çeşitli hastalıklara sebep olacağı ile ilgili hadîsler, [604] hadîs âlimleri tarafından zayıf veyâ uydurma olarak değerlendirilmiştir. Yine de eşlerin birbirlerinin cinsel organlarına bakmaları câiz olmakla birlikte bakılmaması daha iyidir, daha güzeldir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın fercine hiç bakmadım veyâ (avret mahâlli olan) bu yeri görmedim. [605]

337 * Bir kadının elleri ve yüzü dışındaki tüm organlarını yabancı bir erkeğe karşı örtmesi, kapatması gerekmekle birlikte, eller ve yüze bakmanın da bâzı istisnâları vardır. Kadının el ve yüzüne bakma konusu üç kısımda incelenebilir. Çünkü bir kadının el ve yüzüne bakmak bir amaç için olmadığı gibi bakılmasında bir kötülük de olmaz, ya kötülük olur ve maksat olmaz veyâ hem maksat, hem de kötülük söz konusu olur.

a) Bir erkeğin, kendisine nikâhı düşen; kendisi ile evlenilmesi haram olmayan bir kadının yüzüne herhangi maksat olmaksızın bakması câiz değildir. Eğer böyle bir erkeğin gözü bir an için böyle bir kadının yüzüne rast gelse göz hemen oradan çevrilmelidir. Çünkü yüce Allah: ***Mü'min*** *(erkeklere)* ***söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar*** [606] buyurmuştur. Eğer bir fitne durumu söz konusu değilse yabancı bir kadının yüzüne bir def'a bakmak câiz, ikinci def'a bakmak câiz değildir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

لاَ تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَإِنَّ لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ

= (Birinci) **bakışına ikinci bir bakış ekleme. Birinci bakıştan sorumlu değilsen de ikincisinden sorumlusun** [607] buyurmuşlardır. Ayrıca birinci bakıştan kurtulma imkânı olmadığı için bir kasıt olsa da olmasa da anlayış gösterilmiştir.

b) Bir erkeğin, kendisi ile evlenilmesi haram olmayan bir kadının yüzüne herhangi bir kötülük olmaksızın bir amaç için bakmasıdır. Bu da birkaç tür olur. Bir erkek evlenmek istediği bir kadının yüz ve ellerine bakabilir. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

إِذَا أَلْقَى اللَّهُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا

= **Allah bir kimsenin kalbine bir kadınla evlenme arzusu attığı zaman, ona bakmasında bir sakınca yoktur** [608] buyurmuşlardır.

Ayrıca bir erkek, alışveriş yaptığı kadını gerektiğinde daha sonra tanıyabilme düşüncesi ile onun yüzüne bakabilir. Bir erkek şâhitlik ettiği; tanıklık ettiği bir kadının yüzüne bakabilir ise de, diğer herhangi bir organına bakamaz.

c) Bir erkeğin, kendisi ile nikâhlanabileceği; evlenmesi haram olmayan bir kadına şehvet ile bakmasıdır ki, haramdır. Zinâya götüren, zinâya yol açabilecek hareketleri belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

كُتِبَ عَلَى اِبْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَا مُدْرِكٌ ذَلِكَ لاَ مُحَالَةَ فَالْعَيْنَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ وَالْأُذُنَانِ زِنَاهُمَا الاِسْتِمَاعُ وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلاَمُ وَالْيَدُ زِنَاهَا الْبَطْشُ وَالرِّجْلُ زِنَاهَا الْخُطَا وَالْقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ

= **Âdemoğluna** (, insana) **zinâdan nasîbi yazılmıştır, şüphesiz** (ezelde) **yazılan bu âkıbete erişecektir.** (Şimdi) **gözlerin zinâsı** (mahremi olmayana şehvetle) **bakmak, kulakların zinâsı** (haram olan sesi) **dinlemek, dilin zinâsı** (zevkle) **konuşmak, elin zinâsı tutmak, ayağın zinâsı yürümektir. Kalp de arzu eder, diler. Ferc de bu organların dileğini ya gerçekleştirir veyâ** (zinâ isteğini gerçekleştirmeyerek) **yalanlar.** [609]

اَضْمَنُوا لِي سِتًّا مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَضْمَنْ لَكُمُ الْجَنَّةَ اصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ وَأَوْفُوا إِذَا وَعَدْتُمْ وَأَدُّوا إِذَا اؤْتُمِنْتُمْ وَاحْفَظُوا فُرُوجَكُمْ وَغُضُّوا أَبْصَارَكُمْ وَكُفُّوا أَيْدِيَكُمْ

= **Şu altı şey**(e dikkat etmek, bunları yerine getirmek) **konusunda bana garanti verin, ben de size cenneti garanti edeyim: Konuştuğunuzda doğruyu** (, gerçeği, hakkı) **konuşun, söz verdiğinizde sözünüzde durun, size bir şey emânet edildiğinde** (size verildiği gibi) **onu sâhibine** (geri) **verin, ırzlarınızı** (, nâmusunuzu) **koruyun,** (haram olana) **bakmaktan sakının, elinizi** (kötü, yasak olan işlerden) **çekin.** [610]

* Dokunmakta ve bakmakta şehvetin belirtisi, erkeğin cinsel organının sertleşmesi veyâ sertliğinde bir artış olmasıdır. Sırf kalpte uyanan istek şehvetin ölçüsü olamaz; bu kadarcık şehvet, cinsel arzusu kalmamış yaşlı erkekte bile olan bir durumdur. [611]

338 * Bir erkeğin, kendisi ile evlenmek helâl olan bir kadının el ve yüzünden başka bir organına bakmasının haram olması hükmünün istisnâsı olan durumlar vardır:

a) Güvenilen bir doktorun, hasta olan bir kadına tedâvi amacı ile bakması câizdir. Aynı şekilde, bir sünnetçi de, sünnet olacak kişinin avret organına bakabilir. Çünkü burada bir zarûret söz konusudur.

b) Bir erkek, kendisi ile evlenmek helâl olan bir kadın suya düşmek, ateş içinde kalmak gibi zor bir durumda bulunsa onu bu hâlden kurtarmak için kendisine bakabilir.

339 * Bir erkeğin kendisine yabancı; kendisine mahrem olmayan, kendisi ile evlenmek helâl olan bir kadına, bir kadının da yabancı bir erkeğe hangi sebeple olursa olsun dokunması câiz değildir. Çünkü dokunmak bakmaktan daha ileridir. Bu sebeple bir erkeğin, kendisi ile evlenmek helâl olan bir kadına bakması sonucu menîsi gelse orucu bozulmadığı hâlde, dokunmak ile menîsi gelirse orucu bozulur.

340 * Bir kadın, bir erkeğin neseb, süt veyâ evlilik yolu ile mahremi olan birisi ise bu kadının böyle bir erkeğe karşı avreti; örtmesi gereken uzuvların en alt sınırı ön ve arka cepheden diz kapakları ile gerdanı; göğsün üst tarafı arasındaki kısmıdır. Yine de böyle bir durumda bir kadının mahremi olan bir erkeğe karşı iş gereği açılmayan organlarını örtmesi, o erkeğe göstermemesi gerekir.

341 * Bir kadının evinin dışına veyâ yabancı erkeklerin yanına çıkacağı zaman: ***Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına*** *(dışarıya çıkacakları zaman)* ***dış elbiselerini üstlerine almalarını söyle*** [612] âyetine göre evde giymiş olduğu normal elbisesinden başka ayrıca pardesü gibi uzun bir üstlük, bir dış elbise giymesi gerekir.

Bir kadın veyâ kız evden dışarı çıkarken erkeklerin bakışlarını kendinden uzak tutmak için üzerine giyeceği elbise kadar giyeceği ayakkabıya bile dikkat etmelidir. Bir kadının, yolda yürürken çıkaracağı ses ile özellikle erkeklerin dikkatini çekecek ayakkabı giymesi câiz değildir. Bir kadın, yolda yürürken yolun ortasından değil, olabildiğince kenar kısmından yürümelidir.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ ... وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ ... وَلاَ يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ

= *(Yâ Muhammed!)* ***Mü'min kadınlara söyle:*** *...* ***Ziynetlerini gizlesinler****...* ***Bir de yürürken gizledikleri ziynetlerinin farkına varılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar.*** [613]

اَلرَّافِلَةِ فِي الزِّينَةِ فِي غَيْرِ أَهْلِهَا كَمَثَلِ ظُلْمَةِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لاَ نُورَ لَهَا

= **Âilesinden** (, evinden) **başkaları arasında** (, evinin dışında) **süslenip kırıtarak yürüyen bir kadın, kıyâmet gününde karanlık gibi nursuz olacaktır.** [614]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), mescitten çıkıyordu. Yolda kadınlar ile erkeklerin karışmış bir durumda olduklarını görünce, kadınlara: **Sizler** (erkeklerden) **geride kalın. Yolun ortasından gitmeniz** (doğru) **olmaz, yolun kenarından yürüyün** *buyurdu. Bundan sonra, kadınlar nerdeyse duvara değecek şekilde kenardan yürürlerdi. Bâzen bu değmeler sebebi ile elbiselerinin duvara takıldığı (da) olurdu.* [615]

342 * Yabancı erkekler karşısında yukarıda belirtilen örtünme biçimine uymak zorunda olan müslüman kadınlar, Nûr sûresi 31 inci âyet-i kerîmesinde belirtilen aşağıdaki kimselerin yanında dış elbiselerini giymek zorunda değildirler:

a) Kocası, kendi babası, kendisinin ve kocasının dedeleri, kayın babası, oğulları, kocalarının oğulları, kendi erkek kardeşleri, kendi kız ve erkek kardeşlerinin oğulları, sütbabaları ve sütkardeşleri,

b) Henüz kadınların özel yerlerinden haberdâr olmayan küçük çocukların yanında dış elbiselerini giymeyip ev kıyâfeti ile durabilirler. Ancak bu, onların yanında açılmasını gerekli kılmaz. Aynı evi paylaşmanın getirdiği zorunluluklar sebebi ile kadın sürekli olarak her tarafını kapatamayacağı için bu izin verilmiştir. Hayâ; utanma duygusunu yitirmemiş bir müslüman kadın, babası ve kardeşinin yanında bile baş, boyun, bacak ve kol kısmını açmamalıdır. Ancak zorunlu hâllerde veyâ hava şartları sebebi ile bâzı yerlerin açılmasında bir sakıncanın olmadığını da bilmelidir. Haram olmayan bir şeyi haram gibi görmemelidir.

(Peygamberimizin hanımlarından) Ümmü Seleme (radiyallâhü anhâ), evinde iken de başörtüsünü fazîlet ümidi ile üzerinden hiç çıkarmazdı. [616]

Yaşlanıp ay hâlinden kesilen, yaşlanması sebebi ile cinsel yönden erkeklerin istek duymayacağı, çocuk doğuramayacak hâle gelmiş kadınlara, ev dışındaki elbiseler ile ilgili kolaylık gösterilerek âyette şöyle buyrulmuştur: ***Ay hâlinden kesilmiş ve evlenme için*** *(ileri yaşlarda olmalarından dolayı erkeklerin kendilerine karşı bir arzu duyacaklarından)* ***ümidi kalmamış olan yaşlı kadınlar, ziynet yerlerini erkeklere göstermemek şartı ile dış elbiselerini bırakmalarında*** *(, dış elbiseleri olmadan da dışarıya veyâ yabancı erkeklerin yanına çıkmalarında)* ***onlar için bir günah yoktur. Bununla birlikte yine de*** *(tesettüre dikkat edip kendilerini)* ***sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır.*** [617]

343 * Bir hastalık ânında kadın doktorun bulunmadığı ya da elverişli olmadığı zaman tedâvi için gerekli olduğu kadarı ile yabancı bir erkek doktor veyâ müslüman olmayan bir kadın doktor, müslüman bir kadının bakılması haram olan herhangi bir organına zarûret miktârı bakabilir. Fakat tedâviyi başka bir kadına öğreterek ona yaptırması daha uygundur. Çünkü aynı cinsten olan kimselerin birbirine bakması daha hafiftir.

344 - Kadınların birbirlerine veyâ kocaları dışındaki erkeklere bakmaları da, erkeklerin birbirlerine bakmaları gibidir. Bu sebeple müslüman bir kadın, diğer bir kadının veyâ bir erkeğin göbeği altından diz kapakları altına kadar olan kısmına bakamaz, diğer organlarına bakabilir. Ancak bir şehvet duygusu uyanmamalıdır.

345 * Bir erkeğin mahremi olan; kendileri ile ebedî olarak evlenilmesi haram olan kadınları belirtmek üzere âyette şöyle buyrulmaktadır: ***Şu** (kadı)**nlarla nikâhlanmanız size haram kılınmıştır: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin***(izin) ***kızları, kız kardeşin***(izin) ***kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, kayın vâlideleriniz, kendileri ile zifâfa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Fakat zifâfa girmediğiniz eşlerinizin kızlarını nikâhlamanızda sakınca yoktur. Yine öz oğullarınızın eşleri ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi*** *(aynı anda, aynı zamanda)* ***nikâhınız altında birleştirmeniz de haram kılındı.*** [618]

Buna göre bir erkeğin mahremleri; kendileri evlenilmesi haram olan kadınlar: Annesi, kızları, kız kardeşleri, halaları, teyzeleri, erkek ve kız kardeşin kızları, süt anneleri, süt kız kardeşleri, kayın vâlidesi, üvey kızlar ve öz oğulların eşleri, süt kızları, süt halaları, süt teyzeleri, süt erkek kardeşin kızları ve süt kız kardeşin kızlarıdır.

346 * Bir erkek, diğer erkeklerin, göbekleri altından diz kapakları altına kadar olan yerler dışında birbirlerinin diğer bütün organlarına bakabilirler.

لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عُرْيَةِ الرَّجُلِ وَلاَ الْمَرْأَةُ إِلَى عُرْيَةِ الْمَرْأَةِ

= **Erkek erkeğin avret** (yer)**ine, kadında kadının avret** (yer)**ine bakamaz**. [619]

Bir erkek, yabancı olan yâni kendisine nikâh düşen, kendisi ile evlenebileceği veyâ akrabâsı olup nikâhlanması ebediyen haram olmayan bir kadının, ahlâkî bir mahzûr; bir sakınca, sakıncalı bir durum yoksa yalnız yüzüne ve ellerine bakabilir.

Bir erkeğin, annesi veyâ kızı veyâ teyzesi gibi kendisi ile evlenmek ebedî olarak haram olan bir kadının ziynet yerleri olan yüzüne, başına, kulaklarına, göğsün üst kısmı olan gerdanına, baldırlarına; dizlerinden aşağı kısma bakabilir, bu organları tutabilir. Yeter ki, iki taraftan hiçbirinde şehvet korkusu bulunmasın.

Bir erkeğin, kendileri ile evlenmek ebedî olarak haram olan kadınların sırt ve karın kısmına bakması, dokunması helâl değildir. [620]

347 * Bir erkek veyâ kadının giyeceği elbise, örteceği örtü ile ilgili genel esaslar da şöylece özetlenebilir:

a) Örtü veyâ elbise, öncelikle avret yerlerini; örtülmesi, kapatılması gereken yerleri kapatmalıdır.

Ebû Bekir (radiyallâhü anh)ın kızı (hazreti Ayşe'nin kız kardeşi, Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın baldızı) Esmâ (radiyallâhü anhâ), (bir gün) üzerinde ince bir elbise ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına gelmişti. (Efendimiz) ondan yüzünü çevirdi ve: **Ey Esmâ**! (Şurası) **muhakkak ki, kadın ergenlik çağına erişince on**(un vücûdun)**dan şundan ve şundan başkasının görünmesi uygun olmaz** *dedi ve (kendi) yüzü ile elini işâret etti.* [621]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir gün odama girmişti. O sırada odamda genç bir kız vardı. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm) bana izârını (; baştan ayağa kadar vücûdunu örten örtüyü) verdi ve: **Bunu ikiye böl; bir yarısını şuna, diğer yarısını da Ümmü Seleme'nin yanında bulunan genç kıza ver. Sanıyorum, bu kızlar âdet görme çağına geldiler.** (Bu sebeple) **başlarını örtsünler** *buyurdu.* [622]

b) Örtü veyâ elbise sık ve altını göstermeyecek şekilde kalın dokunmuş olmalıdır. Cildin rengini gösterecek derecede ince olan elbise ile avret yerleri örtülmüş sayılmaz. Bu sebepledir ki, derinin rengini gösteren bir elbise ile örtünme gerçekleşmediği için böyle bir elbise ile kılınan namaz geçerli olmaz.

وَأْمُرِ امْرَأَتَكَ أَنْ تَجْعَلَ تَحْتَهُ ثَوْبًا لاَ يَصِفُهَا

= **Eşine, altında kendi** (teni)**ni göstermeyecek** (başka bir elbise daha) **giymesini emret.** [623]

c) Örtünün, elbisenin kendisi bir ziynet, bir süs olmamalı ve câzip; alımlı, başkaları tarafından dikkat çekici renkteki kumaşlar kullanılmamalıdır.

d) Bir müslümanın, giyiminde ve diğer davranışlarında müslüman olmayanlara benzemesi, benzemek istemesi câiz değildir. Bu sebeple İslâm örf ve âdetine aykırı, yabancı kültürü temsil eden giyecekler giyilmemelidir.

مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ

= **Kim kendini bir kavme** (, bir topluluğa) **benzetmeye çalışırsa onlardandır.** [624]

لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِغَيْرِنَا

= **Bizden** (; müslümanlardan) **başkasına benze**(mek iste)**yenler bizden** (; bizim yolumuzdan gidenlerden, bize uyanlardan) **değildir.** [625]

e) Giyilecek elbise, şekil veyâ renk açısından karşı cinse âit olmamalıdır. Bu sebep ile kadın kadınlara âit elbiseleri, erkek de erkeklere âit elbiseleri giymeli; kadının giydiği elbise erkek elbisesine, erkeğin giydiği elbise de kadın elbisesine benzememelidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kadın gibi giyinen erkeğe de, erkek gibi giyinen kadına da lânet etti. [626]

f) Özellikle kadınların giymiş oldukları elbiseler, örtünecekleri örtüler vücut hatlarını belli edecek ve fitneye sebep olacak şekilde dar olmamalıdır.

فَرُبَّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الْآخِرَةِ

= **Dünyâda nice giyinik kadınlar vardır ki, âhirette çıplak** (kalacak)**lardır.** [627]

صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلاَتٌ مَائِلاَتٌ رُؤُسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لاَ يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلاَ يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا

= **Cehennemliklerden görmediğim iki sınıf vardır.** (Biri) **yanlarında sığırkuyrukları gibi kamçılar olup, onlarla insanları döğen bir topluluk.** (Diğeri) **giyinmiş** (oldukları hâlde)**, çıplak** (gibi olan; vücutları, vücut hatları belli olan) **kadınlardır.** (Bu kimseler) **Allâh'a itaatten dışarı çıkmışlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bunlar cennete giremeyecek, onun kokusunu da duyamayacaklardır. Hâlbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesâfeden duyulur.** [628]

348 * Giyilecek elbise ne çok değerli ne de çok değersiz olmalı, orta derecede bulunmalıdır. Çünkü her şeyin hayırlısı, orta hâlde olanıdır. Bununla birlikte yüce Allâh’ın verdiği nîmeti gösterip şükretmek için bir süs olarak yeterinden fazla elbise edinmek müstehabdır. Bu sebeple Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

أَنْعِمْ عَلَى نَفْسِكَ كَمَا أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْكَ

= **Allah sana ihsân edip nîmet verdiği gibi, sen de nefsine ikrâmda bulun.** [629]

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى عَبْدِهِ

= **Şüphesiz Allah, verdiği nîmetin eserini kulunun üzerinde görmek ister.** [630]

Eski bir elbise ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına varmıştım. (Bana): **Senin** (zekât verecek kadar) **malın mülkün var mı** *diye sordu.* Evet, *cevâbını verdim.* (Bu mallar) **hangi** (cins) **maldır** *diye sordu.* Allah bana deve, koyun, at ve köle verdi *diye cevap verdim. (Bunun üzerine Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Allah sana bir mal verdiği zaman Allâh’ın nîmetinin ve ikrâmının iz**(ler)**i senin üzerinde görülsün** *buyurdu.* [631]

Binitlerinizin bakımını iyi yapın, (durumunuza yakışır) **güzel elbiseler giyinin! Öyle ki, yüzdeki bir ben nasıl dikkat çekici ise siz de onun gibi insanlar içinde gözde olun! Çünkü Allah çirkin görünümü ve çirkin söz ve davranışı sevmez.** [632]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yeni bir elbise giydiğinde o elbisenin ismini söyler ve: **Rabbim! Hamd sanadır, onu bana sen giydirdin. Senden onun hayırlı olmasını ve güzel işlerde kullanılmasını istiyorum. Onun şerrinden ve kötü işlerde kullanılmasından da sana sığınıyorum** *diye duâ ederdi. Ashâb-ı kirâm da yeni bir elbise giyen kişiye:* (İnşallah bu elbiseyi) eskitinceye kadar giyersin ve yüce Allah (da) sana yenisini verir *temennisinde bulunurlardı.* [633]

Kim yeni bir elbise giyer ve: Yüce Allâh’a hamdolsun avret yerlerimi kapatacak, işlerimi güzelce devam ettirebileceğim bir elbiseyi bana giydirdi **diyerek duâ eder ve eski elbisesini** (de) **tasadduk ederse o kişi diri ve ölü olarak** (; dünyâda ve âhirette) **mutlaka Allâh’ın koruması altında olur.** [634]

Bir kişi, Abdullah İbni Ömer (radiyallâhü anhümâ)ya: Nasıl bir elbise giyeyim *diye sorunca:* Akılsızların sana değersiz gözle bakmayacağı (, seni aşağılamayacağı), akıllı kimselerin de seni ayıplamayacağı bir elbise giy *cevâbını verdi.* [635]

349 - Cum’a ve bayram günlerinde, toplantılarda iyi ve güzel elbise giyinmek mubahtır. Fakat bu giyilen iyi ve güzel elbiseleri devamlı giyinmek uygun değildir. Bu, gururlanma sebebi olur ve çoğu kez ihtiyaç sâhiplerinin onu kıskanıp kin tutmalarına sebep olur. Büyüklenmek, böbürlenmek amacı ile iyi ve güzel elbise giymek ise mekruhtur.

350 - Büyüklenmek amacı ile yapılan her şey mekruhtur, insana yakışmaz. Bu sebeple başkalarına karşı böbürlenmek, onlardan üstün olduğunu göstermek amacı ile çok kıymetli elbiseler giyilmesi veyâ çok yüksek binâlar yaptırılması mekruhtur. Hele böyle bir davranış, israf derecesine varırsa harama dönüşmüş olur.

351 - Fakir veyâ geçimleri orta hâlde olan kimselerin, zengin kimselere benzemeye çalışarak lüzumsuz harcama yapmaları câiz değildir. Bu acınacak bir durumdur. Bir zengin için giyilmesi mubah olan bir elbise, bir fakir için mekruh, hattâ haram olabilir. Herkes maddî durumuna, gelir ve giderine göre hareket etmeli, kadere rızâ göstermelidir. Dînin izin verdiği ölçüler içinde hayâtını düzenlemeye çalışmalıdır.

352 * İpekli kumaşlardan yapılan elbise giymek kadınlar için câiz, erkekler için câiz değildir. Beden ile ipek elbise arasında bir engel bulunsun veyâ bulunmasın eşittir. Fakat yalnız uzatma iplikleri ipek olan veyâ üzerinde dört parmak eninde ipek işlemeler, saçaklar ve kenarlar bulunan kumaşlardan elbise giymek erkekler için de câizdir. Bir de erkeklerin savaş hâlinde kalın ipekli elbise giymeleri İmâmeyne göre câizdir. Bu elbiseler mücâhitleri düşmana karşı heybetli gösterir, kılıç darbelerine karşı da dayanıklı bulunur.

İpekli giysi giymek ve altın takmak hakkında Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

حُرِّمَ لِبَاسُ الْحَرِيرِ وَالذَّهَبِ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي وَأُحِلَّ لِإِنَاثِهِمْ

= **İpekli elbise giymek ve altın** (takmak, takınmak) **ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâl kılındı** [636] buyurmuşlardır.

353 * Erkekler için ipek kumaşlar ve ipek takkeler mekruhtur. Erkek çocuklara da, ipekli ve altın sırmalı kumaşlar giydirmek kerâhetten uzak değildir. [637] Fakat bir erkek ağrıyan gözüne ipekli bir mendil bağlayabilir, bunda bir sakınca yoktur.

354 - İpekli eşyâdan giysi dışında başka bir şekilde yararlanmak câizdir. Meselâ: İbrişimden dokunmuş bir seccâde üzerinde namaz kılınabilir, bunda bir kerâhet yoktur.

Yüzleri ipek kumaştan yapılan minderler üzerine oturmak ve böyle yataklarda yatmak da İmam Âzam'a göre helâldir.

355 * Üzerinde Mâşallah, Elhamdülillâh gibi bir yazı işlenmiş bir seccâde veyâ sergiyi kelime, cümle içinde Allah lâfzı geçtiği için yere sermek mekruhtur. Yazılan harflerin araları açılmış, bâzı harflerin üzerine örgü örülmüş olsa bile fark etmez, kerâheti vardır. Çünkü tek başına yazılan harflere de saygı göstermek gerekir. Harflerdeki bitişikliği gidermekle kerâhet ortadan kalkmaz.

* Mâşallah, Mâ şâ Allah; (مَا شَاءَ اللّٰهُ) *Allâh'ın istediği gibi (olur); Allâh'ın dilediği olur (, dilemediği olmaz)* anlamına gelen bir duâ cümlesidir.

356 * Kadınların altın, gümüş ve diğer bunlara benzer mücevherlerle süslenmeleri câizdir. Erkeklerin altın kullanmaları, altın yüzük takmaları haram; gümüş yüzük takmaları, gümüş veyâ altın yaldızlı kılıç kullanmaları câiz, gümüş kemer takmaları câiz değildir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîsine göre erkekler için sünnet olan, gümüş yüzüğün bir miskâl kadar veyâ daha az ağırlıkta olmasıdır: [638]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına, parmağında demir yüzük bulunan bir adam uğramıştı. (Efendimiz, yüzüğü görünce): **Niye bâzılarınızın üzerinde ateş ehlinin süsünü görüyorum** *buyurdu. Adam derhâl onu çıkarıp attı. Sonra parmağında sarı renkli (pirinç) yüzük taşıyor olduğu hâlde geldi. Bu def'a:* **Niye sende putların kokusunu hissediyorum** *dedi. Daha sonra adam altın yüzük takmış olarak geldi. Bu sefer de:* **Sende niye cennet ehlinin süsünü görüyorum** *dedi. Bunun üzerine adam:* Öyleyse yüzüğüm neden (, hangi mâdenden) olsun *diye sordu. (Efendimiz):* **Gümüşten** (olsun)**, ancak ağırlığı bir miskâle ulaşmasın** (, ağırlığı bir miskâlden daha az olsun) *dedi.* [639]

Bir miskâl, 4 ile 5 gram arasında değişen bir ağırlıktır. [640]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yüzüğü(mü), işâret ve orta parmaklarıma takmamı yasak etti. [641]

Sağ ele de sol ele de yüzük takmak câizdir, ancak sağ ele takmak daha fazîletlidir. Yüzük, şâyet sol ele takılırsa temizliğin iyi olması için tuvalete girerken çıkarmak gerekir.

357 * Sâdece süs amacı ile evlerde altın ve gümüş kaplar, tablalar ve benzeri şeyler bulundurmak câizdir. Fakat altın veyâ gümüş kaplardan yemek yenilmesi, su içilmesi, bu

kaplarda bulunan yağ ile yağlanılması ve güzel kokulu bir şey sürünülmesi; gümüş veyâ altın çatal ve kaşıkla yemek yenilmesi hem erkeklere, hem de kadınlara mekruhtur. Gümüş veyâ altın kalem veyâ hokka kullanmak da kerâhetten uzak değildir. Ancak altın veyâ gümüş bir kap içinde bulunan bir yiyeceği başka bir kaba aktardıktan sonra yemek, içmek ve kullanmakta bir kerâhet yoktur.

لاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلاَ تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

= **Altın ve gümüş**(ten yapılmış) **kaplardan içmeyin, onlarda yemek** (de) **yemeyin. Çünkü bu iki şey dünyâda onlar** (; kâfirler, âhirette de bizim) **içindir.** [642]

358 - Kalaysız bakır, tunç kaplardan yemek yenilmesi mekruhtur. En iyi olan topraktan yapılmış porselen cinsi kaplardır. Şişeden, billurdan ve akik taşından yapılmış kapların kullanılmasında da bir kerâhet yoktur.

359 * Sallanan bir dişi gümüş bir tel ile bağlamak câizdir. Fakat altın bir tel ile bağlamak, İmam Âzam'a göre câiz değildir. İmam Muhammed'e göre altın ve gümüş tel ile de bağlamak câizdir. Bir rivâyete göre İmam Ebû Yûsuf'un ictihadı da böyledir.

Yine, çıkan bir dişi yerine koyarak gümüş veyâ altın bir tel ile bağlamak, İmam Âzam'dan bir rivâyete göre mekruhtur. Çünkü bu diş ölünün dişi hükmündedir.

Fakat İmam Ebû Yûsuf'a göre çıkan bir dişi yerine koyarak gümüş veyâ altın bir tel ile bağlamakta veyâ onun yerine gümüşten bir diş edinilmesinde bir sakınca yoktur. Çıkan bir dişin yerine konulması görüşüne İmam Âzam'ın da katıldığı, İmam Ebû Yûsuf-tan da rivâyet edilmiştir. İmam Muhammed'e göre ise çıkan dişin yerine gümüşten veyâ altından yapılmış diş konulabilir.

Düşmüş veyâ kesilmiş bir burun yerine altından burun yapılabilir. Fenâ kokacağı için gümüşten yapılmaz.

* Eğer altından başka bir mâden kokmuyorsa diş altınla bağlanmaz veyâ altından burun yaptırılmaz. Gümüşün kokması altın kullanmayı mubah kılar. [643]

(Câhiliye döneminde yapılan) Külâb (savaşı) gününde (ashabtan Abdurrahman bin Tarafe'nin) dedesi Arfece bin Es'âd'ın burnu kesildi. Arfece'de gümüşten bir burun yaptırdı. Ama o (gümüşten burun), (zamanla) koku yaptı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kendisine altından bir burun yaptırmasını emretti. [644]

Altın ve gümüşün tedâvi amacı ile kullanılması fakihlerin çoğuna göre câizdir. [645]

360 * Nazar değmesin diye çocukların elbisesine boncuk işlenmesi, nazarlık veyâ boncuk takılması câiz değildir. Bunlar câhiliyye devrine âit âdetlerdir.

مَنْ تَعَلَّقَ تَمِيمَةً فَلاَ أَتَمَّ اللّٰهُ لَهُ وَمَنْ تَعَلَّقَ وَدَعَةً فَلاَ أَوْدَعَ اللّٰهُ لَهُ

= **Kim üzerine bir temîme** (; nazarlık, nazardan korunmak için âyet veyâ hadîste geçen bir duâdan oluşmayan muska) **takarsa Allah onun** (hiçbir işini) **sonuçlandırmasın. Kim nazar boncuğu takarsa Allah ona** (da) **emân** (; rahat, huzur ve hayır) **vermesin.** [646]

Fakat ekin tarlalarında ve bostanlarda birer değnek üzerine kurumuş hayvan kafası takılmasında bir sakınca yoktur. [647] Bunlar, hem birer korkuluk vazîfesi görür, bâzı zararlı kuş ve hayvanların buralara sokulmasına engel olur, hem de kişiye nazar değmemesine sebep olabilir. Çünkü göz değmesi, nazar çok def'a olmuş ve olmaktadır. İnsana da, hayvana da, mala da nazar değebilir. Onun için tarlaya ve bostana bakacak kişilerin gözleri, önce bu yüksek korkuluklara dokunur. Daha sonra ekinlere ve diğer şeylere dokunmasında bir zarar kalmayabilir.

361 * Nazar, terim olarak göz değmesi, bakma neticesi bakılan şeyin etki altına alınması, bâzı insanların bakışlarında bulunduğuna inanılan zararlı gücü ifâde eder. Göz değmesinden, nazardan yüce Allâh'a sığınılmalıdır. Nazar ve nazardan korunma ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

اَسْتَعِيذُوا بِاللّٰهِ فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ

= (Nazardan korunmak için) **Allâh'a sığınınız. Çünkü göz değmesi, gerçektir.** [648]

اَلْعَيْنُ حَقٌّ وَيَحْضُرُ بِهَا الشَّيْطَانُ وَحَسَدُ ابْنِ آدَمَ

= **Nazar** (, göz değmesi) **haktır** (, gerçektir)**. Onu şeytan ve insanoğlunun hasedi** (; çekememezliği) **hazırlar** (, ona sebep olur). [649]

فِي كِتَابِ اللّٰهِ ثَمَانُ آيَاتٍ لِلْعَيْنِ الْفَاتِحَةُ وَآيَةُ الْكُرْسِي

= **Allâh'ın kitâbında nazara karşı** (, nazardan korunmak için okunabilecek) **sekiz âyet vardır: Birisi** (yedi âyetli) **Fâtiha** (sûresi)**, diğeri Âyet el kürsî.** [650]

إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مِنْ نَفْسِهِ أَوْ مَالِهِ أَوْ أَخِيهِ مَا يُعْجِبُهُ فَلْيَدْعُ بِالْبَرَكَةِ فَإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ

= **Biriniz kendinde, malında veyâ müslüman kardeşinde çok hoşuna giden bir şey gördüğünde bereketi için duâ etsin. Çünkü göz değmesi haktır** (, gerçektir). [651]

Bereketle duâ şöyle yapılır: تَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِيهِ ; *şekil verenlerin en güzeli olan Allah ne yücedir! Allâhım, buna (, bu şeye) bereket ver*. [652]

Her kim hoşuna giden bir şeyi görünce: مَا شَاءَ اللّٰهُ لاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ (; Allâh'ın dilediği olur, dilemediği de olmaz, Allah'tan başka güç, kuvvet sâhibi yoktur) **derse onun bakışı zarar vermez.** [653]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hoşuna giden bir şey gördüğü zaman: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ (; Hamd olsun o Allâh'a ki, yararlı şeyler ancak O'nun nîmeti ile tamamlanır) *der idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğü zaman da:*

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ (; Her durumda Allâh'a hamd olsun) *der idi.* [654]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendi gözünden (başkasına) herhangi bir zarar değmesinden korkacak olursa اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِيهِ (; Allâhım, buna bereket ver) *derdi ve ona zarar vermezdi*. [655]

Kısaca beğenilen, hoşa giden bir şey görülünce aşağıdaki duâlar edilmeli:

بَارَكَ اللّٰهُ , اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِيهِ , مَا شَاءَ اللّٰهُ لاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ (; Allah mübârek etsin) denilmelidir.

362 * Nazar ve benzeri kötülüklerden korunmak veyâ bir hastayı tedâvi etmek için rukye yapmakta; âyet ve duâ okuyarak tedâvi etmekte bir sakınca yoktur. Yeter ki, okunan şeylerin içinde şirk olmasın; kitab ve sünnette belirtilen sûre ve duâlardan olsun.

* Sözlükte yukarı çıkmak; okuyup üfleyerek tedâvi etmek anlamlarına gelen rukye kelimesi terim olarak şifâ bulmak veyâ korunma amacı ile Kur'ân-ı Kerîm'den bir bölümü, ilâhî isim ve sıfatları veyâ Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellemden rivâyet edilen bir duâyı okuyup üflemek anlamına gelir. Rukye üfürük, nazarlık, muska anlamlarında da kullanılır. Bu duâların kâğıt üzerine yazılıp taşınan şekline muska denir. [656]

Biz, câhiliye döneminde rukye yapardık (; okuyup üfleyerek hastaları tedâvi ederdik). (Bir gün): Ey Allâh'ın Resûlü! Bu konuda ne buyurursun *dedik. (Şöyle buyurdu):* **Bana** (yaptığınız bu tedâvi şeklini) **gösteriniz. İçerisinde şirk olmadıkça, rukyede** (; âyet ve duâ okuyarak tedâvi olmakta) **bir sakınca yoktur.** [657]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, yatma vakti) yatağına girdiği zaman, Muavvizeteyn'i (; Felâk ve Nâs sûresini) ve Gul Hüvallâhü Ehad'i okuyup ellerine üfler, ellerini yüzüne ve vücûduna sürer ve bunu üç def'a tekrar ederdi. Hastalandığı zaman aynı şeyi kendisine yapmamı emrederdi. [658]

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ حِينَ تُمْسِي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلاَثًا يَكْفِيكَ كُلَّ شَيْءٍ

= **Akşama ve sabaha erince Gul Hüvallâhü Ehad ve Muavvizeteyn sûrelerini üçer def'a oku.** (Bu sûreler) **her şeye** (, her türlü şerre, kötülüğe) **karşı sana yeterlidir.** [659]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Felâk ve Nâs sûreleri indirilinceye kadar (değişik duâlar okuyarak) cinlerin şerrinden ve insanların göz değmesinden (, nazardan) Allâh'a sığınırdı. Bu sûreler indirildikten sonra diğer okuduklarını bıraktı ve sâdece bu sûreleri oku(maya devam et)ti. [660]

Lukata; **Buluntu Mal ve Onunla İlgili Hükümler**

363 - Bir yerde bulunup sâhibi bilinmeyen, kaybolmuş, yitik bir mala lukata denir. Nasıl başkalarının izni olmadan mallarını haksız yere almak haram ise bulunmuş, yitik malları alıp sâhiplenmek de haramdır.

364 - Bir kimse, bir yerde bir yitik, meselâ bir miktar para veyâ eşyâ bulsa bunu sâhibine vermek üzere oradan alıp kaldırabilir. Fakat ona sâhip olmak için alıp kaldıramaz. Bu bir gasb yâni zorla, güç kullanarak bir mala el koyma sayılır.

365 * Yitik bir eşyâyı alıp kaldırmak hususunda şu hükümler vardır:

a) Görüldüğü yerde alınmayıp bırakıldığında zâyi olmasından yâni bozulmasından veyâ kaybolmasından korkulmayan bir yitiği alıp kaldırmak mubahtır.

b) Alınmayıp bırakıldığında zâyi olmak ihtimâli bulunan bir yitiği alıp sâhibi için saklamak mendubtur.

c) Bozulacağı veyâ kaybolacağından korkulan bir yitiği alıp saklamak vâcibtir.

d) Herhangi bir yitiği sâhibine vermeyip, sâhiplenmek amacı ile almak haramdır.

366 * Bir kimse, bir yitiği bulunca bunu sâhibine vermek üzere aldığına başkalarını şâhit tutar, sonra sâhibi çıkınca kendisine âit olduğunu ispat edince malı ona teslim eder. Sâhibine verilmek üzere şâhitler huzûrunda alınıp saklanan bir yitik, bulan kişinin yanında bir kusuru olmaksızın bozulsa veyâ kaybolsa sâhibine bedelinin ödenmesi gerekmez.

مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ أَوْ ذَوِي عَدْلٍ وَلاَ يَكْتُمْ وَلاَ يُغَيِّبْ

= **Kim bir yitik mal bulursa bir veyâ iki adâletli kimseyi** (bu malı korumak için aldığına dâir) **şâhit tutsun,** (o yitiği) **gizlemesin ve kaybetmesin.** [661]

367 - Yitikleri devlete teslim etmek de câizdir. Özellikle zimmî; müslümanların yönetimi altında yaşayan gayrimüslimlere âit olduğu anlaşılan yitikler, devlet hazînesine konulmalıdır. Sâhipleri çıkarsa aynen kendilerine verilir; eğer satılmışlar ise bedelleri ödenir. Sâhipleri çıkmaz ise toplumun ihtiyaçlarına harcanır.

368 * Yitiği bulan kimse, kendisindeki yitiği uygun bir şekilde ilân eder ve yitiğin kıymetine göre uygun bir süre bekler. Sâhibi çıkmazsa onu fakirlere sadaka olarak verir.

Onu bulan fakirse kendisi bundan faydalanabilir. Fakat sonradan sâhibi çıkarsa yitiğin bedelini ödemesi gerekir.

Sâhibinin aramayacağı belli olan bir lira, bir meyve, normal bir mendil gibi değersiz, kıymetsiz şeylerde bir süre beklemeye gerek yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize, (fakir olan) kişinin bulduğu baston, kamçı, ip ve benzeri (kıymetsiz) şeylerden (ilân etmeksizin) yararlanmasına izin verdi. [662]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), bir def'asında yerde düşürülmüş bir hurmaya rastladı ve: **Şu hurmanın sadaka malından olmadığını bilseydim, muhakkak onu** (ziyan olması için orada bırakmaz) **yerdim** *buyurdu.* [663]

369 * Yollarda, bostanlarda, ağaçların altlarında bulunan başaklar ile meyveler hakkında da yitik hükümleri uygulanır. Bununla birlikte bu konuyu açıklamak gerekir.

Şöyle ki, yazın şehirlerde ağaçların altlarına dökülen meyveler, sâhipleri tarafından açıkça veyâ o yerin örf ve âdetine göre bunlardan faydalanmak serbest ise alınıp yenilebilir. Serbest değilse yenilemez, haramdır.

Şehirlerde bahçe ve bostan içinde bulunan meyveler, ceviz ve benzerleri gibi bozulmayıp kalabilecek şeylerden ise sâhiplerinin açık izni bulunmadıkça alınamaz. Çabuk bozulacak şeylerdense ve açıkça veyâ o yerin örf ve âdetine göre bunlardan faydalanmak yasak değilse alınıp yenebilir. Diğer bir görüşe göre de sâhiplerinin izinlerinin olduğu bilinmedikçe alınıp yenilemez.

Bu durum köylerde olunca bakılır: Eğer meyveler bozulmayıp kalabilecek şeylerden ise sâhiplerinin izinleri bilinmedikçe, onlar alınıp yenilemez. Fakat bozulacak şeylerden ise tercih edilen görüşe göre, yasak olduğu bilinmedikçe alınıp yenilebilir.

Ağaç üzerinde bulunan meyveler, her nerede bulunursa bulunsunlar, sâhiplerinin izinleri bulunmadıkça, daha fazîletli olan alınıp yenilmemesidir. Ancak çok bol olur ve yenmesi sâhiplerine ağır gelmez, izin verecekleri bilinirse yenilebilir. Böyle bir durumda o meyvelerden bir miktar alınıp orada yenilebilir. Fakat toplanıp başka bir yere götürülemez, bu câiz değildir.

Ben çocuktum. Ensârın hurmalarını taşlıyordum. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in huzûruna getirildim. **Ey çocuk! Hurmaları niçin taşlıyorsun** *buyurdu. Ben de:* Düşürdüklerimi yiyorum *(da onun için taşlıyorum) diye cevap verdim. (Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem)*: (Bundan sonra) **Hurma ağaçlarını taşlama, altlarına dökülenleri ye** *buyurdu. Sonra başımı okşayıp:* **Ey Allâhım! Bunun karnını doyur** *diye duâ etti.* [664]

370 - Akar ırmak suları üzerinde bulunan meyveleri çok olsa da toplayıp yemek câizdir. Çünkü bunlar, bu durumda bırakılsa çabuk bozulacaklarından, bunları toplamaya izin vardır. Fakat böyle bir su üzerinde bulunan ağaçlara gelince bakılır: Eğer meyveler sudan çıkarılacakları zaman kıymetleri yoksa alınmaları helâl olur. Fakat kıymetli şeyler ise alınmaları helâl değildir, bunlar üzerinde yitik işlemi uygulanır.

371 - Bahçe ve bostanların içinde, duvar diplerinde değil de, başka yerlerde dağınık veyâ toplu olarak bulunan meyveler hakkında da yitik eşyâ hükmü uygulanır. Bunların sâhipleri biliniyorsa onlara, bilinmiyorsa fakirlere verilir. Bunları bulan kimse fakir değil ise onlardan kendisi faydalanamaz.

372 - Ekin tarlalarında veyâ karpuz, salatalık bostanlarında ekinler alındıktan veyâ karpuzlar, salatalıklar toplandıktan sonra başkalarının toplamalarına o yerin örf ve âdetine göre izin varsa arta kalan ekin veyâ kavun, karpuz, salatalık döküntülerini başkalarının toplaması câizdir.

373 * Sünnet veyâ düğün toplantılarında şeker veyâ para serpmekte, serpilen bu şeyleri orada bulunanların toplamalarında, almalarında bir sakınca yoktur. [665] Bunları almak için avuçlarını veyâ eteklerini açan kişilerin avuçlarına veyâ eteklerine düşen şeyler kendilerinin olur. Bu sebeple bunları başkaları alamazlar, alırlar ise kendilerinden geri alınabilir.

İslâmda Oyun, Eğlence ve Yarışmaların Hükmü

374 * İslâm dîninde meşrû sayılan yâni dînin izin verdiği eğlenceler mubahtır. *Lehv* (لهو) ve *laib* (لعب) denilen, şehveti harekete geçiren, insanı faydalı olan işinden, görevinden, esas ilgilenmesi gereken şeylerden alıkoyan, vaktini boşa harcamaktan başka bir işe yaramayan ve bâtıl olan [666] bir takım zararlı ve faydasız eğlenceler câiz değildir. Bunların bir kısmı haram, bir kısmı da harama yakın mekruhtur. Bunlar aslında boş şeylerdir. İnsan hayâtı ise kıymetlidir, dâimâ yararlı şeylerde harcanmalıdır. Bir insanın hayâtını zararlı ve faydasız şeylere harcaması doğru değildir.

375 * Oyun ve eğlencelerle ilgili hükümleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

a) Kumar olan her türlü oyun âlimlerin ittifâkı ile haramdır. Kumar; birisinin kâr, öbürünün zarar etmesidir. Ki, yüce Allâh'ın şu emrinde kaçınılmasını emretmiş olduğu kumar türündendir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

= ***Ey îmân edenler! Şarap** (; içki)**, kumar, putlar, fal okları şeytanın pislikleridir. Artık onlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.*** [667]

Kumar oynamayı alışkanlık hâline getiren kişinin adâlet sıfatı kalkar ve dînî; din ile ilgili konularda şâhitliği ret edilir.

b) Kumarın olmadığı, taraflardan ikisinin veyâ birinin koyduğu belirli bir bedel bulunmayan oyunların ise kimi haram, kimisi mubahtır. Bununla birlikte faydası olmayan her bir oyun ve eğlencenin kerâhetten uzak kalmayacağı bilinmelidir. Çünkü bu gibi oyunlarda vakit boşa harcanır, Allâh'ı zikretmekten; anmaktan, namazdan ve faydalı olan her şeyden uzak kalmak söz konusudur.

(Kişiyi) Allâh'ı zikretmekten (; anmaktan, hatırlamaktan) ve namazdan alıkoyan her şey kumardır. [668]

c) Tavla: Haram olan, zar ile tavla oynamaktır. Tavla oynama sebebi ile kişinin şâhitliği ret edilir. Tavla oynamanın hükmü, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şu hadîslerine göre tahrîmen; harama yakın mekruhtur:

مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

= **Kim nerd** (; tavla zarı) **ile oynarsa Allâh'a ve Resûlüne karşı gelmiştir.** [669]

مَنْ لَعِبَ بِالنَّرْدَشِيرِ فَكَأَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِي لَحْمِ خِنْزِيرٍ وَدَمِهِ

= **Kim nerdeşir ile oynarsa elini domuz eti ve kanı ile boyamış gibi olur.** [670]

مَثَلُ الَّذِي يَلْعَبُ بِالنَّرْدِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي مَثَلُ الَّذِي يَتَوَضَّأُ بِالْقَيْحِ وَدَمِ الْخِنْزِيرِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي

= **Tavla** (, zar ile) **oynayan, sonra namaz kılan kişinin misâli, irin ve domuz kanı ile abdest alıp sonra namaz kılan kişinin misâlidir.** [671]

Tavla oynamayı tekrarlayan kişinin şâhitliği, ister kumar niyetine oynasın ister başka bir amaçla oynasın kabul edilmez. Bu hüküm dört mezhebin ittifâkı ile böyledir. Çünkü kişi, bu oyunla kumar oynamasa bile, boş ve anlamsız bir iş yapmıştır. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ise şöyle buyurmuştur:

كُلُّ شَيْءٍ لَيْسَ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ لَهْوٌ وَلَعِبٌ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ أَرْبَعَةً مُلاَعَبَةَ الرَّجُلِ اِمْرَأَتَهُ وَتَأْدِيبَ الرَّجُلِ فَرَسَهُ وَ مَشْيَ الرَّجُلِ بَيْنَ الْغَرَضَيْنِ وَتَعْلِيمَ الرَّجُلِ السَّبَاحَةِ

= **İçinde Allâh'ın zikri olmayan her şey oyun ve gaflettir. Ancak şu dört şey istisnâdır** (, bu hükmün dışındadır)**: Kişinin hanımı ile oynaşması, atını eğitmesi, iki hedef arasında yürümesi** (; atıcılık öğrenmesi, ok atması)**, yüzücülük öğrenmesi**. [672]

لَسْتُ مِنْ دَدٍ وَلاَ دَدٌ مِنِّي

= **Ben, bâtıl** (olan oyun ve eğlence)**den uzağım, bâtıl** (olan oyun ve eğlence) **de benden uzaktır** (; böyle şeyler ile işim olmaz)**.** [673]

Tavlayı kumar amacı ile oynayan domuz eti yemiş gibi, kazanç elde etmek amacı olmadan oynayan ise domuzun yağı ile yağlanmış gibi olur. [674]

d) Satranç: Şâfiî mezhebinin dışında kalan cumhûra göre satranç da haramdır. İmam Şâfiî'ye ve bir rivâyete göre de İmam Ebû Yûsuf'a göre satranç mubahtır. Fakat satrancın bu mubah görülmesi, kumar şeklinde oynanmadığı ve bir farz veyâ vâcib görevin terk edilmesine sebep olmadığı durumdadır. Eğer kumar şeklinde oynanıyor ve bir vâcib görevin terk edilmesine sebep oluyorsa ittifakla haramdır.

Hazreti Ali (radiyallâhü anh) satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçti ve: ***Şu kendileri önünde eğildiğiniz*** *(, tapmakta olduğunuz)* ***heykeller de ne oluyor?*** *(anlamındaki Enbiya sûresi, 52 nci âyetini okuyarak):* Sizden bir kimsenin sönünceye kadar bir kor ateşi avuçlaması bunlara dokunmasından (, bunlara ellerini sürmesinden) daha hayırlıdır *dedi.* [675]

e) Şarkı ve müzik: Hanefîlerle bâzı Hanbelî mezhebi âlimlerine göre neş'e; keyif verici çalgı âleti olmaksızın şarkı söylemek de, dinlemek de haramdır.

إِنَّ الْغِنَاءُ يُنْبِتُ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ

= **Ezgi** (; şarkı, türkü) **kalpte münâfıklık duygularını yeşertir**. [676]

اَلْغِنَاءُ يُنْبِتُ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الزَّرْعَ وَالذِّكْرُ يُنْبِتُ الْإِيمَانَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الزَّرْعَ

= **Suyun ekini yeşerttiği gibi ezgi de kalpte münâfıklığı yeşertir. Yine, suyun ekini yeşerttiği gibi zikir de kalpte îmânı yeşertir.** [677]

f) Çalgı aletlerine gelince: Dört mezhebin meşhur olan görüşlerine göre ud, tanbur, saz, davul, zurna, kaval ve benzerleri, rebab ve buna benzer telli, ney ve bütün üflemeli sazları kullanmak haramdır. Bunları dinlemeye devam eden kimsenin şâhitliği ret edilir.

لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّونَ الْحِرَ وَالْحَرِيرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ

= **Ümmetimden zinâ etmeyi, ipekli** (elbise) **giymeyi, şarap** (; içki) **içmeyi, çalgıyı** (, çalgı âletleri çalıp eğlenmeyi) **helâl kabul eden kimseler türeyecektir**. [678]

لَيَشْرَبَنَّ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اِسْمِهَا يُعْزَفُ عَلَى رُؤُسِهِمْ بِالْمَعَازِفِ وَالْمُغَنِّيَاتِ يَخْسِفُ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ وَيَجْعَلُ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ

= **Ümmetimden bâzı kimseler hamr** (, içki) **içip ona adından başka isim takacaklar, başuçlarında çalgılar çalınacak ve şarkıcı kadınlar şarkı, türkü söyleyecekler. Allah onları yere batırsın ve onlardan maymunlar, domuzlar yapsın** (veyâ Allah onları yere batıracak ve onları maymunlar, domuzlar şekline dönüştürecektir). [679]

g) Oyunlar: Kırılma, dökülme, eğilme, bükülme, eğilip kalkma gibi ölçülü bir takım hareketleri kapsayan oyun, dans haramdır, bunu helâl kabul eden fâsıktır.

Düğün ve sünnet töreni sırasında mubah şarkı söylemek ve tef çalmak câizdir.

أَعْلِنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ

= **Bu nikâh** (kıyma, nikâhlanma işin)**i halka duyurun; mescitlerde kıyın, bunun için tefler çalın.** [680]

Düğün ve başka toplantılarda karşı cinsin güzelliğini anlatan, ahlâksızlık ve içkiye özendirme gibi bir takım kötülüklere karşı istek uyandıran şarkı ve türküler haramdır.

Fazîleti veyâ cihâdı özendiren marşların, kadın erkek bir arada olmaması ve kadınların tesettüre uygun giyinmeleri, davranmaları şartı ile sakıncası yoktur. Ahlâksızlığa özendiren şarkıların haram olduğunda hiç şüphe yoktur. Hattâ şarkının mubah olduğunu söyleyenler bile, onun haram olduğunu söylemişlerdir. Özellikle çağımızda radyo, televizyon ve sosyal medyanın çokça görülen kötülükleri hakkında bu haramlık hükmü geçerlidir.

376 * Şüphe yok ki, günümüzde şarkı, türkü dinlememek daha iyidir. Çünkü şarkı, türkü dinlemenin hükmünde en azından bir şüphe vardır. Mü'minler ise şüphelerin sınırında durur, ileriye gitmezler. Şüpheli şeyleri terk eden kişi dînini de, ırzını da günahtan korumuş olur. Tehlikeli bölgenin çevresinde dolaşıp duran kimsenin, tehlikeye düşme ihtimâli hayli yüksektir. Özellikle şarkıların içeriğinde boy pos, yanak, güzellik, naz, ayrılık, içki içmek gibi şeylerden söz ediliyorsa bunlardan uzak durmak gerekir. [681]

اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَاعٍ يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى أَلاَ إِنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ

= **Muhakkak ki, helâl bellidir, haram da bellidir. Bu ikisi arasında** (haram veyâ helâl olduğu) **şüpheli olan** (, hükmü net olarak belli olmayan konu)**lar vardır. İnsanların çoğu bunları bilmez. (**Bu sebeple) **kim şüpheli şeylerden kaçınır** (, sakınır, uzak olur) **ise dînini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrâfında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek** (, girebilecek) **durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin** (, her hüküm sâhibinin girilmesi yasak olan) **bir koruluğu** (; koruma altına aldığı, girilmesi yasak olan bir alan) **vardır, Allâh'ın koruluğu da haram kıldığı şeylerdir.** [682]

فَمَنْ تَرَكَ مَا شُبِّهَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ كَانَ لِمَا اسْتَبَانَ أَتْرَكَ وَمَنِ اجْتَرَأَ عَلَى مَا يَشُكُّ فِيهِ مِنَ الْإِثْمِ أَوْشَكَ أَنْ يُوَاقِعَ مَا اسْتَبَانَ

= **Kim günah olma şüphesi olanı terk ederse kesin günah olanı öncelikle terk eder. Kim günah olması şüpheli olan şeyi yapmaya cesâret eder** (, göze alır)**sa kesin olarak haram olanı işlemesi de yakındır.** [683]

دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَالاَ يَرِيبُكَ

= **Seni şüpheye düşüren şeyleri bırak, şüpheye düşürmeyenlere bak.** [684]

377 - Boş bir eğlence ve kumar şeklinde değil, savaş için spor ve güç, kuvvet kazanmak amacı ile yapılan birtakım yarışmalar câizdir. Bunlarla faydalı bir amaca ulaşma imkânı elde edileceği için, bunlar yapılması doğru görülmeyen oyun ve eğlencelerden sayılmazlar. Bunlar birer alıştırma ve cihad için hazırlıktır. Güreş; silâh atışı; yaya veyâ at, deve gibi binek hayvanları ile binitli olarak yapılan yarışmalar hep bu kısımdandır. Bu yarışmalara katılanlara bahşiş olarak para, hediye verilmesi câizdir. Bunlar cihad yapmaya hazırlık için gayrete getirme, cesâretlendirme niteliğindedir.

Mubah olan eğlenceler ile ilgili olarak Efendimiz şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَا يَلْهُو بِهِ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ بَاطِلٌ إِلاَّ رَمْيَهُ بِقَوْسِهِ وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ وَمُلاَعَبَتَهُ امْرَأَتَهُ فَإِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ

= **Müslüman kişinin eğlendiği her eğlence bâtıldır** (, boştur)**. Ancak yayı ile ok atması, atını eğitmesi ve hanımı ile oynaşması bu hükmün dışındadır. Çünkü bunlar haktır** (; sevâbı olan eğlencelerdir, bunlarla uğraşan sevap kazanır). [685]

İslâmda İnsanların Hayat ve Organ Dokunulmazlığı

378 - İnsan vücûdunun ve organlarının hayatta olduğu gibi öldükten sonra da dokunulmazlığı vardır ve saygı gösterilmesi gerekir. Bu sebeple herhangi bir insanın hayâtına haksız yere öldürme niyetinde bulunulması haramdır, bir cinâyettir.

Yine, bir insanın herhangi bir organını, kendi hayâtı ile ilgili zorunlu bir sebep bulunmaksızın haksız yere kesmek ve yarmak da haramdır, bir suçtur. Bir insanı hadım etmek, haksız yere dövmek de câiz değildir.

379 * İnsan saygıya değer, saygı gösterilmesi gereken bir yaratık olduğundan onun organlarının hiçbirinden koparılarak faydalanılamaz. Onun herhangi bir parçası, meselâ saçları, tırnakları veyâ çıkmış dişleri satılamaz, bunları gömmek gerekir. Bu sebeple bir kadının saçları alınıp başka bir kadının saçlarına eklenemez. Böyle bir davranış insanın şerefine bir saldırıdır, bir tür olmayan bir şeyi gerçek diye göstermek ve insanın bir parçasından faydalanmak demektir. Hattâ bir kadın kendi saçlarına, kendisinin dökülmüş olan saçlarını da ekleyemez, bu da mekruhtur. Fakat insandan başka temiz bir yaratığın saçlarını, kendi saçlarına ekleyebilir.

380 * Yiyecek bir şey bulamayıp zor durumda kalan bir kişi, kendi vücûdundan bir parça et koparıp yiyemez. Başka birinin organlarından birisini de onun izni ile kesip yiyemez. Böyle bir emir ve izin verme sahîh; geçerli ve doğru değildir. Fakat böyle zor durumda kalan bir kimse, bulacağı bir hayvan ölüsünden, hayâtını kurtaracak kadar yer. Eğer yemez de ölürse günâha girmiş olur. Oruç tutan bir kimse de, aynı şekilde ölünceye kadar bir şey yemez ise günah işlemiş olur. Yine, yenilecek bir şey bulunduğu hâlde, ondan yemeyip açlıktan ölen kimse de günah işlemiş olur. [686]

381 * Kişinin hayâtını sürdürecek ölçüde yeme ve içmesi farz olup bundan kaçınıp ölüm orucu tutması intihâr hükmünde görülmüştür. Çünkü ölüme yol açabilecek bir açlık tehlikesinde İslâm, haram gıdaların bile yenilip içilmesine izin vererek insan hayâtını

korumayı ve kurtarmayı esas almıştır. Kişinin içinde bulunduğu tehlikeden kurtulmak için çaba harcamayarak ölümü istemesi de bir bakıma intihâr sayılmıştır. [687]

382 - Anne rahminde bulunan bir çocuğu yâni cenîni düşürmek de câiz değildir.

* İnsan hayâtının korunması, İslâm dîninin beş temel ilke ve amacından biri olduğu gibi insanın en şerefli varlık olduğu, insanın saygınlığı ve dokunulmazlığı da İslâmın ısrarla üzerinde durduğu ana fikirlerden biridir. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibâren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan başlayarak anne ile baba da dâhil hiç kimsenin bu hakka müdâhale etmesine, karışmasına izin verilmemiştir. İnsanın cenîn hâlinde iken dahi yâni döllenme ile doğum arasındaki safhadan itibâren belirli kurallar çerçevesinde hak ehliyetine sâhip olmasının anlamı budur.

Âyet ve hadîslerde yer alan genel prensipler ve özel hükümler anne karnındaki cenînin dînen meşrû sayılan haklı bir gerekçe olmadan düşürülmesine veyâ aldırılmasına ve gebeliğe son verilmesine izin vermez.

وَلاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

= ***Çocuklarınızı yoksulluk korkusu ile öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını veren biziz*** [688] âyetlerinin dolaylı ifâdesi, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kasıtlı olarak çocuk düşürmeyi cinâyet olarak adlandırıp bunu işleyen veyâ sebep olanın maddî tazmînât ödemesine hükmetmesi rızık, kader ve tevekkül ile ilgili dînî telkin ve emirler bir anlamda anne karnındaki çocuğun hayat; yaşama hakkını da güvence altına almaya yöneliktir. Bu sebeple İslâm hukûkunda, tıbbî ve dînî bir zarûret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesi veyâ aldırılması, anne ve baba tarafından yapılmış veyâ yaptırılmış olsa da, cinâyet olarak adlandırılıp haram sayılmıştır. Çünkü cenîn yaşama hakkını anne babasından değil, doğrudan kendisini yaratan yüce Allah'tan alır. Anne ve babanın başlangıçta çocuk sâhibi olup olmamaya karar vermekte irâdeleri ve seçme hakları varsa da, gebeliği önleyici tedbir ve yöntemleri kullanmalarına dînen izin verilmişse de, artık gebelik meydana geldikten sonra doğacak çocuğun hayâtına son verme hakları yoktur.

لاَ تَيْأَسَا مِنَ الرِّزْقِ مَا تَهَزَّزَتْ رُؤُسُكُمَا فَإِنَّ الإِنْسَانَ تَلِدُهُ أُمُّهُ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ قِشْرٌ ثُمَّ يَرْزُقُهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ

= **Başlarınız kımıldadığı** (; hayatta olduğunuz, yaşadığınız) **sürece rızık konusunda ümitsizliğe düşmeyin. Çünkü insanı annesi kıpkızıl, üzerinde hiçbir şey olmadığı hâlde doğurur, sonra yüce Allah onu her çeşit rızıkla rızıklandırır.** [689]

383 * Günümüzde ulaşılan ayrıntılı tıbbî bilgiler cenînin döllenme döneminden başlayarak ayrı bir canlılık ve bütünlük kazandığını, safha safha oluşum ve yaratılışının tamamlandığını, ilk birkaç haftadan itibâren organlarının oluştuğunu, hattâ kalp atışlarının bile hissedildiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple ilk yüz yirmi gün içindeki çocuk düşürmeleri veyâ aldırmaları, cinâyet ve günah olan çocuk düşürme veyâ aldırma fiilinin kapsamı dışında tutmak mümkün görünmemektedir.

Çağımız İslâm bilginleri de hangi dönemde olursa olsun çocuk düşürmenin câiz olmadığını, dördüncü aydan itibâren haramlığında icmâ bulunduğunu ifâde ederler. Ancak bu bilginler annenin hayâtını kurtarma gibi tıbbî zarûretlerin bulunması hâlinde çocuğun dıştan bir müdâhale ile alınmasının câiz olabileceğini belirtirler. [690]

Ancak gebe bir kadın, vücûdunun sağlığı için ilâç içebilir. Bu ilâcın kullanılması sonucunda meydana gelecek cenînin düşmesinden dolayı sorumlu olmaz.

384 * Çocuk olmasın diye azilde bulunmak; menîyi kadın üreme organının dışına akıtmak uygun değildir. Bir kimsenin, hanımının izni olmadıkça azil yapması câiz değildir. Ancak hastalık gibi bir korku nedeni ile hanımın izni olmadan azil yapılabilir. Kısaca müslümanların nüfûsunu azaltacak şeylere başvurmak, onlara yönelmek doğru değildir.

لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ إِنَّ اللهَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ شَيْئًا لَمْ يَمْنَعْهُ شَيْءٌ

= **Menînin** (içinde bulunan hücrelerin; kromozomların) **tamâmından çocuk olmaz. Şüphesiz Allah bir şeyi yaratmak isterse hiçbir şey O'na engel olamaz.** [691]

مَا قَدَّرَ اللَّهُ لِنَفْسٍ أَنْ يَخْلُقَهَا إِلاَّ هِيَ كَائِنَةٌ

= Allâh'ın yaratmayı takdîr buyurduğu (; ezelde yaratmaya karar verdiği) **her bir can**(lı) **mutlaka vâr olur** (, yaratılır; kimse buna engel olamaz)**.** [692]

385 * Doğum yapmayı engelleyecek bir tedâvi ile kadının kısırlaştırılması, hâmile kalmayı kökünden engelleyecek her hangi bir şeyin kullanılması haramdır. Ancak irsî; soy yolu ile çocuklara ve torunlara geçebilecek tehlikeli bir hastalığın olması gibi zarûret durumu bu hükmün dışındadır. Çünkü kötülüklerin önlenmesi menfaatlerin; faydaların elde edilmesinden önceliklidir ve böyle bir durumda, zararın daha hafif olanı yapılır. Ağır bir hastalığa yakalanmış bir kadının kısırlaştırılmasında bir engel yoktur. [693]

386 * Cimâ; cinsel birleşme olmaksızın kadının rahmine menînin girmesini sağlamaya sun'î döllenme; yapay döllenme, tüp bebek yöntemi denir. Eğer kocanın menîsinin hanımına verilmesi şeklinde olursa câizdir. Çünkü bunda bir sakınca yoktur. Hattâ cinsel ilişki kurmalarını engelleyen şer'î bir engel varsa mendub bile olabilir.

Kadının rahmine kocası dışında bir erkeğin menîsinin konulması, bu şekilde sun'î döllenmenin yapılması ise haramdır. Çünkü bu, bir erkeğin menîsinin aralarında evlilik bağı bulunmayan bir kadının rahmine bırakılması demek olan zinâ anlamında bir iştir. [694]

لاَ يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْقِيَ مَاءَهُ زَرْعَ غَيْرِهِ

= **Allâh'a ve âhiret gününe inanan hiç bir kimsenin başkasının ekinini** (; başkasına âit bir rahmi) **kendi** (döllenme) **suyu** (; menî) **ile sulaması helâl değildir.** [695]

387 * Hayvanların erkeklerinin burulmasında ve eşeklerin atlara katır doğurmaları için çekilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü erkek hayvanların burulması ile hayvan kilo alır ve etinin lezzeti artar. Ayrıca ısırmalarından korkulan hayvanların da kısırlaştırılması veyâ burulmasında bir sakınca yoktur. [696]

388 * Bir müslümanın intihâr etmesi; kendisini öldürmesi, âhirette büyük bir azâbı gerektirdiği gibi ölmeyi istemesi de câiz değildir. Bir kızgınlık ânında veyâ geçim zorluğu gibi dünyevî bir sıkıntı sebebi ile ölümü istemek mekruhtur:

لاَ يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضُرٍّ نَزَلَ بِهِ فَإِنْ كَانَ لاَ بُدَّ مُتَمَنِّيًا فَلْيَقُلْ اَللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتِ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتِ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي

= Biriniz, başına gelen (dünyevî) **bir zarar** (, bir zorluk, bir sıkıntı) **sebebi ile kesinlikle ölümü istemesin.** (Eğer) **istemekten başka çâresi yoksa:** Allâhım! Benim için hayat hayırlı ise beni yaşat, eğer ölmek hayırlı ise beni öldür (şeklinde) **d**(uâ) **e**(t)**sin**. [697]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): (Allâh'ın kerem ve rahmeti olmadıkça) **hiçbir kişiyi onun güzel işi ve ibâdeti cennete koyamaz** *buyurdu. Bunun üzerine ashab:* Yâ Resûlallah! Sizi de mi koyamaz *diye sormuşlardı da Efendimiz şöyle cevap verdi:* **Evet beni de Allâh'ın fazlı ve rahmeti bürümedikçe yalnız ibâdetim cennete koyamaz. Bu sebeple ashâbım! İş ve ibâdetinizde** (îtidâl ile hareket edip) **ifrât ve tefrîtten** (; aşırılıklardan) **sakınınız. Doğru yoldan gidip Allâh'a yaklaşınız!** [698] **Sakın,** (ister sâlih ister fâsık biri olsun) **hiçbiriniz** (dünyâya âit bir sebeple) **ölümü temenni etmesin! Çünkü o, hayır ve ihsân sâhibi** (, iyi insan) **ise** (yaşayıp) **hayrını, ihsânını arttırması umulur; eğer günahkâr bir kişi ise** (yine yaşayıp günün birinde) **tövbe ederek Allâh'ın rızâsını dilemesi umulur.** [699]

Dünyevî olmayan, dînî hayat ile ilgili sıkıntılardan dolayı, yüce Allâh'a hakkı ile kulluk yapamayıp güçsüz, zor duruma düşme sebebi ile ölümü temenni etmek câizdir.

Ömer bin Hattâb (radiyallâhü anh): Ey Allâhım! Yaşlandım, kuvvetten düştüm (, gücüm azaldı), ülkem(in hudutları) genişledi (ve sorumluluklarım arttı). Eksik, fazla haksızlık yapıp kusur işlemeden rûhumu al *diye duâ etti.* [700]

Allâhım! İyilikler yapmayı, kötülüklerden el çekmeyi, yoksulları sevmeyi senden dilerim. Kullarına bir fitne (, bir kötülük) **göndereceğin vakit beni o fitneye uğramamış** (, o fitneye düşmemiş) **olarak yanına al.** [701]

Abs el Gıfârî (radiyallâhü anh) şöyle duâ etmiştir: Ey Tâûn! Beni al, götür! *Kendisine:* Niye böyle söylüyorsun, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm): **Ölümü temenni etmeyin** demedi mi *denilince şu cevâbı verdi:* Ben Resûlullâh'ın şöyle söylediğini işittim: (Kıyâmet alâmetleri sayılabilecek) **şu altı hâl ortaya çıkmadan önce ölüme koşun** (; Allah'tan ölümü isteyin): **Sefih** (; kıt akıllı) **insanların yönetici olması, güvenlik güçlerinin çoğalması,** (adâlete rüşvetin girerek) **hükmün satılması,** (insan öldürme sebebinin basitleşerek) **kanın değerini kaybetmesi, sıla-ı rahmin kaybolması, Kur'ân'ı mûsiki şeklinde çalgı ile okuyan bir neslin türemesi.** (İnsanlar) **fıkıh bilgileri** (kendilerinden) **daha az olsa da** (Kur'ân'ı bu şekilde okuyanlar kişileri) **öne geçirirler.** [702]

لاَ يَتَمَنَّى أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ فَيَكُونَ عِنْدَ ذَلِكَ انْقِطَاعُ أَجَلِهِ

= **Hiç biriniz ölümü** (, ölmeyi) **arzulamasın. Ölüm, kişinin** (istemesi ile değil,) **ömrünün** (, ecelinin) **bitmesi ile olacaktır.** [703]

389 - Hayat ile ilgili bâzı zarûri sebeplerden dolayı insanlar üzerinde ameliyat yapılması câizdir. Meselâ: İçinde taş bulunan bir mesâneyi; sidik torbasını usûlüne göre yarmak veyâ bütün vücûda dağılacak olan bir hastalıktan dolayı bir organı kesmek câizdir.

390 - Ölen bir kadının rahminde diri bir çocuk bulunsa bu çocuğu kurtarmak için anne ameliyat edilir ve çocuk alınır.

391 * Zarûret hâlinde yâhut öğrenim amacı gibi tıbbî bir takım maksatlar için bir ihtiyaç dolayısı ile yâhut ölüm sebebini bulmak ve öldürmek ile suçlanan kimsenin aleyhine cinâyeti ispat etmek gibi maksatlar ile eğer cinâyet konusunda gerçeği bulmak yalnızca otopsi yapılmasına ve bundan alınacak sonuca bağlı ise otopsi câizdir. Çünkü hükümlerde adâletli davranmanın vücûbuna deliller vardır. Tâ ki, suçsuz bir kimseye zulüm edilmesin ve suçlu günahkâr bir kimse de cezâdan kaçamasın.

Fakat durum her ne olursa olsun, organların görevlerini bilmek, cinâyetleri araştırmak için otopsi konusunda işin genişletilmemesi ve zarûret veyâ ihtiyaç miktârı ile yetinilmesi gerekir. Çünkü cesedin açılmasındaki amaç elde edildikten sonra ölen insana saygı

duymak, ona değer vermek, onu gömmek, vücut parçalarını bir araya getirip kefenlemek, cesedi dikerek ve benzeri yollarla eski şekline döndürmek gerekir. [704]

392 * İnsan hayatta olduğu sürece tehlikeli bir durumda olsa da ölümüne sebep olacak kalp gibi bir organını alıp başkasına nakletmek; aktarmak câiz değildir, katldir; onu öldürmektir. Çünkü ecelin ne zaman geleceğini kimse bilemez. Kişinin yaşama şansı az da olsa hayâtının son bulmasına sebebiyet verecek bir organını başkasına nakil etmek söz konusu olamaz. Fakat öldükten sonra bir organını, kurtuluşuna vesîle olacak bir hastaya nakletmekte sakınca yoktur. Sağlıklı bir kimsenin böbreğinin, hayâtı tehlikede olan bir hastaya, müslüman ve işinin ehli doktor denetimi altında verilmesinde sakınca yoktur. [705]

393 * Günümüz âlimlerine göre ölü bir kişiden diri bir kimseye organ naklinin câiz olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

a) Organ naklinde zarûretin bulunması,

b) İşin uzmanlarında hastanın bu tedâvi ile iyileşeceğine dâir güçlü bir kanaatin oluşmuş olması,

c) Organı alınacak kişinin ölümünden önce kendisinden veyâ ölümünden sonra mîrasçılarından onay alınmış olması,

d) Tıbbî ve hukûkî ölümün kesinleşmiş olması,

e) Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması,

f) Alıcının; kendisine organ nakli yapılacak kişinin de buna râzı olması. [706]

394 * İnsan kâfir de olsa şer'an kendisine değer verilen bir varlıktır. Bu sebeple yapılacak alım satım akdine konu olması, satılabilecek bir mal durumuna düşürülmesi, diğer alım satımı yapılan mallara katılması; onun aşağılanması, hor görülmesi demek olur ki, bu da câiz değildir. İnsanın bir parçası olan saçının veyâ herhangi bir organının satılması câiz değildir. Böyle bir alışverişin hükmü bâtıldır, şer'an geçerli değildir. [707]

* İnsan sütünün satılması hiçbir şekilde câiz değildir. [708]

* İnsan dışkısı, şarap gibi necis olduğu için satılması câiz değildir. Gübre amacı ile toprağa atılması da câiz değildir. Eğer insan dışkısı toprakla karışık olur ve bu karışımda toprak oranı dışkıdan fazla olursa gübre olarak toprağa atılmasında bir sakınca yoktur. [709]

395 * Kan eksikliği veyâ kaybı sebebi ile ölmek üzere olan bir kimsenin hayâtının kurtarılması yönünde çaba harcanması İslâma göre, bütün müslümanlara yüklenen dînî bir ödev, bütün insanları diriltme ölçüsünde fazîletli bir davranıştır. Sağlık yönünden herhangi bir sakınca taşımadığı sürece kanın, kadın, gayrimüslim, fâsık, çocuk ve benzerleri de dâhil, kimden alındığı önemli değildir. Kan nakli ile herhangi bir mahremiyet ilişkisi doğmadığı gibi kişilik, kötü huy ve alışkanlıkların geçmesi de söz konusu olmaz. [710]

396 * İnsanlara faydalı ve temizliğe yardımcı olduğundan dolayı Arapçada hıtân (ختان), toplumumuzda sünnet diye anılan erkek çocukların cinsel organlarının uç kısmında bulunan derinin kesilmesi işlemi, İbrâhim aleyhisselâm ile başlayıp, bu güne kadar devam eden bir sünnettir. İlk sünnet olan insan, İbrâhim aleyhisselâmdır. [711]

أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً

= ***Hanîf olarak*** *(, muvahhid; yüce Allah'ın birliği esâsına dayalı, ilâh olarak bir tek Allâh'ı kabul eden ve hiçbir zaman müşriklerden olmayan)* ***İbrâhim'in*** *(tertemiz)* ***dînine tâbi ol*** *(, onun yoluna uy, onun yolunu devam ettir)*. [712]

***** Arapçada meyletmek; yönelmek, dönmek anlamına gelen Hnf kökünden türeyen hanîf kelimesi, şerden hayra dönen, gerçek dîne yönelen demektir ve İslâmî kaynaklarda,

câhiliye döneminde İbrâhim aleyhisselâmın getirdiği dîne bağlı olan kimse anlamında kullanılmıştır. Hanîf kelimesinin çoğulu olan hunefâ; hanîfler ise İslâm öncesi Arab toplumunda putperestliği kabul etmeyen bir gurubu ifâde etmektedir. Hanîf dini denildiğinde ise içinde hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru ve gerçek din kastedilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de hanîf kelimesi, özellikle Hazreti İbrâhim'in tevhîd inancını ifâde için kullanılmıştır. [713] Bahse konu bütün bu âyetlerde hanîf kelimesi, müşriklerin zıddını ifâde etmek için kullanılmış, İbrâhim aleyhisselâmın tevhîd inancına dayalı dîni ifâde edilmiştir. Ayrıca İbrâhim aleyhisselâmın yahûdi veyâ hıristiyan olmadığı, aksine tek, bir olan Allâh'a inanan müslüman olduğu vurgulanmaktadır.

Kelime, Kur'ân-ı Kerîm'in iki yerinde Allâh'ı birleyenler anlamında çoğul olarak hunefâ şeklinde de geçmekte, [714] iki yerde de Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin ümmetinin Allâh'ı birleyici olarak kulluk etmeleri emir olunmaktadır. [715]

Erkeklerin sünnet edilmeleri müslüman sayılmalarının alâmetidir ve bunu terk eden, yapmayan kişiye devlet yetkilileri zor kullanarak bu sünnetin yerine getirilmesini sağlarlar.

Hıtân'ın hükmü Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre vâcib, Hanefîlere ve Mâlikîlere göre sünnettir.

اَلْخِتَانُ سُنَّةٌ لِلرِّجَالِ مَكْرُمَةٌ لِلنِّسَاءِ

= **Hıtân erkeklerde sünnet, kadınlar da ise bir ikrâmdır** (, bir güzelliktir). [716]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), torunları Hasan ve Hüseyin'i doğumlarının yedinci günü sünnet ettirmiştir. [717] Bununla birlikte, erkek çocukların sünnet edilmeleri, doğumun yedinci gününden on iki yaşa kadar müstehab, bulûğ çağına erişince vâcibtir.

* İsrafa kaçmamak; gereğinden fazla harcamamak, gösteriş için olmamak ve diğer haram olan şeylerden kaçınmak şartı ile çocukların sünnet törenlerinde dâvet verilmesi, ziyâfet verilmesinde de bir sakınca bulunmamaktadır:

Babam (Abdullah bin Ömer), beni ve Nuaym bin Abdullah'ı sünnet etti, bizim için (düğün ziyâfeti olarak) bir koç kesti. Bizden dolayı hayvan kesildiği için bununla çocuklara karşı neş'elendiğimizi (, sevindiğimizi) gerçekten kendimiz de hissediyorduk. [718]

397 * Bulûğa ermiş bir kimse sünnet olmamışsa ya kendisi veyâ başarabilecekse eşi tarafından, bu da mümkün olmazsa bir sünnetçi tarafından bu işlem yerine getirilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yeni müslüman olan bir erkeğe: (Tıraş olarak) **üzerinden küfür kıllarını at ve sünnet ol** [719] buyurmuştur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a, sünnet olmamış birisi hac için Beytullâh'ı tavaf edebilir mi diye soruldu. Efendimiz: **Sünnet olana kadar hayır** *buyurdu.* [720]

خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ الْخِتَانُ وَالاِسْتِحْدَادُ وَتَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ وَنَتْفُ الْإِبِطِ وَقَصُّ الشَّارِبِ

= **Beş şey fıtrattandır: Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnak kesmek, koltuk altındaki kılları yolmak ve bıyıkları kısaltmak.** [721]

* Fıtrat, sözlükte yaratılış, yapı, karakter, tabiat, mizaç, peygamberlerin sünneti, âdetullah anlamlarına gelir. Ayrıca tabîi eğilim, huy, içgüdü gibi mânâlara da gelir. Terim olarak insan ya da diğer varlıkların, bozulmamış ve değişmemiş ilk durumu anlamınadır. Bir başka değişle fıtrat; ilk yaratılış sırasında yüce Allâh'ın insana verdiği, yaratanını bilip tanıma eğilimi, ruh ve beden temizliği ile olumlu yetenek ve yatkınlıklar demektir. [722]

* Rivâyetlere göre, Peygamberlerden bâzıları sünnetli olarak dünyâya gelmiştir. Bunların sayısı 10, 17 kadardır. İmam Suyûtî bunlardan 13 tânesini isimlerini belirterek şöyle nakletmiştir: Âdem, Şît, İdris, Nûh, Sam, Hûd, Lût, Yûsuf, Mûsâ, Şuayb, Süleyman, Sâlih, Yahyâ aleyhimüsselâm ile Peygamberimiz sallallâhü aleyhi ve sellem. [723]

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin sünnet olması ile ilgili üç görüş vardır: [724] a) Sünnetli olarak doğdu, [725] b) Süt annesinin yanında meleklerin kalbini açtıkları zaman sünnet edildi, [726] c) Doğumun yedinci günü dedesi Abdülmuttalib sünnet ettirdi. [727]

Hadîs âlimlerine göre Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın sünnetli olarak doğduğuna dâir sahih bir söz yoktur, bu konudaki hadîsler zayıftır. Hadîs âlimlerinden bâzılarına göre Efendimizin sünnetli olarak dünyâya gelmediği görüşü doğruya daha yakındır. [728]

398 - İhtidâ (اهتداء) eden; İslâm dînini kabul ederek müslüman olan bir gayrımüslimin, yaşlılığı sebebi ile sünnete dayanamayacağı doktorlar tarafından haber verilirse bu sünnet işlemi yapılmayabilir. Çünkü bir özür sebebi ile vâcibin bile terk edilmesi câiz olduğundan, bir özür sebebi ile sünnetin terk edilmesine bir şey denilemez.

Hayvanlara İyi Davranmanın Gereği

399 * İslâm dîninde bütün yaratıklara şefkatle muâmele yapılması, onlara sert ve kırıcı davranılmaması bir görevdir. Özellikle hayvanlara eziyet ve işkence yapılmayıp iyi bakılması gerekir. Hayvanlar fazla yorulmamalı, dövülmemelidir. Onlara eziyet etmenin cezâsı ağırdır. Çünkü hayvanların, yüce Allah'tan başka yardımcısı ve koruyucusu yoktur.

Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, hayvana işkence edene lânet etti. [729]

400 * Hayvanların da gözetilecek bir takım hakları vardır: Evcil hayvanların yiyecek ve içeceklerini zamânında vermek, bakımlarını yapmak ve derilerini temizlemek, onlara merhametli davranmak gerekir. Her cins hayvan ayrı bir hizmet için yaratılmıştır. Buna aykırı hareket edilmemelidir. Meselâ: Sığır cinsi denilen öküz ve mandalar arabalara koşulmak ve tarlalarda çalıştırılmak için yaratılmıştır. Bunlara binilmemeli, yük taşıtılmamalı, eşek ve at gibi kullanılmamalıdır.

اِتَّقُوا اللّٰهَ فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ الْمُعْجَمَةِ فَارْكَبُوهَا صَالِحَةً وَكُلُوهَا صَالِحَةً

= **Bu dilsiz** (, insan gibi konuşamayan, insana derdini anlatamayan) **hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara** (binmeye) **elverişli hâllerinde bininiz ve** (yenilmeye) **elverişli hâllerinde onları yiyiniz.** [730]

Biz (yolculukta) bir yere konakladığımız zaman, hayvanların yükü indiril(ip hayvan rahatlatıl)madıkça nâfile namaz kılmazdık. [731]

401 * Zararlı olmayan serçe ve hüdhüd gibi küçük kuşlar ve hayvanlar boş yere öldürülmemelidir. Hiçbir hayvanın yüzüne vurulmamalı ve yüzü dağlanmamalıdır. Hiçbir hayvan nişan almak için hedef edinilmemelidir. Kuş yuvalarına geceleyin gidilmemelidir. Geceler, onlar için bir güvenlik ve dinlenme zamânıdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hayvanları biri birine kışkırt(arak onları döğüştür)meyi yasakladı. [732]

402 - Zararlarını gidermek için yılan, akrep, fare, çaylak, karakarga, kudurmuş köpek gibi hayvanlar öldürülebilir. Ancak ne kadar zararlı olursa olsun hiçbir hayvanı ateşe atarak öldürmek câiz değildir.

İslâmda Maddî ve Mânevî Temizlik

403 - İslâm dîni, gerek maddî ve gerekse mânevî temizliğe büyük bir önem vermiştir. Bu iki kısım temizlik arasında büyük bir ilgi vardır. Bunlardan biri diğerinden ayrılmaz. Öyle ki, bunlardan her biri, bir bakımdan maddî ise diğer bir bakımdan da abdest gibi mânevîdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

On şey fıtrattandır: Bıyığı kısaltmak, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, buruna su çekmek, tırnak kesmek, parmak eklem (yer)**lerini yıkamak, koltuk altı kıllarını yolmak, kasıkları tıraş etmek, su ile tahâretlenmek yâni istincâ**. *(Hadisi rivâyet eden) Mus'ab dedi ki:* Onuncuyu unuttum. Ancak bu mazmaza olabilir. [733]

404 - İslâmda, maddî şeylerle kirlenen bir vücûdu, bir elbiseyi, bir yeri temizlemek bir görev olduğu gibi mâsiyet denilen ve günah kabul edilen mânevî kötülüklerle kirlenmiş bulunan bir rûhu temizlemek de bir vazîfedir.

405 * Başlıca maddî temizlikler şunlardır:

a) İslâmda her ne sebeple olursa olsun kirlenen bir vücûdu, bir elbiseyi, bir yeri ve diğer şeyleri su ile temizlemek bir esastır. Bu temizlik işi, temizlenecek şeyin durumuna göre farz, sünnet veyâ müstehabdır.

b) İslâmda namaz kılabilmek için abdest almak ve gerektiğinde gusül etmek farz olan bir temizlik görevidir.

c) Bir müslüman için yüz, kulak, burun, tırnaklar, saç ve sakalda bulunan kirleri gidermek, uzun olan saçları tarayıp bağlamak veyâ tıraş olmak, insanların tiksinmesine meydan vermemek sünnet olan bir temizlik görevidir.

d) Her müslümanın haftada bir kez olsun vücûdunu yıkaması müstehabdır. Fazîleti daha fazla olan cum'a gününde yıkanmaktır. Çünkü cum'a, müslümanların bir bayramıdır, bir toplantı zamânıdır. O gün her yönü ile temiz olmak çok güzeldir.

حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَغْسِلُ فِيهِ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ

= **Her yedi günde bir** (kez) **gusül edip, başını ve bütün vücûdunu yıkamak** (cum'aya giden) **her** (bâliğ) **müslüman üzerine** (Allâh'ın) **bir hakkıdır.** [734]

e) Uzayan tırnakları ve uzayan bıyıkların fazla kısmını kesmek müstehabtır.

* Saç, tırnak gibi vücuttan ayrılan şeyler, hayız ve kan bezi toprağa gömülür. [735]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (vücuttan ayrılan) kıl, tırnak ve kanın gömülmesini emrederdi. [736]

* Bıyık bırakmak fıtratı; yaratılışı korumak olduğu için fazîletlidir. Nitekim bâzı müctehitlere göre bıyığı tamâmen kesmek mekruhtur.

f) Koltuk altında ve kasıklarda bulunan tüyleri yolmak veyâ tıraş etmek müstehabtır. Bunlar haftada veyâ on beş günde bir temizlenmelidir. Koltuk altında ve kasıklarda bulunan tüylerin temizliğini kırk güne kadar ertelemek tahrîmen mekruhtur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bıyıklarımızı kısaltma, tırnaklarımızı kesme, koltuk altlarını yolma ve kasıkları tıraş etmeyi kırk günden fazla geciktirmememizi bize emretmiştir. [737]

(Abdullah) bin Ömer (radiyallâhü anhümâ), her on beş günde (bir) tırnaklarını keser, her ay (koltuk ve kasık temizliği için) ustura kullanırdı. [738]

406 * Sakal ve bıyıkla ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ لَمْ يَأْخُذْ مِنْ شَارِبِهِ فَلَيْسَ مِنَّا

= **Bıyığını kısaltmayan bizden** (; bizim sünnetimize uyan, bizi örnek alanlardan) **değildir.** [739]

خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ أَحْفُوا الشَّوَارِبَ وَأَوْفُوا اللِّحَى

= **Müşriklere muhâlefet ediniz** (; hâl ve hareketlerinizde onlara benzemeyiniz)**; bıyıkları**(nızı) **kısaltın, sakalları**(nızı sünnet üzere) **uzatın.** [740]

Bıyıkları kısaltmaktan maksat, dudakların üzerine sarkanları almaktır. Bıyıklar, üst dudağın kırmızılığı görülecek şekilde kısaltılmalıdır.

407 * Sakal, yaratılış gereği erkeklerde bulunması gereken, önceki peygamberlerin de sünneti olan bir kılıktır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sakalın bırakılması, uzatılması konusundaki emirleri gereğince sakalın tümü ile kesilmesi Şâfiîlere göre mekruh, Mâlikî ve Hanbelîlere göre haram, Hanefîlere göre tahrîmen mekruhtur.

Sakalda sünnet olan bir kabza yâni bir el ile tutulacak kadar olan miktardır. Ondan fazlasını kesmekte bir sakınca yoktur. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile sahâbenin sakallarının eninden ve boyundan aldıkları ile ilgili rivâyetler [741] sebebi ile sakalın bir tutamdan fazlasının kesilmesinde bir sakınca yoktur.

مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ خِفَّةُ لِحْيَتِهِ

= **Kişinin sakalının hafif** (, kısa; bir kabza miktârı) **olması,** (kişiyi gösterişten ve kendini beğenmişlik duygusundan koruyacağı ve sonuçta sâhibinin helâkine; günâha girmesine engel olacağı için mânevî olarak) **onun mutlu olma sebeplerindendir.** [742]

408 * Erkeklerin saçlarını ortadan ayırıp iki tarafa taramaları müstehab, [743] tıraş etmeleri, ettirmeleri mubahtır. Saçlarını temiz tutabilecek, onun bakımını yapabilecek erkeklerin, saçlarını kulak yumuşağına kadar uzatmalarında [744] bir sakınca yoktur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in saçları kulak yumuşağına kadar idi. [745]

Saçların bir kısmını kesip, bir kısmının kesilmeden bırakılmaları mekruhtur.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kaza' (türü tıraşı) yasakladı. (Kaza' saçların bir kısmının tıraş edilip bir kısmının tıraş edilmeden bırakılmasıdır.) [746]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), saçının bir kısmı tıraş edilip bir kısmı bırakılmış bir çocuk gördü, insanlara bunu yasaklayıp: **Ya hepsinin tıraş edin ya da** (kesmeyip) **hepsini bırakın** *buyurdu.* [747]

Kadınların erkekler gibi saçlarını kestirip, kısaltmaları câiz değildir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kadının başını tıraş etmesini yasakladı. [748]

409 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), beyazlaşan saçlar dışında ashâbına, saç ve sakallarını kına veyâ başka bir boya maddesi ile boyamaya izin verdiği için saçı ve sakalı kına veyâ başka bir boya maddesi ile boyamak mendubtur.

إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لاَ يَصْبُغُونَ فَخَالِفُوهُمْ

= **Yahûdi ve hıristiyanlar** (beyazlaşan saçlarını) **boyamaz. Siz** (saçlarınızı siyah renk dışında başka bir renge boyayarak) **onların** (yaptıklarının) **aksini yapınız**. [749]

Erkek veyâ kadının beyazlaşan saçlarını sarı veyâ kızıla boyamaları müstehab, siyaha boyamaları câiz değildir. Ancak genç kimsenin hanımı için süslenme amacı ile siyah boya kullanmasında bir sakınca yoktur. Saç ve sakalda ağaran kılları yolmakta bir sakınca yoktur. Ancak süslenmek veyâ genç görünmek amacı ile yolmak câiz değildir. [750]

غَيِّرُوا هَذَا بِشَيْءٍ وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ

= **Şu** (beyazlığı başka) **bir şeyle değiştirin,** (ancak) **siyahtan uzak durun.** [751]

* Kadın, kocası için güzelleşebilir, süslenir ve kokulanır. Yabancı erkekler için bunların hiçbiri câiz değildir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kadınların koku sürünmüş olarak namaz için bile olsa dışarıya çıkmalarının câiz olmadığını belirtmiştir:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ تُقْبَلْ لَهَا صَلاَةٌ حَتَّى تَغْتَسِلَ

= **Kadın güzel koku süründükten sonra mescide** (gitmek üzere evinden) **çıkarsa** (o kokuyu giderici) **boy abdesti alıncaya kadar hiçbir namazı kabul olunmaz.** [752]

أَيُّمَا اَمْرَأَةٍ اَسْتَعْطَرَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ لِيُوجَدَ رِيحُهَا فَهِىَ زَانِيَةٌ وَكُلُّ عَيْنٍ زَانِي

= **Hangi kadın güzel koku sürünür, sonra dışarıya çıkar ve kokusu hissedilir ise o zinâ etmiş** (gibi) **olur.** (Ona şehvetle bakan) **her göz de zinâ etmiş** (gibi) **olur.** [753]

*Kadını(mın, eşimi)n benim için süslenmesini sevdiğim gibi ben de onun için süslenmeyi severim. Çünkü yüce Allah: **Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır** buyurmuştur.* [754]

410 * Saçları dökülen veyâ saç rengini ya da şeklini beğenmeyen kimsenin başına kendi saçları imiş gibi görünen saçlı, saç gibi bir şey, peruk takması câiz değildir.

Bir kimsenin saçına saç ilâve etmesi haramdır; ister ilâve edilen saç kendi saçı, isterse başkasının saçı olsun fark etmez. Saçında, başkasının saçı ilâve edilmiş bulunan bir kadının namazının câiz olup olmadığı ihtilâflıdır. Muhtar olan; seçilen, tercih edilen görüş namazının câiz olmasıdır. [755]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) saça saç ekleyene ve ekletene, dövme yapana ve yaptırana lânet etti. [756]

Kadının (başında saç olmadığı veyâ az olduğu için) saçına yün eklemesinde bir sakınca yoktur, (eklenmesi) yasak olan saçtır. [757]

(Uzun dallı, yumuşak bir bitki olan ve kendisinden yün ve ip yapılan) karâmel ile (saçlara örgü tarzında saç eklemekte) bir sakınca yoktur. [758]

411 * Erkeklerin hamamlara gitmeleri mubahtır. Ancak bakmaları helâl olmayan yerlerden gözlerini korumaları, bakmaları helâl olmayan kimselerin yanında veyâ yıkanma zamânı dışında avretlerini açmayıp korumaları vâcibtir. Eğer kendisini başkasının avretine bakmaktan veyâ başkalarının kendi avretine bakmalarından korunamayacağından çekinecek olursa harama düşmekten yana emîn olamadığı ve avretin açılması veyâ görünmesi haram olduğundan hamama girmesi mekruhtur.

لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلاَ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ

= **Erkek, erkeğin avretine bakmasın; kadın da kadının avretine bakmasın.** [759]

412 * Peştamalsız olarak hamamlara girmek haramdır.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ مِنْ ذُكُورِ أُمَّتِي فَلاَ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ إِلاَّ بِمِئْزَرٍ وَمَنْ كَانَتْ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ مِنْ إِنَاثِ أُمَّتِي فَلاَ تَدْخُلِ الْحَمَّامَ

= **Ümmetimin erkeklerinden Allâh'a ve âhiret gününe inanan bir kimse izârsız** (; vücûdun alt kısmını örten bir örtü olmadan) **hamama girmesin. Ümmetimin kadınlarından Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenler ise aslâ hamama girmesin.** [760]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلاَ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلاَ يُدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsa izârsız** (; vücûdun alt kısmını örten peştamal gibi bir örtü olmadan) **hamama girmesin; kim Allâh'a ve âhiret gününe inanıyor ise bir özrü olmadan eşini hamama sokmasın.** [761]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), erkeklere ve kadınlara hamamlara girmeyi (önce) yasakladı. (Daha) sonra erkeklere (göbek ile diz kapağı arasını örten) peştamallar içinde oralara girmelerine izin verdi, kadınlara izin vermedi. [762]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Hamam denilen evden sakının** (, uzak durun) *buyurdu.* Yâ Resûlallah! Hamam kirleri gideriyor, hastaya da fayda veriyor *dediler. (Bunun üzerine Efendimiz):* **Kim oraya girerse** (gereği gibi) **örtünsün** *buyurdu.* [763]

413 * Kadınların aybaşı, loğusalık, hastalık veyâ gusül etmek ihtiyâcı gibi bir sebeple hamama gitmeleri câiz olmakla birlikte, evinde yıkanamamak gibi bir özrü olmadan hamama gitmeleri mekruhtur.

مَا مِنْ اِمْرَأَةٍ تَضَعُ ثِيَابَهَا فِي غَيْرِ بَيْتِ زَوْجِهَا إِلاَّ هَتَكَتِ السِّتْرَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ رَبِّهَا

= **Herhangi bir kadın, kocasının evinden başka yerde elbisesini indirir** (, çıkarır) **ise kendisi ile Rabbi arasındaki hayâ perdesini muhakkak şekilde yırtmış olur**. [764]

إِنَّهَا سَتُفْتَحُ لَكُمْ أَرْضُ الْعَجَمِ وَسَتَجِدُونَ فِيهَا بُيُوتًا يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَلاَ يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إِلاَّ بِالْأُزُرِ وَامْنَعُوهَا النِّسَاءَ إِلاَّ مَرِيضَةً أَوْ نُفَسَاءَ

= **Size acem ülkesini fethetmek nasip olacak ve sizler orada hamam denilen** (bir takım) **evler bulacaksınız. Sakın oralara erkekler peştamalsız olarak girmesinler. Kadınların da oraya girmelerini önleyiniz. Ancak hasta ve loğusa kadınlar müstesnâ** (; onlar bu durumlarda veyâ bu durumlardan temizlenmek için hamama girebilirler). [765]

Kadınlar hakkındaki bu hükmün sebebi, onlarda esas olan tesettür konusunda titizlik göstermeleri, evlerinden çıkıp hamama girişlerinde fitne ve kötülüğün oluşudur.

414 * Kadının, kendisine bakması haram olan kimseler tarafından avret yerlerinin görülmeyeceği bir şekilde evinin banyosunda yıkanması haram değildir. [766]

415 * Erkeklerin kendi aralarında, kadınların da kendi aralarında peştamal veyâ havlu kullanmayarak açık bir hâlde yıkanmaları haramdır. Hattâ bir kimse, yalnız başına bir yerde yıkanacağında bile bir peştamal veyâ havlu kullanmalıdır. Edebe uygun olan budur. Tenhâ; kimsenin olmadığı, yalnız kalabileceği bir yerde peştamalı sıkmak veyâ temizlik yapmak için az bir zaman peştamalsız durmak câiz olabilir.

اَللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ مِنَ النَّاسِ

= **Allah, hayâ edilmeye** (; kendisinden utanılmaya) **insanlardan daha lâyıktır.** [767]

416 * Hamamda, vücûdun uyluk; dizler ile göbek arasındaki kısım dışında kalan yerleri ovdurmakta bir sakınca yoktur. Fakat bâzı âlimlere göre bir zarûret olmadığı sürece bu da mekruhtur. Göbek ile dizler arasındaki kısmı ovdurmak ise câiz değildir.

417 * Başlıca mânevî temizlikler de şunlardır:

1) Kalpleri güzel ahlâk ve güzel ameller ile temizleyip süslemeye ve nur ile doldurmaya çalışılmalıdır. Mânevî temizlik bunlarla ortaya çıkar.

2) Günahlar ile kirlenen kalpleri tövbe ve istiğfarla temizlemeye çalışılmalıdır.

Büyük ve Küçük Günahlar

418 * Günahların; ilâhî emir ve yasaklara aykırı inanç, söz, fiil ve davranışların; din tarafından suç sayılan şeylerin büyük ve küçük diye ayrımına âyet-i kerîmelerde ve hadîs-i şerîflerde rastlanmaktadır.

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلاً كَرِيمًا

= ***Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı*** *(; küçük günahlarınızı af ederek)* ***örter ve sizi şerefli bir yere*** *(; cennete)* ***yerleştiririz.*** [768]

اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلاَّ اللَّمَمَ

= ***Onlar ki,*** *(; müslümanlardan sâlih, güzel amelde bulunanlar)* ***ufak tefek suçları dışında günâhın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar.*** [769]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında idik. Üç def'a: **Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Allâh'a şirk koşmak, anne ve babaya itaatsizlik etmek ve yalan yere şâhitlik yapmaktır** *buyurdular.* [770]

419 * Âyet-i kerîmelerde ve hadîs-i şerîflerde geçen büyük günah, küçük günah ayrımı dikkate alınarak günahlar iki kısımda incelenir:

a) Kebîre, el kebâir denilen büyük günahlar: Âyet ve hadîslerde büyük günah olduğu belirtilen, işleyenleri hakkında tehdit ifâdeleri kullanılan veyâ şer'î cezâ hükümleri gösterilen fiiller ile âyet ve hadîslerde belirtilmediği hâlde aynı kötülükleri içeren benzeri davranışlar ve kulun üzerinde ısrarlı davrandığı her günah, büyük günah kapsamına girer.

b) Sağîr, sağîre denilen küçük günahlar: Kulun bağışlanma dilediği; işlemek, yapmak konusunda ısrarlı davranmadığı küçük suçlar ve kabahatler demektir.

Yüce Allâh'ın emirlerine isyânın; emirlerine uymamanın her çeşidi günah ise de, değer olarak hepsi bir değildir. Bir kısmına kebîre, bir kısmına sağîre denilmiştir. Büyük ve küçük günahlar arasında çok kesin bir sınır çizmek zor olmakla birlikte, âyet-i kerîmeler ve hadîslerde cehennem azâbı ile tehdit olunan, işleyene şer'î cezâ uygulanan, yapana fâsık denilen veyâ lânet olunan fiillerin, günahların büyük günah olduğu kabul edilmiştir.

Her günah kendinden büyüğe nispeten küçük, kendinden küçüğe nispeten de büyüktür. Sözgelimi bir kimsenin kolunu kesmek, dövmeye oranla büyük ise de, onu öldürmeye oranla küçüktür. Yine yabancı bir kadını öpmek, bakmaya nisbetle büyük ise de, zinâya nisbetle küçüktür. Mutlak büyük günah, şirktir; yüce Allâh'a ortak koşmaktır. Çünkü ondan daha büyük bir günah yoktur, diğerleri ona nisbetle küçük günah gibidirler.

İstiğfâr ile (; yüce Allah'tan bağışlanma diledikten sonra) günâhın büyüğü kalmaz, ısrarla işledikten sonra da günâhın küçüğü olmaz. [771]

Küçük (diyerek önemsemediğiniz) **günahlardan** (bile) **sakınınız. Çünkü** (onlar, o günahlar,) **birikerek insanı helâke** (, felâkete) **götürür.** [772]

Siz günahların küçüklüğüne (büyüklüğüne) değil, kime karşı haddi aştığınıza (, kimin emrine karşı geldiğinize, kimin emrini çiğnediğinize) bakınız. [773]

Siz bir kısım işler yapıyorsunuz ki, onlar sizin gözünüzde kıldan daha incedir (; önemsizdir). Hâlbuki biz onları, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında (insanı) helâk edici olan (, büyük günah kabul edilen) şeylerden sayardık. [774]

420 * Büyük günahların başlıcaları şunlardır:

a) Yüce Allâh'ın var olduğunu, varlığı inkâr etmek, O'na ortak koşmak:

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

= ***Şüphesiz Allah, kendisine şirk*** *(; ortak)* ***koşulmasını*** *(kesinlikle)* ***bağışlamaz ama dilediği*** *(kimse)****nin*** *(şirk dışındaki günahlarını)* ***bağışlar*** *(, af eder)****.*** [775]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bir kişi büyük günahlardan sormuştu, şöyle cevap verdiler: **Onlar dokuzdur** (buyurdular ve saydılar): **Şirk, sihir,** (haksız yere) **insan öldürmek, fâiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, nâmuslu kadınlara** (zinâ) **iftirâ**(sın)**da bulunmak, anne ve babaya haksızlık etmek, kıbleniz olan Beytül Harâm** (; Kâbe'de günah işlemey)**i sağlığınız ve ölümünüzde helâl saymak.** [776]

* Şirk üç türlüdür: a) Büyük şirktir ki, yüce Allâh'a ortak koşmaktır. b) Küçük şirktir ki, riyâdır. c) Gizli şirktir.

Bir gün Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize hitâb ederek şöyle buyurdu: **Ey insanlar! Şirkten sakının! Zîrâ bu şirk,** (karanlık gecede küçük) **karıncanın** (mermer üzerinde) **yürüyüşünden bile daha gizlidir** (, daha sessizdir; insan çoğu zaman farkında olmadan şirke düşer; Allâh'a ortak koşar)**.** *Bunun üzerine Allâh'ın konuşmasını dilediği birisi:* Karıncanın yürüyüşünden daha gizli olan şirkten nasıl sakınabiliriz, ey Allâh'ın Peygamberi *diye sordu. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)*: **Şöyle duâ edin** *buyurdu:*

اَللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نُشْرِكَ بِكَ شَيْئًا نَعْلَمُهُ وَنَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لاَ نَعْلَمُ

(; Allâhım! Bildiğimiz bir şeyi sana ortak koşmaktan sana sığınırız! Bilmediğimiz şeyler için de senden bağışlanma dileriz.) [777]

b) Kesin olan dînî bir hükme inanmamak. Yüce Allâh'ı inkâr etmek, O'na ortak koşmak; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve bunlar gibi kesin olan dînî bir hükme inanmamak Allah korusun küfürdür, insanı müslüman olmaktan çıkarır ve kâfir yapar.

c) Yüce Allâh'ın rahmetinden ümidini kesmek, yüce Allâh'ın azâbından ve gazâbından (, günahkârlara azap edeceğinden, gazaplanacağından) emîn olmak:

إِنَّهُ لاَ يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ

= ***Doğrusu kâfirlerden başkası Allâh'ın rahmetinden ümidini kesmez.*** [778]

فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

= ***Hüsranda olan*** *(, hüsrâna uğrayan; kendilerine yazık eden, bilgisizlikleri sebebi ile Rablerini tanımayan)* ***topluluktan başkası Allâh'ın azâbından emîn olmaz.*** [779]

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلاَّ الضَّالُّونَ

= *(İbrâhim aleyhisselâm)* ***Dedi ki: Dalâlete*** *(; sapıklığa)* ***düşenlerden başka kim Rabbinin rahmetinden ümidini keser?*** [780]

Mü'mine gereken, yüce Allâh'ın âhiret azâbından korkmakla birlikte O'nun rahmetini ummak, rahmetinden ümidini kesmemektir.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ

= *(Yüce Allâh'a ortak koşan kimse mi Allah katında hayırlıdır)* ***yoksa âhiret****(teki hesap)****tan korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek,*** *(O'na ve Resûlüne)* ***itaatte bulunan kimse mi*** *(hayırlıdır)?* [781]

d) Günahta ısrar etmek yâni herhangi bir günâhı işlemeye devam etmek:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُقِلَ قَلْبُهُ وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبَهُ

= **Kul bir hatâ yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o hatâdan nefsini uzaklaştırır, af talep eder ve tevbede bulunursa kalbi cilâlanarak** (leke silinir). **Eğer** (bunu yapmayarak) **aynı günâhı işlemeye devam ederse kalpteki leke artırılır. Hattâ bir zaman gelir, kalbi tamâmen kaplar.** [782]

إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ فَإِنَّمَا مَثَلُ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ كَمَثَلِ قَوْمٍ نَزَلُوا بَطْنَ وَادٍ فَجَاءَ ذَا بِعُودٍ وَجَاءَ ذَا بِعُودٍ حَتَّى جَمَعُوا مَا أَنْضَجُوا بِهِ خُبْزَهُمْ وَإِنَّ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ مَتَى يُؤْخَذْ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكْهُ

= **Küçük** (diye önemsemediğiniz) **günahlardan sakınınız. Bunları işleyenlerin durumu, boş bir sahâda konaklayan şu topluluğun durumuna benzer.** (Konakladıktan sonra herkes etrâfa dağılarak odun toplar ve) **topladığı odunu getirerek, yemeklerini pişirecek kadar yığarlar. Küçük günahlar da biriktiğinde sâhibini tehlikeye sokar.** [783]

وَيْلٌ لِأَقْمَاعِ الْقَوْلِ وَيْلٌ لِلْمُصِرِّينَ الَّذِينَ يُصِرُّونَ عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

= (Hakk, doğru) **sözü dinleyip de sözün etkilemediği kişiye yazıklar olsun,** (günah olduğunu bilip) **bile bile** (günah işlemekte) **ısrar edenlere** (de) **yazıklar olsun!** [784]

e) Namaz kılmayı ve oruç tutmayı terk etmek:

إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ

= **Kişi ile şirk ve küfrün arasında** (yalnız) **namazı terk etmek vardır** [785]

f) Yüce Allah yolunda cihaddan kaçınmak, savaşta düşmandan kaçmak:

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

= ***Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veyâ bir başka topluluğa katılma dışında her kim, o gün*** *(savaşta)* ***arkasını dönerse muhakkak ki o, Allah katından bir gazâba uğramıştır. Onun varacağı yer cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir.*** [786]

لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ العَدُوِّ وَسَلُوا اللّهَ العَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ

= **Düşmanla karşılaşmayı** (, savaşmayı) **temenni etmeyiniz; Allah'tan âfiyet** (; beden, din ve dünyâ ile ilgili çirkinlik ve kötülüklerden uzak olmayı) **isteyiniz. Fakat sizler düşmanla karşılaştığınız zaman** (savaşın bütün şiddetlerine karşı) **sabrediniz. Ve biliniz ki cennet muhakkak kılıçların gölgeleri altındadır.** [787]

g) Anne babaya isyân etmek, onların İslâma uygun olan emirlerine uymamak:

وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

= ***Rabbin, kendisinden başkasına kulluk etmeyin, anne babaya iyi davranın diye hükmetti*** *(, emretti).* [788]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir gün: **Burnu sürtülsün** (; zillet ve hakârete uğrasın, yazıklar olsun)**, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün** *dedi.* Kimin ey Allâh'ın Resûlü *denilince şöyle buyurdu:* **Anne babasından birine veyâ her ikisinin yaşlılığına ulaştığı hâlde** (onları râzı edemeyerek) **cennete giremeyen** (kimsen)**in.** [789]

h) Yalan yere şâhitlik ve yemin etmek:

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Yalan yere şâhitlik etmek,** (günah olması konusunda) **Allâh'a şirk koşmakla denk** (, eşit) **tutulmuştur** *buyurdular ve şu âyeti okudular:* ***Artık siz Allâh'ı bir kabul eden ve O'na şirk koşmayan kimseler olarak o pis putlardan ve yalan sözden kaçının.*** [790]

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ

= **Kim bir müslümandan mal koparmak amacı ile bile bile yalan yere yemin ederse Allâh'ın gazâbına uğramış olarak O'nun huzûruna çıkar.** [791]

ı) Bir kimseyi haksız yere öldürmek, bir kimsenin bir organını haksız yere kesmek veyâ iş yapamaz duruma getirmek:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

= ***Kim bir mü'mini bilerek öldürürse cezâsı, içinde ebedî olarak*** *(, sonsuza kadar)* ***kalacağı cehennemdir.*** [792]

لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ

= **Allah katında dünyânın yok olması, müslüman bir kimsenin** (haksız yere) **öldürülmesinden daha önemsizdir.** [793]

j) Fâiz yemek; fâizden elde edilen gelirden faydalanmak:

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ

= ***Fâiz yiyenler, ancak*** *(kendisini)* ***şeytan çarpmış olan kimsenin kalktığı gibi*** *(kabirlerinden)* ***kalkarlar.*** [794]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) fâiz yiyene, yedirene, (işlemine) şâhitlik edene ve yazana lânet etti. [795]

k) Hırsızlık etmek. İyi ile kötüyü birbirinden ayırabilen, bulûğ çağına gelmiş bir kimsenin, başkasının koruması altında bulunan, bozulmayan şeylerden olan ve miktârı on dirhem gümüş para veyâ bunun değeri kadar bir malını gizlice çalmasına hırsızlık denir.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً

= ***Hırsız erkek ve hırsız kadının yaptıklarına*** *(, işledikleri suça)* ***karşılık Allah tarafından bir cezâ olarak ellerini kesin.*** [796]

l) Rüşvet almak,

وَلا تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْباطِلِ

= ***Mallarınızı aranızda bâtıl*** *(yollar)* ***ile*** *(; şeriatın, dînin izin vermediği bir şekil ile)* ***yemeyin*** *(, hakkınız olmayan maldan faydalanmayın, onu mülk edinmeyin).* [797]

m) Yetim malı yemek:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا

= ***Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler*** *(, ondan faydalananlar)**, muhakkak ki, karınlarını ateşle doldurmuş olurlar.*** [798]

n) Zinâ ve livâta denilen çirkin işleri yapmak: Zinâ, müslüman bir erkeğin, kendisine cinsel istek duyulacak yaştaki diri bir kadına, İslâm ülkesinde nikâh akdine veyâ

câriyelik gibi haklı bir nedene dayanmaksızın ön taraftan cinsel ilişkide bulunmasıdır. Livâta, eş cinsel ilişki demektir. Yâni erkeğin diğer bir erkek ile zinâ etmesi demektir.

وَالَّذِينَ لاَ يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَلاَ يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

= ***Onlar*** *(; mü'minler)**, Allah ile birlikte başka bir ilâha kulluk etmeyen; haksız yere, Allâh'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zinâ etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azâba uğrar.*** [799]

وَلاَ تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً

= *(Zinâ etmek bir tarafa)* ***zinâya yaklaşmayın. Çünkü o, çok çirkin bir iş ve kötü bir yoldur.*** [800]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Ey Allâh'ın Resûlü! En büyük günah hangisidir *diye sordum. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Seni yaratmış olduğu hâlde Allâh'a şirk koşmandır** *buyurdu.* Sonra hangisidir *dedim. (O):* **Seninle berâber yemesinden** (rızkım azalır veyâ doyuramam zannı ile) **korkarak çocuğunu öldürmendir** *diye cevap verdi.* Sonra hangisidir *dedim.* **Komşunun helâli** (, hanımı) **ile zinâ etmendir** *buyurdu. Abdullah bin Mes'ûd dedi ki:* Yüce Allah Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın bu sözünü doğrulamak için şu âyet-i kerîmeyi indirdi: ***Onlar*** *(; Allâh'ın hâlis kulları o kimselerdir ki)**, Allah ile berâber başka bir ilâha yalvarmazlar, Allâh'ın*** (öldürülmesini) ***haram*** *(, dokunulmaz)* ***kıldığı nefsi haksız yere öldürmezler. Zînâ*** *(da)* ***etmezler. Her kim de bunları yaparsa günah****(lar)****ının cezâsını görür.*** [801]

مَا مِنْ ذَنْبٍ بَعْدَ الشِّرْكِ أَعْظَمَ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ نُطْفَةٍ وَضَعَهَا رَجُلٌ فِي رَحِمٍ لاَ يَحِلُّ لَهُ

= **Allah katında, şirkten sonra bir erkeğin menîsini kendisine helâl olmayan bir rahime koymasından daha büyük bir günah yoktur.** [802]

Allah yedi kat göklerin üzerinden yedi kişiye lânet etti, onlardan her birine bu lâneti üç def'a tekrarladı. Onlardan her birine yaptığı lânet yeter de artar (bile)**: Lût kavminin yaptığını yapan** (; erkek erkeğe cinsel ilişkide bulunan, eş cinsel) **mel'ûndur** (; lânetlidir), **Lût kavminin yaptığını yapan mel'ûndur, Lût kavminin yaptığını yapan mel'ûndur; Allah'tan başkasının adına hayvan kesen mel'ûndur, hayvana yaklaşan** (, onunla temas kuran) **mel'ûndur, anne ve babasın**(ın meşrû emirlerin)**e karşı gelen mel'ûndur, bir kadın ile ve onun kızı ile evlenen mel'ûndur, hakkı olmayan bir mülke el uzatan** (, onu sâhiplenmek isteyen) **mel'ûndur.** [803]

o) İffetli yâni nâmuslu kadınlara fuhuş yapıyor veyâ yaptı diye iftirâ atmak:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلاَ تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

= ***Muhsan hanımlara*** *(ve muhsan erkeklere zinâ yaptı diye)* ***iftirâ edenler****, (bu sözleri söyledikten)* ***sonra dört şâhit getir****(e)****meseler, o kimselere*** *(bu iftirâlarının cezâsı olarak)* ***seksener değnek vurun ve şâhitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir.*** [804]

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلاَتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

= ***Nâmuslu, kötülüklerden habersiz mü'min kadınlara*** *(zinâ yaptı diye)* ***iftirâ atanlar, dünyâ ve âhirette lânetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır.*** [805]

p) Sarhoş edici içki içmek:

لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلاَ يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ

= **Zinâ eden kişi zinâ ederken** (kâmil; mükemmel) **mü'min olarak zinâ etmez;** (hırsız) **hırsızlık yaparken** (, kâmil) **mü'min olarak hırsızlık etmez;** (içki içen de) **içkiyi içerken** (, kâmil) **mü'min olarak içki içmez.** [806]

ثَلاَثَةٌ لاَ يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ وَمُدْمِنُ الْخَمْرِ وَالْمَنَّانُ بِمَا أَعْطَى

= **Kıyâmet günü Allah üç kısım kimseye** (rahmetle) **bakmaz: Anne babasına isyân eden, içkiye mübtelâ o**(lup tövbe etmeden ö)**len ve verdiğini başa kakan.** [807]

İçki mübtelâsı; içkiye düşkün olan, içki içmeyi bir alışkanlık hâline getirmiş olan kişi demektir. İçkiye alışmak kişiye, içilen içkinin cinsine göre değişiklik gösterebilmekle birlikte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bir soru üzerine içki mübtelâsını, içkiye düşkün olan kimseyi: **Senede bir def'a** (bile olsa) **üç yıl içki alan** (, içen) **kimse** olarak târif etmiştir. [808]

r) Sihir yapmak.

ثَلاَثَةٌ لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ الْخَمْرِ وَقَاطِعُ الرَّحْمِ وَمُصَدِّقٌ بِالسِّحْرِ

= **Üç** (kısım) **kimse cennete** (ilk) **gire**(nler arasında ol)**maz: İçki müptelâsı olanlar, akrabâ ile bağını kesenler ve sihire inananlar.** [809]

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خَمْسَةٌ مُدْمِنُ مُسْكِرٍ وَقَاطِعُ رَحِمٍ وَمُؤْمِنٌ بِسِحْرٍ وَمَنَّانٌ وَكَاهِنٌ

= **Şu beş** (kimse,) **cennete** (ilk) **gire**(nler arasında ol)**maz: İçkiye mübtelâ olan, akrabâ ile bağını kesen, sihire inanan, yaptığı iyiliği başa kakan ve kâhin.** [810]

İşte bunlar, bu sayılanlar dereceleri farklı olan büyük günahlardan bir kısmıdır. Diğer birçok günahlar da küçük günahlardır.

إِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ

= **Şüphesiz kişi, işlediği bir günah sebebi ile rızkın**(ın bolluk ve bereketin)**den yoksun bırakılır.** [811]

421 * Ehlisünnete göre büyük günahlardan sakınan kişilerin küçük günahları, hatâ ve kabahatleri örtülür ve silinir. Büyük günah işleyen kimse de işlediği günâhı helâl kabul etmedikçe günahkâr bir mü'min sayılır. Fakat büyük günah işlediği için cezâ görecektir. Bu kimse için tevbe kapısı da açıktır. Yüce Allah böyle bir kimseyi âhirette dilerse affeder, dilerse şefaat olunmasına izin verir, dilerse günâhı ölçüsünce cezâlandırır. Fakat sonunda, kalbinde îmânı bulunduğu için onu cennetine katar. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de şirk dışındaki günahların dilerse yüce Allah tarafından bağışlanabileceği bildirilmiştir.

Bu sebeple âlimler, Efendimizin değişik hadîslerinde geçen: **Cennete giremez** ifâdesini *cennete ilk giren kimseler arasında olamaz* şeklinde yorumlamışlardır.

* Günah işler işlemez hemen tövbe etmenin gerekli olduğunda şüphe yoktur. Çünkü yüce Allâh'ın emir ve yasaklarına karşı itaatsizlik ederek isyân etmenin az da olsa îmânı sarsacağı açıktır. Öyle ise tövbenin de günah işledikten hemen sonra yapılması

gerekir. Çünkü bu şekilde yüce Allâh'ı hemen hatırlayan kimse, bu vesîle ile imânına dönmüş ve onu kuvvetlendirme gayretine girişmiş olur. Nitekim yüce Rabbimiz:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

= ***Onlar*** *(; mü'minler)* ***çirkin*** *(, kötü)* ***bir iş*** *(, bir günah)* ***işledikleri veyâ kendi nefislerine zulüm ettikleri vakit Allâh'ı anarlar, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları Allah'tan başka bağışlayan kim vardır? Onlar yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.*** [812]

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ... وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلاَ الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

= ***Allah katında*** *(makbûl; kabul edilebilir)* ***tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah, bunların tövbelerini kabul buyurur… Yoksa*** *(makbûl olan)* ***tövbe, kötülükleri*** *(, günahları)* ***yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca:*** *İşte ben şimdi tövbe ettim* ***diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için âhirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır*** [813] buyurmaktadır.

Can boğaza gelmedikçe, kişinin kendisinde ruh bulunduğu sürece tövbe edilebilir.

إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ

= **Allah, kulun tövbesini can boğazına gelmedikçe kabul eder.** [814]

Yüce Allâh'ın hazreti Âdem'e secde edilmesi konusundaki emrine itaat etmemesi üzerine yüce Allah İblîs'e lânet ettiğinde, o (yüce Allah'tan) mühlet (, izin) istedi ve dedi ki: Senin izzetine yemîn ederim ki, (insanların) ruhları cesetlerinde olduğu sürece onları azdırıp yoldan çıkaracağım**. Yüce Allah** (da)**:** ***İzzet ve Celâlime yemîn olsun ki, onlar benden bağışlanma diledikleri sürece, onları bağışlayacağım*** **buyurdu.** [815]

Yaşama umudu varken, tövbe edenin tevbesi geçerlidir. Yaşamaktan ümit kesilip kişi ölüm meleğini gördüğünde, can boğazda hırıldamaya başlar, göğüs ona dar gelir. Nefes hırıldayıp boğazın başına kadar çıktığında ki, can çekişme hâlidir, bu durumda yapılan tövbe geçerli değildir: ***Kötülükleri işleyip kendisine ölüm geldiğinde:*** İşte, ben şimdi tövbe ettim ***diyen kimselerin*** *(tövbeleri geçerli)* ***değildir.*** [816] Ölümün ne zaman ve nerede gelip çatacağı bizce belli olmadığı için tövbe etme konusunda acele etmek mü'min kişinin yararınadır.

Ayrıca yüce Allah, güneşin batıdan doğduğunu gördüklerinde de yeryüzü halkının tövbesinin kabul edilmeyeceğine hükmederek şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

= ***Rabbinin*** *(kıyâmet vaktinin yaklaştığına dâir)* ***âyetleri geldiği gün*** *(, geldiği vakit)****, daha önceden îmân etmeyen veyâ îmânından bir hayır kazanamamış kimseye*** *(tevbe kapısı kapatıldığı için o günkü)* ***îmânı*** *(, o gün îmân etmesi)* ***fayda vermez.*** [817]

فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنَ مَنْ عَلَيْهَا فَذَاكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

= **O** (; güneş, battığı yerden) **doğup insanlar onu**(n bu durumunu) **görünce yeryüzündeki tüm insanlar îmân edecektir. İşte o zaman,** ***daha önceden îmân etmeyen hiçbir kimseye*** *(o günkü)* ***îmânı fayda vermez.*** [818]

ثَلاَثٌ إِذَا خَرَجْنَ لاَ يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدَّجَّالُ وَدَابَّةُ الْأَرْضِ

= **Üç şey vardır ki onlar çıktıkları zaman,** ***daha önceden îmân etmemiş veyâ îmânında bir hayır kazanmamış olan hiç bir kimseye*** *(o günkü)* ***îmânı aslâ fayda vermez:*** **Güneşin battığı yerden doğması, deccal ve Dabbetül arz.** [819]

Şu üç alâmet ortaya çıkıncaya kadar âdemoğlunun (; insanın, insanların) tövbesi geçerlidir: Güneş bat(tığı yer)den doğuncaya veyâ Dabbe ortaya çıkıncaya veyâ Ye'cûc ve Me'cûc ortaya çıkıncaya kadar. Artık ondan sonra yaşadığınız her yıl bir öncekinden daha kötüdür. [820]

(Kıyâmetin) ilk alâmet(i) ortaya çıktığında kalemler atılır, hafaza melekleri hapsedilir ve bedenler amellere şâhit olurlar. [821]

Yâni kıyâmet alâmetlerinin ilki ortaya çıktığında, meleklere kalemlerini atmaları emredilir, insanların amellerini yazmaktan vazgeçirilir. Çünkü gayb perdesi kaldırılmıştır, imtihanın hikmeti de ortadan kalkmıştır. [822]

422 * Günahların bir kısmı, yalnız Allah Teâlâ'nın hakkına âittir. Diğer bir kısmı da insanların hakları ile ilgilidir. Birinci kısım günahlar için insan, kalbi ile pişman olup yüce Allah'tan af dilemeli, bir daha öyle bir günah işlememeye kesinlikle karar vermelidir. Ayrıca, o günah küfrü gerektiren bir iş ise hemen yeniden îmân tâzelenmeli, yeniden nikâh kıyılmalıdır. Eğer o günah, namaz ve oruç gibi kazâsı gereken bir ibâdetin terk edilmesi ise hemen onu kazâ etmeye çalışılmalıdır.

Günahların insanlarla ilgili kısmında ise yine kalpten bir pişmanlık duyarak hem yüce Allah'tan af dilenmeli, hem de hakkına tecâvüz edilen yâni kendisine hakkı geçen kimseden mümkünse hakkını helâl etmesi istenmelidir. Hak sâhibini râzı etmeye ve onun hakkını ödemeye çalışılmalıdır. Ruhların seyyiât denilen günah kirlerinden temizlenmesi, ancak bu şekilde davranmak ile olabilir.

مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ اليَوْمَ قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ

= **Üzerinde** (bir din) **kardeşinin nefsine veyâ malına tecâvüzden doğmuş bir hak bulunan kimse, dinar ve dirhem bulunmayacak** (kıyâmet) **gün**(ün)**den evvel, bugün dünyâda mazlumdan o hakkı bağışlamasını istesin.** (Helâlleşilmediği takdirde zâlimin) **sâlih ameli bulunursa ondan zulmü miktârı alınır** (mazlûma verilir)**. Eğer iyilikleri bulunmazsa** (mazlûmun) **günahlarından alınıp zâlim üzerine yükletilir.** [823]

Mü'min kişi, devamlı işlenen günahların insanın kalbini karartacağını ve bir gün îmândan yoksun bırakabileceğini hatırından çıkarmamalı, günah işlememek için elinden gelen çabayı göstermeli, günah işlemesi durumunda da bütün benliği ile pişmanlık duyup tevbe etmeli, Allah Teâlâ'nın engin bağışlamasına sığınmalı, günâhını da gizlemeli ve onu insanlara anlatmamalı, gizlemeye çalışmalıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

= ***Ey îmân edenler! Allâh'a nasûh tevbesi*** *(; samîmi, içten, gönülden tevbe)* ***ile tevbe edin. Umulur ki, Rabbiniz*** *(tevbenizi kabul ederek)* ***kötülüklerinizi örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.*** [824]

Tevbe-i nasûh (; samîmi, gönülden tevbe etmek), kişinin işlediği günah(ı terk edip on)dan uzaklaşırken içinden böylesi bir günâhı bir daha aslâ işlememeyi geçirmesidir (, böyle bir niyette olmasıdır). [825]

اَلتَّوْبَةُ مِنَ الذَّنْبِ أَنْ يَتُوبَ الرَّجُلُ مِنَ الذَّنْبِ ثُمَّ لاَ يَعُودَ إِلَيْهِ

= **Günahtan tövbe etmek, kişinin günahtan tövbe etmesi** (dönüp ondan vazgeçmesi) **sonra da tekrar o günâha** (ebediyyen bir daha) **dönmemesi demektir.** [826]

اِجْتَنِبُوا هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ اَلَّتِي نَهَى اَللَّهُ عَنْهَا فَمَنْ أَلَمَّ فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللَّهِ وَلِيَتُبْ إِلَى اَللَّهِ

= **Allâh'ın yasakladığı bu günah olan şeylerden sakının. Bunları kim işlerse hemen Allâh'ın örtüsü ile örtünsün** (, kimseye söylemesin) **ve Allâh'a tövbe etsin.** [827]

423 * İslâm düşüncesinde haklar, Allâh'ın hakları ve kulların hakları şeklinde iki kısma ayrılır. İlki, Allah ile insan arasındaki hakları; ikincisi ise insanın diğer insanlarla olan hukûkunu ifâde eder. Modern dönemlerin en fazla konuşulan kavramı olan insan hakları yerine İslâm dîninde kul hakları tâbiri kullanılır. İnsan hakları sâdece insan ile insan arasındaki karşılıklı hukûku ifâde ederken; kul hakları önce Allah ile kul arasındaki, sonra da kul ile kullar arasındaki hukûka işâret eder. Dolayısı ile kul hakları tâbiri, içerik olarak insan hakları tâbirinden çok daha geniştir.

لاَ يَحِلُّ لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَلِأَحَدٍ قِبَلَهُ مَظْلِمَةٌ

= **Cennet ehlinden hiçbirinin üzerinde kul hakkı olduğu hâlde cennete girmesi helâl olmaz.** [828]

Nitekim Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Muâz bin Cebel ile yaptığı bir yolculuk sırasında Allah ile insan arasındaki bu hak ilişkisini çok veciz bir şekilde anlatır. *Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Ey Muâz! Allâh'ın kulları üzerindeki haklarını bilir misin** *diye sorar. Muâz:* Allah ve Resûlü daha iyi bilir *der. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Allâh'ın kulları üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamaları ve O'na ibâdet etmeleridir** *buyurarak sorunun cevâbını verir. Bir süre yol aldıktan sonra yine o mübârek ses işitilir:* **Peki ey Muâz! Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?** *Muâz yine:* Allah ve Resûlü daha iyi bilir *dedikten sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Allâh'ın onlara azap etmemesi,** [829] **onları cennetine koymasıdır** *buyurur.* [830]

Allâh'ın hakları, sâdece ibâdetleri değil, bütün fertlerin yararını ilgilendiren toplumsal konuları da kapsamaktadır. Toplumda bir haksızlığı önlemek veyâ hakkı tespit

etmek amacı ile Allah rızâsı için şâhitlik yapılmasını isteyen âyetler [831] bu kapsamdadır. Aynı şekilde toplum düzenini sağlamak için verilen cezâların da Allah hakkı olduğu kabul edilmiştir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın, zekâtı vermenin Allah hakkı olduğunu bildiren hadîsleri [832] de yine aynı yöndedir. [833]

424 - Görülüyor ki, İslâm dîni, hem maddî, hem de mânevî temizlikleri birer dînî hükme bağlamış, bunları yalnız insanların keyif ve isteklerine bırakmamıştır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de temizliğin önemini belirtmek üzere şöyle buyurmuştur:

تَخَلَّلُوا فَإِنَّهُ نَظَافَةٌ وَالنَّظَافَةُ تَدْعُو إِلَى ٱلْإِيمَانِ وَٱلْإِيمَانِ مَعَ صَاحِبِهِ فِي ٱلْجَنَّةِ

= (Abdest organlarınızı) **iyice yıkayın. Çünkü bu temizliktir. Temizlik, îmâna götürür. Îmân da, mü'min ile berâber cennettedir.** [834]

425 - Bilindiği gibi, yüce Allah bizi imtihan için yaratıp bu dünyâya göndermiş ve birtakım görevlerle yükümlü, sorumlu tutmuştur. Bizim mutluluğumuz, ancak bu görevlere uygun hareket etmekle olur. Bu görevleri yapmayanlar, Yaratıcımızın kutsal emirlerine aykırı davranmış olurlar. Böyle bir kimsenin kıymeti alçalır, kalbi kararır, rûhu kirlenir ve kendisi azâba hak kazanır. Artık bu durumda yapılacak şey tövbedir, yüce Allah'tan af dilemek, ilâhî emirlere göre hareket etmektir. Kirlenen rûhun temizliği, ancak bunları yapmakla olur.

426 * İnsan, temiz ve günahsız olarak dünyâya getirilmiştir, kirli ve günahkâr bir hâlde âhirete gitmekten sakınılmalıdır. İnsan şöyle bir düşünmelidir: Kendisini yaratan yüce Allâh'ın kutsal emirlerine nasıl karşı çıkabilir? İnsanın rûhu böyle bir isyandan dolayı sızlamalı değil mi? İnsan, kudret ve büyüklüğünün sınırı olmayan O büyük yaratıcısından korkmalı, O'nun tükenmez nîmetlerine kavuştuğunu düşünerek utanmalı değil midir?

Bununla birlikte kişi, insanlık gereği günahtan kurtulamıyor, bu bir gerçektir. Fakat insanın kalbi bu günahtan dolayı sızlamalı, rûhunda pişmanlık duymalı, hemen yüce Allâh'a yönelmeli, günâhının bağışlanmasını ve açığa çıkmamasını yüce Allah'tan dilemeli, daha tövbe imkânları elde iken günahlardan kurtulmaya çalışmalıdır.

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

= ***Ey mü'minler! Hepiniz Allâh'a tövbe edin ki, kurtulasınız.*** [835]

اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ

= (Günâhından) **tövbe eden, günah işlememiş** (kimse) **gibidir.** [836]

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبٍ ثُمَّ تَابَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ

= **Kul,** (işlemiş olduğu bir) **günâhını itiraf eder sonra tövbe ederse Allah da onun tövbesini kabul eder.** [837]

Artık görevimiz, günahlarımızdan dolayı, için için yanarak hakka dönmek ve:

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

(; Kendisinden başka ilâh olmayan hayy ve kayyûm olan ulu Allah'tan beni bağışlamasını diler, O'na tövbe ederim) [838] diyerek tövbe ve istiğfâr etmek, Hakk Teâlâ hazretlerinden af ve kerem dilemektir.

İstiğfârın en fazîletlisini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **Seyyidül istiğfâr** (; istiğfârın en üstünü, en fazîletlisi)**, kişinin**:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ لَكَ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ

(; Allâhım! Sen, benim Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Beni sen yarattın. Ben senin kulunum ve gücümün yettiğince sana olan ahdimde ve vaâdimde duracağım. İşlediğim günahların şerrinden sana sığınırım. Bana verdiğin nîmetlerini îtiraf ederim, günâhımı da îtiraf ederim. Benim günahlarımı affet. Şüphesiz sen, günahları affedensin.) **demesidir. Kim gönülden inanarak bunu gündüzün söyler ve o gün akşam olmadan ölürse o cennet ehlinden olur.** (Kim) **kalpten inanarak bunu gece söyleyip de sabah olmadan o gece ölürse yine o, cennet ehlinden olur.** [839]

اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا وَإِذَا أَسَاؤُوا اسْتَغْفَرُوا

[; Allâhım! Beni, güzel bir iş yaptığı (, iyi bir amel işlediği) zaman sevinen (, mutlu olan), günah işlediğinde de istiğfâr eden (, Allah'tan bağışlanma dileyen)lerden eyle.] [840]

Yâ Rabbi! Bizi uyandır, bizim duâlarımızı ve tövbelerimizi kabul buyur. Âmîn...

وَالْحَمْدُ لَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

(; Hamd sana âittir, ey bütün âlemlerin Rabbi.)

Dipnotlar:

---

1 - Ni’meti İslâm: sayfa 473
2 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 80
3 - Sünen-i İbni Mâce: Cilt 1, sayfa 387, 224 nolu hadîs; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 55, 94
Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 166, 467 - 471; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 265, 30 - 31
Büyük Hadîs Külliyâtı: Cilt 1, sayfa 55, 218 & 220; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 5, s. 223 - 283, 2837 - 2903
4 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 418, 253; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 403, 2792
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 399, 379 - 380; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 142, 225
5 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 418, 254; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 278, 77
El Müstedrek: C. 1, s. 150, 290 - 292
6 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 271, 193; Şuabil Îmân: C. 3, s. 324, 1778; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 637, 1778
7 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 350, 303 - 304; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 185, 5375
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 58, 237; Kitâbüz Zühd (Ebû Dâvud): s. 115, 111
El Fakîh vel Mütefakkih: C. 2, s. 338, 1059 & 1061
8 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 269, 2404; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 394, 4199
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 7, s. 123, 2650; Mişkâtul Masâbîh (Ocak) : C. 4, s. 588, 5323
Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 450, 4105; Câmiu Beyânil İlm ve Fadlihi: C. 1, s. 656, 1140
9 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 281, 2448; El Müstedrek: C. 4, s. 458, 7966
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 74, 7832; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 487, 5115
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 533, 17725; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 22, 2124
10 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 56, 221; Mu’cemül Kebîr: C. 8, s. 235, 7810
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 333, 518
11 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 334, 486; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 2, s. 105, 260
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 319, 4608
12 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 356, 642; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 546, 316
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 541, 61(332); Sahîh-i İbni Huzeyme (İ’tisam): C. 1, s. 170, 248
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 123, 248
13 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 44, 336 - 337; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 243, 572
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 233, 758; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 4, s. 309, 2420
Ed Müsned (Bekâ): C. 3, s. 49, 3056; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 11, s. 461, 5295
14 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 225, 213; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 74, 1256
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 674, 26; C. 13, s. 6003, 38; C. 15, s. 7099, 1
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 306, 292(674); Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 389, 635
15 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s. 329, 1667; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 27, 2733
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 24, 3228; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 196, 2482
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 509 - 510, 9783 - 9784; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 719, 1968
16 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 78, 51; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 636, 4800
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 401, 2061; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 82, 3502
17 - Mu’cemül Evsat: C. 1, s. 136, 430; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 431, 263
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 141 - 160, 751 - 845
18 - Nahl sûresi, âyet 44
19 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 346 - 348
20 - Mu’cemül Evsat: C. 5, s. 231, 5171; Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 15, s. 406, 6116
Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 94, 3626; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 317, 254
21 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 564; Müfredât (Çıra): s. 428 - 1168
22 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 361, 4607; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 417, 2815
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 200, 96; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 66, 42 & 44
23 - El İ’tisâm: s. 279 & 280
24 - Zâriyât sûresi, âyet 55; Hak Dîni Kur’ân Dili (Hikmet): C. 7, s. 264
25 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 253, 7916; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 173, 4944
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 298, 95(55); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 45, 2757
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 365, 1990; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 214, 4379 & 4382
26 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 192, 3203; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 469, 9715
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 38, 7219; El Müstedrek: C. 4, s. 24, 6616
Mu’cemül Kebîr: C. 1, s. 315, 930; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2807, 214
27 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 248, 34(2406); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 267, 3660

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 476, 1236; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2757, 152
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 345, 1236; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 188, 4969
28 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 104
29 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 490, 4338; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 233, 4009
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 173, 20216; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 61, 1174 - 1175
30 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 260, 1605; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 519, 5621
Ed Dirâye: C. 2, s. 267, 1015; Kenzul Ummâl: C. 9, s. 22, 24735
Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 4, s. 167, 6037
31 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 276, 78(49); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 565, 4975
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 267, 1140; C. 14, s. 492, 4340; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 46, 2263
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 48, 1275; C. 10, s. 237, 4013
32 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 500, 4345; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 549, 115
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 500, 5141; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 251, 7904
33 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 494, 4341; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 238, 4014
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 172, 3250
34 - Lokmân sûresi, âyet 17
35 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 474, 12128; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 536, 1411
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 302, 11474; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 162, 2804
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 528, 11474
36 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 168, 20205; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 511, 278
Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 287, 7165 - 7166; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 289, 11808
El Müsned (Bekâ): C. 8, s. 18, 11869; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 154, 20180
37 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 32, 48(870); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 37, 2798
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 203, 1099; C. 16, s. 223, 4981; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 482, 3265
38 - Bakara sûresi, âyet 44
39 - Sâff sûresi, âyet 2
40 - Sünen-i Dârimi: C. 1, s. 324, 266; Câmiu Beyânil İlm: C. 1, s. 693, 1227 - 1228
41 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 1, s. 282; Musannef İbni Ebî Şeybe. C. 19, s. 479, 36773
Siyeru A'lâmin Nübelâ (İ'tisam): C. 4, s 116
42 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 252, 7914; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 286, 7163
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 365, 6628; Mu'cemüs Sağir: C. 2, s. 175, 981; Şuabil Îmân: C. 10, s. 61, 7163
43 - Nahl sûresi, âyet 125; Beydâvî Tefsiri: C. 3, s. 221; Nesefî Tefsîri: C. 6, s. 292
44 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 57, 235; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 350, 82(2821) - 83
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 231, 12; C. 14, s. 6349, 104; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 36, 2855
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 382, 4524
45 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 57, 236; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 506, 4123
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6271, 33; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 152, 252
46 - Müzzemmil sûresi, âyet 10
47 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 159
48 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 423, 29(1478); Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 175, 4587
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 601, 8957; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 280, 3249
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 471, 14452; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 60, 13268
49 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 48, 6; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 1, s. 75, 40
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 232, 2233; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 512, 1037
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 479, 6310; C. 17, s. 401, 17480; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 211, 5112
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 27, 2233; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 479, 6310
50 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 524, 6284; El Câmiu Li Ahlâgırrâvi: Cüz 6, s. 276, 1219 - 1220
Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc (Karınca): C. 1, s. 183; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 427 - 428, 883 - 884
Feyzül Kadîr: C. 5, s. 13, 6284 - 6285; El İhsân Fî Takrîbi Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 173, 1 - 2
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 309, 1894; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 47, 4840
51 - Ahzâb sûresi, âyet 56; İrşâdü Tullâbi'l Hakâik (YEK): s. 202
52 - İrşâdü Tullâbi'l Hakâik (YEK): s. 238
53 - Ahzâb sûresi, âyet 56; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 171
54 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 334; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4681; Müfredât: s. 870
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6578 & 6580; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 6, s. 3923
Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli: s. 427; Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsîri: C. 2, s. 310

Tefsîr-i Mevâkib: Cild 2, s. 218 - 221
55 - Büyük Hadis Külliyâtı: C. 4, s. 248, 7893; Câmiul Usûl (Ensar): C. 2, s. 158 & 160, 2076
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3261, 115; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 135, 1405
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 73, 2787; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 25, 27
56 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 136
57 - Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsîri: C. 2, s. 314 - 318; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 123
58 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 439, 1877; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 504, 1018
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 414, 8755; Müsnedil Bezzâr: C. 16, s. 218, 9370
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 563, 6414; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 1, s. 315 - 360, 297 - 365
59 - Sünen-i Nesâi: C. 3, s. 73, 1292; Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 38, 53
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 583, 2479; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 2, s. 75, 1216; C. 9, s. 27, 9798
60 - Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat: C. 1, s. 1092; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 528, 5217
61 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 275, 161; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 342, 1491
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 463, 221(2540) - 222(2541); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 429, 4658
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3432, 22; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 238 - 242, 7253 - 7255
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 357, 4114; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 254, 1491
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 38 -171 - 200, 11021 - 11454 - 11551
62 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 359, 3656; Kitâbüd Duâ: C. 3, s. 1742, 2108
Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 14, 7302; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 142, 12709
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 297, 8734; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 218, 32959
63 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 278, 162; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 217, 32955
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 5, s. 99, 4192; Fadâilüs Sahâbe (Ahmed bin Hanbel): C. 1, s. 67, 15 - 20
64 - Müfredât (Pınar): s. 686; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 37, s. 397
65 - En'âm sûresi, âyet 108
66 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 245, 5141; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5975, 4
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 141, 146(90); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 146, 1902
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 143, 411 - 412; Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 701, 21126
67 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 12, s. 415; C. 16, s. 525; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 465
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 277; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 429
Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc: C. 10, s. 494; Fıkh-ı Ekber Aliyyül Kârî Şerhi: s. 174
68 - Mebsût (Gümüşev): C. 24, s. 110
69 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 110
70 - Bakara sûresi, âyet 143
71 - Fetih sûresi, âyet 18; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 16, s. 186
72 - Tevbe sûresi, âyet 100; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 4, s. 396
73 - Enfâl sûresi, âyet 64
74 - Haşr sûresi, âyet 10; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 225
75 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 452, 210(2533) & 214; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 66, 1147
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 425, 4657; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 565, 3809
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 85 - 150, 2320 - 2403 - 2404; C. 6, s. 356, 4112
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 26, 3789
76 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 357, 4114; Mu'cemül Kebîr: C. 17, s. 357, 983
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 308, 1036; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 1, s. 15, 38; C. 4, s. 2158, 5415
77 - El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 352, 11673; El Müstedrek: C. 4, s. 182, 7073
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 16, s. 455 & 457 - 603 & 606, 16417 & 16422 - 16698 & 16703
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 213 - 237 - 256, 22038 - 22115 - 22178
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 213 - 216, 7230 - 7232 - 7233; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 5, s. 2690, 6437
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 452, 1228; C. 3, s. 378, 1956
78 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 450, 207(2531); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 234, 7249
Mişkâtu'l Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 420, 6008; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 514, 19458
Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 427, 538; Şerhüs Sünne: C. 16, s. 71, 3861
79 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 399, 2932 - 2933; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 371, 735 - 736
Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 96, 1427; C. 10, s. 198, 10448; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 749, 742
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 336, 1337; Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 1, s. 408, 1343
80 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 358, 4116; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 13, s. 603, 6363
Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 617, 3651; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 433, 1424

El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 159, 16747; C. 15, s. 159, 20428 - 20456
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 244, 7256; Fadâilüs Sahâbe (Ahmed bin Hanbel): C. 1, s. 56, 1 - 2
81 - Ahkâm Hadîsleri: C. 1, s. 75; Es Sünne (el Hallâl): C. 3, s. 512, 828 - 829
82 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, 258, 1495: Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3444, 36
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 107, 163(2639); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 588, 4785
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 162, 13304, Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 2, s. 308, 1364
83 - Menâhilu'l İrfân (Bekâ). C. 1, s. 461
84 - Enfâl sûresi, âyet 25; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 4, s. 218
85 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, s. 360, 11027; C. 12, s. 359, 11981; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 87
Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 269; 3631; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 18 - 24, 1414 - 1438
Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 190, 976; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 158, 189
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 191 - 205, 1414 - 1438
86 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 312, 20(2890) - 21; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 354, 4252
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 49, 2266 - 2267; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 317, 1638
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 157, 3951 - 3952; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 224, 1217 - 1218 - 1228
El Müstedrek: C. 1, s. 450, 1184; C. 4, s. 688, 8641; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 266, 1574
87 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 392, 4278; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 428, 6762
El Müstedrek: C. 4, s. 385, 7730; C. 4, s. 610, 8439; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 268, 466
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 540, 19548; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 209, 7277
88 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 584, 4292; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 546, 19566
Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 90, 218; El Müstedrek: C. 4, s. 386, 7731
Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 328, 497; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 426, 535 - 536
89 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 5, s. 111, 4220; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 67, 6204

Nehrevân günü, Nehrevân vak'ası: Hazreti Ali'yi hâkem olayı sebebi ile suçlayarak kendisine yaptıkları biatı bozan ve ona savaş açan Harûrîler, Hâricîler diye adlandırılan topluluk ile hazreti Ali ve taraftarlarının Irak'ın Bağdat ile Vâsıt şehirleri arasında bulunan Kûfe şehri yakınlarındaki Nehrevân (, Nehrevan) mevkiinde yapmış oldukları savaştır.

Cemel vak'ası: Bir tarafta hazreti Ali diğer tarafta hazreti Ayşe, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm gibi sahâbîlerin yer aldığı müslümanlar arasında yapılan bir savaştır. Hazreti Ayşe annemiz, bu savaşa deve üzerinde katıldığı, savaşın en şiddetli anları da bu deve etrâfında yapıldığı için bu adı almıştır.

Sıffîn vak'ası: Bir tarafta hazreti Ali diğer tarafta hazreti Muâviye'nin komutanlığını yaptığı bir savaştır.

90 - Haşr sûresi, âyet 10
91 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 509, 15(3022); El Müstedrek: C. 2, s. 321, 3776
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 321, 847; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 254, 5241
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 4, s. 209, 3390
92 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 7, s. 465; Hayâtüs Sahâbe: C. 3, s. 1061
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 300 - 302 - 315, 16713 - 16722 - 16752
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 240 - 309, 38759 - 38937; Şerhüs Sünne: C. 10, s. 235, 2559
93 - Ashâbı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları: s. 127; El Muvâfakât: C. 4, s. 325
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 7, s. 50 - 80; Ensâbü'l Eşrâf (YEK): C. 4, s. 579; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 137
Ensâbil Eşrâf: C. 8, s. 176; Kitâbüt Tabakâtil Kebîr: C. 7, s. 382; Târihi Dımaşk: C. 65, s. 133
Menâkibül İmâmı Eş Şâfiî: s. 136; Câmiu Beyânil İlm: C. 1, s. 934, 1778
94 - Bakara sûresi, âyet 134
95 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 358, 11977; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 16, s. 255
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 105, 170; Sünen-i Dârekutnî: C. 2, s. 401, 1760
96 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 411, 2177; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 413, 15(1716)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 16, s. 7222, 21; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 150, 3574
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 703, 5346; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 440, 1342
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 370, 2314
97 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 1, s. 526 - 531
98 - İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri: s. 55 - 67; İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri: s. 157
99 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 349, 9836; Mu'cemül Kebir: C. 13, s. 145, 13824 - 13825

Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 412, 12054; El Müstedrek: C. 3, 686, 6439
El Esas Fis Sünne: C. 5, s. 524, 1730; C. 6, s. 118, 1949
100 - Mebsût (Gümüşev): C. 24, s. 68
101 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 275, 12916; Ahlâk Hadîsleri (Harâiti): s. 185, 368 - 369
Tergib ve Terhib: C. 6, s. 85, 4; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 189, 8361
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 166, 313; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 262, 1415
102 - Vâkıa sûresi, âyet 79
103 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1797
104 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 195, 9532; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 505, 4570
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 389, 8482; El Müstedrek: C. 1, s. 49, 15;
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 300, 381; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 280, 5408
105 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 526; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 311
106 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 260, 20922; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 367, 4471 - 4472
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 389 - 406 - 554, 20567 - 20606 - 20868
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 252 - 262, 20537 - 20572
107 - Hucurât sûresi, âyet 6
108 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 609
109 - Fîzılâl-il Kur'ân: C. 13, s. 493
110 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 26, 5(5); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 213, 30; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 319, 4131
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 236, 4992; El Müstedrek: C. 1, s. 183, 381 - 382
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 304, 1415
111 - Hucurât sûresi, âyet 10
112 - Nikâh ve Talâk bölümlerinin hazırlanmasında İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Hukûki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhıyye Kâmusu ile Şâmil İslâm Ansiklopedisinin ilgili bölümlerinden faydalanılmıştır.
113 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: Akit Maddesi
114 - Bakara sûresi, âyet 187
115 - Rûm sûresi, âyet 21
116 - Nisâ sûresi, âyet 3
117 - Nûr sûresi, âyet 32
118 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 211, 1 (1400) - 3; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 56, 2046
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 255, 904; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 258, 1087
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 602, 2238 & 2240; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 190, 1845
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 7, 2171 - 2172
119 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 257, 1086; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 183, 4085
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 41, 23471; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 19, s. 396, 9322
120 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 217, 1857; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 222, 7881
121 - Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 125, 13457; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 69, 2050
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 195, 1846; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 452, 3213
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 44, 5746; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 125, 256
122 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 250, 1412(49) - 50 - 1413(54) - 1414 (56)
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 297, 1142; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 14, 2182
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 459, 3224 & 3228
123 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 456, 994; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 14, 2181
124 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 260, 1090 - 1091; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 448, 1967
Kitâbüs Sünen: C. 1, s. 118, 590; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 141, 446; C. 7, s. 131, 7074
125 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 21, 2187; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 293, 3335
126 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 61, 2047; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 10, 2170
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 454, 3216; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 405, 53(1466)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5183, 28; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 218, 1858
127 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 221, 1859; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 129, 13469
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 231, 4090
128 - Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 96, 957; Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 1, s. 464, 1541
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 382, 1537
129 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 69, 2050; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 452, 3213
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 95, 6456; Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 409, 2106

Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 612, 8960; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 212, 3091
130 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 147, 2082; El Müstedrek: C. 2, s. 196, 2753
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 217, 3106; Şerhüs Sünne: C. 9, s. 16, 2247
131 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 337, 4194; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 49, 23493 - 23494
132 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 229, 1864; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 349, 4042
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 158, 10338
133 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 91, 424(1341); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 441, 2731; C. 9, s. 72, 3757
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 229, 473; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 165, 1934
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2803, 211; C. 11, s. 5310, 162
134 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 277, 15636; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 41, 2254
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 153, 9131; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 8, s. 197, 229
135 - İsrâ sûresi, âyet 34; Nesefî Tefsîri: C. 6, s. 337
136 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 190, 5; C. 5, s. 61, 48; El Müstedrek: C. 4, s. 510, 8148
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 413, 22656; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 506, 271
137 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 2, s. 95
138 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 103, 3536; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 380, 2019
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 267, 773; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 1, s. 436, 1503
139 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 3, s. 233; İbn-i Âbidin: C. 13, s. 512
140 - Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 193; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 157, 636
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 303, 1892 - 1893; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 533, 46(868)
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 39, 2208; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 274, 1111
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 200, 1097; C. 8, s. 230, 2118; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 481, 3263 - 3264
141 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 263, 2130; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 264, 1097
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 12, 2179 - 2180; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 335, 1905 - 1906
142 - Ni'meti İslâm: s. 1193
143 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 269, 73(1423); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 46, 2211
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 265, 1099; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 457 - 533, 3222 - 3361
144 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 263, 1095; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 312, 1895
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 374, 4066
145 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 530, 3353 - 3354; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 312, 1896
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 262, 1094
146 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 206, 3966; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 286, 1097
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 64, 603 - 604; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 369, 3745
147 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 349, 1913; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 356, 2072
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 365, 3742; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 310, 107(1432)
148 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 350; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 365
Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 82
149 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 404, 3774; El Müstedrek: C. 4, s. 234, 7251
150 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 379, 2098; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 496, 2952
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 216, 251; C. 3, s. 435, 1925; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 186 - 212, 588 - 688
151 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 434, 2153; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 504, 7544
Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 226, 6067
152 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 504, 7545; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 494, 2530
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 240, 17321; C. 10, s. 159, 30230
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 192, 10460 & 10463
153 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 305, 2160; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 250, 2252; C. 5, s. 358, 1918
154 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 504, 7546; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 230, 8993 - 8994
Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 217, 4018; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 191, 10460 - 10461
155 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 306, 2161; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 48, 2218
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 293, 7; C. 11, s. 5253, 96; C. 14, s. 6328, 81
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 319, 116(1434); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 265, 1098
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 359, 1919
156 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 532; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 194, 10467
157 - Furkân sûresi, âyet 74; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 62
158 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 203, 11; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 450, 7434
Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 569, 5101; El Müstedrek: C. 2, s. 191, 2738

159 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 388; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 62, 16374
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 275, 13969; Ma'rifetüs Sünen: C. 10, s. 117, 13880
160 - Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 278, 10831 - 10832 - 10848 - 10850
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 62, 16375 - 16376
161 - Ni'meti İslâm: s. 1191
162 - Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 273, 13129; Es Sünenüs Sağîr: C. 3, s. 18, 2372
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 230, 13814 & 13816
163 - Bakara sûresi, âyet 282
164 - Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 180, 13645; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 273, 1110
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 10, 16165
165 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 272, 1109; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 182, 12827
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 204, 13723
166 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 28; Mâide sûresi, âyet 51; Tevbe sûresi, âyet 23
167 - Nisâ sûresi, âyet 23
168 - Ahzâb sûresi, âyet 50; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 133 & 137
169 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 153
170 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 31, 1447 - 1448; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 29, 5183
Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 262, 17139; C. 17, s. 412, 18341; El Müstedrek: C. 4, s. 539, 8243
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 62, 3097; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s. 298, 1652
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 659, 1932; Mişkâtu'l Masâbîh (Oak): C. 3, s. 439, 3570
171 - Nisâ sûresi, âyet 22
172 - Nisâ sûresi, âyet 23
173 - Nisâ sûresi, âyet 23
174 - Ahzâb sûresi, âyet 4; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 11
175 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 347, 1(1444) - 2 - 9 - 12(1447) - 13; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 80, 2055
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 396, 1937; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 308, 1155 - 1156
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 493, 3285 & 3288; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 76, 2253 & 2255
176 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 421, 7372 - 7373; Müsnedil Bezzâr: C. 18, s. 103, 41
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 250, 4213 - 4214; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 765, 15682
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 27, 65; Es Sünenüs Sağîr: C. 3, s. 180, 2874
177 - Mebsût (Gümüşev): C. 15, s. 182 & 183; C. 16, s. 78
178 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 256, 1594
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 491, 29555; C. 12, s. 202, 35511
179 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 321, 1824; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 597, 34(2182) - 35
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5303, 153; C. 6, s. 2937, 58; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 352, 4500
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 370 - 382, 26816 - 26851
180 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 400
181 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 314, 1161; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 418, 1946
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 37, 4224; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 119 - 175, 1887 - 1962
182 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 377, 32(1455); Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 493, 3297
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 89, 2058; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 417, 1945
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 84, 2261
183 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 91, 2059; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 759, 15654
184 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 496, 3296; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 341, 9698 - 9699
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 163, 4710; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 468, 13923 - 13924
185 - Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 468, 13923; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 755, 15645
186 - Bakara sûresi, âyet 233; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 2, s. 101 & 103
187 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 39
188 - Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 416, 11450 - 11451; C. 7, s. 464 - 465, 13897 - 13898 - 13908
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 523 - 759, 14880 - 14881
189 - El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 303, 4114; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 91, 2059
Kitâbul Âsâr (Kayıhan) : C. 4, s. 143, 617; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 147, 4114
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 758, 15653; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 304, 4358 - 4361
190 - Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 153, 10 - 11
191 - Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 151, 5; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 310, 1158
Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 473, 13942; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 747, 15617

192 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 3, s. 199
193 - Bakara sûresi, âyet 221; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 218
194 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 446, 2007; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 328, 668
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 69, 10028; C. 10, s. 326, 19256; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 690, 673
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 323 - 478, 18663 - 19171
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 267 - 270, 33186 - 33201
195 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 218
196 - Mümtehine sûresi, âyet 10; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 270
197 - Mâide sûresi, âyet 5
198 - Kur'ân-ı Kerîm'in Ahkâm Tefsîri: C. 1, s. 233
199 - Nisâ sûresi, âyet 34; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 169 & 171
200 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 306, 1703; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 183, 17023
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 180, 3297; Mu'cemül Kebîr: C. 19, s. 103, 205
201 - Bakara sûresi, âyet 230
202 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 921; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 370, 3619
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 456, 2198; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 290, 4881
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 300, 24212
203 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 102, 2309; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 285, 1126
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5336, 8; C. 12, s. 5421, 61; C. 13, s. 5853 - 5878 - 6062, 13 - 42 - 110
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 384, 1932; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 485, 3269
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 99, 2272 - 2273
204 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 560, 3399 & 3396; Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 29, 17 - 18
205 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 4, s. 35; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 876
206 - Bakara sûresi, âyet 228; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 127
207 - Bakara sûresi, âyet 234
208 - Talâk sûresi, âyet 4
209 - Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 130, 84; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 706, 15746
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 472 - 476, 11718 - 11719 - 11735;
Ma'rifetüs Sünen: C. 11, s. 206, 15285
210 - Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 131, 85; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5424, 63 - 64
211 - Bakara sûresi, âyet 228
212 - Talâk sûresi, âyet 4
213 - Nisâ sûresi, âyet 3; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 2, s. 505
214 - Nisâ sûresi, âyet 129; Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 5, s. 1950
215 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 573; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 7, s. 334
216 - Nisâ sûresi, âyet 23
217 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 109, 2065; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 292, 1135
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 238, 33(1408) - 37; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 491, 3278 - 3279
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 379, 1929 & 1931
218 - El Müstedrek: C. 4, s. 507, 8135; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 234, 8497
Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 365, 13494
219 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 113, 2066; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 18, 2185
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 274, 1800; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 238, 34(1408) - 36 - 40
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 492, 3280 & 3284
220 - Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 263, 10764; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 222, 17040
221 - Nisâ sûresi, âyet 23 - 24
222 - Bakara sûresi, âyet 223; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 310 - 312, 2163 - 2164
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 321, 117(1435) & 119; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 474, 4166
Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 441, 1130 - 1137; C. 5, s. 49, 2220; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 83, 8035
223 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 407, 4305 - 4314; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 446, 1140
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 84, 4287; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 317, 14109
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 236, 12983; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 320, 3283
224 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 105, 3163; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 516, 4202
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 207, 2703; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 321, 14125
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 121, 2736; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 10, 12317
225 - Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 452, 1146 - 1148; C. 5, s. 48, 2219; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 367, 1924

Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 322, 1173; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 413, 4315 & 4332
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 512, 4197 & 4201
226 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 112, 135; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 351, 639
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 418, 4328 - 4329
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 542, 3904; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 446, 1141
227 - Nisâ sûresi, âyet 1
228 - El Müstedrek: C. 2, s. 226, 2829; Tergib ve Terhib: C. 4, s. 225, 27
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 568, 7665; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 478, 14715
229 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 361, 3074
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 378, 2809; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 310, 1457
230 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 89 - 96; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 274
231 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 60, 2234; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 481, 4174
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 78 - 613, 8990 - 10001 - 10679 - 10888
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 325, 120(1436); Müsnedi İshak Bin Râhaveyh: C. 1, s. 83, 9
232 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 326, 122(1436); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 273, 2141
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3046, 47; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 36, 1337
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 278 - 422, 9634 - 10176
233 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 319, 1169; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 331, 8240
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 477, 14710
234 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 210, 1853; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 479, 4171
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 477, 14711
235 - Bakara sûresi, âyet 187
236 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5547, 4; C. 3, s. 1227, 60; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 551, 3241
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 631 & 633, 157; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 135, 645
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 369, 107(2144); C. 6, s. 404, 23(2144)
237 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 376, 4148; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 90, 2265
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 461, 1977; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 484, 4177 - 4186
Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 240, 1028
238 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 75, 4870; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 327, 123(1437) - 124
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 217, 11595; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 313, 14097
239 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 328, 2174; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 623, 10919
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 314, 14098
240 - Kitâbul Menhiyyât (İnsan): s. 153, 113; El Menhiyât: s. 184, 113
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 313, 14096; Ma'rifetüs Sünen: C. 10, s. 157, 14046
241 - Nûr sûresi, âyet 31
242 - Nisâ sûresi, âyet 19
243 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 372, 2743; El Müstedrek: C. 1, s. 108, 173
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 244, 7854; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 287, 3263
Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 519, 7615; C. 8, s. 301, 8345
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 259 - 401, 24086 - 24558
244 - Nisâ sûresi, âyet 34; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 2, s. 558; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 2, s. 124
245 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 409, 13217; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 341, 4382
Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 447, 17963; C. 11, s. 133, 20123
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 284, 10669 & 10671; Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 186, 2914
246 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1680; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 2, s. 1351
247 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 282, 2145; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 495, 14772
248 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 100, 98; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 282, 1905
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 204, 1851; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 84, 147(1218)
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 307, 1163; C. 3, s. 10, 3087
249 - Kâmûsul Muhît (YEK): C. 1, s. 512; Müfredât (Çıra): s. 616
250 - Mebsût (Gümüşev): C. 9, s. 28
251 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 4, s. 391
252 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 309, 40(1708); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 143, 2319
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6703, 39 & 41; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 233, 2602

Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 40, 1463
253 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 283 - 285
254 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, s. 130, 10692; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 567, 17584 - 17585
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 579, 17647 - 17648
255 - Mebsût (Gümüşev): Cilt 20, s. 165: İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 480; İbn-i Âbidîn: C. 8, s. 281
256 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 480, 142; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 542, 16336
El Müstedrek: C. 4, s. 211, 7173; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 26, 80
257 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 469, 1984; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 355, 6444
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 339, 4375; Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 442, 17942
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 292, 810 - 812
258 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 469, 1985; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 53, 2225
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 499, 4189; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 285, 2146
259 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 384, 864; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 426, 49(2855)
Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 453, 3563; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 54, 2226
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 468, 1983; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 500, 4190; C. 13, s. 110, 5794
260 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 279, 2144; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 183, 1658
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 481, 14725
261 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 275, 2142 - 2143; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 202, 1850
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 482, 14726; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 148, 12584
262 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 55, 2228; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 343, 1199
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 417, 65(1468) - 59 - 60; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 487, 4180
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3110, 6; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 179, 2407
263 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 40, 2209; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 428, 1954
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 293, 1136; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 269, 2139
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 484, 3267 - 3268
264 - Nisâ sûresi, âyet 4
265 - Nisâ sûresi, âyet 25
266 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 200; Hukûki İslâmiyye: C. 2, s. 117
267 - Nûr sûresi, âyet 32
268 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 220; El Müstedrek: C. 2, s. 190, 2736
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 399, 7300; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 233, 4098
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 30, 16161; Zehrel Firdevs: C. 3, s. 497, 1171
Keşfül Estâr: C. 2, s. 149, 1402
269 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 233, 4099; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 666, 3430
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 406, 7335; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 20, s. 254, 21639
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 537, 21613; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 151, 4918
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 85, 2460
270 - Mebsût (Gümüşev): C. 5, s. 96
271 - Mebsût (Gümüşev): C. 5, s. 99; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 313, 3519
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 90, 13359
272 - Nisâ sûresi, âyet 24
273 - Mebsût (Gümüşev): C. 2, s. 222; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 4, s. 356, 10837
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 39, 6901 - 6902 - 6904; C. 9, s. 72, 16387
274 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 79, 4848 - 4866; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 203, 7276
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 58, 4387; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 351, 9742 - 9743
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 233, 18950 - 18952
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 233, 28567 - 28569
275 - Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 215 - 392, 13760 - 13761 - 14383; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 358, 3601
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 6, 3; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 72, 2094
276 - Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 393, 14384 - 14386; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 179, 10416
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 358, 3602 & 3604 - 3606 - 3610
277 - Nisâ sûresi, âyet 20
278 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 518, 3334; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 287, 1887
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 22, 23; Kitâbüs Sünen: C. 1, s. 192, 595 - 596
279 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 519, 3332 & 3335; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 277, 78(1426)
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 282, 1121; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 197, 2105 - 2106

Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 285, 1886 - 1887; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 34, 2205
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 480, 4620; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 176, 10401 - 10408
280 - Mukâyeseli İbâdetler İlmihâli: C. 3, s. 194; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 104
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 59; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 117 - 120, C. 5, s. 272
281 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 150
282 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s. 41; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 418, 14487; El Merâsil: s. 183, 214
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 285, 10863 - 10866 - 10868 - 10869
283 - Mebsût (Gümüşev): C. 5, s. 20; Ni'meti İslâm: s. 1235
284 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 61, 2047; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 10, 2170
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 454, 3216; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 218, 1858
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 405, 53(1466)
285 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 67
286 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 154, 2083; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 270, 1107
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 272, 1879 - 1880; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 23, 2190
287 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 213, 6605; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 450, 1968
El Müstedrek: C. 2, s. 193, 2744; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 214, 13758
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 458, 3788
288 - Zâdul Meâd (İklim): C. 5, s. 291; İhyâu Ulûmi'd Dîn (Bedir): C. 2, s. 108
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 133, 13481; Kitâbüs Sünen: C. 1, s. 119, 591
El Muhallisıyyât: C. 4, s. 111, 3084; Kitabül Iyâl: C. 1, s. 266, 118
289 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 296, 8334; Şuabil Îmân: C. 11, s. 157, 8334
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 3, s. 425, 5933; C. 8, s. 241, 11777
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 115, 16669
290 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 451, 2226; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 342, 1198
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 596, 2054 - 2055; Sünen-i Dârimî: C. 2, s. 102, 2275
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 490, 4184
291 - Nisâ sûresi, âyet 19
292 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 420, 61(1468); Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 303, 6418 - 6419
293 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 295, 8333; Şuabil Îmân: C. 11, s. 157, 8333
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 1, s. 480
294 - Bakara sûresi, âyet 229
295 - Talâk sûresi, âyet 1
296 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 528, 2018; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 339, 2178
297 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 14, 2081; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 234, 2081(6642)
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 68, 3992; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 463, 3978
298 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 580, 2047; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 313, 1181
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 364, 2190; El Münteka (İz): s. 302, 743
Hilyetul Evliyâ (Ocak) : C. 10, s 454, 2192; El Müstedrek: C. 2, s 493, 2627 - 2629
299 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 2, s. 142; İbn-i Âbidîn: C. 6, s. 337
300 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 187
301 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 205, 6741; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 373, 2197
302 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 388
303 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 455, 4392 & 4394; Muvattâ' (Beyan): C. 3, s. 63, 1
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 411, 4047; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 209, 5742
304 - Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 395, 11343; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 456, 4396
305 - Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 418, 14487; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 473, 3824
306 - Bakara sûresi, âyet 236
307 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 347; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, sayfa 275
308 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 584; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 518, 14994
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 83, 4025; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 481, 11752
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 37, 18747 - 18746 - 18148 - 18750 & 18752
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 481, 11752; Sünen-i Saîd bin Mansûr: C. 1, s. 382, 1447
309 - Mebsût (Gümüşev): C. 6, s. 260; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 379 - 398
310 - Nisâ sûresi, âyet 20; Mebsût (Gümüşev): C. 6, s. 278
311 - Bakara sûresi, âyet 229; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 304
312 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 373, 2194; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 340, 1195

Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 567, 2039; Müsnedü Ebî Hanîfe: s. 21, 5
Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 379, 3635 & 3638; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 557, 4555 - 4556
313 - Mu'cemül Kebîr: C. 18, s. 304, 780; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 22, 7765
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 240, 497; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 555, 503
314 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 558, 4557
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 410, 11421; C. 7, s. 83, 12304
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 400, 18141 - 18146 - 18157
315 - Mebsût (Gümüşev): C. 24, s. 61; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 558, 14994
316 - Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 193, 18791; C. 6, s. 411, 11423; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 588, 15108
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 14, s. 413, 28890
317 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 290; İbn-i Âbidîn: C. 6, s. 179
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 358
318 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 9, s. 290; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 371
Zâdül Meâd (İklim): C. 5, s. 314
319 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 473, 201(127) - 202; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5352, 16
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 41, 898; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 416, 2209
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 339, 1193; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 571, 3416 & 3418
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 568 - 572, 2040 - 2044; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 449, 1114
320 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 277, 4682; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 105, 381
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 477, 204 - 206(130) - 207(131)
321 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 291, 8111; Şuabil Îmân: C. 9, s. 176, 6446
Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 185, 5942; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 119, 148
322 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 425, 3847; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 181, 7894 - 7975
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 435, 9696
323 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 346
324 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 137, 2076; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 390, 1934 & 1936
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 87, 2263; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 295, 1119 - 1120
325 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 26; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 420 & 421
326 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 504, 58(1486) - 1487 - 63(1490) - 65(1491)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1354, 42 - 43; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 116, 2288 - 2289
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 77, 2299; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 21, 2087
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 349, 1208 - 1209; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 87, 634
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 617, 3486 & 3488 - 3510 - 3519
327 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 88, 2302 - 2304; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 514, 66(938) - 67
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 637, 3517 & 3519; El Münte kâ (İz): s. 315, 767
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 21, 2087; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 144, 4306
328 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5434, 74 - 75; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 116, 2288 - 2289
329 - Hukûki İslâmiyye: C. 2, s. 444 - 517; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 6, s. 122
Mebsût (Gümüşev): C. 5, s. 313 - 315 - 317 - 361
330 - Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 344, 41(997); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 128, 3339
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 93, 2536; C. 7, s. 398, 4627; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 20, s. 217, 21563
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 297, 775; C. 10, s. 521, 21538
331 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1354, 30 - 31; Sünen-i Ebû Dâvûd: C. 6, s 309, 1677
Sünen-i Dârimi: C. 3, s. 428, 1658; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 149, 3363
332 - Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 81, 2522; El Müstedrek: C. 2, s. 718, 4278
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 130, 3341; C. 14, s. 517, 6562
333 - Nisâ sûresi, âyet 34; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 169 & 171
334 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 691, 20(1829); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 862, 18
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2226 - 2354, 23 - 40; C. 6, s. 2596, 14; C. 11, s. 5266 - 5285, 118 - 130
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s.179, 2928; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 6, s 420, 1715
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 104, 1705; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 343, 4490 - 4491
335 - Bakara sûresi, âyet 233
336 - Talâk sûresi, âyet 7
337 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 275, 2142 - 2143; Sünen-i İbni Mace: C. 5, s. 202, 1850
Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 148, 12584
338 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 89, 2264; Sünen-i İbni Mace: C. 6, s. 336, 2293

Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 98, 3532; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 152 - 154, 1833 & 1838
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 737, 5385; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 5, s. 389, 1015
339 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 27, 2276; El Müstedrek: C. 2, s. 247, 2889
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 254, 6707; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, s. 468, 3808
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 7, 15763; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 153, 12596 - 12597
340 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 27; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 46 - 69
341 - İsrâ sûresi, âyet 23
342 - Bakara sûresi, âyet 233
343 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 423, 5140; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 56, 47
Es Sünenül Kübrâ: C. 4, s. 300, 7765; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 446, 3658
344 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 41, 3957; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 126 - 130, 2445 - 2452
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 398, 4627 - 4628; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 100, 2445 - 2452
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 131, 3342; C. 11, s. 304, 4932
345 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 123, 1(1614); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 143, 2909
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 426, 2729 - 2730; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 495, 2984
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 322, 2984; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 212, 3002 - 3004 - 3005
346 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 146, 2911; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 481, 2191
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 426, 2729 - 2730; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 209, 2995 - 2996
347 - Kitâbül Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 266, 787; El Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 252, 683
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 16 - 106, 9856 - 10145; C. 10, s. 338, 19294
348 - Lokmân sûresi, âyet 15
349 - Mü'minûn sûresi, âyet 51
350 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 25, 2; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 272, 8610
351 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 301, 2640; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 358, 7331
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 29, 5368; El Müstedrek: C. 4, s. 205, 7152
352 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 376; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 407, 3602 - 3603
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 27, 4744; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 77, 12986
Şuabil Îmân: C. 5, s. 394, 3602 - 3603; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 184, 1147
353 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 11, s. 487; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6246
354 - Sebe' sûresi, âyet 36
355 - Nahl sûresi, âyet 71; Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 6, s. 236
356 - Zuhrûf sûresi, âyet 32; Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 9, s. 352
357 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 553, 599; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 135, 164
El Müstedrek: C. 1, s. 88, 95; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 289, 275
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 203, 8990
358 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 4530
359 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 14, s. 287; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 251, 244
360 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 25, 3; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 211, 11695
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 74, 9993; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 441, 3918
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 104, 121 - 122
361 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 417, 4141; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 177, 2449 - 2450
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 445, 671; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 319, 529 - 540
362 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 131, 3565; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 491, 2203
Sünen-i İbni Mace: C. 6, s. 518, 2405
363 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 325, 1692; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 51, 4240
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 189, 40(996); Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 35, 17881
El Müstedrek: C. 1, s. 574, 1515; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 392, 2415
364 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 446, 6239; Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 42, 1367
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 38, 102; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 282, 1864
365 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 316, 299; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 6, 3210
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 315, 4574
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 487 - 504, 17692 - 17729
366 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 1047; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 224
El Müstedrek: C. 1, s. 734, 2039; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 62, 3611
367 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 536, 9; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 787, 15741 - 15742
Mu'cemül Kebîr: C. 19, s. 129, 282; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 56, 6835

368 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 449, 2327; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 219, 840
Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 1, s. 269, 839
369 - Kitâbül Mebsût: C. 30, s. 245; Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 321
El İktisâb: s. 18; Üsdül Gâbe: C. 2, s. 420; Lisânül Arab: C. 1, s. 728
370 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 108, 2147; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 269, 1184 - 1185
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 238, 375; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 252, 8447
371 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 108
372 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 246, 675/2148; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 109, 2148
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 77, 2785; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, 317, 4594
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 270, 1187; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 133, 25970
373 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6316; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 627, 3221
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 473, 6298; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 20, 1420
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 5, s. 137; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 387, 4506
374 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 8, s. 177
375 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 250, 1154; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 2, s. 481
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 515, 5114 - 5115; C. 5, s. 171, 5667
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 29 - 38, 19629 - 19665
Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 268, 848; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 135, 216
376 - Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 340, 33; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 181, 3750
377 - Bakara sûresi, âyet 154
378 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 553, 3462; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 516, 10703
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 328, 2417
379 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 154, 1368; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 176, 2879
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 640, 3296; El Metâlibül Âliye: C. 7, s. 352, 1434
380 - Sünen-i Tirmizî: C. 2 s. 362, 1225; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 364, 2542
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 99, 2139; El Müstedrek: C. 8, s. 8, 2195 - 2196
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 387, 2812 - 2813
381 - El Câmiu's Sağîr (Serhat): C. 1, s. 50, 251; El Merâsil: C. 1, s. 363, 540
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 229, 9502
382 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 347, 4374; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 267, 1178 - 1179
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 402, 895; C. 8, s. 101, 8097; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 404, 694 - 695
383 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 696, 8(1552) & 12(1553); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 154, 3368
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 334, 1044; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6005, 42
384 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 55, 12916; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 17, 7408
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 488, 479; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 314, 4571
385 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 369, 967; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 98, 2138
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1917, 24 - 25; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 531, 1
386 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 314, 4570; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 536, 10
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 268, 1181; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 380, 8934
387 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 241, 4016; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 118, 2355
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 348, 20721
388 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 165, 2427; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 41, 17954
389 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 139, 4566; Büyük Hadis Külliyâtı: C. 2, s. 38, 2859
Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 246, 7967 - 7968; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 355, 5070
390 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 189, 24; Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 259, 751
Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 364, 8447
391 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 69, 2; El Müstedrek: C. 2, s. 15, 2218
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 437, 4880; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 115, 5746
392 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 251, 1629; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 302, 545
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 440, 17557
393 - Bu bölümün hazırlanmasında İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Cilt 6, s. 19 & 65), Şâmil İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 21, s. 384) ile Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhinin ilgili bölümlerinden faydalanılmıştır.
394 - Talâk sûresi, âyet 6; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 443
395 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 580, 2443; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 34, 6682
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 199, 11654; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 433, 744

396 - Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 198, 11651; Ma'rifetüs Sünen: C. 8, s. 335, 12112
Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 320, 335; Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 178, 433
397 - Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 198, 11651; Ma'rifetüs Sünen: C. 8, s. 335, 12112
Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 320, 335
398 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 483, 4929 & 4932; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 275, 897
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 552, 6460; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 157, 575
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 349, 4386
399 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 580, 2443; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 34, 6682
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 199, 11654; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 433, 744
400 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2096, 10; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 333, 7339
El Müntekâ (İz): s. 250, 579; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 444, 6571
401 - Alım Satım, Alışveriş bölümünün hazırlanmasında Hukûki İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhıyye Kâmusu, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Şâmil İslâm Ansiklopedisi ile Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhinin ilgili bölümlerinden faydalanılmıştır.
402 - Bakara sûresi, âyet 275
403 - Bakara sûresi, âyet 282
404 - Cum'a sûresi, âyet 9
405 - Ahkâmul Kur'ân (İSAM): C. 1, s. 199 - 201; Ahkâmul Kur'ân (İ'tisam): C. 8, s. 515
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 4, s. 189; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 8, s. 36 – 38
İbn-i Âbidîn: C. 10, s. 432 - 434; Mebsût (Gümüşev): C. 1, s. 237; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 2, s. 370
406 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 263, 1171 & 1174; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 435, 6210 & 6212
El Müstedrek: C. 2, s. 13, 2211; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 432, 10397 - 10398
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 322, 17198; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 183 - 259, 3731 - 3798
407 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 159, 2185; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 29, 11075
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 340, 4967; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 50, 14264
408 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 57, 3503 - 3504; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 378, 4586
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 165, 2187 - 2188; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 377, 1248 - 1250
409 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 299
410 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 165, 2188; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 378, 4586
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 58, 3504; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 377, 1250
411 - Mebsût (Gümüşev): C. 13, s. 9 - 39
412 - Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 327, 4435 - 4442; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 546, 3459
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 371, 2550; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 29, 47(1532)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1923, 31 - 34
413 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 288, 1876; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 271, 4906
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 193, 7207; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 52, 7206
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 401, 5479
414 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 317, 3326; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 106, 2145
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 23, 3777 & 3780; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 215, 442
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 361, 1223 - 1224; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 385 - 387, 2079 & 2082
Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 17, 369
415 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 187, 2204; Mu'cemül Kebîr: C. 25, s. 13, 4
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 252, 687(6674); Ma'rifetüs Sahâbe: C. 6, s. 3429, 7817
416 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 288, 4053; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6419, 84; C. 15, s. 6948, 36
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 194, 230(143); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 212, 2179
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 438, 2039
417 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 541, 20841; Tergib ve Terhib: C. 2, s. 67, 7
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 327, 20804; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 273, 72
418 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1919, 28; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 267, 4903
419 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 29, 11; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 577, 5112; El Müstedrek: C. 2, s. 44, 2308
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 547, 10826; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 7, s. 530, 22373
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 384, 412 - 413
420 - Mecelle-i Ahkâmı Adliye (Hikmet): s. 35, madde 165; Dürerü'l Hükkâm: C. 1, s. 229, madde 165
421 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 3, s. 11; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 581
422 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 68, 2873; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 94, 11309
Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 57, 128; Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 201,443

423 - Kubbealtı Lûgatı: s. 962 - 1355; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 43, s. 501
424 - Nisâ sûresi, âyet 6; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 593;
425 - Kubbealtı Lûgatı: s. 1205
426 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 3, s. 154, 378; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 343, 4754
El Müstedrek: C. 2, s. 15, 2218; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 437, 4880
427 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 121, 2155; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 58, 55
428 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 534, 3451; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 183, 2200
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 432, 1329
429 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 108, 130(1605); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 367, 2546
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 527, 3447; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 403, 1283
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 119, 2154
430 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 3, s. 155, 8(379); Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 343, 4755
Mu'cemül Kebîr: C. 20, s. 95, 186; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 232, 412
431 - Bakara sûresi, âyet 278; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 1072
432 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 291
433 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 58 - 60, 80(1587) & 82(1584); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 382, 1256
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 252, 2254; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 362, 4539
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 365, 3349
434 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 60, 82(1584); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 363, 4541
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 365, 3349; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 536, 5359 & 5361
435 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1668; Mebsût (Gümüşev): C. 12, s. 207
436 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1674; Mebsût (Gümüşev): C. 12, s. 208 - 210
437 - Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 468, 10519; El Müstedrek: C. 2, s. 53, 2337
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 109, 83(1588); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 359, 4536
438 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 72, 96(1594); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 358, 4531
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 111, 1042; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2144, 12
439 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 67, 5631; Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 301, 839
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 475, 10541; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 80, 5716
440 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 263, 2257; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 369, 4558
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 77, 102(1596) - 104; Müsnedü Ebî Hanîfe: s. 24, 24
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 61, 5623 - 5626; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 290, 325
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 233, 11770
441 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1969 - 1998, 84 - 112; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 251, 2253
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı: C. 5, s. 349 - 373, 993 - 1002; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 337, 254
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 55, 79(1586); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 402, 2581 - 2582
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 359, 4535; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 364, 3348
442 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 302, 2276; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 162 - 194, 246 - 350
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 271 - 312, 246 - 350
443 - Fetvâlar (DİYK): s. 503
444 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 62, 84(1588); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 2, s. 310, 377
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 364, 4545 - 4546; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 322, 7549
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 477, 10527
445 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 60, 81(1587); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 363, 4540
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 366, 3350; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 393, 5018
446 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 382, 1256; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 34, 14193
447 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1728
448 - Bülûğ ül Merâm: C. 3, s. 109, 881/724; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 533, 6336
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 208, 433; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 573, 10933
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 157, 1373; Ma'rifetüs Sünen: C. 8, s. 169, 11517
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 262, 4778
449 - Mebsût (Gümüşev): C. 14, s. 50 & 51; C. 22, s. 17; İbn-i Âbidîn: C. 11, s. 90 - 96
450 - Mebsût (Gümüşev): C. 14, s. 48; İbn-i Âbidîn: C. 11, s. 90 - 96; Hukûki İslâmiyye: C. 6, s. 96
451 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 1, s. 320; İbn-i Âbidîn: C. 10, s. 76; C. 11, s. 90 - 96
452 - Hukûki İslâmiyye: C. 6, s. 95; Mebsût (Gümüşev): C. 14, s. 50; İbn-i Âbidîn: C. 11, s. 90 - 96
453 - Fetvâlar (DİYK): s. 501
454 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 539, 2424; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 410, 4658

455 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 557, 2432; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 573, 10934
456 - Hukûki İslâmiyye: C. 6, s. 98; Mebsût (Gümüşev): C. 21, s. 149
457 - Mebsût (Gümüşev): C. 13, s. 128; C. 21, s. 58; El Müstedrek: C. 2, s. 68, 2380
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 44, 6645; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 332, 4682
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 158, 1374; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 4, s. 131
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 46, 11137; Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 11, s. 56, 4277
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 465, 2980 & 2983; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 249, 817; C. 7, s. 29, 6755
458 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 223; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 220, 14026
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 375/378, 1362; Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 155, 414
Şuabil Îmân: C. 3, s. 24, 1362; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 269, 3705
459 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 516, 129(589); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 387, 880
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2, s. 879, 460; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 764 -757, 5437 - 5419
460 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 179; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 604, 5166
Şuabil Îmân: C. 7, s. 384, 5166; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 96, 958; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 384, 1544
461 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 542, 2425; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 348, 4781
462 - Bakara sûresi, âyet 280
463 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 553, 2431; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 292, 6743
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 16, 6719
464 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 553, 2430; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 418, 5040
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 44 - 63 - 252, 1607 - 1631 - 1867
465 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 412, 2591; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 483, 74(3006)
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 427, 1322; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 534, 2419
466 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 526, 2410
467 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 357, 3345; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 410, 2589
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2218, 16; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 435 - 487, 5053 - 5090
Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 514, 2403 - 2404; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 329, 1308 - 1309
Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 118, 404
468 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 226, 3628; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 527, 2427
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 412, 4663 & 4665; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 486, 5089
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2218, 14
469 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 482, 1036; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 524, 2409
470 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 494, 14 - 15 (2553); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 208, 2497 - 2498
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 78, 2792; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 440, 2138
471 - Mâide sûresi, âyet 2; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 6, s. 32
472 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 197, 3217; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 45, 7255
El Müstedrek: C. 4, s. 203, 7147; Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 14, s. 332, 5656
473 - Bakara sûresi, âyet 188; Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 1, s. 542
474 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 1695; İbn-i Âbidîn: C. 12, s. 157
Hukûki İslâmiyye: C. 8, s. 208 & 220; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 8, s. 254
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 205
475 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 204, 2946; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 448, 1676
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 700, 26(1832) - 27; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 390, 7056
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 359, 7730
476 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2389, 15; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 177
477 - Hadîslerle İslâm: C. 5, s. 198; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 348, 20506
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 234, 20476; El Mühezzeb: C. 8, s. 4139, 15826
478 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 160, 3581; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 704, 30(1833)
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 448, 1676
479 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 201, 2943; El Müstedrek: C. 1, s. 562, 1473
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 70, 2369; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 71, 2369
480 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 48, 23492; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 233, 20474
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 395, 7073; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 147, 14665
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 168, 4969; C. 8, s. 25, 7852
481 - İbn-i Âbidin: C. 10, s. 427; Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 2, s. 53 - 62
482 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 194 & 198; İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 13, s. 387
483 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 309, 3686; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 283, 26513

484 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 303, 3681; El Müntekâ (İz): s. 355, 860
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 147, 3392 & 3394; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 329, 1927
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 817, 5573
485 - Ni'meti İslâm: s. 199
486 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 810, 5548 & 5550; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 58, 5482
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 191, 5368 - 5369; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 445, 4616 - 4623 - 4624
487 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 145, 3390; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 300, 3679
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 229, 73(2003) & 75; Şerhüs Sünne: C. 11, s. 355, 3013
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 810 - 852, 5552 - 5665 - 5667
488 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 522, 32(3032) - 33; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 283, 3669
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 809, 5544; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 175, 5353 - 5358 - 5359
489 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 490, 6294; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 850, 5649 & 5653
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 339, 10839 - 10841; C. 12, s. 113, 12633
490 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 233
491 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 319 - 344
492 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 7, s. 342; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 128
Mebsût (Gümüşev): C. 9, s. 61; Kâmûsu'l Muhît (YEK): C. 2, s. 1387; C. 5, s. 4987
493 - Mâide sûresi, âyet 90; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 6, s. 383 - 386
494 - Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 68, 57; El Müstedrek: C. 4, s. 255, 7311
Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 623, 5198; Câmiul Usûl (Ensar): C. 8, s. 64, 3130
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 861, 5663 - 5664; Musannef Abdurrezzâk: C. 9, s. 236, 17060
495 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 137, 3380 - 3381; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 294, 3674
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 419, 1311
496 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 10, 2190; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 317, 4942 - 4944
Sahîh-i Müslim: C. 8, 41, 68(1579); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 403, 4638
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 387, 2109; C. 5, s. 395, 2574
497 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 96, 3530; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 332, 2292
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 142, 410; C. 10, s. 74, 4262
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 323, 6014; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 443, 7001
498 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 323 - 329; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 334
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 483
499 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 328, 6024; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 290, 4343
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 461, 2789; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 235, 5914
500 - Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 20, s. 256, 21644; Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 422, 4568
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 190, 15753; Sünen-i Saîd bin Mansûr: C. 2, s. 146, 2293
501 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 188, 3436; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 487, 3855
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 429, 2109; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 178, 7018
502 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 178, 7019; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 428, 6064
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 177, 18367; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 153, 11337
503 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 30 - 258, 2241 - 2573; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 172 - 258, 2836 - 2573
504 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 626, 64(2200); El Müstedrek: C. 4, s. 336, 7565
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 522, 3886; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 461, 6094
505 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 522, 3886; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 189, 980
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 73, 1919
506 - Tergib ve Terhib: C. 6, s. 430, 2; Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 322, 1035
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 529, 3892; El Müstedrek: C. 1, s. 387, 1273
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 183, 23839; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 280, 8636
507 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 380 - 554; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 44
508 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 120, 3752; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 530, 3893
El Müstedrek: C. 1, s. 743, 2062; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 246, 6696
509 - Rûm sûresi, âyet 41; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 5, s. 240; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6378
510 - En'âm sûresi, âyet 42; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 6, s. 2630
Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 9, s. 431; Taberî Tefsîri (Hisar): C. 3, s. 489
511 - Şûrâ sûresi, âyet 30; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7105
512 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 506, 3874; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 9, 19681
513 - Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 139, 98; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 8, 19679

Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 336, 628; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 233, 1391
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 402, 6966
514 - Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm: C. 1, s. 80 - 81
515 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 385, 3605; El Müstedrek: C. 4, s. 241, 7268
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 199, 2486; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 269, 565
516 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 6, s. 2936; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 607, 571
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 19, 2375; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 241, 4710
517 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 102, 3349; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 199, 2486
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 449, 674; C. 12, s. 41, 5236
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 164 - 296, 1116 - 1375
518 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 102, 3350 - 3351; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 276, 2596
519 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 425, 4657; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 455, 214(2535) & (2636)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2440, 16; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 86, 2322
520 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 3, s. 245, 815; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 666, 5278
Tergib ve Terhib: C. 4, s. 367, 8; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 284, 2184 - 2185
521 - Sahîh-i Müslim: C. 9, 326, 116(2026); Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 459, 14641
522 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 325, 112(2024) & 115; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 339, 1941
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 340, 3717; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 174, 3424
523 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 157, 2372; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 92, 5513
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 107, 7921; el Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 389, 9358
Müsnedi Ebî Ya'lâ Mavsilî: C. 5, s. 422, 3111; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 482, 7287
524 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 325, 113(2024); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 407, 2133
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 339, 1940; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 507, 2129
525 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 340, 1943; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 172, 3422
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 327, 117(2027) &120; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 306, 2951 - 2952
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 24, 6706
526 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 54, 48 - 49; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 121, 353
El Müsned (Ensar): C. 2, s. 272, 530 - 531; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 1, s. 111, 101 - 102
527 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 341, 1947; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 166, 11378
528 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 350, 3727; Şerhüs Sünne: C. 11, s. 375, 3039
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 330, 123(2028); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 341, 1945
529 - İhyâ-i Ulûmiddin (Arslan): C. 3, s. 291; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 464, 14659
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 428, 19594
530 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 64, 31; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 498, 310
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 61, 47; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 141, 122
531 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 343, 1951; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 375, 63(267)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 141, 122
532 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 389, 3761; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 316, 1907
Şuabil Îmân: C. 8, s. 6, 5421; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 486, 2519
533 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 13, 3260; Şuabil Îmân: C. 8, s. 8, 5423
534 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 284, 1848; C. 4, s. 186, 2468; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 47, 3292 - 3293
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5486, 13; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 382, 1849
535 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 322
536 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 402, 3773; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 16, 3263
Şuabil Îmân: C. 8, s. 36 - 115, 5461 - 5571
537 - Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 17, 21; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 318, 4920
Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 467, 412; Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 95, 231
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 415 - 417, 19543 - 19554
538 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 400, 3770; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 409, 244
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 120 - 132, 6549 - 6562
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 461, 26210
539 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 399, 3769; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 16, 3262
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5495, 25 - 26; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 308, 1890
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 391, 2085 & 2091; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 361, 2077
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 384, 1852; Ahkâm Hadîsleri: C. 2, s. 297, 497
540 - Nûr sûresi, âyet 61; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 487

541 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 487; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 17, 155
Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 4, s. 796; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5969
Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 7, s. 369
542 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 42, 3286; El Müstedrek: C. 2, s. 125, 2555
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 393, 3764; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 27, 5224
543 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 43, 3287; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 259, 7444
544 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 191, 9175 - 9174; Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 217, 7317
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 44, 213; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 39, 2045
545 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 397, 179(2059) - 181; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 303, 1880
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 8, 3254
546 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 394; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 320, 13236;
547 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 107, 3880; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 463, 3884
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): Cilt 5, s. 2272,16; C. 12, s. 5529, 72
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 278, 150(2045) - 151; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 127, 1814
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 84, 3331 - 3332
548 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 370, 14; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 654 - 666, 5252 - 5277
549 - Hallü'r Ruyûb fî Şifâi'l Kulûb: s. 103
550 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5504, 35; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 263, 1853
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 402, 187(2064) - 188; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 12, 3259
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 422, 2100; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 391, 3763
551 - Sahîh-i Müslim: C. 9, 321, 108(2022); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 322 - 341, 2025 - 2051
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5478, 3; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 379, 1846
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 322, 1918; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 406, 3777
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 18, 3265; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 266 - 268, 154 - 158
552 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 87, 5468; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 209, 5104
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 99, 7903
553 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 68, 5446; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 322, 2026 - 2027
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 398, 3767 - 3768; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 13, 5214
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 581, 1084; El Müstedrek: C. 4, s. 210, 7168
554 - Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 6, s. 310, 6872; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 73, 89(2734)
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 128, 1816; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 300, 1876
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 160, 1098 - 1099; Şerhüs Sünne: C. 11, s. 280, 2831
555 - El Müstedrek: C. 1, s. 687, 1903; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 19, 12345
Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 30 - 81, 4063 - 4166; Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 247, 5028
Şuabil Îmân: C. 6, s. 216 - 274, 4063 - 4166
556 - Tergib ve Terhib: C. 6, s. 249, 74; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 15, 17802
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 532, 9826; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 367, 1168
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 115; 780
557 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 312, 9633; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 286, 2464
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 457, 20997; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 241, 3189
El Ehâdîsül Muhtâra: C. 3, s. 123, 924
558 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 92, 5512; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 49, 3295
559 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 69, 3315; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 377, 3714
560 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 250 - 423, 2818 - 3366
561 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 135, 7976; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 263, 1424
562 - Câmi ul Mesânid ves Sünen: C. 5, s. 160, 6268; El Fevâid (Temmâm er Râzî): C. 1, s. 329, 842 - 843
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 264, 1425 - 1426; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 461
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 458, 2202 - 2203; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 136, 7977
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 32, 15; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 68, 200; Keşfül Estâr: C. 3, s. 334, 2877
563 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 115, 4236 - 4237; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 106, 3353;
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 426, 3353(6990); Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 293, 6451; C. 8, s. 38, 7889
564 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 349, 1913; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 119, 5305
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 295, 5891
565 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 482, 3853; Şuabil Îmân: C. 6, s. 332, 4285
566 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 1, s. 197, 368; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 13, s. 147, 236
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 123, 655; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 304, 1200

567 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 12, 1747; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 483, 3854
Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 325, 1772; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 107, 5296
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 291, 4319 & 4322
568 - Ahzâb sûresi, âyet 53; Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 2, s. 1462
569 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 52, 3298; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 586 - 588, 27432 - 27439
570 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 40, 3283; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 479, 3850
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 73, 3684
571 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 40, 3284; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 325, 2029
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 396, 1866; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 479, 3849
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 73, 3683
572 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 480, 3851; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 23, 5220
573 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 41, 3285; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 74, 3685
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 479, 3849
574 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 41
575 - Zâdul Meâd (İklim): C. 4, s. 437; Hilyetül Evliyâ: C. 6, s. 61; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 4, s. 469
576 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 215, 1; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 456, 14624
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 42, 14925
577 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 513, 6345; El Müstedrek: C. 4, s. 209, 5104
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 131, 9156; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 231, 7240
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 466, 4675; Mecmaul Bahreyn: C. 7, s. 64, 4047
578 - El Müstedrek: C. 4, s. 209 - 227, 5105 - 7227; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 182, 9153 & 9156
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 94, 23623; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 482, 2514
Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 235 - 271, 6084 - 6187
579 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 322, 8310; El Müstedrek: C. 4, s. 227, 7226
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 1, s. 421, 907; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 182, 9153
Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 235, 6083 - 6085; El Âdâb (Bekâ): s. 72, 84
580 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 384, 3756; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 5, 23358
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 449, 14603
581 - Şuabil Îmân: C. 11, s. 219, 8435; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5854
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 348, 8435
582 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 469, 5180 - 5181; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 269, 981
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 548, 33(2153) & 37(2154); Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 168, 1687
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 497 - 501, 1578 - 1582
583 - Nûr sûresi, âyet 27 - 28
584 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 499, 3707; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 178, 4065
585 - Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 23, 5393
586 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 477, 5186; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 628, 17624
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 589, 17663; Şerhüs Sünne: C. 12, s. 282, 3319
587 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 466, 5176 - 5177; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 441, 2852
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 445, 1081
588 - Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 252, 354; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 170, 90
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 127, 1042; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 445, 1081
589 - Nûr sûresi, âyet 58
590 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 482, 5192; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5964
591 - Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 351, 1; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 228, 7747
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 157, 13558; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 310, 4674
592 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 499, 3707; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 478, 3707/7101
593 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, 418
594 - Telhîsul Habîr: C. 1, s. 505, 442 - 443; El Müsned (Ensar): C. 4, s. 345, 365/1235
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 324, 3234 - 3235; Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 430, 887
595 - El Müsned (Ensar): C. 4, s. 344, 363/1233; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 544, 3140
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 291, 1460
596 - Nûr sûresi, âyet 31
597 - İslâmda Tesettür ve Zinâ: s. 203
598 - Mebsût (Gümüşev): C. 10, s. 274
599 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5875

600 - Nûr sûresi, âyet 31
601 - Ahzâb sûresi, âyet 53 - 55; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6576
602 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 382 & 388; Mebsût (Gümüşev): C. 10, s. 273
603 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 361, 1920; Mesâbîhüs Sünne: C. 2, s. 408, 2317
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 93, 4017; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 5, 3417
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 478 - 492, 2918 - 2945; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 8, s. 630, 3623
604 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 103, 551 - 552; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 153, 13540
Kenzul Ummâl: C. 16, s. 344 - 348 - 355, 44839 - 44841 - 44864 - 44903
El Kâmil fî Zuafâir Ricâl: C. 2, s. 75; Kitâbül Mecrûhîn: C. 1, s. 231
Nasbur Râye: C. 4, s. 248; Telhîsul Habîr: C. 3, s. 309, 1589
605 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 389, 662; C. 5, s. 365, 1922; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 152, 13539
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 303 - 628, 24225 - 25444
606 - Nûr sûresi, âyet 30
607 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 482, 2926; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 8, 2713
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 288, 2149
608 - Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 229, 1864; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 349, 4042
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 158, 10338
609 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 636, 20(2657) - 21; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 323, 2132
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 131, 16; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6189, 16
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 293, 2152 - 2153
610 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 190, 5; C. 5, s. 61 - 491, 48 - 3; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 85, 6709
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 506, 271; El Müstedrek: C. 4, s. 510, 8148
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 471, 12691
611 - Mebsût (Gümüşev): C. 4, s. 389
612 - Ahzâb sûresi, âyet 59; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 184 - 187
Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 11, s. 430; Keşşâf Tefsîri (TYEK): C. 5, s. 444
613 - Nûr sûresi, âyet 31; Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 2, s. 1224
614 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 134, 5789; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 323, 1176
El Âhâdü vel Mesânî: C. 6, s. 209, 3439
615 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 635, 5272; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 418, 7437
616 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 56, 4(5250); Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 17, s. 299, 8270
617 - Nûr sûresi, âyet 60; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 230; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 475
618 - Nisâ sûresi, âyet 23
619 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 94, 4018; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 385, 5574
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 8, s. 288, 9185; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 373, 1136
620 - Mebsût (Gümüşev): C. 10, s. 275
621 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 179, 4104; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 404, 7409
Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 319, 3218; C. 7, s. 138, 13496
622 - El Müsned (Ensar): C. 4, s. 357, 376/1246; Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 374, 654
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 504, 642; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 95, 11312
623 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 191, 4116; El Müstedrek: C. 4, s. 305, 7462
Mu'cemül Kebîr: C. 1, s. 160, 376; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 331, 3261
Ma'rifetüs Sünen: C. 2, s. 1013, 2577
624 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 106, 4031; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 453, 20986
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 515, 5114 - 5115; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 368, 2965
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 179, 8327
625 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 432, 2835; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 205, 1191
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 238, 7380; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 289, 503
626 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 173, 4098; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 52, 5751 - 5752
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 273, 8292
627 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 112, 95; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 69, 2292
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1. s. 104, 95; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 268, 56
El Müstedrek: C. 4, s. 679, 8617; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 466, 691
628 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 449, 35(5969); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 500, 7461
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 516, 125(2128); C. 11, s. 269, 52(2857)
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 382, 8650; C. 9, s. 280, 9643

629 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 532, 2745; Şerhüs Sünne: C. 12, s. 50, 3120
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 235, 5788; C. 8, s. 22, 7718
630 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 509, 2972; Şuabil Îmân: C. 8, s. 259, 5785
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 19, 2375
631 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 137, 4063; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 647, 5188 - 5189
El Müstedrek: C. 1, s. 69, 65; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 239, 5416
632 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 163, 4089; El Müstedrek: C. 4, s. 300, 7449
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 439, 17556; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 95, 5617
633 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 97, 4020; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 117, 1767
El Müstedrek: C. 4, s. 213, 7408; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 239, 5420 - 5421
634 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 242, 3560; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 357, 3557
635 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 444, 8604; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 262, 13051
Tergib ve Terhib: C. 4, s. 329, 28; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 1, s. 335; C. 3, 432
636 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 245, 1774; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 373, 3595
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 133, 4057
637 - El Câmiu's Sağîr (Bekâ): s. 529
638 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 369 & 371
639 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 309, 4223; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 282, 1845
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 636, 5160; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 299, 5488
640 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 59
641 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 642 - 664, 5175 & 5177 - 5251; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 312, 4225
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 278, 998; C. 12, s. 312, 5502
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 242 - 332, 281 - 418 - 419
642 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 516, 5(2067) - 4; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 346, 3723
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 671, 5266; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 166, 3414
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 338, 1939
643 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 623
644 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 320, 4232 & 4234; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 626, 5128 - 5129
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 274, 1826; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 623, 6606
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 297, 1406 - 1408
645 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 133
646 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 184, 7032; İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 379 - 380
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 146, 234; Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 172, 217
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 543, 19634; El Müstedrek: C. 4, s. 341 - 579, 7581 - 8358
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 363, 17335; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 295, 1759
Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 588, 19605; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 450, 6086
647 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 198, 7590; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 257, 667
Keşfül Estâr: C. 3, s. 404, 3054
648 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 269, 3508; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 447, 2140
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 604, 41(2187); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 513, 3879
649 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 355, 8425; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 276, 9631
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 265, 459; C. 4, s. 330, 3466
650 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 460, 5956; Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 57, 2846
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 1, s. 63; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 139, 4372
Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 3, s. 188, 4379
651 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 278, 15640; El Müstedrek: C. 4, s. 340, 7579 - 7580
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 269, 3509; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 153, 7195
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 9, s. 380, 10805
652 - El İstizkâr: C. 27, s. 9, 39985 nolu madde; Umdetül Kârî: C. 21, s. 396
653 - Amelil Yevm vel Leyl (İbnüs Sünnî): s. 107, 207; Şuabil Îmân: C. 6, s. 212, 4060
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 506, 7339; Keşfül Estâr: C. 3, s. 404, 3055
654 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 596, 3803; El Müstedrek: C. 1, s. 683, 1892
655 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 586, 6647; Amelil Yevm vel Leyl (İbnüs Sünnî): s. 107, 208
656 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 35, s. 219
657 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 626, 64(2200); El Müstedrek: C. 4, s. 336, 7565
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 522, 3886; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 461, 6094

658 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 7, s. 50, 1820; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 316, 5056
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5109, 36; C. 9, s. 4132, 430; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 26, 3624
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 153, 1772; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 236, 1772
659 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 748, 5393; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 351, 5082
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 161, 3808; Kitâbüt Da'vâtil Kebîr: C. 1, s. 49, 45
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 383, 22563; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 1, s. 395, 493
660 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 444, 2135; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 276, 3511
661 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 361, 1709; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 71, 2505
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 146, 1081
662 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 376, 1717; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 322, 12098
Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 107, 9262
663 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1904, 9; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 285, 1652
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 277, 164(1071) & 166
664 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 141, 2622; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 348, 2299
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 416, 1305
665 - Mebsût (Gümüşev): C. 30, s. 166 - 217; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 435, 4361 & 4368
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 502, 7542; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 43, 118
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 234, 416
666 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 7, s. 4751; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 5, s. 262
667 - Mâide sûresi, âyet 90
668 - Hadîslerle İslâm: C. 5, s. 227; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 368, 20973
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 633, 21014 - 21015
669 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 165, 4938; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 554, 3762
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 340, 6; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 628, 1269 - 1272
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 501 - 510, 19413 - 19414 - 19443
El Müstedrek: C. 1, s. 105, 160; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 181, 5872
670 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 11, 10(2260); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 165, 4939
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 554, 3763; Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 621, 20990
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 487, 22875
671 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 2450; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 624, 20994
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 535, 23032; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 355, 1104
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 364, 20953
672 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 151, 7; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 629, 19771
Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 193, 1785; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 26, 19741
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 5, s. 302, 8938 & 8840; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 118, 8147
673 - Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 629, 21006; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 143, 785
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 89, 13862 - 13863; el Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 42, 7240 - 7241
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 132, 413; Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 345, 6231
674 - Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 468, 19729; Şuabil Îmân (Ocak): C. 6, s. 380, 6086 - 6087
Şuabul Îmân : 8, s. 463, 6086 - 6087
675 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 8, s. 522; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 311
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 10, s. 5342; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 384, 6097
El Ehâdîsül Muhtâra: C. 2, s. 361, 744; Şuabil Îmân: C. 8, s. 467, 6097
676 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 149, 4927; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 382, 4744
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 655, 21047 - 21049; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 376, 21006 - 21008
677 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 149; Es Sünenül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 655, 21048
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 377, 21107; Şuabil Îmân (Ocak): C. 3, s. 382, 4746
678 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 346, 9824; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 113, 4039
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 45, 1892; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5649, 5
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 154, 6754
679 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 245, 4020; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 311, 3688 - 3689
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 160, 6758; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5649, 5
680 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 263, 1095; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 312, 1895
681 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 374 & 378
682 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 60, 48; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 322, 3329
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1. s. 63, 48; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 206, 45

Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 80, 107(1599) - 108; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 356, 2534
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 359, 1219 - 1220; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 200, 3984
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 325, 4431; C. 8, s. 854, 5676
683 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 345, 959; Tergib ve Tergib: C. 4 s. 38, 1
Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 434, 10401; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4. s. 1900, 5
684 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 299, 2637; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 498, 722
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 713, 5362 - 5363; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 253, 167 - 171
685 - Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 538, 2811; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 231, 2410
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 190, 1687 - 1688; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 667, 3561
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 502, 2513
686 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 318
687 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 938
688 - En'âm sûresi, âyet 151; İsrâ sûresi, âyet 31
689 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 440, 4165; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 7, 3479 - 3480
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 346, 15799 - 15800
690 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 1, s. 376
691 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 385, 4266 - 4273; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 334, 133(1438)
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 384, 1153; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 103, 8104
692 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 4, s. 391, 4278; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, 5291, 139
Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 329, 125(1438) - 127; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 98, 4352
693 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 363
694 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 364
695 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 302, 2158; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 295, 1139
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 225, 16927 - 16934; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 297, 2314
696 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 364; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 160, 6980 & 6983
697 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 11, 10(2680); Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 387, 1820 & 1822
Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 2, s. 607, 2462; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5712, 32
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 70, 1916; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 471, 3108 - 3109
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 548, 4265
698 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 221, 712816) & 78(2818); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 29, 2736
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 473, 4201; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 60, 348 - 350
699 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5713, 34; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 337, 1918
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 452, 9674; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 528, 6563
700 - Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 110, 10; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 5, s. 6; Hilyetül Evliya (Ocak): C. 1, s. 79
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 184, 2083; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 418, 3924
El Müstedrek: C. 3, s. 104, 4574; El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 107, 90
701 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 347 - 350, 3448 - 3450; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 368, 40
El Müstedrek: C. 1, s. 716, 1984; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 200, 22008
Müsnedil Bezzâr: C. 10, s. 110, 4172; C. 12, s. 18, 5385; Müsnedür Rûyânî: C. 1, s. 429, 656
702 - Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 295, 607; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 426, 15982
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 273, 1389; El Müstedrek: C. 3, s. 544, 5943
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 329, 3876; C. 7, s. 242, 7029; C. 9, s. 216, 9253; C. 17, s. 445, 17571
El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 268 - 269, 1023 - 1024; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 21, s. 345, 38891
703 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 330, 3877; Mu'cemül Kebîr: C. 18, s. 34, 58
704 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 332; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1624
705 - Günümüz Meselelerine Fetvâlar: C. 2, s. 253
706 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1594
707 - İbn-i Âbidîn: C. 10, s. 321
708 - Mebsût (Gümüşev): C. 15, s. 178
709 - Mebsût (Gümüşev): C. 23, s. 18
710 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 1062
711 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 610, 1250; Şuabil Îmân: C. 11, s. 121, 8271
Muvattâ' (Evkâf Vezâreti): C. 1, s. 311, 980; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 175, 20245
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 111, 1379; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 167, 151(2370)
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 487, 1410
712 - Nahl sûresi, âyet 123

713 - Bakara sûresi, âyet 135; Âl-i İmrân sûresi, âyet 67 - 95; Nisâ sûresi, âyet 125
En'âm sûresi, âyet 79 - 161; Nahl sûresi, âyet 120 - 123
714 - Hac sûresi, âyet 31; Beyyine sûresi, âyet 5
715 - Yûnus sûresi, âyet 105; Rûm sûresi, âyet 30; İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 683
716 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 299, 20597; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 563, 17566 - 17568
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 570, 17628 & 17631; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 48, 2697
Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 273, 7112 - 7113; C. 11, s. 233, 11590 - 12009
717 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 214, 3988; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 562, 17563
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 264, 8269; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 569, 17626
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 12, 6708; Mu'cemüs Sağîr: C. 2, s. 122, 891
718 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 606, 1246; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 341, 17455
719 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 71, 356; El Müstedrek: C. 3, s. 702, 6507
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 10, 9835; C. 10, s. 317, 19224
720 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 569, 17627; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 503, 5325
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 563, 17564; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 13, s. 350, 7433
721 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 355, 49(257) - 50; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 271, 4198
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 471, 2904; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 474, 292
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 32, 9 & 11; C. 7, s. 586, 5011 - 5012
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5925, 105 - 107
722 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, 363; El Müsned (Ensar): C. 1, s. 3
723 - El Hasâisül Kübrâ: C. 1, s. 118
724 - Zâdül Meâd (İklim): C. 1, s. 69
725 - Mu'cemü's Sağîr (Mutlu): C. 2, s. 342, 646; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 188, 6148
Mu'cemüs Sağîr: C. 2, s. 145, 936; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 5, s. 232, 1864
Târihi Dımaşk: C. 3, s. 410 - 414, 762 & 766; Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 1, s. 85
Delâilün Nübüvve (Ebî Nuaym): C. 1, s. 154; 91 - 92
726 - Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 70, 5821; Târihi Dımaşk: C. 3, s. 410
Delâilün Nübüvve (Ebî Nuaym): C. 1, s. 154, 93
727 - Et Temhîd: C. 21, s. 61; El İstîâb: C. 1, s. 38; Kitâbüs Sigât: C. 1, s. 42
728 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 253; Zâdül Meâd (İklim): C. 1, s. 69 - 81
İbn-i Âbidîn: C. 17, s. 302 & 304; El İlelil Mütenâhiye: C. 1, s. 172, 264
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 85, 13852 - 13853
729 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 26, 1881; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 280, 1979
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 319, 4420; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5593, 41
730 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 38, 2548; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 4, s. 200, 2545
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 143, 2545
731 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 42, 2551; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 98, 1376
732 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 57, 2562; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 235, 1760 - 1761
733 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 361, 56(261); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 1, s. 100, 53
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 472, 2905; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 475, 293
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 586, 5008 & 5010; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 171, 685
734 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 475, (849); Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 475, (849)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 865, 21; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 2, s. 133, 2560
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 173, 1761; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 33, 1232 - 1234
735 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 494; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 226
736 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 370, 6069; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 167, 26174
El Âdâb (Bekâ): s. 396, 694; Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 32, 73
737 - Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 34, 14; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 275, 4200
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 476, 295; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 356, 51(258)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 473, 2906 - 2907; Şuabul Îmân (Ocak): C. 3, s. 463, 2513
738 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 619, 1258
739 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 474, 2909; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 290, 5477
Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 33, 13; C. 8, s. 587, 5013
740 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 360, 54(259); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 110, 1955
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5926, 108; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 34, 15
741 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 474, 2911; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 347, 6017

Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 459, 1054 & 1059; Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 515, 431
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 156, 2279; Şuabil Îmân: C. 8, s. 415, 6017
742 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 8, s. 537 - 545, 8831 - 8853; el Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 220, 8251
Mu’cemül Kebîr: C. 12, s. 211, 12920; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 7, 6012
Feyzül Kadîr: C. 6, s. 14, 8251; İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 498
743 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 259, 4188 - 4189; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 651, 5203
744 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 234, 4163; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 651, 5201 - 5202
745 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 257, 4184 & 4187
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 589 - 650, 5021 - 5028 - 5029 - 5197 & 5200
746 - Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc: C. 9, s. 381, 5524 & 5527; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 419, 3638
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 588 - 649, 5018 - 5019 - 5193 & 5196; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 7, s. 503, 2892
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 100 - 168 - 204 - 287, 4973 - 4974 - 5356 - 5548 - 5550 - 5989 - 5990
Müsnedil Bezzâr: C. 12, s. 237, 5972 & 5974; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 5939, 131 - 132
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 266, 4193 - 4194; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 502, 113(2120)
747 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 266, 4195; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 587, 5016
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 318, 5508; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 202, 4427
748 - Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 588, 5017; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 154, 917 - 918
749 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 476, 80(2103); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3272, 129; C. 13, s. 5930, 114
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 278, 4203; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 595, 5037 & 5040
750 - İbni Âbidîn: C. 15, s. 492 - 498; C. 17, s. 314; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 111
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 1, s. 223; C. 4, s. 372
751 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 474, 79(2102); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 596, 5044
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 280, 4204; Şuabil Îmân: C. 8, s. 400, 5995
752 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 222, 4002; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 246, 4174
Kitâbüs Sünen (Bekâ): s. 161, 182; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 463, 1001
753 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 477, 2649; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 245, 4173
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 488, 2936; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 614, 5093
754 - Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 902; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 2, s. 564
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 482, 14728; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 6, s. 662, 19490
755 - Fetavâyı Hindiyye: C. 12, s. 134
756 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 509, 119(2124) - 115(2122) - 117(2123)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 239, 4168; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 604, 5063 & 5065
Sahîh-i Buhârî (Ötülen): C. 13, s. 5946 & 5948 - 5950 & 5951 - 5953, 143 & 148 - 150 & 152 - 158
757 - Kitâbul Âsâr (Kayıhan): C. 2, s. 465, 1065
758 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 242, 4171; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 630
759 - Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 384, 661; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 565, 74(338)
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 491, 2944
760 - El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 30, 8275; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 261, 8258
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 254 - 256, 1516 - 1520; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 390, 7379
761 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 37, 3821; El Müstedrek: C. 4, s. 426, 7860
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 496, 2952; Sünen-i Nesâî: C. 1, s. 253, 400
762 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 541, 3749; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 497, 2953
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 86, 4009
763 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 388, 7375; El Müstedrek: C. 4, s. 426, 7859
Mu’cemül Kebîr: C. 11, s. 27, 10932; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 290, 1116 - 1117
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 504, 14805; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 11, s. 68, 61
764 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 497, 2954; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 86, 4010
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 542, 3750; El Müstedrek: C. 4, s. 426, 7861
765 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 87, 4011; Şuabil Îmân: C. 10, s. 207, 7385
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 541, 3748; Mu’cemül Kebîr: C. 14, s. 96, 14712
766 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi C. 14, s. 303; İbn-i Âbidîn: C. 14, s. 135 - 136
767 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 93, 4017; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 478, 2918
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 361, 1920; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 5, 3417
768 - Nisâ sûresi, âyet 31
769 - Necm sûresi, âyet 32; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 16, s. 466
770 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 367, 143(87); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 351, 1964

Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 68, 1148
771 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 100, 6882; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 92, 3245
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 380, 3606; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 199, 7994
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 4, s. 351
772 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 105, 2; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 516, 20799
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 46, 3818; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 261, 10500
773 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 19, 3702; Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 10, s. 405, 11854
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 300, 282; C. 7, s. 46 - 101, 6759 - 6885
774 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 58, 2771; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6415, 79
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 212 - 288, 4207 - 4314; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 398, 4202
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 516, 20798; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 1, s. 351, 451 - 452
775 - Nisâ sûresi, âyet 48 - 116; Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 282 - 318
776 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 71, 2874 - 2875; El Müstedrek: C. 1, s. 16, 197
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 721, 3652; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 224, 1172
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 367, 145(89) - 144(88)
777 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 95, 33; C. 6, s. 45, 40; El Müstedrek: C. 2, s. 348, 3207
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 501, 17669; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 376, 3674
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 526, 19496
778 - Yûsuf sûresi, âyet 87
779 - A'râf sûresi, âyet 99; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 7, s. 413; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 10, s. 522 - 524
780 - Hicr sûresi, âyet 56
781 - Zümer sûresi, âyet 9; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 15, s. 145
782 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 443, 3552; Şuabil Îmân: C. 9, s. 374, 6809
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 210, 930; C. 7, s. 27, 2787
783 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 105, 2 - 3; Şuabil Îmân: C. 9, s. 406, 6881
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 46, 3818; C. 16, s. 433, 22707
Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 165, 5872; C. 10, s. 261, 10500
784 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1372; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 393, 380
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 112 - 479, 6541 - 7041; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 133, 1055
Şuabil Îmân: C. 9, s. 389, 6844
785 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 354, 134(82); Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 395, 1078 - 1080
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 457, 4678; Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 54, 1236
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 377, 2751 & 2753
786 - Enfâl sûresi, âyet 16
787 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2820, 228; El Müstedrek: C. 2, s. 96, 2468
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 358, 20(1742); Şuabil Îmân: C. 6, s. 156, 3999
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 186, 2631; Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 289, 3358
788 - İsrâ sûresi, âyet 23
789 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 18, 9(2551) - 10; El Edebül Müfred (Tahlil): C. 1, s. 41, 21
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 192, 1888; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 270, 1888
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 189, 908; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 17, 8994
790 - Hac sûresi, âyet 30; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 186, 3599
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 149, 2402; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 471, 2372
791 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 492, 220(138) & 222; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 405, 1285
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 173, 3243; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 385, 2323
792 - Nisâ sûresi, âyet 93
793 - Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 121, 3975 & 3977; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 259, 2619
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 11, 1414 - 1415
794 - Bakara sûresi, âyet 275; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 582; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 6, s. 5
795 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 79, 106(1598); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 360, 1221
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 332, 3333; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 304, 2277
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 606, 5071 & 5073
796 - Mâide sûresi, âyet 38
797 - Bakara sûresi, âyet 88
798 - Nisâ sûresi, âyet 10
799 - Furkân sûresi, âyet 68

800 - İsrâ sûresi, âyet 32
801 - Furkân sûresi, âyet 68; Sünen-i Ebu Davud: C. 9, 104, 2310; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 262, 4415
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4174, 4; C. 13, s. 5997, 30; C. 14, s. 6714, 1
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 138, 141(86) - 142; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 360, 888 - 889
802 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 4730
Kitâbül Vera': s. 94, 137; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 179, 8030
803 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 64, 4; El Müstedrek: C. 4, s. 507, 8135
Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 234, 8497; Şuabil Îmân: C. 7, s. 330, 5089
804 - Nûr sûresi, âyet 4; Ahkâmul Kur'ân (el Cessâs): C. 7, s. 489; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 274 - 330
805 - Nûr sûresi, âyet 23
806 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 473, 4689; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 382, 2760
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 304, 100(57) - 104(57); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 391, 2112
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 508, 4841 & 4843; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 143, 3936
807 - El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 325, 6180; Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 78, 56
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 419, 6180; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 334, 7340
El Müstedrek: C. 4, s. 256, 7315; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 408, 5556
808 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 170; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 343, 1782
El Metâlibül Âliye: C. 8, s. 630, 1813; İthâfül Hıyaratül Mehere: C. 5, s. 449, 5152
Câmi ul Mesânid ves Sünen: C. 6, s. 64, 7289
809 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 13 - 162, 15 - 37; El Müstedrek: C. 4, s. 256, 7314
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 165, 5346; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 515, 19461
810 - Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 30, 30; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 508, 6137
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 49 - 260, 11049 - 11720
Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 178, 31; İthâfül Hıyaratül Mehere: C. 1, s. 163, 181
811 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 159, 90; C. 10, s. 247, 4022; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 163, 872
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 493, 9752; El Müstedrek: C. 1, s. 675, 1865
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 291 - 299, 22286 - 22312; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 6, 3418
812 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 135
813 - Nisâ sûresi, âyet 17 - 18
814 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 131, 3765; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 530, 4253
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 319, 6160; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 394, 628
Şuabil Îmân: C. 9, s. 281, 6661; Müsnedi İbnül Ca'd: C. 2, s. 1173, 3529
815 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1602; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 44, 3749
El Müstedrek: C. 4, s. 393, 7753; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 93, 11178
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 530, 1399; Şerhüs Sünne: C. 5, s. 76, 11293
816 - Nisâ sûresi, âyet 18
817 - En'âm sûresi, âyet 158; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 7, s. 248
818 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 309, 4068; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 448, 4312
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 63, 248(157); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 307, 2123
819 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 210, 249(158); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 92, 3072
Müsnedi Ebî Avvâne: C. 1, s. 100, 318; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 21, s. 266, 38751
820 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 290; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 275
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 416, 17511; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 190, 8937
821 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 290; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 6, s. 2878
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 276; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 21, s. 267 - 271, 38754 - 33764
822 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 5, s. 290
823 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2268, 10; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 137, 11448
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 508, 10521
824 - Tahrîm sûresi, âyet 8
825 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 656, 6634 & 6636; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 14, s. 541
El Müstedrek: C. 2, s. 582, 3830; Musannef Abdurrezzâk: C. 19, s. 152, 35632
826 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 71, 6808; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 197, 4264
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 658, 6637; Şuabil Îmân: C. 9, s. 265, 6637
827 - Bülûğ ül Merâm: C. 4, s. 35, 1248/1045; Muvattâ' (Konya): s. 673, 1519
El Müstedrek: C. 4, s. 373 - 538, 7696 - 8238; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 113, 12
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 572 - 565, 17600 - 17574; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 369, 13515

828 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 142; Umdetül Kârî Şerhi Sahîhil Buhârî: C. 12, s. 286
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 354, 561; C. 18, s. 334, 18369; C. 18, s. 353, 18401
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 37, 43; El Müstedrek, C. 4, s. 438, 3695; C. 5, s. 38, 8778
El Müsned (Dârul Hadid): C. 12, s. 427, 15984; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 265, 8593
829 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 92, 48(30) & 51
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6212, 39; C. 14, s. 6422, 87
830 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 176 - 187, 21939 - 21972
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 236, 4239; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 141, 2945
831 - Talâk sûresi, âyet 2; Nisâ sûresi, âyet 135
832 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 173, 26 - 27(988) - 28; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 61, 1784 & 1786
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 289, 1658; Sünen-i Nesâî: C. 10, s. 40 - 44, 2447 - 2449
833 - Hadîslerle İslâm: C. 4, s. 422
834 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 252, 2; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 117, 1212
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 215, 7311; Mecmaul Bahreyn: C. 1, s. 338, 418
835 - Nûr sûresi, âyet 31
836 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 526, 4250; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 59, 6780
Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 185, 10281; Şuabil Îmân: C. 9, s. 362, 6780
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 259, 20561 & 20563
837 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 146, 56(2770); El Müstedrek: C. 4, s. 373, 7694
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 13, 4212; C. 16, s. 13, 7099
838 - El Müstedrek: C. 1, s. 699, 1936; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 162, 3810
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 14, 1517
839 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 332, 2141; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 784, 5487
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6244, 2; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 623 - 626, 617 - 620
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 67, 3872; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 333, 5070
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 19, 3615; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 213 - 308, 933 - 1035
840 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 498, (3820)7144; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 609, 3820
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 479 - 519 - 624, 24861 - 25000 - 25427
Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 731, 1336; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 3, s. 122, 1637

İslâm Ahlâkı

Ahlâk ve Ahlâkın Mâhiyeti, Niteliği

1 - Ahlâk (أخلاق) kelimesi, hulk (خلق) kelimesinin çoğuludur. Hulk, insanın doğuştan veyâ sonradan kazandığı iyi veyâ kötü davranış ve hareketler, durumlar demektir. Huy diye de tanımladığımız bu özellik ve davranış biçiminden hayırlı ya da hayırsız bir sonuç elde edilir. Bu açıdan ahlâki özellikler güzel ve çirkin diye ikiye ayrılır.

Şöyle ki, güzel huylara ve bunların güzel sonuçlarına ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamîde, mehâsin-i ahlâk, mekârim-i ahlâk yâni kısaca güzel ahlâk, güzel huylar adı verilir. Aksine çirkin huylara ve bunların sonuçlarına da ahlâk-ı kabîha, ahlâk-ı zemîme, mesâvî-i ahlâk, rezâil-i ahlâk yâni kısaca kötü ahlâk, çirkin huylar denilir.

Meselâ: Edepli olmak, alçak gönüllü olmak, cömert olmak güzel huyların bir sonucudur. Eğlenceye düşkünlük, kibirli olmak, cimrilik de birer çirkin huy sonucudur.

İşte bütün bu huylardan ve bunların sonuçlarından bahseden ilme ahlâk ilmi denilmektedir.

Ahlâk İlminin Kısımları

2 - Ahlâk ilmi, nazarî ve amelî ahlâk diye iki kısma ayrılır.

Nazarî yâni teorik ahlâk; ahlâk esaslarına ve kânunlarına âit görüşleri ve fikirleri gösterir. Amelî yâni teoride kalmayıp pratikte uygulanan ahlâk; ahlâkla ilgili görevlerin nelerden ibâret olduğunu, nelerden meydana geldiğini bildirir.

İnsanlar, hayatlarındaki uygulama bakımından nazarî dediğimiz teorik ahlâktan çok, amelî denilen uygulanan, yaşanan ahlâka ihtiyaç duyarlar.

Felsefecilerin bir kısmı, ahlâk esaslarını lezzete, zevke, maddî menfaate, kalbin duygularına veyâ görev ve olgunluk duygusuna dayandırmak istemişlerdir. Oysaki bunlardan hiçbiri ahlâk için yeterli bir dayanak olamaz. Bunlara dayanan ahlâk ile ilgili fikir ve düşünceler, insanların bu konudaki ihtiyaçlarını karşılayamaz. Ancak hakk bir din ile bağlantısı olan, ilkeleri hakk dîne dayanan ve bu sebeple ilâhî bir özelliği olan bir ahlâk fikri, insanın mânevî ihtiyaçlarını karşılar ve yükselmesine yeterli olur. İşte, yüce Allâh'a hamd olsun bizler, İslâm dîni sâyesinde böyle yüksek bir ahlâk fikrine, bir ahlâk düşüncesine sâhip bulunmaktayız.

Ahlâkın Önemi

3 * İslâm dîni, ahlâka çok büyük bir kıymet ve önem vermiştir. Aslında İslâm, bir ahlâk ve fazîlet, bir hikmet dînidir. Öyle ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلاَقِ

= **Ben, ancak iyi** (, güzel) **ahlâkı tamamlamak için gönderildim** [1] buyurmuştur.

İslâmda, insanların mânevî kıymetleri, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

= **Mü'minlerin îmân bakımından en olgun olanları, ahlâk bakımından** (da) **en güzel olanlarıdır** [2] hadîsine göre sâhip oldukları ahlâk ile uygunluk gösterir. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعِفَّةَ وَالْأَمَانَةَ وَحُسْنُ الْخُلُقِ وَالرِّضَا بِالْقَدَرِ

(; Allâhım! Senden sağlık, iffet, emânet, güzel ahlâk ve kadere rızâ dilerim.) [3]

Ahlâkın Değişip Güzelleşebileceği

4 * İnsanların ahlâkı değişebilir. Çirkin huyları güzel huylara çevirmeğe tehzîb-i ahlâk yâni ahlâkı düzeltme, güzelleştirme denir. Ahlâkın değişmesi, güzelleşmesi mümkündür. Eğer mümkün olmasaydı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اَللَّهُمَّ كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي

(; Allâhım! Beni güzel yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelleştir) [4] diye duâ etmez ve şöyle buyurmazdı:

بِبَيْتٍ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ

= **Huyunu güzelleştiren kimse için de cennetin en yüksek yerinden bir köşk** (verilmesine) **kefilim.** [5]

Nefisleri ile mücâdele eden çok kimselerin başarıya ulaşarak çok güzel huylar kazandıkları her zaman görülmektedir. Nefis terbiyesi hayvanları, otları, çiçekleri ve hattâ taşları etkileyip dururken, insanları etkilemez mi? *Huy canın altındadır. Can çıkmadıkça huy çıkmaz* sözü, her yönü ile doğru değildir. Bâzı huyları değiştirmek güç, fakat imkânsız değildir. Tedâvi ile bâzı hastalıklar etkisiz hâle geldiği gibi terbiye ve mücâdele ile de bâzı huylar, hiç olmazsa etkisini gösteremez bir duruma gelir, güzel huyların karşısında siner kalır.

Görevler ve Görevlerin Mâhiyetleri, Esasları ve Kısımları

5 - Vazîfe, görev; yapılması dînen zorunlu olan veyâ tavsiye edilen herhangi bir hayır, bir fazîlet ve erdem, güzel bir şey demektir. Bu tanıma göre görevler iki türlüdür.

Biri; dince zorunlu olan namaz, oruç, zekât gibi görevlerdir ki, bunları yapmamak mutlaka azâbı ve sorumluluğu gerektirir.

Diğer kısım ise dînen her durumda zorunlu olmamakla berâber yapılması istenilen ve tavsiye edilen ahlâkî birtakım görevlerdir ki, bunlara uyulması bir erdemdir ve iyi bir hâldir. İnsanın sevâba kavuşmasına ve övülmesine sebep olur. Bunların yapılmaması bir eksiklik olmakla berâber mutlaka bir sorguyu ve sonucunda azâbı gerektirmez; kılınan nâfile namazlar, fakirlere verilen nâfile sadakalar, insanlara karşı yapılan güzel ve kibar davranışlar gibi.

6 - İnsanlara âit bütün görevler, İslâm dîninin çerçevesi içinde bulunmaktadır. Bu bölümde en fazla ahlâk ile ilgili, insanın olgunlaşmasına yarayan ve kendi irâdesi ile seçip uygulayacağı görevlerden bahsedilecektir.

7 - Görevler, diğer bir açıdan da birkaç kısma ayrılmaktadır.

Şöyle ki, görevler ya sâdece yüce Allah için veyâ insanın kendine veyâ âilesine karşı veyâhut da topluma karşı yapılır. Bu açıdan görevler, ilâhî; yüce Allah ile ilgili, şahsî; insanın kendisi ile ilgili, âilevî; âilesi ile ilgili ve ictimâî; toplum ile ilgili kısımlarına ayrılır.

İlâhî; Yüce Allah İle İlgili Görevler

8 - Her akıl sâhibi ve bulûğ çağına ermiş kimse, yüce Allâh'ı bilip O'na kullukta bulunmakla yükümlüdür. Bir insan için bu kulluktan daha büyük bir nîmet ve şeref olamaz. Biz önce büyük yaratanımızın varlığını, birliğini, kudret ve büyüklüğünü, kutsal emir ve yasaklarını bilir ve doğru olduğunu kabul ederiz. Bunlar bizim itikâdî yâni inanmak, îmân

etmek zorunda olduğumuz görevlerimizdir. Sonra da namaz, oruç, zekât ve hac gibi sâdece beden ile ilgili veyâ sâdece mal, para ile ilgili veyâ hem beden, hem de mal, para ile ilgili olan ibâdetlerle yükümlü bulunduğumuzu bilir ve bunları seve seve yapar, mânevî bir haz ve büyük zevk duyarız. Bunlar da bizim kendi fiillerimizle yaptığımız görevlerimizdir.

9 * İslâm yurdunu koruma ve savunma da ilâhî bir görev demektir. Cihad, İslâm yurdunu koruma görevi bâzen farz-ı kifâye, bâzen da farz-ı ayın olur. Kesin bir zarûret bulunmadığı hâlde, İslâm ordusuna katılmakla cihada, İslâm yurdunu korumaya gönüllü olarak katılmak ilâhî ve vatan ile ilgili bir ahlâk görevidir.

إِنَّ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ

= **Şüphesiz cennetin kapıları, kılıçların gölgesi altındadır**. [6] Yâni yüce Allah yolunda cihad etmenin karşılığı cennettir.

Dîne ve İslâm varlığına hizmetten daha büyük ne olabilir? Cihadın fazîletini anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ

= **Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad ediniz**. [7]

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يُجَاهِدُ بِسَيْفِهِ وَلِسَانِهِ

= **Mü'min kılıcı** (ile de)**, dili ile** (de) **cihad eder.** [8]

مَوْقِفُ سَاعَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ قِيَامُ لَيْلَةِ الْقَدْرِ عِنْدَ الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ

= **Allah yolunda** (savaşta) **bir saat durmak, Kadir gecesini Hacerul Esved'in yanında ihyâ etmekten** (, ibâdetle değerlendirmekten) **daha hayırlıdır** [9] buyurmuşlardır.

Bu sebeple yüce Allah yolunda cihad, beden ile olacağı gibi para ve dil ile de olur.

İşte bütün bunlar, İslâmda askerliğin, dîne ve İslâm yurduna hizmetin ne kadar kıymetli olduğunu göstermeye yeterlidir.

10 * Nefs, nefis; insanın kendi özü, canı, rûhu, benliği demektir. Nefis ile mücâdele de büyük bir cihaddır. Bu sebeple, çok önemli ilâhî bir görevdir. İslâmiyetin verdiği bir terbiye içerisinde nefsini korumayan kimse, ne kendine ne de İslâm yurduna gereği gibi hizmet edemez. Yüksek fedâkârlıklar, yüksek bir İslâm terbiyesi sâyesinde meydana gelir. Buna dünyâ târihi şâhittir. Bu sebeple, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) nefis ile mücâdeleye işâret olmak üzere:

اَلْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ

= **Mücâhit, Allâh'a** (, yüce Allâh'ın emir ve yasaklarına) **itâat** (etme) **konusunda nefsi ile cihad edendir** [10] buyurmuşlardır.

Bir gazveden (; Tebük gazvesi) dönüşte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem, sahâbeye): **Küçük cihaddan büyük cihada hoş geldiniz** *buyurdu. (Sahâbe:)* Ey Allâh'ın Resûlü! Büyük cihad nedir *dediler. (Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Kulun, hevâ** (ve hevesi) **ile mücâhede etmesidir** (; nefsin gayrimeşrû arzuları ile mücâdele etmesi, savaşmasıdır) *buyurdular.* [11]

اَللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو فَلاَ تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ

[; Ey Allâhım! Senin rahmetini umuyorum. Beni, göz açıp kapayıncaya kadar (bile olsa) nefsim(l)e (baş başa, yalnız) bırakma.] [12]

11 - Bir kısım nâfile ibâdetler de birer ilâhî görevdir. Meselâ: Biz, yüce Allâh'ın

rızâsını kazanmak için nâfile namaz kılar, oruç tutarız. Kalplerimizin nurlanması, nur ile dolması için zaman zaman Kur'ân okur, her şeyden yüce olan yaratıcımızın kutsal isimlerini anarız; anlayışlı ve uyanık bir rûha sâhip olmak için büyük yaratıcımızın yüce kudretini ve eserlerindeki yüksekliği düşünürüz. İşte bütün bunlar, birer ilâhî görevdir.

Kişinin Kendisi İle İlgili Görevler

12 * İnsanların kendi nefislerine karşı da birtakım görevleri vardır. Bu görevlerin bir kısmı bedenlerine, bir kısmı da ruhlarına âittir ve başlıcaları şunlardır:

a) Beden terbiyesi: Her insanın temizliğe dikkat ederek güçlü bir bedene sâhip olması gereklidir. Bir hadîste Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ

= **Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve Allâh'a daha sevimlidir. Her ikisinde de hayır vardır** [13] buyurmuştur.

b) Sağlığı korumak: Sağlık büyük bir nîmettir. Bu sebeple sağlığa zararlı şeylerden kaçınmak ve gerektiğinde tedâviye önem vermek gerekir. Sağlığı korumakla ilgili olarak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

= **İki nîmet vardır ki, insanların çoğu bu nîmetler**(in kıymetini bilme, onları değerlendirme konusun)**da aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit.** [14]

مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ دَاءً إِلاَّ أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً

= **Allah, verdiği herhangi bir derdin devâsını** (, şifâsını) **da verir.** [15]

لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإِذْنِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

= **Her derdin bir devâsı** (, ilâcı) **vardır. Derdin devâsına** (, ilâcına) **rastlanırsa yüce Allâh'ın izni ile** (o dert, o hastalık) **düzelir** (, iyileşir) [16] buyurmuştur.

c) Vücûda zarar verecek perhizden, yemeği içmeyi terk etmekten kaçınmak: İslâm dîninde ruhbânlık yâni toplumdan ayrılıp yalnız başına ibâdetle uğraşmak, dünyâ zevk ve lezzetlerini terk etmek yoktur. Geceli gündüzlü aç durmak, helâl şeyleri tamâmı ile nefsine yasaklamak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in aşağıdaki ifâdeleri ile câiz değildir.

إِنِّى لَمْ أُومَرْ بِالرَّهْبَانِيَّةِ

= **Ben ruhbâniyyet** (; ruhbânlar gibi yaşamak) **ile emir olunmadım.** [17]

إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ بِالْيَهُودِيَّةِ وَلاَ بِالنَّصْرَانِيَّةِ وَلَكِنِّي بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ

= **Ben yahûdilik ve hıristiyanlık**(taki gibi ruhbânlık)**la değil, kolay olan** (ve Allâh'ın birliği esâsına dayanan) **Hanif dîni ile gönderildim.** [18]

Senin üzerinde Rabbinin bir hakkı vardır, nefsinin de hakkı vardır, âilenin de hakkı vardır, vücûdunun da bir hakkı vardır, (hattâ misâfirinin bile hakkı vardır). Bu sebeple her hak sâhibine (gereği gibi davranıp, onun) hakkını vermelisin. (Gerektiğinde yemek ye, oruç tut, namaz kıl, uyu, âilen ile de ilgilen.) [19]

Dînimizin emrettiği ibâdetler, perhiz denilebilecek şekilde bâzı yemeklerin az yenilmesi veyâ hiç yenilmemesi normal olup, hayâtın devâmına ve gelişmesine çok fazla elverişlidir. Bunlara aykırı olarak yapılan hayâtın bâzı lezzetlerinden kaçınmak, hayâtı ters

yönden etkileyip gevşeklik getireceği için câiz olmaz.

وَاللّٰهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلّٰهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

= **Vallâhi sizin** (içinizde) **Allah'tan en çok korkanınız ve** (yasaklardan) **en çok sakınanınız benim. Bununla birlikte ben** (bâzı günler) **oruç tutarım,** (bâzı günler) **tutmam**. (Gecenin bir kısmında) **namaz kılar,** (bir kısmında da) **uyurum. Kadınlarla da evlenirim.** (İşte benim sünnetim, benim yolum budur). **Her kim benim bu yolum**(dan gitmez, buna uymaz ve on)**dan yüz çevirirse** (, terk ederse)**, ben**(im sünnetime, benim yoluma uyanlar)**dan değildir.** [20]

d) Vücûdu yıpratacak şeylerden sakınmak: İslâmda içki haramdır. Herhangi bir organı kesin bir gerekçe bulunmaksızın kesmek haramdır. İntihar denilen cinâyet de haramdır. Çünkü bunları yapmak, yüce Allâh'ın insanlara ikrâm ve emânet ettiği hayâta suikast demektir. Bu sebeple bu gibi haram şeylerden kaçınmak kişinin kendisi ile ilgili görevlerden bir kısmıdır. Aksi durumda insan birçok pişmanlıklardan kurtulamaz.

e) İrâdeyi kuvvetlendirmek: İrâde bir şeyi yapmak isteme, dileme, yapmak istenilen şeye doğru yönelme ve onu arzulama demektir. İnsan, sağlam bir irâde sâhibi olmalıdır. Faydalı şeyleri öğrenip yapmalı, faydasız şeyleri de sırf başkalarına benzeme, onlara özenme hevesi ile yapmamalıdır. İnsan bir inanca ve bir huya sâhip olmalıdır. Hakkı kabul etmeli, haksız ve zararlı olan bir şeyi de herhangi bir fayda düşüncesi ile haklı ve doğru göstermeye çalışmamalıdır.

f) Aklı ve zihni ilim, irfân nurları ile aydınlatmak, kalpte yararlı ve yüksek duyguları uyandırmak: İslâmda ilim ve mârifet kazanmak çok önemli bir görevdir. İnsan aklını iyi yönde kullanarak yaşamalı ve devamlı gerçeklerin ardından koşmalıdır. Yanlış düşüncelerden, aldatıcı sözlerden, zararlı örf ve âdetlerden, sapık inançlardan kaçınmalıdır.

Aklın önemini anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

قِوَامُ الْمَرْءِ عَقْلُهُ وَلاَ دِينَ لِمَنْ لاَ عَقْلَ لَهُ

= **Kişiyi ayakta tutan** (, dayanacağı şey) **aklıdır. Aklı olmayanın dînî** (açıdan sorumluluğu) **da yoktur** [21] buyurmuştur.

Âile İle İlgili Görevler

13 * Âile hayâtı, toplum varlığının başlangıcıdır. İslâmda âile kurumuna çok önem verilmiştir. Âile fertleri, başta koca ile hanımından ve bunların çocuklarından meydana gelir. Bunların karşılıklı görevleri vardır.

Âile fertlerinin, âile bireylerinin görevlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz: Evin erkeğinin, kocanın görevleri; evin hanımının, kadının görevleri; çocukların ebeveynlerine; anne ve babalarına karşı görevleri, anne ve babanın çocuklarına karşı görevleri ve kardeşlerin birbirlerine karşı görevleri.

14 * Kocanın başlıca görevleri: Hanımı ile güzel geçinmek, onu korumak, onun nafakasını yâni geçinmesi için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak, kendisine sadâkatten ayrılmamaktır. Kocanın bu konudaki görevlerinden bir kısmını anlatmak üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

خِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ

= **Sizin hayırlılarınız, kadınları** (, eşleri) **için de hayırlı olanlarınızdır**. [22]

فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ

= **Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz onları Allâh'ın emâneti ile** (; Allâh'a verdiğiniz söz karşılığında Allâh'ın emânetine uymak üzere) **aldınız ve onları Allâh'ın kelimesi** (; Allâh'ın emri ve nikâh akdi) **ile kendinize helâl kıldınız.** [23]

Kadınlara karşı sadâkatli olmak konusunda ise:

عِفُّوا تَعِفُّ نِسَاؤُكُمْ وَبِرُّوا آبَاءَكُمْ تَبَرَّكُمْ أَبْنَاؤُكُمْ

= **İffetli olunuz ki, kadınlarınız** (, eşleriniz) **de iffetli olsun; anne babanıza iyilik ediniz ki, çocuklarınız da size iyilik etsin** [24] buyurmuştur.

15 * Kadınların başlıca görevleri: İslâm dînine göre evin reîsi, evin yönetiminden sorumlu olan kişi, şu âyetin hükmüne göre kocadır, evin erkeğidir: ***Erkekler, kadınlar üzerine kavvâmdırlar*** *(; hâkimdirler; ilim, güç ve kuvvet yönünden yönetmeğe yetkilidirler; erkekler kadınların nafakalarını sağlar, onları gereği gibi korurlar).* [25] Bu sebeple kadın, kocasının dîne uygun olan emirlerini tutmalı, onun nâmus ve şerefini korumalı, bulunduğu durumla yetinmeli, israf etmekten kaçınmalı, evinin hanımı olacak bir şekilde bulunmaya çalışmalıdır.

إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَصَّنَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ بَعْلَهَا دَخَلَتْ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شَاءَتْ

= **Kadın, beş vakit** (namazını) **kılar,** (Ramazan) **ayında orucunu tutar, fercini zinâdan korur ve kocasına itâat ederse cennete istediği kapıdan girebilir.** [26]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kızı Fâtıma (radiyallâhü anhâ)ya evin iç işlerini, Ali (kerremallâhü veche)ye de evin dış işlerini yapmalarını emretti. [27]

مِهْنَةُ إِحْدَاكُنَّ فِي بَيْتِهَا تُدْرِكُ جِهَادَ الْمُجَاهِدِينَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

= **Siz kadınların ev işlerinizi yaparken çekmiş olduğunuz sıkıntı** (, zorluk)**, inşallah Allah yolunda mücâhitlerin** (; cihad edenlerin) **cihad** (sevâb)**ına denk olur.** [28]

16 * Çocukların anne ve babalarına karşı başlıca görevleri: Onlara saygı gösterip, dîne uygun emir ve isteklerine itâat etmektir. Kendilerinin hayâta gelmelerine sebep olan, kendilerini yıllarca sevgi ve şefkatle kucaklarında beslemiş bulunan anne ve babalarına karşı bir sıkkınlık, bir bıkkınlık ifâde edecek; onları incitecek, incinmelerine, kırılmalarına sebep olacak en ufak bir söz söylemeleri, uf veyâ ***öf*** bile demeleri câiz değildir:

وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا (23) وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (24)

= ***Rabbin, sâdece kendisine kulluk etmenizi, anne babanıza iyi davranmanızı emretti.*** *(Eğer)* ***onlardan biri veyâ ikisi yanın****(ız)****da ihtiyarlığa erer; yaşlanırsa sakın onlara öf*** *(bile)* ***deme. Onları azarlama; ikisine de tatlı, güzel*** *(, gönül alıcı)* ***sözler söyle.*** *(Merhametinden dolayı)* ***onlara alçak gönüllülük kanadını indir*** *(, alçak gönüllü ol)* ***ve: Rabbim, onlar beni küçükken nasıl şefkatle eğitip terbiye ettiler*** *(, yetiştirdiler)* ***ise sen de*** *(şimdi)* ***onlara öyle rahmet****(inle muâmele)* ***et d****(iy)****e*** *(duâ et).* [29]

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلاَثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي...

= ***Biz insana, anne babasına iyilikte bulunmasını*** *(, onlara iyi davranmasını)* ***emrettik. Annesi*** *(karnında)* ***onu zahmetle*** *(, güçlükle)* ***taşıdı, zahmetle de doğurdu. Onun bu taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır. Nihâyet o*** *(büyüyüp)* ***delikanlılık çağına erdiği ve*** *(olgunluk yaşı olan)* ***kırk yaşına varınca şöyle*** *(duâ e)****der*** *(, böyle duâ etsin):* ***Rabbim! Hem beni, hem de anne babamı nîmetlendirdiğin için şükür etmeyi ve râzı olacağın iyi amel ve hareketlerde bulunmayı bana ilhâm et*** *(, bu konuda bana kolaylık ver)* ***ve soyumdan gelenleri de benim için sâlih*** *(, iyi)* ***kimseler kıl.*** [30]

Anne ve babasına bakmayan, onların dîne uygun emirlerini dinlemeyen, ihtiyaçlı zamanlarında yardımlarına koşmayan bir çocuk, hayırlı evlât olma şerefinden yoksun kalır, topluma faydalı olmaktan çıkar, hem de yüce Allâh'ın azâbını hak etmiş olur.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلاَ تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (8)

= ***Biz insana anne babasına iyi*** *(, güzel, hoş)* ***davranmasını emrettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi Bana ortak koşman*** *(; İslâma uygun olmayan bir işi yapman için)* ***seni zorlarlarsa onlara itâat etme.*** [31]

لاَ يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدًا إِلاَّ أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ

= **Hiç bir çocuk,** (anne ve) **babasının hakkını hiçbir şekilde ödeyemez. Ancak köle olarak bulup satın alır ve âzât etmiş olursa** (belki o zaman ödemiş sayılır). [32] Yâni bir çocuk, anne ve babasının hakkını ancak onları köle olarak bulup satın alıp âzât ederse belki ödeyebilir. Bir evlâdın anne ve babasının hakkını ödemesi gerçekten zordur.

رِضَى الرَّبِّ فِي رِضَى الوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ

= **Rabbin rızâsı**(nı kazanmak) **anne babanın hoşnutluğun**(u kazanmay)**a bağlıdır. O'nun öfkesi de anne babanın gazâbından** (, öfkelenmesinden) **dolayıdır.** [33]

Babaya (ve anneye, merhamet ve sevgi ile) bakmak ibâdettir. Kâbe'ye bakmak ibâdettir (, sevap kazanmaya sebeptir). [34]

17 * Saygı açısından babaya, yardım açısından anneye öncelik verilmesi gerekir:

إِذَا دَعَاكَ أَبَوَاكَ فَأَجِبْ أُمَّكَ

= **Anne ve babandan ikisi birden çağırırlarsa** (önce) **annenin çağrısına uy**. [35]

Anne hakkının babadan daha fazla olduğunu belirtmek üzere de Efendimiz:

اَلْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ

= **Cennet annelerin ayakları altındadır** [36] buyurmuştur. Yâni yüce Allâh'ın emrine uyarak annesine karşı görevlerini yapan, onun dîne uygun emirlerini yerine getiren, onun gönlünü hoş eden çocuk, cennete girme sebeplerinden bir tânesini elde etmiş olur.

18 * Çocuklar, yalnız anne ve babalarına değil, yakınlığı ancak onlar aracılığı ile olan akrabâlarla, onların dostları ile de ilgilenip onlara karşı da üzerlerine düşen görevleri

yapar; anne ve babalarının ölümlerinden sonra da onlara saygı gösterir, onları ziyâret ederler. Çünkü bu saygı da, kişinin anne ve babasına göstereceği saygı kısmındandır.

عَمَّ الرَّجُلِ صِنْوُ أَبِيهِ

= **Kişinin amcası, babası gibidir** (; babası ile aynı kökten geldikleri için ona da baba gibi saygı göstermek, hakkını gözetmek gerekir). [37]

Bir kişi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelerek: Ben büyük bir günah işledim, buna tövbe imkânım var mı *dedi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Annen var mı** *diye sordu. Adam:* Hayır yok *dedi.* **Peki, teyzen de mi yok** *dedi. Adam:* Hayır, var *deyince Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Öyle ise ona iyilik yap** *diye emretti.* [38]

اَلْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ

= **Teyze anne makâmındadır** (; değerinde, derecesindedir)**.** [39]

إِنَّ مِنْ أَبَرِّ الْبِرِّ صِلَةَ الرَّجُلِ أَهْلَ وُدِّ أَبِيهِ بَعْدَ أَنْ يُوَلِّيَ

= **Kişinin babası** (veyâ annesi) **öldükten sonra baba**(sının veyâ annesinin) **dost** (ve arkadaş)**larına sılada bulunması** (; onların ziyâretlerine gitmesi; hâl ve hatırlarını sorması, onlara ikrâmda bulunması, yardım etmesi)**, iyiliklerin en iyisindendir.** [40]

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَصِلَ أَبَاهُ فِي قَبْرِهِ فَلْيَصِلْ إِخْوَانَ أَبِيهِ بَعْدَهُ

= **Kim, babasını** (veyâ annesini) **kabrinde ziyâret etme**(nin sevâbını kazanma)**k isterse onun** (ölümünden) **sonra** (hayatta kalan; yaşayan) **babasının** (veyâ annesinin) **arkadaşlarını ziyâret etsin.** [41]

Biz Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında bulunduğumuz sırada Seleme Oğullarından bir adam gelip: Ey Allâh'ın Resûlü! Anne ve babama ölümlerinden sonra da yapabileceğim iyilik kaldı mı *dedi. (Efendimiz):* **Evet, onlara duâ etmek, onlar için Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dilemek, ölümlerinden sonra vasiyetlerini yerine getirmek, yakınlığı ancak onlar aracılığı ile olan akrabâlarla ilgilenip onlara karşı üzerine düşeni yapmak ve** (onların) **arkadaşlarına ikrâm ve hürmet etmektir.** [42]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَدَّ لَهُ فِي عُمْرِهِ وَيُزَادَ فِي رِزْقِهِ فَلْيَبَرَّ وَالِدَيْهِ وَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

= **Kim ömrünün uzun olmasını, rızkının artmasını** (, bol, bereketli olmasını) **ister ise anne babasına iyilik etsin, yakın**(akrabâ)**ları ile ilişkisini sürdürsün**. [43]

Sâlih kişinin âhirette derecesi yükseltilir. Bunun üzerine: Bu yükselme (benim kazancım değildi), nereden gelmedir **der. Kendisine:** *Bu, senin için evlâdının yaptığı istiğfâr (ve duâ) sebebi iledir* **denilir.** [44]

***** Akrabâ, akribâ sözlükte yakın, aralarında soy yakınlığı olanlar, birine bir başkası aracılığı ile yakınlığı bulunan kimse demektir. [45] Amca baba aracılığı ile teyze de anne vâsıtası ile akrabâ, yakın olur. Evlilik dolayısı ile eşin anne ve babası da akrabâ olurlar.

Anne ve baba ile çocuk arasındaki yakınlık başkası aracılığı ile değil, kendileri ile olduğundan anne ve baba akrabâ değildir, anne ve babaya akrabâ denilemez.

19 * Anne ve babanın çocuklarına karşı görevleri: Bu konudaki görevleri, çocuğun doğumu ile yedinci gün arasında yapılacak görevler ve yedinci günden sonraki günlerde yapılacak görevler olarak iki ana başlık altında toplayabiliriz.

20 * Çocuk doğduğunda öncelikle yüce Allâh'a hamd edilmelidir. Daha sonra çocuğun babasının, doğumdan hemen sonra çocuğun sağ kulağına ezan ve sol kulağına kâmet okuması müstehabtır. [46]

Ayşe (radiyallâhü anhâ), akrabâları içinde bir çocuk doğduğu zaman erkek mi, kız mı diye sormaz: Kusursuz yaratıldı mı *diye sorardı. Kendisine:* Evet *denildiğinde:* Elhamdü lillâhi Rabbil Âlemîn (; Âlemlerin Rabbi olan yüce Allâh'a hamd olsun) *derdi.* [47]

Hazreti Fâtıma (radiyallâhü anhâ), oğlu Hasan'ı dünyâya getirdiği zaman Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın onun kulağına namaz ezanı gibi ezan okuduğunu gördüm. [48]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hazreti Ali (kerremallâhü veche)nin oğlu Hasan doğduğu gün sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmet okudu. [49]

Ömer bin Abdülaziz (rahmetullâhi aleyh), bir çocuğu doğduğunda sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmet okur, (ezan ve kâmet) okuduğu yerde ona isim de verirdi. [50]

مَنْ وُلِدَ لَهُ وَلَدٌ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى لَمْ تَضُرَّهُ أُمُّ الصِّبْيَانِ

= **Kimin bir çocuğu olur sağ kulağına ezan, sol kulağına kâmet okursa ümmü sıbyân** (denen ve çocuklardan ayrılmayan bir cin, o çocuğa) **zarar vermez**. [51]

* İnsanın dünyâya gözlerini açarken kulaklarına çarpan ilk sesin, yüce Allâh'ın büyüklüğünü ve yüceliğini anlatan sözler olması onun İslâma girmesini sağlayan önemli bir hâdisedir. Bu, bir bakıma dünyâya ayak basan çocuğa İslâm alâmetini hatırlatma anlamına gelir. Tıpkı dünyâdan ayrılırken de Kelime-i tevhîdin telkin edilmesi; hatırlatılması gibi. Çocuk anlamasa da ezan sesinin onun kalbine tesir yapacağında şüphe yoktur.

Ayrıca ezan ve kâmet okunmasının diğer bir faydası da şeytanın okunan ezanı duyunca oradan uzaklaşmasıdır. [52] İlk anda şeytanı öfkelendiren, onun gücünü kıran böyle bir sesin yankı yapması şeytanın çocuğa sataşacağı, onu rahatsız edeceği ilk anlarda çok önemlidir. [53]

* Ezan okurken yüz kısmını sağ taraftan sol tarafa döndürmek ezanın sünnetidir. Bu hususta (ezan okuyan kimse) yalnız olsun olmasın, (okunan ezan) doğan çocuk için veyâ başka bir maksatla okunsun fark etmez. [54]

21 * Çocuk doğduğunda boğazına giden ilk yemek olarak, hurma veyâ benzeri tatlı bir şeyin çiğnenerek ağzına sürülmesi ve karnına ondan bir şeyler ininceye kadar çocuğun ağzı açılarak tahnik edilmesi; hurmanın ağızda çiğnendikten sonra çocuğun damağının onunla ovulması ve sâlih bir kimseye çocuk için duâ ettirilmesi de sünnettir.

Yeni doğan çocuklar Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e getirilirdi, (O'da) onlara bereketle duâ eder, tahnikte bulunurdu. [55]

(Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, hazreti Ali'nin oğlu) Hasan'ın kulağına (doğduğunda) İhlâs sûresini okuyup, tahnikte bulundu (; ağzına çiğnenmiş hurma verdi.) [56]

22 * Doğumun yedinci gününde çocuk için önce akîka kurbanı kesilmesi, sonra saçlarının kesilmesi müstehabtır. Kesilen saçların ağırlığınca altın veyâ gümüş fakirlere tasadduk edilir; sadaka olarak dağıtılır.

Akîka (kurbanı, doğumun) yedinci günü kesilir, (o gün çocuğun başı) tıraş edilir, kesilen saçların ağırlığınca (fakirlere) gümüş tasadduk edilir. [57]

Babam (Abdullah bin Ömer), beni ve Nuaym bin Abdullah'ı sünnet etti, bizim için (düğün ziyâfeti olarak) bir koç kesti. [58]

كُلُّ غُلاَمٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ وَيُحْلَقُ وَيُسَمَّى

= **Her çocuk** (doğumunun) **yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka** (kurbanı) **karşılığında** (konulmuş) **bir rehine** (gibi)**dir,** (akîka kurbanı) **kesildikten sonra**

(çocuğun saçları) **tıraş edilir ve** (kendisine) **isim verilir.** [59]

مَعَ الْغُلاَمِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ الدَّمَ وَأَمِيطُوا عَنْهُ الأَذَى

= (Yeni doğan her) **çocukla birlikte bir akîka vardır. Bu sebeple onun için** (kurban keserek) **kan akıtın ve** (başını tıraş ederek) **ondan eziyet verici şeyi giderin.** [60]

Kan necis olduğu için kesilen akîka kurbanı ve diğer kurban kanlarının başa veyâ başka bir organa sürülmesi yasaktır:

يُعَقُّ عَنِ الْغُلامِ وَلا يُمَسَّ رَأْسُهُ بِدَمٍ

= **Oğlan** (ve kız) **çocuk için akîka** (kurbanı) **kesilir,** (çocuğun) **başına** (kurban) **kanı değdirilmez** (, sürülmez)**.** [61]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (torunu) Hasan(ın doğumu) için bir koyun kurban etti ve: **Ey Fâtıma! Hasan'ın saçını tıraş et ve ağırlığınca gümüş**(ü) **sadaka olarak dağıt** *buyurdu. Bunun üzerine Fâtıma (radiyallâhü anhâ), kesilen saçı tarttı. Saçın ağırlığı bir dirhem veyâ bir dirhemden biraz eksikti.* [62]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kızı Fâtıma (kerremallâhü veche), (oğulları) Hasan ile Hüseyin, (kızları) Zeynep ile Ümmü Gülsüm'ün (doğumlarından sonra kesilen) saçlarını tartarak onların ağırlığınca gümüşü sadaka olarak dağıttı. [63]

Erkek çocukların doğumun yedinci gününden en geç on iki yaşına kadar sünnet ettirilmeleri müstehab, bulûğ çağına erişince vâcibtir. Sünnet işlemi de, anne ve babanın çocuklarına karşı olan görevlerindendir.

Peygamber aleyhissalâtü vesselâm (torunları) Hasan ve Hüseyin'i (doğumlarının) yedinci günü sünnet ettirdi. [64]

23 * Yeni doğan çocuk için ziyâfet verilmesi ve bu ziyâfet vesîlesi ile de çocuk için hayır duâda bulunmak da İslâm edebindendir.

(Çocuğum) İyâs doğunca, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın arkadaşlarından birkaç kişiyi dâvet ettim, onlara yemek ikrâm ettim. Onlar da (çocuk için) duâ ettiler. [65]

Abdullah ibni Ömer (radiyallâhü anhümâ), çocukların(ın) sünnetinde (ziyâfet düzenler) yemek yedirirdi. [66]

24 * Çocuğun doğumunun yedinci gününde saçlarının kesilmesinden sonra isim verilmesi ve yıkanarak pisliklerin temizlenmesi de müstehabtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) çocuğa, doğumunun yedinci gününde isim konmasını, yıkanarak pisliklerin temizlenmesini ve akîka kurbanı kesilmesini emretti. [67]

Hasan, Hüseyin ve Muhsin'e gelince, onların adlarını bizzat Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem koydu. Onların adına akîka kurbanı kesti. Başlarını tıraş etti, saçlarının ağırlığınca sadaka verdi. Emretti; göbekleri kesildi ve sünnet edildiler. [68]

25 * Anne ve babanın çocuğa güzel bir isim seçmeleri de sünnettir. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ

= **Siz kıyâmet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleri ile çağrılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel** (, güzel isimler) **koyunuz** [69] buyurmuş ve isimlerin en fazîletli olanlarının Peygamberlerin isimleri ile yüce Allâh'a kulluğu anlatan Abdullah ve Abdurrahmân olduğunu belirtmiştir:

تَسَمَّوْا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ وَأَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللّٰهِ عَبْدُ اللّٰهِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ

= (Çocuklarınızı) **Peygamberlerin isimleri ile isimlendiriniz. Yüce Allâh'ın en hoşuna giden isimler** (Allâh'ın kulu anlamına gelen) **Abdullah ve** (Rahmân olan Allâh'ın kulu anlamına gelen) **Abdurrahmân'dır.** [70]

إِذَا سَمَّيْتُمْ فَعَبِّدُوا

= (Çocuklarınıza) **isim verdiğinizde kulluk anlamına gelen isimler veriniz.** [71]

Çocukta (, çocuk için) yedi şey sünnettendir: Yedinci günü adı konur; sünnet edilir, ondan sıkıntı (; doğum sırasında çocuğun saçına, başına ve vücûduna bulaşmış olan her çeşit pislik) giderilir; [72] *(kız ise) kulağı delinir; adına kurban kesilir; başına akîkasının kanı sürülür, saçının ağırlığınca altın veyâ gümüş tasadduk edilir.* [73]

Yeni doğan bir çocuğun başını kurbanın kanı ile boyamak câhiliyyet âdetlerinden olduğu için İslâmiyet bu âdeti iptâl etmiştir, uygulamadan kaldırmıştır:

Biz câhiliyye devrinde iken birimizin bir çocuğu dünyâya geldiği vakit bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdik. Nihayet (yüce) Allah İslâmı getirince (doğan çocuklar için) bir koyun kesmeye ve başını tıraş edip zâferan (denilen koku) ile (onları) kokulamaya başladık. [74]

* Güzel isimler özellikle Peygamber isimlerini koymak iyi olmakla birlikte, insanlar arasındaki kavga ve sürtüşmelerde bu isimleri taşıyanlara karşı yapılan bir saygısızlık, ismi konulan kimseye karşı yapılmış bir saygısızlık ve hakâret olarak kabul edilebilir düşüncesi ile atalarımız, bir incelik örneği göstererek Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın ismini koymaktan kaçınmışlar çocuklarına ve Mehmet veyâ Mahmut ismini vermişlerdir.

تُسَمُّونَ أَوْلاَدَكُمْ مُحَمَّدًا ثُمَّ تَلْعَنُونَهُمْ

= **Çocuklarınıza Muhammed ismini koyuyorsunuz, sonra da onlara** (kızdığınız zaman) **lânet** (, bedduâ; kötü duâ) **ediyorsunuz.** [75]

Çirkin, hoşa gitmeyen, iyi anlamı olmayan isimlerin değiştirilmesi sünnettir.

Birden fazla isim koymak câiz olmakla birlikte, tek isimle yetinmek daha iyidir. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) çocuklarına tek isim koymakla yetinmiştir.

26 * Bu sayılanların dışında, çocukları güçleri ölçüsünce bakıp beslemek, İslâma uygun bir şekilde terbiye etmek; onlara öncelikle îmân ile ilgili bilgiler olmak üzere aşama aşama dînî bilgileri öğretmek; onları okutmak, helâl bir kazanç sağlamalarına çalışmak, onlara eşit davranmak, bulûğ çağına ulaşan ve evliliğin gereklerini yerine getirebilecek durumdaki çocukları evlendirmek de anne ve babanın çocuklarına karşı görevlerindendir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, Abdullah bin Abbâs (radiyallâhü anhümâ)ya vermiş olduğu öğütlerden biri şöyle idi: **Delikanlı! Sana bâzı sözler öğreteceğim** (, beni iyi dinle)**: Allâh'ın emir ve yasaklarına iyi dikkat ederek yaşa ki, Allah da seni gözetip korusun. Allâh'ı hiç aklından** (, hatırından) **çıkarma ki, O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğin zaman Allah'tan iste, yardım dileyeceğin zaman** (da yine) **Allah'tan yardım dile. Bilmiş ol ki, bütün insanlar bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana destek olabilirler. Yine** (bütün insanlar) **sana zarar vermek için bir araya gelse ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Çünkü** (kaderini yazan) **kalemler kaldırılmış, sayfalar kurumuştur.** [76]

Abdulmuttalib oğullarının çocukları konuşmaya başladığı zaman Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (itikad, îmân ile ilgili) şu âyeti öğretir ve yedi def'a okut(arak ezberlet)irdi:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

[; Çocuk edinmeyen, mülk ve saltanatında ortağı bulunmayan, âciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyâcı olmayan Allâh'a hamd olsun *(de)*. ***Ve tekbîr getirerek O'nun*** *(sıfat ve fiillerinde bir tek olduğuna inanarak)* **büyüklüğünü ilân et.]** [77]

Biz ergenlik çağına yaklaşmış bir gurup genç, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile berâberdik. Kur'ân'ı öğrenmezden önce îmân (ile ilgili konular)ı öğrendik. Sonra da Kur'ân'ı (okumayı) öğrendik. Kur'ân(ı ve içindekileri öğrenme) sâyesinde de îmânımız daha da kuvvetlendi. [78]

Ayrıca, çocuğa yüzmeyi ve silâh kullanmayı öğretmesi, helâl rızıkla beslemesi, ona Allâh'ın kitâbını öğretmesi, iyi bir anne ve eğitimi için uygun bir çevre seçmesi, ona güzel terbiye vermesi [79] de çocuğun babası üzerindeki haklarındandır.

كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُشَرِّكَانِهِ

= **Her çocuk fıtrat** (dîni olan İslâmı kabul etmeye hazır bir hâl) **üzere doğar. Sonra anne ve babası** (verdikleri terbiye ile onu) **yahûdi veyâ hıristiyan veyâ müşrik yap**(maya çalış)**ırlar.** [80]

مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ

= **Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün** (, daha güzel) **bir hediye veremez.** [81]

Dilim, başkalarına olmadığı hâlde âile fertlerime karşı kırıcı, kötü sözlü idi. (Bir gün) bu durumu Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e anlattım. Bunun üzerine şöyle buyurdular: (Allah'tan) **Bağışlanmanı dilemen nerde kaldı? Ben gerçekten her gün** (yüce) **Allah'tan yüz def'a** (; çokça) **bağışlanmamı dilerim.** [82]

أَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ طَوْلِكَ وَلاَ تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدَبًا وَأَخِفْهُمْ فِي اللّٰهِ

= **Âilene** (, eşine, çocuğuna) **Allâh'ın sana verdiğinden** (yeteri kadar) **harca, terbiye edeceğim diye onlara değneğini kaldırma** (; gereksiz yere vurma, onları dövme)**, onlara** (dînî ilimleri öğreterek) **Allah'tan korkmayı aşıla.** [83]

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ وَأَنْ يُحَسِّنَ اِسْمَهُ وَأَنْ يُزَوِّجَهُ إِذَا بَلَغَ

= **Kendisine okuma yazma öğretmesi** (, gerekli ilim tahsilini yaptırması)**, güzel isim koyması, bulûğ çağına erişince evlendirmesi,** (bir) **çocuğun babası üzerindeki haklarındandır.** [84]

* İslâm âlimleri erkek çocukların nafakalarının, çalışıp kendi rızıklarını kazanacakları zamâna kadar babalarına âit olduğunda görüş birliğine varmışlar ancak, babanın evlâdını evlendirmek zorunda olup olmadığı konusunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Hanefî ve Şâfiî âlimlerine göre babanın, fakir olan; nisâb miktârı mala sâhip olmayan erkek çocuğunu evlendirmesinin vâcib olmadığını söylerken, Hanbelî âlimleri, çocuğun nafakası babasına âit ise babası onu evlendirmek zorundadır demişlerdir. [85]

Meseleye dînen vâcib olup olmama noktasından bakınca durum böyle olmakla birlikte, maddî imkânı iyi olan bir babanın kendi parası ile evlenme imkânı bulamayan evlâdını evlendirmesinin güzel bir davranış olacağında şüphe yoktur. Nitekim Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Kendisine okuma yazma öğretmesi** (, ilim tahsili yaptırması)**, güzel isim koyması, bulûğ çağına erişince evlendirmesi, çocuğun babası üzerindeki**

haklarındandır [86] buyurmuştur. Ayrıca yüce Allah: ***Ey îmân edenler! Kendinizi ve âilenizi yakıtı*** *(dînin emir ve yasaklarına uymayan)* ***insanlar ve taşlar olan*** *(cehennem)* ***ateş****(in)****den koruyun,*** [87] ***İyilik ve takvâ üzere birbirinizle yardımlaşın*** [88] buyurmaktadır. Buna göre, maddî imkânı olan bir babanın, evlenmeye ihtiyaç duyan ve maddî durumu iyi olmayan evlâdını evlendirerek onun günâha girmesine engel olması, yukarıdaki âyetlerin genel çerçevesi içerinde babaya yüklediği sorumluluklar arasında sayılmalıdır. [89]

27 * Anne ve baba, çocuklarına karşı merhametli olmalı, onları sevme ve gözetme hususunda eşit tutmalı, çocuklardan birini diğerine üstün tutmamalıdır. Ki, onlar arasında bir kırgınlık ve birbirini çekememe duygusu meydana gelmesin.

*Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. (Yanımızda da bir) adam vardı. O sırada adamın bir oğlu geldi. Adam onu öptü ve dizine oturttu. Sonra adamın kız çocuğu geldi, onu da yanına oturttu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: (*Oğluna davrandığın gibi kızına da davranarak) **aralarında adâleti gözetseydin ya!** [90]

فَلَمْ يَئِدْهَا وَلَمْ يُهِنْهَا وَلَمْ يُؤْثِرْ وَلَدَهُ عَلَيْهَا يَعْنِي الذُّكُورَ أَدْخَلَهُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ

= **Kimin bir kızı olur da** (câhiliye devrinde yapıldığı gibi) **onu diri diri** (toprağa) **gömmez, hor görmez ve erkek çocuklarını** (da) **ona tercih etmezse** (inşallah, yaptığı bu güzel davranışlarının karşılığı olarak) **Allah onu cennete sokar.** [91]

اَللّٰهُمَّ فَلاَ تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلاَ أَمْلِكُ

[; Ey Allâhım! (Dilerim) sen beni, (eş veyâ çocuklarımdan birini diğerlerinden daha fazla sevmek gibi) senin elinde olan, benim elimde olmayan şeyler (hususun)da kınamazsın (, zor hesâba çekmezsin).] [92]

28 * Anne ve baba, sağlıklarında çocuklarına bağış yapacaklarsa aynı titizliği burada da gösterip onlara yapacakları bağışlarda eşit davranmalıdırlar:

سَوُّوا بَيْنَ أَوْلاَدِكُمْ فِي الْعَطِيَّةِ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يُسَوُّوا بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ

= **Çocuklarınızın size karşı iyi davranmakta aranızda eşitliği gözetmelerini sevdiğiniz gibi siz de onlara vereceğiniz bağışlarda aralarında eşitlik sağlayın.** [93]

إِنَّ لَهُمْ عَلَيْكَ مِنَ الْحَقِّ أَنْ تَعْدِلَ بَيْنَهُمْ كَمَا أَنَّ لَكَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْحَقِّ أَنْ يَبَرُّوكَ

= (Çocuklarının) **sana iyilik yapmaları, senin onlar üzerindeki hakkın olduğu gibi** (onlara iyi davranmakta, bağış yapmakta) **aralarında adâletli davranman da onların senin üzerindeki haklarıdır.** [94]

29 * Bütün âlimlerin görüş birliği ile çocukları olan bir baba, sağlığında malının tamâmını veyâ bir kısmını yabancı birisine bağışlasa bu câizdir. Yabancı birine mal bağışlama hakkına sâhip olan kişinin, kendi çocuklarına bağışlama hakkı öncelikle vardır.

Kişinin sağlığında çocuklarına yaptığı bağış ve hediyelerde gerek erkek gerek kız çocukları arasında adâletli davranarak eşitliği sağlamaya çalışmasının müstehab, aralarında fark gözetmesinin mekruh olduğunda İslâm âlimlerinin çoğunluğu görüş birliği etmişlerdir. Ancak müstehab olan eşitlikten amacın ne olduğunu, nasıl uygulanacağını farklı şekillerde açıklamışlardır.

İmam Ebû Yûsuf ve Şâfiî âlimlerine göre eşitlik, kıza da erkeğe verildiği gibi verilerek sağlanır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

سَوُّوا بَيْنَ أَوْلاَدِكُمْ فِي الْعَطِيَّةِ فَلَوْ كُنْتُ مُفَضِّلاً أَحَدًا لَفَضَّلْتُ النِّسَاءَ

= **Hibe vermek** (; mal bağışlamak) **konusunda çocuklarınızı eşit tutunuz. Eğer ben çocukların bir kısmını** (bu konuda) **üstün tutsaydım, kızları üstün tutacaktım.** [95]

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلاَدِكُمْ

= **Allah'tan korkunuz ve çocuklarınız arasında adâletli davranınız** (; adâletli davranmaya çalışınız)**.** [96]

رَحِمَ اللّٰهُ وَالِداً أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بِرِّهِ

= **Çocuğunun geçimine yardımcı olan** (anne) **babaya Allah rahmet etsin** (; ona rahmetini bol kılsın, merhameti ile muâmele eylesin)**.** [97]

لَيْسَ مِنَّا مَنْ وَسَّعَ اللّٰهُ عَلَيْهِ ثُمَّ قَتَّرَ عَلَى عِيَالِهِ

= **Allah kendisine geniş** (maddî) **imkân verdiği** (, durumu iyi olduğu) **hâlde çoluk çocuğunu** (geçim konusunda) **sıkıntıya sokan** (, onlara yardım etmeyen) **kimse, biz**(e uyan, bizim yolumuzdan gidenler)**den değildir.** [98]

İmam Muhammed ve Hanbelî âlimlerine göre bu konuda mîrastaki oran dikkate alınmalı; oğullara iki, kızlara bir oranında bağış yapılmalıdır. Adâletli olan budur. Çünkü erkeklerin ihtiyaçları daha çoktur. Erkekler eşlerinin ve çocuklarının nafalarını vermek, geçimlerini sağlamak ve eşlerinin mehirlerini ödemek zorundadırlar. Bu gibi hikmetler sebebi iledir ki, yüce Allah mîras konusunda erkekleri kızlardan üstün tutmuştur.

30 * Kişinin sağlığında çocuklarından herhangi birine bütün mallarını bağışlaması sahihtir, geçerlidir. Çünkü kendi malında tasarrufta bulunmuş olur. Ancak, çocuklardan bir kısmını tercih etmek adâlete aykırı olacağından harama yakın mekruhtur. Ayrıca böyle bir tercih, çocuklar arasında düşmanlık ve çekememezliğe de sebep olabilir. Bu sebeple çocuklar hakkında eşit davranılmalıdır. Hattâ erkek çocuklar ile kızlara yapılacak bağışlarda eşitlik gözetilmeli, kızlara da oğullara verildiği kadar verilmelidir. Kendisi ile fetvâ verilen görüş budur. [99]

(İmam Mâlik'e göre kişi çocuklarından bâzılarını diğerlerine tercih ederek bağış yapabilirse de bütün mallarını bağışlayamaz.)

آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لاَ تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

= ***Babalarınız*** *(; babanız ve dedeniz)* ***ve oğullarınız*** *(; oğlunuz ve torunlarınız)****, bunların fayda açısından hangisi size daha yakındır, bunu bilemezsiniz.*** *(Bu sebeple, vârislerin bir kısmını diğerlerinden üstün tutmayın, birini diğerine tercih etmeyin ve bir kısmını kısmen veyâ tamâmen mîrastan mahrûm edecek bir vasiyet yapmayın.)* [100]

31 * Şer'î bir sebep dolayısı ile çocukların kimisini bağış ve hibe konusunda üstün tutmak câizdir. Yatalak olmak gibi kazanç sağlamaya engel olan musîbetler, çalışmayı engelleyen körlük, felç olma gibi durumlar bunlardandır. Kazanmaya herhangi bir şekilde güç yetirememek ve dînî ilimlerle uğraşmak da bu sebepler arasındadır. [101]

* ***Hani onlar*** *(; hazreti Yusuf'un kardeşleri)* ***demişlerdi ki: Yusuf ile*** *(öz)* ***kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız*** *(o ikisinden)* ***daha çok*** *(, biz daha güçlüyüz)****. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılgı içinde****.* [102] âyeti, bir babanın (veyâ annenin) çocuklarından birine, diğerlerinde olmayan bir özellik gördüğünde, ona daha çok şefkat ve yakınlık göstermesinde sakınca olmadığına işâret etmektedir. Dolayısı ile bir babanın (veyâ annenin), diğerlerine haksızlık yapmamak kaydı ile çocuklarından özel olarak birine bağış veyâ tasaddukta bulunmasında sakınca yoktur. [103]

* Hibe, bağış verilen kişi için faydalı olacak bir şeyi bedelsiz, karşılıksız olarak bir başkasına temlîk etmek; o şeyi verilen kişinin mülkiyetine geçirmek, ona sâhip kılmaktır. Başka bir tanım ile hibe, karşılığını sâdece yüce Allah'tan bekleyerek bağışta bulunmak ve yüce Allâh'ın kendisine vermiş olduğu nîmetleri, diğer insanlarla paylaşmaktır.

Hibe mendubtur. Kabul etmek ise sünnettir.

Hibe yapan kimsede bulunması gereken şartlar; akıl, bulûğ ve mülktür; hibe edilen şeye sâhip olmaktır. Bu sebeple çocuğun, bunağın hibesi geçerli değildir. [104]

Bunak, bunamış kimseye ma'tûh, mâtuh denir. Bunamak, aklın olayları doğru bir şekilde anlama ve kavramasına engel olan, çoğunlukla yaşlılarda görülen bir hastalıktır. Bunama ve akıl hastalığı İslâm hukûkunda kişinin bir işi doğru, düzgün yapmasına etki eden semâvî ârızalardandır. Bunama ile akıl hastalığı arasındaki fark, bunakta sâkinlik ve durgunluk, akıl hastalığında ise heyecân ve taşkınlık hâli baskındır, daha fazladır.

Bunak, Mecelle'de, anlayış ve kavrayışı az, sözü karışık ve kendini iyi idâre edemeyen; yönetemeyen kişi olarak târif edilmiştir. Bunak, âlimlerin çoğunluğuna göre akıl hastası gibi kabul edilir ve beden ile yapılan ibâdetlerle yükümlü değildir. Bunamış kişinin iş ve işlemlerini yürütmek için bir kânûnî temsilci görevlendirilir. [105]

32 * Anne ile baba, çocuklarına yumuşak davranmalı, onlara karşı sabırlı olmalı, kendilerini isyâna götürmeyecek şekilde onları terbiye etmeye çalışmalı ve onlara karşı güzel bir fazîlet örneği olmalıdır.

Çocuklar bulûğ çağına girmeden Kur'ân-ı Kerîm öğretilmeli ve namaz kılmak için yetecek kadar âyet veyâ sûre, duâ ezberletilmeli; namaz kılmak öğretilmeli ve namaza alıştırılmalı, en geç yedi yaşında namaz kılmak ve oruç tutmak emredilmeli; içki içmek gibi haram olan şeyler yasaklanmalı; abdestsiz kıldığı namazı tekrar kılması emredilmelidir. Ancak orucunu bozarsa çocuk için bunda zorluk olduğundan kazâ etmesi emredilmez.

Namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibâdetleri yerine getirmesini, içki içmek gibi dînen yapılması yasak olan şeylerden de uzak durmasını bu yaşta çocuğa emretmek, bunları yerine getirmesi çocuğa farz olduğu için değil, bâliğ olmadan; ergenlik çağına ulaşmadan önce ibâdete alışmaları, kötülüğe alışmamaları ve eğitilmeleri içindir. Böylece çocuklar, ergenlik çağına gelince üzerlerindeki hak ve görevleri bilmiş olurlar, bu ibâdetleri yerine getirme ve yasaklanan fiillerden de uzak durma işi kolaylaşır. [106]

Namaz konusunda çocuklarınıza dikkat edin ve onları hayra (; iyiliğe, iyi davranışlara) alıştırın. Çünkü iyilik (yapmak) bir alışkanlık işidir. [107]

Çocuklar, on yaşını bitirip on bir yaşına girdiklerinde, namaz ve orucu terk sebebi ile vücutlarının dayanma gücüne göre ve el ile üç def'adan fazla olmamak üzere darb edilmeleri; dövülmeleri çocuğun velîsi üzerine vâcibtir. Ayrıca tedbirli davranarak yedi yaşından itibâren çocukların yatakları da ayrılmalıdır. [108]

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

= ***Âilene namaz*** *(kılmay)****ı emret ve kendin de ona*** *(; namazı kılmaya)* ***devam et.*** [109]

عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلاَةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرٍ

= **Çocuklarınıza,** (en geç) **yedi yaşında namaz** (kılmay)**ı öğretin, on yaşına geldikleri zaman** (namaz kılmazlarsa haddi aşmadan) **darb edin** (; dövün)**.** [110]

إِذَا عَرَفَ الْغُلاَمُ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّلاَةِ

= **Çocuk, sağını solundan ayır**(acak, iyiyi kötüden ayıracak yaşa gel)**diğinde ona namaz kılmasını emredin.** [111]

مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلاَةِ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ

= **Çocuklarınıza,** (en geç) **yedi yaşına gelince namaz kılmayı emredin, on yaşına girince** (namaz kılmazlarsa) **dövün ve yataklarını da ayırın.** [112]

فَرِّقُوا بَيْنَ مَضَاجِعِ الْغِلْمَانِ وَالْجَوَارِي وَالْإِخْوَةِ وَالْأَخَوَاتِ لِسَبْعِ سِنِينَ

= **Yedi yaşına girdikleri zaman erkek ve kız çocuklarının, erkek ve kız kardeşlerin yataklarını ayırın.** [113]

* Burada dövmek, çocuğun gelecekteki eğitimi ve terbiye etmek içindir; geçmişte yaptığı namazı terk fiiline karşı cezâ vermek, onu cezâlandırmak amacı ile değildir. [114]

* Darb (etmek) sözlükte bir şeyi başka bir şeye vurmak, bir nesneyi başka bir şeye katmak, karıştırmak, çarpmak; döğmek demektir. [115]

* Döğmek, dövmek; (kişiyi) küçük düşürmek veyâ uslandırmak, terbiye etmek amacı ile can yakıcı bir eylemde bulunmak demektir. Tokat atmak, boğazı sıkmak, çimdik atmak; çimdiklemek, saç çekmek veyâ ısırmak canı yakan ve gönlü inciten eylemlerdir. (Bu sayılanların hepsi fıkhî anlamda) dövmek sayılır. [116]

(Nâşize bir kadını bile) döverken aşırılıktan sakınmak, kamçı ve değnek ile değil, bükülmüş mendil veyâ el ile vurmak, yüze göze vurmaktan sakınmak, vücûdun bir yerine değil, ayrı ayrı yerlerine vurmak gerekir. İbni Abbâs ile Atâ'ya göre (nâşize bir) kadın (bile) ancak misvakla dövülebilir. Ayrıca dayak âleti ile (ta'zîr cezâsının üst sınırı olan) on def'adan daha fazla vurulması [117] da câiz değildir. [118]

33 * Çocuğun terbiye amacı ile dövülmesinde kaba yerlerine vurulmalı, kesinlikle yüz kısmına vurulmamalıdır. Kavgalarda veyâ şer'î cezâların yerine getirilmesinde de yüze, yüz kısmına vurmak yasaklanmıştır.

إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَّقِ الْوَجْهَ

= **Sizden birisi, vuracak** (, dövecek) **olduğunda yüze vurmaktan sakınsın.** [119]

إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

= **Biriniz kardeşi ile kavga ettiğinde yüz**(ün)**e vurmaktan sakınsın.** [120]

مَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنَ الْمُعْتَدِينَ

= **Kim, had cezâsı gerektirmeyen bir suç için had** (cezâsı) **sınırına ulaşacak bir cezâ verir ise haksızlık yapmış** (, hukuk ölçülerini aşmış) **olur.** [121]

* Hadîslerde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) babalara ve velîlere hitap etmiş, onlara (; çocuklara) normal olarak dînî konuların öğretilmesini, öğretilenleri yapmaktan kaçınmaları hâlinde de cezâlandırılmalarını emir etmiştir. Bizzat çocukların kendilerine hitap etmemiştir, çünkü onlar henüz işin farkında değillerdir ve kendi durumları hakkında bilgileri yetersizdir. Çocuklar ergenlik çağına ulaşıp da emri ve emri vereni anlayacak hâle gelince artık izin isteme hitâbı bizzat kendilerine yönelmiş olacaktır. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur: ***Çocuklarınız ergenlik çağına gelince,*** *(yanınıza, yatak odanıza girmek istediklerinde)* ***onlardan önceki ergenler*** *(; büyük çocuklar ve diğer akrabâlar, odalara girmek için)* ***nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar.*** [122] Onlar; çocuklar henüz küçük iken emir konusunda hitap babalara ve velîlere yönelik olmuştur. Çünkü küçükler üzerinde henüz kalem yürümemektedir (; yaptıklarından olumsuz anlamda bir sorumluluk, bir yükümlülük yoktur). [123]

Küçük çocukları (çalışsınlar, para kazansınlar diye) kazanç sağlamaları için zorlamayın. Çünkü o bulamazsa hırsızlık yapar. Yüce Allah (günah ve hoş olmayan davranışları yasaklıyarak) sizin iffetinizi koruduğu (, sizin iffetli olmanızı istediği) gibi siz de başkalarının iffetini koruyun (; günâha girmelerine sebep olmayın). [124]

34 * Kardeşlerin başlıca görevleri: Birbirini sevmek, birbirlerine yardım edip saygı ve merhamet göstermektir. Kardeşler arasında var olan bağ, dâimâ korunmalıdır. Özellikle büyük kardeşler, baba ve anne yerindedirler. Bunlara karşı büyük bir saygı gösterilmelidir.

حَقُّ كَبِيرِ الْإِخْوَةِ عَلَى صَغِيرِهِمْ كَحَقِّ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ

= Büyük kardeşin küçük kardeşler üzerindeki hakkı, babanın evlâdı üzerindeki hakkı gibidir. [125]

Kişinin Toplumla İlgili Görevleri

35 * İnsanlar yaratılış açısından medenîdirler, toplu olarak yaşama ihtiyâcında, mecbûriyetindedirler. Bu açıdan aralarında karşılıklı bir takım görevler bulunur. Bunlara uyulmadıkça, toplum hayâtı devam edemez, hiçbir işte düzen bulunamaz. Bu görevlerin başlıcaları şunlardır:

a) Toplum fertlerinin hayat; yaşama hakkına değer verme: Her insan yaşama hakkına sâhiptir, hiçbir kimsenin hayâtına haksız yere kötülük etme amacı güdülemez. İslâma göre bir insanı haksız yere öldüren, bütün insanları öldürmüş; bir insanın yaşamasına sebep olan bütün insanları hayâta kavuşturmuş gibi kabul edilir. Konu ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

= ***Kim, bir kimseyi bir kimseye veyâ yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de, onu** (kurtarır,) **diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibi olur.*** [126]

b) Fertlerin; kişilerin hürriyetlerine değer verme: Yüce Allah, bütün insanları hür olarak yaratmıştır. Ancak hürriyetlerin çerçevesi belirlidir. Her insan her istediğini yapmak hakkına sâhip değildir. Öyle olsa cemiyetin hürriyeti kaybolur gider.

c) Kişilerin ilmî görüşlerine değer verme: İslâmda kişilerin fikrine, ilmî görüşüne saldırılması câiz değildir. Şu kadar ki, herhangi bir fikrin veyâ görüşün doğru olup olmadığı ile ilgili yine ilmî bir şekilde fikir açıklanabilir. Çünkü bir hakkın meydana çıkması, ancak bu sâyede mümkün olur. Bir bâtılın yâni hakk olmayan bir fikir ve düşüncenin kötülüğünden toplumun kurtulabilmesi de ancak böyle yapılmakla mümkündür.

d) Kişilerin nâmus ve şereflerine değer verme: İslâm dîninde herkesin ırz, iffet, edep gibi nâmûs kavramı ile ifâde edilen mânevî değerleri ve şerefi saldırıdan korunmuştur. Böyle bir saldırı ağır bir cezâyı gerektirir. Bunun içindir ki, İslâmda gıybet, iftirâ, alay etme, sövme ve kötü söyleme kesinlikle haramdır. Başkalarının nâmus ve şerefine saygı göstermeyen kimse, nâmus ve şeref duygusundan yoksundur.

أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ اسْتِطَالَةَ الْمَرْءِ فِي عِرْضِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقٍّ وَمِنَ الْكَبَائِرِ السَّبَّتَانِ بِالسَّبَّةِ

= **Büyük günahların en büyüğü kişinin haksız yere bir müslümanın şerefine dil uzatmasıdır. Bir def'a sebb etmeye** (; sövmeye) **karşılık iki def'a sebb etmek de büyük günahlardandır.** [127]

e) Kişilerin mülkiyet haklarına değer verme: İslâmda bir kimsenin mülkiyet; mala sâhip olma hakkına, mülküne ve bunları dilediği gibi harcama hakkına tecâvüz etmek; saldırmak, saldırıda bulunmak haramdır. Herkesin kazancı kendine âittir. Herkesin meşrû şekilde; İslâma uygun olarak kazandığı malları saldırıdan korunmuştur.

İslâmda İnsanlarla Güzel Geçinmenin Edepleri

36 - İslâm dîni, insanların birbiri ile görüşüp konuşmalarına; toplu, toplum hâlinde yaşamalarına büyük bir önem vermiştir.

Müslümanların birbirleri ile geçinmelerinde samîmiyet, alçak gönüllülük, sâdelik, zorlanmama, karşılıklı yardımlaşma, nezâket, saygı, sevgi ve hayırseverlik bir esastır.

37 * İslâmda insanlarla ile geçinmenin çeşitli yönleri ve dereceleri vardır. Bunların bir kısmı şunlardır:

1) Herkese karşı tatlı dilli, güler yüzlü, açık kalpli olmak. Bir müslüman her zaman güler yüzlü olur, kimseyi asık bir yüzle karşılamaz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ

= **Muhakkak ki Allah, bütün işlerinizde rıfk üzere olmanızı** (; sert değil, nâzik davranmanızı) **sever.** [128]

عَلَيْكِ بِالرِّفْقِ وَإِيَّاكِ وَالْعُنْفَ وَالْفُحْشَ

= **Her zaman rıfk üzere ol** (; nâzik ve yumuşak davran)**; kaba davranma, çatık yüzlü** (, çatık kaşlı) **olma, kötü** (, çirkin) **söz söylemekten çekin.** [129]

حَسْبُ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ فَاحِشًا بَذِيًّا بَخِيلاً جَبَانًا

= **Bir kimsenin kötü olması için kötü huylu, kötü dilli** (; ağzı bozuk), **cimri ve korkak olması yeterlidir** [130] buyurarak, konunun önemini vurgulamıştır.

2) Herkesle güzel şekilde görüşülmeli, insanlara eziyet vermekten kaçınılmalıdır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) müslümanı târif etmek üzere:

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

= **Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların selâmette olduğu** (; kendisinden kötülük gelmeyeceğinden emîn olduğu) **kimsedir** [131] buyurmuşlardır.

3) İnsanların eziyetlerine katlanmak, kötülüğe karşı iyilik yapmak.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اَلْمُؤْمِنُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لاَ يُخَالِطُ النَّاسَ وَلاَ يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ

= **Halkın arasına girip, eziyetlerine sabreden mü'minin sevâbı, halkın arasına girmeyen ve onların eziyetlerine sabretmeyen mü'minin sevâbından daha fazladır.** [132]

تُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ وَتَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ

= **Sizden yardımını esirgeyene yardımda bulunur, sizinle** (akrabâlık, dostluk)

ilişkisini kesenden ilişkinizi kesmez, size zulüm (, haksızlık) **edeni bağışlarsanız; cennete girersiniz** (; bu davranışlar cennete girmenize vesîle olur) [133] buyurmuştur.

4) Dargınlığa hemen son vermek. Müslümanlar, aralarında bir dargınlık olursa hemen barışırlar, birbirlerinden üç günden fazla ayrı kalmazlar:

لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ

= **Bir müslümanın din kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir.** [134]

تُفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ كُلَّ يَوْمِ اثْنَيْنِ وَخَمِيسٍ فَيُغْفَرُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَيْنِ لِكُلِّ عَبْدٍ لاَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلاَّ مَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءُ فَيُقَالُ أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا

= Cennet kapıları, her pazartesi ve perşembe günleri açılır. Bu iki günde kendisi ile (din) **kardeşi arasında düşmanlık bulunan kimseden başka, Allâh'a şirk koşmayan herkes bağışlanır.** (Aralarında düşmanlık bulunan ve dargın olan bu kişiler hakkında meleklere)**: *Bu ikisi birbiri ile barışıncaya kadar bekletiniz* denilir.** [135]

مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفْكِ دَمِهِ

= (Müslüman) **kardeşine bir sene küs duran kimse, onun kanını dökmüş gibi** (günah kazanmış, günah işlemiş) **olur.** [136]

Müslümanların gönüllerinde düşmanlık ve kin duyguları yaşamaz.

* Küslük, dargınlık yüce Allah için olursa o zaman küsen kimseye hadîste geçen bu tehditten bir pay yoktur. Nitekim Ömer bin Abdülaziz (rahmetullâhi aleyh) de bir adama karşı onu görmemek için yüzünü kapatmıştır.

Kişiyi günâha sokan dargınlık, karşısındakinden ilişkisini tamâmen kesmek, selâm dahi vermemektir. Kalbinden kin tutmayarak ilişkisini keser, karşılaşınca selâm verirse günahtan kurtulur. Bu durum yabancılara göredir. Akrabâdan uzaklaşmak, onunla dargın durmak câiz değildir. Ancak bunlar ile kaynaşmaktan, fazla samîmiyetten, fazla samîmi olmaktan zarar görülüyorsa onlardan uzak durulması câizdir. [137]

* Babanın çocuğundan, erkeğin eşinden meşrû nedenlerden dolayı uzak durması, onunla konuşmaması üç günle sınırlandırılamaz. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hanımlarından bâzıları ile bir ay dargın kalmış; [138] Tebük savaşına katılmayan Ka'b bin Mâlik, Mürâre ibni Rebi' ve Hilâl ibni Ümeyye (radiyallâhü anhüm) ile elli gün konuşmamış, müslümanların da onlarla konuşmasını yasaklamıştı. [139] Efendimizin yasaklamış oldukları bir fiili, bir işi yapmamaları konusunda kendilerini uyarmalarına rağmen buna aykırı hareket ettikleri için Abdullah bin Ömer (radiyallâhü anhümâ) oğlunun biri ile Abdullah bin Mugaffel (radiyallâhü anh) de yeğeni ile ölünceye kadar konuşmamıştır. [140]

* Birbiri ile dargın olan kişilerin, özür dilemek amacı ile birbirleri ile tokalaşması, birbirlerine selâm vermeleri helâlleşme sayılır.

لاَ يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَهْجُرَ مُؤْمِنًا فَوْقَ ثَلاَثٍ فَإِنْ مَرَّتْ بِهِ ثَلاَثٌ فَلْيَلْقَهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ فَإِنْ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلاَمَ فَقَدِ اشْتَرَكَا فِي الْأَجْرِ وَإِنْ لَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَاءَ بِالْإِثْمِ وَخَرَجَ الْمُسَلِّمُ مِنَ الْهِجْرَةِ

= **Bir mü'minin bir mü'mine üç günden fazla küsmesi helâl değildir. Eğer küsen kimse** (küs iken) **üç gün geçecek olursa hemen ona selâm versin. Selâmını alırsa** (her ikisi barışmanın) **sevâb**(ın)**a ortak olurlar; selâmı almazsa** (küslüğün) **günâh**(ını) **yüklenmiş olur. Selâm veren de dargın durma** (günâhın)**dan kurtulmuş olur.** [141]

5) İnsanların arasını düzeltmeye çalışmak. Bir müslüman, iki din kardeşi arasında her nasılsa bir dargınlık olduğunu görünce aralarını bulmaya ve o küskünlüğü giderecek çâreleri aramaya çalışır.

لَيْسَ بِالْكَاذِبِ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ النَّاسِ فَقَالَ خَيْرًا أَوْ نَمَى خَيْرًا

= **İnsanların arasını bulmak** (, düzeltmek) **için hayırlı söz ulaştıran veyâ hayır amacı ile gerçek dışı söz söyleyen** (kimse) **yalancı değildir**. [142]

اَلْكَذِبُ كُلُّهُ عَلَى اِبْنِ آدَمَ إِلاَّ فِي ثَلاَثِ خِصَالٍ رَجُلٌ كَذَبَ عَلَى اِمْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا وَرَجُلٌ كَذَبَ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ وَرَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا

= **Üç yer dışında gerçek dışı söz söylemenin her çeşidi Âdemoğluna** (, insana) **haramdır: Erkeğin, rızâsını kazanmak için eşine söylediği gerçek dışı söz; savaşta söylenecek gerçek dışı söz,** (çünkü) **harp hiledir; iki müslümanın arasını düzeltmek için söylenen gerçek dışı söz.** [143]

* Bu hadîsi, bu durumlarda doğru olmayan şeyleri söylemenin yalan olmadığı mânâsında anlamak yanlış olur. Ne amaç ile söylenirse söylensin, yalan yalandır. Fakat sayılan durumlarda söylenilen yalandan dolayı bir vebal; bir sorumluluk yoktur. [144]

* Kâdî İyâz üç yerde gerçeğe aykırı haber veyâ bilgi vermenin, gerçek dışı söz söylemenin ittifakla câiz olduğunu söylemiştir. Ancak bu yerlerde mubah olan gerçek dışı söz söylemeden murâdın ne olduğu ihtilâflıdır: Âlimlerden bir cemâate göre bir maslahattan dolayı bu üç yerde gerçek dışı söz söylemek câizdir. Yasaklanan gerçek dışı söz söylemek; yalan, zararlı olandır. Bir zâlim, birinin yanında gizlenmekte olan kimseyi öldürmek istese nerede olduğunu bilmiyorum diyerek gerçek dışı söz söylenmesi ittifakla vâcib olur.

Diğer bir takım âlimlere göre yalan söylemek hiçbir hususta câiz değildir. Onlara göre yalan söylemenin üç yerde câiz olmasından maksat, tevriyeli yâni kapalı, birkaç anlama gelen söz söylemektir. Meselâ: Bir kişi karısına iyi bakacağını, ona şöyle şöyle elbise giydireceğini vaad eder de kalbinden: Allah takdîr etti; yazdı ise yaparım diye niyet ederse bu bir tevriyedir. Dargın kimseleri barıştırmak için iki taraftan her birine güzel sözler aktarır ve tevriye yapar. Harpte de aynı şekilde hareket eder, düşmana giderek: Sizin en büyük komutanınız öldü der, fakat bununla onun geçmişteki bir komutanına niyet eder.

Karı ve kocanın birbirlerine yalan söylemelerine gelince; bundan amaç birbirlerine sevgi göstermeleri ve yerine getirilmeleri gerekmeyen şeyleri vaad etmeleridir. Birbirlerine olan borçlarını vermemek veyâ hakkı olmayan şeyleri birbirlerinden istemek gibi konularda yalan söylemeleri icmâ ile haramdır. [145]

Bir adam: Ey Allâh'ın Resûlü! Ben eşime yalan söyleyeyim mi *demişti. Efendimiz sallallâhü aleyhi ve sellem:* **Yalanda hayır yoktur** *buyurdular. Adam: Ona* vaatte bulunmama, lehinde söylememe ne dersiniz *diye tekrar sordu. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem de*: **Öyle ise sana bir vebal** (; bir günah) **yok** *buyurdular*. [146]

* Tevriye, sözlükte bir sözü veyâ haberi gizleyip, bunların yerine başka bir söz ya da haber ortaya atmak, söylemek anlamına gelir. Istılahta ise yakın ve uzak olmak üzere iki anlamı bulunan bir lâfzın, bir sözün ilk anda, ilk bakışta anlaşılan yakın anlamını değil de uzak anlamını kast ederek; amacını, isteğini gizleyerek söylemektir. [147]

* Ta'rîz, târiz; (bir sözü) üstü kapalı, kinâye yollu söyleme; söz dokundurma, üstü kapalı şekilde tenkit (etme) ve iğneleme; bir şeyi, bir konuyu hem söylenilen anlama, hem de başka anlama gelme ihtimâli olabilecek şekilde ifâde etme, anlatma demektir. [148]

Ta'rîzler kişiyi yalandan kurtarmaya yeterlidir (, yalana ihtiyaç bırakmayacak kadar çoktur). [149]

Ta'rîzlerde (insanı) yalandan kurtaran bir genişlik (, bir rahatlık) vardır. [150]

Ta'rîz, kişinin açıkça söylenmesi hâlinde yalan sayılabilecek bir sözü üstü kapalı, benzer lâfızlarla ancak başka bir anlama da gelecek şekilde söylemesidir. Bu sözü işiten kişi, söylenilen o lâfızla kast edilen anlamı anlayacaktır. [151]

Üvey babam Ebû Talhâ (radiyallâhü anh)ın (hasta olan) bir oğlu öldü. Eve geldiği zaman (eşine): Çocuk nasıl oldu *diye sordu. Annem Ümmü Süleym (radiyallâhü anhâ, ölen çocuğu için):* Çocuğun nefesi sâkinleşti, ben onun rahata kavuştuğunu ümit ediyorum *dedi. Ebû Talhâ, onun bu sözünü,* çocuk iyileşti *anlamında söylediğini zannederek rahatladı.* [152]

6) İnsanların kusurlarını araştırmamak, açıklayıp yaymamak, aksine örtmeye çalışmak. Müslüman, kimsenin kusurlarını araştırıp ortaya çıkarmaya, var olan kusurunu da diğer insanlara göstermeye çalışmaz ve Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın şu müjdesine ermeye çalışır:

مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ فِي الدُّنْيَا سَتَرَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

= **Kim dünyâda bir müslümanın ayıbını örterse Allah da o kimsenin dünyâ ve âhirette ayıbını örter.** [153]

Bu davranışın aksine olan hareket dînimizde yasaklanmıştır.

* Hiç kimsenin kusurunun araştırılmaması, kusurlarının örtülmesi istenilmekle birlikte sâlih; İslâmî açıdan hayırlı olarak bilinen özellikle toplumda saygınlığı olan îtibarlı kişilerin de zelle diye isimlendirilen ufak tefek hatâları, yanılmaları büyütülmemelidir.

أَقِيلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ عَثَرَاتِهِمْ إِلاَّ الْحُدُودَ

= **İyi haslet sâhibi** (; sâlih) **kişilerin hadler** (, had cezâsı verilmesi gerekenler) **dışındaki** (kasıtsız işledikleri) **hatâlarını** (, kusurlarını, yanılmalarını) **bağışlayın.** [154]

7) Dostları arkalarından savunmak. Bir müslüman, gerektiğinde dostlarını, din kardeşlerini arkalarından; onların bulunmadıkları ortamlarda savunur, yüce Allâh'ın yardımını kazanma ümidi ile onlar hakkındaki yanlış fikirleri düzeltmeye çalışır.

وَاللّٰهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ

= **Kul** (din) **kardeşine yardımda bulundukça, Allah da o kula yardım eder**. [155]

8) İnsanların kalplerini kötü zandan korumak için insanı töhmet altında bırakacak; insanın suçlanmasına yol açacak sakıncalı yerlerden uzak durmak.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلاَ يَقِفَنَّ مَوَاقِفَ التُّهَمِ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe îmân ediyorsa** (işlemediği, yapmadığı bir suç, bir günah ile) **suçlanacağı yerlerde durmasın** (, böyle yerlerden uzak dursun). [156] Buna aykırı davranmak, birçok kimselerin kötü zanda bulunmasına, onların günâha girmesine sebep olur, insanlar arasında dedikodu ve nefrete yol açar.

Kendini töhmet yerlerinde (, sakıncalı yerlerde) bulunduran kimse, aleyhinde kötü zanna (, kötü düşünceye) kapılan kişiye kızmasın, onu kınamasın. [157]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hanımlarından Safiyye binti Huyeyy (radiyallâhü anhâ, şöyle) anlatıyor: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) îtikâfta idi. Bir gece kendisini ziyârete gidip konuştum. Sonra kalkıp (eve) dönmek istedim. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de evime getirmek için benimle birlikte kalktı.

Ensârdan iki kişi karşımıza çıktı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı görünce sür'atlendiler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Ağır olunuz, telâşlanmayınız, o** (yanımdaki, eşim) **Safiyye binti Huyeyy'dir** *buyurdu. O iki kişi:* Allâh'ı tesbîh ederiz, (hakkınızda aslâ kötü bir şey düşünmeyiz) *dediler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Şüphesiz şeytan insan**(ın damarların)**da kanın aktığı gibi akar. Sizin kalbinize bir şey, bir şerr atmasından** (; kötü bir düşünce getirmesinden) **endişe ettim** *buyurdular*. [158]

9) Değişik halk sınıfları ile mevki ve makamlarına göre sohbet edip ilişki kurmak. Meselâ: Herkese kâbiliyet ve durumuna göre hitap edilmeli; bir âlimden, bir zâhidden, zengin bir kimseden beklenen davranışlar bir câhilden, bir fâsıktan, fakir bir kimseden beklenilmemelidir.

Âişe (radiyallâhü anhâ)ya bir dilenci gelmiş, o da ona bir parça ekmek vermişti. Bir müddet sonra üstü başı düzgün, kılık kıyâfeti yerinde biri daha geldi. (Hazreti Âişe) onu oturtup yemek yedirdi. Kendisine, yaptığı bu farklı muâmelenin (, farklı davranışın) sebebi sorulunca: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu dedi: **İnsanlara, seviyelerine** (, kendi mevki ve durumlarına) **göre muâmele edin** (, davranın)**.** [159]

Sen bir topluluğa akıllarının almayacağı (, akıllarının ermeyeceği) bir şey söyler (, bir şey anlatır) isen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur. [160]

İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. (Söylediğiniz o sözler karşınızdaki kişilerce doğru anlaşılmayıp,) Allah ve Resûlünün yalanlanmalarını ister misiniz? [161]

İnsanlarla anlayış seviyelerine göre konuşmakla emrolundum. [162]

Bu hadîs ve eserler, dinleyenlerin, konuşan kişinin anlayıp söylediği sözleri idrâk edecek; anlayacak düzeyde olmadığı durumlara işâret etmektedir. Konuşan kişinin bile anlamadığı durumlar ise daha vahimdir; çok daha kötü sonuçlar doğuracak bir durumdur.

Eğer bir sözü söyleyen anlıyor, dinleyen anlamıyorsa onu söylemek, başkalarına anlatmak câiz değildir. Nitekim Îsâ aleyhisselâm şöyle demiştir: *Hikmeti (, hikmetli sözü), ehil olmayana (, yeterli bilgisi olmayana) öğretmeyin! Eğer öğretirseniz hikmete haksızlık etmiş olursunuz. Hikmeti ehil olandan da esirgemeyin! Eğer esirgerseniz onlara zulmetmiş olursunuz. O hâlde hangi ilâcı hangi hastalığa vereceğini bilen doktor gibi olun.* [163]

وَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ

= **İlmi, ehil** (, lâyık) **olmayanlara öğretmek** (, öğretmeye çalışmak)**, domuzun boynuna cevher, inci ve altın** (gerdanlık) **takmak** (; en değersiz hayvanı en kıymetli mücevher ile süslemeye kalkışmak) **gibidir.** [164]

10) Yaşlılara hürmet, çocuklara ve düşkünlere merhamet ve şefkat göstermek. İslâmda büyüklere karşı saygı, küçüklere karşı sevgi bir esastır. Bu esas, âileler arasında bir kat daha önemlidir. Meselâ: Anne ve babaya çok fazla hürmet etmek gerekir. Bunları adları ile çağırmak terbiyeye aykırıdır.

فَلاَ تَمْشِ أَمَامَهُ وَلاَ تَجْلِسْ قَبْلَهُ وَلاَ تَدَعْهُ بِاسْمِهِ

= Babanın önünden yürüme, ondan önce oturma ve onu ismi ile çağırma. [165]

حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ أَنْ لاَ يُسَمِّيَهُ إِلاَّ بِمَا سَمَّى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ يَا أَبَتِ وَلاَ يُسَمِّيَهُ بِاسْمِهِ

= **Babanın çocuğu üzerindeki haklarından biri** (de) **onu çağırır iken ismi ile değil,** (hazreti) **İbrâhim'in babasına** (edepli, nâzik ve yumuşak bir şekilde) [166] **seslenmesi** (, çağırması) **gibi:** ***Babacığım*** [167] **diye** (seslenmesi,) **çağırmasıdır.** [168]

* Babasına akrabâ diyen kimse, ona saygısızlık etmiş olur. Çünkü akrabâ başkası vâsıtası, başkası aracılığı ile yakınlığı bulunan kimse demektir. Baba ile çocuğu arasındaki yakınlık ise başkası vâsıtası ile değil, bizzat kendisi yâni baba olması dolayısı iledir. [169]

* Bir kadının kocasını adı ile çağırması da edebe aykırı olduğundan mekruhtur.

Yaşlılara da saygıyı göstermek gerektiğini belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا أَكْرَمَ شَابٌّ شَيْخًا لِسِنِّهِ إِلاَّ قَيَّضَ اللّٰهُ لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنِّهِ

= **Bir genç, yaşlı bir insana** (sâdece) **yaşından dolayı ikrâmda bulunur** (, ona saygı gösterir)**se Allah da ona bir mükâfat olmak üzere yaşlandığında kendisine ikrâmda bulunacak** (, saygı gösterecek) **birini mutlaka yaratır**. [170]

مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرِنَا فَلَيْسَ مِنَّا

= **Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimizin hakkını** (, şeref ve değerini) **bilmeyen** (, tanımayan) **biz**(e uyan, bizim yolumuzda gidenler)**den değildir.** [171]

إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللّٰهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ

= **Muhakkak ki yaşlı müslümana, Kur'ân'ı terk etmeyen,** (onun) **yasaklarını çiğnemeyen Kur'ân hâfızlarına ve adâletli devlet başkanına hürmet etmek, Allâh'a saygıdandır** [172] buyurarak bizlere yol göstermiştir.

11) Hayırsever olmak, insanlara yardım etmek ve koruyup kollamak.

Şöyle ki, müslümanlar herkes için hayır ister, herkese yardımda bulunmaktan zevk duyarlar. Müslümanların din ölçüleri içinde birbirlerine yardım etmesi ve aracılık yapması, aralarındaki din kardeşliğinin bir gereğidir. Kendisi için hayırlı görüp istediği bir şeyi, diğer müslümanlar için de isteyerek îmân etmenin gereğini yerine getirmeye çalışır:

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ أَوْ لِجَارِهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

= **Sizden biriniz kendi nefsi için sevip istediği bir şeyi kardeşi veyâ komşusu için de sevip istemedikçe, gerçek mü'min olamaz**. [173]

إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَأَرْفِدُوهُ

= **Bir ihtiyâcının giderilmesini isteyen biri ile karşılaştığınızda ona yardımcı olunuz** (, ihtiyâcını gideriniz, gidermeye çalışınız)**.** [174]

مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغِي حَاجَتَهُ فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ سُلْطَانًا حَاجَةَ مَنْ لاَ يَسْتَطِيعُ إِبْلاَغَهَا إِيَّاهُ ثَبَّتَ اللّٰهُ قَدَمَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Kim ki, ihtiyâcını bir yetkiliye ulaştırma gücü olmayanların isteklerini** (yetkili kimseye, yetkili makâma) **ulaştırırsa Allah,** (o aracı olan kişinin) **kıyâmet gününde** (sırat köprüsünü) **sağlam adımlarla geçmesini sağlar.** [175]

12) Selâm vermek. Selâm sözlükte barış, rahatlık, esenlik anlamına gelir ve müslümanların birbirleri ile karşılaştıkları zaman, karşılıklı olarak sağlık ve esenlik dileklerini sunmalarıdır.

Müslümanların birbirlerine selâm vermesi sünnettir:

لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ

= **Siz îmân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de** (tam anlamı ile) **îmân etmiş olamazsınız. Size bir şey göstereyim mi? Ki, onu yaptığınızda birbirinizi sevmiş olursunuz; aranızda selâmı yayınız.** [176]

Verilen selâmı almak farzdır:

وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

= ***Bir selâm ile selâmlandığınız vakit, siz ondan daha güzeli ile selâmı alın yâhut aynısı ile karşılık verin.*** [177] Âyetin hükmüne göre verilen selâma en az aynı şekilde karşılık verilmesi gerekir; daha fazlası ile karşılık vermekse fazîletlidir.

Selâmlaşmak, bir dostluk, bir sevgi ve hayırseverlik alâmetidir. Selâm vermekle ve verilen selâmı almakla müslümanlar birbirlerine duâ etmiş olurlar.

* Selâm vermenin bir kısım edepleri vardır. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

Selâm, bir yere girildiğinde söze, konuşmaya başlamadan önce verilmelidir.

فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً

= ***Evlere girdiğinizde Allah katından bereketli ve güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize*** *(; girdiğiniz yerde bulunan insanlara veyâ oradaki meleklere)* ***selâm verin.*** [178]

اَلسَّلاَمُ قَبْلَ الْكَلاَمِ

= **Selâm, kelâmdan** (; sözden, konuşmadan, konuşmaya başlamadan) **öncedir.** [179]

مَنْ بَدَأَ بِالْكَلاَمِ قَبْلَ السَّلاَمِ فَلاَ تُجِيبُوهُ

= **Her kim, selâm vermeden söze** (, konuşmaya) **başlarsa ona icâbet etmeyin** (; karşılık vermeyin, cevap vermeyin). [180]

إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُنْ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ

= **Âilenin yanına** (, evine) **girdiğinde selâm ver ki,** (vermiş olduğun selâm) **senin ve evinin halkı için bereket**(e sebep) **olur.** [181]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ لاَ يَجِدَ الشَّيْطَانُ عِنْدَهُ طَعَامًا وَلاَ مَقِيلاً وَلاَ مَبِيتًا فَلْيُسَلِّمْ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ وَيُسَمِّ عَلَى طَعَامِهِ

= Kim yemek yerken, dinlenirken, gecelerken şeytanın yanında bulunmasını istemiyorsa evine girdiğinde selâm versin ve yemek yerken besmele çeksin. [182]

* Verilecek selâm fazîlet sırasına göre şöyledir:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ ; *Selâm ve Allâh'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun,*

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ ; *Selâm ve Allâh'ın rahmeti sizin üzerinize olsun,*

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ ; *Selâm sizin üzerinize olsun.* [183]

* Verilen selâma karşılık veren, selâmı alan kişi için en fazîletli olan cevap şekli:

وَعَلَيْكُمُ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ ; *Selâm ve Allâh'ın rahmeti ve bereketi sizin de üzerinize olsun,* [184]

fazîleti en az olanı ise: وَعَلَيْكُمُ السَّلاَمُ ; *Selâm sizin de üzerinize olsun* [185] cümlesidir.

Abdullah bin Abbâs (radiyallâhü anhümâ)nın yanında oturuyordum. Onun yanına Yemen halkından bir adam girdi ve: Esselâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berâkatühü *diye selâm verdi. Sonra (verdiği selâma) bir şeyler daha ilâve etti. O zamanlar gözleri âmâ olan İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ):* Bu kim *diye sordu. Oradakiler de:* Bu sana gelen bir Yemenlidir *diye onu kendisine tanıttılar. Bunun üzerine İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ):* Her şeyin bittiği bir yer vardır. Selâmın bittiği yer de *Ve berekâtühü* ifâdesidir (; en fazla *Esselâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berâkatühü* diye selâm verilir, verilen bu selâma *ve aleykümüs selâmü ve rahmetullâhi ve berâkatuhü* diye cevap verilir) *dedi.* [186]

* İçinde insan olmayan, boş bir yere girildiği zaman (içeride bulunan Allâh'ın kullarına; meleklere niyet edilerek): اَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ ; *Selâm, bizim ve Allâh'ın sâlih kulları üzerine olsun* [187] denilir.

* Gençler yaşlılara, bir binek üzerinde olanlar yürüyenlere, yürüyenler oturanlara, arkadan gelenler önden gidenlere selâm verirler. [188]

Birinin aracılığı ile gönderilen selâmı da almak gerekir.

Babam beni Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e göndererek: Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e var (, git), kendisine (benden) selâm söyle *dedi. Ben de (Efendimize varıp)*: Babamın size selâmı var *dedim. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **Selâm senin ve babanın üzerine olsun** *diyerek selâmı aldı.* [189]

* Bir topluluk adına bir kişinin selâm vermesi veyâ verilen selâmı alması yeterli olmakla birlikte, [190] toplulukta bulunan herkesin selâm vermesi veyâ verilen selâmı almaları daha fazîletlidir. Kendilerine verilen bir selâma topluluk içinden hiçbiri karşılık vermez, selâmı almazlarsa verilen selâmı almadıkları için hepsi de günahkâr olur.

* Bir toplantıdan ayrılırken de selâm vererek ayrılmak daha fazîletlidir. [191]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ashâbından iki kişi bir araya geldiklerinde biri diğerine Asr sûresini okuyup, sonra biri diğerine selâm vermeden ayrılmazlardı. [192]

* Selâm verirken veyâ alırken, eğilmek doğru değildir.

* Namaz kılan, Kur'ân-ı Kerîm okuyan, ezan okuyan, kâmet getiren ve benzeri gibi ibâdet ile meşgul olanlara; dînî bir konuda konuşma yapan ve onu dinleyen kimselere; yemek yiyen, abdest bozan, uyuyan ve bunların benzeri işler ile meşgul olma sebebi ile selâma karşılık veremeyecek veyâ bulundukları durum veyâ yaptıkları işler selâm almaya engel olacak kimselere selâm vermek mekruhtur. Verilirse de cevaplanması gerekmez. İşlediği günâhı açıkça yapmaktan veyâ söylemekten çekinmeyen kişilere; fâsıklara da selâm vermek mekruhtur.

* Bir ihtiyaç, bir zarûret olmadığı sürece müslüman olmayanlara selâm vermek; eğer bir zarûret sebebi ile selâm vermek gerekirse onlardan önce davranarak selâm vermek de mekruhtur. Çünkü onlara selâm vermekte onlara saygı ve onları yüceltme vardır. Onları yüceltmek ve onlara sevgi gösterisinde bulunmak ise aşağıdaki âyete göre yasaktır:

Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden hiç bir topluluğun, Allâh'a ve Resûlüne karşı çıkanlara *(, Allâh'a ve Resûlüne düşmanlık besleyenlere)* ***sevgi beslediğini*** *(, onlarla dost olduğunu)* ***göremezsin; isterse onlar*** *(; Allâh'a ve Resûlüne karşı çıkanlar)* ***babaları, oğulları, kardeşleri veyâ soydaşları*** *(, akrabâları)* ***olsun.*** [193]

لاَ تَبْدَؤُوا الْيَهُودَ وَلاَ النَّصَارَى بِالسَّلاَمِ

= **Yahûdi ve hıristiyanlara ilk önce siz selâm vermeyin.** [194]

لاَ تَبْدَؤُهُمْ بِالسَّلاَمِ فَإِذَا سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ

= (Yahûdi ve hıristiyanlara) **ilk önce siz selâm vermeyin. Onlar size selâm verdikleri zaman siz:** Ve aleyküm (; sizin de üzerinize olsun) **diyerek cevap verin.** [195]

Kitab ehline (selâm için) aleyke ve aleyküm (lâfızlarından) daha fazla bir kelime ile selâmı almamız yasaklandı. [196]

Müslümanlar ile müslüman olmayanların birlikte bulunduğu bir topluluğa selâm verildiğinde, yalnızca orada bulunan müslümanlara niyet edilerek selâm verilir. Eğer müslüman olmayan birisi bir müslümana selâm verirse: وَعَلَيْكُمْ [197] diyerek karşılık verilmelidir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), müslümanlar ile yahûdilerin karışık olarak oturdukları bir meclise uğradı ve (müslümanlara niyet ederek) onlara selâm verdi. [198]

* Verilecek selâmı ve bunu karşılığını karşısındakilere duyurmak şarttır. Verilen selâmın karşılığını ertelemek tahrîmen mekruhtur. Aynı şekilde aksıran kişinin hamd etmesini ve buna verilecek cevâbı da karşısındakilere duyurmak şarttır, cevâbın sonraya ertelenmemesi gerekir. Aksıran kişiye cevap vermek farz-ı kifâyedir. [199]

* Selâm vermekte veyâ almakta kullanılan cümleler Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in veyâ sahâbenin kullandığı cümlelerden oluşmalıdır.

Biz câhiliyye döneminde (birbirimize): Allah senin gözünü aydın etsin, iyi sabahlar *derdik. İslâm (dîni) geli(p biz müslümanlığı kabul edi)nce böyle dememiz yasaklandı.* [200]

ثَلاَثٌ يُصْفِينَ لَكَ وُدَّ أَخِيكَ تُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِذَا لَقِيتَهُ وَتُوَسِّعُ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ وَتَدْعُوهُ بِأَحَبِّ أَسْمَائِهِ إِلَيْهِ

= (Şu) **üç şey** (müslüman) **kardeşin ile arandaki sevgiyi pekiştirir: Onunla karşılaştığında selâm verir, meclisinde** (, oturduğun yerde) **ona yer gösterir** (, ona yer açar) **ve onu en çok hoşlandığı ismi ile çağırırsın.** [201]

Biriniz (din) kardeşi ile karşılaştığı zaman ona selâm versin. Eğer aralarına bir ağaç, duvar veyâ (büyükçe) bir taş girer (de onu kardeşinden ayırır) sonra da onunla (tekrar) karşılaşırsa yine ona selâm versin. [202]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile olduğumuz zamanlarda aramıza bir ağaç bile girip bizi ayırsa birleşince (, bir araya gelince tekrar) selâmlaşırdık. [203]

İnsanların en cimrisi, selâm (almada ve verme)de cimrilik edendir. [204]

إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُسَلِّمَ الرَّجُلُ عَلَى الرَّجُلِ لاَ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلاَّ لِلْمَعْرِفَةِ

= Muhakkak kişinin yalnızca tanıdığı kimselere selâm vermesi (de) **kıyâmet alâmetlerindendir.** [205]

Kısaca İslâma uygun şekilde selâm vermek ve almak, bir dostluk belirtisidir, kişiler arasında sevgi bağının meydana gelmesine sebeptir.

13) Musâfaha yapmak: Musâfaha sözlükte el sıkışma, tokalaşma anlamına gelir ve iki müslümanın, selâmlaşmadan sonra yüz yüze geldiklerinde birbirlerinin ellerini tutarak, ellerinin iç taraflarını birbirlerine dokundurmalarına denir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ashâbı (; arkadaşları) ile buluştuğunda onlara selâm vermeden (önce) musâfaha etmezdi. [206]

Musâfahanın önemini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ فَيَتَصَافَحَانِ إِلاَّ غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِقَا

= **İki müslüman karşılaştıklarında musâfaha eder** (, tokalaşır, el sıkışırlarsa), **daha birbirinden ayrılmadan** (küçük günahları) **bağışlanır**. [207]

تَمَامِ التَّحِيَّةِ الْأَخْذُ بِالْيَدِ وَالْمُصَافَحَةُ بِالْيُمْنَى

= **Selâmlaşma, eli tutmakla tamamlanır; musâfaha da sağ el ile olur.** [208]

تَصَافَحُوا يَذْهَبِ الْغِلُّ وَتَهَادُوا تَحَابُّوا وَتَذْهَبِ الشَّحْنَاءُ

= **Musâfaha edin ki, kalpler**(iniz)**deki kin gitsin; hediyeleşin ki, birbirinize** (karşı) **sevgi doğsun ve ara**(nız)**daki düşmanlık bitsin** [209] buyurmuşlardır.

* Karşılaşılan kişiyi görmenin sevinci ve ona duyulan özlem ve sevginin verdiği heyecânla, kişinin musâfaha edebileceği diğer bir müslüman ile kucaklaşması da mubahtır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in arkadaşları birbirleri ile karşılaştıkları zaman musâfaha yaparlar, (bir) yolculuktan geldikleri zaman da birbirlerinin boynuna sarılarak kucaklaşırlardı. [210]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendisi ile her karşılaştığımda benimle mutlaka musâfaha ederdi. Bir gün (yanına çağırmak üzere) bana (birini) göndermiş, ben de evimde yoktum. (Eve) gelince Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bana (birini) gönderdiğini haber aldım. Bunun üzerine (doğru) kendisine vardım. Yerinde idi. Beni (görünce) hemen kucakladı; bu çok, pek çok daha güzeldi. [211]

* Sünnete uygun musâfaha iki el ile olmalı ve eller arasında engel olmamalıdır. Bir araya geldiklerinde selâm verdikten sonra olmalıdır. Birbirlerinin başparmaklarını ellerine almalıdırlar. Çünkü başparmakta bir damar vardır ki, kalplerde sevgiyi meydana getirir. [212]

* Musâfaha yapmanın yeri namazların arkasından değil, ancak bir müslüman diğer bir müslümana rastladığında, onunla ilk karşılaştığındadır. Namazlardan sonra musâfaha yapmaktan insanlar sakındırılır, onu yapan şiddetle kınanır. Sâdece namazlardan sonra musâfahalaşmak, bâzı câhillerin bunun sünnet olduğunu, diğer zamanlarda yapılan musâfahalardan daha fazîletli olduğunu zannetmelerine yol açar. Seleften hiç kimse bu vakitlerde musâfaha etmediği için namazlardan sonra musâfahalaşmak mekruhtur. [213]

Tokalaşma veyâ musâfaha, aynı cinsten olan kişiler arasında yapılır; bir erkeğin yabancı; şer'an kendisi ile evlenmesinde herhangi sakınca bulunmayan bir kadın ile tokalaşması, kucaklaşması, ellerini öpmesi veyâ öptürmesi haramdır. Aynı şekilde bir kadının yabancı; şer'an kendisi ile evlenebileceği bir erkekle tokalaşması, kucaklaşması, ellerini öpmesi veyâ öptürmesi de haramdır.

Mü'min kadınlar, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e hicret ettikleri vakit Azîz ve Celîl olan Allâh'ın: ***Ey Peygamber! Sana mü'min kadınlar Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, zinâ etmeyeceklerine dâir bey'at etmeye gelirlerse*** [214] *âyetindeki esaslara göre kendilerinden söz alınırdı. Kadınlar bunu sözle kabul ettikleri vakit Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onlara:* **Haydi gidin, sizin biatinizi kabul ettim** *der idi. Vallâhi, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in eli (kendisine nikâh düşen, kendisi ile evlenebileceği) hiçbir kadının eline dokunmamıştır.* [215]

Ensârdan bir kısım kadın ile Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelip kendisine: Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zinâ etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, şu an ve gelecekte iftirâ atmamak, sana meşrû emirlerinde isyân etmemek şartları üzerine biat ediyoruz *dedik. (Efendimiz) bunun üzerine (sözümüze ilâve olarak) şöyle dedi:* **Tâkatınızın** (, gücünüzün) **yeterli geldiği** (, gücünüzün yettiği) ş**eylerde.** *Biz:*

Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim *dedik. Kadınlar, biatı (erkekler gibi) musâfaha ederek yapmayı kasd etmişlerdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Ben kadınlarla musâfaha etmem, benim yüz kadına topluca söylediğim söz, her kadın için ayrı ayrı söylenmiş yerine geçer**. [216]

لأَنْ يُطْعَنَ فِي رَأْسِ أَحَدِكُمْ بِمِخْيَطٍ مِنْ حَدِيدٍ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمَسَّ امْرَأَةً لاَ تَحِلُّ لَهُ

= **Kişinin başına demirden** (bir) **iğnenin batırılması, kendisine nikâh düşen bir kadına dokunmasından daha iyidir.** [217]

* Gerekmedikçe veyâ bir zorunluluk olmadıkça müslüman olmayan kimselerle tokalaşılmasına, musâfaha edilmesine de Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) izin vermemiştir:

لاَ تُصَافِحُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى

= **Yahûdi ve hıristiyanlar ile musâfaha etmeyin** (, tokalaşmayın). [218]

14) Teşmîtte bulunmak. Teşmît; sözlükte tebrik etme, bereketle duâ etme anlamına gelir ve aksırdıktan sonra Allâh'a hamd eden kimseye hayır ve bereketle duâ etmeye denir.

Şöyle ki, bir müslüman aksırınca: اَلْحَمْدُ لِلَّهِ ; *Allâh'a hamd ederim* [219] veyâ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ; *Âlemlerin Rabbi olan Allâh'a hamd ederim* [220] veyâ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ ; *Her durumda Allâh'a hamd ederim* [221] derse yanındaki müslüman kardeşi de: يَرْحَمُكَ اللَّهُ ; *Allah sana rahmet etsin* [222] diye duâ eder. Aksıran kişi de: غَفَرَ اللَّهُ لِي وَلَكُمْ ; *Allah, beni de sizi de af etsin* [223] veyâ يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ : *Allah, bize de, size de mağfiret etsin* [224] diyerek karşılık verir.

Bir gayrimüslim; müslüman olmayan kişi aksırır ve Allâh'a hamd ederse ona da: يَهْدِيكُمُ اللَّهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ ; *Allah size hidâyet versin ve hâlinizi düzeltsin* [225] denir.

* Hapşıran kişiye üç def'aya kadar duâ edilir. Bundan daha fazla olan aksırmalar ise nezle sebebi ile olduğu için duâya devam etmek gerekmez. [226]

* Hapşıran, Elhamdülillâh demez; yüce Allâh'a hamd etmezse ona duâ edilmez.

إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللَّهَ فَشَمِّتُوهُ فَإِنْ لَمْ يَحْمَدِ اللَّهَ فَلاَ تُشَمِّتُوهُ

= **Biriniz aksırdığı zaman Allâh'a hamd ederse teşmît yapın** (; bereketle duâ edin)**, hamd etmezse ona teşmîtte bulunmayın.** [227]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), aksıracağı zaman elini ya da elbisesini(n bir tarafını) yüzüne koyar, (böylece) aksırma ile (çıkan) sesi alçaltır yâhut ta kısardı. [228]

15) Toplantılarda temiz ve edebe uygun bir durumda bulunmak.

Şöyle ki, müslümanlar, toplantılarda yıkanmış, temiz ve hattâ abdestli bir hâlde bulunurlar. Dış görünüşleri ve elbiseleri temiz olur.

Toplantılarda ilim sâhipleri veyâ yaşlı kimseler meclisin; oturulan yerin baş tarafına geçirilir. Gerek olmadıkça gençler, genç olanlar söze karışmaz, söylenilen faydalı şeyleri dinler, toplantıya sonradan gelen kişilere yer verir ve birbirlerine karşı güler yüzlü bulunurlar.

Müslümanlar, toplantılarda kendiliklerinden baş tarafa geçip oturmaz, kendilerine saygı için kalkarak yer vermek isteyenlerin hemen yerlerine oturmazlar. İzinleri olmadıkça iki kişinin arasına girip oturmaz, bir toplulukta üç müslümandan ikisi baş başa verip gizlice konuşmazlar. Böylece üçüncü kişinin üzülmesine, yanlış fikre kapılmasına sebep olmazlar.

Müslümanlar, bulundukları bir toplantıdan, arkadaşlarından izin alarak ayrılırlar. Geçici olarak toplantıdan ayrılanların yerine de hemen oturmazlar.

لاَ يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ رَجُلاً مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ يَجْلِسُ فِيهِ وَلكِنْ تَوَسَّعُوا وَتَفَسَّحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ

= **Biriniz kendisi oturmak için kimseyi yerinden kesinlikle kaldırmasın. Ancak** (sizler) **meclisi** (; oturduğunuz, bulunduğunuz yeri) **genişletip** (yeni) **gelene yer açın ki, Allah da size yerini genişletsin** (, size genişlik versin)**.** [229]

16) Dostları ziyâret etmek: Müslümanlar uygun zamanlarda gidip din kardeşlerini, büyüklerini veyâ yakınlarını ziyâret ederler. Bu ziyâret, bir sevgi ve bağlılık işâretidir. Ancak bu ziyâret, usandıracak derecede çok sık olmamalıdır.

زُرْ غِبًّا تَزْدَدْ حُبًّا

= (Ziyâret edeceklerini sık değil,) **seyrek ziyâret et ki, sevgin**(iz) **artsın.** [230]

Ziyârete gelen misâfirlere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ

= **Size bir kavmin büyüğü geldiğinde ona ikrâm ediniz** [231] buyruğu üzere mümkün olduğu kadar ikrâm edilmeli, elden geldiğince onları ağırlamaya çalışılmalıdır.

لاَ خَيْرَ فِيمَنْ لاَ يُضِيفُ

= **Misâfir ağırlama**(yı sevme)**yen kimsede hiçbir hayır yoktur.** [232]

17) Dâvetlere katılmak. Bir müslüman, din kardeşinin dâvetine uyar, ziyâfetinde bulunur. Böylece aralarındaki sevgi ve yakınlık artmış olur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُجِبْ عُرْسًا كَانَ أَوْ نَحْوَهُ

= **Sizden birinizi, kardeşi düğün yemeğine veyâ benzeri bir dâvete çağırırsa ona icâbet etsin** (; dâvetini kabul etsin) [233] buyurduğu için bir kişinin, dâvet yerinde haram bir şey işlenmedikçe bir müslümanın dâvetine katılması sünnettir. Çünkü bir müslüman, İslâma uygun olmayan konuşma veyâ eğlencenin yapıldığı veyâ içeceklerin içildiği kısaca haramların işleneceğini bildiği bir yere gidemez. Ancak, gittiğinde bu şeylere engel olabilecek veyâ o kişiye saygı için o günahlar işlenmeyecekse böyle bir dâvete gidebilir.

إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ

= ***Allâh'ın âyetlerinin inkâr edildiğini, onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman,*** *(bunları işleyenler, durumlarını değiştirip)* ***başka bir söze geçmedikleri sürece, onlarla*** *(aynı ortamda)* ***oturmayın*** *(, bulunmayın)****; aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz.*** [234]

18) Hürmet, saygı için ayağa kalkmak. Müslümanlar, yanlarına gelen diğer din kardeşlerine saygı için ayağa kalkabilirler. Bu bir hürmet belirtisidir. Mescitte bulunan veyâ Kur'ân-ı Kerîm okuyan bir kimsenin, hürmet gösterilmesi gereken bir kişi için ayağa

kalkması mekruh değildir. Bir toplantıya gelenler için ayağa kalkılması örf ve âdet olan yerlerde, ayağa kalkılabilir. Böyle yapılmazsa kin ve nefrete yol açılmış olabilir.

Sahâbe için Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den daha sevgili bir kimse yoktu. Buna rağmen O'nu gördüklerinde, (kendisi için kimsenin ayağa kalkmasından) hoşlanmadığını bildikleri için ayağa kalkmazlardı. [235]

19) Değerli kişilerin ellerini öpmek. Müslümanlar, âlimlerin, takvâ sâhibi kişilerin ve adâletli hâkimlerin ellerini sevgi ve saygı göstermek niyeti ile öper, onlarla musâfaha ederler. Ayrıca, kendi cinslerinden olan büyüklerin ellerini dindarlıklarına saygı ve ikrâm için öpmek de câizdir. Fakat dünyâya âit bir fayda sağlamak için öpmek mekruhtur.

* Öpmek beş türlüdür: a) Sevgi öpmesi; çocukların yanaklarından öpülmesi gibi, b) Merhamet öpmesi; anne ve babanın başlarını öpmek gibi, c) Şefkat öpmesi; kardeşlerin alnından öpülmesi gibi, d) Şehvet öpmesi; (eşler için) ağız üzerinde olur, e) İkrâm öpmesi; mü'minler için el üzerinde olur. [236]

Fâtıma (kerremallâhü veche), Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına girdiği zaman (Efendimiz) onun için ayağa kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu. Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm da onun yanına girdiği zaman Fâtıma hemen (Efendimiz için) ayağa kalkar, elinden tutar, O'nu öper, kendi yerine oturturdu. [237]

* Bir müslümanın, başkası ile karşılaştığı zaman kendi elini öpmesi tahrîmen mekruhtur. Âlimlerin ve diğer büyüklerin huzûrunda yerleri öpmek de haramdır. Bunu yapanlar ve yapılmasına râzı olanlar günâha girmiş olurlar. Bu, bir tür putlara yapılan ibâdeti andırır. Bir müslüman için böyle bir hareket, kesinlikle câiz değildir.

20) Komşuluk haklarını gözetmek. İslâmda komşuluk çok önemlidir. Komşuluğun önemi belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ وَالْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ

= **Dürüst komşu, rahat binek ve geniş ev kişinin saâdetindendir** (; saâdetli, mutlu, mesut olma sebeplerindendir)**.** [238]

إِنَّ اللّٰهَ لَيَدْفَعُ بِالْمُسْلِمِ الصَّالِحِ عَنْ مِائَةِ أَهْلِ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِهِ الْبَلاءَ

= Allah, sâlih bir müslüman sebebi ile komşularından yüz ev halkı üzerinden (kendilerine gelebilecek) **belâyı def eder** (; savuşturur)**.** [239]

Komşulara ikrâmda bulunmak; onlara karşı saygılı olmak; hakkına, hukûkuna dikkat etmek de sünnettir. Bir müslüman, komşusunun hakkını fazlası ile gözetir, ona güler yüz gösterir, gerektiğinde ödünç verir, bir kederi olunca onu teselli eder, teselli etmeye çalışır, tâziyede; baş sağlığı dileğinde bulunur. Komşusuna eziyet, sıkıntı verecek şeyleri yapmaktan sakınır. Evin akıntı suları ve çöpleri ile komşularını rahatsız etmez. Gece veyâ gündüz yüksek sesle konuşan veyâ müzik sesleri ile komşularını rahatsız eden; onların rahat ve huzurlarını, hasta, okuryazar ve çalışanlarını düşünmeyenler komşuluk haklarını gözetmemiş ve topluma karşı görevlerini çiğnemiş sayılırlar.

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsa komşusuna eziyet etmesin.** [240]

Komşunun, komşuluğun önemini ve komşu hakkını belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

وَاللّٰهِ لاَ يُؤْمِنُ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

= **Komşusu kötülüğünden emîn olmayan kimse, vallâhi** (tam olarak) **îmân etmemiştir.** [241]

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

= **Komşusu kötülüğünden emîn olmayan kimse, cennete** (ilk) **gire(**n kimselerden ola)**maz.** [242]

إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ أَنْ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ

= **Sen** (ne yaptığını bilen dindâr) **komşularının:** İyi yaptın **dediğini işittiğinde muhakkak iyilik yaptın demektir, sen onların:** Kötülük yaptın **dediklerini işitirsen kötülük yaptın demektir.** [243]

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَبِيتُ شَبْعَانَ وَجَارُهُ إِلَى جَنْبِهِ جَائِعٌ

= Yanı başındaki komşusu aç iken (bunu bile bile) **kendisi tok olarak geceyi geçiren kişi,** (kâmil; mükemmel anlamda) **mü'min değildir** [244]

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَشْهَدُ لَهُ أَرْبَعَةٌ أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْ جِيرَانِهِ الْأَدْنَيْنَ إِلاَّ قَالَ قَدْ قَبِلْتُ عِلْمَكُمْ فِيهِ وَغَفَرْتُ لَهُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

= Bir müslüman ölür, en yakın komşularından dört ev halkı onun hakkında iyilikten başka bir şey bilmediklerine dâir şâhitlik yaparlarsa yüce Allah: ***Sizlerin*** *(onu temize çıkaran)* ***bu ifâdelerinizi*** *(, bu sözlerinizi),* ***kabul ediyor ve*** *(onun)* ***bilmediğiniz şeylerini*** *(, hatâlarını)* ***da affediyorum*** **der.** [245]

Kısaca insan, komşularının sevgi, saygı ve övgülerini kazanmaya çalışmalıdır.

21) Hastaları ziyâret etmek. Müslümanlar hasta olan dost ve komşularını uygun zamanlarda yanlarına giderek ziyâret ederler, sağlık içinde olmaları için duâda bulunurlar. Bu da sevgiyi kuvvetlendirmeye ve kalpleri hoş tutmaya yardım eden bir görevdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bize (şu) yedi şeyi emretti: Hastayı ziyâret etmek, cenâzenin arkasından gitmek, aksırana duâ etmek, yemîn edenin yemînini kabul etmek, zulme uğrayana yardım etmek, dâvete icâbet etmek ve selâmı yaymak. [246]

خَمْسٌ تَجِبُ لِلْمُسْلِمِ عَلَى أَخِيهِ رَدُّ السَّلاَمِ وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَازَةِ

= **Bir müslümanın** (müslüman) **kardeşi üzerinde**(ki hakkı) **beştir: Selâmını almak, aksırdığında** (Allâh'a hamd etmesi hâlinde yerhamükallah diyerek) **teşmît etmek, dâvetine katılmak, hasta** (ise) **ziyâretine gitmek, cenâzesine katılmak.** [247]

مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ مُحْتَسِبًا بُوعِدَ مِنْ جَهَنَّمَ مَسِيرَةَ سَبْعِينَ خَرِيفًا

= Kim güzelce bir abdest alır ve (sevâbını) **Allah'tan umarak** (hasta olan) **bir mü'min kardeşini ziyâret ederse cehennemden yetmiş yıl sürecek bir mesâfe** (kadar) **uzaklaştırılır.** [248]

Hasta ziyâretinin de bir takım edepleri vardır.

Şöyle ki, bu ziyâretler çok sık yapılmamalı, hastanın yanında çok oturulmamalı, hastanın canını sıkacak sözler söylenilmemelidir.

Hasta ziyâretinin en fazîletlisi (, en hayırlısı) **kısa** (, az süreli) **olanıdır.** [249]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hasta ziyâretinde (bulunduğu zaman) hastanın başucuna otururdu. [250]

Kim eceli gelmemiş bir hastayı ziyâret eder ve onun yanında iken yedi def'a: أَسْأَلُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ *(; Ulu Allah ve arşın yüce Rabbinden sana şifâ vermesini diliyorum)* **diye duâ ederse Allah, o hastayı kesinlikle bu hastalıktan kurtarır.** [251]

إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الْأَجَلِ فَإِنَّ ذَلِكَ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا وَهُوَ يُطَيِّبُ بِنَفْسِ الْمَرِيضِ

= (Ziyâret için) **bir hastanın yanına girdiğinizde iyileşeceğini söyleyerek ona moral verin. Gerçi bu söz hiç bir şeyi önlemez ama hastanın gönlünü hoş eder.** [252]

إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءِ الْمَلاَئِكَةِ

= **Bir hastanın yanına girdiğin zaman sana duâ etmesini ondan iste. Çünkü onun duâsı, meleklerin duâsı gibi** (makbûl)**dür** (, kabul edilir)**.** [253]

Şarap (, içki) içip de hasta olan kimseleri ziyâret etmeyin. [254]

Her ümmetin mecûsîleri (; sapık düşüncede, sapık inançta olanları) **vardır. Bu ümmetin mecûsîleri de** kader yoktur **diyenlerdir.** (Bu sebeple) **onlardan kim ölürse cenâzelerinde bulunmayın, onlardan kim hasta olursa onu ziyâret etmeyin.** [255]

22) Cenâzeleri teşyî', teşyî etmek; uğurlamak. Bu da önemli ve sevâbı çok olan bir kardeşlik görevidir. Müslümanlar, ölen din kardeşlerinin cenâzelerini mezarlarına kadar götürür, rahmet toprağına bırakır, haklarında da rahmet isteyerek duâda bulunurlar.

مَنْ صَلَّى عَلَى جِنَازَةٍ فَلَهُ قِيرَاطٌ وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ الْقِيرَاطُ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ هَذَا

= **Bir cenâze üzerine namaz kılana bir kîrât, gömülmesi bitinceye kadar cenâzede bulunana da iki kîrât** (sevap) **vardır. Muhammed (**aleyhissalâtü vesselâm)**ın nefsi kudret elinde olan** (yüce Allâh)**a yemîn ederim ki** (bir) **kîrât, şu Uhud dağından daha büyüktür.** [256]

عُودُوا الْمَرِيضَ وَاتَّبِعُوا الْجِنَازَةَ تُذَكِّرْكُمُ الْآخِرَةَ

= **Hastaları ziyâret ediniz, cenâzeleri de tâkip ediniz. Bu**(nlar)**, size âhireti hatırlatır** (ve dünyâya çok dalmazsınız)**.** [257]

23) Müslümanların mezarlıklarını ziyâret etmek. Müslümanlar kendi aralarından âhirete göçmüş olan kimselerin, özellikle büyük âlimlerin ve sâlih kişilerin mezarlarını zaman zaman ziyâret eder, onları rahmetle anarlar. Bu bir vefâkârlıktır, değer bilmedir. Bununla birlikte aşağıdaki hadîste açıklandığı üzere, mezarları ziyâret etmek dünyâyı küçümsetir ve ölümü hatırlatır, uyanmaya sebep olur. Bu sebeple kabirleri saygı ve ibretle ziyâret etmeli, insanlığın acıklı sonunu düşünerek gaflet içinde yaşamaktan kaçınılmalıdır.

فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُزَهِّدُ فِي الدُّنْيَا وَتُذَكِّرُ الْآخِرَةَ

= (Kabirleri) **ziyâret edin;** (çünkü o) **dünyâyı küçümsetir, âhireti hatırlatır**. [258]

Güzel ve Çirkin Huylar

38 * **İttikâ** (اتقا); yüce Allah'tan korkmak, haramdan ve şüpheli şeylerden sakın-

maktır. Böyle bir duruma takvâ da denir. Takvâ sâhibi olan kişiye de müttakî denilir.

أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ فَإِنَّهُ رَأْسُ كُلِّ شَيْءٍ

= **Sana takvâlı olmanı** (; Allah'tan korkmanı, Allâh'ın yasaklarından sakınmanı) **tavsiye ederim, çünkü** (dînî konularda) **her işin başı budur.** [259]

Takvâ sâhibi olan kişi güvenilir ve itimat edilmeyi hak eden bir insan demektir. Ondan hiç kimseye zarar gelmez.

خَشْيَةُ اللّهِ رَأْسُ كُلِّ حِكْمَةٍ وَالْوَرَعُ سَيِّدُ الْعَمَلِ

= **Allah korkusu her hikmetin başıdır. Vera'** (; şüpheli şeylerden titizlikle sakınmak)**, amellerin en üstünüdür.** [260]

فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ عِرْضَهُ وَدِينَهُ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ

= (Haram mı, helâl mi olduğu belli olmayan) **şüpheli şeylerden sakınan, ırzını ve dînini kurtarmış demektir. Kim de şüpheli şeylere dalarsa harama dalmış olur.** [261]

لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ

= Kul, (dînen) **sakıncalı olan şeye düşmekten çekinerek sakıncalı olmayan şeyi bırakmadıkça** (, terk etmedikçe) **müttakîler derecesine erişemez.** [262]

إِنَّ اللهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَحَرَّمَ أَشْيَاءَ فَلاَ تَقْرَبُوهَا وَتَرَكَ أَشْيَاءَ عَنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا

= **Allah bir kısım farzlar koymuştur, bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar** (, yasaklar) **koydu, bunlara tecâvüz etmeyin** (; sınırı aşmayın)**. Bâzı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bâzı şeyleri de** (sizlere olan merhametinden farz, haram diye sınıflandırmadan mutlak) **bırakmıştır. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları** (farz mı, haram mı diye didikleyip) **araştırmayın.** [263]

İslâm dîninde insanlar esâsen birbirine eşittirler. Bunların birbirinden farklılığı ancak takvâ iledir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ

= ***Şüphe yok ki, Allah yanında sizin en şerefliniz, en müttakî olanınızdır.*** [264]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

اَلْمُسْلِمُونَ إِخْوَةٌ لاَ فَضْلَ لأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ إِلاَّ بِالتَّقْوَى

= **Müslümanlar kardeştir, birinin diğeri üzerinde takvâdan başka üstünlüğü yoktur** [265] buyurmuştur.

İttikânın; yüce Allah'tan korkmanın, haram ve şüpheli olan şeylerden sakınmanın karşıtı; fısk ve fücûrdur. Yâni doğru yoldan çıkmak, yüce Allâh'a isyân etmek, haram ve şüpheli şeylerden kaçınmamaktır. Bu şekilde davranan kimselere de fâsık, fâcir denir.

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ فِي أَصْلِ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ وَإِنَّ الْفَاجِرَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ وَقَعَ عَلَى أَنْفِهِ قَالَ بِهِ هَكَذَا فَطَارَ

= **Mü'min günahlarını** (gözünde büyüterek)**, sanki üzerine düşmesinden korktuğu bir dağın eteğinde imiş gibi görür** (ve günahtan, günah işlemekten sakınır)**.**

Fâcir de günahlarını, burnunun üzerine konan ve şöyle (bir el hareketi) **yapması ile uça**(cak ola)**n bir sinek gibi görür** (ve günahtan, günah işlemekten çekinmez)**.** [266]

39 * **Edeb** (أدب); güzel terbiye, kibar olma, söz ve davranışları ile başkalarına güzel davranma anlamındadır. Türkçe karşılığı erdemdir. Her türlü yanlışlığa düşmekten ve bunun sonucunda utanmaktan sâhibini koruyan, bu şekilde davranan kişiye güzel, zarif ve kibar davranmasını öğreten bir davranış biçimidir.

Edep, insan için büyük bir şereftir. Edebin karşıtı isâetdir ki, kötülük yapmak, terbiye ve fazîlete aykırı davranmak demektir.

Edep, insanın süsüdür ve insanı nefsin arzusuna uymaktan korur ve kurtarır.

Abbâs (bin Abdulmuttalib radiyallâhü anh)a: Sen mi, yoksa Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) mi daha büyük *diye soruldu. Abbâs (radiyallâhü anh):* O benden daha büyüktür, ama ben ondan önce doğdum *dedi. Abbâs (radiyallâhü anh), Fil olayından üç yıl önce doğmuştu, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den daha yaşlı idi.* [267]

Osman bin Affân (radiyallâhü anh) bir gün Ya'mer bin Leys oğullarının kardeşi Kubâs bin Eşyem (radiyallâhü anh)a: Sen mi büyüksün yoksa Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) mi *diye sordu. Kubâs şu karşılığı verdi:* Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) benden büyük (bir şahsiyet)tir ancak doğumda ben O'ndan önceyim (, ben O'ndan önce doğdum). [268]

40 - **İhsân** (إحسان), ihsan sözlükte; karşılık beklemeden, Allah rızâsı için bağışlamak, iyilik etmek, bahşiş vermek, hayır olarak yapılması uygun olan bir şeyi yapmak, bir işi en güzel şekilde yapmak demektir. İhsan, genel olarak başkasına iyilik etmek ve yaptığı işi güzel yapmak şeklinde kısmen farklı iki anlamda kullanılmaktadır.

لاَ تَكُونُوا إِمَّعَةً تَقُولُونَ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَحْسَنَّا وَإِنْ ظَلَمُوا ظَلَمْنَا وَلَكِنْ وَطِّنُوا أَنْفُسَكُمْ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَنْ تُحْسِنُوا وَإِنْ أَسَاؤُوا فَلاَ تَظْلِمُوا

= **Herkes** (başkalarına) **iyilik yaparsa biz de yaparız, herkes haksızlık yaparsa bizde haksızlık ederiz diyen** (zayıf karakterli) **kimselerden olmayın. Fakat kendinizi, herkes iyilik yaparsa iyilik yapmaya, eğer kötülük yaparlarsa haksızlık yapmamaya hazırlayınız** (, bunu alışkanlık hâline getiriniz). [269]

İhsân, adâletin üstünde bir fazîlettir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

= ***İhsân ediniz. Şüphe yok ki, Allah muhsinleri*** *(; ihsân edenleri; iyilik eden ve işini güzel yapanları)* ***sever.*** [270]

وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

= Allâh*(ın)* ***sana*** *(nîmet)* ***ihsân ettiği gibi sen de*** *(insanlara)* ***ihsân et*** *(; cömert davran)* [271] buyurmuştur.

İhsân ayrıca amellerdeki ihlâs ve yüce Allâh'ın insanları görüp gözetmesi anlamına da gelir. Buna göre ihsân, kişinin kulluk görevini yerine getirirken Yüce Allâh'ın kendisini gördüğünü, davranışlarının O'nun gözetimi altında olduğunu hissetmesidir.

(İhsân)**, Allâh'ı görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni mutlaka görür.** [272]

41 * **İhlâs** (إخلاص); herhangi bir işi güzel bir niyetle ve saf bir kalp ile sâdece

yüce Allah emretmiş olduğu için yapmak, o işe başka bir şey karıştırmamaktır. Böyle bir duruma, yüce Allâh'ın rızâsını kazanmaktan başka bir amaç için yapılmadığından hulûs da denir. Yapılan görevlerin değerleri ihlâsa göre artar.

أَخْلِصْ دينَكَ يَكْفِكَ الْعَمَلِ الْقَلِيلِ

= **Dîninde ihlâslı** (, samîmi) **ol ki, az amel bile sana yeterli gelsin.** [273]

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلاَّ مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ

= **Şüphe yok ki Allah, ancak kendi rızâsı gözetilerek, hâlis bir niyetle yapılan ameli** (, işi) **kabul eder.** [274]

بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّنَاءِ وَالرِّفْعَةِ وَالنَّصْرِ وَالتَّمْكِينِ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلَ الْآخِرَةِ لِلدُّنْيَا لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي الْآخِرَةِ نَصِيبٌ

= **Bu ümmete, yüceleceklerini; mal, mülk ve kuvvet sâhibi olacaklarını, yardım göreceklerini ve yeryüzüne hâkim olacaklarını müjdele! Onlardan kim âhiret için yaptığı amelini dünyâya âlet ederse onun âhirette hiçbir nasîbi yoktur.** [275]

İhlâsın karşıtı riyâ yâni gösteriştir ve bir görevi yalnız gösteriş için veyâ maddî bir fayda sağlamak için yapmaktır. Riyâkâr kişi, temiz ruhlu, iyi bir insan değildir. Yaptığı işlerin mükâfatını yüce Allah'tan dilemeğe yüzü olmaz.

42 - **İstikâmet** (استقامت); her işte ölçülü davranmak; hakk, adâlet ve doğruluktan ayrılmayıp din ve akıl çerçevesi içinde hareket etmek demektir. Din ve dünyâ ile ilgili görevlerini istikâmet üzere yapmaya çalışan bir müslüman, doğru ve dürüst bir insandır.

İstikâmetin; doğruluk ve dürüstlüğün karşıtı, hıyânettir. Ki, doğruluğu bırakıp verilen sözde durmamak, emânete riâyet etmemek, insanların haklarına tecâvüz etmek; onlara saldırmaktan çekinmemek demektir. Doğru ve dürüst olmanın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu göstermek üzere âyet-i kerîmede, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimize, dolayısı ile müslümanlara da hitâben şöyle buyurulmaktadır:

فَاسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ وَمَنْ تابَ مَعَكَ

= ***Sen*** *(ey Resûlüm!)* ***berâberindeki tevbe edenlerle birlikte, emir olunduğun şekilde istikâmet üzere ol*** *(, dosdoğru ol, dosdoğru hareket et)****.*** [276]

43 * **İtâat** (إطاعت), itaat; makam ve rütbe bakımından üst sayılan yöneticinin dînen yasak olmayan emirlerini dinleyip ona göre hareket etmektir:

عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ

= **Kendisine** (Allâh'a ve Resûlüne) **isyân** (; itaatsizlik etmek) **emredilmedikçe hoşlandığı ve hoşlanmadığı bir işte** (âmiri, idâreciyi) **dinlemek ve** (ona) **itâat etmek müslüman için vâcibtir** (, bir görevdir)**. Fakat kendisine** (Allâh'a ve Resûlüne) **isyân emredilirse o zaman** (hiçbir âmiri) **dinlemek de yoktur, itâat** (etmek) **de yoktur**. [277]

44 * İtaat iki kısımdır:

1) Allâh'a itâat: Bu, ibâdetler ve muâmeleler konusunda yüce Allâh'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmakla olur.

2) Kullara itâat: Yöneticilere, anne ve babaya, kocaya gerekli olan itâat gibi. [278] Burada ölçü, verilen emrin İslâma uygun olmasıdır. İslâmın hükümlerine uymayan veyâ bu hükümlere aykırı olan emirler yerine getirilmez. Çünkü yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de:

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

= ***Allâh'a itâat edin, Peygambere de itaat edin, sizden olan emir sâhiplerine de (itâat edin)*** [279] buyurmuştur. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

لاَ طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ

= **Allâh'a ma'siyet** (; isyân etmek, emirlerine karşı gelmek) **hususunda** (kula) **itâat yoktur.** (Kula) **itâat ancak ma'rûf** (; dîne uygun olan) **işlerdedir.** [280]

لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ

= **Yaratıcının** (, yüce Allâh'ın) **emrine isyân** (olan konu)**da yaratılana itâat edilmez.** [281]

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ لَمْ يُطِعِ اللَّهَ

= **Allâh'a itâat etmeyene itâat edilmez** [282] buyurmuşlardır.

Yüce Allâh'ın buyruklarını dinleyip tutmak bir tâattir. İnsanın mutluluğu da bu tâate yâni yüce Allâh'ın emir ve yasaklarına uymaya bağlıdır. Bunun karşıtı isyândır.

45 - **İ'timâd** (اعتماد), itimâd, itimat; güvenmek ve emniyet etmek, bir şeye kalben güvenip dayanmak demektir. İnsanların güvenini kazanmak bir başarı eseridir. İktisâdî ve sosyal hayâtın devâmı itimadın varlığına bağlıdır. Bu sebeple insan, güzel ve doğru hareketleri ile herkesin güvenini kazanmaya çalışmalıdır. İtimada aykırı olan şey, hıyânettir; iyi niyeti kötüye kullanmaktır.

كَبُرَتْ خِيَانَةً أَنْ تُحَدِّثَ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِهِ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ لَهُ بِهِ كَاذِبٌ

= **Sana inandığı (,** güvendiği) **hâlde bir** (din) **kardeşine kendisini kandıracak yalan bir söz söylemen ne kadar büyük bir hıyânettir.** [283]

Bir kimsenin ne namazına ne de orucuna bakın (; onu değerlendirir iken tek ölçünüz o kimsenin namaz kılması, oruç tutması olmasın). Konuştuğu zaman doğru söylüyor mu, kendisine bir şey emânet edildiğinde emânete riâyet ediyor mu, dünyâlık meseleler ile uğraştığında helâli haramı gözetiyor mu, siz ona bakın. [284]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle duâ eder idi:

أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ

= *(Ey Allâhım!) Hıyânetten (, başkasına hıyânet etmekten ve hıyânet edilmekten) sana sığınırım. Çünkü o, çok kötü bir duygu ve huydur.* [285]

46 - **İktisâd,** iktisad, iktisat; her konuda ölçülü olmak, gerekli olandan fazla veyâ eksik harcamaktan kaçınmaktır. Kişi tutumlu davranarak maddî durumuna göre harcama yapmalı, başkalarına muhtaç bir duruma düşmemek için çaba harcamalıdır. Çünkü Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ

= **İktisatlı olan** (, tutumlu davranan) **fakir olmaz** [286] buyurmuştur.

İktisâdın, tutumlu davranmanın karşıtı isrâftır; gereğinden, gerekli olduğundan fazla harcayarak harcamada aşırılığa kaçmaktır. İsrâf; yemek, içmek, giyinmek ve gezmek gibi işlerde belli bir ölçüyü aşmaktır ki, haramdır. Kişilerin ve toplumların yıkılmasına sebeptir. Bunun içindir ki, yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de:

إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

= ***O** (; Allah)* ***isrâf edenleri sevmez*** [287] buyurarak isrâfı yasaklamış ve gerektiği kadar harcamanın yapılmasını, harcamada orta bir yolun tutulmasını emretmiştir:

وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

= ***Elini boynuna asılı hâle getirme** (; cimrilik etme, eli sıkı olma),* ***onu büsbütün de aç**(arak isrâf et)**me! Yoksa sonra kınanmış, yaptığına pişman olur kalırsın**.* [288]

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

= ***Onlar** (; mü'minler, Allâh'a inanan kullar)**, harcadıklarında ne isrâf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar** (, isrâf ve cimrilik arası, ihtiyaç olduğu kadar dengeli bir harcama yaparlar).* [289]

47 * İktisatlı olmanın karşıtı cimriliktir ki, gerektiğinden daha az harcama yapma, aşırı şekilde mala sâhip olma arzusu ve bir şeyi gereğinden çok fazla kısma huyudur. Bu da uygun değildir. Efendimiz, cimriliğin kötülüğünü anlatmak üzere şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشُّحِّ أَمَرَهُمْ بِالْبُخْلِ فَبَخِلُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا

= **Cimrilikten sakının.** S**izden öncekiler cimrilik sebebi ile helâk oldular. Cimrilik onları, vermemeye yöneltti vermediler; akrabâ ile ilişkiyi kesmeye yöneltti** (ilişkiyi) **kestiler,** (mal toplamak için) **günah işlemeye yöneltti günah işlediler.** [290]

لاَ يَجْتَمِعُ الشُّحُّ وَالْإِيمَانُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ أَبَدًا

= **Cimrilik ile îmân, bir kulun kalbinde hiçbir zaman bir arada bulunmaz.** [291]

ثَلاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وُقِيَ شُحَّ نَفْسِهِ مَنْ أَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَأَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

= **Şu üç şeyi yapa**(bile)**n kişi kendini cimrilikten korur: Zekâtını veren, misâfiri ağırlayan ve sıkıntılı ânında** (dahi) **vere**(bile)**n.** [292]

اَللهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ وَأَرْذَلِ الْعُمُرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ

[; Allâhım! Ben cimrilikten, tembellikten, ömrün en rezil (; hayâtın son kısmına doğru bunaklık, akıl hastalığı gibi sağlık açısından organların âciz, güçsüz duruma düşmesi gibi) hâllerinden, kabir azâbından, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım.] [293]

48 - **Ülfet**; uygun kimseler ile güzel bir şekilde görüşüp konuşmak, onlarla kaynaşmak demektir. İnsanlar, devamlı olarak yalnız başlarına yaşayamazlar; birbirleri ile görüşmek zorundadırlar. Güzel bir ahlâka sâhip olan kimse, herkesle güzel görüşür, onların sevgisini, saygısını kazanır. Bu duruma, ünsiyet; dostluk da denir. Ünsiyetin karşıtı uzlet; bir kenara çekilmek, yalnız başına kalmak, herkesten uzaklaşmak ve nefrettir. Herkesle görüşmek uygun olmadığı gibi herkesten kaçınmak da uygun değildir.

اَلْمُؤْمِنُ يَأْلَفُ وَيُؤْلَفُ وَلاَ خَيْرَ فِيمَنْ لاَ يَأْلَفُ وَلاَ يُؤْلَفُ وَخَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ

= **Mü'min ülfet eder** (; insanlarla konuşur, kaynaşır) **ve ülfet olunur** (; insanlar da onunla konuşur, kaynaşır)**. Ülfet etmeyen ve ülfet olunmayan kimsede ise hayır yoktur. İnsanların hayırlısı, insanlar için faydalı olandır.** [294]

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْتُدْرِكْهُ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْتِي إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ

= **Her kimi** (cehennem) **ateş**(in)**den uzaklaştırılması ve cennete girdirilmesi kendisini sevindiriyorsa Allâh'a ve âhiret gününe îmân eder hâlde iken ölümü gelsin; insanlara, kendisine yapmalarını arzuladığı şeyleri yapsın** (, insanların, kendisine nasıl davranılmasını arzu ediyorsa insanlara da öyle davransın). [295]

49 * **Emniyet** (أمنيت); bir şeye itimat etmek, güvenmek anlamına geldiği gibi kişide doğruluktan ileri gelen bir huy anlamına da gelir. İnsanların sırlarını ve emânet olarak bıraktıkları mallarını güzelce saklamak da bir emniyet hâlidir. Emniyetin karşılığı hıyânettir, sözünde durmamaktır.

Kendisini oluşturan kişiler arasında emniyet bulunmayan bir toplum geleceğinden güven içinde bulunamaz. Emniyeti kötüye kullanmak amelî açıdan münâfıklık alâmetidir:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

= **Münâfığın** (, münâfıklığın) **alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince** (sözünden) **döner, kendisine** (bir şey) **emânet edilince hıyânette bulunur**. [296]

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ

= Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa o katışıksız münâfıktır, kimde de bunlardan bir parçası varsa onu terk edinceye kadar kendisinde münâfıklıktan bir huy var demektir: Konuştu mu yalan söyler, söz verirse sözünde durmaz, vaad ederse vaadinden döner, münâkaşa ve mücâdele edince de haktan ayrılır. [297]

لاَ إِيمَانَ لِمَنْ لاَ أَمَانَةَ لَهُ وَلاَ دِينَ لِمَنْ لاَ عَهْدَ لَهُ

= **Emânet duygusu bulunmayanın** (mükemmel anlamda) **îmânı olmaz, ahde vefâ göstermeyenin** (, sözünde durmayanın) **da dînî** (hassâsiyeti; duyarlılığı) **olmaz.** [298]

* Münâfıklardaki nifak hâli îtikâdî ve amelî olarak iki gurupta toplanır:

a) İtikâdî nifak: Kur'ân-ı Kerîm'de karakterize edilen, dünyâda iken; yaşıyorken müslüman muâmelesi görüp, âhirette inançsızlığı ortaya çıkınca kâfirlerden daha kötü muâmeleye tâbî tutulmasına sebep olacak olan nifak hâli.

b) Amelî nifak: Bâzı tutum ve davranışları ile itikâdî nifâka kısmen bir benzeyiş içinde bulunmakla berâber, inançlarında açık bir nifâkın söz konusu olmadığı müslüman kişilerin durumu. Hadîslerde geçen münâfık türü, amelî (, ahlâkî) açıdan olan nifâkı vurgulamaktadır. Yukarıda aktarılan: **Münâfığın** (, münâfıklığın) **alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiğinde vaadinden döner, kendisine bir şey emânet edildiği zaman emânete hıyânet eder** [299] hadîsi ile benzeri hadîsler îtikâdî nifâka yaklaşılmaması için alınan tedbirler, uyarı mâhiyetindeki emirlerdir. Çünkü amelî nifak çoğalıp bir alışkanlık hâline gelince îtikâdî nifâka yaklaşma tehlikesi doğabilir… Yerilen bu davranışları helâl kabul etmeyip işlemek mâsiyettir, helâl kabul etmek münâfıklığı gerektirir. [300]

50 * **İnsâf,** insaf; adâlet sınırları içinde hareket etme ve gerçeği kabul etmek demektir. İnsaf, ciddî ve iyi huylu bir insanın alâmetidir. Bunun karşılığı zulüm, haksızlık etmek, hakk olan şeyi inkâr etmektir. Bu sebeple insâf dînin yarısıdır denilmiştir. Çünkü gerçek bir din, kabul edilmesi gereken belirli şeyler ile yapılması gereken faydalı şeylerin toplamıdır. İnsaf sâhibi olan bir kimse ise dînin yarısını meydana getiren o belirli şeyleri kabul eder. Bu sebeple kendisindeki insaf, dînin yarısı gibi olmuş sayılır.

ثَلاَثٌ مِنَ الْإِيمَانِ الْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ وَبَذْلُ السَّلاَمِ لِلْعَالَمِ وَالْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ

= **Üç şey îmân**(ın, îmânlı olmanın alâmetlerin)**dendir: Maddî gücü az iken fakirlere harcamak, herkese selâm vermek, insâfı** (; adâleti) **gözetmek.** [301]

51 * **Beşâşet** (بشاشت); güler yüzlü ve tatlı dilli olmak demektir. Beşâşet, ruhtaki saflığın, sevincin yüzdeki parıltısı demektir. Karşılığı ubûset; surat asmak, yüz ekşitmektir. İnsan dâimâ güler yüzlü olmalı, hiç kimseye karşı çatık kaşlı bulunmamalıdır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in anlatımı ile güler yüzlü olmak bir sadaka ve bahşiş sayılır:

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهٍ طَلْقٍ وَأَنْ تُفْرِغَ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ أَخِيكَ

= **Her iyilik sadakadır.** (Din) **kardeşini güler yüzle karşılaman, ona su vermen de sadakadır.** [302]

وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ

= **Güzel söz** (tatlı dil de) **sadakadır.** [303]

إِنَّكُمْ لاَ تَسَعُونَ اَلنَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ لِيَسَعْهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ اَلْوَجْهِ وَحُسْنُ اَلْخُلُقِ

= **Siz mallarınız**(ı vermek)**le insanları memnun edemezsiniz. Fakat sizin güler yüzünüz, güzel ahlâkınız onları elde eder** (, kalplerini kazanmaya vesîle olur). [304]

52 * **Te'dîb** (تأديب), te'dib; terbiye etmek, edep ve ahlâk üzere yetiştirmek demektir. Bunun karşıtı da, terbiyeyi terk etmek, terbiye etmemektir. Terbiye işinde kesinlikle gevşeklik gösterilmemelidir. Her âilenin çocuklarını güzelce terbiye etmeye çalışması, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın emri gereğince vâcib olan bir görevdir:

أَكْرِمُوا أَوْلاَدَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَدَبَهُمْ

= **Çocuklarınıza gereken ikrâmı yapınız ve güzel terbiye ediniz.** [305] Burada yapılacak dikkatsizliğin zararları yalnız bir kişiye, bir âileye değil, topluma da yansır.

53 * **Teennî** (تأني), teenni; bir işte acele etmeyip düşünerek hareket etmektir. Vakti gelmiş hayırlı bir iş için yavaş davranmaya gerek yoktur. Fakat henüz zamânı gelmeyen bir iş için acele etmek de pişmanlığa sebep olacağından doğru değildir.

Teennînin karşıtı isticâl; acele etmek, bir şeyi zamânından önce yapmaya, elde etmeğe çalışmaktır.

Düşünerek hareket etmek Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından övülmüş, acele etmek ise tavsiye edilmemiştir:

إِذَا أَرَدْتَ أَمْرًا فَعَلَيْكَ بِالتُّؤَدَةِ حَتَّى يُرِيَكَ اللَّهُ مِنْهُ الْمَخْرَجَ

= **Bir işi yapmak istediğinde düşünerek hareket et. Ki Allah, o işte sana çıkış yolu** (, bir çözüm yolu) **göstersin.** [306]

اَلتَّأَنِّي مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

= **Düşünerek hareket etmek Allah'tan, acele** (etmek) **ise şeytandandır**. [307]

Yâni düşünmeden acele etmek insana ciddi yanlışlıklar yaptıracağından yüce Allah, teenni ile hareket edilmesini arzu eder. Şeytanın amacı insana yanlış yaptırmak olduğundan acele davranıştan şeytan memnun olur.

اَلتُّؤَدَةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلاَّ فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ

= **Âhiret amel**(ler)**i dışındaki her işte düşünerek hareket edilmelidir.** [308]

54 - **Ta'zîm** (تعظيم); saygı göstermek, saygılı olmak, saygı gösterilmesi gereken bir kişiye, büyük sayıldığını gösterecek şekilde güzel davranmak demektir. Bunun karşıtı tahkîr; bir kişiyi toplum karşısında küçük düşürecek şekilde davranmaktır ki, câiz değildir.

İlim, edep ve yaş bakımından bizden büyük olanlara saygı, bizden küçük olanlara da sevgi göstermek bizim için bir görevdir ve böyle bir davranış Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in anlatımı ile mükemmel müslüman olmanın alâmetlerindendir:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا

= **Küçüklerimize şefkat** (ve merhamet) **etmeyen, büyüklerimize** (gerekli) **saygı göstermeyen bizden** (, bizim yolumuza uyanlardan) **değildir.** [309]

55 * **Tefe'ül** (تفأل); bir şeyi uğur saymak, bir olayı bir hayrın başlangıcı olarak görmektir. Bu, hüsnü zan yâni güzel bir zan olduğundan iyidir. Bunun karşıtı teşe'üm ve tatayyürdür. Bu da bir şeyi uğursuz görmek, nefsin nefret duyduğu bir işi uğursuzluğa bir alâmet saymak demektir. Meselâ: Bir kuşun ötüşünü veyâ bir tarafa uçuşunu uğursuzluk işâreti saymak gibi. Bu ise kötü bir zan ve kuruntu eseri olduğundan câiz değildir.

Câhiliye dönemi halkı: Ölüp defnedildikten sonra bir baykuş olarak mezarından çıkmayan kimse yoktur *derlerdi… Câhiliye halkı Safer ayını (da) uğursuz sayarlardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Safer ayında** (bir uğursuzluk) **yoktur** *buyurdu… Biz:* Safer, karında tutan bir ağrıdır *diyeni de işittik. (Bu görüşte olan câhiliye halkı):* Bu ağrı (başkasına da) bulaşır *derler idi. Bunun üzerine* (Peygamber aleyhissalâtü vesselâm): **Safer** (denilen böyle bir ağrı) **yoktur** *buyurdu.* [310]

Baykuş ve ukey (kuşunun ötmesinde veyâ bir yere konmasında) **uğursuzluk yoktur.** [311]

Câhiliye devrinde müşrikler, Safer ayının da uğursuz olduğunu düşünerek o ayda umre yapmazlar: (Safer ayı çıktığında) umre yapmak helâl olur *derler idi.* [312]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **Uğursuzluğa inanmak şirktir**. *(Bu sözü üç def'a tekrarladı)*. **Oysa bizden** (kalbinden bu düşünce geçmeyen kimse) **yoktur. Fakat bu duyguyu Allah, tevekkül ile giderir.** [313] Yine Efendimiz:

لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ

= **Hastalığın** (yüce Allâh'ın dilemesi olmadan bulaşması) **yoktur, uğursuzluk da yoktur. Güzel söz, temiz** (, iyi) **söz** (söylemek veyâ sözü hayra, iyiliğe yormak) **hoşuma gider** [314] buyurmuştur.

56 * Bir insanın herhangi bir olaydan uğursuzluk hükmü çıkararak ümitsizliğe ve kuruntuya kapılması, bâzı gün veyâ zamanları uğursuz sayması doğru değildir.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), bir şeyi uğurlu, hayırlı saymaktan hoşlanır, bir şeyi uğursuz saymaktan hoşlanmazdı. [315]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanında (bir şeyle karşılaşmayı iyiye veyâ) kötüye yorma(nın hükmün)den bahsedildi ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)

şöyle buyurdu: (Yapılacak) **bu yorumların en iyisi iyiye yormaktır.** (Aslında bir şeyi kötüye yorumlamak bile) **bir müslümanı** (yapılması gereken bir işi yapmaktan) **geri çeviremez** (, çevirmemeli)**.** (Bu sebeple) **sizden biriniz hoşlanmadığı bir şeyi görünce**:

اَللَّهُمَّ لاَ يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلاَّ أَنْتَ وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلاَّ أَنْتَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِكَ

[; Ey Allâhım! Güzellikleri senden başkası veremez, kötülükleri de senden başkası önleyemez. Bu sebeple, (kötülüğü önlemek için gerekli olan) güç de (güzelliği elde etmek için gerekli olan) kuvvet de ancak senindir, sendedir] **diye duâ ediniz.** [316]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bâzı şeylerin sonradan değil, doğuştan olduğunu belirterek bunlardan kurtuluş yoluna dikkat çekmek üzere şöyle buyurmuştur:

ثَلاَثٌ لاَزِمَاتٌ لأُمَّتِي اَلطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ وَسُوءُ الظَّنِّ فَإِذَا حَسَدْتَ فَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ وَإِذَا ظَنَنْتَ فَلا تُحَقِّقْ وَإِذَا تَطَيَّرْتَ فَامْضِ

= **Üç şey** (, üç kötü huy) **vardır ki, ümmetimde bulunacaktır: Bir şeyi uğursuz saymak, haset ve sûizan. Haset ettiğinde istiğfar et** (; yüce Allah'tan affedilmeyi dile)**,** (kötü) **bir zanna düşünce** (çok fazla) **araştırmaya kalkma, bir şeyi uğursuz saydığında ona değer ver**(erek hoşlandığın işi yapmayı terk et)**me.** [317]

57 * **Tefekkür**; herhangi bir konu hakkında düşünme, zihni yorma, derin düşünme ve işin özünü kavramaya, anlamaya çalışma konusunda fikri harekete geçirme demektir. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın tavsiyesi üzere ibret, ders almak için yüce Allâh'ın kudretine delil olan varlıkları düşünmek, zihni bunlarla meşgul etmek bir ibâdettir.

تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللّٰهِ وَلاَ تَتَفَكَّرُوا فِي اللّٰهِ فَتَهْلِكُوا

= **Allâh'ın yaratmış olduğu şeyler hakkında düşününüz. Fakat Allâh'ın kendisi hakkında düşünmeyiniz, sonra helâk olursunuz.** [318] Çünkü yüce Allah, hiçbir şekilde cisim olarak vasıflandırılamaz ve şekil olarak hayâl edilemez.

(Allah ile ilgili) aklına gelen her şey, Allah o (düşündüğünden)nden başka bir şey.

كُونُوا فِي الدُّنْيَا أَضْيَافًا وَاتَّخِذُوا الْمَسَاجِدَ بُيُوتًا... وَأَكْثِرُوا التَّفَكُّرَ وَالْبُكَاءَ

= Dünyâda (devamlı kalacakmış gibi değil, bir) **misâfir gibi olun, câmileri** (devamlı gitmekle) **ev edinin… Çokça tefekkür edin ve ağlayın** (, ağlamaya çalışın)**.** [319]

Tefekkürün karşıtı gaflettir; düşünceden yoksun olmaktır. Bir müslümana gaflet içinde bulunmak kesinlikle yakışmaz.

58 * **Tevâzu',** tevâzu; alçak gönüllülük, kendini büyük görmemek, kendini bulunduğu dereceden daha aşağı derecede sayarak buna râzı olmaktır. Alçak gönüllü olmanın karşıtı tekebbür ve tecebbürdür. Yâni kibirlenmek, kendini başkalarından büyük görmek ve gururdur. Kendini büyük görmek, bulunduğu derecenin çok üstünde saymak, geçici şeylere güvenerek başkalarına çaka satmak ve gururlanmaktır ki, çok kötü bir huydur.

اَلْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسَ

= **Kibir, hakkı** (, hakîkati kabul etmeyip) **inkâr etmek ve** (kendi dışındaki) **insanları** (kendinden) **küçük görmektir.** [320]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) alçak gönüllü olmanın fazîletini, kibrin kötülüğünü anlatmak üzere şöyle buyurmuştur:

مَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلاَّ رَفَعَهُ اللّٰهُ

= **Bir kimse Allah için alçak gönüllü olursa Allah onu**(n değerini, makâmını dünyâ ve âhirette) **yükseltir**. [321]

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ

= **Kalbinde zerre miktârı kibir bulunan, cennete** (ilk) **gire**(nlerden ola)**maz.** [322]

مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلاَثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مِنَ الْكِبْرِ وَالْغُلُولِ وَالدَّيْنِ

= **Kim** (şu) **üç şeyden uzak iken rûhu cesedinden ayrılır** (, ölür)**se cennete girer: Kibir, ganîmet malına hıyânet ve borç.** [323]

***** Kibir, kişinin başkalarını küçük görerek nefsini onlardan üstün saymasıdır. Kibir kavramı genellikle övünme, kendini beğenmişlik ve büyüklenme gibi kavramlarla birlikte ele alınır. Çünkü bunların hepsi birbirini körükleyen ahlâkî tutumlardır. Kimi zaman soyluluk, güzellik, fiziksel güç gibi yaratılıştan gelen birtakım özellikleri; kimi zaman da yüce Allâh'ın kendisine sonradan bahşettiği; verdiği zenginlik, makam, ilim gibi nîmetler, kıskançlığa ve bencil tutkulara meyilli olarak yaratılan insanı kendini beğenmeye sevk eder. Önceleri kendini beğenen kişi, zamanla sâhip olduğu güzel özelliklerle övünmeye, başkalarından farklı olduğunu düşünerek büyüklenmeye başlar. Çevresindekileri küçük görerek kendisinin en üstün, en iyi olduğu hissine kapılır ve böylece büyüklenme, kibir hastalığına yakalanır. [324]

59 * **Tevekkül**; yüce Allâh'a güvenmek, sebeplere sarılarak kulluk görevini yaptıktan sonra başarıyı yüce Allah'tan beklemek ve insan gücünün yetişemediği şeyler için yüce Allâh'ı bırakıp ümitsizliğe ve keder içine düşmemektir.

Tevekkülden yoksun olmak büyük bir noksanlıktır. Bir mü'min bilir ki, herhangi bir olayın meydana gelmesi için sâdece sebeplerin varlığı yeterli değildir. Yüce Allâh'ın dilemediği bir iş, hiçbir zaman meydana gelemez; O'nun dilediği bir şeyi de hiç kimse engelleyemez. Bununla birlikte tevekkül, sebeplere sarılmaya engel değildir. Yüce Allah, olayları birer sebebe bağlamıştır. Bu konuda ilâhî kânunlara uymak gerekir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), devesini bir şeye bağlamadan dışarıda bırakıp yanına gelen Amr bin Ümeyye (radiyallâhü anh)a: (Deveni) **bağla**, (sonra) **tevekkül et** (; Allâh'a güven) [325] buyurarak sebeplere sarıldıktan sonra sonucu Allâh'a bırakmanın gereğini belirtmiştir.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لاَ تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ

= *(Yâkup aleyhisselâm, Mısır'a gitmek üzere hareket edecekleri sırada oğullarına şöyle)* ***dedi: Ey oğullarım!*** *(Sizlere nazar değmemesi, bir kötülük dokunmaması için şehre)* ***hepiniz bir*** *(, aynı)* ***kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.*** *(Bununla birlikte ben bu sözüm, bu tavsiyem ile)* ***Allah'tan*** *(gelecek, sizin için takdîr edilmiş)* ***hiçbir şeyi sizden gideremem. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Ben ancak O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdır.*** [326]

60 - **Cûd** (جود); cömert davranmak, insanların bildirmelerine meydan vermeden onların ihtiyaçlarını, hediye ve bağış yolu ile gidermektir. Verilmesi uygun olan şeyleri, uygun yerlere kolayca vermek huyudur ki, buna sahâvet; el açıklığı da denir.

Bir gün Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bir şey taşıyarak Ayşe (radiyallâhü anhâ)nın yanından çıkan bir kadınla karşılaştı ve ona: **Bu nedir** *diye sordu. Kadın:* Bunu

Ayşe’ye hediye ettim ama kabul etmedi *dedi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Ayşe (radiyallâhü anhâ)nın yanına girince ona:* **O kadının hediyesini kabul etseydin ya** *dedi. Ayşe (radiyallâhü anhâ):* Yâ Resûlallah! O muhtaç birisi ve getirdiği hediyeye benden daha çok ihtiyâcı var *diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Peki hediyesini kabul edip ona daha iyi bir şey veremez miydin** *buyurdu.* [327]

Cömert ve eli açık olmak, insana yaraşan iyi bir huydur. Bunların karşıtı, hasislik, cimrilik ve tamâdır yâni açgözlülük, gözü doymama ve daha çok istemedir. Bu huylar, insanlara aslâ yakışmaz.

Cömertliğin cennete girmeye bir vesîle olduğunu belirtmek üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

اَلسَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّٰهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

= **Cömert kişi; Allâh’a** (; Allâh’ın rahmetine) **yakın, cennete yakın, insanlara yakın ve** (cehennem) **ateş**(in)**den uzaktır. Cimri kişi; Allah’tan** (; Allâh’ın rahmetinden) **uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve** (cehennem) **ateş**(in)**e yakındır.** [328]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hanımları bir gün bir koyun kesmişler idi. Ayşe annemiz koyunun ön kolu dışında etin tamâmını komşularına dağıtır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) eve geldiğinde: **Koyundan ne kadar kaldı** *diye sordu. Ayşe annemiz:* Koyunun şu ön kolu dışında hiç bir şey kalmadı *deyince Efendimiz:* (Demek ki, koyunun) **ön kolu dışında tamâmı** (sevap olarak) **bize kaldı** *buyurdu***.** [329]

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Hanginizin mîrasçılarına bırakacağı mal, kendi malından daha çok sevimlidir** *diye sordular. Sahâbiler:* Yâ Resûlallah! Bizden her birimize muhakkak kendi malı daha sevimlidir *dediler. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Hepinize, mîras bırakacağınız mal, kendi malından daha kıymetlidir. Senin malın** (âhiret için) **önden gönderdiğin** (; sadaka olarak verdiğin) **maldır. Sana vâris olanın malı ise** (sadaka olarak dağıtmayarak) **geride bıraktığın maldır** *buyurdular.* [330]

61 * **Hüsn-ü zan,** hüsnü zan; güzel sanma, iyimserlik, bir kimsenin veyâ bir olayın iyiliği hakkındaki vicdânî kanaat demektir.

حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ

= (Yüce Allah ve müslümanlar hakkında) **iyi zan beslemek** (, iyimser olmak)**, ibâdetlerin iyisindendir.** [331]

* Yüce Allah hakkında iyi zan beslemek, Allah için sâlih; iyi ameller işlemekle, yüce Allâh’ın bu amelleri kabul edeceğine ve Allâh’a hakkı ile kul olmak için elden gelen çabayı harcadıktan sonra elde olmayan kusurları da yüce Allâh’ın af edeceğine inanmakla, bu konuda Allâh’ın sonsuz affına güvenmekle olur. İşte bu güven de ibâdettir. [332]

Hüsnü zannın; güzel sanmanın, iyimserliğin karşıtı sûizan; kötü zan, kötü kanaat, kötümserliktir. Kişi kötü zan beslemekte hiçbir zaman aşırı gitmemeli, hiç kimse hakkında da yok yere kötü zanda bulunmamalıdır.

Doğrusu, herhangi bir kimse hakkında körü körüne, çok iyi bir insandır diye hüküm vermek de hüsnü zannı kötüye kullanmak olacağından iyi bir davranış değildir.

61/1* Başkalarının, bilinmesinden hoşlanmadıkları gizli durumlarını öğrenmek için çaba harcama, insanların kusurlarını araştırma, öğrenme arzusuna da tecessüs denir.

Ki, kötü zandan doğan ahlâka aykırı olan bir hareket olduğundan haramdır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلا تَجَسَّسُوا

= ***Ey îmân edenler! Zannın birçoğundan kaçının*** *(, zandan uzak bulunun; zan beslemekten yâhut onunla amel etmekten sakının)****. Çünkü bâzı zan*** *(vardır ki,)* ***günahtır. Birbirinizin*** *(eksiğini,)* ***kusurunu*** *(da)* ***araştırmayın*** [333] buyurulmuştur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz de:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلاَ تَحَسَّسُوا وَلاَ تَجَسَّسُوا

= (Kötü) **zandan sakınınız. Çünkü zan sözlerin en yalanıdır.** (Başkalarının gizli) **konuşmalarını dinlemeyin ve tecessüsde bulun**(arak kusurlarını araştır)**mayın.** [334]

لاَ تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلاَ تُعَيِّرُوهُمْ وَلاَ تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ تَتَبَّعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ تَتَبَّعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ رَحْلِهِ

= **Müslümanları üzmeyin, onları ayıplamayın ve onların kusur** (ve hatâ)**larını araştırmayın. Muhakkak ki, her kim müslüman kardeşinin ayıbını araştırırsa Allah** (da) **onun ayıbını meydana çıkarır. Allah, kimin ayıbını meydana çıkarırsa evinin içinde bile olsa onu rezil eder** [335] buyurmuştur.

Bir gece Ömer (bin Hattâb) radiyallâhü anh ile birlikte Medîne'nin sokaklarına çıktık. Biz yürürken ansızın gözümüze yanan bir ateş ilişti. Biz onu kasd ederek (; o ışığın olduğu yerde ne var diye anlamak için) gittik. O ateşe yaklaştığımız zaman baktık ki, bağrışan ve gürültü yapan bir kavmin (, bir topluluğun) kilitli kapılarıdır. Bunu üzerine Ömer benim elimden tuttu ve dedi ki: Bu evin kime âit olduğunu biliyor musun? *(Ben):* Hayır *(dedim). (Ömer):* Bu ev, Rebîa bin Ümeyye bin Halef'indir. Onlar şu anda içki içiyorlar. (Bu konuda) senin görüşün nedir (, ne yapalım)? *(Ben dedim ki):* Benim fikrim: (yüce) Allâh'ın bize yasak kıldığı bir fiili (, bir işi) şimdi yapmak istiyoruz. Yüce Allah (Hucurât sûresi 12 nci âyetinde) ***Tecessüs etmeyiniz*** *(; bir şeyin iç yüzünü, gizli tarafını, kusurunu araştırmayın)* buyuruyor (biz ise tecessüs ediyoruz). *Bunun üzerine Ömer (bin Hattâb) radiyallâhü anh geri döndü ve onları oldukları hâl üzere terk etti.* [336]

Bir gece Ömer (bin Hattâb) radiyallâhü anh Medîne sokaklarında geziyordu. Bir evin içinde şarkı söyleyen bir erkeğin sesini işitti. Duvarın üzerine çıkıp baktı ki, o kişinin yanında bir kadın ile şarap vardı. Bu durum karşısında şöyle haykırdı: Ey Allâh'ın düşmanı! Sen Allâh'a isyân ettiğin (; Allâh'ın emrine uymadığın) hâlde Allâh'ın senin işlediğin mâsiyeti (; bu kötü işi) örteceğini mi zannettin? *Bu hitap karşısında o kişi (Ömer'e) şöyle dedi:* Ey mü'minlerin emiri! Acele etme. Eğer ben Allâh'a karşı bir isyân işlemişsem (, Allâh'ın bir emrine karşı gelmişsem), sen benim hakkımda Allâh'a karşı üç isyân işlemiş (, Allâh'ın üç emrine karşı gelmiş) oluyorsun; Yüce Allah: (Hucurât sûresi 12 nci âyetinde) ***Tecessüs etmeyiniz*** *(; bir şeyin iç yüzünü, gizli tarafını, kusurunu araştırmayınız)* buyurduğu hâlde sen tecessüs ettin. Yüce Allah: (Bakara sûresi 189 uncu âyetinde) ***İyilik*** *(câhiliyye devrinde yapıldığı gibi)* ***evlere arka taraflarından girmeniz değildir*** buyurduğu hâlde sen, duvardan tırmanarak (, duvarın üstünden atlayarak) içeri girdin. (Yine) yüce Allah: (Nûr sûresi 27 nci âyetinde) ***Ey îmân edenler! Kendi ev ve odalarınızdan başka evlere sâhiplerinde alışkanlık sağlayıp izin almadan ve selâm vermeden girmeyiniz*** buyurduğu hâlde sen, izin almadan ve selâm vermeden içeri daldın. *(Bu durum*

karşısında) Ömer radiyallâhü anh adama şöyle dedi: Eğer seni af edersem senin yanında bir hayır var mıdır? *Adam:* Ey mü'minlerin emiri! Allâh'a yemîn ederim, eğer beni af edersen ebediyyen böyle bir şey işlememeğe yemîn ediyorum. *Bunun üzerine Ömer (bin Hattâb) radiyallâhü anh oradan çıktı ve adamı hâli ile baş başa bıraktı.* [337]

* İşlenen günahlar, topluma zarar vermesi söz konusu olmadığı sürece, açığa çıkarılmamalı Allah ile kul arasında kalmalıdır. Peygamber Efendimiz: **İnsanların gizli hâllerini araştırırsan ya aralarına fesat sokmuş** (, bozgunculuk çıkarmış, aralarını bozmuş) **olursun ya da aralarında neredeyse fesat çıkmasına sebep olursun** [338] buyurarak insanların açıklarını, açık yönlerini aramanın onların aralarını bozmaktan başka bir işe yaramayacağını ifâde etmiştir. İnsanın ayıplarını ortaya çıkarmak, onun toplum içerisinde küçük düşmesine sebep olur. Böylece, insanların o kişiye duymuş oldukları saygı yok olur. O kişi de, nasıl olsa herkes bu işi yaptığımı biliyor diye düşünerek yaptığı günâhı herkesin ortasında yapmaya başlayabilir. Bu durum ise toplum içerisinde günahların alenen; açıkça işlenmesinin meşrû imiş gibi algılanmasına sebep olur. Böyle bir toplum ise ahlâken çöker. Bu tehlikenin farkında olan Abdullah bin Mes'ûd (radiyallâhü anh), sakalından şarap damlıyor denilerek kendisine içki içtiği iddiâsı ile getirilen bir kimse için: *(Kişilerin) gizli hâlleri(ni) araştırmamız bize yasaklandı, fakat bir suçun açıkça işlendiğini bilirsek onu cezâlandırırız* [339] diyerek suç netleşmeden cezâlandırmanın gerekmediğini belirtmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında insanlar suç işledikleri zaman vahiy ile (sırları meydana çıkar ve) uyarılırlardı. Artık vahiy kesilmiştir. (Bundan dolayı) biz şu anda, sizi ancak yaptığınızı açıkça gördüğümüz davranışlar sebebi ile yargılayabiliriz. İyi işler yaptığını açıkça gördüğümüz kimseyi güvenilir kabul edip kendimize yakın hissederiz. Onun gizli hâllerin(den hiç birin)i araştırmak bize düşmez. İşlediği gizli işleri hesâba çekecek olan Allah'tır. Bir kötülük işlediğini açıkça gördüğümüz kimseyi ise her ne kadar gizli hâllerinin iyi olduğunu söylese de güvenilir kabul etmez ve tasdîk etmeyiz. [340]

Dînimizce yasaklanan tecessüs, kişinin özel hayâtı ile ilgili olan konulardadır. Yoksa toplumun genelinin huzûrunu bozan, zulüm ve haksızlık içeren konulardaki suçların gizlenmesi doğru değildir. Aksi durumda suç ve suçlular çoğalarak, hem kişiler hem de toplum açısından büyük zararlara yol açar. Toplum düzeninin sağlanması için yeterli önlemlerin alınması, topluluğa zarar veren kimselerin, bu düzeni sağlamakla görevli olanlar tarafından tespit edilmesi gereklidir. Bu sebeple toplumu yönetenler, toplumun huzûrunu sağlamak amacı ile gerekli kovuşturma ve araştırma yapma hakkına sâhiptir. [341]

62 * **Hıfz-ı Lisân** (حفظ لسان); dili gereksiz sözlerden koruyup ihtiyaçtan fazla söz söylememek durumudur ki, çok iyidir. Bunun karşıtı mâlâyâni denilen kişinin ne kendisine ne de çevresine hiçbir faydası olmayan anlamsız, gereksiz, boş söz söylemektir.

Akıllı olan kimseler, çok def'a susar, gerek görülmedikçe söz söylemek istemezler. Susmak çok güzel bir şeydir. Yeter ki, bir hakkın kaybolmasına veyâ bir gerçeğin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verilmiş olmasın.

اَلصُّمْتُ مِنَ الْحِكْمَةِ وَ قَلِيلٌ فَاعِلُهُ

= (Gereksiz konuşmayıp) **susmak, hikmettendir ama bunu yapan çok azdır.** [342]

طُوبَى لِمَنْ مَلَكَ لِسَانَهُ وَوَسِعَهُ بَيْتُهُ وَبَكَى عَلَى خَطِيئَتِهِ

= **Ne mutlu dilini** (gereksiz konuşmalardan) **alıkoyan, boş vaktini evinde** (âilesi ile) **geçiren ve hatâsından tövbe edip ağlayan kimseye!** [343]

أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلَى خَطِيئَتِكَ

= **Dilini tut** (, gereksiz konuşma)**, boş vakitlerini evinde geçir, hatâ**(ları)**na** (, günahlarına tövbe edip) **ağla!** (Ki, günâhın az, hesâbın kolay olsun.) [344]

Âhirette her şeyin hesâbı verileceğinden konuşmalarımıza da dikkat etmemiz gerektiğini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

= **Her kim Allâh'a ve âhiret gününe îmân ediyorsa ya hayır söylesin veyâ sussun** (, gereksiz yere konuşmasın). [345]

مَنْ كَثُرَ كَلاَمُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ وَمَنْ كَثُرَ سَقَطُهُ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ

= **Çok konuşanın hatâsı** (, yanlışları) **çok olur. Hatâsı çok olanın günahları** (da) **çok olur. Günahları çok olanlara da** (hesap gününde) **lâyık olan ateştir** (, azaptır). [346]

63 - **Hakk** (حق); yüce Allâh'ın mübârek bir ismidir. Her doğru olan, değişmeyen şeye de hakk denir. Bunun karşıtı bâtıldır yâni hakk olmayan; sahte, yalan olan, doğru olmayan, boş şey demektir. Herkesin meşrû bir şekilde elinde bulundurduğu yetkiye veyâ mülke de hak denilmiştir. Çoğulu hukûktur.

Her hak karşılığında bir görev vardır. Meselâ: Bir insan hayat; yaşama hakkına, nâmus ve şeref hakkına sâhiptir. Bunlara hiç kimsenin tecâvüz etme; saldırma hakkı yoktur. Bu sebeple o insan da bu hak karşılığında başkalarının hayat hakkına, şeref ve haysiyet hakkına uymakla, onların haklarını gözetmekle vazîfelidir. Bu haklara kendisi de tecâvüz edemez; saldıramaz. Belirtilen haklara saldırmak haramdır, cezâyı gerektirir.

64 * **Hikmet**; sözlükte ilim ve amel ile hakka isâbet etme, ulaşma demektir. Bu sebeple hikmet Allah'tan olduğunda eşyânın bilgisine sâhip olmak ve onları noksansız bir şekilde var etmek, yaratmak anlamına gelir. İnsandan olduğunda ise varlıkların bilgisine sâhip olmak ve hayırlı fiillerde bulunmak anlamına gelir. [347]

Hikmet, ilim ile amelin, eylemin birleşmesinden meydana gelen yüksek bir sıfattır. Bilmeyen veyâ bildiği ile amel etmeyen bir kimse, hikmet sâhibi; hakîm değildir. Her şeyin aslını öğrenmek için edinilen bilgiye de hikmet denir. Adâba, ahlâka, öğütlere âit güzel sözlere ve fıkralara da hikmet denir.

* Hikmet, bütün özel bilgi alanlarını kuşatan kapsamlı ve derin bilgi; ilâhî gerçekleri ve Kur'ân'ın yüksek anlamını kavramaktan doğan bilgi; İslâm dîninin ilkelerine uygun yaşamakla gerçekleşen üstün hayat tarzı; hüküm ile hükmün bağlandığı durum arasındaki uygunluk, hükmün konması ile amaçlanan sonuç ve korunmak istenen menfaat gibi farklı anlamlarda kullanılan geniş kapsamlı bir terimdir. [348]

Kur'ân'da hikmet dört şekilde tefsîr edilmiştir: Birincisi; Kur'ân'daki öğütlerdir. İkincisi; ilim ve anlayış mânâsınadır. Üçüncüsü; peygamberlik anlamındadır. Dördüncüsü; hârika sırları içinde barındıran Kur'ân anlamına gelir. [349]

Hikmet sâhibi olan kişide zekâ, ezberleme, güzel düşünme, kolaylıkla öğrenme, iyi anlayış ve kavramları hâfızada tutma gibi duygular belirir. Bir âyette şöyle buyurulmuştur:

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

= ***Kendisine hikmet verilen kimseye, muhakkak birçok hayır verilmiş olur***. [350]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz de:

اَلْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ حَيْثُمَا وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا

= **Hikmetli söz, mü'minin yitiği** (, kaybettiği şey gibi)**dir. Onu nerede bulursa almaya en çok hak sâhibidir** [351] buyurmuştur.

65 * **Hilm** (حلم), hilim; şiddete sabretmek, hemen öfkelenmemek, nefsi heyecândan korumak, sabırlı ve ağırbaşlı olmaktır. Yerinde yapılan böyle bir davranış büyük bir fazîlettir. Karşıtı hiddetlenmek, çabuk öfkelenmek ve kızmaktır.

خُذِ العَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

= ***Sen, bağışlamaktan yana ol, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir.*** [352]

Kızgınlık ve darılma, kalpteki kanın kaynaması ânında kişinin kendinde meydana gelen bir değişikliktir ki, haksız yere olunca bir kusur sayılır, pişmanlığa sebep olur. Fakat akla uyarak haksızlığa karşı olan bir öfke iyidir. Çünkü kutsal inançlar bununla korunur.

إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ

= **Muhakkak öfke**(lenmek, kızmak) **şeytandandır, kuşkusuz şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateşi de ancak su söndürür.** (Bu sebeple)**, biriniz öfkelendiği** (, kızdığı) **zaman abdest alsın.** [353]

Hilm denilen huyun, ilim ve hikmetle birlikte olmasının kişi için değerini, önemini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا جُمِعَ شَيْءٌ إِلَى شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ عِلْمٍ إِلَى حِلْمٍ

= (Bir kişide) **hiçbir şey, diğer bir şey ile ilim ile hilmin bir arada olmasından daha fazîletli** (, daha üstün) **olamaz** [354] buyurmuşlardır.

66 * **Hayâ**; utanma, utanma duygusu, ar, nâmûs anlamlarına gelir. Çirkin şeylerden nefse darlık gelmesi, edebe aykırı bir işin meydana gelmesinden dolayı kalbin sıkıntı ve ıstırap içinde kalması demektir. Bunun eseri hemen yüzde belirmeye başlar.

Hayâ çok güzel bir huydur. Bunun karşıtı vekâhat yâni utanmazlıktan, bâtılı hakk şeklinde görüp çekinmeksizin onu yapmaktan ibârettir.

Hayâsızlık, insanı insanlıktan çıkarır, hayvanlardan daha aşağı bir duruma düşürür. Hayânın, utanmanın önemini anlatmak üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

اَلْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ

= **Hayâ îmândan** (bir bölüm)**dür. Îmân** (sâhibin)**in** (varacağı yer) **de cennettir. Hayâsızlık** (ve bunun sonucu yapılan çirkin konuşma) **ise cefâdan** (bir parça)**dır. Cefâ** (eden; edepsiz konuşmaları ile insanlara sıkıntı veren, zulüm edenin yeri) **de ateştir.** [355]

اَلْحَيَاءِ وَالْإِيمَانِ قُرِنَا جَمِيعًا فَإِذَا رُفِعَ أَحَدُهُمَا رُفِعَ الْآخَرُ

= **Hayâ ve îmân birbirinden ayrılmaz iki dosttur**lar (, ikisi bir arada bulunur)**.** (Kişiden) **biri kaldırılınca diğeri de kalkar** (; biri olmazsa diğeri de olmaz)**.** [356]

مَنْ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ النَّاسِ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ اللّٰهِ

= **İnsanlardan utanmayan, Allah'tan da utanmaz.** [357]

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الْأُولَى إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

= **Şüphesiz insanların ilk peygamberlikten beri duyageldikleri sözlerden biri:** *Utanmazsan dilediğini yap(arsın, o duruma gelirsin sözüdür)* [358] buyurmuştur.

Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir kişiye tavsiyede bulundu ve şöyle dedi: **Yanından hiç ayrılmayan yakınlarından sâlih iki kişiden nasıl hayâ ediyorsan** (, nasıl onlardan utanıp, çekiniyorsan), **Allah Teâlâ'dan da öyle hayâ et!** [359]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Muâz bin Cebel (radiyallâhü anh)ı bir topluluğa) gönderdi. O (; Muâz) da: Yâ Resûlallah! Bana tavsiyede bulun *deyince, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ona şunları tavsiye etti:* (Tanıdığın tanımadığın herkese selâm vererek) **selâmı yay**, **yemeği bolca yedir** (; elin açık olsun), **âilende bulunan heybetli bir kişiden hayâ ettiğin** (; ondan korktuğun için ona gösterdiğin korku ile karışık saygı) **gibi Allah'tan da hayâ et, ahlâkını güzelleştir,** (bir) **kötülük yaptığın zaman da hemen ardından iyilik yap. Çünkü iyilikler kötülükleri** (, siler) **giderir.** [360]

(Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem ve babam Ebû Bekir radiyallâhü anh vefat ettikten sonra onların gömülü bulunduğu) evime (; odama) girer, kendi kendime: Bu kocam, bu da babam *diyerek (odamdan dışarıya çıkarken giydiğim) elbisemi çıkarırdım. Ne zaman ki Ömer radiyallâhü anh (de) onların yanına defnedildi, ona duyduğum hayâdan dolayı, oraya mutlaka (ev dışına çıkarken giydiğim) elbisemi (de) giyinerek girdim.* [361]

67 * **Huşû'** (خشوع); sözlükte alçak gönüllü olmak, hakka boyun eğmek, korku ve sevgi ile birlikte edepli bir tavır takınmak, yumuşaklık ve kolaylık demektir. Karşıtı, gaflet içinde kalmak, kendini büyük görmek, kalp huzûrundan yoksun olmaktır. Bir ibâdetin değeri, huşû ile olması nispetinde artar. Haşyet de; saygı ile karışık, kalple ilgili bir korkudur. Yüce Allah'tan korkmaya haşyetullah denir.

Kalbinde yüce Allâh'ın korkusu bulunmayan kimsenin her çeşit fenâlığı yapması mümkündür. Bir hadîslerinde Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ

= **Hikmetin başı Allah korkusudur** [362] buyurmuştur.

* Huşû, Allâh'a karşı hissedilen derin bir kavrayış, ince bir duyuş ve her an O'nun huzûrunda imiş gibi ihsân parıltıları ile ilâhi hakîkate teslîm oluşu ifâde eden mü'mine özgü bir duygudur. Bu duyguda îmân, ilim ve tefekkür birlikte bulunur. Hepsinin de yeri kalptir. Huşû duygusunu sâlih ameller ve tevâzu ile beslemek gerekir. Gömleğindeki söküğü diken hazreti Ali (kerremallâhü veche)yi: *Niçin kendi söküğünü dikiyorsun* diye yadırgayanlara o: *Kalp huşû duygusu ile yoğrulduğunda mü'min de (tüm benliği ile) ona uyar* diye cevap vermiş ve bâzen önemsiz gibi görünen işlerin bile kalbin mânevî olarak beslenmesinde ne kadar önemli olduğunu öğretmiştir. [363]

68 - **Hayr, hayır** (خير); iyilik demektir. Her meşrû olan mal ve yarar da bir hayırdır ve yüce Allâh'ın ihsânıdır. Yüce Allâh'ın rızâsını kazanmaya sebep olan her güzel iş bir hayırdır. Geçerli olan asıl hayır da budur.

Hayrın karşıtı şerrdir. Hakka ve yaratılışa uymayan ve kötü bir sonuç doğuran her şey bir şerdir, fenâlıktır.

Herkes için iyilik istemeye hayırhahlık denir ve ruh temizliğinden ileri gelir. Bütün hayır kurumları, hayırseverliğin bir sonucudur. Başkasının fenâlığını, kötülünü istemeğe de bedbahtlık denir. Bu, bir ruh hastalığıdır ki, sâhibinin kötü kimse olduğuna da bir işârettir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e îmân nedir diye soruldu. (Efendimiz şöyle cevap verdi): **Bir kötülük yaptığında bu seni üzüyor, bir iyilik yaptığında** (da) **bu seni sevindiriyorsa sen mü'minsin.** [364]

69 * **Hased**, haset; bir nîmetin hak sâhibinden yok olmasını temenni etmek; arzu etmek; başkasında bulunmasını çekememektir. Bir de başkasında bulunan fakirlik veyâ diğer herhangi bir noksanlığın devâmını ve nîmet yokluğunun bulunduğu hâl üzere devam etmesini arzulamaya da denir. Ki, birincisine dilimizde çekememezlik, ikincisine başkasının iyiliğini istememe denir. Her iki anlamda da haset eden Allah katında ve kullar yanında buğz edilen; kalpten kızılan, nefret edilen kimsedir. [365]

وَلا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلى بَعْضٍ

= ***Allâh'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesîle yaptığı*** *(başkasında olup, sizde olmayan)* ***şeyleri*** *(haset ederek, kıskanarak)* ***arzu edip durmayın.*** [366]

Haset, çekememe denilen kötü hâl, başkalarının kötülüğünü, zararını istemekten başka bir şey değildir. Başkasının hakkı ile kazanarak elde ettiği nîmetlerden rahatsız olup, o nîmetlerin kaybolmasını istemek, o nîmete sâhip olan kimseyi çekememezliktir. Çok fenâ bir huy olduğundan bundan çok sakınılmalıdır. Bu kötü huyun kendisinde oluştuğunu hisseden kişi, bunun sebeplerini araştırmalı, öncelikle bu hastalığın çâresini aramalı ve hasedin oluşmasını engellemeye çalışmalıdır.

Başkasında olan mal, mülk ve makâmı kıskanan kimse özellikle maddî açıdan kendisinden daha az şeye sâhip olan kimselere bakmalı, hattâ hiçbir varlığı olmayanları düşünmeli ve hâline şükretmelidir.

إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ

= **Sizden biriniz yaratılış, mal ve çocuk hususunda kendisinden üstün kılınmış kimselere baktığında** (kendi hâline üzülmesin, ona imrenmesin, onu kıskanmasın)**, bir de kendisinden** (daha) **aşağı** (, daha kötü durumda olan) **kimselere baksın.** [367]

Haset etme, çekememezlik Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in açıklamasına göre iyi amelleri bitirir:

إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

= **Hasetten sakınınız. Çünkü ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi haset etmek de** (hem haset sâhibi kişiyi hem de onun) **iyi amelleri**(ni) **yer, bitirir**. [368]

Kötülüğe âlet olan bir nîmetin yok olmasını istemek haset sayılmaz. Aynı şekilde başkasının elde ettiği bir nîmetin benzerine kavuşmayı istemek de haset değildir. Bu isteğe gıbta yâni imrenme denir ki, bâzı durumlarda câiz olduğunu belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

لاَ حَسَدَ إِلاَّ عَلَى اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ هَذَا الْكِتَابَ فَقَامَ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالاً فَتَصَدَّقَ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ

= **Şu iki kişiden başkasına gıbta edilmez: Allâh'ın, kendine şu kitabı verdiği kimse olup, gece gündüz onunla meşgul olur** (; onu okur, uygular)**. Allâh'ın kendisine mal verdiği kimsedir ki, gece gündüz o malı sadaka olarak dağıtır.** [369]

لاَ حَسَدَ إِلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالاً فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً

فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

= **Haset** (, gıbta) **etmek ancak iki kişiye karşı câizdir: Allâh'ın, kendine mal verip, o malı hakk yolunda harcamaya muvaffak kıldığı** (kimse)**, Allâh'ın kendisine hikmet verip, o hikmet gereğince hükmeden ve onu başkasına da öğreten kimsedir.** [370]

70 * Haset, kıskançlık demek değildir. Kıskançlık, bâzen haset demek dahi olursa da daha çok Arapçada ğayret diye tanımlanan durumdur. Ğayret, nâmusa eksiklik verecek durumdan korumak anlamınadır ki, kıskanmak denilir. Meselâ: Erkeğin eşini başkasından kıskanması, aynı şekilde kadının kocasını başkasından kıskanması haset değil, ğayrettir ve bu davranış övülmüştür. Fakat bir kişinin diğer bir kimsenin karısını, kocasını, çocuğunu, malını, güzelliğini veyâ herhangi bir özelliğini çekememesi, ona göz dikmesi, onun ondan yok olmasını arzu etmesi hasettir ve kötülenmiştir. Buna kıskanmak denirse de yerinde olmayan bir kıskanmadır. [371] Ğayret sâhibi; kıskanç kimseye gayûr denir.

إِنَّ الْغَيْرَةَ مِنَ الإِيمَانِ وَإِنَّ الْمِذَاءَ مِنَ النِّفَاقِ

= **Muhakkak ğayret** (sâhibi; kıskanç olmak) **îmân**(lı olmanın alâmetlerin)**den,** (mahremini) **kıskanmamak** (; deyyûsluk) **ise münâfıklık** (alâmetlerin)**dendir.** [372]

إِنَّ اللَّهَ يَغَارُ وَإِنَّ الْمُؤْمِنَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللَّهِ أَنْ يَأْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ عَلَيْهِ

= **Şüphesiz ki, Allah ğayret sâhibidir** (; kıskançtır, kıskanır)**, mü'min de kıskanır. Allâh'ın kıskanması, Allâh'ın haram ettiği şeyi mü'minin yapmasıdır.** [373]

لاَ أَحَدٌ أَغْيَرَ مِنَ اللَّهِ وَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

= **Allah'tan daha ğayûr** (; kıskanç) **kimse yoktur. Bu sebepledir ki, fevâhişin açığını da kapalısını da** (; görülenini de görülmeyenini de) **haram kıldı.** [374]

* Fevâhiş; fâhişe kelimesinin çoğuludur ve gerek söz gerek fiille yapılan her çeşit çirkin fiildir. Yüce Allâh'ın haram kıldığı bütün fiiller fevâhiş kapsamına girer. [375]

Kul açısından eşini, mahremini kıskanmak anlamına gelen ğayret teriminin karşıtı kıskanmamaktır. Eşinin, mahreminin yanına kimin girip çıktığına dikkat etmeyen; eşini, mahremini nâmahremden; kendisi ile evlenmek helâl olan kimselerden, yabancılardan kıskanmayan kimseyi Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) deyyûs diye nitelendirmiştir.

ثَلاَثَةٌ قَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَنَّةَ مُدْمِنُ الْخَمْرِ وَالْعَاقُّ وَالدَّيُّوثُ الَّذِي يُقِرُّ فِي أَهْلِهِ الْخَبَثَ

= **Üç kişiye Allah cenneti haram kılmıştır: Devamlı içki içen, anne babasının hakkını gözetmeyen ve deyyûs. O** (; deyyûs)**, ehlinin** (zinâ) **pisliğine ses çıkarmaz.** [376]

ثَلاَثَةٌ لاَ يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ وَالْمَرْأَةُ الْمُتَرَجِّلَةُ وَالدَّيُّوثُ

= **Üç kişi vardır, kıyâmet günü Allah onlara** (rahmet nazarı ile) **bakmaz: Anne ve babasının hakkını gözetmeyen, erkeklere benzemeye çalışan kadın ve deyyûs.** [377]

ثَلاَثَةٌ لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ الْعَاقُّ بِوَالِدَيْهِ وَالدَّيُّوثُ وَرَجُلَةُ النِّسَاءِ

= Üç (kısım) **kimse cennete** (ilk) **gire**(nler arasında ol)**maz: Anne babasına isyân eden, deyyûs ve erkeklere benzemeye çalışan kadınlar.** [378]

71 * **Dostluk;** insanlar arasındaki samîmiyet ve sevgiye dayalı bağlılık hâline dostluk denir. Dostluk, müslümanlar arasında kurulur, ancak Allah içindir ve İslâm dışı bir amaç için dostluk kurulamaz. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

= ***Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostudurlar.*** [379]

Dostlukla ilgili olarak genel kuralların bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir. Buna göre mü'minler; ***Sizinle din uğrunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olan****(kâfir)****lere iyilik yapmanızı ve adâletli davranmanızı Allah size yasaklamaz… Allah, sizinle din uğrunda savaşanları,*** *(müslüman olduğunuz için)* ***sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza yardım eden kimseleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onları dost edinir ise işte onlar zâlimlerin kendileridir*** [380] âyetlerini göz önünde bulundurarak kendilerine düşmanlık eden kâfirleri, Allah düşmanlarını sevemez, onları dost edinemez, onlarla dost olamazlar ve birbirlerine kızıp kâfirlere yönelemezler:

لاَ يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

= ***Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler.*** [381]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ

= ***Ey îmân edenler! Sizden*** *(; sizin dîninizden)* ***olmayan****(lar)****ı dost edinmeyin.*** [382]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

= ***Ey îmân edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin.*** [383]

لاَ تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ

= Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden hiçbir kavmin *(, hiçbir topluluğun),* ***isterse kendi babaları, oğulları, kardeşleri veyâ akrabâları bile olsa Allâh'a ve Peygamberine muhâlefet edenlere*** *(, yüce Allâh'a ve Peygamberine düşman olan kimselere)* ***sevgi beslediğini göremezsin*** *(; mü'min kimseler yüce Allâh'a ve Peygamberine düşman olanlara sevgi besleyemezler, beslememelidirler)****.*** [384]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

= ***Ey îmân edenler! Mü'minleri bırakıp da, kâfirleri dost edinmeyin*** *(; onlarla arkadaşlık etmeyin, onlara sevgi ve dostluk beslemeyin)****.*** [385]

لاَ تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ

= Yahûdi ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin velîleridirler *(; dostlarıdırlar)****. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır.*** [386]

* Yüce Allâh'ın bize yasakladığı kâfirlerle dostluk: Onları sevmememiz; onlara muhabbet duymamamız, sırlarımızı ve gizliliklerimizi söylemememiz, onlara itâat ederek dost edinmememizdir. [387]

* Bâzı yer ve vakitlerde müslüman olmayanların veyâ düşman veyâ kötü kimselerin kötülük etmelerinden, kendilerinden bir zarar geleceğinden korkulursa kendilerinden gelebilecek zarar ve kötülüğü engellemek amacı ile onlara müdârât veyâ mümâşât etmekte; gönülden değil, dıştan onlara dost gibi görünmeye, yüzlerine gülmeye, dostluk ve arkadaşlık izlenimi veren sözler söylenilmesine izin vardır.

Biz onların (; yüce Allâh'a ve Peygamberine düşman olanların) yüzüne gülerdik. Hâlbuki kalbimiz onlara (, kâfirlere) lânet okurdu. [388]

Dostlukla ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de:

لاَ تُصَاحِبْ إِلاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِيٌّ

= **Mü'minden başkası ile arkadaşlık** (, dostluk) **etme, yemeğini de** (Allah'tan) **korkan kimse**(ler)**den başkası yemesin.** [389]

اَلرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

= **Kişi arkadaşının dîni** (, inancı, yolu) **üzeredir. Öyleyse her biriniz kiminle arkadaşlık** (, dostluk) **ettiğine** (iyi) **dikkat etsin.** [390]

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

= **Kişi, sevdikleri** (, sevdiği kişiler) **ile berâberdir** (; dünyâda onlarla birlikte olur, birlikte hareket eder; âhirette de birlikte olurlar) [391] buyurmuşlardır.

اَلأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ

= **Ruhlar bir araya gelmiş topluluklardır. Onlardan** (bu dünyâya gelmeden önce ruhlar âleminde) **birbiri ile tanış**(ıp anlaş)**anlar** (, huyları birbirine uyanlar bu dünyâda da) **anlaşırlar** (, kaynaşırlar)**.** (Fakat) **onlardan** (ruhlar âleminde) **tanışmayanlar** (, huyları birbirine uymayanlar bu dünyâda da) **tanış**(ıp anlaşamaz, kaynaşa)**mazlar.** [392]

(Bir gün Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme): Ey Allâh'ın Resûlü! Bir cemaati(n, bir topluluğun yaptığı sâlih amelleri) sevip onların amellerini yapamayan bir kimse (hakkında ne buyurursunuz) *diye sordum. (Efendimiz):* **Ey Ebû Zer! Sen sevdiğin kimse ile berâbersin** *buyurdu. Bunun üzerine:* Ben gerçekten Allâh'ı ve Resûlünü seviyorum *dedim. (Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Kuşkusuz sen sevdiğinle berâbersin** (, birliktesin) *buyurdu.* [393]

Senin kendisine verdiğin değeri (, önemi) sana vermeyen kimselerin sohbetinde (, arkadaşlığında, dostluğunda) hayır yoktur (, onları dost olarak kabul etme). [394]

72 * Dostluğun karşıtı düşmanlık ve kin tutmaktır. Müslümanlar, birbirinin dostudur. Çünkü aralarında ebedî; sonsuz bir din kardeşliği bağı vardır. Bu bağ sebebi ile birbirlerine kin tutmalarının câiz olmadığını belirtmek üzere Efendimiz şöyle emretmiştir:

لاَ تَقَاطَعُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَحَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

= **Birbirinizle alâkayı kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinize kin tutmayın ve haset etmeyin.** (Ey) **Allâh'ın** (müslüman) **kulları! Kardeş olun.** [395]

73 * Başkasının bir kederinden ötürü sevinmek de bir düşmanlık eseri olduğundan câiz değildir. Buna şemâtet denir ve yerilmiş bir huydur:

لاَ تُظْهِرُ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللّٰهُ وَيَبْتَلِيكَ

= **Kardeşinin kötü hâline sevinme; sonra Allah ona merhamet eder de, seni belâya** (, sevmediğin, altından kalmakta zorlanacağın sıkıntılı duruma) **düşürür**. [396]

وَإِنِ امْرُؤٌ شَتَمَكَ وَعَيَّرَكَ بِمَا يَعْلَمُ فِيكَ فَلاَ تُعَيِّرْهُ بِمَا تَعْلَمُ فِيهِ فَإِنَّمَا وَبَالُ ذَلِكَ عَلَيْهِ

= **Eğer biri sendeki kusuru bilerek sana hakâret eder, seni ayıplarsa sen onda bildiğin bir kusurdan dolayı onu ayıplama ki, vebâli** (; günâhı) **onun üzerine olsun.** [397]

74 - **Diyânet** (ديانت); dindarlık (, dîn dârlık), dînin kutsal emirlerine uyarak gereği üzere hareket etmek, dînin emir ve yasaklarına göre yaşamak demektir. Karşıtı dinsizliktir, dînin hükümlerine aykırı davranmak veyâ dînin emir ve yasaklarını kabul etmemektir ki, bütün fenâlıkların en büyük kaynağıdır.

İnsanların kurtuluşu, temiz bir hâlde yaşayışı ve mutluluğa ermesi, ancak diyânet; dînin hükümlerine, dînin emir ve yasaklarına uygun hareket etme sâyesindedir. Diyânet yaratılış gereğidir, gerek kişiler gerekse toplumlar için zorunludur. Bu sebeple insan, diyânete; dînin kutsal emir ve yasaklarına sımsıkı sarılmalı, onlara uymalı, gücü yettiğince uymaya çalışmalıdır. Bu, insanlığın yarar ve kurtuluşu için son derece gereklidir.

75 * **Zikir** (ذكر); sözlükte anma, ezberleme ve hatırlama anlamına gelir. Söylenmesi tavsiye edilen hamd, duâ ve senâ; övme, överek anmak için kullanılan sözler demektir. Yüce Allâh'ın kutsal isimlerini anmak, yapılması gerekli olan bir görevdir, en kutsal bir zikirdir.

Zikir, sürekli Allâh'ı hatırında tutmak ve devamlı yüce Yaratan'ın gözetiminde olduğunun bilincinde olmaktır. Zikir, Allâh'ı anmak üzere yapılması veyâ söylenmesi tavsiye edilen, hamd, duâ, tesbîh ve ibâdet gibi söz ve fiillerdir. Zikir, Allâh'ın varlığının, birliğinin ve sonsuz kudretinin delîli olan pek çok konuyu düşünmek, tefekkür etmektir. [398]

Zikrin karşıtı, nisyândır; hakkı unutmaktır, yüce Allâh'ın mübârek isimleri ile kulun gönlünü süslememesidir. Bu çok acınacak bir gaflet ve dalgınlık eseridir ve yüce Allâh'ı unutmanın sonucudur.

76 * Zikir; dil, kalb ve beden ile yapılan zikirler olmak üzere üç çeşittir.

Dil ile zikir, yüce Allâh'ı güzel isimleri ile anmak, O'na hamd etmek, tesbîhte bulunmak, Kur'ân-ı Kerîm okumak ve duâ etmektir.

Kalb ile zikir, yüce Allâh'ı gönülden anmaktır. Bu bir tür tefekkürdür; yüce Allâh'ın büyüklüğünü düşünmek, O'nun yaratıklarını düşünerek ibret almadır.

Beden ile zikir ise vücûdun bütün organlarının yüce Allâh'ın emirlerini yerine getirmeleri ve yasaklarından sakınmaları ile olur. Bu da kişinin kendi vücut organlarını yüce Allah yolunda bulundurması ile mümkündür.

Zikir ve zikrin önemi hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

= ***Onlar*** *(; mü'minler)* ***ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allâh'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler*** *(ve şöyle derler):* ***Rabbimiz, bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi*** *(cehennem)* ***ateş****(inin)* ***azâbından koru.*** [399]

اَلَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

= ***Onlar ki,*** *(Allâh'a)* ***inanmışlardır ve kalbleri Allâh'ı zikretmekle yatışır*** *(, huzûra kavuşur)****. İyi bilin ki kalpler, ancak Allâh'ı zikretmekle*** *(, anmakla)* ***yatışır.*** [400]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا (41) وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

= ***Ey îmân edenler! Allâh'ı çokça zikredin*** *(, anın)****. O'nu sabah akşam tesbîh edin*** *(; dillerinizi hâllerinizin çoğunda tesbîh, tehlîl, tahmîd ve tekbîr ile meşgul edin)****.*** [401]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz de:

أَفْضَلُ الذِّكْرِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ

= **Zikrin en fazîletlisi Lâ İlâhe İllâllah, duânın en fazîletlisi Elhamdülillâh** (demek)**tir** [402] buyurarak, tevhîd kelimesi ile zikirde bulunmanın İslâm dînindeki önemini belirtmiştir. Bilindiği gibi zikirde esas unsur, diğer varlıkları unutarak, hattâ yok sayarak yüce Allâh'ı anmaktır. Bu sebeple yüce Allâh'ın varlığını ve birliğini ifâde eden; anlatan Kelime-i Tevhîd, en güzel zikir olarak kabul edilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Îmânınızı tâzeleyin** *buyurdu.* Ey Allâh'ın Resûlü! Îmânımızı nasıl tâzeleyelim (, yenileyelim) *diye sorulduğunda:* **Lâ İlâhe İllâllah sözünü çokça tekrarlayın** *buyurdu.* [403]

Kim Lâ İlâhe İllâllah derse hemen ardından Elhamdülillâh desin. [404]

* *Abdullah bin Revâha (radiyallâhü anh), Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ashâbından birisini gördüğü zaman:* Gel Rabbimize bir saat (, bir süre) îmân edelim *derdi. Bir gün, bir adama aynı şeyi söyleyince, adam kızdı ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e gelip:* Yâ Resûlallah! İbni Revâha'yı görmüyor musun? Sana olan devamlı sonsuz îmândan belirli bir süre îmâna çağırmaktadır *dedi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Allah, İbni Revâha'ya rahmet etsin** (; merhametini bol kılsın)**. Meleklerin iftihar ettiği** (; öğündüğü zikir) **meclisleri**(ni) **seviyor** *buyurdu.* [405]

* Allâh'ı zikrediyor olmak için sâdece yüce Allâh'ı zihinde tutmak ve dil ile zikir cümlelerini tekrarlamak yeterli değildir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in:

مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ فَقَدْ ذَكَرَ اللَّهَ

= **Kim Allâh'a** (, O'nun emir ve yasaklarına) **itâat ederse** (gerçek anlamda) **Allâh'ı zikretmiş olur** [406] gerçeğinden hareketle Kur'ân ve sünnete uygun bir hayat sürmedikçe, dînin emirlerini yerine getirip, yasaklarından kaçınarak Rabbin ismini gönüle kazır gibi kalıcı ve etkili olmasını sağlamadıkça zikir kemâle ermez; mükemmel olmaz. [407]

77 * **Rızâ** (رضاء); hoşnut olmak, izin vermek, herhangi bir hükmü veyâ işi, olayı kalbi ile hoş görüp kabul etmektir. Bunun karşıtı kabul etmemek, ret etmek, îtiraz etmektir.

Yüce Allâh'ın her hükmüne ve her takdîrine yâni kaderine râzı olmak bir kulluk görevidir. Hakk olan bir şeye râzı olmamak bir ahmaklık işâreti olduğu gibi bâtıl bir şeye râzı olmak da bir taşkınlık ve isyân eseridir.

مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ

= **Allah tarafından kendisine takdîr edilene** (, başına geldikten sonra) **rızâ göstermesi Âdemoğlunun** (; insanın, insanların) **mutluluk** (sebeplerin)**dendir.** [408]

وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلاَ تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ

= **Başına** (hoşlanmadığın) **bir şey gelirse:** Şöyle yapsaydım şöyle olurdu (, bu iş böyle olmazdı; bu iş başıma gelmezdi**) deme.** Allah (böyle) takdîr etmiştir, O'nun dilediği olur **de! Çünkü eğer** (kelimesi) **şeytan işine** (, şeytan vesvesesine) **kapı** (, yol) **açar.** [409]

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا إِبْتَلاَهُ لِيَسْمَعَ تَضَرُّعَهُ

= **Allah bir kulu severse** (o kulun kendisine) **yalvarmasını** (, kendisine duâ etmesini) **dinlemek için onu belâ** (, sıkıntı) **ile imtihan eder**. [410]

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ

= **Allah kimin hayrını dilerse** (günahlardan temizlemek, derecesini yükseltmek için) **onu zorluklarla karşılaştırır** (ve imtihan eder)**.** [411]

78 * **Rıfk**; yavaşlık, uysallık, nâzik ve gönül alıcı davranma, sonu güzel olan bir şeye güzelce boyun eğmek anlamındadır. Bunun karşıtı unf yâni şiddet, sertlik ve kabalık, kaba davranmaktır ki, katı yürekli olmaktan, sertlik göstermekten, nezâkete aykırı davranmaktan ibârettir. İnsan, rıfk sâyesinde en güç neticeleri elde edebilir. Düşmanca davranma sebebi ile de, elde edilmesi çok yakın olan şeyleri imkânsız bir duruma getirir.

İnsanlara sert, kaba davranmamak gerektiğini ve rıfkın önemini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَيْهِ مَا لاَ يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ

= **Şüphesiz ki Allah,** (kullarına karşı son derece) **nâzik davranır ve yumuşak huylu olmayı sever, sert davranma için vermediğini nâzik olma karşılığında verir**. [412]

مَنْ يُحْرَمُ الرِّفْقَ يُحْرَمُ الْخَيْرَ

= **Rıfktan** (; nâzik davranmaktan) **yoksun olan, hayırdan da yoksun olur.** [413]

إِنَّ مَثَلَ الْمُؤْمِنِ لَكَمَثَلِ النَّحْلَةِ أَكَلَتْ طَيِّبًا وَوَضَعَتْ طَيِّبًا وَوَقَعَتْ فَلَمْ تُكْسَرْ وَلَمْ تَفْسُدْ

= **Mü'min bal arısı gibidir; temiz olanı yer, temiz olanı üretir** (; temiz, düzgün iş yapar)**, bir çiçeğe konduğunda onu kırıp bozmaz.** [414]

79 - **Sa'y** (سعى); çalışmak, bir maksadın, bir amacın elde edilmesi için elden gelen gücü harcamak, gayret; çaba göstermektir. Karşıtı atâlet, batâet, meskenet yâni gevşeklik, miskinlik, umursamazlık, tembelliktir. Bu özellikler, İslâmın rûhuna aslâ uygun değildir. İnsan meşrû olan şeyleri elde etmek için düzenli bir çalışma ve gayret, çaba içinde olmalıdır. Bütün yükselme ve ilerlemeler çaba harcamanın, çalışmanın neticesidir.

80 * **Ayıpları örtmek**; insanların ayıplarını, kusurlarını örtmek, görmemezlikten gelmek, ayıp ve kusurlarını görmek için çalışıp çabalamamak, öğrenilen kusur ve ayıpları başkalarına açıklayıp yaymamak demektir.

Başkalarının kusurlarını arkalarından söylemek gıybettir. Öyle ki, bir kimsenin arkasından vücûduna, elbisesine, yiyip içmesine, gezip yürümesine varıncaya kadar bir kusurunu dil, göz veyâ el ile işâret ederek göstermek de gıybettir. Çünkü bunları öğrenince o kimsenin üzüleceğinde şüphe yoktur.

إِنَّ مِنْ أَرْبَى الرِّبَا الاِسْتِطَالَةَ فِي عِرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ

= **En büyük taşkınlık** (, en büyük haddi aşma), **haksız yere bir müslümanın nâmus** (ve şerefine) **dil uzatmaktır** (, onuru ile oynamaktır)**.** [415]

Gıybet, haramlık bakımından ribâdan; fâizden daha şiddetli, daha kötüdür. Çünkü ribâda kişinin haksız yere malına tecâvüz; saldırı vardır. Gıybette ise kişinin şeref ve haysiyetine tecâvüz vardır. Şeref ve haysiyetin ise maldan üstünlüğü âşikârdır.

إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ اسْتِطَالَةَ الْمَرْءِ فِي عِرْضِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقٍّ

= **Büyük günahların en büyüğü kişinin haksız yere bir müslümanın nâmus** (ve şerefine) **dil uzat**(arak onu aşağıla)**masıdır.** [416]

Başkalarına, yapmadıkları kusurları yüklemek de bühtandır; iftirâdır. Bunlar İslâm terbiyesine aykırıdır, kesinlikle haramdır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e: Gıybet nedir diye soruldu. (Efendimiz): (Din) **kardeşini** (arkasından, onun bulunmadığı ortamda) **hoşlanmayacağı bir şeyle** (, hoşlanmayacağı bir şekilde) **anmandır** *dedi. (Sonra):* Eğer (din) kardeşimde söylediğim şeyler var ise de mi (gıybet olur) *diye sorulduğunda ise şöyle buyurdu:* **Eğer** (söylediğin şey) **onda** (gerçekten) **varsa onu gıybet etmiş olursun;** (eğer söylediğin şeyler) **onda yoksa ona iftirâ etmiş olursun.** [417]

* Konuşulanların gıybet olarak değerlendirilmesinde esas olan hakkında konuşulan kişinin o vasıfları,`o özellikleri taşıyıp taşımaması değil, hoşlanmayacağı bir şekilde onun arkasından konuşulup çekiştirilmesidir. Bu sebeple o kişinin gerçekte öyle olması veyâ konuşulanların yeri geldiğinde o kişinin yüzüne de söylenebileceğinin düşünülmesi veyâ yüzüne karşı da söylendiğinin belirtilmesi, insana başkasını gıybet etme hakkını vermediği gibi böyle bir savunma geliştirmek de gıybeti meşrû kılmamaktadır. [418]

طُوبَى لِمَنْ شُغُلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ

= **Ne mutlu o kimseye ki, kendi kusuru kendisine, başkalarının kusurlarını görmeye** (, kusurlarını aramaya) **zaman bırakmaz.** [419]

Kişi, kendi kusurunu görüp onu düzeltmeye çalışmalıdır. Ancak İslâma uygun olmayan işleri hiç çekinmeden açıktan yapıp duran günahkâr kimselerin bu çirkin hâllerini arkalarından söylemek gıybet sayılmaz. Bu söyleme ile çirkin işler kötülenmiş ve başkaları bundan korunmuş olur. Bir İslâm toplumuna karşı çekinmeden, saygısızca hareket ederek ahlâka uymayan şeyleri açıkça yapıp duran kimselerin bu rezâletini söylemek, sosyal anlayışın güzel bir tepkisidir. Yeter ki, bu söyleyiş şahsî bir kırgınlık neticesi olmasın.

كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلاَّ الْمُجَاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فَيَقُولَ يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ

= **Mücâhîr** (; günâhı açıktan işleyen kişi) **dışında bütün ümmetim affedilmiştir. Kişi gece** (haram) **bir amelde bulunur, sonra sabah olur, Allah onu örtmüştür** (kimse bilmez) **ama o der ki:** Ey filân! Bu gece ben şunu şunu yaptım. **Bâzen de** (gündüz günah işlemiştir) **akşam olur, Rabbi onu örtmüştür** (, gizlemiştir, bu sebeple kimse bilmez), **ertesi sabah, kendi lehine Allâh'ın örtmüş olduğunu** (insanlara söyleyerek) **açar.** [420]

مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلاَ غِيْبَةَ لَهُ

= **Kim hayâ** (; utanma) **örtüsünü kaldırır** (, kötü işleri kimseden utanmadan yapar; ar damarı çatlamış)**sa** (onun açıktan yaptıklarını söylemek) **gıybet sayılmaz.** [421]

81 * Gıybetin sorumluluğundan, kul hakkından kurtulmak için, mümkünse gıybet edilen kimseden özür dilenilmeli, helâllik istenilmelidir.

إِنَّ صَاحِبَ الْغِيْبَةِ لاَ يُغْفَرُ لَهُ حَتَّى يَغْفِرَ لَهُ صَاحِبُهُ

= **Gıybet eden kimse gıybet edilen tarafından affedilmedikçe af olunmaz.** [422]

مَنِ اعْتَذَرَ إِلَى أَخِيهِ بِمَعْذِرَةٍ فَلَمْ يَقْبَلْهَا كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ خَطِيئَةِ صَاحِبِ مَكْسٍ

= **Kim** (din) **kardeşinden** (geçerli) **bir mâzeretinin** (; özrünün) **kabul edilmesini ister de o bunu kabul etmezse onun** (; özrü kabul etmeyenin) **üzerinde meks sâhibinin**

(; haksız vergi toplayan tahsildârın) **günâhı kadar vebal** (; günah) **olur.** [423]

***** Burada helâlleşmenin anlamı, gıybet edilen kimsenin gıybet eden kişi üzerindeki hakkını hibe ve bahşetmesini dilemesidir. Çünkü Allâh'ın haram kıldığı meselâ gıybetten hâsıl olan; meydana gelen günâhı, kimsenin helâl kılması mümkün değildir.

Bir kere (tâbiînden) Muhammed İbni Sîrîn'e (Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun) bir kimse gelmiş: Ben, seni gıybet etmiştim, bana helâl et *demişti. İbni Sîrîn de bu adama cevap olarak:* Allâh'ın haram kıldığı bir münkeri (, yasak bir fiili) ben helâl edemem, yalnız benim yapabileceğim bir şey varsa bana âit olan hakkı helâl etmektir *dedi.* [424]

82 * Yapılan gıybetten pişman olup istiğfarda bulunmak, gıybet edilen kişi için yüce Allah'tan mağfiret dilemek de yeterlidir. Çünkü durumu haber verip gıybet edilen kimseden helâllik dilemek, bir üzüntüye, bir dargınlığa sebebiyet verebilir.

Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiğin kimse için bağışlanma dilemendir. [425]

83 * İnsanların hoşuna gitmeyecek bir şekilde onlardan söz etmek, gıybet etmek haramdır. Ancak şu konularda insanların ayıp ve kusurlarını söylemek helâldir: a) Zâlimin zulmünü söylemek, b) Kötülük işleyen kişinin kötülüğünü, bilmeyen kimselere söylemek, c) Hadîs râvîlerinden, şâhitlerden zayıf sayılanları belirtmek, d) Açıktan günah işleyen kişiyi belirtmek, e) Bilinmeyen, tanınmayan bir kimseyi topal, şaşı gibi bilinen, tanınan lâkâbı ile belirtmek, f) Dünürlük kurmak isteyenlerin arasında nasihat maksadı ile sorulan kişinin kötülüklerini söylemek. [426]

Üç kişi hakkında konuşmak gıybetten sayılmaz: Zâlim yönetici, fâsıklığını açıkça ortaya koyan (, gizlemeyen) fâsık, insanları kendi yoluna çağıran bid'atçi. [427]

84 - **Şecâat** (شجاعت), şecaat; yiğitlik, kahramanlık, kalb metinliği, gerektiğinde şiddet ve tehlikelere karşı koymak hususunda kalbin yılmaması demektir. Karşıtı; cebânet yâni korkaklıktır. Hakk yolunda kutsal sayılan değerleri korumak için gösterilen yiğitlik, çok kıymetli bir huydur.

Korkaklığın kötü bir huy olduğunu anlatmak üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

شَرُّ مَا فِي رَجُلٍ شُحٌّ هَالِعٌ وَجُبْنٌ خَالِعٌ

= **İnsanda bulunan** (huy)**ların en kötüsü, hırslı bir cimrilik ve şiddetli bir korkaklıktır.** [428]

85 - **Şefkat**: Acıyıp esirgeme, korku ile karışık merhametten ileri gelen bir hâldir. Başkalarının başına gelen veyâ gelmesi düşünülen fenâ bir durum karşısında kendisini gösterir. Karşıtı, merhamet ve acıma duygusundan yoksunluktur ki, çok kötü bir huydur.

Şefkat, temiz ve saf kalplerin bir özelliğidir. İslâmda, yüce Allâh'ın emirlerine saygı, yaratıklarına şefkat büyük bir esastır.

Bir hadîs-i şerîfte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَنْ لاَ يَرْحَمُ لاَ يُرْحَمُ

= **Merhamet etmeyene merhamet edilmez** [429] buyurmuştur.

86 * **Şükr, şükür**; görülen iyiliğe karşı, söz veyâ işle memnuniyet göstermek ve yapılan iyiliğin kıymetini bildirmek, teşekkür etmektir. Görülen bir iyiliği överek anmak da bir şükürdür. Kişinin, kendisine yapılan bir iyilik sebebi ile teşekkür etmesinin fazîletini anlatmak üzere Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً فَوَجَدَ فَلْيَجْزِ بِهِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُثْنِ بِهِ فَمَنْ أَثْنَى بِهِ فَقَدْ شَكَرَهُ وَمَنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ

= **Kime bir iyilik yapılır da** (bu iyiliğe iyilikle karşılık verme imkânı) **bulursa hemen o iyiliği** (iyilikle) **karşılasın. Eğer** (o iyiliğe iyilikle karşılık verme) **imkânı bulamazsa** (kendisine yapılan) **bu iyiliği övsün.** (Kendisine yapılan) **bu iyiliği öven kimse onun şükrünü yerine getirmiş;** (kimseye söylemeyerek) **gizleyen kimse de, onu inkâr etmiş olur.** [430]

Kim, kendisine yapılan bir iyiliğe karşı, bu iyiliği yapan kimseye

جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْرًا *(; Allah sana hayırlı mükâfat versin)* **derse teşekkürü en iyi şekilde yapmış olur** [431] buyurmuşlardır.

Şükrün karşıtı küfrân-ı nîmet yâni nîmeti inkârdır.

Her an binlerce nîmetlerine kavuştuğumuz yüce Allâh'a hamd etmek, şükür etmek üzerimize borç olduğu gibi, iyiliğini gördüğümüz kişilere teşekkür etmek de borcumuzdur.

اَلْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ مَا شَكَرَ اللّٰهَ عَبْدٌ لاَ يَحْمَدُهُ

= (Yüce Allâh'a) **hamd etmek, şükrün başıdır. Allâh'a şükretmeyen kul, O'na hamd etmemiş** (, dolayısı ile şükür de etmemiş) **olur.** [432]

مَنْ أُزِلَّتْ إِلَيْهِ نِعْمَةٌ فَلْيَشْكُرْهَا

= **Kendisine nîmet verilen kimse, o nîmet**(i veren yüce Allâh)**a şükür etsin.** [433]

مَا أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً فَقَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي أَعْطَاهُ أَفْضَلَ مِمَّا أَخَذَ

= **Allah herhangi bir kuluna bir nîmet ikrâm eder, kul da:** Elhamdülillâh **derse kulun verdiği** (cevap, etmiş olduğu hamd)**, aldığından mutlaka daha üstündür.** [434]

Kişinin, özellikle bir nîmete kavuştuğunda Elhamdülillâh demesinde yüce Allâh'ı yüceltme ve şükretme yolu ile yüce Allâh'ı anma vardır. Bu nedenle böyle bir durumda Elhamdülillâh demek, bütün dünyâdan daha hayırlı olur.

مَنْ لاَ يَشْكُرُ النَّاسَ لاَ يَشْكُرُ اللّٰهَ

= **İnsanlara teşekkür etmeyen,** (nîmeti vermiş olan) **Allâh'a da şükretmez.** [435]

87 * **Şehvet**; istek, nefse uygun olan bir şeyi istemek, nefsin hareketi, insanların birbirlerine karşı olan doğal arzu ve meyilleri demektir. Dînen yasak olmayan bir şey hakkında ölçülü bir istek ve arzu iyidir; dînen yasak olan bir şey hakkında şehvet ise hayvanlara yakışır bir durum olduğundan çok kötüdür, zararlıdır. Bundan kaçınmak gerekir.

Hevâ; nefsin sınırsız isteği, şehvetlere yönelmesi, bütünü ile sınır tanımaz şehvet ve arzulardan ibâret hâle gelmesi, ilim sâhibi olmadan sâhibine hükmederek onu esir alması demektir. Heves de; gelip geçici istek, nefsin hoşuna gitmesi demektir. Kısaca hevâ ve heves; gayrimeşrû, dîne aykırı olan zevk ve şehvetler, boş ve geçici şeyler demektir.

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

= **Cennet hoşlanılmayan** (, nefsin hoşuna gitmeyen) **şeyler ile kuşatılmıştır. Cehennem ise hoşlanılan** (, nefsin hoşuna giden, arzu ve istek uyandıran) **şeylerle kuşatılmıştır.** [436] Cennet, ancak nefsin hoşuna gitmeyen yolları aşmak ve bunlara katlanıp sabretmekle (; dînin emirlerine uymak, yasak kıldıklarından sakınmak ile) elde edilir. Cehennemden kurtulmak ise ancak arzu ve şehvetleri terk edip insanın bunlara karşı

kendisini dizginlemesi ile mümkün olur. [437]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُنْكَرَاتِ الْأَخْلاَقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَهْوَاءِ

(; Allâhım! Ahlâkın, yapılan işlerin ve arzuların çirkin olanlarından sana sığınırım) [438] diyerek duâ ederlerdi.

88 * **Sabr, sabır**; acıya katlanmak, yaratılışa uygun olmayan durumlara acele etmeden karşı koymaktır. Bunun karşıtı sabırsızlıktır. İnsan yaşadıkça birtakım acı olaylar karşısında kalır. İşte bunlara karşı sabretmek gerekir. Bir âyet-i kerîmede:

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

= ***Muhakkak, Allah sabredenlerle berâberdir*** [439] buyurulmuştur.

Sabrın, sabretmenin sonu selâmettir; sıkıntılardan kurtuluştur, başarıdır. Sabır acıdır; fakat meyvesi tatlıdır.

عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلاَّ لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ

= **Mü'min kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır! Çünkü her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sâdece mü'mine âittir, başkasına değil: On**(un başın)**a memnun olacağı bir şey gelse şükreder, bu ise hayırdır;** (onun başına) **hoşlanmadığı bir şey gelse sabreder, bu da hayırdır** (, onun için hayırlıdır)**.** [440]

مَنْ يُرِدِ اللَّهِ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ

= **Allah kime hayır murâd ederse** (; kimin hayrını dilerse) **ona** (bir takım) **musîbet** (, sıkıntı) **verir** (ve o kimse bu musîbetlerle, sıkıntılarla imtihan edilir). [441]

Sabırsızlık rûhun zayıflığından ileri gelir. Ancak, gayrimeşrû; dîne uygun olmayan şeylerde sabretmek câiz değildir. Bunlara karşı kalben bir rahatsızlık duyulması, mümkün ise bu durumun ortadan kaldırılması için çaba gösterilmesi gerekir. Giderilmesi mümkün olan kötülüklere veyâ ihtiyaçlara katlanmak sabır değil, bir âcizlik ve miskinliktir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ

(; Allâhım! Ben âcizlikten ve tembellikten sana sığınırım.) [442]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) sık sık şöyle duâ ederdi:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ

[; Ey kalbleri (hâlden hâle evirip) çeviren (, değiştiren Allâhım)! Kalbimi dînin üzere sâbit kıl, ayağımızı kaydırma!] [443]

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

*[; **Rabbimiz! Bize zorluklara** (, sıkıntılara) **katlanma gücü** (, sabır) **ver, ayaklarımızı** (dînin üzre) **sağlam kıl ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et**.]* [444]

İmam Gazzâli (rahmetullâhi aleyh), insanlara ârız olan; başlarına gelen mihnetleri; dert, sıkıntı, tasa ve musîbetleri üç kısma ayırmıştır. Birincisi münâfığın başına gelen hastalıklar ve musîbetlerdir ki, yüce Allâh'a îtirazda bulunduğu için onun başına gelen musîbet cezâ olur. İkincisi mü'minin hastalık ve musîbetidir ki, mü'min yüce Allah'tan

geldi diye sabır ettiği için onun musîbeti günahlarına keffâret olur. Üçüncüsü de şükür makâmında olan mü'minin musîbetidir ki, bu da hastalığında yüce Allâh'a hamd ve şükür ettiği için hastalığı yüce Allah indinde derecesinin yükselmesine sebep olur. [445]

89 * **Sıdk**, sadâkat; gerçeğe uygun olan doğru söz, doğruluk. Kötü niyetle olmayan ve her yönden temiz olan bir dostluk da sadâkattir. Herhangi bir doğruluğa da sadâkat denir. Doğruluğun karşıtı yalandır. Sadâkatin karşılığı hıyânettir, doğruluktan yoksunluktur.

Kişiye, gerçeğe uygun olan doğru sözü söylemek ve doğru, düzgün hareket etmek yakışır. Yalancı bir kimseyi ne yüce Allah sever, ne de kulları. Yalan haramdır. Yalancı bir kimsenin insanlık bakımından hiçbir kıymeti olamaz.

Söylediği yalan sözler ile insanları aldatan, yaptığı hile ve aldatmalarla başkalarını kandırmaya çalışanlar çok büyük günahkârdır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hıyânetin, doğruluktan ayrılmanın kötülüğünü belirtmek üzere şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا وَالْمَكْرُ وَالْخِدَاعُ فِي النَّارِ

= **Bize hıyânet eden** (, bizi aldatan) **bizden değildir. Mekr ve hudâ** (; hile ve tuzak) **denilen şeyleri yapanlar cehennemdedirler.** [446]

لاَ يَجْتَمِعُ الْإِيمَانُ وَالْكُفْرُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ وَلاَ يَجْتَمِعُ الصِّدْقُ وَالْكَذِبُ جَمِيعًا وَلاَ تَجْتَمِعُ الْخِيَانَةُ وَالْأَمَانَةُ جَمِيعًا

= **Bir kişinin kalbinde** (aynı anda) **îmân ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hıyânet ile emânet bir arada bulunmaz.** [447]

مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكَرَ بِهِ

= **Mü'mine zarar veren veyâ** (ona karşı) **hile yapan** (, onu aldatan) **mel'ûndur** (; lânetlenmiştir, yüce Allâh'ın rahmetinden uzaklaşmıştır). [448]

Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem), bu kötü huydan korunmak için şöyle duâ ederlerdi:

أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ

[; (Allâhım!) Hıyânetten de sana sığınırım. Çünkü o, çok kötü bir sırdaştır.] [449]

Kısaca insanın sözü de, özü de doğru olmalıdır.

90 * **Sıla-i rahm, sıla-i rahîm**: Arapçada sıla kelimesi bağ; rahîm kelimesi de çeşitli anlamları yanında akrabâlık anlamına gelir. Sıla-i rahîm de, gerek doğum sebebi ile olan akrabâlara gerekse evlenme sebebi ile meydana gelen hısımlara iyilikte bulunma, onlar ile ilgilenme, akrabâlık bağlarını güçlendirip koruma anlamına gelir. Akrabâyı arayıp sormak, kusurlarını affetmek, muhtaçlarına yardım etmek, onlarla görüşüp sohbette bulunmak, kendilerine selâm ve hediye göndermek sıla-i rahîm sayılır.

تَهَادَوْا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ

= **Hediyeleşin! Çünkü hediyeleşmek göğüsten kini** (, kalp katılığını) **giderir.** [450]

Yakın olan akrabâyı mümkünse gidip ziyâret etmek; uzak akrabâ ile de yazışmak, telefonla görüşmek gerekir. Karşıtı kat-ı rahîm yâni akrabâyı unutup onlarla ilgiyi, ilişkiyi kesmektir. Ki, bu tutum, İslâmın öğütlediği âile ve toplumla ilgili görevlere aykırıdır.

Sıla-i rahmin yapılabilmesi için akrabâların, hısımların kim olduğunun bilinmesi, öğrenilmesi de gereklidir.

تَعَلَّمُوا مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ

= **Âile nesebinizden** (; soyunuzdan)**, akrabânıza sıla yapabilecek** (, ilişkilerinizi canlı tutacak) **kadar bilgi edininiz** (; kimlerin akrabâ olduğunu öğreniniz). [451]

اَعْرِفُوا أَنْسَابَكُمْ تَصِلُوا أَرْحَامَكُمْ فَإِنَّهُ لاَ قُرْبَ لِلرَّحِمِ إِذَا قُطِعَتْ وَإِنْ كَانَتْ قَرِيبَةً وَلاَ بُعْدَ لَهَا إِذَا وُصِلَتْ وَإِنْ كَانَتْ بَعِيدَةً

= **Soyunuzu öğreniniz ki, akrabâlık haklarını yerine getiresiniz. Çünkü yakın bile olsa ilişkiler** (, irtibat, bağ) **kesilirse akrabâlık diye bir şey kalmaz. İlişkiler** (, bağ) **sürdürülürse akrabâlık uzak da olsa uzaklık ortadan kalkar.** [452]

Sıla-i rahîmin önemini belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

= **Kim Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorsa akrabâlık bağlarını korusun.** [453]

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ أَوْ يُنْسَأَ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

= **Kim rızkının** (bereketlenerek) **bollaşmasını veyâ ömrünün uzatılmasını** (, bereketli kılınmasını) **isterse akrabâsına iyilik yapsın.** [454]

لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِئِ وَلَكِنَّ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا

= **Sıla-i rahîm yapan kimse,** (akrabâsından gördüğü iyiliğe) **karşılık veren değil; o, akrabâsı kendisine iyiliği kestiğinde de onlara iyilik yapandır.** [455]

إِنَّ أَعْمَالَ بَنِي آدَمَ تُعْرَضُ كُلَّ خَمِيسٍ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَلاَ يُقْبَلُ عَمَلُ قَاطِعِ رَحِمٍ

= **İnsanların yaptıkları amelleri her cum'a gecesi** (; perşembe gününün akşamı) **Allâh'a sunulur. Sıla-i rahîmi terk edenin amelleri kabul olunmaz** [456] buyurmuşlardır.

91 * **Adl,** adâlet; Düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik, hakka yönelmek, haksızlıktan kaçınmak, istikâmet; doğruluk anlamında geniş kapsamlı bir terimdir. Karşıtı zulüm, haksızlık ve insafsızlıktır.

Dünyânın bütün düzeni, düzgünlüğü adâletle sağlanır. Yüce Allah, bize adâleti emrediyor. Bu sebeple insan, her davranışını bir ölçü ve adâlet içerisinde yapmaya çalışmalıdır. Görevinde adâleti gözetmeyen bir insan, kendisine de, vatanına da, bütün insanlığa da fenâlık etmiş olur. Herhangi bir hakkın kaybolmasına veyâ geciktirilmesine sebep olmak, bir kimseden haksız yere bir şey almak, bir insana veyâ hayvana haksız yere eziyet vermek de bir zulümdür. Zulmün sonucu ise azaptır, felâkettir.

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

= ***Allah size, emânetleri mutlaka ehline*** *(, işinin ehli olan kimselere)* ***vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğinizde*** *(, yargılama, hâkemlik yaptığınızda)* ***da adâletle hükmetmenizi emreder.*** [457]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُوا

= ***Ey îmân edenler! Allah için*** *(, Allah'tan alacağınız sevap için hakkı titizlikle)* ***ayakta tutan, adâlet ile şâhitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz*** *(, onlara olan kızgınlığınız)****, sizi adâletten saptırmasın, âdil olun.*** [458]

مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ أَنْ يُعَجِّلَ اللّٰهُ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يَدَّخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ

= **Allâh'ın, sâhibi için âhirete ertelediği cezâ ile birlikte dünyâda** (da) **cezâsını çabuklaştırmasına, zulüm ve akrabâ ile ilişkiyi kesme günahlarından daha lâyık bir günah yoktur.** [459]

اِتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ

= **Mazlûmun** (; zulme uğrayan kimsenin) **duâsından kork. Çünkü onunla Allah arasında** (duâsının kabûlünü engelleyen bir) **perde** (, bir engel) **yoktur**. [460]

دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِرًا فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ

= **Mazlûmun duâsı, günah işlemiş olsa bile kabul edilir. Çünkü onun günah işlemesi**(nin vebâli, günâhı) **kendinedir.** [461]

92 * **Azm**; bir işe kesin şekilde, kararlı olarak niyet etmek, bir işi yapmaya kalbi bağlayarak yönelmektir. Karşıtı, tereddüt ve terâhî yâni kararsızlık, ihmâl ve geciktirmedir. Dîne uygun olan amaçlar uğrunda azimli olmak iyi bir özelliktir.

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

= ***Azm edince*** *(; bir işi yapmaya karar verince)* ***de Allâh'a tevekkül et, artık tereddüt etme. Şüphe yok ki, Allah tevekkül edenleri sever***. [462]

93 * **İsmet**; suçsuzluk, günahlardan kaçınma huyuna sâhip olmak, yüce Allâh'ın korkusu ile bütün çirkin şeylerden uzak bulunmaya ve iyi ahlâk sâhibi olmaya çalışmak demektir. İslâmın kötü saydığı şeylerden uzakta kalmak da yüce Allâh'ın bir koruması olduğundan bir ismet sayılır.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ

= *(Hesap için)* ***Rabbinin makâmından*** *(; Rabbinin huzûrunda durmaktan, Rabbinden)* ***korkan*** *(ve bu sebeple nefsine uymayan, günah işlemekten çekinen)* ***kimsenin ecri,*** *(biri yüce Allah'tan korkmasına, diğeri de mâsiyeti terk etmesine karşılık olmak üzere)* ***iki cennettir.*** [463]

İsmetin karşıtı, suçluluk ve günahkârlık hâlidir. İnsanın asıl güzelliği ve şerefi, kazandığı ismet sâyesindedir.

اَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

= **Birr** (; iyilik)**, güzel ahlâktır. İsm** (; günah) **da içini rahatsız eden ve diğer insanların haberlerinin olmasını** (, bilmelerini, duymalarını) **istemediğin şeydir**. [464]

الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ

= **Birr** (denilen iyilik, doğruluk)**, gönlü huzûra kavuşturan ve içe sinen şeydir. İsm** (denilen kötülük ve kötü olan) **ise insanlar sana fetvâ verseler** (, yaptığını uygun görseler) **bile, gönlü**(nü) **huzursuz eden ve iç**(in)**de bir kuşku bırakan şeydir.** [465]

94 * **İffet**, nâmûs; sözlükte harama yaklaşmamak, helâl olmayan söz ve davranışlardan kaçınmak anlamına gelen iffet, kişinin yeme, içme ve cinsellik konularında nefsin aşırı arzularını dizginleyerek dengeli ve ölçülü davranmasını, dînin belirlediği çerçevede

hareket etmesini ifâde eder. [466] İffetin karşıtı fuhuş yâni edep ve terbiyeye uymayan hareket; çirkin, kötü iş, söz demektir. İslâmın yasaklamış olduğu zinâ fiiline de fuhuş denir.

Ruhların temizliği iffetledir. İffetsiz bir kimse, zehirli mikroplardan daha zararlı bir yaratıktır, kendisinden her durumda uzaklaşmak gerekir.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de zinânın, fuhşiyâtın yasak olduğunu bildirdiği gibi iffetli olmanın da dînî bir zorunluluk olduğunu bildirmek üzere:

إِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

= *(Maddî güçleri yetmediği için)* ***evlenme imkânı bulamayanlar, Allâh'ın kendilerini lütfu ile zenginleştirene kadar iffetlerini korusunlar*** [467] buyurmuştur.

ثَلاَثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللهِ عَوْنُهُمْ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالمكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الأَدَاءَ وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ العَفَافَ

= **Üç kişi vardır ki, Allah onlara yardım etmeyi vaad etmiştir: Allah yolunda** (savaşan) **mücâhide, borcunu ödeyip hürriyetine kavuşmak isteyen ve bunun için efendisi ile anlaşma yapan köleye, iffetini korumak** (, haram bir iş işlememek, günâha girmemek) **için evlenen kişiye.** [468]

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ بِقَوْمٍ بَقَاءً أَوْ نَمَاءً رَزَقَهُمُ السَّمَاحَةَ وَالْعَفَافَ وَإِذَا أَرَادَ بِقَوْمٍ اقْتِطَاعًا فَتَحَ عَلَيْهِمْ بَابَ خِيَانَةٍ

= **Allah bir toplumun bekâsını** (; var olmasını, varlığının devam etmesini) **veyâ gelişmesini dilerse onlara hoşgörü ve iffet verir. Bir toplumun da** (yok olup) **kökünün kesilmesini** (, kurumasını) **dilerse onlara ihânet kapısını açar.** [469]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى

(; Allâhım! Ben senden hidâyet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği dilerim.) [470]

95 * **Afüv**, **af**; bağışlamak, suç işlemekten vazgeçmek, günahkâr kimse hakkında lâyık olduğu cezâyı bir bağış olarak terk etmek anlamındadır.

Affın karşıtı, intikam alma ve cezâlandırmadır. İntikam; acı çıkarmak, kötü bir işe karşı kalbi rahatlatmak için diğer bir kötü iş yapmaktan ibârettir, bâzı şartlarla câiz olabilir. Fakat affetmek, şüphe yok ki daha iyidir. Af etmenin zevki, intikam almanın zevkinden daha fazladır. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

مَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلاَّ عِزًّا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلاَّ رَفَعَهُ اللَّهُ

= (Kendisine yapılan haksızlığı) **bağışlaması sebebi ile Allah bir kulun şerefini artırır ve bir kimse Allah için alçak gönüllülük gösterirse Allah** (da) **onu yükseltir.** [471]

اِرْحَمُوا تُرْحَمُوا وَاغْفِرُوا يَغْفِرِ اللَّهُ لَكُمْ

= **Merhamet ediniz ki, merhamet bulasınız. Bağışlayınız** (, af ediniz) **ki, Allah da sizi bağışlasın.** [472]

مَنْ أَتَاهُ أَخُوهُ مُتَنَصِّلاً فَلْيَقْبَلْ ذَلِكَ مُحِقًّا كَانَ أَوْ مُبْطِلاً فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ لَمْ يَرِدْ علىَّ الْحَوْضَ

= **Birisine,** (mü'min) **kardeşi hatâsını kabullenerek** (bağışlanmak, affedilmek

için) **gelirse haklı olsun haksız olsun onun bu davranışını hemen kabul etsin** (, onu bağışlasın). (O kişi) **eğer böyle yapmazsa** (âhiret günü) **havuzumun başına gelemez.** [473]

Bir kişiye karşı kalben tutulan bir buğz, öfke ve zarar verme arzusuna da kin denir ki, bu da çok def'a insanlığa uygun olmaz. Yalnız kutsal sayılan değerlere düşman olanlara karşı, kalpte devamlı bir kin ve düşmanlık beslenmesi gerekir.

96 * **Ahd**; söz vermek, bir şeyi korumaktır. Gözetilmesi, şartlarına uyulması gereken sözleşmeye de ahd, ahit denir. Verilen sözü yerine getirmek gereklidir. Verilen sözü yerine getirmemek bir zulümdür. İnsanlar verdikleri sözde durmalıdırlar, bunlardan sorumludurlar. Verilen bir sözde, meşrû bir sebep olmaksızın durmamak insanın kıymetini ayaklar altına alacak kadar büyük bir kusurdur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz:

إِنَّ حُسْنُ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ

= **Ahde vefâ göstermek** (; sözünde durmak, verilen sözü yerine getirmeye çalışmak) **îmândandır** (, kişinin îmânlı, mü'min olduğunun işâretidir). [474]

مَا نَقَضَ قَوْمُ الْعَهْدَ إِلاَّ كَانَ الْقَتْلُ بَيْنَهُمْ

= **Hangi millet** (, hangi topluluk) **vermiş olduğu sözde durmazsa mutlaka aralarında düşmanlık ve savaş olur** [475] buyurmuşlardır.

97 * **Fazîlet**; güzel ve iyi huy, kişiyi iyilik yapmaya yönelten duygu, erdem demektir. Fazîletin karşıtı, rezillik ve alçaklıktır. Hikmet, adâlet, şecaat ve iffet sıfatlarına aslî fazîletler denir.

İslâm dîninde, müslümanların her türlü görevlerini yerine getirerek olgun ve yüksek bir ahlâka sâhip olmaları, iyi huylar ile bezenerek ruhlarını güzelleştirmeleri istenmiş, kötü huy ve alışkanlıklardan da uzaklaşmaları emredilmiştir.

Kur'ân ve sünnette fazîletler ve kötü huylar, bunlara bağlı iyi ve kötü tutum ve davranışlar ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Kur'ân ve sünnetin ışığı altında, fazîlet olarak sayılan iyi ve güzel huylardan bir kısmını şöylece özetleyebiliriz: Anne babaya itâat etmek, eşlerin haklarını gözetmek, iyilik üzere yardımlaşmak, komşulara iyilik etmek, hediyeleşmek, dayanışmak, şefkatli olmak, insanların arasını düzeltmek, sır saklamak, herkesin iyiliğini istemek, kişinin kendi şeref ve haysiyetini koruması, bağışlamak; hilim, rıfk ve merhamet, vakar, hayâ ve iffet sâhibi olmak, iyiliği emredip kötülüğü engellemek, insanlarla iyi geçinmek, müslümanların birbirlerini Allah için sevmeleri, alçak gönüllü olmak, sözünde durmak, iyiliğe teşekkür etmek, selâmlaşmak, dâvete icâbet etmek, hastaları ziyâret etmek, doğru ve dürüst olmak, az ve hayırlı konuşmak, edepli şakalaşmak, çocuklara güzel isimler vermek, yemeklerden önce ve sonra elleri yıkamak, yemeklere Besmele ile başlamak ve yüce Allâh'a hamd ile bitirmek, sağ elle yemek ve içmek, sofra âdâbına riâyet etmek, suyu üç yudumda içmek, temiz ve güzel giyinmek ve benzerleri gibi.

98 * **Firâset,** ferâset: Sözlükte keşfetme, sezme, ileri görüşlülük gibi anlamlara gelen firâset kelimesi dar anlamda, bir kimsenin dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve kâbiliyetini yüzünden anlama, sezme; ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı ifâde eder. Daha geniş anlamda ise akıl ve duyu organları ile bilinemeyen, ancak sezgi gücü ile ulaşılan bütün bilgi alanlarını kapsar.

Firâsetin karşıtı, anlayışsızlık, ahmaklık, zekâdan yoksun olmaktır. Ferâsetli kimselerin yanında uyanık olmalı, edep ve fazîlete aykırı şeylerden kaçınılmalıdır.

Ferâset iki türlüdür; biri doğuştan, bir çeşit ilhâm eseri olarak sebebi bilinmeksizin meydana gelir. Yüce Allâh'ın, kalbine attığı bir nûr ile kulun hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırmasına ve muhâtaplarının karakterlerini teşhis etmesi bu türdendir ve buna ilâhî firâset adı verilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Mü'minin ferâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allâh'ın nûru** (ile aydınlanmış kalp gözü) **ile bakar** *buyurdu* ve:

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ *[; **Elbette bunda mütevessimîn olanlar** (; tevessüm sâhipleri, basîret sâhipleri, ferâset sâhipleri) **için ibretler vardır**] âyetini okudu.* [476]

إِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا يَعْرِفُونَ النَّاسَ بِالتَّوَسُّمِ

= **Muhakkak Allâh'ın öyle kulları vardır ki,** (tevessümleri; ferâsetli bakışları ile) **insanları simâlarından** (; yüzlerinden) **tanırlar** [477] anlamındaki hadîsler ile müfessirlere göre aşağıdaki âyetlerde de bu tür ferâsete işâret edilmiştir.

تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ

= ***Onları** (; îmân etmeyen, münâfık olan kimseleri) **yüzlerinden tanırsın.*** [478]

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ

= *(Ey Muhammed!) **Eğer biz dileseydik onları** (; o münâfıkları) **sana gösterirdik. Sen de onları yüzlerinden tanırdın. And olsun ki, sen onları sözlerinin üslûbundan** (, sözleri söyleyiş tarzlarından) **da tanırsın.*** [479]

Ferâsetin ikinci türü ise keskin bir zekâ ve üstün sezgi gücüne sâhip olan kişilerin çalışıp, sıkı bir perhiz ve çile sonucu rûhî ve fikrî yönlerini güçlendirmeleri ile meydana gelebilir. Başka bir anlatımla madde âleminden ve bedenî hazlardan soyutlanan insan herhangi bir kişi veyâ olay hakkında isâbetli, doğru tahminler yapabilir. Ferâsetin ikinci türü çalışmakla elde edilebildiği için mü'min olmayanlarda da görülebileceği, kâfirlerin de bu niteliği kazanabileceği anlaşılmaktadır. [480]

Ferâset ile bağlantılı olan, kimi zaman ferâset yerine veyâ ferâset ile aynı anlamda basîret kavramı da kullanılmaktadır. Görme, sezme, idrâk etme; anlama, bir şeyin iç yüzünü anlama gibi anlamlara gelen ve dilimizde de kalp gözü veyâ kalp gözünün açık olması olarak ifade edilen basîret (بصيرة), Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak görme anlamı yanında özellikle hakîkati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği anlamlarında kullanılmış ve bu bakımdan mânevî körlük veyâ dalâletin; sapıklığın zıddı olarak gösterilmiştir.

Aslında basîret, ilâhî sıfatlardan biri olan basar sıfatının kullardaki tecellisi; ortaya çıkması, görülmesidir. Bu tecelliden nasîbi olmayanların gözlerinde perde vardır ve bu sebeple gerçekleri, hakk; doğru olanı göremezler. İnsanların gerçekleri görmelerine ışık tuttuğu için Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine de besâir; basîretler denilmiştir. [481]

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا

= ***Muhakkak size Rabbinizden basîretler** (; kalp gözü ile görülecek uyarıcılar, şâhitler) **geldi. Artık kim** (kalp gözü ile bakar ve) **hakkı görür** (ve îmân eder)**se faydası kendisine, kim de körlük ederse** (; hakk olana kalp gözünü yumar, kör olursa bu körlük ve nankörlük de) **kendinedir** (, kendi aleyhine, kendi zararınadır).* [482]

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلاَلَتِهِمْ

= ***Sen körleri*** *(, basîreti; kalp gözü kapalı olanları)* ***sapıklıklarından çevirip doğru yola getirecek değilsin*** *(, getiremezsin).* [483]

99 * **Kadirşinâslık**; herkesin gerçek yerini ve değerini bilip, ona göre davranmağa denir. Sosyal hayatta, değer bilmenin büyük bir önemi vardır. Kıymet bilen milletler, toplumlar arasında ilim ve hüner sâhipleri çoğalır. Değer ve kıymet bilmeyen milletler de, bilgi ve ilerlemeden yoksun kalırlar.

(Kur'ân-ı Kerîm ve ferâiz konularında sahâbenin sayılı isimlerinden olan) Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh), annesinin cenâze namazını kıldırdıktan sonra, binmesi için ona katırını getirdiler. O sırada Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in amcasının oğlu İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) geldi, Zeyd (radiyallâhü anh)in binmesine yardım etmek için katırın üzengisini tuttu. Zeyd bin Sâbit (radiyallâhü anh) ona: Ey Peygamberin amca oğlu! Katırın üzengisini bırak *diye ricâ etti. İbni Abbâs (radiyallâhü anhümâ) ise:* Biz âlimlere böyle hürmet ederiz *dedi. Bunun üzerine Zeyd (radiyallâhü anh) eğilip onun elini öptü ve:* Biz de Peygamberim (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ehl-i beyt'ine (; âilesine, akrabâlarına) böyle hürmet etmekle emir olunduk *karşılığını verdi.* [484]

100 * **Kanâat,** kanaat; tok gözlülük, gönül zenginliği, insanın elindeki imkânlarla yetinmesi, yeme ve içme gibi konularda tutumlu davranarak normal bir şekilde hareket etmesidir. Karşıtı, israf ve tamâ' yâni savurganlık, açgözlülük ve hırstır.

لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ

= **Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, nefis** (; gönül) **zenginliğidir.** [485]

Kanaat yanlış anlaşılmamalıdır. Kanaatin, mutlaka az ile yetinip tembellik içinde yaşamak değil; aksine, hırsla hareket etmekten kaçınma, başkalarına verilen nîmetlere göz dikmeyip hakkına râzı olmak olduğunu anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ وَرُزِقَ كَفَافًا وَقَنَّعَهُ اللّهُ بِمَا آتَاهُ

= **Müslüman olan, yetecek kadar rızık verilen ve Allâh'ın kendisine verdiğine kanaat eden kimse kurtulmuştur** [486] buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle duâ ederdi:

اَللَّهُمَّ قَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ لِي بِخَيْرٍ

[; Allâhım! Bana rızık olarak verdiğin şeyde bana kanaat ver ve onda bana bereket ver. Benden kaybolan (, elimden giden) her şey yerine (ondan daha) hayırlı olanı ver.] [487]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında (maddî olarak) sıkıntılı günler geçirdik, sabrettik. (O'ndan) sonra (maddî olarak) bolluk günlerine kavuştuk fakat tahammül gösteremedik (, sabredemedik ve dünyâya kapıldık). [488]

أُنْظُرُوا إِلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلاَ تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّهِ

= (Mal ve makamca, dünyâ ile ilgili işlerde) **sizden daha aşağıda olanlara bakın, sizden üstün** (, daha iyi durumda) **olanlara bakmayın! Allâh'ın** (size vermiş olduğu) **nîmetini küçümsememeniz için en uygun olanı budur.** [489]

مَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ وَنَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللّهَ عَلَى مَا

فَضَّلَهُ بِهِ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللّٰهُ شَاكِرًا وَصَابِرًا

= **Kim, dînî konularda kendisinden üstün olana bakar ve ona uyar** (, onun gibi olmaya çalışır)**; dünyâlık konusunda** (da) **kendisinden aşağı olana bakıp Allâh'ın kendisine verdiği üstünlüğe** (, nîmetlere) **hamd ederse Allah o kimseyi şükredici ve sabredici olarak yazar.** [490]

Kanaat sâhibi olan bir kişi, işini yoluna koyar, başkalarına muhtaç olmaktan kurtulur. Hazînelere sâhipmiş gibi rahat ve huzur içinde şerefli olarak yaşar.

Herhangi bir işte bilinen miktârı aşmak bir israftır. Bir şeyi boş yere dağıtmak, uygun olmayan yerlere harcamak bir savurganlıktır. Bir şeyin elde edilmesini gözü doymayarak isteyip durmak da açgözlülüktür ki, bunlar kesinlikle kötü huylardır.

Hırs da, bir şey hakkında gösterilen aşırı istek, arzu ve yönelmeden ibârettir. Ki, iki türlü olur: Biri, değersiz şeyler hakkında olan hırstır ve kötüdür. Kalp zayıflığından ileri gelir. Diğeri ise yüksek ve güzel şeyler hakkındaki hırstır. Bu iyidir, rûhun iyiliğine ve yüce Allâh'ın emirlerine yönelmeye sebep olur.

اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

= ***Bilin ki, dünyâ hayâtı*** *(değer verenler açısından)* ***ancak*** *(dünyâya arzuyu artıran çocukların oyunu gibi)* ***bir oyun,*** *(sizleri meşgul ederek âhirete yönelmekten alıkoyan gençlerin eğlencesi gibi)* ***bir eğlence,*** *(kadınların süsü gibi)* ***bir süs, aranızda*** *(birbirinize karşı)* ***bir öğünç*** *(vesîlesi)****, daha çok mal ve evlât sâhibi olmakla öğünme isteğinden ibârettir.*** [491]

Kimin gâyesi âhiret olur (ve dünyâya, dünyâlığa hırs göstermez, kanaatkâr olur) ise **Allah zenginliğini onun kalbine koyar, işlerini derli toplu hâle getirir ve** (fazla) **istememesine rağmen dünyâ kendisine gelir. Kimin de gâyesi dünyâ olursa Allah fakirliğini onun gözlerinin önüne koyar, işlerini dağıtır ve her şeye rağmen dünyâ da** (, dünyâ nimetleri de) **kendisine ancak takdîr edildiği kadar gelir.** [492]

101 * **Lâtîfe,** mizah; şaka, hoşa giden, gerçek ya da hayâlî olaylara dayalı ince mânâlı söz demektir. Karşıtı, ciddiyettir. Sırf bir eğlence, övgü için yapılan ve kişilerin gönlünü kırmayan şakalar câizdir.

İslâm dîni, belirli ölçüler çerçevesinde kalınmak şartı ile mizah ve şakalaşmaya da yer verir. İslâmî ölçüleri korumak kaydı ile yer verilen şaka ve mizah hem dinlendirici olur, hem de insanlar arasında dostluk ve sevginin artmasına vesîle olur. Şakaya yer vermemek ciddiyet olarak ifâde edilirse de, her şeyin fazlası ifrattır; gereğinden fazla (, aşırı) ciddi olmaktır ve hoş karşılanmaz. Yâni somurtkanlar fazla sevilmez. Çok şaka yapmak, az şaka yapmaktan daha kötü durumlara sebep olabilir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hayâtında da sıkça şakaya rastlanır. Hayâtımızın her yönü ile ilgili bizlere örnek olarak yol gösteren Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şaka âdâbı ile ilgili de uyarılarda bulunmuştur: Şakada yalana yer verilmemeli, şaka yolu ile başkası küçük duruma düşürülmemelidir. Ateşle, silâhla korkutarak şaka yapılmamalı, şaka câizse de ifrata gidilmemeli; gereğinden fazla, aşırı şaka yapılmamalı, hele hele insanları güldürmek bir meslek hâline getirilmemelidir.

Bir adam Efendimiz sallallâhü aleyhi ve selleme gelerek: Ey Allâh'ın Resûlü! Beni bir binek hayvanına bindir *dedi. Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm da:* **Ben seni bir dişi devenin yavrusuna bindireceğim** *dedi. Adam:* Ey Allâh'ın Resûlü! Ben dişi deve yavru-

sunu ne yapayım (, ona binilmez ki) *deyince (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm*): **Her deveyi bir dişi deve doğurmuş değil midir** *buyurdular*. [493]

Tebûk (, Tebük) savaşında Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına vardım, deriden (yapılmış küçük) bir çadırda (bulunuyor) idi. (Kendisine) selâm verdim. (Selâmımı) aldı ve: **Gir** *dedi. (Ben de çadırın küçüklüğünü anlatmak üzere şaka olsun diyerek):* Her tarafım ile mi (gireyim) ey Allâh'ın Resûlü *dedim. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm*) **Her tarafınla** (gir) *diye cevap verdi.* [494]

Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm): **Kardeşinle münâkaşa etme, onunla** (kırıcı şekilde) **şaka etme** [495] *buyurmuştu. (Efendimizin bu sözünü tam olarak anlayamayan) sahâbeden bir kısmı:* Ey Allâh'ın Resûlü! Sen (de) bize şaka yapıyorsun *demişlerdi. (Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm):* **Şurası muhakkak ki** (ben şaka yaparım ancak şaka da olsa) **sâdece hakkı** (, hakk; doğru olanı) **söylerim** *buyurdular.* [496]

Çölde yaşayan, ismi Zâhir bin Harâm olan yüzü çirkin bir kişi vardı. (Bundan dolayı insanların arasına karışmak hoşuna gitmezdi.) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onu severdi. O bir gün pazarda (çölden topladığı çeşitli bitkilerden oluşan) mallarını satarken Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yanına geldi, hissettirmeden arkasından ona sarıldı. O, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i tanıdı ve sırtını Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in göğsüne yapıştırmaya başladı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ise: **Bu köleyi benden kim alır** *diyordu. Zâhir:* Ey Allâh'ın Resülü! Allâh'a yemîn olsun ki, benim satılamayacak kadar değersiz olduğumu görürsün *dedi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:* **Fakat sen Allah katında değersiz değilsin** (, Allah katında çok değerli bir kulsun). [497]

Gereğinden fazla yapılan lâtifenin, güzel ve hoş sözün çokluğu gülmeyi artırır, kalbi öldürür, heybeti giderir, düşmanlığa sebep olur. Bir gerçeği anlatmayan, anlatılanlarda fayda bulunmayan, içinde yalan bulunan şakaların câiz olmadığını belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيْلٌ لَهُ وَيْلٌ لَهُ

= Sözleri ile bir toplumu güldürmek için konuşup, yalan söyleyen kimseye yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun. [498]

أَلاَ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ لاَ يَصْلُحُ بِالْجِدِّ وَلاَ بِالْهَزْلِ

= **Dikkat edin! Yalandan** (, yalan söylemekten) **şiddetle kaçının. Çünkü ister ciddi isterse şaka yollu olsun yalan söylemek müslümana yakışmaz.** [499]

Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın yasaklamak istediği şaka, haddi aşan, kaba, içinde yalan bulunan şakalardır ve şakayı âdet hâline getirmektir. Çünkü şakayı âdet hâline getirmek insanı yüce Allâh'ı zikretmekten, dînî meseleleri düşünmekten alıkoyar, kalbi katılaştırır; insanı kırıcılığa, kindarlığa sürükler, kişinin heybet ve vakarını da giderir.

Kısacası dinimiz şakaya izin vermiştir. Fakat ölçülü olmaya, ölçüyü kaçırmamak gerektiğine de dikkat çekmiştir.

102 - **Mübâhât,** mübâhat; öğünme, iftihar etme, böbürlenme, maddî ve mânevî bâzı özelliklerden dolayı sevinmek demektir. Takdir edilmeye değer kutsal şeylere bağlılık sebebi ile övünmek câizdir. Fakat herhangi bir geçici varlıktan dolayı öğünmek, kendisini yüksek görmek, kendini beğenmek aslâ câiz değildir. Böyle bir davranışa gurur, câhilce öğünme denir ki, çok kötüdür.

Kişinin kendisini beğenmesinin, diğer insanlardan kendini yüksek görmesinin kötülüğünü anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

ثَلاَثٌ مُهْلِكَاتٌ فَشُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بنفْسِهِ

= **Üç şey helâk edicidir**: **Fazla cimrilik**, **kendisine uyulan hevâ** (; nefsin meşrû olmayan istek ve arzuları) **ve kişinin kendini beğenmesi.** [500]

103 * **Medh**; övmek, irâde ile yapılan güzel işlerden dolayı dil ile yapılan övme demektir. Karşıtı zemm etmek; yermek, birinin aleyhine kötü sözler söylemek, onun kötü hâllerini ortaya çıkarmaktır.

Övgüye lâyık kimseleri övmek, toplum bireyleri arasında fazîlet ve olgunluğun artmasına sebep olabileceği için iyidir. Fakat övülmeye lâyık olmayanları övmek, gerçeğe aykırı, ahlâka zıt ve başkalarını aldatmaya sebep olacağından çok kötüdür ve bu davranışı yapanları kınamak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

= (Menfaat için insanları yüzlerine karşı) **övenleri gördüğünüzde yüzlerine toprak saçınız** (; övme karşılığı beklediklerini vermeyerek ellerini boşa çıkarınız). [501]

Kendilerine bir çıkar sağlamak için hak etmeyenleri övmeye kalkışanlar, böyle bir davranışa hak kazanırlar. Herhangi bir kişiyi haksız yere yermek, kötülemek de haramdır.

Övgüde aşırıya kaçmak, kişileri överken ölçüyü kaçırmak da iyi değildir.

لاَ تُطْرُونِى كَمَا تُطْرِى النَّصَارَى عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ وَلَكِنْ قُولُوا عَبْدُ اللّٰهِ وَرَسُولُهُ

= **Beni, hıristiyanların Meryem oğlu Îsâ'yı** (sâhip olmadığı nitelikler ile niteliyerek) **övmeleri gibi** (övmek arzusu ile bende bulunmayan niteliklerle) **öv**(erek aşırılığa kaç)**mayın. Fakat** (benim için): **Allâh'ın kulu ve elçisidir deyiniz.** [502]

104 * **Müdârât** ve mümâşât: Sözlükte müdârâ, müdârât düşmanlığı gizleyip dost gibi görünme; yüze gülme, başkalarının fikirlerine uyar gibi hareket etmek anlamına; mümâşât, mümâşat ise birlikte hoş, güzel, iyi geçinme anlamına gelir.

Bir terim olarak müdârât ve mümâşat; güçlü veyâ zâlim; kötü, sivri dilli, bozuk ağızlı, alıngan birinin şerrinden; kötülük etmesinden emîn olmak, korunmak için ona dost gibi görünmek, yüzüne gülmek, başkalarının zarar vermeyen fikirlerine uyarcasına hareket etmek ve onlarla kavga etmeden birlikte hoş, güzel geçinmek, geçinmeye çalışmaktır. Dîne uygun olarak başkalarının yüzüne gülmek; onlarla hoşça geçinmek, geçinmeye çalışmak iyidir, başarılı olmaya sebeptir.

İkiyüzlülük etmemek ve aşırılığa kaçmamak kaydı ile kötülüğünden çekinilen kişilerle iyi geçinerek, onların kötülüklerinden korunmakta sakınca görülmemiştir. Nitekim Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm da kötülüğünden bahsettiği bâzı kişilerle karşılaştığında onlara iyi davranmış ve:

مُدَارَاةُ النَّاسَ صَدَقَةٌ

= **İnsanlara müdârât etmek** (; onlarla iyi geçinmek, iyi ve güzel geçinmeye çalışmak) **sadakadır**. [503]

إنّ اللّٰهَ تَعَالَى أمَرَنِي بِمُدَارَاةِ النَّاسِ كَمَا أَمَرَنِي بِإِقَامَةِ الْفَرَائِضِ

= **Yüce Allah bana farzları yerine getirmemi emrettiği gibi insanlarla iyi** (, güzel, hoş) **geçinmemi de emretti** [504] buyurmuştur.

Bir adam, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına girmek için izin istemişti. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm): **O, aşîretin ne kötü kişisidir** *buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:* Ey Allâh'ın Resûlü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı ona iyi davrandın *dedim. Şu cevâbı verdi:* **Ey Ayşe! Kıyâmet günü, yüce Allâh'ın yanında mevkice insanların en kötüsü, kötülüğünden korkarak halkın kendisini terk** (ederek uzaklaştığı, dilinin şerrinden dolayı da kendisine iyi davrandığı, kendisine ikrâm) **ettiği kimsedir.** [505]

Fakat kendisine gelebilecek kötülükten korunmak, güzel bir sonuç elde etme düşüncesi ile olmaksızın, sâdece makam veyâ servetinden dolayı herhangi birinin yüzüne gülmek, ona hoş görünmeye, onunla iyi geçinmeye çalışmak çok kötüdür. Böyle bir davranışa, yağcılık, dalkavukluk, yaltaklanma denir ki, insanlığa aslâ yakışmaz. Bu tür hareket, dînen yasaktır ve akıl da bunu çirkin görür.

105 * **Muhabbet**; sevgi, dostluk ve kendisinden lezzet duyulan bir şeye gönlün meyl etmesi; yönelmesi demektir. Bunun karşıtı buğz etmek; nefret ve düşmanlıktır.

Muhabbet iki türlüdür: Biri insanın çocuğuna karşı olan sevgisi gibi tabîi, doğuştan gelen muhabbettir. Diğeri sonradan meydana gelen muhabbettir; insanın kendisinde güzel huylar, hoş davranışlar gördüğü bir insanı sevmesi gibi.

Muhabbetler başka bir açıdan da iki türlüdür. Biri sebebi geçici olan muhabbettir. Bir kişiyi sâdece dünyâdaki mal ve mülkü sebebi ile sevmek ki, o mal ve mülk kaybolunca sevgi de ortadan kalkar. Diğeri, sebebi kaybolmayan muhabbettir; herhangi bir insanı, yalnız yüce Allah için sevmek gibi. Bu tür muhabbetler devam eder. İşte ahlâkça bir fazîlet sayılan sevgi ve dostluklardan maksat da, bu tür sevgilerdir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ وَالْبُغْضُ فِي اللّٰهِ

= **Amellerin** (Allâh'a) **en sevimli olanı, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir** (; öfkelenmek, kızmaktır). [506]

أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ وَالْبُغْضُ فِي اللّٰهِ

= **Îmânın en sağlam kulpu** (; tutunacağınız şeyi), **Allah için sevmek ve Allah için düşmanlık beslemektir** [507] buyurmuştur. Bu sebeple insan, yüce Allâh'ın sevdiği şeyleri sevmeli ve sevmediği şeyleri de sevmemelidir; sevdiklerini yapmaya çalışmalı, sevmediklerinden da uzak durmalıdır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bir def'asında suya elini daldırıp abdest aldı. Ardından oradaki sahâbiler onu izleyip aynısını yaptılar ve o sudan yudumladılar. Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm): **Sizi bunu yapmaya sevk eden** (, yönelten) **şey nedir** *diye sordu. Sahâbiler:* Allah ve Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm)ın sevgisi *dediler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu:* **Eğer Allah ve Resûlü'nün de sizi sevmesini istiyorsanız size bir şey emânet edildiğinde ona riâyet edin** (, onun gereğini yapın)**, konuştuğunuz zaman doğru söyleyin, komşularınızla** (da) **iyi geçinin.** [508]

106 * **Merhamet**; esirgemek, acımak, şefkat göstermek, çâresizlerin durumlarına kalben acıyarak kendilerine yardımda bulunmak demektir. Merhamet, temiz ruhların bir süsüdür. Yalnız insanlara değil, hayvanlara da merhamet etmeli, acınmalıdır. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

اِرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ

= **Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, gökte olanlar size merhamet etsin**. [509]

Merhamet mü'minlerin temel özelliklerindendir. Bu nedenle özellikle mü'minlerin birbirlerine karşı merhametli olmaları, birbirlerine şefkat göstermeleri gerekir:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

= ***Muhammed, Allâh'ın Resûlüdür. O'nunla berâber olanlar*** *(, O'na inananlar)**, kâfirlere karşı çetin*** *(, sert, şiddetli)**, birbirlerine karşı*** *(şefkatli,)* ***merhametlidirler.*** [510]

107 * **Müşâvere, istişâre etme**; danışma, bir işin hayırlı olup olmadığını anlamak için uygun görülen kimse veyâ kimseler ile görüşüp fikir alış verişinde bulunmak demektir. Karşıtı; kendini, kendi fikirlerini doğru görüp beğenmektir.

Müşâvere sünnettir. İnsan danışma sonunda aydınlanır, bilmediği ve hatırına gelmeyen şeyleri öğrenir, tedbirli olarak hareket eder. Yalnız kendi görüşü ve fikri ile hareket eden kişinin, çok kez o işin sonunda pişman olacağını belirtmek üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ وَلاَ نَدِمَ مَنِ اسْتَشَارَ وَلاَ عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ

= **İstihâre yapan üzülmez, müşâvere eden** (; danışan) **pişman olmaz, iktisatlı davranan fakir olmaz** [511] buyurmuştur.

Ancak kendisine danışılacak kişi, güvenilir, [512] doğru sözlü, tecrübeli, danışılan iş konusunda bilgili, hiddetlenmek ve gururlanmak gibi hâllerden uzak olmalı, düşüncesini olduğu gibi söylemekten çekinmemelidir.

Müşavere ile ilgili olarak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

مَنْ أَشَارَ عَلَى أَخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرُّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ

= **Her kim** (kendisine danışan din) **kardeşine bildiğinin aksini tavsiye ederse ona ihânet etmiş olur.** [513]

إِذَا اسْتَشَارَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُشِرْ عَلَيْهِ

= **Biriniz** (din) **kardeşine danıştığında, danışılan kimse ona** (faydalı gördüğü) **görüşünü belirtsin**. [514]

إِذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ خِيَارَكُمْ وَأَغْنِيَاؤُكُمْ سُمَحَاءَكُمْ وَأُمُورُكُمْ شُورَى بَيْنَكُمْ فَظَهْرُ الْأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ بَطْنِهَا وَإِذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ شِرَارَكُمْ وَأَغْنِيَاؤُكُمْ بُخَلاَءَكُمْ وَأُمُورُكُمْ إِلَى نِسَائِكُمْ فَبَطْنُ الْأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا

= (Sizin) **hayırlılarınız yönetici, zenginleriniz** (ihtiyaçlı olanları gözeten) **cömert kimseler ve işleriniz** (de) **aranızda danışma ile çözülüyor** (ise)**; yerin üstü, yerin alt kısmından** (; yaşamak, ölümden) **hayırlıdır.** (Eğer) **yöneticileriniz** (ahlâk ve yöneticilik açısından) **kötü, zenginleriniz cimri ve işlerinizin yönetimi** (de) **kadınlara kaldı** (ise)**; yerin altı, yerin üstünden** (; ölmek, yaşamaktan) **daha hayırlıdır** [515] buyurmuşlardır.

İşler, (işinin) **ehli olmayanlara** (, o işten anlamayanlara) **verildiği zaman kıyâmeti**(n gelmesini, kopmasını) **bekle**(yiniz)**.** [516]

108 * **Muâvenet, teâvün**; insanların birbirine yardımda, hizmette bulunmaları, dayanışmaları demektir. İnsanlar dâimâ birbirlerinin yardımına muhtaçtırlar. İnsan, elinden

gelen yardımı akrabâsından, dostlarından, din kardeşlerinden esirgememelidir. Ancak yardımlaşma meşrû; İslâma göre iyi olan işlerde olmalıdır. Meşrû olmayan konularda yardımcı olmayı yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

= ***Birbirinize iyilik ve takvâ üzere yardım ediniz. Günah*** *(işlemek)* ***ve düşmanlık*** *(etmek)* ***üzere yardımlaşmayınız.*** [517]

Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm da hayra vesîle olmanın sevâbını belirtmek üzere şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ

= **Kim bir hayra vesîle olursa hayrı yapan kadar ona da sevap vardır.** [518]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: (Din) **Kardeşine zâlim de olsa mazlum da olsa yardım et.** Mazlumsa yardım ederim, zâlimse nasıl yardım ederim *diye sorulduğunda:* **Onu zulüm etmekten alıkoyarsın, bu da ona yardımdır** *buyurdu.* [519]

اَسْتَعِينُوا عَلَى قَضَاءِ الْحَوَائِجِ بِكِتْمَانِهَا فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ مَحْسُودٌ

= **İhtiyaçların giderilmesine çalışırken, onları** (dostlarınız dışındaki kişilerden) **gizleyerek yardım alınız. Muhakkak ki, her nîmet sâhibine haset olunmuştur.** [520]

109 - **Minnet**; iyilik etmek mânâsına geldiği gibi yapılan iyilikleri birer birer sayarak başa kakmak anlamına da gelir. Bu ikinci anlamda olan minnet, fenâ bir huydur ve âyet-i kerîmenin hükmüne göre yapılan iyilikleri siler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى

= ***Ey mü'minler! Sadakalarınızı, minnet altında bırakarak ve eziyet ederek boşa çıkarmayın***. [521]

Fakat iyilik edilen kimse nankör olur, kendisine yapılan iyiliğin kıymetini bilmez ise uyarılabilir, nankörlüğe son vermesi kendisinden istenilebilir.

110 * **Nifâk**, nifak; ikiyüzlü olma, dil ile mü'min veyâ dost görünüp kalpte küfrü veyâ düşmanlığı gizlemek anlamındadır. Böyle bir insana münâfık ve ikiyüzlü denir.

* İkiyüzlülük kavramı içine hem nifak, hem de riyâ girmektedir. Münâfık, dıştan müslüman içinden kâfir olduğu için ikiyüzlü insandır. Riyâkâr da yüce Allah için yapması gereken ibâdet ve diğer sâlih amelleri insanları memnun etmek, onların sevgisini kazanma amacı ile yaptığından, o da ikiyüzlülük etmiş olmaktadır.

Nifak, riyâdan daha geniş bir kavramdır. Riyâ sâdece davranışlarda olur, nifak ise hem davranışlarda, hem de inançlarda olabilir.

İslâm ikiyüzlülüğün her çeşidini yasaklamıştır. Çünkü ikiyüzlü insanın en büyük sermâyesi yalandır. Bu tür kişi her ortamda rahatça yalan söyler ve bulunduğu ortama hemen ayak uydurabilir. İkiyüzlü insan herkesi memnun edecek şekilde konuşur, bu yüzden de konuştukları arasında çoğu zaman çelişkiler bulunur. İkiyüzlü kimseler, insanlar arasına fitne ve fesat sokmaktan hoşlanırlar. [522]

مِنْ شَرِّ النَّاسِ ذُوالْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَؤُلاَءِ بِوَجْهٍ وَهَؤُلاَءِ بِوَجْهٍ

= **İnsanların en şerlisi bâzılarına bir yüzle, bâzılarına da diğer bir yüzle varan ikiyüzlü kimse**(ler)**dir.** [523]

مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً

= **Münâfık, iki koyun sürüsü arasında kâh birine kâh ötekine yanaşan** (, hangi sürüye katılacağını bilemeyen, iki sürü arasında gidip gelen) **şaşkın koyun gibidir.** [524]

Bu sebeple, insan samîmi olmalı, dili kalbine, sözü de özüne uygun bulunmalıdır.

* **Riyâ** (riâ'), sözlükte görmek anlamındaki re'y kökünden türemiş bir kavramdır. Riyâ, Allah'tan başkasının hoşnutluğunu kazanma düşüncesi ile amelde ihlâsı terk etmek; Allâh'a itâat eder görünerek kulların takdirini kazanmayı istemek; ibâdeti Allah'tan başkası için yapmak, ibâdetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olmak; Allâh'ın emrini yerine getirmek maksadı ile değil insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapmak; insanların görmesi ve takdir etmesi için ibâdeti açıktan yapma ve benzer şekillerde tanımlanmıştır. [525]

Allah Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Sizin hakkınızda en çok korktuğum şirk-i asğar**; küçük şirktir *buyurdu.* Şirk-i asğar da nedir ey Allâh'ın elçisi *dediler de şöyle buyurdu: (Şirk-i asğar; küçük şirk, şirkin küçüğü)* **Riyâdır. Allah Teâlâ kıyâmet günü insanların amellerinin karşılıklarını verdiğinde:** ***Dünyâda kendilerine gösteriş yapmakta olduklarınıza gidin; bakın bakalım onların yanında bir karşılık bula****(bile)****cek misiniz*** **buyurur**. [526]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) zamânında biz riyâyı gizli şirk olarak kabul ederdik. [527]

Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm) bir gün bize hutbe okudu ve şöyle buyurdu: **Ey insanlar! Şirkten sakınınız. Muhakkak ki o, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir.** *Allâh'ın söylemesini murâd ettiği (, takdîr buyurduğu; dilediği) birisi şöyle dedi:* Ey Allâh'ın elçisi! Karıncanın kımıldamasından daha gizli iken biz ondan nasıl sakınırız? *(Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurdu):* ***Ey Allâhım! Bile bile sana herhangi bir şeyle şirk koşmaktan yine sana sığınırız. Bilmediğimiz şeylerden de senden mağfiret dileriz*** **deyiniz** (; bu şekilde duâ ediniz) *buyurdu.* [528]

111 * **Nemîme** (نميمه); söz taşıma, dedikodu etme, koğuculuk yapma, bir kimse aleyhine söylenen sözleri bir kötülük maksadı ile o kimseye ulaştırma demektir ve çok kötü bir huydur. Bu yüzden nice dostların arası açılır, nice düşmanlıklar yüz gösterir. İnsanlar arasında söz taşımanın kötü sonucunu anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ

= **Koğuculuk yapan** (; insanlar arasında söz taşıyan) **cennete giremez** [529] buyurmuşlardır. Yâni böyle bir müslüman azâba hak kazanır, doğrudan doğruya cennete girmeye lâyık olamaz demektir. Ne büyük bir korkutma! Böyle çirkin bir hâlden Allâh'a sığınırız.

إِنَّ اللهَ كَرِهَ لَكُمْ ثَلاَثًا قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ

= **Yüce Allah sizin üç şeyi** (yapmanızı) **kerîh** (; kötü) **görür: Dedikodu,** (gereksiz yere) **çok soru sormak, malın ziyân edilmesi** (; boşa, boş yere harcanması)**.** [530]

مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ يَفِرُّونَ بِهِ مِنْهُ صُبَّ فِي أُذُنِهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

= **Her kim kendisinden** (işitmesini istemedikleri için) **söz kaçıran bir topluluğun konuşmasına kulak verirse** (, konuşmalarını gizlice dinlerse) **kıyâmet gününde onun kulağına saf kurşun** (eriyi; eritilmiş kurşun) **dökülecektir.** [531]

(Başkalarına anlatmak üzere) **kulaklarını huni gibi yapıp insanların** (gizli, özel) **konuşmalarını takip edenlerin** (, dinleyenlerin) **vay hâline!** [532]

112 * **Va'd, vaad**; söz vermek, söz verilen şey, bir kimsenin yapacağına dâir söz verdiği konu, iş demektir. İnsan gerek olmadıkça bir şey için söz vermemelidir:

لاَ تَعِدْهُ مَوْعِدَةً فَتُخْلِفَهُ

= **Yerine getiremeyeceğin** (, yapamayacağın) **vaatte bulunma.** [533]

Söz verince de İnşallah إِنْ شَاءَ اللّٰهُ ; *Yüce Allah dilerse* denilmelidir. Çünkü daha sonra vermiş olduğu sözünü yerine getirmezse sorumlu kalmış olur.

إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَمِنْ نِيَّتِهِ أَنْ يَفِيَ لَهُ فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِئْ لِلْمِيعَادِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ

= **Bir kimse yerine getirmek niyeti ile bir** (din) **kardeşine söz verirde** (bunu bir özür sebebi ile) **yerine getiremezse günahkâr olmaz.** [534]

وَلاَ تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا * إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا

= ***Hiçbir şey hakkında sakın*** *(inşallah demedikçe)***:** *Yarın şunu (, şu işi) yapacağım* ***deme! Ancak*** *inşallah (; Allah dilerse yapacağım)* ***de. Unuttuğun zaman da*** *(hatırlayınca)* ***Rabbini an ve:*** *Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır* ***de.*** [535]

قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلاَ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا

= *(Hazreti Mûsâ, Hızır aleyhisselâma):* ***İnşallah sen beni sabredici bulacaksın. Sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim*** *(, sözünden dışarı çıkmayacağım)* ***dedi.*** [536]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile (Peygamber olarak) gönderilmeden önce bir alışveriş yapmıştım. Kendisine bir miktar vereceğim kalmış ve onu, (alışveriş yaptığımız) yere getireceğime dâir kendisine söz vermiştim ama ben (bu sözümü) unuttum, (ancak) üç gün sonra hatırladım ve hemen (yola çıkıp kararlaştırdığımız yere) vardım. Bir de ne göreyim! O, (sözleştiğimiz andaki) yerinde hâlâ duruyordu. (Beni görünce): **Genç** (, delikanlı)**, bana zahmet verdin. Ben burada üç gündür seni bekliyorum** *dedi.* [537]

113 - **Vefâ** (وفا); verilen sözü yerine getirme, borcu ödeme, dîne ve akla uygun olarak yapılması gereken şeyi yerine getirip sorumluluktan kurtulma demektir ve şerefli bir görevdir. Karşıtı hulf yâni caymak, sözünde durmamak, verilen sözü yerine getirmemektir ki, bu haramdır. Eski dostluğu korumaya da vefâkârlık denir. İnsan vefâlı olmalı, dostluk haklarını unutmamalıdır.

Sözünden cayanın durumunu anlatmak üzere Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْغَادِرَ يُنْصَبُ لَهُ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ هَذِهِ غَدْرَةُ فُلاَنِ بْنِ فُلاَنٍ

= **Verdiği sözü tutmayan için kıyâmet günü, bir bayrak dikilir** (ve): Bu (bayrak) falan oğlu falanın ahdini bozması(nın, sözünde durmamasının alâmeti)dir **denilir.** [538]

114 * **Vakâr** (وقار), vakar; ağırbaşlı olmak, yapılacak işlerde ölçülü hareket etmek, acele etmemektir. Vakar, alçak gönüllülük ve hilim ile insanın kendi onurunu, toplum içindeki düzeyinin gerektirdiği itibârını koruma eğiliminden oluşan bir erdemdir. Bu erdeme sâhip olan kişiye vakûr, vakur denir.

Vakar, büyüklenme ve kibir değildir. Vakarın kibre kaçmaması; kişinin kendini beğenip insanlara tepeden bakmaması, hattâ vakarlı bir kimsenin aynı zamanda mütevâzi; alçak gönüllü de olması gerekir. Bu iki huy birlikte bulunduğu zaman tam bir fazîlet olur.

Vakar, insanı hem bayağılık ve hafifmeşreplikten, hem de gurur ve kibirden korur. Tevâzu; alçak gönüllülük ve vakar birbirini tamamlayan özelliklerdir, vakarsız tevâzu insanı hafiflik, aşağılık ve hakârete; tevâzusuz vakar da gurur ve kibire götürür. Buna karşılık mütevâzi ve vakur insan başkaları tarafından tevâzusu sebebi ile sevilir, vakarı sebebi ile de sayılır.

Vakar, izzet-i nefis deyimi ile de ifâde edilir. İzzet-i nefis; onur, haysiyet kişinin kendisine saygı duymasını anlatan bir terimdir. ***Biz insanı şerefli kıldık*** [539] anlamındaki âyet insanın vakarlı olması ve izzeti nefsini koruması gerektiğine de işâret eder. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de: ***Mü'minlere karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı vakur ve cesur*** [540] olanların övülmesi genel olarak müslümanların özellikle düşmanlar karşısında çok daha vakur ve onurlu davranmaları, saygın bir kişilik sergilemeleri gerektiğini gösterir.

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا

= ***Rahmân*** *(olan Allâh)**ın hâs kulları onlardır ki, yeryüzünde sâkin bir şekilde ve vakarla yürürler***. [541]

وَلاَ تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً

= ***Yeryüzünde kibir ve azâmetle*** *(; büyüklenerek)* ***yürüme! Çünkü sen hiç bir zaman yeri de yara****(rak yerin altına gire)****mezsin, boyca da aslâ dağlara erişemezsin*** *(, kendi gücün ile onların seviyesine gelemezsin)***.** [542]

115 * **Yüsr**; kolaylık, bir şeyin yapılması veyâ yapılmaması konusunda kolaylık göstermek demektir. Karşıtı, usr yâni güçlük çıkarma, zorluk gösterme, çetinlik demektir.

İslâmda insanlara kolaylık göstermenin bir esas olduğunu belirtmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

= ***Allah, sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.*** [543]

Bu sebeple insanların kalplerini sevindirmek, nefretlerini doğuracak şeylerden kaçınmak ve insanlara her işte kolaylık göstermek esastır.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da dinde, dînî konularda kolaylık göstermek, aşırılığa kaçmamak konusunda şöyle buyurmuşlardır:

بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا

= **Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın.** [544]

إِنَّ خَيْرَ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ

= **Muhakkak dininizin** (, din ile ilgili işlerinizin) **en hayırlısı, kolay olanıdır.** [545]

إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلاَّ غَلَبَهُ فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا

= (Şüphesiz ki, bu) **din kolaylıktır. Hiçbir kimse yoktur ki, bu din hususunda** (amellerim eksiksiz, tam olsun diye) **kendini zorlasın da din karşısında âciz** (, güçsüz) **kalmasın** (, erinip büsbütün amelden kesilmesin)**.** (Bu sebeple, amellerinizde) **orta yolu tutunuz, aşırı gitmeyiniz.** [546]

إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرِفْقٍ وَلاَ تُبَغِّضْ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ رَبِّكَ فَإِنَّ الْمُنْبَتَّ لاَ سَفَرًا قَطَعَ وَلاَ ظَهْرًا أَبْقَى فَاعْمَلْ عَمَلَ امْرِئٍ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَمُوتَ أَبَدًا وَاحْذَرْ حَذَرًا تَخْشَى أَنْ تَمُوتَ غَدًا

= **Muhakkak ki bu din metîndir** (; kaya gibi sağlam ve güçlüdür)**, ona rıfk ile** (; yumuşaklıkla)**, tekellüfsüz gir** (; güç yetiremeyeceğin şeylerle kendini yorup), **Allâh'a ibâdetten nefsini büsbütün ürküt**(erek Allâh'a kulluğu sevimsiz hâle getirme, nefsini ibâdetten nefret ettir)**me. Muhakkak ki, varacağı yere çabuk gitmek için** (acele ederek) **arkadaşlarından ayrılan ve bineğini gücünden fazla koşturan ne istediği yolu alabilir, ne de bineğinin sırtını sağlam bırakır. Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi** (dünyâ için) **çalış, yarın ölecek biri gibi de** (âhiretin için amel işleyerek ölüm ve hesap için) **tedbirli** (, hazırlıklı) **ol.** [547]

إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ

= **Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dîn**(î konular)**da aşırılıkları** (, aşırıya kaçmaları) **helâk etmiştir.** [548]

خُذُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا

= **Gücünüzün yetişebileceği amelleri** (, ibâdetleri) **yapınız** (ki, devamlı olsun)**. Siz** (ibâdet etmekten) **bık**(ıp usan)**madıkca Allah,** (vereceği) **ihsân ve sevâbı kesmez.** [549]

إِنَّ لِكُلِّ عَمَلٍ شِرَّةٌ وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّتِي فَقَدْ أَفْلَحَ وَمَنْ كَانَتْ شِرَّتُهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ

= **Her amelin coşku ve şevkle** (, istekle) **yapıldığı bir zaman vardır. Her coşku ve şevkin de dinginleştiği** (, gevşediği) **bir zaman vardır. Bu** (dinginlik, gevşeklik) **zamân**(ın)**da sünnetime** (yönelip) **tutunan** (, sünnetime göre amel eden) **kişi** (hidâyet bulur ve inşallah) **kurtulur, başka şeylere yönelen kişi de helâk olur.** [550]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (yapacağı) biri diğerinden daha kolay iki şey arasında muhayyer bırakılırsa (; birinden birini tercih etme durumunda kalırsa), günah olmaması şartı ile mutlaka onlardan en kolay olanını seçerdi. Eğer (yapacağı şey) günah ise insanlar arasında ondan en uzak olanı olurdu. [551]

İslâmın bütün insanlık için rahmet olan bu esâsını güzelce bilmeli, onun her yönü ile uygulanması mümkün ve kolay olan emirlerine, hükümlerine gereği gibi uyulmalıdır. İnsan ancak bu şekilde selâmete ve hidâyete kavuşur, mutluluğa erer. Bizleri böyle yüksek bir dîne kavuşturan ilâhımıza ne kadar şükretsek yine kulluk görevimizi yerine getirmiş olamayız. Ancak onun ezelî ve ebedî olan yüce varlığına sığınarak kusur ve günahlarımızı bağışlamasını, hüzünlü bir kalp ve ifâde etmekte yetersiz kalan bir dil ile diler, bizleri af etmesini ve bağışlamasını şu değersiz ve günahkâr yalvarışımızla temenni ederiz:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

[; Âlemlerin Rabbi olan Allâh'a hamd olsun. Salât ve selâm Efendimiz Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)e, O'nun âilesi ve ashâbı hepsinin üzerine olsun!] Âmîn.

Dipnotlar:

1 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 288, 273; Muvattâ’ (Beyan): C. 4, s. 255, 8
El Müstedrek: Cilt 2, sayfa 720, 4280; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 57, 8932
Muvattâ’ (Konya): s. 739, 1619; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 323, 20782 - 20783
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 167, 8952; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 516, 7609
2 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 464, 4682; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 79, 2795
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 320, 1171; C. 4, s. 372, 2743
3 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 324, 307; Kitâbüd Duâ: C. 3, s. 1456, 1406
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 227, 192; C. 8, s. 217, 8181; Şuabil Îmân: C. 1, s. 374, 192; C. 11, s. 60, 8181
4 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 267, 32; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 49, 3823
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 230, 3823; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 9, s. 112, 5181
5 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 636, 4800; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 78, 51
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 401, 2061
6 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 104, 146(1902); C. 8, s. 468, 20(1742)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 155, 2631; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 205, 1710
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 356, 1246
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 66, 3750; C. 10, s. 477, 4617
7 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 486, 2504; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 6, 4708
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 372, 3082; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 258, 2436
8 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 310, 15725; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 6, 4707; C. 13, s. 102, 5786
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 719, 21148 - 21149; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 357, 4795
Mu’cemül Kebîr: C. 19, s. 75 - 76, 151 - 152
9 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 94, 12; Şuabil Îmân: C. 6, s. 140, 3981; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 640, 3981
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 462, 4603; Mevâridüz Zem’ân (Ocak): C. 2, s. 124, 1583
10 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 203 - 5, 4862 - 4706; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 182, 1671
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 183, 23840; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 206, 3752
11 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 90, 2919; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 493, 6107
Feyz ül Kadîr: C. 4, s. 511, 6107; Kitâbüz Zühdül Kebîr: C. 1, s. 165, 373
Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 16, s. 376; Târihi Bağdat: C. 15, s. 685, 7297
Câmi ul Ulûm vel Hikem: C. 1, s. 489; Zevâidü Târihi Bağdat: C. 9, s. 309, 2007
12 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 359, 5090; Şuabil Îmân: C. 2, s. 212, 745
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 183, 20447; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 250, 970
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 200, 910
13 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 140, 79; C. 10, s. 442, 4168; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 649, 34(2664)
Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 515, 1147; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 133, 8791
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 362 - 364, 259 & 262; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 227, 191
14 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 177, 2019; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6354, 1
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 152, 2405; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 7, 2710
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 444, 4170
15 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 75, 1920; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 191, 3438 - 3439
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5720, 1; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 164, 3578
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 191 - 192, 3438 - 3439; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 235, 4514
16 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 632, 69(2204); Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 178, 7020
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 428, 6063; Müsnedü Ebî Hanîfe: s. 29, 48
17 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 9, 2175; Mu’cemül Kebîr: C. 6, s. 62, 5519
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 390, 7308
18 - Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 52; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 183, 22345
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 537, 7613; C. 9, s. 314, 9441; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 317, 1279
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 560, 3849; Mu’cemül Kebîr: C. 8, s. 170 - 216, 7715 - 7868
19 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 292, 934; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 23, 320
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 309, 2144
20 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 252, 1786; Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 215, 5(1401)
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 445, 3203; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 9, 2175
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 5, s. 218, 1369; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 190, 14
21 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 503, 6159; Şuabil Îmân: C. 6, s. 355, 4323
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 316, 2747; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 166, 4323

Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 217, 4629; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 803, 816
22 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 320, 1171; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 461, 1978
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 483, 4176; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 816, 848
23 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 7, s. 284, 1905; Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218)
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 361, 3074; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 310, 1457; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 251, 2809
24 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 119, 21; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 310, 8229
El Müstedrek: C. 5, s. 265, 7338 - 7339; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 10, 2088
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 299, 102; C. 6, s. 241, 6295
25 - Nisâ sûresi, âyet 34; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 2, s. 773; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 8, s. 18
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 5, s. 169
26 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 471, 4163; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 307, 1661
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 34, 4598; C. 8, s. 339, 8805
27 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 2, s. 256, 1594
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 491, 29555; C. 12, s. 201, 35505 - 35511
28 - Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 140, 3415 - 3416; Şuabil Îmân: C. 11, s. 176, 8368
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 544, 7628; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 311, 8368
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 162, 2807; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 339, 6962
29 - İsrâ sûresi, âyet 23; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 8, s. 279 - 285; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 14, s. 442
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 362
30 - Ahgâf sûresi, âyet 15; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 20, s. 23; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 16, s. 65
31 - Ankebût sûresi, âyet 8; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 13, s. 65
32 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 147, 1906; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 448, 3659
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 490, 25(1510); Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, 235, 1356
33 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 145, 1899; El Müstedrek: C. 4, s. 262, 7329
Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 376, 2394; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 172, 429
34 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 440, 7476; Müsnedül Firdevsi: C. 4, s. 293, 6864
35 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 578, 2661; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 219, 2506
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 372, 5478; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 1, s. 440, 1276
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 282, 1105
36 - Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 102, 119; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 377, 3090
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 41, 17890; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 116, 2611
Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 498, 2781; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 424, 7448 & 7450
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 2, s. 26, 197; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 289, 2202
37 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 240, 1623; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 286, 11(983)
El Müstedrek: C. 3, s. 407, 5500; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 353, 4009 - 4011 - 4012
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 67, 3273; C. 15, s. 526, 7050
38 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 353, 1968; El Müstedrek: C. 4, s. 266, 7341
Tergib ve Terhib: C. 5, s. 128 - 149, 31 - 14; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 177, 435
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 333, 4624
39 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 353, 1967; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 38, 2280
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 118, 1158; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 229, 4873
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 498, 770
40 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 492, 13(2552) & 11; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 352, 1966
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 428, 5143; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 174, 431
41 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 130, 34; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 175, 432
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 37, 5669
42 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 427, 5142; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 453, 3664
43 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 116, 16; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 181, 439
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 279, 13745; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1915, 19
44 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 449, 3660; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 210, 5108
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 517, 10559
45 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 187; İbn-i Âbidîn: C. 17, s. 154
46 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 254
47 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 616, 1256
48 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 104, 1553; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 376, 5105

Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 255, 8252 - 8253; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 146, 3187
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 663, 176; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 98, 4157
49 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 256, 8255; Şuabil Îmân: C. 11, s. 106, 8255
Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 101, 9250; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 48, 8956
50 - Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 336, 7985; Şerhüs Sünne: C. 11, s. 273, 2822
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 664
51 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 376; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 255, 8254
El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 118, 2263; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 150, 6780
Şuabil Îmân: C. 11, s. 106, 8254; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 150, 6780
52 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 321, 516; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 402, 670
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 37, 19(389) - 20; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 660, 6
53 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 376
54 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 72 - 73
55 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 377, 5106; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 95, 4150
Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 441, 101(286); C. 9, s. 543 - 542, 27(2147) - 26(2146)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5546, 1 - 3; Şerhüs Sünne: C. 11, s. 272, 2821
56 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 214, 3990; İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 4, s. 430
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 448, 141; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 663,176
57 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 327, 24742
58 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 606, 1246; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 341, 17455
59 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 546, 2838; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 107, 1559
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 227, 4202; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 503, 3165
60 - Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 273, 1973; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 502, 3164
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 549, 2839 - 2840; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 103, 1551
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 225, 4196; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 362, 19289
61 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 505, 3166; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 509, 19288 - 19289
El Âhâdü vel Mesânî: C. 2, s. 339, 1108; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, s. 537, 1052
Mu'cemül Kebîr: C. 14, s. 425, 15059; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 107, 333
62 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 106, 1556; El Müstedrek: C. 4, s. 365, 7670
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 214, 3991; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 380, 19325
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 75, 5618; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 97, 4154
63 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 215, 3994; El Merâsil: s. 279, 380; Muvattâ' (Beyan): C. 2, s. 407, 2 - 3
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 75, 5619; Ma'rifetüs Sünen: C. 14, s. 69, 19142
64 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 214, 3988; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 264, 8269
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 12, 6708; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 324, 17341
Şuabil Îmân: C. 11, s. 119, 8269; Mu'cemüs Sağîr: C. 2, s. 122, 891
65 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 615, 1255
66 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 9, s. 341, 17451; El İstizkâr: C. 16, s. 354, 24846
67 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 447, 139; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 517, 2988
68 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 214, 3998; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 29, 2571
69 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 181, 4948; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 523, 2697
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 135, 5818; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 18, s. 386, 19335
70 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 182, 4949 - 4950; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 20, 2833 - 2834
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 227, 3565; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 277, 2695
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 68, 3728
71 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 12, s. 248, 12854; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 132, 703
Mu'cemül Kebîr: C. 20, s. 179, 383; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 264, 1026
Ma'rifetüs Sahâbe: C. 3, s. 1229, 3080; C. 5, s. 2897, 6801 - 6802
72 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 448
73 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 2, s. 215, 3997; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 176, 558
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 6, s. 432, 6204; Mecmaul Bahreyn: C. 3, s. 334, 1913
74 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 555, 2643; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 69, 5608
El Müstedrek: C. 4, s. 266, 7594; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 509, 19288
75 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 337, 2796; El Müstedrek: C. 4, s. 431, 7876
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 296, 8141; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 242, 12839
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 116, 3386; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 264, 1262

76 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 298, 2635; El Müstedrek: C. 3, s. 666, 6382
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 340 - 367, 2669 - 2763; Camiu'l Usûl (Ensar): C. 19, s. 380, 93315
77 - İsrâ sûresi; âyet 111; Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 1010
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 233; Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 334, 7976
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 9, s. 415; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 5, s. 334
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 3, s. 204, 3517; C. 15, s. 555, 30908
Amelil Yevm vel Leyl (İbnüs Sünnî): s. 201, 424
78 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 93, 61; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 165, 1678
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 74, 50; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 171, 5292
79 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 311, 1977 & 1979; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 237
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 274 - 277, 8291 - 8297 - 8300; Nevâdiril Usûl: C. 1, s. 759, 1029
Şuabil Îmân: C. 11, s. 132 - 136, 8291 - 8297 - 8300; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 131, 2669
80 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1241, 73; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 4, s. 214, 664
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 19, 2223 - 2224; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 529, 664
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 638, 22(2658) & 25; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 513, 4714 & 4716
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 336, 128 & 133
81 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 2, s. 49, 218; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 200, 8238
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 156, 1952; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 320, 13234
El Müstedrek: C. 4, s. 396, 7760; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 251, 1295 & 1297
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 533, 1553; C. 8, s. 271 & 273, 8284 & 8287
82 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 20, 2726; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 608, 3817
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 577, 634; C. 6, s. 519, 6369; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 451, 17586
83 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 526, 13; El Müstedrek: C. 4, s. 127, 6909
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 25, 18; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 132, 20122
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 188, 21974
84 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 483, 2489; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 131, 2669 - 2670
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 10, s. 256, 1813; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 277, 8299
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 229, 3138
85 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 87; Mebsut: Cilt 5, s. 355; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 176
86 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 533: C. 3, s. 308; Şuabil Îmân: C. 11, s. 137, 8299
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 229, 3138; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 277, 8299
Mişkâtül Mesâbih: C. 2, s. 939, 3138; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 131, 2669 - 2670
87 - Tahrîm sûresi, âyet 6
88 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 5
89 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 481
90 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 124, 5719; Müsnedil Bezzâr C. 13, s. 45, 6361
Şuabil Îmân: C. 13, s. 383, 10510; C. 11, s. 154, 8327
91 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 431, 5146; Tergib ve Terhib: C. 4, s. 246, 29
El Müstedrek: C. 4, s. 293, 7426; Şuabil Îmân: C. 11, s. 154, 8326
92 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 43, 2213; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 453, 1971
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 303, 1148; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 89, 3932
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 259, 2134; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 337, 232
93 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 115 - 116, 5708 - 5710; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 3, s. 455, 5675
Sünen-i Dârekutnî: C. 3, s. 457, 2961
94 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 111, 3542; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 26, 1133
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 152 - 155, 18285 - 18291; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 466, 1382
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 492, 9(1623) - 19(1624); Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 475, 2375 - 2376
95 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 478; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 294, 9670; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 512, 454
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 214, 449; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 354, 11997
96 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 26, 1133; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 113, 3544
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 116, 5709
97 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 181, 4442; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 393, 25803
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 262, 3216
98 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 122, 7696; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 205, 1192
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 416, 5271; Feyzül Kadîr: C. 5, s. 389, 7696
99 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 6, s. 178; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 114

Bidâyet ül Müctehid: C. 4, s. 105; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 6, s. 123
İbn-i Àbidin: C. 9, s. 378; C. 13, s. 511; Hukûki İslâmiyye: C. 4, s. 274
100 - Nisâ sûresi, âyet 11; Hak Dîni Kur'ân Dili (YEK): C. 2, s. 294; Kurtubî Tefsîri (Buruç): C. 5, s. 8 - 26
101 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 6, s. 179 & 181
102 - Yûsuf sûresi, âyet 8; Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Ensar): C. 7, s. 301
103 - Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Ensar): C. 7, s. 301
104 - İbn-i Âbidîn: C. 13, s. 484
105 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 6, s. 526; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 5, s. 115
106 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 3, s. 31
107 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s, 67; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 236, 9155
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 312, 1631; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 129, 5094 & 5096
Musannef Abdurrezzâk: C. 4, s. 154, 7299
108 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 270; Ni'meti İslâm: s. 259; İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 7 - 8
109 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 132
110 - Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 237, 1438; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 114, 407
Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 2, s. 114, 1002; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 148, 958
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 267, 494; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 102, 1002
El Müstedrek: C. 1, s. 389, 948; Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 115, 6546
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 11, 4007
111 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 272, 497; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 235, 3019
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 148, 957; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 321, 1270
Mu'cemüs Sağîr: C. 1, s. 174, 274; El Âhâdü vel Mesânî: C. 7, s. 392, 2565
112 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 242, 6689; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 267, 495
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 282, 403; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 59, 6689
Hilyetül Evliya (Ocak): C. 9, s. 291, 491; Es Sünenül Kübrâ: C. 2, s. 323, 3233 & 3235
Müsnedil Bezzâr: C. 17, s. 189, 9823; Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 115, 6547 - 6548
113 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 310, 1627; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 329, 3885
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 148, 959; Keşfül Estâr: C. 1, s. 173, 342
114 - Usûlü's Serahsî (İ'tisam): C. 2, s. 467
115 - Kâmûsul Muhît (YEK): C. 1, s. 512; Müfredât (Çıra): s. 616
116 - Mebsût (Gümüşev): C. 9, s. 28
117 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 309, 40(1708); Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 143, 2319
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6703, 39 & 41; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 233, 2602
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 40, 1463
118 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 8, s. 283 - 285
119 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 206, 4493; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 419, 5605
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 674, 1943; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 466, 3631
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 215, 7323; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 157, 6274
120 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 573, 112(2612) & 116; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 419, 5604 - 5605
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2355, 41; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 517, 1154
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 1, s. 182 - 366, 131 - 376; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 380, 8125
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 43 - 66 - 90 - 329 - 361, 8339 - 8441 - 8573 - 9799 - 9962
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 400, 1179; C. 11, s. 203, 6311
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 63, 1810; C. 4, s. 277, 3279 - 3367
121 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, s. 130, 10692; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 567, 17584 - 17585
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 579, 17647; Ma'rifetüs Sünen: C. 13, s. 68, 17500
122 - Nûr sûresi, âyet 59; Nûr sûresi, âyet 58
123 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 10, s. 225
124 - Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 2. s. 85; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 376, 42
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 240, 8228; Ma'rifetüs Sünen: C. 11, s. 309, 15628
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 14, 15785
125 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 485, 7553 - 7554; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 132, 2674
Kitâbü Firdevsül Ahbâr: C. 2, s. 210, 2494; Mu'cemül Kebîr: C. 19, s. 200, 450
Şuabil Îmân: C. 10, s. 313, 7553 - 7554
126 - Mâide sûresi, âyet 32
127 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 87, 4877; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 85, 8336

128 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 133, 1983; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 475, 3689
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 570, 10(2165); Sahîh-i Buhâri (Ötüken): C. 13, s. 6014, 54
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 436, 2843; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 80, 2797
129 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 329, 311; Şerhüs Sünne: C. 12, s. 271, 3313
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6018, 59; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 293, 4638
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 3, s. 659, 1252
130 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 514, 6; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 406, 4782
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 409 - 475, 17351 - 17482; Şuabil Îmân: C. 7, s. 138, 4782
131 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 29, 10; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 444, 2481
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 256, 64(40) - 65(41); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 168, 4
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 384, 2762 - 2763; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 558, 4962 - 4963
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 10 - 13, 2715 - 2719; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 424, 196
132 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 263, 4032; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 292, 2625
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 401, 388; Mu’cemül Evsat: C. 1, s. 118, 368
133 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 99, 11 - 9; El Müstedrek: C. 2, s. 609, 3970
Mu’cemül Evsat: C. 5, s. 196, 5064; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 398, 21092
Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 219, 8635
134 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 142, 1992; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6046, 94
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 500, 23(2559) - 25 & 27; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 369, 1997
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 127, 4910 - 4911; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 32, 3849
135 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 132, 4916; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 510, 36(2565)
Muvattâ’ (Konya): s. 742, 1628 - 1629; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 477, 5661
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 275, 7639; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 168, 20226
136 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 131, 4915; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 420, 404
El Müstedrek: C. 4, s. 276, 7372; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 10, 17859
137 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 133; Tergib ve Terhib: C. 5, s. 351
138 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 9, s. 120; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 492, 4187
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1780, 20 - 21; C. 11, s. 5287, 132 - 133
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 425 & 436, 30(1479) & 35(1475)
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 353, 1214; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 583, 3438 - 3439
139 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 9, s. 258
140 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 444, 444 & 449; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5561, 5
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 203, 135(442) - 138 & 140; C. 9, s. 198, 56(1954)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 351, 4602; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 29, 16 - 17; C. 8, s. 585, 3226
141 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 128, 4912; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 427, 414
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 76, 20053; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 108, 20028
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 10, s. 723, 4933; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 458, 5037
142 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 138, 4920; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 373, 2004
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 554, 20869; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 108, 20028
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 563, 101(2605); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2489, 3
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 111, 1156; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 211, 1206
143 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 552, 5209; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 333, 20833
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 589, 27442; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 139, 4921
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 373, 2003
144 - Mu’cemüs Sağîr (Mutlu): C. 1, s. 201
145 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 564; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 553
146 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 14, s. 554, 5210; Muvattâ’ (Konya): s. 801, 1799
Muvattâ’ (Beyan): C. 4, s. 393, 15; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 258, 7946
147 - Belâgât Terimleri Ansiklopedisi: s. 371
148 - Büyük Türkçe Sözlük: s. 1046; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 371
149 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 237,884; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 247, 4457
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 561, 20879; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 324, 26619
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 335, 20841; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6159
150 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 16, s. 168; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 336, 20842 - 20943
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 561, 20880 - 20881; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 325, 26620
Şuabil Îmân: C. 6, s. 446, 4458; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 119, 1011

151 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 562, 20883; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 336, 20845
152 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6159; C. 12, s. 5547, 4; C. 3, s. 1227, 60
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 9, s. 551, 3241; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 155, 7187
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 404, 23(2144); C. 7, s. 369, 107(2144)
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 539, 23(2144); C. 10, s. 331, 107(2144)
153 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 367 - 32, 1995 - 1449; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 178, 4946
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 30, 38(2699); Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 389, 225; C. 7, s. 149, 2544
154 - Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 5, s. 51 & 56, 2376 & 2378; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 44, 4375
El İhsân: C. 1, s. 296, 94; Es Sünen ül Kebîr (Ocak). C. 16, 369 - 606, 17312 - 17691
Büyük Hadîs Külliyatı: C. 3, s. 30, 5184; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 5, s. 660, 1933
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 11, 32, 10695 - 10696; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 630, 3234
155 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 30, 38(2699); Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 389, 225
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 32 - 367, 1449 - 1995; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 178, 4946
156 - Bahrü'l Medîd: C. 4, s. 462; Keşşâf (YEK): C. 3, s. 622; El Makâsidül Hasene: s. 415, 1133
Tahrîci Ehâdîsi Keşşâf: C. 2, s. 166, 631; C. 3, s. 136, 1042; Keşfül Hafâ: C. 2, s. 254, 2501
157 - İhyâ-ı Ulûmiddin (Arslan): C. 4, s. 401; Mekârimül Ahlâk: C. 3, s. 1005, 15
El Müntekâ (Dârul Fikir): C. 1, s. 105, 236; Ahlâk Hadîsleri (Harâiti): s. 114, 236
158 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 420, 2470 - 2471; C. 15, s. 520, 4719; C. 16, s. 238, 4994
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1882 - 1886, 10 - 13; C. 6, s. 2891, 10; C. 7, s. 3074, 88
Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 48, 1779; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 585, 23(2174) & 25
159 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 617, 4815; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 53, 4842
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 438, 4989; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 243, 7847
160 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 507, 4125; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 26, 5(5)
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 50, 240; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 347, 5845
Târihi Dımaşk: C. 38, s. 356, 4589; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 359, 8434
161 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 11, s. 507, 4124; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 280, 50
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 12, s. 347, 5844; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 166, 138
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Mavsilî): C. 2, s. 62, 1604; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 129, 2656
162 - Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 398, 1611
163 - Menâhilu'l İrfân (Beka): C. 2, s. 136; İhyâu Ulûmiddîn (Bedir): C 1, s. 95 – 96
Ensâbü'l Eşrâf (YEK): C. 4, s. 576
164 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 543, 6050; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 387, 224
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 140, 218; Tergib ve Terhib: C. 1, s. 129, 10
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 437, 3907; C. 4, s. 380, 7107
165 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 310, 8228; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 54, 44
Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 267, 4159; Şuabil Îmân: C. 10, s. 292, 7511
Amelil Yevm vel Leyl (İbnüs Sünnî): s. 190, 395 - 396
166 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): Cilt 15, s. 360
167 - Meryem sûresi, âyet 43 & 45
168 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 10, s. 85; Kenzul Ummâl: C. 16, s. 473, 45513
Zehrel Firdevs: C. 4, s. 152, 1359
169 - İslâm Fıkhı Ansiklopedisi: C. 10, s. 187; İbn-i Âbidîn: C. 17, s. 152
170 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 417, 2091; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 94, 5903
Şuabil Îmân: C. 13, s. 361, 10485; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 40, 3453
171 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 169, 4943; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 365, 353 - 354
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 362, 1984 & 1986; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 71 - 161, 6733 - 7073
Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 318 - 320, 10471 & 10473 - 10477
172 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 55, 4843; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 367, 357
Şuabil Îmân: C. 4, s. 224, 2431; Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 282, 16658
173 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 30, 13; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 113, 66
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 267, 71 - 72; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 298, 2634
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 570 - 581, 4984 - 5006; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 34, 2743
174 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 223; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 220, 14026
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 375/378, 1362; Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 155, 414
Şuabil Îmân: C. 3, s. 24, 1362; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 269, 3705
175 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 221; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 220, 14026

Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 375/376, 1362; Şuabil Îmân: C. 3, s. 24, 1362
176 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 297, 93 - 94; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 487, 5193
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 116, 68; C. 9, s. 480, 3692; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 294 - 426, 2628 - 2828
177 - Nisâ sûresi, âyet 86
178 - Nûr sûresi, âyet 61; Nesefî Tefsiri (Ravza): C. 7, s. 368 - 370
179 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 435, 2841; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 56, 34
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 650, 4840; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 48, 2059
180 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 142, 2814; Amelil Yevm vel Leyl (İbnüs Sünnî): s. 109, 214
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 136, 429; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 340, 3537
181 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 434, 2840; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 123, 5991
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 649, 4838; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 217, 7683
182 - Tergib ve Terhib: C. 3, s. 462, 8; C. 4, s. 346, 2; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 240, 6102
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 212, 12773
183 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 515; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 492, 5195; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 470, 2643
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 427 - 449, 2829 - 2864; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 362, 986
184 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 125, 845; C. 16, s. 11, 7098; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 26, 1329
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 427 - 431 - 440, 2829 - 2833 - 2864
185 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 212, 1506; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 228, 1945
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 310, 5402
186 - Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 343, 2; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 657, 4851
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 374 - 475, 8488 & 8490 - 8675; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 219, 7695
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 492, 5195; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 427, 2829
187 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 424, 1055; Muvattâ' (Konya): s. 780, 1737
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 348, 8; Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 426, 1667 - 1668
188 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 497, 5198 - 5199; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 173, 2015 - 2016
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 563, 1(2160); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 437 - 438, 2845 & 2847
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 464, 2637; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 368 - 373, 992 - 1001
189 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 550, 5231; C. 11, s. 187, 2934; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 143, 2818
190 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 512, 5210; Şuabil Îmân: C. 11, s. 268, 8526
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 345, 441
191 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 362, 986; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 438, 2848
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 510, 5208; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 247, 493 & 496
192 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 15, s. 8589; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 459, 8639
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 215, 5124; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 532, 17723; C. 18, s. 221, 18198
193 - Mücâdele sûresi, âyet 22
194 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 572, 13(2167); Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 391, 19457
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 167, 1652; C. 4, s. 435, 2842
195 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 487, 3699; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 543, 5205
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 231, 7108 - 7112 - 7113; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 572, 13(2167)
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 330, 17228; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 463, 1102
196 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 231, 7115; Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 11, 9838
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 362, 12054; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 402, 800
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 199, 26274 & 26282; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 797, 806
197 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 569, 6(2163) - 7; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 507, 5206 - 5207
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 485, 3697 & 3699; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 168, 1653
198 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 437, 2844; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 613, 116(1798)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 543, 6581; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 467, 1108
Musannef Abdurrezzâk: C. 6, s. 12, 9844
199 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 515
200 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 543, 5227; Şuabil Îmân: C. 11, s. 253, 8502
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 381, 8502; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 385, 19437
201 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 289, 4; El Müstedrek: C. 3, s. 527, 5886
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 327, 8397 - 8398; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 16, 3496; C. 8, s. 192, 8369
202 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 499, 5200; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 381, 1010
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 233, 6350; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 197, 2072
203 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 294, 16; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 69, 7987

Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 202, 12752; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 381, 1011
204 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 410, 1042; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 349, 4498
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 327, 8392 & 8395; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 5, 6649
205 - El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 236, 3848; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 296, 9486
El Müstedrek: C. 4, s. 296 - 697, 8446 - 8663; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 155, 5137 - 5140
206 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 224, 7724; Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 176, 1721
Mecmauz Zevâid (Ocak): C.13, s. 208, 12763; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 5, s. 2857, 6730
207 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 514, 5212; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 454, 2874
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 491, 3703
208 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 515; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 308, 1261
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 529, 9768; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 699, 4898
Mişkâtul Masâbîh: C. 4, s. 312, 4681; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 353, 2375
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 454, 2872 - 2873
209 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 190, 3393; Muvattâ' (Konya): s. 741, 1627
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 259, 16; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 684, 4880
210 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 50, 6766; Tergib ve Terhib: C. 5, s. 304, 5
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 37, 97; El Âdâb (Beka): s. 172, 271
211 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 520, 5214; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 540, 21367
212 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 429
213 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 428; C. 3, s. 487; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 492
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 518; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 344
214 - Mümtehine sûresi, âyet 12
215 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 46, 88(1866) - 89; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 409, 3523
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 27, 2875; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 198, 2941
Sünen-i Nesâî El Kübrâ: C. 5, s. 392, 9238 - 9239; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 439, 24710
216 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 275, 43; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 207, 4163
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 25, 2874; Muvattâ' (Konya): s. 795, 1783
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 381, 2; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 417, 4553
Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 555, 456
217 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 197, 16; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 323, 1283
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 606, 7718; Mu'cemül Kebîr: C. 20, s. 211, 486 - 487
218 - Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 212, 7300; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 225, 7727
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 224, 12796; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 230, 20465
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 340, 20495; Mecmaul Bahreyn: C. 5, s. 271, 3050
219 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 507, 3715; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 292, 927
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 372, 8616; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 349, 5520
220 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 27, 972; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 461, 2883
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 296, 934; Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 90, 224 - 226
221 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 294, 5033; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 460, 2881
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 490, 2662; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 28, 973
Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 86, 212 - 213
222 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 291 - 294, 5031 - 5033; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 507, 3715
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 461, 2883 - 2884; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 490, 2662
223 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 461, 2883; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 296, 934
Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 91, 227; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 25, 5685
224 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 291, 5031; Amelil Yevm vel Leyl (İz): s. 90, 225
Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 111, 6879; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 493, 26399 - 26400
225 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 297, 5038; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 460, 2882
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 490, 2662; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 356, 972 - 973
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 300, 940; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 113, 6884
226 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 506, 3714; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 294, 5034
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 464, 2888 - 2889 - 2891
227 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 464, 54(2992); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 301, 941
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 463, 2887; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 506, 3713
228 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 285, 5029; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 465, 2892
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 306, 9662; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 275, 9625

229 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 233, 7781; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 116, 3320
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 464, 28(2177); El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 564, 10722
230 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 202, 11 - 12; El Müstedrek: C. 3, s. 423, 5544
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 435, 875; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 386, 620
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 268, 2658; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 21, 3535
231 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 504, 3712; El Merâsil: s. 347, 511
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 291, 16686 - 16687; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 443, 760 & 762
Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 261, 5261 - 5416 - 5582
232 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 214, 17; Şuabil Îmân: C. 12, s. 120, 9142
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 367, 17350; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 179, 7888
233 - Sahîh-i Müslim: C. 7, s. 306, 100(1429) - 101; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 364, 3738
234 - Nisâ sûresi, âyet 140
235 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 470, 2901; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 315, 946
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 2, 622, 1126
236 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 430
237 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 528, 5217; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 363, 4126
El Müstedrek: C. 4, s. 408, 7796; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 395, 8529
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 316, 4689; Mesâbîhüs Sünne: C. 38, s. 284, 3633
238 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 196, 37; El Müstedrek: C. 4, s. 281, 7385
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 130 - 467, 116 - 457; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 148, 15308
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 572, 13532
239 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 197, 39; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 239, 4080
Mu'cemül Kebîr: C. 13, s. 215, 13940; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 572, 13533
240 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 274, 75(47); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 304, 1816
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 440, 5154; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 259, 506 - 516
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6009, 48; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 85, 6218
241 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 131, 1980; El Müstedrek: C. 1, s. 50, 21
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 727, 2019; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 7, 19747
242 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 269, 73(46); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 137, 121
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 148, 8855; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6008, 46
243 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 592, 1312; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 494 - 495, 4222 - 4223
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 285, 526; El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 226, 3808
244 - Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 1, s. 95, 107 - 108; El Müstedrek: C. 4, s. 281, 7386
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 125, 112; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 5, s. 92, 2699
245 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 376, 3960; Şuabil Îmân (Ocak): C. 9, s. 165, 9121
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 295, 3026; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 208, 13475
El Müstedrek: C. 1, s. 528, 1399; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 199, 3481
246 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 408, 3(2066); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 289, 924
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 276, 619; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 501, 2960
Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 452, 1940
247 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 285, 5030; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 567, 4(2162) - 5
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 458, 2879 - 2880; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 257, 1433 & 1435
248 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 456, 3097; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 169, 9441
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 352, 2369; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 15, s. 290, 7271
249 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 535, 8785 - 8789; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 594, 6768
250 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 545, 536; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 240 - 243, 2975 - 2978
251 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 469, 3106; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 464, 2165
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 539, 2137
252 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 262, 1438; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 185, 2087
253 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 265, 1441; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 280, 1094
254 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 539, 529
255 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 478, 4692; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 338, 2937
256 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 390, 1541 - 1539 - 1540; Sünen-i Nesâî: C. 4, s. 482, 1999
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 229, 1045; Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 188, 53(945) - 54
257 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 527, 518; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 103, 11209
258 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 428, 1571; El Müstedrek: C. 1, s. 525, 1388

Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 572, 6714
259 - Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 7762; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 76, 361
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 379, 11774; Mu’cemül Kebîr: C. 2, s. 157, 1651
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 288, 7111; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 10, s. 257, 11713;
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 431, 740
260 - Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 175, 4016; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 81, 3909
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 59, 41; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 193, 2964
261 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 327, 3330; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 356, 2534
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 80, 107(1599) - 108; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 200, 3984
262 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 486, 4215; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 256, 2568
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 74, 909 & 911
263 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 8, s. 81, 2236; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 7, s. 708, 3070
El Müstedrek: C. 4, s. 218, 7194; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 21, 19725
Sünen-i Dârekutnî: C. 5, s. 326, 4396; Mu’cemül Evsat: C. 7, s. 265, 7461
264 - Hucurât sûresi, âyet 13
265 - Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7421; Mu’cemül Kebîr: C. 4, s. 25, 3547
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 347, 13080; Ma’rifetüs Sahâbe: C. 2, s. 832, 2183
266 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 288, 2615; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 336, 2143
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6246, 4; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 567, 2143
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 81, 1654; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 520, 20804
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 519, 3627 & 3629; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 9, s. 36 - 108, 5100 - 5177
267 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 15, s. 542, 15482; El Müstedrek: C. 3, s. 393, 5466
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 392, 26781; C. 18, s. 354, 34622
El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 269, 350; Ma’rifetüs Sahâbe: C. 4, s. 2358, 5790
Fadâilüs Sahâbe: C. 2, s. 1200, 1831
268 - Camiu’l Usûl (Ensar): C. 18, 193, 8772; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 257, 3619;
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, 246, 6366; El Müstedrek: C. 3, s. 724, 6624
Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 2, s. 413; Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 1, s. 48
El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 407, 566; C. 2, 183, 927; Mu’cemül Kebîr: C. 19, s. 37, 75
Şerhu Müşkilil Âsâr: C. 15, s. 217 - 218, 5969 - 5970
269 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 408, 2075; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 229, 2802
Şerhüs Sünne: C. 13, s. 32, 3444; Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 406, 3981
270 - Bakara sûresi, âyet 195; Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli: C. 1, s. 106
271 - Kasas sûresi, âyet 77
272 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 105, 1(8) - 5(9); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4656, 297
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 483, 4695; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 320, 2610
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 96 - 108, 63 - 64; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 551, 4957 - 4958
273 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 48, 4; El Müstedrek: C. 4, s. 447, 7925
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 565, 6443 - 6444; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 435, 1772
274 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 395, 3126; Mu’cemül Evsat: C. 2, s. 25, 1112
275 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 69, 4; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 132, 405
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 452, 21119 & 21122; El Müstedrek: C. 4, s. 452 - 461, 7943 - 7976
276 - Hûd sûresi, âyet 112; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 13, s. 136
277 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 713, 38(1839); Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 218, 4188
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 150, 2626; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 235, 1759
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 11, 2863 - 2864; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 348, 1239
278 - Osmanlıca Türkçe Lugat (TÜRDAV): Tâat Maddesi
279 - Nisâ sûresi, âyet 59
280 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 715, 39 - 40(1840); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 148, 2625
Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 13, 2865; Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 218, 4187
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 10, s. 346, 1637; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 429, 4567
281 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 67, 1095; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 375 - 381, 1065 - 1095
Mu’cemül Evsat: C. 4, s. 181, 3917; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 356, 1988
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 506, 34281
282 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 158, 9141; El Ehâdîsül Muhtâra: C. 6, s. 318, 2341
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 120, 13158; Müsnedi Ebî Ya’lâ: C. 7, s. 102, 4046

283 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 211, 4971; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 357, 611 & 613
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 563, 20884; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 284, 495
284 - Hadîslerle İslâm: C. 3, sayfa 586, Şuabul İmân (Ocak): C. 5, s. 294 - 468, 4546 - 4888
Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 471, 12693; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 3, s. 263, 2608
285 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 106, 3354; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 73, 1547
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 763, 5433 - 5434; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 304, 1029
286 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 314, 9644; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 406, 6149
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 198, 4269; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 206, 5094
287 - A'râf sûresi, âyet 31
288 - İsrâ sûresi, âyet 29; Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 3, s. 1106; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 380
289 - Furkân sûresi, âyet 67; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 6039
290 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 331, 1698; El Müstedrek: C. 1, s. 574, 1516
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 579, 5176
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 42 - 310 - 330, 6437 - 6487 - 6792
291 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 296, 281; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 43, 3251
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 381, 3096 - 3100; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 285, 9654
292 - Mu'cemüs Sağîr (Mutlu): C. 1, s. 150, 86; Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 188, 4097
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 33, 4364; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 664, 3420
Mu'cemüs Sağîr: C. 1, s. 94, 126; Ma'rifetüs Sahâbe: C. 2, s. 948, 2450
293 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 196, 52; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 752, 5412
Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc: C. 11, s. 118, 6815
294 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 330, 9739; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 58, 5787
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 355, 13096 & 13099; C. 18, s. 105 - 106, 17975 & 17978
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 215, 9198; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 108, 129; C. 2, s. 223, 1234
295 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 168, 4988; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 6, s. 43, 46(1844)
296 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 313 - 318, 107 & 110; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 44, 31
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 571, 4988; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 386, 2766 - 2767
297 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 311, 106(56); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 470, 4688
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 188, 27; C. 5, s. 2275, 20; C. 6, s. 2970, 20;
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 387, 2768; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 572, 4987
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1, s. 52, 32; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 488, 254
298 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 248, 341; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 422, 194
Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 439, 7196; Şerhüs Sünne: C. 1, s. 75, 38
299 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 313 - 318, 107 & 110; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 44, 31
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 571, 4988; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 386, 2766 - 2767
300 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 3, s. 1562; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 6, s. 58
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 8, s. 333 - 335; C. 17, s. 367; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 6, s. 442 - 443
301 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 32, 68; Müsnedil Bezzâr: C. 4, s. 232, 1396
Keşfül Estâr: C. 1, s. 25, 30; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 386, 19439
302 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 283, 3; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 390, 2037
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 321, 304; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 521, 14644
303 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 286, 8; Sahîh-i Müslim: C. 5, s. 374, 56(1009)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2791, 194; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 374, 1493
304 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6414; Tergib ve Terhib: C. 5, s. 269, 37
El Müstedrek: C. 1, s. 201, 428 - 427; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 428, 6550
305 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 459, 3671; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 389, 665
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 67, 196
306 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 243, 888; Şuabil Îmân: C. 2, s. 407, 1143
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 411, 823; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 827, 867
307 - Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 2, s. 828, 868; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 27, 4058
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 19, s. 397, 9323; Mişkâtul Masâbih (Ocak): C. 4, s. 465, 5055
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 158, 12652; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 247, 7884
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 221, 20296; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 411, 2081
308 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 14, 4810; El Müstedrek: C. 1, s. 122, 213
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 123, 792; Şuabil Îmân: C. 11, s. 6, 8054
309 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 362, 1984 - 1986; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 368, 358

Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 400, 792; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 238, 4241 - 4242
Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 455, 584; Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 449, 12276
310 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 551, 3915; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 665, 108(2222) - 109
311 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 152, 86; C. 9, s. 308, 3539 - 3540
Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 662, 102 - 103
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5740 - 5748 - 5778 - 5793, 27 - 34 - 72 - 84
312 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1485, 47; C. 8, s. 3587, 53; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 236, 2800
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 122, 198(1240); Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 3, s. 666, 3650
313 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 548, 3910; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 175, 1663
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 307, 3538; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 268, 909
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 491, 6122; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 143, 6938
314 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 668, 111(2224) & 114; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 92, 1936
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 552, 3916; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 306, 3537
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 175, 1664; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 158, 1841 & 1843
315 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 306, 3536; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 557, 3920
316 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 556, 3919; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 406, 19512
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 570, 26799
317 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7412; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 403, 13046
Mu'cemül Kebîr: C. 3, s. 258, 3227; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 403, 19504
El Âhâdü vel Mesânî: C. 4, s. 17, 1962
318 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7556; Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 250, 6319
Kitâbül Azameh: C. 1, s. 214, 4; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 56, 2318
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 651, 3349; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 134, 119
319 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 12, s. 428; Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 141, 3056
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 426, 731; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 12, s. 173, 4012
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 12, 4011; Takrîbül Buğye: C. 3, s. 347, 4012
320 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 1, s. 141, 91(147); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 166, 1999
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 169, 4092; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 280, 5466
El Müstedrek: C. 1, s. 70, 69; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 1, s. 375, 394
321 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 540, 69(2558); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 421, 2098
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 454, 1683; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 97, 2438
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 40, 3248
322 - Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 381, 147 & 149; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 168, 4091
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 90, 59; C. 10, s. 448, 4173; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 280, 5466
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 404, 2066 - 2067
323 - Sünen-i İbni Mâce: C. 6, s. 528, 2412; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 415, 2595
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 421, 2098; El Müstedrek: C. 2, s. 33, 2272
324 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 331
325 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 510, 731; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 299, 2636
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 368, 633; Müsnedi İbnül Ca'd: C. 2, s. 881, 2477
326 - Yûsuf sûresi, âyet 67
327 - Hadîslerle İslâm: C. 4, s. 370; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 449, 19670
328 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 385, 2027; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 27, 2363
Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 264 & 266, 10352 & 10357; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 7, s. 617, 2979
329 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 268, 2587; Şerhüs Sünne: C. 6, s. 135, 1636; Mesâbîhüs Sünne: C. 2, s. 54, 1363
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 286, 1919; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 686, 5491
330 - Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 695, 3594; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6377, 29
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 169, 153; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 73, 3060
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 517, 3626; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 122, 3330
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 515, 6509; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 97, 5163
331 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 237, 4993; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 183, 3841
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 399, 631
332 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 237
333 - Hucurât sûresi, âyet 12; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7411
Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 20, 228; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 7, s. 207
334 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 134, 4917; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 399, 2055

Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 505, 28(2563); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 499, 5687
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 143, 1993
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 424, 410; C. 2, s. 640, 1287
335 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 423, 2101; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 75, 5763
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 237, 1675
336 - İhyâ-ı Ulûmiddîn (Arslan): C. 4, s. 397; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 533
El Müstedrek: C. 4, s. 531, 8216: Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 231, 18943
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 604, 17688: Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 61, 1806
337 - İhyâ-ı Ulûmiddîn (Arslan): C. 4, s. 399; İhyâ-ı Ulûmiddîn (Bedir): C. 2, s. 499
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 13, s. 534; Mekârimül Ahlâk: C. 2, s. 907, 563
338 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 99, 4888; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 72, 5760
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 603, 17686; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 733, 4942
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 578, 17623; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 208, 9212
339 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 101, 4890; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 209, 9214
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 283, 8076; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 735, 4945
340 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2431, 6; El Müstedrek: C. 4, s. 485, 8356
El Cem'u Beynes Sahîheyn (El Humeydî): C. 1, s. 138, 75; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 185, 3069
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 349, 16850; Musannef Abdurrezzâk: C. 3, s. 382, 6036
341 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 487
342 - El Müstedrek: C. 2, s. 497, 3639; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 81, 3219
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 313, 5157; Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 530, 2528
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 168, 240; Şuabul Îmân (Ocak): C. 5, s. 353, 4671 - 4672
343 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 320, 9; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 21, 2340
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 195, 18152; Mu'cemüs Sağîr: C. 1, s. 140, 212
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 313, 548 - 549; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 447, 3930
344 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 320, 10; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 219, 2517
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 343 - 376, 17267 - 17383
Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 156, 253; Mu'cemül Kebîr: C. 17, s. 270, 741
345 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 388, 2033; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 131, 1981
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 727, 2020; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 259, 506
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 270, 74 & 77; C. 8, s. 442, 14(48); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 440, 5154
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 460, 3672; C. 10, s. 187, 3971; Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 335, 2042
346 - Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 328 - 334, 6541 - 6557; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 336, 8990
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 236, 372 & 374; Şuabil Îmân: C. 7, s. 59, 4640
347 - Müfredât (Pınar): s. 423
348 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 790
349 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 1053; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 5, s. 516
350 - Bakara sûresi, âyet 269
351 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 443, 4169; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 425, 2827
352 - A'râf sûresi, âyet 199
353 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 614, 4784; Şerhüs Sünne: C. 12, s. 160, 3583
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 27, 17908
354 - Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 120, 4846; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 8, s. 429, 26017
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 320, 482; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 153, 7887
355 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 457, 4184; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 167, 2009
Hilyetul Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 137, 2805 - 2806; Şuabil Îmân (Ocak): C. 7, s. 353, 7308 - 7309 - 7312
356 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 250, 11; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 659, 1313
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 73, 3861; El Edeb ül Müfred (Tahlil): C. 2, s. 621, 1313
El Müstedrek: C. 1, s. 66, 58; Şuabil Îmân: C. 10, s. 166, 7331
357 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 3, s. 395, 3760; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 351, 9095
Mu'cemül Evsat: C. 7, s. 161, 7159; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 2, s. 590, 5432 - 5434
358 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 632, 4797; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 456, 4183
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3293, 150 - 151; C. 13, s. 6086, 145
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 601, 597; C. 2, s. 660, 1316
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 449 - 452, 1533 - 1538
359 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 1, s. 134, 105; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 228, 7897

Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 141, 18044; El Câmius Sağir (Serhat): C. 1, s. 185, 971
360 - Hadîslerle İlim ve Hikmet: C. 1, s. 134; Müsnedil Bezzâr: C. 7, s. 89, 2642
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 170, 12683; El Câmius Sağir (Serhat): C. 1, s. 231, 1226
361 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 245, 7867; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 2, s. 210, 1771
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 179, 12704; C. 14, s. 426, 14274
El Müstedrek: C. 3, s. 67, 4463; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 25, 25536
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 368, 4962
362 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 211, 35555; Şuabil Îmân: C. 2, s. 202, 730
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 100, 115; Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 18, 730
363 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 62; Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 193, 698
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 19, s. 155, 35641; Fadâilüs Sahâbe: C. 1, s. 675, 924
364 - El Müstedrek: C. 1, s. 54, 33 - 34; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 126, 20104
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 25, 5362; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): 19, 11
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 16, s. 221 - 223 - 234, 22059 - 22066 - 22099
Şuabil Îmân: C. 7, s. 497, 5362; Buğyetül Bâhis: C. 1, s. 156, 11
365 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 9, s. 6404
366 - Nisâ sûresi, âyet 32
367 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6413, 77; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 350, 8(2963)
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 7, s. 140, 7317; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 489, 712
368 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 117, 4903; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 482, 4210
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 426, 6184; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 2, s. 338, 1428
369 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 391 - 394, 266(815) - 267; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 372, 2001
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5119, 45; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 334, 126
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 482, 4209; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 239, 1774
370 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 392, 268(816); Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 79, 66
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 45, 66; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 481, 4208
371 - Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 9, s. 6405
372 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 664, 21065; Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 239, 10308
Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 117, 4326; Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 409, 19521
373 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 112, 36(2761) - 38; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 324, 1177
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 528, 293; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 10, s. 395, 5998
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 663, 21064
374 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 111, 33(2760) - 34; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 121, 3753
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 59, 2233; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 35, 266
Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 109, 1688 - 1714 - 1910
375 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 12, s. 288
376 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 11, s. 5693; El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 171 - 310, 5372 - 6113
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 39 - 380, 5372 - 6113; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 476, 3655
377 - Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 103, 2552; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 302, 13180
El Müsned (Bekâ): C. 4, s. 325, 6180; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 9, s. 408, 5556
378 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 315, 7; El Müstedrek: C. 1, s. 134, 244
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 665, 21067; Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 240, 10309
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 381, 21025; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 51, 2443
379 - Tevbe sûresi, âyet 71
380 - Mümtehine sûresi, âyet 8 - 9; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 7839
381 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 28
382 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 118
383 - Mümtehine sûresi, âyet 1
384 - Mücâdele sûresi, âyet 22
385 - Nisâ sûresi, âyet 144; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 5, s. 1972
386 - Mâide sûresi, âyet 51
387 - Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 6, s. 342
388 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 3, s. 1213; Şuabil Îmân: C. 7, s. 145, 7749
Sahîh-i Buhârî (Ötüken); C. 13, s. 6094, 82 nolu Bölüm Başlığı Altında
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 37, 7749; Müdârâtünnâs: s. 36, 19
389 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 38, 4832; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 213, 2506

Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 314 - 320, 554 - 560
390 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 39, 4833; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 198, 2484
391 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 609, 165(2640); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 407, 5127
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 364, 352; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 205, 2492 - 2494
392 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 40, 4834; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 593, 4790 - 4791
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 145, 3349; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3114, 11
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 104, 157(2637) & 160(2638)
393 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 406, 5126; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 76, 2790
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 363, 351; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 315, 526
394 - Hadîslerle İslâm: C. 4, s. 351; Şuabil Îmân: C. 12, s. 70, 9057; Şuabu'l Îmân (Ocak): C. 9, s. 12 9057
Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 11, s. 237, 3018; Müsnedül Firdevsi: C. 5, s. 135, 7732
395 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 371, 2000; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 127, 4910
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 500, 23(2559) - 24; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 142, 1992
396 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 291, 2621; Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 110, 3739
397 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 220, 7700; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 14, s. 158, 4084
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 543, 1182; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 279, 521
398 - Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 83 & 84
399 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 191
400 - Ra'd sûresi, âyet 28
401 - Ahzâb sûresi, âyet 41 - 42; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, 121 - 122
402 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 593, 3800; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 13, 3605
El Müstedrek: C. 1, s. 681, 1886; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 126, 846
403 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 133, 159; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 367, 12
El Müstedrek: C. 4, s. 388, 7738; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 117, 8710
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 395, 8695; Müsnedil Bezzâr: C. 17, s. 52, 9569
404 - Keşşâf Tefsîri (YEK): C. 5, s. 1068; Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 9, s. 194
El Müstedrek: C. 2, s. 515, 3692; Taberî Tefsîri (Hisar): C. 7, s. 235
405 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 25, 16765; Tergib ve Terhib: C. 3, s. 349, 4
El Müsned (Bekâ): C. 9, s. 71, 13796; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 275, 13731
406 - Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 84; Şuabil Îmân: C. 1, s. 454, 687; Mu'cemül Kebîr: C. 22, s. 154, 413
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 601, 677; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 461, 5045
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 164, 3559
407 - Hadîslerle İslâm: C. 2, s. 84
408 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 31, 2242; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 209, 1444
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 27, 1444; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 43, 7592
409 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 649, 34(2664); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 28, 5721 - 5722
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 140, 79; C. 10, s. 442, 4168
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 124 - 230, 6251 - 6346
410 - Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 251, 970; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 281, 9329
Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 60, 1245; Şuabil Îmân: C. 7, s. 145, 9329
411 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 63, 1909; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 313, 7
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5688, 5; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 168, 2907
412 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 11, 4807; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 80, 2796
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 546, 77(2593); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 482, 472
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 475, 3688; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 309, 549
413 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 545, 74(2592) & 76; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 13, 4809
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 474, 3687; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 475, 463
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 308, 548
414 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 124, 6872; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 12, s. 34, 5230
El Müstedrek: C. 1, s. 137, 253; C. 4, s. 684, 8621; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 409, 2435
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 404, 20852
415 - El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 79, 1651; Mecmauz Zevâid (Ocak): Cilt 13, s. 531, 13444
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 86, 4876; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 297, 1651
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 480, 6284; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 461, 5045
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 21, s. 727, 21167; Büyük Hadîs Külliyatı: C. 4, s. 271, 8002
416 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 87, 4877

417 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 11, 2717; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 370, 1999
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 83, 4874; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 541, 70(2589)
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 180, 7146
418 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 432
419 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 127, 10079; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 341, 5306
Şuabil Îmân: C. 13, s. 142, 10079; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 358, 614
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 447, 3929
420 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 462, 52(2990); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6049, 98
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 144, 1995; Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 216, 9225
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 589, 17662; Müsnedil Bezzâr: C. 14, s. 379, 8096
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 95, 2283
421 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 266, 8525; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 355, 20915
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 263, 426; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 616, 5925
422 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 406, 24; Mu'cemul Evsat: C. 6, s. 348, 6590
Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 496, 6315; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 116, 4320
423 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 481, 7107; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 511, 3718
Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 275, 2156; El Âhâdü vel Mesânî: C. 5, s. 175, 2709
424 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 156; Hilyetül Evliyâ (Ocak): C. 2, s. 68
A'lâmü'l (İ'lâmül) Hadîs: C. 2, s. 1216; Tehzîbü Hilyetül Evliyâ: C. 1, s. 386
425 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 518, 6367; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 388, 4877
Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 512, 1036; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 303, 4910
426 - İbn-i Âbidîn: C. 15, s. 500 - 504
427 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 521, 6374; C. 9, s. 213, 9221
428 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 9, s. 498, 2511; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 42, 3250
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 120 - 250, 7997 - 8246
429 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 129, 1978; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 727, 2017
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6005, 42; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 99, 65(2318)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 531, 5218; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 358, 1976
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 106 - 111, 91 - 95; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 202 - 210, 457 - 463
430 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 19, 4813; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 424, 2103
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 104, 2137
431 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 425, 2104; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 202, 3413
Musannef Abdurrezzâk: C. 2, s. 216, 3118
432 - Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 424, 19574; Şuabil Îmân: C. 6, s. 230, 4085
Şerhüs Sünne: C. 5, s. 50, 1271; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 155, 2784
433 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 485, 8694 - 8695; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 238, 376
434 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 597, 3805; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 193, 7794
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 424, 19575; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 288, 2282
435 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 381, 2020 - 2021; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 16, 4811
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 231, 218; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 8, s. 197, 3407
436 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 6412, 74; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 121, 2846
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 352, 1(2822); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 310, 2559
437 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 4, s. 124
438 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 171, 3823; El Müstedrek: C. 1, s. 722, 2001
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 240, 960
439 - Bakara sûresi, âyet 153
440 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 2, s. 208, 10/10; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 471, 64(2999)
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 66, 2780; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 156, 2896
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 528, 3085
441 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5688, 5; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 313, 7
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 168, 2907; Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 27, 8215
442 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 41 - 58, 50(2706) - 73(2722)
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 754, 5411 & 5418; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 66, 1540
443 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 432, 2140; C. 5, s. 432, 3522 - 3587
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 41, 683; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 755, 1369
444 - Bakara sûresi, âyet 250

445 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 63
446 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 326, 567; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 365, 2544
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 406, 164(101) - 102; Sünen-i İbni Mâce: C. 6, 214, 2224 - 2225
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 432, 1330; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 12, s. 535, 3452
447 - El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 94, 8593; Tergib ve Terhib: C. 5, s. 500, 25
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 359, 8577
448 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 374, 2006; Mu'cemül Evsat: C. 9, s. 124, 9312
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 19, s. 444, 9379; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 460, 5043
449 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 73, 1547; Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 106, 3354
Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 763, 5433 - 5434
450 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 11, 2213; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 380, 656
Es Müsned (Bekâ): C. 6, s. 224, 9250; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 19, s. 217, 9221
Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 47, 2271; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 183, 3028
451 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 394, 2045; El Müstedrek: C. 4, s. 274, 7364
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 152, 8868; Mu'cemül Evsat: C. 8, s. 172, 8308
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 556, 1594; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 413, 4934
452 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 84, 73; El Müstedrek: C. 1, s. 155, 301
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 411, 20616; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 496, 7569
Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 264, 20582; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 4, s. 473, 2880
453 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 142 - 205, 1; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6100, 163
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 3, s. 66, 2247
454 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 498, 20(2557) - 21; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 326, 1693
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1915, 19; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 180, 438
455 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 330, 1697; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 356, 1973
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 124, 1970
456 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 316, 8275; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 71, 61
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 36, 10272; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 434, 10221
Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 508, 7595; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 534, 13450
457 - Nisâ sûresi, âyet 58
458 - Mâide sûresi, âyet 8
459 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 484, 4211; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 16, 4902
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 294, 2629; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 200, 455
460 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 5, s. 303, 743; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 173, 29(19)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 6, s. 178, 1584; Sünen-i İbni Mâce: C. 5, s. 58, 1783
Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 422, 621; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 8, 2428
461 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 438, 18; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 69, 29865
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 134, 8795; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 268, 17227
462 - Âl-i İmrân sûresi, âyet 159
463 - Rahmân sûresi, âyet 46; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 496
464 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 494, 14 - 15 (2553); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 208, 2497 - 2498
Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 78, 2792; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 440, 2138
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 310 - 320, 295 - 302; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 123, 397
465 - Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 358, 2536; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 4, s. 442, 2139
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 32 - 33, 17924 - 17929; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 3, s. 160, 1586 - 1587
466 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 229
467 - Nûr sûresi, âyet 32
468 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 203, 1706; Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 383, 3106
Müsnedil Bezzâr: C. 15, s. 159, 8500; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 339, 4030
469 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 6, s. 66; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 34, 19
470 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 58, 72(2721); Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 94, 3717
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 10, 3832; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 182, 900
471 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 540, 69(2588); Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 421, 2098
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 454, 1683
472 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 393, 380; Tergib ve Terhib: C. 5, s. 100, 13
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 112 - 469, 6541 - 7041
473 - Tergib ve Terhib: C. 5, s. 118, 20; El Müstedrek: C. 4, s. 265, 7338 - 7339

El Câmius Sağîr (Serhat): C. 3, s. 227, 8292; Müsnedül Firdevsi: C. 3, s. 600, 5882
474 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 438, 2264; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 487, 8701 - 8702
El Müstedrek: C. 1, s. 57, 40; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 102, 971; Mu'cemül Kebîr: C. 23, s. 14, 23
475 - Tergib ve Terhib: C. 6, s. 17, 22; El Müstedrek: C. 2, s. 151, 2633
Müsnedil Bezzâr: C. 10, s. 333, 4463; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 386, 18850
476 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 239, 3332; Hicr sûresi, âyet 75; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 4, s. 40, 672
Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 67 - 68; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 102, 7497
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 312, 3254
477 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 67 - 68; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 207, 2935
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 4405; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 326, 6935
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 87, 17939; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 116, 1005
478 - Bakara sûresi, âyet 273
479 - Muhammed sûresi, âyet 30
480 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 13, s. 116; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 2, s. 368
481 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 5, s. 103; Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 1, s. 272
482 - En'âm sûresi, âyet 104; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 3, sayfa 489
483 - Neml sûresi, âyet 81; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 6, sayfa 158
484 - Şifâ-i Şerîf: s. 434; Şifâ-i Şerîf Şerhi: C. 2, s. 382; İhyâ-i Ulûmiddîn (Arslan): C. 1, s. 212
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 16, s. 182, 15851; Es Sünenül Kübrâ: C. 6, s. 348, 12196
El Müstedrek: C. 3, s. 519, 5855; C. 4, s. 481, 8037; Mu'cemül Kebîr: C. 5, s. 107, 4746
El Medhal İlessünenil Kübrâ: C. 1, s. 137, 93; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 8, s. 57
485 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6383, 33; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 3, s. 230, 120(1051)
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 414, 4137; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 261, 2373
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 546, 17748; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 453, 679
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 32, 6572; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 497, 1094
486 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 478, 125(1054); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 179, 2452
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 415, 4138; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 32, 6572
487 - El Müstedrek: C. 1, s. 696, 1930; C. 2, s. 421, 3418; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 41, 681
Şuabil Îmân: C. 12, s. 547, 9864
488 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 286, 2464; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 312, 9633
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 457, 20997; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 4, s. 241, 3189
El Ehâdîsül Muhtâra: C. 3, s. 123, 924; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 263
489 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 429, 9(2963); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, 418, 4142
El Müsned (Bekâ): C. 7, s. 30, 10246; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 427, 10197
490 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 295, 2630; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 555, 5256
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 11, s. 457, 9342; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 1, s. 290, 505
Mesâbîhüs Sünne: C. 3, s. 437, 4066; Şerhüs Sünne: C. 14, s. 293, 4102
491 - Hadîd sûresi, âyet 20; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 98; Nesefî Tefsîri (Ravza): C. 10, s. 161
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 7753
492 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 17, s. 544, 8472; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 17, 5368
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 18, s. 22, 17817; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 286, 2465
493 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 401, 2060; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, 244, 4998
494 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, 248, 5000 - 5001; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 753, 21212
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 273, 4042; El Müstedrek: C. 4, s. 585, 8372
495 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 402, 2063; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 408, 394
496 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 210, 5395; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 164, 1990
Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 391, 13443; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 281, 265
497 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 16, s. 251, 15979 - 15980; El Âdâb (Beka): s. 243, 410
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 754, 21214; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 178, 8948
Musannef Abdurrezzâk: C. 10, s. 454, 19688; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 419, 21172
498 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, 233, 4990; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 160, 2417
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 531, 2705; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 552, 20863
499 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, 73, 46; El Müstedrek: C. 1, s. 205, 440
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 106, 20076; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 96, 8518
500 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 426, 14; C. 5, s. 225, 11; Mu'cemül Evsat: C. 5, s. 328, 5452; C. 6, s. 47, 5754
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 233, 313 - 314; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 214, 325 & 327

501 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 474, 69 - 68(3002); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 7, 4804
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 352, 340; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 83, 5770
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 536, 3742; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 212, 2504 - 2505
502 - Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 73, 2787; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 181, 1405
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3261, 115; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 145 - 152, 413 - 414
503 - Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 216, 471; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 146, 463
Şuabul Îmân (Ocak) : C. 8, s. 177, 8087; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 88, 91
504 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 1, s. 455, 973; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 328, 1695
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 176, 659; Kitâbüt Tergib vet Terhib: C. 3, s. 225, 2399
505 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 16, s. 396, 5929; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 543, 73(2591)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 348, 4791 & 4793; Muvattâ' (Konya): s. 738, 1615
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 308, 832; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 8, s. 250, 4832
506 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 348, 4599; Tergib ve Terhib: C. 6, s. 39, 30
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 15, s. 483, 21200
507 - Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 110, 783; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 43, 13 - 14
Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 10, s. 312 - 318, 30938 - 30961
508 - Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 320, 6517; El Âhâdü vel Mesânî: C. 3, s. 81, 1397
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 84, 6705; C. 14, s. 211, 14016
509 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 364, 1989; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 167, 4941
510 - Fetih sûresi, âyet 29
511 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 223, 3670; C. 13, s. 382, 13157
Mu'cemül Evsat: C. 6, s. 365, 6627; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 7, 774
512 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 408, 5128; Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 280, 2453
Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 539, 3745 - 3746; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 510, 2975 - 2976
513 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 263, 3657; El Müstedrek: C. 1, s. 172, 350
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 275, 259
514 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 540, 3747; Musannef Abdurrezzâk: C. 8, s. 200, 14875
515 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 13, s. 431, (13)4785; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 126, 2368
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 610, 5368; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 160, 5961
Tergib ve Terhib: C. 5, s. 228, 17; Müsnedil Bezzâr: C. 17, s. 20, 9529
516 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 67, 54; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 307, 104
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6418, 83; Es Sünenül Kübrâ: C. 10, s. 201, 20363
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 8, s. 401, 8714; Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 335, 1322
517 - Mâide sûresi, âyet 2
518 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 413, 2809; Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 91, 133(1893)
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 409, 5129; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 4, s. 554, 1668
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 107, 20054
519 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 118, 2356; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 45, 2756
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 570, 5166; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 6, s. 449, 3838
520 - Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 427, 1449; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 447, 6228
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 66, 13737; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 55, 2455
521 - Bakara sûresi, âyet 264
522 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 2, s. 901
523 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 80, 4872; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 215, 1421
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 509, 1454; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 561, 98(2526) & 100
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 655, 1309; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 66 - 69, 5754 & 5757
524 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 288, 8101; Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 175, 17(2784)
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 8, s. 308, 17(2784); Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 580, 5004
525 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 35, s. 137; Ta'rîfât: s. 112; İhyâ-i Ulûmiddîn: C. 7, s. 308
Kalp Hayâtı: C. 1, s. 164; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 3, s. 535; C. 5, s. 187; C. 11, s. 143
526 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 79, 23; El Müstedrek: C. 2, s. 348, 3207
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 112 - 479, 23680 - 23686
Mu'cemül Kebîr: C. 4, s. 253, 4301; Şuabil Îmân: C. 9, s. 154, 6412
527 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 555, 6424 & 6426; El Müstedrek: C. 4, s. 475, 8018
Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 406, 3481; Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 289, 7160
Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 70, 196; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 230, 2146

528 - Tergib ve Terhib: C. 1, s. 95, 33; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 70, 716
El Müstedrek: C. 2, s. 348, 3207; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 526, 19496
Mu'cemül Evsat: C. 4, s. 10, 3479; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 62, 60 - 61
529 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 139, 1990; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 419, 2095
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 729, 2029; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 413, 168 & 170
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 76, 4871; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 336, 322
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 78, 5765
530 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 292, 1078; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 104, 208
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 485, 10(1715) & 12(503) & 14; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 13, s. 27, 5719 - 5720
531 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 279, 5024; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 524, 1159
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 15, s. 6908, 55; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 2, s. 114, 1751
532 - Müfredât (Pınar): s. 1233; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 393, 380
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 24 - 153, 6541 - 7041; Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 85, 6844
Tergib ve Terhib: C. 4, s. 464, 6; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 17, s. 395, 17469
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 6, s. 112 - 479, 6541 - 7041; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 1, s. 265, 320
533 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 402, 2063; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 408, 394
534 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 239, 4995; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 388, 2770
535 - Kehf sûresi, âyet 23 - 24
536 - Kehf sûresi, âyet 69
537 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 241, 4996; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 558, 20873 - 20874
538 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 385, 2756; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 155, 1630
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 157, 2008; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 2, s. 733, 2047
Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 461, 9(1735) & 13; Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 23, 2872 - 2873
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 16, s. 337, 7342 - 7343
539 - İsrâ sûresi, âyet 70
540 - Mâide sûresi, âyet 54
541 - Furkân sûresi, âyet 63
542 - İsrâ sûresi, âyet 37; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 396
543 - Bakara sûresi, âyet 185
544 - Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 458, 1732 & 1734; C. 9, s. 290, 71; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 41, 4835
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 77, 63; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı (Hüner): C. 1, s. 45, 63
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 1. s. 78, 63; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 230, 11
545 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 379, 15879; C. 15, s. 188, 20227
Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 353, 341; El Âhâdü vel Mesânî: C. 4, s. 349, 2383
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 219, 1224 - 1225; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 2, s. 628, 1392
546 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 191, 32; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 577, 5001
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 63, 351; Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 27, 4741
547 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 376; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 407, 3602 - 3603
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 27, 4744; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 77, 12986
Şuabil Îmân: C. 5, s. 394, 3602 - 3603; Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 184, 1147
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 162, 216 - 217
548 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 291, 3029; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 274, 2867
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 183, 3871; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 427, 1851
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 316 - 357, 2427 - 2472
549 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 6, s. 295, 935; Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 334, 220(785)
Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 3, s. 283, 2079; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 67, 353 - 359
550 - Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 111, 233; Sahîh-i İbni Huzeyme (İ'tisam): C. 3, s. 421, 2105
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 187, 11; Müsnedil Bezzâr: C. 6, s. 337, 2345
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 7 - 79 - 131, 6477 - 6764 - 6958; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 403, 3095
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 403, 3563; Mevâridüz Zem'ân (Ocak): C. 4, s. 403, 653
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 1, s. 511, 99; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 115 - 119, 1236 - 1242
551 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 275, 1457; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 617, 4785
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 109, 77(2327) - 78; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 253, 2
Muvattâ' (Konya): s. 738, 1613; Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 2, s. 293, 812 - 813

Peygamberlerin Hayâtı

Peygamberlere Âit Siyerin Anlamı

1 * Siyer, sîret sözcüğünün çoğuludur. Sîret, bir kimsenin durumu, hâl ve hareketleri, ahlâkı, hâl tercümesi gibi anlamlara gelir. Siyer, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hayâtını anlatmak için kullanılır. Zaman içinde, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in soyu, doğumu, çocukluğu, gençlik yılları, peygamberliği, Mekke ve Medîne'de meydana gelen olaylar ve gerçekleşen savaşları da içine alacak şekilde, Efendimizin doğumundan ölümüne kadar hayâtından söz eden kitaplara siyer-i nebî, es sîretün nebeviyye kısaca siyer adı verilmiştir.

İslâm âlimlerinin çoğu, siyerden itibâren İslâm târihini bir bütün olarak ele almış ve eserlerinde, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın hayâtından, hattâ daha öncesinden başlayarak İslâm târihi ile ilgili olayları, yaşadıkları döneme kadar anlatmışlardır. [1]

2 - Peygamberlerin siyeri, mübârek peygamberlerin yüksek hayatlarına âit bilgiler olup, genel târihin çok kıymetli bir bölümüdür.

Bilindiği gibi yüce Allah, insanlara kendi içlerinden zaman zaman peygamberler göndermiştir. İnsanların bir kısmı bu peygamberlere uymuşlar ve böylece hem dünyâ ile ilgili, hem de âhiret ile ilgili görevlerini öğrenmeye, yerine getirmeye çalışmış, düzenli medeniyetler kurmuş ve fazîletlere ermişlerdir. İnsanlardan bir kısmı da bu peygamberlere karşı çıkıp onların dediklerine, yaptıklarına aykırı harekette bulunmuşlardır. Bu tutumları ile gerçek insanlık vasfından yoksun kalmış ve küfrü îmâna, rezâleti fazîlete tercih etmişlerdir. Bu yüzden de sonunda felâketlere düşüp sönüp gitmişlerdir.

İşte siyer-i enbiyâ yâni peygamberler târihi dediğimiz peygamberlerin hayatları ile ilgili bilgiler, onların güzel hâllerini bildirir, onların ümmetlerini ne şekilde doğru yol olan dîne çağırdıklarını gösterir, kavimleri ile olan bâzı olayları ve savaşları kaydeder. Bunlarda bizim için ibret alınacak ve yararlanacak birçok bilgiler vardır.

Peygamberler Târihinin Faydaları

3 - Peygamberler târihinin birçok faydaları vardır. Kısaca insan, peygamberler târihini okuyunca, bâzı peygamberlerin yüksek varlıklarını ve güzel hâllerini öğrenir. Onların hakk yolunda ne kadar çalıştıklarını, insanlığı ve medeniyeti ne kadar yükseltmiş olduklarını anlar. Böylece zihni açılır, zekâsı artar, kendisinde bir uyanıklık meydana gelir. Kalbinde din duygusu kuvvetlenir, din büyüklerine saygısı çoğalır, onların güzel ahlâkları gibi kendi ahlâkını da düzeltmeye çalışır.

Peygamberler Târihinin Kaynakları

4 - Peygamberler târihinin kaynaklarının başlıcası Kur'ân-ı Kerîm ile hadîs-i şerîf kitaplarıdır. Bunlar iki kutsal kaynaktır. En doğru bilgi, ancak bu iki hakîkat kaynağından alınır. Şu da bir gerçek ki, bir kısım peygamberlere âit Tevrât, İncîl ve diğer önceki din kitaplarında olan bâzı bilgiler varsa da, bu kitaplar asıllarını kaybetmiş ve birçok değişikliğe uğramış olduklarından bunlara aslâ güvenilemez.

Târih kitaplarına gelince; bunların verdikleri bilgilerin çoğu da birer sağlam belgeye dayanmadığından olduğu gibi kabul edilemez. Aslında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizin doğumundan önceki İlk Çağlar denilen zamâna âit târih bilgileri çok noksandır. Bunun içindir ki, birçok peygamberlerin hayatları bizce bilinmemektedir.

5 - Peygamberler arasında bütün hayâtı bilinen peygamber, bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizdir. Peygamber (aleyhissalâtü

vesselâm)ın bütün kutsal hayâtı, olanca ayrıntılarına kadar tamâmı ile kaydedilmiştir. Bu özellik ve şeref, dünyâda başka hiçbir kimseye nasip olmamıştır.

6 - Peygamberlerin yüksek hayatları üzerinde yazılmış birçok siyer kitapları vardır. Fakat bunların en geniş ve en mükemmelleri, Peygamberimizin hayâtı ile ilgili olanlardır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile ilgili ilk siyer kitabını yazan, tâbiînden Urve ile talebelerinden Zührî'dir. Diğer bir rivâyete göre Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kutsal hayatlarını ilk yazan kimse hicretin 150 nci yılında Bağdat'ta vefat eden Muhammed İbni İshâk'tır. [2]

7 * Bugün elde bulunan siyer kitaplarının en eskisi ve en güvenilir olanları şu üç eserdir: Birincisi, hicrî 207 târihinde Bağdat'ta vefat etmiş olan Vâkıdî'nin siyer kitabıdır. İkincisi, hicrî 313 yılında vefat eden Basra'lı İbni Hişâm'ın siyer kitabıdır. Üçüncüsü, hicrî 315 yılında Bağdat'ta vefat eden Muhammed Taberî'nin yazmış olduğu siyer kitabıdır. [3]

İslâm âlimleri, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında daha birçok kitaplar yazmış oldukları gibi müsteşrikler yâni müslüman olmadığı hâlde müslümanlar hakkında inceleme yapan diğer dinlerden olan târihçiler de bu konuda kitaplar yazmışlardır.

Mübârek İsimleri Kur'ân-ı Kerîm'de Anılan Peygamberler

8 - Yüce Allah daha önceleri insanlara birçok peygamber (radiyâllahü anhüm) göndermiştir. Fakat bunlardan yalnız yirmi beşinin mübârek adlarını Kur'ân-ı Kerîm'de açıklamış, bizlere bir uyarı ve ders olmak üzere o kutsal peygamberlerin yüksek hâllerinden haber vermiştir. Biz kendilerine îmân etmekle yükümlü bulunduğumuz o peygamberlerden Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri anılanlar hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

1) Âdem (آدم) Aleyhisselâm

9 * Bütün insanların ilk babası ve ilk peygamberi Âdem aleyhisselâmdır.

Şöyle ki, yüce Allah, bu âlemi yoktan var etmiş; yaratmış birçok devirler geçtikten sonra da yeryüzünde insan cinsinin ilk babası olmak üzere bir yaratılış hârikası olarak hazreti Âdem'in cesedini topraktan yaratmış, kendisini ruh ve ilimle seçkin kılmış ve ona eş olmak için de hazreti Havvâ'yı yaratmıştır.

Yüce Allah Âdem aleyhîsselâmı (dünyâdaki) **kendi şekli** (, sıfatı) **üzere, boyunu da altmış zirâ'** (; 36 - 48 metre arası) [4] **olarak yaratınca:** ***Git, şu oturan, meleklere selâm ver, onların seni nasıl selâmlayacaklarına*** *(, selâmını nasıl alacaklarına)* ***da dikkat et, dinle! Çünkü o selâm, senin ve zürriyetinin*** *(, soyunun)* ***selâmı olacaktır*** **dedi.** (Bunun üzerine hazreti Âdem onlara gidip): Esselâmü aleyküm **diye selâm verdi. Melekler** (de)**:** Esselâmü aleyke ve rahmetulllâh **dediler ve selâma karşılık verirken ve rahmetulllâh** (kısmını) **ilâve ettiler.** (Hazreti Âdem insanın ilk atası olduğu için) **cennete her giren hazreti Âdem sûretinde** (, onun güzelliğinde ve boyunda) **olacaktır. Halk** (, insanlar) **şu âna kadar** (güzellikçe ve boyca) **eksilmeye devam eder. Sonunda** (bu eksiliş) **şimdi** (bu ümmet ile) **sona erdi.** [5]

Bütün melekler yüce Allâh'ın emri ile Âdem aleyhisselâma secde ettiler, yalnız meleklerin arasında yaşayan ve aslında cinlerden bulunan İblîs; şeytan, kendisinin ateşten yaratılmış olduğunu ve bu sebeple Âdem aleyhisselâmdan daha üstün olduğunu iddiâ ederek büyüklenmiş ve secde etmekten kaçınmıştı. Bunun cezâsı olarak da melekler arasından kovulmuş, kibirlenmesinin cezâsını bulmuştur.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ

وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

= ***Yine o vakti hatırla ki, biz meleklere:*** *Âdem'e secde edin* ***demiştik. İblis'ten başka hepsi hemen secde ettiler. İblis cinlerden idi, Rabbinin*** *(secde edin emrine uymayarak)* ***emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz Beni bırakıp da onu*** *(; iblîs'i)* ***ve soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin düşmanınızdır.*** [6]

* İblîs, şeytanın özel ismidir. İblîs sözlükte hayırsız oldu, hüsrâna; zarara uğradı, şaşkınlığa düştü, Allâh'ın rahmetinden ümidini kesti anlamına gelir.

10 * Yüce Allah özel bir ikrâm olarak hazreti Âdem ile hazreti Havvâ'yı cennete koymuş, hikmeti gereği cennette bulunan bir ağacın meyvesinden yemelerini kendilerine yasaklamıştı. Oysaki şeytan, bir yolunu bularak cennete girmiş, onlara vesvese vererek: *Bu meyveden yerseniz, cennette ebedî olarak kalırsınız* demiş ve bu yalanını yemîn ederek kuvvetlendirmişti. Hazreti Âdem ve hazreti Havvâ, bu yasak durumu unutarak o meyveden yemişler, bunun üzerine cennetten çıkarılarak tekrar yeryüzüne indirilmişlerdir. [7]

Rivâyete göre Âdem aleyhisselâm Serendib (; Seylan, Sri Lanka) adasına, hazreti Havvâ da Cidde'ye indirilmiş, daha sonra Mekke-i Mükerreme civârında Müzdelife'de buluşmuşlardır.

Hazreti Âdem ile hazreti Havvâ, hemen pişman olarak tevbe ve istiğfâr ettiler. [8] Yüce Allah tevbelerini kabul buyurmuş ve Âdem aleyhisselâmı kendi çocukları ve torunlarına peygamber olarak görevlendirmiştir. Kendisine on sayfalık bir kitab vermiştir.

11 * Rivâyete göre Âdem aleyhisselâm dokuz yüz altmış sene yaşamıştır. [9] Vefat edince, Serendib adasında veyâ Mekke'de bulunan Ebû Kubeys dağında gömülmüştür. Nûh aleyhisselâm tarafından gemiye alınmış olan mübârek cesetlerinin sonradan Kudüs'te bulunan Beytül Makdis'de gömülmüş olduğu da rivâyet edilmiştir. [10]

Hazreti Âdem'den bir sene sonra da, hazreti Havvâ vefat edip Cidde'de veyâ hazreti Âdem'in yanında gömülmüştür.

12 - Bilindiği gibi yüce Allah kudret ve hikmet sâhibidir, dilediğini dilediği şekilde yaratır. Bu sebeple Âdem aleyhisselâmı da insanların ilk babası olmak üzere mükemmel bir hâlde yaratmıştır, yoksa başka bir yaratıktan gelişme veyâ değişime uğrama sonucu meydana getirmiş değildir. Buna aykırı olan sözler, birer kuru görüşten ibârettir. İnsanların değerine, şânına yakışmadığı ve din ile ilgili bilgilere aykırı bulunduğu için bizce hiçbir değeri yoktur.

13 - Âdem aleyhisselâmdan sonra peygamberlik, yüce Allah tarafından hazreti Şît'e verilmiştir. Şît aleyhisselâm, hazreti Âdem'in oğludur. Rivâyete göre hazreti Âdem'in yaratılışından yüz yirmi sene sonra doğmuş ve dokuz yüz on iki yıl yaşamıştır. Ölünce Ebû Kubeys dağında Âdem aleyhisselâmın yanına gömülmüştür.

Hazreti Şît'e peygamberlik, tevhîd ve tesbîh esaslarını kapsayan elli sayfalık bir kitab verilmiş ve hazreti Âdem'in vasiyeti üzerine kardeşlerine başkan olmuştur. Rivâyete göre Kâbe-i Muazzama'yı hazreti Âdem, diğer bir rivâyete göre de hazreti Şît ilk kez olarak taştan binâ etmiştir.

Şît'in anlamı Hibetullah yâni yüce Allâh'ın bağışı demektir. Hazreti Âdem'e, (oğlu) Kâbil tarafından şehit edilen (diğer oğlu) Hâbil'e karşılık olmak üzere yüce Allah tarafından ihsân buyurulmuş demektir. Bu zâta Şiş de denilmektedir.

2) İdrîs (إدريس)**, İdris Aleyhisselâm**

14 - İdris aleyhisselâm, hazreti Şît'ten sonra peygamber olmuştur. Birçok ilimlere, hikmetlere, göklerin sırlarına dâir bilgisi vardı. Bir rivâyete göre ilk def'a yazı yazan ve ilk elbise giyen hazreti İdris'tir. Yeryüzünde üç yüz altmış sene yaşadığı rivâyet edilir. Sonunda Hak Teâlâ tarafından yüksek bir makâma kaldırılmıştır. [11]

3) Nûh (نوح)**, Nuh Aleyhisselâm**

15 * Âdem aleyhisselâmın irtihâlinden; ölümünden sonra insanlar çoğalmış, dünyânın birçok yerlerini düzelterek yerleşime açmış, fakat yüce Allâh'ın birliğine dayanan gerçek tevhîd inancını bırakıp, putlara tapınmaya başlamışlardı. Kendilerine kırk veyâ elli yaşında bulunan Nûh aleyhisselâm peygamber olarak gönderildi. Bu muhterem peygamberin dokuz yüz elli sene süren öğütlerini dinlemediler. Sonunda hazreti Nûh, yüce Allâh'ın emri ile bir gemi yaptı. Gemi tamamlandıktan sonra gökten yağmurlar yağmaya, yerden sular fışkırmaya, denizler kaynayıp taşmaya başladı, sular bütün yeryüzünü kapladı. Dağların tepelerini bile aştı. Buna tûfân olayı denir ki, rivâyete göre hazreti Âdem'in yaratılışından 2242 sene sonra meydana gelmiş, beş veyâ yedi ay devam etmiştir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلاَّ خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

= ***Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine*** *(peygamber)* ***olarak gönderdik. O, onlar arasında elli yıl eksiği ile bin yıl*** *(; dokuz yüz elli yıl)* ***kaldı. Derken onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfân kendilerini yakalayıverdi.*** [12]

16 * Nûh aleyhisselâm, Sâm, Hâm ve Yâfes adındaki üç oğlu ile diğer mü'minleri ve uygun gördüğü hayvanlardan birer çift gemiye almış, bunların dışında kalanlar suların içinde boğulup gitmişlerdir. Hazreti Nûh'un Yam veyâ Ken'ân adındaki oğlu da kendisine inanmayıp bu günahkâr kavim arasında boğulup gitmiştir.

Daha sonra yağmurlar kesilmiş, sular çekilmeye başlamış, hazreti Nûh'un gemisi de Musul civârında Cûdî dağının üzerine Muharrem ayının onuncu gününe rastlayan Âşûrâ gününde oturmuştu.

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

= *(Yüce Allah tarafından)* ***Ey yer suyunu çek! Ey gök, sen de suyunu tut denildi. Su çekildi,*** *(Nûh kavminin bütünüyle ve kesin bir şekilde helâk edilme)* ***iş****(i)* ***de bitti. Gemi Cûdi'ye oturdu. Zâlimler topluluğu Allâh'ın rahmetinden uzak olsun denildi.*** [13]

* Receb ayının onuncu gününde başlayan gemi içindeki zorlu yolculuk, tam altı ay sonra Muharrem ayının onuncu gününde yâni Âşûrâ gününde tamamlanmış oldu. Hazreti Nûh ve berâberindekiler de Allâh'ın bu nîmetine şükretmek için o gün oruç tuttular. [14]

Rivâyete göre kırkı erkek kırkı dişi olmak üzere seksen kişiden meydana gelen gemi halkı karaya çıkmış, yüce Allâh'ın dînine bağlı kaldıkları için kurtuluşa ermişlerdi.

17 * Hazreti Nûh'a ikinci Âdem denir. [15] Çünkü yeryüzündeki insanlar tûfândan sonra onun neslinden türeyip yeryüzüne dağılmış, aralarında başka başka diller meydana gelmiştir.

Rivâyete göre hazreti Nûh'un oğlu Sâm; Arabların, Farsların, Rumların, Hâm; Sudan kavminin, Yâfes de Türklerin ilk babasıdır. [16]

Nûh aleyhisselâm tûfân olayından sonra altmış veyâ üç yüz elli sene kadar daha yaşamıştır.

Vefat vakti geldiğinde Allâh'ın peygamberi Nûh (aleyhisselâm) **iki oğlunu çağırdı ve dedi ki:** Size kısaca şu vasiyeti yapıyorum. Size iki şeyi emrediyorum ve iki şeyi yasaklıyorum: Allâh'a ortak koşmayı ve kibirlenmeyi yasaklıyorum. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ (; Allah'tan başka ilâh yoktur) demeyi (, bu söze inanmanızı) emrediyorum. Çünkü gökler ile yer ve bu ikisi arasında bulunanlar bir kefeye, لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ diğer kefeye konsa onlardan ağır gelir. Gökler ve yer bir halka olsalar da لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ onların üzerlerine konsa onları çatlatır ya da kırar. Size سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ (; Allâh'ı, O'na hamd ederek tesbîh ederim) demeyi (, bu zikri söylemeyi) de emrediyorum. Çünkü bu (tesbîh) her şeyin duâsıdır ve her şey bununla rızıklandırılır. [17]

18 - Nûh aleyhisselâm ve diğer bâzı kimselerin çok uzun seneler yaşamış olmaları çok görülemez. Yüce Allah ilk insanları, hikmeti gereği çok yaşatmıştır. Yüce Allâh'ın kudretine göre güçlük yoktur. Zâten hayâtımızın her ânı onun kudreti ile devam eder. Yoksa bir an bile yaşamak mümkün değildir. Bu sebeple yüce Allah dilediğine uzun ömür verir. Artık bu seneleri ay ve mevsimler ile te'vîl etmeye; yorumlamaya gerek yoktur.

Tûfân olayı, âlimlerin çoğunluğuna göre genel olmuş, bütün yeryüzünü kapsamıştır. En yüksek dağların tepelerinde görülen deniz hayvanlarının fosilleri de bu görüşü desteklemektedir. Bâzı âlimlere göre de özel bir bölgede, yalnız hazreti Nûh'un bulunduğu Bâbil bölgesi ve etrâfında olmuştur. Olayın gerçeğini yüce Allah bilir.

4) Hûd (هود) Aleyhisselâm

19 * Hazreti Hûd, Yemen'de Hadramût (veyâ Hadramevt) civârında Ahgâf denilen bölgede yaşayan Âd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. [18]

Şöyle ki, insanlar, tûfân felâketinden sonra yine azıtmışlar, yollarını sapıtmışlar, yüce Allâh'ın dînine aykırı işler yapmaya başlamışlardı. Bunlardan bir kısmı da Âd kavmi idi. Bunlar, birçok nîmetlere ve kuvvetlere kavuşmuş, muhteşem binâlar yapmış, fakat yüce Allâh'ın birliğini inkâr ederek putlara tapınmaya başlamışlardı. Kendilerine hazreti Hûd gönderildi. Hûd aleyhissselâm, birçok mûcizeler gösterdi. Fakat inanmadılar. Nihâyet yedi gece, sekiz gün devam eden şiddetli bir rüzgâr ile helâk oldular. [19] Hûd aleyhissselâm da kendisine îmân edenlerle birlikte çıkıp başka bir tarafa gitti. Yüz elli sene yaşadığı ve Mekke'de veyâ Hadramût'ta gömüldüğü rivâyet edilmiştir.

5) Sâlih (صالح) Aleyhisselâm

20 * Sâlih aleyhissselâm, Şam ile Hicâz arasında Hicr denilen yerde yaşayan Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Bu kavim de dağları delmiş, taşları oymuş, kendilerine çok sağlam binâlar yapmışlardı. Fakat bunlar da doğru yoldan çıkmışlardı. Hazreti Sâlih'in yirmi sene devam eden emirlerine, öğütlerine karşı geldiler. *Kendisine sakın dokunmayınız* dediği ve bir mûcize olarak taştan yüce Allâh'ın emri ile çıkardığı dişi deveyi boğazladılar; kestiler. Sonunda gökten üzerlerine bir sayha, altlarından da şiddetli bir sarsıntı ile yerlere serilip helâk oldular. [20] Sâlih aleyhissselâm da kendisine îmân edenlerle birlikte çıkıp önce Şam'a, Filistin'e, sonra da Mekke'ye gitti. Seksen beş veyâ iki yüz sene yaşadığı, Mekke'de Rükn ile Makâm-ı İbrâhim arasında gömüldüğü rivâyet edilir.

6) İbrâhim (إبراهيم) Aleyhisselâm

21 * Hazreti İbrâhim; aldıkları ağır görev ve yüklendikleri sorumluluk karşısında herhangi bir yılgınlık göstermeden dîni insanlara tebliğ eden, zorluklara göğüs germede sabır ve kararlılık gösteren kimseler anlamına gelen Ulül azm denilen büyük peygamber-

lerden biridir. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre *Ulül Azm* denilen peygamberler, Kur'ân-ı Kerîm'de Ahzâb sûresi 7 nci âyeti, Şûrâ sûresi 13 ncü âyeti ve Ahgâf sûresi 35 inci âyetlerinde isimleri anılan Nûh aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâm, Mûsâ aleyhisselâm, Îsâ aleyhisselâm ve bizim peygamberimiz Muhammed aleyhissalâtü vesselâm olmak üzere beş peygamberdir. [21]

Nûh aleyhisselâmın çocukları yeryüzüne dağıldıktan sonra Hâm'ın soyundan Nemrûd adında birisi, birçok kabîleleri toplayarak Bağdat'ın 88 km. güneyindeki Hille kasabası yakınlarında, Fırat'ın doğu kıyısında yer alan Bâbil şehrinde Bâbil hükümetini kurmuştu. Bâbil ülkesine Geldanistân denildiği gibi hükümdârlarına da Nemrûd denilirdi.

Bâbil halkı arasında Sâibe denilen sapık bir din ortaya çıkmıştı. Bu dîne inananlar güneşe, aya, yıldızlara, putlara ve hükümdârlarına; hüküm, yetki, emir sâhiplerine tapmakta idiler. Yüce Allah, Nemrûd ibni Ken'ân zamânında Bâbil halkına İbrâhim aleyhisselâmı peygamber olarak gönderdi. O'na on sayfalık bir kitab verdi.

22 * Hazreti İbrâhim, Bâbil halkına hakk ve hakîkati bildirmeye başladı, onları hakk dîne çağırdı. Doğup batan, sönüp giden şeylerin tapılmaya uygun bulunmadıklarını onlara söyledi. Fakat onlar aldırmadılar.

Bir bayram günü insanlar şehir dışına çıkmışlardı. İbrâhim aleyhisselâm şehirde kaldı, putların bulunduğu yere giderek bir kısmını kırdı ve elindeki baltayı da büyük bir putun boynuna astı. İnsanlar şehre dönüp bu durumu görünce, bunu hazreti İbrâhim'in yapmış olduğunu anladılar. İbrâhim aleyhisselâm: ***Eğer konuşabiliyorsa sorunuz; belki bunu bu büyük put yapmıştır*** *dedi.* Hiç cansız olan bir put böyle bir şey yapabilir mi *dediler. Hazreti İbrâhim de:* ***Mâdemki bunlar cansız, ellerinden bir şey gelmez şeylerdir, artık niçin bunlara tapıyorsunuz*** [22] dedi.

İbrâhim aleyhisselâm bu câhil kavme, ne kadar sapıklık ve anlayışsızlık içinde kaldıklarını bu şekilde anlatmak istemişti. Bunun üzerine hepsi sustular, bilgisizliklerini anlar gibi oldular. Fakat bu durum çok fazla devam etmedi ve câhillikleri, bilgisizlikleri ve gururları tekrar nefislerine üstün geldi. Sapıklıklarında ısrar ettiler. Hazreti İbrâhim'i, yaktıkları büyük bir ateş içine attılar. Fakat ateş, yüce Allâh'ın emri ile gül bahçesi kesildi ve O'nu yakmadı. Bu yüce Allâh'ın büyük bir mûcizesi idi. [23] Bunu görenlerden bir kısmı îmân ettiler. İbrâhim aleyhisselâm da bu îmân edenleri ve kendi âile halkını yanına alarak önce Şam'a hicret etti, sonra kıtlık olunca Mısır'a gitti. Daha sonra dönüp Kudüs şehrine yerleşti.

23 * İbrâhim aleyhisselâm, rivâyete göre Âdem aleyhisselâmın yaratılışından 3337 sene sonra Bâbil'de doğmuş ve yüz yetmiş beş veyâ iki yüz sene yaşamıştır. Kudüs'e bağlı Halilürrahmân kasabasında bir mağara içinde hanımı Sâre ile birlikte gömülmüştür.

Hazreti İbrâhim'e, yüce Allah'tan başkasından hiçbir zaman yardım istemeyip, yüce Allâh'ın dostluğunu tercih eden anlamına Halîlullah denir ve kendisine bütün ümmetler saygı gösterir. Son derece misâfirperver; misâfir sever idi. Minberde hutbe okumak, misvak kullanmak, sünnet olmak, tırnak kesmek işleri, hazreti İbrâhim'in bâzı sünnetlerindendir. Kâbe'yi, oğlu İsmâil aleyhisselâm ile ilk olarak veyâ yenileyerek yapmıştır.

İlk (kez) sünnet olan, ilk (kez) misâfir ağırlayan, ilk (def'a) bıyık(larını) kısaltan, ilk (def'a) tırnak(larını) kesen ve ilk (kez) saçı ağaran İbrâhim aleyhisselâmdır. [24]

7) Lût (لوط) Aleyhisselâm

24 * Hazreti Lût, hazreti İbrâhim'in kardeşi Haran'ın oğludur. [25] Onunla birlikte Şam'a hicret etmişti. Daha sonra ölüdeniz kıyısındaki Sedum kasabasına peygamber olarak

gönderildi. Sedum halkı dinden çıkmış, o zamâna kadar hiçbir kavmin yapmadığı livâta gibi fenâlıkları yapıyorlardı. [26] Lût aleyhisselâmın öğütlerini dinlemediler. Sonunda başlarına taşlar yağdı, gönderilen meleklerle yurtları altüst oldu. [27] Lût aleyhisselâm da çıkıp hazreti İbrâhim'in yanına gitti. O da Kudüs'e bağlı Halilürrahmân kasabasında gömülüdür.

8) İsmâil (إسماعيل) **Aleyhisselâm**

25 - Hazreti İsmâil, İbrâhim aleyhisselâmın Hacer (, hâcer) adındaki hanımından dünyâya gelmiş olan oğludur. Hazreti Hâcer, bir köle idi; Mısır hükümdârı, İbrâhim peygamberin hanımı Sâre'ye bağışlamıştı. Sâre de bunu kocası, İbrâhim aleyhisselâma vermişti. Sahih görülen bir rivâyete göre Hâcer, Sâre'den önce vefat etmiştir.

26 * İbrâhim aleyhisselâm, yüce Allâh'ın emri ile Hâcer'i ve oğlu İsmâil'i alıp Hicâz'da Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu yere kadar götürdü, orada bıraktı ve yüce Allâh'a şöyle duâ etti:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلاَةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

= ***Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bâzısını, senin kutsal evinin*** *(; Kâbe'nin)* ***yanında ekin bitmez*** *(, çorak)* ***bir vâdiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için*** *(böyle yaptım),* ***sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyl ettir*** *(; yönelt)****,*** *(sana şükretmeleri için orada ürünler bitir)* ***onları*** *(bu)* ***çeşitli ürünlerden rızıklandır ki, Sana şükretsinler.*** [28]

Hazreti Hâcer ve oğlu İsmâil'in bereketi ile o zamâna; o vakte kadar ıssız ve susuz bulunan Mekke vâdisinde Zemzem meydana çıktı. [29] Yemen'den gelmekte olan Cürhüm kabîleleri de buraya yerleşerek onlara yoldaşlık, arkadaşlık ettiler, hep birlikte Mekke vâdisini geliştirip, güzelleştirdiler.

يَرْحَمُ اللّٰهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْلاَ أَنَّهَا عَجِلَتْ لَكَانَ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا

= **Allah, İsmâil'in annesine** (; Hâcer'e) **rahmet etsin** (; merhametini bol kılsın)**! Eğer o,** (suyun etrâfını çevirmekte) **acele etmese idi zemzem, akan bir pınar olurdu.** [30]

27 * Hazreti İbrâhim, bir aralık bir rüyâ gördü. Bu, yüce Allâh'ın bir vahyi idi. Ona, oğlu İsmâil'i kurban etmesi emir olunmuştu. Bunun üzerine henüz on iki yaşında bulunan oğlu hazreti İsmâil'i, Mekke'de Sebîr dağının eteğinde tenhâ; ıssız, sâkin bir yere götürdü. Onu, yüce Allâh'ın rızâsı için kurban etmek istiyordu. Bu sevgili yavru da: ***Babacığım, emir olunduğun şeyi yap! İnşallah beni sabredenlerden bulursun*** diyordu. Bu, yüce Allah yolunda olan fedâkârlığın en yüksek bir alâmeti idi. Fakat yüce Allah lutfetti. Baba ile oğulun şu teslîmiyetine mükâfât olarak hazreti İsmâil yerine kurban edilecek bir koç ihsân etti. Böylece bu mâsum yavru, kurban edilmekten kurtuldu. [31]

28 * İsmâil aleyhisselâm, büyüdü ve Cürhüm kabîlesinden bir kızla evlendi. On iki çocuğu doğdu. İbrâhim aleyhisselâm ara sıra gelir, oğlunu görürdü. Sonra hazreti İsmâil'in oğulları ve torunları çoğaldı. O çevrede onların dedikleri, uygun gördükleri oluyordu.

Hazreti İsmâil, babası hazreti İbrâhim'in şeriatı ile amel etmek üzere Yemen kabilelerine ve Amalika denilen eski bir kavme peygamber olarak gönderilmişti. Hazreti İbrâhim'den kırk sene sonra yüz otuz yedi yaşında vefat ettiği ve annesi Hâcer'in Hicr'deki kabri civârına yâni Kâbe ile hatîm denilen yarım dâire şeklindeki duvar arasında kalan ve Altınoluk'un altına rastlayan yere gömüldüğü rivâyet edilir. [32]

9) İshâk (إسحاق), İshak Aleyhisselâm

29 - Hazreti İshak, İbrâhim aleyhisselâmın ikinci oğludur. Sâre'nin çocuğu olmuyordu. Hazreti İsmâil doğduğunda buna üzülmüştü. Yüce Allah Sâre'ye de ihtiyarlığı zamânında hazreti İshak'ı verdi. İshak aleyhisselâm, daha hazreti İbrâhim hayatta iken Şam halkına yüce Allah tarafından peygamber olarak gönderildi. [33] Hazreti İbrâhim'in vefâtından; ölümünden sonra da onun yerine geçti. Soyundan birçok peygamberler gelmiştir.

İshak aleyhisselâm, rivâyete göre altmış yaşında vefat etmiş ve babasının yattığı mağarada gömülmüştür. Annesi Sâre de yüz yirmi yedi yaşında Şam'da vefat etmiştir.

10) Ya'kûb (يعقوب), Yâkup Aleyhisselâm

30 * Hazreti Yâkup, İshak aleyhisselâmın oğludur. Lâkabı İsrâîl olduğundan çocuklarına ve torunlarına Benî İsrâîl yâni İsrâiloğulları denilmiştir.

Hazreti İshak'tan sonra, yerine peygamber olarak Ken'ân ilinde; târihte Fenike diye adlandırılan şimdiki Filistin ve İsrâili de kapsayan bölgede kalmıştı. Daha sonra Mısır'a gitmiş, orada vefat etmiştir. Oradan da vasiyeti üzerine, dedesi hazreti İbrâhim'in gömülü bulunduğu Kudüs'e bağlı Halilürrahmân kasabasındaki mağaraya taşınmıştır.

يَا بَنِيَّ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

= *(Yâkup aleyhisselâm da İbrâhim aleyhisselâm gibi, ölmeden önce çocuklarına şöyle vasiyyet etti)**: Ey oğullarım** *(, ey çocuklarım)***! Allah sizin için bu dîni beğenip seçti. O hâlde siz** *(müslüman olarak yaşayın ve)* **ancak müslüman olarak can verin.** [34]

11) Yûsuf (يوسف), Yusuf Aleyhisselâm

31 * Hazreti Yusuf, Yâkup aleyhisselâmın oğludur. Hazreti Yâkub'un on iki oğlu vardı. Fakat hepsinden çok hazreti Yusuf'u severdi. Onda başka bir güzellik, başka bir zekâ ve kâbiliyet belirtisi vardı. Daha on iki yaşında iken bir gece rüyâsında, on bir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüştü. Bu rüyâsını babasına söyledi. O da, kıskanmasınlar diye: *Çocuğum, bu rüyâyı kardeşlerine söyleme* dedi. [35]

اَسْتَعِينُوا عَلَى قَضَاءِ الْحَوَائِجِ بِكِتْمَانِهَا فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ مَحْسُودٌ

= **İhtiyaçların giderilmesine çalışırken, onları** (dostlarınız dışındaki kişilerden) **gizleyerek yardım alınız. Muhakkak ki, her nîmet sâhibine hased olunmuştur.** [36]

Hazreti Yusuf'un kardeşleri, babalarının onun hakkındaki sevgisini kıskanıyor idiler. Nihâyet bir gün onu eğlenmek üzere gezinti bahânesi ile kıra götürüp kör bir kuyuya attılar. Sonra gelip onu kuyudan çıkaran bir kâfileye, kölemizdir diyerek sattılar. Eve döndüklerinde de, babalarına: *Yusuf'u kurt yedi* diye yalan söylediler.

Kâfile, henüz on yedi yaşında bulunan hazreti Yusuf'u alıp Mısır'a götürdü. Orada Mısır'ın Azizine yâni Mâliye bakanı görevinde bulunan Kıtfır'a sattılar.

32 - Yusuf aleyhisselâm çok güzeldi. Kendisine önce hikmet ilmi, sonra da peygamberlik verilmiştir. Azizin hanımı Zeliha'nın kendisine olan ilgisini, son derece iffet ve temizliğinden dolayı kabul etmemişti. Bunun üzerine iftirâya uğrayarak yedi sene zindanda kaldı. Daha sonra suçsuzluğu anlaşılarak zindandan çıkarıldı. Mısır'a Mâliye Bakanı oldu. İffet ve temizliğinin mükâfâtına kavuştu.

33 * Hazreti Yusuf zindanda iken, Amalika kavminden olan Reyyan bin Velîd adındaki firavunun; Mısır hükümdârının aşçısı ile şerbetçisi de zindana atılmışlardı. Bunlar gördükleri bir rüyâyı hazreti Yusuf'a anlatarak yorumlamasını istediler. Hazreti Yusuf da bunlara, önce biraz öğüt verdi, sonra da rüyâlarını yorumladı. [37] Bunlar bir zaman sonra

Yusuf aleyhisselâmın yorumuna uygun olarak zindandan çıkarıldılar. Biri, firavuna yine şerbetçi oldu, diğeri de asıldı. Hazreti Yusuf bir müddet daha zindanda kaldı. Daha sonra Mısır hükümdârı da bir rüyâ gördü. Bunu kimse yorumlayamadı. Şerbetçinin uyarması üzerine Yusuf aleyhisselâma başvuruldu. Bu rüyâya göre yeryüzünde önce yedi yıl bolluk, sonra yedi yıl kıtlık olacak, daha sonra bir yılda halk çok fazla varlık görecekti.

Hazreti Yusuf'u zindandan çıkardılar. Mısır'ın Azizi vefat etmişti. Yusuf aleyhisselâmı Mısır'a Mâliye Bakanı tâyin ettiler. Zeliha'yı da ona nikâhladılar.

34 - Yusuf aleyhisselâmın emri ile bolluk senelerindeki fazla ekinler, başakları ile birlikte ambarlarda biriktirildi, sonra kıtlık yılları başladı. Artık insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için bu ambarlara koşup duruyorlardı.

Yusuf aleyhisselâmın kardeşleri de zâhire; yiyecek buğday, arpa almak için bir iki kez Ken'ân ilinden çıkıp Mısır'a geldiler. Sonunda hazreti Yusuf kardeşlerine kendisini tanıttı ve onlara: *Yüce Allah, merhamet edenlerin en merhametlisidir, sizi bağışlar. Bana yapmış olduğunuz işten dolayı siz bugün kınanmayacaksınız* diyerek onlara büyük ikrâmda bulundu ve babası Yâkup aleyhisselâm ile annesini ve bütün kardeşlerini Mısır'a dâvet etti.

35 * Yâkup aleyhisselâmın artık sevgili oğluna kavuşma zamânı gelmişti. Hanımı ve oğulları ile birlikte Mısır'a geldiler. Hazreti Yusuf'un sarayında hepsi şükür secdesine kapandılar. Yusuf aleyhisselâmın daha önce görmüş olduğu rüyâ da böylece gerçekleşmiş oldu. Bu târihten başlayarak İsrâiloğulları Mısır'da yerleşip kaldılar.

Rivâyete göre hazreti Yâkup, Mısır'da on yedi sene kadar kalmıştır. Hazreti Yusuf da, babasından sonra elli dört yıl daha yaşayıp yüz on yaşında vefat etmiştir. Daha sonra hazreti Mûsâ, Mısır'dan çıkarken hazreti Yusuf'un mermer tabut içinde bulunan mübârek cenâzesini de berâber çıkarıp götürmüştü. Kabri, İbrâhim aleyhisselâmın mezarının bulunduğu Kudüs'e bağlı Halilürrahmân kasabasındaki mağaradadır.

لَّقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ

= ***Yûsuf ile kardeşlerinin kıssalarında*** *(, ibretli hikâyelerinde ibret alanlar, ibret almak isteyenler için)* ***muhakkak ki nice ibretler*** *(, ders alınacak âyetler)* ***vardır.*** [38]

12) Eyyûb (أيوب), Eyyüp, Eyüp Aleyhisselâm

36 - Hazreti Eyyûb, İshak aleyhisselâmın lys adındaki oğlunun soyundan olup, hazreti Yusuf'la aynı asırda yaşamış bir peygamberdir. Çok sayıda çocukları ve Şam çevresinde birçok malları vardı. Yüce Allah tarafından bir imtihan olarak bütün malları elinden çıkmış ve çocukları da ölmüştü. Kendisi de ağır bir hastalığa tutulmuştu. [39] Hanımı Rahme veyâ Liyya ona bakıyordu. Rivâyete göre Rahme, Yâkup aleyhisselâmın kızıdır. Liyya da, Yusuf aleyhisselâmın oğlu Efrâyim'in kızıdır.

Eyyûb aleyhisselâm, başına gelen bütün belâlara sabretti. Sonunda yüce Allah ona şifâ verdi, iyileşti. Yeniden birçok mala ve çocuğa kavuştu.

37 - Hazreti Eyyûb'ün doksan üç yaşında vefat ettiği ve kendisinden sonra Bişr isimli oğlunun da Şam'da peygamber olduğu rivâyet edilir. Bu peygambere Zülkifl de denilmiştir.

Eyyûb aleyhisselâmın hastalığı, insanların kendisinden kaçınacağı şekilde değildi. Bâzı târihçilerin bu konudaki sözleri gerçeğe aykırıdır. Bütün peygamberler, insanların kendilerinden kaçınmalarını gerektirecek hastalıklardan, hâllerden korunmuşlardır. Taşıdıkları peygamberlik görevi bunu gerekli kılar.

13) Şuayb (شعيب) Aleyhisselâm

38 * Hazreti Şuayb, İbrâhim aleyhisselâmın torunlarından veyâ onunla berâber Şam bölgesine hicret etmiş olan bir kabîledendir. Büyük annesi Lût aleyhisselâmın kızıdır. Kendisi (Ürdün'ün deniz kıyısındaki Akabe körfezinin doğu kıyısında bulunan) Medyen şehri ve Eyke şehrinin putlara tapan halkına peygamber olarak gönderilmişti. Bunlara çok dokunaklı, çok güzel öğütler vermişti. Fakat dinsiz, ahlâksız, hırsız bulunan bu insanlar verilen öğütleri dinlemediler, kötü davranışlarını bırakmadılar. Sonunda Eyke halkı, yedi gün süren şiddetli bir sıcak arkasından üzerlerine bir buluttan yağan ateş yağmurları ile yok oldular. Medyen halkı da bir azap gürültüsü ve bir yer sarsıntısı ile helâk oldular.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (94) كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلاَ بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ (95)

= ***Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla berâber îmân edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; haksızlık edenleri de korkunç bir gürültü yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.*** *(Onlardan bir iz kalmadı,)* ***sanki orada hiç oturmamışlardı! İşte böyle,*** *(Sâlih aleyhisselâmın kavmi)* ***Semûd'un yıkıldığı gibi Medyen de yıkılıp gitti.*** [40]

Şuayb aleyhisselâm Arapça konuşurdu. Doğru ve düzgün konuşur, söyleyeceği şeyleri tam yerinde söyler idi. Çok etkileyici olan hikmetli konuşmalar yapardı. Bu sebeple Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onu Hatîbül enbiyâ yâni peygamberlerin hatibi; güzel ve düzgün konuşanı diye nitelemiştir. [41]

Hazreti Şuayb'ın Mekke'ye hicret ettiği, üç yüz yıl yaşadığı, Kâbe'nin Hacerul esved'in bulunduğu köşesi ile Makâm-ı İbrâhim arasında gömüldüğü rivâyet edilmiştir.

14) Mûsâ (موسى) Aleyhisselâm

39 * Hazreti Mûsâ, Benî İsrâîlden; İsrâiloğullarından İmrân adındaki bir kişinin oğludur, Mısır'da doğmuştur. İsrâiloğulları Mısır'da çoğalarak on iki kabîleye ayrılmışlardı. Bunlara Benî İsrâîl esbâtı yâni İsrâîloğullarının torunları, kabîleleri denirdi. [42] Bunların bu şekilde çoğalmaları, kıbtîlerin; Mısır'ın yerli ve hıristiyan olan halkının hoşuna gitmiyordu. Bu sebeple onlara eziyet ediyor, dedelerinin yurdu olan Ken'ân şehrine gitmelerine de engel oluyorlardı.

Bir gün Mısır kâhinlerinden; geleceği bildiğini iddiâ eden kişilerden biri, Kâbus ibni Mus'âb adlı firavuna, şöyle bir haber vermişti: *İsrâiloğullarından gelecek bir çocuk, Mısır devletinin batmasına sebep olacak.* Firavun da, İsrâîloğullarının yeni doğan erkek çocuklarını öldürmeye başlamıştı. İşte bu sırada hazreti Mûsâ doğdu. Firavun tarafından öldürülmesin diye bir sandık içine konularak Nil nehrine atılması annesine ilhâm edildi:

وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلاَ تَخَافِي وَلاَ تَحْزَنِي

= ***Mûsâ'nın annesine: Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize*** *(; Nil nehrine)* ***bırak, korkma, üzülme diye ilhâm ettik.*** [43]

Nil nehrinin kenara attığı bu sandığı firavunun hanımı Asiye ele geçirip açtı. İçinden çıkan bu sevimli çocuğu çok sevdi, kendisine evlât edindi. Hazreti Mûsâ'nın annesi de bir yolunu bularak, kendisini bu seçkin çocuğa sütanne olarak görev verdirtti. [44]

40 * Hazreti Mûsâ, kendisine düşman olacak firavunun sarayında besleniyordu. Bu, yüce Allâh'ın ibret alınacak; uyarıcı ders alınacak çok büyük bir hikmeti idi.

Hazreti Mûsâ büyüdü. Bir gün İsrâiloğullarından biri ile sokakta kavga eden bir kıbtîye bir tokat attı, kıbtî yere düşüp öldü. Yaptığından pişman olan hazreti Mûsâ, fira-

vundan korkarak Medyen şehrine çıkıp gitti. Orada Şuayb aleyhisselâmın kızı Safura ile evlendi. Bir süre sonra Mısır'a gitmek üzere hanımı ile birlikte yola çıktı. Giderken Tûr dağına uğradı. Orada yüce Allâh'ın hitâbına kavuştu, kendisine peygamberlik verildi. Mûsâ aleyhisselâm kardeşi Hârûn aleyhisselâm ile birlikte firavunu dîne çağırmaya yüce Allah tarafından görevli kılındılar.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

= ***Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya apaçık dokuz âyet verdik.*** [45]

* Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, hazreti Mûsâ'nın on altı mûcizesini zikredip, bu âyette de: ***Andolsun ki biz Mûsâ'ya açık açık dokuz âyet verdik*** buyurmuştur. Burada dokuz sayısının zikredilmesi, mûcizelerin bunun üzerinde olmasına mânî değildir. Çünkü fıkıh usûlünde: Bir sayının özellikle zikredilmesinin, ona ilâve yapılmasına mânî olmadığını açıklamıştık. Daha doğrusu biz diyoruz ki: Bu meselede, bu âyet delil getirilir.

Âlimler, Mûsâ aleyhisselâma verilen dokuz şeyden yedisi üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunlar Mûsâ aleyhisselâmın asâsı, nûr gibi parlayan eli; tûfân (gibi bol yağmır), (her yeri) çekirge kaplaması, bit istilâsı, gökten kurbağa yağması ve suların kana dönüşmesi. Geriye (eksik olarak) iki tânesi kalır. Her müfessirin, bu iki mûcize ile ilgili değişik görüşleri vardır... Yüce Allâh'ın: ***Apaçık dokuz âyet*** *(, mûcize)* ifâdesinin tefsîri ile ilgili olarak pek çok görüş bulunup, bunların en doğrusu Safvân bin Assâl'ın şu rivâyetidir: [46]

Bir yahûdi ile arkadaşı Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a gelerek, (hazreti) Mûsâ'ya verilen dokuz âyeti sordular. (Efendimiz) onlara şöyle buyurdu: (Mûsâ aleyhisselâmın ibâdet olarak kavmine yerine getirmelerini istediği dokuz âyet, dokuz emir) [47] **Hiç bir şeyi Allâh'a ortak koşmayın, hırsızlık etmeyin, zinâ yapmayın, Allâh'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın, suçsuz bir kimseyi öldürülmesi için idârecilerin yanına götürmeyin, sihirle uğraşmayın, fâiz yemeyin, iffetli bir kadına zinâ iftirâsında bulunmayın, savaş günü cepheden kaçmayın, yalnız siz Yahûdilere mahsus olmak üzere cumartesi günü yasağına tecâvüz etmeyin** (, bu güne âit yasağa uyun). [48]

(Mûsâ aleyhisselâmın ümmetinden ibâdet olarak yerine getirmeleri istenen ve onlara gönderdiği peygamberlerin dili ile kendilerine açıklamış olduğu hususlar gereğince amel etmedikleri takdirde kendileri ile tehdit edildikleri, korkutuldukları, uyarıldıkları) [49] *Mûsâ aleyhisselâma verilen dokuz âyet (, dokuz mûcize)* ***asâ,*** [50] ***kıtlık yılları,*** [51] *(koltuğunun altına götürüp çıkardığında bembeyaz, nurlu bir hâle gelen Mûsâ aleyhisselâmın)* ***el****(i)* [52]*, (suların)* ***kana dönüşmesi, tûfân*** *(gibi aşırı yağmur)****, çekirge, haşerât*** *(; küçük hayvanlar, böcekler)****, kurbağalar*** [53] *ve* ***denizin yarılması*** [54] *mûcizeleridir.* [55]

(Dokuz âyet): (Mûsâ aleyhisselâmın) eli, asâsı; kıtlık yılları, tûfân, çekirge, bit, kurbağa, suların kana dönüşmesi ve meyve ürünündeki azalma(dır). [56]

41 * Hazreti Mûsâ'nın eli ay gibi parlardı. Elindeki asâ; değnek de, dilediği vakit büyük bir ejderha oluverirdi. Bunlar birer mûcize idi. O zaman Mısır çevresinde sihir; büyücülük çok ilerlemişti. Firavun Mûsâ aleyhisselâmın eli ve asâsı ile göstermiş olduğu bu mûcizeleri birer sihir sanmıştı. Büyücüleri topladı. Bunlar Mûsâ aleyhisselâma meydan okudular. Fakat Mûsâ aleyhisselâmın asâ mûcizesini görünce, bunun bir büyü olmadığını anlayarak büyücülerin hepsi de îmân ettiler. Çünkü bu asâ bir ejderha kesilerek; büyük bir yılana dönüşerek büyücülerin ortaya atmış oldukları birer yılan gibi gösterdikleri ipleri, değnekleri yuttu, silip süpürdü. Eğer Mûsâ aleyhisselâmın gösterdiği şey, bir gözbağcılık; büyü, sihir olsa idi, böyle yok etme hârikası meydana gelemezdi. [57]

42 * İlâhlık iddiâsında bulunan firavun ile kıbtîler hazreti Mûsâ'nın bu mûcizesini gördükleri hâlde ne yazık ki, îmân etmediler. Sonunda yüce Allâh'ın emri ile bir gece, [58] Mûsâ aleyhisselâm İsrâîloğullarını alıp Mısır'dan çıktı. Süveyş; Kızıldeniz bir mûcize olarak yarıldı, on iki yola ayrıldı. İsrâîloğullarının on iki kabîlesi bu yollardan karşı kıyıya geçtiler. [59] Bunları izleyen firavun ile onun ordusu suların tekrar kapanması üzerine boğulup gittiler. Yalnız firavunun cesedi, suların çarpması ile sâhile atılmıştı. Kendi ölümlü varlığına güvenerek yaratanını unutmuş, tanrılık dâvâsında bulunmuştu. İşte böyle büyük bir gaflet içine düşen bir şahsın âkıbeti; sonu büyük bir ibret levhası olmuştu.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ * آلآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ * فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

= ***İsrâîloğullarını denizden geçirdik. Hemen firavun, askerleri ile berâber haddi aşarak ve düşmanlıkla arkalarına düştü. Nihâyet*** *(sular onu)* ***boğmaya başladığı anda*** *(, ölüm sarhoşluğu içinde)* ***şöyle dedi: İsrâîloğullarının îmân ettikleri*** *(, inandıkları)* ***ilâhtan başka bir ilâh olmadığına*** *(ben de)* ***inandım, ben de müslümanlardanım.*** (90) ***Şimdi mi*** *(inandın, bu sözü şimdi mi söylüyorsun)****? Hâlbuki daha önce*** *(kendin ile Allah arasındaki hususlarda Allâh'a isyân etmiş; O'na)* ***başkaldırmış ve*** *(yeryüzünde insanları doğru yoldan saptıran)* ***bozguncülardan olmuştun.*** (91) ***Senden sonrakilere*** *(bir)* ***âyet*** *(, bir ibret)* ***olasın diye bugün sâdece senin*** *(cansız)* ***bedenini kurtaracağız*** *(, senin dışında diğerleri helâk olacak, boğulacak)****. İnsanların birçoğu, şüphesiz âyetlerimizden*** *(yine de)* ***gâfildirler*** *(, ibret almazlar; ders almazlar).* (92) [60]

43 * Mûsâ aleyhisselâm artık firavundan kurtulmuş, İsrâiloğulları ile birlikte hiçbir sıkıntı olmadan denizi geçerek Tîh sahrâsına gelmişti. Onları burada bırakarak Tûr-i Sînâ denilen Tûr dağına gitti. Orada kırk gün kadar yüce Allâh'a ibâdette ve yalvarışta bulundu. Mekândan ve zamandan münezzeh olan; uzak olan (, kendisi için mekân ve zaman düşünülemeyen) yüce Allah ile konuşma şerefine erdi ve kendisine Tevrât verildi.

(Hazreti Mûsâ'ya indirilen sahifelerde) **ibretli** (, insanları uyarıcı) **sözler vardı:** (Meselâ) ölümü (, öleceğini) kesinlikle bildiği hâlde sevinçli olabilene, cehennemi kesin olarak bildiği (ve buna inandığı) hâlde gülebilene, kadere îmân ettiği hâlde kendisini haddinden (, gereğinden) fazla yorana, dünyânın içindekilerle birlikte devamlı değiştiğini gördüğü hâlde ona gönül bağlayabilene, yarın (kıyâmette) hesâba çekileceğine inandığı hâlde (gereğince) amel etmeyene şaşarım. [61]

44 * Mûsâ aleyhisselâm, Tûr dağından Tîh sahrâsına dönünce, kavminin bir kısmını Sâmirî adında birinin altından yapmış olduğu bir buzağıya tapar hâlde buldu ve buna çok üzüldü. Kavmi Hârûn aleyhisselâmın öğütlerini dinlemeyerek böyle bir sapıklık içine düşmüşlerdi. Daha sonra tevbe edip yaptıklarına pişman oldular. [62]

45 - Mûsâ aleyhisselâm, Ken'ân topraklarını, Arz-ı Mukaddesi almak için Amalika kavmi ile savaşmak istiyordu. İsrâiloğulları ise savaştan kaçındılar. Böylece o mübârek peygamberin bedduâsına uğrayarak kırk sene Tîh sahrâsında kaldılar. Aradan bir hayli zaman geçti. İsrâiloğulları arasında çölde büyümüş yiğitler yetişti. Mûsâ aleyhisselâm bunları alıp Lût denizinin güney taraflarına götürdü. Daha ileriye giderek Amalikadan Avc ibn Unk adındaki hükümdâr ile savaş yaptı. Şeria nehrinin doğu taraflarındaki yerleri elde etti.

46 - Hazreti Mûsâ, bir ara İbrâhim aleyhisselâm zamânından beri yaşayan veyâ hazreti İbrâhim ile hicret eden kimselerin soyundan olan Hızır aleyhisselâm ile görüşmüş ve Hızır aleyhisselâmın gösterdiği bâzı hârika olaylara şâhit olmuştu.

Hızır aleyhisselâmın bir peygamber olduğunu ve kıyâmete kadar yaşayacağı görüşünde olanlar vardır. Zülkarneyn ile yolculuk etmiş, hayat kaynağına varıp âb-ı hayâttan; ölümsüzlük suyundan içtiğinden uzun bir ömre kavuşmuş olduğu söylenmektedir.

Bir kısım âlimlere göre de ölmüş bulunmaktadır. Aslında bu gibi büyük şahsiyetlerin ölümleri ile hayatları birdir. Onlar sonsuz ve ulvî bir hayâta kavuşmuşlardır.

47 - Mûsâ aleyhisselâm, rivâyete göre Ken'ân ili hududuna yakın bir yerde İsrâîloğulları ile Mısır'dan çıkışlarının 40 ıncı, hazreti Âdem devrinin 3868 nci yılında, yüz yirmi yaşında olduğu hâlde vefat etmiştir.

Mûsâ aleyhisselâma, yüce Allah ile Tûr dağında konuşmuş olduğu için Kelîmullah denir. Yâni yüce Allah, kendisi ile arada bir vâsıta bulunmaksızın, niteliği bilinemeyen bir şekilde doğrudan doğruya konuştuğu için bu ismi almıştır. Dağınık bir hâlde yaşayan İsrâîloğullarını bir araya toplamış, onları esirlikten kurtarmış ve özgürlüğe kavuşturmuştu. Ne yazık ki, İsrâiloğulları daha sonra zaman zaman yine yoldan çıkmış, gerçek dinlerini yitirmiş, tekrar esirliğe düşmüşlerdir.

15) Hârûn (هارون)**, Hârun Aleyhisselâm**

48 * Hazreti Hârûn, Mûsâ aleyhisselâmın anne baba bir kardeşi ve peygamberlik görevlerinde ortağı, yardımcısı idi. Çok güzel ve beyaz yüzlü, konuşması açık ve seçik, yumuşak huylu bir kimse idi. Hazreti Mûsâ Tûr dağına gittiği zaman Hârûn aleyhisselâm İsrâîloğullarının başında bulunmuş ve buzağıya tapanlara: ***Ey kavmim! Siz bununla*** *(; bu buzağı ile)* ***yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahmân*** *(olan Allah)****tır. Öyle ise bana uyun ve benim sözümü dinleyin*** [63] diyerek onlara öğütler vermişse de, kabul etmediklerinden bir tarafa çekilerek hazreti Mûsâ'nın dönüşünü beklemiştir. İsrâiloğulları bölünüp iki kısma ayrılmasın, birbirleri ile mücâdele etmesinler diye Hârûn aleyhisselâm öğüt vermekten daha ileriye gitmemişti.

Rivâyete göre Hârûn aleyhisselâm, hazreti Mûsâ'dan yedi ay veyâ üç sene önce, yüz yirmi üç yaşında olduğu hâlde Tîh sahrâsında ölmüştür. Tûr dağı civârında Mürran dağındaki bir mağaraya gömülmüştür.

49 - Mûsâ ile Hârûn aleyhimesselâmdan sonra hazreti Mûsâ'nın halîfesi bulunan, daha sonra kendisine peygamberlik verilen Yûşâ aleyhisselâm, İsrâîloğullarını alıp çölden çıkarmış ve Ken'ân ilini Ken'ânîlerden almış, Şam memleketini fethetmiştir.

Yûşâ aleyhisselâm yirmi sekiz sene kadar İsrâîloğullarının hâkim olup yüz on yaşında vefat etmiştir. Kendisinden sonra, on altı kadar hâkim; akıllı, basîret ve sağduyu sâhibi kimse daha gelip İsrâiloğullarına reislik; liderlik yapmışlardır. Bunların sonuncusu Eşmuil aleyhisselâmdır. Bu hâkimlerin yönetimi 493 sene kadar sürmüştür. Bu zamâna hâkimler devri denilir. Daha sonra İsrâiloğulları, kendilerine Tâlût adındaki bir kişiyi hükümdâr olarak görevlendirdiler. Bu târihten sonra da, İsrâiloğulları arasında melikler; hükümdârlar devri başlamıştır.

16) Dâvûd (داود)**, Dâvud Aleyhisselâm**

50 - Hazreti Dâvud, Yâkup aleyhisselâmın oğlu Yehûda'nın soyundandır. Eşmuil aleyhisselâmın vefâtından sonra, kendisine peygamberlik verilmiş ve kayınpederi Tâlût'un ölümünden sonra da İsrâiloğullarına hükümdâr olmuştur.

Dâvud aleyhisselâma verilen Zebûr, öğütlerden, îmân esaslarından ve duâlardan meydana gelmiştir. Şeriata âit hükümleri kapsamıyordu. Kendisi de Mûsâ aleyhisselâmın şeriatı ile amel etmiştir.

51 - Dâvud aleyhisselâmın çok hoş bir sesi vardı. Zebûr'u okudukça, dinleyenler çok rûhânî zevklere dalardı. Bir mûcize olmak üzere, mübârek elleri ile demirleri mum gibi yumuşatır ve bunlardan zırh yapardı. Kendi elinin emeği ile yiyeceğini kazanırdı. Devlet hazînesinden para almak istemezdi. İnsanlara her zaman öğütler verir, adâletle hüküm vermeye çalışırdı. Kudüs şehrini fethederek hükümet merkezi yapmıştı. Umman beldelerini, Halep, Nusaybin ve Ermenistânı (; Ermenîlerin yaşadığı bölgeyi) ele geçirmişti. Kırk sene hükümette bulunduktan sonra yetmiş yaşında vefat etmiştir.

17) Süleymân (سليمان), **Süleyman Aleyhisselâm**

52 * Hazreti Süleyman, Dâvud aleyhisselâmın oğludur. Babasının ölümünden sonra on üç yaşında onun yerine geçmiş, sonra kendisine peygamberlik de verilmiştir. Bu sebeple, babası gibi peygamberlik ile hükümet etme görevlerini bir arada toplamıştır.

Süleyman aleyhisselâma, doğuda ve batıda olan hükümdârlar itaat ederek kıymetli hediyeler göndermişler, Yemen melîkesi Belkıs dahi, kendisi ile görüşmeye gelmişti. Kızıl denizde hazırlattığı donanmayı Okyanus sâhillerine yollamıştı. Tetmür, Bâlebek şehirlerini ve yedi senede de Mescid-i Aksâ'yı yaptırıp tamamlamıştı.

Dâvud oğlu Süleyman (aleyhisselâm)**, Beytü'l Makdis'i inşâ edince** (; yapınca) **yüce Allah'tan üç şey istedi:** (Birincisi) **doğru ve isâbetli hüküm verme yeteneğinin kendisine verilmesini istedi ki, bu kendisine verildi.** (İkincisi) **kendisinden sonra kimseye nasip olmayacak bir iktidar verilmesini istedi, bu da kendisine verildi.** (Üçüncüsü) **mescidin** (; Mescid-i Aksâ'nın) **yapımını bitirdikten sonra: Bu mescide sâdece namaz kılma düşüncesi ile gelen bir kimseyi annesinden yeni doğmuş gibi oradan çıkarmasını Allah'tan niyâz etti** (; yalvarıp, yakararak Allâh'a duâ) **etti. Süleyman'ın ilk iki dileği gerçekleşmiştir; üçüncüsünün de kendisine verilmiş olmasını umarım.** [64]

53 - Süleyman aleyhisselâm, bir mûcize olmak üzere kuşların dillerini, onların ne demek istediklerini anlardı. Onun hükmü insanlara ve cinlere, hattâ rüzgârlara geçerdi. Ahlâk ve hikmete dâir yazıları vardır. Kırk yıl çok muhteşem bir hüküm sürdükten sonra elli üç veyâ altmış yaşında vefat etmiştir.

Hazreti Süleyman'dan sonra İsrâiloğulları iki devlete ayrıldı. Bunlardan biri Yehûda devletidir ki, hükümet merkezi Kudüs şehri idi. Bu devlet insanlar arasında daha çok îtibâr kazanmıştı. Diğeri de İsrâîl devleti idi. İdare merkezi de Nablus ve daha sonra Samire şehri olmuştu.

Bu devletler, sonradan doğru yoldan çıktılar. İsrâîl devleti, Asurîler tarafından yok edildi. Yehûda devleti de Buhti Nassar'ın saldırısına uğradı. Yahûdilerin birçoğu Bâbil esâretine düştü. Daha sonraları İsrâiloğulları, İranlıların, Yunanlıların ve Romalıların yönetimleri altında kalarak kendi yönetimlerini kaybettiler.

54 - Buhti Nassar, Kudüs şehrini ele geçirdiğinde Beytül Makdis'i yıkmış, Tevrât nüshalarını yakmış, Üzeyir aleyhisselâm ile Daniyel; Danyal aleyhisselâmı da diğer İsrâîloğulları âlimleri ile berâber Bâbil'e götürmüştü. Daha sonra İran'daki Kiyâniyân hükümeti Bâbil'i ele geçirip Geldaniye hükümetini yok edince, İsrâîloğulları esirlikten kurtularak vatanlarına dönmüşler, Beytül Makdis'i yeniden yapmışlardı. Hazreti Üzeyir de, Tevrât'ı ezbere okuyup yeniden yazdırmış ve böylece uzun süreden beri unutulmuş olan hazreti Mûsâ peygamberin şeriatı yeniden meydana çıkmış oldu.

55 - Kur'ân-ı Kerîm, hazreti Üzeyir'e dâir bilgi vermektedir. [65] Fakat peygamber olup olmadığını açıklamamaktadır. Bir kısım âlimlere göre hazreti Üzeyir bir peygamber değildir, velîlerden bir kimsedir. Önceleri yahûdilerden bâzıları hazreti Üzeyir için Allâh korusun Allâh'ın oğludur diyerek şirke düşmüşlerdi.

56 - Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri geçen Zülkarneyn [66] ile Lokmân; Lokman aleyhimesselâmın peygamber olup olmadıklarında da ihtilâf vardır. Zülkarneyn'in adı, bir rivâyete göre Mus'âb'tır. İbrâhim aleyhisselâm zamânında yaşadığı rivâyet edilir. Dünyânın doğusuna ve batısına gitmiş, Ye'cüc ve Me'cüce karşı bir engel yapmış, büyük başarılar elde etmiştir.

Hazreti Lokman, rivâyete göre Dâvud aleyhisselâm zamânında yaşamış ve onunla görüşmüştür. Sâlih ve hikmet sâhibi bir kişidir. Yunus aleyhisselâm zamânına kadar yaşadığı rivâyet edilir. Oğluna olan çok hikmetli öğütleri Kur'ân-ı Kerîm'de anılmıştır. [67]

18) İlyâs (إلياس), **İlyas Aleyhisselâm**

57 - Hazreti İlyas, İsrâiloğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. İsrâiloğulları, hazreti Süleyman'dan sonra ayrılığa düşmüşler. İçlerinden bâzıları, Bâlebek hâkiminin yaptırmış olduğu Ba'l adındaki puta tapmaya başlamışlardı. Kendilerine Allah tarafından bir lütuf olarak gönderilen İlyas aleyhisselâmın öğütlerini dinlemediler ve onu beldelerinden bile çıkardılar. Fakat bunun üzerine çok fenâ bir kıtlığa tutuldular, yaptıklarına pişman oldular. İlyas aleyhisselâmı arayıp buldular. Bir süre onun öğütlerini dinledilerse de, daha sonra yine isyân ettiler; öğütlerini dinlemediler. Hazreti İlyas aleyhisselâm da onların arasından çekilerek bir yerde yalnızca yaşamayı seçti.

19) Elyasa' (اليسع), **Elyasâ Aleyhisselâm**

58 - Hazreti Elyasâ, İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerdendir. İsrâiloğulları hazreti İlyas'tan sonra bu peygamberin de öğütlerini kabul etmediler. Hazreti Mûsâ'nın şeriatını bırakarak birbirleri ile uğraştılar. Sonunda Asuriye devleti onları rahatsız etmeye başladı ve onlar üzerine hâkimiyet kurdu, onları yönetmeye başladı.

Elyasâ aleyhisselâm, İsrâîloğullarının bu yolsuz hareketlerinden usanarak hilâfeti; yönetimi Zülkifl aleyhisselâma bıraktı ve arkasından vefat etti.

20) Zelkifl, Zülkifl (ذا الكفل) **Aleyhisselâm**

59 - Hazreti Zülkifl, Elyasâ hazretlerine halîfe olduktan sonra peygamberliğe de kavuşmuştur. Kavmini tevhîd dînine çağırmış, kendilerine birçok etkili öğütler vermiştir.

Bitlis şehri yakınında gömülü bulunduğu rivâyet edilir.

21) Yûnus (يونس), **Yunus Aleyhisselâm**

60 * Hazreti Yunus, İsrâiloğullarından gelen bir peygamberdir. Annesine nispetle Yunus ibni Mettâ; Mettâ'nın oğlu Yunus diye anılır. Asuriye devletinin hükümet merkezi olan bugünkü Musul şehrinin karşısında harâbesi görülen Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Putlara tapmakta olan Ninova halkı, hazreti Yunus'un otuz üç sene devam eden öğütlerini dinlemediler. Yunus aleyhisselâm da yüce Allah tarafından kendisine izin verilmeden Ninova'yı terk etti, Dicle nehri kıyısına gitti. Bir gemi ile bir tarafa gitmek istedi. Fakat gemi yürümedi, içinde bulunanlar: *Aramızda bir suçlu var* demeye ve suçluyu bulmak için kur'a atmaya başladılar. Hazreti Yunus: *O suçlu kul benim. Rabbimden izin almadan kavmimi bıraktım* diyerek kendisini suya attı. Büyük bir balık tarafından yutuldu.

Yunus aleyhisselâm balığın karnında:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

= *(Ey Allâhım !)* ***Senden başka hiçbir İlâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan*** *(, noksan, eksik sıfatlardan)* ***tenzîh ederim*** *(; sende eksiklik bildiren sıfatlar bulunmadığına inanırım)****.*** *(Hiç şüphesiz)* ***ben,*** *(Senden izinsiz görev yerimi terk etmekle)* ***zâlimlerden*** *(, nefsine zulmedenlerden)* ***oldum*** [68] diyerek tevbe ve istiğfâra, yüce Allâh'ı tesbîhe devam etti. Bir süre sonra balık kendisini çıkarıp sâhile attı.

فَلَوْلاَ أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ () لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

= ***Eğer o, Allâh'ı çok tesbîh edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği*** *(kıyâmet)* ***gün****(ün)****e kadar balığın karnında kalırdı.*** [69]

Şurası muhakkak ki, bir müslüman her hangi bir konuda (hazreti Yunus'un) **bu duâsı ile duâ ederse Allah onun duâsını kabul buyurur.** [70]

61 * Yunus aleyhisselâmdan sonra Ninova şehrini korkunç bir kara duman kaplamıştı. Halk, hemen yüce Allâh'a yalvararak tevbe ettiler, yaptıklarına pişman oldular. O duman da üzerlerinden açılıp gitti, başlarına gelecek belâlardan kurtulmuş oldular.

فَلَوْلاَ كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلاَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ (98)

= ***Azâbımız gelip çattığı zaman Yunus'un kavmi dışında îmân eden ve îmân etmelerinin faydasını görmüş bir memleket*** *(halkı)* **yoktur.** *(Böyle bir şey aslâ vâki olmamıştır.)* ***Bunlar*** *(hazreti Yunus'un üzerlerine ineceğini söyleyip tehdit ettiği azâbın belirtilerini görüp)* ***îmân edince, Biz de dünyâ hayâtında kendilerini rezil eden azâbı onlardan kaldırdık ve onları bir süre daha dünyâ nîmetlerinden faydalandırdık.*** [71]

Hazreti Yunus, tekrar Ninova'ya gelip bir süre daha görevini yapmaya çalıştı, daha sonra bu şehri bırakıp, insanlardan uzaklaşarak bir köşeye çekildi ve orada vefat etti.

22) Zekeriyyâ (زكريا), Zekeriyya Aleyhisselâm

62 - Hazreti Zekeriyya, Süleyman aleyhisselâmın soyundan bir peygamberdir. Beytül Makdis'de reîs; başkan idi, kendisine peygamberlik ihsân edilmiştir.

Zekeriyya aleyhisselâmın hanımı İşa'nın kız kardeşi olan Hanne, kocası İmrân'dan Meryem adında bir kız doğurmuştu. Daha önce yapmış olduğu adak sebebi ile bu kızını Beytül Makdis'in hizmetine bağlamıştı. Zekeriyya aleyhisselâm da hazreti Meryem'i alarak teyzesinin yanına götürdü. Hazreti Meryem, teyzesinin yanında büyüdükten sonra Beytül Makdis'de kendisine özel olarak ayrılan bir odada ibâdetle meşgul oluyordu. Bu çok temiz ve iffetli kız, koca yüzü görmediği; evli olmadığı hâlde yüce Allâh'ın bir kudret ve hikmet eseri olarak gebe kaldı ve hazreti Îsâ'yı doğurdu.

63 - Hazreti Îsâ'nın babasız olarak doğmasından dolayı yahûdiler: *Babasız çocuk olamaz* diyerek şüpheye düştüler. Oysaki Âdem aleyhisselâmın hem babasız, hem de annesiz olarak yaratılmış olduğuna inanıyorlardı. Hazreti Îsâ'nın da bir yaratılış hârikası, bir mûcize olduğunu görüp duruyorlardı. Sonunda Zekeriyya aleyhisselâm gibi şânı çok yüksek, yaşlı ve mâsum bir peygambere iftirâ ederek, yüz yaşında onu şehit ettiler.

Bir rivâyete göre, Zekeriyya aleyhisselâm, oğlu Yahyâ aleyhisselâmın şehit edilmesinden sonra şehit edilmiştir.

23) Yahyâ (يحيى) Aleyhisselâm

64 - Hazreti Yahyâ, Zekeriyya aleyhisselâmın oğludur. Zekeriyya aleyhisselâmın ihtiyarlığı zamânında hanımı İşa'dan dünyâya gelmiştir. Yüce Allâh'ın azâbından son de-

rece korkardı. Genç yaşta kendisine peygamberlik ihsân edildi. Rivâyete göre, hazreti Îsâ'dan üç sene veyâ altı ay önce doğmuştur. Önceleri hazreti Mûsâ'nın şeriatı ile amel ederdi, sonra İncîl'in hazreti Îsâ'ya verilmesi üzerine, Îsâ aleyhisselâmın şeriatı ile amel etmekle görevlendirilmişti.

65 * Yahyâ aleyhisselâm, hazreti Îsâ'nın şeriatı ile amel etmeye başladığı sırada, İsrâîloğullarının reîsi olan Hiredus, Mûsâ peygamberin şeriatı üzere kendi kardeşinin kızını almak istedi. Fakat hazreti Yahyâ, Îsâ peygamberin şeriatına dayanarak bu nikâhın artık câiz olamayacağını bildirdi. Bunun üzerine hırsa kapılan reîs, o mâsum peygamberi henüz otuz yaşlarında iken, rivâyete göre hazreti Îsâ'nın göğe yükseltilmesinden bir yıl önce şehit etti. Bu cinâyeti işleyenler, bunun cezâsını çekmiş, yurtları harap olmuş, soyları tükenmiştir. Âhirette görecekleri azap ise çok daha korkunçtur.

مَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ وَلَدِ آدَمَ إِلاَّ قَدْ أَخْطَأَ أَوْ هَمَّ بِخَطِيئَةٍ لَيْسَ يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا

= **Zekeriyyâ oğlu Yahyâ** (aleyhimüsselâm) **dışında Âdemoğullarından bir hatâ işlemeyen veyâ hatâya yeltenmeyen kimse yoktur.** [72]

24) Îsâ (عيسى) **Aleyhisselâm**

66 * Hazreti Îsâ, hazreti Meryem'in oğludur. Onun doğuşu büyük bir mûcize idi. Yahûdiler, bunu anlayamadılar, kötü zanna düşerek hazreti Meryem'i cezâlandırmak istediler. Fakat hazreti Îsâ daha beşikte yatan bir çocuk iken yüce Allâh'ın kudreti ile bir mûcize olarak konuşmaya başladı ve: ***Ben Allâh'ın kuluyum,*** *(Allah)* ***bana kitab verdi, bana peygamberlik verdi. Nerede bulunursam bulunayım beni mübârek kıldı. Hayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti. Beni, anneme iyi davranan birisi kıldı; kibirli, kötü bahtlı kılmadı. Doğduğum günde, öldüğüm günde ve diriltileceğim günde*** *(de) (bütün)* ***selâm****(lar)* ***bana*** *(ve bana tâbi olanlara; bana uyanlara)****dır*** [73] dedi ve bundan sonra Îsâ aleyhisselâm, yaşıtları gibi konuşma zamânı gelinceye kadar bir daha konuşmamıştır. [74] Îsâ aleyhisselâmın konuştuğunu gören yahûdiler, hazreti Meryem'e saldırmaktan, onu cezâlandırmaktan vazgeçtiler.

لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي الْمَهْدِ إِلاَّ ثَلاَثَةٌ عِيسَى وَصَبِيٌّ كَانَ فِي زَمَنِ جُرَيْجٍ وَصَبِيٌّ آخَرُ

= (Şu) **üç**(ü dışında) **hiçbir çocuk beşikte iken konuşmamıştır:** (Meryem oğlu) **Îsâ, Cüreyc zamânında** (yaşayan ve ona şâhitlik eden) **bir çocuk ve ondan başka** (İsrâîloğullarından annesinin memesini emen) **bir çocuk.** [75]

Rivâyete göre hazreti Îsâ, Kudüs'ün güneyinde, Beytül Makdis'e birkaç kilometre uzaklıkta bulunan Beyt-i Lahm köyünde aralık ayının yirmi dördüne rastlayan çarşamba gecesi doğmuştur.

* Buranın İbrânîce'deki asıl adı, ekmek evi anlamına gelen Beytlehem'dir. Bu terkip Arapçada Beyt-i Lahm, Beyt-ü Lahm şeklinde ifâde edilmiştir. [76]

67 - Hazreti Meryem kocaya varmamış, melekler kadar temiz ve iffetli bir hâlde yaşarken sâdece yüce Allâh'ın kudreti ile Îsâ aleyhisselâma gebe kalmıştı. Kur'ân-ı Kerîm, bunu açıkça belirtmektedir. Bütün müslümanlar, bu inancı taşımaktadır. Yüce Allâh'ın büyük kudretini düşünenler, O'nun nice mûcizeler gösterdiğini hatırlayanlar, Âdem aleyhisselâmın annesiz ve babasız olarak yaratıldığını düşünenler, artık Îsâ aleyhisselâmın da bu yaratılışını imkânsız göremez, bunu hiçbir zaman inkâr edemezler. Hazreti Îsâ'nın böyle bir mûcize olarak yaratılışını inkâr etmek, Kur'ân-ı Kerîm'in şâhitliğini yalanlamak demektir. Buna, hiçbir mü'min cesâret edemez; çünkü îmândan çıkmış olur.

Îsâ aleyhisselâmın öyle babasız yaratılmış olduğunu inkâr etmek, yüce Allâh'ın kudret ve büyüklüğünü sınırlandırmak, Kur'ân-ı Kerîm'in açık ifâdesini kendi görüşüne göre yorumlamak ve değiştirmek, milyonlarca müslümanın asırlardan beri devam eden gerçek inancını bozmak demektir ki, böyle yanlış bir düşünceden yüce Allâh'a sığınırız.

68 * Îsâ aleyhisselâm otuz yaşına erince, mübârek İncîl'e ve peygamberlik görevine kavuştu. Yahûdileri doğru yola çağırdı, kendilerine güzel öğütler verdi, onlara mûcizeler gösterdi. Fakat kendisine çok az insan îmân etmişti. Onlara havârîler yâni yardımcılar denilir. Rivâyete göre bunlar on iki kişiden ibâretti.

Hazreti Îsâ, bir süre annesi ile berâber Ürdün'e bağlı Nâsıra köyünde oturdu. Bu sebeple kendisine bağlı olanlara nasârâ ve dinlerine de nasrâniyet denilmektedir.

Yahûdiler sonunda hazreti Îsâ'yı öldürmeye karar verdiler, ona benzettikleri birini Kudüs'te astılar. Îsâ aleyhisselâm ise yüce Allâh'ın emir ve kudreti ile göğe yükseltildi.

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا () بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

= ***Onu öldürmediler de asmadılar da. Ancak kendilerine,*** *(asılan ve öldürülen kişi Îsâ)* ***gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşerler. Ondan yana şüphe içindedirler. Bu konudaki bilgileri ancak zanna dayanmaktan ibârettir. Onu gerçekten öldürememişlerdir. Ancak Allah onu kendi katına yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.*** [77]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yahûdilere şöyle dedi: **Muhakkak ki, Îsâ** (aleyhisselâm) **ölmedi** (, öldürülmedi)**. O, kıyâmet gününden önce size** (; sizin aranıza, bu dünyâya) **dön**(dürül)**ecektir**. [78]

Hazreti Îsâ'ya Rûhullah denir. Babasız olarak bir kudret üfürüşü ile meydana gelmiş olduğu için bu seçkin unvâna sâhip olmuştur.

69 * Hıristiyanların iddiâlarına göre Îsâ aleyhisselâm, İskender'in Bâbil'i ele geçirmesinden üç yüz altmış sene sonra doğmuştur. Îsâ aleyhisselâm doğduğunda annesi hazreti Meryem henüz on üç, on beş veyâhut yirmi yaşında bulunuyordu. Hazreti Îsâ otuz yaşında peygamber olmuş, doğduğundan otuz iki sene ve birkaç gün sonra göğe kaldırılmıştır. Hazreti Meryem de, hazreti Îsâ'nın göğe kaldırılmasından sonra altı yıl daha yaşamıştır. [79]

Fakat İslâm âlimlerinden bir kısmına göre Îsâ aleyhisselâm kırk yaşında iken peygamber olmuş, yüz yirmi yaşında iken de göğe yükseltilmiştir.

70 - Hazreti Îsâ'yı öldürmek isteyen yahûdiler, daha sonra cezâlarını çektiler.

Şöyle ki, Romalılar, Kudüs şehrini ele geçirerek Beytül Makdis'i yıktılar, kitapları yaktılar. Yahûdilerin bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir ettiler. Bunun sonunda ne gerçek Mûsevîlikten, ne de gerçek Îsevîlikten eser kalmadı.

Gerçekten hazreti Mûsâ'nın dîni gibi, hazreti Îsâ'nın dîni de asıl hâlini yitirmiş, hiç de yeryüzüne yayılamamıştır.

Şu da bir gerçek ki, Îsâ aleyhisselâmın vasiyeti üzerine havârîlerden bâzıları öteye beriye dağılıp hazreti Îsâ'nın bildirdiği ilâhi dîni yaymaya çalışmak istediler. Fakat o zaman dünyânın her tarafı cehâlet, küfür ve şirk içinde idi. Yahûdiler ile putperest olan Romalılar da, hazreti Îsâ'ya bağlı olanların düşmanları idiler. Hazreti Îsâ'nın dînini kabul edenler dinlerini gizliyor, gizlice ibâdet ediyorlardı. Bundan dolayı nasrâniyet üç yüz sene kadar genişleyemedi. Bu süre içinde de asıl özelliğini yitirdi, ilâhî bir din olmaktan çıktı.

71 - Yahûdiler, Îsâ aleyhisselâmı öldürmek istedikleri gibi tebliğ ettiği dîne de çok

kötü saldırılarda bulunmuşlar, içlerinden bir kısmı hazreti Îsâ'nın dînini görünüşte kabul ederek dost görünmüş, halkın bilgisizliğinden faydalanarak hazreti Îsâ'nın tebliğlerini değiştirmiş, hıristiyanlığı akıl ve hikmete aykırı bir hâle sokmuşlardı.

Romalılar ise Îsâ aleyhisselâmın dînine karşı açıkça düşman olmuşlardı. Fakat ne olursa olsun, din duygusu yaratılıştan vardır. Bundan kalpleri büsbütün yoksun bırakacak bir güç yoktur. Romalılar görünüşte üstün durumda iken, Îsâ aleyhisselâmın dînine mânen yenildiler. Söndürmek istedikleri dîni parlatmaya hizmet ettiler. Ancak gerçek bir din yerine, onun adını taşıyan, hıristiyanlık da denilen aslını yitirmiş ve değiştirilmiş bir din yerleşmiş oldu.

72 - Roma imparatoru Kostantin, hazreti Îsâ'nın doğumundan üç yüz on sene sonra siyâsî bir amaçla Îsâ aleyhisselâma nispet edilmiş olan bozulmuş bir dîni kabul etti, bayraklarına haç işâreti koydu, yenilen ordusuna güç kazandırmak istedi. Hıristiyanlığın yayılması için de birçok gayretler gösterdi.

Kostantin, eski Bizans kasabasının bulunduğu yerde Kostantiniye; İstanbul şehrini yaptırıp hükümet merkezini de Roma'dan buraya taşımıştı. Bu târihe kadar mukaddes İncîl'in asıl nüshaları kaybolmuş, İncîl adına havârîler ile onların talebeleri tarafından birçok risâleler ve târih kitapları yazılmıştı. Bundan dolayı hıristiyanlar arasında çok ayrılık vardı.

Kostantin'in emri ile İznik şehrinde bir din meclisi toplandı. Bu meclisin binden fazla üyesi vardı, birçoğu birbirinin dilini anlamıyordu. Yüzlerce risâle ve kitaplardan yalnız dördü, bu üyelerin bir kısmı tarafından seçilerek İncîl adı sâdece bunlara verildi.

73 - Roma İmparatorluğu, daha sonra doğu ve batı imparatorluğu adı ile ikiye ayrılmıştır. Bu devletler birbirini kıskanıyordu. Sonunda mezhep bakımından da ikiye ayrıldılar. Roma'da Rimpapaya yâni Romalıların papasına bağlı kalanlara Katolik denildi. İstanbul patriğine bağlı kalanlara da Ortodoks denildi. Daha sonra bir de Protestanlık meydana çıkmıştır. Buna göre bugün hazreti Îsâ'ya bağlı olanların başlıca mezhepleri üçtür. Bunların da birtakım dalları vardır.

Kısaca Îsâ aleyhisselâmın bildirmiş olduğu tevhîd inancına dayanan bir din, daha sonra aslını yitirmiş, şekilden şekile girmiştir. Bu dîne bağlı olanlar, hazreti Îsâ'ya ve diğer yaratıklara ilâhlık makâmı vermiş, ibâdethânelerini resim, heykel ve haçlar ile doldurmuş, böylece müşriklerin ibâdet yerlerine benzer bir duruma getirmişlerdir.

74 * Milâttan itibâren altı asır geçmiş, dünyânın her tarafı câhillik ve sapıklık içinde kalmıştı. Gerek Roma hükümeti ve gerek İran'daki Sasâni devleti ahlâk bozukluğu sebebi ile çözülmeye yüz tutmuştu. Bütün milletler arasında dinsizlik ve ahlâksızlık yaygın bir hâle gelmişti. Bu bir fetret devri; hazreti Îsâ ile Peygamberimiz aleyhissalâtü vesselâm arasında peygambersiz geçen bir devir idi. Artık dünyâyı hakk ve hakîkate çağırmak, dünyâyı düzeltmek için en son peygamberin gelmesine ihtiyaç vardı. Bunun üzerine yüce Allah insanlığa ihsânda bulunarak, onlara peygamberlerin sonuncusu hazreti Muhammed Mustafa (sallallâhü aleyhi ve sellem)i gönderdi. Artık insanlık ufuklarını yeni bir hidâyet nûru, o âna kadar görülmemiş bir büyüklük ve güzellikle aydınlatmaya başlamış oldu.

Hiç bir peygamberlik (devresi) **yoktur ki ondan önce bir câhiliye** (dönemi) **olmamış** (, geçmemiş, bulunmamış) **olsun.** [80]

Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşâ eden (; bir ev yapan) **kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hâle getirmiş fakat bir köşede sâdece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran**

olurlar ve şöyle derler: Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı. **İşte ben, o** (yeri boş bırakılan) **tuğla** (gibi)**yim; ben peygamberlerin sonuncusuyum.** [81]

25) Hazreti Muhammed (ﷺ) (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)

75 - Yüce Allâh'ın bütün insanlara göndermiş olduğu son peygamberi olan hazreti Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem), Arabistân'da Mekke şehrinde mîlâdın beş yüz yetmiş birinci yılında dünyâyı şereflendirmişlerdir.

İslâm dîninin ilk yayıldığı yer Arabistân bölgesidir. Buraya Cezîret ül Arab; Arab yarımadası da denir.

Arab yarımadası, Asya kıtasının güney batısında büyük bir yarımadadır. Hicâz, Yemen, Umman, Hadramût, Necd bölgelerine ayrılır. İşte Mekke ile Medîne şehirleri, bu arâziden olan Hicâz bölgesindedir.

76 - Arabistân'da öteden beri Arab kabîleleri oturmaktadır ve bunlar dört kısma ayrılmıştır:

1) Arab-ı baîde: Bunlar Arabistân'ın en eski halkıdır. Âd ve Semûd kavimleri bunlardandı. Bunların târihleri bilinmemektedir, kendileri tükenip gitmişlerdir.

2) Arab-ı aribe; mütearribe: Bunların, Yemen'de hükümet kurmuş olan Kahtan'la ilgileri vardır. Kahtan'ın asıl dili, Süryânîce idi. Bunların çocukları, Arabistân'ın en eski halkı ile karıştığından, bunlar türemiş ve Arapça konuşmaya başlamışlardır. Cürhüm kabîlesi bunlardandı. Bu Arabların da nesilleri kesilip gitmişlerdir.

3) Arab-ı müsta'ribe; hazreti İsmâil neslinden gelen Arablar: Hazreti İsmâil'in çocukları, Arab-ı aribe arasına karışmış olduğundan, bu Arab-ı müsta'ribe meydana gelmiştir. Hazreti İsmâil'in asıl dili, İbrânice iken, Cürhüm kabîlesi arasında yaşamakla Arapça konuşmuş ve bu dili çocuklarına iletmiştir.

Arab-ı müsta'ribe, birçok kabîlelere ayrılmıştır. Efendimiz zamânında Arabistân halkı da bunlardan meydana geliyordu. Bu kabîlelerin en seçkini Kureyş kabîlesidir.

4) Arab-ı müsta'cime: Bunlar, İslâmiyetin ortaya çıkışından sonra, İslâmiyeti kabul edip Arablaşmış olan kavimlerdir. Suriye, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika halkı bunlardandır. Bunlar da kendi dillerini bırakarak Arapça konuşmaya başlamışlardır.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**ın Mübârek Nesebleri, Soyları**

77 * Resûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem), Kureyş kabîlesinden ve Hâşim âilesinden gelmiştir. Muhterem babasının adı Abdullah, dedesinin adı Abdülmuttalib ve annesinin adı da Âmine'dir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in baba tarafından mübârek nesebleri; soy kütüğü şöyledir: Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem), Abdullah, Abdülmuttalib (; Şeybe), Hâşim (; Amr), Abdi Menâf (; Muğîre), Kusay (; Zeyd), Hâkim (; Kilâb), Mürre, Kâ'b, Lüey, Gâlib, Fihr, Mâlik, Nadr, Kinâne, Hüzeyme, Müdrike (; Âmir), İlyas, Mudar, Nizâr, Mead, Adnan. [82]

Adnan da İsmâil aleyhisselâmın on iki oğlundan en büyüğü olan Nabıt (; Kayar)ın soyundan gelmiştir.

Adlarını yazdığımız bu zatlardan her birinin çocukları birçok kabîlelere ayrılmış, Mâlik'in oğlu Fihr'in çocuklarından da Kureyş kabîlesi meydana gelmiştir.

78 - Peygamberimizin anne tarafından yüksek nesebleri de şöyledir: Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem), Âmine, binti Vehb, bin Abdi Menâf, bin Zühre, bin Hâkim.

Buna göre, Peygamberimizin babası tarafından mübârek soyları ile anne tarafından soyları Mürre oğlu Hâkim'de birleşmektedir.

79 * Peygamberimizin dedesi ve zamânında Kureyş'in reîsi olan Abdülmuttalib, Kâbe'nin yöneticisi idi ve oranın ihtiyaçlarını karşılıyordu. Abdülmuttalib'in Ebû Tâlib, Ebû Leheb, Hâris, Zübeyr, Hamza, Abbâs, Abdullah ve diğerleri olmak üzere on üç oğlu vardı. Bunlardan en fazla Abdullah'ı severdi. Çünkü onda başka bir güzellik, başka bir nûrâniyet vardı. Abdülmuttalib, bu sevgili oğluna Zühreoğullarının reîsi Vehb'in kızı olan ve Kureyş kızları içinde her yönü ile seçkin bulunan hazreti Âmine'yi nikâhladı. İşte bu iki kutsal varlıktan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dünyâya şeref vermiştir.

مَا وَلَدَنِي مِنْ سِفَاحِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ شَيْءٌ وَمَا وَلَدَنِي إِلاَّ نِكَاحٌ كَنِكَاحِ الْإِسْلاَمِ

= **Ben câhiliye âdetlerinde olduğu gibi zinâ sonucu değil, İslâm nikâhı gibi bir nikâh**(ın sonucun)**dan doğdum** (, dünyâya geldim). [83]

Abdullah hazretleri, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in doğumundan iki ay önce bir ticâret kâfilesi ile Medîne'ye gidip orada vefat etti. O zaman yirmi beş yaşındaydı. Böylece Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yetim kalmıştı.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ

= ***Ey Rabbimiz! Soyumuz içinden öyle bir peygamber gönder ki, O, onlara senin âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin, onları pisliklerden arındırıp temizlesin.*** [84]

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ

= ***Hani Meryem oğlu Îsâ*** *(da)* ***demişti ki: Ey İsrâiloğulları! Şüphesiz ben size Allâh'ın*** *(gönderdiği)* ***peygamberiyim. Benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek, adı Ahmed olacak bir peygamberi de müjdeleyenim.*** [85]

دَعْوَةُ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبُشْرَى عِيسَى وَرَأَتْ أُمِّي أَنَّهُ يَخْرُجُ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ قُصُورُ الشَّامِ

= **Atam İbrâhim'in duâsı benim, Îsâ'nın müjdesi benim. Annem kendisinden bir nûrun çıktığını ve Şam'ın konaklarını aydınlattığını görmüş.** [86]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem) **Efendimizin Çocukluğu**

80 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in çocukluk çağı, çok kutsal bir hâlde geçti. Daha doğar doğmaz birtakım hârikalar belirmiş, kavim ve kabîlesi arasında bir bolluk ve bereket meydana gelmişti. Kâbe-i Muazzama içinde bulunan müşriklere âit putlar yüzleri üzere yerlere düşmüş, ateşe tapanların ateşleri sönmüş, acâyip rüyâlar görülmüştü.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dedeleri arasında çocuktan çocuğa geçen bir nur vardı. Bu nur, sonunda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a geçti, onun mübârek yüzünde parlamaya başladı.

81 - Mekke halkı, yeni doğan çocuklarını, havası hoş olan yerlerde yaşayan ve Arapçayı açık, güzel konuşan aşîretlerden birer sütanneye verirler idi. Peygamberimizi de Benî Sa'd kabîlesinden Hâris adındaki kişinin hanımı Halîme'ye verdiler. Halîme, bu meleklerden daha güzel, daha temiz olan çocuğu bağrına bastı, yurduna alıp götürdü, dört yıl besledi. Bu süre içinde hazreti Muhammed'de gördüğü üstün hâllere ve yurdunda beliren bolluk ve berekete sınır yoktu. Süre bitiminde onu getirip annesi Âmine'ye teslim

etti. Hazreti Âmine de bu mâsum yavrusunu alıp dayı çocukları bulunan Neccâroğullarını ziyâret için Medîne'ye götürdü. Bir süre orada kaldılar, sonra Mekke'ye dönerken hazreti Âmine Ebvâ denilen yerde daha yirmi yaşında iken vefat etti. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), henüz altı yaşında iken annesini de kaybederek öksüz kalmış oldu. Ümmü Eymen adındaki dadısı, kendisini alıp Mekke'ye getirdi ve dedesi Abdülmuttalib'e teslim etti. İki yıl sonra da Abdülmuttalib vefat etti. Dedesinin ölümünden sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldı.

82 - Ebû Tâlib, kardeşinin oğlu Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)ı çok sever, çok fazla korurdu. Bir aralık ticâret için Şam tarafına kâfile ile gidiyordu, henüz on iki yaşında bulunan Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem)i de berâberinde götürdü. Busra denilen yere kadar gittiler, alışverişi bitirip birkaç gün sonra geri döndüler.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), on yedi yaşında iken de diğer amcası Zübeyr ile Yemen'e gidip, orada fazla kalmadan geri dönmüşler idi.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in İlk Evlenmeleri**

83 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) artık Kureyş kabîlesi arasında büyük bir şeref ve şân sâhibi olmuştu. Kendisine Muhammed ül Emîn deniliyordu. Kureyş kabîlesinin çok şerefli âilesinden Huveylid kızı Hatîce adında çok muhterem ve zengin bir hanım vardı. Daha genç yaşta dul kalmıştı. Bâzı kişilere sermâye vererek ticâret yaptırıyordu.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e de sermâye verdi, kölesi Meysere'yi de yanına katıp Şam tarafına birlikte gitmelerini istedi. Peygamberimiz de bu teklifi kabul ederek Busra'ya kadar gittiler. Orada işlerini görüp birkaç gün içinde geri döndüler.

İşte Efendimizin gençliğindeki seyahatleri bunlardan ibârettir. Bu seyahatler süresince kendisinden bâzı hârikalar meydana gelmiş, kendisinin büyüklüğünü bâzı kimseler görüp anlamışlardı. Fakat yazdığımız gibi bu yolculuklar uzun bir zaman devam etmediği için Efendimizin birtakım kimselerle uzun uzun görüşüp konuşması olmamıştır.

84 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) henüz yirmi beş yaşında idi. Hazreti Hatîce de kırk yaşını geçmişti. Çok yüksek bir rûha sâhip, çok şerefli bir âileden gelen hazreti Hatîce, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in muhterem hanımı olmak şerefine her yönü ile lâyıktı. Bu sebeple Efendimiz, hazreti Hatîce annemiz ile evlenmiş, o mübârek annemiz de ilk hanımı olmak şerefine kavuşmuştur.

85 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, câriyesi Mâriye'den doğan oğlu İbrâhim'den başka bütün erkek ve kız evlâdı hazreti Hatîce annemizden dünyâya gelmiştir. Önce Kâsım adındaki oğlu doğmuş, bunun üzerine Efendimize künye olarak Eb el Kâsım; Kâsım'ın babası denilmiştir. Sonra da Abdullah adındaki oğlu ile Zeyneb, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fâtımâ adındaki kızları dünyâya gelmiştir. Kâsım, İbrâhim ve Abdullah hazretleri daha çocuk iken vefat etmişlerdir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den sonra yalnız kızı Fâtımâ hayatta kaldı. O da Efendimizin ölümünden altı ay sonra vefat etmiştir.

Yüce Allah hepsinden râzı olsun. Âmîn.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**ın Allâh'ın Vahyine, Elçiliğine Kavuşması**

86 * Efendimiz, çocukluğundan itibâren üstün bir fazîlet ve çok güzel bir hayat içinde yaşamıştı. Kavminin câhilce yaptıkları iş ve âdetlerden tamâmı ile uzaktı. Kimseden bir şey okumamış, yazmamış ve kimse ile dînî konulara âit bir şey konuşmamıştı, O'nun üzerinde kimsenin hocalık hakkı olamazdı. O, bütün cihânın en büyük hocası ve en yüksek

mürşidi olmaya adaydı. O'nu, yüce Allah bir mûcize olarak yaratmıştı. O'nun kalbine bütün ilim ve hikmetleri doğrudan doğruya yüce Allah bırakacaktı. O, tam bir mâsûmiyet içinde kırk yaşına yaklaşmıştı. O sırada mübârek gözlerine melekler görünür: **Yâ Muhammed** diye seslenilirdi. Kendisine taşlar ve ağaçlar selâm verirdi. [87] Aklı, zekâsı, maddî ve mânevî sağlığı üstün bir şekilde mükemmeldi.

87 * Efendimiz tam kırk yaşına girince, peygamberlik şerefine kavuştu.

Şöyle ki, Efendimiz, Mekkeli bâzı büyüklerin âdetleri üzere kırk yaşlarına yakın, yılda bir ay kadar gider, Hirâ' dağında bir mağarada kalır, orada yüce Allâh'ın kudret ve azâmetini; büyüklüğünü düşünür, oradan geçen yolculara yiyecek ve içecek verirdi. Kırk yaşına girince, önce altı ay kadar rüyâsında gördüğü şeyler, sabah aydınlığı gibi açık bir şekilde meydana çıkar, gerçekleşirdi. Bu, peygamberliğin bir başlangıcı idi. Yüce Allâh'ın vahiy sûreti; vahiy yolu ile kendisine vereceği hükümleri, indireceği Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini güzel bir şekilde kavrayabilmesi için bir alıştırma demekti. Bu altı aydan sonra, yine Hirâ'da iken bir gün melek Cibrîl-i Emîn geldi. Alâk sûresinin ilk âyet-i kerîmesini yâni (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) [88] âyetlerini getirdi, kendisini peygamberlikle müjdeledi.

88 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başlaması ile meydana gelen ilâhi vahyin heybetinden titremiş, kim bilir ne büyük mânevî haz ve heyecân içinde kalmıştı. Hemen hanımı Hatîce annemizin yanına giderek durumu anlatmış, artık peygamberliğe nâil olduğu; peygamber olarak görevlendirildiği kesinleşmişti.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), (kendisine vahy olunan) âyetlerle (korkudan) yüreği titreyerek (Hirâ'dan evine) döndü ve Hatîce binti Huveylid'in yanına girerek: **Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz** *dedi. Korkusu gidinceye kadar vücûdunu sarıp örttüler. Ondan sonra Peygamber aleyhissalâtü vesselâm meydana gelen olayı Hatîce'ye haber vererek:* **Kendimden korktum** *dedi. Hatîce (radiyallâhü anhâ):* Öyle deme; yüce Allâh'a yemîn ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabâna bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını (, yükünü) yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın, misâfiri ağırlarsın, hakk yolunda meydana gelen hâdiselerde (insanlara) yardım edersin *dedi.* [89]

Bundan sonra bir süre ilâhî vahiy kesildi, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri inmedi. Rivâyete göre bu süre üç yıldır. Bundan sonra tekrar Cebrâil aleyhisselâm göründü. Kur'ân âyetlerini getirmeye başladı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de gerek kendi kavmini ve gerekse diğer bütün insanları hakk din olan İslâma çağırmakla görevlendirilmiş oldu.

89 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e, yüce Allah tarafından verilen göreve nübüvvet, risâlet denildiği gibi bi'set ve meb'ûsiyet de denir. Bu sebeple Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem), yüce Allâh'ın bir nebîsi, bir resûlü, bir elçisi ve peygamberidir. O bütün peygamberlerin sonuncusu ve en fazîletlisidir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e yüce Allah tarafından Kur'ân âyetlerinin gelmesine nüzûl-i Kur'ân denir. Bu âyetleri Cibrîl-i Emîn'in getirmesine de inzâl; indirme, tenzîl; indirilme denilir. Bu yönden Kur'ân-ı Kerîm'e Kitâb-ı münzel; (yüce Allah'tan) indirilmiş kitab denilmektedir.

İslâmın Çıkışında Arabistân'ın Dînî ve Sosyal Durumu

90 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in doğduğu ve daha sonra peygamberliğe kavuşmakla İslâm dînini her tarafa yaymaya başladığı zaman, bütün dünyâ gibi

Arabistân da büyük bir câhillik ve sapıklık içinde bulunuyordu. Arablar, o zaman değişik bâtıl din ve mezheplere bağlı idiler. Birçoğu yıldızlara, ağaçlara, taşlara ve heykellere tapıyordu. Hepsi de câhil idi. Aralarında okuryazar kimseler çok azdı. Medeniyetten yoksundular. Dağınık bir hâlde bulunup, birbirleri ile uğraşır, başka milletlerin yönetimleri altında yaşarlardı. Bâzı kabîleler, yeni doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömer, bundan acı bile duymazlar idi.

91 - Arab kavmi, önceleri böyle acıklı bir câhillik ve gaflet içinde yaşamakla berâber, bedevîlik yâni yerleşik olarak değil, göçebe olarak çölde yaşamaları sâyesinde asıl geleneklerini bir dereceye kadar koruyabilmişlerdi. Yaratılış bakımından zeki ve cesur idiler. Misâfire hürmet eder, emâneti gözetir, yalan söylemekten kaçınırlardı. Özellikle aralarında kelimeleri açık bir şekilde kullanmak, güzel söz söylemek ve şiir okumak ileri bir düzeyde idi. İçlerinden çok şâirler ortaya çıkmış, çok etkili kaside ve manzumeler söylenmiş ve yazılmıştı. Artık bunlar da, bütün insanlık âlemi gibi ilâhî bir dîne muhtaç idiler. Gerçek bir din sâyesinde yüksek ve temiz bir hayâta kavuşmaya ihtiyaçları var idi. Yüce Allah onlara lutfetti, İslâm dîni sâyesinde bu ihtiyaçtan kurtuldular.

Dünyâda bir benzeri görülmemiş bir yükselişe kavuştular, az bir zaman içinde dünyânın doğusuna ve batısına hükmederek bütün insanlığı uyandırmaya çalıştılar. Haktan, hakîkatten, fazîlet üzerine kurulmuş bir medeniyetten insanları haberdâr etmeye çalıştılar ve bunda da başarılı oldular.

İslâmiyeti İlk Kabul Edenler Kimseler

92 - Resûl-i Ekrem (sallallâhü aleyhi ve sellem), kendisine peygamberlik verilince ilk önce çevresinde bulunan bâzı kişileri özel şekilde İslâm dînine çağırdı. Bu dâveti ilk önce Hatîce annemiz kabul edip müslüman olma şerefine kavuştu. Sonra Kureyş kabîlesinin büyüklerinden olan Ebû Bekir ile Peygamberimizin kölelikten âzât ettiği Zeyd bin Hârise ve Efendimizin amcası Ebû Tâlib'in oğlu olan dokuz, on yaşlarındaki hazreti Ali (radiyallâhü anhüm) İslâmı kabul ettiler. Bir süre sonra da hazreti Ebû Bekir'in yol göstermesi ile Osman bin Affân, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Zübeyr bin Avvâm, Talha bin Ubeydullah (radiyallâhü anhüm) de İslâmiyet ile şereflendiler.

93 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), daha sonra insanları açıkça dîne dâvete başladı. Herkese yüce Allâh'ın varlığını, birliğini, büyüklüğünü anlatarak O'ndan başka hiçbir şeye tapılmamasını söyledi. Bunun üzerine gerçeği anlayanlar müslüman olmaya can atıyorlar, cehâletten kurtulup kurtuluşa eriyorlardı. Bir süre sonra Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in amcalarından hazreti Hamza İslâmiyeti kabul etti. Bundan az sonra da hazreti Ömer müslüman olarak İslâm dîninin yayılmasına çalıştı.

94 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i görme şerefine eren veyâ kendisinin gözleri görmemekle birlikte Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm tarafından görülen herhangi bir müslümana arkadaş anlamında sahâbî (صحابي) denir. Âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüşe göre Peygamber aleyhissalâtü vesselâmı isterse bir def'a olsun, müslüman olduğu hâlde görmek şerefine erişen ve müslüman olarak âhirete göçen her kişi, ashabtan sayılır. [90] Bu müslümanlara çoğul olarak arkadaşlar anlamında sahâbe (صحاب) ve ashâb denir. Bu şerefe kavuşan hanımlara da sahâbiyyât denir.

Câhiliye dönemine ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e yetişmiş, fakat Efendimizin ölümünden sonra müslüman olmuş kimseye de muhadram denir.

Sahâbe devrine yetişen, onları gören, îmân sâhibi olduğu hâlde onlarla berâber bulunan ve îmân üzere vefat eden kişilere tâbiî (تابعي), çoğuluna ise tâbiîn (تابعين) veyâ tâbiûn (تابعون) denir.

Tâbiînin devrine yetişen, onları gören, îmân sâhibi olduğu hâlde onlarla berâber bulunan ve îmân üzere vefat eden kişilere tebe-i tâbiîn denir.

Ashâbın en değerlilerinden olan hazreti Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali (radiyallâhü anhüm)e Hulefâ-i Râşidîn (خلفاء راشدين) ; doğru yolda giden halîfeler, Çâr yâr-i Güzîn (چاريار گزچن); seçilmiş dört dost denir. Bunlar Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan sonra sırası ile halîfelik makâmına geçmişler ve İslâm dînine çok hizmetler etmişlerdir. Bu dört sahâbe ile Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Zübeyr bin Avvâm, Talha bin Ubeydullah, Saîd bin Zeyd, Ubeyde bin Cerrâh (radiyallâhü anhüm) hazretlerine de Aşere-i Mübeşşere (عشرء مبشر); (cennet ile) müjdelenen on kişi denir ki, bunlar Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından cennetle müjdelenmişlerdir. [91]

95 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i görüp ona îmân edenlerin hepsi de mübârek, mukaddes, her yönden saygı değerdirler. Onların değer ve şerefleri diğer bütün müslümanlardan daha yüksektir. Bu da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e kavuşma şerefine erişmelerinin ve İslâm dînine ilk hizmet etmelerinin bir neticesi, bir mükâfâtıdır.

Onun için biz o zatların hepsine istisnâsız hürmet ve sevgi besleriz. Onlardan bâzılarının aralarında meydana gelmiş bâzı olaylar, birer ictihada ve hikmete dayandığından biz o olayları kurcalamayız. O olaylardan dolayı hiçbirine dil uzatamayız. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ve diğer din büyüklerinin bizlere emir ve öğütleri bu şekildedir.

Yüce Allâh'a hamd olsun ki, ehlisünnetten olan bütün müslümanlar, bu şekilde hareket eder, bütün ashabtan, radiyallâhü anhüm; Allah onlardan râzı olsun diyerek onları hayır duâ ile anarlar. Yüce Allah hazretleri bütün sahâbeden râzı olsun. Âmîn.

وَالَّذِينَ جَاؤُا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلاَ تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

= ***Onlardan*** *(; sahâbeden)* ***sonra gelen*** *(, kıyâmete kadar gelecek olan mü'min)****ler*** *(şöyle duâ e)****derler*** *(, şöyle duâ etsinler)****: Rabbimiz! Bizleri ve bizden önce îmân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz sen Raûfsun*** *(; çok şefkatlisin)****, Rahîmsin*** *(; çok merhametlisin)****.*** [92]

İlk Müslümanların Çektikleri Eziyetler

96 - Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın getirmiş olduğu dîni kabul ederek îmân eden ashabtan birçoğu, bu uğurda çok eziyetler çekmiş, birçok maddî yokluklara katlanmış, dinleri uğrunda mallarını ve canlarını vermekten çekinmemişlerdi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) dahi birçok eziyetlere uğramış, hiçbir peygamberin görmediği eziyet ve cefâya uğrayarak bunlara sabretmiş, bunlardan yılmamıştır. Peygamberlik görevini büyük çaba göstererek yerine getirmeye çalışmış ve sonunda başarılı olmuştur.

97 - Kölelerden ilk önce müslüman olan Habeşli Bilâl idi. Bilâl (radiyallâhü anh) müslüman olunca, görmediği eziyet kalmamıştır. Müşrikler hazreti Bilâl'in boynuna ip takmışlar ve onu çocukların ellerine vererek sokaklarda ve kızgın kumların üzerinde dolaştırmışlar, kendisini bayıltıncaya kadar dövmeye devam etmişlerdi. Fakat Bilâl (radiyallâhü

anh): ***Allah Bir'dir, Allah Bir'dir*** diyerek dînini değiştirmiyor, bu eziyetlere katlanıyordu. Kendisini sonunda Ebû Bekir (radiyallâhü anh) satın alarak âzât etmişti. Dînini değiştirmeme konusundaki bu kararlılığı ve işkencelere katlanmasının mükâfâtıdır ki, onun mübârek ismi asırlardan beri bütün İslâm ümmeti tarafından saygı ile anılıp durmaktadır. Yüce Allah hazretleri ondan râzı olsun.

İlk Müslümanların Habeşistân'a Hicretleri

98 - İslâmiyeti kabul edenlerden bir kısmı da, gördükleri eziyet yüzünden yerlerini, yurtlarını terk ederek Habeşistân'a hicret etmeye mecbur kalmışlardı.

Şöyle ki, bunlardan ilk önce on bir erkek ile dört kadın, sonra da seksen iki erkek ile yirmi kadın hicret etmiştir. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in kızı Rukiye ile kocası Osman (radiyallâhü anhümâ) da bu ilk hicret edenlerdendir.

Habeşistân Necâşî'si; hükümdârı bu muhâcirlere çok hürmet etmiş, onlara yer göstermiş ve sonra da İslâmiyeti kabul etmişti.

İlk Müslümanların Mekke-i Mükerreme'de Kuşatma İçinde Kalmaları

99 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e peygamberlik görevi verildiğinin yedinci senesi idi ki, Mekke'deki müşrikler, müslümanların sayısının günden güne artmakta olduğunu ve güçlendiklerini görerek onlara yapmış oldukları eziyetlerini bir kat daha artırmaya başlamışlardı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın mensub olduğu Benî Hâşim; Hâşim oğulları ile alışverişi kesmiş, onlara yararlı olan şeyleri bildirmemeye karar vermişler, onların yoksulluk içinde yaşamaları için kendileriyle her türlü ilgiyi kesmişlerdi. Hattâ bu konuda bir sözleşme de yazıp Kâbe'nin bir duvarına asmışlardı. Benî Hâşim kabîlesinden olanlar, müslüman olsunlar veyâ olmasınlar, Şi'bi Ebî Tâlib; Ebî Tâlib vâdisi veyâhut Ebî Tâlib mahallesi diye anılan yerde sanki çevreleri kuşatılarak çember altına alınmışlar gibi son derece bir sıkıntı içinde vakit geçiriyorlardı. Diğer müslümanlar da gelip bu mahallede toplanmışlardı. Fakat bu sözleşmenin baş kısmında bulunan

بِسْمِكَ اللَّهُمَّ ; *Ey Allâhım! Senin adın ile (başlarım)* [93] yazısından başka bütün yazıları güvelerin yemiş olduğunu Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), bir mûcize olarak haber verdi. Gidip baktılar, bu gerçeği anlayınca müşrikler biraz utandılar, Hâşim oğulları aleyhindeki sözleşmelerini bozdular. Hâşim oğulları da diğer müslümanlar ile birlikte bu kuşatmadan kurtulup biraz nefes aldılar.

Efendimizin Amcası Ebû Tâlib ile Hazreti Hatîce Annemizin Vefatları

100 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in amcası Ebû Tâlib, Efendimizi çok sever, çok fazla korurdu. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın çok muhterem ve çok doğru sözlü olduğunu bilirdi. Fakat kavminin dedikodusundan çekinerek açıkça îmân etmiş değil idi. Kalben îmân etmiş olduğu, kendisine âit olduğu belirtilen bâzı şiirlerinden anlaşılmakla birlikte, îmân edip etmediği konusunu ancak yüce Allah bilir. Risâletin yâni Efendimizin peygamberlikle görevlendirilişinin onuncu yılında seksen yaşında iken vefat etmiştir.

إِنَّمَا أَنَا مُبَلِّغٌ وَاللَّهُ يَهْدِي

= **Ben sâdece tebliğ ediciyim, hidâyet vere**(cek ola)**n Allah'tır.** [94]

101 * Ebû Tâlib ölümüne yakın bir zamanda Kureyş büyüklerini yanına çağırarak onlara şöyle bir vasiyette bulunmuştu:

Ey Arab kavminin seçkinleri! Kimsesizlere sevgi, fakirlere yardım ediniz. Nâmus ve fazîleti gözetiniz. Her zaman birlik ve berâberlik içinde hareket ediniz. Muhammed'in söylediklerini dinleyip, sözlerinin gereğini yapınız. İyi biliniz ki, Muhammed her sözünde doğrudur. O, Allâh'ın hidâyetine, başarısına kavuşmuştur. Bütün Kureyş kabîleleri, bütün çevre insanları O'nun emirlerine boyun eğecek, O'nun çağrısına koşacaktır. Eğer daha yaşayacak olsaydım; her türlü zorluklara katlanarak O'na yardıma devam ederdim.

102 * Ebû Tâlib'den üç gün sonra da Hatîce annemiz vefat etmiştir. Onların ölümleri, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı çok hüzünlendirmişti. Efendimiz, hazreti Hatîce annemizden çok memnundu, onun sağlığında başka bir kadın ile evlenmemişti.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hazreti Hatîce'yi hayırla andığı zaman Ayşe (annemiz) dedi ki: Onu, ne kadar çok anıyorsun? Allah, sana (ihtiyarlıktan) ağzının (dişleri dökülüp) iki tarafında diş etlerinin kızartısından başka bir beyazlık kalmayan birisi yerine, ondan daha hayırlısını vermiştir. *(Bu söz üzerine Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu:* **Yüce Allah bana Hatîce'den daha hayırlı bir eş vermemiştir. Bütün insanlar bana inanmazken o bana inandı. Herkes beni yalanlar iken o beni doğruladı. İnsanlar** (yardımlarını) **benden esirgediklerinde o bana malı ile destek oldu. Yüce Allah bana başka kadınlardan değil ondan çocuklar ihsân etti** (; verdi). [95]

أُمِرْتُ أن أُبَشِّرَ خَدِيجَةَ بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لاَ صَخَبَ فِيهِ وَلاَ نَصَبَ

= **Hatîce'ye cennette** (inciden yapılmış) **içerisinde gürültü patırtı olmayan huzurlu bir ev verileceğini müjdelemekle emrolundum.** [96]

Ebû Tâlib ve Hatîce annemizin vefat etmiş; ölmüş oldukları bu seneye müslümanlar hüzün yılı demişlerdir.

Hatîce annemizin vefâtından sonra Sevde binti Zem'a, Âişe (, Ayşe), Hafsa, Ümmü Habîbe (; Remle), Zeyneb binti Huzeyme, Ümmü Seleme (; Hind), Zeyneb binti Cahş, Cüveyriye binti Hâris, Safiyye [97] binti Huyeyy (; Zeyneb), Meymûne binti Hâris, Mâriye binti Şem'ûn ve Reyhâne binti Zeyd (radiyallâhü anhüm) Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in eşleri olmak şerefine erişmişlerdir. [98] Yüce Allah hepsinden râzı olsun.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Kabîleleri İslâm Dînine Dâveti**

103 * Mekkeli müşrikler, Ebû Tâlib'in öğütlerini dinlemediler. Onun ölümünden sonra Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e daha fazla düşmanlık göstermeye, eziyet etmeğe kalkıştılar. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de âzât etmiş olduğu Zeyd ile berâber Mekke'den çıkıp Tâif şehrine gitti. Önce Tâif civârında bulunan Bekr bin Vail kabilesi ile Kahtan kabîlelerinden birini dîne dâvet etti. Fakat bunlar, bu dâveti kabul etmediler. Sonra Tâif'e vardılar. Orada Benî Sakıf kabîlesini dîne çağırdı; onlar da kabul etmediler, uygunsuz sözler söylediler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mekke'ye döndü, Mekke'ye bir konaklık uzaklıkta bulunan Batn-ı Nahle vâdisine gelince, bir gece orada kalıp ibâdetle meşgul oldu.

اَلرَّحْمَنُ (; Er rahmân) sûresini okurken cinlerden bir bölümü gelip okunan âyetleri dinlediler ve Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e îmân ettiler, duyduklarını gidip diğer cinlere de anlattılar. [99]

104 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yalnız insanlara değil, cinlere de peygamber olarak gönderilmiştir. Bunun içindir ki, kendisine رَسُولُ الثَّقَلَيْنِ : *Resûlüs*

sakaleyn; insanların ve cinlerin peygamberi denilmiştir. Meleklere de peygamber olarak gönderilmiş olduğu inancında olanlar vardır. Gerçek şu ki, O'nun varlığı bütün âlemler ve yaratıklar için yüce Allah tarafından bir rahmet olmuştur.

105 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Tâif'ten Mekke'ye dönünce yine her türlü eziyetlere katlanarak halkı İslâm dînine çağırmaya devam etti. Her sene hac zamânı civardan Mekke'ye gelen ve Ukaz isimli panayırda toplanan kabîleler ile görüşüp onları İslâm dînine çağırıyordu. Bunlardan bir kısmı da dâveti kabul ederek müslüman olmuş ve böylece İslâmiyet yavaş yavaş Arab yarımadasına yayılmaya başlamıştı. Mekke müşrikleri ise bu yayılmanın önüne geçmek için çalışıyor, Efendimize iftirâ ediyor; O'na şâir, kâhin, mecnûn, sihirbaz demek küstahlığında bulunuyorlardı.

Ne gariptir ki, içlerinden Velîd bin Muğîre, Utbe bin Mes'ûd gibi kimseler, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) için şöyle diyorlardı: *Biz Muhammed'e nasıl kâhin diyebiliriz ki, onun sözleri kesinlikle kâhinin sözlerine benzemiyor. Biz ona nasıl deli diyelim ki, onda aslâ delilik alâmeti yoktur. Biz ona şâir de diyemeyiz; çünkü biz şiirin bütün kısımlarını biliriz. Onun sözleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. Ona büyücü veyâ sihirbaz da diyemeyiz; çünkü o ne okuyup üflüyor, ne düğüm bağlıyor. Onun neresi sihirbaza benziyor? Doğrusu bu dediklerimizin hiçbiri ona yakışmıyor.* [100]

106 - Birtakım kimseler, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)da görülen ilâhi nurları ve olgunluk hâllerini anlayamayıp O'ndan yararlanamadıkları gibi başkalarının da yararlanmasına engel oluyorlardı. Fakat bunlar bilmiyorlardı ki, yüce Allâh'ın güneşini hiç kimse perdeleyemez. Yüce Allâh'ın nûrunu kimse söndüremez. Böyle tehlikeli hareketlerde bulunanlar, kötü düşünce taşıyanlar yok olup giderler. Yüce Allâh'ın nûru yine anlayış sâhibi mü'minlerin gönlünü aydınlatmaya devam edip gider. Dünyâ târihi buna şâhittir.

Ayın İkiye Ayrılma Mûcizesi

107 - Ayın iki parçaya ayrılması, peygamberliğin sekizinci yılında olmuştur.

Şöyle ki, müşriklerden bir kısım kimseler, mehtaplı bir gecede ayı ikiye ayırıp sonra birleştirmesini Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan istediler. Böyle bir mûcize gösterilmedikçe îmân etmeyeceklerini söylediler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) da yüce Allâh'a duâ etti. Ay da, yüce Allâh'ın kudreti ile iki parçaya ayrıldı. Bir parçası şimdiki adı ***Nûr Dağı*** olan ***Hirâ'*** dağının bir tarafında, diğer parçası da öbür tarafında yüksekten göründü, sonra birleşip eski hâlini aldı. Bu mûcizeyi, o gece bâzı yolcular da görmüştü. Mekke'ye geldikleri zaman bu olayı anlattılar. Ne yazık ki, müşrikler yine îmân etmediler, bu olayı bir sihir sandılar. [101] Oysaki yüce Allâh'ın kudreti her şeye yeterlidir. Bir peygamber için mûcize olmak üzere böyle bir olayı meydana getirmesine ne engel vardır? Gökyüzünde nur saçan birçok yıldızların veyâ diğer varlıkların güneşten ayrılarak onun çevresinde bir düzen kurduklarını bugünkü ilim adamları iddiâ edip duruyorlar. Artık bu üstün âlemleri yaratıp düzene sokan yüce Allah böyle bir mûcizeyi yaratamaz mı?

Yazıktır ki, inkârcı ve gâfil insanlar, yüce Allâh'ın sonsuz kudretini sınırlandırmış oluyorlar da, bundan haberleri olmuyor. Doğrusu böyle tabiatla ilgili mûcizeleri inkâra veyâ başka türlü yorumlamaya aslâ ihtiyaç yoktur.

Akabe Bey'atı

108 * Peygamberliğin on birinci yılı idi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yine hac mevsiminde kabîleleri dîne dâvet ediyordu. Medîne halkından ve Hazrec kabîle-

sinden bir topluluğa Akabe (عقبة) diye isimlendirilen tepede rast geldi. Kendilerine İslâm dînini anlattı. Kalpleri duygulandıran ve aklı düşünmeye götüren Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden bir miktar okudu. O muhterem topluluk da İslâmiyetin ne yüksek bir din olduğunu anlayarak yüce Allâh'ın peygamberini doğruladılar ve îmân ettiler. Bir yıl sonra bunlardan beş kişi ile yine Medîne halkından diğer yedi kişi gelip aynı yerde Efendimizle görüştüler. *Bundan sonra yüce Allâh'a ortak koşmayacaklarına, hırsızlık ve zinâ etmeyeceklerine, hiç kimseye iftirâda bulunmayacaklarına, kız çocuklarını öldürmeyeceklerine* [102] dâir Efendimiz sallallâhü aleyhi ve selleme biat ettiler; söz verdiler. İşte bu şekilde yapılan sözleşmeye Birinci Akabe Bey'atı veyâ Birinci Akabe Bîatı denir.

109 - Birinci Akabe Bey'atını yapan ashâb-ı kirâm, Medîne'ye döndüler, orada İslâmiyeti yaymaya çalıştılar. Peygamberliğin on üçüncü yılında Medîne'deki Evs ve Hazrec kabîlelerinden yetmiş üç erkek ile iki hanım yeniden geldiler. Ebû Eyyûb el Ensârî de bunların arasında idi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile Akabe'de görüştüler, İslâmiyeti kabul ettiler. Ayrıca Efendimizi Medîne'ye dâvet ettiler.

Medîne'ye şeref verdikleri zaman da Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)e yardım edeceklerine, O'nu, eşlerini ve çocuklarını koruyup savundukları gibi koruyup savunacaklarına, her hâl ve şartta ilâhi emirlere kulak verip dinleyeceklerine, kolay ya da zor zamanlarda birbirlerine yardım edeceklerine, iyi şeyleri emredip kötülüklerden alıkoyacaklarına; yüce Allah hakkında, hiçbir kınayanın kınamasına aldırmaksızın dâimâ doğruyu söyleyeceklerine dâir yemîn ederek söz verdiler. [103] İşte bununla da İkinci Akabe Bey'atı meydana gelmiştir.

İsrâ ve Mi'râc Mûcizesi [104]

110 * İsrâ (إسراء); sözlükte, gece yürüyüşüne ve yolculuğuna denir. Mi'râc (معراج), mirac da; yükseğe çıkma aracı, merdiven demektir. [105]

Peygamberliğin on üçüncü senesinde de İsrâ ve Mirac mûcizesi meydana gelmiştir.

Şöyle ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in, Medîne'ye hicretlerinden sekiz ay önce ve Receb ayının yirmi yedinci gecesi idi. Cibrîl-i Emîn geldi ve Burak adında bir binit getirdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i alıp Kudüs şehrindeki Mescid-i Aksâ'ya götürdü, oradan göklere çıkardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) nice âlemler gördü. Diğer peygamberlerin ruhları ile görüştü. Sidret ül Müntehâ denilen makâma kadar vardı. Yüce Allah, birçok bilinmeyeni ona bildirdi, gösterdi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın kendisine ve ümmetine beş vakit namaz farz kılındı. Aynı gece ve kısa bir zaman içinde evine geri getirildi. Sabah olduğunda bu olağanüstü olayı insanlara haber verince, mü'minler kendisini tebrik ettiler. Müşrikler ise: Böyle bir şey olamaz diyerek anlatılanları kabul etmediler.

O bilgisiz ve düşüncesiz insanlar hayvanlara, taşlara ve ağaçlara tapıyorlardı. Yüce Allâh'ın kudretini de bu taptıkları şeylerin güç ve kuvvetine benzeterek böyle bir olayın meydana gelmesini imkânsız görüyorlardı. Eğer bunlar, bu kâinâtı yaratanın nasıl büyük bir yaratıcı olduğunu biraz bilseler, eğer o hikmet sâhibi yüce Allâh'ın şu üstümüzdeki sonsuz boşlukta sayısız büyük küçük küreleri tutup büyük bir hızla hareket ettirmekte olduğunu düşünselerdi, böyle bir mûcizeyi inkâra gerek görmezlerdi.

Zavallı insanlar... Kendi yapacakları taşıtlarla, Ay'a gidebildikleri; Venüs, Merih ve bunlar gibi gezegenlere yükselip çıkabileceklerini düşündükleri hâlde, Mirac olayının

sâdece yüce Allâh’ın kudreti ile olmasını nasıl uzak görebilirler?

Şüphe yok ki, yüce Allâh’ın gücü her şeye yeter.

وَما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْناكَ إِلاَّ فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ

= *(Mi’râc gecesinde)* ***sana gösterdiğimiz o görüntüleri*** *(; gözün ile gördüğün o âyetleri)* ***ve Kur’ân’da lânet edilen*** (zakkum) ***ağacı****(nı)* ***Biz, ancak insanlara bir fitne*** *(; insanları sınamak için bir imtihan vesîlesi)* ***kıldık.*** [106]

İslâmiyetin Medîne’de Yayılması ve Müslümanların Hicreti

111 - Medîne-i Münevvere’nin eski adı Yesrib idi. Oraya Yemen’in Ezd kabîlesinden bir topluluk gelip yerleşmişlerdi. Bu topluluğun başkanı olan Hâris ölünce, Evs ve Hazrec adlarındaki iki oğlunu bırakmıştı. O topluluk da ikiye ayrıldı. Bir kısım Evs, diğer bir kısmı da Hazrec’e bağlandı. Böylece Medîne’de Evs ve Hazrec adında iki kabîle türemiş oldu. Daha sonra bunların arasına şiddetli düşmanlık girdi. Devamlı birbirleri ile çarpışıp dururlardı. Dünyâyı verseler aralarını bulmak ve kalplerini birleştirmek mümkün değildi. Fakat ne zaman ki, İslâmiyet nurları parlamaya başladı, hemen o eski düşmanlığı unuttular. Bu düşmanlık yerine bir sevgi ve kardeşlik meydana geldi. Birbirine din bağı ile bağlandılar ve birbirinin saâdetine, mutluluğuna çalıştılar. Böylece ortak düşmanları olan yahûdilere üstün geldiler.

İşte İslâmiyet, Medîne’de bu iki kabîle arasında günden güne hızla yayılıyordu. Ashabtan Mus’ab bin Umeyr; Umeyr oğlu Mus’ab (radiyallâhü anh) bunlara Kur’ân-ı Kerîm ve İslâm ahlâkını öğretmek için Medîne’ye gönderilmişti. Sonunda başkanlarından Sa’d bin Muâz ve Üseyd bin Hudayr (radiyallâhü anhümâ) da müslüman olunca, bu iki kabîle arasında müslüman olmayan kimse hemen hemen kalmadı.

112 * Mekke’deki müslümanlar, müşriklerden çekilemeyecek derecede eziyet görüyorlardı. İkinci Akabe Bey’atından sonra azar azar gizlice Medîne’ye hicret etmeye başladılar. Yalnız hazreti Ömer, Mekke’den çıkacağı zaman kılıcını kuşandı; yayını, oklarını, mızrağını alıp Kâbe-i Muazzama’ya gitti. Kureyş büyüklerinin gözleri önünde Kâbe’yi yedi def’a tavaf ettikten sonra, iki rek’at namaz kıldı ve: *Anasını ağlatmak, çocuklarını yetim, hanımını dul bırakmak isteyen varsa şu vâdinin arkasında bana gelip kavuşsun* dedi. Kimse, onun ardına düşmek cesâretini gösteremedi. [107]

Medîne’ye hicret eden ashâba *muhâcir, muhâcirîn* (مهاجرين); hicret edenler denir. Medîne halkından olan ashâba da *ensâr* (أنصار), ensar; yardım edenler denir. Ensâr, muhâcirlere çok büyük yardımlarda bulundukları için kendilerine ensâr unvânı verilmiştir. Yüce Allah hepsinden râzı olsun.

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ

= ***Muhâcir ve ensârdan İslâm*** *(dînin)****e ilk girenler ile bunların yoluna samîmiyetle uyan kimselerden Allah râzı olmuş, onlar da Allah’tan râzı olmuşlardır.*** [108]

Peygamberimizin Medîne’ye Hicretleri [109] ve Oradaki Bâzı Çalışmaları

113 * Peygamberliğin on dördüncü yılı idi. Mekke’deki müslümanlar, Medîne’ye hicret etmişlerdi. Mekke’de yalnız Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile âile halkı ve hazreti Ebû Bekir ile hazreti Ali (radiyallâhü anhümâ) kalmışlardı.

Müslümanların böyle Medîne'ye gidip orada bir kuvvet meydana getirmeleri, Mekke'deki müşrikleri düşündürüyordu. Kureyşe âit Dâr ün Nedve (; toplantı yeri) denilen binâda toplandılar. Müslümanlara en fazla düşmanlık eden Ebû Cehil'in sözüne uydular ve Efendimizi öldürmeye karar verdiler. Her kabîleden bir kişi ayrılarak geceleyin Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın evini kuşattılar. Uyumasını bekliyorlardı, O'nu öldüreceklerdi.

İşte o gece, Cibrîl-i Emîn geldi, durumu Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a bildirdi ve Medîne'ye hicret için kendisine izin verildiğini söyledi. Efendimiz kendi yatağına hazreti Ali'yi yatırdı, yerden bir avuç toprak alıp dışarıda bekleyen müşriklerin üzerlerine saçtı. Hiçbirisi O'nu görmeksizin aralarından çıkıp gitti. O gece bir yerde kaldı. Gündüz öğle vakti hazreti Ebû Bekir'in evine gitti, berâberce hicret edeceklerini müjdeledi. [110]

114 * Rebîul evvel ayının ilk günleri idi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hazreti Ebû Bekir ile geceleyin Mekke'den çıktılar ve Mekke'ye bir saatlik uzaklıktaki Sevr dağına gittiler. Orada Athal denilen bir mağarada saklandılar ve o gece orada kaldılar. Mekke müşrikleri durumu öğrenince, Efendimizin peşine düştüler. Her tarafı yokladılar. Öyle ki, bu mağaranın yanına bile geldiler. Fakat mağaranın kapısına örümcekler hemen ağlarını örmüş, güvercinler de gelip orada yuva yapmış, yumurtlamış olduğundan orada kimsenin bulunamayacağını kanaat getirerek geri döndüler. Bu bir mûcize idi.

Biz mağarada iken aramaya çıkan müşrikler bize çok yaklaşmış, üstümüze gelmişlerdi. Ben: Yâ Resûlallah! Bunlardan birisi eğilip de ayaklarının altına baksa bizi muhakkak görecektir *dedim. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allâh olan** (; Allâh'ın yardımı kendileri ile olan) **iki kişiyi sen ne zannediyorsun** *dedi.* [111]

Sonunda Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), muhterem arkadaşı ile birlikte üç gün kaldıkları [112] mağaradan çıktı. Daha önce Abdullah bin Ureykıt adında biri aracılığı ile hazırlamış oldukları iki deveden birine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile hazreti Ebû Bekir, diğerine de hazreti Ebû Bekir'in oğlu Abdullah ile Âmir bin Füheyre binerek Medîne tarafına yöneldiler. Yolda birçok hârika olaylar meydana geldi.

115 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Mekke'den çıkmış olduğunu öğrenen müşrikler, Efendimizi ve arkadaşı Ebû Bekir'i yakalayıp getirecek kimselere yüz deve vereceklerini ilân etmişlerdi. Bu develeri kazanmak için Benî Müdlic aşîretinden Sürâka adında birisi Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı tâkibe çıkmıştı. Kudeyd denilen yerde Efendimize yetişti, fakat atının ayakları dizlerine kadar yere battı. Bundan, davranışının kötü olduğunu anladı ve Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)dan emân; emniyette olma, kendisinin canına, malına bir zarar verilmeyeceğine dâir güvenlik sözü istedi ve onu Efendimizden aldı, bu şekilde canını kurtardı. Mekke fethinde de İslâmiyeti kabul etti.

Benî Eslem kabîlesinden Büreyde bin Huseyb adındaki biri de yetmiş kadar atlı ile Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı yakalamak sevdâsına düştü. Fakat Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e yetişince, fikrini değiştirdi. Kalbinde îmân nûru parlamaya başladı, beyaz sarığını çözdü: *Ey Allâh'ın Resûlü! Sizin böyle bayraksız yürümenize gönlüm râzı olmuyor; izin veriniz de, alemdârınız*; *sancaktârınız olmak şerefine kavuşayım* dedi ve aldığı izin üzerine, sarığını kargısının ucuna bağladı. Medîne'ye bir saat uzaklıkta olan Kubâ köyüne kadar Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanından ayrılmadı. İslâmın ilk bayrağı bu mübârek sarıktır.

116 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye varacağını Medîneliler işitmişti. Her sabah Medîne dışına çıkar, sıcaklar basıncaya kadar beklerlerdi. Bir pazartesi

günü idi. [113] Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile mağara arkadaşı Ebû Bekir'in gelmekte oldukları görüldü. Hemen onları karşılamaya koştular ve Kubâ köyünde kendilerini karşıladılar.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Kubâ'da üç gün kaldı ve meşhur Kubâ mescidini yaptırdı. İslâmda yapılan ilk mescit budur. Sonra hazreti Ali de arkadan yetişip Kubâ'da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile buluştu. Ashabtan Selmân-ı Fârisî de Kubâ'ya gelip İslâm dînini kabul etti.

117 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Rebîul evvel ayının on altısı cum'a günü, sabahleyin müslümanlardan yüz kişi ile Kubâ'dan ayrılıp Medîne'ye yürüdüler. Yolda Sâlim bin Avf kabîlesinin yaşadığı Rânûnâ vâdisinin üst tarafında konakladılar. Efendimiz orada çok açık ve güzel bir hutbe okuyup cum'a namazını kıldırdı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ilk kıldırdığı cum'a namazı budur. [114]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), pazartesi günü Medîne'ye şeref verdiler.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) pazartesi günü doğdu, pazartesi günü Mekke'den hicret etti, pazartesi günü risâletle görevlendirildi, pazartesi günü Medîne'ye girdi ve pazartesi günü vefat etti. [115]

O gün müslümanlar için bayram olmuştu. Her ağızdan: *Yâ Resûlallah! Hoş geldiniz* sesleri yükseliyordu. Her yüzde bir neş'e; bir sevinç parıltısı vardı. Güzel şiirler okunuyordu. Ensâr-ı kirâmdan her biri: *Yâ Resûlallah! Benim evimi şereflendir* diye yalvarıyordu. Fakat Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hiçbirinin gönlü kalmasın diye: **Devemi bırakınız, Yüce Allah tarafından görevlendirildiği tarafa gidiyor. Bakalım nerede duracak** buyurdu. Deve de önce Mâlik bin Neccâr'ın evi önündeki boş bir arsada çöktü. Sonra kalkıp Neccâroğullarından Hâlid bin Ebû Eyyûb el Ensârî'nin evinin önünde çöktü. Oradan da kalkıp yine eski yerine dönerek orada durdu.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **İnşallah konağımız** (, kalacağımız yer) **burasıdır** diyerek hazreti Hâlid'in evine şereflendirdi ve yedi ay kadar o evde oturdu.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Medîne'ye geldiği zaman kadınlar ile çocuklar şu beyitleri okuyarak sevinçlerini açıklıyorlar idi:

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعْ ... وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا مَا دَعَا لِلّٰهِ دَاعْ

Vedâ tepelerinden dolunay doğdu bize!
Allâh'a çağıran bir dâvetçi oldukça,
Şükür etmemiz gerekir hâlimize! [116]

118 - Ensâr, her gün Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ı ziyâret ederek nöbetle yemek getirir, hizmet ederlerdi. O süre içinde, adı geçen boş arsa on miskâl altına satın alınarak üzerinde bir mescit yapıldı. Bugün imârına çok büyük önem verilerek yapılmış olan Mescid-i Nebevî; Peygamber mescidi işte bu mübârek mescittir. Bunun çevresinde yapılan odalar tamamlanınca Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bunlara taşındı. Mekke'de kalmış olan mü'minlerin annesi hazreti Sevde ile Efendimizin diğer âileleri de Medîne'ye getirildi. Artık Medîne bu mübârek mü'minlerin ikinci yurdu olmuştu.

Müslümanlar tarafından kabul edilen hicrî târih**,** Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in Medîne'ye hicret ettikleri yılın Muharrem ayından başlar. Bu târihten itibâren müslümanlar için çok parlak bir ilerleme ve genişleme devresi başlamış oldu.

119 * Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra ashâb-ı kirâm toplanıp beş vakit namazı cemaatle kılmaya başlamışlardı. Fakat namaz vakitlerini ilân edip bildirmek gerekiyordu.

Başka milletlerin ibâdete çağrı için boru öttürmek, çan çalmak, yüksek bir yerde ateş yakmak gibi kabul etmiş oldukları anlamsız işâretler İslâmiyete yakışmazdı. Bir süre: *Namaz toplayıcıdır; haydi cemaatle namaz kılmaya* diye seslenildi. Sonra ensârdan Abdullah bin Zeyd (radiyallâhü anh)e rüyâsında bildiğimiz şekilde ezan öğretildi. Hazreti Ömer de böyle bir rüyâ gördü. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bunu işitince: **İnşallah bu rüyâ haktır,** (bundan sonra) **namaza böyle çağrılmalıdır** diye emretti. Sonra bu rüyâ, yüce Allâh'ın vahyi ile de sağlamlaştırıldı. Artık namaz vakitleri bu şekilde ilân edilir oldu. [117]

Ezan sünnet yolu ile meşrû kılınmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'deki:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا

= ***O kâfirleri de dost edinmeyiniz ki, namaza çağırdığınız*** *(, ezan okuduğunuz)* ***zaman onu*** *(, o ezan veyâ namazı)* ***eğlence ve oyun yerine tutar, alay ederler.*** [118]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ

= ***Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için çağrı yapıldığı*** *(, ezan okunduğu)* ***zaman, hemen Allâh'ın zikrine koşun*** [119] meâlindeki âyet-i kerîmelerle de teyit edilmiş, desteklenmiştir.

Yeryüzünde namaz vakitleri değişik saat ve zamanlara rast geldiği için hiçbir saat yoktur ki, ezan okunmasın. Bu şekilde yüce Allâh'ın birliği ve büyüklüğü, Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem)in elçiliği; peygamberliği, namazın kurtuluşa sebep olduğu bütün insanlık âlemine yüksek bir sesle ilân edilmiş olmasın.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ilk müezzini Bilâl-ı Habeşî diye bilinen Bilâl bin Rebâh (radiyallâhü anh)dır. Bilâl bin Rebâh ile Amr bin Ümmü Mektûm Medîne'de, Semûre bin Mi'yâr Ebû Mahzûre Mekke'de ve Amr bin Sa'd el Karaz da Kubâ'da Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in müezzinliğini yapmışlardır. [120] Allah hepsinden râzı olsun.

Peygamberimizin Cihad İle Görevlendirilmesi ve Başlıca Düşmanları

120 - Bilindiği gibi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O, insanlık âlemini bir kardeşlik düzeni üzere yaşatmak, yükseltmek ister, cehâlet karanlıkları içinde kalmış insanları hidâyet nurları ile aydınlatmaya çalışırdı. Bunun için kavmine çok güzel öğütler verdi. On üç seneden daha fazla süre insanlara yumuşak davrandı ve tatlılık gösterdi. Ne yazık ki, onlardan birçokları bu mutlu hayâtın kıymetini bilemediler. Müslümanların hayatlarına zarar vermekten, onları öldürmeye yönelmekten geri durmadılar. Sonunda onları yurtlarından çıkmaya da mecbur bıraktılar. Fakat bununla da yetinmediler, diğer Arab kabîlelerini de müslümanların aleyhine kışkırtıp, onları harekete geçirmeye çalıştılar. Bâzı şâirleri kullanarak müslümanların şereflerine dil uzatmaktan çekinmediler. Artık yalnız öğüt vermek ve onlara karşı tatlılıkla hareket etmek zamânı geçmiş, müslümanlar kuvvet bulmuş, İslâm fazîletini, medeniyetini bütün dünyâya yayma zamânı gelmişti.

121 - Hicretin birinci yılı idi. Yüce Allah tarafından müslümanlara cihad için İslâm dînini söndürmek isteyenlere karşı kuvvet kullanılmasına izin verildi. Bunun üzerine birçok savaşlar yapıldı, düşmanlara karşı birlikler gönderildi. Bütün bunlar, İslâm varlığını koruma yolunda yapılmıştır.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bizzat bulunduğu savaşlara *gazve* denilir. Sahâbeden bir zâtın kumandası altında savaşa giden az bir kuvvete de *seriyye* denir. Bir seriyye, dört kişiden dört yüz kişiye kadar olan seçkin askerî bir birlik demektir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gazvelerinin adedi yirmi yedi, seriyyelerin sayısı da kırk dört veyâ elli altıdır.

122 - Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın karşısında bulunan başlıca müslüman olmayanlara gelince, bunlar üç sınıf, üç kısım idiler.

Şöyle ki, birinci sınıf; Mekke'de bulunan ve henüz îmân etmemiş olan Kureyş kabilesi idi. Bunlar, baştan itibâren müslümanların en büyük düşmanı idiler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Mekke'de bulunduğu süre içinde onları tatlılıkla ve hoş bir şekilde davranarak, öğütlerle yola getirmeğe çalıştı. Fakat bunların düşmanlık ve saldırıları hicretten sonra da devam ettiğinden, artık onlara karşı silâh kullanılmasına gerek vardı.

İkinci sınıf; tarafsızlar idi. Bunlar, işin sonunu gözlüyorlardı. Bunların Benî Huzaa kabîlesi gibi bir kısmı müslümanları severdi. Benî Bekr kabîlesi gibi diğer bir kısmı da müslümanların ilerlemelerini istemezdi.

Üçüncü sınıf; bunlar da müslümanlarla sulh ve anlaşma yapan Benî Kurayza, Benî Nadîr, Benî Kaynuka kabîleleri gibi yahûdi kabîleleri idi. Bunlar, hicretin birinci yılında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile sözleşme yapmışlardı ve müslümanlara kesinlikle saldırmayacaklardı. Buna karşılık kendileri de dînî âyinlerini serbestçe yapabilecekler, malları ve canları korunmuş olacaktı. Fakat verdikleri sözde durmadılar, müslümanların aleyhinde çalışmaya başladılar.

123 - Yukarıda belirtmiş olduğumuz üç sınıftan başka bir de münâfıklar topluluğu meydana çıkmıştı. Bunlar Hazrec kabîlesinden Ubeyy bin Selûl ve Evs kabîlesinden Hâris bin Süheyl gibi görünüşte müslüman olduklarını söylüyorlar, fakat kalpten inanmadıkları için müslümanlığın aleyhinde çalışıyor, müslümanlar arasında bozgunculuk çıkarıyorlardı.

Bir de bâzı şâirler vardı. Bunlar daha önceden kabîlelerinin en büyük kişileri sayılıyordu. Yazdıkları şiirlerle insanların düşüncelerini etkiliyorlardı. Bunlar, câhiliyyet duygusu ile müslümanların aleyhine şiirler söylerler, putperestliği överlerdi. Ümeyye bin Ebî Salt bunlardandı.

Bu gayrimüslim şâirlere karşı, müslümanların da ensârdan Hassan bin Sâbit, Kâ'b bin Mâlik, Abdullah bin Revâha (radiyallâhü anhüm) gibi çok seçkin şâirleri vardı. Bunlar İslâm dînini savunur ve gayrimüslim şâirlere cevap verirlerdi.

Müslümanların İlk Sancaktârı ve İlk Seriyyesi

124 - Mekke'de bulunan gayrimüslimler, müslümanları yurtlarında çıkarmış, mallarını ellerinden almış, canlarına da düşman kesilmişlerdi. Yüce Allah da buna karşılık cihada izin vererek bunların mallarını, canlarını ve yurtlarını müslümanlara helâl kılmıştı.

Bu sebeple hicretin ikinci yılında, Mekkelilerin ticâret için Şam'a gönderdikleri bir ticâret kervanına saldırılmasına karar verildi. Böyle yapılmakla, düşmanların müslümanlar aleyhine düşünmüş oldukları saldırılar sona erecek, kuvvet ve cesâretleri de kırılacaktı.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) altmış müslüman atlı ile bu kâfileyi izlemeye çıktı. Benî Damre kabîlesinin yurduna kadar vardı. Fakat onlara rastlanamadı. Benî Damre kabîlesi ile karşılıklı yardımlaşma esâsı üzerine bir antlaşma yapılarak Medîne'ye dönüldü.

Bu sefer sırasında Efendimizin amcası hazreti Hamza sancaktâr olarak görevli idi,

kendisine beyaz bir sancak; üzerine sembol ve işâretler işlenmiş özel bir bayrak verilmişti. İşte müslümanların ilk sancaktârı hazreti Hamza'dır. İlk sancağı da bu sancaktır.

125 - Yine hicretin ikinci yılında, Ebû Cehil'in yönetiminde üç yüz kişiden oluşan bir Kureyş kervanı Şam'dan Mekke'ye dönüyordu. Bunu vurmak üzere hazreti Hamza'nın kumandasında otuz kişilik bir kuvvet hazırlandı. Kervan ile aralarında savaş çıkacağı sırada iki tarafla da barışık bulunan Cüheyne kabîlesinden Amr oğlu Mecdi ortaya çıktı; yatıştırıcı sözlerle bunların arasını buldu ve anlaşmalarını sağladı. İslâm birliği bir ganîmet elde edemedi. Fakat kendisinden sayıca on kat daha fazla olan bir düşmanı korkutup anlaşmaya mecbur etti. Bu bakımdan mânevî olarak büyük bir başarı kazanmış oldular.

İşte ilk İslâm seriyyesi de bu otuz kişilik kuvvettir.

Birinci ve İkinci Bedir Gazveleri

126 - Kureyş kabîlesinden bir seriyye, Medîne civârına kadar sokulup halkın hayvanlarını vurmuşlardı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bunu öğrenince, hazreti Ali'yi sancaktâr olarak görevlendirerek muhâcirlerden bir birlik ile bu çeteyi izlemeye çıktı. Bedir denilen mevkiye; yere kadar gittiler. Fakat çete savuşup gittiğinden, geri döndüler.

İşte buna Birinci Bedir gazvesi denilmiştir.

127 - İkinci Bedir gazvesine gelince, bu da yine hicretin ikinci yılı Ramazan ayında meydana gelmiştir. Buna Bedr-i Kübrâ; Büyük Bedir de denilir.

Şöyle ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Mekkelilere âit olup Şam'dan geri dönmüş bulunan bir ticâret kâfilesini elde etmek için üç yüz beş kişi ile Medîne'den Revha denilen yere çıkmıştı. Bu askerlerin altmış dördü muhâcirlerden, geri kalanı da ensârdan idi.

Müslümanların ilk ordusunu bunlar meydana getiriyordu. Kâfile bunu öğrenince, başka bir yola saparak Mekkelilere haber gönderdiler. Mekkeliler, dokuz yüz elli kişilik bir ordu ile kâfileyi kurtarmaya koştular. Kâfilenin Bedir'den savuşup kurtulduğunu öğrenmiş oldukları hâlde, sâdece Ebû Cehil'in ısrarı üzerine geri dönmediler. Bedir'e kadar geldiler, müslümanlarla savaşmak istiyorlardı.

128 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), düşmanın bu hareketini öğrendi. Ashâbı ile müşâvere etti; onlarla fikir alışverişinde bulundu. **Kâfileyi mi izleyelim, Kureyş ordusuna karşı mı çıkalım? Yüce Allah bunlardan birini bana vaad etmiştir** buyurdu. Ashabtan bâzıları: *Biz böyle bir kuvvetle savaşacağımızı bilmiyorduk, yoksa daha hazırlıklı olurduk* diyerek kâfileyi izlemek istediler. Fakat Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın savaşa istekli olduğunu anlayınca: *Yâ Resûlallah! Biz sana bağlıyız; sen ne tarafa yürürsen, biz de seninle berâberiz. Denizlere atılacak olsan, biz de berâber atılırız* şeklindeki sözleri ile samîmiyetlerini, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e olan bağlılıklarını ispat ettiler.

Böylece İslâm ordusu Bedir'e doğru yürüdü. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) mübârek elleri ile: **Şurası yarın falanın düşeceği yerdir ve şurası da yarın falanın düşeceği yerdir** diyerek işâret etti. Ertesi gün müşriklerden hiçbiri Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın elini koyduğu yerden öteye geçemedi; hepsi de işâret edilen yerlere düştüler. Yâni belirttiği yerde, belirtmiş olduğu Kureyşli öldürüldü. [121]

129 * Düşman ordusu önceden Bedir suyunu tutmuş olduğundan İslâm ordusu susuz kalmıştı. Yüce Allah o gece müslümanlara tatlı bir uyku verdi. Karşılarında düşman yokmuş gibi korkusuzca uyuyup yorgunluklarını giderdiler. Ertesi gün de yağmurlar yağdı,

dereler aktı. Müslümanlar su sıkıntısından da kurtuldular, bulundukları yer savaşa elverişli bir hâle geldi. [122] Nihâyet savaş başladı. Düşman tarafından atılan bir ok ile hazreti Ömer'in âzâdlısı olan *Mihca'* şehit düştü. Müslümanlardan savaş meydanında ilk şehit olan kişi budur. [123] Yüce Allah ondan ve diğer sahâbeden râzı olsun.

Sudanlıların hayırlıları üçtür: Lokman, Bilâl ve Mihca'. [124]

130 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Allâhım! Müslümanlara zafer ver. Eğer bugün bu İslâm topluluğunu helâk edersen yeryüzünde sana ibâdet edecek kimse bulunmayacaktır** diyerek duâ etti [125] ve yerden bir avuç ufacık taşlar alarak: **Yüzleri kara olsun** deyip düşmanların üzerine saçtı. Bu taşlardan her biri bir mûcize olarak müşriklerin gözlerine veyâ kulaklarına isâbet etti. Sonunda düşman ordusu fenâ hâlde bozuldu. Ebû Cehil iki müslüman genç tarafından öldürüldü. [126] Düşmandan yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş kişi kadar da esir alınmıştı. Müslümanlar ise on dört şehit vermişlerdi.

كَانَ فِرْعَوْنَ هَـٰذِهِ الْأُمَّةِ

= **O** (; Ebû Cehil, düşmanlıkta, inananlara zulüm etmekte) **bu ümmetin firavunu idi**. [127]

Düşmandan alınan esirlerin bir kısmı para karşılığında, bir kısmı da parasız âzât edilmişti. Bâzıları da, ensârdan on çocuğa yazı öğretmek şartı ile âzât edilmişti. Esirleri öldürmeye Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) râzı olmamıştı.

131 - Bedir gazvesinin İslâm târihinde önemi çok büyüktür. Bu gazveye bir takım melekler katılmış, müslümanların mânevî kuvvetini artırmışlardı. [128]

Bedir gazvesinde düşman ordusu, İslâm kuvvetinin üç katından fazla olmasına rağmen İslâm ordusuna yenildiler. Çünkü düşmanların arasında kavmiyet; ırkçılık duygusundan, câhilce bir gururdan başka bir bağ yoktu. Müslümanlar ise dîne ve insanlığa hizmet etmek arzusunda idiler. Aralarında din bağlılığı vardı. Mânevî kuvvetleri çok yüksek idi. Şehitlik rütbesinin çok yüksek olduğuna inanmışlardı. Başkumandanları olan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in her emrine itaat ediyorlardı. Din uğrunda can vermeyi mutluluk biliyorlardı. İşte bu duygularla parlak bir zafere ulaştılar. Müslümanlar kuvvet buldu. Birçok kimseler gelip İslâm dînini kabul etti, müslüman oldu.

Bedir gazvesinde hazır bulunan ashab ile özürlerinden dolayı hazır bulunamayan sekiz kişiye ashâb-ı Bedir denir ki, bunların hepsi üç yüz on üç sahâbedir. Seçkin ashab arasında bunların dereceleri çok yüksektir. Yüce Allah onların hepsinden râzı olsun.

Benî Kaynuka Gazvesi

132 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile Medîne'nin âliye denilen bölgesinde oturmakta olan Benî Kaynuka yahûdileri antlaşma yapmışlardı. Daha sonra bir müslümanı haksız yere öldürerek verdikleri sözü bozdular. İslâmiyetin ilerlemesinden telâşa düşmüşlerdi. Müslümanlar aleyhinde gizlice bozgunculuk yapıyorlardı.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) onların reislerini çağırarak ona şöyle dedi: **Ey Kaynuka oğulları! Benim gerçek bir peygamber olduğumu biliyorsunuz. Bana îmân ediniz ki, Kureyş'in** (Bedir'de) **uğradığı felâkete uğramayasınız**. *Onlar da şu cevâbı vermişlerdi:* Sen bizi Kureyş gibi savaş bilmez mi sanıyorsun? Biz savaşa hazırız.

Bunun üzerine İslâm ordusu, hicretin ikinci yılında onların çok sağlam olan kalelerini on beş gün kuşattı. Teslim olmaya mecbur oldular ve aldıkları izin üzerine yedi yüz kişi oldukları hâlde Şam tarafına çıkıp gittiler. Kendilerinden alınan ganîmet mallarının

beşte biri ilk olarak devlet hazînesine yatırıldı. Geri kalanı da gâziler arasında bölüşüldü.

Uhud Gazvesi

133 * Uhud gazvesi, hicretin üçüncü yılında olmuştur.

Şöyle ki, Mekke'de bulunan gayrimüslimler toplanmışlar, üç bin kişiden meydana gelen bir ordu ile Medîne'ye yakın Uhud dağının civârına kadar gelip yerleşmişlerdi. Amaçları, Bedir gazvesinin acısını çıkarmaktı. Yanlarında on beş kadar da kadın vardı.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu sırada bir rüyâ görmüştü. Bu rüyâsında bir sığırın boğazlandığını, Zülfikâr adındaki kılıcının ucu kırılıp bir gedik açıldığını ve arkasına sağlam bir zırh giyip elini o zırhın yakasına sokmuş olduğunu gördü. Rüyâyı yorumlayarak: **Boğazlanan sığır, ashabtan bâzılarının şehit olacağına, kılıcımdaki gedik de ehli beytimden birinin şehit olacağına, sağlam zırh da Medîne'ye işârettir. Bundan dolayı Medîne'den çıkmayalım, düşman saldırırsa savunma yapalım** diyerek görüşünü belirtti. [129]

Medîne'nin her tarafı binâ ve duvarlarla çevrilmiş bir kale hâlinde olduğundan bu şekilde hareket çok uygun olacaktı. Fakat Bedir gazvesinde bulunmamış olan gençler, bu def'a düşmanla çarpışarak cihad şerefine kavuşmak istediler. Hazreti Hamza'nın da Medîne'de kapanıp kalmaya gönlü râzı gelmiyordu. Bunun üzerine Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Medîne dışına çıkmaya karar verdi ve üst üste iki zırh giydi, kılıcını kuşandı.

134 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in belirtmiş olduğu görüşe aykırı olarak fikir yürütenler pişman olup: *Yâ Resûlallah! Biz senin emrine bağlıyız, nasıl uygun görürseniz öyle yapalım* dediler. Fakat Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Silâhını kuşandıktan sonra savaş yapmadan geri dönmek bir peygambere yakışmaz** buyurdu ve bin kişiden meydana gelen bir kuvvetle şehir dışına çıktı. [130]

Münâfıkların başı olan Ubeyy bin Selûl: *Resûlullah gençlerin sözüne uydu, şehir dışına çıktı* diyerek başlarında bulunduğu üç yüz münâfıkla geri döndü. [131] Böylece İslâm ordusundaki kuvvetin sayısı yedi yüze indi.

135 * Sonunda iki ordu, karşılaştı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), ashabtan Cübeyr oğlu Abdullah'ı elli okçu ile bir derenin ağzında görevlendirerek onlara: **Bizi kuşların kaptığını görmüş olsanız bile ben size haber gönderinceye kadar sakın şu yerinizi terk etmeyin. Bizim onları bozguna uğratıp yendiğimizi görseniz bile ben size bir haberci iletinceye kadar** (sakın şu bulunduğunuz yerden) **ayrılmayın** *diye emretti.* [132]

Savaş sonunda düşman fenâ bir şekilde bozuldu ve kaçmaya başladı. Abdullah'ın kumandası altındaki erler, düşmanın tamâmen bozulmuş olduğunu sanarak arkalarına düşmek, ganîmet almak istediler. Komutanlarının emrini dinlemeyerek dağıldılar. Düşman, bunu görünce o dereden İslâm ordusunun sol yanına saldırdı. İslâm ordusunda ansızın bir yenilgi baş gösterdi. Bu esnâda hazreti Hamza ile daha birçok sahâbe şehit olmuştu.

Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) savaş meydanında yalnız kalmıştı, yanlarında birkaç kişi bulunuyordu. Mübârek dudağı yarılmış, bir dişi kırılmış, zırhının iki halkası kırılmış ve güllerden daha nâzik olan vücûduna saplanmıştı. Hattâ bir ara Efendimizin şehit düştüğüne dâir bir haber de yayılmıştı. Bu sırada, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e saldıran düşman kuvvetlerini, hazreti Ali geri püskürtüyordu. Sa'd bin Ebi Vakkâs da düşmana ok atıp duruyordu. Ensârdan Abdullah bin Zeyd'in annesi Ümmü Umâre künyeli Kâ'b kızı Nesîbe isimli sahâbe de vücûdu kanlar içinde kaldığı hâlde savaşa devam ediyor, Efendimizi düşmanlardan korumaya çalışıyordu.

كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ وَكَسَرُوا رَبَاعِيَتَهُ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللّٰهِ

= **Peygamberlerinin başını yaran, dişini kıran bir kavim nasıl felâh bulur** (, kurtuluşa erer)**? Hâlbuki O** (Peygamber)**, onları Allâh'a dâvet ediyor.** [133]

136 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in şehit edildiğine dâir yayılan haberden dolayı, müslümanlar perişan olmuş, her biri kendi başının çâresine düşmüş, merkezlerini kaybetmiş yıldızlar gibi hareketlerini şaşırarak dağılmışlardı. Oysaki Efendimiz savaş meydanında yüce Allâh'ın koruması ile ayakta duruyordu. Bu durumu ilk önce ashabtan Kâ'b bin Mâlik görerek: *İşte Resûlullah! Hamd olsun sağ ve selâmette* diye seslendi. Bunun üzerine müslümanlar tekrar toparlandılar ve düşmanın saldırısını kırdılar.

Düşman, daha fazla savaşmaya cesâret edemeyip geri döndü. Yirmi iki kadar ölü vermişlerdi. Müslümanların şehitleri ise yetmiş iki kadardı. Bu mübârek şehitler, ikişer, üçer kişi bir arada olarak gömüldü. Yüce Allah hepsinden râzı olsun.

137 - Müslümanlar, Uhud gazvesinde yüce Allâh'ın bir hikmeti olarak yenilgiye uğrayıp üzgün bir şekilde Medîne'ye dönmüşlerdi. Fakat bu savaş, onlar için bir uyarı olmuştu. Çünkü içlerinden bir kısmı, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in arzusuna aykırı olarak şehirden dışarı çıkmak istemişti, bir kısmı da korumakla görevlendirildikleri yeri bırakıp ganîmet peşine düşmüştü. Böylece savaşın sonucu, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a uymamanın ve verilen görevi yerine getirmemenin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu gösterdi. Gelecekte müslümanlar için bir ibret levhası ve bir uyanma dersi oldu. Bir de savaş sonunda gerçek müslümanlar seçilmiş oldu, münâfık olanlar anlaşıldı, dost ile düşman belirlendi.

Benî Nadîr Gazvesi

138 - Benî Nadîr yahûdileri, Medîne'ye iki saat uzaklıkta olan Zühre köyünde otururlardı. Müslümanların aleyhinde çalışmamak üzere yapmış oldukları antlaşmayı bozmaya başladılar. Uhud gazvesinden sonra ise fikirlerini büsbütün bozarak yapılan uyarmaları dinlemediler. Hicretin dördüncü yılı Rebîul evvel ayında, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) tarafından kaleleri on beş gün kuşatıldı. Efendimizden aldıkları izin üzerine bir kısmı Hayber'e, bir kısmı da Şam ve Filistin'e gittiler.

Hendek Gazvesi

139 * Hendek gazvesi, hicretin beşinci yılında olmuştur.

Şöyle ki, Kureyşliler yahûdilerin kışkırtması sonucu birtakım kabîleler ile birlikte on bin kişiden fazla bir ordu ile Medîne'ye doğru yürüdüler.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ashâbı ile istişâre etti. Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi üzerine Medîne'nin düşman geleceği tahmin edilen tarafına hendek kazdılar ve savunma durumuna geçtiler. Hendek kazma işinde Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) da arkadaşları ile çalışıyor idi. [134] O sırada önlerine büyük bir kaya çıkmış, çalışmaya engel olmuştu. Durumu Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bildirdiler. *Efendimiz mübârek eline aldığı bir balyozu Bismillâh diyerek kayaya indirdi. Kayanın üçte birini kopardı. Kayadan bir kıvılcım çıkıp Yemen tarafına sıçradı. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **Allâhü Ekber! Bana Yemen'in anahtarları verildi. Şu anda San'a** (şehri)**nin kapılarını görüyorum** *dedi. Sonra Bismillâh diyerek bir daha vurdu. Kayanın bir parçası daha koptu. Bu def'a da çıkan kıvılcım, Şam tarafına sıçradı. Efendimiz:* **Allâhü Ekber! Bana**

Şam (bölgesin)**in anahtarları verildi. Şam'ın kırmızı köşklerini görüyorum** *dedi. Bir daha vurunca, kaya büsbütün parçalandı. Bu def'a da çıkan kıvılcım İran tarafına sıçradı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Allâhü Ekber! Bana Fars** (; İran) **bölgesinin anahtarları verildi. Medâyin** (şehrin)**de Kisrâ'nın beyaz köşklerini görüyorum** dedi. Sonra Selmân-ı Fârisî'ye: **Ey Selman! Bu fetihler benden sonra ümmetime nasip olacaktır** *dedi.* [135] Doğrusu, bu müjdeyi verdiği gibi oldu.

Diğer taraftan münâfıklar: *Muhammed bize, Kayser'in ve Kisrâ'nın hazînelerini vaat ediyor. Biz ise Medîne'nin dışına çıkamayıp hendek kazmakla uğraşıyoruz* diye mırıldanıyorlardı.

140 * İki hafta içinde hendek kazma işi bitmiş, düşman da görünmeye başlamıştı. Fakat önlerine çıkan hendeği görünce şaşırdılar. O zamâna kadar Arabistân'da böyle bir savaş usûlü görülmemişti. Hendeği geçmek isteyenler, karşı taraftan atılan ok ve taşlarla engelleniyorlardı. Hendeği atlayarak karşı tarafa geçen ve bir bölük atlı savaşçıya denk tutulan Amr bin Abdi Vud adında bir düşman eri, müslümanlara meydan okumaya başladı. *Benimle çarpışacak er varsa karşıma çıksın* dedi. Karşısına çıkan hazreti Ali tarafından çatışma sonunda öldürüldü.

Kuşatma on beş gün kadar sürdü. Mevsim soğuktu. Düşmana bıkkınlık gelmeye başlamıştı. Bir gece çıkan şiddetli bir fırtına ile çadırları alt üst oldu. Ertesi gün dağılıp gittiler. Bıraktıkları yiyecek ve develeri müslümanlar elde ettiler.

Hendek gazvesinde müslümanlar beş şehit vermiş, düşmanın da dört eri ölmüştü.

Hendek gazvesinde, düşman birçok kabîleden meydana gelmişti. Necd diyârında bulunan Gatafan ve Benî Eslem gibi birçok kabîleler düşmanla birlikte olmuşlardı. Bundan dolayı bu savaşa, Ahzâb savaşı yâni guruplar, kabîleler savaşı da denilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Ahzâb günü (müşriklerin oradan ayrılmaları üzerine): **Artık biz** (savunma yapmayacağız, bundan sonra) **onlara karşı gidip harb edeceğiz. Onlar bize karşı** (saldırı şeklinde) **savaş edemeyecekler** *buyurdu.* [136]

Benî Kurayza Gazvesi

141 - Benî Kurayza gazvesi de yahûdilerin hâinlik etmeleri sebebi ile olmuştu.

Şöyle ki, Medîne'ye yakın bir köyde oturan Benî Kurayza yahûdileri, Hendek gazvesinde düşmanlarla birleşerek, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile daha önce yapmış oldukları antlaşmayı bozmuş ve müslümanları zor bir duruma düşürmüşlerdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) henüz Hendek gazvesinden dönerek silâhlarını çıkarmış idi ki, Cibrîl-i Emîn geldi, Benî Kurayza üzerine yürümesi için yüce Allah'tan emir getirdi. Efendimiz tekrar silâhlarını kuşandı, üç bin kişilik bir ordu ile Benî Kurayza kalesini on beş gün kuşatma altında tuttu. Kalede bulunanlar, ashabtan Sa'd bin Muâz (radiyallâhü anh)ın vereceği hükme râzı olacaklarını bildirdiler. O da hüküm verdi: Eli silâh tutan erkekler öldürüldü, toprakları ensârın rızâsı üzere muhâcirlere verildi. Artık Benî Kurayza kabîlesinin hâince olan sözleşmeyi bozma olayı da böyle uygun bir cezâ ile son buldu, târihin ibretli sayfalarına karıştı.

Hudeybiye Barış Antlaşması

142 - Hicretin altıncı yılı idi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Beytullâh'ı ziyâret için Zilkâde ayının başında bin beş yüz kadar ashâbı ile Medîne'den çıktı, Mekke tarafına yöneldi. Maksatları savaş olmadığı için, müslümanlar yanlarına savaş âletleri

almayıp yalnız birer kılıç kuşanmışlardı.

Mekke müşrikleri, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın Medîne'den Mekke'ye doğru yola çıktığını haber alınca, müslümanların Mekke'ye girmesine engel olmak amacı ile bir ordu hâlinde şehirden çıkmış ve Hudeybiye denilen yerde beklemeye başlamışlardı. Efendimiz onlara hazreti Osman'ı elçi olarak gönderdi ve amaçlarının savaşmak değil, bir Umre ziyâreti olduğunu bildirmesine rağmen râzı olmadılar ve hazreti Osman'ı da yanlarında alıkoydular.

143 * Mes'ûd Sakafî'nin oğlu Urve, yolda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a rast gelerek müslümanların davranışlarına dikkat etmişti. Müslümanların Efendimizin etrâfında pervâne gibi dolaştıklarını, bütün emirlerini hemen yerine getirdiklerini, yanında son derece edeple hareket ederek yavaşça konuştuklarını, Peygamberimiz abdest alırken serpilen damlaları alıp yüzlerine ve gözlerine sürdüklerini görmüştü.

Urve Mekkelilerin yanına gidince; *Ey cemaat (, ey topluluk)! Ben Kayserin, Kisrâ ile Necâşî'nin toplantılarında bulundum. Birçok hükümdârlarla görüştüm. Vallâhi ben, Muhammed hakkında arkadaşlarının yaptığı hürmet ve itâatin bir benzerini hiçbirinde görmedim. Bunlar öyle kolay kolay dağılacak bir topluluk değil* diyerek kendilerini uzlaştırmak istedi. [137] Mekkeliler, Arabların en güzel söz söyleyeni olan Amr oğlu Süheyl'i Efendimizin huzûruna gönderdiler. Sonunda on sene müddetle sulha; savaşmamaya karar verildi. Buna Hudeybiye Musâlahası; Hudeybiye Barış Antlaşması denir.

144 * Hudeybiye barış antlaşması sırasında, hazreti Osman'ın Mekke'de şehit edildiğine dâir bir haber yayıldı. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir ağacın altına oturdu, bütün müslümanlar toplandı ve ölünceye kadar direnip savaşacaklarına dâir Efendimize söz verdiler. Fakat daha sonra hazreti Osman hakkındaki bu haberin doğru olmadığı anlaşıldı. Düşmanlar, müslümanların bu karârını duyunca korktular ve hazreti Osman'ı serbest bıraktılar, sulh antlaşması imzâlandı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile ashab kurbanlarını keserek Medîne'ye döndüler.

Hudeybiye'den dönerken bir ara Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in devesi ağır gitmeye başladı. O'na doğru giderken kendisine Fetih sûresi nâzil oldu. Yanına vardığımızda çok sevinçliydi ve bize bu (Fetih) sûrenin nâzil olduğunu söyledi. [138]

إِنَّا فَتَحْنا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً * لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَما تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِراطاً مُسْتَقِيمًا * وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا *

= ***Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasîb ettik. Allah*** *(senin)* ***geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın. Üzerindeki nîmetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye. Ve Allah seni çok üstün zafere erdirsin diye.*** [139]

Müslümanların Hudeybiye'de bir ağacın altında Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem) ile yapmış oldukları ahitleşmeye; söz vermeye, râzı olunan bey'at anlamında bîat-ı rıdvân, bey'atül rıdvân denilmiştir. Çünkü böyle söz verip, bîat (بيعت) eden yâni Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in dediklerini kabul edip, O'na bağlılığını bildiren, O'na güvendiğini açıklayan müslümanlardan yüce Allâh'ın râzı olduğu Kur'ân-ı Kerîm ile bildirilmiştir.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ

عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا * وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

= ***And olsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken*** *(; bağlılık sözü verdikleri sırada)* ***o mü'minlerden Allah râzı olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle*** *(, bir zafer ile)* ***ve elde edecekleri birçok ganîmetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sâhibidir.*** [140]

لاَ يَدْخُلُ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ أَحَدٌ الَّذِينَ بَايَعُوا تَحْتَهَا

= (Hudeybiye'deki) **ağacın altında bana biat edenlerden hiçbir kimse inşallah cehenneme girmeyecektir.** [141]

145 - Hudeybiye barış antlaşmasının başlıca şartları şunlardır:

a) Müslümanlarla karşı taraf arasında on sene savaş olmayacak, iki taraftan hiçbiri diğerinin malına ve canına saldırmayacak.

b) Müslümanlar, bu yıl Beytullâh'ı ziyâret etmeden geri dönecekler, gelecek yıl üç günden fazla olmamak üzere Mekke'ye gelip Beytullâh'ı ziyâret edecekler. Bu üç gün içinde Mekkeliler şehir dışına çıkacaklar.

c) Müslümanlardan Kureyş'e sığınacaklar olursa geri döndürülmeyecek, fakat onlardan müslümanlara sığınanlar geri döndürülecek.

d) Müslümanlardan hac ve umre veyâ ticâret için Mekke'ye gideceklerin canları, malları güven altında olacak. Kureyş tarafından Mısır'a ve Şam'a geçip gitmek ve ticârette bulunmak üzere Medîne'ye gelenlerin de canları ve malları güven altında bulunacak.

e) Kureyş'den başka diğer kabîleler, isterlerse müslümanların ve isterlerse Kureyşlilerin koruması altına girebilecek.

Bu anlaşma üzerine Huza'a kabîlesi müslümanların, Benî Bekr kabîlesi de Kureyşlilerin koruması altına girdiler.

146 * Hudeybiye barış antlaşmasının önemi İslâm târihinde çok büyüktür. Bunun çok yararları görülmüştür. Bu, büyük bir başarı demekti. Fakat önceden bunu bilen sâdece Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz olmuştur.

Bu yararların bir kısmı şunlardır:

a) Ashâb-ı kirâm savaş için hazırlanmamışlardı, silâhları noksandı. Düşman ise son derece hazırlıklı olduğu için savaş yapılması uygun değildi. Bu barış antlaşması ile böyle bir savaş önlenmiş oldu.

b) Müslümanlar, çok iyi bir şekilde eğitilmiş oldukları için belki de düşmanlarına üstün geleceklerdi. Fakat kesin bir gerek olmadığı hâlde savaş ile Mekke'ye girmek, Kâbe'ye saygısızlık olacaktı. Bununla birlikte Mekke'de kalıp müslüman olduklarını korkularından dolayı saklayan bâzı müslümanlar vardı, bunlar zor duruma düşebilirdi. Bu barış anlaşması ise böyle işlere engel olmuştu.

c) Mekkeliler, Medîne'de kurulan İslâm devletini o zamâna kadar tanımıyor, kabul etmiyorlardı. Bu barış antlaşması ile müslümanlar kendi devletlerini onlara tanıtmış, kabul ettirmiş oldular.

d) Müslümanlar, bu barış antlaşması sebebi ile Kureyş'in saldırısından emîn olarak başka düşmanları ile uğraşmaya zaman kazandılar, başka yerlerde fetihlerde bulundular.

e) Bu barış antlaşması ile birçok kabîle, müslümanlarla serbestçe görüşerek İslâm dîninin yüksekliğini anlamış oldular. İslâmiyeti kabul edenlerin sayısı birden bire çoğaldı.

Kısaca, Hudeybiye barış antlaşması açık bir zaferdi.

Siz, büyük fethi Mekke'nin fethi sayarsınız. Gerçi Mekke'nin fethi (Kur'ân'ın şehâdet ettiği) parlak bir fetih ve zafer idi. Hâlbuki biz büyük fethi, Hudeybiye günündeki Rıdvân Bey'atı sayarız. (Ki, o gün cihad için Resûlullâh'a verdiğimiz sözden Allah râzı olmuştur). Biz o gün Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in emrinde yüzer kişilik mevcutlu on dört bölük (; bin dört yüz) kişi idik. Hudeybiye bir kuyudur. Biz oraya varınca kuyunun suyunu tamâmen çekmiştik, içinde bir damla su bırakmamıştık. Bu hâl Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e ulaştı. Peygamber kuyunun yanına geldi, kenarına oturdu. Sonra içinde biraz su bulunan bir kap istedi. Getirilen su ile abdest aldı, sonra ağzını çalkaladı ve duâ etti. Sonra bu abdest ve çalkantı suyunu kuyuya döktü. Bunun üzerine biz az bir süre kuyuyu bu hâlde bıraktık. Sonra kuyu bize istediğimiz kadar su verdi. Hem biz, hem de bütün hayvanlarımız suya kandık. [142]

Hayber Gazvesi

147 - Hayber gazvesi, hicretin yedinci yılında meydana gelmiştir.

Hayber, Şam ile Medîne yolu üzerinde Medîne'nin 150 kilometre kuzeyinde bir şehirdi. Çevresinde birçok kaleler, hurmalıklar ve tarlalar vardı. Burada yahûdiler oturuyor, birçok İslâm düşmanları da bunlara katılıyor ve müslümanlar için bir tehlike oluşturuyordu.

Hicretin yedinci yılı Muharrem ayında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dört yüz yaya, iki yüz atlı ile burasını kuşattı.

148 - İslâm ordusunun Hayber'e ulaşması geceye rastlamıştı. Fakat bir kavmi ansızın habersiz bir şekilde basmak Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in âdetleri değildi. Sabaha kadar beklenildi, sabahleyin kuşatma başladı. Hayber kaleleri çok sağlam idi. İslâm sancağı her gün ashabtan büyük bir zâta teslim ediliyordu, fakat kesin sonuç alınamıyordu. Sonra bir gece Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurdu: **Yarın İslâm sancağını öyle bir kimseye teslim edeceğim ki, o devamlı olarak düşmana saldırır, aslâ geri çekilmez. O, Allâh'ı ve O'nun peygamberini sever; Allah ve O'nun peygamberi de onu sever. Allah onun elleri ile fetih**, **zafer verecektir**.

Ertesi gün hazreti Ali Medîne'den gelip orduya yetişti. Göz ağrısından rahatsız olduğu için geri kalmıştı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) İslâm sancağını hazreti Ali'ye verdi. O da, hemen Kamus kalesi üzerine yürüyüp önünde sancağı dikti. Birçok yahûdi ile açık çarpışmada bulundu ve hepsini öldürdü. Sonunda Kamus kalesini ele geçirdi, diğer kaleler de birer birer ele geçirildi.

149 - Hayber arâzisi devlet hazînesine bırakıldı. Halkı da, bu arâziyi ekip gelirinin yarısını hazîneye vermek üzere yerlerinde bırakıldı.

O târihe kadar İslâm ordusunda, yalnız başkanlara âit olmak üzere bir sancak bulunurdu. Hayber gazvesinde ise askerlere de bayraklar verilmişti.

Bu gazvede müslümanlar on beş şehit verdi, düşmandan doksan üç kişi öldü.

Hayber'in fethinden sonra Hâris kızı Zeyneb isimli bir yahûdi kadını, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e hediye olarak kızartılmış bir koyun ikrâm etti. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bundan bir lokma alır almaz: **Bu zehirlidir, sakın yemeyiniz** buyurdu. Sonra mübârek omuzları arasından kan aldırdı. Bu kadını da kendisine yaptığı kötülük sebebi ile cezâlandırmayıp bağışladı. Fakat sahâbeden Bera oğlu Bişr, yediği zehirli lokma yüzünden hemen öldü. Zeyneb de suçunu itiraf ettiğinden, Bişr'in vârislerinin isteği üzerine Zeyneb, işlediği cinâyetin karşılığı olarak kısas cezâsı ile öldürüldü.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**ın Hükümdârları İslâma Dâvet Etmesi**

150 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), tüm insanlığa peygamber olarak gönderilmiş olduğundan İslâm dînine dâvet için hicretin yedinci yılı Muharrem ayında birer dâvet mektubu yazdırıp onları mühürledikten sonra, birer elçi ile civar ülkelerde bulunan hükümdârlara göndermişti. Bu mektuplar, Necâşi de denilen Habeş hükümdârı Ashame'ye, Mısır hükümdârı Mukavkıs'a, Doğu Roma imparatoru Hirakl'e, Şam melîki olup Hirakl'in bir vâlisi hükmünde olan Hâris'e, hıristiyan olan Yemâme melîki Ali oğlu Hevze'ye, İran hükümdârı Hüsrev Perviz'e ve başkalarına hitâben yazılmıştı. [143]

151 * Necâşi, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın mektubunu alır almaz öpüp, yüzüne gözüne sürmüş ve Habeşistân'a hicret etmiş bulunan hazreti Câfer'in huzûrunda İslâmiyeti kabul etmişti.

Mısır hükümdârı da Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın elçisine hürmet etmiş, Peygamberimize dört câriye ile Düldül adındaki meşhur katırı hediye olarak göndermişti. Bu câriyelerden biri Mâriye'dir. Ki, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın İbrâhim isimli oğlunun annesidir.

Rum Kayseri de birçok hediyeler göndermiş, fakat kavminden çekindiği ve saltanatına düşkün olduğu için müslüman olmamıştır.

Hâris ise kendisine gönderilen mektubu yere atmış olduğundan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in duâsı ile kısa bir zaman sonra kahrolup cehenneme gitmiştir.

Yemâme melîki de: *Peygamber beni kendisine baş vezir yaparsa müslüman olurum, değilse kendisi ile savaşırım* diye terbiyesizce hareket ettiğinden daha sonra helâk olmuştur.

İran hükümdârı ise mektubu alır almaz parçalamış olduğundan Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Allâhım! O benim mektubumu nasıl parçaladı ise sen de onun mülkünü öyle parçala** diyerek duâ etmişti. Bir süre sonra İran devleti parçalandı, daha sonra da İran müslümanların eline geçti. [144]

Kazâ Umresi

152 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hicretin yedinci yılı Zilkâde ayında, Hudeybiye olayı sebebi ile yerine getirilemeyen umreye bedel olmak üzere umre yapma niyeti ile Medîne'den iki bin ashâbı ile birlikte çıktı. Ashâbın ileri gelenlerinden meşhur şâir Abdullah bin Revâha da önde yürüyerek şiirler okuyordu. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Hudeybiye antlaşmasındaki şarta uyarak Mekke'de yalnız üç gün kaldı. Sonra Medîne'ye döndü.

Bu umreye Umretül kazâ; kazâ umresi denilmiştir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dört def'a umre yaptı. Bunlardan hac için geldiğinde yaptığı umresi dışında, diğerleri hep Zilkâde ayındadır: Hudeybiye'den dönüşteki umresi, ertesi yılki (kazâ) umresi, Huneyn ganîmetlerini dağıttığı yer olan Ci'râne'den yaptığı umresi ve hac ile birlikte yaptığı umre. [145]

Mûte Savaşı

153 - Mûte savaşı hicretin sekizinci yılında meydana gelmiştir.

Şöyle ki, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Busra vâlisine Hâris İbni Umeyr ile bir mektup göndermişti. Hâris, Şam diyârında Mûte denilen yere varınca, elçi olduğu bilindiği hâlde Rum Kayserinin komutanlarından Şürahbil tarafından şehit edildi. Bu sebep

ile Şürahbil üzerine üç bin kişilik bir ordu gönderildi. Vadi'l Kura da düşmanla savaş yapıldı, ilk saldırıda düşman ordusu bozuldu, İslâm ordusu Maan denilen yere ulaştı. Rum Kayserinin yüz bin askerden fazla bir ordu çıkardığı duyuldu. Fakat İslâm ordusu geri dönmeyip Mûte'ye kadar yürüdü, burada şiddetli bir savaş oldu.

154 * Mûte savaşında İslâm sancağını tutan Zeyd bin Hârise, sonra Câfer bin Ebî Tâlib ve daha sonra Abdullah bin Revâha (radiyallâhü anhüm) şehit düştüler. [146] Sonunda Seyfullah yâni Allâh'ın kılıcı unvânını taşıyan Hâlid bin Velîd (radiyallâhü anh), İslâm askerlerinin başına geçti ve o gün başarı ile savaştı. Ertesi gün yine aslanca savaşa başladı, ordunun iki kanadına yer değiştirdi.

Müslümanlara yardımcı kuvvet gelmiş zannı ile düşmanın gözü yıldı ve sonunda düşman ordusu bozulup geri çekildi. Hazreti Hâlid bin Velîd de bu fırsattan faydalanarak İslâm ordusu ile Medîne'ye döndü.

155 - Müslümanların Romalılarla yaptıkları ilk savaş Mûte savaşıdır. Bu savaşta üç bin müslüman, yüz bin Rum'a gâlip gelmişti. Bu olay, müslümanların ne yüksek mânevî bir kuvvete sâhip olduklarını ispat için yeterlidir.

Mûte'de savaş devam ederken Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), savaş alanında neler olduğunu, gözleri önünde oluyormuş gibi görüp biliyordu. İslâm sancaktârlarının; müslümanların sancaklarını taşıyan kişilerin şehit düştüklerini, gözleri yaşlı olarak yanında bulunan ashâba haber veriyordu. Hazreti Câfer'e kesilen iki koluna karşılık, yüce Allah tarafından iki kanat verildiğini de müjdeledi. Bu sebeple bu muhterem şehide Câfer-i Tayyar denilmiştir. Yüce Allah bütün ashabtan râzı olsun. Âmin.

Mekke-i Mükerreme'nin Fethi

156 - Hicretin sekizinci yılında Benî Bekr kabîlesi, müslümanların koruması altında bulunan Huzaa kabîlesi üzerine ansızın saldırdı. Kureyş reislerinden bâzıları da Benî Bekr kabîlesine yardım etmiş ve sonuçta Huzaa kabîlesinden yirmi üç kişi öldürülmüştü. Böylece Mekkeliler Hudeybiye antlaşmasını bozmuşlardı.

Huzaa kabîlesinden bir topluluk, Medîne'ye gelerek uğradıkları felâketi anlattı ve yardım istediler. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), Ramazan ayının onuncu gününden sonra on bin kişilik bir ordu ile Medîne'den yola çıktı. Yolda Benî Süleym kabîlesi de bu orduya katıldı ve Mekke'ye doğru yürüdüler.

157 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in amcası Abbâs (radiyallâhü anh) daha önce müslüman olmuş, fakat Mekke'de oturduğu için müslümanlığını gizlemişti. Bu def'a müslümanlığı kabul ettiğini açıklayarak Medîne'ye doğru gelmekte iken İslâm ordusuna rastladı ve ordu ile birlikte tekrar Mekke'ye döndü. Efendimiz, onun bu davranışına çok sevinerek ve ona: **Ey Abbâs! Sen muhâcirlerin sonuncusu oldun** dedi.

158 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem): **Kureyş tarafından bize saldırı olmadıkça savaşmayınız** diye emretmişti. İslâm ordusu savaş yapmadan Mekke'ye girdi. Tekbîr sesleri dağları, taşları titretiyordu. Yalnız Hâlid bin Velîd'in kumandası altındaki birlik, Handame denilen yerde düşmanın saldırısına uğradığından savaşmaya mecbur olmuş ve bir saldırıda düşmanı dağıtıp Mekke-i Mükerreme'ye girmişti.

159 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Mekke'ye girmeden önce İslâm ordusunu gözden geçirdi, bir an Mekke'den yalnız olarak hicret ettikleri zamânı hatırladı, bir de şimdiki bu büyük başarıyı düşündü. Hemen yüce Allâh'ın büyük ihsânına karşı devesinin boynu üzerinde secdeye kapandı. Ne yüksek bir kulluk ifâdesi, ne büyük bir

şükür belirtisi...

160 - Cum’a günü idi, insanlar Harem-i şerîfte toplanmıştı. Daha önce Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a verdikleri eziyetleri hatırlayarak kendilerinden bugün nasıl bir intikam alınacağını düşünüyorlardı. Oysaki o yüce Peygamber hepsini bağışladı, hepsine merhamet ve şefkat gösterdi: **Haydi gidiniz, hepiniz serbestsiniz** buyurarak yıllarca hiçbir hakâret ve eziyeti yapmaktan geri durmayan müşriklere büyük bir insanlık dersi verdi. [147]

Kâbe-i Muazzama’nın etrâfında üç yüz altmış kadar put vardı. Bunların hepsini kırdırıp, Kâbe’yi temizletti. Ötede beride bulunan putları da kırdırdı. Mekke’de bulunan erkekler ve kadınlar akın akın gelip müslüman oldular. Artık çok büyük bir devrim olmuştu. O zamâna kadar taşlara, ağaçlara ve insanlara tapanlar, şimdi sâdece yüce Allâh’a tapmaya başlamışlardı. O zamâna kadar Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e düşman olan kimseler, şimdi O’nu canlarından daha çok seviyorlardı. Yeryüzünün bu mübârek beldesinden tabaka tabaka karanlıklar kalkıp açılmış, onların yerine hidâyet, fazîlet, diyânet ve gerçek medeniyet nurları yerleşmişti.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Mekke’ye henüz çok genç yaşta bulunan, fakat her yönü ile yeterli olan Esîd oğlu Attâb (radiyallâhü anh)ı vâli olarak görevlendirdi. Zilkâde ayının son günlerinde Medîne’ye dönüldü.

Huneyn Gazvesi

161 * Mekke’nin fethi üzerine birçok kabîleler müslüman oldular. Ancak en büyük kabîlelerden olan Benî Hevâzin ile Benî Sakıf kabîleleri savaşa kalkıştılar ve Tâif ile Mekke arasında Huneyn mevkiinde toplandılar. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), Mekke’den henüz çıkmamıştı. Şevval ayının yedinci günü on bin kişilik bir ordu ile Huneyn’e doğru yürüdü.

Müslümanlardan bâzıları: *Bu ordu, hiçbir zaman az olmasından dolayı yenilmez* demişti. Bu, yanlış bir düşünce idi. Çünkü zafer ancak yüce Allah tarafındandır, askerin çokluğu ise görünüşte olan bir sebeptir. İnsan bu sebepleri hazırlamalı, fakat başarıyı yüce Allah’tan beklemelidir. İşte kendilerine bir uyarı dersi olmak üzere müslümanlar, bu savaşta önce bozuldular, fakat daha sonra yüce Allâh’ın lutfu ile yine üstün geldiler.

Şöyle ki, Hâlid bin Velîd, yanındaki erlerle birlikte tedbirsiz olarak yürürken pusuda bulunan düşmanın saldırısına uğrayarak bozuldu, bunların arkasındaki Mekkeli müslüman erler de bozulup, dağıldı. Sonunda bozgun bütün İslâm ordusuna sıçradı. Savaş alanında yalnız Efendimizle ashabtan birkaç kişi kalmıştı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in gösterdiği gayret ve cesâret çok üstündü. Şöyle sesleniyordu: **Ey Allâh’ın dînine ve peygamberine yardım edenler! Nereye gidiyorsunuz? Geliniz, ben Allâh’ın kulu ve peygamberiyim**! Sonunda müslümanlar, uykudan uyanır gibi uyandılar, tekrar toparlanmaya başladılar. Düşmana çok şiddetli bir saldırıda bulunarak zafer kazandılar.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (25) ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (26)

= ***Gerçekten de Allah, size birçok yerde ve Huneyn gününde yardım etmişti. O*** *(Huneyn)* ***gün****(ünde)* ***sayıca çokluğunuz sizi böbürlendirmiş*** *(, gururlandırmış)****, ama bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Onca genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmiş,***

sonra da geri çekilmeye başlamıştınız. Bunun üzerine Allah, Resûlüne ve mü'minlere sekînet *(; iç huzûru ve güven duygusu)* ***verdi ve görmediğiniz ordular*** *(, melekler)* ***indirdi,*** *(inkârcı)* ***kâfirleri cezâlandırdı. İşte kâfirlerin cezâsı budur.*** [148]

Evtâs Olayı

162 - Huneyn gazvesi sonunda Benî Hevâzin kabîlesi, İslâmiyeti kabul ettiği için âzât edilmişti. Kaçan düşmanlardan bâzıları Evtas vâdisinde toplanmışlardı. Gönderilen bir İslâm birliği tarafından esir edildiler. İçlerinde Benî Sa'd kabîlesinden Hâris'in kızı Şeymâ da vardı. Şeymâ, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in sütkız kardeşi idi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), onun esir düştüğünü öğrenince üzüldü ve mübârek gözlerinden yaşlar aktı. Ona birçok iyilik ve ikrâmda bulunduktan sonra kabîlesine gönderdi.

Savaştan kaçan Benî Sakıf kabîlesi de gidip Tâif'e kapanmışlardı. Tâif şehri İslâm ordusu tarafından on sekiz gün kuşatıldı. Fakat fethedilemedi, kuşatma kaldırıldı ve bir yıl sonra Tâif halkı gelip müslüman oldular.

Tebûk (, Tebük) **Gazvesi**

163 - Hicretin dokuzuncu yılı idi. Romalıların Şam'da İslâma karşı büyük bir ordu hazırlamış oldukları haberi geldi. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) otuz bin kişilik bir ordu ile Medîne'den çıkarak Tebûk denilen yere kadar vardı, yirmi gün orada kaldı. Fakat düşmandan hiçbir hareket görülmediği için Şam'a kadar gidilmesi uygun görülmeyerek Medîne'ye geri dönüldü.

164 * Tebük seferi sırasında Medîne'de kıtlık vardı. İslâm ordusu güçlükler içinde hazırlanmış olduğundan bu orduya Ceyş ül Usre yâni güçlük ordusu denilmiştir. Bu orduya, zenginlerin yanı sıra fakirler de yardıma koşmuşlardı. Birçok kadın küpelerini, bileziklerini ve mücevherlerini bağışladılar.

Ebû Bekir (radiyallâhü anh), bütün malını getirip Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e teslim etti. Hazreti Ömer (radiyallâhü anh) malının yarısını verdi. Hazreti Osman (radiyallâhü anh), Şam'a göndermek üzere hazırladığı bir ticâret kervanını tümü ile bağışladı. İşte bunlar, bizler için yüce Allah yolunda yapılan birer fedâkârlık örneğidir.

Hazreti Osman (radiyallâhü anh), Ceyş ül Usre'yi techîz ettiği; donattığı sırada Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bin dinar getirdi ve Peygamberimizin kucağına döktü. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem, parayı kucağında (eli ile karıştırıp) altüst etti ve şöyle dedi: **Bugün** (yapmış olduğu bu hayır)**dan sonra Osman'a,** (her ne kötü amel) **yap**(ar)**sa** (yapsın) **zarar vermeyecektir** *dedi ve bu sözü iki sefer tekrar etti.* [149]

165 - Tebük seferi esnâsında bâzı kabîlelerle münâfıklardan birçokları birer bahâne ile sefere katılmayıp geri kalmışlardı. Bir kısım münâfıklar: *Böyle sıcak bir mevsimde yola çıkılır mı? Muhammed, Roma devletini oyuncak mı sanıyor* diye insanlara korku ve ürkeklik veriyorlardı. Hattâ yolculuk esnâsında Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in devesi kaybolmuştu. Münâfıklardan biri: *Muhammed Peygamberim diyor, yerden gökten haber veriyor, fakat devesinin nerede olduğunu bilmiyor* demişti.

Aslında münâfıkların ve İslâm düşmanlarının âdetleri böyledir. Her olaydan yararlanarak müslümanları şüpheye düşürmek, temiz inançlarını sarsmak ve böylece onların kutsal varlığını perişan etmek isterler. Fakat ileri görüşlü müslümanlar, düşmanın asıl amaçlarının ne olduğunu, ne gibi bozuk fikirler taşıdıklarını bilir ve değerlendirirler.

Kısaca Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) o münâfığın yukarda geçen câhilce

sözlerini, yüce Allâh'ın bildirmesi ile bilip, ashâbına anlatmış ve: **Vallâhi ben yüce Allâh'ın bildirdiği şeylerden başkasını bilemem. Şimdi yüce Allah bana bildirdi: Deve falan derededir, yuları bir ağacın dalına sarılıp kalmıştır. Gidin getirin** diye emretti. Onlar da koşup gittiler ve deveyi o hâl üzere buldular, oradan alıp getirdiler.

166 - Tebük seferinden savaş yapılmaksızın dönülmüştü. Fakat bu seferin birçok yararları görülmüştür.

Kısaca müslümanların koca bir Roma imparatorluğuna böyle meydan okuması herkese korku saldı. İslâm rûhundaki kahramanlığı gösterdi, birçok memleket yöneticisi, müslümanlara cizye adı ile vergi vermeyi kabul ettiler. Yemen'den, Necid'den ve diğer yönlerden birçok kabîleler müslüman olmak üzere Medîne'ye elçiler gönderdiler.

Artık Arab yarımadasında, müslümanlara karşı durabilecek bir kuvvet kalmamıştı. Müslümanlığın çevreye yayılması beklenmedik bir genişlemeye varmıştı.

Vedâ Haccı

167 * Hicretin onuncu yılında vedâ haccı meydana gelmiştir.

Şöyle ki, Zilhicce ayına on gün vardı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) hac farzını yerine getirmek için ashabtan kırk bin kişi ile Mekke'ye doğru yola çıktı. Arefe, cum'a gününe rastlamıştı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yüz binden daha fazla müslüman ile birlikte haccı ekber yaptı ve o gün Arafat'ta çok etkili bir hutbe okudu, ümmetine öğüt verdi. Kısaca şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Dinleyiniz, anlayınız ve biliniz ki, müslümanlar hep birbirinin kardeşidir. Bir kimseye, gönül rızâsının dışında kardeşinin malı(nı almak) **helâl olmaz. Sakın nefislerinize zulmetmeyiniz.**

Ey insanlar! Kadınlarınızın üstünde sizin hakkınız vardır, sizin üzerinizde de onların hakları vardır. Onlar, sizin haklarınızı gözetmelidir, siz de onlara güzel davranmalısınız.

Ey insanlar! Ben size gerekli olan din hükümlerini tebliğ ettim ve size bir şey bıraktım ki, ona sarıldıkça hiçbir zaman sapıklığa düşmezsiniz. O da, Allâh'ın kitabı ile peygamberinin sünnetidir.

Daha birçok açıklamadan sonra:

Ey insanlar! Kıyâmet gününde: *Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) size risâletini tebliğ etti mi* **diye sorulur. O vakit siz ne cevap verirsiniz** diye sordu. Onlar da: *Evet, tebliğ etti diye şâhitlik ederiz* dediler. Bunun üzerine Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), üç kez: **Allâhım**! **Şâhit ol** dedi. [150]

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلاَّ قَدْ أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُقَرِّبُكُمْ مِنَ النَّارِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلاَّ قَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ

= **Ey insanlar!** (İşlediğinizde sizi) **cennete yaklaştıracak ve** (cehennemden) **ateş**(in)**den uzaklaştıracak her şeyi emrettim,** (cehennemden) **ateş**(in)**e yaklaştırıp cennetten uzaklaştıracak her şeyi de size yasakladım.** [151]

168 - O gün akşamüstü:

اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلاَمَ دِينًا

= *Bugün, dîninizi kemâle erdirdim, üzerinize olan nîmetimi tamamladım ve size din olarak İslâmı seçtim* [152] anlamındaki âyet-i kerîme nâzil oldu.

Bu âyet-i kerîme, İslâm dîninin en mükemmel ve en son din olduğunu gösteriyor. Bu din ile müslümanlara ne büyük nîmetler verildiği ve İslâmdan başka hiçbir dînin geçerli olmadığı adı geçen âyet-i kerîmenin devâmından açıkça anlaşılıyor.

Her müslüman, kavuştuğu bu büyük nîmet ve mutluluğun değerini ve kıymetini bilir, buna aykırı hiçbir söz ve hareket aklına gelemez.

Bu âyet-i kerîmede, Peygamberimizin âhiret âlemine göçeceklerine de işâret vardı. Çünkü Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), kutsal görevi yerine getirmiş, insanlar kısım kısım İslâm dînine girmiş ve girmeye de devam ediyordu. Artık Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yüce Allâh'ın sonsuz rahmetine kavuşma zamânı gelmişti.

169 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Minâ kasabasına inince bir hutbe daha okudu ve insanlara şöyle hitâb etti:

Ey insanlar! Her birinizin canı ve malı diğerine haramdır; haksız yere bunlara saldırıp, zarar veremezsiniz. Kıyâmet gününde Rabbinizin huzûruna (hesap için) **çıkacaksınız. O da, size** (dünyâda) **yaptıklarınızdan soracak ve yaptıklarınızın karşılığını verecektir. Sakın benden sonra, gayrimüslimler gibi ayrılığa düşerek birbirinizin boynunu vurmayın** (, birbirinizi öldürmeyin)**.**

Ey topluluk! Hac işlerini ve yapılma şeklini benden öğreniniz. Bilmem ama belki bundan sonra benimle bir daha burada buluşamazsınız. [153]

Bu hac, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in son haccı idi. Bu hac görevini Mekke'de on gün içinde tamamladı, oradaki mü'minler ile vedâlaşarak Medîne'ye döndü. Bundan dolayı bu hacca vedâ haccı denilmiştir.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Âhirete Göç Etmeleri**

170 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), vedâ haccından sonra hicretin on birinci yılı Safer ayının son günlerinde şiddetli bir baş ağrısı ile humma hastalığına tutuldu. Hastalığı ağırdı, buna rağmen Mescid-i Nebevîye; Peygamber mescidine çıkıp bir hutbe okudu. Ashâb-ı kirâma yüksek bir adâlet, fazîlet ve bir hakkâniyet dersi vermek için şöyle buyurdu: **Ey insanlar! Kimin arkasına vurmuş isem; işte arkam, kalksın bana vursun. Kimin bende alacağı varsa işte malım, gelsin alsın**.

Kendisinden sonra, Arab yarımadasından müşriklerin çıkarılmasını emretti. [154] Çevreden gelecek elçilere iyi davranılarak, onlara ikrâmda bulunulmasını öğütledi. Sonra âhiret âlemine göçeceğine işâret eden şu konuşmayı yaptı: **Yüce Allah bir kulunu, dünyâ ile kendisine kavuşma arasında serbest bıraktı. O kul da, O'na kavuşmayı seçti**. [155]

171 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in hastalığı ağırlaşınca, Ensâr: *Acaba hâlimiz ne olacak* diye endişelenmişlerdi. Bunu duyan Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), hazreti Ali ile amcası hazreti Abbâs'ın oğlu Fadl (radiyallâhü anhüm)ün kollarına dayanarak tekrar mescide çıktı ve kısaca şu anlama gelen etkili bir hutbe okudu:

Ey insanlar! Benim vefat edeceğimi düşünerek telâş etmekte imişsiniz. Hiçbir peygamber ümmeti arasında sonsuza kadar kalmadı ki, ben de kalayım.

Ey ensâr! Size öğüdüm şudur; ilk muhâcirlere hürmet edin ve onları gözetin.

Ey muhâcirler! Size de öğüdüm şudur; ensâra güzel davranın.

Ey insanlar! Günah, nîmetin kaybolmasına sebep olur (; kişi, işlediği bir günah sebebi ile rızkının bolluk ve bereketinden yoksun bırakılır)**.** [156] **Eğer insanlar** (, toplum) **Allâh'ın emirlerine itaat ederlerse onların âmirleri** (, yöneticileri) **de öyle olur. İnsanlar** (Allâh'a, Allâh'ın emirlerine) **âsi olursa onların âmirleri de öyle olur**. [157]

172 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hasta olduğu hâlde her ezan okundukça mescide çıkıyor, ashâba imam olup namaz kıldırıyordu. Fakat âhirete göçmelerine üç gün kala, hastalığı arttı, artık mescide çıkamaz oldu ve: **Ebû Bekir'e söyleyiniz, imamlık yapsın** buyurdu. [158]

Rebîul evvel ayının on ikinci pazartesi günü, hazreti Ebû Bekir (radiyallâhü anh) ashâba sabah namazını kıldırıyordu. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kendisinde bir kuvvet buldu, mescide çıktı. Ashâbının saf saf olup ibâdet ettiklerini görünce, bundan çok hoşlandı ve hazreti Ebû Bekir'e uyup namaz kıldı. [159]

لَمْ يَمُتْ نَبِيٌّ حَتَّى يَؤُمَّهُ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِهِ

= **Hiçbir peygamber, ümmetinden birisi kendisine imam olmadıkça rahmete kavuşmamıştır.** [160]

173 * Ashâb-ı kirâm, Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın iyileştiğini sanarak çok sevinmişlerdi. Oysaki Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) namazdan sonra saâdetli evlerine dönüp yatağına yattı. Artık yüce Allâh'ın mânevî huzurlarına kavuşacakları zaman gelmişti. O güllerden daha tatlı olan mübârek yüzleri bâzen kızarıyor, bâzen sararıyordu. Alnından çiy tâneleri gibi ter damlaları serpiliyordu. Nihâyet hicrî 13 Rebîül evvel 11, mîlâdî 8 Haziran 632 Pazartesi günü zevâl vakti idi ki, birer hidâyet yıldızı olan o güzel gözlerini semâya doğru kaldırdı ve:

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَاجْعَلْنِي مَعَ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

(; Allâhım! Beni bağışla, beni esirge ve beni yüce dosta kavuştur) [161] diye duâ etti. Sonra da mübârek başları aşağıya doğru yöneliverdi.

Allâh'ın rahmeti ve bereketi O'nun üzerine olsun. Âmîn.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e kırk yaşında iken (vahiy) indirildi. (Vahiy geldikten sonra) Mekke'de on üç yıl ikâmet etti. Sonra hicretle emrolunup Medîne-ye hicret etti. Medîne'de de on sene oturdu. Sonra sallallâhü aleyhi ve sellem vefat etti. [162]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) altmış üç yaşında vefat etti. [163]

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى

= ***Muhakkak ki, âhiret senin için dünyâdan daha hayırlıdır.*** [164]

قَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا

= **Ben sizi, gecesi gündüzü gibi apaydınlık olan** (, kendisinde en küçük bir şüphe dahi bulunmayan, hükümleri gâyet açık) **bir din üzere bıraktım.** [165]

Efendimizin Âhirete Göçmelerinden Doğan Üzüntüler

174 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in âhirete göçmeleri, ashâb-ı kirâm arasında çok büyük üzüntüler uyandırdı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ehli beyti; ev halkı ağlayıp sızlamaya başlamıştı. Ayşe (radiyallâhü anhâ) vâlidemiz, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın yüksek ahlâkını ve büyük olgunluklarını hatırlayarak: *Eyvah! Şânı yüce O peygambere ki, dünyâyı aslâ önemsemedi, ümmetinin günahlarını düşünerek bir gece olsun döşeğinde rahat uyumadı. Müşriklerin her türlü eziyetlerine katlanarak aslâ ümitsizliğe düşmedi. Yoksulları ve zayıfları lütuf ve ihsânından mahrum bırakmadı* diye üzüntülü bir şekilde ağlıyordu. Diğer ashab ise konuşacak durumda değillerdi.

Kazma seslerini duyuncaya kadar, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefat ettiğine inanamadım. [166]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Medîne'ye girdiği gün Medîne'nin her tarafı aydınlanmış, vefat ettiği gün de her şey karanlığa gömülmüştü. Biz Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in defin işini henüz bitirmemiş iken gönüllerimizi eski durum üzere bulmadık. [167]

* Hazreti Fâtıma (kerremallâhü veche) Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in vefat etmeleri üzerine şöyle demiştir:

Ey Rabbine, kendisinden daha yakını bulunmayan babam,
Ah, barınağı Firdevs cenneti olan babam,
Ah, ölüm haberini Cebrâil'e vereceğimiz babam,
Ah, kendisini çağıran Rabb'e icâbet eden babam. [168]

Fâtıma (kerremallâhü veche)nin bu sözleri, bütün mü'min gönülleri sızlatan derin bir üzüntünün ifâdeleri idi. O, bu üzüntü içinde, Efendimizden sonra altı ay daha yaşamış idi. Onun bu altı aylık ayrılıktaki ruh hâlini, kendisine âit şu beyit dile getirmektedir:

Üzerime öyle musîbetler döküldü ki, şâyet bunlar,
Gündüzler üzerine dökülseydi, gece olurlardı. [169]

إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ

= **Sizden birine bir musîbet ulaştığında o, ben**(im vefat etmem ve vahyin kesilmesin)**den dolayı kendisine ulaşan** (, kendi başına gelen) **musîbeti hatırlasın** (ve teselli bulsun). **Çünkü bu** (; benim ölümüm)**, en büyük musîbetlerdendir.** [170]

175 * Hazreti Ömer (radiyallâhü anh), Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in âhirete göç ettiğine inanamaz bir hâlde idi. Elinde kılıç olduğu hâlde Mescid-i Nebevî'de ayağa kalkıp kızgın bir şekilde orada bulunan insanlara şöyle hitâb etti: *Vallâhi Resûlullah (sallallâhü aleyhi ve sellem) ölmedi. O, aynen hazreti Mûsâ gibi Rabbi ile buluşmaya gitti. Mûsâ da gidince kavmi onun öldüğünü söylemişti. Göreceksiniz, nasıl Mûsâ dönüp geldi ise Efendimiz de gelecek ve münâfıklara hak ettikleri cezâları verecektir.* [171] Bu sırada Ebû Bekir (radiyallâhü anh) gelip Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in yanına girdi. Efendimizin temiz cismini örten örtüyü kaldırdı ve iki gözünün arasını hürmetle öptü. [172] *Ey Peygamber! Senin ölümün de hayâtın gibi güzel* diyerek ağladı, Efendimizin ev halkını teselli etmeğe çalıştı. Daha sonra mescide gidip önce hazreti Ömer'i sâkinleştirdi, minbere çıkarak insanlara şöyle hitâb etti: *Ey insanlar! Kim yüce Allâh'a ibâdet ediyorsa bilsin ki, Allah hayât sâhibidir (, diridir), (hiçbir zaman) ölmez. Kim ki hazreti Muhammed'e ibâdet ediyorsa bilsin ki, o vefat etmiştir.* [173]

Daha sonra hiçbir peygamberin dünyâda sonsuza kadar kalmadığını, İslâm dîninden döneceklerin yüce Allâh'a zarar veremeyeceklerini, dîninden dönmeyip müslüman olarak kalacak kimselerin mükâfâta kavuşacaklarını açıklayarak ashâbın kendilerine gelmelerini sağladı.

176 * Ashâb-ı kirâmın bütün ileri gelenleri Sâide oğullarının sofasında toplandılar. Biraz münâkaşadan sonra Ebû Bekir (radiyallâhü anh) ittifakla Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e halîfe seçildi. Ondan sonra Efendimiz aleyhissalâtü vesselâmın techîz ve tekfîni yâni yıkanıp temizlenme işlemleri tamamlandı. Ebû Bekir (radiyallâhü anh)ın rivâyet etmiş olduğu bir hadîs üzerine hastalığında yatmış olduğu hazreti Âişe (radiyallâhü anhâ)ya âit odaya gömülmesine karar verdiler. [174]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) vefat ederken, başı göğsüm ile çenem arasında idi. Rûhu bedeninden çıktığı zaman öyle bir koku hissettim ki, daha önce onun kadar güzel bir koku hissetmiş değildim. [175]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)i yıkadım. Yıkama esnâsında bir ölüden çıkabilecek (pislik ve benzeri) şeyler (çıkar mı diy)e baktım ama Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)den böyle bir şey çıktığını görmedim. O, diri iken de ölü iken de temiz ve hoş idi. [176]

Efendimizin cenâze namazını önce ehli beyti; ev halkı, sonra erkekler, kadınlar, gençler ve köleler takım takım gelip teker teker kıldılar. Vakit uzadı, ancak çarşamba gecesi seher vaktinde mübârek kabrine konulma işlemi bitirilebildi. [177]

Yüce Allâh'ın yardımı, mü'minlerin bağlılık ve teslîmiyetleri her zaman aleyhissalâtü vesselâm Efendimizin ve O'nun yolunda gidenlerin üzerine olsun. Âmîn.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**da Görülen Olgunluk ve Güzellikler**

177 - Bilindiği gibi insanlara âit olgunluk hâlleri başlıca iki kısımdır.

Bir kısmı gayri ihtiyâri dediğimiz insanın irâdesine bağlı olmayıp, insanların çalışmaları ile elde edilemeyen, doğuştan sâhip olduğu insanı mükemmelliğe götüren olgun davranış ve huylardır; asâlet, güzel şekil, akıl ve zekâ bakımından üstünlük gibi.

Diğer kısmı da ihtiyâri dediğimiz insanların tamâmen istekleri ve çalışıp kazanmaları ile elde edilebilen olgun davranış ve huylardır. İlim ve irfan sâhibi olmak, doğruluk, emânet, tevâzu, zühd ve takvâ gibi güzel huylar edinmek bu kısımdandır.

Bu iki kısım olgun davranışlardan yalnız biri veyâ birkaçı bir insanda bulunursa ona büyük bir şeref verir, onun için bir öğünme sebebi olur. Ya bu olgun, mükemmel davranış ve huyların hepsi bir insanda toplanırsa artık onun ne kadar büyük bir şerefe ve yüksek bir mertebeye ulaşmış olduğu düşünülmelidir.

İşte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizde bu iki kısım mükemmel davranış ve huyların tümü ve güzelliklerin hepsi çok yüksek bir şekilde toplanmıştır. Bunlardan başka nebîlik ve resûllük şerefine de kavuşmuşlardı.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem) **Efendimizin Asâleti**

178 - Bilindiği gibi Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Kureyş kabîlesinden ve Hâşim âilesi soyundan gelmiştir. Kureyşliler ise hazreti İsmâil'in soyundan bulundukları için çok büyük bir asâlet ve şeref sâhibi idiler. Bununla berâber, Mekke'de öteden beri en kutsal bir mâbet olan Kâbe-i Muazzama'nın hizmet ve yönetim işlerini yürüterek dâimâ başkanlık görevinde bulunmuşlardı. İşte Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), böyle şerefli bir kavmin, seçkin bir âilenin ferdi idi. Bu özellik de, onun başarısına yardım etmiştir.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Şekil Güzelliği**

179 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) bütün yaratılmış olanların en güzeli idi. Vücut organlarının hepsi birbirine uygundu. Bütün hâl ve hareketlerinde aşırılıktan kaçınırdı, yakışıklı idi. Mübârek vücûdu güçlü ve kuvvetli idi. Ne zayıf ne de şişmandı; orta hâlde idi, etleri sıkıca idi. Nurlu cildi ipekten yumuşaktı. Güzel vücûdunun kokusu çok hoştu. Okşadığı şeylerden günlerce güzel kokular alınırdı. Temiz vücûdu beyazdı, nurlu idi. Bu beyazlık içinde hoş bir pembelik parıldardı. Çok sevimli olan mübârek boyu, ne kısa ve ne de uzundu. Bununla berâber yanında bulunanlardan dâimâ uzun görünürdü. Göğsü ve

mübârek omuzları arası genişti. Omuzlarının arasında hâtemün nübüvve; peygamberlik mührü denilen güvercin yumurtası gibi, o büyüklükte kırmızı bir ben vardı. [178]

Bilekleri, el parmakları uzun ve kalınca idi. Mübârek başı ve ağzı çok uyumlu ve çok güzel sayılacak şekilde büyükçe idi. Ön dişleri seyrekçe idi. Söz söylediğinde inci tânelerinden daha temiz olan dişlerinin parıltısı görülürdü. Parlak alnı genişti. Hilâl kaşları uzunca idi. Kaşlarının arası açık, iki kaşının arasında öfkelendiği zaman, kabarıp beliren bir damar vardı. Güzellik örneği olan kirpikleri, uzun ve siyahtı. Mübârek sakalı sıkça idi, bir tutam boyunda bulunurdu. Âhirete göçmeleri sırasında mübârek başının ve sakalının beyaz kıllarının sayısı henüz yirmi kadardı. Sümbüllerden daha zarif ve daha hoş kokulu bulunan saçları ne çok kıvırcık ne de çok düzdü, uzunluğu kulak yumuşaklarını geçmezdi.

Ben Allâh'ın Resûlü (sallallâhü aleyhi ve sellem)den daha güzel bir kimse görmedim. Mübârek yüzünde sanki güneşin nurları parlardı. O güzel yüzünde parlayan tatlılık nurları, gülümsedikçe güzel dişlerinden saçılan berraklık parıltıları, karşısında bulunan duvarlara yansırdı.

Evet... Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in bütün organları, bütün duyuları ve kuvvetleri çok mükemmeldi. Başkalarının göremeyecekleri ve duyamayacakları kadar uzak yerlerde bulunan şeyleri görür, sesleri de işitirdi. Çok vakarlı olan yürüyüşü, yokuştan aşağı iner gibi hızlıca idi. Onda her yönden bir mükemmellik ve üstünlük görünür idi. Onu ilk gören, onunla görüşüp konuşmak şerefine kavuşan kimse, ona karşı derin bir sevgi duyardı. Onun yüksek özelliklerini görüp anlatanlar, onun bir dengini ne daha önce ne de sonra görmediklerini itiraf ederlerdi.

Kısaca O, bir güzellik ve mükemmeliyet mûcizesi idi. Sallallâhü aleyhi ve sellem.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**ın Çok Yüksek Akıl ve Zekâsı**

180 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in mübârek akıl ve zekâsı, her türlü düşüncenin üstündedir. Onun çok yüksek aklı ve zekâsı yanında, en büyük dâhîlerin ve en parlak fikir adamlarının akıl ve dehâları çok sönük kalırdı. Bu gerçeğe, onun hayâtı en güzel şâhittir. Arab yarımadasının onun peygamberlik döneminden önceki durumu ile peygamberlik döneminden sonraki durumunu düşünmek yeterlidir. Yüce Allâh'ın son peygamberi kadar insanların ruh durumlarını anlamış, insanları güzel bir siyâset ile idâre etmiş, insanları doğru yola getirip hâllerini düzeltmeyi başarmış, bu konularda gereken esasları hazırlamış bir akıl ve hikmet sâhibi gösterilemez.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Konuşma Tarzı**

181 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) yaradılışça çok fasih idi yâni söylediği sözler açık, anlaşılır, güzel ve hatâsız idi. Yüksek maksatlarını açıkça, anlaşılır bir şekilde söyler; huzurlarına gelen elçilerin konuşmalarına cevap olarak, söylemek istediğini noksansız, güzel sözlerle anlatarak çok açık bir şekilde karşılık verirdi.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), herhangi bir konuyu anlatır iken (tâne tâne konuşması sebebi ile) sözcüklerini saymak isteyen kimse, sayabilirdi. [179]

Efendimizin mübârek sözleri arasında birçok mânâları toplayan öyle yüksek parçalar vardır ki, onlara cevâmiul kelîm, câmiul kelâm denir. Yâni az söz ile çok anlam ifâde etme özelliği olan cümleler kurardı. Bunlara vecîz; özlü sözler veyâ sözün özünü de denir.

أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ

= **Bana cevâmiul kelim verildi.** [180]

بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ

= **Ben, cevâmiul kelim ile gönderildim.** [181]

Aynı şekilde, onun mübârek sözleri arasında öyle güzel ve hikmet dolu parçalar vardır ki, bunlara bedâyiül hikem; az rastlanan, benzeri görülmedik hikmetli sözler denilir. Aşağıdaki hadîs-i şerîfler, bu ahlâk ve hikmet esaslarından bir kısmıdır:

اَلنَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ

= **İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi** (değişik karakterde, değişik mizaçta, farklı farklı)**dır**. [182]

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

= **Sizden herhangi biriniz, kendisi için sevdiğini** (, istediğini) **kardeşi için de sevmedikçe,** (tam) **îmân etmiş ol**(a)**maz**. [183]

اَلْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدَعُ الدِّيَارَ بِلاَقِعَ

= **Yalan yere yemîn etmek, yurtları harâbeye çevirir**. [184]

أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ وَلاَ تَخُنْ مَنْ خَانَكَ

= **Emâneti güvendiğin kimseye teslîm et, sana hıyânet edene hıyânet etme**. [185]

اَلْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا

= **Mü'min mü'mine karşı, parçaları birbirine destek olan** (, birbirine kenetlenmiş) **yapı gibidir.** [186]

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ

= **Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat konusunda tek bir vücut gibidirler.** [187]

لاَ يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ

= **Mü'min bir delikten iki def'a ısırılmaz** (; aynı hatâya iki kez düşmez)**.** [188]

اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

= **Mü'min, mü'minin aynasıdır** (; mü'min karşısındaki mü'mine hakîki anlamda aynalık yapıp onun varsa kusurlarını ya da fazîletlerini olduğu gibi, eksiksiz olarak gösterir, ümitsizliğe veyâ kibre düşürmeden onun daha yüksek hedeflere yönelmesini sağlar)**.** [189]

اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ

= (Yaptığı kötülüklerden) **pişman olmak, tevbe** (etmek demek)**tir**. [190]

اَلْبِرُّ لاَ يَبْلَى والذَّنْبُ لاَ يَنْسَى وَالدَّيَّانُ لاَ يَمُوتُ أَعْمَلْ مَا شِئْتَ كَمَا تَدِينُ تُدَانُ

= **İyilik yok olmaz, günah unutulmaz, hesap görücü olan Allah ölmez. Artık dilediğini yap. Nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün.** [191]

مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ

= **Kişinin** (dîni ve dünyâsı için) **gerekli olmayan şeyleri terk etmesi onun müslümanlığının güzelliğindendir** (, güzel olmasındandır)**.** [192]

إِذَا قُمْتَ فِي صَلاَتِكَ فَصَلِّ صَلاَةَ مُوَدِّعٍ وَلاَ تَكَلَّمْ بِكَلاَمٍ تَعْتَذِرُ مِنْهُ وَأَجْمِعِ الْيَأْسَ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ

= **Namaza durduğun zaman** (dünyâya) **vedâ eden** (kimsen)**in namaz** (kıldığ)**ı gibi namaz kıl.** (Başkalarından) **özür dilemeni gerektirecek bir sözü konuşma ve insanların ellerindeki** (dünyâlık) **şeylerden ümidini kesme azminde ve karârında ol.** [193]

اِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللَّهُ وَازْهَدْ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ

= Dünyâya rağbet gösterme ki, Allah seni sevsin; insanların elinde bulunan şeylere göz dikme ki onlar da seni sevsin. [194]

أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

= Sevdiğini (, arkadaşını) **ölçülü sev; o, bir gün sevmediğin** (, nefret ettiğin**) kişi olabilir. Nefret ettiğin** (kişi)**den de ölçülü nefret et; o, bir gün dostun olabilir.** [195]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Mübârek Ahlâkı**

182 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın ahlâkı, tamâmen Kur'ân-ı Kerîm'e uygundu. Yâni Kur'ân-ı Kerîm'in gösterdiği güzel huyların hepsini kendisinde toplamıştı. Onun kadar güzel ahlâka sâhip bir kimse görülmemiştir.

Onun içindir ki, hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur:

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ

= Şüphe yok ki sen, çok büyük ahlâk üzeresin *(; ahlâkın üstün değerlerine sâhipsin, ahlâkın üstün değerleri sende toplanmıştır)***.** [196]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلاَقِ

= Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. [197]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ahlâkı Kur'ân idi (; Kur'ân'ın emir ve yasaklarına uygun hareket eder idi). [198]

Gerçekten Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), ahlâkın en güzel, en iyi hâllerini kendinde toplamış, bunları ümmetine de öğütlemiş ve kendisine uyan kimseleri melekler derecesine yükseltmiştir.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Yüksek İlim ve İrfânı**

183 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yüce Allâh'ın vahiy ve ilhâmı ile çok büyük gerçeklere ve ilme ulaşmıştı. Hiç kimse ilim ve irfan bakımından onun derecesine yetişmemiştir, yetişemez. Semâvî kitablardaki şeriatların hükümlerine, geçmiş ümmetlerin târihine, her kavmin siyâset ve idâre hâllerine, savaş ile ilgili bilgilere ve daha birçok yüksek ilimlere sâhip bulunuyordu. Meydana getirdiği dînî kurumların büyüklüğü buna şâhittir. Kendisi ümmî idi yâni hiçbir mektebe, medreseye gitmemiş, hiçbir hocadan; öğretmenden bir şey okumamış ve yazmamış, âlimler ile ilim öğrenme amacı ile bir arada bulunmamış idi. Bunun böyle olduğunu bütün kavim ve kabîlesi biliyordu. İşte onun bu üstün

hâli, bir mûcize idi. Artık onun, yüce Allâh'ın vahyine kavuştuğundan ve büyük bir peygamber olduğundan nasıl şüphe edilebilir?

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Üstün Temizliği**

184 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), temizliğe çok önem verirdi. Onun beden açısından temizliği çok güzel olduğu gibi yaşayışındaki temizliği de her türlü düşüncenin üstündeydi.

إِنَّ اللّٰهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ فَنَظِّفُوا أَفْنِيَتَكُمْ وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ

= **Şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever; temizdir,** (hâlinde ve sözünde) **temiz olanı sever; ikrâmı boldur, ikrâm** (edilmesin)**i sever; cömerttir, cömertliği** (, cömert olanı) **sever.** (Öyle ise) **evlerinizin çevresini temiz tutun, yahûdilere benzemeyin**. [199]

Mübârek vücutlarının çok güzel bir kokusu vardı. Bu hoş koku, yaratılışında vardı. Bununla birlikte güzel koku da kullanırdı.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), geceleyin, tabiî olan güzel koku(sun)dan tanınırdı. [200]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Cömertliği**

185 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), son derece cömert ve ikrâm edici idi. İsteyen hiçbir kimseye ***yok*** diyerek cevap vermezdi. Eğer yanlarında verilecek bir şey bulunmazsa ya ashâbından ödünç alarak verir yâhut yarın gel gibi bir şey söylerdi.

Huneyn gazvesinde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ganîmet malları arasında dolaştığı ve onlara göz gezdirdiği sırada, Safvân bin Ümeyye, Efendimizin yanında duruyor, develer, koyunlar ve onları güden çobanlarla dolu vâdiye doğru bakıyordu. Bakışını uzattı, durdu.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), onun bu durumunu göz ucu ile süzüyor idi. **Ebû Vehb! O vâdi, çok mu hoşuna gidiyor** *diye sordu. Safvân bin Ümeyye:* Evet *dedi. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm):* **O vâdi de, içindekiler de senin olsun** *buyurdu. Bunun üzerine Safvân, kendini tutamadı:* Peygamber kalbinden başka hiçbir kimsenin kalbi bu derece temiz, iyi ve üstün olamaz *diyerek hemen müslüman oldu ve kavmine dönerek şöyle dedi:* Ey kavmim! Müslüman olun. Çünkü Muhammed öyle ihsânda bulunuyor ki, fakirlikten korkmuyor. [201] Oysaki müslüman olmaya düşünerek karar vermek için daha önce; Mekke fethedildiği zaman dört ay süre almış idi.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Eşsiz Cesâreti**

186 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), son derece yüksek bir cesârete, kuvvet ve kahramanlığa sâhipti. Birçok savaşlarda nice zırh giymiş kahramanlar, kaçmak zorunda kaldıkları hâlde o, yerinden kımıldamadan dururdu. Uhud ve Huneyn gazvelerinde gösterdiği cesâret ve kahramanlık, her türlü düşüncenin üstündedir.

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), insanların en güzeli, en cömerdi ve en cesuru idi. Bir gece Medîne halkı gerçekten korktu da birtakım insanlar sesin geldiği yöne doğru gittiler. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) ise dönerken onlara rastladı. Sesin geldiği tarafa doğru onlardan önce gitmişti. Ebû Talhâ (radiyallâhü anh)ın çıplak bir atına binmiş, kılıç boynunda: **Korkmayın, korkmayın** *diyordu.* [202]

Hazreti Ali (radiyallâhü anh) der ki: *Savaşlarda Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) kadar düşmana yaklaşan bir kimse bulunmazdı. Birçok kez, savaş kızışıp başımız dara düşünce, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimize sığınırdık.* [203]

Efendimizin Yumuşak Huyluluğu, Bağışlaması ve İkrâmı

187 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) son derece yumuşak huylu, bağışlayıcı ve ikrâm edici idi. Öfkelenecek yerlerde sâkinliğini korur, mübârek hayâtına kast edenleri bile bağışlardı. Uhud gazvesinde mübârek bir dişi şehit edilmiş, güzel yüzü kanlar içinde kalmış olduğu hâlde, yine düşmanlarına bedduâda bulunmamış: **Yâ Rabbi! Kavmime hidâyet et. Çünkü onlar bilmiyorlar** *diye duâda bulunmuştu.* [204] Niçin bunların aleyhine duâ etmiyorsun *diyenlere de:* **Ben lânet edici olarak gönderilmedim. Ben, ancak ve ancak rahmet** (peygamberi) **olarak gönderildim** [205] *diye cevap vermişti.*

Mekke'yi fethettikleri gün, Kureyş hakkında uygulanan lütuf ve ikrâm, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in ne derece büyük bir ihsân sâhibi olduğuna şâhittir.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Yüksek Hayâsı**

188 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), gerek yaratılış ve gerek dînî hayâ ve edep bakımından da bütün insanların üstünde idi. Kendisinde bulunan hayânın yâni utanma duygusunun mükemmelliğinden dolayı hiç kimsenin sözünü kesmez, yüzüne uzun boylu bakmazdı. Utanılacak veyâ çirkin görülecek şeyleri açıkça söylemeyip kapalı bir şekilde anlatırdı. Hoşuna gitmeyen bir sözün bir kimseden çıktığını işitince: Falan kimse, neden böyle yaptı veyâ falan (isimli) kişiye ne oluyor da böyle diyor demez: **Bâzıları** (, bâzı kimseler) **neden böyle yapıyorlar** veyâ **bu insanlara ne oluyor da böyle böyle konuşuyorlar** demekle yetinirdi. [206]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), örtülü köşesinde duran bâkire bir kızdan daha çok utangaçtı ve bir şeyden hoşlanmadığı zaman hoşnutsuzluğu (mübârek) yüzünde görülürdü. [207]

Sahâbeden biri, çok fazla utangaç olduğundan bâzı arkadaşları onu ayıplamak istemişlerdi. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bunu duyunca: **Onu** (kendi hâline) **bırakın. Çünkü utanmak îmândandır** (; îmânın alâmetlerindendir) *buyurmuştur.* [208]

مَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلاَّ شَانَهُ وَلاَ كَانَ الْحَيَاءُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلاَّ زَانَهُ

= Hayâsızlık her ne şeyde olursa onu kirletir ve hayâ (; utanma, utanma huyu) **her ne şeyde olursa onu süsler.** [209]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Emsalsiz Vefâsı**

189 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) son derece vefâkâr idi. Ashâbını, akrabâsını, ehli beytinden olanları unutmaz; dâimâ onları arar, sorar; gönüllerini hoş tutardı.

Bir def'a Habeş hükümdârı olan Ashame bin Ebcer tarafından *Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in huzûruna elçiler gelmişti. Bunlara doğrudan doğruya kendisi hizmet etti. Ashabtan bâzıları:* Yâ Resûlallah! Biz hizmete yetişiriz *dediklerinde şu cevâbı verdi:* **Bunlar, Habeşistân'a hicret etmiş olan ashâbıma yer göstermişler ve ikrâm etmişlerdi. Şimdi ben de bunlara hizmet etmek isterim.** [210]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e bir şey (, bir hediye) getirildiğinde şöyle derdi: **Bunu falan hanıma götürün. O, Hatîce'nin arkadaşı idi. Bunu** (da) **filân hanımın evine götürün. O, Hatîce'yi seviyordu.** [211]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bir koyun kestiği zaman: **Onu Hatîce'nin dostlarına gönderin** *diye emreder, rahmetli hanımının hakkını gözetirdi.* [212]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), huzûruna gelen yaşlı bir kadına ikrâmda bulundu (; onu ağırladı, ona hürmet gösterdi). Efendimize: Neden buna bu kadar ikrâm ediyorsun *diye sorulduğunda şöyle buyurdu:* **Bu kadın, Hatîce**(nin sağlığı) **zamânında bize gelip gidiyordu. Ahdi korumak** (, ahde vefâkârlık göstermek) **îmândandır.** [213]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Şefkat ve Merhameti**

190 * Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), ümmeti hakkında son derece şefkatli, merhametli idi. Ümmeti hakkında her zaman kolaylık tarafını seçerdi. Namazda iken bir çocuğun ağladığını işitse ona acıyarak namazını hafifçe kılar, çocuğun sesini durdurmak isterdi. Hele hakktan kaçınanların hâllerine çok acır, hidâyete kavuşmalarına duâ ederdi.

O Peygamberin, o kutsal varlığın merhameti yalnız insanları değil, hayvanları, ağaçları, ekinleri de kapsayacak şekilde idi.

Mûte savaşında bulunacak olan İslâm ordusuna şu anlamda öğütler vermişti:

Yüce Allâh'ın adına sığınarak O'nun ve sizin düşmanlarınızla savaşınız. Gideceğiniz yerlerde dünyâdan el etek çekmiş râhipler göreceksiniz. Sakın onlara dokunmayınız. Kadınlar ile çocuklara şefkatli muâmele ediniz, hurma ağaçlarını kesmeyiniz, evlerini yıkmayınız. [214]

Hicretin onuncu yılı idi. Mâriye'den doğma olan oğlu İbrâhim, henüz on altı aylık iken vefat etmiş, kızı Fâtıma (radiyallâhü anhâ)dan başka evlâdı kalmamıştı. Bir gül goncası gibi açılmadan solan o mâsûmun hâline acıyarak ağlamış, mübârek gözlerinden yaşlar dökülmüştü. Orada bulunan ve Efendimizin bu durumunu gören Abdurrahman bin Avf (radiyallâhü anh): Yâ Resûlallah! Sen de mi ağlıyorsun *dediğinde Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Göz ağlar, kalp mahzûn olur** (, üzülür)**.** (Üzülmemize rağmen) **Biz, Rabbimizin râzı olacağı sözden başkasını söylemeyiz** [215] diyerek rûhundaki yüksek duyguyu göstermiştir.

Kısaca O yüce Peygamberin kutsal vücûdu, bütün kâinât için bir ilâhî rahmet timsâlidir. Bunun içindir ki, hakkında:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

= *Biz seni âlemlere bir rahmet olarak gönderdik* [216] âyeti nâzil olmuştur.

* Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)ın, oğlu İbrâhim dışında hepsi de hazreti Hatîce (radiyallâhü anhâ) annemizden doğma Kâsım ve Abdullah (veyâ Tâhir veyâ Tayyîb) isimli ikisi erkek; Zeyneb, Rukayye (, Rukiye), Fâtıma (, Fatma) ve Ümmü Gülsüm isimli dördü kız olmak üzere altı çocuğu daha olmuştur. Hazreti Fâtıma (kerremallâhü veche) dışında hepsi, Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimizden önce vefat etmişlerdir. [217] Yüce Allah hepsinden râzı olsun.

Peygamber (Aleyhissalâtü Vesselâm)**ın İnsanlarla Güzel Geçinmesi**

191 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), insanlarla geçinme hususunda da insanların en iyisi idi. Herkesle güzel görüşür, her zaman güler yüzlü bulunurdu. Sohbet esnâsında, yersiz bir söz olması durumu dışında kimsenin sözünü kesmezdi. Her kavmin büyüklerine her zaman ikrâm eder, onlara kendi kabîlelerinin reisliğine uygun bir şekilde davranırdı. Yapılan dâvetlere katılır, verilen hediyeleri kabul eder, karşılığında da

hediyeler verirdi. Dînin emirlerine aykırı olmayan konularda insanların isteklerine aykırı davranmak istemezdi. Hoşuna gitmeyen bir şey görünce, görmemezlikten gelirdi. Ancak yapılan iş ve işlem günah ise böyle davranmaz, işin doğrusunu yapmaya, doğrusunu göstermeye çalışırdı.

Hele ashâbı hakkında çok okşayıcı idi. Kendilerine rast gelince selâm verir, ellerini tutar, musâfaha ederdi. İçlerinde görünmeyenleri araştırır, hasta olanları ziyârete gider ve gönüllerini hoş tutardı. Ashâbı ile bâzen lâtifeler de yapardı. Bununla birlikte şaka yaparken de gerçeği ifâde ederdi.

Enes bin Mâlik (radiyallâhü anh) diyor ki: Ben peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)a on sene hizmet ettim. Hiçbir gün bana darılarak **öf** demedi. Yaptığım hiçbir şey için **neden yaptın**, yapmadığım bir şey için de **neden yapmadın** dediğini hatırlamıyorum. [218]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Alçak Gönüllü Oluşu**

192 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), yaratıkların en şereflisidir. O kadar yüksek mertebesi ile berâber çok fazla mütevâzi; alçak gönüllü idi. Fakirleri ve zayıfları her zaman okşar, misâfirlerin altlarına kendi mübârek elbiselerini döşeyecek kadar ikrâmda bulunurdu. Bir meclise girince, nerede boş yer bulursa orada oturmak ister, bulunduğu meclislerde elbisesini toplu tutup etrâfa yaymazdı. Bununla birlikte bulunduğu meclislerde herkesten çok vakârını korur, ağırbaşlı davranırdı. Söze gerek görmedikçe susardı. Gülmek gerekince, tebessümle yetinirdi. Huzurlarında bulunanlar da son derece edepli hareket eder, başlarını aşağıya eğerler, konuşurken seslerini fazla yükseltmezler, gülmeleri de tebessümü aşmazdı. Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) güçsüzlere, yoksullara o kadar iltifat ve alçakgönüllülük gösterdiği hâlde, kendileri ile görüşmelerde bulunduğu hükümdârlara karşı aslâ küçülme göstermez, peygamberlik makâmının ulviyetini korumaktan hiçbir zaman geri durmazdı. Kayserlere, Kisrâlara gönderdiği mektuplarında her zaman mübârek ismini önce belirtir, meselâ **Allâh'ın kulu ve Peygamberi Muhammed** (aleyhissalâtü vesselâm) **tarafından Rum büyüğü Hirakl**'e şeklinde yazdırırdı. Kendilerini hiç çekinmeden İslâm dînine dâvet ederdi. Kabul etmedikleri takdirde azâba uğrayacaklarını, saltanatlarının ellerinden çıkacağını kendilerine açıkça duyururdu.

(Bir gün) Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme bir adam gelmişti. (Bir müddet) Efendimizle konuştu. Bu sırada adamcağızın (duyduğu korkudan) omuzları titremeye başladı. Bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm adama: **Sâkin ol! Ben bir kral değilim, ben** (güneşte kurutulmuş) **kadîd** (denilen et) **yiyen bir kadının oğluyum** *buyurdular.* [219]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), hastayı ziyâret eder, cenâzeyi tâkip eder, kölenin dâvetine icâbet eder ve merkebe binerdi. [220]

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Zühd ve Takvâsı**

193 * Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), her zaman ibâdetle meşgul olur, yüce Allâh'ın rızâsı için ümmetinin hidâyet ve mutluluğuna çalışırdı. Hattâ geceleri o kadar namaz kılardı ki, ayakta çok durmaktan mübârek ayakları şişerdi. *Kendisine:* Ey Allâh'ın Resûlü! Allah senin geçmiş ve gelecek bütün hatâlarını bağışlamıştır. İbâdet konusunda niçin bu derece güçlüğe katlanıyorsun *denildiğinde:* (Bu mağfirete, bu af etmeye karşı) **çok şükreden bir kul olmayayım mı** *buyurmuştur.* [221]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), dünyâda bulundukça bu yoldan aslâ ayrılmadı. Hayatta iken Arab yarımadası fethedildi, Medîne'ye her taraftan ganîmet

malları gelmeye başladı, hükümdârlar tarafından kıymetli hediyeler gönderildi.

Kısaca dünyâ olanca varlığı ile ona yüz gösterdi. Fakat o yüce Peygamber, bunların hiçbirine önem vermedi. Bütün bunları, fakirlere, gâzilere, müslümanların yükselmelerine harcadı. Ümmü Seleme (radiyallâhü anhâ) annemiz şöyle anlatıyor: *Bir gün Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm)ın yanına girdiğimde yüz renginin farklı olduğunu gördüm, O'na:* Renginizin değiştiğini görüyorum, yoksa rahatsızlandınız mı *diye sordum. Efendimiz (sallallâhü aleyhi ve sellem):* **Hayır, fakat dün bana verilen yedi dinarı yatağın yanında, kenarında unutmuşum. Geceyi de bu şekilde, onları taksîm etmeden** (, fakirlere paylaştırmadan, dağıtmadan) **geçirdim** *buyurdu.* [222]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) dünyâdan ayrılıncaya kadar kendisi ve âilesi birbiri ardına üç gün buğday ekmeği yememişlerdir. [223] Hâlbuki isteseydi, yüce Allah ona akla ve hayâle gelmedik nîmetler verirdi.

Bâzen bir ay geçer, (biz peygamber hanımlarının) evlerinin hiçbirinde (yemek pişirmek için) ateş yanmazdı. Yiyip içtiğimiz, yalnız hurma ile sudan ibâret olurdu. [224]

Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), âhirete göç ettikleri zaman âilesine ne bir altın ne bir deve veyâ bir koyun bırakmıştı. Geri bıraktığı şey, yalnız silâhları ile bindikleri katırdan ve gelirini bağışladığı ufak bir arâziden ibâretti.

İşte Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem) bu kadar yüksek kalbe sâhipti. Hakk yolunda bu kadar samîmi, bu kadar fedâkârdı. Onun yüksek maksadı, yalnız yüce Allâh'a kulluk etmek, İslâm dînini yaymak, insanları câhillikten kurtarmak, yeryüzünü insanlık ve medeniyet nurları içinde bırakmak idi.

Peygamber (Sallallâhü Aleyhi ve Sellem)**in Eşsiz Başarıları**

194 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), sâhip olduğu yüksek özellikler ve yüce Allâh'ın yardımı sâyesinde yayılmasını başardığı yüksek ve ilâhî din doğrultusunda hedef edindiği çok mukaddes gâyeye erdi. Dünyâ târihinde hiç kimseye nasip olmayan çok büyük başarılara kavuştu.

Evet, O yüce Peygamber, Hak Teâlâ'nın kitâbını, insanlığa maddî ve mânevî mutluluk yollarını gösteren Kur'ân-ı Kerîm'i, o sonsuz mûcizeyi bütün insanlara tebliğ etti. Bütün hükümleri akla, hikmete, maslahata uygun ve her asrın ihtiyâcına fazlası ile yetecek şeriatı, İslâmiyeti yaymakta başarılı oldu. Kendisine uyan insanları gerçek hürriyete kavuşturdu. İnsanlar arasında bir eşitlik kurdu. İnsanlık bakımından, hukuk bakımından, yüce Allâh'a kulluk bakımından insanlar arasında fark olmadığını ilân ederek zorbaların, kibirli olanların burunlarını kırdı. Yüce Allâh'ın mânevî huzûrunda yerlere kapanarak kullukta bulunmak şerefinden bütün insanların aynı şekilde faydalanmaları gerektiğini bildirdi. Gerçek aydınlığın tam bir alçak gönüllülük ile hakka boyun eğmek ve ibâdetten, fazîlet ve temizlik dâiresinde yaşamaktan, diğer insanlara karşı üstünlük iddiâsında bulunmaksızın kulluk görevini herkesle birlikte aynı şekilde yerine getirmeğe çalışmaktan ibâret olduğunu ilân etti. Ölümlü, maddî bilgilere ve servetlere güvenerek başkalarına karşı câhilce bir gurura kapılanların, yüce Allâh'ın fakir ve zayıf kulları ile birlikte bulunarak kulluk görevini aynı şekilde yerine getirmekten kaçınanların aydın değil, mânâ; anlam bakımından karanlıklar içinde kalmış zavallı kimseler olduğunu açıkladı. Ruhlarında kâbiliyet olan bahtiyar kimseler, O'nun bu yüksek açıklamalarını beğenerek doğruluğuna inandılar, O'nun mutluluğa götüren yoluna can attılar ve sonunda mutluluğa erdiler.

195 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), daha âhiret âlemine göçmeden önce

müslümanların sayısı bir milyonu geçmiş ve kendisi yaklaşık yüz yirmi bin müslümanın katılımı ile vedâ haccını yaparak hac görevini yerine getirmişti.

Kısaca O kutsal Peygamberin mübârek ismi, bin dört yüz küsur seneden bu yana devamlı, her zaman dilleri süsleyip durmaktadır. Yaymış olduğu kutsal İslâm dîni de sayısız insanın temiz ruhlarına hükmetmektedir.

Artık çocukluk zamanları, meleklerin üstünde bir saflık ve temizlikle geçmiş, kırk yaşlarından itibâren peygamberlik ve resûllüğe ulaşmakla dünyâyı karanlıktan aydınlığa çıkarmış, altmış üç senelik mübârek hayatları bütün şeref ve kutsallık parıltıları ile çevrilmiş olan o büyük ve o en son şerefli Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)e ümmet olduğumuz için ne kadar sevinsek, ne kadar övünsek, yüce Allâh'a ne kadar şükretsek yine de azdır.

Yâ İlâhî! Sen bizi, o kutsal Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem)in korumasından uzak düşürme. Sen o mübârek Peygamberine ve diğer azîz peygamberlerin aleyhimüsselâma, hepsinin muhterem soyuna ve ashâbına sonsuz salât ve selâm buyur. Âmîn.

اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ الْإِخْلاَصَ فِي الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ وَحُسْنَ الْخِتَامِ عِنْدَ انْتِهَاءِ الْأَجَلِ وَالْعَوْنَ عَلَى الْإِتْمَامِ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

[; Allâhım! Biz, sözde ve amelde Senden ihlâs; ecel geldiğinde güzel bir son ve son *nefeste (Senden) yardım dileriz. Ey celâl ve ikrâm sâhibi (olan Allâhım)! Bütün hayırlı işler, nîmeti ile tamam olan yüce Allâh'a hamd (ve senâ) olsun. (Yüce) Allah, Efendimiz Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme, O'nun ehli beytine ve arkadaşlarına salât ve selâm eylesin.)* [225] Âmîn.

Dipnotlar:

1 - Şâmil İslâm Ansiklopedisi: C. 7, s. 218
2 - Muhammed İbni İshâk'ın yazmış olduğu siyer kitabı üç farklı yayınevi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Siyer (Muhammed İbni İshâk) adı ile Akabe Yayınları, Siyeri İbni İshâk adı ile Düşün Yayıncılık ve Hz. Peygamberin Hayâtı ve Gazveleri (Kitâbüs Siyer vel Meğâzî) adı ile İlk Harf Yayınları tarafından yayımlanmıştır.
3 - Bahse konu siyer kitaplarının üçü de Türkçeye çevrilmiştir: Vâkıdî'nin eseri Kitâbü'l Meğâzî (Hz. Peygamber'in Savaşları) adı ile İlk Harf Yayınevi tarafından; İbni Hişâm'ın eseri İslâm Târihi Sîreti İbni Hişâm adı ile Kahraman Yayınları tarafından; Muhammed Taberî'nin eseri ise Milletler ve Hükümdârlar Târihi adı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, Târih-i Taberî adı ile Sağlam Yayınevi tarafından ve Târihu't Taberî ismi ile Ankara Okulu Yayınları tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
4 - Zirâ' geçmişte kullanılan, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan mesâfenin ölçü olarak kabul edildiği, insanların fizîkî yapılarındaki farklılıktan dolayı ülkelere ve bölgelere göre cm. cinsinden uzunluğun farklı olduğu ve en kısa 54,06 ile 60 cm, en uzun 75 ile 91 cm. arası bir uzunluk ölçüsü birimidir. Genel olarak 60 ile 80 veyâ 75 ile 90 cm. olarak kabul edilmiştir.
5 - Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 10, s. 177, 3382; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3106, 1; C. 13, s. 6175, 1
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 366, 28(2841); El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 12, 8171 nolu hadîs
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 37, 2005; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 33, 6162
6 - Kehf sûresi, âyet 50
7 - Bakara sûresi, âyet 35 - 36 - 38
8 - Bakara sûresi, âyet 37
9 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 1, s. 116; Sünen-i Tirmizî (Konya): Cilt 3, sayfa 98, 3076 nolu hadîs
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 1, s. 83, 118; Müsnedi Ebî Ya'lâ: Cilt 11, sayfa 263, 6377; C. 12, s. 8, 6654
10 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 1, s. 132; Târihi Dımaşk: C. 62, s. 247; Târih-i Taberî: C. 1, s. 115
Milletler ve Hükümdârlar Târihi: C. 1, s. 213
11 - Meryem sûresi, âyet 57
12 - Ankebût sûresi, âyet 14
13 - Hûd sûresi, âyet 44; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 9, s. 66
14 - Hadîslerle İslâm: C. 6, s. 36; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 69, 5538; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 9, s. 66
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 5, s. 410, 5132; Büyük Hadis Külliyâtı: C. 2, s. 54, 2992
Müsnedül Firdevsi: C. 1, s. 223, 856
15 - Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 213, 327(194); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 242, 2551
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3122, 15; C. 10, s. 4514, 233; El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 297, 9623
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 395, 10036; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 715, 8016
16 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 395, 4186; El Müstedrek: C. 2, s. 642, 4064; C. 4, s. 630, 8495
Mu'cemül Kebîr: C. 7, s. 210 - 254, 6872 - 6873 - 7033; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 531, 932 - 933
17 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, 300, 548; El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 167, 7101
El Müstedrek: C. 1, s. 103, 154; Müsnedi Abd bin Humeyd: C. 2, s. 206, 1149
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 298, 7123
18 - Hûd sûresi, âyet 50 & 60
19 - Hâkka sûresi, âyet 6 & 7; Ahgâf sûresi, âyet 21 & 26
20 - Hûd sûresi, âyet 61 & 68; A'râf sûresi, âyet 73 & 79
21 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2080; El Müstedrek: C. 2, s. 642, 4065
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 7, s. 298, 13929; Müsnedil Bezzâr: C. 17, s. 141, 9737
22 - Enbiyâ sûresi, âyet 63 & 66
23 - Enbiyâ sûresi, âyet 51 & 71
24 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 100, 1286; Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 281, 4
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 265, 8271; Şuabil Îmân: C. 11, s. 122, 8271
25 - El Müstedrek: C. 2, s. 658 - 659, 4110 - 4111 - 4115
26 - El Müstedrek: C. 2, s. 659 - 660, 4114 - 4116
27 - Hûd sûresi, âyet 77 & 83; Neml sûresi, âyet 54 & 58
28 - İbrâhim sûresi, âyet 37
29 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 7, s. 3153, 37 - 38; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 160, 9370

El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 92, 3250; Şuabil Îmân: C. 5, s. 492, 3770
30 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2193, 16; C. 7, s. 3153, 37 & 39; Es Sünenül Kübrâ: C. 5, s. 160, 9370
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 387 - 430, 3250 - 3390; Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 504, 3770
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 367, 7819; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 105, 9107
31 - Saffât sûresi, âyet 102 & 108
32 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 4, s. 474, 3717; Şuabil Îmân: C. 5, s. 460, 3717
33 - Nisâ sûresi, âyet 163; En'âm sûresi, âyet 84; Sâ'd sûresi, âyet 45 & 47
34 - Bakara sûresi, âyet 132; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 3, s. 487; Keşşâf Tefsiri (TYEK): C. 1, s. 520
35 - Yûsuf sûresi, âyet 4 - 6 - 100
36 - Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 427, 1449; Şuabul Îmân (Ocak): C. 6, s. 447, 6228
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 13, s. 66, 13737; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 55, 2455
37 - Yûsuf sûresi, âyet 4 & 54
38 - Yûsuf sûresi, âyet 7
39 - Enbiyâ sûresi, âyet 83
40 - Hûd sûresi, âyet 94 - 95
41 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 3981; El Müstedrek: C. 2, s. 667, 4129
42 - El Müstedrek: C. 2, s. 670, 4138
43 - Kasas sûresi, âyet 7
44 - Kasas sûresi, âyet 8 & 13
45 - İsrâ sûresi, âyet 101
46 - Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 15, s. 75
47 - Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 172 - 173
48 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 104, 2733; C. 5, s. 104, 3144; El Müstedrek: C. 1, s. 52, 20
Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 60, 4078; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 162 - 164, 63 - 64
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 507, 8929; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 5, s. 210, 5102
49 - Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 173
50 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 17 - 21; Şûrâ sûresi, âyet 63; Neml sûresi, âyet 10 - 12
51 - A'râf sûresi, âyet 130
52 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 22; Neml sûresi, âyet 10 - 12
53 - A'râf sûresi, âyet 133; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 7, s. 434
54 - Bakara sûresi, âyet 50; Şûrâ sûresi, âyet 57 - 63
55 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 2, s. 218; Şuabil Îmân: C. 1, s. 279, 132; Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 150, 132
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 9, s. 4920; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 11, s. 323
56 - El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 200, 3669 - 3670; Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 1, s. 172
57 - A'râf sûresi, âyet 103 & 126
58 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 77; Şûrâ sûresi, âyet 52
59 - Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 16, s. 530, 32499
60 - Yûnus sûresi, âyet 90 & 92; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 8, s. 580; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 12, s. 459
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 8, s. 3873; Hak Dîni Kur'ân Dili (Hikmet): C. 4, s. 506
61 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 442, 24; C. 6, s. 323, 3; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 2, s. 76, 361
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 3, s. 572, 876; Müsnedil Bezzâr: C. 9, s. 454, 4065
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 1, s. 98, 94; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 151, 7316
62 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 85 & 98
63 - Tâ-Hâ sûresi, âyet 90
64 - Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 416, 693; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 225, 1408
El Müsned (Bekâ): C. 5, s. 48, 6644; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 330, 6420
65 - Bakara sûresi, âyet 259
66 - Kehf sûresi, âyet 83 & 98
67 - Lokmân sûresi, âyet 12 - 13 - 16 - 19
68 - Enbiyâ sûresi, âyet 87
69 - Saffât sûresi, âyet 143 & 144; Kalem sûresi, âyet 40 & 50
70 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 104, 3734; El Müstedrek: C. 1, s. 690, 1914 & 1916
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 30, 1462; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 363, 1163
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 564, 611; C. 9, s. 490, 9744; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 6, s. 475, 2342
Mişkâtul Masâbîh (Ocak: C. 2, s. 449, 2292
71 - Yûnus sûresi, âyet 98; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 12, s. 474

72 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 45, 1382; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 4, s. 418, 2544
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 51, 2294; El Müstedrek: C. 2, s. 404, 3411
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 19, s. 509, 20785; Müsnedil Bezzâr: C. 11, s. 78, 4784
73 - Meryem sûresi, âyet 30 & 33; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 15, s. 329 & 341
74 - Keşşâf Tefsiri (TYEK): C. 4, s. 172; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 16, s. 548, 32533; C. 19, s. 27, 35380
75 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1248; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 16, s. 389, 7821
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 411, 6489; Sahîh-i Müslim: C. 2, s. 485, 7(2550) - 8
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3256, 107; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 172, 1398
El Müstedrek: C. 2, s. 699, 4220
76 - İslâm Ansiklopedisi (TDV): C. 6, s. 86
77 - Nisâ sûresi, âyet 157 - 158; Tefsîr-i Kebîr (Akçağ): C. 8, s. 403
78 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 4, s. 1260; Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 3, s. 517
Taberî Tefsiri (Hisar): C. 2, s. 271
79 - El Müstedrek: C. 2, s. 700, 4223
80 - Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 278, 3379; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 200, 9049
81 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3331, 41 - 42; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 38, 2862
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 168, 20(2286) & 23(2287)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 365, 6405 & 6407
82 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 520, 2682; Delâilün Nübüvve (Beyhakî): C. 1, s. 174
Hazreti Peygamber ve Halîfeler: s. 40; Târihi Dımaşk: C. 3, s. 47 - 48
83 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 60, 13821; Mu'cemül Kebîr: C. 10, s. 329, 10812
Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 307, 14076; Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 303, 13273
Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 7, s. 565; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3706
84 - Bakara sûresi, âyet 129
85 - Sâf sûresi, âyet 6
86 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 2, s. 570; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 92, 13
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 312, 6404; Mu'cemül Kebîr: C. 8, s. 175, 7729
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 285, 17098; C. 16, s. 251, 22162; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 867, 927
El Müstedrek: C. 2, s. 492 - 705, 3623 - 4233 - 4234; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 340 - 402, 1455 - 1582
87 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 41, 2(2277); Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 97 - 108, 16 - 20 & 24
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 201, 3865 - 3867; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 402, 6482
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 289, 5853; El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî): C. 1, s. 343, 539
88 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 11, s. 5023, 477; El Müstedrek: C. 2, s. 264 - 622, 2931 & 2933 - 4011 - 4012
Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 146, 160(252); Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 2, s. 314, 840
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 668, 17780; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 298, 8844
89 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 146, 3; C. 11, s. 5023, 477; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 146, 160(252)
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 16, s. 668, 17780; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 298, 8844
90 - Ashâbı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları: s. 21 - 23
91 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 288, 3992; Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 224, 133
Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 414, 4648 & 4650; Müsned-i Humeydî (Hüner): s. 53, 84
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 457, 6996; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 2, s. 258, 969
92 - Haşr sûresi, âyet 10; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 225
93 - Es Sîretün Nebeviyye (İbni İshâk): C. 1, s. 208; Sîreti İbni İshâk (Akabe): s. 223
Sîreti İbni Hişâm (Kahraman): C. 2, s. 22; İslâm Târihi (Bahar): C. 2, s. 90
94 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 187, 13966; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 2, s. 116, 1022
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 13, s. 205, 16875; El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 499
95 - Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 15, s. 409, 15281; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 450, 24745
96 - Müsned (Kayıhan): C. 1, s. 399, 374; El Müstedrek: C. 3, s. 221, 4914 - 4915
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 370, 1758; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 466, 7005
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 338, 72(2433); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1688, 19

97 - Peygamber (sallallâhü aleyhi ve sellem), ganîmetlerin bölüştürülmesinden önce bir köle veyâ câriye veyâ bir atı ganîmetler arasından seçerek alır ve seçerek almış olduğu bu mala da seçilmiş anlamına gelen Safiyy adı verilirdi. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), Safiyye (radiyallâhü anhâ) annemizi bu şekilde Hayber ganîmetleri arasından seçerek almıştı. Safiyye

(radiyallâhü anhâ) annemizin asıl adı Zeyneb idi. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), onu Hayber ganîmeti bölüşülmeden önce safiyy olarak seçip aldığı için Safiyye ismini aldı.

Kitâbül Haraç: s. 54; Bidâyet ül Müctehid: C. 2, s.261; İslâm Târihi (Şâmil): C. 7, s. 207
Kitâbül Emvâl: s. 29, 29; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 286, 2999 - 2994 - 2995 - 2998
98 - İslâm'da İnanç Ansiklopedisi: C. 4, s. 2081; İslâm Târihi (Şâmil): C. 7, s. 207; C. 9, s. 120
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 12, s. 6516; İslâm Târihi (Bahar): C. 2, s. 282 - 286
El Fusûl Fî Sîretir Resûl: s. 243 - 253
99 - Ahgâf sûresi, âyet 29 & 31; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7259
100 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 8181; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 216, 4872
Sîreti İbni Hişâm (Kahraman): C. 1, s. 357; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 89
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 303, 18812; Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 246, 3051
Şuabul Îmân (Ocak): C. 1, s. 154, 133 - 134; Şuabil Îmân: C. 1, s. 288, 133 - 134
101 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 14, s. 7581 - 7595; Ahkâm Hadîsleri: C. 1, s. 114, 16
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3404, 137 & 139; El Müstedrek: C. 2, s. 555, 3813 - 3817
Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 198, 43(2800) - 48(2803); Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 389, 3501 - 3505
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 319, 1483; Müsnedil Bezzâr: C. 3, s. 344, 1971
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 38, 295; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 420, 6495 & 6497
102 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 2, s. 233; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6655, 31; C. 16, s. 7339, 94
Sünen-i Nesâî: C. 7, s. 205, 4160; Sünen-i Dârekutnî: C. 4, 302, 3507
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 274, 393; Mu'cemül Evsat: C. 1, s. 283, 923
103 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 2, s. 244; El Müstedrek: C. 2, s. 733, 4310
Es Sünenül Kübrâ: C. 8, s. 251, 16556; C. 9, s. 16, 17735; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 474, 7012
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 453- 505, 14393 - 14588
104 - Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 18, s. 329, 8866
105 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 1, s. 350
106 - Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 10, s. 427; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4520, 237
Hak Dini Kur'ân Dili (Hikmet): C. 5, s. 309; Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm: C. 2, s. 519
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 2, s. 162, 1916; C. 3, s. 146, 3500; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 253, 56
107 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 1, s. 396; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 118
108 - Tevbe sûresi, âyet 100
109 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 3657 - 3676, 124 - 126 - 129 - 134
110 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3657, 124; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 362, 1555
111 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4402, 183; C. 8, s. 3679, 137; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 205, 1(2381)
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 103, 3096; El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 82, 11
Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 96, 36; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 68, 66 - 67
112 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3657, 124
113 - Sîreti İbni Hişâm (Kahraman): C. 2, s. 160
114 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 299; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 30, 5414
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 128, 9922
115 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 271; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 3, s. 246, 6368
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 1, s. 540, 949; Mu'cemül Kebîr: C. 12, s. 237, 12984
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 139, 2506; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 301, 2506
116 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 3, s. 297; C. 5, s. 94; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 104, 8634
Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, s. 196; C. 4, s. 187; Hazreti Peygamber ve Halîfeler: s. 104
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 13, s. 703; Delâilün Nübüvve (Beyhakî): C. 2, s. 506; C. 5, s. 266
117 - İbn-i Âbidîn: C. 2, s. 66; Musannef Abdurrezzâk: C. 1, s. 456, 1775
Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 6, 1(377); Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 188, 361 - 363
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 657, 2; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 2, s. 273, 498
Sünen-i İbni Mâce: C. 2, s. 476, 706; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 54, 189 - 190
Sünen-i Dârimî: C. 3, s. 14, 1190; El Merâsil: s. 85, 20; El Merâsil Maal Esânid: s. 80, 2
Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 574 - 575 - 611 - 628, 1834 - 1835 - 1965 - 2006
118 - Mâide sûresi, âyet 58; Hak Dîni Kur'ân Dili: C. 3 s. 273
119 - Cum'a sûresi, âyet 9; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 2 s. 551
120 - Feyzül Kadîr: C. 5, s. 179, 6826; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 1, s. 200 - 277, 385 - 408
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 12, 7(380); Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 2, s. 450, 1898
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 386, 633; Müsnedi İshak bin Râheveyh: C. 3, s. 858, 1522 - 1523

Sünen-i Dârekutnî: C. 1, s. 437, 903; Es Sünenül Kübrâ: C. 1, s. 614 - 630, 1970 - 2016
121 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 242, 2681; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 569, 83(1779)
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 137, 182; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 24, 4722
122 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3255
123 - Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 358, 6964; Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 195, 8961
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 348, 9727; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 13, s. 15, 36794
El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 261, 345; Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 2, s. 421
124 - El Câmius Sağîr (Serhat): C. 2, s. 103, 4015; El Müstedrek: C. 3, s. 348, 5308
125 - Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 7, s. 3250; Sünen-i Tirmizî: C. 5, s. 192, 3274
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 392, 58(1763); Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 367, 9737
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2735, 126; C. 8, s. 3716, 5; C. 10, s. 4818, 396
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 490, 3043; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 79, 17931
126 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2927, 48; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 542, 1298
El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 86, 1673; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 336, 679
127 - El Müsned (Dârul Hadîs): C. 4, s. 49 - 188, 3824 - 4246 - 4247; Müsnedil Bezzâr: C. 5, s. 248, 1861
El Müsned (Bekâ): C. 3, s. 230 - 334, 3824 - 3825 - 4246 - 4247; Buğyetül Bâhis: C. 2, s. 699, 686
Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 185, 18069; Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî: C. 1, s. 43, 328
Mu'cemül Kebîr: C. 9, s. 82, 8469 - 8471 - 8473 & 8475; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 336, 679
128 - Enfâl sûresi, âyet 11
129 - El Müstedrek: C. 2, s. 155, 2644; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 113, 2445
Mu'cemül Kebîr: C. 11, s. 394, 12104; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 65, 13282
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 10, s. 251, 10058; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 286, 2445
130 - El Müstedrek: C. 2, s. 155, 2644; Es Sünenül Kübrâ: C. 7, s. 65, 13282
131 - Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 60, 17917 & 17920; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 54, 17859 & 17862
132 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 10, s. 210, 2662; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2829, 239
Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 13, s. 42, 6063; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 324, 6847
133 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 405, 104(1791); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 537, 6575
Müsnedil Bezzâr: C. 8, s. 175, 3204; Müsnedi Ebî Avvâne: C. 4, s. 326, 6856 - 6857
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 74, 3002; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 256, 4027
134 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 14, s. 6354 - 6355, 2 - 3
135 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 4, s. 172 - 174
136 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3847, 145 - 146
137 - Sîreti İbni Hişâm (Kahraman): C. 3, s. 431; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 330, 9720
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 14, s. 303, 18812; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 216, 4872
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2559, 18; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 6, s. 344, 1164
138 - Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 3, s. 278
139 - Fetih sûresi, âyet 1 & 3; Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri: C. 13, s. 7332
140 - Fetih sûresi, âyet 18 - 19; Te'vîlâtül Kur'ân (Ensar): C. 14, s. 44
141 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 405, 163(2496); Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 420, 4653
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 357, 4113; El Âhâdü vel Mesânî: C. 6, s. 102, 3317
142 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 389, 180 & 182
143 - Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 5, s. 414, 74(1773) - 75; Zâdu'l Meâd (İklim): C. 4, s. 229
Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 7, 2716 - 2717; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 1, s. 154, 6
144 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 505, 75(2918) & 77(2919); Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1675, 6 & 8
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 83, 6689 - 6690; Es Sünenül Kübrâ: C. 9, s. 298, 18602
Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 3, s. 594, 3927; Zâdu'l Meâd (İklim): C. 1, s. 115
145 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 505, 217(1253); Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 93, 813 & 815
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 4, s. 1675, 6 & 8; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 80 - 259, 3764 - 3945
146 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1182, 10; C. 6, s. 2646 - 2856, 15 - 261
Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları: C. 2, s. 414
147 - Hadîslerle İslâm: C. 3, s. 412; Es Sünen ül Kebîr (Ocak): C. 17, s. 33, 18323
148 - Tevbe sûresi, Âyet 25 - 26
149 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 274, 3700 - 3701; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 14, s. 16, 6470 - 6471
El Âhâdü vel Mesânî: C. 1, s. 475, 666; Müsnedür Rûyânî: C. 2, s. 507, 1541
Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 1, s. 128, 311; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 5, s. 454, 6072 - 6073
150 - Sahîh-i Müslim: C. 6, s. 426, 147(1218); Sünen-i Dârimî: C. 4, s. 164, 1857

Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 333 - 361, 3057 - 3074
151 - Ed Dürrül Mensûr (Ocak): C. 11, 287; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 19, s. 68, 35473
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 125, 20100; Şuabil Îmân: C. 13, s. 19, 9891
152 - Mâide sûresi, âyet 3
153 - Sünen-i İbni Mâce: C. 8, s. 328, 3055 - 3056 - 3058; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 35, 2248
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 9, s. 158, 3848
154 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 340, 3029; Sahîh-i Müslim: C. 8, s. 193, 20(1637)
Sahîh-i Buhârî Tecrîdi Sarîh: C. 8, s. 412, 1275
155 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 224, 3901 - 3902; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 175, 78 - 82
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 558, 6594; C. 15, s. 276, 6861
156 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 159, 90; C. 10, s. 247, 4022; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 163, 872
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 493, 9752; El Müstedrek: C. 1, s. 675, 1865
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 5, s. 291 - 299, 22286 - 22312; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 6, 3418
157 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 181, 82; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 499, 833 - 834
158 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 185, 83; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 233, 3916; Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 499, 823
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 2, s. 697 - 706 & 710 - 715 - 734 & 736, 57 - 70 & 75 - 79 - 103 - 104
Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 291, 83; Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 2, s. 54 & 61, 90(418) & 101(420)
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 13, s. 674, 6420
159 - Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 2, s. 40, 867; C. 3, s. 75, 1650; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 587, 6620
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 3, s. 1144, 9; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 13, s. 679, 6421
160 - Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 506; El Müstedrek: C. 1, s. 359, 891
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 4, s. 400, 4004; C. 7, s. 265, 7072; C. 14, s. 424, 14271; C. 15, s. 190, 14902
Buğyetül Bâhis (İ’tisam): s. 465, 943; El Metâlibül Âliye (Ocak): C. 4, s. 464, 4010
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 1, s. 198, 78; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 55, 3
Mu’cemül Evsat: C. 4, s. 365, 4448; Müsnedil Firdevsi: C. 3, s. 452, 5393
161 - Sahîh-i Müslim: C. 9, s. 614, 46(2191); Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 492, 1619
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 11, s. 9 - 22, 1663 - 1668; Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 97, 3723
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 585, 6618; C. 16, s. 53, 7116
162 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 8, s. 3602, 70; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 331, 1543
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 224, 118(2351); Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 258, 3621
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 3, s. 469, 3517; Mesâbîhüs Sünne: C. 4, s. 62, 4551
163 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3332, 43; C. 8, s. 3602 - 3651, 70 - 121 - 122; C. 9, s. 4152, 449
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 9, s. 258, 1940 - 1941 - 1946; Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 3, s. 264, 3654
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 7, s. 192 - 620, 1442 - 1671
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 7, s. 222, 114(2348) - 115(2349); El Müstedrek: C. 9, s. 4152, 4383
164 - Duhâ sûresi, âyet 4
165 - Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 66, 43; El Müstedrek: C. 1, s. 165, 331
Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 1, s. 461, 82; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 172, 2017
166 - Muvattâ’ (Beyan): C. 1, s. 389, 29; Câmiu’l Usûl (Ensar): C. 17, s. 663, 8536
167 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 510, 1631; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 191, 89
Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 195, 3859
168 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 190, 88; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 401, 1844
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 9, s. 4146, 446; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 508, 1630
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 591, 6621 - 6622; El Müstedrek: C. 1, s. 533, 1409
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 71, s. 71, 12965; Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 86, 86
169 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 191; Uyûnül Eser: C. 2, s. 451; Mevâhibi Ledünniyye (Divan): C. 2, s. 633
Mirkâtül Mefâtîh: C. 4, s. 191, 1735; C. 11, s. 108, 5961
170 - Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 189, 85 - 86; Mu’cemül Kebîr: C. 7, s. 167, 6718
Şuabul Îmân (Ocak): C. 9, s. 453, 9677 - 9678; Şuabil Îmân: C. 12, s. 423, 9677 - 9678
171 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 11, s. 64 - 73; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 187, 84
Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 9, s. 34, 8935; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 20, s. 568, 38191
Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 428, 9754; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 587, 6620; C. 15, s. 296, 6875
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 11, s. 70, 12962
172 - Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 198, 994; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 501, 1627
Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 398, 1839 & 1841; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 7, s. 2999, 3029
El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 86, 18

173 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 605, 160(2638); Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 145, 196
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 617, 10898; Musannef Abdurrezzâk: C. 5, s. 428, 9755
Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 501, 1627; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 30, 13; C. 7, s. 3428, 19
Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 374, 360; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 187, 84
174 - Sünen-i Tirmizî (Konya): C. 1, s. 266, 1018; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 505, 1628
Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 17, s. 153, 6502
175 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 5, s. 413; Mecmauz Zevâid (Ocak): C. 14, s. 424, 14270
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 460, 24786; Keşfül Estâr: C. 1, s. 401, 851
176 - Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 5, s. 440 - 450; Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 153, 519
Mevâridüz Zam'ân (Ocak): C. 2, s. 434, 2156; El Müstedrek: C. 1, s. 509, 1340; C. 3, s. 65, 4458
Es Sünenül Kübrâ: C. 3, s. 545, 6626 - 6627; C. 4, s. 87, 7043
177 - Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 505, 1628; Muvattâ' (Beyan): C. 1, s. 388, 27 - 28
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 1, s. 364, 2442; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 31, 22
178 - Sünen-i Tirmizî: C. 6, s. 216, 3885 - 3886 - 3878 - 3880
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 128, 93(2337) - 109(2344) & 111(2345) - 113(2347)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 208, 6299 & 6301
Mu'cemül Kebîr: C. 2, s. 220 - 222 - 241, 1908 - 1918 - 2009
179 - Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 7, s. 3348, 75; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 398, 160(2493)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 302, 100; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 7, s. 357, 4393
180 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 354, 5(523) - 7 - 8; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 132, 1594
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 6, s. 87, 2313; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 11, s. 176 - 377, 6287 - 6491
181 - Sahîh-i Müslim: C. 3, s. 355, 6(523); Sahîh-i İbni Hibbân: C. 14, s. 277, 6363
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2783, 182; C. 15, s. 6886 - 7140, 31 - 6
Sünen-i Nesâî: C. 6, s. 370, 3074 - 3075; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 17, 1712
Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 334, 570
182 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 605, 160(2638); Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 145, 196
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 9, s. 617, 10898
183 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 30, 13; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 267, 71(45) - 72
Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 298, 2634; Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 34, 2743
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 113, 66; C. 4, s. 257, 1433; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 570 - 581, 4983 - 5006
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 470, 234
184 - Tergib ve Terhib: C. 4, s. 134, 10; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 176, 255
Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 170, 20231
185 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 13, s. 101, 3534 - 3535; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 401, 1280
Sünen-i Dârimî: C. 5, s. 420, 2600; El Müstedrek: C. 2, s. 57 - 58, 2351 - 2352
El Müsned (Dârul Hadîs): C. 12, s. 169, 15362
186 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 134, 1984; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 537, 65(2585)
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 5, s. 2264, 7; C. 13, s. 6015, 56; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 467, 231
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 366, 1993; Sünen-i Nesâî: C. 5, s. 102, 2550
187 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 537, 66(2586); Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 283, 1366
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 469, 233; Müsnedüş Şâmiyyîn: C. 3, s. 293, 512
188 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 470, 63(2998); Sünen-i Dârimî: C. 6, s. 70, 2784
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6096, 158; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 71, 4862
Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 198, 3982 - 3983; Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 153, 2004
189 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 135, 4918; Mu'cemül Evsat: C. 2, s. 325, 2114
Şuabul Îmân (Ocak): C. 7, s. 320, 7238 - 7239; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 105, 124 - 125
190 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 529, 4252; Şerhu Meânil Âsâr (Kitâbî): C. 7, s. 78, 6821
Şerhu Müşkilil Âsâr (Bekâ): C. 3, s. 361, 1465 - 1466; Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam: C. 1, s. 93, 41
191 - Câmi us Sağîr Muhtasarı: C. 2, s. 205, 1738; Musannef Abdurrezzâk: C. 11, s. 178, 20262
Kitâbüz Zühd (İz): C. 1, s. 206, 764; Müsnedü Ebî Hanîfe (Hârisî): s. 42, 85
El Câmius Sağîr (Serhat): C. 1, s. 624, 3199; Müsnedül Firdevsi: C. 2, s. 33, 2203
192 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 191, 3976; Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 161, 2420
Muvattâ' (Beyan): C. 4, s. 254, 3; El Müsned (Bekâ): C. 2, s. 112, 1737
193 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 445, 4171; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 17, s. 16, 23390
194 - Sünen-i İbni Mace: C. 10, s. 369, 4102; El Müstedrek: C. 4, s. 455, 7954
Şuabul Îmân (Ocak): C. 10, s. 108 - 109, 10043 - 10044; Mişkâtul Masâbîh (Ocak): C. 4, s. 525, 5187

Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 193, 5972; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 373, 643
195 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 403, 2065; Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 2, s. 664, 1321
Mu'cemül Evsat: C. 3, s. 357, 3395; C. 5, s. 213, 5119 - 5120; Müsnedüş Şihâb: C. 1, s. 430, 739
196 - Kalem sûresi, âyet 4; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 17, s. 534
197 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 288, 273; Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 4, s. 244, 7852
El Müsned (Bekâ): C. 6, s. 167, 8952; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 11, s. 53, 32308
198 - Sahîh-i Müslim: C. 4, s. 236, 139(746); Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 295, 1601
199 - Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 495, 2950; Müsnedil Bezzâr: C. 1, s. 320, 1114
Müsnedi Ebî Ya'lâ Mavsilî: C. 2, s. 121 - 122, 790 - 791
200 - Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 361, 353; Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 164, 66
201 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 8, s. 499; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 91, 57(2312) & 59(2313)
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 10, s. 354, 4502; Sahîh-i İbni Huzeyme: C. 4, s. 70, 2371
202 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 84, 48(2307) - 49; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 16, s. 230, 4988
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 222, 1737; Sünen-i İbni Mâce: C. 7, s. 485, 2772
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 6, s. 2665 - 2691 - 2699 - 2728 - 2776, 36 - 72 - 82 - 119 - 173 - 174 - 240
203 - El Müsned (Bekâ): C. 1, s. 436 - 369, 1347 - 1042; Buğyetül Bâhis (İ'tisam): s. 443, 893
El Müstedrek: C. 2, s. 170, 2690; Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 1, s. 258 - 329, 302 - 412
Müsnedil Bezzâr: C. 2, s. 299, 722; Şerhüs Sünne: C. 13, s. 257, 3698
204 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 3, s. 176; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 3, s. 254, 973
Şuabul Îmân (Ocak): C. 2, s. 391, 1376; Mu'cemül Kebîr: C. 6, s. 120 - 162, 5694 - 5862
205 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 552, 87(2599); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 335, 321
İslâm Târihi (Şâmil): C. 3, s. 176
206 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 620, 4788; Sahîh-i Buhârî (Ötüken):: C. 2, s. 761, 19
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 2, s. 563, 419; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 3, s. 436, 913
Sahîh-i Müslim (İrfan): C. 4, s. 288, 5(1401); C. 7, s. 229, 127(2356) - 128
Sünen-i İbni Mâce: C. 3, s. 68, 1044; C. 5, s. 527, 2017; Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 195, 2124
Sünen-i Nesâî: C. 2, s. 564, 947; C. 3, s. 14, 1194; C. 6, s. 445 - 582, 3203 - 3434
207 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 454, 4180; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 101, 67(2320)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 9, s. 276, 1459 - 1460
208 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 628, 4795; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 577, 5000
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 1, s. 29, 9; Sahîh-i Müslim: C. 1, s. 246 - 247, 58 - 59
Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 410, 2077; Sünen-i Nesâî: C. 8, s. 564, 4971 & 4973
Sünen-i İbni Mâce: C. 1, s. 89, 58; C. 10, s. 457, 4184
209 - Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 392, 2040; Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 458, 4185
210 - Şuabil Îmân: C. 11, s. 381, 8704; Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 489, 8704
El Fakîh (Bekâ): C. 2, s. 268, 915
211 - Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 246, 232; El Müstedrek: C. 4, s. 290, 7417
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 15, s. 467, 7007; Müsnedil Bezzâr: C. 13, s. 290, 6868
212 - Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 290, 75; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 414, 2086; C. 6, s. 371, 4140
213 - Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 487, 8701 - 8702; El Müstedrek: C. 1, s. 57, 40
Müsnedüş Şihâb: C. 2, s. 102, 971; Mu'cemül Kebîr: C. 23, s. 14, 23
214 - İslâm Târihi (Şâmil): C. 8, s. 55
215 - Sünen-i Ebû Dâvud: C. 11, s. 521, 3126; Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 96, 62(2315)
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 430, 646; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 454, 1589
216 - Enbiyâ sûresi, âyet 107
217 - Musannef Abdurrezzâk: C. 7, s. 494, 14011; Kütüb-i Sitte Muhtasarı: C. 15, s. 353, 5535
Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 86, 8542; Tabakât (Siyer): C. 1, s. 182; El İstîâb: C. 2, s. 505
Delâilün Nübüvve (Ocak): C. 1, s. 394 - 395; Büyük İslâm Târihi (Çağrı): C. 2, s. 458
İslâm Târihi (Bahar): C. 2, s. 283; Tefsîri Kurtubî (Buruç): C. 14, s. 184
Esedül Gâbe (Üsdül Gâbe): C. 4, s. 357; C. 7, s. 80
218 - Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 12, s. 136, 1987; Sünen-i Tirmizî: C. 3, s. 413, 2084
Sahîh-i Müslim: C. 10, s. 88 - 90, 51(2309) - 55(2310); Edeb ül Müfred (Sönmez): C. 1, s. 180, 164
Sünen-i Dârimî: C. 1, s. 162, 63; Sünen-i Ebû Dâvud: C. 15, s. 599, 4773 - 4774
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 13, s. 6023, 67; Sahîh-i İbni Hibbân: C. 1, s. 467, 231
219 - Sünen-i İbni Mâce: C. 9, s. 67, 3312; El Müstedrek: C. 2, s. 548, 3790
Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 214, 1022; Müsned (Kayıhan): C. 2, s. 369, 357
220 - Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 452, 4178; El Müstedrek: C. 2, s. 548, 3790

Sünen-i Tirmizî: C. 2, s. 214, 1022; Müsnedi Abd Bin Humeyd: C. 2, s. 247, 1227
Şuabul Îmân (Ocak): C. 8, s. 78, 7841; Câmiu'l Usûl (Ensar): C. 10, s. 545, 4736
221 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 226, 2819 - 2820; Sünen-i Tirmizî: C. 1, s. 286, 408
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 4, s. 51, 580; Sünen-i Nesâî: C. 3, s. 320, 1644
Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 10, s. 4767, 358 - 359; Sünen-i İbni Mâce: C. 4, s. 240, 1419 - 1420
222 - Büyük Hadîs Külliyâtı: C. 5, s. 313, 9638; Mu'cemül Kebîr: C. 23, s. 327, 751
Sahîh-i İbni Hibbân: C. 11, s. 565, 5160; El Müsned (Dârul Hadîs): C. 18, s. 246 - 294, 26394 - 26551
Müsnedi İshak Bin Râheveyh: C. 4, s. 106, 1873/59; Musannef İbni Ebî Şeybe: C. 12, s. 168, 35375
Müsnedi Ebî Ya'lâ: C. 12, s. 447, 7017
223 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 442 - 447, 20(2970) - 33(2976); Sünen-i Tirmizî: C. 4, s. 184, 2462 - 2463
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi: C. 8, s. 265, 1857; Sahîh-i Buhârî (Ötüken): C. 12, s. 5508, 42
224 - Sahîh-i Müslim: C. 11, s. 444, 26(2972); Sünen-i İbni Mâce: C. 10, s. 420, 4144 - 4145
Sahîh-i Buhârî Tecrîd-i Sarîh: C. 8, s. 7, 1124
225 - İbn-i Âbidîn: C. 4, s. 408

Alfabetik Konular Fihristi

İslâm İlmihali

Konular	Sayfa No
Âhirette soru ve cevap	75
Âhirette şefâat edecek kimseler	81
Âhirette şefâat kimler içindir	82
Âhirette şefâate güvenerek iyi amellerin terk edilmemesi gerekir	82
Ahlâk ilminin kısımları	993
Ahlâk ve ahlâkın mâhiyeti, niteliği	993
Ahlâkın değişip güzelleşebileceği	994
Ahlâkın önemi	993
Âile geçimini sağlamak için çalışmanın fazîleti	878
Âile ile ilgili görevler	997
Âile terbiyesinin çocuklar üzerindeki etkisi	1004
Âilede kardeşlerin birbirlerine karşı başlıca görevleri	1009
Âileyi geçindirmek için sıkıntı ve zorluklara sabretmek	878
Akarsu, nehir üzerinde bulunulsa bile suyu gereksiz yere harcamamak gerekir	226
Akıl bâliğ olmamış bir çocuğun bâliğ olanlara imam olup olamayacağı	330
Akıl bâliğ olmuş her müslüman için öğrenilmesi farz olan ilim	803
Akıllı kişi kendisini hesâba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır	76
Akîka, nesîke kurbanı kesmenin hükmü	778
Akîka, nesîke kurbanını ne zaman kesmek daha fazîletlidir	778
Akîka, nesîke olarak kesilen kurbanın eti ve derisi ile ilgili hükümler	779
Akîka, nesîke olarak kesilen kurbanın kemiklerinin kırılıp kırılmayacağı	779
Aklı olmayanın dînî açıdan sorumluluğu da yoktur	997
Akrabâlık bağlarını korumanın, gözetmenin gerekleri	1053
Akrabâlık haklarını yerine getirmek için kişinin soyunu, akrabâlarını öğrenmesi	1053
Aksıran kişi ve aksırmayı işiten kimseler ile ilgili görevler	1020
Akşam namazı dışında ezan ile kâmet arasında nâfile namaz kılmak	429
Akşam namazı yalnız olarak nasıl kılınır	345
Akşam namazından sonra yapılacak zikir	352
Akşam namazını yıldızlar çoğalıncaya kadar ertelememek, ilk vaktinde kılmak	285
Akşam namazının farzından sonra altı rek'at namaz kılmanın fazîleti	346
Akşam namazının sünnetini kılmanın fazîleti	345
Akşam namazının üçüncü rek'atından sonra oturmadan dördüncü rek'ata kalkmak	302
Akşam namazının vakti	284
Alacak olarak bulunan mehir ele geçirildiğinde geçmiş senelere zekât düşer mi	654
Alacaklar zekât açısından kaç kısma ayrılır	653
Alacaklar zekât verilmesinin gerekip gerekmemesi bakımından kaç kısma ayrılır	653
Alçak gönüllü olmanın fazîleti, kibirli olmanın kötülüğü	1033
Alışveriş, alım satım akdi, hüküm yönünden hangi kısımlara ayrılır	887
Alışveriş, alım satım akdi, satılan şeyin bedeli yönünden kaç kısma ayrılır	888
Alışveriş, alım satım çeşitleri ve kâr, kazanç miktârı	885
Alışverişe karışan boş lâf ve yalanı sadaka vererek temizlemeye çalışmak	889
Alışverişin rükünleri; onu meydana getiren unsurları	886

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular | Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular	Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular	Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular | Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular | Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular — Sayfa No

Konular	Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Alfabetik Dizin (Terimler, Kavramlar, Olaylar, İsimler Fihristi)

Konular Sayfa No

Konular — Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular — Sayfa No

Konular — Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular	Sayfa No

Konular Sayfa No

Konular	Sayfa No

Konular Sayfa No

Faydalanılan Kaynaklar

A'lâmü'1 (İ'lâmül) Hadîs fî Şerhi Sahîhi'l Buhârî
İmam Hattâbî (Hicrî 319/388 - Milâdî 853/933))
(Ebû Süleyman Hamd bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hattâb el Hattâbî el Büstî
Câmiatü Ümmül Gur'â, 1409 / 1988, Mekke / Suûdi Arabistân
Ahkâm Hadîsleri
(Uḳûdü'l Cevâhiri'l Münîfe fî Edilleti Mezhebi'l İmâm Ebî Ḥanîfe)
Muhammed el Murtazâ ez Zebîdî (1145/1205 - 1732/1791)
Tercüme Eden: İsmail Karagözoğlu
Kayıhan Yayınları, 2018, İstanbul
Ahkâmul Kur'ân
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
(Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin Selâme el Ezdî el Mısrî et Tahâvî)
İslâm Araştırmalar Vakfı (İSAM) Yayınları, 1416 / 1995, İstanbul
Ahkâmul Kur'ân
İmam Ebû Bekir Ahmed bin Ali er Râzî el Cessâs (239/321 - 853/933)
Tercüme Eden: Mehmet Keskin
İ'tisam Yayınları, 2018, Ankara
Ahkâmul Kur'ân (Hadîslerle Ahkâm Tefsiri)
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Tercüme Eden: Dr. Mustafa Genç
Bekâ Yayıncılık, 2012, İstanbul
Ahlâk Hadîsleri (Mekârimil Ahlâk ve Meâlîhâ)
Muhammed bin Câfer El Harâiti (237/327 - 851/938)
Tercüme: Kasım Yürekli
Nesil Yayınları, 2012, İstanbul
Akâid Risâleleri
Hazırlayan: Ali Nar
Fatih Gençlik Vakfı, 1984, İstanbul
Amelil Yevm vel Leyl (Efendimizin Dilinden Duâlar ve Zikirler)
İmam Ebû Abdurrahman en Nesâî (214/303 - 830/915)
Tercüme Eden: Naim Erdoğan
İz Yayıncılık, 2005, İstanbul
Amelil Yevm vel Leyl (Kitâbu Amelil Yevm vel Leyl)
İbnüs Sünnî; Ahmed bin Muhammed bin İshak ed Dîneverî
(280/364 - 893/975)
Mektebetü Dârul Beyan, 1407 / 1987, Dımaşk / Sûriye
Ashâbı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları
Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)
Bilmen Yayınevi, Târihsiz, İstanbul
Âyet ve Hadîslerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli
Mehmet Yaşar Kandemir, Halit Zavalsız, Ümit Şimşek
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2014, İstanbul
Bahrul Kelâm (Mâtürîdi Akâidi)
Ebul Muîn en Nesefî (438/508 - 1047/1115)
Tercüme Eden: Ramazan Biçer
Gelenek Yayıncılık, 2010, İstanbul

Bahrü'l Medîd fî Tefsîri'l Kur'âni'l Mecîd (Tercümesi)
Ahmed İbni Acîbe el Hasenî eş Şâzelî (1161/1124 - 1748/1809)
Tercüme Eden: Dilaver Selvi
Semerkant Yayınları, 2015, İstanbul
Bedâius Sanâi' Fî Tertîbiş Şerâi'
Alâüddîn Ebû Bekr bin Mes'ûd bin Ahmed el Kâsânî (…/587 - …/1191)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2003, Beyrut / Lübnan
Belâgât Terimleri Ansiklopedisi
Hikmet Akdemir
Nil Yayınları, 1999, İzmir
Beydâvî Tefsiri (Envâru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl) Tercümesi
Kadı Beydâvî (5857 685 - 1189/1286)
Tercüme: Abdülvehhab Öztürk
Kahraman Yayınları, 2011, İstanbul
Bidâyet ül Müctehid, Nihâyet ül Muktesid (Tercümesi)
Hafîdü İbni Rüşd
(Ebül Velîd Ahmed bin Muhammed el Kurtubî) (520/595 - 1127/1198)
Tercüme Eden: Ahmet Meylani - Redaksiyon, Düzenleme: Vecdi Akyüz
Beyan Yayınları, 1991, İstanbul
Bin Bir Hadîs
Mehmet Arif Bey (1261/1315 - 1845/1897)
İstanbul Kitabevi, Târihsiz, İstanbul
Buğyetül Bâhis an Zevâidi Müsnedil Hâris
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
(Ebul Hasen Nûrüddîn Alî bin Ebî Bekr bin Süleyman el Heysemî)
Hizmeti Seniyye Merkezi, 1413 / 1992, Medîne / Suûdi Arabistân
Buğyetül Bâhis an Zevâidi Müsnedil Hâris
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
(Ebul Hasen Nûrüddîn Alî bin Ebî Bekr bin Süleyman el Heysemî)
Tercüme Eden: İshak Doğan
İ'tisam Yayınları, 2020, Ankara
Bülûğ ül Merâm Tercümesi ve Şerhi (Selâmet Yolları)
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu (1912 - 1983)
Sönmez Neşriyat, Târihsiz, İstanbul
Büyük Günahlar (Kitâbül Kebâir Tercümesi)
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Tercüme Eden: Sıtkı Gülle
Bedir Yayınevi, 2011, İstanbul
Büyük Hadîs Külliyâtı (Cem ul Fevâid Min Câmiil Usûl ve Mezmaiz Zevâid)
Muhammed bin Süleyman er Rûdânî (1030/1094 - 1621/1683)
Tercüme Eden: Naim Erdoğan
İz Yayıncılık, 1996, İstanbul
Büyük İslâm İlmihâli
Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)

İslâm İlmihali

Bilmen Yayınevi, Târihsiz, İstanbul

Büyük İslâm İlmihâli

Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)

Sadeleştiren: Mehmet Talu Başkanlığında Heyet

Çelik Yayınevi, 2002, İstanbul

Büyük İslâm Târihi (el Bidâye ven Nihâye Tercümesi)

Ebül Fidâ’ İbni Kesîr (701/774 - 1302/1373)

Terceme Eden: Mehmet Keskin

Çağrı Yayınları, 1994, İstanbul

Büyük Kur’ân Tefsiri (Hülâsatül Beyân)

Mehmet Vehbi Efendi (1861 - 1949)

Üçdal Neşriyat, 1969, İstanbul

Büyük Şâfiî İlmihâli

Halil Günenç

İlim Yayınları, 1986, İstanbul

Büyük Tefsir Târihi (Tabakâtül Müfessirin)

Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)

Bilmen Yayınevi, 1973, İstanbul

Büyük Tefsir Târihi (Tabakâtül Müfessirin)

Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)

Sadeleştiren: Abdulaziz Hatip

Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2014, İstanbul

Büyük Türkçe Sözlük

D. Mehmet Doğan

İz Yayıncılık, 1996, İstanbul

Câmi ul Mesânid ves Sünen

Ebul Fidâ’ İbni Kesîr (701/774 - 1302/1373)

(İmâdüddîn İsmâîl bin Şihâbiddîn Ömer bin Kesîr ed Dımaşki eş Şâfiî)

Dâru Hazar, 1419 / 1998, Beyrut / Lübnan

Câmi ul Mesânid ves Sünen

Ebul Fidâ’ İbni Kesîr (701/774 - 1302/1373)

(İmâdüddîn İsmâîl bin Şihâbiddîn Ömer bin Kesîr ed Dımaşki eş Şâfiî)

Dârul Fikir, 1420 / 2000, Beyrut / Lübnan

Câmi ul Ulûm vel Hikem

İbni Receb el Hanbelî (736/795 - 1335/1393)

(Zeynüddîn Abdurrahmân bin Ahmed bin Abdirrahmân Receb ed Dımaşkî)

Müessesetür Risâle, 1419 / 1999, Beyrut / Lübnan

Câmi ul Usûl fi Ehâdîsir Resûl

İbni Esîr (Mecdüddîn) (544/606 - 1149/1210)

(Mecdüddîn bin Esîrüddîn Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)

Mektebetü Dârul Beyân, Mektebetül Hilvâni, 1389 / 1969, Dımaşk / Sûriye

Câmi us Sağîr Muhtasarı Tercüme ve Şerhi

Tercüme Eden: İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip

Yeni Asya Neşriyat, 2000, İstanbul

Câmiu Beyânil İlm ve Fadlihi

İbni Abdilberr en Nemerî (368/463 - 978/1071)

(Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf bin Abdillâh bin Muhammed bin Abdilberr en Nemerî)
Dâru İbni Cevziyye, 1414 / 1994, Cidde / Suûdi Arabistân
Câmiu Mesânidil İmâmil A'zam
Ebul Müeyyed Muhammed bin Mahmud el Harizmî (593/665 - 1197/1257)
Students Of Fazilet, 1437 / 2016, Mubarekpur / Azamgarh / Hindistan
Câmiu'l Usûl fi Ehâdîsir Resûl
İbni Esîr (Mecdüddîn) (544/606 - 1149/1210)
(Mecdüddîn bin Esîrüddîn Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)
Tercüme Edenler: S. Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak
Ensar Neşriyat, 2006, İstanbul
Câmiul Ehâdîs
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Dârul Fikir, 1414 / 1994, Dımaşk / Sûriye
Cem ul Cevâmi
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Ezheri Şerîf, 1426 / 2005, Kâhire / Mısır
Cem ul Fevâid Min Câmiil Usûl ve Mezmaiz Zevâid
Muhammed bin Süleyman er Rûdânî (1030/1094 - 1621/1683)
Mektebetü İbni Kesîr, Kuveyt - Dâru İbni Hazm, Beyrut, 1998 / 1418
Cem ul Menâsik ve Nef'un Nâsik
Rahmetullah bin Abdullah bin İbrahim es Sindî (930/993 - 1523/1585)
Câmiatü Ümmül Gurâ, 1433, Medîne / Suûdi Arabistân
Delâilün Nübüvve
Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el İsfahânî (336/430 - 948/1038)
Dârun Nefâis, 1406 / 1986, Beyrut / Lübnan
Delâilün Nübüvve
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1408 / 1988, Beyrut / Lübnan
Delâilün Nübüvve
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Tercüme Edenler: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 1408 / 2017, İstanbul
Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi
Hakkı Dursun Yıldız Başkanlığında Heyet
Çağ Yayınları, 1986 / 1993, İstanbul
Dört Risâle
Tercüme Eden: Hayreddin Karaman (1934 - …)
Dergâh Yayınları, 1971, İstanbul
Dürer ve Gürer Tercümesi
Molla Hüsrev (Muhammed bin Ferâmerz) (…/885 - …/1480)
Matbaâ-i Âmire, 1297 / 1879, İstanbul
Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm
Ali Haydar Efendi (24.04.1853 - 14.09.1935)
Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar

İslâm İlmihali
Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, Ankara
Ed Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsil Hidâye
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dârul Ma’rife, Beyrut / Lübnan
Ed Dürrül Mensûr Fî Tefsîri Bil Me’sûr
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Merkezül Hicr, 1424 / 2003, Kâhire / Mısır
Ed Dürrül Mensûr Fî Tefsîri Bil Me’sûr Tercümesi
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Tercüme Eden: Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2012, İstanbul
Edeb ül Müfred Tercümesi (Ahlâk Hadîsleri)
İmam Buhârî (194/256 - 810/870)
(Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el Cu’fî el Buhârî)
Tercüme Eden: A. Fikri Yavuz (1925 - 1992)
Sönmez Neşriyat, 1979, İstanbul
Ehli Sünnet Akâidi
İmam Ebû Yusr Muhammed Pezdevî (421/ 493 - 1027/1099)
Tercüme Eden: Şerafettin Gölcük
Kayıhan Yayınları, 1980, İstanbul
El Âdâb (Hadîslerle İslâm Ahlâkı)
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Tercüme Eden: Faik Akçaoğlu, Muhammed Enes Topgül
Bekâ Yayınları, 2013, İstanbul
El Âhâdü vel Mesânî
İbni Ebî Âsım (206/287 - 819/900)
(Amr bin ed Dahhâk Ebû Bekir eş Şeybânî)
Dârur Rayye, 1411 / 1991, Riyad / Suûdi Arabistân
El Âsâr
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Tercüme Eden: İsmail Karagözoğlu
Kayıhan Yayınları, 2021, İstanbul
El Ba’s
İmam Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889)
(Ebû Dâvûd Süleymân bin el Eş’as bin İshâk es Sicistânî el Ezdî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1407 / 1986, Beyrut / Lübnan
El Bahrur Râik Şerhi Kenzüd Dekâik
İbni Nüceym (Zeyneddin İbni Nüceym el Hanefî) (926/ 970 - 1519/1562)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1418 / 1997, Beyrut / Lübnan
El Bedrul Münîr fî Tahrîcil Ehâdîsi vel Ãsâril Vâkıatü Fiş Şerhil Kebîr
İbnül Mülakkîn (723/804 - 1323/1402)
(Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer bin Alî bin Ahmed el Ensârî el Mısrî)
Dârul Hicre, 1425 / 2004, Riyad / Suûdi Arabistân
El Burhân fî Ulûmil Kur’ân
Bedreddîn ez Zerkeşî (745/794 - 1344/1392)

(Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed bin Bahâdır bin Abdillâh et Türkî eş Şâfiî)
Mektebetü Dârut Turas, 1404 / 1984, Kâhire / Mısır
El Câmiu Fil Hadîs
Ebû Muhammed Abdullah bin Vehb (125/197 - 743/813)
Dâru İbnül Cevziyye, 1416 / 1995, Riyad / Suûdi Arabistân
El Câmiu Li Ahlâgırrâvi ve Âdâbis Sâmi'
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
(Ebû Bekr Ahmed bin Alî bin Sâbit el Bağdâdî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1417 / 1996, Beyrut / Lübnan
El Câmius Sağîr
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1401 / 1981, Beyrut / Lübnan
El Câmius Sağîr (Tercümesi)
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Tercüme Eden: Seyit Avcu
Serhat Kitabevi, 2013, Konya
El Câmiu's Sağîr (Tercümesi)
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Tercüme Eden: Soner Duman
Bekâ Yayıncılık, 2020, İstanbul
El Câmius Sahîh (Sahîh-i Buhârî)
İmam Buhârî (194/256 - 810/870)
(Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el Cu'fî el Buhârî)
Matbaatüs Selefiyye, 1400, Kâhire / Mısır
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Humeydî)
Muhammed bin Futûh el Humeydî (420/488 - 1029/1095)
Dâru İbni Hazm, 1423 / 2002, Beyrut / Lübnan
El Cem'u Beynes Sahîheyn (el Mavsilî)
Ebî Hafs Ömer bin Bedr el Mavsilî (557/622 - 1162/1225)
(Ebû Hafs Ziyâüddîn Ömer bin Bedr bin Saîd el Mavsilî el Hanefî)
El Mektebetül İslâmî, 1416 / 1995, Beyrut / Lübnan
El Edebül Müfred Tercüme ve Şerhi
İmam Buhârî (194/256 - 810/870)
(Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el Cu'fî el Buhârî)
Tercüme ve Şerh: Mehmet Yaşar Kandemir
Tahlil Yayınları, 1438 / 2017, İstanbul
El Ehâdîsül Muhtâra
Ziyâeddîn el Makdisî (569/643 - 1174/1245)
(Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed bin Abdilvâhid bin Ahmed)
Dârul Hazar, 2001, Beyrut / Lübnan
El Esas Fis Sünne
Saîd Havva (27.09.1935 - 09.03.1989)
Tercüme: Abdurrahim Ali Ural, Orhan Aktepe, M. Ahmet Varol, H. Ahmet Özdemir
Recep Çetintaş
Aksa Yayın, 1991, İstanbul
El Eşbâh ve'n Nezâir (Hanefî Fıkhının Esasları)

İbni Nüceym (Zeyneddin İbni Nüceym el Hanefî) (926/ 970 - 1519/1562)
Hazırlayan: Osman Bayder
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022, İstanbul
El Evsatü Fissüneni vel İcmâ vel Kıyas
İbnül Münzir en Nîsâbûrî (242/318 - 856/930)
(Ebû Bekr Muhammed bin İbrâhîm bin el Münzir en Nîsâbûrî)
Dâru Tayyibe, 1405 / 1985, Riyad / Suûdi Arabistân
El Ezkâr
Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
(Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şeref bin Mürî)
Dârul İlmül Hadîs, 1421 / 2000, Dımaşk / Sûriye
El Ezkâr Tercüme ve Şerhi
Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
(Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şeref bin Mürî)
Tercüme Eden: Mehmet Yaşar Kandemir
Tahlil Yayınları, 2020, İstanbul
El Fâik Fî Garîbil Hadîs
Mahmud ez Zemahşerî (467/538 - 1075/1144)
(Ebü'l Kâsım Mahmûd bin Ömer bin Muhammed el Hârizmî ez Zemahşerî)
Dârul Fikir, 1414 / 1993, Dımaşk / Sûriye
El Fakîh vel Mütefakkih
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Dâru İbni Cevziyye, 1417 / 1996, Cidde / Suûdi Arabistân
El Fakîh vel Mütefakkih (Hadîslerle İslâm Hukuku Metodolojisi)
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Tercüme Edenler: Mustafa Bayraktutar, Serdar Murat Gürses
Bekâ Yayınları, 1443 / 2022, İstanbul
El Fasl fî'l Milel Ve'l Ehvâ' Ve'n Nihal
İbni Hazm el Endülüsî (384/456 - 994/1064)
Tercüme: Halil İbrahim Bulut
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017, İstanbul
El Fethul Kebîr Fî Zammız Ziyâdâtı İlâ Câmius Sağîr
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Yusuf en Nebhânî (1914 - 1398/1977)
Dârul Kitâbil Arabî, 1351 / 1832, Beyrut / Lübnan
El Fethus Semâvî bi Tahrîci Ehâdîsi Tefsîril Kadı Beydâvî
Abdurraûf el Münâvî (952/1031 - 1545/1622)
Dârul Âsıme, 1409 / 1988, Riyad / Suûdi Arabistân
El Fevâid
Temmâm bin Muhammed er Râzi (330/414 - 942/1023)
Mektebetür Rüşd, 1412 / 1992, Riyad / Suûdi Arabistân
El Fevâid
İbnil Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1291/1350)
Dâru Âlimel Fevâid, 1429 / 2008, Mekke / Suûdi Arabistân
El Fevâid (Faydalar / El Fevâid Tercümesi)
İbn-i Kayyim El Cevziyye (691/751 - 1291/1350)

Tercüme Eden: Abdullah Tunçer
Polen Yayınları, 2006, İstanbul
El Fıkhul İslâmiyyü ve Edilletühü
Vehbe Zuhayli (1351/1436 - 1932/ 8.8.2015)
Dârul Fikir, 1405 / 1985, Dımaşk / Sûriye
El Fusûl Fî Sîretir Resûl Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
Ebul Fidâ’ İbni Kesîr (701/774 - 1302/1373)
Müessesetü Ulûmul Kur’ân, 1402 - 1403 / 1983, Dımaşk / Sûriye
El Fütûhâtü’r Rabbâniyye Ale’l Ezkâri’n Neveviyye
İbni Allân (996 / 1057 - 1588 / 1648)
(Muhammed Allân bin İbrâhîm el Bekrî es Sıddîkî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2004, Beyrut / Lübnan
El Hasâisül Kübrâ
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Tercüme Eden: Ömer Temizel
İ’tisam Yayınları, 2021, Ankara
El Hidâye (Delilleriyle Hanefî Fıkhı)
Burhâneddin El Merginânî (511/593 - 1117/1197)
(Şeyhü’l İslâm Burhânüddin Ebu’l Hasan Ali bin Ebû Bekir Merginânî)
Tercüme Eden: Ahmet Meylânî
Kahraman Neşriyat, 1986, İstanbul
El İ’tisâm (Bid’atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem)
İmam Şâtıbî (720/790 - 1320/1388)
(İbrâhîm bin Mûsâ bin Muhammed el Lahmî eş Şâtıbî el Gırnâtî)
Tercüme Edenler: Ahmet İyibildiren, Mustafa Özcan
Kitap Dünyası Yayınları, 2011, Konya
El İhkâm Fî Usûlil Ahkâm
Seyfeddîn el Âmidî (551/631 - 1156/1233)
Dârus Sumay’i, 1424 / 2003, Riyad / Suûdi Arabistân
El İhsân Fî Takrîbi Sahîh-i İbni Hibbân
Muhammed bin Hibbân (277/354 - 890/965)
(Ebû Hâtim Muhammed bin Hıbbân bin Ahmed el Büstî)
İbni Balabân (675/739 - 1276/1339)
(Ebül Hasen Emîr Alâüddîn Alî bin Balabân bin Abdillâh el Mısrî)
Müessesetür Risâle, 1408 / 1988, Beyrut / Lübnan
El İktisâb Fir Rızkil Müstetâb Muhammed bin Hasan El Şeybânî
Muhammed bin Semâa (130/233 - 747/848)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Semâa bin Ubeydillâh et Temîmî el Kûfî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1406 / 1986, Beyrut / Lübnan
El İlelil Mütenâhiye Fil Ehâdîsil Vâhiye
İbnil Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1291/1350)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ebî Bekr bin Eyyûb ed Dımaşkî el Hanbelî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1403 / 1983, Beyrut / Lübnan
El İstîâb fî Esmâil Ashâb
İbni Abdilberr en Nemerî (368/463 - 978/1071)
Dârul Fikir, 1426 / 2006, Beyrut / Lübnan

El İstizkâr
İbni Abdilberr en Nemerî (368/463 - 978/1071)
Dâru Kuteybe, 1413 / 1993, Kâhire / Mısır
El İşrâf Alâ Mezâhibil Ulemâ
İbnül Münzir en Nîsâbûrî (242/318 - 856/930)
Mektebetü es Segâfiyye, 1425 / 2004, Dımaşk / Sûriye
El İtkân Fî Ulûmül Kur'ân (Tercümesi)
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Tercüme Edenler: Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik
Hikmet Neşriyat, 1987, İstanbul
El Kâmil fî Zuafâir Ricâl
İbni Adî (277/365 - 891/976)
(Ebû Ahmed Abdullah bin Adî bin Abdillâh el Cürcânî)
Dârul Fikir, 1409 / 1988, Beyrut / Lübnan
El Kebâir
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Mektebetü Dârut Turas, 1998, Medîne / Suûdi Arabistân
El Kelimetüt Tayyib
İbni Teymiyye; Ebül Abbâs Takıyyüddîn (661/728 - 1263/1328)
(Takiyyüddîn Ahmed bin Abdilhalîm bin Mecdiddîn Abdisselâm el Harrânî)
Mektebetül İskenderiyye, 1401 / 1981, Daho / Katar
El Keşşâf
Mahmud ez Zemahşerî (467/538 - 1075/1144)
Mektebetül Abeykan, 1418 / 1998, Riyad / Suûdi Arabistân
El Kırâatü Halfel İmam
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Kütüp el İlmiyye, 1405 / 1984, Beyrut / Lübnan
El Kifâye
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Dârul Hüdâ, 1423 / 2003, Medîne / Suûdi Arabistân
El Künye vel Esmâ
Ebû Bişr Muhammed bin Ahmed bin Hammâd ed Dolâbî (224/310 - 839/923)
Dâru İbni Hazm, 1421 / 2000, Beyrut / Lübnan
El Makâsidül Hasene
Muhammed bin Abdurrahman es Sehâvî (831/902 - 1427/1497)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1399 / 1979, Beyrut / Lübnan
El Maksadül Alî Fî Zevâidi Ebî Ya'lâ el Mavsilî
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1426 / 2005, Beyrut / Lübnan
El Medhal İlessünenil Kübrâ
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Hulefâ-i Lil Kitâbil İslâmî, 1405 / 1984, Kuveyt
El Meğâzî (İlk Dönem İslâm Târihinde Savaşlar)

İbni Şihâb ez Zührî (51/124 - 671/742)
Tercüme: Mehmet Nur Akdoğan
Ankara Okulu Yayınları, 2016, Ankara
El Mektebetüş Şâmile (1, 2, 3, 4 ncü Versiyonları)
El Menhiyyât
Hakîm et Tirmizî (…/320 - …/932)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Alî bin Hasen et Tirmizî)
Mektebetül Kur'ân, 2002, İskenderiye / Mısır
El Merâsil
İmam Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889)
Müessesetür Risâle, 1408 / 1988 - 1418 / 1998, Beyrut / Lübnan
El Merâsil Maal Esânid
İmam Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889)
Dârul Kalem, 1406 / 1986, Beyrut / Lübnan
El Meslekül Mutekassıt fi Mensekil Mutavassıt
Aliyyül Kârî (930/1014 - 1523/1605)
(Ebul Hasen Nûrüddîn Alî bin Sultân Muhammed el Kârî el Herevî)
Matbaatül Kübrâ, 1288 / 1871, El Emiriyye / Mısır
El Metâlibül Âliye bi Zevâidil Mesânîdis Semâniye
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dârul Âsime, 1419 / 1998, Riyad / Suûdi Arabistân
El Metâlibül Âliye fî Zevâidil Mesânîdis Semâniye Tercümesi
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Tercüme Edenler: Âdem Yerinde, Halil İbrahim Kaçar
Ocak Yayıncılık, 2006, İstanbul
El Mu'cem
Ebû Ya'lâ el Mavsilî (210/307 - 826/919)
(Ebû Ya'lâ Ahmed bin Alî bin el Müsennâ et Temîmî el Mavsilî)
Dârul Me'mûn, 1410 / 1989, Dımaşk / Sûriye
El Mugnî
İbni Kudâme El Makdisî (597/682 - 1200/1283)
(Ebül Ferec Şemsüddîn Abdurrahman bin Muhammed bin Ahmed el Makdisî)
Dâru Âlimel Kütüb, 1997 / 1417, Riyad / Suûdi Arabistân
El Muğnî Muhtasarı (Delilleri İle Hanbeli Fıkhı)
İbni Kudâme El Makdisî (597/682 - 1200/1283)
(Ebül Ferec Şemsüddîn Abdurrahman bin Muhammed bin Ahmed el Makdisî)
Tercüme Eden: A. Alpaslan Tunçer
Karınca & Polen Yayınları, 2015, İstanbul
El Muhallisıyyât
Ebû Tâhir Muhallisî el Bağdâdi Ez Zehebî (305/393 - 918/1003)
Vezâratül Evkâfül İslâmiyye, 1429 / 2008, Katar
El Muhtasarât
Mehmet Zihni Efendi (1846 - 1913)
Kanaat Kütübhânesi, 1339 / 1921, İstanbul
El Muhtasarun Nasîh fî Tehzîbil Kitâbi el Camiis Sahîh
Muhelleb bin Ebû Sufra el Esedî el Endülüsî (…/435 - …/1043)

(Sahîh-i Buhârî Şârihi)
Dâru Ehlüssünne, 1430 / 2009, Riyad / Suûdi Arabistân
El Mustasfâ (Tercümesi) (İslâm Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)
İmam Gazzâli (450/505 - 1058/1111)
Tercüme: Yunus Apaydın
Rey Yayıncılık, 1994, Kayseri
El Muvâfakât
İmam Şâtıbî (720/790 - 1320/1388)
Tercüme Eden: Mehmet Erdoğan
İz Yayıncılık, 2010, İstanbul
El Müdevvenetül Kübrâ (Rivâyetül İmam Sahnûn)
Ebû Saîd Abdüsselâm bin Saîd bin Habîb et Tenûhî (160/240 - 777/854)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1415 / 1994, Beyrut / Lübnan
El Mühezzeb fî İhtisârı Sünenil Kübrâ
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Dârul Vatan, 1422 / 2001, Riyad / Suûdi Arabistân
El Müntekâ (Efendimizin Dilinden İslâm Ahkâmı)
İbnül Cârûd (230/307 - 845/919)
(Ebû Muhammed Abdullah bin Alî bin el Cârûd en Nîsâbûrî)
Tercüme Eden: Âdem Yerinde
İz Yayıncılık, 2006, İstanbul
El Müntekâ Min Kitâbi Mekârimil Ahlâk
Muhammed bin Câfer El Harâiti (237/327 - 851/938)
Dârul Fikir, 1406 / 1986, Dımaşk / Sûriye
El Müsned
İmam Ahmed bin Hanbel (164/241 - 780/855)
Tercüme Edenler: Rıfat Oral, Süleyman Sarı
Ensar Yayıncılık, 2003, Konya
El Müsned (Müsnedi İmam Ahmed bin Hanbel)
İmam Ahmed bin Hanbel (164/241 - 780/855)
Tercüme Eden: İshak Doğan (Arapça Metinsiz)
Bekâ Yayınları, 2022 - 2023, İstanbul
El Müsned (El Müsnedi Lil İmam Ahmed bin Hanbel / Müsnedi Ahmed bin Hanbel)
İmam Ahmed bin Hanbel (164/241 - 780/855)
Dârul Hadîs, 1416 / 1995, Kâhire / Mısır
El Müsnedül Câmii Lil Ehâdîsil Kütübissitte ve Müellefâtı Eshâbihel Uhrâ
Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Esseyyid Ebul Muâtî Muhammed en Nûrî
Dârul Celil, 1413 / 1993, Beyrut / Lübnan
El Müsnedül Müstahreci Alâ Sahîhil İmâmu Müslim
Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el İsfahânî (336/430 - 948/1038)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1417 / 1996, Beyrut / Lübnan
El Müstedrek Ales Sahîheyn
Hâkim en Nîsâbûrî (321/405 - 933/1015)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh bin Muhammed el Hâkim en Nîsâbûrî)
Dârul Haremeyn, 1997 / 1417, Kâhire / Mısır

El Okyânûsul Basît Fî Tercemetil Kâmûsul Muhît
Mütercim Âsım Efendi (Ahmet Âsım el Ayıntâbî)
(1168/1235 - 1755/1819)
Matbaatül Osmâniye, 1305 / 1888, İstanbul
El Umm (Tercümesi - Şâfiî Fıkıh Külliyatı)
İmam Muhammed bin İdris eş Şâfiî (150/204 - 767/820)
Tercüme Edenler: Musa Özdemir, Vahdettin İnce, M. Beşir Eryarsoy
Buruç Yayınları, 2015 / 2019, İstanbul
Emâlî Şerhi Mâturidî Akâidi (Şerhu'l el Emâlî li Aliyyi'l Kârî Tercümesi)
Şeyh Ebû Hasen Sirâceddin Ali bin Osman el Ûşî (…/575 - …/1179)
Tercüme: Şahver Çelikoğlu
Mârifet Yayınları, 2007, İstanbul
En Neşr Fil Kırâatil Aşr
İbnü'l Cezerî (751/833 - 1350/1429)
(Ebû'l Hayr Şemsüddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Alî bin Yûsuf el Cezerî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, Târihsiz, Beyrut / Lübnan
En Nihâye Fî Garîbil Hadîs vel Eser
İbnül Esîr - Mecdüddîn (544/606 - 1149/1210)
(Mecdüddîn bin Esîrüddîn Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)
Dâru İbni Cevziyye, 1421 / 2000, Riyad / Suûdi Arabistân
Ensâbil Eşrâf
Dâvûd el Belâzurî (279/… - …/892)
(Ebül Hasen Ahmed bin Yahyâ bin Câbir bin Dâvûd el Belâzurî)
Dârul Fikir, 1417 / 1996, Beyrut / Lübnan
Ensâbü'l Eşrâf (Tercümesi)
Dâvûd el Belâzurî (279/… - …/892)
(Ebül Hasen Ahmed bin Yahyâ bin Câbir bin Dâvûd el Belâzurî)
Tercüme: Mehmet Akbaş, Musa K. Yılmaz
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020, İstanbul
Er Ravdul Bessâm bi Tertîbi ve Tahrîci Fevâidi Temmâm
Temmâm bin Muhammed er Râzi (330/414 - 942/1023)
Dârul Beşâiril İslâmiyye, 1408 / 1987, Beyrut / Lübnan
Es Sîretün Nebeviye
İbni İshâk; Muhammed bin İshâk (80/699 - 151/768)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2004, Beyrut / Lübnan
Es Sünen ül Kebîr (Tercümesi)
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Tercüme Edenler: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2017, İstanbul
Es Sünenil Kebîr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârı Hecer, 1432 / 2011, Kâhire / Mısır
Es Sünenil Kübrâ Maal Cevherün Nakî fir Reddi Alel Beyhakî

İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
Alâeddin İbni Türkmânî (683/750 - 1284/1349)
(Ebul Hasen Alâüddin Ali bin Osman bin İbrahim et Türkmanî el Mardinî)
Dâiretil Maârifin Nizâmiye Matbaası, 1344 / 1925, Dakkan / Hindistan
Es Sünenül Kübrâ
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2003, Beyrut / Lübnan
Es Sünenül Vâridatü Fil Fiten
Ebû Amr Ed Dânî (371/444 - 981/1052)
Dârul Âsime, 1416 / 1996, Riyad / Suûdi Arabistân
Es Sünenüs Sağîr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dirâsetil İslâmiyye, 1410 / 1989, Karaçi / Pakistan
Es Sünenüs Suğra
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Celîl, 1415 / 1995, Beyrut / Lübnan
Es Sünne
Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin Hârûn el Hallâl (235/311 - 849/923)
Dârur Rayye, 1415 / 1995, Riyad / Suûdi Arabistân
Es Sünne
İbni Ebî Âsım (206/287 - 819/900)
Dârüs Sumey, 1419 / 1998, Riyad / Suûdi Arabistân
Es Sünne
Nasr bin Yahyâ el Mervezî (202/294 - 817/906)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Nasr bin Yahyâ)
Müessesetü El Kitabis Segafiyye, 1408 / 1988, Beyrut / Lübnan
Esedül Gâbe (Üsdül Gâbe Fî Ma'rifetis Sahâbe)
İbnül Esîr - İzzüddîn (555/630 - 1160/1233)
(Ebü'l Hasan İzzüddîn Alî bin Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)
Dârul Kütüb El İlmiyye, Beyrut / Lübnan
Eş Şerîa
İmam Âcurri (280/360 - 894/970)
(Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyin bin Abdillah el Âcurrî el Bağdâdî)
Müesseseti Kurtubâ, 1417 / 1996, Beyrut / Lübnan
Eş Şifâ bi Ta'rîfi Hukûkil Mustafa
Kadı İyaz (476/544 - 1083/1150)
(Ebül Fazl İyâz bin Mûsâ bin İyâz el Yahsubî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, Târihsiz, Beyrut / Lübnan
Et Tahkîk fî Mesâilil Hilâf ve Tenkîhut Tahkîk
Ebul Ferec İbni Cevziyye (510/597 - 1116/1200)
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Dârul Va'y, Mektebetü İbni Abdilber, 1419 / 1998, Halep / Sûriye - Kâhire / Mısır

Et Tecrîd
Ahmed bin Muhammed el Kudûrî (362/428 - 973/1037)
(Ebül Hüseyn Ahmed bin Ebî Bekr Muhammed bin Ahmed el Kudûrî)
Dârus Selâm, 1425 / 2004, Kâhire / Mısır
Et Tedvîn Fî Ahbârı Gazvîn
Abdülkerim er Râfiî el Gazvinî (555/623 - 1160/1226)
(Ebül Kâsım Abdülkerîm bin Muhammed bin Abdilkerîm er Râfiî el Kazvînî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1408 / 1987, Beyrut / Lübnan
Et Temhîd Limâ fil Muvattâ Minel Meâni vel Esânid
İbni Abdilberr en Nemerî (368/463 - 978/1071)
Vezâretü Umûmül Evkâf, 1387 / 1967, Mağrib / Fas
Et Tergîb Fî Fadâilil A'mâl
İbni Şâhin (Ebî Hafs Ömer bin Ahmed bin Osman) (297/385 - 909/995)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2004, Beyrut / Lübnan
Et Tibyân (Fî Âdâbi Hamaletil Kur'ân) Tercümesi
Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
Tercüme: Mehmet Yaşar Kandemir
Tahlil Yayınları, 1441 / 2020, İstanbul
Ez Zühd ver Rekâik
Abdullah bin Mübârek (118/181 - 736/797)
Dârul Meâric, 1415 / 1995, Riyad / Suûdi Arabistân
Fadâilü Sûretil İhlâs
El Hasan bin Ebî Tâlib el Bağdâdî el Hallâl (352/439 - 963/1047)
Mektebetü Lina, 1412/ Demenhur / Kâhire / Mısır
Fadâilül Kur'ân
Ebî Ubeyde el Kâsım bin Sellâm (154/224 - 770/838)
Vezâratül Evkâfül İslâmiyye, 1415 / 1995, Katar
Fadâilül Kur'ân
Ebî Ubeyde el Kâsım bin Sellâm (154/224 - 770/838)
Ebü'l Abbâs Ca'fer bin Muhammed bin El Mu'tez el Müstağfirî (350/432 - 961/1041)
Dâru İbni Hazm, 1437 / 2006, Beyrut / Lübnan
Fadâilüs Sahâbe
İmam Ahmed bin Hanbel (164/241 - 780/855)
Dâru İbni Cevziyye, 1420 / 1999, Cidde / Suûdi Arabistân
Fetavâyı Hindiyye (Tercümesi) (el Fetâva'l Âlemgîriyye)
Şeyh Nizâm (…/1090 - …/ 1679) Başkanlığında Heyet:
Şeyh Vecîhüddin, Şeyh Celâleddin Muhammed
Kadı Muhammed Hüseyin, Molla Hâmid
Tercüme Eden: Mustafa Efe
Akçağ Yayınları, Târihsiz, Ankara
Fethullâhil Muîn Alâ Şerhil Kenz Münyetül Musalli
Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi (896/982 - 1490/1574)
(Muhammed Ebussuûd bin Ali el Hüseyni)
Seyyid İbrahim Muvayli Matbaası, 1287 / 1870, Kâhire / Mısır
Fetvâlar
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

İslâm İlmihali
Diyânet İşleri Başkanlığı, 2019, Ankara
Feyzül Kadîr Şerhul Câmiis Sagîr
Abdurraûf el Münâvî (952/1031 - 1545/1622)
(Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf bin Tâcil'ârifîn bin Nûriddîn Alî el Münâvî)
Dârul Ma'rife, 1972 / 1391, Beyrut / Lübnan
Fıkh-ı Ekber Aliyyül Kârî Şerhi
Aliyyül Kârî / Alî el Kârî (930/1014 - 1523/1605)
(Ebul Hasen Nûrüddîn Alî bin Sultân Muhammed el Kârî el Herevî
Tercüme Eden: Yunus Vehbi Yavuz
Çağrı Yayınları, 1979, İstanbul
Fıkh-us Sünne (Tercümesi)
Seyyid Sâbık (1915 - 2000 / Mısır)
Tercüme Eden: Tayyar Tekin
Pınar Yayınları, 1987, İstanbul
Fıkıh Usûlü
Fahrettin Atar
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1988, İstanbul
Fıkıh Usûlü
Hayreddin Karaman (1934 - …)
İrfan Yayınevi, 1975, İstanbul
Fıkıh ve Hukuk Terimleri
Mehmet Erdoğan
Ensar neşriyat, 2022, İstanbul
Fîzılâl-il Kur'ân (Tercümesi)
Seyyid Kutub (1906 - 1966)
Tercüme Edenler: İsmail Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç
Hikmet Yayınları, Târihsiz, İstanbul
Gâyetül Maksad fî Zevâidil Müsned / Müsnedi Ahmed Alel Kütübissitte
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1421 / 2001, Beyrut / Lübnan
Günümüz Meselelerine Fetvâlar
Halil Günenç
İlim Yayınları, 1989, İstanbul
Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme
Tayyar Altıkulaç
IRCICA (İslâm Târih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi), 2015, İstanbul
Hac İlmihâli
İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Halil Altuntaş
Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, Ankara
Hadîs Ehlinin Şerefi ve Hadîs Ehline Nasihat
(Şerefi Ashâbil Hadîs ve Nasîhatü Ehli Hadîs Tercümesi)
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Tercüme Edenler: Enes Akhan, Niyazi Tunç, Fethi Yalçin
İ'tisam Yayınları, 2022, Ankara
Hadîs İlimleri (Mukaddemetü İbn-i Salâh Tercümesi)
İbnu's Salâh Şehrezorî (577/643 - 1181/1245)

Tercüme: Mehmet Garip Özer
Mütercim Yayınları, 2018, Batman
Hadîslerle İlim ve Hikmet (Câmi ul Ulûm vel Hikem Tercümesi)
İbni Receb el Hanbelî (736/795 - 1335/1393)
(Zeynüddîn Abdurrahmân bin Ahmed bin Abdirrahmân Receb ed Dımaşkî)
Tercüme Eden: Ali Kaya
Semerkand Basım Yayın, 2006, İstanbul
Hadîslerle İslâm (Hadîslerin Hadîslerle Yorumu)
Heyet; Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar
Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014, Ankara
Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri (Tefsîrul Kur'ân-il Azîm)
Ebül Fidâ' İbni Kesîr (701/774 - 1302/1373)
Tercüme Edenler: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner
Çağrı Yayınları, 1983, İstanbul
Hak Dîni Kur'ân Dili
Muhammed Hamdi Yazır (1878 - 1942)
Eser Neşriyat, 1971, İstanbul
Hak Dîni Kur'ân Dili
Muhammed Hamdi Yazır (1878 - 1942)
Sâdeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel
Hikmet Neşriyat, 2008, İstanbul
Hak Dîni Kur'ân Dili
Muhammed Hamdi Yazır (1878 - 1942)
Yayına Hazırlayanlar: Asım Cüneyd Köksal, Murat Kaya
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021 & 2023, İstanbul
Hallü'r Ruyûb fî Şifâi'l Kulûb (İhyâ-i Ulûmiddîn Muhtasar Tercümesi)
Yazan: İmam Gazzâli (450/505 - 1058/ 1111)
Çeviren: Erzurumlu Salih Muhlis bin Mehmed
Matbaa-i Osmaniye, 1332 / 1916, İstanbul
Hayâtüs Sahâbe
(Hadîslerle Hazreti Peygamber ve Eshâbının Yaşadığı Müslümanlık)
Muhammed Yusuf Kandehlevi (1917 - 1965, Delhi / Lahor / Hindistan)
Çevirenler: Ahmet M. Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman
Kalem Yayınevi, 1977, İstanbul
Hazreti Peygamber ve Halîfeler (es Sîretü'n Nebeviyye ve Ahbâru'l Hulefâ)
Muhammed bin Hibbân (277/354 - 890/965)
(Ebû Hâtim Muhammed bin Hıbbân bin Ahmed el Büstî)
Tercüme: Harun Bekiroğlu
Ankara Okulu Yayınları, 2017, Ankara
Hicrî Târihleri Milâdî Târihe Çevirme Kılavuzu
Faik Reşit Unat (1889 - 1964, İstanbul)
Türk Târih Kurumu Basımevi, 1988, İstanbul
Hilyetül Evliyâ ve Tabakâtu'l Asfiyâ
Ebû Nuaym İsfahânî / İsbehânî (336/430 - 948/1038)
(Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el İsfahânî / İsbehânî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1409 / 1988, Beyrut / Lübnan

Hilyetül Evliyâ ve Tabakâtu'l Asfiyâ
Ebû Nuaym İsfahânî / İsbehânî (336/430 - 948/1038)
(Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el İsfahânî / İsbehânî)
Tercüme Edenler: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2015, İstanbul
Hukûk-i İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhıyye Kâmusu
Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)
Bilmen Yayınevi, Târihsiz, İstanbul
Hüccetullâhil Bâliğa (Tercümesi)
Şah Veliyullah Dehlevî (1114/1176 - 1704/1762)
(Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Ahmed bin Abdirrahîm bin Vecîhiddîn el Fârûkî)
Tercüme Eden: Dr. Mehmet Erdoğan
İz Yayıncılık, 1994, İstanbul
Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbü'l Meğâzî Tercümesi)
Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el Vâkidî (130/207 - 747/826)
Tercüme: Mustafa K. Yılmaz
İlk Harf Yayınevi, 2014, İstanbul
Hz. Peygamberin Hayâtı ve Gazveleri (Kitâbüs Siyer vel Meğâzî Tercümesi)
Muhammed İbni İshâk (80/699 - 151/768)
Tercüme: Ali Bakkal
İlk Harf Yayınları, 2013, İstanbul
İ'lâis Sünen
Eşref Ali Et Tehânevî (1863 - 1943)
Zafer Ahmed El Osman Et Tehânevî (1893 - 1973)
İdâretül Kur'ân vel Ulûmul İslâmiyye, 1414 / 1994, Karâşi / Pakistan
İbn-i Âbidîn (Tercümesi)
Muhammed Emin bin Ömer bin Abdülaziz (1198/1252 - 1784/1836)
Tercüme Edenler: Ahmed Davudoğlu (1912 - 1983) - Mehmet Savaş
Şâmil Yayınevi, 1982, İstanbul
İhyâ Tercüme ve Şerhi
(Mesîru Umûmi'l Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd Dîn)
Yusuf Sıdkî el Mardinî (..../1319 - …./ 1902)
Yayına Hazırlayan: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015 & 2023, İstanbul
İhyâ-i Ulûmiddîn (Tercümesi)
İmam Gazzâli (450/505 - 1058/ 1111)
Tercüme: Ali Arslan (1350/1413 - 1931/1992)
Arslan Yayınları, 1978, İstanbul
İhyâu Ulûmiddîn (Tercümesi)
İmam Gazzâli (450/505 - 1058/ 1111)
Tercüme: Ahmet Serdaroğlu
Bedir Yayınları, 2002, İstanbul
İkdül Cîd Fî Ahkâmil İctihad Vet Taklîd
Şah Veliyullah Dehlevî (1114/1176 - 1704/1762)
Dârul Feth, 1415 / 1995, Sharjah / Birleşik Arap Emirlikleri
İlmihâl

İslâm İlmihali
Heyet: Hayreddin Karaman, Ali Bardakoğlu, H. Yunus Apaydın
Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2007, Ankara
İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri (el Usûlü'l Münîfe li'l İmam Ebî Hanîfe)
Beyazîzade Ahmed Efendi (1044/1098 - 1634/1687)
Tercüme: İlyas Çelebi
Marmara Üniversitesi (MÜ) İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017, İstanbul
İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri
Çeviren: Mustafa Öz
Marmara Üniversitesi (MÜ) İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017, İstanbul
İmâm-ı Âzam'ın Menkıbeleri
(el Hayrâtu'l Hisân fî Menâkıbi'l İmâmi'l A'zam Ebî Hanîfe en Nu'mân)
İbni Hacer Heytemî (909/974 - 1504/1567)
Çeviren: Abdülvehhab Öztürk
Kılıç Kitabevi, 1978, Ankara
İrşâdü Tullâbi'l Hakâik (Nevevî'nin Hadîs Usûlü)
Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
Tercüme: Muhammed Enes Topgül, Ömer Faruk Maden
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021, İstanbul
İrvâül Galîl Fî Tahrîci Ehâdîsi Menâris Sebîl
Muhammed Nâsirüdddin el Elbânî (1914 - 1999)
El Mektebetül İslâmî, 1399 / 1979, Beyrut / Lübnan
İsbâtü Azâbel Kabr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Furkân, 1413 / 1992, Amman / Ürdün
İslâm Ansiklopedisi
Heyet
Türkiye Diyânet Vakfı (TDV), 1988 / 2013, İstanbul
İslâm Düşüncesinde Selefîlik
Ferhat Koca
Ankara Okulu Yayınları, 2016, Ankara
İslâm Fıkhı Ansiklopedisi
Vehbe Zuhayli (1351 / 1932 - 1436 / 8.8.2015)
Tercüme Edenler: Ahmet Efe, M. Beşir Eryarsoy, Hasan Fehmi Ulus,
Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız
Risâle Basın Yayın, 1994, İstanbul
İslâm Hukuk Târihi
Hayreddin Karaman (1934 - …)
İz Yayıncılık, 1999, İstanbul
İslâm Hukuku'nda Sünnetin Yeri
Mustafa Es Sibâî (1915 - 1964)
Tercüme: Halil Kendir
Işık Akademi Yayınları, 2009, İzmir
İslâm Peygamberi
Muhammed Hamidullah (1908 - 2002, Haydarabad - Florida)
Tercüme Eden: Salih Tuğ

İslâm İlmihali
Yeni Şafak Gazetesi, 2003, İstanbul
İslâm Târihi (El Kâmil fît Târih Tercümesi)
İbnül Esîr - İzzüddîn (555/630 - 1160/1233)
(Ebü'l Hasan İzzüddîn Alî bin Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)
Çeviren: M. Beşir Eryarsoy
Bahar Yayınları, 1985, İstanbul
İslâm Târihi (Hazreti Muhammed Aleyhisselâm ve İslâmiyet)
Mustafa Asım Köksal (1913 - 1998)
Şâmil Yayınevi, 1982, İstanbul
İslâm Târihi Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası
Mustafa Asım Köksal (1913 - 1998)
Akçağ Yayınları, 1984, Ankara
İslâm'da Helâller ve Haramlar (Ez Zevâcir an İftirâgil Kebâir Tercümesi)
İbni Hacer Heytemî (909/974 - 1504/1567)
Tercüme Edenler: Ahmed Hulusi Serdaroğlu, Lütfi Şentürk
Kayıhan Yayınları, 2017, İstanbul
İslâm'da İmân Esasları
Bekir Topaloğlu (1936 - 10.03.2016), Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi
Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2018, Ankara
İslâm'da İmân ve Esasları
Dr. Ali Arslan Aydın (1926 - 2009)
Ahmet Saîd Matbaası, 1969, İstanbul
İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi
Editör: İbrahim Kâfi Dönmez
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006, İstanbul
İslâm'da Tesettür ve Zina
Ekrem Doğanay (1938 - 2002)
Gonca Yayınevi, 1983, İstanbul
İslâmın Işığında Günün Meseleleri
Hayreddin Karaman (1934 - …)
İz Yayıncılık, 1996, İstanbul
İthâfül Hıyaratül Mehere bi Zevâidil Mesânîdil Aşere
İmam Şihâbüddin el Bûsîrî (762/840 - 1361/1436)
(Ebül Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr bin İsmâîl el Bûsîrî)
Dârul Vatan, 1420 / 1999, Riyad / Suûdi Arabistân
İthâfül Mehere Bil Fevâidil Mübtekire Min Etrâfil Aşere
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Vezâratül İslâmiyye vel Evkâf, 1423 / 2006, Medîne / Suûdi Arabistân
Kalp Hayâtı (er Riâye li Hukûkillah Tercemesi)
Hâris El-Muhâsibî (165/243 - 781/857)
Tercüme Eden: Abdülhakim Yüce
Işık Yayınları, 2005, İzmir
Kâmûsul Muhît Tercümesi (el Okyânûsu'l Basît fî Tercemeti'l Kâmûsi'l Muhît
Mütercim Âsım Efendi (1168/1235 - 1755/1819)
Yayına Hazırlayan: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013 - 2014, İstanbul

Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhul Akâid)
Hazırlayan: Süleyman Uludağ
Dergâh Yayınları, 1982, İstanbul
Kenz ül İrfan
Erbilli Mehmed Esad Efendi (1264/1350 - 1847/1931)
Mahmud Bey Matbaası, 1327 / 1909, İstanbul
Kenzul Ummâl
Muttakî el Hindî (885/975 - 1480/1567)
(Alî bin Hüsâmiddîn bin Abdilmelik bin Kâdîhân el Müttakî el Hindî)
Müessesetür Risâle, 1407 / 1987, Beyrut / Lübnan
Keşf ül Hafâ
İsmâil bin Muhammed el Aclûnî (1087/1162 - 1676/1749)
(Ebül Fidâ İsmâîl bin Muhammed bin Abdilhâdî el Cerrâhî el Aclûnî)
Mektebetül Kudsî, 1351 / 1931, Kâhire / Mısır
Keşfül Esrâr An Usûli Fahrül İslâm el Pezdevî
Alâeddîn el Buhârî (… /730 - … /1329)
(Alâeddîn Abdülazîz bin Ahmed bin Muhammed el Buhârî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1418 / 1997, Beyrut / Lübnan
Keşfül Estâr an Zevâidil Bezzâr
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Müessesetür Risâle, 1399 / 1979, Beyrut / Lübnan
Keşşâf Tefsîri (Tercümesi)
Cârullah ez Zemahşerî (467/538 - l075/1144)
(Mahmud bin Ömer bin Ahmed el Harizmi ez Zemahşerî)
Çevirenler: Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016 & 2020, İstanbul
Kitâbü Fadâilül Evkât
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1417 / 1997, Beyrut / Lübnan
Kitâbü Firdevsül Ahbâr bi Me'sûril Hitâbil Muharrici Alâ Kitâbiş Şihâb
(Müsnedül Firdevsi ve Tesdîdül Kavs)
Ebu Mansur Şehredâr bin Şîreveyh (483/558 - 1090/1163)
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dârul Kitâbil Arabî, 1407 / 1987, Beyrut / Lübnan
Kitâbü Rafaal Yedeyni Fissalâh
İmam Buhârî (194/256 - 810/870)
Dâru İbni Hazm, 1416 / 1996, Beyrut / Lübnan
Kitâbüd Duâ
İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
(Ebul Kâsım Müsnidü'd Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
Dârul Beşâirul İslâmiyye, 1407 / 1987, Beyrut / Lübnan
Kitâbül Âsâr
İmam Ebû Yûsuf (113/182 - 731/798)
(Ya'kub bin İbrâhîm bin Habîb bin Sa'd el Kûfî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1355, Beyrut / Lübnan

Kitâbul Âsâr
İmam Ebû Yûsuf (113/182 - 731/798)
(Ya’kub bin İbrâhîm bin Habîb bin Sa’d el Kûfî)
Tercüme Eden: İsmail Karagözoğlu
Kayıhan Yayınları, 2019, İstanbul
Kitâbül Âsâr
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1413 / 1993, Beyrut / Lübnan
Kitâbül Âsâr
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Dârus Selâm, 1427 / 2006, Kâhire / Mısır
Kitâbül Âsâr
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Dârun Nevâdir, 1429 / 2008, Dımaşk / Sûriye
Kitâbül Azameh
Ebuş Şeyh el Esbehânî / İsfahânî (274/369 - 887/979)
(Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Ca’fer bin Hayyân el Ensârî)
Dârul Âsime, 1410 / 1990, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Birr ve Sıla
El Hüseyin bin el Hasan bin Harb El Mervezî (…/246 - …/861)
Dârul Vatan, 1419, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Emvâl
Ebû Ubeyde Kasım bin Sellâm (154/224 - 770/839)
Tercüme Eden: Cemaleddin Saylık
Düşünce Yayınları, 1981, İstanbul
Kitâbül Haraç
İmam Ebû Yûsuf (113/182 - 731/798)
Tercüme Eden: Ali Özek
Özek Yayınları, 1973, İstanbul
Kitâbül Hucce Alâ Ehlil Medîne
İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî (132/189 - 749/805)
Âlimel Kütüb, 1403 / 1983, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Iyâl
İbni Ebüd Dünyâ (208/281 - 823/894)
(Ebû Bekr Abdullah bin Muhammed bin Ubeyd el Kureşî el Bağdâdî)
Dâru İbni Kayyûm, 1410 / 1990, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Mebsût
İmam Serahsî (Muhammed bin Ebû Sehl es Serahsî) (400/483 - 1009/1090)
Dârul Ma’rife, 1331, Beyrut / Lübnan
Kitâbül Mecrûhîn
Muhammed bin Hibbân (277/354 - 890/965)
(Ebû Hâtim Muhammed bin Hıbbân bin Ahmed el Büstî)
Dârus Sumay’i, 1420 / 2000, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Menhiyât
Hakîm et Tirmizî (…/320 - …/932)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Alî bin Hasen et Tirmizî)

Tercüme Eden: Yavuz Köktaş
İnsan Yayınları, 2008, İstanbul
Kitâbül Mesâhif
İbni Ebû Dâvud es Sicistânî (230/316 - 845/928)
Dârul Beşâirul İslâmiyye, 1415 / 1995, Beyrut / Lübnan
Kitâbül Mesâhif Tercümesi (Kur'ân'ın Kitaplaşması)
İbni Ebû Dâvud es Sicistânî (230/316 - 845/928)
Tercüme Eden: Abdullah Karakuş
Ankara Okulu Yayınları, 2018, Ankara
Kitâbül Mu'cem (Mu'cemü İbnül A'râbî)
İmam Ebû Saîd Ahmed bin Muhammed İbnül A'râbî (246/340 - 860/952)
Dâru İbnül Cevziyye, 1418 / 1997, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbül Vera'
İbni Ebüd Dünyâ (208/281 - 823/894)
Dârus Selefiyye, 1408 / 1988, Kuveyt
Kitâbur Rûh
İbn-i Kayyim El Cevziyye (691/751 - 1291 /1351)
Çeviren: Şaban Haklı
İz Yayıncılık, 2007, İstanbul
Kitâbüs Sigât
Muhammed bin Hibbân (277/354 - 890/965)
Müessetü Kitâbüs Segâfiyye, 1408 / 1988, Beyrut / Lübnan
Kitâbüs Sünen Tercümesi (Es Sünenü İmam Muhammed bin İdris eş Şâfiî)
Rivâyet Eden: İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Tercüme Edenler: Faik Akcaoğlu, Muhammed Enes Topgül
Bekâ Yayıncılık, 2014, İstanbul
Kitâbüs Sünen (Sünen-i Saîd bin Mansûr)
Saîd bin Mansûr bin Şu'be el Horasânî (206/227 - 819/838)
Ed Dârus Selefiyye, 1403 / 1982, Bombay / Hindistan
Kitâbüs Sünne (Kitâbüs Sünneh ve Meahü Zilâlil Cenneh Fî Tahrîcis Sünneh)
İbni Ebî Âsım (206/287 - 819/900)
El Mektebetül İslâmî, 1400 / 1980, Beyrut / Lübnan
Kitâbüt Da'avâtil Kebîr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Merkezi Mahtûtât vet Turâs vel Vesâik, 1409 / 1989, Kuveyt
Kitâbüt Tabakâtil Kebîr
İbni Sa'd (Muhammed bin Sa'd) (168/230 - 784/845)
Mektebetül Hâncî, 1421 / 2001, Kâhire / Mısır
Kitâbüt Tergib vet Terhib
Ebul Kâsım İsmail el Esbehânî (Kıvâmüs Sünne) (457/535 - 1065/1140)
Dârul Arabî, 1414 / 1993, Kâhire / Mısır
Kitâbüt Tevhîd Açıklamalı Tercümesi
İmam Ebû Mansûr el Mâtürîdî (~ 238/333 - 852/944)
Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu (1936 Trabzon - 10.03.2016)
İslâm Araştırmalar Vakfı (İSAM) Yayınları, 2014, İstanbul

Kitâbüt Teysîr bi Şerhil Câmius Sağîr
Abdurraûf el Münâvî (952/1031 - 1545/1622)
(Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf bin Tâcil’ârifîn bin Nûriddîn Alî el Münâvî)
Matbaatül Hudeybiyye, 1286 / 1869, Kâhire / Mısır
Kitâbüt Tezkira
İmam Kurtubî (…/671 - …/1272)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Ferh el Kurtubî)
Mektebetü Dârul Minhâc, 1425 / 2004, Riyad / Suûdi Arabistân
Kitâbüt Tezkira (et Tezkira fî Ahvâli’I Mevtâ ve Umûri’l Âhira)
İmam Kurtubî (…/671 - …/1272)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Ferh el Kurtubî)
Tercüme Eden: Turgut Akyüz
Ravza Yayıncılık, 2020, İstanbul
Kitâbüz Zühd (Tercümesi)
İmam Ahmed bin Hanbel (164/241 - 780/855)
Tercüme Eden: Mehmed Emin İhsanoğlu
İz Yayıncılık, 1993, İstanbul
Kitâbüz Zühd
İmam Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889)
Dârul Mişkât, 1413 / 1993, Kâhire / Mısır
Kitâbüz Zühd Veylehü Kitâbür Rekâik
Abdullah bin Mübârek (118/181 - 736/797)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1425 / 2004, Beyrut / Lübnan
Kitâbüz Zühdül Kebîr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Kitâbis Segafiyye / Dârul Cinân, 1408 / 1987, Beyrut / Lübnan
Kubbealtı Lûgatı (Misâlli Büyük Türkçe Sözlük)
İlhan Ayverdi
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi, 2010, İstanbul
Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Târihi
Abdurrahman Çetin
Dergâh Yayınları, 2014, İstanbul
Kur’ân Târihi
Muhsin Demirci
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, İstanbul
Kur’ân Târihi
Muhammed Mustafa el Azamî (1932 / ….)
Tercüme Edenler: Ömer Türker, Fatih Serenli
İz Yayıncılık, 2018, İstanbul
Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm
Hasan Basri Çantay (1887 - 1964)
Ahmed Saîd Matbaası, 1384 / 1965, İstanbul
Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm (Tefsirli Kur’ân Meâli)
Hasan Basri Çantay (1887 - 1964)
Yayıma Hazırlayan: M. Ali Yekta Saraç

İslâm İlmihali
Bilimevi Basın Yayın Limited Şirketi, 2009, İstanbul
Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli
M. Beşir Eryarsoy, Ahmed Ağırakça
Buruç Yayınları, 1999, İstanbul
Kur’ân-ı Kerîm’in Ahkâm Tefsîri
Muhammed Ali Es Sâbûnî (1930 - 2021)
Tercüme Eden: Mazhar Taşkesenlioğlu (1931 - 1989)
Şâmil Yayınları, 1984, İstanbul
Kur’ân’ın Metinleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Problemler (Doktora Tezi)
Ziya Şen
Dokuz Eylül Üniversitesi (Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı), 2006, İzmir
Kur’ân’ın Metinleşme Târihi
Zeynel Abidin Aydın
Ankara Okulu, 2017, Ankara
Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzulü ve Kırâati
İsmail Karaçam
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, İstanbul
Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (Teysîrul Vüsûl İlâ Câmiul Usûl)
İbnu Deybe / İbnüd Deyba’ (866/944 - 1461/1537)
(Ebû Abdullah Abdurrahmân bin Alî eş Şeybânî eş Şâfiî ez Zebîdî el Abderî)
Tercüme Eden: İbrahim Canan (1945 - 2009)
Akçağ Yayınları, 1988, Ankara
Lisânül Arab
İbni Manzûr (630/711 - 1233/1312)
(Ebül Fazl Muhammed bin Mükerrem bin Alî bin Ahmed el Ensârî er Rüveyfiî)
Dârul Sader, 1411 / 1991, Beyrut / Lübnan
Lübâbül Menâsik
(Hâşiyetu İrşâdis Sâri İlâ Menâsikil Molla Ali el Kâri Alel Meslekil Mutekassıt
Fil Mensekil Mutevassıt)
Hüseyin bin Muhammed Saîd bin Abdülganî el Mekkî el Hanefî
Mektebetül İmdâdiyye, 1430 / 2009, Mekke / Suûdi Arabistân
Ma’rifetü Ulûmul Hadîs
Hâkim en Nîsâbûrî (321/405 - 933/1014)
Dâru İbni Hazm, 1424 / 2003, Beyrut / Lübnan
Ma’rifetüs Sahâbe
Ebû Nuaym el İsfahânî (336/430 - 948/1038)
(Ebû Nuaym Ahmed bin Abdillâh bin İshâk el İsfahânî)
Dârul Vatan, 1419 / 1998, Riyad / Suûdi Arabistân
Ma’rifetüs Sünen vel Âsâr
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Dârul Va’y, 1412 / 1991, Halep / Sûriye - Kâhire / Mısır
Mâtürîdiyye Akâidi
Nûreddîn es Sâbûnî (…./580 - …./1184)
(Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed bin Mahmûd bin Ebî Bekr es Sâbûnî el Buhârî)
Tercüme Eden: Bekir Topaloğlu (1936 Trabzon - 10.03.2016)

Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011, İstanbul
Mebsût (Kitâbül Mebsût Tercümesi)
İmam Serahsî (400/483 - 1009/1090)
Tercüme Eden: Mustafa Cevat Akşit Başkanlığında Heyet
Gümüşev Yayıncılık, 2008, İstanbul
Mecelle-i Ahkâmı Adliye (Açıklamalı Mecelle)
Derleme ve Kontrol: Ali Himmet Berki (1299/1881 - 1976)
Hikmet Yayınları, 1979, İstanbul
Mecmaiz Zevâid (Buğyetür Râid Fizzeyli Alâ Mecmaiz Zevâid)
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Dârul Fikir, 1414 / 1994, Beyrut / Lübnan
Mecmaul Bahreyn fî Zevâidil Mu’cemeyn
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Mektebetür Rüşd, 1413 / 1992, Riyad / Suûdi Arabistân
Mecmaul Enhir Fî Şerhi Mültekal Ebhir
İbrahim bin Muhammed bin İbrahim el Halebî (866/956 - 1461/1549)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1419 / 1998, Beyrut / Lübnan
Mecmauz Zevâid ve Menbaul Fevâid (Tercümesi)
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Tercüme Eden: Yusuf Özbek
Ocak Yayınları, 2000, İstanbul
Mekârimül Ahlâk
Muhammed bin Câfer El Harâiti (237/327 - 851/938)
Mektebetür Rüşd, 1427 / 2006, Riyad / Suûdi Arabistân
Menâhilu’l İrfân Tercümesi (Kur’ân İlimleri)
Muhammed Abdülazîm ez Zürkânî (1880 - 1948)
Tercüme Eden: Halil Aldemir
Bekâ Yayıncılık, 2015, İstanbul
Menâkibül İmâmı eş Şâfiî
Fahreddîn er Râzî (544/606 - 1149/1209)
Mektebetü Külliyâtil Ezheriyye, 1986 / 1406, Kâhire / Mısır
Merâkıl Felâh Şerhi Nûril İzâh
Tahtâvî (…/1231 - …/1815)
(Ahmed bin Muhammed bin İsmâîl ed Dûkâtî et Tahtâvî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1418 / 1997, Beyrut / Lübnan
Mesâbîhüs Sünne
İmam Begavî (436/516 - 1044/1122)
(Ebû Muhammed Muhyis Sünne el Hüseyn bin Mes’ûd bin Muhammed el Ferrâ’)
Dârul Ma’rife, 1987 / 1407, Beyrut / Lübnan
Mesâviil Ahlâk ve Mezmûmehâ
Muhammed bin Câfer el Harâiti (237/327 - 851/938)
Mektebetüs Sevâdî, 1412 / 1992, Cidde / Suûdi Arabistân
Mevâhibi Ledünniyye (Tercümesi)
İmam Kastallânî (851/923 - 1448/11517)
(Ebü’l Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr el Kastallânî)
Tercüme: Şair Bâkî (933/1008 - 1526/1600), Hüseyin Rahmi Yananlı

Divan Yayınları, 2008, İstanbul
Mevâridüz Zam'ân İlâ Zevâidi İbni Hibbân
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Dârüssegâfetül Arabiyye, 1411 / 1990, Dımaşk / Sûriye
Mevâridüz Zam'ân İlâ Zevâidi İbni Hibbân
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Tercüme Edenler: Zekeriya Yıldız, Hasan Yıldız, Hüseyin Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2015, İstanbul
Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması
Tercüme Eden: Şükrü Özen
Pınar Yayınları, 2003, İstanbul
Milel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Târihi)
Muhammed eş Şehristânî (469/548 - 1076/1153)
(Ebul Feth Tâcüddîn /Lisânüddîn Muhammed bin Abdilkerîm bin Ahmed)
Çeviren: Mustafa Öz
Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008
Milletler ve Hükümdarlar Târihi (Taberî Târihi)
Ebû Câfer Muhammed bin Cerir bin Yezid et Taberî (225/310 - 839/923)
Çevirenler: Zâkir Kadirî Ugan, Ahmet Temir
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, İstanbul
Mir'âtü'l Haremeyn
Eyüb Sabri Paşa (1248/1307 - 1832/1890)
Yayına Hazırlayan: Ömer Faruk Can, Fatma Zehra Can
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018, İstanbul
Mirkâtül Mefâtîh Şerhi Mişkâtül Mesâbih
Aliyyül Kârî / Alî el Kârî (930/1014 - 1523/1605)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1422 / 2001, Beyrut / Lübnan
Mişkât el Mesâbîh Tercümesi
Hatîb et Tebrîzî (421/502 - 1030/1109)
(Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Alî bin Muhammed el Hatîb et Tebrîzî)
Tercüme Eden: Mustafa Uysal
Uysal Yayınları, 2014, Konya
Mişkâtul Masâbîh (Tercümesi)
Hatîb et Tebrîzî (421/502 - 1030/1109)
(Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Alî bin Muhammed el Hatîb et Tebrîzî)
Tercüme Edenler: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2014, İstanbul
Mişkâtül Mesâbîh
Hatîb et Tebrîzî (421/502 - 1030/1109)
(Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Alî bin Muhammed el Hatîb et Tebrîzî)
Mektebetül İslâmî, 1399 / 1979, Beyrut / Lübnan
Mu'cemül Evsat
İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
(Ebul Kâsım Müsnidü'd Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
Dârul Haremeyn, 1410 / 1995, Kâhire / Mısır
Mu'cemül Kebîr

İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
(Ebul Kâsım Müsnidü'd Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
Mektebetü İbni Teymiyye, 1404 / 1983, Kâhire / Mısır
Mu'cemüs Sağîr (Er Ravdüddâni ilâ Mu'cemüs Sağîr lit Taberânî)
(Ebul Kâsım Müsnidü'd Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
Mektebetül İslâmî, 1405 / 1985, Beyrut / Lübnan
Mu'cemü's Sağîr Tercüme ve Şerhi
İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
(Ebul Kâsım Müsnidü'd Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
Tercüme Eden: İsmail Mutlu
Mutlu Yayıncılık, 1997, İstanbul
Mu'cemüs Sahâbe
İbni Gâni' / Kâni' (265/351 - 879/963)
(Ebul Hüseyn Abdülbâki bin Kani' bin Merzûk el Ümevî el Bağdâdî)
Mektebetü Nezzâr Mustafa el Bâz, 1418 / 1998, Mekke / Suûdi Arabistân
Mu'cemüş Şuyûh
Muhammed bin Ahmed bin Cemî' es Saydâvî (305/402 - 917/1017)
Müessesetür Risâle, 1405 / 1985, Beyrut / Lübnan
Muğnil Muhtâc
Hatîb Şirbînî (…./977 - 1570)
(Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed eş Şirbînî el Kâhirî)
Dârul Ma'rife, 1418 / 1997, Beyrut / Lüban
Muhtasar İhtilâfül Ulemâ
Tasnif: İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
İhtisar: Ahmet bin Ali el Cessâs er Râzî (305/370 - 917/980)
Dârul Beşâirul İslâmiyye, 1416 / 1995, Beyrut / Lübnan
Muhtasaru Zevâidi Müsnedil Bezzâr Alel Kütübissitte ve Müsnedi Ahmed
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Müesseseti el Kütübis Sagâfiyye, 1412 / 1992, Beyrut / Lübnan
Muhtasarut Tahâvî
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
İhyâil Maârifin Nu'mâniyye, 1423 / 2002, Haydarabad / Dekan / Hindistan
Mukâyeseli İbâdetler İlmihali
Vecdi Akyüz
İz Yayıncılık, 1995, İstanbul
Musannef Abdurrezzâk
İmam Abdurrezzâk es San'ânî (126/211 - 743/826)
(Ebû Bekr Abdürrezzâk bin Hemmâm bin Nâfi' es San'ânî el Himyerî)
El Meclisi İlmî / El Mektebetül İslâmî, 1403 / 1983, Beyrut / Lübnan
Musannef Abdurrezzâk (El Musannef)
İmam Abdurrezzâk es San'ânî (126/211 - 743/826)
(Ebû Bekr Abdürrezzâk bin Hemmâm bin Nâfi' es San'ânî el Himyerî)
Darut Tâsîl, 1436 / 2015, Kâhire / Mısır
Musannef İbni Ebî Şeybe
İbni Ebî Şeybe (159/235 - 776/849)

(Ebû Bekr Abdullah bin Muhammed bin Ebî Şeybe İbrâhîm el Absî el Kûfî)
Dâru Gurtubâ / Dârul Kıble, 1427 / 2006, Beyrut / Lübnan
Musannef İbni Ebî Şeybe
İbni Ebî Şeybe (159/235 - 776/849)
(Ebû Bekr Abdullah bin Muhammed bin Ebî Şeybe İbrâhîm el Absî el Kûfî)
Mektebetür Rüşd, 1425 / 2004, Riyad / Suûdi Arabistân
Muvattâ' (Rivâyeti İmam Muhammed bin Hasan eş Şeybânî)
İmam Mâlik bin Enes (93/179 - 712/795)
(Ebû Abdillâh Mâlik bin Enes bin Mâlik bin Ebî Amir el Asbahî el Yemenî)
Evkâf Vezâreti, 1414 / 1994, Kâhire / Mısır
Muvattâ' (Rivâyeti Yahyâ binYahyâ el Leysî)
İmam Mâlik bin Enes (93/179 - 712/795)
Dârul Garbil İslâmî, 1417 / 1997, Beyrut / Lübnan
Muvattâ' Tercemesi (Rivâyeti Yahyâ binYahyâ el Leysî)
İmam Mâlik bin Enes (93/179 - 712/795)
Terceme Eden: Abdullah Parlıyan
Konya Kitapçılık, 2008, İstanbul
Muvattâ' (Muvattâ Tercemesi - Rivâyeti Yahyâ binYahyâ el Leysî)
İmam Mâlik bin Enes (93/179 - 712/795)
Terceme Edenler: Ahmet Muhtar Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa
Durak Pusmaz, Abdullah Yücel
Beyan Yayınları, 1994, İstanbul
Muvazzah İlmi Kelâm
Ömer Nasûhi Bilmen (1883 - 1971)
Yeni Matbaa, 1959, İstanbul
Müdârâtünnâs
İbni Ebüd Dünyâ (208/281 - 823/895)
Dâru İbni Hazm, 1418 / 1998, Beyrut / Lübnan
Müfredât (Kur'ân Kavramları Sözlüğü) (Müfredât-ı Elfâzıl Kur'ân)
Rağıb el İsfahânî (…/502 - …/1108)
(Ebül Kâsım Hüseyn bin Muhammed bin el Mufaddal er Râgıb el İsfahânî
Tercüme Edenler: Mehmet Yolcu, Abdulbaki Güneş
Çıra Yayınları, 2012, İstanbul
Müfredât (Müfredât-ı Elfâzıl Kur'ân * Kur'ân Kavramları Sözlüğü)
Rağıb el İsfahânî (…/502 - …/1108)
(Ebül Kâsım Hüseyn bin Muhammed bin el Mufaddal er Râgıb el İsfahânî
Tercüme Eden: Yusuf Türker
Pınar Yayınları, 2007, İstanbul
Mültekâ Tercümesi
İbrahim bin Muhammed bin İbrahim el Halebî (866/956 - 1461/1549)
Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu (1912 - 1983)
Sağlam Kitabevi, 1980, İstanbul
Müsâfirin Namazı
Ekrem Doğanay (1938 - 2002)
Elif Matbaası, 1984, Ankara
Müslümanlıkta İbâdet Târihi

Tahir ul Mevlevî Olgun (1877 - 1951)
Bilmen Basımevi, 1963, İstanbul
Müsned Tercüme ve Şerhi (Müsnedi Ebî Hanîfe)
(Vassâful Müteârife Fî Şerhi Müsnedi İmam Ebî Hanîfe)
Musannif: Sadreddin Mûsâ bin Zekeriyyâ el Haskefî (580/650 - 1184/1252)
Tercüme ve Şerh: Mustafa Acıoğlu (1979 - 2010)
Kayıhan Yayınları, 2015, İstanbul
Müsnedi Abd bin Humeyd (El Müntehâb Min Müsnedi Abd bin Humeyd)
Abd bin Humeyd (170/249 - 787/863)
(Ebû Muhammed Abd bin Humeyd bin Nasr el Kissî)
Dâru Belensiye, 1423 / 2002, Riyad / Suûdi Arabistân
Müsnedi Ebî Avvâne (El Müsnedüs Sahîhul Muharrici Alâ Sahîhi Müslim)
Ebî Avvâne Yakup bin İshak el Esferânî (230/316 - 845/928)
El Câmiatül İslâmiyye, 1435 / 2014, Medîne / Suûdi Arabistân
Müsnedi Ebî Avvâne (Müstahreci Ebî Avvâne)
Ebî Avvâne Yakup bin İshak el Esferânî (230/316 - 845/928)
Dârul Ma’rife, 1419 / 1998, Beyrut / Lübnan
Müsnedi Ebî Ya’lâ Mavsilî
Ebû Ya’lâ el Mavsilî (210/307 - 826/919)
Dârul Me’mûn, 1410 / 1989, Dımaşk / Sûriye
Müsnedi Ebû Bekir es Sıddîk (Tercümesi)
Ebû Bekir Ahmed bin Ali bin İbrahim el Mervezî (202/292 - 817/905)
Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu (1912 - 1983)
Hicret Yayınları, 1981, İstanbul
Müsnedi Ebû Dâvud Tayâlisî
Dâvûd bin el Cârûd et Tayâlisî (133/204 - 750/819)
(Ebû Dâvûd Süleymân bin Dâvûd bin el Cârûd et Tayâlisî)
Dârı Hecer, 1419 / 1999, Kâhire / Mısır
Müsned-i Humeydî (Tercümesi)
Abdullah bin Zübeyr el Humeydî (…/219 - …/834)
(Ebû Bekr Abdullah bin ez Zübeyr bin Îsâ el Kureşî el Humeydî)
Tercüme Eden: Yusuf Ertuğrul
Hüner Yayınevi, 2015, Konya
Müsnedi İbnül Ca’d
Ebül Hasen Ali bin el Ca’d bin Ubeyde el Cevherî (134/230 - 751/844)
Mektebetül Felâh, 1405 / 1985, Kuveyt
Müsnedi İshak bin Râheveyh
İmam İshak bin Râheveyh (Râhûye) (161/238 - 778/853)
(Ebû Ya’kûb İshâk bin İbrâhîm bin Mahled et Temîmî el Hanzalî el Mervezî)
Mektebetül Îmân, 1412 / 1991, Medîne / Suûdi Arabistân
Müsnedil Bezzâr (El Bahruz Zahhâr bi Müsnedil Bezzâr)
İmam Ebû Bekir Abdülhâlik el Bezzâr (…/292 - .../905)
Mektebetül Ulûm vel Hikem, 1409 / 1998, Medîne / Suûdi Arabistân
Müsnedil Humeydî
Abdullah bin Zübeyr el Humeydî (…/219 - …/834)
(Ebû Bekr Abdullah bin ez Zübeyr bin Îsâ el Kureşî el Humeydî)

Dârus Sigâ, 1417 / 1996, Dımaşk / Sûriye
Müsnedü Ebî Hanîfe (Rivâyetil Hârisî)
İmam Âzam Ebî Hanîfe (80/150 - 699/767)
İbnül Hâris el Hârisî (…./340 - …/951)
(Muhammed bin Ya’kub İbnül Hâris el Hârisî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1429 / 2008, Beyrut / Lübnan
Müsnedül Firdevsi (El Firdevsi bi Me’sûril Hitâb)
Şîreveyh Ebû Nasr ed Deylemî (445/ 509 - 1053/1115)
(Şîrûye bin Şehredâr bin Şîreveyh Ebû Nasr ed Deylemî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1406 / 1986, Beyrut / Lübnan
Müsnedül İmâmil A’zam (Rivâyetil Haskefî)
Musannif: Sadreddin Mûsâ bin Zekeriyyâ el Haskefî (580/650 - 1184/1252)
Düzenleyen: Muhammed Âbid es Sindî (1190/1257 - 1776/1841)
Mektebetül Büşrâ, 1431 / 2010, Karaşi / Pakistan
Müsnedül İmâm eş Şâfiî (Müsnedül İmâm eş Şâfiî bi Tertîbi Sancar)
İmam Şâfiî (150/204 - 767/820)
Emir Sancar bin Abdullah (653/745 - 1255/1345)
Dârul Gırâs, 1425 / 2004, Kuveyt
Müsnedül İmâm Muhammed bin İdris eş Şâfiî
(Müsnedül İmâm Muhammed bin İdris eş Şâfiî bi Tertîbi Sancar)
İmam Şâfiî (150/204 - 767/820)
Emir Sancar bin Abdullah (653/745 - 1255/1345)
Dârul Beşâiril İslâmiyye, 1426 / 2005, Beyrut / Lübnan
Müsnedül İmâmu Ebî Hanife
Ebû Nuaym el İsfahânî (336/430 - 948/1038)
Mektebetül Kevser, 1415 / 1994, Riyad / Suûdi Arabistân
Müsnedül Muvattâ’
Ebil Kasım Abdullah bin Muhammed el Cevherî (…/381 - …/991)
Dârul Garbil İslâmî, 1418 / 1997, Beyrut / Lübnan
Müsnedür Rûyânî
Ebû Bekir Muhammed bin Hârûn er Rûyânî (210/307 - 825/920)
Müessesetü Kurtubâ, 1416 / 1995, Kâhire / Mısır
Müsnedüş Şâmiyyîn
İmam Taberânî (260/360 - 873/970)
(Ebul Kâsım Müsnidü’d Dünyâ Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb et Taberânî)
Müessesetür Risâle, 1409 / 1989, Beyrut / Lübnan
Müsnedüş Şihâb
Ca’fer el Kudâî (380/454 - 990/1062)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Selâme bin Ca’fer el Kudâî)
Müessesetür Risâle, 1405 / 1985, Beyrut / Lübnan
Nasbur Râye Li Ehâdîsil Hidâye
Abdullah bin Yusuf Ebû Muhammed ez Zeylaî (722/806 - 1322/1404)
Müessesetür Reyyân, 1418 / 1997, Cidde / Suûdi Arabistân
Nesefî Tefsîri (Medâriku’t Tenzîl ve Hakâiku’t Te’vîl) Tercümesi
Ebu’l Berekât Abdullah İbni Ahmed en Nesefî (.../... - 710/1310)
Tercüme: Harun Ünal, Şerafettin Şenaslan, Ömer Faruk Haznedaroğlu

Ravza Yayınları, 2006, İstanbul
Netâicül Efkâr fî Tahrîci Ehâdîsil Ezkâr
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dâru İbni Kesîr, 1415 / 1995, Beyrut / Lübnan
Nevâdiril Usûl fî Ma'rifeti Ehâdîsir Resûl
Hakîm et Tirmizî (…/320 - …/932)
Mektebetül İmâmı Buhârî, 2008 / 1429, Kâhire / Mısır
Ni'meti İslâm
Mehmet Zihni Efendi (1846 - 1913)
Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1313 / 1895, 1320 / 1902, İstanbul
Ni'met-i İslâm
Mehmet Zihni Efendi (1846 - 1913)
Günümüz Türkçesine Çeviren: Celal Yıldırım
Sönmez Neşriyat, Târihsiz, İstanbul
Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat
Yayına Hazırlayan: Abdullah Yegin, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım
TÜRDAV Basım Yayım, 1981, İstanbul
Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat
Ferit Devellioğlu (1906 - 1985)
Aydın Kitabevi, 1982, Ankara
Peygamberler Târihi
Mustafa Asım Köksal (1913 - 1998)
Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2013, Ankara
Reddül Muhtâr Aled Dürril Muhtâr
(Reddül Muhtâr Aled Dürril Muhtâr Şerhu Tenvîrul Ebsâr Haşiyetü İbni Âbidîn)
Muhammed Emin bin Ömer bin Abdülaziz (1198/1252 - 1784/1836)
Dâru Âlimel Kütüb, 2003 / 1423, Riyad / Suûdi Arabistân
Revâiul Beyân Tefsîrul Âyâtil Ahkâm Minel Kur'ân
Muhammed Ali Es Sâbûnî (1930 - 2021)
Mektebetül Gazâli, 1980 / 1400, Dımaşk / Sûriye
Rûhul Beyân Tefsîri (Kur'ân Meâli ve Tefsiri)
İsmâil Hakkı Bursevî (1063/1137 - 1653/1725)
Tercüme: H. Kâmil Yılmaz, Ömer Çelik, S. Derin, M. Toprak, M. Sülün
Erkam Yayınları, 2010, İstanbul
Rûhul Meânî Tefsiri
Şehâbeddîn Mahmûd el Alûsî (1217/1270 - 1802/1854)
(Ebüs Senâ Şihâbüddîn Mahmûd bin Abdillâh bin Mahmûd el Hüseynî el Âlûsî)
Dârul İhyâit Turâsil Arabî, Târihsiz, Beyrut / Lübnan
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh
Derleme: Ahmed ez Zebîdî (812/893 - 1410/1488)
(Ebül Abbâs Zeynüddîn Ahmed bin Ahmed bin Abdillatîf eş Şercî ez Zebîdî)
Tercüme Eden: Abdullah Fevzi Kocaer
Hüner Yayınları, 2004, İstanbul
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercemesi
Derleme: Ahmed ez Zebîdî (812/893 - 1410/1488)

İslâm İlmihali
Tercüme Edenler: Bâbanzâde Ahmed Naim (1872 /1934),
Kâmil Miras (1875 /1957)
Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1980, Ankara
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Şerhi
(Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercümesi ve Şerhi)
Derleme: Ahmed ez Zebîdî (812/893 - 1410/1488)
Tercüme Edenler: Bâbanzâde Ahmed Naim (1872 /1934),
Kâmil Miras (1875 /1957)
Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019, Ankara
Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi
İmam Buhârî (194/256 - 810/870)
Tercüme Eden: Mehmed Cemal Sofuoğlu (1941 - 2013)
Ötüken Neşriyat, 1987, İstanbul
Sahîh-i İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Balabân
Muhammed bin Hibbân (277/354 - 890/965)
(Ebû Hâtim Muhammed bin Hıbbân bin Ahmed el Büstî)
İbni Balabân (675/739 - 1276/1339)
(Ebül Hasen Emîr Alâüddîn Alî bin Balabân bin Abdillâh el Mısrî)
Müessesetür Risâle, 1414 / 1993, Beyrut / Lübnan
Sahîh-i İbni Huzeyme
Muhammed bin İshak bin Huzeyme (223/311 - 838/923)
(Ebû Bekr Muhammed bin İshâk bin Huzeyme es Sülemî en Nîsâbûrî)
El Mektebetül İslâmî, 1400 / 1980, Beyrut / Lübnan
Sahîh-i İbni Huzeyme (Sahîh-i İbni Huzeyme Tercümesi)
Muhammed bin İshak bin Huzeyme (223/311 - 838/923)
(Ebû Bekr Muhammed bin İshâk bin Huzeyme es Sülemî en Nîsâbûrî)
Tercüme Edenler: Recep Küçükşahin, Şemsettin Işık, Süleyman Yazıcı
İ'tisam Yayınları, 2016, Ankara
Sahîh-i Müslim Bi Şerhin Nevevî
El Minhâc Fi Şerhi Sahîh-i Müslim bin el Haccâc
Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
Müessesetü Kurtubâ, 1414 / 1994, Kâhire / Mısır
Sahîh-i Müslim Şerhi el Minhâc (El Minhâc Fi Şerhi Sahîh-i Müslim bin el Haccâc)
Muhyiddîn en Nevevî (631/676 - 1234/1277)
Tercüme Eden: M. Beşir Eryarsoy
Karınca & Polen Yayınları, 2012, İstanbul
Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi
İmam Müslim bin el Haccâc el Kuşeyrî (206/261 - 821/875)
Tercüme Eden: Ahmed Davudoğlu (1912 - 1983)
Sönmez Neşriyat, 1977, İstanbul
Sahîh-i Müslim ve Tercemesi
İmam Müslim bin el Haccâc el Kuşeyrî (206/261 - 821/875)
Tercüme Eden: Mehmed Cemal Sofuoğlu (1941 - 2013)
İrfan Yayınevi, 1987, İstanbul
Silsiletil Ehâdîsis Sahîha
Muhammed Nâsirüdddin el Elbânî (1914 - 1999)

Mektebetül Maârif, 1415 / 1995, Riyad / Suûdi Arabistân
Sîreti İbni Hişâm Tercemesi (İslâm Târihi)
İbni Hişâm (…/218 - …/833)
Tercüme Eden: Hasan Ege
Kahraman Yayınları, 2006, İstanbul
Siyer (Sîreti İbni İshâk Tercümesi)
Muhammed İbni İshak (80/151 - 699/768)
Terceme Eden: Sezai Özel
Akabe Yayınları, 1988, İstanbul
Siyeru A'lâmin Nübelâ
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Müessesetür Risâle, 1417 /1996, Beyrut / Lübnan
Siyeru A'lâmin Nübelâ (Tercümesi)
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Tercüme Eden: Mustafa Karakaya
İ'tisam Yayınları, 2021 & 2023, Ankara
Sünen-i Dârekutnî
İmam Dârekutnî (306/385 - 918/995)
(Ebül Hasen Alî bin Ömer bin Ahmed ed Dârekutnî)
Müessesetür Risâle, 1424 / 2004, Beyrut / Lübnan
Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi
İmam Abdirrahman ed Dârimî (181/255 - 797/868)
(Ebû Muhammed Abdullah bin Abdirrahmân bin el Fazl ed Dârimî)
Tercüme Eden: Abdullah Aydınlı
Madve Yayınları, 1992, İstanbul
Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhi
İmam Ebû Dâvud es Sicistânî (202/275 - 817/889)
Hazırlayanlar: Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar
Şâmil Yayınevi, 1987, İstanbul
Sünen-i Evzâî (Tercümesi)
İmam Evzâî (Abdurrahman bin Amr bin Muhammed) (88/157 - 707/774)
Tercüme Edenler: Ali Pekcan, Davut Küskü, Mehmet Ali Mişe
Armağan Kitaplar, 1982 / 2012, Konya
Sünen-i İbni Mâce Tercümesi ve Şerhi
İmam Muhammed bin Yezid Ebû Abdullah el Gazvînî (209/275 - 824/886)
Tercüme Eden: Haydar Hatiboğlu (1929 - 1995)
Kahraman Yayınları, 1982 & 2012, İstanbul
Sünen-i Nesâî El Kübrâ
İmam Ebû Abdurrahman en Nesâî (214/303 - 830/915)
Müessesetür Risâle, 1421 / 2001, Beyrut / Lübnan
Sünen-i Nesâî Tercümesi
İmam Ebû Abdurrahman en Nesâî (214/303 - 830/915)
Tercüme Edenler: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman,
Yaşar Erol

Kalem Yayıncılık, 1981, İstanbul
Sünen-i Saîd bin Mansûr
Saîd bin Mansûr bin Şu'be el Horasânî (206/227 - 819/838)
Dârus Samîî, 1993/1414, Riyad / Suûdi Arabistân
Sünen-i Tirmizî Tercümesi
İmam Muhammed bin Ebû Îsâ et Tirmizî (209/279 - 824/893)
Tercüme Eden: Osman Zeki Soyyiğit (Mollamehmedoğlu)
(1934 Yeşilköy/ Araklı/ Trabzon - 151.12.2020 İstanbul)
Yunus Emre Yayınevi, Târihsiz, İstanbul
Sünen-i Tirmizî Tercümesi
İmam Muhammed bin Ebû Îsâ et Tirmizî (209/279 - 824/893)
Tercüme Eden: Abdullah Parlıyan
Konya Kitapçılık, 2004, Konya
Şâmil İslâm Ansiklopedisi
Derleyen: Heyet
Şâmil Yayınevi, 2000, İstanbul
Şerefi Ashâbil Hadîs ve Nasîhatü Ehli Hadîs
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Mektebetü İbni Teymiyye, 1417 / 1996, Kâhire / Mısır
Şerefü Ashâbil Hadîs ve Nasîhatü Ehli Hadîs Tercümesi
(Hadîs Ehlinin Şerefi ve Hadîs Ehline Nasîhat)
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Tercüme Edenler: Enes Akhan, Niyazi Tunç, Fethi Yalçin
İ'tisam Yayınları, 2022, Ankara
Şerhu Fethul Kadîr Alel Hidâye Şerhi Bidâyetil Mübtedî
Burhaneddin el Merginânî (511/593 - 1117/1197)
İbnül Hümâm (790/861 - 1388/1457)
(Kemâlüddîn Muhammed bin Abdilvâhid bin Abdilhamîd es Sivâsî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1424 / 2003, Beyrut / Lübnan
Şerhu Meânil Âsâr
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Âlimel Kitab, 1414 / 1994, Beyrut / Lübnan
Şerhu Meânil Âsâr Tercümesi (Hadîslerle İslâm Fıkhı)
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Tercüme Eden: M. Beşir Eryarsoy
Kitâbî Yayınevi, 1430 / 2009, İstanbul
Şerhu Molla Aliyyül Kârî Lübâbül Menâsik
(El Meslekil Mutagassıt fi Mensekil Mutavassıt)
Aliyyül Kârî (930/1014 - 1523/1605)
Matbaatül Terakki el Mâcid, 1328 / 1911, Mekke / Suûdi Arabistân
Şerhu Muhtasarit Tahâvî
Ebû Bekir Ahmed bin Ali el Cessâs er Râzi (305/370 - 917/980)
Dârul Beşâiril İslâmiyye, Beyrut / Dârus Sirâc, Medîne, 1430 / 2010
Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe
Aliyyül Kârî / Alî el Kârî (930/1014 - 1523/1605)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1405 / 1985, Beyrut / Lübnan

Şerhu Müşkilil Âsâr
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Müessesetür Risâle, 1415 / 1994, Beyrut / Lübnan
Şerhu Müşkilil Âsâr (Tercümesi)
İmam Ebû Ca'fer et Tahâvî (239/321 - 853/933)
Tercüme Eden: M. Beşir Eryarsoy
Bekâ Yayıncılık, 1442 & 1444 / 2021 & 2024, İstanbul
Şerhul Akâidin Nesefiyye
Sa'düddin Mes'ûd bin Ömer et Taftazânî (722/797 - 1322/1395)
Mektebetü Külliyâtı Ezher, 1408 / 1988, Kâhire / Mısır
Şerhü Müsnediş Şâfiî
Ebil Kâsım er Râfiî el Gazvîni (555/623 - 1160/1226)
Vezâratül Evkâfül İslâmiyye, 1428 / 2007, Katar
Şerhüs Sünne
İmam Begavî (436/516 - 1044/1122)
El Mektebetül İslâmiyye, 1403 / 1983, Beyrut / Lübnan
Şeytanın Ayartması (Telbîs-i İblîs Tercümesi)
İbni Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1292/1350)
Tercüme: Şakir Kocabaş
Elif Yayınları, 2005, İstanbul
Şifâ-i Şerîf (Eş Şifâ Bi Ta'rîfi Hukûki'l Mustafâ Tercümesi)
Kâdî İyâz (476/544 - 1083/1149)
(Ebü'l Fazl İyâz ibni Mûsâ bin İyâz el Yahsubî)
Terceme: Naim Erdoğan, Hüseyin Suûdi Erdoğan
Bedir Yayınevi, 1993, İstanbul
Şifâ-i Şerîf Şerhi
Kâdî İyâz (476/544 - 1083/1149)
(Ebü'l Fazl İyâz ibni Mûsâ bin İyâz el Yahsubî)
Terceme ve Şerh: Mehmet Yaşar Kandemir
Tahlil Yayınları, 2017, İstanbul
Şifâul Ayyi bi Tahrîci ve Tahkîki Müsnedil İmâmı eş Şâfiî
(Şifâul Ayyi bi Tahrîci ve Tahkîki Müsnedil İmâmı eş Şâfiî bi Tertîbil İmâmı es Sindî)
Ebû Umeyr Mecdi bin Muhammed bin Arafat el Mısrî
Mektebetü İbni Teymiyye, 1416 / 1995, Kâhire / Mısır
Şuabil Îmân (El Câmiu li Şuabil Îmân)
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Mektebetür Rüşd, 1423 / 2003, Riyad / Suûdi Arabistân
Şuabul Îmân (El Câmiu li Şuabil Îmân Tercümesi)
İmam Beyhakî (384/458 - 994/1066)
(Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Alî el Beyhakî)
Tercüme Edenler: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız
Ocak Yayıncılık, 2015, İstanbul
Ta'rîfât (Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü)
Es Seyyid eş Şerif Cürcânî (740/816 - 24.02.1340 / 06.07.1413
Tercüme Eden: Arif Erkan

Bahar Yayınları, 1997, İstanbul
Tabakât (Kitâbüt Tabakâtil Kebîr) Tercümesi
İbni Sa'd (Muhammed bin Sa'd) (168/230 - 784/845)
Çeviri Editörü: Adnan Demircan
Siyer Yayınları, 2015, İstanbul
Taberî Tefsîri (Câmiul Beyân An Te'vîli Âyil Kur'ân)
Muhammed bin Cerîr et Taberî (225/310 - 839/923)
(Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr bin Yezîd el Âmülî et Taberî el Bağdâdî)
Dârı Hecer, 1422 / 2001, Kâhire / Mısır
Taberî Tefsiri (Tercümesi)
Muhammed bin Cerîr et Taberî (225/310 - 839/923)
Tercüme Edenler: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin
Hisar Yayınevi, 1996, İstanbul
Tahrîci Ehâdîsi Keşşâf (Tahrîcü'l Eḥâdîs ve'l Âsâr el Vâḳıʿa fî Tefsîri'l Keşşâf)
Abdullah bin Yusuf Ebû Muhammed ez Zeylaî (722/806 - 1322/1404)
Vezâratül İslâmiyye vel Evkâf, 1424 / 2003, Medîne / Suûdi Arabistân
Takrîbül Buğye bi Tertîbi Ehâdîsil Hilye
Nûreddîn el Heysemî (735/807 - 1335/1405)
Tamamlayan: İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1420 / 1999, Beyrut / Lübnan
Târihi Bağdat
Hatîb el Bağdâdî (392/463 - 1002/1071)
Dârul Garbil İslâmî, 1422 / 2001, Beyrut / Lübnan
Târihi Cürcân
Ebil Kâsım Hamza bin Yusuf es Sehmî (…/427 - …/1035)
Dâiretül Maârifi Osmânî, 1369 / 1950, Haydarabad / Dekkan / Hindistan
Târihi Dımaşk
İbni Asâkir (499/571 - 1105/1175)
(Ebül Kâsım Alî bin el Hasen bin Hîbetillâh bin Abdillâh bin Hüseyin ed Dımaşkî)
Dârul Fikir, 1415 / 1995, Beyrut / Lübnan
Târihi Halîfe Bin Hayyât
Halîfe bin Hayyât el Leysî (…/240 - …/868)
Müessesetür Risâle, 1415 / 1995, Beyrut / Lübnan
Târihu Halîfe Bin Hayyât (Halîfe bin Hayyât Târihi Tercümesi)
Halîfe bin Hayyât el Leysî (…/240 - …/868)
Tercüme Eden: Abdulhâlik Bakır
Bizim Büro Basımevi, 2001, Ankara
Târih-i Taberî
Ebû Câfer Muhammed bin Cerir bin Yezid et Taberî (225/310 - 839/923
Çeviren: M. Faruk Gürtunca
Sağlam Yayınevi, 2007, İstanbul
Târihü'l İslâm
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Tercüme Eden: Muzaffer Can
Cantaş Yayınları, 1996, İstanbul

Tedrîbü’r Râvî (Tedrîbü’r Râvî fi şerhi Takrîbü’n Nevevî Tercümesi) (Hadîs Usûlü)
Celâleddîn es Süyûtî (849/911 - 1445/1505)
Yayına Hazırlayanlar: Muhammed Enes Topgül, Faik Akcaoğlu
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, İstanbul
Tefsîr Usûlü
İsmail Cerrahoğlu (01.01.1929 - 25.10.2022 - Hendek / Sakarya)
Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1971, Ankara
Tefsîri Begavî (Meâlimet Tenzîl)
İmam Begavî (436/516 - 1044/1122)
Dâru Tayyibe, 1409 / 1989, Riyad / Suûdi Arabistân
Tefsîri İbni Ebî Hâtim (Tefsîri Kur’ânil Azîm)
İbni Ebî Hâtim er Râzî (240/327 - 854/938)
(Ebû Muhammed Abdurrahman bin Muhammed bin İdrîs er Râzî)
Mektebetü Mustafa Nazzâr el Baz, 1417 / 1997, Riyad / Suûdi Arabistân
Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu’l Gayb) Tercümesi
Fahreddîn er Râzî (544/606 - 1149/1209)
Tercüme Edenler: Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Cafer Sadık Doğru
Akçağ Yayınları / Huzur Yayınevi, 1988 / 2002, Ankara / İstanbul
Tefsîri Kurtubî (El Câmiu li Ahkâmil Kur’ân)
İmam Kurtubî (…/671 - …/1273)
Müessesetür Risâle, 1427 / 2006, Beyrut / Lübnan
Tefsîri Kurtubî (El Câmiu li Ahkâmil Kur’ân) Tercümesi
İmam Kurtubî (…/671 - …/1273)
Tercüme Eden: M. Beşir Eryarsoy
Buruç Yayınları, 1417 / 1996, İstanbul
Tefsir-i Mevâkib Tercüme-i Mevâhib
Hüseyin Vâiz Kâşifî (830/910 - 1427/1504)
Farsçadan Çeviren: İsmâil Ferrûh Kırîmî
Âmire Matbaası, 1282 / 1866, İstanbul
Tehzîbü Hilyetül Evliyâ
Salih Ahmed Eş Şâmî (1312/1934 - …/…)
El Mektebetül İslâmî, 1419 / 1998, Beyrut / Lübnan
Tehzîbül Âsâr
Muhammed bin Cerîr et Taberî (225/310 - 839/923)
Matbaatül Medenî, 1405 / 1985, Kâhire / Mısır
Telhîsul Habîr
İbni Hacer el Askâlanî (773/852 - 1372/1448)
Müessesetü Kurtubâ, 1416 / 1995, Kâhire / Mısır
Telhîsül Müstedrek (El Müstedrek Ales Sahîheyn ve Maahü Telhîs ez Zehebî)
Hâkim en Nîsâbûrî (321/405 - 933/1015) - Osmân ez Zehebî (673/748 - 1274/1348)
İmam Zehebî (673/748 - 1274/1348)
(Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Osmân ez Zehebî et Türkmânî)
Hâkim en Nîsâbûrî (321/405 - 933/1015)
(Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh bin Muhammed el Hâkim en Nîsâbûrî)
Dârul Ma’rife, 2006 / 1427, Beyrut / Lübnan
Tergib ve Terhib (Tercümesi)

İmam Hâfız el Münzirî (581/656 - 1185/1258)
(Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm bin Abdilkavî bin Abdillâh el Münzirî)
Tercüme Edenler: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz,
Abdullah Yücel
Huzur Yayınevi, 2003, İstanbul

Tevhîdin Esasları
Ebul Muîn en Nesefî (438/508 - 1047/1115)
Tercüme Eden: Hülya Alper
İz Yayıncılık, 2010, İstanbul

Te'vîlâtül Kur'ân Tercümesi
İmam Ebû Mansûr el Mâtürîdî (~ 238/333 - 852/944)
Tercüme Edenler: Bekir Topaloğlu (1936 Trabzon - 10.03.2016)
Kemal Sandıkçı, Yusuf Vehbi Yavuz
Ensar Neşriyat, 2015 & 2020, İstanbul

Tezyînül Memâlik Bi Menâkibül İmâm Mâlik
Celâleddîn es Suyûtî (849/911 - 1445/1505)
Dârul Beydâ, 1431 / 2010, Kazablanka / Fas

Uḳûdü'l Cevâhiri'l Münîfe fî Edilleti Mezhebi'l İmâm Ebî Ḥanîfe
Muhammed el Murtazâ ez Zebîdî (1145/1205 - 1732/1791)
Students Of Fazilet, 1439 / 2017, Mubârekpur / Azamgarh / Hindistan

Umdetül Kârî Şerhi Sahîhil Buhârî
Bedreddîn el Aynî (762/855 - 1361/1451)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1421 / 2001, Beyrut / Lübnan

Usûlü Serahsî
İmam Serahsî (400/483 - 1009/1090)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1414 / 1993, Beyrut / Lübnan

Usûlü's Serahsî (Temdîdu'l Fusûl fi'l Usûl Tercümesi)
İmam Serahsî (400/483 - 1009/1090)
Tercüme Eden: Ahmet Kılıçkaya
İ'tisam Yayınları, 2020, Ankara

Uyûnül Eser
İbni Seyyidünnâs (671/734 - 1273/1334)
(Ebül Feth Fethuddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el Ya'merî)
Dâru İbni Kesîr, Beyrut / Lübnan

Üsdül Gâbe Fî Ma'rifetis Sahâbe
İbnül Esîr - İzzüddîn (555/630 - 1160/1233)
(Ebü'l Hasan İzzüddîn Alî bin Muhammed bin Muhammed eş Şeybânî el Cezerî)
Dâru İbni Hazm, 2012 / 1433, Beyrut / Lübnan

Vahiy Gerçeği
Muhsin Demirci
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2011, İstanbul

Vankulu Lûgati (Tercümesi)
Vankulu Mehmed Efendi (…/1000 - …./1592)
Yayına Hazırlayan: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, İstanbul

Vefâül Vefâ bi Ahbâri Dârul Mustafâ

Semhûdî (844/911 - 1440/1506)
(Ebü'l Hasen Nûrüddîn Alî bin Abdillâh bin Ahmed el Hasenî es Semhûdî)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1404 / 1984, Beyrut / Lübnan
Yüce Kur'ân ve Açıklamalı Yorumlu Meâli
Abdulkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım
Türkiye Diyânet Vakfı Yayınevi, 2014, İstanbul
Zâdül Meâd
İbni Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1292/1350)
Müessesetür Risâle, 1415 / 1994, Beyrut / Lübnan
Zâdül Meâd Tercümesi (Resûlullâh'ın Yaşadığı İslâm)
İbni Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1292/1350)
Tercüme Edenler: Abdi Keskinsoy, İbrahim Türklü
Gerçek Hayat, 2009, İstanbul
Zâdül Meâd Tercümesi (Resûlullâh'ın Yolunda)
İbni Kayyım el Cevziyye (691/751 - 1292/1350)
Çevirenler: Şükrü Özen, H. Ahmet Özdemir, Ali Vasfi Kurt, Vecdi Akyüz,
Salim Öğüt, Mehmet Erdoğan
İklim Yayınları, 2013, İstanbul
Zâdül Mesîr Fî İlmit Tefsîr (Tercümesi)
İmam Ebul Ferec İbni Cevziyye (510/597 - 1116/1200)
Tercüme: Abdülvehhab Öztürk
Kahraman Yayınları, 2009, İstanbul
Zekât Mükellefleri İçin Pratik Bilgiler (Zekât Rehberi)
Ali Özek
İslâmi İlimler Akademisi Vakfı, 1986, İstanbul
Zevâidü İbni Mâce Alel Kütübil Hamse
(Misbâhüz Zücâce Fî Zevâidi İbni Mâce)
İmam Şihâbüddin el Bûsîrî (762/840 - 1361/1436)
Dârul Kütüb el İlmiyye, 1414 / 1993, Beyrut / Lübnan
Zevâidü Târihi Bağdat Alel Kütübis Sitte
Haldun Muhammed el Ahdab
Dârul Kalem, 1417 / 1996, Dımaşk / Sûriye
Zehrel Firdevs (El Garâibül Mültekata Min Müsnedil Firdevsi)
İbni Hacer el Askalânî (773/852 - 1373/1449)
Dârel Birr, 1439 / 2018, Dubâi / Birleşik Arap Emirlikleri